KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖZGAZDASÁGI FOLYÓIRATA

1

II. ÉVFOLYAM 1955 JANUÁR

TARTALOM

Friss István: A magyar népgazdaság fejlődése a felszabadulás óta (II. rész: A fordulat évétől pártunk II. kongresszusáig) 1
Huszár István: Az életszínvonal tervezésének és mérésének néhány kérdése 22
Porzsolt József: Nyugat-Németország újra felfegyverzésének gazdasági hátteréről 34
Sz. Sztrumilin: A népgazdasági mérleg mint a szocialista tervezés eszköze (*Voproszi Ekonomiki.* 11. sz. 1954.) 48

Hozzászólások a gazdaságossági vitához:

Wolfram Roland: A külkereskedelem gazdaságosságának kérdéseihez 69
Engel Gábor: A külkereskedelem gazdaságosságának vizsgálatáról 79
Kozmutza Pál: A vállalatok gazdaságos működéséről 83

SZEMLE

A Közgazdaságtudományi Intézet munkájának megindulásához 87
Termelői árrendszerünk néhány problémája a faiparban (*Barlai Ervin*) 89

SZÁMOK és TÉNYEK

1944—1954. Adatok hazánk tízéves gazdasági fejlődéséről (II. rész: A földreform számokban) 98

KRITIKA és KÖNYVISMERTETÉS

R. P. Dutt: Válságban Nagy-Britannia és a brit imperializmus (*Hajós Endre*) 102

FOLYÓIRATSZEMLE

A szocialista államapparátus munkájának javításáért, az igazgatási költségek csökkentéséért! (A Kommunyiszt 1954. 16., a Finanszi i kredit SZSZSZR 1954. 3. és a Pravda 1954. november 20., 23., 29. számában megjelent cikkek nyomán. — *K. T.*) 108

SZAKIRODALMI TÁJÉKOZTATÓ

Magyar nyelven megjelent gazdasági tárgyú könyvek 115
Külföldön megjelent gazdasági tárgyú könyvek 116
A Szovjetunió Tudományos Akadémiája közgazdasági intézetének a tőkésországok gazdasági kérdéseivel foglalkozó kiadványai .. 117

E SZÁM SZERZŐI:

Barlai Ervin, a Faipari Kutató Intézet osztályvezetője; **Engel Gábor,** a Miskolci Rákosi Mátyás Nehézipari Egyetem tanársegéde; **Friss István,** a Közgazdaságtudományi Intézet igazgatója, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja; **Hajós Endre,** a Külkereskedelmi Minisztérium munkatársa; **Huszár István,** az MDP központi vezetősége terv- és pénzügyi osztályának munkatársa; **Kozmutza Pál,** a Magyar Gyapjúmosó- és Szövőgyár tervosztályának vezetője; **Porzsolt József,** a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem nemzetközi gazdasági és politikai ismeretek tanszékének adjunktusa; **Sztaniszlav Sztrumilin,** a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának tagja; **Wolfram Roland,** aspiráns, az Országos Tervhivatal osztályvezetője.

FRISS ISTVÁN

A magyar népgazdaság fejlődése a felszabadulás óta

(II. A fordulat évétől pártunk II. kongresszusáig)

Az 1947 augusztusvégi választásokból a Kommunista Párt az ország legerősebb pártjaként, a többi párt pedig meggyengülve, az ellenség megtizedelten és csoportokra szakítottan került ki. A baloldali blokk a választások eredményeként többségre jutott a parlamentben. Most már nem fért kétség ahhoz, hogy rövidesen tető alá kell kerülnie a bankok államosításának. Kezdtek kirajzolódni a jövő körvonalai, mégpedig olyan formában, hogy a munkásosztály a kommunisták vezetésével a parasztság által támogatva diadalra fogja vinni nemcsak a 3 éves terv, hanem a szocialista átalakulás ügyét is.

Ezzel már mélyen benn vagyunk a fordulatban, az átmenetben népi demokráciánk első szakaszából a másodikba. Ezt jelezte egyébként a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának ülése is 1947 szeptember végén. A Tájékoztató Iroda határozata megállapította, hogy Magyarország a többi népi demokratikus országgal együtt kiszakadt az imperializmus rendszeréből. Két tábor alakult ki: az imperialista demokrácia-ellenes tábor és a demokratikus imperialista-ellenes tábor. Magyarország a többi népi demokratikus országgal együtt ebben az időben már szilárdan a demokratikus táborban állt.

A választások után pártunk, amely addig is a fejlődés motorja volt, a magyar politikai élet uralkodó tényezőjévé vált. Elértük a magát függetlenségi pártnak nevező fasiszta szervezet, a Pfeiffer-párt feloszlatását. Néhány nappal később, 1947 novemberben megvalósult a nagybankok államosítása. Ezzel a magyar állam — s ez már a dolgozó nép állama — kezébe került a magyar ipar jelentékeny része.

1947-ben tehát megtörtént a fordulat. A fordulatig különböző osztályok: a munkásság, a dolgozó parasztság, más kispolgári, sőt polgári rétegek (köztük a kulákság) képviselői osztoztak a hatalomban. Az ország gazdasága alapvetően kapitalista jellegű volt, de — hála a munkásság nagy és erősödő befolyásának — megtörténtek a szocialista fejlődés irányába vivő első lépések is. Most a magyar népi demokrácia jellege megváltozott. Ennek az átalakulásnak jelentősége — tudniillik, hogy népi demokráciánk mint állam a proletárdiktatúra funkcióit tölti be — csak egy évvel később, Sztálin útmutatásai nyomán vált előttünk teljesen világossá, de ahhoz már akkor sem férhetett kétség, hogy rátértünk a

szocialista fejlődés útjára, s ezzel túljutottunk népi demokráciánk életének első szakaszán.

Politikai téren nem kevésbé volt jelentős a fejlődés, mint gazdasági téren. Pártunknak a felszabadulást követő első három évben sikerült megnyernie a dolgozó nép és elsősorban a munkásosztály többségének támogatását. A Kommunista Párt a parlament legerősebb pártjává — és a parlamenti többséget jelentő baloldali blokk feltétlen tekintélyű vezetőjévé vált. Tehát a politikai hatalom, amelynek a munkásosztály a felszabadulást követően csak részese volt, átment a munkásosztály kezébe és így népi demokratikus államunk a parasztsággal szövetséges munkásosztály államává fejlődött.

Gazdasági fejlődésünk előzőleg kiemelt három legfőbb mozzanata dolgozó népünk három nagy győzelme volt. Tekintsük át őket röviden.

Először: a felszabaduláskor megszűnt a földbirtokosok és a monopolista burzsoázia politikai uralma, a földreform gyors és következetes végrehajtásával és megvédésével sikerült eltakarítani a feudális maradványokat, felszámolni a nagybirtokos osztályt, kirántani a reakció alól legősibb, legbiztosabbnak látszó gazdasági támaszát. Valóra vált az évszázados követelés: azé lett a föld, aki megműveli. Milliók számára járhatóvá vált az anyagi és kulturális felemelkedés útja, s a dolgozó parasztság a fejlődés első, demokratikus szakaszában a népi demokrácia oldalára állt, a népi demokráciának pedig alapvető erejévé vált a munkás-paraszt szövetség.

Másodszor: dolgozó népünk a felszabadult és lerombolt országban hősi erőfeszítéssel életre támasztotta a vasútat, a bányákat, az ipari üzemeket, újra megindította a gazdasági vérkeringést. A stabilizációval megteremtettük a termelés és a forgalom további fejlődéséhez nélkülözhetetlen alapot, a munkások és az alkalmazottak reálbérének fenntartását és emelkedését lehetővé tevő jó forintot. Az infláció viharai után a jó forint végre lehetővé tette az ország anyagi erőforrásainak felmérését, ami a népgazdasági tervezés egyik nélkülözhetetlen feltétele.

Harmadszor: a bányák, a három nagy ipari konszern, majd a nagybankok államosítása, s az a tény, hogy a gazdaság állami irányítása fokozott mértékben a munkásosztály, illetve képviselője, a Kommunista Párt kezébe került, egyrészt bevezette a szocialista irányú fejlődést, másrészt biztosította a feltételeket a fejlődés folytatásához.

1947 végére, mint láttuk, nagyjából megtörtént az alapvető fordulat. Népi demokratikus államunk kezdte betölteni a proletárdiktatúra funkcióit. Folyamatos átmenetről lévén szó, természetesen nem köthetjük naphoz vagy akár hónaphoz a fordulatot. Egyes események, amelyek hozzátartoznak a fordulat teljességéhez, csak később — például a két munkáspárt egyesülése csak 1948 júniusában — következtek be, de nagyjából a fordulat 1947 végére megtörtént. Formálisan még két munkáspárt volt, de valójában már egy párt vezette a munkásosztályt. Az augusztusvégi választásokon ugyanis és méginkább a választásokat közvetlenül követő időben lelepleződött az SZDP áruló vezetősége, megindult a Szociáldemokrata Pártban a „földcsuszamlás", a munkások áttáramlása a Kommunista Pártba. Még azok a munkások is, akik egyelőre a Szociáldemokrata Pártban maradtak a kommunistákat tekintették igazi vezetőiknek, az ő irányításukat követték. Rendkívül megnőtt a

kommunisták tekintélye, befolyásuk uralkodóvá vált, s így valójában a munkásosztály diktatúrája érvényesült a politikai életben.

1947 végére nagyjából megtörtént az alapvető fordulat a termelési viszonyokban is; a termelőeszközök jelentős részét társadalmasítottuk, bár az első széleskörű államosításra csak 1948 márciusában került sor. De azzal, hogy a bányák és a Weiss Manfréd, a Ganz, a Rimamurányi után a bankokat is államosítottuk, már nemcsak a termelőeszközök számbelileg jelentős része, hanem az egész gazdasági élet irányító parancsnoki állásai kerültek az állam kezébe.

Mindez azt jelenti, hogy államunk szocialista típusú állammá, a gazdaság államosított szektora szocialista szektorrá vált.

Ha szám szerint vizsgáljuk 1947 végén a termelőeszközök társadalmasításának mértékét, tehát a szocialista és a magánszektor viszonylagos súlyát, a következő képet nyerjük:

A gyári jellegű nagyiparban foglalkoztatott 386 000 főnek körülbelül fele magánkapitalista üzemekben, másik fele állami, közületi üzemekben és szövetkezetekben, tehát általában társadalmi jellegű ipari üzemekben dolgozott. A népgazdaság néhány rendkívül fontos ágában a szocialista szektor helyzete még kedvezőbb volt. A vas- és gépiparban dolgozó összes munkások 88 százaléka: 105 000 munkás, az elektromos energiatermelésben foglalkoztatottak csaknem 100 százaléka, a bányák dolgozóinak 95 százaléka a szocialista szektorban dolgozott, úgyhogy az iparban és a bányászatban foglalkoztatott összesen 453 000 dolgozó közül ekkor már 253 000, tehát 58 százalék az állami és egyéb társadalmasított szektorokra jutott. Csak a könnyűiparban volt (a foglalkoztatottak 72 százalékával) többségben a magántőke. Ha még azt is figyelembe vesszük, hogy a kereken 143 000 dolgozót foglalkoztató nagyüzemi jellegű közlekedésben a magánkapitalista szektornak már akkor sem volt semmiféle jelentősége, akkor ebből az adódik, hogy népgazdaságunk három említett nagy ágában együttvéve a kereken 600 000 dolgozóból mintegy 400 000-et foglalkoztatott az állami és egyéb társadalmasított szektor, mintegy 200 000-et pedig a magánkapitalista gazdaság.

A külkereskedelemben ebben az időben a társadalmasított szektor, tehát a különféle állami vállalatok, továbbá a nagybankok államosítása révén legalább 50 százalékban állami érdekeltségűvé vált vállalatok és a szövetkezetek az egész forgalomnak mintegy 33 százalékát bonyolították le, a magánkapitalista szektor pedig a forgalom mintegy 67 százalékát.

Viszonylag gyenge volt a szocialista szektor a belkereskedelemben. Itt döntően magánkapitalista kézben volt még a nagykereskedelem és a kiskereskedelemből is becslés szerint legfeljebb 15—20 százalékot bonyolítottak a szövetkezetek, 80—85 százalékot a kiskereskedők. Állami kiskereskedelem még nem volt.

De döntő többségbe jutott a társadalmi szektor a gazdasági élet egyik legfontosabb területén, a bank- és hiteléletben. A bankok alap- és tartaléktőkéjének 75 százaléka volt állami és egyéb társadalmi jellegű vállalatok tulajdonában. Náluk volt elhelyezve az összes betétek 80 százaléka, ők szolgáltatták a kihelyezett tőkének 92 százalékát.

A mezőgazdaságban még ebben az időben jóformán egyeduralkodó volt a magánszektor, de a földreform felszámolta a nagybirtokot és

uralkodóvá tette a nem-kapitalista, nem kizsákmányolásra, hanem saját munkára épülő kisárutermelő paraszti kis- és középbirtokot. Láttuk, hogy az egyéni kézben lévő földbirtokok több mint 70 százaléka 20 holdon aluli földbirtok volt, s döntő súlyúvá vált a faluban az 5—20 holdas középparasztság több mint 6 millió hold földdel, a 20 holdon aluli birtokok területének több mint kétharmad részével. Említettük, hogy tőkés környezetben, egy tőkésország gazdaságának részeként a további fejlődés útja csak tőkés fejlődés lehetett volna: a kis- és középparasztság kis része kapitalistává, nagyobb része proletárrá vagy szegényparaszttá vált volna. Nálunk azonban más volt a helyzet. A paraszti földbirtokok 1947 végén már nem egy tőkésország gazdaságának, hanem olyan népgazdaságnak részei voltak, amelyben a szocialista szektor megszerezte a parancsnoki állásokat és így vezető szerephez jutott. Ehhez járultak egyéb, a dolgozó parasztság számára kedvező körülmények: a földreform és az infláció eredményeként nemcsak megnőtt a dolgozó parasztság földtulajdona, hanem a dolgozó parasztság megszabadult a nagybirtok nyomásától, uzsorájától és versenyétől, valamint a jelzálog- és az egyéb adósságok terhétől is. Nem érezte a külföldi versenyt sem, mert a háború következtében Európa-szerte csökkent a mezőgazdasági termelés, s az ország gazdasági helyzete is alig engedte meg az élelmiszerbehozatalt. A dolgozó parasztság a felszabadulást követő első években igen alacsonyan adózott, s a kommunista párt minden befolyását latba vetette, hogy védje és segítse a dolgozó parasztságot a malomuzsorával, a kulákuzsorával, általában a tőkés kizsákmányolással szemben. Ilyen körülmények között a kis- és a középparaszti rétegek megerősödése, a középparasztosodás jellemezte a parasztság fejlődését, a kapitalista körülmények közt jellemző differenciálódás pedig csak melléktünetként jelentkezett. Ugyanakkor a szocialista környezetben nyílt meg először a parasztság előtt felemelkedése egy új útjának, a szocialista típusú társas gazdálkodásnak lehetősége.

A szocialista és a magánszektornak felsorolt számszerű adatai nem adnak világos és egyértelmű képet a két szektor erőviszonyáról. A szocialista szektor viszonylagos erejét növelte, hogy súlya különösen nagy volt az erősebben koncentrált, továbbá a legfontosabb anyagokat és az energiát szolgáltató iparágakban, a közlekedésben és az akkor még vállalatokat is irányító bankokban. Még inkább növelte a szocialista szektor erejét, hogy az állam kezében olyan széleskörű jogokkal felruházott központi irányító szervek voltak, mint a Gazdasági Főtanács és 1947 augusztusától az Országos Tervhivatal.

Nyilvánvaló, hogy ez a gazdaság, bár még nem volt szocialista típusú, már nem volt kapitalista típusú sem, hanem átmeneti gazdaság volt szocialista, kisárutermelő és tőkés típusú részekkel, amelyek közt súlyban egyre erősödött a szocialista rész. Ilyen jellegű gazdaságban az értéktörvénynek már nem lehet és nincs mindent átfogó, a termelőerők elosztását és a termelést is szabályozó hatóköre, mint a kapitalizmusban. A konkurrencia és a termelési anarchia helyét — amelyen keresztül az értéktörvény a kapitalizmusban hat — fokozatosan, de egyre növekvő mértékben a tervszerű fejlődés foglalja el és megköveteli a központi irányítást, a tervgazdálkodást.

A magyar kommunisták, mint láttuk, már 1945 óta igyekeztek gazdasági életünket a tervszerű fejlődés útjára terelni. Ennek azonban kezdetben csak irányt jelző jelentősége volt, hiszen a tervszerű fejlődés reális feltételei még hiányoztak. Ennek megfelelően hiányoztak a tervgazdálkodás feltételei is. Nagyrészt hiányoztak ezek a feltételek még 1946 végén is, amikor a kommunisták megindították harcukat a hároméves tervért. A kommunisták azonban helyesen mérték fel az erőviszonyokat, előre látták, hogy a tervért vívott harc közben és a harc által támogatva ki fogják harcolni a tervgazdálkodás feltételeit. Előrelátásukat igazolta az idő: a hároméves terv megindulásakor vagy nem sokkal később biztosítva voltak már a sikeres tervgazdálkodás döntő feltételei is: egyrészt a szocialista típusú állam, másrészt a szocialista szektor jelentős súlya népgazdaságunkban.

E két döntő feltétel biztosítva volt, de ez természetesen nem azt jelentette, hogy gazdasági fejlődésünk most már simán, nehézségek és harc nélkül folyhatott. Ilyen fejlődés sem gazdasági, sem egyéb téren nincs és nem lehetséges, amíg a társadalom különböző, egymással ellentétes érdekű osztályokból áll. Népi demokráciánknak a fordulat előtt elért gazdasági sikereit harcokban vívtuk ki és harcokban biztosítottuk. Különösen éles volt az a küzdelem, amelyet a földreform eredményeinek megvédéséért és megszilárdításáért vívtunk, de az ellenség — mint említettük — a stabilizáció vívmányait is igyekezett semmivé tenni. A fordulat óta a parasztsággal szövetséges munkásosztály sokkal hathatósabban tudja felhasználni a dolgozók érdekében a kezében lévő államhatalmat, mint amikor még csak korlátolt befolyása volt erre a hatalomra. Azonban az osztályharc, noha megváltozott módszerekkel és eszközökkel, mégis folytatódott.

Népgazdaságunk fejlődése a proletárdiktatúra korszakában

Hozzávetőlegesen hét év telt el a fordulat éve óta. Ennek az időszaknak első két éve hároméves tervünk, következő öt éve első ötéves tervünk idejére esik. Volt azonban e hét évnek két olyan eseménye, amely inkább tagolja külön tárgyalandó szakaszokra ezt az időszakot, mint a hároméves terv és az ötéves terv választóvonala. Az egyik esemény pártunk II. kongresszusa, a másik az 1953 júniusi határozat.

Ennek megfelelően népgazdaságunk fejlődését a fordulat bekövetkezte óta három részben tárgyalom.

Az első rész a hároméves tervvel, az ötéves terv megindulásával és első évével foglalkozik. Erre az időre esik hazánk gazdaságának, különösen az iparnak és a közlekedésnek az újjáépítése, illetve a háborús pusztítások felszámolása ezekben a népgazdasági ágakban, továbbá a szocialista népgazdasági szektor megerősödése és a mezőgazdaság szocialista irányú fejlődésének kezdete, valamint szocialista iparosításunk kérdéseinek napirendre tűzése az ötéves terv keretében.

A második rész az ötéves terv következő két és fél évét, tehát az 1951 elejétől 1953 június végéig terjedő időszakot tárgyalja. Felöleli pártunk II. kongresszusának népgazdaságunkat érintő határozatait, ezekkel kapcsolatban az ipari fejlődés és a mezőgazdasági kollektivizálás

ütemének kérdését hazánkban, továbbá az 1951 december 1-i rendszabályokat.

A harmadik rész az 1953 június utáni szakasz feladatait és eddigi tapasztalatait összegezi.

Népgazdaságunk újjáépítése és a szocialista szektor megerősödése a hároméves terv folyamán

A gazdasági építés komoly eredményeiről, nagy sikereiről beszéltem. Valóban nem lekicsinyelhetők az eredmények és a sikerek. A vasúti hidak egy részét már újjáépítettük, más hidak helyett ideiglenes építményeket alkalmaztunk. Budapest két részét már 1946 elején összekötötte a Kossuth-híd, az év folyamán elkészült még két Duna-híd Budapesten, négy híd a Tiszán; a közlekedés általában helyreállt. A napi széntermelés 1945 májusában alig haladta meg az 1000 vagont, egy évvel később azonban már ennek kétszerese volt, a legtöbb ipari üzem ismét termelt, a parasztság — közte az újonnan földhözjuttatottak tömege — erősen megcsappant mezőgazdasági leltárral és állatállománnyal, de nagy bizakodással megművelte földjét, s gondoskodott az ország lakosságának ellátásáról a legszükségesebb élelemmel. Az infláció felszámolása, a jó pénz megteremtése pedig szilárd alapot teremtett a további építéshez.

Termelésünk s egész gazdasági életünk színvonala azonban a hároméves terv küszöbén még mindig rendkívül alacsony volt, a háború előtti nem magas színvonalnál is sokkal alacsonyabb.

Széntermelésünk például 1946-ban az 1938. évinek csak 68 százalékát érte el, acéltermelésünk 80 százalékát. Más cikkek termelési számai a háború előttihez képest így alakultak: égetett mész 44 százalék, cement 32 százalék, pamutszövet 44 százalék, gyapjúszövet 23 százalék, liszt 63 százalék, cukor 61 százalék, vaj 13 százalék.

A nemzeti jövedelem 1938-ban 1947 januári árakon számítva mintegy 22 és fél milliárd forintot ért el. 1946—1947-ben azonban még csak 14 és $^3/_4$ milliárdot, tehát az előbbinek kis híján $^2/_3$ részét. Különösen nagy volt a lemaradás a mezőgazdaságban, amelynek termelése a háború előttinek csak mintegy 57 százalékát érte el, míg az ipar már valamivel inkább megközelítette a háború előtti szintet.

Tehát nem volt kicsi a hároméves tervben magunk elé tűzött feladat, hogy három év alatt be kell gyógyítani a népgazdaság háborús sebeit, vagyis el kell érni a termelés 1938. évi színvonalát; a bányászat és a kohászat termelését 34 százalékkal, a gyáripari termelést 27 százalékkal, a villamosenergiatermelést 43 és a gépgyártást 64 százalékkal kell az 1938. évi színvonal fölé emelnünk. A mezőgazdaságban a békebeli termelési érték 88 százalékát irányoztuk elő, figyelmbe véve a természeti körülmények által korlátozott növekedési lehetőséget.

Együttvéve ezek a számok azt is jelentették, hogy a nemzeti jövedelemnek három év alatt 74,5 százalékkal kell emelkednie és így 14 százalékkal kell meghaladnia a békebelit, a lakosság fogyasztási alapjának pedig hasonló emelkedéssel a békebeli 104 százalékát kell elérnie.

Elég merésznek látszottak ezek a célok azért is, mert figyelembe kellett venni, hogy népgazdaságunk olyan átmeneti gazdaság volt,

amelyben a szocialista szektorral szemben még igen nagy súlya volt a magánszektornak.

A marxizmus azt tanítja, hogy ha a munkásság hatalomra kerül, társadalmasítja a termelőeszközöket, de a marxizmus azt is tanítja, hogy nem lehet máról holnapra, mindjárt a munkásság hatalomrajutása után kisajátítani minden termelőeszközt.

A termelőeszközök társadalmasítása azon a gazdasági törvényen alapul, hogy a termelési viszonyoknak meg kell felelniük a termelőerők jellegének, s a termelőerők a kapitalizmusban általában társadalmi jellegűek. A termelőerők társadalmi jellege azonban nem egyforma mértékű még a fejlett kapitalista gazdaságban sem: igen fejlett a gyáriparban, de sokkal kevésbé fejlett a kisiparban vagy a mezőgazdaságban. Ezért a munkások állama viszonylag könnyen és gyorsan, egy csapásra tulajdonába veheti a nagyüzemeket, de nem járhat el így a gazdaság sok más, fontos területén.

Nem járhat el így — mint Sztálin tanítja — azért, mert nem rendelkezik még a város és a falu, az ipar és a kistermelés közti elosztó és ellátó apparátussal, s mert a tömeges kisajátítással a mesterségesen teremtett munkanélküli tömegek munkábaállításának és ellátásának hallatlanul nehéz feladatát zúdítaná saját nyakába.

Más szóval: objektív gazdasági összefüggések, törvények szabják meg, hogy adott pillanatban a hatalmon lévő munkásosztály meddig mehet el a termelőeszközök államosításában. Nem mehet ennél tovább, ha nem akarja felidézni a gazdasági élet legsúlyosabb zavarait, s ezáltal kockáztatni a forradalom győzelmét.

Ezért szükséges az, amit Szovjetoroszországban történt első alkalmazása nyomán „új gazdasági politikának" vagy orosz rövidítéssel „nep"-nek (novaja ekonomicseszkája politika) hívunk. A „nep" Sztálin szavaival „a proletárállam különleges politikája, amely arra épül, hogy teret enged a kapitalizmusnak, de úgy, hogy a kulcspozíciók a proletariátus kezében maradnak, — olyan politika, amely számol a kapitalista és a szocialista elemek harcával, számít arra, hogy a szocialista elemek a kapitalista elemek rovására egyre nagyobb szerepet töltenek be, arra, hogy a szocialista elemek legyőzik a kapitalista elemeket, — olyan politika, amely az osztályok megszüntetésére és a szocialista gazdaság alapjának felépítésére irányul".

Semmiképp sem lett volna tehát helyes az összes termelőeszközöket egyszerre államosítani. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a nálunk 1947 végén kialakult helyzet megfelelt az objektív gazdasági törvények követelményeinek, hogy az államosításban elmentünk addig a határig, ameddig el kellett mennünk.

Nem egészen ez volt a helyzet, s már a hároméves terv első hónapjainak tapasztalatai bebizonyították, hogy az addigi államosítások együttvéve sem tették lehetővé egész gazdaságunk olyan mérvű ellenőrzését és irányítását, amely a hároméves tervnek a nép érdekében történő végrehajtását feltétlenül biztosíthatta volna. Azt bizonyította a gyakorlat, hogy csak akkor lehet ésszerűen megszervezni a termelést, véget vetni az anyag és a munkaerő helytelen felhasználásának és pazarlásának, ha legalább is a nagyipar üzemeit az állam veszi kezébe, márpedig ez eddig az időpontig nem történt meg. Bebizonyította a gyakorlat, hogy

az Országos Tervhivatal, a Gazdasági Főtanács, az Anyag- és Árhivatal és az államosított bankszervezet széles intézkedési jogköre sem elegendő a tőkéseknek a dolgozók szempontjából kielégítő ellenőrzéséhez. A tőkések ezer utat és módot találtak arra, hogy vállalataikból kivonják tőkéjük mennél nagyobb részét, sőt arra is, hogy vállalataik pénzügyi ellátását az államra hárítva, maguk mégis gazdagodjanak a vállalatokból. Arra is lehetőséget találtak, hogy külkereskedelmi ügyletek leple alatt külföldre síbolják vagyonuk jelentékeny részét.

1948. március 25-én a kormány sikeres intézkedéssel vetett véget az ilyen üzelmek nagy részének: államosította — a külföldi kézben lévő vállalatok kivételével — a száznál több munkást foglalkoztató iparvállalatokat, tehát az említett kivétellel az egész nagyipart.

Ennek következtében a gyáripar társadalmasított részében foglalkoztatottak aránya az addigi mintegy 50 százalékról 80 százalékra emelkedett, a gyáripart, a bányászatot és a közlekedést összefoglalva pedig a foglalkoztatottak mintegy 85 százaléka jutott a szocialista szektorra. Most már a társadalmasított szektor uralkodott a könnyűiparban is. Ha ismét a foglalkoztatottak számából indulunk ki, a következő képet kapjuk: a magániparban foglalkoztatottak száma a textiliparban 77 százalékról 25,1 százalékra, a bőriparban 91,4 százalékról 13,4 százalékra, a gumiiparban 100 százalékról 6,5 százalékra esett. A társadalmasítás térhódítását a könnyűiparban különösen értékessé tette az állam számára az a körülmény, hogy a könnyűipar vállalatai sokkal jövedelmezőbbek voltak a nehézipar vállalatainál.

A társadalmasított szektor tehát 1948 tavaszán már döntő fölénybe került az egész gyáriparban, a bányászatban, a közlekedésben, a bank- és hiteléletben.

Gyakorlatilag az államosítással elmentünk addig a határig, ameddig politikai szempontból is, egész gazdasági életünk szervezettsége és szervezhetősége szempontjából is elmehettünk. Politikai szempontból ügyelnünk kellett arra, hogy az államosítás ne érintse a kistőkések nagyon nagyszámú rétegeit, hogy a dolgozók legszélesebb tömegei belássák az államosítás szükségességét és helyeseljék azt, tehát ne szűkítsük az államosítással a népi demokrácia osztálybázisát. Gazdasági szempontból a szervezési feladatokat kell mérlegelnünk. Ne felejtsük el: vállalatok tömegének átvétele az állam kezébe egyebek közt azt jelenti, hogy vállalatok tömegének élére kell állítani a vezetéshez többé-kevésbé értő, a népi demokrácia szempontjából megbízható, a nép ügyét szolgáló embereket. De nemcsak a vállalatokban, hanem a vállalatok felsőbb, minisztériumi szinten való igazgatásában is kellenek új, a vezetésben jártas emberek. Az ilyen államosítás a sokszor csak nehezen megoldható szervezési kérdések egész seregét veti fel. Felmértük erőinket és az államosításnak olyan határt szabtunk, hogy meg tudjunk birkózni a ránk háruló új feladatokkal, személyi és szervezési követelményekkel, hogy az államosítás ne okozzon gazdasági életünkben nagyobb zökkenőket, fennakadásokat. Ha ennél tovább mentünk volna, minden valószínűség szerint a termelés visszaesése következik be, s ez elkerülhetetlenül csökkentette volna a dolgozók életszínvonalát. Ezt pedig mindenképp el akartuk kerülni, úgy akarjuk felépíteni a szocializmust, hogy közben a dolgozók jóléte állandóan nőjjön.

1948. március 25-e után mindenesetre már az a helyzet alakult ki, hogy a termelési viszonyok népgazdaságunk rendkívül széles és fontos területén összhangba kerültek a termelőerők társadalmi jellegével. S hogy a kapitalista termelési viszonyok valóban lebéklyózzák a már társadalmi jellegű termelőerőket, hogy a kapitalista termelési viszonyok akadályozzák a termelőerők fejlődését, azt bebizonyította a termelőerőknek az az addig nálunk példátlan fejlődése, mely a hároméves terv folyamán bekövetkezett.

A hároméves terv folyamán bekövetkezett fejlődés egyúttal megmagyarázta azt is, mi a konkrét tartalma annak az állításunknak, hogy a kapitalista termelési viszonyok béklyói, a szocialista termelési viszonyok pedig megfelelő fejlődési formái a kapitalizmus által teremtett társadalmi termelőerőknek. Megmutatta a gyakorlatban, hogy mi az, ami a kapitalizmusban még a legkedvezőbb körülmények között is hiányzik, s a mi társadalmunkban megvan. Megmutatta, melyek azok a tényezők, amelyek lehetővé tették és biztosították ipari termelésünk rendkívül gyors emelkedését.

Az első ilyen tényező maga az a tény, hogy a kapitalista társadalomban a kapitalisták rendelkeznek a termelőeszközökkel, nálunk pedig a termelőeszközök döntő része a dolgozó nép kezébe került. A kapitalista termelés célja a mennél nagyobb profit elérése, ez pedig nem engedi meg a tömegek életszínvonalának nagyobb mértékű vagy tartós emelését, s ezáltal korlátozza a termelés emelését is. Nálunk a termelés célja a nép életszínvonalának állandó és mennél nagyobb mértékű emelése, ehhez pedig a termelés állandó és mennél nagyobb mértékű emelése szükséges.

Az egész nép életszínvonalának és az egész ország termelésének állandó és mennél nagyobb mértékű emelése csak a népgazdaság tervszerű irányításával valósítható meg. Ez a tervszerűség megfelel a népgazdaság tervszerű arányos fejlődése objektív gazdasági törvényének. Ezen az objektív gazdasági törvényen alapulnak a Szovjetunió ötéves és éves tervei, és lényegében ezen alapult már a mi hároméves tervünk is. Bár egyáltalán nem állíthatjuk, hogy hároméves tervünk híven tükrözte az objektív gazdasági törvények követelményeit, mégis kétségtelen, hogy — még sok szempontból rendkívül hiányos tervünk is — hasonlíthatatlanul kedvezőbb feltételeket teremtett a termelés számára, mint a kapitalizmusban uralkodó konkurrencia és termelési anarchia.

A kapitalizmus általában csak egy üzemben vagy legfeljebb az üzemeknek egy-egy monopolszervezet által összefogott sokaságában képes tervszerűséget megvalósítani. A kapitalizmus természetével teljesen összeférhetetlen az egész gazdasági életet vagy akár csak egy jelentős részét, például az ipart átfogó terv megvalósítása. Emiatt a kapitalizmus felelőtlenül gazdálkodik a termelőerőkkel, hallatlanul pocsékolja a termelőerőket és a termelt értékeket. A kapitalizmusban termelés és fogyasztás általában nincs egyensúlyban: a kapitalizmus lényegéhez tartozik, hogy állandóan fokozza a termelést, de korlátozza a fogyasztást, emiatt túltermelési válságok robbannak ki, s csak a termelés csökkenése nyomán billen helyre átmenetileg az egyensúly. Az időről időre törvényszerűen visszatérő válságokban tömegesen pusztulnak a termelőerők és az értékek. Mióta rátértünk a tervgazdálkodásra, a mi termelési viszo-

nyaink kizárják a válságokat. A termelőerők hallatlan fecsérlése nyilvánul meg a munkanélküliségben, amely a kapitalista termelés állandó kísérő jelensége és különösen súlyos csapás válságok idején. A munkanélküliséget mi is nehéz örökségként vettük át a kapitalizmustól, s hároméves tervünk első felében még erősen éreztük a munkanélküliség hatását. A hároméves terv megvalósításának eredményeként azonban 1949-ben már végleg felszámoltuk a munkanélküliséget.

A magyar kapitalizmus viszonylagos elmaradottságából, továbbá abból a tényből, hogy a magyar kapitalizmus aránylag szűk és a konjunktúra ingadozásainak kitett piacra támaszkodott, következett, hogy nálunk a tőkések általában még a nagyüzemekben sem tudták a termelést észszerűen megszervezni. Nem egy olyan nagy vállalatot vettünk át a kapitalizmustól, amely nagy volt a benne foglalkoztatott munkások létszámára nézve, de mégsem folyhatott benne a modern technika követelményeinek megfelelő valóban nagyüzemi termelés, mert a termelt cikkek sokféleségét tekintve valóságos vegyeskereskedés volt. Csak az államosítás tette lehetővé az üzemek profilozását, az egyfajta termék termelésének egy üzemben való összpontosítását és ezáltal az észszerű nagyüzemi termelés megszervezését.

Csak az államosítás tette lehetővé az egységes felső vezetés kérdésének megoldását, s ezáltal az egy iparághoz tartozó üzemek, valamint a különböző iparágak tervszerű együttműködésének megvalósítását.

Csak az államosítás tette lehetővé, hogy megfelelően átcsoportosítva észszerűen hasznosítsuk az üzemek gépparkját, helyiségeit, felszerelését, s biztosítsuk mindnek legészszerűbb, optimális kihasználását.

Távol áll tőlem az az állítás, hogy az államosítás után egycsapásra teljes mértékben kihasználtuk mindezeket a lehetőségeket. Van a felsorolt lehetőségek között nem egy olyan, amelyet máig sem tudtunk a jogos követelményeknek megfelelően valóra váltani. De az, hogy elkövettünk hibákat a profilozásban, hogy még ma sincs jól megoldva sok kooperációs kérdés és így tovább, nem jelenti azt, hogy már a hároméves terv idején nem álltunk mégis összehasonlíthatatlanul magasabb fokon mindezekben a vonatkozásokban, mint ameddig a kapitalista Magyarország valaha is eljutott.

A gépek teljes kihasználását is csak a szocialista rendszer teszi lehetővé. „A kapitalizmus — mondja legutolsó művében Sztálin elvtárs — az új technika mellett van akkor, amikor ez a technika a legnagyobb profittal kecsegtet. A kapitalizmus az új technika ellen és a kézi munkára való áttérés mellett van, amikor a technika többé nem kecsegtet a legnagyobb profittal." A szocializmus nem ismeri a gépek alkalmazásának ilyen akadályát, a szocializmusban nem szoríthatja ki olcsó munkaerő a gépeket.

Az említett okon kívül az is hátráltatja a kapitalizmusban az új technika elterjedését, hogy ott minden új találmány, felfedezés, gyártási eljárás — féltve őrzött gyártási titok, amelyet a legjobb esetben is csak jó pénzen vásárolhat meg egyik kapitalista a másiktól. Az újításoknak ez a hozzáférhetetlensége vagy rendkívüli drágasága maga is akadályozza a kapitalizmusban a technika fejlődését. A mi társadalmunk ezt az akadályt nem ismeri, az új találmányok, felfedezések, gyártási

eljárások egyszerre közkincsévé válhatnak annak az egész területnek, amelyre alkalmazhatók.

Csak röviden utalok itt az anyagnak, a munkaerőnek, az időnek arra a pocsékolására, amit a konkurrenciával elkerülhetetlenül együttjáró reklám és az egymással versenyt futó árusító ügynökök tömkelege, az egymással versenyző, s a mi társadalmunkban nagyrészt feleslegessé váló biztosító társaságok sokasága vagy a kapitalizmus lényegéhez tartozó, nálunk pedig lehetetlen tömeges és sokoldalú spekuláció fenntartását szolgáló hatalmas apparátus jelent.

Mindezt a tékozlást vagy legalább nagy részét mi már évekkel ezelőtt megszüntettük, s az így felszabaduló munkaerőt, anyagot, termelőeszközöket népgazdaságunk egészséges fejlődésére fordíthatjuk.

Ezekben a tényezőkben rejlik igen nagy mértékben annak magyarázata, miért érhettünk el már az első jelentős államosítások után, viszonylag még alacsonyfokú tervezéssel és tervgazdálkodással is, nagyon figyelemre méltó termelési sikereket.

Van azonban ezeknek a nagy termelési sikereknek egy másik, nem kevésbé fontos tényezője is. Ez a dolgozók megváltozott viszonya a munkához, a termeléshez. Mindenki előtt ismeretes, hogy a kapitalizmusban munkatársai szemében erénynek számít, ha a munkás mennél kevesebbet dolgozik és mennél több bért tud kapni. Igaza van, hiszen a kapitalista minden körülmények között kizsákmányolja, és a munkás, törekvéseinek sikere esetén is, csak azt érheti el, hogy az ő egyéni kizsákmányoltsága valamelyest enyhül. Teljesen megváltozik a helyzet, amikor a munkás magának dolgozik, s amikor a munka kényszerből és teherből — ami a kapitalizmusban volt — Sztálin szavaival: becsület és dicsőség dolgává válik.

Említésre méltó, hogy a munkások versengése a több és jobb munkával való kitűnésért, ami normális kapitalista viszonyok között elképzelhetetlen — nálunk már akkor megindult, amikor termelési viszonyaink döntően még kapitalista jellegűek voltak. Ennek az a magyarázata, hogy legöntudatosabb munkásaink már akkor megértették, hogy végső soron „nem a tőkésnek, a népnek építjük az országot". Előre látták, hogy belátható időn belül maguk fogják élvezni munkájuk gyümölcsét. A versenymozgalom azonban csak a fordulat éve után vált tömegessé. Első országos versenymozgalmunk 1948. március 15-én kezdődött.

A verseny nemcsak méreteiben, kiterjedésében nőtt, nemcsak általánossá vált a hároméves terv idején, hanem minőségében is változott, sokoldalú, színes lett. Újabb és újabb versenyformák alakultak ki és már a hároméves terv idején eljutott a versenymozgalom egy újabb, magasabb fejlődési fokra: megszületett a magyar Sztahanov-mozgalom.

A felsorolt tényezők együttes hatásának eredményeként 1948 és 1949 folyamán a termelés és a termelékenység a tervezettnél gyorsabban emelkedett. Már a terv második évében láthatóvá vált, hogy jóval 1950. július 31-e előtt elérhetjük a tervben előirányzott termelési színvonalat és beruházásokat. A kormány magáévá tette azt a több oldalról jövő kezdeményezést, hogy 1949. december 31-re teljesítsük a tervet. Megfelelően átalakítottuk terveinket és a kitűzött célt el is értük.

Közben azonban a termelési viszonyok átalakításában is jelentékenyen előbbre jutottunk. A hároméves terv végrehajtása során államo-

sítottuk az egész külkereskedelmet és a belkereskedelemben a nagykereskedelmet. Ezt azonban nem olyan államosítási törvényekkel hajtottuk végre, mint az ipar államosítását, hanem másfajta, lényegüket tekintve inkább gazdasági eszközökkel. Életrehívtuk az állami külkereskedelmi vállalatokat és fokozatosan rátértünk arra, hogy csak nekik adtunk kiviteli és behozatali engedélyeket. Megteremtettük az állami nagykereskedelmi hálózatot és fokozatosan kiszorítottuk a magánnagykereskedelmet. Ezzel a módszerrel elértük, hogy sokezer kapitalista vállalat felszámolása sem okozott semmiféle áruellátási zavart.

Hasonlóan, főleg gazdasági eszközökkel teremtettük meg és terjesztettük ki az állami kiskereskedelmet. Létrejöttek az állami áruházak, a ruházati és egyéb szakboltok, a vidéki népboltok, a Közért. Itt azonban az állam nem sokezer, hanem sok tízezer kapitalistával állt szemben, ezek kiszorítása csak sokkal lassabban mehetett végbe, s így a kiskereskedelemben a forgalomnak mintegy 70 százalékát a hároméves terv végén is a magánkiskereskedelem bonyolította.

1949 december végén az Elnöki Tanács még egy nagyjelentőségű törvényerejű rendeletet alkotott. Ez kiterjesztette az államosítást a tíz vagy több alkalmazottat foglalkoztató ipari és közlekedési vállalatokra, s a korábban az államosításból kihagyott külföldi kézben lévő nagyvállalatokra. Ötvenezer dolgozóval csökkent a magán- és gyarapodott a szocialista szektor. Ekkor lett állami vállalattá a Standard (a mai Beloiannisz), a Telefongyár, az Első Magyar Cérnagyár, a Budakalászi Textilművek és több más, addig külföldiek tulajdonában volt nagyvállalat.

Éppen az utóbb említett vállalatok adtak különös, s a már említett szempontokon túlmenő fontosságot ennek az államosításnak. 1948 és 1949 folyamán kiderült, hogy a külföldi tőkések a magyar gazdasági életben elfoglalt pozícióikat nem egy esetben kártevésre, fontos gazdasági céljaink szabotálására használják fel. 1948 folyamán sikerült leleplezni a Maortnál folyó szabotázst. Ez a vállalat amerikai tőkések számára bányászta ki a dunántúli kőolajat. A háború alatt rablógazdálkodást űztek a magyar föld kincsével, hogy a német hadigépezetet maximálisan kiszolgálják. A felszabadulás után a Maort-részvények amerikai urai magyar bérenceikkel együtt mindent elkövettek, hogy a dunántúli olajkutak mennél kevesebbet termeljenek. 1949 decemberében fény derült a Standard Villamossági Gyár vezetőségében működő angol-amerikai kémek és kártevők üzelmeire. Mindez komolyan figyelmeztetett arra, hogy az osztályharc új formákban is jelentkezik és gazdasági téren is fokozni kell az éberséget.

1949. december végére, tehát két év és öt hónap alatt befejeztük a hároméves tervet. Ebben a nagy sikerben része volt a munkaverseny évvégi hatalmas fellendülésének is. December 21-én ünnepelte a haladó világ, s benne Magyarország dolgozó népe Sztálin 70. születésnapját. Hatalmas méretekben bontakozott ki a verseny, s e verseny folyamán tűntek fel először a technika magyar munkás-forradalmasítói, a régi műszaki normák megdöntői, az új munkamódszerek teremtői: az első magyar sztahanovisták.

A hároméves tervnek két döntő célja az volt, hogy egyrészt népünk életszínvonala a tervidőszak végére, tehát 1950. augusztus 1-re elérje,

sőt valamivel meghaladja az utolsó háború előtti év életszínvonalát, másrészt a gyáripar termelése ugyanakkor 27 százalékkal több legyen, mint a háború előtt volt. Ezeket a célokat már 1949 végére elértük. A munkásság reálbérének színvonala 1949-ben jóval felülmúlta a háború előttit, a parasztság dolgozó rétegeinek életszínvonala pedig még nagyobb mértékben emelkedett, mint a munkásságé. Az ipari termelés színvonala 1949 végén hozzávetőlegesen 40 százalékkal magasabb volt, mint 1938-ban.

A cél azonban nem a háború előtti állapot egyszerű helyreállítása, hanem bizonyos változtatásokkal való helyreállítása volt. Más szóval: nem akartuk egyszerűen helyreállítani a különféle iparágak háború előtti termelési arányait, hanem a szocialista fejlődés irányának megfelelően el akartuk tolni ezeket az arányokat. Ezt a célt is elértük 1949-ben. Az ipar összesen 40 százalékkal többet termelt, mint 1938-ban, a nehéziparban azonban az emelkedés a háború előttihez képest nem 40 százalék, hanem 66 százalék volt. A nehéziparban is kimagaslott a gépipar fejlődése: itt az emelkedés a háború előttihez képest 93 százalékot ért el, a termelés tehát majdnem megkétszereződött. A vegyipari termelésnek 40 százalékkal kellett volna meghaladnia a háború előtti szintet, valójában 76 százalékkal haladta meg.

Emellett azonban az ipar egyes területein, köztük a könnyűipar két fontos ágában, a textiliparban és a bőriparban nem teljesítettük a tervet tejes mértékben: a textilipari termelés 1949-ben csak 11 százalékkal volt nagyobb, mint a háború előtt.

Ha egyes cikkekre alkalmazzuk az összehasonlítást, azt látjuk, hogy 1949-ben kétszer annyi teherautót, háromszor annyi kerékpárt, ötször annyi traktort, hétszer annyi motorkerékpárt, nyolcszor annyi mozdonyt, tizenegyszer annyi alumíniumot és 38-szor annyi szerszámgépet termeltünk, illetve gyártottunk, mint a háború előtt.

A népgazdaságunk szerkezetében történt változást mutatja az is, hogy a háború előtt az egész nemzeti jövedelemnek csak körülbelül egyharmadát szolgáltatta az ipar, 1949-ben pedig — azonos árakon számítva — az ipar hozzájárulása a nemzeti jövedelemhez már annak 45 százalékára rúgott. A mezőgazdaság hozzájárulása a nemzeti jövedelemhez 1938-ban 34 százalék, 1949-ben — mivel a mezőgazdaság termelése még nem érte el az 1938. évit — már csak 27 százalék volt. Megváltozott, illetve jelentősen megnőtt a termelőeszközöket termelő iparágak súlya. A háború előtt ezekre az iparágakra esett az egész ipari termelés 35 százaléka, 1949-ben már a termelés 46 százaléka. Hasonló változás történt a gyáripar és a kisipar arányában is. A háború előtt a gyáripar mintegy kétszer annyit, 1949-ben már több, mint háromszor annyit termelt, mint a kisipar.

Igaz: a népgazdaság fejlődése szempontjából súlyos tehertétel volt, hogy a mezőgazdaság eredményei nem vetekedhettek az ipar eredményeivel. Figyelembe kell venni, hogy a mezőgazdaság 1938-ban is elmaradott volt az iparhoz képest. A mezőgazdasági termelés volumene azonban 1949-ben még 15 százalékkal alatta maradt az 1938. évinek, az elmaradás tehát fokozódott. Viszont az 1949. évi terméseredmények lényegesen jobbak voltak a megelőző évek eredményeinél, a háborús leromláshoz képest a fejlődés bámulatosan gyors volt, a kedvezőtlen idő-

járás ellenére a növénytermesztés és az állattenyésztés több fontos ágában már elértük vagy túl is haladtuk a háború előtti színvonalat. Mindez bizalmat keltett a további fejlődésre vonatkozólag. Kielégítő volt a begyűjtés eredménye is, s lehetővé vált a dolgozók egy régi panaszának orvoslása, egy általános és jogos követelésének kielégítése: a kormány megszüntette a jegyrendszert. Ezzel azt is hangsúlyozta, hogy nemcsak a termelésben, hanem a lakosság ellátásában is megszüntetjük a háború nyomait, felszámoljuk azt, ami a háborúra emlékeztet.

A terv szerint három év alatt 6,6 milliárd forintot kellett volna beruházni. A beruházások összege azonban már 1949 végére meghaladta a 10 milliárdot. E beruházások következtében a termelési apparátusban a termeléséhez hasonó irányú, de a fejlődés szempontjából még jelentősebb eltolódás ment végbe a háború előttihez képest. A termelőapparátust különösen olyan területeken erősítettük meg, amelyeken az korábban Magyarország gazdasági és politikai függősége következtében aránylag visszamaradt. A beruházások arányai a tervhez képest eltolódtak: a tervezettnél nagyobb százalék jutott az iparra, a tervezettnél kisebb a mezőgazdaságra és a közlekedésre. A kisebb százalék azonban nagyobb forintösszeg volt.

A hároméves terv tehát a magyar dolgozók, s elsősorban a magyar munkásosztály hatalmas győzelme volt, jelentős lépés előre a szocializmus felé vezető úton.

A mezőgazdaság szocialista irányú fejlődésének megindulása

A marxizmus azt tanítja, hogy a mezőgazdaság szocialista átalakítása, tehát a társadalmi tulajdon uralkodóvá tétele a mezőgazdaságban összehasonlíthatatlanul nehezebb és több időt igénylő feladat, mint az ipar szocialista átalakítása. Ennek döntő oka, hogy a mezőgazdaság fejlődése a kapitalizmusban messze elmarad az ipar fejlődésétől. Az iparban jelentősen előrehalad a termelőeszközök koncentrálódása és a termelés társadalmasítása, a mezőgazdaságban ellenben a termelés nagyrészt szétforgácsolt, kisüzemű marad, és jelentős súlya van a saját munkán alapuló kis- és középparaszti földtulajdonnak.

A kis- és középparasztok nem kapitalisták. Ezenkívül belőlük áll a lakosság igen jelentékeny része, nemcsak Magyarországon, hanem a legtöbb iparilag fejlettebb országban is. A munkásosztály csak akkor vezetheti el a társadalmat a szocializmus győzelméhez, ha együttműködik velük, ha maga mellé tudja állítani őket.

Épp ezért a mezőgazdaságban szó sem lehet a termelőeszközöknek egy-két törvényhozási aktussal való államosításáról, mint az nálunk az iparban történt. A marxizmus tanítása ebben a kérdésben teljesen egyértelmű. Engels ezt a tanítást 1894-ben így fogalmazta meg: „ha az államhatalom birtokába jutunk, nem gondolhatunk arra, hogy a kisparasztokat erőszakkal (kárpótlással vagy anélkül, mindegy) kisajátítsuk, mint ahogy ezt a nagybirtokosokkal meg kell tennünk. Feladatunk a kisparaszttal szemben elsősorban az, hogy magánüzemét és magánbirtokát szövetkezeti tulajdonba vezessük át, nem erőszakkal, hanem példával és azzal, hogy társadalmi segítséget nyújtunk ehhez a célhoz". (*Marx—Engels.* Válogatott Művek. II. kötet. 432. old. Szikra. 1949.)

Az Októberi Forradalom tapasztalatai és tanulságai alapján Lenin továbbfejlesztette Engels útmutatását. Lenin azt tanította, hogy még a falu legszegényebb rétegei is csak a hatalom meghódítása után támogathatják erélyesen a forradalmi proletariátust. A proletárdiktatúra kezdetén a munkásosztály csak semlegesítheti a középparasztságot. Mikor azonban a középparaszt meggyőződött a proletárhatalom szilárdságáról, akkor e hatalom felé fordul. Akkor lehetővé és szükségessé válik a munkásosztály tartós megegyezése a középparasztsággal. Ezen az alapon válik a munkás-paraszt szövetség alapelvévé a lenini hármas jelszó: a munkásosztály támaszkodjék szilárdan a szegényparasztságra, kössön tartós szövetséget a középparasztsággal és harcoljon szakadatlanul a kulákság ellen. Ez a hármas jelszó a munkás-paraszt szövetség jellemzője és tartalma egészen a szocializmus teljes felépítéséig, tehát mindaddig, amíg a mezőgazdaságban is uralkodóvá nem válik a szocialista termelési mód. Ami pedig a szocialista termelési módnak a mezőgazdaságban való meghonosítását illeti, itt a Szovjetunió gyakorlata teljesen igazolta a marxizmusnak mindig is vallott felfogását: az egyetlen út — a nagy állami gazdaságok megfelelő fejlesztése mellett — a szétforgácsolt paraszti gazdaságok egyesítése szövetkezetekbe; nem kényszerrel, hanem a példa, a meggyőzés, a segítés erejével.

Láttuk, hogy Magyarországon a nagybirtok elleni harcban többékevésbé az egész parasztság a munkásosztály szövetségese volt. Megváltozott a helyzet, amikor a tőke elleni harc kérdései kerültek napirendre. Pártunk III. kongresszusa 1946-ban politikánk céljaként jelölte meg, hogy a középparasztságot a munkásosztály és a szegényparasztság mellé állítsa, a kulákságot elszigetelje a középparasztságtól, a középparasztságot a népi demokrácia oldalára vonja. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy ez még népi demokráciánk fejlődésének első szakasza volt, s a középparasztságot nem a szocializmus építéséhez akartuk szövetségesnek megnyerni, hanem a földreform eredményeinek megszilárdításához és a demokratikus agrárátalakulás továbbfejlesztéséhez. Ezirányú politikánk nem is változott a fordulatig. A fordulat után azonban napirendre kellett kerülnie a mezőgazdaság szocialista átalakítása kérdésének, mégpedig legalább három fontosabb okból.

Először: a munkásosztálynak hatalomrajutása pillanatától kezdve nagy gondot kell fordítania arra, hogy előkészítse, megkönnyítse és elősegítse a mezőgazdaság szocialista átalakítását. Ezt parancsolóan megköveteli tőle saját legfontosabb érdeke: hatalmának tartós biztosítása. Amíg ugyanis széleskörű a kisárutermelés, addig széles bázis van a kapitalizmus fejlődése számára is. Igaz, hogy a kisárutermelés nem kapitalista termelés, de a kisárutermelés mégis kapitalista típusú termelés, amely a termelőeszközök magántulajdonán alapul, spekulációra ösztönöz és napról napra, óráról órára szüli a kapitalizmust. Nyilvánvaló tehát, hogy bár a munkásosztálynak semmiképp sem szabad a mezőgazdaság szocialista fejlődését a parasztsággal szemben alkalmazott erőszakos rendszabályokkal siettetni — ezzel csak gyengítené a munkás-paraszt szövetséget, tehát hatalma alapját és visszariasztaná a parasztot a szocializmustól, tehát lassítaná a fejlődést —, de azért a munkásosztálynak életérdeke ezt a fejlődést megkönnyíteni és meggyorsítani.

Másodszor: ugyanúgy ez az érdeke a dolgozó parasztság tömegeinek is és ezek sorsának alakulása is napirendre tűzte a kérdést. A parasztság helyzete a felszabadulás után nagyon megjavult elsősorban a földreform következtében, de azért is, mert pártunk politikája védte a kisparasztot a tőkés kizsákmányolással szemben. Ez a javulás általános volt, de nem terjedt ki a parasztság minden rétegére egyformán és nem szüntette meg teljesen a kapitalista viszonyok között elkerülhetetlen differenciálódást. A parasztság egy része, amely főleg az új gazdák és a régi törpebirtokosok közül került ki, nem rendelkezett sem kellő felszereléssel, sem igásállattal, és nehéz körülmények között élt. Sorsának megjavulását elsősorban a szövetkezéstől remélhette és nem egy helyen felvetette szövetkezetek alakításának és a több vidéken elterjedt nagybérletek szövetkezeti úton való megművelésének gondolatát.

Harmadszor: napirendre tűzte a kérdést a szocialista ipar gyors fejlődése is. Ez megköveteli a mezőgazdasági árutermelés gyors fejlődését, mert az iparnak mind több nyersanyagra, a gyorsan növekvő számú ipari munkásoknak és alkalmazottaknak több élelmiszerre, az iparnak nagyobb felvevő piacra és egyre több mezőgazdasági eredetű kiviteli cikkre van szüksége. Ha ez a fejlődés nem következik be, az ipar egyre jobban elszakad a mezőgazdaságtól, megbomlik a népgazdaság egysége, falu és város nem közelednek egymáshoz, hanem eltávolodnak egymástól. Az árutermelés gyors fokozása azonban általában nem lehetséges a kisárutermelő parasztgazdaságban, hanem csakis a gépeket, a modern agrotechnikát és a munkaerőt ésszerűen kihasználni tudó nagygazdaságban. A nagygazdaság lehet szocialista — állami vagy szövetkezeti — vagy pedig kapitalista típusú. Nekünk nyilvánvalóan nem a kapitalista típusú, egész fejlődésünket alapjaiban veszélyeztető, hanem a szocialista típusú — tehát az állami vagy szövetkezeti — nagygazdaságot kellett választanunk.

1948 közepétől kezdve pártunk rátért a mezőgazdasági termelőszövetkezeteknek, mint a mezőgazdaság szocialista átalakítása főeszközeinek propagálására. Addig nálunk jóformán csak a kezdetlegesebb szövetkezeti típusok léteztek. Ezeknek a különféle kezdetlegesebb, tehát fogyasztási, értékesítési és hitelszövetkezeteknek papíron igen nagy taglétszámuk volt — mintegy két és félmillió — és még ha figyelembe vesszük, hogy sokan két-három szövetkezetnek is tagjai voltak, akkor is legalább 1 millióra tehetjük a szövetkezeti tagok számát. Valóságos, a dolgozó parasztság széles tömegeinek aktivitásán nyugvó szövetkezeti mozgalom azonban nem volt, a tagok többsége semmiféle módon nem járult hozzá a szövetkezet munkájához, a vezetés nagyrészt kulákok kezében volt.

Ezek a szövetkezetek, amelyeknek eredete még a felszabadulás előtti időre nyúlik vissza, bár adtak némi segítséget a parasztoknak, említett hiányosságaiknál fogva kevéssé voltak alkalmasak arra, amire szintén hivatottak lettek volna, hogy a dolgozó parasztokat az összefogás, a legegyszerűbb társas gazdálkodás gondolatával megbarátkoztassák. Most viszont arról volt szó, hogy egy nagy lépéssel menjünk előre. Ezt figyelembe véve, igyekeztünk a parasztság számára megkönnyíteni, simábbá tenni a termelőszövetkezetekbe való tömörülést. Ezért először is elősegítettük, hogy az újfajta szövetkezetek mint a meglévő földművesszövet-

kezetek termelőszövetkezeti csoportjai kezdhessék meg életüket, azonkívül segítettünk kidolgozni a termelőszövetkezetek három, egymástól fejlettségben különböző típusát, amelyek közül csak a harmadik, a legfejlettebb típus közelíti meg a szovjet kolhozokat. Csak megközelíti, de még ez sem kolhoz. A leglényegesebb különbség a kettő között abban van, hogy a Szovjetunióban az egész föld az államé, tehát nincs a kolhoz tulajdonában. A mi III. típusú termelőszövetkezeti csoportjainkban azonban a föld nincs az állam tulajdonában, és azok a parasztok, akik földjüket bevitték a termelőszövetkezeti csoportokba, általában földjáradékot kapnak.

Egy másik területen is tettünk lépést a mezőgazdaság szocialista átalakítása irányában: megkezdtük az állami gépállomások szervezését, hogy a parasztságnak, főleg a szövetkezetekben tömörülő parasztságnak a maximális segítséget nyújthassuk földje gépi megmunkálásában. Magától értetődik, hogy a gépi munka hozzátartozik a föld nagyüzemű megműveléséhez. S hogy a gépek kihasználásának legkedvezőbb formája az, ha a gépek az állam kezében maradnak és a legszélesebb köröket szolgálhatják ki — ezt a Szovjetunió tapasztalataiból tanultuk. Ott az állami gép- és traktorállomások a mezőgazdaság szocialista átalakítása hatalmas emelőinek bizonyultak. A hároméves terv végén már nálunk is 221 gépállomás 4879 traktora segítette a társas gazdálkodás útjára lépett és az egyénileg gazdálkodó parasztok munkáját.

Megindult az állami gazdaságok fejlesztése is, tehát a szocialista mezőgazdaság erősítése egy harmadik vonalon. A fordulat éve előtt az állami gazdaságok szántóterülete mezőgazdaságunk egész szántóterületének csak mintegy fél százalékát tette ki, a hároméves terv során azonban ez a terület mintegy hétszeresre növekedett. Mivel ebben az időben már körülbelül hasonló területtel rendelkeztek a termelőszövetkezeti csoportok is, a társadalmasított szektor szántóterülete 1949 végére már elérte egész szántóterületünk mintegy 7 százalékát. Ez kétségtelenül még mindig erősen elmaradt a népgazdaság egyéb területeinek társadalmasításától, de mindenesetre a mezőgazdaság szocialista átalakulásának biztató kezdetét jelentette.

Ezek mellett a sikerek mellett hibák is mutatkoztak pártunk paraszt- és mezőgazdasági politikájában. Attól kezdve, hogy a hatalom szilárdan a munkásosztály kezébe került, ezt a politikát a lenini hármas jelszónak kellett megszabnia. A lenini hármas jelszó követelményeit azonban nem tisztáztuk kellőképpen. Különösen azt nem tisztáztuk, mit követel a munkásosztálynak a középparasztsággal való tartós szövetsége. Ilyen szövetség csak akkor lehetséges, ha a munkásosztály, illetve a munkásosztály állama gazdaságilag segíti a középparasztot. Nem elég a szövetkezeteket támogatni. Amíg a teljes kollektivizálás nem kerül napirendre, a munkásosztálynak támogatnia kell a kisárutermelő gazdaságokat is. Annál is inkább meg kell ezt tennie, mert ilyen támogatással, bár viszonylag lassan és korlátolt mértékben, de növekszik a kisárutermelő gazdaság termelése is, ezáltal pedig nő az ország gazdagsága és javítható a munkásság ellátottsága.

Mi azonban, attól kezdve, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezetek fejlesztése napirendre került, lényegében elhanyagoltuk a középparaszti gazdaság fejlesztését. Pártunkban az a téves elképzelés vált

uralkodóvá, hogy a mezőgazdaság kollektivizálása rövid néhány év alatt megvalósítható. Figyelmen kívül hagytuk a marxizmus tanítását és a szovjet példát is. A Szovjetunióban csak 12—13 évvel a hatalom megh ódítása után került sor a tömeges kollektivizálásra, pedig ott már a forradalom másnapján az állam tulajdonába került minden föld és ez megkönnyítette a társas gazdálkodásra való áttérést. Nálunk a parasztok többsége nagyon ragaszkodik nehezen megszerzett kis földjéhez. Ahhoz, hogy önként szövetkezeti gazdálkodásra térjen át, meg kell győződnie a szövetkezet nagy termelési fölényéről. Pedig, hogy a parasztokat meggyőzhessük a szövetkezet fölényéről, nemcsak modern technika, tehát nagymennyiségű gép, műtrágya stb. kell, hanem egyúttal nagyszámú mezőgazdasági szakember, a nagyüzemi gazdálkodásban és a modern agrotechnikában jártas vezető és még sokkal nagyobb számú öntudatos, fegyelmezett, s a géppel bánni tudó dolgozó is szükséges. Ezek a feltételek nem voltak meg és rövid néhány év alatt nem valósíthatók meg. A mezőgazdaság szocialista átalakítása tehát nem lehet öt-hat év műve.

E kérdés tisztázatlansága következtében követtük el azt a súlyos hibát, hogy túlzott ütemű szövetkezeti fejlődést terveztünk, ami már magában rejtette az önkéntesség elve megsértésének veszélyét. Márpedig világos, hogy a parasztsággal szemben alkalmazott kényszer, a meggyőzés helyett alkalmazott adminisztratív rendszabályozás nem erősíti, hanem gyengíti a munkás-paraszt szövetséget, a proletárdiktatúra alapját.

Ugyanennek a hibának következménye volt, hogy 1948-tól kezdve elhanyagoltuk az egyszerűbb, a parasztság körében ismert fogyasztási, értékesítő stb. szövetkezeteket, amelyek pedig, helyes politika esetén, nagy szerepet játszhatnak a parasztság szövetkezeti nevelésében.

Jelentkeztek a fordulattal kapcsolatban különböző jobboldali hibák is. Egyesek úgy értelmezték a középparasztsággal való szoros szövetséget, hogy most már nincs szükség a mezőgazdasági munkásság és szegényparasztság külön szervezetére és meg is szüntették azt. Ezt a hibát a párt gyorsan helyreütötte. Voltak, akik azt hirdették, hogy a kulákok közt sok a „jó kulák", akit a középparaszttal egy kalap alá kell venni. A párt ez ellen is eredményesen harcolt.

1949 tavaszán pártunk már igen élesen szembeszállt azokkal, akik a szövetkezetek alakításával kapcsolatban megsértették az önkéntesség elvét és különböző eszközökkel igyekeztek a parasztokat a szövetkezeti gazdálkodás útjára szorítani, kényszeríteni. Mivel azonban a szövetkezeti fejlődés üteméről kialakult helytelen felfogást nem vizsgáltuk felül, az e téren jelentkező hibákat és azok súlyos következményeit sem tudtuk kiküszöbölni.

Az első ötéves terv — a szocialista iparosítás

Az első ötéves terv előkészületei ugyan már jóval 1949 vége előtt megindultak, a befejező munkák azonban 1949 végére estek, arra az időre, amikor az ország dolgozói boldogan látták, hogy a hároméves tervet jóval lejárta előtt teljesíteni tudjuk, s amikor a termelésben napról napra születtek első sztahanovistáink nagyszerű új rekordjai.

Az ötéves terv elsősorban azt a feladatot tűzte ki, hogy a dolgozók

életszínvonalát 35 százalékkal kell emelni. A számítások szerint ez 1954-ben már mintegy 85 százalékkal többet jelentett volna a háború előttinél.

A két év és öt hónap alatt megvalósított hároméves terv eredményeire támaszkodva most már sokkal nagyobb feladatokat tűztünk magunk elé. A hároméves terv megvalósított és az előirányzatot messze felülmúló beruházásai mintegy 10 milliárd forintot értek el. Ezzel szemben az ötéves terv 50,9 milliárd forint beruházást irányzott elő: 21,3 milliárd forintot, 42 százalékot az iparba, ebből 18,3 milliárd forintot a nehéz- és 3 milliárd forintot a könnyűiparba; 8 milliárd forintot, valamivel kevesebb, mint 16 százalékot a mezőgazdaságba és 7,5 milliárdot, majdnem 15 százalékot a közlekedésbe.

Az ötéves terv azt írta elő, hogy az egész ipari termelés 1954-ben érje el az 1949. évi 186,4 százalékát, a nehézipar termelése 104,3 százalékkal, a könnyűiparé 72,9 százalékkal múlja felül az 1949. évit. A terv szerint az iparban a munka termelékenységének 50 százalékkal kellett emelkednie. A nemzeti jövedelem értékének növekedését a terv öt évre 63 százalékban irányozta elő.

A törvényben felsorolt főfeladatok és számok egyaránt beszédesen bizonyították, hogy hazánk az ötéves tervvel rálép a népgazdaság szocialista építésének és különösen a szocialista iparosításnak a Szovjetunióban járt útjára.

Igaz, hogy Magyarország a hároméves terv folyamán hatalmas lépést tett előre az iparosítás útján és több területen túlszárnyalta a háború előtt elért fejlettséget. De igaz az is, hogy Magyarország a háború előtt a kapitalista országok között is rendkívül elmaradt ország volt, aránylag gyengén fejlett gyáriparral. Nemcsak Amerikához, Németországhoz és Angliához képest voltunk rendkívül elmaradottak, de még a szomszédos Csehszlovákiához és Ausztriához képest is. Iparunk mindezekhez az országokhoz képest elmaradt volt technikailag is, s az egész népgazdaságban elfoglalt súlyát tekintve is. Ilyen ipar semmiképp sem elégíthette ki a szocialista fejlődés igényeit. Hiszen a szocializmusnak elsősorban a dolgozó nép egyre növekvő jólétét kell biztosítania. Ennek a célnak elérése azonban megköveteli a munka magasabb termelékenységét, a termelés legfejlettebb formáinak alkalmazását a népgazdaság minden ágában, a modern technika és tudomány eredményeit hasznosító nagyüzemű termelést az iparban és a mezőgazdaságban egyaránt. Az egész népgazdaság átszervezésében viszont különleges szerepe van az iparnak. „Iparunk — írta Sztálin — az egész népgazdaság rendszerének vezérlő tényezője, az ipar húzza, viszi előre népgazdaságunkat, beleértve a mezőgazdaságot is. Az ipar átszervezi egész népgazdaságunkat a maga képére és hasonlatosságára, vezeti a mezőgazdaságot, bevonva a szövetkezetek útján a parasztságot a szocialista építés munkájába." (*Sztálin* Művei. 8. kötet. 141. old. Szikra. 1952.)

Sztálin ugyanakkor felhívta a figyelmet annak a fontosságára, hogy az ipar ne szakadjon el a mezőgazdaságtól. Ötéves tervünk azonban a mezőgazdasági termelésnek is rendkívül nagyarányú, átlagosan 42 százalékos növekedését írta elő, a növénytermelés 35 százalékos, az állattenyésztés 51,1 százalékos emelkedésével.

Szocialista iparosítási politikánkban a Szovjetunió példáját követtük, amikor a fejlesztés súlypontját a nehéziparra, az alapanyagterme-

lésre, végső fokon a termelőeszközök termelésére, a gépiparra fektettük. Igaz, hogy helyzetünk igen fontos vonásokban eltért az ottani helyzettől. A Szovjetunió kapitalista államok gyűrűjében fejlődött, nem maradhatott volna önálló, nem biztosíthatta volna védelmét, ha maga nem gyárt termelőeszközöket, hanem kénytelen a kapitalista külföldről behozni azokat. Mi abban az előnyös helyzetben voltunk, hogy a Szovjetunió hatalmas iparának segítségére is támaszkodhattunk, és bizonyos támogatásra a népi demokratikus országok részéről is számíthattunk. Ez azonban az adott körülmények közt az alapvonalon nem változtatott. Együttműködést terveztünk a Szovjetunióval és a népi demokratikus országokkal, de természetesen csak abban a mértékben, amelyben ezt fennálló kapcsolataink és kölcsönös tervezési tájékozottságunk lehetővé tette. Ugyanakkor a kiéleződő nemzetközi helyzet, s a kapitalista országok velünk szemben alkalmazott fokozódó diszkriminációs politikája arra figyelmeztetett, hogy egyrészt igyekezzünk az elérhető legnagyobb mértékben függetleníteni magunkat a tőkésországokból származó behozataltól, különösen az üzemi berendezés- és gépbehozataltól, másrészt erősítsük honvédelmünket, tehát fejlesszük iparunkat, különösen a nehézipart, amely a honvédelem nélkülözhetetlen alapja.

Az országgyűlés 1949 decemberében nagy lelkesedéssel fogadta el a tervtörvény-javaslatot, amely a következő öt pontban foglalta össze a terv fő irányelveit.

Az első pont: Magyarország iparosításának meggyorsítása, elsősorban a nehéz- és a gépipar fejlesztésével. A törvény hozzáfűzi, hogy ez az ipar fejlesztésének, a mezőgazdaság gépesítésének és szocialista átszervezésének, a közlekedés korszerűsítésének feltétele. Ez a döntő belső feltétele népünk további gazdasági és kulturális felemelkedésének, államunk és nemzeti függetlenségünk megszilárdításának és biztosításának, a szocializmus építésének.

A második pont mezőgazdaságunk elmaradottságának felszámolását, hozamának jelentős emelését tűzi ki célul.

A harmadik pont követeli népünk életszínvonalának további emelését, fokozott ellátását mindenfajta szükségleti cikkel, a lakásviszonyok megjavítását, az egészségvédelem kiépítését, a dolgozók növekvő kulturális igényeinek kielégítését, népünk nevelését a szocializmus tanításainak szellemében, vezetők képzését a munkásság és a parasztság soraiból az állami, a gazdasági, a kulturális és a szociális építőmunka irányítására.

A negyedik pont honvédelmünk, véderőnk kifejlesztését írja elő.

Végül, a törvény összefoglaló feladatként jelöli meg Magyarország átalakítását ipari-agrárországgá, olyan országgá, amelynek gazdaságában az ipar súlya a döntő, s amelynek ugyanakkor fejlett, korszerű mezőgazdasága van.

Meddő volna az 1949 decemberében jóváhagyott tervtörvény számainak helyességéről vagy helytelenségéről vitatkozni, mivel ötnegyedévvel később újabb törvény megváltoztatta ezeket a számokat, az előirányzatokat általában felemelte. Tehát meg sem kíséreltük, hogy megvalósítsuk, átültessük a gyakorlatba az eredeti számokat. Márpedig, ha valahol, akkor itt a tervezésben, ennek a rendkívül bonyolult, rengeteg tudást, tapasztalatot, ellenőrzést követelő feladatnak a megoldásában,

amelynek módszereit még nem is sajátítottuk el tökéletesen, csak a gyakorlat döntheti el végső fokon, hogy helyesen jártunk-e el vagy sem.

A gyakorlat az ötéves terv első évében teljes mértékben igazolta a tervet. Pontosabban: azt látszott bizonyítani, hogy céljaink megjelölésekor, legalábbis az iparral kapcsolatban túlságosan óvatosak voltunk, mert az első évben a tervezettnél jóval nagyobb ipari termelést értünk el. Az iparban elért rendkívüli sikerek eredményezték már 1951 első hónapjaiban a terv számainak jelentős felemelését.

A mezőgazdaság fejlődése azonban egyáltalán nem volt kielégítő és az ötéves terv első évében sem tartott lépést az ipar fejlődésével. Igaz, hogy a mezőgazdaság termelésének volumene 1949-ről 1950-re ismét emelkedett, de az emelkedés még 5 százalékot sem tett ki. Még nagyobb baj volt, hogy az emelkedés nem terjedt ki mindenre. Igen rossz volt a termés kapásnövényekből és takarmányfélékből. A kapások hozama jelentősen elmaradt a háború előtti ötéves átlagtól. Ebből következett, hogy az országban hamarosan komoly ellátási gondokkal kell számolni, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy mezőgazdasági terményekből általában nincsenek komoly készleteink, tartalékaink.

Az ellátási gondok 1950 végén már valóban komoly súllyal jelentkeztek. Közellátási helyzetünket azonban nem tudtuk kellő mélységig feltárni, nem tudtuk, hogy ezek a nehézségek milyen méretűek lesznek és milyen következményekkel fognak járni.

Úgy látszott, hogy az esetleg jelentkező nehézségek semmiképpen sem eshetnek komolyan latba a meglévő tényleges sikerek mellett. Eredetileg 1950-re az ipari termelés növekedését 21,4 százalékban irányoztuk elő. Menet közben sok iparágban felemeltük a tervet, de gyáriparunk ezt a felemelt tervet is 9,6 százalékkal túlteljesítette. A statisztika azt mutatta, hogy ipari termelésünk növekedése 1950-ben 1949-hez képest 35,1 százalék volt; nehéziparunk termelése 36,2 százalékkal, könnyűiparunké 34 százalékkal nőtt. A nehéziparban pedig kiugrott a gépipar, mely egy év alatt 42,3 százalékkal fokozta termelését. Jóval túlszárnyaltuk a tervet jóformán minden termelési ágban. Különösen nagy volt az emelkedés az építőiparban: az előző évhez képest 116 százalék, ami persze összefüggött azzal, hogy építőiparunk épp ebben az időben vált kézműves jellegű iparból gyári jellegű építőiparrá.

Említettem, hogy az ötéves terv a gyáriparban a munka termelékenységének 50 százalékos emelését írta elő. Az ötéves terv első évében a termelékenység több mint 20 százalékkal emelkedett, az öt évre előírt programnak tehát több, mint 40 százalékát teljesítettük.

Jelentősen megerősödött ez alatt az egy év alatt a népgazdaság szocialista szektora. Részesedése a nemzeti jövedelem termeléséből 53,8 százalékról 70 százalékra nőtt. A szocialista ipar részesedése pedig a nemzeti jövedelemnek az egész iparra jutó részében 77,5 százalékról 91,4 százalékra emelkedett. 1950 őszén a termelőszövetkezetek szántóterülete már 635 000 katasztrális hold, vagyis az ország szántóterületének mintegy 6,5 százaléka volt.

Ehhez járult, hogy a mezőgazdasági termelés, bár sokkal lassabban, mint az ipari, de szintén növekedett, egész terjedelmében az 1938. évinek 85 százalékáról 89 százalékára nőtt. Emelkedett a lakosság életszínvonala is, és nőtt az év folyamán a munkások reálbére.

HUSZÁR ISTVÁN

Az életszínvonal tervezésének és mérésének néhány kérdése

A szocialista gazdasági rendben a szocializmus gazdasági alaptörvényének megfelelően a társadalmi termelés célja az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségleteinek maximális kielégítése, e cél megvalósítását pedig a szocialista termelésnek a legfejlettebb technika alapján történő szüntelen növekedése és tökéletesedése biztosítja. Tehát a proletárdiktatúra rendszerében a dolgozók anyagi jólétének és kulturális színvonalának állandóan emelkednie kell. A dolgozók anyagi jólétének és kulturális színvonalának, másszóval életszínvonalának állandó, rendszeres emelkedése a szocialista társadalmi rendszer lényege, fejlődésének feltétele, csakúgy, mint ahogyan a kapitalizmus lényegéhez tartozik a munkásosztálynak, a dolgozóknak, a lakosság többségének fokozódó kizsákmányolása, elnyomorodása.

Az első szocialista állam kezdettől fogva (egyes rendkívüli, például a háborús időszakok kivételével) rendszeresen biztosította a dolgozók, elsősorban a munkások és a dolgozó parasztok, majd a szocializmus győzelme után az egész lakosság életszínvonalának szakadatlan emelkedését. Már az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt VIII. kongresszusán (1919) jóváhagyott pártprogram kimondta, hogy „... minden egyebet alá kell rendelni a gyakorlati célnak, a lakosság számára legszükségesebb élelmiszerek mennyisége haladéktalan és minden áron való növelésének. Az e tekintetben elért gyakorlati eredményeken kell lemérni minden egyes, a népgazdasággal kapcsolatban álló szovjet intézmény munkáját." (Az SZKP kongresszusainak, konferenciáinak és központi bizottsági plénumainak határozatai. I. rész. 490. oldal. Szikra. 1954.) A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának kongresszusain elhangzott beszámolók arról adtak számot, hogy a szovjet kormány gazdaságpolitikája nem tévesztette szem elől a pártnak ezt az útmutatását. A párt kongresszusai mindig megjelölték az életszínvonal emelésének soron lévő feladatait. A Bolsevik Párt XV. konferenciájának (1926) az ország gazdasági helyzetéről szóló határozata ismét megállapította: „A párt egyik legfőbb feladata az, hogy javítsa a munkásosztály anyagi helyzetét, s a népgazdaság fejlődésének és elért eredményeinek megfelelően emelje a munkásosztály életszínvonalát." (Az SZKP kongresszusainak, konferenciáinak és

központi bizottsági plénumainak határozatai. II. rész. 360. old. Szikra. 1954.) A párt Központi Bizottságának plénuma egyik 1928. évi határozatában ezt olvashatjuk: „A szocialista ipar fejlődésével együttjár és szükségszerűen együtt is kell, hogy járjon, a munkásosztály növekedése, s anyagi és kulturális színvonalának emelkedése." (Uo. 620. old.) A XIX. kongresszuson elfogadott Szervezeti Szabályzat kimondja: „A Szovjetunió Kommunista Pártjának legfőbb feladata az, hogy ... szüntelenül emelje a társadalom anyagi és kulturális színvonalát." (A Szovjetunió Kommunista Pártjának XIX. kongresszusa. 1116. old. Szikra. 1953.)

A munkások, az alkalmazottak és a parasztok jövedelmeinek alakulására vonatkozó számadatok is beszédesen bizonyítják, hogy a Szovjetunió Kommunista Pártja és a szovjet kormány gondoskodik a dolgozók anyagi jólétének növeléséről. A második világháború előtt, 1940-ben, a munkások jövedelme az 1913. évinek több mint háromszorosa volt. A parasztság jövedelme ugyanezen időszak alatt mintegy 3,5-szeresre növekedett. A második világháború óta a szovjet dolgozók jóléte példátlanul gyorsan növekszik. 1947 óta a szovjet kormány hét ízben csökkentette a fogyasztási cikkek árát; ezzel az árszínvonal az 1947. évi színvonal felénél is alacsonyabbra csökkent. A munkások és az alkalmazottak egy dolgozóra jutó reáljövedelme már 1951-ben 57 százalékkal meghaladta az 1940. évi színvonalat. 1952-ben és 1953-ban fokozódott a reálbérek növekedési üteme. 1953-ban a munkások és az alkalmazottak reálbére 10 százalékkal növekedett 1952-höz képest.

A szocializmus gazdasági alaptörvényének követelménye, a dolgozók jólétének, életszínvonalának állandó emelése a gazdasági élet tervszerű vezetésének eredményeként valósul meg.

Az életszínvonal emelkedésének tervezése a népgazdaság tervezésének kulcskérdése. Sztálin *A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban* című munkájában kifejti: „Ami a népgazdaság tervezését illeti, az csak két feltétellel érhet el pozitív eredményeket: *a)* ha helyesen tükrözi a népgazdaság tervszerű fejlődése törvényének követelményeit, *b)* ha mindenben alkalmazkodik a szocializmus gazdasági alaptörvényének követelményeihez." *(Sztálin.* A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban. 42. old. Szikra. 1954.)

Életszínvonalunk alakulása a felszabadulás óta

A felszabadulás óta eltelt tíz év alatt jelentősen emelkedett hazánkban a dolgozó nép életszínvonala. A dolgozók ma olyan jelentős juttatásokban részesülnek, amelyekről a kapitalizmus idején álmodni sem mertek. Csak néhányat említünk: Ma a táppénz jóval több, mint a háború előtt volt, s a keresőképtelenség első napjától jár, a háború előtt pedig csak a negyedik naptól járt. A felszabadulás előtt a társadalombiztosítási járulék felét a dolgozó fizette, ma az egészet a munkáltató fizeti. Azelőtt a kórházi ápolás idejére nem járt táppénz, ma a kórházban fekvő dolgozó is kap táppénzt. Családtagok részére csak 28 napi kórházi ápolás járt, ma 90—180 nap. Családi pótlékot csak a köztisztviselők kaptak, ma minden dolgozó kap. Széleskörű nyugdíjrendszer

lépett életbe, a nyugdíj összegét jelentősen felemeltük, a nyugdíjazás korhatárát 5 évvel csökkentettük. Most mindenkinek jár fizetett szabadság, a továbbtanulók kedvezményekben részesülnek stb. Mindezek az eredmények népi demokratikus rendszerünk nagy fölényét bizonyítják a Horthy-Magyarországgal szemben.

Ha tekintetbe vesszük azt is, hogy a dolgozók életszínvonala a második világháború igen nagy pusztításai után, a reálbérek rendkívül alacsony színvonala után emelkedett a jelenlegi szintre, akkor még inkább kidomborodik népi demokráciánk ereje és eredményeink jelentősége.

Az életszínvonal emelése tekintetében azonban elkövettünk súlyos hibákat is. A párt II. kongresszusa által felemelt ötéves terv teljesítése során 1953 első félévéig az életszínvonal nem emelkedett, hanem csökkent. Az iparosítás túlfeszített üteme, a népgazdaság teherbíróképességét meghaladó méretű beruházások 1950-től kezdve csökkentették a dolgozók életszínvonalát. A Központi Vezetőség 1953. júniusi határozata feltárta az elkövetett hibákat, s ennek alapján párt- és kormányintézkedések születtek a hibák kiküszöbölésére. A Központi Vezetőség 1953. októberi és decemberi ülése, majd a párt III. kongresszusa, legutóbb pedig a Központi Vezetőség 1954. október 1—2—3-i ülése ismételten megállapította, hogy *népi demokráciánk fejlődésének a Központi Vezetőség 1953. júniusi határozatával kezdődő új szakaszában a dolgozó nép életszínvonalának következetes és állandó emelése áll a párt és a kormány gazdaságpolitikájának középpontjában.*

Az 1953 júniusa előtt elkövetett gazdaságpolitikai hibák szükségképpen tükröződtek a tervezési módszerek fejlődésében is. A termelési, a munkaügyi, az anyagellátási, a pénzügyi stb. tervezés, illetve a tervek teljesítésének ellenőrzése jelentősen fejlődött (természetesen ezek sem voltak és nem is lehettek mentesek a gazdaságpolitikai hibák következményeitől), az életszínvonal tervezésének módszerét azonban nem alakítottuk ki. Nem határoztuk meg magát az életszínvonal fogalmát sem, s ezért még a mai napig is sokhelyütt ködös elképzelések uralkodnak az életszínvonal fogalmát illetően. Ötéves tervünkben előirányoztuk az életszínvonal 50 százalékos emelését, azt azonban már nem tisztáztuk, hogy mit kell érteni ezen a fogalmon, sőt éves terveinkben egészen 1955-ig nem is írtuk elő az életszínvonal alapvető mutatóit. Időnként készültek ugyan jelentések az életszínvonal *egyes mutatóinak* alakulásáról, de nem elemeztük behatóan, nem tanulmányoztuk tudományos módszerekkel az életszínvonal alakulását.

A Központi Vezetőség 1953. júniusi határozata után érthetően fokozódott az érdeklődés az életszínvonal fogalma, tervezésének és mérésének módszerei iránt. Az utóbbi időben a közgazdasági sajtóban is vita indult ezekről a kérdésekről. (Lásd: Statisztikai Szemle 1954. augusztusi, novemberi és decemberi száma.) Az érdeklődés, a vita feltétlenül hasznos, hozzásegíti a közgazdászokat a problémák sikeres megoldásához. E cikk a vitában felvetett gondolatokhoz kíván hozzájárulni anélkül, hogy átfogná az életszínvonal tervezésének és mérésének egész problematikáját.

Az életszínvonal értelmezésének jelentősége

Előljáróban röviden szólni kell az életszínvonal fogalmáról annál is inkább, mert e fogalom értelmezése nálunk még korántsem egyértelmű és helyes. Ezt tapasztalhatjuk széltében-hosszában: a propaganda-munkában, gyakran a közgazdasági irodalomban, de láthattuk a Statisztikai Szemlében lezajlott vita során is. Előfordul, hogy olyan tényezőket is belefoglalnak az életszínvonal fogalmába, amelyek nem gazdasági kategóriák, például a tömegek öntudatát, biztonságérzetét stb. Világos, hogy ez akarva, akaratlanul csak a ködösítéseket segítheti elő. Nyilvánvaló, hogy ilyen körülmények között lehetetlen volna az életszínvonal alakulásáról megbízható ítéleteket alkotni. Például hogyan lehet megállapítani, hogy képzőművészetünk szocialista realista irányú fejlődése, illetve ennek nyomán a dolgozók életének hívebb ábrázolása és ennek eredményeként a dolgozók nagyobb gyönyörködése milyen mértékű életszínvonal-emelést jelent? Akik az egzakt pontossággal mérhető jelenségeken kívül egyéb, a legtöbb esetben szubjektív elemeket is bele akarnak préselni az életszínvonal fogalmába, azok a realitások talajáról a vélekedések, a szubjektív ítéletek talajára csúsztatják ennek a nagyon lényeges kérdésnek az eldöntését.

Véleményünk szerint az életszínvonal fogalmának egyedül tudományos, a reális, anyagi valóság tényein nyugvó értelmezése az, hogy *az életszínvonal az anyagi és a kulturális szükségletek kielégítésének foka.* Ennek a változása *mérhető, meghatározható, tervezhető.* Tehát az életszínvonal tervezésével és mérésével azt a feladatot kell teljesítenünk, hogy a szocializmus gazdasági alaptörvényének megfelelően megtervezzük és mérjük a társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségleteinek mind teljesebb kielégítését. Az előbbi idézetekből is látható, hogy az SZKP határozatai mindig az anyagi és a kulturális szükségletek kielégítésének fokát értették az életszínvonal fogalmán. Ilyen értelemben beszélnek róla a mi vezetőink és a párt határozatai is. Elég, ha a III. kongresszus és a Központi Vezetőség 1954. októberi határozatára utalunk. Például a III. kongresszusnak a második ötéves terv irányelveiről szóló határozata kimondja, hogy „a második ötéves terv alapvető feladata: a magyar munkásosztály, a dolgozó parasztság, az értelmiség, az egész nép jólétének és műveltségi színvonalának további emelése, a fogyasztásra kerülő áruk mennyiségének növelése, minőségének javítása, az áruválaszték bővítése, a lakosság szociális ellátottságának, egészségvédelmének, lakásszükségletének, kulturális igényeinek fokozott kielégítése útján". (Az MDP III. kongresszusának jegyzőkönyve. 66. old. Szikra. 1954.) Továbbá „A második ötéves terv időszakában meg kell változtatni az első ötéves terv időszakához képest a felhalmozás és a fogyasztás arányát, a fogyasztás, mindenekelőtt a dolgozók közvetlen fogyasztása javára. Ily módon is biztosítani kell, hogy a lakosság életszínvonalának emelése a tervben előírt mértékben megvalósuljon." (Uo. 67—68. old.) A Központi Vezetőség 1954. októberi határozata is ilyen értelemben beszél az életszínvonal emeléséről.

Az életszínvonalnak ebből a meghatározásából az is következik, hogy nem lehet egyszerűen egyetlen mutatóval jellemezni, tervezni az életszínvonal ilyen vagy olyan mértékű emelkedését. *Az anyagi és a*

kulturális szükségletek kielégítésének mértékét, ennek változását lehetetlen egyetlen mutatószámmal jellemezni. A burzsoá statisztikusok ilyen irányú törekvései csődöt mondtak és legfeljebb arra voltak jók, hogy különböző mutatószámok valamiféle átlagolása útján elkendőzzék a dolgozó tömegek elnyomorodásának tényét. Példaként csak Neumann-Spallart és Elsas módszerét említjük.

Neumann-Spallart Nagybritannia „jóléti"-indexének összeállításához 3 csoportindexet képezett. Az első csoportban mérlegelés nélkül átlagolta a kőszén, a vasipar, a pamut- és a gyapjúipar termelésének, a vasúti forgalomban megtett kilométerek (tonnakilométerek és utaskilométerek) számának, a tengeri hajózásnak, a bankok klíringforgalmának és a külkereskedelmi forgalomnak az indexét. A második csoportindexekben az élelmiszer-, a dohány-, a sör- és a szeszfogyasztás, a takarékbetétek, a tőkekibocsátások és a vállalati alapítások, a kivándorlások és a csődök számának alakulását összegezte — ugyancsak mérlegelés nélkül. Végül a harmadik csoportindexet a házasságkötések, a születések, az öngyilkosságok, a bűnügyi esetek számának alakulásából képezte. Ebből a három csoportindexből nyerte — szintén mérlegelés nélkül — az úgynevezett „jóléti"-indexet, amiből például az következik, hogy ha a dolgozók élelmiszerfogyasztása felére csökken és a bankok leszámítolási forgalma kétszeresre emelkedik, akkor Nagybritannia „jóléte" változatlan. Ehhez nem kell kommentár.

Elsas két indexet készít: egyik a reálbér-index, másik a „tőke-index". A „tőke-indexet" a kamatlábnak, a részvények árfolyamának és a jegybank klíringforgalmának a nagykereskedelmi árindexszel korrigált alakulása egyszerű számtani átlagaként nyerte. A reálbérindex és a „tőke-index" 7 : 3 arányban mérlegelt számtani átlaga az Elsas-féle „jóléti"-index. *(Elsas.* Volkswohlstand und Volkseinkommen. 32—49. old. Leipzig. 1934.) A tőkésállamokban, elsősorban az Egyesült Államokban „számított" különféle „jóléti" indexek a leggyakrabban hasonló elvek alapján készülnek. (Különféle gazdasági jelzőszámok stb.)

Abból azonban, hogy az életszínvonal tervezett vagy valóságos alakulását lehetetlen egyetlen mutatószámmal jellemezni, még nem következik, hogy az életszínvonalnak nincs mértéke. *A mutatószámok bizonyos rendszere segítségével átfogó képet alkothatunk a dolgozók anyagi és kulturális szükségletei kielégítésének változásáról,* előre megtervezhetjük alakulását.

A továbbiakban megkíséreljük vázolni azokat a legfőbb mutatókat, amelyeknek alkalmazásával megfelelően jellemezhetjük az életszínvonal tervezett és valóságos alakulásának mértékét.

Az életszínvonal legfontosabb mutatói

Az életszínvonal tervezésének és mérésének alapvető mutatója mind a munkásosztály, mind a többi bérből és fizetésből élő dolgozó vonatkozásában *a reálbér, illetve a reáljövedelem indexe.*

Az életszínvonal tervezett vagy valóságos alakulását elsősorban a reálbér, illetve a reáljövedelem változását kifejező mutatószámok segítségével lehet megközelíteni.

Mind a bérből és a fizetésből élők, mind a parasztság reáljövedelmének mutatója kifejezi a névleges jövedelmek és a fogyasztói árak arányát. *A reáljövedelem indexe e két tényező változásának együttes hatását tükrözi, mert a névleges jövedelmek indexét a fogyasztói árindexhez viszonyítja.* Ebből következik, hogy a reáljövedelem indexe *tulajdonképpen az egyes társadalmi osztályok rendelkezésére bocsátott termékek volumenének a változását fejezi ki.* A reálbér indexének tartalma szűkebb, mint a reáljövedelemé: az előbbi *csak a munka szerint élvezett* bérjellegű pénzbeli és természetbeli juttatások változásának a fogyasztói árak változásához viszonyított arányát fejezi ki. A mutatók pontos tartalmára később visszatérünk.

A reáljövedelem indexe tartalmazza az anyagi és a kulturális szükségletek kielégítésének igen jelentős hányadát. Lényegében magában foglalja az egész anyagi fogyasztást, de kifejezi a kulturális szükségletek kielégítése közül is azokat, amelyeket a dolgozók valamilyen formában fizetés ellenében kapnak (mozi, színház, könyv, folyóirat, rádió stb.). Éppen ezért a reáljövedelem változásának vizsgálata, a reáljövedelem alakulásának tervezése az alapvető mind az életszínvonal tervezésében, mind pedig mérésében.

A munkások és az alkalmazottak reáljövedelmének tervezése csakúgy, mint a parasztság reáljövedelmének tervezése és mérése több egymást kiegészítő mutatószám kidolgozását teszi szükségessé. A munkások és az alkalmazottak reáljövedelmének alakulását leginkább a következő mutatószámok segítségével tervezhetjük, illetve mérhetjük: *a)* az egy keresőre jutó reálbér, *b)* az egy családra jutó reáljövedelem, *c)* az egy főre jutó reáljövedelem. A parasztság vonatkozásában ezek a mutatószámok: *a)* az egy családra és *b)* az egy főre jutó reáljövedelem alakulása.

Vizsgáljuk meg e mutatók egyik összetevőjét: *a névleges jövedelmeket.*

A munkások és az alkalmazottak életszínvonalának jellemzésére szolgáló egyik mutatónak: az *egy keresőre jutó reálbér* mutatójának kiszámításakor a névleges jövedelmekhez számítjuk azokat a juttatásokat, amelyekben a munkások és az alkalmazottak végzett munkájuk szerint részesülnek. Ez más szóval azt jelenti, hogy a névleges bérek megállapításakor a béralap a kiindulási adat. A béralapot csökkentjük mindazokkal a tételekkel, amelyeket a dolgozóktól adó (gyermektelenségi adó), nyugdíjjárulék, illetve államkölcsönbefizetés címén levonunk. Az így nyert összeget a keresők számához viszonyítjuk.

A másik mutató, az *egy családra jutó reáljövedelem* kiszámításakor úgy határozzuk meg a névleges jövedelmeket, hogy a munka szerinti juttatásokhoz hozzáadjuk az összes egyéb címen kapott bevételeket.

Az *egy főre jutó* reáljövedelem indexében ugyanazzal a névleges jövedelemmel számolunk, mint az egy családra jutó reáljövedelem indexében, de a névleges jövedelmek összegét nem a családok számához, hanem az illető osztály vagy réteg egész létszámához viszonyítjuk.

Ezekből megérthető a három mutató eltérő alakulásának oka is. A legközvetlenebb az összefüggés a két utóbbi mutató között.

A munkások és az alkalmazottak életkörülményeinek alakulásáról ennek a három mutatónak együttes vizsgálata ad hozzávetőleg teljes

képet. Közismert, hogy hazánkban 1949 és 1954 között a munkások száma több mint 38 százalékkal növekedett. E növekedés nem csekély részét teszik azok a dolgozók, akik korábban háztartási munkával foglalkoztak. Emiatt megnőtt az egy családra jutó keresők száma, s ez mérsékelte — legalábbis a családok egy részében — a túlzott iparosítás okozta reáljövedelem-csökkenést. Elsősorban ezzel magyarázható, hogy az egy kereső munkásra jutó reálbér 1953-ban mintegy 5—7 százalékkal *alacsonyabb,* ellenben az egy munkáscsaládra jutó reáljövedelem körülbelül 9 százalékkal *magasabb* volt, mint 1949-ben. Ez természetesen azt is jelenti, hogy mivel az egy családra jutó keresők száma csak *egész számmal* nőhet (1, illetve 2 kereső helyett 2, illetve 3 kereső van egy családban), a családok jelentős többségében a keresők számának növelése nem éreztette kedvező hatását.

Az elmondottakból következik, hogy az éves népgazdasági tervben a munkások és az alkalmazottak névleges jövedelmének tervezése szükségessé teszi a bérek és a jövedelmek helyes tervezését és a munkaerőmérleg, ebben is elsősorban a munkaerőszükséglet fedezeti tervének elkészítését. Jelenlegi tervezési módszereinkkel és a népgazdaság mai fejlettségi fokán mindezeket megbízhatóan megállapíthatjuk.

A parasztság névleges jövedelmének megállapítása mind a tervben, mind a statisztikában jóval több problémát okoz. Ezek a problémák elsősorban onnan származnak, hogy egyrészt a mezőgazdasági termelés sajátosságai, másrészt a mezőgazdaság társadalmi viszonyai miatt a mezőgazdasági termelés, illetve a mezőgazdaságból származó jövedelmek nem határozhatók meg — különösképpen a tervben — ugyanolyan pontosan, mint például az ipari munkások jövedelmei. A parasztság jövedelme elsősorban a mezőgazdasági termékek eladásából, a munkaegységekért kapott pénzbevételből, továbbá a saját termelésből származó fogyasztásból tevődik össze. Ehhez hozzáadjuk a parasztság jövedelmét növelő munkabér-jellegű bevételeket és az egyéb pénzbevételeket (államkölcsön-nyeremények és -törlesztések, biztosítási kártérítések, fuvardíjbevételek stb.). Itt vesszük figyelembe az álló- és forgóalapok változását is. A parasztság jövedelmeinek egy része úgy jelentkezik, hogy például a tulajdonában lévő állatok szaporodnak, növekednek, súlyuk gyarapodik. Ez jellemző az egyéb álló- vagy forgóalapokra is. Hogy a parasztság névleges jövedelmének összegét helyesen állapítsuk meg, az álló- és a forgóalapok növekedését hozzá kell adnunk az előbb felsorolt jövedelmek összegéhez, vagy ha az álló- és a forgóalapok állománya csökkent, a csökkenést le kell vonnunk a jövedelmek összegéből. A névleges jövedelemnek így kiszámított összegéből, a munkások és az alkalmazottak névleges jövedelmének számítási módszeréhez hasonlóan, levonjuk azokat a tételeket, amelyek csökkentik a parasztság jövedelmének összegét (például a biztosítási díjakat, a készpénzben fizetett adókat, a békekölcsönbefizetéseket, az illetékeket, a vásárolt üzemi felszerelések értékét, az egyéb, nem paraszti rétegeknek kifizetett munkadíjakat stb.). Ezek a tételek szerepelnek *mind az egy családra, mind az egy főre jutó névleges jövedelmek indexében.* Tehát a két index eltérő alakulása ebből következően csak a családok átlagos létszámának változásából eredhet.

A parasztság névleges jövedelmének megállapításakor külön probléma *a saját termelésű termékek fogyasztásának értékelése.* Az értéke-

lésnek átlagos fogyasztói áron kell történnie elsősorban azért, hogy összehasonlíthassuk a munkások és a parasztok névleges jövedelmének színvonalát. Az átlagos fogyasztói áron való értékelésnek két módszere lehetséges. A saját termelésből származó és saját fogyasztásra kerülő termékek értékelésére alkalmazott átlagos fogyasztói ár lehet elsősorban az éppen szóbanforgó évben érvényes ár, az úgynevezett folyóár; de használhatunk különböző évekre érvényes változatlan fogyasztói árat is. Ez utóbbi módszer alkalmazása esetén úgy járunk el, hogy a saját termelésből származó fogyasztást annak a bázisként kiválasztott évnek az átlagos fogyasztói árán értékeljük, amihez képest a jövedelmek változását mérni akarjuk. A saját termésből származó fogyasztás értékelési módszere egyúttal lényegében meghatározza a paraszti lakosság fogyasztói árindexének összetételét is. Erre a problémára később még visszatérünk.

Mint láttuk, a parasztság jövedelmének, ellentétben a munkásokéval és az alkalmazottakéval, egyik összetevője az álló- és a forgóalapok változása, amely kifejezi, hogy a parasztság jövedelmének egy részét a termelés bővítésére, tehát termelő fogyasztásra fordítja, illetve meglévő álló- és a forgóalapjainak csökkentéséből fedezi kiadásait. Ez teszi szükségessé, hogy a parasztság vonatkozásában a reáljövedelem említett két mutatószámán kívül a *személyes* fogyasztás reálértékét igyekezzünk elkülönítve kimutatni.

Mint mondtuk, a reáljövedelmek indexe a névleges jövedelmek indexének és a fogyasztói árak indexének a hányadosa. Tehát, hogy tervezhessük, illetve mérhessük a reáljövedelmek változását, terveznünk, illetve mérnünk kell a névleges jövedelmeken kívül a fogyasztói árak változását is. *A reáljövedelmek tervezésének, illetve mérésének legfőbb problémája* éppen *a helyes fogyasztói árindexek megállapítása.*

Az árindexet általában a tárgyi időszak fogyasztási szerkezetének megfelelően állapítjuk meg. Kérdés, hogy alkalmas-e ugyanilyen szerkezetű árindex a reálbérek változásának mérésére, illetve, hogy milyen árindexet kell használnunk a tervezés időszakában. A kérdést tovább bonyolítja, ha a reálbérek hosszabb időszak alatt történt változását egy indexsorral akarjuk jellemezni.

A fogyasztói árindexben a fogyasztott mennyiséget azoknak az osztályoknak, illetve rétegeknek a fogyasztása jelenti, amelyekre vonatkozóan a reálbérek alakulását tervezni vagy mérni akarjuk. Tehát például ha a munkásosztály reálbérének indexét akarjuk meghatározni, azokat a fogyasztási cikkeket és szolgáltatásokat (közlekedés, gáz, villany, lakbér stb.) kell az indexben szerepeltetnünk, amelyek a munkáscsaládok szükségleteit elégítik ki. Mindezekből olyan mennyiségeket kell szerepeltetnünk, amelyek megfelelnek az adott időszak valóságos fogyasztásának. A fogyasztási szokások azonban hosszabb-rövidebb idő alatt megváltoznak, mint ahogy változik maga a szükséglet is, de változik a szükséglet kielégítésének a lehetősége is. Változik továbbá a fogyasztási cikkek árának kölcsönös aránya is, amely közvetlenül vagy közvetve szintén hat a fogyasztás szerkezetére. Például a lakbérek 1938-ban a munkáscsaládok havi kiadásának több, mint 30 százalékát tették ki, most pedig a lakbér a havi kiadásnak kevesebb, mint 10 százaléka. Ezért két egymástól távoleső és rendkívül eltérő fogyasztási szerkezetet mutató évre nézve a reálbérek összehasonlítása nehéz feladat.

Véleményünk szerint az a helyes, ha a fogyasztói árindexet egyik évről a másikra a tárgyi időszak fogyasztási szerkezetével számítjuk ki, és az egymást követő évek indexsorát láncindex módszerrel összekapcsoljuk. Ha pedig például 1949-et 1938-hoz viszonyítjuk (a gyakorlatban ez az általános), akkor meggondolandó, nem volna-e célszerű az 1949. és 1938. évi fogyasztás valamiféle átlagos szerkezetével kiszámítani az árindexet, mivel a fogyasztás szerkezetében nagyfokú változás történt. Véleményünk szerint az ilyen átlagos fogyasztási szerkezettel kiszámított árindex hívebben tükrözné a valóságot akár az 1938. évi, akár az 1949. évi fogyasztási szerkezettel elkészített indexnél.

Külön meggondolandó probléma, hogy a tervezés időszakában a következő évre vonatkozóan milyen fogyasztási szerkezettel számítsuk ki az árindexet. Véleményünk szerint ez esetben is egyedül tudományos módszernek azt lehet tekinteni, hogy *a fogyasztói árak tervezett alakulását a következő év fogyasztási szerkezetének megfelelően számítjuk ki.* Más szóval ez azt jelenti, hogy *tervezni kell a fogyasztás szerkezetét is.*

A fogyasztási szerkezet tervezése és a valóságos fogyasztás megállapítása rendkívül gondos munkát követel. Nyilvánvaló, hogy a kiskereskedelmi forgalom szerkezetéből nem következtethetünk közvetlenül a lakosság fogyasztásának, még kevésbé a lakosság egy kisebb-nagyobb hányada fogyasztásának az összetételére. Már csak azért sem, mert például a paraszti lakosság élelmiszerfogyasztásának döntő többségét saját termeléséből fedezi; mert a kiskereskedelemben a lakosság egyéb rétegei, sőt a közületek is vásárolnak stb. Ezért csak a háztartás-statisztikai adatok alapján lehet megfigyelni a lakosság különféle rétegeinek adott évre vonatkozó fogyasztását — megfelelő csoportosításban. A háztartás-statisztikai adatfelvételek azonban természetesen korlátozott pontosságúak mind a reprezentáció foka, mind egyéb, nem kevésbé fontos követelmények szempontjából. Érvényesek ezek a hibák a mi háztartás-statisztikánkra is. A reálbér-számítások megbízhatóbbá tétele végett állandóan törekednünk kell a háztartás-statisztikai felvételek minőségének javítására.

Ha a fogyasztás *valóságos* szerkezetének megállapítása ilyen problémákat okoz, mennyivel inkább így van ez a fogyasztás *tervezett* szerkezetével kapcsolatban. Itt lényegében közgazdasági számításokra vagyunk utalva. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy gondos munkával ne lehetne elég szűk hibahatárok közt elvégezni a számításokat.

A fogyasztói árindex összeállításakor problémát okoz azoknak a cikkeknek kiválasztása is, amelyeknek az áralakulását figyelni, illetve tervezni kell. Ha megfelelő számú, helyesen kiválasztott egyedi vagy csoportárral számolunk, akkor kellő pontosságot biztosíthatunk. A fogyasztói árszínvonal alakulását mostanig nem terveztük, csupán utólag mértük. Természetesen itt igen sok problémával kell megbirkóznunk, már csak azért is, mert az átmeneti gazdaság korszakában vagyunk, s a szabadpiaci árak alakulását legfeljebb befolyásolhatjuk, de kötelezően nem szabhatjuk meg.

Röviden beszélnünk kell a parasztság fogyasztói árindexének néhány speciális problémájáról. Mint mondottuk, az „önfogyasztás" értékelése történhet a bázis év fogyasztói árain (változatlan áron) vagy az egyes években érvényes különböző fogyasztási árakon (folyóáron). Egyébként

itt is érvényes mindaz, amit az árindexben szereplő fogyasztási szerkezet megállapítására vonatkozóan elmondottunk.

Már utaltunk rá, hogy a reáljövedelem-számítások akkor nyernek konkrét értelmet, ha a reáljövedelmek színvonalát *összehasonlítjuk* valamely elmúlt időszak vagy valamely más réteg vagy osztály reáljövedelmének színvonalával. Az életszínvonal vizsgálatának alapvető mozzanata a munkásosztály és a parasztság reáljövedelmének egybevetése. E két alapvető osztály reáljövedelmének összehasonlítása két vonatkozásban szükséges. Össze kell hasonlítani először a munkásosztály és a parasztság reáljövedelmének *növekedési ütemét*, másodszor reáljövedelmük *abszolút színvonalát*. Az előbbi összehasonlítására legalkalmasabb az egy főre jutó reáljövedelem alakulásának az indexe. A tervezéskor a mindenkori politikai és gazdasági célok, termelési adottságok mérlegelésével kell meghatározni a két osztály reáljövedelme alakulásának viszonyát.

A munkások és a parasztok reáljövedelmének színvonalát, bizonyos korrekciókkal, *közvetlenül* is összehasonlíthatjuk. Ezt a mutatót általában úgy számítjuk ki, hogy a parasztság egy főre jutó fogyasztásának reálértékéhez viszonyítjuk a munkások szolgáltatás nélkül számított egy főre jutó reáljövedelmét. Ebben az esetben — mint látjuk — a munkásosztály reáljövedelméből levonjuk azt az összeget, amelyet szolgáltatások ellenében kifizet. Ez a korrekció az összehasonlíthatóság végett szükséges, mivel a parasztság vonatkozásában a szolgáltatásokra (közlekedés, gáz stb.) kifizetett összeg sokkal kisebb, nem is beszélve arról, hogy bizonyos tételek a munkásosztálynál mint szolgáltatásokra fordított kiadások jelentkeznek, ugyanakkor a parasztságnál ezek a tételek a névleges jövedelmet csökkentő, adó jellegű tényezők. Például a munkáscsaládok reáljövedelme tartalmazza a lakbéreket, ellenben a parasztság házadója már a névleges jövedelmeket *csökkentő* tétel. Az említett korrekcióval lényegében a munkásosztály és a parasztság *anyagi* fogyasztásának a színvonalát hasonlítjuk össze. A szolgáltatások nagyobb volumene a munkásosztály esetében bizonyos fokig a magasabb életszínvonal jele, bizonyos tekintetben azonban az egyéb fogyasztási cikkek megvásárlására jutó jövedelmet csökkenti. Például a lakbér összege a munkásosztálynál általában nagyobb, mint a parasztságnál a saját lakás fenntartására szolgáló kiadások összege. A nagyobb lakbér ugyanakkor kulturáltabb lakásviszonyokat is jelent. Hasonló jellegűek a közlekedési kiadások. Egyértelműen a magasabb kultúrát, a magasabb életszínvonalat jelzik a színházra, mozira fordított nagyobb kiadások.

De nem elégedhetünk meg azzal, hogy csak a két alapvető osztály reáljövedelmének indexét hasonlítjuk össze. Mind a parasztság, mind a munkások és az alkalmazottak reáljövedelmének vizsgálatához szükségesek további összehasonlítások, hiszen például a munkások reáljövedelmének átlagos alakulása takarhat ellentétes tendenciákat is. Ugyanezt mondhatjuk a parasztság reáljövedelmi indexére vonatkozóan is. Ezért szükséges, hogy rétegenkint is megvizsgáljuk, illetve megtervezzük a reáljövedelem alakulását. A munkások reáljövedelmi indexét külön meg kell vizsgálni a magasabb, a közepes és az alacsonyabb jövedelmű családokra vonatkozóan. Ez azt a követelményt jelenti, hogy

a fogyasztói árak indexét ezekre a csoportokra külön-külön is meg kell állapítani.

Véleményünk szerint az az igény, hogy a reálbérek változását szakmánkint (például kohász, esztergályos, bányász) is meg kell állapítani, nem jogos, mert a munkások fogyasztásának szerkezetét nem elsősorban a szakma, hanem sokkal inkább az egy főre jutó jövedelem színvonala határozza meg. Ez azonban nem azt jelenti, hogy bizonyos esetekben ne vizsgáljuk meg egyes szakmai rétegek reálbérét. Például célszerű az építőipari munkások reálbérének alakulását külön is vizsgálni, mert az építőipari dolgozók életmódja, éppen az építőipar (nem telepített ipar) sajátosságai miatt, több vonatkozásban eltér az ipari munkások életmódjától, egyebek közt a fogyasztás összetételét illetően is.

A parasztság reáljövedelmének vizsgálatakor alapvető követelmény, hogy külön vizsgáljuk, illetve tervezzük a termelőszövetkezeti parasztság és az egyénileg dolgozó parasztok, köztük külön a szegény- és külön a középparasztok reáljövedelmének alakulását. A reáljövedelem ilyen bontásban való tervezése, illetve megfigyelése fontos eszköze a parasztságban érvényesülő tendenciák vizsgálatának.

A reáljövedelem növekedése, mint már hangsúlyoztuk, a névleges jövedelmek emelkedését, illetve a fogyasztói árak csökkenését tükrözi. Tehát a reáljövedelem nő, ha változatlan fogyasztói árak esetén nő a névleges jövedelem, illetve ha változatlan névleges jövedelem esetén csökkennek a fogyasztói árak. *A reáljövedelmek tervezésének alapvető problémája annak megállapítása, hogy mennyiben kell a névleges jövedelmek növelésével és mennyiben a fogyasztói árak csökkentésével biztosítani a reáljövedelmek növekedését.* Nem kétséges, hogy a dolgozók „anyagi életszínvonala emelésének legfontosabb eszköze . . . az árleszállítás". (Az MDP III. kongresszus rövidített jegyzőkönyve. 45. old. Szikra. 1954.) De ha a különböző szakmák között jelentős béraránytalanságok vannak, előtérbe kerül a névleges bérek emelésének módszere. Az árleszállítás ugyanis nagyjából egyformán érinti az összes dolgozókat és továbbra is fenntartja a névleges bérek meglévő arányta lanságait.

A reáljövedelem indexe az életszínvonal alakulásának legátfogóbb — de korántsem teljes — mutatószáma. Az anyagi és a kulturális színvonal alakulását még sok egyéb kiegészítő mutatószám összeállításával kell jellemezni. Itt csak megemlítjük ezek közül a legfontosabbakat.

A legátfogóbb kiegészítő mutató az állami költségvetésből egy főre jutó szociális, kulturális és kommunális juttatások reálértékének változása. Általában az állam által ezekre a szolgáltatásokra fordított összegeknek szüntelenül növekedniük kell. Ezt az általános mutatószámot részletes számításokkal fel kell bontani. Például a szociális és a kulturális szolgáltatások tervében előirányozzuk az iskolák, az oktatási intézmények fejlesztésével, teljesítőképességük növekedésével kapcsolatos feladatokat (főiskolai tanulók száma, 1000 lakosra jutó közép- és felsőiskolai hallgatók száma, középiskolát, illetve főiskolát végzők száma, tantermek, iskolák száma stb.); a könyvtárak, a könyvkiadás, a filmgyártás, a kultúrotthonok, a színházak, a mozik fejlesztésével kapcsolatos feladatokat; az egészségügyi intézmények, az üdülők, a napközi otthonok, a bölcsődék, a diákotthonok fejlesztésével kapcsolatos feladatokat stb. Ugyanitt határozzuk meg ezeknek az intézményeknek fejlesztését, illet-

ve a munkájuk eredményességét tükröző egyéb mutatószámokat is (csecsemőhalandóság, balesetek, megbetegedések számának alakulása stb.).

Az életszínvonal tervének nagyon fontos mutatói a kommunális- és a lakásgazdálkodás mutatószámai. Ezek tartalmazzák elsősorban a dolgozók lakásviszonyainak megjavításával kapcsolatos feladatokat (a lakóházak számának, a lakások térfogatának változása); itt határozzuk meg a vízvezeték, a csatornázás, a gáz- és az áramszolgáltatás, a városi közlekedés, a fürdők, a mosodák, a szállodák fejlesztését, a városok és a lakótelepek tisztántartását, a parkosítást stb. célzó feladatokat, amelyek mind a lakosság anyagi és kulturális színvonala emelkedésének tényezői.

Az életszínvonal tervének és a népgazdasági terv többi fejezetének legfontosabb összefüggései

Befejezésül röviden foglalkoznunk kell az életszínvonal főbb tervmutatóinak és a népgazdasági terv egyéb fejezeteinek összefüggéseire vonatkozó néhány kérdéssel. A reáljövedelem tervezésének és mérésének tárgyalása során már érintettük, hogy a munkások és az alkalmazottak reáljövedelmének terve szorosan összefügg a munkaügyi tervekkel. A parasztság reáljövedelmének jelentős hányadát alkotja a saját termelésű termékek fogyasztása, s ez utal a paraszti reáljövedelem és a mezőgazdasági termelési terv szoros kapcsolatára.

Mivel a reáljövedelem lényegében a lakosság anyagi és kulturális fogyasztásának a volumenét fejezi ki, a reáljövedelmek tervezett alakulásának összhangban kell lennie a lakosság tervezett árualapjával. Összhangban kell lennie nemcsak összegét, de összetételét tekintve is. Itt említjük meg, hogy éppen ezért figyelni kell a fontosabb élelmiszerek és iparcikkek egy főre jutó fogyasztásának változását. Ebből következik, hogy *a kiskereskedelem, továbbá a szolgáltatások tervezésének alapvető kiindulási adata a reáljövedelmek tervezett alakulása.*

Az életszínvonal alakulásának mutatói közvetlenül vagy közvetve összefüggnek a népgazdasági terv szinte valamennyi fejezetével. *A tervező munkában sokoldalúan kell mérlegelni ezeket az összefüggéseket, hogy az egész népgazdasági terv biztosítsa az életszínvonal tervezett alakulását.*

Még csak egy összefüggésre utalunk: a nemzeti jövedelem elosztási tervében a fogyasztási alap hányada, s ebben a lakosság fogyasztási alapja végső fokon az a forrás, amelyből az életszínvonal emelkedését biztosítani kell. Ez más szóval azt jelenti, hogy az egy főre jutó fogyasztási alap volumenének évről évre növekednie kell.

★

Az 1955. évi népgazdasági terv készítésekor megtettük az első lépéseket az életszínvonal tervezése útján. Még korántsem mondhatjuk azonban, hogy jelenlegi módszereink minden tekintetben megfelelnek a követelményeknek. A tervmunkában részt vevő közgazdászok elsőrendű feladata ezeknek a módszereknek további finomítása.

PORZSOLT JÓZSEF

Nyugat-Németország újrafelfegyverzésének gazdasági hátteréről

Az újjászülető német imperializmus újra pusztító háborúval fenyegeti a békeszerető emberiséget. A világreakció erői újra életre kívánják kelteni a német militarizmust, amelynek két világháború kirobbantásának bűne, embermilliók kiontott vére, mérhetetlen pusztulás és szenvedés szárad a lelkén.

A német imperializmus feltámasztására irányuló törekvés korántsem újkeletű és nem is meglepő, hiszen végeredményben egy egyszer már meghiúsult kísérlet megismétléséről van szó. A háborús kalandorok azonban nehezen tanulják meg a történelem leckéjét. A második világháború számukra kiábrándító tapasztalatai sem győzték meg őket elgondolásuk megvalósíthatatlanságáról. Nemcsak kimentették hitszegő szövetségesüket, a német monopoltőkét a háborús vereség okozta összeomlásból, hanem a második világháborút követő években mind nyíltabban támogatták és erősítették is, hogy a demokrácia tábora ellen szervezett imperialista kereszteshadjáratban betölthesse a neki szánt szerepet. Ez a törekvés érvényesült Potsdamtól Németország erőszakos kettészakításán keresztül a Schuman-tervig és a halva született Európai Védelmi Közösségig. Ez volt az alapja az 1954. októberében megkötött londoni és párizsi háborús egyezményeknek, amelyek új köntösben kívánják megvalósítani a fasiszta német Wehrmacht talpraállítását.

A terv tehát nem új, de a német militarizmus nyílt és legális fellépésének veszélye, a londoni és a párizsi egyezmények megkötése, különösen pedig a francia parlament által nemrégiben történt ratifikálásuk nyomán nagyon közelivé, az eddiginél fenyegetőbbé vált. E szerződések sugalmazóinak szemlátomást eltökélt szándékuk, hogy tűzön-vizen keresztül megvalósítsák elgondolásukat.

A moszkvai konferencia, az ott elfogadott határozat a háborús szerződések ellen harcra mozgósítja a békeszerető emberek százmillióit. E mozgósítás sikerét tanúsítja, hogy a tőkésországokban és a béketábor országaiban egyaránt hatalmas tömegmozgalom bontakozott ki a német militarizmus ébredező erőinek megfékezéséért. Ez a mozgalom most már konkréten a londoni és a párizsi egyezmények *végre-*

hajtásának megakadályozását tűzi ki céljául. Ha a népek éberségét — akár csak legutóbb, 1954 nyarán — ezúttal sem sikerül elaltatni, akkor bizakodással tekinthetünk e harc végső kimenetele elé.

Mint minden harcban, ezúttal is a siker egyik lényeges feltétele, hogy jól ismerjük az ellenséget. Ezért a német imperializmus erőinek reális és teljes felmérése a mai nemzetközi helyzetben rendkívül fontos és időszerű feladat. Cikkünk azzal akarja előmozdítani e feladat megoldását, hogy rávilágít Nyugat-Németország gazdasági fejlődésének néhány jellemző vonására.

A német monopoltőke újjáéledése

A legutóbbi években a tőkésvilágban sok szó esik a Nyugat-Németországban megvalósult „gazdasági csodáról." Imperialista körökben általában így nevezik azt a valóban feltűnően gyors, hadikonjunkturális jellegű fellendülést, amely a legutóbbi néhány évben a bonni különállam gazdaságában bekövetkezett.

A gazdasági csodáról való fecsegés szintén nem újdonság. A második világháború előtti években egyesek csodának minősítették, hogy Hitlerék Németország gazdaságának háborús vágányokra való átállításával elodázták a válság kitörését. De egy évtizeddel később gazdasági csodáról beszéltek irigykedve Nyugat-Németország versenytársai is, amikor 1949 után a tőkés világpiacon megkezdődött a német export gyors előrenyomulása. Maguk Adenauerék is ugyanezt a jelszót vették elő az 1953. évi választási hadjárat során, hogy igazolják és a szavazók szemében népszerűsítsék politikájukat.

Nyugat-Németország háború utáni fejlődése valójában nem gazdasági csoda, hanem a nagyarányú *külföldi segítséggel megvalósított tőkés rekonstrukció kirívó példája.* Ez a rekonstrukció — minthogy a Wall-Street által mesterségesen előidézett háborús konjunktúra talaján valósult meg — a monopoltőke példátlan meggazdagodását eredményezte, sőt a háború utáni első évekhez képest bizonyos átmeneti javulást hozott a munkásosztály és a többi dolgozó rétegek számára is.

Vizsgáljuk meg alaposabban e sajátos fejlődés néhány tényezőjét. Először is nézzük meg a német monopoltőke helyzetét. Ismeretes, hogy a potsdami szerződésben előírt dekartellizálás a nyugati övezetekben gyakorlatilag nem érintette az iparágak zömét. Azokban az iparágakban, ahol látszatra valóban dekartellizáltak egyes konszerneket, szintén nem szüntették meg, hanem legfeljebb csak némiképpen átcsoportosították a monopoltőkés szervezeteket. Például egyes régi mammutvállalatokat (Vereinigte Stahlwerke, Mannesmann, stb.) kisebb utódvállalatokra bontottak, a régi tulajdonosokat pedig az utódvállalatok részvényeiből kártalanították. A tulajdonviszonyok tehát lényegében nem változtak meg. Később az utódvállalatok kölcsönös „szervezeti szerződéseket" létesítettek (vagyis a termelés, az értékesítés és a gazdasági tevékenység egyéb területein koordinálták működésüket), egy részük pedig közös holding-társaságok vezetésével új konszernekbe tömörült. Ez következett be a hírhedt I. G. Farbenindustrie, a Mannes-

mann konszern és több más monopólium utódvállalatainak esetében.* A dekartellizálás ilyesfajta „végrehajtásának" nagy szerepe van abban, hogy a nyugatnémet gazdaság centralizációjának és koncentrációjának foka ma nagyobb, mint Hitler idején volt.

Szemléltetően mutatja a centralizáció dinamikáját a német vállalatok átlagos részvénytőkéjének alakulása a legutóbbi 25 évben. A Német Demokratikus Köztársaságban működő berlini *Gazdasági Intézet* számításai szerint az átlagtőke 1929-ben 2,09, 1937-ben 3,07, 1942-ben pedig 5,37 millió márka (Reichsmark, RM) volt. Ez a növekedési folyamat a második világháború után sem torpant meg: 1952-ben a részvénytársaságok átlagtőkéje már 6,07 millió márka (Deutsche Mark, DM) volt, 1953 végén pedig feltehetően megközelítette a 7 milliót. (Lásd: *A Német Gazdasági Intézet Értesítője.* 1953. 23—24. sz. 3. old.)

A centralizáció elért fokára utal az a tény, hogy most az összes részvénytársaságok 3,4 százaléka (e részvénytársaságok mindegyikének részvénytőkéje 50 millió DM-nél nagyobb) tulajdonosa az egész nyugatnémet részvénytőke 54,4 százalékának, a részvénytársaságok 88,4 százaléka ellenben csupán 21,2 százalékkal részesedik. (Lásd: *Wirtschaft.* 1954. okt. 14. 9. old.)**

A termelés és az áruforgalom számadataiban világosan megnyilvánul a centralizáció folyamata. Az évi 1 millió tonnánál több acélt termelő acélművek 1938-ban a teljes termelésnek 60 százalékát, 1952—53-ban azonban már csaknem 70 százalékát szolgáltatták. A vegyiparban hasonló a helyzet. Az I. G. Farbenindustrie három utódvállalata ma már jóval több árut termel és értékesít egykori anyavállalatánál, noha a konszern hajdani üzemeinek körülbelül fele a Német Demokratikus Köztársaság területén működik.

* Sok hiteles okmány, — egyebek közt a nürnbergi per anyaga — bizonyítja, hogy az I. G. Farbenindustrie vezetőire rendkívül nagy felelősség hárult a második világháború előkészítésében, s hogy ezek a vezetők a tömegpusztító Hitler-rendszer fő haszonélvezői közé tartoztak.

** Ezzel kapcsolatban utalunk arra, hogy a német monopóliumok — átállítási mérlegeik tanúsága szerint is — arra használták fel a pénzreformot, hogy a részvénytőke nagyarányú felduzzasztása révén realizálják háborús nyereségeik nagy részét. Ime az öt legnagyobb német acéltröszt részvénytőkéje az „átállítás" előtt és után (millió márkában):

Vállalat	Régi részvénytőke (RM-ban)	Új részvénytőke (DM-ban)
Vereinigte Stahlwerke A. G.	460	1 405
Mannesmann A. G.	160	319
Hoesch A. G.	135	387
Kloeckner Werke A. G.	105	360
Gutehoffnungshütte (Haniel)	104	296
Összesen	964	2 767

(*Wirtschaft.* 1954. okt. 14. 9. old.)

Megjegyezzük, hogy a pénzreformmal kapcsolatos rendelkezések lehetővé tették a részvénytársaságoknak — különösen a legnagyobb iparvállalatoknak —, hogy az általános 10 : 1 beváltási kulcs helyett 1 : 1 arányban állíthassák át tőkéjüket.

E cikk keretében legfeljebb utalhatunk arra, hogy a német monopoltőke hatalmának újjáéledése hogyan nyilvánul meg politikai síkon. A kormány, a törvényhozás, az egész államapparátus valóságos gyűjtőmedencéje a német nagyburzsoázia megbízható ügynökeinek. Magát Adenauert a nagy légiforgalmi érdekeltségekkel rendelkező rajnai Werhahn finánctőkés családhoz fűzik szoros üzleti, sőt rokoni szálak, a háború előtt pedig a Deutsche Bank felügyelőbizottságának tagja volt. Schroeder belügyminiszter a háború előtt Schacht jogtanácsosa volt, s a bonni kormányba a Kloeckner konszernnek, az egyik legnagyobb német acélipari monopóliumnak az igazgatóságából került át. Seebohm közlekedési miniszter és Kaiser, az össznémet ügyek minisztere az I. G. Farbenindustrie igazgatói voltak. Pferdemenges, Adenauer kebelbarátja és egyik legfőbb tanácsadója a legnagyobb nyugatnémet tőkések közé tartozik. De nem kevésbé a reakció melegágya az új bonni parlament sem, amelyben 338 konszernvezér, 43 nagyvállalkozó, valamint a junkerek és az arisztokraták egész siserahada foglal helyet.

Az elmondottak alapján tehát megállapíthatjuk, hogy a nyugati hatalmak szovjetellenes politikájuk szellemében eltűrték, sőt támogatták a német nagytőke monopolszervezeteinek gyors újjászervezését és megerősítését, eltűrték és támogatták egy olyan államapparátus létesítését, amely a német iparbárók és pénzmágnások engedelmes eszköze. De hiba volna a Nyugat-Németországban bekövetkezett hadikonjunkturális fellendülést *kizárólag* ezekre a tényezőkre visszavezetni, mert ezek csupán részei, *elemei* voltak a német imperializmus feltámasztását célzó angol—amerikai programnak.

Az amerikai tőke szerepe

A további elemzés megköveteli annak a kérdésnek a felvetését, hogy milyen anyagi eszközök felhasználásával sikerült Nyugat-Németországban a háború utáni mélypontról kilendíteni az ipari termelést és biztosítani annak további — tőkés viszonyok közt rendkívül gyors — növekedését.

Ebben az összefüggésben először is az *amerikai tőke* szerepével kell foglalkoznunk. A hivatalos amerikai statisztika szerint Nyugat-Németország 1945. július 1-től 1954. június 30-ig nem katonai jellegű segélyek és hitelek formájában (GARIOA*, Marshall terv) összesen 3 830 millió dollárt kapott; ebből 3 083 millió, tehát kereken 80 százalék a koreai háború *előtti* időszakra jut. (*Survey of Current Business.* 1954. okt. 9. old.)

Helyreállítani a végső megsemmisülés veszélyében forgó monopoltőkés rendet, és ezáltal megteremteni a talajt az amerikai uralom számára — ez volt a Marshall-terv fő célja, Nyugat-Németországban méginkább, mint Nyugat-Európában általában.

A Marshall-terv e tekintetben megtette a magáét. A segély címén Nyugat-Németországnak juttatott, nagyrészt másod- vagy harmadrendű élelmiszerek és közszükségleti cikkek — a Ruhr-bárók akkori reménytelennek látszó helyzetében — nagymértékben előmozdították a tőkés

* GARIOA: a nyugati szövetséges hatalmaknak a Marshall-tervet megelőző programja a megszállt területek „megsegítésére".

diktatúra megingott elnyomó apparátusának újjászervezését, a munkásosztály korlátlan kizsákmányolásának fenntartását és a tőkefelhalmozás új folyamatának megindítását.

„A *dolgozóknak... semmi hasznuk sem volt* az amerikai milliárdokból — állapítja meg Varga Jenő akadémikus. — A marshallizálás csak a marshallizált országok tőkéseinek szűk köre számára volt előnyös." *(Varga Jenő.* Az imperializmus gazdaságának és politikájának fő kérdései a második világháború után. 91. old. Szikra. 1954.)

Ily módon tehát az amerikai „segélyek" és hitelek — ha sok tekintetben nem is váltották be a Wall-Street hozzájuk fűzött reményeit — minden bizonnyal előmozdították a nyugatnémet burzsoázia helyzetének stabilizálódását, s megteremtették a német imperializmus erőinek újjáélesztésére szolgáló gazdasági alapot.

Nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy az amerikai kormánysegélyeken és hiteleken kívül *magántőke* is áramlott be Nyugat-Németországba. A magántőke-exportot illetően az egyes országok burzsoá statisztikái általában ritkán tesznek közzé megbízható és átfogó adatokat. Ez az adott esetre különösen vonatkozik. Érthető, hogy az amerikai vezető körök már csak politikai okokból sem szívesen tárják fel: milyen érdekeltségeik vannak a nyugatnémet gazdaságban. Ha a magántőke beáramlása a legutóbbi években feltételezhetően kisebb mértékű volt is az állami eszközök beáramlásánál, az mindenesetre bizonyos, hogy az amerikai pénzmágnások (különösen a Morgan, a Dupont és a Ford csoportok, vagyis lényegében azok, amelyeknek már a második világháború előtt nagy érdekeltségeik voltak Németországban) kihasználták a számukra kedvező helyzetet, főleg a háború utáni rendkívül alacsony német részvényárfolyamokat, s jelentősen megnövelték befektetéseiket.*

Aligha tévedünk tehát sokat, ha 5—6 milliárd dollárra becsüljük a második világháború befejezése óta Nyugat-Németországba behatolt összes amerikai tőkéket (az egyszerűség kedvéért itt nem is vesszük figyelembe a más kapitalista országokból, például Angliából, Svájcból, Hollandiából, Svédországból beáramlott tőkéket).

1950 óta a különféle formában beáramló amerikai tőkék egyre inkább vesztenek jelentőségükből, s összegszerűen sem túlzottan jelentősek. Ez érthető is. A tőkés rekonstrukció lényegében *befejeződött.* A német monopoltőke most már a korábbinál jóval nagyobb mértékben támaszkodhatott *saját tőkefelhalmozására,* annál is inkább, mert az Egyesült Államok által irányított fegyverkezési hajsza különösen kedvező feltételeket teremtett a nyugatnémet gazdaság „fellendítésére".

Cikkünk keretében nem vállalkozhatunk e tőkefelhalmozás különféle forrásainak elemzésére. Csak utalunk rá, hogy elsőrendű szerepe volt benne a munkaintenzitás és általában *a kizsákmányolás fokozásának,* a dolgozó tömegek életszínvonala rovására megvalósított nagyarányú exportnak, stb. De érdemes megemlíteni azt is, hogy a bonni állam kü-

* Ismeretes, hogy egyes iparágakat, pl. az autóipart és az olajfinomító ipart, szinte teljesen az amerikai tőke ellenőrzi. Jelentős az amerikai tőkeérdekeltség a vegyiparban és az acéliparban is. A már említett berlini Gazdasági Intézet 5—6 milliárd márkára becsüli az amerikai tőkével összefonódott vállalatok részvénytőkéjét.

lönleges intézkedésekkel is támogatja a *nehézipari* beruházásokat, például a beruházások növelése céljából kényszeradót vetett ki a többi iparágra, ami a kapitalizmus történetében szinte példátlan intézkedés.

Ezen kívül mérlegelni kell, hogy a német tőkések a hadikonjunktúra fokozódásának reményében eleinte viszonylag csekély osztalékokat fizettek ki és a gyorsan növekedő profit jelentős részét befektették.

Mindez együttvéve azt eredményezte, hogy Nyugat-Németországban viszonylag nagyon *magasra emelkedett a nemzeti jövedelem beruházási hányada.* A legutóbbi 5 évben a nyugatnémet ipar „saját eszközeiből" kereken 100 milliárd márkát, vagyis az ország egy évi nemzeti jövedelmének megfelelő összeget ruházott be. A nemzeti jövedelem növekedési ütemét is mérlegelve, a beruházási hányad az utóbbi években állandóan 20 százalék körül mozgott, sőt 1953-ban megközelítette a 30 százalékot is, vagyis jóval nagyobb, mint bármelyik más nyugateurópai tőkésországban. *(Haász Árpád.* Az imperialista hatalmak ellentétei az európai egység és Németország kérdésében. Társadalmi Szemle. 1953. dec. 1224. old.)

Foglalkoznunk kell még egy fontos, bár az előbbieknél kisebb jelentőségű tényezővel. Általában helyes és szükséges hangsúlyozni, hogy a nyugatnémet költségvetés katonai kiadásai — amelyeknek zömét a megszállási költségek emésztik fel — olyan súlyos terhet rónak a dolgozó tömegekre, amely a német kérdés békés rendezése esetén jórészt megszűnne. De mérlegelni kell a kérdés másik vonatkozását is, nevezetesen, hogy a hivatalos katonai kiadások Nyugat-Németországban a nemzeti jövedelemnek az elmúlt években kisebb hányadát kötötték le, mint Angliában vagy Franciaországban, nem is szólva az Egyesült Államokról (a legutóbbi években ez a hányad Angliában 11, Franciaországban 14, az Egyesült Államokban pedig csaknem 20, ezzel szemben Nyugat-Németországban 9 százalék volt. — Saját számításunk hivatalos ENSZ statisztikák alapján.).

Ennek az a magyarázata, hogy a német revanslovagok a háborús szerződések életbeléptetése, illetve a vesztett háborúból folyó korlátozások ezzel járó teljes felfüggesztése előtt még nem foghattak hozzá haderejük tényleges felfegyverzéséhez. A többi nyugati országban ellenben már évek óta folyik a fegyverkezési hajsza. Még ha mérlegeljük is, hogy az említett nyugati országokban, különösen az Egyesült Államokban jóval nagyobb az egy főre jutó nemzeti jövedelem, mint Nyugat-Németországban, mindenképpen tény, hogy a katonai kiadások kisebb volta *viszonylag* nagyobb lehetőségeket biztosít a bonni kormánynak a gazdaság fejlesztésére, mint nyugateurópai vetélytársainak.

Jórészt ezzel függ össze, hogy Anglia ez idő szerint támogatja Nyugat-Németország újrafelfegyverzésének amerikai politikáját. Számítása, hogy egy nagyobbarányú fegyverkezés le fogja kötni Nyugat-Németország gazdasági potenciáljának jelentős részét, s így a nyugatnémet export a mainál kisebb konkurrenciát támaszt majd. Persze nem vitás, hogy végső fokon rendkívül kétes értékű, sőt veszélyes kalkulációról van szó. (I. m. uo.)

Megállapíthatjuk tehát, hogy a nagyarányú tőkebeáramláson és az ország dolgozóinak fokozott kizsákmányolásán kívül az egész nemzetközi helyzet, sok politikai és gazdasági tényező is kedvezett a német

imperializmus megerősödésének. 1949. nemcsak a bonni különállam megalakításának, hanem egyszersmind az Atlanti Szövetség megteremtésének, a fegyverkezési hajsza, a hidegháború elindításának éve is volt, egy évvel később pedig kirobbant a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság ellen indított imperialista agresszió. A nyugatnémet gazdasági „fellendülés" tehát a *jóformán az egész kapitalista világra kiterjedő hadikonjunktúra talaján* bontakozhatott ki. Ezt a megállapítást a következőkben a nyugatnémet ipar fejlődési arányainak elemzésével támaszthatjuk alá.

A nyugatnémet ipar fejlődése

Nyugat-Németország ipari termelése a legutóbbi években rohamosan emelkedett: 1949—1950-ben elérte, sőt meg is haladta a háború előtti színvonalat.* 1953-ban az ipari termelés indexe 1936-ot 100-nak tekintve már 158,1-re, 1954 augusztusában 172,2-re, októberében pedig 192,1-re emelkedett. (Az évi átlag természetesen ez utóbbi számnál nyilvánvalóan alacsonyabb lesz.) Ezt a növekedési ütemet a vizsgált időszakban egyetlen más tőkésország sem tudta megközelíteni.

Az úgynevezett általános index azonban nem ad képet az ipar szerkezetéről, különösképpen az úgynevezett hadiiparágak és a békeiparágak arányairól. Természetesen világos választ erre semmilyen burzsoá statisztika sem ad, de a termelőeszközök termelésének üteme — ha pontatlanul is — rendszerint tükrözi a hadiipar felfutását. E tekintetben a nyugatnémet statisztika ad bizonyos támpontokat, mert ismerteti egyrészt a fogyasztási javak, másrészt a termelési és a beruházási javak termelésének indexét. Ez a két utóbbi kategória voltaképpen együtt alkotja a termelőeszközök fogalmát, minthogy a gépgyártás, a hajó- és a járműgyártás termelése, a beruházási, az alapanyagipar és a vegyipar termelése pedig a termelési javak közt szerepel.

A legutóbbi másfél évben, ismét 1936-ot tekintve 100-nak a következőképpen alakult a helyzet:

	Fogyasztási javak	Termelési javak	Beruházási javak
1953. január	145	129	158
» augusztus	154	144	165
1954. január	157	141	178
» augusztus	159	169	185

(*Wirtschaft und Statistik*. 1954. szept. 433. old.)

* A hivatalos nyugatnémet statisztika rendszerint az 1936. évet tekinti összehasonlítási alapnak, a háború előtti és a háború utáni gazdasági helyzet szembeállításakor. Mérlegelni kell azonban, hogy 1936. és 1942. közt a német termelőapparátus, ha egyoldalúan is, de egészét tekintve jelentősen bővült. A termelőapparátus háborús kárai sem voltak annyira számottevők, mint ahogy azt általában hiszik, mert a nyugati hatalmak elsősorban nem a termelőberendezéseket, hanem a városok lakónegyedeit bombázták. A fejlődés tehát nem olyan mérvű, mint ahogy a statisztika feltünteti. Ezt a tényt persze gondosan elhallgatja a „gazdasági csodát" dicsőítő propaganda.

A táblázat adatai szerint a termelőeszközök és a fogyasztási javak termelése közt az ütem tekintetében látszólag nincs különösebb aránytalanság. A statisztika azonban csal, mert 1936-ból indul ki, vagyis egy olyan évből, amikor a háborús vágányokra átállított hitleri gazdaság már erősen eltorzult, s a haditermelés részesedése aránytalanul megnövekedett. Ha tehát ezt a statisztikát helyesen értelmezzük, akkor megállapíthatjuk, hogy voltaképpen az akkori egészségtelen arányok fokozódó eltorzulásáról tanúskodik.

Az átlagindexek további elemzése azonban még nagyobb aránytalanságokat tár fel.

Először is, rendkívül nagy egyenlőtlenséget takar a fogyasztási cikkek átlagindexe. 1954 augusztusában az öblösüvegtermelés indexe 288,7, a textiliparé 144,4, a bőriparé ezzel szemben csupán 76,5 százalék volt. (I. m. uo.) De ne feledjük el, hogy még az általában békeiparnak minősülő textilipar sem kizárólag csak a polgári szükséglet céljaira termel. A nyugatnémet textilgyárak például a legutóbbi években jelentős katonai megrendeléseket kaptak a megszálló hatóságoktól.

Még kirívóbb az egyenlőtlenség a nem polgári fogyasztás céljaira dolgozó iparágak közt. Itt azok az iparágak értek el az átlagindex által jelzettnél feltűnően nagyobb eredményeket, amelyek közvetlenül vagy közvetve a háborús készülődést szolgálják. Íme néhány példa:

A termelési index 1954 augusztusában

(1936 = 100)

járműtermelés	223,3	elektrotechnika	335,0
könnyűfémkohászat	270,7	olajfeldolgozóipar	340,6

(I. m. uo.)

Jogos a kérdés: ha Nyugat-Németországban eddig még nem folyt az önálló hadsereg felszerelése, mi okolja meg a hadiiparágak e gyors felfuttatását? Vajon a német tőkések csak a Wehrmacht felállításával járó fokozott konjunktúra reményében fejlesztik-e a hadiipart? Korántsem csak erről van szó.

Először is, burkolt, mondhatni illegális fegyverkezés az eddig még érvényben volt korlátozások ellenére is már évek óta folyik a bonni különállamban. Köztudomású például, hogy a békeszükségletre termelő vegyipari kapacitás háború esetén szinte pillanatok alatt átállítható haditermelésre. Hasonlóképpen ismeretes, hogy például az elektrotechnika körébe tartozik a radar-berendezés gyártása is, hogy az olajfeldolgozóipar többek közt repülőgépbenzint is gyárt, s hogy a könnyűfémek nélkülözhetetlenek a repülőgépgyártáshoz. Hogy a jelenlegi termelésből kifejezetten mennyi a hadianyagtermelés részesedése, az persze épp úgy nem állapítható meg, mint az, hogy a meglehetősen nagyarányú építkezési tevékenység keretében hogyan alakul a lakóházépítés és a kaszárnyaépítés aránya. A lényeg mindenesetre, hogy megvannak a nyílt haditermeléshez szükséges kapacitások.

Másodszor, mint említettük, a nyugatnémet ipar nagy haszonélvezője a Nyugat-Európában folyó fegyverkezésnek, s hatalmas megren-

deléseket kap nemcsak a megszálló hatóságoktól, hanem a nyugateurópai országok importőrjeitől is. Lássunk egy-két példát. Nyugat-Németország 1953 első felében 128 ezer tonna motorbenzint exportált (akkori termelésének kb. 1/5-ét); e mennyiség zömét Anglia, illetve a Rajna mentén állomásozó angol hadsereg kapta. (Lásd: *Wirtschaft.* 1954. június 11. sz. 8. old.) A nyugatnémet hajógyártás, ez a szintén rohamosan fejlődő iparág, 1949-től 1954 júniusáig kapacitásának 35 százaléka erejéig külföldi megrendelésre dolgozott. *(A Német Gazdasági Intézet Értesítője.* 1954. 17. sz. 3. old.)

Mi sem beszédesebb bizonyítéka a német ipar nyugateurópai orientációjának, mint az a tény, hogy a legutóbbi években a nyugatnémet export kereken 75 százaléka az EFU-területre, vagyis lényegében a marshallizált országokba irányult, holott ezek — lévén maguk is iparilag fejlett országok — nem tekinthetők Németország természetes piacainak.

A külföldi piacoktól való függés

Részben már az elmondottakból is következik a nyugatnémet gazdasági konjunktúra erős függése a külső piacoktól. Erre vall, hogy a német monopoltőke szempontjából rendkívül nagy az export jelentősége, amiről egyszerű számítás révén is könnyen meggyőződhetünk. Többéves tapasztalati számok azt mutatják, hogy a nyugatnémet export 85—90 százaléka ipari kész- és félkésztermék. Ebből következik, hogy az 1954. első félévi 10,1 milliárd összegű exportból kereken 9 milliárd ilyen cikkekből tevődik össze. Az ipar ebben az időszakban összesen 23,3 milliárd márka értékű árut termelt. Az exportrészesedés tehát mintegy 40 százalék, vagyis jóval több, mint Anglia kivételével bármelyik nyugati tőkésországban. (Lásd: *Wirtschaft und Statistik.* 1954. szept. 415. old. és 1954. nov. 581. old.)

Nyugat-Németországban nagyon *éles a megnövekedett termelési lehetőségek és a fizetőképes kereslet ellentmondása.* A változatlan árakon számított egy lakosra jutó úgynevezett magánfogyasztás (élelmezés, ruházkodás, lakás, stb.) 1949 óta fokozatosan növekedett, de még ma sem haladja meg az 1938. évi színvonalat. Ezzel szemben, mint láttuk, a termelés jelentősen megnőtt. A belső piac korlátozottsága az export fokozására készteti a német tőkéseket.

A viszonylag alacsony bérek (polgári forrásokban található becslések szerint Nyugat-Németországban a bérszínvonal körülbelül 30 százalékkal alacsonyabb, mint a többi nyugateurópai tőkésország átlagában), a termelőapparátus korszerűsítése és kiváltképpen a rendkívül nagymértékű állami exporttámogatás* — a többi tényezőt nem is említve — azt eredményezte, hogy a nyugatnémet export 1950 óta 126 százalékkal növekedett, és ma már a világexportban való 6,3 százalékos részesedése erősen megközelíti az 1938. évi 6,6 százalékos részesedését. *(Wirtschaft und Statistik.* 1954. nov. 581. old.)

* Az exporttámogatásra jellemző, hogy a német exportőrök 5 százalékos kamatra állami export-hitelt kaphatnak a kivitt áru értékének 90 százaléka erejéig, s így maguk is áruhitelekkel fokozhatják versenyképességüket.

Ennek következtében a nyugatnémet külkereskedelmi mérleg 1952 óta szüntelenül és mindinkább fokozódó mértékben aktív. Ez kedvezően hatott a fizetési mérlegre, s az arany- és a devizatartalékok gyors növekedését eredményezte.*

A német árucikkek előretörése a tőkés világpiacon a legélesebb verseny közepette valósul meg. Ez érthető is. A tőkésvilág egész exportja a legutóbbi években a fegyverkezés ellenére is jóval kevésbé növekedett, mint a nyugatnémet export. Ha tehát a fő exportőr országok egyike ilyen nagymértékben növelhette kivitelét, ez csakis a többi versenytárs terhére történhetett. Éppen ez az oka, hogy a nyugatnémet export perspektívája nem biztató. A német tőkések is tudják ezt, s tekintélyes vezető embereik gyakran figyelmeztetnek rá. Például Fritz Berg, a Német Ipar Országos Szövetségének elnöke a szövetség 1954 májusában megtartott évi közgyűlésén határozottan megállapította, hogy elmúltak azok az idők, amikor a német imperialisták az amerikai tőke jóváhagyásával szabadon építhették ki piaci pozícióikat. Figyelmeztetett arra is, hogy a pillanatnyi kedvező helyzetet nem szabad biztosítottnak tekinteni. Berg kijelentéseit alátámasztja H. W. Prenticenek, az Amerikai Gyárosok Nemzeti Szövetsége (N. A. M.) képviselőjének ugyanezen a konferencián tett nyilatkozata, amely szerint az amerikai üzleti világ terepszemlét tart, s megkísérli, hogy kedvezőbb helyet biztosítson magának.

„Így beszél annak az országnak a képviselője, amelynek részéről exportiparunk a legélesebb versenyre számíthat — a jövőben még inkább, mint valaha" — jegyezte meg Prentice nyilatkozatával kapcsolatban a *Deutsche Zeitung und Wirtschaftszeitung* című nyugatnémet szaklap.

Különösen nyugtalanítja a német exportőröket a *nyugateurópai piac* helyzete. Jóllehet ma még kihasználják az ott érvényesülő fegyverkezési konjunktúrát, már tisztában vannak *e konjunktúra ingatag voltával.* Fokozza aggodalmukat az a tény is, hogy a nyugateurópai piac nem láthatja el a szükséges nyersanyagokkal Nyugat-Németországot. (Jellemző, hogy Nyugat-Németország 1953. évi EFU importjának 26 százaléka nem az EFU-hoz tartozó országokból származott, hanem reexportált áru volt!) Ennek megfelelően a nyugatnémet üzleti körökben egyre több szó esik a *külkereskedelem új orientációjának* szükségességéről. Egyes befolyásos burzsoá körök szoros együttműködést követelnek Angliával és valamiféle Amerika-ellenes véd- és dacszövetség kialakításán fáradoznak. (Emlékezetes, hogy ilyen irányzatok a második világháború előestéjén is működtek — lásd az 1938-ban kötött düsseldorfi egyezményt —, de mégsem tudták megakadályozni, hogy Németország háborúba keveredjék Angliával.) Erre vall többek közt az is, hogy néhány bonni miniszter Butler angol pénzügyminiszterrel folytatott

* A külkereskedelmi mérleg egyenlege a legutóbbi években a következőképpen alakult: 1950 — 3 011,8 millió DM; 1951 — 148,7 millió DM; 1952 + 705,9 millió DM; 1953 + 2 515,2 millió DM; 1954 I—IX. + 2 232,2 millió DM. (*Wirtschaft und Statistik.* 1954. nov. 582. old.)

személyes tárgyalások során „együttműködési programot" dolgozott ki, amely nyilvánvalóan az amerikai gazdasági terjeszkedés megakadályozását célozza.

A nyugatnémet burzsoázia körében olyan erők is működnek (lásd Pfleiderer-ügy*), amelyek ellenzik a demokratikus tábor ellen folytatott diszkriminációs politikát, s követelik a kereskedelem kiterjesztését.

A demokratikus világpiac által nyújtott előnyöket itt nem szükséges kifejtenünk, elég ha néhány számmal utalunk, milyen érzékeny veszteségek érik Nyugat-Németországot hagyományos piaci kapcsolatainak erőszakos elsorvasztása folytán.

A demokratikus világpiac egyes országainak százalékos részesedése Németország kivitelében

	1928	1932 (válságév)	1953 (Nyugat-Németországra vonatkozik)
Szovjetunió	4,6	11,9	0,04
Kína	1,4	1,4	0,6
Európai népi demokráciák	11,7	7,9	1,2

(*Wirtschaft.* 1954. aug. 13.)

Természetesen azzal is tisztában kell lennünk: az említett irányzat élesen szembenáll a mai nyugatnémet uralkodó körök politikai koncepciójával. Ahhoz, hogy a béketáborral való kapcsolatok normalizálására sor kerülhessen, előbb el kell seperni az útból azokat az erőket, amelyek minden számításukat a béketábor ellen indítandó agresszív háborúra alapozzák.

★

Ezek után vizsgáljuk meg röviden, mit adott a gazdaság konjunkturális fellendülése egyrészt a német tőkéseknek, másrészt a dolgozó tömegeknek. Bár az 1954. évi mérlegadatok még nem kerültek nyilvánosságra, s az 1953. évi adatok is hiányosak, közvetett módszerekkel mégis valamelyes képet alkothatunk a nyugatnémet burzsoázia meggazdagodásáról. Nézzük meg például a kifizetett osztalékokra vonatkozó adatokat. Ezek szerint az 1953. évi mérlegét már közzétett 1137 részvénytársaság közül 99 1953-ban fizetett elsőízben osztalékot, 156 pedig fölemelte korábbi osztalékát. A 7 százaléknál nagyobb osztalékot fizető társaságok száma 15-ről 84-re emelkedett.

Ha igaz Fürstenberg egykori ismert német bankárnak az a híres mondása, hogy „az osztalék a profitnak az a része, amelyet már nem lehet a részvényesek elől eltitkolni", akkor az említett számokból sokatmondó következtetésekre juthatunk.

Bizonyos, ha nem is egészen megbízható támpontot ad a részvényárfolyamok dinamikája is, amelyet a következő táblázat mutat meg:

* Pfleiderer, a kormánykoalícióhoz tartozó Szabad Demokrata Párt képviselője 1954-ben nagy feltűnést keltve azt javasolta, hogy Nyugat-Németország normalizálja kereskedelmi kapcsolatait a Szovjetunióval és a többi demokratikus országgal.

462 társaság részvényárfolyama a részvények névértékének százalékában

Év	Alapanyag-ipar	Vas- és fémfeldolgozó ipar	Egyéb feldolgozó ipar	Kereskedelem és közlekedés	Összesen
1950	31,79	76,10	89,70	67,15	52,06
1953	79,52	102,23	97,41	94,75	87,67
1954. X.	140,99	155,00	146,08	142,74	143,79

(*Wirtschaft und Statistik.* 1954. nov. 590. old.)

Különösen szembeszökő, hogy milyen nagy volt az árfolyamemelkedés 1954-ben, vagyis abban az évben, amikor konkréten napirendre került Nyugat-Németország újrafelfegyverzése.

Sokkal bonyolultabb feladat a dolgozók helyzetének megítélése. Már leszögeztük, hogy az egy lakosra jutó fogyasztás most körülbelül a háború előtti rendkívül alacsony szinten mozog. *A nyugatnémet dolgozó tehát nem él jobban, mint annakidején, amikor Hitler a „vaj helyett ágyút" jelszóval sanyargatta a német népet.* Mindamellett van bizonyos javulás a háború utáni legelső évekhez képest. Ennek pedig nem csekély politikai jelentősége van. Adenauerék nem utolsósorban azzal az érvvel biztosítanak maguknak még ma is számottevő tömegtámogatást, hogy ők emelték fel a német népet háború utáni elesettségéből. Arról persze mélyen hallgatnak, hogy az az út, amelyen megindultak, hová vezet.

Miféle javulásról van tulajdonképpen szó? Vajon beszélhetünk-e a legfontosabb életszínvonal-mutató, a reáljövedelem növekedéséről? A hivatalos statisztikából is kitűnik, hogy 1950 óta az átlagos bruttó hetibérek mintegy 35 százalékkal emelkedtek, ezzel szemben az áremelkedés körülbelül 40 százalékos volt. (*Wirtschaft und Statistik.* 1954. nov. 606—611. old.) Ha figyelmen kívül hagyjuk az állandóan növekvő adókat, amelyek Nyugat-Németországban aránylag nagymértékben sújtják a dolgozó tömegeket, akkor is megállapíthatjuk, hogy az árak és a bérek ollója szétnyílóban van, hogy tehát *a reáljövedelem semmiképpen sem nőtt.* Javulásról döntően csak annyiban lehet szó, hogy a munkanélküliség az ipari fellendülés folytán a legutóbbi években számottevően csökkent, éspedig nemcsak abszolút számban, hanem a foglalkoztatottak (munkások és alkalmazottak) teljes létszámához képest is.

Ez az utóbbi arány a hivatalos adatok szerint a következőképpen alakult 1950 óta:

1950. évi átlag	10,3	1953. évi átlag	7,3
1951. » »	9,0	1954. június	5,8
1952. » »	8,4	1954. szeptember	4,7*

(*Wirtschaft und Statistik.* 1954. nov. 559. old.)

* Az 1954. évi átlag természetesen nagyobb lesz a nyári hónapokról közölt átlagnál.

A fenti statisztikával kapcsolatban nyomatékosan utalnunk kell rá, hogy az csak a *tendencia* megállapításához ad támpontot. A munkanélküliek számát a nyugatnémet statisztika — mint minden burzsoá statisztika — lényegesen *kisebbnek* tünteti fel a valóságnál. Egyébként még a nyugatnémet hivatalos statisztika által feltüntetett 4,7 százalék is magas.

Lényegében tehát *a nyugatnémet dolgozók elnyomorodásának folyamata változatlanul tovább tart,* sőt a gazdaság militarizálásának mértékében fokozódik is. Egyszersmind azonban — amiként az a hadikonjunktúra idején általános jelenség — nő a foglalkoztatottság, tehát nő az egy családra jutó jövedelem, s ez megtévesztő módon a prosperitás bizonyos látszatát kelti.

Nyugat-Németországban ma már egyre többen kezdik megérteni, hogy mennyire szánalmasak ezek az idézőjelbe tett eredmények a monopoltőke óriási meggazdagodásához képest. Ezt bizonyítják a tavaly lezajlott tömegsztrájkok is. Az öntudatos német munkások mind nyomatékosabban követelik, hogy a termelés növekedését végre kövesse a bérek arányos növekedése is.

A nyugatnémet imperializmus ingatag alapjai

Nagy hiba volna, ha a vitathatatlan gazdasági eredmények alapján lebecsülnénk a német imperializmus belső és külső nehézségeit, túlértékelnénk erejét. Az igazság az — és ez részben már az elmondottakból is kiderült —, hogy a német imperializmus alapjai ingatagok, perspektívája pedig kedvezőtlen. Kíséreljük meg néhány pontban e gyengeség és e perspektivátlanság okainak összefoglalását.

Először is a német imperializmus gyengesége, hogy a második világháború után nem önállóan, hanem az amerikai monopoltőkétől *függő hatalomként* éled újjá. Fejlődése alá van rendelve a Wall-Street háborús készülődésének. Az amerikai politika minden kudarca ezért szükségképpen fokozott erővel hat vissza Nyugat-Németországra.

A német imperializmus gyengeségének további tényezője, hogy újjáéledése a kapitalizmus általános válságának második szakaszában, az egységes világpiac szétesésének viszonyai közt megy végbe. Ebből egyrészt az következik, hogy az összeszűkült kapitalista világpiacon való előretörése nagyon kiélezi az imperialista ellentéteket, s ezáltal gyengíti az imperializmus egész táborát. Másrészt a demokratikus tábor erejének szüntelen növekedése elzárja azt a lehetőséget, hogy a nyugatnémet nagytőke a kelet felé való imperialista terjeszkedéssel oldhassa meg piacproblémáját.

Hozzájárul a német imperializmus gyengeségéhez az is, hogy *erőforrásai jóval kisebbek,* mint voltak a két világháború közt. Németország területének ma már csak kétharmadán érvényesül az imperialista kizsákmányolás.

A német imperializmus gyengeségének további fontos tényezője, hogy a háború megakadályozására ma nagyobb erők sorakoznak fel, mint korábban bármikor. A német népnek történelme során elsőízben sikerült megteremtenie egy olyan *demokratikus államhatalmat,* olyan valóban *demokratikus társadalmi rendet,* amely napról-napra fejlődik és erősödik, s bebizonyítja fölényét a Nyugat-Németországban uralkodó tőkés társadalom felett. Németország jövője szempontjából döntő jelentőségű, hogy a német nép egy része már a szocializmust építi, és véglegesen csatlakozott a béke és a haladás táborához. Ez nem maradhat hatás nélkül az ország nyugati részében élő tömegekre.

Nyugat-Németországban is fokozódik a dolgozók harca a kormány nemzetellenes háborús politikája ellen. A nyugatnémet dolgozók mindinkább felismerik, hogy az Adenauer-klikk politikája nem Németország általánosan óhajtott egyesítésére, hanem egy minden korábbinál pusztítóbb új háború kirobbantására irányul. A militarizálással járó és egyre fokozódó terhek szükségképpen szintén erősítik majd az osztályharcot.

Nemzetközi méretekben kialakul a népek hatalmas egységfrontja az agresszió megfékezésére, Nyugat-Németország felfegyverzésének megakadályozására. A népek nem akarnak háborút: a német imperializmus ellen táplált jogos gyűlöletük a nemzetközi békemozgalom jelentős tényezője.

Az elmondottak meggyőzően bizonyítják, hogy a német imperializmus gyors újjáéledése ellenére korántsem olyan szilárd, mint volt a második világháború előtt. De *éppen ingatag helyzetéből következik rendkívül nagymértékű agresszivitása.* A megnövekedett termelési lehetőségek és a belső piac vásárlóerejének viszonylag alacsony foka közt lévő ellentmondás Nyugat-Németországban élesebb, mint bármely más nyugateurópai tőkésországban. A német imperializmus tehát árufölöslegeinek elhelyezése céljából különösen rá van utalva a külső piacok meghódítására. Így van ez már ma is, de még inkább így lesz, amikor a jelenleg még tartó fegyverkezési konjunktúra végül is súlyos túltermelési válságba torkollik majd. A német tőkések tehát a gazdasági élet amúgy is rendkívül labilis egyensúlyának fenntartása és profitjaik növelése céljából érdekeltek a nemzetközi helyzet további kiélezésében, egy új világháború kirobbantásában. A német imperializmus jelene és jövője egyaránt *elsősorban a háború perspektívája alapul.* Ez veszélyességének fő oka, ez az, ami különösen alkalmassá teszi arra, hogy betölthesse azt a szerepet, amelyet a Wall-Street világuralmi stratégiája kijelölt számára.

A német imperializmus gyengesége tehát csak fokozza az Adenauer köré csoportosuló háborús kalandorok agresszivitását. Ezt kell szem előtt tartania a német népnek és az egész békeszerető emberiségnek, amikor harcba indul, hogy kiüsse a fegyvert a német militaristák és revanslovagok kezéből.

SZTANISZLAV SZTRUMILIN

A népgazdasági mérleg mint a szocialista tervezés eszköze

Marx újratermelési sémái

Marx újratermelési sémái, mint ismeretes, *a tőke,* azaz a tőkés társadalmi viszonyok újratermelési feltételei elméleti elemzésének feladatát szolgálták. A népgazdasági mérleg ellenben, amelynek a fogalma is csupán a szocializmus viszonyai közt alakult ki, elsősorban arra hivatott, hogy *a szocialista* társadalmi viszonyok bővített újratermelése céljából a népgazdasági tervezés gyakorlati feladatait szolgálja. Mindamellett már Lenin megjegyezte Buharin könyvéhez írt széljegyzeteiben, hogy Marx sémái bizonyos mértékig megtartják jelentőségüket a tiszta kommunizmusban is, Sztálin pedig ehhez még hozzáfűzte, hogy a marxi újratermelési elmélet alaptételeinek *kiinduló pontul* kell szolgálniuk számunkra a *szocialista népgazdaság mérlegének* kidolgozásához. Közgazdasági irodalmunk azonban sajnos nem fejlesztette tovább kellő mértékben ezeket az értékes gondolatokat.

Vajon mivel és miképpen szolgálhatják Marxnak *a kapitalizmus* viszonyait általánosító sémái *a szocialista* viszonyok elemzését a jelenlegi népgazdasági mérlegekben, a kapitalizmus és a szocializmus összes gyökeres különbségeinek ellenére?

Marx absztrakt újratermelési sémája, mint ismeretes, az egész társadalmi tőke körforgását és újratermelését kifejező következő elemi egyenletrendszer formájában állítható fel:

$$\begin{array}{rl} A) & c_1+v_1+m_1 = P_1 \\ B) & c_2+v_2+m_2 = P_2 \\ \hline (A+B) & = c+v+m = P \end{array}$$

Ebben a sémában a $c+v$ jelenti a társadalom állandó és változó tőkéjét, az m a meg nem fizetett munkával alkotott értéktöbbletet, a P pedig a társadalom teljes termékének egész értékét, amely feloszlik az *első* osztály termékeinek — a termelőeszközöknek — az értékére, P_1-re és a *második* osztály termékeinek — a fogyasztási cikkeknek — az értékére, P_2-re. Az anyagi termelési szféra két alaposztálya által termelt értékek összege tehát $P = P_1 + P_2 = c + v + m$, ahol P jelenti a társadalmi *termék* nagyságát, de egyúttal képviseli Marx útmutatása sze-

rint az adott termelési időszak alatt újratermelt egész társadalmi *tőkét* is. Emlékezzünk csak vissza, hogy a termelési folyamatból $T + t$ áruvá vált termékként kikerülő árutőke „tartalmazza mind az állandó és a változó tőkeértéket, mind az értéktöbbletet". (*Marx.* A tőke. II. kötet. 398. old. Szikra. 1953.) Ilyenformán a marxi sémákban elemzett átalakulások körforgásában, amelynek során az eredeti $c + v$ tőke a termelés végeztével $c + v + m$-mé alakul át, a *tőke* mozgásának kiinduló és végpontja az árutőke.

Magától értetődik: az olyan közgazdasági kategóriák, mint a saját maga megnövelése végett előlegezett *tőke* $(c + v)$, *a tőke szerves összetétele* $(c : v)$, az értéktöbblet rátája $(m : v)$ stb., a *tőke* újratermelési sémáinak arányai és viszonyai teljesen idegenek a szocialista társadalmi viszonyok számára. Ezek a kategóriák semmiképpen sem alkalmazhatók a Szovjetunió népgazdasági mérlegében. De ne feledjük el, hogy az említett sémák valamennyi eleme és aránya az új társadalmi viszonyok közt elveszti korábbi *osztály*tartalmát, ellenben megtartja más irányú, közgazdasági-technikai jelentőségét és *új*, szocialista tartalommal telik meg. Az újratermelési sémák nagy jelentőségűek a termelés szempontjából, s ez a jelentőség a tervszerű gazdálkodás új feltételei közt nem csökken, hanem még növekszik is.

Marx Károly — kora társadalmi viszonyaira és a tőke osztályindítóckaira összpontosítva figyelmét — sémáiban elvonatkoztatott egész sor konkrét körülménytől, még olyan lényeges körülménytől is, mint amilyen a c állandó tőke álló és forgó része megtérülésének különbsége. Marx az állandó tőke álló és forgó részét azonos jelben, a c-ben foglalta össze, s feltételezte, hogy az egész állandó tőke már az éves társadalmi termékben elvégzi a teljes körforgást és teljesen realizálódik. Marx ezzel a feltételezéssel kétségtelenül elvonatkoztatott az állótőke teljes körforgásához szükséges időtől. De sohasem feledkezett meg a $c + v + m = P$ képlet *kettős* jelentéséről. Ezt bizonyítja többek közt, hogy sémáiban az állandó tőkét, a c-t nemcsak a burzsoáziának a proletariátus *osztálykizsákmányolására* szolgáló társadalmi eszközeként vizsgálta, hanem anyagi összetételében is, mint termelőeszközöket, mint a múltbeli munka eredményét és olyan hatalmas termelési tényezőt, amely felszereli az élőmunkát, fokozza az élőmunka termelékenységét és ezáltal fogyasztási kifejezésében megsokszorozza a társadalmi terméket. Hasonlóképpen a burzsoázia változó tőkéje, a v mint a termelésben foglalkoztatott munkaerő ellenértéke, egyidejűleg a proletariátus munkájának és fogyasztásának mértékéül is szolgál. A $c : v$ viszony pedig nemcsak a burzsoázia egész tőkéjének a $c + v$-nek a szerkezetét vagy szerves összetételét fejezi ki, hanem a társadalmi termelésben működő *munka felszereltségének* mértékét is.

Marx különleges jelentőséget tulajdonított az *élő*munka termelőeszközökkel, vagyis a termelőeszközökben már korábban tárgyi alakot öltött *múltbeli* munkával való ellátottságát kifejező mutatónak. „A munka társadalmi termelőerejének sajátos fejlettsége a termelés minden egyes területén aszerint különbözik, magasabb vagy alacsonyabb, hogy a meghatározott mennyiségű munka által, tehát — adott munkanap mellett — meghatározott számú munkás által mozgásba hozott termelőeszközök mennyisége milyen nagy, tehát a termelőeszközök meg-

határozott mennyiségéhez szükséges munkamennyiség milyen kicsi." (*Marx.* A tőke. III. kötet. 199. old. Szikra. 1951.) Ilyenformán a tőkének a $c : v$ viszonnyal mérhető összetételét itt egyúttal a társadalmi termék, a P termelésének különböző szféráiban, különböző mozzanataiban működő munka viszonylagos *termelőerejének* lehetséges mértékeként is vizsgálja. Ebből pedig az következik, hogy a P társadalmi termék valamennyi elemét $(c + v + m)$ még a legösszevontabb újratermelési sémákban is *legalább* két osztályra vagy termelési csoportra kell felosztani: 1. termelőeszközökre, 2. fogyasztási cikkekre.

E felosztás elemei egyébként olyan termelési és munkaarányokat alkotnak, amelyek más tekintetben is nagy jelentőségűek. Először is elemzésre érdemes a $v_1 + m_1$, vagyis az első osztálybeli *élőmunka* elemei és a c_2, vagyis a második osztálybeli korábbi munka elemei közti viszony. Mint ismeretes, ezeknek az értékeknek az egyenlősége az előlegezett tőkének és a társadalmi terméknek csupán *egyszerű* újratermelését biztosítja. Ha a $v_1 + m_1$ kisebb, mint c_2, akkor a tőke elkerülhetetlenül önmagát emészti, a termék újratermelése pedig *összeszűkül,* mert az első osztályban újonnan termelt termelőeszközök mennyisége nem elegendő még a második osztályban elhasznált termelőeszközök pótlására sem. A tőke és a társadalmi termék *(P) bővített* újratermelése csak akkor lehetséges, ha a $v_1 + m_1$ nagyobb, mint a c_2; a bővítésre fordítható rész ez esetben $= (v_1 + m_1) - c_2$.

Nálunk a termelőeszközök, társadalmasításuk eredményeképpen, természetesen nem funkcionálnak tőkeként, s csupán korábbi termelési rendeltetésüket tartották meg. Ezzel kapcsolatban megváltozott a marxi sémában a társadalmi termék újratermelését meghatározó valamennyi többi elem értelmezése is. Ezek a sémák ebben az *új* értelmezésben már teljesen alkalmasak a *szocialista* viszonyok bővített újratermelése feltételeinek elemzésére is. Marx sémáinak ilyenfajta elemzése a napjainkban egyre jobban kifejlődött népgazdasági mérlegeknek is egyik legfontosabb feladata. Éppen ezért úgy tekinthetjük Marx újratermelési sémáit, mint olyan rendszerek kezdetleges, *kiinduló* formáját vagy kezdeti, legtömörebb változatát, amelyek a szocialista népgazdasági mérlegek elméletében továbbfejlődtek; ezek a mérlegek tulajdonképpen az említett sémák teljesen kifejlett formái. Sose felejtsük el, hogy a népgazdasági mérlegek a marxi újratermelési sémák *leszármazottai,* mert a legújabb mérlegek egyes szerzői, akik nem emlékeznek erre a rokonságra, az általuk készített fejlettebb sémákban gyakran rendkívül lényeges elemeket is kihagynak abból a minimumból, amelyet már Marx elemi sémái is tartalmaztak.*

A Szovjetunió legújabb népgazdasági mérlegei a Marx sémáiban szereplő kiinduló példáiktól természetesen nemcsak az egyes elemek jelentőségének másféle értelmezése tekintetében térnek el, hanem szerkezetük tekintetében is, továbbá abban, hogy ezek az elemek szocialista

* *Például a Tyeorija Sztatisztiki* (A statisztika elmélete, Állami Statisztikai Kiadó. 1953.) c. könyv szerzői *A Szovjetunió népgazdasági mérlege* című fejezetben ismertetett sémákból teljesen kifelejtették a társadalmi terméknek $c+v+m$-re való tagolását annak ellenére, hogy Lenin kifejezetten rámutatott: a v_1+m_1 és a c_2 viszonya megtartja jelentőségét a szocializmusban és a kommunizmusban is. (529—546. old. Oroszul.)

viszonyok közt a kapitalizmustól eltérő konkrét termelési és munkaarányokat és *ütemeket* fejeznek ki. A szocializmusnak ezekből az új viszonyaiból azonban másfajta lényeges eltérés is származik Marx mérlegsémái és a mai népgazdasági mérlegek közt.

Marx sémái, mivel az újratermelés népgazdasági arányai elemzésében mutatkozó elméleti szükségletet elégítették ki, egyáltalán nem szolgálhattak ez arányok gyakorlati *tudatos szabályozásra.* De erre nem is volt szükség, hiszen a kapitalizmus viszonyai közt ezeket az arányokat az emberek tudatától és akaratától függetlenül az objektív *értéktörvény* irányította, a piaci árucsere spontaneitásán keresztül.

A tervgazdaságban azonban, ahol ezt az elemi spontán erőt lényegében megfékezték, s ahol éppen ezért az aránytalanságok ellen, a zökkenőmentes gazdasági fejlődésért folytatott harc égető *objektív szükségszerűség* a szocialista társadalom számára, ennek a szükségszerűségnek csupán a szükséges termelési arányok tudatos, tervszerű szabályozásával tehetünk eleget. Más szavakkal, az objektív értéktörvényt, amely azelőtt elemi erővel szabályozta a termelési arányokat, ebből a funkciójából kiszorítja egy hasonló *objektív szükségszerűség,* a tervszerű, arányos fejlődés törvénye, amely megköveteli, hogy a termelés szabályozásának funkciója most már teljesen tudatosan, a megfelelő intézkedések *megtervezése* révén teljesüljön. A tervezésnek ez a gyakorlati szükségessége új követelményeket támaszt a népgazdasági mérleggel szemben. A mérleg csak akkor válhat a tervezés egyik legfontosabb eszközévé, ha Marx sémáitól eltérően nem korlátozódik csupán az újratermelés törvényszerűségeinek absztrakt közgazdasági elemzésére. A gyakorlat azt követeli, hogy a mérleg konkréten tükrözze az újratermelés *reális* színvonalát, arányait és ütemét. Más szóval, az előzetes tervmérlegeknek a *beszámoló-statisztikai* népgazdasági mérlegek szilárd bázisára kell épülniük.

Ilyen kifejlesztett statisztikai mérleg összeállítására azonban csak akkor kerülhet sor, ha előzetesen tanulmányoztuk azokat a legelemibb formáit és elemeit, amelyeket már Marx absztrakt-közgazdasági sémái tartalmaztak, s amelyek *továbbfejlődnek.* Tanulmányozásuk konkrét tárgya a *társadalmi termék* bővített újratermelésének folyamata a társadalmi termék alaposztályaiban és átalakulásaiban, amelyek *megfelelő formában* — horizontális és vertikális irányú *egyenletek* egész rendszereként — könnyen elhelyezhetők a statisztikai mérlegtáblázatban. E táblázat belső *tartalmának* azokat a táblàzatban nem látható közgazdasági kölcsönös összefüggéseket kell tekinteni, amelyek az újratermelési folymatban keletkezett valamennyi elemet és ezek *részmérlegeit* a termelési munkaarányok olyan *egységes rendszerébe* szervezik, ahol az arányok bárminemű megsértése elkerülhetetlenül megbosszulja magát az egész társadalmon. A szovjet népgazdaság statisztikai mérlegeiben a *közgazdasági* elemzés fő feladata: az összes olyan elemek kölcsönös összefüggéseinek feltárása, amelyekből összetevődik a társadalmi termék, s amelyekre újra szétbomlik a termelési ciklus különböző stádiumában.

A marxi sémákban az ilyenfajta közgazdasági elemzésre már láttunk példát a $v_1 + m_1$ és a c_2 elemek egybevetésekor; ez elemek kölcsönös viszonya meghatározza a bővített újratermelés lehetőségét és

ütemét. Ugyanezeknek az értékeknek a viszonya nagyon jellemző más vonatkozásokban is. Például, ha a

$$1.\ c_1 + v_1 + m_1 = P_1 \quad \text{és} \quad 2.\ c_2 + v_2 + m_2 = P_2$$

egyenletekből megállapítható, hogy $v_1 + m_1 = c_2$ — ami megfelel az egyszerű újratermelés feltételeinek —, akkor a második egyenlőségben c_2-t a vele egyenlő értékű $v_1 + m_1$-gyel helyettesítve a következő egyenlethez jutunk:

$$(v_1 + m_1) + (v_2 + m_2) = P_2$$

De $v_1 + v_2 = v$ és $m_1 + m_2 = m$, vagyis $P_2 = v + m$, azaz a második osztálynak csupán fogyasztási cikkekből álló termelése az egyszerű újratermelés feltételei közt *értékét tekintve* egyenlő az egész nemzeti *jövedelemmel*, vagy *dologi* kifejezésben: az ország egész újonnan alkotott *tiszta termékével.*

Emlékezzünk vissza, hogy a társadalmi teljes terméket — nem mint az egyéni, hanem mint az egész *társadalmi tőke termékét*, amely $c + v + m$-ből tevődik össze, Marx *bruttó termék*nek nevezi. Ennek megfelelően ugyanazt a terméket, ha kivonjuk belőle a termelésbe fektetett és ott felhasznált állandó tőke, a c pótlására szolgáló részt, *nettó termék*nek nevezhetjük. Mivel azonban a $v + m$ elemek értéküket tekintve a *nemzeti* jövedelmet képezik, ezért a nemzetek *nettó termékét* a „nemzeti termék" kifejezéssel is jelölhetjük. Egy olyan *soknemzetiségű* állam számára, mint amilyen a Szovjetunió, egyébként a „nemzeti jövedelem" vagy „termék" egyáltalán nem megfelelő. És általában a szocialista országokban, ahol a nemzet egész jövedelme, a $v + m$ a nép érdekeit szolgálja, előnyben kell részesíteni a *népi* jövedelem elnevezést, hogy ezzel is hangsúlyozzuk *minőségi* különbségét a kapitalista országok nemzeti jövedelmével szemben, amely a burzsoáziát szolgálja a nép érdekei *ellen.*

Térjünk vissza Marx sémájának első osztályához, a $c_1 + v_1 + m_1 = P_1$ egyenlethez; ha itt a $v_1 + m_1$ helyébe a vele azonos c_2 összeget helyettesítjük, akkor a következő egyenletet kapjuk: $c_1 + c_2 = P_1$. De $c_1 + c_2 = c$, tehát $P_1 = c$, vagyis egyszerű újratermelés esetén az első osztály egész termelése csupán a két osztály bruttó termékének, a $P_1 + P_2 = P$-nek a termelésében felhasznált múltbeli munka vagy állandó tőke, a c pótlását szolgálja.

Ha azonban $P_1 = c$ és $P_2 = v + m$, akkor a $c : (v + m) = P_1 : P_2$ viszony megmutatja, hogy az élőmunka miként van ellátva termelőeszközökkel, s megszabja a termelőeszközöknek azt a meghatározott munkamennyiséggel mozgásba hozott mennyiségét, amely Marx szerint a *fejlődés*, következésképpen pedig a *munka* társadalmi *termelőerejének* az országban elért színvonala mértékéül szolgálhat. Az egész társadalmi bruttó termék pontos felosztása P_1-re és P_2-re ebből a szempontból különlegesen fontos feladat. Ha pedig Marx módjára az $m : v$ viszonyt állandó, a vizsgált időpontban mondjuk 100 százalékkal egyenlő nagyságnak tekintjük, akkor a $c : (v + m) = P_1 : P_2$ arány, miután kiküszöböljük belőle az m-et, átalakul más aránnyá: $c : 2v = P_1 : P_2$-vé, ebből pedig $c : v = 2(P_1 : P_2)$. A $c : v$ viszony pedig mint a termelésben

felhasznált állandó tőkének a változó tőkéhez való viszonya, amelyet Marx a tőke *szerkezetének* vagy *szerves összetételének* nevezett, a megfigyelés és a közgazdasági elemzés egyik legfontosabb tárgya az újratermelés folyamatában, annál is inkább, mert a szocializmus viszonyai közt a $c + v$ elemeiből tevődik össze valamennyi vállalat termelésének egész *önköltsége.*

A bővített újratermelésben, ahol $(v + m)\ I. > cII.$, az évi nettó termékbe valamennyi fogyasztási cikken, P_2-n kívül beletartozik a termelőeszközöknek az a $(v + m)I.—cII. = r$ nagyságú része is, amely meghaladja a termelés anyagi ráfordításainak pótlására szükséges alap nagyságát, s ily módon ez alap bővítésére fordítható. De ebben az esetben is, akárcsak az egyszerű újratermelésben, az egész évi nettó termék nagysága érték tekintetében egyenlő lesz a nemzeti jövedelemmel: $D = v + m$*. A pótlási alap, a c pedig kifejezhető a $P — D$, vagy ami ugyanaz, $P — (v + m)$ különbséggel. A $c : v$ és a $c : (v + m)$ arányok természetesen a bővített újratermelés viszonyai közt is megtartják teljes jelentőségüket a társadalmi bruttó termék alaposztályai és elemei kölcsönös összefüggéseinek közgazdasági elemzése szempontjából. Itt azonban a $c : (v + m)$ arányt már más nagysággal kell kifejezni, mint az egyszerű újratermelésben, s a következő egyenlethez jutunk: $c : (v + m) = (P_1 — r) : (P_2 + r)$, ahol r egyenlő $(v + m)I — cII$ különbségével, vagyis a termelőeszköz termelésének a következő évben történő lehetséges bővítését szolgáló alappal.

De mindezek az összefüggések csak akkor lesznek a maguk közgazdasági jelentőségében kellőképpen pontosak és meghatározottak, ha éppen olyan pontosan értelmezük a „társadalmi termék" alapfogalmának tartalmát, mint Marx sémáiban. Semmi esetre sem tanácsos az e sémákban szereplő két osztály bruttó teljes termékének *közgazdasági* kategóriáját összekeverni a teljes termelés *statisztikai* fogalmával, amiként ezt néhány statisztikus teszi, amikor összeállítja a szovjet népgazdaság mérlegét. Igaz, a Marx által használt bruttó termék vagy „teljes termék" kifejezés hangzásilag úgyszólván semmiben sem különbözik a statisztikusok által használt „teljes termelés"-től. Ez azonban egyáltalán nem bizonyítja, hogy ezek a fogalmak azonosak vagy egyértelműek. Hangsúlyozzuk, a statisztika „teljes termelés" fogalma — mivel a termelés anyagi ráfordításai pótlási alapjának *ismételt* (halmozott) számbavételét tartalmazza, sajnos, összetételében nem egynemű, még a termelés egyes osztályaiban sem. A második osztályban — a továbbfeldolgozásra már nem kerülő fogyasztási cikkek, a P_2 esetében — ugyanis a termelés anyagi ráfordításainak ismételt számbavétele általában nem lehetséges. Az első osztályban ellenben — a termelőeszközök, a P_1 esetében — ahol minden termék, mihelyt elhagyja a termelési folyamatot, anyagként vagy félgyártmányként újra bekerül egy másik termelési folyamatba és ott újra szerepel a c elemei közt — a termelési érték végösszege teljesen attól függ majd, hogy milyen szinten számítják ki ezt az összeget: *1.* az egyes műhelyekre külön-külön, *2.* az egyes gyárakra, *3.* az azonos profilú üzemeket egyesítő egyes trösztökre, *4.* a társadalmi munka egyes ágazataira külön-külön, vagy végül *5.* a termelőeszközök

* $P_2 + r = (c + v + m)II + (v + m)I — cII = (v + m)I + (v + m)II = v + m$

osztályának egészére. Ezek közül a termelésnek műhelyszinten való számítása adja a legnagyobb értéket; az üzemi összeg, amelyből már ki van vonva a műhelybeli forgalom, már kevesebb, a tröszt-szinten kiszámított összeg még kevesebb, az egész osztály méretében kiszámított összeg pedig — mivel belőle már ki vannak szűrve az újratermelés valamennyi fokán lehetséges halmozások és ismételt számítások — a legkisebb. Nyilvánvaló tehát, hogy ezek a statisztikai számítások egyáltalán nem egyértelmű és egymással össze nem hasonlítható eredményeket adnak. Már most melyik számítás az, amelyik a legjobban megfelel a marxi sémákban $P_1 + P_2 = P$-vel jelzett társadalmi termék közgazdasági fogalmának?

Tegyük fel, hogy a népgazdasági méretben vett társadalmi bruttó termék közgazdasági értelmezése elsősorban a két osztályban való teljes összehasonlíthatóságát követeli meg $(P_1 + P_2 = P)$. Ha a P_2 terméket a c_2 elemek halmozott, ismételt számbavétele nélkül tekintjük, akkor a P_1 összegezésekor is biztosítani kell, hogy teljesen elkerüljük az azonos c_1 elemek halmozott számbavételét. Csak ebben az esetben számíthatunk rá, hogy a $P_1 : P_2$ viszony is meg a $c : (v + m)$ vagy $c : v$ mutató is teljesen pontosan és egyértelműen az újratermelés egyes elemeinek kölcsönös összefüggését, nem pedig statisztikai eltérésüket tükrözi majd. Emlékeztetünk arra is, hogy Marx sémáiban a c jellel az újratermelés valamennyi osztályában felhasznált társadalmi állandó tőke reális összegét jelölte. A társadalmi *tőke* számításában azonban megengedhetetlen bármiféle kettőződés. Tehát Marx ugyanezekben a sémákban az anyagi ráfordításoknak vele egyenlő pótlási alapját szintén bárminemű halmozódás és kettőződés nélkül képzelte el. Ebből pedig az következik, hogy a statisztikusok „teljes termelése", a P_c éppen akkora összeggel több a marxi sémákban szereplő társadalmi bruttó terméknél, a P-nél, mint amennyi az első osztályban a teljes termelés *belső forgalmának* az összege.

Marx ettől a belső forgalomtól tudatosan eltekintett, noha a belső forgalom az első osztály tőkéseinek különböző csoportjai közt lebonyolódó tényleges áruforgalom tartalmát alkotja. Ez az absztrakció még inkább megvalósítható a mi népgazdasági mérlegeinkben, hiszen nálunk az egész termelőeszköztermelés egy gazda kezében összpontosul, és az első osztálybeli belső forgalomhoz egyáltalán nincsen szükség piaci áruforgalomra. Ilyenformán, ha a termelőeszközök belső forgalmát *értéküknek halmozott számbavétele* formájában R betűvel jelöljük, s mérlegeljük, hogy a fogyasztási cikktermelésben a végtermékszámításkor a halmozás általában ki van zárva, akkor a következő, teljesen meghatározott egyenletet kapjuk: $P_c - P = R$, amely pontosan tükrözi a marxi sémák „társadalmi termék"-ének, a P-nek és a „teljes termelésnek", a P_c-nek a viszonyát.

A kiinduló sémáktól a kifejlesztett mérlegig

Marx nagyon sok számszerű példával illusztrálta újratermelési sémáit, s nem elégedett meg csupán a kiinduló egyenletekkel, hanem nyomon követte alakulásukat több év folyamán, a társadalmi termék bővített újratermelésének, fogyasztásának és felhalmozásának folyamatában.

A Marx alkalmazta számokat táblázatba foglalhatjuk. Ha e számok értelmezésében a mai viszonyokból indulunk ki, akkor a következő mérlegszerkezetben ábrázolhatjuk őket:

1. táblázat

Marx sémái a bővített újratermelésre

Az újratermelés évei	Osztály	Az újratermelés társadalmi költségei				A nemzeti jövedelem felosztása (P—c)			
						fogyasztási alap		bővítési alap	összesen P–c–D
		c	v	m	p	munkás v	burzsoá m_1		
Kiinduló adatok	A	4000	1000	1000	6000	1000	500	500	2000
	B	1500	750	750	3000	750	600	150	1500
Újratermelés 1. év	A + B	5500	1750	1750	9000	1750	1100	650	3500
	A	4400	1100	1100	6600	1100	550	550	2200
	B	1600	800	800	3200	800	560	240	1600
2. év	A + B	6000	1900	1900	9800	1900	1110	790	3800
	A	4840	1210	1210	7260	1210	605	605	2420
	B	1760	880	880	3520	880	616	264	1760
3. év	A + B	6600	2090	2090	10780	2090	1221	869	4180
	A	5324	1331	1331	7986	1331	665	666	2662
	B	1936	968	968	3872	968	678	290	1936
4. év	A + B	7260	2299	2299	11858	2299	1343	956	4598
	A	5856	1464	1464	8784	1464	732	732	2928
	B	2129	1065	1065	4259	1065	745	320	2130
5. év	A + B	7985	2529	2529	13043	2529	1477	1052	5058
	A	6442	1610	1610	9662	1610	805	805	3220
	B	2342	1172	1172	4686	1172	820	352	2344
	A + B	8784	2782	2782	14348	2782	1625	1157	5564

(*Marx*. A tőke. II. kötet. 520—524. old. Szikra. 1953.)

Marxnak általunk felhasznált számszerű példájában a kiinduló elemek összefüggése bizonyos fokig szemlátomást a kor valóságos arányait tükrözi. Nevezetesen az általa használt kizsákmányolási rátát — $m : v = 100$ százalék — megerősítik az arra az időre vonatkozó statisztikai számítások is. Teljesen megfelel az igazságnak az a feltételezése is, hogy a burzsoázia *nem termelő* fogyasztása (ideértve természetesen a burzsoázia uralmát szolgáló államapparátus fenntartását, a burzsoá uralom összes elméleti magasztalójának és más tányérnyalójának fizetését is) a teljes felhalmozásnak, az *m*-nek legalább 50 százalékát emészti fel. Megjegyezzük, hogy Lenin tagoltabb újratermelési sémáiban, ahol az *m* „többletértéket" felosztotta fogyasztást és felhalmozást szolgáló részre, szintén ugyanebből az arányból indult ki: „... az értéktöbblet felét felhalmozzák, felét pedig egyéni fogyasztásra fordítják." (*Lenin* Művei. 1. kötet. 80. old. Szikra. 1951.) Ugyancsak teljesen törvényszerű Marxnak az a feltételezése is, hogy a kiinduló számokban az első osztály tőkéjének $c : v$ szerves összetétele kétszer olyan magas, mint a második osztályban működő tőkéé. Teljességgel meglepő azonban az a feltevése,

hogy mindkét osztály elemei a bővített újratermelés során annyira egyenlően növekednek, hogy az ötödik esztendő végén a $P_1 : P_2 = 2{,}06$ arány és $c : v$ elemek átlagos „szerkezete" ($c : v = 3{,}16$) nem változnak a kiinduló arányok újratermelésének első esztendejéhez képest.

Marx ebben az esetben elvonatkoztatott még attól a törvénytől is, amely szerint „az állandó tőkének az a tendenciája, hogy növekedésében megelőzze a változó tőkét". Ez a körülmény nem kerülte el Lenin figyelmét, s amikor erről egyik legkorábbi, még 1893-ban írt munkájában említést tesz, megmagyarázza, hogy: „az a tétel, amely szerint a termelőeszközök gyorsabban növekednek, nem egyéb, mint ennek a törvénynek egyszerű körülírása az egész társadalmi termelésre alkalmazva". (I. m. 32. old.)

Lenin továbbfejlesztette Marx újratermelési sémáit, s további két termelési alosztályra osztotta az első osztályt: 1. a termelőeszközök újratermelését és 2. a fogyasztási cikkek termelését szolgáló alosztályra. Felhasználta Marx kiinduló adatait, de mérlegelte a műszaki fejlődés hatását a $c : v$ tényezők viszonyára, megmutatta, hogy a bővített újratermelés feltételei közt „... leggyorsabban a termelőeszközök termelését szolgáló termelőeszközök termelése növekszik, majd a fogyasztási cikkek termelését szolgáló termelőeszközök termelése következik, a leglassabban a fogyasztási cikkek termelése növekszik." (I. m. uo.) Ez az utóbbi következtetés számunkra a tervgazdálkodás viszonyai közt különösen nagy gyakorlati jelentőségű. A tervezésben való gyakorlati felhasználásra azonban már nem elegendők csupán az elméleti sémák és az illusztratív számítások. Szocialista viszonyok közt döntő feladat a fogyasztási cikkek, a P_2 bőségének megteremtése és fokozása. És ha az a feladat, hogy bizonyos idő alatt mondjuk 10 százalékkal kell növelnünk a fogyasztási cikkek termelését, akkor már idejekorán elő kell irányoznunk, hogy mi minden kell ehhez, mérlegelve az említett cél eléréséhez szükséges pótlólagos és az első osztályba tartozó munkatárgyak és munkaeszközök alapjainak növelésére szolgáló beruházásokat. Ehhez a számbavételhez azonban a mindenféle absztrakciótól és egyszerűsítéstől mentesített népgazdasági mérleg szerkezetének teljesen *reális arányaiból* kell kiindulni.

Például a marxi sémák a társadalmi költségek c elemében „az egyszerűség kedvéért" egyesítik a munkatárgyakat és a munkaeszközöket. Marx itt abból a feltevésből indul ki, hogy „... az állandó tőke mindenütt egyformán, teljesen belekerül a tőkék évi termékébe." (*Marx.* A tőke. III. kötet. 190. old. Szikra. 1951.) Marx elemzésében ez az absztrakció a munkaeszközmegtérülés reális viszonyaitól célszerű volt, a mi tervszámításainkban ellenben az efféle egyszerűsítések tűrhetetlenek. Ha a c költségek közé a munkaeszközök egy évi elhasználódása helyett értékük egész összegét iktatnánk be, ezzel meglehetősen eltorzítanánk a valóságos termelési költségek reális nagyságát és egész összetételét is, s ily módon lehetetlenné válna az ország egész népi vagyonát alkotó álló- és forgóeszköz-készletek újratermelésének bármiféle speciális elemzése. Ezért Marx sémáinak népgazdasági mérlegrendszerré való bővítéséhez elsősorban az szükséges, hogy ebben a mérlegrendszerben előirányozzuk a c-nek, a termelőeszközöknek valamennyi osztályban c_1-re, munkaeszközökre és c_2-re, munkatárgyakra való felosztását; ezért

szükséges továbbá az ország anyagi alapjainak, mind az álló-, mind pedig a forgóalapoknak teljes terjedelmükben való különleges nyilvántartása.

A mérlegsémában végrehajtott említett helyesbítésekkel az 1. táblázathoz képest már egészen más, éspedig sokkal reálisabb képet kapnánk a bővített újratermelés törvényszerűségeiről. A következő táblázat adatainak kiinduló arányai körülbelül megfelelnek a szovjet ipar konkrét arányainak a helyreállítási időszak végefelé. Az összevethetőség kedvéért megmaradtunk a marxi példánál és annál a feltevésnél, hogy az $m : v$ viszony 100 százalék, a $c : v$ elemek aránya pedig egyik osztályban sem változik a kiinduláshoz képest. Feltéve továbbá, hogy a kiinduló évben egyszerű újratermelés folyt, a következő években pedig a fogyasztási cikktermelést a kezdeti évhez képest 10 százalékkal, 20 százalékkal és 30 százalékkal növelték, a társadalmi termék általános szerkezetének alakulásáról a következő képet kapjuk:

2. táblázat

A Szovjetunió társadalmi termékének újratermelési sémái

Az újratermelés fajtája és évei		Osztály	Anyagi alapok és tartalékok			Társadalmi újratermelési költségek					Társadalmi termék $c + v + m = P$	Népi jövedelem $v + m = D$
						Anyagi ráfordítások			Élőmunka			
			Álló F_1	Forgó F_2	Összesen $F_1 + F_2 = F$	munkaeszköz c_1	munkatárgy c_2	együtt $c_1 + c_2$	a munkás saját részére v	a társadalom részére m		
1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Egyszerű		A	1800	950	2750	100	950	1050	450	450	1950	900
		B	700	850	1550	50	850	900	300	300	1500	600
		A+B	2500	1800	4300	150	1800	1950	750	750	3450	1500
Bővített	1. év	A	2120	1119	3239	118	1119	1237	530	530	2297	1060
		B	770	935	1705	55	935	990	330	330	1650	660
		A+B	2890	2054	4944	173	2054	2227	860	860	3947	1720
	2. év	A	2440	1288	3728	136	1288	1424	610	610	2644	1220
		B	840	1020	1860	60	1020	1080	360	360	1800	720
		A+B	3280	2308	5588	196	2308	2504	970	970	4444	1940
	3. év	A	2760	1457	4217	153	1457	1610	690	690	2990	1380
		B	910	1105	2015	65	1105	1170	390	390	1950	780
		A+B	3670	2562	6232	218	2562	2780	1080	1080	4940	2160

A táblázat kiinduló adatainak megállapításakor úgy tekintettük, hogy a forgóalapok a társadalmi termékben évente mindössze egy körforgást végeznek és ezért a 4. rovat adatai megismétlődnek a 7. rovatban, ahol a folyó munkatárgy-ráfordításokat tüntetjük fel (halmozás nélkül).* Ez alapok forgásának meggyorsulása vagy meglassulása esetén

* A munkatárgyak *teljes* termelési körforgásához képest a forgóalapok manapság évente legalább három-négy körforgást végeznek.

a mérleg 4. és 7. rovatának összegei már nem egyenlőek, s ezért ez esetben viszonyukkal jellemezhetnék mindegyik osztályban az ország anyagi alapjainak forgási sebességét. Marx absztrakt sémáiban, ahol a $c : v$ mutatót az egész állandó tőkének a változó tőkéhez való viszonyaként kell felfogni, az állandó tőke és a változó tőke „szerkezetének" ez a mutatója a munka felszereltségi mértékére és termelőereje viszonylagos színvonalára utal. A c elem azonban konkréten csupán *kis hányadban* tartalmaz olyan állóeszközöket, amelyek reálisan emelik a munka termelékenységét, ezért sémánkban a $c : v$ viszony nem szolgálhat ilyen mérték gyanánt. Ha ugyanis összehasonlítjuk a $c : v$ viszonyt az 1. és 2. táblázatban, akkor a következő eredményre jutunk:

A $c : v$ értéke	A 1. táblázatban	A 2. táblázatban
Az első osztályban *(A)*	4,0	2,33
A második osztályban *(B)*	2,0	3,0
$A+B$	3,14	2,6

Az 1. táblázat szerint az első osztályban nagyobb az „összetétel", a 2. táblázat szerint a második osztályban. És ez teljesen érthető is, mert a 2. táblázatban a $c : v$ viszonyban a döntő nem a munkaeszközök, hanem a munkatárgyak nagysága, márpedig a második osztályban sokkal több munkatárgy szükséges. Ha a munka felszereltségének mértékéül a 2. táblázatban a $c : v$ viszony helyett a megfelelőbb $F_1 : v$ viszonyt alkalmazzuk, akkor az első osztályban itt is $1800 : 450 = 4$ összeget, a második osztályban pedig $700 : 300 = 2{,}33$ összeget, a két osztály átlagában pedig $2500 : 750 = 3{,}33$ összeget kapunk. De a 2. táblázat legfontosabb különbsége az 1. táblázathoz képest, hogy — amiként táblázatunkból látható — a társadalmi termék $P_1 : P_2$ hányada a társadalmi termék mennyiségével teljesen törvényszerűen növekszik. A P_1 növekedése egyébként meghatározott összeggel túlszárnyalja a P_2 növekedését. A tervezőszerveknek a mérlegbeszámolókban megnyilvánuló adott törvényszerűségre támaszkodva lehetőségük nyílik többek közt arra is, hogy a szükséges mértékűre tervezzék meg a termelőeszköz-növekedésnek azt a *többletét,* amely szükséges a fogyasztási cikkek termelésének feladatul megszabott növeléséhez.

A táblázat kiinduló arányaiban: $(v + m)I = cII$. Nincs tehát megtervezve semmiféle munkaeszközfelhalmozás az újratermelés meglévő mértékének bővítésére. De felvetődik a kérdés: vajon mennyi pótlólagos erőforrást kellene felkutatni, hogy a fogyasztási cikktermelést, a P_2-t mondjuk 10 százalékkal, 1500-ról 1650 egységre bővíthessük. Ha az adott osztályban a $c : v : m$ elemek viszonyát lényegében nem változtatjuk, akkor ezek ugyancsak 10 százalékkal növekszenek. De miközben a cII 900 egységről 990-re, vagyis 10 százalékkal növekszik, benne a *munkaeszközök* elhasználódása mindössze 5 egységgel. De ahhoz, hogy a P_2 ugyanilyen 10 százalékos növekedését biztosítsuk, a folyó költségeken kívül további, mégpedig 70 egység nagyságú, vagyis a kiinduló adathoz képest 10 százalékos összegű beruházás is szükséges. Általában

pedig — a második osztálybeli további élőmunkaráfordításon kívül — az első osztályban a termelőeszközök termelésének további 90 + 70 = = 160 egységgel való növelése szükséges, ami csak úgy érhető el, ha ebben az osztályban ugyanennyivel növeljük a népi jövedelmet, a $v + m$-et. A 160 egységgel való növelés a $(v + m)I$ eredeti, 900-as értékéhez képest 17,8 százalékos többlet; ugyanilyen arányban kell növelni az első osztály összes többi elemét is, a termelés ekkora növekedéséhez szükséges beruházásokat sem mellőzve. Ha ugyanilyen számításokat végzünk a fogyasztási cikkek minden további 10 százalékos bővítéséhez szükséges erőforrásokra vonatkozólag is, akkor arra az eredményre jutunk, hogy a két osztály, a P_1 és a P_2 termelésnövekedési üteme a kiindulási színvonalhoz képest a következőképpen alakul:

P_2 —	100	110	120	130
P_1 —	100	117,8	135,6	153,4 stb.

A társadalmi termék adott szerkezetét tekintve ez az a *konkrét mérték*, amellyel bővített újratermelés esetén a termelőeszköztermelésnek túl kell szárnyalnia a fogyasztási cikktermelést. Az első osztály állóalapjai érték tekintetében ugyanilyen mértékben múlják felül a második osztály állóalapjainak növekedését. Az *új* munkaeszközök beruházása azonban, amint erre már Lenin utalt sémáiban, nem történhet meg anélkül, hogy a műszaki fejlődés követelményei szerint műszakilag meg ne újítsuk ezeket, és hogy következésképpen ne növeljük a munka termelékenységét. Mivel pedig az első osztály alapjai gyorsabban növekednek a második osztály alapjainál, ennélfogva a munka termelékenységének az első osztályban gyorsabban kell nőnie, mint a másodikban. Tehát a P_1 termelés növekedési üteme és a P_2 termelés növekedési üteme közt a P_1 javára mutatkozó különbség *dologi* kifejezésben még jelentősebb lesz, mint *értékben*. Ennek a P_1 javára mutatkozó különbségnek az objektív szükségessége természeti törvényként a bővített újratermelés viszonyaiból folyik, ezért a termelésben résztvevő emberek nem szüntethetik meg és nem is gyengíthetik erőszakosan ezt a szükségességet.

De felvetődhet itt a következő kérdés: Ha csupán ahhoz, hogy a fogyasztási cikktermelést összesen 10 százalékkal, vagyis 150 egységgel növeljük, az egész társadalmi terméket 14,4 százalékkal és pusztán az élőmunkaráfordítást pótlólag 220 egységgel kell növelnünk, nem is számolva a 390 egység összegű pótlólagos állóalapberuházással, akkor igazoltnak tekinthető-e ez a szükségszerűség.*

Első pillanatra ez a kép meglehetősen paradoxnak tűnik. Hiszen a munkaeszközöknek ez a felhalmozása — amennyiben nincs alátámasztva a fogyasztási cikkek növekedésével — a szocializmus viszonyai közt egyáltalán nem megokolt. A szükséges 150 egységnyi termék újratermelése pedig a 220 + 390 = 610 egységnyi ennek megfelelő munka ráfordításával egyenesen pazarlás lenne. Ez a paradoxon azonban elég egyszerűen megoldható. A 220 egységnyi új élőmunkaráfordításból csak 150 egységnyi realizálódik *fogyasztási cikk* formájában, mert 70 egység-

* A forgóeszközök 254 egységnyi szükséges növelésétől egyelőre eltekinthetünk, mivel ez mérlegsémánk 7. rovatában teljes egészében, a társadalmi termék teljes összegében, a belső forgalom alkotójaként újratermelődik.

nyit *munkaeszközök* formájában kell realizálni a második osztály állóalapjainak kiegészítése céljából. Ezt azonban nem lehet hozzáadni az adott év költségeihez, mivel az új munkaeszközök csak sok további esztendő folyamán használódnak el. Ugyanez a helyzet a korábbi évek felhalmozásából az első osztály állóalapjaiba beruházott 320 egységgel is, amely ugyancsak évek során át használódik el és termelődik újra. E rész termelési hatása csupán a következő években nyilvánul meg teljesen, mégpedig abban, hogy a *fogyasztási cikkek* érték tekintetében bővebb keretek közt és nagyobb munkatermelékenységgel termelhetők majd.

Nem nehéz természetesen elképzelni olyan viszonyokat, amelyek közt a munkaeszköz-növekedésnek ez a hatása nem realizálódik teljesen a *fogyasztási cikkek* növekedésében, hanem az ország védelmi képességének fokozására, baráti népek megsegítésére vagy más intézkedésekre irányul. A szocializmus országában azonban az elsődleges munkaeszköznövekedés időben elhalasztott hatása is bármely időpontban ismét felhasználható eredeti rendeltetésére, s minél nagyobb a termelőeszköz-növekedésben elért többlet (a fogyasztási cikktermelés növekedéséhez képest — A szerk.), annál nagyobb lesz ez az elhalasztott hatás — a fogyasztási cikkbőség növelésében — amikor majd realizálása lehetővé válik.

A második osztály és az első osztály fejlesztése közt az első osztály javára mutatkozó *különbség növelése* nem lehet állandó feladatunk, mert a $P_1 : P_2$ arány növelése csak a termelési beruházások teljes összegének a fogyasztási cikkek, a P_2 termeléséhez képest történő növelése révén, vagyis a beruházások számunkra nagyon fontos hatásának *csökkenése* révén lehetséges (eltekintve a munka termelékenységének emelkedésétől változatlan beruházások esetén). Hogy a második osztály ne *maradjon* el túlságosan az elsőtől, a második osztályt a tervgazdaságban idejekorán *fel kell csatlakoztatni* az elsőhöz, az erre alkalmas feltételek közt. Világítsuk meg ezt egy példával. Tegyük fel, hogy az ország hosszabb időn át folytatott erőltetett iparosításának eredményeképpen — ami azzal járt, hogy a termelőeszköztermelés növekedése jelentősen meghaladta a fogyasztási cikktermelés növekedését — már kellően biztosítva vagyunk minden külső „esetlegességgel" szemben, s alaposan foglalkozhatunk a legfontosabb belső problémákkal. Tegyük fel továbbá, hogy társadalmi termékünk szerkezetét a következő arányok jellemzik:

3. táblázat

Osztály	Állóalap	Termelési költségek c + v + m = P	Népi jövedelem
A) Termelőeszköztermelés			
A_1 — termelőeszközök' céljaira	3625	1770 + 815 + 815 = 3400	1630
A_2 — fogyasztási cikkek céljaira	1375	1160 + 445 + 445 = 2050	890
Összesen	5000	2930 + 1260 + 1260 = 5450	2520
B) Fogyasztási cikktermelés.....	1400	1800 + 600 + 600 = 300	1200
A + B összesen	6400	4730 + 1860 + 1860 = 8450	3720

A közölt számszerű példában $(v + m)I > cII$; ezeknek a mennyiségeknek a különbsége, $r = 2520 - 1800 = 720$ képezi a termelés bővítésének lehetséges alapját. A P teljes összegének ($P = 8450$) százalékában kifejezve ez az alap 8,5 százalékkal egyenlő, s azokhoz az álló- és forgóalapokhoz képest, amelyeket ebből az alapból kell bővíteni (6400 + 4730 = 11 130), még kevesebb, körülbelül 6,5 százalék. Ha pedig számolnánk az első osztályhoz tartozó alapok bővítésének szokásos elsőbbségével is, akkor a második osztály bővítési arányszáma még szerényebb. A tervgazdaságnak azonban lehetősége van, hogy elég széles körben manőverezzék saját erőforrásaival. Ha egy ideig mérsékeljük az első osztály növekedését, akkor jelentősen meggyorsíthatjuk a fogyasztási cikkek bővített újratermelését. Csak azt kell mindenképpen szem előtt tartanunk, hogy ezt a lehetőséget az újratermelés objektív feltételei szigorú korlátok közé szorítják. Ezeket a korlátokat elsősorban a $(v + m)I - cII = r$ egyenlet konkrét számainak viszonya határozza meg. Még ha az egész bővítési alapot, az r-et csupán a P_2, a fogyasztási eszközök növelésére fordítjuk, a fogyasztási cikkek termelését akkor is csak legfeljebb az $r : cII$-vel, vagyis a mi esetünkben $720 : 1800 = 40$ százalékkal növelhetjük. A valóságban, ha a második osztály minden elemét 40 százalékkal növeljük, akkor az első osztály változatlansága esetén a következő összefüggéseket kapjuk:

4. táblázat

Osztály	Állóalapok	Termelési költségek c + v + m = P	Népi jövedelem
A	5000	2930 + 1260 + 1260 = 5450	2520
B	1960	2520 + 840 + 840 = 4200	1680
A + B	6960	5450 + 2100 + 2100 = 9650	4200

Miután ilyenformán a második osztállyal annyira megközelítettük az elsőt, hogy a $(v + m)I$ már teljesen egyenlővé vált a cII-vel (1260 + 1260 = 2520), azaz miután helyreállítottuk az *egyszerű* újratermelés feltételeit, meggyőződhetünk róla, hogy a P_2 további növelése nem lehetséges a P_1 újabb növelése nélkül, anélkül, hogy a P_1 növekedési üteme ismét meghaladja a P_2-ét (amiként ezt a 2. táblázatban bemutattuk), hanem csakis akkor lehetséges, ha a bővített újratermelés új ciklusát kezdjük el, magasabb kiinduló színvonalon.

Mit ad nekünk az efféle terv-manőver? Hogyan hat a termelésre? Már láttuk, hogy a bővítési alapnak *mindkét* osztályban való szokványos felhasználása mindössze 6—7 százalékkal növelhetné a meglévő anyagi alapokat és egyszersmind mindkét osztály termelését, a P-t is, benne a P_2 terméket még kisebb mértékben. Holott az a lehetőség, hogy az egész bővítési alapot — hacsak egyetlen évben is — teljesen a társadalmi munka legelmaradottabb ágazatába irányítsuk, példánkban ennek az ágazatnak, a P_2-nek a termelését 8450-től 9650 egységre, vagyis 6—7 százalék helyett 14 százalékkal növelte. Éppen ez a realizálása annak az időben *elhalasztott* hatásnak, amely annak eredménye, hogy a termelőeszközök bővítése évekig *túlszárnyalta* a fogyasztási cikkek termelését, amelyet a $P_1 : P_2$ viszonnyal mérünk, s ami nélkül bővített újratermelés általában elképzelhetetlen.

Persze az efféle terv-manőverek megvalósítása a gyakorlatban sokkal bonyolultabb, semmint azt tisztán elméleti számítások alapján elképzelhetjük. Ahhoz, hogy a várható „bővítési alapot" átcsoportosítsuk egyik osztályból a másikba, természetesen nem elegendő csupán a költségvetésből kiutalt összegek újraelosztása. Már az előzetes termelési mérlegekben felül kell vizsgálni, hogy vajon ezek az összegek rendeltetésüknek megfelelően reálisan fedezve vannak-e természetben. Ez szükségessé teszi többek közt a „fogyasztási cikktermelést szolgáló termelőeszközök", az A_2 termelési programjának a kibővítését, mégpedig a „termelőeszköztermelést szolgáló termelőeszközök", az A_1 termelési programjának csökkentése révén. De mondjuk az urali gépgyárra, amely blumingokat és egyéb gépipari gigászokat gyárt, nem bízható az a feladat, hogy helyettük varrógépeket és ehhez hasonló kisebb berendezéseket gyártson. De az első osztály A_1 csoportja számára készült és ott feleslegessé vált blumingokkal és más gépi berendezésekkel sikeresen felszerelhetjük baráti szomszédainkat, akiktől cserébe megfelelő mennyiségű gyapjút, gyapotot, bőrt és a *fogyasztási cikkek* termelésének gyors bővítését szolgáló egyéb nyersanyagokat kapunk. Más szóval a hazai termelés területén végrehajtandó minden terv-manővert a szerződéses rendszer révén össze kell kapcsolni a nemzetközi munkamegosztás és árucsere területén, elsősorban a világ békeszerető országai közt végrehajtandó megfelelő manőverekkel.

A tervezés gyakorlatában nem feledkezhetünk meg a nagy építkezésekről sem, amelyekre évek során át fordítunk munkaeszközöket. Az ilyen építkezések építési idejének elhúzódása az elmaradt termelési ágak (A_2 és B csoport) beruházásainak fokozása céljából még akkor sem előnyös, ha az építkezés az *első osztályhoz* (A_1 csoport) tartozik. Az effajta *új* létesítmények építésének megkezdését azonban egy-két évvel el lehet halasztani. Ennek következtében elhúzódhat a második osztály lehetséges felzárkóztatásának időtartama is, annál is inkább, mert semmi sem kényszerít bennünket arra, hogy ezt a manővert okvetlenül egy esztendő alatt befejezzük. A dolgozók fogyasztási színvonalának két-három év alatt 30—40 százalékkal való növelését annál is inkább nagy eredménynek lehetne tekinteni, mivel ez nem okozna jelentős fennakadást a termelőeszközök általános növekedésében, még a termelőeszközök bizonyos részének az A_1 csoportból az A_2 csoportba történő szükségessé vált átirányítása esetén sem.

Úgy tűnik, hogy pártunk legutóbbi határozataiban éppen ezt az utat jelölte ki a legközelebbi évekre, abból a célból, hogy miután a fogyasztás színvonalát erre az új fokra emeltük, azontúl ismét meggyorsítsuk a termelőeszközök, a P_1 növekedését, a $P_1 : P_2$ viszony szokásos növelésével egyidejűleg.

A mérleg a tervezés szolgálatában

A legfontosabb népgazdasági arányok egész sorának tudatos átalakítását megkövetelő hasonló közgazdasági manőverek idején a népgazdasági tervezés különösen fontos eszközévé válik a népgazdasági mérleg, amely szerkezetében tükrözi mindezeket az arányokat és változásaikat. Nem kívánatos és káros aránytalanságok tervezésétől csak a tervezett intézkedések kölcsönös és várható eredményeikkel való állandó mérleg-

szerű összehangolása óvja meg a Goszplant, amelynek eközben mérlegelnie kell a bővített újratermelés valamennyi objektív törvényszerűségét. A Goszplan, mint ismeretes, széles körben alkalmazza a tervek összeállítása során a mérlegmódszert. Gyakorlatában azonban mind ez ideig gyakran mindenfelé *egyedi* mérlegeket alkalmazott, egészen egyes termékek (érc, szén, vas, villamosenergia stb.) termelésének és felhasználásának anyagi mérlegeiig, ezzel szemben nagyon ritkán alkalmazott olyan típusú közgazdasági mérlegeket, mint például a népi jövedelem fogyasztásának és felhalmozásának mérlege vagy a lakosság bevételeinek és kiadásainak mérlege, s úgy látszik, egyáltalán nem készítette el a népgazdaság összevont mérlegét, amely tagolásban és összefüggő egységben átfogja a bővített újratermelés valamennyi elemét és fokozatát.

Ilyen mérlegeket egyébként statisztikánk sem ad, ez pedig egyáltalán nem mozdítja elő tervezésünk sikerét. Például mérlegkészítési gyakorlatunk mind a mai napig csupán két alaposztályra tagolta a társadalmi újratermelést, nyilvánvalóan lebecsülve Leninnek azt a szerfölött értékes megjegyzését, hogy a termelőeszköztermelésben külön alcsoportot kell elkülöníteni: a termelőeszköztermelést szolgáló újratermelést. Pedig minden egyes tervmanőver nehézsége — például olyan esetekben, mint a békegazdaság átállítása hadigazdasággá és fordítva, vagy a második osztály felzárkóztatása az elsőhöz — abban rejlik, hogy az összes effajta manővereket éppen az adott alcsoporttal kell kezdeni.

A már említett számszerű példában csupán annak bemutatására szorítkoztunk, hogy miként bővíthető a második osztály az első osztály *egész összegének* növelése nélkül. Az *arányok* azonban az első osztályban is lényeges átszervezést követelnek meg. Ezt könnyen megmutathatjuk ugyanazon a példán.

5. táblázat

Manőver a fogyasztási cikkek felzárkóztatására

Mutatók	Osztály	Álló alap	Az újratermelés költségeinek elemei			Társadalmi termék (P) (c+v+m)	Népi jövedelem (D) (v+m)
			múltbeli munka c	élőmunka			
				a munkás saját részére v	a társadalom részére m		
1	2	3	4	5	6	7	8
Kiinduló arány							
Termelőeszközök	A_1	3625	1770	815	815	3400	1630
»	A_2	1375	1160	445	445	2050	890
Együtt	A	5000	2930	1260	1260	5450	2520
Fogyasztási cikkek	B	1400	1800	600	600	3000	1200
Összesen	A+B	6400	4730	1860	1860	8450	3720
Befejező arány							
Termelőeszköz	A_1	3330	1520	705	705	2930	1410
»	A_2	1670	1410	555	555	2520	1110
Együtt	A	5000	2930	1260	1260	5450	2520
Fogyasztási cikkek	B	1960	2520	840	840	4200	1680
Összesen	A+B	6960	5450	2100	2100	9650	4200

Már utaltunk rá, hogy az adott példa kiinduló arányai $r = (v + m)I - cII = 2520 - 1800 = 720$ mértékű termelőeszközbővítési alapot biztosítottak. A termelőeszközök nagyrésze azonban dologi összetételénél fogva csupán az *első* osztály bővítésére volt alkalmas. Ennek a résznek a nagyságát könnyű kiszámítani: az A_1 alcsoport egész termeléséből, 3400-ból ki kell vonni azt a hányadot, amely az első osztályban az egész múltbeli munka *pótlására* szolgál, vagyis 2930 egységet. A különbség tehát $3400 - 2930 = 470$ egység. Ugyanezt az eredményt adja természetesen a $(v + m)\ A_1 - cA_2$ képlet szerinti művelet is, azaz: $(815 + 815) - 1160 = 470$. Hogy ezt az alapot a *fogyasztási cikkek* bővítésére használhassuk fel, elsősorban az szükséges, hogy az A_1 termelését 470 egységgel csökkentsük, s ugyanannyival növeljük az A_2-t, a fogyasztási cikkek termelését szolgáló termelőeszközök termelését. Ezt az összes szükséges arányok megtartásával végrehajtott műveletet mutatja be az 5. táblázat.

Amint látjuk, a bemutatott manőver éppen az A_1 csoportban követeli meg a termelési programok leglényegesebb átállítását: itt egy sor vállalatot és nagyszámú munkást kell átcsoportosítani az új termékfajták termelésére. Példánkban ez az A_1 csoportbeli átcsoportosítás szükségessé tenné a munkások mintegy 13,5 százalékának ebből a csoportból másfajta termelésbe való átirányítását, s egyúttal a valamennyi csoportbeli munkások teljes létszámának 12,9 százalékkal való növelését. Igaz, hogy ezen az áron a fogyasztási cikkek termelése *ugrásszerűen,* 40 százalékkal felszökne, de ennek az ugrásnak az eredményeképpen az egyszerű újratermelés viszonyai közé kerülnénk. Az egész A_1 termék (= 2930) csupán a cI anyagi ráfordításokat, az A_2 termék (2520) a cII-t, az $A_1 + A_2 = 5450$ termék pedig szintén csupán a két osztályban a korábbi ráfordított munka együttes összegét fedezi. És az egész lehetséges felhalmozás pusztán a második osztályban összpontosul. A bőség növelésében történő ugrás azonban már önmagában tekintve a munka termelékenységének megfelelő növekedését eredményezi, ennek alapján pedig a bővített újratermelésnek új ciklusa kezdődik, ahol a termelőeszköztermelés növekedése ismét előnyhöz jut.

A marxi sémákat a szovjet népgazdaság mérlegében tervezési célokból ki kell terjeszteni sok más irányban is. Például a háborúk és a forradalmak időszakában a *termelőeszközök* és a *fogyasztási cikkek* osztályán kívül különös figyelemre tart igényt egy másik igen fontos osztály is, amelyet a védelmi eszközök termelésének nevezhetnénk. A szocializmus országaiban, amelyek a harcias imperializmus ellenséges környezetében vannak, ez az osztály egyelőre sajnos olyan elkerülhetetlen láncszeme a népgazdaságnak, amely nem növeli, hanem szétforgácsolja a termelőerőket. A tervgazdaság egyik legfelelősségteljesebb feladata, hogy gondoskodjék ennek az osztálynak a legnagyobb mozgékonyságáról, amikor a háború és a béke küszöbén szükségessé válik a termelési arányok átalakítása; erről a feladatról egyetlen percre sem szabad elfeledkezni.

De nem szabad elfeledkezni a termelőeszközöknek a társadalmi termékben való olyan lényeges tagolásáról sem, mint amilyen munkaeszközökre — szerszámokra és gépekre — és munkatárgyakra való bontásuk, ideértve mindenfajta energiát és anyagot is. A tervnek szigo-

rúan elő kell irányoznia nemcsak azt, hogy a termelőeszközöket milyen mennyiségben és hol termelik meg, hanem azt is, hogy ezek hol kerülnek fogyasztásra és felhalmozásra. Ez a terv központi része. S mivel a termelőeszközöket nemcsak a termelés szférájában használják fel, hanem állami szükségleteknek és a lakosság mindennapi szükségleteinek fedezésére is szolgálnak, ezért a szocialista gazdaság mérlegeiben semmiképpen sem lehet eltekinteni a szolgáltatások szférájától és nem lehet csupán a termelési feladatokra és a társadalmi termék realizálásának feladataira szorítkozni. Ezt azt jelentené, hogy éppen a szocialista *termelés céljáról* feledkezünk el, vagyis magáról a társadalomról, az emberekről, szükségletükről és jólétükről.

Mindezeket a körülményeket, valamint a mai társadalom osztályösszetételét mérlegelve a népgazdasági mérleg legtömörebb sémájának is véleményem szerint a következő rovatokat és osztályokat kell tartalmaznia. (Lásd: 6. sz. táblázat. 66—67. old.)

Mivel nem voltak birtokomban a legutóbbi évek tényadatai, a közölt mérleg számaiban nem tükrözhettem népgazdaságunk jelenlegi konkrét összefüggéseit és arányait. A közölt számok csupán azt mutatják, hogy milyen irányban lehet az arányokat egyensúlyba hozni a tervgazdaságban.

Táblázatunkban az $m : v$ viszonyt 100 százaléknak tekintjük. Feltételezzük, hogy az egész felhalmozásnak, az m-nek csupán a fele kerül a termelés bővítésének alapjába, a másik fele pedig a társadalmi fogyasztásra szolgál. A népi jövedelemnek ez a felosztása, amelynek esetén a lakosság személyes és társadalmi fogyasztása az egész népi jövedelemnek mintegy háromnegyedét öleli fel, mint ismeretes, megfelel tervezési gyakorlatunknak is. Táblázatunk szerint a 2000 egységnyi népi jövedelemből csupán 500 egység jut a bővítés termelési alapjába, 500 egység a társadalmi fogyasztás alapjába, 1000 egység pedig a termelő szféra munkabéralapjaként a lakosság személyes fogyasztási alapjába kerül. Ide visszük a társadalmi intézmények 390 egységnyi *megfizetett* munkáját is (az egyént szolgáló termék), s ugyanekkora értékkel csökkentjük a *társadalmasított* munka (társadalmat szolgáló termék) rovatában lévő összeget. Ezek a fogyasztási alapok azonban a szolgáltatások szférájában további újraelosztásra kerülnek. Itt egyik részük gazdasági, üzemeltetési szükségletekre és a szolgáltatási szféra anyagi alapjainak szükséges mértékű bővítésére jut, a fogyasztási cikkek megmaradó részét pedig a lakosság közvetlenül felhasználja személyes fogyasztásra. A dolgozók fogyasztásának ebben a legszorosabb értelmezésében a fogyasztás 1500-ról 1125 egységre szűkül, de a megmaradó 375 egység is — amelyet lakásjavításra, bútor-, hűtőberendezés-, rádióvásárlásra vagy parkok, iskolák és ambulanciák bővítésére költenek — a lakosságnak adott szolgáltatásokat és közműellátást szaporítja, vagyis közvetlenül vagy közvetve emeli a nép jólétének általános színvonalát, a kulturális színvonalat. Mindez megfelel a munkaerő bővített újratermelésével kapcsolatos általános feladatoknak, s ezért nem is lépi túl a dolgozók személyes és társadalmi fogyasztásának kereteit.

De a dolgozóknak adott szolgáltatások szférájával kapcsolatos szükségletek különfélesége kielégítésüknek ugyanolyan különféle módsze-

A Szovjetunió népgazdasági

A mérleg rovatai / Népgazdasági osztályok	Anyagi alapok és tartalékok az év elején		Az újratermelés társadalmi költségei c+v+m				Társadalmi ter-	
			múltbeli munka		élő munka			
	álló	forgó	termelőeszközök elhasználódása c_1	a munkatárgy c_2	a munkás saját részére v	a társadalom részére m	Munkaeszközök	Munkatárgyak
1	2	3	4	5	6	7	8	9
A termelés szférája								
A) Termelőeszközök termelése								
A_1-termelőeszközök céljaira	1200	380	70	380	450	450	340	1010
A_2-fogyasztási cikkek céljaira	600	770	30	770	300	300	100	1300
A összesen	1800	1150	100	1150	750	750	440	2310
B) Fogyasztási cikkek termelése	700	950	50	950	250	250		
A + B összege	2500	2100	150	2100	1000	1000	440	2210
A szolgáltatások szférája								
a) Társadalmi intézmények:								
Szociális-kulturális ellátás	150	22	3	22	150	—150		
Lakás- és kommunális gazd.	250	38	5	38	130	—130		
Igazgatás és védelem ...	100	15	2	15	110	—110		
a) összesen	500	75	10	75	390	—390		
b) A háztartásokban:								
Munkásoknál és alkalmazottaknál	150	100	12	100				
A kolhoz- és szövetkezeti lakosságnál	330	90	26	90				
Egyéni gazdálkodóknál	20	10	2	10				
b) összesen	500	200	40	200				
a + b együttesen	1000	275	50	275	390	—390		
Népgazdaság összesen	3500	2375	200	2375	1390	610	440	2310
Benne külföldre	....	....	...	....	....	...	...	....

reit és eszközeit követeli meg. Egyáltalán nem elegendő, ha ezeket a második osztály termelési tervében csupán az együttes érték tekintetében hozzuk egyensúlyba. A fogyasztási cikkek szükséges mennyiségét meg kell tervezni a *megfelelő választékban* is, annál is inkább, mivel a szocializmus viszonyai közt a javak választékának ez a szükséges ará-

mérlegének sémái *6. sz. táblázat*

mék (bruttó)		Népi jövedelem v + m		Újrafelosztás (+ —)	A társadalmi termék felhasználása					Anyagi alapok és tartalékok az év végén	
								Benne			
Fogyasztási javak	P összesen	A termelés helyén	A rendeltetési helyen		Pótlási alap 4 + 5	Fogyasztási alap (személyes)	Bővítési alap	Állóeszköz	Forgóeszköz	Állóeszköz	Forgóeszköz
10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
	1350	900	225		450		225	171	54	1371	434
	1400	600	150		800		150	66	84	666	854
	2750	1500	375		1250		375	237	138	2037	1288
1500	1500	500	125		1000		125	53	72	753	1022
1500	4250	2000	500		2250		500	290	210	2790	2310
			183	—147	25		11	9	2	159	32
			185	—132	43		10	8	2	258	52
			132	—111	17		4	3	1	103	21
			500	—390	85		25	20	5	520	105
			500	+390	112	760	18	10	8	160	108
			465		116	340	9	6	3	336	93
			35		12	25	—2	—1	—1	19	9
			1000	+390	240	1125	25	15	10	515	210
			1500	0	325	1125	50	35	15	1035	315
1500	4250	2000	2000	0	2575	1125	550	325	225	3825	2625
....	....	....	....	.	....	....	...	...	...	....	....

nya kiinduló pontul szolgál az anyagi termelés szférájában az első, majd a második osztály *termelési* arányainak megtervezéséhez. Már ebből is látható, hogy a szocialista népgazdaság mérlegéből, a tőke újratermelési sémáitól eltérően, nem lehet kihagyni a szolgáltatások egész szféráját. De mindaddig, amíg megmaradnak az osztálykülönbségek, a mér-

leg különösen fontos része a népi jövedelem elosztásában és fogyasztásában az *osztálytagolás*. A munkásságnak és a parasztságnak mint osztályoknak a *fogyasztása* közt lévő arány a mi országunkban nagyon fontos ellenőrzője az adott területen a *munka szerinti elosztás* szocialista elve megtartásának és a megingathatatlan *munkás-paraszt szövetség* elve érvényesítésének, amely utóbbi pártunk és államhatalmunk politikájának alapja.

Olyan arányok esetén, ahol a gazdaság a legszorosabban összefonódik a politikával, a tervben elkövetett minden, a munkás-paraszt szövetséget veszélyeztető közgazdasági számítási hiba súlyos politikai bűncselekménnyel határos. Ezért ezeknek az *arányoknak* a legszigorúbb megtartása a szocialista elosztási elv követelményének megfelelően szükségessé teszi állandó tanulmányozásukat.

A fentebb javasolt mérlegséma csupán a tervezéshez szükséges legfontosabb mutatókat és bontásokat tünteti fel. Ezek elképzelhetők a séma más változataiban is. De minden egyes sémát további speciális mérlegtáblázatokban kell kifejteni, szétbontani. Például a *termelést* termelési áganként és a gazdaság társadalmi szektorai szerint, a *forgalmat* kül- és belkereskedelem szerint, pénz és készpénz nélküli forgalomra osztva, árucsoportonként és országonként (népi demokratikus országok, gyarmati országok és tőkésországok); az *újraelosztást* az árak révén, a költségvetésen és a hitelrendszeren keresztül történő újraelosztásra, társadalmi szektoronként és ágazatok közti viszonylatban; a *munkabért* az összevont munkaerőmérlegben szereplő munkaráfordításokkal összefüggésben, ágazati és osztálybontásban; az *árufogyasztást* a munkabérek és a dolgozók jólétének színvonalával összefüggésben; a *termelési felhalmozást* ágazati és szektorális csoportosításban; a *munka termelékenységét* ágazati és országos szinten, a munka felszereltségének növekedésével, a költségek összetételével és más tényezőkkel összefüggésben stb.

Mindezek a csoportosítások és tagolások népgazdasági mérlegeinkben a tervezésnek kétségtelenül nagyon fontos és hathatós eszközei. Ezek képezik az egyik legfontosabb feltételét a teljesen tudatos, *tudományos* tervezésnek, amely nem találomra és tapogatózva folyik, s így nem kockázat súlyos és veszélyes számítási hibák elkövetésével, hanem azon a teljes meggyőződésen alapszik, hogy a kijelölt eredményeket elérjük. Sajnos, statisztikánk korántsem ad a szovjet tervezőknek ilyen fegyvert. Mind ez ideig nem folyt kellően felülvizsgált és megfelelően kipróbált népgazdasági mérlegmunka. Már körülbelül harminc év telt el azóta, hogy a Központi Statisztikai Hivatalban megkezdődött a Szovjetunió népgazdasági mérlegével kapcsolatos munka. Ez már nagyon nagyranőtt csecsemő. És ha még mindig nem került ki a magzati állapotból, akkor nyilvánvaló: kívülről meg kell adni a haladéktalan segítséget, hogy végül is napvilágot lásson ez a mi tervgazdaságunknak nagyon szükséges csecsemő.

Azt hiszem, hogy egy olyan széleskörű vitának a megszervezése, amelyet a Központi Statisztikai Hivatalnak a népgazdaság mérlegéről és a tervezési gyakorlatban való felhasználásáról szóló előadása alapján tervezők, közgazdászok és statisztikusok folytatnának, jelentősen előrelendítené ennek a nagy és fontos, de valamilyen ok miatt hosszú évekig élettelenségbe dermedt problémának a megoldását.

Hozzászólások a gazdaságossági vitához

WOLFRAM ROLAND

A külkereskedelem gazdaságosságának kérdéseihez

A gazdaságosság jelentősége a tervezésben és a nemzetközi munkamegosztásban

Liska Tibor és Máriás Antal a *Közgazdasági Szemle* 1954. 1. számában megjelent tanulmányukban helyesen állapították meg, hogy tervezésünk igen sokszor gazdaságpolitikai szempontokkal helyettesítette a gazdaságossági számításokat és egyáltalában nem vizsgálta a gazdaságosságot. Ez nemcsak így volt, hanem megfelelő gazdaságossági mutatók vagy számítások hiányában sok területen még ma is így van.

Helyes az a megállapításuk is, hogy a gazdaságosság mint módszer és eszköz, alá van rendelve a szocializmus győzelméért vívott osztályharcnak, de meghatározásuk önmagában még nem meríti ki a gazdaságosság eszközjellegének tartalmát. A cikkírók ugyanis figyelmen kivül hagyták, hogy a gazdaságosság nemcsak a politikai szempontoknak van alárendelve, minthogy mind belső, mind nemzetközi vonatkozásban a legfontosabb arányok kialakítását a szükségletek és a lehetőségek összefüggései döntik el. A szükségletek és a lehetőségek már meglévő, objektív összefüggéseit kell ezért elsősorban gazdaságossá tenni, s csak ezután kereshetünk a gazdaságossági feltételek alapján további és a fejlődést meghatározó objektív összefüggéseket. A valóságban, s főleg a nemzetközi munkamegosztás területén persze nem húzhatunk ilyen éles időrendi határvonalat, de a problémák elvi tisztázása szükségessé teszi ezt a megkülönböztetést.

Nemcsak arról van tehát szó, hogy adott körülmények közt bizonyos politikai szempontok a gazdaságosság rovására is érvényesülhetnek, hanem arról is, hogy a gazdaságosságnak — mint az anyagi termelés hatásfokát vizsgáló módszernek — jelentőségét és szerepét elsősorban a meglévő gazdasági adottságok körében kell érvényesíteni. A gazdaságosság nemcsak a kifejezetten politikai meggondolásoknak van alávetve, hanem a népgazdaság — és a nemzetközi munkamegosztás — gazdasági összefüggéseinek is, bár nyilvánvaló, hogy ez utóbbiak politikai összefüggést is jelentenek.

A cikkírók — tanulmányuk végén — rámutatnak ugyan a szükségletek és a lehetőségek szerepére, de szemléletük azt igazolja, hogy a

gazdaságosság szempontjait tekintik a népgazdasági és különösen a nemzetközi arányok döntő, meghatározó tényezőinek. Például: „A népgazdasági arányok tervezésekor a gazdaságosság népgazdasági szinten való tervezésének döntő kérdése: hogyan illeszkedjék be a népgazdaság a nemzetközi munkamegosztásba" (*Közgazdasági Szemle*. 1954. 1. sz. 78. old.) — vagy: „a termelési tervet a nemzetközi munkamegosztás elvének megfelelően kellene kidolgozni, ehhez azonban megfelelő gazdaságossági számításokat nem végeztek". (I. m. 83. old.)

A cikkírók idézett álláspontja nem azért egyoldalú, mert a népgazdaság fejlődését szorosan összekapcsolja a nemzetközi munkamegosztással, hanem azért, mert ezt a kapcsolatot *kizárólag* a gazdaságossági feltételek alapján akarja kialakítani vagy megváltoztatni.

Teljesen igaz a szerzőknek az a megállapítása, hogy sok termék hazai termelése vagy exportja számunkra — perspektívában is — előnytelen, mert viszonylag nagy munkaerő- és eszközfelhasználást követel. (Különösen vonatkozik ez szerintem olyan cikkekre, amelyeknél a gazdaságos termelés egyik legfőbb feltétele, a szériagyártás, nem biztosítható.) A külkereskedelmi forgalom áruszerkezetében azonban ez a felismerés nem hozhat döntő változásokat. Ilyen változásokra csak a szükségletek lényeges módosítása esetén kerülhet sor, ezt a módosulást viszont a gazdaságossági feltételek megfelelő változásának kell követnie. Ezért csak akkor mérlegelhetjük cselekvően a gazdaságossági szempontokat, ha tisztában vagyunk meghatározottságukkal.

Az autarchia kérdése

Liska és Máriás helyesen állapítják meg, hogy: „a komplex fejlesztés elve is csak azért és csak annyiban helyes, amennyiben a helyi termelőeszközök, a helyi nyersanyagok felhasználása és általában a szállítási költségek csökkentése révén gazdaságossá teszi a termelést. A komplex fejlesztés semmiképp sem jelent mindenoldalú fejlesztést és ezáltal a nemzetközi munkamegosztásból való kikapcsolódást. A népgazdaság komplex fejlesztésének elve csak a reális lehetőségek kihasználására támaszkodhat és mindenképpen feltételezi az ország adottságainak legjobban megfelelő határozott termelési profil kialakítását." (I. m. uo.)

Már idézett elvi álláspontjuknak megfelelően azonban a cikkírók szerint azt, hogy: „komplex fejlesztésről vagy autarchiáról van-e szó, *mindig csak* konkrét gazdaságossági számításokkal lehet eldönteni". (I. m. uo. Az én kiemelésem. — W. R.)

Ez a megállapítás csak annyiban helyes, hogy az autarchiát a gazdaságossággal mint a hazai lehetőségektől való elszakadás egyik reális mércéjével *is* lehet mérni.

Szerintem azonban az autarchiát és általában a nemzetközi munkamegosztásban való részvételünket nem ítélhetjük meg *kizárólag* gazdaságossági szempontok alapján. Az „autarchia", helyesebben: a nemzetközi munkamegosztás lehetőségeinek félreismerése — a mi gyakorlatunkban — egyidejűleg jelentette:

a) a hazai adottságok túlértékelését *és* a nemzetközi munkamegosztás előnyeiről való lemondást (a gumipitypang és a gyapot erőltetett termelése),

b) a hazai lehetőségek elhanyagolását *és* a nemzetközi munkamegosztás adott feltételeinek túlértékelését (például a vegyipar és az elektromos-híradástechnikai ipar importanyagot használ fel olyankor is, amikor megvolnának a gazdaságos hazai gyártás lehetőségei),

c) a hazai és a nemzetközi lehetőségek együttes túlértékelését (merev ragaszkodás egyes gépipari termékek termeléséhez), illetve együttes elhanyagolását (több, régebben jelentős, exportcikk termelésének elhanyagolása).

Nem helyes tehát, ha a nemzetközi munkamegosztás és a népgazdaság fejlődése közti összefüggéseket belezsúfoljuk az autarchia fogalmába, s az egyes területeken keletkezett átmeneti ellentmondásokat kizárólag a gazdaságosság ismérvei alapján kívánjuk feloldani. A nemzetközi munkamegosztás feltételei fejlődnek, változnak, s ugyancsak változnak a népgazdaság belső arányai is. *A valóságos probléma a népgazdaság fejlődése és a nemzetközi munkamegosztás feltételeinek változása közti összefüggések alakulásának, és nemcsak az egyik kiragadott oldalnak, a szűken értelmezett autarchiának a vizsgálata.*

A cikkírók más összefüggésben is felvetik az autarchia kérdését. Ezzel kapcsolatban kitérnek a külkereskedelem funkciójára és egyes „autarchiás elméletekre". Nézetem szerint a felvetett kérdésekkel kapcsolatban is szükség van bizonyos kiegészítésekre:

a) A szocialista külkereskedelem feladatainak Nagy Tamás által adott megfogalmazása tulajdonképpen a szocialista nemzetközi munkamegosztás céljainak a meghatározása és nem kizárólag a külkereskedelemé, amely csak egyik — bár döntő — eszköze a munkamegosztás megvalósításának.

Nagy Tamás a külkereskedelem feladatait csak a szocialista országokkal való kapcsolatban szabja meg, de nem tér ki a tőkésországokkal — és ezeknek a társadalmi, gazdasági, valamint politikai fejlődés különböző fokán álló csoportjaival — folytatott áruforgalom céljaira, holott a két világpiac fennállásának körülményei közt ez a forgalom is okvetlenül szükséges.

b) A cikkírók autarchiás elméletnek minősítik a devizahozammal kapcsolatos eddigi jövedelmezőségi számításokat, de egyúttal elítélik azt az „elméletet" is, amely szerint minden áron csökkenteni kell az importot és fokozni a munkaigényes cikkek exportját.

A devizahozamszámítás egyoldalúsága vitathatatlan, de ebből nem következik, hogy *okvetlenül* autarchiás elmélettel, illetve gyakorlattal van dolgunk. Az importcsökkentés és a munkaigényes termékek exportjának növelése sem olyan egyértelműen autarchiás jellegű, mint ahogyan azt a tanulmány szerzői állítják.

Liska és Máriás az importcsökkentésnek csak az egyik oldalát vizsgálják, amikor — egyébként helyesen — megállapítják, hogy bizonyos anyagok hazai termelésének erőltetése helyett adottságainknak kedve-

zőbb feltételű cikkek exportjával kellene ezeket az anyagokat import útján beszerezni. Ez kétségtelenül több területen igaz, *de az „importcsökkentésnek" van egy másik oldala is, amely szorosan kapcsolódik a gazdaságossághoz: az önköltség csökkentése, az anyagköltségek csökkentése, a pazarlás és a selejt felszámolása szintén importcsökkentés, sőt, kívánatos és szükséges importcsökkentés, amelynek azonban semmi köze sincsen az autarchiához.* Az importanyagok felhasználásával készült félkészáruk nagymértékű selejtje, a hazai minőség megjavításáért folyó harc helyett az import erőltetése stb. olyan mindennapos tények, amelyek nem az import fokozása, hanem annak a népgazdaságilag szükséges mértékre való csökkentése mellett szólnak. El kell viszont ismerni, hogy van megokolatlan, a termelés folyamatosságát zavaró importcsökkentés is, s hogy tervezési és külkereskedelmi gyakorlatunkban e kétfajta importcsökkentést még nem tudtuk egyértelműen szétválasztani.

c) A munkaigényes cikkek exportjának növelésével kapcsolatban a szerzők csak az „ésszerű magot" ismerik el. Szerintem véleményük csak akkor lenne tartható, ha a gazdaságosság adott feltételeit változatlannak tekintenénk.

Kétségtelen, hogy a fizetési mérleg szempontjából a munkaigényes cikkek fokozott exportja azért kívánatosabb, mert ezek általában nagyobb devizahozamot biztosítanak. Ha azonban ezek a cikkek ma — a nemzetközi termelékenységhez képest — kevésbé termelékenyek, akkor ebből nem az következik, hogy mindenképpen a termelékenyebb, de anyagigényesebb exportot erőltessük, hanem az, hogy az előbbi cikkeket *kell* gazdaságosabbá tenni. Senki sem állítja — nem is állíthatja —, hogy a hazai munka termelékenységének fokozásában már minden lehetőségünket kimerítettük. Az új szakasz céljai elérésének egyik döntő feltétele éppen a termelékenység növelése, az önköltség csökkentése. Ezért a *gazdaságosság mai feltételeit csak kiinduló pontnak kell tekinteni és a termelés gazdaságosságának kérdését, a hazai és a nemzetközi termelékenység egymáshoz viszonyított arányát fejlődésében kell vizsgálni.*

Liska és Máriás tulajdonképpen azért emelik ki a munkaigényes cikkek exportjának kérdését, mert autarchiás törekvésnek tartják az ilyen export mindenáron való fokozását, minthogy ez — szerintük — szorosan kapcsolódik az ugyancsak autarchiás jellegű importcsökkentéshez. Nem vitatható, hogy érvelésüknek is van „ésszerű magva", de a kistermelékenységű munka exportjának gazdaságosságával kapcsolatos jogos aggályaik éppenúgy érvényesek a nem munkaigényes cikkekre is.

A cikkírók, véleményem szerint, a két kérdés meglehetősen erőszakolt összekapcsolásával mindenáron meg akarták találni az autarchiás gyakorlat elméleti gyökereit, s ezért az általuk megismert tényekben jelentkezett — kétségtelenül helytelen — gyakorlatnak elméleti megalapozottságot tulajdonítottak. Más dolog azonban a helytelen gyakorlat következményeire elméletileg is rámutatni, mint ezt a gyakorlatot egy nemlétező elmélet színvonalára emelni. Az elméleti összefüggések megvilágításában az elkövetett hibák jelentősége még jobban kidomborodik, de az már a valóság félreismerése, ha ezeket a hibákat minden esetben tudatos elméletté minősítjük.

A szerzők helyesen mutattak rá, hogy *az autarchia kérdésének lényege: a hazai lehetőségektől elszakadt és egyben „gazdaságtalanul"*

túlhajtott komplex fejlesztés. Ezért elismerik, hogy „az autarchia-probléma döntően nem külkereskedelmi probléma, hanem a termelési ágak helyes arányainak, a népgazdaság ágazati szerkezetének problémája". (I. m. 81. old.) Mégis az általuk elméleti színvonalra emelt külkereskedelmi gyakorlatban keresik az autarchia *elméleti* forrását. Megállapításaik azonban egyrészt egyoldalúak, másrészt éppen egyoldalúságuk miatt csak bizonyos kiegészítésekkel tekinthetők általánosan és feltétlenül érvényeseknek.

A gazdaságossági mutató kérdéséhez

A Liska—Máriás-féle mutató körül kialakult viták bizonyos fokú terméketlenségének egyik döntő oka a javasolt mutató helytelen értelmezése. A feladat ugyanis a külkereskedelmi gazdaságosság mutatójának kidolgozása, a javasolt mutatónak azonban nem ez a valóságos tartalma.

A Liska—Máriás-féle mutató, amely a hazai és a nemzetközi költségekben azonos értékűnek tekinti a felhasznált importanyagokat, ugyanazon cikknél a közvetlen hazai munkaráfordítás és a nemzetközi munkaráfordítás arányát fejezi ki, éppen ezért *nem* a külkereskedelem gazdaságosságát vagy jövedelmezőségét, hanem a *termelés* hazai és nemzetközi költségarányainak összefüggéseit fejezi ki, s csak így értelmezhető. Ezért a Liska—Máriás-féle mutatót abban az esetben is ki lehetne számítani, ha — abszurd esetet feltételezve — egyáltalában nem lenne exportunk, illetve olyan cikkekre is ki lehet számítani, amelyeket jelenleg nem exportálunk.

Nem a gazdaságosság és a jövedelmezőség fogalmának Jónai Endre által említett tisztázatlansága, hanem a mutató helytelen értelmezése, a termelés gazdaságosságának a külkereskedelmi tevékenység gazdaságosságával való összekeverése okozta a félreértéseket. A vita azért csúcsosodott ki éppen a devizahozam kérdésében, mert a termelés szűken értelmezett gazdaságossága szempontjából közömbösek a külkereskedelmi tevékenység megítéléséhez döntően fontos devizális meggondolások.

Más kérdés természetesen, hogy *népgazdasági összefüggésben* a devizahozam, helyesebben a termelés importigényessége milyen problémákat vet fel, s hogy ezeket a problémákat éppen a javasolt mutatószám alapján milyen mértékben lehet megválaszolni. Ezek a kérdések azonban nem függnek közvetlenül össze a mutató helyes értelmezésével. A termelés összehasonlító gazdaságosságának vizsgálatát egyáltalában nem érinti, hogy a termelés export céljából történik-e vagy sem; az *export* gazdaságossága ellenben feltételezi és magában foglalja a *kereskedelmi tevékenység* gazdaságosságát is.

A Liska—Máriás-féle mutató alkalmazhatóságát az határozza meg, hogy exportunk gazdaságossága szempontjából *a termelés összefüggései* a döntők, s hogy ezeket a javasolt mutatószám lényegében helyesen fejezi ki. Az export gazdaságosságát azonban még ebben az esetben sem szűkíthetjük le a termelés kérdéseire. A szorosan vett külkereskedelmi tevékenység sok olyan problémát vet fel, amelyeket eddig egyáltalában nem vizsgáltunk, holott ezek nyilvánvalóan szerves részét képezik az export általános gazdaságosságának.

Ha nem vizsgáljuk *külön* a külkereskedelmi tevékenység eredményességét, akkor minden exportkérdést automatikusan termelési kérdéssé minősítünk, ez pedig — bizonyos határok közt — teljesen helytelen megvilágításba helyezné külkereskedelmi problémáinkat. A külkereskedelem — népgazdasági összefüggésben — árutermelés *és* áruforgalom, az értéktörvény azonban nem egyenlő erővel érvényesül a termelésben és a forgalomban. *A külkereskedelmi tevékenység gazdaságos jellegét éppen az határozza meg, hogy mennyire tudja kihasználni az értéktörvényt, s hogy ebben a vonatkozásban hogyan hat vissza a termelésre.*

Szükséges tehát, hogy a termelés összehasonlító gazdaságosságának vizsgálatával együtt megkezdjük a külkereskedelmi tevékenység gazdaságosságának tudományosan megalapozott vizsgálatát is. Ez annál is inkább megokolt, mert a Liska—Máriás-féle mutatóval csak az exporttermelést elemezhetjük, a külkereskedelmi tevékenység gazdaságosságát ellenben kétirányúan: az export és az import vonatkozásában vizsgálhatjuk. Az értékesítési és beszerzési piacok, valamint a szállítási útvonalak kiválasztása, az eladásnak és a vételnek a piaci árhullámzással való összefüggései, a fizetési feltételek alakulása, a csomagolás, a propaganda és a piackutatás stb. vonatkozásai a behozatalra és a kivitelre egyaránt érvényesek. A vizsgálat kimutatja majd — és ki is kell mutatnia —, hogy például milyen tényezők akadályozzák az optimális eredmények elérését, mennyiben vezethetők ezek vissza tervezési, szervezési vagy a külkereskedelmi munkát hátrányosan befolyásoló egyéb külső okokra, s mennyiben származnak a hiányosságok a nem megfelelő külkereskedelmi munkából. Ez a vizsgálat és főleg a vizsgálat gyakorlatilag hasznosítható eredményei jelentősen előmozdítják majd a kereskedelmi munka megjavítását.

A külkereskedelem mai szervezeti felépítése reális összehasonlítási alapot ad e vizsgálatokhoz, s biztosítja a megfelelő mutatószámok kidolgozásának lehetőségét.

Az elmondottakból következik az is, hogy — éppen a javasolt mutató helyes értelmezése céljából — ne a változó világpiaci árakból induljunk ki, hanem a lehetőségek szerint olyan nemzetközi árakból (értékekből), amelyekből már kiküszöböltük a termelési költségeket nem érintő áringadozásokat.

★

Liska Tibor és Máriás Antal a kizárólag hazai munkaráfordítással készült exportcikkeknél a

$$\frac{\text{nemzetközi érték (= külföldi termelés költségei)}}{\text{nemzeti érték (= hazai termelés költségei)}}$$

értékarányban jelölik meg a termelés gazdaságosságának mutatóját. Az importráfordítással készült cikkek esetében ellenben mind a számlálóból, mind a nevezőből levonják az importhányadot, illetve az ennek megfelelő értéket.

Marx *A tőke* III. kötetében megállapítja: „Az áruba belekerülő összmunkamennyiség csökkenése, úgy látszik, lényeges ismertetőjele a munka megnövekedett termelőerejének, bármilyen társadalmi felté-

telek között termeljenek is. Egy olyan társadalomban, ahol a termelők termelésüket előre elkészített terv alapján szabályozzák, sőt az egyszerű árutermelésben is, feltétlenül ezzel a mértékkel mérnék a munka termelékenységét". (300. old. Szikra. 1951.) Ha tehát a hazai termelés költségeit hasonlítjuk össze a külföldi termelés költségeivel, a nemzeti értéket a nemzetközi értékkel, akkor „az áruba bekerülő összmunkamennyiségeket" kell összehasonlítanunk egymással. Ezt a javasolt mutató alapján el is végezhetjük, amennyiben:

	A közvetlen hazai bérköltség* (forintban)	Importráfordítás (devizaforintban)	Nemzetközi költség (devizaforintban)
Ha valamely exportcikk termelésénél	100,0	20,0	50,0
akkor a teljes költségek aránya.....	$\frac{50,0}{120,0} = 0,417$		
az importráfordítások nélkül számított költségek aránya pedig.....	$\frac{30,0}{100,0} = 0,300$		

A teljes költségek — az »összmunkamennyiségek« — aránya így is felírható:

$$\frac{100,0 \times 0,300 + 20,0 \times 1}{100,0 + 20,0} = \frac{50,0}{120,0} = 0,417$$

* Közvetlen bérköltségeken a bérköltségekre visszavezetett összes *hazai ráfordításokat* értjük (importanyagfelhasználás nélkül).

Ebből az összefüggésből az következik, hogy *a Liska—Máriás-féle mutató valójában a közvetlen hazai munkaráfordítás nemzetközi arányának, az adott cikkben rejlő közvetlen hazai munka nemzetközi termelékenységének kifejezője.* Az adott exportcikk nemzetközi költségei (értéke) tehát a közvetlen hazai munkaráfordítást csak az ennek megfelelő termelékenységi mutató arányában, az importráfordításnak megfelelő költségrészt (értékhányadot) ellenben teljes egészében, tehát azonos értékben tartalmazzák.

Az importhányadnak ez az értékelése megvilágítja ugyan a javasolt mutató tartalmát, mégis önkényes, mert a valóságban 1 devizaforint nem egyenlő 1 forint bérköltséggel. A javasolt mutató alapján elvégzett gazdaságossági számításokkal azonban megállapítható 1 devizaforint valóságos értéke is iparági vagy népgazdasági átlagban. Ennek mérlegelésével és abból kiindulva, hogy az importráfordítás lényegében az előző időszakban végzett közvetlen hazai munka eredménye, lehetővé válik a valóságos nemzetközi és hazai költségek összehasonlítása.

Az importráfordítások valóságos értékben történő felmérése — amely a közvetlen hazai munkához való viszonyításából adódik — az egyetlen lehetséges módja, hogy valamely exportcikk termelésének gazdaságosságát megállapíthassuk. Csak ebben az esetben érvényesíthetjük ugyanis gyakorlatilag Marx következő megállapítását: „Az áru értékét a belekerülő összmunkaidő, a múltbeli és eleven munka ideje határozza meg. A munka termelékenységének emelkedése éppen abban áll, hogy ... az áruban rejlő összmunkamennyiség csökken." (I. m. 299—300. old.)

Tegyük fel, hogy népgazdasági átlagban 1 devizaforint értéke 1,40 forint bérköltség, illetve 1 forint bérköltség nemzetközi értéke 0,714 devizaforint. Előbbi példánkból kiindulva a teljes értékek korrigált aránya:

$$\frac{50{,}0}{100{,}0 + 20{,}0 \times 1{,}40} = \frac{50{,}0}{128} = \frac{100{,}0 \times 0{,}300 + 28{,}0 \times 0{,}714}{100{,}0 + 28{,}0} = 0{,}390$$

A teljes költségek ilyen értelemben korrigált aránya már kifejezi, hogy az importráfordításokban is megmutatkozik a nemzeti és a nemzetközi költségek eltérése, mégpedig nem az adott cikkre jellemző módon, hanem népgazdasági átlagban. Ebből következik, hogy *a gazdaságossági mutatók alapján az első feladat: termelésünket ott gazdaságossá tenni, ahol a közvetlen hazai munkaráfordítások termelékenységi mutatója kisebb, mint az importhányadnak megfelelő közvetett hazai munkaráfordítások népgazdasági átlagának mutatója.* Ez biztosítja ugyanis a munka termelékenységének növekedésén keresztül az „áruban rejlő összmunkamennyiség csökkenését".

Milyen módon érhető ez el? Meg kell vizsgálni a közvetlen hazai ráfordítások összetételét, s egyrészt csökkenteni kell az önköltséget, másrészt — ha erre megokolt lehetőség van — a legkedvezőtlenebb arányú hazai ráfordítást importtal kell helyettesíteni. Ez nyomban növeli az egyéb közvetlen hazai ráfordítások nemzetközi termelékenységi mutatóját, s — közvetve — hozzájárul az importtal kapcsolatos hazai munkaráfordítások átlagos népgazdasági arányának csökkentéséhez is. Természetesen a vizsgálatot a vonatkozó exportcikk teljes termelési keresztmetszetére, tehát minden termelési szakaszra el kell végezni.

Termelési szakasz	Közvetlen bérköltség összesen (forint)	Önköltségcsökkentés (forint)	Importhelyettesítés (devizaforint)
I.	20,0	— 1,0	—
II.	50,0	— 9,0	+ 3,0
III.	30,0	— 2,0	—
Összesen:	100,0	—12,0	+ 3,0

A teljes költségek korrigált aránya

önköltségcsökkentés előtt: $\frac{100{,}0 \times 0{,}300 + 28{,}0 \times 0{,}714}{100{,}0 + 28{,}0} = \frac{50{,}0}{128{,}0} = 0{,}390$

önköltségcsökkentés után: $\frac{88{,}0 \times 0{,}307 + 32{,}2 \times 0{,}714}{88{,}0 + 32{,}2} = \frac{50{,}0}{120{,}2} = 0{,}417$

Ha a II. szakaszban végrehajtott, importhelyettesítéssel összekapcsolt önköltségcsökkentés az egész iparágban vagy annak jelentős részében érvényesíthető, akkor ily módon az importráfordítással kapcsolatos népgazdasági átlag (1,4, illetve 0,714) is csökkenthető. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy csak importhelyettesítéssel érhető el ilyen eredmény.

A fentiekben vázolt eljárást tekintem a gazdaságossági mutatók eredményei legcélszerűbb gyakorlati felhasználási módjának, s nem azt, hogy a mutatók alapján kialakított rangsorolásból kiindulva *kizárólag*

gazdaságossági szempontok szerint kezdjük el átalakítani az export és az import áruszerkezetét. Az áruszerkezet megváltoztatásának szükségessége ugyanis — jelenleg — csak kis részben vezethető vissza tisztán gazdaságossági tényezőkre.

★

Az „összmunkamennyiségek" valóságos értékelése alapján most már válaszolhatunk arra a kérdésre is, hogy a termelés gazdaságossága hogyan függ össze a devizahozammal, a termelés importigényességével? Ezzel kapcsolatban okvetlenül tisztázni kell a Jónai Endre hozzászólásában említett következő problémát: „kiderült, hogy a Liska—Máriás-féle mutató egynél nagyobb értékviszony-mutató esetében azokat az árukat tünteti »gazdaságosabbnak«, amelyekben kevesebb hazai munka van, egynél kisebb értékviszony esetében pedig azokat, amelyekben több hazai munka van". (*Közgazdasági Szemle,* 1954. 2. sz. 209. old.) (Értékviszony = teljes költségek aránya.)

Az elmondottakat az alábbi számszerűségek bizonyítják:

Cikk	Hazai költségek (forint)	Importráfordítás (devizaforint)	Nemzetközi költségek (devizaforint)	Liska—Máriás-féle mutató
A	80,0	—	100,0	1,250
B	70,0	10,0	100,0	1,285
C	60,0	20,0	100,0	1,333

Arra a kérdésre, hogy miért éppen a nagyobb importhányadú cikkek a kedvezőbbek, Jónai Endre Nagy Tamás alapján így válaszol: „Az exportáruk egyes alkotórészeinek importált termékkel való helyettesítésekor a Liska—Máriás-féle mutató *növekszik,* ha olyan alkotórészt helyettesítünk, amelynek értékviszonya *hátrányosabb,* de *csökken,* ha olyan alkotórészt helyettesítünk, amelynek értékviszonya *előnyösebb az összes hazai alkotórészek értékviszonyánál*". (I. m. 210. old.)

Kétségtelen, hogy ha az importhányad értékelésekor elfogadhatjuk a Liska—Máriás-féle mutatót, akkor el kell fogadnunk ezt a magyarázatot is. Ha azonban — a valóságnak megfelelően — abból indulunk ki, hogy 1 devizaforint megtermeléséhez nem 1 forint hazai munkaráfordítás, hanem ennél több szükséges, akkor a fenti és önmagukban helyes magyarázatok a konkrét kérdés eldöntése során már nem bizonyító erejűek.

Ha feltételezzük, hogy 1 devizaforint megtermeléséhez 1,4 forint hazai munkaráfordítás szükséges, illetve 1 forint értékű hazai munkaráfordítás 0,714 devizaforintnak felel meg, akkor példánk szerint a teljes költségek (értékek) aránya:

$$\text{A cikknél:}\quad \frac{80{,}0 \times 1{,}250 + 0 \times 0{,}714}{80{,}0 + 0} = \frac{100{,}0}{80{,}0} = 1{,}250$$

$$\text{B cikknél:}\quad \frac{70{,}0 \times 1{,}285 + 14{,}0 \times 0{,}714}{70{,}0 + 14{,}0} = \frac{100{,}0}{84{,}0} = 1{,}190$$

$$\text{C cikknél:}\quad \frac{60{,}0 \times 1{,}333 + 28{,}0 \times 0{,}714}{60{,}0 + 28{,}0} = \frac{100{,}0}{88{,}0} = 1{,}136$$

Mindaddig tehát, amíg 1 devizaforint 1 forintnál többe kerül, az egész népgazdaság szempontjából a nagyobb devizahozamú cikkek — *egyébként egyenlő feltételek esetén vagy bizonyos határok közt* — gazdaságosabbak, mint a kisebb devizahozamúak. Abból a körülményből, hogy az importhányad növekedése javítja a termelékenységi mutatót, még nem következik, hogy ez *minden esetben* egyértelmű az egész termék népgazdasági összefüggésben számított költségeinek csökkentésével. A javasolt mutató ezt a körülményt nem mérlegeli, de nem is mérlegelheti, mert nem a teljes költségek (értékek) viszonyát, hanem csak bizonyos költségtényezők egymáshoz viszonyított arányát mutatja. A mutatóból levonható következtetések tehát nem alkalmazhatók minden korlátozás nélkül a teljes költségek (értékek) viszonyára, minthogy a Liska—Máriás-féle mutató értelmezése sem mehet túl a mutató által jelzett kapcsolaton. A népgazdaság szempontjából azonban mégis a teljes költségek viszonya a döntő, hiszen mi nemcsak a közvetlen hazai ráfordítást, hanem a termék szerves részét képező importhányadot is exportáljuk, sőt közvetve meg is termeljük.

Az elmondottakból az alábbi következtetéseket vonhatjuk le:

1. Valamely exportcikk termelésének gazdaságosságát — egyéb körülményektől eltekintve — két tényező határozza meg: a közvetlen hazai ráfordításoknak az adott cikkre jellemző nemzetközi termelékenysége (Liska—Máriás-féle mutató) *és* az 1 devizaforint megtermeléséhez népgazdaságilag szükséges munkaráfordítás.

2. A Liska—Máriás-féle mutató csak akkor mutatja kizárólagosan a termelés gazdaságosságát, ha az illető termékben egyáltalán nincs importhányad vagy — importhányad esetében —, ha az 1 devizaforint megtermeléséhez népgazdaságilag szükséges munkaráfordítás 1 forint.

3. Minden olyan esetben, amikor az 1 devizaforint megtermeléséhez népgazdaságilag szükséges munkaráfordítás egynél nagyobb vagy kisebb, csak a két mutatónak a teljes nemzeti vagy nemzetközi költségekhez (értékekhez) viszonyított együttes értékelésével ítélhetjük meg a termelés gazdaságosságát.

Az egyes exportcikkek termelésének adott időszakra vonatkoztatott viszonylagos gazdaságosságát kidolgozhatjuk a Liska—Máriás-féle mutató alapján, az érintett cikkek rangsorolásával, kivéve azt az esetet, amikor a teljes nemzeti és nemzetközi költségek (értékek) aránya egynél nagyobb, az 1 devizaforint megtermeléséhez népgazdaságilag szükséges munkaráfordítás azonban egynél kisebb.

4. Az exportáruk alkatrészeinek importanyaggal való helyettesítése általában akkor gazdaságos, ha ezzel javítjuk a Liska—Máriás-féle mutatót, tehát növeljük a közvetlen hazai ráfordítás nemzetközi termelékenységét, s ily módon csökkentjük az 1 devizaforint megtermeléséhez népgazdaságilag szükséges munkaráfordítást. Ha azonban ez utóbbi mutatója egynél kisebb, az importanyaggal való helyettesítés csak akkor gazdaságos, ha a teljes nemzeti és nemzetközi értékek viszonya — az „összmunkamennyiségek" aránya — a helyettesítés után is változatlan marad vagy a korábbinál kedvezőbben alakul.

ENGEL GÁBOR

A külkereskedelem gazdaságosságának vizsgálatáról

A gazdaságosság kategóriájának tartalmát — azt, hogy egy adott időszakban, egy adott országban mi a gazdaságos — *az adott ország gazdasági fejlettsége, gazdaságának állapota, az objektíve szükséges népgazdasági arányok, a gazdasági törvények érvényesülésének követelményei objektíve megszabják.*

Éppen ezeknek az objektív követelményeknek a felismerése és a mérlegelése alapján kell eldönteni, hogy mit termeljünk vagy mit vigyünk ki stb. Nem értek egyet Jónai Endrével, aki szerint e kategória tartalmát az szabja meg, hogy a gazdálkodó mit tekint gazdaságilag előnyösnek, vagyis szerinte e kategóriának szubjektív tartalma van.

A gazdaságosság kategóriája tartalmilag igen sokoldalú. A legkülönfélébb tényezők döntik el, hogy egy adott időszakban mi a gazdaságos. Ezért helytelen, hogy Liska Tibor és Máriás Antal a gazdaságosság fogalmát leszűkítik, egyenlőnek tekintik a jövedelmezőséggel (más helyen pedig a termelékenység emelésével), s csak mellékesen említik meg, hogy más tényezők mérlegelése is szükséges.

A gazdaságosságot befolyásoló tényezők egyik legfontosabbika kétségtelenül a vizsgált *folyamat jövedelmezősége*, vagyis a pénzben kifejezett ráfordítás és eredmény viszonya. A másik ilyen, az előbbivel szoros kapcsolatban lévő fontos tényező a vizsgált folyamat hatása az *életszínvonal emelkedésére*. Ugyanis minél gazdaságosabban növeljük a termelést, annál jobban kielégíthetjük a szükségleteket.

Az egyes népgazdasági ágak különbségeiből következik, hogy a gazdaságosságot meghatározó tényezők nem általában az egész népgazdaságra érvényesek, hanem egyes népgazdasági ágak jellegétől függően változnak.

Az iparban például a gazdaságosság vizsgálata csak ipari termelésünk legfőbb feladataival szoros összefüggésben, a következő szempontok mérlegelésével lehetséges:

1. mennyire mozdítja elő a lakosság szükségleteinek kielégítését;
2. mekkora jövedelmezőséget biztosít vállalati és népgazdasági szinten;
3. mennyire mozdítja elő a többi népgazdasági ág fejlődését;

4. mennyire növeli az ipari készleteket;
5. mennyire befolyásolja a külkereskedelmi egyenleget;
6. mennyire szükséges a honvédelem szempontjából.

A gazdaságosságot meghatározó tényezők nem egyirányúak, hanem sokszor egymással teljesen ellentétes irányba mutatnak. Ilyen esetekben (amikor is több lehetőség közt kell választanunk) meg kell állapítanunk: melyik a döntő, a legfontosabb tényező. De a döntő tényező a helyzettől függően más és más lehet, még akkor is, ha két időszakban ugyanazok a tényezők szerepelnek.

A szocialista külkereskedelem célja: a hazai szükségletek fokozottabb kielégítésének biztosítása

A külkereskedelem gazdaságosságát nem vizsgálhatjuk a szocialista külkereskedelem céljától elszakítva. A szocialista külkereskedelem célja egészen más, mint a kapitalistáé. A kapitalista külkereskedelem célja: az értéktöbblet növelése. Ezért itt az export, a külsőpiac az elsődleges, a meghatározó.

A szocialista külkereskedelemben *a cél az országnak szükséges, de az országban gazdaságosan nem gyártható termékek beszerzése* olyan exportipar kifejlesztése révén, amely az adott országot bekapcsolja a helyes szocialista nemzetközi munkamegosztás rendszerébe.

A helyes szocialista nemzetközi munkamegosztás kifejlesztése azt jelenti, hogy *a szocialista tábor országainak kapcsolatában kifejeződnek a szocializmus gazdasági alaptörvényének követelményei,* amennyiben minden egyes ország olyan termékeket termel, amelyek termelésére a legkedvezőbb feltételei vannak, amelyekkel a leggazdaságosabban, a legkedvezőbb feltételek közt láthatja el a többi országot is.

A kapitalista világpiac viszonylatában exportunknak biztosítania kell a szocialista tábor országaiban beszerezhetetlen, illetve a kapitalista országokból lényegesen kedvezőbb feltételekkel beszerezhető termékek importját.

A szocialista külkereskedelemben tehát az import, a belső piac az elsődleges, a meghatározó. Mindez persze nem zárja ki — főleg a kapitalista világpiacon —, hogy egyes külkereskedelmi ügyletek ne irányuljanak devizanyereség biztosítására, nem zárja ki, hogy törekednünk kell a külkereskedelem jövedelmezővé tételére. Sőt, egyes időszakokban, bizonyos feltételek közt ez egyenesen döntő feladat is lehet.

Ha a mi külkereskedelmünkben az import az elsődleges, a használati értékek megszerzése a döntő, ebből következik, hogy *az export-import szerkezetet kell a hazai termelés szerkezetének változásaihoz idomítanunk.* A hazai termelés szerkezetének változásait persze nagymértékben befolyásolják a szocialista nemzetközi munkamegosztás kialakításának követelményei. *El kell tehát vetni azt a Liska és Máriás által képviselt nézetet, hogy a hazai termelést kell az export és az import követelményeihez idomítani.* E nézet megvalósítása a világpiaci konjunktúraingadozásoktól tenné függővé termelésünk jelentős részét.

Az elmondottakból következik, hogy a külkereskedelem gazdaságosságát, az egyes külkereskedelmi ügyletek gazdaságosságát meghatározó legfőbb szempont: az export mennyiben biztosítja a szükséges importot. Ennek a szempontnak az érvényesítését követeli meg a szocializmus gazdasági alaptörvénye, s ezt követeli meg a gazdaságosság is.

A külkereskedelem gazdaságosságát meghatározó másik legfőbb tényező: a nemzetközi szocialista munkamegosztás, amely nagyon függ a jövedelmezőségtől. A külkereskedelemben minden termék áru. Ezért az értéktörvény a szocialista világpiacon is hat, s bizonyos korlátok közt megtartja szabályozó szerepét: szabályozza a termékek árait, de bizonyos mértékig szabályozólag hat a szocialista világpiac országainak termelésére is. Ezeknek az országoknak ugyanis közös érdekük, hogy mindegyikük azokat a termékeket termelje exportra, amelyekre a legkedvezőbb lehetőségei vannak, amelyeket tehát a legjövedelmezőbben exportálhat. A legjövedelmezőbb termékek termelését pedig az teszi lehetővé, hogy a szocialista világpiacon a kapcsolatok tervszerűek, mert itt nem uralkodik a konkurrencia és az anarchia törvénye.

A szocialista világpiacon a nemzetközi munkamegosztás fejlettségi fokának megfelelően az értéktörvény egyre inkább alá van rendelve a tervszerű arányos fejlődés törvénye és elsősorban a szocializmus gazdasági alaptörvénye követelményeinek, mert végső soron ezek a törvények szabályozzák a szocialista tábor országainak gazdasági kapcsolatait.

A kapitalista világpiac viszonylatában sem okvetlenül az az áru lesz a legjövedelmezőbb, illetve leggazdaságosabb, amelyiket a legkevesebb társadalmi munkaráfordítással termeljük. A kapitalizmus gazdasági törvényei, a konjunktúraingadozások ugyanis gyakran egészen más termékek exportját teszik kedvezővé.

A külkereskedelem jövedelmezőségén nem szükségképpen a termékek hazai és világpiaci értékviszonyának kedvező aránya értendő. Lehetséges, hogy kedvezőtlen értékviszonyú termék exportja is jövedelmező lesz. Ezt bizonyítja a következő példa.

Ha például 200 forint költséggel gyártunk olyan szövetet, amelynek világpiaci ára 150 forint, úgy tűnik, hogy a szövet exportja esetén 50 forintot ráfizetünk. De ez egyáltalán nem biztos, mert ha olyan cikket, mondjuk cipőt hozunk be, amelyet az országban csak 210 forintért gyárthatunk, világpiaci ára azonban 150 forint, akkor jövedelmező lesz a szövetexport ellenében történő cipőimport. (Ricardo komparatív költségtana ennyiben helyes.)

Az egyes exporttermékek nagy jövedelmezősége arra is utal, hogy nagy az illető termék világpiaci kereslete. A nagy kereslet pedig azt eredményezi, hogy az illető termék exportja ellenében lehetőségünk nyílik a népgazdaságunknak szükséges termékek importjára (feltéve persze, hogy annyit exportálunk értékben, amennyi fedezi az import értékét). Ennek alapján megállapíthatjuk, hogy ha *valamely terméket nagy jövedelmezőséggel exportálhatunk, akkor igen nagy a valószínűsége, hogy e termék exportja gazdaságos is lesz.*

A külkereskedelem gazdaságosságát — főleg a kapitalista világpiacon — befolyásolják bizonyos valutáris tényezők is, például az export és az import relációnkinti megoszlása, továbbá a valuták keménysége stb. Ezek a tényezők azonban végső soron abban oldódnak fel, hogy az export biztosítja-e a szükséges importot.

Összefoglalva az eddig elmondottakat: *elfogadhatjuk a külkereskedelem gazdaságosságának az importált és az exportált áruk egybevetése révén történő meghatározását, amennyiben nemcsak és nem is elsősorban az értékek, hanem a használati értékek viszonyát vizsgáljuk, vagyis azt, hogy az export biztosította-e a szükséges importot.*

Az előbbiek alapján a külkereskedelemben, de *csakis a külkereskedelemben* a jövedelmezőség a gazdaságosság megközelítően hű mutatója.

A külkereskedelmi jövedelmezőség mutatói

A külkereskedelemben a jövedelmezőség egy mutató alapján nem állapítható meg kétséget kizáróan. A jövedelmezőség megállapításához a Liska és Máriás által javasolt mutatók közül legalábbis kettő szükséges:

1. az 1 forint népgazdasági bérköltségre jutó deviza-nyereség;
2. a termékek gyártásához lekötött álló- és forgóeszközmennyiség 1 forintjára jutó devizaforint nyereség.

Lehetséges ugyanis, hogy az első mutató, amely egy termékre vonatkozóan vizsgálja az eredmény és a ráfordítás viszonyát, kedvezőnek tűnik, de az eszközlekötés nagysága miatt (ezt a második mutató jelzi) a valóságban mégsem lesz az. Előfordulhat, hogy ha ezt az összeget máshova — esetleg nem is exportiparágba — fektetjük be, az adott cikket pedig importáljuk, akkor ez jövedelmezőbb lesz és az életszínvonal nagyobb emelkedését biztosítja.

Nem fogadható el az az ellenvetés az 1 forint népgazdasági bérköltségre jutó devizanyereség mutatójával szemben, hogy ez a mutató a kedvezőbb értékarányú, de nagyobb importanyaghányadú terméket jövedelmezőbbnek tünteti fel, s hogy ez a mutatónak hibája. Ezek a cikkek valóban jövedelmezőbbek is. Export esetén ugyanis a termék árában az importanyag ellenértéke szintén devizában térül meg. A jövedelmezőség értékelésekor ezért az importanyaghányad közömbös. Az azonban már egyáltalában nem biztos, hogy az adott termék exportálása gazdaságos lesz-e. Ez függ attól, hogy milyen keménységű deviza az, amelyik visszatérül, függ az importanyag beszerzési körülményeitől stb.

★

A gazdaságosságról indított vita helyesen vetett fel, de még nem zárt le sok fontos kérdést. Egy dolog mindenesetre bizonyos: a külkereskedelem gazdaságosságának kérdését nem lehet önmagában eldönteni. E probléma megoldása megköveteli, hogy tisztázzuk a gazdaságosság problémáit a többi népgazdasági ágban is. Csak ennek alapján kerülhet sor a külkereskedelem gazdaságossága legfontosabb gyakorlati problémáinak megoldására, a gyakorlati munkához szükséges módszerek meghatározására.

KOZMUTZA PÁL

A vállalatok gazdaságos működéséről

Liska Tibor és Máriás Antal *A gazdaságosság és a nemzetközi munkamegosztás* című cikkéhez elsősorban a vállalati gazdálkodás szempontjából szólok hozzá. A gyakorlat követelménye, hogy megállapítsuk a gazdaságosság mérésére alkalmas mutatót. Erre az eddigi vita folyamán különféle javaslatok hangzottak el. Egyesek a vállalat gazdaságosságán a *minél nagyobb felhalmozást* értik, mert szerintük a nagy felhalmozás azt fejezi ki, hogy a vállalat a viszonylag legkisebb ráfordítással a legnagyobb eredményt éri el. Mások szerint *a termelékenység növekedése, a minőség javulása* és *az önköltségcsökkenés* fejezi ki a vállalat gazdaságos működését. A gazdaságosság kétségkívül olyan összetett *mutató,* amelyre a legkülönfélébb tényezők hatnak. De az előbb felsorolt mutatók egyike sem méri teljesen pontosan és egyértelműen a vállalat gazdaságos működését.

Vizsgáljuk meg sorban az említett mutatókat abból a szempontból, hogy vajon valóban kifejezik-e a vállalat gazdaságos működését. A vállalati felhalmozás mint mutató voltaképpen a legalkalmasabb volna a vállalat gazdaságos működésének mérésére, mert valóban ez mutatja meg a legjobban a ráfordítások és az eredmény viszonyát. De ezt a mutatót árrendszerünk alakulása nagyon befolyásolja. Ahhoz, hogy a felhalmozás valóban híven mérhesse a gazdaságosságot, az kellene, hogy minden egyes gyártmány árának megállapítása teljesen egységes alapon történjék. Ha tehát évente például az összes gyártmányok nettó árát úgy állapítanák meg, hogy a legutolsó időszak önköltségéhez hozzáadnának 2 százalék nyereséget, akkor a felhalmozás révén pontosan mérhetnők a vállalatok jó vagy rossz működését. További feltétel volna még az is, hogy a választékban ne történjék nagyobb eltolódás, bár az előbb említett ármegállapítás esetén a választékváltozás általában nem befolyásolná lényegesen a felhalmozás alakulását.

Árrendszerünk azonban gyakorlatilag nem így épül fel. Elvileg évenkint a forgalmi adósítás alkalmával úgy állapítjuk meg az árakat, hogy a szakmai haladó átlag alapján adódó önköltséghez a textiliparban hozzáadnak 2 százalék nyereséget. Évközben az árak megállapítása az előkalkuláció alapján lényegileg ugyanezen elv szerint történik. Ennek ellenére az egyes cikkek a valóságban lényegesen eltérnek a felhalmozás mértékét tekintve. Ennek oka egyrészt az, hogy az egyes vállalatok egyes cikkeket olcsóbban, másokat pedig drágábban termelnek a szak-

mai átlagnál. De eltérést okoz az is, hogy az egyes cikkek árának megállapításakor bizonyos százalékos adókulcsokat rögzítenek, ez pedig nagymértékben befolyásolja a felhalmozást. Az adókulcsok nem egységesek, hanem cikkcsoportok, sőt cikkek szerint is eltérnek, de még így sem biztosítják, hogy a nettó árak a nyereség szempontjából egyformán alakuljanak.

Az önköltség és a nettó ár eltérése egészen különféle lehet. Ezért a felhalmozást nem fogadhatjuk el a vállalat gazdaságos működését egyértelműen mérő mutatóul.

A termelékenységnövekedés, a minőségjavulás, az önköltségcsökkenés kétségkívül szintén hozzájárul a termelés gazdaságosságához, de önmagában véve még egyáltalán nem biztosítja a gazdaságos termelést. Vizsgáljuk meg ebből a szempontból mind a három mutatót.

A *termelékenység növekedése,* amely népgazdasági szinten is a népgazdaság fejlődésének egyik legfontosabb mutatója, nem mindig jelent gazdaságos termelést. Ezt éppen az elmúlt időszak tapasztalatai bizonyítják a legjobban. A termelékenységi mutató ugyanis a mai tervezési és mérési metódika alapján csupán az élőmunkát fejezi ki. A holtmunka fontos szerepe nem tükröződik a termelékenységi mutatóban. Márpedig — különösen az anyagigényes iparágakban — a holtmunka-felhasználás nagyon fontos a termelékenység alakulása szempontjából. Például a textiliparban a felhasznált anyagi érték a termelési költségvetésben 70—80 százalékkal szerepel, tehát nyilvánvaló, hogy itt a holtmunkával való takarékoskodás döntő feladat. Az elmúlt időszakban a tervezési módszerek nem mozdították elő a holtmunkával való takarékoskodást. A termelékenység emelkedése sok esetben anyagpazarlással, tehát önköltségemelkedéssel párosult. Pedig nem tekinthetjük a termelékenység emelkedését a gazdaságosság fokozódásának, ha ugyanakkor a legfontosabb nyersanyagokkal pazarlás folyik. Megállapíthatjuk tehát, hogy a termelékenységi mutató sem alkalmas a gazdaságosság kifejezésére. Ebből a szempontból tehát okvetlenül helyes az a javaslat, amelyet a Közgazdasági Szemle első számában megjelent cikkében Wilcsek Jenő tett, hogy tudniillik a termelékenység mérésekor össze kell kapcsolni az élő- és a holtmunkaráfordítás mérését.

A *minőségjavulás* önmagában szintén nem fejezi ki a gazdaságosságot, mert előfordulhat, hogy a minőségi javulás mértéke nincs arányban a többletráfordítással és indokolatlanul nagy önköltségemelkedéssel párosul.

Az *önköltségcsökkentést* jelenleg sokan a termelékenység emelkedésén kívül a vállalat gazdaságos működését legjobban kifejező mutatónak tekintik. Nem akarok részletesen azzal a kérdéssel foglalkozni, hogy a különböző objektív okok (a megbízható önköltség megállapításának részbeni hiánya, profilváltozás stb.) miképpen befolyásolják az önköltségcsökkentést, mert ezeket a nehézségeket folyamatosan meg lehet szüntetni. Az önköltségcsökkentési mutató azonban e hiányosságok megszüntetése után sem fejezi ki a vállalat gazdaságos működését. A mai metodika szerint az önköltségcsökkentési százalék megállapítása úgy történik, hogy megvizsgáljuk az összehasonlítható gyártmányok önköltségét a bázisidőszakban és a beszámolási időszakban, s e kettő viszonyából adódik az önköltség emelkedési vagy csökkenési százaléka. Ez a mód-

szer azonban nincs tekintettel a minőségjavítás oly fontos feladatára. A mai módszer szerint előfordulhat, hogy valamely vállalat zömmel II. és III. osztályú terméket gyárt, s ezért jelentős engedményeket kell tennie az átvevőknek, mégis önköltségcsökkentést mutathat ki, mert a gyengébb minőségű termékek után adott árengedményeket az önköltségcsökkentés megállapításakor figyelmen kívül hagyják. A minőségromlás, illetve az emiatt adott engedmények csak a vállalat felhalmozási tervét, tehát jövedelmezőségét érintik. Az önköltségcsökkentés mutatójában, a premizálás e rendkívül fontos tényezőjében azonban a vállalat minőségi munkája nem tükröződik.

Ha tehát végigtekintünk a vállalat gazdaságos termelését kifejező egyes mutatókon, megállapíthatjuk: egyik sem alkalmas arra, hogy valóban és egyértelműen megmutassa a vállalat gazdaságos működését. Okvetlenül szükséges lenne ezért egy olyan mutató kiválasztása, amely vállalati és népgazdasági szinten is a legmegközelítőbben mérné a termelés gazdaságosságát. Erre a célra javasolom az úgynevezett „helyesbített önköltségcsökkentési mutató" bevezetését. Ez a mutató összekapcsolná a minőségi termelés hatását az önköltségcsökkentéssel és a jövedelmezőséggel. A mutató megállapítása a következők szerint történnék.

Az eddigi rendszer szerint megállapítjuk a bázisidőszak önköltségét, valamint az utókalkuláció alapján a beszámolási időszak önköltségét. A továbbiakban kiszámoljuk, hogy a bázisidőszakban a késztermék minőségileg hogyan oszlott meg, s az érvényben lévő engedményszázalékok alapján megállapítjuk, hogy a minőség alakulása hogyan hatott az egyes gyártmányokra forintértékben. Ezzel a forintértékkel megnöveljük a gyártmányok bázis önköltségét. Ugyanígy járunk el a beszámolási időszakot illetően is. Itt megállapítjuk, hogy gyártmányonkint miképpen alakul a különböző minőségű áruk aránya, továbbá, hogy mennyi engedményt kell fizetnünk összesen. Az engedmény összegével növeljük az utókalkuláció alapján megállapított gyártmányonkinti önköltséget. A helyesbített önköltségcsökkentési százalék megállapítása egyébként most már ugyanolyan módszerrel történik, mint eddig, vagyis a bázisidőszak és a beszámolási időszak önköltségeinek összehasonlítása alapján állapítjuk meg a helyesbített önköltségcsökkentési százalékot. Ez a mutató már helyesen méri a vállalat gazdaságosságának alakulását, mert:

a) független az ár helyes vagy helytelen megállapításától,
b) az önköltségen keresztül mérlegeli a termelékenység változását,
c) méri az önköltségcsökkentést,
d) felméri a minőség alakulásának befolyását.

Tehát vállalati és népgazdasági szinten olyan összetett mutatót kapunk, amely képet ad a vállalat egész tevékenységéről.

Az export gazdaságossága a textiliparban

Az export gazdaságosságának kérdése azért figyelemreméltó, mert nagyon fontos, hogy megállapítsuk: egyes gyártmányok exportja menynyire gazdaságos, s ennek megfelelően irányítsuk a kivitelt.

Az export gazdaságosságával kapcsolatban eddig megjelent cikkek szerzői lényegileg három módszerrel vizsgálják a kérdést. Az egyik módszer az export gazdaságosságát az árkiegyenlítésen keresztül vizsgálta. Lényege, hogy az exportált áruért kapott devizaértékből levonjuk a devizában fizetett kereskedelmi és szállítási költséget, s ezt az összeget állítjuk szembe az illető termék belföldi árával. E módszer hívei azt a kivitelt tekintették gazdaságosnak, amelyben az árlefölözés a legnagyobb volt, amelynél tehát a legkisebb árkiegyenlítési összeget kellett fizetni. A második módszer csupán a devizahányadok arányát vizsgálta, s ennek során azt állapította meg, hogy mennyi az exportáruért kapott deviza és a gyártáshoz szükséges importdeviza különbözete. E második álláspont hirdetői szerint tehát minél nagyobb az export- és minél kisebb az import-devizahányad, annál gazdaságosabb a kivitel. E módszer hibája, hogy az önköltséggel egyáltalán nem törődik, és végeredményben minden körülmények közt a munkaigényes cikkek exportját támogatja, függetlenül attól, hogy ez adott esetben ráfizetést is okozhat a népgazdaságnak. A harmadik módszer az, amelyet lényegében Liska és Máriás is javasolnak. Ez a módszer tekintettel van a devizahányadra és az önköltségre is. A magam részéről e módszernek a textiliparban való alkalmazására szeretnék javaslatot tenni. A textilipar egyrészt jelentős mértékben exportál, de egyszersmind feldolgozott nyersanyagainak nagy részét külföldről szerzi be. Nem közömbös tehát az export gazdaságosságának gyártmányonkinti megállapítása.

A textiliparban azonban nem szükséges, hogy a hazai ráfordítást több termelési fázison keresztül visszavezessük a bérköltségre. Elegendő, ha a gyártmány önköltségéből levonjuk az importanyagot (belföldi áron számítva), továbbá a felhasznált hazai anyagokban szereplő forgalmi adót, s az így kapott összeghez viszonyítjuk a gyártmánnyal elért tiszta (devizaráfordítások nélküli) devizabevételt.

A mutató számítását illetően egyszerűsített eljárást alkalmazhatunk oly módon, hogy csak az importnyersanyag és az ugyancsak importált festék deviza ellenértékét mérlegeljük. A termék önköltségében szereplő egyéb olyan segédanyagok, amelyek szintén importdevizát tartalmaznak, mennyiségileg jelentéktelenek, úgyhogy ezeket figyelmen kívül hagyhatjuk. A nyersanyag és a festék azonban az önköltségben 60—70 százalékkal, sőt sok terméknél még nagyobb arányban is részesedik, ezért nem követünk el nagyobb hibát, ha az importdevizát tartalmazó egyéb anyagokkal nem számolunk.

Tekintettel arra, hogy a külföldi eladási árak és beszerzési árak állandóan változnak, változik az export gazdaságossága is. Ezért helyes, ha a külkereskedelmi szervek már az ajánlatok megtételekor végeznek olyan számításokat, amelyekből kiderül, hogy melyik cikk exportja gazdaságosabb, s ennek alapján történik döntés, hogy melyik cikk kivitelét kell fokozni. Természetesen az export-gazdaságossági mutató csak egyike a kivitelt meghatározó tényezőknek, mert tőle függetlenül sok egyéb tényező is befolyásolja azt, hogy milyen cikkeket exportáljunk nagyobb mennyiségben.

A Közgazdaságtudományi Intézet munkájának megindulásához

Decemberben a Minisztertanács — a Magyar Dolgozók Pártja központi vezetőségének kezdeményezése nyomán — határozatot hozott a Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézetének szervezetéről, és megtörténtek az első lépések az Intézet megalakítására is.

Hazánk tudományos körei és elsősorban természetesen a közgazdaságtudománnyal foglalkozók nagy várakozással tekintenek az Intézet működése elé. De az érdeklődés messze túlterjed a közgazdaságtan és a többi tudomány művelőinek körén. Pártunk és kormányunk fontos feladatokat tűzött az Intézet elé. Gazdasági szerveink és intézményeink tudományos segítséget várnak tőle, de a közélet kérdései iránt érdeklődők egyre növekvő tábora is reméli, hogy segítséget kaphat bizonyos kérdések megoldásához.

Ennek a várakozásnak és érdeklődésnek az oka elsősorban az, hogy a közgazdaságtudománytól mindennapi életünk és fejlődésünk fontos kérdéseire várnak választ; e tudomány fejlődése azonban mostanáig sajnálatosan elmaradt a követelményekhez és sok más tudomány fejlődéséhez képest.

Elmaradt részben azért, mert hiányoztak, illetve igen kevesen voltak a közgazdaságtudomány hivatott művelői. Hazánkban a felszabadulás előtt természetesen nem folyt marxista közgazdász-képzés. Azt a kevés elvtársat, akinek mégis sikerült már a felszabadulás előtt megfelelő marxista képzettséget szereznie, s akinek hajlama és képessége is van rá, hogy közgazdasági kérdésekkel tudományosan foglalkozzék, legtöbbször az állami vagy gazdasági életben betöltött fontos funkciója akadályozza a kutatómunkában. Vannak ugyan ma már új Közgazdaságtudományi Egyetemünkről kikerült alapos marxista tudással bíró fiatal közgazdászaink is, többségüknek azonban még kevés a gyakorlata és a tapasztalata.

Kétségkívül gátolta a közgazdaságtudomány fejlődését az is, hogy közgazdászaink általában nem férhettek hozzá a gazdasági életnek ahhoz az adat-anyagához, amelynek alapján valóban megalapozott népgazdasági méretű kutatásokat folytathattak volna.

Közgazdaságtudományunk visszamaradásának döntő oka azonban az volt, hogy alapvetően a magyar közgazdaságtudományban is azok a szubjektív-idealista, voluntarista nézetek uralkodtak, amelyek tarthatatlanságára Sztálin utolsó művében oly élesen rámutatott. A tudomány és a gyakorlat területén működők közül egyaránt sokan azt gondolták, hogy népgazdaságunk fejlődésének törvényeit pártunk Központi Vezetősége és a kormány szabja meg. Márpedig ha ők állapítják meg a gazdasági törvényeket, akkor minek tanulmányozzuk a gazdasági életet, annak törvényszerűségeit? Ha a gazdasági élet törvényeit emberek alakítják ki ismereteik és elképzelésük alapján, akkor a tudományos kutatásnak nem sok hely marad. Nem csoda, hogy

ilyen körülmények közt a közgazdaságtudomány nem is segített pártunknak és kormányunknak sem a tervezésben, sem a gazdaságpolitika kialakításában, s a tudomány helyét sokszor durva empirizmus vagy a klasszikusok idézgetése és üres betűrágás foglalta el.

A gazdasági élet törvényeinek ez az idealista felfogása azonban hamis. Ezek a törvények objektív, tudatunktól és akaratunktól független törvényszerűségeket tükröznek. Hogy ezeket a törvényeket megnyergelhessük, szocialista építésünk szolgálatában felhasználhassuk, alaposan meg kell ismernünk, fel kell tárnunk őket. Kutatni, tanulmányozni kell tehát a gazdasági életet, annak fejlődését, hogy a jelenségek belső összefüggéseit, törvényszerűségeit felleljük.

A Közgazdaságtudományi Intézetnek éppen ez a feladata. Az Intézetnek elsősorban átmeneti gazdaságunk törvényszerűségeit kell kutatnia. Figyelmesen tanulmányoznia kell, hogy a mi körülményeink, az osztályharc meghatározott feltételei közt hogyan hal el a régi és hogyan születik meg az új, hogyan alakul át például az értéktörvény hatóköre és hogyan tehetjük ezt a kapitalista társadalomban vakon, elemi erővel és általános érvényűen ható törvényt szocialista fejlődésünk emelőjévé. Milyen mértékben érvényesül és milyen követelményeket támaszt a szocializmus gazdasági alaptörvénye a mi viszonyaink, a munkás-paraszt szövetség mai formái mellett, és milyen következtetések adódnak ebből a lakosság fogyasztásának, igényeinek várható és kívánatos alakulására nézve. Milyen követelményeket támaszt a tervszerű arányos fejlődés törvénye, különösen a legfőbb arányok tekintetében — a mezőgazdaság és az ipar, s a mezőgazdaságban a fő termelési ágak, az iparban a fő iparágak egymáshoz való viszonyát illetően — mérlegelve azt is, hogy viszonylag kis területre támaszkodó és sok fontos nyersanyagot nélkülöző gazdaságunkban igen nagy súlya van a külkereskedelemnek. Hogy az említett törvények követelményeit megállapíthassuk, igen alaposan fel kell mérnünk a természeti körülmények és a történeti fejlődés következtében létrejött adottságainkat és lehetőségeinket. Nagy súlyt kell helyeznünk belső tartalékaink tudományos feltárására. Meg kell vizsgálnunk, hogy miként tehetjük az anyagi érdekeltséget népgazdaságunk egész területén fejlődésünk előmozdítójává, az iparban és a mezőgazdaságban a termelés és a termelékenység emelésének, a minőség megjavításának, az önköltség csökkentésének hathatós eszközévé. Az összes említett kutatások eredményeinek fényében és a múlt, különösen a közelmúlt tanulságait mérlegelve, felül kell bírálni tervezési mutatószámainkat és módszereinket, hogy azt és csakis azt tervezzük és mérjük, ami a népgazdaság szempontjából fontos, s hogy a terv teljesítése minden esetben egybeessék a népgazdaság érdekével. Vizsgálnia kell az Intézetnek Magyarország helyzetét a szocialista államok világpiacán, a nemzetközi együttműködés, munkamegosztás lehetőségeit a demokratikus táborban, továbbá Magyarország kapcsolatait a kapitalista világpiaccal, ezek bővítési lehetőségeit, kívánatos fejlődési irányát, általában külkereskedelmi kapcsolataink helyes alakulását. Ez utóbbi kérdés vizsgálata megköveteli a kapitalista államok fejlődésének figyelemmel kísérését is, különös tekintettel a kapitalizmus általános válsága második szakaszának a fegyverkezéssel, az inflációval, a modern kapitalizmus gazdasági alaptörvénye egyéb következményeivel kapcsolatos új jelenségeire.

Az Intézet feladatkörébe tartozik a közgazdasági elmélet továbbfejlesztésén kívül a közgazdasági elmélet haladásának állandó számontartása is, beleértve természetesen annak gondos tanulmányozását is, hogy mi történik ezen a területen a Szovjetunióban és a népi demokratikus országokban. További feladata az Intézetnek a még nálunk is ható hazug kapitalista elméletek cáfolása csakúgy, mint a közgazdasági elmé-

let haladó magyar hagyományainak feltárása és bemutatása.

Az Intézet ezeket a feladatokat önmagában természetesen nem oldhatja meg és nem is oldhatná meg akkor sem, ha már ma lenne nagyszámú, a tudományos kutatásban jártas munkatársa. Az Intézetnek éppen ezért arra kell törekednie, hogy a saját keretein messze túlterjedt, széleskörű gazdasági kutatómunka szervezeti bázisává váljon, hogy a népgazdaságunk szempontjából fontos kérdéseket a közérdeklődés középpontjába állítsa, ezekről termékeny vitákat vezessen, s hogy kinevelje a marxista-leninista elméletet alkotóan alkalmazni és továbbfejleszteni tudó közgazdászok ma még annyira nélkülözött gárdáját. Ily módon eredményesen járulhat hozzá ahhoz, hogy közgazdaságtudományunk mielőbb megszüntesse mai lemaradását, a tervezés és a gazdaságpolitika tudományos alapjainak fejlesztésével pedig maga is a szocializmus építésének hathatós elősegítőjévé válhat.

Ehhez a munkához kívánunk a Közgazdaságtudományi Intézetnek sok sikert!

Termelői árrendszerünk néhány problémája a faiparban

Egy ideje többen fölvetik, hogy a minisztériumok, a vállalatok és a dolgozók érdeke gazdaságvezetési módszereink miatt olykor a népgazdaság általános érdekeivel ellentétesnek tűnik, mert a társadalom érdekeinek mellőzése sokszor közvetlenül előnyös a minisztériumoknak, a vállalatoknak és a vállalati dolgozóknak.

A termelői árrendszerről, gazdaságvezetésünk egyik legfontosabb pilléréről is egyre több szó esik. A megjegyzések rendszerint a következő négy kérdés köré csoportosulnak:

1. Termelői árrendszerünk némely népgazdasági ágban nem az anyaggal való takarékosságra, hanem *anyagpazarlásra* ösztönöz. Ez is egyik oka, hogy sok területen az alapanyagtermelés fejlesztésére irányuló nagy erőfeszítéseink és elért eredményeink ellenére is anyaghiánnyal küzdünk.

2. Termelői árrendszerünk hiányossága megnehezíti, hogy megítéljük, mely termékek termelése, *mely termelési ágak fejlesztése gazdaságos,* illetve gazdaságtalan a népgazdaság szempontjából. Ez a fogyatékosság különösen súlyosan kidomborodik az exportcikktermelési feladatok megállapításakor és az importanyagok hazai pótlásával kapcsolatos kérdések vizsgálatakor.

3. Termelői árrendszerünk hibái megnehezítik, hogy megállapítsuk: valamely termékfajta termelésének növelési lehetőségei közül népgazdasági szempontból melyik a legkedvezőbb, vagy hogy adott viszonyok közt *melyik egy-egy termék termelésének a népgazdaságilag legkedvezőbb technológiája.*

4. Termelői árrendszerünk egyes esetekben azt is akadályozza, hogy a gazdasági vezetők, a vállalati szakemberek megtanulják a szocialista gazdálkodás módszereit, hiszen éppen azt nem biztosítja, amit Sztálin a gazdasági tevékenység abc-jének nevezett: *a jövedelmezőség* mérlegelésének lehetőségét. A mostani termelői árrendszer olykor a népgazdasági károkat a gazdasági vezetők szempontjából eredménynek, a népgazdasági eredményeket pedig az ő szempontjukból kárnak tünteti föl.

Ezért hasznos és érdekes, ha elemezzük a fűrésziparunk termelésében legnagyobb mennyiségben előforduló lombfafűrészáruk termelői árrendszerét, s megkíséreljük, hogy az elemzés révén népgazdaságunk szempontjából esetleg hasznos következtetésekre jussunk.

A termelői árrendszer hatása az anyagmegtakarításra

A mostani termelői árrendszerben a lombfafűrészáru árának megállapítása a vállalati önköltségre épül, a termelési költségek összetétele pedig a következő: a + b = ö (a = anyagköltség, b = munkabérköltség, ö = önköltség).

Ha az egyenletbe behelyettesítjük 1 m^3 fűrészáru termelési költségeinek számszerű értékeit, az eredmény: 419,25 + 92,41 = 511,66.

Ha a munkabérköltséget 100-nak tekintjük, akkor a bérköltség és az anyagköltség aránya: b : a = 100 : 453.

Eszerint ha a vállalat 1 százalékos anyagköltség-csökkentés útján 4,19 forinttal (tehát 419,25-ről 415,06-ra) akarja csökkenteni az anyagköltséget, akkor csak legföljebb 4,53 százalékkal (4,19 forinttal) több munkabért fordíthat erre a célra, mert különben az önköltség emelkedik.

(Az önköltség az első esetben: 419,25 + 92,41 = 511,66, a második esetben [419,25 — 4,19] + [92,41 + 4,19] = 511,66).

De az anyagkihasználás 1 százalékos javításához nem elég 4,19 forint pótlólagos bérköltség, mert ez csak 53 percnyi munkaidő bérköltségének felel meg.

Ismeretes, hogy fűrészelés közben a keretfűrészbe beakasztott fűrészlapok, a nagy megterhelés miatt elmozdulhatnak. Márpedig a fűrészlapok pontos beállításától függ a termelt fűrészáru vastagsági méreteinek pontossága és a fűrészelt felületek egyenletessége. Az elmozdulás méreteltérést és „görbe vágást", vagyis selejtet okoz. Ennek következtében a fűrész például 100 m^3 rönkből nem 68 m^3, hanem csak 67 m^3 fűrészárut termel, tehát az anyagkihasználás romlik. Pedig megvan a lehetőség, hogy az anyagkihasználás ne romoljék, hanem ellenkezőleg, javuljon. Például az üzem esetenkint 100 m^3 rönkből 69—70 m^3 fűrészárut is termelhet, ha különös szakértelemmel és gondossággal végzi a fűrészlapok előkészítését és beakasztását, továbbá, ha a beakasztott fűrészlapok beosztásának leginkább megfelelő átmérőjű rönköket válogat össze. De ha a keretfűrész görbén vág, s emiatt a fűrészlapokat ki kell cserélni, akkor legalább 120 percnyi munkaidő-„veszteség" (6 dolgozó/20 —20 perc) keletkezik. Ez több, mint a pótlólagosan felhasználható 53 perc, tehát a pengecsere növeli az önköltséget. Az üzem inkább görbe, hiányos méretű fűrészárut (selejtet) termel, hiszen a bérköltség és az anyagköltség mostani aránya nem ösztönzi az anyagtakarékosság szempontjait is érvényesítő technológia alkalmazására.

Ha úgy alakítanánk át termelői árrendszerünket,* hogy a fűrészáruk árát a kiskereskedelmi árakból visszafelé számolt rönkárak alapján számítanánk, akkor a fűrészárutermelés a következő összefüggés szerint alakulna: a + b = ö, vagyis 1607 + 92,40 = 1699,40, a bérköltség és az anyagköltség aránya pedig b : a' = 100 : 1737 lenne.

Ebben az esetben, ha 1 százalék (16,07 forint) anyagköltséget akarunk megtakarítani, akkor ebből a célból 17,37 százalékkal (16,07 forinttal) növelhetjük a munkabért az önköltség emelkedése nélkül. Az üzem ezzel a pótlólagos munkabérköltséggel (16,07 forint/m^3) már valóban csökkentheti az anyagköltséget, tehát rátér az anyagmegtakarítást biztosító technológiai eljárások alkalmazására. Ez az összeg ugyanis 203 perc munkaidő bérköltségének felel meg, vagyis többnek, mint az előző példában kimutatott 120 perc munkaidőszükséglet.

Ha az üzem a béralappal való takarékoskodásra törekszik, akkor a bércsökkentés forintösszegének megfelelő értékű anyagot pazarolhat el anélkül, hogy önköltsége növekednék. A mostani összefüggésben 10 százalék munkabérmegtakarítás esetén (ha b + a = 92,41 + 419,25 = 511,66, akkor [92,41—9,24] + [419,25 + 9,24] = 83,17 + 428,49 = 511,66),

* 1955. január 1-től néhány kísérleti üzemben meghonosítottuk az átalakított termelői árrendszert.

az anyagköltség 2,2 százalékkal növekedhet.

Ha a fűrészüzem például 1,47 m^3 rönkből termel 1 m^3 fűrészárut, akkor a rönkár (223 forint/m^3) 327,80 forinttal szerepel az anyagköltségben (a többi a penge-, az olaj- stb. költség). 10 százalékos. (9,24 forintos) munkabércsökkentés esetén a felhasznált rönkmennyiséget az üzem 1,502 m^3-re növelheti, mert ennek ára (334,95 forint), 2,2 százalékkal több, mint az 1,47 m^3 ára. A rönkre jutó pazarlás 7,21 forint. Pengére, olajra stb. még elköltheti az ezekre jutó anyagköltség (91,44 forint) 2,2 százalékát, 2,03 forintot. Eszerint az anyagköltség 9,24 forinttal növekedhet, s ez megfelel a munkabérköltség 10 százalékának.

Ellenben az előző példában említett 1,607 forintos anyagköltséggel (b + a = 92,4 + 1607 = 1699,4) számolva, 10 százalékos (9,24 forintos) bérmegtakarítás esetén az anyagköltség csak 0,56 százalékkal (9,00 forint) növekedhet; az üzem 1 m^3 fűrészáru termelésének rönkszükségletét 1,470 m^3-ről csak 1,475 m^3-re növelheti, mert különben az önköltség emelkedik.

10 százalékos munkabérmegtakarítás az első esetben 2,2 százalékos, a második esetben pedig 0,56 százalékos anyagpazarlást tesz lehetővé az *önköltség változása* nélkül.

A termelői árrendszer hatása a minőségre

A mostani termelői árrendszerben a fűrészáru minőségi osztályai közt átlagosan 70 forint a különbség. Ez 14 óra és 54 perc munkaidő bérköltsége. Tehát ha a vállalat a minőség javítása útján 70 forinttal akarja növelni a termelési értéket, akkor erre legföljebb 14 óra és 54 perc munkaidő-többletet fordíthat. (419,25 + 92,41 = 511,66 II. osztályú fűrészáru és 419,25 + (92,41 + 70) = 511,66 + 70 = 581, 66. I. osztályú fűrészáru.)

A kiskereskedelmi árrendszerben a fűrészáruk minőségi osztályai közt lévő különbség átlagosan 530 forint, tehát a vállalat 70 forintos munkabérköltség-többlettel a pótlólagos kiadásnak (70 forint) *több mint hatszorosát* (530—70 = 460) látná viszont a termelési értékben (mert 1607 + 92,4 = 1699,4 II. osztályú fűrészáru; és 1607 + (92,5 + 70) + (530—70) = 1769,5 + 460 = 2229,5 I. osztályú fűrészáru).

A vállalatnak ebben az esetben érdeke, hogy rátérjen a minőségi termelésre.

A mostani árrendszer nem ösztönöz a minőség javítására. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a fűrészelt rönkök minőségi mutatója (átlagosan 1,9) jobb, mint a termelt fűrészáru minőségi mutatója (átlagosan 2,4).

A b : a arány (a munkabérköltség és az anyagköltség aránya) megszabja az üzem által alkalmazott *technológiai eljárást.* A b : a arány azonban üzemenkint és termésfajtánkint különböző. Minden b : a arányhoz *egy* olyan technológia tartozik, amelynek alkalmazása esetén az önköltség a legkisebb, de csak egy olyan b : a arány van, amely *optimális technológia esetén* a legkisebb önköltséget biztosítja.

A mostani termelői árrendszerünkben a helytelen b : a arány miatt

a) anyagmegtakarítás legnagyobbrészt csak önköltségnöveléssel érhető el, mert az anyagköltség olyan csekély, hogy a csökkentéssel elért megtakarítás nem fedezi az anyagmegtakarításhoz szükséges pótlólagos bérköltséget;

b) a béralapmegtakarítás viszonylag nagy anyagpazarlás esetén is önköltségcsökkenést eredményez;

c) a vállalatnak „előnyösebb", ha a minőség javítása helyett inkább a termelés mennyiségi növelését szorgalmazza;

d) optimális technológia alkalmazása esetén növekszik az önköltség. A legkisebb önköltséget rossz technológia alkalmazásával lehet elérni.

Összefoglalva: mai *faipari* árrendszerünk anyagpazarlást okoz. Ennek pedig legfontosabb oka a bérköltség és az anyagköltség torz aránya. Ezt igazolja a külföldi és a belföldi faárak diszparitása is: 1 m^3 gömbfa

megtakarítását üzemeink 200—250 forinttal számítják, pedig 1 m³ gömbfa ennél jóval nagyobb vállalati önköltségű termék exportja ellenében importálható, s gömbfából importra szorulunk. De a mostani árrendszer folytán üzemeink nem érzékelik ezt.

A lombfa termelői árrendszerének szerkezete

1. Erdészet. A tervezett rönkárak a kitermelés tervezett vállalati önköltségével egyenlők. Ez az önköltség javarészt bérköltségből adódik, mert az erdészet mai termelési árrendszerében a tőár elsikkad, ugyanis az élőfa termelési költségei irreálisan kis önköltséghányadot alkotnak. A tőár 19,30 forint, de ez is eltűnik a vállalati veszteségben, pedig az élőfatermelés reális vállalati önköltsége a 19,30 forintnak többszöröse. Azoknak a költségeknek, amelyeket 80—100 éven át erdeink élőfaállományára fordítottunk, ki kellene fejeződniük a termelői árrendszerben is. A tőár nem szorítkozhat csak a kitermelés költségeire. A termelési értéknek és a kitermelés vállalati önköltségének egyenlőnek kellene lennie; csak a kitermelés folyamatában mutatkozó ingadozásokból keletkezik néhány százalékos nyereség vagy veszteség.

2. A fűrészipar önköltségi áron veszi az erdészettől a rönköket. (Kitermelési nettó ár + átlagos szállítási költség.) A termelt fűrészáru legnagyobb részét a Fűrészáru és Faanyag Nagykereskedelmi Vállalat kapja. A fűrészipar árainak egy része (a fűrészáru, a donga ára) 17—30 százalék forgalmi adót tartalmaz, más része (a fríz, a talpfa, a bányaszéldeszka ára) egyenlő az önköltséggel. A tervezett nettó termelési érték itt is egyenlő a tervezett önköltséggel, s ehhez képest a termelési tényezők ingadozásától függően 2 százalék az eltérés.

3. A Fűrészáru és Faanyag Nagykereskedelmi Vállalat a fűrészüzemektől átvett termékek árát átlagos fuvarköltséggel (65 Ft/m³) és 2 százalék kezelési költséggel növeli, amikor bruttó nagykereskedői áron számláz a kiskereskedelmi szerveknek (a Fűrészáru és Épületfa Értékesítő vagy a Tüzelőszer- és Építőanyagértékesítő Vállalatnak).

4. A Fűrészáru és Épületfa Értékesítő Vállalat és a Tüzelőszer- és Építőanyagértékesítő Vállalat a bruttó nagykereskedelmi árhoz 7 százalékot ad hozzá a kezelési költségek fedezése céljából. Így alakul ki a közületi fogyasztói ár. Magánfogyasztóknak az említett vállalatok árkiegyenlítést is felszámítanak; ez termékfajtánként változó: 1005—1457 Ft/m³; súlyozott átlagértékben 1265 Ft/m³.

Érvényes árrendszer
(1 m³ fűrészáru)

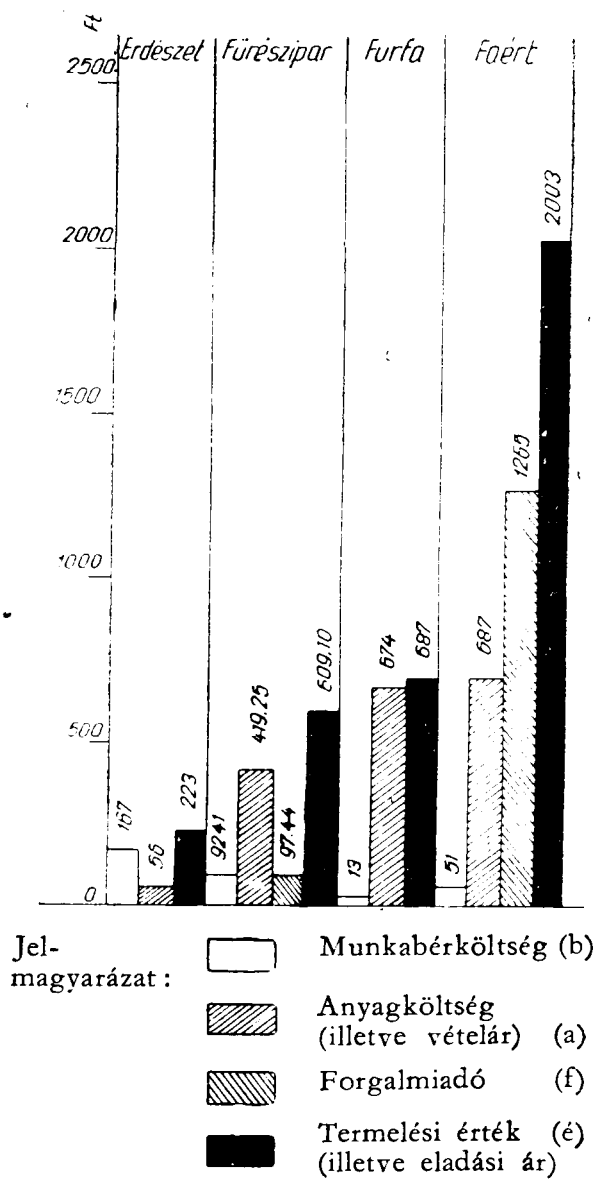

Ez az árrendszer tehát helytelenebb, mint termelői árrendszerünk általában, mert *nem tartalmazza az erdőgazdasági termelési költségek jelentős részét:* az élőfatermelés költségeit.

Vitatható, hogy helyes-e a fűrésziparban az a termelői árrendszer, amely *csak a termelés vállalati költségeit tartalmazza,* s nem helyesebb-e, ha *a társadalmi tiszta jövedelem ott realizálódik, ahol termelik,* vagyis ha az árarányok megközelítik a társadalmilag szükséges munkaráfordítások arányait.

A fűrészipar azonban nem csak fűrészárut termel, hanem vasúti talpfát, dongát, parkettfrízt és kis mennyiségű bútorlécet is. A termelés mennyiségi megoszlása a szükségleteknek és a lehetőségeknek megfelelően az egész termelés százalékában általában a következő:

lombosfűrészáru	63,
vasúti talpfa	15,
donga	10,
parkettfriz	12,
az egész mennyiség hulladékának feldolgozása . .	1,5

A munkabér és az anyagköltség aránya a fűrésziparban a mostani árakon

Megnevezés	Egység	Munkabér (b) forint	Anyagköltség (a) forint	b : a
Lombos fűrészáru	m^3	92,41	419,25	100 : 453
Vasúti talpfa	m^3	110,77	465,81	100 : 412
Donga	m^3	241,37	640,43	100 : 265
Parkettfriz	m^3	332,72	691,86	100 : 208
Hulladékfeldolgozás	m^3	471,51	739,74	100 : 157

Az árrendszer hatása a termelés technológiájára

	Lombos fűrészáru	Vasúti talpfa	Donga	Parkettfríz	Hulladékfeldolgozás
1 százalékos anyagköltségcsökkentésre fordítható munkabér forintban	4,19	4,56	6,40	6,91	7,49
Az élőmunka százalékában	4,53	4,12	2,65	2,08	1,57
10 százalékos munkabércsökkentéssel az önköltség emelése nélkül lehetséges anyagpazarlás a felhasznált anyag százalékában...	2,20	4,81	3,77	2,42	6,35

Ezek a számok világosan megmagyarázzák, miért nem termelnek a fűrészüzemek anyagmegtakarítást biztosító technológiával, s miért törekszenek elsősorban béralapmegtakarításra; miért nem fordítanak elég gondot a minőség javítására.

Az üzemgazdasági helyzet az árrendszer átalakítása esetén

Árrendszerünk átalakításának az volna a célja, hogy a termeléssel arányos nyereség (állami akkumuláció) a termelés helyén jelentkezzék. Ezt elérhetnénk, ha a mai árrendszerben a FAÉRT-nél realizált árlefölözési hányadot (átlagosan 1265 forint/m^3) *a bérköltségek arányában* elosztanánk a termelési helyek közt. *Az így átalakított termelői árrendszer* a következő *előnyökkel* járna:

a) ösztönözne az anyagmegtakarítást biztosító technológiai eljárások alkalmazására, mert az üzem köbméterenkint 512 forint helyett 1700 forinttal számolná a termelt fűrészárut;

b) megszüntetné azt az állapotot, hogy hazánkban, amelynek viszonylag csekély az élőfakészlete és kevés az erdeje, a vállalatok közti elszámo-

lás alapjául szolgáló faárak kisebbek, mint bármelyik szomszédos országban. Ezért ütközik akadályba a fát helyettesítő anyagok felhasználása, ezért nem terjed el például a beton-vezetékoszlop, a beton-sínpáralj használata, mert a faszerkezetek látszanak a leggazdaságosabbaknak, pedig valójában nem ez az igazság. Reális árak esetén kiderülne, hogy a fafelhasználás kevésbé gazdaságos, mint például a vasbeton alkalmazása.

Ez idő szerint azonban a 2,60 m hosszúságú tölgytalpfa ára 56 forint, a szabványos beton-sínpáralj pedig 65,10 forintba, az előfeszített beton-sínpáralj 104,10 forintba kerül. Nem csoda, ha nem terjed el a beton-sínpáralj használata;

c) biztosítaná, hogy a nyereség a termelés helyén és a termelés arányában jelentkezzék;

d) megszüntetné az üzem és a népgazdaság érdekei közt mutatkozó látszólagos ellentétet;

e) lehetővé tenné a reális önköltségszámítást.

Természetesen az új árrendszer meghonosításakor egyéb változtatásokkal is számolnunk kell.

a) Az árrendszer átalakításával párhuzamosan bizonyos változtatásokra volna szükség bér-, béralap-ellenőrzési és prémiumrendszerünkben, hogy ezek ne akadályozzák a helyes technológiára való áttérést. (Például keretfűrészkezelőink bérét most csak a felfűrészelt gömbfa*mennyiség* alapján állapítjuk meg. Emiatt a fűrészüzemek legfontosabb munkaeszközét kezelő dolgozók közvetlenül nem érdekeltek sem az anyag jó kihasználásában, sem a termelt fűrészáru jó minőségében, sőt: a bérrendszer inkább anyagpazarlásra ösztönzi őket.)

b) Át kellene dolgozni mai technológiai utasításaink jelentős részét. (Például legtöbb keretfűrészünk 20—30 éves. Új korukban ezeket a keretfűrészeket műszakilag meghatározott előtolásra méretezték. Azóta romlott a keretfűrészek műszaki állapota, technológiai utasításainkban mégis nagyobb előtolásokat szabunk meg. Ez a technológiai utasítás ellentmond a minőségi követelményeknek.)

c) Változtatnunk kellene tervezési módszerünkön, hogy ezzel is biztosítsuk az új árrendszer anyagmegtakarításra ösztönző hatását. (Például, ha a vállalat rátér a hulladékfeldolgozásra, amelyben — a nagy bérhányad miatt — kicsi a termelékenység, akkor a vállalati termelékenység csökken. A hulladékfeldolgozás népgazdasági szempontból elsőrendű érdek, a vállalatnak azonban hátrányos.

Az átalakított árrendszer a következőképpen ábrázolható grafikusan:

A nyereség helyes elosztásával képzett árrendszer
(1 m³ fűrészáru)

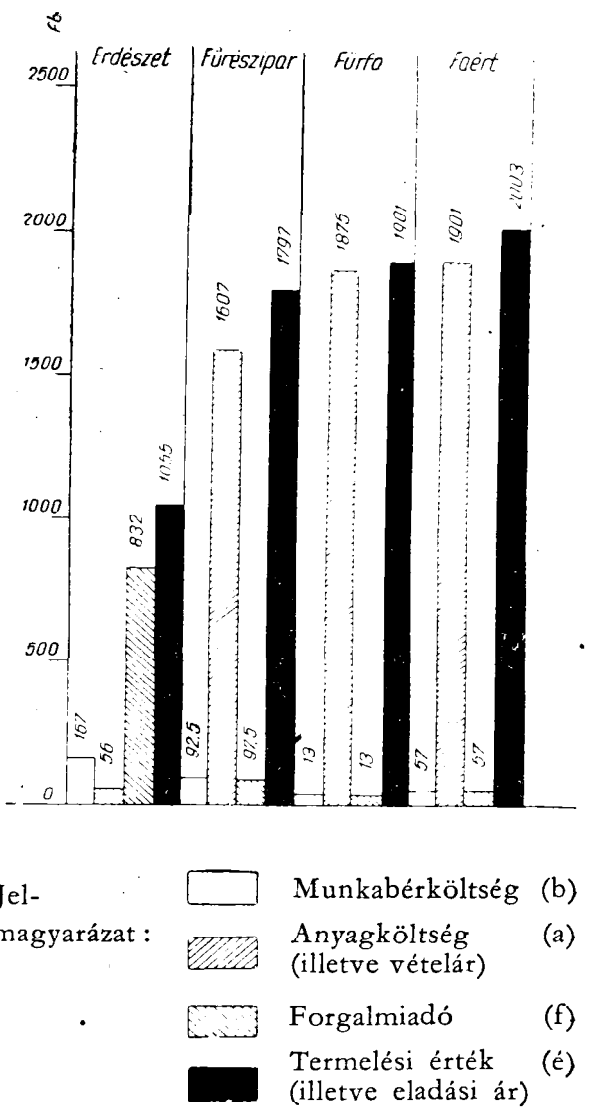

Jelmagyarázat:
- Munkabérköltség (b)
- Anyagköltség (illetve vételár) (a)
- Forgalmiadó (f)
- Termelési érték (illetve eladási ár) (é)

Az árrendszer üzemgazdasági jellemzői

Megnevezés	Egység	Munkabér (b) forint	Anyagköltség (a) forint	b : a
Lombos fűrészáru	m^3	92,50	1607	100 : 1737
Vasúti talpfa	m^3	110,77	1674	100 : 1511
Donga	m^3	241,27	2958	100 : 1226
Parkettfríz	m^3	332,72	2722	100 : 818
Hulladékfeldolgozás	m^3	471,51	3201	100 : 679

Az árrendszer hatása a termelés technológiájára

	Lombos fűrészáru	Vasúti talpfa	Donga	Parkett fríz	Hulladék-feldolgozás
1 százalék anyagköltségcsökkentésre fordítható munkabér forintban	16,07	16,74	29,58	27,22	32,01
Az élőmunka százalékában	17,37	15,11	12,26	8,18	6,79
10 százalékos munkabércsökkentéssel lehetséges anyagpazarlás az önköltség emelése nélkül a felhasznált anyag százalékában	0,57	0,66	0,81	1,22	1,47

Nyilvánvaló, hogy ez a megoldás sokkal inkább előmozdítaná a kívánatos üzemgazdasági helyzet elérését, mint a mostani árrendszer.

A mostani és az átalakított árrendszer hatása a termelés technológiájára

	A mostani árrendszerben	Az átalakított árrendszerben
1 százalékos anyagköltségcsökkentésre fordítható munkabér forintban	4,2	16,07
Az élőmunka százalékában	4,5	17,37
10 százalékos munkabércsökkentéssel lehetséges anyagpazarlás az önköltség csökkenése nélkül a felhasznált anyag százalékában	2,2	0,57

A minőségjavítást és az anyagmegtakarítást biztosító legfontosabb fűrészüzemi munkanemek: a rönkosztályozás, a fűrészáru osztályozása és a fűrészáru máglyázása.

A fűrészüzem rönkosztályozás útján megjavíthatja a fajlagos anyagkihasználást, a fűrészáru osztályozása útján kedvezően alakíthatja a termék minőségének mutatóját, a fűrészáru máglyázásával pedig mérsékelheti az anyag tárolásával kapcsolatos károkat. Ha a fűrészüzem ezekkel a munkanemekkel egy százaléknyi anyagköltséget akar megtakarítani az önköltség emelkedése nélkül, akkor az 1 m^3 fűrészáru termeléséhez szükséges rönkosztályozásra a mostani árrendszerben 3,4 percet, az átalakított árrendszerben 13 percet, a fűrészáru osztályozására 1,7 perc helyett 6,6 percet, fűrészárumáglyázásra pedig 4,5 perc helyett 17,4 percet fordíthat.

Az átalakított árrendszer alkalmazásával elérhető eredmények

Az átalakított árrendszer hatására a fűrésziparban ugyanannyi rönkmennyiségből több és jobb minőségű készárut lehetne termelni.

A Faipari Kutató Intézet két évig foglalkozott a fajlagos anyagnormák tudományos módszerekkel való megállapításával, s egy évig tartott üzemi kísérletekkel ellenőrizte eredményeit. Az Intézet eredményei és tapasztalatai szerint a termelés mutatószámai a mai műszaki és egyéb adottságokkal, megfelelő munkabéralap esetén a következőképpen javulnának:

	A termék minőségi mutatójának javulása	Az anyagkihasználás javulása (százalék)	A munkabértöbblet
Fűrészáru	0,4	2	20 Ft/m³
Talpfa	0,5	3	30 Ft/m³
Donga	—	2	40 Ft/m³
Friz	0,6	3	60 Ft/m³
Hulladék	—	2,5	55 Ft/m³

100 m³ rönk feldolgozásának alakulása	A mostani árrendszerben százalék	m³	Az átalakított árrendszerben százalék	m³
63 m³ rönkből	68,8 fűrészáru	= 43,34	70,8 fűrészáru	= 44,60
15 » »	69 talpfa	= 10,35	72 talpfa	= 10,80
10 » »	32 donga	= 3,20	34 donga	= 3,40
12 » »	41,5 friz	= 4,98	44,5 friz	= 5,34
Hulladékfeldolgozás	1,5 „	= 1,50	4	= 4,
	Összesen	63,37		68,14

	A 100 m³ rönkből termelt többlet	
	m³	forint
Fűrészáru	1,26	2 293
Talpfa	0,45	870
Donga	0,20	640
Friz	0,36	1 164
Hulladékfeldolgozás	2,50	9 180
Összesen	4,77	14 147

A fenti termelési értéknövekedéshez szükséges munkabértöbblet:

63 m³ rönkből fűrészárutermeléshez	á 20 Ft	1 260 Ft
15 m³ rönkből talpfatermeléshez	á 30 Ft	450 Ft
10 m³ rönkből dongatermeléshez	á 40 Ft	400 Ft
12 m³ rönkből fríztermeléshez	á 60 Ft	720 Ft
100 m³ rönk hulladékának feldolgozásához	á 55 Ft	5 500 Ft
	Összesen:	8 330 Ft

Ha a termelési értéknövekedésből levonjuk a munkabértöbbletet (14,147 forint — 8,330 forint), a jobb anyagkihasználás révén nyert termelési értéknövekedés: *5817 forint/100 m³*. Mivel a fűrészipar 1954-ben 345 000 m³ lombfarönköt dolgoz fel, ez a többlet *20 126 820 forint.* A termékben mutatkozó többlet pedig (100 m³-ként 4,77 m³) összesen: *16,504 m³*. Ezt a mennyiséget most külföldről kell importálnunk.

A 16,504 m³ termék értéke importvonatkozásban jóval nagyobb, mint a termeléséhez felhasznált mintegy 29 millió forint munkabértöbblet (100 köbméterenként 8330 forint).

(A kép azonban még nem teljes, mert csak a lombfűrészáru feldolgozását mutatja meg. A fűrészipar feldolgoz tekintélyes mennyiségű fenyőrönköt is, továbbá a lemezipar is készít lombfarönkből lemezárut. Ezekben az iparágakban az átalakított árrendszer révén bizonyára hasonló eredményeket érhetnénk el.)

A mostani árrendszerben csak veszteséggel termelhetnénk ezt a szelvényárutöbbletet, mert a mai áron a termelési értéknövekedés 100 m³-enkint:

1,26 m³ fűrészáru	à	540 Ft =	680 Ft
0,45 m³ talpfa	à	600 Ft =	270 Ft
0,20 m³ donga	à	880 Ft =	176 Ft
0,36 m³ fríz	à	1 060 Ft =	382 Ft
2,50 m³ hulladék	à	1 210 Ft =	3 025 Ft
		Összesen:	4 533 Ft

Ez az eredmény azonban, mint az előbb láttuk, csak 8330 forint munkabértöbblettel érhető el, tehát a *veszteség* 3797 forint/100 m³; az 1954-ben feldolgozott egész gömbfamennyiségre vetítve pedig 13 137 620 forint. A mostani árakon a 29 millió forint bérköltség ellenében nem sokmillió devizaforint-megtakarítás, hanem veszteség keletkezik. Ezenkívül *látszólag* romlik a vállalati önköltség, s csökken a termelékenység.

Az átalakított árrendszer javítaná a felhasználóipar anyagnormáit is. Nem húnyhatunk szemet afölött sem, hogy a legutóbbi időben a felhasználóipar (a bútoripar, a vagon- és hajóépítőipar, az épületasztalosipar stb.) fajlagos anyagfelhasználási normái jelentősen (20—40 százalékkal) emelkedtek. Ez pedig a felhasznált fűrészáru minőségének romlása miatt következett be. Különösen a méretek állandósága és a felület simasága tekintetében fordulnak elő hibák. Például a 48 mm vastagságú fűrészáruk közt gyakran találhatók 44—52 mm-es darabok, sőt előfordul, hogy ugyanannak, a fűrészáru-darabnak az egyik vége 46 mm, a másik 50 mm. A felület gyakran hullámos, durva megmunkálású. A felhasználó iparnak a fűrészáru felületeiből sima és sík felületeket kell készítenie. Minél egyenlőtlenebb a fűrészáru mérete, s minél durvább a felülete, annál több gyalulási veszteséggel jár a megmunkálása.

Ez a kérdés külön tanulmányt érdemel. E cikk csak azt kívánta bebizonyítani, hogy ha a fűrésziparban anyagmegtakarítást akarunk elérni, akkor gondosan kell tanulmányoznunk termelői árrendszerünk hatását, s úgy kell alakítanunk ezt az árrendszert, hogy *az anyaggal való takarékoskodás az üzemek szempontjából is előnyös, ne pedig hátrányos legyen.*

Barlai Ervin

1944—1954

Adatok hazánk tízéves gazdasági fejlődéséről

(II. A földreform számokban)

Az új, demokratikus magyar kormánynak az ország további gazdasági és politikai fejlődésére döntően ható első belpolitikai intézkedése a *földreform* volt. Ez a rendszabály igen fontos területen, a földtulajdon területén gyökeresen megváltoztatta hazánkban a termelési viszonyokat.

A Horthy-Magyarország földbirtokviszonyait a feudális maradványok nagy súlya, a földbirtok megoszlásának hallatlan egyenlőtlensége és ezzel kapcsolatban a mezőgazdasági népesség nagy tömegének nyomora, földnélkülisége jellemezte. Erről tanúskodnak a birtokviszonyokra vonatkozó 1938. évi adatok.

A mezőgazdasági terület megoszlása

Birtoknagyság kh	A birtokok száma		A birtokok területe		A birtokok átlagterülete kh
	ezrekben	százalékban	ezer kh	százalékban	
0—20	1533	93,8	5135	32,0	3,3
benne 0—5	1185	72,5	1631	10,1	1,4
20—100	89	5,4	3207	19,9	35,9
0—100 összesen	1622	99,2	8342	51,9	5,1
100-on felül	12	0,8	7739	48,1	645
benne 1000 feletti	1,1	0,1	4815	29,9	4500
benne 3000 feletti	0,3	0,03	3520	21,8	11659
Összesen	1634		16081		10,1

A földbirtokmegoszlás kiáltó aránytalanságát mindennél jobban tanúsítja, hogy 300 mammutbirtokosé volt az ország mezőgazdasági területének több mint egyötöde, a több mint egymillió törpebirtokosnak ellenben még félannyi föld sem jutott! A 779 ezer szegényparasztnak pedig földje sem, háza sem, bérlete sem volt. A törpebirtokosok és a nincstelenek létszáma a családtagokkal együtt 3 millióra, hazánk lakosságának majd egyharmadára rúgott. Magyarország legnagyobb földesura a katolikus egyház volt, amely különböző címeken 944 ezer hold földet birtokolt. Eszterházy Pálnak 223 ezer, Festetich Györgynek 69, Eszterházy Móricnak 56, Pallavicini Alfonznak 51, Esterházy Tamásnak pedig 47 ezer holdas birtoka volt.

Az 1945 tavaszán és nyarán végrehajtott demokratikus földreform teljesen megsemmisítette a feudális bir-

tokviszonyokat. A földreform rendkívül nagyarányú volt. Magyarország mezőgazdaságilag művelhető földterületének 34,8 százalékára, kereken 5,600.000 holdra terjedt ki. Ebből 540 ezer holdat (az igénybevett földterület 9,6 százalékát) elkobzás, 5,060.000 holdat (90,4 százalékot) pedig megváltás útján adtak át a földalapnak. Összehasonlítás kedvéért érdemes megemlíteni, hogy a húszas évek elején végrehajtott Nagyatádiféle földreformkor csak a földterület 4 százalékát vették igénybe.

Az igénybevétel különösen ott volt nagyarányú, ahol a nagybirtok a leginkább uralkodott. A földreform az összes földterületnek Fejér megyében 55,8, Somogy megyében 48,4, Nógrád-Hont megyében 43,8, Szabolcs megyében 40,7, Sopron megyében 40,3, Baranya megyében 32,5, Tolna megyében 36,5 százalékát érintette.

Összesen mintegy 70 ezer földbirtokot használtak fel a földreform céljára. Az igénybevett terület művelési ágankint a következőképpen oszlott meg:

Művelési ág	A földbirtokok összes területe ezer kh	Az igénybevett terület ezer kh	Az igénybevett terület az egyes művelési ágak százalékában	Az igénybevett terület százalékos megoszlása
Szántó	9 763	2 879	29,5	51,4
Kert	219	42	19,2	0,8
Rét	1 104	345	31,3	6,2
Szőlő	355	46	13,0	0,8
Legelő	1 701	550	32,3	9,8
Erdő	1 922	1 406	73,1	25,1
Nádas	50	29	58,1	0,5
Terméketlen	967	302	31,2	5,4
Összesen	16 081	5 599	34,8	100,0

A földreform nemcsak a földet vette igénybe, hanem a nagybirtok élő és holt felszerelését, az épületeket, sőt a fellelhető készleteket, vetőmagot és takarmányt is. Az ország 25 megyéjében több mint 1500 kastély és kúria (csaknem 8000 kh parkterülettel) került állami tulajdonba. Ezeket iskola, kórház, üdülő, gyermekotthon stb. céljaira használták fel.

Igénybe vettek mintegy 65—70 millió légköbméternyi épületet, amelyet természetes személyek, szövetkezetek és közületek kaptak meg. Szövetkezeti kezelésbe került 160 szeszgyár, 228 malom, 210 egyéb mezőgazdasági ipari üzem. Ezenkívül 175 különböző kisüzemet (szikvízgyárat, bognár- és kovácsműhelyt) juttattak szövetkezeteknek, illetve közületeknek. A földművesszövetkezetek kaptak továbbá 6950 traktort és gőzekét, valamint 6000 cséplőgépet is. Túlnyomórészt az újbirtokos gazdáknak adtak át ezenkívül 160 ezer kisebb talajművelő gépet és eszközt, úgyszintén 250 ezer egyébfajta kisgépet. A földhivatal számításai szerint az így juttatott javak (épületek, gépek, eszközök stb.) értéke mintegy 18—20 millió mázsa búza értékével egyenlő. Tehát minden egyes földhöz juttatott a földbirtokán kívül közvetlenül vagy közvetve átlagosan még körülbelül 35 mázsa búza értékének megfelelő juttatásban részesült.

★

A demokratikus földreformot maga a nép hajtotta végre. 3200 községben alakultak meg a földigénylő bizottságok, melyekben mintegy 30 ezer igényjogosult paraszt vett részt. A bizottságok összesen 730 425 földigénylőt írtak össze; közülük 663 359 személy minősült igényjogosultnak. Házhelyet összesen 353 210-en igényeltek, közülük azonban sokan föld-

juttatásban is részesültek, s így számuk az igénylők teljes számát csak körülbelül 150 ezerrel növelte.

Az igényjogosultak társadalmi helyzetük szerinti százalékos megoszlása a következő:

mezőgazdasági munkás	40,6
mezőgazdasági cseléd	17,0
törpebirtokos	33,0
kisbirtokos	5,4
egyéb	4,0

Az igénylők a földreform során az alábbi mértékben jutottak földhöz: a mezőgazdasági munkások 48,5, a mezőgazdasági cselédek 53, a törpebirtokosok 55,8 és a kisbirtokosok 20,3 százaléka kapott földet. A juttatottaknak 34,5 százaléka már korábban is gazdálkodott saját vagy bérelt földön. A földreform számainak értékelésekor ne feledkezzünk meg róla, hogy Magyországon hatalmas nincstelen, félproletár szegényparaszti tömeg volt, s az igények kielégítésére kevés föld jutott.

A természetes személyeknek juttatott föld megoszlását főbb foglalkozási csoportok szerint a következő táblázat szemlélteti:

Foglalkozási csoport	A juttatottak száma	A juttatott terület összesen kh	Az egy főre jutó átlagos terület kh
Mezőgazdasági munkások	261 088	1 288 463	4,9
Gazdagági cselédek	109 874	922 255	8,4
Törpebirtokosok	213 930	829 477	3,9
Kisbirtokosok	32 865	143 131	4,4
Szegődményes iparosok és kisiparosok	22 164	53 866	2,4
Képesített gazdák	1 256	14 548	11,6
Erdészeti alkalmazottak	1 164	6 998	6,0
Összesen	642 341	3 258 738	5,1

(Említésre méltó, hogy az ellenforradalmi Nagyatádi-féle földreform során az átlagos juttatott földterület mindössze 1,4 kh volt!)

A földreform során igénybevett összes földterület teljes felhasználását a következő táblázat adatai tüntetik fel:

A felhasználás részletezése	Terület kh	Megoszlási %
Igényjogosult természetes személyeknek kiosztva	3 258 738	58,2
Egyházi célokra juttatva	19 739	0,4
Közlegelők alakítására, illetve kiegészítésére felhasználva	422 496	7,6
Minta-, tan- és kísérleti gazdaságok céljaira juttatva	51 079	0,9
Állami tógazdaságok és nádüzemek céljaira kijelölve	46 542	0,8
Községi, közbirtokossági és állami tulajdonba átadott erdők	1 460 167	26,1
Telepítési célokra felhasználva	91 809	1,6
Házhelyek céljára kiosztva, illetve kijelölve	85 693	1,5
Házhely-csereterületek céljára felhasználva, illetve fenntartva	24 694	0,4
Közcélokra felhasználva	26 152	0,5
Tartalékolt és ki nem osztható (terméketlen) terület	112 536	2,0
Összesen	5 599 645	100,0

A földreform sikeres végrehajtásának következményeképpen gyökeresen megváltozott a földtulajdon megoszlása hazánkban. Teljesen megszüntették a 100 holdnál nagyobb földesúri és a 200 holdnál nagyobb kulákbirtokokat. A földreform után a 100 holdnál nagyobb birtokok területe az egyéni birtokok területének 2,9 százalékára zsugorodott. Nagyon megnőtt a kisbirtokok száma: a magánbirtokok 49 százaléka a 10 holdnál, 70,7 százaléka a 20 holdnál, 83,5 százaléka pedig a 30 holdnál kisebb kategóriába került. A földosztás eredményeképpen a 0—5 holdas kategóriába tartozó parasztgazdaságok száma 220 ezerrel (19 százalékkal), földterületük pedig 1,235.000 holddal (76 százalékkal) nőtt meg. Az 5—10 holdas gazdaságok száma 90 százalékkal, földterületük 130 százalékkal gyarapodott. A 10 holdnál nagyobb gazdaságok földterülete 23 százalékkal növekedett.

A gazdaságcsoportok megoszlása a teljes terület százalékában

Év	0—5 hold	5—10 hold	10—20 hold	20—50 hold	50—100 hold	100—200 hold	200—1000 hold	1000 hold fölött
1935	10,1	9,2	12,9	13,5	6,5	5,0	13,2	29,9
1946	17,9	21,1	17,3	14,7	8,1	4,4	8,4	8,1

A földreform hatására erős középparasztosodási folyamat bontakozott ki. Jól megmutatja ezt az 1935. és az 1949. évi adatok szembeállítása.

A 20 kat. holdnál kisebb gazdaságcsoportok megoszlása

Gazdaságcsoport	Gazdaságok száma			Gazdaságok területe kh		
	1935	1949	Szaporodás 1935-től 1949-ig százalékban	1935	1949	Szaporodás 1935-től 1949-ig százalékban
1—5 kat. holdas gazdaságok.....	484 430	561 209	+ 15,8	1 225 009	1 746 310	+ 42,6
5—10 kat. holdas gazdaságok.....	198 645	385 655	+ 94,1	1 433 510	2 969 544	+107,2
10—20 kat. holdas gazdaságok.....	160 339	203 026	+ 26,6	2 266 451	2 800 715	+ 23,6

A 20 holdnál nagyobb gazdaságcsoportok

	1938		1949	
	száma	területe kh	száma	területe kh
20—100 kat. holdas gazdaságok.....	72 333	2 133 066	72 967	1 687 235
100 kat. holdnál nagyobb gazdaságok	13 294	2 895 432	8 216	475 800

A földreform megvalósításának eredményeképpen Magyarországon megszűnt a nagybirtok, a magyar mezőgazdaság döntően kisparasztivá vált, és megkezdődött az ország demokratikus átalakulása.

R. P. Dutt: Válságban Nagy-Britannia és a brit imperializmus

(Szikra. 1954. 560 oldal)

Palme Duttot, az Angol Kommunista Párt és a nemzetközi munkásmozgalom kiváló teoretikusát már jól ismeri a magyar olvasóközönség magyarul is megjelent munkáiból, valamint a *Tartós Békéért, Népi Demokráciáért* című hetilapban írt cikkeiből. Új könyve — témájánál fogva — méltán kelthet nagy érdeklődést a nemzetközi politika, a világgazdaság és a jelenkori kapitalizmus problémái iránt érdeklődők körében.

A könyv megismerteti az olvasót Nagy-Britannia, az angol nép, az angol gazdasági és politikai élet, az angol munkásmozgalom legfontosabb kérdéseivel, s valamennyi tárgyalt kérdést összekapcsolja a Brit Birodalom problémáival.

A szerző röviden foglalkozik a Brit Birodalom kialakulásával. Elemzi és feltárja a gyarmati rendszer válságának és Nagy-Britannia mai gazdasági és politikai nehézségeinek összefüggését. Megvilágítja az Egyesült Államok és Nagy-Britannia közt kialakult antagonista társasviszonyt. Megmutatja: a haldokló brit imperializmus milyen új taktikához folyamodott indiai uralma megtartása céljából. Részletesen tárgyalja az angol imperializmusnak az afrikai gyarmati kizsákmányolás fokozására irányuló terveit. Leleplezi a Labour-párt imperialista törekvéseit. A könyv zárófejezeteiben felvázolja Angliának a szocializmushoz vezető útját, s foglalkozik Nagy-Britannia és a Brit Birodalom jövőjével.

Palme Dutt művének egyik központi kérdése, hogy a kapitalizmus legrégibb országában, — amely egyszersmind a legnagyobb gyarmatosító világbirodalom is — milyen különleges formák közt mélyült el a kapitalista világrendszer általános válsága. A szerző ennek kapcsán bebizonyítja, hogy a mai Nagy-Britannia növekvő gazdasági és politikai nehézségei az imperialista rendszer csődjéből fakadnak, nem pedig valamiféle ideiglenes, véletlen okokból, amiként azt a burzsoá és a burzsoá érdekeket védő labourista politikusok, közgazdászok állítják. Ezért ezek a nehézségek nem szüntethetők meg néhány átmeneti intézkedéssel. Hasztalan tehát a labourpárti és a konzervatívpárti vezetők minden ilyen irányú próbálkozása. A brit gazdaság és politika mai válságát végérvényesen csak az imperialista bázis megsemmisítése oldhatja meg.

★

A szerző könyve előszavában megmagyarázza, miért tárgyalja együtt Nagy-Britannia és a Brit Birodalom problémáját. Minden marxistának világos, hogy Nagy-Britannia mai válsága csak a Brit Birodalom válságával együtt, egy egységes egész válságaként tárgyalható. De nem világos ez az átlagos angol olvasónak, akinek pedig Dutt elsősorban szánta ezt a művét.

Manapság Nagy-Britannia minden lakosa érzi — írja Dutt —, hogy az idők megváltoztak, hogy Nagy-Britannia világhelyzete már nem a régi. Mégis Nagy-Britannia gazdasági, társadalmi és politikai jövőjének problémáit többnyire még mindig a birodalom problémáitól teljesen függetlenül vetik fel. Általában az a vélemény, hogy a gyarmati problémák, a birodalom kérdései arra a távoli területekkel foglalkozó néhány szakemberre tartoznak, akinek munkája gyakorlatilag alig hat Nagy-Britannia népei mindennapi életének súlyos problémáira. Azért alakult ki ez a vélemény, mert még sokan felülnek a labourpárti és a konzervatív vezetőknek, akik igyekeznek elhitetni az angol néppel, hogy ma már voltaképp nincs is Brit Birodalom, brit imperializmus, hanem helyébe a „szabad" nemzetek „államközössége" lépett.

A magyar olvasónak némileg furcsa, hogy a szerzőnek be kell bizonyítania a Brit Birodalom, a brit imperializmus létét. De az angol olvasóknak ez fontos a megtévesztő burzsoá és jobboldali szociáldemokrata propaganda leleplezése végett. A szerző ezzel kapcsolatban idézi Attleenek egy 1947-ben tett kijelentését: „Ha a mai világban van imperializmus, amin egyes népeknek más nemzetek politikai és gazdasági uralmától való függését értem, a Brit Államközösségben bizonyára hiába keresnők". A Labour-párt urai azóta sem változtatták meg véleményüket a brit imperializmus lényegét illetően.

Dutt bebizonyítja, hogy az angol imperializmus a végső hanyatlás állapotába jutott, de még korántsem pusztult el, s „az új körülményeknek megfelelően igyekszik új meg új formákat és módszereket alkalmazni, de nem azért, hogy öngyilkosságot kövessen el, vagy felszámolja önmagát, hanem hogy így folytassa évszázados törekvését, így akar továbbra is extraprofitot húzni a gyarmati kizsákmányolásból. Egyes helyeken vissza kell vonulnia, ugyanakkor amikor másutt megkísérel előretörni. Az imperializmus haldokló fenevadjából nem lett bárány. Éppen ellenkezőleg, a haldokló fenevad gyakran sokkal elszántabb, vérengzőbb, gátlástalanabb, támadóbb és harciasabb". (45. old.)

A szerző érdekesen fejtegeti azt a kérdést, hogy az imperialista gazdaság, a birodalom kialakulása milyen következményekkel járt az angol nép szempontjából, hogy vajon az angol nép tömegeinek biztosított-e hasznot, amiként azt a monopolisták és szószólóik állítják, akik szeretnék az angol nép szociális és gazdasági jólétének forrásául feltüntetni más népek leigázását és kizsákmányolását.

Kétségtelen, hogy a kizsákmányolók a világ minden részéből befolyt sarcból juttattak morzsákat az angol népnek is, hogy eltérítsék a haladástól, és távoltartsák a szocializmustól. De az angol nép ezért igen drága árat fizetett, a mérhetetlen véráldozat, a szűnni nem akaró gyarmati háborúk és a hatalmas fegyverkezési terhek formájában.

A lakosság arányszámához viszonyítva — amint ez az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságának jelentéséből kiderül — Nagy-Britanniában a legsúlyosabbak a fegyverkezési terhek: 1951-ben Nagy-Britannia ily módon tekintett fegyverkezési terhei 10 százalékkal meghaladták még az Egyesült Államok fegyverkezési terheit is.

Az angol nép a zsákmányból lehulló morzsákért a nemzetgazdaság szervezeti bomlásának, a termelőerők fejlődése megtorpanásának és hanyatlásának formájában is megfizet.

Nagy-Britannia gazdasága mindinkább élősdi gazdaság, amelynek fenntartása egyre nagyobb mértékben függ a külföldről befolyó sarctól. Már az első világháború előtt az angol importnak csaknem kétötöd részét nem az áruexportból fedezték, s ez az arány a második világháború kitöréséig még tovább romlott. Az imperialista fejlődés első szakaszában azonban a külföldi befektetések hasznából, a különféle

pénzügyi ügyletek jutalékaiból és a hajózásból eredő jövedelmek még fedezték ezt az importtöbbletet. De később, a brit gazdaság élősdiségének fokozódása következtében már a külföldi bevételek sem fedezték a megfizetetlen importot. A harmincas évek elejétől kezdve, az 1929—1933. évi világgazdasági válságot követően a fizetési mérlegben tiszta deficit kezdett mutatkozni. Ez a deficit 1938-ban már elérte a 70 millió fontot (a fizetési mérleg deficitjének problémája tehát nem a második világháború után merült fel!). A második világháború után mérhetetlenül meggyorsult a fizetési mérleg deficitjének növekedése. Az 1949—1950-es megtévesztő ideiglenes „talpraállás" után (ezekben az években a fizetési mérleg aktívummal zárult) a deficit 1951-ben 461 millió fontra növekedett. Noha 1952-ben és 1953-ban a belső szükségletek rovására történő export árán sikerült újra bizonyos aktívumot elérni, az 1946 és 1953 közt eltelt hét év tiszta deficitje mégis 471 millió fontra rúgott. A legutóbbi húsz év egész fejlődése tehát azt mutatja — állapítja meg a szerző, — hogy bármilyen ingadozás észlelhető egyik évtől a másikig, ez a deficit mindenkor megoldhatatlan nehézsége marad a mai angol kapitalizmusnak. Ez pedig a brit gazdaság imperialista alapjának megrendüléséről tanúskodik.

Az angol népre háramló káros következmények nemcsak Nagy-Britannia külső gazdasági kapcsolataiban és az ezekből eredő nehézségekben nyilvánulnak meg, hanem közvetlenül belföldi tényekben is: a hazai termelőerők fejlődésének pangásában és a hazai gazdasági és szociális szükségletek elhanyagolásában. Az angol imperialisták tőkéiket mindinkább az országon kívül fektették be, hogy a gyarmati kizsákmányolásból mérhetetlen extraprofitot sajtolhassanak ki. Ennek következtében fokozódott az élősdiség, amelynek jellemző megnyilvánulása: a hazai ipar tespedése, a mezőgazdaság elhanyagolása és pusztulása. Erről tanúskodik többek közt, hogy Nagy-Britannia művelt földterülete 1871—1875 és 1939 közt 18,2 millió acre-ről 11,8 millió acre-re, vagyis több mint egyharmaddal csökkent.

Az angol ipar, amely a XIX. század közepén még a „világ műhelye" volt, már elvesztette vezető helyét a tőkés világgazdaságban. Az Egyesült Államokban a gépi felszerelésnek (az egy munkásra jutó lóerő-értékben kifejezett) színvonala háromszorosa az angliainak. Anglia válsága tehát *egy kapitalista világbirodalom élősdi központjának válsága.*

Amíg a tőkeexport és a sarcból eredő jövedelem szüntelenül emelkedett, addig a brit burzsoázia ellensúlyozhatta a brit gazdaság hanyatlását, fedezhette az egyidejűleg növekvő importtöbbletet. Akkor még úgy tűnhetett, hogy a rendszer sikeres, virágzik, sőt terjeszkedik. Igazi élősdisége és mélyen gyökerező halálos betegsége még nem mutatkozott meg. Ez volt a helyzet Nagy-Britanniában az imperializmus első, 1914 előtti szakaszában.

Nyilvánvaló, hogy a rendszer már ekkor magában hordta a lappangó válság csíráit. A növekvő importtöbblet, amely az ipar és a kereskedelem viszonylagos hanyatlását tükrözte, egyre nagyobb részt emésztett fel a sarcból — a gazdasági egyensúly fenntartásának nélkülözhetetlen forrásából — a rendszer működését biztosító folyamatos tőkeexport rovására. Ezt a lappangó válságot siettették és hozták felszínre az első világháború következményei. A második világháború következményei pedig rendkívüli mértékben meggyorsították a válság kibontakozásának folyamatát.

★

Palme Dutt elemzi az angol imperializmusnak nehézségei leküzdésére irányuló politikáját. E politika legfőbb céljaként — állapítja meg Dutt — fokozni akarják a gyarmati kizsákmányolást, a brit imperialista gazdaság fő forrását.

A második világháború óta eltelt időben ez főként három területen

történt. Az első: *Malájföld.* A második: *a középkeleti olajterületek.* A harmadik: *az afrikai gyarmatok.* Malájföldről eleinte sikerült busás jövedelmet húzni; a függetlenségi háború miatt azonban a jövőbeli helyzet nagyon kétséges, állapítja meg a szerző. A középkeleti olajból származó profitokra súlyos csapást mért az iráni olajipar államosítása, majd az államosítás visszacsinálása után az amerikaiak „betársulása" az iráni olajiparba. Ezért az angol imperialisták mindinkább Afrikára összpontosítják erejüket. „Afrikát tehát — írja Dutt — egyre nyilvánvalóbban minden imperialista tervező és kalandor a jövedelmező gyarmati kizsákmányolás utolsó reményének tekinti". (248. old.)

Az angol imperialisták hangzatos és nagyszabású terveket dolgoznak ki, hogy Afrika „megnyitásával" és „fejlesztésével", „megoldják" egyre mélyülő válságukat, de mint Dutt hangsúlyozza: „ezeknek a ködös álmoknak, egy hanyatló imperialista hatalom ábrándozásainak semmi közük sincsen a valósághoz". (253. old.)

A szerző szerint a következő döntő tényezők hiúsítják meg ezeket a vágyálmokat.

Az első döntő tényező: Afrika természeti és emberi erőforrásainak a gyarmati rendszer okozta fizikai és gazdasági leromlása.

A második döntő tényező: a fokozott gyarmati kizsákmányolásra irányuló káprázatos és nagyon *költséges „fejlesztési" tervek nagyravágyó elképzeléseinek és Nagy-Britannia valóságos gazdasági gyengeségének ellentmondása.* Ezek a tervek arra irányulnak, hogy termőfölddé változtassák a dzsungelt és a vadont. De ehhez olyan óriási beruházások kellenének, amelyek még a legkedvezőbb körülmények közt sem válhatnának gyorsan jövedelmezőkké.

Nagy-Britannia mai problémájának azonban éppen az a lényege, hogy *nincs elegendő tőke* még a szükséges belföldi beruházásokhoz sem, s ezért jelentősen csökkenteni kellett ezeket a beruházásokat. A fizetési mérleg deficitje miatt nem marad jelentős többlet a tengerentúli tőkebefektetések céljaira. Az angol imperialisták fokozott gyarmati kizsákmányolással akarják megszüntetni a fizetési mérleg deficitjét, de nem exportálhatnak annyi tőkét, amennyi terveik sikeres végrehajtásához szükséges lenne. Ebből a hibás körből tehát nem tudnak kiutat találni.

A harmadik, s végeredményben a legdöntőbb tényező: az *afrikai népek szerepe.* Az imperialisták minden terve arra épül, hogy az afrikai népeknek nincs beleszólásuk sorsuk alakulásába. Az afrikai népek fokozott kizsákmányolásának hatására azonban egyre erősbödik e népek nemzeti szabadságmozgalma.

A legutóbbi években sok esemény bizonyítja, hogy Afrikában is érlelődnek a gyarmati forradalom feltételei, és ezért joggal vonja le a következtetést Dutt: „az ‚utolsó remény' földrésze nemsokára az imperialista államok ‚vesztett reményeinek' földrészévé válik". (248. old.)

★

A világpolitika és a világgazdaság szövevényes viszonyaiban való eligazodást nagyon megkönnyíti a szerzőnek az Egyesült Államok és Nagy-Britannia közt kialakult *antagonista társasviszonyról* adott elemzése.

Az angol imperialista vezetők — a szocialista tábor erősödésétől és a gyarmati szabadságharcok kiterjedésétől félve — ma egyre inkább behódolnak az amerikaiak világuralmi törekvésének és alárendelik politikájukat az Egyesült Államok politikájának, jóllehet tudják, hogy az Egyesült Államok a Brit-Birodalom felbomlasztására törekszik.

A szerző ezzel kapcsolatban idézi Churchill kijelentéseit egy 1941-ben Roosevelt elnökkel folytatott megbeszélés alkalmával. „Elnök úr, azt hiszem, Ön fel akarja számolni a Brit Birodalmat. Minden gondolat, amelyet Ön a háború utáni világ szerkezetéről a fejében forgat, erre mutat. Mindazonáltal mi jól tudjuk, hogy Ön a mi egyetlen reményünk...

Ön tudja, hogy mi tudjuk: Amerika nélkül a birodalom összeomlik" (175. old.)

A második világháború után — mint ismeretes — nagyon erőteljesen megindult a Brit Birodalom elleni amerikai offenzíva, s a birodalom sok területén az amerikai imperializmus vette át a vezető szerepet. „A régebbi tulajdonosok ispánokká váltak" — állapítja meg Dutt. (206. old.) Így alakult ki Nagy-Britannia, a dominiumok és az Egyesült Államok mai sajátos antagonista társasviszonya, amelynek jellemzője: Anglia behódolása az Egyesült Államok előtt, de egyúttal a két imperialista hatalom szüntelen viszálykodása.

Az amerikai imperialisták világuralmi törekvéseik során a Brit Birodalom „átvételére" törekszenek. Meg akarják lazítani Nagy-Britannia és gyarmatbirodalma kötelékeit, s másodrendű európai csatlós országgá szeretnék lefokozni Angliát.

Miután a szerző részletesen elemzi az Egyesült Államok világuralmi törekvéseinek eddigi eredményeit, arra a következtetésre jut, hogy a „gyakorlatban Amerika nem veheti át Nagy-Britannia XIX. századi világvezető szerepét, mert a XX. században sem a világ, sem pedig Amerika körülményei nem teszik ezt lehetővé". (210. old.)

Nagy-Britannia XIX. századbeli szabadkereskedelmen alapuló vezető szerepe a civilizáció akkori legfejlettebb és leghaladóbb országának előretörését tükrözte a konzervatív, feudális, bürokrata és zsarnoki rendszerekkel szemben, amelyek az európai földrész nagyobbik részén még mindig ellenálltak a liberális demokrácia egyre erősödő támadásának. A mai amerikai világbirodalom — éppen ellenkezőleg — az egész világ legreakciósabb erőit tömöríti a társadalmi haladás megakadályozása végett.

Nagy-Britannia a világgazdasági felsőbbségéből következő lehetőségeket úgy használta ki, hogy egyrészt a világ legnagyobb hitelezője lett, másrészt viszont a világ legnagyobb importálójává is vált, ezzel szemben elhanyagolta hazai iparát és mezőgazdaságát, amiért ma drága árat kell fizetnie.

Az Egyesült Államok ezzel szemben arra törekszik, hogy egyidejűleg fokozza a kivitelt, mérhetetlenül felduzzassza a hazai termelést és akadályozza a bevitelt. Az Egyesült Államok kivitele 1937-ben 265 millió dollárral, 1938-ban 1,134 millió dollárral múlta felül a bevitelt; 1947-ben ez a többlet 9,607 millióra, 1948-ban 5,544 millióra, 1949-ben pedig 6,200 millióra emelkedett, majd 1950-ben a készletfelhalmozási program hatására ideiglenesen 1,400 millió dollárra csökkent, de 1951-ben ismét felszökött 4,059 millió dollárra.

Mindez pusztítóan hat a kapitalista világgazdaságra, s a *dolláréhségben* jut kifejezésre. A dolláréhség hatására fokozódik az Egyesült Államok és a többi imperialista hatalom ellentéte. „Az amerikai kapitalizmusnak — írja Dutt — fenn kell tartania a hanyatló kapitalista rendet a még meglévő kapitalista világ összes többi országában, ugyanakkor, amikor megfeszített erővel tovább gyengíti és rombolja ugyanazt a rendet, melyet diplomáciája fenn akar tartani". (211. old.)

★

Palme Dutt nagyon figyelemreméltóan fejtegeti Nagy-Britanniának az *Atlanti Szövetségben* való részvételéből fakadó problémákat.

Az amerikai hadászati politika az Atlanti Szövetség keretei közt a következő követeléseket támasztja Nagy-Britanniával szemben. (Megjegyezzük, hogy a második világháború után mind a konzervatív, mind a labourpárti kormány elfogadta ezeket a követeléseket):

1. Nagy-Britannia legyen az az atombomba-támaszpont, amelyről Amerika végrehajtja az európai atombombatámadást.

2. Nagy-Britannia küldjön az európai hadszíntérre nagylétszámú szárazföldi hadsereget.

Ennek a politikának a közvetlen hatása — állapítja meg Dutt — elviselhetetlen terheket ró Nagy-Britannia népeire. Megkívánja, hogy a birodalom amúgyis hatalmas külföldi katonai kötelezettségein kívül még szárazföldi hadsereget is szervezzen és tartson készültségben.

De az amerikai atombomba-stratégia — írja a szerző — végsősoron még fenyegetőbb kilátásokkal „kecsegteti" Nagy-Britanniát, amelyet ez a stratégia az Egyesült Államok fő európai atombomba-támaszpontjává, „elsüllyeszthetetlen repülőgép-anyahajójává" jelöl ki. Az Egyesült Államok ebből a célból katonailag megszállja Nagy-Britanniát, s az ország egész területét amerikai légi és utánpótlási támaszpontokkal hálózza be.

Palme Dutt a „nemzeti öngyilkosság útjának" nevezi azt az utat, amelyen a Brit Birodalom mai urai haladnak. Óva int azoktól a tragikus következményektől, amelyek óhatatlanul bekövetkeznének, ha az amerikai imperialisták egy európai háború esetén Nagy-Britanniát fő atombomba-támaszpontjukként használnák Európa népei ellen.

„A világ többi része — ha megnyomorodva is — végeredményben túlélné az atomháborút. De mi maradna Nagy-Britanniából? Puszta, lakhatatlan rádióaktív romhalmaz és a tengerből kibukkanó bóják, amelyek figyelmeztetik a tengerészeket. ‚Vigyázat! Ne közeledj! Életveszélyes övezet!'

Bizonyos értelemben ez talán ‚megoldaná' Nagy-Britannia világhelyzetének kérdését. Talán békésebb lenne a világ, ha a régi kalózfészek eltűnne a színéről. De kár lenne egy népért, amely évszázadok óta annyit tett, s a jövőben még sokat tehet a civilizáció előmozdításáért, és amelynek fő bűne ma csupán annyi, hogy túlságosan engedékeny, türelmes és túlságosan megbízik vezetőiben, akik nem érdemlik meg bizalmát." (456. old.)

★

Palme Dutt könyve záró fejezeteiben megmutatja, hogy van kiút a Brit Birodalom mai válságából. Ezt az utat az Angol Kommunista Párt *Nagy-Britannia útja a szocializmus felé* című programja jelölte ki. Az angol nép, a birodalom népei, ha ezt az utat választják, lerázzák magukról az imperialista uralom, a kizsákmányolás láncait és Nagy-Britannia ragyogó, boldog jövője felé haladnak.

„Mi lenne hát a jelenlegi birodalom népeinek jövőbeli sorsa, az angol nép és a birodalom többi népének jövőbeli kapcsolata, ha sikerült közös győzelmet aratniuk az imperialista urakon?" (531. old.) — teszi fel végezetül a kérdést Dutt.

A konkrét választ — állapítja meg a szerző — csakis a politikai fejlődés adhatja majd meg. De a válasz fővonásai nem kétségesek. A kommunizmus ellenfelei azt szokták állítani, hogy a kommunista pártnak a birodalommal kapcsolatos politikája „destruktív", hogy a párt összeesküvést sző a „birodalom szétzúzására". Ezek a vádak hamisak, írja Dutt. Kétségtelen, a kommunista politika valóban szét akarja rombolni azt a lehetőséget, hogy egy nemzet elnyomjon, kizsákmányoljon más nemzeteket. De a kommunista politika korántsem akarja szétrombolni a birodalom népeinek történelmileg kialakult kapcsolatait, hanem csak imperialista jellegüktől akarja megfosztani ezeket a kapcsolatokat.

★

Palme Dutt művének néhány kiragadott problémája is jól érzékelteti a könyv nagy tudományos értékét és politikai jelentőségét. A szerző Nagy-Britannia és a Brit Birodalom problémái tárgyalásának keretében elemzi a nemzetközi politika szinte valamennyi főbb kérdését. Olyan könyvet alkotott, amely iránytűül szolgálhat a jelenkori kapitalizmus problémáiban való eligazodáshoz.

Hajós Endre

A szocialista államapparátus munkájának javításáért, az igazgatási költségek csökkentéséért!

(A Kommunyiszt 1954. 16., a Finanszi i kredit SZSZSZR 1954. 3. és a Pravda 1954. november 20., 23., 29. számában megjelent cikkek nyomán)

A szocialista állam a történelemben ismert legmagasabbrendű államtípus. Fölényének egyik bizonyítéka, hogy olyan funkciót is ellát, amelynek ellátására egyetlen mástípusú állam sem alkalmas: irányítja és vezeti a termelőeszközök társadalmi tulajdonára épülő szocialista gazdaságot. Ez a szocialista államnak nem lényegtelen, mellékes, hanem éppen egyik legdöntőbb funkciója.

A szocialista államnak e tevékenysége folytán viszonylag nagyobb apparátusra van szüksége, mint például a burzsoá államnak, amely nem irányítója, hanem ellenkezőleg: eszköze a gazdaságnak. De hibás minden olyan nézet — akár puszta elméleti spekulációból táplálkozik, akár a helytelen gyakorlat igazolását szolgálja, — amely azt hirdeti, hogy a szocializmusban elkerülhetetlen az államapparátus mértéktelen felduzzadása, a bürokrácia elburjánzása. Ennek az ellenkezője az igaz. Lenin, a szovjet állam megalapítója mindenkor hangoztatta az államapparátus szüntelen tökéletesítésének, az ügyvitel egyszerűbbé, szervezettebbé, pontosabbá való tételének roppant nagy fontosságát.

Az államapparátus túlméretezettségének megszüntetése nem elhanyagolható része a szocialista társadalom általános fejlesztésével kapcsolatos feladatoknak. A társadalom termelőerőinek fejlődése sok tekintetben attól függ, hogy a *termelő és a nem termelő dolgozók aránya* hogyan alakul. A szocializmusban, ahol az egész népgazdaság állami terv alapján fejlődik, ez különösen fontos probléma. A terv a szocializmus gazdasági alaptörvénye követelményeinek megfelelően szabja meg a társadalmi tevékenység különböző területein felhasználásra kerülő munkamennyiség arányait. Minél többen dolgoznak a termelésben, s minél nagyobb munkájuk termelékenysége, annál gyorsabban nő a szocialista társadalom vagyona, annál nagyobb lesz a dolgozók jóléte.

Az államapparátus egyszerűsítésének egyik fontos követelménye tehát, hogy az igazgatási szervek állományának csökkentése révén *szakemberek szabaduljanak fel* a termelésben végzendő munkára. Ez teljesen megfelel annak a szocialista elvnek, hogy a társadalmi munkát takarékosan kell felhasználni, s egyszersmind fontos tényezője a szocialista gazdaság rohamos fejlődésének.

Nagyon fontos az államapparátus költségeinek csökkentése azért is, mert ez egyike a *gazdaság belső tartalékainak*. A párt a szocialista építés valamennyi szakaszán nagy jelentőséget tulajdonított — s tulajdonít ma is — az igazgatási költségek csökkentésének, az államapparátus olcsóbbátételének. A pártkongresszusok és a pártkonferenciák határozataiban

számtalan utalást találhatunk arra nézve, hogy az igazgatási költségekkel való legszigorúbb takarékosság: elsőrendű feladat. Lenin már a szovjet hatalom első éveiben a következőket mondotta erről a kérdésről: „Államapparátusunkban a legnagyobb takarékosságot kell elérnünk. Ki kell irtanunk belőle minden nyomát annak a tékozlásnak, amiből oly sokat örökölt a cári Oroszországtól, a cári Oroszország bürokratikus-kapitalista apparátusától." (*Lenin* Művei. 33. kötet. 503. old. Szikra. 1953.) S rögtön meg is mondja, miért fontos ez: „Ha a munkásosztály vezetni fogja a parasztságot, akkor az államháztartásunkban érvényesített nagy és lehető legnagyobb takarékossággal elérhetjük azt, hogy minden, még a legkisebb megtakarítást is félre tudjuk tenni gépi nagyiparunk fejlesztésére, a villamosítás és tőzegtermelés fejlesztésére, a Volhov-művek építésének befejezésére stb. Ebbe és csakis ebbe vessük reménységünket. Csakis így tudunk majd, képletesen szólva, egyik lóról a másikra, mégpedig a nyomorúságos parasztgebéről, a muzsik lováról, a tönkretett parasztország viszonyainak megfelelő takarékosság lováról arra a lóra átnyergelni, amelyet a proletariátus keres és feltétlenül keresnie is kell a maga számára: a gépi nagyipar, a villamosítás, a Volhov-művek stb. lovára... csakis úgy tudjuk egész bizonyosan tartani magunkat, ha apparátusunkat a lehető legnagyobb mértékben megtisztítjuk, a lehető legkisebbre csökkentjük benne mindazt, amire nincs feltétlen szükség." (I. m. 503—504. old.)

Végül, de nem utolsósorban: a túlméretezett létszámok csökkentése rendkívül fontos az államapparátus munkájának hatékonyságát csökkentő *bürokratizmus* megszüntetése szempontjából.

Az SZKP 1926-ban ülésezett XV. konferenciája már fölvetette, hogy a gazdaságossági rendszer érvényesítésekor az önálló elszámolású vállalatok és a költségvetésből finanszírozott szervek dolgozóinak létszámát egyaránt csökkenteni kell, s a bürokratizmus kiirtása céljából egyszerűsíteni kell az egész igazgatási rendszert.

A párt és a kormány azóta is hatalmas erőfeszítéseket tett az igazgatási apparátus megjavítása és olcsóbbítása végett.

A legutóbbi években különösen sok fontos intézkedés történt a bürokratikus, íróasztal mellől való vezetési módszer megszüntetésére, az igazgatási apparátus szerkezetének megjavítására, létszámának csökkentésére, a párhuzamosan működött szövetségi, köztársasági és helyi szervek felszámolására. Ennek eredményeképpen a gazdasági vezetés színvonala emelkedett, s egyszersmind az apparátus olcsóbb lett. A költségvetésből finanszírozott igazgatási szervekre fordított költségvetési kiadások aránya az 1938. évi 4,4 százalékról 1950-ben 3,4 százalékra, 1954-ben pedig 2,5 százalékra csökkent.

Az elért eredmények ellenére az igazgatási apparátus munkájában még nagy fogyatékosságok tapasztalhatók. A szovjet- és a gazdasági funkcionáriusok jelentős része még nem azt tekinti legfontosabb feladatának, hogy a dolgozó tömegeket a párt- és a kormányhatározatok végrehajtására mozgósítsa, hanem ehelyett rengeteg utasítást, határozatot, levelet, beszámolót stb. gyárt és gyárttat. Ez pedig odavezet, hogy felduzzad az apparátus, s ilymódon fölöslegesen sok olyan állami eszközt von el, amely most közvetlenül a népjólét fokozására szolgálhatna. A felduzzadt apparátus egyúttal mértéktelenül sok szakembert von el a vállalatokban, a gép- és traktorállomásokon, valamint a kolhozokban végzendő munkától.

Jellemző, hogy az autó- és traktoripari, a mezőgazdasági gépgyártó és az építőanyagipari minisztériumok rendszerében dolgozó főiskolai képzettségű szakemberek 40 százalékát e minisztériumok központi szervezetei és gyárigazgatóságai foglalkoztatják (1954. április 1-i adatok szerint). A szerszámgépipari és műszergyártási minisztériumok, valamint a helyiipari minisztérium szakemberei-

nek mindössze 24 százaléka dolgozott közvetlenül a termelésben és az építkezéseken. A szakemberek helytelen elosztása természetesen rontja a műszaki vezetés színvonalát, megnehezíti a műszaki fölszerelés teljes kihasználását és általában a vállalatok eredményes termelőmunkáját, mert ellentmondás támad a szüntelenül növekvő technikai lehetőségek és e lehetőségek kiaknázásának foka közt.

A termelőerők fejlesztése megkívánja a szakemberek helyes elosztását. Ezért egyszerűsíteni kell az adminisztratív apparátus munkáját, s javítani szerkezeti felépítését, hogy minél több szakember vehessen részt a közvetlen termelőmunkában. A minisztériumokban és a központi hivatalokban 1952 óta 20,6 százalékkal csökkent a dolgozók száma, de nem történt meg egyidejűleg az apparátus megfelelő átszervezése.

A felduzzadt apparátus, a sok osztály, alosztály stb. megnehezíti az operatív munkát. Több minisztériumban és hivatalban még ma is rossz az arány a vezetők és a dolgozók, vagyis a valóságos ügyintézők közt. Ennek egyik oka a helytelen, sokágazatú szervezet (sokhelyütt ilyen a szervezeti felépítés: főigazgatóság — igazgatóság — osztály — részleg). Például a Szovjetunió kereskedelemügyi minisztériumának 569, villamoserőművi minisztériumának 366 különféle szervezeti egysége van. Sok minisztériumban mindössze 2—3, sőt gyakran csak 1 ember dolgozik egy-egy osztályon, illetve részlegen. A közszükségleti iparcikkek minisztériumában nemrég még 238, az építőanyagipari minisztériumban pedig 145 ilyen apró szervezeti egység volt.

A Szovjetunióban most nagy munka folyik a minisztériumok és a hivatalok központi apparátusainak szervezeti tökéletesítése céljából. Megszüntetik a fölösleges osztályokat, alosztályokat, s módot adnak ez intézmények vezetőinek, hogy tökéletesítsék apparátusuk munkáját, megszilárdítsák a munkafegyelmet, határozottabban érvényesítsék a konkrét vezetés elveit. A hozott intézkedések elsősorban arra irányulnak, hogy megszűnjenek a fölösleges szervek, osztályok stb., helyes arány alakuljon ki a vezető beosztású és a végrehajtó dolgozók közt, s minden egyes dolgozónak pontosan körülhatárolt munkakör jusson. Csak ilyen módon fokozódhat a dolgozók érdekeltsége munkájuk megjavításában, mert az új körülmények közt lemérhetővé válik minden egyes dolgozó munkájának minősége.

A népgazdaság sok területén tapasztalható, hogy túlméretezett, szükségtelenül széttagolt az igazgatási apparátus és amellett túlzottan nagyfokú a centralizáció. Például az olajbányászatban nagyon sok olyan tröszt működött, amely legföljebb 10—12 ipartelep munkáját irányította. Sőt, ezek a trösztök különféle irodákat is szerveztek a termelő vállalatok gazdasági tevékenységének kiszolgálására. Ezzel voltaképp teret engedtek a funkcionális vezetési módszernek, s gyöngítették az egyszemélyi felelős vezetést. A Sztálin ásványolajipari trösztnek 17 irodája működött önálló gazdasági egységként (ellenőrző- és mérőműszerek irodája, építőszerelő iroda, stb.).

Az ásványolajipari minisztérium rendszerében rendkívül sok mérnök, geológus és más szakember végez igazgatási, tehát tulajdonképpen irodai munkát. Ez kedvezőtlenül befolyásolja az olaj önköltségét.

A szénbányászati minisztérium egész sor közbeiktatott hivatal útján igazgatja a bányákat. Például Sztalinóban az ukrán szénbányászati minisztériumon kívül még két kombinát (egy bányászati és egy építőipari kombinát) és a kombinátoknak alárendelt 27 trösztből 10 tröszt működik. A kombinátok és trösztjeik igazgatási apparátusában több mint 4000 ember dolgozik.

Sok párhuzamos szervezet van az anyagi-műszaki ellátásban. A minisztériumok termelési főigazgatóságaival párhuzamosan egyes termelési főigazgatóságokon önálló elszámolású ellátási osztályok is működnek, amelyeknek külön telepeik is vannak. Igen nagy a különféle ellátó irodák és telepek száma. Moszk-

vában a Szovjetunió és az OSZFSZK közszükségleti iparcikkgyártó minisztériumának 33 ellátó szervezete, a Szovjetunió és az OSZFSZK élelmiszeripari minisztériumának pedig több mint 44 ellátó szervezete tevékenykedik. A szénipari minisztérium ellátó hálózata is rendkívül kiterjedt, s több mint 6000 dolgozót foglalkoztat. Gyakran ugyanabban a városban több ellátó szervezet is működik: például Sztalinóban 15, Karagandában 14, Vorosilovgrádban 7.

Az ellátó szervezetek rendszerét mielőbb át kell alakítani, a fölösleges közbülső láncszemeket megszüntetni, e szervezeteket és dolgozóik számát csökkenteni, s szorosabb kapcsolatokat kell létesíteni a fogyasztó és az ellátó (szállító) vállalatok közt.

Az építőipar igazgatásában is sok a fogyatékosság. Több mint 8000 kivitelező szervezet működik; jelentős részüknek nincs megfelelő anyagi-műszaki bázisa és kellő számú szakembere, s így rosszul és drágán dolgozik. Például Szverdlovszkban az építőipari minisztériumnak és a polgári lakásépítési minisztériumnak két-két trösztje van, de rajtuk kívül még 28 építőipari szervezet található a városban; ez utóbbiak egyébként más minisztériumokhoz és hivatalokhoz tartoznak, s közülük nem egy egészen kicsiny szervezet. Halaszthatatlan feladat tehát a kisebb és a párhuzamosan működő szervezetek összevonása.

A különféle közvetett és párhuzamos igazgatási és gazdasági szervezetek összevonása, illetve megszüntetése, az igazgatási apparátusok létszámának csökkentése és a meglévő szervezetek munkájának ésszerűsítése *többmilliárd rubel megtakarítást* eredményez. A fölösleges és a párhuzamos szervezetek felszámolása következtében a Szovjetunió 46 minisztériumának és központi hivatalának 200 főigazgatósága, igazgatósága és önálló osztálya, 147 trösztje, 898 ellátó szervezete és 4500 különféle irodája, kisebb alosztálya szűnik meg.

Az adminisztratív-igazgatási apparátus átszervezése folytán felszabaduló dolgozókat azonnal új munkakörbe kell helyezni. A minisztériumok és a hivatalok vezetőinek, továbbá a párt- és a szakszervezeteknek, valamint a szovjeteknek kell gondoskodniok, hogy a felszabaduló dolgozók az iparban, a mezőgazdaságban, az építkezéseken, illetve a közlekedésben hasznosíthassák ismereteiket. Rendkívül fontos a jó felvilágosító munka és az áthelyezett dolgozók megfelelő anyagi támogatása (a korábbi munkahelyüktől távoleső vállalatokba, szovhozokba és gépállomásokra kerülő dolgozók kéthavi, egyes esetekben pedig háromhavi fizetésüknek megfelelő egyszeri segélyben részesülnek); gondoskodni kell nemcsak a dolgozó, hanem családja utazási költségeinek megtérítéséről is; megmarad a dolgozó jogfolytonossága; akinek nincs szakképzettsége, az résztvehet különféle szaktanfolyamokon, s az oktatás idejére (legfeljebb 3 hónapra) megkapja korábbi bérét.

★

A mostani intézkedések az államapparátus tökéletesítésére irányuló nagyszabású munkának csak a kezdetét jelzik. A minisztériumok, a központi intézmények és más szervezetek vezetői továbbra is gondosan tanulmányozzák az igazgatási munka megjavításának lehetőségeit, s arra törekszenek, hogy a központi hivatalok operatívabban vezessék a gazdasági és a kulturális építőmunkát.

Az átszervezés eredményeképp sok mezőgazdasági és ipari vállalat köztársasági vezetés alá került. Az egyes köztársaságokban néhány új minisztérium alakult (Ukrajnában kohóipari és szénbányászati, Kazahsztanban színesfémkohászati, Azerbajdzsánban ásványolajipari). 24 500 különféle vállalat került át a köztársasági igazgatási szervekhez. Ez a decentralizáció tovább folyik.

A vállalatvezetőknek is foglalkozniuk kell az igazgatási apparátus munkájának ésszerűsítésével, létszámának csökkentésével. A kis vállalatok sokszor a nagyvállalatokat utánozzák, s aránytalanul felduzzaszt-

ják igazgatási apparátusukat. Például a vaj- és sajtiparban egy-egy 10—15 munkással dolgozó üzemnek a mesteren és a laboratóriumi dolgozón kívül igazgatója, technológus főmérnöke, főkönyvelője és könyvelője is van. Az Észt köztársaság tej- és vajiparában az igazgatási apparátus dolgozóinak száma meghaladja a termelőmunkások 60 százalékát, vagyis átlagosan minden három munkásra két irodai dolgozó jut.

A minisztériumok sokszor a termelés méreteinek és a munkások számának mérlegelése nélkül hagyják jóvá vállalataik létszámát. Például a papír- és fafeldolgozóipari minisztérium a leningrádi 3. sz. bútorgyár 657 munkásához 46, a bakui bútorgyár 520 munkásához pedig 72 irodai dolgozót engedélyezett. Sok gépállomáson a munka terjedelmétől elvonatkoztatva, mechanikusan igazodnak a típus-státusokhoz.

Még mindig vannak olyan vállalatvezetők, akik túllépik az igazgatási apparátusra megszabott létszámkeretet, vagy pedig a fizikai munkások létszámjegyzékében bújtatnak el egyes alkalmazottakat. Az élelmiszeripari minisztérium szaratovi zsírkombinátjában 23 létszámon fölüli alkalmazott dolgozott; ezek 1953-ban és 1954 első negyedében 73 000 rubel fizetést kaptak. A sportfelelős üzemvezetőként, a balettmester és a kórusvezető pedig szállítómunkásként szerepelt a létszámjegyzékben. A papír- és fafeldolgozóipari minisztérium tavdai furnirlemez-kombinátjában 30 adminisztratív dolgozó munkásként szerepelt a létszámjegyzékben, a könyvelőség, a személyzeti és a jogi osztály 11 alkalmazottja pedig ipari tanulónak volt feltüntetve.

Az igazgatási költségek csökkentésében nagy felelősség hárul a pénzügyi szervekre. A pénzügyi szerveknek meg kell javítaniuk saját apparátusukat, de egyszersmind aktívabban kell harcolniuk más minisztériumok és hivatalok szervezetének tökéletesítéséért és létszámcsökkentéséért is. A pénzügyi szervek már részben felülvizsgálták saját munkaterületüket, s szervezetük megjavítása, létszámfölöslegük megszüntetése útján 34 000-rel csökkentették dolgozóik számát. A mezőgazdasági adó mérséklésével kapcsolatban csaknem felére csökkent az adóbeszedők száma.

A pénzügyi szervek munkája nem hibátlan; ezek a szervek nem vizsgálják meg kellő alapossággal az egyes szervezetek munkáját, felépítését és létszámát; sokszor minden törvényes alap nélkül jóváhagyják a létszámok és a munkabértételek felemelését. Gyakran tüzetesen ellenőrzik ugyan a kisebb vállalatokat, a nagyobb vállalatok revízióját ellenben gondatlanul végzik. A pénzügyi szerveknek jobban hasznosítaniuk kell az ellenőrzési anyagokat, több javaslatot kell előterjeszteniük az apparátusok olcsóbbítására, nagyobb gondot kell fordítaniuk a létszámfegyelem és az igazgatási kiadások ellenőrzésére.

★

Az igazgatási apparátus átalakítása lehetővé teszi, hogy a minisztériumok és a hivatalok közelebb kerüljenek a termeléshez, operatívabban vezessék a vállalatokat, rendszeresebben ellenőrizzék a népgazdasági terv teljesítését. Ebből a szempontból nagy fontosságúak a helyi és a központi gazdasági vezetők jogkörének kibővítésére, a termelési és a pénzügyi tervezés egyszerűsítésére és a beszámolók számának csökkentésére irányuló intézkedések.

A Szovjetunió miniszterei már tavaly nagyobb jogot kaptak az anyagok, a munkaerő és a pénzkészletek tervezésére és felhasználására. Ennek eredményeképp megjavult a gazdaság operatív vezetése, megnövekedett a vezetők felelőssége.

A minisztériumok javítsák meg tervező munkájukat, s a vállalati terv legfontosabb mutatóira összpontosítsák figyelmüket. A tervezés egyszerűsítése lehetőséget ad erre. Az 1955. évi állami népgazdaságfejlesztő tervben a jóváhagyandó mutatók száma 46 százalékkal csökkent 1954-hez képest; az ipari termelés cikklistájával kapcsolatos mutatók száma pedig 52 százalékkal lett ke-

vesebb. Ennek megfelelően csökkent a minisztériumok és a többi igazgatási szerv tervmutatóinak száma is. A pénzügyi tervezéssel és a bevételi-kiadási mérleg összeállításával kapcsolatban is kevesebb mutatószámot kell használni.

A kormány lényegesen megváltoztatta a vállalati műszaki-termelési-pénzügyi tervek kidolgozásának és jóváhagyásának rendjét. Régebben többször kidolgozták és jóváhagyás előtt jónéhányszor megváltoztatták ezeket a terveket. E tervek kidolgozása sok vállalati mérnököt, tervezőt és más dolgozót hosszú időre elvont a tervteljesítés munkájától. Az új rendszer szerint a vállalatok csak a legszükségesebb mutatók tervszámításait mutatják be a minisztériumoknak; a minisztérium pedig csupán a következő legfontosabb mutatókat hagyja jóvá: a vállalati termelés értékben és természetben, az anyag- és a berendezésfelhasználás legfontosabb mutatói, a munkások és az alkalmazottak száma és a béralap, a munkatermelékenységgel, a termelési költséggel, a befejezett termelés önköltségével és az önköltség csökkentésével kapcsolatos feladat, a nagyszériában és a tömegtermelésben készített gyártmányok értéke, a bevételi és kiadási mérleg.

A műszaki-termelési-pénzügyi tervet a vállalat igazgatója hagyja jóvá, s csak ellenőrzésre mutatja be a felsőbb szerveknek. Ezt a tervet egyébként az állami népgazdaságfejlesztő terv jóváhagyását követő másfél hónap alatt jóvá kell hagyni.

A számviteli munka rendezése szintén fontos feladat. A számvitel és a statisztika túlméretezett és bonyolult. A szerszámgépgyártó minisztérium még az idén júniusban is beszámolókat kért vállalatait ól a szolgálati kutyák és a növendékállatok számáról, a tűzbiztonsági intézkedésekkel kapcsolatos megbeszélésekről. A geológiai minisztérium nem is olyan régen 12 különféle beszámolójelentést használt a szocialista verseny nyilvántartására; ezeken a jelentéseken egy évre kivetítve 5864 különféle mutató szerepelt.

A legutóbbi időkben határozott intézkedések történtek az állami statisztikai és könyvelési beszámolók rendszerének egyszerűsítése végett. A statisztikai beszámolók száma egyharmadra, a periódikus (vállalati) könyvelési beszámolóké kevesebb, mint felére csökkent, s csaknem egyötödére szűkültek a kolhozok beszámolói.

Természetesen még továbbra is sok lehetőség van a beszámolók és a számvitel egyszerűsítésére. Az illetékes hivataloknak továbbra is törekedniük kell, hogy megszüntessék a fölösleges munkákat, s a gazdaságvezetés valódi követelményeihez igazítsák a számvitelt. Még mindig rendkívül bonyolult a munka és a munkabér számvitele. Ennek egyik oka a különféle tarifatételek és tarifatáblázatok sokasága, általában a bérezés nagyfokú bonyolultsága.

★

A szovjet állam, különösen a legutóbbi években, hatalmas eredményeket ért el a Szovjetunió valamennyi nemzete jólétének fokozásában, kulturális és szociális igényeinek mind teljesebb kielégítésében. Ezeket az eredményeket jórészt azért érhette el, mert mindenkor saját apparátusa munkájának jobbátételére törekedett, arra, hogy valamennyi szovjet igazgatási szerv tevékenységének alapelve a lakosság, a dolgozó nép szolgálata legyen. A legutóbbi időben hozott új és a korábbiaknál is jelentősebb intézkedések megmutatják, hogy a szovjet igazgatási apparátus tökéletesítésének még nagy lehetőségei vannak. Ezek a lehetőségek a szocialista állam vitathatatlan felsőbbrendűségét fejezik ki, de ezt tükrözik az eddig végrehajtott intézkedések irányelvei is. Az igazgatási apparátus megjavítását célzó program sikeres megvalósításának eredményeképpen megszűnnek, vagy legalábbis nagyon lecsökkennek a bürokratikus sallangok, kiválóan képzett és hivatásuknak megfelelő munkakörbe kerülő szakemberekkel erősödik a termelés szférája,

s a lakosság szükségleteinek közvetlenebb kielégítésére fordítható hatalmas összegek szabadulnak fel.

Az igazgatási apparátus egyszerűsítésére, tökéletesítésére és olcsóbbítására tett intézkedések tanulságait nekünk is mindenképpen hasznosítanunk kell a magyarországi konkrét viszonyok tüzetes elemzése alapján. A fokozott takarékosság és ésszerűsítés *lehetősége* a szocialista típusú állam természetében rejlik. Ezek a lehetőségek tehát nálunk lényegében éppúgy megvannak, mint a Szovjetunióban. A takarékosság és az ésszerűsítés *szükségességét* pedig hatalmasra növelik ezen a területen is elkövetett hibáink. Államigazgatási szervezetünk létszáma rendkívül megduzzadt, a felső- és a középfokú irányító szervek száma mértéktelenül megnövekedett, költségvetési kiadásaink növekedési üteme elszakadt a nemzeti jövedelemétől, de vállalatainkban is helytelen irányba tolódott el a termelő és a nemtermelő dolgozók aránya.

A párt és a kormány ezért tartotta szükségesnek a racionalizálási munka megindítását. A konkrét racionalizálási intézkedések azonban eddig még nem hozták meg a várt eredményeket. A túlzott központosítás megszüntetésében ugyan már némileg előbrejutottunk, de a túlméretezett szervek létszámának csökkentésében és a fölösleges szervek megszüntetésében még csak a kezdetén tartunk. Apparátusunk egyszerűsítésének munkája még nem szolgálja eléggé termelésnövelési, önköltségcsökkentési feladataink maradéktalan megoldását. Például nem sikerült még mindenütt kialakítanunk azokat a helyes iparszervezeti formákat, amelyek nagyon előmozdíthatnák a termelési költségek csökkenését, márpedig ez utóbbi döntően fontos — de sajnos, nem mindenkor eléggé értékelt — feltétele az életszínvonal emelésének. Mezőgazdaságunk fejlesztését is fékezi, hogy kiváló mezőgazdasági szakembereink javarésze adminisztratív munkakörben, a minisztériumok és a tanácsok apparátusában dolgozik, holott a termeléshez közelebb kerülve sokkal közvetlenebbül és többet használhatnának. A szakemberek termelőmunkára való felszabadítása egyébként nemcsak a mezőgazdaságban történik vontatottan, hanem a népgazdaság egyéb fontos területein is. Például a tervező-, a kutató- stb. intézetek még ma is túlzottan sok olyan szakembert kötnek le, akikre pedig a termelőmunkában égető szükség lenne.

Mindezek a fogyatékosságok meglehetősen emlékeztetnek a Szovjetunióban is tapasztalt, de javarészt már megszüntetett hibákra. Vannak azonban egyéb hibáink is. Ilyen például az a jelenség, hogy a különféle hivatalok, intézmények, vállalati szervek szinte „megszállták" az egyes megyei és járási székhelyeket. További ilyen, a közigazgatási határok „fetisizálásából" eredő hiba, hogy igen sok megyeszékhelyen egy és ugyanazon hivatalnak, intézménynek megyei, városi és járási szervei, a járási székhelyeken pedig helyi és járási szervei működnek, ami természetesen rengeteg fölösleges nemtermelő dolgozó megokolatlan foglalkoztatásához, az állami eszközök tűrhetetlen pazarlásához vezet.

A Magyar Dolgozók Pártjának központi vezetősége 1954. október elejei ülésén hozott határozatában az új szakasz politikája és gazdaságpolitikája maradéktalan megvalósulásának szempontjából fontos feladatul tűzte ki az összes említett fogyatékosságok megszüntetését, és az adminisztratív munkakörökből a fölösleges munkaerő átirányítását elsősorban a rendkívül nagy munkaerőhiánnyal küzdő építőiparba és a mezőgazdaság szocialista szektorába. Mindez az anyagi értékeket termelő munkáskezek szaporításával reálisabb alapokra helyezi terveink teljesítését, a népgazdaság arányos fejlesztését, s hathatós eszközévé válik az életszínvonal általános emelésének. E feladat gyors és sikeres megoldását mindenképpen előmozdítja a szovjet tapasztalatok körültekintő tanulmányozása.

K. T.

Magyar nyelven megjelent gazdasági tárgyú könyvek

Arányi Emil—Balog Gyula—Szikinger István: Statisztikai példatár. (Belkereskedelmi statisztika.) Statisztikai Kiadó. 1954. 192 old.

Az I., II., III. Internacionálé. A kommunista és munkáspártok. Szikra. 1954. 374. old.

Az SZKP kongresszusainak, konferenciáinak és központi bizottsági plénumainak határozatai II. rész. Szikra. 1954. 800 old.

Az SZKP kongresszusainak, konferenciáinak és központi bizottsági plénumainak határozatai III. rész. Szikra. 1954. 720 old.

Állattenyésztéstan. Mezőgazdasági Kiadó. 1954. 543 old.

Bakos György—Erős Gyula—Lukács Andor: A belkereskedelem gazdasági tevékenységének elemzése. Pénzügyi Kiadó. 1954. 304 old.

Baranyai István—Zafir Mihály: A belkereskedelmi áruforgalom elemzése. Statisztikai Kiadó. 1954. 192 old.

Csikós Nagy Béla: Helyi iparunk a fejlődés útján. Könnyűipari Kiadó. 1954. 313 old.

Ferenci Tibor: Kisipari szövetkezetek gazdasági tervezése. Könnyűipari Kiadó. 1954. 192 old.

Győri György: Százhetven esztendő. (A Goldberger textilgyár és a Kelenföldi Textilkombinát története.) Népszava Kiadó. 1954. 224 old.

Kaszimovszkij: A takarékosság a szovjet népgazdaság felemelkedésének legfontosabb eszköze. Szikra. 1954. 144 old.

Lenin Művei 11. kötet. Szikra. 1954. 560 old.

Lenin Művei 12. kötet. Szikra. 1954. 556. old.

Lenin Művei 13. kötet. Szikra. 1954. 608 old.

Lomb Pál: Gépsorozatok tervezése. Tervgazdasági Kiadó. 1954. 192 old.

Lukács Andor: Költséggazdálkodás a kereskedelemben. Kereskedelmi Kiadó. 1954. 256 old.

Magyari András: Állattenyésztéstan (2. kiadás). Mezőgazdasági Kiadó. 1954. 544 old.

Mao Ce-tung Válogatott Művei 4. kötet. Szikra. 1954. 672 old.

Mészáros Sándor: A szovjet fogyasztási szövetkezetek tapasztalatai. Kereskedelmi Kiadó. 1954. 208 old.

A minisztertanács bértitkárságának munkaközössége: Munkanormák készítése. Tervgazdasági Kiadó. 1954. 320 old.

Ricardo: A politikai gazdaságtan és az adózás alapelvei. Akadémiai Kiadó. 1954. 272 old.

Szira Tamás és szerzőtársai: Az anyaggazdálkodás. Statisztikai Kiadó. 1954. 192 old.

Tószegi Zoltán: Az állami gazdaságok állattenyésztési dolgozói bér- és prémiumrendszerének alkalmazása. Tervgazdasági Kiadó. 1954. 192 old.

Varga János—Tóth Gyula: Raktározás és raktárgazdálkodás. Tervgazdasági Kiadó. 1954. 357 old.

Vorosilov: Cikkek és beszédek. Szikra. 1954. 800 old.

Vállalati pénzügyi dolgozók kézikönyve. (Utánnyomás.) Pénzügyi Kiadó. 1954. 240 old.

Külföldön megjelent gazdasági tárgyú könyvek

Borst Manfred: Der wirtschaftliche Aspekt der amerikanischer Deutschlandpolitik während des zweites Weltkriegs und nachher. (Az amerikaiak második világháború alatti és utáni németországi politikájának gazdasági vonatkozásai.) Thübingen. A jog- és közgazdaságtudományi egyetem kiadója. 1954. 170 old.

Études européennes de population, main d'oeuvre, emploi, migrations, situation et perspectives. (Az európai népesedésről, munkaerőről, foglalkoztatottságról, népmozgásról, továbbá az európai helyzetről és távlatokról szóló tanulmányok.) Párizs. Az Országos Népességtudományi Intézet kiadója. 1954. 439 old.

Glover John Desmond: The attack on big business. (A nagytőke ellen intézett támadás.) Boston. Harvard egyetem kiadója. 1954. 391 old.

Handbuch für den Arbeitsschutz. Hrsg. Ministerium für Arbeit der Regierung der Deutschen Demokratischen Republik. (A munkavédelem kézikönyve. A Német Demokratikus Köztársaság Munkaügyi Minisztériumának kiadványa.) Berlin. Deutscher Zentralverlag. 1954. 450 old.

Jagan Cheddi: Forbidden Freedom. The story of British Guyana. Foreword by Tom Driberg. (Megtiltott szabadság. Brit-Guiana története. Tom Driberg előszavával.) New York. International Publishers. 1954. 196 old.

Kirk George Edward: The Middle East 1945—1950. Issued under the auspices of the Royal Institute of International Affairs. (A Távol-Kelet 1945—1950 közt. Készült a Királyi Külügyi Intézet irányításával.) Oxford. 1954. 344 old.

Kolhozi i MTSz. O peredovih szelszkohozjajsztvennih artyeljah i masinnotraktornih sztancijah Moszkovszkoj oblasztyi. (A kolhozok és a gépállomások. A moszkvai terület élenjáró kolhozai és gép- és traktorállomásai.) Moszkva. Moszkvai Munkás Kiadó. 1954. 184 old.

Korejszkaja Narodno-Gyemokratyicseszkaja Reszpublika. (A Koreai Népi Demokratikus Koztársaság.) Moszkva. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának kiadója. 1954. 446 old.

Lajugie Joseph: Les Doctrines économiques. (A közgazdasági elméletek.) Párizs. Francia Egyetemi Kiadó. 1954. 136 old.

L'économie de l'Union française d'outre-mer. Introduction par Gaston Leduc. (A Francia Unió tengerentúli területeinek gazdasága. Gaston Leduc bevezetőjével.) Párizs. Librairie du Recueil Sirey. 1954. 280 old.

Post Keynesian economics. Editor Kurihara Kenneth K. Essays by 17 economists. (A Keynes utáni közgazdaságtan. 17 közgazdász tanulmánya. Szerkesztette: Kurihara Kenneth K.) New Brunswick. Rutgers University Press. 1954. 460 old.

Prijmak I. A.: Tyehnyicseszkoje normirovanyije na predprijatijah csernoj metallurgii. (Műszaki normázás a vaskohászati üzemekben.) Moszkva. Kohászati Kiadó. 1954. 180 old.

Production, contrôle et distribution des semences dans les pays européens. (A vetőmagok termelése, ellenőrzése és elosztása az európai országokban.) Párizs. A Gazdasági Együttműködés Európai Szervezetének (OEEC) kiadója. 1954. 207 old.

Szergejev M. J., Palladov Sz. Sz., Novogyerzskin P. I. és szerzőtársaik: Tovarovegyenyije promislennih tovarov. (Az iparcikkek áruismerete.) Moszkva. Állami Kereskedelmi Kiadó. 1954. 664 old.

Trudi po isztorii tyehniki. (A technika történetéről szóló munkák.) Moszkva. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Kiadója. 1954. 116 old.

Voproszi polityiki i ekonomiki szovremennoj Japonii. (Japán mai politikai és gazdasági problémái.) Moszkva. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Kiadója. 1954. 180 old.

A Szovjetunió Tudományos Akadémiája közgazdasági intézetének a tőkésországok gazdasági kérdéseivel foglalkozó kiadványai

A KAPITALIZMUS ÁLTALÁNOS VÁLSÁGÁNAK KÉRDÉSEI. Cikkgyűjtemény. Akadémiai Kiadó. 1953. 237 oldal.

A cikkgyűjtemény rengeteg tény elemzése alapján megmutatja, hogyan mélyült el a kapitalizmus általános válsága a második világháború után. Az első cikk a modern kapitalizmus gazdasági alaptörvényével foglalkozik. A második a gazdasági fejlődés két ellentétes irányáról szól. A harmadik az egységes világpiac szétesésének problémáját tárgyalja. A következő cikkek megvizsgálják az imperializmus gyarmati rendszerének elmélyülő válságával és az imperialista táborhoz tartozó országok gazdaságának militarizálásával összefüggő problémákat, foglalkoznak a tőkekivitellel mint a monopóliumok maximális profitját biztosító egyik igen fontos eszközzel amelyet a monopóliumok felhasználnak a gyarmati és a függő országok leigázására és rendszeres kirablására. Ezek a cikkek kifejtik, hogy a modern kapitalizmus gazdasági alaptörvényének hatására fokozódik a dolgozó tömegek relatív és abszolút elnyomorodása, s méginkább kiéleződik az osztályharc.

AZ IMPERIALISTA GYARMATI RENDSZER VÁLSÁGÁNAK ELMÉLYÜLÉSE A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN. Cikkgyűjtemény. Állami Politikai Kiadó. 1953. 606 oldal.

A cikkgyűjtemény megmutatja, milyen hatalmas demokratikus átalakuláson mentek át azok a keleti országok (a Kínai Népköztársaság, a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság és a Vietnami Demokratikus Köztársaság), amelyek a második világháború után kiszakadtak a tőkés rendszerből; a gyűjtemény ismerteti azoknak a népeknek a forradalmi harcát is, amelyek még nem szabadultak meg a gyarmati rabságból.

Az egyes cikkek címe: A gyarmati és a félgyarmati országok nemzeti felszabadító mozgalma; A népi demokrácia győzelme Kínában; A koreai nép harca az imperialista agresszorok ellen; Vietnam, Patet-Lao és Khmer népeinek sikerei a szabadságért és a függetlenségért vívott harcban; India népeinek nemzeti felszabadító harca; A nemzeti felszabadító mozgalom és a békeharc az Arab-Keleten; Latin-Amerika népeinek harca a függetlenségért, a demokráciáért és a békéért; Imperialista vetélkedés Afrikában és az afrikai népek nemzeti felszabadító mozgalma.

IMPERIALISTA HARC AFRIKÁÉRT ÉS A NÉPEK FELSZABADÍTÓ MOZGALMA. Cikkgyűjtemény. Akadémiai Kiadó. 1953. 314 oldal.

A cikkgyűjtemény az imperialisták Afrikáért vívott harcának fényében ismerteti az afrikai népek nemzeti szabadságharcát, amely a háború utáni években gyorsan fejlődik. Az egyes cikkek beszámolnak az imperialista ellentmondásokról és az imperialista országoknak az afrikai gyarmatokért vívott harcáról.

A gyűjteményes munka cikkeinek címe: A gyarmati rendszer válságának elmélyülése és az imperialisták vetélkedése Afrikában; Az afrikai népek az imperializmus igájában; Az imperialisták harca Francia Észak-Afrikáért és a népek felszabadító mozgalma; Egyiptom és a brit gyarmati politika válsága; A Délafrikai Szövetség népeinek harca a függetlenségért és a szabadságért; Brit Kelet-Afrika az angol imperializmus igájában; Az angol imperializmus manőverei Nyugat-Afrikában; Francia Nyugat-Afrika és Francia Egyenlítői Afrika népeinek harca a második világháború után; Belga Kongó — az imperialista vetélkedések tárgya; Az imperialisták harca a volt olasz gyarmatok felosztásáért; Az afrikai portugál gyarmatokért vívott imperialista harc kiéleződése.

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK GAZDASÁGÁNAK MILITARIZÁLÁSA ÉS A DOLGOZÓK HELYZETÉNEK ROMLÁSA. (Kollektív munka.) Akadémiai Kiadó. 1953. 384 oldal.

A szerzők megvizsgálják azokat a gazdasági és politikai tényezőket, amelyek a háború után az amerikai imperializmus militarizmusára és agressziójára vezettek. Az első fejezet megmutatja, hogyan hat a modern kapitaliz-

mus gazdasági alaptörvénye az amerikai gazdaság militarizálódására. A második fejezet elemzi az amerikai ipar, különösen a feldolgozó ipar militarizálásának folyamatát. Megmutatja, hogyan hat az amerikai gazdaság militarizálása a belső piac szűkülésére és a tőkés újratermelés egész folyamatára. A harmadik fejezet foglalkozik a gazdaság militarizálásának és az amerikai agrárválság elmélyülésének kérdéseivel, megmutatja a mezőgazdasági ágak aránytalanságainak növekedését és az egész mezőgazdaság mindinkább fokozódó általános hanyatlását. A negyedik fejezet a militarizálással és az adóterhek növekedésével összefüggésben elemzi az Egyesült Államok pénzrendszerének helyzetét. Az ötödik és a hatodik fejezet megmutatja, hogyan fokozódik az amerikai munkások és farmerek abszolút és relatív elnyomorodása a gazdaság militarizálása és a fegyverkezési hajsza következtében. A hetedik fejezet az amerikai imperializmus külföldi terjeszkedéséről és az Egyesült Államokat kiszolgáló tőkésországok gazdaságainak militarizálásáról szól. A nyolcadik fejezet tárgyalja az Egyesült Államok gyarmati terjeszkedését és az imperialista ellentétek kiéleződését, s feltárja az Egyesült Államok gyarmati politikájának jellemző sajátosságait. A kilencedik fejezet tárgya: Amerika egész társadalmi és politikai életének militarizálódása és fasizálódása. Az utolsó fejezet foglalkozik az imperialista burzsoázia és a munkásosztály növekvő osztályellentéteivel, az amerikai népnek a fasizmus ellen, a békéért és a szabadságért vívott harcával. Ez a fejezet hangsúlyozza az Egyesült Államok Kommunista Pártjának, az amerikai munkásosztály és minden amerikai dolgozó harcos élcsapatának különleges szerepét abban a harcban, amelyet az amerikai nép vív a békéért, a demokráciáért és az új háborús veszély elhárításáért.

A TŐKÉSORSZÁGOK GAZDASÁGA A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN.* Statisztikai gyűjtemény. Akadémiai Kiadó. 1953. 292 oldal.

A statisztikai gyűjtemény rendszerezett és általánosított adatai illusztrálják a modern tőkés gazdaság legjellemzőbb folyamatait és a második világháború után bekövetkezett leglényegesebb változásait. A gyűjteményes munka tájékoztat a tőkésországok lakosságáról és területéről, iparáról és közlekedéséről, mezőgazdaságáról, állami pénzügyéről, valutájáról és külkereskedelméről, továbbá dolgozóik helyzetéről és osztályharcáról.

* Erről a gyűjteményről a *Planovoje Hozjajsztvo* 1954. évi 2. számában és a *Voproszi Ekonomiki* 1954. évi 6. számában jelent meg ismertetés.

I. Bljumin. ANGLIA MODERN BURZSOÁ POLITIKAI GAZDASÁGTANÁNAK BÍRÁLATA. Akadémiai Kiadó. 1953. 357 oldal.

A monográfia feltárja az angol burzsoá közgazdászok „elméleteinek" tudományellenes jellegét. Megmutatja, hogy az angol burzsoá közgazdászok a két rendszer harcának viszonyai közt olyan kutatásokat végeznek, amelyek védelmezik az imperialisták érdekeit és a munkásság ellen irányulnak. A könyv bírálja Anglia mai burzsoá közgazdászainak a legfontosabb társadalmi és gazdasági problémákra vonatkozó „elméleteit". Ezek a problémák a következők: a tőkés monopóliumok, a munkabér és a munkanélküliség, a gazdasági túltermelési válságok és az infláció; a gyarmati politika, a háborúk és a gazdaság militarizálása.

M. Danilevics. A LATINAMERIKAI ORSZÁGOK MUNKÁSOSZTÁLYÁNAK HELYZETE ÉS HARCA.* Akadémiai Kiadó. 1953. 383 oldal.

A könyv hét fejezetre oszlik: Latin-Amerika az amerikai monopóliumok igájában; Az osztályerők viszonya a latinamerikai országokban; A munkásosztály abszolút és relatív elnyomorodásának fokozódása; A latinamerikai országok munkásmozgalma a kapitalizmus általános válságának első szakaszában; A latinamerikai országok szakszervezeti mozgalma a kapitalizmus általános válságának mostani, második szakaszában; A Kommunista Párt — az imperializmus és a feudalizmus ellen irányuló mozgalom vezető ereje; A munkásosztály vezető szerepe az imperializmus ellen, a nemzeti függetlenség kivívásáért és a dolgozók létérdekeinek védelméért vívott harcban.

I. Dvorkin. A JOBBOLDALI LABOURISTÁK IDEOLÓGIÁJA ÉS POLITIKÁJA A MONOPÓLIUMOK SZOLGÁLATÁBAN. Állami Politikai Kiadó. 1953. 472 oldal.

* A könyvről a *Kommunyiszt* 1954. évi 7. számában jelent meg ismertetés.

A monográfia feltárja a labouristák politikájának és ideológiájának gyökereit, megmutatja a labourista álszocializmus valódi tartalmát, leleplezi azt a marxizmusellenes ideológiát, amely mostanában valamennyi jobboldali szociáldemokrata párt ideológiájává vált. A könyvnek bevezetése és kilenc fejezete van: A jobboldali labouristák igazi arca; A fábiánus opportunizmustól a „demokratikus szocializmusig"; A labourista nacionalizálás lényege és eredményei; A jobboldali labouristák az „ellenőrzés", a „teljes foglalkoztatottság" és a „tervezés" zászlaja alatt a monopóliumokat szolgálják; A dolgozók elnyomorodásának fokozódása és a monopóliumok profitjának növekedése a labourista „jövedelemkiegyenlítés" leple alatt; A jobboldali labouristák a gyarmati kizsákmányolás védelmezői; A jobboldali labouristák a nemzetközi imperializmus terveinek támogatói; A „demokratikus szocializmus" csődje és a Labour Párt válsága; Nagy-Britannia Kommunista Pártjának harca a békéért, a demokráciáért és a munkásosztály egységéért.

N. Mnogoletova. AZ AMERIKAI MONOPÓLIUMOK GAZDASÁGI TERJESZKEDÉSE. Akadémiai Kiadó. 1953. 264 oldal.

A könyvben tárgyalt fontosabb problémák: az amerikai nehézipari monopóliumok külföldi terjeszkedésének gyökerei; az amerikai monopoltőke más országokba való behatolásának módszerei, más országok népeinek leigázása és kirablása a maximális profit megszerzése céljából. A könyv adatai azt bizonyítják, hogy az Egyesült Államokban különösen kiéleződött a termelés társadalmi jellege és az elsajátítás magánformája közt lévő ellentmondás. A szerző megmutatja, hogy a monopóliumok mind nagyobb fegyverkezési kiutalások kicsikarásával agresszív háborúk kirobbantásának útjára taszítják az amerikai kormányt. A könyvből kitűnik, hogy a gazdaság militarizálása miatt rendkívül megromlott az amerikai nép többségének anyagi helyzete. A szerző foglalkozik az amerikai munkásosztály sztrájkmozgalmával, s megmutatja, hogyan harcol a munkásosztály az életszínvonalának csökkentésére és demokratikus szabadságjogainak megnyirbálására törekvő monopóliumok ellen.

G. Oborina. OLASZORSZÁG MUNKÁSOSZTÁLYÁNAK HELYZETE ÉS HARCA A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN. Akadémiai Kiadó. 1953. 192 oldal.

A könyv fontosabb fejezetei: Az olasz burzsoá kormány nemzetáruló politikájának vészes következményei Olaszországban; Az olasz munkásosztály elnyomorodásának fokozódása az olasz nagytőke amerikai parancsra folytatott nemzetellenes politikájának következtében; Az olasz dolgozók harca a kommunista párt vezetésével a nemzeti függetlenségért, a békéért és a demokráciáért.

M. Szmit. A MUNKÁSOSZTÁLY HELYZETE AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN, ANGLIÁBAN ÉS FRANCIAORSZÁGBAN A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN. Állami Politikai Kiadó. 1953. 263 oldal.

A szerző megmutatja, hogyan sújtja a dolgozókat az imperialista államok ellentéte és a tőkésországok gazdaságának militarizálása, s hogyan fokozzák harcukat a mind nagyobb nyomorban és elnyomásban élő népek. A könyv vizsgálódásainak tárgya: a munkanélküliség, a reálbérek csökkenése és a proletariátus lakásviszonyainak roszszabbodása; a kizsákmányolási ráta növekedésének legfontosabb tényezői, a munkásellenes törvényhozás; a háború utáni sztrájkmozgalom az Egyesült Államokban, Angliában és Franciaországban; a jobboldali szocialisták — a munkásosztály ellenségei, a kommunisták — a munkásosztály élcsapatának harcosai.

V. Szuscsenko. AZ AMERIKAI IMPERIALIZMUS TERJESZKEDÉSE KANADÁBAN A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN. Akadémiai Kiadó. 1953. 255 old.

A szerző megvizsgálja az amerikai monopóliumok kanadai terjeszkedésével kapcsolatos leglényegesebb problémákat, utal az imperialista ellentétekre és a kanadai népnek a nemzeti függetlenségért és a demokráciáért vívott harcára. A könyv ismerteti Kanada gazdasági és politikai helyzetét, az Egyesült Államok fokozódó gazdasági terjeszkedésének okait, a kanadai burzsoáziának a nemzeti függetlenséget eláruló tevékenységét, Anglia kiszorulását Kanadából és az angol—amerikai ellentéteket, továbbá az amerikai monopóliumoknak a kanadai nyersanyagforrások megkaparintásáért folytatott üzelmeit. A szerző megmutatja a ka-

nadai haladó erőknek az amerikaiak leigázó törekvései ellen vívott harcát: ezek az erők harcolnak a dolgozók gazdasági és politikai jogainak védelméért, a békéért és egy újabb háború kirobbantásának megakadályozásáért.

Varga Jenő. AZ IMPERIALIZMUS GAZDASÁGÁNAK ÉS POLITIKÁJÁNAK FŐ KÉRDÉSEI (a második világháború után).* Állami Politikai Kiadó. 1953. 575 oldal.

* A könyvről a *Kommunyiszt* 1954. évi 3. száma és a *Voproszi Ekonomiki* 1954. évi 5. száma közölt ismertetést. A könyv magyarul is megjelent a Szikra kiadásában. Magyar nyelvű ismertetés a *Társadalmi Szemle* 1954. 11. és a *Közgazdasági Szemle* 1954. 3. számában jelent meg.

V. Vologyin. KEYNES — A MONOPOLTŐKE IDEOLÓGUSA. Akadémiai Kiadó. 1953. 120 oldal.

A könyv leleplezi a keynesizmust, a reakciós imperialista burzsoázia ideológiáját. Az első fejezet jellemzi a kapitalizmus általános válságának időszakában tevékenykedő vulgáris közgazdászokat. A második fejezet bebizonyítja, hogy teljesen tarthatatlanok azok a magyarázatok, amelyeket Keynes ad a munkanélküliség és a gazdasági válságok okairól. A harmadik és a negyedik fejezet leleplezi azt a legendát, hogy a burzsoá állam szabályozhatja a gazdaságot, s feltárja a „szabályozott kapitalizmus" keynesi programjának tudománytalan voltát.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Antos István, Benke István, Bognár József, Erdei Ferenc, Fekete Ferenc (főszerkesztő), Friss István, Háy László (a szerkesztőbizottság elnöke), Lázár György, Nagy Tamás, Szabó Gergely, Szabó Kálmán

Szerkesztőség:
Budapest, VI, Sztálin-út 40. I. emelet. — Telefon: 125—896, 124—717.

Kiadóhivatal:
Akadémiai Kiadó, Budapest, V, Alkotmány utca 21. — Telefon: 111—010.
Előfizetéseket felvesz a Posta Központi Hírlapiroda, Budapest, V., József nádor tér 1.
Telefon: 180—850.
Csekkszámlaszám: 61.257.
Előfizetés: negyedévre 15 Ft, egy évre 60 Ft.

Példányszám 7500
Terjedelem 7½ ív
A kéziratok nyomdába adásának időpontja: 1955 január 10—15.
A kiadásért felel: az Akadémiai Kiadó igazgatója.

Budapesti Szikra Nyomda, V., Honvéd utca 10. — Felelős vezető: Lengyel Lajos igazgató.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖZGAZDASÁGI FOLYÓIRATA

2

II. ÉVFOLYAM 1955 FEBRUÁR

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

TARTALOM

Rédei Jenő: Ipari munkásságunk tízéves fejlődése a számok tükrében 121
Hetényi István: A nemzeti jövedelem tervezésének egyes kérdései 138
Nezvál Ferenc: A város- és községgazdálkodás jelentősége és feladatai 150
Mátyás Antal: Egy magyar közgazdász a XVIII. századból 162
Tálas Barna: Kína a szocialista iparosítás útján 174
Hevesi Gyula: A termelés gazdaságosságának feltételeiről 188
Erdős Péter: A leggazdaságosabb műszaki tervváltozat kiválasztásának néhány kérdéséről 199

SZEMLE

Közgazdászképzés a népi demokratikus Csehszlovákiában *(László Imre)* 210
Mezőgazdaságunk munkaerőhelyzete *(Balla Sándor)* 216

SZÁMOK és TÉNYEK

1944—1954. Adatok hazánk tízéves gazdasági fejlődéséről (III. rész: A stabilizáció, az újjáépítés megindulása) 231

KRITIKA és KÖNYVISMERTETÉS

David Ricardo: A politikai gazdaságtan és az adózás alapelvei című műveinek legújabb magyar kiadásához *(Csapó László)* 226

FOLYÓIRATSZEMLE

A Voproszi Ekonomiki 1954. évi 11. és 12. számából *(M. L.)* 245

SZAKIRODALMI TÁJÉKOZTATÓ

Tájékoztató a Szovjetunió Állami Pénzügyi Kiadójának kiadásában 1954-ben megjelent egyes fontosabb pénzügyi tárgyú könyvekről 253
Magyar nyelven megjelent gazdasági tárgyú könyvek 255
Külföldön megjelent gazdasági tárgyú könyvek 255

E SZÁM SZERZŐI:

Balla Sándor, a Földművelésügyi Minisztérium munkatársa: **Csapó László** aspiráns, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem politikai gazdaságtani tanszékének tanársegéde; **Erdős Péter,** a Kohó- és Gépipari Minisztérium Tervező Intézetének tervező mérnöke; **Hetényi István** aspiráns, az Országos Tervhivatal osztályvezetője; **Hevesi Gyula,** a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, a Magyar Tudományos Akadémia Műszaki Tudományok osztályának osztálytitkára; **László Imre,** a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem rektorhelyettese; **Mátyás Antal** aspiráns, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem politikai gazdaságtani tanszékének tudományos munkatársa; **Nezvál Ferenc,** a Város- és Községgazdálkodási miniszter első helyettese; **Rédei Jenő** aspiráns, a Központi Statisztikai Hivatal osztályvezetője; **Tálas Barna** aspiráns, a Kínai Népi Egyetem politikai gazdaságtani tanszékének kutatója.

RÉDEI JENŐ

Ipari munkásságunk tízéves fejlődése a számok tükrében

Hazánkban az ipari munkásság fejlődése a XIX. század második felében kezdődött meg. A múlt század közepén — 1848 körül — a „gyáripari dolgosok" száma mintegy 23 000 volt, az összes ipari (kisipari, kézműipari) munkásoké pedig körülbelül 100 000. A mintegy 30 000 bányász többé-kevésbé jobbágyi sorban élt. 1870-ben 355 000, 1890-ben már majdnem félmillió ipari munkásunk volt, s ebből több mint 100 000 gyáripari munkás. 1890-től 1910-ig az ipari munkások száma 80 százalékkal, a gyáripari munkásoké 300 százalékkal nőtt, 1910-ben már az összes ipari munkásoknak 45 százaléka gyárakban dolgozott.

Az ipari és a gyáripari munkáslétszám az első világháború után tovább nőtt. A gyáripar munkáslétszáma (a bányászatéval együtt) 1921-től 1929-ig, az ipar viszonylagos fellendülése idején 47 százalékkal növekedett, s 1929-ben körülbelül 307 000 volt. A válság éveiben ez a szám 20—25 százalékkal csökkent, s csak 1936-ban haladta meg ismét az 1929. évi színvonalat.

Az ipari, különösen pedig a gyáripari munkáslétszám gyors növekedésével egyáltalán nem haladt együtt a munkásosztály anyagi és kulturális helyzetének javulása, a gazdasági életben betöltött egyre fontosabb szerepének elismerése. Ellenkezőleg! A Horthy-rendszerben a munkásosztály — s még inkább a szegényparasztság — a leginkább kisemmizett, a leginkább jogfosztott, az igazi kultúrától, a továbbtanulás lehetőségeitől mindenképpen elzárt társadalmi osztály volt. A proletariátusnak (a mezőgazdasági proletariátust is ide értve) a nemzeti jövedelemben való részesedése folytonosan csökkent. A jövedelmek igazságtalan elosztására fényt derít, hogy 1930—31-ben az ország egy lakosára jutó egyéni jövedelem 533 pengő, a proletárnépesség fejenkénti jövedelme pedig csak 292 pengő volt. 1938—39-ben az egész népesség egy főjére jutó jövedelem (Nagy Tamás számítása szerint) 604 pengő volt, tehát 13,3 százalékkal több, mint 1930—31-ben. Ugyanakkor a proletárnépesség fejenkénti jövedelme 334 pengő volt, vagyis csak 11,4 százalékkal több, mint 1930—31-ben. Jól jellemzi a munkásság Horthy-rendszerbeli kulturális helyzetét az az egyetlen adat is, hogy az 1937—38-i iskolai évben a főiskolai hallgatóknak csak 2,9 százaléka volt munkásszármazású. (A munkásnépesség aránya az egész népességben körülbelül

* Az adatok a mindenkori országterületre vonatkoznak.

25 százalék volt.) A munkások akkori egészségügyi viszonyaira pedig mi sem jellemzőbb, mint hogy 1930—31-ben az egész népesség halálozási arányszáma 16,1 ezrelék, a munkásságé ellenben jóval nagyobb: 20,3 ezrelék volt.

A munkások jogfosztottsága, elnyomott helyzete a politikai és a társadalmi élet minden területén megmutatkozott. Törvényen kívül helyezték, tűzzel-vassal üldözték a Kommunista Pártot, a munkásosztály forradalmi pártját. Korlátozták a munkásosztály gyülekezési és sajtószabadságát, akadályozták szervezkedését, s ha a munkásosztály minden elnyomás ellenére egy-egy forradalmi akciót kezdeményezett, kíméletlenül lesújtottak rá. Az uralkodó osztályok mindenképpen igyekeztek elszigetelni a munkásosztályt, s a parasztságban, az értelmiségben bizalmatlanságot szítottak ellene. De nem törhették meg a munkásosztály harckészségét. A két világháború közt, különösen a válság éveiben nem egyszer csaptak magasra a munkásosztály mozgalmainak, ellenállásának hullámai. A második világháborút megelőző években pedig a munkásosztály a kommunista párt vezetésével már eredményes lépéseket tett a többi dolgozó osztállyal való szövetségnek, a hazafias erők antifasiszta és németellenes egységének megteremtése irányában.

De a munkásosztály szerepe, a többi osztályhoz való viszonya csak a felszabadulás után változott meg gyökeresen.

*

A hazánk felszabadítása óta eltelt tíz év alatt, amint az MDP III. kongresszusán a Központi Vezetőség beszámolója megállapította: „gyökeresen megváltozott hazánk gazdasági rendje, alapjában változott meg gazdaságunk szerkezete, megváltozott országunkban a termelési mód, megváltoztak a termelési viszonyok... Alapjában változott meg országunk társadalmának szerkezete is. Megváltoztak maguk az osztályok, megváltozott az osztályok egymáshoz való viszonya".

E hatalmas változás, amelynek eredője a Szovjetuniónak az országot felszabadító győzelme, motorja pedig a párt volt, társadalmunk osztályai közül elsősorban a munkásosztályt, a munkásosztály helyzetét, szerepét érintette. A hatalomból kisemmizett osztályból a hatalom birtokosa, a termelőeszközök döntő többségének tulajdonosa, a kultúra vívmányaiban mind teljesebben részesülő, hasonlíthatatlanul jobb egészségügyi viszonyok és nagy többségében kedvezőbb anyagi feltételek közt élő osztály lett. Megszűnt a munkásosztály évtizedes elszigeteltsége: ma a munkásosztály, a nemzet vezető osztálya, amely mindjobban erősíti és egyre szorosabbra fűzi a nemproletár dolgozó rétegekkel, elsősorban a parasztsággal való szövetségét.

A munkásosztály rövid tíz esztendő alatt bebizonyította, hogy alkalmas az egész nép vezetésére, nemcsak a tőkés elemekkel vívott harcban, hanem az új, szocialista társadalom építésének útján is. A következőkben a legjellemzőbb számok tükrében e fejlődés tíz esztendejét kívánjuk áttekinteni: hogyan nőtt meg a munkások száma, hogyan változott meg a munkásosztály összetétele, hogyan alakult az egyes munkásrétegek, a munkásnők és a munkásfiatalok, valamint az egész munkásosztály anyagi és kulturális helyzete, s milyen problémákat vetnek fel a munkásosztály helyzetében és összetételében bekövetkezett változások.

A munkások létszámának alakulása

A gyáripari munkások száma a felszabadulás idején — a gyáripart ért háborús károk, a fasiszták rablása és nem utolsó sorban a háborús emberveszteség következtében — az 1938. évi létszámnak mintegy 75 százalékára csökkent. Az ország újjáépítésével, az ipar megélénkülésével, majd a termelés növekedésével párhuzamosan a munkásosztály létszáma is gyorsan nőtt: 1946-ban már 95,5, 1948-ban pedig 111,5 százaléka volt az 1938. évinek. 1949-ben, az ötéves terv első évében pedig már 28,3 százalékkal többen dolgoztak a gyáriparban, mint 1938-ban. A gyorsan növekvő gyáripari munkásságnak mindnagyobb hányada, 1949 végén pedig már 100 százaléka állami üzemekben dolgozott.

Az állami üzemekben foglalkoztatott munkások arányszáma az egész gyáripari munkáslétszám százalékában

1945-ben az állami tulajdonban lévő üzemekben	10,5
1946 január 1-én, a szénbányák államosítása után	22,2
1946 novemberében, az öt legnagyobb nehézipari üzem államosítását követően	43,2
1947 novemberében, a bankok államosítása után	58,0
1948 márciusában, a 100 munkásnál többet foglalkoztató üzemek államosítása után	83,5
1949 decemberében, a 10 munkásnál többet foglalkoztató üzemek államosítása után	100,0

Az ipar fokozatos államosítása és az ipari termelés növekedése egymást feltételező folyamat volt. A termelés elsősorban az államosított üzemekben fokozódott. Például az egész nehézipar termelése 1946-tól 1947-ig 78 százalékkal, az államosított nagyüzemeké pedig 100 százalékkal nőtt.

Egyidejűleg a munkásosztály társadalmi helyzete is megváltozott: fokozódott a munkásosztálynak az államhatalomban való részesedése, s a múltban csak munkaerejükre támaszkodó munkások a termelőeszközök tulajdonosai lettek. A munkásosztály a fordulat évében, a két munkáspárt egyesülése után végérvényesen társadalmunk elismert vezető osztályává vált.

Az ipari munkásság nem minden iparágban növekedett egyformán. Legnagyobb volt a növekedés a nehéziparban, különösen a gépgyártásban és az erősáramú villamosiparban, kisebb volt a faiparban és a textiliparban, a papír-, a nyomda-, a bőr- és a szőrmeiparban pedig éppenséggel csökkent a létszám. (De a munkáslétszám csökkenése az említett iparágakban nem jelentette a termelés visszaesését.)

A következő táblázat megmutatja, hogyan oszlott meg a munkáslétszám a nehéz-, a könnyű- és az élelmiszeripar közt:

A munkáslétszám százalékos megoszlása a nehéz-, a könnyű- és az élelmiszeripar közt

Év	Nehézipar	Könnyűipar	Élelmiszeripar	Összesen
1938	58,1	30,5	11,4	100
1949	64,0	24,5	11,5	100
1953	68,5	21,1	10,4	100

Az arányeltolódást nem az egyik iparágból a másik iparágba történt munkásvándorlás okozta. Az említett néhány, általában nem elsőrendű fontosságú iparágban csökkent ugyan a munkáslétszám, de ez a csökkenés minimális volt a többi iparág és az egyéb népgazdasági ágak nagyarányú, többszázezres létszámemelkedéséhez képest. A munkásosztály növekedésének forrását a legutóbbi tíz évben — a természetes utánpótláson kívül — a parasztság és a korábban háztartási dolgozók, kisebb mértékben pedig a volt kisiparosok és a deklasszált tőkés elemek alkották.

1949 és 1953 közt különösen gyorsan, 54 százalékkal — vagyis évenként több mint 60 ezerrel — nőtt a gyáripari munkások létszáma, s 1953-ban már megközelítette a háromnegyedmilliót, az 1938. évinek majdnem kétszeresét. (A munkásosztály növekedése a gyáriparban 1953-ban, illetve 1954-ben is folytatódott, bár a korábbi éveknél jóval lassúbb ütemben. Az építőiparban 1954-ben 1953-hoz képest csökkent a létszám.) A legutóbbi években bekövetkezett gyors növekedés eredményeképpen ma az ipari munkásoknak mintegy fele új munkás. Hozzávetőleges számítások szerint a legutóbbi öt esztendőben körülbelül 360 000 paraszt hagyta el a mezőgazdaságot, s ezek közül mintegy 200 000-en a gyáriparban és az építőiparban helyezkedtek el, A gyáripari és az építőipari munkásság létszámnövekedésének további forrását a korábban nem dolgozók (körülbelül 110 000 fő) és a kisiparosok (körülbelül 75 000 fő) alkották. Az új munkások jelentős része női munkaerő.

A munkásosztály létszámának gyors növekedése, a parasztság százezres tömegeinek az iparba történő átáramlása általában a szocialista építés természetes velejárója. A munkásosztály létszámának évi átlagos növekedése hazánkban — körülbelül 10 százalék — kevesebb ugyan, mint a szovjet munkáslétszám növekedésének évi üteme az iparosítás, illetve az első ötéves tervek időszakában, 1927 és 1936 közt (11,4 százalék). De a Szovjetunióban 1926 és 1927 folyamán még aránylag jelentős falusi túlnépesedés volt (a munkanélküliek száma több mint egy millióra rúgott),* másrészt a Szovjetuniónak, ahol akkoriban az egész népesség körülbelül 75 százaléka dolgozott a mezőgazdaságban, sokkal nagyobb munkaerőtartalékai voltak.

Nálunk 1949-ben már csak 49 százalék volt a mezőgazdasági népesség aránya. Tehát nem pusztán a munkásosztály növekedésének túlzottan gyors üteméről volt szó, hanem arról, hogy e gyors növekedés nálunk akkor ment végbe, amikor a mezőgazdaságban az adott gazdasági és műszaki feltételek közt már aránylag kevés tartalékunk volt, amikor a mezőgazdasági munkaerőnek az iparba való gyors átáramlását a mezőgazdaság nagyarányú gépesítésének kellett volna kísérnie. Ennek hiányában — egyéb okokon kívül — a parasztságnak a városokba való túlzott arányú átáramlása is hozzájárult ahhoz, hogy mezőgazdasági termelésünk elmaradt nemcsak a növekvő követelményekhez, hanem a tervekhez képest is.

*A. G. *Rasin*. Az ipari proletariátus alakulása Oroszországban. 134 old. Közgazdasági Kiadó. 1940. Oroszul. — Idézi: *Glezerman*. A kizsákmányoló osztályok felszámolása a Szovjetunióban. 227 old. Szikra. 1951.

Az elmondottakból nem következik, hogy a falusi népességnek a városba való áramlását a jövőben meg kell akadályozni. Az ipar további fejlesztésével — és ez a szocializmus építésének elengedhetetlen feltétele — tovább fog nőni a munkáslétszám is, s — bár az előbbi évekénél kisebb arányban — folytatódni fog a falusi népességnek a városba, a mezőgazdaságból az iparba való áramlása. Ezt a folyamatot azonban tervszerűvé kell tennünk, hogy az ipari munkásság létszámának növelésével egyidőben fokozódjék a mezőgazdaság gépesítése.

Amikor hangsúlyozzuk, hogy az ipari munkáslétszám növekedése a legutóbbi évek folyamán bizonyos tekintetben aránytalan volt, s hogy egyes esztendőkben a megfelelő munkáslétszám biztosítása nagy nehézségeket is okozott, szükséges emlékeztetnünk rá, hogy ez a nehézség mennyire más természetű, mint amilyennel munkásosztályunk a felszabadulás előtt küzdött. Most arról van szó: hogyan kell tervszerűbben, jobban gazdálkodni, hogy ne legyen munkaerőhiány, akkor pedig a munkásosztály relatív túlnépesedése, a kapitalista termelőmód népesedési törvénye érvényesült. 1930-ban a népszámlálás adatai szerint az iparban, a kereskedelemben és a közlekedésben 224 103, 1931-ben körülbelül 250 000, 1932-ben és 1933-ban körülbelül 350 000 és még 1935-ben is több mint 200 000 munkanélküli volt. A munkanélküliség még a későbbi években, a háborús előkészületek hatására sem szűnt meg. Hivatalos adatok szerint még 1938-ban is országosan 131 munkakereső jutott 100 munkahelyre. Budapesten még nagyobb mértékű volt a munkanélküliség; itt a 100 munkahelyre jutó munkakeresők száma 150 volt. A Horthy-rendszerben a munkanélküliség állandóan fenyegette a munkásosztályt, s mindennapos gondot okozott. Ma a szükséges munkáslétszám biztosítása okoz gondot, de milyen *másféle* ez a gond.

A munkásosztály létszámának növekedése együttjárt nagyüzemekben való koncentrálódásával és területi decentralizálódásával. A gyáripari munkásság tömörülése részben a nehézipar növekedésével, részben az államosított üzemek profilozásával függött össze.

Az ipari munkásság létszáma 1938-ban, illetve 1953-ban a következőképpen oszlott meg a különféle nagyságú vállalatok közt:

Év	1—100	100—500	500-nál több	Összesen
	munkást foglalkoztató vállalatok munkáslétszáma az egész munkáslétszám százalékában			
1938	27,1	29,2	43,7	100,0
1953	5,6	30,8	63,6	100,0

Különösen megnőtt a nagyüzemi munkások aránya a nehéziparban:

Év	1—100	100—500	500-nál több	Összesen
	munkást foglalkoztató nehézipari vállalatok munkáslétszáma az összes nehézipari munkások számának százalékában			
1938	22,7	25,9	51,4	100,0
1953	2,9	24,5	72,6	100,0

Az ipari munkásság létszáma vidéken nagyobb arányban nőtt, mint Budapesten, 1953-ban a gyáripari munkáslétszám Budapesten az 1938. évi létszámnak 165,9 százalékára, vidéken pedig 315,5 százalékára szökött fel. A munkáslétszám egyes megyékben 1953-ban még ennél is nagyobb arányban haladta meg az 1938. évi színvonalat: Komárom megyében 586,2 százalékra, Fejér megyében 558,9, Pest, Bács-Kiskun megyében 536,3, Heves megyében 482,4, Szolnok megyében pedig 380,7 százalékra nőtt a munkások száma. A vidéki gyáripari munkások aránya — a teljesen vagy javarészt mezőgazdasági vidékekre is kiterjedt iparosítás eredményeképp — az 1938. évi 37,7 százalékról 1954 január elsejére az egész gyáripari munkáslétszámnak 53,5 százalékára növekedett.

Ez a politikai és gazdasági szempontból nagy fontosságú változás azért következett be, mert a munkaerő- és a nyersanyag-forrásokhoz vagy a közlekedési utakhoz közelebb telepítettük ötéves tervünk sok új üzemét. A Sztálin Vasmű, az Inotai Erőmű, a Borsodi Vegyiművek stb. teljesen átalakították az ország képét. Az ipar területi decentralizálása megkönnyítette az új munkaerőnek — elsősorban a parasztságnak — az iparba való áramlását. Területileg közelebb vitte a munkásosztályt olyan paraszti rétegekhez, amelyek addig el voltak zárva a várostól és az ipartól, s ezért az ipari munkásságtól is. A jobbára mezőgazdasági vidékek iparosodása a tegnap még paraszti, ma már munkás életformát folytató, de még ezer szállal a faluban gyökerező új munkások révén szorosabbra fűzte a munkás-paraszt szövetséget. A mezőgazdasági vidékek iparosodása sokat lendített a falvak és a kisvárosok kulturális és szociális fejlődésén.

Az ipar területi decentralizálása a múltban nem kedvezett a munkásoknak. A felszabadulás előtt a tőkések a vidéki munkásoknak — elszigeteltségüket és viszonylagos szervezetlenségüket kihasználva — kevesebbet fizettek, mint a budapesti munkásoknak. Ezt a megkülönböztető bérpolitikát azzal okolták meg, hogy az árak az ország egyes területein különbözők. Ezért 1938-ban három területi bérkategóriát állapítottak meg. Az első csoporthoz tartozott Budapest és környéke, a másodikhoz valamennyi úgynevezett törvényhatósági és megyei város, a harmadikhoz az ország többi községe. A besorolás alapján a vidéki bérek mintegy 25 százalékkal kisebbek voltak a fővárosiaknál, de a hivatalos kimutatások szerint a vidéki árak átlagosan csak alig 4 százalékkal voltak olcsóbbak a fővárosi áraknál. Egyes szakmákban, például a téglaiparban, a vidéki bérek majdnem 40 százalékkal voltak kisebbek, mint a fővárosiak. A vidéki munkások e hátrányos megkülönböztetése ma már a múlté. A legutóbbi években egyes vidéki munkahelyeken, például Sztálinvárosban, Komlón ideiglenesen alkalmaztak ugyan megkülönböztetett bérezést, de — hogy úgy mondjuk — ellenkező előjelűt: a fontos vidéki munkahelyeken, a nehezebb körülmények közt dolgozók külön pótlékban részesültek.

A munkásosztály számának növekedése, de különösen többszázezer parasztnak a legutóbbi esztendőkben megindult munkássá formálódása megkönnyíti a munkásosztály vezető szerepének érvényesítését; a munkásosztály szava a tegnap még paraszti életformát folytató és a parasztsághoz fűződő kapcsolatait megőrző új munkások révén is eljut a fal-

vakba. A gyors növekedésnek azonban vannak árnyoldalai is. Jóllehet már tömegestül kerülnek ki munkásosztályunk soraiból sztahanovisták, újítók, akiknek termelési kultúrája jóval magasabb színvonalú a felszabadulás előtti képzett szakmunkásokénál is, mégis az egész munkásosztály szakmai képzése, műszaki színvonalának emelkedése nem haladt együtt a gyors számszerű növekedéssel. A túlzott ütemű iparosítás újabb meg újabb munkáskezeket kívánt, s bár tömegével szervezték az üzemekben a különféle szakmai tanfolyamokat, amelyeken az új munkások nagy része igen tanulékonynak mutatkozott, e néhány év alatt az új munkások százezres tömegei mégsem sajátíthatták el a gyakran több éves gyakorlatot kívánó szakmai tudást.

A munkásosztály létszámának gyors növekedése a munkásosztály érettségére, politikai magabiztosságára és a munkásságnak a többi szövetséges dolgozó osztállyal való viszonyára is hatott. Ez a hatás elsősorban pozitív következményekben mutatkozott meg, de a hatalmas és gyors változásnak itt is megvannak az árnyoldalai. A munkásság egy részének már nincsenek személyes élményei, személyes tapasztalatai a kapitalista rendszer elnyomásáról, s a munkásságnak ezt a rétegét a kapitalista rendszer, a kapitalista kizsákmányolás minden formája ellen vívott állandó harc nem edzhette meg kellőképpen.

A munkásosztálynak ez a része is szerzett ugyan nagyszerű tapasztalatokat a szocializmus építéséért vívott politikai, gazdasági harcokban, de e harci élményekben szerzett tulajdonságok nem fejlődtek ki az egész munkásosztályban. Munkásosztályunk a legutóbbi esztendőkben elsősorban a parasztságból nőtt, s aki tegnap még paraszt volt, ma pedig már munkás, az nem tudja egyszerre levetni régi szokásait, kistulajdonosi vonásait. Ugyancsak akadályozzák a munkásosztály öntudatának fejlődését a munkások soraiba került egyéb volt kispolgári rétegek, kisiparosok, kiskereskedők, különösen pedig a tőkés elemek.

Arról sem feledkezhetünk meg, hogy a nagyüzemek nem válnak önmaguktól a munkásosztály harci szelleme, öntudata fejlesztésének iskoláivá, hanem csak kiválóan alkalmasak rá, hogy a munkásosztály e nagyszerű tulajdonságainak olvasztókemencéi legyenek. Ma a munkásság jelentős hányada, egyes esetekben 50—60 százaléka a nagyüzemekben is új munkás, akinek a hatása, ha aktívan nem harcolunk a politikai öntudat fokozásáért, esetleg jobban érvényesül, mint az öntudatos, nagyobb mozgalmi tapasztalatú munkásoké. Erre annál is inkább gondolnunk kell, mert a munkásosztály nagyon sok harcos, kipróbált tagja ezekből a nagyüzemekből és általában az egész iparból az állami és a gazdasági élet vezető posztjaira került.

A munkásosztály területi decentralizálódásának is van némi kedvezőtlen hatása. A vidéken élő munkásokra még nagy erővel hat a parasztság életszemlélete, magatartása, s ezért álláspontjuk nem egy kérdésben ingadozó, következetlen lehet.

A munkásnők és a munkásfiatalok helyzete

A legutóbbi tíz esztendő alatt megnőtt a munkásnők száma és aránya, megszűnt alárendelt helyzetük. 1938-ban az összes munkásoknak mintegy 24 százaléka, 1953-ban pedig csaknem 30 százaléka volt nő; az

építőiparban 1938-ban a munkásnők aránya 2,2 százalék volt, 1953-ban 12,4 százalék. A fejlődés azzal is mérhető, hogy a növekedés elsősorban a legkvalifikáltabb, a legjobban fizetett iparágakban és szakmákban következett be, köztük olyanokban is, amelyektől a felszabadulás előtt a nőket, majdnem teljesen elzárták. Az 1930. évi népszámlálás adatai szerint az iparban alkalmazott női segédszemélyzetből 90,6 százalék tanulatlan munkás és napszámos volt, s csupán 0,5 százalék volt a női előmunkások, illetve művezetők aránya. 1954-ben gyűjtött reprezentatív adatok szerint az V—VIII. kategóriába sorolt, tehát körülbelül szakmunkásnak minősülő munkásnők száma az összes munkásnőknek 32,8 százaléka; ez nem sokkal kisebb a hasonló kategóriába sorolt férfimunkások 38,4 százalékos arányánál. Megszűnt a munkásnők bérének megalázó elmaradása a férfimunkásoké mögött. Ismeretes, hogy a felszabadulás előtt egyrészt a munkásnőkkel általában a legalacsonyabb rendű és a legrosszabbul fizetett munkákat végeztették, másrészt ugyanolyan minőségű munkáért a nőknek rendszerint kevesebb bért fizettek, mint a férfi munkásoknak. Például a vas- és fémiparban a hivatalos munkabérmegállapító bizottság 1939-ben a betanított férfi gépmunkásoknak 35—45 filléres, a gépmunkásnőknek 30 filléres minimális órabért állapított meg. Egy 1938. évi reprezentatív munkabérstatisztika szerint a kő-, föld- és agyagiparban a férfi napszámosok átlagbére 29 fillér, a női napszámosoké 20 fillér volt, a bőrgyári munkások átlagos órakeresete 52 fillér, a munkásnőké 35 fillér, a női szabó szakmában a férfi munkásoké 93 fillér, a munkásnőké pedig 42 fillér volt stb. A női munkának ez az igazságtalan megkülönböztetése ma már a múlté; de a munkásnők átlagos keresete, bár nem annyira, mint 1938-ban, de még most is kevesebb a férfi munkásokénál. 1954 januárjában a munkásnők átlagos keresete még körülbelül 70 százaléka volt a férfi munkások átlagos keresetének. Ennek két oka van: az egyik, hogy egyes, különösen nehéz fizikai munkát igénylő és egyszersmind nagyon jól díjazott szakmákban (például a bányászatban, a kohászatban) egészségi okokból nem alkalmazhatók nők; a másik, hogy a munkásnők nagy része még ma is kisebb szakképzettségű kategóriákban helyezkedik el, mint a férfiak.

A férfi, illetve női munkások számának 1954. évi százalékos megoszlása az egyes munka-kategóriák szerint

(Reprezentatív felvétel)

	I—II	III—IV	V—VI	VII—VIII	Összesen
Férfiak	3,9	57,7	33,3	5,1	100,0
Nők	10,9	56,3	31,3	1,5	100,0

Államunk sok törvénye, határozata, intézkedése segíti a munkásnőket. A Munka Törvénykönyve biztosítja a fizetett terhességi és szülési szabadságot, szoptatási időt, korlátozza a terhes nők túlórázását, kötelezi a vállalatokat, hogy a terhes munkásnők részére egészségi állapotuknak megfelelő munkakört biztosítsanak. 1953-ban csupán a szülési szabadság idejére kifizetett összeg 24 millió forint volt.

A felszabadulás után a munkásifjúság előtt is szélesre tárultak az iskolák kapui. Sok tízezer munkásfiatalnak — akinek sorsa a felszabadulás előtt az lett volna, hogy 13—14 éves korában ingyen vagy fillérekért dolgozzék, s éppen csak hogy elvégezhesse az általános iskola hat osztályát — most lehetősége nyílt arra, hogy az általános iskola nyolc osztályának elvégzése után középiskolákban, egyetemen továbbtanuljon. A középiskolai tanulók száma 1938-hoz képest az 1954—1955-i tanévig több mint háromszorosra, a munkásszármazású diákok aránya pedig az 1938. évi 2—3 százalékról 40 százalékra nőtt. Az egyetemi és főiskolai hallgatók száma az 1937—38. évinek négyszerese, a munkásszármazású hallgatók aránya az 1937—38. évi 2,7 százalék helyett körülbelül 35 százalék. Az általános iskolai oktatás kötelezővététele, a továbbtanulás lehetősége, az ifjúság védelmét szolgáló intézkedések, valamint a munkáscsaládok kedvezőbb életfeltételei folytán nagyon csökkent a fiatalkorú munkások száma. A társadalombiztosításban nyilvántartott ifjúmunkások létszáma például a következőképpen alakult: 1938-ban a 14 éven aluli munkások létszáma 8589, 1950-ben 2543; 1938-ban a 15 éves munkásoké 10 480, 1950-ben 7047.

Az említett körülmények eredményeképpen 1938-hoz képest a munkásosztály kormegoszlása eltolódott az idősebb korosztályok javára. Az „öregedési" folyamat összefüggött azzal is, hogy a legutóbbi években a szűkös munkaerő-helyzet miatt már aránylag nagy számban foglalkoztattunk nyugdíjjogosult korú munkásokat is. A 60 évnél idősebb munkások arányszáma 1953-ban az 1950. évi 3,6 százalékkal szemben 6 százalék volt. Az új nyugdíjtörvény, amely jelentősen felemelte a nyugdíjak összegét, továbbá a korábbi esztendők égető munkaerőhiányának némi enyhülése, a következő években kétségtelenül csökkenteni fogja az idősebb munkások arányát.

Megváltozott a munkásifjúság helyzete az üzemekben is. A felszabadulás előtt a fiatalok — csakúgy, mint a munkásnők — kettős kizsákmányolás áldozatai voltak. Egy-egy szakma elsajátításának ingyenes tanoncmunka, szolgai házimunkában, kifutómunkában eltöltött, megalázással teljes sokévi tanulóidő volt a díja. A törvények csak papíron (de gyakran még ott sem) próbálták enyhíteni a fiatal munkások kizsákmányolását.

Egy 1925-ben készített statisztikai felvétel szerint Budapesten a fiútanoncoknak több mint $^2/_3$-a csak napi hat és fél órát vagy még kevesebbet aludt. Keresetük napi 10—11 órás munka után a következőképpen alakult:

Teljesen ingyen dolgozott	.....	2 735	tanonc
Napi 5 fillért keresett	.....	135	„
„ 6—10 „ „	.....	651	„
„ 11—15 „ „	.....	340	„
„ 16—20 „ „	.....	336	„

A hajsza és a rossz táplálkozás miatt 1925-ben az összes tanoncoknak 58 százaléka szenvedett valamiféle betegségben.

A munkásifjúság helyzete, elsősorban az ipari tanulóké, ma hasonlíthatatlanul jobb, mint a múltban volt. Az ipari tanulók gyakorlati képzéséről több mint 43 tanműhely és sok függetlenített üzemi oktató

gondoskodik. Elméleti oktatásukat 114 szakiskolában több mint 1500 oktató végzi. Az 1953—54-i tanévben az ipari tanulók 40 százaléka tanulóotthonban lakott.

De az eredményeken kívül vannak hibák is. Nem tekinthető helyesnek, hogy például az 1953—54. tanévben az összes ipari tanulóknak 72,5 százaléka vas- és fémipari szakmát tanult, s csak 7,6 százaléka helyezkedett el a könnyűiparban. (Az 1937—38-i tanévben a vas- és fémiparban tanult a tanoncoknak 26,3 százaléka, a könnyűiparban pedig több mint 50 százaléka.) Sok szakmában egészen elhanyagoltuk az ipari tanulóképzést, s vele a szakmunkás-utánpótlást is. Például a felszabadulás előtt (1937—38-ban) az arany-, ezüst- és ékszerműves szakmában 243, 1953—54-ben csak 5, a rézműves szakmában a felszabadulás előtt 673, 1953—54-ben 25, a kárpitos szakmában a felszabadulás előtt 43, 1953—54-ben 30 volt a tanoncok, illetve az ipari tanulók száma. Másrészt: az ipari tanulóképzés eredményei egyes területeken nem voltak arányban a képzésre fordított gyakran megokolatlanul nagy összegekkel. Egyes szakmákban nem biztosítottak elegendő időt a szakma gyakorlati elsajátítására, nem volt mindig megfelelő színvonalú az oktatók tudása, sok esetben alacsonyak voltak a vizsgakövetelmények. Ezért a végzett ipari tanulók szaktudása sem volt mindig megfelelő.

Az 1954—55-i tanévben már sok, korábban elhanyagolt szakmában ismét megindult a tanulóképzés. Az 1953—54-i tanév elején körülbelül 120 szakma elsajátítására nyílt lehetőség, a mostani tanévben pedig már 170 szakmában folyik tanulóképzés. Az ipari tanulók száma a könnyűipar több ágában megnőtt, a vas- és fémiparban pedig csökkent. A kormány rendelete alapján a kisiparosok is tarthatnak tanulókat. Ez az intézkedés sok hagyományos szakmában biztosítja a megfelelő szakmunkás-utánpótlást. Javult az ipari tanulók iskolai képzettsége is, megnőtt a gyakorlati oktatást végző mesterek száma, s ez előmozdítja, hogy a végző ipari tanulóknak a jövőben nagyobb szakmai tudásuk legyen. Kormányunk egyszersmind csökkentette az egyes területeken túlméretezett és lehetőségeinkkel arányban nem lévő ipari tanulóképzési költségeket. Államunk azonban továbbra is jelentős összeget (fejenként évente mintegy 7—8000 forintot) költ a Munkaerőtartalékok Hivatalának rendszerében képzett ipari tanulókra.

A munkások anyagi helyzetének megváltozása

A munkásosztály társadalmi helyzetének gyökeres megváltozásával együtt megjavult a munkások anyagi, szociális és kulturális helyzete is. Ezek a változások az életszínvonal mutatóiban tükröződnek. Az életszínvonal, mint ismeretes, nem egy, hanem sok mutató révén szemlélteti a dolgozók anyagi és kulturális helyzetének alakulását. A magasabb életszínvonal magában foglalja a kulturális szolgáltatások mennyiségének és minőségének emelkedését, a jobb egészségügyi, szociális és kommunális ellátást, kifejeződik a népesedési arányszámok javulásában, a nemzeti jövedelem elosztásában, a közszükségleti cikkek növekvő fogyasztásában, s természetesen elsősorban a reáljövedelem növekedésében. Vizsgáljuk meg, hogyan alakult a felszabadulás előtti helyzethez képest a munkásosztály reáljövedelme és a legfontosabb cikkekből való fogyasztása. Sem a reáljövedelem, sem a fogyasztás vizs-

gálatakor azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy a mai munkásosztálynak mintegy a fele a felszabadulás előtt, sőt még néhány esztendővel ezelőtt is nem munkás, hanem javarészt paraszt volt. A volt cselédek és agrárproletárok fogyasztása a múlt nyomorúságos színvonalához képest tetemesen megnőtt. Azok közül pedig, akik már a felszabadulás előtt is munkások voltak, sokan hosszú hónapokig, egyesek évekig munka nélkül tengődtek. Ezt a statisztika nem mérlegeli, amikor a felszabadulás előtti munkás átlagos fogyasztását a felszabadulás utáni fogyasztáshoz méri, mivel csak a munkában töltött időszakot, illetve csak azoknak a munkásoknak a fogyasztását vizsgálja, akik dolgoztak. Pedig a munkanélküliek is a munkásosztályhoz tartoztak, s a nyomor színvonalán állott fogyasztásukkal (a valósághoz híven) csökkenteni kellene a munkásosztály átlagos fogyasztását. Ezzel a fenntartással nézzük tehát a megfelelő adatokat.

A legfontosabb élelmiszerek és iparcikkek egy munkásra jutó fogyasztása az 1938. évi fogyasztással összehasonlítva nem mutat egyértelmű képet. Sok élelmiszer egy főre jutó fogyasztása jelentősen megnőtt (a kenyéré, a liszté, a zöldségé, a főzeléké, a gyümölcsé, a tojásé, a cukoré stb.), néhány cikk — főképp az állati termékek — fogyasztása azonban nem alakult ilyen kedvezően. Ugyanez a helyzet az iparcikkek esetében is.

Az életszínvonal változásának egyik legfontosabb mutatója a reálbér indexe. A reálbérindexben is megmutatkozott az a körülmény, hogy a munkásság életszínvonala a legutóbbi évek folyamán nem emelkedett, sőt visszaesett. A reálbér az 1953 júniusa óta végrehajtott intézkedések eredményeképp ismét emelkedett, s előzetes számítások szerint 1954-ben 15 százalékkal nagyobb volt, mint 1953-ban.

A munkásság kulturális és szociális helyzete

A munkásosztály megváltozott helyzetének fontos sajátossága a magasabb kulturális színvonal. A munkásság többsége teljesen él a népi demokratikus rendszer biztosította kulturális lehetőségekkel. A dolgozók általános iskoláiba és középiskoláiba járó felnőtteknek több mint 50 százaléka munkásfoglalkozású. Az egyetemek esti tagozatára járó munkáshallgatók száma az 1954—55-i tanévben elérte a 48 százalékot. 1938-ban a rádiónak csak néhány tízezer munkás-előfizetője volt, ma a rádió munkáselőfizetőinek száma több százezer. Csupán 1953-ban 115 500, 1954 első háromnegyed évében pedig további 77 000 volt az új rádióelőfizetők száma. A munkások nagy része ma rendszeresen jár moziba, színházba, operába. 1954—55-ben a színházi bérletvásárlóknak mintegy 18 százaléka munkás. 1954 végén csaknem 7000 üzemi könyvtár és 225 üzemi kultúrotthon működött. E kultúrotthonoknak több ezer művészi csoportjuk és több mint 100 000 tagjuk, az üzemi könyvtáraknak pedig több mint félmillió rendszeres olvasójuk volt, s könyvállományuk három és félmilliónál is többre gyarapodott. Ezek a számok a munkásosztály megnövekedett műveltségi színvonalát, nagyobb kulturális igényeit bi-

zonyítják. Jellemző, hogy a mérnökök és a műszakiak színvonalához közeledő sztahanovisták száma a gyáriparban 1954. március 31-én több mint 40 000 volt.

A Központi Statisztikai Hivatal 1954 novemberében reprezentatív kulturális adatgyűjtést hajtott végre a munkáscsaládok közt. A munkásság megnövekedett kulturális érdeklődésére fényt vetnek a következőkben csak példaképpen kiragadott néhány kérdőív adatai: Vincze József, hejőcsabai mozdonyvezető családjában november hónapban a következő könyveket olvasták: Babajevszkij: Az aranycsillag lovagja, Ivan Vazov: Iga alatt, Vapcarov N. J.: Párviadal, Versek, Karaszlavov: A Jurtalan család. Müllner Ferencnek, a Lenin Kohászati Művek művezetőjének családja novemberben háromszor volt színházban és ötször moziban. A család rendszeresen vásárolja a következő napi- és hetilapokat, illetve folyóiratokat: Szabad Nép, Észak-Magyarország, Nők Lapja, Újítók Lapja, Diósgyőri Munkás, Pártépítés. Előfizetnek a rádióra. Boros Zoltán miskolci gyári munkás családja novemberben elolvasta Azsajev: Távol Moszkvától, Veres Péter: Almáskert és Déry Tibor: Felelet című regényeit, a hónap folyamán egyszer voltak moziban, egyszer színházban. Előfizetnek a Szabad Népre és az Élet és Tudományra, rádiójuk van. Sólyom János budapesti műszerész családja novemberben két könyvet olvasott: Katajev: Távolban egy fehér vitorla és Jurij Trifonov: Diákok című regényeit. Kétszer voltak moziban. Rendszeresen járatják a Szabad Népet, a Nők Lapját, a Népsportot és az Új Világot. Rádiójuk van. Akadnak olyan családok is a megkérdezettek közül, amelyek kevesebb könyvet olvastak, kevesebbszer voltak a hónap folyamán moziban vagy színházban, nincs rádiójuk, s akadnak olyanok is, amelyek többet olvastak, többször voltak moziban, színházban, több újságra fizetnek elő, de szinte egyetlenegy kérdőív sem akadt, amelynek egyik vagy másik rovatába ne került volna valamilyen bejegyzés. A megkérdezett munkáscsaládok közül szinte mindegyik — s ez az egész munkásosztályra is érvényes — hozzájutott könyvhöz, színházhoz, mozihoz, rádióhoz, újsághoz, a kultúra egyik-másik termékéhez. A munkásság kulturális forradalmának *éppen ez a lényege.* De a munkásság kulturális fejlődése még korántsem kielégítő. Gyakran nem elegendő a könyv, a színház, a mozi, az előadás, amelyhez a munkás hozzájuthat, de még nagyobb hiba, hogy minőségileg nem megfelelő a színvonal. A kultúra selejtje, a burzsoá szennyirodalom, a kozmopolita zene, a kispolgári giccs még gyakran eljut a munkásosztályhoz, különösen a munkásifjúsághoz, részben azért is, mert szocialista művészetünk, kultúránk nem mindig érdekes, szórakoztató és vonzó, nem kelti fel a munkásság érdeklődését, az ifjúság képzelő erejét, lelkesedését. De mindez nem homályosíthatja el azt a döntő tényt, hogy a kultúra, amely a múltban a munkássághoz alig és legfeljebb csak torz formában jutott el, ma már a munkásság mindennapi életéhez tartozik.

A munkásosztály megváltozott helyzete tükröződik a szociális és az egészségügyi ellátás számaiban, s a munkásság kedvezőbb népesedési mutatóiban is. A múltban a munkásság rossz egészségügyi helyzete

közvetlen következménye volt a túldolgoztatásának, a munkaintenzitás fokozásának, az üzemi egészségügyi és szociális berendezések elhanyagolt állapotának, sőt gyakran teljes hiányának, a csekély keresetnek és a munkanélküliség okozta nyomornak. Mint ismeretes, Magyarországon csak 1935-ben hoztak rendeletet a 8 órás munkanapról. A 8 órás munkaidő rendszeresítése egyes iparágakban azonban évekig késett, s voltaképpen csak 1939-ben valósult meg. A háborús előkészületek miatt azután csakhamar hatálytalanították az erről szóló rendeleteket. A felszabadulás után az iparban kötelezővé vált a napi 8 órás munkaidő. 1953-ban például az építőanyagiparban 11 százalékkal, a papíriparban több mint 20 százalékkal, a vegyiparban csaknem 10 százalékkal volt rövidebb a napi munkaidő, mint 1938-ban. Az összehasonlítás még nem is teljes, mert a felszabadulás előtt nem illette meg fizetett munkaközi szünet a munkásokat (egy 1939-ben megjelent rendelet szerint csupán $8^1/_2$ órás munkaidő után járt negyedórányi munkaközi szünet), most pedig a 8 órás munkaidőben napi félórás ebédszünet jár.

A fizetett szabadság tekintetében sem volt jobb a helyzet. A felszabadulás előtt egészen 1937-ig a bányászat és a nyomdaipar kivételével egyáltalán nem szabályozták a munkások fizetett szabadságát. Az 1937. évi rendelkezések szerint azok a munkások, akik legalább egy évig dolgoztak ugyanabban az üzemben, egy heti fizetett szabadságot kaphattak. A vállalatok nagy része azonban nem hajtotta végre ezt a rendelkezést. Ma a Munka Törvénykönyve értelmében a munkásoknak egy évi folyamatos munkaviszony esetén legalább két heti szabadság jár, s a fizetett szabadság tartama hosszabb munkaviszony esetén emelkedik. Sok iparágban (a kohászatban, a bányászatban, valamint a javítóműhelyekben) 1953 folyamán 16 nap volt az ipari munkások átlagos szabadsága. A munkások a múltban, ha meg is kapták, csak az egészségtelen, túlzsúfolt bérkaszárnyákban tölthették el az egy heti szabadságot. A Balatonhoz, a Mátrába, a Bükkbe, a Mecsekbe még hírmondónak sem juthatott el közülük senki. Ma évről évre több százezer dolgozó vesz részt a kedvezményes üdülésben. 1953-ban mintegy 200 000 felnőtt dolgozó jutott kedvezményes szakszervezeti, több tízezer fiatal diák és munkás pedig ingyenes üdüléshez. Az ipari és az építőipari szakszervezetek által üdültetett dolgozóknak több mint 60 százaléka munkás volt.

Sokat fejlődtünk a felszabadulás óta az üzemegészségügy területén is. A felszabadulás előtt még a legnagyobb üzemekben is alig volt orvos. 1953 június 30-án az összes nagyvállalatok 90 százalékában működött már üzemi orvosi rendelő, 1953-ban 1950-hez viszonyítva az üzemegészségügyi berendezések közül az öltözőszekrények férőhelyeinek száma 57 százalékkal, a zuhanyozóké 44 százalékkal, a mosdócsapoké pedig 18 százalékkal növekedett. De az üzemegészségügyi helyzet — a kétségtelen eredmények ellenére — még korántsem kielégítő. 1953-ban még a nagyüzemek 10 százalékában, főként az építőipari vállalatokban nem volt állandó üzemi orvos. Az üzemi orvosok egy részének nincs meg a megfelelő képesítése. A rendeléssel töltött napi 1—4 óra kevés ahhoz, hogy az üzemi orvosok megelőző gyógyítással is foglalkozzanak. Az üzemegészségügyi berendezések növekedése sem mindenütt elegendő a munkásság létszámának növekedéséhez képest. Az üzemegészségügyi berendezések különösen a bányászatban hiányosak. Nem kielégítő a munkásnőkről való gondoskodás. 1953 júniusa előtt az üze-

nek általában kevés gondot fordítottak az üzemegészségügyi és a szociális beruházásokra. Azóta e tekintetben bizonyos javulást látunk. 1954-ben 1953-hoz képest nőtt az üzemegészségügyi beruházások aránya. 1954 első félévében egyebek közt mintegy 130 üzemi öltöző és fürdő létesült 5100 szekrénnyel, 864 zuhannyal és 570 mosdócsappal.

Az üzemegészségügy helyzete csak részben szemlélteti a munkásság egészségügyi viszonyainak javulását. Az elmondottakhoz hozzá kell számítani a társadalombiztosítási szolgáltatások kiterjesztését, a nagyobb összegű juttatásokat, a rendelőintézeti ellátás javulását. Íme néhány szám: 1938-ban egy biztosítottra 2,80 pengő, 1954-ben 87 forint szülési segély jutott: 1938-ban egy biztosítottra átlagosan 18 pengő 90 fillér, 1954-ben 367 forint 30 fillér táppénzsegély jutott. Az 1000 lakosra jutó kórházi ágyak száma 1954 közepén 25 százalékkal több volt, mint 1938-ban. Körülbelül 10 százalékkal növekedett az 1000 lakosra jutó orvosok száma is. A jobb orvosi ellátás, a magasabb életszínvonal eredménye, hogy a munkásosztály megbetegedési és halálozási arányszáma jelentősen megcsappant. Különösen a tuberkulózisban elhalt munkások száma csökkent; 1948 és 1953 közt a munkásság létszáma több mint 50 százalékkal nőtt, a munkásság gümőkórhalálozásainak száma ellenben 40 százalékkal csökkent.

A munkásságot sújtó betegségek ellen vívott harcban tehát nagyok a sikerek, de az üzemi balesetek száma nem csökkent kellőképpen. Sok intézkedésünk irányul a balesetek elhárítására, a vállalatok egy része azonban elhanyagolta végrehajtásukat. Ennek következtében a balesetek száma és az 1000 munkásra számított baleset-gyakoriság mutatószáma, viszonylag nagy. 1953-ban és 1954-ben a fokozott balesetvédelmi intézkedések hatására már csökkent a balesetek száma, de még továbbra is sok a tennivaló. Elsősorban a nemrég munkábaállt és a fiatalkorú munkásokat érik balesetek. Ez arra figyelmeztet bennünket, hogy gondosabb balesetelhárítási oktatás sokat javítana a mostani helyzeten.

Az életszínvonal változását jellemzik a *népesedési mutatók* is, amelyek részben az egészségügyi gondoskodás eredményeit, részben az anyagi fogyasztás hatását tükrözik.

Mit mutatnak a munkásosztály népesedési adatai?

Marx tétele szerint minden társadalmi rendszernek megvan a saját népesedési törvénye. Ehhez hozzá kell fűzni, hogy egy adott társadalmi rendszerben minden társadalmi osztálynak is többé-kevésbé sajátos népesedési törvénye van. Mi jellemezte a magyar munkásosztály népesedési mozgalmát a felszabadulás előtt? Anélkül, hogy ennek valamennyire is részletes ismertetésére kitérnénk, tudnunk kell, hogy a munkásság születési és házasságkötési arányszáma, mint általában a legszegényebb osztályoké, nagyobb volt az egész népességénél, de a két világháború közt folytonosan csökkent.

A munkásság halálozási arányszáma ellenben, bár szintén csökkent, jóval nagyobb volt, mint az egész népességé. A felszabadulás után az egész népességre általában is jellemző a népmozgalmi arányszámok kedvező alakulása. A munkásságra vonatkozó arányszámok javulása azonban (a születési arányszámoktól eltekintve) nagyobb fokú, mint az egész népességé. Ezt mutatja a következő táblázat. (A táblázat szerint

1930—31-ben a születési arányszám kedvezőbb volt mint 1948—49-ben; általában azonban a felszabadulás utáni években a születési arányszám is kedvezőbben alakult mint a felszabadulás előtt. Például 1954-ben az élveszületési arányszám 15,4 százalékkal volt nagyobb, mint 1938-ban.):

	1000 lakosra jutó								
	házasságkötések száma			születések száma			halálozások száma		
	1930/31	1948/49	Index	1930/31	1948/49	Index	1930/31	1948/49	Index
Munkásság	11,7	16,2	138,4	34,7	28,7	82,7	20,3	13,3	65,5
Egész népesség	8,9	11,2	125,8	24,6	20,8	84,5	16,1	11,5	71,4

A munkásosztály természetes szaporodása a kedvező arányszámok eredményeképp az 1930—31. évi 14,4 ezrelékről 1948—49-ben 15,4 ezrelékre növekedett. A halandóság csökkenése következtében nőtt a népesség korhatára. Ez megmutatkozik az egyes esztendőkben elhúnytak átlagos életkorában is. A következő összeállítás azt mutatja, hogyan változott a munkásság egyes csoportjaiban a megjelölt évek folyamán elhúnytak átlagos életkora.

Az 1930., 1938. és 1950. években elhunyt kereső munkások átlagos életkora

A munkásság egyes csoportjai	1930	1948	1950	1950-ben elhunytak átlagos életkora az 1930. évi átlagos életkor százalékában
	Átlagos életkor			
Bányászat	49,8	46,7	54,8	110,0
Ipar	41,7	48,9	54,7	131,1
Közlekedés	54,7	59,7	61,0	111,5
Mezőgazdaság	57,4	61,1	63,5	110,6
Egyéb	48,5	55,4	57,1	117,7
Az egész munkásnépesség átlagos életkora	53,1	56,8	59,0	111,1
Az egész kereső népesség átlagos életkora	57,3	60,8	61,2	106,8

Tehát az egész kereső népesség átlagos életkora 6,8 százalékkal, a munkásnépességé 11,1 százalékkal, s benne az ipari munkásságé 33,1 százalékkal emelkedett.

Amikor a munkásság megváltozott életkörülményeiről, életszínvonaláról akarunk képet adni, mindenképpen meg kell emlékeznünk a népmozgalmi eredmények lényeges javulásáról.

A munkásosztály a hatalom birtokosa

Az eddigiekben elsősorban a munkásosztály számának, növekedését, egyes szakmákban való elhelyezkedését, helyzetének változását szemléltettük. Ezek minden fontosságuk ellenére sem azok a döntő körül-

mények, amelyek munkásosztályunkat a felszabadulás előtti munkásosztálytól gyökeresen megkülönböztetik. A mi megnövekedett számú, összetételében is megváltozott munkásosztályunk a hatalom birtokosa, szocializmus-építő társadalmunk vezető osztálya.

Népgazdaságunk állóalapjainak és a nemzeti jövedelem mérlegének, valamint társadalmunk osztályszerkezetének statisztikai adatai megmutatják, hogy a népgazdaság legtöbb ágában megsemmisítettük, a mezőgazdaságban pedig korlátoztuk a tőkés elemeket. Az egész gyáripar szocialista tulajdonban van. A tőkés szektornak az 1953. évi nemzeti jövedelemben való részesedése az iparban 0,3 százalék, az építőiparban 0,5 százalék; a tőkés keresők aránya 1954 elején az egész lakosságnak körülbelül 0,6 százaléka. A szocialista szektornak a nemzeti jövedelemben való részesedése 1953-ban meghaladta a 80 százalékot. 1954-ben a kereső népességnek mintegy 60 százaléka dolgozott állami és körülbelül 8 százaléka szövetkezeti szektorban.

A termelőeszközök döntő többségének tulajdonosává vált munkásosztály elfoglalja az államhatalom, az államigazgatás legmagasabb posztjait. Államigazgatási szerveink, néphadseregünk, vállalataink, intézményeink élén sok tízezer munkás működik. A proletárszármazású állami vezetők az állami ügyekben való személyes részvételükkel biztosítják a szocializmus építésének szilárd munkásvezetését. A munkásosztály és pártja természetesen nemcsak a munkásszármazású vezetők révén vezeti az államot; a munkásosztálynak az állami vezetés parancsnoki posztjain is hű segítője, szövetségese a többi nem-proletár dolgozó osztály; a munkásosztály mellett állnak és vele küzdenek a parasztok, az értelmiségiek, akiknek gondolkodását, szemléletét a proletariátus és pártja következetesen átalakítja.

Nincs összefoglaló számunk róla: hányan kerültek a legutóbbi tíz évben az üzemekből az állami élet különféle fontos posztjára vagy a hadseregbe, de néhány számmal jellemezhetjük e folyamat méreteit. A Központi Statisztikai Hivatal 1954 januárjában 20 nagyüzemben, 8 minisztériumban és 3 tanácsnál reprezentatív adatfelvételt hajtott végre. Ennek az adatgyűjtésnek egyes eredményeit Rákosi Mátyás a párt III. kongresszusán a Központi Vezetőség beszámolójában már ismertette. A szóbanforgó vállalatokban és szervekben 8500-an dolgoztak vezető munkakörben, közülük a mostani munkakörbe helyezésük előtt munkás volt 2824 (33,2 százalék), paraszt 260 (3 százalék), munkásszármazású 3637 (41,2 százalék), parasztszármazású 989 (11,5 százalék). A volt munkások és a munkásszármazásúak aránya együttesen meghaladja a 74 százalékot. A munkások aránya a legfelső vezetésben volt a legnagyobb. A megfigyelt 20 vállalatban az összes vezetőknek 47 százaléka, az igazgatóknak majdnem háromnegyed része volt munkás. A 20 iparvállalat munkásai közül 1949 eleje óta mintegy 3000-en kerültek az államigazgatás, a honvédség és a gazdasági élet különféle vezető pontjaira. Például a R. M. Gépgyárból és az R. M. Vas- és Fémművekből mintegy 400-an kerültek vezető gazdasági állásba; 260 munkás tiszt lett, 180 vezető politikai állást tölt be, százan kerültek az államapparátus vezető posztjaira, 180-an pedig egyéb vezető állásba. Ugyanezt látjuk, ha a többi vállalat adatait vizsgáljuk.

Az előzőkben felsorolt adatok nem jellemzik teljesen munkásosztályunk vezető szerepét, illetve megváltozott szociális természetét. Nem lehet csak számokkal és statisztikákkal nyomon követni azokat a politikai harcokat, az építésnek azokat a mindennapos hőstetteit, amelyeknek fő szereplője a munkásosztály volt, s amelynek eredményeképp eldőlt a hatalom kérdése, megváltoztak társadalmunk osztályviszonyai, átalakult országunk képe. Amikor a legnehezebb körülmények közt újjá kellett építeni az üzemeket, a hidakat, az országot, amikor harcolni kellett a reakció ellen, fel kellett építeni Sztálinvárost, Inotát vagy a diósgyőri Nagykohót, a munkásosztályra mindig számíthatott az ország. Minden eddigi sikerünk alapja és további fejlődésünk záloga, hogy a magyar népnek olyan munkásosztálya van, amelyre nyugodtan bízhatja a szocializmus építésének nagy felelősséggel járó vezetését.

Az idézett adatok arról is tanúskodnak, hogy munkásosztályunk egyre alkalmasabbá, érettebbé válik e vezető szerep betöltésére; számszerűen megnőtt, koncentrálódott, befolyását kiterjeszti, elfoglalja népgazdaságunk, állami életünk parancsnoki állásait, kultúrája növekszik, anyagi helyzete javul.

Ez jellemző egész munkásosztályunk helyzetére. De azt is meg kell említenünk, hogy bár a munkásosztály általában eredményesen tölti be vezető szerepét, egyes rétegeinek öntudata mégsem kellő színvonalú, felelőssége nem elég mély, munkafegyelme nem elég szilárd. E hibák egyik fontos oka, hogy a munkásosztály olyan elemekkel hígult fel, amelyek magukkal hozták kispolgári szokásaikat, a kistulajdonosi önzést, a kispolgári fegyelmezetlenséget.

Mindezek a tények kétségkívül hozzájárulnak, hogy az üzemekben a munkafegyelem gyakran laza, jelentős a munkaerővándorlás, a munkatermelékenység nem alakul kielégítően. A munkaerőhullámzás 1951-hez képest 1952-ben és 1953-ban csökkent ugyan, de még mindig nagy. Nem jól használják ki az üzemekben a munkaidőt. Ha 1953 folyamán a fegyelmezetlenségből származó mulasztásokat meg lehetett volna szüntetni, akkor — hozzávetőleges számítások szerint — egyetlen új munkás alkalmazása nélkül is több mint 6 százalékkal fokozhattuk volna a termelést. A legutóbbi évek folyamán — részben a munkafegyelem lazulása miatt — az ipari munka termelékenysége is kedvezőtlenül alakult. A termelékenység az ötéves terv első éveiben tapasztalt emelkedéssel szemben 1952 óta voltaképp stagnál. Nem nő a termelékenység az új kormányprogram óta sem. Ezen már csak azért is változtatni kell, mert a párt- és kormányprogramban foglalt intézkedéseket, elsősorban a lakosság életszínvonalának további emelését csak úgy biztosíthatjuk, ha az egész iparban véget vetünk a termelékenység csökkenésének, illetve stagnálásának és az önköltség növekedésének. További felemelkedésünk, az egész dolgozó nép jólétének növekedése most jórészt attól függ, hogy milyen gyorsan változtatjuk meg a termelékenység és az önköltség kedvezőtlen alakulását. E feladat végrehajtásának javarésze a munkásosztályra hárul, bár a termelékenység fokozása sürgős műszaki, felújítási, beruházási feladatok megoldását is szükségessé teszi. Kétségtelen, hogy a munkásosztály, mint a felszabadulás óta eltelt tíz esztendőben annyiszor, most is teljesíti feladatát.

HETÉNYI ISTVÁN

A nemzeti jövedelem tervezésének egyes kérdései

A népgazdaság tervezése, tervszerű vezetése magában foglalja a bővített újratermelés folyamatának tervszerű irányítását a szocializmus gazdasági törvényeinek megfelelően.

A nemzeti jövedelem alakulása, szerkezete a társadalmi újratermelés folyamatának egyik leghívebb tükre, ezért a gazdasági vezetés szempontjából a nemzeti jövedelem kérdéseinek igen nagy a jelentőségük.

Sztálin az SZKP XVI. kongresszusán a nemzeti jövedelem szerkezetén keresztül szemléltette azokat a hatalmas gazdasági és társadalmi átalakulásokat, amelyek a Szovjetunióban végbementek.

A nemzeti jövedelem alakulása, arányai hazánkban is kifejezik azokat a változásokat, amelyek népgazdaságunkat a Horthy-korszakkal szemben jellemzik.

Nemzeti jövedelmünk az elmúlt 5 év alatt — előzetes számítások szerint — mintegy másfélszeresre nőtt. Ez azt bizonyítja, hogy hazánk gazdasági ereje a háború szörnyű pusztításai ellenére a hároméves terv túlteljesítésének és az ötéves tervidőszak hatalmas erőfeszítéseinek eredményeképpen 10 év alatt messze maga mögött hagyta a háború előtti színvonalat. Az ötéves tervben elért fejlődést jól jellemzi a Horthy-korszakkal való összehasonlítás: a Horthy-korszak 10 éve alatt (1928/29—1938/39.) a nemzeti jövedelem évi 1,7 százalékkal nőtt. Az ötéves terv idején a növekedés évente majdnem 10 százalék. Ez a hatalmas fejlődés csak annak alapján következhetett be, hogy pártunk vezetésével a dolgozó nép állandó, lankadatlan harcot vívott a kizsákmányoló osztályok gazdasági hatalmának megsemmisítéséért, a szocialista termelési mód megvalósításáért. E harc sikerét bizonyítja, hogy 1938-ban a nemzeti jövedelem nagyobb részét a tőkés szektorban és kisebb részét a kisárutermelő szektorban termelték, 1949-ben pedig már a szocialista szektor adta a nemzeti jövedelem nagyobb részét (56 százalékát) és a tőkés szektor mintegy 18 százalékra szorult vissza. 1954-ben a szocialista szektor részesedése megközelíti a 80 százalékot, a tőkés szektor pedig csak alig közelíti meg a két százalékot. A mezőgazdaság kivételével valamennyi népgazdasági ágban uralkodó a szocialista szektor. Népgazdaságunk szerkezetének megváltozott jellegét tükrözi, hogy a nemzeti jövedelem termelésében egyre nagyobb szerep jut az iparnak, a népgazdaság vezető ágának. Hazánk már nem iparilag fejletlen ország, hanem jelentős ipari bázisra támaszkodhat. Az ipar részesedése (az építőiparral együtt) a nemzeti jövedelem termeléséből 1949. évi

áron számítva 55 százalékról 64 százalékra emelkedett, ugyanakkor a mezőgazdaság százalékos részesedése jelentősen csökkent.

Az arányok nagymértékű eltolódása az ipar nagyarányú fejlődéséről tanúskodik. Ugyanakkor figyelmeztet arra a Központi Vezetőség 1953 júniusi határozatában feltárt hiányosságra, hogy mezőgazdaságunk fejlesztésével súlyosan elmaradtunk. Meg kell jegyezni, hogy ez az elmaradás elsősorban nem a részesedés csökkenésében nyilvánul meg — a mezőgazdaság nemzeti jövedelemhez való hozzájárulásának viszonylagos csökkenését különösen az iparosítás korszakában törvényszerűnek kell tekinteni —, hanem abban, hogy a részesedés csökkenése túlságosan gyors; a mezőgazdasági termelés színvonala a meglévő lehetőségekhez és a népgazdaság szükségleteihez képest is alacsony: a termelés fejlődése kismértékű és egyenetlen volt. A legutóbbi másfél évben nagy lépéssel előrementünk a mezőgazdasági termelés gyors fejlesztése sok feltételének biztosítása útján, s ez a következő években fogja éreztetni hatásait.

Ismeretes, hogy a nemzeti jövedelem nagyarányú növekedése ellenére a lakosság fogyasztása 1949-hez képest a Központi Vezetőség 1953 júniusi határozatáig alig növekedett, az életszínvonal pedig a Központi Vezetőség 1953 júniusi határozata előtt átmenetileg csökkent. Ez szorosan összefügg a nemzeti jövedelem felhasználásának arányaival. A fogyasztás és a felhalmozás aránya 1949-től 1953-ig egészségtelenül eltolódott a felhalmozás javára, mivel a túlzott ütemű iparosítás nagyarányú beruházásokkal járt, amelyek a nemzeti jövedelem jelentős részét kötötték le. 1954-ben a lakosság életszínvonalának gyors emelése végett a felhalmozási alapot (változatlan árakon számítva) több mint 25 százalékkal csökkentettük.

Természetesen figyelembe kell venni, hogy a fogyasztási alap növekedése nemcsak olyan módon függ össze a felhalmozással, hogy a fogyasztás és a felhalmozás a nemzeti jövedelem felhasználásának két fő területe. Ha a kérdést csupán így tekintenénk, ebből az következne, hogy a fogyasztás és a felhalmozás egymással szemben áll: a felhalmozás növekedése a fogyasztás növekedésének akadálya és fordítva. Ez azonban, ha a kérdést fejlődésében nézzük, egyáltalán nincs így. A felhalmozás az álló- és a forgóalapok bővítése nemcsak leköt egy részt a nemzeti jövedelemből, hanem anyagi alapot is ad a nemzeti jövedelem növeléséhez és a növekvő nemzeti jövedelemből a fogyasztás növeléséhez is. Nem állítható, hogy népgazdaságunkban a felhalmozás növelése önmagában okozta a fogyasztási alap elégtelen emelkedését. Legalább ilyen szerepet játszott az a tény is, hogy felhalmozásunk — elsősorban beruházásaink — *iránya, megvalósításuk módja* több vonatkozásban helytelen volt és ezért a nagymértékű felhalmozás *nem eredményezett arányos mértékben növekvő termelést, nemzeti jövedelmet.*

A lakosság személyes fogyasztásának növekedését korlátozta az a körülmény is, hogy a közületi fogyasztás — az igazgatási stb. szervek és igényeik felduzzadása miatt — nagyon megnőtt. 1954-ben ezt az aránytalanságot is csökkentettük. 1954-ben a személyes fogyasztás mintegy 20 százalékkal növekedett, a közületek fogyasztása ellenben csökkent.

Természetes, hogy különösen az átmeneti korszakban, amikor a dolgozó rétegek mellett tőkések is vannak, a lakosság személyes fogyasz-

tása nem vizsgálható csupán egészében. Hogy a személyes fogyasztás mennyiben biztosítja a társadalom egyes tagjainak jólétét, azt a fogyasztás színvonalán kívül a társadalom egyes rétegei közti elosztás is meghatározza. Például 1938/39-ben Magyarországon (Nagy Tamás számításai szerint) a tőkések, a földbirtokosok, a nagyjövedelmű alkalmazottak, akik a népesség 9 százalékát alkották, az egyéni jövedelmek 37 százalékát kapták, ellenben a proletariátusnak, amely a népesség 43 százalékát alkotta, az egyéni jövedelmek 24 százaléka jutott. Ez az arány már a múlté! 1949-ben a tőkéseknek az egyéni jövedelmek 11 százaléka, 1954-ben pedig csupán néhány százaléka jutott, a többi a dolgozóké.

Ez a néhány adat meggyőz arról, hogy a nemzeti jövedelem termelésének, elosztásának és felhasználásának adatai sokoldalúan tárják fel a társadalom gazdasági viszonyait és fejlődését. Tudják ezt természetesen a kapitalista közgazdászok is. Ezért nem csodálható, hogy a kapitalista nemzeti jövedelem-számítások a legkülönfélébb módon leplezik a valóságos viszonyokat. Erre szolgálnak elsősorban az osztályviszonyokat, a fejlődés valóságos menetét leplező vagy meghamisító csoportosítások, fogalmak.

Számunkra ellenben alapvető elméleti és gyakorlati szükségszerűség, hogy helyesen, marxista módon fejlesszük a nemzeti jövedelem elméletét és a számítás gyakorlatát. Nemzeti jövedelmünknek számos elvi és számításbeli kérdése még nem vagy nem eléggé tisztázott. E cikk néhány ilyen kérdést kíván tárgyalni tisztázásuk elősegítése végett.

Árarányok és nemzeti jövedelem-számítás

A nemzeti jövedelem adott időszak — a gyakorlatban rendszerint egy év — alatt az anyagi termelésben termelt termékeknek az a része, amely a termelés anyagi ráfordításainak (elhasznált munkaeszközök, munkatárgyak) levonása után megmarad.

Tehát a megtermelt termékek összessége: az anyagi termelésben keletkezett társadalmi termék — nem mind jövedelem. A társadalom a termelés során meghatározott időszakban nemcsak élőmunkát fektet a termelésbe, hanem felhasznál holtmunkát is, amely az előző időszakban vagy munkafolyamatban termelt termékekben ölt testet. Ezeket pótolni kell, tehát a pótlásra szolgáló termékek nem részei a nemzeti jövedelemnek, ezeket a társadalomnak vissza kell juttatnia a termelésbe, a termelés változatlan méretű folytatása érdekében. A társadalom csak az ezt meghaladó részt fordíthatja tagjai személyes szükségleteinek, a közös társadalmi szükségleteknek és az újratermelés bővítésére irányuló igényeknek a fedezésére.

Szokás a nemzeti jövedelmet úgy is meghatározni, hogy a nemzeti jövedelem azon termékek összessége, amelyekben az új érték testet ölt. Ezt a meghatározást némileg ki kell egészíteni azzal, hogy a szocializmusban nem minden termék áru, így a népgazdaság számos területén csak formális értékről beszélhetünk. Mivel az átmeneti gazdaságban, sőt a szocializmusban sincs egységes tulajdonforma, a termékek egy részét áruként termelik, az ezekre fordított társadalmilag szükséges munka mennyisége csak kerülő úton, az érték formáján keresztül állapítható meg, ezért azokba a termékekbe fektetett munkát is a pénz, az árak segítségével fejezzük ki, amely termékek nem áruk.

Mindez természetesen nem változtat azon, hogy ezeknek a termékeknek az ára nem olyan társadalmi viszonyokat fejez ki, mint a valóban áruvá váló termékek ára.

A nemzeti jövedelem tehát termék-tömeg, használati értékek tömege, amelyet érték-formában fejezünk ki. A nemzeti jövedelem növekedésének, szerkezetének vizsgálatakor a gazdasági vezetést, a tervező szerveket elsősorban a nemzeti jövedelem tömege érdekli: mennyivel nagyobb tömegű termékben ölt testet a jövedelem, mennyivel több fordítható fogyasztásra, felhalmozásra, hogyan oszlik meg ez a termékmennyiség az osztályok, a lakosság csoportjai között. Ez csak akkor vizsgálható, ha a nemzeti jövedelmet változatlan (összehasonlítható) árakon számítjuk ki.

Másrészt a jövedelmek elosztása elsősorban a pénz segítségével, azaz a bérek, az árak, a hitelek és az adók útján történik. A nemzeti jövedelmet alkotó termékeket a terv szerint meghatározott felhasználási célra (lakosságnak, beruházásra stb.) kell eljuttatni. Az elosztás a mindenkori folyóárak alapján bonyolódik le. Ezért a termelés, a forgalom és a felhasználás irányítása végett a nemzeti jövedelmet folyóárakon is kiszámítjuk, összehangoljuk a terv mutatóival, a pénzügyi folyamatokkal.

Tehát a változatlan áron történő számítás termékmennyiségeket vesz számba (pénz-formában kifejezve), s megállapítja a termelés és a felhasználás arányait; a folyóáras számítás a termelést és a felhasználást valóságos áron veszi számba és irányítja — elsősorban a pénzügyi rendszer segítségével — a jövedelemnek olyan elosztását, amely elősegíti a termelés és a felhasználás tervezett arányainak megvalósítását.

A nemzeti jövedelem termékhalmaz, tehát a nemzeti jövedelem növekedése termékmennyiség növekedését, felhasználásának arányai termékek felhasználásának arányait jelentik. Önkéntelenül felvetődik a kérdés, melyek a követelményei, a feltételei annak, hogy a nemzeti jövedelem-mérleg valóban helyesen tükrözze a népgazdaság arányait, összefüggéseit. Ennek egyik feltétele, hogy a termékeket megfelelő módon és mértékkel vehessük számba.

Természetesen a helyes számbavétel problémája nem csupán a nemzeti jövedelem-számítás problémája. A nemzeti jövedelem a társadalmi termék része, ezért a problémák szorosan összefüggnek a társadalmi termék számításának problémáival.

A kapitalista társadalomban a számbavétel eszköze az ár, amely az értéktörvény hatására spontán módon alakul ki. Az árak az értéken alapulnak, bár szükségszerűen el kell, hogy térjenek attól a tőkék szerves összetételének különbözősége, a kereslet és a kínálat, a monopóliumok stb. hatására.

A szocialista társadalomban a termékek jelentős része nem áru. Az árak nem spontán módon alakulnak ki.

Ezért csak akkor lehet biztosítani, hogy a nemzeti jövedelem-mérlegben a nemzeti jövedelem növekedési üteme, a termelés és a felhasználás szerkezete reális arányokat mutasson, ha a nemzeti jövedelem arányainak kiszámításánál használt árak arányai fő vonásokban megmutatják, hogy az egyes ágazatok a nemzeti jövedelem mekkora részét termelték, tehát *az árarányok megközelítik a társadalmi munkaráfordí-*

tás arányait. Ilyen módon a nemzeti jövedelem-mérlegben szereplő termelési és felhasználási arányok tükrözik a társadalmi munka felhasználásának arányait.

A különféle népgazdasági ágakban felhasznált élő- és holtmunkamennyiség ismerete a szocialista állam gazdaságpolitikája szempontjából alapvető kérdés. A tervezés egyik fontos kérdése, hogy a társadalmi munkát milyen arányban osztjuk el a különböző termékek termelésére, a termelés különböző ágaiba, illetve a termelés elosztásával a társadalom egyes szükségletei (ideértve a termelő fogyasztást) kielégítésére. Ennek megismerését azonban megnehezíti az az árrendszer, amely különféle termékcsoportok, például a termelőeszközök és a fogyasztási cikkek vonatkozásában rendkívül eltérő árpolitikai elveket érvényesít. Ismeretes, hogy a nem áruként termelt termelőeszközök ára általában az önköltségnek felel meg (minimális vállalati nyereség beszámításával), és a termelőeszközöket gyártó munkások társadalom számára végzett munkájának egy része a fogyasztási cikkek árában realizálódik a forgalmi adó bizonyos hányada formájában. A mezőgazdaságban, ahol az árutermelés — az állami gazdaságokat kivéve — általános, ott a beadási árak révén a termelt termék egy részét elvonjuk.

Így alakulnak ki azok a folyóárak, amelyekkel a nemzeti jövedelmet jelenleg számoljuk. Az ilyen árakon alapuló mérleg azonban csak a megjelenési formát fejezi ki — főképp azt, hogy milyen pénzügyi kapcsolatok alakulnak ki az ágak között —, de nem fejezi ki elég megbízhatóan, hogy milyenek a népgazdaság arányai. Helyesen állapítja meg Petrov *Gazdaságstatisztika* című könyvében, hogy az adott év valóságos árain kifejezve : „az egyes ágak tiszta termelésének arányai . . . az egyes ágak szerepének szempontjából végrehajtott gazdasági elemzés eszközéül nem szolgálhatnak." *(Petrov.* Gazdaságstatisztika. 363. old. Szikra. 1953.)

Ebből egyáltalán nem lehet arra következtetni, hogy a folyóárakon kiszámított nemzeti jövedelemnek nincs jelentősége vagy tartalma. Természetesen van. A folyóáras számítás kifejezi a népgazdasági ágak valóságos kapcsolatait, megmutatja az ágakban realizált jövedelmet és az ezeknek az áraknak megfelelő felhasználást. *A folyóár az elosztás eszköze.* De a változatlan ár sem mutatja feltétlenül helyesen az arányokat, tudniillik egyes időszakban ez is folyóár volt. Például az első ötéves terv változatlan árai az 1949. évi árak, tehát a változatlan áron számított nemzeti jövedelem arányai sem a jövedelem termelésének arányai, hanem csupán azt mutatják, hogyan realizálódott volna a jövedelem 1949. évi áron.

Nem helyes az az állítás, hogy ha a folyóár valóságot fejez ki, akkor nincs szükség másféle arányok vizsgálatára. Ez azt jelentené, hogy teljesen eltekintünk az árak végső közgazdasági alapjaitól, tehát a társadalmilag szükséges munkaráfordítástól, és az árak segítségével kifejezett arányok az értékben kifejezett arányok kérdését — ad abszurdum vive a kérdést — csupán pénzügyi kapcsolatok kérdéseként tüntetnénk fel.

Hasonló nézet az, amely szerint nem a termelés és az elosztás arányai, hanem elsősorban ezeknek az arányoknak a változásai fejezik ki a népgazdaságban érvényesülő tendenciákat, ezért a számításnál alkalmazott árak aránya mellékes, a fontos az, hogy az árak változatla-

nok legyenek. Igaz, hogy a nemzeti jövedelem nagyságának és arányainak változása az, ami elsősorban figyelmet érdemel, de az is nyilvánvaló, hogy *helytelen áraránvok a nemzeti jövedelem növekedési ütemét, arányainak változását is helytelenül tükrözik.*

Hogy az arányok mennyire befolyásolják a nemzeti jövedelem dinamikáját, azt bizonyítja a következő példa.

A nemzeti jövedelem alakulása

Ágazat	Bázis év	Terv év	Index	Bázis év	Terv év	Index
	x évi árakon			y évi árakon		
1	2	3	4	5	6	7
Nehézipar	100	150	150	40	60	150
Könnyű- és élelmiszeripar	50	65	130	80	104	130
Mezőgazdaság	50	65	130	80	104	130
Egyéb ágak	20	28	140	20	28	140
Összesen	220	308	140	220	299	133

A fenti táblázatban ugyanazon év nemzeti jövedelme két különböző árrendszerben van kimutatva (x és y év árain; 2. és 5. oszlop). Egyszerűség kedvéért feltételeztük, hogy a végösszeg ugyanaz, eltérés csupán az egyes ágak részesedésében van. A 4. és a 7. rovat mutatja, hogy ha a népgazdaság fejlődését minden ágazatban ugyanolyan mértékben irányozzuk elő mindkét esetben, akkor a két árrendszer következtében az egész népgazdaságra más mértékű fejlődés adódik. A választott árak tehát az arányok és a dinamika szempontjából nem közömbösek. Nem lehet tehát lemondani e fontos kérdés vizsgálatáról.

Ha ezt elismerjük, akkor fel kell vetni a kérdést: hogyan lehet a népgazdaság arányait helyesebben megközelíteni? E kérdés megválaszolása igen körültekintő és bonyolult tanulmányokat követel, ezért nem oldható meg e cikk keretében. A kérdést többféleképpen lehet megközelíteni. Például megkísérelhető annak kidolgozása, hogy egyes ágakban mennyi olyan jövedelem realizálódik, amelyet más ágak termeltek, és meg lehet kísérelni, hogy ezeket a jövedelmeket a jövedelem forrásához számítsuk.

Hozzávetőleges kiindulási alapul szolgálhatna az arányok megközelítésére a termelő ágak dolgozóinak jutó összes eredeti jövedelmek aránya is. Ugyanis amennyiben a munka szerinti elosztás elve érvényesül, annyiban ez a mutató megközelíti az élőmunka-ráfordítások arányát. A legnagyobb probléma, hogy népgazdaságunk jelentős részében (elsősorban a kisárutermelő és a tőkés szektorban) nem a munka szerinti elosztás szocialista törvénye érvényesül. Sőt a szövetkezeti szektorban és az állami szektorban kialakult átlagjövedelmek aránya sem felel meg a munka szerinti elosztásnak, mert — noha a szövetkezeti tagok munka szerint részesülnek a szövetkezeti jövedelemből — az *egész szövetkezet* jövedelme nem ezen az elven alapul. Emellett kétségtelen, hogy ez a módszer számos más elvi és gyakorlati tényező miatt csak a kérdés megközelítéséhez szolgálhat alapul.

A forgalomba nem kerülő mezőgazdasági termékek értékelése

A nemzeti jövedelem árak segítségével történő kifejezésével függ össze egy másik probléma, amely nem az ár és az érték kapcsolata szempontjából veti fel az árarányok kérdését, hanem a tényleges, a gyakorlatban használt folyó vagy változatlan áras számítás egyik problémája. Ez: a forgalomba nem kerülő termékek értékelése. A kérdés részletkérdés, de mégis nagy jelentőségű. Erre vall egyebek közt az a vita, amely e kérdés körül a közgazdászok között hosszú ideje tart.

Ismeretes, hogy a nemzeti jövedelem kiszámításakor minden terméket azon az áron értékelünk, amelyen realizálódik. Ez az eljárás azonban nem határozza meg egyértelműen, hogyan kell értékelni a termelésnek azt a részét, amely nem ölt értékformát. A befejezetlen termelést az iparban, az építőiparban, a vállalati ráfordítások (önköltség) alapján értékeljük, anélkül, hogy a termelési érték kiszámításakor a termék árának és önköltségének különbözetét (az akkumulációt) az elkészültség fokának megfelelő mértékben beszámítanánk a termelés értékébe. Mivel a befejezetlen termelés mennyiségének növekedése — különösen azon termékeknél, amelyek árában jelentős akkumulációt realizálnak — nem számottevő, ez az eljárás a gyakorlatban kielégítőnek mondható.

Sokkal nagyobb problémát okoz a forgalomba nem kerülő mezőgazdasági termékek értékelése, különösen a mezőgazdaság nagyobb részét alkotó egyéni gazdaságokban — de a szövetkezetekben is.

A mezőgazdaság forgalomba nem kerülő termékeit jelenleg eladási „átlagárakon" értékeljük. Ez azt jelenti, hogy az egyes termékekből az eladásra nem kerülő mennyiségeket ugyanolyan áron értékeljük, mint a kérdéses termékből eladásra került rész átlagos *értékesítési* ára. Például ha a parasztság termel 100 q búzát, és ebből kötelező beadásként bead 30 q-át á 60 Ft, állami szabadfelvásárlásra átad 10 q-át á 250 Ft, szabadpiacon elad 10 q-át á 300 Ft, és további 50 q-át elfogyaszt maga, akkor az egész termelést, tehát a saját termelésből történő felhasználást is 146 Ft/q áron értékeljük, mivel az eladásra került termékrész átlagos értékesítési ára 146 Ft/q.

$$\frac{30 \cdot 60 + 10 \cdot 250 + 10 \cdot 300}{50} = 146$$

Ez a módszer nem látszik helyesnek.

Az „átlagáras" számítással kapott árak aránya ugyanis nemcsak hogy nem felel meg az értékaránynak, de nem illik bele szervesen a tényleges árrendszerbe sem.

A mezőgazdasági termékek egy része kötelező beadásként a szabadpiaci árnál alacsonyabb áron kerül értékesítésre, tehát *az „átlagár" alakulása nemcsak az értékesítési egységáraktól, hanem a beadási rendszertől is függ.* Egyes cikkek átlagára alacsony, másoké magas attól függően, hogy melyik termékből nagyobb a beadási kötelezettség.

Az „átlagáron" való számítás következtében a nagyobb beadási kötelezettséggel terhelt termékekből a saját fogyasztást alacsony áron értékeljük, tehát a mezőgazdaságban realizált érték nemcsak azért kicsi, mert a beadási rendszer révén az ott termelt érték egy részét elvonjuk, hanem — teljesen indokolatlanul — *a saját fogyasztásra maradó rész*

ára is igen alacsony, holott ezzel kapcsolatban értelmetlenség volna értékelvonásról beszélni.

A saját termelésből fogyasztásra kerülő termékek „átlagára" a beadás következtében jóval alacsonyabb, mint a szabadpiaci vagy a kiskereskedelmi ár. Ezért a személyes fogyasztás alakulása, valamint élelmiszerek és iparcikkek szerinti megoszlása számításainkban bizonyos mértékig eltorzulhat attól függően, hogy hogyan változik az élelmiszerfogyasztásban a parasztok saját termelésű termékei fogyasztásának aránya, mekkora az élelmiszerfogyasztásban az „önfogyasztás".

Hasonló okok miatt nem elemezhető, illetve nem összehasonlítható a munkások és a parasztok nemzeti jövedelemből való részesedése sem.

A mezőgazdaságban szektoronkint is különböző az egyes cikkek „átlagára", ezért még a parasztság különféle rétegeinek fogyasztása sem arányítható egymáshoz, csak külön számítás segítségével.

Ezért a munkások és a parasztság jövedelmének összehasonlításakor nem is ezeket az árakat használjuk, hanem külön számítást végzünk összehasonlítható áron. A kisegítő számítás azonban független a nemzeti jövedelem-számítástól, és így a lakosság jövedelmére és fogyasztására vonatkozó számítások nem illeszthetők be közvetlenül a nemzeti jövedelem-számításba, holott fogalmilag a kettő elválasztása nem látszik helyesnek.

A gyakorlat azt bizonyítja, hogy amint elemezni kívánjuk a nemzeti jövedelem mozgását, el kell hagynunk az „átlagáras" számítást.

Milyen más értékelési módszerrel lehetne helyettesíteni a jelenlegi rendszert?

Véleményünk szerint *a fogyasztás rétegek szerinti összehasonlíthatóságának követelményéből kiindulva* a forgalomba nem kerülő termékeket a szabadpiac és a kiskereskedelem árainak súlyozott átlaga alapján kell értékelni. Ezzel a módszerrel hasonlítható össze a parasztságnak a saját termékeiből történő fogyasztása a városi lakosság fogyasztásával. Másrészt azért is jogosult ez a számítási módszer, mert ilyen módon a saját termelésből fogyasztott termékek árváltozásai kifejezik az ezen cikkek fogyasztói árszínvonalában bekövetkezett változást. Ezt a módszert használjuk most is a lakosság jövedelmére vonatkozó számításoknál.

A saját termelésből fogyasztott termékeknek ez az értékelési módszere elsősorban a személyes fogyasztásra kerülő termékek értékelését tartja szem előtt. Felvetődik a kérdés, lehet-e ezt a módszert az üzemi szükségletek kielégítésére (takarmány stb.) és a készletek növelésére fordított termékek vonatkozásában is alkalmazni. Ennek nincs akadálya. Ebben az esetben azoknál a termékeknél, amelyek nem kerülnek kiskereskedelmi forgalomba, csak szabadpiacon kelnek el, a kiskereskedelmi ár és a piaci ár súlyozott átlaga a piaci ár lesz. Tehát a saját termelésből felhasznált takarmányt piaci áron kell értékelni.

Az állami mezőgazdasági üzemekben a saját üzemi felhasználás és a készletváltozás önköltségi áron értékelhető a szocialista iparban alkalmazott módszerhez hasonlóan.

A forgalomba nem kerülő termékek értékelésével kapcsolatban végül ismét fel kell hívni a figyelmet, hogy itt nem az érték megközelítése a cél, hanem az, hogy olyan árat alkalmazzunk a számításban, amely *reális kapcsolatban van a népgazdaság mindenkori árrendszerével.*

E javaslattal szemben több észrevétel lehetséges. Például egyesek azt állítják, hogy a saját felhasználására kerülő termékrész értékelésének mostani módszere beillik a mai árrendszerbe, mert a mai árviszonyokat az jellemzi, hogy a mezőgazdasági cikkek átlagárai 1938-hoz képest alacsonyak (a beadás miatt), az iparcikkek árai aránylag magasak. A javasolt módszer pedig torzítaná a nemzeti jövedelemszámítást, növelné a mezőgazdaság termelési értékét és a nemzeti jövedelemhez való hozzájárulását, s emiatt a valóságos viszonyokkal ellentétbe kerülnénk.

Ez az érvelés azonban nem választja eléggé külön az agrár- (illetve ipari) olló kérdését a nemzeti jövedelemhez való hozzájárulás kérdésétől. Az árolló az ipari és a mezőgazdasági termékek kicserélésének árarányát, és nem általában az ipar és a mezőgazdaság nemzeti jövedelemtermelésének arányait jellemzi. Ezt bizonyítja az is, hogy a magas iparcikk-árak nem általánosak, hiszen az állami szektorban beruházásra kerülő beruházási cikkek árai viszonylag alacsonyak. Ez érinti az ipar hozzájárulását a nemzeti jövedelemhez, de nem érinti az ipari és a mezőgazdasági termékek cseréjének árollóját.

Mások szerint azért helytelen a saját fogyasztásnak az általunk javasolt árakon („városi" árakon) történő értékelése, mert ebben az esetben a kimutatott értékben olyan tevékenység (szállítás, kereskedelem) eredménye is tükröződik, amelyet a mezőgazdaság nem végez el, tehát el nem végzett vagy házi munkák értékét vennénk számításba. Ez az érv nem mérlegeli, hogy milyen meggondolás alapján látszik célszerűnek a „városi" árakon való értékelés. (Az összehasonlítás biztosítása a nemzeti jövedelem felhasználásában, nem pedig a „valóságos" a „megtermelt" nemzeti jövedelem kimutatása, amelyet sem az „átlagárak", sem a „városi" árak nem tükröznek.)

Fel kell hívni a figyelmet arra is, hogy az „átlagáron" történő értékelési módszer szerint is tulajdonképpen a városi lakosság számára érvényesülő áron értékeljük mindazokat a termékeket, amelyekből nincs beadási kötelezettség vagy jelentős állami felvásárlás. Ez is azt bizonyítja, hogy *az „átlagár" és a „városi ár" közötti különbség oka nem a szállítási stb. költségek figyelembevétele.*

Van olyan ellenérv is, hogy helytelen képet ad a mezőgazdaság hozzájárulásáról a takarmányok piaci áron történő értékelése, mert eltorzítja a növénytermelés és az állattenyésztés arányait. Ugyanis e két ág szétválasztása azon az alapon, hogy magas takarmányárak esetén a növénytermelés jövedelmező, az állattenyésztés pedig nem, szerintük nem felel meg a mezőgazdaság valóságos viszonyainak, mert a kettéválasztás azon a feltevésen alapul, mintha a termelő általában venné a takarmányt, holott ez nincs így. Szerintük az állattenyésztés a termelők nagy többsége számára magas takarmányárak esetén sem veszteséges.

Ezzel az érveléssel azért nem lehet egyetérteni, mert a „városi" áron történő értékelés egyáltalán nem jelenti a két tevékenység gyakorlati különválasztását, csupán azt jelenti, hogy a folyóáras nemzeti jövedelem-számítás jobban alkalmazkodjék a jövedelem, a jövedelmezőség fogalmához.

A „városi" árakon történő számítás egyébként sem mond ellent az életnek, hiszen tény, hogy a magas takarmányárak, ha valamilyen módon alacsony állatárakkal párosulnak, valóban nem teszik jövedelmezővé az állattenyésztést, és ez kétségtelenül befolyásolja a paraszti termelést.

(Például csökken a tenyésztési kedv.) Másrészt jogosult a piaci áron történő számítás, hiszen a parasztok közt jelentős takarmány- és állatforgalom van, s a parasztság a piaci árak alapján számol. Az ellenérv egyébként azon alapul, hogy a valóságos jövedelmezőséget torzítja, ha a takarmányt piaci árakon értékeljük, és az állattenyésztés jövedelmezőségét az „átlagos" áron történő számítás mutatja helyesen. Eszerint mivel a piaci árnál sokkal alacsonyabb „átlagár" oka a beadás, az állattenyésztés például a minél nagyobb mértékű és minél alacsonyabb áron történő takarmánybeadás következtében is jövedelmezőbbé válhat. Ez persze abszurdum.

A növénytermelés és az állattenyésztés arányát egyébként nem az dönti el, hogy a jövedelmezőséget helyesen vagy nem helyesen mutatjuk ki, hanem egyrészt a munkaráfordítás aránya, másrészt anyagi vonatkozásban a két ág anyagi kapcsolatai, tehát a takarmány-, a trágya- stb. mérlegek.

A nemzeti jövedelem felhasználásának tervezése

A nemzeti jövedelem felhasználásának kérdései közül csupán néhányat kívánok kiemelni.

A szocializmusban a nemzeti jövedelmet termelő dolgozók egész munkája szükséges munka. A termelő dolgozók azonban a szocialista társadalomban sem kapják meg közvetlenül az általuk termelt teljes terméket, mert az egyszerű újratermeléshez szükséges termelőeszközök levonása után megmaradó termék egy részét fenn kell tartani a társadalom közös szükségleteinek fedezésére. Ebből a részből fedezhető a bővített újratermeléshez szükséges felhalmozási alap, a nem termelő területek (a kultúra, a védelem, az igazgatás) fenntartásának költségei, valamint a nem termelő állóalapok bővítése.

A mostani módszerekkel számított nemzeti jövedelem nem tükrözi teljes mértékben ezeket az összefüggéseket.

A nemzeti jövedelem megoszlik fogyasztási és felhalmozási alapra. A fogyasztási alapból fedezzük a termelő dolgozók, a nem termelő dolgozók és a nem termelő szervek anyagi fogyasztását, a felhalmozási alapból pedig a termelőeszközök és a fogyasztási cikkek (valamint a befejezetlen termékek) állományának növelését. A felhalmozási alapból történik a tartalékok növelése is.

A fogyasztási alapot tovább bontjuk a lakosság személyes fogyasztására és a közös szükségletek fedezésére szolgáló termékek fogyasztására (költségvetési szervek anyagfogyasztása és szolgáltató vállalatok anyagi ráfordításai). A lakosság személyes fogyasztásába soroljuk a vásárolt vagy saját termelésű termékek fogyasztását és bizonyos természetbeli juttatásokat (például SZTK gyógyszerellátás).

Ez a csoportosítás sok vonatkozásban megfelelő, mégis mind elméleti, mind pedig magasabb színvonalú gyakorlati szempontból tökéletesítésre szorul. A tökéletesítéseket, a jelenlegi csoportosítást továbbfejlesztve a következő főbb irányokban kellene elvégezni:

1. A nemzeti jövedelem felhasználásának jelenlegi számítási módszereivel nem állapítható meg, hogy a nemzeti jövedelem mekkora részét fordítjuk évről évre a termelés bővítésére. Szükségesnek látszik, hogy kimutassuk a termelés bővítésére szánt alapokat együttesen. A

termelés bővítésére fordítható alapok kiszámítása gyakorlati módon úgy közelíthető meg többé-kevésbé, hogy a termelő jellegű állóalapbővítésen kívül ideszámítjuk a termelési forgóalapokat, továbbá — a marxi sémában a felhalmozási alap változó tőkére fordított részének analógiájára — a termelés bővítéséhez szükséges új munkaerők pénzjövedelmét fedező fogyasztási cikkek mennyiségét. (Lásd: *M. Bor.* A szocialista társadalom nemzeti jövedelmének néhány kérdése. Voproszi Ekonomiki. 1954. 1. szám.) Ez a számítás azért is hasznos lenne, mert a személyes fogyasztás növekedéséből az új munkaerő bevonásához szükséges fogyasztási cikkek levonása után hozzávetőlegesen megállapítható az életszínvonal legszűkebb értelemben vett növekedése: az egy keresőre jutó személyes fogyasztási alap-többlet is.

2. A fogyasztási alapból a személyes fogyasztást helyesebben kell meghatározni, mint eddig, hogy tiszta képet nyerjünk a lakosság anyagi és kulturális színvonalának emelkedéséről. Vannak, akik abból kiindulva, hogy a szocializmusban az egész fogyasztási alap a dolgozók anyagi és kulturális szükségleteinek kielégítését szolgálja, nem tartják szükségesnek a fogyasztási alap belső arányainak vizsgálatát. Ez a nézet azonban nem helyes. A nem termelő fogyasztás egy része, például az igazgatás, a tudományos kutatás, a honvédelem anyagi költségei szükséges kiadások, mégsem tartoznak közvetlenül a dolgozók jólétének tényezőihez. Ezért ezt el kell határolni a fogyasztási alap egyéb részeitől, a dolgozók anyagi és kulturális jólétét megalapozó anyagi fogyasztástól (például iskolák fenntartása stb.).

A tervezési gyakorlat szempontjából legalább két további csoportot kell megkülönböztetni. A személyes fogyasztási alap egyik része úgyanis úgy jut el a fogyasztókhoz, hogy azok azt személyes jövedelmükből szerzik meg (vásárlás, saját termelésű termékek fogyasztása), másik része azonban a társadalom költségei terhére kerül elfogyasztásra (például kórházi fogyasztás stb.).

Ez az elhatárolás nemcsak pénzügyi szempontból jelentős. Az elhatárolás lehetőséget ad arra, hogy figyelemmel kísérjük az életszínvonal közvetlen és közvetett emelésének arányát.

Tehát *a jelenlegi csoportosítást* (lakosság, költségvetési szervek, szolgáltatás anyagfogyasztása) *helyettesíteni kell olyan csoportosítással, amely nem a szervezeti felépítésen, hanem közgazdasági tartalmú fogalmakon alapul.*

A nemzeti jövedelem itt felvetett kérdései egyáltalában nem merítik ki azokat a problémákat, amelyekkel foglalkoznunk kell. Itt nem térhettünk ki néhány igen jelentős kérdésre, például a személyszállítás nemzeti jövedelembe való beszámításának, a nemzeti jövedelemfelhasználás osztályok közti megoszlásának stb. elvi kérdéseire. Egy tanulmány keretében nincs mód valamennyi kérdés felvetésére.

A nemzeti jövedelem tervezésének és statisztikájának néhány feladata

A nemzeti jövedelem számítása is igen jelentősen fejlődött az ötéves terv idején. A nemzeti jövedelem-számítás ma már egyes részkérdésektől és hiányosságoktól eltekintve vitathatatlanul marxista alapokra épül. Sokat javult a számítások pontossága is. Megoldottunk számos,

korábban nem tisztázott kérdést. Mégis sok a tökéletesíteni való; nagy feladatok hárulnak még a közgazdászokra.

Ezek közül elsőként kell megjelölni a nemzeti jövedelem elméleti-módszertani kérdéseinek alapos és rendszeres továbbfejlesztését. A tanulmányban felvetett (és fel nem vetett) kérdések tisztázása lényeges feltétele annak, hogy a nemzeti jövedelem számítása valóban teljesen betöltse hivatását. A nemzeti jövedelem elvi kérdéseinek tisztázása azért is fontos, mert az elmúlt egy-két évben a minél pontosabb eredményre való törekvés részben elvonta az erőt és a figyelmet az elméleti kérdésekről. Most már itt az ideje, hogy mindkét területen egyformán haladjunk tovább.

A nemzeti jövedelem-számítás másik lényeges feladata: az elemzés elmélyítése. Ez az elvileg helyes módszerek alkalmazásán kívül a számítások kiterjesztését és a népgazdaság más mutatóival való összekapcsolását is szükségessé teszi. Törekednünk kell, hogy nagyobb figyelemmel foglalkozzunk *a nemzeti jövedelem-számítás egyik speciális feladatával: jövedelmek keletkezésének és mozgásának* (elosztásának és újraelosztásának) *vizsgálatával.* Tapasztalható volt ugyanis sokáig, hogy a társadalmi termék vizsgálatának hiányosságai miatt a nemzeti jövedelem-számítás főképpen a nemzeti jövedelem termelésének és végső felhasználásának számbavételére és tervezésére szorítkozott, s viszonylag kevésbé foglalkoztunk a jövedelmek alakulásával, kapcsolatával. Ez pedig a nemzeti jövedelem tervezésnek fontos feladata, mivel, mint említettük, a nemzeti jövedelem nemcsak termékhalmaz, hanem értékkifejezését nézve pénzjövedelmek összege is, vagyis a nemzeti jövedelem termelése és felhasználása egyúttal pénzjövedelmek keletkezése és felhasználása is. A nemzeti jövedelemnek mint jövedelmek keletkezésének és mozgásának vizsgálata felveti a pénzügyi mérleg-számítások széleskörű kérdését, ezért nem vizsgálható e cikk keretében. Itt csak megállapítjuk, hogy a nemzeti jövedelem-számításban egyik főfeladatként a jövedelmek, az elosztás és az újraelosztás *egybefüggő* megtervezését kell célul kitűzni. Összefüggően kell megtervezni a nemzeti jövedelem mozgásának mindhárom szakaszát (termelés, elosztás és újraelosztás, felhasználás), vizsgálni kell a folyamat során a lakosság, a szövetkezetek és az állam kölcsönös kapcsolatait, az eredeti és a származékos jövedelmek arányát, a népgazdaság egyes területeinek, szektorainak és a lakosság egyes osztályainak részesedését a nemzeti jövedelem felhasználásából. A nemzeti jövedelem elemzése ily módon szervesen egybe kell, hogy kapcsolódjék a pénzügyi mérlegekkel. Ehhez jelentősen tovább kell fejleszteni a pénzügyi mérlegek kidolgozásának módszerét. Biztosítani kell, hogy a *pénzügyi mérlegek összefüggő, zárt kört alkossanak, amelyben a nemzeti jövedelem egész mozgása végigkísérhető.*

A nemzeti jövedelem elmélete és gyakorlata hathatós eszköz kell, hogy legyen a szocializmus felépítéséért folyó munkában. Ma a nemzeti jövedelem mérlege még nem tölti be azt az aktív szerepet, amelyet az újratermelés legfőbb összefüggéseit tükröző, helyesen kidolgozott társadalmi termékmérleg *mellett* be kell töltenie. Ezt a szerepét csak akkor töltheti be, ha állandóan nagy figyelmet szentelünk az elmélet továbbfejlesztésének és a számítások tökéletesítésének.

NEZVÁL FERENC

A város- és községgazdálkodás jelentősége és feladatai

A város- és községgazdálkodás jelentőségét akkor ítélhetjük meg helyesen, ha felmérjük azokat a feladatokat, amelyeket pártunk politikájának következetes végrehajtása céljából ennek az aránylag fiatal területnek a keretében kell megoldani.

A város- és községgazdálkodás egy adott területen — a városban, a faluban, a községben stb. — a lakosság *közösségi* szükségleteinek kielégítésére irányuló helyi gazdasági és igazgatási tevékenységet foglalja magában. Dolgozó népünk egyre nagyobb igényeket támaszt az egészséges lakásviszonyok, a megfelelően kiépített utak és járdák, a parkok és játszóterek, a gyors és kényelmes közlekedés, a közművekkel való ellátás fejlesztésével szemben. Mindaz a tevékenység, amely ezeknek az igényeknek a kielégítésére irányul, a város- és községgazdálkodás feladatkörébe tartozik.

Ennek a tevékenységnek a középpontjában a dolgozó emberről való fokozottabb és közvetlen gondoskodás áll, ezért van a város- és községgazdálkodásnak oly fontos szerepe az életszínvonalemelés politikájának végrehajtásában.

A dolgozók egészséges, kulturált életviszonyainak biztosítását szolgálják *városrendezési terveink,* amelyek a múlt bűneinek, a szűk utcáknak, a sötét, levegőtlen, avult bérkaszárnyáknak a fokozatos eltüntetését, a települések lakónegyedeinek, ipari negyedeinek, zöldövezeteinek megfelelő elhelyezését irányozzák elő. E tervek alapján fokozatosan sor kerül városaink átrendezésére, korszerűsítésére, az elhanyagolt városrészek közművesítése, az utcák kiszélesítése és fásítása, az üres telkek parkosítása stb. útján.

Nagyon fontos teendő az elhanyagolt *munkáslakta városrészek fejlesztése.* A burzsoá Magyarország várospolitikája következtében kirívó különbség támadt a nagypolgárság által lakott belvárosi részek és a munkáslakta külvárosok közt. A belvárosban fényűző lakóházak épültek, sűrű közlekedési és közműhálózat alakult ki, szinte egymás mellett létesültek a színházak, múzeumok stb., a külvárosokban ezzel szemben víz-, csatorna- gáz- és sok helyen villanyszolgáltatás nélkül éltek a dolgozók.

A város- és községgazdálkodásnak nagy feladatai vannak a *mezőgazdaság fejlesztésében* is. A mezőgazdasági termelés fokozása céljából tervszerűen meg kell szüntetnünk a falusi települések elhanyagoltsá-

gát, a tőkés rendszer bűnös politikájának e maradványát. A régi Magyarországon a falut — a város és a falu ellentétének egyik megnyilvánulásaként — a szinte járhatatlan falusi belterületi utak, az egészségtelen ivóvíz, a fürdési lehetőségek hiánya stb. jellemezte.

A város- és községgazdálkodás tehát fontos tényezője a helyes város- illetve községpolitikának. Ezért helytelen volna a város- és községgazdálkodást egyszerű kultúrmérnöki funkcióként felfogni: a kultúrmérnöki tevékenységet messze meghaladó, fontos, elsősorban gazdálkodási teendők tartoznak ma a város- és községgazdálkodás fogalomkörébe.

A *lakásgazdálkodás* keretében idetartozik a lakásügyi hatósági jogkör ellátása, az állami erőből történő lakóházépítkezések keretszámainak területi kialakítása, a felépült lakások elosztása, a lakóházak járulékos beruházásainak lebonyolítása, a lakóházak felújítása és karbantartása, a magánerőből történő lakóházépítkezések szervezése, az ingatlanok adásvételének és cseréjének közvetítése.

A *közszolgáltatások* keretében a város- és községgazdálkodás fogalomkörébe tartozik az ivóvízszolgáltatás és a szennyvízelvezetés biztosítása, a gázszolgáltatás, a természetes és az ipari hulladék-melegvíz felhasználásának megszervezése, a városi és a községi közvilágítás, a belső utak, a járdák, a hidak fenntartása, a kertészet, a parkosítás, a fásítás, a köztisztaság biztosítása, a tisztasági és a strandfürdők fenntartása, a kéményseprés ellátása, a köztemetők fenntartása, valamint a felsorolt feladatokkal kapcsolatos beruházások lebonyolítása.

A város- és községgazdálkodás *építési és ipari jellegű teendői* keretében történik a tanácsi építő-, tatarozó- és épületszerelőipar szervezése és irányítása, a víz-, a csatornázási, valamint a gázművek berendezéseinek javítása és egyes beruházásainak lebonyolítása, a közkutak karbantartása és felújítása, kismélységű új kutak fúrása, a tanácsi építőipar működéséhez, továbbá a városok és községek kezelésében lévő utak és járdák létesítéséhez, illetve fenntartásához szükséges helyi anyagok (homok, kő, kavics stb.) kitermelése.

A város- és községgazdálkodáshoz tartozik a város- és községfejlesztési, rendezési és építésügyi hatósági tevékenység keretében a városok és a községek tervszerű területi beosztásának és beépítésének biztosítása, megfelelő építési helyek kijelölése, a külterületek rendezése, valamint az építésügyi hatósági feladatok ellátása (építési engedély, lakhatási engedély kiadása stb.).

Ezeket a feladatokat korábban különféle minisztériumok főhatóságai látták el. A város- és községgazdálkodási *szervezet* kialakulása lényegében 1949-ben kezdődött meg a Belügyminisztérium irányításával. Ekkor a költségvetés keretében működő úgynevezett községi üzemeket (gáz-, víz-, köztisztasági és csatornázási művek, fürdők stb.) vállalati formába szervezték át, illetve az egyes szakágakat (a kéményseprést, a temetkezést, később az ingatlanközvetítést, a strandfürdőket stb.) államosították. Az újonnan létesült vállalatok zöme 1951-ben különböző országos főhatóságok felügyelete alá került, s még 1953-ban is az volt a helyzet, hogy a város- és községgazdálkodás körébe tartozó egyes feladatok irányításával négy minisztérium és három különböző tanácsi szakosztály foglalkozott. Az egységes irányítás hiányán kívül súlyos

hiba volt, hogy a város- és községgazdálkodás helyi szervezete csak a megyei és egyes városi tanácsoknál épült ki. A járásokban és a községekben a város- és községgazdálkodási teendők ellátására egyáltalán nem volt szervezet.

A vállalati szervezet sem alakult ki még megfelelő formában. Az 1949—1953. évek vállalati szervezési tapasztalatai azt bizonyították, hogy a tervkötelezett vállalati formában való gazdálkodást nem lehet minden szakmában és minden településen kiépíteni. A kisüzemek nem felelhettek meg a gazdaságosság, a helyes gazdálkodás és tervezés követelményeinek. Mindezek a körülmények károsan befolyásolták a város- és községgazdálkodási tevékenységet.

A Minisztertanács 1953 november 27-i határozata utalt ezekre a hiányosságokra, majd kormányzatunk a város- és községgazdálkodás egységes szakirányításának megteremtése végett 1954 januárjában életrehívta a Város- és Községgazdálkodási Minisztériumot. Egyidejűleg megkezdődött a megyei, a járási és a városi város- és községgazdálkodási osztályok (csoportok) felállítása, a községgazdák kiterjedt hálózatának megszervezése és a vállalatok átszervezése aszerint, hogy működésük — gazdaságossági szempontból — a vállalati vagy a költségvetési formában történő üzemeltetést tette-e szükségessé.

A város- és községgazdálkodás szervezetének kialakításakor abból az alapelvből kellett kiindulni, hogy az ágazat főtevékenysége csaknem kizárólag helyi szükségletek kielégítésére irányul. Ezért a város- és községgazdálkodási vállalatokat közvetlenül a tanácsok irányítják, a minisztérium pedig a főfelügyeletet és a szakmai irányítást gyakorolja.

A helyi gazdálkodás lehetőségeinek kihasználása azt is megköveteli, hogy a város- és községgazdálkodási vállalatok decentralizált formában azon a területen működjenek, amelynek helyi szükségleteit ki kell elégíteniük. Ezért megyei vállalat formájában csak a tanácsi építőipar és épületszerelőipar, a kéményseprés és a temetkezés működik, mert ezek decentralizálása nem lenne gazdaságos.

Szükséges volt — ugyancsak a gazdaságosság követelményét mérlegelve — a helyi vállalatok egy részének vegyes profilú vállalatokká történő összevonása is; eszerint a város- és községgazdálkodási tevékenység jelenleg részben vállalati, részben költségvetési formában a következő szervezetben folyik:

a szakvállalatokban,
a vegyesvállalatokban,
a költségvetési üzemekben
és a községgazdák szervezetében.

A város- és községgazdálkodás sajátos szervezeti formája és feladata mind a tervezés, mind a számvitel és a pénzügyi ellenőrzés területén néhány különleges követelményt támaszt. A korábbi hibák nagy része abból adódott, hogy nem számoltunk ezekkel a követelményekkel.

A város- és községgazdálkodás *tervezése* területén a legsürgősebb feladatunk: a helyes tervezési módszerek kialakítása. Az alapkövetelmény, hogy terveink meghatározzák a lakosságnak teljesítendő szolgáltatásokat, s a szolgáltatások mennyiségi és minőségi fejlesztésére ösztönözzék a vállalatokat. Biztosítanunk kell a vállalati és a költségve-

tési formában megoldott feladatok összhangját, s gondoskodnunk kell arról, hogy — azonos jellegű tevékenység esetén — mindkét formában azonos tervezési módszerek kerüljenek alkalmazásra. Ki kell dolgoznunk a különféle építési és szolgáltatási tevékenységek termelékenységi mutatóit és normativáit, továbbá a lakosság ellátottságát kifejező ellátottsági és fejlesztési mutatókat is. Ugyancsak normákat kell kidolgoznunk az anyagtervezéshez, a munkaügyi tervezéshez és a különféle költségek tervezéséhez is.

Néhány sajátos követelmény jellemzi a város- és községgazdálkodás *számviteli, pénzügyi* és *ellenőrzési* problémáit is. A számvitel és a pénzügyi gazdálkodás, valamint az ellenőrzés területén is számolni kell azzal, hogy a város- és községgazdálkodási üzemek és vállalatok zöme szolgáltató tevékenységet fejt ki. A korábbi években az iparban alkalmazott számviteli és finanszírozási módszereket alkalmaztuk a város- és községgazdálkodásban is. Ez részint annak tudható be, hogy ilyen irányú gyakorlati munka nálunk még eddig nem volt, részint pedig annak, hogy nem jutottunk kellő mennyiségű város- és községgazdálkodásra vonatkozó külföldi, elsősorban szovjet szakirodalomhoz.

A város- és községgazdálkodás helyes irányban történő kibontakozásához elengedhetetlenül szükséges, hogy tervezésében, számvitelében, pénzügyi és ellenőrzési munkájában az ágazat sajátosságait is mérlegelő módszereket alakítsunk ki. A város- és községgazdálkodás tevékenységének alapelve: a lakosság helyi, közösségi szükségleteinek kielégítése. A lakosság igényeinek kielégítéséhez azonban szükséges az is, hogy tanácsaink a szükségletek megállapításával egyidejűleg felmérjék azokat a helyi adottságokat és lehetőségeket, amelyek kiaknázása révén a szükségletek egy része helyileg is kielégíthető. Egyszersmind biztosítanunk kell a tanácsok részére mindazokat az eszközöket, amelyek a helyi erőkkel már megoldhatatlan feladatok elvégzéséhez szükségesek.

Természetesen a szükségletek kielégítése csak a rendelkezésre álló anyagi eszközök mértékének megfelelően, fokozatosan történhetik. Csaknem minden szakmai csoportunkra olyan feladatok hárulnak, amelyek megoldása nagyobb erőfeszítést követel népgazdaságunktól. E feladatok *teljes megoldásához* hosszú évek, sőt évtizedek munkája szükséges, a legsürgősebb igények kielégítésének feltételeit azonban már most meg kell teremtenünk.

A továbbiakban részletesebben foglalkozunk a legfontosabb szakmai csoportok feladataival, hogy világosabb képet adjunk a város- és községgazdálkodás jelentőségéről.

A lakásgazdálkodás

A lakásgazdálkodási tevékenység legfontosabb feladata: a meglévő lakásalap megóvása, karbantartása, felújítása és a lakásalap bővítése.

Egyik legközvetlenebb teendőnk a lakóépületek felújítása, tatarozása. Lakóépületeink állaga a Horthy-rendszerben állandóan romlott, s a helyzetet még súlyosbította a második világháború során bekövet-

kezett nagyfokú rongálódás. Ezért most évről évre egyre nagyobb összegeket kell a lakóépületek felújítására és karbantartására költenünk:

1952-ben a	lakbérjövedelem	30	százalékának	megfelelő	összeget
1953-ban a	„	41	„	„	„
1954-ben a	„	60	„	„	„

fordítottunk erre a célra. A legutóbbi másfél évben csaknem 1300 épület és 17 000 lakás teljes felújítására került sor. Ingatlankezelő szerveink több mint 600 ezer kisebb javítási munkát végeztek el a dolgozók lakáskörülményeinek megjavítása céljából. De mindamellett még most is sok a hiba ezen a területen.

A lakosság részéről sok panasz vetődött fel a felújítási munkák lassú üteme és elhúzódása miatt. A hibák oka részben, hogy nem készültünk fel kellőképpen az új megnövekedett feladatokra, nem biztosítottuk a munkák elvégzéséhez szükséges szervezeti, anyagi, munkaerő- és műszaki feltételeket. Nem szabtuk meg a felújítások helyes irányát sem. Kezdetben például a lakóépületek külső, homlokzati tatarozását tartottuk elsődleges feladatnak, ez a munka azonban annyi állványfaanyagot igényelt, amennyit nem biztosíthattunk. Ugyanakkor kevesebbet törődtünk az épületek belső felújításával és különösen a lakásokban szükséges felújítási munkák elvégzésével.

A műszaki szervezetlenség is akadályozta a munkák gyorsabb ütemét: például Budapesten a VIII. kerületben egyes lakóépületek csaknem fél évig be voltak állványozva, az épület homlokzatán alig egy-két munkás dolgozott, más kerületekben ellenben az állványanyag hiánya miatt nem kezdődhettek meg a munkák.

A hibák egyik legfőbb forrása az volt, hogy építőpari vállalataink vezetői a terv forintértékben történő teljesítése céljából inkább a jövedelmezőbb új építkezések kivitelezésére törekedtek, s idegenkedtek a kevésbé jövedelmező felújítási munkáktól.

Részben ez a szűkkörű szemlélet az oka a karbantartási tevékenység hibáinak is. Jelenleg még mindig az a helyzet, hogy a javító-karbantartó részlegek a lakosság által bejelentett műszaki hibákat mindössze 50—60 százalékban tudják megjavítani. Kétségtelen, hogy az anyag- és a munkaerőhiány is megnehezíti a karbantartás munkáját.

A hibák egy részét már sikerült kijavítanunk. De még mind a felújítások, mind a karbantartások területén nagy az anyagpocsékolás, nem megfelelő a műszaki szervezés, s ezért ezeknek a munkáknak a költsége nagyon nagy. Ezen a súlyos hibán nem utolsósorban az ellenőrzés megjavításával segíthetünk, különösen akkor, ha a lakosság minél szélesebb rétegeit bevonjuk az ellenőrzésbe.

Sokat kell még javítanunk építőipari vállalataink munkáján is. A tanácsi építőipart alkalmassá kell tenni a lakástatarozással járó feladatok megoldására, de úgy, hogy ezenkívül elvégezhesse a tanácsok kisebb beruházásait is (tanácsházak, óvodák, falusi és tanyai iskolák, állatorvosi lakások stb. építése).

Okvetlenül el kell érnünk, hogy a felújítások műszaki tervei már a téli hónapokra elkészüljenek, s így megfelelő mennyiségű belső mun-

ka elvégzésével biztosíthassuk a tanácsi építőipar téli foglalkoztatottságát. Gondoskodnunk kell építőipari vállalataink legalább minimális mértékű gépesítéséről is, törekednünk kell, hogy vállalataink el legyenek látva a megfelelő szakipari részlegekkel és segédüzemekkel. Csak így érhetjük el, hogy a tanácsi építőipari vállalatok valóban képesek legyenek elvégezni a tatarozással járó sokrétű munkát.

A lakásgazdálkodásnak rendkívül fontos területe a meglévő lakásalap bővítése. Az első ötéves tervben a lakásépítkezési terv teljesítése alatta maradt az előirányzatnak. A pénzügyi teljesítés százaléka viszont jóval nagyobb. Ennek oka részben a gazdasági és a műszaki tervezés sok hibája, a költségelőirányzatok irreálisan alacsony színvonalon való megszabása, részben pedig az építési költségek állandó emelkedése.

A rendelkezésre álló adatokból az is kiderül, hogy az állami támogatásból és a magánerőből 5 év alatt épülő lakások együttes száma megközelíti a teljesen állami erőből épülő lakások számát. Ez azt bizonyítja, hogy a magánerőből történő lakásépítkezések egyre inkább szerves kiegészítő részévé válnak az állami erőből történő lakásépítkezéseknek. Egyik legfontosabb feladatunk tehát a lakásalap növelése végett a magánerőből történő lakóházépítkezések fokozása. Az utóbbi években ezen a területen is jelentős a változás. Az 1950 után fokozatosan csökkent magánerőből történő építkezések száma 1954-ben ugrásszerűen emelkedett. Az építkezési kedv nagyarányú fellendülésében nagy szerepe volt annak, hogy kormányzatunk fokozottabb gondot fordított a személyi tulajdonhoz való, alkotmányunkban is biztosított jog érvényesítésére a családi házak vonatkozásában is. A belkereskedelem 1954-ben a korábbi évekhez képest lényegesen több és olcsóbb építőanyagot hozott forgalomba a lakosság számára. Az építkezők nagy száma miatt azonban még ez a mennyiség sem bizonyult elegendőnek. Ezért a jövőben még több építőanyagot kell a lakosság rendelkezésére bocsátani, s az egyes épületszerkezetek és épületelemek előregyártásával biztosítani kell az építőanyagok gazdaságos felhasználását. Tanácsaink is nagy támogatást adhatnak az építkezőknek a helyi anyagok feltárásával és rendelkezésre bocsátásával, továbbá megfelelő műszaki segítséggel.

A magánerőből történő építkezések fokozásán kívül ugyancsak a lakásgazdálkodás feladatai közé tartozik azoknak a gazdaságos kisegítő megoldásoknak a felderítése és alkalmazása, amelyek révén aránylag kevés munkával, anyaggal és költséggel új lakásokat tudunk biztosítani. Ilyen lehetőség például: a más célra igénybevett lakások eredeti rendeltetésre történő visszaalakítása. Az utóbbi években a különféle közületek országosan mintegy 20 000 lakást — benne Budapesten körülbelül 12 000 lakást — vettek igénybe. Elsőrendű feladat e helyiségeknek lakásokká történő visszaalakítása. Ez a munka az államigazgatás racionalizálása következtében felszabadult helyiségek lakásokká történő visszaalakításával már meg is indult, tanácsainknak azonban még nagyobb erővel kell szorgalmazniuk a feladat maradéktalan megoldását.

A lakásépítkezések azonban nemcsak mennyiségben, hanem minőségben sem elégítették ki a lakosság igényeit. A lakástervezés elszakadt a dolgozók igényeitől, s állandó panaszok vetődtek fel a lakások felszerelése és kivitelezésük minősége miatt. Nem történt gondoskodás az új lakótelepek fásításáról, parkosításáról, megfelelő közlekedési úthálózattal és járdákkal való ellátásukról. De elmaradt a dolgozók szükségleteit kielégítő üzlethálózat, helyiipari, egészségügyi, oktatási és népművelési létesítmények építése is. Tetézte a nehézségeket a lakásépítkezés állandó átszervezése, amelynek során a lakásépítkezés végül is teljes egészében az Építésügyi Minisztérium hatáskörébe került át, s így egy és ugyanaz a szerv végzi az építkezések tervezését, lebonyolítását, kivitelezését és a kivitelezés ellenőrzését is. Ezzel szemben az elkészült lakóépületeket üzemeltető tanácsi lakásgazdálkodási szerveknek nincs lehetőségük, hogy a tervezés és a kivitelezés során érvényesíthessék a lakosság kívánságait. A lakásépítkezések ütemének fokozásával egyidejűleg a jövőben ezeket a szervezeti problémákat is meg kell oldani.

Gázszolgáltatás

A gázellátás fontosságát pártunk politikájának szellemében elsősorban a lakosság életszínvonalának emelése szempontjából kell megítélnünk. A főzés, a sütés, a melegvízkészítés, a mosás, a vasalás, a fűtés stb. azok közé az elsőrendű életszükségletek közé tartoznak, amelyeknek gyors, kényelmes és egyben gazdaságos kielégítése a gázszolgáltatás útján oldható meg. De a gáz előnyei a lakosság ellátásában nemcsak közvetlenül a háztartásban érvényesülnek, hanem a vendéglátóipar, a pékségek, az üzemi konyhák, a kórházak és egyéb intézmények, továbbá közvetve a közszükségleti cikktermelő ipar révén is, amely szintén jelentős gázfogyasztó.

Az életszínvonal emelésének legfontosabb eszköze: a termelési önköltség csökkentése. Az önköltségnek nagyon jelentős tétele az energiafogyasztás. A háztartásokban és az ipar sok területén több millió tonna szenet takaríthatunk meg, ha nem közvetlenül széntüzeléssel, hanem a szénből készült gázzal elégítjük ki. a hőszükségleteket.

A gázhasználat energiagazdasági jelentőségét könnyen felmérhetjük, ha a gáztermelés, (szállítás és felhasználás) hatásfokát összevetjük a szén közvetlen eltüzelésekor elérhető hatásfokkal. Ha a szenet közvetlenül eltüzeljük, akkor fűtőértékének csak aránylag kis részét hasznosíthatjuk, jelentős része ellenben hasznosítás nélkül a salakban és a kéményen át elvész. Például még a korszerű, jól szerkesztett háztartási tűzhelyekben is a szén melegének csak 8—10 százaléka hasznosítható főzési és sütési célra. Az ugyanilyen korszerű gáztűzhely hatásfoka ezzel szemben 60—65 százalék, vagyis a gáztűzhely 6—8-szorosan meghaladja a széntűzhely hasznosítási mértékét.

Ha mérlegeljük a gázgyártás kereken 80 százalékos hatásfokát, valamint a gáz szállításakor és mérésekor adódó veszteségeket is, akkor — a különböző célokra történő hőfejlesztések hatásfokkülönbségének középértékét tekintve — kereken csak $^1/_3$ annyi gáz-hőenergiát kell

felhasználni, mint amennyire széntüzelés esetén lenne szükség. Ez a döntő hatásfokkülönbség szabja meg a gázgyártás és -felhasználás gazdasági jelentőségét.

Hazánkban a gázhasználat a felszabadulás előtt jelentőségéhez képest rendkívül csekély volt. Mindössze legnagyobb városainkban volt gázszolgáltatás, de a lakosságnak itt is csak aránylag kis része — Budapesten 20—25 százaléka, vidéken 4—5 százaléka — részesült gázellátásban. A csőhálózatok inkább csak a belterületeket hálózták be, s a gázhasználat túlnyomórészt a jobbkeresetű rétegekre korlátozódott. A felszabadulás után a nehézipar rohamos fejlesztése miatt nem volt mód rá, hogy jelentős beruházásokat igénylő új gázgyárak épüljenek, a fogyasztás azonban a gázgyárak meglévő kapacitásának mértékéig hatalmasan fejlődött, s ha szerényebb mértékben is, de szüntelenül növekedett a fogyasztók száma, fejlődtek a gázszolgáltató csőhálózatok.

A gázhasználat mai mértéke — összevetve a felszabadulás előttivel (1938) — a következő számszerű adatokkal jellemezhető:

A gázfogyasztás százalékos növekedése 1953-ban
(1938=100%)

Budapest	230	Sopron	500
Baja	180	Szeged	230
Debrecen	232	Székesfehérvár	340
Győr	210	Szombathely	200
Miskolc	480	Pécs	228

A városi gázfogyasztók száma egyidejűleg 145 000-ről több mint 200 000-re, az elosztó csőhálózatok hossza pedig kereken 12 százalékkal növekedett.

A legutolsó években azonban elértük termelőberendezéseink kapacitásának felső határát, s az új fogyasztók igényeinek kielégítésében bizonyos nehézségeink támadtak. Szűk a termelési kapacitás, kevés a tisztítóberendezés, s a gázszolgáltatásban mennyiségi és minőségi hiányosságok vannak. Ma valamennyi gázgyárunk túlfeszített kapacitással dolgozik, de a nagyarányú szükségletet mégsem képes kielégíteni. A kapacitás túlfeszítése részben úgy történik, hogy a termelőberendezés tartalékegységeit is állandóan üzemeltetik, s így nincs rá mód, hogy egyes részlegeket a megelőző karbantartás elvégzésére leállítsanak. A berendezés állapota romlik, s a kiesések miatt csökkenhet a kapacitás, sőt az egész berendezés üzembiztonsága is veszélybe kerülhet.

A kapacitás túlfeszítése ezenkívül pazarlásra is vezet, mert azt eredményezi, hogy elromlanak a gázmérők, s nem mutatják a fogyasztást. Ez pedig pazarlásra ösztönzi a fogyasztókat.

Legsürgősebb feladatunk a zavartalan és a szükségleteknek megfelelő gázellátás biztosítása. A termelőkapacitás emelésére átmenetileg új kisegítő eljárásokat kell alkalmaznunk (a kigázosítási hőfok emelését, a szén olajjal való keverését stb.). A gázveszteség csökkentésére sürgősen ki kell javítani az elromlott gázmérőket, biztosítani kell a

készülékek fokozott karbantartását, valamint a hálózati hibák gyors felkutatását és kijavítását. A gázhálózatokból egyelőre még el nem látható területek lakosságának gázellátása végett az iparból lényegesen több propán- és butángázt kell átirányítani a lakosság ellátására.

Távlati terveink teljesítése során a gázzal már ellátott városok külső területeit be kell kapcsolni a gázhálózatba, s ki kell építeni új szocialista városaink gázellátását. Fel kell továbbá mérni a gázellátásra igényt tartó összes városok és községek várható gázszükségletét, a termelőberendezések gazdaságos előtervezése céljából. A termelőberendezések előtervezése során különös figyelmet kell fordítani a viszonylag jelentéktelen beruházást igénylő gázforrások felhasználására (például a hazai földgáz hasznosítása). Nehézipari beruházásaink kokszoló részlegei — elkészülésük után — szintén a lakosság ellátásának szolgálatába állíthatják majd gáztermelésüket.

Távlati terveinkben természetesen új gázgyárak tervezését és létesítését is elő kell irányoznunk, szem előtt tartva azt a követelményt, hogy a gáztermelést elsősorban és túlnyomóan a hazai szénbázis felhasználásával kell fokoznunk.

Távlati gázellátási terveink kidolgozásakor általában nagy súlyt kell helyeznünk a beruházások gazdaságos, tervszerű kialakítására. Ezért alapos tudományos vizsgálatokat kell végeznünk mind a termelés, mindpedig a gázelosztás és a gázszolgáltatás területén a költségcsökkentési lehetőségek tervszerű felmérése céljából.

Ivóvíz- és csatornaellátás

Mindennapi életünknek sokszor nem is kellően értékelt, nélkülözhetetlen kelléke a víz, ivóvíz, háztartási, ipari és mezőgazdasági öntözővíz stb. formájában. Az egészséges ivóvízellátás, a csatornázás és a szennyvíztisztítás egészségügyi szempontból is közérdekű feladat. A felszabadulás előtt körülbelül 70 év alatt 27 városban és 26 községben épült vízmű és 17 településen csatornamű. Ma már ezzel szemben 87 vízművünk és 23 csatornaművünk van. De a nagyarányú fejlődés ellenére az ország ivóvízellátása és csatornázása még nem kielégítő.

Hazánk kereken 9,0 millió lakosából csak 2,9 millió, vagyis körülbelül 37 százalék részesül közműves ivóvízellátásban. Az ivóvízellátás fejlesztése nemcsak a közüzemi ivóvízzel ellátott lakosok számának növelését követeli meg, hanem az egy lakosra országos évi átlagban jutó napi 100 liternél kevesebb „fejadag" emelését is. Nagyobb távlatban (20—25 év alatt) korszerűsíteni és bővíteni kell meglévő vízműveinket, ezenkívül körülbelül 60 fontosabb településen, valamint körülbelül 20, 10 000-nél több lakosú községben új vízműveket kell létesíteni. A meglévő úgynevezett törpevízművek bővítésén kívül mintegy 100 községben kell új törpevízműveket építeni. Ha mindezek a munkálatok elkészülnek, akkor az ország lakosságának közüzemi vízműellátottsága (a törpevízművek teljesítményét is számítva) 32 százalékról körülbelül 53 százalékra növekszik, s a mai, mintegy 750 00 m^3 napi vízvezetéki víz mennyisége körülbelül 1 150 000 m^3-re emelkedik. Természetesen a vízellátás ilyen nagyarányú felfejlesztése a tervezés, a kivitelezés, a szervezés és az anyagellátás feladatait nagyon megnöveli.

A vízellátással kapcsolatban tisztázni kell az ipari és az ivóvízellátás elválasztásának kérdését; vízműveink ugyanis jelenleg az iparnak naponta mintegy 300 000 m^3 ivóvíz-minőségű vizet szolgáltatnak. E mennyiség csökkentése előmozdíthatná az ivóvízellátás fejlesztését.

Győrben a kétféle vízszolgáltatást már régen elválasztották egymástól, s Miskolcon is megépült a Sajó vizét szállító külön ipari vízmű. Új szocialista városainkban már általában elkülönítve létesült az ipari és az ivóvízmű. Ez elsősorban azért szükséges, mert a jó ivóvíz nem áll korlátlan mennyiségben rendelkezésre, kitermelése sokszor nagyon jelentős előzetes kutatómunkát és költséget kíván. A vízzel ezért — többi természeti kincsünkhöz hasonlóan — takarékosan kell gazdálkodni, s ha valahol színtelen, szagtalan, jóízű, üdítő hőfokú (körülbelül 12 C°) fertőzésmentes vízre bukkanunk, akkor azt elsősorban a lakosság ivóvíz-szükségletének kielégítésére kell fordítani.

Gondoskodnunk kell arról is, hogy ahol a víz minőségileg nem megfelelő, vasas vagy mangános, ott korszerű vastalanító, mangántalanító, esetleg savtalanító berendezések épüljenek. Az utóbbi időben Győrött épült új vastalanító berendezés, s ennek eredményeképp megszűnt a győri lakosság több mint 40 éves panasza a vasízű víz ellen. Más városainkban is vannak hasonló panaszok, amelyeket a fejlesztés során meg kell szüntetnünk. A víz fertőtlenítése céljából hazai vízműveinkben meg kell honosítanunk az élenjáró szovjet irodalomból ismert ozonizálást, ultrahangkezelést, elektromos csírátlanítást és más haladó eljárásokat.

Meglévő hazai vízműveinket a tároló medencék térfogatának növelésével is fejlesztjük. Az üzembiztonság és a tűzbiztonság is megkívánja, hogy a napi víztermelés körülbelül 20 százaléka tárolható legyen. Ez a követelmény azonban Budapesttől eltekintve, általában nem érvényesül, s ezért új víztornyok, magaslati tárolómedencék és egyéb tárolók épültek az ország különböző részeiben. A mostani körülbelül 140 000 m^3-es országos tároló térfogatot azonban körülbelül a kétszeresére kell növelni, hogy megfeleljen az ez irányú követelményeknek.

Folytatnunk kell a vízhálózat kiépítését is, s elsősorban a peremvárosok lakóinak vízigényét kell új főnyomó és elosztó hálózat létesítésével kielégíteni. Ehhez természetesen nagymennyiségű csőanyag szükséges, ezért a hazai öntöttvas és azbesztcement csőgyártás fejlesztésén kívül az eddiginél többet kell foglalkoznunk a jelentékeny vasmegtakarítást eredményező vasbeton nyomócső gyártásával is. Fejlesztenünk kell a szivattyúk, a különböző szerelvények, a tűzcsapok, a búvárszivattyúk, a fővízmérők és a fogyasztási vízmérők, a feszmérők és a vakuummérők, valamint a klórgázadagoló berendezések gyártását is.

Ne feledkezzünk meg arról sem, hogy jelenleg az ország lakosságának mintegy 68 százaléka kútvizet iszik, ez a víz pedig csak igen kis részben kifogástalan közegészségügyileg. Hazánkban az egészséges ivóvizet adó mélyfúrású kutak tömegesebb építése 1929-ben kezdődött meg, s a felszabadulásig mintegy 2200 ilyen kút létesült. A felszabadulás óta mintegy 1620 mélyfúrású kutat építettünk. Az egészséges ivó-

vizet adó kutak száma mégsem kielégítő. A vízművekkel el nem látott helységekben lévő nyilvántartott közkutak egy része még szakszerű átépítés után sem adna ivásra alkalmas vizet, más része pedig egyáltalán nem működik, s felújításra szorul. Csak két megyében, Csongrádban és Hajdú-Biharban van valamennyi községben legalább egy jó ivóvizű, mélyfúrású kút. Természetesen van az országnak olyan területe is — főleg a hegyvidékeken —, ahol ásott kúttal is kifogástalan minőségű vízhez juthatunk, de a nyitott ásott kutak állandóan szennyeződhetnek. Ezért az Országos Közegészségügyi Intézet helyesen azt a célkitűzést képviseli, hogy községenként legalább minden ötszáz lakosra jusson egy jó ivóvizű közkút.

Hazánk csatornázottság szempontjából a Horthy-rendszerben még jobban elmaradt, mint az ivóvízellátásban. Régebben mindössze 17 részben csatornázott településünk és néhány szennyvíztisztító telepünk volt, ez utóbbiak egy része azonban túlterhelés vagy szakszerűtlen kezelés miatt rosszul működött. A felszabadulás óta a csatornázott települések (Sztálinváros, Komló, Kazincbarcika, Oroszlány, Pestlőrinc, a mai XVIII. kerület, Ajka stb.) és a tisztítóberendezések száma jelentősen növekedett. Mindez azonban kevés a lemaradás megszüntetéséhez. A régi települések közül különösen az alföldi városokban (Kecskeméten, Hódmezővásárhelyen, Békéscsabán, Nyíregyházán stb.) teljesen hiányzik a csatornázás, de Szolnok, Debrecen, Miskolc és Szeged hálózata sem kielégítő még. A Balaton körüli üdülőhelyek korszerű csatornázásának és szennyvíztisztításának megteremtésében is sok a teendő. Csatornázni kell Mátrafüredet, Hajdúszoboszlót és sok más üdülőhelyet is.

Fokozottabb gondot kell fordítani a csatornahálózat karbantartására, mert enélkül a legjobban megépített csatornahálózat sem működhet jól. A csatornatisztítás tökéletesítésének fontos eszköze a gépesítés, különösen az iszapszippantó kocsik kiterjedtebb alkalmazása.

A csatornázás fejlesztésével egyidejűleg bővíteni kell a szennyvíztisztító berendezéseket is. Kevés városunk van olyan kedvező helyzetben, mint Budapest vagy Sztálinváros, amelyek a Duna partján épültek, s így a legjobb esetben tisztítórácson és homokfogón átengedett, de többnyire minden tisztítás nélkül a folyóba beömlött szennyvizet a folyó öntisztító ereje megszüri. De még Budapesten sem bízhatunk mindent a Dunára, például a soroksári Dunaág szennyezettségének megszüntetésére meg kell építeni a pesterzsébeti szennyvíztisztító telepet. Efféle szennyvíztisztító telepek építése nélkül az élővízfolyások lassan szennyvízcsatornákká válnának, ezért hozott a Minisztertanács határozatot a szennyvizek kötelező tisztításáról. Ezzel kapcsolatban arra is utalunk, hogy a tisztítótelepek önköltsége lényegesen csökkenthető a telepek rothasztóiban keletkező gázok tervszerű felhasználásával; ez azonban ma még csak Budapesten és Pécsett történik meg. Csökkenthető az önköltség a kirothasztott iszap megfelelő szemcsésítésével, komposztálásával is, s az ily módon nyert nagyértékű trágyával lényegesen megjavíthatjuk talajerő-gazdálkodásunkat is. A szennyvíztisztító telepekről kikerülő víz nagyon jól hasznosítható öntözésre vagy halastavak

létesítésére is, de mind a szennyvízöntözés, mind a szennyvíz-halastó kérdését hazai viszonylatban még tudományosan és gyakorlatilag egyaránt tisztázni kell.

A felsorolt három szakmai csoporton kívül természetesen egy sor olyan feladata van még a város- és községgazdálkodásnak, amelyekről részleteiben nem beszéltünk. Ilyen feladat például a köztisztaság biztosítása, amelynek jelentősége közegészségügyi szempontból elsőrendű, mind a városokban, mind a falvakban. Köztisztasági berendezéseink nagy része a háború alatt megsemmisült, öntöző kocsiparkunk egy része jelentősen megrongálódott, más részét pedig a fasiszták nyugatra hurcolták. Köztisztasági vállalataink műszaki dolgozói azonban leleményességükkel, hozzáértésükkel, áldozatkész munkájukkal nagy eredményeket értek el a köztisztasági géppark felújításában, s sokszor már eldobott alvázakra konstruáltak ma is jól működő, modern öntöző és seprő berendezéseket.

Nem foglalkoztunk fürdővállalatainkkal sem, amelyeknek idegenforgalmi jelentősége — például Budapesten — nagyon nagy volt már korábban is.

Beszélhetnénk kertészeti vállalataink fejlesztéséről, amelyek a virág- és a dísznövénytermelés fokozásával nagy exportlehetőségeket teremthetnének, s a különféle szolgáltatásokkal kapcsolatos feladatok egész soráról.

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk: a város- és községgazdálkodás rövid idő alatt is nagyot fejlődött, javarészt azért, mert tanácsaink lehetőségeikhez mérten igyekeztek jól megoldani a lakosság helyi, közösségi szükségleteinek kielégítésében rájuk háruló feladatokat.

De okvetlenül szükséges, hogy tanácsainkat megfelelőképpen támogassuk a feladatok további gyors megoldásában. Ezért népgazdaságunk fejlesztésének mai szakaszában anyagi lehetőségeinkhez mérten kellő helyet kell biztosítani a város- és községgazdálkodással szemben támasztott igények kielégítésére. A mezőgazdaság, a könnyűipar és az élelmiszeripar fejlesztésével párhuzamosan meg kell teremteni a város- és községgazdálkodás fejlesztésének feltételeit is. Nehéziparunk átállításakor a közszükségleti cikktermelés fokozásán kívül számolni kell a város- és községgazdálkodás arányos fejlesztéséhez szükséges gépesítés követelményeivel is. Alapanyagiparunk fejlesztésekor gondoskodnunk kell, hogy megfelelő mennyiségű építőanyag jusson a lakóházak építéséhez, a víz-, a csatorna- és a gázhálózat bővítéséhez stb. Tanácsainknak pedig a helyi lehetőségek és adottságok felhasználásával, a lakosságnak a város- és községgazdálkodási feladatok tervezésébe, kivitelezésébe és ellenőrzésébe való széleskörű bevonásával kell előmozdítaniuk a helyi célok megvalósulását.

A minisztérium és a tanácsok együttes, jó munkájától és a helyi lakosság segítőkészségétől függ, hogy a népgazdaságnak ez a fiatal területe megerősödjék, s a lakosság közösségi igényeinek mind teljesebb kielégítésével vegyen részt pártunk és kormányunk legfőbb politikai céljának, a dolgozó emberről való fokozott gondoskodásnak a megvalósításában.

MÁTYÁS ANTAL

Egy magyar közgazdász a XVIII. századból

(Skerlecz Miklós közgazdasági nézetei)

A polgárság első közgazdászai gazdasági vizsgálódásaikat a gazdagság keletkezésének problémájával kezdték. Hol keletkezik a gazdagság, mi a forrása? — ezek a kérdések izgatták az eredeti felhalmozás korának közgazdászait. A gazdasági élet valóságának, a kibontakozó tőkés viszonyoknak a tükröződése ez a közgazdasági irodalomban, amely nyílt őszinteséggel fejezte ki a feltörekvő burzsoázia haszonéhségét, meggazdagodási vágyát. A válasz, amit a gazdagság keletkezésének kérdésére adtak, hűen tükrözte a termelőerők fejlettségét. Amíg a termelés feudális alapon nyugodott és „a tulajdonképpeni polgári gazdasági kör az áruforgalom köre volt" (*Marx.* A politikai gazdaságtan bírálatához. 136. old. Szikra. 1953.), a gazdasági élet kutatói *a forgalomban,* mégpedig a külforgalomban ragadták meg a gazdagság forrását. Csak a tőkének a termelésbe való behatolásakor kezdték a termelésben keresni a gazdagság létrejöttének színterét.

Az ország konkrét gazdasági problémáinak megfelelően a gazdagság keletkezésének kérdése állt a XVIII. század végén kibontakozó fiatal magyar közgazdasági irodalom előterében is. Mi az oka annak, hogy Magyarország természeti gazdagsága ellenére szegény? Hogyan lehetne az országot felvirágoztatni, hogyan válhatnának gazdagabbakká a földesurak? — ez a kérdés foglalkoztatta az első magyar közgazdasági írókat.

Mi jellemezte az ország gazdasági életét ebben az időszakban? Az országban még a feudális termelési mód volt az uralkodó. A feudalizmus azonban már bomlásnak indult. A mezőgazdaságban egyre erőteljesebben bontakozott ki az árutermelés, amely aláásta a termelés feudális módját, s előkészítette az utat a tőkés árutermelés számára. A földesurak gazdálkodása mindinkább a csereérték uralma alá került, s egyre nőtt a pénz hatalma termékük felett. Sorsuk, gazdálkodásuk ennek megfelelően mindjobban a piaci viszonyok, termékük kedvező vagy kedvezőtlen értékesítési lehetőségének függvényévé vált. Az árutermelés a XVIII. század végén még nem került éles összeütközésbe a termelés feudális módjával, ezért a földesurak figyelme még döntően az *értékesítés* problémáira irányult. *A feudalizmusnak a termelés szempontjából való bírálatával ebben az időben még alig találkozunk.*

Az értékesítési problémák előtérbe kerülését elősegítette az a körülmény, hogy a társadalmi munkamegosztás, a hazai ipar fejletlensége folytán nagymértékben külső, elsősorban osztrák piaci lehetőségek jelentették az ösztönzést a magyar mezőgazdasági árutermelés számára, amely belső piac híján teljesen ki volt szolgáltatva a Habsburg gyarmati rendszernek. A kibontakozó árutermelés egyre jobban beleütközött a gyarmati rendszer korlátaiba, amely konzerválta az országban a feudális viszonyokat és akadályozta az árutermelésnek tőkés árutermeléssé való alakulását.

Az árutermelő nemességből elsősorban a középnemesség érezte a gyarmati rendszer nyomasztó súlyát. *A fejlődést gátló gyarmati bilincsek gazdasági téren az értékesítés akadályaiként váltak tudatossá ebben a rétegben.* A gyarmati rendszer következtében fejletlen volt az ország belső piaca, a szűk külső piacokat pedig a főnemesség foglalta le a maga részére. A középnemességnek a gyarmati rendszer ellen intézett támadásai során a kiváltságait féltő nemes mellett mind erőteljesebben szólalt meg *az árutermelő nemes* hangja, aki a gyarmati uralom által sújtott *kereskedelmi tőke érdekeinek is szószólójává vált.* A piackérdés éleződése erősítette a középnemesség nemzeti mozgalmát, amelynek különösen a francia forradalom adott nagy lendületet. II. József halála után (1790) a Habsburg gyarmati rendszerrel szemben megnyilvánuló nagy nemzeti ellenállás kibontakozása során a középnemesség egyes képviselői már a nemzeti függetlenségért szállnak síkra.

Ez az időszak lényegében a magyar közgazdasági irodalom kibontakozásának kora. 1790 előtt alig egy-két közgazdasági tárgyú mű jelent meg magyar szerzőtől, ellenben a francia forradalom hatására megélénkülő nemzeti mozgalomban a politikai harcok során a nemesség, de a kereskedő polgárság képviselői is igyekeztek gazdaságpolitikai nézeteiknek hangot adni. A közgazdasági munkák nagy része az ellenállás jegyében összeült 1790. évi országgyűléssel kapcsolatban jelent meg. Ezek az írások az országgyűlés hangulatát kívánták befolyásolni, vagy éppen országgyűlési beadványként készültek.

A korabeli Magyarország gazdaságpolitikai problémái tükröződtek e művekben. Az értékesítés problémája állt az előtérben, s közgazdászaink, ha megkísérelték, hogy megmagyarázzák e gazdasági jelenségeket, feltárják a gazdagság forrását, teljesen megrekedtek a forgalom körében. Fonák, de történelmileg indokolt volt ez a szemlélet, hiszen a *termelés feudális módja nem tette lehetővé, hogy a forgalom jelenségeit a termelésből magyarázzák.* Ez is bizonyítja a történelmi materializmusnak azt az alepelvét, hogy a társadalmi lét az, amely meghatározza a társadalmi tudatot. A tárgyalt időszakban nyugaton már kialakult a klasszikus polgári közgazdaságtan, Magyarország pedig nem volt légmentesen elzárva a nyugati kultúrától. *Hiába ismerkedtek azonban meg gondolkodóink a legfejlettebb korabeli polgári közgazdasági nézetekkel, az ország elmaradt feudális állapota folytán nem emelkedhettek felül a merkantilista szemléleten.* Ennek ellenére hazánk fejlődésének számos alapvető követelményére tudtak rátapintani, s a mer-

kantilista gazdaságpolitikai elvek ideológiai fegyverükké váltak a tőkés termelés feltételeinek megvalósításáért vívott harcban.

A XVIII. század végén kibontakozó magyar közgazdasági irodalom első kiemelkedő alakja *Skerlecz Miklós* volt (1723—1799). A Skerlecz korából ránk maradt irodalomból az ő műve tükrözi első ízben az ország gazdasági helyzetének alapos ismeretét. Skerlecz rámutatott a gazdasági bajok forrására és az eredeti tőkefelhalmozás számos követelményére hazánkban, ő írta le legrészletesebben, s ugyanakkor élesen támadta is a gyarmati rendszert. Bár a főnemességből származott, a középnemesség érdekeinek adott hangot, amikor *Magyarországon elsőként fogalmazta meg az ország gazdasági önállósításának konkrét programját.*

Skerlecz Miklós birtokát vesztett főnemes volt, aki magas közjogi hivatalokat töltött be. 1776-ban a királyi helytartótanács tanácsnoka volt. 1782-ben Zágráb vármegye főispánja és címzetes zászlósúr. Magas közjogi funkciói ellenére 1790-ben a rendi ellenállás egyik vezetője. Bár horvát nemzetiségű volt, mégis egynek érezte magát a magyar nemességgel. Átérezte, hogy a horvát nemesség csekély számánál fogva csak a magyar rendi ellenállásba bekapcsolódva harcolhat sikeresen a Habsburg elnyomók törekvései ellen. A rendi ellenállás erejének növelése céljából néhány főnemesi társával együtt kiállt a középnemesség egyik vezére, Balogh Péter felhívása mellett, amely az alsó és a felső tábla egyesítésére szólította fel a rendeket.

Az 1790. évi országgyűlésen Skerlecz fontos szerepet játszott. A nemesi ellenállás jegyében összeült országgyűlés a Habsburg-házzal való komoly szembeszegülésre, jelentékeny engedmények kicsikarására készült. Azt remélték, hogy lehetséges lesz egy sor messzeható reform keresztülvitele. Ezzel kapcsolatban életrehívtak több bizottságot is, amelyek közül az egyiknek a gazdasági reformjavaslatok kidolgozása volt a feladata. Skerlecz Miklósnak kiemelkedő szaktudásánál fogva vezető szerep jutott a bizottság munkálataiban. Az elkészült törvényjavaslatok, amelyeket a bizottság főnemesi tagjai több pontban is enyhítettek, majdnem teljesen Skerlecz munkái és az ő felfogását tükrözik.

Két nagyobb közgazdasági munkája maradt ránk: a „Descriptio physico-politicae situationis Regni Hungariae relatae ad Commercium per excellentissimum do. Nicolaum Skerlecz pro deputatione commerciali elaborata" (Magyarország földrajzi és politikai helyzetének leírása a kereskedelem szempontjából) és „Projectum legum motivatum in objecto Oeconomicae publicae et Commercii perferandarum" (A kereskedelmi bizottság által az állam gazdaságának fejlesztése érdekében ajánlott törvények és azok megokolása). A kettőt együtt tárgyalhatjuk, hiszen a Descriptio szolgált a Projectum alapjául.

Skerlecz az ország gazdasági önállóságáért

Skerlecz műveinek állandóan kicsendülő alapmotívuma, hogy Magyarország természeti adottságainál fogva gazdag ország lehetne. Az ország azonban nyugathoz, de az osztrák örökös tartományokhoz képest is szegény. Magyarország, panaszkodik Skerlecz, termékek nagy fölöslegével rendelkezik, amely a kedvezőtlen értékesítési lehetőségek kö-

vetkeztében nem tud pénzzé változni. Már pedig szerinte az ország gazdagsága a pénzforgalom nagyságától és gyorsaságától függ: „... a németeknél a pénzforgalom nagyobb és gyorsabb is, mint a magyaroknál ... látni fogjuk, hogy minden jobban virágzik a németeknél ... bár a németek több adót fizetnek, mégis több a pénzük, azaz a németek tehetősebbek, mint a magyarok ..." *(Skerlecz Miklós báró művei.* Fordította dr. Berényi Pál. 370—371. old. Budapest. 1914.)

Egész felfogása jellegzetesen tükrözi a bomló feudalizmus, a feudális alapon létrejött árutermelés viszonyait. A feudalizmus naturális gazdálkodásának körülményei között a földesurak a gazdagságot a használati értékek tömegében látták, s a pénzre ellenségesen tekintettek, de a feudális alapon kibontakozó árutermelés körülményei között éppen ellenkezőleg, *a pénzt tartották az egyetlen gazdagságnak, s a termékeknek csak annyiban tulajdonítottak jelentőséget, amennyiben pénzre elcserélhetők voltak.* A földesurak ugyanis az árutermelésbe való bekapcsolódás mértékében a használati értékek termelése helyett mindinkább a pénz szerzését tekintették gazdasági tevékenységük céljának. A jobbágymunka gazdaságon kívüli kényszerrel történő elsajátításának viszonyai közt pedig nem vehették észre, hogy az árunak pénzre való cseréje: egyenlő értékek cseréje. Még nem a csereérték nagysága, hanem adekvát formája érdekli őket.

A pénz döntően a külkereskedelem útján jutott a földesurakhoz, s *Skerlecz elsősorban a külkereskedelem fellendítésében látja az ország felvirágoztatásának eszközét.* Minél több árut kivinni az országból, hogy minél több pénzt lehessen külföldről behozni, és minél kevesebbet vásárolni külföldről, hogy a pénz bennmaradjon az országban — ebben lehetne megragadni Skerlecz gazdaságpolitikájának lényegét. „Minden államnak az a törekvése, illetőleg érdeke — fogalmazza meg a merkantilista gazdaságpolitika alapelvét —, hogy ne legyen kénytelen a fogyasztásra szükséges jószágokat máshonnan beszerezni, viszont pedig, hogy azt, a mit fölöslegben termel, legyen módjában kivinni." (Uo. 147. old.) „... ha a behozatal nagyobb, mint a kivitel, a birodalom erői évről évre kisebbednek ..." (Uo. 480. old.)

Skerlecz javaslata a külkereskedelem kiterjesztéséről helyesen tapint rá az ország fejlődésének alapvető követelményére. A kor a tőkés termelés előkészítésének kora volt. A kapitalizmus pedig „csak az erősen fejlett áruforgalom eredményeként jön létre, amikor ez a forgalom túllépi az állam határait." *(Lenin.* A kapitalizmus fejlődése Oroszországban. 47. old. Szikra. 1949.) A külkereskedelem kiterjesztésének, az értékesítési lehetőségek növelésének elő kellett segítenie a naturális gazdálkodásról az árutermelésre való áttérést, a tőkés termelés megindításához szükséges pénzösszeg felhalmozódását és a parasztság kisajátítását.

Skerlecz, az értékesítési lehetőségek kiszélesítéséért küzdve, a forgalmon keresztül tekint a termelésre. Tisztában van azzal, hogy csak akkor lehet minél több árut külföldre szállítani, ha az ország minél több fölös termékkel rendelkezik, ha minél fejlettebbek az ország termelőerői. Skerlecz nagy szaktudással vizsgálja meg műveiben a termelés állapotát, főképp abból a szempontból, hogy milyen termékeket lehet

az országból kivinni. A kivitel növelése végett síkraszáll a mezőgazdaság fejlesztéséért. „A nemzetgazdaság kifejlesztésének czéljából azon kell lenni,... hogy a népnek alkalma legyen az új termény tenyésztését, vagy a mívelésnek egy újabb, modernebb módját szemmelláthatóan elsajátítani." (I. m. 329. old.) „Ha valaki egy új termény művelését... annyira felvirágoztat, hogy abból a hazai szükségleten kívül még kivitelre is jut, az illető... ezt a terményt a tíz év végéig szabadon (adómentesen — M. A.) termelheti." (I. m. 337. old.) „A dohány mostani állapotában a gabona-, bor-, marha- és gyapjúkereskedés mellett a legtöbb jövedelmet hozza az államnak, ami a harminczad táblákból is kitűnik; de ha minőségét nem javítják, a jövedelem csökkenni fog." A minőség javítása céljából „azon megyékben, a melyekben a dohánytermelés már gyökeret vert a dohány kikészítéséhez értő embereket kell megtelepíteni..." (I. m. 338—339. old.)

A termelés fejlesztése szempontjából Skerlecz is, akár csak később Széchenyi, nagy jelentőséget tulajdonít a termelők szorgalmának. De Széchenyi a feudális termelési mód ellen küzdve arról panaszkodik, hogy a feudális viszonyok a közvetlen termelőt nem teszik érdekeltté a termelésben, nem ösztönzik, hanem bilincsekbe verik szorgalmát, Skerlecz pedig a termelők szorgalmát teljesen az értékesítés függvényeként tünteti fel: „... a földművelés az ország azon részeiben, a melyek kivitelre számíthatnak... nagy tökéletességre jutott..." (I. m. 90. old.) „... a szorgalom... és a nagy és gyors pénzforgalom annyira kölcsönös dolgok, hogy egyik a másikból következik... És ha egy népről azt mondjuk, hogy szorgalmasabb a másiknál, már ezzel azt is mondtuk, hogy nagyobb pénzforgalma is van." (I. m. 360. old.)

Skerlecz még nem támadja a termelés feudális módját, a feudális viszonyoknak a fejlődést gátló hatását azonban már észreveszi. A termelőerők jellege és a termelési viszonyok összhangjának hiányát a kor alapvető problémájának megfelelően még csak a forgalomban tudja megragadni, és a termelőknek a feudális kötelékektől való megszabadítását, a feudális viszonyok felszámolását csupán a forgalom szempontjából tartja szükségesnek. Hangoztatja, hogy „a kereskedelmet a teljes szabadság fejleszti" (I. m. 340. old.), nálunk pedig a feudális intézmények akadályozzák a kereskedelem szabad kibontakozását. A földesurak feudális előjogai, a kereskedők céhei, az ország feudális széttagoltsága mind megannyi akadálya a kereskedelemnek. Követeli a földesurak forgalmat akadályozó jogainak megszüntetését. Szerinte az a helyes, ha „... a földesurak nem részesülnek előjogban olyan áruknál, melyeket azért szereznek be, hogy azokkal további kereskedést űzzenek." (I. m. 309. old.) Követeli, hogy „... ne legyen szabad a kereskedőnek czéheket alapítani..." (I. m. 306. old.), mert „... ahol a kereskedelmet semmi sem akadályozza, magának a kereskedelemnek természetes menete a kereskedőknek megfelelő száma és valamely környék között magától egyensúlyt létesít; a kereskedők versenye az árukra nézve méltányos árakat teremt..." (I. m. 405. old.) A feudális széttagoltság helyett *egységes nemzeti piacot akar.* „Bánság és Erdély közötti határvonalon pedig semmiféle harminczadot sem szabad szedni... a harminczad-sorompó ... Erdély és Magyarország között sem létezhetik..." (I. m. 359—360.

old.) A forgalom szempontjából a jobbágyot is szabaddá kívánja tenni: „... a jobbágyok terményeik felett való rendelkezését teljes szabadságában meg kell hagyni ..." (I. m. 475. old.)

Skerlecz *a kivitel növelésének és ezen keresztül az ország gazdagodásának döntő akadályát nem a feudális viszonyokban, hanem a gyarmati rendszerben látja:* a bécsi kormány megakadályozza, hogy a magyar földesurak ott adják el termékeiket, ahol a legjobban megfizetik, és onnan szerezzék be a szükséges cikkeket, ahol a legolcsóbban megkaphatják azokat. Azért teszi ezt a bécsi kormány — mutat rá Skerlecz —, hogy Magyarország gyarmati kizsákmányolása révén a pénzt az országból elvonva Ausztriát gazdagítsa és az osztrák ipar nyersanyagát biztosítsa.

A külkereskedelemnek a gyarmati rendszerből következő bizonytalansága döbbenthette rá Skerleczet arra, hogy nem lehet csupán a külső piacoktól várni az ország felvirágoztatását. Éppen ezért, a külső piac alapvető voltát hangsúlyozva (mintegy biztosítékul a külkereskedelem változó értékesítési lehetőségeivel szemben) *felvetette a belső piac kérdését is, s ezzel az ország gazdasági önállósításának feltételére mutatott rá.* A belső piac kialakulásának körülményeit a maga korának irodalmában Skerlecz vizsgálta meg a legalaposabban és legrészletesebben. Megállapította, hogy a belső piac szűk voltának oka a társadalmi munkamegosztás fejletlensége, hiszen „... sok olyan ország és tartomány van — írja — a mely annyira bővelkedik mindenben, hogy terményeit maga elfogyasztani nem képes, de azokat máshová ki nem szállíthatja. Ennek rendszerint az az oka, hogy a lakosság túlnyomó része földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozik, a többi jövedelmi ágat elhanyagolja, csak csekély mértékben foglalkozik iparral, csekélyebb mértékben, mint a mennyire tényleg szükségük volna." (I. m. 148. old.) A társadalmi munkamegosztás fejletlenségénél fogva a mezőgazdasági cikkeknek az országban kevés a fogyasztójuk: „... egy termelő család képes lenne több más családot mindennel ellátni, mégis alig jut húsz termelő családra egy fogyasztó ... 400 helységre alig jut egy város." (I. m. Uo.)

A belső piac kialakításának követelménye látszólag ellentmond Skerlecz alapvető elképzelésének, amely szerint a külkereskedelem útján az országba áramló pénz fogja az országot felvirágoztatni. Ellentmond, hiszen a merkantilisták elképzelése szerint a belforgalom, az áruk hazai értékesítése nem gazdagítja az országot, mert nem növeli az országban lévő pénz mennyiségét. Ez az ellentmondás azonban feloldódik azáltal, hogy a belső piac feltétele a társadalmi munkamegosztás kibontakozásának, azaz a hazai ipar kialakulásának, s ez Skerlecz szerint szoros kapcsolatban van a külkereskedelmi mérleg aktív voltával.

Bécs az iparosodó Ausztria nyersanyag-szállítójává és az osztrák ipar felvevőpiacává igyekezett változtatni az országot. Skerlecz a pénzforgalom tükrében látja az ország gyarmati kizsákmányolását oly módon, hogy ami pénz a gyarmati vámrendszerben a mezőgazdasági termékekért beáramlik az országba, iparcikkekért ki is folyik külföldre, tehát az ország nem gazdagodik. Művének számos helyén pa-

naszkodik, hogy az ország a kivitt nyersanyagot feldolgozva iparcikk formájában drága pénzen vásárolja vissza, holott azt maga is fel tudná dolgozni: „. . . kiváltképpen azon gyáraknak a száma csekély, a melyek a Magyarországban bőségben lévő nyers anyagokat dolgoznák fel, holott épp az ezekből készült czikkek a leginkább keresettek." (I. m. 96. old.) „. . . a nyersbőrt kiszállítják az országból a kikészített bőrt pedig visszahozzák Magyarországba, a hol nyereséggel eladják." (I. m. 188. old.) „Gyapjúból és lenből gyártott különböző árukért az utolsó 10 év átlaga szerint évenként 849 824 forintot vittek ki az országból." (I. m. 179—180. old.) „. . . a házi eszközöknek, sőt a ruháknak is nagy mennyiségét . . . Bécsből hozzák Magyarországra; innen magyarázható, hogy sok bécsi mester kisiparát a magyarországi szállításból kifolyólag nagyiparrá alakította át, és innen van az is, hogy csak a fagyártmányoknak az országba való behozataláért az utolsó évtized alatt átlag számítva 229 361 forintot vittek ki az országból." (I. m. 177. old.)

A hazai ipar fejletlenségének okait vizsgálva megállapítja, hogy hazánk viszonyai még nem kedvezőek az ipar kifejlődéséhez. Az ipar kialakulását a lakosság számának növekedésével kapcsolja össze, és úgy képzeli, hogy iparűzéssel azok foglalkoznak, akik számára már nem jutott hely a mezőgazdaságban. Az árutermelés kibontakozása hazánkban együtt járt a parasztság kisajátításával. A XVIII. század végén a változatlan terjedelmű földön szaporodó jobbágyság egyre nagyobb része süllyedt zsellérsorba. Skerlecz a társadalmi munkamegosztás kibontakozását, az ipar elválását a mezőgazdaságtól nem tudta a termelőerők fejlődéséből megérteni, hanem a zselléresedés folyamatából magyarázta: a lakosság egy része kiszorul a mezőgazdaságból és ezek foglalkoznak iparűzéssel. A hazai ipar fejletlenségét azzal indokolta, hogy nálunk a zselléresedés folyamata még nem bontakozott ki eléggé.

A zselléreket pedig egyebek közt az iparban kívánja foglalkoztatni. Ha a zsellérek „mesteremberek lesznek, ezzel megszüntetjük egyikét ama jelentékeny akadályoknak, amelyek eddig a kézműipar és a gyárak fejlődését késleltették". (I. m. 322. old.)

Skerlecz az ipar kialakulásának folyamatát vázolva a tőkés nagyipar kialakulásának egyik legfontosabb feltételére tapint rá. Ő ugyan általában beszél az iparról, s beleérti a kisipart is, de a tőkés nagyipar kialakulásának valóban feltétele az, hogy rendelkezésre álljanak a termelőeszközöktől megfosztott termelők. És hogy ezzel Skerlecz is tisztában volt, azt bizonyítja művének az a része, amelyben egyértelműen a nagyipar kialakulásáról beszél, s ehhez a lakosságnak nemcsak a mezőgazdaságból, hanem a kisiparból való kiszorulását is szükségesnek tartja: „. . . Magyarországon a gyárak csak akkor fognak felvirágozni, ha a népesség annyira megszaporodik, hogy a mezőgazdaságban és a kézművességben nem talál kellő foglalkozást . . ." (I. m. 197. old.)

Skerlecz azonban mégsem a lakosság csekély számát, hanem *a gyarmati rendszert tartja a hazai ipar-fejlődés döntő akadályának.* A külkereskedelem gyarmati korlátai miatt a lakosságnak kevés a pénze, ezért kicsi a kereslet iparcikkek iránt. Ezt a keresletet is nagyrészt az osztrák ipar köti le. A fiatal magyar ipari üzemek ugyanis „nem tudnak olyan tökéletes gyártmányokat készíteni, hogy azok a rég

alapíttott gyárak kifogástalan készítményeivel meggyőzzék a versenyt". (I. m. 195. old.) A Bécs által irányított vámrendszer pedig, ahelyett, hogy megvédené a gyenge magyar ipart, éppen a fejlettebb osztrák iparnak kedvez: „... a szerfelett csekély vámok az országot elárasztják külföldi árukkal, elfojtják a hazai ipart és lassanként kiviszik a forgalomban lévő pénznek nagy részét." (I. m. 199—200. old.) Az osztrák ipar versenye miatt „... a nagyobb birtokosok, mint hogy a külföldi árukat a földművelés és baromtenyésztés termékeiért kapott pénzekből könnyen megkaphatják, a mesterségek behozatalára nem törekszenek. A kisebb birtokosok pedig, valamint a polgároknak más alsóbb osztályai, a kik az ehhez szükséges pénznek híjával vannak, kevés pénzüket nem áldozzák arra, hogy a mesterségek életrekeltésébe fektessék ..." (I. m. 193. old.) A csekély kereslet csak kevéssé ösztönöz iparűzésre, és a rossz értékesítési lehetőségek miatt a kibontakozófélben lévő magyar ipar nem rendelkezik a felvirágzásához szükséges pénzösszeggel. Ugyanakkor az osztrák hatóságok minden eszközt megragadnak, hogy a gyenge magyar ipart megfojtsák. „Bár egyetlen törvény sem akadályozza Magyarországon a gyárak felállítását, mégis kivitték azt, hogy itt gyár ne létesülhessen ..." (I. m. 366. old.)

Skerlecz művében az osztrák elnyomók vám- és tilalmi politikájának leírása különösen éles. A Magyarországon is ismert Joseph Sonnenfels bécsi professzor, az osztrák protekcionizmus szószólója, művében (*Grundsätze der Polizey, Handlung und Finanz.* Wien. 1763—67.) vonzó színekkel ecsetelte a gyarmatokból az anyaországba áramló hasznot. Sonnenfels ugyan nem beszélt konkréten Magyarországról, de a Magyarországot mereven gyarmati sorban tartó államgazdasági tanács ideológusa volt: megmagyarázza az osztrákoknak, hogy a gyarmat előnyös, mert a gyarmati kereskedőkkel szemben az anyaország kereskedői monopolhelyzetben vannak. Az előbbiek teljesen tőlük függnek, s kénytelenek alávetni magukat a diktált feltételeknek. Az anyaország megtiltja a gyarmaton azon termékek termelését, amelyekből neki feleslege van. Csak a legegyszerűbb manufaktúrák létesítését engedi, hogy megmaradjon a fölénye. Az anyaország kényszeríti a gyarmatot, hogy olcsón adjon el neki és drágán vásároljon tőle.

Skerlecz számtalan példán, korában páratlan szakértelemmel mutatja ki pontról pontra, hogy Ausztria éppen így viselkedik Magyarországgal szemben. Noha országgyűlési felségfelterjesztés előkészítéséről van szó, mégis világos, hogy mindezt nem az osztrák császárnak magyarázza, aki ezeket maga is igen jól tudja, hanem elsősorban honfitársainak. Például: „... a kereskedelmi tanács ... két elvnek az érvényre emelését tűzte ki célul. Az egyik, hogy a magyar kereskedők minden külföldi árukkal való közvetlen kereskedelemből kizárassanak és ez egészen a német kereskedők kezében legyen: a másik, hogy a gyáripar a német tartományokban a lehető legnagyobb virágzásra emeltessék és készítményeinek Magyarországon való biztos eladása biztosíttassék." (I. m. 201. old.) „Keresztülvitte a tanács t. i. azt, hogy azon terményeket, melyekre a német gyárak különösen rászorulnak, a kiviteltől egyszerűen el kell tiltani, épp úgy, mint azokat a terményeket, melyek elegendő mennyiségben a német tartományokban nem kaphatók."

(I. m. 204. old.) „Magyarországra rá van kényszerítve, hogy néha-néha igen sok termesztményét csupán a német tartományoknak adja el, és így a *különben független* ország majdnem formális gyarmattá süllyedt..." (I. m. 227. old.) „...a kereskedelmi tanács... aggódott, hogy azon esetre, ha Magyarországon idővel gyárakat alapítanak, a német iparczikkek eladása Magyarországon csökken. Hogy tehát a gyárak alapításának elejét vegye, eléje különféle akadályokat gördített a vámban." (I. m. 207. old.) „Magyarország kénytelen magát a részére szükséges árukkal csupán a német tartományokból ellátni." (I. m. 227. old.) Bécs arra törekszik, hogy „a magyar kereskedők a közvetlen külföldi kereskedelemtől tökéletesen elzárassanak, s így minden külföldi áru közvetítésének egész jövedelme, a mi pedig igen nagy összeget tesz ki, a német kereskedőknek jusson." (I. m. 202. old.)

Skerlecz korában Magyarország a gyarmati függés ellenére *formálisan* független ország volt, s mint ilyen, alkotmánnyal rendelkezett. Az 1790. évi országgyűlésen pedig a nemesség az ország politikai önállóságának elismertetéséért, a *valóságos* függetlenség kivívásáért szállt síkra. Skerlecz kortársait felülmúló éleslátással mutat rá, hogy *a politikai függetlenség gazdasági függetlenség nélkül puszta illúzió.* „Ha... függővé lehetne tenni a magyar külkereskedelmet, semmi sem akadályozhatná azt, hogy ugyanazon joggal függővé tegyenek bennünket politikai, közgazdasági és törvénykezési ügyekben is." (I. m. 371. old.)

Az országot azonban nemcsak a kereskedelmen keresztül zsákmányolják ki — panaszkodik Skerlecz. A kereskedelmi mérleg nem mutatja az országból kiáramló pénz teljes összegét. „Nem csak az a pénz vész el az ország részére, a mely a kereskedelem által jut ki belőle, hanem még sokkal több pénzt is kivisznek az országból." (I. m. 269. old.) A földesurak távol hazájuktól, Bécsben költik el jövedelmük nagy részét. Az Ausztriával szemben fennálló adósság uzsorakamatai, a bécsi lotto, a magyar tisztviselők bécsi tartózkodásai, a kamarai jövedelmek, a különféle illetékek, mind sok pénzt szívnak ki az országból. A magyar bányák nyeresége is Bécsbe kerül. Mindez a gyarmati helyzet tarthatatlanságát tudatosította Skerleczben.

Skerlecz nézetei az állam gazdasági szerepéről

Javaslatai, amelyeket a bajok orvoslására, az ország felemelkedésének előmozdítására tesz, helyesen tükrözik fejlődésünk követelményeit, s helyesen jelölik meg a tőkés irányú fejlődés útját. Amint a zsenge burzsoázia az eredeti felhalmozás korában a hűbéri termelési módnak tőkés termelési móddá való átalakulása során a tőkés termelési mód feltételeinek gyors megteremtése végett lépten-nyomon rászorult az államhatalom támogatására, Skerlecz, a polgárosodó földesurak képviselője, szintén nagyon igénybe kívánja venni az államhatalom segítségét. A gazdasági élet felvirágoztatása, a földesurak gazdagodásának előmozdítása céljából protekcionista intézkedéseket tart szükségesnek, kifejezésre juttatva azt, hogy „erőszak a bábája minden régi társadalomnak, amely új társadalommal terhes". (*Marx.* A tőke. I. kötet. 812. old. Szikra. 1949.) Javaslatai a merkantilista gazdaságpolitikai törekvéseknek klasszikus példái.

A külkereskedelemhez szükséges tőke előteremtésére állami kereskedelmi alap létesítését javasolja: „... pénzbeli segítség... érdemes kereskedőknek a kereskedelem egyik támaszát képezi, az pedig állami alap nélkül nem teljesíthető..." (Skerlecz. I. m. 483. old.) A kivitel előmozdítására prémiumot ajánl. Javasolja, hogy „ha valaki új, koczkázattal járó üzérkedésre vállalkozik, a mely siker esetén nagy hasznot hozhat az államnak, törekvését támogatni kell." (I. m. 306. old.) „... az a pénzösszeg, mely a hazai áruk ily módon megnövekedett kivitele folytán a birodalomba kerül, csupán a forgalom által könnyen pótolja az adó ama részét, a mely e kedvezményekben elvész." (I. m. 481. old.) Nagy gondja van a kereskedők megbecsülésének növelésére. Kijelenti, hogy „jó lesz tehát, ha a törvényhozás ezt a kereskedői állást nemesnek nyilvánítja". (I. m. 477. old.) Ez a javaslata szépen tükrözi a feudális viszonyok között kibontakozó árutermelés sajátos voltát. *Skerlecz tehát még nem a feudális viszonyokat akarja lebontani, még nem a nemesség különleges helyzete ellen harcol, hanem a feudális viszonyok között akarja az ipart és a kereskedelmet fejleszteni és ezért a polgárságot akarja „nemesíteni".* A kereskedelem fejlesztése és a piaci konjunktúra kihasználása céljából jó közlekedési viszonyokat kíván teremteni az országban. Utakat, csatornákat akar építtetni, folyókat szabályoztatni. Javasolja, hogy Magyarországra lehetőleg magyar hajó hozza be a külföldi árukat, és a magyar árukat ugyancsak hazai hajó vigye ki. „A hazai hajókon kiszállított gabona, bor, szarvasmarha és dohány általában vámmentes legyen." (I. m. 421—422. old.) Követeli, hogy a fuvarost szigorúan büntessék meg, fizettessenek vele kártérítést, ha az árut késedelmesen szállítja, s „... ha ezt megtéríteni nem tudná, a helyi bíróság testi fenyítéssel is sújtsa!" (I. m. 298. old.)

A hazai ipart is állami támogatással kívánja felvirágoztatni. Ipari tőkésnek az ő korában jóformán nyoma sincs Magyarországon, s íme, Skerlecz, a földbirtokosok képviselője, az ipar fejlesztését propagálja, *s ezzel a feudális földművelő Magyarországnak tőkés ipari országgá való átalakulását készíti elő.* Erőteljes *protekcionista intézkedéseket javasol.* „A helytartó tanács az illetékes hatóságok meghallgatása mellett készítse el a magánosok tulajdonában lévő magyarországi gyárak állandó foglalkoztatásának a tervét és a legközelebbi országgyűlésen terjessze elő." (I. m. 289. old.) „... tétessék a törvényhatóságok kötelességévé, hogy a kézművesség és mesterség előmozdítására kötelesek minden szükséges intézkedést megtenni és segítséget megadni." (I. m. 287. old.) „A kormánynak mindig ismernie kell az iparosok helyzetét... mert különben azok fölsegítésére nem lehet hathatósan közreműködni." (I. m. 349. old.) Ezért „a helyi törvényhatóságok tegyenek a helytartótanácsnak évenként jelentést a kézművesek és mesteremberek számáról és állapotáról, evégre küldessenek meg nekik megfelelő nyomtatványok." (I. m. 349. old.) Leírja a manufaktúrák fejlesztésének útját. „A törvényhozás azáltal támogatja a gyári vállalkozást, hogy az ipart jutalmakkal felserkenti, azután pedig olyan áruk készítésére ösztönzi, a melyekből a legnagyobb a hazai fogyasztás. A vállalatok nemzeti jellegét pedig azáltal lehet biztosítani, ha a vagyonosabb osztály pénzét, ha kell hosszabb időre is, kölcsönadja a gyári vállalatoknak; a kevésbé vagyonosok pedig azáltal, hogy a bár kezdetben *tökéletlen* hazai áru-

kat veszik és használják." (I. m. 196. old.) Követeli, hogy a kincstár hazai iparosokat foglalkoztasson szállítóként: „... a katonák felszerelését és ruházatát, a katonai takarókat... hazai anyagból kell készíteni: ezeknek elkészítését arányosan azon városok iparosai közt kell felosztani, a kik kellő ipari munkával nincsenek ellátva." (I. m. 347. old.) Követeli, hogy „a helytartótanács gondoskodjék arról, hogy a hazai hajózáshoz szükséges hajók az országban... készüljenek." (I. m. 303. old.) Javasolja, hogy nehezítsék meg a magyar gyáraknak szükséges nyersanyagok kivitelét: „... azokat a nyersanyagokat, a melyek nélkül a magyar gyárak szűkölködnek, még a német tartományba való bevitelre szabott vámnál is nagyobbal kell megterhelni..." (I. m. 293. old.)

Az említett javaslatokat azonban csak akkor lehet valóra váltani, ha az ország nincs kiszolgáltatva Ausztriának, hanem birtokában van függetlensége kellékeinek, rendelkezik erőforrásaival.

Skerlecz Bécs gyarmati politikájával szemben követeli, hogy „a harminczad vámot hazai hatóságok által kell kezeltetni; ezek igazgatását tőlük elvenni nem szabad; és ez nem ruházható át valamely idegen hatóságra". (I. m. 289. old.) „A magyar harminczad adó jövedelme semmiféle idegen pénztárba nem folyhat." (I. m. 290. old.) „... sem a magyar kereskedelem a némettől, sem pedig viszont a német a magyartól ne függjön." (I. m. 372. old.)

A vámokra vonatkozó javaslatában Skerlecz az iparfejlesztés gondolatát — bármilyen élesen vetette fel — nem tudja következetesen végigvinni. Következetes iparosítási politika csak ipari tőkések programja lehetett volna. Skerlecz korában azonban még nem volt ipari tőke, amely a nemesi politika révén érvényesíteni tudta volna akaratát. *Skerlecz a hazai iparnak csupán annyiban tulajdonít jelentőséget, amennyiben előmozdítja a termények értékesítését, s éppen ezért, mihelyt kedvező külkereskedelmi lehetőség kínálkozik, a terménykivitel érdekeit a hazai ipar érdekei elé helyezi* és — noha művének több helyén rámutatott a fölényben lévő osztrák ipar versenyének káros hatására — azt javasolja, hogy „mivel Magyarországnak sok a terménye, a német tartományok pedig sok iparczikkben bővelkednek, a magyar vámrendszerben a német iparcikkek részesüljenek olyan kedvezményben, a mely felér azon kedvezménnyel, mellyel a német tartományokban a magyar terményeket részesítették." (I. m. 399. old.)

Mivel országgyűlési törvényjavaslatról van szó, amelyhez az osztrák császár szentesítése is szükséges, Skerlecz igyekszik Ausztriának bebizonyítani, hogy az általa javasolt intézkedések nemcsak, hogy nem ártalmasak, hanem éppen hasznosak Ausztria számára. A gyarmati rendszer tarthatatlan voltát a Habsburgoknak nem lehetett merkantilista érveléssel bizonygatni, hiszen éppen az osztrák merkantilista politika okozta Magyarország gyarmati leigázottságát. Ezért a merkantilista gazdaságpolitikát hirdető Skerlecz, aki az aktív kereskedelmi mérleg elérése végett hazai ipar létesítésével szeretné a pénznek az országból való kiáramlását megakadályozni, *mihelyt a kivitel szabaddá tétele céljából Ausztriának kell bizonyítani a gyarmati rendszer, a külkereskedelem korlátozásainak káros voltát, feladja merkantilista nézeteit* és saját felfogásával ellentétben *liberális alapon Ausztria és Magyarország*

érdekközösségét és kölcsönös egymásrautaltságát kezdi hirdetni. Ha Magyarország kevesebbet vihet ki — érvel a gyarmati politika ellen —, kevesebbet is tud vásárolni. „Ha Magyarországba a fentebb említett utakon, a kereskedelem révén kevesebb pénz jönne be, természetes, hogy kevesebb pénz menne is ki az országból, de viszont minél több pénz kerül Magyarországba a jövőben a kereskedelem segítségével ugyanazon módokon, annál is többet visznek majd ki." (I. m. 270. old.) A merkantilista és a liberális elveknek ez az összefonódása egyébként az ország sajátos viszonyainál fogva a kor többi közgazdászainál is megtalalható.

Meg kell azonban mondani, hogy bár a vámegyenlőséget ajánlja Ausztriának, nem áll meg a vámegyenlőség gondolatánál. Felveti a kérdést: mi történjék, ha az osztrák kormány nem tartaná be az egyenlő elbánás elvét. Erre az esetre óvatosan bár, de a védő vámok alkalmazását helyezi kilátásba. „Az 1775-i német vámtörvény külföldinek nyilvánította a magyar czikkeket — írja. — A következő, 1784 és 1788-i német vámtörvény ezt csak annyiban mérsékelte, hogy a magyar czikkért csak fél külföldi vámot kell fizetni. Ugyanazon paragrafusokból kitűnik, hogy ezt csak azért tették, hogy a német gyárakat fellendítsék és ezt a czélt tényleg el is érték, mert gyáraik virágzanak. Nem árt tehát nekik, ha a magyar törvényhozás szintén megteszi ezt az első lépést gyáripara fellendítésére." (I. m. 381. old.)

Itt Skerlecz világosan csak az *első* lépésről beszél. Ezek a mondatok valóban fenyegetően hathattak a gyarmati elnyomókra.

★

A nemesi fellendülés azonban rövid életű volt. Skerlecz műveiben úgyszólván egyetlen szó sem esik a jobbágyok helyzetéről. A nemesség a gyarmati rendszer ellen intézett támadásait még nem tudja összekötni a polgári átalakulással. Az árutermelés még nem bontakozott ki és a feudalizmus válsága még nem mélyült el annyira, hogy a középnemességben az árutermelő felülkerekedett volna a nemesen, s a középnemesség a Habsburg-ellenes mozgalom érdekében közeledni tudott volna a parasztsághoz, a jobbágy-terheken való könnyítést helyezve kilátásba. A nagy francia forradalom azonban egész Európa minden feudális urának fülébe dörögte, hogy közel van az idő, amikor a jobbágyok széttépik láncaikat. A magyar nemesség megrettent, a Habsburgház megmerevedett. Az 1793-as esztendő eltemette a messzemenő reformterveket. Magyarország gyarmati sorból való felszabadítása egyelőre lekerült a történelem napirendjéről. Az ország gazdasági önállósításának Skerlecz által megadott sokoldalú programja csak Kossuth gazdaságpolitikájában jelentkezett ismét, a fejlettebb viszonyoknak megfelelően erőteljesebben, következetesebben. A gyarmati és a feudális rendszer válságának elmélyülése következtében Kossuth előtt tisztábban áll a megvalósítás útja is, amennyiben rádöbben arra, amit Skerlecz nem tudott felismerni, hogy a nemzeti függetlenség megvalósításának elengedhetetlen feltétele a néptömegekkel való összefogás, a széles nemzeti egységfront.

TÁLAS BARNA

Kína a szocialista iparosítás útján

A Kínai Népköztársaság első ötéves tervének megindulása is jelzi, hogy a legutóbbi években befejeződött a kínai népi forradalom harminc-éves újdemokratikus szakasza, s megkezdődött a forradalom új, szocialista szakasza. A Kínai Népköztársaság megalakulásától a szocialista társadalom felépítéséig terjedő átmeneti időszakban a párt és az állam legfontosabb feladata: az ország szocialista iparosítása, valamint a népgazdaság fokozatos szocialista átalakítása.

A szocialista iparosítás — mint ismeretes — a társadalom és a népgazdaság szocialista átalakításának anyagi bázisát teremti meg. Kína szocialista iparosítása a kínai nép évszázados álmát váltja valóra: a mérhetetlen természeti kincsei és hatalmas munkaerőállománya ellenére gazdaságilag elmaradott, szegény agrárországból fokozatosan virágzó gazdaságú, fejlett és erős ipari országot teremt. Cikkünkben Kína iparosításának történelmi előzményeit és a szocialista iparosítás néhány sajátosságát kívánjuk ismertetni.

Az iparosítás akadályai a régi Kínában

Kína iparosításának problémája nem most vetődött föl először a kínai nép történelmében. Sok kiváló kínai gondolkodó, politikus és tudós már egy évszázad óta ebben az irányban kereste a gazdasági, politikai és kulturális elmaradottságból kivezető utat. Az iparosítás mégis egy évszázadig a kínai nép megvalósíthatatlan álma maradt. Mi volt ennek az oka? Hogy erre a kérdésre kielégítő választ kaphassunk, röviden meg kell vizsgálnunk a kínai ipar kialakulásának és fejlődésének körülményeit, a régi kínai ipar sajátosságait. Ez egyszersmind hozzásegít ahhoz is, hogy alaposabban megértessük az új Kína hatalmas méretű és gyorsütemű szocialista iparosításának jelentőségét és sajátos kérdéseit.

Mint ismeretes, az 1840—1842. évi ópiumháború után a több évezredes feudális kínai társadalom a külföldi tőke behatolása következtében fokozatosan félfeudális, félgyarmati társadalommá alakult át. Ez az átalakulás a társadalom gazdasági alapja tekintetében azt jelentette, hogy az addig uralkodott *feudális termelési viszonyok*, amelyek már régóta akadályozták a termelőerők további fejlődését, nem képezték többé a társadalom kizárólagos gazdasági alapját, hanem maguk mellett helyt adtak a külföldi tőke behatolása nyomán kialakult *tőkés termelési*

viszonyoknak is. A növekvő termelőerők és a tőkés termelési viszonyok pedig megteremtették az objektív lehetőségét annak is, hogy a kínai feudális gazdasági rendszer árutermelésében már megfogamzott, de a feudális termelési viszonyok béklyója miatt kibontakozni nem tudott *kínai kapitalizmus csírái* is kifejlődjenek. A külföldi katonai és gazdasági agresszió következtében azonban a megindult tőkés fejlődés már nem vezethetett egy kínai kapitalista társadalom kialakulásához. Az imperialista nagyhatalmak célja ugyanis az volt, hogy a külföldi tőkeérdekek engedelmes eszközévé változtassák Kínát, s ezért mindenképpen igyekeztek gátolni a kínai nemzeti kapitalizmus fejlődését. Az imperialisták céljuk elérése végett támogatták az ellenforradalom összes erőit; a földesurakat, a militarista köröket és a kialakuló burzsoázia komprádor elemeit. Ezek a reakciós erők csakhamar teljesen az imperialista érdekek szolgálatába szegődtek. A lassan kialakuló kínai nemzeti kapitalizmus és az ezt megszemélyesítő nemzeti burzsoázia rendkívül gyenge volt, s kezdettől fogva a külföldi imperializmus és a belső feudalizmus kettős nyomása alatt állt.

Ezek után vizsgáljuk meg a hazai ipar kialakulásának konkrét menetét.

A külföldi tőkebehatolás kezdeti szakaszában a beáramló tőke jellegét tekintve *kereskedelmi tőke* volt, amely döntő céljának tekintette a kapitalista világpiac kiszélesítését (konkréten iparcikkek elhelyezését és olcsó nyersanyagok beszerzését). De már a XIX. század második felében külföldi részvénytársaságok alakultak különféle nyersanyagok kitermelése és feldolgozása céljából. A századfordulótól kezdve fokozódott a külföldi tőke behatolása a kínai iparba, bányászatba és közlekedésbe. 1895-től 1914-ig angol, orosz, amerikai, japán, német és francia tőkések csaknem 270 millió dollárt fektettek be az említett gazdasági ágakba. (*Remer.* Foreign investments in China. Külföldi tőkebefektetések Kínában. 83. old.)

A kínai nemzeti ipar kezdetei a XIX. század 60-as éveire nyúlnak vissza. Ebben az időben a mandzsu dinasztia kormánya gépi felszerelésű hadianyaggyárakat alapított, a tajping-forradalom* leverésének előmozdítására. A XIX. század 80-as éveitől kezdve pedig a külföldi tőkés vállalatokon kívül kínai ipari vállalatok is alakultak, többnyire császári hivatalnokok és gazdag kereskedők társulása nyomán, elsősorban a pamutszövő- és a selyemiparban. A XX. század elején azonban a kínai nemzeti ipar fejlődési üteme messze elmaradt a külföldi tőkés ipari vállalatokétól.

Az első világháború kitörése után — a külföldi tőke nyomásának enyhülése következtében — némileg meggyorsult a kínai nemzeti ipar,

* Az 1850-ben kirobbant tajping-forradalom betetőzte a XIX. századbeli kínai parasztmozgalmat. A forradalom — amelyhez az idegen mandzsú dinasztia uralmával elégedetlen birtokos- és kereskedőrétegek egyes képviselői is csatlakoztak — elsősorban az idegen uralom megdöntésére irányult. A tajpingek kezdetben nagy katonai sikereket értek el, s elfoglalták Nankingot is, amelyet az általuk alapított új tajping-állam fővárosává kiáltottak ki. 1856 után azonban kirobbant a tajping-állam válsága, elsősorban a forradalomhoz korábban csatlakozott birtokos- és kereskedőelemek pálfordulása következtében. Ettől kezdve a mandzsú birodalom és a külföldi hódítók által két oldalról szorongatott tajping-állam egyre inkább összezsugorodott, s végül is 1864-ben az ellenforradalmi erők katonai csapásai alatt elbukott. — A szerk.

mégpedig elsősorban a könnyűipar fejlődése. 1914 és 1922 közt például 54 pamutfonógyár, 1912 és 1921 közt pedig 117 gőzmalom létesült. De a háború befejezése után annál erősebb lett a külföldi tőke nyomása, s megkezdődött a japán tőke nagyméretű beözönlése a kínai-japán „vegyes vállalatok" létesítése formájában.

A japán imperialisták 1931-től kezdve már nem elégedtek meg a gazdasági agresszió eszközeinek alkalmazásával, hanem egyre inkább fegyveres agresszióhoz folyamodtak. Tőkéik javarészét a szén- és a vasbányászatban, a kohászatban és a textiliparban fektették be. A japánok a kínai-japán háború kitörése után jelentős nehézipari bázist építettek ki a még 1931-ben gyarmatosított Mandzsuriában. 1945-ben a japán tőkebefektetés csaknem 6,5 milliárd dollárra rúgott, szemben Anglia 1,3 milliárd és az Egyesült Államok egy milliárd dollár összegű tőkebefektetésével. *(Vej Cö-cshu.* Az imperializmus tőkebefektetése Kínában. Kínaiul.)

Az imperialista tőke e súlyos nyomása miatt a kínai nemzeti iparnak semmi fejlődési lehetősége sem volt, sőt helyzete napról napra roszszabbodott. Ráadásul a hazaáruló Kuomintang kormány a nemzeti ipar támogatása helyett a nemzeti ipar megfojtására és kisajátítására irányuló vám- és adópolitikát folytatott. Ennek következtében például a pamutfonó iparban 1927 és 1937 közt a leállított orsók száma az előző 10 évhez viszonyítva négyszeresre növekedett. Kiangszu tartományban a dohánygyárak száma 1927-től 1932-ig egyharmadra csökkent. (Kiangszu tartomány ipari leírása. 414. old. Kínaiul.)

Ezzel párhuzamosan a reakciós „négy család"*, a leggazdagabb kínai monopoltőkések kezében összpontosuló *bürokratikus tőke* egyre gyorsabban növekedett. A „négy család" megtévesztő módon „állami" üzemeknek nevezett gyáraiban katonai fegyelmet vezetett be, hogy még jobban kizsákmányolhassa a munkásságot. De iparvállalataiban a termelékenység foka még így is rendkívül alacsony volt, s a kapacitás kihasználása általában csak 50 százalék körül mozgott. A bürokratikus tőke növekedése a japán fegyverletétel után szédületes méreteket öltött: a „négy család" megkaparintotta a japán tőkebefektetések döntő részét, s ily módon a tulajdonát képező bürokratikus tőke több mint 20 milliárd dollárra gyarapodott.

1945 után Kína gazdasági és politikai leigázásában az Egyesült Államok vette át Japán szerepét. Az amerikai imperialisták 1948-ig csaknem 7 milliárd dollárt juttattak Csang Kaj-sek reakciós kormányának, hogy ily módon „szilárd kommunistaellenes támaszpontot" létesítenek a Távol-Keleten. Az események történelmi menete azonban az amerikai kormánykörök várakozásával homlokegyenest ellenkező irányban haladt. A Kínai Kommunista Párt vezette népi forradalom győzelme olyan hatalmas, szilárd távolkeleti imperialista-ellenes bázist teremtett, amely a Szovjetunióval megbonthatatlan egységben visszaverhet bármilyen imperialista agressziót. A népi forradalom győzelme folytán a befektetett 7 milliárd dollárnyi amerikai tőke döntő része a népi hatalom birto-

* A Kung, a Szung, a Csen és a Csang család tagjai — Csang Kaj-sek rokonsága — a Kuomintang-Kína leggazdagabb monopoltőkései, s egyszersmind Csang Kaj-sek uralmának legfőbb támaszai voltak. — A szerk.

kába jutott. Ugyanez lesz a sorsa annak a több milliárd dollárnak is, amelyet az Egyesült Államok 1949 óta Taivanon fektetett be.

Mao Ce-tung *A koalíciós kormányról* című munkájában hangoztatta „Függetlenség, szabadság, demokrácia és egység nélkül nem lehet ténylegesen nagyipart teremteni. Ipar nélkül nem biztosíthatjuk az ország szilárd védelmét, ipar nélkül szó sem lehet a nép jólétéről, szó sem lehet arról, hogy az országot gazdaggá és erőssé tegyük. Az 1840-es ópiumháború óta eltelt 105 év története, különösen pedig a Kuomintang hatalomra jutása óta eltelt 18 év története meggyőzte a kínai népet e tétel helyességéről." *(Mao Ce-tung* Válogatott Művei. 4. kötet. 584. old. Szikra. 1954.)

A Kínai Kommunista Párt — ehhez a tanításhoz híven — a földreform végrehajtása és a termelés helyreállítása után Kína szocialista iparosítását tűzte ki a gazdasági építőmunka központi feladatául. Mielőtt azonban rátérnénk a szocialista iparosítás problémáinak részletesebb elemzésére, vizsgáljuk meg röviden: milyen sajátosságok jellemezték a régi kínai ipart.

A régi kínai ipar sajátosságai

A kínai ipar kialakulásával kapcsolatban már beszéltünk a *külföldi tőke monopolhelyzetéről.* Itt csupán még néhány adattal egészítjük ki az elmondottakat: 1933-ban az ország belső területein lévő szénbányáknak a fele, a vasbányáknak a 90 százaléka külföldi (döntő részben japán), Mandzsuriában mindkét bánya-iparág teljesen japán tőkeérdekeltség volt. De japán kézben volt az ország acéltermelésének 95 százaléka is (Mandzsuriában szintén 100 százaléka). 1935-ben külföldi tőkeérdekeltségű üzemek szolgáltatták a pamutfonaltermelés 67 százalékát, a pamutszövettermelés 52 és a dohányfeldolgozóipari termelés 51 százalékát. Végnélkül idézhetnők a hasonló példákat valamennyi többi iparágból is. 1936-ban egy sanghái amerikai érdekeltségű villamosenergetikai vállalat egymagában több villamosenergiát termelt, mint az összes kínai erőművek együttvéve.

A régi kínai ipar második sajátossága volt *a militarista, feudális és komprádor jellegű bürokratikus tőke monopolhelyzete.* Csang Kai-sek hatalomra jutása után a Kung, Szung és Csen komprádor családokkal és az imperialista finánctőkével szövetkezve megkezdte a még meglévő nemzeti kapitalista vállalatok és iparágak fokozatos megsemmisítését és kisajátítását, amelyet megtévesztő módon „államosítás"-nak nevezett. 1942-ben a gépgyártó ipar 73 százaléka, a vegyipar 75 százaléka, a villamosenergia- és villamossági készüléktermelés 89 százaléka, a színesfémkohászat és az olajfeldolgozás 100 százaléka a bürokratikus tőkések kezében összpontosult. 1946-ban, a japán tőkék döntő részének megkaparintása után, a négy család tulajdonába került a működő tőkének több mint 80 százaléka. Ekkor már a könnyűiparban (textil, dohány, cukor stb.) is 70 százalék körül mozgott a részesedésük. A forradalom győzelme után a bürokratikus tőke kisajátítása következtében a négy család bányái, üzemei, bankjai és kereskedelmi vállalatai váltak a szocialista jellegű állami gazdasági szektor kialakításának alapjává.

A kínai ipar további sajátossága volt a *modern gyáripar alacsony részaránya a nemzetgazdaságban.* A félfeudális, félgyarmati Kínában a modern gyáripar a nemzetgazdaság évi teljes termelésének értékében körülbelül csak 10 százalékkal részesedett.

Jellemző, hogy Kína 1933-ban még Indiánál is 27-szer kevesebb acélt termelt.

A modern gyáripar fejletlenségéből következett, hogy Kína a selyem, a gyufa és a növényi olaj kivételével még 1936-ban is úgyszólván minden iparcikkből importra szorult.

Az elmaradottságot tükrözte *a termelőeszközgyártó ipar rendkívül alacsony részaránya a modern gyáriparban* is. 1933-ban a modern kínai gyáriparban (a kínai és a külföldi vállalatokat együttvéve) 17 százalék volt a termelőeszközgyártó ipar részaránya, a legfontosabb ág, a modern gépgyártó ipar termelése pedig az egész modern ipar teljes termelésének mindössze 0,9 százalékára rúgott. Ennek következtében a kínai ipar gépekben és más ipari berendezésekben úgyszólván teljesen importra szorult, s kiszolgáltatott helyzetében kénytelen volt drága pénzért megvásárolni az imperialisták elavult, csökkentértékű gépeit is.

A műszaki elmaradottság, az embertelen munkaviszonyok szintén a kínai ipar jellemző vonásai közé tartoztak. A régi kínai ipar termelésének és a munkásságnak a javarésze az imperialista és a bürokratikus tőke kevés számú nagy üzemében összpontosult, de jelentős részét szolgáltatta a teljes termelésnek, s nagy munkáslétszámot kötött le a többszázezer primitív felszereléssel dolgozó kisüzem is. A kínai ipar műszaki elmaradottságát világosan tükrözik az egy munkásra jutó gép- és villamos energiamennyiség statisztikai adatai is: egy kínai munkásra még 1947-ben is csupán 1,2 LE gépenergia és 2 KWó villamosenergia jutott. A régi ipari üzemekben a munkások rendkívül egészségtelen munkaviszonyok közt átlagosan napi 10—12 órát, helyenként pedig 14—16 órát dolgoztak. Ilyen körülmények közt persze a munka termelékenysége is rendkívül alacsony volt.

A modern ipar önállótlansága szintén egyik sajátossága volt a régi kínai iparnak. A legfejlettebb kínai iparágak is, például a textilipar és a malomipar, javarészt *külföldi nyersanyaggal* dolgoztak. A sanghâji fonóipar például 99 százalékban külföldi (elsősorban amerikai) gyapotot dolgozott fel. 1936-tól 1946-ig a gyapotbevitel hétszeresre nőtt. A sanghaji hőerőműtelepek amerikai szénnel fűtöttek. A külföldi tőkések kihasználták az olcsó munkaerőt, s Kínában szereltették össze a külföldön gyártott alkatrészeket.

Az ipar néhány gyarmatosított nagyvárosban összpontosult. 1947-ben Sanghájban működött a kínai iparvállalatok (beleértve a külföldi tőke érdekeltségeit is) 54 százaléka, itt dolgozott az ipari munkásságnak ugyancsak 54 százaléka. A négy tengerparti városban (Sanghájban, Kantonban, Tiencsinben és Csingtaoban) összpontosult az ország ipari üzemeinek 70 százaléka és az egész ipari munkásság 69 százaléka. Ezek az ipari üzemek döntő részben a kevésszámú imperialistából, komprádorból, militaristából, földesúrból és Kuomintang-tisztviselőből álló felső társadalmi réteg improduktív fogyasztására termeltek.

Röviden vázoltuk a régi félfeudális, félgyarmati kínai ipar jellemző sajátosságait. A Kínai Népköztársaság ezt az elmaradott ipart örökölte,

s nagyon súlyosbította a helyzetet, hogy a háborús pusztítások és a visszavonuló Kuomintang-bandák esztelen dúlása következtében az ipari termelés teljesen összezsugorodott.

Az ipari termelés helyreállításában elért eredmények

A 8 évig tartott japánellenes, majd a 3 évig tartott népfelszabadító háború alatt a meglévő ipari vállalatok és bányák gépi berendezései súlyosan megrongálódtak, az elhanyagolt, vízzel elárasztott bányák beomlottak. A nehézipar termelése 70 százalékkal (benne a vas- és az acéltermelés 80 százalékkal), a könnyűiparé pedig 30 százalékkal csökkent a háború előtti legmagasabb évi termelési színvonalhoz képest. Ezért a népi forradalom győzelme után a demokratikus reformok végrehajtásával egyidejűleg az ipari termelés helyreállítása döntő fontosságú forradalmi feladattá vált.

Az ipar helyreállításának és fejlesztésének kiinduló pontja az államháztartási mérleg egyensúlyba hozatala és a népi valuta stabilizálása volt 1950 első felében. Döntő fontosságúnak bizonyult az ipar helyreállításában és fejlesztésében az imperialistáktól, a hazaárulóktól és a bürokratikus kapitalistáktól kisajátított ipari vállalatok állami vállalatokká való átszervezése is. Az állami szektor megszervezése után a népi kormány a magántőke korlátozásának és felhasználásának politikája értelmében rendezte az állami és a magánvállalatok viszonyát, a magánvállalatokban pedig a tőkések és a munkások viszonyát. Az átszervezett vállalatokban végrehajtott műszaki és demokratikus reformok eredményeképpen jelentősen megnőtt a termelékenység, a munkások termelési aktivitása. A koreai háború kitörése után a proletár nemzetköziség ragyogó példáját nyújtó „Állj ellent az Egyesült Államoknak — támogasd Koreát" mozgalomban egyre jobban kibontakozott a felszabadult kínai munkásság alkotóereje.

A termelékenység emelkedésében igen nagy szerep jutott a Szovjetuniótól átvett élenjáró műszaki módszerek és tapasztalatok alkalmazásának.

A kínai munkásosztály és a népi kormány hősi erőfeszítése nyomán 1952 végére befejeződött az ipari termelés helyreállítása, sőt már a helyreállítás időszakában sor került az ipar nagyarányú fejlesztésének megkezdését szolgáló beruházásokra is. Mindennek eredményeképpen a helyreállítási időszak végére az ipar szerkezetében is mélyreható változások történtek. A régi ipar gyarmati és félgyarmati jellege döntően megváltozott. E változás legfőbb jelei a következők:

1. A modern gyáripar részarányának növekedése a népgazdaságban.

1949-ben a modern gépi ipar teljes termelése az ipar és a mezőgazdaság együttes termelésében csak 17 százalékkal részesedett. 1952-ben ez az arány már 28 százalékra emelkedett.

2. Az iparban megnövekedett a nehézipar, különösen pedig a munkaeszközgyártó ipar részaránya.

1949-ben az ipari teljes termelés értékében a termelőeszközgyártó ipar csak 28,8 százalékkal szerepelt, a fogyasztási cikkgyártó ipar ellen-

ben 71,2 százalékkal. 1952 végére ez az arány is jelentősen megváltozott: a termelőeszközgyártó ipar részaránya 40 százalékra nőtt, a fogyasztási cikkgyártó iparé ennek megfelelően 60 százalékra csökkent.

3. Az iparban a szocialista szektor túlsúlyba került a kapitalista szektorral szemben.

1949-ben az állami szektorhoz tartozó ipari vállalatok az ipari termelés értékének csak 34 százalékát termelték, ezzel szemben a kapitalista ipar részesedése 63 százalék volt (a megmaradó 3 százalékot a szövetkezeti és az államkapitalista ipar termelte). 1952-ben az állami vállalatok részaránya 51 százalékra nőtt, a kapitalista vállalatoké 40 százalékra csökkent (a fennmaradó 9 százalék az államkapitalista és szövetkezeti ipar között oszlott meg 6 : 3 százalékarányban). Ha csak a nagyüzemi jellegű ipari vállalatokkal számolunk, a szocialista szektor részesedése még nagyobb, kereken 60 százalék, szemben a kapitalista vállalatok 31 százalékos részarányával (a megmaradó 9 százalék itt is az említett arányban oszlik meg). (Az idézett számadatok *A Központi Népi Kormány Statisztikai Hivatalának 1952. évi jelentése* című kiadvány második, javított kiadásának adatain alapulnak.)

A modern ipar tehát a hároméves helyreállítási időszakban nagyot fejlődött, de népgazdasági részaránya még így is mindössze 30 százalékra növekedett. Az állami szektor az iparban már döntő fölénybe került, de még meglehetősen nagy a kapitalista szektor súlya is. Ezért a Kínai Kommunista Párt idejekorán figyelmeztette a párttagságot és az egész dolgozó népet, hogy ne elégedjék meg az elért sikerekkel, hiszen még óriási feladatokat kell megoldani.

„Országunk, gazdasági fejlettségének színvonalát tekintve, még fejletlen és szegény agrárország. Saját erőnkből még nem vagyunk képesek gépkocsit, traktort, repülőgépet, bonyolultabb és finomabb gépeket gyártani, nincs még korszerű honvédelmi iparunk. Ezért a forradalom győzelme után pártunknak és egész népünknek az a legfontosabb feladata, hogy megváltoztassuk gazdaságunk állapotát, s országunkat elmaradott és szegény agrárországból gazdag és erős szocialista ipari országgá alakítsuk át." (Idézet a KKP egyik kiadványából. Kínaiul.)

Ez a hatalmas feladat, miként a Szovjetunió példája mutatja, kizárólag a szocialista iparosítással oldható meg. A továbbiakban megvizsgáljuk: milyen sajátos problémákat vet fel Kína szocialista iparosítása.

Kína szocialista iparosítása

Először is tisztázzuk azt a kérdést: vajon megvoltak-e Kínában a népgazdaság helyreállításának befejezése után a szocialista iparosítás feltételei?

Először, Kína mai államhatalma — a népi demokratikus diktatúra államhatalma, amelyben a munkásosztály a vezető erő, s amelynek alapja a munkásosztály és a parasztság szövetsége — új, *szocialista típusú államhatalom.* Ebben az államhatalomban már kezdettől fogva megvoltak, s egyre jobban kifejlődtek a proletárdiktatúra elemei. A kínai népi demokratikus államhatalom központi végrehajtó szerve, a Központi Népi Kormány megalakulása óta a szocialista iparosítás alapjául szolgáló állami szektor megerősítésére törekedett, s a magánkapitalizmus

felhasználásának, korlátozásának és átalakításának politikáját folytatta. Az állam — már a helyreállítás időszakában is — mindenképpen támogatta a mezőgazdasági termelőszövetkezeteket és kölcsönös segélynyújtási csoportokat, amelyeknek megalakulása az első lépést jelentette a mezőgazdaság kollektivizálása felé vezető úton. A Központi Népi Kormány már 1950 óta nagy összegeket ruházott be a tervszerű és kiterjedt szocialista iparosítás előkészítése céljából.

Másodszor, a *Kínai Kommunista Párt* több mint 30 éves forradalmi harcban, különösen pedig a forradalom győzelme után a népgazdaság termelésének helyreállításában bebizonyította, hogy alkalmas a korábbinál is hatalmasabb gazdasági feladatok megoldására, az ország szocialista iparosításával kapcsolatos elméleti, gazdasági és szervező munka irányítására.

Harmadszor, Kínában a helyreállítási időszak végére az iparban, a pénzügyben, a kereskedelemben és a közlekedésben egyaránt *megszilárdult a szocialista szektor fölénye* a magánkapitalista szektorral szemben. A szocialista szektor az iparosítás szempontjából döntő fontosságú szocialista felhalmozás biztos forrásává vált. Ezenkívül az állam megfelelő pénzügyi és bankműveletekkel a még meglévő magánkapitalista vállalatok döntő részét is a szocialista felhalmozás szolgálatába állítja.

Negyedszer, Kínának hatalmas, javarészben még feltáratlan *ásványkincs- és nyersanyag-tartalékai* vannak; ezek kiválóan hasznosíthatók a szocialista iparosítás, s elsősorban a nehézipar fejlesztése végett. Ezzel kapcsolatban nagy probléma az ásványkincsek kitermelésének és elszállításának olyan módon való megszervezése, hogy az biztosítsa a rohamosan fejlődő szocialista ipar szükségleteinek kielégítését. Éppen ezért a Népi Kormány nagyarányú geológiai kutatómunkát indított el újabb, gazdagabb és könnyebben hozzáférhető nyersanyaglelőhelyek felkutatása céljából. További nagy probléma, hogy a meglévő, fejletlen nehézipar nem elégíti ki a szocialista iparosítás gépi berendezésszükségletét. E probléma megoldásában a szocialista tábor országai, elsősorban a Szovjetunió, hatalmas segítséget nyújtanak bányagépek, mélyfúrógépek, szerszámgépek, turbinák, szállítóeszközök, sőt komplett nagyüzemi gépi berendezések szállításával.

Ötödször, a 600 millió lakosú Kínai Népköztársaságnak *óriási munkaerőtartalékai* vannak. A munkabíró lakosságnak több mint 85 százaléka még ma is a mezőgazdaságban dolgozik. A mezőgazdaság fokozatos gépesítése és szocialista átalakítása nyomán felszabaduló munkaerő teljesen kielégíti majd a fejlődő szocialista ipar szükségleteit. Sokkal súlyosabb problémák adódnak a műszaki szakemberekkel és a szakmunkásokkal való ellátottság tekintetében. A meglévő kínai ipari üzemek, technikumok, műszaki főiskolák csak hosszú évek múlva képezhettek volna ki a szocialista iparosítás általános megindításához szükséges, kellőszámú műszaki kádert és szakmunkást. A szocialista tábor azonban itt is a Kínai Népköztársaság segítségére sietett. Már a helyreállítási munkálatok során szovjet szakemberek ezrei látogatták sorra a nagyobb kínai üzemeket, s értékes útmutatásokat adtak azok helyreállításához, átszervezéséhez és korszerűsítéséhez. 1951—1952-ben pedig ugyancsak szovjet mérnökök, közgazdászok és más szakemberek segítségével megkezdődött a nagyméretű ipari beruházások előkészítése és megvalósítása. A legkiválóbb

szovjet tudósok, technikai szakemberek segítenek az új mérnökök és technikusok kiképzésében, s ezenkívül több ezer kínai fiatal utazott a Szovjetunióba és a népi demokráciákba az élenjáró műszaki ismeretek és tapasztalatok elsajátítása céljából.

Az elmondottak alapján megállapíthatjuk, hogy Kínában az ipari termelés helyreállításának befejezése után kialakult a tervszerű, nagyméretű szocialista iparosítás megkezdésének minden lényeges feltétele. Nehézségek persze voltak és vannak ma is, de ezek hozzáértő irányítással, kitartó és ésszerű munkával, valamint nemzetközi segítséggel teljesen áthidalhatók, s a kínai nép át is hidalja őket.

★

A szocialista iparosításnak döntő láncszeme — mint tudjuk — a *nehézipar* fejlesztése. Kína a múltban éppen eleget szenvedett amiatt, hogy rendkívül gyenge nehézipari bázisa következtében nem védhette meg függetlenségét, honvédelme nem volt szilárd, s így el kellett tűrnie az imperialista országok agresszióját. Ha Kína most nem fejlesztené nehéziparát, s ezzel nem szilárdítaná meg honvédelmét, az imperialisták ismét megkísérelhetnék a kínai nép leigázását. Ebből is következik a nehézipar megteremtésének hatalmas jelentősége Kína fejlődésének mai szakaszában.

A meglévő könnyűipari üzemek korszerűsítése és kibővítése szintén megköveteli a nehézipar fejlesztését, mert a kínai könnyűipar ma még korántsem elégítheti ki a nép egyre növekvő szükségleteit.

Minthogy a régi Kínában úgyszólván semmi nehézipar sem volt, a közlekedés és a szállítás is fejletlen maradt. A hatalmas ország területén a vasútvonalak hossza alig haladta meg a 20 000 km-t. A régi Kínában nem gyártottak mozdonyt, s a vasúti sínállomány nagyrészét is külföldről importálták. A vízi és a légi közlekedést és szállítást úgyszólván teljesen az imperialisták monopolizálták, a Csang Kai-sek banda pedig a néphadsereg előrenyomulásakor a szállítóeszközök döntő részét megsemmisítette. A nehézipar gyorsütemű fejlesztése tehát a közlekedés és a szállítás elmaradottságának megszüntetése szempontjából is nagyon fontos.

A kínai mezőgazdaság a múltban gépeket úgyszólván egyáltalán nem, műtrágyát pedig csak igen kevéssé használt. Ha most Kína nem fejlesztené gépgyártását és vegyiparát, nem emelhetné ki elmaradottságából mezőgazdaságát; ily módon nem kerülhetne majd sor a mezőgazdaság kollektivizálására, s ez végső fokon a szocializmus építésének meghiúsulásához vezetne.

A Kínai Kommunista Párt tudatában van, hogy ugyanakkor, amikor a szocialista iparosítás alapelvének megfelelően a fő erőt a nehézipar fejlesztésére kell összpontosítani, szükség van a mezőgazdaság, a közlekedés és a szállítás, a könnyűipar, a kereskedelem és a kultúra egyidejű arányos és tervszerű fejlesztésére is. Enélkül nem valósulhat meg a dolgozó nép életkörülményeinek szüntelen javulása, egyre növekvő anyagi és kulturális szükségleteinek kielégítése, ennek híján pedig a nehézipar fejlesztése, az iparosítás végrehajtása értelmetlenné és lehetetlenné válnék.

A szocialista iparosítás során elsősorban az ipar *állami szektorát* kell fejleszteni, mert a szocialista ipar a népgazdaság többi ága szocialista átalakításának anyagi bázisa. Az erős és fejlett szocialista iparnak magába kell olvasztania és át kell szerveznie a kapitalista ipart, pótolnia annak termelését, alátámasztania a kapitalista kereskedelem átalakítására és helyettesítésére hivatott szocialista kereskedelem fejlődését. Erős és fejlett szocialista ipar szükséges ahhoz is, hogy a szétszórt egyéni parasztgazdaságok és kézműipari műhelyek modern technikát alkalmazó szövetkezeti gazdaságokba egyesülhessenek. A termelés rohamos kiterjesztéséhez szükséges anyagi eszközök felhalmozása, valamint a szocialista építőmunka műszaki kádereinek kiképzése döntően szintén a szocialista iparra háruló feladat. Ezért Kínára is érvényesek Sztálin szavai: „Népgazdaságunk a szocialista iparosítás jegyében fejlődik. De nekünk nem akármilyen iparosítás kell. Nekünk olyan iparosítás kell, amely biztosítja az *ipar szocialista formáinak* növekvő túlsúlyát a *kisárutermelő* és még inkább a *tőkés* formákkal szemben. Iparosításunk jellemző vonása abban áll, hogy az *szocialista* iparosítás, olyan iparosítás, amely biztosítja az ipar *társadalmasított* szektorának győzelmét a *magángazdasági* szektor, a kisárutermelő és kapitalista szektor felett." (*Sztálin* Művei. 12. kötet. 288. oldal. Szikra. 1950.)

A szocialista iparosításhoz voltaképp két különböző irányú feladat megoldása szükséges. Egyrészt a legmodernebb technika alapján hatalmas méretű, *új szocialista létesítményeket,* (új gyárakat, bányákat stb.) kell építeni és üzembehelyezni, másrészről a meglévő ipart a szocialista iparosítás követelményeinek megfelelően *át kell szervezni.* Az átszervezés önmaga is kettős jellegű. A szocialista ipari szektorban elsősorban *a termelés feltételeit,* a műszaki berendezést, a munkaviszonyokat, a gazdasági vezetést kell megjavítani, hogy a munka termelékenysége, a vállalat és a munkások jövedelme minél gyorsabban növekedhessék. A kapitalista ipari szektorban mindezeken kívül elsősorban a *termelési viszonyok* megváltoztatásán, a vállalatok fokozatos szocialista irányú átalakításán van a hangsúly, hogy ezeket a vállalatokat is lépésről-lépésre bevonhassák a népgazdaság állami ellenőrzésének és tervezésének átfogó rendszerébe. A magánvállalatok szocialista átalakítása az *állami és a tőkés vállalatok együttműködésének,* valamint az *államkapitalizmusnak* a különböző formái révén valósul meg.

A szocialista iparosítás során a népi kormánynak ügyelnie kell rá, hogy fokozatosan *megszüntesse a kínai ipar területi megoszlásának aránytalanságát.* A régi ipar döntően Északkelet-Kínában és a négy tengerparti városban összpontosult. Az északkelet-kínai nehézipari bázis ma is nagyon fontos, s továbbra is megőrzi vezető szerepét. A japánok is azért iparosítottak ezen a területen, mert itt igen gazdag nyersanyaglelőhelyek vannak (szén, vasérc, színes- és ritkafémek stb.). A tengerparti városok ipara azonban döntően külföldi nyersanyag- vagy félkészáru behozatalra támaszkodott. Ezért a szocialista iparosítás beruházásaikor a jövőben messzemenően mérlegelni kell a helyi adottságokat. Különösen ügyelni kell rá, hogy fokozatosan iparosodjanak a gazdaságilag elmaradott nemzetiségi területek is.

Kína szocialista iparosítása 1953 januárjában bontakozott ki az *első ötéves népgazdaságfejlesztő terv megindításával.* Az első ötéves terv központi feladata a nehézipar fejlesztése. További fontos feladat a mezőgazdaság, a könnyűipar, a közlekedés és a kereskedelem fejlesztése, a mezőgazdaság és a kézműipar kollektivizálásának előmozdítása, a kapitalista ipar és kereskedelem átalakítása, s mindezzel a népgazdaságban a szocialista elemek egyre növekvő túlsúlyának biztosítása. Végül nagyon fontos feladata az első ötéves tervnek, hogy a termelés fejlesztésére alapozva biztosítsa a dolgozó nép anyagi és kulturális életszínvonalának fokozatos emelkedését.

A kínai Állami Tervbizottság hozzávetőleges számításai szerint az első ötéves terv végrehajtásának eredményeképpen 1957-re Kína ipari teljes termelésének értéke 1952-höz képest a duplájára, vagyis évi átlagban 15 százalékkal növekszik. Az ipar állami szektorának teljes termelése (beleértve a helyi állami iparvállalatokét is), másfélszeresre, vagyis évi átlagban 20 százalékkal nő. Az első ötéves terv végére a modern ipar részesedése az ipar és a mezőgazdaság termelésének együttes értékében az 1952. évi 28 százalékról 40 százalékra emelkedik. 1957-ben a fontosabb ipari termékek évi termelése a következőképpen alakul:

nyersvas	4,600 000 tonna
acél	4,500 000 „
hengerelt acél	3,150 000 „
szén	93,000 000 „
kőolaj	1,650 000 „
villamosenergia	16 milliárd Kw.
nitrogénműtrágya	510 000 tonna
pamutfonal	1,050 000 „
pamutszövet	7 300 millió méter

Ezenkívül Kína egy egész sor addig csak külföldről importált szerszámgépet, nehézipari és finommechanikai gépet, motort, repülőgépet, villamoserőművi berendezést és még sok más iparcikket gyárt majd. 1959-re ipari fejlettségének foka eléri a Szovjetunió 1932. évi színvonalát.

Mindezek a hozzávetőleges számításokon alapuló adatok Kína ipari fejlődési lehetőségeinek csak az *alsó határát* jelzik. A kínai munkásosztály minden bizonnyal messze túlszárnyalja az első ötéves terv végrehajtása során ezt a minimális színvonalat. Az eddig elért eredmények alapján erre szinte teljes biztonsággal számíthatunk.

A Szovjetunió roppant nagy segítséget ad Kínának gépi berendezésekben, szakemberekben, valamint tudományos és műszaki tapasztalatok átadása révén. Az első ötéves terv időszakában mintegy 600 nagyobb méretű ipari objektum felépítésére vagy átépítésére kerül sor; közülük a 156 legnagyobb üzem, bánya, olajkút stb. felszerelését vagy korszerűsítését a Szovjetunió vállalta magára. Ezek közt vannak modern vas- és acélkombinátok, színesfémkohászati üzemek, szénbányák, olajtelepek, különféle nehéz- és szerszámgépgyártó üzemek, autógyárak, traktorgyárak, repülőgépgyárak, vízi- és hőerőművek, vegyipari üzemek stb.

Az építkezések már 1951-ben megkezdődtek, s 1959-ig folyamatosan mind a 156 ipari objektum bekapcsolódik majd a termelésbe.

Kína első ötéves terve az ország szocialista iparosításának csak az alapjait rakja le. A szocialista iparosítás kitűzött céljainak maradéktalan végrehajtásához még legalább két ötéves tervre lesz szükség. 1967-re, vagyis a harmadik ötéves terv végére befejeződik a népgazdaság szocialista átalakítása, a mezőgazdaság és a kézműipar kollektivizálása, a magánkapitalista és az államkapitalista ipari, pénzügyi és kereskedelmi vállalatok társadalmasítása. Az addig elért hatalmasméretű társadalmi, gazdasági és technikai fejlődés erős és virágzó szocialista országgá változtatja majd Kínát, s lehetővé teszi, hogy a kínai nép anyagi és kulturális életszínvonala a maihoz képest nagyon emelkedjék.

Biztosak lehetünk benne, hogy a nagy kínai nép a Kínai Kommunista Párt kipróbált vezetésével sikeresen megoldja az ország szocialista iparosításának feladatát. A forradalmi hagyományokban bővelkedő, rendkívül szorgalmas és hazáját forrón szerető hatalmas 600 milliós kínai nép most, hogy végre lerázhatta magáról az elnyomás, az elmaradottság és a nyomor évszázados igáját, s országának gazdájává vált, szinte felmérhetetlen erőt képvisel. Ez a hatalmas nép minden erejét, alkotóképességét és leleményességét hazája gazdasági felvirágoztatásának szenteli, de egyszersmind éberen őrködik is, hogy a külső ellenség ne zavarhassa meg békés alkotómunkáját.

A szocialista iparosítás eddig elért eredményei

1953-ban, az ötéves terv első évében az állami, a szövetkezeti és az államkapitalista vállalatok 107 százalékra teljesítették az évi termelési tervet. A legfontosabb ipari termékek termelésének növekedését a következő mutatószámok jelzik:

1953-ban:	villamosenergia	126		cement	135
	kőszén	109		dinamó	198
	kőolaj	144		villamosmotor	143
	benzin	140		transzformátor	168
	nyersvas	119		marógép	149
	acél	131		fúrógép	889
	hengereltacél	134		görgős- és golyóscsapágy	185
	koksz	126		pamutfonal	113
	réz	136		papír	115
	ólom	176		gumi	120
	cink	150		cukor	108
	kénsav	136		liszt	115
	salétromsav	148		cigaretta	136

1953 folyamán a kínai ipar (beleértve a kézműipart is) teljes termelési értéke 33 százalékkal növekedett az 1952. évi színvonalhoz képest. A szocialista és a félig szocialista szektor termelése 40 százalékkal, a magánszektor termelése pedig körülbelül 20 százalékkal fokozódott.

1953-ban az ipar teljes termelési értékének 53 százalékát az állami ipar, 9 százalékát a szövetkezeti és az államkapitalista ipar, 38 százalékát

pedig a magánkapitalista ipar adta. A modern ipar részesedése az ipar és a mezőgazdaság termelésének együttes értékében az 1949. évi 17 százalékkal és az 1952. évi 28 százalékkal szemben 1953-ban már 31 százalék volt, a manufaktúráké 8 százalék, az egyéni kisiparosoké és a kisipari szövetkezeteké pedig 7 százalék; így a mezőgazdaság részesedése 54 százalékra csökkent. A kézműipar teljes termelésének értéke egy év alatt 17 százalékkal emelkedett. A kézműipari szövetkezetek száma ugyanebben az évben 43 százalékkal növekedett, s így 1953 végére az országban összesen 4.813 kézműipari szövetkezet működött.

1953-ban a legfontosabb ipari beruházásokra fordított összeg 96 százalékkal haladta meg az 1952. évi ipari beruházások összegét. A Szovjetunió segítségével épülő 156 ipari objektumból teljesen vagy részben befejeztek és üzembe helyeztek 17-et, köztük az ansani acélkombinát automata hengerdéjét, varratnélküli csőgyárát és finomlemez gyárát, a fusuni külszíni szénbányát és még több más korszerű üzemet.

1953 folyamán az állami és az államkapitalista iparban a munka termelékenysége az 1952. évi színvonalhoz képest 13 százalékkal emelkedett. Az öt ipari minisztérium alá tartozó vállalatok termékeinek önköltsége pedig — ugyancsak az 1952. évi színvonalhoz viszonyítva — 3,2 százalékkal csökkent.

Az előirányzat szerint az 1954. évi ipari termelés 4,2-szerese lesz az 1949. évinek. Különösen jelentős a szocialista és a félig szocialista szektor növekedése. A magánkapitalizmus átalakítására irányuló politika tervszerű és helyes végrehajtásának következtében 1954 folyamán lényegesen emelkedett a különféle államkapitalista vállalatok, valamint az egyéb formájú állami és magántőkés együttműködések száma. Az államkapitalista vegyes vállalatok 1953. évi termelése már 9-szer múlta felül az 1949. évit. 1954-ben pedig újabb több mint kétszeres emelkedés várható az 1953. évi színvonalhoz képest. Ilymódon az állami, a szövetkezeti és az államkapitalista vállalatok az 1949. évi 37 százalékkal és az 1953. évi 62 százalékkal szemben 1954-ben már 71 százalékkal részesednek az ipari teljes termelés értékéből, a magánipar részesedése pedig 29 százalékra csökkent.

Az 1954. évi előirányzat szerint a modern ipar termelési értéke a népgazdaság teljes termelési értékének 33 százaléka. Különösen jelentős a termelőeszközgyártó ipar súlyának növekedése: évi teljes termelési értéke 5,7-szer múlja felül az 1949. évi színvonalat. 1954-ben a termelőeszközgyártó ipar termelési értéke az egész ipar termelési értékének 42,3 százaléka lesz.

1954-ben Kínában elkészült az első sajátgyártmányú gépkocsi és repülőgép, nemsokára megkezdődik sorozatgyártásuk is. Ezenkívül már nagy ütemben folyik a legmodernebb típusú mozdonyok, szerszámgépek, turbinák és transzformátorok sorozatgyártása.

Kína szocialista iparosításának első két éve megmutatja, hogy ez a gazdaságilag elmaradott, de függetlenségét és szabadságát hősi harcok árán kivívó ország, a szocializmus útján haladva, a szocialista tábor országaival együttműködve, csakhamar felszámolja gazdasági elmaradott-

ságát, s lerakja szocialista népgazdaságának alapjait. A Kínai Népköztársaság szocialista építőmunkája rendkívül lelkesítő példa az imperialista elnyomás ellen harcoló gyarmati és félgyarmati népek számára.

Mint ismeretes, a Kínai Népköztársaság szocialista építőmunkáján kívül hatalmas segítséget nyújt az imperialistaellenes háborúban sokat szenvedett koreai és vietnami népnek népgazdaságuk helyreállításához és fejlesztéséhez. Kína a proletár nemzetköziség szellemében nagy mennyiségű építőanyagot, élelmiszert, gépi berendezést, termelőeszközt és fogyasztási cikket szállít ellenszolgáltatás nélkül ezeknek az országoknak.

★

Befejezésül vizsgáljuk meg röviden, milyen *közvetlen* feladatok megoldása szükséges Kína szocialista iparosításának sikeres végrehajtásához.

1. Meg kell erősíteni a párt irányító munkáját, mozgósítani kell az egész ország népét az első ötéves terv sikeres végrehajtására.

2. Minden erővel szorgalmazni kell a termelés növelését és fokozni a takarékosságot, hogy minél nagyobb mennyiségű anyagi és pénzeszköz halmozódjék fel az ipari beruházások számára. Különösen fontos ezzel kapcsolatban a munka termelékenységének növelése és az önköltség csökkentése. Ezért ki kell szélesíteni a hazafias munkaversenymozgalmat és az újítómozgalmat, s felszínre hozni a kínai munkásosztály tehetségének és alkotó erejének rejtett tartalékait.

3. Különös gondot kell fordítani a gazdasági és a műszaki káderek nevelésére. Szaporítani kell a műszaki tanfolyamok, technikumok, műszaki főiskolák számát, emelni kell az oktatási munka színvonalát.

4. Az ország különböző területein ki kell terjeszteni a geológiai kutatómunkát, bevonva a helyi lakosságot, hogy ily módon biztosítva legyen az iparosítás olcsó és közeli nyersanyagforrása.

5. Kitartó munkával és szorgalmas tanulással el kell sajátítani a Szovjetunió élenjáró gazdasági és műszaki tapasztalatait. Mao Ce-tung már korábban rámutatott: „Mi hatalmas országépítő munkát akarunk elvégezni. De nincs elegendő tapasztalatunk, ezért szorgalmasan el kell sajátítanunk a Szovjetunió élenjáró tapasztalatait. Függetlenül attól, hogy valaki kommunista vagy pártonkívüli, régi káder vagy új káder, műszaki dolgozó vagy értelmiségi, munkás vagy paraszt, mindenkinek szívvel-lélekkel tanulnia kell a Szovjetuniótól. Nekünk nemcsak Marx, Engels, Lenin és Sztálin elméletét kell megtanulnunk, hanem el kell sajátítanunk a Szovjetunió élenjáró tudományát és technikáját is." (Mao Ce-tung három fontos útmutatása a Népi Politikai Tanácskozó Testület első ülésszakának 4. értekezletén. — Kínaiul.)

Kína szocialista iparosítása nemcsak a gazdasági elmaradottság megszüntetésének és a szocialista társadalom felépítésének döntő feltétele, hanem egyszersmind hatalmas nemzetközi jelentőségű esemény is, mert eredményeképpen a Távol-Keleten kialakul egy óriási és szilárd szocialista ország, amelynek példája döntően hat az ázsiai népek szabadságmozgalmának alakulására és az emberiség történelmének egész további fejlődésére.

HEVESI GYULA

A termelés gazdaságosságának feltételeiről*

Elemi, magától értetődő igazság, hogy a szocialista üzemnek gazdaságosan kell termelnie, vagyis a lehető legkisebb társadalmi munkaráfordítással a lehető legtöbb és legjobb minőségű szükséges terméket kell a társadalomnak adnia. Nemcsak azóta ismerjük ezt a követelményt, amióta szabatos, összefoglaló kifejezést kapott a szocializmus Sztálin által megfogalmazott alaptörvényében. Lényegében benne volt ez a követelmény a szocializmus fogalmában már akkor, amikor a szocializmus utópista úttörői először kezdték használni ezt a szót. Sőt, a szocialista termelésnek nemcsak gazdaságosnak kell lennie, de mint a lenini tanítás ezt nyomatékosan hangsúlyozza: a szocializmus végleges győzelme csak akkor tekinthető biztosítottnak, ha sikerül a kapitalizmusénál magasabb munkatermelékenységet elérni, ami más szóval azt jelenti, hogy a szocialista termelésnek társadalmilag gazdaságosabbnak kell lennie, mint a kapitalista termelésnek.

Mi a feltétele a termelés gazdaságosságának? Az, hogy jól gazdálkodjunk. Ha a termelés nem gazdaságos, ha a vállalat önköltsége a tervben reálisan előirányzottnál nagyobb, s ennek következtében évi mérlege veszteséges, ez kétségtelen bizonyítéka és következménye a rossz gazdálkodásnak. Mint pártunk III. kongresszusa helyesen megállapította, s mint ahogyan Péter György is helyénvalóan idézi cikke elején: „A termelékenységgel és az önköltséggel kapcsolatos bajok oka mindenekelőtt bennünk van: a politikai és gazdasági vezetésben . . . a gazdasági és politikai vezetés nem kielégítő színvonalában."

A gazdaságossággal kapcsolatos bajok fő okát itt csak azzal akarjuk kiegészíteni — ami természetesen szintén nem kerülte el pártunk, illetve a pártkongresszus figyelmét —, hogy ugyanez vonatkozik a *műszaki vezetésre* is, a vezetés összes fokozataitól (a legfelsőbb központi irányítóktól) kezdve a műhelyek, sőt a műhelyrészlegek és a brigádok vezetőiig. Mindegyiküktől meg kell követelnünk bizonyos minimális politikai, gazdasági és műszaki színvonalat, hogy végeredményben a termelés a vállalat és az egész népgazdaság szempontjából is gazdaságos legyen.

* Hozzászólás Péter Györgynek *A gazdaságosság jelentőségéről és szerepéről a népgazdaság tervszerű irányításában* című cikkéhez. (Lásd: *Közgazdasági Szemle* I. évf. 3. szám. 300—324. old. 1954.)

Ha a termelés vezetésével szemben támasztott követelmények e három fő kategóriáját — azaz a politikai, a gazdasági (ideértve az adminisztratív és a szervezeti feladatokat is) és a műszaki követelményeket külön-külön tekintjük, észrevesszük, hogy mindegyik rendkívül sok olyan tényezőből áll, amelyek külön-külön is a gazdaságosságra kiható súlyos hibaforrásokat tartalmaznak. Nézzük például a *vezetés politikai színvonalát.* Milyen messze van a vezetésnek minimálisan megkövetelhető és feltétlenül szükséges politikai színvonalától az a vezető, aki nem azt a terméket vagy legalábbis nem abban a választékban és minőségben termeli, amelyre szükség van, s amelyet számára előírtak; ugyanakkor pedig becsületes állampolgárnak, sőt esetleg még jó kommunistának is tartja magát, s nem veszi észre, hogy tulajdonképpen visszaél a nép bizalmával, becsapja és megkárosítja a dolgozók társadalmát.

Épp ilyen messze van a gazdaságosság biztosításához minimálisan szükséges színvonaltól az a felsőbb irányítás, amely reálisan teljesíthetetlen feladatokat ró a vállalatra, s így a vállalat becsületes, de politikailag nem elég edzett vezetőit valósággal rákényszeríti hamis adatok gyártására — s ez még a jobbik eset —, vagy ami kétségtelenül ennél is sokkal rosszabb, a nem tényleges szükséglet kielégítését szolgáló termelésre.

Ha megkísérelnők itt a politikai, a gazdasági és a műszaki vezetés mindazon részletfeladatainak a felsorolását, amelyeknek megfelelő színvonalon való végrehajtása elengedhetetlenül szükséges a termelés gazdaságosságának biztosításához, akkor végeredményben kilyukadnánk — ahogy Péter György mondja — ... az utolsó években kiadott minisztériumi, miniszteri, népgazdasági-tanácsi határozatok és utasítások hatalmas, áttekinthetetlen tömegéhez, amelyek a termékek minőségének javításával, a termelési költségek csökkentésével, az anyagtakarékossággal, a termelékenységgel kapcsolatosak, s amelyek a szerző megállapítása szerint, számottevő eredményeket egyik területen sem adtak. (Lásd: *Közgazdasági Szemle.* 1954. 3. sz. 301. old.) Kétségtelen, hogy e határozatok, utasítások stb. zöme túlnyomórészt az élet által felvetett és valóban megoldandó fontos kérdéseket és feladatokat érintett. Hogy mégsem vezettek a kívánt eredményekre, annak egyik főoka valóban a túlzott centralizáció, a bürokratizmus volt, amely lehetetlenné tette, hogy ezeket a problémákat egy-egy központból a nagyszámú vállalat helyi viszonyaira is alkalmazható módon, helyesen oldják meg. A centralizáció nagyfokú csökkentése és a termelés gazdaságosságát befolyásoló, eddig központilag szabályozott feladatok jelentékeny részének a vállalatvezetők hatáskörébe való utalása kétségkívül elősegíti e feladatoknak az eddiginél jobb megoldását. A feladatok azonban ettől még nem szűnnek meg, s a *jobb* még nem jelenti automatikusan a valóban *jó* és még kevésbé a társadalom érdekeinek megfelelő *lehető legjobb* megoldások biztosítását. Teljesen helyénvaló annak a kérdésnek a felvetése, hogy a termelés gazdaságosságát befolyásoló rendkívül sok tényező közül melyiket vagy melyeket kell annak a döntő láncszemnek tekinteni, amelynek helyes megoldása aránylag könnyen, sőt részben szükségképpen maga után vonná az összes többi, mellékesebb tényezők helyes alakulását is.

Péter György felveti a döntő láncszem kérdését, de erre a kérdésre egészen különös választ ad; szerinte ez a döntő láncszem maga „a gazdaságosság". Más szóval az elérendő célt nyilvánítja a cél elérését biztosító feltételek döntő láncszemének. Eddig mindig abból indultunk ki: ha megköveteljük és elérjük, hogy a vezetők jól gazdálkodjanak, vagyis politikailag, gazdaságilag és műszakilag helyesen, a meglévő adottságok és a korszerű ismeretek legjobb kihasználásával szervezzék meg a termelést, akkor a termelés gazdaságos is lesz. Péter György azonban megfordítja a kérdést, azaz felcseréli az okozatot az okkal, mondván: ha egy vállalattól azt, s elsősorban *csak* azt követeljük meg, hogy a termelés gazdaságos legyen, akkor ez már önmagában döntően biztosítja, hogy egy ilyen módon gazdaságosságra kötelezett vállalat jól is fog gazdálkodni. Elég, ha valaki elolvassa Valkó Mártonnak, a Lenin Kohászati Művek igazgatójának a *Közgazdasági Szemle* ugyanezen számában, s éppen Péter György cikke után következő, *A termelőmunkások arányának növelése* című cikkét, hogy világos legyen a gazdaságosság problémája ilyen fejtetőre állításának értelmetlen volta. Valkó Márton egész sor műszaki és szervezeti jellegű intézkedéssel elérte a termelőmunkások arányának az adminisztratív létszám rovására való növelését. Ezzel jelentősen fokozta az üzem gazdaságosságát. Noha a szerző csak a tervteljesítés javulásának mennyiségi adatait közli, az adatokból mégis nyilvánvaló, hogy a végrehajtott intézkedések szükségképp jelentős önköltségcsökkentést is eredményeztek. Egészen világos, hogy mi itt az ok és mi az okozat, s hogy a kettő felcserélése csupán a szavakkal való üres játék volna.

Szükségesnek tartok itt a félreértések elkerülése végett két közbevetett megjegyzést.

A termelés vezetésének fejlettebb fokán, amely ma már a legtöbb szovjet vállalatot jellemzi, a gazdaságossági követelmények fokozása — amelynek alapjául szolgálhatnak például más élenjáró vállalatokban vagy általában a világtechnikában legújabban elért eredmények — önmagában véve is fontos ösztönzője lehet a műszaki, szervezeti, adminisztratív tökéletesítéseknek, a szocialista verseny, újítómozgalom fellendítésének stb., s így az eddiginél valóban gazdaságosabb termelésnek. De úgy gondolom, a termelőmunka gazdaságossága fokozásának ez csak a kommunizmusban lesz *döntő* láncszeme, amikor a szükségleteknek már messzemenően teljes kielégítettsége mellett a termelés tökéletesítésének egyik közvetlen céjává a *munkaidő megrövidítése,* illetve az embereknek jutó szabad idő növelése lesz. Második megjegyzésem, hogy egyáltalában nem tartom lebecsülendőnek a vezetők, sőt esetleg a többi dolgozók anyagi érdekeltségét a vállalat tényleges (és nem fiktív) gazdaságosságában; ez egyébként a helyesen megállapított nyereség egy részének az igazgatói alapba való utalásával a jelenleg fennálló rendelkezéseknek megfelelően is eléggé biztosítható. Az anyagi érdekeltség döntő láncszemmé tétele azonban a vállalatvezetés mai politikai és gazdasági színvonalán éppen az ellenkező eredményekre — még több hamis kimutatásra és „hamis termelésre" — vezetne, mint amit tőle Péter György remél.

Ezek után térjünk vissza a cikkre. A cikk további fejezeteiből kiderül, hogy mégsem csupán szavakkal való játékról van szó, amely sze-

rint a gazdaságosság problémájának döntő láncszeme maga a gazdaságosság. Péter György cikkének a lényege, illetve, amit a benne foglalt javaslatban újnak és a szerző szerint eredetinek kell tekinteni — a részletkérdésekkel nem kívánok itt foglalkozni — az, hogy a vállalatok gazdaságosságát necsak a még mindig megmaradó felülről jövő utasításokkal és ellenőrzéssel, valamint az igazgatónak most már sokkal szélesebb jogkörével és kezdeményezési lehetőségével ösztönözzük, hanem még egy olyan külső tényező is hasson, amelyet kapitalista viszonyok közt általában piacnak szoktak nevezni. „Biztosítanunk kell — mondja Péter György —, hogy a felhasználók, az átvevők (azok, akiknek érdekében a termelés vagy általában a munka folyik) a termékek választékára, minőségére és árára vonatkozóan követelményeket támaszthassanak, válogathassanak és bizonyos esetekben szabadon dönthessenek arról, hogy egyes, nem minden tekintetben megfelelő árukat vagy termékeket (az érvényesíteni kívánt áron) átvesznek-e, megvásárolnak-e vagy nem. *El kell érnünk, hogy a belföldi vásárlóknak a választékra és a minőségre vonatkozó követelményei ugyanolyan erővel hassanak, ugyanúgy a reális követelmények kíméletlen következetességével lépjenek fel, mint a külföldi vásárlóké.*" (I. m. 309. old. — Az én kiemelésem. H. Gy.)

Mit jelent az említett reális követelményeknek *„kíméletlen következetességgel"* való érvényesülése? A külföldi vásárlónál ez annyit jelent, hogy a választék, az ár vagy a minőség szempontjából *meg nem felelő árut nem veszi át, hanem mástól vásárolja meg.* Péter György ezt akarja érvényesíteni a belföldi vásárlókra vonatkozóan is, habár mindjárt megállapítja, hogy ennek ma még alig vannak meg nálunk a feltételei. Szerinte azonban ezeket a feltételeket meg lehet teremteni egyrészt azáltal, hogy „úgy a szükséges fogyasztási cikkekből, mint az üzemanyagokból, a félkésztermékekből, az alkatrészekből stb. megfelelő minőségben és választékban elegendő készletekkel, tartalékokkal rendelkezzünk" (I. m. 310. old.), másrészt pedig azzal, hogy ügyelünk a vásárlóalap és az árualap egyensúlyának megtartására, a kereslet és a kínálat viszonyát megfelelően szabályozzuk: „az áruk árának olyan alacsonynak kell lennie, hogy a terveink szerint előírt mennyiséget a vásárlóalap adott mértéke mellett a dolgozók valóban megvásárolhassák és meg is vásárolják, de mégis elég magasnak ahhoz, hogy minden jelentkező vásárló igényét kielégíthessük". (I. m. uo.) Más szóval, szocialista tervgazdaságunkban mesterségesen olyan helyzetet kell teremteni, amelyben a kereslet és a kínálat szabályozhatná bizonyos fokig a termelést, a jobban termelő üzemek magukhoz vonnák a rosszabban termelők elől a megrendelőket. (Az utóbbiak nem tudnák eladni áruikat, s ha nem tudnának műszakilag és gazdaságilag felzárkózni a jobban dolgozókhoz, akkor előbb-utóbb be is csukhatnák kapuikat.)

A szerző itt először is teljesen figyelmen kívül hagyja, hogy a kereslet és a kínálat törvényei csak az *árutermelés* területén szabályozhatják a termelést, illetve a termelők és a fogyasztók közt létesült adás és vétel jellegű kapcsolatot. A *termelőeszközök* azonban a szocialista termelésben nem áruk: ezért a szerző ezirányú megjegyzései a népgazdaságnak erre az óriási ágazatára, a termelőeszköztermelésre egyáltalában nem is vonatkoztathatók.

A szerző azonban teljes hallgatással mellőzi ezt a kérdést, s hogy valamennyire mégis érzi: a meggondolásai erre a szektorra nem nagyon illenek, az csak abból tűnik ki, hogy a szükséges tartalékokról beszélve (lásd előbbi idézetünket) gondosan elkerüli a termelőeszközökre való hivatkozást, s a továbbiakban is csak a *dolgozók* vásárlásairól beszél. A dolgozók pedig magától értetődően nem termelőeszközöket, hanem csak fogyasztási cikkeket vásárolnak. A szerző azonban nem következetes, mert később ugyanilyen értelemben beszél a vállalatok adás-vételi kapcsolatairól.

Igaz ugyan, hogy a termelőeszköznek is van ára, s hogy áru formájában, pénzért jut el a gyártó vállalattól a felhasználó vállalathoz. Ha pedig a szállított termelőeszköznek, mondjuk például esztergapadnak bizonyos hibái vagy hiányosságai vannak, vagy éppenséggel nem felel meg a megrendelt típusnak, akkor a megrendelőnek ma is joga van megfelelő árcsökkentést követelni, vagy esetleg vissza is utasítani a gép átvételét. Ez a Péter György által kívánt formában ma is visszahat a szállító vállalat gazdasági eredményére, következésképpen az igazgatói alapra, az ott dolgozók prémiumaira stb., s így közvetlenül érinti a vállalatevetző anyagi érdekeltségét az üzem jövedelmezőségén keresztül, amelyet Péter György olyan döntő fontosságúnak tart. Kétségtelen, hogy ez a tényező bizonyos mértékig ösztönöz a termelés megjavítására, de az sem vitás, hogy a szocialista népgazdaság szempontjából az *ösztönzésnek ez a lehető legdrágább fajtája,* amely nemcsak hogy nem a legfontosabbnak, hanem a lehető legkevésbé kívánatosnak, elkerülhetetlen rossznak tekintendő. A tőkés termelésben a leszállított gép leértékeléséből vagy el nem fogadásából származó egész kár csupán a kapitalista tulajdonost érinti, aki dühében legfeljebb elkergeti a kárt okozó mérnököt vagy művezetőt. A szocialista termelésben az efféle kárnak csak egészen kis része hárítható át azokra, akik tényleg okozták; a kár zöme az egész társadalom kára marad.

Ami a munkások részesedését illeti a vállalat nyereségében, ez is csak nagyon kis mértékben szolgálhat a gazdaságos termelés anyagi ösztönző erejéül. Eddigi premizálási rendszerünknek is egyik nagy hibája, hogy a prémium, legalább is részben, nem az adott dolgozó, hanem más dolgozók munkájának a minőségétől függ. A fizikai dolgozóknál ilyen premizálási rendszer bevezetése a szocialista bérezés durva megsértését jelentené. Lehetetlen egy munkás bérét, aki például egy bonyolult gépnek valamely kis alkatrészét állítja elő, vagy esetleg az alkatrészgyártásnak is csak egy részműveletét végzi el, bármennyire is számottevő módon függővé tenni attól, hogy az egész gép gyártása mennyire volt gazdaságos. Más dolog az, hogy a dolgozók az év végén megállapított üzemi nyereségből — annak nagyságától függően — bizonyos juttatást kapjanak. Ez azonban leginkább csak közvetett és kollektív, szociális vagy kulturális jellegű juttatás lehet, mert pénzben felaprózva az összes dolgozók közt teljesen elveszítené jelentőségét. Az ilyen nyereségrészesedésnek az egyének közt való helyes elosztása egyébként nyilván sokkal többe kerülne, mint amekkora az egész felosztásra kerülő összeg.

Bármennyire is egyszerűbb és könnyebb arra utasítani egy vállalatot, hogy termeljen jó minőségben és megfelelő választékban, mert

különben nem veszik át gyártmányait, ez pedig csökkenteni fogja nyereségét, s így a vezetők személyi prémiumait is, mégis *összehasonlíthatatlanul fontosabb a selejtes végtermék keletkezését a termelés minél korábbi szakaszában megelőzni.*

Még a Szovjetunióéhoz hasonló óriási gazdaságban is, ahol egy és ugyanazon típusú termelőeszköz, mondjuk például traktor vagy esztergapad gyártásával több üzem foglalkozik, teljesen elképzelhetetlen a kereslet és a kínálat, illetve az értéktörvény szabályozó befolyásának Péter György által javasolt módja. Ha, mondjuk, a harkovi traktorgyár rosszabb traktort gyárt, mint a sztálingrádi, akkor erre a szovjet gazdaságban nem az történik, hogy a megrendeléseket Harkovból átirányítják Sztálingrádba, hanem az, hogy már a legelső hibás, illetve rosszabb példányok felfedezésekor megindul a legélénkebb tapasztalatcsere Harkov és Sztálingrád közt, s az összes illetékes főhatóságok is megteszik a tőlük telhető intézkedéseket a minőségi romlás megszüntetése céljából. Ugyanez vonatkozik arra az esetre is, ha nem minőségi romlásról, hanem az önköltségben történt káros eltolódásról van szó. Más szóval, nem néhány vezető személynek a prémiumcsökkenésben megnyilvánuló jelentéktelen egyéni kára, hanem a népgazdaságot érhető jelentős kár elhárításának szükségessége az az ösztönző erő, amely kiegyenlíti a keletkezett egyenlőtlenségeket, s politikai, szervezési vagy a termelési folyamat javítását elősegítő egyéb intézkedések útján helyrehozza a termelés gazdaságosságában bekövetkezett zökkenést.

De mi a helyzet a fogyasztási cikkek termelésében, amelyek nálunk valóságos árukként kerülnek forgalomba? Itt azokon a területeken, de *csakis azokon a területeken,* amelyeken az állam és a magánszektor azonos termékekkel versenyez egymással, az értéktörvény szükségképpen és valóban döntő módon szabályozólag hat a termelésre a mennyiség, a minőség, a választék és az ár tekintetében egyaránt. Világos, hogy ha például egy állami gazdaság rosszabb és drágább tejet hoz a piacra, mint az egyénileg gazdálkodó paraszt, akkor a fogyasztó az utóbbitól fog vásárolni, s az állami tejgazdaság fenntartása csak akkor lesz megokolt, azaz hasznos és nem káros a társadalom számára, ha ez a gazdaság mielőbb el tudja érni és túl tudja szárnyalni a magángazdaságok szintjét. Itt a vállalati nyereség és a benne való részesedés jelentős ösztönzője lehet a jobb és gazdaságosabb termelésnek. De egyáltalán nem vonatkozik ez olyan közszükségleti cikkekre, amelyeket csak az állami szektor gyárt, vagy amelyeket magánszektor is gyárt ugyan, de csak jelentéktelen mennyiségben. Vegyük például a rádiókészülékek, az izzólámpák, a bonyolult gyógyszerek, a textiláruk stb. gyártását, amely bonyolult gyári berendezéseket és fejlett tudományos technikát igényel, s amely kisipari méretekben gazdaságosan nem is valósítható meg. Világos, hogy az említett cikkeket gyártó gyárak gazdaságos termelésének ösztönzését illetően pontosan ugyanazok a meggondolások érvényesek, mint a termelőeszköztermelésre vonatkozóan. A „piac" befolyása itt annyiban érvényesülhet, hogy a vásárlók tartózkodhatnak egyes, számukra kívánatos, de nem feltétlenül szükséges cikkek vásárlásától, ha azok nem felelnek meg ízlésüknek és minőségi követelményeiknek. Ezért itt a nyereségrészesedéssel kapcsolatos anyagi

érdekeltség valamivel nagyobb szerepet játszhat a gazdaságos termelés ösztönzésében, mint a termelőeszközgyártásban. De itt is sokkal fontosabb a gazdaságosság fokozása szocialista módszereinek alkalmazása a kapitalista módszerekkel szemben; nem azért, mintha elvileg ellenezném egy kapitalista jellegű módszer számunkra hasznos és megfelelő alkalmazását, hanem ugyanazon okból, mint a termelőeszközgyártás esetében: az előbbi módszerek sokkal olcsóbbak, közvetlenebbek és hatásosabbak.

Összefoglalóan: Péter György cikkének a lényege, azaz a benne eredetinek feltüntetett és vitára bocsátott javaslat nézetem szerint nem egyéb, mint *a tervgazdaság viszonyai közt az értéktörvény bizonyos fokú ösztönös működésének megszervezésére irányuló törekvés*, ez pedig fából-vaskarika. A népgazdaság termelőeszközgyártó szektorára ez a javaslat egyáltalában nem is vonatkoztatható. Az olyan fogyasztási cikkek vonatkozásában, amelyeket a szocialista szektor és a magánszektor egyaránt termel, a Péter György által javasolt hatást nem kell mesterségesen előidézni, mert ez, bár bizonyos fokig befolyásolhatóan, de akaratunktól függetlenül, ösztönösen is érvényesül. A kizárólag az állami szektor által gyártott fogyasztási cikkek termelésében kismértékben szintén megvan ösztönösen ez a hatás, s bizonyos fokig célszerű a tudatos alkalmazása is; de itt éppúgy, mint az első osztályban, a legköltségesebb és a legkevésbé kívánatos gazdasági ösztönzőerőnek tekintendő.

★

E cikk keretében nem kívánok azzal a kérdéssel foglalkozni, hogy a politikai, a gazdasági és a műszaki vezetés színvonalának emelése tekintetében külön-külön melyek a leglényegesebb teendők. Elvileg ezeket a feladatokat pártunk III. kongresszusa messzemenően feltárta, a gyakorlati megvalósításnak pedig minden szakterületen és minden üzemben megvannak a maga külön sajátosságai. Itt csak *üzemi vonatkozásban* szeretnék rámutatni néhány legáltalánosabb követelményre. Nézetem szerint a *politikai vezetés* színvonalát illetően a legfontosabb követelmény, hogy a vezető *a gazdálkodás helyi érdekeit helyesen összehangolja az országos érdekkel, s az előbbieket feltétlenül alárendelje az utóbbiaknak. A gazdasági vezetés* legdöntőbb követelménye, hogy biztosítsa az üzem keretében *a szocialista elosztási elv minél teljesebb érvényesülését, a munka mennyiségével és minőségével arányos bérezést, az anyagi és erkölcsi ösztönzés minden lehetséges módszerének felhasználását a termelékenység fokozása céljából. A jó műszaki vezetés* követelménye: egyrészt *a meglévő technika legtökéletesebb kihasználása*, másrészt *az adott technika intenzív továbbfejlesztése.*

Ha a politikai és a műszaki vezetés színvonala kielégíti a vele szemben támasztott főkövetelményeket, akkor ez kényszerítő módon meghatározza már a gazdasági vezetés színvonalát is, s egyszersmind a termelés maximális gazdaságosságát. Az említett műszaki és politikai alapkövetelmények ugyanis csak akkor érvényesülhetnek, ha ésszerűen gazdálkodnak az anyaggal, a berendezéssel, az emberi munkaidővel (mind a munkaidő mennyiségét, mind pedig minőségét illetően), helyesen szabályozzák és tartják fenn a kapcsolatot a vállalat termelését befolyásoló egyéb üzemekkel és intézményekkel. Természetes, hogy a politikai,

a gazdasági és a műszaki vezetés csak az elméleti szemlélet céljából választható el ilyen szigorúan egymástól; a gyakorlatban szorosan összefüggő, egymásra számtalan vonatkozásban kölcsönösen ható egységet képeznek. Ezt az elméleti szétbontást itt azért tartjuk szükségesnek, mert kitűnik belőle, hogy a vállalatvezetés színvonalát — mint a gazdaságosság döntően meghatározó tényezőjét — *elsődlegesen a politikai és a műszaki színvonal* határozza meg. Hangsúlyoznunk kell természetesen, hogy itt a gazdaságosság kérdését tisztán a vállalati termelés szempontjából vizsgáljuk, feltételezve, hogy a vállalatnak kitűzött termelési feladat népgazdasági szempontból és a vállalat teherbíróképessége tekintetében is helyes.

Ha abból indulunk ki, hogy a vezetés politikai színvonalának emelése — a káderek megfelelő kiválasztása, nevelése, továbbképzése stb. révén — pártunknak állandó, alapfeladata — tehát *mindig* döntő láncszem —, akkor végeredményben a műszaki vezetés szférájában kell keresnünk a gazdaságosság biztosításának *aktuálisan* döntő fontosságú feladatait, a jelenlegi döntő láncszemet vagy esetleg láncszemeket.

Ha nagy általánosságban vizsgáljuk az üzemi munka műszaki színvonalát, azonnal szembeötlik, hogy nemcsak *a műszaki vezetés szubjektív, személyi jellegű vonatkozásairól* kell itt beszélni, hanem a *helyes műszaki vezetést lehetővé tevő anyagi feltételekről,* valamint azokról az egyéb feltételekről is, amelyek nélkül a műszaki vezetés kellő színvonala a termelésben ténylegesen nem érvényesülhet. Más szóval nem elég, hogy az üzemnek legyenek a termelőmunka helyes megszervezésére és irányítására képes mérnökei, technikusai, művezetői és a vezetőszervezethez tartozó egyéb szakképzett munkatársai; a legjobb műszaki káder sem vezetheti megfelelően, azaz képesítése teljes érvényesítésével az üzemet, ha ehhez anyagi alapként nincsenek meg a megfelelően felszerelt laboratóriumok, kísérleti műhelyek, a berendezések működését kellőképpen ellenőrző és szabályozó műszerek stb. De a megfelelő vezetőkádereknek és a vezetés tudományos segédeszközeinek megléte sem biztosítja még a termelés gazdaságosságát, ha a vezetés által meghatározott feladatoknak *a vezetés által meghatározott módon* való megoldásához *a közvetlenül termelő munkások hozzáértése* — minden egyes részfeladatot illetően — nem elegendő. Végül, egy üzem termelésének gazdaságossága nem tekinthető kielégítőnek még akkor sem, ha az üzem az adott technika legtökéletesebb kihasználásával mennyiségileg, minőségileg és az önköltség tekintetében is eléri a tőle ésszerűen követelhető színvonalat. Egy korszerű üzem normális termelőtevékenységéhez hozzátartozik az adott *technika továbbfejlesztése* is, mégpedig lehetőleg összhangban a világtechnika mai, rohamosan fejlődő ütemével, mert különben az, ami ma gazdaságos, holnap „gazdaságtalanná", holnapután pedig veszteségessé, sőt egészen irracionálissá válhat.

Amit itt felsoroltunk, az nem egyéb, mint *a műszaki kultúra* fogalmának *négy fő alkotóeleme,* amely helyes politikai vezetés esetén együttesen határozza meg a termelés gazdaságosságát, illetve annak mértékét. Mélyebb vizsgálódás nélkül is megállapíthatjuk, hogy üzemeink legnagyobb részében nagy hiányosságok vannak a műszaki kultúra mind e négy alapkövetelménye tekintetében, s az elmaradottság

a gazdaságosság biztosításához szükséges minimális színvonalhoz képest rendkívül nagy. Nézetem szerint a technika elsajátítását és a technikát elsajátított káderek megteremtését szocialista építőmunkánk egész eddigi során sohasem tekintettük annyira döntő és a termelés mindennemű eredményét annyira *elsődlegesen* meghatározó tényezőnek, mint ahogyan azt a lenini-sztálini tanítás megkövetelte volna. Pedig itt volt előttünk a Szovjetunió szocialista építésének eleven példája: a szovjetuniói szocialista építésnek különösen az első szakaszán a párt nagyon nagy súlyt helyezett a technika elsajátításának biztosítására. Ne felejtsük el azt sem: habár a Szovjetunióban ez a probléma alapjában véve már megoldottnak tekinthető, a technika fejlődésével való lépéstartást ott a mai napig is az egyik legdöntőbb követelménynek tekintik a termelés gazdaságossága szempontjából.

Természetes, hogy a káderek képzésére és továbbképzésére mi is nagy súlyt helyeztünk, mert hiszen enélkül a termelés fejlesztése teljesen lehetetlen lett volna. Sok fontos párthatározat és kormányzati intézkedés vonatkozik erre. Olyan *döntő láncszemnek* azonban, *amelyen egész gazdaságpolitikánk sikere áll vagy bukik,* sohasem tekintettük; legalábbis ennek a felismerése nem hatotta át a termelési vezetők zömének a tudatát. Hogy mennyire hiányzik ez a felismerés még ma is, még legjobb üzemvezetőknél is, annak bizonyítására elég, ha ismét hivatkozom Valkó Márton már említett cikkére: a szerző részletezi az általa végrehajtott sokoldalú racionalizálási intézkedéseket, de egy árva szóval sem emlékezik meg az üzem műszaki kultúrájának és a dolgozók hozzáértésének fogyatékosságairól, s egyáltalán nem veszi észre, hogy *az óriási módon felduzzadt minőségi ellenőrző-, diszpécser- és mindenféle egyéb ellenőrző adminisztratív szerv legfőképpen a hozzáértés, a szaktudás és általában a műszaki kultúra hiánya következtében, mintegy annak helyettesítőjeként keletkezett.*

Kissé durva túlzással érzékeltetve ezt a tényt: ahelyett, hogy a munkást a legtökéletesebben megtanítottuk volna az általa végzett műveletre, annak nemcsak mechanikus elvégzésére, hanem értelmére, az előtte és az utána következő műveletekkel való összefüggésére is, inkább 3 ellenőrt állítottunk mellé, s nem vettük észre, hogy ha a munkás ilyen módon a saját kárán tanul, azt tulajdonképpen az állam és a népgazdaság sínyli meg.

Vizsgáljuk meg röviden, csupán összefoglaló végső következtetésünk megokolása céljából, hogy hogyan állunk a műszaki kultúra említett négy fő alkotóelem tekintetében.

Nézetem szerint a legtöbbet a *műszaki felső káderek megteremtésében,* a mérnökképzésben tettük. Itt is akadtak ugyan nagy hibák a kiképzés minősége tekintetében, de ezek az ugrásszerűen emelt mennyiség és a sürgősség következtében jórészt elkerülhetetlenek voltak, s fokozatosan egyre inkább kiküszöböljük őket. Egyes fontos szakterületeken, például a könnyű- és az élelmiszeriparban, az építőanyagiparban a mérnökök száma ugyan még mindig jóval kevesebb a kelleténél, de ez a hiány részben kiegyenlíthető a viszonylag bővebben ellátott területekről való átcsoportosítással is. Sokkal nagyobb hiba itt, hogy a fokozott mérnökképzés mellett meglehetősen elhanyagoltuk a középfokú műszaki káderek, technikusok, művezetők képzését. Ennek következté-

ben a termelésben nem érvényesülhet eléggé a felsőfokú műszaki vezetés, sokszor általánosabb képzettségű, de gyakorlatlan mérnököket kell alkalmaznunk ott, ahol szűkebb képzettségű, de tapasztalt és a maga szakterületén jártasabb művezetőre vagy technikusra volna szükség. *A műszaki középkáderek számában, színvonalában, képzésében és továbbképzésében mai napig meglévő hiányok súlyosan hatnak a termelés gazdaságosságára.*

A korszerű üzemvezetés anyagi feltételei — az üzemi laboratóriumok, a kísérleti műhelyek, az ellenőrző és a szabályozó műszerekkel való ellátottság — tekintetében közismert tény, hogy messze alatta maradunk a gazdaságos termelés biztosításához szükséges követelményeknek. Hogy sok esetben a gépek és a berendezések helyes kihasználásához, a technológiai előírások megtartásához nélkülözhetetlen műszerellátás is hiányzik, annak nem az az oka, hogy nem tudtuk az erre a célra szükséges és beruházásaink egész összegéhez képest aránylag nem nagy összegeket előteremteni. A hiba itt ismét a műszaki kultúra alacsony voltában rejlik. Művezetőink, technikusaink, szakmunkásaink zöme nem elég képzett ahhoz, hogy a korszerű technológia e nélkülözhetetlen, finom segédeszközeivel megfelelően bánni tudjon. Ennek következtében a tervezők és a felsőbb vezetők — ahelyett, hogy minden eszközzel igyekeznének a dolgozók tudását az ehhez szükséges színvonalra emelni — maguk is inkább arra hajlottak, hogy a kellő műszerellátást, a valamennyire is bonyolultabb automatikát fölösleges, mert úgyis kárbevesző fényűzésnek tekintsék.

Így jutunk el most a műszaki kultúra legdöntőbb és egyben viszonylag legelhanyagoltabb területéhez, *a munkásság szakképzéséhez és betanításához.* A Szovjetunió példája nyilvánvalóan megmutatja, hogy abban az időszakban, amikor a meglévő üzemek termelésének rohamos kiterjesztése, az építkezés óriási méretekben való hirtelen megindítása, sok új gyár üzembehelyezése új munkások nagy tömegeinek a termelésbe való bevonását követeli meg, *a munkások képzésével és betanításával legalább annyit kell törődni, mint a mennyiségi termelési feladatok mindenáron való teljesítésével.* A Szovjetunióban, különösen az első és a második ötéves terv idején — de bizonyos fokig még ma is — a gyár nemcsak termelőüzem volt, hanem iskola is. Mindenki tanult vagy tanított, sőt legtöbbször mind a kettőt cselekedte; enélkül a termelésben való részvétele szinte elképzelhetetlen volt. A technika elsajátításának döntő jelentőséget tulajdonított minden pártszervezet, az egész sajtó, s ez vált a szakszervezeti és az egyéb társadalmi munka központi kérdésévé is. A technika elsajátításáért országosan folyó harc megteremtette a munka közben való tanulás és tanítás számtalan új formáját, az üzemi tanfolyamok rendszerét, az üzemi iskola-kombinátokat, a gyári technikumokat, sőt egyetemeket is; a tapasztalatcserének, a munkamódszerátadásnak nemcsak egyre tömegesebb, hanem egyre tökéletesebb és finomabb formái is alakultak ki. A technika elsajátításáért folyó szervezett tömegmozgalmat hatalmasan alátámasztotta a műszaki propaganda minden lehetséges formájának kombinált kifejlesztése; ennek egyébként már Lenin is óriási jelentőséget tulajdonított a szocialista termelési kultúra megteremtése szempontjából. A plakát, a fényképészet, a film felhasználása, műszaki múzeumok és kiállítások

rendezése, a műszaki tájékoztatás és könyvtár valamennyi üzemben való megszervezése, a műszaki ismereteket terjesztő brosúrák, tapasztalatcserekártyák tömeges kiadása stb. egészítette ki a tanulás és az oktatás iskolaszerű formáit.

A tömegek műszaki kultúrára való nevelésének szükségessége még sohasem került ennyire politikai és gazdasági tevékenységünk homlokterébe. Már pedig mindaddig, amíg a fejlődésnek ezen a szakaszán túl nem jutunk, a gazdaságos termelés leglényegesebb feltételei nem alakulhatnak ki üzemeinkben. Nem kis hiba volt az sem, hogy a szakmunkásképzés fő eszközének az ipari tanulóiskolákat tekintettük, s emiatt elhanyagoltuk a dolgozók általános rendszeres tanítását és továbbképzését.

Végül, a gazdaságosság nagyon fontos feltétele a műszaki kultúra negyedik tényezője: a technika fejlesztését mind technológiai tekintetben, mind a gyártmányok minősége és választéka tekintetében szolgáló kísérleti, kutató, tervező és szerkesztő munka. Ezen a területen a felszabadulás előtti állapotokhoz képest nagyon sokat tettünk. Kutatóintézetek egész sorát létesítettük, a Tudományos Akadémiát átszerveztük, nagy áldozatok árán hozzáfogtunk az új tudományos kutatókáderek kiképzéséhez. De még itt is nagy — és a termelés gazdaságosságának fokozása céljából sürgősen megszüntetendő — fogyatékosságok tapasztalhatók. A kutató és a kísérleti munka az ugrásszerű fejlődés ellenére sok iparágban elmarad a fejlesztés követelményeitől. A tudományos kutatás fejlődése egészében is, viszonylag jelentősen elmaradt nálunk nemcsak a Szovjetunióhoz, hanem a baráti államok nagy részéhez képest is. Nem kielégítő a kutatómunka tervszerűsége, a népgazdasági feladatokkal való összefüggése és a már valóban elért lényeges eredményeknek a gyakorlatban való realizálása sem.

Rendkívül káros és helytelen egyes gazdasági vezetőknek az a nézete, hogy a legtöbb iparágban nincs is szükség semmiféle kutatómunkára, mert a baráti államoktól, s elsősorban a Szovjetuniótól dokumentáció vagy tapasztalatcsere útján is megkaphatjuk azt a műszaki tájékoztatást, amely technikai elmaradottságunk megszüntetéséhez szükséges. Számtalan nagyon drágán megfizetett tapasztalatunk bizonyítja, hogy más országokban teljesen kidolgozott és bevált eljárásokat sem lehet a dokumentáció segítségével azonnal üzemileg megvalósítani vagy új létesítmények tervezésekor alapul venni, ha előzőleg ezeket az eljárásokat tudományos kísérleti vizsgálat tárgyává nem tesszük, s a hazai viszonyainkhoz nem alkalmazzuk, mérlegelve meglévő nyersanyagainkat, általános műszaki és ipari fejlettségünket és sok más számbaveendő tényezőt. Exportra dolgozó iparágainknak pedig egyenesen létkérdés, hogy a baráti államoktól kapott tapasztalatcserén kívül az intenzív önálló kutatás révén is igyekezzenek a világtechnika színvonalán megmaradni. Egész sor tény mutatja, hogy a tudomány döntő népgazdasági jelentőségét hazánkban még nem ismerik fel eléggé. Megmutatkozott ez például az állami apparátus racionalizálásakor, amidőn kísérlet történt arra, hogy a kutatóintézeteket — csupán azért, mert szintén költségvetési intézmények — épp olyan mértékben építsék le, mint az adminisztratív hivatalokat. Ez sok fontos területen teljesen megszüntette volna a kutatást, amit pártunk természetesen nem enged-

hetett és nem is engedett meg. Egyes gazdasági vezetők nemcsak szóbelileg, de, sajnos, intézkedésekkel is kifejezték azt a nézetüket. hogy az ipar bajain sokat segíthetne a kutatóintézeteknek ha nem is teljes, de legalább részleges megszüntetése. Ezt tekintik ugyanis a legegyszerűbb módszernek arra, hogy bizonyos számú kvalifikált kádert küldjenek át a termelésbe. Pedig mennyivel ésszerűbb volna ehelyett a kutatóintézeteket arra felhasználni, hogy tudományosan továbbképezzék az iparban dolgozó káderekét!

Nem térhetek itt ki ennek a rendkívül fontos témának a részletes tárgyalására. Csak még arra az egy, műszaki kultúránk alacsony színvonalát különösen jellemző fogyatékosságra kívánok utalni, hogy mai tervezési rendszerünk, tervteljesítési követelményeink és prémiumrendszerünk nem teszik érdekeltté a vállalatokat gyártmányaik tökéletesítésében, sőt gyakran a fejlesztési munka egyenesen hátrányosnak tűnik a vállalatok számára.

Úgy gondolom, máris túlléptem a vitacikkhez való hozzászólás keretét. Péter György cikkének nagy érdeme, hogy alapgondolatának helytelensége ellenére is felvetette a döntő láncszem kérdését a termelés gazdaságosságáért folyó harcban. Nem maradhattam meg csupán a bírálatnál. A kérdés olyan, amelyre feltétlenül válaszolni kell, hogy megoldhassuk népgazdaságunk továbbfejlesztésének feladatait. Fel kell derítenünk, s ha felderítettük, meg kell ragadnunk a döntő láncszemet, hogy új lendületet adjunk szocialista építőmunkánknak. Ehhez kívántam hozzájárulni azzal, hogy felhívtam a figyelmet a műszaki kultúra emelésében reánk háruló halaszthatatlan, sokoldalú és nézetem szerint együttesen döntő jelentőségű feladatokra.

ERDŐS PÉTER

A leggazdaságosabb műszaki tervváltozat* kiválasztásának néhány kérdéséről

Az új ipartelepek, gyárak tervezésével, a meglévők újjáalakításával, bővítésével, technológiájuk ésszerűsítésével, az új géptípusok szerkesztésével stb. foglalkozó műszaki tervező irodák tervezői előtt gyakorlati munkájuk során sokszor felvetődik az a feladat, hogy az adott tervcélt műszakilag kielégítő két vagy több változat közül *a gazdaságilag legelőnyösebbet* válasszák ki. A tervcélt, tehát például a tervezendő gyártelep legfontosabb adatait általában a felsőbb szervek határozzák meg, a részletkérdésekben azonban a tervezőknek kell dönteniük. A tervezők ezért gyakran a közgazdászokhoz fordulnak módszertani segítségért, de többnyire azt a választ kapják, hogy kérdéseik a beruházások hatékonysága néven ismert problémakörhöz tartoznak, ezt pedig az elmélet még nem oldotta meg. Érthető, hogy ez a válasz nem elégítheti ki mérnökeinket, akiknek *ma* kell dönteniük gyakran több

* Hozzászólás a gazdaságossági vitához.

tíz- vagy százezer forintos összegek sorsáról, s akik nem várhatnak a döntéssel addig, amíg az elmélet végső kifinomításának munkája is befejeződik. Nem segítünk rajtuk azzal sem, ha körültekintően és hosszan felsoroljuk: mi mindennel kell számolni a hatékonyság kérdésének eldöntésekor, hiszen nem ismerik a nagy népgazdasági összefüggéseket, nincs tehát mércéjük a sokféle szempont mérlegelésével történő helyes döntéshez. A mérnökök egyszerű módszereket, olyan — könnyen kidolgozható — mutatószámok képzésére vonatkozó eljárásokat követelnek, amelyek segítségével — ha nem is tökéletesen, de legalább az esetek nagy többségében nagyobb hiba nélkül — megítélhetik műszaki elgondolásaik gazdasági értékét, hiszen fontosabb kérdésekben a végső döntés úgyis a gazdaságilag tájékozottabb felső szervektől függ.

E cikk nem a beruházások hatékonyságának általános elméletével, hanem a fentebb jelzett egyszerű részfeladatok megoldásának néhány olyan kérdésével kíván foglalkozni, amelyek a Kohó- és Gépipari Minisztérium tervező irodáinak gyakorlatában felvetődtek, de máshol is felvetődhetnek.

A műszaki változatok gazdaságosságának értékbeli mutatói

Tervezőmérnökeink a hatékonyságot befolyásoló sok probléma természetével (hiányanyagok, munkaerőproblémák, devizanehézségek stb.) többé-kevésbé tisztában vannak, s ezeket, amennyire tudják, mérlegelik is. Minden terv egész sor természetbeli mutatót tartalmaz. A mérnökök azonban a közgazdászoktól *értékbeli mutatók* képzésére vonatkozó módszereket várnak.

Véleményünk szerint gyakorlatilag teljesen elegendő, ha a tervező mérnököknek három ilyen mutató kidolgozását javasoljuk. Az egyik *a fajlagos beruházási költség* mutatója, a másik a *fajlagos termelési költség* mutatója, a harmadik pedig a *többletberuházási költségek megtérülési idejére** vonatkozó mutató.

Az első mutató megállapítása mérnökeinknek általában nem okoz elvi problémát. A gyakorlatban ugyan a beruházások sokszor jóval többe kerülnek a kalkuláltnál, de ennek okai főképp a tervek gyakori változtatásában, a megvalósítás szervezési hibáiban, továbbá abban keresendők, hogy a tervezéskor előre nem látott műszaki nehézségek adódhatnak.

A fajlagos termelési költségek kiszámítása már okoz egynémely elméleti jellegű nehézséget is. Teljes gyár tervezésekor ugyan a termelési költség kiszámítása elvileg — de korántsem gyakorlatilag — viszonylag egyszerű. A tervező rendre megtervezi a gyár tervezési, terepelőkészítési, építési költségeit, a berendezéseket és a létszámot, az anyag- és az energiafogyasztást stb., vagyis külön-külön mindazokat a költségeket, amelyek végeredményben terhelik majd az évi késztermékmennyiséget. Tehát az úgynevezett* rezsiköltségek meghatározása, a leírás kivételével, nem is okoz különös problémát. Csakhogy nálunk ma még rendkívül ritkán készül ugyanarra a gyárra két különböző tervváltozat. A meglévő létesítmények mutatóival való összehasonlítás

* Mint a továbbiakból kitűnik, a „megtérülési idő" fogalmán itt nem az állóalapok amortizáció révén történő megtérülésének időtartamát értjük.

pedig — legalábbbis a Kohó- és Gépipari Minisztérium tervező irodáinak gyakorlatában — csak ritkán reális, mert meglévő és tervezett üzemeink termelési profilja és egyéb adottságai általában rendkívül különbözőek.

Az önköltség összehasonlítására legtöbbször a tágabban értelmezett technológia valamelyik részletkérdésében kerülhet sor. Tipikus eset például az úgynevezett kisgépesítés, illetve felszerszámozás — vagyis valamilyen kézzel vagy legalábbis speciális szerszám nélkül végzett munkafolyamat helyettesítése gépi vagy speciális szerszámmal végzett munkával —, továbbá egyes munkafolyamatok átvitele az egyik fajtájú gépről másik fajtájúra (gyalulás helyett marás stb.). Ilyenkor a rezsiköltségek helyes meghatározása sok elvi jellegű kérdést vet fel.

A tervezők e számítások során sokszor teljesen megfeledkeznek a rezsiköltségekről, s ez meghamisítja számításaik eredményét. Máskor megtudakolják az illető üzem valójában használt rezsikulcsait, s minden különösebb meggondolás nélkül „pótlékolják" velük a kalkulált béreket. Ez az eljárás azonban ugyancsak sok hiba forrása, éspedig többféle okból is.

Először is, üzemeink rezsikulcsait műhelyek szerint határozzák meg. Elvileg azonban sokkal helyesebb lenne a rezsikulcsok géptípusonként történő meghatározása, vagyis az úgynevezett *gépórarezsi* alkalmazása. Amíg a termékek teljes önköltségét kell meghatározni, addig a műhelyrezsirendszer a gyakorlatban elfogadható. Ha azonban — mint a gépesítésre stb. vonatkozó összehasonlító gazdasági számítás esetén — a különféle gépeken végzett munkák során adódó önköltségeket kell egybevetni, akkor a műhelyrezsi módszere már használhatatlanná válik. Ennek az állításnak a helyességét talán azáltal bizonyíthatjuk a legszemléltetőbben, hogy a műhelyrezsirendszer esetén elegendő a szóbanforgó gépek áttelepítése a nagy rezsiszázalékkal dolgozó műhelyből a kis rezsiszázalékkal terhelt műhelybe ahhoz, hogy a termék önköltsége látszólag lényegesen csökkenjen.

Véleményünk szerint tehát az előzetes gazdasági összehasonlítás céljából el kell tekinteni az érvényes műhelyrezsiszázaléktól, s helyette gépórarezsivel kell kalkulálni még akkor is, ha ennek folytán a könyvelés — más módon számolva — más adatokat mutat majd ki. Valamely technikai eljárás *gazdasági előnye a valóságos megtakarításban* rejlik, s nem abban, hogy a szükségképpen tökéletlen eszközökkel dolgozó *könyvelés mutat ki* megtakarítást (esetleg ott is, ahol erről valójában szó sincs).

Minthogy azonban a változatok összehasonlításakor tulajdonképpen nem a termelési költségek nagysága, hanem csak *különbségük* érdekel bennünket, sokszor nem kell meghatároznunk a teljes rezsiköltséget, hanem megelégedhetünk a rezsi egyes alkotóelemeinek kiszámításával is. Elvont magyarázkodás helyett lássunk egy példát.

Tegyük fel, hogy azt vizsgáljuk: nem lenne-e helyesebb egy munkadarab eddig kézzel végzett kovácsolást a jövőben odorban végezni. A kovácsodor használata esetén kevesebb nyersanyag szükséges, s csökken az egy darabra jutó munkabér is. Ez a *közvetlen költségeket* csökkenti. De megváltozik az energiaköltség is, mert a munkadarab a rúgós kalapácsról átkerül a présgépre, ez utóbbi pedig viszonylag kevesebb

áramot fogyaszt. Módosul továbbá a gépkarbantartás költsége is — a technológus viszonylag jól meg tudja becsülni, hogy mennyivel. Esetleg változás történik a segédanyagfelhasználásban is, de ez a változás mindenképpen jelentéktelen. Mindezek a *rezsiköltség* tényezőinek változásai. Az odor karbantartási költsége és időnkénti felújítása költségtöbbletet okoz. Ez utóbbi költségeket gyakran ugyancsak a rezsitételek közt tartják számon. Esetleg csökken a selejt is vagy az utólagos megmunkálás — például a forgácsolás — költsége stb.; mindezeket különkülön felmérhetjük a rezsikulcsok ismerete nélkül is. Felmérésük pedig tökéletesen elegendő abban a nagyon gyakori esetben, ha — példánkra vonatkoztatva — a présgépen volt megfelelő szabad kapacitás, a rúgós kalapács terhelése ellenben a megfelelő megmunkálási idővel csökkent.

Más a helyzet, ha a rúgós kalapács ilyen módon kieső terhelését más, újonnan vállalt munkával pótoljuk (nagyobb időkiesés esetén mindig így kellene tenni), éspedig a következő okból:

A rezsinek — mint tudjuk — két része van: fix és arányos része. Az utóbbit az említett tételekkel már mérlegeltük. Az előbbit viszont nem befolyásolja, hogy a szóbanforgó műveletet egyik gépről áttettük a másikra: ha nem változik a gyárban termelt termékmennyiség, nem változik a termékegységre jutó fix rezsirész sem. De feltételezzük, hogy több terméket termelünk, mégpedig annyival többet, amennyi a rúgós kalapácson a felszabadult idő alatt megtermelhető. Mondjuk, hogy évi 1000 kalapácsóra szabadult fel, s ennek ellentételeképpen 200 órával nő a présgép évi terhelése. A gyár .gyártmányaira jutó fix rezsiköltség most több termék közt oszlik meg. Szóban lévő gyártmányunkat a kalapács fix rezsíje már nem terheli — ezzel a rezsivel a helyette termelt terméket kell terhelni. A prés fix rezsije sem lett több azáltal, hogy több terméket — a korábban is ott termelt terméket meg a szóban forgó alkatrészt — termelnek rajta, de ez a rezsi most több termék közt oszlik meg. Ezáltal csökken a présgépen termelt *valamennyi* termékfajta egységének költsége, éspedig az egyes termékfajták megmunkálási idejével arányosan. Ha tehát a présgép fix rezsije nem nőtt, a kalapács teljes rezsijének 1000 órára jutó része pedig az újonnan gyártott terméket terheli, akkor a teljes rezsimegtakarítás egyenlő a rúgóskalapács 1000 órára jutó teljes rezsijével, levonva belőle a présgép 200 órára jutó arányos rezsijét. (Ez a megtakarítás nem pusztán a *szóban forgó* munkadarab önköltségében, hanem a présgépen termelt *valamennyi* termékfajta együttes önköltségében mutatkozik meg).

Általában: *ha valamilyen munkát egyik gépről a másikra átteszünk, csak az arányos rezsiköltségekkel kell számolnunk. Ha a munkát az egyik gépről a másikra átvisszük, de az előbbi gép kiesett terhelését egyéb munkával pótoljuk, akkor megtakarítottuk az első gép fix rezsijét is.* Ha végül a második gépről bizonyos mennyiségű munkát le kell vennünk, hogy új munkadarabot vihessünk rá, akkor számolnunk kell mindkét fix rezsi különbségével is, vagyis a teljes gépórarezsi különbségével.

A helyes önköltségszámításhoz gyakran szükség lenne tehát a gépórarezsikulcsok ismeretére. A szovjet irodalom ismertet efféle kulcso-

kat. (*L. V. Bartasev.* A technológiai variáns kiválasztása. Gépipari Kiadó. 1950. Oroszul.)

A volt Gépipari Tervező Iroda megkísérelte a hazai átlagos gépórarezsikulcsok kiszámítását. Néhány vállalatban elvégzett számítása alapján úgy tűnik, hogy a szovjet kulcsszámok lényegében nálunk is alkalmazhatók, de szükséges lenne az adatoknak több vállalatban végzett számítások alapján történő helyesbítése.

A megtérülési idő

A tervezők munkájuk során hamarosan elvetnek egy-egy tervezői ötletet, mert kiderül, hogy valamilyen más megoldás fajlagos beruházási költsége kisebb, vagy ez a megoldás kevesebb üzemeltetési költséget igényel. De rendszerint adódik egy olyan határ, amelyen túl az önköltség további csökkentéséhez már növelni kell a beruházási költséget. Az anyagi keretek erre gyakran módot is adnának, csak az a kérdés, hogy gazdaságos-e az ilyen megoldás. A fajlagos termelési költség és a fajlagos beruházási költség mutatója erre nem ad választ, s ezért a tervező tanácstalanná válik.

Ilyen esetekben elkerülhetetlen a harmadik mutatószámnak, a *megtérülési idő* mutatójának a használata, bár — mint ismeretes — az irodalomban sok elméleti kifogás hangzott el e mutató ellen. Az is ismeretes azonban, hogy a Szovjetunió tervező intézetei kiterjedten használnak ilyen mutatószámokat.

A magunk részéről nemcsak a gyakorlat megkövetelte szükséges rossznak tartjuk a megtérülési idő mutatóját. Az elmélet szempontjából is kétségtelen, hogy

1. a beruházások hosszabb-rövidebb időre lekötve tartanak eszközöket, márpedig ezeknek szűkében vagyunk, s ennyiben a többletberuházás által lekötött eszközök áldozatot jelentenek;

2. az üzemeltetés folyamán a lekötött többlet-eszköz valamekkora hányada évről évre (nem is csak egyféle úton) felszabadul, vagyis hosszabb-rövidebb időre szabadon felhasználhatóvá válik;

3. bizonyos idő után a felszabadult többleteszközök összege egyenlő lesz a beruházás révén lekötött többleteszközök összegével, s ezt az időt megtérülési időnek nevezhetjük;

4. tehát a többletberuházás megtérülési ideje önmagában véve — más követelményektől, illetve mutatószámoktól elvonatkoztatva — annál kedvezőbb, minél rövidebb, mert rövidsége azt jelenti, hogy a többletberuházás okozta áldozat nem terheli hosszú ideig a népgazdaságot.

Mindezek alapján semmilyen elméleti jellegű aggályunk sincs a megtérülési idő mutatószámának használatával szemben.

Hasonló a véleménye A. I. Notkinnak is, aki *A szovjet ipari beruházások gazdasági hatékonysága meghatározásának kérdései* című művében (Akadémiai Kiadó. 1953. Oroszul.) síkra száll a megtérülési idő képletének egyik formájáért.

Notkin szerint tudományosan nem okolható meg a megtérülési időnek az a szokásos számítási módja, hogy a beruházás többletköltségét

elosztják az üzemeltetési megtakarítással, mert ily módon az állóalapokra fordított összegeket kétszeresen mérlegelik: egyszer a beruházások közt a képlet számlálójában, egyszer pedig az üzemeltetési költségek közt, értékcsökkenési leírásként a képlet nevezőjében, s ezáltal a tőkekamathoz hasonlóan megnövelik a valóságos ráfordításokat.

Valóban: a többletberuházás kétféle úton, kétféle forrásból szabadul fel apránként. Az egyik forrás az üzemeltetési költségmegtakarítás, a másik az évről évre jelentkező értékcsökkenési többletleírás. Ez utóbbiról semmi esetre sem feledkezhetünk meg, ha azt vizsgáljuk: mennyi ideig marad lekötve más célra felhasználhatatlanul a beruházás többletköltsége — márpedig a megtérülési idő kiszámításakor értelemszerűen éppen ezt kell vizsgálnunk. Notkin ezért azt javasolja, hogy a megtérülési idő képletének számlálójában a beruházás többletköltségéből vonjuk le azt az összeget, amely az értékcsökkenési leírások többlete révén a megtérülési idő alatt visszatérül, s a *különbséget* osszuk el az üzemeltetési költségekben elért egy esztendei megtakarítás összegével. Lényegében mi is ezt tartjuk a helyes álláspontnak, s egyúttal hangsúlyozzuk, hogy Notkin elméleti szempontjából is pozitívan értékeli a megtérülési idő mutatószámát.

Notkin azonban ennél tovább megy: *általános érvényű* szabályt kíván adni, hogy legfeljebb mekkora lehet a megtérülési idő ahhoz, hogy a tervezett többletberuházást még hatékonynak mondhassuk. Nem hisszük, hogy erre egyáltalán lehetséges általános érvényű választ adni. Notkin úgy érvel, hogy a ma élenjáró technológiával tervezett létesítmény bizonyos idő után — mondjuk 10 év múlva — már legfeljebb átlagos lesz, s akkor az üzemeltetése már nem eredményez megtakarítást az akkori átlaghoz képest. Ebből arra következtet, hogy a megtérülési idő sem lehet több ennél az időnél. Továbbá azt is állítja, hogy nem helyes két tetszőleges változat összehasonlítása, hanem a mai társadalmilag szükséges ráfordításokat kell az összehasonlítás alapjául választani. Ezt azzal igazolja, hogy ellenkező esetben „nem számolunk az időtényezőivel", mert nem mérlegeljük a társadalmilag szükséges ráfordítások időbeli változását. Ez az érvelés nem meggyőző, már csak azért sem, mert a társadalmilag szükséges munka nagysága adott pillanatban elvileg megállapítható ugyan, de a társadalmilag szükséges beruházási költségeknek nincs reális értelme. Két egyformán átlagos munkaráfordítással (élő- és holtmunkaráfordítással) dolgozó üzem beruházási költsége nagyon különböző lehet, ha a leírás nélkül számított üzemeltetési költségeik különbözőek. De ettől függetlenül: Notkin érveléséből az következik, hogy ha az üzemeltetés megkezdésekor az átlagosnál fejlettebb technológiával felszerelt létesítmény n évig még nem válik átlagossá, megtérülési ideje pedig legfeljebb n év, akkor ezt a változatot kell választani, a kevésbé fejlettet pedig el kell vetni. Ha ellenben a megtérülési idő n évnél hosszabb, akkor a kevésbé fejlett változatot kell megvalósítani. De hiszen ez utóbbihoz képest a fejlettebb technológiájú létesítmény n év után is megtakarítást eredményez!? Miért kellene mindig éppen az átlaghoz mérnünk a megtakarítást? Ismételjük, véleményünk szerint nem lehet *általános* érvényű szabályt megállapítani a megtérülési idő nagyságára.

Ellenkezőleg, a megtérülési idő megengedhető nagyságát iparáganként differenciáltan és a konkrét fejlődési szakasz gazdaságpolitikai adottságainak mérlegelésével, tehát korlátolt időre szóló érvénnyel kell meghatároznunk (s ilyenkor is módot kell nyújtani speciális szempontok megléte esetén a szabálytól való eltérésre). Például gazdaságpolitikánk mai szakaszában a Kohó- és Gépipari Minisztérium elsősorban nehézipari üzemeket tervező irodáinak átlagos profiljára vonatkozóan feltétlenül helytelen lenne a leggazdaságosabb változat kiválasztásakor tíz éves nagyságrendű megtérülési időt engedélyezni. A Kohó- és Gépipari Minisztérium beruházási, illetve felújítási kerete ma semmiképpen sem elégséges arra, hogy akárcsak töredékét is megvalósítsuk belőle azoknak a fontos ésszerűsítési és — általában — fejlesztési lehetőségeknek, amelyek beruházási költsége sokkal rövidebb idő alatt megtérülne. *Itt* és *ma* az látszik helyesnek, hogy 1—2, legfeljebb 3 évben maximáljuk az önköltségcsökkentést lehetővé tevő többletberuházás költségeinek megtérülési idejét (egyes kivételek természetesen itt is lehetségesek); másutt és máskor persze más megtérülési időt kell javasolni.

A megtérülési idő kiszámításának módja

A Notkin javasolta megoldás a következő képlettel fejezhető ki $n = \frac{B_2 - B_1 - n(A_2 - A_1)}{T_1 - T_2}$ ahol B_2 és B_1 a második, illetve az első változat beruházási költsége, A_2 és A_1 a két változat évi leírási költsége, T_1 és T_2 az első, illetve a második változat esetén adódó évi termelési költség (leírással együtt számított üzemeltetési költség), n pedig a megtérülési idő években. Látjuk, hogy az ismeretlen, azaz a megtérülési idő, a képlet mindkét oldalán szerepel. De a képlet egyszerű matematikai átalakítással a következő alakra hozható:

$n = \frac{B_2 - B_1}{\dot{U}_1 - \dot{U}_2}$ ahol B_2, B_1 és n, jelentése ugyanaz, mint az előbb volt, $\dot{U}_1$, és $\dot{U}_2$ pedig a két változat *leírások nélkül számított* üzemeltetési költsége.

Rövid megtérülési idő esetén az $n = \frac{B_2 - B_1}{\dot{U}_1 - \dot{U}_2}$ képletet feltétlenül használhatónak tartjuk, ha a beruházási objektum élettartama hosszú, mondjuk tíz évnél több. Ha a megtérülési idő három év, akkor egy 12 éves élettartamú berendezés beruházási költségeinek negyedrésze a leírások révén a harmadik év végére visszatérül a népgazdaságnak, s további teljes 9 esztendeig szabadon felhasználható (azután újból le kell kötni a tönkrement berendezés felújítására). De mi történik akkor, ha a berendezés élettartama tíz évnél kevesebb, mondjuk csak két év? Ilyenkor a leírásból az első év végén megtérült összeget már a második év végén vissza kell adni az üzemnek, hogy megújíthassa a tönkrement berendezést. Ez az összeg biztosan nem olyan értelemben szabadult fel, mint a 9 esztendeig szabadon felhasználható összeg! (A kétéves vagy még rövidebb élettartam teljesen reális eshetőség — gondoljunk például valamilyen speciálkészülékre vagy szerszámra, amelyik az egyik

változatban a kézi munka helyébe lép.) Felvetődik tehát az a kérdés: miképpen kell mérlegelni a beruházások élettartamának különbözőségét?

Notkin egyszerűen azt javasolja, hogy be kell vezetni az élettartam mutatószámát. A tervező azonban így is bizonytalanságban maradna, mert nem tudja, hogyan vesse egybe az élettartam mutatószámát a megtérülési idő mutatószámával. Mi a probléma elfogadható megoldását abban az általunk kidolgozott módszerben véljük megtalálni, amelyet a *redukált megtérülési idő* módszerének nevezünk, s amelyet a következőkben ismertetünk.

Ha két megfelelőképp hosszú élettartamú berendezést hasonlítunk össze, akkor a mindenkori megtérülés diagrammja az idő függvényében egyenes vonallal ábrázolható.

A megtérülés redukálásának diagrammja

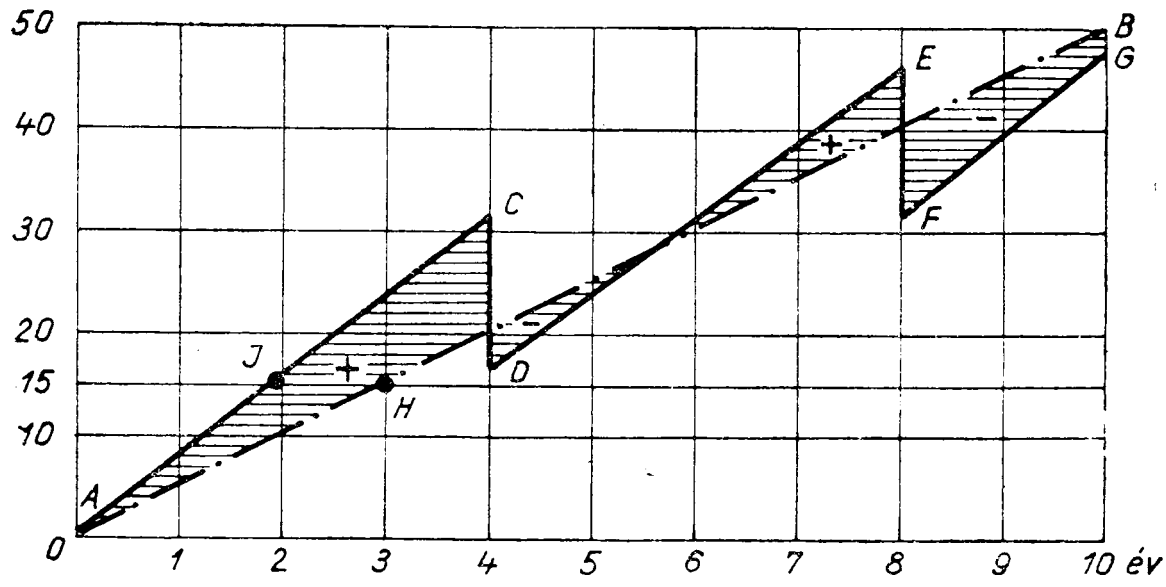

Az AB egyenes például azt ábrázolja, hogy a megtérülés évenként 5000 Ft, vagyis a tizedik év végén összesen 50 000 Ft. Ha a beruházási költségtöbbletet mondjuk 15 000 Ft, akkor az AB egyenes a 15 000 Ft-nak megfelelő magasságban húzott vízszintes vonalat a harmadik év végének megfelelő pontban (ábránkon a H-val jelzett pontban) metszi, mert a megtérülési idő 3 év.

Tegyük most fel, hogy két másik beruházást hasonlítunk össze, s ezek mindegyikének élettartama csupán négy év, beruházási költségük különbsége pedig változatlanul 15 000 Ft. Erre az esetre a megtérülés menetét az $\overline{ACDEFG}$ törtvonal mutatja meg.

Példánkban a megtérülés meredeken emelkedik a C pontig, vagyis a negyedik év végéig, ekkor azonban visszazuhan, mert a berendezések tönkrementek, s a megtérült összeg egy részét (a két beruházási összeg különbségét) vissza kell adni a vállalatnak a berendezés pótlására. Ez minden negyedik évben megismétlődik. A megtérült összeg bizonyos időközökben több, bizonyos időközökben pedig kevesebb, mint az első feltevés esetében. Ezt ábránkban +, illetve — jellel jelöltük. A két megtérülési diagrammot úgy vettük fel, hogy a + jellel jelölt vonalkázott területek összege éppen egyenlő a — jellel jelölt területek összegével. Ha az $\overline{ACDEFG}$ megtérülési diagramm adott, akkor mindig felvehetünk úgy egy AB egyenest, hogy ez a feltétel

egy bizonyos időszakra — példánkban 10 évre (ezt nevezzük a redukálás bázisidejének) — vonatkozólag teljesítve legyen. Épp ezt nevezzük a megtérülési diagramm redukálásának. Ez azt jelenti, hogy a rövidebb élettartamú beruházásokat 10 évesnél hosszabb idejűekre redukáljuk, a megtérülés törtvonalú menetét egyenesvonalúval helyettesítjük. A diagramm szerint a megtérülés ideje valamivel kevesebb 2 évnél (a diagramm AC szára az 1,95 évnek megfelelő J pontban metszi a 15 000 Ft-nak megfelelő vízszintes vonalat; az $n = \frac{B_2 - B_1}{U_1 - U_2}$ képlettel számolva n-re két évnél valamivel kisebb értéket kapnánk).

Így azonban *túlértékeljük* a gazdaságosságot. Ehelyett a *redukált* megtérülési időt, vagyis az AB egyenes ábrázolta megtérülési időt mérlegeljük, ez pedig — mint már megjegyeztük — 3 év. (Az, hogy a redukálás bázisidejének éppen 10 évet veszünk, bizonyos fokig önkényes. A diagramm figyelmes szemléletéből kitűnik, hogy hosszabb bázisidőszakot tekintve a redukált megtérülési idő valamivel hosszabb lenne. A számítás azonban azt mutatja, hogy 20 éves bázisidő esetén 10 százalékkal, végtelen hosszú bázisidő esetén pedig nem egész 25 százalékkal nőne a redukált megtérülési idő. 10 százalék különbség a költségek becslésekor elkerülhetetlenül elkövetett hibákból is adódhat, nagyon hosszú időszak alatt pedig az érték- és az árviszonyok amúgy is annyira eltolódnak, hogy az egész számítás elveszti realitását.)

E módszer előnye, hogy a megtérülési idő mutatóját rugalmasabbá teszi, mert mérlegeli a berendezés élettartamát, s nem részesíti előnyben a rövidebb élettartamú beruházást a hosszabb élettartamúval szemben. Ezért a fajlagos önköltség és a fajlagos beruházási költség mutatója mellé a redukált megtérülési idő mutatóját javasoljuk harmadik mutatóul.

A gyakorlatban természetesen nem a fenti grafikus eljárással, hanem számítással kell meghatározni a redukált megtérülési időt. E célra a következő táblázatban foglalt redukálási együtthatók* szolgálnak, amelyeket a vázolt gondolatmenet alapján 10 éves bázisidőszakra vonatkoztatva számítottunk ki:

A beruházott tárgy élettartama években	Együttható (c)	A beruházott tárgy élettartama években	Együttható (c)
10-nél több	0,00	5	0,13
10	0,02	4	0,18
9	0,035	3	0,27
8	0,055	2	0,455
7	0,07	1	1,00
6	0,09		

* A közölt együtthatókat a fenti szövegtől, illetve diagrammtól annyiban eltérően számítottam ki, hogy a megtérülést nem az egész év folyamán egyenletesen elosztva, hanem minden év végén egy összegbe koncentrálva vettem fel. Folyamatos megtérüléssel számolva a rövidebb élettartamok esetében némileg kisebb C-t kapnánk. *Mihályfi Pál* mérnök gondolatmenetem ismeretében abból az elgondolásból kiindulva hasonlította össze a különböző élettartamú beruházásokat, hogy két azonos beruházási költséget igénylő, de különböző élettartamú beruházás akkor egyenlő értékű, ha az amortizációval számolt üzemeltetési költségük egyenlő. Ha ebből az elgondolásból kiindulva számítjuk a redukálási együtthatót, a kapott eredmény bizonyos élettartamok esetén teljesen megegyezik a második módszerrel számítottakkal, más élettartamok esetén pedig csak kevéssé különbözik tőlük. — E. P.

A *nem* redukált megtérülési idő képlete, mint emlékezünk rá, $n = \frac{B_2 - B_1}{U_1 - U_2}$. Ezt úgy alakítjuk át a redukált megtérülési idő képletévé — ha a két összehasonlított változat élettartama egyforma —, hogy a két beruházási költség különbségét megszorozzuk az illető élettartamhoz tartozó redukálási együtthatóval, s a szorzatot kivonjuk a képlet nevezőjéből. Vagyis: $n_{redukált} = \frac{B_2 - B_1}{U_1 - U_2 - C(B_2 - B_1)}$. Ha a két változat élettartama különböző, akkor mind B_2-t, mind B_1-et külön-külön a saját élettartamának megfelelő együtthatóval (C-vel) kell szorozni. Ha tehát például az első berendezés élettartama n_1 év, a másodiké n_2 év, akkor $n_{redukált} = \frac{B_2 - B_1}{U_1 - U_2 - C_{n_2} B_2 + C_{n_1} B_1}$. Hasonlóan kell eljárni akkor is, ha az egyes változatok különböző élettartamú részekből állnak. Lássunk erre egy példát.

Valamely művelet elvégzésére betervezhetünk két darab egyetemes szerszámgépet vagy egy speciálgépet, s hozzá egy speciálkészüléket. Az egyetemes szerszámgép beszerzési ára darabonként 50 000 Ft, élettartama öt év, a speciálgép élettartama 10 év, beszerzési ára 180 000 Ft, a hozzátartozó készülék ára 20 000 Ft, élettartama 3 év. A leírások nélkül számított üzemeltetési költségekből eredő megtakarítás a speciálgép alkalmazása esetén évi 40 000 Ft. Mekkora a speciálgép megtérülési ideje?

Az első változat beszerzési költsége $B_1 = 2 \times 50\,000 = 100\,000$ Ft. A másodiké $B_2 = 180\,000 + 20\,000 = 2000\,000$ Ft. A kettő különbsége, $B_2 - B_1 = 100\,000$ Ft. Ez a 100 000 Ft kerül a képlet számlálójába. A nevezőben ismét szerepelnek a beruházási költségek, de a megfelelő együtthatókkal megszorozva. Az élettartamoknak megfelelően a fenti táblázat szerint a 100 000 Ft-ot 0,13-mal kell szoroznunk, s az eredményt hozzá kell adnunk az üzemeltetési költségek különbségéhez. A 180 000 Ft-ot 0,02-vel, a 20 000 Ft-ot 0,27-tel kell szoroznunk, s e két szorzat összegét ki kell vonnunk az üzemeltetési költségmegtakarításból. A nevező tehát a következőképpen alakul: $40\,000 - (0{,}02 \times 180\,000 - 0{,}27 \times 20\,000) + 0{,}13 \times 100\,000 = 36\,000$ Ft. Eszerint a redukált megtérülési idő $n = \frac{100\,000}{36\,000} = 2{,}78$ év.

Mi már most a teendő kettőnél több összehasonlítandó változat esetén?

Tegyük fel, hogy 3 változatunk van: *A*, *B* és *C*. Az *A* változat beruházási költsége a legkisebb, a *C*-é a legnagyobb, s ennek megfelelően *A* üzemeltetési költsége a legnagyobb, *C*-é a legkisebb. (Ha az üzemeltetési költségek sorrendje nem ez lenne, vagyis ha az üzemeltetési költség nagyobb beruházás ellenére sem csökkenne, akkor a változatot el kell vetni.) Most három megtérülési időt számíthatunk: a *B* és a *C* változatét *A*-hoz, a *C* változatét pedig *B*-hez viszonyítva. A *C* beruházást tehát most két különböző nagyságú megtérülési idő is jellemzi: más idő alatt térül meg *A*-hoz és ismét más idő alatt *B*-hez képest. Ez ellentmondásnak látszik, mert hiszen ha *C* megvalósításáról kell döntenünk, s ennek *A*-hoz viszonyítva kedvező a megtérülési ideje, akkor meg is valósítjuk a *C*-t, mindaddig, amíg a *B* változat fel nem vetődik; ez viszont

esetleg meghiúsítja *C* megvalósítását, noha *B* üzemeltetési költsége nagyobb *C*-énél (*B*-re vonatkoztatva esetleg már kedvezőtlen a *C* megtérülési ideje). Ilyenformán úgy látszik, hogy *C* megvalósítása vagy meg nem valósítása képletünk alapján is önkényes marad. Az ellentmondás azonban ebben a durva formában csak látszólagos, mert nagyonis lehetséges, hogy *A*-hoz képest *C* kedvező, de *B* még kedvezőbb, s ezért *B*-hez képest *C* már kedvezőtlen, vagyis csak akkor valósítandó meg, ha ezt a legjobb *B* változatot nem sikerül felfedeznünk. Több változat összehasonlítása esetén tehát általában nem a legrövidebb megtérülési idejű változatot kell megvalósításra javasolnunk, mert ez egyúttal a legnagyobb üzemeltetési költséggel dolgozó változat is lehet, hanem mindegyik változatot össze kell hasonlítanunk az összes többivel, ki kell számítanunk valamennyi változatnak az összes többihez viszonyított megtérülési idejét. Azt a változatot, amelyiknek megtérülési ideje akár egyetlen másik változathoz képest is hosszabb a megengedhető maximális megtérülési időnél, elvetjük. A fennmaradók közül azt választjuk, amelyiknek üzemeltetési költsége a legkisebb, feltéve, hogy beruházási költségtöbblete nem irreálisan nagy. (Ez esetleg az a változat is lehet, amelyiknek valamelyik változathoz viszonyított megtérülési ideje valamennyi megtérülési idő közül a legnagyobb.) Módszerünk tehát nem tartalmaz durva logikai ellentmondást, de dialektikus ellentmondásokat tartalmaz. Megpróbálunk rámutatni ezek gyökerére.

A megtérülési idő mutatójának követelménye önmagában véve *a minél rövidebb megtérülési idő*. Ez azonban mindannyiszor ellentmond a *minél kisebb üzemeltetési költség* követelményének, valahányszor a kisebb üzemeltetési költség hosszabb megtérülési idővel párosul. Ez az ellentmondás az újratermelési folyamat lényegében rejlik, s ezért nem szüntethető meg. A megtérülési idő maximálásával kompromisszumot létesítettünk e két ellentmondó követelmény közt, s ezáltal egyszersmind a beruházási költségek minimuma és az üzemeltetési költségek minimuma követelményének azon gyakori ellentmondásai közt is, amely a megtérülési idő kiszámítására késztet, s amely az előbbi ellentmondás alapja. A maximált megtérülési idő tehát ellentmondásokkal teli fogalom. Ez azonban véleményünk szerint nem érv a használata ellen, hiszen egymásnak ellentmondó követelmények esetén minden döntés szükségképp valamiféle kompromisszum. A *helyesen* maximált megtérülési idő segítségével megtalálhatjuk a legkedvezőbb kompromisszumot, hacsak különleges szempontok nem szólnak az egyik vagy a másik változat mellett („átlagos esetek"). De a maximált megtérülési idő fogalmának belső ellentmondásai arra kötelezneknek, hogy módszerünket ne mechanikusan, ne csalhatatlan gondolkodó gépként használjuk, mert ilyen gondolkodó gép nem alkotható meg. Ezért egyéb mutatókkal alátámasztott, megokolt esetekben bátran el kell térnünk az „átlagos esetekre" kidolgozott szabálytól.

Közgazdászképzés a népi demokratikus Csehszlovákiában

(Egy tanulmányút tapasztalatai)

Évről évre jobban kiterjedő kulturális együttműködésünk a Szovjetunióval és a népi demokráciákkal hatásában mindinkább érint olyan intézményeket is, amelyekre növekvő feladat hárul politikai, társadalmi és kulturális életünkben. Nem kétséges, hogy azok a tapasztalatok, amelyeket más országbeli „rokon" intézményeknél hosszabb, alapos, részletekbe menő tanulmányozás során szerezhetünk, helyesen és eredményesen felhasználhatók hazánkban is. Ma Magyarországon általában a felsőoktatásra, s így a közgazdászképzésre is új feladatok várnak: magasszínvonalúvá kell tenni az oktató és a nevelő munkát, s az MDP III. kongresszusa útmutatásának megfelelően „a főiskolai oktatásban a valóban egyetemi, tudományos színvonalú szakmai képzést és a marxizmus-leninizmus elmélyültebb tanulmányozását kell biztosítani". Amikor népi demokráciánk fejlődése a közgazdaságtudománnyal szemben fokozódó követelményeket támaszt, jelentőssé válik az a kérdés: hogyan alakítsa ki a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem jövőbeli feladatait, legnagyobb hatásfokot biztosító oktatási-nevelési módszereit a rendes és a levelező hallgatók vonatkozásában. Ezért tanulságos lehet a csehszlovákiai közgazdászképzés néhány, személyes tapasztalatok alapján megismert kérdésének kifejtése. Ezek a kérdések nem ölelik fel a tanulmányút összes tapasztalatait, hanem csak azokat, amelyek a közgazdászképzés irányával és egyes módszereivel kapcsolatosak.

Csehszlovákiában a gazdasági szakemberek felsőfokú képzése közgazdasági főiskolákon és egyes műszaki főiskolák közgazdász-mérnöki fakultásain történik. Közgazdasági főiskolák Prágában és Bratislavában működnek, közgazdász-mérnöki fakultások pedig a prágai és a bratislavai Műszaki Főiskolán, valamint az ostravai Bányászati Főiskolán. Az említett főiskolák a gazdasági szakemberképzés fiatal felsőoktatási intézményei, amelyek mai formájukban 1952—53 óta működnek. Azóta azonban már kerültek ki róluk végzett hallgatók, ugyanis a közgazdasági főiskolák már képesítettek olyan hallgatókat, akik korábban az időközben megszüntetett Politikai és Gazdasági Főiskola hallgatói voltak. A közgazdász-mérnöki fakultásokon pedig mérnökhallgatók átirányításával oldották meg az átmeneti időszak problémáit. A tanulmányi idő perspektívában öt év, ma még 4 és $^1/_2$ év, a korábbi négy évvel szemben. A rendes nappali oktatáson kívül mindenütt van levelező oktatás is.

A prágai Közgazdasági Főiskolán a következő fakultások és szakok keretében folyik a közgazdászképzés:

1. *Általános gazdasági fakultás:*
   a) politikai gazdaságtan szak,
   b) népgazdaság tervezése szak,

c) munkaügyi szak,
d) közgazdasági tanárképző szak,

2. *Termelési fakultás:*
a) ipargazdaságtan szak,
b) kommunális gazdálkodási szak,
c) anyagi és műszaki ellátási szak,
d) közlekedés gazdaságtana szak,
e) mezőgazdaság gazdaságtana szak.

3. *Bel- és külkereskedelmi fakultás:*
a) belkereskedelmi szak,
b) külkereskedelmi szak,
c) áruismereti szak,

4. *Pénz- és hitelügyi fakultás:*
a) pénzügyi szak,
b) hitelügyi szak,
c) számviteli szak,

5. *Statisztikai fakultás:*
a) statisztikai szak,
b) nyilvántartásgépesítési szak.

A bratislavai Közgazdasági Főiskola szervezeti felépítése hasonló, csak az a különbség, hogy kevesebb fakultása és szaka van.

Az egyes szakokat a következőképpen jellemezhetjük:

A politikai gazdaságtan szakról olyan elméletileg jól képzett gazdasági szakemberek kerülnek ki, akik elsősorban a főiskolákon és a gazdasági kutató intézetekben helyezkednek el politikai gazdaságtan oktatókként, illetve tudományos kutatókként.

A népgazdaság tervezése szak az Állami Tervhivatal, az egyes minisztériumok és nagyüzemek tervező apparátusa, valamint a megyei tanácsok számára képezi hallgatóit. Az oktatás jellege lehetővé teszi, hogy a hallgatók megismerjék az egész népgazdaság és az egyes ágazatok tervezését, továbbá a népgazdasági összefüggéseket.

A munkaügyi szakon végzett közgazdászok az Állami Tervhivatal és a minisztériumok munkaügyi tervezői, a nagyüzemek munka- és bérügyi dolgozói lesznek. Ez a szak képez ki munkaügyi kérdésekben jártas dolgozókat a Munkaerőgazdálkodási Minisztérium és a szakszervezetek részére is.

Az ipargazdaságtan szak az Állami Tervhivatal, az iparügyi minisztériumok, a megyei és a járási tanácsok számára képez ki közgazdászokat.

A kommunális gazdálkodási szak a helyi gazdálkodási minisztériumnak, a tanácsok illetékes ügyosztályainak és a kommunális vállalatok tervező és pénzügyi apparátusának nevel szakembereket.

Az anyagi és műszaki ellátási szak végzett hallgatói anyagi-műszaki ellátási tervek összeállításával, anyagmérlegekkel, anyagfelhasználási normák jóváhagyásával, az anyagellátás és az anyagfelhasználás gazdaságosságának kérdéseivel foglalkoznak az Állami Tervhivatalban, a minisztériumok értékesítési és beszerzési főigazgatóságain, a nagyüzemek anyagellátási szerveiben.

A közlekedés gazdaságtana szak a közlekedés különféle ágazatai számára képez ki közgazdászokat. A közlekedésgazdaságtani szaktárgyak a közlekedés tervezésének alapelveivel, módszereivel, szervezésével és irányításával, a bérek, a pénzügyi ellátás, valamint a kapacitáskihasználás kérdéseivel és a tarifaüggyel foglalkoznak.

A mezőgazdaság gazdaságtana szak az alaptantárgyakon kívül egyrészt a mezőgazdaság termelési és tervezési problémáival, másrészt a mezőgazdaság és más népgazdasági ágak kapcsolatával foglalkozik. A szakképzés gerince: a mezőgazdaság gazdaságtana, a növénytermesztés és az állattenyésztés, a mezőgazdaság gépesítése, a szocialista mezőgazdasági üzemek szervezése és tervezése, a mezőgazdasági számvitel, a mezőgazdasági statisztika, a mezőgazdasági és a szövetkezeti jog, a begyűjtés gazdaságtana.

A végzett hallgatók a Földművelésügyi Minisztériumban, az Állami Ellenőrzési Minisztériumban, a Begyűjtési Minisztériumban, a megyei tanácsok mezőgazdasági ügyosztályain, az állami gazdaságok trösztjeiben, a mezőgazdasági termelőszövetkezetek gazdasági, pénzügyi irá-

nyításának és ellenőrzésének területén helyezkednek el.

Az áruismereti szakot szovjet példa nyomán állították fel a Belkereskedelmi Minisztérium javaslatára. Feladata, hogy a kereskedelemnek képezzen olyan gazdasági szakembereket, akiknek széleskörű műszaki ismereteik is vannak. Az áruismereti tananyag kiterjedt volta miatt és a szakképzés megfelelő színvonalának biztosítása végett — évenként változó szakosítással — az oktatás élelmiszer-áruismeretre, ruházati áruismeretre és iparcikkek áruismeretére specializálódik. Az egyéb közgazdasági szakokhoz viszonyítva ennek a szaknak különlegessége, hogy az összes tárgyak mintegy 40 százaléka műszaki tárgy (fizika, géptan, szerves és szervetlen kémia, organikus kémia, biológia, különféle áruismeret). A hallgatókat intenzív laboratóriumi gyakorlatokkal is előkészítik jövendő hivatásukra. Az áruismereti szak munkáját előmozdítja az is, hogy a főiskolán az áruismereti tanszék vezetőjének irányításával Áruismereti Kutató Intézet működik, amely a Belkereskedelmi Minisztérium részére végzi vizsgálatait, s így a hallgatók már tanulmányaik során megismerik a mindennapi élet által felvetett áruismereti problémákat.

Az áruismereti oktatás csehszlovák tapasztalatai felhívják a figyelmet arra, hogy nálunk a közgazdászképzésben korántsem használtuk ki a szakirányú képzésnek az áruismereti oktatásban rejlő lehetőségeit, s hogy az áruismereti oktatás csak akkor válhat teljes értékűvé, ha az előadásokhoz laboratóriumi foglalkozás is kapcsolódik. Ugyanezt állapíthatjuk meg a közgazdászok technológiai oktatásáról is.

A közgazdász-mérnöki fakultásokon az iparnak, a mezőgazdaságnak és a közlekedésnek képeznek ki olyan gazdasági szakembereket, akik elsősorban vállalatokhoz kerülnek majd.

A közgazdász-mérnök olyan szakember, aki jártas a közgazdaságtanban, a szervezésben és a tervezésben s főiskolai színvonalú műszaki képzettsége is van. A tapasztalat azt mutatja: nem elég, ha valaki csupán a vállalati munka bizonyos területéhez értő műszaki szakember, hanem elengedhetetlenül fontos az is, hogy a mérnök a termelés jó szervezője legyen, ismerje a szocialista gazdálkodás rendszerét, a gazdasági tervezés módszertanát, s el tudjon igazodni a bonyolult gazdasági, pénzügyi, norma- és bérügyi, munkatermelékenységi, számviteli, statisztikai stb. problémákban is. De önmagukban nem elegendőek a közgazdasági ismeretek sem, ha nincsenek alátámasztva az illető termelési ág széleskörű műszaki és technológiai ismeretével.

Tehát eltérően a műszaki főiskoláktól — amelyek közvetlenül a gyártási folyamat irányítására, konstrukciók készítésére, műszaki feladatok megoldására hivatott szakembereket nevelnek — a közgazdász-mérnöki fakultások leendő üzemi közgazdászokat, diszpécsereket, üzemvezetőket, munka- és bérügyi, anyagi és műszaki ellátási dolgozókat képeznek ki. Általában a közgazdász-mérnökök számára ott nyílik nagy lehetőség, ahol a felelős munkakör betöltéséhez a műszaki ismereteken kívül közgazdasági ismeretek is szükségesek.

A közgazdász-mérnök képzés szakosított, éspedig a prágai és a bratislavai közgazdász-mérnöki fakultáson már az I. évfolyamtól, az ostravai közgazdász-mérnöki fakultáson pedig a III. évfolyamtól kezdődően. A prágai közgazdász-mérnöki fakultásnak gépipari, építőipari, kémiai, energetikai és közlekedési szakai vannak.

A közgazdász-mérnök képzés legfontosabb kérdései: a gazdasági és a műszaki tantárgyak helyes arányának, a tantárgyak sorrendjének és egymásra építettségének meghatározása. Az első és a második évfolyamon az *általános* gazdasági és műszaki tárgyak (marxizmus-leninizmus, politikai gazdaságtan, fizika, kémia, matematika stb.) közösek és

valamennyi szak számára kötelezőek. A következő évfolyamokon ezekre épülnek fel a közgazdasági és a műszaki *szaktárgyak.* A műszaki tárgyak az összes tárgyaknak mintegy háromötödére rúgnak. A közgazdász-mérnöki fakultásokon a műszaki főiskolákhoz képest kémiát, fizikát, matematikát hasonló terjedelemben, mechanikát némileg, technológiát lényegesen rövidebben tanítanak.

A főiskolai hallgatók jobb szakképzését alátámasztja többek közt a *termelési gyakorlatok rendszere.* A nappali hallgatók tanulmányaik során három termelési gyakorlaton vesznek részt. A III. évfolyam elvégzése után — amikoris befejeződött a technológiai oktatás — a hallgatók kéthetes „technológiai gyakorlatra" mennek vállalatokhoz. A hallgatók ez alkalommal főképp a közvetlen termelőmunkában vesznek részt, s fizikai munkát is végeznek. A IV. évfolyam hallgatói a II. félév kezdetén hathetes „gazdasági gyakorlaton" vesznek részt szintén vállalatokban. A IX. félévben szervezett harmadik termelési gyakorlat — ez nyolchetes — a diplomamunka elkészítésével kapcsolatos. A minisztériumokhoz és más irányító szervekhez általában nem küldenek hallgatókat termelési gyakorlatra. A termelési gyakorlat témáit a szaktanszékek az érdekelt vállalatok vezetőivel tárgyalják meg. A témák szoros kapcsolatban vannak azokkal a gazdasági kérdésekkel, amelyek a vállalatok vezetőit abban az időben különösen foglalkoztatják.

A termelési gyakorlatok nemcsak a hallgatóknak, hanem a vállalatoknak is sok haszonnal járnak. A hallgatók ugyanis megfelelő támogatás esetén eredményesen kidolgozhatnak egyes problémákat, s ezzel előmozdíthatják a vállalat munkájának megjavulását; a vállalatokban ezért általában szívesen foglalkoznak a hallgatókkal.

A hallgatók szakmai érdeklődésének felkeltésében, az önálló munkára való nevelésben, a tudományos munkára való képesség fejlesztésében és a szakismeretek elmélyítésében nagy jelentőségük van a *tudományos diákköröknek.* A prágai és a bratislavai főiskolákon általában jól működő tudományos diákkörök vannak. Egy-egy diákkörben 5—6 hallgató vesz részt, s a hallgatók általában olyan témákat választanak, amelyeknek kidolgozása a gyakorlati munka számára hasznos. Gyakran előfordul, hogy a hallgatók a tudományos diákkörök keretében olyan témákkal foglalkoznak, amelyek a termelési gyakorlaton vetődtek fel, s ilyenkor a vállalatokban további kutatómunkát folytatnak. Az is megtörténik, hogy egyes diákköri témák kidolgozásakor külső szakemberek vállalják a hallgatók konzultálását.

A népgazdaság közgazdász-szükségletének reális felmérése, a főiskolák létszámának kialakítása döntően az állami és a gazdasági apparátus munkájának megjavítására, ésszerűsítésére és olcsóbbá tételére vonatkozó kormányhatározatok alapján történik. E kormányhatározatok végrehajtása többek közt azt is megköveteli, hogy a minisztériumok, a központi szervek, a tanácsok és a vállalatok szervezeti felépítése a kormány által jóváhagyott szervezeti sémák szerint alakuljon. A szervezeti felépítésnek megfelelő állományi létszámon kívül konkréten megállapítják a munkaköröket és a munkakör betöltéséhez megkívánt feltételeket: meghatározott iskolai végzettséget és bizonyos időtartamú szakmai gyakorlatot. Például minisztériumi tervfőosztályvezető az lehet, akinek közgazdasági főiskolai végzettsége, 15 évi termelési gyakorlata, s benne legalább 5 év tervezési gyakorlata van. Minisztériumi közgazdasági-statisztikai osztályvezetői munkakör feltétele: közgazdasági főiskolai végzettség, 10 év statisztikai-közgazdasági gyakorlat. Minisztériumi beruházási főosztályvezető az lehet, akinek műszaki főiskolai végzettsége, 15 évi műszaki (mérnöki) gyakorlata (benne 10 évi, a szakmában töltött gyakorlat) van. A minisztériumi munka- és bérügyi előadói munkakörhöz ma-

gasabb képesítést adó szakiskola elvégzése és 8 évi termelési-bérügyi gyakorlat szükséges.

Az említett követelmények mérlegelésével megfelelő munkakörökbe sorolják az illető szerv dolgozóit. A besorolás után többek közt azt is megállapítják, hogy hány dolgozónak kell a levelező oktatásban résztvennie, hány állást kell végzett hallgatókkal betölteni stb. Ez a felmérés — amelyet az évenkénti természetes állománycsökkenéssel korrigálnak — a kiindulópontja az éves és a perspektivikus felsőoktatási terveknek. A munkakörök rendszeresítésével kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy azok, akiknek nincsenek meg az adott munkakör betöltéséhez szükséges feltételeik, a hiányzó feltételek terjedelme és jelentősége szerint, az illető munkakörre megállapított fizetéshez képest maximálisan 20 százalékkal csökkentett fizetést kapnak. Azok az újonnan kinevezett dolgozók, akiknek a munkakör betöltéséhez szükséges iskolai végzettségük hiányzik, a kinevezés alkalmával megfelelő határidőt kapnak a szükséges szakképzettség megszerzésére. Kivételes esetekben ettől eltekintenek, ha a megállapított feltételek hiányát a kinevezett dolgozó szakmai gyakorlata, az illető munkaterületen szerzett tapasztalata egyenértékűen pótolja. De a dolgozónak egyéni tanulási tervek alapján — többnyire főiskolai tankönyvek és jegyzetek segítségével — ez esetben is tanulmányoznia kell az illető terület elméleti kérdéseit. Hasonló a helyzet olyankor is, ha a főiskolai tanulmányok folytatása a dolgozó életkora miatt nehézségbe ütközik.

A munkakörök betöltésekor a megfelelő képzettség megkövetelése szükségessé tette a levelező oktatás széleskörű kiépítését. Ez a körülmény új feladatokat rótt a főiskolákra és a különféle szervekre. A főiskoláknak a helybeli levelező hallgatók oktatásán kívül be kellett rendezkedniük a vidéki levelező hallgatók fokozott támogatására is, hogy a tanulmányi feltételek a főiskoláktól távoleső helyeken is megközelítően ugyanolyanok legyenek, mint a főiskolák székhelyein Ezt a célt szolgálják az országban kiépített *konzultációs központok*. A konzultációs központok a főiskola által jóváhagyott munkaterv szerint működnek, de a hallgatók kívánságára külön foglalkozásokat is tartanak. A konzultációs központok az összes tárgyak tanulásában segítenek, főképp a konzultációs központ helyén működő főiskolák és középiskolák tanárainak közreműködésével. A konzultációs központ munkájába — ha azt az egyes tantárgyak természete megköveteli, vagy ha nincs elegendő hivatásos tanár — bevonják a különféle vállalatok, intézmények, hivatalok egyes gazdasági és műszaki szakembereit is.

A levelező főiskolai tanulmányok kétféle formában végezhetők. Az egyik fajta oktatás résztvevői 5 és $^1/_2$ év alatt fejezik be főiskolai tanulmányaikat, s az előírt foglalkozásokon részt kell venniük; a másik oktatási forma keretében a hallgatók megrövidíthetik a tanulmányi időt, s semmiféle kötelező elfoglaltságot sem írnak elő részükre. Ez utóbbi hallgatók a tanterv alapján kiválaszthatnak maguknak egy-egy tantárgycsoportot, s egy tantárgyból csak egyszer vizsgáznak. Ha választott tantárgyukból levizsgáztak, újabb tárgyat választhatnak. A hallgatók a tantárgycsoportokat maguk alakíthatják ki. Ez utóbbi formában csak olyan dolgozók végezhetik tanulmányaikat, akiket a munkahelyük javasol, s akiknek legalább 3 éves szakmai gyakorlatuk van.

A levelező tanfolyamon minden félévben 6—7 vizsga, illetve beszámoló van. Ez a tanfolyam, akárcsak a rendes tanfolyam, diplomamunkával, a diplomamunka megvédésével, politikai gazdaságtan és marxizmus-leninizmus záróvizsgával fejeződik be. Az egyes évfolyamokon a hallgatók a beszámolókat és a vizsgákat fokozatosan, általában két havi időközben teszik le. A vizsga előtt

minden egyes tantárgyból egésznapos konzultációt szerveznek, s ott átismétlik a tananyag legfontosabb részeit.

A munkahelyek is segítik a levelező hallgatókat a tanulmányok eredményes folytatásában (külön instruktorokat biztosítanak hallgatóik részére, könyvtáraik a főiskolai könyveket, jegyzeteket kötelesek beszerezni kölcsönzési célokra, a diplomamunka elkészítésekor üzemi ösztöndíjat folyósítanak stb.). A munkahelyek szakszervezeti bizottságainak elsődleges feladatai közé tartozik a levelező hallgatók támogatása. A levelező hallgatók tanulmányainak sokoldalú támogatását az a felismerés hatja át, hogy ezek a hallgatók a népgazdaság számára hamarosan teljes felkészültségű szakemberekké válnak, mert a gyakorlati ismeretek mellé megszerzik a szükséges elméleti tudást is.

A főiskola tanárai az oktatómunkán kívül sokat foglalkoznak *a tudományos munkával* is. Tudományos munkaterveik sajátossága, hogy többnyire hosszabb lejáratúak, s általában a népgazdaság perspektivikus problémáihoz kapcsolódnak. Az egyes témák összhangban vannak a minisztériumok (a gép-, a könnyű- és az élelmiszeripari, a külkereskedelmi, a belkereskedelmi és a begyűjtési minisztérium) gazdasági intézeteinek kutatási terveivel. A kutatóintézetek és a prágai közgazdasági főiskola közt szoros az együttműködés, amelynek fő tartalmát a tudományos munkamegosztás képezi. A bratislavai főiskola tanszékei pedig tudományos munkájukkal a szlovák meghatalmazotti hivatalokat, a megyei és a járási tanácsokat, valamint a nagyobb ipari és kereskedelmi vállalatokat támogatják.

A főiskolai tanárok képzésének fontos eszköze az *aspirantúra.* A prágai közgazdasági főiskolán meglehetősen sok az aspiráns, de közgazdász-aspiránsok tanulnak a Szovjetunióban és a Német Demokratikus Köztársaságban is.

Az aspiránsok kiválasztásában nagy feladata van a főiskoláknak. Az aspiránsokat a dékánátusok irányításával a tanszékek választják ki a legkiválóbb tanársegédek közül. A végzett hallgatók korábban közvetlenül kerülhettek aspirantúrára, de ezt a jövőben nem tekintik célszerűnek. A főiskolán az aspiránsok kiválasztása évente az 5 éves káderfejlesztési terv alapján történik. Az aspiránsok munkájáért a tudományos dékánhelyettesek a felelősek. A fakultásokon az aspiránsok minden hónapban beszámolnak a végzett munkáról.

A főiskolán kívül aspiránsfelvételre keretszámot kapnak az egyes főhatóságok is (az Állami Tervhivatal, a Pénzügyminisztérium stb.).

A csehszlovák közgazdasági főiskolák tanárai, s általában a csehszlovák közgazdászok élénk figyelemmel kísérik a magyar népgazdaság fejlődését, s érdeklődéssel foglalkoznak a magyar szaksajtóban megjelent elméleti cikkekkel, különösen azokkal, amelyek jelenlegi fejlődésünkkel kapcsolatban jelentek meg. A közgazdasági főiskolák tanárai nagyon szeretnének együttműködni a többi népi demokrácia közgazdasági főiskoláinak oktatóival. Ez az együttműködés elsősorban az oktatás területén valósulhatna meg: tantervek, programok, tankönyvek, jegyzetek cseréje révén, sor kerülhetne azonban személyes tapasztalatcserére, egyes elméleti kérdések közös kidolgozására is. Általában az együttműködés azt célozhatná, hogy kölcsönösen jobban támaszkodhassunk a közgazdászképzésben elért eredményekre, s ezzel oktatómunkánkban mindinkább megelőzhessük a hibákat.

Most, amikor nálunk — a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem hét éves működése alapján — a közgazdászképzés színvonalának további emelése van napirenden, kincset érnek azok a tapasztalatok, amelyeket a szovjet főiskolákon kívül a népi demokráciák köz-

gazdasági főiskoláiról szerezhetünk. Csehszlovákiában a közgazdászképzés mai intézményei bizonyos szempontokból más gazdasági és társadalmi adottságok közt alakultak ki és fejlődnek, mint Magyarországon. Mennyiségileg és minőségileg eltérőek azok a népgazdasági szükségletek, amelyek ott meghatározzák a közgazdászképzés célját, feladatát és kereteit. Csehszlovákiában a főiskolák a nagyfokú specializálódás irányában fejlődnek, nálunk ezzel ellentétes irányzat érvényesül.

Nem mellékes az a körülmény sem, hogy Csehszlovákiában a hallgatók a főiskolára való kerülés előtt 11 évig járnak iskolába, nálunk pedig 12 évig. A képzés időtartamának különbözősége a tantervek szempontjából más és más lehetőségeket teremt. Az említett és az egyéb különbségek miatt a tapasztalatok felhasználásakor akkor járunk el helyesen, ha azokat az oktatási módszereket, formákat és eredményeket vesszük át, amelyeket célszerűen kapcsolhatunk meglévő eredményeinkhez, s amelyek ezáltal a leghathatósabban szolgálhatják oktatási intézményeink fejlődését.

László Imre

Mezőgazdaságunk munkaerőhelyzete

A munkaerőgazdálkodás a szocialista tervgazdálkodás egyik fontos tényezője. Csak tervszerű munkaerőgazdálkodással biztosíthatjuk a termelés folyamatosságát, mert csak elegendő munkaerővel valósíthatjuk meg a termelési feladatokat.

A munkaerőgazdálkodás magában foglalja: az ország munkaerőforrásainak tervszerű elosztását, a munkaerőtartalékok növelését, az új, szakképzett káderek nevelését, a meglévő munkások képzettségének fokozását, a dolgozóknak olyan munkakörben való foglalkoztatását, amely tudásuknak és szakképzettségüknek legjobban megfelel.

A munkaerőgazdálkodásnak elsőrendű feladata a szükséges munkaerő biztosítása, a szükséglet részletes felmérése, a munkaerőállomány megállapítása és elosztása.

A szükséges munkaerő biztosítása azonban nemcsak azt jelenti, hogy a munkaerőgazdálkodás valamelyik szerve előteremti az igényelt bármilyen nagy létszámú és szakmailag differenciált minőségű munkaerőt, hanem azt is, hogy az egyes tervfeladatok meghatározásakor számolunk a rendelkezésre álló munkaerővel, s ezt mérlegelve megszabjuk a feladatok végrehajtásának sorrendjét és ütemét.

A munkaerőgazdálkodás tehát a munkaerők megfelelő foglalkoztatásának és a termelés tervszerű irányításának is eszköze.

A mai munkaerőhelyzet és munkaerőellátás értékelése végett vizsgáljuk meg a felszabadulás előtti és az utána következő évek munkaerőhelyzetét; így az egyes időszakok munkaerő-ellátására ható tényezők elemzésével megismerhetjük a változások okait, s belőlük helyes következtetéseket vonhatunk le.

Munkaerőhelyzet a felszabadulás előtt

A kapitalizmus velejárója a munkanélküliség és az úgynevezett viszonylagos agrártúlnépesedés, amely a parasztság tömegeinek nincstelenné válása alapján alakul ki. Az 1890-es években a főleg kivitelre termelő magyar nagybirtok már szorosan beleilleszkedett a kapitalista világgazdaságba, s válságait is súlyosan érezte. Ez természetesen kihatott a kisparaszti tömegekre is, s további diffe-

renciálódásukra, tömeges tönkremenésükre vezetett.

Az 1930. évi népszámlálás adatai szerint a bérmunkások az összes mezőgazdasági keresők 37,6 százalékát tették ki, s az eltartottakkal együtt a mezőgazdasági népesség 41 százalékát alkották. Ezenkívül az év egy részében az 1—10 kat. holdig terjedő birtokosok és bérlők közül is sokan bérmunkára szorultak.

Az 1 200 000 főt számláló mezőgazdasági munkás-, napszámos-tömegen kívül még 122 000 főnyi különféle foglalkozási ágbeli napszámos egy része ugyancsak a mezőgazdasági népességből eredt.

A mezőgazdasági termelésben a fejlődés során különféle munkaviszonyok alakultak ki. Így jött létre a gazdasági cselédeken kívül az aratók és bércséplők, a sommások, a szőlő- és részes munkások, a hónaposok, valamint az állandó és alkalmi napszámosok csoportja.

A sommások általában 6 hónapra szerződtek mindenféle mezőgazdasági munkára. Bérük havi készpénzből és természetbeli kenyérgabona járandóságból, valamint természetbeli ellátásból — konvencióból — állt. A sommásokhoz tartoztak a hónaposok, a szakmánybéres szőlőmunkások is. A sommások túlnyomó többsége vándor-munkás volt, s egy-egy bandagazda vezetésével csoportosan szerződtek egy-egy munkahelyre. A sommások 44 százaléka Borsod, Zala és Heves megyéből került ki.

A *részes munkások* legnagyobb részben a kis- és a törpebirtokosokból és családtagjaikból kerültek ki. A részes munkásokhoz tartoztak a részes kisbérlők, a feles és harmados kertészek, a dohány- és a dinnyekertészek is. Ezek a dolgozók nem meghatározott időre, hanem meghatározott munkák elvégzésére szerződtek, s a munkát főként családjukkal végezték.

A *gazdasági cselédek* állandó — legalább egy évre szóló — munkaviszonyra szerződtek, s leginkább az állatok gondozásával foglalkoztak. Kétféle gazdasági cseléd volt: konvenciós és bentkosztos.

A konvenciósokat az uradalmak és a nagyobb kulákgazdaságok alkalmazták, a kisebb kulákgazdaságok, kupecek, kereskedők és a jómódú középparasztok pedig leginkább fiatal, nőtlen bentkosztos cselédekkel dolgoztattak.

A fentiekben ismertetett nagyobb munkáscsoportokon kívül egyes vidékeken speciális csoportok is voltak: például Csanád és Pest megyében a tanyások, akiknek a bérét cselédek, aratók és részes munkások bérfeltételeinek elemei alkották, s akiket leginkább a városban lakó parasztbirtokosok vagy a földdel rendelkező polgári személyek fogadtak fel.

A foglalkoztatottság mértéke

A bérek kategorizálása szerint a mezőgazdasági munkásokat I., II., III. osztályba sorolták, s az egyes osztályokba a férfi-, nő- és gyermekmunkások tartoztak. Megoszlásuk a következő volt:

Év	Férfi	Nő	Gyermek	Összesen
1935	459 000	146 000	102 000	707 000
1936	471 000	149 000	109 000	729 000
1937	481 000	153 000	115 000	749 000
1938	480 000	155 000	119 000	754 000

A felszabadulás előtti magyar mezőgazdaság nem tudta a mezőgazdasági keresőképes népességet megfelelően foglalkoztatni, s a bérek — és így a keresetek is — nagyon alacsonyak voltak. Az egyes munkáscsoportok kereseteinek alakulása az 1930—31. évi adatok alapján a következő képet mutatja:

A mezőgazdasági munkások csoportja az eltartottakkal együtt 1 249 950 főből állt. Ebben a csoportban egy-egy főre évi 193,4 P kereset jutott. A gazdasági cselédek csoportja az eltartottakkal együtt 599 622 főt számolt. Ebből a csoportból egy-egy főre évi 205,30 P jutott.

A teljes foglalkoztatottság hiánya és az ebből származó elégtelen jövedelem a munkásvándorlás fokozódását és a városba özönlés növekedését okozta.

Munkásvándorlás

A mezőgazdasági munkások foglalkoztatottsága nagyon eltért az ország különböző területein. Ezért a fölösleges munkaerő oda áramlott, ahol nagyobb volt a munkaerő iránti kereslet. Az 1940-es évektől kezdve a vándor-munkások száma állandóan nőtt, s 1942-re megkétszereződött, 171 000-t tett ki. Különösen megnőtt a nő- és a gyermekmunkások száma.

A munkásvándorlás a határokon túlra is kiterjedt. Az akkori kormányok megállapodása alapján már az 1937. évben megindultak Németország felé a mezőgazdasági munkások. 1937-ben 1749, 1938-ban 10 227, 1939-ben 14 978, 1940-ben 2742, 1941-ben 7767, 1942-ben 5279 magyar munkás dolgozott tavasztól őszig a német mezőgazdaságban.

A munkásvándorlás nem csökkentette falun a munkanélküliséget, ezért nagyon megnőtt *a városba özönlés*. Az 1920—1930-ig terjedő időszakban Budapest lakosainak a száma 8,1 százalékkal, a törvényhatósági jogú városok lakosainak száma 4,4 százalékkal, az egyéb vidéki városoké pedig 3,9 százalékkal emelkedett, ugyanakkor a falvak lakossága 4,1 százalékkal csökkent.

A városba özönlés az ipari konjunktúra idején, főként pedig a háborús években még fokozódott. A konjunktúrák megszűntével a városba özönlött mezőgazdasági munkások újra az utcára kerültek, mert nagyrészt nem szereztek szakképesítést.

Munkanélküliség

A munkásvándorlás és a városba özönlés fokozódása csak kevéssé enyhítette a mezőgazdasági munkanélküliséget. A háborús évek kivételével változatlanul nagy tömegek maradtak teljesen vagy részlegesen munka nélkül. A mezőgazdasági munkások foglalkoztatottsága például az 1935—1940. években a következőképpen alakult:

Év	Munkáslétszám	Elégtelenül foglalkoztatott munkások százaléka az összes munkások számához viszonyítva	Nem
1935	707 000	8,7	10,4
1936	729 000	6,3	6,7
1937	749 000	4,9	4,6
1938	754 000	4,7	2,9
1939	764 000	5,3	2,8
1940	777 000	5,2	1,6

A mezőgazdasági munkanélküliségnek három fontos tényezője volt:

1. A kapitalizmus általános válsága a két világháború közti időszakban rányomta bélyegét az egész nemzetgazdaságra, s a mezőgazdaságon kívüli, elsősorban ipari munkaalkalom nem tudta lekötni a mezőgazdasági munkások állandóan növekvő tömegének fölösleges munkaerejét;

2. A magyar mezőgazdaság félfeudális szerkezete akadályozta a mezőgazdaság kapitalista fejlődését, a több tőkét igénylő és több munkaalkalmat nyújtó belterjes gazdálkodás kifejlődését;

3. A termelés idényszerűsége miatt a mezőgazdasági munkások nagy tömege az év jelentős részében nem kapott munkát.

A mezőgazdaság teljes szükséglete általában 360 millió munkanap volt. De mivel ebben a munkanapszükségletben a munkahely változtatásával járó időveszteség is szerepel, a tényleges munkára szükséges idő mintegy 300 millió munkanap volt. A növénytermelés munkanapszükséglete 200 millióra rúgott, amelynek túlnyomó része a fő idényre esett: a tavaszi munkanapszükséglet 57 millió, a nyári 86 millió, az őszi pedig 57 millió nap volt. Ezzel szemben rendelkezésre állt 708 millió munkanap.

A mezőgazdaság összes kereső népessége a mezőgazdasági főidényben átlagosan csak 126,5 napot dolgozhatott. Ezért az 1930—1935. években a mezőgazdasági munkásságnak még a főidényben is 10—12 százalékát egyáltalán nem, további 8,9 százalékát pedig elégtelenül foglalkoztatták. A növénytermelésben decembertől februárig tartó munkaszüneti idényben a mezőgazdasági munkásság csaknem teljesen munka nélkül maradt.

A felszabadulás előtt a munkanélküliség megszüntetése végett semmi sem történt. A társadalompolitika csupán a szociális ellentétek elkendőzésével foglalkozott, s a munkással keveset törődött. Munkaerőgazdálkodásra, tervszerű munkaerőellátásra, intézményes munkaközvetítésre, a dolgozók munkához való juttatására gyakorlatilag nem került — és nem is kerülhetett — sor a felszabadulás előtt.

A mezőgazdaság munkaerőhelyzetének ilyen alakulása a társadalmi viszonyokból következett. Az uralkodó osztálynak érdeke volt, hogy ne enyhüljön a mezőgazdasági munkások tömegeinek munkanélkülisége, hiszen éppen a munkanélküliség volt egyik legfontosabb fegyverük mind az ipari, mind a mezőgazdasági bérek leszorítására. Másrészt az alacsony munkabérek mentesítették a tőkés gazdaságokat a nagyarányú beruházásoktól, sok és drága gépek beszerzésétől, hiszen az olcsó munkaerő még a munka kisebb termelékenysége esetén is jövedelmezőbb volt számukra, mint a gépvásárlás. Természetesen a tőkés mezőgazdaság gépesítése ennek ellenére is fejlődött bizonyos fokig. A munkásoknak azonban ez nem okozott könnyebbséget, mert a gép számukra újabb munkanélküliség forrását jelentette.

Munkaerőhelyzet a felszabadulás után

A felszabadulás után a nagybirtokrendszer megszüntetése forradalmi változást idezett elő a mezőgazdasági munkaerőhelyzetben is. A nagybirtokok felosztása folytán nagyon sok nincstelen gazdasági cseléd, mezőgazdasági munkás és törpebirtokos jutott földhöz, s a nincstelen mezőgazdasági munkások és a gazdasági cselédek száma 783 000-ről 403 000-re csökkent.

Az 1930—1946. közötti időben a munkaerőhelyzet alakulásában a nagybirtok-rendszer megszüntetésén kívül közrejátszottak a demográfiai változások is. Az őstermelők 0,9 százalékos természetes szaporodása nem nagyon növelte a mezőgazdasági dolgozók számát, s a hadműveletekkel kapcsolatos népességcsökkenés ezt a nem túl nagy szaporodást is lerontotta. Ez a veszteség a mezőgazdasági dolgozók számát mintegy 10 százalékkal csökkentette.

A földreform után meg kellett tehát vizsgálni, hogy a 403 000 mezőgazdasági munkás foglalkoztatottsága miként biztosítható, s a törpebirtokosok és segítő családtagjaik együttesen mintegy félmilliónyi tömegének a földreform által nem érintett birtokok nyújtanak-e természetes munkalehetőséget. Tehát kereken 900 000 mezőgazdasági dol-

gozó munkaalkalmáról kellett gondoskodni.

Megvizsgáltuk az 1945—1946. évi vetésterület művelési ágak szerinti megoszlását, s megállapítottuk, hogy sem az ipar, sem a mezőgazdaság idegen munkaerőre szoruló üzemei nem tudják biztosítani a dolgozók kellő foglalkoztatottságát. Így 1946-ban az elégtelenül foglalkoztatottak száma mintegy 250 000-t tett ki, beleszámítva a törpe- és a kisbirtokosokat és ezek családtagjainak fel nem használt munkaerejét is.

A munkanélküliség megszüntetése céljából bevezettük a szakszervezeti munkaközvetítést, s fokozatosan kiépítettük a tervszerű munkaerőgazdálkodást. A munkaerőgazdálkodás alapját az 1946 óta minden évben elkészített mezőgazdasági 'munkaerőmérleg képezte.

Az új követelményeknek megfelelően minden községben megállapítottuk a mezőgazdasági dolgozók számát:

kizárólag saját birtokán dolgozott . .	1 275 518
saját és idegen birtokon dolgozott . .	812 920
kizárólag bérmunkás volt	426 920 fő.

Az 1948. évi mérleg szerint a mezőgazdasági keresők száma 2 268 396 fő volt. Az 1946-tól 1948-ig terjedő időben a mezőgazdaság foglalkoztató képessége lényegesen nem változott.

Évi 240 felhasználható munkanappal számolva az évi átlagos munkaerőszükséglet az egész mezőgazdaságban 1 654 000 fő, az egyes munkacsúcsok idején pedig: májusban 2 150 200, júliusban 2 233 000, szeptemberben 2 067 000 fő volt.

Eszerint a munkaképes mezőgazdasági népesség még a csúcsidőszakokban sem lehetett teljesen foglalkoztatva. Ez azonban nem azt jelentette, hogy a nem foglalkoztatottak mind munkanélküliek voltak, mert a 2 515 343 főt kitevő munkaképes létszámban szerepel 401 784 gyermek és 850 172 női munkaerő is.

Nagy létszámukra való tekintettel megvizsgáltuk a női és a gyermekmunkaerők foglalkoztatottságát és a foglalkozási lehetőségeket. Megállapítottuk, hogy a kalászosoknál általában 60 százalék férfi, 30 százalék női és 10 százalék gyermekmunkára van lehetőség. A kapásnövényeknél a női és a gyermekmunka aránya magasabb.

A gyakorlatban a helyszínen végzett vizsgálat azt mutatta, hogy egy kifejezetten mezőgazdasági jellegű járásban a mezőgazdaságban dolgozók 57,6 százaléka volt férfi, 39,4 százalék nő, a gyermekek száma pedig 3 százalékot tett ki.

Egyes időszakok vizsgálata pedig azt mutatta, hogy összel a férfi munkaerő 64 százalék, nyáron 55,3 százalék, tavasszal pedig 54,3 százalék volt.

A munka természetén és jellegén kívül azonban határt szab a foglalkoztatottságnak a korhatár is. Általában a férfiak 16—60 éves korig, a nők 16—45 éves korig vehetők számításba. A megvizsgált járásban a 16—59 éves korhatárba a mezőgazdasági népesség 54,4 százaléka tartozott.

A nők foglalkoztatása szempontjából fontos tényező az is, hogy egy részük kizárólag a háztartásban dolgozik, s a külső munkában való részvételüket nagyon befolyásolja az iskolás gyermekek száma, a ház körüli kert, valamint a háztáji állattartás nagysága. Egyes vidékeken a kiterjedt háziipar sok női munkaerőt von el a külső mezőgazdasági munkától. A megvizsgált járásban a nők 35 százaléka csak a háztartásban dolgozott.

Ezek szerint a mezőgazdaságban általában a férfiak foglalkoztatása iránti igény a nagyobb, de egyes munkáknál — ahol nagyobb kézügyesség és nagyobb hajlékonyság szükséges — a nők foglalkoztatása kedvezőbb. Az összes falusi munkaképes népességből a ténylegesen mezőgazdasági munkát végzők száma azonban 80 százaléknál többre nem tehető.

Az 1945-től 1949-ig terjedő időszakban a munkaerőgazdálkodásnak elsősorban a munkanélküliséget kellett megszüntetnie. Ebben az időszakban a közmunkák szervezése volt a munkanélküliség leküzdésének egyik fontos eszköze.

1946—1950 között a munkaügyi feladatokat a mezőgazdaságban két munkaerőgazdálkodási szervezet oldotta meg: a Földművelésügyi Minisztérium központi, megyei és községi hatósági munkaközvetítő szervezete és a FÉKOSZ központi, megyei, járási és községi szervezete. A két szervezet együttműködve eredményesen harcolt a teljes foglalkoztatottság eléréséért, a munkaerők tervszerű elosztásáért és irányításáért. 1950-ben ez a szervezet több mint 750 000 munkást közvetített és tartott nyilván.

A munkaerőközvetítésen kívül nagy eredményeket értünk el e szervek segítségével a mezőgazdasági munkások helyzetének megjavításában is. A kulákgazdaságokban dolgozó bérmunkások szociális védelemben részesültek, a bérezés szabályozásán kívül még azt is előírták a rendeletek, hogy a kulák normális lakásviszonyokat köteles biztosítani alkalmazottainak, s nem lakhatnak istállóban az állatokkal együtt, mint a felszabadulás előtt. Egyébként a szocialista szektor növekedésével egyidejüleg évről évre csökkent a kuláknál dolgozó bérmunkások száma. (1954-ben a kulákgazdaságok alig 10 ezer állandó mezőgazdasági munkást foglalkoztattak, az állami gazdaságok és gépállomások munkásainak és alkalmazottainak a száma pedig mintegy 288 ezer.)

Miután a mezőgazdasági munkaerőhelyzet legégetőbb problémáját megoldottuk, a munkanélküliséget felszámoltuk, egy ideig kevés gondot fordítottunk a munkaerőgazdálkodásra a mezőgazdaságban. Pedig a munkaerőgazdálkodás bonyolult, komplex feladatának megoldására olyan szervezet szükséges, amely tervszerűen irányítja az egész népgazdaság munkaerőellátását, s a feladatok nagyságának, fontosságának és sürgősségének megfelelően koordinálja a népgazdasági ágak különféle igényeit. Ebben a szervezetben döntő szerepet kell kapniuk a szakszervezeteknek.

Az 1949-ig terjedő időszakban a munkások felszabadulás előtti csoportosítása és az erre felépített bérrendszer tulajdonképpen nem változott, a munkabérek azonban lényegesen nőttek. Nagy szerepe volt a természetbeli bérnek, amely a dolgozókat a mezőgazdaságban tartotta, mert a bérül kapott természetbeliek szabadpiaci áron számított értéke jóval több volt a pénzbeli bérnél. 1949-ben az állami gazdaságokban bevezették a kizárólag készpénzből álló és a munkanormákon alapuló teljesítmény-bérezést. Megszűnt az állandó dolgozók természetbeli bérezése, a részes művelés lehetősége, a terményeknek a gazdaságtól történő vásárlási lehetősége — kivéve a kenyérgabona fejadagot. Mivel pedig ekkor kezdődött az ipar nagyarányú fejlődése, megindult a mezőgazdasági dolgozók tömeges átáramlása az iparba.

A mezőgazdaság munkaerőhelyzete 1950-ben már gyökeresen megváltozott. Lényegében sikeresen felszámoltuk ekkorra a kapitalista múlt átkos örökségét, a munkanélküliséget. 1951-ben az állami gazdaságoknak már körülbelül 31 ezer munkást kellett rövid idő alatt szerződtetni, hogy a növényápolási munkákat idejében elvégezhessék.

Tehát a mezőgazdaság munkaerőhelyzetében a gyökeres változás az 5 éves tervvel kezdődött. Az 5 éves terv ugyanis célul tűzte ki, hogy hazánkat elmaradt agrárországból ipari országgá alakítja át. A terv megvalósítására nagy munkaerőátcsoportosítást kellett végrehajtani a különböző népgazdasági ágak között.

Az ipar munkaerőszükségletét részben a mezőgazdaságból, részben pedig a termelő munkában eddig részt nem vett keresőképes lakosságból kellett fedezni. Fő forrásnak a mezőgazdaságot lehetett tekinteni, mert azok a tényezők, amelyek a munkaerőnek az iparba való áramlását elő-

segítették a mezőgazdasági dolgozók között éreztették leginkább a hatásukat.

E tényezők: az anyagi érdekeltség, vagyis az ipari bérek magasabb színvonala; a jobb szociális ellátás, toborzási jutalom, ruha- és egyéb juttatás; a városi életmód és a kedvezőbb kulturális lehetőségek vonzó hatása; a Munkaerőtartalékok Hivatalának és vidéki szerveinek az ipar munkaerőellátására való teljes ráállítása, az ipari vállalatok kiterjedt toborzói apparátusának intenzív tevékenysége a falusi lakosság körében.

Ezek a tényezők a mezőgazdasági bérmunkából élő lakosságot kétségtelenül az ipar felé húzták. Ez az elszívó hatás különösen a mezőgazdaság állami szektorában volt a leginkább érezhető.

Az 1949—1953 közti időben a mezőgazdaságból mintegy 360.000 dolgozó ment át az iparba és más népgazdasági ágakba. A mezőgazdaság még az ilyen nagyarányú munkaerőátáramlást is elbírta volna, ha megvalósultak volna az ötéves tervben előirányzott célkitűzések. Például, ha a mezőgazdaság kollektivizálása nagy részben befejeződött volna és a gépesítés fokozásával sok munkaerő felszabadult volna.

A nagyüzemi termelés azonban nem növekedett olyan mértékben, ahogyan számítottuk, a gépesítés pedig a meglévő nagyüzemek igényeit sem elégítette ki.

Az ötéves terv előirányozta a nők fokozott mértékben való munkábaállítását a mezőgazdaságban, de nem épült elég idénybölcsőde, napközi otthon, női szállás, mosdó és öltöző, s ez hátráltatta a nők bevonását. Pedig a női munkaerő nem nélkülözhető a mezőgazdaságban. Nagyon sok mezőgazdasági munkánál csak a nők munkábaállításával fokozhatjuk a termelékenységet.

A rendkívül nagy nehézségekkel küzdő mezőgazdaságot nemcsak a fizikai dolgozók tömege hagyta el, hanem sok, mezőgazdasági szakember és ipari szakmunkás is eltávozott a mezőgazdaságból. A túlságosan felduzzadt mezőgazdasági igazgatási apparátus, a begyűjtési és egyéb mezőgazdasági és nem mezőgazdasági vállalatok elvonták a termelésből a nagyképzettségű szakemberek legtöbbjét. A megbecsülés hiánya és a csekély mezőgazdasági kereseti lehetőségek is elősegítették a jó szakemberek átszivárgását. 1952-ben a műszaki alkalmazottak kereseti aránya a minisztériumi iparban elért keresetet 100-nak véve az építőiparban 108,2, a közlekedésben 93,8, a mezőgazdaságban 62,5 volt.

Bár az iparba történő nagyfokú munkaerő-áramlás munkaerőhiányt okozott a mezőgazdaságban, s ezáltal kedvezőtlenül hatott a termelésre, az ipar és a város elszívó hatásának tagadhatatlanul nagy eredményei is voltak. Az iparfejlesztés üteme különösen a *gépiparban* volt nagyon jelentős. A fejlett gépipar pedig egész népgazdaságunk és a *mezőgazdaság* fejlesztésének is fontos feltétele. Fejlett gépiparunk lehetővé teszi a mezőgazdaság további nagyfokú gépesítését, a gépesítés pedig a munkaerőproblémát is meg fogja oldani. A munkaerőgazdálkodás a mezőgazdaságban szorosan összefügg a természeti tényezőkkel, de nagyon szorosan kapcsolódik a műszaki feltételekhez is. A műszaki tényezők szerepe pedig egyre fokozódik, mert gépesítéssel befolyásolhatjuk és csökkenthetjük a természeti tényezőknek a munkaerőgazdálkodásra gyakorolt hatását. Az iparba történő elvándorlás tehát egyrészt feltételeket teremtett a mezőgazdaság munkaerőproblémájának a megoldására, másrészt azonban, mivel a *mezőgazdaságban jelentkező munkaerőhiányt idejében nem pótoltuk megfelelően gépekkel*, a mezőgazdasági termelésnek súlyos nehézségeket okozott.

A városba való átáramlás másik fontos eredménye a faluból eltávozott dolgozók anyagi helyzetének, kulturális és politikai életének, nagyfokú megjavulása. Ez is alátámasztja, hogy milyen gyökeres különbség van a kapitalista időszakban és a népi demok-

ratikus viszonyok közt végbemenő elvándorlás közt. A kapitalizmusban a nyomor, a munkanélküliség kényszeríti vándorlásra a falusi dolgozók tömegeit, s a városban hasonlóan rossz fogadtatás, további munkanélküliség várja őket. A népi demokráciában az iparba, a városba ment mezőgazdasági tömegek élvezik a városi élet előnyeit, és elősegítik a falu fejlődését is.

A munkaerőhelyzet fejlődésünk mostani szakaszában

1953 júniusa után a mezőgazdasági termelés gyorsütemű fejlesztése megkövetelte a mezőgazdaság munkaerővel való ellátását mind a fizikai munkások, mind pedig a szakmai irányítók vonatkozásában. Az ipar fejlesztési ütemének csökkentése, az ipari termelés arányosabb fejlesztése lehetővé tette a munkaerők átcsoportosítását. Megkezdődött bizonyos mértékű visszaáramlás a mezőgazdaságba. Több intézkedés hatására 1953 júliusától 1954 áprilisáig mintegy 60 000 dolgozó tért vissza a mezőgazdaságba. A visszatért munkaerő túlnyomó többségben a magánszektort, az egyéni termelők munkaerejét növelte, s elősegítette a tartalékterületek megművelését. A megnövekedett termelési kedv a szocialista szektor munkaerő-ellátását nem oldotta meg. Sok szövetkezeti tag kilépett a termelőszövetkezetekből, és egyéni termelővé vált. Ezáltal a szövetkezetek a kivitt földhöz képest aránytalanul sok munkaerőt vesztettek.

Csökkent az egyénileg termelők saját földön fel nem használt munkaerejének más gazdaságokban, főleg állami gazdaságokban való hasznosítása.

Az egyénileg termelők a csúcsmunkák idején jóval több munkabér fizetésével, természetbeli juttatással, részesmunkával munkaerőt szívtak el az állami gazdaságokból, sőt helyenként a termelőszövetkezetekből is.

Ezek szerint a szocialista szektor fizikai munkaerővel való ellátása 1953 júniusa után sem javult kielégítően, s 1954-ben sok tartalék munkaerőt kellett igénybevenni más népgazdasági ágakból a mezőgazdasági munkák idejében történő elvégzéséhez.

A sok kézi munkát igénylő munkafolyamatok gépesítése és a meglévő gépek kihasználása nem volt megfelelő, s így ezen az úton sem csökkenthettük kellően a munkaerőszükségletet.

A szakmai színvonal emelése végett 1954-ben több mint 5000 ipari szakmunkást, agronómust, mérnököt és gépésztechnikust küldtünk a termelésbe. Az átcsoportosítottak létszáma azonban még nem fedezi a szükségletet. De nemcsak a létszám elégtelen, hanem a szakmunka és a szakirányítás műszaki színvonala is alacsony. Pedig a mezőgazdaság fejlesztése, a termésátlagok növelése csak jó szakmai irányítással érhető el.

A mezőgazdaság munkaerőhelyzete az egyes szektorokban

Az állami gazdaságok munkaerő-ellátása

A munkabérek a mezőgazdaságban lényegesen alatta maradtak az ipari béreknek, ami az alábbi táblázatból kitűnik:

Év	Az állami gazdaságok munkásainak átlago havi keresete	A minisztériumi ipar munkásainak átlago havi keresete	Az állami gazdaságok munkásainak keresete az ipari munkások keresetének százalékában
1950	100,0	100,0	58,7
1951	121,4	107,0	66,6
1952	153,5	138,7	64,9
1953	177,6	144,7	72,—

A mezőgazdasági keresetek alakulását befolyásolta az, hogy 1950—1951-ben az állami gazdaságok sok dolgozója nem tudott 100 százalékos teljesítményt elérni. 1952—1953-ban már bizonyos bérrendezést kellett végrehajtani. 1954-ben pedig jelentősen kellett a béreket emelni.

A kereseteknek ilyen alakulása és a terményárak emelkedése a dolgozókat oda vonzotta, ahol természetbeli keresethez jutottak (magánszektorba, részesművelésre), vagy ahol a magasabb keresetek elérésével biztosíthatták a szükséges termények beszerzését. Mivel a legtöbb munkaalkalmat az ipar nyújtotta, a nagyobb tömegek az ipar felé áramlottak.

A terményárak és a bérek alakulásának következményei arra is felhívják a figyelmet, hogy a mezőgazdasági bérrendszerből nem szabad teljesen kizárni a természetbeli juttatást, mert csak így biztosíthatjuk az állami gazdaságoknak a szükséges munkaerőt.

A munkaerőellátásra kiható további tényező a szociális és a kulturális ellátás. A felszabadulás előtti időszak ezen a területen alig nyújtott valamit a munkásoknak. A felszabadulás után a szociális és a kulturális ellátás sokat javult, de a dolgozók megnövekedett jogos igényei már nem elégíthetők ki a régi munkásszállásokra emlékeztető ellátottsággal.

Az állami gazdaságok költségvetésében a szociális beruházások évről évre nőnek, de ezek az összegek nem elégítik ki az igényeket. A korszerű munkásszállások a valóságos szükségletnek csak mintegy felét fedezik. A zuhanyozók, öltözőszekrények, mosdók száma a szükséglethez képest még kevesebb. A szállások túlzsúfoltak, nincsenek kielégítően felszerelve. A meglévő berendezéseket sem osztják el helyesen, nem számolnak azzal, hogy mely gazdaságokban dolgozik sok idénymunkás.

Nagyrészt a bérrendszer és a szociális ellátás hibái és hiányossága okozták, hogy a gazdaságok nem tudták biztosítani munkaerőszükségletüket, nem tudták megtartani a megszerzett munkaerő egy részét. Ezért kellett az állami gazdaságoknak igénybevenniük 1951-től kezdve minden évben nagyon sok társadalmi segítséget, de még így sem sikerült minden munkát idejében elvégezniük.

Mialatt az állami gazdaságok minden erejükkel a munkaerők megszerzésére törekedtek, azalatt állandóan folyt a mezőgazdaságból az iparba való áramlás. Az állami gazdaságokban mind kevesebb lett a teljes munkabírású férfi, és mind több a fiatal és az idős munkaerő, valamint a mezőgazdasági munkában gyakorlatlan dolgozó.

A gazdaságok az állandó (éves) munkásszükségletüket általában 95—98 százalékban számszerűen biztosítani tudták, csupán a lakáshiány akadályozta a teljes létszám megszerzését. Az időszaki munkások azonban nagyon hiányoztak, főleg a csúcsmunkák idején. A munkaerőgazdálkodás szervezetei, a Munkaerőtartalékok Hivatalának szervei és a megyei munkaerőgazdálkodási osztályok keveset törődtek az állami gazdaságok munkaerő-ellátásával. A mezőgazdaság csak mint az ipar munkaerőforrása érdekelte őket, mert az ipar munkaerőigényének a kielégítése volt a fő feladatuk. A munkaerőgazdálkodás szervezete nem ismerte eléggé a mezőgazdaság munkaerőállományának területi elhelyezkedését, az egyes területek feleslegeinek és hiányainak pontos, számszerű alakulását. A gazdaságok a munkaerő megszerzése végett szerződtetőikkel bejárták az egész országot, s így nagyon nagy volt a dolgozók keresztbeutaztatása. Például a Baranya megyei állami gazdaságok, Bács, Pest, Somogy, Tolna, Vas, Zala megyékből szerződtettek 1285 dolgozót. Ugyanakkor Baranya megye területéről a Pest, Bács, Fejér, Hajdú, Tolna és Veszprém megyei gazdaságok szerződtettek 815 dolgozót. A Borsod megyei gazdaságok más megyékből összesen 894 dolgozót szerződtettek, ugyanakkor Borsod megyéből más

megyékbe 821 munkást vittek el. A Hajdú megyei gazdaságok Baranya, Borsod, Szabolcs, Zala megyékből összesen 1121 munkást toboroztak, ugyanakkor a Fejér, Győr, Heves, Komárom, Nógrád, Pest és Somogy megyei gazdaságok 1025 főt vittek el Hajdú megyéből.

A munkaerőnek ilyen nagy távolságokról történt szerződtetése tetemes költséget okozott. Nem egy gazdaságban az egy-egy dolgozóra jutó szerződtetési költség több ezer forint volt. A munkaerőellátás azonban a szerződtetéssel még nem volt biztosítva. A szerződtetett dolgozók egy része a kikötött határidőben rendszerint nem állt munkába, mert a szerződés nemteljesítése semmiféle következményekkel sem járt. A dolgozók több gazdasággal is szerződtek, és oda mentek, ahol jobbak voltak a feltételek, ahol természetbelieket vagy nagyobb pénzbért kaptak.

A keresetek kedvezőtlen alakulása és a szociális ellátás hiánya miatt nagy volt a vándorlás évközben is. Ezenkívül a gazdaságokban dolgozó egyénileg termelő parasztok és családtagjaik saját földjük megmunkálása végett időnként (leginkább a munkacsúcsok idején) elhagyták a gazdaságokat.

A meglévő munkaerővel tehát roszszul és költségesen gazdálkodtunk.

Az állami gazdaságok munkaerőkérdésének a rendezését a következő intézkedések segíthetik elő.

A termelés szervezésekor az üzemi, a talaj- és a természeti viszonyokon kívül figyelembe kell venni az egyes területek munkaerővel való ellátottságát is. A sok munkát kívánó növények vetésterületét ott kell növelni, ahol elegendő a munkaerő, számolva az egyénileg dolgozó parasztság szabad munkaerejének hasznosításával is.

Elsősorban a sok kézi munkaerőt igénylő munkafolyamatokat kell gépesíteni. A gépek elosztásakor mérlegelni kell a kézi munkaerőellátottságot. A gépesítéssel, valamint a gépek jobb kihasználásával csökkenteni kell az idényszerűséget és az állandó, valamint az időszaki munkások száma közt ma még meglévő aránytalanságot. Az állandó dolgozók számának növelésével nő a családosok száma és a családtagok nagyrészt biztosítják az időszaki munkásszükségletet.

Az anyagi érdekeltség felhasználásával olyan bérezési rendszert kell bevezetni, amely a dolgozókat a gazdaságokba vonzza és ott meg is tartja. A bérezés rendezésének fő követelményeként egyszerűsíteni kell a teljesítménybérezést. A szakmánybérrendszer természetbeli bérekkel kombinálva alkalmas lehet az egyszerűsítésre. A bérnek kat. holdankénti megállapítása lehetővé teszi a csoportos munkát és a csoportos elszámolását. A csoportos munka keretében lehetővé válik a helyes munkaszervezés és a munkamegosztás kialakítása.

Az állattenyésztésben a havi bérezés és a terven felüli teljesítés premizálása megnyugtatóbb és egyszerűbb volna a jelenlegi sok tényezős bérezésnél.

Az időszaki dolgozóknak biztosítani kell a természetbeli bért, szükség esetén meg lehet engedni a részesművelést és a részesmunkát egyes terményekre.

Az állandó dolgozók havi bérének egy részét természetben lehetne kiadni. A bér természetbeli része elsősorban kenyérgabonából, illetményföldből, tejjárandóságból, lakásból, tüzelőből állhat. A tervenfelüli prémium is felosztható pénzbeli és természetbeli részre.

A bérezési rendszeren kívül a munkaerő megszerzésére és megtartására alkalmas eszközök a nem bérjellegű juttatások is. Az állandó dolgozóknak lakást, az időszaki dolgozóknak megfelelő szállást kell biztosítani. A lakások és a szállások építésekor meg kell vizsgálni, hogy a lakóhely a gazdaságtól milyen távolságra van, a dolgozók mindennap bejárhatnak-e a gazdaságba, vagy a gazdaságban kénytelenek-e lakni. Eszerint kell eldönteni, hogy hol van nagyobb szükség a lakások és szállások mielőbbi

építésére. Olcsóbbá kell tenni az üzemi konyhai ellátást, és növelni kell a szociális és a kulturális juttatást. Nagyon fontos a dolgozókkal való bánásmód, a dolgozókkal való törődés és a kedvező munkafeltételek kialakítása is.

A mezőgazdasági bérrendszer rendezése során azt is mérlegelnünk kell, hogy a mezőgazdaság állami szektorának munkaerőellátása szempontjából is szükséges a mezőgazdasági és az ipari bérek közti egészséges arány, s ezzel a béreken keresztül érvényesült túlzott szívóhatás megszüntetése.

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek munkaerőproblémái

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek a munkaerőgazdálkodás szempontjából lényegesen különböznek az állami gazdaságoktól. A szövetkezetek elvileg bérmunkást nem foglalkoztathatnak, a szükséges munkákat a szövetkezet tagjainak kell elvégezniük. A szövetkezetek munkaerőhelyzetét tehát csak abból a szempontból kellene vizsgálni, hogy a mezőgazdasági keresőnépességből a szövetkezeti tagság mennyi munkaerőt köt le. A valóságban azonban a szövetkezetek egy része munkaerőhiánnyal küzd. Egy szövetkezeti tagra országos átlagban 7,3 kh szántóterület jut. (Ha a tagok számából levonjuk az állattenyésztésben dolgozókat és a termelő munkában részt nem vevő függetlenített vezetőket, akkor a növénytermelésben dolgozók közül egy tagra 10,7 kh szántóterület jut.)

Területenként nagy szélsőségeket mutatnak az adatok: Győr megyében 1 tagra átlagosan 9,1, Zalában 6,4 kat. hold szántó jut; a szécsényi járásban 8,1, a zalaszentgrótiban 4,1 kat. hold. Van olyan termelőszövetkezet, ahol 22,8, de van olyan is, ahol csak 3,9, sőt 2,2 kat. hold az egy tagra jutó szántóterület.

Egy-egy tagra 7—8 kat. hold szántóegységnél nagyobb területet rendes megművelés és állatsűrűség esetén általában nem számíthatunk. A mostani területmegoszlás szerint a termelőszövetkezetek felében az országos átlagnál nagyobb terület jut egy tagra. Ezekben a szövetkezetekben munkaerőhiány van, amely különösen a munkacsúcsok idején igen számottevő.

A területmegoszlás következtében keletkezett hiányt súlyosbítja a tagok kor szerinti kedvezőtlen megoszlása. A szövetkezeti tagok több mint fele 40 éven felüli, s közöttük nagyon sok 60 évesnél is idősebb.

Ezek az arányok azt mutatják, hogy nem képes minden tag teljes erejével résztvenni a közös munkában. Ezenkívül a tagság egy része funkcionárius valamelyik szervezetben, vagy más okok miatt nem dolgozik a termelésben. 1953-ban például a tagok 6 százaléka egyáltalán nem szerzett munkaegységet, 30 százaléka pedig 120-nál kevesebbet teljesített. A segítő családtagoknak csupán egyharmada vett részt a közös munkában. Ennek egyik legfontosabb oka, hogy a háztáji gazdaságot sok helyen alapszabályellenesen túlfejlesztették, és ez a közös termeléstől sok munkaerőt vont el. Ezenkívül a tagság egy része tartalékföldet vett bérbe, részesművelést vállalt, vagy pedig bérmunkát végzett az iparban és az állami gazdaságokban. Mindezeket mérlegelve a jelenlegi terület és taglétszám mellett a tagok számához viszonyítva mintegy 16—20 százalékos hiánnyal számolhatunk.

Minthogy a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben a tagoknak saját erejükből kell elvégezniük a munkát, vagyis bérmunkást nem foglalkoztathatnak, a munkaerőszükséglet fedezése végett a következő intézkedések szükségesek:

A tagokat és családtagjaikat minél nagyobb számban be kell vonni a közös munkába. Ezenkívül elő kell segíteni, hogy a más területen dolgozó termelőszövetkezeti tag-funkcionáriusok visszatérjenek a szövetkezetbe.

A termelőszövetkezetek munkájának jó megszervezésével a függetlenített funkciókban dolgozók számát a minimumra kell csökkenteni, mert

velük is nő a termelőmunkában résztvevők létszáma.

Azokban a szövetkezetekben, ahol a földterület és a tagság aránya kedvezőtlen, vagyis egy tagra nagy terület jut, a munkaerőhiányt a következőkkel pótolhatjuk:

A sok kézimunkaerőt igénylő munkafolyamatokat, főleg a növényápolást, az aratást és az őszi betakarítást az eddiginél jobban kell gépesíteni. Ha a kapálási terület 70 százalékán géppel végezhetünk el kétszeri kapálást, a kapálási idényben 50—60 000 fővel csökkenthetjük a kézi munkaerőszükségletet. A növényápolási munkák idejében való befejezése pedig sok munkaerőt szabadít fel az aratási munkákhoz.

Meg kell vizsgálni a jövedelemelosztás mai rendszerét, és olyan ösztönző rendszert kell bevezetni, amely jobban biztosítja az anyagi érdekeltséget. Ebben a rendszerben nagyobb szerepe legyen a jó és eredményes munka premizálásának. Emelni kell a termelőszövetkezetekben a mezőgazdasági szakirányítás színvonalát és a termelőszövetkezetekben dolgozó szakembereket érdekeltebbé kell tenni a termelőszövetkezetek eredményeiben.

A termelőszövetkezetekben tapasztalható munkaerőhiány akadályozza a belterjesebb gazdálkodást, a jövedelmezőség fokozását. Ezért is nagy gondot kell fordítani rá, hogy a jól működő termelőszövetkezetek tovább erősödjenek olyan új belépőkkel is, akiknek kevés földjük van. Ma már több helyen tapasztalható, hogy a belépők közt sok a szegényparaszt, akik kevés földdel, de sok munkaerővel lépnek be a szövetkezetbe, mert rendszerint a családtagokat is magukkal viszik.

A termelőszövetkezetek munkaerőhelyzete fölveti a tagok egyenletes foglalkoztatásának feladatát is. A belterjesség fokozásán, a soküzemágú gazdálkodáson, az állattenyésztés fejlesztésén kívül nem hanyagolhatjuk el a feldolgozó- és a melléküzemek megfelelő mértékű kiépítésében rejlő lehetőségeket sem.

A munkaerőhelyzet gyökeres megoldását a termelőszövetkezetekben is — az említett feladatok végrehajtásán kívül — a gépesítés további, erőteljes fejlesztése biztosíthatja. A gépesítés, a műszaki fejlesztés kedvező hatásait már eddig is sok tekintetben tapasztaltuk. A meglévő lehetőségek jobb kihasználása és a mezőgazdaság gépesítése terén kitűzött célok megvalósítása további eredményeket fog hozni a munkaerőellátásban a belterjesebb gazdálkodásban, és ezáltal a termelőszövetkezetek jövedelmezőségének a fokozásában.

Munkaerőhelyzet a gépállomásokon

A gépállomások munkaerőgazdálkodás szempontjából valamivel kedvezőbb helyzetben vannak az állami gazdaságoknál és a termelőszövetkezeteknél. A gépállomás munkaerőállományába döntően traktorosok, munkagépkezelők, javítóműhelyi munkások, cséplőmunkások tartoznak. Közülük a munkagépkezelők és a cséplőmunkások időszakiak, a többiek a gépállomás állandó dolgozói. A gépállomásokon csaknem megalakulásuk óta kevés volt a traktoros, emiatt a gépek megfelelő üzemeltetését nem biztosíthatták. A keresetek kedvezőtlen alakulása és a szociális ellátás hiánya nagy munkásvándorlást okozott a traktorosok között. Például a debreceni gépállomáson megalakulása óta 9000 munkavállaló fordult meg (az évi átlagos munkás- és alkalmazotti létszám körülbelül 150—200 fő). A minisztérium több mint 20 traktorosképző iskoláján a szükségletnél jóval több traktorost képeztek ki, s traktorvezetői alapfokú képzés folyt az üzemekben is. A kiképzés után azonban a folytonos lemorzsolódás csaknem állandó hiányt okozott. A traktorosnőknek több mint fele elhagyta a gépállomást. Az eltávozott traktorosok elsősorban az iparban helyezkedtek el.

Az időszaki munkára szükséges nagy létszámú cséplőmunkásgárdát a gépállomások általában nagyobb nehézség nélkül szerezték meg, mert a csépléskor adott részkereset vonzotta a dolgozókat.

Az erdőgazdaságok munkaerőhelyzete

Az erdőgazdaságokban a termelési főidény a mezőgazdasági munkák szünetelésének idejére esik, és így a mezőgazdaságból ősszel felszabaduló munkaerőt az erdőgazdaságok foglalkoztathatják.

A munkaerőnek az iparba való átáramlását az erdőgazdaságok kevésbé érezték meg, a munkaerőgazdálkodás szempontjából még sem kielégítő a helyzetük. Nagy az aránytalanság az állandó és az időszaki munkáslétszám közt. A 65—67 százalékos időszaki munkáslétszám bizonytalanságot okozott a termelésben és munkásvándorlással is járt. Ebben nagy szerepe volt az erdőgazdasági alacsony kereseteknek is. Az erdészeti munkák legnagyobb része nagy fizikai megerőltetést kíván, a munkások átlagkeresete mégsem érte el a mezőgazdasági dolgozókét sem. A keresetek alakulását a következő táblázat tünteti fel:

Időszak	Az erdőgazdasági munkások átlagos havi keresete	Az állami gazdasági munkások	A gépállomási munkások
		keresete az erdőgazdasági munkások keresetének százalékában	
1951	100	100,2	102,5
1952	120,3	105,3	104,9
1953	119,7	122,5	146,0

Nem ösztönzött az állandó erdőgazdasági munkára a prémiumrendszer sem.

Javítani kell az erdőgazdaságok munkaerőhelyzetét a műszaki irányítás területén is. A műszaki alkalmazottak egyharmadának nincs szakmai képzettsége. Az erdőmérnökök kétharmada nem a termelésben, hanem a központokban dolgozik, vagyis nem közvetlenül irányítja a termelést. Az erdőgazdaságokban a szakképzettség növelése az egyik legfontosabb munkaerőgazdálkodási feladat.

A magánszektor munkaerőhelyzete

Mezőgazdaságunk szántóterületének legnagyobb része jelenleg az egyénileg termelőké. Az egyénileg dolgozó parasztság munkaerejét saját földjük megmunkálása nem kötötte le teljesen, és az így felszabaduló munkaerőt az állami gazdaságok vagy más munkaterületek foglalkoztatták. Az 1953 júniusa előtti jelentős munkaerőátáramlás nagymértékben érintette a mezőgazdaság magánszektorát is. Évről évre nőtt a műveletlenül maradt, úgynevezett tartalékterület, amely 1953-ban elérte az egész szántóterület 10 százalékát.

A mezőgazdaság magánszektorában nem volt kedvezőtlen a munkaerőhelyzet az átáramlás ellenére sem, a hiány kismértékben és csak a csúcsmunkák idején volt tapasztalható.

A munkaerőhelyzet alakulása szempontjából a megyéknek három csoportját különböztethetjük meg:

1. Az önellátó megyékben a munkaerőszükséglet és a munkaerőállomány egyensúlyban van, itt tehát a mezőgazdaságban sem számottevő hiány, sem számottevő munkaerőfölösleg nincs. Ilyen megyék: Hajdú, Békés, Pest, Csongrád, Tolna, Heves, Nógrád, Somogy.

2. A fölösleggel bíró megyékben a munkaerőállomány nagyobb, mint a szükséglet. Ezekből a megyékből más megyékbe átcsoportosíthatunk munkaerőt, illetve a fölösleges munkaerők más megye területén keresnek munkaalkalmat. Ebbe a kategóriába tartozik: Szabolcs, Vas, Zala, Bács-Kiskun megye.

3. A hiánnyal küzdő megyékbe munkaerőt kell bevinni a munkák idejében történő elvégzéséhez. Ide tartoznak elsősorban az ipari jellegű megyék: Borsod, Győr, Komárom, Veszprém, Fejér, Baranya és Szolnok megye.

A mezőgazdaság magánszektorában az 1955. évi átlagos munkanapszükséglet 239 millió, amelyet az egyénileg dolgozó parasztok és keresőképes családtagjaik száma fedez, csupán május hónapban van országosan mintegy 56 000, júliusban mintegy 80.000 főt kitevő (a szükségletekhez képest 6—7 százalékos) hiány. Ez az országosan jelentkező nem túlzottan nagy hiány azonban nem okoz fennakadást, mert az iparból történő visszaáramlás nagyobb részben a magánszektor munkaerejét növeli, ezenkívül az ipari munkásoknak az a része, amely a faluból 1950 óta került fel az iparba, a szabadságát otthon tölti, s az aratási időben más szabadságon lévő dolgozóknak egy része is a magánszektorban vállal aratási munkát. Ettől a rövid ideig tartó hiánytól eltekintve, a magánszektornak fölösleges munkaereje van, amely kedvező bérezés esetén az állami szektorban felhasználható.

A munkaerőgazdálkodás, a munkaerőellátás jövő problémái

A mezőgazdaság fejlesztését szolgáló intézkedések tovább növelik a termelési kedvet. Nagyobb létszámú munkaerőnek a mezőgazdaságba való visszaáramlására azonban már nem számíthatunk, mert a könnyűipar, az építőipar és a bányászat felszívja az ipar más területéről felszabaduló munkaerőt. Ezenkívül az iparnak, elsősorban az építőiparnak ma is szüksége van olyan segédmunkásokra, akiket továbbra is részben a mezőgazdaságból kell biztosítanunk. Nem tekinthetünk el attól sem, hogy a belterjesebb gazdálkodással az egyénileg termelők fölösleges munkaereje csökken, tehát az állami szektorban kevesebb bérmunkát vállalnak, mint eddig. A magánkisiparnak szintén munkaerőigénye van, és bizonyos mértékben ez is érinti a mezőgazdaságot.

Tehát a mezőgazdaság szocialista szektorában — az eddiginél kisebb mértékben ugyan — továbbra is munkaerőhiánnyal kell számolnunk. Ezért sokat kell foglalkoznunk a tervszerű munkaerőgazdálkodással, a munkaerőforrások tervszerű elosztásával, a szükséges munkaerő biztosításával.

Munkaerőmérleg

A munkaerőgazdálkodás alapja a munkaerőmérleg, amelyet községi, járási, megyei mérlegek alapján építünk fel. A jó munkaerőmérleg nem valószínűség-számításokon alapszik, hanem a való tényeket tartalmazza. A munkaerőmérleg kidolgozásakor a szükségleti oldal adatainak megállapítása nem ütközik nehézségbe, mert a munkanormák, a munkanapszükségleti kulcsszámok révén, termelési áganként, munkacsoportonként, sőt munkakörönként pontosan megállapíthatjuk a szükségletet. Nem tudjuk azonban pontosan megállapítani a mérleg fedezeti oldalát, mert a mérlegkészítés idejében csak az akkor ténylegesen dolgozók számát ismerjük, s nem tudjuk, hogy ezenkívül hol, mennyi és milyen munkaerő van. Ez a nehézség a következőképpen hat a tervezésre:

Minden tervkötelezett vállalat gépkapacitása teljes kihasználására tervezi a termelést. Az egyes feladatok megállapításakor nem vizsgálják meg, hogy a szükséglethez képest mekkora a munkaerőállomány, mert ilyen adatok nincsenek;

A vállalatok mindent elkövetnek a tervfeladat végrehajtásához szükséges létszám megszerzéséért. A munkaerő megszerzésében az erősebb, a jobb feltételeket biztosító vállalat előnyben van, s elszívja a munkaerőt a gyengébbtől. A tervek nem-teljesítésének éppen ezért sok esetben a munkaerőhiány az oka;

Országosan nem ismerjük a munkaerőállomány számszerű és minőségi alakulását, de még kevésbé ismerjük a területi adatokat. Így sok-

szor nem tudjuk közelebb hozni a munkaerőforrásokhoz a termelő helyeket, s ezzel tervszerűtlen utaztatásokat, fölösleges költségeket okozunk;

Nem tudjuk, hogy a munkaerőhullámzás, az egyik termelési ágból a másikba történő munkaerő-átáramlás időnként és területileg hol milyen mértékű.

A népgazdasági tervezéskor tehát nem hiányozhat a tényleges adatokra épített munkaerőmérleg. Csakis a jó munkaerőmérleg adhat feleletet arra, hogy: az előírt tervfeladatokhoz lesz-e elegendő munkaerő; milyen intézkedéseket kell tenni munkaerőhiány esetén a munkák idejében történő elvégzése végett (gépesítés, átcsoportosítás stb.); milyen mértékű és ütemű fejlesztés lehetséges, vagy milyen mérvű csökkentés szükséges az egyes termelési ágakban a munkaerőállomány alapján; milyen sorrendet és ütemezést kell felállítani az egyes munkák között a munkaerőhelyzetnek megfelelően, kihasználva az egyes termelési ágak idényszerűségét; milyen szakmai képzésre, milyen iskolai fejlesztésre van szükség.

A munkaerőmérleget népgazdasági áganként és iparáganként kell elkészíteni, s a rendelkezésre álló munkaerőt a szükségletek arányában kell elosztani.

Szakemberek és szakmunkások biztosítása

A mezőgazdaságban — az állami gazdaságokban, a gépállomásokon, mezőgazdasági termelőszövetkezetekben és a megyei tanácsok mezőgazdasági igazgatóságain — a szakmai színvonal gyors emelkedését kell elérni. Ezen a területen két fontos feladat vár megoldásra:

Minél több nagy képzettségű és nagyüzemi gyakorlattal bíró szakember kerüljön közvetlenül a termelésbe; az utánpótlás biztosítása végett az egyetemeken és az egyetem elvégzése után az eddiginél eredményesebbé kell tenni a gyakorlati képzést.

A megfelelő beosztás, a lakás, a megfelelő kereset és a megbecsülés hiánya sok szakembert a mezőgazdaság elhagyására késztetett. Ezen most már változtatni kell. Ezenkívül lehetővé kell tenni, hogy a más népgazdasági ágakban nem a szaktudásuknak megfelelő munkakörben dolgozó mezőgazdasági szakemberek visszakerüljenek a mezőgazdaságba.

Az utánpótlást biztosító ifjú szakemberek nevelésében nagyobb gondot kell fordítani a gyakorlati oktatásra. Az egyetemi hallgatók üzemi gyakorlatai ne pusztán munkaerőbázist jelentsenek a tangazdaságoknak. A hallgatók ne csak a fizikai munkát tanulják meg a gazdaságban, hanem ismerjék meg a helyes üzemszervezést, a jó munkaszervezést, az üzem vezetését, a szocialista nagyüzem szerkezetét is. Az egyetem elvégzése után pedig mint gyakornokok tapasztalt szakemberek mellett sajátítsák el a nagyüzemi termelés szervezését, irányítását.

A munka termelékenységének emelése céljából a fizikai dolgozókat (elsősorban az állattenyésztésben dolgozókat) elméleti képzésben kell részesíteni. Ezért fejleszteni kell az üzemi oktatást, a szakmunkásképző iskolákat, és különféle mezőgazdasági szaktanfolyamokra kell küldeni a jól dolgozó termelőszövetkezeti tagokat és egyénileg termelő parasztokat.

Az elméleti és a gyakorlati tudás fokozza a munka termelékenységét, ezért a munkaerőszükségletet csökkenti.

A munkaerőgazdálkodás helyes megszervezése az állami szervek feladata. A munkaerőbiztosítás bonyolult és nehéz feladatának végrehajtását azonban egész dolgozó népünk lelkes, szorgalmas munkája elősegíti. A munkához való viszony megváltozása, a fegyelem megszilárdítása már most is enyhítheti és csökkentheti nehézségeinket, s közös erőfeszítéssel, dolgozóink becsületes, odaadó munkájával előbb-utóbb teljes sikerrel megvalósíthatjuk kitűzött céljainkat.

Balla Sándor

1944—1954

Adatok hazánk tízéves gazdasági fejlődéséről

(III. A stabilizáció, az újjáépítés megindulása)

Hazánk gazdasági újjáépítésének, még inkább pedig a tervgazdálkodás megkezdésének egyik elengedhetetlen gazdasági feltétele volt az *infláció megszüntetése*, a szilárd pénz megteremtése. Az 1945—1946-ban tombolt hatalmas infláció még a Horthy-rendszer fegyverkezési programjának finanszírozásával kezdődött, a háború alatt egyre fokozódott, s a felszabadulás után a háborús pusztítások, az áruhiány, az állami költségvetés bevételi forrásainak csökkenése folytán fékevesztetté vált. Erről tanúskodnak a bankjegyforgalom alábbi számadatai (millió pengőben):

1938. (az év végén)	863	
1941. (az év végén)	1 984	
1942. (az év végén)	2 958	
1943. (az év végén)	4 392	
1944. (az év végén)	20 900	felett
1945. (augusztus)	24 000	felett
1945. (december)	765 000	felett
1946. (március)	34 000 000	felett
1946. (július)	47	quadrillio

Egészen más képet mutat a bankjegyforgalom alakulása a *stabilizáció* után. A számok értékelésekor mérlegelnünk kell, hogy a stabilizációt közvetlenül követő hónapokban a kormány a tőkések eszközeinek mobilizálása végett deflációs pénzügyi politikát folytatott (az adatok az egyes hónapok végére vonatkoznak millió forintban): 1946 szeptember 607, 1946. december 968, 1947. március 1 173, 1947. június 1 468.

A bankjegyforgalom ilyen mértékű emelkedése megfelelt a termelés és a forgalom általános felpezsdülésének a stabilizáció után. A stabilizáció sikerét beszédesen tanúsítják az első forint-költségvetés (1946. augusztus—1947. július) adatai (millió forintban):

Közigazgatási bevételek	3 823,7	Közigazgatási kiadások	3 664,2
Üzemek bevételei	1 656,0	Üzemek kiadásai	1 763,7
	5 479,7		5 427,9

A költségvetés tehát 51,8 millió Ft bevételi többlettel zárult. A stabilizáció legfontosabb feltételét az teremtette meg, hogy a dolgozók páratlan erőfeszítései és áldozatvállalása révén megvalósult termelésnövekedés *jelentős árukészleteket* biztosított. A stabilizáció viszont további lendületet adott a termelés növekedésének, amely kisebb-nagyobb mértékben a népgazdaság valamennyi területére kiterjedt.

Az újjáépítés során nagy jelentőségű volt a *közlekedés*, elsősorban a vasút *helyreállítása*. Ezért adta ki a párt már 1945-ben az „Arccal a vasút felé" jelszót. A megrongált gördülőanyag kijavításában, a pályák helyreállításában végzett önfeláldozó munka eredményeképp a vasút teljesítménye a helyreállítási időszakban a következő mértékben növekedett:

A vasút teljesítményének alakulása
(1937/38 = 100)

	1945 július-december havi átlag	1946 december	1947 március	1947 július
Szállított áru	23,6	58,9	72,9	82,8
Árutonna kilométer	26,0	72,3	87,0	108,7
Megrakott teherkocsi	23,2	51,3	66,5	83,3
Szállított utas	81,5	115,5	98,1	145,9
Utaskilométer	159,4	135,5	128,4	196,4

A közlekedési károk kijavítása elsőrendű feltétele volt az *ipari termelés helyreállításának*. Az ipar legfontosabb alapanyagai termelésének fokozásában elért eredményeket szemlélteti a következő táblázat:

A bányászat és a kohászat napi átlagos termelésének alakulása
(1937/38 = 100)

Időszak	Szén	Nyersvas	Acél
1944. január—június	134,6	116,5	100,2
1945. június—december	52,7	8,7	22,8
1946. január	61,9	15,3	19,7
1946. július	58,2	51,9	48,6
1946. december	76,7	58,0	49,7
1947. február	92,8	74,8	75,9
1947. július	83,8	90,9	86,6

A **gyáripar** egyes ágazatai az 1946—47. gazdasági évben a következő termelési színvonalat érték el (1938 = 100):

Villamosenergiatermelés	107,8	Papíripar	53,6
Vegyipar	81,5	Élelmiszeripar	45,0
Vas-, fémipar és gépgyártás	76,7	Faipar	44,1
Sokszorosítóipar	59,6	Bőripar	39,2
Építőanyag- és üvegipar	59,6	Ruházati ipar	29,5
Textilipar	55,3	Gyáripar összesen	59,5

A kommunista pártnak a gazdasági vezetésre gyakorolt befolyása révén már ebben az időszakban sikerült elérnie, hogy az iparágak közt bizonyos mértékű eltolódás történjék a nehézipar javára. Ez tükröződik a túloldali táblázat számadataiban:

A gyáripar szerkezete
(Százalékos megoszlásban)

Ágazat	1938	1946/47
Élelmiszeripar	27,3	20,7
Textilipar	21,2	19,7
Vas-, fémipar és gépgyártás	20,6	26,6
Vegyipar	9,7	13,3
Ruházati ipar	4,7	2,3
Villamosenergiatermelés	3,6	6,6
Építőanyag- és üvegipar	3,6	3,6
Bőripar	3,6	2,3
Faipar	2,6	1,9
Papíripar	1,6	1,5
Sokszorosítóipar	1,5	1,5
Gyáripar összesen	100,0	100,0

A bányászat, a kohászat és a gyáripar együttes termelési értéke 1946—47-ben az 1938. évi színvonal 62,1 százalékát érte el (1947. januári árakon számítva).

A termelés növekedésével párhuzamosan kialakult és erősödött az iparban az *állami szektor*, amelynek tulajdonosa fokozatosan átalakult a tőkések államából a dolgozó nép államává. Az állami ipari szektort ebben az időszakban a MÁSZ (Magyar Állami Szénbányák) és a NIK (Nehézipari Központ) képviselte; ez utóbbi egyébként ekkor még csak állami kezelésben volt, s csak később lett állami tulajdon. E szervezetek népgazdasági súlyáról munkáslétszámuk alapján is képet kaphatunk:

	1947 júliusában
A bányászat, a kohászat és a gyáripar egész munkáslétszáma	331 752
A MÁSZ munkáslétszáma	51 876
A NIK munkáslétszáma	69 785
A MÁSZ és a NIK százalékos részesedése az egész munkáslétszámban	36,7

A *mezőgazdaság újjáépítése* az iparénál is súlyosabb háborús kárai és termelésének jellege folytán vontatottabban haladt, mint az iparé. Erről tanúskodnak a terméseredmények, a termésátlagok, valamint az állatállomány alakulásának adatai:

A fontosabb növények termésmennyiségének alakulása
(1000 q-ban)

Termény	1934—1938 átlaga	1946	1947
Búza	22 196	11 268	12 600
Rozs	6 967	4 242	5 625
Árpa	6 079	4 412	3 986
Kukorica	23 061	13 635	17 807
Burgonya	21 325	11 432	14 585
Cukorrépa	9 595	5 159	11 589
Dohány	205	129	177
Rostosnövények	810	400	500
Lucerna	8 910	5 526	5 533
Egyéb szálastakarmány	29 246	21 209	15 204
Gyümölcs (szőlő nélkül)	2 013	—	1 692
Bor (1000 hl)	3 544	3 846	2 515

A termésátlagok alakulása
(q/kat. hold)

Termény	1934—1938 átlaga	1947
Búza	8,1	5,5
Rozs	6,4	5,1
Árpa	8,4	6,0
Kukorica	11,5	8,2
Burgonya	42,2	31,5
Cukorrépa	119,1	72,2
Dohány	7,9	5,6
Lucerna	24,4	14,7

Az állatállomány alakulása

Állatfajta	1942	1947	1947. évi mutató (1942 = 100)
Szarvasmarha	2,364 782	1,475 176	62,4
Ló	900 424	490 123	54,4
Sertés	4,669 922	1,894 034	40,6
Juh	1,708 464	507 971	29,7

A mezőgazdaság termelése az 1946—47. gazdasági évben a háború előtti színvonalnak mintegy 57 százalékát érte el.

Ipari termelésünk növekedésének szükséges feltétele volt *külkereskedelmi forgalmunk* olyan mértékű helyreállítása, amely fedezte leglényegesebb nyersanyagbehozatali szükségleteinket. A külkereskedelem alakulását a következő adatok szemléltetik (1938. évi pénzértékben, ezer pengőben):

Időszak	Behozatal	Kivitel	Egyenleg
1938. havi átlag	34 217	43 532	+9 315
1946. január	848	1 134	+ 286
1946. június	4 357	4 878	+ 521
1946. december	15 278	13 569	—1 709
1946. havi átlag	5 446	6 389	+ 943
1947. április	14 692	14 058	— 634
1947. június	18 263	11 841	—6 422

A külkereskedelem alakulásának eredményeképpen 1946—47-ben behozatalunk elérte az 1938. évi színvonal 29,1 százalékát, kivitelünk 19,4 százalékát, az egész forgalom pedig 23,3 százalékát. Megváltozott külkereskedelmünkben az egyes külföldi országok részaránya. Ezt leginkább a Szovjetunióval folytatott kereskedelmünk megnövekedése jellemezte: a háború előtt a Szovjetunióval jóformán nem volt külkereskedelmi kapcsolatunk, 1947 augusztusában ellenben a Szovjetunió részesedése már mind behozatalunkban, mind kivitelünkben elérte a 10 százalékot.

Az újjáépítés első esztendeiben elért népgazdasági fejlődést és a már akkor megmutatkozott szerkezeti változások irányát legátfogóbban az 1938. évi és az 1946—47. évi *nemzeti jövedelemre* vonatkozó számadatok szemléltetik.

A nemzeti jövedelem termelésének arányai*
(1947 januári árakon, millió Ft-ban)

Ágazat	1938		1946/47	
	Érték	Százalék	Érték	Százalék
Mezőgazdaság	6 820	31,5	3 964	29,1
Bányászat és kohászat	574	2,7	628	4,6
Gyáripar és energiatermelés	6 516	30,2	3 760	27,6
Kézműipar	3 229	14,9	2 062	15,1
Kereskedelem	2 210	10,2	1 408	10,3
Szállítás	728	3,4	463	3,4
Árnövelő adók	1 546	7,1	1 350	9,9
Összesen	21,623	100,0	13,635	100,0

A belföldi fogyasztásra szolgáló javak mennyiségének alakulása
(A nemzeti jövedelem felhasználása)

	1938	1946/47
	millió forint	
Nemzeti jövedelem*	21 623	13 635
Külkereskedelmi mérleg	− 1 103	+ 118
Nemzeti jövedelem ± külkereskedelmi mérleg	20 520	13 753
Közületek dologi kiadásai	2 830	916
Nemzetközi kötelezettségek	—	1 436
Beruházások	1 205	530
Az állattőke növekedése	168	182
Belföldi fogyasztásra szolgál	16 317	10 689

A Magyar Kommunista Párt az újjáépítés kezdetétől fogva harcolt azért, hogy a kizsákmányoló osztályok ne sajátíthassák ki az újjáépítés eredményeit, hogy a dolgozóknak minél több jusson önfeláldozó munkájuk eredményeiből. Ez a harc azonban a fékevesztett, sokszor a tőkések által szándékosan is fokozott infláció viszonyai közt csak csekély és ideigóráig tartó eredményeket hozhatott. A bérek vásárlóereje az infláció alatt egyre csökkent, s reálértékük havi átlaga 1946 májusában az 1939. évi bérek vásárlóerejének 30,4 százalékára, júliusában pedig már csupán 12,8 százalékára rúgott. Hatalmas javulást hozott a stabilizáció, amelynek folytán a reálbérek színvonala a háború előtti színvonalnak mintegy az 50 százalékára emelkedett. A dolgozók, s elsősorban a munkásosztály helyzetének megjavításáért vívott harc az alábbi számadatok tanúsága szerint jelentős eredményekkel járt a stabilizációt követő esztendőben.

Az egy munkaórára jutó kereset reálértéke a gyáriparban 1947. év folyamán

Időszak	1946. aug.—dec. havi átlag = 100
Január	109,7
Március	112,2
Május	119,7
Július	136,6

Az 1945—47. időszakban a gazdaság helyreállításában, az állami szektor megteremtésében és kiterjesztésében, valamint a dolgozók helyzetének megjavításában elért nagy sikerek — a politikai feltételek kialakulásával párosulva — lehetővé tették, hogy 1947. augusztus elsején megkezdhessük a *hároméves tervnek*, a jobb élet tervének, hazánk teljes gazdasági újjáépítése tervének megvalósítását.

* A lakáshasználat, a fizetett háztartási munka és a szórakoztató iparok szolgáltatásai nélkül.

David Ricardo: A politikai gazdaságtan és az adózás alapelvei című művének legújabb magyar kiadásához

(Akadémiai Kiadó, 1954. 351 oldal.)

A magyar közgazdászok örömmel értesültek róla, hogy az Akadémiai Kiadó, tudományos életünk régi adósságát törlesztve, kiadta Ricardo fő művét. Ismertetésünkben néhány problémát kívánunk felvetni Ricardo művével kapcsolatban, amelyek talán elő fogják segíteni Ricardo személyének és művének jobb megismerését.

David Ricardo (1772—1823) korában a polgárság az új termelőerők alapján, amelyek az ő kezében voltak, valóságos *gazdasági* hatalmat képviselt, de a feudális viszonyok gátolták kibontakozását és erőteljes fejlődését. A korszak legfőbb eseményei: az Angliában meginduló és később egész Európára kiterjedő ipari forradalom, a francia polgári forradalom, s a napóleoni háborúk. Ricardo korában a történelem új szakaszához ért: az új termelőerőket képviselő polgárság a francia forradalom hatására Európa-szerte megmozdult a feudalizmus ellen.

Angliában ez idő tájt a legégetőbb gazdasági problémák a pénzforgalommal és a mezőgazdasági árakkal, illetve a földjáradékkal kapcsolatban vetődtek fel. A pénzforgalom problémái azért kerültek előtérbe, mert a hosszantartó háború és a nemzetközi gazdasági kapcsolatoknak ezzel szorosan összefüggő szétzilálódása rendkívül érzékenyen érintette az európai országok pénzrendszerét. Angliában a kormány a bankóprés felhasználásával jelentékeny pénzügyi függetlenségre tett szert. A bankóprés fokozott felhasználása a bankjegyeket papírpénzzé változtatta, s minden pénzkibocsátás után ez a papírpénz is elértéktelenedett. Mindezt az árak emelkedése kísérte. A kormány, minthogy pénzügyileg függetlenítette magát, nem sietett a parlamenti reformokkal. A polgári ellenzék képviselői a nemzetgazdaság szempontjából károsnak tartották ezt és ezért a kormány ellen fordultak. Ricardo ebben a küzdelemben a polgári ellenzék radikális szárnyához csatlakozott, s érthető, hogy először a pénzforgalom teoretikusaként hallatta hangját és szerzett hírnevet, tekintélyt.

A másik közgazdasági probléma, amely Ricardo korát annyira foglalkoztatta, a magas mezőgazdasági árak és a földjáradék. Angliában, az ipari forradalom következtében, óriási értéktöbblet-mennyiségeket termeltek. A gépek alkalmazása, a női és a gyermekmunka kizsákmányolása, a munka termelékenységének megnövekedése megnövelte a relatív értéktöbbletet. A nagyméretű ipari fejlődés nagy keresletet támasztott mezőgazdasági termékek iránt, s ennek következtében emelkedtek az árak. A mezőgazdasági termékek áremelkedése a névleges munkabérek emelkedésével járt együtt, ami — egyébként azonos körülmények közt — csökkenti a pro-

fitot. *A viszály a tőkések és a földesurak közt abban a kérdésben éleződött ki, hogy az ipari forradalom következtében megnövekedett értéktöbbletet hogyan, milyen arányban osszák el a tőkések és a földbirtokosok egymás között.* Ricardo mint az ipari polgárság radikális képviselője, amellett szállt síkra, hogy a megtermelt értéktöbblet zöme a tőkéseknek jusson profit formájában, nem pedig a földtulajdonosoknak földjáradék formájában. *Ricardo pártos közgazdász volt.* Közgazdasági nézeteiből a burzsoázia számára kovácsolt fegyvert a földbirtokosok ellen.

A Ricardo-korabeli Angliában az ipari forradalom folyamán teljesen kifejlődött a kapitalizmus, de a munkásosztály és a tőkésosztály ellentétei még nem éleződtek ki teljesen, mert a munkásosztály még nem léphetett és nem is lépett fel politikai téren önálló osztályként, hanem a burzsoázia radikális szárnyát támogatta. Ez a magyarázata annak, hogy Ricardo, bár a burzsoázia érdekeit képviselte, még tudományosan igyekezett kutatni a tőkés termelés fiziológiáját, belső törvényeit. Már Ricardo életében, de különösen halála után a tőkésosztály és a munkásosztály ellentéteinek kiéleződése miatt a politikai gazdaságtanban megszűnt a tudományos irányzat, helyébe a vulgáris gazdaságtan lépett, amelynek többé nem volt célja a tőkés termelési mód belső összefüggéseinek feltárása, hanem csak az, hogy leplezze a kapitalizmus ellentmondásait, s a közgazdaságtant egyrészt a munkásosztály ellen, másrészt a tőkések házi használatára alkalmazza.

A polgári közgazdaságtan Ricardo révén mondta ki az utolsó tudományos szót.

Ricardo életpályája két különálló szakaszban bontakozott ki. Az első szakaszban a tőzsde foglalta le, a második szakaszban teljesen a tudományoknak szentelte életét. Tanulmányozta a fizikát, a vegytant, a matematikát, az ásványtant, a geológiát. Életének ebben a korszakában kapcsolatba került a tudományos és társadalmi élet legkiválóbb képviselőivel. Közgazdaságtannal akkor kezdett foglalkozni, amikor már sokoldalúan képzett gondolkodó volt.

Említettük, hogy Ricardo először mint a pénzforgalom teoretikusa vált híressé. A pénzforgalommal való foglalkozásra előkészítette nagy tőzsdei gyakorlata is. Mégsem gyakorlati emberként, hanem rögtön teoretikusan nyúlt a kérdéshez. Első közgazdasági munkája 1809 augusztusában jelent meg névtelen röpiratként. A röpirat éles ellentmondásokat váltott ki, melyekre Ricardo a *Morning Chronicle* című újság szerkesztőségéhez intézett levélben volt kénytelen válaszolni. Így Ricardo nemcsak, hogy belekerült az akkori idők legégetőbb vitáiba, hanem *aktív részt vállalt a polgári ellenzéknek a tory kormány ellen vívott harcában.* Ricardo rövidesen átdolgozta első művét és kis könyvet adott ki *Az aranyrudak magas ára mint a bankjegyek elértéktelenedésének bizonyítéka* címmel. 1816-ban megjelent másik könyve: *A gazdaságos és szilárd pénzforgalom tervezete.*

Ezek a munkák megszerezték Ricardónak a pénzforgalom teoretikusa és szakértője hírnevét. Kezdtek hallgatni szavára és gyakran meghívták a parlament különböző bizottságaiba. Ricardo megismerkedett Malthusszal, aki akkoriban neves közgazdásznak számított, vitába szállt vele és hosszas levelezésben fejtette ki Malthusszal ellentétes nézeteit.

1817-ben jelent meg Ricardo fő műve, *A politikai gazdaságtan és az adózás alapelvei.* E művel Ricardo azonnal a közgazdászok első sorába lépett.

Ricardo szemlélete és módszere

Ricardo polgári tudós volt. Éppen ezért a burzsoázia szemével tekintett az emberiség múltjára, jelenére és jövőjére. *Abszolút* tökéletesnek tartotta a tőkés termelési módot. De Ricardo nagy tudós volt, mert elfogu-

latlanul igyekezett behatolni a tőkés termelési mód belső összefüggéseibe, s feltárni mozgástörvényeit.

A klasszikus iskola módszerét, a tudományos absztrakciót ez iskola képviselői közül ő alkalmazta a legtökéletesebben. Művének érdeme, hogy a társadalmi viszonyok közül a gazdasági viszonyokat tekintette meghatározónak. Éppen ebből következik, hogy a klasszikus iskola képviselői közül ő tudta legjobban meghatározni a tőkés társadalom osztályszerkezetét. De el is túlozta az absztrakciót. A tőkés termelési mód törvényeit a termelés általános törvényeivel azonosította. A polgári termelési mód törvényeit ráerőszakolta az egész emberi történelemre. Igaz, hogy ő rajzolta meg legjobban a polgári társadalom osztályszerkezetét, de egyidejűleg neki ez az osztályszerkezet ellentmondásaival együtt *öröknek és természetesnek* számított. Minthogy Ricardo *nem történelmileg* szemlélte a jelenségeket, nem vizsgálta az áru, az érték, a pénz, a tőke *eredetét*. Nem tagadta a fejlődést, mozgásukban szemlélte a jelenségeket; elismerte a fejlődést, de *csak a termelőerőkre* nézve, a termelési viszonyok vonatkozásában nem. A termelőerők kifejlesztéséért harcolt és nyugtalanította, hogy a profitráta süllyedő tendenciája megállíthatja ezt a fejlődést. Földjáradékelméletében feltételezte, hogy a társadalom a fejlődés során egyre rosszabb földek feltörésére kényszerül, s ez a földjáradék emelkedését vonja maga után, tehát a profit csökkenéséhez vezet. Ez az elméleti alapja annak, hogy mint a haladó polgárság radikális képviselője a földesurak ellen fordult, s bizonyította, hogy a földesurak érdekei az egész társadalom érdekeivel ellentétesek.

Ricardónak az a hibája, hogy csak a termelőerők fejlődését látta, a termelési viszonyokét nem, élesen kidomborodik könyvének első fejezetében, amelyben az értéket vizsgálja, s egyidejűleg beszél az áruról, az értékről, a munkabérről, a profitról, az átlagos profitrátáról. A földjáradékot tárgyaló második fejezetben pedig rögtön azt vizsgálja, hogy a földtulajdon és a földjáradék megfelel-e az érték munkával való meghatározásának? Nem veszi észre, hogy ezek a kategóriák meghatározott termelési viszonyok kifejezői, hanem csak azt vizsgálja, hogy a társadalmi fejlődés során milyen *mennyiségi* változásokon mennek keresztül.

Ricardo nagy érdeme, hogy *felfedte a járadék, a profit, a munkabér ellentétes mozgását és benne az osztályellentétek gazdasági alapját*, de polgári szemlélete miatt ezek létét természetesnek és öröknek tartotta. Minthogy a tőkés termelési viszonyokat örök kategóriának fogta fel, nem vette észre, hogy a gazdasági fejlődéssel az azt visszatükröző *kategóriák is változnak*. Ricardo módszerének ezek az alapvető hiányosságai sok helyen ellentmondásossá teszik egyébként kiváló művét.

Ricardo művének néhány érdekes gondolata

Ricardo műve előszavában elődeitől eltérő módon jelöli meg a közgazdasági kutatás tárgyát: „Mindaz, amit a föld hoz, amit a munka, a gép és a tőke egyesített alkalmazása révén annak felszínéről nyerünk, a közösség három osztálya között oszlik meg, éspedig a föld tulajdonosa, a megműveléséhez szükséges vagyon, vagyis a tőke tulajdonosa és a munkások között, akik a földet munkájukkal megművelik.

De a társadalmi fejlődés különböző fokain az egyes osztályok részesedése a föld teljes hozamából, amely járadék, profit és munkabér címén jut el hozzájuk, lényegesen különbözik, mivel nagymértékben függ a talaj tényleges termelékenységétől, a tőke felhalmozódásától, a népesség szaporodásától, a mezőgazdaság terén elért jártasságtól, leleményességtől és az abban alkalmazott munkaeszközöktől.

A politikai gazdaságtan fő feladata, hogy feltárja azokat a törvényeket, amelyek ezt a megoszlást szabályoz-

zák. (Az én kiemelésem. — Cs. L.) Noha tudományunk sokat fejlődött Turgot, Stewart, Smith, Say, Sismondi és mások írásai révén, mégis, ezek a járadék, a profit és a munkabér természetes alakulásáról csak igen csekély mértékben adnak kielégítő magyarázatot." *(Ricardo.* A politikai gazdaságtan és az adózás alapelvei. 57. old. Akadémiai Kiadó. 1954.)

Ricardo elődei úgy vélték, hogy a közgazdaságtannak a gazdagság forrását kell kutatnia. Miután Adam Smith a gazdagság forrását a munkában találta meg, Ricardo ezt a kérdést megoldottnak tekintette. De az, hogy ő az elosztás vizsgálatát jelölte meg a politikai gazdaságtan fő feladataként, nemcsak abból eredt, hogy a gazdagság forrását már kiderítették, hanem főképp abból, hogy Ricardo *a termelési viszonyokat elosztási viszonyokként értelmezte* és észrevette, hogy az elosztás bizonyos formája elősegíti a termelőerők fejlődését, más formája nem. Éppen ezért — korábban helyesen — *olyan elosztást, vagy ami nála ugyanaz, olyan termelési viszonyokat követelt, amelyek kedveznek az ipari burzsoáziának, tehát segítik a termelőerők fejlődését.*

Ebben bizonyos fokig már benne rejlik a termelőerők és a termelési viszonyok kötelező összhangja törvényének megsejtése, ha nem is mint általános törvényé, hanem mint olyan törvényé, amely *a feudalizmussal szemben a kapitalizmus javára érvényes.* Ricardo nem ismerhette fel a termelőerők és a termelési viszonyok kötelező összhangjának törvényét mint *általános* törvényt, mert akkor a kapitalizmust történelmileg *átmeneti* fejlődési foknak kellett volna felfognia.

Ricardót mint tudóst nem befolyásolták olyan nézetek, amelyek a közfelfogás szerint elfogadottak voltak. Ricardo igyekezett saját elméleti álláspontját következetesen védelmezni, s olyan tudományos álláspontot elfoglalni, amely helyesen tükrözi az objektív valóságot. Ez az erénye művének valamennyi polemikus részében jól megfigyelhető.

A politikai gazdaságtan és az adózás alapelvei című műve 32 fejezetet tartalmaz. E 32 fejezet közül a legértékesebb az első és a második fejezet. A többi fejezet az első és a második fejezetben kifejtett elvek alkalmazását vagy védelmezését tartalmazza. Az első fejezetben lényegében az értékelmélettel, a másodikban a földjáradékelmélettel foglalkozik. Ha e két fejezetet alaposan átTanulmányozzuk, meg fogjuk érteni, hogy miért jelölte meg Lenin a klaszszikus polgári gazdaságtant — amelynek legkiválóbb képviselője David Ricardo volt — a marxizmus egyik forrásaként.

Ricardo az első fejezet elején kijelenti, hogy „A hasznosság... nem mértéke a csereértéknek, bár annak szempontjából okvetlenül lényeges. Amennyiben egy jószág semmiképpen sem hasznos, más szóval, ha semmi úton-módon nem járul hozzá szükségleteink kielégítéséhez, úgy minden csereérték híján való, bármennyire ritka, vagy akármekkora munkamennyiség szükséges az előállításához.

A javak, amennyiben hasznosak, két forrásból merítik csereértéküket. Ez a két forrás: ritka voltuk és a megszerzésükhöz szükséges munkamennyiség." (61. old.) Ez a megfogalmazás pontatlannak tűnik, de már a következő oldalon Ricardo kijelenti, hogy *ha a csereértékről vagy az értéktörvényről van szó, akkor ez mindig csak olyan javakkal kapcsolatos, amelyek emberi erőfeszítéssel és munkával korlátlanul szaporíthatók. A ritka javakat* (például értékes kép, szobor stb.), amelyek munkával nem szaporíthatók tetszés szerint, *kizárja a közgazdasági vizsgálódás köréből.*

Ricardo meglátta, hogy az értékelmélet a politikai gazdaságtan sarkköve, s éppen ezért értékelméletében különös gondossággal határolta el magát az érték tudománytalan felfogásaitól. „A politikai gazdaságtanban — írja — a legfontosabb tételek egyike, hogy valóban ez (a munka — Cs. L.) képezi minden jószág csere-

értékének az alapját, kivéve az emberi erőfeszítéssel nem szaporítható javakét. Tudományunkban ugyanis sehonnan nem származik annyi tévedés és annyi véleménykülönbség, mint az érték szóhoz fűződő homályos fogalmakból." (63. old.)

Ricardo a mű első fejezetében, Adam Smithszel és más szerzőkkel polemizálva, továbbfejlesztette a munkaértékelméletet, amelynek alapjait William Petty rakta le, s amelyet Ricardo előtt Adam Smith fejtett ki a legjobban. Ricardo a gazdasági élet felszíni jelenségeit a *termelésből* magyarázta, s a csereérték mint *megjelenési forma* mögött megtalálta a meghatározó tényezőt: az áruban rejlő munkamennyiséget. Megállapította: „... minden jószág az előállítására fordított több vagy kevesebb munka arányában válik többé vagy kevésbé értékessé." (63. old.)

Miután kifejtette, hogy a javak értékét a bennük testet öltött munka határozza meg, áttér Adam Smith bírálatára: „Smith Ádám, aki oly szabatosan határozta meg a csereérték eredeti forrását, s akinek ezért következetesen fenn kellett tartania, hogy minden jószág az előállításra fordított több vagy kevesebb munka arányában válik többé vagy kevésbé értékessé, mégis, saját maga egy másik értékmérőt állított fel és arról beszél, hogy a dolgok aszerint érnek többet vagy kevesebbet, amint többet vagy kevesebbet adnak értük cserébe ebből az értékmérőből... Mintha a kettő ugyanazt fejezné ki... Ha ez valóban így lenne, ha a munkás díjazása mindig arányban állna azzal, amit előállít, úgy a jószágba fektetett munka mennyisége és a munkamennyiség, amely a jószágon vásárolható, egyenlő lenne... A kettő azonban nem egyenlő." (63. old.)

Ricardo tehát bírálta Smitht, mert azonosítja azt a munkát, amelyet a jószág termelésére fordítottak azzal a munkával, amelyet a jószágért cserébe kapni lehet. Igaz, hogy nem oldotta meg a munkaerőáru értéke és a munkával alkotott érték különbségének (az értéktöbblet keletkezésének) problémáját, de meglátta, hogy a munka több értéket alkot, mint amennyit a munkás a munkáért (valójában a munkaerőért) kap.

Ricardo bírálta Smitht értékelméletének azért a változatáért is, amely szerint az áru értéke jövedelmekből tevődik össze. (Smith azért kényszerült erre az értékelméletre, mert nem tudta összeegyeztetni az értéket a termelési árral.) Ricardo rámutatott, hogy a különféle jövedelmek csak a megtermelt értékek elosztását jelentik, de *akárhogyan osztják fel a megtermelt értéket különböző részekre, ez nem befolyásolja magának az értéknek a nagyságát.* A következőképpen érvelt: „A bérek fejében kifizetett rész elsőrendűen fontos a profit szempontjából, mert első pillanatra világos, hogy a profit pontosan olyan arányban lesz magas vagy alacsony, amint a bérek alacsonyak vagy magasak, de semmiképpen sem befolyásolja a hal és a vad (példaként a hal és a vad értékviszonyát vizsgálja — Cs. L.) viszonylagos értékét... tehát bárhogy változzék is a munkabér és a profit, bármilyen legyen a tőkefelhalmozódás hatása, a természetes cserearány egy szarvas lesz két lazac ellenében mindaddig, amíg egy napi munkával mind a ketten (a halász és a vadász — Cs. L.) változatlanul ugyanazt a mennyiségű halat, illetve vadat termelik." (72. old.)

Ricardo nemcsak Smithszel, hanem Say értékelméletével is vitába szállt. Say nézete szerint nemcsak a munka, hanem a természeti tényezők és a gépek is értéket alkotnak. Ricardo, Sayjel vitázva rámutatott, hogy ezek a tényezők *csak a használati értékek tömegének növeléséhez járulnak hozzá, de nem növelik az értéket.* Ezzel Ricardo igen nagy segítséget adott a használati érték és az érték különbségének feltárásához. Bár Ricardo elválasztotta az értékalkotást a használati érték termelésétől, a munka kettős jellegének felismeréséig nem tudott eljutni. Ri-

cardo nem ismerte fel az árutermelő munka kettős jellegét, mégis azzal, hogy az értékben megjelenő munkát elvont általános emberi munka bizonyos mennyiségére vezette vissza, megkönnyítette Marx számára a munka kettős jellegének felfedezését. Ricardo felfogásából következett, hogy a munka *csak mint különbség nélküli, elvont emberi munka alkotja az értéket.*

Az értékelmélettel kapcsolatban Ricardo legfőbb érdeme, hogy *az áru értékének a benne lévő munkával való meghatározásából kiindulva, egységes alapra igyekezett felépíteni a közgazdaságtant.* Egész művében ebből az egységes alapból kiindulva igyekezett megmagyarázni a tőkés termelés belső összefüggéseit, törvényeit. A következetes munkaértékelmélet, a használati érték és az érték megkülönböztetése, az árutermelő munka kettős jellegének megközelítése, a hasznosság és a ritkaság, valamint a természeti tényezők szerepének tisztázása az értékalkotásban — ezek a kiemelkedő eredmények teszik Ricardót a munkaértékelmélet kialakításában Marx elődjévé.

Ricardo a profit-, az elosztás-, a munkabér- és a tőkeelméletben is továbbfejlesztette a politikai gazdaságtant. Ezekkel a kérdésekkel bővebben foglalkozik a műhöz írott bevezető tanulmány, ezért itt nem térünk ki rájuk. Ehelyett Ricardo földjáradékelméletéből emelünk ki néhány részt. Különösen a különbözeti földjáradékról szóló fejtegetések érdekesek. A földjáradék eredetének vizsgálatakor abból indul ki, hogy „Ha minden föld azonos tulajdonságokkal rendelkezne, ha mennyiségileg korlátlan és minőségileg egyforma lenne, használatáért nem lehetne semmit sem követelni, hacsak nincs különösen előnyös fekvése." (91. old.) A különbözeti földjáradék okának: a föld, mint a gazdálkodás tárgya monopóliumának feltárását jelentik a következő szavai is: „Ha a levegő, a víz, a gőz ereje és a légnyomás különböző minőségben fordulnának elő, ha azokat ki lehetne sajátítani és ha mindegyik minőség csak korlátolt mennyiségben állna rendelkezésre, akkor éppúgy mint a föld, ezek is hoznának járadékot, aszerint, amint fokozatosan sor kerülne a mind roszszabb és rosszabb minőségek felhasználására" (95. old.). Tehát *Ricardo szerint a földjáradék oka az, hogy a földek különböző minőségűek és mennyiségük nem korlátlan.*

Ricardo földjáradékelmélete feltételezi, hogy a társadalmi fejlődés során az emberek egyre rosszabb és rosszabb földek művelésére térnek át. Úgy véli, hogy ha a legjobb földek korlátlan mennyiségben állnának rendelkezésre, vagy „... ha a végtelenségig lehetne tőkét befektetni a régi földön a hozam csökkenése nélkül" (93. old.), akkor nem keletkezne földjáradék. Minthogy azonban a társadalomnak a rosszabb földek megművelésére is szüksége van, s *ezeken nagyobb munkamennyiség kell ugyanazon termékmennyiség termeléséhez,* s mivel a legrosszabb földön termeltető bérlőnek is meg kell kapnia az átlagprofitot, éppen ezért *a legrosszabb földön végzett munka határozza meg a mezőgazdasági termékek értékét.* A legrosszabbnál jobb földön termeltető bérlők pedig az átlagprofiton felül profittöbblethez is jutnak. Ez azonban nem maradhat meg a bérlők kezén, mert a bérlők közötti verseny következtében a bérleti szerződések megkötésekor a bérlők a profittöbbletet kénytelenek a földesuraknak átadni és beérni az átlagprofittal. Így fest Ricardónál a földjáradék keletkezésének folyamata.

Ricardo földjáradékelméletének legfőbb tudományos érdeme mellett, amely abban áll, *hogy a földjáradékot az értéktörvény alapján igyekezett megmagyarázni, nagy hibája, hogy szerinte a földjáradék a föld csökkenő hozadékával függ össze.* Ricardo azért volt kénytelen bekapcsolni a földjáradékelméletbe a csökkenő hozadék törvényét, mert abból a helytelen elképzelésből indult ki, hogy az emberek először a legjobb földeket művelték meg. Ricardo járadék-

elmélete minden fogyatékossága ellenére is, előrevitte a közgazdaságtudományt, mert az értéktörvény alapján mutatta meg, hogyan keletkezik a különbözeti földjáradék. Földjáradékelmélete azonban teljesen csődöt mondott az abszolút járadékkal kapcsolatban, mert tagadta annak létét. Ennek oka, hogy az értéket azonosította a termelési árral, s ezért *nem tudta összeegyeztetni az abszolút földjáradék tényét a munkaértékelmélettel.*

Ricardo nem kutatta az értéktöbblet eredetét általában. De különös figyelemmel vizsgálta a földjáradék eredetét, és ezzel magára vonta a földesurak haragját. Művében kimutatta, hogy a földesurak érdeke szemben áll az egész társadalom érdekével, s hogy a társadalmi fejlődés előnyeit a földesurak sajátítják ki: „... a földesurak érdeke mindig szemben áll a fogyasztók és a gyárosok érdekeivel. A gabona ára csak azért lehet tartósan magas, mert termeléséhez több munka szükséges, mert termelési költségei emelkedtek. Ugyanez az ok közvetlenül emeli a földjáradékot. A földesúrnak tehát az az érdeke, hogy a gabonatermeléssel kapcsolatos költségek emelkedjenek. De nem ez az érdeke a fogyasztónak. Az ő számára az a kívánatos, hogy a gabona a pénzhez és az iparcikkekhez viszonyítva olcsó legyen, mert a gabonát mindig pénzért vagy iparcikkért vásárolják. A gyárosnak sem érdeke, hogy a gabona ára mindig magas legyen, mert a magas gabonaár magas munkabért eredményez, de nem emeli iparcikkei árát. Ezért több iparcikket vagy, ami ugyanazt jelenti, több iparcikk értékét kell cserébe adnia nemcsak a maga-fogyasztotta gabonáért, hanem több iparcikket, vagy többnek az értékét kell adnia munkásainak is bérük fejében, és mindezért nem kap kárpótlást. A földesurak kivételével minden osztály károsodik tehát a gabona árának az emelkedése következtében. A földesúr és a közönség közötti ügylet nem olyan, mint a kereskedelmi üzlet, amelynél az eladóról és a vevőről egyaránt azt mondhatjuk, hogy jól járt, hanem itt a veszteség teljesen az egyik oldalon, a nyereség pedig teljesen a másikon van." (282. old.)

Rendkívül érdekes az a mód, ahogyan Ricardo elméleti fegyvert kovácsol a külkereskedelemről szóló tanításban Anglia ipari polgársága számára, amely akkor a világpiacon az ipari termelés szempontjából vezető helyet foglalt el. Az angol burzsoázia számára előnyös külkereskedelmet úgy tünteti fel, mint amely az egész társadalom, sőt a világ minden burzsoáziájának érdeke. Jól mutatják ezt következő sorai: „A profitráta tehát nem a piac kiterjesztése következtében emelkedik, bár ennek szintén lehet hatása a javak tömegének a növekedésére, aminek folytán azután lehetővé válik, hogy növeljük a munka fenntartására szolgáló alapokat és a munka foglalkoztatásához szükséges anyagokat. Az egész emberiség java szempontjából van olyan fontos az, hogy a jólét a jobb munkamegosztás révén, tehát azáltal emelkedjék, hogy minden ország olyan javakat állít elő, amelyek termelésére földrajzi fekvésénél, éghajlatánál, természeti és egyéb előnyeinél fogva a legalkalmasabb és ezeket más országok árui ellenében cserélje, mint az, hogy a jólét emelkedése a profitráta emelkedéséből fakadjon." (136—137. old.)

A továbbiakban még világosabban kifejti a nemzetközi munkamegosztásnak szerinte az egész világ számára előnyös „alapelvét": „Korlátlan szabadkereskedelmi rendszerben minden egyes ország természetesen azokba a vállalkozási ágakba fekteti be a tőkéjét és a munkáját, amelyek az ő szempontjából a legelőnyösebbek. Az önérdek követése az egyes országok részéről csodálatra méltó módon kapcsolódik össze az egész világ egyetemes érdekével. Fokozza a mozgalmat, jutalmazza a kezdeményezést, a legcélravezetőbben él a természet adta erőforrásokkal, s ezáltal a leghatásosabban és a leggazdaságosabban osztja meg a munkát; növeli tehát a termelést, ezzel általános jólétet áraszt és a közös érdekek és kapcsolatok köte-

lékével fűzi egybe a nemzetek egyetemes társadalmát az egész művelt világon. Ez az az elv, amely meghatározza, hogy a bort Franciaország és Portugália termelje, a gabonát az Egyesült Államokban és Lengyelországban termesszék, vas- és acélárut és egyéb iparcikkeket pedig Angliában gyártsanak." (138. old.)

Mint látható, Ricardo az angol ipari burzsoázia képviselőjeként olyan külkereskedelmet követel, amelynek keretében a világ többi országai mezőgazdasági cikkeket, Anglia pedig ipari termékeket gyárt.

Ricardo mint a termelőerők fejlesztésének harcosa e művében sokat foglalkozik a felhalmozás kérdéseivel. Ezzel kapcsolatban észreveszi, hogy a tőkés termelés hajtóereje a minél nagyobb profitráta elérése; de nem érdekli az értéktöbblet eredete általában, hanem elsősorban a profitráta és az a profit-mennyiség, amely a tőkéseknek jut.

Ricardo végső soron természetesnek és tökéletesnek tartotta a kapitalizmust, ezért tagadta az általános túltermelési válságok lehetőségét, s csak azt ismerte el, hogy egyes termékekből többet termelhetnek, mert másokból keveset termeltek.

Azt hitte, hogy a tőkés termelés célja a fogyasztás. Éppen ezért a termelés növelését az egész társadalom érdekének tekintette. Észrevette, hogy a kapitalizmusnak vannak bizonyos ellentmondásai, de vagy természeti okokra vezette vissza, vagy átmeneti zavaroknak tekintette ezeket. Letagadni azonban egyáltalán nem akarta őket. Mint az akkor még feltörekvő és haladó burzsoázia képviselője *történelmietlen optimizmussal* szemlélte a tőkés viszonyokat.

A felhalmozással kapcsolatban vizsgálta azt is, hogy milyen hatása lehet a tőkés felhalmozásnak a munkásosztályra. Először úgy látta, hogy „a tőke szaporodásával arányosan nő a munka iránti kereslet; az elvégzendő munka arányában alakul ugyanis a kereslet a munka iránt." (111. old.)

Ebből arra következtetett, hogy ha a munka iránti kereslet a felhalmozás mértékében nő, akkor a felhalmozás eredményeként nemcsak a tőkések jóléte nő, hanem a munkásosztály is gyarapszik. Ezzel kapcsolatban a következőképpen érvelt: „Annak ellenére, hogy a munkabér igyekszik a maga természetes szintjéhez igazodni, fejlődő társadalomban a piaci ár hosszú ideig ennél magasabb is lehet, mert a gyarapodó tőke okozta új keresletet munka iránt esetleg még ki sem elégítették, amikor további tőkeszaporodás máris újabb ugyanilyen hatást válthat ki." (110. old.)

Az ipari forradalom következtében azonban sok munkás vált feleslegessé. Ricardónak is észre kellett ezt vennie. Egyes közgazdák úgy vélték, hogy a gépek által kiszorított munkásokat felszívja majd a gépipar. Ricardónak ezzel kapcsolatos állásfoglalása bizonyítja ragaszkodását a tudományos igazsághoz: rámutatott, hogy korábban helytelenül ítélte meg a gépek hatását a munkásosztályra. A következőket írja: „Amióta csak a politikai gazdaságtan kérdéseivel foglalkozom, mindig az volt a felfogásom, hogy a gép, amíg úgy alkalmazzuk a termelés bármely területén, hogy vele munkát takarítunk meg, általános jótétemény az emberiség szempontjából, és hogy beállítását csak annyi zavaró körülmény kíséri, amennyi legtöbbször akkor is bekövetkezik, amikor a tőke és a munka az egyik termelési területről a másikra megy át... Ezek voltak a nézeteim és ami a földesurat és a tőkést illeti, ezeket ma is változatlanul fenntartom. Meg vagyok azonban győződve arról, hogy az emberi munkának géppel való helyettesítése gyakran módfelett árt a munkásosztály érdekeinek. (319—320. old.) Hasonló értelemben nyilatkozik, amikor korábbi megállapításaival ellentétben arról ír, hogy „Ami a munka árát emeli, nem emeli a gépek értékét is, ezért minél inkább gyarapodik a tőke, annál nagyobb részét fektetik gépekbe. A munka iránti ke-

reslet állandóan nő a tőke gyarapodásával, de nem a gyarapodás arányában, hanem szükségszerűen csökkenő arányban." (325. old.)

Nagyszerű bizonyítékai ezek annak, hogy Ricardo, amikor úgy látta, hogy tudományos tételei nem felelnek meg a valóságnak, nem félt újakkal helyettesíteni őket.

A mű tanulmányozásának hasznosságáról

Ricardo művének tanulmányozása a ma élő marxista közgazdászok számára látszólag feleslegesnek tűnik. Hiszen Marx *Tőké*jének megjelenése után Ricardo tételeinek zömét tudományosan túlhaladottaknak lehet tekinteni. De valójában Ricardo tanulmányozása sokat nyújthat számunkra, mert az angol klasszikus közgazdaságtan a marxizmus forrása, s ez iskola elveinek legteljesebb kifejtése Ricardo művében található meg. Ricardo tanulmányozása nemcsak elősegíti a marxista politikai gazdaságtan eredetének megértését, hanem lehetővé teszi Marx *Tőké*jének és a politikai gazdaságtannak alaposabb megértését is. Marx továbbfejlesztette a Ricardo által kifejtett munkaértékelméletet. A marxista közgazdaságtan ezáltal egyenes *folytatása* annak a legjobbnak, amelyet a XIX. században az angol klasszikus polgári közgazdaságtan alkotott.

Ugyanakkor azonban *gyökeres különbség* van Marx és Ricardo között. E különbség lényege: először, hogy Marx, Ricardóval ellentétben, aki a burzsoázia érdekeit képviselte, a munkásosztály álláspontján állt. Ennélfogva a tőkés termelési módot, Ricardóval ellentétben, *történelmileg átmeneti fejlődési foknak* fogta fel. Másodszor, minthogy Marx a dialektikus materializmus segítségével *történelmileg* elemezte az árutermelés fejlődését, feltárta az árutermelés alapvető ellentmondását: a társadalmi munka és a magánmunka ellentmondását, majd ebből kiindulva, felfedezte *az árutermelő munka kettős jellegét*, amely nélkül nem lehetett a munkaértékelméletet következetesen a politikai gazdaságtan szilárd alapjává tenni, s ezt az egész tudományt összehangolni vele. Éppen ezért az árutermelő munka kettős jellegének és a munka két oldala közti ellentmondásnak feltárása a politikai gazdaságtan helyes megértésének „ugrópontja" volt (Marx). Harmadszor, minthogy Marx a proletariátus osztályálláspontján állt, amelynek érdekei egybeestek az egész társadalmi fejlődés érdekeivel, olyan politikai gazdaságtant alkotott, amely *minden részletében helyesen tükrözi és tárja fel az objektív valóságot*, olyan politikai gazdaságtant, amely egységes egészet alkot, s amelynek tételei egymással tökéletes összhangban vannak. *A marxista közgazdaságtan*, bár forrása az angol klasszikus polgári gazdaságtan volt, *gyökeres különbséget, minőségi ugrást jelent a közgazdaságtan fejlődésében.*

David Ricardo műve *A politikai gazdaságtan és az adózás alapelvei* erényeivel és hibáival együtt nagy értéket képvisel a munkásosztály, a marxista politikai gazdaságtan számára. David Ricardo műve egyik fontos mérföldköve a politikai gazdaságtan útjának.

Ricardo művének kiadása, amelyet reméljük hamarosan a többi klasszikus mű kiadása is követ, elősegíti a közgazdaságtan történetének tanulmányozását. Ez nem csak azért hasznos, mert segítségével jobban megérthető a marxista politikai gazdaságtan keletkezése és fejlődése, hanem azért is, mert a közgazdasági eszmék történetének tanulmányozása elősegítheti egyes gondolatoknak a mi gyakorlatunkban való eredményes felhasználását.

Ricardo fő művének kiadásával kapcsolatban a fordítást átdolgozó Bilek Rudolf, valamint Mátyás Antal, a mű lektora és a tartalmas bevezető tanulmány szerzője igen alapos munkát végeztek.

Csapó László

A Voproszi Ekonomiki 1954. évi 11. és 12. számából

A lap 11. számában *L. Rojtburd A munkatermelékenység fokozásának útjai a Szovjetunió vaskohászatában* címmel írt cikket. A szerző a munkatermelékenység fokozásának következő útjairól ír részletesen: 1. A technika és a technológia szüntelen fejlesztése, a kohászati termelőfolyamatok intenzitásának fokozása és automatizálása, a tudományos vívmányok széleskörű alkalmazása és a vállalati kapacitások kihasználásának fokozása; 2. a munkák gépesítésének befejezése, a komplex gépesítés; 3. a kohászok szakmai ismereteinek gyarapítása; 4. a munkaszervezés megjavítása, a műszaki és a munkanormázás tökéletesítése; 5. a tömeges szocialista munkaverseny kibontakoztatása.

J. Lovkov A gép- és traktorállomás — a kolhoztermelés ipari alapja című cikke első részében azt az új intézkedést ismerteti és elemzi, amely szerint a kolhozokban dolgozó állandó traktorosokat, gépészeket stb. a gépállomások alkalmazottainak kell minősíteni. Ez az intézkedés újabb fejlődési fokot jelent: nagyon sok kolhoztag munkás lesz, s most már a gépállomás alkalmazottjaként végez társadalmilag rendkívül hasznos munkát. Ezzel kapcsolatban sok fontos új közgazdasági probléma vetődik fel: a helyes bérezés, a munkaerő egyenletes foglalkoztatása stb.

A szerző a továbbiakban részletes adatokat közöl a gépállomások munkájáról, s példákkal illusztrálja: milyen szerződéseket kell kötniük a gépállomásoknak a kolhozokkal, hogy eredményesen szolgálhassák a szovjet mezőgazdaság fejlesztését.

A. Jevrejszkov A valutaárfolyamok szerepe a tőkés világpiac gazdasági kapcsolataiban című cikkében a tőkésgazdaság egyik érdekes problémájával foglalkozik.

A kapitalizmus általános válságának időszakában krónikus zűrzavar, valutaválság jellemzi a tőkésvilág nemzetközi valutaviszonyait. A valutaválság több mélyreható változást okozott a valutaárfolyamokban. A valutaárfolyamot meghatározó tényezők elemzése alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a kapitalizmus általános válságának második szakaszában főként kétirányú változás tapasztalható.

Először: Általánosan növekszik a valutaárfolyamok csökkenésének mérete és üteme, ami kifejezi a papírpénznek az aranyhoz viszonyított fokozódó elértéktelenedését. Ez elsősorban az infláció növekedésével kapcsolatos. Továbbá, a fizetési mérlegek krónikus egyensúlyhiánya és az értékesítési piacokért folyó harc kiéleződése a valutaárfolyamok csökkenésére vezet. Ez a csökkenés független lehet a pénzforgalom állapotától.

Másodszor: Rendkívül fokozódik a valutaárfolyamok egyenlőtlensége és zűrzavara. Ez egyebek közt a következőkkel függ össze: *a)* az egyes országok inflációjának méretei közt

nagy eltérések vannak; *b)* a fizetési mérlegen keresztül ható tényezők nagy aránytalanságokat idéznek elő a valuták árfolyama és vásárlóereje közt; *c)* az Egyesült Államok a dollár aranyparitását mesterségesen magas szinten tartja.

A valutaárfolyam egyrészt az egymással konkurráló monopóliumok fontos harci eszköze, másrészt a finánctőke fegyvere, amelynek segítségével fokozza saját országa munkásainak és dolgozóinak, különösen pedig az elmaradott országok népeinek kizsákmányolását.

A valutaválságra igen jellemzőek a valuta-korlátozások. A valutaárfolyamok területén tapasztalható egész sor jelenség és elsősorban az árfolyamok sokasága a valutakorlátozásokkal függ össze. Az árfolyamok sokaságának elsődleges formája a hivatalos és a szabad árfolyam kialakulása. A különféle műveletek különböző típusú korlátozása a szabad árfolyamok differenciálódására vezet. A háború utáni időszakban az egyik legjellemzőbb tünet a fontsterling árfolyamának sokfélesége, amely csak a legutóbbi másfél évben mérséklődött, minthogy Anglia valutáris helyzete valamelyest megjavult.

A valutaárfolyamok sokasága a tőkésországok külkereskedelmi és valutapolitikájának különleges eszköze. A sokféle hivatalos árfolyam alkalmazásának célja egyrészt az export mesterséges erőltetése, másrészt a helyi termeléssel versenyző külföldi áruk importjának korlátozása.

Az árfolyamok sokfélesége fokozza a tőkésországok ellentéteit. Az esetek többségében akadályozza az Egyesült Államok gazdasági terjeszkedését, minthogy általában a kevésbé fejlett országok, de sokszor (különösen a „dolláréhség" növekedése miatt) a fejlettebb tőkésországok is alkalmazzák ezt az eszközt (például Franciaország, Olaszország). 1953 elején a Nemzetközi Valutaalap adatai szerint 17 ország alkalmazott különféle hivatalos árfolyamokat (Argentina, Bolívia, Chile, Izrael, Indonézia, Spanyolország stb.), s az árfolyameltérések 10-től 900 százalékig terjedtek. Ez a tény is nyilvánvalóan a legnagyobb fokú valutakáoszra utal.

A háború utáni idők egyik jellemző tünete, hogy a valuták leértékelése már nem a valutastabilizáció eszköze, hanem elsősorban arra irányul, hogy az értékesítési piacokért folyó harcban megszilárdítsa egy-egy tőkésország helyzetét.

A leértékelések hosszú láncolatában példátlan eset a tőkés valuták 1949-ben végrehajtott tömeges leértékelése. A fontsterling árfolyamának 30,5 százalékos leszállítását csakhamar 26 valuta devalvációja követte, s 1949 végéig már összesen 35 tőkésország valutájára terjedt ki a leértékelés. Azóta is tovább folytatódik a tőkés valuták egyenetlen, ugrásszerű elértéktelenedése.

A devalváció főoka: az Egyesült Államokban és a többi tőkésországban érlelődő gazdasági válság. A devalváció végrehajtását siettették az amerikai imperialisták is, mert arra számítottak, hogy a devalváció olyan valutarendszert teremt, amely még inkább függ majd a dollártól, s módot ad az amerikai monopóliumoknak, hogy elsősorban tőkekivitel útján terjeszkedjenek.

Összefoglalva: A valutaválság kiéleződése a kapitalizmus általános válságának elmélyülésére és a tőkés ellentétek kiéleződésére utal, egyszersmind tovább fokozza ezeket az ellentéteket, mert megbontja a nemzetközi gazdasági kapcsolatok normális menetét.

Az *Előadások és Konzultációk* rovatban jelent meg *A. Arakeljan* cikke: *A munka termelékenysége a szocializmusban.*

Valamennyi társadalmi-gazdasági alakulat általános érvényű törvénye, hogy „a termelési költségek állandóan csökkennek, az élőmunka pedig állandóan termelékenyebb lesz" (Marx). De ez a törvény a különböző

alakulatokban a konkrét viszonyoktól és a társadalmi rendszer jellegétől függően sajátosan fejeződik ki.

A kapitalizmusban a munka termelékenységének növekedése olyan jellegű tendencia, amelyet folytonosan megsértenek. A tőkés társadalom ellentmondásainak mind nagyobb elmélyülése rendkívüli mértékben akadályozza a termelés és a munkatermelékenység növekedését.

A tőkések elsősorban a munkaintenzitás határtalan fokozása árán növelik a munka termelékenységét, hogy minél nagyobb profithoz jussanak. De a kapitalizmusban a munkások egyéni teljesítményének növekedésével együttjár a társadalmi munka pazarlása. A munkanélküliek hatalmas serege, a szakmai tudásnak a gyakori munkanélküliség okozta csökkenése, az élősdi osztályok és kiszolgálóik megléte — mindezek a munka pazarlásának olyan konkrét formái, amelyek a tőkés társadalomban egytől-egyig csökkentik a munka termelékenységét.

A szocializmusban ezzel szemben hat a társadalmi munkatermelékenység szakadatlan és gyors növekedésének gazdasági törvénye, amelynek lényege: a rendszeres időmegtakarítás.

A Szovjetunióban a termelékenység növekedése elsősorban a termelő folyamatok műszaki fölszereltségének tökéletesítése alapján valósul meg. A műszaki fejlődés nemcsak a munka termelékenységét növeli, hanem a munkás munkáját is megkönnyíti.

A szocializmusra jellemző nagy munkatermelékenység alapja: a nép és az állam érdekeinek azonossága. A Szovjetunióban nincsenek gazdasági válságok, ismeretlen a maximális profit hajszolása, az élősdi fogyasztás, s a társadalom minden tagja egyaránt érdekelt a munka termelékenységének fokozásában.

A Szovjetunióban a munka termelékenysége 25 év alatt (1928-tól 1953-ig) az iparban körülbelül hatszorosra, az építőiparban és a közlekedésben 3,5-szeresre emelkedett, a kolhozokban és a szovhozokban pedig jelenleg mintegy háromszor nagyobb, mint a forradalom előtti mezőgazdaságban volt.

A mostani fejlődési szakaszban különösen fontos, hogy növekedjék a munka termelékenysége. A gyors növekedés főképpen a következő okok miatt lehetséges, illetve szükséges:

Először: Valamennyi népgazdasági ágnak mind nagyobb arányokban van elsőrendű műszaki fölszerelése és képzett szakembergárdája. De sok iparág tapasztalatai azt mutatják, hogy a berendezés évi időalapjának kihasználásán még bőven van javítani való. (Például a gépgyártás csak 35—40 százalékos időkihasználási hatásfokkal dolgozik). A mezőgazdaságban elsősorban az üzemképes gépek számát kell növelni, hogy emelkedjék a munka termelékenysége.

Másodszor: A szocialista építés kezdeti időszakában még könnyen biztosítható volt a munkaerőutánpótlás (a városi és a falusi lakosság nagy tömegeinek az ipari termelőmunkába való bevonása útján). Ma ez a lehetőség sokkal kisebb. Tehát nyilvánvaló, hogy a termelés további növelése elsősorban a munka termelékenységének fokozásával érhető el.

Harmadszor: A szovjetország gazdaságilag csak akkor versenyezhet sikeresen a tőkésországokkal, ha folytonosan növeli az egy főre jutó termelést. Ennek pedig első feltétele a munka termelékenységének fokozása.

A munkatermelékenység növelésének fő forrása: a műszaki haladás és az új technika elsajátítása. A szovjet kormány nagy gondot fordít a műszaki fölszerelés gyarapítására: a háború utáni években az ipar 150, a közlekedés 50, a mezőgazdaság pedig több mint 60 milliárd rubel értékű gépi berendezést kapott. De a jó műszaki fölszerelés még nem minden. Rendkívül fontos a helyes munkaszervezés, az egész évi munkaidő

teljes kihasználása (ebben a vonatkozásban különösen a mezőgazdaság marad el) és a példás munkafegyelem.

Egyes termelőágakban sokkal bátrabban kell alkalmazni a sokhelyütt már jól bevált munkaszervezési módszereket (például az óraütemtervet), s a gépi berendezés rendszeres karbantartása útján növelni kell az üzemképes gépek számát. Rosszul megszervezett karbantartásra utalnak a szénbányászat tartósan veszteglő gépeiről készült adatok: a szénbányászatban 1953-ban és 1954 első negyedében nem működött a szénkombájnok és a fejtőgépek több mint 40 százaléka, a szénrakodó gépek mintegy 50 százaléka és a kőzetrakodók több mint 30 százaléka.

A mezőgazdaságban főként a munkaerő egyenletes foglalkoztatására kell ügyelni. Helyes munkaszervezéssel és különféle segédüzemek létesítésével ez a kérdés is megoldható.

A munkatermelékenység rendszeres növelése szempontjából nagyon fontos az anyagi érdekeltség elvének következetes érvényesítése. Még ezen a területen is vannak fogyatékosságok. Sok vállalatban a helytelen munkaszervezés és normamegállapítás miatt a segédmunkások többet keresnek, mint a szakmunkások. Ez természetesen károsan hat a szakmunkások munkatermelékenységére.

Arakeljan sok adatot közöl, s részletesen taglalja a munkatermelékenység növelésének problémáját. Végül arra a következtetésre jut, hogy a termelési tartalékok hasznosítása biztosítja a társadalmi munka termelékenységének további nagyarányú növekedését, a kommunizmus győzelme szempontjából legfontosabb feltétel megteremtését.

A *Szemle* rovat közli *N. Szazikin*nek *Az Egyesült Államok és Anglia ellentéteinek kiéleződése a háború után a gumi körül* című cikkét.

Ismeretes, hogy a világ legnagyobb nyersgumitermelő helyei Délkelet-Ázsiában vannak. Az ottani gumitermelést mintegy fél évszázadon át Anglia és részben Hollandia ellenőrizte. A legnagyobb gumifogyasztó ország pedig már hosszú idő óta az Egyesült Államok. Ez a tény önmagában is sok ellentétre és harcra adott okot.

A második világháború után ezek az ellentétek tovább fokozódtak, s részben újabb formát öltöttek. Az Egyesült Államokban a háború idején 51 műgumigyártó, illetve e gyártási ággal kapcsolatos vállalat alakult kormánytámogatással, vagyis az adófizetők pénzéből. Ezek évi kapacitása jelenleg 849 ezer tonna, de könnyen felfokozható 1,1 millió tonnára. Az Egyesült Államok monopolistái tehát részben függetlenítették magukat a nyersgumitermelő országoktól, s hatalmas műgumi iparukra támaszkodva saját érdekeiknek megfelelően befolyásolják nemcsak a nyersgumitermelést, hanem még a világpiaci árak alakulását is. A legutóbbi időkben már azt is meg akarták szabni, hogy a délkelet-ázsiai országok hova szállíthatnak gumit. De ez a próbálkozásuk csak ideig-óráig járt sikerrel. A Kínai Népköztársaság már 1952 végén ötéves kereskedelmi szerződést kötött Ceylonnal. A szerződés értelmében Kína évente mintegy 50 ezer tonna gumit kap Ceylontól, s cserébe 270 ezer tonna rizst szállít. Az amerikaiak minden eszközt felhasználnak az ilyen jellegű kereskedelmi kapcsolatok megbontására, de egyre többször vallanak kudarcot. Ezt mutatja egyebek közt, hogy 1953-ban Kína Burmával és Indonéziával is, tavaly pedig Lengyelország és Csehszlovákia Indonéziával kötött szerződést kölcsönös áruszállításra, amelynek keretében az említett népi demokratikus országok gumin kívül ónt, kakaót, kávét stb. kapnak, illetve rizst, szerszámgépet, elektromotort, Dieselmotort, textilárut stb. szállítanak.

A *Kritika és Könyvismertetés* rovatban *I. Gurzsij, M. Szeregyenko* és *L. Jasznopolszkij* ismerteti *A. Nyesztyerenko* könyvét, amelynek címe:

Az ukrán ipar története és az ukrán proletariátus helyzete a XIX. század végén és a XX. század elején. (Állami Politikai Kiadó. 306 oldal. 1954.)

Az ismertetők szerint az egyébként nagyon tanulságos és hasznos könyv értékét némileg csökkenti a fejtegetések ismétlődése (ennek oka az anyag helytelen csoportosítása) és néhány adat pontatlansága.

A 11. szám *Tudományos Tájékoztatás* rovata beszámol a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának 1954. szeptember 27—28-án rendezett tudományos ülésszakáról, amelyen a Kínai Népköztársaság megalakulásának évfordulója alkalmával neves szovjet tudósok tartottak előadásokat a forradalmi Kínáról.

A rovat hírt ad a Donyec-medence nehéz- és könnyűipari vállalatai képviselőinek tudományos üléséről is, amelyet az Ukrán Tudományos Akadémia Közgazdasági Intézete és a sztalinói pártbizottság rendezett. A Közgazdasági Intézet a vita anyagát rendszerezi, s a közeljövőben nyomtatásban is kiadja.

B. Allahverdjan és *K. Kuzin* a moszkvai közgazdasági főiskolák hallgatóinak 1953—1954. évi tudományos munkásságáról tájékoztatja az olvasót. A tudományos diákkörök munkája többéves múltra tekinthet vissza. Tavaly több száz önálló tudományos munka közül 103 vett részt a Felsőoktatási Minisztérium pályázatán. Sok egyetemi hallgató máris kitűnő felkészültségről tett tanúbizonyságot, s értékes díjazásban részesült. A beszámoló szerzői csak azt hiányolják, hogy néhány moszkvai főiskola (köztük a Lomonoszov egyetem közgazdasági fakultása) nem támogatja eléggé a diákkörök munkáját.

A lap *A Nagy Október zászlaja alatt* című vezércikkben emlékezik meg az Októberi Szocialista Forradalom 37. évfordulójáról.

A statisztikai tudomány további alkotó fejlesztéséért című szerkesztőségi cikk összegezi a szovjet statisztikusok közt a szakfolyóiratok hasábjain 1952—1953-ban lefolyt vita eredményeit, s részletesen ismerteti a Tudományos Akadémián 1954. márciusában rendezett statisztikai vitát. A cikket a *Statisztikai Szemle* legközelebbi száma közli.

A 11. szám közli még *V. Merzljakov: Egy kolhoz közös gazdaságának fejlődése* és *K. Dmitrov: A népi demokratikus Albánia 10 év alatt elért gazdasági sikerei* című cikkét. Ugyancsak ebben a számban jelent meg *Sz. Sztrumilin* akadémikusnak *A népgazdasági mérleg mint a szocialista tervezés eszköze* című cikke, amelyet lapunk idei első száma közölt.

★

A Voproszi Ekonomiki 12. száma megemlékezik Sztálin születésének 75. évfordulójáról. Ebből az alkalomból közli *A. Szazanov* cikkét, amelynek címe: *Sztálin — Lenin ügyének nagy folytatója.* A cikk méltatja Sztálin tudományos munkálkodását és a lenini tanítások továbbfejlesztésében elért eredményeit.

P. Moszkvin A népgazdasági mérleg összeállításának néhány kérdése című cikke bevezető részében kifejti: miért szükséges a Szovjetunióban a népgazdasági mérleg. A továbbiakban vitába száll Sztrumilin akadémikussal, s több fontos problémára vonatkozóan kifejti saját álláspontját.

Sztrumilin akadémikus helyesen mutat rá, hogy a népgazdasági mérleg fő tartalma: a társadalmi termék újratermelésének jellemzése. De ehhez elsősorban tisztázni kell a társadalmi termék fogalmát. Sztrumilin akadémikus részben szakított korábbi hibáival, s most már az anyagi termelés szférájában végzett munka eredményének tekinti a társadalmi terméket. De még mostani cikkében sem teljesen következetes, mert az úgynevezett szolgáltatási szférákban is használja a munkaeszközök és a munkatárgyak újratermeléséhez szükséges társadalmi költségek fogalmát. Ebből pedig végső soron az

következik, hogy a nemtermelő szférában végzett munka is gyarapítja a társadalmi terméket.

Sztrumilin hivatkozik rá, hogy Marx újratermelési sémáiban nem úgy tekinti a társadalmi terméket, mint az egyes vállalatok termelésének összegét, s hogy ezért a társadalmi termék gazdasági kategóriáját nem szabad összekeverni a statisztikában használatos teljes termelés fogalmával. Ez az állítás nem helytálló. Marx azt mondotta, hogy a társadalom évi áruterméke egyenlő az egyéni tőkék áruterméke inek összegével. (V. ö. *Marx.* A tőke. II. kötet. 375. old. Szikra 1953.) Sztrumilin javaslatának megvalósítása esetén torz képet kapnánk az egyes termelőágaknak a népgazdasági termelésben való részesedéséről. Például a mezőgazdasági termelést csak azok a termékek képeznék, amelyek közvetlenül kerülnek nemtermelő fogyasztásra (a tej, a burgonya stb. egy része) vagy a termelőeszközök gyarapítására. Az ipari feldolgozásra került termékeket már nem kellene a mezőgazdaság termelésének minősíteni.

Moszkvin véleménye szerint a szocialista gazdaság társadalmi terméke is az egyes vállalatok termelésének összege. A társadalmi termék nagyságának kiszámításakor helytelen kizárni az egyes termelőágak és vállalatok közt lebonyolódó gazdasági forgalmat.

A népgazdasági mérleg feladata a szocialista bővített újratermelés konkrét jellemzése. A népgazdasági mérlegnek meg kell mutatnia: hogyan fejlődik és erősödik a szocialista tulajdon két formája, az állami és a szövetkezeti kolhoztulajdon, s milyen e két forma kölcsönös viszonya.

E feladatok szabják meg a népgazdasági mérleg sémájának tartalmát. A népgazdasági mérleg első fejezete, a termelés, a fogyasztás és a felhalmozás mérlege jellemzi az újratermelés anyagi-dologi tartalmás. A második fejezet, a társadalmi termék és a nemzeti jövedelem termelésének, elosztásának és újraelosztásának mérlege, vagyis a pénzügyi mérleg értékben jellemzi a társadalmi terméknek és alkotó részeinek újratermelését. A harmadik fejezet jellemzi az ország munkaerőforrásait. E három főfejezeten kívül még több kisebb jelentőségű fejezet is van; ezek a szocialista újratermelés egyes oldalait jellemzik.

Moszkvin részletesen ismerteti mindegyik fejezet tartalmát, majd néhány megjegyzést tesz a Sztrumilin akadémikus által ajánlott sémákra.

Sztrumilin sémájában két szférára osztja fel a népgazdaságot: a termelés és a szolgáltatás szférájára. Az utóbbihoz kapcsolja nemcsak a nemtermelő szféra intézményeit és szervezeteit, hanem a háztartások kiszolgálását is. Itt tehát ismét visszaüt az a korábbi hibája, hogy a háztartásban végzett munka is hozzájárul a nemzeti jövedelem termeléséhez.

Ha helyes álláspontot akarunk maradni, akkor a következő felosztást kell alkalmaznunk: 1. a termelés, 2. az igazgatás és a szolgáltatások, 3. a lakosság (osztályok és társadalmi csoportok szerint). Az elsőhöz tartoznak a termelővállalatok, a másodikhoz a nemtermelő szféra intézményei és szervezetei, a harmadik fejezet pedig a lakosság jövedelmét és e jövedelem felosztását jellemzi.

Elfogadhatatlan Sztrumilin akadémikusnak az az állítása, hogy a nemtermelő szférában foglalkoztatottak munkabére a maguknak termelt termék. Ismeretes, hogy a magának és a társadalomnak termelt termék fogalma csak az anyagi termelés szférájára vonatkoztatható. A nemtermelő intézmények jövedelmét sem nevezhetjük a társadalom számára termelt terméknek.

A népgazdasági mérlegnek tükröznie kell a felhalmozást és a fogyasztást is.

A felhalmozás a termelés bővítésének forrása. De a felhalmozási alapnak csak egy része szolgálja a

termelés bővítését. Számolnunk kell tartalékolással és a nemtermelő állóalapok bővítésével is. Itt egyébként sok finom megkülönböztetést kell tennünk. A végső következtetés: a termelés bővítésének alapjához csak az a társadalmi termékrész tartozik, amely a termelési álló- és forgóalapok növelését szolgálja.

A fogyasztás terjedelmének meghatározásakor külön kell választanunk a lakosság és a nemtermelő intézmények fogyasztását. A nemtermelő intézmények fogyasztásához számít a nemtermelő állóalapok elhasználódása is. Ez intézmények fogyasztásával kapcsolatban sok kérdés tisztázatlan. Egyes fogyasztási fajták (például a kórházban elfogyasztott étel) a lakosság személyes fogyasztásának minősíthetők, mások (például a tüzelőanyag felhasználása) az intézmény működéséhez szükségesek.

A népgazdasági mérleg összeállításakor nagyon fontos a megfelelő mértékegységek (természetbeli és pénzbeli egységek) használata. Különös gondot kell fordítani a folyóárak és az úgynevezett összehasonlítható árak helyes alkalmazására. Az utóbbiak a társadalmi termék dinamikájának jellemzéséhez szükségesek.

Moszkvin cikke befejező részében hangsúlyozza, hogy a szovjet közgazdászoknak együttes erővel kell megoldaniuk a népgazdasági mérleg összeállításának legfontosabb módszertani kérdéseit.

N. Liszician A gépgyártó vállalatok fémkészletének normázása című cikkében a készletnormák megállapításának módszertani kérdéseivel foglalkozik. A fémkészleteket a következőképp csoportosítja: 1. tartósan (naponta, vagy csaknem mindennap) használt fémek, 2. tartósan, de különböző időpontokban használt fémek, 3. időnként (ritkán) használt fémek. E csoportosításnak megfelelően fejti ki a készletnormák megállapítására javasolt módszerét.

M. Nyeszmij A szovhozok állattenyésztésének fejlesztési módjairól címmel írt cikket.

A szerző sok növénytermelő és állattenyésztő szovhoz adatait elemzi, hogy kimutathassa: milyen összefüggés van az állattenyésztés fejlesztése és a szovhozok jövedelmezőségének növekedése közt. A helyes arányokban fejlesztett állattenyésztés rendkívül kedvezően hat a növénytermelési eredményekre, s lehetővé teszi az ésszerű munkaszervezést. Különösen nagy gondot kell fordítani a tejtermelő állattenyésztés fejlesztésére, de arányosan fejleszteni kell a többi állattenyésztő ágat is.

Fejlett állattenyésztés esetén nagy eredmények érhetők el a szovhozok termelési önköltségének csökkentésében. Az önköltségcsökkentés egyik legfontosabb feltétele a termelés növelése, a szovhozok takarmánybázisának megteremtése, a nedvdús és a szálastakarmányok fokozottabb használata és a szovhozüzemágak arányos fejlesztése.

Jürgen Kuczinsky ismert német közgazdász *A munkásosztály helyzete Nyugat-Németországban* című cikkében statisztikai adatok sokaságával bizonyítja be, hogy az amerikai és a német imperialisták közös erővel súlyos helyzetbe döntik a nyugatnémet dolgozokat.

A szerző hangsúlyozza, hogy az amerikai imperialisták közvetlenül a háború után két szándék közt ingadoztak: agrárországgá degradálják-e Nyugat-Németországot, vagy pedig átváltoztassák katonai bázisukká. Ingadozásuk tüstént megszűnt, mihelyt kiderült, hogy hiábavalóak a keleteurópai országok ellenőrzésére irányuló kísérleteik.

A nyugatnémet ipar rendszeres helyreállítása és fegyvergyártásra való átállítása 1948-ban kezdődött meg. Azóta a nyugatnémet ipar rohamosan fejlődik. De ez a fejlődés egyoldalú, csak a katonailag fontos iparágakban észlelhető.

A hadiipari termelés fejlesztésének egyik eszköze a munka intenzitásá-

nak mértéktelen fokozása. Ennek pedig elkerülhetetlen következménye a munkásosztály növekvő kizsákmányolása, fizikai és szellemi leromlása. A munkanélküliek állandó hadserege szintén kedvezőtlenül hat a munkásosztály helyzetére. Hivatalos adatok szerint 1954-ben 2 millió nyugatnémet dolgozó tengődött munka nélkül. Különösen az áttelepültek közt sok a munkanélküli.

A munkásarisztokrácia szerepe és összetétele megváltozott. A jó szakmunkások legfeljebb a hadiipari ágakban vannak némileg kedvezőbb helyzetben. A munkásarisztokrácia túlnyomó része a különféle munkásszervezetekben húzódik meg, a munkások pénzén élősködő bürokratává válik, vagy pedig közvetlenül ügynökként szolgálja a monopóliumokat. Kuczinsky vázolja a nyugatnémet ifjúság helyzetét is. Hangsúlyozza, hogy a tanulási lehetőségek rendkívül rosszak. A tanulóifjak tízezrei pedig reménytelen jövő elébe néznek, mert nem találnak munkát.

A *Szemle* rovatban *V. Ovcsinnyikova A szűz- és parlagföldek megművelésének első eredményeiről* számol be.

A *Szemle* rovat másik cikke részletesen beszámol a Szovjetunió Tudományos Akadémiáján rendezett statisztikai vitáról, amelyet a Voproszi Ekonomiki 11. száma szerkesztőségi cikkben is értékelt. A 12. számban közölt beszámoló ismerteti Osztrovityanov akadémikus elnöki megnyitóját és zárószavát, valamint sok felszólalás tartalmát.

A beszámoló teljes terjedelmében közli a vita eredményéről kiadott összesítő jelentést, amely az általános bevezetőn kívül a következő részeket tartalmazza: I. A statisztikai tudomány tárgyáról és módszeréről; II. A statisztikai tankönyvekről és tanulmányi programokról; III. A statisztikai tudomány helyzetéről és feladatairól. Külön rész ismerteti a Tudományos Akadémia, a Központi Statisztikai Hivatal és a Felsőoktatási Minisztérium 1954. május 28-i ülésének határozatát, amely célszerűnek tartja új statisztikai tankönyvek kiadását, a tanulmányi programok átdolgozását és a statisztika fejlesztésével, oktatásával kapcsolatos több kérdés mielőbbi megoldását.

A *Kritika és Könyvismertetés* rovatban *I. Gladkov* ismerteti *E. Genkinának A szovjet állam áttérése az új gazdasági politikára* című könyvét (Állami Politikai Kiadó. 504 oldal. 1954.)

A szerző az 1921—1922. évek gazdasági problémáival foglalkozik. Az anyag feldolgozásakor elsősorban a központi párt- és kormányszervek határozataira, rendeleteire stb. támaszkodik. A végrehajtó szervek munkájának ismertetésére és a tömegek hasznos tapasztalatainak általánosítására már jóval kevesebb gondot fordít. Ez a hiba végigvonul a könyvön, amely egyébként sok értékes elemzéssel, megállapítással gazdagítja a nep-korszak közgazdasági irodalmát.

*N. Grodko E. Bregel*nek Az *adók, a kölcsönök és az infláció az imperializmus szolgálatában* című könyvét ismerteti (Állami Pénzügyi Kiadó. 360 old. 1953.).

A könyv, címének megfelelően, három részre oszlik. Minden egyes rész négy, fölépítését tekintve azonos típusú fejezetet tartalmaz: a tárgyalt kategória lényege, fejlődése az imperializmus korában, kapcsolata a mai kapitalizmus gazdasági alaptörvényével, valamint a burzsoá elméletek bírálata. A könyv befejező része (312—348. oldal) a szovjetunióbeli adóval, államkölcsönnel és pénzügyi rendszerrel foglalkozik, s megmutatja, hogy a szocialista gazdasági rendszer ebben a vonatkozásban is hatalmas fölényben van a kapitalizmussal szemben.

Grodko hiányolja, hogy a szerző nem szentelt kellő figyelmet egyes problémáknak, de végső soron nagyon hasznos és tanulságos munkának minősíti Bregel könyvét.

A 12. számban jelent meg *A. Jakimov* cikke: *A mongol nép sikerei a szocializmus útján.*

M. L.

Tájékoztató a Szovjetunió Állami Pénzügyi Kiadójának kiadásában 1954-ben megjelent egyes fontosabb pénzügyi tárgyú könyvekről*

(A Finanszi SzSzSzR című folyóirat 1954. 8., 9. és 1955. 1. száma nyomán)

A LENINGRÁDI PÉNZÜGYI-KÖZGAZDASÁGI INTÉZET TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEI. Állami Pénzügyi Kiadó. 1954. 214 oldal.

A Tudományos Közlemények 1954-ben megjelent 7. kötetében a következő cikkek szerepelnek: L. F. Karamiseva — A szovjetek bolsevizálásáért folyó harc az októberi fegyveres felkelés előkészítésének időszakában (1917. augusztus—október); A. P. Szemcsenko — A szocializmus gazdasági alaptörvénye; A. M. Alekszandrov — A szovjet pénzügyek lényege és jelentősége; M. V. Jermolin — Az önköltség természete a Szovjetunióban; Sz. A. Szkorohodov — A lakosság bevételi és kiadási mérlegei területi összeállításának problémájához; L. L. Ejdinova — A helyi költségvetések átmenő eszközeinek normalizálása (a leningrádi költségvetés nyomán); G. G. Bro — Önálló elszámolás a segédüzemekben és a belső tartalékok mozgósítása; A. A. Rodstein — A csoportosítások operatív és elemző szerepe a Szovjetunió iparstatisztikájában; A. F. Trubacsejev — A költségvetési befizetések rendszere a népi demokratikus Csehszlovákiában.

A. A. Arakeljan. AZ ÖNÁLLÓ ELSZÁMOLÁS ÉS A SZOVJETUNIÓ IPARI ÁLLÓALAPJAINAK KIHASZNÁLÁSA. Állami Pénzügyi Kiadó. 1954. 120 oldal.

A könyv két fejezetre oszlik. A szerző az első fejezetben kifejti, hogy melyek az önálló elszámolás alapjai a szocialista iparban. A második fejezet az önálló elszámolással és az állóalap kihasználás megjavításáért vívott harccal foglalkozik. Ez a fejezet tárgyalja az állóalapkihasználás rendszerét az önálló elszámolású vállalatban, az állóalapok helyes kezelését, az állóalapok kihasználásának haladó normáit.

A. Dodonov. AZ ÁLLÓALAPJAVÍTÁSI KÖLTSÉGEK TERVEZÉSE, FINANSZÍROZÁSA, NYILVÁNTARTÁSA ÉS ELEMZÉSE. Állami Pénzügyi Kiadó. 1954. 200 oldal.

A szerző azt a feladatot vállalata, hogy általánosítja és elemzi a folyó és a generáljavításra fordítandó eszközök felhasználása tervezésének és ellenőrzésének élenjáró gyakorlatát. Az első fejezetben a berendezésjavítás szervezési kérdéseit tárgyalja, a másodikban a javítási munkák tervezését, a harmadikban pedig a generáljavítás finanszírozását. A negyedik, az ötödik és a hatodik fejezetben a javítási munkák költségének kiszámításával és nyilvántartásával, az állóalapkopás kiszámításával és nyilvántartásával, valamint a berendezés javítási határidejének meghosszabbításából származó megtakarítás kiszámításával foglalkozik. A hetedik fejezetben elemzi a javítási munkák és a javítási költségek tervének teljesítését.

A. Dodonov munkájában sok moszkvai gép-, könnyű- és élelmiszeripari gyár tapasztalatát használta fel.

A. Emeljanov. AZ IPARVÁLLALAT FORGÓESZKÖZEI. Állami Pénzügyi Kiadó. 1954. 104 oldal. — *Sz. K. Tatur.*

* (I. rész)

HOGYAN ELEMEZZÜK A TERMELÉSI TERV TELJESÍTÉSÉT. Állami Pénzügyi Kiadó. 1954. 104 oldal.

Mindkét munka abba a sorozatba tartozik, amelyet az Állami Pénzügyi Kiadó a vállalati gazdasági dolgozók segítése céljából ad ki.

A. Jemeljanov brosúrájában a következő kérdéseket világítja meg: a forgóeszközök tervezése, szerkezete és képződésük forrásai, körforgásuk alapelvei, megtérülésük meggyorsításának gazdasági lényege, valamint kihasználásuk hatékonysága elemzésének módozatai.

A mű négy fejezetre oszlik: az iparvállalatok forgóeszközei; szerkezetük és finanszírozási forrásaik; az iparvállalati forgóeszközök megtérülése meggyorsításának módszerei; az iparvállalati forgóeszközök kihasználása hatékonyságának elemzése.

A brosúra az iparvállalatok közgazdászaihoz, pénzügyi és számviteli dolgozóihoz szól, s célja, hogy bővítse közgazdasági ismereteiket a forgóeszközgazdálkodás vonatkozásában.

Sz. K. Tatur brosúrája a termelési terv teljesítésének elemzésével foglalkozik.

A brosúra hat fejezete a következő témákat tárgyalja: az ipari termelési terv teljesítésének elemzése során megoldandó feladatok; a teljes és az árutermelés; a termelés terjedelmének felmérése a gyár és az üzem munkájának elemzésekor; a termelési terv teljesítése elemzésének forrásai; a termelési terv teljesítése elemzésének legfontosabb problémái; a termelési terv teljesítésére ható legdöntőbb tényezők.

Tatur munkája az iparvállalatok gazdaságtanát tanulmányozó vezető műszaki dolgozóknak szól, de hasznos az egyes iparágakban dolgozó közgazdászok és számviteli dolgozók számára is.

N. Filatov és *V. Barmin.* A KOMMUNÁLIS VÁLLALATOK GAZDASÁGI TEVÉKENYSÉGÉNEK ELEMZÉSE. Állami Pénzügyi Kiadó. 1954. 100 oldal.

Ez a munka azoknak a pénzügyi dolgozóknak szól, akik a kommunális gazdaság finanszírozásával és pénzügyi, valamint gazdasági tevékenységének elemzésével foglalkoznak, de érdekli a kommunális vállalatok pénzügyi dolgozóit is.

A könyv négy fejezetre oszlik: a kommunális vállalatok gazdasági tevékenysége elemzésének és beszámolóik ellenőrzésének feladatai; a kommunális vállalatok termelőtevékenységének ellenőrzése; önköltségük elemzése; pénzügyi eredményeik és pénzügyi helyzetük elemzése.

Z. Sz. Kacenelenbaum professzor. A DÉLAFRIKAI ARANY ÉS AZ ANGOL—AMERIKAI ELLENTMONDÁSOK KIÉLEZŐDÉSE. Állami Pénzügyi Kiadó. 1954. 220 oldal.

Ez a mű megvilágítja, hogy milyen módszerekkel garázdálkodik az angol monopoltőke a transvaali aranyiparban, hogyan hatol be oda az amerikai tőke, s ennek következtében hogyan éleződnek ki az angol—amerikai ellentmondások az arany kérdésében.

A könyv hat fejezete a következőképpen oszlik meg: az első fejezet a kapitalista világ aranykészleteinek egyenlőtlen megoszlását és az aranynak az Egyesült Államokban való koncentrációját tárgyalja. A második és a harmadik fejezet a Délafrikai Unió gazdaságával és aranyiparának történetével ismerteti meg az olvasót. A többi fejezet a Délafrikai Unió aranytermelésének koncentrációjával kapcsolatos problémákat tárgyalja, s beszámol az őslakosság féktelen kizsákmányolásáról.

Sok statisztikai táblázat egészíti ki a könyv anyagát.

V. Kazarnovszkij. AZ IPARVÁLLALATOK GAZDASÁGI TEVÉKENYSÉGÉNEK ELEMZÉSE. Állami Pénzügyi Kiadó. 1954. 135 oldal.

A szerző kifejti az iparvállalat gazdasági és pénzügyi tevékenysége legfontosabb mutatóinak elemzési módszereit.

A könyv elsősorban az iparvállalatok gazdasági dolgozóihoz szól, de hasznos a pénzügyi, valamint a bankhálózat dolgozói számára is.

Az első fejezet az iparvállalati gazdasági tevékenység elemzésének feladataival, a második a termelési terv teljesítésének elemzésével foglalkozik. A többi három fejezet a következő kérdéseket tárgyalja: az önköltség elemzése, a vállalati forgóeszközök helyzete és kihasználása, a vállalatok kölcsönös kapcsolatai a pénzügyi és hitelrendszerrel.

Magyar nyelven megjelent gazdasági tárgyú könyvek

A Kínai Népköztársaság Országos Népi Gyűlésének 1. ülésszaka. 1954. szeptember 15—28. A Kínai Népköztársaság Alkotmánya. Szikra. 1955. 122 old.

A SZÖVOSZ III. Országos Küldöttgyűlése anyagából. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1955. 116 old.

A textilipari önköltség alakulásának műszaki feltételei. 1. rész. *Fülöp Sándor — Lovas László—Kozmutza Pál:* Önköltség és önköltségszámítás. Műszintterv kidolgozása az önköltségcsökkentési feladat végrehajtására. MÉTI. 155 old. 2. rész: *Kozmutza Pál:* A vállalaton belüli önálló elszámolás tartalma és jelentősége. MÉTI. 72 old. 3. rész. *Rényi Marcell:* A TMK rendszere és hatása az önköltség alakulására. MÉTI. 33 old.

Castro de Josué: Az éhség földrajza. Szikra. 1955. 356 old

Dormán András—Róbert György—Szira Tamás: Az anyaggazdálkodás statisztikája. Statisztikai Kiadó. 1955. 156 old.

Friss István: A Kommunisták Magyarországi Pártjának harca 1929 októberétől 1939 augusztusáig. Pártfőiskolai előadás. Szikra. 1955. 120 old.

György Endre: Mezőgazdasági Számvitel I. Mezőgazdasági Kiadó. 1955. 231 old.

Kovács Gyula—Tóth Géza: Belkereskedelmi vállalatok könyvvitele. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1955. 224 old.

Lomb—Gádor: A mezőgazdaság villamosítása. Mezőgazdasági Kiadó. 1955. 387 old.

Mezőgazdasági termelőszövetkezetek tervezése és szervezése. Szerk.: *Pál József.* Mezőgazdasági Kiadó. 1955. 208 old.

Nemes Dezső: Magyarország felszabadulása. Szikra. 1955. 256 old.

Népgazdasági tervezés. 2. rész. Jegyzet a népgazdasági tervezés dolgozóinak közép- és felsőfokú tanfolyamai részére. Tervgazdasági Kiadó. 1955. 224 old.

Patóh László: Iparvállalatok könyvvitele. Tankönyvkiadó. 1955. 119 old.

Winzer O.: A mai német szociáldemokrácia és a marxizmus. Szikra. 1955. 148 old.

Külföldön megjelent gazdasági tárgyú könyvek

A. A. Benediktov: Indijszkoje kresztjansztvo v 70-h godah XIX veka (Ekonomicseszkoje polozsenije i borba protyiv feodalnovo i kolonialnovo gnyota). (Az indiai parasztság a XIX. század 70-es éveiben. — Gazdasági helyzete és harca a feudális és a gyarmati elnyomás ellen.) Sztalinabad. A T. G. Sevcsenko Állami Pedagógiai Intézet kiadása. 1954. 148 old.

Bickham Sweet-Escott: Greece — A Political and Economic Survey 1939—1953. (Politikai és gazdasági szemle Görögországról az 1939-től 1953-ig terjedő időszakra vonatkozólag.) London. A Nemzetközi Ügyekkel Foglalkozó Királyi Intézet kiadása. 1954. 180 old.

Chisholm' s Handbook of Commercial Geography. Rewritten by L. Dudley Stamp and S. Carter Gilmour. (Chisholm kereskedelmi földrajzi kézikönyve. Átdolgozta: L. Dudley Stamp és S. Carter Gilmour.) London. Longmans. 1954. 928 old.

G. D. H. Cole: Money, Trade and Investment. (Pénz, kereskedelem és beruházás.) London, Cassel. 1954. 423 old.

W. H. B. Court: A Concise Economic History of Britain from 1750 to recent times. (Anglia rövid gazdaságtörténete 1750-től napjainkig.) Cambridge. Egyetemi Kiadó. 1954. 376. old.

Hugh Dalton: Principles of Public Finance. 4th Edition. (Az állami pénzügyek alapelvei. 4. kiadás.) London. Routledge. 1954. 255 old.

Die Deutsche Industrie im Krieg 1939—1945. Deutsche Institut für Wirtschaftsforschung. (A német ipar az 1939—1945. háborúban. Összeállította: a Német Gazdaságkutató Intézet.) Berlin. Dunker und Humblot. 1954. 216 old.

E. B. Genkina: Perehod szovjetszkovo goszudarsztva k novoj ekonomicseszkoj polityike (1921—1922.) (A szovjet állam áttérése az új gazdasági politikára 1921—1922-ben.) Moszkva. Állami Politikai Kiadó. 1954. 504 old.

Dr. R. Gutermuth: Die Krise des französischen imperialismus nach dem zweiten Weltkrieg. (A francia imperializmus válsága a második világháború után.) Berlin. Die Wirtschaft. 1954. 360 old.

Prof. Dr. G. Kohlmey: Der demokratische Weltmarkt. (A demokratikus világpiac.) Berlin. Die Wirtschaft. 1954. 320 old.

A. Marchal: La pensée économique en France depuis 1945. (A közgazdasági gondolat Franciaországban 1945 óta.) Párizs. Egyetemi Kiadó. 1954. 248 old.

Ocserki razvityija narodnovo hozjajsztva Ukrainszkoj SzSzR. (Az Ukrán SzSzK népgazdaságának fejlődése.) Kiev. Az Ukrán SzSzK Tudományos Akadémiája Közgazdasági Intézetének kiadása. 1954. 554 old.

P. Parfanjak: Voproszi bankovszkovo kontrolja rubljom v promislennosztyi. (A bank rubelellenőrzésének kérdései az iparban.) Moszkva. Állami Pénzügyi Kiadó. 1954. 144. old.

E. F. Penrose: Economic Planning for the Peace. (Gazdasági tervezés a béke szolgálatában.) Princeton. Egyetemi Kiadó. 1954. 398 old.

A. P. Pogrebinszkij: Ocserki isztorii finanszov dorevoljucionnoj Rosszii. (A forradalom előtti Oroszország pénzügyi története.) Moszkva. Állami Pénzügyi Kiadó. 1954. 268 old.

Joseph A. Schumpeter: History of Economic Analysis. (A gazdasági elemzés története.) London. Allen und Unwin. 1954. 1285 old.

R. Sédillot: Le Franc. Histoire d'une monnaie des origines a nos jours. (A frank. Egy pénz története eredetétől napjainkig.) Párizs. Sirey. 1954. 387 old.

I. V. Smuljan és *O. V. Kruglova:* Proizvodsztvennie moscsnosztyi mehanyicseszkih cehov. Raszcsot i racionalnoje iszpolzovanije ih na masinosztroityelnih zavodah. (A mechanikai üzemek termelőkapacitásai. Kiszámításuk és ésszerű felhasználásuk a gépgyárakban.) Kiev. Ukrán Állami Műszaki Kiadó. 1954. 220 old.

N. Szigyelkin: Prihodo-raszhodnaja szmeta kolhozov. (A kolhozok kiadási és bevételi előirányzata.) Moszkva. Állami Pénzügyi Kiadó. 1954. 128 old.

I. Sztaricskov: Analiz vipolnenija proizvodsztvennoj programmi promislennovo predprija'yija. (Az iparvállalati termelési terv teljesítésének elemzése.) Moszkva. Állami Pénzügyi Kiadó. 1954. 144. old.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Antos István, Benke István, Bognár József, Erdei Ferenc, Fekete Ferenc (főszerkesztő), Friss István, Háy László (a szerkesztőbizottság elnöke), Lázár György, Nagy Tamás, Szabó Gergely, Szabó Kálmán

Szerkesztőség:
Budapest, VI, Sztálin-út 40. I. emelet. — Telefon: 125—896, 124—717.

Kiadóhivatal:
Akadémiai Kiadó, Budapest, V, Alkotmány utca 21. — Telefon: 111—010.
Előfizetéseket felvesz a Posta Központi Hírlapiroda, Budapest, V., József nádor tér 1.
Telefon: 180—850.
Csekkszámlaszám: 61.257.
Előfizetés: negyedévre 15 Ft, egy évre 60 Ft.

Példányszám 7500
Terjedelem 8½ ív
A kéziratok nyomdába adásának időpontja: 1955. február 10—15.
A kiadásért felel: az Akadémiai Kiadó igazgatója.

Budapesti Szikra Nyomda, V., Honvéd utca 10. — Felelős vezető: Lengyel Lajos igazgató

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

3-4

II. ÉVFOLYAM – 1955. MÁRCIUS–ÁPRILIS

TARTALOM

1945—1955 257
Feladataink a Központi Vezetőség márciusi határozatának megvalósításában 260
Apró Éva: Lenin, a politikai gazdaságtan nagy teoretikusa 269
Somogyi Gyula: Az 1955. évi népgazdasági terv fő arányai 282
Nyilas József: A szocialista iparosítás időszerű elvi kérdései 292
Csendes Béla: A demokratikus agrárátalakulás Magyarországon .. 310
Luca Ferenc: A termelőszövetkezeti gazdálkodás fejlesztésének néhány problémája 326
Falusné Szikra Katalin: A szellemi és a fizikai munka viszonyáról hazánkban 345
Keresztúri Sándor: A lakáskérdés mint közgazdasági probléma .. 366
Stoll Lóránt és Radó Antal: Szénbányászatunk fejlődése és feladatai 374
Gönczöl György: Az amerikai imperialisták beavatkozása a Távol-Keleten 388
Kemenes Egon: A gazdaságosság szempontjainak érvényesülése a vállalati tevékenységben 402

KONZULTÁCIÓ

Friss István: Parasztságunk útja a népi demokráciában 412
Erdei György: A termelékenység fokozása, az önköltség csökkentése: az életszínvonal emelésének elengedhetetlen feltétele 421

SZEMLE

Részletek Varga Jenő: A proletárdiktatúra gazdaságpolitikai problémái című tanulmányából *(Gábor Sándorné)* 430
A társadalmi termelés I. osztályának elsődleges fejlődése a bővített újratermelés törvénye (Az MSZT közgazdasági szakosztályának ankétja. — *E. Zs.)* 444
A minőség javításának és az önköltség csökkentésének néhány problémája (A Rákosi Mátyás Művek csőgyárának tapasztalatai alapján. — *Bródy András)* 453
Külkereskedelmünk fejlődésének tíz éve *(Buzás József)* 462

SZÁMOK és TÉNYEK

1944—1954. Adatok hazánk tízéves gazdasági fejlődéséről (IV. rész: A hároméves terv eredményei) 471

KRITIKA és KÖNYVISMERTETÉS

Sándor Vilmos: Nagyipari fejlődés Magyarországon 1867—1900 *(Berend Iván—Ránki György)* 477

FOLYÓIRATSZEMLE

Az Economie et Politique című francia marxista közgazdasági folyóirat 1954. 8., 9. és 1955. 1. számának ismertetése *(Bölcskei Edit)* 488

SZAKIRODALMI TÁJÉKOZTATÓ

Tájékoztató a Szovjetunió Állami Pénzügyi Kiadójának kiadásában 1954-ben megjelent egyes fontosabb pénzügyi tárgyú könyvekről 495
Magyar nyelven megjelent gazdasági tárgyú könyvek 496
Külföldön megjelent gazdasági tárgyú könyvek 496
A cikkek rövid orosz nyelvű tartalmi kivonata 498
A cikkek rövid angol nyelvű tartalmi kivonata 505

1945—1955

Mindössze egyetlen évtized... De több évszázados elmaradottságunk megszüntetése, török, osztrák, német hódítók veszélyeztette és csorbította nemzeti függetlenségünk kivívása, a szabad népek történelemben először kialakult nagy családjába való beilleszkedés sűrűsödik benne. A Szovjet Hadsereg a második világháborúban történelmi jelentőségű győzelmet aratott a fasizmus fő erői fölött, s szétzúzta a magyar fasizmus uralmát is. A dolgozó magyar nép új élete megindulásának tizedik évfordulóján hálásan és büszkén tekint vissza történelmének erre a tettekben, alkotó munkában és példátlan eredményekben gazdag, dicső szakaszára. Visszatekintünk — hálásan azok iránt, akik azóta is mellettünk állnak, tanítóink, barátaink, a szovjet emberek, a szovjet nép, a Szovjetunió iránt. Visszatekinthetünk — büszkén: nem ölünkbe hullott eredményekkel, nem látszatsikerekkel hivalkodva, hanem az alkotó ember öntudatával, aki tudja: mit teremtett, s milyen áron, mekkora erőfeszítésekkel.

Népünk élni tudott a nagy szovjet néptől kapott szabadsággal, s munkájával bizonyította be, hogy méltó rá. A mérhetetlen anyagi és a nem lebecsülhető erkölcsi pusztulást helyrehozva lerázta lábáról a két súlyos koloncot, amelytől korábban szinte lépni sem tudott, a félgyarmati függést és a feudális maradványokkal terhelt kapitalista uralmat, s tántoríthatatlan léptekkel megindult azon az úton, amely minden nép boldogulásához visz: a szocializmus útján.

Mi tette lehetővé, hogy a magyar népnek az évszázados elnyomás ellen soha meg nem szűnő harcát — 1848. és 1919. jelzik e harc legdicsőbb állomásait — végre teljes siker koronázta, s hogy a Szovjet Hadsereg felszabadította népünk megtalálta a felemelkedés egyetlen biztos és helyes útját? Népünk a munkásosztály pártjának, a kommunista pártnak a vezetésével találta meg az egyetlen helyes utat, osztályharcban tanulta meg, hogy a munkásságnak és a parasztságnak együtt kell menetelnie, hogy a munkásosztálynak a dolgozó parasztságra kell támaszkodnia, a dolgozó parasztságnak pedig a munkásosztály vezetését kell követnie. A párt szívós erőfeszítéseinek eredményeképpen kialakult az az egyetlen társadalmi erő, a munkásosztálynak és a parasztságnak a munkásosztály vezette szilárd, megbonthatatlan szövetsége, amely megdöntötte a monopolista ipari és banktőkések, meg a velük szövet-

kezett földbirtokosok népellenes, kizsákmányolásra épülő uralmát, s felépíti az első olyan társadalmat, ahol az ember az embernek nem farkasa: az osztálynélküli szocialista társadalmat, a kizsákmányolástól mentes szabad alkotó munkára szövetkezett, a közjó és az egyéni boldogság összeegyeztetésén szorgoskodó dolgozók társadalmát.

A mi országunkban is kialakult ez a legyőzhetetlen, megállíthatatlanul mind feljebb törő társadalmi erő a munkás-paraszt szövetség képében, mert összekovácsolta, megszilárdította és új meg új eredmények eléréséért mozgósította a Párt, a kommunisták pártja, amely — a dolgozó nép jólétének fokozását tekintve legfőbb törvénynek — a politikai, a gazdasági, a társadalmi élet törvényszerűségeinek ismeretével felvértezett államvezetésre alkalmas erővé vált.

A párt helyesen igazodott el az események sodrában, mert a marxista-leninista elmélet vezérelte. A munkás-paraszt szövetséget tekintette annak a politikai bázisnak, amelyre ráépülhetett szabad új társadalmunk, s a munkásosztályt tekintette az ország vezetésére hivatott erőnek. Hasonló biztonsággal igazodott el a gazdasági élet szövevényeiben is, s érvényesítette azt a gazdasági törvényt, amelynek érvényesülését parancsolóan sürgette az egész magyar népgazdaság fejlődése, s amelynek felismerése és felhasználása nélkül egész politikánk bizonytalanná vált volna: a termelőerők és a termelési viszonyok kötelező összhangjának törvényét. Az ipar — s elsősorban a nehézipar — termelőerői, amelyek már régóta kinőttek tőkés burkukból, de mindeddig nem szabadulhattak meg tőle, most jellegüknek megfelelően a társadalom, mégpedig a munkásosztály vezette társadalom tulajdonába kerültek. Már a helyreállítás időszakában megmutatkozott: mit jelent, ha a termelési viszonyok nem fékjei, nem béklyói, hanem lendítőerői a gazdasági fejlődésnek. A magyar munkásosztály, amelynek most első ízben nyílt rá alkalma, hogy a maga javára dolgozzék, néhány év alatt örökké emlékezetes sikereket ért el a hosszú időre szétziláltnak vélt, s a burzsoázia képviselői szerint külföldi — értsd imperialista — „segítség" nélkül újjá sem építhető népgazdaság helyreállításában.

A mezőgazdaságban is megszűntek a termelőerők fejlődését addig elsősorban hátráltató félfeudális viszonyok.

A földreform nemcsak politikai tett volt, hanem gazdasági szükségszerűség is, hiszen a mezőgazdaságban uralkodott félfeudális viszonyok még a népgazdaság többi ágában uralkodott, elavult, fejlődésgátló tőkés termelési viszonyokhoz képest is elmaradottak voltak és még a tőkés fejlődést is fékezték. E félfeudális viszonyok széttörése nem a kapitalista fejlődés folyamán, nem is polgári forradalomban történt, hanem népi demokratikus forradalomban, a népi demokrácia viszonyai közt megvalósított, tartalmában agrárforradalommal egyenértékű földreform révén. Ez lehetővé tette egyrészt a paraszti kistulajdon megszilárdítását a kapitalista viszonyokra jellemző differenciálódás helyett, másrészt azt, hogy mezőgazdaságunk a fejlődés nemkapitalista útjára lépjen. A földreform tehát egyike volt azoknak a fontos tényezőknek,

amelyek lehetővé tették, hogy a további, s egyre gyorsuló fejlődés során — döntően a nehézipar fejlődése és a mezőgazdaságnak adott segítsége révén — a termelőerők, elsősorban az ipar termelőerői olyan ütemben növekedjenek, hogy politikai és gazdasági szükségszerűségként vetődjék fel a termelőerők további fejlődését fékező kisárutermelő mezőgazdaság szocialista útra terelésének problémája.

Társadalmi és gazdasági fejlődésünk szempontjából felmérhetetlen jelentőségű volt az a körülmény is, hogy a nemzeti függetlenséget gazdasági függetlenségünk támasztotta alá, s népünk egyre jobban beilleszkedett a szabad népek nagy táborába, amelynek tagjai a közös fellendülés elérésének őszinte vágyától áthatva együttesen, egymást minden téren segítve dolgoznak azon, hogy ez a vágy valósággá váljék.

Ahogy erősödött népgazdaságunk társadalmasított szektora, úgy fokozódott a munkásosztály munkalendülete, s ez visszahatott mind politikai, mind gazdasági fejlődésünkre. A szocialista tervgazdálkodás objektív és szubjektív feltételei egyaránt megértek, s a 3 éves terv sikeres teljesítése után indult meg első 5 éves tervünk, amelynek során a szocialista termelési viszonyok egyre teljesebben bontakoztak ki népgazdaságunk minden területén. Ha nem túlzás az a megállapítás, hogy e tíz év korszak, mégpedig népünk, hazánk életében a nagy társadalmi átalakulások történelmi becsű korszaka, az sem túlzás, hogy az újjáépítési időszak problémáit a múlt — habár a közelmúlt — problémáinak tekintjük mai problámáinkhoz képest, hiszen a fordulat éve óta közvetlenül munkálkodunk a szocialista társadalom megteremtésén.

Ki ne ismerné első 5 éves tervünk hatalmas sikereit az ipar, elsősorban a nehézipar termelésének, kapacitásának fejlesztésében, a szocializmus megingathatatlan anyagi alapjának megteremtésében? A mi gyakorlatunkban is fényesen igazolódott a Szovjetunió fejlődésének általánosítása alapján kidolgozott lenini-sztálini elv, amely szerint a szocializmus építésének legfőbb eszköze: a szocialista iparosítás. A nehézipar hatalmas fellendülése a mi hazánkban is döntő feltétele volt és marad valamennyi népgazdasági ág, különösképpen a lakosság közvetlen szükségleteinek kielégítésére termelő mezőgazdaság, könnyű- és élelmiszeripar fejlődésének, a néptömegek anyagi jóléte fokozásának, a szocialista tábor országai védelmi képessége megszilárdulásának.

Most újabb hatalmas feladatok tornyosulnak elénk, az eredmények reális összegezése és a még gyorsabb fejlődést gátló akadályok eltávolítása, a hibás, helytelen elméleti koncepciók káros következményeinek kiküszöbölése a teendőnk. De csak akkor dolgozhatunk teljes szívvel, reális perspektívával a júniusi plénum és a III. kongresszus megszabta nagy célok elérésén, ha megszívleljük a Központi Vezetőség legutóbbi ülésének fontos útmutatásait, és soha, egyetlen pillanatra sem felejtjük el: honnan és hová indultunk el új meg új sikerekre a párt vezetésével. Céljaink világosak. Világos a megvalósításukhoz vezető út is. Pártunk, a munkásosztály, a dolgozó nép most megnövekedett öntudattal, a biztos siker tudatában folytatja a szocializmus építését hazánkban.

Feladataink a Központi Vezetőség márciusi határozatának megvalósításában

Felszabadulásunk tizedik évfordulóját nem értékelhetjük teljes jelentőségében, ha nem mérjük fel: mekkora utat tettünk meg ebben a tíz esztendőben, mekkora eredményeket értünk el a vállalt nagy célok megközelítésében. Ha visszatekintünk a felszabadulás óta eltelt időszakra, kérkedés nélkül megállapíthatjuk: történelmünk folyamán népünk még nem élt át olyan gyökeres politikai, gazdasági, szociális és kulturális átalakulást, mint ebben az egyetlen évtizedben. A nagy szovjet nép szabadította fel hazánkat és segítette népünket, hogy e tíz esztendő során a korábbi időszakoktól eltérően tudatosan aktív, a fejlődés irányát felmérő megvalósítója legyen az országunk életében bekövetkezett egész történelmi átalakulásnak. E tíz esztendő alatt teljesen és végleg szétzúztuk az ország függetlenségét áruba bocsátó finánctőkések és a velük szövetkezett nagybirtokosok népelnyomó fasiszta uralmát. Népgazdaságunk döntő területein, az iparban, a közlekedésben, a bel- és a külkereskedelemben, a pénz- és hitelügy területén lényegében megsemmisítettük, a mezőgazdaságban pedig erőteljesen szűkítettük a kizsákmányolás gazdasági bázisát. Az eredményeket legjobban úgy summázhatjuk, ha megállapítjuk: hazánk elmaradt, félgyarmati függésben sínylődött, az imperialista nagyhatalmaknak kiszolgáltatott agrár-ipari országból független, a szocialista fejlődés útján haladó ipari-agrár országgá vált, amely a szocialista tábor tagjaként ma a szocializmus felépítésén dolgozik, s mint ilyen, a társadalmi haladás élvonalába került.

Sikereinket javarészt annak köszönhetjük, hogy mindenkor szem előtt tartottuk — ha követtünk is el hibákat — a szocializmus építésének lenini—sztálini elveit. Megszívleltük azt a lenini—sztálini tanítást, hogy a szocializmus szilárd anyagi alapja a szocialista nehézipar, hogy a szocialista iparosítás a szocializmus építésének legfőbb eszköze. Nem feledkeztünk meg arról a nagyon fontos lenini tanításról sem, hogy „a munka termelékenysége ... a legfőbb az új társadalmi rend szempontjából". A termelékenység szakadatlan növelésének és a nehézipar elsősorban történő fejlesztésének követelménye közt nagyon szoros az összefüggés: a munkatermelékenység szüntelen növekedése csak akkor biztosított, ha az ipar, a közlekedés és a mezőgazdaság mind több és több új, nagytermelékenységű műszaki felszerelést alkalmaz. Ebből szükségszerűen következik, hogy minden erővel fejleszteni kell a termelőeszközök termelését, a nehézipart és a nehézipar szívét, a gépgyártást.

Az utóbbi időben azonban nálunk ezekről a fontos kérdésekről elterelődött a figyelem, s a dolgozók életszínvonalának emelésében elért eredmények nem az egész ipar, s elsősorban a nehézipar fejlődésére, a munkatermelékenység növekedésére alapozódtak, hanem főképp tartalékaink és beruházásaink csökkentésével függtek össze. A hibák látható megnyilvánulásaként tavaly a szocialista ipar termelése 1953-hoz képest csak 3,1 százalékkal, s benne a minisztériumok irányítása alá tartozó ipar termelése csak 0,3 százalékkal növekedett, vagyis voltaképp egyhelyben topogott, a nehézipar termelése pedig csökkent.

A Központi Vezetőség március 2—4-i ülése megjelölte a hibák elméleti forrását, amelynek lényege: az 1953. júniusi plénum és a III. pártkongresszus mai napig is érvényes, helyes, továbbra is politikánk alapját képező határozatainak hibás, jobboldali eltorzítása.

Az említett határozatok gazdasági téren elsősorban azt célozták, hogy megszűnjenek a népgazdaságban az adottságainkat és erőforrásainkat nem kellőképpen mérlegelő szocialista iparosítással és a mezőgazdasági termelés elmaradásával kapcsolatban támadt aránytalanságok, amelyek a további erőteljes fejlődés gátjává váltak. E határozatok kiemelték, hogy országunkban a szocializmus építésének fő eszköze a *szocialista* iparosítás, s hogy a falun a szocializmus építésének fő útja: *a termelőszövetkezeti út.* Egyszersmind azt is feladatul tűzték ki, hogy a termelőerők fejlődése a legszorosabban egybekapcsolódjék a munkásosztály, az egész nép életszínvonalának szüntelen emelkedésével. A plénum és a pártkongresszus konkréten is megjelölte e feladatok megoldásának módszereit a termelés és a termelékenység további növelésében, az önköltség csökkentésében, a minőség javításában, népgazdaságunk erőinek és eszközeinek olyan irányú átcsoportosításában, amely biztosítja az aránytalanságok megszüntetését, mezőgazdaságunk gyorsabb fejlődését, hogy tovább emelkedhessék a dolgozók életszínvonala, javulhasson szociális és kulturális ellátottságuk. Helyesnek bizonyult a határozatoknak az a tétele is, hogy a mezőgazdaság szocialista, termelőszövetkezeti szektorának önkéntességen, meggyőzésen alapuló továbbfejlesztésével egyidejűleg fokozottabban támogatni kell az egyénileg dolgozó parasztgazdaságokat a bennük rejlő lehetőségeknek a népjólét emelését célzó maximális kiaknázása végett.

A határozatok tehát helyesen jelölték meg a szocializmus építésének útját hazánkban, de a helytelen, jobboldali nézetek hirdetői eltorzították a helyes határozatokat, s a fogyasztási cikkek termelésének a népgazdasági arányokat javító meggyorsítását szembeállították a nehézipar fejlesztésével, a szocialista iparosítás politikájával. Úgy tekintették a kérdést, mintha a termelőeszközgyártás további fejlesztése nem döntő feltétele, hanem akadálya lenne a lakosság közvetlen fogyasztási szükségleteinek kielégítésére termelő népgazdasági ágak, a mezőgazdaság, a könnyű- és az élelmiszeripar fejlődésének; mintha nem a nehézipar fejlődése volna az alapja új technikával való ellátottságuknak, s ezáltal a termelékenység és az anyagi jólét fokozódásának. Egyszersmind elhomályosították azt a különösen fontos szempontot, hogy csak a nehézipar fejlődése biztosíthatja hazánk védelmi képességének szüntelen növekedését.

A jobboldali nézetek hirdetői lebecsülték a termelés, a termelékenység szüntelen növekedésének, az önköltség rendszeres csökkentésének, vagyis a szocialista felhalmozás állandó növelésének feladatát, következésképpen elválasztották a szocializmus gazdasági alaptörvényében foglalt célt e cél elérésének eszközeitől.

Az 1953. júniusi határozat és a III. pártkongresszus kifejezésre juttatta, hogy a népgazdaság kettős alapjának megszüntetése, a mezőgazdaságban a szocialista termelési viszonyok általánossá tétele, a dolgozó parasztság virágzó életének megalapozása céljából a fő feladat a mezőgazdaság szocialista átalakítása, s egyszersmind arra törekedett, hogy a mezőgazdasági termelés növelése, az ipar nyersanyagszükségletének és a lakosság fogyasztási cikk-szükségletének teljes kielégítése végett kiaknázza az egyénileg dolgozó parasztok termelési tartalékait is. Ez a helyes és ma is érvényes törekvés azonban eltorzult. Egyesek már azt hangoztatták, hogy (a mi viszonyaink közt) a kisárutermelő parasztgazdaságok többsége rendszeresen bővítheti termelését. E nézet hirdetői nem egyszer megemlítették, de alaposan nem vizsgálták meg a kisárutermelő gazdaságokban a termelés növekedését szükségképpen korlátozó tényezőket és e korlátok jellegét. Ezzel azt az illúziót keltették, hogy mezőgazdasági termelésünk általános és nagyarányú fellendítése megvalósítható mezőgazdaságunk szerkezetének gyökeres átalakítása, a szocialista mezőgazdasági nagyüzem uralkodóvá válása nélkül is. A Központi Vezetőség határozata ezekről a nézetekről a következőket állapítja meg: „Újra feléledtek, sőt egyes elméleti folyóirataink kinyomtatásra is kerültek a marxizmus által már régen szétzúzott olyan kispolgári elméletek is, amelyek szerint az egyszerű árutermelő paraszti gazdaságokra, a népi demokrácia viszonyai közt, a bővített újratermelés a jellemző. E hamis tételből — és ehhez hasonlókból — kiindulva egyesek tagadni kezdték a mezőgazdaság szocialista átszervezésének parancsoló szükségszerűségét, s ezen a címen a termelőszövetkezeti mozgalom elgáncsolására vettek irányt."

Közgazdaságtudományunk, s egyetlen elméleti közgazdasági folyóiratunk, a *Közgazdasági Szemle* is felelős azért, hogy fejlődésünk mai szakaszának egyes fontos kérdései egyáltalán nem tisztázódtak, sőt helytelen, nem marxista nézetek is szóhoz jutottak folyóiratunkban. A közgazdasági elmélet jelentőségének lebecsülése ugyan már megszűnőben van, s történtek már — ha elvétve is — kísérletek népgazdaságunk fontos részösszefüggéseinek feltárására. De azt még nem mondhatjuk, hogy a közgazdasági elmélet már teljesen betölti szerepét, s határozott utat mutat a gyakorlati teendők megoldásához, sőt az is előfordult, hogy egyes cikkek — köztük a Közgazdasági Szemle több cikke is — kifejezetten helytelen irányba terelték a gyakorlati munkásokat. Még csak kísérlet sem történt az iparosítás és az életszínvonal, az iparosítás és a mezőgazdasági termelés stb. valóságos összefüggéseinek tanulmányozására. A Közgazdasági Szemlét is terheli a felelősség, hogy nem használta ki eléggé kollektív szervezői funkcióját, s 7 hónapos fennállása során nem mozgósította a szerzőket a lényeges összefüggések alkotó feltárására. Fejlődésünk korábbi szakaszában az jellemezte a közgazdaságtudományt, hogy közgazdászaink szinte semmi segítséget sem adtak a gyakorlatnak, mert nem a gazdasági élet reális jelenségeinek, folya-

matainak vizsgálatából indultak ki, elméleti munkásságuk eltávolodott a gyakorlati élet igazi elemzésétől. A közelmúltban történt ugyan bizonyos előrehaladás a közgazdasági elmélet és a gyakorlat közelítésében, de még mindig az a jellemző, hogy közgazdászaink javarésze megelégszik a mindenkori gazdaságpolitikai intézkedések egyszerű igazolásával és méltatásával. Közgazdászaink zöme még mindig nem tért rá a gazdasági élet egyes oldalainak, bonyolult jelenségeinek vizsgálatára, s nem kísérelte meg a vizsgálódás tapasztalatainak elméleti általánosítását. Ezért a legutóbbi másfél évben kidolgozott elméleti cikkek egy része egyoldalúnak, tévesnek bizonyult, mert a jelenségeknek csak egyes, összefüggésükből kiragadott oldalaira szorítkozott. A téves elméleti tételek természetesen téves és káros gyakorlati következtetések forrásaivá váltak.

A Közgazdasági Szemle munkájának egyoldalúsága és fogyatékossága nem utolsósorban abban nyilvánult meg, hogy keveset foglalkozott a szocialista iparosítás legfontosabb problémáival, a termelékenységnövelés és a jövedelmezőség stb. kérdéseivel. Ez előmozdította a nehézipar lebecsülését hirdető nézetek elterjedését.

Ugyancsak súlyos hiba, hogy a lapban több olyan cikk jelent meg, amely — a Központi Vezetőség március 2—4-i ülése határozatában elítélt nézetekből, elsősorban abból az antimarxista álláspontból kiindulva, hogy a mi viszonyaink közt a kisárutermelő parasztgazdaságok többsége rendszeresen bővítheti termelését — elhomályosította a mezőgazdaság szocialista fejlődésének perspektíváját. Például Gyenes Antal Nagy Imre *Egy évtized* című könyvéről írt ismertetésében (*Közgazdasági Szemle*. 1954. 2. sz. 236—247. old.) túlbecsüli a kisárutermelő parasztgazdaságok fejlesztési lehetőségeit, s ennek megfelelően helytelenül határozza meg a kisárutermelés jelentőségét, fejlődési irányát átmeneti gazdaságunk mai szakaszában. Gyenes Antal megállapítja: „a kisárutermelő mezőgazdaság, amelynek erejéből a kapitalizmusban még az egyszerű újratermelésre is alig futja, a népi demokrácia viszonyai közt bővített újratermelést folytathat" (241. old.), s ebből azt a következtetést vonja le, hogy ma és még sokáig, „csak a kisparaszti gazdaságok biztosíthatják a városi lakosság ellátásához szükséges árumennyiség legnagyobb részét". (Uo.) Ennek az álláspontnak a legfőbb gyengesége és hibája, hogy elhomályosítja a mezőgazdaság szocialista átépítése továbbvitelének szükségességét, mert hosszú időre lényegében adottnak és megváltoztathatatlannak tekinti mezőgazdaságunk szocialista és magánszektorának arányát. Ez a felfogás helytelen következtetést von le abból, hogy a termelőszövetkezetek ez idő szerint még csak a dolgozó parasztság kisebb részét tömörítik, s a szocialista mezőgazdasági nagyüzemi formát képviselő termelőszövetkezetek egy része még nem gazdálkodik valóban nagyüzemi módra, nem használja ki teljesen a termelés és az árutermelés fokozására máris meglévő lehetőségeit. A termelőszövetkezet önmagában véve szervezeti forma, de hogy ez a forma megteljék a nagyüzemi szocialista gazdálkodás tartalmával, sokrétű állami támogatás szükséges. Abból, hogy a termelőszövetkezetek a legutóbbi másfél évben a szövetkezetek politikai és gazdasági jelentőségének lebecsülése miatt korántsem kaptak meg minden lehetséges támogatást gazdálko-

dásuk megszilárdításához, nem az következik, hogy lemondjunk a termelőszövetkezetekben rejlő — és a kisárutermelő gazdaságoknál minden körülmények közt hasonlíthatatlanul nagyobb — lehetőségek kiaknázásáról, s hogy ezzel bizonytalan időre elodázzuk a mezőgazdaság szocialista átalakítását, vagyis a népgazdaság egységes, oszthatatlan szocialista alapja megteremtését, hanem az, hogy igyekeznünk kell a szövetkezeti fejlődésben bekövetkezett lemaradást mielőbb megszüntetni.

Jóllehet Gyenes Antal cikkében megállapítja, hogy a nagyüzemű szocialista termelés előbb-utóbb döntő fölénybe kerül a kisárutermelő parasztgazdasággal szemben, ez a megállapítás elvont igazság marad, mert a szerző nem mutatja meg a szocialista mezőgazdasági nagyüzem és a kisárutermelő paraszti gazdaság minőségi különbségét, figyelmen kívül hagyja azt a minőségi ugrást, amelyet a dolgozó paraszti gazdaságok szövetkezeti egyesítése jelent.

Erdős Tibornak a Közgazdasági Szemle 1954. decemberi számában megjelent cikkében (284—299. old.) hasonlóképpen érvényesül a kisárutermelő parasztgazdaságok termelésének bővülését tévesen értékelő szemlélet. A cikk az átmeneti korszak bővítetten újratermelő kisparaszti mezőgazdaságáról mint a fejlődő szocialista ipar bővülő piacáról és bázisáról beszél. Természetesen igaz, hogy a szocialista ipar az átmeneti időszakban a szocialista mezőgazdasági üzemeken kívül a kisárutermelő parasztgazdaságokra is piacként és bázisként támaszkodik. Ez azonban nem jelentheti a szocialista ipar és az egyéni parasztgazdaság ellentmondásainak lebecsülését, főképp nem jelentheti annak az elméleti alaptételnek az elhomályosítását, hogy a bővített újratermelés alapján fejlődő szocialista ipar korlátlanul és szakadatlanul bővülő piaca és szilárd bázisa csakis az azonos típusú, bővített újratermelés alapján fejlődő, vagyis egységes szocialista mezőgazdaság lehet. Tehát a mezőgazdaság és az ipar kapcsolata elválaszthatatlanul összefügg a mezőgazdaság szocialista átszervezésének szükségességével.

Az idézett cikkekből, de több más tanulmányból sem tűnt ki, hogy mekkora minőségi változást jelent a népgazdaság kettős alapjának egységessé válása, s következésképpen a termelőerők és a termelési viszonyok kötelező összhangja törvényének, valamint a tervszerű, arányos népgazdasági fejlődés törvényének teljesebb érvényesülése szempontjából a kis- és a középparaszti gazdaságok szocialista útra való áttérése. Ezekben a cikkekben nem domborodott ki kellőképpen, hogy milyen minőségi különbségek vannak a mezőgazdasági szocialista nagyüzem és a mezőgazdasági kisüzem közt a termelés fokozásában, valamint a jövedelemgyarapításban.

Helytelen egyoldalúság jellemzi Szabó Kálmánnak és Kopátsy Sándornak a folyóirat 1954. novemberi számában (143—163. old.) megjelent cikkét is. A szerzők cikkükben a mezőgazdasági árak arányait vizsgálják a mezőgazdasági termelés tervszerű befolyásolásának fokozása szempontjából, de nem mutatják meg, hogy a mezőgazdasági árpolitikának mi a helye a mezőgazdasági termelést befolyásoló gazdaságpolitikai eszközök rendszerében. Többek közt nem mutatnak rá a termelési segítség jelentőségére. Nem mutatják meg azt sem, hogy a város és a falu gazdasági kapcsolatai, köztük az árucserekapcsolatok a szocializmus építésének

időszakában alá vannak rendelve a munkás-paraszt szövetség ügyének, amelynek tartalma: a munkásosztály és a dolgozó parasztság összefogása a munkásosztály vezetésével a városi és a falusi kapitalizmus megsemmisítésére, a szocialista viszonyok általánossá tételére a városban és a falun egyaránt.

A cikk — miközben a mezőgazdasági termelés befolyásolásának, tervszerűbbé tételének olyan elméleti vonatkozású problémáját vizsgálja, mint a mezőgazdasági árarányok — elvonatkoztat attól, hogy jelenleg mezőgazdaságunkban háromféle (szocialista, kisárutermelő és kulák-kapitalista) árutermelés van. A szerzők csupán azt az azonosságot emelték ki, amely a termelőszövetkezeteknek és az egyszerű árutermelőgazdaságoknak a mezőgazdasági árarányok alakulásában betöltött szerepében érvényesül, de nem domborították ki azt az elvi különbséget, amely az egyszerű árutermelőgazdaságok mint kapitalista tendenciát magukban hordozó gazdaságok és a termelőszövetkezetek mint szocialista típusú árutermelőgazdaságok közt fennáll, a népi demokráciák viszonyai közt érvényesülő értéktörvény hatását tekintve.

Noha a szerzők a cikkben a mezőgazdasági árarányoknak az árszínvonal abszolút nagyságától független vizsgálatát tűzték ki célul, a cikk több helytelen példája és hibás kitétele, továbbá az egyáltalán nem elemzett „paraszti munkaráfordítás"-nak az értékkel való azonosítása arra vallott, hogy a szerzők a jelenlegi mezőgazdasági árszínvonal emelését gyakorlatilag szükségesnek tartják. E fogyatékosságok és hibák folytán a cikk módot adott az értéktörvény átmeneti időszakbeli szerepének túlbecsülésére, mivel nem tárgyalja jelentőségének megfelelően az értéktörvény hatókörének a kisárutermelő szektorban is szükséges korlátozását.

Az értéktörvény szerepének túlbecsülése a legutóbbi másfél évben közgazdászaink közt széles körben elterjedt, s a Közgazdasági Szemle más cikkeiben is kifejezésre jutott. Ez ideig azonban nem került sor az értéktörvény átmeneti időszakbeli gazdasági törvények közt elfoglalt valóságos helyének és szerepének teljes összefüggésben való feltárására. A Közgazdasági Szemle Vita-cikkek rovatában megjelent egyes cikkek odáig mentek az értéktörvény szerepének túlbecsülésében, hogy lényegében ki akarták terjeszteni e törvény hatását a szocialista ipar termelésének szabályozására is. De nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az értéktörvény szocializmusbeli — az árutermelés fennmaradásával összefüggő — felhasználhatósága egyértelmű bizonyos ösztönös elemek érvényesülésével, s ezt elsősorban a szocialista termelési viszonyok bővülése alapján egyre nagyobb hatókörű szocialista gazdasági törvények érvényesülése ellensúlyozhatja, illetve korlátozhatja. Aki pedig az iparban is, ahol már meghonosodtak a szocialista termelési viszonyok, termelésszabályozó szerepet akar juttatni az értéktörvénynek, az óhatatlanul oda jut el, hogy szűkíteni akarja a tervszerű, arányos fejlődés követelményének, a népgazdasági tervezésnek a hatókörét. Mindez természetesen nem mond ellent annak, hogy az értéktörvényt meg kell nyergelnünk, fel kell használnunk népgazdaságunk tervszerű irányításában.

Éppen az a feladat, hogy megállapítsuk: a szocializmus gazdasági alaptörvényének és a tervszerű arányos fejlődés törvényének érvénye-

sítésekor hogyan használhatjuk fel helyesen a kisárutermelés tervszerű befolyásolására, a szocialista elemek erősítésére az értéktörvényt. Továbbra is kutatnunk kell azokat a módszereket, amelyek segítségével e célt elérhetjük, anélkül azonban, hogy a legkevésbé is szűkítenénk a tervszerű, arányos fejlődés törvényének hatókörét.

Az idézett helytelen elméleti megállapítások — amelyek nem merítik ki a Közgazdasági Szemlében napvilágot látott összes elméleti hibákat — arról tanúskodnak, hogy a folyóirat egyes szerzői nem hatoltak eléggé mélyére a marxizmus—leninizmus idevágó tanításainak, vagy pedig elmulasztották népgazdaságunk fejlődésének konkrét tényadatok alapján történő tanulmányozását. E helytelen nézetek megjelenése a Közgazdasági Szemlében a folyóirat szerkesztésének nagy fogyatékosságait is tükrözi. A szerkesztőbizottság nem irányította és ellenőrizte kellően a lap szerkesztését, a szerkesztőséget pedig súlyos felelősség terheli azért, hogy a közölt cikkekben olyan megállapítások láttak napvilágot, amelyek eltorzították népgazdaságunk fejlődésének, különösen népgazdaságunk szocialista átalakításának perspektíváját, s hogy az egyes cikkekben kifejtett helytelen álláspontok megcáfolására a lap hasábjain nem került sor. A lapban nem jelentek meg olyan tanulmányok, amelyek a tényleges helyzet elemzése alapján sokoldalúan megmutatták — s nem csak elvileg deklarálták — volna: milyen feladatok megoldásával kell biztosítanunk, hogy a termelőszövetkezeteknek ne csak egy része, hanem a zöme példamutató, a kisüzemben maximális támogatással is elérhetetlen színvonalú, jövedelmező gazdálkodást honosítson meg. De nem foglalkoztunk azzal a ma is rendkívül időszerű és fontos kérdéssel sem, hogy miképpen kell összehangolni a mezőgazdaság területén a szövetkezetek elsősorban történő fejlesztését a kisárutermelésben rejlő lehetőségek kiaknázásával.

Az említett cikkek legfőbb elméleti fogyatékossága, hogy nem domborították ki kellőképpen a mezőgazdaság szocialista átszervezésének szükségességét, s nem hangsúlyozták, hogy a fejlődés egyetlen lehetséges konkrét útja: a termelőszövetkezeti út. Az egyéni gazdaságok megfelelő támogatással bizonyos fokig fokozhatják termelésüket, az egyénileg dolgozó parasztok többtermeléssel növelhetik jövedelmüket. Ez épp annyira hasznos a munkás-paraszt szövetségnek, mint amennyire káros, ha a jövedelemgyarapítás forrása nem a termelés fokozása, hanem a spekuláció vagy a kapitalizálódás más formája. Ne felejtsük el, hogy a kapitalizálódásnak — Lenin tanítása szerint — szükségképpen éltető talaja a kisárutermelés. Ezért különösen fontos, hogy tudományos eszközökkel megmutassuk: a szövetkezetek, ha jól, nagyüzemi módon gazdálkodnak — s nekünk éppen azt kell előmozdítanunk, hogy ilyen módon gazdálkodjanak — a legjobb középparaszti gazdaságnál is sokkal gyorsabban növelhetik termelésüket, s összehasonlíthatatlanul nagyobb jövedelemhez és jómódú, kulturált, biztonságos élethez juttathatják tagjaikat.

A szövetkezetek előbb-utóbb mindenütt kialakuló döntő *gazdasági* fölénye a legfőbb biztosíték arra, hogy a párt és az állam felvilágosító és szervező munkája nyomán meginduljon az egyénileg gazdálkodó dolgozó parasztok tömegeinek önkéntes beáramlása a szövetkezetekbe.

Az említett elméleti hibák — köztük a Közgazdasági Szemlében is napvilágot látott helytelen nézetek — különféle jobboldali jellegű *politikai* hibákkal függtek össze, azok alátámasztóivá váltak. Ezek a hibák a szocialista építés perspektívájának háttérbeszorításában, a munkásosztály és a párt vezetőszerepének lebecsülésében, a munkás-paraszt szövetség tartalmának eltorzításában, az ipari és a mezőgazdasági fejlődés elszakításában, sőt szembeállításában, a termelékenységnövelés és az életszínvonalemelés összefüggéseinek elhallgatásában domborodtak ki a leginkább. De ezek az elméleti tévedések, ferdítések összefüggtek a mezőgazdaságban elkövetett konkrét hibákkal is: a termelőszövetkezetek támogatásának elhanyagolásával, az állami piacszabályozó szerep lebecsülése alapján az állampolgári fegyelem megsértésének elnézésével főképp a begyűjtés vonatkozásában stb. Hiba volt az is, hogy az eredmények és a hibák felmérésében szintén gyakran egyoldalú szemlélet érvényesült, mert egyesek a fejlődésgátló fogyatékosságok elleni harc hevében szinte teljesen megfeledkeztek az eredményekről, s ezzel ahelyett, hogy harcra mozgósították volna a gazdasági vezetőket, inkább fékezték lendületüket. Persze nem minden gyakorlati hiba származott vagy származik elméleti hibákból. Ellenben ez is, az is a társadalmunkban még bőven meglévő kispolgári és polgári környezet hatását tükrözi. Az elmélet mulasztása, hogy nem leplezte le a jobboldaliságot különböző — főleg elméleti — megnyilvánulásaiban, s nem folytatott harcot ezek ellen.

A Központi Vezetőség határozata a közgazdasági munka színvonalának emelését és a közgazdasági elmélet tisztaságának megteremtését parancsoló szükségszerűségként állítja közgazdászaink és a Közgazdasági Szemle elé. E szerteágazó feladat megoldásához feltétlenül okulnunk kell a Közgazdasági Szemle féléves működése során elkövetett hibákból, amelyek feltárása és megszüntetése nélkül nem foghatunk hozzá a reánkháruló nagyszabású teendőkhöz, a Központi Vezetőség által megjelölt célok valóraváltásához. E munkánkban tovább kell fejlesztenünk azokat az eredményeket, amelyeket lapunk eddigi működése során magáénak mondhat. Az elmélet és a gyakorlat munkásaiból, az idősebb marxista közgazdászokon kívül a fiatal közgazdásznemzedék tagjaiból már kialakulóban van az a sokrétű szerzőgárda, amely alkalmas arra, hogy végre valóban sokoldalúan, alkotó módon, bármiféle torzítástól mentesen megvizsgálja fejlődésünk időszerű, de mindmáig megoldatlan problémáit. A folyóirat eddigi munkájának eredményei közé sorolható, hogy több bátor kezdeményezésnek, a marxizmus—leninizmus tételei alkotó módon való alkalmazását célzó kísérletnek adott helyet. A szerkesztőségnek a jövőben még fokozottabban arra kell törekednie, hogy közgazdászainkat bátor, alkotó munkára serkentse, egyszersmind azonban hatékony segítséget kell adnia a szerzőknek ahhoz, hogy nyilvánosságra kerülő írásaikban helyes, következetesen marxista nézetek nyilvánuljanak meg. Jelentek meg a lap hasábjain értékes tanulmányok népgazdaságunk időszerű problémáiról, például a takarékosságról, a termelő és a nemtermelő dolgozók helyes arányának kialakításáról, s történtek kísérletek egyes iparágak vagy üzemek konkrét adatok alapján való elemzésére is. Eredménynek könyvelhetjük el azt is, hogy meg-

kezdtük 10 éves gazdasági történetünk feldolgozását és számszerű illusztrálását. Megtettük az első lépéseket a magyar közgazdaságtudomány haladó hagyományainak ismertetésére. Időről időre tájékoztatjuk olvasóinkat a szocialista tábor országainak közgazdasági életében adódó fontosabb eseményekről, elsősorban ez országok marxista közgazdasági sajtójának rendszeres ismertetése révén.

A Központi Vezetőség határozata bennünket különösen kötelez, hogy megvizsgáljuk eddigi munkánkat, s megszabjuk feladatainkat. A jövőben még mélyrehatóbban kell tanulmányoznunk a marxizmus—leninizmus klasszikusait és a szovjet közgazdaságtant, elsősorban sokkal többet kell foglalkoznunk a szocialista iparosításnak és a mezőgazdaság kollektivizálásának legfontosabb kérdéseivel és összefüggéseivel. Tudatosítanunk kell a szerzőkben, hogy a szocializmus építése során jelentősen megnő a közgazdasági elmélet fejlesztésének szükségessége, de egyszersmind óvnunk kell őket a mai helyzet és a fejlődési perspektívák bármiféle felületes vagy egyoldalú megítéléséből fakadó torzítások, elméleti tévedések elkövetésétől. A legkövetkezetesebb harcot kell vívnunk mindenféle elhajlás, a mai időszakban elsősorban a jobboldali elhajlás ellen. De nem szabad megengednünk, hogy a jobboldali nézetek ellen vívott harc közepette újra megerősödjenek a „baloldali" nézetek, amelyek szintén nagy károkat okozhatnak. Miközben nyomatékosan hangsúlyozzuk, hogy fokozottabban fejleszteni kell a termelőszövetkezeti mozgalmat, mert a szocializmus végleges győzelme másképpen nem lehetséges, továbbra is valljuk, hogy támogatni, anyagilag ösztönözni kell az egyénileg dolgozó parasztokat termelésük maximális kiterjesztésére, piaci kapcsolataik fokozására.

Nagyon fontos, hogy egyre sokasodó és növekvő feladataink megoldásában a közgazdaságtudomány és a Közgazdasági Szemle is mind hathatósabban segédkezzék. Fokoznunk kell lapunk elméleti színvonalát, növelnünk kell a szerzőkkel szemben támasztott követelményeket, erősítenünk kell lapunk szervező és mozgósító tevékenységét. Érvényesítenünk kell a pártos szemléletet, nem a hibák elkendőzésével, hanem ellenkezőleg, minden fejlődésgátló fogyatékosság feltárásával és kijavítása módjának megmutatásával, de úgy, hogy sose tévesszük szem elől nagyszerű eredményeinket, s abból induljunk ki: a hibák feltárásának és megszüntetésének célja éppen az eredmények továbbfokozása.

A Központi Vezetőség határozatai célul tűzték ki, hogy elsősorban az 1953. júniusi határozat és a III. kongresszus határozatai alapján továbbfejlesszük mindazt, amit tíz év alatt a párt vezetésével a dolgozó nép alkotott. Lapunknak mindent el kell követnie, hogy előmozdítsa e határozatok valóraváltását, s erre most annál is kedvezőbbek lettek a lehetőségei, minthogy a Közgazdaságtudományi Intézet folyóirata lett, azé a tudományos szervé, amelynek legfőbb feladata, hogy a közgazdaságtudomány teljes kibontakoztatásának fő lendítőerejévé és szervezőjévé váljék. A közgazdasági élet elméleti és gyakorlati területen dolgozó munkásaira, a Közgazdaságtudományi Intézet és a Közgazdasági Szemle munkatársaira most az a megtisztelő feladat és kötelesség hárul, hogy a közgazdaságtudomány előbbrevitelével segítsék szocialista építőmunkánk diadalmas felfelé ívelését!

APRÓ ÉVA

Lenin, a politikai gazdaságtan nagy teoretikusa

85 esztendővel ezelőtt, 1870. április 22-én született Vlagyimir Iljics Lenin, a marxizmus zseniális teoretikusa, az orosz munkásosztály újtípusú forradalmi pártjának megteremtője, az első szocialista állam megalapozója, a világ dolgozóinak nagy tanítója és vezére.

A Lenin születése óta eltelt 85 év az emberi történelem legmélyrehatóbb változásainak, az alkotó marxizmus világot formáló győzelmének, a kapitalizmus forradalmi megostromlásának és vereségének, a szocializmus győzelmének a korszaka volt. A lenini géniusz világította meg a dolgozó emberiség felemelkedésének útját, a Marx és Engels eszméit továbbfejlesztő lenini eszmék szervezték a kizsákmányolás minden fajtájának legyőzésére megbonthatatlan hadsereggé az orosz munkásokat és parasztokat, ezek az eszmék öltöttek testet a szocializmus felépítésében a Szovjetunióban, a szocializmus sikeres építésében a népi demokráciákban, a kapitalista és a gyarmati országok dolgozóinak harcában mindenfajta elnyomás és kizsákmányolás ellen.

A világ összes dolgozóinak, összes szabadságért és jobb jövőért harcoló népeinek harcát vezető munkásosztály Lenint tekinti zászlajának. Lenin „neve az új világ szimbólumává vált nyugattól keletig, déltől északig az egész földkerekségen." (Az Sz. K. P. határozatai. I. rész. 938. old. Szikra, 1954.)

★

Lenin forradalmi tevékenységének kezdete a XIX. század végére esik. Ez idő tájt a nemzetközi munkásmozgalomban a II. Internacionálé opportunizmusa uralkodott. A II. Internacionálé pártjai szavakban elismerték a marxizmust, de valójában elvetették annak forradalmi lényegét, elhallgatták, elferdítették a legfontosabb marxi tanítást: a proletárforradalom és a proletárdiktatúra tanát, s a munkásosztály érdekeit félredobva kapitalista érdekek szószólójává váltak. Leninre várt az a történelmi feladat, hogy új életre keltse a marxizmus forradalmi tartalmát. De Lenin nemcsak a II. Internacionálében elharapózott opportunista szennytől tisztította meg a marxizmust, elévülhetetlenek érdemei annak alkotó továbbfejlesztésében is.

A marxizmus minden ízében haladó, alkotó tudomány, amely nem tűr dogmákat, az elévült formulákat bátran cseréli fel a megváltozott viszonyoknak megfelelő új tételekkel, új következtetésekkel. Lenin

A marxizmus történelmi fejlődésének néhány sajátosságáról című cikkében, utalva Engelsnek arra a kijelentésére, hogy az ő, valamint Marx tanítása nem dogma, hanem a cselekvés vezérfonala, e kérdés kapcsán a következőket mondja: „Ez a klasszikus tétel nagyszerű erővel és rendkívül kifejezően hangsúlyozza a marxizmusnak azt az oldalát, amelyet úton-útfélen figyelmen kívül hagynak. Márpedig, ha ezt figyelmen kívül hagyjuk, akkor egyoldalúvá tesszük, eltorzítjuk, holt tanná tesszük a marxizmust, megfosztjuk eleven lelkétől, aláássuk legmélyebb elméleti alapját — a dialektikát, a sokoldalú és ellentmondásokkal teljes történelmi fejlődésről szóló tanítást; aláássuk a marxizmus kapcsolatát a korszak adott gyakorlati feladataival, amelyek a történelem minden új fordulatával változhatnak." *(Lenin.* Válogatott Művei. I. kötet. 707. old. Szikra. 1954.)

Vagyis Lenin abból indult ki, hogy a marxizmus fejlődő tudomány, amelyet szüntelenül gazdagítani kell a forradalmi mozgalmak tapasztalataival, a munkásosztály megváltozott körülmények közt vívott osztályharcának tapasztalataival. Lenin nem tekintette a marxi tanításokat örökérvényű tételek zárt, egyszer s mindenkorra kész rendszerének. Hirdette, hogy a marxistáknak kell ezt a tudományt előrevinni az új konkrét körülmények viszgálatának eredményeként leszűrt következtetésekkel, az új tapasztalatok tudományos elemzésével és elméleti általánosításával.

Lenin egész életműve az alkotó marxizmus ragyogó példája. A társadalmi életnek talán egyetlen területe sincs, amellyel kapcsolatban ne lettek volna Leninnek új, irányadó meglátásai. Műveiben magasabb fokra emelte a marxi dialektikus filozófiát, politikai gazdaságtant és tudományos kommunizmust.

Lenin mindig a marxista elméletnek a forradalmi mozgalom szempontjából legidőszerűbb kérdéseire összpontosította figyelmét. Soha nem érte be a kérdések elméleti felvetésével és megoldásával. Az elméletből gyakorlati következtetéseket szűrt le a párt forradalmi tevékenységére vonatkozóan, felfegyverezte a pártot a kommunizmusért vívott harc tudományosan megalapozott elméletével, stratégiájának és taktikájának alapvonalaival.

Lenin nagy figyelmet szentelt a marxi gazdasági tanok feldolgozásának és továbbfejlesztésének. Behatóan foglalkozott az orosz kapitalizmus fejlődésének problémáival, zseniális elemzését adta az imperializmusnak, megalapozta a szocializmus politikai gazdaságtanát.

I.

A XX. század kezdetén a forradalmi mozgalom súlypontja Oroszországba helyeződött át. Oroszországban hatalmas népforradalom volt kibontakozóban, amelynek élén a világ legforradalmibb munkásosztálya állt, szövetségben a forradalmi parasztsággal. A történelmi helyzet, a közelgő forradalom sürgetően követelte az újtípusú, egységes forradalmi párt megteremtését, amely győzelemre vezetheti a munkásosztályt és a munkásosztály vezette dolgozók forradalmi harcát a cárizmus, majd a kapitalizmus ellen.

A párt megteremtésének első feltételeként meg kellett tisztítani a talajt a marxizmus elterjedését akadályozó, reakcióssá vált narodnyik eszméktől. Ezt a feladatot Lenin végezte el.

Lenin a narodnyikok, a „legális marxisták", az ökonomisták ellen vívott kérlelhetetlen harc során a marxi gazdasági elmélet egész sor alapkérdését dolgozta fel, és továbbfejlesztette a kapitalizmus fejlődésének törvényszerűségeire vonatkozó tanításokat.

A narodnyikok — figyelmen kívül hagyva a társadalmi termelés és fogyasztás kapcsolatának közvetett voltát a kapitalizmusban — a társadalmi termék realizálásának problémáját az egyéni fogyasztás problémájával azonosították. A termelés és a fogyasztás kapitalizmusra jellemző ellentmondásából — helytelenül — arra következtettek, hogy — a dolgozó tömegek egyre súlyosbodó anyagi helyzete következtében — az egyéni fogyasztás a kapitalizmusban olyan szűk korlátokba ütközik, amelyek meggátolják a kapitalizmus termelőerőinek kifejlesztését, kizárják a kapitalizmus lehetőségét. Ezzel tagadták a kapitalizmus történelmileg haladó jellegét, a munkásosztály kialakulásának elkerülhetetlenségét, tehát természetesen azt is, hogy a munkásosztálynak kell a társadalom vezető erejévé válnia. Ez volt a legfőbb oka annak, hogy — mivel Oroszországban nem láttak létalapot a kapitalizmus és egyidejűleg a munkásosztály kifejlődésére — figyelmüket a parasztságra irányították. A narodnyikok elképzelései szerint Oroszországnak a kapitalizmust átugorva a feudalizmusból közvetlenül a szocializmusba kellett volna fejlődnie. A szocialista társadalom gazdasági alapját a mezőgazdaságban, s a szocializmus csíráját a paraszti földközösségben, az obscsinában látták.

Lenin az orosz kapitalizmus konkrét történelmi elemzése és a marxi újratermelési elmélet alapján porrázúzta a narodnyik nézeteket, bebizonyította tarthatatlanságukat, reakciós voltukat. *A kapitalizmus fejlődése Oroszországban* című művében mért döntő csapást a narodnyik nézetekre. E művében behatóan elemezte az egyszerű árutermelés kapitalizmusba való átfejlődésének folyamatát a mezőgazdaságban és az iparban, megvizsgálta az oroszországi kapitalista ipar keletkezésének és fejlődésének útját az egyszerű tőkés kooperációtól a gépi nagyiparig. Lenin megmutatta, hogy a narodnyikok már eleve helytelenül vetik fel a kérdést: kifejlődik-e a kapitalizmus Oroszországban vagy sem? Hatalmas tényanyag alapján bizonyította be, hogy Oroszország már rálépett — éspedig feltartóztathatatlanul — a kapitalizmus fejlődésének útjára, hogy a dolog lényege nem a marxisták „kívánságaiban", hanem az orosz kapitalizmus fejlődésének valóságos menetében rejlik. Lenin a marxi újratermelési elméletből kiindulva megsemmisítette a kapitalizmus kialakulásának lehetetlenségét bizonygató legfontosabb narodnyik érvet, nevezetesen, hogy az egyéni fogyasztás korlátozott volta megoldhatatlan realizálási problémák elé állítja a kapitalizmust, lehetetlenné teszi a kapitalizmus kifejlődését. Megmutatta a termelő fogyasztás szerepét az újratermelésben, a kapitalista termelés és a személyes fogyasztás kapcsolatának közvetett voltát, bebizonyította, hogy a köztük lévő ellentmondás nem zárja ki a kapitalizmus fejlődésének lehetőségét, sőt a termelőerők fejlődése a kapitalizmusban éppen ezen az ellentmondáson keresztül valósul meg. Rávilágított, hogy „a tőkés termelés növekedése, s ennek következtében a belső piacé is, nem

annyira a fogyasztási cikkek, mint inkább a termelőeszközök számlájára történik... Ily módon a kapitalizmus belső piacának növekedése bizonyos fokig »független« az egyéni fogyasztás növekedésétől, minthogy inkább a termelő fogyasztás számlájára történik." (*Lenin.* A kapitalizmus fejlődése Oroszországban. 36. old. Szikra. 1949.)

Lenin tüzetesen vizsgálta a mezőgazdaság kapitalista fejlődését. Megmutatta, hogyan váltak a naturálgazdálkodást űző gazdaságok árutermelőkké, ez hogyan bővíti a piacot, hogyan differenciálja az árutermelőket. Világosan kifejtette, hogy a mezőgazdaság tőkés fejlődésének alapvető törvényszerűsége a kis- és a középtermelők nagy tömegeinek elszegényedése, proletarizálódása, s kis hányaduk „felemelkedése" a tőkések közé. Vagyis a parasztság rétegeződésének elkerülhetetlen következménye, hogy a falun is megjelenik a burzsoázia és a proletariátus. Tehát tarthatatlanok az egységes parasztságra vonatkozó narodnyik elképzelések. A falusi proletariátus érdeke és ellenfele azonos a városi proletariátuséval — ezért a falusi proletariátus a közös harcban a városi proletariátus természetes szövetségese. Már a korai lenini munkák megalapozták a bolsevik párt agrárprogramját.

Lenin a feudális maradványokat idealizáló narodnyikok ellen küzdve hangsúlyozta a kapitalizmus haladó jellegét, de ugyanakkor harcolt a „legális marxisták" ellen is, akik megkísérelték eltussolni a kapitalizmus ellentmondásait, revideálni a marxi újratermelési elméletet. A legális marxisták mereven szétválasztották a termelést és a fogyasztást, a köztük lévő antagonisztikus ellentmondásnak nem tulajdonítottak gyakorlati jelentőséget, eszményítették a kapitalizmust, s lényegében örökkévalósága mellett törtek lándzsát.

Lenin feltárta, hogy a termelés és a fogyasztás közt bizonyos általános érvényű kapcsolatok vannak, s rámutatott a köztük lévő ellentmondás fokozódására, amely ugyan „... nem jelenti azt, hogy a kapitalizmus lehetetlen, de jelenti azt, hogy okvetlenül egy fejlettebb formává kell átalakulnia: minél erősebb ez az ellentmondás, annál erősebben fejlődnek ki ennek az átalakulásnak mind objektív feltételei, mind pedig szubjektív feltételei, vagyis az ellentmondás felismerése a dolgozók által." (I. m. 164—165. old.)

Lenin nemcsak megvédte a marxi újratermelési elméletet a narodnyikok és a „legális marxisták" ellen, hanem tovább is fejlesztette azt. Kidomborította a társadalmi termelés Marx által két osztályra történt felbontásának óriási elméleti és gyakorlati jelentőségét, s a marxi újratermelési sémákat kiegészítette a technikai haladás, s ezzel kapcsolatban a tőke szerves összetétele növekedésének tényezőjével. A lenini művek sokoldalúan elmélyítik a kapitalista termelés ciklikus fejlődésének elméletét, a periodikusan ismétlődő túltermelési válságok elméletét.

A „legális marxisták" ellen vívott harcban Lenin feltárta, hogy a kapitalizmus ellentmondásai állandóan éleződnek, és hogy a kapitalista fejlődés elkerülhetetlen velejárója a dolgozó tömegek fokozódó elnyomorodása.

Lenin már gazdasági elméleti tevékenységének első szakaszában megjelölte, majd később részletesen feltárta a proletariátus és a paraszt-

ság forradalmi szövetségének gazdasági alapjait, bebizonyította, hogy csak a munkásosztály és a parasztság forradalmi szövetsége — amelyben a munkásosztályé a vezető szerep — az a reális erő, amely megdöntheti a cárizmus, a burzsoázia és a földesurak hatalmát. Lenin feltárta a polgári demokratikus forradalom szocialista forradalomba való átnövésének feltételeit.

Az Oroszországban végbement gazdasági folyamatok lenini jellemzése világos képet adott az oroszországi osztály-erőviszonyokról: a kapitalizmus fejlődése következtében a munkásosztály megnövekedett; a termelés és a tőke koncentrációja és centralizációja alapján a munkásosztály szervezettsége fokozódott. A párt felvilágosító és szervező tevékenysége, a kizsákmányolás fokozása következtében megnőtt a munkásosztály öntudata, a cárizmussal és a kapitalizmussal szemben tanúsított ellenállása. A munkásosztály a kapitalista és a feudális elnyomás alatt sínylődő parasztság legszélesebb tömegeiben megbízható szövetségesre talált.

II.

Marx és Engels feltárták a társadalom fejlődésének mozgástörvényeit — különösen a kapitalizmus fejlődésének törvényszerűségeit. Vizsgálataik eredménye az a tudományos következtetés, hogy a kapitalista társadalom történelmi, átmeneti jellegű, pusztulása elkerülhetetlen. Marx és Engels azt is feltárták, hogy a fejlődés erői megtalálhatók a kor gyakorlati valóságában — a munkásosztály képében, amelyet a kapitalizmus hozott létre, és amely a kapitalizmus sírásójának szerepét, a szocialista társadalom megalkotójának történelmi hivatását tölti be. Marx és Engels tudományosan megalapozta a szocialista forradalom elkerülhetetlenségét.

De Marx és Engels a szabadversenyes kapitalizmus korszakában éltek. Bármilyen zseniálisan ismerték is fel a fejlődés irányát, nem láthatták előre teljes részletességgel, hogy a kapitalista fejlődés milyen új jelenségeket fog még létrehozni.

A kapitalizmus a századfordulón fejlődésének új szakaszába, az imperializmusba lépett. Az imperializmus a kapitalizmus fejlődésének olyan magas foka, amelyen a kapitalizmus egyes alapvető sajátosságai saját ellentétükbe csapnak át, s napirendre kerül a szocialista forradalom.

A kapitalizmus monopolista szakaszának marxista elemzése és értékelése elengedhetetlenül szükséges volt a biztos tájékozódáshoz, annak meghatározásához, hogy az imperializmus bonyolult gazdasági és politikai folyamataiban melyek a munkásosztály közvetlen feladatai. Az imperializmus elemzésének és értékelésének munkáját Lenin végezte el.

Lenin tudományosan általánosította a Marx Tőkéjének megjelenése óta eltelt félévszázados történelmi fejlődés temérdek új tapasztalatát, és ezáltal magasabb fokra emelte az egész marxizmust, különösen pedig a marxista gazdaságtant. Alkotóan oldotta meg azokat a kérdéseket, amelyeket a történelmi fejlődés állított a munkásosztály és a tudományos szocializmus elé, nagyszerű felfedezésekkel gazdagította a marxizmus tudományát. Lenin az imperializmus vizsgálatát a kapi-

talizmusnak Marx Tőkéjében kifejtett elemzése alapján végezte el. Leninnek az imperializmusra vonatkozó legfontosabb műve: *Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelső foka* — Marx Tőkéjének közvetlen folytatása.

Az imperializmus sajátos fejlődéstörvényeinek feltárása többéves gazdasági és politikai kutató, elemző munkának, óriási tényanyag feldolgozásának eredménye. A hatalmas tényanyag általánosításának eredménye az a lenini következtetés, hogy a kapitalizmus a Marx Tőkéjének megjelenése óta eltelt idő folyamán a XIX. és a XX. század fordulóján új fejlődési szakaszba lépett.

A régi monopóliumelőtti kapitalizmus a monopolkapitalizmustól abban különbözik, hogy „a kapitalizmusnak a szabadverseny útján végbement fejlődését felváltotta a tőkések óriási monopolszövetségei útján végbemenő fejlődés, hogy a régi „kulturált", „haladó" tőkét felváltotta a finánctőke, a „rothadó" tőke, hogy a tőke békés terebélyesedését és „szabad" területekre való „békés" kiterjeszkedését felváltotta az ugrásszerű fejlődés, amely a már felosztott világnak a tőkés csoportok közötti katonai összeütközések útján történő újrafelosztásával megy végbe, hogy a régi kapitalizmust, amely egészében emelkedő irányban fejlődött, ily módon felváltotta a halódó kapitalizmus, amely egészében lefelé menő irányban fejlődik." (*Sztálin.* Művei. 9. kötet. 109. old. Szikra. 1952.)

Lenin felfedte, hogy ezeknek a jelenségeknek az alapjául azok a változások szolgálnak, amelyek a termelésben és a forgalomban végbementek, mégpedig a szabadverseny uralmáról a monopóliumokra való áttérés. Ha a lehető legrövidebben kellene meghatározni a kapitalista társadalom új fejlődési szakaszát, mondta Lenin, monopolkapitalizmusnak lehetne nevezni.

A monopóliumok uralma és nyomása a gazdasági élet minden fontos területére kiterjed. A monopóliumok hatalmukba kerítik a termelést, a nyersanyagforrásokat, az árupiacokat, a tőkebefektetési területeket — a gazdasági élet minden területére rányomják bélyegüket.

A monopolkapitalizmus nem küszöböli ki a kapitalizmus ellentmondásait: a termelés anarchiája, a piac spontán törvényei, a válságok stb. az imperializmus idején is fennmaradnak, sőt még inkább elmélyülnek, bonyolultabbakká válnak. Lenin bebizonyította, hogy az imperializmusban a kapitalizmus ellentmondásai a végsőkig kiéleződnek, ugyanakkor rendkívül éles új ellentétek keletkeznek, amelyek mérhetetlen szenvedést zúdítanak az emberiségre. A monopóliumok a maximális profitért való harcban a minimálisra szorítják a dolgozók életszínvonalát, a monopóliumok uralmának létrejöttében rejlő változások a különböző imperialista hatalmak és csoportosulások közti éles harcok alapjául szolgálnak, elkerülhetetlenné válnak az imperialista országok közti — soha nem látott méretű — hatalmas fegyveres összetűzések, amelyeknek minden terhe és borzalma a dolgozókat sújtja. Lenin leplezetlenül feltárta az imperializmus gyógyíthatatlan fekélyeit, amelyek már az első imperialista háború idején különös erővel felszínre törtek, meghatározta az imperialista kapitalizmus elkerülhetetlen pusztulásának feltételeit, megállapította, hogy az imperializmus rothadó, élősdi,

halódó kapitalizmus, a kapitalizmus legfelső, utolsó fejlődési szakasza, hanyatlásának és bukásának, a szocialista forradalmaknak a korszaka.

De Lenin nem érte be az imperializmus általános törvényszerűségeinek feltárásával. Felismerte annak jeleit is, hogy a kapitalizmus általános válságába került. A háborút úgy jellemezte, mint egy hatalmas történelmi válság, egy új korszak kezdetét, amikor végbemegy a kapitalizmus teljes összeomlása, s megszületik az új, a szocialista társadalom.

Lenin az imperializmus fejlődésének menetéből kiindulva feltárta a győzelmes szocialista forradalom reális lehetőségeit is. Feltárta, hogy a kapitalizmus egyenlőtlen gazdasági és politikai fejlődése az imperializmusban ugrásszerűen, konfliktusokon keresztül valósul meg, hogy az egyenlőtlen fejlődés törvénye az imperializmusban kiéleződik, az imperialista hatalmak és a különböző pénzügyi csoportok harca a felvevőpiacokért, a nyersanyagforrásokért, a tőkekiviteli területekért, a gyarmatokért, a „befolyási területekért" elkerülhetetlenül időszakonként megismétlődő imperialista háborúkat robbant ki a felosztott világ újrafelosztásáért. Az imperialista háborúk gyengítik az imperializmust, amely a világ minden részében megérlelte a szocialista forradalom feltételeit, s lehetővé teszik az imperializmus frontjának átszakítását ott, ahol az a leggyengébbnek bizonyul. Az egyenlőtlen fejlődés imperializmusban ható törvényének feltárása alapján, mintegy betetőzésként, Lenin megfogalmazta zseniális következtetését, mely szerint a szocialista forradalom győzelme és a szocializmus felépítése lehetséges először csak egyetlen, vagy csak néhány országban, és lehetetlen egyidejűleg minden országban. Leninnek e korszakalkotó felfedezése előtt a marxisták úgy vélték, hogy a szocialista forradalomnak egyidejűleg kell győznie az összes kapitalista országokban, vagy legalábbis a legfejlettebb tőkés országok többségében. Lenin nem ragaszkodott Marxnak és Engelsnek az új viszonyok közt érvényét vesztett tételéhez, hanem kiindulva az imperializmus valóságából, új tétellel gazdagította a marxizmus kincsestárát, megalkotta a szocialista forradalom új elméletét.

Lenin az imperializmusról szóló tanításával hatalmas eszmei fegyvert adott a munkásosztály kezébe, megvilágította felszabadulásának egyetlen járható útját. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom és az egész elkövetkező történelem igazolta az imperializmusról szóló lenini tanításokat.

Az Októberi Szocialista Forradalom fordulatot jelentett az emberiség fejlődésében, megnyitotta a proletárforradalmak korszakát, s a gyarmatok és a függő országok felszabadító mozgalmainak korszakát. A második világháború után a kapitalizmus általános válsága tovább mélyült. Kína, valamint az európai népi demokratikus országok kiszakadása a kapitalizmus világrendszeréből a kapitalizmus általános válságának második szakaszát jelezte. Az egységes kapitalista világpiac szétesése óriási mértékben súlyosbította az imperialista országok gazdasági nehézségeit, amelyek különösen élesen jelentkeznek a piacproblémában, a felvevőképes piac szűkülése következtében. A gazdasági nehézségek fokozódása kiélezi az imperialista országok ellentéteit, késhegyre menő vetélkedésekre vezet. Különösen élesek az ellentétek a világuralomra törő Amerikai Egyesült Államok és a többi kapitalista ország közt. Kautsky, Hilferding, Buharin és az imperializmus egyéb apolo-

gétáinak reakciós imperializmus-koncepciói, az ultraimperializmus, a „szervezett kapitalizmus" stb., tarthatatlansága felett nemcsak Lenin tört pálcát, hanem a történelem is.

Lenin imperializmus-elmélete örökbecsű. Minden ízében történelmi szempontok hatják át, az elmélet és a gyakorlat egységét példázza. Lenin imperializmust elemző tevékenységében Marx módszerét követte, az imperializmus tanulmányozását „történelmi alapra" fektette, nemcsak abban az értelemben, hogy megmagyarázza a múltat, hanem a jövő merész előrelátása és a megvalósítására irányuló merész gyakorlati tevékenység értelmében is.

Lenin tanításai az imperializmusról nem vesztették érvényüket ma sem. Segítenek a munkásosztálynak, hogy felismerje az imperializmus valódi arcát, mozgósítják a tömegeket minden imperialista, gyarmati és nemzeti elnyomás elleni kérlelhetetlen harcra, megvilágítják a harc végső kimenetelét, a győzelmes szocialista forradalmat.

III.

Marx és Engels, akik a politikai gazdaságtant tudománnyá emelték, a szocializmus politikai gazdaságtanára csak általános utalásokban szorítkozhattak. A szocializmus politikai gazdaságtanának alappilléreit Lenin rakta le. Lenin az orosz szocialista forradalom történelmi tapasztalata alapján konkretizálta a szocialista forradalom egy országban való győzelme, a szocializmus egy országban való felépítése lehetőségének új elméletét.

Közvetlenül a szocialista forradalom előtt, valamint a szocialista építés időszakában írt cikkeiben lefektette a szocializmus felépítésének gyakorlati programját, hatalmas tudományos felkészültséggel általánosította a Szovjetunió szocialista építésének gyakorlati tapasztalatait, számos új tétellel gazdagította a marxista elméletet.

Lenin részletesen megvizsgálta a proletárforradalom polgári forradalomtól eltérő sajátosságainak kérdését. Feltárta, hogy az alapvető sajátosság abban rejlik, hogy a proletárforradalomban, a polgári forradalomtól eltérően, a hatalom megragadása a forradalom kezdetét, nem pedig betetőzését jelenti. A hatalom megragadása után a proletárforradalom fő feladata, hogy ezt a hatalmat felhasználja a régi gazdaság átépítésére, az új, a szocialista gazdaság felépítésére. Az új szocialista gazdaság építésének első lépéseként a legfontosabb termelőeszközök és a bankok társadalmi tulajdonba vételét, a nagyburzsoázia és a földesurak kisajátítását jelölte meg.

A szocialista gazdaság felépítése hosszadalmas folyamat. Tehát a kapitalizmus és a szocializmus közt — mint Marx és Engels is előre látta — szükségszerű átmenet van. Az átmeneti szakasz államhatalma nem lehet más, mint a proletariátus diktatúrája. Lenin részletesen foglalkozott a proletárdiktatúra kérdéseivel, gazdasági, politikai feladataival, a kettő összefüggéseinek feltárásával. Megmutatta a prole-

tárdiktatúra államának szerepét a szocialista gazdasági alap kialakításában. A proletárdiktatúra államának valamennyi fontos intézkedése valamilyen módon érinti, befolyásolja az osztályok viszonyát, az osztályoknak az államhoz való viszonyát, a szocializmus építésének menetét. Éppen ezért a proletárdiktatúra államának politikája meghatározásában a legkörültekintőbben, a meghozott intézkedések hatását alaposan mérlegelve kell eljárnia, különös gonddal kell vizsgálnia a munkás-paraszt szövetség alakulását befolyásoló tényezőket.

A kommunista párt, a szocialista állam politikájának tudományos alapja a gazdasági törvények követelményeinek helyes felismerésében, a törvények tudatos felhasználásában, a konkrét történelmi körülményeknek, a gazdasági fejlődés elért fokának, a reális lehetőségeknek messzemenő számbavételében rejlik. Ez biztosítja azt, hogy a politika nem szakad el gazdasági bázisától, nem légüres térben hat, nem válik kalandorpolitikává, hanem az intézkedések a kívánt eredményre vezetnek.

Lenin ismételten hangsúlyozta, hogy a politikát a szó igazi értelmében a tömegek csinálják, hogy a politika ott kezdődik, ahol a tömegek vannak, hogy a politikában számolni kell a dolgozó tömegek anyagi érdekével, aktivitásával, erejével.

A politika és a gazdaság kapcsolatának helyes felismerése kifejeződött a szocialista építés Lenin által megjelölt feladataiban.

Az Októberi Forradalom győzelme és a polgárháború befejezése után a szocialista ipar és a parasztgazdaság, a város és a falu szoros gazdasági összefogásának megteremtése volt a szocialista építés legfontosabb feladata. Az összefogás feltételeit, egyetlen járható útját a zseniális lenini új gazdasági politika jelölte meg. Az új gazdasági politika lényege az volt, hogy a szocialista állam, szilárdan kézben tartva az uralkodó gazdasági pozíciókat, az árutermelés, a piaci kapcsolatok felhasználása útján biztosítsa a szocialista építést szolgáló összefogást a szocialista gazdasági formák és a paraszti gazdaságok tömege közt. Lenin elsőként mutatott rá arra, hogy az árutermelés az átmenet idején is szükségszerűen fennmarad, mert a kisárutermelők számára a szocialista iparral való kapcsolat egyetlen elfogadható formája az árukapcsolat, a piaci kapcsolat. Lenin hangsúlyozta, hogy a kisparaszti termelőket érdekeltté kell tenni a termelésben, az árutermelés fokozásában, minden módon fejleszteni kell a szocialista ipar és a parasztgazdaság, a város és a falu összefogására irányuló áruforgalmat, mert ez a munkás-paraszt szövetség — a proletárdiktatúra talpköve — megszilárdításának fontos eszköze. Lenin ugyanakkor azt is megmondta, hogy a szovjet államnak a piac meglétéből kiindulva, a piac törvényeivel számolva úgy kell felhasználnia a piaci kapcsolatokat, hogy uralkodhasson a piacon, betölthesse piacszabályozó szerepét a kapitalista elemek leküzdése, a szocializmus felépítése céljából. Lenin egyformán élesen bírálta azokat, akik az új gazdasági politikában a szocialista építésről való lemondást, csak visszavonulást láttak, valamint azokat is, akik lebecsülték a tőkés tendenciáknak az új gazdaságpolitika nyomán végbement bizonyos fokú megerősödését. Lenin hangsúlyozta, hogy az új

gazdasági politika tartalmaz bizonyos lehetőségeket a kapitalizmus feléélénkülésére, egyszersmind éles harcot, élet-halál harcot jelent — és kell jelentsen — a szocialista és a kapitalista elemek közt. A kérdés így vetődik fel: „ki kit győz le" — mondta Lenin, és minden lehetőség megvan arra, hogy a szocializmus győzze le a kapitalizmust. A történelem Lenint igazolta. Valósággá vált Lenin prófétai megállapítása: A „nep" Szovjetuniójából szocialista Szovjetunió lett — a szocializmus győzött.

Noha az új gazdasági politika kidolgozásakor Lenin Oroszország konkrét viszonyaiból indult ki, alapvető következtetései — ha megváltozott körülmények közt is — érvényesek minden olyan országra, amelyben a szocializmus építésének kezdetén nagyszámú a kisárutermelők osztálya. A lenini új gazdasági politika nemzetközi érvényét bizonyítják a szocialista építés útjára lépett népi demokratikus országok tapasztalatai is.

Rendkívül nagyjelentőségűek — gyakorlati és elméleti szempontból egyaránt — Leninnek a szocialista ipar fejlesztésére vonatkozó útmutatásai. A szocializmus építésének feltételeit elemezve Lenin a következőket mondja: „Minél elmaradottabb az ország, amelynek a történelem cikcakkjai folytán meg kellett kezdenie a szocialista forradalmat, annál nehezebb számára az áttérés a régi kapitalista viszonyokról a szocialista viszonyokra". *(Lenin* Művei. 27. kötet. 75—76. old. Szikra. 1952.) Vagyis a termelőerőknek minél alacsonyabb foka a kiinduló pont, annál több erőfeszítést, anyagi áldozatot, időt igényel a szocializmus — a kapitalizmusénál szükségszerűen magasabbrendű — termelőerőinek kifejlesztése. Lenin rámutatott, hogy a szocializmus anyagi technikai bázisa csak a legkorszerűbb gépi nagyipar lehet, mert csak a nagyipar megteremtésével helyezhető a népgazdaság minden ága fejlettebb technikai alapra, valósítható meg az egész népgazdaság szocialista átszervezése.

Lenin az ipar általános fejlesztésében döntő jelentőséget tulajdonított a nehézipar — mint az egész ipar fejlődése alapja, az ország önállósága biztosítéka — elsősorban való fejlesztésének. A nehézipar elsősorban történő fejlesztése a termelőeszközök termelésének a fogyasztási cikkek termelését meghaladó ütemű fejlesztését jelenti. Ez nélkülözhetetlen feltétele a termelés állandó korszerűsítésének és ezen az alapon a munkatermelékenységnek a kapitalizmusénál magasabb fokra való emelésének — ami Lenin szerint az új társadalom győzelme szempontjából a legfontosabb. Ez a bővített újratermelésnek, a szocialista társadalom dolgozói növekvő jóléte biztosításának egyetlen reális alapja. Az iparra hárul a mezőgazdaság technikai elmaradottságának felszámolásával kapcsolatos feladat, ami a szocialista átszervezés elsőrendű anyagi feltétele. Ezért mondotta Lenin, hogy: „a parasztgazdaság jó termése nem menti meg Oroszországot — egymagában ez még kevés —, és nem menti meg a parasztságot fogyasztási cikkekkel ellátó könnyűipar jó állapota sem — egymagában még ez is kevés —, szükségünk van nehéziparra is . . . a nehézipar megmentése, a nehézipar helyreállítása nélkül semmiféle ipart nem építhetünk fel, enélkül pedig mint önálló ország egyáltalában elveszünk". *(Lenin* Művei. 33. kötet. 426. old. Szikra. 1953.)

Leninnek a szocialista ipar fejlesztésére vonatkozó útmutatásai alkotják a szocialista iparosítás elméleti alapját, bebizonyítják, hogy a szocialista iparosítás objektív szükségszerűség, általános érvényű mindazokban a szocializmus építésének útjára lépő országokban, amelyekben a termelőerők színvonala viszonylag alacsony, a szocializmus felépítéséhez szükséges feladatok megoldására elégtelen.

A szocializmus politikai gazdaságtanának Lenin által kidolgozott másik sarkalatos pontja a mezőgazdaság szocialista átszervezésére vonatkozó tanítás, a paraszti gazdaságok milliós tömegeinek bevonása a szocialista építés általános menetébe. A mezőgazdaság szocialista építésére vonatkozó tanítások szinte összegezve megtalálhatók a zseniális lenini szövetkezeti tervben.

Lenin szövetkezeti tervében abból indul ki, hogy a munkásosztály — szövetségesével — a dolgozó parasztsággal szemben nem folyamodhat a kisajátítás politikájához. A munkásosztálynak kitartó, türelmes nevelőmunkával kell a parasztságot a szövetkezés útjára vezetnie, az egyszerű szövetkezési formákon keresztül a magasabb termelési szövetkezésig. Lenin bebizonyította, hogy olyan politikai feltételek közt, amikor a hatalom és a legfontosabb termelőeszközök a munkásosztály kezében vannak, amikor a hatalom a munkás-paraszt szövetségen alapszik — amelyben a munkásosztályé a vezető szerep — a szövetkezetek létrehozása és fejlesztése egyértelmű a szocializmus építésével. A lenini szövetkezeti terv világosan megmutatja, hogy a kis magántulajdonosi parasztgazdaságok számára a nagyüzemi gazdálkodásra való áttérés leghozzáférhetőbb, egyetlen elfogadható útja a szövetkezet, mert ez a forma egyesíti a legjobban a parasztság egyéni érdekeit és a szocialista építés egyetemes érdekeit.

Lenin kifejtette a szövetkezés megvalósításának módszereit is. Erőteljesen hangsúlyozta, hogy a fokozatosság és az önkéntesség elvének betartása, a szövetkezeti mozgalom jelentős anyagi támogatása az állam részéről, a parasztság kulturális nevelése a parasztság termelőszövetkezetekbe tömörítésének nélkülözhetetlen feltétele. Lenin hangsúlyozta, hogy a parasztság termelőszövetkezetekbe tömörítése olyan hatalmas, korszakalkotó feladat, amelynek megoldása rövid évek leforgása alatt lehetetlen, ehhez hosszabb időszakra van szükség.

A lenini szövetkezeti terv nemcsak a szovjet mezőgazdaság szocializmusba való átvezetésének terve. Nemzetközi érvényességére utalva Sztálin a következőket mondja: „Nem lehet kétséges, hogy minden olyan kapitalista ország számára, amelyben többé-kevésbé számottevő kis- és középtermelő osztály van, a fejlődésnek ez az útja az egyetlen lehetséges és célszerű út a szocializmus győzelme szempontjából." *(Sztálin.* A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban. 16. old. Szikra, 1953.)

Hazánkban is a szövetkezeti mozgalom fejlesztése Lenin által lefektetett elveinek következetes érvényesítése a biztosítéka a szocializmus győzelmének a mezőgazdaságban.

★

Lenin már korai munkáiban is — de amikor a szocializmus a „távoli jövőből" mindennapi valósággá vált, különösen — hangsúlyozta

azt, hogy a szocialista gazdaság nem fejlődhet spontánul, meg kell valósítani a társadalmi termelés és elosztás központi számbavételét és ellenőrzését, az egész népgazdaság tervszerű irányítását. Lenin hangsúlyozta az állam gazdasági, szervező tevékenységének óriási szerepét a népgazdaság tervszerű irányításában. Ugyanakkor arra is figyelmeztetett, hogy a gazdaság vezetése a legnehezebb dolog, amelyet a proletariátus államának, a munkásosztálynak el kell sajátítania. Lenin szüntelenül figyelmeztetett arra, hogy az átalakítások formáinak, a fejlődés ütemének, a gazdálkodás módszereinek meghatározásakor építeni kell a milliós tömegek kollektív tapasztalatára.

Lenin a kommunista párt és a szovjet állam élén óriási munkát fejtett ki a szovjet állam gazdasági irányító-szervező munkájának állandó javítására, tökéletesítésére.

Lenin részletesen kidolgozta a szocialista munka, a munkához való szocialista viszony kérdéseit, nagy figyelmet és jelentőséget tulajdonított a kibontakozó szocialista munkaversenynek, a tömegek alkotó kezdeményezései felkarolásának. De a szocializmus építésének egyetlen jelentősebb területe sincs, amelyre ne terjedt volna ki Lenin figyelme, amelyen ne adott volna újat, iránymutatót.

Lenin egész tevékenysége szorosan összeforrt a kommunista párt meglétével, működésével. Lenin abból indult ki, hogy a társadalmi fejlődés jelen korszakában a történelem a proletariátust és pártját tette felelőssé a világ helyes megismeréséért és átalakításáért. A Lenin által megalapított kommunista pártnak jellemző sajátossága, hogy az alkotó marxizmus biztos talaján keletkezett és nőtt naggyá. A kommunista pártok világot átalakító harcában a legélesebb, a leghatékonyabb fegyver: a szigorúan következetes, harcos szellemtől áthatott tudományos elmélet. A kommunista pártok létüket és virágzásukat annak köszönhetik, hogy a valóság lelkiismeretes vizsgálatára, a tudományra támaszkodnak. Az újtípusú lenini párt tevékenységében mindig a társadalom anyagi fejlődésének követelményeiből indul ki, fel van vértezve a marxizmus—leninizmus tanításával, amely lehetővé teszi, hogy felismerje a végbemenő folyamatok valódi tartalmát, belső kapcsolatait, törvényszerűségeit, és ezen az alapon előre lássa az események menetét. A kommunista pártok a marxizmus—leninizmust a cselekvés vezérfonalának tekintik, a konkrét körülmények beható elemzése alapján hozott határozataikkal és intézkedéseikkel állandóan gazdagítják azt. Ezért a kommunista pártok az elmélet kollektív továbbfejlesztői, megvalósítói.

Lenin lefektette a szocializmus felépítésének tudományosan megalapozott programját. A Szovjetunió Kommunista Pártja központi vezetőségének és Lenin műve nagy folytatójának — Sztálinnak — vezetésével megvédelmezte a lenini eszméket a szocializmus valamennyi ellenségével szemben, továbbfejlesztette, konkretizálta ezeket az eszméket. A Szovjetunió Kommunista Pártjának tudományosan megalapozott politikája volt a kizsákmányolástól mentes szocialista társadalom felépítésének, a kommunizmus sikeres építésének a feltétele és biztosítéka.

A szocializmus építésére vonatkozó lenini tanítások alapvető vonásaikban nemzetközi érvényűek. Ezt bizonyítják a szocializmus építésének tapasztalatai a népi demokratikus országokban. A népi demokratikus országok kommunista és munkáspártjai a gazdasági törvényeknek, érvényesülésük sajátos feltételeinek és formáinak ismeretében és felhasználásával tűzik ki és oldják meg a társadalom anyagi fejlődése által megérlelt feladatokat. A magyar dolgozók is saját tapasztalatukon győződtek meg arról, hogy a kommunista párt, a Magyar Dolgozók Pártjának politikája — létérdekeiket fejezi ki, javukat szolgálja. Ezért ez a politika forró támogatásukra talál. Ez az oka annak, hogy a dolgozó nép a szocializmussal szembeszegülő valamennyi pártot elvetette, csak pártunkat támogatja.

Pártunk a marxizmus—leninizmus alkotó alkalmazásának segítségével a fejlődés minden szakaszán helyesen ismeri fel a szocialista építés legfontosabb feladatait, a feladatok megoldásának útjait és eszközeit. A párt előtt álló legfontosabb feladat a szocializmus felépítése, a dolgozók anyagi és kulturális színvonalának állandó emelése, a dolgozóknak a szocialista hazafiság és a proletárinternacionalizmus szellemében történő nevelése, a népi demokratikus állam erejének, védelmi képességének növelése. E feladatok megvalósításában Lenin tanításai biztos iránytűül szolgálnak.

A lenini eszmék ismerete hatalmas erő, legyőzhetetlen fegyver a dolgozók kezében a kizsákmányolás megszüntetéséért, a szocializmus felépítéséért vívott harcban. Napjainkban a lenini tanítások zászlaja mögé tömörül az emberiség színe-java, az egész haladó világ. Lenin híveinek tábora feltartóztathatatlanul nő, mert a lenini tanítások a dolgozók legsajátabb érdekeit fejezik ki, utat és példát mutatnak a világ összes dolgozóinak, összes szabadságért és jobb jövőért harcoló népeinek a világ megváltoztatására, az új, szocialista társadalom felépítésére.

Pályázati felhívás

A Statisztikai Szemle 1955. évi márciusi számában pályázatot hirdetett statisztikai dolgozatok elkészítésére azzal a céllal, hogy a statisztikai problémák, a módszertani, elemzési és szervezési feladatok megoldásába a szakemberek szélesebb körét vonja be.

A pályázaton az ipar-építőipar, a mezőgazdaság, a forgalom és a szociális-kulturális statisztika körébe tartozó pályamunkákkal lehet részt venni. Szakonként az öt legjobb pályázat szerzői pénzjutalomban részesülnek.

SOMOGYI GYULA

Az 1955. évi népgazdasági terv fő arányai

Az 1955. évi népgazdasági terv feladatait és fő arányait a Központi Vezetőség 1953. júniusi határozatai, a III. kongresszus határozatai, valamint az e határozatokat továbbfejlesztő párt- és kormányhatározatok szabják meg. A Központi Vezetőség márciusi határozata megállapította, hogy az 1953. júniusi határozatok teljesen helyeseknek bizonyultak. Pártunk rámutatott e határozatok végrehajtásában elért eredményeinkre, de megmutatta azokat a jobboldali elhajlásból eredő hibákat és fogyatékosságokat is, amelyeket a végrehajtás során elkövettünk. A Központi Vezetőség a népgazdaság eddigi fejlődésének — különösen az 1954. évi terv teljesítése eredményeinek és hiányosságainak — alapján kitűzte gazdasági feladatainkat és konkrét iránymutatást adott az 1955. évi népgazdasági tervre vonatkozóan. E feladatok meghatározásakor pártunk gondosan mérlegelte a távlati népgazdasági célokat, és a III. kongresszus határozatainak következetes érvényesítése alapján az 1955. évi terv irányvonalát úgy szabta meg, hogy az biztosítsa a második ötéves tervünkhöz való helyes átmenetet.

Népi demokráciánkat a termelőerőknek a kapitalista országokét messze meghaladó ütemű fejlődése, a nemzeti jövedelem gyors növekedése, a népgazdaság szerkezetének átalakulása jellemzi. Hároméves és ötéves tervünk eredményeire jogosan büszkék lehetünk, mert eredményeinkkel megteremtettük dolgozó népünk anyagi jóléte növelésének alapját. Hároméves, de különösen ötéves tervünk idején népünk hatalmas sikereket ért el a szocialista iparosításban és a mezőgazdaság szocialista átszervezésében, az anyagi és a kulturális viszonyok megváltoztatásában. Népgazdaságunk szocialista szektorának uralkodó szerepe lehetővé teszi, hogy tervszerűen, a dolgozó nép érdekeinek megfelelően irányítsuk, arányosan fejlesszük népgazdaságunkat.

Népgazdaságunk 1954-ben kialakult helyzete

1954-ben a párt és a kormány intézkedései nyomán jelentősen emelkedett a dolgozók életszínvonala, nőtt a reálbér és a lakosság vásárlóereje. Az iparosítás során elkövetett hibákból eredő helytelen arányokon változtattunk. Az elmúlt évben a fogyasztási iparágak és a gépipar közszükségleti cikkeket gyártó ágai az átlagosnál nagyobb termelésemelkedést értek el, s ez előmozdította a lakosság ellátásának, a paraszti ter-

melők szükségletei kielégítésének jelentős javítását. 1953-ban a „B" szektor az ipari termelésnek alig 46 százalékát adta, 1954-ben pedig ez az arány 50,3 százalékra nőtt. Az ipari termelésnek a lakosság fokozottabb kielégítésére történt átállításának jelentős része volt abban, hogy a kiskereskedelmi forgalom 1953-hoz képest mintegy 21 százalékkal nőtt. Megnőtt az élelmiszeripar termékeinek forgalma és még nagyobb mértékben nőtt az iparcikkek, főképp a parasztság által keresett cikkek (vastömegcikkek, mezőgazdasági kisgépek stb.) forgalma.

Előrehaladtunk a mezőgazdaság fejlesztéséről szóló határozatok végrehajtásában. Ez a — bár nem kielégítő mértékű — előrehaladás megmutatkozott abban, hogy 1954-ben javult a mezőgazdaság szocialista szektorának munkája, ami a terméseredményekben, a fejlett agrotechnika és a gépek alkalmazásában, valamint a gépek kihasználásában jut kifejezésre. Termelőszövetkezeteink nagy része megszilárdult és megnőtt a tagok jövedelme. A mezőgazdasági termelést elősegítő intézkedések következtében nőtt a dolgozó parasztság termelési kedve. Ennek hatása egyebek közt a szabadpiaci felhozatal növekedésében, a tartalékföldek megművelésében jelentkezett.

Az eredmények azonban nem takarhatják el szemünk elől azokat a hibákat, amelyek az elmúlt évben a párt politikájának jobboldali eltorzításából fakadtak. Az 1953. júniusi és a III. kongresszusi határozatok alapján változtatásokat hajtottunk végre, hogy megszüntessük a népgazdaságunk fejlődésében keletkezett aránytalanságokat. A nemzeti jövedelem felhasználásának, a beruházások elosztásának, az ipari termelésnek új arányait alakítottuk ki. Átcsoportosítottuk a népgazdaság erőforrásait, s ez elősegítette a mezőgazdaság gyorsabb fejlesztését, növelte a könnyű- és élelmiszeripari termelést, a közszükségleti cikkek gyártását. 1953 júniusa előtt a túlzott ütemű iparosítás és a mezőgazdaság elmaradása aránytalanságokat okozott, most ellenben iparunk termelésének egyhelyben topogása, sőt a nehézipar termelésének 1954-ben történt csökkenése vált továbbfejlődésünknek, a szocializmus építésének kerékkötőjévé. A népgazdaság helytelen arányainak kiküszöbölésére irányuló törekvések közben a júniusi határozatok és a III. kongresszusi határozatok jobboldali elferdítése miatt újabb aránytalanságok keletkeztek. A termelés növekedése elmaradt a termelési, a fogyasztási és a felhalmozási szükségletek növekedésétől. Tavaly az egész év folyamán különös nehézséget okozott a szén- és a villamosenergiatermelés elmaradása, a kohászati termékek, az építőanyagok, a műtrágya és a növényvédőszerek termelési tervének nem kielégítő teljesítése, valamint néhány legdöntőbb élelmiszeripari termék termelésének stagnálása.

Az ipari termelés elmaradása gátolta a népgazdaság többi ágazatának fejlődését is. Ehhez járult még, hogy magának a mezőgazdaságnak a jelentős támogatás ellenére sem volt kielégítő a munkája. Bár 1954-ben egyes területeken jelentős eredményeket ért el, mégis csökkent a népgazdaság számára annyira fontos kenyérgabona-termelés és nem nőtt a szarvasmarhaállomány. Az iparnak és a mezőgazdaságnak, a népgazdaság e két fő termelési ágának elégtelen fejlődése miatt 1954-ben a nemzeti jövedelem az 1953. évihez képest csökkent. Ismeretes, hogy a csökkenő nemzeti jövedelem ellenére is jelentősen nőtt a lakosság fogyasz-

tási alapja, 15 százalékkal nőtt a reálbér. A Központi Vezetőség megállapította: „... a dolgozók megnövekedett életszínvonala nem a termelés állandó növekedésének, a munka termelékenysége emelésének és az önköltség csökkenésének szilárd alapján, hanem főképpen az állami tartalékok felélésén és a beruházásokra fordított eszközök csökkenésén nyugszik. Ez népgazdaságunkban olyan újabb aránytalanságot teremtett, amelynek kiküszöbölése a népgazdaság további fejlődése és a lakosság életszínvonala tartós emelkedése szempontjából elengedhetetlenül szükséges".

A népgazdaság fejlődésében keletkezett újabb aránytalanságok oka — a tervezési és a szervezési hiányosságokon kívül — elsősorban a termelékenység 1954. évi csökkenése és az önköltség növekedése. Az ipari termelés tavalyi pangásának és jelentős mértékben a mezőgazdaság elégtelen fejlődésének is a termelékenység visszaesése a legfőbb oka. 1954-ben elkövetett hibáink közt ez a legdöntőbb. A tavaly éveleji átállítási nehézségek is kedvezőtlenül hatottak a termelékenység alakulására, de párt- és állami szerveink sem tulajdonítottak kellő jelentőséget továbbfejlődésünk e fontos tényezőjének. Ez a hiba a pártunkban kialakult jobboldali opportunista nézetekben gyökerezett. A hiba annál súlyosabb, mert nemcsak arról van szó, hogy a termelékenység nem nőtt és az önköltség nem csökkent eléggé, hanem a termelékenység csökkent, az önköltség pedig nőtt.

A termelékenység és az önköltség kedvezőtlen alakulásával kapcsolatban az 1954. évi terv végrehajtásának legsúlyosabb hiányossága az anyagpazarlás, az anyagi és a pénzügyi eszközök gazdaságtalan felhasználása volt. Nem érvényesült állami és gazdasági életünk minden területén a szigorú takarékosság. Nem fordítottunk elég gondot az anyagfelhasználási normák kellő műszaki megalapozására és minőségi előírásokkal való alátámasztására. Ipari és mezőgazdasági üzemeink, kereskedelmi szerveink, az államigazgatás egyes szervei megengedhetetlenül pazarolták az állami eszközöket.

Mind ez összefügg a meglazult állami és munkafegyelemmel. Nem szűnt meg, sőt fokozódott az üzemekből való indokolatlan távolmaradás, s ennek következtében nőttek az üzemi állásidők. Lazította a munkafegyelmet a munkaszervezés sok fogyatékossága is, és általában a műszaki, a gazdasági és a pártszervezeti vezetők liberalizmusa.

A mezőgazdasági termékek begyűjtésében meglazult az állampolgári fegyelem, holott a több évre szóló begyűjtési rendelet kedvező feltételeket teremtett a parasztságnak kötelezettsége teljesítéséhez. Az a mintegy 30 százalékos begyűjtési kedvezmény, amelyet a begyűjtési rendelet adott a parasztságnak, valamint az iparcikkellátás javulása elősegítette a szabadpiaci felhozatalt és növelte a parasztság termelési kedvét. Ennek ellenére mégsem javult 1954-ben az állampolgári fegyelem sem a begyűjtés, sem az adózás tekintetében. Begyűjtési szerveinkben nagyfokú liberalizmus volt tapasztalható és súlyos elmaradás következett be, például a sertésbegyűjtésben, ami egyrészt gátolta az állami tartalékok gyűjtését, másrészt növelte a feketevágást és a hússal való spekulációt.

Az ipar és a mezőgazdaság 1954. évi nem kielégítő fejlődése kedvezőtlenül hatott exportterveink teljesítésére is.

Pártunk Központi Vezetőségének legutóbbi nagyjelentőségű határozata feltárta az 1954. évi terv végrehajtása során tapasztalt fogyatékosságokat, feltárta az opportunista jobboldali elhajlásokat, amelyek következményeként népgazdaságunk további fejlődését veszélyeztető aránytalanságok keletkeztek, s egyúttal megmutatta a hibák kijavításának útját, kijelölte népgazdaságunk fejlesztésének új feladatait. A Központi Vezetőség határozata megállapítja, hogy a szocializmus alapjainak lerakása végett gazdasági téren következetesen érvényesíteni kell pártunknak a III. kongresszuson megszabott fő irányvonalát: a szocialista iparosítás politikáját a nehézipar fejlesztésének elsőbbsége alapján, mert ez a mezőgazdaság szocialista átszervezésének és az életszínvonal következetes emelésének nélkülözhetetlen feltétele.

„A dolgozó nép életszínvonalának következetes emelése megköveteli, hogy szakadatlanul növekedjék mind az ipari, mind a mezőgazdasági termelés, emelkedjék a munka termelékenysége, csökkenjen a termékek önköltsége, hogy határozott harc folyjék az anyagi és pénzügyi eszközök felhasználásában a legszigorúbb takarékossági elvek érvényesítéséért, a munkafegyelem helyreállításáért és megszilárdításáért, valamennyi állampolgári kötelezettség (adóbefizetés, beadási kötelezettség stb.) pontos teljesítéséért."

Az 1955. év legfontosabb arányai

A termelés arányai

A Központi Vezetőség iránymutatása alapján az 1955. évi népgazdasági terv a népgazdasági erőforrások növelésének, a társadalmi termék elosztásának olyan arányait szabja meg, amelyek a III. kongresszus határozatainak érvényesítése és a keletkezett újabb aránytalanságok megszüntetése alapján adott lehetőségeink közt a legnagyobb mértékben biztosítják a szocializmus gazdasági alaptörvényének érvényesülését.

A Központi Vezetőség legutóbbi határozata megállapítja: „Biztosítani kell, hogy az 1955. évi terv keretében a szocialista ipar termelése 1954-hez képest 5,7 százalékkal, a mezőgazdaság termelése pedig 7,3 százalékkal emelkedjék." A Központi Vezetőség határozata alapján jóváhagyott népgazdasági terv a szocialista ipar termelésének mintegy 6 százalékos, a mezőgazdaság termelésének több mint 8 százalékos növekedését irányozza elő. E növekedés során olyan arányoknak kell kialakulniuk, amelyek leginkább megfelelnek az objektív törvények követelményeinek, amelyek biztosítják a III. kongresszusi és a márciusi központi vezetőségi határozat érvényesülését.

A terv teljesítésének biztosítása és arányainak betartása szükségessé teszi, hogy fokozottan növeljük az ipari alapanyagok termelését. Az ipar általános növekedési üteménél gyorsabban kell fejlesztenünk a szénbányászatot, a villamosenergiatermelést; vaskohászatunk termelésének a lehetőségek minél teljesebb kihasználása alapján történő növelését irányozzuk elő. A szocialista ipar növekedése mintegy 6 százalékos, az alapanyaggyártásé pedig 6,7 százalékos lesz. A széntermelést 4,7 százalékkal, a kohászati termelést 6,6 százalékkal, a villamosenergia termelését 11,8 százalékkal növeljük. 1955-ben nagy feladatok hárulnak gépiparunkra a mezőgazdasági gépek, a közszükségleti cikkek és az exportgépek iránt támasztott szükségletek fokozott kielégítésében: jelentősen megnő

a mezőgazdasági gépek, a közszükségleti cikkek és az exportcikkek gyártása.

Az 1955. évi népgazdasági terv mind a lakosság életszínvonalának emelése, mind az exporttervek teljesítése szempontjából nagy súlyt helyez a mezőgazdasági termelés gyorsütemű fejlesztésére. A terv előirányozza a mezőgazdaság szocialista szektorának további megerősítését és fejlesztését az iparcikk- és gépellátás növelése útján. Megváltozik az állami gazdaságok és a termelőszövetkezetek vetésterületének megoszlása a belterjesebb kultúrák javára és ezáltal gazdálkodásuk jövedelmezőbbé válik. A rizs és a cukorrépa vetésterületét mintegy 10 százalékkal növeljük. Több lesz az állati termék: sertésből és zsírból körülbelül 15 százalékkal, tejből 10, tojásból több mint 21 százalékkal. Emellett az 1955. évi terv a tavalyinál nagyobb súlyt helyez a gabonatermelésre. Fokozzuk a dolgozó parasztság termelési eszközökkel, mezőgazdasági gépekkel, növényvédőszerekkel stb.-vel való ellátását.

A nemzeti jövedelem arányai

A népgazdaság két fő termelési ágának a tervben megszabott fejlődése lehetővé teszi a nemzeti jövedelem jelentős, több mint 9 százalékos növekedését. A népgazdaság két fő ágából származó nemzeti jövedelem még gyorsabban nő: az ipar hozzájárulása több mint 10 százalékkal, a mezőgazdaságé csaknem 11 százalékkal.

A nemzeti jövedelem tervezett növelésében óriási szerep jut a termelékenység több mint 4 százalékos növekedésének, valamint az önköltség mintegy 3 százalékos és az anyagfelhasználás általában 2,3 százalékos csökkentésének. Ha ezek megvalósítása útján növeljük nemzeti jövedelmünket, akkor tovább növelhetjük a nemzeti jövedelem fogyasztási alapját, tovább emelhetjük a lakosság életszínvonalát. Ugyanakkor ez a nemzeti jövedelem-növekedés biztosítja azokat a beruházásokat és felújításokat, amelyek lehetővé teszik az újratermelés bővítését, a szocialista iparosítás folytatását, a mezőgazdaság fejlesztését, a szocialista szektor megerősítését, második ötéves tervünk megalapozását. 1954-ben a nemzeti jövedelem fogyasztási alapja az 1953. évi 77 százalékról majdnem 85 százalékra nőtt. 1955-ben pedig a fogyasztási alap eléri a nemzeti jövedelem mintegy 86 százalékát. Ennek megfelelően a felhalmozási alap 1954. évi 15 százalékos aránya 1955-ben 14 százalékra csökken.

1955-ben a fogyasztási alapban több mint 10 százalékkal nő a lakosság közvetlen fogyasztási alapja, ami az 1954. évi nem egészen 73 százalékos részesedést 75,2 százalékra növeli.

A fogyasztási alapnak ez a növekedése több közszükségleti cikket, jobb ellátást jelent, biztosítja dolgozó népünk anyagi és kulturális szükségletei kielégítésének további javítását. A lakosság jobb ellátását tükrözi a szocialista kiskereskedelem egyes fogyasztási cikkeinek forgalma. 1955-ben tovább fog javulni a lakosság iparcikk-ellátása, bővül a választék. A ruházati cikkek forgalma 4 százalékkal, a vegyesiparcikkeké majdnem 17 százalékkal, a hálószoba és a konyhabútor eladási forgalma csaknem 90 százalékkal, a kerékpáré több mint 20 százalékkal, a rádióé szintén mintegy 20 százalékkal nő. Igen jelentős mértékben nő a mezőgazdasági szeráruk forgalma: ásóból, lapátból majdnem kétszerannyi, drót-

fonatból több mint kétszerannyi, szekérből több mint másfélszerannyi, vetőgépből két- és félszer annyi, fogatosekékből mintegy 70 százalékkal több áll 1955-ben a lakosság és az egyéni parasztgazdaságok rendelkezésére. Az egy főre jutó húsfogyasztás, beleértve a paraszti saját termelésű fogyasztást is, 7 százalékkal, a bőrcipőfogyasztás csaknem 11 százalékkal növekszik 1954-hez képest.

A népgazdaságban megvalósítható beruházások és felújítások elosztásának fontos szerepe van a helyes arányok kialakításában, a szocialista iparosítás útján való továbbhaladásban, a második ötéves terv fejlesztési célkitűzéseinek megalapozásában. 1955-ben 9 milliárd forintot fordítunk beruházásra és 4,8 milliárd forintot felújításra. Ezeket az előirányzatokat nagyobbra nem méretezhettük, tekintettel arra, hogy 1954-ben a termelés és a termelékenység, valamint az önköltség nem alakult kielégítően. A népgazdaság fejlődése szempontjából szükséges magasabb színvonalat csak akkor érhetjük el, ha a végrehajtás során mozgósítjuk mindazokat a tartalékokat, amelyeket a tervkészítés időszakában még nem mérhettünk fel.

A beruházások növekvő része jut a mezőgazdaságra, a fogyasztási iparágakra, valamint a lakásépítkezésekre. A terv a mezőgazdasági beruházások részesedését a tavalyi 25,3 százalékról 26,2 százalékra, a fogyasztási iparágak részesedését 5,5 százalékról 8,8 százalékra növeli. A nehézipari beruházások jelentősen növekvő hányadát kapja a bányászat, az energiatermelés és a vegyipar. Ez főképp a nehézipar további fejlesztése szempontjából igen nagyjelentőségű. A szociális, a kulturális és a kommunális fejlesztés már 1954-ben is jelentős sikereket ért el, és 1955-ben tovább növeljük eredményeinket. Az 1955-ben elkészülő lakások száma — a magánépítkezésekkel együtt — 1954-hez képest 18,4 százalékkal nő. Jelentős összegeket fordítunk a kommunális ellátás megjavítására, elsősorban az út- és a vízellátás fejlesztésére.

A terv szerint az év végéig jelentősen — mintegy 15 százalékkal — csökkenteni kell a befejezetlen beruházások állományát, ezért erőforrásainkat általában a folyamatban lévő beruházások befejezésére, a félbenhagyott beruházások produktív célokra való felhasználására használjuk fel.

A tervelőirányzat igen nagy súlyt helyez a felújítások növelésére, ezért az 1954. évi felújítási keretet mintegy 18 százalékkal emeli.

Mindez azt bizonyítja, hogy a felhalmozási alap elősegíti egyrészt az 1955. évi termelés növelését, másrészt igen jelentős lépést tesz előre a termelőerők fejlesztése több olyan területén, amelyek döntő fontosságúak a szocialista iparosítás és a második ötéves terv előkészítése szempontjából. Egyes sztálinvárosi beruházások befejezése a második ötéves terv időszakában jelentősen fejleszti termelőerőinket (például: az ércelőkészítő befejezése növeli az érccel és koksszal való ellátottságot), a Borsodi Erőmű üzembehelyezése energiaellátásunkban jelent fejlődést. Az ajkai, a péti, a kazincbarcikai beruházásoknak 1955-ben történő befejezése vegyipari, a miskolci fonóda gyors megépítése könnyűipari bázisunkat fejleszti. Híradástechnikai beruházásaink egyik legfejlődőképesebb iparágunknak adnak új lendületet. A mezőgazdasági létesítményekre fordított beruházások igen kedvező feltételeket teremtenek ahhoz, hogy a mezőgazdaság bőségesen elláthassa népgazdaságunkat élelmiszerrel és nyersanyagokkal.

A beruházások volumene és arányai lehetővé teszik a szocialista iparosítás folytatását és a mezőgazdaság fejlesztését, valamint a szocialista szektor megerősítését, de megvalósításuk feltételezi, hogy a bővített újratermelés tartalékait maximálisan kihasználjuk. Ilyen tartalék elsősorban a legszigorúbb takarékosság gazdasági életünk valamennyi területén, s az üzemi termelő berendezések jobb kihasználása, a beruházási eszközök gazdaságos felhasználása.

★

Az 1955. évi terv nagy feladatokat tartalmaz és arányainak megvalósítása nagy erőfeszítéseket követel az ország minden dolgozójától. E feladatok nem azért nagyok, mert az előirányzatok túlzottak. A terv a párt útmutatása, a népgazdaság reális erőforrásainak felmérése alapján készült és a gazdaság objektív törvényeire támaszkodik. Az objektív törvények követelményét helyesen tükröző terv magában foglalja a végrehajtás lehetőségét is. A lehetőségek kiaknázása nagy feladatot jelent. De az 1955. évi népgazdasági terv azért is hatalmas erőfeszítést követel, mert a terv megvalósítása döntő fordulatot feltételez a termelékenység és az önköltség alakulásában, az állampolgári fegyelem érvényesítésében. 1954-ben elhanyagoltuk ezeket a kérdéseket. De a terv végrehajtásának vannak olyan tartalékai is, amelyeket az arányok kialakításakor a tervbe számszerint beállítani nem lehetséges. Ilyen tartalékok rejlenek elsősorban az állami élet minden területén végrehajtandó takarékosságban, a nagy, de sokszor szétszórt és nem gazdaságosan felhasznált készletek, a félbehagyott beruházások anyagi eszközeinek gazdaságos felhasználásában.

A párt Központi Vezetőségének útmutatása a népgazdasági terv sikere szempontjából a szocialista ipar és a mezőgazdaság szocialista szektorának nagyarányú fejlesztésére fekteti a súlyt. Az ipari és a mezőgazdasági termelés tervezett növekedésének eléréséhez az 1954. évinél kedvezőbbek a feltételek. Az ipar 1954. évi gyenge eredményeiben és a termelékenység csökkenésében nagy szerepet játszottak az ipar átállításával kapcsolatos szervezetlenség, az év elejei áramhiány és az anyagellátás nehézségei. 1955-ben átszervezési feladatok nem zavarják az ipari terv teljesítését. Ugyanakkor további feladat, hogy javuljon az alapanyagokkal (szénnel, villamosenergiával, kohászati termékekkel) való ellátás. 1954-ben a szénbányászatnak a tervtől való 2,1 százalékos elmaradása fékezte az egész népgazdaság fejlődését, A szénbányászat elmaradása miatt a villamosenergiaipari terv teljesítésének nehézségei korlátozták az építőanyagipart és az alumíniumkohászatot a tervteljesítésben. 1955. évi tervünk 4,7 százalékkal több szentermelést ír elő. Ebből biztosítható a népgazdaság szükségletének kielégítése. Ennek a szénmennyiségnek kitermelése nagy, de végrehajtható erőfeszítést követel a szénbányászattól. Bányáinknak a tavalyinál nagyobb feltárási és elővájási munkálatokat kell elvégezniük. Kohászatunknak többet kell termelnie a gépipar számára, s igen nagy gondot kell fordítani a program szerinti termelésre. Gépgyártásunknak ki kell elégítenie a könnyű- és a nehézipar, az export, valamint a mezőgazdaság és — számos közszükségleti cikkben — a személyes fogyasztás szükségleteit, meg kell szüntetnie a túlzott kooperációt, a helytelen profilozásból és a rossz szervezésből eredő hiányosságokat. Különös súlyt kell fektetnie a bér- és technológiai

fegyelem megszilárdítására. Tavaly ennek hiánya nagyban hozzájárult a termelés csökkenéséhez. Az ipari tervek végrehajtásának jelentős tényezői az 1954-ben üzembehelyezett és az 1955-ben belépő új termelőkapacitások, a sztálinvárosi nagyolvasztó, erőművek, bányák, acélművek stb.

Az ipar termelésének általános fejlődésénél nagyobb arányban kell növelni a belkereskedelem számára gyártott késztermékeket és bővíteni kell a választékot. Az 1955-ben megnövekvő ipari export fokozottan megköveteli a termelési folyamatok jobb megszervezését, az ütemes, pontos, határidőre való termelést, a minőség javítását. E feladatok megoldásának feltétele a nagyobb szervezettség és fegyelem, a minisztériumok közti, valamint a termelő és a felhasználó szervek közti jó együttműködés.

Az 1955. évi terv végrehajtásának alapfeltételei a munka termelékenységének növelése és az önköltség csökkentése. Ebben van egyúttal a terv végrehajtásának legfőbb lehetősége is. A tervjavaslat szerint a minisztériumi iparban 4,1 százalékkal kell növelni az egy munkásra eső termelési értéket. Nálunk a munka termelékenységének gyors növekedése az ipari és a mezőgazdasági termelés nagyarányú fejlődésének, az állam erősödésének és védelmi képessége megszilárdításának, a lakosság jóléte állandó fokozásának egyik legfontosabb forrása. A minisztériumi iparban a termelés növekedésének mintegy 80 százalékát az egy munkásra eső termelés növekedése révén kell elérni. Ebből is látszik, milyen óriási fontosságú a termelékenységi terv teljesítése. Csak akkor fordíthatunk még többet új gyárakra, korszerűsítésre, a technika fejlesztésére, véderőnk fejlesztésére, több és jobb fogyasztási cikk gyártására, ha a termelékenység növelése által többet termelünk. A termelés növelésének ezt a hatalmas forrását eddig nem használtuk ki eléggé.

Ahhoz képest, hogy 1954-ben csökkent a munka termelékenysége, az 1955. évi 4,1 százalékos emelkedés nagy feladat, bár inkább szerény, mint túlzott célnak kell tekinteni. A Központi Vezetőség határozata megállapítja: „Ha évről évre állandóan nem emelkedik a munka termelékenysége és nem csökken a termék önköltsége, akkor tartós, állandó életszínvonal emelésről még csak beszélni sem lehet."

Népgazdaságunkban a munkatermelékenység növelésének óriási lehetőségei vannak. A termelékenység tavalyi csökkenésében igen nagy része volt a munkafegyelem meglazulásának, a munkaerővándorlásnak és a szervezetlenségnek. 1955 első hónapjainak tapasztalatai azt bizonyítják, hogy a helyzet alakulása még mindig nem kielégítő. Vállalati vezetőinknek, párt- és szakszervezeti funkcionáriusainknak, műszaki értelmiségünknek nagyobb figyelmet kell fordítaniuk erre az alapvető kérdésre. A munkatermelékenység szakadatlan növeldését lehetővé teszi az ötéves tervünk időszakában létesített technikai felszerelés jó kihasználása. Kimeríthetetlen forrása a termelékenység növelésének az újítómozgalom, a technikai tökéletesítésre irányuló versenymozgalom, amely egyre inkább a dolgozók mindennapi tevékenységének elválaszthatatlan részévé válik. Párt- és gazdasági szerveinknek fel kell karolniuk a dolgozók helyes kezdeményezéseit és helyesen együttműködve gyümölcsöztetniük kell azokat a termelékenység növelése végett.

A termelékenység növelésének fontos feltétele a termelés jobb megszervezése, a gyártási és üzemágak nagyobb összhangja, a folyamatos termelés. A termelékenység növelésének jelentős forrása a tervszerű

anyagellátás biztosítása, a hajrázás megszüntetése, a gépi berendezések teljes kihasználása. Véget kell vetni a tavaly tapasztalt nagy munkaerővándorlásnak és a fogyatékos műszaki szervezésnek, hogy megszüntessük a felesleges állásidőket és javítsuk a munkafegyelmet.

A termelékenység növelésének feladata nem csupán az iparra vonatkozó feladat; áll ez a mezőgazdaságra is. Az 1954. évi tapasztalatok bizonyítják, hogy a termelékenység növelésének igen sok forrása van a mezőgazdaságban. Különösen fontos, hogy a termelőszövetkezetek maximálisan igénybevegyék a gépállomások gépeit, mert a legfejlettebb agrotechnika alkalmazása mellett ebben van a termelékenység növelésének legfőbb lehetősége.

A termelékenység tervezett növelésének nagy lehetőségei rejlenek a munkafegyelem megszilárdításában. Egy-egy dolgozó elvesztett percei, sőt napjai népgazdasági méretekben óriási termelésveszteséget jelentenek. A tapasztalat bizonyítja, hogy a munkások nagy többsége azokat a vezetőket támogatja, akik szigorúan megkövetelik a fegyelmet, akik nem tűrik meg a liberalizmust. A munkafegyelem megszilárdítása tekintetében műszaki, párt- és gazdasági vezetőink támaszkodhatnak az öntudatos, becsületes dolgozókra és nem szabad megtűrniük a lógást, a fegyelem megsértését.

A termelékenység növelésétől elválaszthatatlan az 1955. évi terv másik kulcskérdése: az önköltség csökkentése. Bár az önköltségcsökkentési terv előirányzata szintén szerény, mégis fordulatot feltételez mind a termelés szervezettségében, az anyagtakarékosságban, mind pedig a pénzügyi és az anyagi eszközök takarékos felhasználásában. A népgazdaság fejlesztésének, a lakosság életszínvonala emelésének itt még óriási tartalékai vannak, amelyeket eddig nem használtunk ki kellőképpen. Önköltségcsökkentési lehetőségeink kiaknázását elsősorban a termelékenység megfelelő javulása segíti elő, de igen nagy lehetőségek rejlenek a fajlagos anyagfelhasználás (például a szénbányászatban a fajlagos bányafa-felhasználás) csökkentésében is. Az önköltségcsökkentés megkívánja azt is, hogy 1955-ben az anyagfelhasználási normák műszakilag jobban megalapozottak legyenek és fokozott minőségi követelményeket tartalmazzanak. 1954-ben a tervszerűtlen munka következtében igen nagy volt az úgynevezett elkülönített költségek növekedése. A kohászat körülbelül 4 százalékos önköltségromlást akadályozhatott volna meg, ha nem kellett volna fizetnie a költségromlásnak mintegy felét kitevő kocsipénzállást. Meg kell változtatni a tavalyi helyzetet, amikor sok vállalatunk műszaki intézkedési tervei formálisak voltak és alig volt valóságos kapcsolatuk az önköltségi tervvel.

Egész gazdasági vezetésünkben meg kell szüntetni az egyoldalú mennyiségi szemléletet, és nemcsak a mennyiségi, hanem a minőségi mutatók teljesítését is értékelni kell. A gazdasági vezetők munkáját elsősorban aszerint kell értékelni, hogy milyen termelékenységnövelést, önköltségcsökkentést érnek el, mennyire javítják a termékek minőségét. 1955 első negyedévének termelékenységi és önköltségi adatai szerint a terv e mutatóinak teljesítése a tavalyinál jobb, de mégsem kielégítő. Ezért mindent el kell követni, hogy vállalataink kidolgozzák azoknak az intézkedéseknek a tervét, amelyek biztosítják az önköltség csökkentését, a termelékenység növelését. Anyagilag érdekeltté kell tenni a dolgozókat abban, hogy minél jobban oldják meg e feladatokat. Párt- és tömeg-

szervezeteink elsőrendű politikai feladata a dolgozók széles tömegeinek mozgósítása a termelékenység növelésére, az önköltség csökkentésére, a szocializmus építése, saját maguk jólétének fokozása végett.

Az 1955. évi terv megvalósításának további fontos feltétele az állampolgári fegyelem megszilárdítása. Tavaly a mezőgazdaság a fő begyűjtési cikkekben nem teljesítette begyűjtési tervét, holott erre meg lettek volna a lehetőségei. Hasonlóan nem volt kielégítő az adófizetés mértéke sem. A begyűjtés és adózás lemaradásának oka, hogy állami és pártszervezeteink nem helyeztek elég nagy súlyt az állampolgári fegyelem betartására, elmulasztották a begyűjtési szervek munkájának ellenőrzését, vagy elnézték káros liberalizmusukat. 1955-ben itt is biztosítani kell a fordulatot. Párt- és tanácsi szerveinknek mindenben támogatniuk kell a begyűjtés dolgozóit. Nem szabad megtűrniük a feketevágást, a hússal való spekulációt, s ugyanakkor az állami kötelezettségek elmulasztását.

Az 1955. évi terv teljesítésében igen nagy feladat hárul exportcikkeket termelő vállalatainkra. Az exporttervek mennyiségi és minőségi teljesítése az 1955. évi terv végrehajtásának nélkülözhetetlen feltétele, hiszen iparunk alapanyagának jelentős részét importáljuk, s ennek fedezetét exportunknak kell megteremtenie. De jelentős a mezőgazdasági termelés növelése szempontjából szükséges anyagok importja is. Az exporttervek hiányos teljesítése azt a veszélyt rejti magában, hogy üzemeink anyagellátása nem lesz megfelelő. Ezért kell 1955-ben lehetőségeinket maximálisan kihasználni, hogy exporttervünket ne csak mennyiségileg, hanem határidőre és jó minőségben is teljesítsük.

Az 1955. évi terv teljesítésével kapcsolatos feladatainkat a Központi Vezetőség a következőképpen összegezi: „Az elkövetkezendő hónapok legfőbb feladata szakadatlanul, dekádról-dekádra, hónapról hónapra teljesíteni a terv minden előírását. A párt-, állami és gazdasági szerveknek mozgósítaniok kell minden erőt az 1955. évi népgazdasági terv teljesítésére és túlteljesítésére. Mozgósítani kell a majdnem kétmillió főt számláló szakszervezetek hatalmas tömegeit, a DISZ lelkes fiataljait, a Hazafias Népfront kibontakozó erőit, az MNDSZ-t és valamennyi tömegszervezetet e célok elérésére. Mindenütt a kommunisták legfőbb kötelessége, hogy a terv teljesítésében és túlteljesítésében, a termelékenység emelésében példamutató magatartást tanúsítsanak. A Központi Vezetőség megállapítja, hogy a népgazdasági terv megvalósításánál egyaránt döntő úgy a mennyiségi mutatók teljesítése, mint az előírt növekvő termelékenység, a csökkenő önköltség feltétlen biztosítása."

A tervteljesítés egyik legfőbb biztosítéka a terv kötelező, utasítás jellegének érvényesítése. A minisztériumok, az igazgatóságok és a trösztök a tervfelbontás során kerüljenek minden lazítást, követeljék meg valamennyi vállalattól az összes tervelőirányzatok teljesítését. A terv végrehajtása során felbukkanó esetleges nehézségek ne vezessenek tervcsökkentő javaslatokra, a lazaságok palástolására, hanem ellenkezőleg az erők összpontosítására. Minden erővel biztosítani kell a terv stabilitását, hiszen megvan a tervteljesítés legfontosabb biztosítéka: a dolgozóknak az az egyöntetű lelkesedése, amellyel a Központi Vezetőség határozatát fogadták, s amelynek egyik jele munkásosztályunk mindinkább szélesedő versenymozgalma.

NYILAS JÓZSEF

A szocialista iparosítás időszerű elvi kérdései

A népi demokráciák szabad népeinek százmilliói — köztük felszabadulásunk 10. évfordulóját ünneplő népünk is — a szocializmust építik. A szocializmus alapjai megteremtésének egyik legfontosabb eszköze a szocialista iparosítás. Az elmúlt évek során pártunk, de a dolgozók széles rétegei is nagy figyelmet szenteltek ennek a kérdésnek. Ez természetes is, mivel a szocialista iparosítás megvalósítása évtizedekre meghatározza hazánk gazdasági és társadalmi fejlődését, honvédelmi erejét, közvetlenül befolyásolja a dolgozók életszínvonalának jelenlegi és jövőbeli alakulását. Napjainkban az érdeklődés még inkább fokozódott. Ennek oka, hogy — mint Pártunk Központi Vezetősége március 2—4-i ülésének határozata rámutatott — az utóbbi időben a szocialista iparosítással kapcsolatban káros, antimarxista nézetek nyilvánultak meg.

Marx és Engels halhatatlan életművének egyik legfontosabb felfedezése, hogy a tőkés társadalom fejlődése során létrejött gépi nagyipar kibontakozása, fejlődése következtében szükségszerűvé válik a kapitalizmus pusztulása és a szocialista társadalom kialakulása. E tanításból közvetlenül következik, hogy a szocializmus anyagi alapja csak a nagyüzemi termelés, elsősorban a gépi nagyipar lehet. Marx és Engels ezen az alapon jutottak arra az annak idején teljesen helytálló következtetésre, hogy a szocialista forradalomnak először az iparilag legfejlettebb országokban kell győznie. Lenin bebizonyította, hogy az imperializmusban a kapitalizmus egyenlőtlen fejlődése törvényének következményeképpen a szocialista forradalom kitörése és győzelme lehetséges egy, az ipari fejlődésben viszonylag elmaradott országban is. Lenin zseniális tételét igazolta a történelem: a szocialista forradalom az emberiség történetében először az iparilag viszonylag fejletlen, elmaradott cári Oroszországban győzött. A felszabadult dolgozókra hatalmas feladat hárult. A történelemben elsőként fel kellett építeniök a szocialista társadalmat, meg kellett teremteniök ennek gazdasági alapját. A szovjet dolgozók hősies munkáját Lenin és Sztálin útmutatásai vezérelték, elsősorban a szocialista iparosításról szóló lenini—sztálini tanítás, amelynek igazságát az azóta eltelt évtizedek fényesen igazolták. A Szovjetunió rövid két évtized alatt olyan ipari hatalommá vált, amely a II. világháborúban kiállta a világtörténelem legnagyobb erőpróbáját, és a háború súlyos sebeit begyógyítva ma is évről évre fokozódó jólétet biz-

tosít a 200 milliós szovjet népnek. A Szovjetunióban mesterien megvalósított iparosítás elméleti és gyakorlati tapasztalatai biztos iránytűként használhatók fel hazánkban. Minél teljesebben elsajátítjuk, minél helyesebben alkalmazzuk és gazdagítjuk építésünk tapasztalataival a szocialista iparosítás elméletét, annál hamarabb, annál kevesebb nehézség árán érjük el célunkat, a szocializmus felépítését.

A szocialista iparosítás szükségessége

A kapitalizmusban a szocializmusnak még a csírái sem alakulhatnak ki. Ezért a proletárforradalom győzelme után egész történelmi korszak szükséges a szocializmus felépítéséig. Ebben az átmeneti korszakban a győztes munkásosztálynak a párt vezetésével sokoldalú, bonyolult feladatokat kell megoldania. Az egyik legdöntőbb feladat: a szocializmus technikai bázisának megteremtése, amely Lenin tanítása szerint nem lehet más, mint a „gépi nagyipar és ennek a földművelésbe való átplántálása". (Lenin Művei. 33. kötet. 31. old. Szikra. 1953.) A szocialista iparosítás a párt és a szocialista állam gazdaságpolitikájának döntő fontosságú része. Célja *olyan* gépi nagyipar megteremtése, amely biztosítja az adott országban a szocializmus felépítését, a felépült szocializmus termelőerőinek gyors fejlődését, s ezen az alapon a dolgozók szükségleteinek maximális kielégítését. A szocialista iparosítás elszakíthatatlanul összefügg általános politikai, kultúrpolitikai stb. kérdésekkel. (Például az új munkások százezreinek általános és szakmai képzése mind a szocialista iparosításnak, mind a kultúrforradalomnak szükséges feltétele, elszakíthatatlan része.) A szocialista iparosítás politikája a szocializmus gazdasági törvényeinek, elsősorban a szocializmus gazdasági alaptörvényének tanulmányozásán és tudatos felhasználásán alapul. Ez az iparosítási politika tudományos alapja. Ha nem számolunk kellően a gazdasági törvények követelményeivel, a szocialista iparosítás politikájának végrehajtása okvetlenül nehézségbe ütközik. Ezt bizonyítja a mi tapasztalatunk is. Ismeretes, hogy a szocializmus gazdasági alaptörvényének és a tervszerű, arányos fejlődés törvényének az elmúlt években történt megsértése nehézségeket okozott nemcsak a szocialista iparosításban, hanem pártunk egész politikájának megvalósításában is. A második ötéves tervidőszakban tovább kell folytatnunk az első ötéves tervben megkezdett szocialista iparosítást, a Szovjetunió és a mi iparosításunk tapasztalatainak felhasználásával mielőbb győzelmesen be kell fejeznünk országunkban a szocializmus építését. Pártunk e fő irányvonalának megvalósítását gátolták a jobboldali nézetek, melyek elsősorban a szocialista iparosítás helyes politikájának elferditésében nyilvánultak meg. „Ezért — mondja a párt Központi Vezetősége 1955. március 4-i határozata — a párt fő feladata e káros, jobboldali nézetek ideológai szétzúzása, ezek teljes elszigetelése, mert csak ez teszi lehetővé, hogy pártunk helyes irányvonala politikai, gazdasági, kulturális és társadalmi életünk minden területén teljes mértékben érvényesüljön . . ." (*Szabad Nép.* 1955. március 9.) Nagyon időszerű tehát, hogy a marxizmus—leninizmus klasszikusainak tanításai alapján megvizsgáljuk a szocialista iparosítás problémáit.

A szocialista termelés célja az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségleteinek maximális kielégítése, azaz az ember

a maga szükségleteivel. A szocializmusban az állandóan növekvő szükségletek kielégítése végett a termelésnek is állandóan növekednie kell a legfejlettebb technika alapján. Tehát a szocializmus gazdasági alaptörvénye érvényesülésének alapfeltétele: a legmodernebb technikát alkalmazó bővített újratermelés. Ez azonban nem biztosítható másként, csak a korszerű gépi nagyipar segítségével. Engels már a kapitalizmus perspektívájáról szólva rámutatott a fejlett termelőerők és a szocialista társadalom szükségleteinek növekvő mértékben történő kielégítése közti összefüggésre: „... a kapitalista termelési módon belül létrehozott tömegméretű termelőerők, melyekkel az nem képes megbirkózni többé, csak tervszerű együttműködésre szervezett társadalom általi birtokbavételre várnak, hogy biztosítsák, mégpedig állandóan növekvő mértékben, a társadalom valamennyi tagja számára a megélhetésükhöz és képességeik szabad kifejtéséhez szükséges eszközöket". *(Engels.* Anti-Dühring. 154. oldal. Szikra. 1950.)

A szocialista iparosítás megteremti a legfejlettebb technikán alapuló gépi nagyipart, az egész népgazdaságot felölelő szocialista bővített újratermelésnek, s a szocializmus gazdasági alaptörvénye teljes hatókörű érvényesülésének legfontosabb feltételét. Ebből következik, hogy szocialista iparosítás nélkül lehetetlen a szocialista társadalom felépítése azokban az országokban, amelyek nem rendelkeznek megfelelően fejlett termelőerőkkel, korszerű gépi nagyiparral. Lenin tanítása ma is érvényes: „Jól szervezett nagyipar nélkül egyáltalán szó sem lehet szocializmusról, de különösképpen nem lehet szó róla paraszti országban." *(Lenin* Művei. 32. kötet. 439. oldal. Szikra. 1953.) Szocializmus nagyipar nélkül, a szocializmus felépítése a szocialista iparosítás nélkül káros utópia, a szocializmus tagadása.

A dolgozók jólétének állandó növelése a szocializmus megvalósulása előtt, a szocializmus építésének időszakában is a legfőbb törvény a kommunista párt számára. A felszabadult dolgozók növekvő szükségletei csak a termelés szakadatlan növelése útján elégíthetők ki. Az újratermelés rendszeres bővítése, a termelés fokozása a munkáslétszám növelése és főképpen a munkatermelékenység növelése útján valósítható meg. A szocialista iparosítás teremti meg a munkáslétszám növekedésének egyik legfőbb lehetőségét azáltal, hogy gépekkel látja el a mezőgazdaságot, s munkaerőt szabadít fel. De a szocialista iparosítás biztosítja a termelékenység növelésének legfontosabb feltételét, az új technikát is. Ezért a szocialista iparosítás az átmenet időszakában az alaptörvény mind szélesebb hatókörű érvényesülésének egyik eszköze. A marxizmus elméletét és gyakorlati megvalósításának tapasztalatait semmibe veszi az a nézet, hogy a szocialista iparosítás megvalósítása nem segíti, hanem ellenkezőleg, akadályozza a szocializmus gazdasági alaptörvényének érvényesülését.

A szocialista iparosításhoz az anyagi eszközök óriási mennyisége szükséges. Ezek egyetlen forrása a dolgozók munkájával termelt társadalmi termék felhalmozásra fordított része. A bizonyos időszakban termelt új érték mennyisége a termelő munkát végző dolgozók létszámától és a munka termelékenységének színvonalától függ. Mint láttuk, az új gépek, a korszerűbb technika alkalmazása teszi lehetővé a termelésnek mind új munkásokkal, mind a munkatermelékenység növelésével

történő bővítését. A szocialista iparosítás az új technika, az új gépek gyártásával elősegíti a termelés fokozását — ezáltal a felhalmozás növelését —, következésképpen saját megvalósulását is. Helytelen tehát az a nézet, hogy az életszínvonalnak az ipar fejlesztésével egyidejű emelése lehetetlen. Természetesen, mivel a megtermelt új érték egy része fogyasztási alap formájában a dolgozók szükségleteit elégíti ki, másik része mint felhalmozási alap a termelés bővítését szolgálja, a kettő helyes viszonyának megállapítása a népgazdaság tervezésének egyik legfőbb, legnagyobb körültekintést igénylő feladata. A fogyasztási és a felhalmozási alap helyes, a szocializmus gazdasági alaptörvénye követelményeinek megfelelő arányának kialakítása biztosítja az életszínvonalnak a szocialista iparosítással egyidejű állandó emelkedését.

Ez persze nem azt jelenti, hogy a szocialista iparosítás nem kíván bizonyos áldozatot a szocializmust építő dolgozóktól. A termelőerők növekedéséért, a társadalom fejlődéséért a dolgozók mindig hoztak áldozatot. Az általuk termelt és felhalmozásra fordított érték azonban a múltban a tőkés magántulajdona, a dolgozók kizsákmányolásának új eszköze lett. Ilyen értelemben mondotta Marx, hogy a munkás a kapitalizmusban a saját láncait termeli. Az emberiség történetében először a mi társadalmunkban szolgálja a felhalmozás csakis a dolgozók jólétét. Ezért az áldozat minőségileg más, mint a kizsákmányoló osztálytársadalmakban volt. A magunknak hozott áldozat az iparosítás normális, tehát a dolgozók jólétének állandó növekedését nem akadályozó üteme esetén a szó igazi értelmében nem is tekinthető áldozatnak. Senki se nevezi áldozatnak, ha például a paraszt lovat, ekét vagy földet vásárol. Ellenkezőleg, arról beszélnek, hogy az ilyen ember tollasodik, gazdagodik.

A bővített újratermelés egyetlen forrása a felhalmozás. A marxi újratermelési elméletnek e tétele változatlanul érvényes a mi viszonyaink közt is. A szocialista felhalmozást azonban a munkatermelékenység növelése, az önköltség csökkentése teszi lehetővé. Ebből következik, hogy a jólét növelése, a szocializmus felépítése lehetetlen a munkatermelékenység fokozása, az önköltség csökkentése nélkül. Ezért tartotta Lenin a munka termelékenységének növelését a szocialista társadalom győzelme szempontjából a legfőbbnek, a legfontosabbnak. Ebben az összefüggésben érthető csak meg teljesen az a veszély, amelyet a jobboldali elhajlás jelent a szocializmus építésének, a nép jóléte emelésének szempontjából. Mint pártunk határozata megállapítja, a jobboldali elhajlás nemcsak a nehézipar elsődleges fejlesztésének szükségességét vetette el, hanem lebecsülte a termelés és a munkatermelékenység növelésének, az önköltség csökkentésének jelentőségét is. A szocializmus építése szempontjából rendkívül káros és veszélyes nézetek ezek, félrevezetik a dolgozókat, s alapul szolgálnak olyan káros illúzióknak, mintha lehetséges lenne ölbetett kezekkel a jólét növelése, a szocializmus felépítése. E nézetek következménye a tavalyi gazdasági munkában már élesen megmutatkozott. Köztudomású, hogy az egy keresőre eső reálbér 1954-ben 15 százalékkal, a minisztériumi ipar termelése azonban alig, mindössze 0,3 százalékkal nőtt, s a legtöbb iparágban az önköltség emelkedett, a munkatermelékenység pedig csökkent. Ez az út — amint pártunk Központi Vezetőségének márciusi határozata rámutatott — a tar-

talékok felélésének, a beruházások és a felhalmozás csökkenésének az útja, mely az életszínvonal süllyedéséhez vezet, a szocializmus felépítését veszélyezteti. Pártunk nyílt, világos és helyes útmutatásának eredményei máris jelentkeznek, a felszabadulási munkaverseny nagyszerű eredményeiben. Az utóbbi másfél évben először történt, hogy üzemeink egymásután jelentik nemcsak termelési terveik túlteljesítését, de termelékenységi és önköltségcsökkentési terveik teljesítését és túlteljesítését is. E sikerek munkásosztályunk és dolgozó parasztságunk alkotókészségének legszebb bizonyítékai és egyszersmind csattanós választ adnak a jobboldali ámításokra.

A munkásosztály hatalmának kivívása, s a meglévő ipar államosítása nyomán szocialista termelési viszonyok alakulnak ki. Ezek megszilárdítása, kiszélesítése alapján biztosítható a munkásosztály hatalma és vezető szerepe, amely a munkás-paraszt szövetség legfontosabb kérdése. A szocialista iparosítás során létrehozott gépi nagyipar teszi lehetővé a szocialista bővített újratermelést. Ez pedig új gyárak, ipari központok kialakítását, a termelés növelését, a szocialista termelési viszonyok bővített újratermelését jelenti. Növekszik a munkásosztálynak mint a szocialista termelési viszonyok hordozójának száma, gazdasági és politikai súlya. Erősödik, megszilárdul a proletárdiktatúra alapja, a munkás-paraszt szövetség. Sztálin Lenint idézve mutat rá erre az összefüggésre: „Lenin mondotta: minden új gyár, minden új üzem annyira megerősíti a munkásosztály pozícióit a falu vezetése értelmében, hogy nem kell félnünk semmiféle kispolgári környezettől. Lenin ezt 1921-ben mondotta. Azóta 5 év telt el. Ez alatt az időszak alatt iparunk megnőtt, új gyárak keletkeztek. És csakugyan kiderült, hogy minden új gyár erőd a proletariátus kezében, amely biztosítja számára a parasztság milliós tömegeinek vezetését." (*Sztálin* Művei. 9. kötet. 167—168. oldal. Szikra. 1952.)

A munkásosztály hatalmának megszilárdítása, a növekvő szocialista ipar adja meg a lehetőséget az átmeneti korszak egyik legnagyobb feladatának megoldására: a kisárutermelő parasztgazdaságok szocialista szövetkezetekbe történő egyesítésére és a kizsákmányolás felszámolására a mezőgazdaságban is. Csak a gépi nagyipar biztosíthatja a mezőgazdaság ellátását korszerű gépekkel, berendezésekkel, csak ez szabadítja meg a dolgozó parasztságot az embertelenül nehéz fizikai munkától és a kizsákmányolástól. „Ha gépeket tudunk adni a parasztnak — mondotta Lenin —, ezzel felemeljük, s amikor gépeket vagy villanyt adunk, a kiskulákok tízezrei vagy százezrei pusztulnak el." (*Lenin Művei.* 32. kötet. 234. oldal.) A szocialista iparosítás megvalósítása tehát feltétele a nagyüzemi termelésnek a mezőgazdaságban, s ezen az úton a parasztság felemelkedésének, a kulákság korlátozásához, majd felszámolásához szükséges gazdasági eszközök biztosításának. A szocialista iparosítás segítségével jön létre a szocializmus egységes gazdasági alapja, válnak uralkodóvá az egész népgazdaságban a szocialista termelési viszonyok, szűnik meg a kapitalizmus visszaállításának utolsó támasza. Az elmondottakból az is következik, hogy azokban az országokban, amelyeknek nincs megfelelő fejlettségű iparuk, a szocialista iparosítás megkezdésének meg kell előznie a mezőgazdaság szocialista átszervezését.

Hazánkban a szocializmus építése kapitalista környezetben folyik. A marxizmus—leninizmus klasszikusai sokszor rámutattak, hogy a nem-

zetközi burzsoázia nem nézi tétlenül az új társadalom építését, s hogy mindent elkövet megakadályozására — a szocializmus megsemmisítésére. Ez azt a kötelezettséget hárítja a szocialista országok dolgozóira, hogy minden eshetőségre számítva felkészüljenek hazájuk megvédésére. Az állig felfegyverzett tőkés hadseregekkel szemben korszerű haditechnikát kell biztosítanunk, mert csak ez rettentheti el a tőkéseket a szocialista országok megtámadásától. A korszerű, erős honvédelem megteremtése lehetetlen gépi nagyipar nélkül, ehhez pedig szocialista iparosítás kell.

A szocialista iparosítás nagy jelentőségét felismerték a szocializmus minden rendű és rangú ellenségei is. Trockij a szocialista iparosítás kezdetekor azt állította, hogy Oroszországban a szocialista gazdaság igazi fellendülése csak a proletariátus Európa legfontosabb országaiban kivívott győzelme után válhat lehetségessé, azaz amíg ez a feltétel nincs meg, nem érdemes a nagy erőfeszítéseket követelő szocialista iparosítás útjára lépni. Zinovjev és Kamenyev is hasonló kételyek támasztásával igyekezett meghiúsítani a szocialista építést, főképp a szocialista iparosítást. Szerintük a Szovjetuniónak agrárországnak kellett volna maradnia. A múlt levitézlett urai nálunk is mindent elkövetnek a szocialista iparosítás ellen. Hamar felismerték, hogy minden új gyár, a termelés és az életszínvonal emelkedésének minden százaléka, a honvédelem erősítése útján megtett minden lépés egy-egy szeg a kapitalizmus és ezzel együtt parazita uralmuk koporsójába. Igyekeznek kétséget terjeszteni szocialista iparosításunk szükségességéről. Fecsegnek az életszínvonal-emelés és a szocialista iparosítás összeegyeztethetetlenségéről, különösen a nehézipar fejlesztésének káros hatásáról. Csodálatosképpen azok az urak teszik ezt, akik valamikor — alig 10 esztendeje — még minden kedvezményt megadtak — természetesen a dolgozók adófilléreiből — a tőkés vállalatalapításhoz, és tízezerszám árverezték el a dolgozó parasztok földjét, ma pedig hozsannával fogadják az Egyesült Államok vagy Nyugat-Németország nehézipari termelése növekedésének híreit, áradoznak a nyugati technika fejlettségéről.

A dolgozók azonban egyre inkább tudják, értik, hogy a gépi nagyipar fejlesztése nélkül nincs technikai haladás, nincs jólét, nincs korszerűen felszerelt mezőgazdaság, nincs több élelmiszer és lehetetlen a szocializmus felépítése. Minden jószándékú, népét szerető dolgozó helyesli a III. pártkongresszus határozatát, hogy a második ötéves terv időszakában is folytatni kell a szocialista iparosítást, „amely a jelenlegi szakaszban is a szocializmus építésének fő eszköze országunkban". (Az MDP III. kongresszusának rövidített jegyzőkönyve. 58. oldal. Szikra 1954.)

A szocialista iparosítás, elsősorban a nehézipar gyors fejlesztésének jelentőségét tagadó vagy kisebbítő jobboldali nézetek akarva-akaratlanul nem népünk, hanem ellenségeink céljait, népgazdaságunk és védelmi képességünk aláásását segítik elő.

A nehézipar elsősorban történő fejlesztésének szükségessége

A szocialista iparosítás céljából, rendeltetéséből következik lényege, módszere is. Csak a szocialista bővített újratermelés útján fejlődő gépi nagyipar biztosíthatja a szocializmus felépítését. A szocialista bővített

újratermelés pedig — nem más, mint a termelés állandó növekedésének és tökéletesedésének tervszerű folyamata, amely a legfejlettebb technika alapján az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségleteinek maximális kielégítése érdekében megy végbe. A szocialista bővített újratermelés gyökeresen különbözik a kapitalista bővített újratermeléstől. A tőkés bővített újratermelés célja a profit, következménye a tőkés termelési viszonyok bővített újratermelése, mind szélesebb tömegek elnyomorodása és egy törpe kisebbség mérhetetlen meggazdagodása. Jellemző vonása az anarchia, s a termelés növekedését periodikusan ismétlődő túltermelési válságok vetik vissza. Mindezek ellenére közös a két társadalom bővített újratermelésének anyagi oldala, ugyanis mindkét társadalom bővített újratermelése a gépi nagyipar alapján valósul meg. A különbség ebben a vonatkozásban az, hogy a szocializmus termelési viszonyai szabad teret engednek a gépi nagyipar fejlődésének, a kapitalizmus termelési viszonyai ellenben még a felfelé ívelő kapitalizmus korában sem tudták ezt minden tekintetben állandóan biztosítani.

A gépi nagyiparnak mindkét társadalom bővített újratermelésében betöltött szerepéből következik, hogy a tőkés bővített újratermelésre érvényes egyes törvényszerűségek a szocialista bővített újratermelésre is vonatkoznak. Így van ez a marxi—lenini újratermelési elméletnek azzal az ismert tételével is, amely szerint bővített újratermelés esetén elsősorban a termelőeszközök termelésének kell növekednie. Sőt, e tétel a szocializmusban fokozottan érvényes, mivel itt a technika szakadatlan fejlesztése az alaptörvényből következő feltétlen szükségszerűség; a kapitalizmusban ellenben a technika fejlődése is profitérdekeknek van alávetve.

Az újratermelés törvényszerűségeit Marx a társadalmi tőke realizálásának lehetőségét vizsgálva tárta fel. Ennek során megállapította mind az egyszerű, mind a bővített újratermelés legfőbb feltételeit. Marx a társadalmi terméket alkotó használati értékeket az újratermelésben betöltött szerepük alapján két nagy osztályra: a termelőeszközök (I.) és a fogyasztási cikkek (II.) osztályára bontotta, s kimutatta, hogy az egyszerű újratermelés feltétele, hogy az I. osztály munkásainak és tőkéseinek fogyasztása $(v_1 + m_1)$ érték szerint egyenlő legyen a II. osztály állandó tőkéjének (c_2) értékével, bővített újratermelés esetén pedig az előbbinek nagyobbnak kell lennie az utóbbinál $(v_1 + m_1) > c_2$. Ez azt jelenti, hogy az I. osztályban több termelőeszközt kell termelni, mint amennyi a mindkét osztályban elhasznált termelőeszközök egyszerű pótlásához szükséges, ugyanis a termelés bővítéséhez az előző évben elhasznált gépeken, nyersanyagon kívül új gépek, nyersanyagok szükségesek. Rendszeresen bővített újratermelés esetén ez a követelmény évről évre ismétlődik, tehát objektív szükségszerűség, hogy a társadalmi terméknek a termelőeszközök formájában meglévő része a fogyasztási cikkekből álló részhez képest egyre növekedjék.

Marx a vizsgálat során nem elemezte a technika fejlődésének hatását az újratermelésre, jóllehet más helyeken több esetben kimutatta a technika fejlődésének szükségességét. Lenin *Az úgynevezett piackérdésről* című munkájában Marx kutatásai alapján bebizonyította, hogy „a tőkés társadalomban a termelési eszközök termelése gyorsabban nö-

vekszik, mint a fogyasztási cikkek termelése . . . ez a következtetés egyenes következménye annak a közismert tételnek, amely szerint a tőkés termelés a korábbi időkhöz képest hasonlíthatatlanul nagyobb arányokban fejleszti a technikát." (*Lenin* Művei. 1. kötet. 83. oldal. Szikra. 1951.) Lenin ugyanebben a művében megvilágította az I. és a II. osztály arányain kívül az I. osztály belső arányait is. Rámutatott, hogy leggyorsabban növekszik a termelőeszközöket termelő termelőeszközök gyártása, valamivel lassabban nő a fogyasztási cikkeket termelő termelőeszközök mennyisége, s leglassabban nő a fogyasztási cikkek termelése.

A termelőeszközök termelésének elsősorban történő növekedése a gépi nagyiparon alapuló bővített újratermelés törvénye, amely a kapitalizmusban ösztönösen, az extraprofitért folyó hajszának alávetve érvényesül. A termelőeszköz-termelés fejlesztésének lehetőségét az általános válság időszakában már leginkább csak a háborús felkészülés során létrehozott hadiipar biztosítja. Mi sem jellemzőbb a kapitalizmus rothadtságára, arra, hogy a kapitalizmus megérett a pusztulásra, mint hogy e törvény, amelynek érvényesülése korábban a termelőerők, a társadalom fejlődését segítette elő, ebben az időszakban főként csak az imperialista rablóháborúknak alapjául szolgáló hadiiparban érvényesülhet, s érvényesülése a dolgozók nyomorának gyors fokozódásával és a túltermelési válságok elmélyülésével jár együtt.

A szocialista forradalom győzelme után különösen nagy jelentőségű e törvény tudatos felhasználása, mert az életszínvonal emelése és a szocializmus felépítése csak a korszerű gépi nagyipar, a szocialista nagyüzemi mezőgazdaság, a munkatermelékenység növelése alapján lehetséges. Ehhez pedig új gépek beállítása, a kézi munka gépi munkával való felváltása, a termelőeszközöket gyártó ágak elsősorban történő fejlesztése szükséges. „Ennek a törvénynek, amely szerint a termelőeszközök termelése gyorsabban nő, az az értelme és jelentősége, hogy a kézi munkának gépi munkával történő felváltása — általában a technika fejlődése a gépi ipar talaján — megköveteli a szén- és vaskitermelő üzemeknek, ezeknek az igazi »termelőeszközök termelését szolgáló termelőeszközöknek« fokozott fejlesztését. (*Lenin* Művei. 1. kötet. 101. oldal. Szikra. 1951.)

A nehézipar elsősorban történő fejlesztése, a bővített újratermelés törvénye érvényes mind az átmenet idején, mind a szocializmusban. A kapitalista környezetben azonban szükséges az ország védelmi képességének állandó fokozása is. A korszerű hadieszközöket is elsősorban a nehézipar fejlesztése biztosíthatja. Tehát a nehéziparnak, elsősorban a gépiparnak ki kell elégítenie a szocialista bővített újratermelés szükségletein kívül a honvédelem szükségleteit is.

Lenin és Sztálin mindezek alapján gyakran hangsúlyozták a nehézipar elsősorban való fejlesztésének szükségességét, s meghatározták a szocialista iparosítás módszerét, lényegét. „Az iparnak nem akármilyen fejlesztése az iparosítás — mondotta Sztálin 1926-ban. — Az iparosítás központja, alapja a nehézipar fejlesztése (fűtőanyag, fém stb.), végső fokon a termelési eszközök termelésének fejlesztése, saját gépgyártásunk fejlesztése." (*Sztálin* Művei. 8. kötet. 129. oldal. Szikra. 1952.) A szovjet nép hősies erőfeszítésekre vállalkozott az ország iparosításáért, a nehézipar fejlesztéséért. 1929 és 1952 közt a beruházások anyagi eszközeinek

négyötöd részét a nehéziparban és a közlekedésben használták fel. Ennek köszönhető, hogy a Szovjetunió nehézipari termelése 1953-ban 1913-hoz képest 30-szorosra, villamosenergia termelése mintegy 70-szeresre növekedett. A Szovjetunió ötéves tervei során egyre növekedett a nehézipar részesedése az ipar termelésében: 1924—1925-ben 37 százalék, 1953-ban már mintegy 70 százalék volt, s az ipari munkásság 70 százaléka a nehéziparban dolgozott.

A nehézipar fokozott fejlesztése sohasem lehet öncélú. Lenin és Sztálin a nehézipar gyorsabb ütemű fejlesztését mindig összekapcsolták a jólétet közvetlenül növelő könnyű- és élelmiszeripar, közlekedés, mezőgazdaság fejlesztésével, az egész népgazdaság technikai színvonalának emelésével, a munkatermelékenység fokozásával. Hangsúlyozták, hogy a nehézipar vezető szerepe éppen abban áll, hogy maga után vonja a népgazdaságnak, illetve az ipar többi ágainak fejlődését. Ez elengedhetetlen, hiszen a nehézipar fokozott fejlesztése nem közvetlenül, hanem a többi ágazatok fejlesztésének biztosításával segíti elő a szocializmus gazdasági alaptörvénye — és hozzátehetjük, a tervszerű arányos fejlődés törvénye — érvényesülését. Ennek igazságát mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy bár a kapitalizmusban a termelőeszközök termelésének gyorsabb növekedése igazi „termelés a termelésért", végső fokon mégis beleütközik a fizetőképes kereslet korlátaiba, s így a termelőeszköztermelés fejlődése nem szakadhat el teljesen a személyes fogyasztástól. A kapitalizmusban a termelőeszköztermelés fokozott fejlődése és a személyes fogyasztás közvetett kapcsolata a túltermelési válságokban lesz nyilvánvalóvá, amikor a fizetőképes kereslet és a termelés összeütközése miatt nemcsak a fogyasztási cikkeket gyártó ipar kerül válságba, hanem a termelőeszköztermelés is.

Ez az ösztönös folyamat hatalmas társadalmi megrázkódtatást okoz, az anyagi értékek tömeges pusztulását idézi elő. A szocializmusban a tervezés feladata éppen az, hogy tudatosan biztosítsa a nehézipar gyorsabb ütemű fejlődésével egyidejűleg a fogyasztási iparágak és a mezőgazdaság fejlődését is, mert csak így érvényesülhet a tervszerű arányos fejlődés törvénye. Azokat a konkrét mutatókat, amelyek megszabják, hogy milyen ütemben kövesse a fogyasztási cikkeket termelő iparágak és a mezőgazdaság fejlődése a termelőeszköztermelés fejlődését, mindig az ország konkrét politikai és gazdasági helyzetének, valamint a nemzetközi helyzetnek gondos elemzése alapján lehet megállapítani, sohasem feledkezve meg arról az alapkövetelményről, — amelytől csak akkor lehet szükség szerint eltekinteni, amikor a szocializmus létét kell megvédeni —, hogy a dolgozók jólétének állandóan növekednie kell. Ez azért van így, mert — mint minden gazdasági törvény — a tervszerű, arányos fejlődés törvénye is a szocializmus gazdasági alaptörvényének van alárendelve.

A nehézipar fokozott fejlesztésének óriási jelentősége miatt a szocializmus ellenségei a Szovjetunióban is éppen a nehézipar fejlesztése ellen összpontosították a fő tüzet. Abban reménykedtek, hogy ha helyeslik a fogyasztási iparágak és a mezőgazdaság fejlesztését, s „csak" a nehézipar fokozott fejlesztését ellenzik, akkor a közgazdasági kérdésekben kevéssé járatos emberek nem ismerik fel valódi céljaikat. Az ellenség szándéka világos. A Szovjetunióban a húszas években a hírhedt „karton

iparosítás" vagy a veszteséges nehézipari üzemek megszüntetése kétségtelenül a szocializmus ideiglenes megsemmisülését okozta volna. A Központi Vezetőség márciusi határozatából kitűnik, hogy hazánkban is elsősorban a nehézipar gyorsabb fejlesztését helytelenítőkkel találkozunk.

A nehézipar fejlesztésének a bővített újratermelésben és a honvédelem megerősítésében betöltött nélkülözhetetlen szerepéből következik, hogy a nálunk megnyilvánuló jobboldali álláspont — amely ellenezte a nehézipar fejlesztését, lebecsülte jelentőségét — ellentétes dolgozó népünk legfőbb érdekeivel. „Érvényrejuttatása — szögezi le a Központi Vezetőség határozata — megakadályozná népgazdaságunk tervszerű fejlődését és lehetetlenné tenné dolgozó népünk életszínvonalának következetes emelését." (Szabad Nép idézett száma.)

A Szovjetunió iparának több évtizedes fejlődése bizonyítja a szocialista iparosításról szóló lenini—sztálini tanítások helyességét. A szovjet ipar fejlődését tanulmányozva láthatjuk, hogy növekedési ütem tekintetében első helyen állnak a nehézipar vezető ágai: a villamosenergiatermelés, a gép- és vegyipar termelése, ezeket követik a nehézipar más ágai, s a leglassúbb ütemű fejlődés ellenére is abszolút mértékben jelentősen fejlődik a könnyű- és az élelmiszeripar is. E fejlődés során a szovjet mezőgazdaság is a legkorszerűbb gépek és felszerelések százezreit kapta.

A termelőeszköztermelés elsődleges fejlesztése a szocialista bővített újratermelés törvénye. Ez azonban nem mond ellent annak, hogy ideiglenesen, átmenetileg, rövidebb időszakban a fogyasztási iparágak termelésének fejlődési üteme hozzávetőlegesen azonos vagy gyorsabb lehet, mint a termelőeszköztermelés fejlesztési üteme. Ennek tanúi voltunk a legutóbbi években a Szovjetunió és 1954—1955-ben hazánk iparában egyaránt. Az ipar két osztályának hasonló ütemű fejlődését és ezáltal a dolgozók jólétének igen gyors növelését azonban éppen a nehézipar korábbi, gyorsabb ütemű fejlesztése tette lehetővé. A hozzávetőlegesen azonos ütemű fejlesztés gyors megvalósítása oly módon lehetséges, hogy fogyasztási cikktermelésre állítják át a nehézipari kapacitás egy részét, vagy pedig a nehézipari termékek egy részének felhasználása változik meg.

Erre elvileg három lehetőség van: vagy olyan kapacitások átállítása történik, amelyek korábban a nehézipar egyes ágainak nagyarányú fejlődését biztosították, vagy olyanoké, amelyek az átállításig a külkereskedelem számára termeltek nehézipari cikkeket, s végül a harmadik lehetőség a korábban honvédelmi célokat szolgált nehézipari kapacitások egy részének a nemzetközi helyzettől függő, esetleges átállítása. A felsorolt lehetőségekből is kitűnik, hogy csak erősen fejlett nehézipar lehet alkalmas a fogyasztási cikkek termelésének ugrásszerű meggyorsítására, a majdnem azonos ütemű fejlődés biztosítására. Hozzátehetjük azonban, hogy az ilyen nehézipar is csak ideiglenesen, korábbi fejlettségétől függő ideig oldhatja meg a feladatot. Ez világosan kitűnik az egyes lehetőségek megvizsgálásából.

Ha a nehézipar korábbi gyorsabb ütemű fejlődését biztosító kapacitások átállítása történik — nem számítva az olyan aránytalanság felszámolását, amely már gátolta a nehézipar fejlődését, — ez azonnal éreztetné hatását a technikai fejlődés meglassulásában. Az átállított és

a korábban is fogyasztási cikkeket termelt kapacitások együttes szükségletei (az I. osztály fejlesztésével azonos ütemű növelésük és felújításuk nehézipari termékigénye) az átállítást követő években még fokoznák ezt a lelassulást.

A külkereskedelem és a honvédelem céljaira használt nehézipari kapacitások átállítása azonnal nem éreztetné hatását az I. osztály fejlődésére, ugyanis ezek korábban közvetlenül nem a termelés bővítésének szükségleteire termeltek. Ez esetben a korábbi II. osztály kapacitásának azonos ütemű növelése éreztetné a technika fejlesztését gátló hatását a nehézipar termelésére, mivel pótlólagos termelőeszközigényt támaszt az I. osztály iránt. Természetesen e lehetőségek a védelmi erő csökkenését és a nehézipari export kiesését vonnák maguk után.

Megfelelő külkereskedelmi lehetőségek esetén elkerülhető a nehézipari termelés egy részének tényleges — sokszor műszakilag egyébként is megoldhatatlan — átállítása. De lényegében ez is a tényleges átállítás következményeivel jár. Tehát az I. és a II. osztály azonos ütemű fejlődése mindenképpen a technikai fejlődés lassulásához, sőt stagnálásához, következményképpen pedig a szocializmus elgyengüléséhez, kiszolgáltatottságához vezetne. Ez az oka, hogy a Szovjetunióban élesen elítélték azokat a közelmúltban jelentkezett káros nézeteket, amelyek — a kivételesből általánosítva — azt hangoztatták, hogy a Szovjetunióban a fejlődés mai szakaszában a termelőeszköztermelés gyorsabb ütemű növelése már szembekerült a szocializmus gazdasági alaptörvényével, s hogy állandósíthatók a párt és a kormány gyakorlati intézkedései a fogyasztási iparágak és a nehézipar csaknem azonos ütemű fejlesztésére. Pártunk Központi Vezetőségének márciusi határozata is megállapítja, a jobboldali nézetek következményeit elemezve, hogy mindazok, „akik a nehézipar fejlesztése elsődlegességének lenini—sztálini elvéről lemondanak, helyességét tagadják . . . — akarva, nem akarva lényegében aláássák a népgazdaság továbbfejlődését és épülő szocialista hazánk védelmi képességét . . .” (*Szabad Nép.* 1955. március 9-i száma.)

A marxizmus-leninizmus tanításai és a Szovjetunió tapasztalatai alapján minden kétséget kizáróan megállapíthatjuk, hogy a szocializmus felépítése, a szocializmus gazdasági alaptörvényének érvényesülése és a szocialista országok fennmaradása lehetetlen a termelőeszköztermelés elsősorban történő fejlesztése alapján létrejött és fejlődő korszerű gépi nagyipar nélkül. E feltétel megteremtésének eszköze a szocialista iparosítás, amelynek lényege a nehézipar, különösen a gépipar elsődleges fejlesztése.

A marxizmus—leninizmus elméletének és a Szovjetunió szocialista iparosítása tapasztalatainak felhasználása hazánk szocialista iparosításában

A felszabadulás előtt hazánk a több évszázados félgyarmati függés nyomait viselő agrár-ipari ország volt.

A nemzetgazdaság legjelentősebb ágát, a mezőgazdaságot általában a külterjes művelés, a gépek hiánya, az alacsony terméshozam és az állattartás viszonylag alacsony színvonala jellemezte. Az iparban nagy volt a kisipar aránya. A gyáripar egyes ágai (erősáramú berendezések,

közlekedési eszközök, híradástechnika) magas színvonalat értek el, más ágai (például a szerszámgépgyártás) ellenben úgyszólván teljesen hiányoztak. A második világháború a termelőerők nagy pusztulását okozta. A népgazdaság helyreállításának hatalmas feladatát népünk a hároméves terv két éve és 5 hónapja során, tehát páratlanul rövid idő alatt oldotta meg. Ma, 10 év múltán, népünk, elsősorban munkásosztályunk és pártunk méltán lehet büszke arra a harcra, amelyet országunk újjáépítéséért, a proletárdiktatúra megteremtéséért vívott. A proletárdiktatúra létrejötte és a gazdaság kulcspozícióinak birtoklása révén kialakultak hazánk szocialista iparosításának fő feltételei. E fő feltételek kialakítása azonban csak a lehetőséget adta meg, mert a szocialista iparosítás megkezdéséhez elengedhetetlen a termelőerők megfelelő színvonala. Lenin és Sztálin hangsúlyozták ezt: „Nem lehet semmiből ipart fejleszteni . . . — mondotta Sztálin — ehhez legalább három előfeltétel kellett: először belső piac, másodszor — meglehetősen fejlett nyersanyagtermelés a mezőgazdaságban (cukorrépa, len, gyapot stb.) és harmadszor az, hogy a falu a mezőgazdasági termékek bizonyos minimumát át tudja adni az ipar ellátására . . .” (*Sztálin* Művei. 8. kötet. 127. oldal. Szikra. 1950.) A 3 éves terv túlteljesítése lényegében megteremtette a szocialista iparosítás megkezdéséhez szükséges gazdasági alapot.

Pártunk világosan látta, hogy a szocializmus felépítése hazánkban sem történhet lényegében más úton, mint ahogyan az a Szovjetunióban történt, s hogy a jólét növelése, a szocializmus felépítése csak a termelőerők fejlesztése alapján biztosítható. Rákosi Mátyás 1948-ban a következőképpen vázolta fejlődésünk perspektíváját: „Mik a további teendők? Gazdasági téren a dolgozó nép életszínvonalának további állandó és rendszeres emelése céljából fokozni kell az ország termelőerőinek fejlődését, a munka termelékenységét, az ipar és a mezőgazdaság termelését növelni kell, tovább kell csökkenteni a kizsákmányolásból eredő jövedelmet. Ebből a célból tovább kell fejleszteni a tervgazdálkodást, összhangba kell hozni a szomszéd, bàráti országok terveivel, elő kell készíteni az új ötéves tervet . . .” (*Rákosi Mátyás.* Válogatott beszédek és cikkek. 301. oldal. Szikra. 1950.) E feladatok megoldásához elsősorban az ország szocialista iparosítása volt szükséges. Első 5 éves tervünk fő célul tűzte ki az ország szocialista iparosítását, hazánk agrár-ipari országból olyan ipari országgá való átalakítását, amely fejlett mezőgazdasággal rendelkezik. Hogy ezt elérhessük, építésünk központi kérdésévé kellett válnia a nehézipar, s elsősorban a gépipar elsődleges fejlesztésének. Rákosi Mátyás idézett útmutatása, 5 éves tervünk előirányzatai arról tanúskodnak, hogy pártunk a szocializmus építésének megkezdésekor a szocialista iparosítás lenini—sztálini elméletéből és a Szovjetunió tapasztalatàiból indult ki. Igen nagy segítséget jelentett, hogy nemcsak a szocialista iparosítás elméletét ismertük, hanem az elméletnek a Szovjetunió konkrét viszonyaira történt gyakorlati alkalmazása tapasztalatait is.

Az ötéves terv időszakában iparunk olyan utat tett meg, amelyhez a felszabadulás előtt évtizedekre lett volna szükség. 1954-ben az egész ipar termelése 1949-hez képest mintegy 235 százalékra, 1938-hoz képest 343 százalékra nőtt. Különösen gyorsan nőtt a nehézipar és elsősorban a gépgyártás termelése. 1954-ben a nehézipar termelése az 1949. évi ter-

melésnek 292 százalékát, a gépipar termelése pedig mintegy három és félszeresét érte el. A fogyasztási cikk gyártó ipar termelése is jelentősen megnőtt: a könnyűipar termelése mintegy 191 százalékra, az élelmiszeriparé pedig 231 százalékra. Az ipar e rendkívül gyors fejlődése közben megváltozott egész népgazdaságunk szerkezete és egyes ágazatainak belső arányai. 1953-ban az ipar részaránya a népgazdaság egész termelésében az 1938. évi 49 százalékról 63 százalékra, az iparban a nehézipar részaránya az 1949. évi 47,1 százalékról 56,3 százalékra nőtt, a könnyűiparé pedig 32,8 százalékról 24,5-re, az élelmiszeriparé 20,1 százalékról 19,2 százalékra csökkent. (*Bálint Ernő — Vadas Tibor.* A magyar ipar fejlődése az adatok tükrében. Statisztikai Szemle. XXXII. évfolyam. 6—7. száma. 504—505. oldal.) Az ipar részaránya a nemzeti jövedelemben 1949-ben 49,6 százalék, 1953-ban 58,8 százalék volt. 1949-től 1953-ig 460 000-rel nőtt a munkásosztály létszáma. A külkereskedelem struktúrája is átformálódott. A felszabadulás előtt kivitelünk zöme mezőgazdasági termék és nyersanyag, 1953-ban már 70 százaléka kész- és félkésztermék volt. Új iparágak (autó-, műszergyártás, építőgépipar stb.) alakultak ki.

A szocialista iparosítás során új, szocialista városok (Sztálinváros, Komló) épültek. A falvak százait villamosítottuk. 65 új üzemet építettünk, köztük a Sztálin Vasművet, az Inotai és a Borsodi Kooperációt, a Szegedi Textilkombinátot, a Kaposvári Fonodát. Új iskolák, lakóházak, kórházak, sportlétesítmények épültek, köztük a gyönyörű Népstadion. Mezőgazdasági jellegű városaink jelentős része az iparosodás útjára lépett. Létrehoztuk a mezőgazdaság szocialista átszervezésének legfontosabb bázisát, a ma már *312* egységből álló gépállomási hálózatot is.

Szocialista iparosításunk e sikerei következtében hazánk ipari ország lett. Megvalósult 5 éves tervünk legfőbb célja, új alap keletkezett népgazdaságunk továbbfejlődéséhez, népünk életszínvonalának emeléséhez. Pártunk, dolgozó népünk méltán büszke lehet nagyszerű eredményeinkre. Nemzedékünk hősies erőfeszítéssel többet tett néhány év alatt hazánk felemeléséért, mint történetünk korábbi évtizedeinek nemzedékei együttesen.

Nagy eredményekben gazdag szocialista iparosításunk nem volt mentes a hibáktól sem. A Központi Vezetőség 1953. június 27—28-i ülésének határozatai feltárták a hibákat, amelyek lényege abban állt, hogy nem mérlegeltük eléggé erőforrásainkat, adottságainkat. 5 éves tervünk előirányzatainak felemelése, az ipar, különösen a nehézipar fejlesztésének tervezett üteme nem volt eléggé megalapozott. E hibák a mezőgazdaság jelentős lemaradására, a népgazdaság egyes jelentős ágai technikai színvonalának kedvezőtlen alakulására, külkereskedelmi helyzetünk romlására vezettek, s együttesen a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődése és a szocializmus gazdasági alaptörvénye megsértését okozták, lazították a párt és a tömegek kapcsolatát, a munkás-paraszt szövetséget.

A hibák legfőbb oka kétségtelenül az volt, hogy a szocialista iparosítás lenini—sztálini elméletét és főképpen a Szovjetunió iparosításának tapasztalatait nem eléggé alaposan sajátítottuk el. A szocialista iparosítás elméletének alkalmazásakor elfeledkeztünk az iparosítás céljáról, a szocializmus gazdasági alaptörvényével való összefüggéseiről. Már

ebből is következett az elmélet adottságainkat kevéssé mérlegelő mechanikus, dogmatikus alkalmazása. De nem volt megfelelő a Szovjetunió szocialista iparosítása tapasztalatainak felhasználása sem. Nem követtük azt a körültekintő, mindent mérlegelő, a helyi és a történelmi adottságokat mesterien kihasználó módszert, amely a Szovjetunió Kommunista Pártjának, személyesen Leninnek és Sztálinnak munkáját jellemezte. A történelmi és a helyi adottságok mintaszerű értékelésének példái Lenin elemzései a nehézipar gyors fejlődésének megvalósítási módjáról, a fűtőanyagkérdés megoldásáról, a szocialista iparosítás megvalósításának szovjetunióbeli körülményeiről, vagy Sztálin elemzései az iparosítás üteméről, forrásairól és az ipar komplex fejlesztésének szükségességéről.

Az elkövetett hibák arra figyelmeztetnek, hogy még gondosabban tanulmányozzuk a szocializmus építésének elméleti kérdéseit, mélyebben ismerjük meg a Szovjetunió tapasztalatait, szüntelenül vizsgáljuk történelmi és helyi adottságainkat, mert csak így alkalmazhatjuk az elmélet lényegét, szellemét. Ennek szükségességét hangsúlyozza a párt Központi Vezetőségének márciusi határozata is, amelyből kitűnik, hogy jobboldali elhajlás tapasztalható a szocialista iparosítás szükségessége, tehát az elmélet alaptétele kérdésében is.

A Központi Vezetőség júniusi határozatai és a III. pártkongresszus határozata a hibák feltárásakor megmutatták a kijavítás útjait is. A III. pártkongresszus határozata megállapítja, hogy a következő évek fejlődését meghatározó, de eredményeiben és következményeiben több évtizedes fejlődésünket is befolyásoló második 5 éves terv kidolgozásakor „nagyobb mértékben kell számolni országunk sajátosságaival, természeti-gazdasági adottságaival, a népgazdaság különféle ágainak hagyományaival, a rendelkezésre álló szakképzett munkaerővel és műszaki káderekkel, mint az első ötéves tervnél történt". (Az MDP III. kongresszusának rövidített jegyzőkönyve. 62. oldal. Szikra. 1954.)

Országunk sajátosságait az iparosítás vonatkozásában elsősorban az szabja meg, hogy nem egyetlen országként építjük a szocializmust, mint annak idején a Szovjetunió. Építő munkánkban támaszkodhatunk a Szovjetunió és a népi demokratikus országok segítségére, a velük való együttműködésre. Ez a fontos körülmény igen jelentősen befolyásolja mind az ipar ágazatai fejlesztésének, mind a szocialista iparosítás ütemének, sőt bizonyos fokig forrásainak kérdését is.

A Szovjetuniót kizárólag ellenséges, pusztulására spekuláló tőkés országok vették körül. A szocializmus létének biztosítása megkövetelte az ipar mindenoldalú fejlesztését. Népgazdasága minden szükségletét lényegében önmagának kellett biztosítania, ki kellett építenie az ipar minden ágát. A népi demokráciák, hazánk is, előnyösebb helyzetben vannak. Iparunk fejlesztésében kihasználhatjuk a nemzetközi munkamegosztás előnyeit, szoros gazdasági együttműködést építhetünk ki a baráti országokkal. Ezért mind a termelőeszközöket termelő, mind a fogyasztási cikkeket gyártó iparágak szerkezetének kialakításakor számolhatunk az ország természeti és gazdasági feltételeivel, a termelés adott struktúrájával, hagyományaival. Az így kifejlesztett iparágak fejlődésének nagy lehetőségeket ad a szocialista világpiac, az a tény, hogy egy-egy iparág nemcsak a belső szükségletekre, hanem a baráti országok szükségleteire

is termelhet. Ilyen módon nemcsak a belső gazdasági adottságokból fakadó előnyök, hanem a nagyobb termelési szériák előnyei is segítik az ország fejlődését.

De befolyásolja a szocialista tábor léte a népi demokráciák iparosításának ütemét is. Annak idején a Szovjetunióban az iparosítás igen gyors üteme létkérdés volt, mert a kapitalista környezet a proletárdiktatúra létét veszélyeztette, s az ipar és/a technika színvonala igen alacsony volt. Mi olyan korszakban építjük a szocializmust, amelyre a szocialista tábor erőinek fölénye és állandó gyarapodása jellemző. Iparunk is fejlettebb, mint a Szovjetunió ipara volt az iparosítás kezdetén. Ez természetesen megkönnyíti a szocialista iparosítás megvalósítását, mert lehetővé teszi az iparosítás terheinek hosszabb időre való elosztását. Ehhez járul még, hogy a Szovjetunió kizárólag belső forrásaira támaszkodhatott, a népi demokráciák pedig számíthatnak a Szovjetunió és egymás segítségére is.

Mindez korántsem jelenti, hogy a szocialista iparosítás megvalósításának gyors üteme számunkra nem elsőrendűen fontos kérdés. Az iparosítás gyors ütemét elsősorban a szocializmus mielőbbi felépítésének szükségessége indokolja, hiszen a kizsákmányolás felszámolása, az alaptörvény teljes hatókörű érvényesülése egyetlen dolgozó számára sem lehet közömbös. Ugyanakkor az is köztudomású, hogy az életszínvonal emeléséhez is az ipar gyorsütemű fejlesztése szükséges. Egyhelyben topogó, vagy csigalassúsággal fejlődő ipar nem tenné lehetővé az állandóan növekvő szükségletek kielégítését. De szükséges az ipar gyors fejlesztése az élesedő nemzetközi helyzet miatt is, mert a béke fennmaradásának legbiztosabb alapja a szocialista tábor erőfölényének gyors gyarapodása. Helyzetünk tehát megköveteli az ipar gyors fejlesztését, de mivel nem egyedül építjük a szocializmust, lehetővé válik, hogy a gyorsütemű iparosítással egyidejűleg fokozottabban, gyorsabban emeljük az életszínvonalat is.

Látnunk kell, hogy az iparfejlesztésnek ez a módja azáltal, hogy megkönnyíti a szocializmus építését, kedvező helyzetet teremt a munkatermelékenység növelésére, az önköltség csökkentésére, tehát a felhalmozás fokozására. E kedvező lehetőségek kihasználása saját munkánktól, erőfeszítéseinktől függ. Éppen ezért káros, az életszínvonal emelését, az egész béketábor erőinek gyarapodását akadályozza a sültgalambvárás illúziója.

A távlati tervezésnek élnie kell a népgazdaság jövő arányainak kialakításakor azzal a lehetőséggel, hogy iparunk szerkezetének kialakításakor fokozottan számolhatunk természeti és gazdasági adottságainkkal. Pártunk III. kongresszusának határozata is rámutat, hogy a tervező munkában fokozottan mérlegelnünk kell természeti és gazdasági adottságainkat, termelési hagyományainkat, a rendelkezésre álló szakképzett munkaerőt, valamint a nemzetközi munkamegosztás lehetőségeit.

Az ipar fejlesztése szempontjából az egyik legdöntőbb természeti és gazdasági adottság a természeti kincsek mennyisége és milyensége. A természeti kincsek mennyisége és milyensége különösen a nehézipar fejlesztésére hat közvetlenül, de a technika haladásával egyre fokozódik szerepe a könnyűipar fejlődésében is. Nyilvánvaló, hogy a nehézipar

belső arányainak kialakításakor főképp azoknak az ágazatoknak a fejlesztését kell szorgalmazni, amelyekhez megvannak a szükséges nyersanyagok. Ez a helyes út, teljesen függetlenül attól, hogy esetleg ma az így kialakított ágak termelése nem rentabilis — más, esetleg nem hazai anyagokat feldolgozó ágazatoké pedig esetleg ma jövedelmező lenne. A társadalom fejlődése, a technika elterjedése nivellálódási folyamatot idéz elő, amelynek eredményeképpen a munkatermelékenység színvonalában egyes országok közt lévő különbségek egyre csökkennek. Különösen intenzív ez a folyamat a szocialista tábor viszonylatában. Tanúi vagyunk annak, hogy a Szovjetunió műszaki segítsége nyomán a népi demokráciák évek alatt a legmodernebb technikán alapuló iparágakat teremtenek. A munkatermelékenység növelésének egyéb tényezői is közvetlenül egy-egy ország belső erőfeszítésének eredményeként kedvezően alakíthatók, más országokéval azonos színvonalra hozhatók. Ezért a társadalom fejlődése során az azonos termékek önköltségének országok közti különbsége (mivel feltételezhetjük, hogy a többi tényező csaknem azonos) egyre inkább elsősorban a nyersanyag minőségétől és megszerzésének körülményeitől (kibányászás, szállítási távolság stb.) függ. Telepített ipar esetében ez a legfőbb objektív, emberi tevékenységgel egyelőre döntően nem befolyásolható feltétele az önköltség csökkentésének. Az elmondottak jelentősége csak a szocializmus világméretű győzelme után bontakozik ki teljesen.

Ma azonban még számunkra figyelemre méltó Engels fejtegetése: „A kapitalista ipar — írja Engels — már viszonylagosan függetlenítette magát nyersanyagai termelőhelyeinek helyi korlátaitól. A textilipar túlnyomóan külföldről behozott nyersanyagokat dolgoz fel. Angliában és Németországban spanyol vasércet, Angliában spanyol és dél-amerikai rézércet dolgoznak fel. Minden szénterület évről évre növekvő ipari körzetet lát el tüzelőanyaggal jóval határain túl. Az egész európai tengerparton angol, helyenként német és belga szén tartja üzemben a gőzgépeket. A kapitalista termelés korlátai alól felszabadult társadalom még sokkal messzebb mehet. Azzal, hogy megteremti a minden irányban kiképzett termelőerők nemzedékét, akik az egész ipari termelés tudományos alapjait értik s akiknek mindegyike egész csomó termelési ágat tanult ki gyakorlatilag elejétől végig, olyan új termelőerőt hoz létre, amely bőségesen felér a nagyobb távolságról kapott nyersanyagok vagy tüzelőanyagok szállításának munkájával." *(Engels.* Anti-Dühring. 307. oldal. Szikra. 1950.)

Hazánk nehézipara elsősorban való fejlesztésének feltételei — bár egyes természeti kincsekkel vagy egyáltalán nem, vagy csak kevéssé rendelkezünk — megfelelő fejlesztés esetén biztosíthatók. Nehéziparunk szívének, a gépgyártásnak gyors fejlesztése továbbra is biztosítható az alapanyagtermelés növelése, a gépsúlyok csökkentése és a gépipari termékek elsősorban munkát és műszaki kultúrát igénylő fajtái termelésének szorgalmazása útján. A közeljövőben elsősorban a fűtő- és az alapanyag-, az energiatermelés fokozása szükséges, mivel termelésük az első 5 éves tervben történt igen gyors fejlesztés ellenére elmaradt a nehézipar más ágainak fejlődésétől, olyannyira, hogy ez az aránytalanság ma már hovatovább fékezi nemcsak a nehézipar, hanem az egész ipar, egész népgazdaságunk fejlődését. Különösen fontos a kohászat

importigényének csökkentése végett a széntermelésben a kokszolható szenek termelésének fokozása és hazai érceink dúsítása. E fontos területeken még csak a kezdeti lépéseknél tartunk. Lehetőségeinket mi sem mutatja jobban, mint hogy kokszolható szenünk a geológiai szénvagyon 15 százaléka, a kibányászott szén-mennyiségnek pedig csak 1,5 százaléka. Különös gondot kell fordítanunk azokra a nehézipari ágakra, amelyekhez adottságaink kedvezőek (például nehézvegyipar, alumínium-ipar, olajkitermelés és -feldolgozás). A nehézvegyipar kifejlesztése nemcsak ésszerű, mert hazai nyersanyagot használhatna fel, hanem nagyon szükséges is, mert kiszélesítené a könnyűipar és a vegyipar más ágainak hazai nyersanyagbázisát, s ezáltal jelentősen csökkenthetné az importot. De a nehézipar olyan ágainak fejlesztése is hasznos és kívánatos, amelyek már szintén kiváló szakemberekkel, termelési tapasztalatokkal rendelkeznek (például a híradástechnika, közlekedési eszközgyártás).

A lehetőségek vázlatos felsorolása is bizonyítja, hogy a nemzetközi munkamegosztásba beilleszkedve, a baráti országokkal a legszorosabban együtthaladva lehetséges az ipar fejlődését biztosító nehézipar fejlesztése. Ennek hangsúlyozása azért fontos, mert a jobboldali elhajlás általában éppen hazai adottságainkra hivatkozva helyteleníti a nehézipar fejlesztését.

A dolgozók jólétének növelése, a szükséges hazai nyersanyagok és a megfelelő szakmunkásgárda megléte, valamint a külkereskedelem kedvező lehetőségei egyaránt megkövetelik élelmiszeriparunk továbbfejlesztését, hagyományos gyártmányai termelésének fokozását. A könnyűipar kiváló szakembereinek, a termelési tapasztalatoknak a felhasználása és a könnyűipar külkereskedelmi jóhírének további gyümölcsöztetése is az iparvezetés igen fontos feladata. Elsőrendű érdekünk a helyiipar fejlesztése, hagyományos, bevált termékei termelésének fokozása is. Egy pillanatra sem szabad azonban megfeledkeznünk arról, hogy önmagában a szocialista iparosítás megvalósítása még nem jelenti a szocialista gazdaság felépítését. „A szocialista társadalom — tanítja Sztálin — az ipari és mezőgazdasági dolgozók termelési és fogyasztási társulása. Ha ebben a társulásban az ipar nincsen összeegyeztetve a mezőgazdasággal, amely a nyersanyagot és az élelmiszert adja és az ipar készítményeit felszívja, ha tehát az ipar és a mezőgazdaság nem alkot egységes népgazdasági egészet, akkor ebből nem lesz semmiféle szocializmus." (*Sztálin* Művei. 7. kötet. 212. old.) Mezőgazdaságunk világviszonylatban is igen kedvező éghajlati és talajviszonyokkal rendelkezik. A növénytermelés egyes ágaiban, az állattenyésztésben hagyományos piacaink vannak, amelyek termékeink bármilyen mennyiségét felveszik. A lakosság megnövekedett igényeinek kielégítése és hagyományos mezőgazdasági exportunk szinte korlátlan lehetőségeinek kihasználása okvetlenül belterjes, intenzív gazdálkodást kíván. Ez pedig igen nagy feladatot ró szocialista iparunkra, hiszen az állattenyésztés, a szőlő- és a gyümölcstermelés, a többi munkaintenzív növénytermelési ág a szocialista nagyüzemi gazdálkodás kialakításához bonyolult gépek sokaságát igényli iparunktól. E nagy feladat megoldása végett iparunknak fokozottan a mezőgazdaság felé kell fordulnia, biztosítania kell szükségletei kielégítését, hogy mielőbb kialakuljon a szocialista mezőgazdaság.

A szocialista iparosítás céljának fokozott megértése, a Szovjetunió tapasztalatainak felhasználása biztosítja a szocialista iparosítás hazánk adottságainak megfelelő megvalósítását. Ez a szocializmushoz vezető legrövidebb, s egyszersmind leggazdaságosabb út. Csak ez az út biztosítja, hogy előrehaladásunk semmilyen területen ne essék vissza, hogy minden előre tett lépés a már elért eredményeket fokozza. Csak így fejlődhet országunk, hiszen a gazdasági fejlődés célja a dolgozók szükségleteinek mind jobb kielégítése. Ezen az úton járva biztosítható a szocializmus gazdasági alaptörvénye egyre szélesebb, majd teljes hatókörű érvényesülése.

A szocializmus hazánk adottságainak megfelelően megvalósuló építése kielégíti a tervszerű, arányos fejlődés törvényének követelményeit is. Természetesen számolnunk kell a külkereskedelemmel, az áraknak az értékektől való tervszerű eltérésével, a kisárutermelés meglétével is, amelyektől — mint ismeretes — Marx az újratermelés vizsgálata során elvonatkoztatott. Az arányos fejlődés törvénye csak teljesen önellátó országban érvényesülhetne külkereskedelem nélkül. S mivel az arányos fejlődés törvénye nem akármilyen, hanem az alaptörvény követelményeinek megfelelő arányokat követel, ezek kialakítása csak kivételes esetben, mindenféle természeti kincsekkel és sokoldalú éghajlati és talajviszonyokkal rendelkező, igen nagy területű országban volna elérhető külkereskedelem nélkül.

A szocializmus gazdasági alaptörvénye és a tervszerű arányos fejlődés törvénye követelményei szerint megvalósuló szocialista iparosításnak nemzetközi jelentősége van. A szocialista tábor baráti országainak dolgozóit összefűzi a proletárinternacionalizmus szelleme. Valamennyien a dolgozó emberiség felszabadításáért, a szocializmus felépítéséért, a kommunizmus megvalósításának nagy ügyéért harcolnak. A harcban közös eszmei alapjuk, fegyverük a marxizmus—leninizmus. Ezért minden siker, a szocializmus útján elért minden eredmény nemcsak az ország, hanem az egész szocialista tábor sikere, eredménye, amely előreviszi a közös nagy cél megvalósítását, erősíti az egész szocialista tábort.

Az elmúlt másfél évben hibák történtek, jobboldali elhajlás nyilvánult meg a párt fő irányvonala, a szocialista iparosítás kérdésében. Ezért pártunk Központi Vezetőségének március 4-i határozata — hűen a marxizmus—leninizmus tanításához — ismételten megállapította: „Pártunk alapvető feladata — a III. pártkongresszus határozatának megfelelően — a szocializmus építése, a szocializmus alapjainak lerakása hazánkban. E cél elérésére következetesen érvényesíteni kell pártunk fő irányvonalát, a szocialista iparosítás politikáját, biztosítva a nehézipar fejlesztésének elsőbbségét a népgazdaságban." (*Szabad Nép.* 1955. március 9.)

E nagy feladat megoldását, népünk jólétének növelését termelési terveink maradéktalan teljesítésével, a munkatermelékenység fokozásával, az önköltség csökkentésével, a terv- és az állampolgári fegyelem megszilárdításával, a legszigorúbb takarékossággal és a marxizmus—leninizmus eszmei tisztaságának megőrzésével, alkotó alkalmazásával érhetjük el.

CSENDES BÉLA

A demokratikus agrárátalakulás Magyarországon

Tíz esztendővel ezelőtt, 1945. március 17-én Debrecenben az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendkívüli minisztertanácsa elfogadta a Magyar Kommunista Párt által kezdeményezett és kidolgozott földreformrendeletet, amely valóra váltotta a magyar dolgozó parasztság évszázados álmát. „A feudális nagybirtokrendszer megszüntetése — amint azt a rendelet 1. §-a kimondja — biztosítja az ország demokratikus átalakulását és jövő fejlődését, a földesúri birtokok parasztkézre adása megnyitja a politikai, társadalmi, gazdasági és szellemi felemelkedés útját az évszázadok óta elnyomott magyar parasztság előtt." A földreform a nagybirtokrendszer felszámolásával véglegesen összezúzta a feudalizmus bilincseit, kihúzta a talajt a reakció fő oszlopa alól, hozzájárult dolgozó parasztságunk politikai, társadalmi, gazdasági és szellemi felszabadulásához. Eredményeképp az egész ország előtt megnyílt a demokratikus szabad fejlődés útja. Az évszázados nagy per eldőlt a magyar dolgozó parasztság javára.

A földreform egyben a marxi—lenini elmélet ragyogó alkalmazása volt hazai viszonyainkra. Pártunk a győzelmes marxi-lenini elmélet alapján vezette munkásosztályunkat, dolgozó parasztságunkat a földreform végrehajtása során. A Marx—Engels—Lenin—Sztálin által kidolgozott forradalmi elmélet, ez a biztos iránytű, amelynek helyességét a Szovjetunió nagyszerű eredményei és ma már a népi demokratikus országok — köztük hazánk — sikerei is igazolják, tette lehetővé pártunknak, hogy a földreform végrehajtásával megvesse egész további fejlődésünk alapját, hogy közelebb vigye országunkat az egész dolgozó nép szebb, boldogabb életét biztosító szocializmushoz.

A leninizmus alapkérdése; kiindulópontja a hatalom, a proletárdiktatúra kérdése, a diktatúra kivívása és megszilárdítása feltételeinek kérdése. Aki a hatalomért küzd, annak szövetségesekre van szüksége. A proletariátus nem vívhatja meg sikerrel harcát a dolgozó parasztság szövetsége nélkül. E szövetség megteremtése, állandó erősítése mindkét osztály döntő érdeke. A kapitalizmus szenvedést, nyomort hoz mind a munkásosztálynak, mind a dolgozó parasztságnak, éppen ezért közös érdekük a kapitalizmus megdöntése, s a kizsákmányolástól mentes szocialista társadalom felépítése. Az ipari munkásság nem töltheti be világtörténelmi hivatását, az emberiség felszabadítását a tőkés kizsákmányolás alól, ha csak szűk szakmai érdekeivel törődik, ha csak saját hely-

zete megjavításán fáradozik. A proletariátus csak az esetben valóban forradalmi módon cselekvő osztály, ha az összes kizsákmányoltak vezéreként cselekszik. Másfelől, csak a kommunista párt vezette ipari munkásság szabadíthatja fel a falu dolgozóit a földesúri-tőkés iga alól. A dolgozó parasztság számára ezért nincsen más menekvés a földesúri és a tőkés iga járma alól, mint a kommunista párt vezette proletariátussal való szövetség, a proletariátus támogatása a földesurak, a tőkések ellen vívott harcban.

A munkásosztály és a parasztság szövetsége tehát döntő érdekeik azonosságára épül. De a döntő érdekek azonossága önmagában nem teremti meg a két osztály *tényleges* szövetségét, hanem csak e szövetség *lehetőségét*. Hogy ez a lehetőség valóra váljon, a munkásosztálynak meg kell nyernie a parasztságot, ami azt követeli meg a proletariátustól, hogy támogassa a dolgozó parasztságot a leigázás, a kizsákmányolás ellen, az elnyomástól és a nyomorúságtól való megszabadulásért vívott harcban. Azon a fejlődési szakaszon, s ott, ahol még nem történt meg a feudalizmus teljes felszámolása, ez azt jelenti, hogy a munkásosztálynak ki kell elégítenie a parasztság régi vágyát, a nagybirtokrendszer megsemmisítését, a dolgozó parasztság földhöz juttatását. A nagybirtokrendszer megsemmisítése után a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetségének erősítése azt a történelmi feladatot rója a munkásosztályra, hogy szervezze, irányítsa, segítse a dolgozó parasztságnak mindenféle kizsákmányolás ellen, a jólét, a felemelkedés egyetlen járható útjáért, a szocialista mezőgazdaság megteremtéséért folyó harcát. Csak így felelhet meg a munkásosztály történelmi hivatásának, csak így teremtheti meg a kizsákmányolástól mentes szocialista társadalmat, amelynek legfőbb célja: az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségleteinek maximális kielégítése.

A marxizmus—leninizmus tanítása a kisüzem-nagyüzem kérdéséről és a földosztás

A marxizmus—leninizmus a nagyüzem fölényét hirdeti a kisüzemmel szemben, a pártunk vezette munkásosztály mégis élére állt a földosztásnak. Ez nem a marxizmus—leninizmus talajáról való letérés, ellenkezőleg, az ahhoz való hűség bizonyítéka. A marxizmus—leninizmus álláspontja a kisüzem-nagyüzem kérdésében egyértelmű: a nagyüzem minden területen, így a mezőgazdaság területén is fölényben van a kisüzemhez képest. A földreform végrehajtását az egész addigi gazdasági-politikai fejlődés, a munkásosztály és a dolgozó parasztság leggyökeresebb érdekei, a fasizmus elleni harc, a későbbi fejlődés során pedig a hatalomért folyó harc szempontjai égető szükségességgé tették. A földreform végrehajtása azt mutatta, hogy pártunk a parasztság mellett állt, szemben a nagybirtokkal. Ha a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetségének érdeke a földosztást követeli meg (márpedig nálunk ezt követelte), a kommunista párt vezette proletariátusnak még a földreform következtében esetleg bekövetkező ideiglenes termeléscsökkenéstől sem szabad visszariadnia. Ezzel kapcsolatban Lenin a következőket írja: „Először is az a szokásos ellenvetés e rendszabály ellen, amely sze-

rint a mezőgazdasági nagyüzem technikai fölényben van, gyakran nem egyéb, mint egy elvitathatatlan elméleti igazság mögé búvó opportunizmus és a forradalom elárulása. Ennek a forradalomnak sikere érdekében a proletariátusnak nincs joga a termelés ideiglenes csökkenésétől visszariadnia . . . (*Lenin* Művei. 31. kötet. 154. old. Szikra. 1951.) Pártunk ezt az alaptételt szem előtt tartotta a földreform végrehajtásakor, de felmérte azt is, hogy nálunk az elmaradott, félfeudális nagybirtokrendszerhez, a mezőgazdaság akkori állapotához képest a földosztás eredményeképp nem is fenyegetett a termelés visszaesése, hanem még bizonyos fejlődésre is számíthattunk.

A földosztással nem adtuk fel azt az elvi álláspontot, hogy a nagyüzem a mezőgazdaságban is fölényben van a kisüzemmel szemben, mert e tétel feladásával proletárosztályálláspontunkat adtuk volna fel. De ez az álláspont nem mond ellent annak, hogy a nagybirtok nyomásától megszabadult kisbirtok, amelyet a népi demokratikus állam is támogat, viszonylag szűk határok közt előreviheti és előre is vitte a mezőgazdaság termelőerőinek fejlődését (ha nem is a mezőgazdaság minden ágában egyenletesen) a felszabadulás előtti külterjes, félfeudális nagybirtokéhoz képest. (Megjegyzendő, hogy az önfogyasztás megnövekedése következtében a mezőgazdaság árutermelése viszont visszaesett.) Mivel a kisparaszti gazdaságok fejlődésének lehetőségei a mi népi demokratikus viszonyaink közt is korlátozottak (nem beszélve a kapitalizmus viszonyairól), a kisparcella nem biztosíthat a dolgozó parasztság részére igazán magasfokú és tartós felemelkedést, jólétet. De a kevés árut termelő kisparaszti gazdaság nem elégítheti ki kellőképpen a városi lakosság egyre növekvő élelmiszerszükségleteit sem. Mind a dolgozó parasztság, mind az ipari munkásság és az egész dolgozó nép érdekei a mai szakaszban egyre sürgetőbben vetik fel a mezőgazdaság szocialista átszervezésének szükségességét. A mezőgazdaság szocialista átszervezésével a dolgozó parasztság győzelemre viszi a mezőgazdaság szocialista nagyüzemeit, amelyek nemcsak az egyénileg dolgozó paraszt kisüzemével, hanem a kapitalista nagyüzemmel szemben is fölényben vannak. Ez az egyetlen járható út, melyen haladva dolgozó parasztságunk elérheti életviszonyainak gyökeres megjavítását, s biztosíthatja a városi lakosság szükségleteinek bőséges kielégítését. Ma, amikor a fejlődés parancsoló szükségszerűségként írja elő a szocialista mezőgazdasági nagyüzemek megteremtését, a kisparaszti gazdaságok fejlődési lehetőségeit eltúlzó minden nézet hátráltatja a mezőgazdaság szocialista átszervezését és a proletárálláspontról való letérést jelent, egyszersmind ellentétes a dolgozó parasztság legfontosabb érdekeivel is.

Magyarországon az 1848-as forradalmi törvényhozás eltörölte a jobbágyságot, s bár a feudalizmusban kialakult birtokmegoszlást jelentősen nem változtatta, lényegében véve megszüntette a feudális földtulajdont. De hogy a forradalmi törvényhozás nem vitte következetesen végig a feudális tulajdon megszüntetését, az kitűnik abból, hogy 1895-ben az ország mezőgazdasági területének 34,5 százaléka korlátolt forgalmú birtok (hitbizomány stb.) volt.

Az 1848—1849-es forradalom tehát csak megkezdte, de nem oldotta meg a demokratikus agrárátalakulást. Az 1848—1849-es forradalom

után fellendülő kapitalista agrárfejlődés kiindulópontja a hűbéri földbirtokmegoszlás volt. A demokratikus agrárátalakulás megoldatlansága, a hűbéri maradványok rányomták bélyegüket az egész magyar gazdasági és társadalmi fejlődésre. A feudalizmus maradványainak felszámolása, a földnélküli és a kevés földű parasztság földhöz juttatása Magyarországon központi kérdésévé vált a társadalmi és a gazdasági haladásnak.

A kapitalista agrárfejlődés két útja

A földreform és az utána következő fejlődés megértése szempontjából röviden foglalkoznunk kell a mezőgazdasági kapitalizmus fejlődésének két útjával.

A kapitalizmus a mezőgazdaságban két úton fejlődhet: porosz úton vagy amerikai úton. Lenin a mezőgazdaság kapitalista fejlődését elemezve rámutat, hogy a hűbériség maradványai a földesúri gazdaságok átalakulása útján is, a földesúri latifundiumok megsemmisítése útján is, azaz reformok útján is, forradalom útján is eltűnhetnek. A mezőgazdaság kapitalista jellegű fejlődése előrehaladhat úgy, hogy élére a földesúri nagygazdaságok állnak, amelyek egyre inkább a kizsákmányolás burzsoá módszereivel cserélik fel a hűbéri módszereket, de előrehaladhat oly módon is, hogy élére a parasztgazdaságok állnak, ezek pedig forradalmi úton távolítják el a társadalom szervezetéből a feudális latifundiumok „kinövését", hogy a kapitalista farmok útján szabadon fejlődhessenek.

Az objektíve lehetséges kapitalista fejlődésnek ezt a két útját porosz típusú és amerikai típusú útnak nevezzük. Az első esetben a feudális földesúri gazdaság lassan átnő polgári junkergazdaságba, miközben évtizedekre a leggyötrelmesebb kisajátításra és szolgaságra kárhoztatja a parasztokat, és soraikból csupán maroknyi nagyparasztot, kulákot választ ki. A második esetben nincs földesúri gazdaság, vagy ha van, szétzúzza a forradalom, amely elkobozza és felosztja a feudális birtokokat. Ez esetben a paraszt a mezőgazdaság kizárólagos képviselőjévé válik, s tőkés farmerré fejlődik.

Magyarországon az 1848—1849-es polgári forradalom során a földesurak nemcsak megőrizték, hanem a korábban a jobbágyok által használt területek rovására ki is terjesztették birtokaik területét. Tehát a mezőgazdaság kapitalista fejlődése nálunk a porosz úton ment végbe.

Lenin az orosz viszonyok elemzésekor rámutatott, hogy egyes országokban, így Oroszországban is, a mezőgazdaság kapitalista fejlődése nemcsak a porosz úton megy végbe, hanem a fejlődés fő útját képező porosz úton kívül megtalálhatók az amerikai utas fejlődés elemei is. Ez a megállapítása érvényes a magyar mezőgazdaság fejlődésére is: Cegléd, Kecskemét, Nagykőrös környékén, a Tiszántúlon, Békés és Csongrád megyékben, valamint a Hajdúságban amerikai úton fejlődött a mezőgazdaság. A parasztság a török hódoltság megszűnése után a hűbéri kötöttségek alól mentesülve, *viszonylag* szabadon fejlődhetett.

Az amerikai úton való fejlődés eredményeképp az említett területeken a parasztság differenciálódása is sokkal gyorsabb volt. Ez kifejeződött egyfelől egy erős kulákkapitalista réteg, másfelől egy széles agrárproletár réteg kialakulásában. A differenciálódás folyamata kibontakozott azokon a területeken is, ahol az agrárfejlődés a porosz úton haladt, de itt a differenciálódás lassúbb volt.

A két úton való fejlődés azonban nálunk is nemcsak területileg elkülönítve érvényesült, hanem egymás mellett is.*

Mindamellett kétségtelen, hogy a magyar mezőgazdaság kapitalista fejlődésének fő útja a porosz út volt. A porosz úton való fejlődést pedig a magyar parasztság nagyon keservesen megsínylette. A dolgozó parasztság a kizsákmányolás kapitalista formáin kívül szenvedett a kizsákmányolás feudális formáitól is.

A feudális nagybirtokrendszer megmaradása politikai vonatkozásban is éreztette nemzetpusztító hatását. A nagybirtokrendszerrel egyértelmű a nagybirtokosok politikai hatalma. De sehol sem volt a nagybirtokosoknak olyan nemzetpusztító szerepük, mint éppen Magyarországon. Ők voltak nagy nemzeti katasztrófáink előidézői, minden haladás kerékkötői, a nép szabadságharcának mindenkori hátbatámadói. A nagybirtokrendszer felszámolása éppen ezért előfeltétele volt az ország demokratikus átalakulásának, nemzeti függetlenségünknek.

A magyar dolgozó parasztok évszázadokon át küzdöttek a földesurak ellen, évszázados álmuk volt a földesúri földek parasztkézre adása. Ezt az évszázados álmot a kommunista párt vezette magyar munkásosztály váltotta valóra.

A magyar mezőgazdaság kapitalista fejlődése az első világháborúig

Az 1848-as forradalom után kibontakozott kapitalista fejlődés kiterjedt az ország egész gazdasági életére, a népgazdaság minden ágára.

A mezőgazdaságban a kapitalizmus fejlődése a termelőknek a földtől való elválasztásához vezetett. Ez a folyamat már jóval előbb megindult, de lényegesen meggyorsult a forradalom utáni fejlődési szakaszon. A mezőgazdasági zsellérek, napszámosok, uradalmi cselédek száma a forradalom utáni mintegy másfélmillióról a század végéig 4 millióra növekedett. A jobbágymunkáról a bérmunkára és a földesúri föld paraszti eszközökkel, paraszti igaerővel folyó megműveléséről a földesúri föld saját eszközökkel, saját igaerővel történő megművelésére tértek át. Ez egyúttal a földesúri földek megművelésére szolgáló eszközök tökéletesítését is eredményezte.

* Az agrárfejlődés „amerikai" jellegét csak *viszonylagosan* szabad értelmezni. Az amerikai úthoz hozzátartozik a feudális nagybirtok akadályainak forradalmi eltakarítása országos méretben, s a paraszti birtok a földbirtokviszonyok forradalmi demokratizálódása után alakul ki. Ez nálunk nem így volt. Éppen ezért a nagybirtok rányomta a bélyegét a „szabadon" fejlődő kisbirtokra is. Az „amerikai" úton való fejlődés nem a földbirtokviszonyok demokratizálása alapján indult meg, hanem a hűbéri kötöttségek megváltása következtében a polgári fejlődés kiindulópontja a parasztság feudalizmusban kialakult rétegeződése volt.

A fejlődés a múlt század 80-as éveitől kezdve különösen meggyorsult. A mezőgazdaságilag művelt terület az ármentesítő és a lecsapoló munkálatok következtében az 1900-as évek elejéig mintegy 5 millió hektárral nőtt. A termelés belterjesebbé vált. Nőtt a holdankénti termésátlag, s a teljes termelés is.

Viszonylag lassabban fejlődött az állattenyésztés. Számottevően csak a sertésállomány növekedett, a juhok száma ellenben lényegesen visszaesett. Az állatsűrűség a megművelt területhez viszonyítva igen alacsony volt. A parasztság állatállománya, s annak hozama jóval a nagybirtoké alatt maradt.

A fejlődés kiterjedt a mezőgazdaság műszaki alapjára is. 1895-ben a magyar mezőgazdaságban már 9800 lokomobil, 9500 cséplőszekrény, 179 gőzeke és 391 egyéb gőzgép működött. De a fejlődés ellenére is megállapítható, hogy a mezőgazdaság műszaki felszerelése még mindig elégtelen volt.

A parasztgazdaságok technikailag messze elmaradtak a nagybirtok mögött. De az egyenlőtlen fejlődés a parasztgazdaságok közt is érvényesült. Például az 5 kat. holdnál kisebb gazdaság-kategóriában minden 6 gazdaságra jutott 1 eke, az 50—100 kh-as gazdaság-kategóriában ellenben minden gazdaságra 2 eke jutott. A kulákság birtokában jelentős technikai felszerelés volt; például 1895-ben a gőzcséplőgépek 30,6 százaléka, a vetőgépek 43,8 százaléka.

A dolgozó paraszti gazdaságokban a hiányos felszerelés, a föld gyenge megmunkálása következtében a termésátlag 30—40 százalékkal volt kisebb, mint a nagybirtokon.

A feudális földbirtokmegoszlás következtében a nagybirtok munkaszervezetében a kapitalizmus fejlődése ellenére továbbra is erős hűbéri maradványok érvényesültek (részesművelés, a béresek éves munkaszerződése, csaknem kizárólagos naturális bér, személyes függőség, a földbirtokos testi fenyítési joga stb.). A kapitalista és a feudális kizsákmányolási formák összefonódása szinte elviselhetetlenné tette a mezőgazdasági munkások helyzetét.

Nagyon súlyos helyzetbe kerültek a kisbirtokosok is. Technikai elmaradottságuk miatt keveset termeltek, gazdálkodásuk jövedelmezősége csekély volt. A föld sok kisbirtokos lába alól kicsúszott, amit az mutat, hogy 1870—90 közt az önálló birtokosok és bérlők száma több mint 118 000-rel csökkent. 1890—1900 közt az önálló kisbirtokosok aránya a mezőgazdasági kereső népességben a 36 százalékról 31 százalékra csökken, ugyanakkor a földnélküli mezőgazdasági keresők száma 450 000-rel növekedett.

A mezőgazdasági proletariátus létszámának rohamos felduzzadása és a félfeudális, az elért fejlődés ellenére is elmaradott mezőgazdaság munkaerőszükséglete közt egyre nagyobb rés támadt. A mezőgazdasági népfölöslegből nagy tömegeket szívott fel az ország iparosodása, de ez az óriási munkaerőtartalékoknak csak egy része volt. Milliós tömegek voltak kénytelenek kivándorolni.

A magyar mezőgazdaság termelőerőinek fejlődése az első világháborúval záruló fejlődési szakaszon a mezőgazdaság főbb területein lényegében megrekedt a kapitalista fejlődés alacsony fokán. A porosz úton való fejlődés során a feudális maradványok béklyóba verték a ter-

melőerőket, gátolták további fejlődésüket. A továbbfejlődésre képtelen félfeudális mezőgazdaság gátja lett az egész magyar gazdasági, társadalmi, politikai fejlődésnek. Nyilvánvalóvá vált, hogy a nagybirtokrendszer szétzúzása feltétele az egész társadalmi előrehaladásnak.

A parasztság elviselhetetlen helyzetén forradalmi megmozdulásokkal igyekezett segíteni. Ilyen megnyilvánulások voltak a múlt század végén az „agrárszocialista" mozgalmak, amelyek a nagybirtok ellen irányultak, s a földosztást követelték, vagyis a porosz út ellen, az amerikai utas fejlődésért szálltak síkra. A parasztság és a földmunkásság ekkor nagy forradalmi készségről tett tanúbizonyságot. De a magyar proletariátusnak ez idő tájt még nem volt valóban forradalmi marxista pártja, amely forradalomra vezethette volna a parasztság megmozdulását. Az opportunista szociáldemokrata párt azonban lemondott a hatalomért folyó harcról, nem keresett szövetségeseket sem, s így nem állt a paraszti megmozdulások élére, elutasította a földmunkásság harcainak szervezését és vezetését. Ezzel nemcsak a parasztságot, hanem az ipari proletariátus érdekeit is elárulta.

Az 1918-as polgári demokratikus forradalomban került ismét napirendre az agrárkérdés. A munkásosztály azonban az 1918-as polgári demokratikus forradalomban nem tölthette be e téren a történelmi hivatását, mert élén nem forradalmi párt, hanem a revizionista szociáldemokrata párt állt.

A polgári pártok hosszú huzavona után elfogadták Búza Barna földreform tervét. E tervezet 500 kat. holdban állapította meg a megtartható birtok terjedelmét, a juttatás pedig örökhaszonbérbe, alacsony bérleti összeg fejében történt volna. A földreform végrehajtására azonban nem került sor.

Nem oldotta meg a földkérdést az 1919-es proletárforradalom sem. A szociáldemokrata párt és a kommunista párt egyesülésekor a párt eredetileg helyes álláspontja a földkérdésben (földosztás) nem jutott érvényre. A nagybirtokok nem kerültek felosztásra, hanem azokat szocializált nagyüzemekké alakították át. A földmunkások és a szegényparasztok évszázados földéhsége kielégítetlen maradt. A földkérdésben elkövetett hibának része volt a tanácshatalom bukásában.

Ellenforradalmi burzsoá földreformok

A Horthy-fasizmus 1919-ben földreform beígérésével igyekezett a parasztság rokonszenvét megnyerni, hogy hatalomrajutása után kisemmizze a dolgozó parasztságot.

A földesúri birtok oroszországi forradalmi felszámolásának eredményeképp fokozódó szociális feszültség enyhítése céljából a legtöbb kelet-európai országban kisebb-nagyobb földreformokat hajtottak végre. Ezek közül a magyarországi földreform volt a legreakciósabb, pedig Magyarországra fért volna rá a legjobban egy nagyarányú földreform.

A Nagyatádi-féle „földreform" célja a nagybirtokrendszer konszolidálása, a parasztságnak a földreform törekvésekből való kiábrándítása, a Horthy-fasizmus falusi kulák bázisának megerősítése volt. Ezt bizonyítja a „földreform" végrehajtása is. A szükséges ingatlanokat (az 1920.

évi 36. t. c. alapján) az állam először szabad kézből árverésen vagy elővásárlási jog alapján szerezhette meg, másodszor ha ez nem elegendő, akkor a háború alatt szerzett nagy vállalati birtokok, államellenes bűncselekmények miatt jogerősen elítélt személyek birtokának kisajátítása útján, s csak legvégül a nagybirtok fölös területeiből történő olyan nagyságú terület kisajátítása útján, amelynek elvesztése nem gátolta a gazdálkodást. Tehát a rendelet csak a legvégső esetben akart hozzányúlni a nagybirtokhoz. A földtulajdonosok kárpótlásképp teljes ingatlanértéket, gyakorlatban annál is jóval többet kaptak. A megváltási ár az évi haszonbér huszonötszöröse volt. A magas megváltási ár miatt a földhözjutottak nem tudtak felszerelést, állatállományt vásárolni, sőt fizetési kötelezettségüknek sem tehettek eleget. Két félévi hátralék után pedig megindult a kilakoltatási eljárás, s a hátralékokat közadók módjára hajtották be. Az ily módon elszedett földeket kulákoknak adták tovább. Hogy ez a folyamat milyen nagymérvű volt, mutatja az, hogy 1921—1929 közt a juttatottak száma a felére csökkent.

A Nagyatádi-féle „földreform" nem csökkentette a magyar mezőgazdaság feudális maradványainak súlyát. Egy-egy juttatottra átlag 1,7 kat. hold jutott, valójában azonban a paraszti földigénylők még kevesebbet, 0,5—1 kat. holdat kaptak, s a földek jelentős része (a közelfekvő, viszonylag jóminőségű földek javarésze) az ellenforradalmi jegyzők, tisztviselők, csendőrök stb. tulajdonába került. A juttatott föld 5—25 km-re feküdt a lakóhelytől. Egyébként a nagybirtokok legroszszabb földterületeit osztották szét, olyan földeket, amelyek gyakran alig voltak alkalmasak szántóföldi művelésre. A „földreform" eredményeképp a nagybirtokosok hatalmas összegeket kaptak művelésre alig alkalmas földjeikért, s egyszersmind röghöz kötötték a munkaerőket mint újbirtokosokat. Az újbirtokosok könnyű prédáivá váltak a nagybirtokosoknak és a kulákoknak. Az igaerővel nem rendelkező földhözjutottaknak 1 napi igakölcsönért a legnagyobb dologidőben 4—6 nyári napszámot kellett teljesíteniük. Mindennek következtében meggyorsult a parasztság differenciálódása. Ugyancsak ezeket a célokat kívánták szolgálni a Darányi- és az Imrédy-féle „reform"-tervek is.

Agrárviszonyok a felszabadulás előtt

A magyar mezőgazdaság keservesen lassú porosz-utas kapitalista fejlődését a két világháború közti időszakban a mezőgazdasági termelés stagnálása váltotta fel. A századfordulóval Magyarország is elérkezett a fejlődés imperialista szakaszához, kialakult és megerősödött a finánctőke. Ez a fejlődés a két világháború közt még jobban kiterebélyesedett. A finánctőke kialakulását és megerősödését betetőzte az agrártőkével való összenövés folyamata. A nagybirtoknak a bank- és az ipari tőkével való összenövése azt eredményezte, hogy a nagybirtokosok tőkét vontak el a mezőgazdaságtól. Fokozódott az ország függősége az imperialista országoktól. Megnövekedett a kartellek, trösztök hatalma. A monopóliumok kíméletlenül kizsákmányolták a dolgozó parasztságot, akadályozták termelőerőik fejlődését, gyorsították a differenciálódást.

A fontosabb növények termésátlagai ebben az időszakban lényegében nem növekedtek az első világháború előtti átlagokhoz viszonyítva.

A mezőgazdasági árutermelés foka igen alacsony volt. Gépeket továbbra is csak a nagybirtokos- és a kulákgazdaságok alkalmaztak, a parasztgazdaság technikai vonatkozásban egyre jobban lemaradt. A nagybirtok azonban nem tudta kihasználni a gépeket, de a rendelkezésre álló munkaerőt is csak mintegy 60 százalékra volt képes kihasználni. Közben a kivándorlás biztosítószelepe csaknem teljesen bezárult, az újabb iparosodás alig növelte a munkásság létszámát, a tőkés racionalizálás fokozta a munkanélküliséget. A nagybirtokrendszer csődöt mondott, nem volt képes fejleszteni a termelőerőket, s fenntartásához a társadalomnak nagy adót kellett fizetnie. Révai József *Marxizmus, népiesség, magyarság* című könyvében a következőképpen jellemzi a nagybirtok helyzetét: „Ez többé nem az a nagybirtok, amely a mezőgazdaság kapitalista fejlődésének — ha a maga módján is — de az élén haladt, hanem az a nagybirtok, mely a mezőgazdaság mindenfajta fejlődését eltorlaszolja. Nem a porosz út egyszerű folytatásáról van ma szó, hanem arról, hogy ez a porosz út zsákutcába jutott. A nagybirtok semmi egyéb ma már, mint gazdaságilag teljesen felesleges parazita a magyar társadalom testén. (I. m. 223. old. Szikra. 1948.)

A két világháború közti szakaszon erősödtek a feudális maradványok. Nőtt a feles és a harmados művelés súlya, ami a nagybirtok tőkeszegénységének, nagy földterületének, és a Nagyatádi-féle „földreform" által csak szaporított nagytömegű életképtelen, elaprózott kisbirtok fennmaradásának volt a következménye. Újra elterjedt a robot. A nagybirtok elmaradott termelési módszereivel csak úgy remélhette elérni a maximális profitot, ha a munkaerő kizsákmányolását a végletekig fokozza s ezt a nagyarányú munkanélküliség és az életképtelen kisbirtokok tömege lehetővé is tette számára. A nagyarányú munkanélküliség olyan konkurrenciát teremtett, amely lehetővé tette a munkabérek leszorítását egészen az élettanilag szükséges létminimumig. Még ennél is nagyobb volt a törpebirtokosok kizsákmányolása: az ő bérüket a nagybirtokos az élettanilag szükséges létminimum alá is lenyomhatta, mivel bérükbe hallgatólagosan beszámította kis parcellájuk jövedelmét is (ott voltak a legalacsonyabb munkabérek, ahol legtöbb volt a törpebirtok).

Ilyen körülmények közt a dolgozó parasztságot rendkívül súlyosan érintette az 1928—33-as agrárválság, amely egybekapcsolódott az ipari válsággal, s a kapitalizmus általános válságának talaján zajlott le. A válság idején erősen szétnyílt az agrárolló. A kisparaszti gazdaságok a válság éveiben a válság rájuk nehezedő súlyának csökkentése és az áresés ellensúlyozása végett növelték gabonatermelésüket, egyszersmind csökkentették önfogyasztásukat, hogy mind nagyobb árumennyiségeket vihessenek piacra. Ez azonban csak fokozta és elhúzta a válságot.

A parasztság helyzetének romlásához hozzájárult az adóterhek növekedése. 1927-ben 1 kat. holdra búzában kifejezve 45 kg adóteher esett, 1933-ban ellenben már 123 kg. Egyre fokozódott a dolgozó parasztságnak az adó révén történő kizsákmányolása. Nagy arányokat öltött a kis- és a középparaszti gazdaságok eladósodása. A harmincas évek elején a végrehajtási foglalások száma 130 000-re emelkedett, a végrehajtások és az árverések száma pedig 1931-ben meghaladta a 14 000-et. A takarékpénztárak és a bankok kezén egyre nagyobb földterületek halmozódtak

fel. A bankok a megszerzett kis- és középparaszti ingatlanokat igen kedvezményes áron adták tovább a kulákoknak, akik megszedték magukat.

A kapitalista fejlődés során egyre jobban kiéleződött az agrárproletariátus és félproletariátus, valamint a birtokos kizsákmányoló osztályok ellentéte. A differenciálódás fokozta ezt az ellentétet. Ezen az ellentéten kívül azonban az egész kapitalista fejlődési szakaszon megnyilvánult az egész parasztság és a földesúri nagybirtokosok ellentéte is. A feudális maradványok felszámolásáig ez volt az erősebb osztályellentét a magyar faluban. Az egész parasztság harcolt a nagybirtokrendszer megszüntetéséért. Az ellenforradalmi rendszer „földreformja" és egész agrárpolitikája azt is célozta, hogy megbontsa a parasztság egységes szembenállását a nagybirtokrendszerrel. A kulákságot a nagybirtokrendszer nyomasztó súlya, versenye kedvezőtlenül érintette. A Horthy-rendszer kárpótlásul a dolgozó parasztságot a nagybirtokosokon kívül egyre jobban kiszolgáltatta a kulákoknak. Ezzel egyrészt némileg kárpótolni akarta a kulákságot a nagybirtokrendszer meglétéből fakadó hátrányaiért, másrészt növelte a parasztság belső ellentéteit.

A porosz úton való fejlődés nem tüntette el a feudalizmus maradványait, sőt a kapitalizmus általános válsága idején a feudalizmus maradványai megerősödtek. A birtokmegoszlás továbbra is magán viselte a feudális egyenlőtlenség bélyegét. 1930-ban a birtokok 71,5 százalékának 5 kat. holdnál kisebb földterülete volt, s tulajdonosaik a földterület 11 százalékán gazdálkodtak. (Benne a birtokok 34,5 százalékának földterülete 1 kat. holdnál is kisebb volt, s az ide tartozó birtokok átlagterülete pedig nem haladta meg az 500 négyszögölet.) Ezzel szemben a 100 kat. holdon felüli birtokosok (az összes birtokosok 0,9 százaléka) a földterület 46,4 százalékát mondhatták magukénak. A nagybirtok területéből 3,7 millió kat. hold korlátolt forgalmú birtok volt (ebből 916 000 kat. hold egyházi birtok).

Az agrárátalakulás feltételei

A burzsoázia bebizonyította, hogy nem akarja megszüntetni a nagybirtokrendszert. A kommunista párt vezette munkásosztály volt az egyetlen erő, amely harcolt a nagybirtokrendszer felszámolásáért, annak parasztkézre adásáért. A kommunista párt tanult az 1919-es hibákból, kidolgozta agrárprogramját, amelynek középpontjában a földesúri földek felosztása állt.

A fasizmus elleni harc idején a földkérdés nem különálló problémaként vetődött fel, hanem szerves része lett a nemzeti függetlenségért, a fasizmus ellen folyó küzdelemnek. Ez a körülmény megszabta a földkérdés megoldásának módját is. A fasizmus elleni harc idején döntő kérdés volt a nemzeti egységfront kialakítása, s ehhez a munkás-egységen túl meg kellett teremteni a munkás-paraszt szövetséget is. Ennek viszont az akkori időszakban fontos követelménye volt a parasztság minél szélesebb tömegeinek megnyerése. Márcsak emiatt sem törekedhettünk a földkérdés megoldásában az agrárforradalomra, hanem az agrárreform útját kellett választanunk.

Ugyanakkor pártunk világosan látta, hogy egy radikális földreform, amely kielégíti a parasztság nagy tömegeinek követeléseit (márpedig a

párt ilyen agrárreformra törekedett), tartalmilag nem állhat messze az agrárforradalomtól.

A Szovjetunió dicső hadserege kiverte hazánkból a német fasisztákat és nyilas csatlósaikat. Ezzel megnyitotta előttünk a demokratikus fejlődés útját. Az országból a német fasisztákkal együtt elmenekültek a velük szövetséges feudális nagybirtokosok és nagytőkések is. Az egész régi államapparátus szétesett. 1944. december 22-én Debrecenben megalakult a demokratikus Ideiglenes Nemzeti Kormány, amelyben kezdettől fogva képviselve volt a Magyar Kommunista Párt is. Pártunk mindig kiválasztotta a legsürgősebb teendőket, s kezdeményezett, vállalta a legnehezebb feladatokat. A Magyar Kommunista Párt dolgozta ki a földreform tervezetét is, amelynek megvalósítása a legégetőbb gazdasági és politikai szükségszerűség volt. Ezt a földreformtervezetet fogadta el 1945. március 17-én az Ideiglenes Nemzeti Kormány. Pártunk a földreform végrehajtására legjobb erőit mozgósította. Ezrével mentek ki kommunista munkások a falvakba, s önzetlenül segítettek dolgozó parasztságunknak a földreform végrehajtásában, a helyi reakció elleni küzdelemben.

A termelés megindítása is megkövetelte a földreform haladéktalan megvalósítását. A hadműveletek következtében az ország jelentős részén nem volt őszi gabonavetés. A nagybirtokok vezetés, irányítás nélkül álltak, s képtelenek voltak a termelés megindítására. Csak a nincstelen mezőgazdasági munkások és a szegényparasztok százezrei indíthatták meg a termelést, menthették meg az országot az éhínségtől. Ahhoz, hogy ezt a hatalmas erőt mozgósíthassuk, gyorsan valóra kellett váltani a parasztság évszázados álmát, a nagybirtok felosztását, parasztkézre adását.

Az általános nagy nemzeti érdekeken túlmenően tehát a pillanatnyi érdekek, a termelés megindításának követelménye is szükségessé tette a földreform mielőbbi végrehajtását.

A földreform jellemző vonásai

Az 1945-ben végrehajtott földreform gyökeresen különbözött minden eddigi földreformtól. Tartalmilag közel állt az agrárforradalomhoz. Radikális földreform volt, amely alapjaiban semmisítette meg a nagybirtokrendszert.

Pártunk a földreform végrehajtása során mérlegelte a fasizmus elleni harc szempontjait. Ez a szempont végighúzódik a földreformrendeleten. A földreformrendelet a munkás-paraszt szövetségnek a felszabadulás előtt, a fasizmus elleni harc szakaszán lerakott alapjaiból indult ki, ezt a szövetséget akarta megszilárdítani. A rendelet nem tartalmazott a kulákság ellen irányuló intézkedést, mert nem akarta megbontani a parasztságnak a hazaáruló földbirtokosok ellen kialakult összefogását. A kulákgazdaságok 200 kat. holdig mentesültek az igénybevétel alól. Ez alapjában véve helyes intézkedés volt, s megkönnyítette a földreform végrehajtását.

A földreformrendelet mérlegelte a fasizmus elleni szabadságharc résztvevőinek tevékenységét is. Kimondta, hogy 300 kat. holdig men-

tesül az igénybevétel alól annak a személynek az ingatlana, aki a fasizmuselleni szabadságharcban kimagasló érdemeket szerzett. Előnyben részesültek a szabadságharc közvetlen résztvevői, a küzdelemben elesettek hozzátartozói és azok, akik az új nemzeti hadseregben teljesítendő szolgálatra jelentkeztek.

A földreform egyik döntő jellegzetessége az igénybe vett terület nagy aránya. A földreformrendelet kimondta, hogy teljes egészében és nagyságra való tekintet nélkül el kell kobozni a hazaárulók, a nyilas, nemzeti szocialista és egyéb fasiszta vezetők, háborús és népellenes bűnösök földbirtokait. Megváltás ellenében igénybe vette a 100 kat. holdnál (Budapest határától számított 30 km-es körzetben az 50 kat. holdnál) nagyobb birtokokat. Teljes egészében igénybe vette az 1000 kat. holdat meghaladó mezőgazdasági birtokot. Megváltás ellenében történő igénybevétel alá esett a 20 kat. holdnál nagyobb szőlők és gyümölcsösök 20 kat. holdat meghaladó része, a 10 kat. holdnál nagyobb erdőterület. Ily módon összesen 5 600 000 kat. hold területet vettünk igénybe a földreform céljaira, vagyis az ország egész területének 34,8 százalékát. Igénybevételre került az ország szántóterületének 29,5 százaléka, a legelőterület 32,3 százaléka, a rétterület 31,3 százaléka, a kertterületek 19,2 százaléka, a szőlőterület 13 százaléka. Az igénybevétel arányai még ennél is nagyobbak voltak Fejér, Somogy, Nógrád, Szabolcs, Sopron, Baranya, Tolna megyékben, ahol különösen nagy volt a földesúri birtokok súlya. Alig van az országban olyan község, amelyet a földreform nem érintett. A juttatottak száma 642 341 volt.

A rendelet kimondta, hogy a juttatott föld legfeljebb akkora lehet, amekkorát egy földművelő család a maga erejével meg tud művelni. (Egy-egy igényjogosult szántóból és rétből együttvéve legfeljebb 15 kat. hold szántót és rétet, illetve együttvéve legfeljebb 3 kat. hold kertet és szőlőt kaphatott, kivéve az ellenállási mozgalomban résztvetteket, akik ennél is nagyobb juttatásban részesülhettek.)

Az igényjogosultak 40,6 százaléka mezőgazdasági munkás, 17 százaléka mezőgazdasági cseléd, 33 százaléka törpebirtokos, 5,4 százaléka kisbirtokos és 4 százaléka egyéb foglalkozású személy volt. A földreform során a mezőgazdasági munkások 48,5 százaléka (átlagban 4,9 kat. holdat), a törpebirtokosok 55,8 százaléka (átlagban 3,9 kat. holdat), a kisbirtokosok 20,3 százaléka (átlagban 4,4 kat. holdat) kapott földet.

A földreform megszüntette a birtokmegoszlás feudális egyenlőtlenségét. Eredményeképp az 5 kat. holdnál kisebb gazdaságok száma 19 százalékkal, földterületük pedig 76 százalékkal növekedett. Az 5—10 kat. holdas gazdaságok száma 90 százalékkal, földterületük 130 százalékkal nőtt. A 10 holdnál nagyobb gazdaságok területe 23 százalékkal emelkedett.

Teljesen eltűnt a földesúri nagybirtok. A földosztás eredményeképp az alsó birtokkategóriák átkerültek a középparaszti gazdaságokhoz, jelentős középparasztosodási folyamat zajlott le.

A földreform másik jellemző vonása volt, hogy igénybe vette a földön kívül a nagybirtok élő és holt felszerelését, készleteit stb. is. Az igénybe vett földbirtokkal együtt a hozzájuk tartozó kastélyok, lakóházak, gazdasági épületek is a földalap rendelkezése alá kerültek. A kisajátított felszereléseket, eszközöket, gépeket részben szétosztották a

földhözjuttatottak között, részben — amennyiben azt a termelési érdekek megkívánták — a földhözjuttatottakból alakított földművesszövetkezeteknek adták. Az így igénybe vett felszerelések és egyéb javak egész értéke búzára átszámítva körülbelül 18—20 millió q búza árának felelt meg, vagyis 1—1 földhözjuttatott átlagosan 35 q búza értékének megfelelő juttatásban részesült.

A földreform sikeres megvalósításának egyik fontos feltétele volt a végrehajtás gyors üteme. A gyors ütemet nemcsak a termelés haladéktalan megindításának szükségessége követelte meg. Pártunk előtt világos volt, hogy a reakció nem fog belenyugodni a földreformrendeletbe, hanem — mihelyt megindul végrehajtása — támadást kezd ellene. Ezért gyors ütemben kellett szétosztani a földet, hogy az ellenség ne térhessen magához kábultságából, ne legyen ideje ellenállást szervezni. Ezért mondta ki pártunk Központi Vezetősége, hogy a földkérdést a párt és az ország legfontosabb politikai kérdésének tekinti, s megoldására mozgósítja a párt fő erejét. Nagy támogatást adott a földreform végrehajtásában a felszabadító Szovjetunió is. Mindennek eredményeképp a március 29-én ünnepélyesen megkezdett földosztás lényegében 1945 tavaszának végére befejeződött.

Ezt a hatalmas munkát a kormányzat egyedül nem valósíthatta volna meg pár hónap alatt. Az ipari munkásság vezetésével a nincstelenekből és a dolgozó parasztokból alakult földigénylő bizottságok példás rendben, hihetetlen rövid idő alatt felosztották a földet. 3200 községben alakult földigénylő bizottság, mintegy 35 000 taggal. A földigénylő bizottságok a földreform végrehajtásának legdöntőbb szervei voltak, amelyek biztosították a nép kezdeményezését a végrehajtásban. A földreform végrehajtása, mint Rákosi Mátyás mondotta, „az eddig legelnyomottabb, legelesettebb magyar népréteg kitűnő érettségi bizonyítványa is". A földosztás a magyar parasztság és ipari munkásság első közvetlen nagy találkozása volt, amely megvetette a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetségének alapját.

A földreform ellen intézett reakciós támadások visszaverése

A földosztás minden lépése csak szívós harc árán valósulhatott meg, dolgozó parasztságunk minden erejének mozgósításával, ipari munkásságunk legmesszebbmenő segítségével. Pártunk eredetileg korábbi időpontra tervezte a földreformrendelet kiadását, hogy mielőbb megindulhassanak a vetési munkálatok. A reakció támadásai okozták, hogy a rendelet kiadására csak március közepén kerülhetett sor. Amikor a reakció a földreformtervezet kidolgozása során megtudta, hogy a rendelet 100 kat. holdnál nagyobb földesúri nagybirtokot nem akar meghagyni, felhördült és megpróbált hangulatot kelteni a földreform ellen, mondván, hogy az ilyen radikális megoldás anarchiát idéz elő az országban, s ezért a meghagyandó birtokok felső határát magasabban kell megállapítani. A reakciós elgondolásokat magukévá tették a Független Kisgazda Párt és a Szociáldemokrata Párt egyes reakciót támogató vezetői is. Ez volt az oka, hogy e két párt sokáig húzta-halasztotta a földreformtervezettel kapcsolatos állásfoglalást ugyanakkor, amikor a tömegek előtt a földreform odaadó híveiként igyekeztek magukat fel-

tüntetni. A földreformrendelet kiadásának a reakció támadása következtében történt elhúzódása folytán 1945 tavaszán sok ezer hold föld maradt bevetetlenül.

Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a demokratikus erők visszaverik a reakció nyílt támadását, a reakció más oldalról próbált támadni. Ultraradikális álláspontot foglalt el. Az egyik debreceni újság vezércikkében azt írta, hogy kár nekünk bajlódni a földreformmal, „kövessük az orosz példát", s nálunk is haladéktalanul vezessük be a kolhozrendszert. A párt azonban jól tudta, hogy a földreform végrehajtása milyen döntő kérdés, s hogy mit jelentene, ha ezt a lépcsőfokot átugranánk.

A földosztás során a reakciós elemek különféle rémhírek terjesztésével — hogy a németek visszajönnek, hogy akik földet kapnak, azoknak a fiait elhurcolják Szibériába stb. — akarták elijeszteni a földtől a parasztságot. A demokratikus erők a párt vezetésével szétzúzták a reakciónak ezt a támadását is.

A volt földbirtokosok és cinkosaik természetesen nem nyugodtak bele birtokaik elvesztésébe. A földreformszervekbe befurakodott embereiken keresztül mindent elkövettek, hogy visszaszerezzék birtokaik egy részét, vagy legalábbis lassítsák a földreform műszaki munkálatainak menetét. Különösen megerősödött a roham a földreform ellen a Kisgazda Párt 1945-ös választási sikere után. A megyei Földbirtokrendező Tanácsok, majd az Országos Földbirtokrendező Tanács is, egymás után ítélték vissza az újgazdák földjeit régi birtokosaiknak. Nem egy járásban a juttatott földek 75 százaléka ellen indult meg visszaigénylési eljárás. Kovács Béla akkori kisgazdapárti földművelésügyi miniszter 1946 elején olyan tervezetet készített, amely szerint a földreformot felül kell vizsgálni, tíz- meg tízezer újbirtokostól el kell a földet venni és visszaadni a volt földbirtokosoknak. A reakciós tervezet hírére országszerte megmozdult a parasztság, egymást érték a parasztküldöttségek, amelyek e tervezet visszavonását követelték. Pártunk ismét bebizonyította, hogy dolgozó parasztságunk legfőbb támasza. Kiadta a jelszót: „Földet vissza nem adunk!" 1946. március 7-én több százezer ipari munkás tüntetett a Hősök-terén a földreform eredményének megvédése mellett. Pártunk fellépésének eredményeképpen megszületett az 1946. évi IX. törvénycikk, amely kimondja, hogy az 1946. január 1-ig birtokolt földeket egyetlen újgazdától sem lehet elvenni.

A Magyar Kommunista Párt III. kongresszusa az agrárátalakulás legsürgősebb feladataként a földreform befejezését, a telekkönyvezés gyors végrehajtását jelölte meg. 1947 végére befejeződött a telekkönyvezési munkálatok zöme, s ezzel a magyar föld végérvényesen a magyar paraszté lett.

A falun 1946—47-ben a nyugtalanság másik forrása volt, hogy a földigénylő bizottságok sok helyütt a reakció eszközeivé váltak, s a kiosztott földek újrafelosztását kezdték követelni. Pártunk kezdeményezésével született meg az 1947. évi V. törvénycikk, amely megszüntette a földigénylő bizottságokat, s hatálytalanította a volt földesurak által a a földigénylő bizottságok ellen indított pereket.

Pártunk ebben az időben a kulákságot semlegesíteni igyekezett. A kulákságnak általában érdeke a nagybirtok megszüntetése, mert ez

esetben megszabadul versenytársától, s ő válik a piac urává. A mi földreformunk tartalmilag azonban agrárforradalommal ért fel, a kulákság ezért nem nézte jó szemmel sok intézkedését: a kulákok cselédei is kaptak földet, a nagybirtok felszerelését is kisajátították, ami nem szüntette ugyan meg, de csökkentette a kulákság kizsákmányolási lehetőségeit. Továbbá a földreform megerősítette a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetségét, a munkásosztály vezető szerepét, s ezzel a szocialista forradalom előmozdítójává vált. Ennyiben nem felelt meg, s nem is felelhetett meg a kulákok osztályérdekeinek. Lényegében véve azonban a kulákság zömében inkább passzív, várakozó álláspontón volt a földreformmal kapcsolatban, ami nem zárja ki egyes elemei ellenséges vagy támogató állásfoglalását.

Demokratikus és szocialista agrárátalakulás

A mezőgazdaság termelési viszonyaiban (nem beszélve most a feudális és az azt megelőző termelési viszonyokról) kétféle átalakulást ismerünk: demokratikus és szocialista agrárátalakulást.

A demokratikus agrárátalakulás lényege: a feudalizmus maradványainak megszüntetése elsősorban a földbirtokmegoszlásban és a munkaszervezetben.

A szocialista agrárátalakulás lényege: a dolgozó parasztság önkéntes áttérése az apró, elmaradt és felaprózott kisparaszti gazdaságokról a gépekkel ellátott és a tudomány vívmányaival felfegyverzett egyesült, nagy kollektív gazdaságokra.

A kétféle agrárátalakulás közt szoros a kapcsolat. A demokratikus átalakulás történelmileg megelőzi a szocialista agrárátalakulást. Az utóbbi a demokratikus agrárátalakulás alapján, s annak befejezése után történik.

A mezőgazdaság szocialista átalakítása szempontjából nézve az 1945-ös demokratikus agrárátalakulás egyik lépcsőfoka volt a mezőgazdaság szocialista átszervezésének. E lépcsőfok átugrásával súlyos hibát követtünk volna el. Lényegében ez történt 1919-ben, s mint ismeretes, a káros következmények nem is maradtak el.

A demokratikus agrárátalakulás polgári demokratikus feladat, amelynek megoldása a történelmi fejlődés különböző szakaszain más és más társadalmi adottságok közt valósul meg. A Szovjetunióban a feudalizmus maradványainak felszámolása proletárforradalom keretében történt. A parasztság a munkásosztálytól kapta a földet, ami megerősítette a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetségét. A proletárforradalom után a szovjet állam megkezdte az első lépéseket a kolhozok útjára való áttérésre. Magyarországon a demokratikus agrárátalakulás népi demokratikus viszonyok közt folyt le. A dolgozó parasztság nálunk is a munkásosztálytól kapta a földet — ha a munkásosztály nem lett volna az államhatalom részese, dolgozó parasztságunk nem kapott volna földet —, s a földosztás a munkásosztály és a dolgozo parasztság szövetségét erősítette meg.

Pártunk a földosztás előtt is világosan látta, hogy csak a mezőgazdaság szocialista átszervezése teremthet szilárd, biztos alapot a dol-

gozó parasztság felemelkedéséhez, a városi lakosság zavartalan élelmiszerellátásához, az ipar mezőgazdasági eredetű nyersanyagszükségletének kielégítéséhez.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésével szilárdabb alapokra kerül a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetsége, egységes szocialista alapokra helyeződik egész népgazdaságunk.

A földreformmal felszámoltuk a porosz utat, de azt, hogy a mezőgazdaság milyen úton fejlődjék tovább, csak a földosztás utáni harc döntötte el. A kulákság és az egész reakció a kapitalista útért harcolt, amely lehetővé tenné számukra a dolgozó parasztság kizsákmányolását. Ez az út a dolgozó parasztság legnagyobb részének nyomort, pusztulást hozna, s csak egy elenyésző középparaszti réteg kulákká válását eredményezné. A munkásosztály és a dolgozó parasztság létérdekei a szocialista útra való áttérést követelik meg. A mezőgazdaság fejlődési útjáért vívott harc sorsát az államhatalomban, az ipar és a közgazdaság egyéb területein történt fordulat döntötte el. A földreform megerősítette a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetségét, megszilárdította a munkásosztály vezető szerepét, növelte a párt tömegbefolyását, s ezzel közelebb hozta a proletárdiktatúra megteremtését. Eltakarította az első akadályt a mezőgazdaság szocialista átalakítása, a jólét és a felemelkedés útja elől. A fordulat évével a *szocialista út* vált a mezőgazdaság *fő perspektívájává,* ami nem azt jelenti, hogy megszűnt mezőgazdaságunkban a kapitalizmus, s visszavonhatatlanul lezárult a *kapitalista* útra való visszatérés lehetősége. Még megvan a kulákság, a falusi kapitalizmus képviselője. A parasztgazdaságok többsége a magántulajdon alapján álló kisgazdaság. Tehát nap mint nap szívósan kell harcolni a szocialista út teljes győzelméért. Ez a harc a lenini hármas jelszó alapján folyik.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének útjára való áttérést elsőnek az újgazdák kezdték meg. Mindjárt a földreform után újbirtokosokból 7 termelőszövetkezeti csoport alakult. A termelőszövetkezetek viszonylag nagy számban történő megalakulása 1948 őszén következett be, amikor pártunk felvetette a szövetkezeti gazdálkodásra való áttérés szükségességét. Rákosi Mátyás 1948. augusztus 20-i kecskeméti beszédében a következőket mondotta: „A kérdés, hogy merre menjen a dolgozó parasztság, fel van vetve és a válasz is világos. A dolgozó parasztság a szövetkezés, a kölcsönös segítés és a közös munka útját választja. És ebben teljes erővel támogatja őt a város dolgozó népe, az egész demokrácia". *(Rákosi Mátyás.* Építjük a nép országát. 298. old. Szikra. 1949.)

A munkásosztály a mezőgazdaság szocialista átszervezése során éppen úgy, mint a földosztásban, pártunk vezetésével testvérileg segíti dolgozó parasztságunkat a kulákság ellen, a jobb életért folyó harcban. Ma mind a munkásosztály, mind a dolgozó parasztság érdekei a mezőgazdaság szocialista átszervezésének sikeres előrehaladását követelik meg. Az utat világosan mutatja számunkra a győzelmes marxi—lenini agrár-elmélet, a Szovjetunió mezőgazdasága kollektivizálásának, fejlett szocialista mezőgazdaságának számtalan tapasztalata. Pártunk, amint a Központi Vezetőség legutóbbi határozata is szemléltetően bizonyítja, tántoríthatatlanul vezeti dolgozó parasztságunkat ezen az úton.

LUCA FERENC

A termelőszövetkezeti gazdálkodás fejlesztésének néhány problémája

A kisárutermelő parasztgazdaságok termelőszövetkezetekben való egyesítése, s a termelőszövetkezeti nagyüzemeknek a szocialista bővített újratermelésen alapuló fejlesztése szocialista építésünk legbonyolultabb feladatai közé tartozik. E feladat sikeres megoldásában útmutatásul szolgál számunkra a Szovjetunió, ahol sikeresen megvalósult a mezőgazdaság szocialista átalakítása, s ahol a nagyüzemű szocialista mezőgazdaság az elmúlt negyed évszázadban nagyszerű eredményeket ért el a mezőgazdaság termelőerőinek óriási megnövekedése és a szocialista termelési viszonyok kialakulása révén.

Mezőgazdaságunknak is ezen az úton kell fejlődnie. Országunkban a marxizmus—leninizmus tanítása és a Szovjetunió kolhozépítési tapasztalatai alapján 1948-ban megindult a termelőszövetkezeti mozgalom. Azóta a magyar mezőgazdaság szerkezete sokat változott: termelőszövetkezetek ezrei alakultak, gépállomások százai létesültek, kiépült az állami gazdaságok hálózata, egyszóval a szocialista szektor szilárdan és visszavonhatatlanul megvetette lábát mezőgazdaságunkban. Tehát a mezőgazdaság szocialista átépítésének munkájában mi is jelentős eredményeket és gazdag hazai tapasztalatokat mondhatunk már magunkénak.

Termelőszövetkezeti mozgalmunk további erősítése, fejlesztése során hasznosítanunk kell a kolhozépítés több évtizedes eredményeit, valamint néhány éves termelőszövetkezeteink eddigi működésének tapasztalatait. E tapasztalatok felhasználása könnyebbé, gyorsabbá, zökkenőmentesebbé teheti a termelőszövetkezetek további szervezeti, gazdasági megerősítését és számszerű fejlesztését. Cikkünkben főképp a mezőgazdasági termelőszövetkezetek tavalyi gazdálkodásának főbb tapasztalataival és néhány fontos, de eddig eléggé elhanyagolt gazdálkodási problémájával kívánunk foglalkozni.

A gazdálkodás feltételeinek javulása 1954-ben

A termelőszövetkezeti mozgalom 1953-ban nagy megpróbáltatáson ment keresztül. A szocializmus minden rendű és rangú ellensége összefogott, hogy dezorganizálja a még nem minden vonatkozásban eléggé szilárd szövetkezeteket. A szövetkezeti mozgalom meghonosodását, mély

gyökereit és életrevalóságát bizonyítja, hogy sikeresen kiállotta ezt az erőpróbát. Bár a szövetkezetek taglétszáma és földterülete kisebb lett, mert sok ingadozó elem és az osztályellenség által megtévesztett dolgozó paraszt kilépett, a termelőszövetkezetek mégis szilárdabban és jobb gazdálkodási feltételek közt kezdték az új gazdasági évet.

Miben mutatkozott meg 1954-ben a termelőszövetkezetek termelési feltételeinek megjavulása?

A mezőgazdasági termelés fejlesztéséről hozott intézkedések — főképp a beadási kötelezettség mértékének csökkentése, az ipari növények átvételi árainak rendezése, a szerződéses termelés feltételeinek további javítása, az adósságok rendezése — tovább növelték a termelőszövetkezeti parasztok termelési kedvét. Számos gazdasági intézkedés született a termelőszövetkezetek közvetlen termelési segítségének fokozására. Jelentősen megjavult a műtrágya- és a növényvédőszer-ellátás, valamint az építőanyagbeszerzés lehetősége is.

A nagyüzemű termelést a kisüzem gazdálkodásától döntően a modern gépi technika alkalmazása különbözteti meg. A gépállomások gépparkja 1954-ben sok szántó- és univerzális traktorral, valamint különböző munkagépekkel nőtt. A gépesítés számos területen jelentősen előrehaladt. De részben gépek hiányában, részben a gépek alacsony fokú kihasználásának következtében a termelőszövetkezetek tavaly a kapásnövények ápolásának még csak mintegy egyharmadát végezték gépi erővel. Nem haladt elég jól a betakarítás, a szállítás, valamint az állattenyésztés nehéz, munkaigényes munkafolyamatainak — az itatásnak, a fejésnek, a takarmányozásnak stb. — gépesítése sem. Javult a gépállomások jól képzett gépész szakemberekkel, különösen mérnökökkel, szerelőkkel és műhelymunkásokkal való ellátása. A gépállomások tevékenysége, jó vagy gyengébb munkája közvetlenül lemérhető a termelőszövetkezetek egész termelésében. A gépállomások javuló munkájának nagy szerepe van a termelőszövetkezetek tavalyi gazdálkodásának javulásában, a több tekintetben hiányos technikai felszereltség és a helyenként nem kielégítően végzett gépi munka azonban nagyban hozzájárult a termelőszövetkezetek egy része termelésének viszonylag lassú ütemű fejlődéséhez.

1954-ben több mint 2000 gépállomási agronómust helyeztek ki a termelőszövetkezetekbe azzal a feladattal, hogy közvetlenül segítsék a szövetkezetek termelésének fellendítését, a termelőszövetkezetek és a gépállomások termelőmunkájának összehangolását. E szakemberek egy részének azonban tavaly még nem volt meg a szükséges szövetkezeti üzem- és munkaszervezési ismerete és gyakorlata, s így államunknak ez a nagy segítsége a szövetkezetek termelésében még nem érezttette teljes hatását. De kétségtelen, hogy az agronómusok hálózatának kiépítése óriási eredmény, és a jövőben igen kedvező hatású lesz a szövetkezetek egész munkájára.

A termelőszövetkezetek zömében tavaly megerősödött a vezetés azáltal, hogy a gyenge elnökök helyett alkalmasabbakat választottak, megszilárdították a szövetkezetek vezetőszerveit. A munkaerő-helyzet is általában javult, bár egyes szövetkezetek továbbra is elég jelentős munkaerőhiánnyal küzdöttek.

Tavaly a termelőszövetkezetek többségében a gazdálkodás feltételeinek javulása — a termelés nagyobb gépesítettsége, a gépi és a kézi munka jobb megszervezése, a szakemberek számának és a termelőszövetkezeti tagok szaktudásának növekedése — folytán emelkedett a munka termelékenysége. Ennek alapján fokozódott a jövedelmezőség, tovább erősödött a közös gazdaság, nőtt a szövetkezeti tagság anyagi jóléte. A termelőszövetkezetek egy részében azonban 1954-ben a gazdálkodás feltételeinek általános javulása ellenére még nem folyt fejlett nagyüzemű gazdálkodás. Ezek a termelőszövetkezetek bár nagyüzemi keretben — táblásított földeken, nagyobb állattenyésztéssel, egyes kollektív munkaszervezési formák felhasználásával — mégis túlnyomórészt kisüzemi módszerekkel termeltek; a szántás, a vetés és a gabonaaratás kivételével a legtöbb munkát kézi erővel, az esetek nagy részében megfelelő kooperáció, a munkatermelékenységnek lényeges fokozása nélkül végezték.

Javult tavaly a termelőszövetkezeti termelés szervezettsége és tervszerűsége, bár még mindig sok termelőszövetkezet fejlődését gátolja a gazdálkodás kellőképpen át nem gondolt irányítása. Az állami irányító szervek növelték a termelőszövetkezetek önállóságát, de míg korábban egyes állami szervek túlságosan apró részletességgel igyekeztek befolyásolni a szövetkezetek munkáját, 1954-ben a tanácsok, a bankok és egyéb szervek a legtöbb helyen a kelleténél kevesebbet törődtek a szövetkezetek ügyeivel, nem egyszer pedig teljesen magukra hagyták, különösen az egyes gyengébben működő szövetkezeteket, s a szövetkezeti demokrácia helytelen értelmezése miatt eltűrték az alapszabálytól való eltérést, az állampolgári kötelezettségek megsértését stb.

A gazdálkodás anyagi feltételeinek javulását összefoglalóan mutatja az, hogy a szövetkezetek többségében javult a gazdaság álló alapokkal való ellátottsága.

A termelőszövetkezetek egy évi gazdálkodásának eredményei és tanulságai

Országunkban a termelőszövetkezetek számára igen kedvező fejlődési lehetőségek vannak. Bár az egyes termelőszövetkezetek termelési, közgazdasági és egyéb viszonyai különbözőek, a nagyüzemi gazdálkodásban rejlő hatalmas lehetőségek mindegyik termelőszövetkezet számára megvannak, illetve megszerezhetők. Az egyes termelőszövetkezetek azonban ez ideig nagyon különböző mértékben használták ki ezeket a lehetőségeket. Az általános szervezeti-gazdasági erősödés közepette a termelőszövetkezetek egy része gyorsan fejlődött, kiemelkedő gazdasági és mozgalmi eredményeket ért el, más részük azonban viszonylag lemaradt.

A termelőszövetkezetek több mint egyharmada 1954-re már szervezetileg és gazdaságilag jelentősen megerősödött, alapjában véve kiépítette a szocialista nagyüzemi gazdálkodás fő kereteit. Gazdálkodásuk mind jobban kibontakozó jellemzője a modern gépi technikán, a kollektív munkaszervezeti formákon, a belterjes és sokoldalú fejlődésen

alapuló nagyüzemi termelés. E termelőszövetkezetek a nagyüzemű gazdálkodási formának egyre több lehetőségét tárják fel, újabb és újabb előnyeit használják ki. Elsősorban az mutatja ezt, hogy a termelés színvonala növekszik, s ma már túlhaladja az egyéni parasztok átlagos termelési színvonalát. Az említett szövetkezetek felkarolják az állattenyésztést, s általában belterjesebben gazdálkodnak, mint az egyéni kis- és középparasztok. Egyre több helyen alkalmaznak helyes vetésforgót. E termelőszövetkezetekben kielégítően nő az oszthatatlan szövetkezeti alap, s szépen gyarapodnak a közös gazdaság termelési alapjai is, egyidejűleg pedig pontosan teljesítik az állam iránti kötelezettségeket is. Fontos alapja és mutatója e termelőszövetkezetek fejlődésének, hogy az alapszabályt törvénynek tekintik, s annak megfelelően működnek.

A jól gazdálkodó termelőszövetkezetekben a munkafegyelem évről évre javul, nő a tagság ragaszkodása és bizalma szövetkezetük iránt, amelyet a közös gazdaság eredményeiből származó nagy és egyre növekvő jövedelem is táplál. Különösen kiemelendő az e csoportba tartozó szövetkezetek közül a végegyházi *Szabadság,* a rábacsanaki *Kossuth* és a koppánymonostori *Dózsa* termelőszövetkezet, amelyek tavalyi gazdálkodásukkal kiérdemelték a Minisztertanács vándorzászlaját és pénzjutalmát.

Sok termelőszövetkezet fejlődése nem minden területen ilyen kedvező irányú, s nem is eléggé gyors. E termelőszövetkezetek zöme tavaly is lassan, kis részük pedig helytelen irányban fejlődött, néhány szövetkezet viszont egyáltalán nem haladt előre. Ezek a szövetkezetek 1954-ben laza és külterjes gazdálkodásra valló terveket készítettek. A közös vagyon becsülete itt nem kielégítő: a tagok ahelyett, hogy gyarapították volna, néhol még egyenesen csökkentették a termelőszövetkezet, mindannyiuk közös vagyonát, pontatlanul teljesítették vagy elhanyagolták az állam iránti — főleg pénzbeli — kötelezettségeiket.

Az ilyen termelőszövetkezetekben alig növekedett a közös gazdálkodás színvonala. A termelés esetenként külterjessé vált, a növénytermelés és az állattenyésztés hozamai nem növekedtek. Mindennek következtében a közös gazdaság sorvadt és a tagok a közös rovására a háztáji gazdaságot fejlesztették, sőt túlfejlesztették az alapszabály által megengedett és a szövetkezeti tagság igazi érdeke által is megkívánt mértéken.

Bár a termelőszövetkezetek fejlődése tavaly nem volt egyöntetű és egyforma ütemű, sőt bizonyos mértékig nőtt a különbség a jobban és a gyengébben gazdálkodó szövetkezetek közt, mégis szembetűnő és félreismerhetetlen előrehaladás történt a termelőszövetkezetek szervezeti-gazdasági erősödésében. A példamutatóan, mintaszerűen gazdálkodó termelőszövetkezetek száma egy év alatt megduplázódott, s ezt az eredményt nem homályosíthatják el a lassabban fejlődő, gyengébb termelőszövetkezetekben még meglévő fogyatékosságok. A szövetkezetek közös vagyona nőtt, a szövetkezeti parasztok anyagi helyzete jelentősen javult. A szövetkezeti tagság stabilizálódott, sőt növekedett. 1954 őszén és azóta is több tízezerrel szaporodott a termelőszövetkezeti tagok száma. A jól bevált, eredményes tapasztalatokat kihasználhatjuk a termelőszövetkezeti mozgalom általános fejlesztése, a nagyüzemű szövetkezeti gazdálkodás előnyeit, lehetőségeit ma még gyengén gyümölcsöztető vagy

elmaradozó termelőszövetkezetek gyors előrevitele céljából. A továbbiakban a tavalyi zárszámadás eredményei alapján felvetjük a termelőszövetkezeti gazdálkodás fejlesztésének néhány legidőszerűbb problémáját.

A zárszámadás adataiból megközelítően helyes és pontos értékelést adhatunk a szövetkezetek egy évi gazdálkodásáról. Mindent átfogó elemzésre azonban nem tarthatunk igényt, csak a tendenciákat és a legfontosabb jelenségeket állapítjuk meg.

A közös gazdálkodás belterjessége

A termelőszövetkezetek egészséges fejlődése megköveteli a belterjes gazdálkodást, vagyis azt, hogy a szövetkezetek minél hatékonyabban, eredményesebben kihasználják a szocialista nagyüzem adta korlátlan lehetőségeket. A belterjes gazdálkodás nélkülözhetetlen követelménye a gépesítés fokozása, a fejlett állattenyésztés, a nagy jövedelmet adó munkaigényes növények termelése és a talaj termelékenységének szakadatlan növelése. A belterjes gazdálkodás egyaránt érdeke a szövetkezeti tagoknak és az egész népgazdaságnak. Csak ez biztosíthat igazán nagy jövedelmet és jómódú életet a szövetkezeti parasztságnak, ez teszi lehetővé a közös gazdaság szüntelen fejlesztését, a mezőgazdasági termelés és árutermelés szakadatlan növelését, s ezzel az egész népgazdaság szükségleteinek teljesebb kielégítését.

A belterjes nagyüzemű gazdálkodást legjobban a modern technikának a gazdálkodás valamennyi főbb területén való fokozódó alkalmazása jellemzi. Legjobb termelőszövetkezeteink mindinkább kihasználják a gépek alkalmazásával járó nagy előnyöket.

A belterjes irányú fejlődésre mutat a vetésterület *szerkezetének* kedvező alakulása, vagyis a megfelelő arányú kenyérgabona-vetésterület biztosításával egyidejűleg a kapások (elsősorban a kukorica), az ipari és a takarmánynövények vetésterületének növelése. Élenjáró termelőszövetkezeteink egyre jobban felismerik a vetésterület szerkezete helyes kialakításának fontosságát.

A vetésterület ilyen kedvező irányú alakulását tapasztalhatjuk valamennyi jól gazdálkodó termelőszövetkezetben, különösen legjobb termelőszövetkezeteinkben. A végegyházi *Szabadság* termelőszövetkezetben, amely 1954. évi gazdálkodásával kivívta a Minisztertanács legjobb termelőszövetkezetnek járó vándorzászlaját és százezer forintos pénzjutalmát, a kukorica, a cukorrépa és a napraforgó együttes vetésterülete az egész terület 23,1 százaléka. Az ország harmadik legjobb termelőszövetkezetében, a koppánymonostori *Dózsa* termelőszövetkezetben a négy fontos kapásnövény (a kukorica, a cukorrépa, a burgonya és a napraforgó) tavaly az egész szántóterület mintegy 21,5 százalékát foglalta el. Jól gazdálkodó termelőszövetkezeteinkben növekszik, s mindinkább megfelelő mértékűvé válik a pillangós növények termesztése, ami a talaj termékenységének fokozása és az állattenyésztés gazdaságos takarmánybázisának biztosítása szempontjából egyaránt döntő fontosságú. A végegyházi *Szabadság* termelőszövetkezet például tavaly az egész vetésterület több mint 10 százalékán termesztett lucernát.

A vetésterület szerkezete tavaly mégis azt mutatta, hogy a termelőszövetkezetek a szükségesnél kevesebb kukoricát, szálastakarmányt, burgonyát és egyéb munkaigényes (kapás-) növényt termeltek. Kedvezőtlenül alakult a jövedelmező speciális növények — szőlő, gyümölcs, hagyma, zöldség — termelése. Több megyében tapasztalható, hogy egyes termelőszövetkezetek nem kezelik megfelelően a birtokukban lévő szőlőterületet, gyakran teljes egészében vagy részben háztáji földként felosztották a tagok közt a szőlőterületeknek azt a részét is, amely korábban nem volt a jelenlegi tagok tulajdonában. Világos, hogy az efféle eljárás nem növelte a közös gazdaság termelésének belterjességét. A jól és mindinkább belterjesen gazdálkodó termelőszövetkezetek példája egyértelműen azt mutatja, hogy a gazdasági megerősödés feltétlenül megköveteli e fogyatékosságok kiküszöbölését, az intenzívebb növényfélék fokozottabb termelését, a speciális kultúrák gondosabb művelését, egyszóval a belterjes gazdálkodás e fontos elemeinek mérlegelését.

Az utóbbi évek során több termelőszövetkezetben a munkaerőhiány is korlátozta a gazdálkodás belterjességének növelését. A gépállomásoknak azért az idén a tavalyinál is többet kell segíteniük, főleg a munkaigényes növények termelésében. Jóllehet a növényápolás gépesítése tavaly még nem volt magas fokú, nem tekinthetjük helyénvalónak, hogy termelőszövetkezeteink kevesebb kukoricát termeltek, mint az egyéni gazdaságok, hiszen a kukoricatermelés lófogatú eszközökkel történő megművelése is jelentősen csökkenti a kézi munkaerőszükségletet. A gazdálkodás belterjességének fokozásához elengedhetetlenül szükséges a szövetkezetek egy részében sok egyéb tényező is, például a munkák jobb megszervezése, a munkafegyelem erősítése, az egyes ipari növények és más szerződéses növények termelésében való érdekeltség fokozása.

Az is jól jellemzi a növénytermelés belterjességét, hogy milyen színvonalú a földművelés kultúrája. Már jó néhány száz termelőszövetkezet vetésforgó szerint gazdálkodik, sok termelőszövetkezetben pedig többé-kevésbé előre meghatározott sorrendben követik egymást az egyes növények. A földművelés magas kultúrája és a növénytermelés magas színvonalú belterjessége természetesen legkézzelfoghatóbban az egyéni parasztok terméseredményeit messze túlszárnyaló nagy termésátlagokban mutatkozik meg. Például tavaly a kerekharaszti *Béke* termelőszövetkezet 16 q-s, a peresztegi *Szabadság* termelőszövetkezet 13,6 q-s kat. holdankénti kenyérgabona termésátlagot ért el. Őszi árpából a farádi *Felszabadulás* termelőszövetkezet 14,12 q, a besztercei *Új Barázda* termelőszövetkezet 12,8 q, a peresztegi *Szabadság* 12,4 q, tavaszi árpából a farádi *Felszabadulás* termelőszövetkezet 21,6 q, a kerekharaszti *Béke* 21 q, a kesznyéteni *Szabadság* 15 q, a kiskörei *Dózsa* termelőszövetkezet 14,2 q, kukoricából a végegyházi *Szabadság* termelőszövetkezet 34,6 q, a barcsi *Vörös Csillag* termelőszövetkezet 30 q, cukorrépából a peresztegi *Szabadság* 257 q, a végegyházi *Szabadság* termelőszövetkezet 246 q, burgonyából a kápolnásnyéki *Vörösmarty* termelőszövetkezet 170 q, a besztercei *Új Barázda* termelőszövetkezet 150 q termést takarított be holdanként. De sok termelőszövetkezetben még — vetésforgó híján — nem kielégítő a növények elhelyezése elővetemény, talajigény stb. tekintetében.

Sok szó esik a belterjes fejlődéssel kapcsolatban a termelőszövetkezetek talajainak termőképességéről. Jó termelőszövetkezeteink nemcsak a mára, hanem a holnapra is gondolnak, s úgy használják a földet, hogy termőereje állandóan fokozódjék. Belterjes gazdálkodás elképzelhetetlen a talajerő szüntelen fokozása nélkül. Jó termelőszövetkezeteink a talaj termelékenységének fokozása céljából évről évre több szerves- és műtrágyát használnak fel, helyes vetésforgót alkalmaznak, megfelelő arányban vetnek pillangósokat és egyéb talajjavító növényeket, egyre inkább alkalmazzák a korszerű talajművelési módszereket.

A szántóföld egy része azonban a termelőszövetkezetekben ma elhanyagolt állapotban van; nemcsak az istállótrágyázás hiánya miatt, hanem a szántás és az egyéb talajművelési munkák gyakran rossz minősége, az elgyomosodás, a kiszáradás, a talajszerkezet pusztulása stb. következtében is. A talajok jelentős százalékának alacsony termelékenységével — amely a gazdálkodás alacsony színvonalának következménye — függ össze, hogy a terméshozamok nem növekedtek kielégítő ütemben. A párt és a kormány határozataikban rendkívül nagy figyelmet fordítanak a talaj termékenységének fokozására mint a hozamok növelésének fő feltételére. A határozatok végrehajtásának eredményeképpen a legutóbbi két évben jelentősen megnövekedett a termelőszövetkezetekben az istálló- és a műtrágyafelhasználás, javult a trágyázás minősége is. De még mindig sok a tennivaló e tekintetben. Nem történt kielégítő javulás a talajművelésben, főleg a szántásban és a tarlóhántásban. Némileg javult az elővetemények megválasztása, sokat javult a felhasznált vetőmag minősége, jobb a növényápolás.

Belterjes gazdálkodás nem képzelhető el fejlett állattenyésztés nélkül. A helyes irányban és megfelelő ütemben fejlődő termelőszövetkezetekre mindenütt jellemző a közös állattenyésztés felkarolása. A *fejlett állattenyésztés* elválaszthatatlan a szövetkezeti gazdaság megerősödésétől; enélkül nincs fejlett szocialista nagyüzemi gazdaság, nagy terméshozam, bőséges jövedelem. A jó szövetkezetek tavalyi gazdálkodásának tapasztalata is igazolja, hogy ahol növelték az állatállományt, s javították a minőséget, a takarmányozást és a tenyésztési munkát, ott az állattenyésztés hozamainak növekedésén kívül a növénytermelés terméseredményei is nagyon sokat javultak. Ezek a szövetkezetek egyenletesebben használták ki a tagok munkáját, megszilárdították a munkafegyelmet, erősítették a közös gazdaságot, minden tag bőségesen részesült a belterjes gazdálkodás révén a megnövekedett természetbeli és pénzbeli jövedelemből.

Erre is jó példát szolgáltatnak legjobb termelőszövetkezeteink, amelyek az állatsűrűség és az állati hozamok tekintetében messze túlszárnyalják az egyéni parasztság eredményeit. A balfi *Micsurin* termelőszövetkezetben például alig 2, a kisbér-battyánpusztai *Virágzó* termelőszövetkezetben 2,1, a kisbér-pulapusztai *Dózsa* termelőszövetkezetben 2,6 kat. holdra jut 1 számosállat. Az állattenyésztés növekvő produktivitásáról tanúskodik, hogy az 1 tehénre jutó átlagos évi tejhozam a végegyházi *Szabadság* termelőszövetkezetben 2771, a rábacsanaki *Kossuth* termelőszövetkezetben 2602, a nemeskoltai *Új Barázda* termelő-

szövetkezetben 2520, a kisbér-battyánpusztai *Virágzó* termelőszövetkezetben 2500, a makói *Úttörő* termelőszövetkezetben pedig 2470 liter.

Termelőszövetkezeteink egy részében azonban tavaly a közös állattenyésztés mennyiségi és minőségi fejlődése nem volt kielégítő.

A termelőszövetkezetek 1954. évi összesített termelési terve az állatállomány növelését irányozta elő. De a szövetkezetek jelentős része nem teljesítette a terveket. Előfordult, hogy egyes termelőszövetkezetek a jövővel nem törődve a pénzbevételek azonnali, termelés nélkül történő „növelése" címén, vagy „selejtezés" ürügyén a normális gazdálkodást is veszélyeztető mértékben adták el az állatokat közös állományukból. A selejtezés általában szükséges volt, de nem egyszer értékes tenyészállatokat is kiselejteztek. Gyorsan terjedt az a gyakorlat, hogy a termelőszövetkezetek a sertésszaporulat kisebb-nagyobb részét rendkívül olcsón eladták vagy munkaegységekre szétosztották saját tagjaiknak, vagy malac- és süldőkorban piacon értékesítették. Ezzel egyidőben a közös gazdaságban elhanyagolták a sertéshizlalást, és sok termelőszövetkezet a közös gazdaságban csak annyi sertést hizlalt, hogy beadási kötelezettségét teljesíthesse. A szarvasmarhatenyésztésben is előfordult ilyen jelenség. Több száz termelőszövetkezet csak annyi szarvasmarha tartására törekedett, amennyivel teljesíthette a beadási kötelezettségét.

Ha a közös állattenyésztés termékei csak a beadási kötelezettségeket fedezik, s a termelőszövetkezet ezentúl nem foglalkozik állati termékek szerződéses és piaci értékesítésével, akkor tényleg igazolódik azoknak a nézete, akik szerint nem jövedelmező a közös állattenyésztés, különösen a szarvasmarhatenyésztés. Valójában példák hosszú sora és főképp a legjobb termelőszövetkezetek munkája bizonyítja, hogy jövedelmező, sőt kiválóan jövedelmező a szarvasmarhatenyésztés, de az állattenyésztés többi ága is azokban a termelőszövetkezetekben, ahol a beadási kötelezettségen kívül jelentős mennyiségű tejet, tejterméket, állati terméket értékesítenek a piacon. Ezenkívül természetesen nagy haszonnal jár a növénytermelés sok melléktermékének az állattenyésztés révén történő értékesítése is.

A közös állattenyésztés lassú fejlődésének legfontosabb oka, hogy sok helyen ez ideig még nem sikerült megteremteni a jól jövedelmező, magas színvonalú közös állattenyésztéshez szükséges legfontosabb feltételeket. Nem volt elegendő korszerű nagyüzemi állattenyésztési épület és felszerelés, sok helyütt hiányzott a szilárd takarmánybázis. Csak részben sikerült megoldani az állattenyésztés munkaerőszükségletét, pedig az állatok gondozásához nagy hozzáértés, gondosság, lelkiismeretesség stb. kell. Tavaly a szövetkezeteknek még csak kis része szervezte meg helyesen az állattenyésztési dolgozók munkáját és a dolgozók javadalmazását. Nem utolsósorban gátolta a közös állattenyésztés fellendülését az, hogy sok termelőszövetkezetben megbomlott a közös és a háztáji gazdaság közt elengedhetetlenül szükséges helyes arány. A jó termelőszövetkezetek kivétel nélkül, fejlett állattenyésztést folytatnak. Munkájuk azt mutatja, hogy sikeresen ki lehet küszöbölni a fogyatékosságokat és nagy erőfeszítésekkel viszonylag rövid idő alatt is meg lehet teremteni a közös állattenyésztés fejlesztésének e legfőbb feltételeit.

Árutermelés és jövedelmezőség

A termelőszövetkezeti gazdálkodás fejlődésének egyik legdöntőbb ismertetőjele: a közös gazdaság árutermelésének és jövedelmezőségének növekedése. Ennek elsősorban a szövetkezeti gazdálkodás alapjául szolgáló tervekben kell tükröződnie. Minden termelőszövetkezeti tagnak közvetlen érdeke, hogy a közös gazdálkodás reális, a szövetkezetek adottságaival számoló, a belterjes irányú fejlődést előmozdító és nagy jövedelmezőségre mozgósító tervek szerint történjék. Ezért a termelőszövetkezetekben is fokozni kell a tervfegyelmet. Egész évben nagy gondot kell fordítani a termelési terv, valamint a bevételi-kiadási költségvetés teljesítésének vizsgálatára, ellenőrzésére és a végrehajtást biztosító intézkedésekre. Terv nélkül egyetlen nagyüzem sem dolgozhat biztonságosan. A terv iránytű és egyben a munka ellenőre is.

A termelőszövetkezetek vezetői és tagjai tekintsék a terveket (a bevételi-kiadási költségvetést is) a jobb, jövedelmezőbb gazdálkodás, a gazdaságban meglévő lehetőségek minél jobb kihasználása fontos eszközeinek.

A termelőszövetkezetek már hónapokkal ezelőtt elkészítették a termelési terveket és a bevételi-kiadási költségvetéseket. De a tervezés munkája ezzel még nem tekinthető befejezettnek. Egyes termelőszövetkezetek tervei megokolatlanul külterjesebb gazdálkodást, a reálisnál alacsonyabb terméshozamokat, nem kellő mértékű állattenyésztést, csökkenő árutermelést irányoztak elő. Ez természetesen nem volt általánosan jellemző, és ahol előfordult, ott is sokat javított rajta az utólagos tervfelülvizsgálat. Az egész évi gazdálkodás, a fejlődés iránya, a jövedelem sorsa csakis reális, előrelendítő terveken alapulhat. A jó termelőszövetkezetek tervei mindig reálisak, feszítettek, mozgósítók, mérlegelik a termelőszövetkezet, a szövetkezeti tagság és a népgazdaság érdekeit, valamint a helyi adottságokat. Laza vagy más tekintetben hibás tervek kárt okoznak a szövetkezeteknek és tagjaiknak. A tervezésben és a gazdálkodási eredményekben kifejezésre kell jutnia annak, hogy a nagyüzem egyik előnye a kisüzemmel szemben az árutermelés és a jövedelmezőség magasabb szintje.

A szocialista nagyüzem fölénye összefoglalóan fejeződik ki a szövetkezet nagyobb jövedelmében. A szövetkezetben elérhető nagy jövedelem a tagok jólétének forrása és egyik legfontosabb feltétele az egész dolgozó parasztság szocialista útra való vezetésének.

Jó termelőszövetkezeteink 1954-ben is nagyfokú árutermelést értek el, s az állam iránti kötelezettségek teljesítése, valamint a közös vagyon gyarapítása után, nem utolsó sorban a szabadpiaci értékesítés lehetőségeinek jó kihasználása következtében, nagy egyéni részesedést biztosítottak tagjaiknak. Élenjáró szövetkezeteink tagsága megértette, hogy csak a közös gazdaság tervszerű fejlődése, nagy jövedelmezősége lehet felemelkedésük szilárd alapja, ezért szívvel-lélekkel kivették részüket a közös munkából, a közös vagyon gyarapításából, s nagy árutermelést értek el; ily módon a beadási és a szerződéses kötelezettségek teljesítése után bőven jutott szabadpiaci értékesítésre is. Ezekben a termelőszövetkezetekben egy-egy tag sok munkaegységet teljesített, s mivel a

munkaegységre jutó részesedés is nagy volt, a tagok igen eredményesen zárták a gazdasági évet. A nagy részesedés a jól dolgozó középparasztoknál is nagyobb jövedelmet biztosított a szövetkezetek tagjainak.

Ezt már ma is világosan bebizonyítják a példamutatóan dolgozó termelőszövetkezetek százai. A kerekharaszti *Béke* termelőszövetkezetben például 65,35 forint, a kápolnásnyéki *Vörösmarty* termelőszövetkezetben 61,99 forint az egy munkaegységre jutó részesedés a nagy hozamokon alapuló magasfokú árutermelés következtében. De ma még nem mondhatjuk el minden termelőszövetkezetünkről, hogy jól használja ki jövedelmezősége fokozásának forrását, az árutermelés növelésének eszközeit.

Például a nemeskoltai *Új Barázda* termelőszövetkezet egy munkaegységre 62,43 forintot osztott ki, ezzel szemben a tőle nem messze eső rábavölgyi *Úttörő* termelőszövetkezet csak 12,40 forintot.

A nemeskoltaiak úgy érték el a jó eredményt, hogy megalapozott, jó terv szerint gazdálkodtak, fejlett állattenyésztést létesítettek, megfelelő kollektív szellemet és jó munkafegyelmet honosítottak meg a szövetkezetben. A munkaegységfelhasználást reálisan tervezték meg, s nem tűrték a munkaegység hígítást. Évközben rendszeresen tudtak pénzelőleget juttatni, mert az állattenyésztés biztosította a folyamatos pénzbevételt. A termelőszövetkezet az állattenyésztésből 251 932 forintot, a növénytermelésből pedig 188 725 forintot bevételezett. Ezzel szemben a rábavölgyi termelőszövetkezetben fegyelmezetlenség uralkodik, terv nélkül dolgoznak, az állattenyésztést elhanyagolják. Például az állattenyésztőknek a teljesítménytől függetlenül napi 2 munkaegységet írnak jóvá.

1954-ben a termelőszövetkezetek nagyobb részében a fontosabb termékek árutermelésének zömét a kötelező állami beadás képezte, s az egész termésnek csak csekély hányada került állami és földművesszövetkezeti szerveknek eladásra, valamint piaci értékesítésre. Az alacsony termésátlagok következtében általában az összes termény túlzottan nagy hányada került a tagok közt közvetlenül naturális formában szétosztásra. De meg kell jegyezni azt is, hogy sok termelőszövetkezetben érvényesült a „minden kioszthatót kiosztani" túlzó törekvés, s emiatt a terményféleségeket nem a szövetkezetek értékesítették szervezett formában, hanem a tagok egyénileg. (Ez többek közt azt is mutatja, hogy a szövetkezeti tagok számára valóban előnyös közös értékesítési formák kialakítása még a jövő feladata.) Természetesen ilyen esetben viszonylag és abszolúte is meglehetősen csekély a közös gazdaság pénzbevétele. Emiatt több szövetkezet nem teljesítette maradéktalanul pénzbeli kötelezettségeit, kevés pénzt fordított az oszthatatlan szövetkezeti alap gyarapítására, s kevés pénzbeli részesedés jutott a tagoknak is.

Az állati termékek árutermelésének viszonylag alacsony színvonalára jellemző, hogy a termelőszövetkezetek által 1954-ben meghizlalt sertéseknek csak mintegy egynegyede került szabadpiaci értékesítésre. Ez a helyzet a közös sertéshizlalás elmaradását is tükrözi.

Az árutermelés és vele együtt a jövedelmezőség fokozására jó termelőszövetkezeteink kiaknázzák a speciális kultúrák, elsősorban a szőlő,

gyümölcs és zöldség termesztésében rejlő nagyon kedvező lehetőségeket is. Például a zalaszentgróti *Új Barázda* termelőszövetkezet ez év telén 15 000 szőlőoltvány termelése révén csaknem 40 000 forinttal növelte pénzbevételeit.

Rendkívül fontos feladat, hogy a termelőszövetkezetek minden eszközzel jelentősen növeljék az árutermelést, s ezzel pénzbevételeiket is, mert sok termelőszövetkezetben az alacsony árutermelésből eredő kevés pénzbevétel a közös gazdaság fejlesztésének nagy akadálya.

A jövedelem felhasználása

Az állam iránti kötelezettségek teljesítése

A termelőszövetkezetek általában mindenütt becsületesen és példamutatóan teljesítették beadási kötelezettségüket, sokkal jobban, mint az egyéni parasztok. Adójukat is teljesen rendezték. Legtöbb helyen termelőszövetkezeti parasztságunk kötelezettségei teljesítésével példát mutat az egyéni parasztoknak. De fordulnak elő mulasztások a termelőszövetkezetek egyes pénzbeli kötelezettségeinek teljesítésében, különösen a hitelek visszafizetése és a gépállomások által végzett munkadíjak rendezése tekintetében.

A kormány tavaly tovább növelte a termelőszövetkezetek önállóságát terményeikkel és pénzbevételeikkel való gazdálkodásukban. Sok termelőszövetkezet azonban nem az alapszabály szerint élt az önálló pénzgazdálkodás lehetőségeivel, s megfeledkezett róla, hogy a bevételekből mindent megelőzően az állam iránti kötelezettségeket kell teljesíteni.

A kötelezettségek teljesítésében tapasztalt lazulásért felelősek a gépállomások, a bankok és a tanácsok is, mert alig szorgalmazták a díjak rendezését. A termelőszövetkezetek és a gépállomások ügyeivel foglalkozó szervek egyes dolgozói azért nézték el a kötelezettségek nemteljesítését, a lazaságot, a törvényszegést, hogy ezáltal a termelőszövetkezetek „jövedelmezőségét" növeljék. Valójában az állami és a szövetkezeti fegyelem — különösen a pénzügyi fegyelem — állandó erősítése nélkül szövetkezeteink nem erősödhetnek kielégítően. A szövetkezetek megszilárdításában elengedhetetlen követelmény az állami és a szövetkezeti érdek helyes összeegyeztetése. Ez pedig a kötelezettségek pontos teljesítését is megkívánja. Sok termelőszövetkezet a szabadpiaci értékesítésből származó bevételeit általában nem fizette be egyszámlájára, hogy azokkal minden tekintetben szabadon gazdálkodhasson. Helyes, hogy a termelőszövetkezetek termékeikkel és pénzbevételeikkel az állam iránti kötelezettségek teljesítése után a termelési terv és a bevétel-kiadási költségvetés alapján szabadon gazdálkodjanak. De rendkívül káros és tarthatatlan az a nézet, hogy a termelőszövetkezetek „szabadon" — bármilyen kötelezettség és terv teljesítésétől függetlenül — gazdálkodjanak a közös gazdaság jövedelmével. E szemlélet és gyakorlat felszámolása nélkül nem lenne biztosítva a termelőszövetkezetek egészséges szellemű, helyes irányú fejlődése. A termelőszövetkezetek állampolgári kötelezettségeinek példás teljesítése nem egyszerűen a törvények betartásá-

nak problémája, hanem fontos politikai kérdés is, egyik alapfeltétele a termelőszövetkezetek egyénileg dolgozó parasztságunkra gyakorolt vonzó hatása növekedésének. Jó termelőszövetkezeteink munkájukból és példás fegyelmükből fakadó tekintélye világosan utal erre.

A közös vagyon gyarapítása

A jövedelmezőség fokozásában elért szép eredmények megszilárdítják a szövetkezetek tagságában azt az elvitathatatlan igazságot, hogy csak a *közös* gazdaságban végzett jó munka, a közös gazdaság fejlesztése, megszilárdítása teszi lehetővé jólétük szüntelen növekedését.

A jól működő termelőszövetkezetek példája igazolja, hogy a szövetkezeti vagyon gyarapítása a közös gazdaság további szüntelen fejlődésének az alapja. Éppen ezért az élenjáró szövetkezetek tagjai nagy súlyt fektetnek életszínvonaluk szakadatlan és tartós emelése szilárd alapjának: a közös vagyonnak a gyarapítására. Ezt jelzi, hogy például a kisbér-battyánpusztai *Virágzó* termelőszövetkezetben 4550 forint, a balfi *Micsurin* termelőszövetkezetben 2686 forint, a barcsi *Vörös Csillag* termelőszövetkezetben 2240 forint értékű szövetkezeti vagyon jut 1 kat. holdra. A szövetkezeti vagyon jó termelőszövetkezeteinkben tavaly is jelentősen gyarapodott. Az 1 kat. hold szántóra jutó szövetkezeti alap például a barcsi *Vörös Csillag* termelőszövetkezetben 687, a kesznyéteni *Szabadság* termelőszövetkezetben 598, a kisbér-battyánpusztai *Virágzó* termelőszövetkezetben pedig 525 forinttal növekedett.

A termelőszövetkezetek egész oszthatatlan szövetkezeti alapja egy év alatt jelentősen gyarapodott. A szövetkezet oszthatatlan alapjának gyarapodását mutató számok termelőszövetkezeteink nagy gazdasági erősödéséről tanuskodnak. De az általános fejlődés ellenére egyes szövetkezetekben a helyzet még e területen sem kielégítő. A tavalyi gazdasági év során ugyanis jónéhány termelőszövetkezet semmibevette az alapszabálynak az oszthatatlan alap gyarapítására vonatkozó előírásait, s túl merészen nyúlt az oszthatatlan alapba tartozó vagyontárgyakhoz, esetenként könnyelműen eladta vagy más formában elherdálta ezeket, főképp a tenyészállatokat és a gazdasági berendezéseket.

1954-ben a termelőszövetkezeti felhalmozás mértéke még nem volt elégséges. Ennek legfőbb oka a termelőszövetkezetek egy részének alacsony jövedelmezőségében, a közös vagyon gyarapításának elhanyagolásában, a jövedelemfelhasználás kötelező rendjének megszegésében rejlik. Mutatja a saját erőből történő felhalmozás alacsony mértékét az is, hogy a bruttó pénzbevételnek mindössze néhány százalékát fordították az oszthatatlan alap növelésére.

Jelentősen előrehaladott tavaly a termelőszövetkezetekben a folyamatos, zavartalan gazdálkodáshoz szükséges *termelési alapok* létesítése. 1953-hoz képest a vetőmag- és a takarmányalapba helyezett termények értéke változatlan áron számítva 30—40 százalékkal nőtt, s lényegében már biztosítja a gazdaság szükségleteit. A termelőszövetkezetek egy része azonban az 1954. évi szárszámadáskor nem létesített megfelelő biztonsági és tartalékalapot.

A termelőszövetkezetek további gyors erősítése végett fontos feladat, hogy minden termelőszövetkezet következetesen megtartsa a jövedelem felhasználásának törvényes rendjét. Először is biztosítani kell az állam iránti kötelezettségek teljesítését, a földjáradék és a tagok által bevitt termelőeszközökért járó térítés kifizetését, majd a szövetkezet közös gazdaságának az alapszabályban meghatározott gyarapítását, a termelés zavartalanságához szükséges vetőmagot, takarmányt, pénzt (termelési alapokat), a szociális és kulturális alapot, s az így fennmaradt természetbeli és pénzbeli jövedelemrészt kell a tagok közt az elvégzett munka szerint szétosztani.

A szövetkezetek helyes, egészséges fejlődése, a törvényes rend megköveteli, hogy végetvessünk az e területen tapasztalható lazaságnak és fegyelmezetlenségnek, amely elkerülhetetlenül az élősdi szellemet táplálja, s az állam megkárosításán kívül a szövetkezetek gyengüléséhez vezetne.

Rendkívül fontos követelmény, hogy azok a termelőszövetkezetek, amelyekben a részesművelés, egyenlősdi, laza nyilvántartás stb. következtében a munkaegység tekintélyén csorba esett, kiköszörüljék ezt a csorbát és megillető jogaiba visszahelyezzék a munkaegységet.

A szövetkezeti tagok részesedése

A tagok jövedelme 1954-ben országos átlagban is jóval felülmúlta az 1953. évit. Már utaltunk egyes termelőszövetkezetek kiemelkedő eredményeire ebben a tekintetben. Az egy munkaegységre jutó munkaegységrészesedéssel kapcsolatban megemlített termelőszövetkezetekben az egy termelőszövetkezeti tagra jutó átlagos jövedelemrészesedés a következő volt: a nemeskoltai *Újbarázda* termelőszövetkezetben — ahol a teljesített munkaegység átlagosan 373 — 23 286,39 Ft, a kápolnásnyéki *Vörösmarty* termelőszövetkezetben — ahol az egy termelőszövetkezeti tagra jutó munkaegységek száma: 322 — 19 960,78 Ft, a kerekharaszti *Béke* termelőszövetkezetben pedig — ahol egy-egy termelőszövetkezeti tag átlagosan 272 munkaegységet teljesített — 17 775,20 Ft volt. Az egyes termelőszövetkezetek közt azonban nagy a részesedés értékének különbsége. Tavaly 1953-hoz viszonyítva az összes munkaegységekre kiosztott jövedelemben nőtt a készpénz aránya. (1953-ban a kiosztott jövedelemben a termény és a készpénz aránya 75 : 25 volt, 1954-ben 69 : 31). A tagok közös gazdaságból származó jövedelme a valóságban több, mint amennyit a zárszámadásnak a munkaegységrészesedésre vonatkozó adatai mutatnak. Ugyanis sok termelőszövetkezetben a természetbeli jövedelmet nem kizárólag munkaegységek szerint osztották szét. Elterjedt a termények egyéb alapon történő szétosztása is: részesművelés, zöldtakarmányosztás, „külön premizálás", malac-, süldő-, tej- stb. osztás formájában. Az ily módon szétosztott termények legalább 20—25 százalékkal megnövelték volna a munkaegység értékét, ha szétosztásuk alapszabályszerűen történt volna.

Megjegyzendő, hogy minden ilyen és hasonló „jövedelemelosztási mód" szöges ellentétben áll a helyes, alapszabály szerint meghatározott javadalmazási móddal. Ezek az eljárások csökkentik a munkaegy-

ségek értékét, egyenlősdit, igazságtalanságot eredményeznek. Az ilyen elosztás igazságtalan, mert nem a munka szerint történik, tehát becsapják, megrövidítik vele a többi szövetkezeti tagot. A munkaegység értékének csökkenése csökkenti a munkaegység tekintélyét és szerepét is.

A termelőszövetkezeti tagok jövedelmét, s ezzel együtt anyagi helyzetüket lényegesen növelte a háztáji gazdaságból származó jövedelem is. Mindezt egybevetve, a termelőszövetkezeti tagok anyagi helyzete ma sokkal jobb, mint egy évvel ezelőtt.

Az alapszabály megtartása a szövetkezeti gazdálkodás fejlesztésének fontos feltétele

Az alapszabály a termelőszövetkezetek helyes irányú fejlődését, a szövetkezet belső életének, rendjének kialakítását szolgálja. A mintaalapszabály törvényerejű, s maradéktalan megtartása minden termelőszövetkezetre kötelező. Milyen vonatkozásokban kell különösképpen ügyelnünk az alapszabályszerű működésre? Először is meg kell teremteni és erősíteni a vezetés demokratizmusát. A tagok a szövetkezetben nemcsak munkaerőt jelentenek, hanem ők a szövetkezet tulajdonosai is, őértük van az egész szövetkezet, őket szolgálják a hozamok és a jövedelmezőség növelésére irányuló intézkedések; a jó munka tehát legközvetlenebb egyéni érdekük. Ezért nem tűrhetik a lazaságot, a hanyagságot, a munkafegyelem megsértését, a közös vagyon hűtlen kezelését. Az összes tagok, de különösen az ellenőrző bizottságok őrizzék a szövetkezeti tulajdont. Fontos, hogy az ellenőrzőbizottságok ne formális, hanem állandóan működő és szükség esetén erélyesen intézkedő, a tagság által választott szervek legyenek. Az ellenőrzőbizottságok kielégítő működése, s általában a közös szocialista tulajdon ellenőrzése és megvédése nélkül nincs jó vezetés.

A gazdálkodás minden területén szükséges a nyilvántartás és a számvitel. Rend a lelke mindennek, tartja a közmondás. De nincs rend jó, megbízható nyilvántartás nélkül. Azokban a termelőszövetkezetekben, ahol nem, vagy hiányosan vezetik a szükséges könyveket, ahol az elvégzett munka nyilvántartása, a termények, a pénz, az anyagok elszámolása elhanyagolt, ott az egész gazdálkodásban sincs rend. A szövetkezet vagyonának, anyagi és pénzeszközeinek megvédése, az eszközök helyes felhasználása csak pontos és megbízható nyilvántartással és könyveléssel biztosítható.

A termelőszövetkezetekkel foglalkozó állami és pártszervek feladata és felelőssége a szövetkezetek szervezeti, gazdasági megerősítésében és a mozgalom fejlesztésében szinte felmérhetetlenül nagy. E szervek jó vagy rossz munkája tükröződik a termelőszövetkezetek alapszabályainak érvényesülésében és a szövetkezetek eredményeiben. Egyes gépállomások és járási tanácsok nem törődnek a szövetkezeti mozgalom vagy az egyes szövetkezetek ügyével, mások pedig megfelelő üzemi, gazdálkodási szemlélet nélkül „irányítják" a gazdasági munkát. Sokan hirdetik a „be nem avatkozás" politikáját, de a szövetkezeteket nem az ilyen politikával kell irányítani, mert ez a szövetkezeti demokrácia el-

torzítása. Nagyon fontos feladat viszont a tényleges szövetkezeti demokrácia állandó erősítése, mert ez a legfőbb biztosítéka a szövetkezeti tagság aktivitásának, kezdeményezésének. De nem tűrhető — mert elsősorban éppen a termelőszövetkezeti tagoknak káros — az sem, hogy egyes szövetkezetek az alapszabály mellőzésével „működjenek", kibújjanak a kötelezettségek teljesítése alól, áruba bocsássák az oszthatatlan alapot és más közös vagyontárgyakat, túlfejlesszék a háztáji gazdaságokat, vagy a mezőgazdasági termelés növelése helyett spekulatív kereskedésbe fogjanak. Minden módon segíteni kell a szövetkezeteket, hogy a kötelezettségek és az alapok rendezése után megmaradt termékeiket minél kedvezőbb szabadpiaci feltételekkel értékesíthessék, s ezzel növeljék pénzbevételüket. De helytelen az a törekvés, hogy főképp húsipari, szeszgyártási, hízóvásárlási, gabonakereskedelmi, iparcikkgyártási tevékenységre terjedjen ki a termelőszövetkezetek „gazdálkodása". A szövetkezetek olyan üzemágakat létesítsenek, amelyek saját terményeiket és termékeiket dolgozzák fel (tejfeldolgozás, aszalás, befőzés, gyümölcspálinkafőzés, darálás), továbbá, amelyek a mezőgazdasági termelés biztonságát, a gazdaságbeli építkezéseket segítik elő (kovács-, bognár-, asztalos-, fűrészüzem, téglaégető). Elítélendő, hogy korábban több budapesti termelőszövetkezet — a budapesti városi tanács jóváhagyásával — gyermekjátékgyártással, útburkoló vállalkozással, gabona- és sertésközvetítő kereskedéssel, a budapesti piacon vásárolt zöldség feldolgozásával stb. foglalkozott.

A gépállomásokra különösen nagy felelősség hárul, hogy segítsenek a szövetkezetek tervszerűbb gazdálkodásában, a munkák jobb megszervezésében, a munka termelékenységének növelésében a termelés minden területén. Az alapszabályszerű gazdálkodás kialakítása ma az egyik legégetőbb szükséglet, amely nélkül el sem képzelhető valóban modern, nagyüzemi gazdálkodás és példás, vonzó szövetkezeti élet. Ezért a termelőszövetkezetekben dolgozó kommunistáknak és a termelőszövetkezetek demokratikusan választott vezetőszerveinek — a párt és állami szervek segítségével — sürgősen teljes rendet kell teremteniük ezen a területen is.

A termelőszövetkezeti tagok háztáji gazdasága

Mind a növénytermelés, mind az állattenyésztés termelését nagymértékben hátráltatja, hogy sok szövetkezet tagjai jövedelmük növekedésének fő és biztos forrását nem a közös gazdaság termelésének és árutermelésének fokozásában, hanem a kisegítő, kiegészítő célt szolgáló háztáji gazdaságban vélték megtalálni. Ezt a megállapítást alátámasztja, hogy sok termelőszövetkezet — mint már említettük — csak a beadás mértékéig foglalkozott sertéshizlalással, tehenészettel, baromfitenyésztéssel, s a takarmánynak a közös gazdaságban ily módon fel nem használt részét a háztáji gazdaságban tartott állatok takarmányozására fordította. Gyakran előfordul, hogy a közös állatállományt elhanyagolják — még kielégítő takarmánytermés esetében is —, csak hogy minél több jusson a háztáji állatok részére. Kirívó példa erre a

táplánszentkereszti *Gyöngyös* termelőszövetkezet, amelynek közös tehenészetében a tehenek napi 2, a tagok háztáji gazdaságában ellenben napi 12—16 liter tejet adnak. A tehenek száma 38 a közös gazdaságban, a háztáji gazdaságokban összesen 60.

Több szövetkezetben a tagok egy része az alapszabályban megengedettnél több állatot és földet tartott a háztáji gazdaságban. A háztáji sertések az egész sertésállománynak több mint egyharmadát tették ki. Többségük hizlalásra került. Tavaly a termelőszövetkezeti tagok háztáji gazdaságaiban mintegy háromszor annyi sertést hizlaltak meg, mint a közös gazdaságban. A háztáji gazdaságokban tartott tehenek és sertések száma igen sok helyen megkétszereződött, sőt ennél is nagyobb ütemben növekedett, ugyanakkor azonban a közös állattenyésztésben sem a tehenek, sem az anyakocák száma nem alakult ilyen kedvezően. A háztáji állatállomány növekedése kívánatos, de nagy veszély is rejlik e jelenség mögött, mert az állattenyésztés súlyának a közösből a háztájiba való áthelyeződése miatt több helyen nem fejlődött kielégítően a közös gazdaság árutermelése. Ebből az is következik, hogy a pénzjövedelem, sőt az egész jövedelem nagy részét látszólag a háztáji gazdaság adta. Ez a jövedelemalakulás azonban *csak látszólagos,* hiszen a takarmány többségét a közös gazdaságban termelték meg, sőt a termelőszövetkezetek nagy részében a sertések és tehenek is a közös gazdaság állományából származnak. De éppen ebben a „látszatban", a háztáji gazdaság látszólagos nagyobb jövedelmezőségében rejlik nagy veszély, hiszen emiatt hanyagolták el egyes helyeken a közös termelést. Világos, hogy amíg valamely termelőszövetkezetben a háztáji gazdaság alapszabályellenes felduzzasztása következtében így alakulnak az arányok, addig nem fejlődhet kielégítő ütemben a közös gazdaság termelése, különösen pedig árutermelése. Éppen ezért halaszthatatlan feladat, hogy helyes útra tereljük szövetkezeteink életét, s megszüntessük a helytelen irányú fejlődést előidéző okokat. Melyek ezek az okok?

Termelőszövetkezeteink megszilárdulása 1953 júniusát megelőző időben viszonylag lassú ütemben haladt előre, s a jövedelmezőség csekély volt. A Központi Vezetőség júniusi határozata után foganatosított gazdasági intézkedések a termelőszövetkezetek közös termelésének fellendítését és a tagok háztáji gazdaságának egyidejű gyarapítását célozták. Az intézkedések azonban — amint ezt az azóta eltelt másfél év tapasztalata bizonyítja — jobban ösztönöztek a háztáji gazdaság gyarapítására, mint a közös termelés gyors növelésére. A kormány eltörölte (a tojás és a baromfi kivételével) a háztáji gazdaságokra kivetett beadási kötelezettséget, elengedte a régi beadási hátralékokat, s a jövedelemadót is csaknem teljesen megszüntette. Ezzel egyidőben a termelőszövetkezetek alapszabálya lehetővé tette, hogy a háztáji területet 1 kat. holdra növeljék. A tagok kedvező feltételekkel hitelt kaptak háztáji üszők és anyakocák vásárlására. Eltörölte a kormány a szőlő- és gyümölcsös területek felszorzási kulcsát is, s ezzel jelentősen növekedett az intenzíven művelt háztáji földek mennyisége.

Ezek az intézkedések gyorsan éreztették hatásukat; nagy ütemben megnőtt a háztáji állatállomány, egyre több termelőszövetkezeti család — nagyon helyesen — tehenet, anyakocát szerzett be, baromfit nevelt.

A munkaerőhiányra hivatkozva igen sok helyen háztáji földként szétosztották a termelőszövetkezet közös szőlőterületeit. A tartalékföldek rendkívül kedvező feltételekkel történő haszonbérbe adása is ebben az időben történt, s ennek során sok szövetkezeti tag 1 hold háztáji területéhez tartalékföldet is bérelt. A kormányintézkedések lényegében tehermentesítették a tagok háztáji gazdálkodását. Ehhez járult még sok termelőszövetkezetben a háztáji gazdaságnak adott ingyenes igaerő, gépkihasználat, térítés nélküli zöldtakarmányjuttatást stb. Érthető, hogy a termelőszövetkezeti tagok háztáji gazdaságában termelt termékek lényegében teljes egészükben tiszta jövedelmet biztosítottak a tagoknak. Megjegyzendő, hogy mindezeken kívül elsősorban a szövetkezeti tagok szorgalmától és gondosságától függ a háztáji gazdaság gyors fejlődése.

Ezzel szemben a termelőszövetkezeti közös gazdaság termelésének fokozására hozott intézkedések — annak ellenére, hogy óriási jelentőségűek voltak, és sok anyagi támogatást biztosítottak — nem eredményezték a közös termelés kívánt ütemű fellendülését. Az anyagi érdekeltség a közös és a háztáji gazdaság termelésében jelentős eltérést mutatott. A közös állattenyésztésből beadási kötelezettséget, az egész gazdaság bevételeiből adót, gépállomási díjat, egyéb termelési és beruházási kiadásokat kellett fedezni. A közös gazdaságban termelt termékeknek és a befolyt pénznek csak kisebb részét oszthatták ki munkaegységek szerinti részesedésként. A tagok ugyanakkor látták, hogy a háztáji gazdaság bevétele lényegében tiszta jövedelem, s így arra a következtetésre jutottak, hogy a közös állattenyésztésnél sokkal jövedelmezőbb a háztáji állattartás, hizlalás stb.

A háztáji gazdaság kérdése persze sokkalta bonyolultabb, mint ahogy itt kifejtettük. A háztáji gazdaságnak nagyon nagy a szerepe és jelentősége a termelőszövetkezet működésében, erősödésében és a tagok életében. Súlyos hiba származna abból, ha a háztáji gazdaság szerepének lebecsülése miatt elhanyagolnánk helyes arányú fejlesztését. De még sokkal nagyobb baj származna, ha elburjánzana a háztáji gazdaságok alapszabály- és közös gazdálkodásellenes túlfejlődése. A termelőszövetkezetben a közös és a háztáji gazdaság szoros egységben van, egyik elválaszthatatlan a másiktól. A háztáji és a közös gazdaság kölcsönösen hat egymásra. Az alapszabálynak megfelelő méretű háztáji gazdaság kedvezően befolyásolja a közös termelést. Ugyszintén a közös gazdaság fejlődése a tagok házkörüli gazdaságát, háztáját gazdaggá, jól ellátottá teszi. A közös és a háztáji gazdaság fejlődésének aránya akkor egészséges, ha magas termelési és árutermelési színvonala következtében a közös gazdaságból származik a tagok jövedelmének döntő többsége, a háztáji gazdaság pedig csak kiegészíti ezt a jövedelmet.

Sok száz termelőszövetkezet tagsága a közös termelés magas színvonala és jövedelmezősége következtében minden erejével a közös gazdaság fejlesztésére törekszik. Például a koppánymonostori *Dózsa* közös gazdálkodása magas színvonalú, a tagok háztáji gazdasága erős, noha, vagy éppen azért, mert az alapszabályt egyetlen tag sem sértette meg. A háztájból a tagok jelentős jövedelemre tesznek szert, de ezt sokszorosan túlszárnyalja a közös gazdaság eredményéből munkaegységre osztott természetbeli és pénzbeli jövedelem. Hasonló a helyzet a legtöbb jól gazdálkodó termelőszövetkezetben.

*

A termelőszövetkezeti gazdálkodás fontosabb problémáinak elemzése azt mutatja, hogy szövetkezeteink fejlődése egyenlőtlen, nagy a különbség az élenjárók és a lemaradók közt. Ezért meg kell találni a gyengébb termelőszövetkezetek lemaradásának okait, és sokoldalú segítséget kell nyújtani számukra, hogy az élenjárók színvonalára emelkedjenek. Ez a feladat megköveteli a vezetés és a szövetkezeti demokrácia megszilárdítását, a termelőszövetkezeti tagok közt a kollektív szellem fokozását. A határozott, jó vezetés, az egész tagság kezdeményezőereje, a szövetkezetekről való fokozott gondoskodás a legfőbb biztosíték arra, hogy a szövetkezetek magasszínvonalú gazdálkodást folytassanak. A jó szövetkezetben ez a sikerek forrása, ezért fejlett az állattenyésztés, ezért virágzik a közös gazdaság, ezért magas a jövedelem, ezért gyarapszik a közös vagyon és teljesítik becsületesen az állam iránti kötelezettségeket is. A végegyházi *Szabadság* — sok más élenjáró. szövetkezethez hasonlóan — jó példa arra, hogy éppen azért használhatók ki a nagyüzemi gazdaság hatalmas lehetőségei, mert a tagság szilárdan egységes, nagyszerű kollektíva, a vezetőség jól felkészült, s a pártszervezet az egész szövetkezetnek lelke, motorja.

A termelőszövetkezetek irányítószerveinek, különösen a járási pártbizottságoknak és a tanácsoknak, valamint a gépállomásoknak fontos feladata, hogy a ma még gyengébb szövetkezetek tagságát támogassák, a lemaradást előidéző okok felszámolásában, az élenjárók színvonalára való felemelkedésben, s ezzel egyidejűleg továbbfejlesszék a már eddig is példamutatóan működő termelőszövetkezeteket.

A termelőszövetkezeti mozgalom további erősítéséért

Amilyen mértékben kibontakozik a termelőszövetkezetek nagyüzemi fölénye, kialakul a szövetkezeti parasztok jólétét állandóan növelő, jól jövedelmező nagyüzemi termelés, olyan mértékben teremtődnek meg a termelőszövetkezeti mozgalom kiterjesztésének feltételei. Most a mozgalom fejlesztése céljából továbbra is döntő fontosságú feladat a meglévő szövetkezetek gazdálkodásának javítása, a nagyüzemi fölény általános kibontakoztatása. A szövetkezetek és az egész szövekezeti mozgalom erősödését az jelzi, ha az egyéni parasztok számára mindenben jó példát mutató, szervezettségével, mintaszerű belső életével is vonzó szövetkezeteken kívül újak alakulnak, s a meglévők új tagokkal gyarapodnak. Például a kiskörei *Dózsa* termelőszövetkezetbe a jó eredmények hatására egy év alatt 140-en léptek be. Sok száz kiváló termelőszövetkezetünk van már ma is, de célunk, hogy mielőbb minden termelőszövetkezet nagy vonzóerőt gyakoroljon az egyéni parasztok számára.

Ha ma még nincs is meg mindenütt a szövetkezetek mennyiségi növekedésének valamennyi feltétele, sok helyen a jó eredménnyel gazdálkodó termelőszövetkezetek körzetében már kétségtelenül megvan. A termelőszövetkezetek szervezeti, gazdasági erősítését célzó feladatok megvalósítása közben keményen harcolnunk kell az osztályellenség és a szövetkezetellenes elemek mesterkedései ellen. Az ellenség tevékenysége — az országban és az országon kívül egyaránt — fokozódott, s a szövetke-

zeti gondolat terjedésével, a szövetkezeti építés területén elért sikereink láttán méginkább erősödni fog. Számolnunk kell azzal, hogy az osztályellenség továbbra is igyekszik lekicsinyelni eredményeinket, belekapaszkodik az általunk bátran fölvetett hiányosságokba, s azokból fegyvert akar kovácsolni, éket akar verni a szövetkezeti és az egyéni parasztság közé. Minden ilyen kísérletre a szövetkezetekben folyó politikai munka színvonalának emelésével, a termelőszövetkezeti tagság belső egységének elmélyítésével, s elsősorban a termelőszövetkezetek és az egyéniek kapcsolatának javításával és elmélyítésével kell válaszolnunk.

Az ellenség igyekezett kihasználni a termelőszövetkezetek és a kilépettek közt helyenként támadt nézeteltéréseket. Sorozatos támadást intézett általában a szövetkezeti mozgalom, de főképp a meggyengült szövetkezetek ellen. Ezt a támadást, amely jogtalan követelésekben, földek elfoglalásában, állatok és felszerelések elhurcolásában, az elszámolással szemben keltett elégedetlenségben stb. nyilvánult meg, hamarosan sikerült visszaverni. A termelőszövetkezetek és a kívülállók — köztük a kilépettek — viszonya tavaly sokat javult, bár helyenként még ma is találkozunk szövetkezetellenes megnyilvánulásokkal, a szövetkezet lejáratását célzó törekvésekkel, rágalmazással és ellenséges szándékú romboló munkával. Le kell küzdenünk a sok termelőszövetkezetben tapasztalható „befeléfordulást", szektaszellemet, amely akarva-akaratlanul fékezi a szövetkezeti mozgalom előrehaladását. A szövetkezeti gazdálkodás fejlesztése és a termelőszövetkezeti mozgalom szélesítése szívós, sokoldalú felvilágosító munkát és kérlelhetetlen ideológiai harcot kíván meg.

Mind a termelőszövetkezeti, mind az egyénileg gazdálkodó dolgozó parasztok körében bizonytalanságot, zavart keltett a kis- és a középparaszti gazdaságokban rejlő lehetőségek eltúlzása, a kisárutermelő parasztgazdaságok bővített újratermelési lehetőségének hangoztatása, s ezzel egyidőben a nagyüzemű gazdálkodásban rejlő hatalmas, utólérhetetlen lehetőségek elhallgatása. A Központi Vezetőség márciusi határozatában élesen elítélte a kisárutermelő parasztgazdaságok korlátlan vagy nagyarányú fejlődési lehetőségeiről elterjedt nézeteket és a termelőszövetkezetek lehetőségeinek nem kielégítő tudatosítását. A legutóbbi másfél év alatt nem mutattunk rá eléggé arra a nagy gondoskodásra, amelyet a párt és a kormány a termelőszövetkezetek iránt tanúsított. Nem mutattuk meg elég erőteljesen, hogy a termelőszövetkezetek a fokozott segítség alapján szervezetileg és gazdaságilag gyorsan erősödnek, megszilárdulnak. Egyre több termelőszövetkezet használja ki a nagyüzemű gazdálkodás korlátlan lehetőségeit, s mutatja meg mindenki előtt félreérthetetlenül a közös gazdálkodás fölényét, magasabbrendűségét a kisparcellás egyéni gazdálkodással szemben.

A Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusa és a Központi Vezetőség idevonatkozó határozatainak célkitűzései és szelleme utat mutat a szövetkezeti mozgalom ma még meglévő hibái kijavítására, a párt útmutatásai szerint oldjuk meg a gazdaságszervezési és politikai feladatokat. A termelőszövetkezetek zömének legújabb eredményei alapján bizakodóan nézhetünk a szövetkezeti gazdálkodás további fejlődése, termelőszövetkezeteink új, nagy sikerei felé.

FALUSNÉ SZIKRA KATALIN

A szellemi és a fizikai munka viszonyáról hazánkban

A szellemi és a fizikai munka viszonyának a kérdése hosszú évszázadok óta foglalkoztatja a társadalomtudományokat és jelentős helyet foglal el a marxizmus-leninizmus elméletében is. Az ezen a téren hazánkban kialakult helyzet felmérése, a problémák felvetése segítheti szocialista építőmunkánkat.

A szellemi és a fizikai munka szétválása, elkülönülése a társadalmi munkamegosztás fejlődése során jön létre; a társadalmi munkamegosztás egyik formája. A társadalmi munkamegosztás fő formái a szellemi és a fizikai munka különválásán kívül: a munkamegosztás a különböző termelési ágak közt (az ipar és a mezőgazdaság szétválása; a kereskedelem elkülönülése a termelő ágazatoktól stb.) és az üzemen belüli munkamegosztás.

Mindezen formák közül a szellemi és a fizikai munka szétválása a munkamegosztás alapvető és legsajátosabb formája, mert átszövi a munkamegosztás összes többi fő formáit (például a város és a falu különválását Engels az anyagi és a szellemi munka legnagyobb megosztásaként jelöli meg), mert a legközvetlenebbül összekapcsolódik a társadalomnak ellentétes osztályokra szakadásával, az emberek „valódi" megosztásával. A szellemi és a fizikai tevékenység szétválása nemcsak lehetővé teszi, de valóra is váltja, hogy „az élvezet és a munka, termelés és fogyasztás — más-más egyénnek jusson." (*Marx—Engels.* Német ideológia. 15. old. Szikra. 1952.)

A társadalmi munkamegosztás különleges helyet foglal el a termelési módban. A munkamegosztás azt jelenti, hogy az egyes emberek, embercsoportok más-más munkát, tevékenységet végeznek a társadalmi termelés összfolyamatában. Ez lehetővé teszi a dolgozók specializálódását és ezáltal a munkatermelékenység emelkedését. Ezért a munkamegosztás maga, bár emberek közötti viszony, a termelőerőkhöz tartozik. A munkamegosztás azonban mindig meghatározott társadalmi formában valósul meg (például a termelőeszközök magántulajdona alapján elszigetelt termelők között, vagy a termelőeszközök szocialista tulajdona által egyesített termelők között). A munkamegosztásnak ezt az oldalát, a munkamegosztás társadalmi formáját tehát a termelési viszonyok határozzák meg. Ez a kettősség, tudniillik egyrészt a termelőerőkhöz, másrészt a termelési viszonyokhoz való kapcsolódás teljes mértékben érvényes a szellemi és a fizikai munka viszonyának az

alakulására is, azzal a megjegyzéssel, hogy a termelési viszonyokhoz való kapcsolódás itt még szorosabb, mint a társadalmi munkamegosztás többi fő formáinál.

A társadalom osztályokra szakadása, a kizsákmányolás megjelenése ellentétet szül a szellemi és a fizikai munka közt. A kizsákmányoláson alapuló társadalmakban a szellemi tevékenységet az uralkodó osztályok monopolizálják, s a kizsákmányoltakat nehéz fizikai munkára kényszerítik; a szellemi munka képviselői kizsákmányolják a fizikai dolgozókat. Ez az ellentét gazdasági alapja. A kapitalizmusban rohamos fejlődésnek indulnak, sokasodnak a műszaki és egyéb tudományok, de ez a tudomány a burzsoázia monopóliuma, amelyet a fizikai dolgozók kizsákmányolásának fokozására használ fel. A tőkés üzemek munkásainak ellenséges magatartása az igazgatóval, a mérnökkel, a művezetővel és a műszaki személyzet többi tagjával szemben a szellemi és a fizikai munka ellentétének legvilágosabb megnyilvánulása a kapitalizmusban. Ez abból fakad, hogy a tőkés alkalmazottaiként dolgozó műszaki vezetők tulajdonképpen a tőke funkciójának közvetlen megvalósítói a termelésben. A tőkés üzemben az irányító munka a tőkés termelési folyamat két oldalának megfelelően kettős jellegű: egyrészt a munkafolyamat szervezése (ennyiben produktív tevékenység, amely mindenféle munkamegosztáson alapuló termelésben szükséges), másrészt az értékesítési, értéknövelő folyamat irányítása (ennyiben nem produktív tevékenység, hanem kizsákmányoló funkció). A tőkés üzem növekedése, a munkások létszámának szaporodása következtében lehetetlenné válik, hogy a tőkés maga irányítsa az egész vállalat munkáját, hanem egyre inkább fizetett alkalmazottakra bízza ezt. Ez azonban mit sem változtat a dolog lényegén. A műszaki értelmiség a kapitalizmusban a tőkést szolgálja egyrészt a munkafolyamat szervezésében, másrészt a kizsákmányolás fokozásában. Jóllehet a műszaki értelmiség a kizsákmányolás *közvetlen megvalósítója* a tőkés üzemben, jelentős részben maga is kizsákmányolt. Amennyiben ugyanis produktív munkát fejt ki, nagyobb értéket termel, mint amennyit munkabér formájában visszakap, amennyiben pedig nem produktív munkát végez, hanem az értéktöbblet kisajtolásában működik közre, tevékenységével így is profitot hoz a tőkésnek.

A kapitalizmusban dolgozó értelmiség jelentős részének kizsákmányoltsága a gazdasági alapja annak, hogy a szellemi és a fizikai dolgozók érdekei végső soron azonosak, hogy az értelmiségnek is érdeke a kapitalizmus megdöntése és a szocialista társadalom felépítése.

A szellemi és a fizikai dolgozók ellentéte nem szorítkozik a műszaki értelmiség és az üzemi munkások viszonyára, bár ebben a formában a legnyilvánvalóbb, hanem különböző mértékben, de kiterjed a fizikai dolgozók és az értelmiség többi rétegének kapcsolatára is. Az osztálytársadalmakban az értelmiség mindig az uralkodó osztályt szolgálja. A kapitalizmusban az értelmiségnek a burzsoáziát *kell* szolgálnia, a tőkés rendszer fenntartásában kell közreműködnie gazdasági, politikai, kulturális téren egyaránt. Az értelmiség legjobbjai már a szocialista forradalom előtt felismerik a tőkés rendszer igazságtalanságát és tarthatatlanságát és a munkásosztály oldalára állnak. Ez azonban természetesen nem változtathatja meg az egész értelmiség helyzetét.

A szellemi és a fizikai munka viszonyát a kapitalizmusban nemcsak a köztük lévő, gazdasági alapon nyugvó ellentét jellemzi, hanem a szellemi és a fizikai dolgozók kulturális és technikai színvonala közt tátongó szakadék is. Ez szintén még a megelőző társadalmakban keletkezett, de a kapitalizmusban tovább mélyül.

Egészen nyilvánvaló, hogy a kapitalista társadalom megdöntése, a szocialista forradalom győzelme alapvetően megváltoztatja a szellemi és a fizikai munka, a szellemi és a fizikai dolgozók viszonyát.

A marxizmus klasszikusai igen nagy jelentőséget tulajdonítottak a munka kérdésének a szocializmusban, a szocialista forradalom szerves részének tekintették a szellemi és a fizikai munka közti ellentét felszámolását. Tanításaik szerint a szocialista forradalomnak, amely megszüntet mindenféle kizsákmányolást, meg kell szüntetnie azt is, hogy a szellemi dolgozók kizsákmányolják a fizikai dolgozókat. A szellemi és a fizikai munka viszonyának alakulása tekintetében Marx nem tett különbséget a kizsákmányolástól mentes társadalom két foka, a szocializmus és a kommunizmus között. Ezt az igen fontos megkülönböztetést, tovább fejlesztve a marxizmus idevágó tanítását Sztálin végezte el *A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban* című munkájában. Sztálin feltárta, hogy a szocialista társadalomban megszűnik a szellemi és a fizikai dolgozók ellentéte, amely a kapitalizmusban azon alapult, hogy a szellemi munka képviselői segítik a tőkés osztályt a fizikai dolgozók kizsákmányolásában. De nem szűnik meg a lényeges különbség a szellemi és a fizikai munka közt, amely abban gyökeredzik, hogy a fizikai dolgozók kulturális és technikai színvonala még elmarad a szellemi dolgozók kulturális és technikai színvonalától. A szocialista társadalomnak azonban meg kell kezdenie a szellemi és a fizikai munka lényeges különbségének felszámolását, bár annak teljes megszűnése csak a kommunista társadalomban következhet be. A szellemi és a fizikai munka bizonyos lényegtelen különbségei még a kommunizmusban is megmaradnak.

Jóllehet a szellemi munka köre jóval tágabb, mint az úgynevezett értelmiségi munkáé (amelyen általában csak a magasabb iskolai végzettséget igénylő szellemi munkát értjük), mégis e cikk csak az értelmiségi és a fizikai munka viszonyával, az értelmiségi munkák közül is főképpen csak a műszaki értelmiség munkájával foglalkozik. Tekintettel arra, hogy a szellemi és a fizikai munka viszonyának legjellemzőbb oldala éppen az értelmiség, különösképpen a műszaki értelmiség és a munkások viszonya, ez a leszűkítés, bár számos probléma elhagyását jelenti, mégsem torzítja el a kérdést. A cikk nem érinti a szellemi és a fizikai munka kérdésének a mezőgazdasággal, illetve a mezőgazdaság szocialista átalakításával kapcsolatos vonatkozásait sem.

A szellemi és a fizikai munka közti ellentét gazdasági alapjának felszámolása

A tőkésosztály kisajátítása után az értelmiség többé nem a burzsoáziát szolgálja, nem a fizikai dolgozók kizsákmányolásában működik közre, hanem szükségszerűen az egész nép érdekében segíti elő a termelés tökéletesítését, a kultúra gyarapodását. Tehát megszűnik a szellemi és a fizikai dolgozók érdekellentéte.

A proletárdiktatúra, a termelőeszközök nagy többségének társadalmi tulajdonná változtatása alapján hazánkban is fordulat következett be a szellemi és a fizikai munka, a szellemi és a fizikai dolgozók viszonyában. Ez a fordulat nem egy csapásra történt, mint ahogy maguk a döntő politikai és gazdasági változások is fokozatosan mentek végbe. Népi demokráciánk fejlődésének első szakaszában, a munkás-paraszt demokratikus diktatúra idején gazdasági életünkben a tőkés termelési viszonyok uralkodtak, mégis a munkásosztály részesedése, sőt vezető szerepe a hatalomban azt eredményezte, hogy a szellemi és a fizikai dolgozók viszonya sok tekintetben más lett, mint a felszabadulás előtt volt. Az értelmiség tekintélyes része már ebben az időben nem tőkés, hanem népi tulajdonban lévő üzemekben dolgozott.

De a munkásosztály közvetlen részvétele a tőkés üzemek vezetésében felemás helyzetet teremtett az ott dolgozó műszaki vezetők szempontjából is. Egyrészt még a vállalat tőkés tulajdonosait kellett segíteniük a minél nagyobb profit megszerzésében, másrészt pedig a népi demokratikus állam utasításait követve az üzemi bizottságok felügyelete alatt az egész dolgozó nép érdekeinek megfelelően szervezték az újjáépítés munkáját. Az ilyen állapot természetesen nem lehetett alkalmas arra, hogy megszüntesse a szellemi és a fizikai dolgozók ellentétét. De a Kommunista Párt gazdasági és politikai sikerei láttán az értelmiség jelentős része már ebben az időben közeledni kezdett a munkásosztályhoz. Nagy szerepe volt ebben annak a viszonylag kis értelmiségi rétegnek, mely meggyűlölve a fasizmus népelnyomó rendszerét a felszabadulás pillanatától kezdve szilárdan a munkásosztály oldalára állt. Mindezek eredményeképpen már a politikai hatalomban bekövetkezett fordulat előtt csökkent az ellentét, és sajátos, a régebbi időktől eltérő formában, a munkások részéről az értelmiség iránti bizalmatlanságban, az értelmiség részéről pedig politikai kételyben jelentkezett.

A döntő változás természetesen a proletárdiktatúra megteremtésekor, a termelési eszközök többségének társadalmi tulajdonba vételekor következett be.

Az értelmiség azóta nem a tőkéseket szolgálja; megsemmisítettük hazánkban a szellemi és a fizikai munka ellentétének gazdasági alapját. (Igaz, hogy a szocialista termelési viszonyok még nem váltak kizárólagossá és a mezőgazdaságban még a kisárutermelés van többségben, de a nagybirtok felszámolása óta a falusi értelmiség sem a kizsákmányoló osztályokat szolgálja.) A szellemi és a fizikai dolgozók érdekei nem ellentétesek. A termelés célja nem a minél nagyobb profit biztosítása, hanem a dolgozó nép szükségleteinek kielégítése. Ezért a szellemi és a fizikai dolgozók közös érdeke a termelés növelése és tökéletesítése.

A szellemi és a fizikai munka közti ellentét gazdasági alapjának felszámolása azonban még nem azonos magának az ellentétnek a megszűnésével. Az ellentét gazdasági alapjának felszámolása a termelési viszonyokban, a társadalom gazdasági alapjában megy végbe; magának az ellentétnek a megszűnése pedig ennek a gazdasági alapban történt változásnak az emberek tudatában való tükröződése, amely lemaradhat és le is marad a gazdasági változástól. A szellemi és a fizikai dol-

gozók, akik a minap még ellenségesen álltak szemben, nem ismerik fel máról holnapra a termelési eszközök társadalmi tulajdonba vétele alapján kialakult érdekközösségüket. A régi ellentét még jó ideig él a dolgozók gondolkodásában. De keletkezhetnek bizonyos ellentétek a szellemi és a fizikai dolgozók közt, ha a gazdaságpolitikában hibákat követünk el. Ezek az ellentétek is anyagi okokra vezethetők vissza, mégis gyökerében különböznek a kizsákmányoló társadalmakban kialakult ellentéttől: ezek az ellentétek nem a szocialista termelő viszonyokon uralkodó gazdasági törvényekből, hanem éppen azok helytelen alkalmazásából, megsértéséből adódnak, tehát nem szükségszerűek, nem kibékíthetetlenek, hanem helyes gazdaságpolitikával kiküszöbölhetők.

Hogy választ kapjunk arra: megszűnt-e hazánkban a szellemi és a fizikai munka ellentéte, illetve milyen körülmények gátolják még a teljesen zavartalan jó viszony megvalósulását, két oldalról kell megvizsgálnunk a kérdést. Meg kell vizsgálnunk egyrészt az értelmiségnek a szocializmus irányába tett fordulatát, másrészt a fizikai dolgozókban a szellemi dolgozók iránt érzett bizalmatlanság leküzdését.

Fordulat az értelmiség soraiban

Az értelmiség lelkes, odaadó közreműködése nélkül lehetetlen a szocializmus sikeres építése. A szocializmus építését minden országban a kapitalizmusból átvett régi értelmiséggel kell megkezdeni. Hazánkban ma is a régi értelmiség alkotja számszerűleg az értelmiség zömét, szaktudás szempontjából pedig a legnagyobb gyakorlattal rendelkező részét. Ennek a régi értelmiségnek viszonylag kis része az első pillanattól kezdve nagy lelkesedéssel üdvözölte, keskeny legfelső rétege pedig, amely összefonódott a burzsoáziával, ellenségesen, gyűlölettel nézte a nép hatalmának kibontakozását. A régi értelmiség nagy többsége ingadozva, bizonyos mértékig bizalmatlanul fogadta a felszabadulás után hazánkban kialakult politikai helyzetet. A burzsoázia rémítgetéseinek hitelt adva, félelemmel vegyes érzelmekkel nézett a proletárdiktatúra rendszerének kialakulása elé és természetesen annak kibontakozása után sem állt át egy csapásra a munkásosztály, a szocializmus oldalára. Nyilvánvaló, hogy a szellemi és a fizikai dolgozók ellentéte nem szűnhet meg addig, amíg a munkásosztály a proletárdiktatúra megszilárdításáért és a szocialista társadalom felépítéséért harcol, az értelmiség jelentékeny része pedig visszakívánja a kapitalizmust.

De népi demokráciánknak a proletárdiktatúra megteremtése előtt és után elért gazdasági és politikai sikerei, valamint a II. világháború után a nemzetközi erőviszonyoknak a szocializmus javára történt eltolódása fokozatosan meggyőzte a régi értelmiséget társadalmi, gazdasági rendszerünk tartósságáról és szilárdságáról. Szocialista építésünk hatalmas méretei az értelmiség alkotó munkájának olyan lehetőségeit tárták fel, amilyenekre a felszabadulás előtt nem is gondolhatott. A tőkés magántulajdon és a „vállalati titok" megszüntetése, a termelés népgazdasági méretekben történő szervezése, valamint a tudomány és a gyakorlat egyre szorosabb kapcsolata soha nem látott mértékben ki-

szélesítette műszaki értelmiségünk tevékenységének kereteit. Megszabadult értelmiségünk a kapitalizmus létbizonytalanságától, a munkanélküliség, az állástalanság rémétől, amelyet olyan jól megismert a két világháború közt. Saját tapasztalataiból győződött meg arról, hogy a burzsoázia rémítgetéseivel ellentétben, a proletárdiktatúra állama és vezető ereje, a kommunista párt megbecsüli és segíti a munkáját becsületesen ellátó, a néphez hű szakembert és összehasonlíthatatlanul nagyobb támogatást nyújt a tudománynak és a művészetnek, mint a kapitalizmus. Életszínvonalának emelkedő tendenciája bizakodással töltötte el anyagi helyzetének alakulását illetőleg. Mindezek a tények azt eredményezték, hogy alig néhány évvel a proletárdiktatúra megteremtése után megállapíthattuk: „technikai értelmiségünk megfelel a rá háruló fokozott feladatoknak és zömében lojálisan, helyeslően, pozitíve viszonylik népi demokráciánkhoz és szocialista célkitűzéseinkhez." (*Rákosi.* A Központi Vezetőség beszámolója és a párt feladatai. Az MDP II. kongresszusának anyagából. 37—38. old. Szikra, 1951.) Régi értelmiségünk nagy többsége ma már tudása javát nyújtva, lelkesen veszi ki részét építő munkánkból; régebbi bizalmatlansága nagyrészt szétoszlott, otthon érzi magát gazdasági és kulturális életünk minden területén. A régi értelmiség soraiban végbement politikai változást megkönnyítette hazánkban népi demokratikus fejlődésünk viszonylag békés, fokozatos jellege, amely a kapitalizmusban nevelkedett értelmiség számára különösen sokkal érthetőbb, könnyebben járható út, mint a robbanásokon keresztül történő fejlődés. Megkönnyítette az a tény, hogy fejlődésünk sajátosságainak eredményeképpen a békés építés és a kulturális nevelés feladatai viszonylag hamar előtérbe kerültek, valamint, hogy már a szocializmus építésének kezdeti szakaszát szorosan egybe tudtuk kapcsolni egész népünk életszínvonalának gyors emelésével. A Szovjetunió által nyújtott hatalmas műszaki segítség, a magas színvonalú szovjet technika legújabb eredményeivel való megismerkedés nagyon növelte a Szovjetunió tekintélyét a műszaki értelmiség szemében, s elősegítette a szocialista társadalmi rendszerhez való közeledését. Értelmiségünk egy részében mégis megvannak még a nyugat előtt való hajbókolás, a kozmopolitizmus és általában a burzsoá ideológiák maradványai. Régi értelmiségünknek egy viszonylag szűk rétege még ma is visszakívánja a kapitalizmust.

A régi értelmiségnek a szocializmus irányába tett fordulatát nem szabad egyszer és mindenkorra lezárt, befejezett ügynek tekinteni. A pártnak helyes politikával, napról napra újra és újra kell kivívnia az értelmiség bizalmát. Ezzel párhuzamosan egy pillanatra sem szabad megszüntetni a harcot az értelmiségben élő burzsoá nézetek ellen. Ez ugyanannak a feladatnak a másik oldala. E nélkül a harc nélkül lehetetlen a régi értelmiség megnyerése a szocializmus-ügye számára.

Mai értelmiségünk arculatát azonban nemcsak a régi értelmiség fejlődése szabja meg, hanem az egyre nagyobb számú, a demokrácia-nevelte, népből jött új értelmiség is. A proletárdiktatúra megteremtésekor és a következő egy-két évben a régi harcokban kipróbált munkások ezreit és ezreit emeltük ki az üzemekből és helyeztük a politikai és gazdasági élet különböző vezető pozícióiba. A vezető állásba került munkások zöme megfelelt a hozzá fűzött reményeknek. A maga terü-

letén szilárdan harcolt a párt politikájának megvalósításáért, kemény munkával pótolta általános és szakmai ismereteinek fogyatékosságait. Jelentős részük ma már főiskolai végzettségű vagy egyetemre jár, — valóban értelmiséggé vált. Egyúttal szétoszlott az a bizalmatlanság, amellyel a régi értelmiség a munkásokból lett igazgatókat, vezetőket kezdetben fogadta. Ma már az értelmiség javarészt nem a munkapad mellől kiemelt fizikai dolgozókkal, hanem az egyetemekről, a főiskolákról kikerült fiatalokkal gyarapodik. Ezek a nagy többségükben munkás- és parasztszármazású fiatalok, akik már népi demokráciánkban nevelődtek, friss vért, új lendületet visznek az értelmiség soraiba, szakképzettségüket állandóan növelve egyre nagyobb szakértelemmel látják el feladatukat.

A népből jött új értelmiség, amelyet ezer szál fűz a fizikai dolgozókhoz, eltéphetetlen kapcsot jelent a nép és értelmisége, a szellemi és a fizikai dolgozók közt; egyúttal nagy szerepet játszik a régi értelmiség politikai fejlődésének elősegítésében.

A régi értelmiség politikai beállítottságában történt változás és az új, népből jött értelmiség egyre növekvő jelentősége meggyőzően bizonyítja: értelmiségünkben megtörtént az a fordulat a szocializmus irányába, amely a szellemi és a fizikai munka közti ellentét megszűnésének egyik feltétele. Ezentúl is nagy figyelmet kell szentelnünk az értelmiség sajátos problémáinak. Az említett politikai feladatok megoldásával egyidőben el kell hárítanunk az útból azokat a bürokratikus akadályokat, amelyek még ma is fékezik az értelmiség önálló kezdeményezésének, alkotó tevékenységének teljes kibontakozását. A felszabadulást követő első évekhez képest nagyon kiszélesedett a műszaki vezetők hatásköre, mégsem lehetünk elégedettek a helyzettel. Pártunk III. kongresszusa feladatként tűzte ki a vállalati igazgatók önállóságának fokozását. Bár azóta jelentős intézkedések történtek ebben a tekintetben, a gyakorlatban mégsem történt meg a döntő fordulat. Pedig ez volna a feltétele az alsóbb műszaki vezetők önállóbb munkájának is.

A fizikai dolgozók értelmiség iránti bizalmatlanságának leküzdése

Az értelmiségnek a szocializmus irányába tett fordulata, lelkes részvétele a szocialista építő munkában jelentős tényezője annak, hogy a fizikai dolgozókban mindinkább csökken a bizalmatlanság a műszaki vezetők és általában az értelmiség iránt.

Ennek a bizalmatlanságnak a leküzdése azonban igen bonyolult feladat, s az értelmiség politikai nézeteinek megváltozásával nem oldódik meg egy csapásra.

A vezetők és a munkások viszonya szempontjából igen nagy jelentőségű a munkafegyelem kérdése.

A munkafegyelem jellegét minden társadalomban a termelési viszonyok határozzák meg. A kizsákmányoláson alapuló társadalmakban a munkafegyelem a kizsákmányolás fokozásának eszköze. Nem a dolgozók érdekében, hanem azok ellenére valósul meg, s ezért csak kényszeren alapulhat. A szocializmusban ellenben a dolgozók nem a kizsákmányolók javára, hanem saját maguk, saját osztályuk és az egész társadalom javára végzik munkájukat. Ezért a munkafegyelem egyre

inkább önként, tudatosan vállalt fegyelemmé alakul. A műszaki értelmiség, a mérnökök, a technikusok, a művezetők stb. többé nem a munkások hajcsárai, hanem a közös célért végzett munkának a munkások által támogatott irányítóivá és szervezőivé válnak. A szocialista munkafegyelem megköveteli, hogy a termelés vezetésében helyesen egyeztessük össze az egyszemélyi felelősség elvét a dolgozók kezdeményezésének fejlesztésével.

A hajcsárkodás, a basáskodás, a megfélemlítésen alapuló kapitalista munkafegyelem már nálunk is a múlté. Ha elvétve akadnak még nyomai, azt a munkások segítségével hamar felszámoljuk. A munkások és vezetőik kapcsolata egyre inkább a kölcsönös megbecsülésre épül. A munkások nagy többsége felismerte a munkafegyelem fontosságát és követi vezetői utasításait.

Az utóbbi időben azonban, főképp egyes gazdasági és műszaki vezetők hibájából üzemeinkben meglazult a munkafegyelem. Ennek gyökere a párt helyes, az életszínvonal emelésére irányuló politikájának helytelen értelmezése, illetve eltorzítása volt. Műszaki vezetőink egy része nem tart elég fegyelmet. Attól fél, ha keményen lép fel a fegyelmezetlenekkel, a selejtgyártókkal, a bércsalókkal szemben, népszerűtlen lesz a munkások közt. Pedig a becsületes munkások igazságosnak tartják hanyag társaik felelősségre vonását és csak a fegyelmet szigorúan megkövetelő, de egyúttal igazságos vezetőt becsülik, mert csak az ilyen vezető teremti meg a jó termelési eredmények és ezen keresztül a nagyobb keresetek feltételeit.

Ugyanakkor, amikor a műszaki vezetőktől azt kívánjuk, hogy határozottan, kemény kézzel vezessenek, azt is várjuk tőlük, hogy sokkal inkább támaszkodjanak a dolgozók véleményére, javaslataira, kezdeményezésére. A kettő nem zárja ki, sőt kiegészíti egymást, egyik sem lehet eredményes a másik nélkül. Ahol a vezetők a dolgozókra támaszkodnak, a dolgozókhoz fordulnak segítségért — ott a siker nem marad el. A Ganz Vagongyár vezetői a dolgozók segítségét kérték az 1955. évi műszaki intézkedési terv elkészítéséhez. A felhívásra 742 újítás, számtalan ötletes javaslat érkezett be a legfontosabb feladatok megoldására. A munkások javaslatainak, kezdeményezéseinek felkarolása már eddig is nagy eredményeket hozott, de még mindig kimeríthetetlen tartalékot jelent.

Az értelmiség iránti bizalmatlanság leküzdése szempontjából nagy jelentőségű az, hogy a műszaki fejlődés hatása a fizikai dolgozók helyzetére gyökeresen különböző a kapitalista és a szocialista társadalomban.

A kapitalizmusban a technika mindenfajta fejlődése általában súlyosbítja a munkásosztály helyzetét, elsősorban azon keresztül, hogy munkásokat tesz feleslegessé, növeli a munkanélküliséget. A munkanélküliség növekedése pedig a bérek csökkenése és általában a munkafeltételek rosszabbodása irányában hat. A kapitalizmusban a technikai haladás következtében állandóan fokozódik a munka intenzitása, gépiessé, egyhangúvá, lélekölővé válik a munka. Az új technika alkalmazásánál egyetlen szempont a profit növelése, a tőkést nem érdekli a munkás munkájának megkönnyítése, a munkás megszabadítása a nehéz

fizikai munkától. Amikor a technika fejlődése súlyosbítja a munkásosztály helyzetét, természetes, hogy a fizikai dolgozók ellenséges érzelmekkel viseltetnek a technika megteremtői és továbbfejlesztői — a műszaki értelmiségiek iránt. A szocialista társadalomban a technika fejlesztésének célja nem a profit, hanem a dolgozók szükségleteinek minél magasabb fokú kielégítése mellett a munkások munkájának megkönnyítése. Az új gépek alkalmazása nem fenyegeti munkanélküliséggel a munkásokat. Ez a helyzet nagy mértékben hozzájárul ahhoz, hogy a munkások és a termelést a dolgozók érdekében irányító műszaki vezetők közt megszűnjék az ellentét és helyét a baráti együttműködés foglalja el.

Jóllehet mi még nem építettük fel a szocialista társadalmat, nem fejeztük be a szocialista iparosítást, s iparunk műszaki színvonala messze elmarad a Szovjetunió élenjáró szocialista iparától, mégis a technikai fejlődésnek a szocializmusban meglévő sajátosságai sok tekintetben hazánkban is érvényesek. Például az első ötéves terv során az igen nagymennyiségű új gép beállítása nemcsak nem okozott munkanélküliséget, de még fokozta a munkaerő-szükségletet. A mi munkásainknak nem kell ellenséget látniuk sem a gépben, sem az azt megalkotó műszaki értelmiségben. A fizikai dolgozók nálunk is, akárcsak a kapitalizmusban, úgy tekintenek a műszaki vezetőkre, mint munkakörülményeik, munkafeltételeik közvetlen kialakítóira, de munkájuk megkönnyítését, a veszélyes munkafolyamatok és az egészségre ártalmas hatások kiküszöbölését várják tőlük.

Első ötéves tervünk során sokat tettünk a munkafeltételek javításáért, a nehéz fizikai munkák gépesítéséért. Új létesítményeinket ebben a tekintetben is a legkorszerűbb technikával szereltük fel. Régebbi üzemeinkben is jelentős összegeket fordítottunk a nehéz fizikai munka könnyítésére és a munkavédelmi beruházásokra. Eredményeink mégsem kielégítőek. A túlzott ütemű iparosítás időszakában erőforrásaink túlságosan nagy részét a nagy beruházások kötötték le, egyes területeken nem költöttünk eleget a nehéz fizikai munkák gépesítésére, az egészségesebb munkakörülmények megvalósítására, a műszaki vezetők egy része elhanyagolta a dolgozók szociális szükségleteinek kielégítését. Ilyen körülmények közt nem alakulhatott ki megfelelően jó viszony a munkások és a műszaki vezetők közt.

A Központi Vezetőség 1953 júniusi határozata óta sokkal nagyobb gondot fordítottunk baleset- és egészségvédelemre. Főképp ennek következtében 1953—54-ben csökkent a balesetek száma. (Még mindig gyakori eset azonban, hogy a baleset bekövetkeztében hibás műszaki vezetőt nem vonják szigorúan felelősségre.) De sok vállalatunk munkavédelmi és egészségügyi helyzetével még ma sem lehetünk elégedettek. Ugyancsak nem lehetünk elégedettek a nehéz fizikai munka gépesítésében elért eredményekkel, különösen a bányászatban, ahol igen nagy a tervtől való lemaradás. Most, amikor jelentősen megnövekednek a régi üzemek korszerűsítésére fordított összegek, kedvezőek a lehetőségeink arra, hogy a hiányosságok nagy részét pótoljuk. Ha a műszaki vezetők megfelelően kihasználják a lehetőségeket, akkor ez hozzájárul majd a munkások és a műszaki értelmiség jóviszonyának megerősödéséhez.

A munkások azonban nemcsak a munka megkönnyítését, a fokozott munkavédelmet várják a műszaki vezetőktől, hanem azoknak a munkafeltételeknek megjavítását is, amelyek elősegítik keresetük növekedését is (megfelelő anyag- és szerszámellátás, általában a kieső idők csökkentése). A Központi Vezetőség 1953 júniusi határozata előtt a műszaki vezetők az iparosítás túlfeszített üteme következtében gyakran nem tudták biztosítani a zavartalan anyagellátást és a folyamatos munka egyéb feltételeit. Az iparosítás ütemének lassítása sokkal kedvezőbb lehetőségeket teremtett a munka körültekintő megszervezésére és folyamatosságának biztosítására. 1953 júniusa után azonban az ipar átállításának nem elég tervszerű lebonyolítása sok vállalatnál kapkodást okozott. Több iparágban még mindig igen nagy a műszaki és a szervezési hibák okozta veszteségidő. A gépipar több mint 2000 dolgozójánál megtartott munkanap-fényképezés megállapította, hogy munkaidejük 13,4 százaléka vész kárba nagyobbrészt a munkaszervezés hibáiból. Az Autóipari Tröszt szerszámkészítőinek 40 százalékos veszteségidejéből 39 százalék szervezési, műszaki hibákból eredt. A hajóiparban 18,9 százalék a veszteségidő, ebből a munkások hibáján kívüli veszteség 14,3 százalék. Az ilyen veszteségidőkért, amelyek nemcsak a termelésben okoznak jelentős kiesést, hanem együtt járnak a keresetek csökkenésével is, a munkások, általában jogosan, a műszaki vezetőket hibáztatják.

A munkafegyelem jellegének megváltozása, valamint a munkakörülmények és a munkafeltételek alakulása alapvető jelentőségű a munkásoknak az értelmiség iránt táplált bizalmatlansága leküzdésében. Az ezen a területen még meglévő hibák gátolják az ellentét teljes megsemmisítését. Vannak azonban más körülmények is, amelyek zavarólag hatnak.

Nem ritka népgazdaságunkban az olyan eset, amikor a helytelen bérezés következtében a munkások és a műszaki vezetők közvetlen anyagi érdeke szembekerül egymással. Például a Rákosi Mátyás Művek Acélműjében egészen ez év elejéig a fizikai dolgozók a termelt acél tonnában kifejezett mennyisége, a műszaki vezetők ellenben az acél forintban kifejezett értéke után részesültek prémiumban. A műszaki vezetők az értékesebb acélfajták termelését szorgalmazták, s a munkások ezt igen rossz szemmel nézték. A műszaki vezetők és a munkások ellentéte miatt ez év elején meg kellett változtatni a prémiumrendszert.

A Duna Cipőgyárban a szabászok abban érdekeltek, hogy még a minőség rovására is takarékoskodjanak az anyaggal. Ezzel szemben a vállalat vezetői a kiváló minőség után kapnak prémiumot. Így természetesen elkerülhetetlen az állandó súrlódás (emellett a minőség rovására történő anyagmegtakarítás népgazdaságilag is káros). Hasonló példákat még szép számmal lehetne felsorolni. Nyilvánvaló, hogy a különböző munkakört betöltő dolgozók prémiumfeltételeit nem lehet egy kaptafára húzni, de az egyes dolgozó rétegek közvetlen anyagi érdekének ilyesféle szembeállítása csak hibás lehet.

Ugyancsak a bérezéssel kapcsolatos fogyatékosság, hogy több iparágban rendkívül bonyolult a bérelszámolás. Különösen áttekinthetet-

len volt a bérelszámolások a bányászatban. Ezt ez év februárjában egyszerűsítették, de most is igen bonyolult a kohászati bérelszámolás. Áttekinthetetlen, a munkás számára érthetetlen bérelszámolás esetében a dolgozó gyakran becsapottnak érzi magát, bizalmatlan a műszaki vezetők iránt. Hozzájárulnak ehhez a nem ritka elszámolási hibák is.

Mérlegelve azokat a körülményeket, amelyek a munkásokban a műszaki értelmiség iránt meglévő bizalmatlanság leküzdésében szerepet játszanak, illetve amelyek a bizalmatlanság felszámolását gátolják (a cikk ezek közül csak néhány legfontosabbat érintett), megállapíthatjuk, hogy nagyrészt megteremtettük a feltételeket ennek a bizalmatlanságnak a szétoszlatásához. Munkásosztályunknak ma már egészen más a viszonya a műszaki értelmiséghez, mint a kapitalista rendszerben volt. Eltűnt a félelem, a kiszolgáltatottság érzése, a bizalmatlanságot egyre inkább az érdekközösség, az együvétartozás tudata váltja fel. De még igen sok a tennivalónk ezzel kapcsolatban, különösen a munkafeltételek javítása terén. A megoldás nagyrészt éppen műszaki értelmiségünktől függ. De nem elég az anyagi feltételek megteremtése. Szívós politikai nevelőmunkára is szükség van, hogy leküzdjük a még mindig fel-felbukkanó értelmiségellenes nézeteket. Műszaki vezetőink nem minden esetben kapják meg azt a tiszteletet és megbecsülést dolgozótársaiktól, amely nélkül pedig igen nehéz vezetni. Tekintélyét minden vezetőnek magának kell kivívnia, de ehhez segítséget kell kapnia a pártszervezettől, a szakszervezettől, sőt a DISZ-től is.

Megállapíthatjuk, hogy egyrészt az értelmiség soraiban lezajlott politikai változásnak, másrészt a fizikai dolgozók részéről megnyilvánuló bizalmatlanság leküzdésének eredményeképp a szellemi és a fizikai munka ellentétének nemcsak a gazdasági alapját semmisítettük meg hazánkban, hanem sikerült lényeges fordulatot elérnünk magának az ellentétnek megszüntetése tekintetében is. A szellemi és a fizikai munka ellentétének számos maradványa azonban még fellelhető az értelmiség és a fizikai dolgozók viszonyában.

Hogy a munkásosztály és az értelmiség kapcsolata teljesen harmonikus legyen, ahhoz még igen nagy mértékben meg kell javítanunk mind a szellemi, mind a fizikai dolgozók munka- és életkörülményeit. Éppen ezért a szellemi és a fizikai munka közti ellentét *teljes* felszámolása csak a szocializmus felépítése, a szocialista iparosítás és a mezőgazdaság szocialista átalakításának befejezése után következhet be. De az életszínvonal emelkedése, a munka és az életviszonyok javulása éppen a szellemi és a fizikai dolgozók, a munkásosztály, a parasztság és az értelmiség jó munkáján és nem utolsósorban a köztük lévő harmonikus kapcsolaton múlik.

Felületesen szemlélve a szellemi és a fizikai munka viszonyának kérdését úgy tűnhetik, hogy a munkások és a műszaki vezetők közt társadalmunkban (és a felépült szocializmusban is) kiküszöbölhetetlen ellentétek is vannak; hogy a köztük lévő ellentét „szükségszerű", „örök". A gazdaságpolitikai hibák következtében létrejött ellentéteknek, melyekre utaltunk, nem szükségszerű volta, megszüntetésük lehetősége elég nyilvánvaló. A szellemi és a fizikai munka közti ellentét szükségszerűségének látszata a szocializmusban inkább az olyasféle tényből

fakad, hogy például a műszaki vezetők a bérköltség csökkentésében érdekeltek, ezzel szemben a munkás arra törekszik, hogy végzett munkájáért minél nagyobb bért kapjon.

A munkás és a műszaki vezető közti érdekellentét azonban ebben az esetben csak látszólagos. Az egy munkadarabra eső bérköltség csökkentése végsősoron az egész munkásosztálynak, de az egyes munkásnak is alapvető érdeke, mert csak ezen keresztül biztosítható a reálbérek, az életszínvonal emelkedése. Ugyanilyen eredményhez jutunk a többi hasonló „súrlódási felület" vizsgálatakor. A munkaidő teljes kihasználása, az anyaggal, energiával való takarékoskodás, a jó minőségű munka, mind-mind a munkásosztálynak is, sőt elsősorban a munkásosztálynak alapvető érdeke. Ez azonban nem jelenti azt, hogy itt nem lehetséges semmiféle ellentét. Egy-egy dolgozó, vagy dolgozó csoport közvetlen törekvése szembekerülhet ezekben a kérdésekben a mérnök, a művezető stb. törekvésével, de ilyen helyzetben általában szembekerül az egész munkásosztály érdekével is. Itt tehát nem a munkások és a műszaki értelmiség érdekellentétéről van szó, hanem a szocialista társadalomban alapvetően összhangban levő egyéni és társadalmi érdek pillanatnyi ellentmondásának megnyilvánulásáról, amelyet elsősorban az anyagi érdekeltség elvének helyes alkalmazásával kell megoldani. Az ellentét sajátos megjelenési formájának (annak, hogy mint a munkások és a műszaki értelmiség közti ellentét jelenik meg) oka az, hogy a termelést irányító műszaki értelmiség mintegy a társadalmi érdek „őrének" szerepét tölti be a termelésben. A szocializmusban és a szocializmust építő társadalomban nincs semmiféle „külön" érdeke a munkásoknak és „külön" érdeke az értelmiségnek.

A szellemi és a fizikai munka lényeges különbsége

A szocializmusban a szellemi és a fizikai munka lényeges különbsége abban nyilvánul meg, hogy a munkások kulturális és technikai színvonala még sokkal alacsonyabb, mint a műszaki személyzeté, a mérnököké és a technikusoké. Hangsúlyozni kell, hogy a szellemi és a fizikai munka lényeges különbsége nem a szocializmusban keletkezik, nem a szellemi és a fizikai munka ellentétének „felváltásaképpen" jön létre. A szellemi és a fizikai munka lényeges különbsége megvan már a kapitalizmusban (és a korábbi társadalmakban is), sőt a szellemi és a fizikai dolgozók kulturális és technikai színvonala közti szakadék a kapitalizmusban különösen mély. A szocializmus megszünteti a szellemi és a fizikai munka ellentétét és megkezdi lényeges különbségük felszámolását, de ennek teljes megszűnése csak a kommunista társadalomban következhet be.

A szellemi és a fizikai munka ellentéte a szellemi és a fizikai munkát végző *dolgozók* viszonyában jelentkezik és a termelési viszonyok jellegével kapcsolatos, a lényeges különbség ellenben inkább magának a szellemi és a fizikai *munkának* különbségéből fakad, a termelőerők meghatározott fejlettségi fokán keletkezik és megszűnése is legközvetlenebbül a termelőerők elért színvonalával függ össze. A bevezetőben már utaltunk rá, hogy a társadalmi munkamegosztás a termelőerők-

höz tartozik, de szorosan kapcsolódik a termelési viszonyokhoz is. Ez a kettősség feltétlenül érvényes a társadalmi munkamegosztás alapvető formájára, a szellemi és a fizikai munka megosztására is és itt úgy jelentkezik, hogy a szellemi és a fizikai munka ellentéte az, ami elsősorban a termelési viszonyokkal való kapcsolatot tükrözi, a lényeges különbség pedig az, ami a termelőerőkhöz való tartozásra utal. A szellemi és a fizikai munka ellentéte megszüntetésének gazdasági alapja a termelési eszközök társadalmi tulajdonba vétele, a lényeges különbség megszüntetésének anyagi alapja pedig a legmodernebb technika meghonosodása, s a munkástömegek technikai színvonalának ezzel összefüggő általános emelkedése.

Ez azonban nem jelenti azt, mintha az ellentét megszűnése nem függne össze a termelőerők fejlődésével és a lényeges különbség felszámolása független volna a termelési viszonyok jellegétől. Ahogyan a szellemi és a fizikai munka ellentétének megszűnése lehetetlen a termelőerők szüntelen fejlődése nélkül, éppen úgy a szellemi és a fizikai munka lényeges különbsége sem szűnhet meg kapitalista viszonyok közt, hanem csak a termelési eszközök társadalmi tulajdonán alapuló társadalomban, mert csak a szocialista, illetve a kommunista társadalom teremti meg a lehetőséget az ehhez szükséges hatalmas termelőerők kibontakozásához.

A szocialista társadalom fölénye a szellemi és a fizikai munka lényeges különbségének megszüntetése szempontjából alapvetően a technika fejlesztésében mutatkozó, a kapitalizmusnál összehasonlíthatatlanul kedvezőbb lehetőségeiből fakad.

A gépesítés, a gépi nagyipar kialakulása vezetett oda, hogy a munkás munkája elvesztette minden szellemi tartalmát, lélektelenné vált, egyetlen részművelet, egyetlen mozdulat elvégzésére korlátozódott. (Ez a folyamat már a manufaktúrában megkezdődött, de a tőkés gépi nagyipar kibontakozásával érte el csúcspontját.) A gépesítésnek elsősorban a szocializmusban lehetővé váló további tökéletesítése, az automatizálás azonban (szocialista termelési viszonyok közt!) azt eredményezi, hogy a bonyolult gépkomplexumokat irányító és ellenőrző munkás munkája egyre nagyobb képzettséget igényel, egyre több szellemi munkával párosul, mindjobban megközelíti a technikus vagy a mérnök munkáját. A munkások által végzett műveletek részletjellege, lélektelen volta ugyanis éppen a részleges gépesítésnek az eredménye.

De a szocialista társadalom megkezdheti a lényeges különbség csökkentését, jelentős eredményeket érhet el a fizikai dolgozók kulturális és technikai színvonalának felemelésében már akkor is, amikor a termelőerők fejlettségének színvonala még lényegesen alatta marad a széleskörű automatizálás fokának. A szocialista termelési viszonyok kialakulása, a kizsákmányolás megszüntetése önmagában is azt eredményezi, hogy megváltozik a dolgozóknak a munkához való viszonya. Amikor — először az emberiség történetében — a dolgozók nem a kizsákmányolóknak, hanem maguknak termelnek, a munkások munkája új tartalmat nyer. Ez fejeződik ki a szocialista munkaversenyben. A munkához való új viszonynak, a szocialista munkaversenynek döntő szerepe van a szellemi és a fizikai munka lényeges különbségének meg-

szüntetésében. A szocialista termelési viszonyok és a termelésnek ezek alapján végbemenő szakadatlan fejlődése kedvező lehetőséget teremt a munkások szakmai képzettségének növelésére és a tömegek kulturális színvonalának felemelésére.

A termelés széleskörű automatizálása és ennek alapján a szellemi és a fizikai munka lényeges különbségének felszámolása nálunk még távoli cél. Mégis a felszabadulás óta lényeges változások történtek a fizikai dolgozók munkájában. A tömegek technikai és kulturális színvonalának felemelése a mi számunkra is elsőrendű feladat, mert feltétele a termelés növelésének, tehát az anyagi szükségletek jobb kielégítésének; a másik oldalon pedig közvetlenül hozzájárul maguknak a kulturális szükségleteknek magasabb fokon történő kielégítéséhez.

A tömegek technikai és kulturális színvonalának alakulásával kapcsolatban három körülményt kell megvizsgálnunk. Egyrészt a szocialista munkaverseny szerepét a tömegek kulturális és technikai színvonalának emelésében, a szellemi és a fizikai munka közti lényeges különbség csökkentésében, másrészt a fizikai dolgozók szakképzettségének alakulását, harmadrészt az általános kulturális színvonal emelkedését.

A szocialista munkaverseny szerepe a szellemi és a fizikai munka lényeges különbségének csökkentésében

A szocialista munkaverseny, amely a szocialista embernek a munkáról alkotott megváltozott nézeteit tükrözi, de ugyanakkor maga is elősegíti ezt a fordulatot az emberek gondolkodásában, fontos szerepet játszik abban, hogy a fizikai dolgozók munkája a szocialista társadalomban egyre több szellemi tartalmat nyer. A szocialista munkaverseny abból fakad, hogy a dolgozók felismerik: most már nem a tőkéseknek, hanem a maguk számára termelnek, több, jobb, lelkesebb munkájukkal saját jólétüket mozdítják elő. Ez a felismerés odavezet, hogy gondolkodni kezdenek azon, miként javíthatnák meg munkájukat, hogyan növelhetnék a termelést saját egyéni és az egész szocialista társadalom érdekében. Az új, tökéletesebb munkamódszerek kialakítására való törekvés azt jelenti, hogy a munkás munkája mindinkább alkotó munkává válik, mind nagyobb teret kap benne a szellemi tevékenység. A munkaverseny arra ösztönzi a munkásokat, hogy növeljék műszaki és általános képzettségüket, s ezzel hozzájárul a mérnökök, a technikusok és a munkások közt ebben a tekintetben még meglévő különbség csökkentéséhez.

A szocialista munkaverseny jelentős eredményeket ért el hazánkban is. Az ipari munkások mintegy háromnegyed része vesz részt munkaversenyben. A sztahanovisták száma meghaladja a száztízezret. Minden kilencedik, tizedik munkás sztahanovista. Számos, a Szovjetunióban kialakult sztahanovista kezdeményezés honosodott meg hazánkban és gazdagodott a magyar sztahanovisták kezdeményezésével. (A Zsédely-, a Gazda-, a Röder-, a Deák- és a „péntek"-mozgalom stb.) Sokan vannak még ma is, akik azt gondolják, a sztahanovisták, a munkaversenyben élenjárók főképpen a munka intenzitásának fokozásával

érik el kiváló teljesítményeiket. Ez egyáltalában nincsen így. Nem szólva a normákat esetleg négyszeresen-ötszörösen túlteljesítő sztahanovistákról, akiknél teljes képtelenség az a feltételezés, hogy ezt a teljesítményt kizárólag fizikai erejük megfeszítésével érik el, de még az ennél lényegesen szerényebb eredményeket elérő sztahanovisták munkamódszerének elemzése is azt bizonyítja, hogy itt elsősorban a munka jobb megszervezéséről, a legfejlettebb munkamódszerek alkalmazásáról és általában a szakma alapos ismeretéről van szó.

A Rákosi Mátyás Művek Kovácsológyára 1954 decemberében megvizsgálta annak a nyolc dolgozónak a munkamódszerét, akik körülbelül egy éve tartják a sztahanovista szintet. A nyolc dolgozó közül hat hosszú szakmai gyakorlattal rendelkezik. Az elemzés megmutatta, hogy mindnyájan kitűnően szervezik meg munkájukat, jól ismerik gépeiket, nagy gondot fordítanak a munkák helyes csoportosítására és a megfelelő szerszámok kiválogatására. Többen közülük segédszerszámokat készítenek maguknak, illetve szerszámaikat a munkához alakítják, s ezáltal egyszerűsítik a munkafolyamatot. Általában jól értenek a műszaki rajz olvasásához. A szellemi és a fizikai munkának ilyenmértékű összekapcsolódása csak a viszonylag magasabb szakképzettséget igénylő fizikai munkáknál tapasztalható. De még a lényegesen kevesebb képzettséget igénylő szakmákban is, például a textiliparban a magasabb teljesítmények elérésének fő módszere a munka jobb megszervezése. Természetesen a nagy teljesítmények elérésének elengedhetetlen feltétele a munkaidő jó kihasználása, a megfelelő szorgalom is.

Jóllehet a sztahanovisták száma meghaladja a száztízezret, mégis üzemeinkben még mindig kevés a sztahanovista. Ezenkívül még igen nagy a szakadék a verseny élenjárói és a nagy tömegek között. Ennek oka a termelésbe újonnan bevont óriási tömegek műszaki kultúrájának alacsony színvonala.

A kapitalizmusban a munkás a legritkább esetben kezdeményezte új, fejlettebb munkamódszerek alkalmazását. A mérnök vagy a technikus nem jó szemmel nézte, saját hatáskörébe való beavatkozásnak tekintette az újító munkát. De a munkás nem is volt érdekelt abban, hogy újítson, hiszen az ebből eredő haszon csak a tőkés profitját növelte. A munkások újítómozgalmának kibontakozása a szocialista társadalomban és hazánkban is bizonyítja a szellemi és a fizikai munka közeledését egymáshoz, azt a tényt, hogy a szocializmusban a termelés fejlesztésének feladata az üzem vezetőinek feladatából a vezetők és a munkások közös feladatává válik. 1954 folyamán dolgozóink több mint 400 000 újítást nyújtottak be. Ezeknek mintegy felére becsülhető azoknak az újításoknak a száma, melyek fizikai munkásoktól származnak. Ez már magában véve is igazolja, hogy a dolgozók milyen jelentékeny tömege vesz részt az újító mozgalomban. Fékezi az újító mozgalom lendületét, hogy számos gazdasági vezető nem segíti a bevált újítások és a jó termelési módszerek széleskörű elterjesztését, sok helyütt elfektetik az újítási javaslatokat.

Mind a sztahanov-, mind az újítómozgalom továbbfejlesztésének egyik alapvető feltétele a munkások szakmai színvonalának emelkedése. Ennek döntő jelentőségét az újító mozgalom szempontjából meg-

világítja az a példa, hogy bár az utóbbi években textiliparunkban nagyon sok, a szövőgépek működésének tökéletesítésére irányuló újítás született, ezekből maguk a szövőnők szinte egyáltalán nem vették ki részüket, hanem csak a szövőgépekkel kapcsolatban álló nagyobb szakképzettségű dolgozók (karbantartók, segédművezetők, művezetők stb.). A sztahanovista cím elérésének nem feltétele az, hogy az illető dolgozó újító legyen. Arra kell azonban törekednünk, hogy a sztahanovisták egyúttal a technika továbbfejlesztői is legyenek.

Az újítómozgalom és a technika fejlődése közt nemcsak az a kapcsolat van meg, hogy a termelés újítói a technika továbbfejlesztői, hanem az is, hogy az újítómozgalom csak a technika állandó tökéletesedése alapján fejlődhet. Jól megfigyelhető, hogy ahol a műszaki színvonal egyhelyben topog, bizonyos idő múlva az újítások is „kimerülnek". Ez is kidomborítja a technika gyors fejlesztésének szükségességét a népgazdaság számos területén. A technika továbbfejlesztése szempontjából döntő feladat, hogy megteremtsük a vállalatok és a kutató intézetek anyagi érdekeltségét az új, a tökéletesebb technika alkalmazásában, mert ez ma még hiányzik. A technika fejlesztése: új, termelékenyebb gépkonstrukciók és termelési eljárások kidolgozása a műszaki értelmiség feladata. A termelés újítói pedig gyakorlati tapasztalataik alapján tökéletesítik és továbbfejlesztik ezeket. Így alakul ki a műszaki értelmiség és a fizikai dolgozók alkotó együttműködése a termelés fejlesztésében.

A fizikai dolgozók szakmai képzettségének színvonala

A kapitalizmusban a technika fejlődésével párhuzamosan az egyik oldalon kialakul a kiválóan képzett szakmunkások keskeny rétege, a másik oldalon pedig óriásivá növekszik a tanulatlan munkások tömege; a munkásosztályban állandóan csökken a szakképzett munkások aránya. Így volt ez a kapitalista Magyarországon is. A szocialista társadalomban ellenben törvényszerű a munkások szakmai képzettségének, a szakképzett munkások arányának állandó növekedése. Ennek az ellentétes tendenciának elsősorban az az oka, hogy a kapitalizmusban, ahol a gépesítés célja kizárólag a profit növelése, a tőkések általában elhanyagolják a szakképzettséget nem igénylő, olcsóbb munkaerővel elvégezhető munkák gépesítését (jellegzetes például az úgynevezett kisegítő munkafolyamatok gépesítésének elhanyagolása), ellenkezőleg, az a törekvésük, hogy a gépesítés elsősorban a viszonylag jobban díjazott, tanult munkásokat tegye nélkülözhetővé. A szocialista társadalomban a gépesítés célja a munka termelékenységének növelése, s a dolgozóknak a nehéz, a nagyon egyhangú és ezért fárasztó fizikai munkáktól való megszabadítása. Ezért a szocializmusban a gépesítés nagyrészt éppen a szakképzettséget nem igénylő munkafajták mechanizálására irányul. De a gépesítés eltérő mozgatórugóiból fakadó különbségeken túl is, a kapitalizmusban a tőkések érdeke azt kívánja, hogy a munkások csak a maguk részletmunkájukhoz okvetlenül szükséges ismereteket szerezzék meg. Az ennél több ismeret a tőkés szempontjából felesleges, sőt káros is lehet, mert a munkás öntudatának és igényeinek nö-

vekedését eredményezi. A szocialista társadalomnak ellenben éppen az a célja és az az érdeke, hogy a munkás szakmai és általános ismeretei minél szélesebb körűek legyenek, hogy ismerje a munkájával kapcsolatos technológiai folyamatok alapvető összefüggéseit, mert csak így válhat a szocializmus építésének lelkes résztvevőjévé, csak így járulhat hozzá a termelés és a technika tökéletesítéséhez.

Népi demokratikus államunk is hatalmas erőfeszítésekkel igyekszik kiképezni a szocialista iparosítás megvalósításához szükséges nagyszámú szakmunkást. Gyáraink valóságos szakmai iskolákká váltak, ahol a munkások százezrei vettek és vesznek részt a különféle szakmai tanfolyamokon. Ezenkívül a munkaerőtartalékok rendszerében a fiatal szakmunkások tízezrei nevelődnek. A szakmunkások száma az ötéves terv évei alatt rohamosan nőtt: 1949 és 1953 közt évente mintegy 50 000 dolgozó kapott szakmunkás képesítést, az 1938. évi 20 000-rel szemben. De nemcsak a szakmunkásoknak abszolút száma növekedett meg ilyen hatalmas mértékben, hanem arányuk is nőtt a munkásosztályban. *Csatár György*nek a Társadalmi Szemle 1954. évi 8—9. számában megjelent cikke szerint 1938-ban a gyáripari munkások mintegy 30 százaléka volt szakmunkás, 1953-ban ellenben már 48 százaléka (62. old.).*

Ezt főképp az ipar szerkezetének a nehézipar és elsősorban a gépipar irányában történt eltolódása eredményezte. (Ezekben az iparágakban az átlagosnál nagyobb a szakmunkások aránya.) Másrészt különösen a nehéziparban több, azelőtt betanított munkának tekintett munkakört szakmunkának minősítettünk és szakmunkás képesítéshez kötöttünk (például fúrós, gyalus, marós, köszörüs stb.). A kapitalizmusban pedig éppen ellenkezőleg, a tőkések minden erővel csökkenteni igyekeztek a szakmunkások számát.

Az iparnak az első ötéves terv időszakában megvalósult fejlesztése során a gépesítés nálunk is nagyrészt a szakképzettséget nem igénylő munkafajták mechanizálására irányult és általában, de különösen a bányászatban és az építőiparban növelte a munkások szakképzettsége iránti követelményeket. Létrejött, illetve kibővült néhány nagy képzettséget igénylő, azelőtt alig ismert munkakör (például különböző bonyolult mérőberendezések, műszaki célokat szolgáló röntgengép stb. kezelése). Olyan méretű műszaki változás azonban, amely a szakképzett és a szakképzetlen munkások arányának nagyobb, általánosabb eltolódását eredményezte volna, mégsem történt iparunkban.

Hogy a végrehajtott műszaki intézkedések általában növelték a munkások szakképzettsége iránti követelményeket, az nem jelenti azt, hogy egyes esetekben nem következett be ennek fordítottja is. Például a korábban kézműipari jellegű cipő- és ruhagyártás gyáriparrá szervezésekor nem mindig tudtuk megfelelően hasznosítani az 1953 nyara előtt ide került nagyszámú volt kisipari dolgozó szakképzettségét. Többségük a kormányprogram után — főképpen a jobb kereseti lehetőségek

* Több vállalat és néhány iparág vizsgálata alapján az 1953. évre vonatkozó adatok túlzottnak bizonyulnak. A termelésben ténylegesen szakmunkásként foglalkoztatott dolgozók aránya csak a viszonylag nagyszámú szakmunkást foglalkoztató iparágakban közelíti meg a 48 százalékot. Mégis a szakmunkások arányának jelentős növekedése kétségtelen tény.

miatt — vissza is ment a kézműiparba. (Ez a visszaáramlás a szükségesnél nagyobb arányú is volt.)

A műszaki fejlődésnek hazánkban is az az iránya, hogy ahol a termelés jellege megengedi, mindenütt áttérünk az univerzális (sokféle műveletre alkalmas) gépekről a meghatározott műveletre alkalmas nagy teljesítményű „célgépekre". Ez általában lehetővé teszi, hogy kisebb szaktudású vagy betanított munkás végezze el a munkát. Ilyen esetben azonban a nagyobb szakképzettségű dolgozó a legritkább esetben marad meg régebbi helyén, hanem tudásának megfelelő, új beosztást kap, helyét pedig olyan dolgozó foglalja el, akinek szakmai szempontból ez a munkahely is fejlődést jelent. A szocialista termelés gyors ütemű növekedése lehetővé teszi, hogy a célgépekre való áttéréssel párhuzamosan is minden dolgozó szaktudása állandóan növekedjék.

Népi demokráciánk nemcsak a szakmunkások, hanem a betanított és segédmunkások képzésére is nagy gondot fordított. A betanított munkások ezrei vettek részt a különféle szakmai tanfolyamokon, gyarapították általános és szakmai ismereteiket. Például a textiliparban a felszabadulás előtt az új textilmunkások „képzése" oly módon történt, hogy a kezdő szövőt beosztották egy gyakorlottabb munkásnő mellé, aki rendes munkája mellett foglalkozott vele. Ma az új textilmunkások képzése egyrészt tanfolyamokon történik, ahol szakemberek megismertetik velük a szövőgépek szerkezetét, működését, másrészt a gyakorlati fogásokra külön erre a feladatra beállított, nagy gyakorlattal rendelkező szövőnők tanítják meg őket.

De a hatalmas erőfeszítések, a szakmunkások számának és arányának nagyfokú növekedése, az egyes munkások szakmai ismereteinek gyarapodása ellenére, a munkáslétszám rendkívül gyors emelkedése következtében a munkásosztályban a szakmai színvonal tekintetében bizonyos felhígulás ment végbe. Az iparba áramló és viszonylag rövid idő alatt kiképzett új munkástömegek szakmai színvonala természetesen jóval alatta marad a régi munkások szaktudásának. A KSH által 1954 elején 20 nagyvállalatnál végzett vizsgálat azt mutatja, hogy itt a munkásoknak csak 62,8 százaléka olyan, aki már 1949-ben is munkás volt. A szakmunkások igen nagy hányadát a kevés gyakorlattal rendelkező fiatal munkások teszik ki. Például a Ganz Vagongyár kulcshelyzetet elfoglaló 522-es és 540-es műhelyében az esztergályosoknak körülbelül 70 százaléka két évnél kevesebb szakmai gyakorlattal rendelkező esztergályos. Az átképző tanfolyamok és a rövidített időtartamú ipari tanulóképzés vitathatatlan érdemeik ellenére nem nyújtottak elég alapos képzést. Az ipari tanulók oktatásában túltengett az általános elméleti tananyag a gyakorlati ismeretek rovására. Fékezőleg hatott, hogy egészen a legutóbbi időkig főképpen az általános iskolát a leggyengébb eredménnyel végzett, legfegyelmezetlenebb hallgatók mentek ipari tanulónak. Gátolta a munkásság szakmai színvonalának emelkedését a nagyméretű munkaerővándorlás, amely akadályozta az üzemek nagy szakképzettségű törzsgárdájának kialakulását. Bérezési rendszerünk sem ösztönöz kellőképpen a szakképzés növelésére. Nemcsak arról van szó, hogy nincs elég különbség az alacsony és magasabb kategóriájú munkások bére közt, hanem arról is, hogy a maga-

sabb kategóriájú munkások igen gyakran kevesebbet keresnek, mint az alacsonyabb kategóriájú, kisebb szakképzettségű dolgozók.

Mindezek a körülmények azt eredményezik, hogy a mai munkásosztályban jobban elmosódik a szakmunkás és a szakképzetlen munkás közti különbség, mint a felszabadulás előtt. Munkásaink szakképzettségének általános foka lemaradt iparunk műszaki színvonalától, s ez gátolja az új technikában rejlő lehetőségek kihasználását.

A legközelebbi jövőben nem a mennyiségi, hanem a minőségi célokat kell a szakmunkásképzés homlokterébe állítanunk.

A dolgozók kulturális színvonalának emelkedése

Bár az ötéves terv során jelentős eredményeket értünk el a szakképzett munkások számának növelése tekintetében, a munkások szakképzettségének növelése útján mégsem haladtunk eléggé előre a szellemi és a fizikai munka lényeges különbségének csökkentése irányában. Más a helyzet a fizikai dolgozók általános kulturális színvonalának alakulása szempontjából. Népi demokráciánk 10 éves fejlődésének egyik legragyogóbb fejezetét alkotják kulturális sikereink. E cikk keretei nem teszik lehetővé ezek közül akárcsak a legfontosabbak beható elemzését sem, csupán egészen hézagos felsorolásra és néhány probléma felvetésére nyílik lehetőség.

Röviden így lehet összefoglalni eredményeinket: megsemmisítettük a volt uralkodó osztályok műveltségi monopóliumát, Megnyitottuk a nép fiai előtt az iskolákat, az egyetemeket, elvittük a nép közé az irodalmat, a színházat, a mozit, a képzőművészeteket, amelyek haladó irányzatai minden időkben oly sokat merítettek a népből, de amelyekből a nép a múltban olyan nagyon keveset kapott vissza.

1954-ben háromszor annyian végezték az általános iskola 8 osztályát, mint 1937—38-ban. Ugyancsak megháromszorozódott a középiskolai tanulók száma. Az egyetemi és a főiskolai hallgatók száma ebben a tanévben az 1937—38. évi létszám négyszerese.

Az összes középiskolai tanulók körülbelül 40 százaléka, az egyetemi és a főiskolai hallgatók csaknem egyharmada munkás származású az 1937—38. évi 3,4, illetve 2,7 százalékkal szemben. Még gyorsabb ütemben emelkedett a dolgozó paraszt-származású hallgatók száma. Arányuk az egyetemeken és a főiskolákon az 1937—38. évi 0,8 százalékról több mint 20 százalékra nőtt.

Népi demokráciánk nemcsak a dolgozó nép gyermekei előtt nyitotta meg a tanulás útját, hanem sok ezer felnőtt munkás számára is lehetővé tette, hogy pótolja azt, amitől a kapitalista rendszer annak idején elzárta. 1953-ban 24 400 munkás, az összes munkások majdnem 2 százaléka tanult a dolgozók általános- és középiskolájában.

A dolgozók kulturális színvonalának emelkedése természetesen nem merül ki az iskolai oktatásban való részvételben, hanem ide tartoznak az utóbbi éveknek mindazok a változásai, amelyeket a kultúrforradalom kifejezéssel foglalunk össze. Népünk nemcsak a tudomány meghódításában ért el eredményeket, hanem a művészet, az irodalom is a népé lett hazánkban. A működő filmszínházak száma 1935-höz

viszonyítva csaknem hétszeresre nőtt. 1954 végén az ország településeinek mintegy 70 százaléka rendelkezett filmszínházzal. A rádió-előfizetők száma az 1938. évinek háromszorosa: elérte az 1 200 000-et, tehát minden második családban van rádió. Öt év alatt mintegy 2000 falusi kultúrotthont és 3500 könyvtárat létesítettünk. Még sokáig sorolhatnánk azokat a tényeket, amelyek bizonyítják: népünk nincs többé kirekesztve a kultúra vívmányaiból, hanem birtokosa azoknak.

Ezek az óriási eredmények azonban nem jelentik azt, mintha a volt kizsákmányoló osztályok kulturális monopóliumát *teljesen* felszámoltuk volna, a kultúrforradalmat befejeztük volna. A kultúra vívmányai meglehetősen egyenlőtlenül hatolnak be a dolgozó nép különböző rétegeibe. Viszonylag széles, főképpen falusi rétegek kulturális színvonala még mindig igen alacsony. Ezért is nagyjelentőségű egész népünk kulturális színvonalának emelkedése szempontjából az ipari és különösen a nagyipari munkásság számának gyors növekedése az első ötéves terv időszakában. Évente tízezerszámra jöttek dolgozók faluról az iparba. A nagyüzem modern technikájával való megismerkedés, a vállalati kulturális és társadalmi életbe való bekapcsolódás, a város sokféle kulturális lehetőségével való találkozás nagyon kiszélesítette látókörüket. A falusi dolgozók ezreinek a városba áramlása emeli egész népünk kulturális színvonalát, de természetesen nem jelenti a falu kulturális problémáinak megoldását. Ezt csak a falun, helyben lehet megoldani azon az úton, amelyen elindultunk és máris igen szép eredményeket értünk el.

A volt kizsákmányoló osztályok kulturális monopóliumának megsemmisítése nem egy-két esztendő feladata. A kultúra számos területének (például a magasabbfokú zenei ismeretek stb.) teljes birtokba vétele csak hosszú évek munkájával lehetséges.

Kultúrforradalmunk hatalmas sikerei nagy erőfeszítéseink gyümölcsei. Meg kell azonban mondani, hogy bizonyos fokig erőnkön felül is áldoztunk főképp a főiskolai, kisebb mértékben a középiskolai oktatás fejlesztésére. Éppen ezért az utolsó tanévben már valamennyire csökkentettük az első évre felvett közép- és főképp egyetemi, főiskolai hallgatók számát.

Közismert tény, hogy az értelmiség száma a szocialista társadalomban rendkívül gyorsan nő, sokkal gyorsabban, mint a kapitalizmusban. Ez szükségszerűen következik a szocialista társadalom rohamos technikai és kulturális fejlődéséből. Ebből azonban nem következik az, hogy a szocializmusban vagy a szocializmust építő társadalomban az értelmiség növekedésének helyes ütemét nem határozzák meg objektív összefüggések, melyeket szem előtt kell tartani. Az értelmiség helyes arányszámát a termelőerők méretei, fejlettségük foka, valamint a kulturának főképp az előbbiek által meghatározott szükségletei szabják meg. Hazánkban nincs értelmiségi túltermelés. (1949-ben 4,9, 1954-ben csupán 4,6 mérnök és technikus jutott 100 munkásra, holott a technika fejlődése nemcsak a műszaki értelmiség abszolút számának, hanem arányának növekedését is megköveteli.) Mégsem egészen szükségtelen annak hangsúlyozása, hogy az értelmiség számának növelését objektív összefüggések szabják meg. Közgazdászok körében is elterjedt

olyan nézet, hogy „mérnökből a szocialista társadalomban sohasem lehet túl sok" és hogy „egy ország nem is képes több mérnököt kiképezni, mint amennyire tényleg szüksége van". Jelenleg nemcsak, hogy nincs túl sok mérnökünk, de hiány van belőlük. De ha a mérnökök számának növelése kérdésében nem számolnánk a népgazdaság objektív szükségleteivel, a valóság bizonyítaná be az ilyen nézetek tarthatatlanságát. A szocialista termelési viszonyok önmagukban még nem nyújtanak biztosítékot az értelmiségi túltermelés ellen. A népgazdaság szakadatlan anyagi és kulturális fejlődésén kívül csupán az objektív szükségletekhez alkalmazkodó, helyes tervezés teremti meg ezt. Fejlettségünk mai fokán megengedhetetlen fényűzés volna, ha olyan munkákat is főiskolai végzettségű szakemberek végeznének, amelyeket alacsonyabb képzettségűek is elvégezhetnek.

Fiatal ipari munkásaink nagy többsége most 8 évi tanulás után kezd szakmát tanulni és ez óriási előrehaladást jelent a múlthoz képest, amikor a munkásosztálynak csak egy töredéke rendelkezett hasonló előképzettséggel. Bár igaz, hogy ma már több szakmában elengedhetetlen a nagyobb általános műveltség, és a mai helyzetben okvetlenül szükséges a középiskolát végzettek egy részének szakmunkássá képzése, mégis iparunk mai technikai színvonalán 8 évi tanulás általában elegendő előképzettség valamely ipari szakma elsajátításához. Éppen ezért igen nagy a szerepe az általános iskolai oktatás megjavításának a munkásosztály kulturális színvonalának emelése szempontjából. Az általános iskola tananyagát közelebb kell vinni a gyakorlati élethez, a termeléshez, jobban fel kell ébreszteni ifjúságunkban az ipari és a mezőgazdasági munka szeretetét. Ez hozzájárulhat a fizikai munka iránt ma még elég széles körben meglevő idegenkedés leküzdéséhez. Amíg a szellemi és a fizikai munka lényeges különbsége meg nem szűnik, addig éppen az értelmiség magasabb kulturális és technikai színvonala és az ezzel járó magasabb anyagi életszínvonal miatt érthető, hogy nagyobb a vonzódás a szellemi munka iránt. De a fizikai munkától való idegenkedés csökkenthető. Az általános iskolai oktatás eddig inkább a később közép-, majd főiskolára kerülő hallgatók számára teremtette meg az alapokat, s kevésbé azok számára, akik az általános iskola elvégzése után ipari szakmát tanulnak vagy a mezőgazdaságban maradnak. Nyilvánvaló, hogy fejlődésünk mai fokán az utóbbiaknak kell többségben lenniük, tehát a két szempontot helyesen kell összeegyeztetni.

Kultúrforradalmunk sikerei az első lépéseket jelentették a szellemi és a fizikai munka lényeges különbségének csökkentése irányában.

★

Végigtekintettük azokat a legfontosabb tényezőket, melyek fejlődésünk mai szakaszában meghatározzák a szellemi és a fizikai munka viszonyát. Ez a vizsgálódás megmutatta: a szellemi és a fizikai munka ellentétének gazdasági alapját örökre szétzúztuk hazánkban és sikerült döntő fordulatot elérnünk magának az ellentétnek megszüntetésében is. Egyidejűleg megtettük az első lépéseket a lényeges különbség felszámolásának megkezdése irányában. A további előrehaladás ezen az úton szocialista építőmunkánk fontos része.

KERESZTÚRI SÁNDOR

A lakáskérdés mint közgazdasági probléma

A lakásviszonyok változásának rendkívül fontos szerepe van az emberek életében. A lakásviszonyok alakulása kihat a társadalom egyes tagjainak és a családi közösségeknek az életmódjára. A lakásviszonyok alakulása függvénye a társadalmi viszonyok alakulásának, egyszersmind visszahat a társadalmi élet különböző területeire, például a dolgozók munkateljesítményére, a kulturális fejlődésre, az egészségügyre, a közrendészetre stb.

A lakásépítés megtakarítás eredménye, amely bizonyos vagyon felhalmozását feltételezi. Minthogy a lakóházak általában ötven—százéves élettartamra készülnek, a lakásépítés egyszersmind azt jelenti, hogy egy-egy nemzedék a társadalmi munka egy részét az őt követő második-harmadik generáció javára tartalékolja. A lakáshiány vagy az alacsony átlagos munkateljesítményből adódó kismértékű felhalmozással függ össze, vagy annak a következménye, hogy a felhalmozási alap csekély hányadát fordítják lakásépítésre.

Lakásépítés a kapitalista társadalomban

A kapitalista társadalomban a lakáskérdés megoldása a kapitalizmus törvényei által meghatározott keretek közt történik. Ezért itt jellemző egyfelől a dolgozó tömegeknek — különösen a munkásosztály rosszul fizetett és elmaradottabb rétegeinek — a lakásnyomora, másrészt a kizsákmányolók fényűzése és luxusigényeik kielégítése. A kapitalizmusban a tőkés vállalkozók és spekulánsok által lebonyolított tömeges, üzletszerű lakásépítés tőkebefektetés tárgya, a lakásépítés elsődleges célja tehát a profitszerzés, nem pedig a társadalom szükségleteinek a kielégítése. A nagytőkések részéről folytatott munkáslakótelep-építések pedig főleg azt célozzák, hogy a munkaerő méginkább a tőke függvényévé váljék. A falvakban a parasztok építette saját házacskák zöme éppenhogy csak megfelel a lakásokkal szemben támasztott minimális követelményeknek. A munkások ritka családi ház-építkezései pedig csak kevéssé előnyösek, mert helyhez kötik, s munkaerejük rosszabb feltételekkel való eladására kényszerítik a családi ház-tulajdonos munkásokat.

A burzsoá államokban a lakásépítés mint a tőkés számára hasznot hajtó tevékenység össze van kötve a városoknak az iparfejlesztés okozta növekedésével. A városokba tóduló nagyszámú munkaerő elhelyezésé-

nek szükségessége ugyanis megköveteli a fokozottabb ütemű lakásépítést. A tőke egy részét tehát előnyös telektulajdon és lakóháztulajdon megvásárlására fordítani, mert ez lehetőséget ad profit szerzésére. A tőkések által végzett lakásépítkezések terjedelme mégsem a szükségletektől, hanem a házbérjövedelmeknek az átlagos profitrátához való viszonyától függ. A tőkés ugyanis csak abban az esetben foglalkozik lakásépítéssel, ha befektetett tőkéje után legalább az átlagprofitot megkapja. A nagy lakbér tehát lakásépítésre csábítja, az olcsó lakbér viszont elriasztja a tőkéseket.

A kapitalizmus fejletlenebb fokán a hosszabb időn keresztül megvalósuló és nagyobb tőkebefektetést igénylő beruházásokat vagy nem tőkés módon, hanem az állam, a közösség stb. költségén valósították meg (például út-, vasútépítés), vagy pedig csak kis részben a tőkések vagyonával. „... a házépítésnél az építtető magánszemély időnként előleget fizet az építési vállalkozónak. Valójában tehát a házat apránként fizeti meg, olyan mértékben, ahogy a termelés folyamata előrehalad. A kifejlett kapitalizmus korában viszont, amikor egyrészt hatalmas tőkék koncentrálódtak egyesek kezében, másrészt a magános tőkések mellé a társult tőkés (a részvénytársaság) lép és egyúttal a hitelügy is kifejlődik, a tőkés építési vállalkozó már csak kivételképpen épít egyes magánszemélyek megrendelésére. Üzleti tevékenysége abból áll, hogy a piac számára épít házsorokat és városnegyedeket, mint ahogy egyes tőkések szerződéses vállalkozókként vasutakat építenek." (*Marx.* A tőke. II. kötet. 235. old. Szikra. 1953.)

A lakásépítés költségét a telekár és az építési költségek határozzák meg. Vizsgáljuk meg ezt a két tényezőt.

A telekár

A házépítésre alkalmas telek földmonopólium, mert mint ilyen, mennyiségileg nem szaporítható. „Mindenütt, ahol természeti erők monopolizálhatók és az azokat alkalmazó ipari vállalkozónak extraprofitot biztosítanak, akár vízesésről, akár gazdag bányáról, akár halban gazdag vízről, akár jófekvésű épülettelekről van szó — az, akinek a földteke egy részére jogcíme van, és akit ezen az alapon a természeti tárgyak tulajdonosának ismernek, az extraprofitot földjáradék formájában elkaparintja a működő tőkétől." (*Marx.* A tőke. III. kötet. 839. old. Szikra. 1951.)

A telekjáradékot döntően a telek fekvése határozza meg, tehát az esetek többségében monopoljáradékról van szó. A népesség szaporodása következtében a lakásigény fokozódik, s ez növeli az épülettelkek járadékát.

A házspekulánsok telkeket vásárolnak, s az építéshez szükséges összegnek általában 15—20 százalékát fedezik saját tőkéjükből, a többit a hitel (például jelzálog-hitel) különböző formáiból merítik. A házspekuláció legfőbb tárgya elsősorban a telek, nem pedig az építés. A legtöbb profit ugyanis a földjáradék (telekjáradék) növekedéséből származik. Az olcsó lakásépítésnek tehát a nagy telekjáradék, illetőleg az ebből következő nagy telekár az egyik akadálya. A telek közelében eszközölt tőkés befektetések (ipari üzem, vasút, út stb.) a telektulajdonos bármiféle tevékenysége nélkül növelik a telek járadékát, s ezáltal a telek árát (minthogy ez utóbbi a tőkésített járadékkal egyenlő).

Építési költség

Építési költségen a lakóépületekre és a használatukkal szorosan összefüggő egyéb járulékos beruházásokra (például közmű létesítésre) történő költségráfordításokat értjük. Az építési költségek a burzsoá államokban — hosszabb időszakot tekintve — általában emelkedő vagy legalábbis nem csökkenő irányzatúak. Ennek oka, hogy a lakásokkal szemben támasztott követelmények (fürdőszoba, komfort stb.) nőnek, ugyanakkor az építési technológia alapjaiban nem változott meg. Például a lakásépítési költség 1913 és 1929 közt a közép-európai országokban 60—80 százalékkal, az Egyesült Államokban 15—20 százalékkal növekedett. Az építtetők a megnövekedett költségeket a lakókra hárítják át, ezt a terhet azonban csak a társadalom nagyobb jövedelmű tagjai fizethetik meg. Ennek alapján érthetővé válik, hogy a burzsoá országokban az állandó lakásínség ellenére miért van mindig sok üres lakás is.

A lakbérek átlagos nagyságának megítélésekor abból kell kiindulni, hogy a legkisebb keresetű rétegek képesek-e megfizetni a jó és egészséges lakások bérét?

A lakbéreket döntően a következő tényezők határozzák meg:

1. a lakásépítés költsége (telekár + építési költség),
2. a javítás és a karbantartás költségei,
3. az elhasználódás időtartama,
4. a közterhek és a biztosítás költségei.

A lakbérek monopolisztikus jellegűek, mert a lakásépítésben a verseny erősen korlátozott. A lakbérek átlagos nagyságát azonban a lakók jövedelmi viszonyai is befolyásolják.

Természetesen a háztulajdon monopoljellege lehetőséget ad indokolatlan lakbéremelésre is, Budapesten például 1925 és 1928 közt egy lakószoba átlagos évi bére 241 pengőről 552 pengőre növekedett. (1925-ben szüntették meg a lakóvédelmet.) Különösen érvényesül a háztulajdonosok lakbéremelési törekvése a háborús időszakban, s a burzsoá államhatalom e törekvés ellen a felmondási jog korlátozásával, a lakbérek rögzítésével, lefoglalással és szükséglakás-építéssel csak kevéssé hathatós eszközöket szegez szembe.

Lakásépítés a szocialista államokban

Lenin *Állam és forradalom* című művében foglalkozott a lakásproblémával, s Engelsre hivatkozva kifejtette, hogy a lakáskérdés megoldása, mint a szocialista építés programjának része, szorosan összefügg a város és a falu közti ellentét megszüntetésével, a megoldás konkrét formája azonban a mindenkori körülményektől függ. Kezdeti lépésnek a lakásínség haladéktalan csökkentése céljából a városi lakóházak igénybevételét, a lakásoknak megfelelő szervezet útján történő elosztását tekintette.

A szovjet állam megalakulásakor céljául tűzte ki a dolgozó tömegek lakásviszonyainak állandó javítását: „minden erővel törekedni kell a dolgozó tömegek lakásviszonyainak megjavítására, meg kell szüntetni a régi lakónegyedek zsúfoltságát és egészségtelen viszonyait, haszná-

laton kívül kell helyezni a használhatatlan lakásokat, át kell építeni a régi lakásokat, a munkástömegek új életviszonyainak megfelelő lakásokat kell építeni, ésszerűen kell letelepíteni a dolgozókat." (A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja VIII. kongresszusának jegyzőkönyve. 398. old. Moszkva. Partizdat. 1933.)

A lakásépítési igény a szocialista államokban nagyobb mértékű, mint a kapitalizmus fejlődése folyamán bármikor. Ennek az igénynek a kielégítése nem csekély feladat. A szocialista tábor országaiban a lakásépítés szorosan összefügg a szocialista iparosítással, továbbá a mezőgazdaság fejlesztésével, s ily módon közvetlenül szolgálja a dolgozók életkörülményeinek megjavítását. Fontos feladat az új szocialista városok, városnegyedek és települések építésén kívül a kapitalista fejlődés jellegét és hátrányait magukon viselő, egészségtelen városrészek átépítése, szocialista várossá való alakítása is. A mezőgazdaságban az állami erőből történő tömeges lakásépítkezés szorosan kapcsolódik a gépállomások hálózatának kialakításához és az állami gazdaságok fejlesztéséhez. Ezenkívül — elsősorban falun — nagy jelentőségű az egyéni erőből történő lakásépítkezés is.

A szocialista szovjet állam lakásépítési politikájának első eredményeit Sztálin így ismertette 1934-ben az SZK(b)P XVII. kongresszusán tartott beszámolójában: „Megváltozott nagy városaink és ipari központjaink képe. A burzsoá országokban a nagyvárosok elmaradhatatlan ismertetőjelei a nyomortanyák, az úgynevezett munkásnegyedek a város szélén, sötét, nedves, nagyrészt pincehelyiségekből álló rozoga lakások halmaza, ahol rendszerint a nincstelenek húzódnak meg a piszokban henteregve és a sorsot átkozva. A Szovjetunióban ezek a nyomortanyák a forradalom eredményeképpen eltűntek. Helyüket újonnan épült szép és világos munkásnegyedek foglalták el, amelyek sok esetben szebbek, mint a város központi kerületei." (*Sztálin* Művei. 13. kötet. 355. old. Szikra. 1951.). A XIX. pártkongresszuson pedig sor került azoknak a hatalmas eredményeknek az ismertetésére, amelyeket a szovjet emberek a lakásépítésben az utóbbi évek során elértek. A Szovjetunióban a háború utáni években — 1951-ig bezárólag — több mint 155 millió m^2 területű lakóház épült a városokban és a munkáslakótelepeken, továbbá több mint 3,8 millió lakóház a falvakban. (Idézi: a *Társadalmi Szemle.* 1061. old. 1952. október.) A legutóbbi években ezek az eredmények csak még nagyobbra növekedtek.

A szocialista, illetőleg a szocializmusépítő társadalomban a lakáskérdés megoldásának összhangban kell lennie a szocializmus gazdasági alaptörvényével, mert a lakásépítés a dolgozók anyagi és kulturális szükségleteinek kielégítését szolgálja. Nyilvánvaló, hogy a szocialista államokban a tömeges lakásépítés a termeléssel szemben támasztott nagy követelmények (bonyolult technológiával gyártott különféle anyagok nagy mennyiségének szükségessége stb.) és a jelentős költségek következtében csak a modern technika alkalmazása és a felhalmozási alap tekintélyes részének erre a célra történő felhasználása esetén biztosítható.

A Szovjetunió példája nyomán a népi demokratikus országok is hatalmas erőfeszítéseket tesznek a lakásviszonyok gyökeres megjavítása céljából. Ezekben az országokban a lakásépítés nem adásvételi ügylet

célját szolgáló árutermelés. A lakásépítkezésekre szolgáló telkek nem képezhetik spekuláció tárgyát. A lakásépítkezések zömét egyre inkább a modern építési technika vívmányainak alkalmazásával, fokozott gépesítéssel és előregyártott elemek felhasználásával végzik. A családi házak építőinek az állam ingyen, vagy minimális megváltási ár ellenében telket ad, az építkezéshez anyagot, műszaki segítséget és kölcsönt biztosít. A lakbéreket egységes elvek alapján állapítják meg. A népi demokráciák kormányai által kiadott egyéb intézkedések is a lakásszükséglet kielégítését mozdítják elő, s védik a bérlők jogait a lakóhelyiségekre vonatkozóan.

Lakáshelyzet a kapitalista Magyarországon

Az első világháború előtt lakáshiány, drágabérű, rossz és túlzsúfolt lakások jellemezték Magyarország lakáshelyzetét. A zsellérek és a gazdasági cselédek sok helyen kényszerűségből a háziállatokat is a lakásban tartották. Az urasági cselédeknél nagyon gyakori jelenség volt, hogy két család lakott egy szobában, s négy családra jutott egy konyha. A cselédek közös konyhahasználata még az 1920-as években is általános volt.

1910-ben végzett felmérések szerint a lakóházak 32,6 százaléka épült földből, további 17,9 százalékának csak az alapja volt kőből vagy téglából. A lakóházak 38,5 százalékának nád-, illetőleg zsúpfedele volt, s az összes lakások 25 százaléka gazdasági épülettel épült egybe. Csak a városok és a községek jómódú rétegei laktak padlós szobájú és konyhás lakásokban, egyébként általános volt a földes szoba, amely pedig a tüdővész melegágya. A cselédek nagyrésze az istállóban, pajtákban aludt, mert a szűkreszabott lakásokban még a közös ágyban sem jutott számukra hely. (Lásd: *Varga Jenő* A lakásügy mint közgazdasági és szociális probléma. A Társadalomtudományi Társaságban 1918-ban tartott előadás.)

A lakbérek magasak voltak: 1900-ban egy lakószoba évi átlagos bére 350 korona, 1912-ben 448 korona. Noha a bankkamatláb 1901 után évekig viszonylag alacsony (3,5 százalékos) szinten mozgott, mégsem indult meg jelentős lakásépítkezés, mert az igazságtalan adórendszer, a kartellek által megdrágított építkezés és a magyar munkásosztály túlságosan alacsony keresete lehetetlenné tette a lakásmonopólium kihasználását, s ezzel akadályozta a tőkés lakásépítkezés fellendülését. A polgárság azonban mind nagyobb mértékben épített saját céljaira luxuslakásokat.

Lényegében nem javultak a lakásviszonyok közvetlenül az első világháború után sem. 1920-ban Magyarország 1 175 338 lakóháza közül csak 23 147 volt alápincézett, a 2,7 millió lakóhelyiség 49,2 százaléka földes volt, s a magánlakásoknak csak 4,8 százalékában volt fürdőszoba.

Az 1925. évi budapesti lakásösszeírás jellemző képet ad az akkori lakásviszonyokról. Eszerint 868 ezer személy lakott 210 ezer lakásban. Az összes lakásoknak körülbelül felét kitevő egy szobás lakásokban egy szobára 3,74 személy jutott. Ugyanakkor 35 000 lakásban egy szobában ötnél több személy lakott, s csaknem 10 000 ember pincehelyiségekben, 44 000 ember pedig egyéb helyiségekben (műhelyben, üzletben stb.) húzódott meg.

1925 és 1928 közt az egy budapesti lakószobáért fizetett átlagos lakbér mintegy 130 százalékkal növekedett. Budapesten különösen nehezek voltak a lakásviszonyok, mert a munkások és a dolgozó kisemberek nem tudták megfizetni a magántőkés tulajdonban volt lakások drága béreit. A főváros által indított kislakás- és szükséglakásépítési akció nem sokat enyhített a lakásínségen.

Budapesten 1928—30-ban egy egyszoba-konyhás új lakás havi bére átlagosan 50—58 pengő volt, ugyanakkor a gyáriparban dolgozók átlagos havi bére 120 pengő körül mozgott, tehát az egyszoba-konyhás lakás bére a jövedelemnek körülbelül a felét tette ki. A középfokozatú állami tisztviselők havi lakbérilletménye 125 pengőre, egy új kétszobás összkomfortos lakás havi bére ellenben 165—170 pengőre rúgott. Így nem csoda, hogy a nagy lakásínség és a nyomortanyák (Mária-Valéria telep, Auguszta telep stb.) mellett jelentős számban akadtak üres lakások is.

1928—29-ben a budapesti lakásállomány évi tiszta szaporulata mintegy 6800, az országos lakásállományé pedig 21 000 lakás volt. A harmincas évek végén a lakásépítés visszaesett, 1939-ben például a budapesti tiszta lakásszaporulat 1928, az országos 15 681 lakás volt. Az építkezésnek ez az üteme nem biztosította sem a fővárosi, sem a vidéki lakásszükséglet kielégítését.

Lakáshelyzet a felszabadulás után

A háborús évek alatt a lakásépítkezés csökkenése, továbbá a tatarozás elmaradása miatt bekövetkezett gyorsabb avulás folytán a lakáshelyzet tovább romlott. Jelentősen csökkentette a lakásalapot a hadműveletek következtében elpusztult lakások nagy száma. A lakásalapkár — amelynek kétharmada Budapestet érte — megközelítette a 2 milliárd pengőt.

Az ország felszabadulása után nagy lendülettel indult meg a lakáshelyreállítási munka. A földreform során az igénylők minden városban és községben házhelyet kaptak. A hároméves terv 488,4 millió Ft-ot irányzott lakásépítésre; ez a 6,6 milliárd Ft-ban előirányzott egész beruházás 7,4 százalékának felelt meg. Az újjáépítés során a hároméves terv befejezésének időpontjára sikerült a lakásokat ért háborús károk zömét eltüntetni, de az egyébként is nehéz lakásviszonyokat lényegesen nem javíthattuk meg.

Az első ötéves terv 180 000 új lakás, a fölemelt ötéves terv 220 000 új lakás létesítését irányozta elő úgy, hogy az új lakások fele városban, fele pedig falun épüljön. A terv 6,5 milliárd Ft-ot irányzott elő lakásépítésre, továbbá község- és városfejlesztésre. Ez a célkitűzés — erőforrásainkat tekintve — túlzottnak bizonyult, s ennek következtében teljesen nem is valósulhatott meg. Minthogy a gyors iparosítás növekvő erőfeszítéseket követelt a népgazdaságtól, az ötéves terv első három évében a lakásépítés erősen elmaradt az előirányzattól, a lakóházak tatarozása pedig jóformán szünetelt. Ennek következtében a lakásállóalapok nettó értéke alig nőtt, mert a beruházások lényegében csak az elmaradt tatarozások értékét pótolták.

1953 óta a kormány a párt kezdeményezésére több határozatot hozott az elmaradás megszüntetése céljából, s a Központi Vezetőség 1953.

júniusi határozatának szellemében fokozott erőfeszítések is történtek a lakásviszonyok megjavítására. Az említett határozatok konkrét feladatokat adtak a lakásépítés növelésére — elsősorban a magánerőből és az állami támogatással történő lakásépítés erőteljesebb fejlesztése révén. Az állam biztosította a beépítésre alkalmas telkek rendelkezésre bocsátását ölenként 4—12 Ft-os minimális áron, továbbá a szükséges építőanyagok forgalombahozását, a terveket és a műszaki segítséget. Ugyanezen célra kölcsönt is folyósított az arra jogosultaknak, 25 évi visszafizetésre évi 2 százalékos kamat fejében.

Ugyancsak szabályozták a vásárlás útján szerzett lakások elosztásának módját, figyelmet fordítva a fiatal házasok igényeinek fokozottabb kielégítésére, megszabták a lebontásra kerülő lakások százalékos mértékét, rendezték a lakások bérleti jogviszonyát, új típusterveket hagytak jóvá. A népgazdasági tervben jelentősen megnőtt a lakástatarozási ráfordítások előirányzata. A jövőben a lakóházépítési akciók egységes irányítását a tanácsapparátus, illetőleg főfelügyeleti hatóságként a Város- és Községgazdálkodási Minisztérium végzi. Az említett erőfeszítések eredményeképp a lakásépítésben sikerült jelentős előrehaladást elérnünk. A felszabadulás óta több mint 200 000 lakást építettünk, s csupán 1954-ben csaknem 30 000-et.

Ha az elmúlt időszakban nem is sikerült a lakásviszonyok gyökeres megjavítása, megállapíthatjuk, hogy a Horthy-korszak általános lakásviszonyaihoz képest javulást értünk el. A mai állami erőből épülő lakások modernek, minden esetben konyhával (vagy főzőfülkével) készülnek, a lakások 97 százalékában van villany, 94 százalékában vízvezeték, többségükben fürdőszoba, s körülbelül egyharmadukban gáz. Az újonnan épített lakásokban a kétszobás lakások aránya növekedett. Csökkent a nem lakócélokra szánt helyiségekben (műhelyben, üzlethelyiségben, pincében stb.) lakók arányszáma. Jellemző, hogy a két világháború közt csupán Budapesten körülbelül kétszerannyi ember lakott szükséglakásban és egyéb helyiségben, mint ma az egész országban. Nagy vívmány az is, hogy a lakbér a dolgozók jövedelmének sokkal kisebb hányadát teszi ki, mint a felszabadulás előtt.

Nálunk egy lakószobára átlagosan körülbelül 2,3—2,6 személy jut, az egy személyre jutó lakóterület pedig 7—8,6 m^2 közt mozog. A lakáshelyzet mennyiségi és minőségi mutatói tehát arra vallanak, hogy nem elégedhetünk meg eddigi eredményeinkkel, s fokozott erőfeszítéseket kell tennünk a lakásviszonyok további javítása céljából.

Ez a nemzeti jövedelem és a beruházási keret fokozottabb igénybevételét jelentené, s az ezirányú áldozatot csak az csökkentheti, ha a lakásépítkezéseket új technikai alapokra helyezzük, s megközelítjük az ipari építkezéseink módszerében elért fejlődést. Természetesen a lakásszükséglet kielégítésének reális lehetőségeit csak a népgazdaság egyéb területein előirányzott fejlődéssel összhangban, anyagi és munkaerőadottságaink felmérése alapján, a második ötéves terv alapkérdéseinek tisztázásával együttesen dolgozhatjuk ki. Figyelemmel kell lenni azokra a tartalékokra is, amelyek a hivatalként használt helyiségek lakássá való visszaalakításában, lakások helyreállításában, megosztásában és egyes üzlet-, műhely- stb. helyiségek lakássá való átalakításában rejlenek.

Egyéb kérdések

A *lakásberuházások népgazdasági tervezésében* értünk el fejlődést, de még korántsem tarthatjuk kielégítőnek a mai gyakorlatot. Inkább becsléssel, mintsem tudományos tervezési módszerekkel dolgozunk. Ez a metódikai hiányosság akadályozza a helyes, szervező erejű tervek és programok kidolgozását. Ezért sürgős feladat a népgazdasági tervezés, a műszaki tervezés és a várostervezés összhangjának biztosítása.

A *lakásépítés költségei* igen nagyok. 1950-ben egy kétszobás lakás átlagos kivitelezési költsége 52—55 000 Ft volt. Ma egy egyszobás lakás átlagosan 62 000 Ft-ba, egy kétszobás 83 000 Ft-ba, egy háromszobás pedig 103 000 Ft-ba kerül. Különösen megnövekedtek a rezsi jellegű költségek. Mintegy 10—16 százalékra rúgnak a jóváhagyott költségvetésben nem szereplő, utólagosan engedélyezett költségráfordítások. A lakásépítkezések költségalakulása még mindig másodlagosnak tekintett kérdés, jóllehet 1955-ben minden százaléknyi költségcsökkentés 125 új lakás építését tenné lehetővé. Megítélésünk szerint a lakásépítési költségek csökkentésének útja a műszaki fejlesztés helyes irányvonalának lefektetésében és az ezzel kapcsolatos kísérleti munkák elvégzésében, a tipizálásban, továbbá a beruházási és a kivitelezői fegyelem megszilárdításában rejlik. A lakásépítési program teljesítésének feltétele, hogy ezeken az építkezéseken is legalább olyan ütemű legyen a műszaki fejlődés, mint amekkorát az ipari építkezéseken tapasztalhattunk.

Az új lakások építése mellett sokáig elhanyagoltuk a *lakástatarozást.* Pedig a helyzet ezen a területen márcsak azért sem kielégítő, mert kapitalista örökségként súlyos terhet viszünk magunkkal. A legutóbbi másfél évben, s különösen az 1955. évi tervben jelentős előrehaladás tapasztalható, de nincs biztosítva a probléma belátható időn belül történő teljes rendezése. A folyamatos tatarozási munkák elvégzésén kívül ugyanis előbb-utóbb napirendre kell tűznünk egyes régi városrészek átépítését, felújítását is.

Eléggé elhanyagolt nálunk a lakáskultúra kérdése. Sajtónkban, folyóiratainkban is kevés szó esik róla. Pedig a lakások berendezésének, használatának, tisztántartásának problémái mindenkit érintenek, elválaszthatatlanul hozzátartoznak a mindennapi élethez. Különösen fontos a lakáskultúrával való foglalkozás egy olyan szocializmusépítő országban, mint a miénk, ahol jó munkájuk jutalmaképp sokan jutnak máról holnapra tömeglakásokból, falusi földes szobákból modern, összkomfortos lakásokba. Keveset foglalkozunk a lakóházak és a telepek helyes és gazdaságos üzemeltetésének kérdésével is.

Teljesen elhanyagolt hazánkban a *szövetkezeti lakásépítés,* pedig a takarékosság egyik legcélszerűbb formája: a lakásépítés céljára való takarékosság. Ezt bizonyítja a magánerőből történő lakásépítési akció sikere is. A szövetkezeti lakásépítési akció lehetővé tenné a városias jellegű beépítés (társasházforma) fokozását.

A mi feladatunk, hogy egészséges, kényelmes lakások ezreit építsük dolgozó népünk számára. A lakásépítésbe fektetett munka bőven megtérül a felnőttek és a gyermekek egészségében, a munkateljesítmény javulásában. Olyan cél ez, amelyért az ipar, elsősorban az építőipar dolgozóinak érdemes erőfeszítéseket tenniük, s amelynek eléréséért a társadalom megbecsülése jár.

STOLL LÓRÁNT és RADÓ ANTAL

Szénbányászatunk fejlődése és feladatai

Az elmúlt 10 év alatt szénbányászatunk a kapitalista bányászat számára elérhetetlen mértékben fejlődött. A széntermelés növekedési üteme csak a Szovjetunió és Csehszlovákia szénbányászatában volt gyorsabb a mienknél. Annál kiemelkedőbb ez a fejlődés, mert a magyar szénbányászat geológiai adottságai közismerten kedvezőtlenek. Külföldön csak kevés helyen termelnek ilyen viszonyok közt.

A gyors fejlődés útját 1946-ban a bányák államosítása, a termelőeszközök társadalmasítása nyitotta meg; így indulhatott meg a termelőerők szabad és gyors kibontakozása.

1953-ban Magyarországon a széntermelés az 1938. évinek 227, Lengyelországban 127, a Német Demokratikus Köztársaságban 147, Csehszlovákiában 243 százaléka volt. Ugyanezen időszakban a nagy kapitalista széntermelő országok széntermelése a fegyverkezési hajsza közepette is sokkal lassabban fejlődött, mint a szocialista tábor országaié; Anglia széntermelése 1953-ban (1938-hoz képest) 93,6, Belgiumé 101,6, Franciaországé 114,7, Nyugat-Németországé 101,8, az Amerikai Egyesült Államoké 122 százalék volt.

A magyar szénbányászat helyzete a felszabadulás előtt

A kapitalista magyar szénbányászat termelőerőinek elmaradottsága minden más iparágénál nagyobb volt, s csak a mezőgazdaságéhoz volt hasonlítható. 1938-ig a közvetlen munkaeszközök mind kéziszerszámok voltak. A két világháború közt csak réselőgépekkel kísérleteztek. 1940—1942-ben Dorogon kezdtek kísérletezni fejtőgéppel és egy rakodógéppel, de eredménytelenül. A hazai viszonyainkra alkalmazott gépekkel való kísérletezés nagy anyagi áldozatot követelt volna gyors megtérülés nélkül. Mivel bőven volt munkaerő, a bányatőkéseket a profithajsza nem ösztönözte a gépesítésre.

Az elmúlt évszázad alatt a magyar ipar nagyüzemi lett, a szénbányászat azonban nem vetkőzte le teljesen feudális jellegét. A magyar nagybirtok összenőtt a kapitalizmussal, s a kapitalista bányatulajdonnal is. Tápot adott erre a feudalizmusból fakadó magyar bányajog is, amely 100 év alatt semmit sem fejlődött.

Részben a bányajog kötötte meg a termelőerők fejlődését, ugyanis a földben lévő szén a földbirtok tartozékának minősült. Egyes szénmedencékben (Borsod, Nógrád) sokszor maga a földbirtokos létesített bányát,

de a nagy részvénytársaságok vezetésében is ott találtuk a földbirtokosokat, akik emellett a szénbérletekből, az úgynevezett terrágiumból is óriási hasznot húztak. Természetesen a legnagyobb, az ország széntermelésének döntő részét szolgáltató bányavállalatok — például a MÁK és a Salgótarjáni rt. is — nem feudális tulajdonban, hanem a monopoltőke kezében voltak.

A széntermelés 1922-től 1937-ig nem fejlődött: évi 7—8 millió tonna volt. Tehát a mennyiségi fejlődés sem hatott ösztönzően arra, hogy a munkaeszközök, a munkamódszerek javuljanak.

Hosszú éveken keresztül ugyanazon üzemekben folyt a termelés; a beruházás csaknem kizárólag a kapacitás fenntartására irányult. Mivel a két háború közt az ország ipara sem fejlődött nagyobb mértékben, az ipar nem is lépett fel nagyobb szénigénnyel, a hazai származású szén iránti kereslet nem növekedett.

A bányászat változatlan termelési szintje rendszeres, de módszereiben nem fejlődő bányaművelést tett lehetővé. A fejtésre előkészített szénvagyon és a feltárás általában 1—2 évre fedezte az igényeket.

A tőkés bányagazdálkodás anarchiája

A tőkés gazdálkodás értékesítési zavarokkal küzdött, pedig a tőkés állam kedvezett a hazai szén, főként a kevésbé értékes daraszenek felhasználásának (házadó-mentesség, kazánok átépítése és daraszénkazánok alkalmazása). Az állandó szénkészlet az évi termelésnek átlagosan mintegy 3 százalékát tette ki, ami megfelelt 8—9 munkanapi termelésnek. Nagy ügynöki hálózat igyekezett az ország különböző vidékein elhelyezni a szenet, rendszeres volt a megvesztegetés, a fűtők lepénzelése stb. Különösen nagy gondot okozott a por- és a daraszenek elhelyezése. A gyengébb minőségű telepekből az aprószenet ki sem szállították, hanem visszahagyták a bányavágatokban. Viszonylag jó szénosztályozás esetén is sok volt a vita és az alku a szén átvételekor, s a tőkés fogyasztók ezen az úton is lényeges árleszállításokat értek el.

A nagy fűtőértékű és jó égési tulajdonságú tatai szén mind háztartási, mind ipari felhasználás tekintetében szinte versenyen kívül állt, egyeduralmi helyzetet élvezett. Egyes években ez a vállalat gyilkos versenyeket is rendezett, hogy növelhesse termelésének színvonalát. A verseny következtében az 1930-as évek vége felé a hazai szénpiacon már teljes volt az elosztási, illetve a szállítási anarchia. A tatai szén elkerült az ország minden részébe és nemcsak a Nyírségben vagy az Alföld déli részén, hanem a konkurrens bányák közvetlen szomszédságában is versenyzett. Például Sopronban — a brennbergi bányától 10 km-re — a valamivel gyengébb minőségű tatai szén mindig piacképesebb volt és nagy nyereséggel volt értékesíthető. Ugyanez volt a helyzet Miskolcon, a borsodi bányák szomszédságában, sőt Salgótarjánban is, a nógrádi szénmedence kellős közepén.

A nagy ipari fogyasztók tüzelőberendezése — az értékesítéssel foglalkozó ügynökök rábeszélése folytán — olyan szerkezetű volt, amely főleg a tatai, dorogi szénfajtákat (esetleg az ajkai, brennbergi szenet) tudta előnyösen felhasználni. A tüzelőberendezések többsége nem volt alkalmas a gyengébb minőségű nógrádi, borsodi szenek jó kihasználására.

Egyes szénfajtákat csak háztartási fogyasztásra vásároltak. Részben ez volt az oka annak, hogy például a borsodi bányák nagy része nyáron nem termelt. A többi bányában is lényegesen csökkent a termelés az április—augusztusi időszakban. Az 1928—1938 közti évtized átlagában az évi mennyiségnek 56,2 százalékát termelték ki az október—márciusi, őszi-téli időszakban.

A szénbányászatnak a magyar gazdasági életben elfoglalt helyére jellemző, hogy 1938-ban 59 vállalat foglalkozott szénbányászattal. Közülük 12 vállalat volt nagyságrendileg jelentős, ezek adták a széntermelés 84 százalékát, s a szénbányászat alaptőkéjének 98 százalékát vallották magukénak. 1938. évi nyereségük 12 millió pengőre volt becsülhető, amely az alaptőke több mint 8 százalékát tette ki. A 12 vállalatból kettő, névszerint a Salgótarjáni Kőszénbánya rt. és a Magyar Általános Kőszénbánya rt. európai viszonylatban is ismert vállalat volt; ezek az ország termelésének 40—50 százalékát adták, s mind a hazai, mind a külföldi bankokkal és az ipari érdekeltségekkel összefonódva, viszonylag óriási nyereséggel dolgoztak.

Az 59 vállalat összesen 149 kisebb-nagyobb aknában és 67 egyéb számottevő melléküzemben dolgoztatott. A vállalatok összetételére jellemző, hogy a kisebbek csak szenet, a nagyobb vállalatok a széntermeléssel majdnem egyenlő arányban egyebet is termeltek. Jelentősek voltak a szénbányák mellett épített erőművek, több vállalatnak cementgyára, brikettgyára, mészégetője, kőbányája, némelyiknek alumíniumgyára, ferroziliciumgyára, karbidgyára, szénlepárlója is volt.

A rendkívül zavart profil egyik oka az volt, hogy a kevésbé nyereséges széntermelést rátelepült iparral — a saját olcsó szén felhasználásával — tették nyereségessé. Sokszor ez a folyamat fordított sorrendben alakult ki: a szénigényes ipari vállalat tőkeszegény — veszteséges — bányát vásárolt meg, hogy ipari tevékenysége fejlesztését olcsó és állandó minőségű szénnel biztosítsa. Természetesen ilyenkor a bányaüzemnek csak korlátozott, kiszolgáló szerepe volt. A kapitalista szénbányászatnak és iparnak ez az összeszövődése országszerte jellemző volt és ennek nem utolsó sorban célja volt az is, hogy a komplikált szervezeten keresztül a nyereséges gazdálkodás eltakarható, az adó csökkenthető legyen.

Ha a széntermelés gazdaságosságát az egyéb ipari tevékenységtől elkülönítve vizsgáljuk, megállapítható, hogy — a tatai, a dorogi, a komlói és a pécsi bányászat kivételével, amelyek nyereségesek voltak — az ország szénmedencéiben a szén értékesítése legjobb esetben a termelés önköltségét biztosította. Ez volt az oka annak, hogy az egészen kis borsodi, észak-magyarországi stb. magánvállalatoknak csak akkor volt profitjuk, ha a szó legszorosabb értelmében téli időszaki rablóbányászatot üztek. Ezen alkalmi jellegű kis bányákban a bányászati módszer, a berendezés, a bányabiztonság még elmaradottabb volt, mint a nagy szénmedencékben.

A tőkés szénbányászat, amely a két világháború közt egy szinten mozgott, a második világháború folyamán körülbelül 30 százalékkal megnövelte termelését. A munka intenzitásának hajszolt növelésével, nagy munkáslétszámmal minden könnyen elérhető és megművelhető jobb minőségű szénterületet lefejtettek.

A bányászok helyzete

Tehát a kapitalista szénbányászat nagyon szezonális jellegű iparág volt. A bányamunkások nagy százaléka kétlaki életet élt; nyáron a mezőgazdaságban, télen a bányászatban keresett munkát. A kétlaki életre, a földre szüksége volt, mert nyáron nem volt munkája a bányászatban, vagy csak időszakosan dolgozhatott. Ezt jellemezte Rákosi elvtárs 1950-ben, az első Országos Bányásztanácskozáson: „...a föld a múltban mentőöv volt, ma malomkő a bányászok nyakán."

A bányamunkásság a nincstelen falusi, mezőgazdasági proletárokból nevelődött, fejlődése és kultúrigénye elmaradt az ipari munkásságétól. A munkakörülmények, a földalatti nehéz fizikai munka, a munkábajárással kapcsolatos naponkénti több órás gyaloglás, a nagyon korlátozott tisztálkodási lehetőségek miatt kulturáltabb, fejlettebb ipari munkásság nem alakult ki a szénbányászatban. Még a nagyüzemek törzsmunkássága is szétszórt bányatelepeken élt, s ez is hozzájárult ahhoz, hogy a magyar bányamunkás kultúrában nem tudott az ipari munkással lépést tartani; a kapitalista bányászat ezt a lehetőséget teljesen elzárta előle. Az időszakos munkalehetőség, a lakótelepek elhanyagoltsága, az alacsony bérezés, a munkahelyi biztonság hiánya stb. miatt rendszeressé vált a dolgozók kivándorlása (belga, francia, holland bányákba), egyébként pedig tartós sztrájkokkal próbálták életkörülményeiket javítani. A bányászság a proletariátus legforradalmibb rétegéhez tartozott, az első sorokban harcolt a kizsákmányolók ellen.

Bányászatunknak a felszabadulás óta elért eredményei

A felszabadulás után azonnal megindult a széntermelés; a kommunista párt hívó szavára a bányászok megkezdték a munkát a háború alatt kirabolt, előkészület és fenntartás tekintetében visszaesett üzemekben. A háború alatt a bányák csak egyes területeken szenvedtek háborús kárt, de a kevés földalatti munkahellyel rendelkező, egyéb szempontokból is tönkretett bányák a lecsökkent munkáslétszámmal 1945-ben az 1938. évi termelés felét sem érték el; az 1942. évi háborús kulminációs szinthez viszonyítva pedig 38%-ra esett vissza a széntermelés.

A következő években azonban a létszám folytonosan duzzadt, a párt felhívására tömegesen keresték fel az üzemeket olyan dolgozók, akik bányászattal soha nem foglalkoztak. A termelés azonban még nem fejlődött, mert az infláció romboló hatása következtében a dolgozók a munkaidő nagy részét élelmiszer és anyag keresésére használták fel.

1945 decemberében a szénbányákat — minden más iparágat megelőzve — állami kezelésbe vettük, majd társadalmi tulajdonná változtattuk. Az 1946. augusztus 1-én létesült MÁSZ rt. és a tőle függetlenül működő államosítási főmegbízottak tevékenysége rohamszerűen megindította a műszaki és a gazdasági szervező munkát. Ennek hatására 1946 utolsó hónapjaiban már rohamléptekkel nőtt a termelés, de a jó forint, az erélyes vezetés, a kommunisták vezette magyar bányászok önfeláldozó munkája nemcsak a termelést, hanem a termelékenységet és az önköltséget is hónapról hónapra javította. A bizakodó hangulatot megalapozta az államosítással kapcsolatban gyorsan megjavult munkaszellem, a dolgozók addig soha nem tapasztalt munkalendülete.

A szénbányászat a hároméves terv időszakában

Ilyen bizakodó hangulatban indult 1947 őszén a hároméves terv munkája, amely egyrészt az egész népgazdaság újjáépítését tűzte ki célul, másrészt előkészítette az ötéves tervet. A hároméves terv termelési és termelékenységi előirányzatai reálisak voltak, s 1949-ben széntermelésünk nemcsak elérte, hanem túlszárnyalta az 1938. évi termelési szintet.

A termelés, a termelékenység (a szénbányászat termelékenységét az egy munkás által egy teljesített műszak alatt termelt szén mennyiségével mérjük) és az önköltség alakulását a következő indexsor jellemzi:

	Termelés	Termelékenység	Önköltség
1946. augusztus—decemberi átlag	100	100	100
1947. évi átlag	137	113	111
1948. évi átlag	167	135	116
1949. évi átlag	186	147	112

A hároméves tervidőszakban a termelés valóban ugrásszerűen növekedett. A termelt szén azonban szinte kizárólag a régi bányákból került ki, s a termelés módszere sem változott lényegesen. A tömegtermelésre alkalmas frontfejtések csak a hároméves terv végén kerültek előtérbe. A munkahelyi szállítás gépesítése, a kaparók alkalmazása csak 1948-ban kezdődött és nem folyt tervszerű ütemben.

A hároméves tervidőszakban a termelékenység csaknem 50 százalékkal növekedett. Ezáltal 1949 végén nemcsak a termelés, hanem a termelékenység tekintetében is elértük az 1938. évi szintet. Tehát a helyreállítást felerészt létszám-növeléssel, felerészt termelékenységnöveléssel biztosítottuk.

A termelés és a termelékenység egyidejű nagyarányú növekedése ellenére az önköltség az egész időszakban azonos szinten maradt, sőt valamelyest emelkedett. Ennek oka abban kereshető, hogy egyrészt a műszaki dolgozók keresete lényegesen emelkedett, másrészt lassan feloldódott az 1946. végén nagyon megszorított és ezáltal az indokolt színvonal alá csökkentett anyagfelhasználás, de főképp a rezsiköltségek csökkentésének szigorúsága. A hároméves terv végére a bérköltséghányad és az általános költségek aránya elérte körülbelül a háború előtti szintet. A termelékenység folytonos javulásának ösztönzése végett a munkások műszak- (munkanap-) keresetének átlaga 1947-től 1949-ig több mint 60 százalékkal, tehát a termelékenységnél nagyobb arányban nőtt. Ezáltal a bányászati dolgozók életszínvonala már túlhaladta a háború előtti szintet.

Annak jellemzésére pedig, hogy milyen eltolódás történt az önköltség szerkezetében, összehasonlítjuk a stabilizációt követő 8 hónap költséghányadait az 1949. évi átlagokkal.

Az általános költségek hányadának növekedése is elsősorban a bányászok életszínvonalának közvetett módszerű emelésével függ össze. Ugyanis az önköltség terhére óriási összegeket fordítottunk lakótelepek helyreállítására, kultúrházak, könyvtárak, bölcsődék, napközi otthonok létesítésére.

A legfontosabb költségnemek hányada az önköltségben

	1946 augusztustól 1947 márciusig (8 havi átlag)	1949. évi átlag
A munkabérköltség hányada	57,0 százalék	45,2 százalék
Az anyagköltség hányada	29,0 „	23,1 „
Az általános költségek (rezsi) hányada	14,0 „	31,7 „
	100,0	100,0

A hároméves terv megvalósítását nagyon elősegítette a különböző bányákban alkalmazott művelési módok megismerése, a tapasztalatcsere és a legjobb, aránylag legfejlettebb művelési módszerek általános elterjesztése. Az államosítás közkinccsé változtatta a kapitalista üzemek által féltve őrzött módszereket; a bányamérnökök megtalálták technikai tudásuk szabad érvényesülésének útját. Az elmaradottabb bányák korszerűsítésének, gyors fejlesztésének fontos feltétele volt a szervezés jelentőségének felismerése, különösen pedig a szovjet munkaszervezési módok tanulmányozása, tanítása és fokozódó alkalmazása.

Ebben a tervperiódusban az erősen központosított állami vezetés sikeresen felszámolta a volt tőkés vállalatok sok kisebb-nagyobb — a régi különállásból fakadó — műszaki és adminisztrációs különbségét. A munkaszervezés és a vezetés eredményességét jól megalapozta az akkor célszerűen alkalmazott káderpolitika, amely lehetővé tette a rátermett, kezdeményező erejű műszaki dolgozók áthelyezését egyik szénmedencéből a másikba.

A gazdasági vezetés és irányítás tekintetében a hároméves tervben a szénbányászat is rátért a tervszerű gazdálkodás útjára, megtanulta a tervezés alapvető módszereit, megkezdte a tervteljesítés mérését, a részletek ellenőrzését, sőt rátért az eredmények és a hiányosságok üzemenkénti bírálatára is.

Szénbányászatunk az első ötéves terv időszakában

A magyar szénbányászat egész történetének kiemelkedő fejezete az ötéves tervidőszak, az 1950—1954. évek munkája. Az 1953 közepéig eltelt első három és fél év egészen töretlen, előre rohanó munkát jelentett, nagy eredményekkel. A termelés és a termelékenység példátlanul magas nívója — bár nehéz küzdelmek árán született — a kívülállók előtt eltakarta a belső bajokat. A párt júniusi határozata tette lehetővé ezek feltárását és kiküszöbölését. A tervidőszak végén megtorpant, illetve mérséklődött a termelés színvonalának eddig rohamos emelkedése, de ez lehetővé tette a tervszerűbb munkát, a belső aránytalanságok enyhítését.

Az ötéves tervben a következő fejlődést értük el:

	1949	1954
	százalékban	
A széntermelés mennyisége	100,0	185,5
A frontfejtésből származó szén	100,0	295,0
Az üzemi termelékenység	100,0	120,3
A produktív dolgozókra számított termelékenység	100,0	122,9

Tehát 5 év alatt az évi termelés csaknem kétszeresére nőtt. Nagy átalakulást jelez a frontfejtések elterjedésének mértéke. Ez a nagy termelékenységű és koncentrált fejtésmód szükségessé vált amiatt is, mert hazai szeneink fűtőértéke 3330—3500 kalória, a nagy széntermelő országok szeneinek fűtőértéke pedig 6500—7000 kalória. Ez azt jelenti, hogy hazánkban minden kitermelt kalóriához azonos termelékenység esetén kétszeres emberi erőt (munkaidőt), kétszeres munkabérköltséget kell felhasználni.

Szénbányászatunk korszerűsítése

A termelés és a termelékenység fejlődésének összevetése jelzi a bányászat nagy kérdését, a munkaügyi gondokat. Ugyanis a termelékenység növekedése csak negyedrészt biztosította a termelés növelését, tehát egyidejűleg nagyarányú létszámszaporulattal kellett megbirkózni. Ez szinte szó szerint értendő: ma már több mint 100 000-en dolgoznak a szénbányászatban, akiknek alig negyedrésze lakik rendes kolóniában. A nagyobbik részt szomszédos falvakból szállítják autóbusszal a munkahelyre, egy kisebb rész pedig a bányatelep legényszállóiban él. A le nem telepített dolgozók egy része nem tekinthető törzsbányásznak, teljesítményük nem megbízható, sokat mulasztanak, sőt vándorolnak, egyesek évenként többször is.

Ezek a körülmények gátolják a termelékenység rendszeres növelését, zavarják a gépesítést, súlyosan terhelik az önköltséget, de természetesen befolyásolják a termelés ütemét, a rendszeres tervteljesítést is.

A hároméves tervben a szénbányászat termelés-növekedése teljesen kielégítette a tervezettnél gyorsabban fejlődő iparunkat. Ehhez a fejlesztéshez meg tudtuk teremteni a kapacitást; a szezonális jellegű bányákban jobb szervezéssel és az egész év folyamán állandó, teljes üzemeltetéssel biztosíthattuk a nagyobb termelést. A hároméves terv folyamán aránylag kevés és rövid ideig tartó beruházásokkal történt a fejlesztés. A kapacitás fejlesztésének ez az aránylag könnyű és gyors lehetősége félreértésre adott okot: nem gondoltuk meg idejében, hogy a kis kapacitású és rövid életű üzemeket nagy, modern, szocialista bányaüzemek építésével kell helyettesíteni. Az új bányák létesítése, a bányászat beruházása a hároméves tervben sem, de az ötéves tervben még kevésbé tartott lépést a termelés fejlődésével.

Több kis üzem fokozatosan kimerült, a régi üzemek technikailag sem voltak fejleszthetők, néhány kis üzemet az igen költséges termelés miatt le kellett állítani, de ugyanakkor új beruházással nem gondoskodtunk új nagyüzemek építéséről és gyors fejlesztéséről.

Az üzemek kapacitását kihasználhatóságuk határáig igénybe kellett venni, tehát a kapitalizmusból ránk maradt üzemek rekonstrukciója, korszerűsítése a túlzott igénybevétel miatt nem folyhatott olyan ütemben, mint azt szocialista iparosításunk tempója megkövetelte volna. Ennek következtében a szénbányászat az utóbbi két évben az előirányzott széntermelési tervét nem tudta teljesíteni, pedig az ötéves terv folyamán a széntermelés fejlődése átlagosan évi 13 százalékot ért el.

A szénbányászat beruházásainak egy részét a kapitalizmusból reánk maradt elavult bányaüzemek korszerűsítésére kellett fordítanunk. A dol-

gozókról való gondoskodás pedig megkövetelte, hogy elsősorban megfelelő fürdőket, melegedő helyiségeket, étkezőket stb. létesítsünk. Jellemző, hogy a múltban az ózdi medence 8 üzeméből csak egy üzemben volt, a borsodi szénmedence mintegy 40 üzeme közül gyakorlatilag egyben sem volt fürdő, de még a legminimálisabb tisztálkodási lehetőség sem. Szinte teljesen hasonló volt a helyzet a közép-dunántúli szénmedencében is. Tehát a szénbányászat fejlesztésével párhuzamosan szükségessé vált a kétszeresre növekedett létszámot is mérlegelve a bányászat szocialista jellegének megfelelő kommunális beruházások folyamatos megvalósítása.

A beruházások szükségszerű elaprózódása következtében aránytalan volt a szénbányászat belső fejlődése, kevés új aknát építettünk, helyenként a meglévő régi aknákat túlerőltettük, s a kapacitás-fejlesztés nagyon elmaradt a termelés fejlődésétől. Aránytalanságot okozott az is, hogy a hároméves tervben elsősorban a kis kalóriájú szénmedencéket fejlesztettük, mert a két nagy épülő acélerőművet ezekre a szenekre telepítettük. A belső aránytalanság és a gyors átállás minőségi szenek kitermelésére zökkenőt idézett elő a termelés fejlődésének ütemében és zavarta a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődését.

Nem volt arányos a fejlődés a széntermelés és a legfontosabb szénfelhasználó iparágak közt sem. Ezen iparágak fejlődése megelőzte a szénbányászat fejlődését, ezért időnként kisebb-nagyobb zökkenők voltak a szénellátásban. 1954-ben a szénbányászat termelése 1938-hoz képest 235 százalék volt, ugyanakkor a villamosenergia-termelés, a legfőbb szénfogyasztó 345 százalékra, a közlekedés és a kohászat több mint háromszorosra fejlődött.

A felhasználó iparágak szénfogyasztása természetesen nem nő ugyanolyan arányban, mint a termelésük, de az arányos összefüggésnek meg kell lennie. Aránytalanságot okozott az is, hogy a fogyasztók tüzelőberendezése a kapitalista gazdálkodás és verseny következtében meghatározott szénfajtákra épült, s a tüzelőberendezések közül csak lassan és fokozatosan építettünk át néhányat. A tüzelőberendezésekben nem megfelelő minőségű szeneket kelett eltüzelni, ez rontotta a hatásfokot, növelte a szénszükségletet, s természetesen növelte a felhasználó ipar önköltségét is.

Gépesítés

A felszabadulás előtt tulajdonképpen nem volt hazai bányagépgyártás, mert egyetlen bányagépgyárunk csak nagyobb szállítógépek gyártására volt berendezve. Már a hároméves tervben megkezdődött és az ötéves terv folyamán gyorsan fejlődött a bányák gépesítése. Ki kellett fejlesztenünk a bányagépgyártó ipart, azaz önálló, teljesen új iparágat kellett kialakítanunk, rá kellett térnünk a speciális bányagépek gyártására. Bányagépgyártó iparunk fejlesztése hatalmas méretű volt, termelése 1950-től 1954-ig 550 százalékra nőtt.

A bányászat gépesítéséhez okvetlenül szükséges volt ez a fejlődés, de mégsem volt kielégítő. A gépesítés elsődleges célja a nehéz fizikai munka kiküszöbölése és a termelékenység fokozása. A hároméves terv időszakában a termelékenység növekedését a jobb munkaszervezéssel, a művelési módszerek tökéletesítésével (frontfejtések fejlesztésével stb.)

értük el, ötéves tervünk folyamán azonban a termelékenység növelésének egyik fontos tényezője a gépesítés volt. A gépesítés a szállításban érte el a legnagyobb fejlődést: a munkahelyi szállítás gépesítése a háború előtti 1—2 százalékról 51 százalékra nőtt, tehát ma már a termelés 51 százalékát gépi berendezéseken szállítjuk el a munkahelyekről. A nehéz fizikai munkát igénylő csillézést, a kapitalista bányászat lószállítását felváltotta a gépi szállítás. Ma bányáinkban 29 km gumiszalag, 56 km kaparószalag és 4 km rázócsúszda működik, háború előtti bányászatunkban pedig mindössze 1—2 csúszda működött.

A háború előtt a fúrási munka kézi erővel folyt, ma az elektromos fúrógépek száma 2162, s ez azt jelenti, hogy ezt a munkafolyamatot — egy-két kivételes munkahelytől eltekintve — 100 százalékig gépesítettük. A csákánymunkát nagyrészt felváltotta a fejtőkalapácsos termelés, s a háború előtti pár száz fejtőkalapács helyett ma 3928 fejtőkalapács működik.

A nagygépesítésben éppúgy, mint a kisgépesítésben az első segítséget a Szovjetuniótól kaptuk: rakodó- és fejtőgépeinket — a hazai F—4. elővájó-fejtőgépek kivételével — a Szovjetunióból hoztuk be és hozzuk be ma is. Az első ötéves terv eredményéhez sorolhatjuk a gépek hazai alkalmazásának eredményes kísérleteit, a gépesítésre alkalmas művelési rendszerek, munkamódszerek alkalmazását és egyes bányákban az üzemszerű gépi jövesztő- és rakodómunka megszervezését.

A szénbányászati bérezés fejlődése

A szénbányászat a leginkább munkaigényes iparágak közé tartozik. Különösen munkaigényes nálunk Magyarországon, a viszonylag még alacsony színvonalú gépesítés miatt. A nagy munkaigényesség legélesebben azzal jellemezhető, hogy a termelési költségeknek jelenleg 60—75 százaléka a bér és a bérjárulék.

Népi demokráciánk kezdettől fogva értékelte a nehéz bányászati munkát, a bányász dolgozók odaadó versenylendületét, s törekedett arra, hogy a bányászatban dolgozók megkapják munkájuk méltó díjazását. A bányászat bérezését a felszabadulás óta kulcskérdésként kezeltük, s a felszabadulást követő 10 év alatt a bérezés rendszere több ízben is gyökeresen megváltozott.

Az első kollektív szerződés 1947-ben készült. Ennek fő célja az országosan egységes vájárkereset kialakítása, de már ebben is megjelenik a normarendszer alapcsírája, a darabár.* Ez a kollektív szerződés

* *Darabár:* A darabbérezés alapja egyrészt a kérdéses munkára megállapított norma, másrészt pedig a munka, illetve a munkás besorolásának megfelelő tarifális darabbéres alapbér. Az egyes munkák darabárát (egységárát) általánosságban úgy számítjuk ki, hogy a percekben kifejezett időnormát szorozzuk a tarifális darabbér 480-ad részével. A darab-egységár általános képlete a következő: $e = \frac{A_t}{T_n}$ Ft/munkaegység, ahol e = darab egységár, A_t = a munka végzésére rendelt tarifális darabbéres műszak alapbére, T_n = a munka egy műszakra és egy főre megállapított teljesítmény normája.

nagy húzóerőt jelentett: a termelékenység emelkedett. Hiba volt azonban, hogy már a hároméves tervidőszakban a bérek emelkedése időnként a termelékenység fejlődésénél gyorsabb volt.

1950-ben az egyes üzemekben jelentkezett bérezési hibák rendezése, valamint a bérrendszer ösztönző jellegének fokozása céljából országos iránynorma lépett életbe. Ezzel párhuzamosan normások foglalkoztak a normaadással és a bérezéssel. Az üzemi normásokon keresztül központi irányítást vittünk be a bérezésbe, abból a célból, hogy a dolgozók részben indokolatlan bérköveteléseivel szemben a normások a centrális szervek útmutatásainak megfelelően reális és országosan nagyjából egységes szinten alakítsák ki a bérezést. Az 1950. évi normaösszevonással egyidejűleg 5 százalékos normaszigorítást alkalmaztunk. Most teljesen érvényesülnek a darabárak, s kisebbmérvű progresszió segítségével igyekszünk ösztönözni a termelékenység javítását.

1950 és 1954 közt a bérezési elvek bizonyos hullámzása volt tapasztalható. Nevezetesen az első időben a csapatbérezéssel szemben az egyéni bérezést helyezték előtérbe. Ez részben összefügg azzal a céllal, hogy a képzett vájárok mellett a kevésbé képzett, de kitűnő teljesítményt nyújtó fiatal dolgozók jobb keresethez jussanak és ezzel ösztönözzük őket további teljesítményekre, a bányászati munka megkedvelésére, a szakképzettség megszerzésére stb.

A következő periódusban az egyéni bérezés túlzásainak mérséklése céljából igen sok helyen a dolgozók kívánságára ismét a munkahelyenkénti és műszakharmadonkénti — 2-től 12 főig terjedő — kollektív jellegű bérezés jutott túlsúlyba.

Az 1953 decemberi bérrendezés szinte egy ugrással kívánta elérni a Szovjetunió szocialista bányászatának bérrendszerét azzal, hogy az alapbértételt változatlanul hagyta, s ugyanakkor a bér mozgó részét megnövelte. Ez a bérrendezés biztosította, hogy a kereset — a földalatti munkára való tekintettel — 10—25 százalékkal magasabb legyen más iparágak átlagkereseténél, tehát a bányászatban a nehéz munka súlyának és jelentőségének megfelelően magas legyen a kereseti szint. Részleteiben azonban hibákat tartalmazott: nem mozdította elő a termelés és a termelékenység növelését, nem buzdított a bányák állapotának megjavítására, az előkészítő munkálatok időben való elvégzésére, a szén minőségének javítására.

Ezeknek a hibáknak a megszüntetésére 1955. február 1-én új bérezési rendelkezés lépett életbe. A korábbi országos iránynorma-gyűjtemény felülvizsgálata eredményeként minden tröszt a helyi viszonyoknak megfelelő tröszti normagyűjteményt alakított ki. Ezáltal a különféle munkahelyeken a normák teljesítési lehetősége körülbelül azonos lett, tehát az elővájási, a kamra- és frontfejtési munkahelyeken hasonló kereseti lehetőséget teremtettünk. Ez a rendelet a vájárok mellé osztja a csapatcsilléseket, a közös keresetből 80, illetve 90 százalékos részesedést biztosít számukra. Ez komoly lépés afelé, hogy a vájárok tekintélye helyreálljon, a bányabiztonság megjavuljon. Az új bérezés megemelte a fenntartási munkák darabárát, továbbá a fenntartási (zavartsági) pótlék engedélyezésének lehetőségével hozzájárult a fenntartási munka megbecsüléséhez, a bányafenntartás megjavításához.

A kollektív bérezés engedélyezése egyszerűsíti a bérelszámolást is. A főmunkák naponkénti átvétele helyett elegendő a dekádonkénti munkaátvétel; csökkent a hibalehetőség, a reklamációk száma stb. Az egységes norma- és bérdokumentáció az egész iparágban azonos elszámolást valósít meg. Összefoglalva: az érvényben lévő bérrendelet több aránytalanság megszüntetésével, korszerű intézkedéseivel határozottan előmozdítja a termelékenység növekedését.

Szénbányászatunk szervezetének és tervezésének fejlődése

Az elért műszaki és gazdasági eredmények egy részét az ebben a tervidőszakban is folytatódó szervezés teremtette meg. A szénbányászat létesített először komplex célú trösztöket Magyarországon, s ezzel a bányák közelébe vitte a műszaki irányítást, a hatósági jellegű felsőbb ellenőrzést. A korábbi vállalati szerv felbontása, az önálló bányaüzemek kialakítása segít abban, hogy a földalatti munkahelyek intenzívebb műszaki ellenőrzés alá kerüljenek A törzs-bányaüzem-körletszervezés a régi szerteágazó és emiatt szervezetlen bányászkodás helyett szocialista bányászatot teremtett, amely noha még nem tökéletes, mégis szocialista iparunk megbízható bázisának tekinthető.

A szénbányászatban a fejlődés már az ötéves terv elején elérte a tiszta bányászati profil kialakítását, a szintén rohamosan fejlődő bányagépgyártásnak, az aknamélyítésnek, a mélyfúró iparnak önálló iparágként való elválását a bányászattól és a bányászat műszaki, tervezési munkáinak önálló tervező intézetben való központosítását.

Az ötéves terv időszakában tervezési módszereink tökéletesedtek; a tervezés hozzásegítette a szénbányák műszaki vezetőit a tudományos, fejlett műszaki és gazdasági vezetés módszereinek kialakításához. Már kapacitásfelméréssel megalapozott terveket készítünk, s a még 3—4 évvel ezelőtt részben szubjektív ítéletekre alapított tervezés most már kimunkált szakmai, műszaki tervek alapján objektív tényekre támaszkodik.

A szénbányászati szervezés és tervezés fejlesztésében nagy segítséget kaptunk a Szovjetuniótól. Az átvett tervgazdálkodási tapasztalatok alapján ötéves tervünk során olyan műszaki és gazdasági beszámoló rendszert alakítottunk ki, hogy a bányászat felső vezetése pontos, széleskörű adatok birtokában tervszerűen és biztosan, szinte naprakész tisztánlátással vezethet, és biztonságosan alapozhatja meg a fejlesztést is.

A szénbányászat önköltségének alakulása

A széntermelés fajlagos önköltsége eredményeink ellenére évről évre nőtt. Az önköltség növekedése nagyrészt annak következménye volt, hogy kedvezményeket adtunk a bányászat nehéz munkáin dolgozóknak; a termelékenység javulása azonban ezek költségnövelő hatását nem ellensúlyozta, mert a termelékenység növekedése meglassult.

A változás okai több csoportra bonthatók:

a) A legnagyobb növekedést a kormányintézkedések (különféle bérrendezések, étkeztetés, munkaruha-juttatás, a dolgozók szállítása, lakótelep-karbantartás stb.) okozták. Ezek általában az életszínvonal közvetlen vagy közvetett emelését célozták. Az átlagkeresetek az ötéves időszak alatt 150 százalékkal nőttek.

b) Költségnövekedést idézett elő a korábban elhanyagolt fenntartási munkák pótlása, a bányamunka biztonságának javítása, általában a bányák állapotának helyreállítása. Egyrészt ezekkel, másrészt a tömegtermelési módszerek (frontfejtés) fokozott alkalmazásával függ össze a legfontosabb anyag, a bányafa fajlagos fogyasztásának csaknem 10 százalékos növekedése, illetve ennek költséghatása.

c) A költségnövekedések kisebb, de egyáltalán nem lebecsülendő részét az időnként erőltetett vasárnapi termelés és a minden területen elharapózott pazarlás idézte elő. Mindezen költségnövekedések a termelékenység nem kielégítő növekedése következtében viszonylag sokkal nagyobb mértékben terhelték a szén önköltségét, mint ahogyan megengedhető lett volna.

Az önköltségcsökkentés részfeladatait az 1955. évi tervezés messzemenően figyelembe vette; az intézkedések főképp a túlműszakok korlátozására, az anyagmegtakarításra, az anyagkészleteknek a normaszintre való leszorítására irányulnak.

Az önköltség csökkentése okvetlenül szükséges és szénbányászatunk viszonyai közt messzemenően lehetséges is. Meg kell azonban említenünk, hogy hazai szénbányászatunk természeti, geológiai adottságai nagyon eltérnek a többi széntermelő ország adottságaitól, azokénál sokkal kedvezőtlenebbek, ráfordításaink mégis nagyjából megfelelnek a világpiaci szénáraknak. Még a kalóriára vonatkoztatott önköltségelemzések is azt bizonyítják, hogy hazai széntermelésünk költségszintje nem magasabb a kapitalista országok földjáradékkal és extraprofittal növelt szénárainál.

A szénbányászat továbbfejlesztésének problémái

Szocialista iparosításunk folytatásának lehetőségeit az alapanyagbázis, az energiabázis fejlődése határozza meg. A szén az ipar kenyere, s hazánkban a többi energiahordozó felhasználásának nagyobb arányú fejlesztése ellenére is az iparosítás alapterhét a szénbányászat fogja viselni. Ráadásul a hazai kohókoksz gyártására való áttérés azt jelenti, hogy az ipar ellátásában emiatt kieső szeneket további széntermelésnöveléssel kell biztosítani.

Nem elegendő azonban az erőfeszítéseket a szén kibányászására korlátozni; sok feladatot kell megoldani a szénnek a felhasználás előtti előkészítésében (mosás, osztályozás, brikettálás) is. Ezeket az eddig másodlagos jelentőségűnek ítélt problémákat gyakran elhanyagoltuk, elsősorban azért, mert nem láttuk elég világosan az elmaradottság káros hatását. Az ötéves tervidőszak végén több kezdeményezés született például az osztályozói kapacitáshiány megszüntetésére, a brikettgyártás minőségének megjavítására, a kötőanyag nélküli brikett-termelés kiter-

jesztésére, a szénmosásra stb. Ezek megvalósítása útján a termelés és a felhasználás közti minőségi feszültség fokozatosan csökkenthető.

Az ipari tüzelési célokra történő olajfelhasználás a felszabadulás óta nálunk is növekedett, s az utolsó évben már nagyobb arányokat öltött. Külföldön, főképp szénszegény országokban, a háztartási olajfűtés is nagyon elterjedt. A nyugat-európai országokban 1953-ban a szénenergiának már átlagosan 15,5 százalékát olajjal helyettesítették, pedig az értékesítési nehézségek miatt 10,5 millió tonna szénkészlet halmozódott fel. A kapitalista gazdálkodás viszonyai közt az olaj-tüzelőanyag előretörése a szénbányászat fejlesztésében válságot idéz elő és munkanélküliséget okoz, nálunk ellenben az olaj felhasználása lehetővé teszi, hogy gyorsabban növeljük iparunk termelését.

Bányaüzemeink egy része hamarosan kimerül, tehát nemcsak a fejlesztéshez szükséges termelőkapacitás létesítéséről kell gondoskodnunk, hanem új üzemeket is kell építenünk a kimerülő bányák helyett. A bányászat sajátos jellege miatt új kapacitás létesítéséhez 5—7 év szükséges, mert a műveletek fokozatosan a mélység felé haladnak, tehát a szenek megnyitása mind hosszabb ideig tart. A bányászat beruházási költségei nagy népgazdasági megterhelést jelentenek, de a beruházások mértéke és üteme dönti el a bányászat termelő kapacitásának, s egyúttal a fejlesztés ütemének kérdését.

A szénbányászat fejlődésének határt szabó másik probléma a munkaerő kérdése. Közgazdasági tanulmányozást kíván, hogy a népgazdaság és az ipar nagyarányú fejlesztése esetén mennyi munkaerő fordítható széntermelésre. Először a műszaki szakembereknek kell kidolgozniuk, hogy milyen termelékenységet érhet el a szénbányászat, s e szerint mennyi az egységnyi széntermeléshez szükséges munkaerő. Ezt a szükségletet kell összehangolni a munkaerőmérleg adta lehetőségekkel.

A bányászat munkaerőellátásával összefügg a munkaerő letelepítésének, s ezzel egyidejűleg a munkaerő stabilizálásának kérdése. A munkaerő letelepítését, újabb bányavárosok, bányatelepek építését követeli a széntermelés gazdaságossága is. A dolgozók állandó jellegű letelepítése szinte egycsapásra megszünteti a termelékenység, a munkafegyelem, a minőségi termelés sok és jelentős hiányosságát.

A termelékenység növelésének döntő feltétele a szállítás és a rakodás maximális gépesítése, amelynek mértéke különböző, szénmedencénként változó. A gépesítés jelentősége abból fakad, hogy lehetővé teszi a koncentrált tömegtermelést kevesebb munkaerő alkalmazásával. Elengedhetetlen követelmény a termelékenység más irányú — főleg munkaszervezés útján megvalósítható — javítása is, mert most itt sok a tartalék, tehát ez a legjárhatóbb út az önköltség leszorítására. Nem szabad szem elől téveszteni azt sem, hogy szakadatlanul javítani kell a dolgozók kulturális szükségleteinek kielégítését. Enélkül nem szüntethető meg az óriás mértékű munkásvándorlás és a jobban képzett, a korszerű technikával dolgozó vájár szakmunkáshiány, ez pedig akadályozza mind a gépesítés, mind a termelékenység fokozását. Ezért fontos, hogy a bányák közelében a bányamunkásság részére kultúrközpontok létesüljenek.

A bányászat fejlesztésének nagy problémája a bányafa-felhasználás mértéke. Fajlagos bányafa-felhasználásunk a nagy széntermelő országokéval összehasonlítva most sem kedvezőtlen, de a bányafának 70—75

százalékát import útján kell biztosítanunk, ezért a bányafapótló acél biztosítóelemek és betonelemek hazai gyártásának fejlesztésével és alkalmazási módjának elterjesztésével kell a bányafa-felhasználás csökkenését elérni.

A gazdaságos bányaüzem létesítésének egyik alapfeltétele, hogy geológiai becsléssel és fúrásokkal megállapítsuk a szénkészlet mennyiségét. Mind a geológiai kutatás, mind pedig a területek felfúrása korábban elmaradt. A szénkészletek (szénkincs) országos méretű részletes felmérése — a szovjet tapasztalatokra támaszkodva — megindult; a közeljövőben kiderül, hogy a művelésre érdemes szénmezőkből mennyi a jelenlegi aknákkal művelhető és mennyi a még szabad szénvagyon. A felmérés eredménye bizonyos mértékig befolyásolhatja még a népgazdaság fejlesztésének irányait is. Megállapításra kerül ugyanis a szénkészlet minőségi megoszlása, s így tisztázódik például a kohókokszbázis terjedelme, vegyi célokra is alkalmas barnaszenünk mennyisége stb. Ennek alapján helyesen készülhetünk fel a következő 5 éves tervre.

A fejlesztés további fontos eszköze a műszaki és a gazdasági vezetés szinvonalának emelése. Az utóbbi években a Szovjetunióból sok hasznos tapasztalatot szereztünk, s ezek felhasználása már részben megkezdődött. A jövő szempontjából kiemelkedő hatású például a vándortérkép-rendszer* alkalmazása. A vándortérképek alapján a tröszt — de időnként a minisztérium is — üzemi szinten ellenőrizheti a művelés rendszerességét. Jelentős előnye ennek a rendszernek az is, hogy segítségével tervszerű és gazdaságos munkára nevelhetjük az üzemvezetőket. Így biztosítható, hogy a jobb minőségű szenekkel együtt a gyengébb szeneket is kitermeljék, vagy a könnyebben művelhető üzemrészekkel párhuzamosan a rossz munkahelyeket is üzemeltessék, tehát megteremthető a szénbányászat egyenletes és arányos fejlesztése.

Ugyancsak a szovjet tapasztalatokra épül a népgazdasági és az üzemi szakmai tervezés, valamint a távlati tervezés és az operatív tervezés egységének megteremtése. Az üzemi vezetést segíti a munkahelyek ciklusos szervezésű, grafikon alapján történő irányítása, amely nemcsak a termelést fokozza, hanem végeredményben közvetve a munkafegyelmet is erősíti.

A bányászat vezetése igen sok szempontból javult az utóbbi években. A továbbfejlődést elősegíti az önálló minisztériumi szervezet, amely különleges súlyt ad az iparágnak, előmozdítja és gyorsítja a szénbányászati problémák megoldását.

Az említett fejlesztési tényezők és a főbb műszaki és gazdasági szervezési problémák megoldása a következő években biztosítja a magyar szocialista szénbányászat nagyszerű eredményeinek továbbfejlesztését.

* A vándortérkép a tervszerű bányaművelés ellenőrzésére szolgál. Minden üzem két példányban elkészíti vándortérképét. A vándortérképen feltüntetik valamennyi külszíni és földalatti létesítményt. A vándortérkép egy példánya állandóan az üzemben van, egy példánya pedig havonta „vándorol" az üzem és az ellenőrző felettes szerv közt.

A vándortérképen az üzem feltünteti minden hónap összes bányaműveleteit és a bányaműveletekre vonatkozó változásokat megküldi az ellenőrző szervnek, amely az átvizsgálás után utasításaival vagy megjegyzéseivel együtt visszaküldi az üzemnek.

GÖNCZÖL GYÖRGY

Az amerikai imperialisták beavatkozása a Távol-Keleten

Az amerikai imperialisták távol-keleti beavatkozásának legjelentősebb mozzanata koreai agressziójuk meghiúsulása óta: Tajvan bekebelezése. Ez a világbékét oly súlyosan veszélyeztető fejlemény az amerikai imperializmus fejlődéstörténetének nem valamiféle véletlen mozzanata. A következőkben vázoljuk: miként illeszkedik bele ez az agresszív lépés az amerikai imperialisták világuralmi terveibe és távol-keleti terjeszkedésüknek a spanyol-amerikai háborúval és a nyitott kapu elvének azt követő meghirdetésével (1899) megkezdődött kibontakozásába. Hivatalos szövegezésben a nyitott kapu elve „Kína szuverenitásának és területi integritásának megőrzéséről" beszélt. A diplomáciai frázis valódi tartalma Kína félgyarmati helyzetének fenntartása volt, az amerikai tőke további szabad behatolásának kikötésével.

Az ópiumháborúktól a nyitott kapu elvének csődjéig

A XIX. századbeli angol világpiaci monopólium alapja Anglia gyarmati monopóliuma volt, ennek a gyarmati monopóliumnak a sarkköve pedig India. Engels a múlt század 80-as éveiben írt egyik levelében megjósolta, hogy az Egyesült Államok megtöri majd Anglia világpiaci monopóliumát, de nem lesz képes helyette megteremteni a saját monopóliumát. Engels e látnoki megjegyzése fényesen igazolódott. Valóban, az Egyesült Államok világpiaci monopóliumának megvalósíthatatlansága a kapitalizmus általános válságának egyik fontos ténye. Az amerikai imperialisták távol-keleti beavatkozó politikája ebből az alaptényből magyarázható.

Az amerikai világuralmi törekvések napjainkban bekövetkezett csődje már a XIX. század világpolitikai és világgazdasági fejleményeiben előrevetette árnyékát.

A brit gyarmatosítók indiai bázisukból kiindulva a XIX. század közepén Kína felé nyújtották ki csápjaikat. Az 1840-ben elkezdődött és megszakításokkal 1858-ig tartott Kína elleni háborúk sorozata ópiumháborúk néven ismeretes az újkori történelemben. Amikor Manchester és Lancashire textilexportja számára az indiai piac túl szűknek bizonyult, az angol kereskedő Kínában akarta fölös áruit elhelyezni. Ez

volt az ópiumháborúk gazdasági alapja, amelyeknek szimptomatikus jelentőségére, másrészt a Kína ellen indított angol agresszió beláthatatlan következményeire már Marx is utalt.

Marx abban látta a probléma szimptomatikus jelentőségét, hogy az angol tőkések az ópiumot egyéb „normális" piaclehetőségek híján kényszerítették rá Kínára. A brit agresszió történelmi hatását pedig abban látta, hogy Kína ópiumháborúk által történt „megnyitásának" ellenhatásaképpen megkezdődött a kínai forradalom egész történelmi korszakot magábafoglaló folyamata. „Az ópium a kínai népet nem altatta el, hanem felébresztette" — állapította meg a Tajping-felkeléssel kapcsolatban.

Marx Engelshez intézett 1858. október 8. keltezésű levelében a következőket írja a kínai piac korlátozottságáról: „Ami különösen Kínát illeti, úgy a külkereskedelem beható elemzése 1836 óta arról győzött meg, hogy először is az angol és az amerikai export fellendülése 1844-től 1846-ig nem volt egyéb tiszta spekulációnál, amely 1847-ben már összeomlott, s a következő 10 évben ennek az exportnak az átlaga veszteglő irányzatot mutatott... Másodszor: az öt kikötő megnyitása és Hong-Kong bekebelezése mindössze azt eredményezte, hogy a kereskedelem Kantonból Shanghajba tolódott át... E piac korlátozottságának fő oka az ópiumkereskedelem. Valóban, a Kínába irányuló export minden növekedése erre korlátozódik. Ezenkívül azonban oka az ország belső gazdasági szervezete, elaprózott mezőgazdasága stb., amelynek feltörése még rengeteg sok időt vesz majd igénybe". (*Marx—Engels.* Briefwechsel. II. kötet. 424. old. Berlin. 1949.)

A kínai piacnak ez a korlátozottsága az ópiumháború óta erősen foglalkoztatta a Távol-Keleten székelő nagy angol kereskedelmi cégeket, amelyeknek képviselői és szószólói egyre-másra hozakodtak elő a nagy, egységes kínai piac szépszerével vagy erőszakos módon, de mindenképp brit fennhatóság alatt történő kialakítására vonatkozó terveikkel. A kérdés egyik történetírója az idevágó levéltári anyag felkutatása és rendezése után a saját maga által feltett kérdésre — „Miért nem vált soha Kínából második India?" — azt a felületes választ adja, hogy az angol kormány nem osztotta az angol kereskedők vérmes reményeit a kínai piacot illetően, s éppen ezért úgy találta, hogy a kínai piac „nem ér meg egy nagy háborút". (*Pelcovits.* Old China Hands and the Foreign Office. 302. old. New York. 1948.)

A történelmi „rejtélynek", hogy Kínából miért nem vált és nem is válhatott második India, természetesen nem ez a nyitja. Ez az apologetikus, felszínes, történelemhamisító felfogás, amely szerint Kínát az óvta meg a gyarmati sorba való süllyedéstől, hogy a Foreign Office szakértői nem értettek egyet a Kínában székelő brit kereskedőkkel, mélységesen lebecsüli az imperialista ellentétek jelentőségét. E nézet hirdetői hatása alá kerülnek annak a ténynek, hogy a múlt század vége felé a kínai kereskedelemnek még mindig körülbelül 70 százaléka angol kézben volt, s nem mérlegelik kellőképpen az egyenlőtlen fejlődés törvényének konkrét érvényesülését Kínában (jóllehet az egyenlőtlen fejlő-

dés politikai és gazdasági vonatkozásait konkréten talán sehol se lehet jobban tanulmányozni, mint éppen az ópiumháború óta eltelt évszázad Kínában lezajlott eseményein). Elsősorban azonban polgári osztálykorlátoltságuk elvakultságában teljesen eltekintenek a kínai nép forradalmi erőitől, amelyeknek pedig döntő szerepük volt abban, hogy miért nem lehetett egész Kínát gyarmattá változtatni.

Ami a kínai piac fejletlenségét és fejlődésképtelenségét illeti az adott időszakban, ennek fő oka abban a gazdasági szervezetben rejlett, amelyre Marx utalt, s ezzel kapcsolatban abban, hogy Kínában a kereskedelmi tőke nem bomlasztotta fel a feudális termelési viszonyokat, hanem párosult velük, mint azt Sztálin a kínai feudalizmus sajátosságairól szólva bebizonyította. Erre a gazdasági alapra nehezedett rá a külföldi tőke, anélkül, hogy azt — miként a brit tőke Indiában tette — feltörte volna. Más szóval: Kínára nem érvényes, amit Marx Indiára állapított meg, ahol a faluközösség feltörése által a külföldi tőke egyszersmind megteremtette az egységes belső piac alapjait. Kínában az egységes belső piac megteremtése csak az antifeudális, antiimperialista forradalom győzelme után, s annak eredményeképp valósult meg.

Mindebből világosan következik, hogy amint a XIX. században Kína nem válhatott második Indiává, a XX. században Kína nem tölthette be az amerikai imperializmus számára azt a szerepet, amelyet India a XIX. században töltött be Anglia számára. Ez óriási horderejű történelmi tény, mivel a századforduló, vagyis az imperializmus korszakának kezdete óta Kína volt a világpiaci monopóliumért folytatott harc fő objektuma. Az imperialista hatalmak a századforduló óta Kína kizsákmányolásában látták a kapitalizmus fejlődésének fő perspektíváját.

A nyitott kapu elvének meghirdetésével az amerikai imperialisták jelentették be igényüket Kínára. Az amerikai imperializmus távolkeleti terjeszkedésének e platformja kifejezetten egyenlő *lehetőségeket* követelt az amerikai áru és az amerikai tőke számára; *hallgatólagosan* pedig aláírta a gyarmati statusquót. Az imperialista hatalmak közé történelmi késéssel felsorakozott Egyesült Államok ez elv révén elsővé akart válni az egyenlők közt, az egyenlő lehetőségek talaján akarta érvényesíteni versenyképességét és tőkefölényét.

Az imperialista szándék és célkitűzés azonban az objektív feltételek gránitfalába ütközött. A versenyképesség és a tőkefölény korlátlan érvényesítéséhez elsősorban táguló világpiacra lett volna szükség. Éppen e táguló világpiac délibábját kápráztatta az imperialisták elé Kína megnyitása. A kínai piac tágulásának feltétele azonban Kína nemzeti egységének megteremtése volt. *Elvont értelemben* ez csak kétféleképpen volt elképzelhető: vagy olyan egységes belső piac kialakítása révén, amely egyúttal a legerősebb imperialista ország monopolizált külső piaca, azaz Kína gyarmatosítása révén; vagy az egységes belső piac megteremtése révén az antifeudális, antiimperialista forradalom győzelmének betetőzéseként. *Konkréten,* a történelmi gyakorlatban Kína nemzeti egysége megteremtésének csak ez az utóbbi útja bizonyult járhatónak.

Ennek az objektív történelmi szükségszerűségnek a zátonyán feneklett meg a nyitott kapu elve. Ez az objektív történelmi szükségszerűség nyilvánult meg egyrészt az egyenlőtlen fejlődés törvényének érvényesülésében a Távol-Keleten, ami elkerülhetetlenné tette a japán és az amerikai imperializmus fegyveres összetűzését a kínai zsákmányért, elkerülhetetlenné tette az imperialista háborút Kína birtoklásáért. Ugyanakkor pedig lehetővé (és tegyük hozzá, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után biztossá) tette a kínai forradalom győzelmét. Ez az objektív történelmi szükségszerűség nyilvánult meg másrészt a kínai forradalom viharos kibontakozásában az I. világháború után.

Azt a kérdést ugyanis, hogy melyik a Kína gyarmatosítására alkalmas, „legerősebb" imperialista hatalom, csak a háború erőpróbája dönthette el. 1894-ben Japán megtámadta Kínát, s bekebelezte Formózát (mai nevén Tajvant). 1904-ben Japán a cári Oroszországgal csapott össze a Mandzsúria és Észak-Kína feletti uralomért. Itt már az amerikai finánctőke kormánya érdekelt félként jelent meg a színen, döntőbíráskodási joggal ruházta fel önmagát, s a nagyhatalmi egyensúlyt igyekezett megvalósítani Japán és a cári Oroszország közt, miután a háború folyamán „semlegesen", de annál erőteljesebben támogatta Japánt. Egy amerikai szerző *A nyitott kapu mögött* című művében a következőképpen jellemzi az amerikai financoligarchiának és kormányának akkori taktikáját: „Amikor a háború elkezdődött, az amerikaiak rokonszenve csaknem teljesen Japán oldalán volt. Japán volt barátunk és reménységünk. Az amerikaiak azt remélték, hogy Japán Mandzsúriában a mi érdekünket éppen úgy védelmezi, mint sajátját. Meg voltunk győződve arról, hogy Japán tiszteletben fogja tartani a nyitott kapu politikáját. Ez okból Theodor Roosevelt köztársasági elnök kinyilatkoztatta Japán iránt érzett barátságát. Japán a mi harcunkat vívja a Távol-Keleten — mondotta. És amikor kinyilvánította az amerikai semlegességet a háborúban, az amerikai bankárok tőkéjük jelentős részét fordították a japán hadműveletek finanszírozására. Roosevelt elnök és az amerikai nép akkor kezdett el aggódni, amikor Japán teljes fölénybe került Oroszországgal szemben. Kegyencünk veszélyes ellenféllé kezdett válni." (*F. Rhea Dulles*, Behind the Open Door. New York. 1944. 48. old. — Idézi: *Szlatkovszkij*. Ocserki razvityija vnyesnyeekonomicseszkich otnosenyij Kitaja. Moszkva. 66—67. old. 1953.)

A japán finánccoligarchia kormánya mindenkor ügyesen kihasználta azt a tényt az erőviszonyoknak saját javára történő megváltoztatására, hogy az Egyesült Államok finánccoligarchiájának kormánya a döntőbíráskodó szerepében akart tetszelegni, például a Kínával szemben emelt 21 követeléssel kapcsolatban 1915-ben és a hirhedt Lansing-Ishii egyezmény megkötésekor 1917-ben. (A Lansing amerikai és Ishii japán külügyminiszter által kötött egyezményről van szó.) Mindezek folytán az egyenlőtlen fejlődés törvénye gazdasági téren úgy érvényesült, hogy a japán tőkebefektetések Kínában 1931-ben kis híján elérték az angol tőkebefektetések összegét és részarányát az összes Kínában eszközölt külföldi tőkebefektetésekben.

Külföldi tőkebefektetések Kínában

Év	Közvetlen befektetés		Kínai államkölcsön		Összesen	
	millió dollár	százalék	millió dollár	százalék	millió dollár	százalék
1902	503,2	63,9	284,7	36,1	787,9	100
1914	1 084,5	67,3	525,8	32,7	1 610,3	100
1931	2 531,9	78,1	710,6	21,9	3 242,5	100

Anglia, Japán és az Egyesült Államok részesedése a Kínában eszközölt külföldi tőkebefektetésekben

	1914		1931	
	millió dollár	százalék	millió dollár	százalék
Anglia.....	607,5	38,7	1 189,2	36,7
Japán	219,6	13,6	1 136,9	35,1
Egyesült Államok	49,3	3,1	196,8	6,1

1931-ben tehát a külföldi tőkebefektetéseknek csaknem 72 százaléka jutott Angliára és Japánra. 1914-től 1931-ig az angol tőkebefektetések Kínában majdnem kétszeresre növekedtek, a japán tőkebefektetések ugyanezen időszakban több mint ötszörösre, az amerikai tőkebefektetések pedig négyszeresre. Mindennek eredményeképp Japán csaknem utolérte Angliát, s messze maga mögött hagyta az Egyesült Államokat.

A fejlődésnek ez a dinamikája azt tükrözi, hogy a japán imperialisták egyre gyorsabb ütemben igyekeztek kiaknázni megnövekedett helyzeti előnyüket, s biztosítani azokat a „különjogokat", amelyeket 1915-ben a Kínával szemben támasztott hírhedt 21 követelésben lefektettek, s amelyeket az amerikai imperialisták a hírhedt Lansing-Ishii egyezményben a kínai nép rovására kifejezetten „elismertek".

Henry L. Stimson volt amerikai külügyminiszter *A távol-keleti válság* című könyvében úgy tüntette fel a dolgot, mintha 1931-ben tisztára az angol kormány külpolitikai irányvonalának lett volna tulajdonítható, hogy Japán rajtaütésszerűen és büntetlenül bekebelezhette Mandzsúriát, az Egyesült Államok kormánya pedig csak a befejezett tény előtt szemethunyva, akarata ellenére passzívan követte volna az angol vezetést. Az igazság persze a minden hájjal megkent amerikai államférfi szemforgató csűrés-csavarásával szemben az, hogy ez az amerikai „benemavatkozási" politika még annak a Japánnal szemben követett amerikai távol-keleti politikának az utórezgése volt, amely 1904—1905-ben „semlegesen" támogatta a japán militarizmust, 1915-ben „semlegesen" támogatta és 1917-ben a Lansing-Ishii egyezményben szen-

tesítette a japán militaristák 21 követelését, amely továbbá 1937 és 1940 közt acél- és olajszállításaival „semlegesen" támogatta a japánok hadműveleteit Kína ellen. Nem szabad elfelejteni, hogy az amerikai imperialisták távol-keleti stratégiájának folytonosságát tekintve a legbensőbb összefüggés van Japán úgynevezett különjogainak múltbeli de facto és de jure elismerése és a Kínai Népköztársaság elnemismerése közt! Az előbbi a közvetett és burkolt intervenció politikája volt, az utóbbi a közvetlen és nyílt intervenció előkészítése Kína ellen.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának XVIII. kongresszusán Sztálin a következőképpen jellemezte a Japánnal szemben követett benemavatkozási politikát, s annak éppen az imperialista ellentétek lebecsülése, de főképp a kínai forradalom erőinek lebecsülése folytán bekövetkező elkerülhetetlen kudarcát: „Vegyük például Japánt. Jellemző, hogy mielőtt Japán betört Észak-Kínába, valamennyi befolyásos francia és angol újság dörgedelmesen azt kiáltozta, hogy Kína gyenge, hogy képtelen az ellenállásra, hogy Japán a maga haderejével két-három hónap alatt le tudná igázni Kínát. Azután az európai és amerikai politikusok várakozni és figyelni kezdtek. Majd pedig, amikor Japán elkezdte a hadműveleteket, átengedték neki Shanghajt, a kínai külföldi tőke szívét, átengedték Kantont, a délkínai kizárólagos angol befolyás főfészkét, átengedték Hajnant, eltűrték Hong-Kong bekerítését. Mindez, nemde, nagyon hasonlít az agresszor buzdítására: keveredj csak mélyebben a háborúba, aztán majd meglátjuk.

...Távol áll tőlem, hogy moralizáljak a benemavatkozási politikával kapcsolatban, hogy árulásról, hitszegésről és ehhez hasonlókról beszéljek. Naiv dolog erkölcsöt prédikálni olyanoknak, akik nem ismerik el az emberi erkölcsöt. A politika: politika, mondják a régi minden hájjal megkent burzsoá diplomaták, de mégis meg kell jegyezni, hogy az a nagy és veszélyes politikai játék, amit a benemavatkozási politika hívei elkezdtek, rájuk nézve komoly kudarccal végződhetik." (*Sztálin.* A leninizmus kérdései. 680—681. old. Szikra. 1953.)

Az amerikai imperializmus politikája a kínai forradalom győzelme után

Vegyük szemügyre az amerikai imperialisták távol-keleti agressziójának állomásait és jelenetváltozásait a „benemavatkozás" politikájától a nyílt intervencióig.

Amikor a japán imperialisták áttértek az egész kínai piac monopolizálására, egész Kína gyarmatosításának politikájára, a háború elkerülhetetlenné vált. Ez a háború nemcsak Kína és Délkelet-Ázsia újrafelosztásáért folyt, hanem ezzel párhuzamosan és összefonódva a gyarmati uralom megszüntetéséért is. Mi több, kezdettől fogva a háború ez utóbbi oldala volt a mélybenható és a jövőt meghatározó erő, ez nyomult egyre inkább előtérbe. Annál a ténynél, hogy az Egyesült Államok imperializmusa felülkerekedett a japán imperializmussal szemben, történelmileg mérhetetlenül nagyobb jelentőségű volt az a tény, hogy az antiimperialista forradalmi erők felülkerekedtek mindenféle és -fajta

imperialista gyarmatosításon. A japán imperialista vetélytárs ugyan durván megsértette a nyitott kapu elvét, s ezért az amerikai imperialista vetélytárs végül is háborúba keveredett vele, az események azonban úgy végződtek, hogy — Liu Szao-csi tömör megfogalmazása szerint — „a kapu kulcsa a felszabadult nép kezébe került".

Ezek azok az okok, amelyek folytán az amerikai imperialisták a második világháború után a Távol-Keleten áttértek a közvetett agresszióról és intervencióról a közvetlen agresszióra és intervencióra, a burkolt gyarmatosítás politikájáról a nyílt gyarmatosítás politikájára. A második világháború után az amerikai imperialisták távol-keleti politikáját döntően a következő szempontok és célkitűzések határozták meg: 1. minden áron, minden eszközzel megakadályozni a kínai forradalom győzelmét; 2. a kínai forradalom győzelme után minden eszközzel megakadályozni a kínai nép kivívott hatalmának megszilárdulását és Kína gazdasági újjáépítését; 3. a kínai népi hatalom megszilárdulása és a gazdasági újjáépítésben elért hatalmas sikerei után megkísérelni Kína elszigetelését, s ezzel egyidejűleg előkészíteni Kína bekerítését, megszervezni a háborút Kína ellen.

Az amerikai imperialisták óriási erőfeszítéseket tettek az első célkitűzés megvalósítására. Kerek 6 milliárd dollárra rúg az az összeg, amelyet Japán fegyverletételétől 1948 végéig Csang Kaj-sek hadseregének felszerelésére és a polgárháborúban Csang Kaj-sek támogatására fordítottak, jóllehet ennek az összegnek csak egyharmadát vallották be saját adófizetőik előtt, mint arra a Biztonsági Tanácsban mondott beszédében a Kínai Népköztársaság küldöttségének vezetője 1950 decemberében rámutatott. (*China Accuses.* Peking. 1951. 54. old.)

Akkoriban az amerikai imperialisták hangadó körei azon tanakodtak: nem volna-e helyesebb a Csang Kaj-sek korrupt bandájának adott segély helyett közvetlenül átvenni a kínai nép elleni hadműveletek irányítását, más szóval: nem volna-e helyesebb a közvetett intervencióról áttérni a közvetlen intervencióra, Kína burkolt gyarmatosításának kísérletéről Kína nyílt gyarmatosításának kísérletére. Úgy érezték, Csang Kaj-seket támogatni veszélyes dolog, mert ez szükségszerűleg izzó gyűlöletet ébreszt a kínai népben az amerikai imperialisták ellen. Csang Kaj-sekre támaszkodni pedig azért veszélyes dolog, lévén ez olyan korhadt támasz, amelynek összeomlása elkerülhetetlenül magával rántja támogatóit. Így érveltek a „józanabb" imperialista körök.

A történelem ezúttal nehéz választás elé állította az amerikai imperialistákat. A kínai forradalom győzelmének előestéjén ugyanis az jellemezte a helyzetet, hogy Csang Kaj-sek népellenes, hazaáruló bandája már teljesen el volt szigetelve, s éppen ezért más szervezett politikai erő, amelyet a nép ellen fel lehetett volna használni, nem akadt az országban. Ha tehát az amerikai imperialisták meg akarták akadályozni a kínai nép győzelmét, csak Csang Kaj-sekre támaszkodhattak, bármilyen baljós sejtelmeik is voltak afelől, hogy ez a támasz nem megfelelő. A japán militarizmus elleni háborúban a kínai nép mindvégig saját függetlenségéért és nemzeti egysége megteremtéséért küzdött, nem pedig az Egyesült Államok távol-keleti uralmának biztosí-

tásáért, amelynek szekértolójává Kínában csak Csang Kaj-sek bandája volt hajlandó elszegődni. Hasztalan dohogtak Washingtonban, hogy milyen jól megfelelne Csang Kaj-sek mint az amerikai uralom eszköze, ha nem gyűlöltette volna meg magát olyannyira a kínai néppel. Csang Kaj-sek ugyanis többek közt éppen azáltal vált gyűlöltté, mert hajlandó volt kiszolgálni az imperialistákat.

Maradt volna tehát az a „megoldás", hogy felismervén Csang Kaj-sek hasznavehetetlenségét, félrelökjék a kivénhedt diktátort, s maguk vegyék át a kínai nép ellen indítandó háború irányítását, közvetlen intervencióval igyekezzenek meggátolni a kínai forradalom győzelmét. Ez viszont az amerikai imperialisták közvetlen vereségének kockázatát idézte volna fel. Az amerikai imperialisták azt is tudták, hogy az amerikai nép semmiképpen sem ment volna bele ilyenféle kalandba. Az adott körülmények közt tehát az ilyen elhatározás a kínai nép aktív és az amerikai nép passzív ellenállásán dőlt volna dugába, s ezért csak az amerikai imperialisták teljes vereségével végződhetett volna. Az amerikai külügyminisztérium által 1949 júniusban nyilvánosságra hozott *Az Egyesült Államok kapcsolatai Kínával* című könyv ezt nyíltan el is ismeri. *A katonai helyzet 1945—49-ben* című fejezetben többek közt ezt olvashatjuk: „Gyakran visszatérő javaslat volt... hogy az Egyesült Államoknak közvetlenebb szerepet kell vállalnia a kínai hadsereg kiképzésében és hadműveleteiben... Ezzel kapcsolatban érdemes rövid összehasonlítást tenni Kína és Görögország közt, abban az esetben, ha ezt a tanácsot megfogadtuk volna... Ahhoz, hogy a Kuomintang hadműveleteit Kínában ugyanolyan mértékben támogassuk, mint azt később Görögországban tettük, a katonai tanácsadók ezreit kellett volna rendelkezésre bocsátani, beláthatatlanul nagytömegű felszerelést szállítani, az Egyesült Államokból küldött tisztikart be kellett volna vonni egy korszerű nagy háború irányításába. Mindez nem annyira előre kiszámított kockázatot, mint inkább kiszámíthatatlan kockázatot jelentett volna. Kormányunk ahhoz, hogy ilyen vállalkozásba kezdjen, a siker lehetőségének nagyobb biztosítékát kívánta, mint amilyen a kínai kormány előző hadműveleteinek tapasztalatai alapján várható volt... Még nagyszámú amerikai katonaságnak a tűzvonalba való bevetése esetén sem lehetett volna feltartóztatni a gazdasági és politikai helyzet gyors szétzüllését." (*United States Relations with China.* Washington. 1949. 352. old.)

Acheson, volt külügyminiszter a könyvhöz írt bevezetőben mindezek alapján leszögezi: „Világos, hogy az amerikai nép sem 1945-ben, sem pedig később nem hagyta volna jóvá hadseregünknek ilyen kolosszális arányú bevetését." Továbbá: „Az Egyesült Államok számára meglévő egyetlen alternatíva a teljes mértékű intervenció lett volna egy olyan kormány oldalán, amely elvesztette saját hadseregének és népének bizalmát." Acheson ezután az imperialistáknál ritkaságszámba menő őszinteségi rohamában — amelyet talán csak a vereség folytán átélt idegsokkal magyarázhatunk — a következő klasszikus tömörségű megfogalmazását adja annak a ténynek, hogy az amerikai imperialisták minden erőfeszítésük ellenére elvesztették a kezdeményezést, s a kínai

forradalom győztes előrenyomulásának évadján nem volt beleszólásuk a történelem vaslogikájú menetébe: „Sajnálatos, de tagadhatatlan tény, hogy a kínai polgárháború baljós kimenetelére az Egyesült Államok kormánya semmilyen tekintetben sem volt képes befolyást gyakorolni. Bármit is tettünk, vagy tehettünk volna erőnktől telhetően, az nem változtathatott volna az eredményen... Az eredmény a belső kínai erőkön múlott, olyan erőkön, amelyeket az Egyesült Államok hasztalanul igyekezett befolyásolni..."

Az amerikai imperialisták szócsövének és ügyvivőjének e jeremiássiralma 1949. július 20-án látott napvilágot. Mao Ce-tung azonban már 1945. július 12-én írásban adta az amerikai imperialistáknak, hogy kudarcuk elkerülhetetlen. *Hurley veszélyes politikája* című cikkében ezt írta: „Ha Hurley politikája tovább folytatódik, az amerikai kormány menthetetlenül elmerül a kínai reakció mocsarában, és ellenségként kerül szembe a már öntudatra ébredt és a szemünk láttára ébredő, sokmilliós kínai néptömegekkel. Ez a politika ma a Japán-ellenes háború ügyét hátráltatja, a jövőben pedig a világbéke ügyét fogja akadályozni. Nem kétséges, hogy ez a politika csakis ilyen eredményekre vezethet... Most még nem mondhatjuk meg, hogy végülis megváltozik-e az Egyesült Államok politikája, és ha megváltozik, mikor változik meg. Csak annyit mondhatunk biztosan, hogy ha nem változik meg a kínai népellenes erők támogatásának Hurley által képviselt politikája, amely ellenségesen áll szemben egy olyan óriási néppel, mint a kínai nép, ez súlyos terhet fog jelenteni az amerikai kormány és az amerikai nép számára, és megszámlálhatatlanul sok bajt fog zúdítani rájuk. Az amerikai népnek ezt világosan meg kell értenie." (*Mao Ce-tung.* Válogatott Művei. IV. kötet. 652—3. old. Szikra. 1954.)

Így alakultak a nemzetközi erőviszonyok a Távol-Keleten a II. világháború végén. Az erőviszonyok ilyetén alakulása húzta át az amerikai imperialisták Kína-ellenes számításait.

Ezeket az erőviszonyokat akarják ma az amerikai imperialisták a maguk javára újból megváltoztatni. Miután a kínai forradalom győzelme kiszorította őket a szárazföldről, „perifériku stratégiára" tértek át; magyarul, Kína elszigetelésére és bekerítésére törekszenek. E „perifériku stratégiában" az amerikai területrablók fontos szerepet szántak Tajvannak.

De a kínai forradalom győzelme az erőviszonyok ugrásszerű újabb eltolódásához vezetett: az antiimperialista erők felülkerekedéséhez a Távol-Keleten. A forradalom győzelme Kínát elmaradt, gyenge, kiszolgáltatott félgyarmati országból antiimperialista nagyhatalommá változtatta át. Ma már Kína nélkül, vagy különösen Kína ellenére nem lehet rendezni semmiféle őt érintő világpolitikai kérdést. Kína jelenléte a világpolitika porondján meghiúsítja a kérdések imperialista rendezését célzó manővereket. Kína ma már elszakíthatatlan szövetségese a szocialista nagyhatalomnak, a Szovjetuniónak, s testvéri kötelékek fűzik az összes népi demokratikus országokhoz, élvezi Ázsia, Afrika és Latin-Amerika szabadságért küzdő népeinek rokonszenvét. Hogyan lehetne egy ilyen országot elszigetelni és bekeríteni?!

A Kína elleni intervenciós tervek elkerülhetetlen kudarca

Vizsgáljuk meg a kérdés gazdasági és politikai oldalát. A Kína ellen irányuló gazdasági blokád esztelenségét és megvalósíthatatlanságát ma már senki sem tagadja. Az új párhuzamos világpiac kialakulásának egyik legfontosabb eredménye, hogy — elsősorban a Szovjetunió sokoldalú műszaki és gazdasági segítsége révén — hathatósan hozzájárult a kínai újjáépítés sikeréhez és Kína szocialista iparosításának megindításához. A gazdasági blokád egyre inkább kezdeményezőjét és szervezőjét, az Egyesült Államok kormányát és üzleti köreit szigeteli el, mert a japán, az angol és a nyugat-német tőkések egymással vetélkedve szorgalmazzák üzleti kapcsolataik kiszélesítését a nagyarányú iparosítás folytán egyre táguló kínai piaccal. A Kína ellen irányuló amerikai kiviteli tilalom az imperialista vetélytárs számára egyszerűen azt jelenti, hogy az Egyesült Államok a nyitott kapu csődbejutott elvéről mintegy a csukott kapu elvére tért át, abban az imperialista vetélytársai számára tűrhetetlen értelemben, hogy az egyenlő kereskedelmi lehetőségek elve helyett a kereskedelem megtiltásának elvét akarja érvényesíteni. Vegyük például Japánt. Ha Japánt mesterségesen elzárják a kínai piactól, akkor ez — minden egyéb, a nemzeti szuverenitást érintő meggondolástól eltekintve — azt jelenti számára, hogy dupla áron az Egyesült Államokból kell importálnia a szenet és a gyapotot, hogy tehát fizetési mérlegének deficitje krónikussá válik. A Délkelet-Ázsia felé irányuló export, amely elsősorban Anglia külkereskedelmi érdekeit érinti érzékenyen, nem kárpótolhatja Japánt a kínai piaclehetőségek elvesztéséért.

Anglia, Japán és az Egyesült Államok exportja a távol-keleti országokba*
(Millió $-ban; változatlan 1950-es árakon)

	Anglia	Egyesült Államok	Japán
1928	1 075,8	547,1	492,2
1938	510,7	441,4	679,5
1949	785,7	1 268,3	202,0
1950	756,1	802,1	358,2
1951	863,6	1 095,2	442,6

* India, Pakisztán, Ceylon, Burma, Malaja, Indonézia, Indokína, Thajföld, Fülöp-szigetek, Honkong, Kína.

(A Study of Trade between Asia and Europe, ENSZ. Genf. 1953. 132. old.)

A táblázat köteteket beszél az egyenlőtlen fejlődés törvényének érvényesüléséről a távol-keleti piacokon. 1928-tól 1938-ig az angol export a felére zuhant, a japán export ellenben körülbelül 50 százalékkal növekedett. A II. világháború után az Egyesült Államok exportja több mint kétszeresre emelkedett, a japán export pedig 1951-ben majdnem

elérte az 1928-as színvonalat, de mélyen alatta maradt az 1938-as exportnak. Hozzá kell tenni persze, hogy az 1951-es számok már a koreai konjunktúrát tükrözik, s hogy azóta ennek a konjunktúrának a szertefoszlásával a piacokért folytatott harc ezen a területen óriási mértékben kiéleződött.

Ha mindehhez még hozzávesszük, hogy éppen az amerikai intervenciós politika következményeként Japánnak még az újrafelfegyverzés terheit is viselnie kell, könnyen megállapíthatjuk, hogy mindez messze meghaladja gazdasági és politikai teherbíróképességét. Amíg az amerikai juttatások és háborús megrendelések áthidalták az így keletkezett űrt, addig a japán nagytőkének a nemzetgazdaság militarizálásából folyó maximális profitban érdekelt része szívesen kötélnek állt. A monopolistáknak ezt a rétegét képviselte Josida, s nem véletlen, hogy éppen a koreai „prosperitás" összeomlása után bukott meg, amikor Washingtonba zarándokolt újabb áthidaló segélyekért. Az sem véletlen, hogy Hatojama és Sigemicu olyan programmal nyerte el a választók szavazatait, amely a Kínával és a Szovjetunióval való kereskedelmi kapcsolatok normalizálását állította a külpolitika homlokterébe. Ami ebben az összefüggésben fontos és nagy horderejű, az Josida veresége, amely egyszersmind Washington politikájának kudarcát jelzi. A japán imperialisták már egyszer megégették a kezüket, amikor a félgyarmati Kínára emelték; s gyógyíthatatlan kalandornak kell lennie, akit kecsegtet az a perspektíva, hogy most az Egyesült Államok számára kaparja ki a gesztenyét a kínai nagyhatalom ellen indítandó háború tüzéből. Egyébként ebbe a kérdésbe beleszól a japán nép is, amely — mint a legutóbbi választások tanulságai is bizonyítják — váltakozó kormányainak megbízhatóságát egyre egyértelműbben az amerikai imperializmustól távolodó, Kínához és a Szovjetunióhoz pedig közeledő álláspontjukon méri le.

A Kína elszigetelésére és bekerítésére irányuló kísérleteknek a következő politikai tényezőkön kell hajótörést szenvedniük: bármely ázsiai ország, amely a Kína ellen szőtt háborús tervek eszközévé aljasul, ezáltal függetlenségének még látszatáról is lemond; bármely kormány, amely ebbe belemegy, az ország gazdasági fejlődését gáncsolja el, legégetőbb problémái megoldásának vet gátat. Az amerikai imperialistákkal együttműködni Kína ellen, elkerülhetetlenül az ország függetlenségének és gazdasági fejlődésének feladásához vezet. Kínával együttműködni az amerikai imperialisták háborús tervei ellen: ez az illető országok számára a nemzeti függetlenség megvédésének és a gazdasági fejlődés biztosításának egyetlen lehetséges útja. Kína védelme az amerikai imperialista intervenció ellen ez országok jövőjének érdekeit szolgálja. Kínát nem elismerni saját jövőjük tagadását jelentené. A Kínával való békés együttélés ezeknek az országoknak létérdeke.

India és Indonézia vezetői eredetileg azzal kezdték, hogy semleges álláspontot igyekeztek elfoglalni az imperialista Egyesült Államok és az antiimperialista Kína közt. Minél világosabbá vált azonban az amerikai imperialisták intervenciós politikája, annál nyilvánvalóbb lett ez országok vezetői előtt a „semleges" út járhatatlansága: az, hogy a Kíná-

val való békés együttélés feltétele az amerikai intervenciós kísérletek elleni harc. 1949-ben Delhiben tárgyalták meg Nehru elnökletével az amerikai imperialisták által támogatott Indonézia elleni holland agressziót. Erre a távol-keleti konferenciára Kínát meg sem hívták. Azóta sok minden történt. Erre mi sem jellemzőbb, mint hogy 1955 áprilisában szintén Delhiben összeült az ázsiai népek konferenciája az amerikai imperialisták háborús terveinek meghiúsítására. Ennek a konferenciának Kína már egyik kimagasló részvevője.

E két dátum közt bontakozott ki egész brutalitásában a távol-keleti amerikai imperialista intervenció, amelynek első mozzanata a Korea elleni intervenció volt. A „semleges" álláspont fenntartása itt elég nagy nehézségekbe ütközött. Mihelyt világossá vált, hogy a koreai intervenció a Kína elleni agresszió előkészítése, a semleges álláspont mind az indiai, mind az indonéziai vezetők számára tarthatatlanná vált, mert ezen a ponton a semlegesség egyértelmű lett volna a Kína elleni agresszió támogatásával. Választani kellett továbbá a Tajvanba menekült Csang Kaj-sek és a Kínai Népköztársaság közt. A kettő közt pedig szó sem lehetett semlegességről, mivel Tajvannak az amerikai imperialisták által történt megszállása, valamint Csang Kaj-sekkel kötött katonai szerződésük minden kétséget kizáróan és nyíltan a Kína elleni intervenció előkészítését jelenti. Állást kellett foglalni Csang Kaj-sek ENSZ-tagsága ellen és Kína ENSZ-tagsága mellett is.

Koreában az amerikai intervenciósok saját katonaságuk bevetésére kényszerültek, mert az agresszió céljaira felszerelt és kiképzett dél-koreai hadsereg az összecsapás első napjaiban átpártolt, vagy kereket oldott. Teljes csődöt mondott a világtörténelem legnyíltabb és legotrombább imperialista jelszava, a Washingtonban megfogalmazott „ázsiaiak harcoljanak ázsiaiak ellen" jelszó. Az amerikai imperialisták világuralmi törekvéseinek ez valóban feltétele a Távol-Keleten, de megvalósíthatatlan — és többek közt éppen a kínai forradalom győzelme folytán megvalósíthatatlan — feltétele. Az amerikai gyarmatosítóknak az ázsiai népekkel szemben tanúsított megvetésére ezek a népek nem idegen-gyűlölettel, hanem antiimperialista harcuk fokozásával válaszolnak.

Az „ázsiaiak harcoljanak ázsiaiak ellen" jelszó halvaszületett. Magának a II. világháborúnak egyik legnagyobb tanulsága, hogy nem ázsiaiak harcoltak ázsiaiak ellen, hanem a kínai nép harcolt a japán gyarmatosítók ellen. Éppen ez biztosította a kínai forradalom végső győzelmét és a felszabadult Kínának azt az erejét, hogy sikerrel szembeszállhasson az amerikai gyarmatosítókkal. *A szocialista tábor kialakulása a győztes ázsiai gyarmati forradalom összefogása a győztes európai proletárforradalommal;* ez adja meg törhetetlen szilárdságát, ezáltal őrzi, védi, fejleszti a világcivilizációt.

Az „ázsiaiak harcoljanak ázsiaiak ellen" jelszó imperialista barbársága olyan rétegeket is rádöbbentett az amerikai „szabad világ" apostolainak célkitűzéseire, amelyek eddig távol álltak a béketábortól. A békés együttélés öt elve, amelyben Kína, India, Indonézia, Burma és

Vietnam államférfiai népeik nevében megegyeztek, válasz az újdonsült amerikai machiavellista provokátoroknak: az az elhatározás fejeződik ki bennük, hogy ázsiaiak nem harcolnak ázsiaiak ellen, hanem együttes erővel meghiúsítják az amerikai gyarmatosítók mesterkedéseit. A bandungi konferencia ennek az elhatározásnak a jegyében zajlott le.

Megvalósíthatatlan volt az „ázsiaiak harcoljanak ázsiaiak ellen" jelszó Indokínában is. A harc kimenetelét végeredményben az döntötte el, hogy Vietnam egész népe a Vietminh mögött sorakozott fel a gyarmatosítók és amerikai támogatóik ellen. A genfi konferencia után az amerikai gyarmatosítók félrelökték a francia gyarmatosítókat, s ma Szaigonban Collins amerikai tábornok parancsol. Végrehajtó közege, Diem miniszterelnök közmegvetés és közgyűlölet tárgya. Washingtonnak eltökélt szándéka, hogy megakadályozza a genfi konferencián elhatározott országos választások megtartását, mert minden különösebb közvéleménykutatás nélkül is világos, hogy az csak a Vietminh elsöprő győzelmét hozhatja. Az ázsiaiak tehát ne szavazzanak, hanem harcoljanak egymás ellen — ez Collins tábornok Szaigonba magával hozott marsrutája. Hova is jutna a „szabad világ", ha az ázsiaiak saját sorsukról népszavazásban döntenének, ahelyett, hogy egymás ellen harcolnak!

Az amerikai imperialisták genfi kudarcukra és elszigetelődésükre a manilai konferenciával, a délkelet-ázsiai blokk összetákolásának tervével válaszoltak. A SEATO volna az „ázsiaiak harcoljanak ázsiaiak ellen" jelszó katonai-szervezeti megvalósításának formája. A manilai konferencián az angol és a francia diplomácia javaslatára Dullesnek egyelőre el kellett állnia attól a tervtől, hogy Tajvant is bekapcsolja a SEATO kötelékébe. Dulles azonban egyáltalán nem adta fel ezt a tervet, annál kevésbé, mert hiszen mindeddig a SEATO egyetlen hadereje Csang Kaj-sek Tajvanban állomásozó katonasága. Az amerikai háborús gyújtogatók és Csang Kaj-sek katonai szerződésének bekapcsolása a délkelet-ázsai paktumba azt jelentené, hogy a meggyújtott kanócot a lőporos hordóhoz vinnék. A háborús veszély a Távol-Keleten óriási mértékben megnövekednék. Ez a tajvani kérdés közvetlen jelentősége.

Van azonban a tajvani kérdésnek tágabb értelemben vett jelentősége is. Nemcsak arról van szó, hogy Tajvan Kína elidegeníthetetlen része, amelyet az amerikai imperialisták jogtipró módon megszállva tartanak, s ezzel megsértik Kína szuverenitását és területi integritását. Nemcsak arról a korszakos fordulatról van szó tehát, hogy az amerikai imperialisták a nyitott kapu elvének csődje után Kínába való behatolásuk tervét nem képesek többé „Kína szuverenitásának és területi integritásának" jelszavával leplezni, hanem ehelyett közvetlen intervenciós terveikkel és cselekedeteikkel leplezik le gyarmatosító szándékaikat.

A Manchester Guardian tudósítója Tajvanban tett látogatása után a következő helyzetképet adja: „Nincs a formózai közigazgatásnak egyetlen oldala sem, amelyet az Egyesült Államok különböző politikai, katonai, gazdasági és műszaki missziói révén ne ellenőrizne. Az ame-

rikaiak — noha régebben fitogtatták gyarmatellenességüket — Formózában ténylegesen igen nagy hajlamosságot mutatnak erre a rémes tevékenységre... Formózában tett látogatásom meggyőzött arról: teljesen kizárt, hogy az Egyesült Államok belátható időn belül részt vegyen bármilyen tárgyalások útján történő távol-keleti rendezésben, amely Formóza feladását jelentené, vagy csak meg is kockáztatná." (*Manchester Guardian.* 1955. márc. 23.)

Kína elnemismerése már eleve magában foglalja Tajvan annexiójának szándékát. Tajvan annexiója pedig magában foglalja a Kína elleni intervenció szándékát.

Az elrugaszkodott amerikai háborús gyújtogatók azonban összes terveiket futóhomokra építik. Tajvannak amerikai gyarmatként történő annexiója a XX. század közepén egész más jelentőséggel bír, mint Hongkong angol gyarmatként való annexiója a XIX. század közepén. A felszabadult hatalmas Kína leigázását Tajvánból megkísérelni mérhetetlenül kilátástalanabb vállalkozás, mint volt a XIX. században az a kísérlet, hogy az imperialisták Honkongból kiindulva alávessék a gyenge félgyarmati Kínát. Az ópiumháborúkra a Tajping felkelés volt a válasz. Csou En-laj több ízben figyelmeztette az elrugaszkodott amerikai háborús gyújtogatókat, hogy az imperializmust legyőző Kína elleni háború feltétlenül és elkerülhetetlenül az amerikai imperialista agresszor pusztulását eredményezi. Ha a XIX. században, a gyenge félgyarmati Kína körülményei közt az angol imperialistáknak végülis el kellett állaniuk attól az esztelen tervtől, hogy a Jangce völgyét Hongkonghoz „csatolják", mennyivel hajmeresztőbben dőre az az amerikai imperialista elképzelés, amely meg akarja akadályozni Tajvan visszacsatolását Kínához, s az antiimperialista nagyhatalommá vált Kínát Tajvanhoz akarja „csatolni!"

Kínát nem elismerni annyi, mint nem számolni a jelenkor döntő világpolitikai és világgazdasági tényeivel. Ennek az elvakultságnak csak azok az imperialista körök vallhatják kárát, amelyek felülnek saját ostoba, hazug propagandájuknak.

Ami a Szovjetunió és Kína vezette hatalmas béketábort illeti, annak álláspontját Hruscsov szögezte le Pekingben a Kínai Népköztársaság megalakulásának ötödik évfordulója alkalmából: „A szovjet és a kínai nép testvéri barátsága igen jelentős szerepet játszik. Nemcsak arról van szó, hogy ez a barátság két olyan országot kapcsol össze, amelynek lakossága több mint 800 millió — bár ennek a körülménynek is világtörténelmi jelentősége van —, hanem arról, hogy a nagy szociális átalakulás eléréséért vívott küzdelemben a két ország népének csodálatos teremtőereje megszázszorozódott, s hogy e két népet egy akarat fűti... Mellettünk áll az egész haladó emberiség. Mi nem akarunk háborút, de ha a gátlástalan dühödt imperialisták háborút mernek kirobbantani ellenünk, akkor az imperializmus teljes pusztulásra van ítélve. Ez szilárd meggyőződésünk. Mint Mao Ce-tung mondta: »Reszkessen minden imperialista agresszor és háborús uszító a mi nagy barátságunk előtt!« (*Szabad Nép.* 1954. október 1.)

KEMENES EGON

A gazdaságosság szempontjainak érvényesülése a vállalati tevékenységben*

A gazdaságosság és a vállalati jövedelmezőség

A gazdaságosság fogalmának meghatározásával nem foglalkozunk bővebben, hiszen a Közgazdasági Szemle legutóbbi számaiban megjelent cikkek már részletesen tárgyalták ezt a kérdést. Péter György cikkének kiegészítéseképp itt csak a gazdaságosság és a jövedelmezőség viszonyának néhány részletkérdésére kívánjuk felhívni a figyelmet.

Először is megemlítjük, hogy bár a gazdaságosságot általában a jövedelmezőségen keresztül mérjük, a kettő összefüggése mégsem annyira szoros, hogy a vállalati *jövedelmezőség* alakulásából feltétlenül következtethessünk a *gazdaságosság* alakulására. Ennek oka kettős:

1. A gazdaságosság azt fejezi ki, hogy a valamilyen gazdasági cél elérése végett kifejtett tevékenység kevesebb társadalmi munkaráfordítást kíván, mintha ugyanezen cél elérése végett másféle tevékenységet fejtenénk ki. De a társadalmi munkaráfordítást — a politikai gazdaságtanból ismert okok miatt — közvetlenül nem mérhetjük. Ezért a gyakorlatban a pénzt, a forintot kényszerülünk mértékegységül választani.

2. Minthogy a termelő és az elosztó tevékenység túlnyomórészt vállalati egységekben folyik, ezért a gazdaságosság vizsgálata csak vállalati szinten indulhat meg, s onnan haladhat tovább a több vállalatot összefogó, nagyobb szervezési egységek (igazgatóság, minisztérium stb.) felé.

Ebből következően tehát a gazdaságosság mérésekor mintegy kényszermegoldáshoz kell folyamodnunk: ahelyett, hogy a valamely gazdasági tevékenységhez (például egy szükséglet kielégítéséhez) szükséges tényleges társadalmi *munkaráfordítást* mérnénk, mérlegelve a termelés és a forgalom *valamennyi fázisában* történt munkaráfordítást, a gyakorlatban kénytelenek vagyunk a gazdaságosságot *forintban* és a folyamat egyes funkcióit ellátó *vállalatoknál* mérni. Így a gazdaságosság a vállalati önálló elszámolásban jövedelmezőségként jelenik meg.

* Hozzászólás Péter Györgynek *A gazdaságosság jelentőségéről és szerepéről a népgazdaság tervszerű irányításában* című cikkéhez. (Lásd: *Közgazdasági Szemle* 1954. I. évf. 3. szám. 300—324. old.)

A jövedelmezőség azonban csak tökéletlenül tükrözi a gazdaságosságot. Az, hogy a jövedelmezőséget a vállalati önálló elszámolás rendszerében mérjük, oda vezethet, hogy vállalati szinten valami jövedelmezőnek tűnhet akkor is, amikor a termelés és a fogyasztás, illetve a felhasználás egész folyamatát tekintve a társadalmi munkaráfordítás növekedett, vagyis a népgazdasági gazdaságosság csökkent. Ami érvényes az egyes részfeladatok teljesítésében való anyagi érdekeltségre, hogy tudniillik (Péter György szavait idézzük): „a részfeladatok elvégzéséhez fűződő anyagi érdekek mindig egyoldalú, torzító módon hatnak, és mintegy áttörik, háttérbe szorítják a népgazdaság valóságos érdekeit" (*Közgazdasági Szemle.* 1954. évi 3. sz. 307. old. — A továbbiakban csak az oldalszámra hivatkozunk), az ugyanígy érvényes a vállalati jövedelmezőségre is. A vállalati jövedelmezőség szempontjai éppúgy szembenállhatnak a népgazdasági szinten tekintett gazdaságossággal, mint a részfeladatokban való anyagi érdekeltség. Ezért az utóbbiak hatásaképp jelentkező torzítást nem küszöböljük ki, ha az anyagi érdekeltséget a vállalat jövedelmezőségéhez fűzzük.

Ugyanezért nem minősíthetjük a vállalati jövedelmezőséget olyan „minden körülmények közt teljesítendő alapvető követelménynek", amely biztosítja „a népgazdaság érdekében megvalósítandó főfeladatnak az elérését". (308. old.) A vállalati jövedelmezőség — éppen azért, mert csak torzítva fejezi ki a gazdaságosságot — éppúgy „elhúzhat" a népgazdasági érdektől, mint az egyes részfeladatok egyoldalú hangsúlyozása.

A jövedelmezőség és a gazdaságosság különbözősége egyenesen ellentétté is mélyülhet. A közszükségleti cikkek gyártásának bővítését hazánkban sokszor éppen a vállalati jövedelmezőségi szempontok akadályozták. Ez a kérdés már elégszer megvitatásra került ahhoz, hogy ne kelljen részletes példákat említenünk, de érdemes ezeknek az eseteknek a tanulságait a gazdaságosság és a jövedelmezőség viszonyának megvilágítására felhasználni.

Mint mondottuk, a gazdaságosság akkor vetődik fel szempontként, amikor valamilyen feladat elérése végett *több megoldási lehetőség közt választunk.* A feladat és a hozzá tartozó leggazdaságosabb megoldási mód szoros kapcsolatából következik, hogy a feladat megváltozásával a gazdaságosság szempontjából új helyzet alakul ki: a lehetőségek mérlegelésével kell megkeresnünk a megváltozott feladathoz kapcsolódó új, leggazdaságosabb eszközöket.

Ez történt a közszükségleti cikkek gyártásának bővítésekor is, amikor a termelésbe olyan vállalatokat is bevontunk, amelyek e cikkeket kisebb termelékenységgel gyártották, mint a már azelőtt is közszükségleti cikkeket termelő vállalatok. A közszükségleti cikkek bővített gyártására fordítandó társadalmi munkamennyiség tehát a kiterjesztés mértékét meghaladóan megnövekedett. A termelő tevékenységnek új üzemekre való kiterjesztése kétségtelenül gazdaságos volt, mert a megváltozott feladatokat ily módon sokkal kisebb áldozattal megoldhattuk, mint ha például teljesen új üzemeket kezdtünk volna építeni a tervezett többlet árumennyiség gyártására, vagy import útján kívántuk volna beszerezni ezt az árumennyiséget. A vásárlóerő-növelő intézkedések pedig

a fizetőképes keresletet is megteremtették a többletmennyiség megvásárlásához.

Ennek ellenére sok vállalat — kellő műszaki felkészültsége és megfelelő anyagkészletei ellenére — nem kapcsolódott be a közszükségleti cikkek termelésébe, mert számára a termelés nem lett volna jövedelmező. A népgazdasági szempontból való gazdaságosság tehát ellentétbe került a vállalati jövedelmezőséggel. Hogyan lehetséges ez? Úgy, hogy a vállalatok jövedelmezőségét kialakító tényezők részben még a régi feladatokhoz szabott formájukban érvényesültek. A jövedelmezőségi helyzet tehát nem változott meg automatikusan a gazdaságosság változásával. Ez mutatja, hogy a jövedelmezőség és a gazdaságosság alakulása nem feltétlenül párhuzamos, a jövedelmezőséget meghatározó tényezőket mindig tudatosan kell kialakítani úgy, hogy ezek összhangban legyenek a tervben megjelölt feladatokkal és ezeknek megfelelően a népgazdasági szempontból tekintett gazdaságossággal.

Ennek a megvilágítására jó például kívánkozik a jövedelmezőséget meghatározó tényezők közül a *forgalmi adó.* A forgalmi adó megállapításakor már korábban a közszükségleti cikkek gyártására profilírozott vállalatok átlagos önköltségi színvonalával számoltunk. Amikor új üzemeket kapcsoltunk be a közszükségleti cikkek gyártásába, egyes cikkek esetében megtörtént, hogy az újonnan bekapcsolandó üzem termelékenysége (különféle okok miatt) kisebb, ennek megfelelően önköltsége nagyobb volt, mint a cikkeket eredetileg gyártó vállalaté. Ilyen esetekben a kalkuláció nem fért el az adott fogyasztói ár és az adott forgalmi adó-kulcs megszabta keretben. Ekkor tehát a jövedelmezőség egyik döntő tényezőjét a megváltozott népgazdasági gazdaságosság ellenére változatlanul hagytuk, a vállalati önálló elszámolás rendszerében nem vontuk le a következményeit annak, hogy a szükséges társadalmi munkaráfordítás mértéke átmenetileg növekedett.

A jövedelmezőséget természetesen befolyásolja minden olyan intézkedés, amely utasításszerűen határozza meg bármilyen költség mértékét az önálló elszámolás rendjében. Például a kereskedelemben és a közétkeztetésben eddig alkalmazott értékcsökkenési kulcsok — különféle okok miatt — túlságosan alacsonyak voltak, s ez a jövedelmezőség képét irreálisan javította. (Lásd: *Lukács Andor* és *Völgyes Miklós. Állóeszközök avulásának általános kérdései a kereskedelemben.* — A Kereskedelemfejlesztési és Piackutató Igazgatóság kiadványai. 10. szám.) Ezeknek a kulcsoknak a reális újramegállapítása következtében a kereskedelmi és a közétkeztetési vállalatok jövedelmezősége látszólag romlani fog, de egyszersmind a felújításokra fordítható összeg összhangba kerül a tényleges szükséglettel.

A gazdaságosság és a jövedelmezőség összehangolásakor további probléma, hogy a jövedelmezőséget meghatározó tényezők kialakítása gyakran több különböző szerv feladata. Ezek pedig sokszor sajátos — nem mindig az időszerű népgazdasági feladatokkal összehangolt — szempontjaikat érvényesítik. Például az említett forgalmi adó-esetben a Pénzügyminisztérium sokszor nem tanúsított kellő rugalmasságot abból a szempontból, hogy a forgalmi adó-kulcs módosításával a közszükségleti cikkek gyártásába újonnan bekapcsolt vállalatoknál a gazdaságossággal

ellentétbe került jövedelmezőséget helyesen alakítsa ki. Hogy az adózási szempontoknak ez a merev előtérbe helyezése indokolatlan volt, azt legjobban az mutatja, hogy 1953-ban — tehát a forgalmi adó csökkentésével végrehajtott árleszállítás évében — az állami vállalatok forgalmi adóbefizetése a 28,9 milliárd előirányzattal szemben 29,6 milliárd forintot tett ki. Ugyanis „bár a végrehajtott árleszállítás ... csökkentette a forgalmi adó-bevételeket, a bevételkiesést teljes mértékben ellensúlyozta a fogyasztási cikkek gyártásának és forgalmának megnövekedése révén elért többletbevétel." (Olt Károly pénzügyminiszter beszéde az Országgyűlés 1954. június 15-i ülésén. *Pénzügyi Szemle* 1954. júniusi számában.)

Mindebből következik az is, hogy a gazdaságosság kizárólag a társadalmi szinten mért munkaráfordítást fejezi ki, a jövedelmezőség ellenben nemcsak a pénzben való mérés és a vállalati önálló elszámolásban való jelentkezés kettős fénytörésében torzíthatja el a gazdaságosságról kapott képet, hanem egyszersmind relatív kategória: függ egyes, a jövedelmezőségi tényezőket döntően érintő konkrét intézkedésektől is, amelyek azonban sokszor elsődlegesen más célok megvalósítására irányulnak (például forgalmi adó kialakítása, fogyasztói árak képzése). Nincs ilyen esetben nehézség, ha az intézkedések meghozatalakor tekintettel vagyunk azokra a hatásokra, amelyek a jövedelmezőség és a gazdaságosság viszonyában érvényesülnek, s a belőlük fakadó problémákat is megoldjuk (például gyermekruházati cikkek ártámogatása). Ellenben nehézségek támadhatnak, ha ezeket az összefüggéseket nem gondoljuk végig következetesen, mint például a forgalmi adó esetében. Abból, hogy a gazdaságosságot csak *vállalati* szinten kezdhetjük vizsgálni, következik annak a Péter György által említett kritériumnak a bizonytalansága, hogy „a munkának megvolt-e a kellő eredménye". Az „eredmény" ebben az esetben többértelmű, mert a vállalati önálló elszámolásban kimutatott eredmény nem szükségképpen azonos a népgazdasági eredménnyel, sem pedig — más tekintetben — a terméket felhasználó fogyasztók megelégedettségével.

Az, hogy a jövedelmezőséget csupán a termelési, illetve a forgalmi folyamat egyes láncszemeiben, a vállalatokban figyelhetjük meg, s hogy az egész folyamat jövedelmezőségének vizsgálata jóval bonyolultabb, s esetleg több szerv együttműködését kívánja meg, oda vezethet, hogy az egyes vállalatok olyan eszközökkel is fokozni törekednek jövedelmezőségüket, amelyek alkalmazása következtében más láncszemekben a jövedelmezőség romlik. Ismert példák erre az ál-önköltségcsökkentések, amikor a káros, az egész folyamat gazdaságosságát rontó hatások más vállalatnál, más tárcánál, esetleg éppen a fogyasztóknál nyilvánulnak meg.

Előfordult például, hogy egyes erőgép-, munkagép-gyártó vállalatok munkafolyamatok elhagyásával, silányabb anyag beépítésével csökkentették önköltségüket, fokozták jövedelmezőségüket, de ennek következtében a felhasználó vállalatokban a géphibák, a gépállások száma növekedett, s a javítási költségnél is lényegesen súlyosabb kárként jelentkezett a termelési kiesés. Ez történt a motorvédő olajkapcsolók esetében, amikor a gyártó vállalat olyan új, olcsóbb típus gyártását kezdte

meg, amely kevésbé megbízhatónak bizonyult, mint a régi típus, s ennek következtében a motorok kiégése gyakoribbá vált. Természetesen itt sem a kiégett motorok javítási költsége a legnagyobb kár, hanem a *kieső termelési érték,* amely az említett olajkapcsoló olcsóbb típusának gyártásakor elért látszólagos megtakarításhoz képest aránytalanul nagy.

Különösen élesen vetődik fel ez a probléma az exporttermelés esetében. Ilyenkor a termék minőségének, megbízhatóságának rovására végzett önköltségcsökkentés, s a *vállalati* jövedelmezőség ilymódon elért fokozása súlyos következményekkel, esetleg a külföldi piac elvesztésével járhat. Az efféle kár annál nagyobb, minthogy a külföldi piacokra való bejutás amúgyis többletköltségeket követel.

A vállalati jövedelmezőség és a népgazdasági gazdaságosság említett ellentétei abból adódnak, hogy figyelmünket ma még túlságosan a vállalati jövedelmezőség alakulására fordítjuk, ezen túlmenően a jövedelmezőséget legfeljebb igazgatósági vagy minisztériumi szintig kísérjük nyomon, de például a gazdaságosságnak az egész folyamatra vonatkozóan több tárcán keresztül végigvezetett vizsgálatára eddig csak ritkán került sor, többnyire egy-egy kirívó eset kapcsán. Pedig a gazdaságosságra való törekvést nemcsak az egyes üzemek, hanem az egész *termelési és forgalmi folyamat* vonatkozásában is biztosítani kell.

Ezért helytelen, hogy a vállalatok egyes esetekben nem tesznek meg gazdaságosságfokozó intézkedéseket, mert az — a mai számviteli konstrukció következtében — rontaná jövedelmezőségüket. Ez a helyzet például az olyan újfajta transzformátorlemez gyártásával, amelynek a motorokban való felhasználása kisebb watt-veszteséget, jobb energiakihasználást, s valóban reális anyagmegtakarítást eredményezne, s növelné világpiaci versenyképességünket is. Bár az ehhez szükséges beruházás aránylag nem nagy, s a gyártás technikája sem különösebben költséges, a gyártás megindítása mégis késlekedik, mert a beruházás végrehajtása, a gyártási technika kialakítása az érintett vállalatok — s ezzel együtt a magasabb szervezeti egységek — jövedelmezőségét átmenetileg rosszabbítaná, s ezért inkább tovább folytatják a régi típusú, kevésbé gazdaságos transzformátorlemezek gyártását.

Az anyagtakarékosság jövedelmezőségi fékjére vallanak azok a gyakori esetek, amikor a gyártó vállalatok azért nem veszik vissza a kereskedelemtől az üres göngyölegeket, mert az *iparvállalat szempontjából* előnyösebb új göngyöleg felhasználása (mosása egyszerűbb, csak az átvételi árat kell fizetni, nem pedig az ennél az árnál magasabb betéti díjat visszatéríteni), *népgazdasági szempontból* ellenben káros. A jövedelmezőségi szempontok tehát itt is arra késztetik a vállalatot, hogy saját jövedelmezőségét elébe helyezze a népgazdasági érdekeknek.*

★

Tekintettel az eddig elmondottakra, megállapíthatjuk: csak bizonyos feltételek közt alkalmazható az a Péter György felvetette megoldás, hogy az anyagi érdekeltség ösztönző erejét a jövedelmezőségben

* Egy időközben megjelent rendelkezés ezt a helyzetet megszüntette.

elért eredményekhez kapcsoljuk, s ezzel mozdítsuk elő a gazdaságosság szempontjainak érvényesülését. Az egyik ilyen legfontosabb feltétel a *jövedelmezőségre* ható tényezőknek oly módon való kialakítása, hogy azok összhangban legyenek a *gazdaságossággal.* A másik feltétel: meg kell vizsgálni a lehetőségét és a módját, hogy a jövedelmezőség alakulását ne csak a termelési, illetve a forgalmi folyamat egy-egy hosszabb vagy rövidebb szakaszára (a vállalat, az igazgatóság, a minisztérium szintjén), hanem a folyamat egészére vonatkozóan kísérjük figyelemmel, s így a pénz segítségével mért jövedelmezőség hívebben tükrözze a *társadalmi* munkaráfordítást.

A jövedelmezőség csak ezeknek a problémáknak megoldásával töltheti be azt a hasznos és célszerű szerepet, amelyet Péter György cikkében neki szánt.

A vállalati jövedelmezőség és a tervszerűség

Péter György megállapítja cikkében, hogy — kellő tartalékok és készletek, illetve megfelelően kialakított árarányok esetén — „a vállalatok eredményes, hasznos, gazdaságos működése ismérvének a pénzügyi eredményeket, a vállalatok jövedelmezőségét tekinthetjük." (313. old.)

Már említettük, hogy az eredményekkel kapcsolatban az a kérdés vetődik fel: *hol* jelentkezzenek, a gazdaságossággal kapcsolatban pedig az, hogy a jövedelmezőség és a gazdaságosság alakulása nem párhuzamos. Bár ezzel a két megjegyzéssel kiegészítve a fenti megállapítást helyesnek tartjuk, hangsúlyozzuk, hogy a szocialista vállalatok működésének nemcsak „eredményesnek, hasznosnak, gazdaságosnak" kell lennie, hanem *tervszerűnek* is. Megítélésünk szerint azonban a *jövedelmezőség önmagában nem megfelelő eszköz a tervszerűség biztosítására.*

A kérdés világosabbá válik, ha megnézzük: mi a jövedelmezőség szerepe a kapitalista, illetve a szocialista vállalatban. A kapitalista vállalat számára közömbös, hogy főcélját, a maximális jövedelmezőséget az egyes költségtényezők miféle kombinációjával, illetve a piaci helyzet adta lehetőségek (elérhető ár, értékesíthető mennyiség stb.) miféle kihasználásával biztosítja. Éppen ezzel szakad el a társadalmi gazdaságosságtól, a szükségletkielégítéstől — a társadalom egész gazdasági tevékenységébe való szervezett beilleszkedés problémája a kapitalizmusban nem vetődik fel. A szocialista vállalat azonban a népgazdaság szervezetének tagja, a népgazdasági tervben megszabott célok konkrét megvalósítója. A szocialista vállalat tevékenységét mind a költségtényezők kombinációjában, mind pedig a gyártott termékek mennyiségében, illetve minőségi és választéki összetételében a tervszerűségnek kell vezetnie — még akkor is, ha a vállalat a tervszerűség rovására fokozhatná a jövedelmezőségét. A jövedelmezőség tehát nem irányíthatja a termelést, erre *a terv* hivatott, amely megállapítja a vállalat szerepét a bővített újratermelésnek és a szükségletek kielégítésének tervszerű rendjében. A jövedelmezőség szerepe a szocialista vállalatban, hogy megmutassa: *mekkora*

hatásfokkal használta fel a vállalat a tervszerű termeléshez igénybevett eszközöket.

Megvan-e az a veszély, hogy a vállalat — ha munkája eredményeképp a jövedelmezőséget értékelik — a tervszerűség elé helyezi jövedelmezőségi szempontjait, ha a tervmutatók nincsenek kellő határozottsággal megszabva? Megvan. Mert a profilozás egyrészt ugyan a termelési feladatok tervszerű megosztását jelenti, másrészt azonban módot ad a vállalatnak, hogy feladatát helytelenül értelmezze, s vélt monopolhelyzetét egyoldalúan jövedelmezőségének javítására próbálja felhasználni. Ebben az esetben a jövedelmezőség nemcsak a *tervszerűséget* nem biztosítja, hanem azt sem, hogy a vállalatok termelőtevékenységük során teljes mértékben szemük előtt tartsák *a fogyasztók tényleges szükségleteit.* Nem értünk egyet Péter Györggyel, aki ebben a kérdésben szükségszerűséget állapít meg: „A vállalati jövedelmek akkor nőnek, ha a vállalat többet, jobbat és olcsóbban termel, ha termékeit a fogyasztók megvásárolják, a megrendelők átveszik." (313. old.) — majd később: „Annak érdekében, hogy a vállalatok minél több nyereséget érjenek el, szükségképpen arra kell törekedniök, hogy növeljék a termelést mindazokból a termékekből, amelyeket gyorsan és jól tudnak értékesíteni, ezért állandóan javítaniok kell gyártmányaik minőségét." (Uo.)

Kétségtelen, hogy a jövedelmezőség javításának egyik módja, ha a vállalat „minél többet" termel, hiszen — a fogyasztói árak kötött volta következtében — a vállalatoknak az áralakítás tekintetében nincsenek meg a kapitalista monopol-vállalatok árképzési lehetőségei. De a másik két feltétel: „minél jobbat és olcsóbban" — egyáltalán nem szükségszerű követelménye a vállalati jövedelmezőség fokozásának. A vállalatot — különösen merev keresletű cikkek esetén — az értékesítési lehetőségekben rejlő jövedelmezőségi szempont nem kényszeríti minél olcsóbb termelésre. Hangsúlyozzuk: itt nem a készletek esetleges hiánya okozhatja azt, hogy a vállalat egyes cikkekben a drágán való termelés esetében is biztosítva látja piacát, hanem a fogyasztói kereslet esetleges merev volta. Másrészt a „minél jobbat" követelményt — amint ezt sok tapasztalat mutatja — a vállalatok éppen jövedelmezőségi okokból hajlandók úgy értelmezni, hogy a szükségesnél több valóban jobb minőségű, de ezzel természetesen drágább cikkeket gyártanak. Ez oda vezethet, hogy a termelt áruk minőségi (következésképp árszínvonalbeli) összetétele eltér a cikk iránti fogyasztói kereslet rétegződésétől, s a kisebb jövedelmű fogyasztók is — akaratuk és anyagi lehetőségeik ellenére — kénytelenek a drágább minőséget megvásárolni.*

Ebből a szempontból nem tartjuk megfelelőnek azt a példát sem, amelyet Péter György az exportra szánt termékekkel kapcsolatban idéz. Ellenben helyes, véleményünk szerint, a következő megállapítása: „Szükséges, hogy ugyanezt a viszonyt — helyes viszonyt — valósítsuk meg

* Előmozdítja ezt a helyzetet, hogy a termelők a fogyasztási tényszámok alapján arra hivatkozhatnak: a helytelen arányban termelt áruk is elkeltek, s ezzel bizonyítják, hogy a fogyasztók is keresték ezeket a cikkeket, holott valójában nem keresték, csak kénytelenek voltak megvenni, vagyis a szükségletkielégítés nem a keresletnek megfelelően történt. — (K. E.)

egyrészt a fogyasztók — a vásárlók — és másrészt a kereskedelem, illetve a fogyasztási cikkeket előállító iparvállalatok között is, továbbá az egyes termelő vállalatok között." (309. old.)

Hogy azonban ez a helyes viszony még nem mindenben alakult ki, annak nemcsak az az ideiglenes tényező az oka, hogy az áruellátás sok tekintetben hiányos. Az export-tevékenység esetén külföldi versenytársakkal van dolgunk, a külföldi vevővel szemben tehát nincs meg az a lehetőség, amely megvan belföldön, hogy tudniillik a vállalatnak éppen a tervszerűség által megkívánt profilozást mindig módjában van monopolhelyzetként értelmezni. Még ha meg is történik, hogy több gyár pontosan ugyanazt a cikket, ugyanabban a minőségben, típusban, fazonban, méretben stb. gyártja egyszerre, akkor is fenyeget a monopóliumként való értelmezés veszélye, hiszen az ilyen vállalatokat szükségképpen ugyanaz a magasabb szervezeti egység (igazgatóság stb.) fogja össze, amelynél ez a helytelen értelmezés éppúgy érvényesülhet.

Ezért nem valószínű, hogy éppen a jövedelmezőség előtérbe helyezésével alakuljon ki a vállalatok egészséges versenye. Ezzel kapcsolatban más probléma is felvetődik. Péter György a következőket mondja: „A fogyasztó, akinek megvan a vásárláshoz szükséges pénze, a különböző vállalatok termékei között válogathat, a legjobbat és a legolcsóbbat fogja megvásárolni." (315. old.) Eszerint a vállalatok versenyét az a veszély, ha úgy tetszik: kockázat tenné hatékonnyá, hogy termékeiket esetleg nem tudják értékesíteni. Ez azonban — sok egyéb problémán kívül — azt is jelenti, hogy a termelést következetesen nagyobbra kellene tervezni a kereslet várható terjedelménél, számítva arra, hogy valamelyik (a tervezés időpontjában ismeretlen) vállalat terméke nem szolgálhat majd a kereslet kielégítésére, hiszen a fogyasztók a többi vállalat jobb és olcsóbb termékeiből teljesen fedezik keresletüket (különben a „legrosszabb" vállalat termékei megint csak elkelnének). Másrészt — többek közt a bővített újratermelés szempontjából is — felvetődik az a kérdés, hogy mi történne az ilyen „legrosszabb" vállalatok gyártotta, de értékesítésre nem került termékekkel? A kereskedelemben efféle verseny (például egyes boltok közt) lehetséges, mert adott forgalomátbocsátó-képesség (kereskedelmi kapacitás) esetén a forgalom a gazdaságosság veszélyeztetése nélkül nagyon tág határok közt mozoghat. Az iparban ellenben az adott kapacitás és a vele gyártható termékmennyiség, illetve az ebből származó értékesítési forgalom összefüggése sokkal szorosabb, s az utóbbi kisebb mértékű csökkenése is aránytalanul rontja a gazdaságosságot. (Következik ez abból a különbségből, amely a termelt, illetve a forgalmazott érték és a ráfordítások aránya tekintetében a kereskedelem és az ipar közt fennáll.)

Mindez oda vezethet, hogy a vállalatok hatékonyan érvényesíthetik jövedelmezőségi szempontjaikat a fogyasztók igényére való tekintet nélkül, sőt esetleg kifejezetten a fogyasztók kárára is. Ennek a feltárása pedig nagyon nehéz, mert hiszen ez a kár nem jelentkezik számviteli síkon, valamelyik másik vállalatnál vagy tárcánál. Ez volt a helyzet a most már leállított gyorscserzési eljárásnál, ahol csak a minőség romlásának kiáltó volta és a Kereskedelmi Minőségellenőrző Intézet vizsgá-

latai hívták fel a figyelmet a fogyasztókat ért sérelemre. De gyakran találkozhattunk hasonló jelenségekkel a konfekcióiparban is. Az egyes munkafolyamatok fokozatos el-elhagyogatásával (ami módot adott az önköltségcsökkentés kimutatására és a jövedelmezőség javítására) az öltöny kétségtelenül még mindig öltöny maradt, annak ellenére, hogy viselés közben hibái előtűntek, s a vásárlónak jogos bosszúságot okoztak.

Efféle példákat nemcsak az ipar, hanem a kereskedelem és a szolgáltatások területéről is idézhetnénk. Egyes vállalatok itt is a fogyasztók rovására akarják megoldani jövedelmezőségi problémáikat, s a fogyasztók szempontjából megokolatlanul megnehezítik a szolgáltatások igénybevételének feltételeit. (Például előlegfizetés megkövetelése az OFOTÉRT és a cipőjavító szövetkezetek részéről.) Ez intézkedések hatása annál károsabb, mert a fogyasztó *közvetlenül* tapasztalja az efféle jelenségeket (nem úgy, mint az ipari vállalatok hasonló törekvései esetén).

Az elmondottakból következik az az álláspontunk, hogy a vállalati munka eredményességének a jövedelmezőség révén való mérése nem oldja meg olyan elsőrendű feladatok teljesítésének biztosítását, mint például a vállalati munka minden tekintetben való tervszerűsége, a termelésnek a szükségletek szerint való folytatása, a fogyasztói érdekek messzemenő tekintetbevétele.

A gazdaságosság elemzése

A Péter György cikkében kifejtett értékes gondolatok megvalósításának egyik feltétele, hogy a jövedelmezőség valóban mindig híven fejezze ki a gazdaságosságot, másrészt hogy a jövedelmezőség javítására való törekvés egy-egy vállalat részéről ne történjék más vállalatok vagy éppenséggel a fogyasztók rovására.

Ezeknek a feltételeknek a megteremtése az ellentétesen ható tényezők feltárására és megszüntetésére irányuló gondos, sokszor aprólékos elemzőmunkát kíván. Ebben a vonatkozásban már megtörtént a kezdeményezés, de szükséges, hogy gyakorlati szakembereink és elméleti közgazdászaink részletes vizsgálatok sorozatával tárják fel az ilyen eseteket, s a tapasztalatok széles körben nyilvánosságra és alkalmazásra kerüljenek. Csak ilyen részletes elemző munkával érhető el, hogy népgazdaságunkban valóban érvényesítsük tervgazdálkodásunk összes előnyeit. Szemben a kapitalista gazdasági renddel, ahol a vállalatok jövedelmezőségi törekvései elszakadnak a nemzetgazdasági érdekektől, a szocialista gazdasági rendben a kettő összhangban van. De nyomatékosan hangsúlyozzuk, hogy ez az összhang nem valamiféle „automatizmus" eredménye, hanem csak tudatos erőfeszítések s előzetes elemző munka árán valósulhat meg. Ezt az elemző munkát eddig bizonyos szűk látókörűség jellemezte: a szélesebb összefüggésekről elvonták tekintetünket a számviteli formák, a vállalati önálló elszámolási rendszer zárt egysége. A gazdaságosság elemzésekor eddig megelégedtünk a számviteli rendszer éppen adott lehetőségeivel, amelyek az ilyen irányú vizsgálatokat túlságosan a vállalati önálló elszámolásban számviteli síkon meg-

jelenő kérdések felé terelték. Nem kerestünk utat a tágabb vizsgálati lehetőségekhez, egy-egy folyamat gazdaságosságának több láncszemen át való nyomon követéséhez. Betetőzte ezt, hogy a gazdaságosság vizsgálata tekintetében az egyes minisztériumok is elszigetelődtek egymástól. Még az aránylag szélesebbkörű vizsgálatok is csak minisztériumi szinten folytak, holott ha egy vállalat helytelen módszerekkel javítja jövedelmezőségét, azt akkor is fel kell fedni, ha annak a népgazdasági gazdaságosság szempontjából való káros kihatásai egy másik tárca területén jelentkeznek.

Ilyen vizsgálatok szükségesek például annak megállapítására, hogy a *készletek* nagysága tekintetében hol van az az alsó határ, amelyen alul a termelés folyamatossága már nincs biztosítva, s egyes ilyen esetekben milyen forint- és egyéb kihatások jelentkeztek a termelési és forgalmi folyamat *egészében.* Hasonlók a feladatok a *szállítás* gazdaságossága területén is. Az, hogy jelenleg a szállítási költségeket nem mindig a szállítás szervezője viseli (például az ipar adja fel az árut, de a szállítási költségeket a nagykereskedelem fizeti), oda vezethet, hogy a szállítás szervezőjének semmi érdeke sem fűződik a szállítás gazdaságosságához (például a helyes kocsikihasználáshoz), hiszen a nem gazdaságos szállításból fakadó többletköltségek a másik felet terhelik. Így volt ez sokáig a hengereltáruknak a nagykereskedelemhez való szállításánál. Amióta azonban a feladó (ez esetben az iparvállalat) a tényleges szállítási költséget fizeti, azóta a kocsikihasználás, a szállítás gazdaságossága ugrásszerűen megjavult. De még mindig hasonló a helyzet egyes anyagoknál: például az Egri Tüzelőszer és Építőanyag Értékesítő Vállalat 1954-ben nagymennyiségű téglát és cserepet kapott Szőregről és Békéscsabáról, noha ugyanezeket a szállítmányokat a sokkal közelebb lévő egri, gyöngyösi, füzesabonyi vagy recski téglagyáraktól is megkaphatta volna.*

Az efféle esetek feltárása, egy-egy folyamat gazdaságosságának több minisztérium területére kiterjedő vizsgálata, a fogyasztói érdekek következetes mérlegelése sok új feladatot ró nemcsak számviteli szakembereinkre, hanem közgazdászainkra is. Éppen az elemzés átfogó voltának szükségességéből következik, hogy a munkák megszervezésének kezdeményezése azokra a szervekre vár, amelyeknek módjuk van több minisztérium területére kiterjedően végigkísérni egy-egy folyamatot. (Országos Tervhivatal, Állami Ellenőrző Központ, Közgazdaságtudományi Intézet). A számviteli munka nagymértékű szakosodása, másrészt a népgazdasági összefüggések mérlegelése pedig megkívánja, hogy a vizsgálatokat folytató munkacsoportokban mind egyes szűkebb területek számviteli szakemberei, mind pedig elméleti közgazdászok közreműködjenek. (Műszaki területen már ismeretes az efféle összeállítású munkacsoportok alkalmazásának előnye.)

Reméljük, hogy a közgazdasági kutatómunka megindult fejlődése, s e fejlődés legfőbb mozgatójának: a Közgazdaságtudományi Intézetnek a tevékenysége, előmozdítja majd ezeknek a kérdéseknek nemcsak a felvetését, hanem a megoldását is.

* A Szovjetunióban az áruknak a nagykereskedelmi bázisokhoz történő szállításáról az ipar gondoskodik. Az ipart terheli a fuvarozás költsége is. (K. E.)

KONZULTÁCIÓ

FRISS ISTVÁN

Parasztságunk útja a népi demokráciában

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének 1955. március 4-i határozata leleplezte és élesen visszautasította a pártban, valamint az állami és a gazdasági élet különböző területein jelentkezett jobboldali, antimarxista felfogásokat. A határozat szerint: „Különösen nagy kárt okoztak azok a marxizmus—leninizmustól idegen, jobboldali nézetek, amelyek pártunk parasztpolitikájának fő kérdéseiben jelentkeztek."

Ebben az összefüggésben állapítja meg a határozat azt is, hogy: „Újra feléledtek, sőt egyes elméleti folyóirataink kinyomtatásra is kerültek a marxizmus által már régen szétzúzott olyan kispolgári elméletek is, amelyek szerint az egyszerű árutermelő paraszti gazdaságokra, a népi demokrácia viszonyai között a bővített újratermelés a jellemző. E hamis tételből — és ehhez hasonlókból — kiindulva egyesek tagadni kezdték a mezőgazdaság szocialista átszervezésének parancsoló szükségszerűségét, s ezen a címen a termelőszövetkezeti mozgalom elgáncsolására vettek irányt."

Helyénvaló mindjárt itt megjegyezni, hogy ezek „a marxizmus által már régen szétzúzott kispolgári elméletek" nem véletlenül éledtek fel. Feléledtek, mert bátorítást, ösztönzést kaptak a politikai viszonyok alakulásából és ezeknek az elméleteknek magyarországi fő képviselőjétől, Nagy Imrétől.

Nagy Imre elképzeléseit a magyar mezőgazdaság fejlesztéséről valóban antimarxista—antileninista nézetek hatották át. Ezt műveinek igen sok helyével lehet igazolni. Az adott összefüggésben csak egy igen fontos megnyilatkozására hivatkozom.

1953 júliusában ismertette Nagy Imre az új kormány programját. Ebben, mint ismeretes, a központi kérdések egyike volt, hogy a „kormány minden eszközzel meg kívánja szilárdítani a paraszti termelés és tulajdon biztonságát", ennek megfelelően „helyesnek és szükségesnek tartja a termelőszövetkezeti mozgalom lassítását". Ezt követően 1953 októberében Nagy Imre beszédet mondott a mezőgazdaság kiváló szakembereinek értekezletén. Itt elsősorban a következő feladatok megoldását követelte: „. . . olyan terveket kell készíteni, amelyek lehetővé

teszik *2—3 éven belül* a hozamok emelését, ezáltal az össztermés növelését, és ezen belül az árutermelés arányának fokozását. A másik követelmény az, hogy a fellendülés *nagyarányú* legyen. Tehát a javaslatok olyanok legyenek, amelyek nem valamelyest, hanem *jelentékeny* mértékben emelik a termelés színvonalát a mezőgazdaság minden ágában a meghatározott idő alatt."

Nagy Imre akkor beszélt a mezőgazdasági szakemberek előtt, amikor a kormány a termelőszövetkezetek gyors fejlesztését levette a napirendről, amikor tehát azzal kellett számolni, hogy a mezőgazdaság szocialista és magánszektora közt a legközelebbi 2—3 évben nem lesz nagy eltolódás. Ebből következik, hogy Nagy Imre szerint nem a szocialista és nem is valami kapitalista mezőgazdaságnak, hanem a hatalmas többségében szegény- és középparaszti gazdságokból álló magyar mezőgazdaságnak kell *„2—3 éven belül" „nagyarányú"* fellendülést elérnie a termelés minden ágában.

Egyszerű meggondolás mutatja, hogy ebben a felfogásban csírájában benne van a legtöbb eltévelyedés, amely az utóbbi időben nálunk a mezőgazdaság fejlesztésével kapcsolatban megnyilvánult.

Valóban: ha a szegény- és középparaszti gazdaságok képesek néhány év alatt a mezőgazdaság minden ágában nagyarányú fellendülést elérni, akkor a gyorsan akkumuláló szocialista ipar és a kisparaszti mezőgazdaság fejlődési üteme közt nincs szükségszerűen nagy különbség. Ha a Nagy Imre által kitűzött cél reális, akkor nyilvánvalóan a szegény- és a középparasztság tömegei is rendszeresen bővíthetik termelésüket. Ha így áll a dolog, akkor a többségében kisárutermelő paraszti gazdaságokból álló mezőgazdaság megfelelő partnere a szocialista iparnak. Akkor azonban fel kell vetni a kérdést: ha így áll a dolog, miért ne tudna a szocialista építés hosszabb időn át is két különböző alapra, a szocialista nagyiparra és az elaprózott, kisárutermelő mezőgazdaságra támaszkodni? Akkor a mezőgazdaság szocialista átalakítása semmiképpen sem tekinthető különösen fontos vagy éppen sürgős feladatnak.

Nyilvánvaló, hogy ez az „elmélet" szöges ellentétben van a marxizmus—leninizmus tanításával. E tanítás a mezőgazdaság szocialista átalakításának kérdését a szocializmus anyagi-termelési alapja kérdésével szoros összefüggésben tárgyalja. A marxizmus—leninizmus azt tanítja, hogy a szocializmus alapja csak a nagyüzemi termelés lehet.

A nagyüzem a mezőgazdaságban is hatalmas fölényben van a kisüzemmel szemben. A kisüzem sokkal kevésbé termelékeny, sokkal kevésbé szilárd és ellenállóképes, sokkal kevésbé fejlődőképes. Az anyagi és kulturális szükségleteknek olyan fokú kielégítését, amilyen fokút a szocializmus követel az egész nép számára, csak a nagyüzemi termelés biztosíthat az iparban és a mezőgazdaságban egyaránt. A mezőgazdaság elmaradottságát az iparhoz képest kisárutermelést folytató egyéni parasztgazdaságokkal felszámolni nem lehet.

Vannak-e talán a mi fejlődésünknek olyan tényei, amelyek megcáfolták a marxista—leninista elméletnek sok-sok ország sok évtizedes fejlődésének tanulmányozása alapján felállított tételeit, vagy ezek kiegészítését teszik szükségessé?

Azok, akik a kisárutermelő mezőgazdasági üzem fejlődési lehetőségeit eltúlozzák, arra szoktak hivatkozni, hogy parasztságunk fejlődése a felszabadulás után erősen eltért a kapitalista országokban szokásos fejlődés menetétől. Tőkés viszonyok közt törvényszerűen ismétlődő jelenség, hogy a kis- és középparaszti gazdaságok egy része elszegényedik, vagy éppen tönkremegy, egy sokkal kisebb része pedig a tőkés nagygazdaságok sorába emelkedik. Nálunk a felszabadulás után valóban más folyamat, a kis- és középparaszti gazdaságok általános megerősödése, középparasztosodás ment végbe, s a parasztság igen széles tömegei néhány éven át jelentősen fejlesztették, kibővítették termelésüket, míg a differenciálódás régi formája háttérbe szorult. Kétségtelen, hogy ez a fejlődés a mi sajátos viszonyainknak köszönhető. Ebben a fejlődésben része volt mindenekelőtt a földreformnak, amely nemcsak ingyen földhöz juttatott többszázezer falusi nincstelent, törpe- és kisparasztot, hanem sokoldalú termelési segítséget is biztosított számukra, nemcsak a nagybirtok fojtogató ölelésétől, fejlődést gátló nyomásától, elnyomásától és kizsákmányolásától szabadította meg a parasztságot, hanem a nagybirtok termelési versenyétől is. Része volt benne az inflációnak, amely a parasztbirtokok egész adósság- és kamatterhét eltörölte. Része volt benne annak, hogy mind erősebben érvényesült a kommunisták befolyása, a kommunisták pedig minden befolyásukat latba vetették nemcsak a földreform vívmányainak megszilárdításáért, hanem azért is, hogy a parasztságot a malomuzsorával és a tőkés kizsákmányolás más formáival szemben védjék, a parasztságnak sokoldalú segítséget biztosítsanak. Része volt benne annak, hogy parasztságunk a felszabadulást követő években nem fizetett jóformán semmi adót, de nem fizetett megváltási árat sem a földért. Része volt ebben a fejlődésben még egyéb tényezőknek, így annak, hogy különböző okok következtében a külföldi verseny is elesett. Mindezek mellett nem szabad szem elől tévesztenünk azt, hogy igen jelentős általános fejlődése ellenére az egész mezőgazdasági termelés 1949-ben még csak 85 százalékát, a mezőgazdaság árutermelése pedig csak 74 százalékát érte el az 1938-as színvonalnak.

Amint látjuk, ennek a néhány évnek fejlődését sok különleges tényező befolyásolta. Már csak ezért is, de azért is, mert egy ország néhány évi fejlődéséből amúgy is nehéz általánosítható következtetéseket levonni, a népi demokráciánk fejlődésének első szakaszában végbement változások kevés útmutatást adnak a továbbiakra nézve. Ezzel szemben találunk bizonyos általánosítható vonásokat minden ország paraszti gazdaságai fejlődésében a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakában, bár minden egyes országnak megvannak a maga fejlődési sajátosságai is. Ezekre az országokra az említett eltérések ellenére általában jellemző a parasztság differenciálódásának új formája. A proletárdiktatúra egész rendszere gátat emel a kisparasztság kapitalizálódási irányzatának s ugyanakkor messzemenően támogatja a szegény- és középparasztságot. Ilyen körülmények közt a szegényparasztság egy többé-kevésbé jelentős része középparaszttá válik. Ugyanakkor megnyílik a kisárutermelő paraszt előtt felemelkedésének új, nem kapitalista lehetősége, a szövetkezeti társulás révén.

A fejlődésnek ezek az új vonásai azonban nem változtatnak azon a tényen, hogy a szegény- és középparaszti gazdaságok rendkívüli hátrányban vannak a nagyüzemű — akár kapitalista, akár szocialista — gazdaságokkal szemben, ezeknél sokkal kevésbé termelékenyek. A szegényparaszti gazdaságoknak az esetek nagy többségében nagyon hiányos a gazdasági felszerelése. A kisüzem kizárja a modern mezőgazdasági gépek és a modern agrotechnika vívmányai egy részének alkalmazását, azokét tudniillik, amelyek csak nagyobb kiterjedésű területeken alkalmazhatók, vagy csak ilyen területeken alkalmazhatók gazdaságosan. Minden gazdaságban sok az olyan költség, amely nem a terület nagysága arányában növekszik, tehát jobban terheli a kisebb gazdaságot, mint a nagyobbat. A kisebb gazdaságban lehetetlen a munkaerő ésszerű kihasználása: ugyanaz a munkaerő, amely valamely időszakban éppen megfelelő, más időszakokban túl sok, vagy túl kevés. Természeti csapások, amelyek a nagy gazdaságnak csak egy részét, esetleg kis részét sújtják (például jégeső, fagy), kisebb gazdaságot teljesen tönkre tehetnek. Hasonlóképpen romboló hatással járhatnak a kisgazdaságra nézve a piaci árak ingadozásai. Egy rossz termés a kisgazdaság fejlődését visszavetheti, 2—3 egymást követő rossz termés nemcsak a szegény-, hanem a középparasztot is tönkre teheti. Hosszabb ideig tartó betegség, egy nagyobb állat elhullása, vagy valamely, a gazdasággal össze nem függő kiadás hosszú időre megbéníthatja a kisgazdaságot. Mindebből következik, hogy a szegény- és a középparaszti gazdálkodás általában drága, kevéssé termelékeny, nem ellenállóképes, bizonytalan, termelését rendszeresen, állandóan emelni nem tudja, sőt az sokszor visszaesik. A kisgazdaság sokkal, sokkal hátrányosabb a nagygazdaságnál.

Különösen korlátozott az árutermelés fejlődésének lehetősége a kisüzemben. Mindazok a nehézségek és bizonytalanságok, amelyek a kisüzemet sújtják, alkalmasak a kisüzem árutermelésének visszavetésére. A kisárutermelőt természetesen nálunk is arra ösztönzi helyzete, hogy kapitalistává váljon: növelje földterületét, állatállományát, vagy sokkal intenzívebben művelje meg földjét és a megszaporodott munka elvégzéséhez idegen munkaerőt zsákmányoljon ki. Ilyen irányú törekvései azonban beleütköznek a proletárdiktatúra rendszerébe és ez a körülmény lassítja az árutermelés növekedését. Ugyanakkor a földtulajdon természetes elaprózódása az árutermelés csökkenésének irányába hat.

Ezeknek a megállapításoknak helyességét bizonyítja az 1953 júniusa utáni fejlődés is, bár természetesen ebben az esetben sem lehet rövid másfél év igen tarka képet mutató tapasztalataiból nagyon messzemenő következtetéseket levonni. A megtett és a mezőgazdasági termelés emelését elősegítő intézkedéseket egész parasztságunk örömmel fogadta. A termelési kedv nagy mértékben nőtt és a termelés is emelkedett. Ha azonban közelebbről vizsgáljuk a parasztgazdaságok helyzetének alakulását, a részleteiben természetesen rendkívül változatos képből a következő főbb vonások emelkednek ki. A kisárutermelő parasztgazdaságok első és igen széles csoportja csak viszonylag kevés árut tud piacra vinni.

Előfordul, hogy áruja eladásából kevesebb a bevétele, mint amennyit saját háztartási szükségleteire maga kiadni kénytelen. Ilyen körülmények közt a bővített újratermelésre vagy nincs lehetősége, vagy csak viszonylag szűk lehetősége van. Még leginkább állatállományát bővítette, de ezzel sem nagyon növelte a piacra vitt áruja mennyiségét, inkább saját húsfogyasztását fokozta. A kisárutermelők következő, legszámosabb rétege már viszonylag sokkal többet termel piacra és ebben a rétegben jóval nagyobb számban akadt, aki bővítette és bővíti termelését. Egy bizonyos határon felül azonban megint nem, vagy csak sokkal szűkebb határok közt találkozunk a termelés bővítésével, elsősorban azért, mert ennek a rétegnek nem áll rendelkezésére a termelés bővítéséhez szükséges munkaerő, mert nem tud, vagy csak korlátozott mértékben tud kapitalistává, kulákká, legalábbis kapitalista termelővé válni. Viszont sok jel mutat arra, hogy különösen ebben a rétegben igen megerősödött a kupeckedés és a spekuláció.

Ha a tőkés fejlődés lehetőségét kikapcsoljuk, az egyéni parasztgazdaságok összességének termelése csak lassú ütemben fejlődhet. Ugyancsak nagyon lassan fejlődik a parasztgazdaságok árutermelése. Lassú ütem alatt természetesen a sokéves átlagot értjük. Ezen belül egy rossz termésű év után következő jó termésű év hozhat ugrásszerű emelkedést is, de ezt az eredményt a kis- és középparaszti gazdaságok a kifejtett okoknál fogva nem, vagy csak kis részben tudják megszilárdítani.

Népi demokráciánk sajátos viszonyai tehát semmit sem változtatnak sem annak a tételnek helyességén, hogy a nagyüzem a mezőgazdaságban is nagy fölényben van a kisüzemmel szemben, sem annak a tételnek helyességén, hogy kisüzemi termelés mellett a mezőgazdaság nem tudja lemaradását a szocialista iparral szemben behozni és nem tudja a termelésnek azt a színvonalát biztosítani, amelyet a szocializmus viszonyai megkövetelnek.

Ez ennek a kérdésnek egyik oldala.

★

Az eddig kifejtettek csak a kommunistáknak azt a mindig hirdetett és millió ténnyel alátámasztott állítását igazolják, hogy a szocializmusnak a mezőgazdaságban is szocialista termelési viszonyok felelnek meg, de nem mondanak semmit arról, hogy hogyan, milyen eszközökkel kell ezeket a termelési viszonyokat a mezőgazdaságban létrehozni.

A szocialista termelési viszonyoknak, a szocialista típusú nagyüzemnek a mezőgazdaságban két formája van: az állami gazdaság és a szövetkezet. A marxizmus—leninizmus azt tanítja, hogy a kis- és középparaszti gazdaságok szövetkezés útján alakulnak át szocialista típusú üzemekké.

Engels már hatvan évvel ezelőtt ezt írta: „Ha az államhatalom birtokába jutunk, nem gondolhatunk arra, hogy a kisparasztokat (Engels itt kisparaszton a nem kizsákmányoló parasztot érti, tehát azt, akit mi szegény- és középparasztnak hívunk — F. J.) erőszakkal (kárpótlással, vagy anélkül, mindegy) kisajátítsuk, mint ahogy ezt a nagybirtokosokkal

meg kell tennünk. Feladatunk a kisparaszttal szemben elsősorban az, hogy magánüzemét és magánbirtokát szövetkezeti tulajdonba vezessük át, nem erőszakkal, hanem példával és azzal, hogy társadalmi segítséget nyújtunk ehhez a célhoz."

A marxizmusnak ezt a tételét, amelyet továbbfejlesztettek, konkretizálták Lenin és Sztálin tanításai, azóta teljes mértékben igazolta az idő, elsősorban a Szovjetunió tömegméretű tapasztalata.

A szövetkezeti társulás a gyakorlatban is az egyetlen járható útnak bizonyult, melyen a szegény- és középparasztok gazdaságait szocialista típusú nagyüzemmé lehet átalakítani. Mivel pedig a mezőgazdaság az egész népgazdaságnak alapvető fontosságú része, s így a mezőgazdaság szocialista átalakítása a szocializmus építésében épp oly fontos, nélkülözhetetlen, mint akár az ipar szocialista átalakítása, ezért a paraszti kisüzemek átalakítása szocialista szövetkezetekké egész szocialista fejlődésünk egyik alapkérdése. Igaz, hogy ez egyúttal az egyetlen lehetőség arra, hogy az egész dolgozó parasztságot a számára csak szűk és bizonytalan fejlődési lehetőségeket tartogató helyzetéből kiemeljük, és az anyagi és kulturális fejlődés széles útjára vigyük, hogy a falu elmaradását a város mögött felszámoljuk, de azt is látni kell, hogy itt ennél többről van szó. Ezt a kérdést nem szabad, nem lehet egyszerűen parasztkérdésként kezelni. Ez nem kevésbé a munkásság, mint a parasztság kérdése, ez a munkás-paraszt szövetség kérdése, egész politikánk egyik alapkérdése.

A szövetkezetek fejlesztése tehát egész népünk ügye és egész népünk részéről a legmesszebbmenő támogatást követeli. A munkásosztály államának a legsokoldalúbban, gépekkel, műtrágyával, hitellel, kedvezményekkel, mindennemű erkölcsi és anyagi eszközzel kell ezt a fejlődést támogatnia. Az állam által központilag nyújtott segítséget ki kell egészítenie a helyi tanácsszerveink által nyújtott sokoldalú, a szervezésre is kiterjedő támogatásnak. Magától értetődő, hogy pártszervezeteinknek is mindent meg kell tenniük a szövetkezeti fejlődés előmozdítására. Tevékenységük egyáltalán nem merülhet ki a saját szervezeteik által nyújtott közvetlen segítségben, sem a tanácsapparátus, vagy más állami szervek ilyen irányú tevékenységének ellenőrzésében. Érteniük kell ahhoz, hogy a munkásság minél szélesebb tömegeit érdekeltté tegyék a szövetkezeti mozgalomban, hogy a munkás-paraszt összefogás számtalan apró és nagyobb megnyilvánulása, kezdeményezése vigye előbbre a szövetkezetek ügyét. A legszélesebb felvilágosító, tanító és nevelő munkát kell a szövetkezeti fejlesztés szolgálatába állítani.

Az egész társadalomnak a szövetkezeti mozgalomban való részvétele mellett nem szabad azonban elfeledkezni arról, hogy a feladat megoldásában döntő részük van maguknak a szövetkezeteknek: a már meglévő és az ezután alakuló szövetkezeteknek. Ahhoz, hogy a parasztságot a nagyüzemi gazdálkodás hatalmas előnyeiről meggyőzzük, szövetkezeteinknek minél előbb valóban mintaszerű nagyüzemekké kell válniuk. Ehhez feltétlenül sok külső segítség is szükséges: például megfelelő ellátás gépekkel, műtrágyával, vetőmaggal, építési anyaggal, hitellel, szaktanáccsal és nem utolsó sorban szakemberekkel. E mellett a külső segítség mellett azonban igen nagy munka vár magukra a szövetkezetekre.

Ahhoz, hogy magas termelékenységű nagyüzemekké váljanak, tehát sok árut termeljenek s olcsón termeljenek, mindenekelőtt meg kell szilárdítaniuk a munkafegyelmet és fel kell számolniuk a nem egy helyen még tapasztalható elnézést a szövetkezeti vagyon megkárosítóival szemben. Tagságukat a közös tulajdon megbecsülésére és gyarapítására kell nevelniük. Szigorúan ügyelni kell a tagság jogainak, a szövetkezeten belüli demokrácia törvényeinek feltétlen tiszteletben tartására. Emellett arra is vigyázni kell, hogy az egyénileg dolgozó parasztsággal a legjobb viszonyt tartsák fenn, azokat ne csak példájukkal, hanem segítségükkel is közelebb hozzák a szövetkezethez.

Szem előtt kell tartanunk azt is, hogy a szövetkezeti termelésre való áttérés a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet korszakának sajátos osztályviszonyai, osztályharcai közt megy végbe. A mezőgazdaság szocialista átalakítását csak úgy tudjuk sikerre vinni, ha következetesen szilárdítjuk a munkás-paraszt szövetséget, proletárállamunk alapját. Irányelvünk itt a lenini hármas jelszó: támaszkodjunk a szegényparasztságra, kössünk tartós szövetséget a középparasztsággal, ne szűnjünk meg harcolni a kulákság ellen. Különösen figyelembe kell vennünk, hogy Lenin a középparasztsággal kapcsolatban azt mondta: „A párt feladatául tűzi ki, hogy a középparasztságot elválassza a kulákságtól, hogy a szükségletei iránt tanúsított figyelmes magatartással a munkásosztály oldalára vonja, elmaradottsága ellen az ideológiai befolyásolás eszközeivel, nem pedig az elnyomás eszközeivel harcoljon és minden olyan esetben, amikor a középparasztság életérdekeiről van szó, gyakorlati megegyezésre törekszik vele, engedményeket téve a szocialista átalakulások megvalósítási módjának meghatározásánál." Ehhez a politikához a Szovjetunió Kommunista Pártja a szocializmus építésének egész folyamán hű maradt.

Tehát a kisárutermelő parasztság átalakítása szocialista szövetkezeti parasztsággá, a paraszti gazdaságok szövetkezeti egyesítése bonyolult feladat, amelyben — mint azt Lenin, Sztálin és a Szovjetunió Kommunista Pártja határozatai sokszor hangsúlyozták — a türelmetlenségnek, a sürgetésnek, az erőszaknak nem szabad helyet adni, amelyben a parasztra példával, segítéssel, neveléssel kell hatni, melyben a termelési viszonyok átalakításának együtt kell járnia a parasztság gondolkodásmódjának megváltozásával.

A szövetkezetek erőltetése teljesen megengedhetetlen a parasztság irányában folytatott osztálypolitikánk szempontjából. A kényszer, az erőszak alkalmazása abban az irányban hat, hogy lazítja a munkás-paraszt szövetséget, amelyet pedig, mint egész államunk alapját, minden erővel szilárdítanunk kell.

A szövetkezeti gazdálkodás erőszakos úton történő kiterjesztése a munka termelékenységének a szocialista viszonyok által megkövetelt fellendítését is veszélyezteti. Ahhoz, hogy a szövetkezeti üzem valóban kihasználja, érvényesítse a nagyüzemi termelés fölényét, a nagyüzem megszervezéséhez és vezetéséhez értő szakemberekre és öntudatos, fegyelmezett szövetkezeti dolgozókra van szükség. Ahol nincs megfelelő vezetés, vagy a tagság, éppen mert nem meggyőződésből lépett a szö-

vetkezetbe, szemben áll a vezetőkkel, nem érzi magáénak és nem tiszteli a szövetkezeti tulajdont, és nem dolgozik fegyelmezetten, ott a szövetkezet elesik a nagyüzem előnyeitől, és nem emeli a mezőgazdasági termelésnek sem színvonalát, sem mennyiségét.

Népi demokráciánknak az a sajátos előnye, hogy nem elszigetelten, mint annak idején a Szovjetunió, hanem a Szovjetunió és a népi demokratikus baráti országok egész táborának segítségét élvezve építheti a szocializmust, csak még jobban aláhúzza azt a körülményt, hogy az erőszakos siettetésnek e téren nálunk helye nem lehet.

Ez ennek a kérdésnek másik oldala.

★

Hogyan mozdítsuk tehát elő a szocialista termelési viszonyok kialakítását, a szocializmus építését a mezőgazdaságban? Egyrészt úgy, hogy sokoldalúan segítjük és fejlesztjük mezőgazdaságunk szocialista szektorát, meglévő állami gazdaságainkat és termelőszövetkezeteinket, mintaszerűen gazdálkodó nagyüzemekké tesszük őket. Másrészt úgy, hogy a szegény- és középparasztság irányában valóra váltjuk azt a segítséget, példamutatást, nevelést, amelyről előbb említést tettünk.

Előbb arról beszéltünk, hogy a kisárutermelő gazdaság fejlődési lehetőségei korlátozottak. Ez természetesen egyáltalán nem jelenti azt, hogy ilyen lehetőségek nincsenek. Ezeket a paraszti kisgazdaságokban rejlő fejlődési lehetőségeket, tartalékokat ki kell aknáznunk. Naponta látjuk a paraszti kisgazdaságok fejlődésének bizonyítékait. Nekünk úgy kell a szocializmus felé haladnunk, hogy közben a legsokoldalúbban fejlesszük a falu termelőerőit és emeljük a dolgozó parasztság jólétét. Erre van lehetőség. Segítsük az egyénileg dolgozó parasztokat is abban, hogy minél többet termelhessenek, minél több élelmiszert adhassanak a városnak, a munkásságnak. Ne feledkezzünk el azonban sohasem arról, hogy a legnagyobb segítség, amit a parasztságnak nyújthatunk, éppen az, ha sikerül a szövetkezeti gazdálkodás útjára vezetni, ezzel lehetővé téve, hogy ugyanannyi munkával sokkal nagyobb eredményt érjen el, s a szűk korlátok közé szorított emelkedés helyett a korlátlan emelkedés lehetőségét nyitva meg előtte.

Sztálin 1928-ban, tehát csak egy évvel az előtt, hogy a parasztság tömegesen megindult a szövetkezés felé, azt írta: „Lehetőség szerint fokozzuk a kis- és középparaszti gazdaság termelékenységét, adjunk vasekét a faeke helyébe, adjunk kisebb és közepes típusú gépeket, adjunk műtrágyát, lássuk el ezeket a gazdaságokat vetőmaggal, részesítsük őket agronómiai segítségben, szervezzük a parasztságot szövetkezetekbe, kössünk szerződést egész falvakkal, jobb vetőmagot kölcsönözve nekik, és ily módon kollektív hitelt biztosítva a parasztságnak, s végül kölcsönző állomások útján kölcsönözzünk nekik nagy gépeket... az egyéni gazdaságnak még jócskán van fejlődési lehetősége... legyünk segítségére a szegényparasztságnak és a középparasztságnak abban, hogy szétforgácsolt kis gazdaságaikat új technika és kollektív munka alapján fokozatosan nagy, kollektív gazdaságokba egyesítsük, amelyek előnyösebbek és több árugabonát termelnek. A kisgazdaságok nagy, társas gaz-

daságokba való egyesítésének valamennyi formájára gondolok, az egyszerű szövetkezetektől kezdve egészen az artelekig ... Az egyéni parasztgazdaság kevéssé jövedelmező, ez igaz. De ez még nem jelenti azt, hogy semmi előnye sincs. Felborítanók a munkások és parasztok összefogását, ha az egyéni parasztgazdaság elleni harc, az egyéni parasztgazdaság megsemmisítésének álláspontjára helyezkednénk s letérnénk arról a lenini álláspontról, amely megköveteli, hogy a kolhozok állandóan segítsék és támogassák az egyéni parasztgazdaságokat ... mi nem azt akarjuk, hogy a gazdaságnak ez a két formája szemben álljon egymással, hanem azt, hogy *összefogjanak* egymással, hogy a kolhoz ennek az összefogásnak a keretében segítséget nyújtson az egyénileg gazdálkodó parasztnak és segítségére legyen abban, hogy lassacskán áttérjen a kollektivizmus útjára."

Nyilvánvaló, hogy az itt lefektetett irányvonal alapvetően helyes a mi számunkra is. A korábban elmondottak után nem szorul bővebb bizonyításra, hogy népi demokráciánk viszonyai éppen ennek az útnak betartását követelik. Külön figyelmet érdemel, hogy az egyéni parasztgazdaságot nem akármiféle segítséggel tudjuk igazán előbbre vinni, hanem éppen termelési segítséggel, olyan segítséggel, amely munkája termelékenységét fokozza, eredményét növeli.

Emellett természetesen mindent meg kell tennünk, ami csak erőnkből telik, hogy meglévő szövetkezeteinket a fejlődés útján előbbre vigyük, hogy valóban mintaszerű, sok árut termelő, a munka termelékenységét magas fokra emelő és tagjaiknak magas anyagi és kulturális színvonalat biztosító nagygazdaságokká fejlődjenek.

Ugyanígy teljes erőnkből kell fejlesztenünk, tökéletesítenünk meglévő állami gazdaságainkat.

Ez ennek a kérdésnek harmadik oldala.

★

Csak néhány fő kérdést tárgyaltunk arról az útról szólva, amely parasztságunkat a népi demokrácia, tehát a proletárdiktatúra sajátos viszonyai közt a szocializmushoz elvezeti. Napjainkban azonban éppen ezeknek a kérdéseknek tisztázása segít hozzá bennünket ahhoz, hogy ez az út világossá váljon. Ha az út végig világos előttünk, ez megóv attól, hogy csalóka ábrándképeket kergessünk az egyéni parasztgazdaságokkal kapcsolatban, de attól is, hogy a mezőgazdasági kisüzem korlátait látva, a türelmetlenség és az erőszakos siettetés hibájába essünk. Ne várjunk tehát a kis- és középparaszti gazdaságtól csodát, amelyre nem képes, de ne is legyünk türelmetlenek vele szemben. Segítsük elő munkája termelékenységének emelését úgy, hogy közben a szövetkezetekhez is közelebb kerüljön, hogy közben meggyőződjön a szövetkezeti munka jóval nagyobb termelékenységéről. Türelmünk nem a szocializmus építésének elhalasztását jelenti, ellenkezőleg: ez a szocializmus felépítésének leggyorsabb útja. Ezen az úton kell vezetnie a parasztságot a munkásságnak, melynek az a nagyszerű feladat jutott osztályrészül, hogy az osztálynélküli társadalmat megteremtse és a társadalom minden tagjának emberhez méltó életet biztosítson.

ERDEI GYÖRGY

A termelékenység fokozása, az önköltség csökkentése: az életszínvonal emelésének elengedhetetlen feltétele

A társadalom fejlődésének alapja a termelőerők fejlődése. A termelési viszonyoknak meg kell felelniük a termelőerők jellegének, s ha a köztük lévő összhang megbomlik, ellentétük kiéleződik, akkor meg kell szüntetni a régi termelési viszonyokat, s olyan új termelési viszonyokat kell teremteni, amelyek megfelelnek a termelőerők fejlettségének, elősegítik továbbfejlődésüket. Az elavult termelési viszonyok újakkal való felváltása a társadalmi forradalmak idején valósul meg. A szocializmus építésének időszaka: forradalom, amelyben az új, a szocializmus, forradalmi úton legyőzi a régit, a kapitalizmust.

A harcban egyre inkább kidomborodik a szocializmus fölénye. Ez gazdasági szempontból azt jelenti, hogy a szocializmus a termelőerők akadálytalan fejlődése alapján a munka sokkal nagyobb termelékenységét valósítja meg. Lenin hangsúlyozta e tényező óriási fontosságát: „A kapitalizmust azzal lehet véglegesen legyőzni, és azzal fogjuk véglegesen legyőzni, hogy a szocializmus a munkának új, sokkal magasabbfokú termelékenységét hozza létre." (*Lenin* Művei 29. kötet. 435. old. Szikra. 1953.)

A termelékenység növekedésének jelentőségét az adja meg, hogy a szocializmus gazdasági alaptörvényének követelménye szerint a dolgozó nép állandóan növekvő szükségleteit mind teljesebb mértékben kell kielégíteni a termelés fejlődése és tökéletesedése alapján. A fogyasztás és a felhalmozás egyidejű és állandó növelése pedig csak a munka termelékenységének szakadatlan fokozása és a termelés önköltségének állandó csökkentése alapján valósulhat meg.

E felismerésre épül a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének március 4-i határozata, amely nyomatékosan figyelmeztet annak a jelenségnek a veszélyeire, hogy „... a dolgozók megnövekedett életszínvonala (1954-ben az egy keresőre eső reálbér 15 százalékkal, a parasztság reáljövedelme pedig még nagyobb mértékben növekedett) nem a termelés állandó növekedésének, a munkatermelékenység növekedésének és az önköltség csökkenésének szilárd alapján, hanem főképpen az állami tartalékok felélésén és a beruházásokra fordított eszközök csökkenésén nyugszik".

Nyilvánvaló, hogy ez az út nem a szocializmus építésének útja, tehát tovább nem járható. A kapitalizmus legyőzésének, az életszín-

vonal következetes emelésének feltétele az ipari és a mezőgazdasági termelés szakadatlan növekedése, a munkatermelékenység állandó fokozódása, a termékek önköltségének csökkenése — mondja a Központi Vezetőség határozata. Ezt konkretizálják idei népgazdasági tervünk adatai: 1955-ben az iparban az egy főre jutó termelést 3,9 százalékkal kell növelni, az önköltséget általában 3 százalékkal kell csökkenteni.

A termelékenység és az önköltség fogalma

A munka termelékenysége a munka hatékonysága, a hasznos (konkrét) munka használati értékek mennyiségében megjelenő eredménye. A társadalom szempontjából a munka termelékenységének növekedése azt jelenti, hogy a társadalom bizonyos időszakban kifejtett egész munkája nagyobb mennyiségű használati értéket (anyagi gazdagságot) teremt, vagy azonos mennyiségű használati érték termeléséhez kevesebb társadalmi munka kell. A társadalmi termelés egységeiben, az üzemekben azonban a társadalom egész munkájának egy része termelőeszközökben tárgyiasult, holtmunkaként vesz részt a termelésben. Nyilvánvaló, hogy termelékenysége, termelőereje csak az élőmunkának lehet. Üzemeink ezért csak az ott dolgozók élőmunkájának termelékenységét mérik.

Könnyen belátható, hogy ha egy üzemben például új gépek beállítása következtében növekszik a munka termelékenysége, ez nem jelenti okvetlenül az egész társadalmi munka hatékonyságának növekedését, mert előfordulhat, hogy most kevesebb élőmunkát, de több tárgyiasult, holtmunkát (gépet, nyersanyagot stb.) használtak fel a termeléshez, tehát az egész társadalom munkaráfordítása nem csökkent. Ezért törekednünk kell arra, hogy ne csak az élőmunkával, hanem a holtmunkával (a termelőeszközökkel) is takarékoskodjunk. Az üzemek nemcsak azáltal növelik a társadalmi munka termelékenységét, hogy csökkentik az élőmunkaráfordítást, hanem azáltal is, hogy fokozottan takarékoskodnak az anyaggal, a géppel stb.

A munka termelékenységének növelése azt jelenti, hogy ugyanannyi élő- és holtmunkával nagyobb mennyiségű használati értéket, vagy kevesebb élő- és holtmunkával ugyanannyi használati értéket termelünk.

A munka mennyiségét csak az idővel mérhetjük. A munkatermelékenység képlete: $M = \frac{T}{I}$, ahol M a munka termelékenysége, T a munkával termelt termék mennyisége és I az adott termékmennyiség termeléséhez szükséges munkaidő (társadalmilag átlagos munkaintenzitást feltételezve).

A képletből látható, hogy a munkatermelékenység annál nagyobb, minél nagyobb a termelt termékmennyiség, s minél kevesebb a termelésre fordított munkaidő. Minél nagyobb a munka termelékenysége, annál bőségesebb a társadalom használati értékekkel való ellátottsága.

A szükségletek kielégítésének alapja és feltétele minden társadalomban: a használati értéket termelő munka. De azokban a társadalmakban, amelyekben van árutermelés, a munkatermelékenység válto-

zása általában nemcsak a használati értékek mennyiségére, hanem az értékalakulásra is hat. A termelékenység növekedése következtében csökken az áruegység értéke, mert az azonos munkamennyiséggel termelt használati értékek tömegének növekedése következtében az áruegységekben kevesebb munka testesül meg. Az azonos munkamennyiséggel termelt egész árumennyiség értékét nem érinti a munkatermelékenység változása, az áruegység értéke mégis csökken, mert ugyanazon értékösszeg most a használati értékek nagyobb tömegére oszlik meg. Tehát minél nagyobb a munka termelőereje, annál nagyobb az azonos mennyiségű munkával termelt árutömeg, de ugyanakkor annál kisebb az egyes áruk értéke és fordítva. A szocializmusépítő és a szocialista társadalomban is van árutermelés, ezért a szocialista államnak számolnia kell azzal a törvényszerűséggel, hogy az áruegység értékének csökkenése tükrözi az áruegység termelésére fordított társadalmi munka csökkenését, s ez a fogyasztási cikkek rendszeres árleszállításának reális alapja.

A termelékenység növekedése következtében az áruegység értékének csökkenésével egyidejűleg megváltozik az érték alkotóelemeinek mennyiségi aránya is.

A termeléshez nemcsak munka, hanem termelőeszköz is kell. A termelőeszközökben tárgyiasult holtmunka és a termelésben kifejtett élőmunka egyaránt alkotórésze az áru értékének. A munkatermelékenység növekedése következtében megváltozik az áru termeléséhez elhasznált élő- és holtmunka viszonya: csökken az egész áru értéke, mert csökken mind a termeléshez szükséges holtmunka, mind az élőmunka, de általában az élőmunka csökkenése nagyobb arányú, mint a holtmunkáé, tehát a holtmunkára jutó értékhányad nő, az élőmunka hányada ellenben csökken. Természetesen az áru értékében a holtmunka arányának növekedését tökéletesebb szervezési és megfelelő takarékossági rendszabályokkal csökkenthetjük. Ez figyelmeztet szocialista vállalataink álló- és forgóalapjai fokozottabb kihasználásának és a velük való takarékoskodásnak a jelentőségére.

Termelékenység és önköltség összefüggése

Mint mondottuk, termelőereje nyilvánvalóan csak az élőmunkának van. A gépnek, a nyersanyagnak nem lehet termelőereje. „A termelőerő ugyanis mindig valamely hasznos, konkrét munka termelőereje és a valóságban csak azt határozza meg, hogy a céltudatos termelőtevékenységnek egy adott időközben mily nagy a hatásfoka." — mondja Marx. (*Marx.* A tőke. I. kötet. 55. old. Szikra. 1948.)

Említettük, hogy a munka termelékenységét üzemi szinten az élőmunka hatékonyságával mérjük. Termelékenységi mutatóink csak az élőmunkaráfordítás változását jelzik. Emiatt meg kell különböztetni a munkatermelékenység alakulását és a munkatermelékenység alakulásának gyakorlatunkban érvényes mérését. Két legfontosabb termelékenységi mutatónk: az egy főre, illetve az időegységre jutó használati értékmennyiség (változatlan áron mért termelési érték) mutatója.

Mindkét mutató helyesen méri az üzemben kifejtett élőmunka termelőerejét: jelzi, hogy azonos mennyiségű élőmunka most több vagy kevesebb használati értéket termel-e. De nem méri (mert a változatlan áron mért termelési érték eltakarja), hogy egy-egy használati érték termeléséhez több vagy kevesebb holtmunkát (munkaeszközt, anyagot stb.) használtunk-e fel, azaz nem mond semmit arról, hogy nem a társadalmi munka másik részének, a holtmunkának a pazarlása árán csökkentettük-e a termék termeléséhez szükséges élőmunkát. Ha úgy növeljük az üzem termelékenységi mutatóját, hogy amennyi élőmunkát megtakarítunk, ugyanannyi, illetve még több holtmunkát elpazarolunk, akkor társadalmi szempontból nem nőtt, illetve csökkent a termelékenység, mert a termékegység termeléséhez szükséges egész társadalmi munka mennyisége nem csökkent, illetve még megnövekedett.

Az említett esetekben a termékben foglalt egész munkamennyiség nem csökken, sőt esetleg nő. A termelékenységi mutatók ezt nem jelzik, mert használati értékben mérik a munka hatásfokát. De a munka termelékenységének változása árutermelés esetén nemcsak a használati érték-mennyiség, hanem a termékegység értékváltozásában is tükröződik. A termelékenység növekedése következtében a termékegység értékének is csökkennie kell. Ezért a termék önköltségének változása tükrözi mind az élő-, mind a holtmunkamegtakarítást. A termelékenységi mutató méri az üzemi élőmunka változását, az önköltségi mutató pedig tükrözi, hogy az üzem mennyire járult hozzá a társadalmi termelékenység növeléséhez, vagyis összesen mennyi élő- és holtmunkát takarított meg. A termelékenységnövekedés csak akkor eredményez önköltségcsökkenést, ha az üzem a holtmunkával is takarékoskodik, tehát ha társadalmi szempontból is fokozza a termelékenységet.

A termék termelésére két formában (élő- és holtmunka formájában) felhasznált egész társadalmi munka alkotja a termelés társadalmi költségeit, vagyis a termék értékét. Tehát a termék értéke vagy a termék társadalmi termelési költsége mutatja meg, hogy „mennyibe került" a termék a társadalomnak. A szocialista társadalomban, vagy nálunk a szocialista szektorban a termék társadalmi termelési költsége három elemből tevődik össze: az elhasznált termelőeszközök értékéből, a munkások által saját maguk számára termelt (munkabér formájában visszakapott) értékből és a munkások által a társadalom számára termelt értékből.

Az első két elem része a szocialista vállalatok termelési önköltségének. (Ezenkívül a vállalat önköltségébe tartoznak a nem termelő, tehát értéket nem alkotó dolgozók bérei, a kamatterhek stb. is. Ezeknek az önköltségelemeknek a fedezete: a munkások által a társadalom számára termelt érték egy része.) A termelési önköltség a szocialista vállalatok termelési költségeinek pénzbeli kifejezése.

A termék önköltsége nem azonos a termék *társadalmi* termelési költségeivel. A termék társadalmi termelési költsége egyenlő a termék előállítására felhasznált egész társadalmi munkával, az értékkel. Az önköltség a társadalmi termelési költségnek, az értéknek csak egy része, mégpedig az a része, amely pótolja a felhasznált termelőeszközökre és a munkabérekre fordított kiadásokat. A társadalmi termelési költség és

az önköltség különbsége a társadalmi terméknek az a része, amelyet a társadalom közös szükségleteinek kielégítésére használunk fel.

A kapitalizmusban az érték és az önköltség különbségének egészen más a tartalma. Ott az önköltség és a társadalmi termelési költség különbözete a tőkésé, aki annak egy részét felhalmozza, vagyis a munkást kizsákmányoló hatalom: a tőke növelésére fordítja, másik részével a munkások fékentartására szervezett kapitalista állam fenntartásához járul hozzá stb. A tőkés minden áron, elsősorban a munkás rovására, csökkenti az önköltséget, hogy növelhesse az önköltség és az érték különbözetét, az elsajátítható értéktöbbletet, amely a tőkés hatalmának és e hatalom erősítésének forrása. A kapitalizmusban a munkás által termelt értéktöbblet a tőkefelhalmozásnak, a munkásosztállyal ellenségként szembenálló hatalom növelésének forrása. A szocialista termelésben az érték és az önköltség különbözete nem a tőkét növeli és nem a munkásosztályt elnyomó kapitalista államot tartja fenn, hanem ellenkezőleg: a munkásosztály gazdasági hatalmának alapját, a szocialista tulajdont gyarapítja, s a munkásosztály társadalmát védő proletárállam fenntartását biztosítja.

A szocialista munkásosztálynak életbevágó érdeke az önköltség csökkentése, mert az önköltség csökkenése annak következménye, hogy nemcsak üzemi, hanem társadalmi szempontból is nőtt a termelékenység; azonos mennyiségű társadalmi munkával nagyobb anyagi gazdagságot termeltünk. Ez lehetővé teszi, sőt csak ez teszi lehetővé, hogy egyidejűleg növeljük mind a reálbéreket, vagyis lényegében a dolgozók személyes fogyasztását, mind pedig a dolgozók társadalmának jutó részt, elsősorban a szocialista felhalmozást. Röviden: a szocializmus gazdasági alaptörvényének hatása csak a szocialista felhalmozás alapján bontakozhat ki. Akik szem elől tévesztik, hogy az életszínvonal csakis a szocialista felhalmozás és bővített újratermelés révén emelhető szakadatlanul, elszakítják egymástól a szocializmus gazdasági alaptörvényének cél-, és eszköz-oldalát. Az alaptörvény dialektikus egységét alkotó két oldalának szétválasztása szükségképpen az alaptörvény eltorzítására, a jelen esetben valamiféle „fogyasztói törvénnyé" való leminősítésére vezet.

Szocializmusépítő társadalmunkban a szocialista felhalmozás teremti meg a gazdasági alapot ahhoz, hogy a szocializmus végleg legyőzze hazánkban a kapitalizmust. A szocialista felhalmozás a szocialista bővített újratermelés forrása. A bővített újratermelés pedig nemcsak az anyagi javak, hanem a termelési viszonyok bővített újratermelését is jelenti. Tehát a szocialista termelés bővítése során nő a szocialista tulajdonban lévő termelőapparátus, s ugyanakkor kiterjednek a szocialista termelési viszonyok, nő a szocialista szektor, kiszorítja a kapitalista szektort, s végül egyeduralkodóvá válik. A szocialista felhalmozás a forrása szocialista iparosításunknak, a mezőgazdaság szocialista átszervezésének, a szocializmus gazdasági alapja megteremtésének. Az önköltségcsökkentés nem egyszerűen gazdasági probléma, hanem életbevágó politikai kérdés: a munkásosztály hatalmának, a munkás—paraszt szövetségnek, a szocializmus végleges győzelmének kérdése. Aki elhomályosítja vagy elhanyagolja a termelékenység növekedésének, és ezzel összefüggésben az önköltség csökkentésének fontosságát, az kihúzza a reális talajt a szocializmus győzelme alól.

Ennek fényében világossá válik, hogy jobboldali elhajlás, a kapitalizmus malmára hajtja a vizet az a szemlélet, amely elhomályosítja a termelékenység fokozásának, az önköltség csökkentésének, a szocialista felhalmozásnak a jelentőségét az életszínvonal emelése, a szocializmus győzelme szempontjából.

A Központi Vezetőség március 4-i határozata megállapította, hogy tavaly legtöbb iparágunkban csökkent a termelékenység, nőtt az önköltség, tehát csökkent a szocialista felhalmozás, s megalapozatlan volt az életszínvonalemelkedés. A párt felrázta valamennyi kommunistát és az egész dolgozó népet, hogy késlekedés nélkül lásson hozzá ennek a veszélynek a megszüntetéséhez: teremtsen fordulatot a termelékenység és az önköltség alakulásában.

Az önköltség csökkentésének legfontosabb módszerei

Az önköltség különféle elemekből tevődik össze. A különféle önköltségelemek csökkentésének lehetőségeit azok a tényezők szabják meg, amelyek ezeknek az elemeknek az alakulását befolyásolják.

Az önköltségelemek két nagy csoportra oszlanak: a holtmunka költségeire és az élőmunka költségeire. A holtmunka költségei közt a legfontosabbak: az amortizáció és az anyagköltség, Az amortizáció az állóeszközök (épületek, gépek, berendezések stb.) értékének a termék értékébe átvitt része. Ha fejlődik a technika, akkor nő a termelés gépesítettsége, nő a géppel végzett munka, csökken az emberi erővel végzett munka hányada, tehát a termék értékében viszonylag nagyobb helyet foglal el a gépek stb. értékéből átvitt rész. De ha egyrészt fokozódik az állóeszköztermelő munka termelékenysége (tehát az állóeszközök „értéke" csökken), másrészt, ha maximálisan kihasználjuk az állóeszközök kapacitását, vagyis adott időszak alatt a lehető legtöbb terméket termeljük velük, hogy értékük minél több termékre oszoljék meg, akkor a termékegységre jutó amortizáció abszolúte csökken. Ebből következik, hogy az amortizáció csökkentésének legfontosabb módszerei: az építkezési és a munkaeszköztermelő munkák termelékenységének fokozása, továbbá a kapacitás legjobb kihasználása a fölösleges állásidők kiküszöbölése, a technikai adottságokat mérlegelő gondos munkaszervezés, a tervszerű karbantartás, a folyamatos anyagellátás biztosítása, a munkaidő teljes kihasználása stb. útján.

Az elmúlt években viszonylag keveset fordítottunk felújításra, s emiatt sok üzemben romlott a berendezések, gépek állapota. Üzemeink nagy része ugyancsak elhanyagolta a karbantartást, különösen a tervszerű megelőző karbantartást (TMK), s a karbantartók egy részét a közvetlen termelőmunkába állította. A karbantartás elhanyagolására jellemző a szénbányászat példája: öt esztendő alatt a fejtésre fordított műszakok száma 68 százalékkal, ugyanakkor a meghosszabbodott vágatok ellenére a fenntartásra fordított műszakok száma csak 25 százalékkal nőtt.

A technika fejlődése és ezzel összefüggésben a termelékenység növekedése következtében azonos mennyiségű élőmunka nagyobb mennyiségű anyagot alakít át új termékké. Tehát az önköltségben megnő az anyagköltség hányada. Ez a hányad általában gyorsabban nő, mint az amortizációs hányad, tehát nemcsak az értékben és az önköltségben,

hanem magában a holtmunkára jutó értékrészben is megnő az anyag értékének súlya. De nem szabad, hogy ugyanakkor a termékegységre jutó anyagköltség abszolúte is megnőjön. Ha növeljük a nyersanyagtermelő munka termelékenységét, akkor ugyanannyi anyag kevesebb munkát, értéket, „költséget" képvisel. Ha ebből az anyagból változatlan mennyiséget használunk fel a termékegység termeléséhez, akkor is csökken az anyagköltség, mert „olcsóbb" lett az anyag. De ha az anyagszükségletet, a fajlagos anyagfelhasználást is csökkentjük, akkor még inkább csökken a termékegységre jutó anyagköltség, illetve ugyanannyi anyagból több késztermékét készíthetünk. Közismertek kiváló dolgozóinknak azok a mozgalmai, amelyek célul tűzik ki, hogy megtakarított anyagból termelt termékekkel növeljék társadalmunk gazdagságát, népünk jólétét.

Iparunkban óriási jelentőségű az anyagfelhasználás csökkenése, mert ipari termelésünk önköltségének 60 százaléka az anyaghányad. Az anyaggal való takarékoskodás jelentőségét növeli, hogy a legutóbbi években az alapanyagtermelő iparágak fejlődése elmaradt a népgazdaság általános fejlődésétől, ezért sok területen anyaghiánnyal küzdünk, s az anyagok nem jelentéktelen részét külföldről hozzuk be.

Az anyagmegtakarítás fontos feltétele a fejlett, korszerű technológiai eljárások és módszerek széleskörű alkalmazása. Jelentősen csökkenti a termékegységre jutó anyagköltségeket a hulladék és a selejt formájában elszenvedett termelési veszteségek mérséklése. Ez az élenjáró technika és a technológiai előírások pontos megtartásával és nem utolsósorban a dolgozók öntudatos harcával érhető el.

Nem kevésbé fontos az önköltségcsökkentés szempontjából a pótanyagok, valamint a másodlagos nyersanyagok felhasználása.

Iparunkban még mindig igen nagy az anyagpazarlás. Sok üzemben Csáki szalmájaként bánnak az anyaggal. Egy példa a sok közül: az Óbudai Hajógyár 1954 júniusában 10 forgattyústengelyt és egy gördülő tengelyt szállított a MÁVAG-nak, az előírt 15,9 tonna súly helyett 18,9 tonna súlyban. Ez nemcsak anyagpazarlást jelentett, hanem a MÁVAG-nak munkatöbbletet is okozott, hiszen a fölösleges anyagot pótlólagos idő és bér felhasználásával le kellett forgácsolni.

Gazdasági vezetőink jelentős része rendkívül liberálisan, elnézően kezeli az anyagpocsékolást és a selejtgyártást, s nem harcol megfelelően azért, hogy olyan légkör alakuljon ki, amelyben gyalázat az anyagpocsékolás és a selejtgyártás.

Az anyagmegtakarítás szempontjából döntő fontosságú a nyersanyagok, a segédanyagok, a tüzelőanyagok és az energia műszakilag megalapozott, az élenjáró gyárak, brigádok és munkások tapasztalatain alapuló haladó felhasználási normáinak következetes érvényesítése.

Az önköltségelemek másik nagy csoportját alkotják az élőmunka költségei, elsősorban a munkabérek. Ennek az önköltségtényezőnek az alakulása függ össze a legközvetlenebbül a termelékenység változásával. Ha 8 órányi élőmunkával 8 egység helyett 12 egységet termelünk, akkor a termékegységre jutó élőmunka 60 percről 40 percre csökken. Ha a bérek ugyanolyan ütemben nőnek, mint a termelékenység, tehát például a 8 órányi munka bére 40 forintról 60 forintra nő, akkor a termékegységre jutó bérköltség nem csökken (5 forint marad). De ha

a béremelkedés valamivel lassúbb, mint a termelékenység növekedése, például a bér 40 forintról 54 forintra nő, akkor (4,5 forintra) csökken a termékegységre jutó bér, csökken az önköltség, csökkenthetők az árak, s egyszersmind jelentősen nő a munkások keresete, életszínvonala, de nő a társadalmi szükségletekre (felhalmozásra, a védelmi erő növelésére, szociális és kulturális kiadásokra stb.) fordítható rész is.

A legutóbbi időben nagyon meglazult iparunkban a bérfegyelem. Többszáz millió forint olyan bért fizettünk ki, amely mögött nem volt megfelelő termelés. Például a Sztálin Vasmű gépgyára két találomra megvizsgált esetben 112 tonna koksz válogatásának bére helyett 204 tonna bérét, 30 tonna mészkő szállításának bére helyett pedig 82 tonna bérét fizette ki.

A munkabérköltség jelentős része az adminisztratív és az igazgatási apparátus dolgozóinak bére. Még mindig igen nagy nálunk az adminisztratív és az igazgatási apparátusban dolgozóknak a munkásokéhoz viszonyított száma. Például 1954 első felében a növényolajiparban 1000 munkásra 164, a tejiparban pedig 1000 munkásra 166 adminisztratív dolgozó jutott. A termelő és a nem termelő dolgozóknak ez a rossz aránya az önköltségcsökkentés kerékkötője.

Mindebből következik, hogy helyes bérpolitika esetén a termelékenység növekedése a termékegységre jutó bérköltség csökkenése révén is csökkenti az önköltséget.

Végeredményben az önköltség csökkentése összefügg a termelékenység növekedésével. A termelékenység fokozása az önköltségcsökkentés egyik legfontosabb módszere. A termelékenység növelésének lehetőségeit a termelékenység alakulására ható tényezők szabják meg.

A termelékenység növekedésének legfontosabb tényezői: a technika fejlődése és a munkások műszaki és kulturális színvonalának emelkedése, amely nélkül a munkások nem használhatják ki a technika adta lehetőségeket. A technika önmagában halott. A szakképzett munkásoknak kell életre kelteniük, megnyergelniük és az ember szolgálatába állítaniuk a technikát. Röviden: a termelékenység fokozásának legfontosabb eszköze a termelés kultúrájának növelése.

A szocializmus legyőzhetetlenségének, óriási fölényének éppen az a forrása, hogy a termelési viszonyok nem korlátozzák, hanem ellenkezőleg: előrehajtják a termelékenységnövekedés két legfontosabb tényezőjének, a technikának és a munkásosztály kulturáltságának szakadatlan fejlődését. A növekvő szocialista felhalmozás a nehézipar fejlődésének elsődlegessége alapján biztosítja a technika gyors és szüntelen fejlődését. Ezt a fejlődést nem korlátozzák a kapitalizmusra jellemző profitérdekek, értékesítési nehézségek, gazdasági megrázkódtatások. A dolgozók társadalmában a technika fejlesztésének egyetlen célja: a dolgozó ember életének javítása s ennek semmi sem szab határt. Az uralkodó osztállyá vált munkásosztály előtt megnyílik az az út, amelyen a technikai fejlődéssel párhuzamosan emelkedik a munkások műszaki és kulturális színvonala, s megszűnik a lényeges különbség a fizikai és a szellemi munka közt. Ez az alapja a növekvő termékbőségnek s az ember mindenoldalú kibontakozásának.

Népgazdaságunk jónéhány ágában nem kielégítő a technikai színvonal, s munkásosztályunk gyors mennyiségi növekedése miatt a szak-

képzés fokozására irányuló erőfeszítéseink ellenére sem emelkedik kellőképpen a műszaki és a kulturális színvonal. Minden eszközzel, nem utolsósorban az anyagi érdekeltség útján ösztönöznünk kell a termelés kultúrájának növelését.

A termelési kultúra fejlődésének nagyon fontos tényezője a munkafegyelem, a munkához való szocialista viszony. Az utóbbi időben a jobboldali elhajlás egyik legkárosabb megnyilvánulása volt az üzemekben elharapódzott liberalizmus. A lazaságok akadályozták a szocializmus gazdasági alaptörvényének érvényesülését: a termelés, a termelékenység szakadatlan növekedése, az önköltség csökkenése alapján megvalósuló életszínvonalemelkedést, fékezték szocialista építésünket. A munkafegyelem megszilárdítása most továbbfejlődésünk egyik legfontosabb feltétele.

★

A termelékenység fokozásának, az önköltség csökkentésének és a szocialista felhalmozás állandó növelésének kérdései nem kapnak jelentőségüknek megfelelő helyet közgazdaságtudományunkban. Okvetlenül szükséges, hogy sokoldalúan elemezzük e kérdések átfogó és részletösszefüggéseit egyaránt. Az ezirányú elméleti munka kibontakozása és néhány monográfia összeállítása nagyban hozzájárulna a gazdasági vezetés valamennyi láncszemében a munka megjavításához.

Szükséges volna, hogy részletesen megvizsgáljuk és feltárjuk a termelékenység, az önköltség és a szocialista felhalmozás alakulásának és a szocializmus gazdasági alaptörvénye érvényesülésének összefüggéseit. Elemzéseink eredményei nemcsak a gazdasági vezetésnek adnának szilárd alapokat, hanem széleskörű ismertetésük révén elősegítenék, hogy a dolgozók tudatos aktivitása minél teljesebben kiegészítse a gazdasági vezetést. Enélkül pedig társadalmunkban nem születhetnek igazi eredmények.

Az a tény, hogy a szocializmus gazdasági alaptörvénye az ember szükségleteinek kielégítését szabja meg a társadalmi termelés céljául, felmérhetetlen erőket kelt életre. Sztálin hangsúlyozza, hogy a történelemben most először válik szükségszerűséggé az egész társadalom állandóan növekvő szükségleteinek mind teljesebb kielégítése. A dolgozók tudják, hogy a maguk, a saját társadalmuk növekvő jólétéért és felemelkedéséért dolgoznak, s ez a tudat a termelésfejlesztés hatalmas ösztönző erejévé válik. A sokoldalú összefüggések feltárása és tudatosítása táplálja ezt az ösztönző erőt.

A dolgozó népben szunnyadó hatalmas erők mozgósítása alapján oldhatjuk csak meg az 1955. évi terv és a második ötéves terv nagy feladatait. Idei tervünk, a második ötéves terv előkészítője, a feladatok középpontjába állítja legégetőbb problémáink: a termelékenység, az önköltség és a szocialista felhalmozás kedvező alakulásának megoldását, a szocializmus gazdasági alaptörvényének fokozott érvényesítését. Szocialista iparosításunk eredményei megteremtették e feladat megoldásának anyagi bázisát. A közgazdaságtudománynak, a politikai és a gazdasági vezetésnek, valamint a tömegek mind tudatosabbá váló harcának együttes ereje változtathatja valósággá objektív lehetőségeinket.

Részletek Varga Jenő: A proletárdiktatúra gazdaságpolitikai problémái című tanulmányából

(Összeállította és jegyzetekkel ellátta: Gábor Sándorné)

A Magyar Munkásmozgalmi Intézet az idén előkészíti Varga Jenőnek, a Szovjetunió Tudományos Akadémiája tagjának Magyarország gazdasági, politikai kérdéseivel foglalkozó válogatott cikkei, tanulmányai kiadását. A készülő gyűjteményes kötetben először jelenik meg magyar nyelven *A proletárdiktatúra gazdaságpolitikai problémái* című tanulmány. (Die wirtschaftspolitischen Probleme der proletarischen Diktatur.) E művet szerzője közvetlenül a Magyar Tanácsköztársaság megdöntése után írta, így e korszak kérdéseit nem történelmi távlatból elemzi, hanem a proletár állam gazdasági életében aktívan résztvett közgazdász és politikus közvetlen tapasztalatai, benyomásai alapján.

Varga Jenő mint az első magyar proletárdiktatúra pénzügyi népbiztosa és a Legfelső Népgazdasági Tanács elnöke, 1919. augusztus 2-án több kommunista vezetővel együtt kénytelen volt elhagyni Magyarországot. Az osztrák szociáldemokrata kormány, amely menedékjogot ígért a magyar kommün népbiztosainak, Karlsteinbe internálta őket. Varga Jenő itt írta, s 1920 januárjában itt fejezte be az említett tanulmányt. Első kiadása még abban az évben, második kiadása pedig 1921-ben jelent meg.

Több marxista munka foglalkozott már első proletárdiktatúránk történetével, de gazdaságpolitikájának feltárásával, elemzésével még adósok vagyunk, pedig a történelmi helyzet, a gazdasági adottságok különbözősége ellenére a Tanácsköztársaság gazdasági kérdéseinek megismerése sok mindenben segítséget adna népi demokráciánk mai feladatainak megoldásához. Ez a gondolat vezetett bennünket arra, hogy Varga Jenő tanulmányából részleteket ismertessünk.

Lenin 1920 tavaszán érdeklődéssel, figyelemmel olvasta, széljegyzetekkel, aláhúzásokkal látta el Varga Jenő a Magyar Tanácsköztársaságról írt könyvének egyes részeit. Nem közöljük a Lenin által megjelölt részek mindegyikét. A közölt részleteknél, ahol Lenin megjegyzést tett, azokat mindenütt a Leninszkij Zbornyik VII. kötete alapján az eredeti lenini jelzésekkel láttuk el.

★

A proletariátus hűséges, merész, nemes élharcosainak emlékére, akik a Magyar Tanácsköztársaság összeomlása után a fehér terrornak estek áldozatul.

Habent sua fata libelli . . . A könyveknek megvan a maguk sorsa. Az én

könyvemnek az jutott osztályrészül, hogy a kapitalista és a szociáldemokrata sajtó bolsevistaellenes agitációra használja fel. Kiragadott, cikké összetoldozott mondatok jártak körbe a „Pravo Lidu"-tól a „Le Temps"-ig és vissza a legnyomorúságosabb német zuglapokig, amelyek hivatásosan űzték a kommunisták megsemmisítését.

Mit lehet ez ellen tenni? Gondolkoztam rajta, majd átnéztem könyvecskémet, és úgy találtam, hogy ártana az ügynek, ha ezért csak egyetlen mondatot is megváltoztatnék, mert ezt fegyverként használhatják fel a kommunizmus ellen. Vagy hallgassam el a proletariátus élcsapata előtt, hogy a diktatúra kezdeti időszaka a legsúlyosabb harc ideje? Ez az időszak a legyőzött, de még mindig szívósan védekező burzsoázia elleni harc, a parasztság ingadozó vagy ellenséges gondolkodásmódja elleni harc szakasza. Harc a proletariátus tapasztalatlansága ellen az államhatalom gyakorlásában, és — ami a legfontosabb — harc a polgári gondolkodásmód ellen, az „ideológiai maradványok" ellen magában a győztes proletariátus soraiban! Elpalástoljam az átélt nehézségeket, hogy el ne ijesszem a munkásokat a harctól? Soha! Azok a munkások, akik csupán azért lettek kommunistává, mert azt remélték, hogy helyzetük azonnal megjavul, az első nehézségek láttára cserbenhagyják a diktatúrát. Tapasztaltuk ezt Magyarországon! A diktatúrának edzett, minden nehézséggel szembeszálló, szigorúan fegyelmezett kommunista pártban összefogott munkásgárdára van szüksége. Azok az emberek, akiknek nem lehet megmutatni az előttük álló nehézségeket azért, mert ezzel visszariasztanánk őket a harctól, csupán tárgyai, de soha sem alanyai a forradalmi osztályharcnak...*

...Az elszenvedett vereség ellenére nyíltan és világosan vallom: a szocialista társadalom felépítéséhez nem vezet más út, csak a proletariátus diktatúrája. A diktatúra formái különbözők lehetnek: valószínűleg lesznek olyan országok, amelyekben nem az orosz tanácsrendszer, hanem más proletár szervezeti rendszer lesz a diktatúra alapja. Talán lesznek olyan országok, ahol még a parlamentarizmust is fenntartják a diktatúra szakaszában. És — reméljük — lesznek olyan országok, ahol a diktatúra minden terror nélkül megvalósul. Dőreség volna előre meghatározni egy új társadalmi rend történelmi kialakulásának formáit. Egy azonban bizonyos: a proletariátus diktatúrája nélkül, vagyis olyan átmeneti állapot nélkül, amelyben a proletariátus az uralkodó osztály, és a tőkés társadalom minden más osztályát kirekesztve maga szabja meg az ország politikáját, lehetetlen az átmenet a kapitalizmusból a szocializmusba...

...Bátran feltárom mindazokat a hibákat, amelyeket a magyar tanácsdiktatúra idején elkövettünk; minden esetben megállapítom, hogy egy-egy rendelkezést valóban végrehajtottunk-e vagy csupán papiroson maradt. Eszem ágában sincs, hogy recepteket adjak más országok proletárjainak magatartásához és cselekvéséhez. Ez történelemellenes naivitás lenne. Célom: felgöngyölíteni minden proletárdiktatúra általános gazdaságpolitikai problémáit, szemügyre venni az elméletileg lehetséges megoldásokat és azután vázolni azokat a reális tapasztalatokat, amelyeket mi Magyarországon megoldási kísérleteink során szereztünk. Ezeknek a tényeknek a megismerése a világ proletariátusának csak hasznára lehet. Teljesen rájuk bízom, mit tudnak felhasználni a magyar tapasztalatokból...*

A kisajátítók kisajátítása

...Elvileg állást kell foglalnunk abban a sokat vitatott kérdésben, hogy a proletariátus elég érett-e ahhoz, hogy átvegye a termelés vezetését.

* Részlet a második kiadás előszavából.

* Részlet az első kiadás előszavából.

A proletariátus jelenlegi feladatait tekintve ezen a ponton a kommunista és a szociáldemokrata nézetek teljesen eltérőek. A kommunisták nézete szerint a proletariátus elég érett arra, hogy nélkülözhesse a termelés tőkés vezetését, illetve az a véleményük, hogy a proletariátus a termelés vezetéséhez szükséges képességet csak a gyakorlatban, a politikai és gazdasági hatalom átvétele után szerezheti meg. A szociáldemokraták szerint ellenben a proletariátus még nem elég érett a termelés vezetésének átvételére. Ezért azt állítják, hogy a proletariátusnak előbb tovább kell fejlődnie értelmileg és erkölcsileg, hogy megszerezhesse a politikai és gazdasági hatalom átvételéhez szükséges érettséget; hogy éppen ezért a kisajátításnak csak fokozatosan, a proletariátus érettségi fokának megfelelően haladva szabad végbemennie, ha nem akarjuk, hogy a remélt szocializmus helyett gazdasági zűrzavar következzék be...

Itt még a következőt akarjuk hangsúlyozni: sok szociáldemokrata azt hiszi, hogy addig kell várnunk a politikai és gazdasági hatalom átvételével, amíg a proletariátus értelmileg és erkölcsileg erre teljesen megérik. Ez azonban teljesen lehetetlen. A munkás a kapitalizmusban sohasem szerezheti meg a szükséges ismereteket, hiszen erre semmiféle alkalma nincs; éppúgy, ahogy nem tanulhatunk meg úszni, ha nem ugrunk a vízbe. Maga az a puszta tény, hogy nagyobb hatáskörrel és nagyobb személyi felelősséggel járó állást kell betölteniük, sok proletárban értékes tulajdonságokat fejleszt ki, amelyek sohasem kerültek volna napvilágra, ha továbbra is kétkezi munkát végeznek. — Nem akarjuk tagadni, hogy az átmenet a tőkés üzemvezetésről a proletár üzemvezetésre sok nehézséggel jár és csökkenti a munka termelékenységét. Ez azonban elkerülhetetlen. Az átmenet legjobb, sőt egyetlen előiskolája az üzemi tanácsokban és a munkástanácsokban végzett munka...

A proletár népgazdaság megszervezésének problémája

A diktatúra népgazdaságának súlyos problémája az anyaggazdálkodás... A probléma lényege az, hogy tekintettel a háború következtében kimerült készletekre, a gazdasági elszigeteltség okozta termelési nehézségekre és a proletárrétegek reális életszínvonaluk emelésére irányuló törekvéseire, éveken át anyaghiánnyal kell számolni. Tehát a meglévő és az újonnan gyártott anyagot nem szabad anarchikusan odadobni fogyasztásra, hanem a munka legmagasabb termelékenységének és a szükségletek sürgősségének elve alapján kell elosztani.

E célból a legfontosabb áruk számára anyaghivatalokat állítottunk fel, néhányat a meglévő hadigazdálkodási központok átalakításával... Az anyaghivatalok feladata volt a készletek összeírása, állandó készenlétbentartása és azok célszerű elosztása. Az elosztás a gyakorlatban úgy történt, hogy az összes üzemek számára sürgősségi sorrendet állítottak fel, amelynek alapján kielégítették az igényléseket. A szénkészletek elosztásánál mindenekelőtt a vízművek, az elektromos világítási és erőművek, a vasutak, a hadiipar, valamint a legfontosabb élelmiszereket előállító ipar: malmok, vágóhidak, élesztőgyárak stb. szükségleteit elégítették ki. Ezeknek az üzemeknek a kvótáját hosszabb időre előre megállapították. Csupán a maradvány felhasználásáról kellett időről időre intézkedni. A munkások képviselőit nemcsak azért kellett bevonni az elosztótanácsokba, hogy ezáltal megismertessék velük a gazdaság egész vezetésének feladatait, hanem azért is, hogy azoknak az iparágaknak, illetve üzemeknek a munkásai, amelyek szén- és nyersanyaghiány miatt kénytelenek voltak szünetelni, láthassák, hogy a szenet vagy a nyersanyagot nem rosszakaratból, hanem az egész gazdaság érdekében vonták meg ezektől az üzemektől.

Az anyaghivatalok irányítása végső fokon a Legfelső Gazdasági Tanácsra volt bízva, amely a termelés összvezetésével egyetértésben az egész anyaggazdálkodás legfontosabb elveit megállapította... A jól szervezett anyaggazdálkodás abszolút fölénybe juttatja az újonnan kialakuló közös gazdálkodást a magángazdasági rendszer még meglévő maradványaival szemben...

...Úgy tűnik, mintha az anyaghivatalok hatásköre keresztezné a megfelelő, abban az időben szervezés alatt álló üzemi központok hatáskörét...

...Véleményünk szerint mindkét szervre szükség van, de élesen elválasztott hatáskörrel. Az üzemi központnak kell irányítania a hozzá tartozó üzemek termelését. Az anyaghivataloknak semmi dolguk az egyes üzemekkel. Ellenben az anyaghivatalok rendelkeznek minden árukészlet felett, meghatározzák, mit kell belföldön termelni, mit kell külföldről behozni, esetleg oda kivinni. Az üzemi központ — mentesítve az elosztás feladataitól — minden erejével a termelés növelése, az anyaghivatal pedig a helyes elosztás nagy feladatának szentelheti figyelmét. Az üzemi központok vezetéséhez elsősorban technikailag képzett szakemberekre, az anyaghivataloknak pedig főként statisztikailag, gazdaságpolitikailag képzett szakemberekre van szüksége.

...Az üzemi központok egyesítése az elosztóhivatalokkal mammuthivatalokat szül, óriási bürokráciával, ahogy ez Magyarországon a faközponttal megtörtént...

★

A munkaerőgazdálkodás rendkívül fontos problémakörét a magyar tanácsuralom idején csak általános körvonalaiban dolgozták ki. A munkaerőgazdálkodás alapja minden proletárdiktatúrában az általános munkakötelezettség. Ezt elvileg minden egészséges emberre kötelezően ki is mondották. De csak a Tanácsköztársaság utolsó hónapjában állítottak fel a Legfelső Gazdasági Tanács keretében egy osztályt ennek az elvnek gyakorlati megvalósítására. Az osztály feladata volt:

1. Az ország összes munkaerőinek összeírása és állandó készenlétben tartása. Erre a célra minden munkaképes egyénre kötelező „munkásigazolvány" bevezetését tervezték. Az igazolványban a személyi adatokon kívül feltüntették volna azt is, hogy az igazolvány tulajdonosa hol dolgozik vagy esetleg munka nélkül van... A munkásigazolvány egyúttal személyi igazolványul... is szolgált volna.

2. A munkaközvetítés. De nem olyan mechanikus módon, mint a kapitalizmusban, ahol a munkanélkülieket a megüresedett munkahelyekre — ha ilyenek egyáltalában vannak — irányítják, hanem a termelő munka elősegítése szellemében. A proletár népgazdaságban ilyen vonatkozásban egészen más törvények érvényesülnek, mint a kapitalizmusban. A rentabilitás elvétől vezetett tőkés csak akkor alkalmaz munkásokat, ha lehetősége van értéktöbblettermelésre. A proletár államra nézve az a szempont mérvadó, hogy lehetőleg minden munkaképes polgár termelő munkát végezzen, még akkor is, ha munkájának terméke nem éri el a munkabér értékét. Az ilyen munka kapitalista értelemben veszteséges. A proletárállam számára az ilyen munka is hasznos, hiszen enélkül is minden munkást el kell tartania. Ezért kívánatos minden munkaképes ember foglalkoztatása még akkor is, ha a munka termelékenysége kisebb. Természetesen az általános nyersanyag- és termelőeszköz-hiány közepette nem könnyű dolog munkaalkalmat teremteni...

A Legfelső Gazdasági Tanács feladata lett volna a proletár állam egész gazdaságának felépítése és vezetése.

A kinevezett népbiztosok elsősorban a miniszterek helyébe léptek; a régi gazdasági minisztériumok: a földművelésügyi, a pénzügyi, a kereskedelmi és a közélelmezési — a

népbiztosok legfelsőbb vezetése alatt egyelőre a régi tisztviselői apparátussal tovább működtek. Az exponált reakciós magasrangú tisztviselőket rendelkezési állományba helyeztük vagy elbocsátottuk, a tisztviselői kart felfrissítettük intelligens proletárokkal és a proletár államhoz hű értelmiségiekkel... Az egyes népbiztosságok, a régi miniszteriumok mintájára, önálloan és elszigetelten működtek. Minden rendelet-tervezetet a Kormányzótanács elé terjesztettek. Ennek két kellemetlen következménye volt: nem volt megfelelő együttműködés az egyes gazdasági népbiztosságok között, és apróságokkal túlságosan igénybe vették az egész Kormányzótanács idejét.

Ezért a tanácskongresszus megteremtette a Legfelső Gazdasági Tanács intézményét. Az egyes gazdasági népbiztosságok önállósága megszűnt, most már mint a Legfelső Gazdasági Tanács osztályai dolgoztak, vezetőik nem népbiztosok voltak, önállóan nem adhattak ki rendeleteket, hanem csak a Legfelső Gazdasági Tanács útján. A Legfelső Gazdasági Tanács pedig most már csupán a politikailag vagy elvileg fontos kérdéseket és tervezeteket terjesztette a népbiztosok tanácsa elé; minden egyebet saját hatáskörében intézett.

A Legfelső Gazdasági Tanács szervezete a következő volt:

1. Az elnökség négy népbiztosból állt, akik egyúttal a Legfelső Gazdasági Tanács egy-egy osztályát mint legfőbb tisztviselők vezették. Az elnökség üléseire a többi osztály vezetőit is meghívták. Az elnökség kötelessége volt a népbiztosságok irányítása, minden gazdasági rendelet előkészítése és a választmányban való megvitatás után azok kibocsátása, a gazdaság tervszerű átépítésének megvalósítása.

2. A Legfelső Gazdasági Tanács választmánya, a tulajdonképpeni gazdasági tanács, elsősorban a gazdaságilag fontos szakszervezetek vezetőiből, továbbá a helyi gazdasági tanácsok — amelyeknek felépítését a továbbiakban ismertetjük — képviselőiből, a fogyasztási szövetkezetek képviselőiből, a mezőgazdasági termelőszövetkezetek központjának és az anyaghivataloknak képviselőiből állt. A választmány kb. 80 tagú testület volt. A Legfelső Gazdasági Tanács osztályainak vezetői szintén tagjai voltak a választmánynak. Szavazásra nem jogosult részvevőként bevonták a revizorcsoportok vezetőit is. A Tanács elé terjesztettek minden fontos rendeletet, különösen azokat, amelyek a termelés megszervezésével, a munkafegyelem, a munkabér és az ellátás kérdéseivel függtek össze. Ez a testület igen jól működött; a tanácskozások komolyak és szakszerűek voltak. Egyes kérdések tanulmányozására rendszeresen albizottságokat küldött ki, amelyek, ha erre szükség volt, szakértőket vontak be, és munkájuk eredményét írásban terjesztették a tanács elé...

2/a. A Mezőgazdasági Tanács. Az erősen agrárjellegű Magyarország mezőgazdaságának nagy fontossága kívánatossá tette, hogy az agrárkérdések megoldására külön központi tanácsot alakítsunk. Ez körülbelül 40 tagból állt; a földmunkások és a mezőgazdasággal szorosan összefüggő ipari szakszervezetek, a mezőgazdasági termelőszövetkezetek, a fogyasztási szövetkezetek képviselőiből és mezőgazdasági szakemberekből. A tanácsot csak a Tanácsköztársaság vége felé alakítottuk meg, ezért tevékenységéről nincsenek tapasztalataink.

2/b. A Legfelső Technikai Tanács. A tisztán technikai problémák megoldásába be kell vonni az ország legjobb technikusait. Minthogy ezek között nem találunk sok politikailag megbízható embert, a kollégiumrendszert kell alkalmazni. Magyarországon a legjobb mérnökökből, a technikai főiskolák tanáraiból és a szakszervezetek néhány képviselőjéből körülbelül 60 tagú technikai tanácsot alakítottunk, amelyet iparágak szerint osztályokra bontottunk. A tanács feladata az volt, hogy aktuális termelés-technikai kérdésekben megoldási javaslatokat készítsen, javas-

latokat terjesszen elő a technikai újítások bevezetésére, a termelés szabványosítására, egységesítésére és profilírozására, valamint az állami beruházásokra. A technikai tanács tagjai, a többi tanács tagjaitól eltérően, havi 1000 korona tiszteletdíjat kaptak. Különleges teljesítményekért külön tiszteletdíjakat tűztünk ki...

Kétségtelen, hogy ez az intémény célszerű és — ha nem folyik rendszeres szabotázs, amit a teljesítmények megfelelő, jó megfizetésével meg lehet akadályozni — a munka termelékenységének emelése szempontjából nagyon hasznos lehet.

3. A helyi gazdasági tanácsok. Az egyes vidéki központokban helyi gazdasági tanácsokat alakítottunk a helyi politikai tanács, a szakszervezetek küldötteiből, a nagyüzemek és a fogyasztási szervezetek képviselőiből. A helyi gazdasági tanács az említett gazdasági hivatalok mellett működött, beküldte képviselőit a Legfelső Gazdasági Tanács választmányába, vezette a helyi közös gazdálkodást és minden kérdésben javaslatot tehetett a Legfelső Gazdasági Tanácsnak.

Minden központi szerv fő hibája az volt, hogy nem voltak megfelelő tisztviselői, akikben a szakismeret az új társadalmi forma iránti odaadással párosult volna. A legjobb szakemberek és szervezők természetesen a burzsoázia táborában voltak és csak egyesek álltak becsületesen az új uralom szolgálatában. A szakszervezetek funkcionáriusai, akik legalább az illető termelési ág alapvető tényezőit, az üzemek nagyságát, technikai berendezését stb. ismerték, általában idegenkedtek a diktatúrától és inkább szakszervezeti hivatalnokok maradtak, mintsem erejüket a proletár gazdaság felépítésének szenteljék. Ezért a központi gazdasági szervek vezetői és vezető tisztviselői vagy polgári gondolkodású szakemberek vagy igen csekély szakképzettségű munkások voltak, sok esetben lelkes fiatal értelmiségiek, akiknek szakismereteik nem voltak; de a szervezés első szakaszában, amit a váratlan fordulat következtében lázas sietséggel kellett végrehajtani, kénytelenek voltunk azokat az embereket alkalmazni, akiknek ehhez kedvük és becsvágyuk volt. Hosszú kiválasztási folyamatnak kell végbemennie, amíg minden helyre megtaláljuk a megfelelő embert...

A munkafegyelem és a munka intenzitásának problémája

...Minden forradalom a munkafegyelem nagyfokú meglazulásával jár... Magyarországon például már ennek a forradalomnak[1] hatására teljesen megbomlott a tőkés munkafegyelem, ugyanúgy, mint Oroszországban a Kerenszki-kormány idején. A gyárakban üzemi tanácsok alakultak, amelyek önhatalmúlag állapították meg a béreket, a népszerűtlen igazgatókat önhatalmúlag eltávolították á gyárakból, egyes üzemeket „szocializáltak", vagyis az üzemi munkások tulajdonának nyilvánítottak. A kapitalizmus teljesen tanácstalanul állt szemben ezzel a tevékenységgel, mert nem volt fegyveres ereje az osztályuralom és az osztályfegyelem gyakorlásához. A munkateljesítmény napról napra csökkent, az egész termelés feltartóztathatatlanul tönkrement. Ez az állapot néhány közgazdaságilag képzett magyar szociáldemokratát — közöttük e sorok íróját is — meggyőzte arról, hogy csak a proletariátus diktatúrája teszi lehetővé a termelés helyreállítását...

Eleinte Oroszországban és Magyarországon a proletár forradalom a munkafegyelem további lazulását, a munkateljesítmény további csökkenését hozta magával. Azok a munkások, akik szétzúzták a politikai osztályuralom béklyóit, egyelőre nem akarták magukat alávetni a munkafegyelemnek sem. Ez lélektani alapon könnyen megérthető. A dolgozó tömegek erőszakos fegyelmezésének régi eszközei, az osztályfegyelem eszközei: büntetés, elbocsátás, feketelisták, kizárás, az éhség korbácsával való fenyegetőzés és gépfegyverek bevetése proletár tömegakció esetén

[1] Az 1918 októberi polgári demokratikus forradalomról van szó.

— minden jelentőségüket elveszítik abban a pillanatban, amint maguk a munkások igazgatják az üzemeket és fegyveres hatalom van a kezükben. Felmerül a nehéz feladat: az újszerű, a megváltozott szocialista erőviszonyoknak megfelelő önkéntes munkafegyelem megteremtése, amely nélkül nem lehet elérni a munka intenzitásának és a munka termelékenységének elméletileg lehetséges emelését.

De előbb még egy mélyreható válságot kellett átélni: le kellett mondani a munkaintenzitás egyik legerősebb kapitalista oszlopáról, a darabbérrendszerről, amely mindenesetre biztosít egy bizonyos napi legalacsonyabb teljesítményt. Az akkordmunka megszüntetése és a tisztán időbér bevezetése a munkásság régi, ideológiailag már megcsontosodott, a kapitalizmusban kialakult követelése volt. Az ideológiai tétlenség okozta, hogy a munkások a dolgozók összességét képviselő proletárállammal szemben is a leghatározottabban fenntartották ezt a követelést. Tehát a követelést átmenetileg teljesíteni kellett. A magyar tanácskormány egyik első rendelete megszüntette az akkordbéreket, és megállapította az egységes órabéreket; emellett az ipari munkásokat mindössze három bérosztályba: segéd-, betanított és szakképzett munkások bérosztályába sorolta. A kereset lehető legnagyobbfokú nivellálása elvének megfelelően a segédmunkások munkabérét erősen felemelte, a legjobban fizetett szakmunkások munkabére csaknem változatlan maradt. Az akkordbér csak a bányamunkásoknál, a havi bér pedig csak a tisztviselőknél és az alkalmazottaknál maradt meg.

Természetesen azonnal teljesítettük a munkások másik régi követelését, a nyolcórás munkanapot is...

Az órabér általános alkalmazásának következménye volt a munkafegyelem lazulásával kapcsolatban elsősorban a munkateljesítmény és a munkatermelékenység újabb nagyfokú csökkenése. Az osztályfegyelemtől felszabadított munkások a munkafolyamatban is nagyfokú fegyelmezetlenséget tanúsítottak. A munkaidőt nem tartották be pontosan, az üzemvezetők rendelkezéseit nem teljesítették. A munkateljesítmény erősen csökkent... A tanácskongresszuson én mint előadó, akkoriban a szociális termelés népbiztosa, nyíltan, minden szépítgetés nélkül, sőt kissé túlozva is, feltártam az új munkásszervezés mindezen hiányosságait.

Annak idején helyesnek látszott, hogy a termelés csökkenését a lehető legélesebben hangsúlyozzuk, hogy a munkások figyelmét erre irányítsuk és a reform megvalósítására ösztönözzük őket. De meg kell jegyezni, hogy már a legnagyobb hanyatlás idején is mutatkoztak örvendetes jelenségek. Mindenekelőtt a munkaintenzitás csökkenése nem volt általános. Voltak gyárak, például a nagy csepeli lőszergyár, a diósgyőri vasmű stb., ahol a munkateljesítmény nem csökkent. És minden gyárban volt legalább néhány műhely, amelyekben a valóban öntudatos munkáscsoportok befolyására az akkordbérről az időbérre való áttérés ellenére sem csökkent a munkateljesítmény, sőt néhány esetben még emelkedett is. A munkateljesítmény csökkenésének oka volt az is, hogy május 2-án, amikor a Tanácsköztársaságot első ízben fenyegették a románok, a legnagyobb gyárakból behívták a volt katonákat, s csak gyengébb munkaerők, hiányos létszámú munkáscsoportok maradtak a gyárakban. Végül pedig a fűtőanyag-, a nyersanyag-, a gép- és szerszámhiány a blokád elhúzódása miatt egyre növekedett és megnehezítette a rendszeres termelést. Azok a munkások, akiknek állandóan félni kellett, hogy valamilyen anyag kifogy és emiatt munkanélkülivé válnak, képtelenek voltak intenzív fizikai munkára. Éppen ezért nem szabad abba a hibába esnünk, hogy a termelés visszaesését a Tanácsköztársaság idején teljes egészében a munkaintenzitás csökkenése, az intenzitás csökkenését pedig kizárólag a kormányzati forma rovására írjuk, mint a Tanácsköztársaság

polgári rágalmazói. Hiszen köztudomású, hogy 1919-ben a munkateljesítmény minden országban, de különösen a háborúban legyőzött országokban, függetlenül a kormányzati formától, igen jelentősen visszaesett.

Amint a legelemibb szervezőmunka befejeződött, azonnal megindult a harc a munkafegyelem helyreállításáért és a munkateljesítmény emeléséért. Számtalan cikkben és beszédben magyaráztuk meg a munkásoknak, hogy a proletár állam sem oszthat szét hosszabb időn át több árut, mint amennyit termelnek; hogy az életszínvonal emelését minden államformában csak emelkedő termeléssel lehet elérni. Ez az intenzív agitációs munka meg is hozta gyümölcsét: a munkásság maga kezdett tanácskozni a munkateljesítmény emeléséhez vezető utakról és eszközökről. Nem volt olyan munkás, aki nyilvánosan felszólalt volna ellene, a munkásság hangulata kedvező volt; minden gyári gyűlésen vitatkoztak a munkateljesítmény emelésének útjáról-módjáról. A vasmunkások sok gyárban spontán visszatértek az akkordrendszerhez. A munkásság színe-java ezzel akarta magasabb munkateljesítményre kényszeríteni a kevésbé osztályöntudatos munkásokat...

A hivatalnoki kar problémája

A hivatalnoki kar első és második csoportja[2] a proletariátus diktatúrájának nem jelent súlyos problémát.[3] Az első csoportot, a régi állam erőszakszervezetének hivatalnoki karát szét kell kergetni, szervezeti felépítését össze kell zúzni. A proletárállam ebből a csoportból csak a régi erőszakszervezetek teljes feloszlatása után állíthat újra saját szolgálatába egyes személyeket.* (Varga Jenő lábjegyzeteit mindenütt *-gal jelöljük.)

Másként áll a dolog a tanszemélyzettel; ezt úgy ahogy van, át lehet venni a proletárállam szolgálatába, csupán a legfelső szerveit kell megtisztogatni és szellemét az új viszonyoknak megfelelően átformálni, ami ennél a rétegnél nem sok nehézségbe ütközik.

A tulajdonképpeni probléma a termelésben és az elosztásban dolgozó hivatalnoki kar, amely közvetlenül érintkezik a munkássággal. Ennek a rétegnek a kapitalizmusban kettős funkciója volt. A munkásokkal szem-

* Így történt Oroszországban. Magyarországon, ahol a diktatúra nem osztályforradalom[4] eredményeképpen, hanem békés úton jött létre, az erőszakszervezet egész bürokráciája „készségesen" a proletárkormány szolgálatába állt. Tábornokok és államtitkárok versenyeztek egymással a szolgálatkészségben; a köztisztviselők szervezete azonnal a diktatúra alapjára helyezkedett. Nem csoda, hogy ilyen körülmények között csak nagyon felületesen történt meg a régi erőszakszervezet szétrombolása. A tisztviselők nagy többségét meghagytuk állásában: ezeknek nagy része csendesen, óvatosan, de intenzíven szabotált. A régi hivatalnoki apparátus feloszlatása elmulasztásának köszönhető, hogy a reakciós kormányzat Magyarországon viszonylag rövid idő alatt helyre tudta állítani a régi rendszert.

[2] A kihagyott részben a szerző három kategóriába sorolja a tisztviselőket: „1. az uralkodó osztály erőszakszervezetéhez tartozó hivatalnoki kar; 2. az összes tanulási fokok oktató személyzete; 3. a gazdasági tisztviselők kara."

[3] E soroknál kezdődnek *Lenin* széljegyzetei, aláhúzásai. Az N. B. azt jelenti: nota bene (jegyezd meg jól!). Varga Jenő 1930-ban a *Sarló és Kalapács* januári számában cikket írt Lenin megjegyzéseiről. E cikket a Magyar Tanácsköztársaság 1919 (Album) Szikra, 1952. 205—208. old. közli.

[4] Helyesen: fegyveres harc.

ben üzemvezetők, ellenőrök, bérkalkulátorok, művezetők személyében a névtelen, láthatatlan tőkét képviselték. Ezekben a funkciókban a hivatalnokok a munkások szemében gyűlöletesek voltak. Másrészt mint szervezők, mérnökök, vegyészek, technikusok stb. fontos termelő funkciót töltöttek be, amelyekben igen nehéz őket proletárokkal helyettesíteni. Hogy az üzemekben megfelelő munkateljesítményt lehessen elérni, ahhoz okvetlenül szükséges a gyári munkásság és a gyári műszaki személyzet egyetértése. Ezt az egyetértést azonban rendkívül megnehezítik a diktatúra sajátságos viszonyai. A munkásság — amelyre a diktatúrában az üzemvezetés funkciója hárul — követeli, hogy a munkások és a tisztviselők elvben kimondott egyenlősítése a munka- és a munkabérviszonyok tekintetében azonnal valóra váljék. Tehát: vagy a hivatalnokok említett kiváltságainak megszüntetése vagy ezeknek a kiváltságoknak minden dolgozó számára való biztosítása. A magyar tanácsuralom idején emiatt állandóan fokozódott az egyenetlenkedés a tisztviselők és a munkások között, s ez igen hátrányosan befolyásolta a gyárak termelését. A tisztviselők, akik között korábban a tanácsrendszernek sok lelkes híve, sőt harcosa volt — a valóban meggyőződöttek kis rétegétől eltekintve — elveszítették munkakedvüket, midőn a remélt vezető állást a termelésben és a politikában természetesen nem kapták meg, hanem még kiváltságaikat is veszélyeztetve látták ...

... Nincs tehát ok arra. hogy a tisztviselők ezen[5] óriási hadseregének kivételes helyzetet nyújtsunk, az osztályuralom szolgálatában szerzett kiváltságaikat kíméljük. Éppen ezért munkaviszonyaikat, már ami a munkaidőt, a felmondási időt stb. illeti, egészen nyugodtan le lehet szállítani a munkások munkaidejére, felmondási idejére stb. Más vonatkozásban az egyenlősítést a kétkezi munkások munkafeltételeinek megjavításával kellene megvalósítani. Például minden munkásnak is meg kellene adni a fizetett üdülési szabadságot. A tőkés gyakorlat példái bizonyítják, hogy a munkások nagyobb munkateljesítménnyel pótolják a szabadsággal elmulasztott időt. Ennek a hivatalnoki rétegnek az elidegenedésétől vagy szabotázsától nem kell félni, mert könnyen ellenőrizhető és ha szükséges, munkásokkal pótolható.

Egészen más a helyzet a termelésben alkalmazott hivatalnokok fennmaradó 10 százalékával vagy a még kevesebbet kitevő specialista réteggel; a technikai vezetőkkel, szervezőkkel, vegyészekkel stb. Ezeket nem lehet munkásokkal pótolni és működésüket nehéz munkásokkal ellenőriztetni. Ezeket meg kell nyerni ...

... Ha már a tisztviselők, de különösen a specialisták meggyőződtek róla, hogy nincs semmi remény a tőkés rendszer visszatérésére, akkor minden erejük megfeszítésével dolgozni fognak. Mert akkor már a saját érdekük is, hogy az ország gazdasági erői teljességükben felvirágozzanak. Az alkotó tevékenység éppen a nagyvonalú technikusok és szervezők életeleme ...

De már a diktatúra kezdetén is van sok abszolút odaadó, kiváló értelmiségi a proletariátus szolgálatában ...

Büszkén állapíthatjuk meg, hogy a magyar értelmiség ifjabb nemzedékének színe-virága a Tanácsköztársaság híve volt és szíve minden dobbanásával a proletariátus táborában állt ...

A proletárállam agrárpolitikája[6]

... A hatalom váratlanul, úgyszólván legálisan került a proletárok kezébe. Az Alföldön általában csak je-

[5] A szerző megállapítása szerint a termelésben és a forgalomban foglalkoztatott tisztviselőknek 90 százaléka olyan átlagmunkát végez, amit bárki rövid idő alatt megtanulhat. Ez a munka „a központi gazdasági vezetés megszervezésével még tovább egyszerűsödik, tipizálódik".

[6] A Tanácsköztársaság agrárpolitikájában voltak súlyos hibák. Ez tükröződik ebben a fejezetben egyes kérdéseknél.

lentéktelen forradalmi mozgalom volt, de nem volt fegyveres ellenállás sem. Ezért a jogi kisajátítást minden akadály nélkül meg lehetett valósítani és a nagyüzemet fenn lehetett tartani...

Hangsúlyozzuk a „jogilag" kifejezést, mert nyíltan be kell vallani, hogy a kisajátítást a legtöbb esetben csak jogilag hajtottuk végre, szociális téren azonban sok esetben oly kevéssé változott a helyzet, hogy a vidéki lakosságnak gyakran nem volt világos fogalma a kisajátításról.

NB

Hogyan történt a kisajátítás?

Arra törekedtünk, hogy a termést semmiképpen se veszélyeztessük, ezért a birtok régi tisztviselőit a legtöbb esetben meghagytuk állásukban. Ezek ugyanúgy vezették az üzemet, mint addig, csak most már az állam számlájára. Sok esetben a tulajdonost mint vezető tisztviselőt meghagytuk a most már kisajátított birtokán... A kisajátított magyar földbirtokon a tervezett üzemi tanácsok megalakítása többnyire papiroson maradt. Ha a régi tulajdonos mint államilag alkalmazott üzemvezető ott maradt a kisajátított birtokon, akkor szociális téren egyelőre semmi változás nem történt. A földbirtokos ugyanabban az urasági lakásban lakott, ugyanazon a négyesfogaton járt, továbbra is „nagyságos uramoztatta" magát a munkásokkal. Az egész változás abból állt, hogy most már nem rendelkezhetett kénye-kedvére a vagyonával, hanem teljesítenie kellett az üzemi központ utasításait. Ebből azonban a mezőgazdasági munkás édeskeveset vett észre; számára a szociális forradalomnak csak annyiban volt jelentősége, hogy sokkal nagyobb fizetést kapott, mint eddig. Minden alapvető szociális újítást őszre, a termelés folyamatosságát kevésbé veszélyeztető időpontra halasztottunk.

Ez az eljárás gazdaságilag ugyan jogosult volt, de politikailag annál veszélyesebb, mert megakadályozta a szociális forradalom elterjedését a földmunkások között, és halogatta a mezőgazdasági proletariátus szociális és ideológiai csatlakozását a forradalomhoz. Ily módon a mezőgazdasági proletároknak csak egy jelentéktelen része értette meg a forradalom jelentőségét, akik a Vörös Hadsereg harcaiban életüket is kockáztatták a forradalomért... Ha a magyarországi ipari munkásság a diktatúra kikiáltásakor nem volt „érett" az ipari üzemek vezetésére, akkor a mezőgazdasági munkások még annyira sem voltak „érettek" erre. Semmiféle gazdasági vagy szociális oktatásban nem részesültek, minden második ember analfabéta volt, túlnyomó többségük arra hajlott, hogy a földet magántulajdonként szerezze meg: nemhogy kommunisták nem voltak, de még szociáldemokraták sem, hiszen a forradalom előtt a nagybirtokosok kezében lévő közigazgatási apparátus minden hatalmi eszközével megakadályozta a földmunkások közötti agitációt. Ezzel a nyers, elő nem készített emberanyaggal igen elővigyázatosan kellett bánni, ha nem akartuk az egész mezőgazdasági év eredményeit veszélyeztetni. A mezőgazdasági termelés folytonosságát fenn is tartottuk. Természetesen drága árat fizettünk érte: elmulasztottuk a mezőgazdasági proletariátus széles tömegeinek politikai felrázását.

NB

A kisajátított nagybirtokok szervezeti felépítését a következőképpen kezdtük meg:

Az egyes birtokokon termelőszövetkezeteket alakítottunk. Egy terület termelőszövetkezeteit közös felső vezetés alatt egyesítettük. Az összes termelőszövetkezeteket „A mezőgazdasági termelőszövetkezetek országos üzemi központjában" fogtuk össze, amelyet közvetlen a Legfelső Gazdasági Tanács mezőgazdasági osztálya vezetett. A termelőszövetkezeti formát a mezőgazdasági munkások szociális elmaradottsága miatt választottuk. Ha a nagybirtokot egyszerűen állami tulajdonnak nyilvánítottuk vol-

na, akkor a munkások bérkövetelése nem ismert volna határt, a munka intenzitása pedig a minimálisra csökkent volna. Ily módon adva volt a lehetőség arra, hogy azzal agitáljunk a munkafegyelem és a munka intenzitása mellett, hogy a birtok tiszta jövedelme a munkásoké. Ezzel bizonyos mértékig kielégítettük a földmunkások magántulajdonra irányuló törekvéseit is. Ez politikailag is alkalmasnak látszott arra, hogy megtörjük annak az ellenforradalmi agitációs jelszónak az erejét, amely szerint a mezőgazdasági munkások csak urat cserélnek, „a kegyelmes gróf úr" helyett most már a „városi proletariátus szolgái". Anyagilag ez az engedmény keveset jelentett, minthogy az összes birtokok könyvelését központilag intéztük. Az volt a szándékunk, hogy megfelelő előzetes felvilágosítás után a kisajátított nagybirtokokat nyíltan állami tulajdonná, a munkásokat állami alkalmazottakká nyilvánítjuk, ugyanúgy, mint az ipari munkásokat.*

A birtokok üzemvezetését a gyárakéhoz hasonlóan szerveztük meg. A termelés közvetlen vezetője — a termelési biztoshoz hasonlóan — a most már az állam által alkalmazott uradalmi tisztviselő volt. A termelőszövetkezet tagjai az állandó munkaerők voltak: az évi járandóságú cselédség és azok a szabad munkások, akik kötelezték magukat, hogy évente legalább 120 napot a birtokon dolgoznak. A tagok közül üzemi tanácsot választottak, olyan funkciókkal, mint az ipari nagyüzemekben. Minthogy azonban a mezőgazdasági munkások alacsony műveltségi foka, valamint konzervatív gondolkodásmódjuk következtében az uradalmi tisztviselő igen nagy tekintély előttük, általában a vezető uradalmi tisztviselő — a nem is mindenütt megválasztott — üzemi tanáccsal szemben nagy fölényben volt. Ezért a mezőgazdasági üzemi tanácsok általában csak formálisan működtek. A tulajdonképpeni szervező munka csak ősszel kezdődött volna. Az élelmezés szempontjából annyira fontos nyári mezőgazdasági munka nyugodt menetét nem volt szabad megzavarni. De már a mezőgazdaságban is hasonló egyenetlenkedések jelentkeztek a munkások és az uradalmi tisztviselők között, mint a gyárakban, amelyeknek tisztázása itt is nagy nehézségeket okozott volna . . .

NB

. . . Egy jól elgondolt terv végrehajtását kezdtük meg, hogy az egész termőföld körülbelül 40—50 százalékát kitevő kisajátított birtokok terméshozamát a legrövidebb idő alatt annyira növeljük, hogy legalább a városi lakosság szűkös élelmezését biztosíthassuk és megtörhessük a parasztok gazdasági, élelmiszermonopóliumát. E terv megvalósításának legnagyobb akadályozói a földmunkás szakszervezet rövidlátó, a diktatúrával szemben ellenséges, a régi szellemi beállítottságban megrekedt vezetői voltak, akik a földmunkásokat olyan mértéktelen követelésekre uszították, hogy ezek teljesítése esetén a mezőgazdaság egész nyers hozadéka nekik jut, és a városi lakosság számára egyáltalában semmi nem maradt volna. Céltudatos agitációs munkával valószínűleg ezt a nehézséget is le lehetett volna győzni.

NB

. . . Azokban az országokban, ahol a föld magántulajdona már régen fennáll és a kapzsi-önző ideológia a

* Nyílt kérdés, hogy a mezőgazdasági munkások állami alkalmazottakká változtatása, a nagybirtokok szocializálása felosztás nélkül is végrehajtható lett volna. Sok jel szerint a magyar mezőgazdasági munkások megfelelő agitáció után ezt a megoldást önként elfogadták volna és önként lemondtak volna az elszigetelt kisparaszt egyáltalában nem ragyogó életéről. Talán előnyösebb lett volna, ha a falusi szegénység földéhségét egy hektárig terjedő kisparcellák kiosztásával részben csillapítjuk; esetleg örökbérlet formájában.

NB

parasztokban is teljesen kifejlődött, már nem is lehet gondolni arra, hogy ez a nemzedék önként lemond a magántulajdonról. Véleményünk szerint ezzel a ténnyel minden proletáruralomnak számolnia kell.

Mi történjék tehát a parasztokkal? Ez a kérdés a legszorosabban összefügg az élelmezés problémájával. Magyarországon a földterület felét mint nagybirtokot kisajátítottuk, s minthogy ily módon legalább az ipari proletariátus szűkös ellátása biztosítottnak látszott, a parasztkérdésben gazdaságilag várakozó álláspontra helyezkedhettünk. Az volt a feladatunk, hogy az oktatásügy kiépítésével a parasztokat rávegyük földjük jobb megmunkálására, igényeiket fokozzuk és ily módon elébevágjunk annak a fenyegető veszélynek, hogy a parasztok visszatérnek a zárt háztáji gazdálkodáshoz. Meg kellett kísérelnünk, hogy a parasztoktól az élelmiszerfeleslegüket békés úton, vétel vagy természetbeli csere útján csikarjuk ki. Erélyesebb beavatkozásra csak akkor lett volna szükség, ha a gazdag parasztok az eladást, illetve élelmiszerfeleslegük beszolgáltatását politikai okokból rendszeresen megtagadták volna. Ebben az esetben nincs más eszköz, mint magának a földnek a kisajátítása. A rekvirálások nem vezetnek célhoz, mert a termelés korlátozását vonják maguk után... Oroszországban az úgynevezett falukommunák — földnélküli és szegény proletárok egyesülései — segítségével próbálták ellenőrizni a gazdag parasztok élelmiszerbeszolgáltatását. Ezen a téren — úgy látszik — kevés sikerrel. A kisajátított parasztbirtokokat hasonló, a falu proletárjaiból alakult, a helyi tanács ellenőrzése alatt álló kisebb munkaközösségeknek kellene kollektív megművelésre átadni, természetben fizetendő bér ellenében. Azért gondolunk kis közösségekre, mert a szétszórt földek az ugyancsak csupán kisüzemre alkalmas paraszti termelőeszközökkel jelenleg csak kisüzemekben művelhetők meg.

De hogy mindezt lehetővé tegyük, nehéz munkát kell elvégezni: a falusi proletárokat ki kell ragadni a gazdag parasztokkal való ideológiai közösségből, be kell vinni az osztályharc gondolatát a faluba és fel kell ébresztení a mezőgazdasági munkásokban a szolidaritás érzését a városi proletariátus iránt. Hallatlanul nehéz feladat ez. Magyarországon, ahol magában a faluban éles az osztályelkülönülés a telkes gazdák és az úgynevezett zsellérek között, ahol magában a parasztságban igen nagy a vagyoni különbség, ezt a feladatot könnyebben meg lehet oldani. De azokban az országokban, ahol a föld egyenletes elosztása következtében általában lehetetlen elválasztani a gazdag parasztokat és a falusi szegényeket, a megoldásnak ez a formája használhatatlannak látszik. Ilyen esetekben a kérdést csak az egész paraszti ideológia átalakításával lehet megoldani. E cél eléréséhez mindenekelőtt elengedhetetlen a tanítóság megnyerése. Van lehetőség arra is, hogy olyan kommunista ipari munkásokat, akik még össze vannak nőve szülőfalujukkal, agitátorokként, a falusi tanács vezetőiként oda küldjenek. A proletár kormánynak így minden faluban lenne néhány megbízható, állandó bizalmi embere az ellenforradalmi parasztmozgalmak ellenőrzésére, akiknek közvetítésével sajtó, röpiratok, előadások, oktatás útján meg lehetne kezdeni az ideológiai átalakítás munkáját. Az elmaradhatatlan városi élelmezési nehézségek következtében mindenütt elegendő számú ipari munkást lehetne találni e feladat elvégzésére. Nehéz, hosszadalmas munka ez, de el kell végezni, ha nem akarjuk a város és a vidék közötti polgárháborút állandósítani!

NB

Mit csinált a diktatúra rögtön ezek javára

!!

A proletár államháztartás

... A proletárállam tulajdonképpeni improduktív kiadásai — eltekintve a produktív üzemi kiadásoktól — a diktatúra kezdetén sokkal nagyobb összeget tesznek ki, mint a tőkésállam hasonló kiadásai. Az elszigetelt proletárállamot a tőkés szomszédállamok háborúba kényszerítik. Nagy hadsereget kénytelen fegyverben tartani. Az iskolaügy kiadásai ugrásszerűen emelkednek, ugyanígy a szociálpolitikai kiadások is: betegápolás, munkanélküli segély stb. Megtakarítás mutatkozik mindenekelőtt az államadósságok megszüntetésével.

Anélkül, hogy ezt statisztikailag alátámaszthatnánk, nyilvánvalónak látszik, hogy a kisajátítástól megkímélt magángazdaság mégoly szigorú megadóztatása — feltéve, hogy az adók behajtása minden politikai súrlódástól menten folyik, ami kezdetben teljesen irreális feltevés — hozzávetőleg sem volna elegendő az állam kiadásainak fedezésére, vagyis a magántermelőktől adó formájában elvont javak nem elegendők arra, hogy a lakosság nem termelő rétegeit: katonákat, hivatalnokokat, tanítókat, munkanélkülieket, betegeket és rokkantakat abból eltartsák. Éppen ezért az állami kiadások fedezésére szükséges összegek oroszlánrészét az állami üzemeknek kell előteremteniök. Vagyis: az állami üzemekben termelőmunkát végzők tömegei egyáltalában nem kapják meg munkájuk egész hozamát. A termelt javak nagy részét át kell engedni a fent említett, nem közvetlenül termelő, de a proletárállam fennállásához nélkülözhetetlen rétegeknek és a mindenfajta munkaképteleneknek ...

Nemzetközi gazdasági problémák a diktatúrában

Vizsgálódásaink közben már többször beszéltünk a nemzetközi problémákról. Mégis úgy érezzük, hogy ezt az anyagot is összefoglalva kell feldolgoznunk.

Az elszigetelt proletárállamot a környező tőkésállamok gazdaságilag bojkottálják. Tehát a proletárállam ki van rekesztve a nemzetközi munkamegosztás adta előnyökből. Minden árut — már amennyire ez egyáltalában lehetséges — a saját területén kell termelnie; ez a munka termelékenységének messzemenő csorbítását jelenti, mert sok árut kedvezőtlen fekvésű telephelyen kell termelni. Az előállítás ezért több munkaidőt követel, mint amennyi világgazdaságilag, társadalmilag szükséges volna. Sok fontos nyersanyag — gumi, gyapot, réz, kőolaj stb. — csak a földgolyó bizonyos területein található, és ezeket a gazdasági elszigeteléssel teljesen elvághatják a proletárállamtól. A modern kapitalizmus ezen a természetes alapokon nyugvó munkamegosztáson kívül megteremtette az ipari termelés messzemenő világgazdasági specializálódását is ...

Mármost elképzelhető, hogy egyes tőkésországok, illetve ezeknek az országoknak egyes tőkéscsoportjai kereskedelmi kapcsolatokat létesítenek a proletárállammal úgy, ahogy az Magyarországgal történt. Ez annál hamarabb bekövetkezik, minél fontosabb és minél nehezebben pótolható termékeket tud a proletárállam nyújtani a kapitalista szomszédnak. Az áruforgalmat oly módon lehet lebonyolítani, ahogyan az Magyarországon történt, úgy, hogy egyes kisajátított vállalatok régi cégérük alatt hoznak be külföldről árukat, esetleg ugyanígy exportálnak is árukat. Ez azonban csak a proletár átalakulás kezdetén lehetséges, addig, amíg a külföldi tőkések múló politikai epizódnak tekintik a diktatúrát. Ha a proletár kormányhatalom megszilárdul, akkor megváltozik a nemzetközi gazdasági forgalom formája is ...

Természetesen simább az árucsere lebonyolítása a proletárállamok között ... A gyakorlatban valószínűleg állandó, vagy esetről esetre kiküldött, paritásos alapon összeállított államközi bizottságok fogják szabályozni a csereviszonyt.

Itt meg kell jegyezni, hogy a proletárállamok egymáshoz való viszonya gazdaságilag is egészen más, mint a tőkésországoké. Minden proletárállamnak elsőrendű érdeke, hogy más proletárállamokat gazdaságilag erősítsen, mert ez az alapja saját politikai konszolidálódásának. A proletáruralom megszilárdulása más államokban biztosítéka annak, hogy saját országunkban a proletáruralom fennmarad. Ezért tehát a kezdeti forradalmi szakaszban nyomós politikai momentum is vegyül a proletárállamok árucseréjébe. Azok az államok, amelyek a proletárforradalomban élen jártak, amelyeknek gazdasága már jobban megszilárdult, politikai okokból mindenképpen arra fognak törekedni, hogy az őket később követő államoknak megkönnyítsék az áttérést a tőkés gazdaságról a proletár gazdálkodásra, s ez a leghelyesebben az ezeknek az államoknak nyújtott állami áruhitel útján történhet.

A helyzet megváltozik, amint minden civilizált országban szilárd alapokra helyeződik a proletariátus uralma. Az elszigetelt proletárállam, lehetőségeihez képest, kénytelen minden árut a saját területén előállítani. Ezért — minden más körülménytől eltekintve — a munka termelékenysége alacsonyabb, mint a nemzetközi munkamegosztás előnyeit élvező tőkésállamban... A proletár világgazdasági politikában tudatosan érvényre jut a földrajzi fekvésről [termelő helyről] szóló tanítás. Minden állam csak olyan árukat gyárt, amelyeknek termelő helye saját területén a legkedvezőbben fekszik. Fokozatosan visszafejlesztik mindazokat az iparágakat, amelyeket a kapitalizmus az egyes országokban magas védővámokkal üvegházi növényként felnevelt, s ami mindig csökkentette az összmunka termelékenységét. Ebből az következik, hogy mindaddig szükség van egy nemzetközi gazdasági szervre, világstatisztikai hivatalra, és legfelső gazdasági tanácsra az összes államközi problémák szabályozására, amíg egyes államok mint önálló gazdasági egységek egyáltalában léteznek. Ezzel az átalakulással fokozatosan csökkennek a munkateljesítményben mutatkozó nemzeti különbségek. Az eddig elmaradott országokban a diktatúrával megkezdődik a dolgozó rétegek gyors kulturális fejlődése, ami automatikusan magasabb munkateljesítményhez vezet. Ugyanilyen irányban hat a termelésnek a fekvési hely elvének alkalmazásával történő tervszerű, nemzetközi felosztása.

★

Ha ma olvassuk e sorokat, a halványan körvonalazott kép határozott formát ölt: a Szovjetunió az az állam, amely a proletárforradalom élén járt, amelynek gazdasága már megszilárdult, és amely a szocializmus útján őt követő államoknak megkönnyíti az áttérést a tőkés gazdálkodásról a proletár gazdálkodásra. A proletár államok közötti csereviszonyt szabályozó bizottság is megalakult, neve: Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa. A proletárállamok közti gazdasági együttműködés a nemzetközi munkamegosztás révén kovácsolódik, mind szorosabbá.

Első proletárdiktatúránkat, a Magyar Tanácsköztársaságot hatalmas testvérétől, Szovjet-Oroszországtól az imperialista országok, hadseregek ellenséges sávja választotta el. Ma határunk közös felszabadítónkkal és nagy barátunkkal, a Szovjetunióval, s együtt építünk a népi demokratikus országokkal, amelyeknek társadalmi, gazdasági, politikai célkitűzése a mi törekvéseinkkel azonos, és amelyeket a marxizmus-leninizmus eszméje vezet. 1919-ben a túlerő megdönthette a munkásosztály hatalmát. Ma a 960 milliós tábor egységes ereje, akarata szilárd biztosítéka népi demokráciánknak, második, legyőzhetetlen proletárdiktatúránknak.

Közlemény

1955. március 11-től 14-ig zajlott le Berlinben a Német Demokratikus Köztársaság Tudományos Akadémiája Közgazdaságtudományi Intézetének elméleti konferenciája. A referátumot *Fred Oelssner* nemzeti díjas akadémikus tartotta. *A kapitalizmusból a szocializmusba való átmeneti korszak a Német Demokratikus Köztársaságban* címmel. A referátum, az elméleti konferencián elhangzott felszólalások és a zárszó alkalmazták az átmeneti korszakról szóló lenini—sztálini tanításokat a szocializmus építésének sajátos feltételeire a Német Demokratikus Köztársaságban. A konferencián részt vettek a baráti országok közgazdaságtudományi intézeteinek képviselői is; a magyar Közgazdaságtudományi Intézet részéről *Friss István* és *Gönczöl György*. A sok értékes szempontot szolgáltató konferencia eredményeinek és tanulságainak részletes ismertetésére a következő számunkban visszatérünk.

A társadalmi termelés I. osztályának elsődleges fejlődése a bővített újratermelés törvénye

(Az MSZT közgazdasági szakosztályának ankétja)

A legutóbbi hónapokban a Szovjetunióban a legkiválóbb közgazdászok részvételével vita alakult ki a marxi-lenini újratermelési elmélet egyik alaptétele, a társadalmi termelés I. és II. osztálya viszonyának kérdése körül. A kérdés mind elméleti, mind gyakorlati szempontból egyaránt nagyon fontos, s számunkra is rendkívül időszerű. A Magyar-Szovjet Társaság közgazdasági szakosztálya ezért ankétot rendezett a vitával kapcsolatban a szovjet szakirodalomban kifejtett legfontosabb nézetek összefoglaló ismertetése és megvitatása céljából. A bevezető előadást *Erdős Péter*, a Közgazdaságtudományi Intézet munkatársa tartotta.

Az előadó elöljáróban röviden ismertette a marxi újratermelési elmélet alaptételeit és alapfogalmait. A zavartalan bővített újratermelés követelményeinek megértéséhez okvetlenül szükséges a társadalmi termelés, illetve a társadalmi termék felosztása két nagy osztályra: termelőeszköztermelésre (I. osztály) és fogyasztási cikk-termelésre (II. osztály). A termelőeszköztermelésben is döntő a munkaeszköztermelés. A két osztály kölcsönös aránya kétféleképp szemlélhető: 1. statikusan: vagyis az előző fejlődés eredményeképp kialakult, már meglévő arányként; 2. dinamikusan: a két osztály további fejlődési ütemének viszonyaként. (Fejlődési ütemen azt értjük, hogy *hányszorosra*, s nem azt, hogy mennyivel nő a termelés.)

Fejlett társadalomban azt találjuk, hogy az I. osztály részaránya nagy, s az I. osztály termelésében nagy a munkaeszközök hányada. Ebből közvetlenül következtethetünk arra, hogy 1. nagy a munka termelékenysége, hiszen sok gépet használnak, s a gép mindig élőmunkamegtakarítást jelent, továbbá arra, hogy nagy az egy főre jutó termékmennyiség; 2. nagy a munka társadalmasításának, a társadalmi munkamegosztásnak a foka, s ezért a II. osztályban termelt fogyasztási cikkekben mint végtermékekben nagy a megelőző munkafázisokat végző, I. osztályba tartozó üzemekben kifejtett (holt-) munka aránya a végtermékké feldolgozó üzemben hozzáadott (élő-) munka arányához képest.

Tehát az I. osztálynak a fejlett társadalomra jellemző nagy hányada a társadalmi termelésben (illetve termékben) arra vall, azt tükrözi, hogy az elmúlt időben *nőtt a munkatermelékenység és a társadalmi munkamegosztás foka.*

A szocializmust, illetve a kommunizmust építő országok gyors továbbfejlődésének feltétele, s ennyiben puszta létének is feltétele (legalábbis a kommunizmus felső fokának megvalósulásáig és a kapita-

lista környezet megmaradása esetén még ezen túl is) mindkét tényezőnek, s épp ezért az I. osztály részarányának is további növekedése. Ebben az egész történelmi szakaszban uralkodó tendenciaként kell érvényesülnie az I. osztály gyorsabb fejlődésének a II. osztályéhoz képest, s a fejlődés objektíve szükségszerű fő tendenciájának kifejezése: *törvény.*

A Szovjetunióban a legutóbbi időben egyesek tagadták, hogy ez a törvény érvényes a kommunizmusba való átmenet idején. *Kaszimovszkij* szerint „amikor az igen fejlett szocialista országnak már erős technikai bázisa van a népgazdaság minden ágában, teljesen lehetséges és objektíve szükséges — mégpedig a termelés és a fogyasztás közti aránytalanságok keletkezésének elkerülése végett —, hogy a bővített újratermelés a két osztály egyforma ütemű növekedésével valósuljon meg". Az I. osztály fejlődési elsődlegességének törvényére célozva Kaszimovszkij azt is kijelentette, hogy ez a tétel helytelen irányba terelte a népi demokratikus országokat, amelyek úgy értelmezték, hogy ha a szocializmus útján akarnak haladni, akkor az I. osztályt kell fejleszteniük.

Kuznyecov szerint az I. osztálynak a II. osztályénál gyorsabb fejlődése azt jelentené, hogy a fogyasztás színvonalának emelkedése viszonylag lassúbbodnék, a II. osztálynak az I. osztályénál gyorsabb fejlődése ellenben nem lehetne tartós, mert csökkenne a felhalmozás, tehát a szocializmus gazdasági alaptörvényének a két osztály egyenlő ütemű fejlődése felel meg.

Msztiszlavszkij álláspontja, hogy a szocializmus gazdasági alaptörvényének a II. osztály gyorsabb fejlődése felel meg.

Palcev lényegében Kuznyecov véleményét védelmezte, *Vekua* pedig azt állította, hogy az I. osztálynak a II. osztályénál gyorsabb növekedése a Szovjetunió mostani viszonyai közt ellentmond a szocializmus gazdasági alaptörvénye és a tervszerű, arányos fejlődés törvénye követelményeinek.

Ezek a nézetek lényegében új viszonyok közt, új formában felelevenedései azoknak a főképp Buharin nevével kapcsolatban ismeretessé vált ellenséges nézeteknek, amelyek a Szovjetunió iparosításának szakaszában tagadták a nehézipar gyors megteremtésének és fejlesztésének szükségességét, s amelyeket a párt annakidején jobboldali elhajlásként bélyegzett meg, s elvetett. Hazánkban is jelentkeztek ilyen álláspontok, bár talán nem írásban megfogalmazott formában.

A két osztály egyenlő ütemű, illetve a II. osztály gyorsabb ütemű növekedéséért síkra szálló közgazdászok érvei két csoportba sorolhatók. Az érvek egyik csoportja a szocializmus gazdasági alaptörvényére hivatkozva hamis ellentétet konstruál a szükségletek maximális kielégítése mint cél, s a legfejlettebb technika alkalmazása — e cél elérésének eszköze — közt. *Ez az alaptörvény lapos vulgarizálása.*

Az érvelés másik fő módszere abban áll, hogy az újratermelés marxi sémáit alapul véve, s e sémákba a kívánt célnak megfelelően megváltoztatott számokat beillesztve „kimutatják", hogy a feltételezett számok esetén a II. osztály gyorsabban fejlődik, mint az I. osztály, s ebből arra következtetnek, hogy az I. osztály gyorsabb fejlődésének törvénye nem érvényes.

Az ilyen érvek cáfolatához előbb tisztázni kell a szóban forgó törvény és a marxi sémák jellegét. A marxi sémák tulajdonképpen egyenletrendszert alkotnak. Az egyenletrendszer feltételeit lényegében körülbelül a következőkben lehet összefoglalni: a társadalmi termelés két osztályra oszlik. Az egyik termelőeszközöket gyárt, a másik fogyasztási eszközöket termel, s az I. osztályban gyártott

termelőeszközöket használja. Az évi termék régi értékből és új értékből áll; a közvetlen termelők az új értéknek csak egy részét fordíthatják egyéni fogyasztásukra, az új érték másik része egyrészt nem termelő fogyasztásra, másrészt felhalmozásra kerül. Mindkét osztály termékei realizálódnak. Ezekből a feltételekből még nem következik az I. osztály gyorsabb ütemű növelésének szükségessége. Semmilyen tudományágban sem követelhető meg, hogy egyetlen egyenletrendszerből levezethető legyen a tudományág valamely tétele és törvénye. Sőt, ha a sémák értékelésekor további feltételként azt is figyelembe vesszük, hogy az I. osztály nagyobb a II. osztálynál, hogy nő mindkét osztály termelése, nő a munkaeszközök száma és terjedelme, fokozódik a munka termelékenysége, önmagában még ebből sem következik az I. osztály gyorsabb ütemű fejlesztésének törvénye. Lehet olyan sémákat konstruálni, amelyek mindezekkel számolnak, s amelyekben mégis a II. osztály gyorsabban nő az I. osztálynál. De ez nem bizonyíték az I. osztály fejlődési elsődlegességének törvénye ellen. Megfelelő feltételezések alapján és egyéb törvényszerűségekkel is számolva a sémákból is bizonyítható — logikai-matematikai úton — az I. osztály gyorsabb ütemű fejlődésének törvénye. Természetesen a bizonyítás így is csak igen elvont és halvány képet adhat a szóban forgó, s a szocializmus építésének viszonyai közt rendkívüli erővel ható törvényről.

A bizonyítás megkísérlése előtt elemezni kell néhány közismert fogalom — elsősorban a termékben rejlő munkának holt- és élőmunkára való felosztása — tartalmát.

Egy termék esetén a holt- és élőmunkára való felosztás arra utal, hogy a terméket termelő üzem (vállalat) a termék teljes elkészítéséhez szükséges munkának csak egy részét végzi (élőmunka), s előzőleg általában már egész sor üzem munkája (holtmunka) hozzájárult a végső termék elkészítéséhez; a termék értéke pedig valamennyi munkát (holt- és élőmunkát) tartalmazza. Tehát a termékegység vonatkozásában a holt- és az élőmunka fogalma az üzemek közti — társadalmi — munkamegosztásra utal, s ebben az értelemben üzemi (vállalati) jellegű.

Marx e fogalmakra támaszkodva kifejti azt az általános tételét, hogy a munka termelőerejének növekedése következtében a termékben foglalt egész munkamennyiség csökken, s eközben a holtmunka részaránya megnő az élőmunka részarányához képest. E tétel logikai következménye annak, hogy egyrészt fokozódik a társadalmi munkamegosztás, másrészt a gépek alkalmazása és a társadalmi munkamegosztás fokozódása termelékenységnövelő hatású.

Bronislaw Minc lengyel közgazdász, úgy látszik, tagadja e tétel érvényességét a szocializmusban. Arra hivatkozik, hogy bár a munkatermelékenység fokozódása következtében nő az egy munkás által feldolgozott nyersanyagmennyiség, de ez a növekedés nem jelenti egyszersmind a felhasznált nyersanyagérték növekedését is, ha a termelékenység a nyersanyagot gyártó üzemekben ugyanilyen arányban nőtt. Minthogy pedig az anyagmegtakarítás révén a nyersanyagfelhasználás viszonylag csökken, a termékegységben foglalt holtmunka részaránya is csökken.

Pajestka lengyel közgazdász helyesbíti Mincet, s azt állítja, hogy bár az anyagérték-hányadok csökkenése törvényszerű, de az állóeszközök értékhányada a technika fejlődése miatt növekvő tendenciájú, ezért a holtmunka-hányad részaránya is nő. Mindketten megfeledkeznek a társadalmi munkamegosztás, a munka társadalmasítása fokozódásának hatásáról. Ez a hatás abban nyilvánul meg, hogy *a késztermék termelése*

egész folyamatának mind kisebb része jut egy-egy üzemre, s itt a megelőző folyamatokban végzett valamennyi munka már holtmunkaként jelentkezik. Ebből következik, hogy *a növekvő holtmunka-hányad tendenciájának kell végeredményben áttörnie* az anyagmegtakarítás ellentétes irányú, de szükségképpen korlátok közt mozgó tendenciája ellenére is.

Az évi társadalmi termék értékének holt- és élőmunkára való felosztásában a holt- és az élőmunka fogalma időtényezőt is tartalmaz abban az értelemben, hogy az élőmunka kategóriája általában csak a szóban forgó évre korlátozódik. Vita folyik a marxi sémában szereplő „bruttó termék" és a statisztikában használatos társadalmi termék-fogalom azonos vagy különböző voltáról. A statisztika „halmozott" termelési értékkel számol. *Sztrumilin* szovjet közgazdász szerint a marxi séma „bruttó-terméke" az I. osztályon belüli halmozás — az osztály belső forgalma — nélkül értendő. *Moszkvin* tagadja ezt. Az előadó kifejtette, hogy milyen okok miatt hajlik inkább Moszkvin véleménye felé, de hangsúlyozta, hogy bármelyiküknek van is igaza, az I. és a II. osztály közti forgalom következtében a „bruttó termék" mindenképpen tartalmaz halmozást, s az újratermelés marxi egyenletei, valamint a belőlük levonandó következtetések mindkét felfogás alapján megtartják érvényüket.

A $c+v+m$-re való felosztás a népgazdasági szemléletben (a társadalmi termék vonatkozásában) is megtartja a munkamegosztással való elszakíthatatlan kapcsolatát, s ezért ha a termékegység szempontjából érvényes a holtmunka-arány növekedésének tendenciája, akkor a társadalmi termék szempontjából is érvényes törvénynek tekinthető.

Marx a $\frac{c}{v+m}$ (c = holtmunka, $v+m$ = élőmunka) arány növekedésének tendenciájához hasonló törvényt állapít meg a kapitalizmusra vonatkozóan: a tőke szerves összetételének növekedése a $\frac{c}{v}$ arány növekedését jelenti. Lenin amikor *Az úgynevezett piackérdésről* című munkájában bebizonyítja, hogy a kapitalizmusban gyorsabban nő a termelőeszköztermelés, mint a fogyasztási cikkek termelése, megállapítja, hogy ez a törvény voltaképp a tőke szerves összetétele növekedéséről szóló törvény körülírása az egész társadalmi termelésre vonatkozóan.

Tőkés viszonyokra alkalmazva könnyen bebizonyítható a termelőeszköztermelés gyorsabb növekedésének törvényszerűsége, hiszen a kapitalizmusban a fogyasztási cikk-termelés növekedésének határt szab az a körülmény, hogy az egyes munkások fogyasztása a munka növekvő termelékenysége esetén sem nő: ezt a fogyasztást, a munkaerő értéke, a munkás létfenntartásához szükséges termékek mennyisége szabja meg. Ezért a társadalmi termelésnek elsősorban a termelőeszköztermelés növekedése útján kell növekednie. Lenin épp a munkásosztály fogyasztásának igen szűk voltát, s nem önmagában a termelőeszköztermelés gyorsabb növekedését tekinti a kapitalizmusra jellemző aránytalanságnak a termelés és a fogyasztás közt.

A szocializmusban azonban a személyes fogyasztás a termeléssel és a termelékenységgel együtt (bár nem azonos ütemben) nő.

A szocializmusban nem a $\frac{c}{v}$ arányból, hanem a holt- és élőmunka, a $\frac{c}{v+m}$ arányából kiindulva kell bebizonyítanunk az újratermelési sémák alapján az I. osztály gyorsabb ütemű növekedésének törvényét.

Sztrumilin bizonyítja, hogy a $\frac{c}{v+m}$ arány azonos a $\frac{T_1-f}{T_2+f}$ aránnyal, ahol

c = az összes, a folyó évben termelt és elfogyasztott termelőeszközökben tárgyiasult (holt-) munka,

$v + m$ = az egész élőmunka, tehát az évi új érték, vagyis a nemzeti jövedelem,

T_1 = a termelt egész termelőeszközmennyiség,

T_2 = a termelt egész fogyasztási cikk-mennyiség,

f = a társadalmi termékből a következő évben felhalmozásra fordítható rész.

Figyelni kell arra, hogy c a termelőalapoknak csak a folyó évben elfogyasztott hányadát tartalmazza („évi c", ellentétben a „teljes c"-vel). Az összefüggés abból következik, hogy c, vagyis a jövő évben pótlandó termelőeszközmennyiség egyenlő a folyó évben termelt egész termelőeszközmennyiség (T_1) és a jövő évben bővítésre fordítható termelőeszközmennyiség (f) különbségével, tehát $T_1 - f$-fel. A nemzeti jövedelem ($v + m$) pedig a társadalom fogyasztási alapjának, vagyis a megtermelt fogyasztási eszközöknek (T_2) és a felhalmozási alapnak (f) az összege, tehát $T_2 + f$ (tartalékoktól eltekintünk).

Bebizonyítható, hogy ha évről évre a nemzeti jövedelemnek azonos hányadát halmozzuk fel, s ha közben változatlan a holt- és az élőmunka részaránya a társadalmi termékben (vagyis a $\frac{c}{v+m}$ tört értéke változatlan), akkor a két osztálynak azonos ütemben kell fejlődnie. Ez két tényből következik. Az első tény: a felhalmozási alap (f) akkor változatlan hányada a nemzeti jövedelemnek, ha egyenlő ütemben növekszik a II. osztály termelésével (T_2-vel), hiszen a nemzeti jövedelem a II. osztály termelésének (a fogyasztási alapnak) és a felhalmozási alapnak az összege. A második tény: ha $\frac{c}{v+m}$ azonos $\frac{T_1 - f}{T_2 + f}$-fel, s $\frac{c}{v+m}$ értéke mind c, mind pedig $v + m$ növekedése ellenére évről évre változatlan marad, akkor a $\frac{T_1 - f}{T_2 + f}$ tört értékének is változatlannak kell lennie. Tehát, ha f például 10 százalékkal, s az előbbiek szerint T_2 is 10 százalékkal nő (ha T_2 más ütemben nőne, mint f, akkor az előbbiek szerint megváltoznék a részaránya a nemzeti jövedelemben), akkor T_1-nek is éppen 10 százalékkal kell nőnie, mert különben megváltoznék a tört értéke (ha a $\frac{T_1 - f}{T_2 + f}$ tört számlálóját és nevezőjét alkotó két-két tag közül három azonos százalékkal nő, a tört értékének változatlansága esetén a negyediknek is azonos százalékkal kell nőnie).

Minthogy pedig $\frac{c}{v+m}$, vagyis a holt- és az élőmunka aránya valójában nem változatlan, hanem a mind fejlettebb munkaeszközök alkalmazásának és a munkamegosztás fokozódásának eredményeképpen növekvő tendenciájú, az I. osztály termelésének, T_1-nek gyorsabban kell nőnie a II. osztályénál, T_2-nél, ha a nemzeti jövedelemnek évről évre azonos hányadát halmozzuk fel, sőt akkor is gyorsabban kell nőnie, ha a felhalmozási hányad valamelyest csökken.

Bronislaw Minc ellentétes nézetet vall. Szerinte — mint említettük — a $\frac{c}{v+m}$ arány csökken, tehát ha a nemzeti jövedelem felhalmozási hányada változatlan, akkor a II. osztály termelésének gyorsabban kell nőnie az I. osztályénál. Minc nem mondja ki, de gondolatmenetéből logikusan következik, hogy a felhalmozási hányad kisarányú növekedése esetén is még a II. osztály ter-

melésének kell gyorsabban növekednie.

Alaptételéből arra is következtet, hogy a nemzeti jövedelem gyorsabban nő a társadalmi terméknél. Minc azonban nem állítja, hogy a II. osztály termelésének gyorsabban kell nőnie az I. osztályénál, hanem megállapítja, hogy az I. osztály termelésének a II. osztályénál gyorsabb növekedése csak a nemzeti jövedelemből felhalmozásra fordított rész (nyilvánvalóan számottevő) növekedése alapján lehetséges.

Minc elméletét megcáfolja a tapasztalat is: a Szovjetunió 1932 óta évről évre a nemzeti jövedelemnek nagyjából azonos hányadát halmozta fel, s az I. osztály jóval gyorsabban növekedett a II. osztálynál.

Tehát az újratermelési sémákból matematikai-logikai úton is levezethető, hogy *az I. osztálynak gyorsabban kell növekednie a II. osztálynál, ha a nemzeti jövedelemnek változatlan vagy csak kevéssé csökkenő hányadát halmozzuk fel* és megfordítva: *a II. osztály gyorsabb ütemű fejlesztése esetén jelentősen csökkennie kell a felhalmozási hányadnak, s vele együtt a termelés növekedésének.* Magukból a matematikai összefüggésekből azonban sohasem derülhet ki, milyen roppant fontosságú az I. osztály fokozott ütemű fejlesztése a szocializmus és a kommunizmus építésének időszakában. Ezt csak a konkrét tények elemzése tárhatja fel. A termelés bővítése elképzelhető az I. osztály termelésének gyorsabb növekedése nélkül is, de csak akkor, ha elvonatkoztatunk a szocializmus, illetve a kommunizmus építésének követelményeitől.

A két osztály termelésének egyenlő arányú növekedésével megvalósuló bővített újratermelés alapján nem teremthető új, lényegesen megváltozott technikai bázis, pedig ez a szocializmus, illetve a kommunizmus győzelmének elengedhetetlen feltétele. Például a szocialista iparosítás időszakában az I. osztálynak, elsősorban a nehéziparnak a II. osztálynál sokkal gyorsabban kell fejlődnie, mert:

1. a kézi munkát gépi munkával kell felváltani, hogy megkönnyítsük a munkát, növeljük a termelékenységet, s ezáltal a termelés sokkal gyorsabban nőhessen a dolgozók létszámának növekedésénél (ehhez az általános gépgyártás, a kohászat, a szénbányászat, a közlekedési gépgyártás, az energetika, a vegyipar stb. fejlesztése szükséges);

2. a termelés növekedésének megfelelően fejleszteni kell a közlekedésnek és a forgalomnak berendezésekkel (közlekedési eszközökkel, raktárakkal stb.) való ellátását (mindez nem termel anyagi javakat, de nagytömegű gépet, nyersanyagot, üzemanyagot igényel);

3. a népgazdaság fejlesztéséhez elengedhetetlenül szükséges nagy létesítményeket kell építeni, ezek pedig viszonylag hosszú időre vonnak el eszközöket a népgazdaságtól;

4. a mezőgazdaság szocialista átszervezése csak minőségileg új, a szocialista nagyüzemi termelésnek megfelelő technikai bázis megteremtése alapján valósítható meg;

5. nem utolsó sorban a honvédelemnek szilárd technikai bázist kell teremteni;

6. a feladatok komplex módon jelentkeznek, s ezért komplex módon, vagyis többé-kevésbé egyidejűleg nagy beruházásokkal kell őket megvalósítani, mert komplexségük szem elől tévesztése szűk keresztmetszeteket és kihasználatlan kapacitásokat okoz.

Mindezek következtében a szocialista iparosítás időszakában és általában minden olyan időszakban, amikor új technikával kell felszerelni a népgazdaságot, az I. osztály fejlődési ütemének *fokozottabban* kell meghaladnia a II. osztályét.

Ez nem jelenti a II. osztály lassú fejlődését. A Szovjetunióban ma a

nehézipar gyors fejlődése alapján *a társadalmi termelés mindkét ága egyidejűleg gyorsan fejlődik.* Ez lehetővé válik olyan okokból is, amelyek a sémákból nem derülnek ki. Ezek az okok: 1. a munkaeszköztermelés munkaigényességének csökkentése; 2. a munkaeszközök élettartamának növekedése; 3. a munkaeszközök hatékonyságának fokozódása termelékenységnövelő hatásuk értelmében; 4. a munkaeszköz-kihasználás fokának növekedése; 5. a beruházások hatékonyságának növekedése általános értelemben (a pótlási alapnak nem kell mindig az anyagi alapok terjedelmével és értékével arányosan növekednie: hányada általában növekvő tendenciájú, s ez a tendencia igen erősen áttör az új termelési-technikai alap megteremtésekor, de nem *kell* növekednie akkor, amikor a *már meglévő*, igen fejlett termelési-technikai bázis tökéletesítése megy végbe).

Az I. osztály gyorsabb fejlődése nem jelenti a II. osztály elmaradását; ez utóbbiról csak akkor beszélhetünk, ha süllyed az életszínvonal, vagy ha a II. osztály lassabban fejlődik az objektíve lehetségesnél, tehát a szükségesnél.

Hazánkban 1951-től 1953-ig az I. osztályt túlzott ütemben fejlesztettük, s ez aránytalanságot okozott. De az I. osztály bármekkora túlsúlya sem aránytalanság, ha a II. osztály termékei elegendően szolgálják a lakosság szükségletét. Ezt pedig éppen az igen fejlett I. osztály teheti lehetővé a II. osztály számára.

Sztrumilin helyesen állapítja meg, hogy az I. osztály átmenetileg erőltetett ütemű fejlesztésének eredményeképp bizonyos idő múlva gyorsabban fejleszthetjük a II. osztályt, mintha ugyanezen időszak alatt állandóan kisebb lett volna az eltérés a két osztály fejlődési üteme közt. Az előadó megjegyezte, hogy számára Sztrumilin számpéldái nem érthetők — sémáiban a felhalmozási hányadok egyetlen évben sem teremtik meg a lehetőséget a következő év arányainak kialakítására. Más számokkal készített sémákkal illusztrálta a legfontosabb összefüggéseket: 1. az I. osztály gyorsabb növekedése esetén gyorsabban nő a társadalmi termék; 2. a II. osztály gyorsabb növekedése esetén csökken a felhalmozás, lassúvá válik a fejlődés.

Az I. osztály termelésének a II. osztályénál gyorsabb növekedése a bővített újratermelésnek elméletileg — s a Szovjetunióban gyakorlatilag is — bebizonyított *törvénye.* Vitathatatlan, hogy e törvény hazánkban is érvényes. A marxi egyenletek szempontjából közömbös, hogy a Szovjetunióról vagy Magyarországról van-e szó, s belőlük nyilvánvalóan kiderül, hogy gyors fejlődés esetén az I. osztálynak gyorsabban kell nőnie a II. osztálynál. Ami pedig a konkrét helyzetet illeti, nekünk is meg kell teremtenünk a szocializmus fejlett anyagi-műszaki alapjait, éspedig olyankor, amikor még fenyeget a kapitalista környezet támadása. A marxi sémák szempontjából legfeljebb az lehetne az ellenvetés, hogy Marx itt elvonatkoztat a külkereskedelemtől, s lehetne olyan, a külkereskedelmet bekapcsoló sémákat is készíteni, amelyekben a II. osztály termékeinek egy részét átváltják külföldön nehézipari cikkekre, s azokkal biztosítják a felhalmozást. Az elvont sémák szempontjából ez természetesen lehetséges, s a valóságban is az a helyzet, hogy külkereskedelem nélkül nem lehetünk meg. Nem fejleszthetjük ki a nehézipar valamennyi ágát, nem gyárthatunk *mindenféle* termelőeszközt. Az azonban már naiv utópia, hogy az iparosítás megkövetelte anyagi bázis legnagyobb részét fogyasztási cikkek exportja ellenében külföldről szerezzük meg:

1. a könnyűipar rendkívül anyagigényes, a mi könnyűiparunk javarészt importanyagokat dolgoz fel: termékének máris nemzetközi vi-

szonylatban kiugró hányadát exportáljuk, s az export mégsem fedezi saját importszükségletét sem;

2. a könnyűipari termékek exportja mind nehezebbé válik, felvevőpiacuk viszonylag mindinkább szűkül, hiszen az „elmaradott országok" is kifejlesztik saját könnyűiparukat, pedig ha a nehézipari termékeket is a könnyűipar exportjából akarnánk megszerezni, mai nagy exportunkat igen sokszorosára kellene fokoznunk, s — némi túlzással szólva — textilköztársasággá változtathatnánk országunkat;

3. ha a termelőeszközök megszerzésében tőkés országokra vagyunk utalva, függésbe kerülünk tőlük, a Szovjetunió és a népi demokráciák pedig elsősorban nem könnyűipari, hanem nehézipari cikkeket kívánnak tőlünk nehézipari cikkekért cserébe, mert a népi demokráciák iparosítanak, a Szovjetuniónak meg kell teremtenie a kommunizmus technikai bázisát, fokoznia kell védelmi erejét, s műszaki segítséget kell adnia a hatalmas, de műszakilag viszonylag elmaradott Kína, valamint a többi népi demokrácia, köztük a hazánknál elmaradottabbak számára is, s nehézipara hatalmas, de nem korlátlan teherbíróképességű;

4. külkereskedelmünk gazdaságosságának vizsgálata, a Liska- és Máriás-féle számítások azt is bizonyítják, hogy nehézipari exportunk általában gazdaságosabb könnyűipari exportunknál;

5. mezőgazdaságunk nem eléggé fejlett ahhoz, hogy kielégítse a belföldi szükségleteket, s még exportunknak is alapjává válhassék. Ehhez sokszorosára kellene növelnie termelését, s ez belátható időszakban nem reális feladat.

A nehézipari export bővíti a piacot, tehát lehetővé teszi a sorozatgyártást, s követelményeivel kikényszeríti műszaki kultúránk fokozódását. A nehézipar fejlesztése szükségessé teszi és ösztönzi a szaktudás, a műszaki tudományok fejlesztését — nélküle egyáltalán nem fejlődhetnek —, megteremti honvédelmünk bázisát stb.

Végeredményben mind a sémákból, mind az adott helyzetből egyaránt következik az a *parancsoló szükségesség,* hogy a társadalmi termelés I. osztályát a II. osztálynál gyorsabban fejlesszük. Az I. osztály fejlődési elsődlegessége törvényének tagadása a mi viszonyaink közt is a jobboldali elhajlás egyik speciális megnyilvánulása.

Az előadáshoz hozzászólt *Balázsi Sándor,* a Kohó- és Gépipari Minisztérium munkatársa, s kifejtette: nem találja meggyőzőnek azt az érvet, hogy a holtmunka-hányad a társadalmi munkamegosztás fokozódása következtében is nő, mert ez egyértelmű azzal, hogy a holtmunka-hányad növekedésének egyik oka: a társadalmi termék növekvő halmozottsága. Mivel pedig a társadalmi termék halmozottsága pusztán szervezeti intézkedésekkel, vállalatok átszervezésével növelhető, kielégíthető lenne a termelőeszköz-termelés primátusa törvényének követelménye igazi belső tartalmat nélkülöző szervezeti intézkedésekkel is. Ha „kiszűrnénk" a társadalmi termékből a halmozást, vagy változatlannak tekintenénk a halmozódás fokát, akkor elesne az az érv, hogy a társadalmi munkamegosztás fejlődése következtében nő a holtmunka-hányad, tehát nőnie kell az I. osztály részarányának is.

Gerő Tamásné aspiráns felvetette, hogy érthetetlennek látszik: miért kell az I. osztály primátusa törvényének érvényességét úgy korlátozni, hogy az biztosan megmarad a kommunizmus felső fokának megvalósításáig, s kapitalista környezet esetén ezután is. Érthetetlen a korlátozás azért, mert a törvény a termelékenység és a társadalmi munkamegosztás növekedése alapján érvényesül, e két tényező pedig minden társadalmi

formában a társadalmi fejlődés feltétele, tehát a törvénynek érvényesülnie kell a kommunizmus felső fokán is, a kapitalista környezet lététől vagy nemlététől függetlenül.

Strém Ferenc, a Komplex külkereskedelmi vállalat osztályvezetője megjegyezte, hogy matematikai összefüggések szerint a $\frac{c}{v+m}$ arány növekedése esetén a $\frac{T_1}{T_2}$ aránynak növekednie kell akkor is, ha nagyon csökken a nemzeti jövedelem felhalmozási hányada mindaddig, amíg egyáltalában van felhalmozás.

Erdős Péter a felszólalásokra válaszolva kifejtette:

A társadalmi termék halmozottságának fokozódása mint törvény és nem mint véletlen, okvetlenül reális, objektív gazdasági folyamatot, a társadalmi munkamegosztásnak, a munka társadalmasítása fokának fejlődését tükrözi — egyik előfeltétele a termelékenység növekedésének. A folyamat megvan az I. osztályon belüli halmozás nélkül is: a társadalmi munkamegosztás növekedése következtében a II. osztályból kiválnak a II. osztály termelésének egy-egy részfolyamatát alkotó vagy egy-egy alkatrészét előállító folyamatokra specializálódó iparágak, s átkerülnek az I. osztályba, az I. osztály részarányát növelik. A helyes szervezeti intézkedések végső fokon ilyen folyamatokat tükröznek. Egyébként a marxi sémákból levezetett összefüggések az I. osztályon belüli halmozás nélkül is érvényesek, a szokásos halmozott számbavétel esetén pedig fokozottan érvényesek.

Egyébként is, ha a társadalmi termékből „kiszűrnénk" minden halmozást, akkor a társadalmi termék egyenlővé válna a nemzeti jövedelemmel, vagyis eljutnánk Smith dogmájához, amely szerint a társadalmi termék végső soron csak jövedelmekből ($v+m$-ből, vagyis élőmunkából) tevődik össze. Marx éppen azzal cáfolta meg Smith-t, hogy akármilyen messzire megyünk vissza a termékekben lévő holtmunkának korábban kifejtett élőmunkára való visszavezetésében, mindig marad egy rész, amely az adott termék (illetve vállalat) szempontjából korábban végzett, holtmunka. Maximális absztrakcióval sem küszöbölhetjük ki a társadalmi termék bizonyos fokú halmozottságát, s amikor Marx azt mondja, hogy $T = T_1 + T_2$ (s ez a sémák alapja), akkor ebben okvetlenül van halmozás, hiszen egyébként a T (társadalmi termék) csak a T_2, valamint az I. osztályban termelt és felhalmozásra szánt eszközök összegével, vagyis a nemzeti jövedelemmel volna egyenlő.

Az I. osztály fejlődési primátusa törvényének érvényességét azért nem lehet feltétlenül kiterjeszteni az egész kommunizmusra, mert nem ismerhetjük a kommunizmus felső fokának technikáját és gazdaságát. Például a $\frac{c}{v+m}$ arány növekedése, amennyiben a termelékenység (és nem a társadalmi munkamegosztás) fokozódását tükrözi, nem elvont és abszolút formában, hanem csak az általunk ismert, illetve elképzelhető technikai feltételek közt érvényes. Megváltozhatik a fokozottan gyors fejlődés parancsoló szükségessége stb. Ma nem állíthatjuk sem azt, hogy a törvény a kommunizmus felső fokán érvényes marad, sem azt, hogy érvényét veszti. Csak annyit mondhatunk, hogy a kommunizmus felső fokának megvalósításáig biztosan érvényes marad.

Végezetül az előadó konkrét számokat tartalmazó sémán mutatta be, hogy nem lehet helytálló Strém Ferencnek az az állítása, hogy a $\frac{c}{v+m}$ arány növekedése esetén akkor is növekednie kell a $\frac{T_1}{T_2}$ aránynak, ha a felhalmozási hányad nagyon csökken.

E. Zs.

A minőség javításának és az önköltség csökkentésének néhány problémája

(A Rákosi Mátyás Művek csőgyárának tapasztalatai alapján)

Terveink megvalósítása a termelés önköltségének, mennyiségének és minőségének igen sokoldalú vizsgálatát teszi szükségessé.

Cikkünkben a kohászat néhány problémájából kiindulva felhívjuk a figyelmet a minőség és a termelés arányainak olyan összefüggéseire, amelyekkel kapcsolatban nem volna hiábavaló az általánosabb elméleti és gyakorlati kutatás.

Önköltségünk tényleges alakulása

Ha valamely termék gyártása folyamán tíz műveleten megy keresztül és minden műveletben három százalék a selejt, akkor az első művelet után az eredeti 100 kg-nyi anyagból csak 97 kg kerülhet továbbfeldolgozásra, a második művelet után már csak 94,09 kg és így tovább; a tizedik művelet elvégzése után pedig csak 72,3 kg késztermékünk lesz. Nem mondhatjuk, hogy a munkafolyamat „átlagos" anyagselejtje 3 százalék, hiszen a tényleges anyagselejt csaknem harminc százalék. (Itt az egyszerűség kedvéért pusztán az anyagselejtről beszélünk, természetes mértékegységében. A pénzben kifejezett selejtkár esetleg meg is haladhatja a 30 százalékot, az egyes műveletek munkaigényességétől függően.)

Ugyanez áll iparunk önköltségére. A sokak által idézett statisztikai adat, amely szerint önköltségünk emelkedése „átlag" 3 százalék, tulajdonképpen rendkívül mély szakadékot takar, s ez a szakadék termelési indexünk sok keservesen kiküzdött százalékát nyeli el.

Az önköltséget vállalati szinten mérjük, a vállalatok pedig rögzített árakon számolnak el egymással, s így az önköltség változása nem érinti a többi vállalat önköltségi jelentését. Ezért az „átlagos" 3 százalékos önköltségemelkedés egy — minden egyes vállalatnál bekövetkezett — külön 3 százalékos emelkedésnek képzelhető el, ez pedig rendkívül súlyosan érinti azoknak a termékeknek az önköltségét, amelyek egymásután több vállalaton futnak keresztül. Nehéz pontosan megállapítani, hogy átlag hány ilyen láncszemen mennek keresztül a gyártmányok, míg valóban kész, közvetlen fogyasztásra vagy felhalmozásra szolgáló termékek lesznek. A termelés jelenlegi decentralizáltsága, a nagyfokú kooperáció miatt azonban ez valószínűleg nem jelentéktelen szám, s minél nagyobb, annál jobban fokozódik a tulajdonképpeni önköltségemelkedés. A vállalati szinten mért önköltséggel meg tudjuk állapítani, hogy például egy rend ruha mibe kerül az előállító gyárnak, azt is tudjuk, hogy mibe kerül a fogyasztónak, de nem tudjuk: mibe kerül a népgazdaságnak.

Ugyanakkor, mikor önköltségi indexünk a szükséges összefüggéseket nem mutatja, s a ténylegesnél kedvezőbb képet ad helyzetünkről, ter-

melési indexünk jelentős halmozást tartalmaz. Például az R. M. kohászati tröszt nemcsak a késztermékként termelt csöveket számolja el termelésként, hanem az előállításukhoz felhasznált martinacéltermelést is. Termelési indexünk tulajdonképpen gyári szinten halmozott termelés. (Lásd: *Balázsy*. Javítsuk meg tervezési módszereinket. Többtermelés. 1954. november.)

Jelenlegi statisztikai jelentési rendszerünk nem is ad módot akárcsak egy iparág halmozatlan termelésének szabatos megállapítására. Pedig nyilvánvaló: a termelés indexe nem függhet attól, hogy mekkora termelési egységnek van egyszámlája a Nemzeti Bankban, s hogy az egyes vállalatok közt milyen mértékű a kooperáció, mert így mód nyílik a termelési index emelésére egyszerűen a statisztikai jelentésre kötelezett egységek számának szaporításával, illetőleg a vállalatok kooperációjának fokozásával.

Így adódik, hogy a számítások szerint már egy négy vállalati egységből álló, zárt ciklusú kohászati kombinát termelésének több mint tíz százalékos emelkedését a népgazdaság számára semmissé teszi egy „átlagos" 3 százalékos önköltségemelkedés.

A minőség hatása az önköltségre

Ha ennek az általános önköltségemelkedésnek az okait és ellenszereit kutatjuk, eleve nyilvánvaló, hogy a hibák nem az egyes vállalatokban keresendők. Általában a hiba nem lehet ott, ahol az egyes vállalatok külön-külön maguk is, saját hatáskörükben megoldhatták volna a kérdéseket — mert akkor lennének jó vállalatok, lennének rosszul dolgozó vállalatok is, de a vállalatok átlagának munkája nem romlana. Ha romlik, akkor a kérdés mélyén olyan ok van, amely nem csupán az egyes vállalatok munkájától függ, hanem bizonyos mértékben a vállalatok együttműködésétől, a vezetés, irányítás hogyatékosságaitól. Az R. M. Csőgyárban gyártott termékek önköltségét elemezve arra a megállapításra jutottunk, hogy az egyes önköltségi tényezők minden nagyobb változása mögött valamilyen minőségi változás áll, az esetek döntő többségében sajnos romlás, mégpedig igen sokszor a vállalattól nem függő, valamelyik kooperáló gyár termékének minőségében gyökerező romlás.

Klasszikus esete ennek az egyes szerszámacélok és a belőlük készült szerszámok minőségének romlása, aminek következtében felhasználásuk során az egyes műveletek szerszámköltsége megsokszorozódott. Ugyanakkor a termék a továbbmegmunkáláskor is a normális ráfordítás többszörösét igényelte és még ezután is másodrendű minőségként hagyta el gyárunkat. Például bizonyos méretű csövek hengerléséhez azelőtt *WCNT* jelű, meglehetősen gazdagon ötvözött csőtüskéket kaptunk. Ezekkel 2,5 mm falú csőből 30—35 darabot lehetett hengerelni. Mostanában általában — takarékosság örvén — a valamivel olcsóbb és kevésbé ötvözött *LYT* anyagot bocsájtják rendelkezésünkre. Ennek átlagos élettartama, ugyanolyan cső hengerlése esetén, 4—5 hengerlés. A szerszámacélt gyártó vállalat feltétlenül megtakarítást mutat ki, hiszen a csőtüske önköltsége az ötvözőkkel való takarékosság következtében valóban csökkent. Másrészt ebből a fajtából csaknem tízszer annyi kell ugyanakkora csőmennyiség kihengerléséhez, s így e többletmennyiség jelentős termelésemelkedésnek mutatkozik a szerszámgyártó vállalatnál. Valójában pedig még az ötvözőanyagokkal sem jelent ez takarékoskodást, mert egy csőre most több ötvözőanyagfelhasználás jut, mint a jobbik minőség esetében, az acélfelhasználásban pedig még nagyobb pazarlást okoz.

Ha azonban a Csőgyárban történő műveletek minőségét vizsgáljuk meg, arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy mi is csak ott vigyázunk általában a minőségre, ahol annak hatását valamilyen formában közvetlenül megérezzük. Tehát például ügyelünk arra, hogy a cső szabvány sze-

rinti minőségű legyen, különben nehézségek vannak az átvételkor. De a szabványok még mindig igen tág határokat írnak elő, s attól a ponttól kezdve, ahol a szabványnak megfelelő (tehát nem selejtes, vagy másodrendű) a termék, addig a pontig, ahol a jelenlegi adottságok mellett elérhető optimális minőség van, számtalan átmenet és árnyalat lehetséges, s ezek jelentősen kihathatnak a további feldolgozás önköltségére. (Lásd: *Jánossy.* A minőség elvi kérdései stb. Magyar Technika. 1953. április és 1954. január.)

Mi teszi érdekeltté az egyes vállalatokat, hogy termékeik minőségét ne rontsák, sőt lehetőleg emeljék? Mi érdeke van a bőrgyárnak abban, hogy a cipőgyári önköltség csökkenjen? A jelen körülmények közt igen kevés. A vállalatok a termelés fokozása végett hamar hajlandók megfeledkezni az ipari tradíciókban kialakult íratlan követelményekről, sőt még az írott, szabványbafoglalt követelmények lazításán is szüntelenül fáradoznak. A vállalatnak csak az az érdeke, hogy saját munkájának minősége ne akadályozza vagy rontsa, sőt a lehetőség szerint elősegítse saját továbbfeldolgozó üzemeinek munkáját. A másik vállalat baja azonban igen kevéssé fáj neki, s ha a másik vállalat rovására takarékoskodhat, akkor takarékoskodik is, még a minőséggel is, bármennyibe kerüljön ez a népgazdaságnak.

A termékek elosztásának szerződéses rendszere alapján persze a vállalatok megtagadhatnák a nem megfelelő minőségű termékek átvételét. Az ilyen példák azonban — a külkereskedelmi cégek kivételével, amelyek igényesebb piacon kénytelenek dolgozni — igen ritkák. És ez érthető is, hiszen a visszautasított anyag helyett a visszautasító vállalatnak általában nem áll módjában másikat beszerezni, tervkötelezettségei szorítják, ellátottsága pedig a feszített tervezés következtében általában rossz. A helyzet feszültségét gyakran éppen az okozza, hogy a gyengébb minőségű anyag miatt fajlagos anyagfelhasználása emelkedik, több anyagra van szüksége, és így kénytelen átvenni a rosszabb minőségű nyersanyagot, éppen azért, mert már előzőleg is rosszat kapott. Ezért a nem szabványos, de mégis eladható termékek köre a feszült anyagellátási helyzet miatt az utóbbi években egyre bővült. Kohászati termelésünk nem lebecsülendő része ma a szabványoknak sem felel meg, és normális viszonyok közt hulladékként folytatná körforgását a kohászati üzemben. Így azonban feldolgozásra kerül, és kikerülve a kohászati üzemekből tovább szűkíti azok amúgy is szűk nyersanyagbázisát (hiszen ócskavassal kell pótolni), másfelől pedig a továbbfeldolgozó üzemekben okoz néhol nagymértékű önköltségemelkedést.

Így minden gyár joggal mutat rá önköltségemelkedésének más gyárak által előidézett objektív okaira — miközben maga is tömegével hozza létre, tudatosan és tudatlanságból a mások bajait előidéző „objektív" okokat. A más gyáraknak okozott kárt a minőségrontó vállalat sokszor nem is ismeri, mert a kapcsolat a továbbfeldolgozó gyárakkal a sok közbeiktatott kereskedelmi és elosztó szerv miatt gyakran már első fokon is igen laza. Pedig még szabványos minőségű termelés esetében is rendkívül sok olyan minőségi tényező van, amelyet a rendelő átvételkor nem képes ellenőrizni, ami tehát csak a további megmunkálás folyamatában, esetleg csak a harmadik-negyedik lépcsőben derül ki.

A minőség javításának nehézségei

Ha előbb a minőség hatását vizsgáltuk az önköltségre vonatkozóan és megállapíthattuk, hogy a minőség romlása növeli az önköltséget, azaz hogy a minőség javításával az önköltség jelentősen csökkenthető volna, akkor nem hunyhatunk szemet a kérdés másik oldala előtt sem. Kétségtelen, hogy jobb minőségű termék előállítása egy üzemben általában nagyobb önköltségráfordítással jár. A minőség-javításra hozott intézkedés majdnem mindig elsődlege-

sen többletráfordítást igényel. Ez a többletráfordítás a későbbiekben természetesen bőségesen megtérül, azonban kérdéses, hogy ugyanabban a vállalatban térül-e meg, amelytől a többletráfordítást igényeli és hogy ugyanabban az időszakban térül-e meg, amelyben a többletráfordítás szükségessé válik. Iparunk jelenlegi szervezete és a vállalatok munkájának igen rövid időszakonként (általában havonta, illetőleg negyedévenként) történő értékelése miatt a minőség javítására hozott hathatós intézkedés ezért az esetek döntő többségében az illető vállalatnál az adott rövid időszakban többletönköltséget vagy kapacitáscsökkenést okoz, s így a vállalat heves ellentállásába ütközik.

Szembe kell tehát néznünk azzal az ellentmondással, hogy gyáraink most nem termékeik használati értékét tartják szem előtt, hanem számolópénzben kell gondolkozniok, cikkelemekben, változatlan árakon, mivel működésüket így mérik le és ítélik meg. Amikor ez az ellentmondás (amely egyrészt minőségi — a használati érték és ennek számolópénzformája — másrészt mennyiségi — a gyár által végzett tényleges munka és a változatlan árak egymásközti arányai — ellentmondás) túlságosan kiéleződik, természetesen közbelép a józan ész is, s bizonyos korlátokat szab ennek az abszurd műveletnek De mindenki, aki az üzemi gyakorlatot közelebbről ismeri, tömegével sorolhat fel eseteket, amikor ez az ellentét kisebb mértékben, de törvényszerűen hozza létre a népgazdasági érdekekkel szükségképpen ellentétes, de a vállalati, iparági stb. terv teljesítéséhez feltétlenül szükséges gazdálkodást. Például a Csőgyár állandóan lemarad a különösen kisméretű csövek termelésében, mert ezek rendkívül fokozott munkaigényességét nem tükrözik a változatlan árak. (A tervárak nem is tükrözhetnek ilyen munkaigényességet, mert arányuk nagyjában a teljes önköltség szerint alakul.) Másik példája az ellentét negnyilvánulásának a kiirthatatlan hóvégi hajrá.

A termékeknek nincs a termék elfogyasztásától független minősége, és így csak a fogyasztási folyamat közvetítésével mérhető. Valamely termék kitűnő minőségű lehet valamilyen célra, de más célra felhasználva rossz, kártékony hatású. Minősége mindig csak az egyes terméknek van, és még ugyanazon termék különböző egyedeit is csak bizonyos kompromisszumokkal hasonlíthatjuk össze minőségileg. Már egy vasúti rakomány szén minőségét is csak igen bonyolult átlagolási és mérési műveletekkel tudjuk meghatározni, értékelésünk pedig más és más lesz aszerint, hogy kokszolás, gáztermelés, gőztermelés vagy egyéb felhasználás céljából vizsgáljuk-e a szenet.

Ezért tehát egy vállalat termékeinek minőségét nem tudjuk egy számmal kifejezni, mint például a termelés mennyiségét vagy önköltségét. Éppen ezért a jelenlegi, tisztán számszerű, mennyiségi előírásokon nyugvó tervmetodikánkkal a minőség folytonos javításában nem tudjuk érdekeltté tenni a vállalatokat. Sőt, mivel egyre szélesebb körben építjük be a prémiumfeltételek közé a vállalati önköltségcsökkentés tényezőjét, biztosak lehetünk abban, hogy ez a termelés mennyiségi teljesítéséért és túlteljesítéséért járó prémiummal együtt még erősebben hat majd a minőség további romlása irányában.

Vizsgáljuk meg kissé közelebbről a minőség és a mennyiség összefüggéseit.

Minőség és mennyiség

Az R. M. Művek egyik legjelentősebb beruházása, az Újcsőgyár, eredetileg tervezett kapacitásának ma is csak 40—50 százalékát termeli. Az elemzés az 1. sz. ábrán látható érdekes képet adja: (A tényleges folyamatokat az áttekinthetőség kedvéért le kellett egyszerűsíteni lényeges jegyeikre, így azok értékei is csupán a nagyságrendek szemléltetésére valók. A hengersorok nyerscsöveket, úgynevezett lupákat gyártanak, ezek végleges méretét a redukáló és a

vonópadok adják meg, a csövek kikészítését — egyengetés, csővégek leszúrása stb. — az appreturák végzik.)

Annak ellenére, hogy mindhárom üzemrész teljesíti, sőt túlteljesíti tervét, az Újcsőgyár csak mintegy 1000 tonnát képes raktárra adni, azt is igen gyenge minőségben, ugyanakkor pedig egyre növekszik a befejezetlen termelés a gyárban. A tényleges folyamatot a 2. ábra szemlélteti.

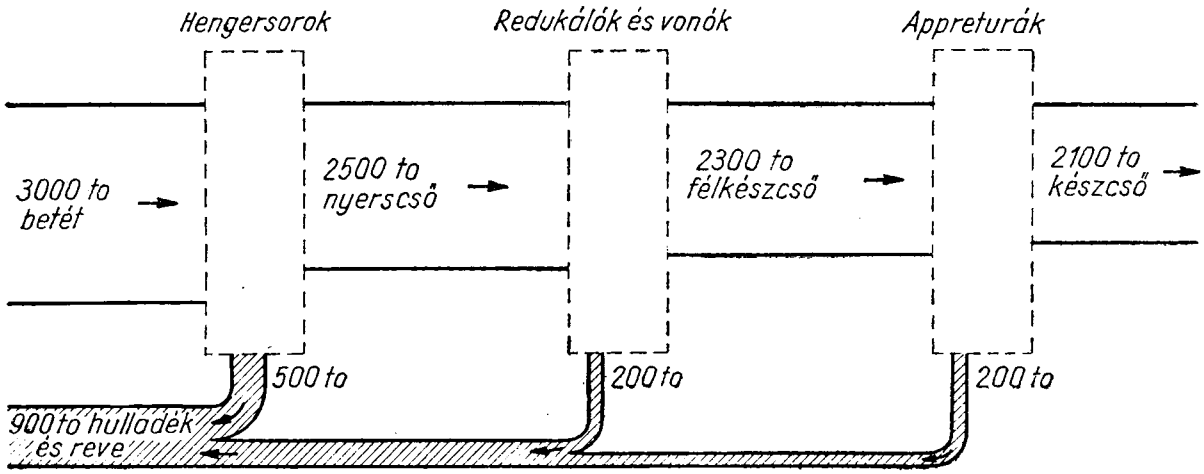

1. ábra. Az eredetileg tervezett anyagáramlás

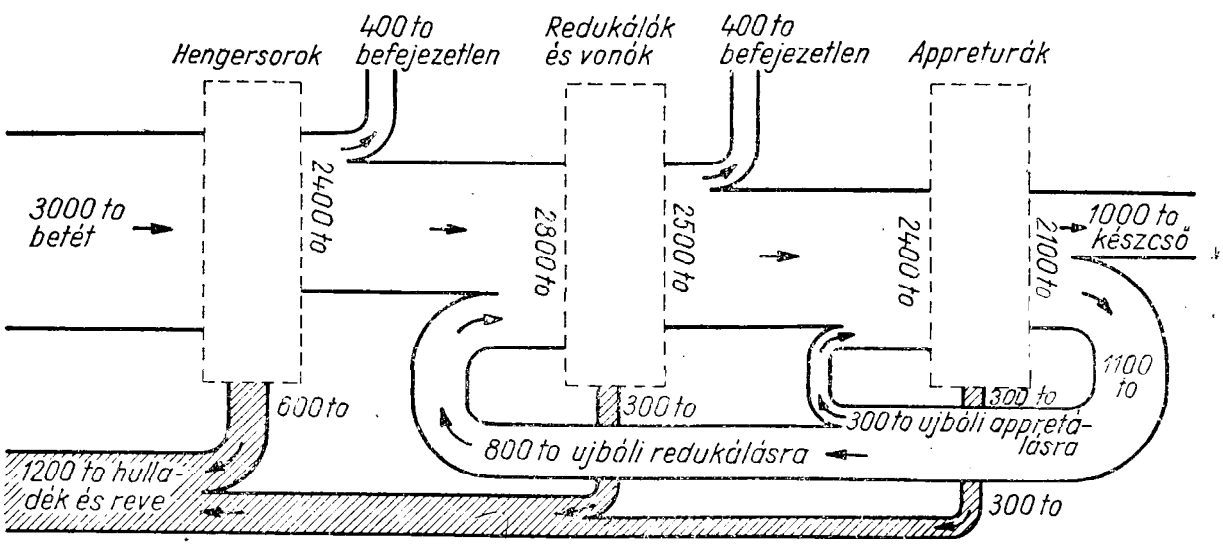

2. ábra. A tényleges anyagáramlás

Ha olyan módszerrel vizsgálnánk az Újcsőgyár termelését, mint azt népgazdasági méretekben az egyes iparágakkal tesszük, akkor megállapíthatnánk, hogy a termelés meghaladja a tervezettet — holott ténylegesen, a vizsgált egység végtermékét tekintve, az a tervezettnek csak 48 százaléka.

	Tervezett termelés (tonnában)	Tényleges termelés (tonnában)
Hengersorok	2500	2400
Redukálók és vonók ...	2300	2500
Appretúrák	2100	2100
Összesen:	6900	7000

(A folyamat eltorzulásának oka: az appreturai műveletek elvégzése után a csövek nagyrészének minősége különböző okok miatt olyan rossz, hogy azokat újbóli appretálásnak, sőt az esetek többségében újbóli redukálásnak vagyunk kénytelenek alávetni, hogy a hibás részeket a csőből kivágják, illetve azokat kisebb méretre átdolgozva a hibákat kiküszöböljék.)

A készcsövek nagyfokú selejteződése szintén minőségi okokra vezethető vissza, elsősorban a termelőberendezések nem kielégítő állapotára.

Ez részint a megfeszített tervezési, építési és szerelési ütemnek, másrészt annak a következménye, hogy az Újcsőgyár már felfutása idején, teljes meginduláса előtt igen feszített tervet kapott, (még ma is hiányoznak kiegészítő berendezések, amelyek éppen a minőséget javíthatnák) és így a berendezés javítását és karbantartását, amelyre éppen a felfutási idő alatt a szokottnál sokkal többet kell áldozni, elhanyagolták. Az egyik döntő hiba az volt, hogy egészen a legutóbbi időkig mind a munkások, mind a műszaki vezetők legfőbb prémiumfeltétele a beadagolás, a kemencebetét tonnamennyiségének teljesítése volt. Természetes, hogy ennek fokozása végett elhanyagolták a minőség javítására és fenntartására szolgáló intézkedéseket, hiszen csak abban voltak anyagilag érdekelve, hogy az első üzemrésznek nem is a termelését, hanem csak az alapanyagfogyasztását növeljék.

A kiút ebből az igen kevéssé gazdaságos termelésből nyilván az egyes tényezők — nyersanyag, termelőberendezés, szerszám, munkaerő stb. — körültekintő minőségi megváltoztatása. A minőség megváltoztatása azonban megváltoztatja az egész folyamat arányait, s végső fokon az eredetileg tervezett arányokhoz hasonlókat hoz létre. Természetesen az eredetileg tervezett folyamatot egy ugrással elérni nem lehet — eleinte már az is nagy lépés lenne, ha nem 2 100 tonna, hanem *csak 1 400 tonna készárut termelne az üzem — tehát csak 400 tonnával többet, mint amennyit most ténylegesen termel, de ehhez nem 3 000 tonna, hanem csak 2 000 tonna nyersanyagot használna fel.* Ez természetesen egyharmadával csökkentené a hengersorok tervét, de éppen ez adna lehetőséget a kedvezőbb anyagellátásra, s arra, hogy a berendezés jókarbahelyezése után olyan elsőrendű minőségű nyerscsövet kapjunk, amelyet a többi üzemrész minden pótmunka és normán felüli hulladék nélkül dolgozhat fel.

Hogy az effajta arányváltozásokban, illetőleg minőségi változásokban milyen hatalmas tartalékok rejlenek, azt egy zárt ciklusú kohászati üzem példáján ábrázoljuk, amely az egyszerűség kedvéért egyetlen végterméket, mindenkor évi 1 000 tonna csövet gyárt. A minőség kérdését is az anyagkihozatal kérdésére egyszerűsítettük. (A példa a nagyságrendek ábrázolására való, a konkrét számok csak tájékoztatásul szolgálnak.)

Mai helyzet: 1 000 tonna elméleti súlyú csőhöz a jelenlegi túlzottan vastag fal miatt szükséges 5 százalékos többletsúllyal 1 050 tonna tényleges súlyú csövet kell gyártani. A kihozatal mintegy 68 százalékos, tehát 1 544 tonna kemencebetét szükséges. A térségi hulladékot (darabolás, pikkelyezés, hántolás) 20 százalékra tehetjük, tehát a durvahengerdének 1930 tonna anyagot kell szállítania. Ez 87 százalékos durvahengerdei kihozatal mellett 2 219 tonna öntecset kíván. Ennyi elsőosztályú öntecs gyártásához a Martinba legalább 2 642 tonna betétet kell adagolni, aminek fele, 1 321 tonna a nagyolvasztó által termelendő nyersvas, a többi ócskavas stb. Ehhez pedig ma mintegy 3 371 tonna vasérc és ércpótló, valamint 1 520 tonna koksz szükséges. (Mindkettő drága import anyag.)

Ha az egész folyamat minősége gyökeresen megváltozik (beleértve a nyers- és a segédanyagokat, a termelőberendezések állapotát stb.), szóval ha olyan helyzetet teremtünk, amely a jelenlegi feltételeinkkel is elérhető, ha mondjuk, meg tudnánk közelíteni a Szovjetunió kihozatali számait, akkor 1 000 tonna elméleti súlyú csőhöz elég lenne 1 000 tonna tényleges cső. Ehhez 75 százalékos, nem elérhetetlen kihozatal esetén 1 351 tonna kemencebetét szükséges. 10 százalékos térségi veszteséggel ez 1501 tonna durvaárú, ami 95 százalékos durvahengerdei kihozatallal 1 632 tonna öntecset, azaz 1 813 tonna vas beadagolását jelenti a Martinműbe. Ennek felét, 907 tonnát kellene legyártani a kohóban. Ehhez

pedig 1 813 tonna érc és 816 tonna kohókoksz lenne szükséges.

És most fordítsuk meg a kérdést: vajon importőrjeink nem tudnának-e 3 371 tonna érc áráért 1 813 tonna, magasabb vastartalmú és sokkal jobb minőségű ércet, kisebb kéntartalmú és nagyobb szilárdságú kokszot behozni? És ha kohászainknak feladatul adjuk, hogy ezzel a minőségileg magasabbrendű nyersanyaggal, a kohó termelését több mint 30 százalékkal csökkentve olyan nyersvasat gyártsanak, amelyet a Martin könnyűszerrel feldolgoz, az adagidők jelentős növelése esetén — nem tudnák-e ezt a feladatot teljesíteni? Hogy a hengerde termelésének több mint 25 százalékos csökkentése után nagyobb gondot fordíthat a kihozatalra, a helyes hengerlési hőfokokra stb. az világos. És hogy a csőhengerde, még mindig több mint 10 százalékkal kisebb termeléssel és valóban elsőrendű alapanyaggal elérheti az említett kihozatalt, jó szerszámokkal biztosíthatja az elméleti súly betartását, az sem kétséges.

A termelési eredmény továbbra is azonos maradt, az önköltség, a termelékenység azonban gyökeresen megjavult.

A félreértés elkerülése végett leszögezzük: a fenti példa nem azt a célt szolgálja, hogy a felelősség súlyát az importra hárítsa — bár kétségtelen, hogy itt is sok a tennivaló. De még azonos minőségű kiinduló anyagból is, a minőségi gyártás követelményeit tartva szem előtt, ugrásszerűen megjavíthatjuk már a nyersvas összetételét is, de általában csak a tonnatermelés rovására.

Világos, hogy át kell törni a minőség romlásának hibás körét, ahol a termelés túlfeszítése minőségromlást szül, s a minőségromlás megköveteli a termelés újabb feszítését. Az arányok és a minőségi követelmények gyökeres megváltoztatásával, nem törődve a pusztán formális termeléscsökkenéssel, fel kell számolnunk a minőség romlását. A termelés valóban szükséges növeléséhez mindig csak a termelés utolsó láncszemének tényleges mennyiségét és használati értékét szabad szem előtt tartani. Ehhez azonban az egyes termelési folyamatokat nem elég egy gyár vagy egy iparág, vagy akárcsak az ipar szemszögéből vizsgálni, hanem el kell őket helyezni a népgazdasági újratermelés összefüggő folyamatában.

Még egy példa a minőség és a mennyiség összefüggésére: Magyarország cipőkoptató lakosságát 10 milliónak számítva és egy cipő élettartamát (folytonos használat esetén) egy évben feltételezve, évi 10 millió cipőt kell termelni. Ha a cipő élettartama csak fél év, akkor évente 20 millió pár szükséges. Vajon többe kerülne-e, ha csak 5 millió cipőt gyártanánk, de olyat, amelyik 2 évig tart? Nem oldódna-e meg ezzel a cipőbőr kérdése? (Persze a minőségi termelésre való átmenet kérdése nem ilyen egyszerű ott, ahol az élettartam kérdése felvetődik, mert ha a példa szerint 5 millió pár, de jobb minőségű cipőre „csökkentenénk" a termelést, akkor az első évben csak kis részben elégíthetnénk ki a minőségromlás okozta nagyobb cipőszükségletet.)

A minőség és az ipar arányai

Egy adott gépen, mondjuk esztergapadon, egy műszak alatt egy bizonyos alkatrészből el lehet készíteni például 100 darabot. A munkaintenzitás növelésével 20—30 darabbal többet lehet talán előállítani, de a munkaintenzitás növelésének általában elég szűkek a korlátai. A technológiai folyamat megváltoztatásával, sztahanovista munkamódszerekkel persze a munka termelékenysége két-háromszorosra, sőt többszörösre is növelhető. Ettől azonban vonatkoztassunk el, s a technológiai folyamatot tekintsük adottnak. Akkor a munkaintenzitás további növelésével a termelés már csak igen lassan fog növekedni, viszont ugrásszerűen növekszik a selejt. Már a selejt keletkezése előtt fokozatosan romlani fog a minőség (például a tűrési határok közt megnövekszik az egyes munkadarabok méreteinek szóródása; olyan

törvényszerűség ez, amelyre a nagyszériagyártás reprezentatív selejtellenőrzési módszerét felépítik).

Ami egy adott gépre áll — bizonyos megszorításokkal — az áll egy üzem, egy gyár, egy iparág termelésére és termelésének minőségére is.

Mindenki, aki résztvett valamely új technológia, új munkamódszer bevezetésében, tudja, milyen hihetetlen nehézséget okoz, milyen szívós, körültekintő és hosszadalmas kollektív munkát igényel például a gyorsforgácsolás bevezetése csak egy műhelyben, vagy a gyorsfalazás általánossá tétele egyetlen építkezés területén is. Amíg tehát egy munkapad munkájának megváltoztatása egyik napról a másikra megtörténhet, egy műhely munkamódszerét átalakítani hónapok kérdése, gyári, népgazdasági méretekben pedig ennél sokkalta hosszabb időszak szükséges. Ezért — bár bizonyos megkötésekkel és fenntartásokkal — kimondhatjuk, hogy az ipar tervezett arányai és az adott kapacitásokhoz való viszonyuk megszabja az előállított termék minőségét is.

A mennyiség és a minőség összefüggésének ez a megfogalmazása egyáltalán nem jelenti a technológia megújításának, a sztahanovista munkamódszereknek, a gépi berendezés modernizálásának, egyszóval a termelőerők fejlődésének lebecsülését. Nyilvánvalóan ez az egyetlen erő, amely a mennyiség és a minőség említett ellentétét képes kimozdítani holtpontjából. A termelőerők fejlődése azonban, bár a szocializmusban jelentősen meggyorsul, az átmenet első éveiben még sok helyen stagnálhat, esetleg vissza-visszaeshet, s mérése nem hónapokban, csak években és távlati tervekben történhet.

Különösen nehézzé teszi helyzetünket, hogy műszaki színvonalunk fejlesztését elhanyagoltuk, iparunkat inkább extenzíven, mintsem intenzíven fejlesztettük. Például Csőgyárunk — bár igen jelentős beruházásokat kapott az 5 éves tervben — egyetlen jelentős lépést sem tett a technikai színvonal emelésében. A felépített új termelőberendezések lényegében ugyanazzal a technológiával dolgoznak, mint a régiek, s még az eredeti tervek szerint sem termelékenyebbek a régi berendezéseknél. Ugyanakkor csak a döntő termelőberendezésekre fordítottunk gondot, a kisegítő, kiszolgáló, kikészítő műhelyek, raktárak stb. fejlesztésében mindenütt jelentős a lemaradás.* Így beruházásaink lényegében változatlan szerves összetételűek, bár ezt a tényt népgazdasági mutatóinkban eltakarja, hogy főként a magas szerves összetételű nehézipart fejlesztjük.

Így egy adott rövidebb tervperiódus keretei közt csak kisebb változásokkal számolhatunk, s ha olyan, ennél nagyobb termelésnövekedést irányzunk elő, amely nincsen megalapozva megfelelő műszaki-szervezési intézkedésekkel, akkor az eddigieknél hatékonyabb eszközökkel tesszük érdekeltté gyárainkat a minőség javításában.

Végül is mit jelent a minőség romlása? A személyes fogyasztásra szolgáló termékek körében a lakosság rosszabb ellátottságát, szükségleteinek hiányos kielégítését. A termelőfogyasztás területén pedig az önköltség növekedését és a termelő apparátus felduzzadását, a termelés hatásfokának egyidejű romlásával. Beruházási statisztikánk szerint az ipari beruházásoknak a fogyasztási ipar csak néhány százalékát kapta meg az 1950-től 1953-ig terjedő években.** A fogyasztási ipar kapacitása tehát ebben az időszakban nem bővült jelentősen, a nehézipar pedig — bár gyáranként és ágazatonként tekintett termelése nagyon emelkedett, sőt kapacitása is nőtt — ezt a növekedést jelentős részben saját elhasznált állóalapjainak és forgóeszközeinek pótlására használta fel.

* Lásd még Valkó: A termelő munkások arányának növelése a Lenin Kohászati Művekben. Közgazdasági Szemle. 1954. december. 327. old.

** Drecin: A beruházások alakulásának néhány kérdése hazánk szocialista iparosításának eddigi szakaszában. Magyar-Szovjet Közgazdasági Szemle. 1954. 8—9. szám. 716. old.

Az újratermelés számontartása

Termelésünk tényleges emelését jövendő terveinknek nem egyszerűen a fogyasztás és felhalmozás arányainak megváltoztatásával, nem a legfőbb arányok egyszerű átszámításával kell előirányozniuk, hanem teljesen új, minden részletükben más, a mostanitól eltérő arányokkal, amelyek lehetőséget adnak a minőség gyökeres megjavítására, termelékenységünk tényleges emelésére, megfelelő készletek képzésére, iparunk egyenletes munkájára.

Cikkünk keretei nem engedik meg, hogy azzal a kérdéssel is foglalkozzunk: hogyan kell ezeket az új arányokat a gyakorlatban megvalósítani, melyek azok az arányok, amelyeket központilag kell ellenőrizni, és melyek azok, amelyeket alsóbbfokú ipari szervekre, végső fokon pedig a vállalatok önálló gazdasági elszámolására bízhatunk. Csak a helyes arányok, a döntő követelmények meghatározása után térhetünk rá arra, hogy a terv végrehajtását biztosítsuk. Bármennyire is érdekeltté tesszük ugyanis a vállalatokat, a vezetőket és a dolgozókat általános követelmények (minőség, mennyiség, önköltség, gazdaságosság vagy más egyéb) fokozott kielégítésében, ez egymaga nem biztosíthatja sem az újratermelési folyamat tervszerű menetét, sem állandó fejlődését. Ezért tehát az, hogy konkréten *miben* tegyük érdekeltté az egyes iparágakat, vállalatokat az adott tervperiódusban, feltétlenül megelőzi azt a kérdést, hogy *hogyan* tegyük érdekeltté őket. És nemcsak hogy megelőzi, de egyben meg is oldja azt a kérdést: hogyan kell az adott területen és az adott időszakban a rendelkezésre álló erőket a döntő feladatok megoldására összpontosítani. Pusztán arra kívánunk rámutatni, hogy népgazdaságunk legfőbb arányait a fenti szempontok alapján tüzetesen meg kellene vizsgálni. Meg kellene állapítani a folyamatok összefüggéseit, arányaik és terjedelmük változásait, azaz legalább évenként fel kellene vázolni a népgazdaság újratermelésének teljes menetét (mind a tervezett, mind pedig a tényleges menetét) a maga egészében, összefüggő, zárt rendszerben. Nem egy helyen bukkanhatnánk az Újcsőgyári példának megfelelő hibás körforgásokra, egészségtelen arányokra. (Természetesen a népgazdasági sémát nem a puszta anyagáramlás, hanem a társadalmi értékáramlás alapján kell kidolgozni.

Jelenlegi adatszolgáltatási rendszerünk alapján csak a statisztikai adatok felhasználásával nem állapíthatjuk meg akárcsak az ipari újratermelés éves menetét sem. Kívánatos volna úgy megváltoztatni statisztikai beszámoló-rendszerünk metodikáját, hogy a jövőben nehézség nélkül összeállíthassuk mind az egyes iparágak, mind az ipar, mind pedig a népgazdaság újratermelési sémáit.

Tulajdonképpen minden gazdasági intézkedésünk visszanyúlik erre a sémára, és aki a népgazdasági összefüggéseket keresi, mindig is a sémák egyik vagy másik részletét próbálja megkonstruálni. Ez természetesen az egész újratermelési folyamat menetének ismerete nélkül, árrendszerünk és metodikánk torzító hatásai miatt — amelyek csak a sémák egészének összefüggő felvázolásával küszöbölhetők ki — eleve számtalan hibaforrást tartalmaz. A séma összeállítása természetesen nem ad közvetlen választ arra, hogy milyenek legyenek ezek a minőségileg megfelelő, gazdaságos arányok. Nem is tehetünk fel eleve olyan kérdést, hogy milyen arányok azok, amelyek az optimális minőséget biztosítják — bár valószínű, hogy ha az arányok a kereslet túlsúlyát idézik elő, ez általában a minőség romlásával, ha pedig a kínálat túlsúlyát biztosítják, ez végső fokon a minőség javulásával fog járni.

Az egyes arányok meghatározását mindig is rendkívül gondos gazdasági és műszaki elemzésnek kell megelőznie, de ennek az elemzésnek elsősorban *az újratermelési folyamatnak és e folyamat változásainak megfigyelésére kell támaszkodnia.*

Bródy András

Külkereskedelmünk fejlődésének tíz éve

A felszabadulás előtti külkereskedelem

Külkereskedelmünk, akárcsak egész népgazdaságunk, a felszabadulás óta eltelt tíz év alatt jelentősen fejlődött, s a múlthoz képest döntően megváltozott. A fejlődést már azzal is szemléltethetjük, ha röviden jellemezzük Magyarország külkereskedelmét a két világháború közt, s összehasonlítjuk mai külkereskedelmünkkel. Melyek voltak a kapitalista Magyarország külkereskedelmének legfőbb jellemvonásai?

Először: *a külkereskedelem jellegében tükröződtek az ország elmaradott gazdasági és társadalmi viszonyai.* Ez megnyilvánult abban, hogy noha a mezőgazdasági és az ipari termelés aránya a két világháború közt eltelt időszakban átlag 60 : 40 százalék volt, a kivitelben az 1920—1939. évek átlagát tekintve az agrárkivitel 71,8 százalékkal részesedett. A kivitel 21 százaléka ipari készáru, 7,2 százaléka pedig nyersanyag volt. Ennek oka egyrészt abban keresendő, hogy a mezőgazdasági termelés jelentős része a dolgozók alacsony életszínvonala miatt a szűk belső piacon nem realizálódhatott, másrészt, hogy iparunk az ipari országokéhoz képest fejletlen volt. A behozatalban a készáru részesedése az említett 20 év átlagában nagyon nagy, mintegy 40 százalék volt. Ez szintén a gazdasági elmaradottságra utal.

Másodszor: *nagyon jelentős volt a külső piacoktól való függés.* A kivitel területén ez elsősorban a mezőgazdasági termékek exportjában mutatkozott meg oly módon, hogy a mezőgazdaság termelésének jelentős, több mezőgazdasági cikk árutermelésének pedig nagyobb részét külső piacon kellett értékesíteni. 1938-ban a mezőgazdaság egész termelésének 10,3 százalékát exportáltuk, a következő táblázat tanúsága szerint azonban egyes cikkek termelésének még sokkal nagyobb hányada került külföldre.

Legfontosabb mezőgazdasági kiviteli cikkeinkben a kivitel százalékos aránya a teljes és az árutermeléshez viszonyítva

(az 1925—26 — 1934—35. évek átlagában)

	Kivitel az egész termelés százalékában	Kivitel a piacra hozott árumennyiség százalékában
Búza	25,8	63,6
Rozs	16,5	69,6
Árpa	12,7	55,2
Hús, zsír	14,0	21,8
Baromfi	32,5	38,7
Tojás	29,5	47,3
Toll	11,2	8,5
Gyapjú	76,4	76,4
Gyümölcs	16,3	35,5

Ez természetesen nem a mezőgazdaság nagy lehetőségeit mutatta. Ellenkezőleg: a 3 millió koldus országában a fizetőképes kereslet még az alacsony terméshozamú mezőgazdaság viszonylag csekély termelése mögött is nagyon elmaradt.

Sok iparcikk termelésének jelentős részét szintén külföldi piacon értékesítettük, például az izzólámpáénak átlagosan 75, a rádióvevőcsőének pedig átlagosan 80 százalékát. A közlekedési eszközök és a mezőgazdasági gépek termelésének ennél kisebb, de szintén jelentős részét exportáltuk. Egyes ipari exportcikkeinknek ez a nagy arányszáma azonban nemcsak a belső piac szűk voltára utalt, hanem arra is, hogy bizonyos, főleg nagy szaktudást igénylő iparcikkekben a magyar ipar már akkor fölvette a versenyt a fejlett tőkésországokkal is.

A behozatal vonatkozásában a külső piacoktól való függés elsősorban abban nyilvánult meg, hogy a magyar ipar legfontosabb iparágai az élelmiszeripar kivételével nem hazai nyersanyagbázisra épültek. Ezért az ipar nyersanyagszükségletének nagy részét külföldről kellett beszerezni. Ez vonatkozott elsősorban a könnyűipar (gyapot, bőr stb.) és a vasipar nyersanyagaira (vasérc, koksz, kőszén), de jelentős volt a fa- és a színesfém- stb. import is.

Harmadszor: külkereskedelmünk függő jellegét még inkább kidomborította az a tény, hogy *a külkereskedelempolitika* — amely nyilvánvalóan szoros függvénye a külpolitikának — mindenkor Horthyék nemzetellenes, soviniszta külpolitikai orientációjához alkalmazkodott, vagyis *előmozdította az ország kiszolgáltatását az imperialista nagyhatalmaknak,* a harmincas évektől kezdve elsősorban a fasiszta Németországnak, amelynek részesedése különösen a készárubehozatalban vált döntővé. 1930-ban például Németországból származott a gépbehozatal 54, a vasárubehozatal 45,5, a villamossági gép- és a készülékbehozatal 51,7 százaléka. Ennek fejében mezőgazdasági kivitelünk jelentős része Németországba irányult. Németország részesedése a Horthy-Magyarország egész kivitelében már 1938-ban 45,7 százalékra, a háború alatt pedig 60 százalék fölé emelkedett. Ez teljesen egyoldalúvá tette, elszigetelte a világforgalomtól a magyar külkereskedelmet, s lényegében Németország gazdaságának függvényévé változtatta a magyar gazdasági életet.

A fasiszta magyar kormányok — a nemzetellenes kereskedelempolitika legfőbb megnyilvánulásaként — megakadályozták a *Szovjetunióval való kereskedelmi kapcsolatok* kiépítését és fejlesztését. Pedig ennek a függőség csökkentése, az önálló gazdasági fejlődés biztosítása szempontjából nagyon nagy jelentősége lett volna. Horthyék 1924-ig megakadályozták a szovjet—magyar kereskedelmi megállapodás megkötését. Az 1924-ben megkötött és aláírt megállapodást pedig nem ratifikálták. A Szovjetunió részesedése a magyar külkereskedelemben a felszabadulás előtt eltelt 25 év folyamán sohasem haladta meg az 1 százalékot.

A gazdasági elmaradottság következtében a magyar áruk zöme a világpiacon nem volt versenyképes. A magyar áruk kevés piacra jutottak el. Magyarország fő elhelyezési piacait a környező államok képezték. A külkereskedelmi rádiusz rövid, a külkereskedelmi forgalom iránya egyoldalú volt.* A konkurrenciaharc kiéleződése az európai piacon, valamint az a körülmény, hogy a nyersanyagokat a 30-as évektől kezdve csak szabad devizáért lehetett megvásárolni az európai közvetítőktől, az exportrádiusz kiterjesztéséhez vezetett. A helyzet azonban döntően ekkor sem változott meg annál kevésbé, mert miként már említettük, Németország

* 1924-ben a kivitelben az 500 kilométernél közelebb levő piacok részesedése 76,5 százalék volt, vagyis a magyar export $^3/_4$ része nem jutott túl azon a körön, amely Prágáig, Münchenig, illetve Triesztig terjedt. Az 1000 kilométer sugarú körön, azaz Hamburgon, Isztambulon, Genfen és Rigán túl csak az áruk 18,8, tengerentúlra pedig mindössze 0,2 százaléka jutott el.

vált Magyarország fő kereskedelmi partnerévé. Németország pedig egyre több élelmiszert és ipari nyersanyagot szivattyúzott ki Magyarországból, s ennek fejében egyre kevesebb árut szállított: ily módon Németország kereskedelmi tartozása a háború végén mintegy 2 milliárd pengőre emelkedett.

A külföldi imperialista országoktól való gazdasági és politikai függésből, az ország termelőerőinek, társadalmi rendszerének elmaradottságából következett, hogy a külkereskedelem a külföldi monopóliumok kizsákmányoló tevékenységének fontos eszköze volt. A magyar kivitel döntő része néhány mezőgazdasági kiviteli piacra került (Ausztria, Csehszlovákia, Németország). A kivitel javarészét külföldi monopóliumok vásárolták fel, s ezek — éppen monopolhelyzetüknél fogva — a világpiaci ár alá nyomták le a magyar mezőgazdasági termékek árait. Az import készárukért és nyersanyagokért ellenben a világpiacinál nagyobb árat kellett fizetni, ezért sok cikkben egyes országok vagy nagyvállalatok monopolizálták a magyar piacot, s diktálták az árakat. Magyarország külkereskedelme tehát az árarányokat illetően is a félgyarmati jellegű függést tükrözte.

Ez a körülmény különösen súlyosan hatott az 1929—1933-as válság idején, amikor a mezőgazdasági termékek árai mélyebbre zuhantak, mint az ipari nyersanyagárak. Az exportált és az importált áruk árviszonya Magyarország számára rendkívül kedvezőtlenül tolódott el: 1933-ban ugyanannyi behozott áruért Magyarország körülbelül 20 százalékkal több áru kivitelével fizetett, mint 1929-ben.

A magyar külkereskedelemnek mindezen negatív vonások ellenére voltak eredményei is. A legfontosabb, hogy a kiváló magyar műszaki értelmiség és a szakképzett magyar ipari munkásság gyártotta sok iparcikk nagy hírnévre tett szert a világpiacon, s eljutott távoli országokba is. A Ganz Vagongyár és a Ganz Villamossági Gyár motorvonatai, turbinái, transzformátorai, áramszámlálói, a Láng Gépgyár kazánjai és egyéb cikkei, az Egyesült Izzó gyártmányai eredményesen vették fel a versenyt az iparilag fejlett országok termékeivel is. Erről tanúskodik, hogy ezek a cikkek eljutottak olyan távoli piacokra, mint Egyiptom, India, Dél-Amerika, ahol pedig a nagy világcégek versenyével szemben kellett helytállniuk. A magyar iparnak ilyen vonatkozásban megszerzett hírnevére a felszabadulás után is építhettünk.

Külkereskedelmünk a felszabadulást követő első években és a 3 éves terv időszakában

Az ország felszabadulásával teljesen megváltozott a magyar külkereskedelem helyzete is. A történelem folyamán Magyarország először került abba a helyzetbe, hogy *önálló, független,* a nép érdekeinek megfelelő *kereskedelempolitikát* folytasson, s a kivitelt és a behozatalt egyaránt ne a maximális profitszerzésnek, hanem hazánk gazdasági fejlődésének szolgálatába állíthassa. Külkereskedelmünk fejlődése szempontjából felmérhetetlen jelentőségű körülmény volt, hogy a demokratikus Magyarország megteremtésével megszűnt az a nemzetellenes kereskedelempolitika, amely korábban az ország külkereskedelmét idegen, imperialista érdekek szolgálatába állította. Ez megnyitotta az utat a baráti, kölcsönös előnyökön alapuló gazdasági kapcsolatok számára a Szovjetunióval, valamint a népi demokratikus országokkal.

A felszabadulás után az újjáépítés keretében hozzáláttunk a külkereskedelmi kapcsolatok helyreállításához és kiépítéséhez.

Ez a munka a háborús károk, a közlekedési vonalak javarészének elpusztulása következtében nagy nehézségekbe ütközött. A termelés alacsony színvonala és a kereskedelmi kapcsolatoknak a háború következtében történt megszakadása miatt a

magyar külkereskedelemnek nagy nehézségeket kellett áthidalnia. Az első fontos feladat az volt, hogy az egyenjogúság és az érdekek kölcsönös tiszteletben tartása alapján a külföldi országokkal kiépítsük a kereskedelmi kapcsolatokat, s biztosítsuk a termelés megindításához szükséges áruk minél nagyobb mennyiségének behozatalát.

Ezt a feladatot, akárcsak az egész újjáépítést, nem oldhattuk volna meg a Szovjetunió segítsége nélkül. A Szovjetunió 1945 augusztusában — tehát még a békekötés előtt — kereskedelmi megállapodást létesített velünk. Ennek a körülménynek politikai és gazdasági szempontból egyaránt felbecsülhetetlen jelentőségét elsősorban az határozta meg, hogy a szerződésnek rendkívül nagy szerepe volt Magyarország gazdasági és politikai elszigeteltségének megszüntetésében. A szerződés kifejezetten gazdasági jelentősége pedig döntően abban rejlett, hogy az ipari termelés megindításához a Szovjetunió jelentős mennyiségű nyersanyagot, elsősorban gyapotot, gyapjút, kokszot és vasércet szállított, továbbá, hogy munkát biztosított számos magyar iparágnak, elsősorban a textil- és a gépiparnak. A magyar ipar talpraállása elválaszthatatlanul összefügg az 1945 augusztusában létesített szovjet—magyar árucsereforgalmi megállapodással. Rövidesen ezután lehetővé vált, egyelőre kompenzációs alapon, az árucsere Lengyelországgal és Csehszlovákiával, 1946-ban Romániával, majd Ausztriával, Svájccal és Angliával is. 1947-ben Magyarországnak már 35 országgal volt kereskedelmi kapcsolata, éspedig 22 országgal kereskedelmi megállapodások alapján.

Külkereskedelmünk további fejlődése szempontjából is döntő jelentőségű volt az 1946 augusztus 1-i stabilizáció, mert a stabil valuta megalapozta a termelés növekedését, s ezzel lényegesen megjavította a magyar külkereskedelem helyzetét a külföldi piacokon. A stabilizáció sikerében jelentős szerepe volt a külkereskedelemnek is, amely a behozatal jelentős növelésével hozzájárult a stabilizációhoz szükséges árualapok megteremtéséhez. A Szovjetunió a stabilizáció biztosítása céljából középlejáratú hitel ellenében 10 millió dollár értékű különböző árut, részben fogyasztási cikkeket szállított; nagyon fontos volt az is, hogy szállításait nem tette függővé a magyar kiviteli szállítások ütemétől, s ezzel — akárcsak a jóvátételi szállítás határidejének meghosszabbításával — megkönnyítette a magyar külkereskedelem helyzetét. 1946-ban már behozatalunknak mintegy 30 százaléka a Szovjetunióból, 25 százaléka Csehszlovákiából, 8 százaléka Romániából, 7,5 százaléka Lengyelországból származott, vagyis behozatalunk zömét a testvéri országok szolgáltatták.

A külkereskedelmi forgalom a termelés növekedésének és a kereskedelmi kapcsolatok kiépítésének eredményeképp gyorsan növekedett: 1946 augusztus és december közt a behozatal több mint kétszeresre, a kivitel pedig majdnem háromszorosra.

A külkereskedelem egyenletes, lényegében kiegyensúlyozott fejlődése a *3 éves terv időszakában* tovább tartott. Ennek legfontosabb feltétele az volt, hogy a 3 éves terv időszakában népi demokráciánk általános fejlődésének keretében a külkereskedelem is állami kézbe került, megteremtettük *a külkereskedelem állami monopóliumát.* Ez elengedhetetlenül szükséges volt ahhoz, hogy a külkereskedelem megfelelően beilleszkedjék a magyar népgazdaság tervszerű fejlődésébe, másrészt pedig, hogy az abban az időben egyre fokozódó imperialista nyomással szemben megvédhessük hazánk gazdasági függetlenségét. Ez a nyomás elsősorban az Egyesült Államok és a többi vezető imperialista ország megkülönböztető kereskedelempolitikai intézkedéseiben nyilvánult meg.

Melyek voltak külkereskedelmünk legfontosabb eredményei a 3 éves terv időszakában?

Először: *a külkereskedelmi forgalom egyenletesen és gyorsan növekedett,* 1948-ban már elérte, sőt meg is haladta az 1938. évi színvonalat. A 3 éves terv időszakában, vagyis 2 év és 5 hónap alatt a forgalom 2,5-szeresre emelkedett.

Másodszor: *megváltozott a külkereskedelmi forgalom áruösszetétele.* A 3 éves terv végén egész kivitelünknek 60 százaléka ipari cikkekből tevődött össze, a mezőgazdaság részesedése pedig a háború előtti mintegy 70 százalékról 40 százalékra csökkent. Megszűnt az ipari kivitel egyoldalúsága, elsősorban a gépkivitel arányának szüntelen növekedése folytán; 1949-ben a gépkivitel már az egész kivitelnek 14 százalékára rúgott. Megváltozott a behozatal áruösszetétele is: a 3 éves terv végén 75 százaléka gépekből és nyersanyagokból állt. A könnyűipari nyersanyagok (gyapot, gyapjú, bőr stb.) részesedése volt a legnagyobb: az egész behozatalnak mintegy 30 százaléka. A nehézipari nyersanyagok részesedése az egész behozatalban mintegy 25 százalékra rúgott.

Harmadszor: a forgalom emelkedése és az áruösszetételnek a magyar népgazdaság szükségleteihez alkalmazkodó megváltozása azért vált lehetővé, mert *egyenletesen és egészségesen fejlődtek kereskedelmi kapcsolataink a Szovjetunióval és a népi demokratikus országokkal.* Elsősorban a Szovjetunióval, valamint a népi demokráciákkal folytatott külkereskedelem tette lehetővé, hogy külkereskedelmünket maradéktalanul a 3 éves terv céljainak szolgálatába állíthassuk.

A 3 éves terv időszakában a szovjet nyersanyagszállítások háromszorosra, a gép- és berendezésszállítások pedig ötszörösre növekedtek, s a Szovjetunió elégítette ki egész nyersanyagbehozatali szükségletünknek több mint egyharmadát.

A Szovjetunió egyszersmind olyan állandó piaccá vált, amelyen exportkészáruinkat mindenkor kedvező feltételekkel értékesíthettük. A megváltozott helyzetre a legjellemzőbb, hogy a Szovjetunióba irányuló exportunk 90 százaléka ipari termék, nagyrészt fogyasztási cikk volt, s például a Szovjetunióba exportált textiláruk mennyisége a 3 éves terv időszakában megnégyszereződött.

Az elmondottak bizonyítják, hogy a Szovjetunióval való kereskedelmi kapcsolat teljesen a népgazdaság fejlesztését szolgálta: legfontosabb külkereskedelmi feladatainkat — nyersanyagszükségletünk biztosítását, ipari fölöslegeink külföldön való elhelyezését — a Szovjetunióval való árucsereforgalmunk szüntelen kiterjesztése nélkül nem oldhattuk volna meg.

Negyedszer: a 3 éves terv egészét tekintve *sikerült biztosítanunk a külkereskedelmi forgalom egyensúlyát.* Ennek a gazdasági szempontokon kívül megvolt az a fontos politikai jelentősége, hogy a reakció vészkiáltásai és mesterkedései ellenére teljesen bebizonyosodott: Magyarország szilárdan a Szovjetunióra és a népi demokratikus országokra támaszkodva egyedül, külső segítség nélkül is teljesítheti 3 éves tervét. A Kisgazda Párt és a Szociáldemokrata Párt tervjavaslata úgy „tervezte" meg a külkereskedelmi forgalmat, hogy az 3 év alatt 2 milliárd forint deficittel záruljon.

A tények alaposan rácáfoltak a burzsoázia terveire. Ez pedig elsősorban a Szovjetunió segítségének, a baráti országokkal folytatott külkereskedelmi kapcsolatok fejlődésének köszönhető.

Mindebből látható, hogy külkereskedelmünk — bár számos nehézséggel kellett megküzdenie (új iparcikkek bevezetése, a diszkriminációs politika elhárítása stb.) — a 3 éves terv időszakában a tervelőirányzatnak megfelelően fejlődött, s jelentősen hozzájárult a 3 éves terv céljainak sikeres megvalósulásához.

Külkereskedelmünk fejlődése az első ötéves terv időszakában

A felemelt 5 éves terv újabb nagy feladatokat rótt a magyar külkereskedelemre. Az ipar fejlesztése gyorsabb ütemű volt, mint bármelyik

más népi demokratikus országban. Ez túlságosan megnövelte nyersanyagbehozatali igényünket, amelynek kielégítése az egész 5 éves terv időszakában a külkereskedelem központi feladatává vált. A fokozott nyersanyagbehozatal biztosítása végett jelentősen növelni kellett kivitelünket, elsősorban iparcikk-kivitelünket, az export növekedése azonban nem tudott mindig lépést tartani a behozatal növekedésével. Nem fordítottunk minden területen kellő gondot a műszaki fejlesztésre, a minőségjavításra és az önköltségcsökkentésre, az újonnan létesült iparágak termékeinek exportálás előtt történő kipróbálására, tökéletesítésére, ami annál is inkább szükséges, mivel az első szériák exportja rendszerint sok bonyodalommal jár.

Mindez szükségképpen kedvezőtlenül hatott iparcikkeink külföldi piacon való elhelyezésére. A mezőgazdaság lassú fejlődése pedig mezőgazdasági kivitelünk jelentős visszaesését okozta, s ez is megnehezítette a behozatal biztosítását.

De a fogyatékosságokon kívül meg kell látnunk azokat a nagy eredményeket is, amelyeket az 5 éves terv folyamán külkereskedelmünk elért. Ezeket az eredményeket a következőképpen foglalhatjuk össze:

Először: *nagyon megnövekedett külkereskedelmi forgalmunk.* 1954-ben összehasonlítható árakon számítva, kétszer annyi árut vittünk ki külföldre és hoztunk be, mint a 5 éves terv utolsó évében. Különösen örvendetes, hogy jelentősen megnövekedett az ipari export, benne a gépexport. A szerszámgépek exportja 1950 és 1953 közt 2,5-szeresre, a járműexport 4,4-szeresre, az erőműberendezések exportja 5-szörösre emelkedett. 1950-hez viszonyítva 1954-ben 8-szor annyi telefonkészüléket, 5,5-szer annyi carrier-berendezést, 4,5-szer annyi rádió nagyadó berendezést, 3,5-szer annyi ipari Röntgenkészüléket exportáltunk. Ipari fejlődésünk eredményeképp ma már folyamatosan és nagy mennyiségben viszünk ki sok olyan cikket, amelyet azelőtt nem exportáltunk, sőt részben nem is gyártottunk, például járműveket, tehergépkocsikat, műszereket, szállító berendezéseket, különféle szerszámgépeket.

Másodszor: *értékes eredményeket értünk el külkereskedelmünk tervszerűségének biztosításában.* Ez elsősorban annak a következménye, hogy mindjobban kiterjesztjük kereskedelmi kapcsolatainkat a demokratikus világpiac országaival. Ezekkel az országokkal nemcsak hosszúlejáratú kereskedelmi megállapodásokat kötöttünk, hanem sok területen egész népgazdaságunk fejlődése szempontjából jelentős *gazdasági együttműködési megállapodásokat* is létesítettünk. A valamennyi baráti országgal megkötött kereskedelmi megállapodások döntő jelentőségűek népgazdaságunk tervszerűségének, külkereskedelmünk fejlődésének, a folyamatos anyagellátásnak, a kivitelre szánt árucikkek zavartalan elhelyezésének biztosítása szempontjából. A megállapodásokban rögzített árumennyiségek behozatali, illetve kiviteli tervszámnak minősülnek, s ez szilárd bázist teremt nemcsak az egész külkereskedelmi tervezés, hanem a népgazdaság tervezése számára is. Az első 5 éves terv időszakában külkereskedelmi forgalmunk 70—75 százalékát a Szovjetunióval, Kínával és az európai népi demokratikus országokkal bonyolítottuk. Ennek eredményeképp lényegében függetlenné váltunk a kapitalista országok piacaitól. Például ma már egész gépbehozatali igényünket kielégíthetjük a baráti országok szállítmányai révén. Mindamellett változatlan törekvésünk, hogy a tőkésországokkal jobban kiépítsük kereskedelmi kapcsolatainkat.

A kölcsönös segítségen, az egymás sikereiben való érdekeltségen, a tervszerű, ésszerű nemzetközi munkamegosztáson alapuló újtípusú kapcsolatok kialakulása külkereskedelmünk fejlődésének döntő eredménye. Magyarország, a demokratikus világpiac részeseként, maga is hordozója és egyik megteremtője a népek magasabbrendű gazdasági kapcsolatainak.

Újtípusú külkereskedelmi kapcsolataink megteremtésében különös jelentősége van a Szovjetunióhoz fűződő kapcsolatainknak, amelyeknek egyik legjellemzőbb vonása, hogy a Szovjetuniótól gazdasági nehézségeink megszüntetéséhez a külkereskedelem révén is hathatós segítséget kaptunk. Hogy csak egy-két kiragadott példát idézzünk: a Szovjetunió gabona- és burgonyavetőmag szállításai nélkül nem biztosíthattuk volna az 1953. évi vetést, s a szovjet takarmányszállítások nélkül nem tarthattuk volna fenn állatállományunk színvonalát. A Szovjetunióval egyébként már 1951-ben több évre szóló iparcikkszállítási szerződést kötöttünk, s ez lehetővé tette sok iparágunknak, például a mozdonygyártásnak sériagyártásban való folyamatos foglalkoztatását. Szinte felbecsülhetetlen az a segítség, amelyet 5 éves tervünk végrehajtásához kaptunk a Szovjetuniótól.

Harmadszor: az 5 éves terv időszakában *jelentősen kiterjesztettük kapcsolatainkat a tőkés világpiaccal.* Megteremtettük a tengerentúli országokkal azokat a kapcsolatokat, amelyek eredményeképpen ma már a termelő országokból közvetlenül megvásárolhatjuk a szükséges nyersanyagok nagy részét. Ezek az országok egyszersmind fontos piacokká váltak ipari termékeink, elsősorban gépeink számára. Az 5 éves terv időszakában sok olyan országgal létesítettünk kereskedelmi kapcsolatot, amellyel azelőtt nem volt kereskedelmi forgalmunk, például Indonéziával, Ceylonnal, Pakisztánnal, Iránnal, Uruguayjal, Brazíliával. Ezek az országok szívesen kereskednek velünk, egyrészt, mert szállításaink hozzájárulnak ipari fejlődésükhöz, az imperialista országoktól való függőségük csökkentéséhez, másrészt, mert nyersanyagaikat, amelyeket a szűkülő tőkés világpiacon egyre nagyobb nehézséggel és csak mesterségesen leszorított áron helyezhetnek el, mi a világpiaci áron rendszeresen megvásároljuk. Ez idő szerint összesen 77 országgal bonyolítunk árucsereforgalmat.

A külkereskedelem sok segítséget adott nagy ipari létesítményeink felépítéséhez azzal, hogy nagy mennyiségű beruházási javakat importált, főleg a baráti országokból. Hogy csak néhány példát említsünk: Sztálinvároshoz a Szovjetunióból, Inotához Csehszlovákiából, Kazincbarcikához a Német Demokratikus Köztársaságból hoztunk be jelentős mennyiségű beruházási javakat — kohókat, erőművi berendezéseket, kazánokat stb.

A fejlődés során népgazdaságunkban keletkezett aránytalanságok nagy problémákat okoztak külkereskedelmünknek. Miközben behozatali szükségleteink nagyon megnövekedtek, sok területen, például az élelmiszerexportban, kiviteli lehetőségeink átmenetileg csökkentek.

Népgazdaságunk fejlesztésében nem voltunk eléggé tekintettel a nemzetközi munkamegosztás által meghatározott arányokra. Ezért importigényünk és exportkínálatunk nem volt teljesen összhangban a baráti országok népgazdasági arányaival. Ennek következtében több olyan cikket kértünk baráti országoktól, amelyeket ezek az országok egyáltalán nem, vagy nem kellő mennyiségben szállíthattak, s sok olyan cikket ajánlottunk fel kivitelre, amelyet a baráti országok akkoriban egyáltalán nem, vagy nem a felajánlott mennyiségben igényeltek.

A mezőgazdaság fejlesztésének elhanyagolásából következett, hogy mezőgazdasági exportunk mennyisége és választéka nem volt összhangban a behozatal nagyságával és áruösszetételével. A mezőgazdasági kivitel csökkenése, amelyet a mezőgazdasági termelés elégtelen fejlődése és a dolgozók — főképp a dolgozó parasztság — megnövekedett fogyasztása okozott, azt eredményezte, hogy egyes baráti országoknak, például a Német Demokratikus Köztársaságnak és Csehszlovákiának a magyar élelmiszerek szállítására irányuló igényeit nem tudtuk megfelelőképpen összehangolni a velük szemben támasztott behozatali igényeinkkel. A nyugateurópai országokban, amelyek fő-

képp mezőgazdasági cikkeket igényeltek tőlünk, sem tudtuk vásárlásainkat a kívánt mértékben fokozni, mert nem nőtt kellőképpen azoknak a mezőgazdasági termékeknek a termelése, amelyeknek a tőkés világpiacon való elhelyezésére kedvezőek a lehetőségek (például baromfi, tojás, gyümölcs, főzelék, takarmánymagvak), s amelyeknek a devizahozama is nagy.

A gyorsütemű iparosítás nemcsak a nyersanyagok, hanem a nehézipari beruházási javak importszükségletét is nagyon megnövelte. Nagy létesítményeinkhez jelentős mennyiségű gépet, műszert stb. kellett külföldről behoznunk. Egész behozatalunkban a beruházási javak részesedése 1953-ban 25 százalék volt. Mindezek a körülmények abban az irányban hatottak, hogy bár külkereskedelmi forgalmunk nagyon gyorsan növekedett, a behozatal és a kivitel összetételében mégis bizonyos ellentmondások támadtak.

A mezőgazdasági termelés elmaradása annál súlyosabban érintette a külkereskedelmi forgalmat, mert ipari exportunk növekedési üteme nem tudott lépést tartani az ipar termelésével. Ez elsősorban annak a következménye, hogy nem fordítottunk kellő figyelmet a műszaki fejlesztésre, s hogy iparcikkeink minősége nem egyszer akadályozta a kivitelt.

Nem tudtuk eléggé kihasználni ipari exportunkban azt az előnyt, amelyet a külföldön jól ismert ipari gyártmányaink, a magyar elektromotorok, transzformátorok, villanymérők, turbinák, izzólámpák és még sok más magyar iparcikk hírneve jelentett. Ezeket a cikkeket jó minőségük miatt kedvelik, s ez nagyon megkönnyíti a régi piacokon való elhelyezésüket, de új piacok szerzését is. Hagyományos exportcikkeink műszaki fejlesztésével, gyártásuk fokozásával azonban többet kell törődnünk, mert márkájukból külkereskedelmünk értékes tőkét kovácsolhat.

Mai feladataink

A párt III. kongresszusa nagy feladatokat rótt a külkereskedelemre is. Vizsgáljuk meg, milyen új feladatok megvalósítására kellett törekednie külkereskedelmünknek a legutóbbi években?

Először: az elmúlt másfél évben jelentős ipari kapacitás szabadult fel kivitelre. Az iparosítás ütemének átmeneti csökkentése következtében alkalom nyílt rá, hogy több komplett gyári berendezést, munkaigényes cikket szállítsunk külföldre, mint korábban.

Ipari termelésünknek tehát fokozottabban mérlegelnie kell a külföldi eladási lehetőségeket és a külföldi piac igényeit, különös tekintettel a gazdaságilag elmaradott országokra, amelyek szívesen vásárolnak jóminőségű gépeket, felszereléseket és más nehézipari termékeket. Ipari — s különösen nehézipari — exportunk növelése és megfelelő áruszerkezetének kialakítása annál is inkább fontos, mert nehézipari termelésünk további növekedése szükségessé teszi a nehézipari alapanyagok behozatalának növekedését is.

Az export fokozásának és a minőség megjavításának gazdasági fejlődésünk mai körülményei közt nagyon fontos feltétele az ipar érdekeltsége exportfeladatai hiánytalan teljesítésében. Az ipari exportot akadályozza, hogy az ipari üzemek nem érdekeltek az exporttermelésben, külkereskedelmi tevékenységük pedig nagyrészt formális, adminisztratív munkára korlátozódik. Egyes iparvállalataink számára az exportrendelés gazdaságilag előnytelen, hiszen teljesítése több költséget, alaposabb munkát igényel, nagyobb minőségi követelményeket támaszt, a határidő szigorú megtartását követeli meg, sokkal nagyobb a felelősség és szigorúbb a felelősségrevonás is, anélkül, hogy mindennek fejében az üzem dolgozói, vezetői anyagi előnyökhöz jutnának.

Nagyon hasznos, ha az exportra termelő vállalatoknak közvetlen kapcsolatuk van a külső piaccal, a külső

piac követelményeiről nem csupán közvetítéssel értesülnek, s a külső piacoknak az önköltség csökkentésére, jobb, modernebb kivitelre serkentő hatását közvetlenül is érzik. Az ipari berendezések exportját például jelentősen fokozhatjuk, ha a gyártó szakemberek a vásárló külföldi cégek megfelelő szakembereivel közvetlenül megbeszélhetik az egyes berendezések műszaki problémáit.

Másodszor: a mezőgazdaság fejlesztése pártunk politikájának egyik központi kérdése. Ebből következik, hogy a külkereskedelemnek ki kell elégítenie a mezőgazdaság importigényeit is. A külkereskedelemnek mezőgazdasági gépek, műtrágyagyártáshoz szükséges nyersanyagok, növényvédő szerek, nemesített vetőmag stb. behozatalával kell szolgálnia a mezőgazdaság fejlesztését.

A mezőgazdaság fejlesztése viszont lehetővé teszi, hogy a mezőgazdaság az eddiginél jobban szem előtt tartsa a külkereskedelem igényeit, fokozza a világpiacon keresett nagy devizahozamú minőségi cikkek termelését. Elsősorban a baromfi, a gyümölcs, a hüvelyesek, a főzelék, a gyógynövények stb. termelésének és exportjának fokozására gondolunk.

A külkereskedelem és a mezőgazdaság, konkrétebben a külkereskedelmi, illetve a begyűjtő és a felvásárló szervek közti közvetlen kapcsolat híján kisebb volumenű, de a devizahozam, az értékesítési lehetőségek szempontjából fontos mezőgazdasági cikkeink termelése nem fejlődött kellőképpen, s minőségük is hanyatlott. Ideiglenesen megszűnt az azelőtt kifejezetten exportcélokra termelt mezőgazdasági termékek (például takarmánymagvak) exportja. Ez pedig a külkereskedelem, de az egész népgazdaság szempontjából is nagyon hátrányos. Hasznos tehát, ha bizonyos cikkek vonatkozásában a külkereskedelem közvetlen kapcsolatokat teremt az állami gazdaságokkal, a termelőszövetkezeti csoportokkal. Kedvező eredménnyel jár, ha lehetőséget adunk a külkereskedelmi szerveknek, hogy exportcélokra termeltethessenek bizonyos mezőgazdasági termékeket (például magvakat) és export-célokra szerződést kössenek állami gazdaságokkal, termelőszövetkezetekkel.

Harmadszor: a könnyű- és az élelmiszeripar fejlesztésében is nagy feladatok hárulnak a külkereskedelemre. Nagyrészt a külkereskedelemnek kell kielégítenie a könnyűipar nyersanyagszükségletét. Ezért több gyapotot, gyapjút, bőrt, gumit, műselymet, anilinfestéket stb. kell behoznunk, mint a korábbi években.

Negyedszer: népgazdaságunk fejlesztésének meghatározásakor az eddiginél sokkal inkább mérlegelni kell a nemzetközi munkamegosztás, elsősorban a demokratikus világpiac által nyújtott lehetőségeket és követelményeket. Ezen a területen sok olyan tartalékunk van, amelyet külkereskedelmünk egész népgazdaságunk fontos emelőjeként használhat fel, feltéve, hogy az együttműködést magasabb színvonalra tudjuk emelni.

1955-ben tovább akarjuk bővíteni kapcsolatainkat a kapitalista országokkal. E bővítés lehetőségeit megszabja, hogy a gazdasági helyzet a tőkésországokban egyre parancsolóbban írja elő a kereskedelmi forgalom növelését azokkal az országokkal, amelyek mentesek a gazdasági válságtól, s ezért felvevőképességük nem csökken, hanem évről évre növekszik.

Ötödször: tovább kell folytatni a gazdaságosság vizsgálatát az exportra termelt cikkekre nézve, s a vizsgálat szempontjait érvényesíteni kell termelési és külkereskedelmi terveinkben.

Az említettekből következik, hogy a külkereskedelemre nagyon fontos feladat hárul pártunk politikájának következetes és maradéktalan végrehajtásában. Nem kis részben a külkereskedelmi apparátus jó munkájától függ, hogy biztosíthassuk népgazdaságunk fejlesztését — elsősorban a szocialista iparosítás további kibontakozását, a dolgozók életszínvonalának emelését, a szocializmus alapjainak lerakását.

Búzás József

1944—1954

Adatok hazánk tízéves gazdasági fejlődéséről

(IV. A hároméves terv eredményei)

A magyar dolgozók 1947. augusztus 1-től 1949. december 31-ig, a tervezettnél 7 hónappal rövidebb idő alatt teljesítették, sok fontos területen pedig túlteljesítették hazánk gazdasági újjáépítésének 3 éves tervét. A nagyszabású újjáépítési program megvalósítása a dolgozók életszínvonalának egyidejű emelése mellett nagyon nagy követelményeket támasztott az iparral szemben. Az ipar, különösen pedig a nehézipar nemcsak eleget tett ezeknek a követelményeknek, hanem termelését az előirányzottnál nagyobb mértékben fokozta. Éppen ez tette lehetővé a terv határidő előtt történő teljesítését. Gyáriparunk évről évre hatalmas ütemben fejlődött: láncindexszel számítva az első tervévben 51,4, 1949-ben pedig 42,4 százalékkal. A 3 éves terv utolsó évében a gyáripari termelés az 1946—47. évinek 246,7 százalékára nőtt. A gyáriparban elért rendkívüli gyors fejlődést részletesen szemléltetik a következő számadatok:

Az ipari termelés indexei
(1938=100)

Iparág	1947 augusztus 1948 július	1948 augusztus—december	1949
Bányászat	116,8	134,4	139,5
Kohászat	105,9	121,4	133,0
Vas- és fémipar	121,5	139,4	181,9
Gépgyártás	131,4	154,1	212,1
Villamosenergiatermelés	138,2	153,3	168,5
Építőanyagipar	80,7	105,6	124,1
Üvegipar	138,9	149,2	162,7
Vegyipar	89,3	129,1	174,0
Nehézipar összesen	114,6	138,0	174,1

Iparág	1947 augusztus 1948 július	1948 augusztus— december	1949
Faipar	98,1	92,8	123,0
Papíripar	71,5	102,8	136,7
Sokszorosítóipar	82,6	93,7	134,3
Bőripar	63,4	63,4	88,4
Gumiipar	122,9	126,6	163,4
Textilipar	82,1	91,2	110,9
Ruházati ipar	76,7	104,7	145,7
Könnyűipar összesen	81,5	92,0	117,8
Élelmiszeripar	76,7	121,9	166,4
Az egész ipar összesen	94,2	118,7	153,4

A terv a gyáripari termelés színvonalát az utolsó évre az 1938. évi 127,5 százalékában irányozta elő. Az elért eredmény tehát a terv 20,6 százalékos túlteljesítését jelentette. Különösen a legfontosabb iparágak értek el figyelemreméltó eredményeket.

A gyáripar tervteljesítése

Iparág	Teljesítés százalékban			
	1947 augusztus 1948 július	1948 augusztus— december	1949	A 3 éves terv egész időszakában
Bányászat	105,9	102,2	104,0	104,4
Kohászat	104,0	101,8	107,1	105,0
Vas- és fémipar	129,2	102,0	115,0	116,9
Gépgyártás	124,8	100,8	109,7	112,5
Villamosenergiatermelés	120,9	103,1	107,2	111,1
Építőanyagipar	117,4	104,8	117,8	115,1
Üvegipar	83,3	77,5	109,1	91,9
Vegyipar	88,8	88,3	119,5	103,3
Nehézipar összesen	113,0	98,6	112,5	109,9
Faipar	107,0	96,7	115,6	109,1
Papíripar	108,2	101,4	126,2	115,9
Sokszorosítóipar	117,5	90,6	122,0	114,6
Bőripar	131,1	86,5	118,0	115,9
Gumiipar	230,4	82,9	108,6	126,8
Textilipar	96,8	92,8	109,3	101,7
Ruházati ipar	107,5	90,6	116,4	108,7
Élelmiszeripar	89,9	119,2	100,1	99,9
Könnyű- és élelmiszeripar együtt	98,2	103,8	106,0	103,1
Az egész ipar összesen	105,3	101,2	108,8	106,4

1949-ben a kovácsáruk termelése több mint kétszerese, a készáruké és a tömegcikkeké két és félszerese, az alumíniumé tizenegyszerese, az alumínium-félkészáruké kétszerese, a teherautóké csaknem kétszerese, a kerékpároké háromszorosa, a traktoroké ötszöröse, a motorkerékpároké hétszerese, a mozdonyoké nyolcszorosa, a szerszámgépeké pedig több mint harmincszorosa volt az 1938. évinek. Néhány fontosabb fogyasztási iparcikk termelése a következőképpen alakult:

Év	Bőrcipő		Pamutszövet		Gyapjúszövet	
	1000 pár	index	millió m²	index	millió m²	index
1938	3 500	100,0	136,4	100,0	19,6	100,0
1948	3 682	105,2	137,1	100,5	20,2	103,1
1949	4 251	121,5	162,7	119,2	24,5	125,1

A legfontosabb ipari alapanyagok termelése a 3 éves terv utolsó évében a következő színvonalat érte el (1938=100):

Villamosenergia	168,5
Szén	126,7
Ásványolaj	1168,9
Vasérc	114,0
Nyersvas	127,6
Cement	162,6
Marónátron	302,4
Bauxit	103,9
Alumínium	1109,8
Nyersacél	131,2

Az ipari termelés e nagyarányú növelésének szilárd alapját *a dolgozók létszámának gyarapodása, a munkatermelékenység fokozódása,* valamint *a jelentős beruházások* teremtették meg. A gyáriparban (az építőiparral együtt számítva) a munkáslétszám növekedése a tervidőszakban elérte a 60 százalékot. A terv előírásának megfelelően az iparban *megszűnt a munkanélküliség.*

A gyáriparban a munkatermelékenység a következőképpen alakult 1938-hoz, illetve 1946—47-hez viszonyítva:

Év		
1938	100,0	—
1946—47	58,9	100,0
1947—48	82,7	140,5
1948 augusztus—december	96,0	163,1
1949	119,7	203,3

A 3 éves tervet a beruházások vonatkozásában is túlteljesítettük: az eredetileg előirányzott 6,6 milliárd forint helyett a beruházások összege 10,3 milliárd forintra rúgott a következő megoszlással:

	százalék
Ipar	31,6
Mezőgazdaság	29,0
Közlekedés	19,0
Építés, szociális és kulturális célok	17,9
Egyéb (kereskedelem stb.)	2,5
Összesen	100,0

Az ipar gyors fejlődésével párhuzamosan jelentős sikerek születtek az *építőiparban* és a *közlekedésben* is. Építőiparunk 120 százalékra teljesítette a 3 éves terv előirányzatát. A közlekedés teljesítménye növekedéséről a következő táblázat tanúskodik (1938=100):

	1946—47	1948	1949
1. Áruszállítás			
a) vasutak	77,8	128,8	148,6
b) tehergépkocsik	183,7	218,7	223,4
c) hajózás	23,6	68,0	76,0
2. Utasszállítás			
a) vasutak	119,8	203,6	222,3
b) autóbuszok	57,8	159,4	289,2

A *mezőgazdaság* fejlődése — noha jelentős volt — már ebben az időszakban is elmaradt a népgazdaság többi ágáétól.

A mezőgazdaság teljes termelési értéke a következőképpen alakult:

Év	1946—47=100
1947—48	124,1
1948	157,5
1949	152,8

A mezőgazdaság 1949-ben még mindig 15 százalékkal kevesebbet termelt, mint 1938-ban. Az állattenyésztés viszonylag kedvezőbben fejlődött a növénytermelésnél, miként erről az állatállomány alakulásának adatai is tanúskodnak:

Az 1949. évi állatállomány az 1946. évi állatállomány százalékában

Szarvasmarha	176,5
Ló	150,4
Sertés	253,7
Juh	205,7

A szarvasmarhaállomány 10 százalékkal meghaladta a háborúelőtti színvonalat is.

A mezőgazdasági termelőerők fejlődésében nagy szerep jutott a *gépállomási hálózat* megteremtésének. 1949 végén már 221 gépállomás működött 3800 traktorral. Az *állami gazdaságok* területe 50 ezer katasztrális hold szántóról 400 ezer katasztrális holdra növekedett. A terv befejezésekor több mint 1500 *termelőszövetkezeti csoport* gazdálkodott, 350 ezer katasztrális hold területen. A mezőgazdaságban a 3 éves terv végére a *szocialista szektor* az ország szántóterületének mintegy 7 százalékára terjedt ki.

Jelentősen fejlődött a tervidőszakban *a bel- és a külkereskedelem* is. A nagykereskedelem és a külkereskedelem teljesen állami tulajdonba került. A kiskereskedelemben az állami és a szövetkezeti szektor együttes részesedése 3 százalékról 30 százalékra növekedett. Külkereskedelmi forgalmunk növekedését szemlélteti a következő táblázat (1946—47= = 100):

Év	Behozatal	Kivitel
1947—48	201,3	169,8
1948 augusztus—december	210,0	294,1
1949	358,2	393,1

Az államosított *külkereskedelem* egész forgalma 1949-ben az 1946—47. évinek 375 százalékára növekedett. Jelentősen megváltozott külkereskedelmünk áruszerkezete: megnőtt a készáruk, az iparcikkek ará-

nya. 1949-ben már az ipar szolgáltatta kivitelünk 54,4 százalékát. A kivitel 75 százaléka készáru volt. A behozatalban a nyersanyagok 54, a félkészáruk 15, a munkaeszközök 13 és a készáruk 18 százalékkal részesedtek. Külkereskedelmi forgalmunkban mind nagyobb helyet foglalt el a Szovjetunióval és a népi demokratikus országokkal folytatott árucsere, amelynek hányada az 1937. évi 13 százalékról 1948-ban 34, 1949-ben pedig 46 százalékra növekedett.

Hároméves tervünk a dolgozók *életszínvonalát* a terv végére az 1938. évinél 8 százalékkal magasabbra kívánta emelni. Ezt a célkitűzést erősen túlteljesítettük, mert 1949 végén, tehát 7 hónappal a kitűzött határidő előtt az ipari dolgozók átlagos reálbére több mint 40 százalékkal haladta meg a háború előttit. A dolgozók magasabb életszínvonala fejeződik ki a fogyasztási cikkek egy személyre jutó fogyasztásának növekedésében (1946—47 = 100):

Hús	178	Pamutszövet	233
Cukor	271	Gyapjúszövet	217
Tej	168	Cipő	300

Ugyancsak az életszínvonal emelkedését tükrözi a munkáscsaládok havi kiadásainak megoszlásában a Horthy-korszakhoz képest történt eltolódás is.

Az ipari munkáscsaládok havi kiadásainak százalékos megoszlása

	1938	1949
Élelmezés	52,6	45,5
Ruházkodás	11,5	19,0
Lakbér	12,7	2,8
Fűtés, világítás	6,1	5,4
Egyéb	17,1	27,3
Összesen	100,0	100,0

A 3 éves terv idején elért gazdasági fejlődést, valamint a hazánk társadalmi-gazdasági szerkezetében történt változásokat a legátfogóbban a *nemzeti jövedelem* terjedelmének alakulására, továbbá termelésének és felhasználásának belső arányaira vonatkozó számadatok szemléltetik.

A nemzeti jövedelem terjedelme 1949-ben a következőképp alakult:

1938 = 100		1946—47 = 100	
Tervszám	Tényszám	Tervszám	Tényszám
182,3	197,0	114	124

A tervteljesítés tehát mintegy 108 százalékos. A nemzeti jövedelem a terv során évi átlagban 32 százalékkal nőtt, szemben az 1925—26 és az 1938—39 közt eltelt időszak átlagosan 1,9 százalékos évi növekedésével. Fontos változások történtek a nemzeti jövedelem termelésének társadalmi szektorok, valamint ágazatok szerint való százalékos megoszlásában is.

A nemzeti jövedelemhez való hozzájárulás megoszlása 1949-ben társadalmi szektorok és ágazatok szerint

	Ipar	Közlekedés	Kereskedelem	Mezőgazdaság	Összes
Szocialista szektor	77,5	84,5	59,1	4,8	53,8
Kisárutermelő szektor	4,0	—	—	81,7	25,6
Tőkés szektor	18,5	15,5	50,9	13,5	20,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A két legfontosabb népgazdasági ág, a nagyipar és a mezőgazdaság nemzeti jövedelemhez való hozzájárulása a következőképpen alakult:

Ágazat	1938	1946—47	1949
Nagyipar	32,8	35,7	49,2*
Mezőgazdaság.....	34,0	32,3	27,2

* Ebből 3,6 százalék jut a nagyiparrá átszervezett építőiparra.

Nagy változások történtek az iparban és a mezőgazdaságban is: megnőtt a termelőeszközgyártó ipar, illetve az állattenyésztés hozzájárulási aránya. Az iparban a háború előtt a termelőeszközgyártó ágakra az egész ipar hozzájárulásának 35, 1949-ben pedig már 46 százaléka jutott. A mezőgazdaság arányai a következőképpen alakultak:

Év	Növénytermelés	Állattenyésztés
1938—39	56,6	43,4
1949	53,9	46,2

Döntően megváltozott *a nemzeti jövedelem felhasználása* is. A nemzeti jövedelem beruházásra fordított hányada az 1928—1937. évek átlagosan 3,9 százalékáról 1949-ben 17,8 százalékra növekedett. A dolgozóknak a nemzeti jövedelemből sokkal nagyobb rész jutott, mint az egykori feudál-kapitalista Magyarországon. 1938—39-ben a lakosság 9,3 százalékát képező kizsákmányolók az összes egyéni jövedelemnek 36,9 százalékát élvezték, a dolgozóknak, a lakosság 90,7 százalékának pedig csupán 63,1 százalék jutott, 1949-ben ellenben a dolgozók részesedési aránya 88,4 százalékra nőtt, a kizsákmányolóké pedig ennek megfelelően 11,6 százalékra csökkent. Éppen ez a hatalmas jövedelemeltolódás tette lehetővé, hogy a nemzeti jövedelem 24 százalékos növekedésével egyidejűleg a dolgozók életszínvonala 40 százalékkal emelkedjék 1938—39-hez képest.

A 3 éves terv időszakában dolgozó népünk megfeszített, szorgos munkája nyomán megszületett sikerek szilárd alapot teremtettek hazánk gazdasági újjáalakításának és a szocializmus építésének első 5 éves terve számára.

Sándor Vilmos: Nagyipari fejlődés Magyarországon 1867—1900

(Szikra. 1954. 771 oldal)

A szocialista iparosítás időszakában, amikor hazánk rövid néhány év alatt elmaradott agrár-ipari országból fejlett ipari országgá vált, különös érdeklődésre tarthat számot a nagyipar korábbi fejlődésével foglalkozó tudományos munka. A kérdés sokoldalú és részletes elemzése azért is fontos, mert gyáriparunk kifejlődése egyben a magyar munkásosztály kialakulásának és erősödésének, alkotó munkája és harca kibontakozásának alapja is. Az ipar korábbi, a kapitalizmus viszonyai közepette végbemenő fejlődése és e fejlődés sajátosságai egyszersmind bizonyos tanulságul szolgálhatnak mai építésünk és további fejlődésünk számára.

Sándor Vilmos könyve hézagpótló munka gazdaságtörténetírásunk által eddig fel nem tárt területen. A könyvre jellemző hatalmas anyaggazdagsága, fontos elméleti kérdések alapos kidolgozása, sok új elméleti probléma felvetése és megoldása. Az ipar történetével foglalkozó burzsoá gazdaságtörténeti munkák nem sokat mondtak a Sándor Vilmos által tárgyalt korszakról, az eddig megjelent marxista gazdaságtörténeti munkák, döntően egyetemi jegyzetek, pedig — bár sok helyes megállapítást tartalmaztak — a kérdés feldolgozásának igényével nem léphettek fel, s néhány vonatkozásban téves következtetésekre is jutottak. Sándor Vilmos könyvének úttörő jellegét kidomborítja az is, hogy különösen az 1849—1867 közti időszak több problémáját új megvilágításba helyezte. A könyv a szerző kellő történeti és politikai gazdaságtani felkészültségének eredményeképp konkrétan és helyesen alkalmazza a magyarországi fejlődésre a marxizmus—leninizmus útmutatásait a kapitalizmus fejlődésének általános törvényszerűségeiről, s ezért a további kutatások számára is alapvető jelentőségű.

A mű első része *a szabadversenyen alapuló kapitalizmus 1867—1880-ig terjedő szakaszát* öleli fel. A tárgyalás *kiindulópontja az 1867-es kiegyezés,* amely hosszú időre megszabta a magyar gazdasági élet és iparfejlődés sajátos feltételeit. A kiegyezés egyrészt megszüntette hazánk korlátlan, abszolutista gyarmati elnyomását, s az uralkodóosztályok közti megegyezéssel, a helyzet „konszolidálásával" lehetővé tette a kapitalizmus fellendülését, másrészt azonban fenntartotta a gyarmati rendszer lényeges elemeit, megszilárdította a feudális maradványokat, a nagybirtokos osztály vezetőszerepét, s biztosította ez utóbbi uralmát a dolgozó tömegek és a nemzetiségek fölött. A kiegyezéssel tehát kialakult a *dualizmus* rendszere, amely a kapitalizmus fejlődésének

sajátos körülményét jelentette Magyarországon. A könyv egyik legfontosabb új eredménye éppen az, hogy konkrétan elemzi annak a *félgyarmati függő helyzetnek* a tartalmát, amely abban az időszakban elsősorban a közös vámterület biztosította árupiaci kapcsolatokon alapult, s e helyzet hatását az ipar fejlődésére. Mindenfajta leegyszerűsítéstől mentesen, az eddig sokszor egyoldalú szemlélettel szemben megmutatja, hogy a közös vámterület, bár elsősorban Magyarország félgyarmati helyzetét, az ausztriai ipar árupiacait biztosította, egyszersmind — a kérdés dialektikájánál fogva — egyes területeken és ideiglenesen a magyar ipar fejlődését is előmozdíthatta, mivel a közös vámterületen érvényesült szabadkereskedelem a fejlettebb ipart fölénybe juttatta a fejletlenebbel szemben egyes fejlettebb magyarországi iparágak esetében is. A vizsgálat sokoldalú elméleti megalapozottsága lehetővé teszi a nagyipar, s benne egyes iparágak fejlődésének helyes elemzését, a magyar nagyipar, a magyar burzsoázia és munkásosztály kialakulási útjának felismerését.

1867 után Magyarországon — annak megfelelően, hogy 1867-ben a magyar nagybirtokosság, valamint a középbirtokosság jelentős része kötötte meg a kiegyezést az osztrák burzsoáziával — a kapitalizmus fejlődése elsősorban a hitelrendszer és a közlekedés kiépítésében, valamint a mezőgazdaság porosz-utas fejlődésének viszonylagos meggyorsulásában nyilvánult meg. *A nagyipar fejlődése csak az osztrák gyáripar érdekeitől korlátozva, a mezőgazdaság tőkés fejlődésének alávetve bontakozhatott ki.* A kiegyezés után megindult a *külföldi* — elsősorban az *osztrák tőke első nagyarányú behatolása* az országba. Ennek eredményeképp több nagybank létesült. Közülük mint legmaradandóbbat a Rotschildház által a magyar nagyburzsoázia és nagybirtokososztály közreműködésével alapított Hitelbankot kell kiemelni. A külföldi tőke behatolása nyomán Magyarországon nagyarányú „gründolási" láz, spekulációs alapítási hullám bontakozott ki, s ez természetesen a nagyipar területére is kiterjedt. Ebben az időszakban a spekulációs nyerészkedések ellenére is nagyon jelentős tőkéket fektettek az iparba, és sok részvénytársaságot alapítottak. Sándor Vilmos a következőképpen értékeli a részvénytársaságalapítások hatását: „bár jelentős mértékben a már meglévő alapokra, az egyéni tulajdonként keletkezett üzemekre támaszkodott, a részvényügy emeltyű volt, melynek segítségével a magyarországi gyáripar a korlátozottabb fejlődési lehetőséget nyújtó egyéni vállalati formából elérte azt a fejlődési fokot, amikor a termelés méretei és a vállalatok hatalmasan kibővülnek" (24. old.). Az 1867 utáni iparfejlődés egyik lényeges, a könyvben részletesen és újszerűen tárgyalt kérdése a részvényügy sajátos szerepe. A részvénytársaságok viszonylag széles elterjedtsége lehetővé tette a nagyipar gyorsabb kibontakozását, de egyben a külföldi tőke behatolását is. A nagyipari fejlődés elsősorban és leggyorsabban az *élelmezési,* s *különösképpen a malomiparban* bontakozott ki. Az iparfejlődésnek ez az iránya megfelelt a nagybirtokosok érdekeinek, hiszen az ő termékeik feldolgozásáról volt szó, de előnyös volt az osztrák nagyburzsoáziának is, mert ily módon az olcsóbb élelmiszerek révén csökkent az általa foglalkoztatott munkaerő ára. Ezekben az években épültek ki a budapesti nagymalmok, s vált Budapest világméretekben is a malomipar egyik központjává. Gyorsan nőtt a vidéki gőzmalmok száma is. A magyar malomipar gyors fejlődését világhírű technikai újítás, a hengerszék feltalálása és magyarországi gyártása lendítette előre. A bőséges nyersanyagbázis, a kiváló minőségű búza és az élenjáró technikai felkészültség a Monarchia piacain túlmenőleg világpiaci jelentőségre emelte ezt az iparágat.

Az élelmezési és különösen a malomipar fejlődése sajátos útja volt a *magyarországi nagyipari burzsoázia kialakulásának.* A magyar burzsoázia korábban viszonylag legerősebb rétegét képező nagy terménykereskedők a kiegyezés körüli időkben vezetőszerepet játszanak a malomipari alapításokban; *kereskedőtőkésekből* malmosokká, *ipari tőkésekké* válnak. Ez a magyar nagyburzsoázia kialakulásának egyik legfontosabb útja. A magyar malomipar tehát azt a szerepet tölti be — ha természetesen korlátozottabb keretekben is — amelyet általában a tőkés fejlődés kezdeti szakaszán a textilipar. Itt indul meg az ipari tőke nagyobbütemű felhalmozása, s innen áramlik át azután a tőke az ipar más területeire. De amilyen mértékben a malomipar igazodik az osztrák tőke és a magyar nagybirtokosság érdekeihez, olyan mértékben kapcsolja be „az osztrák burzsoázia és a magyar nagybirtokososztály a közöttük fennálló érdekegységbe a magyar nagyburzsoáziát mint terménykereskedőt és malomrészvényest." (75. old.) A malomipar kiemelkedő fejlődésének alapja tehát a nagybirtokrendszer és a közös vámterület, a félgyarmati függés fenntartása volt, „ára pedig: lemondás a magyarországi gyáripar osztrák érdekeket keresztező fejlődéséről". (uo.) Éppen ezért a malomipari fejlődés ellentmondásos voltának kiemelése — ellentétben a burzsoá gazdaságtörténetírás egyértelműen pozitív beállításával — a mű egyik fontos tudományos eredménye.

A nagybirtok terményeit feldolgozó és az osztrák piacot olcsó élelmiszerrel ellátó élelmezési ipartól eltérően a könnyűipar egyéb ágainak és elsősorban a textiliparnak a fejlődését lehetetlenné tette egyrészt az osztrák ipar versenye, amely nagy fölénye következtében szinte elárasztotta a magyarországi piacokat, másrészt a nagybirtokososztály iparpolitikája, amely a mezőgazdaság érdekeinek rendelte alá az egész tőkés fejlődés, s így a tőkés iparfejlődés érdekeit.

A nehézipar fejlődését az osztrák tőke és a magyar nagybirtok érdeke ellentmondásos módon szabta meg. A gyarmati és a függő országokban a nehézipar fejlődése általában nem bontakozhat ki. Magyarország és Ausztria viszonyában azonban sajátos vonások érvényesültek. Egyrészt Ausztria gyarmatosító létére is gyenge volt, az osztrák nehézipar elmaradt a nyugat-európai ipar színvonalától. Ezért az osztrák nehézipar nem támaszthatott olyan versenyt, mint például a textilipar vagy a könnyűipar többi ága, tehát nem gátolhatta meg a magyarországi nehézipar kibontakozását és fejlődését, márcsak azért sem, mert Magyarország nem Európán kívül fekvő gyarmat volt, hanem viszonylag fejlettebb függő ország. Ezek a körülmények határozták meg a nehézipar fejlődési lehetőségeit. A magyarországi nehézipar fejlődését előmozdította a vasúthálózatnak ez időre eső gyors kiépülése is.

A nehézipar legfontosabb ágai azonban főképp az *osztrák tőke* kizsákmányolási területeit képezték. Így például a szénbányászatban az ország két legfontosabb feketeszén területére a külföldi tőkések már az abszolutizmus idején rátették a kezüket, a kiegyezés után pedig tovább folyt a külföldi tőke terjeszkedése, most már elsősorban a gyorsan fejlődő barnaszénbányászat vonatkozásában. A hetvenes évek végén már a magyar burzsoázia legfontosabb bányavállalatában, a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.-ben is megjelent a külföldi tőke. A külföldi tőkések megszerezték a vasérclelőhelyek jelentős részét is, s a kitermelt vasérc nagy részét kiszállították az országból, hogy azután feldolgozott formában, késztermékként hozzák vissza. A kitermelt vasérc másik részét az osztrák tőke magyarországi kohóiban dolgozták fel, elsősorban az Osztrák Államvasúttársaság Resica-aninai

Vasművében. Az osztrák érdekeltségű és a nagybirtokosok tulajdonában lévő kisebb vasműveken kívül még a Rimamuránvi Vasművet kell kiemelni, amely ugyan szintén nagybirtokosok tulajdonában volt, de viszonylag modern technikával már akkor is jelentősebb szerepet töltött be a vastermelésben. A bányászat és a vasipar tehát ezekben az években — elsősorban a külföldi tőke közvetlen tevékenysége alapján — előrehaladt, fejlődött, s ha az élenjáró élelmezési ipar mögött messze el is maradt, mégis a fejlettebb iparágak közé tartozott. Mindez a fejlődés persze csak viszonylagos volt, mivel az általános ipari színvonal alacsony maradt. A nehézipar „szíve", a gépgyártás azonban még ezt a fejlettségi fokot sem érte el. A gépgyártás legfejlettebb és legfontosabb üzemei (például a Ganz-gyár) a közlekedés, az élelmiszeripar és a mezőgazdaság szükségleteinek kielégítésére dolgoztak. Más gépipari ágak ellenben, így különösen az egész iparfejlődés szempontjából lényeges szerszámgépgyártás, szinte teljesen hiányoztak. Ezeken a területeken a sokszorta fejlettebb osztrák gépipari ágak uralkodtak.

A tőkésipar fejlődésének egyik nagyon fontos mozzanata volt ebben az időszakban az *ipari forradalom* kibontakozása Magyarországon. *A tőkés ipari forradalom Magyarországon* című fejezet a könyv egyik kiemelkedő része. Sándor Vilmos műve az első, amely felveti a magyarországi tőkés fejlődésnek ezt a problémáját, s a sajátosságok szem előtt tartásával alkalmazza az általános elméleti tételeket. A szerző kiemeli, hogy *három tényező* hatott az ipari forradalom menetére Magyarországon. Egyrészt az *ausztriai ipari forradalom,* amely mindinkább lehetővé tette az osztrák gyáriparnak a magyarországi piac kiaknázását, s így hátráltatta a magyarországi ipari forradalmat. Másrészt a *szállítás és a közlekedés forradalmasodása,* amely megteremtette ugyan a nemzetiségi területek piacát is magában foglaló egységes országos belső piacot, másfelől azonban előmozdította az osztrák gyáripar gyarmati piacának kibővítését is, vagyis ellentmondásos hatású volt. Harmadik tényezőként *a földbirtok kapitalista fejlődését* kell említeni, amely a kapitalizmus fejlődése során a gyáripar fejlődését a mezőgazdaság függvényévé tette, s ezáltal alapjában hátráltatta az ipari forradalom kibontakozását, de egyszersmind bizonyos iparágak fejlődéséhez előnyös feltételeket is teremtett. Mindezek hatására a magyarországi ipari forradalom lassabban bontakozott ki, az ipar egyes ágai nagyon egyenlőtlenül fejlődtek, s általában az egész ipari fejlődés mindvégig kapcsolatban állt a hazánkba irányuló osztrák tőkekivitellel.

Az ipar fejlődésétől és az ipari forradalom kibontakozásától elválaszthatatlan *a nagyipari proletariátus kialakulása.* A könyv jellegénél fogva természetesen nem törekedhetett, s nem is törekedett a munkásosztály fejlődésének és helyzetének — önálló munkát igénylő — feldolgozására. De sok tény alapján vizsgálja a kialakult munkásosztály létszámát, összetételét és helyzetét. Említésre érdemes, hogy a szerző a hiányos és pontatlan statisztikák összehasonlításával és kiegészítésével elsőként ad megközelítően pontos képet a munkásosztály létszámáról; az ipari munkásság létszámát 1880-ban 408 000-re, benne a nagyipari munkásságét 110 000-re becsüli. A munkásosztályról szóló fejezet egyik értékes és újszerű része a burzsoá történetírás által terjesztett magyarországi „magas munkabér" kérdésének vizsgálata. Sándor Vilmos ennek során nem elégedett meg azzal, hogy a tények alapján egyszerűen megcáfolja ezt a nézetet, s megmutassa a kettős kizsákmányolásnak az általánosnál is súlyosabb körülményeit, hanem Marxnak a munkabérek nemzeti különbözőségéről szóló tanításait alkal-

mazva utalt e kérdés ellentmondásosságára, arra, hogy a munka adott nemzeti termelékenységét tekintve a tőkések számára a nyomorúságosan alacsony munkabérek is viszonylag magasak voltak.

Az ipar fejlődése tehát a kiegyezés utáni Magyarországon — ha szükségképpen csak korlátozottan és egyoldalúan is — meggyorsult, de ez a viszonylagos fejlődés is hamarosan megszakadt az 1873-ban kibontakozott súlyos túltermelési válság következtében. Ez a válság hosszú évekre visszavetette, hátráltatta a nagyipar további fejlődését. Az imperializmusba való átmenet küszöbén mind ennek következtében a magyarországi iparban még nem a gépi nagyipar, hanem a kisárutermelés volt túlsúlyban.

★

A könyv második része *az imperializmusra való átmenet idején* tárgyalja a nagyipar kibontakozását. Ez az időszak az 1873-as válságot és a válság utáni pangást követő fellendüléssel kezdődik. Sándor Vilmos kutatásai azt bizonyítják, hogy Magyarországon *a monopolkapitalizmusra való átmenet,* amely körülbelül 1880-tól 1900-ig tartott, *két szakaszra osztható.* Az első szakasz, amely az 1886-os válsággal ért véget, már világosan tükrözi a monopolkapitalizmusra való átmenet kezdeteit, ugyanis különösen az 1873-as válságot követő koncentráció eredményeképp több monopolszervezet alakult, megindult a bankok behatolása az iparba stb. A nagyipar fejlődése ebben az időszakban „csak az ipari ciklus felélénkülési szakaszáig jutott el, virágzásba lendülni azonban nem tudott". (337. old.) A fejlődést ebben az időben „főleg a már meglévő vállalkozások megerősödése jellemezte, s emellett az új nagyipari vállalkozások keletkezése jelentéktelen volt". (uo.)

A nagyipar gyorsabb, a korábbit sokszorta túlszárnyaló fejlődése csak a 80-as évek végén, és különösen a 90-es években bontakozott ki. Az ipar gyors fejlődésével együtt ebben az időszakban gyorsul meg a monopolkapitalizmus kibontakozásának folyamata. A monopolkapitalizmusra való átmenet időszakában a nagyipar fejlődésének történelmi feltételei az ország sajátos helyzetéből adódtak. Egyrészt az Ausztria és Magyarország közt kialakult félgyarmati viszonyban „mind nagyobb jelentőségűvé válik Magyarországnak a tőkekivitelen alapuló félgyarmati függősége". (296. old.). Másrészt a feudális maradványok hatásaképp „a monopolkapitalizmusba való átmenet alakulására Magyarországon döntő hatást gyakorolt a mezőgazdasági túltermelési válság, amely az átmenet egész korszakán végigvonul". (300. old.) A könyv egyik nagy tudományos eredménye, hogy alaposan elemzi a félgyarmati helyzet konkrét tartalmát és az ebben bekövetkezett változásokat. A félgyarmati függőség tartalma megváltozásának egyik főoka, hogy a 80-as években megindult a külföldi tőke második nagyarányú behatolása Magyarországra. Ez a behatolás — eltérően a külföldi tőke korábbi behatolásától — már a kialakuló finánctőke jegyét viselte magán. A külföldi tőke elsősorban a már régebben működött kisebb tőkéjű bankokat erősítette meg, változtatta hatalmas tőkeerejű, a 90-es évek második felére már monopolista jelleggel bíró nagybankokká. A Rotschild-érdekeltségű Hitelbankon kívül ekkor vált nagybankká a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, amely a Wiener Bankvereinnel volt kapcsolatban, továbbá a Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank, amely az osztrák Union Bankkal és francia bankokkal állt összeköttetésben. Hozzájuk csatlakozott az elsősorban belső tőkefelhalmozás nyomán megerősödött Pesti Hazai Első Takarékpénztár.

A külföldi tőke behatolása a magyarországi hitelrendszerbe csak

egyik, de legfontosabb mozzanata volt a tőkekivitelen alapuló félgyarmati függésnek. A külföldi tőke a magyarországi nagyiparban is kiszélesítette pozícióit. Ezt a kialakuló finánctőke lényegéből fakadó törekvést csak megkönnyítette az 1881. és különösen az 1890. évi ipartámogatási törvény. A szerző részletesen tárgyalja e törvényeket, feltárja szerepüket a félgyarmati függés viszonyai közepette. „A magyar uralkodóosztályok a gyáripar fejlődésének ütemét nem a félgyarmati függőség... megszüntetése útján akarták meggyorsítani." (316. old.) Ebből a szempontból mindkét ipartörvény azonos, de mégis vannak köztük különbségek. 1881-ben a nagybirtokosok érdekeikkel ellentétben állónak tartották, s igyekeztek a legszűkebb keretek közé szorítani, vagy — amennyiben erre lehetőség volt — saját hasznukra fordítani az ipar támogatását (elsősorban a nagybirtokon lévő ipari üzemeket, szeszfőzdéket stb. támogatták). 1890-ben az ipar gyorsabb fejlődése már égetően szükségessé vált a kezdődő katonai készülődés és az agrárszocialista mozgalmak miatt. „Az alapvető osztályellentétek rendkívüli módon kiéleződtek, súlyosabbá váltak az agrárválság következményei, a finánctőkévé átalakuló magyar nagytőke, szövetségben a behatoló külföldi finánctőkével, nagyobb nyomatékkal követelte az ipartámogatás fokozását." (361. old.) A 80-as évek vége felé a nagytőke és a nagybirtok egy részének kapcsolataiban minőségi változás történt. „A nagybirtok egyre nagyobb mértékben rászorult a nagytőke anyagi támogatására, a gyarmati és feudális maradványok konzerválása, valamint a dolgozó parasztságot, a munkásosztályt és a nemzetiségeket határtalanul elnyomó és kizsákmányoló kormányzati rendszerek fenntartása érdekében." (372. old.) A nagybirtokosok egy része tehát ekkor már nem ellenezte, hanem támogatta az iparpártolást, hiszen ez megszilárdította a nagytőkésekkel kialakított „blokkját".

Az állami ipartámogatás, az iparfejlesztésnek ez a sajátságos útja egyenesen csalogatta a külföldi vállalkozókat. Az ipar a 80-as, 90-es években nagyrészt a külföldi tőke behatolása jegyében fejlődött. A külföldi — elsősorban az osztrák — tőke behatolásának legfőbb módja ezekben az években a magyarországi bankok megkerülésével történt *közvetlen ipari alapítás* vagy *érdekkörbe vonás* volt. A gyarmatosító jellegnek megfelelően ez a behatolás a nyersanyagforrások lefoglalása vonalán haladt a leginkább előre. E kérdés tárgyalása a könyv legjobb részei közé tartozik. A külföldi tőke, amely kezében tartotta a legnagyobb szénbányatársaságokat — például a MÁK-ot — a széntermelés 86 százaléka felett rendelkezett, a nyersvasgyártásnak pedig — elsősorban a korábban a magyar nagybirtokosok kezén volt Rimamurányi Vasművön és már régebben megalakított vállalatain keresztül — több mint 65 százaléka felett gyakorolt befolyást. De hasonlóképp alakult a helyzet az aranybányászattól a fakitermelésig a nyersanyagkitermelés valamennyi ágában. Jelentős volt a külföldi tőke érdekeltsége a feldolgozó iparokban is, elsősorban a vegyészeti és a villamosiparban; itt a *német tőke* gyors térhódítását figyelhetjük meg. De még azokban az iparágakban is találkozunk külföldi tőkeérdekeltségekkel, amelyekben — így elsősorban a gép- és a textiliparban — főképp az árukivitel vonalán érvényesült a külföldi tőke befolyása.

Bár a tőkekivitel fő útja *a közvetlen behatolás* volt, találhatunk példát a magyarországi bankmonopóliumok útján történt *közvetett behatolásra* is. A magyarországi nagybankok ezekben az években kezdték kiépíteni ipari érdekeltségi körüket. A legnagyobb bank, a Hitelbank például

olyan nagy vállalatokat is megszerzett, mint a Ganz-gyár, a Fegyver- és Gépgyár stb. A második helyen álló Kereskedelmi Bank érdekkörében találjuk az Egyesült Izzót és a Hungária Műtrágyagyárat stb. Ez a folyamat azonban nemcsak a külföldi tőke közvetett behatolását jelentette, hanem egyszersmind *a magyarországi finánctőke kialakulását* is.

A XIX. század utolsó évtizedeiben nagy számmal alakult új, illetve jelentősen kibővített gyárakban a századforduló táján már mintegy 300 000 nagyipari munkás dolgozott. Ez idő tájt az iparvállalatok a fejlettebb tőkésországok termelési-technikai tapasztalatának és gyakorlatának átvétele révén rohamosan tökéletesítették gépi berendezéseiket. Ez volt az az időszak, amikor „az ipari termelésben az emberi erő mellett a gépierő fokozatosan uralkodóvá vált". (516. old.) A magyarországi gyáriparban — a bányászattal együtt — alkalmazott gépek teljesítménye az 1884. évi 63 869 lóerőről 1898-ban 307 361 lóerőre emelkedett. A magyarországi nagyipar gépesítésének átlagos foka világosan mutatta, hogy az ipari forradalom 1867 után kibontakozott folyamata betetőződött. A növekedés különösen nagy — három és félszeres — volt a szénbányászatban, amelynek termelése 1900-ban elérte a 6,5 millió tonnát, továbbá a nyersvasgyártásban, amelynek termelése 1900-ban már 450 000 tonnára, vagyis több mint háromszorosra gyarapodott. A cukortermelés ötszörösre nőtt, s nagyon gyorsan fokozódott a malomipar és a sörgyártás stb. termelése is. A technika fejlesztésében elért, világviszonylatban is nagy eredmények, a jelentős magyar találmányok révén számottevően fejlődött a villamossági ipar is. Akkoriban vált világszerte ismertté — kiváló magyar mérnökök és szakmunkások munkája révén — a Ganz-gyár. Külön kiemelendő, hogy a magyarországi viszonyok közepette a magyar találmányoknak és szabadalmaknak fokozott jelentőségük volt, s hogy egyes iparágakban — elsősorban az elektrotechnikai iparban, de másutt is — a szabadalom biztosította monopólium bizonyos mértékig ellensúlyozta a közös vámterületen érvényesülő osztrák versenyt, s így az egyidőben kifejlődő iparágak esetében a félgyarmati helyzet nem akadályozhatta meg a magyarországi termelés fellendülését.

Az iparfejlődés meggyorsulása egyszersmind a *termelés koncentrációjának nagymértékű fokozódását* is eredményezte. A századforduló körül hét vállalat szolgáltatta a széntermelés 83 százalékát, négy vállalat a nyersvastermelés 87 százalékát, öt vállalat a sörtermelés 59 százalékát, hat vállalat a cukortermelés 45 százalékát stb. Ezzel együtt gyorsan fokozódott a munkásosztály zömének koncentrációja a legnagyobb üzemekben. A századforduló idején az ipari munkásság 43 százaléka dolgozott a nagyiparban, az 1000 munkásnál többet foglalkoztató üzemek pedig a munkásság egynegyedét alkalmazták. Az ipari termelés koncentrációja — mint minden olyan országban, ahol az ipar későn fejlődött ki — viszonylag magas fokot ért el.

A XIX. század utolsó évtizedeiben elért gyorsütemű fejlődés és a nagyfokú koncentráció ellenére az ipar színvonala és terjedelme messze elmaradt a vezető tőkésországok, sőt Ausztria iparához képest is. A gyárak száma Magyarországon a századforduló küszöbén is csak negyedannyi, mint Ausztriában, az iparral és a bányászattal 1900-ban is csak a lakosság 13,3 százaléka foglalkozott, holott Ausztriában ekkor már 23,3 százalék volt a megfelelő arányszám. „A magyarországi gyáripar, színvonalának viszonylagos fejlődése ellenére mind fejlődésének irányát, mind pedig színvonalát illetően, a gyarmati és feudális maradványok által szabott korlátok között haladt." (548. old.) A magyarországi gyáripar el-

maradottsága, továbbra is megmaradt egyodalúsága, torz aránytalansága miatt *az árupiaci kizsákmányolás* is nagy súllyal nehezedett az országra, s az osztrák ipar sok területen korlátlanul monopolizálta a piacokat. Az ipar szerkezete tekintetében tehát nem történt lényeges változás a korábbi helyzethez képest. A vezetőszerep továbbra is az élelmezési, elsősorban a malomiparé volt. A nehézipar továbbra is meglehetősen alacsony színvonalon maradt, s különösen kirívó, hogy ebben a korszakban még mindig szinte teljesen hiányzott a gépgyártás néhány nagyon fontos ága. Ugyancsak változatlan volt lényegében a helyzet a könnyűipar, elsősorban a textilipar nagyon szűk kapacitása tekintetében is.

A termelés és a tőke nagyfokú koncentrációja a magyarországi gyáripar egyes területein *monopolszervezetek,* kartellek és trösztök alakulásához vezetett. A könyv a kartellalakulások anyagának ismertetése alapján megmutatja, hogy a magyarországi monopolszervezetekre sajátosan hatott a félgyarmati függő helyzet. Európa-szerte ebben az időszakban bontakoztak ki a monopolszervezetek, amelyek ekkor még nem öltöttek szilárd formát. A kartellek egy részét illetően az általános törvényszerűségek Magyarországon is érvényesültek. A sajátos helyzet következtében azonban a gyáripar egyes területein, elsősorban azokban az iparágakban, amelyekben a magyarországi nagyipar termelési és technikai színvonalának emelkedése jelentős versenyt támaszthatott volna az osztrák gyáripar azonos ágainak, a magyarországi gyárakat az osztrák vállalatokkal *közös kartell-szervezetbe* vonták. (Lásd: 548. old.) A közös kartellek elsősorban természetesen az osztrák finánctőke érdekeit szolgálták. Ezt már a korabeli burzsoá közgazdasági írók is felismerték. Ennek ellenére a közös kartellek mellett foglaltak állást, arra hivatkozva, hogy a közös kartell a magyar ipar fejlődését is biztosítja, s egyes iparágaknak az önálló vámterület megvalósítását jelenti, másrészt, hogy olyan iparágakban, ahol nincs közös kartell, a magyar ipar fejlődése még inkább elmarad. Sándor Vilmos megcáfolja a burzsoá közgazdászok állításait. Rámutat, hogy „az osztrák—magyar kartellek útján létrejövő »önálló vámterület« nem más, mint a félgyarmati függőhelyzet fenntartásának újabb formája, amely az adott iparágban továbbra is biztosítja az ausztriai gyáripar számára a magyarországi piacot, s a közös vámterület szerepének átmentését jelenti a változott viszonyok között". (549. old.) Utal továbbá arra is, hogy nem azért maradtak fejletlenek egyes iparágak, mert nem volt közös kartell, hanem azért nem alakult ki ezekben az iparágakban a közös kartell, mert a magyar ipar ezeken a területeken nem támasztott versenyt az osztrák iparnak, s így az osztrák tőkéseknek előnyösebb volt a szabadverseny fenntartása. Sándor Vilmos azt is kimutatja, hogy a közös kartellek egyrészt a magyar ipar fejlődésének sok területén új, sajátos korlátait képezték, másrészt azonban a magyarországi finánctőkének nagy kartellprofitokat biztosítottak, s kedvező lehetőséget teremtettek a magyarországi finánctőke erősödése számára. Ezzel kapcsolatban figyelemreméltó a szerzőnek az a megállapítása, hogy a közös kartellek már ebben az időszakban is viszonylag szilárdabb alakulatok voltak.

A termelés és a tőke koncentrációja, az ipari és a bankmonopóliumok egybenövése Magyarországon is a finánctőke kialakulását eredményezte. A szerző gazdag tényanyag feltárásának eredményeképp ezt az általános törvényszerűséget is a sajátos magyarországi viszonyok mérlegelésével és alapos elemzésével vizsgálja. Vizsgálódása során bebizonyítja, hogy „mind a bank, mind pedig az ipari monopóliumok kialakulásában fontos szerepet játszott a Magyarország-

ra irányuló tőkekivitel, s ezért természetszerűleg fontos szerepe volt a finánctőke létrejöttében is". (557. old.)

Sándor Vilmos nagyon alapos és hatalmas munkát igénylő számításokat végzett, hogy bebizonyíthassa: a többszáz részvényes nagyipari vállalat zöme a finánctőke érdekeltségéhez tartozott. A vállalatok vezetőségében ekkor már ott találjuk a finánctőke embereit. A sajátos magyarországi helyzet következtében azonban — s ez speciális színt ad a finánctőke magyarországi kialakulásának — *a finánctőke vezetőereje* nem a magyarországi, hanem *a külföldi finánctőke.* A finánctőke kialakulása tehát nagyrészt a külföldi finánctőke magyarországi tevékenységével kapcsolatos. De a külföldi finánctőke magyarországi tevékenysége nyomán megerősödött a magyarországi finánctőke is — habár szoros függésben a külföldi finánctőkétől. „A magyarországi finánctőke az osztrák és más külföldi finánctőkével összefonódva, az osztrák finánctőkének alárendelten bontakozik ki." (563. old.) Ez természetszerűen sok ellentmondást rejt magában, hiszen a külföldi finánctőke ugyanakkor „saját érdekeinek megfelelően korlátozta a magyarországi finánctőke fejlődését. Ez abban nyilvánult meg, hogy a századfordulóig a magyarországi finánctőke nagyipari érdekeltségének köre jóval kisebb maradt a külföldi finánctőke »közvetlen« magyarországi érdekkörénél". (564. old.)

A sajátos történeti fejlődés következtében a magyarországi finánctőke kibontakozására nemcsak a félgyarmati függés, hanem a tovább élő feudális maradványok is rányomták bélyegüket. A szerző ezzel a kérdéssel kapcsolatban elsősorban azt elemzi, hogy a magyarországi finánctőkébe mindjobban beletagozódott a Tiszaklikk körül tömörült nagybirtokos réteg, amely a finánctőkével az úgynevezett *merkantil-blokkot* alkotta.

Végül a szerző megállapítja — szemben azzal a korábban elterjedt nézettel, amely szerint a magyarországi fináncoligarchia szinte kizárólag a külföldi finánctőkével összefonódott bankmonopóliumokból nőtt ki —, hogy a magyarországi fináncoligarchiának a bankokból kikerült képviselőin, Lánczy León, a Kornfeldeken stb. kívül megtalálhatjuk a magyarországi nagyipari burzsoáziából a javarészt belső tőkefelhalmozás eredményeképp kinőtt fináncoligarchákat is, például Weisz Manfrédet, a Hatvany-Deutschokat. A fináncoligarchiának ezt a rétegét a századforduló előtt még bizonyos különállás jellemezte, amennyiben saját hatalmas ipari vállalkozásaiba még nem vonta be a nagybankokat.

A finánctőke kialakulását vizsgálva Sándor Vilmos végeredményben megállapítja, hogy a magyarországi részvénytársasági nagyipar 81,9 százaléka a finánctőke vállalata volt. A vezetőszerep azonban ebben az időben a külföldi finánctőkéé, amely a részvénytársasági tőke 41,9 százalékát kizárólagosan, 18,2 százalékát pedig a magyar nagyipari burzsoáziával közösen tartja ellenőrzése alatt. A magyarországi finánctőke, (a monopolista nagybankok) a részvénytársasági nagyiparnak mindössze 17,2 százalékát tartotta érdekeltségében, s a magyarországi fináncoligarchiának a bankoktól független vállalatai a nagyipari tőke 4,6 százalékával rendelkeztek. Ebben az időben, az állami vasműveket leszámítva (4,7 százalék) a finánctőkétől független részvényes iparvállalatok köre mindössze 13,4 százalékot tett ki. (563. old.) Ez a számítás lényeges tudományos eredmény, s a finánctőke kialakulásának fontos sajátosságaira vet fényt.

Sándor Vilmos könyve befejező részében a *munkásosztály helyzetét* vizsgálja a monopolkapitalizmusra való átmenet korszakában. Ez a fejezet, bár a munka jellegénél fogva tel-

jességre nem tart igényt, érdekes megállapításain kívül elsősorban azért nagyjelentőségű, mert eddig még nem jelentek meg a munkásosztály helyzetére vonatkozó, egy-egy korszakot tárgyaló tanulmányok. Sándor Vilmos nem csupán a munkásosztály helyzetének ismertetésével foglalkozik, hanem a munkásosztály fejlődését, létszámának, összetételének alakulását is figyelemmel kíséri. Utal a női és a fiatalkorú munkások nagy arányára a munkásosztályban, foglalkozik a belső vándorlás kérdésével. Megállapítja azt is, hogy mivel Magyarországon az iparfejlődés nem járhatott a szokásos úton, s korábban csak gyenge manufaktúra-fejlődés volt, még mindig érződött a magyar szakmunkáshiány. Ezt csak súlyosbította az uralkodó osztályok népellenes kultúrpolitikája, a tudatos törekvés a művelődés elemi lehetőségeinek elzárására is. A munkásosztály helyzetét vázolva megmutatja az abszolút és viszonylagos elnyomorodás előrehaladását, az ipari munkanélküli tartalékshereg kezdeti kialakulását a századfordulót megelőző években, s a munkásosztály életkörülményeit, nyomorúságos munka- és lakásviszonyait.

Sándor Vilmos könyve a nagyipari fejlődés 1867-től 1900-ig tartó szakaszának nagyigényű, magasszínvonalú, részletes feldolgozása. Anyagfeltárása és megállapításai jelentősen hozzásegítenek a további fejlődési szakaszok, a magyarországi nagyipar tőkés viszonyok közt megtett egész fejlődési útjának, sajátosságainak vizsgálatához. A munka nagy tudományos eredményei mellett hiányosságai szinte eltörpülnek. Legszembetűnőbb hiányosságai egész történet- és gazdaságtörténetírásunk egyes területeken mutatkozó elmaradottságával kapcsolatosak. Elsősorban az iparfejlődést sajátosan meghatározó körülmények vizsgálatát kell említeni. A könyv fontos pozitívumaként emeltük ki, hogy az általános gazdasági törvényszerűségeket sajátos megjelenési formájukban igyekszik vizsgálni. Nem egyszer hangsúlyozza — helyesen —, hogy a fejlődés sajátosságait az 1867-ben kialakult dualista rendszer határozza meg, amely fenntartotta az ország félgyarmati függő helyzetét, konzerválta a feudális maradványokat, és biztosította a magyar uralkodóosztályok számára a nemzetiségi tömegek feletti elnyomó uralmat. De a konkrét elemzés során főleg csak a félgyarmati függő helyzet vizsgálatára, hatásának tárgyalására kerül sor, a dualizmus egyéb oldalainak befolyását nem minden esetben tudja meggyőzően kimutatni, egyes vonatkozásokra pedig — a soknemzetiségű állam sajátos körülményeire — nem is helyez kellő súlyt. Természetesen a feudális maradványok iparfejlődésre gyakorolt befolyásának kimutatása szinte lehetetlen a poroszutas mezőgazdasági fejlődés alapos ismerete nélkül, s ez a terület — amelynek kidolgozása nem is lehetett a szerző feladata — eddig még lényegében feltáratlan. Mivel ennek következtében Sándor Vilmos alapos elemzést erről a kérdésről nem tud adni, de ugyanakkor — a kérdés fontosságát látva — minden esetben igyekszik utalni a feudális maradványok befolyására, utalásai helyenként mechanikus kijelentésekké válnak. Véleményünk szerint a feudális maradványok minden kérdésnél való formai hangsúlyozása fölösleges és nem is helyes. A dualizmus rendszerében ugyan a félgyarmati függés és a feudális maradványok szorosan összefonódnak, hatnak egymásra. A dualizmus egész gazdasági fejlődésének vizsgálatakor ezt a kölcsönös hatást elemezni is kell, de egyes területeken, például a nagyipar vonatkozásában ezek a körülmények nem egyformán hatottak: a nagyipart a félgyarmati függő helyzet befolyása sokkal súlyosabban érintette, mint a feudális maradványok továbbélése. Például a köny a kartellek kialakulásának magyarországi sajátosságait vizsgálva (548. old.) abból indul ki, hogy a kartellalakulásra a félgyarmati helyzet és a feudális maradványok nyomják rá bélyegüket, a tárgyalás,

során azonban — és nem véletlenül — csak a félgyarmati helyzet hatását vizsgálja. A feudális maradványok előtérbe állítása itt mechanikus, hiszen ezek a kartellfejlődésre követlenül nem is hatottak. Ugyanakkor — ugyancsak e példánál maradva — nem fektet súlyt Sándor Vilmos a soknemzetiségű állam körülményére, ami pedig a kartellfejlődésre sajátosan hatott, hiszen a közös kartellek lényegéhez az is döntően hozzátartozott, hogy ezek — a dualizmus rendszerének megfelelően — az osztrák és a magyar tőke közös szervezetei voltak a nemzetiségi tömegek kizsákmányolására, s a nemzetiségi tőkefelhalmozásnak, a nemzetiségi burzsoázia megerősödésének egyik döntő akadályát képezték. Ebben a vonatkozásban az osztrák és a magyar finánctőke érdekei teljesen megegyeztek.

A szerző nem szentel kellő figyelmet az ipar szerkezetének kérdésére. Különösképpen vonatkozik ez az 1880 utáni részekre. Elszórt utalások természetesen találhatók az egyes iparágak arányaira vonatkozóan, de az összefoglaló kifejtés és az ipar szerkezetének alapos elemzése feltétlenül hiányolható. Ez a hiány kapcsolatos az 1880 utáni rész sok szempontból kérdéses szerkezeti felépítésével.

Sándor Vilmos ugyanis az egyes iparágakat nem az iparfejlődés, az ipar különböző területeinek és ágainak alakulása, hanem a külföldi tőke behatolása és általában a tőkeérdekeltségek szempontjából tárgyalja. Ez a felépítés sok fontos kérdést ugyan a legélesebb megvilágításba helyez, s így szoros kapcsolatban van a könyv említett fontos pozitívumaival, mégsem adhat egységes áttekintést az egyes iparágak fejlődéséről. Ez a felépítés szükségessé tette néhány összefoglaló szakasz beiktatását, ez pedig több ismétléshez vezetett. Az adott szerkezeti megoldás esetében szükséges lett volna az iparágak kölcsönös arányának, a szerkezeti fejlődés kérdéseinek összefoglalása is.

A könyv kisebb fogyatékosságai közül csupán néhányat említünk meg. Nem érthetünk egyet azzal a megállapítással, hogy a magyar középburzsoázia erősödő ellenállása a közös vámterülettel szemben elsősorban az osztrák burzsoázia magatartásának volt a következménye (lásd: 382. old.). Véleményünk szerint itt azt kell kidomborítani, amit a könyv csak sokkal mellékesebb tényezőként említ, hogy tudniillik az ipari középburzsoázia a virágzás időszakában, a 90-es évek második felére megerősödött, vagyis az ipari fejlődésben találhatjuk meg a középburzsoázia politikai fellépésének az alapjait.

A könyv alapjában helyesen tárgyalja a külföldi tőke behatolását, szerepét. Egyes esetekben azonban, különösen a német tőke vonatkozásában bizonyos túlzásokba esik. Bár hangsúlyozza, hogy a német tőke gyorsuló behatolása elsősorban nem ipari vállalkozások formájában történik, mégis egyes vállalatokat kellő bizonyíték nélkül határozottan a német tőke érdekeltségébe sorol (például a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt-t.), vagy — ami a könyvre általában nem jellemző — leegyszerűsítve a közvetett kapcsolatokat (magyarországi vállalat mögött osztrák bank, osztrák bank és német bank kapcsolata) a német tőke ipari befolyásáról beszél olyan esetekben, amikor arról valójában még alig volt szó. Így a német tőke ipari befolyásáról némileg eltúlzott képet kapunk.

Végül nem szükségtelen megemlítenünk, hogy a könyv olvashatóságát feltétlen emelte volna a sokszor túlzottan részletező, az *egész* szempontjából fölöslegesnek mondható jelentéktelenebb adatok elhagyása.

Az említett hiányosságok mit sem vonnak le Sándor Vilmos könyvének értékéből. Ez a munka — amely az olvasók, történészek és közgazdászok részéről egyaránt nagyon nagy érdeklődésre tarthat számot — felszabadulás utáni marxista történetírásunk legjobb alkotásai közé tartozik.

Berend Iván—Ránki György

FOLYÓIRATSZEMLE

Az Economie et Politique című francia marxista közgazdasági folyóirat 1954. 8., 9. és 1955. 1. számának ismertetése

1954 áprilisában indult meg az *Economie et Politique*, Franciaország első időszaki marxista közgazdasági folyóirata. A folyóirat azt tűzte ki feladatául, hogy leleplezze a burzsoá közgazdászok elméleteit, világosan megmagyarázza az imperialisták háborús politikájának alapját képező gazdasági tényeket és osztályérdekeket, másrészt programjába foglalta, hogy bemutatja a Szovjetunió és a népi demokráciák eredményeit, s megvilágítja gazdasági fejlődésük okait. „Nem üres frázis az a megállapítás, hogy Franciaország történetének valóban döntő pillanataihoz érkezett" — írja a folyóirat beköszöntő cikke. Franciaország mai urai, a monopoltőkések a legveszélyesebb kalandokba akarják sodorni a francia népet. Kiszolgálóik, a burzsoá közgazdászok azt tekintik feladatuknak, hogy megokolják a kalandorpolitika „gazdasági szükségességét". De a nemzet haladó erői, élükön a munkásosztállyal mindjobban felismerik, hogy lehetséges másfajta politika is, amely biztosítja Franciaország számára a nemzeti függetlenséget, a békét és a társadalmi haladást, s megmutatja a fényes jövőbe vezető utat. A folyóirat e politika győzelmének előmozdítása végett száll harcba, s a marxista módszer segítségével világítja meg az összes aktuális franciaországi gazdasági kérdéseket.

A folyóirat 1954. októberi számának több cikke foglalkozik a Mendès-France kormány gazdaságpolitikájával. Bár időközben a francia nép megbuktatta Mendès-France-ot, utódai — több-kevesebb változtatással — voltaképp az ő gazdaságpolitikáját folytatják, ezért az *Economie et Politique* említett cikkei ma is teljesen időszerűek.

A lap szerkesztőségi cikke megvilágítja, mit is értenek a francia kapitalisták a Mendès-France által csodaszerként javasolt „reconversion"-on (átállításon), amely majd megoldja az összes gazdasági nehézségeket. Az átállítás nem a hadikiadások csökkentését, sem pedig a munkások nemzeti jövedelemből való részesedésének növelését célozza, hanem elsősorban a kapitalista koncentráció fokozását, a kisebb üzemek megszüntetését, a monopóliumok erősítését. A kapitalisták arra hivatkoznak, hogy a francia ipar szétaprózottsága miatt nem veheti fel a versenyt a külföldi versenytársakkal, s ezért nem képes a modernebb technika bevezetésére sem. A cikk ezzel szemben megállapítja, hogy a nagyszámú kis- és középvállalat megszüntetése csak a munkanélküliség fokozásához, az életszínvonal csökkenéséhez és még nagyobb mértékű túltermeléshez vezethet. *André Barjonet Első észrevételek Mendès-France gazdasági programjához* című tanulmánya — témáját tekintve — szorosan kapcsolódik a szerkesztőségi cikkhez. A tanulmány elemzi a Mendès-France kormány gazdasági programját, s megállapítja: ez a program azoknak a

francia tőkés köröknek a nézetét fejezi ki, amelyek bizonyos — noha nagyon korlátozott — mértékig függetlenebb helyzetet akarnak teremteni maguknak az Egyesült Államokkal szemben. A program a gazdasági „expanzió" folytatását, a nemzeti jövedelem növelését tűzi ki célul. Ez csak úgy volna lehetséges — hangsúlyozza Barjonet —, ha leszállítanák a hadikiadásokat, emelnék a béreket, s ezzel kiszélesítenék a belső piacot. Mendès-France azonban erről hallani sem akart. Előírja a program a termelési költségek csökkentését is. Mendès-France-ék ugyanis hatalmas értéktöbblet-mennyiséget akarnak átjátszani a magánkapitalista szektornak azzal, hogy csökkentik az államosított vállalatok termékeinek árát, a deficitet pedig a lakossággal fizettetik meg. Ezért tehát a termelési költségek csökkentésével kapcsolatban szó sem esik a megélhetési költségek csökkentésének parancsoló szükségességéről.

Lényegében ezekhez a kérdésekhez kapcsolódik *Henri Denis* egyetemi tanár *Termelékenység és életszínvonal* című cikke is.

A cikkíró bírálja az úgynevezett Országos Termelékenységi Bizottság kiadásában megjelent *Termelékenységi akciók és problémák* című művet. Ezzel kapcsolatban hivatkozik Charles Bettelheim ismert haladó közgazdászra, aki szerint a munkáltatókat az a vágy ösztökélte a „termelékenységi" — valójában intenzitásfokozási — kampány elindítására, hogy leszereljék és az osztályegyüttműködés útjára tereljék a munkásságot, s így álcázzák a munkásosztály kizsákmányolásának fokozására irányuló törekvéseiket.

A tőkések *Jean Fourastié* burzsoá közgazdász „testükre szabott" elméletére hivatkoznak. Fourastié szerint a termelékenység fokozása nem a profit növelését célozza, hanem az egész nemzet szempontjából előnyös gazdasági fellendülés előmozdítását. Ehhez kapcsolódik a „társadalmi békéről" szóló tanítás, amely szerint az osztályharc megszüntetése „a gazdasági élet közérdekű fejlődésének előfeltétele".

Az Országos Termelékenységi Bizottság jelentésében szintén ezekből az „elméleti meggondolásokból" indul ki.

A „termelékenység" — értsd intenzitás — növelésének előmozdítása céljából az idézett jelentés szinte metafizikai érvekhez folyamodik. Profitról szó sem esik, annál inkább arról, hogy megfelelő propagandával a szolidaritás új szellemét, a közjólét közös erőfeszítésekkel történő szolgálatának gondolatát ültessék el minden francia lelkében. A „produktivisták" előszeretettel tolják a problémát erkölcsi és „lelki" síkra. A termelékenység szerintük azon a lelkiállapoton, magatartáson alapul, amelynek lényege, hogy minden egyén nagyobb teljesítményre hajlandó mások javára, az árucsere törvényein és szerződésileg vállalt kötelezettségein túlmenőleg. „A társadalmak — mondja a jelentés — önzetlenség és nemeslelkűség, nem pedig önzés és közömbösség útján gazdagodnak."

De térjünk csak vissza a „termelékenység" fogalmának gazdasági tartalmára, amely a jelentés alapján így foglalható össze: ha az összes egyének termelte javak és szolgáltatások mennyisége növekszik, több termék kerülhet szétosztásra, tehát nő az általános jólét. Azt a tényt, hogy a tőkés társadalomban a dolgozó osztályok jóléte egyáltalán nem növekszik automatikusan a termelés emelkedésével, a „termelékenység" propagandistái azzal próbálják ellensúlyozni, hogy „igazságos", „méltányos" elosztásról beszélnek.

A kérdés valójában így vetődik fel: a tőkés gazdaság el tudja-e helyezni a növekvő termelést, s lehet-e szó teljes foglalkoztatásról a termelékenység fokozása esetén.

A jelentés a piac problémájával egyszerűen nem foglalkozik. Megemlíti ugyan az egyes könnyűipari ágakban, például a textiliparban a legutóbbi évek során kialakult súlyos válságot, de ebből is csak az az egyet-

len következtetése, hogy annál sürgősebb a termelékenység növelése. Pedig nyilvánvaló, hogy az egy munkásra jutó termelés növekedése önmagában semmiképpen sem ellenszere a felvevőpiacok összeszűküléséből fakadó válságnak. Ellenkezőleg: ez a teljes termelés fokozása és a munkanélküliség növelése révén csak súlyosbítja a termelés és a fogyasztás ellentétét. A jelentés szerzői azonban tagadják a munkanélküliség lehetőségét, tagadják a túltermelést, s felújítják Jean-Baptiste Say ósdi, régen megcáfolt elméletét.

A jelentés szerzői egyáltalán nem ismerik el a francia gazdasági életben tapasztalható baljóslatú jeleket. Szerintük a francia gazdasági élet kissé lassan, de állandóan és egészében véve biztatóan fejlődik. Ezt a tételt megpróbálják alátámasztani az egyes iparágak termelékenységi és munkabéradataival. Valójában a bérek a termelékenység emelkedése ellenére jelentősen csökkentek. S ez nemcsak egyes iparágakra érvényes, hanem az egész nemzetgazdaságra. A „termelékenység" növelése tehát nem a munkások bérét, hanem a tőkések profitját növelte. Jellemző, hogy 1938 és 1952 közt az egy főre jutó termelés 11—17 százalékkal nőtt, a reálórabér ellenben csökkent. A jelentés végső soron elárulja, hogy a mostani „termelékenységi" kampány célja: a reálbéreknek az 1938-as szint alatt való tartása. A francia munkásosztály azonban e kísérlet ellen felvette a harcot.

Henri Claude Csökkentették-e az államosítások a tőke hatalmát címmel írt cikket. A cikkíró vitába száll Jules Moch-kal, aki szerint a franciaországi államosításoknak eredetileg antikapitalista jellegük volt, s ez a jelleg továbbra is érvényesül, függetlenül az 1947-ben bekövetkezett politikai változásoktól, vagyis elsősorban a francia kommunista miniszteréknek a kormányból való kiszorításától.

A cikkíró megállapítja, hogy az említett változások után az államosított vállalatok volt tulajdonosai kártalanításképp és más formában visszakapták tőkéjük jelentős részét, noha korábban beruházott tőkéjük már réges-rég amortizálódott. Emellett az államosított vállalatok berendezése a legtöbbször elavult is volt, felújításra szorult. Az államosítások pedig lehetővé tették, hogy például a szénbányászati, a gáz- és az elektromos társaságok az államra hárítsák a nagy összegű beruházások terhét. Az államosított szektor egyébként a magántőkésektől rendelte meg az új felszerelést, vagyis a tőkések kettős nyereséghez jutottak. A kommunista miniszterek távozása után a trösztök saját bizalmi embereiket helyezték az államosított vállalatok és bankok élére, s így befolyásuk közvetlenül is érvényesült. A monopolkapitalisták egyébként nemcsak megrendeléseket, de olcsó szolgáltatásokat is kaptak az állami szektortól. Például a trösztök egy kilowattóra áramért 0,47—0,64 frankot fizetnek, a magánháztartások ellenben 26,4 frankot. Nagy vasúti szállítási kedvezményeket is kaptak. A finánctőke felhasználta az államosításokat arra is, hogy megakadályozza a bérek felemelését. A tőkésállam elutasította a béremelési követeléseket, mondván, hogy ennek eredményeképp az államosított vállalatok veszteségesek lennének, a magántőkések pedig örömmel követték a „jó" példát. Egyébként azokat az államosított vállalatokat, amelyek a nagytőkéseknek veszélyesebb konkurrenciát támasztottak, csakhamar felszámolták, a többiekbe pedig mindjobban benyomult a magántőke. Mindez ismételten igazolja annak a tételnek az igazságát, hogy az államosításnak önmagában nincs antikapitalista jellege, minden attól függ: ki az államhatalom birtokosa, a nép-e vagy a fináncoligarchia.

Az *Economie et Politique* októberi száma közli *Georges Cogniot* méltatását a szovjet politikai gazdaságtan tankönyvről és *Jacques Lambert* cikkét a népi Kína fejlődéséről.

A folyóirat állandó rovata a *Monográfia*, amely egyes trösztök, egy-egy vidék stb. gazdasági problémáit ismerteti, továbbá a *Krónika* című rovat, amely röviden foglalkozik az

időszerű gazdaságpolitikai, külkereskedelmi problémákkal, végül a *Bibliográfia* és a *Statisztika* rovat.

★

Az *Economie et Politique* november—decemberi számának vezércikke a *párizsi szerződések és a francia—német gazdasági kapcsolatok* kérdésével foglalkozik. A párizsi szerződések alkalmazása elkerülhetetlenül a fegyverkezési verseny fokozódásához és a nyugat-német hadipotenciál megerősödéséhez vezet. Bár a francia kapitalisták tudják ezt, mégis szívesebben fogadják a párizsi szerződéseket, mint annak idején az Európai Védelmi Közösséget. A francia burzsoázia kezdetben ugyan támogatta az Európai Védelmi Közösséget, mert azt remélte, hogy úrrá lehet a nyugat-európai piacon, s ellenőrizheti a nyugat-német gazdasági fejlődést. 1954-re azonban megváltozott a helyzet, a nyugat-német monopóliumok túlsúlyra tettek szert. Jellemző, hogy Nyugat-Németország ma már évente 18 millió tonna acélt termel, Anglia ellenben 17 milliót, Franciaország pedig a Saar-vidékkel együtt is csak 12 milliót. A francia és a német imperialisták közt éles ellentétek vannak, de a francia imperialisták ebben az új formában mégis elfogadták Nyugat-Németország felfegyverzését, mert ez egyrészt lehetővé teszi a francia gazdasági élet militarizálását is, másrészt, mert abban bíztak, hogy a német felfegyverkezés nyugat-német megrendeléseket biztosít a francia iparnak. Reményeik azonban mindinkább füstbe mennek, mert az amerikai imperialisták nem engedélyezik a franciák által javasolt fegyverkezési ügynökség felállítását, márpedig a francia finánctőkések e szerv megteremtése révén szerettek volna bizonyos mértékű ellenőrzéshez jutni a nyugat-német ipar fölött. A francia kapitalista csoportok mindennek ellenére is kedvezőbben fogadják a párizsi szerződéseket, mint az Európai Védelmi Közösséget, mert ezek a szerződések feladják az úgynevezett „nemzetfelettiség" elvét, vagyis lemondanak a közös költségvetésről, biztosítják a vámhatárok és a régi árrendszer megmaradását. Így a francia kapitalisták továbbra is az államtól, illetőleg az adózókkal szubvencionáltathatják exportjukat. A legfontosabb azonban az, hogy a párizsi szerződések fenntartják az úgynevezett Franciaország—Saar-vidék gazdasági uniót, s biztosítják a francia kapitalistáknak a Saar-vidék 16 millió tonna szenét és $2^1/_2$ millió tonna acélját. Adenauer a Saar-kérdésben engedményeket tett, de engedményekre kényszerült a francia kapitalizmus is, hiszen a Saar-vidékre irányuló nyugat-német export nőni fog, a nyugat-német bankok behatolnak erre a területre, sőt a nyugat-német tőke beruházásokat eszközölhet a Francia Unió területén is. A Saar-vidék fontos a francia kapitalizmusnak abból a szempontból is, hogy jelentős francia árucikk-felvevő piac. Például tavaly 150 milliárd frank értékű árut vett át. Mindenesetre a Saar-egyezmény rendelkezései különféleképpen értelmezhetők, s nem kétséges, hogy mindkét fél igyekszik majd a számára legkedvezőbb következtetéseket levonni belőlük, ami csak az ellentétek fokozódásához vezethet.

Ami a francia—német gazdasági együttműködésről szóló terveket illeti: ezek ködös voltuk, körvonalazatlanságuk miatt csak kevéssé járultak hozzá a francia burzsoázia ismertetett álláspontjának kialakulásához. Mindenesetre Mendès-France felújította azt a régi, már a hitleristák által is hirdetett programot, hogy Franciaország mezőgazdasági termékeket szállítson Nyugat-Németországnak. De ebben a vonatkozásban nagy nehézséget okoz, hogy a francia mezőgazdasági termékek árai magasabbak a világpiaci áraknál. Van azután egy másik probléma is. Ha Nyugat-Németország elfogadja a mezőgazdasági termékeket, akkor az eddiginél több iparcikket akarna szállítani Franciaországnak, ezt pedig a francia ipar sínylené meg. Egyébként az angol imperializmus sem lelkesedik az egész „együttműködésért", s min-

dent meg is fog tenni megakadályozására.

A cikk végül felhívja a figyelmet a nyugat-német trösztök megerősödésének veszélyére, s követeli, hogy a német kérdés megvitatására hívjanak össze négyhatalmi értekezletet.

Ugyanebben a számban *Jean Baby* ismert marxista közgazdász Mendès-France és Gabriel Ardant *A gazdaságtudomány és az akció (La science économique et l'action)* című könyvével foglalkozik. A szerzők nem merik nyíltan támadni a marxizmust, de megpróbálják elferdíteni a marxizmus egyes tanításait. Lényegében Keynes elméletét fogadják el, a pénzről vallott felfogásuk viszont arról tanúskodik, hogy a mennyiségi pénzelmélet hívei. Mendès-France és szerzőtársa szerint az árszínvonalat a forgalomban lévő pénzmennyiség automatikusan határozza meg, s az inflációt valamiféle egyensúlyfelbillenés okozza, amely az árak emelkedésében nyilvánul meg.

A szerzők egyébként is sokat foglalkoznak a kapitalista gazdaság „egyensúlyának" kérdésével, anélkül, hogy bármilyen elfogadható megoldást javasolnának helyreállítására. A beruházási politika ugyanis semmiképp sem lehet az a válságmegelőző szer, amelynek Mendès-France és Ardant tekinti. Az államnak, amelyet a monopóliumok ellenőriznek, nincsenek megfelelő forrásai olyan beruházási politika számára, amely megjavítaná a dolgozó osztályok életszínvonalát, s ezzel bővítené a fogyasztást. Mendès-France elképzelései a történelmi fejlődés menetével ellenkező irányba haladnak, s ezért kudarcuk elkerülhetetlen.

A folyóiratnak ez a száma közli még *René Jean*nak a munka úgynevezett tudományos megszervezéséről szóló cikkét, s *Henri Delorme* cikkét az energiatermelő társaságok megadóztatásáról. A folyóirat ezenkívül beszámol a Szovjetunió és Csehszlovákia gazdasági eredményeiről. A *Monográfia* rovatban a francia műszaki értelmiség problémáiról találunk tájékoztatást, a *Krónika* rovatban pedig többek közt a francia szénbányászat válságáról. A francia szénbányák eladatlan szénkészletei tavaly október végén elérték a 3 100 000 tonnát. E példátlanul nagy készletfelhalmozódásnak az oka nem a termelés növekedése, mert a termelés a lehetőségek ellenére sem növekedett a harmincas évekhez képest, hanem elsősorban a fűtőolaj konkurrenciája. 1949-ben a párizskörnyéki ipari üzemek 70 százalékban szenet, 30 százalékban olajat használtak üzemanyagként, 1954-ben ellenben már csak 46 százalék szenet és 54 százalék olajat. A szénfelhasználásnak a legkülönfélébb iparágakban történt visszaesése nagyon megfelel az angol és az amerikai olaj-trösztök érdekeinek. A válság másik oka a ruhrvidéki szén konkurrenciája. Franciaország 1954 első kilenc hónapjában átlagban 959 000 tonna szenet importált, benne 470 000 tonna ruhrvidéki szenet.

★

Az *Economie et Politique* 1955. januári száma *A felvirágzás délibábja* címmel közöl vezércikket.

Francia kapitalista körök azt állítják, hogy a francia gazdasági élet virágzik, mert az ipari termelés tavaly 8 százalékkal növekedett, a külkereskedelmi mérleg látszólag egyensúlyban van, a tőzsdei árfolyamok emelkednek stb. A munkások, a parasztok, az alkalmazottak helyzete egyáltalában nem rózsás, ezzel szemben a trösztök busás profitokhoz jutnak. A trösztöknek ez a dús profitaratása nem valamiféle gazdasági fellendüléssel, hanem kizárólag a háborús előkészületekkel, a nemzetgazdaság militarizálásával magyarázható.

A cikk figyelmeztet rá, hogy a német imperializmus — teljes talpraállása után — a mainál is sokkal inkább veszélyezteti majd a francia kapitalisták pozícióit.

Raymond Barbé cikke az *algíri helyzetről* ad tájékoztatót. Algír gyarmatosítása 1830-ban kezdődött, s a katonai megszállás után a gyarmatosítók először földjeiktől fosztották meg az őslakókat. 1850-ben 115 000, 1940-ben már 3 045 000 hektár föld volt a gyarmatosítók kezén,

mégpedig éppen a szőlő-, fűszer- és primőrtermelésre alkalmas legjobb földek javarésze. Ma már Algír egész földterületének csak a fele van algíriak birtokában. A föld elosztása az algíriaknál is rendkívül egyenlőtlen, nagyon sok a törpebirtok, s a több mint 8 millió lakosból 1 150 000 a földnélküli paraszt.

A francia tőkések igen nagy befektetéseket eszközöltek Algírban. A beruházások összege már a második világháború előtt meghaladta a 4000 milliárd frankot, vagyis több volt, mint a francia gyarmatbirodalom egyéb területére jutó beruházások együttes összege. A második világháború után újabb nagy beruházások történtek. Algír urai közt találjuk a Banque de l'Union Parisiennet, amely kezében tartja a bányászatot, a parafatermelést és a kikötői forgalmat. A Rotschild-csoport Algír külkereskedelmét ellenőrzi.

A francia kapitalizmus szempontjából Algír piacként is rendkívül fontos. A francia exportban Algír az első helyet foglalja el, az export 11,3 százalékát köti le. Algír kereskedelmének 70 százalékát Franciaországgal bonyolítja le. Elsősorban iparcikkeket, gépeket, építőanyagokat és fűtőanyagokat importál, s csaknem kizárólag mezőgazdasági termékeket exportál. Jellemző, hogy 1938-ban egy tonna importcikk ára átlagosan több mint kétszerese, 1953-ban ellenben már négyszerese volt egy tonna exportcikkének.

Az ország lakosságának háromnegyed része, az őslakosság hétnyolcada a mezőgazdaságból él. Az őslakosság részesedése a mezőgazdasági termelésben csak 45 százalék. A mezőgazdasági termelés zöme exportcélokat szolgál. Például 1953-ban a 190—200 milliárd frank értékű mezőgazdasági termelésből 105 milliárd franknyit exportáltak. A bányatermékek majdnem teljes egészükben exportra kerülnek. Az ipar rendkívül elmaradott. A második világháború előtt a beruházásoknak csak mintegy 0,7 százaléka jutott az iparnak. Az iparosítás a háború utáni években sem folyt nagyobb ütemben.

A dolgozók életszínvonala rendkívül alacsony. Algírban egy lakos átlagos évi jövedelme 40 000 frank, Franciaországban pedig 160 000 frank, holott az árszínvonal a két országban azonos. Az őslakosság nagy részének azonban még ekkora jövedelme sincs. A munkanélküliség hatalmas méreteket öltött. A mezőgazdaságban különösen nagy a relatív túlnépesedés, de az ipar a legutóbbi években csak 15 000 új munkaalkalmat nyújtott. A munkanélküliek száma eléri az 1 500 000-et. Ehhez még hozzá kell adni azt a 400 000 algírit, aki Franciaországba ment munkát keresni; közülük csaknem 100 000-nek nincs állandó munkája.

Az algíriak jelentős része szörnyű körülmények közt él. 130 000 algíri nyomortanyákon lakik. Az algíri gyermekeknek csak 12 százaléka jár iskolába. 10—20 000, délen pedig 30 000 lakosra jut egy orvos (Franciaországban 1100 lakosra).

Az említett adatok megmutatják: miért olyan fontos Algír a francia imperialisták számára, de egyszersmind azt is, hogy az algíri nép miért nem tűrheti tovább a francia imperializmus igáját.

René Creussol cikkének címe *A Monnet-„tervtől" a Hirsch-„tervig"*. A jobboldali szociáldemokraták és Keynes elméletének hívei szüntelenül hangoztatják, hogy a kapitalista gazdaság is tervezhető. Ebben a szemléletben fogant 1946-ban a Monnet-„terv", amely 1952-ig megszabta a fejlesztés irányvonalait, s ez a szemlélet tükröződik a nemrég kidolgozott Hirsch-„tervben" is. A Hirsch-„terv" szerint 1957-ig 25 százalékkal kell növelni a nemzeti jövedelmet a mezőgazdasági termelés 20, az ipari termelés 25—30 és az építőipari termelés 60 százalékos fokozása révén. A terv szerint ez biztosíthatná a fizetési mérleg egyensúlyát és az életszínvonal évenkénti 4 százalékos emelkedését.

Hogy a Hirsch-„terv" alaptalanságát bebizonyítsa, a cikkíró először a Monnet-„terv" teljesítésével foglalkozik. A szénbányászat csak 75 szá-

zalékra teljesítette ezt a „tervet", s a többi szektorban is 20—30 százalékos, sőt az építőiparban 43, a mezőgazdasági gépiparban pedig 70 százalékos az elmaradás. Csak az üzemanyagipar, az autó- és a cementipar teljesítette a Monnet-„tervet". Megjegyzendő, hogy az ipari kapacitás 1952-ben már lehetővé tette volna a „terv" teljesítését, a kapitalisták azonban nem használják ki a teljes kapacitást. A Hirsch-„terv" 1957-re olyan termelési színvonalat irányoz elő, amely az 1952-es kapacitással is elérhető lenne. Ez azt bizonyítja, hogy a kapitalisták nem a termelésnek az életszínvonal megjavítását szolgáló növelésére, hanem a minél nagyobb profit biztosítására törekszenek. Például a szénbányászat „terve" 1957-re alig irányoz elő valamelyes emelkedést 1952-höz képest. Ezzel szemben stratégiai okokból és az angol, valamint az amerikai olajmonopóliumok maximális profitjának biztosítása céljából növelni szándékozik a fűtőolajtermelést.

Mindezek a tervezgetések csak a francia burzsoá közgazdászoknak arról a teljesen reménytelen erőlködéséről tanúskodnak, hogy meggyőzzék a francia dolgozókat: sorsuk a monopóliumok uralma idején is jobbra fordulhat.

Jacques Allain A szovjet—francia gazdasági kapcsolatok tíz éve címmel írt cikkének bevezetőjében megállapítja: a második világháború után arra lehetett számítani, hogy igazi együttműködés épül ki a két nagy ország közt, amely szövetségesként harcolt a fasizmus ellen. Az első kereskedelmi szerződést 1945. december 24-én írták alá Moszkvában. A szerződés értelmében Franciaország különböző késztermékek ellenében gabonát, fát, papírt, olajat kapott volna. 1947-ben azonban a francia kommunistákat kizárták a kormányból, s az egymást váltó francia burzsoá kormányok szovjetellenes provokációkba kezdtek. Nem teljesítették a vállalt exportkötelezettségeket sem. Ennek az lett a következménye, hogy a két ország közti kereskedelem (összehasonlítható árakon számítva) az 1938. évi 20 milliárd frankról 1949-ben 3 milliárdra zuhant, s csak 1951-től kezdett ismét növekedni, majd 1954-ben elérte az 1938-as színvonalat. Az 1938-as adatokhoz való viszonyítás azonban nem reális, mert a francia külkereskedelmi forgalom az akkorihoz képest 50 százalékkal növekedett, s ma a Szovjetunió is sokkal jelentősebb helyet foglal el a nemzetközi kereskedelemben, mint 1938-ban. Mindez azt bizonyítja, hogy a kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésének még nagy lehetőségei vannak.

A szovjet—francia kereskedelmi kapcsolatok fejlesztését azonban nagyon gátolja a nyugati imperialisták diszkriminációs politikája. Ezen a politikán nagy rést ütött az 1952. évi moszkvai gazdasági konferencia, amelynek eredményeképpen 1953-ban szovjet—francia kereskedelmi szerződést, 1954 novemberében pedig újabb 18 hónapra szóló szerződést kötöttek. E szerződés értelmében a Szovjetunió exportja 29 milliárd frankra nő, s nem sokkal kisebb lesz a francia export sem. A Szovjetunió többek közt krómot és mangánércet szállít Franciaországnak, Franciaország pedig textilt, különböző gépeket, hajókat, gyarmati termékeket ad el a Szovjetuniónak.

Az *Economie et Politique* januári száma közli még *Jacques Lambert* cikkét: *A munka termelékenysége a szocialista társadalomban.* A lap *Monográfia* rovatában *Pierre Fantriche* a Péchiney vegyipari trösztről ír.

A folyóirat e három számának ismertetése meggyőzően bizonyítja, hogy az *Economie et Politique* magas színvonalon teljesíti vállalt programját. Nemcsak kitűnő információs anyagokat közöl, hanem fontos elméleti cikkeket is, s ezekben leleplezi a mai vulgáris burzsoá közgazdászok elméleteit. Az új francia marxista közgazdasági folyóirat máris fontos elméleti fegyverré vált a francia dolgozók kezében.

Bölcskei Edit

Tájékoztató a Szovjetunió Állami Pénzügyi Kiadójának kiadásában 1954-ben megjelent egyes fontosabb pénzügyi tárgyú könyvekről*

(A Finanszi SZSZSZR című folyóirat 1954. 8., 9. és 1955. 1. száma nyomán.)

J. A. Kronrod. A PÉNZ A SZOCIALISTA TÁRSADALOMBAN. Állami Pénzügyi Kiadó, 1954. 354 oldal.

A szerző művében megvizsgálja az áru- és pénzviszonyok fejlődését a szocializmusba való átmenet időszakában, a pénz lényegét a szocialista társadalomban, a pénzfunkciók tartalmát és jelentőségét, a pénzforgalom anyagi alapjait, törvényszerűségeit a szocialista újratermeléssel kapcsolatban stb.

A mű hat fejezetre oszlik: I. A Szovjetunió áru- és pénzviszonyai az átmeneti időszakban; II. Az árutermelés és az értéktörvény a szocializmusban; III. A pénz lényege a szocialista társadalomban; IV. A pénzfunkciók a szocialista gazdaságban; V. A pénzforgalom anyagi alapjai; VI. A pénzforgalom legfontosabb törvényszerűségei a szocializmusban.

A. P. Pogrebinszkij. A FORRADALOM ELŐTTI OROSZORSZÁG PÉNZÜGYI TÖRTÉNETÉBŐL. Állami Pénzügyi Kiadó. 1954. 268 oldal.

Ennek a műnek, miként előszavából is kitűnik, az a célja, hogy kritikailag tanulmányozza a forradalom előtti Oroszország gazdasági és pénzügyi életére vonatkozó hivatalos anyagokat, s ezen az alapon megmutassa a forradalom előtti Oroszország pénzügyi politikájának jellegét és irányát a XIX. század elejétől a Nagy Októberi Szocialista Forradalomig terjedő időszakban.

A könyv három részre oszlik. Mindegyik rész egy-egy meghatározott időszakot tárgyal. Az első rész Oroszország pénzügyi helyzetét a feudalizmus válságának és a kapitalista viszonyok fokozatos kialakulásának a XIX. század elejétől 1861-ig terjedő időszakában vizsgálja.

A második rész Oroszország állami pénzügyeit az ipari kapitalizmus időszakában (1861-től a XIX. század végéig) ismerteti. A harmadik rész pedig a monopolkapitalizmus időszakában, azaz a XX. század elejétől a Nagy Októberi Szocialista Forradalomig terjedő időszakban elemzi az orosz állami pénzügyeket. A szerző a könyv utolsó részében ismerteti az Ideiglenes Kormány pénzügyi politikáját, amely szintén az imperialista burzsoázia érdekeit szolgálta, s reakciós, népellenes jellegű volt. A szerző külön fejezetekben foglalkozik a reform előtti Oroszország vasútépítési tevékenységével, tekintettel arra, hogy abban az időszakban a vasútépítési kiadások rendkívül fontos részét képezték az állami kiadásoknak.

N. Szigyelkin. A KOLHOZOK BEVÉTELI ÉS KIADÁSI ELŐIRÁNYZATA. Állami Pénzügyi Kiadó. 1954. 128 oldal. — *V. Nyikityin.* A KOLHOZOK OSZTHATATLAN ALAPJAINAK PÉNZESZKÖZEI. Állami Pénzügyi Kiadó. 1954. 40 oldal.

Mind a két brosúra abba a sorozatba tartozik, amelyet az Állami Pénzügyi Kiadó a kolhozvezetők gazdasági munkájának előmozdítása céljából ad ki.

Szigyelkin brosúrájában megismertet a kolhozok pénzügyi tevékenységének tervezési módszereivel, a bevételi és a

* (II. rész.)

kiadási előirányzat összeállításának módjával és az előirányzat fejezeteivel; a szerző felsorolja, hogy milyen forrásokból képződnek a kolhozok pénzjövedelmei, s milyen célokra fordíthatók a kolhozok eszközei.

A brosúrát a kolhozok bevételi és kiadási előirányzatának űrlapmintája egészíti ki.

Nyikityin munkájából az olvasó megismeri az oszthatatlan kolhozalapok pénzeszközei képződésének és kiegészítésének rendjét, az eszközök kezelését és felhasználását, a beruházások tervezését, továbbá a kolhozok Mezőgazdasági Bank által történő hosszúlejáratú hitelellátásának rendjét.

I. Sztaricskov. AZ IPARVÁLLALAT TERMELÉSI TERVE TELJESÍTÉSÉNEK ELEMZÉSE. Állami Pénzügyi Kiadó. 1954. 148 oldal.

A szerző művében ismerteti az iparvállalat termelési terve teljesítésének elemzési módszereit. A könyv a vállalati közgazdászoknak, tervezőknek és számviteli dolgozóknak szól, de hasznos a pénzügyi és a bankapparátus dolgozói, valamint a főiskolai hallgatók számára is.

A könyv a következő öt fejezetre oszlik: I. A termelési terv teljesítésének legfontosabb mutatói; II. A munkaügyi terv teljesítésének elemzése; III. A berendezéskihasználási terv teljesítése; IV. A vállalati anyagi és műszaki ellátási terv teljesítésének elemzése; V. A termelés technológiájára, szervezésére és irányítására megszabott terv teljesítésének elemzése.

Magyar nyelven megjelent gazdasági tárgyú könyvek

A kapitalista országok gazdasága 1929—1953. (Statisztikai gyűjtemény). Statisztikai kiadó. 1955. 264 old.

Belkereskedelmi vállalatok dokumentális revíziója. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 1955. 392 old.

A vállalati pénzforgalom szabályai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 1955. 120. old.

Bérczi Béla: Kisipari szövetkezetek pénz- és hitelgazdálkodása. Műszaki Könyvkiadó. 1955. 236 old.

Dobi István: A parasztság jövője a szövetkezet. Mezőgazdasági Könyvkiadó. 1955. 171 old.

Erdős—Almási: A mezőgazdasági termelés alapjai. Mezőgazdasági Könyvkiadó. 1955. 315 old.

Garamvölgyi Ottó—Metzger Ödön—Papp Lajos: A gépállomások gazdasági tevékenységének elemzése. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 1955. 230 old.

Görög László: Magyarország mezőgazdasági földrajza. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 1955. 179 old.

Győrffi: Építőipari TMK. Műszaki Könyvkiadó. 1955. 248 old.

Ivanics András: Mezőgazdasági kollektív szerződések. Mezőgazdasági Könyvkiadó. 1955. 176 old.

Okályi Iván: Gyümölcstermeléstan I. Mezőgazdasági Könyvkiadó. 1955. 156 old.

Somos András: Zöldségtermesztés. Mezőgazdasági Könyvkiadó. 1955. 272 old.

Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 1955. 492 old.

Külföldön megjelent gazdasági tárgyú könyvek

Abutkova G. V.: Ob izucsenyii konjunkturi szovjetszkoj torgovlji. (A szovjet kereskedelem konjunktúrájának vizsgálata.) Moszkva. Állami Kereskedelmi Kiadó. 1954. 188 old.

Barkovszkij N.: Kreditovanyije zatrat po mehanyizacii i razsireniju proizvodsztva tovarov narodnovo potreblenyija (A közszükségleti cikkgyártás gépesítésével és kiterjesztésével kapcsolatos költségek meghitelezése.) Moszkva. Állami Pénzügyi Kiadó. 1954. 106 old.

Bauer P. T. West African Trade. (Nyugatafrikai kereskedelem.) Cambridge. Egyetemi Kiadó. 1954. 466 old.

Braginszkij B. I. i dr.: Organyizacija narodnohozjajsztvennovo planyirovanija v SzSzSzR. (A népgazdaság tervezése a Szovjetunióban.) Moszkva. Állami Politikai Kiadó. 1954. 392 old.

Brown A. J.: The Great Inflation 1939—1951. Issued under the auspices of the Royal Institute of International Affairs. (Az 1939-től 1951-ig tartó nagy infláció. — Készült: A Nemzetközi Kérdésekkel foglalkozó Királyi Társaság irányításával.) Oxford. Egyetemi Kiadó. 1954. 333 old.

Csernomorgyik G. I.: Voproszi projektirovanyija zseleznih dorog. (A vasúti tervezés kérdései.) Moszkva. Vasúti Közlekedési Kiadó. 1954. 172 old.

Dragilev M. Sz. Protyivorecsija mezsdu imperialisztyicseszkimi gyerzsavami na szovremennom etape. (Az imperialista államok ellentétei a mai szakaszban.) Moszkva. Állami Politikai Kiadó. 1954. 149 old.

Ekonomicseszkije geografija SzSzSzR. Pod redakcii Cserdanceva. (A Szovjetunió gazdasági földrajza. Szerkesztette: Cserdancev.) Moszkva. Tankönyv Kiadó. 1954. 428 old.

Ekonomika i vnyesnyaja torgovlja kapitalisztyicseszkih sztran. (A tőkés országok gazdasági helyzete és külkereskedelme.) Moszkva. Külkereskedelmi Kiadó. 1954. 775 old.

Frank Whitson Fetter: The Irish Pound. (Az ír font.) London. Allen and Unwin. 1954. 136 old.

Glezerman G. J.: Bazisz i nadsztrojka v Szovjetszkom obsesztve. (Alap és felépítmény a szovjet társadalomban.) Moszkva. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Kiadója. 1954. 347 old.

Gorszkov V. A.: Organyizacija truda i tyehnyicseszkoje normirovanyije v sztyekolnom proizvodsztve. (Munkaszervezés és műszaki normázás az üveggyiparban.) Moszkva. Könnyűipari Kiadó. 1954. 356 old.

Gyenezsnoje obrascsenije i kregyit SzSzSzR. Pod redakcii V. V. Ikonnyikova. (Pénzforgalom és hitel a Szovjetunióban. Szerkesztette: V. V. Ikonnyikov.) Moszkva. Állami Pénzügyi Kiadó. 1954. 458 old.

Ivanov A. A.: Kratkij szpravocsnyik po mehanizacii zsivotnovodsztva. (Rövid útmutató az állattenyésztés gépesítéséhez.) Moszkva. Mezőgazdasági Kiadó. 1954. 240 old.

Kasztanyejev H. G.: Ucsot vszpomogatyelnih proizvodsztv masinosztroityelnovo zavoda. (A gépgyár segédüzemi termelésének nyilvántartása.) Moszkva. Gépipari Kiadó. 1954. 152 old.

Kulagin G. D. Geografija promislennosztyi Italii. (Olaszország ipari földrajza.) Moszkva. Földrajzi Kiadó. 1954. 364 old.

Narodi Afriki. (Afrika népei.) Moszkva. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Kiadója. 1954. 732 old.

Palcev A.: Nacionalnij dohod pri kapitalizme. Ocserk tyeorii. (Nemzeti jövedelem a kapitalizmusban. Elméleti vázlat.) Moszkva. Állami Politikai Kiadó. 1954. 112 old.

Plotnyikov K. N.: Ocserki isztorii bjudzseta Szovjetszkovo goszudarsztva. (A Szovjetállam költségvetésének vázlatos története.) Moszkva. Állami Pénzügyi Kiadó. 1954. 556 old.

Pomazanov Sz. I.: Promislennoszty Ruminszkoj Narodnoj Reszpubliki i jejo razmescsenije. (A Román Népköztársaság ipara és az ipar telepítése.) Moszkva. Földrajzi Kiadó. 1954. 232 old.

Sumov N. Sz. Kratkoszrocsnoje kreditovanyije promislennovo predprijatija. (Az iparvállalat rövidlejáratú hitel-ellátása.) Moszkva. Állami Pénzügyi Kiadó. 1954. 128 old.

Szbornyik dokumentov po zemelnomu zakonodatyelsztvu SzSzSzR i RSzFSzR (1917—1954). (A Szovjetunió és az Orosz SzSzSzK agrártörvényhozására vonatkozó dokumentumok gyűjteménye. 1917—1954).) Moszkva. Állami Jogi Kiadó. 1954. 719 old.

Sztorozsev V.: Szojuz rabocsevo klasszsza i bjednyejsevo kresztjansztva v szocialisztyicseszkom obsesztve. (A munkásosztály és a szegényparasztság szövetsége a szocialista forradalomban.) Moszkva. Állami Politikai Kiadó. 1954. 216 old.

Sztrumilin Sz. G.: Isztorija csornoj metallurgii v SzSzSzR. Tom I. (A vaskohászat története a Szovjetunióban. I. kötet.) Moszkva. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Kiadója. 1954. 556 old.

Trahtenberg I. A.: Kregyitno-gyenezsnaja szisztyema kapitalizma poszle vtoroj mirovoj vojni. (A kapitalizmus hitel- és pénzrendszere a második világháború után.) Moszkva. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Kiadója. 1954. 186 old.

Vejcman N. R.: Balanszi kapitalisztyicseszkih predprijatij i jih analiza. (A kapitalista vállalatok mérlegei és elemzésük.) Moszkva. Külkereskedelmi Kiadó. 1954. 141 old.

Wootton Barbara: The social foundations of wage policy. (A bérpolitika társadalmi alapjai.) London. Allen and Unwin. 1954. 200 old.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ СТАТЕЙ

1945.—1955.

Венгерский народ в этом году отмечает десятую годовщину освобождения своей родины, завоевания независимости, ликвидации экономической, общественной и культурной отсталости.

Возможность подъема была обеспечена освобождением нашей родины Советским Союзом от фашистского ига. Рабочий класс, руководимый коммунистической партией, в тесном союзе с трудящимся крестьянством сумел воспользоваться этой возможностью, создал государственную власть рабочего класса, сформировал социалистические производственные отношения в главнейших отраслях народного хозяйства.

В достижении успехов рашающую роль сыграло руководство партии, основывающееся на знании и применении марксистско-ленинской теории. Партия успешно применила на практике объективные законы, определяющие общественное и экономическое развитие.

Статья в дальнейшем вкратце занимается значением главнейших экономических этапов десятилетнего развития страны, например: значением аграрной реформы, значением трехлетнего и пятилетнего планов, наконец делает вывод о том, что мартовское решение Ц. К. вдохновляет массы трудящихся на достижение новых, больших успехов.

Наши задачи в деле претворения в жизнь мартовского решения Центрального Комитета.

В течение прошедшего десятилетия наша страна превратилась из отсталой, аграрно-индустриальной страны, находившейся в полуколониальной зависимости от крупных империалистических держав, — в страну независимую, индустриальную, развивающуюся по пути социализма, в активного участника лагеря социализма.

Одним из главных источников наших успехов являлось то, что, следуя ленинским-сталинским принципам строительства социализма, мы всемерно стремились к развитию тяжелой промышленности материальной основы социализма и к повышению производительности труда. За последние полтора года наблюдался некоторый перебой, проявляющийся в первую очередь в застое промышленности, особенно тяжелой промышленности.

Мартовское заседание Ц. К. показало источник ошибок, который состоит в извращенном, правом толковании правильных решений июньского пленума 1953 г. и третьего съезда партии. Проповедники правых взглядов хотели затормозить темпы социалистческой индустриализации, искусственно противопоставляя цель основного экономического закона средствам достижения этой цели. Не менее значительной ошибкой являлось то, что некоторые переоценивали возможности развития мелкотоварных крестьянских хозяйств и на основе этого начали отрицать необходимость социалистической перестройки сельского хозяйства.

Эти ошибки в значительной мере отражались и в работе журнала „Közgazdasági Szemle" (Экономический Обзор). Журнал мало обращал внимания на раскрытие важнейших вопросов социалистической индустриализации и опубликовал ряд таких статей, авторы которых занимали одностороннюю, ошибочную позицию в связи с оценкой мелкотоварного крестьянского хозяйства. Теоретические ошибки, имевшие место в журнале, стали базой разного рода политических ошибок: недооценки тяжелой промышленности; обособленности развития сельского хозяйства и промышленности; затушевывания зависимости повышения жизненного уровня от повышения производительности труда; пренебрежения в деле помощи производственным кооперативам.

Журнал теперь в свете решения Ц. К. стремится исправить свои ошибки, повысить теоретический уровень журнала и укрепить партийность. Для этого имеются благоприятные условия, так как „Közgazdasági Szemle" стал журналом Института Экономических Наук, а институт такой научный орган, главнейшей задачей которого является обеспечение развития экономической теории свободной от всяких извращений и укрепления связи теории с практикой.

Ева Апро:

Ленин — великий теоретик политической экономии.

Статья написана по поводу 85-ой годовщины со дня рождения Ленина.

Величайшие заслуги В. И. Ленина в творческом развитии марксистской политической экономии, в четком определении задач, стоящих перед международным революционным рабочим движением.

Ленин углубил и развил дальше целый ряд коренных вопросов экономических учений Маркса и Энгельса о закономерностях развития капиталистического общества, дал глубокий, конкретно-исторический анализ развития капитализма в России, опровергнул взгляды народников и „легальных марксистов" в особенности по вопросам марксистской теории капиталистического воспроизводства.

Ленин, опираясь на основные положения „Капитала" Маркса, обобщал новые явления в экономике капиталистических стран, исследовал монополистическую стадию капитализма, первым дал всесторонний марксистский анализ империализма, как последней фазы капитализма, как кануна социалистической революции пролетариата, вооружил рабочий класс новой, законченной теорией социалистической революции.

Ленин обогатил марксистскую политическую экономию глубоким анализом законов социалистического преобразования общества, наметил конкретный план построения социализма в С.С.С.Р., имеющий всемирно-историческое значение.

Ленин теоретически обосновал и наметил конкретные пути экономической политики диктатуры пролетариата в переходном периоде от капитализма к социализму, дал важнейшие указания по вопросам индустриализации страны, социалистического преобразования сельского хозяйства, планомерного развития народного хозяйства, и по другим важным вопросам социалистческого строительства.

Опыт строительства сойиализма в странах народной демократии показывает, что учения Ленина о строительстве социализма — с учетом исторических особенностей отдельных стран — имеют международное значение.

Марксистско-ленинская политическая экономия находит свое дальнейшее развитие и обогащение в решениях коммунистических и рабочих партии Ленинские идеи неодолимо торжествуют по всему миру.

Дюла Шомоди:

Главные пропорции народнохозяйственного плана 1955 г.

План на 1955 г., основываясь на решениях III. съезда В. П. Т, означает дальнейший шаг в осуществлении политики социалистической индустриализации и коллективизации сельского хозяйства, что имеет своей целью дальнейшее повышение жизненного уровня населения.

План обеспечивает правильный переход ко второй пятилетке, в интересах чего предусматривается повышение производства социалистической промышленности на 6%, а производство сельского хозяйства более чем на 8%.

В социалистической промышленности наряду с быстрым ростом производства таких основных материалов, как уголь, чугун, сталь, и производством электроэнергии, значительно увеличивается и производство товаров личного потребления.

План предусматривает укрепление социалистического сектора в сельском хозяйстве и, вместе с тем, дальнейшее снабжение мелкотоварного сектора средствами производства. Рост национального дохода более чем на 9% даст возможность повысить фонд потребления населения на 10%. План предусматривает затратить 9 миллиардов фор. национального дохода на капиталовложения и 4.8 милл. фор. на возобновления, что обеспечивает дальнейшее движение по пути социалистической индустриализации.

Главные условия выполнения плана: повышение производительности труда на 4%, снижение себестоимости, предусматриваемое планом на 3%, укрепление государственной и гражданской дисциплины безукоризненное выполнение наших экспортных планов.

Йожеф Нилаш:

Некоторые теоретические проблемы социалистической индустриализации.

Социализм не может существовать без современной крупной промышленности, которая, в свою очередь, не может создаваться и развиваться без тяжелой промышленности, особенно без первоочередного развития ее сердцевины — машиностроительной промышленности.

Преимущественное развитие тяжелой промышленности — это закон социалистического расширенного воспроизводства. Наша партия ясно видела, что построение социализма в нашей стране по существу не может идти другим путем, чем в С.С.С.Р. Поэтому, глвной задачей нашей пятилетки было превращение нашей страны из аграрно-индустриальной в такую индустриальную страну, которая обладает развитым сельским хозяйством. В интересах осуществления этой цели партия центральным вопросом нашего развития выдвинула вопрос о развитии тяжелой промышленности и прежде всего машиностроения.

Наш народ под руководством рабочего класса и его руководящей силы — партии — выполнил эту грандиозную задачу. С помощью советского народа наша страна стала индустрильной страной. За короткий срок, за пять лет мы построили 65 новых промышленных предприятий и создали новые промышленные города. Продукция всей промышленности в 1954 г. повысилась по сравнению с 1949-ым годом на 235%, продукция тяжелой промышленности на 292%, а машиностроения примерно в 3,5 раза. В то же время численность нашего рабочего класса возросла на 460,000 человек. Развивались также наша легкая и пищевая промышленность.

Было электрифицировано сотни сел, создано более 300 машинно-тракторных станций.

В разгаре строительных работ мы допускали и ошибки, сущность которых состояло в том, что мы не в достаточной мере считались и природными ресурсамн нашей родины. В интересах нашего дальнейшего развития чрезвычайно важно четкое усвоение тесрии социалистической индустриализации, усвоения опыта Советского Снюза и их применение, соответственно нашим условиям. Необходимость этого вытекает и из мартовского решения Ц.К. В.П.Т., разгромивтего появившийся в последнее время правый уклон в вопросах необходимости социалистической индустриализации, первоочередного развития тяжелой промышленности, — то-есть в основных принципах теории социалистической индустриализации.

Вредные антимарксистские взгляды правого уклона за последние полтора года серьезно препятствовали победоносной борьбе нашего народа за построение социализма. Поэтому, решение Ц. К. В. П. Т. резко осутдает эти антимаркистские, враждебные интересам народа взгляды и исходя из принципов марксизма-ленинизма и решения III-его сьезда В. П. Т. подчеркивает: „Основная задача нашей партии ... заложить фундамент социализма. Для достижения этой цели надо претворить в жизнь руководяшую линию нашей партии, политику социалистической индустриализации, обеспечить преимущественное развитие тяжелой промышленности в народном хозяйстве.

Это указание определят наши нынешние задачи в дальнейшем развитии народного хозяйства.

Бела Чендеш:

Демократическое аграрное преобразование в Венгрии.

10 лет прошло с тех пор, как вышел декрет об аграрной реформе, осуществивший вековую мечту трудящегося крестьянства — передачу помещичьей земли крестьянам.

Разрешение земельного вопроса являлось необходимым условием экономико — политического, общественного развития всей Венгрии за последнее столетие. В сельском хозяйстве, которое развивалось по прусскому пути, вплоть до земельной реформы большую роль играли пережитки феодализма, тормозящие развитие производительных сил. Батраки и трудящиеся крестьяне страдали не только от капиталистических форм эксплоатации, но и от феодальных.

Главным противоречием в деревне, наряду с возникшими и усиливающимися противоречиями внутри крестьянства, вплоть до осуществления земельной реформы было противоречие между всем крестьянством и помещиками. Латифундии являлись главным оплотом реакционной, антинациональной политики.

Венгерская Коммунистическая Партия, считаясь с факторами, возникшими в борьбе против фашизма, осуществила в 1945 г. аграрную реформу, которая по своему содержанию приближалась к аграрной революции.

В. К. П. разделила 34,8% всей сельскохотяйственной площади, и 642.341 трудяшихся крестьян получили землю.

Аграрная реформа ликвидировала помещичий строй, укрепила союз рабочих и трудящихся крестьян и тем самым создала главные предпосылки завоевания пролетарской диктатуры. После осуществления аграрной реформы возросло производство сельского хозяйства, повысился жизненный уровень трудящегося крестьянства. Однако, в результате сокрашения доли хозяйств, производяших на рынок и роста крестьянского потребления, снизилось товарное производство сельского хозяйства.

Направление дальнейшего развития сельского хозяйства после аграрной реформы — пойдет-ли оно по пути американского типа капитмлизма или по пути социализма — зависело от того, как будет формироваться классовая борьба. Происходившие изменения в характере государственной власти и, в народном хозяйстве решили эту задачу. С года перелома социалистический путь стал главной перспективой развития сельского хозяйства.

В середине 1948 г. партия поставила на повестку дня вопрос о начале социалистического преобразования сельского хозяйства. Для трудяшегося крестьянства этот путь является единственно доступным путем, путем подъема и благосостояния. Преимущества, которыми обладает крупное социалистическое сельское хозяйство не только по сравнению с мелким сельским хозяйством, но и по сравневию с крупным капиталистическим хозяйством, обеспечивают трудяшемуся крестьянству прочную и зажиточную жизнь, городскому населению — продовольствие, а промышленности — сельскохозяйственное сырье.

Осуществление социалистического преобразования сельского хозяйства способствует укреплению союза рабочих и трудящихся крестьян.

Наше развитие в сельском хозяйстве доказывает, что все большее число трудяшихся крестьян убеждается в том, что единственным путем к подъему является путь кооперирования и все большее число крестьян переходит на этот путь.

Ференц Луца:

Некоторые проблемы развития производственно-кооперативного хозяйства.

В 1954 г. условия производства в кооперативах во всех областях на много улучшились. Но, несмотря на общее организационное и хозяйственное укрепление, производственные кооперативы все же не развивались равномерно.

Количество образцово хозяйствующих производственных кооперативов удвоилось, и недостатки более слабых кооперативов не затемняют этих достижений.

Здоровое развитие производственных кооперативов видно из повышения интенсивности хозяйства. Примеры наглядно показывают преимущества правильного сформирования структуры посевной площади, повышения плодородия почвы, высокой культуры земледелия, развитого коллективного животноводства, обладающего высокой продуктивностью. Развитие коллективного животноводства является необходимым условием интенсивного развития хозяйства.

Главными признаками уровня кооперативного хозяйствования являются товарность и доходность. Хорошие кооцеративы достигли высокой товарности и большой доходности.

Правильное распределение доходов в то же время обеспечивает образцовое выполнение обязательств перед государством, увеличение общественного фонда, неуклонное расширение производства, образование резервов, постоянное новышение фондов, приходящихся на трудодень. Немало кооперативов до сих пор не пользовались в достаточной мере преимуществами рыночного сбыта и вообще преимуществами общего сбыта, в результате чего денежный доход общего хозяйства формировался неблагоприятно. Основой развития кооперативного хозяйства является соблюдение устава.

Особого внимания заслуживает соблюдение правильных пропорций между общественным и приусадебным хозяйством, а также соблюдение статей устава приусадебных хозяйств.

Хозяйственные успехи кооперативов, достигнутые за последнее время, показывают, что во многих производственных кооперативах все больше проявляется превосходство социалистического крупного хозяйства, и это создает условия для дальнейшего расширения кооперативного движения.

Фалушнэ Каталин Сикра:

К вопросу об умственном и физическом труде в Венгрии.

Обособление умственного и физического труда является основной и своеобразной формой разделения труда, которое происходит при определенной степени развития производитеьных сил и на которое накладывают свой отпечаток производственные отношения той или иной формации. При общественных строях, основанных на эксплоатации, существует противоречие между умственным и физи-

ческим трудом. Враждебное отношение рабочих капиталистических предприятий к техническим руководителям вытекает из того, что последние являются непосредственными исполнителями функции капитала в производстве. Это не противоречит тому факту, что при капитализме значительная часть технической интеллигенции эксплоатируется.

При капитализме, кроме противоречия между умственным и физическим трудом, существует глубокий разрыв в культурно-техническом уровне работников умственного и физического труда.

С установлением пролетарской диктатуры, с национализацией подавляющей части средств производства в Венгрии, произошла ликвидация экономических основ противоречия между умственным и физическим трудом.

Исчезла противоположность интересов работников умственного и физического труда — их интересы общие.

Но пережитки старых противоположностей не исчезли совсем из сознания людей. Кроме того, в результате ошибок в экономической политике могут возникнуть и некоторые не антагонистические противоречия между работниками умственного и физического труда.

В политических взглядах старой интеллигенции произошел поворот и кроме того интеллигенция постоянно пополняется новыми кадрами из рядов рабочего класса и трудового крестьянства. Ныне, большая часть интеллигенции, отдавая свои лучшие знания, с воодушевлением принимает участие в строительстве социализма.

Со стороны работников физического труда все более и более исчезает чувство недоверия к интеллигенции.

Сушественное различие между умственным и фивическим трудом могут быть уничтожены лишь при высоком уровне развития производительных сил, при коммунизме, но уже в социалистическом обществе это различие уменьшается. В этой области и в Венгрии сделаны уже первые шаги на основе развертывания социалистического соревнования, повышения квалификации и всеобщего культурного уровня трудяшихся.

Шандор Керестури:

Жилищный вопрос как экономическая проблема.

Формирование жилищных условий влияет на различные области общественной жизни и поэтому этот вопрос заслуживает внимания.

„Разрешение" жилищного вопроса в капиталистических странах происходит в ограниченных капиталистическими законами рамках. Количество и качество собственных домов, построенных трудящимися, далеко не удовлетворяют потребности населения, массовое же строительство жилых домов предпринимателями, что является характерным в капиталистических странах, служит, в первую очередь источником прибыли.

В социалистических странах строительство жилых домов служит удовлетворению потребностей трудяшихся. Социалистические страны прилагали и прилагают все усилия в интересах постоянного улучшения жилищных условий, в результате чего были созданы новые городские районы и социалистические города. Осушествляется перестройка антигигиеничных кварталов городов, пережитков капиталистического прошлого.

В капиталистической Венгрии жилищные условия особенно до первой мировой войны и непосредственно после нее были очень плохи. Квартирная плата была очень высока. Высока была доля таких квартир, где на одну комнату приходилось много жильцов. Много людей жило в временных жилищах (бараках) Ущербы, нанесенные мировой войной, прекращение ремонта домов еще более повлияли на жилищные условия в сторону их ухудщения. После освобождения Венгрии в широких размерах развернулись восстановительные работы.

В рамках трехлетнего и пятилетнего планов на жилишное строительство были предусмотрены значительные суммы. Однако, достигнутыми результатами в ходе выполнения плана довольствоваться нельзя, необходимы дальнейшие усилия в этой области. При решении этой задачи нужно принять во внимание и такие факторы, как возможности, таяшиеся в техническом прогрессе строительной промышленности и снижении себестоимости и прочие данные, как перестройка под квартиры помещения контор, магазинов и т. д.

Лорант Штолл-Антал Радо.

Развитие и задачи нашей угольной промышленности.

Темпы развития угольной промышленности Венгрии и в мировом масштабе являются выдающимися. Обобществление средств производства обеспечила такие выскоие темпы.

За годы между двумя мировыми войнами, несмотря на неразвитость производительных сил, и неувеличивающийся уровень производственной мощности, затруднения в реализации и т. д. капиталистическая угольная промышленность была прибыльной. В то же время в результате сезонности работ, низкой заработной платы, плохих культурно-бытовых условий, иммиграция рабочих стала регулярной.

Вскоре после освобождения мы национализировали и восстановили шахты, разрушенные и истощенные войной, и в период трехлетнего и пятилетнего планов был достигнут огромный под"ем. Условиями дальнейшего роста производства и производительности труда являются усиление механизации, обеспечение шахт рабочей силой, для чего необходимо дальнейшее улучшение системы зарплаты и культурно-бытовых условий шахтеров.

Общий рост уровня зарплат в угольной промышленности, большие социальные и культурные капиталовложения повысили себестоимость, но имеются большие возможности для снижения себестоимости, использование которых необходимо.

Главнейшими вопросами дальнейшего развития угольной промышленности явдяются расширение производственной мощности, лнквидация отсталости геологических изысканий, увеличение буровых работ, измерение угольного запаса страны, подготовка добычи угля, ликвидация нехватки сортировочных мощностей. Непременным условием дальнейшего развития является дальнейшее усвоение и применение советского опыта и повышение уровня технического и экономического руководства.

Дьерь Генцел:

Интервенция американских империалистов на Дальнем Востоке.

Статья исследует те основные экономические и политические факторы, которые препятствовали американской экспансии на Дальнем Востоке, осуществлению принципа „Открытых Ворот."

С самого начала эпохи империализма Китай являлся главным об"ектом борьбы между империалистами за монополию на мировом рынке. Главные империалистические страны уже с конца XIX-го столетия вэксплуатации и порабощении Китая видели главный путь и источник для дальнейшего развития капитализма.

Как в XIX-ом веке Китай не мог стать второй Индией, так и в XX-ом столетии Китай не мог сыграть ту роль для американского империализма, которую сыграла Индия в XIX-ом веке для Англии. В этом находится одна из главных причин, что США не могли осуществить монополию на мировой рынок. (В отличие от Индии — единый внутренний рынок в Китае создался (образовался) лишь после победы антифеодальной, антиимпериалистической революции.)

Действие закона неравномерного развития на Дальнем Востоке привело к неизбежному вооруженному столкновению между американским и японским империализмом за обладение Китаем, в то же время, после победы Великой Октябрьской революции созрели необходимые условия для прочной победы китайской революции.

Американские империалисты после второй мировой войны перешли от посредственной агрессии и интервенции к непосредственной агрессии и интервенции. Аннексия Тайвана — органическая часть этой политики. В заключение. статья показывает те непобедимые силы, которые твердо противостоят агрессивным интервенционным планам американских империалистов по всему миру.

Эгон Кеменеш:

Осуществление принципов рентабельности в деятельности предприятий.

В дискусси по вопросам о рентабельности возникли такии мнения, что измерение результата работы предприятия через рентабельность одновременно обеспечивает рентабельную деятельность предприятия и в народнохозяйственном отношении. Доходность, однако, не всегда верно отражает рентабельность. Это с одной строны, потому, что доходность выражена при помощи денег, в то время, как рентабельность должны были бы измерять общественной затратой труда, если это непосредственно возможно было бы. С другой стороны при определении рентабельности мы должны рассмотреть процесс производства и обращения в целом, тогда как при исследовании доходности мы имеем дело с отдельными предприятиями. Экономические мероприятия могут привести к результату, что доходность предприятий не свопадает с рентабельностью с точки зрения всего народного хозяйства. Для согласования доходности с рентабельностью должны учитывать влияние мероприятий по доходности предприятий с точки зрения рентабельности в отношении всего народного хозяйства. С другой стороны, рассмотрение доходности должны распространять с предприятий, управлений и т. д. на процесс производства и оборота в целом. Целесообразно, что в интересах добывания лучших результатов этот анализ проводится экономистами и специалистами по учету различных отраслей хозяйства.

Иштван Фришш:

Путь нашего крестьянства в условиях народной демократии.

Мартовское решение Центрального Комитета Венгерской Партии Трудящихся подвергло резкой критике взгляды, утверждающие, что ныне, в условиях народной демократии для мелкотоварных крестьянских хозяйств является характерным расширенное воспроизводство. Из этих взглядов непосредственно вытекает отрицание необходимости социалистического хозяйства. преобразования селбского Развитие венгерского сельского хозяйства с момента совобождения неоспоримо подтверждает основной прин цип марксизма-ленинизма, заключающийся в том, что и в сельском хозяйстве крупные хозяйства имеют огромные преимущества перед мелкими.

Несомненно, что со чремени освобождения для мелких и средних крестьянских хозяйств вследствие ряда обстоятельств (земельная реформа; инфляция, которая по существу ликвидировала для крестьян бремя налогов и процентов на них; действенная помощь партии крестьянам, направленная против капиталистической эксплуатации; исчезновение внешней конкуренции) образовались благоприятные условния для их общего укрепления.

В народно-демократических странах новая форма дифференцирования крестьянства, — осереднячивание, — стало общей тенденцией. Наряду с этим перед мелкотоварным крестьянским хозяйством открылась новая возможность для подъема — кооперирование.

Однако, новые черты развития не изменяют тот принцип, что крупные сельскохозяйственные предприятия имеют большие преимущества перед мелкими и среднимиши крестьянскими хозяйствами. Это доказывает и опыт последных двух дет: в результате стимулирующит решений партии и правительства повысилося трудовое настроение единоличного трудящегося крестьянства, однако, ни низкий, очень широкий, ни высший его слой не были способвны к расыирению своего производства. Первый потому что для этого у него нехватало доходов, второй ни-за отсутсвия рабочей силы, деобходимой для расширения производства.

Все это убедительно доказывает, что для общего и большего развития сельского хозяйства необходимы социалистические производственные отношения. Мелкие и средние крестьянские хозяйства путем кооперирования могут проебразоваться в социалистический тип предприятий. Государство

рабочего класса должно оказать кооперативам многостороннюю прмощь, кооперативы же, со своей стороны, должны стремиться стать обрзацовыми крупными хозяйствами.

В настоящее время перед нами в области сельского. хозяйства стоят следующие задачи: с одной стороны, необходимо всесторонне развивать социалистический сектор сельского хозяцства, с другой стороны, необходимо обеспечить полное использование еще существующих возможностей в мелкокрестьянских хозяйствах.

Дьерь Эрдеи:

Рост производительности труда и снижение себестоимости, — необходимые условия повышения жизненного уровня трудящихся.

В ходе борьбы между капитализмом и социализмом все более и более раскрывается превосходство социализма. С точки зрения экономики это означает, что социализм на основе беспрепятственного развития производительных сил создает гораздо большую производительность труда. Значение роста производительности труда заключается в том, что он является главным средством все более полного осуществления основного экономического закона социализма.

Рост производительности труда означает, что проведенная за определенный период работа всего общества дает большее количество потребительных стоимостей. Значит, производительность означает экономию всего общественного труда. В результате роста производитеьности труда изменяется в единице продукции отношение между живым и мертвым трудом: снижается общая стоимость товара, причем доля стоимости, проходящаяся на живой труд, снижается больше, что означает, в свою очередь, повышение доли стоимости приходящейся на мертвый труд.

Применяемые в настоящее время производственные показатели измеряют на предприятиях только затраты живого труда, но не затрагивают другую часть общественного труда. Стоимость продукта или общественные издержки на продукты показывают „сколько стоил" обществу продукт. Себестоимость производства же является частью общественных издержек производства, а именно той частью, которая идет на возобновление использованных средств производства и зарплаты.

Рост производительности труда и снижение себестоимости делают возможным одновременный рост как потребления, так и накопления. Социалистическое накопление же является важным условием строительства социализма. Поэтому, всякое мнение, обходящее этот вопрос, является вредным для строительства социализма. Ц.К. В.П.Т. раскрыл существующие в этой области недостатки и призвал к их устранению.

Главный метод снижения себестоимости — это снижение амортизации, экономия материалов, энергии, живого труда, а также рост производительности труда.

Рост производитльности труда и снижение себестоимости делают возможным рост накопления и благодаря этому создается основа для неуклонного повышения благосостояния народа.

Аннотировала Габор Шандорнэ:

Отрывки из научной статьи Евгения Варга:

Экономические проблемы диктатуры пролетариата.

Евгеий Варга — венгерский экономист, член Академии Наук СССР, в 1919 г. был народным комиссаром финансовых дел Венгерской Советской Республики и председателем Верховного Народнохозяйственного Совета. Непосредственно после свержения Венгерской Советской республики он написал научную монографию „Экономические проблемы диктатуры пролетариата". В этой монографии он анализировал опыт Советской республики на основании этого сделал общие выводы относительно строительства социалистического хозяйства.

В 1920 г. была издана в 13 главах его научная статья на немецком языке, а ее второе издание вышло в 1921 г. В. И. Ленин уже весной 1920 г. прочитал книгу Е. Варга, подчеркнул некоторые места, выделил ее отдельные части и сделал ряд критических замечаний на полях книги.

В настоящем номере журнала публикуются отрывки из следующих глав научной монографии: Экспроприация экспроприаторов; Проблема организации пролетарского народного хозяйства; Проблема интенсивности и дисциплины труда; Проблема служащих; Аграрнаяполитика пролетарского государства; Государственный бюджет диктатуры пролетариата; Междуародные экономуческие проблеми при диктатуре. Те части. которые. В. И. Ленин снабдил своими замечаниями, (ТП. том „Ленинского Сборкника") мы публикуем вместе с этими замечаниями. Анализируя экономическую политику Венгерской Советской республики, Е. Варга затрагивает многочисленные вопросы, которые актуальные для нашей народной демократии и для каждой страны, строящей социализм.

Институт рабочего движения в Венгрии в нынешнем году подготовит к изданию статьи и научные труды Е. Варга, занимающиеся экономическими и политическими вопросами Венгрии. В этом сборнике впервые появится полностью на венгерском языке вышеуказанная монография. Вероятно эту книгу встретят с большим ингересом широкие слои венгерских читателей.

Дискуссия в венгерско-советской обществе по вопросу соотношения первого и второго подразделений общественного производства.

* В связи с появлении в советских газетах и журналах статей, осуждающих ошибки некоторых советских экономистов по впросу соотношения первого и второго подразделений общественного производства, венгерскими экономистами было проверено обсуждение этого вопроса

Петер Эрдэш, сотрудник экономического Института, в своей выступлении изложил важнейшие положения, доказывающие необходимость преимущественного и более быстрого развития первого подразделения общественного производства по сравнению со втор.

На дискуссии было обсуждено действие этого закона в нашем народном хозяйстве.

Андраш Броди:

Некоторые вопросы улучшения качества и снижения себестоимости.

Себестоимость определяется по предприятиям, а расчеты между предприятиями происходят на основе неизменных цен, поэтому изменение в себестоимости на одних предприятиях не затрагивает себестоимость на других. Разделение производственного процесса по нескольким предприятиям, увеличивающее количество обязанных к статистическому учету производственных единиц, приводит иллюзии уменьшения себестоимости и увеличения производственных показателей. Особенно опасным является этот извращенный результат статистического учета тогда, когда он уменьшает размер увеличения себесвтоимости.

Рост себестоимости на трубо-заводо имени Матиаса Ракоши в основном объясняется снижением качества материалов предприятий-поставщиков. Однако, и сам трубо-завод является источником таких объективных причин увеличения себестоимост других предприятий, которые вызываются излишней экономией материалов для производства продуктов, идущих на сторону. Улучшение качества часто требует таких дополнительных расходов от предприятия, которые компенсируются только снижением себестоимости на других предприятиях. Однако, предприятия материально не заинтересованы в таких формах улучшения качества, ибо вследствие напряженных планов снабжения материалами могут быть реализованы внутри страны и низкокачественные продукты. Увеличение прозводства, ведущее к ухудшению качества, становится формальным.

Основной задачей улучшения качества является создание правильных производственных пропорций. Необходимо разбить порочный круг снижения качества, когда напряженное производство ведет к ухудшениюкачества, а ухудшение качества в свою очередь, требует дальнейшего напяжения в производства. Несмотря на формальное снижение производства, коренным изменением в пропорциях и повышенными требованниями к качеству, надо покончить со снижением качества. При неодимом увеличении производства мы должны считаться с действительным качеством продуктов в последнем цикле производственного процесса и с их потребительной стоимостью.

Йожеф Бузаш:

Десятилетиее развитие внешней торговли Венгрии.

Во внешней торговле Венгрия до освобождения ярко отражались отсталые экономичекие, общественные отношения страны. В результате этого зависимость нашей страны от внешних рынков была очень значительна. Кроме того, внешняя торговля подчинялась антинациональной, антисоветской и шовинистской политике венгерских господствующих классов.

В результате освобождения Венгрия впервые в истории получила возможность проводить самостоятельную, независимую торговую политику, согласно своим интересам. С точки зрения развития нашей внешней торговли решающее значение имело то, что Венгрия своей свободой обязана Советскому Союзу, который первый среди великих держав подписал в августе 1945 г. торговое соглашение с Венгрией. После освобождения главной задачей внешней торговли являлось обеспечение импорта необходимых для производства товаров и восстановления прекращенных во время войны торговых связеи.

За годы трехлетнего восстановительного плана наша внешняя торговля быстро, равномерно и уравновешено развивалась. Основной предпосылкой этого являлось создание монополии внешней торговли и создание более тесных связей с дружественными странами. За 2 г. и 5 мес. торговый оборот возрос в два с половиной раза и структура вывоза сельскохозяйственных и промышленных товаров значительно изменилась в пользу последних. Было обеспечено равновесие баланса внешней торговли, была увеличена в товарообороте доля Советского Союза и стран народной демократии, составившая в общем в 1949 г. 45%.

В течение пятилетки мы достигли новых, значительных успехов. Внешний торговый оборот возрос более чем в два раза. Особенно большое значение имел рост вывоза промышленных товаров, и в особенности, рост вывоза машин. Были сделаны серьезные шаги в интересах обеспечения плановости внешнеторгового оборота, благодаря дальнейшему расширению торговых связей со странами демократического мирового рынка, доля которых в нашей внешней торговли составила 70—75%% и с которыми были заключены долгосрочные торговые соглашения. Мы значительно расширили наши связи и с странами капиталистического мирового рынка. Были заключены торговые соглашения с многими странами, с которыми раньше у нас не было торговых связей. Наша внешняя торговля в большом размере способствовала построению крупных промышленных предприятий, предусмотренных нашей пятилеткой.

Диспропорции, возникшие в народном хозяйстве, оказали воздействие и на внешнюю торговлю. Отсталость в производстве сельскохозяйственных продуктов сократила возможности их вывоза. Индустриализация значительно повысила ввоз сырья, полуфабрикатов и оборудования. Это привело к некоторым противоречиям в составе экспорта и импорта. Наше промышленное производство не в достаточной мере приспособилось к требованиям внешних рынков, мы не использовали в достаточной мере возможности международдого разделения труда. В области внешней торговли наши главнейшие задачи, согласно решениям Ш съезда В. П. Т., содействовать осуществлению главных задач, стоящих перед народным хозяйством, дальнейшему развитию нашей промышленности, повышению сельскохозяйственного производства.

Одной из основных задач выполнения народно-хозяйственного плана является безукоризненное выполнение плана внешней торговли за 1955 г.

SUMMARIES OF THE ARTICLES

1945—1955

The Hungarian people are celebrating the tenth anniversary of their liberation, the achievement of the independence of their country and its rise from the depths of economic, social and cultural backwardness. The door to the country's ascent was opened by the Soviet Union delivering our country from the Fascist yoke. Led by the Communist Party the working class, in alliance with the working peasantry, was able to take the opportunity thus offered: it established the state power of the working class, and created socialist relations of production in the principal branches of the national economy.

The overriding share of the credit for the triumphs achieved goes to the Party lead which relies on the knowledge and application of Marxist-Leninist theory. The Party has successfully applied the objective laws which define social and economic development.

The article goes on to review the role of the predominant economic measures adopted in the ten year development phase, viz. the land reform and the Three and Five Year Plans. In conclusion it points out that the March resolution of the Central Committee of the Party provides a powerful stimulus to further significant achievements.

Our Tasks in the Implementation of the Central Committee's March Resolution

In the past ten years this agro-industrial country, formerly a free pray to the imperialist big powers, has risen from a state of backwardness and semi-colonial dependence to the status of an independent industrial country which has struck into the path of socialist progress and joined the community of nations rallied under the socialist flag.

Much of the succes achieved has accrued from an endeavour to develop, in firm allegiance to the Leninist and Stalinist principles of building socialism, the country's heavy industry, the material foundation of socialism and the productivity of labour. In the past eighteen months a certain measure of let-up has been all too evident as a result mainly of a lag in industrial, particularly heavy industrial, progress.

The plenary session of the Central Committee in March revealed the theoretical roots of the errors committed which lay, in substance, in a rightist misinterpretation of the sound resolutions passed by the plenary session of June 1953 and the 3rd Congress of the Hungarian Workers' Party. The advocates of the rightist views sought to slow down the tempo of socialist industrialization and set up a factitious contradiction between end and means as laid down in the basic economic law of socialism. Equally harmful was the overestimation by some of the potentialities of developing small-scale commodity producing peasant farms; these views challenged the imperative necessity of the socialist reorganization of agriculture.

The errors were sharply reflected by the work of this review, which neglected the analysis of the profoundest implications of socialist industrialization and secured space on its columns to the articles of more than one writer who held wrong and one-track views on small-scale commodity producing peasant farming. The publicity thus given to theoretical fallacies necessarily lent support to diverse political sideslips, such as the underrating of the heavy industry, disruption of industrial from agricultural development, obscuring of the correlation between productivity increase and the raising of living standards, the neglect of the support due to producer cooperatives etc.

In the light of the Central Committee's resolution the review "Közgazdasági Szemle" has made a point of rectifying the errors committed, raising its theoretical standards and rallying the partisan spirit. The fact that the review is now edited under the auspices of the Institute for Economics provides favourable openings for the achievement of these aims, as the primary task of this scientific institution is to ensure the general development of economic theory free from any distortion, and to strengthen the links between theory and practice.

Éva Apró:

Lenin, the Great Theoretician of Political Economy

Written in commemoration of the 85th anniversary of Lenin's birth, the article seeks to do justice to the enormous significance of Lenin's contribution to the enrichment of Marxist political economy and the unambiguous definition of the tasks devolving upon the international revolutionary labour movement.

Lenin carried Marx's and Engels' doctrines on the development of capitalist society to more profound conclusions in many a fundamental issue, analysed the development of capitalism in Russia, and disproved the Narodnik and the so-called legal Marxist views, especially on Marx's theory of reproduction.

By generalizing the countless new experiences derived from the historical developments of the post-Marx and Engels era, by revealing the laws of motion and the historical place of imperialism, Lenin armed the working class with a powerful weapon, — his new theory on socialist revolution.

Lenin gave ample guidance as to the building of socialism and laid the foundations of the political economy of socialism. He elaborated the main features of the new economic policy, the teachings on the advancement of socialist industry and the socialist reorganization of agriculture, together with other problems of great importance to socialist construction.

The experiences gained by the People's Democracies in building socialism furnish ample proof of the international validity of Lenin's relevant tenets.

By their experiences the Communist and Worker's Parties enrich Marxism—Leninism, whose worldshaping impetus will irresistibly carry the cause to ultimate victory.

Gyula Somogyi:

Economic Plan for 1955

The economic plan for 1955, which rests upon the resolutions of the 3rd Congress of the Hungarian Worker's Party is a further step forward on the road to socialist industrialization and the socialist reorganization of agriculture with a view to a sustained rise in the living standards of the population. The plan is a stepping stone to the launching of the second Five Year Plan. It provides for a rise of some 6 per cent in the industrial and for one of over 8 per cent in agricultural production. In the framework of socialist industrial production the rapid growth in the output of primary materials essential to socialist industrialization (coal, foundry products, electric power) goes hand in hand with a large-scale increase in the production of consumer goods.

In agriculture, the plan sets the aim of strengthening the socialist sector, side by side with an increased supply of means of production to the individual farming sector.

The national income is to increase by over 9 per cent, providing the means of raising the consumption fund of the population by more than 10 per cent. An amount of 9 milliard forints is set aside for investment and 4,8 milliards for reconditioning, — a substantial contribution to the advancement of socialist industrialization.

To meet plan targets it is essential to raise the productivity of labour and reduce production costs, the former being estimated by the plan at 4 per cent, the latter at 3 per cent; additional preconditions of plan fulfilment include a consolidation of state discipline and acquittal of civic duties, as well as the meeting of export targets.

József Nyilas:

Some Current Problems of Socialist Industrialization

Socialism is unthinkable without an industry of contemporary standards, which in its turn can neither exist nor develop without the first and foremost expansion of heavy industry in general and engineering in particular. The priority of heavy industrial expansion is the law of socialist extended reproduction. The Hungarian Workers' Party has clearly realized that the building of socialism in this country cannot essentially follow a different track from the Soviet Union. This consideration underlay the Five Year Plan under which it was set out, as a primary objective, to achieve the transformation of this country of agro-industrial pattern into one of predominantly industrial pattern possessing highly developed agriculture. To this end the greatest stress was laid upon the advancement of the heavy industry in general and heavy engineering in particular.

The working people, under the guidance and leadership of the working class and its spearhead, the Party, did full justice to this lofty objective. With the Soviet people lending active assistance, Hungary has become an industrial country. In a matter of five years 65 new works and factories and several new industrial towns have been erected. Overall industrial production soared in 1954 to 235 per cent, that of the heavy industry to 292 per cent and that of the engineering industry to somewhere near 350 per cent of the 1949 figure. The number of workers rose by 460,000 in the same period. The light and foodstuffs industries have come in for a fair share of general advance. Electricity has been brought to hundreds of villages, and over 300 tractor stations have been set up.

In the heat of constructive work, certain errors have occurred which lay essentially in an unsatisfactory stock-taking of the country's inherent potentialities and resources.

A profound command of the theory of socialist industrialization, intimate familiarity with the relevant Soviet experience and a proper analysis of the domestic conditions of socialist industriallzation are essential prerequisites of further development. This necessity is evident from the March resolution of the Central Committee of the Party.

The harmful anti-Marxist and rightist views that have grown rife in the past eighteen months have greatly trammelled the triumphant advance of the people's fight for socialism.

Accordingly the resolution of the Central Committee gives expression to a condemnation of these anti-Marxist views which run counter to the interests of the people. In allegiance to the principles of Marxism-Leninism and to the resolution of the 3rd Congress of the Party, the Central Committee states: "The fundamental task incumbent on our Party is to... lay the foundations of socialism in this country. To achieve this goal it is essential to give effect to the main line of the Party's policy, socialist industrialization, securing precedence in the national economy to the expansion of the heavy industry." This guidance defines the immediate tasks in the advancement of the national economy.

Béla Csendes:

The Democratic Agrarian Reform in Hungary

It is ten years since the Land Reform Order was issued, bringing in its wake the fulfilment of a secular craving, the distribution of feudal latifundia to the peasantry. During the past century the agrarian problem had come to a head in Hungary, and stood for the vital issue of economic and political progress. Until the redistribution of land, the survivals of feudalism retained, alongside spreading capitalism, a major influence in Hungarian agriculture, whose development was modelled on the Prussian pattern. The feudal remnants confined productive forces within extremely narrow channels. Adding to the burden of capitalist exploitation on the workers and working peasantry was the load of its feudal forms. Until the agrarian reform became actual fact, the ruling antagonism in the countryside was, over and above a sharpening class antagonism within the peasantry itself, between the peasantry as a whole and the feudal lord. It was on the latifundia that the reactionary and antipopular policy relied for its main support.

Launched on the initiative of the Hungarian Communist Party and implemented in 1945 the land reform, while reckoning with the actualities of the anti-Fascist struggle, came near in substance to an agrarian revolution. Its purview covered 34,8 per cent of the total acreage. Working peasants who were allotted plots numbered 642,341. The land reform abolished the system of large holdings and consolidated the alliance of the working class and the working peasantry, creating the basis for the dictatorship of the proletariat.

The immediate result of the agrarian reform was an increase in rural production and in the living standard of the working peasantry. On the other hand, the decrease in the proportion of farms producing for the market and the increment in the peasant consumption of produce resulted in a decline in rural commodity production.

The further trend of agriculture after the agrarian reform, the choice between the American-stamp capitalist pattern and the socialist one, depended on the development of the class warfare. Itt was the changes in the state power and the pattern of the national economy that ultimately settled the fight. The year of the decisive change made it clear that the socialist approach was to be the perspective for Hungarian agriculture, as the only road to peasant prosperity. The Party gave the signal for the socialist reorganization of agriculture in mid-1948. The socialist large-scale farms, which are superior to those of capitalist pattern as well as to small peasant holdings, have assured the working peasantry of sustained high prosperity, the urban population of sufficient foodstuffs and industry of a continuous and adequate supply of raw materials of agricultural origin. At the same time socialist farming contributes to raising the alliance of the working class and the working peasantry to a higher standard.

There is every indication that the number of working peasants who have realized agricultural cooperation to be the sole practicable road to prosperity and adopt that course is steadily rising.

Ferenc Luca:

Some Aspects of the Development of Cooperative Farming

In 1954, the conditions of production in producer cooperatives showed a great all-round improvement. Against a background of general advance in organization and economic standards, the development of individual cooperatives was by no means uniform. The number of cooperative farms excelling in exemplary management has doubled within a single year and this achievement is not obscured by the shortcomings of other, less successful cooperatives.

The sound development of producer cooperatives is manifested by increasingly more intensive farming methods. There are many instances to show the conduciveness to higher yields of a judicious distribution of crops over the available acreage, of soil improvement, and of advanced standards of agrotechniques and collective stock-farming. The progress of collective stock-breeding is a *sine qua non* of intensive farming.

The increase of commodity production and lucrativeness are important criteria of the prevailing standards of cooperative husbandry. Efficient cooperatives have achieved a high level of commodity production and increasing lucrativeness. The right way of sharing the proceeds at the same time ministers to a dutiful acquittal of commitments to the state, the growth of common funds, a steady rise in production, the formation of reserves and the continual growth of the value of work-day units shared by the members. Many a cooperative failed to take full advantage of the benefits of marketing and common sale in general, which led to take to a less favourable balance of earnings.

The soundest basis for the advancement of cooperative farming lies in adherence to the Model Rules of producer cooperatives. Special notice is due to the correct proportion between the jointly owned estate and the subsidiary household plot, and to the observance of regulations concerning the latter.

The economic results lately achieved by producer cooperatives increasingly brings the superiority of socialist large-scale farming into prominence, creating the conditions of a further expansion of the cooperative movement.

Katalin Falus:

Some Questions of the Correlation of Mental and Physical Labour in Hungary

The distinct status of mental and physical labour, respectively, is the fundamental and specific form of the division of labour. It evolves at a definite stage of the development of productive forces, but is affected by the prevailing relations of production, in any social system. In societies built on exploitation there is an antithesis between mental and physical labour. The hostile attitude of the worker in a capitalist factory to the technical management springs from the fact that the latter are the direct agents of the function of capital in production. This circumstance is not at variance with the technical intelligentsia themselves being, for the most part, the subject of exploitation in capitalism. Beyond this antagonism, the relationship of mental and physical labour in capitalism is characterized by a yawning gulf between the respective cultural and technical standards of white-collar and manual workers.

The establishment of the proletarian dictatorship and the socialization of an overwhelming majority of the means of production has brought in its wake the removal of the economic foundations of the antithesis between mental and physical labour. Far from being at loggerheads, the respective interests of intellectual and manual workers coincide. People's minds could not, however, be purged of the lingering traces of an age-old antagonism overnight. Moreover, a mishandling of economic policy may temporarily give rise to certain, by no means irreconcilable, clashes between intellectual and manual workers.

There has been a reorientation in the political views of the old intelligentsia. The ranks of the intelligentsia is having steady accessions recruited from the working class and working peasantry. As matters stand today, the vast majority of the intelligentsia perform most worthily of their abilities and do themselves justice by their fervent contributions to socialist construction. The physical workers' long-harboured distrust of the intelligentsia is also steadily waning.

The essential distinction between mental and physical labour can only disappear at a very high stage of the development of productive forces, i. e. in communism. Yet, the fading of this distinction starts at the level of socialist society. The first steps towards such conditions have already been taken in Hungary along the lines of a steady expansion of socialist working emulation and a general rise in educational and cultural standards.

Sándor Kereszturi:

The Housing Question as an Economic Problem

In view of the repercussions of housing conditions on the various aspects of the life of society the housing problem may well claim universal interest.

In capitalist countries the "answer" to the question of housing is governed by the laws of capitalism. The number and quality standards of dwellings built by the working people from their own resources are far inadequate to meet needs, while large scale housing through the intermediary of contractors — a capitalist characteristic — is made subservient primarily to profit-making ends.

In socialist states, on the contrary, housing is geared to the service of the working people. In an all-round effort to ensure steadily improved housing conditions, the socialist countries have been building, and continue to build new socialist towns and residential quarters. The rebuilding of districts of low hygienic standards, reminders of the capitalist past, is also under way.

Housing in capitalist Hungary, particularly before and immediately after the first world war, was in a deplorable condition. Rents were high and the number of flats with too many tenants for one room was out of all proportion to the total. Many people lived in emergency dwellings. The ravages of the second world war and the prolonged lack of renovation and maintenance during the war still further aggravated the housing position.

Following the liberation the work of rehabilitation gathered unprecedented impetus. The target of the Three Year and Five Year Plans set aside large sums of money for housing. Yet the results so far achieved are not to be regarded as anything but a stepping stone to further sustained efforts. Due attention must be paid to potentialities inherent in the technical advance of the building industry and in a consistent reduction of costs as well as to such additional factors as the conversion of business premises into dwelling accommodation.

Lóránt Stoll — Antal Radó:

The Advance and Tasks of Hungarian Coal Mining

The rapid pace of Hungarian coal mining development, which is outstanding even by international standards, has been made possible by the socialization of the means of production.

Capitalist coal mining in the between-wars period was profitable even in the face of the undeveloped state of productive forces, the stagnation of production and capacities, marketing difficulties etc. On the other hand, the seasonal character of the labour market, the low wages and the total absence of cultural amenities gave rise to a steady process of emigration among the miners.

Shortly after the liberation the mines, which had gone to rack and ruin during the war, were nationalized and rehabilitated. The periods of the Three and Five Year Plans witnessed an unprecedented advance. To create the basis for a further increase in production and productivity it is imperative to press ahead with mechanization, to provide for manpower needs and accordingly to continue improving the wage, social and cultural position of miners. The general wage increase and the substantial investments in social aims and cultural amenities have had the net effect of raising production costs; yet there are good openings for achieving cuts in this respect, and they must on all accounts be made full use of.

One of the principal priorities of continued progress is to enhance productive capacities, get abreast in geological research, make up the leeway in prospecting, carry out a country-wide assessment of coal resources, and relieve the bottleneck in grading equipment. Relying on Soviet experience, technical and economic management is to be raised to higher standards as a primary condition of development.

György Gönczöl:

American Imperialist Intervention in the Far East

The writer probes into the underlying economic and political factors that had come into play in stemming the tide of American imperialist expansion in the Far East frustrating implementation of the Open Door principle. From the outset of the epoch of imperialism the scramble for the monopoly of the world market had centred round China. Ever since the turn of the century the imperialist powers had conceived of the exploitation of China as the main vista of the development of capitalism.

Yet China was not to become in the 20th century for American imperialism what India was in the 19th for Britain any more than it could be made a second India in the

past century. That was one of the overriding obstacles to the practicability of U. S. world market monopoly. Contrary to India, an integrated domestic market in China was impracticable until after the victory of the anti-feudal and anti-imperialist revolution.

The writer traces the operation in the Far East of the law of uneven development in the epoch of imperialism and throws light on its economic and political aspects. It was the working of this law that had made an armed conflict for the possession of China inevitable between American and Japanese imperialism and at the same time paved the way for the triumph of the Chinese revolution, which became a certainty after the Great October Socialist Revolution.

Following the last war the American imperialists swung over from indirect to direct aggression and intervention. The annexation of Taivan is part and parcel of this policy. In conclusion the writer passes in review the invincible forces rallied throughout the world againts the American imperialism's schemes of intervention.

Egon Kemenes:

The Economical Factor in the Activities of Enterprises

The argument concerning economicalness has given rise to the view that the measure of profitableness in the work of enterprises is at the same time a measure of their economicalness on a national scale.

Profitableness, however, is not necessarily a true reflection of *economicalness.* On the one hand, profitableness is expressed in terms of money while economicalness would have to be measured in terms of social labour expended, — provided this was directly feasible. On the other hand the assessment of economicalness requires the whole of the production and circulation process to be considered, while investigation into profitableness limits analysis to the profile of the individual enterprise. Moreover, economic measures may set enterprise profitableness against economicalness.

This difference between the two aspects may be reflected in a situation in which a result that may be considered *profitable* for the individual enterprise will nevertheless prove *uneconomical* for the national economy as a whole. To take an instance, one enterprise may adopt a cheaper technique which nevertheless leads to a rise in costs in another. Nor does the control of enterprise work by standards of profitableness guarantee *adherence to plan schedule.* In fact, the drive for profitable activity may come into clash with the *interests of the consumer.*

To bring the profitable with the economical into harmony, it is necessary for measures that affect pofitableness for the individual enterprise to make due allowance for their effects upon the economical factor at a national economic level. On the other hand, consideration of profitableness should go beyond the managerial, syndicate and other limited aspects to cover the entire process of production and circulation. It is as well to leave such an analysis to the comprehensive insight of economists and specialized accountancy experts.

István Friss:

The Peasant Path in our People's Democracy

The Central Committee of the Hungarian Workers' Party has, in its March resolution, sharply censured the erroneous view that today, under the conditions of the people's democracy, small scale commodity producing peasant farms are characterized by extended reproduction. This view inevitably connotes a denial of the imperative necessity for a socialist reorganization of agriculture. Yet the development of Hungarian agriculture since the liberation furnishes further evidence of the absolute correctness of the basic Marxist-Leninist principle as to the overwhelming superiority, in agriculture as elsewhere, of large scale over small scale production.

There is no doubt that certain special factors, — such as the land reform, the inflation that totally disencumbered peasant farms of all the burden of debts and interests, effective Party support of the peasantry in their defensive fight against capitalist exploitation, the cessation of foreign competition, — have contributed to providing favourable openings for an all-round consolidation of small and middle peasant holdings. The new form of peasant differentiation, i.e. the rise to middle peasant status has become the general trend in people's democracies. Concomitantly, a new vista of prosperity has opened up to the small commodity producing peasant, that of cooperative association.

The new features of progress do not, however, alter the basic fact that small and middle peasant holdings are at a great disadvantage in relation to large scale farming units. As shown by the experience gained over the past two years the stimulative measures of the Party and the Government have provided increased incentives to production among individual farmers; yet, generally, neither their wide lower nor their upper strata have been able to extend production, the former on account of the inadequacy of their income while the latter for want of the requisite manpower.

All that tends to conclusively bear out the necessity of socialist relations of production to an overall and wholesale advancement of agriculture. Small and middle peasant farms transform into socialist-pattern agricultural units via the route of cooperative association. The worker-class state is to lend all manner of support to cooperatives which must fully concentrate on the aim of working their way up to the status of exemplary large scale farms.

In the field of agriculture we are at present faced with a dual task; we have to advance and encourage its socialist sector by versatile assistance, and make provisions for the full utilization of potentialities still inherent in peasant small-holdings.

György Erdei:

Increase of Productivity and Lowering of Production Costs as the Essential Conditions of a Rise in Living Standards

In the fight between capitalism and socialism the superiority of socialism is increasingly asserting itself. Economically this implies that socialism ensures, through the unimpeded development of productive forces, a considerably higher level of labour productivity. What makes the raising of productivity particularly significant is its paramount importance as a means of giving increasing effect to the basic economic law of socialism.

The growth of labour productivity means that the total work performed by society over a certain period results in an increased amount of use values. Accordingly the raising of productivity is tantamount to achieving economies on all social labour. As a result of an increase in productivity there occurs a change in the ratio of the respective amounts of labour expended in manufacture (or, as it is called, live labour) and the result of past labour as embodied in the product (or, dead labour). The value of the commodity decreases; the live labour, however, is generally quicker to decrease, whereby the value accruing from dead labour increases while that accruing from live labour diminishes.

Productivity indices at present in use merely serve to measure the amount of 'live labour' expended by the particular factory but gives no indication as to the mode of husbanding the other portion of social labour, i. e. 'dead labour'.

The value of the product or its social producion costs show "how much the product has cost" society. Production cost, on the other hand, is but a part of social production costs; notably that part which compensates for the expenditure on means of production used up and on wages.

The growth of productivity and the reduction of costs enables consumption and accumulation to be simultaneously augmented. Socialist accumulation being a vital condition of the building of socialism, any school of thought that overlooks this most important issue knocks the bottom out of the victory of socialism.

The Central Committee of the Hungarian Workers' Party pointed out the shortcomings prevalent in this sphere and drew attention to the importance of dispensing with them.

The principal methods of lowering production costs include a reduction of amortization, economy in material, power and live labour, and increase of the productivity of labour.

The growth of productivity and the cutting down of production costs permits accumulation to be augmented and thus makes for a steady rise in public welfare.

Excerpts from the "Problems of the Economic Policy of the Proletarian Dictatorship" by Jenő Varga

Arrangement and annotations by *Ilona Gábor*

Jenő Varga, the famous economist was People's Commissar of Finance of the 1919 Hungarian Soviet Republic. After the overthrow of the Hungarian Soviet Republic he wrote the study "Problems of the Economic Policy of the Proletarian Dictatorship" in which he

analysed the experiences gained during the period of the Soviet Republic's existence and drew general conclusions as to the structure of socialist economy.

The first edition, falling into 13 chapters, was published in 1920, the second in 1921, both in German. Lenin read the work as early as the spring of 1920; he made marginal notes, underlined certain passages and added a few critical remarks.

The present issue of "Közgazdasági Szemle" prints excerpts from the following chapters: Expropriation of Expropriators; The Problem of Organizing the Proletarian National Economy; The Problem of Workshop Discipline and the Intensity of Labour; The Civil Service Problem; Agrarian Policy of the Proletarian State; The Proletarian State Budget; International Economic Problems of the Dictatorship. All excerpts annotated by Lenin are printed with Lenin's notes as drawn from Volume VII of the "Leninsky Sbornik".

Analysing the economic policy of the Hungarian Soviet Republic, Jenő Varga dwells on some questions of topical interest even to our present-day People's Democracy and all countries on the road to socialism. The Institute of the Hungarian Labour Movement is preparing for publication this year a volume of Jenő Varga's articles and essays on Hungary's economic and political problems. An unabridged reprint of the study published in this issue will appear the first time in Hungarian in this cumulative edition. The book may well be expected to claim widespread interest among the reading public.

A Debate in the economical section of the Hungarian Soviet Society on the Right Correlation of Departments I and II of Social Production

In recent months there has been a debate among Soviet economists as to whether the law of the priority of the development of Department I of social production is valid in the epoch of building communism. Péter Erdős of the Institute for Economics gave an account of the prevalent views arrived at and, in agreement with the stand taken in the Soviet Union, demonstrated that the increase in productivity and social division of labour necessarily results in a speedier development of Department I compared with Department II, even in case of an unchanged or slightly decreasing accumulation ratio of the national income.

The priority of the development of Department I is a law of permanent validity in capitalism and even more so in socialism. The law will operate to an increased degree in any period that requires provision of a new technical basis for the national economy (e. g. at a time of socialist industrialization, socialist reorganization of agriculture, postwar rehabilitation, the building of communism etc.).

It does not follow from the speedier development of Department I that Department II and personal consumption are slow to develop. The correct correlation of the two Departments does not admit of analysis if unrelated to the entire volume of the social product. The disproportions arisen during the first years of our Five Year Plan was traceable to the slow development of Department II and particularly of agricultural production relative to the whole volume of the social product, and to the consequent inadequacy of the growth in the consumption fund.

The law of the priority of the development of Department I is valid both at the time of building communism in the Soviet Union and in the epoch of building socialism as in this country. Any denial of this validity is a specific manifestation of rightist deviation.

András Bródy:

Some Aspects of Quality Improvement and Cost Reduction

Production costs are calculated in relation to the individual enterprise; and as enterprises settle accounts between them at fixed rates changes in production costs leave those of other enterprises unaffected. With the production process spread over several enterprises, the concomitant rise in the number of items subject to statistical registration makes the change in production costs appear slighter, that in the production index greater than they actually are. The misrepresentations incident to statistical registration are particularly harmful when they take the form of dwarfing the measure of the rise in production costs.

Increased production costs at the Mátyás Rákosi Tube Mill are largely accountable by the deterioration in the quality of material supplies from co-operating enterprises, while

the Mátyás Rákosi Tube Mill in its turn provokes, at other enterprises, similar 'objective' causes (i.e. beyond the control of enterprises affected) of production-cost increase by economising, at the expense of quality, on the manufacture of products not earmarked for its own use. Quality improvement within the bounds of a particular enterprise often involves an excess expenditure that can only be recouped by a decrease in production costs at another enterprise. There is no means of financially interesting enterprises in such measures of quality improvement, as the overstrained material supply estimates render even inferior products salable on the domestic market. As a result of deterioration in quality, rises in production turn out in many instances to be merely nominal.

The basic requirement of quality improvement is to create the correct proportions in production. It is imperative to destroy the vicious circle of quality deterioration; this consists in the overstrained rate of production giving rise to a decline in quality which again calls for a further taxing of production capacities. The process of deterioration in quality must be put an end to by radically changing proportions and quality requirements, disregarding any merely-nominal decline in production. In sizing up the actual increase in output, it is the result of the *last* production phase alone (i.e. the quantity of use values produced) that is to be taken into account.

József Buzás:

Ten Years of Trade Development

The conditions of economic and social backwardness prevalent in pre-liberation Hungary were flagrantly evident in the country's external trade, which was largely dependent on foreign markets. The moulding of the trade pattern upon the antipopular, anti-Soviet and chauvinist foreign policies of the ruling classes did much to further aggravate this position.

The liberation gave the country its first chance, in all its history, to hammer out an independent commercial policy consistent with its own interests. The most powerful fillip to the ascent of foreign trade stemmed from the fact that Hungary was indebted for its new-won liberty to the Soviet Union, which was the first among the Great Powers to conclude, in August 1945, a trade agreement with this country. The immediate necessity facing postwar trade was to secure adequate imports of capital goods and re-include the country in the system of international business connections that the war had disrupted.

The period of the three-year rehabilitation plan witnessed speedy, well-balanced and steady upward trends in foreign trade. The mainspring of this advance lay in the centralization of the export and import trades in state monopolies and in a strengthening of economic relations with the countries of planned economy. In two years and five months' time trade figures showed a turnover two and a half times the pre-plan volume, with a sensible shift in favour of manufactured goods in the proportion of agricultural to industrial exports. The equilibrium of the trade balance was secured, and the share of the Soviet Union and the People's Democracies in the total volume of trade increased to 45 per cent by 1949.

The Five Year Plan has been responsible for a signal achievement. The volume of goods exchange has doubled, with industrial exports in general, and deliveries of machinery and equipment in particular, accounting for a most gratifying increase of unprecedented proportions. The effective measures taken to run foreign trade closely to schedule owe most of their success to an expansion of the scope and scale of trade, and the conclusion of long-term trade arrangements, with the countries of the democratic world market, whose share in the total volume accounted for 70 to 75 per cent. Trading relations with the capitalist world market have also been considerably extended, with many a newcomer to Hungary's trade with foreign markets added to the number of business connections. Hungarian foreign trade has substantially contributed to expanding industrial capacities under the Five Year Plan.

The disproportions in the national economy have made themselves felt in the foreign trade sector as well. The lag in rural production has led to the curtailment of agricultural export availabilities, while speedy industrialization has given a considerable boost to imports of raw materials, semi-finished goods and capital goods, a source of some measure of disequilibrium in the balance of exports and imports. There have arisen certain maladjustments between industrial production and international market trends, and the potentialities inherent in the international division of labour have not been turned to full account. The first priority in external trade is to act up to the guiding principles laid down by the 3rd Congress of the Hungarian Workers' Party by gearing the economy to a further advancement of industrial and agricultural production. Much of the success of the general economic plan relies on the 1955 foreign trade target being fully met.

ÜNNEPI KÖNYVHÉT
1955. június 5—12.

A történelmi materializmus. Szerkesztette: Konsztantyinov

A mű második, átdolgozott kiadásban jelenik meg. Magában foglalja a társadalomról szóló marxi—lenini tanítás kérdéseinek rendszeres kifejtését. Az egyes kérdéseket a jelenkori gazdasági problémákkal együtt tárgyalja. A szerzők figyelembe vették a szocializmus és a kommunizmus építésének gyakorlati tapasztalatait is.

588 old.
Félvászonkötésben 30 Ft
Egészvászonkötésben 35 Ft (SZIKRA)

A magyar tudomány 10 éve 1945—1955. Szerkesztette: Ligeti Lajos

A cikkgyűjtemény felöleli a magyar tudományos élet teljességét. Megmutatja az olvasónak, honnan indultunk el a társadalomtudományok és a természettudományok terén. A cikkeket legkiválóbb esztétáink, irodalmáraink, mérnökeink, kutatóink és orvosaink írták. A kötet díszes kiállítású gyűjteménye lesz a szocializmus útján elért tudományos vívmányok ismertetésének.

320 old. Kötve 40 Ft (Akadémiai Kiadó)

A magyar nyelv a reformkorban. Szerkesztette: Pais Dezső

A tanulmánysorozat nemcsak nyelvtudományi, hanem történelmi és irodalomtörténeti szempontból is tanulságos. Első kísérlet egy korszak nyelvállapotának és nyelvfejlődésének monográfikus feldolgozására és első kísérlet arra is, hogy a nyelv fejlődését a társadalmi fejlődéssel szoros kapcsolatban vizsgálják.

650 old. Kötve 50 Ft (Akadémiai Kiadó)

Pénz a szocializmusban. Szerkesztette: Kepes Tamás

A szocialista társadalom egyik sokat vitatott kérdése a pénzgazdálkodás problémája. A Szovjetunióban kiváló közgazdászok nagyszabású vitákat folytattak erről a kérdésről. A könyv a szovjet és a magyar elméleti és gyakorlati közgazdászok álláspontját ismerteti a kérdésre vonatkozóan.

212 old.
Egészvászonkötésben 15 Ft (Közgazdasági és Jogi Kiadó)

A könyvek az Ünnepi Könyvhétre jelennek meg, kaphatók lesznek a könyvsátrakban és a könyvesboltokban.

E SZÁM SZERZŐI:

Apró Éva aspiráns, a Társadalmi Szemle munkatársa; **Berend Iván**, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem gazdaságtörténeti tanszékének tudományos segédmunkatársa; **Bölcskei Edit**, a Kultúrkapcsolatok Intézetének munkatársa; **Bródy András**, a Rákosi Mátyás Csőgyár munkatársa; **Buzás József** docens, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Külkereskedelmi tanszékének vezetője; **Csendes Béla** aspiráns, a Közgazdaságtudományi Intézet munkatársa; **Erdei György**, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem politikai gazdaságtani tanszékének tanársegéde; **Friss István**, a Közgazdaságtudományi Intézet igazgatója, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja; **Gábor Sándorné**, a Magyar Munkásmozgalmi Intézet tudományos munkatársa; **Gönczöl György**, a Közgazdaságtudományi Intézet nemzetközi osztályának vezetője; **Kemenes Egon**, a Belkereskedelmi Minisztérium Kereskedelemfejlesztési és Piackutató Igazgatóságának munkatársa; **Keresztúri Sándor**, a Minisztertanács titkárságának munkatársa; **Luca Ferenc**, az MDP Központi Vezetősége mezőgazdasági osztálya termelőszövetkezeti alosztályának vezetője; **Nyilas József** aspiráns, a Könnyűipari Minisztérium osztályvezetője; **Radó Antal**, a Szénbányászati Minisztérium tervosztályának vezetője; **Ránki György**, a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa; **Somogyi Gyula**, az Országos Tervhivatal osztályvezetője; **Stoll Lóránt**, a Szénbányászati Minisztérium tervfőosztályának vezetője; **Falusné Szikra Katalin**, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem politikai gazdaságtani tanszékének tanársegéde.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Antos István, Benke István, Bognár József, Erdei Ferenc, Fekete Ferenc (főszerkesztő), Friss István, Háy László (a szerkesztőbizottság elnöke), Lázár György, Nagy Tamás, Szabó Gergely, Szabó Kálmán

Szerkesztőség:

Budapest, VI, Sztálin-út 40. I. emelet. — Telefon: 125—896, 124—717.

Kiadóhivatal:

Akadémiai Kiadó, Budapest, V, Alkotmány utca 21. — Telefon: 111—010.
Előfizetéseket felvesz a Posta Központi Hírlapiroda, Budapest, V. József nádor tér 1.
Telefon: 180—850.
Csekkszámlaszám: 61.257.
Előfizetés: negyedévre 15 Ft, egy évre 60 Ft.

*

Példányszám 7500
Terjedelem 16¼ ív
A kéziratok nyomdába adásának időpontja: 1955. április 11
A kiadásért felel: az Akadémia Kiadó igazgatója

Budapesti Szikra Nyomda, V., Honvéd utca 10. — Felelős vezető: Lengyel Lajos igazgató.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

5

II. ÉVFOLYAM

1955. MÁJUS

TARTALOM

A marxista—leninista közgazdaságtan nagy vívmánya 517

Timár Mátyás: Az állami költségvetés néhány kérdéséről 534

Szórádi Károly—Kasper Egon: Villamosenergiatermelésünk fejlesztésének kérdései 546

Nyers Rezső: A földművesszövetkezetek szerepe a város és a falu áruforgalmában 562

Turánszki Miklós: A beruházások gazdaságosságának fogalma és számszerű értékelése 579

KONZULTÁCIÓ

Földes István: A szocializmus gazdasági alaptörvénye 592

SZEMLE

A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet jellegzetességei a Német Demokratikus Köztársaságban *(Göncöl György)* 606

Az új GATT-egyezményről *(dr. Halmosy Dénes)* 610

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Oblath György: A külkereskedelem technikája *(Bencze Nóra)* .. 617

FOLYÓIRATSZEMLE

A Voproszi Ekonomiki 1955. évi 1., 2. és 3. számából *(M. L.)* 622

SZAKIRODALMI TÁJÉKOZTATÓ

Magyar nyelven megjelent gazdasági tárgyú könyvek 629

Külföldön megjelent gazdasági tárgyú könyvek 629

A cikkek rövid orosz nyelvű tartalmi kivonata 630

A cikkek rövid angol nyelvű tartalmi kivonata 633

E SZÁM SZERZŐI:

Bencze Nóra, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem külkereskedelmi tanszékének adjunktusa; **Földes István** aspiráns, a Szabad Nép elméleti rovatának vezetője; **Göncöl György**, a Közgazdaságtudományi Intézet nemzetközi osztályának vezetője; **dr. Halmosy Dénes**, a Közgazdasági és Jogi Kiadó munkatársa; **Kasper Egon**, a Gyapjútermelő Tröszt munkatársa; **Nyers Rezső**, a SZÖVOSZ Igazgatóságának elnökhelyettese; **Szórády Károly**, az Országos Tervhivatal főmérnöke; **Timár Mátyás** pénzügyminiszterhelyettes, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem jogi kara pénzügyi tanszékének vezetője; **Turánszki Miklós** aspiráns, az Országos Tervhivatal osztályvezetője.

A marxista-leninista közgazdaságtan nagy vívmánya

(A politikai gazdaságtan tankönyv magyar nyelvű kiadásához)

A marxista—leninista elmélet egyik legfontosabb alkotórésze a politikai gazdaságtan. A marxista—leninista politikai gazdaságtan tanulmányozásának tárgya: a társadalmi termelés és az elosztás törvényeinek tanulmányozása az emberi társadalom különböző fejlődési fokozatain. A marxizmus—leninizmus klasszikusai mindenkor nagy jelentőséget tulajdonítottak a közgazdasági elméletnek. Lenin hangsúlyozta, hogy Marx elméletének legmélyebb, legsokoldalúbb és legrészletesebb igazolása és alkalmazása: Marx gazdasági tanítása.

A marxista—leninista politikai gazdaságtan a munkásosztály és az imperialista elnyomás ellen harcoló egész dolgozó emberiség felbecsülhetetlen értékű elméleti fegyvere. A kommunizmus, illetve a szocializmus útján haladó országokban a marxista—leninista gazdasági elmélet ismerete és alkotó alkalmazása teszi lehetővé a kommunista pártoknak a felismert társadalmi fejlődéstörvények felhasználásával a népgazdaság helyes irányítását, a kommunizmus és a szocializmus építése során felvetődő problémák megoldását.

★

A politikai gazdaságtan *az emberek társadalmi termelési viszonyaival* foglalkozik. A termelési viszonyok jellege minden társadalmi rendben döntően a termelőeszközök uralkodó tulajdonformáitól függ. A termelőeszközök magántulajdonára épülő termelési viszonyok szükségképpen a kizsákmányolás, az uralom és alávetettség, a társadalmi egyenlőtlenség, az ellentétes érdekű osztályok kölcsönös viszonyai. A termelőeszközök társadalmi tulajdona az alapja a szocialista termelési viszonyoknak, amelyeknek szükségszerű velejárója: a kizsákmányolás megszűnése, a kölcsönös segítség és az elvtársi együttműködés meghonosodása, a társadalom osztályokra tagozódásának megszűnése. (A termelőeszközök társadalmi tulajdona alapján a szocializmusban még van két — de nem ellentétes érdekű, hanem baráti — osztály, a kommunizmusban pedig már ez az osztálytagozódás is megszűnik.)

Minthogy a politikai gazdaságtan az osztályok viszonyait tanulmányozza, az egyes osztályok legfontosabb gazdasági és politikai érdekei-

nek kifejezőjévé válik, s mint ilyen: éles osztályharc színtere. Nincs, de nem is lehet osztályfeletti politikai gazdaságtan, hanem van burzsoá és proletár politikai gazdaságtan, továbbá a közbenső osztályok érdekeinek elméleti kifejezéseképpen: kispolgári politikai gazdaságtan.

A politikai gazdaságtan már eleve osztálytartalommal telítve: az akkoriban haladó, társadalmi fejlődést képviselő burzsoá osztály elméleti fegyvereként alakult ki, amelynek éle a nyugat-európai országok elavult feudális rendjét védelmező nagybirtokos osztály ellen irányult.

Az akkori idők legnevesebb burzsoá közgazdászai, a francia Quesnay és Turgot, az angol Smith és Ricardo és mások arra törekedtek, hogy bebizonyítsák a kapitalista gazdasági rendszer fölényét a feudális gazdasági rendszerrel szemben. Az angol klasszikus polgári közgazdaságtan legkiválóbb képviselői megkísérelték, hogy feltárják a gazdasági jelenségek belső kapcsolatait, a korukbeli társadalom gazdasági törvényszerűségeit. Kidolgozták a munkaérték-elméletet, foglalkoztak az értéktörvénynek az árutermelés törvényeként való értelmezésével. A burzsoázia ideológusai bebizonyították, hogy a feudális viszonyok korlátozzák a termelőerők továbbfejlődését, s a tőkés versenyt a gazdasági haladás örökérvényű mozgatójává felmagasztalva követelték a kapitalista termelés fejlődése elé tornyosult összes akadályok eltávolítását.

Amint azonban a burzsoázia megszilárdította politikai hatalmát, s amint előtérbe került a munkásosztály és a burzsoázia harca, a kapitalizmus ideológusai a gazdasági törvények tudományos vizsgálata helyett áttértek a burzsoá rendszer mind laposabb és mind szemérmetlenebb — mert a tényekkel mind nyilvánvalóbban ellentétes — apológiájára. Minél élesebbé vált a burzsoázia és a proletariátus osztályantagonizmusa, minél nyíltabbá vált a két kibékíthetetlenül ellentétes érdekű osztály harca, annál buzgóbban igyekeztek a burzsoázia ideológusai az objektív gazdasági törvények eltorzítására, meghamisítására, sőt végül létük tagadására is. Hiszen csak nem mondhatták, hogy a burzsoázia meggazdagodása és a proletariátus fokozódó elnyomorodása a kapitalizmustól elválaszthatatlan objektív gazdasági törvény, amely a kapitalizmus gazdasági alaptörvénye érvényesülésén alapszik!

A mai burzsoá politikai gazdaságtan éppen azt tekinti legfőbb feladatának, hogy mindenképpen eltagadja a legfontosabb objektív gazdasági törvények meglétét, illetve meghamisítsa e törvényeket, amelyek egyértelműen a kapitalizmus feltartóztathatatlan pusztulására utalnak. A burzsoá közgazdászok azon iparkodnak, hogy a monopoltőke szociális megrendelését teljesítve igazolják az imperialisták általános és gazdasági politikáját, különös tekintettel annak elválaszthatatlan részére, *a háborúra,* amelyet a monopolkapitalizmus ideológusai *az egyetlen kivezető útként* hirdetnek.

Mindezeknek az elméleteknek immár a legcsekélyebb közük sincs a tudományhoz. Leleplezésük és az ellenük való ideológiai harc mégis fontos feladata a marxista közgazdászoknak, akik tudományos munkásságukkal hathatósan szolgálják a béke és a szocializmus ügyét.

★

Az egyetlen teljesen és következetesen tudományos közgazdasági elmélet a proletariátus Marx és Engels által kidolgozott politikai gazda-

ságtana, mert a munkásosztály az egyetlen haladó osztály, amely haladó szerepét sohasem veszti el, s amely alkalmas arra, hogy nemcsak átmenetileg, hanem a *döntő érdekek azonosságára alapozva* tartósan maga mellé sorakoztassa az egész dolgozó társadalmat. A marxista—leninista politikai gazdaságtan a munkásosztály elméleti fegyvere a kapitalizmus megdöntéséért, majd a szocialista társadalom felépítéséért vívott harcban.

A marxista—leninista politikai gazdaságtan a társadalom anyagi életének, fejlődési szükségleteinek összefüggésében alakult ki és fejlődött tovább. Megalkotása teljesen forradalmasította a közgazdaságtudományt. Marx fő művében, a Tőkében megcáfolhatatlan tudományos érveléssel bebizonyította, hogy a társadalmi-gazdasági alakulatok fejlődése objektív történeti folyamat, hogy a szocializmus nem jámbor emberbarátok óhaja, vagy akár az elnyomott milliók elképzelt, de megvalósíthatatlan földi mennyországa, hanem szükségszerű következménye a kapitalizmus fejlődésének. Marx és Engels egyszersmind fő vonásaiban kidolgozta a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakáról és a kommunista társadalom két fázisáról szóló tanítást.

Lenin, Marx és Engels eszméinek megvalósítója hatalmas eredményeket ért el ez eszmék alkotó továbbfejlesztésében is. Megalkotta az imperializmusról mint a kapitalizmus legmagasabb fokáról szóló tanítást, feltárta az imperializmus gazdasági és politikai lényegét. Lenin, a szocialista forradalom új elméletének megteremtője, tudományosan kidolgozta a szocializmus és a kommunizmus építésének alapproblémáit, mélyrehatóan elemezte a társadalom szocialista átalakításának törvényeit. Kifejlesztette a proletárdiktatúráról szóló marxi tanítást, s megmutatta a proletárdiktatúra tartalmát és történelmi hivatását. Nagyon fontos része a lenini tanításnak, hogy az átmeneti időszakban szükségszerű a többszektorú gazdaság. Lenin egyúttal elméletileg megalapozta és konkréten kijelölte azt a *gazdaságpolitikát,* amelynek eredményeképpen kialakul *a szocialista gazdaság egységes alapja.*

Sztálin, Lenin művének folytatója, megvédte az imperializmus lenini elméletét a forradalmi marxizmus ellenségeinek támadásával szemben, s a munkásosztály és kommunista pártja harcainak új gyakorlata és történelmi tapasztalata általánosítása nyomán kidolgozott új tételekkel továbbfejlesztette ezt az elméletet. Kiegészítette a kapitalizmus általános válságáról szóló lenini tanítást, bebizonyította a kapitalizmus tartós stabilizációjának lehetetlenségét. Részletesen elemezte a kapitalizmus általános válságát és e válság két szakaszát, egyszersmind megfogalmazta az általános válság fő vonásait.

Sztálin továbbfejlesztette a gazdasági élet törvényszerűségeit tükröző, az emberek akaratától függetlenül érvényesülő gazdasági törvények objektív jellegéről szóló tanítást, sokoldalúan megvilágította a szocialista termelési viszonyok lényegét. A lenini útmutatások szellemében kidolgozta a szocialista iparosítás kerek elméletét, megmutatta a szocialista és a kapitalista iparosítás elvi különbségét, feltárta a gyorsütemű szocialista iparosítás lehetőségét, s megalapozta szükségességét. Lenin nyomdokain haladva kidolgozta a mezőgazdaság kollektivizálásának módszereit, megalapozta a kulákság korlátozásának és kiszorításának politikájáról a kulákság teljes megsemmisítését célzó politikára való áttérést. Sztálin tudományosan megfogalmazta a szocializ-

mus gazdasági alaptörvényét és a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődésének törvényét, továbbá világosan kijelölte a kommunizmusba vivő út során megoldandó legfontosabb elméleti és gyakorlati feladatokat.

★

A marxista—leninista politikai gazdaságtan nemcsak a valóságot magyarázó tudomány, hanem egyszersmind a valóság megváltoztatásának eszköze a világtörténelem legforradalmibb átalakulásának megvalósítására hivatott osztály, a munkásosztály kezében. A burzsoá politikai gazdaságtan még haladó korszakában is csak kevesekhez szólt, a burzsoá értelmiség legjavához, a burzsoá forradalom ideológiai alátámasztására kiszemelt szűk „elithez". A burzsoázia akkor is, amikor a társadalom vezető ereje volt, osztályhelyzetéből kifolyólag csak a valóság egy részét ismerhette meg. De már akkor is érdeke volt a valóság másik részének elkendőzése, tudniillik annak, hogy a feudalizmus kapitalizmussal való felváltása csak a kizsákmányolás formáját változtatja meg, a kizsákmányolás maga megmarad. Ez a tudomány soha nem szólt a tömegekhez, s a tömegektől való elszakadását csak betetőzi a vulgárissá fajult burzsoá politikai gazdaságtan szembenállása a tömegekkel.

A marxista—leninista politikai gazdaságtan ellenben lényegénél fogva a *tömegek tudománya.* A munkásosztályt nem gyengíti, sőt erősíti az igazság *teljes* feltárása, mégpedig nemcsak a proletárforradalom győzelme előtt, hanem — és különösen — a proletárdiktatúra megalakulása után is. Mindaddig, amíg a proletárforradalom nem győzedelmeskedett, a munkásosztály ideológusai csak a kapitalizmus politikai gazdaságtanát alkothatták meg. A szocializmus politikai gazdaságtana megteremtésének feltétele volt, hogy a proletárforradalom győzedelmeskedjék, a szocialista társadalom felépüljön — ha csak egyetlen országban is. Amint azonban létrejött a szocializmus politikai gazdaságtana, hatalmas fegyverré vált a munkásosztály, éspedig nemcsak a szocializmusépítő, hanem a szocialista építés lehetőségeinek kivívásáért, a proletárdiktatúra győzelméért harcoló munkásosztály kezében is. Ennek a fegyvernek a hatékonysága abban a mértékben növekszik, ahogyan a kapitalizmus és a szocializmus politikai gazdaságtanának marxi—lenini elmélete egyre mélyebben hatol a szocialista és a kapitalista országok dolgozó tömegeibe.

Ez a körülmény szabja meg a Szovjetunióban tavaly megjelent, s most magyar nyelven is kiadott politikai gazdaságtan tankönyv hatalmas jelentőségét. Sztálin legutolsó művében így határozta meg az akkor még készülőben volt tankönyv jelentőségét: „A tankönyvre nemcsak a mi szovjet ifjúságunknak van szüksége. Különösen szüksége van rá minden ország kommunistáinak és a kommunistákkal rokonszenvezőknek. Külföldi elvtársaink tudni akarják, hogyan szabadultunk meg a kapitalista rabságból, hogyan alakítottuk át országunk gazdaságát a szocializmus szellemében, hogyan értük el a parasztsággal való barátságot, hogyan értük el, hogy nemrég még szegény és gyenge országunk gazdag, hatalmas országgá változott, mik a kolhozok, miért nem szüntetjük meg az árutermelést, a pénzt, a kereskedelmet stb., annak ellenére, hogy a termelőeszközöket társadalmasítottuk. Mindezt sok mással együtt nem puszta kíváncsiságból akarják tudni, hanem azért, hogy tanuljanak tőlünk és felhasználják tapasztalatainkat országuk számára. Ezért a politikai

gazdaságtan jó marxista tankönyve megjelenésének nemcsak belpolitikai, hanem nagy nemzetközi jelentősége is van." (*Sztálin.* A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban. 46—47. old. Szikra. 1953.)

A Szovjetunióban kiadott politikai gazdaságtani tankönyv népszerűen fejti ki a marxista—leninista közgazdasági elmélet alaptételeit. A szovjet közgazdaságtudomány hatalmas eredménye és egyszersmind nagy segítsége a világ kommunistái számára, hogy a legkiválóbb szovjet közgazdászokból álló szerzői kollektíva összefogásának eredményeképp több évi megfeszített munka árán elkészült a tankönyv, amely mentes a korábbi tankönyvek súlyos fogyatékosságaitól. Ezek a fogyatékosságok elsősorban abban rejlenek, hogy a korábbi tankönyvek javarészt csak a kapitalizmus tanulmányozásával foglalkoztak, a szocializmus közgazdasági problémáit csak igen kevéssé világították meg, s nem az objektív gazdasági törvények tanulmányozását, hanem a kommunista párt és a szovjet kormány gazdaságpolitikájának leírását tekintették fő feladatuknak. Lényegében tehát a szocializmus politikai gazdaságtanát a gazdaságpolitikai problémáknak és a népgazdaság történetének tanulmányozásával helyettesítették. A tankönyv — az 1951 novemberében tartott nagy közgazdasági vitából és Sztálin ennek kapcsán megjelent legutolsó művéből okulva — teljesen elkerülte a korábbi tankönyveknek ezt a helytelen szubjektivista álláspontját, s éppen ezáltal vált lehetővé, hogy valóban *tudományos* módon világítsa meg a szocializmus közgazdasági problémáit. A szerzők nagy érdeme, hogy helyesen világítottak meg sok olyan — elsősorban a szocializmusra, továbbá a modern kapitalizmusra vonatkozó — problémát, amely korábban nem kapott kellő helyet a tudományos szakirodalomban. A tankönyvben történt meg az első kísérlet *a szocializmus politikai gazdaságtana fogalmainak tudományos rendszerezésére.*

A tankönyv a marxista—leninista dialektikus módszer gránittalapzatára épült. A politikai gazdaságtan fő kérdéseinek megvilágításakor abból a kimeríthetetlen kincsestárból merít, amely a marxizmus—leninizmus klasszikusainak nagyszerű műveiből, valamint a kapitalizmus megdöntéséért és a szocializmus, a kommunizmus felépítéséért vívott harc gazdag tanulságaiból tevődik össze. A tankönyv a szocializmus politikai gazdaságtanának tárgyalása során mérlegeli a Szovjetunió kommunista építésének, valamint a népi demokratikus országok forradalmi, szocialista átalakulásának tapasztalatait, amelyeket a Szovjetunió és a népi demokratikus országok párt- és kormányhatározatai általánosítanak.

A politikai gazdaságtan mint tudomány tárgyának marxista-leninista meghatározása: a tankönyv kiindulópontja. A szerzők pontos tudományos jellemzését adják a gazdasági törvényeknek mint a társadalmi fejlődés folyamatának lényeges összefüggéseit tükröző, tudatunktól és akaratunktól függetlenül ható objektív törvényeknek. Az emberek felismerhetik és felhasználhatják, de nem semmisíthetik meg ezeket a törvényeket, s újakat sem alkothatnak helyettük. *Az új gazdasági törvények szülői az új termelési viszonyok.* A szocializmus előtti társadalmi formák és a szocializmus gyökeres különbsége ebben a vonatkozásban nem az, hogy a szocializmus gazdasági törvényei nem objektív jellegűek, hanem hogy itt — a kizsákmányolás és az elnyomás viszonyainak megsemmisítése után — az alapjában egységes érdekű dolgozókat kép-

viselő és vezető kommunista párt és szocialista állam gyökerükig feltárhatja és tudatosan alkalmazhatja a gazdasági törvényeket, tehát azok többé nem az emberektől idegen, rajtuk uralkodó természeti törvényekként állnak szembe velük, hanem az emberek teljes szaktudással alkalmazzák és ezáltal uralmuk alá vetik ezeket a törvényeket. A szabadság a felismert szükségszerűség, a szükségszerűség felismeréséhez azonban olyan társadalmi viszonyok szükségesek, amikor ez a felismerés az egész társadalom együttes érdeke. Ilyen társadalom kizárólag a szocialista, a kommunista társadalom. A tankönyv a gazdasági törvények tárgyalása során megmutatja e törvények felhasználásának osztály-indítóokait, s egyszersmind feltárja a marxizmus—leninizmus klasszikusainak szerepét a proletár politikai gazdaságtan megteremtésében és fejlesztésében.

A tankönyv megjelenése nemcsak a marxista politikai gazdaságtani irodalom új művel való gazdagodását jelzi, hanem arról is tanúskodik, hogy a marxista közgazdaságtudomány új fejlődési fokra jutott: elméleti választ ad sok olyan kérdésre is, amelyet az élet, a szocializmus építésének mai szakaszával összefüggő feladatok sorozata vetett fel. Ez egyik legnagyobb érdeme.

A tankönyv szerzői kifejtik valamennyi gazdasági alakulat alapvonásait és fő törvényszerűségeit. Ennek megfelelően három nagy részre osztják művüket. Az első rész a kapitalizmus előtti termelőmódokat, a második a kapitalista, a harmadik pedig a szocialista termelőmódot tárgyalja, mégpedig úgy, hogy nem elégszik meg egy-egy termelőmód gazdasági alapjának elemzésével, hanem megismertet a politikai felépítmény sajátosságaival, továbbá az egyes korszakok közgazdasági nézeteivel is. Módszertanilag nagyon helyes, hogy minden fejezet rövid összefoglalóval zárul, amely kiemeli a tárgyalt rész legfontosabb gondolatait.

Nyilvánvalóan a könyv legfontosabb részei a második és a harmadik rész, mert ezek tanulmányozzák napjaink két szembenálló társadalmi rendszerét, a halódó, de létéhez a tömegpusztulás árán is ragaszkodó kapitalizmust s a szocializmust, amelynek egyre gyarapodó ereje az európai forradalmi átalakulás és a gyarmati imperialistaellenes szabadságmozgalmak összefogásából táplálkozik. De nagyon fontos a kapitalizmus előtti formációkat tárgyaló első rész is. Egyrészt mert korunkat csak akkor érthetjük meg igazán, ha a mai kort a társadalmi fejlődés olyan törvényszerűen elért fokának tekintjük, amelyet az egész korábbi történelmi fejlődés előkészített. A kapitalizmus előtti alakulatok fejlődési törvényszerűségei tanulmányozásának azonban az elméleti megismerésen túlmenő gyakorlati jelentősége is van. Sok imperialista rabságban sínylődő nép gazdaságában mindmáig jelentős a feudális, sőt helyenként a még korábbi termelési viszonyok maradványa. A kapitalizmus előtti alakulatok objektív gazdasági törvényeinek megismerése hozzásegít az elmaradt országokban napjainkban nagy erővel fellángolt szabadságharcok sajátosságainak fokozottabb megértéséhez.

Az olvasó az első részből megismeri az ősközösségi, a rabszolgatartó és a feudális rendszer keletkezését, fejlődését és szükségszerű pusztulását meghatározó gazdasági törvényeket, köztük az illető rendszer gazdasági alaptörvényét, valamint e társadalmak termelőerőit és termelési viszonyaik jellegét. A tankönyv behatóan tárgyalja a termelőerők jellege és a termelési viszonyok kötelező összhangja — valamennyi gazda-

sági rendszerben ható — törvényének érvényesülését. A magántulajdonra épülő társadalmi alakulatok csak fejlődésük kezdeti szakaszában töltenek be haladó szerepet. Termelési viszonyaik a termelőerők fejlődését előmozdító tényezőkből a fejlődés fékjévé, majd akadályává váltak. A kötelező összhang törvénye ekkor utat tör, s hatására *szükségszerűen* megtörténik a régi termelőmódnak új termelőmóddal történő felváltása: de az ősközösség bomlásától a szocialista forradalom győzelméig terjedő időszakban ezek a váltakozó társadalmi formák valamennyien a kizsákmányolásra épülnek. A marxista—leninista politikai gazdaságtan az egész társadalmi fejlődés általánosítása alapján *tudományosan* bebizonyította, a tankönyv pedig közérthetően *megmagyarázza*, hogy *az utolsó kizsákmányolásra épülő társadalmi rendszer a kapitalizmus.*

A kapitalizmus fejlődésével foglalkozó második részben a szerzők meggyőzően bebizonyítják, hogy a marxi tanítás sarkköve az értéktöbbletelmélet. Az értéktöbbletelmélet világos választ ad a kapitalista kizsákmányolás *lényegének és sajátos formáinak* kérdésére. A marxi értéktöbbletelmélet *forradalmasította* a közgazdaságtudományt és új megvilágításba helyezte valamennyi alapkérdését. Az értéktöbbletelmélet hatalmas forradalmi jelentőségét bizonyítja az a tény is, hogy az opportunista revizionisták és Marx más burzsoá kritikusai, a munkásosztály összes nyílt és leplezett ellenségei, hevesen támadják ezt az elméletet. A támadás oka nyilvánvaló: az értéktöbbletelmélet felfedi a kapitalista kizsákmányolás rejtélyeit. Éppen az értéktöbblettörvény érvényesülése határozza meg a kapitalista termelés és forgalom fejlődésének jellegét, s idézi elő végül is a kapitalizmus történelmileg elkerülhetetlen pusztulását, a szocializmus győzelmét. Az értéktöbbletelméletből kitűnik, hogy a tőkés és a munkás viszonya: a kizsákmányoló és a kizsákmányolt viszonya. A kapitalizmus összes egyéb problémáit e tétel fényében kell vizsgálni: ebből fakad a marxista közgazdasági elmélet kapitalizmusra vonatkozó tanításának példátlan logikai egyöntetűsége.

Marx az értéktöbbletelméletre építette fel a tőkés felhalmozás folyamatának részletes elemzését. Bebizonyította, hogy a tőkés felhalmozás kétoldalú folyamat: miközben a burzsoázia kezében hatalmas gazdagság halmozódik fel, a társadalom másik pólusán szüntelenül nő a dolgozó tömegek nyomora.

A kapitalizmus fejlődése során mindjobban elmélyül a kapitalista termelő mód legfőbb ellentmondása: a termelés társadalmi jellege és az elsajátítás magántőkés formája közti ellentét. Ez a kapitalista termelés anarchiájának fokozódásában, a válságok elmélyülésében, az osztályok közti antagonista ellentétek fokozódásában jut kifejezésre.

Elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt rendkívül fontos a mezőgazdasági kapitalizmus fejlődésével foglalkozó rész, amely egyértelműen bebizonyítja, hogy a parasztság zömének életbevágó érdekei azonosak a munkásosztály érdekeivel. Ez a gazdasági alapja a munkás-paraszt szövetségnek a kapitalista rendszer ellen vívott közös harcban.

A monopóliumok előtti kapitalizmus fő vonásainak jellemzése a társadalmi tőke újratermelésével és a gazdasági válságokkal foglalkozó részszel zárul. A szerzők itt a tőkés rendszert általános kapcsolataiban és vonatkozásaiban tárgyalják, s feltárják a tőkés termelőmód fejlődésének

történelmi tendenciáját, amelynek folytán a munka társadalmasítása végül is olyan fokot ér el, amikor már összeegyeztethetetlenné válik kapitalista burkával. Üt a tőkés magántulajdon órája: a kisajátítókat kisajátítják.

Az imperializmussal foglalkozó fejezetek abból a lenini tanításból indulnak ki, amely szerint az imperializmus a kapitalizmus legmagasabb, utolsó fejlődési foka, amelynek lényege: a monopóliumok uralma. Az imperializmus, a modern kapitalizmus gazdasági alaptörvényének tanulmányozásából kiderül, hogy a maximális profit kisajtolásához szükséges *objektív feltételek* a monopóliumok kialakulása következtében keletkeztek. A maximális profit törvényének érvényesülése a végsőkig fokozza a proletariátus viszonylagos és abszolút elnyomorodását, s kiélezi, a végsőkig feszíti a burzsoázia és a munkásosztály, az imperialista országok és a gyarmatok, valamint az imperialista országok kölcsönös ellentéteit.

Külön fejezet foglalkozik az imperializmus gyarmati rendszerével. Ez a fejezet az imperialista anyaország mezőgazdasági nyersanyagot szállító függvényeként jellemzi a gyarmatok gazdaságát, megmutatja a dolgozó tömegek gyarmati elnyomásának módszereit, s ezen az alapon érthetővé válik a gyarmati népek szabadságmozgalmának szüntelen erősödése. A könyv helyesen emeli ki e nemzeti szabadságharcok új vonásait a fejlődés mai szakaszában.

A monopolkapitalizmus lenini elméletének rendkívül értékes elemeit fejti ki *Az imperializmus történelmi helye* című fejezet, amelyben a szerzők Lenin nyomán a kapitalizmus utolsó szakaszaként, élősdi és rothadó kapitalizmusként, a szocialista forradalom előestéjeként jellemzik az imperializmust. A kapitalista országok imperializmusbeli egyenlőtlen gazdasági és politikai fejlődése törvényének tárgyalása során a szerzők kiemelik, hogy Lenin ebből az általa feltárt törvényből döntő fontosságú következtetésre jutott: arra, hogy a szocializmus győzhet először egy országban is.

A tankönyv behatóan foglalkozik a kapitalizmus általános válságának problémájával. Az általános válság a kapitalizmus világrendszerének a gazdasági és a politikai életre egyaránt kiterjedő orvosolhatatlan válsága. Az általános válság a súlyos gazdasági és politikai megrázkódtatásoknak, az osztályharc kiéleződésének, a kapitalizmus teljes csődjének és a szocialista társadalom születésének időszaka. Ebből az a nagyon fontos következtetés adódik, hogy mivel az általános válság nem egyszeri folyamat, hanem *egész történelmi korszakra* terjed ki, elkerülhetetlen *a kapitalizmus és a szocializmus tartós együttélése.*

A második világháború eredményeképp még inkább meggyengült a kapitalista világrendszer, szétesett az egységes világpiac, fokozódott az egyenlőtlen fejlődés, kiéleződött a gyarmati rendszer válsága, amely már-már széteséssel fenyegeti a kapitalizmus egész gyarmati birodalmát, fokozódott az imperialista országok gazdaságának militarizálása, s erősödött az amerikai imperializmus agresszív terjeszkedő szándéka.

Az imperializmus és az általános válság tanulmányozása a kapitalista országok dolgozói számára közvetlen segítséget ad harci perspektíváik tisztábban látásához, bennünket pedig felvértez a nemzetközi gazdasági és politikai élet alaposabb ismeretével.

A Kommunista Párt által felhalmozott elméleti kincsek szerves és értékes részei a szocializmus politikai gazdaságtanának kérdései, a szocializmus Lenin és Sztálin által feltárt gazdasági törvényeinek tudományos megalapozása. A szocializmus politikai gazdaságtana bebizonyítja, hogy a szocialista gazdaság építése *törvényszerű* folyamat, amelyet objektív feltételek határoznak meg, elsősorban a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet idején a társadalomban meglevő gazdasági szektorok és társadalmi osztályok természete. *A szocializmus építése* a kapitalista elemek ellen vívott elszánt *harc* körülményei közt folyik. A szocialista elemek erősödésének mértékében az osztályellenség ellenállása nem csökken, hanem éppen ellenkezőleg, fokozódik.

A szocializmus politikai gazdaságtana feltárja a munkásosztály által az átmeneti időszak társadalmának többi osztályával szemben alkalmazott *politika gazdasági alapjait.* E politika lényege a kapitalista elemek irányában: fokozatos korlátozás, kiszorítás, majd felszámolás; a dolgozó parasztság irányában: szövetség a munkásosztály vezetésével, szövetség, amely a szocializmus építésére létesült. A szocializmus politikai gazdaságtanának sarkalatos tétele, hogy a munkás—paraszt szövetség megszilárdításában nagy jelentőségű az anyagi érdekeltség elvének következetes érvényesítése, a város és a falu közt meglévő termelési, kereskedelmi, piaci kapcsolatformák szüntelen erősítése.

A szocializmus politikai gazdaságtana bebizonyítja, hogy a szocialista iparosítás a kapitalista termelési viszonyok béklyóitól megszabadult nagyipari termelőerők rohamos fejlődésének időszaka. A szocialista iparosítás annak az eredménye, hogy az iparban összhang létesült a termelőerők és a termelési viszonyok közt. A szocializmusépítő országok munkásosztálya a termelőerők jellege és a termelési viszonyok kötelező összhangjának törvényére támaszkodik a kollektivizálás politikájában is. A szocializmus politikai gazdaságtanának tanúsága szerint a nagyipar szocialista átalakítása után a társadalom átalakításának szükségszerű forradalmi szakasza a mezőgazdaság kollektivizálása.

A nehézipar látja el a népgazdaság valamennyi ágát modern technikai felszerelésekkel. A nehézipar a szocialista gazdasági formák fejlődése anyagi bázisának megteremtője és a mezőgazdaság szocialista átszervezésének kulcsa. A szocialista iparosítás döntő jelentőségű a mezőgazdasági termelőszövetkezeti rendszer győzelme szempontjából.

Lenin a szövetkezeti tervben kifejtette, hogy a munkatermelékenység fokozása a legfontosabb feladat. A mezőgazdasági munka termelékenysége növekedésében döntő szerep jut a nehézipari fejlődésnek. Csak a termelőeszköztermelés elsősorban történő fejlesztése alapján látható el a mezőgazdaság növekvő mértékben modern gépekkel, csak így oldható meg a mezőgazdasági munka gépesítése.

A lenini szövetkezeti terv a mezőgazdasági nagyüzem fölényéről szóló marxista tétel továbbfejlesztése. Lenin tudományosan megalapozta a kisárutermelő parasztgazdaságok nagyüzemű termelésre való áttérésének szükségszerűségét.

A mezőgazdaság szocialista átszervezése mélyreható forradalmi változás: ugrás a társadalom régi minőségi állapotából új minőségi állapo-

tába. Ez a forradalom a szocializmus építésének három feladatát oldja meg egy csapásra: felszámolja a legszámosabb kizsákmányoló osztályt, a kulákságot, átvezeti a legszámosabb osztályt, a parasztságot az egyéni gazdálkodás útjáról a szocialista fejlődés útjára, s megteremti a szocialista alapot a mezőgazdaságban.

A mezőgazdaság szocialista átszervezése megszünteti az átmeneti korszak egyik legmélyebb ellentmondását: a nagyüzemű szocialista ipar és a kisüzemű, kisárutermelő paraszti mezőgazdaság ellentmondását.

A lenini szövetkezeti terv egyik alaptétele a parasztság anyagi érdekeltségének elve. A szövetkezet összeegyezteti a dolgozó parasztság egyéni érdekeit az egész társadalom érdekeivel. Az anyagi érdekeltség elve kifejezi a munka szerinti elosztás gazdasági törvényét és megfelel a szocializmus gazdasági alaptörvénye követelményeinek. A Szovjetunió kolhozrendszere a gyakorlati bizonyítéka annak, hogy a parasztság anyagi érdekeltsége döntő jelentőségű a szocialista mezőgazdaság fejlődése szempontjából. A mezőgazdasági termelőszövetkezet az a forma, amelyben a dolgozó paraszt (a szövetkezeti tag) egyéni anyagi érdeke nem hogy nem mond ellent a közös szövetkezeti gazdaság fejlődésének, hanem ellenkezőleg, elszakíthatatlanul összefügg vele.

A lenini szövetkezeti terv nagyszerű eszméinek felmérhetetlen nemzetközi jelentőségük van. A parasztság szocialista fejlődésének lenini útja megfelel a történelmi fejlődés törvényének és objektív szükségszerűség.

A népi demokráciák mezőgazdasága szocialista átalakításának egyik sajátossága, hogy ez olyan történelmi körülmények közt valósul meg, amikor a Szovjetunióban már megszületett a nagyüzemű, szocialista mezőgazdaság, a világ legfejlettebb mezőgazdasága. A Szovjetunió tapasztalatainak tanulmányozása és széleskörű elterjesztése felbecsülhetetlen jelentőségű ezen országoknak a kisparaszti gazdaságról a szocialista nagyüzemi mezőgazdaságra való áttérése szempontjából.

A népi demokratikus országok kommunista és munkáspártjai a mezőgazdaság szocialista átalakítása során egyaránt harcolnak a szövetkezeti mozgalom erőltetése, az önkéntesség elvének megsértése, valamint az automatizmus ellen, a szövetkezeti mozgalom szervezése és vezetése szükségességének lebecsülése ellen.

A szocialista munkásosztály a társadalom forradalmi átalakítása során a szocializmusnak már az átmeneti időszakban megszülető sajátos gazdasági törvényeire, a szocializmus gazdasági alaptörvényére, a tervszerű arányos fejlődés törvényére, a munka szerinti elosztás törvényére, a munkatermelékenység szakadatlan növekedésének törvényére támaszkodik. A Szovjetunióban már lezárult az a történelmi korszak, amelynek során a kapitalista társadalom forradalmi úton szocialista társadalommá alakult át. A szocializmus építésének módjairól és módszereiről szóló tanítás azonban továbbra is rendkívül fontos iránytűje a szocializmusépítő országoknak. A népi demokratikus országok nemcsak politikai, gazdasági és kulturális segítséget kapnak a Szovjetuniótól, hanem felhasználják a szocializmus és a kommunizmus építésének a proletárdiktatúra első országában szerzett, s a szocializmus politikai gazdaságtanának formájában általánosított gazdag tapasztalatait is.

Nyilvánvaló, hogy a szocialista termelő móddal foglalkozó, s a tankönyvnek csaknem felét kitevő részek különleges érdeklődésre tartanak számot. A szerzők helyesen fejtették ki azokat az alaptételeket, amelyek a szocializmus politikai gazdaságtanát illetőleg megtalálhatók a marxizmus—leninizmus klasszikusainak műveiben, a párt- és kormányhatározatokban, de választ adnak néhány új elméleti kérdésre is.

A szocializmus problémáival foglalkozó rész elöljáróban a kapitalizmusból a szocializmusba való átmeneti szakaszt, a proletárdiktatúrának a szocializmus építésében betöltött szerepét elemzi, s megmutatja a szocialista gazdasági törvények keletkezésének és kifejlődésének folyamatát. A szocialista népgazdaság leglényegesebb vonásainak tárgyalását a szocializmus *anyagi-technikai alapjának* jellemzésével kezdi. Ezután következetes sorrendben világítja meg a szocializmus legfontosabb elméleti problémáit, a termelőeszközök társadalmi tulajdonát mint a szocializmus termelési viszonyainak alapját, a szocializmus gazdasági törvényeit, a szocialista állam gazdasági szerepét, az értéktörvény felhasználását stb.

A szocializmus politikai gazdaságtanának elsajátítása szempontjából döntő fontosságú a gazdasági törvények objektív jellegének helyes megértése. A tankönyv következetes marxista szellemben tárgyalja ezt a problémát, s ezzel előmozdítja a korábban elterjedt antimarxista, voluntarista nézetek végleges szétzúzását, feléledésük megakadályozását.

A szocializmus gazdasági törvényeinek rendszerében a szocializmus gazdasági alaptörvényéé a meghatározó szerep. A szerzők ebből kiindulva olyan logikai sorrendben fejtik ki a szocializmus egyéb gazdasági törvényszerűségeit, amely megmutatja e jelenségek kölcsönös belső kapcsolatát. A tankönyv ily módon kialakítja a szocializmus politikai gazdaságtani kategóriáinak eddig hiányzott, helyes, logikai „rangsorát".

A társadalom anyagi életfeltételei által meghatározott szocialista gazdasági törvények objektív jellegének ismerete a kommunista párt és a szocialista állam gazdaságpolitikájának szilárd alapja; e gazdaságpolitika helyességének kritériuma: a szocializmus gazdasági törvényei követelményeinek mérlegelése. A szocializmus gazdasági törvényeinek ismerete lehetővé teszi a gazdasági folyamatok lényegébe való behatolást, a haladó újnak már csírájában való feltárását, a gazdasági fejlődés menetének előrelátását és befolyásolását a társadalmi fejlődés, a szocializmus, a kommunizmus építése feladatainak megfelelően. A szocializmus gazdasági törvényei objektív voltának feltárásával egyidejűleg a szocializmus politikai gazdaságtana bebizonyítja a törvények *felhasználásának szükségszerűségét,* a spontaneitás, az automatizmus lehetetlenségét a szocializmus építésében. A szocialista gazdasági rendszer fölénye kiaknázásának az a feltétele, hogy *a dolgozók aktívan részt vegyenek az objektív fejlődés által megszabott feladatok megvalósításában.* Ehhez pedig az szükséges, hogy helyesen értelmezzük a gazdasági törvények követelményeit, s felhasználjuk őket a társadalom javára.

A szocializmus gazdasági fejlődéstörvényei egyszersmind a kommunizmusba való fokozatos átmenet törvényei. Ez az átmenet — akárcsak a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet — annál gyorsabb lesz,

minél helyesebben és teljesebben érvényesülnek a szocialista társadalom dolgozóinak *gyakorlati tevékenységében* a szocialista gazdasági törvények követelményei.

A tankönyv sokoldalúan megmutatja a párt és az állam szerepét a szocialista gazdaság fejlesztésében. A szocialista termelési viszonyok jellegéből következik a szocialista államnak a történelem során korábban sohasem látott új, gazdaságszervező szerepe. A tankönyv meggyőzően bizonyítja, hogy a szocializmus megköveteli a gazdaság központosított állami irányítását, ennek azonban az alkotó kezdeményezés legteljesebb kibontakozásával kell párosulnia.

A szocializmus lényegéből fakad, hogy gazdasági törvényei nem érvényesülhetnek ösztönösen, automatikusan, hanem csak a társadalom, elsősorban a szocialista állam *tudatos* tevékenysége útján. A népgazdaság tervszerű, arányos fejlődésének törvénye lehetővé teszi a népgazdaság tervszerű, állami méretekben történő irányítását. Ez a lehetőség az állami népgazdasági tervezésben válik valósággá. A népgazdasági terv akkor helyes, ha számol valamennyi objektív gazdasági törvény, elsősorban a szocializmus gazdasági alaptörvényének és a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődése törvényének követelményeivel.

A törvények gyakorlati alkalmazásához szükséges, hogy megismerjük kölcsönhatásukat és kölcsönös kapcsolataikat, amelyeknek meghatározója a szocializmus gazdasági alaptörvénye. A tankönyv jellemzi az alaptörvény érvényesülését, s megmutatja, hogy az alaptörvény fejezi ki a szocializmus *lényegét,* s határozza meg végső soron a szocialista termelés valamennyi fő oldalát és fő folyamatát. A szocialista gazdaság többi törvénye, köztük a tervszerű, arányos fejlődés törvénye is — amelynek követelményeit a népgazdasági tervezés valósítja meg — szintén az alaptörvénynek van alárendelve.

Az új, szocialista termelési viszonyok kialakulása folytán — amint arra a tankönyv helyesen utal — gyökeresen megváltozik a munka jellege. A szocializmusbeli társadalmi munka sajátosságaival külön fejezet foglalkozik, amely kellő figyelmet szentel a *munkatermelékenység* problémájának, s bebizonyítja, hogy a munkatermelékenység szüntelen fokozása a szocialista termelés növelésének, a jólét növelésének szükséges feltétele. A munkatermelékenység növekedése: a szocializmus gazdasági törvénye. E törvény követelményének teljes érvényesitése szükséges, hogy a szocializmus *gazdaságilag végleg legyőzze a kapitalizmust.*

Ezzel kapcsolatban felvetődik — és a tankönyvben nagy helyet foglal el — a szocialista népgazdaság termelő és nem termelő szférája arányának problémája. A szocializmusban állandó jellegű feladat az anyagi termelésben foglalkoztatott dolgozók részarányának növelése. A szocialista felhalmozás és a fogyasztás egyidejű rohamos növekedésének szükséges feltétele az anyagi termelés szférájában foglalkoztatott dolgozók arányának növelése, az igazgatási apparátus állandó tökéletesítése, s a nem termelő szféra költségeinek csökkentése.

A szocializmus sajátos problémája, hogy habár korlátozott keretek közt, de egy ideig megmarad az árutermelés, s megmaradnak az árutermelés sajátos kategóriái. Az árutermelés megmaradásának alapja, hogy a szocialista termelésnek még két formája van: az állami és a

kolhoztermelés. A tankönyv a szocializmusbeli árutermeléssel mint az árutermelés sajátos formájával kapcsolatban helyesen világítja meg az értéktörvény felhasználásának jelentőségét a népgazdaság tervszerű irányítása szempontjából. Az árutermelés megmaradásával függ össze, hogy a szocializmusban a pénz is megmarad. Következésképpen a szocializmusban megmarad a pénzbeli munkabér. A szocialista munkabér azonban elvileg különbözik a kapitalistától. A tankönyv az alaptörvény érvényesülését konkretizálva megmutatja, hogy e törvény követelményeinek alapján szüntelenül nő a dolgozók reálbére. A munkabérezés alapjául szolgáló munka szerinti elosztás törvényének érvényesülése szintén alá van rendelve az alaptörvény érvényesülésének.

A szocialista társadalomban, ahol az egyéni és a társadalmi érdekek azonosak, rendkívül fontos az anyagi érdekeltség elvének érvényesítése. A tankönyv ismételten visszatér erre a problémára s helyesen mutatja meg, hogy hogyan érvényesül az anyagi érdekeltség elve a munkások és az alkalmazottak munkájának díjazásakor, a kolhozjövedelmek elosztásakor, az önálló elszámolás megszervezésekor, az iparcikkek és a mezőgazdasági termékek árainak megállapításakor stb.

A szocialista gazdasági rendszer lehetővé teszi a termelőeszközök és a munka sokkal takarékosabb felhasználását a korábbi társadalmi rendszerekhez képest. Végső soron minden megtakarítás visszavezethető munkaidő- (élő- és holtmunka) megtakarításra, vagyis a társadalmi munka termelékenységének növekedését jelenti. Az állami vállalatokban a takarékoskodás legfontosabb eszköze az önálló elszámolás, amely elősegíti a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődése törvényének követelményeit tükröző népgazdasági terv vállalati teljesítését és túlteljesítését.

Az önálló elszámolás egyik feladata a jövedelmezőség biztosítása. A vállalatok és a népgazdasági ágak jövedelmezőségének fokozása meggyorsítja az egész népgazdaság fejlődését.

A szocialista vállalati önköltség fogalma gyökeresen különbözik a kapitalistától. A tőkés önköltségcsökkentés a munkaerő kirablása útján valósul meg, a szocialista vállalatban ellenben az önköltség csökkenése a társadalom munkájának megtakarítását tükrözi.

A szocialista vállalati önköltség csökkentésének tényezői: a munkatermelékenység fokozása, a termelési álló- és forgóalapok ésszerű felhasználása, a forgóeszközök forgásának meggyorsítása és az irányító munka költségeinek csökkentése. Tehát az önköltség csökkentése élő- és holtmunka megtakarítását jelenti, lehetővé teszi a felhalmozás növelését, ezért a vállalatok központi feladata és a dolgozók legfőbb érdeke.

A mezőgazdasággal foglalkozó fejezet címe a korábbi tankönyvek fejezetcímeitől eltérően nem *A kolhozrendszer*, hanem *A mezőgazdaság szocialista rendszere*. Ez arra az elvi különbségre utal, hogy a tankönyv a korábbi művektől eltérően a szocialista mezőgazdaságot egészként tárgyalja, s valamennyi mezőgazdasági ág hozama szüntelen növelésének fontosságával egyidejűleg utal a kolhoztermelés anyagi-technikai alapja megszilárdításának hatalmas jelentőségére s ezzel kapcsolatban a gép- és traktorállomások szerepére.

Az ipari és a mezőgazdasági termelés általános és sajátos vonásainak tárgyalása után a tankönyv a forgalmi szférát tárgyalja, s megmutatja a szovjet kereskedelem szerepét mint a fogyasztási cikkek elosztásának fő formáját. A továbbiakban részletesen elemzi a nemzeti jövedelem, az állami költségvetés, a szocialista hitel kategóriáit, valamint a szocializmusbeli pénzforgalom sajátosságait. A szocialista gazdasági rendszer elemzése a tankönyvben a szocialista újratermelés elemzésével végződik. A szerzők ebben a fejezetben az újratermelés marxi tételeiből indulnak ki: a társadalmi termelés két osztályra való osztásából, a termelőeszköztermelés, elsősorban a nehézipar fejlődési elsődlegességének szükségességéből. Itt fogalmazzák meg a szocialista felhalmozás törvényét.

A szocialista újratermelés döntő feltétele a két osztály helyes aránya. Az első osztály elsősorban történő növelése a bővített újratermelés gazdasági törvénye. Csak e törvény követelményeinek kielégítése biztosíthatja a közszükségleti cikkgyártás növelését is, vagyis végső soron ez a törvény is alá van rendelve az alaptörvénynek.

Lenin hangsúlyozta, hogy a társadalmi termelés két osztálya kölcsönös viszonyának marxi formulája érvényes mind a szocializmusban, mind pedig a „tiszta kommunizmusban", azaz a kommunizmus második szakaszában. A marxi—lenini újratermelési elmélet szerint *a bővített újratermelés legfontosabb feltétele a termelőeszköztermelés elsődleges fejlődése.* A marxizmus klasszikusai a termelőeszköztermelés elsősorban való fejlődését a bővített újratermelés *törvényeként* határozták meg, amely a bővített újratermelés lényegét fejezi ki. „A termelés kibővítéséhez (a szó szoros értelmében vett „felhalmozáshoz") előbb termelőeszközöket kell termelnünk, ehhez pedig nyilvánvalóan az szükséges, hogy kibővítsük a társadalmi termelésnek azt az ágát, amely termelőeszközöket állít elő . . ." (*Lenin* Művei. 2. kötet. 149. old. Szikra. 1951.)

A termelőeszköztermelés, elsősorban a munkaeszköztermelés (a nehézipar) fejlődési elsődlegessége az alapja annak, hogy a legfejlettebb technikával szereljük fel az egész népgazdaságot, s szüntelenül növeljük a dolgozó nép jólétét. A kommunista párt a szocialista iparosítás megvalósításakor abból a marxi—lenini tételből indul ki, hogy a társadalmi termelés I. osztálya (a termelőeszköztermelés) meghatározó szerepet tölt be a társadalmi termelésben.

Marx *A tőke* II. kötetében megalapozta a termelőeszköztermelés fejlődési elsődlegességének szükségszerűségét a bővített újratermelés szempontjából. Lenin sokoldalúan elemezte, konkretizálta és továbbfejlesztette a marxi újratermelési elméletet.

A termelőerők fejlődése valamennyi társadalmi alakulatban azt jelenti, hogy nő a társadalmi munkának a termelőeszköztermelésre fordított része a fogyasztási cikkek termelésére fordított részhez képest. Tehát a termelőeszköztermelésnek a fogyasztási cikkek termelésénél gyorsabb fejlődése a termelőerők fejlődését fejezi ki, s a bővített újratermelés elengedhetetlen feltétele.

A szocialista társadalomban objektív szükségszerűség a munkatermelékenység szakadatlan növekedése. Lenin sokszor hangsúlyozta, hogy az új társadalom építése szempontjából döntő jelentőségű a munka

termelékenysége. De a munkatermelékenység szüntelen fokozása csak az állandóan tökéletesedő technika alkotó felhasználása, a dolgozók szakképzettségének folytonos növekedése útján érhető el. A fejlettebb, a szocialista, illetve a kommunista társadalomra való áttérés feltétele a munkatermelékenység fokozása, vagyis a kézi munka felváltása gépi munkával, az automatizálás, a villamosítás, az egész népgazdaság felszerelése a legmodernebb technikával. A termelőeszköztermelés és elsősorban az egész népgazdaságot a legmodernebb felszerelésekkel ellátó nehézipar fejlődési elsődlegessége nélkül lehetetlen a technikai haladás, a munkatermelékenység szüntelen fokozódása, az új társadalom gazdasági győzelme a régi fölött. A termelőeszköztermelésnek a fogyasztási cikkek termelésénél gyorsabb növekedése *nemcsak az elmélet, hanem a forradalmi gyakorlat alapkérdése is.*

A kapitalizmusban a munkatermelékenység növekedése antagonisztikus jellegű. A termelés ciklikussága, a munkanélküliség, a termelőberendezések kihasználatlansága stb. fékezi a munkatermelékenység növekedését. A kapitalizmusban a munkatermelékenység növekedése együtt jár a kizsákmányolás, a munkanélküliség, a munkaintenzitás fokozódásával, a munka és a tőke ellentmondásának kiéleződésével.

A szocializmusban a munkatermelékenység növekedésének új törvényszerűségei, új feltételei, módszerei, formái alakulnak ki. A szocializmusban, ellentétben a kapitalizmussal, a munka hatásfoka növelésének elsőrendű módszere nem a munka intenzitásának, hanem a munka technikai felszereltségének fokozása, a munkaerő nem termelő munkára való felhasználásának csökkentése. A szocializmus gazdasági törvényeinek felhasználása lehetővé teszi a társadalmi munkával való takarékoskodást, illetve a társadalmi munka termelékenységének növelését. A társadalmi munka termelékenységének növekedése csökkenti a termékek „társadalmi termelési költségét", vagyis a társadalmi termék termeléséhez szükséges munkamennyiséget.

Az élőmunka termelékenységének növelésével egyidejűleg holtmunkát is meg kell takarítanunk, mert a munka társadalmi termelékenységének fokozása a termékben levő holtmunka-mennyiség csökkentését is magában foglalja. Az egész (élő- és holt-) munka mennyiségének csökkenése a munka társadalmi termelékenysége növekedésének legfontosabb mutatója. Egy-egy népgazdasági ág vagy vállalat munkája termelékenységének növekedése nem azonos a társadalmi munka termelékenységének növekedésével. A technikai fejlődés következtében nőhet a termékegységben foglalt holtmunka (a termelőeszközökből átvitt munka) mennyisége, s csökkenhet az élőmunka mennyisége. A munkatermelékenység valóságos növekedése — a szó tágabb értelmében — csak akkor következik be, ha a technika fejlődése következtében csökken a termékegységben foglalt *egész* munkamennyiség. A munkaerővel, valamint az álló- és a forgóeszközökkel való egyidejű takarékoskodás lehetővé teszi, hogy népgazdasági méretekben fokozzuk a munka termelékenységét. Társadalmi szempontból mind az élőmunka, mind a holtmunka megtakarítása a munkatermelékenységet növeli.

Marx a következőképpen határozza meg a munkatermelékenység növekedését: „A munka termelékenységének emelkedése éppen abban áll, hogy az eleven munka részesedése csökken, a múltbeli munkáé növekszik, de úgy, hogy az áruban rejlő összes munkamennyiség csökken; hogy tehát az eleven munka többel csökken, mint amennyivel a múltbeli munka nő... Olyan társadalomban, hol a termelők termelésüket előre elkészített terv alapján szabályozzák,... feltétlenül ezzel a mértékkel mérnék a munka termelékenységét." (*Marx.* A tőke. III. kötet. 229—300. old. Szikra. 1951.)

A munkatermelékenység szakadatlan növekedésének törvénye a munkatermelékenység növekedésének *lehetőségét* biztosítja. Hogy e lehetőség valósággá váljék, meg kell nyergelnünk, hozzáértően fel kell használnunk ezt a törvényt a társadalom érdekében.

A munkatermelékenység szüntelen növekedésének törvénye alá van rendelve a szocializmus gazdasági alaptörvényének. A szocializmusban a társadalmi termelés célja az egész társadalom állandóan növekvő szükségleteinek maximális kielégítése, s e cél elérésének eszköze a szocialista termelés szüntelen növekedése és tökéletesedése a legfejlettebb technika alapján. A munkatermelékenység növekedése elsőrendű jelentőségű a termelés szakadatlan növelése szempontjából. A szocialista társadalomra jellemző, hogy a termelés növekedésének mind jelentősebb hányada származik a munkatermelékenység fokozódásából, s ennek megfelelően a termelésnövekedés mind kisebb hányadának forrása a termelő dolgozók létszámának növekedése.

A szocializmusból a kommunizmusba való fokozatos átmenetet tárgyaló fejezet megállapítja, hogy a kommunizmusba való átmenet elsőrendű feltétele: az ehhez szükséges anyagi-technikai bázis megteremtése. A termelőerők rohamos fejlődése megköveteli a termelési viszonyok tökéletesítését is. A kommunizmusban a termelési viszonyok alapjává a termelőeszközök egységes össznépi tulajdona válik majd. A termelési viszonyok ezirányú átalakításának fő útja az állami tulajdon általános megszilárdítása, valamint a szövetkezeti tulajdon fokozatos felemelése az össznépi tulajdon színvonalára. Ez egyszersmind a város és a falu közt még meglévő lényeges különbségek megszüntetésének alapja is.

Különösen nagy jelentőségű számunkra a népi demokratikus országok szocialista építésével foglalkozó rész. A tankönyv jellemzi a népi demokratikus országok és a Kínai Népköztársaság gazdasági rendjét. Külön fejezet foglalkozik a szocialista tábor országainak gazdasági együttműködésével. A tankönyv hangsúlyozza, hogy a szocialista tábort alkotó valamennyi ország fejlődési iránya közös, mindannyiuk számára általános érvényességű szükségszerűség a szocialista iparosítás, a mezőgazdaság szocialista átalakítása. Egyszersmind azonban hangsúlyozza, hogy minden egyes népi demokratikus ország fejlődésének megvannak a maga sajátosságai, amelyeknek mérlegelésétől nem szabad eltekinteni. A Kínai Népköztársasággal foglalkozó fejezet kellőképpen értékeli a Kínában történt forradalmi politikai és gazdasági átalakulás világtörténelmi jelentőségét.

A szocialista országok gazdasági együttműködéséről szóló fejezet értékeli az új szocialista nemzetközi munkamegosztást, amelynek megléte rendkívül megkönnyíti a szocializmus mai építését. A szocialista országoknak a közös fellendülés elérését előmozdító kapcsolatai a proletár internacionalizmus elvének megtestesítői. Ennek az együttműködésnek jellegét az szabja meg, hogy a szocialista tábor országai, valamennyien a szocializmus útján haladnak; a népi demokráciák gazdaságában a szocialista szektor az uralkodó. Ezért ezen országok kölcsönös viszonyában sem érvényesülhetnek többé a kapitalizmus gazdasági törvényei, amelyekben a kizsákmányolás, a konkurrencia és az anarchia tükröződik. A szocialista tábor országainak gazdasági együttműködése a nemzetközi gazdasági kapcsolatok új típusát képviseli. A demokratikus világpiachoz tartozó országok kapcsolatai megfelelnek a szocializmus gazdasági alaptörvénye követelményeinek. Tehát a szocialista táborban lehetetlen a gazdasági terjeszkedés, a konkurrencia és az anarchia, a gyengébb ország kirablása.

A szocialista tábor országainak kölcsönös gazdasági kapcsolatai — a tervszerű arányos fejlődés törvényének megfelelően — a népgazdasági tervek kölcsönös összehangolása alapján fejlődnek. Ebben rejlik a szocialista világpiac mérhetetlen fölénye a kapitalista világpiaccal szemben. A szocialista tábor országainak gazdasági együttműködése az új, szocialista nemzetközi munkamegosztás alapján fejlődik és erősödik. A szocialista nemzetközi munkamegosztás számol minden egyes ország lehetőségeivel és általános fellendülést eredményez.

A szocialista tábor országainak gazdasági együttműködése igazolja azt a marxista—leninista tételt, hogy a különböző fejlettségi fokot elért országok közt csak akkor lehetséges egyenjogúságon alapuló gazdasági kapcsolat, ha felszabadultak az imperializmus járma alól.

★

A politikai gazdaságtan tankönyv megjelenése nemcsak tudományos, hanem nagy politikai jelentőségű tény is. Az új tankönyv megkönnyíti a marxista világnézet elterjedését a kapitalista országok dolgozó tömegei közt, s megmutatja nekik a kapitalizmus pusztulásának elkerülhetetlenségét, egyszersmind pedig azt a perspektívát, amely már nem ábránd többé, hanem a Szovjetunió és a népi demokráciák életének gyakorlati valósága. Az új életre ébredő ázsiai és afrikai gyarmati népek számára különösképpen nagy jelentőségű a Kínai Népköztársaság útjának helyes megismerése. Bennünket, a népi demokratikus országok dolgozóit arra tanít meg a politikai gazdaságtan tankönyv, hogy hogyan érhetünk el még megalapozottabb eredményeket a kizsákmányolás végleges felszámolásában és a szocialista társadalom felépítésében. A szovjet dolgozók pedig a kommunizmus építése során a rájuk váró feladatokról és e feladatok megoldásának módszereiről kapnak még világosabb, egyértelmű válaszokat. A politikai gazdaságtan tankönyvének megjelenése világszerte fokozza a dolgozók érdeklődését a politikai gazdaságtan, a munkásosztály e harcos tudománya iránt, s lehetővé teszi majd a káderek elméleti színvonalának emelését.

TIMÁR MÁTYÁS

Az állami költségvetés néhány kérdéséről

A nemzeti jövedelem és az állami költségvetés összefüggése

A szocialista társadalomban a nemzeti jövedelem különféle jövedelemformákat ölt keletkezése területein. Az állami vállalatokban termelt nemzeti jövedelem egyik része a dolgozók munkabérének formáját ölti, a társadalmi szükségletekre szolgáló terméknek megfelelő másik része forgalmi adó, nyereségbefizetés és társadalombiztosítási járulék formájában az állami költségvetésbe kerül. A nyereség bizonyos hányadát a vállalat közvetlenül is felhasználhatja.

A szövetkezetekben termelt nemzeti jövedelemrész szintén a dolgozók közvetlen szükségleteire szolgáló pénzbeli és természetbeli jövedelem formáját öltő termékből és a társadalmi szükségletekre szolgáló termékből tevődik össze. Ez utóbbinak bizonyos hányada a szövetkezetek fejlesztésére szolgál, másik része az állami költségvetésbe fizetendő adóvá válik.

Az egyénileg dolgozó parasztok és kisiparosok jövedelmének legnagyobb része közvetlen szükségleteik kielégítésére szolgál. Kisebbik része adók formájában elvonásra kerül.

Mindeddig jórészt a nemzeti jövedelem pénzbeli elosztásáról beszéltünk. Ezután következik a pénzben elosztott jövedelem javarészének áruban történő realizálása. A munkabérek, a szövetkezeti tagok, az egyénileg dolgozó parasztok és a kisiparosok pénzbevételei legnagyobb részben közvetlenül a kereskedelemben találnak árufedezetet.

Az állami vállalatok forgalmi adó- és nyereségbefizetéséből, a szövetkezetek, a parasztság és a kisiparosok adójából, valamint a nemzeti jövedelem további elosztása során a bérből és a fizetésből élők adó- és díjfizetéseiből stb. az állam központi alapot képez, amely a nemzeti jövedelem felhalmozási alapja döntő részének pénzügyi fedezetévé válik. Ez a központi pénzügyi alap az *állami költségvetés.* A szocialista nemzeti jövedelem elosztásában tehát nagy szerepe van az állami költségvetésnek.

A költségvetés kiadási előirányzatai a nemzeti jövedelem volumenének igen jelentős — nem egyszer nagyobbik — részéből biztosítanak pénzfedezetet fontos népgazdasági feladatok megoldására: a beruházá-

sok legnagyobb hányadára (kivéve a szövetkezetek és a lakosság saját erőből történő beruházásait), az állami készletek képzésére, az állami vállalatok forgóalapjainak növelésére. A felhalmozási alapon kívül a fogyasztási alap felosztásában is jelentős szerepe van a költségvetésnek. A költségvetés eszközei biztosítják a különféle szociális és kulturális intézmények, igazgatási, gazdasági és honvédelmi szervek személyi és dologi kiadásainak, anyag- és árufogyasztásuknak pénzügyi fedezetét. A költségvetésből elégítjük ki a dolgozók részére biztosított szociális, kulturális, társadalombiztosítási és más gazdasági szolgáltatások pénzügyi szükségletét.

Lényeges szerepe van a költségvetésnek a nemzeti jövedelem elosztásában abban a vonatkozásban is, hogy azoknál az exportáruknál, ahol a hazai önköltség nagyobb a világpiaci árnál, a különbözetet külkereskedelmi árkiegyenlítés formájában szintén a költségvetésből finanszírozzuk.

A költségvetés a felsoroltakon kívül sok más természetű kiadási tételt tartalmaz. Ezek zöme a vállalatoknak szánt juttatás, amely egyrészt a társadalmi teljes termék nemzeti jövedelmet meghaladó részének pénzügyi elosztását valósítja meg (például egyes iparágakban a felújítási kulcsok nem fedezik teljesen a felújítási szükségleteket, a felújítási alaphiányt a költségvetésből térítjük), másrészt árrendszerünk fogyatékosságait jelzi (például a dotáció). Ezek a tételek általában duzzasztják a költségvetés kiadási oldalát, s nem mozdítják elő az önálló gazdaságos elszámolás megerősödését. Egyes esetekben a gazdálkodás és a pénzügyi ellenőrzés speciális gyakorlati követelményei miatt termelő jellegű intézményeknél is előfordul, hogy a kiadásokat és a bevételeket bruttó módon irányozzuk elő (például a gépállomások esetében).

Tekintettel arra, hogy az állami költségvetés a nemzeti jövedelem jelentős részét osztja el, a költségvetés mérlege a népgazdasági terv fontos ellenőrzője. A költségvetés tételei elsősorban *a társadalmi fogyasztásról és a felhalmozás forrásairól* adnak hű képet. De a költségvetés önmagában nem adja a népgazdasági terv teljes tükörképét és bírálatát. Az állami költségvetés mérlegét a másik két fontos pénzügyi tervvel: az országos *hiteltervvel* és *pénztári tervvel* együtt kell vizsgálni.

A termelés fejlődésének megfelelően növekvő készlet-, illetve hitelállomány egyik fontos pénzügyi forrása az állami költségvetés fölöslege. A hitelterv és az állami költségvetés egyenlegének egybevetése fontos következtetésekre ad lehetőséget a vállalati készletek alakulására és a forgóalapellátásra vonatkozólag.

A költségvetés több tétele szorosan kapcsolódik az országos pénztári tervhez, például a közületi szervek béralapja és áruvásárlásaik egy része, a lakosság pénzadói, az állami kölcsönbevételek és kiadások stb. A költségvetés és a pénztári terv egybevetésének jelentőségét azonban elsősorban az szabja meg, hogy a pénztári tervben kapcsolódik a pénzügyi tervek rendszere a fogyasztási alap zömének a költségvetéstől függetlenül történő elosztásához. A pénztári terv tartalmazza a lakossághoz áramló kifizetések összegét, főképpen a béreket és a felvásárlással kapcsolatban kifizetett összegeket, másrészt az állami és a szövetkezeti

kereskedelem bevételeit; elsősorban ez utóbbiak révén áramlik vissza a kifizetett pénzmennyiség zöme a Magyar Nemzeti Bankba. A költségvetés a pénztári tervvel és a hiteltervvel zárt kört alkot, amely már alkalmas a népgazdasági terv mélyreható elemzésére és bírálatára.

A népgazdasági terv és a pénzügyi mérlegek egybevetésében az utóbbi évek során értünk el eredményeket, s a fő összefüggések általában tisztázódtak. De a gyakorlatban — főként a tervmunkálatok elhúzódása miatt — megfelelő, alapos elemzésre nem mindig került sor.

Az első ötéves terv költségvetéseinek rövid áttekintése

A stabilizáció óta eltelt évek államháztartásának legjelentősebb vonása: a költségvetési keretek állandó növekedése. A stabilizációs költségvetés kiadási főösszege 5610 millió forint volt. Az első ötéves terv során a költségvetés kiadásainak és bevételeinek fő összegei a következőképpen alakultak (millió forintban):

Év	Kiadás	Bevétel	Egyenleg
1950.....	25 277	25 453	176
1951.....	33 584	33 875	291
1952.....	41 468	42 503	1 035
1953.....	49 028	49 890	862
1954.....	43 980	45 287	1 307

A költségvetés volumene nagyobb mértékben nőtt, mint a nemzeti jövedelem. A termelés növekedése, a termelékenység fokozódása és az önköltség csökkenése egyaránt kihatott a költségvetés és a nemzeti jövedelem növekedésére. Az államosítások, a felhalmozási alap fokozott növekedése, az 1951 decemberi ár- és bérrendezés, egyes szerkezeti változások közvetlenül növelték a költségvetés volumenét, a nemzeti jövedelemnél azonban csupán a belső arányokban okoztak változásokat.

A költségvetés keretei az államosítások következtében jelentősen megnőttek. Az állami szektor kiszélesedéséből automatikusan következik, hogy a költségvetés a nemzeti jövedelem nagyobb hányadát összpontosítja, mert a tőkések jövedelme állami bevétellé válik. 1949—50-ben a növekedés nagyarányú volt. A következő években szintén növekedtek a költségvetés keretei, mert a nagykereskedelem után a kiskereskedelemben is uralkodóvá vált a szocialista szektor. Ugyanígy hatott — eltérő tartalommal — a volt vegyes vállalatok átadása.

Az államosítás talaján lehetővé vált az ipar átszervezése, termelésünk hatalmas fejlődése alapjának megteremtése. Az a néhány száz millió forint, amelyet vállalatalapítási és átszervezési költségekre költöttünk, a hibák ellenére is bőven meghozta kamatát.

Szocialista iparunk megteremtésében a beruházásoké, a felhalmozási alap növeléséé volt a legnagyobb szerep. Pártunk III. kongresszusa az ötéves tervünk során elért hatalmas eredmények felmérésével

egyidejűleg megállapította, hogy a felhalmozási alap a fogyasztási alap terhére túlzottan megnőtt. Mivel a felhalmozási alap pénzügyi fedezetének legnagyobb részét a költségvetés tartalmazza, ez is előmozdította, hogy a költségvetési keretek a nemzeti jövedelemnél gyorsabban nőttek. A közületi szervek, a szociális és a kulturális intézmények fejlesztése nem egyszer szintén túlzott ütemű volt. Sok közületi szerv nem takarékosan gazdálkodott; ez, valamint egyes intézményeknek az indokoltnál gyorsabb fejlesztése a szocialista felhalmozás és a fogyasztás elől vont el eszközöket. Ez a jelenség mind az állami szervek kiadásaiban, mind a vállalati igazgatási, szociális, kulturális kiadásokban gyakran megnyilvánult.

A költségvetés volumenének alakulása azért is eltér a nemzeti jövedelemétől, mert egyes tételei eredeti jövedelmek (az állam központosított tiszta jövedelme), mások a nemzeti jövedelem újrafelosztásából keletkező jövedelmek (a bérből élőktől származó bevételek), ismét mások nemzeti jövedelmen felüli társadalmi termékelemeket tartalmaznak (beruházási hányadbefizetés). Attól függően, hogy ezek a tételek a kiinduló adatokban hogyan szerepeltek, a későbbi években történt konstrukciós változások következtében ugyancsak volumennövekedést eredményeztek.

Az iparvállalatok államosítása óta az állami vállalatok szolgáltatják a *költségvetés bevételeinek* döntő részét. Az állami vállalatok költségvetési befizetéseinek volumene, beleértve a gépállomások befizetéseit is, az 1950. évi 15 366 millió forintról 1954-ben 34 040 millió forintra nőtt. A szövetkezeti szektor megerősödése nyomán nőtt a szövetkezetek adóbefizetése is. A lakosság adóbefizetései ellenben, amelyek 1950-ben a költségvetés összes bevételeinek még 15,7 százalékát adták, 1954-ben már csak 7,8 százalékra rúgtak. Költségvetésünk új bevétele a lakosság államkölcsönjegyzés alapján történő befizetése.

Az 1953. és az 1954. évi állami költségvetés tényszámai jelzik pártunk politikájának jobboldali eltorzításából fakadt hibákat. A legjelentősebb tünet a vállalati gazdálkodásban bekövetkezett nagyméretű lazulás, amelynek következtében az állami vállalatok eredménye nagyon megromlott. A vezetésben érvényesült liberalizmus hatására meglazult a munkafegyelem; ez az önköltség növekedéséhez, a termelékenység csökkenéséhez, a költségvetési befizetési kötelezettségek elmulasztásához vezetett. Hasonló tünetek mutatkoztak a dolgozó parasztság állampolgári kötelezettségeinek teljesítésében is, a beszolgáltatás és az adófizetés tekintetében.

A beruházások leállításában elkövetett jobboldali túlzások lényegesen hozzájárultak az önköltség, a vállalati veszteség növekedéséhez. A felszabadult árualapok jelentős része a nagyarányú vállalati eredményromlás következtében mellékcsatornákon folyt el. Ugyanakkor a beruházások sok esetben indokolatlan leállításával a befejezetlen beruházások állománya jelentősen — például az iparban két év alatt több mint 1,2 milliárd forinttal — megnőtt. Ennek folytán az életszínvonal emelkedése nem az egyetlen helyes, tartós alapra, a termelés növelésére, az önköltség csökkentésére, a termelékenység fokozására, a szigorú takarékosságra épült, hanem elsősorban az állami tartalékok felélésére, a

beruházások csökkentésére. A munkafegyelem és az állampolgári fegyelem lazulása, amely a legutóbbi másfél év egyes negyedeiben milliárdos bevételkiesést okozott, 1954 első felében nagy nehézségeket szült a költségvetési gazdálkodásban. Népgazdaságunk egészséges alapjai azonban lehetővé tették, hogy a hozott intézkedések eredményeképpen végül is éves viszonylatban a költségvetés megfelelő fölösleggel záruljon.

A *költségvetés kiadásai* híven tükrözik a legutóbbi öt évben elért fejlődésünket. Ezekben az években költségvetésünk legnagyobb tétele a szocialista iparosítás és a mezőgazdaság szocialista átalakítása céljának megfelelően a beruházásokra fordított összeg volt. Az ipari minisztériumok ez idő alatt mintegy 32 milliárd forintot ruháztak be. A mezőgazdasági beruházások volumene — beleértve a hosszúlejáratú hiteleket is — az 1950. évi 888,4 millió forintról az idén 3007 millió forintra nőtt. De a beruházások számadatai egymagukban nem tükrözik mezőgazdaságunk fejlődésének folyamatát. Mérlegelnünk kell, hogy jelentősen megnőtt a gépállomások kiadási előirányzata is: az 1950. évi 328,3 millió forintról 1954-ben már 1078 millió forintra. Ezenkívül évről évre sok száz milliót fordítottunk az állattenyésztéssel és a növényvédelemmel kapcsolatos kiadásokra, az öntözésre, a mezőgazdasági oktatásra, az erdőgazdaságok fejlesztésére stb.

A termelés növekedésével együtt jelentősen megnőttek az állami vállalatok forgóalapjai is. A vállalati forgóalapok növelésére a legutóbbi öt évben 10 839 millió forintot fordítottunk. Az adatokból megállapítható, hogy a legutóbbi három év során iparvállalataink készletei a termelés arányában nőttek. Ez arra vall, hogy ésszerűbb készletgazdálkodással, forgóeszközcsökkentéssel jelentős belső tartalékok szabadíthatók fel.

Lényegesen nőtt évről évre a külkereskedelmi árkiegyenlítések összege. Ez egyrészt importszükségleteink jelentős növekedésének, másrészt annak a következménye, hogy külkereskedelmi szerveink munkája gazdaságossági szempontból korántsem kielégítő.

Jelentősen nőttek az első ötéves terv során a költségvetési szervek kiadásai: például a költségvetésből finanszírozott gazdasági intézmények és intézkedések (gépállomások, kutatóintézetek, vízgazdálkodás, útkarbantartás stb.) költségvetési keretei az 1950. évi 805 millióról 1954-ben 3505 millió forintra nőttek. A szociális és a kulturális kiadások összege 1950-ben 4457 millió forint volt, 1954-ben már 10 063 millió. Ezenkívül igazgatói alapra, a vállalatok kulturális és sportalapjára, a bölcsődék és a napközi otthonok kiadásaira államunk 1954-ben 684,5 millió forintot fordított, az 1950. évi 295 millió forinttal szemben.

A szociális-kulturális intézmények és intézkedések területén jelentős eredményeket értünk el. A kórházi ágyak száma 1950-től 1954-ig csaknem 10 000-rel nőtt; rendelőintézeti hálózatunk jelentősen kiszélesedett; a társadalombiztosításban résztvevők száma 4,4 millióról 5,8 millióra növekedett, vagyis a társadalombiztosítás ma már az egész lakosság mintegy 60 százalékára terjed ki. Az egy biztosítottra jutó táppénzköltség 5 év alatt jelentősen megnövekedett.

A területi óvodákra csaknem háromszor, az alsófokú oktatásra két és félszer, a közép- és a felsőfokú oktatásra több mint háromszor annyit fordítunk, mint 1949-ben. Több millió forintot ad államunk a munkaerőtartalékok oktatására, sportintézményekre, üdültetésre, népművelési célokra. Honvédelmünk erősödését jelzik a költségvetés védelmi ágazatának számai.

A legutolsó öt év során jelentősen megnőttek a helyi szervek költségvetési előirányzatai is. Tanácsaink az utóbbi években gazdaságilag is megerősödtek, önállókká váltak. A tanácsi vállalatok nyereségbefizetése 5 év alatt 4,7 százalékról 12,9 százalékra nőtt.

Ugyanakkor az igazgatási kiadások összege — nemcsak a központi szervek, hanem a helyi tanácsok igazgatási kiadásainak összege is — továbbra is igen nagy maradt, a racionalizálási és a takarékossági intézkedések ellenére is.

Idei költségvetésünkről

Az 1955. évi állami költségvetés alapja: a párt által meghatározott irányelvekre épülő éves népgazdasági terv. A költségvetés biztosítja a szükséges pénzeszközöket a szocialista ipar, elsősorban a nehézipar további fejlesztésére, a közszükségleti cikkek termelésének növelésére, a mezőgazdaság szocialista átalakítására, a dolgozók szociális, kulturális ellátásának fokozására, honvédelmünk további erősítésére.

A költségvetés főösszegei a következők (millió forintban):

	1954	1955
Bevétel	45 287	47 011
Kiadás	43 980	45 502
Bevételi többlet	1 307	1 509

A költségvetés bevételi és kiadási előirányzata 3,8, illetve 3,5 százalékkal nagyobb a tavalyi költségvetés teljesítésénél. Az előirányzott bevételi többlet biztosítja az államháztartás zavartalan vitelét, a növekvő hitelállomány fedezetéül szolgál, s egyik biztosítéka a forint szilárdságának.

A kiadások megoszlása a következő:

	Millió forint	Százalék
Népgazdasági kiadások	21 447	47,2
Szociális és kulturális kiadások	10 466	23,0
Honvédelem	5 683	12,5
Rend- és jogbiztonság	2 086	4,6
Igazgatási kiadások	2 033	4,5

A bevételek főbb csoportjai a következők:

	Millió forint	Százalék
Az állami vállalatok befizetései	33 655	71,6
A szövetkezetek adóbefizetései	1 200	2,6
A lakosság adóbefizetései	3 764	8,0
Államkölcsön	950	0,2

Az 1955. év a második ötéves terv előkészítésének éve. Ebben az átmeneti évben jelentős haladást kell tenni a népgazdaság helyes arányainak kialakításában, s meg kell szüntetni a legutóbbi két év jobboldali torzításainak következményeit.

A Központi Vezetőség 1955. márciusi határozata előírja, hogy az idén mintegy 9 milliárd forintot kell beruháznunk, s 4,8 milliárdot felújításra fordítanunk. Pártunk politikájának jobboldali eltorzítása tavaly lefékezte a termelést, eltömte a szocialista felhalmozás forrásait. A termelékenység nem nőtt, az önköltség nem csökkent, ezért az idén többet nem irányozhattunk elő beruházásokra. De ha a beruházási keretekkel jól gazdálkodunk, s a termelés, a termelékenység és az életszínvonal emelésének döntő feladataira összpontosítjuk őket, akkor ez évi beruházási tervünk hathatósan előmozdítja a termelőerők jelentős fejlődését, a dolgozók szociális és kulturális viszonyainak javulását, a második ötéves terv előkészítését.

A beruházások mintegy 35 százaléka jut a nehéziparnak, mintegy 9 százaléka a fogyasztási iparoknak, s körülbelül 26 százaléka a mezőgazdaságnak. A nehézipari beruházások elsősorban már megkezdett beruházásaink folytatását és befejezését teszik lehetővé. A szénbányászatban mintegy másfél millió tonna széntöbblet válik kitermelhetővé a beruházások révén. Teljes kapacitással fog dolgozni az Inotai Erőmű és a Sztálin Vasmű erőműve. Jelentősek a lakosság szükségleteit szolgáló beruházások. A Budapesti Gázgyár bővítésével 100 000 m^3 napi többlettermelést érünk el, befejeződik a Kőbányai Sörgyár bővítése, a Nagykanizsai Sörgyárban megindul a termelés. Sok új kenyérgyár is megkezdi működését, s így több mint évi 2300 vagonnal nő a termelés. A termelésbe helyezendő új állóalapok értéke több száz millió forinttal nagyobb, mint az idén rájuk fordított kiadások összege.

Az áthúzódó beruházások csökkentésével el kell érnünk, hogy a befejezetlen beruházások állománya ez év végére csökkenjék 1954. végéhez képest. Ezért az idén sokkal jobban koncentrálnunk kell építőiparunkat, még inkább fel kell tárnunk beruházásaink belső tartalékait, s fokozni kell a beruházók közreműködését és ellenőrző szerepét.

A mezőgazdaság szocialista szektora mintegy kétmilliárd forint beruházásban részesül. A mezőgazdaság csak az idén több mint 6000 új traktort, sok cséplőgépet, talajművelőgépet, ezenkívül több mint 1/4 millió tonna műtrágyát kap.

Az előző évekhez képest jelentékenyen megnő a kisebb beruházások összege. Sok esetben az efféle kisebb beruházásokkal lényegesen

bővíthetjük a termelési kapacitást, s a termelés ésszerűbb megszervezése révén csökkenthetjük az önköltséget. Ezenkívül a tavalyinál 730 millió forinttal nagyobb összegű felújítás lehetővé teszi az elmaradt felújítási, korszerűsítési munkálatok elvégzését.

Iparunk zavartalan munkáját biztosítja a költségvetésben dotáció címén előirányzott összeg javarésze (elsősorban a szénbányászat, a kohászat és a konfekcióipar területén). Sok iparágban a termelés növekedésének megfelelően fokozzuk a forgóalap-ellátást. Ezenkívül egyes területeken forgóalapot biztosítunk eddig hitelből finanszírozott célokra (például élelmiszeripari göngyölegekre, gépipari felszerszámozásra stb.).

Az iparral szorosan összefüggő feladatok közül az ipari kutatóintézetekre mintegy 185 millió forintot, a munkaerőtartalékok intézményeire 314 millió forintot, az ipari egyetemekre, technikumokra, tanfolyami oktatásra pedig mintegy 268 millió forintot fordítunk.

A mezőgazdaság szocialista átalakulásának előmozdítása végett a költségvetés 400 millió forintot irányoz elő az állami gazdaságok és gépállomások beruházási keretén felül döntő részben a termelőszövetkezetek közép- és hosszúlejáratú hiteleire (benne építésre 167,6, gépbeszerzésre 35, állatvásárlásra 60,7, műtrágya beszerzésre 49 millió forintot stb.).

A gépállomások működési kiadásainak összege 1190 millió forint. Ezenkívül a költségvetés 624,8 millió forintot irányoz elő különféle mezőgazdasági intézmények és intézkedések költségére. Ebből növényvédelemre 107,1 millió forint, állategészségügyre 121,1 millió forint, állattenyésztésre 204,6 millió forint jut.

A szövetkezetek kiterjedt támogatását jelzi a költségvetésben az is, hogy a szövetkezeti adók előirányzata nem nő a tavalyihoz képest, a szövetkezetek már eddig is megmutatkozó jelentős felfutása ellenére.

Mindezek a költségvetési tételek előmozdítják, hogy a Központi Vezetőség márciusi határozatának megfelelően a szocialista ipar termelése a tavalyihoz képest 5,7 százalékkal, a mezőgazdaságé pedig 7,3 százalékkal növekedjék. A termelésfokozás feladata az iparnak úgyszólván minden területére kiterjed. Jelentősen megnő a közszükségleti iparcikkek termelése is. A terv szerint mintegy 18 százalékkal kell növelni a belkereskedelem által forgalomba hozott késztermékeket. A gépiparnak 90 százalékkal több közszükségleti cikket és 35 százalékkal több mezőgazdasági gépet kell gyártania, mint tavaly. A fokozott támogatásnak megfelelően a mezőgazdaságnak is növelnie kell termelését, elsősorban az állati termékek termelését.

A lakosság jólétének növelésére irányuló intézkedéseket a termelésre fordított kiadásokon kívül egész sor más olyan előirányzat is jelzi, amely közvetlenül szolgálja a lakosság fogyasztását. Jelentősen nő szociális kiadásaink kerete, elsősorban a tavalyi nyugdíjemelés következtében (az idei nyugdíjtöbblet 480,8 millió forint). Növekednek a vállalatok szociális és kulturális juttatásai is. Az államkölcsönök visszafizetésére szolgáló összegek szintén növekednek. Ezzel szemben, mint már említettük, a szövetkezetek és a lakosság adói lényegesen nem változnak. A beruházások előirányzatának sok tétele is közvetlenül a lakosság

szükségleteit szolgálja (például lakóházépítésre, kommunális beruházásokra nagyobb összegeket fordítunk, mint tavaly).

A költségvetési szervek kiadásai globálisan csak kevéssé növekednek. Belső megoszlás szempontjából azonban tavalyhoz képest a lakosság szempontjából kedvező irányú eltolódás történt. A tavaly végrehajtott takarékossági intézkedések főképp a dolgozók szükségleteit csak közvetve szolgáló kiadásokat csökkentették. A végrehajtott nyugdíj- és illetményemelések viszont közvetlenül növelték az egészségügyi dolgozók, a pedagógusok és a tanácsi alkalmazottak jövedelmét.

Az egészségügyi és a szociális ellátás javulását mutatja a kórházi ágyak számának 2300-zal, a szociális otthonok férőhelyeinek 670-nel, a bölcsődei férőhelyek 1500-zal való gyarapodása, a szakorvosi rendelő órák számának növekedése, a közegészségügyi és a járványügyi állomások hálózatának kiépítésére fordított összegek növekedése.

A kulturális kiadások keretében nőnek az alsó- és a középfokú oktatásra fordított összegek. Az általános iskolai napközi otthonokban elhelyezett gyermekek száma 10 ezerrel nő (ez 65 millió forint költségtöbbletet). Az általános iskolák épületeinek felújítására 64 millió forint jut. A kulturális kiadásokban jelentősebb megtakarítások a sport, a tanfolyamok és a felső oktatás kiadásaiban érvényesülnek, mert ezeknek a területeknek a legutóbbi években történt fejlesztése nem egyszer túlzottnak bizonyult.

Nő a helyi tanácsok idei költségvetésének aránya az állami költségvetésben. A községpolitikai tervekről és a községfejlesztési alap létrehozásáról szóló határozat módot ad rá, hogy a tanácsok a területükön felvetődő feladatokat a költségvetésen túlmenően is megoldhassák. A községfejlesztési alap eszközeinek helyes felhasználása kedvezően hat a tanácsok és a lakosság kapcsolatainak megerősödésére is.

A helyi szervek kiadási volumenének növekedése 639 millió forint, ebből a beruházások növekedésére több mint 200 millió forint jut. Jelentősen bővülnek az állattenyésztésre, a város- és községgazdálkodásra, a helyi kereskedelemre, a kórházakra, a gondozóintézetekre, a csecsemőotthonokra, a bölcsődékre és a könyvtárakra fordított kiadások.

A tervezett termelésnövekedésnek és önköltségcsökkentésnek megfelelően nőnek az állami vállalatok költségvetési befizetési előirányzatai is.

1955. január 1-i hatállyal módosultak egyes népgazdasági ágak forgalmi adókulcsai. A mezőgazdasági felvásárlási árak tavalyi emelése következtében csökkent az állami gazdaságok vesztesége, ugyanakkor a nagyobb átvételi árak következtében az élelmiszeripari és a begyűjtési vállalatok kevesebb adót fizetnek. A közszükségleti és a mezőgazdasági eredetű iparcikkek gyártásának előmozdítása végett ugyancsak mérsékeltük egyes cikkek adókulcsait. A módosítások alapján a forgalmi adók volumene körülbelül 3,5 milliárd forinttal csökkent. A forgalmi adókulcsok leszállítása következtében a veszteséges vállalatok száma lényegesen kevesebb a tavalyinál, és sok iparágban megnőtt a nyereségbefizetések összege. Az eredménytöbbletek, valamint a termelésnövekedésből fakadó többlet forgalmi adó ellensúlyozzák a kulcsok módosítása miatt bekövetkezett csökkenést.

A nyereségbefizetési előirányzatok számolnak az idén végrehajtandó önköltségcsökkentéssel. Az önköltségcsökkentés és a forgalmi adómérséklések következtében az idén lényegében már csak a mezőgazdasági minisztériumok és az építésügyi minisztérium vállalatai terveznek veszteséget. Ez az önálló elszámolás szempontjából jelentős ösztönző erő, elsősorban a tavaly még veszteséges vállalatok számára.

A dotáció költségvetési előirányzata azonban még mindig igen jelentős; ez elsősorban egyes iparágak helytelen árarányainak következménye.

A költségvetési előirányzatok teljesítésének feltételei

Az ez évi költségvetés és egyben népgazdasági tervünk sikeres megvalósításának elsőrendű feltétele — a termelési feladatok teljesítésén kívül — az önköltségcsökkentési tervek maradéktalan teljesítése. Bár az első negyedévben ezen a területen kétségtelenül értünk el eredményeket, a legutóbbi két évben nagyon elharapódzott lazaságot sem a bérfegyelem, sem az anyaggazdálkodás vonatkozásában nem tudtuk teljesen megszüntetni. Vállalataink jelentős része az önköltségcsökkentést még mindig számviteli feladatnak tekinti, igazgatóink, műszaki vezetőink nagy része keveset törődik az önköltségcsökkentéssel, a gyártás ésszerűbb megszervezésével. A műszaki intézkedések tervének még korántsincs meg a kellő súlya, pedig ez a termelés fejlesztését és olcsóbbá tételét szolgáló legfontosabb részletterv. Különösen sürgetőek a kohászat, a gépipar, a szénbányászat, az építőipar és az állami gazdaságok feladatai, mert a legutóbbi két évben ezeken a területeken volt a legjelentősebb a veszteség, az önköltségnövekedés, s itt támadt a legnagyobb igény a költségvetési támogatásra.

Fontos feladat az önálló elszámolás megszilárdítása. Az utolsó két évben jórészt a sorozatos tervváltoztatás, a nagymértékű eredményromlások miatt nem működtek kielégítően az önálló elszámolás pénzügyi emelői sem. Az igazgatói alapot a legtöbb vállalat részben vagy teljesen megkapta, szinte függetlenül attól, hogy tervét teljesítette-e vagy sem. A forgóalapoknak, a beruházásoknak a vállalati nyereségből való fedezése nem ösztönzött többé a nyereségtervek teljesítésére. A tervek sűrű változtatása miatt ugyanis a vállalatok mindig meg tudták indokolni felső szerveiknek a nyereségterv nemteljesítését, s végül is megkapták a szükséges összeget. A vállalati tervek szilárd alapokra helyezése után sokkal többet kell törődni az önálló elszámolás megszilárdítására szolgáló intézkedésekkel. Szigorúbban kell ellenőrizni az igazgatói alapra való jogosultságot, s meg kell követelni az eredménytervek, valamint a nyereségbefizetés maradéktalan teljesítését.

A minisztériumok és a termelési igazgatóságok önállósága, hatásköre a tartalékok képzésében, a pénzeszközök átcsoportosításában lényegesen megnőtt. A termelésirányító szervek azonban ezt a megnövekedett önállóságot nem annyira a vállalati tervek teljesítésének előmozdítására, mint inkább a hibák elkenésére használják fel. Ezen sürgősen változtatni kell.

Fordulatot kell elérnünk az idén az igazgatási létszámmal és kiadásokkal való gazdálkodásban. A vállalati igazgatási létszám és igazgatási kiadások különválasztása és speciális ellenőrzése az egyik legidőszerűbb feladat. Ahol erre mód van, ki kell alakítani a típusstátuszok rendszerét. Felül kell vizsgálni a középirányító szervek munkáját. A tapasztalat azt mutatja, hogy az igazgatóságok és a vállalatok közé sok esetben fölöslegesen közbeiktatott szervek bonyolultabbá teszik az intézkedéseket.

Lenin azt tanítja, hogy a szocializmus felé vezető úton rendkívül fontos feladat „az apparátus rendszeres csökkentése és olcsóbbítása — leépítés útján, a tökéletesebb szervezés kidolgozása — a huzavona és a bürokrácia felszámolása, az improduktív kiadások csökkentése útján". Ezen a területen nekünk még nagyon sok a tennivalónk. Tennivalóink annál is égetőbbek, mert ugyanakkor a termelés sok fontos ágában nagy munkaerőhiánnyal küzdünk, s az átcsoportosítás sokat segíthetne e probléma megoldásában.

Nagy gondot kell fordítanunk — különösen a közvetlenül fogyasztási célokra termelő iparágakban — a termelés gyártmányösszetételére; ez utóbbi nagy hatással van a forgalmi adók alakulására. A forgalmi adótervezés és ellenőrzés fejlettebb módszereinek kidolgozása révén fokozni kell a pénzügyi szervek újabb felhalmozási források feltárására irányuló tevékenységét.

Az egyes vállalatoknak mindent el kell követniük a készletgazdálkodás megjavítására. Vállalataink ezzel kapcsolatban sokat panaszkodnak a felsőbb szervekre, pedig úgyszólván nincs olyan üzem az országban, amelyik nem tartalékol fölöslegesen egyes anyagokat. Bankszervezetünknek s elsősorban a Magyar Nemzeti Banknak fontos feladata, hogy ezen a területen fokozza a tartalékok feltárását, s ezzel előmozdítsa az anyagok és az áruk helyesebb elosztását.

Iparunknak különös gondot kell fordítania exportkötelezettségei teljesítésére, mind a határidők, mind pedig a minőség tekintetében. Külkereskedelmi szerveink elsőrendű feladata viszont, hogy fokozzák a gazdaságos ügyletek kötéséért folyó harcot. Iparvállalataink sok esetben helyesen vetik fel a külkereskedelmi szerveknek, hogy nem hajlandók átvállalni a rossz üzletekből eredő többletterheket. Külkereskedelmi szerveink a külkereskedelmi árkiegyenlítésre szolgáló előirányzatokat sokszor még mindig olyan korlátlan lehetőségnek tekintik, amelyre a rossz üzletkötések következményei átháríthatók. Éppen ezért az idén ki kell alakítani a külkereskedelem pénzügyi ellenőrzésének hatékonyabb formáit, amelyek a tervek mennyiségi teljesítésén túlmenőleg fokozott gazdaságosságra is ösztönöznek.

A beruházások vonatkozásában hiba, hogy a beruházó szervek sok esetben még nem törekszenek a beruházási keretekkel való takarékoskodásra, pedig ez újabb létesítmények megvalósításának forrása lehet. A keretek ésszerűbb felhasználásával, a kivitelezői kapacitás koncentrálásával, a legfontosabb befejezetlen beruházások munkálatainak folytatásával el kell érnünk, hogy az új kapacitások a kisebb beruházási keretek ellenére is felülmúlják az előirányzatokat, s mielőbb hozzájáruljanak a termelés és az életszínvonal emeléséhez, a szocializmus építéséhez.

A költségvetésből gazdálkodó szervek sokszor panaszkodnak, hogy egyes kiadásaik keretei szűkek, holott az illető szerv területén lényeges egyszerűsítési, megtakarítási lehetőségek vannak, amelyekhez nem nyúlnak hozzá a megszokás alapján. A költségvetési, különösen a kulturális és az igazgatási szervek terén fokozottabban kell élnünk az összehasonlítás eszközével, s ennek alapján kell feltárni a megtakarítási lehetőségeket.

A gyakorlat azt mutatja, hogy az ágazati összehasonlítás nem kielégítő alkalmazása miatt hasonló szervek, intézmények fenntartási költségei közt igen lényeges különbségek vannak. Fokozott ellenőrzés szükséges a társadalombiztosítási juttatások, elsősorban a táppénz terén, mert itt sok a lazaság, márpedig a visszaélés a dolgozók összességének érdekeit sérti.

Az idén széles körben ki kell dolgozni a közületi szervek készletnormáit. Nagy súlyt kell fektetni elsősorban az oktatásügyi, az egészségügyi, valamint a város- és községgazdálkodási minisztérium és a tanácsok szolgáltatásainak ellenértékeképpen járó bevételek pontos beszedésére.

Helyi tanácsaink önállósága lényegesen megnőtt. A szociális és a kulturális intézményeken kívül több ezer kisebb-nagyobb vállalat került a hatáskörükbe. Azáltal, hogy e vállalatok közvetlenül oda tartoznak, ahol termékeiket felhasználják, s ahol adottságaikat közelről ismerik, lehetőség nyílik, hogy tanácsi szerveink teljesen felszínre hozzák a kiaknázatlan tartalékokat. Éppen ezért a tanácsoknak a jövőben sokkal többet kell foglalkozniuk a helyi vállalatokkal.

További új lehetőség nyílt a helyi gazdálkodás kiszélesítésére a községfejlesztési alap létesítésével. A tapasztalat azt mutatja, hogy sok tanács már él a kezdeményezés jogával, de a közös társadalmi munkában rejlő lehetőségeket még korántsem mindenütt használják ki eléggé.

A költségvetés sikeres megvalósításának fontos feltétele az állampolgári fegyelem megerősítése, a lakosság beszolgáltatási, adófizetési és az állammal szemben fennálló egyéb kötelezettségeinek maradéktalan teljesítése.

★

Pártunk szilárd egysége, a jobboldali elhajlások ellen vívott eredményes harc megsokszorozza erőnket a terveink teljesítésére irányuló munkában. A munkásosztály, a dolgozó parasztság és az értelmiség a sok lazaság és bizonytalanság után most megújult munkakedvvel és erővel teljesíti feladatait. Az idei év első negyedévének eredményei azt bizonyítják, hogy pártunk sorainak megszilárdítása máris meghozza eredményeit a termelés frontján is. De ez még csak a kezdet. Terveink, költségvetésünk sikeres végrehajtásáért még sok a tennivaló. A legfőbb gazdasági feladat a termelékenység növelése, az önköltség csökkentése, a takarékosság elvének gyakorlati megvalósítása a helyi tapasztalatok, lehetőségek messzemenő feltárása, a fegyelmezett, jó munka biztosítása útján. Ez lehetővé teszi, hogy teljesítsük, sőt túlteljesítsük terveinket, s mihamarabb elérhessük kitűzött célunkat: a szocializmus felépítését, dolgozó népünk életszínvonalának szüntelen emelését.

SZÓRÁDI KÁROLY—KASPER EGON

Villamosenergiatermelésünk fejlesztésének kérdései

Villamosenergiatermelésünk növelése: iparunk, mezőgazdaságunk fejlődésének, életszínvonalunk emelésének fontos feltétele. A mindjobban növekvő igényeket csak az erőművi kapacitás nagymértékű növelése árán elégíthetjük ki.

A villamosenergiatermelés fejlesztésének kérdéseit vizsgálva, először a fejlesztés mértékére ható tényezőket kell elemezni. E tényezők közt megvizsgáljuk az ipari termelés és a villamosenergiatermelés összefüggéseit, a gépesítés és az automatizálás fokának emelése, valamint a gőz és az egyéb energiafajták fokozódó helyettesítése következtében növekvő energiaigényeket stb. Megvizsgálandók továbbá az ellentétesen ható tényezők, például a villamosenergia helyettesítése egyes területeken más energia-fajtákkal (gáz, gázolaj stb.) az energiacsúcsok eltolása stb.

Az energiatermelés célkitűzéseinek megállapítása után eldöntendő, hogy a lehetséges változatok közül (új erőmű, rekonstrukció, hőerőmű, vízierőmű, import) melyik a leggazdaságosabb, hogy az új erőműveket hol és hogyan építsük meg.

Cikkünk keretében nem foglalkozunk a variánsok és az ezzel szorosan összefüggő önköltség és termelékenység kérdésével, hanem az első ötéves terv villamosenergiatermelését és erőműépítésünk anyagi megalapozottságát elemezzük.

Milyen követelményeket támaszt a népgazdaság fejlesztése a villamosenergiaiparral szemben?

A népgazdaság azt kívánja a villamosenergiaipartól, hogy a megjelölt időben és helyen, megfelelő minőségben, a lehető legkisebb társadalmi munkaráfordítással elégítse ki az igényeket.

A villamosenergiafogyasztás 1925—1937 közt évi 6,8 százalékkal, 1937—1943 közt évi 8,1 százalékkal, 1949—1954 közt pedig évi 15 százalékkal növekedett.

A villamosenergiaipar 1948-ban érte el a felszabadulás előtti termelési színvonalat. A felszabadulás utáni időszakra tehát az 1948-tól számított növekedési ütem a jellemző: ez évi 14,5 százalék, tehát csaknem azonos az első ötéves tervben elért növekedéssel. Az első ötéves terv-

ben a villamosenergia termelés évi 15 százalékos növekedésének jelentőségét megítélhetjük abból is, hogy az 1 lakosra jutó villamosenergia mennyisége az 1949. évi 268 kilowattóráról 1954-ben 540 kilowattórára növekedett.

A mennyiségi igények helyes tervezése megkívánja a népgazdasági ágak villamosenergiafogyasztásának elemzését. Bizonyos, hogy pusztán a korábbi évek statisztikai adataiból nem állapíthatjuk meg az igényeket. A fogyasztás mértékét helyesen a lakosság életszínvonala emelkedésének és a termelésnek a függvényeként, energianormák segítségével határozhatjuk meg.

Azt is meg kell vizsgálnunk, hogy az első ötéves tervben az egyes népgazdasági ágak milyen arányban részesültek az egész fogyasztásból, mert ily módon érzékelhetjük, hogy a népgazdaság szerkezetében bekövetkező változások hogyan érintik a villamosenergiafogyasztást.

	Részesedés az egész energiafogyasztásból (százalék)
Bányászat	9—10
Kohászat	24—25
Villamosenergiaipar	8—9
Vegyipar	6—7
Építőanyagipar	3
Gépipar	7—9
Nehézipar összesen	58—60
Élelmiszeripar	4—5
Könnyűipar	8—10
Fogyasztási ipar	12—15
Ipar összesen	72—74
Mezőgazdaság	0,3—0,7
Közlekedés	4,5—5,1
Háztartás, közvilágítás	5—6
Egyéb (üzlet, szociális, kulturális, közművek, egészségügy stb.)	7—9
Hálózati veszteség	8—9
	100

A termelés energiaigényének pontosabb megállapításához nélkülözhetetlen a termékekre is kiterjedő vizsgálat. A túloldali táblázat megmutatja néhány jellemző termék fajlagos energiaigényét.

A népgazdaság fejlődésének hosszabb időszakát tekintve, a villamosenergiafogyasztás növekedési üteme megelőzi az ipari termelését. Ennek oka, hogy az iparban a villamosenergiafogyasztás fajlagosan is növekvő irányzatú, különösen, ha mérlegeljük azt a körülményt, hogy a nehézipar termelésének meg kell előznie a könnyűiparét. A lakosság villamosenergiafogyasztásának növekedési üteme körülbelül azonos az ipari fogyasztáséval.

Hazánkban az első ötéves terv folyamán nem tudtuk teljesen kielégíteni az ipari termelés rohamos növekedése következtében nagyon megnövekedett igényt, noha villamosenergiatermelésünk is jelentősen nőtt.

Tehát a hazai tapasztalatok is megerősítik azt az általános követelményt, hogy a villamosenergiatermelés növekedési ütemének — hosszabb időszakot tekintve — meg kell előznie az ipari termelés növekedési ütemét. 1954 óta sokat tettünk ennek az elvnek az érvényesítéséért.

	kWó/to
Elektroacélgyártás	600—800
Ferromangángyártás	6 000—7 000
Ferroszilíciumgyártás (100 százalékos)	12 000—15 000
Acélhengerlés	80—100
Timföldgyártás	400—500
Alumíniumkohászat	18 000—20 000
Feketeszén bányászat	50—60
Egyéb szén bányászat	10—20
Cellulozegyártás	300—400
Marónátrongyártás	3 000—4 000
Ammóniagyártás (konverziós úton)	1 500—2 000
Karbidgyártás	3 000—3 500
Műselyemgyártás	4 500—6 000
Cementgyártás	80—100
Cukorgyártás	120—200
Fonoda	500—600
Sörgyártás	100—150
Papírgyártás	300—500

Vizsgáljuk meg ezután, hogy — hosszabb időszakot számítva — az erőműépítés és a villamosenergiatermelés növekedési üteme közt milyen az összefüggés.

A Szovjetunió ötéves terveiből a következők derülnek ki:

	1928	1932	1937	1940	1950	1955 (terv)
Villamosenergia-termelés	100	266	730	960	1 810	3 250
Erőművi kapacitás	100	248	425	552	1 280	2 560

A Szovjetunióban az erőművek jobb kihasználásának megvoltak a feltételei, ezért a villamosenergiatermelés 27 év alatt jobban megnőtt, mint az erőműkapacitás.

Az erőművi kapacitások jobb kihasználását azonban a kooperációs rendszer határai és a fogyasztók adottságai korlátozhatják, ezért a Szovjetunió negyedik ötéves terve feladatul tűzte ki, hogy „a villamosítás területén az erőművek létesítését és teljesítményét úgy kell fokozni, hogy

az erőművek teljesítménye megelőzze más iparágak növekedését és fejlődését. A villamosenergiarendszerben állandó tartalékokat kell képezni, mert ez szükséges feltétele az energiaszolgáltatásnak." Az ötödik ötéves terv hasonló célkitűzéseit a következő adatok mutatják.

	1955 (terv) 1950=100	Az energiafogyasztás és erőművi kapacitás növekedése az ipari termelés növekedéséhez viszonyítva
Ipari termelés növekedése	170	100
Villamosenergiatermelés növekedése	180	106
Erőművi kapacitás növekedése	200	117

Ahhoz, hogy az energiatermelés növekedése megelőzze az erőműépítés ütemét, a következő feltételek szükségesek:

1. A fogyasztói hálózat és a kooperációs rendszer (erőművek kölcsönös és a fogyasztókkal való távvezetéki összeköttetése) további bővítése, és ezzel a szükséges tartalékok, illetve összes teljesítőképességek csökkentése;

2. Az erőművek karbantartásakor történő leállítás idejének megrövidítése;

3. A jelentősebb fogyasztók oly módon történő szabályozása, hogy a szükséges energiát az év folyamán és egyes napokon is egyenletesebben igényeljék, tehát három műszakban vagy éjjel dolgozzanak és csúcsfogyasztásukat korlátozzák;

4. Olyan szakmai ágak fejlesztése, amelyek kihasználják a csúcsidőn kívül igénybevehető energiát (például éjszakai áramot felhasználó villamosvasúti teherszállítás, hidraulikus tározómű stb.);

5. Az energiatermelésnek az erőműépítésnél gyorsabb ütemű fejlesztését lehetővé teszi az a körülmény is, hogy ha az energiarendszer jelentősen növekszik, akkor a tartalékszükséglet ezzel nem nő egyenes arányban, hanem csak kisebb mértékben (például, ha egy 1000 megawattos rendszerben 20 százalék elméleti tartalékra volt szükség, akkor egy 2000 megawattos rendszerben csak mintegy 18—19 százalék szükséges). Mindez azonban csak akkor helytálló, ha a rendszer egyéb feltételei: kihasználási óra, egyes gépek nagysága stb. nem változnak kedvezőtlenül.

Ezzel ellentétesen hat a régi, elavult erőműveknek a termelésből való teljes kivonása, ha azokat már hidegtartalékként sem tartjuk meg.

Ellentétesen hat továbbá az erőművek kapacitásának jobb kihasználására, ha a lakosság és az úgynevezett szabályozatlan szektor fogyasztásának aránya megnő az egész fogyasztásban. Ez esetben ugyanis a fogyasztás nem oszlik meg egyenletesen a nap folyamán, hanem főleg csúcsidőre esik.

Az energiafogyasztás és az erőművi kapacitások növekedését első ötéves tervünkben a következőkből ítélhetjük meg:

	1949	1950	1951	1952	1953	1954
Ipari termelés	100	—	—	—	—	231
Villamosenergia-fogyasztás	100	120	140	168	192	200
Csúcsfogyasztás	100	110	130	140	157	172
Erőművi kapacitás (belföldi és import) ...	100	104	113	126	134	146

Az értékelés azonban csak akkor lehet helyes, ha mérlegeljük, hogy a csúcsfogyasztás az utóbbi években nem volt azonos a csúcsigénnyel, hanem 1953-ban körülbelül 12 százalékkal, 1954-ben pedig 7,4 százalékkal alatta maradt a csúcsigénynek.

Az első ötéves terv időszakában erőművi kapacitásaink jobb kihasználására voltak bizonyos lehetőségeink. Lehetővé tette ezt a viszonylag nagy tartalék, az országos távvezetékhálózat kiépítése, a karbantartási idők megrövidítése, sok üzemben a második és a harmadik műszak bevezetése, s több más intézkedés. Ezek alapján megengedhető lett volna, hogy az erőművi kapacitás növekedése bizonyos mértékig alatta maradjon az energiatermelésének. *Az erőművi kapacitások azonban a megengedhetőnél nagyobb mértékben elmaradtak.*

Az aránytalanság ott következett be, hogy az új erőműkapacitások belépésének üteme nem tartott lépést a csúcsigény növekedésével: a csúcsigény 186 százalékra, az erőművi kapacitás pedig csak 146 százalékra nőtt. Ennek folytán már 1952-ben, de főképp 1953-ban a tartalékok csökkenése miatt kényszerlekapcsolásokra volt szükség, majd a népgazdasági kár csökkentése végett szabályozni kellett a csúcsfogyasztást.

A helyzetet jól megmutatja az erőműkihasználási óraszám és az elméleti tartalékok alakulása:

	1949	1950	1951	1952	1953
Erőműkihasználási óra	3 678	4 271	4 783	5 108	5 440
Elméleti tartalék százalékban	31,2	25,8	21,2	16,7	8,5

Mostani viszonyaink közt az erőműkihasználási óraszámot maximálisan 4800—5000 órában szabad megállapítani.

Ha a fogyasztók fokozottabb igényei miatt a csúcsfogyasztási időtartam, s ennek következtében az úgynevezett csúcskihasználási óraszám megnövekszik, akkor a szükséges tartalékoknak a csúcsigény növekedésével nem egyenes arányban, hanem valamivel nagyobb mértékben kell növekedniük, mert a váratlan kiesések valószínűsége is megnő.

A rendszer üzembiztonsága azt kívánja, hogy minél nagyobb legyen a tartalékkapacitás. A tartalék feladata, hogy egyrészt kiegyenlítse a karbantartásból és a váratlan kapacitáskiesésekből származó hiányt,

másrészt a fogyasztási igény váratlan emelkedését. Más iparágakban ezt a tartalékgépeken kívül tartalékkészletekkel oldják meg, a villamosenergiaiparban azonban tartalékkapacitásokra van szükség, mivel a villamosenergiát ez idő szerint nem tárolhatjuk.

A beruházások viszont az anyagi-műszaki lehetőségek korlátai közé vannak szorítva, ezért a kapacitások jobb kihasználását és a tartalékoknak csak feltétlenül szükséges mértékig való kiépítését kell szorgalmaznunk. Az elméleti tartalék a csúcsfogyasztás és a rendelkezésre álló beépített teljesítőképesség különbségeként számítható. Egy 200 megawattos kondenzációs (csak villamosenergiát szolgáltató) erőművet a 2000 megawattos kooperációs rendszer szempontjából a következőképpen értékelhetünk *(Lévai—Sóváry.* A rio-de-janeirói világkongresszusra kiküldött dolgozatból):

	MW		Százalék	Százalék
Üzembiztosan igénybevehető ...		168,6		84,3
Elméleti tartalék:				
Karbantartás	17,4		8,7	
Hőmérsékletváltozás	1,0		0,5	
Tényleges tartalék	13,0	31,4	6,5	15,7
		200,0		100,0

Az erőművek saját fogyasztását, mintegy 17 megawattot, azért nem vontuk le, mert a mai tervezési módszerek szerint a saját fogyasztást az energiamérleg fogyasztási oldalán számítjuk be. Az előbbi adatokkal kapcsolatban mérlegelni kell, hogy a rendszerben nemcsak kondenzációs erőművek, hanem hőszolgáltató és vízerőművek is vannak, ezenkívül a régi, elavult erőművek üzemkészsége nem azonos az újakéval. Ezért a rendelkezésre álló beépített teljesítőképességnek nem 15,7, hanem mintegy 18 százalékát tekintjük üzembiztosan elegendő elméleti tartaléknak. Ez az érték természetesen a rendszer belső összetételétől függően változó tényező, azonos összetétel esetén — hosszabb időszakot számítva — kevéssé csökken.

Mivel az első ötéves tervben a megengedettnél jobban csökkentek erőművi tartalékaink, a második ötéves tervben a belépő erőművi kapacitásoknak meg kell előzniük a villamosenergiatermelés növekedését.

Az igényeket nemcsak mennyiségben, hanem minőségben is ki kell elégíteni. Ezért be kell tartani az előírt feszültséget és periódust, továbbá biztosítani kell a szükséges meddő teljesítményt.

A villamosenergiaigények vizsgálata

A villamosenergiaipar a termelőkapacitások üzemeltetéséhez és a kapacitások bővítéséhez szükséges eszközök tekintetében jelentős igényeket támaszt a népgazdasággal szemben. Ezeknek az igényeknek a jelentős volta figyelmeztet a helyes energiagazdálkodás fontosságára. A növekvő energiaigényeket egyrészt több energia termelésével, másrészt az iparban alkalmazott műszaki fejlesztés révén a termékegységre jutó villamosenergiafogyasztás csökkentésével elégíthetjük ki.

A villamosenergiaipar sajátosságai következtében kapacitásainak jobb kihasználását nagyobbrészt csak a fogyasztók közreműködésével oldhatja meg. Mivel a villamosenergiát ez idő szerint még nem tudjuk tárolni, a fogyasztók pillanatnyi igényei befolyásolják a kapacitásfelhasználás mértékét. A mérleg szükségleti oldalának elemzésekor meg kell vizsgálnunk, milyen mértékben csökkenthető a villamosenergia-fogyasztás energiaracionalizálási intézkedésekkel, vagyis az ipari termelés csökkentése nélkül.

Az energiafogyasztást — elsősorban az országos csúcsidőben való fogyasztást — egyrészt szervezési intézkedésekkel, másrészt beruházással csökkenthetjük. Ilyen szervezési intézkedések: az éjjeli műszak, a szakaszos technológia, a csúcsidőn kívüli fokozottabb gépkihasználás. Ezekkel biztosíthatjuk a menetrend szerinti villamosenergiaszolgáltatás sikerét is. *Havas Béla* számos villamosenergia megtakarítási lehetőséget sorol fel a Magyar Energiagazdaság 1954. 4—5. számában.

Az intézkedések egy része az üzemekben bizonyos költségnövekedést eredményez. Ez a többletköltség azonban sokszorosan megtérül a népgazdaságnak, mert a csúcsidőn kívül termelt villamosenergia olcsóbb, a beruházási szükséglet kisebb.

Beruházás révén is jelentős csúcs-csökkentéseket érhetünk el. Azokban az esetekben, amikor a népgazdasági összköltség a fogyasztói oldalon a kisebb, akkor ott kell beruházásokat eszközölni.

Ha például egy új ívkemence költsége 3700 forint/kilowatt, akkor mintegy 4300 forint/kilowatt beruházás takarítható meg azzal, hogy a csúcskapacitáshiány megszüntetésére nem új, körülbelül 8000 forint/kilowattos villamosenergia-ipari beruházást, erőművet, hanem egy újabb kemencét állítunk be, amely a csúcsidőben kieső termelést a csúcsidőn kívül pótolja.

Ezek a kérdések a gazdaságosság oldaláról nézve csak népgazdasági szinten rendezhetők. Az energiafelhasználás csökkentését célzó beruházások ugyanis az egyes vállalatok szempontjából nem előnyösebbek a termelést közvetlenül szolgáló beruházásoknál.

Az energiaracionalizálási intézkedéseken túlmenően mélyrehatóan meg kell vizsgálni a jelentősebb energiafogyasztó iparágak fejlesztésének ütemezését. Ez a kérdés természetesen csak a nemzetközi együttműködés keretében ítélhető meg helyesen.

Szénbányászatunkban a munkaráfordítás általában nagyobb, mint külföldön, mert szeneink átlagos fűtőértéke csak 3370 kalória körül mozog, s a szénrétegek meglehetősen vékonyak. A villamosenergiatermelés munkaráfordítása ugyancsak sok, egyrészt, mert erőműveink a drága szénből viszonylag sokat fogyasztanak 1 kilowattóra előállításához, másrészt, mert kevés hulladékenergiát és vízenergiát használunk fel villamosenergiatermelési célra. Ezért alumíniumiparunk például csak a bauxit szempontjából felel meg hazai adottságainknak, de kevésbé kedvező energetikai szempontból. A helyes törekvés az lehet, hogy az alumíniumtermeléshez szükséges villamosenergiát nemzetközi együttműködés keretében biztosítsuk, s villamosenergiáért adjunk cserébe alumíniumot, illetve mindinkább törekedjünk az alumíniumnak készáruként való exportálására.

Egyes iparágakban a villamosenergia más energiával (gőz, gáz, folyékony tüzelőanyag stb.) gazdaságosan helyettesíthető. Például az elektrokohászatot helyettesíthetjük bizonyos mértékben Martin eljárással, elektromos hőkezelés helyett gázt használhatunk, elektromos metánbontás helyett parciális oxidációt stb. Az elektrokohászat hazánkban az egész kohászatnak mintegy 13 százaléka, holott 1950. évi adatok szerint ez az arány a Szovjetunióban 6 százalék, Nyugat-Európában 5 százalék, a vízierőművekben bővelkedő Ausztriában 16 százalék.

Nem érdektelen megemlíteni, hogy melegeljárásoknál a gázfelhasználás — szemben a villamosenergiafelhasználással — népgazdasági szinten jóval magasabb hatásfokot biztosít. Számolva a termelőberendezések, a szállítóberendezések és a fogyasztóberendezések mai hatásfokával, 1000 kalória szénből gázfelhasználás útján körülbelül 400—500 kalória, villamosenergia felhasználása útján pedig csak 150—200 kalória hasznosítható. Ezenkívül a gázgyártás során olyan hasznos anyagokat kapunk, amelyek műanyagiparunk fejlesztéséhez nélkülözhetetlenek. Különösen fontos ennek megállapítása azért, mert az ipar által elfogyasztott energia 35—40 százaléka termikus igényt elégít ki. Maximális hatásfokot érhetnénk el szénkészletünk komplex energokémiai eljárással történő hasznosításával is.

A villamosenergiatermeléshez szükséges anyagi eszközök

Az energiatermelés fontos problémája a tüzelőanyagellátás, hiszen a vízerőművek energiatermelésünknek ma még 1·százalékát sem szolgáltatják. Ma kalórikus alapon számítva, *hőerőműveink egész tüzelőanyagfogyasztásának 98 százaléka a szénfogyasztás,* tehát ez a döntő üzemanyag. Erőműveink az ország egész szénfogyasztásában mintegy 30 százalékkal részesednek.

Mind gyakrabban felvetődik, hogy a villamosenergiatermelésnek határt szabnak a széntermelés adta lehetőségek. Hasonlítsuk össze az első ötéves tervben a széntermelés és a villamosenergiatermelés felfutását. Az összehasonlítást globális széntermelésre végezzük. Ezzel nem követünk el lényeges hibát, hiszen erőműveink nagy mennyiségben használnak fel alapszenet és félterméket, az export-import hányad pedig jelentéktelen.

A szén- és a villamosenergiatermelés 1954-ben
(Index 1949=100)

Villamosenergiatermelés (belföldi)	190
Erőművek szénfogyasztása (kalóriában)	180
Az egész széntermelés (tonnában)	186
Az egész széntermelés (kalóriában)	158
Erőművek 1 kWó-ra eső kalória fogyasztása	93,6
Az erőművi szénfogyasztás részaránya	120

Látjuk tehát, hogy a villamosenergiatermelés gyorsabban nőtt a tonnában és még gyorsabban a kalóriában számított széntermelésnél. A villamosenergiatermelésnek ezt a szintjét úgy értük el, hogy új erő-

műkapacitások beléptetése révén csökkentettük az 1 kilowattórára eső kalóriafogyasztást (tehát szénfogyasztást). De ez utóbbit csak 5030 kalóriára tudtuk leszorítani — az 1949. évinek 93,6 százalékára — holott a villamosenergia és a széntermelés növekedésének aránya azt követelte volna, hogy 4500 kalóriára, tehát az 1949. évinek 83 százalékára szorítsuk le. Ezért meg kellett növelni az erőművek részesedését az egész szénfogyasztásban. Az 1949. évi 25 százalékos részesedés 1954-ben 30 százalékra nőtt.

A villamosenergiaipar nagyobb szénrészesedését indokolja az a körülmény is, hogy a gőzmeghajtású munkagépek hányada mindjobban csökken a villamosmeghajtású gépek javára, s ezenkívül a gőz- és az egyéb hőfelhasználást mind szélesebb körben kombinálják villamosenergiatermeléssel.

Erőműveink nagy része régebbi építésű, s minőségi szénfogyasztásra van berendezve. A minőségi szenet a legutóbbi években mindinkább a nagylengyeli magas bitumentartalmú nyersolajból nyert termékekkel pótoljuk. Olajtüzelésre azonban távlatban nem célszerű berendezkednünk, mert a nagylengyeli olajból krakkolás, illetve hidrokrakkolás (Varga-féle eljárás) útján gazdaságosan nagyobb mennyiségű motorhajtóanyagot nyerhetünk.

Mint említettük, hazánkban a szén kitermeléséhez szükséges munkaráfordítás a természeti feltételek miatt általában nagyobb, mint más országokban. *Takács Pál* és *Ettre László* erre vonatkozóan a következő adatokat közli:

	1 m² bányafelület alatt fellelhető szénkalória mennyisége	
	Millió kalória	Index Tatabánya = 100
Tatabánya	67	100
Dorog	58	86
Közép-Dunántúl	12,9	19
Borsod	7,2	11
Közép-német barnaszén	280	420
Saar-vidék	600	890
Ruhr-vidék	765	1 120
Felső-Szilézia	1 280	1 900

Látjuk tehát, hogy a jelentősebb európai előfordulások többszörösen meghaladják még a tatabányai szénmedence 1 m² felülete alatt fellelhető szénmennyiséget is. Ez a körülmény arra int, hogy szeneinket ne csupán a fűtőérték szempontjából, hanem mind jobban az energokémiai feldolgozás szempontjából ítéljük meg. A nyerszénből közvetlenül kátrányt, fűtőgázokat, gőzt, elektromos energiát és nyersvasgyártással kiegészítve vasat és építőanyagot is termelhetünk.

A szénből nyerhető kátrány a műanyag-, a gyógyszer-, a festékgyártásnak és egyéb szerves vegyiparoknak pótolhatatlan nyersanyaga. Ma a szénfeldolgozó iparból származó vegyipari alapanyagoknak mintegy 80 százalékát importáljuk, a villamosenergiaimport viszont legfeljebb a termelés 5—6 százalékának felel meg. Lehetséges, hogy a baráti országokkal történő nemzetközi együttműködés során előnyösebb volna, ha barnaszeneinknek az eddiginél nagyobb hányadát használ-

nánk fel vegyipari célra (a mostani 7—8 százalék helyett), s a belföldi szükségletet meghaladó mennyiségű vegyitermékeket elcserélnénk villamosenergiára.

A hőerőművek legfontosabb üzemanyaga a szénen kívül a *víz*. Egy kondenzációs frissvízhűtéses erőműben minden tonna szén elégetéséhez mintegy 160—200 tonna vizet kell az erőműben megforgatni. A frissvízhűtéshez szükséges vízmennyiség gyakran hiányzik a kívánt telepítési helyen, ezért ilyen esetben a visszahűtéses rendszert alkalmazzák, amelynél hűtőtorony vagy hűtőtó segítségével hűtenek, s így csak az elpárolgó és az elszivárgó víz pótlásáról kell gondoskodni. Ez esetben a frissvízhűtés által fogyasztott víznek csak 3—5 százaléka szükséges. Hátránya a visszahűtéses rendszernek, hogy az erőmű hatásfokát rontja, mert a hűtőtornyon vagy hűtőtavon keresztül visszaforgatott víz magasabb hőfoka következtében a kazánhőfok és a kondenzátorhőfok különbsége csökken. A hűtővíz hőfokának 30 fokkal való emelkedése a kondenzátorban 1 százalékkal növeli a szénfogyasztást. Egy 200 megawattos erőműnél — számítva az évközi hőmérsékletváltozásokat — ez évente mintegy 25 000 tonna többletszénfogyasztást jelent.

A Sajó mellett épülő Borsodi Erőműnél a folyó legkisebb vízhozama csak az erőmű pótvízigényét fedezi, közepes vízhozama azonban a frissvízhűtést is lehetővé teszi. A gazdasági előnyök kihasználása végett az erőmű kombinált hűtési rendszerrel épül, s amikor a Sajóban kevés a víz, akkor hűtőtornyokkal hűtenek. A frissvízhűtés gazdaságossága fokozódik, ha a hűtés után a nagymennyiségű vizet egy turbinán keresztül engedik vissza a folyóba, s ezáltal a szivattyúzási energia-veszteség jelentős részét visszanyerik (rekuperáció). A helyszíni adottságoktól függően egyes esetekben (például a Mátrában) hűtőtó létesítése célszerű. A hűtőtó felülete úgy választandó meg, hogy 1 megawatt teljesítőképességre 0,5—1,0 hektár vízfelület jusson. A tó szivárgási vesztesége még kedvező esetben is 10 százalék körül van, a párolgási veszteség pedig hazai viszonyaink közt 800 mm évente.

A Tatabányai Erőmű vízellátását a bányavíznek erőművi célra való felhasználása biztosítja. A bányavíz ipari célra való igénybevételét elsősorban a bányabiztonsági szempontok, másodsorban a más módon nyerhető víz költségei határozzák meg.

Egy korszerű, 200 megawattos erőmű frissvízfogyasztása másodpercenként 10 m^3. Néhány folyó legkisebb vízhozamára vonatkozó adatok:

Duna	Budapestnél	590	m^3/másodperc
Tisza	Tokajnál	53	,,
	Tiszapalkonyánál	62	,,
	Szolnoknál	64	,,
Sajó	Kazincbarcikánál	1,2	,,
	Miskolcnál	1,6	,,
Zagyva	Kisterenyénél	0,02	,,
	Lőrincinél	0,05	,,

Látjuk tehát, hogy egy 200 megawattos kondenzációs erőmű frissvízhűtés esetén a Tisza legkisebb vizének mintegy egyötöd—egyhatod részét igénybeveszi, és például a Sajó vagy a Zagyva mellé csak visszahűtéses kombinált rendszerű erőmű telepíthető. Természetesen ezt

a hatalmas vízmennyiséget az erőmű nem fogyasztja el, hanem több mint 90 százalékát felmelegítve visszaadja a folyónak. Amikor az erőművel kooperációban ipari üzemek épülnek, a visszaadott víz kevesebb, mert egy részét technológiai célra használják fel.

Hazánk vízkészleteit korántsem mérték fel olyan pontosan, mint a szénkészleteket. A felszíni vizek adatait ugyan az erőműtervezés szempontjából megfelelő pontossággal ismerjük, de annál kevésbé van képünk a felszín alatti vizekről. Az erre vonatkozó tudományos felméréshez hosszú évek munkája szükséges. Annyit azonban megállapíthatunk, hogy vizünk kevés, és vízkészleteinkkel takarékoskodnunk kell.

Az utóbbi évtizedekben mindjobban felhasználják a vízenergiát elektromosenergia termelésre. A Szovjetunióban például az egész villamosenergiatermelésben a vízenergiából nyert villamosenergia részesedése a következőképpen alakult:

	Százalék
1928	4,0
1932	5,2
1937	8,0
1940	10,5
1950	15,2

Hazánkban a vízenergiát nem hasznosítottuk lehetőségeink teljes mértékében.

Mosonyi Emil kutatásai nyomán ma már tiszta képünk van hasznosítható vízenergiánkról. Elméleti vízerőkészletünkből jelenleg műszakilag hasznosítható 2,5—3 milliárd kilowattóra, amely körülbelül 450 megawattnak felel meg.

Vízenergiánk hasznosításának nagy jelentősége van, mert szénkészleteink végesek, s az újabb készletek feltárása egyre nagyobb beruházásokkal és önköltségnövekedéssel jár. A vízerőművek hosszabb építési idejét és a műszaki megvalósítás lehetőségeit mérlegelve, a vízenergiának az egész energiatermelésben való mai 1 százalékos részesedése véleményünk szerint az elkövetkező 10 évben sem nőhet 5—6 százaléknál nagyobbra. Ha ma az egész villamosenergia 6 százalékát vízerőműben termelhetnénk, akkor évente körülbelül 600 000 tonna szenet takaríthatnánk meg a legrosszabb erőművek leállítása révén.

Az erőművek nem tartoznak az úgynevezett munkaerőigényes iparágak közé: az ipar dolgozóinak mindössze 1,3 százalékát foglalkoztatják. A káderek *magasabb műszaki kiképzése* azonban elengedhetetlen, mert erőműveink korszerűsítéséhez és az új, automatizált erőművekhez magasabb fokú műszaki képzettségű káderek szükségesek. Megfelelő káderek nélkül kétségessé válik az erőművekkel szemben támasztott egyik legfontosabb követelmény — az üzembiztonság. A kondenzációs erőműveken, amelyek ma és az elkövetkező 10 évben is az erőművek zömét képezik hazánkban, a dolgozó létszám jelenleg 10 fő/megawatt. Egy új, korszerű erőműben — például a borsodiban vagy a tiszapalkonyaiban — a dolgozó létszám 4,5—5 fő/megawatt. Az erőművek automatizálásának fokozása következtében a fajlagos létszám tovább csökken.

A villamosenergiaipar beruházásai

A villamosenergiaiparban nagyon jelentős beruházásokra van szükség. Az első ötéves tervben 1 forint termelésnövekedés elérésére a szervezési intézkedéseken kívül a villamosenergiaiparban (erőművek + hálózat) 6,3 forintot kellett beruházni, a szénbányászatban pedig 3,3 forintot, amikor a nehéziparban az átlag 1 forint körül, az egész iparban pedig 0,6 forint körül volt. A villamosenergiaipar nagy fajlagos igényét befolyásolta, hogy jelentős összegeket ruháztunk be olyan erőművekre, amelyek csak 1955-ben, illetve a második ötéves terv időszakában kezdenek termelni, s hogy a munka termelékenysége beruházás nélkül, pusztán szervezési intézkedések révén csak kevéssé növekedhetett. Az első ötéves terv során a villamosenergiaipar az összes beruházásokból mintegy 6,3 százalékot vett igénybe; ennek körülbelül 60 százalékát erőművekre, 40 százalékát pedig hálózatépítésre fordítottuk. Az erőműberuházások anyagi-műszaki összetétele az első ötéves tervben:

	Százalék
Építés	32
Gép	50
Egyéb (tervezési, gépszerelési költségek, berendezések és műszerek költségei)	18
	100

Jellemző, hogy egy 200 megawattos erőmű építési munkaerőszükséglete 42 hónapi időtartamra körülbelül 1000 fő. Az erőműépítés vas- és acéligényei — mint ismeretes — szintén rendkívül jelentősek.

Az erőművi beruházások értékelése

„A beruházás volt mindig és marad ezután is a Kommunista Párt által kitűzött legfontosabb távlati gazdasági feladatok megoldásának fő módszere, az a legfontosabb tényező, amely meghatározza a népgazdaság különböző ágainak fejlesztési ütemét és irányát." (M. Z. Szaburov beszámolójából. Az SzKP XIX. kongresszusának anyaga. 216. old. Szikra. 1952.)

A nagyobb erőműberuházásokon a bányászati és a kohászati beruházásokhoz hasonlóan, egy-egy létesítmény több száz millió forintba kerül, s megvalósítása 3—5 évig tart, nem számítva a tervezéssel, előkészítéssel eltelt 2—3 esztendőt. Az első ötéves tervben a legtöbb belépő teljesítőképességet a Mátrai Erőmű szolgáltatta, amelyet már az ötéves tervidőszak előtt kezdtünk építeni. Az ötéves terv elején megindított nagyobb erőműépítkezések közül jelentősebb kapacitással Inota és Sztálinváros lépett be, de ezek az erőművek csak 1955-ben érik el teljes kapacitásukat. Az első ötéves terv egyéb nagyobb erőműberuházásai a távlati gazdasági feladatok megoldását szolgálták, s egyúttal nagyvonalakban meghatározzák a második ötéves terv iparosítási ütemének lehetőségeit. E beruházások közé tartozik a Borsodi Erőmű és a Tisza-

palkonyai Erőmű, amelyek gerincét képezik a második ötéves tervben belépő erőművi kapacitásoknak.

Az erőműberuházások tervezésekor az adott energiamérlegből kell kiindulni. A kapacitásvizsgálatok eredményeképpen megállapítható, hogy mennyi új kapacitás szükséges a kitűzött termelési cél elérésére. A továbbiakban a tervezés szempontjai a következők: *a)* az erőműkapacitások belépési üteme a fogyasztók belépési ütemével arányos legyen; *b)* a kapacitásbelépés üteme arányos legyen az energiahordozók igénybevehetőségével is; *c)* az azonos termelési eredményt biztosító változatok közül a leggazdaságosabb típust és telepítést kell kiválasztani; *d)* az erőműépítés üteme arányos legyen a beruházások anyagi-műszaki lehetőségeivel; *e)* a beruházásokat időben és térben a főfeladatokra kell koncentrálni.

Cikkünk keretében az anyagi-műszaki megalapozottság és a koncentrálás kérdését vizsgáljuk meg.

Az anyagi-műszaki megalapozottság feltétele a műszaki terv és a költségvetés. Az első ötéves tervben a mátrai és az inotai erőművek jóváhagyott tervezési feladat nélkül épültek, a terveket csak a kivitelezésnek megfelelő ütemben készítették el, és építés közben igen gyakran módosították. Az organizációs tervek sem készültek el idejében, s ez szintén az építési költségek megnövekedését okozta. Az első ötéves tervben valamennyi erőmű építése részleges tervdokumentáció alapján indult meg.

Megnehezítette a tervezők feladatát, hogy a legnagyobb beruházásokhoz importáltuk a gépeket. Emiatt a tervezésnek a fogyasztói és a kivitelezői oldal állandóan változó elemeivel kellett megbirkóznia. A nehézségek ellenére az erőműtervező-irodák jelentősen hozzájárultak a tervezési színvonal emeléséhez.

Az építkezésekhez biztosítani kellett a munkaerő, az építési anyag és az építési technika területén megkívánt — az átlagosnál jóval nagyobb — igények kielégítését. Az ötéves terv első évében az építkezések ütemét a munkaerő és az építési anyagok hiánya csak kisebb mértékben akadályozta. A későbbi években az építkezések volumenének megnövekedése miatt a munkaerő biztosításában nehézségek mutatkoztak, különösen Borsodban, ahol az iparfejlesztés nagymértékben koncentrálódott.

Az építkezések műszaki színvonalának emelésében jelentős eredményeket sikerült elérni. Csaknem valamennyi erőműépítés helyszíni előregyártott elemekkel történt. A nagyobb építkezéseken valóságos építőelemgyárak létesültek. A keretállások, oldal- és tetőelemek, födémek mind előregyártás útján készültek, az előregyártás azonban némely esetben — például a Borsodi Erőműnél — nem elégítette ki a minőségi igényeket.

A gépi berendezések biztosításában döntően importra kellett támaszkodnunk, mert nem volt elegendő kazánkapacitásunk. Importból kellett biztosítanunk a műszerek nagyobb részét is. Az erőművek villamos berendezését azonban már javarészt itthon gyártottuk.

A gépi berendezések szerelésében szakmunkásainknak a baráti országok szerelői is segítséget nyújtottak.

A meglévő építési, gép- és egyéb beruházási kapacitásokat nem szabad túlzottan felaprózni, hanem azokat a legdöntőbb beruházásokra kell irányítani. Az erőnket meghaladó túl sok beruházás az egyes beruházások időtartamát elnyújtja, s megnöveli a lekötött és a termelésben részt vevő eszközök értékét.

A beruházások koncentrálásának egyik legfontosabb kérdése a beruházások üzembehelyezéséhez szükséges időtartam lerövidítése. Az elhúzódás a létesítmények üzembehelyezését késlelteti, s ezzel súlyos károkat okoz népgazdaságunknak. A koncentrálást mind a tervezés, mind a kivitelezés során érvényesíteni kell. A befejezetlen beruházások állományát évről évre figyelni kell, s meg kell akadályozni a befejezetlen állomány aránytalan növekedését.

Ezzel kapcsolatban alkalmazzuk az „indítási minimum"-ot, amelyen a beruházás megkezdésétől a részleges üzembehelyezésig tartó időt és a beruházási ráfordítást értjük. Az első gép üzembeindulásától kezdve a létesítmény már nemcsak fogyaszt, hanem a nemzeti jövedelemhez is hozzájárul. A következő táblázat az első ötéves tervben épült fontosabb erőművek „indítási minimum" adatait tartalmazza:

	Az első gép üzembeindításához szükséges	
	időtartam hónapokban	a teljes beruházási összeg százaléka
November 7. Erőmű	20	40
Sztálinvárosi Erőmű.....	24	43
Diósgyőri Erőmű.....	54	60
Borsodi Erőmű.....	33	60
Tiszalöki Erőmű (duzzasztóval)	56	87

A beruházás koncentrálása a November 7. Erőműnél volt a legkedvezőbb, mivel az első kapavágástól két esztendő sem telt el az első gépegység megindulásáig.

A Sztálinvárosi Erőműnél a tervezés során a koncentrálás elve érvényesült, de a kivitelezéskor nem tudtuk teljesen megvalósítani az előirányzott beruházásokat. 1953—54-ben már lényegesen javult a helyzet, s az ötéves terv végére a Sztálinvárosi Erőmű kapacitása 9 megawattal nagyobb volt, mint az ötéves terv előirányzata.

A Borsodi Erőműnél a távlati és az éves tervezés során a koncentrálás elve érvényesült, azonban itt sem tudtuk teljesen megvalósítani az előirányzott beruházásokat. Az erőmű első gépének a teljes előirányzat 45 százalékának megvalósítása után már be kellett volna indulnia, ehelyett csak 60 százalékos ráfordítás után indult be, főképp, mert a gépészeti szállításokhoz képest az építkezések lemaradtak.

Nem koncentráltuk megfelelően a Tiszalöki Vízerőmű építését sem. Ennél a beruházásnál a gépészet elmaradása miatt az erőmű csak 1955-ben lép be a termelésbe. Más esetekben, például a borsodi, a komlói, a dorogi és a tiszapalkonyai erőműveknél viszont a főbb gépi berendezések hamarabb készültek el, mint az épületek, s a gépek hosszabb ideig kihasználatlanul hevertek.

Az anyagi-műszaki megalapozottsággal és koncentrálással kapcsolatban foglalkoznunk kell a beruházások pénzügyi és műszaki teljesítése közt lévő különbségekkel is. Műszaki teljesítésnek a belépő kapacitásokat tekintjük. Az első ötéves terv során a beruházások műszaki teljesítése a pénzügyi teljesítésnek csak 74 százaléka volt. Ennek egyik oka, hogy a műszaki és organizációs tervek hiánya miatt az építkezések megdrágultak: másik oka pedig, hogy a beruházók nem törődtek azzal, hogy egyes gépi berendezésekre vagy épületekre csak későbbi időpontban van szükség. Az 1955. évi belépéseket is számítva ez a helyzet lényegesen megjavul.

A hibák és hiányosságok ellenére első ötéves tervünk során az erőműberuházások területén is hatalmas eredményeket értünk el. A beruházások volumene 1950-től 1954-ig 2,3-szeresre emelkedett. Ez a szám is megmutatja, hogy építőiparunknak és gépiparunknak milyen nagy feladatokkal kellett megbirkóznia.

Az erőművek rekonstrukciója

A régebbi erőművek teljesítőképessége sok esetben azért nem használható ki teljes mértékben, mert valamely részük szűk keresztmetszetté válik. 1953-ban például erőműveink névleges teljesítőképességének 13 százaléka valójában nem volt felhasználható.

A rekonstrukciónak kettős célja van: egyrészt a szűk keresztmetszetek megszüntetése, másrészt meglévő erőműveink bővítése. A rekonstrukciónak mindkét esetben önköltségcsökkentést is kell eredményeznie.

A rekonstrukció 1 kilowatt kapacitásnövelésre jutó beruházási költsége általában nagyobb, mint az új erőmű, ezért szakmai körökben vitatott kérdés a rekonstrukció gazdaságos volta. A régi erűművek kapacitásuk fenntartásához azonban akkor is igényelnek beruházást, ha a kapacitást nem növeljük. A gazdaságosság számításakor tehát a belépő új kapacitás terhére csak a szinttartó beruházás költségeit meghaladó költségeket számíthatjuk.

Gyakori eset, hogy a rekonstrukció fő célja nem a kapacitás növelése, hanem szénmegtakarítás útján az önköltség csökkentése. Ezt a célt szolgálja az erőművek úgynevezett „fejelése", vagyis a régi, alacsony nyomású kazánok nagy nyomású, korszerű kazánokkal való helyettesítése, s az így nyert nyomáskülönbség hasznosítására a régi turbinák elé előtétturbinák behelyezése. Ilyenkor a beruházási költség nagyságát a szénmegtakarítás által elért önköltségcsökkenéssel hasonlíthatjuk össze.

Az első ötéves tervben a belépő új kapacitásnak mintegy 20 százalékát rekonstrukciókból nyertük.

Eredményeink indokolttá teszik, hogy a második ötéves tervben tovább folytassuk erőműveink rekonstrukcióját, de ezek gazdaságosságát a fenti szempontok alapján egyedileg gondosan meg kell vizsgálni. Számításba jöhetnek: Kelenföld, Almásfüzitő, R. M. Művek, Bánhida stb.

Összefoglalás

A villamosenergiaipart — a nemzetközi együttműködéssel számolva — oly módon kell fejleszteni, hogy a szükségletek maximális kielégítése végett — megfelelő tartalékok képzésével — megelőzze a fogyasztóigények fejlődését, a termelés tökéletesítése és a legfejlettebb technika alkalmazása révén pedig biztosítsa, hogy a villamos- és a hőenergiát — az egész rendszert tekintve — a fogyasztási helyen a legkisebb népgazdasági munkaráfordítás terhelje.

A jelentősebb energiafogyasztó iparágakban nemcsak azt kell megvizsgálni, hogy hol szélesíthető ki a villamosenergia-felhasználás, hanem — főleg a termikus igényeknél — azt is, hogy hol gazdaságos villamosenergia helyett más energiafajtát felhasználni.

Az erőművek kapacitásának kedvező kihasználása végett bizonyos mértékig fenn kell tartani a menetrend szerint szabályozott energiaszolgáltatást, s szorgalmazni kell a fogyasztók csúcskorlátozásait. Az erőműkihasználási óraszámot mintegy 4800—5000 órában kell megállapítani. Mivel a villamosenergiatermelés esetleges kimaradása jelentős nemzeti jövedelem-kiesést okoz, az erőművi elméleti tartalékokat általában a meglévő beépített teljesítőképesség 20 százalékában, minimálisan 18 százalékban kell megállapítani (a hidegtartalékot is beszámítva).

A szénbányászati termékek elosztásakor mérlegelni kell, hogy mennyi szenet indokolt a villamosenergiaipar részére adni. A villamosenergia egy részének biztosítására alternatív lehetőségek is vannak (import, vízienergia, hulladékhő hasznosítása). A szén villamosenergiatermelésre való felhasználásával szembeállítva meg kell vizsgálni szeneink energokémiai felhasználásának kiszélesítését.

A második ötéves tervben új korszerű erőművek üzembeállítása révén körülbelül 14—15 százalékkal kell csökkenteni az erőművek 1 kilowattórára jutó kalóriafogyasztását.

A gazdaságtalan, nagy kalóriafogyasztású erőműveket hidegtartalékba kell helyezni. Üzemeltetésük csak váratlan kapacitáshiány esetén indokolt, mert ilyenkor lehetővé teszi, hogy a villamosenergiát felhasználó iparágakban ne essen ki a termelés.

Az erőműberuházásoknál gondoskodni kell, hogy a belépő kapacitások arányban legyenek a fogyasztók belépésével, az energiahordozók igénybevehetőségével (széntermelés stb.) és a beruházások anyagi-műszaki megalapozottságával.

Az erőműberuházásokat az erők koncentrálásával hatékonyabbá kell tenni. Arra kell törekedni az erőműépítkezések lerövidítésével, hogy az „indítási minimum", vagyis az első gép beindítása megközelítse az Inotai Erőműnél elért 20 hónapot és 40 százalékos beruházási ráfordítást.

A nemzetközi együttműködési tárgyalásoknál arra kell törekedni, hogy a belföldön gazdaságosan nem gyártható berendezéseket importáljuk. A komplett erőművek importját elkerülendőnek tartjuk, mert turbina- és generátorgyártásban sok évi tapasztalatunk van.

Elért eredményeink felmérése, az elkövetett hibák megszüntetése szükséges ahhoz, hogy második ötéves tervünk során tovább fokozzuk az erőműépítésben már elért sikereinket.

NYERS REZSŐ

A földművesszövetkezetek szerepe a város és a falu áruforgalmában

A lenini szövetkezeti terv és e tervnek a Szovjetunióban történt megvalósítása felbecsülhetetlen jelentőségű útmutatást ad minden marxista—leninista pártnak arra vonatkozóan, hogy a munkásosztály a munkás-paraszt szövetség állandó erősítésével miképpen vezetheti a parasztság milliós tömegeit a szövetkezetek révén a szocializmus útjára. A szövetkezet a gazdasági társulásnak olyan formája, amely egyrészt szerencsésen összekapcsolja a paraszt egyéni érdekeit az állam, a közösség érdekeivel, másrészt a legegyszerűbb, a paraszti tömegek számára legérthetőbb szocialista gazdasági forma. A parasztságot fokozatosan, a beszerzési és az értékesítési szövetkezések széleskörű alkalmazásával és felhasználásával kell elvezetni a termelési szövetkezésig.

A falusi beszerzési és értékesítési szövetkezetek nélkülözhetetlenek az „új gazdasági politika", a nep alkalmazása szempontjából is. A nep alkalmazása Sztálin meghatározása szerint fő vonásaiban a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet viszonyai közt minden országban szükségszerű. A nep a proletariátus diktatúrájának a gazdaságpolitikája, amely a szocializmus megvalósítása céljából a város és a falu, a szocialista ipar és a még túlnyomórészt kisárutermelő paraszti gazdaságokat magábanfoglaló mezőgazdaság gazdasági, áruforgalmi, piaci kapcsolatainak fejlesztésére és felhasználására irányul. A nep alkalmazásával a proletárdiktatúra állama egyrészt szélesíti a piaci áruforgalmi kapcsolatokat, másrészt ezzel egyidőben következetes harcot folytat a kapitalista elemeknek az áruforgalomból való kiszorításáért. A szocializmus további sikeres építése, a munkás-paraszt szövetség további erősítése hazánkban megköveteli a nep helyes — sajátos viszonyaink mérlegelésével történő — alkalmazását.

A földművesszövetkezetek szerepét és jelentőségét hazánkban a lenini szövetkezeti terv megvalósításának, valamint a nep alkalmazásának, a város és a falu közti áruforgalom szélesítésének követelményei határozzák meg. A földművesszövetkezetek gazdasági jellegű tömegszervezetek, amelyek az áruforgalmat szövetkezeti módon, a falusi tömegek bevonásával bonyolítják, s egyúttal a falu dolgozó parasztjait pártunk politikájának végrehajtására mozgósítják. A város és a falu közti áruforgalom fontos szerveiként egyrészt ellátják a falut szocialista iparunk termékei-

vel, másrészt tevékeny részt vesznek a kötelező beadáson felül termelt mezőgazdasági cikkek felvásárlásában. Beszerzési és értékesítési feladataikat oly módon kell végezniök, hogy a dolgozó parasztság széles tömegei ezúton felismerjék a szövetkezeti társulás, a kollektivizmus erejét és előbb-utóbb eljussanak a termelési szövetkezésig is. A földművesszövetkezeteknek meg kell ismertetniük a dolgozó parasztokkal a kollektív igazgatást, a társadalmi ellenőrzést s hozzá kell szoktatniok őket ezek tényleges gyakorlásához.

A földművesszövetkezetek sajátos funkciója, hogy az átmeneti gazdaság viszonyai közt összefogják, megtervezzék és tervszerűen lebonyolítsák a kisárutermelő dolgozó parasztok, valamint az egyre növekvő termelőszövetkezetek és tagjaik beszerzéseit és értékesítéseit. E feladat ellátására kizárólag a földművesszövetkezetek alkalmasak, mert mint tömegszervezetek a falusi lakosság széles rétegeit mozgósíthatják, s a szövetkezeti tagok millióinak közvetlen ellenőrzése alatt tevékenykednek. A város és a falu közti áruforgalmi, piaci kapcsolatokat szélesítő tevékenységük az állam piacszabályozó szerepének érvényesülését is segíti.

A földművesszövetkezetek szerepe és jelentősége azonban nem korlátozódik az átmeneti gazdaság időszakára, hanem — a Szovjetunió tapasztalatai szerint — a város és a falu közti áruforgalomnak a kolhozrendszer győzelme után is döntő fontosságú szervei. A falusi beszerzési és értékesítési szövetkezetek — a termelőszövetkezetekkel való legszorosabb kapcsolatban — tevékenységükkel a legelőnyösebben segíthetik a termelőszövetkezetek bővített újratermelését.

Az állami kereskedelmi vállalatok főleg a városban működnek, a falusi kereskedelem feladatait pedig döntően földművesszövetkezetek látják el. Ezért különösen fontos feladataik vannak a mezőgazdasági termelés általános fellendítésében s a termelőszövetkezetek fejlesztésében. A különböző termelési rendeltetésű áruk (műtrágya, növényvédőszer, kisgépek és szerszámok stb.) biztosításával, a paraszti termékfölöslegek gyors, előnyös értékesítésével, alacsonyabb fokú termelési társulások szervezésével, kisgépek kölcsönzésével, mezőgazdasági termékek és termények helyi feldolgozásával nagymértékben serkenthetik a mezőgazdasági termelést, a termelőszövetkezetek gazdasági megerősödését.

A földművesszövetkezetek feladatai a falusi áruellátásban

A földművesszövetkezetek csak akkor tölthetik be feladataikat a város és a falu közti áruforgalomban, ha ennek az áruforgalomnak mindkét irányban történő lebonyolításában egyidőben és eredményesen vesznek részt. A földművesszövetkezetek a legutóbbi években viszonylag jelentős eredményeket értek el a falu áruellátásában, de nagyon elmaradtak a felvásárlás, a faluból a város felé irányuló áruforgalom szervezésében és bonyolításában. Ez a káros gyakorlat azért következhetett be, mert 1950 után gyakran olyan törekvések érvényesültek, melyek a paraszti terményfeleslegek értékesítésében erősen leszűkítették a földművesszövetkezetek szerepét és széleskörű, párhuzamosan működő állami felvásárló vállalatok kiépítésére vezettek. Tetézték ezt a földművesszövetkezeti mozgalomban is eluralkodott helytelen nézetek, amelyek a munkás-paraszt szövetség erősítése végett elegendőnek vélték a város

és a falu közti áruforgalom egyoldalú fejlesztését, csupán a városból a falu felé irányuló áruforgalom szélesítését. Ezért a falusi áruellátás biztosításával és továbbfejlesztésével együtt a földművesszövetkezetek egyoldalúvá vált áruforgalmi munkáját a mezőgazdasági termékfölöslegek értékesítésének erőteljes javításával egyensúlyba kell hozni.

A földművesszövetkezetek szerepe a falusi lakosság áruellátásában igen nagy. Az ország 3222 helységéből 2783-ban kizárólagosan a földművesszövetkezetek biztosítják a lakosság áruellátását, további 188 helységben pedig az állami kereskedelem szerveivel együttesen végzik ezt a munkát. A földművesszövetkezetek működési területén él a paraszti lakosság 77,4 százaléka. Ezekből a számokból következik, hogy jelentős részben a földművesszövetkezetek áruellátási munkájától függ a Párt politikájának érvényesítése a falusi lakosság áruellátását, a mezőgazdasági termelés serkentését illetően.

A szocializmus építése folyamán a város és a falu közti áruforgalom szüntelenül szélesedik. Ennek megfelelően a földművesszövetkezetek kiskereskedelmi forgalmi tevékenysége az utóbbi években jelentősen növekedett, s ez a (az ország kiskereskedelmi forgalmánál nagyobb mértékű) növekedés egyrészt a falusi lakosság életszínvonalának jelentős emelkedését, másrészt azt a körülményt tükrözi, hogy a földművesszövetkezeti kereskedelem tevékenysége nagymértékben kiszélesedett.

A szocialista kiskereskedelem forgalmának százalékos növekedése

	A földművesszövetkezeti forgalom indexe	Az állami és a szövetkezeti kiskereskedelem együttes forgalmának indexe
1952	100,0	100,0
1953	122,5	119,1
1954	161,8	140,1

Az idei tervek a faluba irányuló földművesszövetkezeti áruforgalom további — a tavalyi forgalomhoz viszonyítva 12,5 százalékos — növekedését irányozzák elő.

A falusi lakosság áruszükségletének egy részét nem helyben, hanem a városokban, az állami kereskedelmi vállalatok szélesebb cikklistával, nagyobb választékkal rendelkező áruházaiban és szaküzleteiben szerzi be. Erre bizonyos fokig szükség van, mert a falusi kereskedelmi szervezetekben nem gazdaságos egyes különleges kezelést igénylő árufélék értékesítése. De a városi kereskedelem szívó hatása országunkban a múltban kirívóan egészségtelen méretű volt és 1952-ig nem csökkent kellően. A kelleténél nagyobb mértékű szívóhatás azt eredményezte, hogy különösen dologidőben a városba-utazás jelentős munkaerőt vont el a termeléstől, másrészt megnehezítette az árufeleslegek helyben történő értékesítését, s ezáltal gyengítette az állami és a szövetkezeti kereskedelem piacszabályozó szerepének érvényesülését. Egészséges tendencia, hogy az utóbbi két esztendőben ez a szívóhatás jelentősen csökkent. Mivel a városi kereskedelem szívóhatása iparcikkekben jelentkezik, a szívóhatás csökkenését mutatják a falusi kereskedelmi forgalom összetételének vál-

tozásai, az iparcikkek arányának emelkedése az összes forgalomban. Ez a tény egyúttal a lakosság igényeinek jobb kielégítését is jelenti.

A földművesszövetkezetek részesedése az országos iparcikkforgalomból

Év	Ruházat	Vegyesiparcikk	Iparcikk együtt
1952	21,5	20,7	21,2
1953	21,3	23,9	22,3
1954	24,8	25,7	25,2

A szívóhatás csökkenését mutatja, hogy a földművesszövetkezeti kereskedelem forgalma — az iparcikkek arányának jelentős növekedése következtében — jobban nőtt, mint a falusi lakosság vásárlóereje. A szívóhatást a földművesszövetkezeti iparcikkértékesítés színvonalának emelésével fokozatosan tovább csökkenthetjük.

A szocializmus építésének viszonyai közt a dolgozó tömegek jólétének növekedésével együtt a szükségleteik is egyre sokoldalúbbá válnak. Vonatkozik ez természetesen a falusi lakosságra is, mégpedig elsősorban a termelőszövetkezetek tagjaira. A falusi igények sokoldalúbbá válása megnyilvánul a választékosabb ruházati áruk iránti kereslet fokozódásában is. Egyre növekszik a jobbminőségű gyapjúszövetek, konfekcióáruk és fehérneműk kereslete.

A falusi lakosság igényeinek a városi dolgozókéhoz való közeledését legjellemzőbben a kultúrcikkforgalom nagy növekedése mutatja. A földművesszövetkezetek által bonyolított kiskereskedelmi forgalomból a vegyesiparcikkek részesedési aránya 1954-ben 25,4 százalék volt, az állami kereskedelem forgalmában pedig 23,8 százalék. A falusi kereskedelemben azért nagyobb a vegyesiparcikkek részesedése, mert itt nagy szerepük van a termelési rendeltetésű áruknak. De az úgynevezett kultúrcikkek forgalma is egyre nő. A földművesszövetkezetek mind több rádiót, könyvet, motorbiciklit, bútort, hangszert és egyéb árut értékesítenek. A kultúrcikkeknek az egész forgalomban való erőteljes növekedését a következő adatok bizonyítják:

	Vegyesiparcikkek forgalmából való részesedés (százalékban)			
	Szövetkezeti kereskedelem		Állami kereskedelem	
	1952	1954	1952	1954
Rádió	1,78	1,95	2,07	1,67
Motorkerékpár	0,90	1,95	1,15	1,02
Villamos hőkészülékek	0,20	0,34	0,35	0,48
Bútor	0,70	1,86	3,52	5,37
Hangszer	0,14	0,26	0,80	0,58

A falusi lakosság kereslete kultúrcikkekből jobban nőtt, mint ahogy a számok mutatják, mert a városi kereskedelemben is szerez be efféle cikkeket.

A földművesszövetkezetek áruellátási tevékenysége a legszorosabban kapcsolódik a mezőgazdasági termelőszövetkezetekhez, valamint a termelőszövetkezeti tagokhoz. A termelőszövetkezetek ma már szabad forgalomban, a kiskereskedelemtől szerzik be a termelőeszközök, az anyagok és az alkatrészek nagy részét, jóval egyszerűbben, mint a közületek. Ez megkönnyíti a termelőszövetkezetek beszerzését. De még mindig nagyon sok hiba akad ezen a téren. Sok földművesszövetkezeti bolt nem tart olyan kisebb-nagyobb alkatrészeket, anyagokat, amelyek a kereskedelem szempontjából nem gazdaságosak, mert sok pénzt kötnek le vagy hosszú ideig elfekszenek a raktárban, viszont a termelőszövetkezetek számára a termelés biztosításához nélkülözhetetlenek. Ezen okvetlenül változtatni kell, elsősorban a mezőgazdasági szaküzletek hálózatának széleskörű, valamennyi járásra kiterjedő megszervezésével. A földművesszövetkezeteknek fontos feladatuk, hogy az anyaggazdálkodás rendszerében ellássák a termelőszövetkezeteket a beruházásaikhoz szükséges eszközökkel és anyagokkal. Ebben is sok hibát követnek még el. Gyakori, hogy a termelőszövetkezet vezetőségének tudomása nélkül — a járási tanácsok rendeletére — a földművesszövetkezetek bizonyos anyagokat szállítanak a termelőszövetkezeteknek, amelyet ez utóbbiak természetesen nem vesznek át. A kiskereskedelmi áruforgalom negyedévi terveinek elkészítésekor a földművesszövetkezeteknek külön tájékozódniuk kell a termelőszövetkezeteknél, s törekedniök kell, hogy közösen állítsák be a tervekbe a termelőszövetkezetek által beszerezni kívánt árukat. Különösen fontos a műtrágya, a növényvédőszerek, a különböző mezőgazdasági szerszámok, építőanyagok biztosítása, mert ez közvetlenül összefügg a termelőszövetkezet terméseredményeinek alakulásával. Az anyaggazdálkodás egyszerűsítése, a termelőszövetkezetek sokirányú kapcsolatainak bizonyos fokú szűkítése céljából helyes lenne, ha az anyagellátást teljes egészében a földművesszövetkezetek végeznék, kiküszöbölve a földművelésügyi és a belkereskedelmi vállalatok, valamint a földművesszövetkezetek közt ma meglévő párhuzamosságokat, amelyek a népgazdaságnak költségtöbbletet, a termelőszövetkezeteknek pedig sok bosszúságot és nehézséget okoznak. A közös gazdaság szükségleteinek elsősorban történő felmérésén kívül külön meg kell állapítani a termelőszövetkezeti tagok háztáji gazdaságainak szükségletét is, s törekedni kell ezek minél teljesebb kielégítésére. Végeredményben el kell érni, hogy a földművesszövetkezetek fokozatosan mindinkább betöltsék a termelőszövetkezetek beszerző és értékesítő társulásainak szerepét, hogy ezáltal a termelőszövetkezetek vezetőségei és tagjai több energiát fordíthassanak a termelés fejlesztésére, a közös gazdaság erősítésére, a tagok életszínvonalának emelésére.

A termelési rendeltetésű áruk forgalma a földművesszövetkezetekben tavaly az 1952. évi forgalomhoz viszonyítva két és félszeresre növekedett. A dolgozó parasztság termelési kedvének nagy növekedését mutatja, hogy műtrágyából két és félszeres, építőanyagból ötszörös, a különféle kisgépekből pedig szintén többszörös mennyiséget vásárolt.

A földművesszövetkezeteknek továbbra is fontos feladatuk, hogy mezőgazdasági kisgépekkel, szerszámokkal, építőanyaggal, műtrágyával, növényvédőszerekkel segítsék a termelőszövetkezeteken kívül a még egyénileg dolgozó parasztokat is. Ilyen irányú lehetőségeiket és felelős-

ségüket fokozza, hogy e cikkek zömének nagykereskedelmi forgalmát is a szövetkezeti szervek bonyolítják le. A mezőgazdasági kisgépek és egyéb termelési rendeltetésű áruk forgalombahozásakor gondoskodni kell róla, hogy a különböző fajtájú, méretű és szerkezetű kisgépeket az országnak éppen azokra a vidékeire irányítsuk, ahol a talajadottságoknak, a sajátos termelési kultúrának legjobban megfelelnek. Ezen a téren tavaly is sok hiba történt.

A falusi áruforgalom nagy növekedése szükségessé tette a földművesszövetkezetek bolthálózatának kiterjesztését. Különösen megnőtt az úgynevezett vegyesboltok száma; ezekben a falusi lakosság napi közszükségleti cikkeit szerezheti be s a fűszerféléken kívül vegyi- és háztartási cikkeket, rövidárukat is vásárolhat. Tavaly a magasabb színvonalú áruellátást biztosító szaküzletek hálózata is növekedett.

Év	Vegyesboltok és kisáruházak	Szaküzletek	Áruházak	Egyéb üzletek
1952	5 854	240	37	1 719
1953	5 882	287	38	1 650
1954	- 6 520	438	41	2 677

A jövőben változatlanul fontosnak tartjuk a vegyesboltok színvonalának növelését, valamint azt, hogy a községek, falvak külső területein is közelebb vigyük a bolthálózatot a lakossághoz. Ezenkívül elsősorban a járási székhelyeken, a nagyobb községekben és a kereskedelmi centrumokban tovább kell fejleszteni az iparcikkeket árusító szaküzleteket, ki kell alakítani helyes profiljukat, s biztosítani kell a nagykereskedelmi szervektől történő áruellátásukat. A falusi ellátás javítása céljából fejleszteni kell a mozgókereskedelem különböző formáit. A kereskedelemnek ezek a formái jelenleg meglehetősen elhanyagoltak, pedig a tiszántúli megyék tanyavilágában a napi közszükségleti cikkekkel való ellátásnak is egyik fő formája lehet, a dunántúli kis lélekszámú községekben pedig — ahol iparcikkszaküzletek fenntartása többnyire nem gazdaságos — a mozgóárudák a választékigényesebb iparcikkekkel való ellátás jelentős tényezőivé válhatnak.

A falusi lakosság iparcikkellátásának további fejlesztésében szocialista nagyiparunk által termelt áruk mennyiségének növelésén, összetételének, választékának és minőségének javításán kívül nagyobb gondot kell fordítani a földművesszövetkezeteknek a helyi ipartól való árubeszerzésre és a helyi igényeknek megfelelő áruk termelésére. Jobban kell törekedni a tájanként jelentkező speciális igények kielégítésére, különösen ruházati árukban és mezőgazdasági szerszámokban (népviseleti cikkek, egyes termelési kultúráknak, valamint talajadottságoknak megfelelő kapák, kaszák, ekék stb.). Ma még gyakori jelenség falun, hogy a földművesszövetkezet nem tudja kielégíteni egy-egy község lakóinak speciális tájjellegű igényeit. A helyi iparral való kapcsolatok fejlesztése végett fokozni kell a kisipari szövetkezetektől való közvetlen árubeszerzést. Ezenkívül fejleszteni kell főként helyi nyersanyagok, hulladékok feldolgozása révén a földművesszövetkezetek saját kisegítő ipari tevékenységét is.

A legutóbbi két évben kiszélesedett a földművesszövetkezetek vendéglátóipari forgalma és hálózata is. Ezt a következő táblázat szemlélteti:

Év	Vásárolt áruk	Sajáttermelésű áruk	Összesen	Italboltok száma	Vendéglő-éttermek száma
	forgalmának százalékos növekedése				
1952	100	100	100	2 670	199
1953	104,8	161,8	106,9	2 650	169
1954	163,0	274,4	167,1	3 274	197

A földművesszövetkezeti vendéglátóipar a falusi lakosság szükségleteit ma még nem tudja kielégíteni. A legfőbb hiba a szolgáltatások alacsony színvonala. Az italellátás mellett nem törődnek megfelelően az étel-szolgáltatással. Bár a sajáttermelésű áruforgalom nagyon megnövekedett, a vendéglátóipari összes forgalomból való részesedése még mindig kevés, nem haladja meg a 6 százalékot.

A földművesszövetkezetek egyik fő sajátossága, hogy tevékenységüket a szövetkezeti demokrácia alapján választott vezetőségek irányítják a taggyűlések, valamint a magasabb szövetkezeti szervezetek határozatai alapján. Másrészt a földművesszövetkezeteket a falusi ellátás egészéért az államnak felelős szervezetek is irányítják. A kétirányú felelősség közt azonban nincs semmiféle ellentét. A demokratikus centralizmus elvének érvényesülése, valamint a földművesszövetkezetek anyagi érdekeltségének helyes irányú kifejlesztése biztosítja, hogy a szövetkezet kereskedelmi tevékenységében a tagok érdeke egybeessék az egész nép érdekeivel.

A falusi ellátásért való felelősség szempontjából a földművesszövetkezeti mozgalomban különösen fontos az áruforgalom tervezése. A szövetkezeti irányító szervek elsősorban az áruforgalom helyes tervezésével érhetik el, hogy a földművesszövetkezetek mindkét irányú felelősségüknek megfelelhessenek. A földművesszövetkezetek áruforgalmi tevékenysége a terveken keresztül kapcsolódik a szocialista iparhoz, valamint a népgazdaság többi ágazatához. Az országosan összesített földművesszövetkezeti tervek szervesen beilleszkednek a népgazdaság áruforgalmi, termelési, beruházási stb. terveibe. Az áruforgalom tervezése tehát a földművesszövetkezetek egész gazdasági tevékenységének az alapja. A tervezésben ma még komoly fogyatékosságok vannak. Különösen a területi tervezésnél fordul elő gyakran, hogy a tervek nem tükrözik a lakosság szükségleteit. Az áruforgalmi tervek teljesítésében az egyes területek közt tapasztalható rendkívül nagy eltérések ugyanis nemcsak a különböző földművesszövetkezetek áruellátási munkájának színvonalában lévő különbségekre, hanem jelentős mértékben a területi tervezés hibáira is utalnak. Nem kivételes példa erre a gödöllői járás, ahol az egyik földművesszövetkezet első negyedévi tervteljesítése március 20-án még a 65 százalékot sem érte el, a másik szövetkezeté pedig már 105 százalék volt.

Az áruforgalom tervezésekor különös gondot kell fordítani a mezőgazdaság szocialista átalakításából következő tennivalókra. Ahogy növe-

kednek a termelőszövetkezetek, úgy módosul fokozatosan a falu és a város közti áruforgalom terjedelme, dinamikája és összetétele. Mivel a termelőszövetkezetek több árut termelnek, mint az egyénileg gazdálkodók, ebből következően iparcikkigényük is nagyobb. Ezenkívül a termelőszövetkezeti tagok kereslete nagyobb mértékben irányul az értékesebb, tartós iparcikkekre, valamint a kultúrcikkekre. Bár a tagok termelési rendeltetésű áruk iránti kereslete kisebb, mint az egyéni gazdálkodóké, mégis rendkívül fontos, hogy a földművesszövetkezeti kereskedelem szervei helyesen számbavegyék a háztáji gazdálkodáshoz szükséges eszközöket, anyagokat. Tanulmányozni kell azt is, hogy milyen eltolódások mutatkoznak a termelőszövetkezetek fejlődése következtében a falusi áruforgalom terjedelmében az egyes negyedévek és hónapok közt. A termelőszövetkezeti tagok jövedelme ugyanis általában nemcsak nagyobb, mint az egyéni gazdálkodóké, de többnyire más időszakokban is jelentkezik. (Ez természetesen a közös gazdaságból és a háztáji gazdaságból származó jövedelem kölcsönös arányától is függ.) Mezőtúr termelőszövetkezeti városban például a földművesszövetkezeti áruforgalom alakulása a következő eltérést mutatja Szarvas nagyközséghez viszonyítva, ahol a parasztság mintegy háromnegyed része egyénileg gazdálkodik.

1954. évi forgalom az első negyedévhez viszonyítva (százalékban)

	I.	II.	III.	IV.
Mezőtúr	100	122,9	134,1	161,2
Szarvas	100	125,0	119,0	167,9

A földművesszövetkezetek áruforgalmi tevékenységének összefogásában és irányításában a felsőbb szövetkezeti szervezetek közt a leggyengébb láncszemek jelenleg a járási központok. Formális, kevéssé hatékony irányító munkájuknak fő oka a vezetők kellő felkészültségének hiányán kívül az a körülmény, hogy a szövetkezeti járási központok hatásköre és felelőssége indokolatlanul szűkkörű. Az egyes földművesszövetkezetek áruellátását ugyanis a megyeszékhelyeken lévő nagykereskedelmi vállalatok végzik, s a járási központoknak alig van rá befolyásuk. A tényleges áruforgalomban nem vesznek részt, ezért az áruforgalom tervezését sem képesek a szükséges színvonalon végezni. A nagykereskedelmi vállalatok pedig nem foglalkozhatnak olyan figyelmesen a szétaprózott kis szövetkezeti egységek áruellátásával, ahogyan a falu jó áruellátása végett szükséges lenne. A nagykereskedelmi vállalatok forgalmuk zömét a megyeszékhelyen és a nagyobb városokban működő állami kiskereskedelmi vállalatok felé bonyolítják, s egész gazdasági mechanizmusuk, anyagi érdekeltségük, a káderek szakmai ismerete arra serkenti őket, hogy szívesebben és jobban elégítsék ki az állami kiskereskedelem nagyobb tételekben jelentkező áruigényeit, mint a szövetkezetekét, márcsak azért is, mert ezzel szállítási költségeik csökkennek, s más gazdasági előnyökhöz is jutnak. A nagykereskedelmi vállalatokat olyan irányban kell továbbfejleszteni, hogy ez a falu áruellátásának további javítását szolgálja.

Többéves tapasztalataink bizonyítják, hogy a kiskereskedelem irányításának a nagykereskedelemtől történt merev szétválasztása nem vált be. Alátámasztja ennek a tapasztalatnak helyességét a Szonvjetunió és a népi demokráciák falusi kereskedelmének felépítése is. Helytelen lenne tehát a földművesszövetkezeteket továbbra is éppen a legfontosabb napi áruk tekintetében saját árubázis nélkül hagyni. Az szükséges, hogy a földművesszövetkezetek vegyesboltjainak közvetlen nagykereskedelmi áruellátását — az állami nagykereskedelem országos áruellátási funkcióját meghagyva — a földművesszövetkezetek járási központjai végezzék mindazokon a helyeken, ahol ez gazdaságosan történhet. Ezzel az áruforrás, s éppen a leggyorsabb forgású cikkek áruforrása, közelebb kerülne a szövetkezeti boltokhoz, s ugyanakkor a járási központok felelősségteljesebben — az áruellátással egybekapcsoltan — irányítanák a földművesszövetkezeteket.

A falusi áruellátás további javításának elengedhetetlen feltétele az áruellátást végző kereskedelmi dolgozók anyagi érdekeltségének fokozása. Nagy jelentősége van ebből a szempontból a boltvezetők és a bolti dolgozók bérezésének. Mai bérezési rendszerünk nem serkenti kellően a boltok vezetőit és dolgozóit a forgalom növelésére és az áruellátás színvonalának javítására. Az egy-két személyes kis szövetkezeti boltokban már tavaly óta fokozatosan bevezettük a teljesítmény nagyságától függő jutalékos bérezési rendszert. A tapasztalatok azt mutatják, hogy az egy főre jutó forgalom jelentősen növekedett, a költségek csökkentek, s a lakosság ellátása javult. Fokozottabban kell érvényesíteni az irányító szervek áruforgalmat bonyolító dolgozóinak anyagi érdekeltségét is. Fontos, hogy ebben a vonatkozásban az áruforgalom szempontjait helyesen kapcsoljuk össze a gazdaságosság követelményeivel.

Biztosítanunk kell a földművesszövetkezetek áruellátási tevékenységének társadalmi ellenőrzését. Különösen a földművesszövetkezetek taggyűlései által választott bolti ellenőrzőbizottságok, valamint a felügyelőbizottságok ellenőrző munkáját kell javítani. Sokirányú tapasztalatok azt bizonyítják, hogy az áruellátást végző kereskedelmi apparátus csak ott dolgozik jól, ahol a fogyasztók széleskörű ellenőrzése érvényesül.

A faluból a városba irányuló áruforgalom

A faluból a városba irányuló forgalom több csatornán keresztül bonyolódik le; e csatornák: a) az állami kötelező beadás, b) a szerződéses termeltetés alapján történő begyűjtés, c) az állami és a földművesszövetkezeti szabadfelvásárlás, d) a termelő és a fogyasztó közvetlen kapcsolata a városi piacokon.

A földművesszövetkezetek szerepe a kötelező beadás tényleges bonyolításában viszonylag szűk térre szorítkozik, csupán a burgonya, a tojás, a baromfi, valamint kis mértékben a tej kötelező állami beadása keretében átadott terményeket veszik át. De fontos feladatuk, hogy a kötelező beadás teljesítése végett széles körben végezzenek — elsősorban a szövetkezeti tagok közt — politikai felvilágosító munkát az állam iránti kötelezettségek teljesítésének elsődlegességét hangsúlyozva.

A szabadpiaci értékesítés lehetősége a termelés növelésére serkenti a mezőgazdasági termelőket. A szabadpiac további — de spekulánsok nél-

kül való — szélesítése a Központi Vezetőség márciusi határozata után is változatlanul egyik fontos célja Pártunknak, s jelentős forrása a városi dolgozók jobb ellátásának. A szabadpiac fogalmába beletartozik a városi piacokon kívül a földművesszövetkezeti és az állami felvásárlás is. A szabadpiac fogalmának ezt a kibővítését a következők teszik szükségessé:

a) A városi piacoktól és a fő közlekedési útvonalaktól távoleső termelőknek a piacokra való rendszeres áruszállítás nehézségekbe ütközik, nagyon költséges, s különösen a mezőgazdasági dologidőben jelentős munkaerőt von el a mezőgazdasági termeléstől.

b) Azok a termelőszövetkezetek és egyénileg gazdálkodó parasztok, akik egy-egy cikkből (főként speciális kultúrákból) nagyobb árumennyiséget termelnek, rendszerint nem értékesíthetik közvetlenül a fogyasztóknál terményeik egész mennyiségét.

c) A mezőgazdasági termékek egy részének (hüvelyesek, burgonya, alma stb.) teljes készletét a termelők nem egyszerre, hanem sokszor csak 6—8 hónap alatt értékesíthetik. A termelőknek viszont az esetek nagyobb részében a termelési folyamat befejezése után azonnal szükségük van az értékesítésből eredő pénzbevételekre.

A paraszti terményfölöslegek növekedésének megfelelően a földművesszövetkezetek egyre szélesebb körben értékesítik a termelőszövetkezeti és az egyénileg gazdálkodó parasztok árufölöslegeit. A burgonya, a zöldség, a gyümölcs, a gyógynövény, a méz, a lőttvad felvásárlását a szocialista kereskedelmi szervezetek közül kizárólagos joggal, a baromfi, a tojás, a hüvelyes és más termények felvásárlását pedig döntő részben a földművesszövetkezetek végzik. Összesen mintegy 100 féle mezőgazdasági terméket vásárolnak fel.

A földművesszövetkezetek által felvásárolt árufélék volumene növekvő irányzatú. Ezt bizonyítják a következő adatok:

A földművesszövetkezetek felvásárlási és begyűjtési forgalmának indexe változatlan áron

(1952=100)

1953	71
1954	117
1955 (terv)	184

A földművesszövetkezetek 1952-ben a paraszti árutermelésnek még csak 10,4 százalékát, 1954-ben már 12,6 százalékát értékesítették, az idei tervek szerint pedig 18,6 százalékát juttatják el a városba. Az állami és a szövetkezeti szabadfelvásárlásból való részesedésük az 1955. évi terv szerint mintegy 40 százalék.

Bár az adatok arra utalnak, hogy a földművesszövetkezetek részvétele a faluból a városba irányuló áruforgalomban fokozódik, földművesszövetkezeteink ma még nem töltik be maradéktalanul a termelőszövetkezetek és az egyénileg dolgozó parasztok értékesítő társulásainak szerepét. Az eredményesebb munkát a következő főbb hibák gátolják:

a) A földművesszövetkezetek nagy része csak olyan terményeket értékesít, amelyeknek értékesítése nem kockázatos. A szövetkezetek felvásárló apparátusa igen csekély erőfeszítéseket tesz a kis tételekben beszerezhető paraszti árufeleslegek összegyűjtése céljából.

b) Általános hiba, hogy a földművesszövetkezetek, valamint a nagy-

kereskedelmi értékesítést végző szövetkezeti szervek az általuk értékesített termények és termékek felvásárlási árához nagy felvásárlási költségeik következtében túlságosan nagy árrést tesznek hozzá (gyakran szükségtelenül több szerv árrését is), s ezzel a termelők egy részét — a termelő számára egyébként kedvezőtlen körülmények közt is — utazgatásra késztetik, vagy éppen a falusi kupecek, spekulánsok felvásárlását segítik elő.

c) A nagyobb méretű felvásárlást gátolja, hogy nincs jól megszervezve a szövetkezeti értékesítési szervekben egyes árufélék átmeneti tárolása, készletezése. Ezért a szövetkezetek nagy része egyes cikkek felvásárlásától éppen a felkínálás időpontjában tartózkodik.

Földművesszövetkezeteink a lehetségesnél és a szükségesnél kisebb mértékben kapcsolódnak be a termelőszövetkezetek termény- és termékfölöslegeinek értékesítésébe. Ez pedig mind a termelőszövetkezetekre, mind a földművesszövetkezetekre káros. A termelőszövetkezetek számára azért, mert különösen nagyobb tömegű szabadáru esetén az értékesítés bonyodalmai megakadályozzák, hogy több erőt fordíthassanak a termelés fejlesztésére. A földművesszövetkezetek számára pedig a nagyobb tételben, tervszerűen történő áruátvétel és értékesítés előnyösebb, gazdaságosabb volna.

Fontos feladata a földművesszövetkezeteknek és szövetkezeti szerveknek az idei burgonya-, zöldség- és gyümölcsforgalom országos méretű lebonyolításának megszervezése; ez rendkívül nagy jelentőségű a városi lakosság jó ellátásának biztosítása, a parasztság romlandó terményeinek gyors és biztonságos elhelyezése, valamint az exporttervek maradéktalan teljesítése szempontjából. Korábban ezt a feladatot döntő részben állami vállalatok — a MEZŐKER vállalatok — végezték széles, országos hálózattal. Az idén kizárólagosan a földművesszövetkezetek végzik a kereskedelemnek ezt az egyik legbonyolultabb feladatát. A romlandó zöldség-gyümölcsfélék forgalma javításának egyik legfontosabb feltétele az áru termelőktől a fogyasztóig vivő útjának megrövidítése. Az áruforgalmi munkának fontos része a felvásárlási árak kialakítása: ezt a felvásárlást és az értékesítést végző megyei szövetkezeti szervek végzik, de bizonyos szabadságot engednek a földművesszövetkezeteknek is. Ugyancsak sok függ a zöldség- és a gyümölcsfélék sokszor elkerülhetetlen átmeneti tárolásának gondos megszervezésétől is.

A földművesszövetkezeti áruforgalomban jelentős szerepe van a mezőgazdasági termékek exportjának. Különösen sok gyümölcsöt, zöldséget, hüvelyest, mézet, gyógynövényt és lőttvadat exportálhatunk. Az exportra átadott áruk forgalma az utóbbi években így alakult:

1953	100
1954	112
1955 (terv) *	170

Az export növelése a legszorosabban összefügg a falusi lakosság áruellátásának további javításával, mert iparunk részére a falun keresett sok fogyasztási cikk, valamint a mezőgazdasági termelést elősegítő anyagok és eszközök gyártásához az export ellenében hozhatjuk be külföldről a legfontosabb nyersanyagokat. Ezenkívül a falusi lakosság ex-

* (Az 1955-ben átvett új gyümölcs- és zöldségértékesítési feladatokkal 760%.)

portban való anyagi érdekeltségének hathatósabb formáját is meg kell találnunk.

A faluból a városba irányuló áruforgalomnak jelentős csatornája a városi piacokra történő felhozatal. Ez a felhozatal tavaly — elsősorban a budapesti piacokon — nagyon megnövekedett. A városi lakosság ily módon élelmiszerszükségleteinek nagyobb részét szerezte be a piacokon, mint korábban. Ez a gyorsan romlandó élelmiszerek nagy részénél (különösen a zöldség- és gyümölcsféléknél) kedvezőbb ellátási viszonyokat eredményezett. A termelői felhozatal jelentős növekedésénél is nagyobb mértékben nőtt a földművesszövetkezetek piaci felhozatala. Ez kedvező irányzat, mert az áru útja a termelőtől a fogyasztóig ily módon a legrövidebb.

A földművesszövetkezetek összes felhozatala Budapest piacaira a következő mértékben növekedett:

Év	Forgalom 1000 Ft-ban	Index 1952 = 100
1952	72 580	100
1953	101 340	139,6
1954	182 523	251,8
1955 (terv)	210 000	290,8

A megnövekedett felhozatal ellenére az állami és a szövetkezeti kereskedelem piaci befolyása még nem kielégítő, s a piaci árak többek közt ezért nem csökkennek megfelelően. A földművesszövetkezetek részesedése a piaci felhozatalból — bár növekedett — még mindig alacsony. A zöldség- és gyümölcsfélék budapesti piaci felhozatalából például a következő mértékben részesedtek a földművesszövetkezetek:

Év	Burgonya	Zöldség	Gyümölcs	Együtt
		százalékban		
1953.....	1,4	6,3	5,8	4,7
1954.....	7,5	4,3	7,4	5,7

A városi piacokon lévő szövetkezeti elárusítóhelyek forgalmának nagyobb növekedését különösen az a körülmény gátolja, hogy egy-egy község földművesszövetkezete — a mezőgazdasági termelésnek az adott községben kialakult specializálódása következtében — nem biztosíthat minden időben elegendő mennyiségű, széleskörű áruválasztékot piaci elárusítóhelyén, márpedig ez csökkenti a földművesszövetkezetek versenyképességét a magánkereskedelemmel szemben. Ezt a hibát úgy lehet kiküszöbölni, hogy egy-egy piaci elárusítóhelyre egy időben több földművesszövetkezet is szállít árut. Hasonló problémák vetődnek fel a termelőszövetkezetek piaci értékesítésével kapcsolatban is. Egy-egy termelőszövetkezetnek a legritkább esetben van lehetősége, hogy egy piaci árusítóhelyet rendszeresen ellásson áruval. A földművesszövetkezeteknek itt fokozottabb segítséget kell adniuk a termelőszövetkezeteknek.

A földművesszövetkezeti felvásárlás nagyobb mértékű fejlődését még mindig gátolja, hogy a termelőszövetkezetek és az egyéni parasztok nincsenek megfelelően érdekelve fölöslegeiknek a szövetkezet révén történő értékesítésében. Az ilyen irányú érdekeltség növeléséhez elsősorban a felvásárlási és a fogyasztói árak közti árrést kell fokozatosan tovább szűkíteni. Az érdekeltség növelésének fontos eszköze lehet a bizományi kereskedelem szélesebbkörű megszervezése, amely különösen a termelőszövetkezeteknek adna lényeges segítséget. A földművesszövetkezetek ezen a területen még csak kezdeti lépéseket tettek. A termelőszövetkezetek érdekeltségét csökkenti az a körülmény, hogy az egyéni dolgozó parasztok a földművesszövetkezeteknek átadott terményeik után — nyereség esetén — értékesítési visszatérítésben részesülnek, a termelőszövetkezetek ellenben a közös gazdaságból eredő termékeik után nem kapnak ilyen visszatérítést. Az érdekeltséget növelhetjük, ha a falusi áruellátást fokozottabban összekapcsoljuk a felvásárlás követelményeivel. Ha biztosítjuk, hogy egy-egy község megfelelő mennyiségű és választékú iparcikkhez jusson éppen abban az időszakban, amikor a termelők az árufölöslegek zömét felkínálják — akkor a paraszti termelőket a helyben történő átadásra serkenthetjük.

A földművesszövetkezetek nagy segítséget adhatnak a termelőszövetkezeteknek és az egyénileg gazdálkodóknak azzal is, hogy fokozzák a mezőgazdasági nyersanyagok helyben történő feldolgozását. Különösképpen fejleszteni kell a gyümölcs-szeszfőzdéket, a zöldségtartósító telepeket, a darálókat és a földművesszövetkezeti sertéshizlaldákat. A földművesszövetkezetek ez irányú tevékenysége nagyon korlátozott volt, s csak a legutóbbi években növekedett a helyi feldolgozás volumene.

Mezőgazdasági kisegítő gazdaságok és termelő üzemek termelésének alakulása*

Év	Termelési érték millió forintban	Index 1952=100
1952	37,0	100,0
1953	56,8	153,5
1954	68,4	184,9
1955 (terv)	234,1	632,9

*A darálók termelési adatai nélkül

A feldolgozó üzemek nem egy esetben lehetővé teszik, hogy a dolgozó parasztság és az egész népgazdaság hozzájusson olyan terményekhez vagy termékekhez, amelyek a helyi feldolgozás hiányában veszendőbe mennének. Ez is arra int, hogy tevékenységüket a jövőben még inkább fokozniuk kell.

A gazdaságosság érvényesülése az áruforgalomban

Mind a városból a faluba, mind a faluból a városba irányuló áruforgalom szélesítésének egyik legfontosabb feltétele: a gazdaságosság elvének érvényesülése az áruforgalmat bonyolító szervezetekben. Nagyon fontos feladata ez a földművesszövetkezeteknek is. A földműves-

szövetkezetek felhalmozása népgazdaságunk szocialista felhalmozásának szerves része. A szövetkezeti vagyon megfelelő védelme, a felhalmozás növelése tehát rendkívül fontos feladat.

A földművesszövetkezetek áruforgalmi munkájában egyre fokozottabban érvényesülnek a gazdaságosság követelményei. Ezt mutatja, hogy az általuk lebonyolított áruforgalomból eredő nyereség növekvő irányzatú. Az összesített tiszta nyereség aránya az egész forgalomhoz viszonyítva 1952-ben még csak 0,52 százalék volt, 1954-ben pedig már 1,61 százalékra növekedett.

A földművesszövetkezetek számára a gazdaságosság, a felhalmozás, a szövetkezeti vagyon gyarapítása nemcsak gazdasági, hanem szövetkezetpolitikai kérdésként is elsőrendűen fontos. A szövetkezeti felhalmozás bővülésével növekszik a földművesszövetkezetek saját eszközeinek állománya, erősödik önállóságuk, s gazdasági tevékenységükkel nagyobb előnyöket biztosíthatnak tagjaiknak, jobban vonzzák a még kívülállókat. A földművesszövetkezetek saját vagyona 1954-ben 25 százalékkal növekedett, s a szövetkezetek összes eszközeinek csaknem egynegyedét teszi ki. Állóeszközeiknek pedig több mint 60 százaléka saját tulajdonuk.

A felhalmozás azonban — bár növekedett — még mindig nem éri el a szükséges mértéket. 1954-ben például a földművesszövetkezetek tervszerinti felhalmozásuknak csak 64,9 százalékát teljesítették. Bár csökkent a veszteséges földművesszövetkezetek száma, de még tavaly is 66 földművesszövetkezet mutatott ki áruforgalmi tevékenységből eredő veszteséget. A veszteséges szövetkezetek munkájának megjavításához államunk jelentős segítséget ad. Például tavaly az iparcikkforgalom után 0,85 százalékos különtérítést biztosított a veszteséges földművesszövetkezetek hiányainak fedezésére. A tervezett felhalmozás jövőbeli teljesítésének legfontosabb feltétele, hogy a gazdaságosság jelentőségét minden szövetkezeti vezető és kívülálló is megértse. Meg kell semmisíteni azokat a szektáns nézeteket, amelyek a földművesszövetkezetek nyereségre való törekvését a kalmárszellem megnyilvánulásának tartják és a kapitalizálódás veszélyét látják benne. De szigorúan ellenőrizni kell, hogy a nyereségre törekvés ne eredményezzen a fogyasztók rovására és kárára végrehajtott intézkedéseket.

A szövetkezeti felhalmozás növelésének fő forrásai a következők:

a) Az áruforgalmi munka javítása, az áruforgalmi tervek teljesítése és túlteljesítése. Ez egyúttal lehetővé teszi a fogyasztók igényeinek jobb kielégítését és a tervezett felhalmozás teljesítését is. Az áruellátásban a napi közszükségleti cikkek biztosításán kívül földművesszövetkezeteinknek fokozniuk kell az iparcikkek forgalmát, mert az iparcikkeknek az összes forgalomból való részesedése ugyancsak a felhalmozás növelésének forrása. A felvásárlás területén a felhalmozás növelésének egyik fő tényezője: a felvásárolt árumennyiség növelése.

b) Okvetlenül tovább kell csökkenteni a kereskedelmi költségeket. A földművesszövetkezetek költségszintje ugyan az utóbbi években fokozatosan csökkent, de még tovább csökkenthető.

A költségszintek csökkenése azonban még túlságosan az áruforgalmi volumen növekedésének, s nem eléggé a földművesszövetkezetek és vezető szerveik tudatos költségcsökkentési tevékenységének eredménye.

Földművesszövetkezetek költségszintjének alakulása a forgalom százalékában

	1952	1953	1954
Kereskedelem	8,55	7,21	6,96
Vendéglátóipar	21,76	20,45	20,09
Felvásárlás és tárolás	—	15,22	11,85
Összes költség:	15,40	12,75	9,70

Az idei tervek szerint a földművesszövetkezeti kereskedelem forgalmi költségeit 1954-hez viszonyítva 7,3 százalékkal kell csökkenteni. Nagyon fontos a szállítási költségek csökkentése; ezek 1954-ben növekedtek és az összes költségek jelentős hányadát tették ki. Különös gondot kell fordítani a viszonylag igen nagy felvásárlási költségek csökkentésére. Ezt a csökkentést főképp az áru útjának megrövidítésével, a szállítások gyors és tervszerű lebonyolításával, valamint a raktározás és a szállítás során bekövetkező minőségromlás kiküszöbölésével érhetjük el.

c) A felhalmozás növelésének jelentős forrása a veszteségek és a hiányok csökkentése. Az utóbbi időben a kereskedelmi dolgozók fegyelme a földművesszövetkezetekben is lazult, kevesebb gondot fordítanak a szocialista tulajdon megóvására, több a felelőtlen árukezelésből eredő romlás, valamint a sikkasztásokból, a lopásokból eredő hiány. A leltárhiányok 1954-ben nemcsak abszolút értékben, hanem az áruforgalom hányadában is növekedtek. A tolvajokkal, sikkasztókkal a szocialista törvényesség alapján a legszigorúbban kell elbánni, javítani kell az ellenőrzést, s a társadalmi tulajdon jelentőségének tudatosítása végett az eddiginél kiterjedtebb felvilágosító munkát kell végezni.

A gazdaságosság fokozottabb érvényesítésének követelménye az is, hogy a költségek csökkentésében és a felhalmozási tervek teljesítésében ne csak a számviteli, pénzügyi apparátus legyen érdekelt, hanem az áruforgalmi munka valamennyi irányítója és dolgozója is. Ez az elv jelenleg még nem érvényesül megfelelően sem a földművesszövetkezetekben, sem az irányító szervekben.

A földművesszövetkezeti nyereség növelésének nagyon fontos eszköze a csaknem másfélmilliós szövetkezeti tagság megfelelő bevonása az áruforgalmat bonyolító és ellenőrző munkába. Erre annál is inkább megvan a lehetőség, mert a tagok egyénenként is közvetlenül érdekeltek a nyereség növekedésében. A földművesszövetkezeti alapszabály szerint ugyanis a tagok az évi nyereség meghatározott részéből vásárlási és értékesítési visszatérítéseket kapnak. A visszatérítések fizetését 1954-ben vezették be s már az első esztendőben rendkívül megnőtt a tagság érdekeltsége. A Békés megyei szövetkezetek tavaly 3 285 000 Ft-ot juttattak a tagoknak vásárlási és értékesítési visszatérítésként. Nagyon sok földművesszövetkezet vezetősége azonban a tagoknak ebből eredő érdeklődését év közben nem vagy csak kevéssé használja fel.

Nagy jelentősége van a földművesszövetkezetek számára a helyi tanácsok segítségének. A tanácsok már eddig is sokat segítették működési területükön a földművesszövetkezeteket, de e segítséget még fokozni kell. Ezért még jobban érdekeltté kell tenni a tanácsokat közvetlenül is a szövetkezetek eredményeiben. Az érdekeltség fokozására irányul

például az a szövetkezetek által kezdeményezett intézkedés, hogy 1955. januártól kezdve minden földművesszövetkezet az illetékes községi tanács községfejlesztési alapjába fizeti be tiszta nyereségének 5 százalékát.

A lenini szövetkezeti terv megvalósításának elősegítése

A földművesszövetkezetek áruforgalmi munkája akkor jó, ha a lenini szövetkezeti tervnek megfelelően kiskereskedelmi és felvásárlási tevékenységükbe rendszeresen bevonják a földművesszövetkezeti tagok széles tömegeit, s rászoktatják őket a szövetkezet közös ügyeivel való rendszeres foglalkozásra, a szövetkezet munkájának ellenőrzésére. Ez a feladat elsősorban a földművesszövetkezeti taggyűlések rendszeres megtartásával és helyes megszervezésével oldható meg. Egyes földművesszövetkezetek ezen a téren hosszú ideig súlyos hibákat követtek el. Az utóbbi időben a szövetkezeti demokrácia jobban érvényesült. Például Hajdú megye földművesszövetkezeteiben az 1955. első negyedévi taggyűléseken a tagok 85—90 százaléka jelent meg, és sok hozzászólással, bírálattal segítették a szövetkezet munkáját.

A szövetkezeti demokrácia érvényesítésének fontos feltétele, hogy a körzeti földművesszövetkezetekhez tartozó helyi szervezetek tagságának akarata a szövetkezet vezetésében az eddiginél közvetlenebbül és jobban érvényesüljön. Ebből a célból elsősorban a helyi taggyűlések szerepét, valamint a helyi intéző bizottságok hatáskörét kell növelni. Egyes körzeti földművesszövetkezeti központok nem foglalkoznak megfelelően a helyi szervezetek taggyűléseinek előkészítésével és megtartásával, nem gondoskodnak megfelelően a helyi szervezetek taggyűlésein hozott határozatok végrehajtásáról. Pedig így a földművesszövetkezet vezetősége elszakad a tagoktól, munkája bürokratikussá válik, s nem segíti a lenini szövetkezeti terv megvalósítását. Ezért indokolt esetekben megengedhető, hogy egyes helyi szervezetek a körzeti földművesszövetkezetekből kiváljanak, s különálló földművesszövetkezetet alakítsanak.

A szövetkezeti demokrácia erősítése szempontjából fontos követelmény a szövetkezeti választott szervek munkájának további fejlesztése. Egyes községekben még előfordul, hogy a szövetkezet ügyvezető elnöke kizárólag saját hatáskörében intéz és dönt el minden kérdést. Az igazgatóságok munkája, hatásköre ezeknél a földművesszövetkezeteknél formálissá zsugorodik össze. Javítani kell a szövetkezeti felügyelő bizottságok szövetkezeti vagyonvédelmét szolgáló munkáját is.

A mezőgazdaság kollektivizálásának fokozatossága elvéből következik a földművesszövetkezeteknek az a sajátos feladata, hogy fejlesszék kereteik közt azokat az alacsonyabb fokú termelési társulásokat, — az úgynevezett termelési szakcsoportokat — amelyek sok községben a termelőszövetkezetek megalakításának kiindulási pontjai lehetnek. A korábbi esztendőkben a földművesszövetkezetek széleskörű és eredményes munkát fejtettek ki ezen a téren. A régebben szervezett termelési szakcsoportok közül például 1953. június végéig 565 csoport különböző fokozatú termelőszövetkezetté alakult át. A korábbi években szerzett tapasztalatok felhasználásával jelentősen szaporíthatjuk az ilyen csoportok számát, és növelhetjük a tagok létszámát. Különösképpen egyes speciális növényi kultúrák (gyümölcs, zöldség, ipari növények stb.) termelésére

kell szakcsoportokat szervezni; ezek tagjai továbbra is egyénileg termelnek, de a termeléshez szükséges anyagok beszerzését, a termelés előkészítő fázisait, valamint az értékesítést közösen végzik. Az utolsó félévben rövid idő alatt a földművesszövetkezetek sok ilyen termelési szakcsoportot szerveztek. 1954 szeptemberétől 1955 áprilisáig összesen 237 új termelési szakcsoport alakult 8437 taggal. Ezzel a csoportok száma 671-re, a tagok száma pedig 26 220-ra növekedett. Köztük 366 méhész, 112 szőlőtermelő, 87 rizstermelő, 59 zöldség-gyümölcstermelő, valamint számos dohány- és hagymatermelő szakcsoport működik.

A földművesszövetkezetek az áruforgalom helyes megszervezésén és az egyszerűbb szövetkezeti társulások felkarolásán kívül rendszeres politikai szervező munkával segíthetik a termelőszövetkezetek fejlesztését és megerősödését. Errre annál is inkább megvan a lehetőség, mert a földművesszövetkezetek tagjai közt egyaránt ott vannak a termelőszövetkezetek tagjai és az egyénileg dolgozó parasztok. Lehetőség van tehát itt a közös gazdálkodásban szerzett tapasztalatok ismertetésére, népszerűsítésére, s a termelőszövetkezeti csoportok és az egyénileg dolgozó parasztok közt közvetlen eszmecserékre. A földművesszövetkezeti vezetőségek ez irányú kezdeményezései még korántsem elegendőek, s hiba, hogy sok termelőszövetkezeti vezető és tag nem használja fel megfelelően a földművesszövetkezeteket az egyéni dolgozó parasztokkal való kapcsolataik ápolására. A tapasztalatok azt mutatják, hogy eredményesebben folyik az egyéni dolgozó parasztok meggyőzése azokban a községekben, ahol a földművesszövetkezeti taggyűléseken és a választott szervek munkájában aktívan részt vesznek a termelőszövetkezetek tagjai.

A földművesszövetkezetek egyre több nehezebben beszerezhető mezőgazdasági kisgépet kölcsönöznek az egyénileg dolgozó parasztoknak. Tavaly a földművesszövetkezetek nagy része jelentősen bővitette a kölcsönözhető mezőgazdasági kisgépállományát. Egy esztendő alatt több ezer kisgépet (vetőgépet, lókapát, permetezőt, fűkaszálót, szőlőprést, kultivátort, csigatriőrt stb.) állítottak be erre a célra. Ez a tevékenység, ha helyesen végzik, szintén alkalmas arra, hogy előbb-utóbb meggyőzze a közös gazdálkodás előnyösebb voltáról a még egyénileg termelőket. Az idén a földművesszövetkezetek további, mintegy 14—15 millió forintot fordítanak mezőgazdasági kisgépállományuk bővítésére.

★

A földművesszövetkezetek sokirányú feladataik végrehajtásával hathatósan előmozdíthatják pártunk politikájának érvényesülését. Feladataikat akkor tölthetik be maradéktalanul, ha tömegpolitikai munkájukat gazdasági feladataikkal szoros egységben fejlesztik. Ennek elérése végett szélesíteni kell közvetlen gazdasági kapcsolataikat a dolgozó parasztsággal, el kell érniük, hogy a falusi dolgozók tömegeit a földművesszövetkezetekhez minél számosabb és erősebb szálak fűzzék. A falusi áruellátási tevékenység döntő jelentőségének fenntartásával és továbbfejlesztésével egyidejűleg fokozni kell az értékesítő és a dolgozó parasztság termelőmunkáját közvetlen elősegítő tevékenységüket. Biztosítani kell, hogy a földművesszövetkezetek gazdasági és politikai tevékenysége az eddiginél jobban mozdítsa elő a mezőgazdasági termelés fellendítését, a dolgozó parasztság magasabb szövetkezeti formákra való átvezetését.

TURÁNSZKI MIKLÓS

A beruházások gazdaságosságának fogalma és számszerű értékelése*

A Magyar Dolgozók Pártjának III. kongresszusa megállapította, hogy a 3 éves és az 5 éves terv beruházásai döntő változást teremtettek az ország gazdasági szerkezetében. Hazánk agrárországból ipari országgá vált. De megállapította a kongresszus azt is, hogy a jelentős eredményeket még fokozhattuk volna, ha a beruházások tervezésekor és megvalósításakor nagyobb gondot fordítottunk volna a gazdaságosság szempontjainak érvényesítésére. Meglévő anyagi eszközeink célszerűbb felhasználásával, kevesebb ráfordítással nagyobb eredményt érhettünk volna el a népgazdaság termelőerőinek fejlesztésében és a szükségletek kielégítésében. A Központi Vezetőség éppen ezért fontos feladatul jelölte meg a beruházások gazdaságosságának fokozását.

Ezzel kapcsolatban sürgős teendőnk a Szovjetunió tervezési gyakorlatában bevált kiértékelő eljárások és módszerek haladéktalan alkalmazása. De változatlanul szükséges továbbra is a beruházások hatékonyságával kapcsolatos *elméleti problémák tudományos tisztázása,* mert enélkül sok tervezési kérdés a gyakorlatban sem oldható meg helyesen.

A beruházások gazdasági hatékonyságának és a gazdaságosságnak fogalmi meghatározása

A szocialista beruházások gazdasági hatékonyságának fogalmi meghatározásáról éveken át vita folyt a Szovjetunióban. A probléma megoldásának kulcsát Sztálin adta meg *A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban* című munkájában a szocializmus alaptörvényének egyértelmű meghatározásával.

A. I. Notkin ismert szovjet közgazdász alkalmazta Sztálin tételeit a beruházások hatékonyságának meghatározására, s a beruházások gazdasági hatékonyságát a következőképp határozta meg: „A nép szükségleteinek maximális kielégítése a termelés állandó bővítése és a termékegységre eső munkaráfordításoknak beruházások segítségével elért maximális megtakarítása útján." (*A. I. Notkin.* A beruházások gazda-

* Hozzászólás a gazdaságossági vitához.

sági hatékonyságának meghatározása a szovjet iparban című tanulmány. 11. old. Az Országos Tervhivatal nyersfordítása.)

Ezt a meghatározást, amelyet a Szovjetunió közgazdászai általában helyesnek tartanak, használjuk kiinduló pontként a probléma részletes feldolgozásához.

Notkin meghatározása tisztázza, hogy mi az a fő cél, amelyet beruházásainkkal el kell érnünk. A cél: a nép szükségletei maximális kielégítésének biztosítása. De ehhez a termelés szakadatlan növelése szükséges. Az országnak jutó termékmennyiség gyarapodását a változatlan áron mért nemzeti jövedelem volumenének növekedésével jellemezzük. A beruházások mennyiségi célja tehát a nemzeti jövedelem, a társadalomnak jutó új termékek szakadatlan növekedésének biztosítása.

Az új termékek termelésének szüntelen növelése azonban önmagában még nem biztosítja a kitűzött célnak, a szükségletek maximális kielégítésének elérését. A termékek termelését nem akárhogyan, hanem *meghatározott arányban,* éspedig a tervszerű arányos fejlődés törvényének megfelelő arányban kell fejleszteni.

Az arányok meghatározásakor a kifejezetten gazdasági szempontokkal, a jelen és a jövő szükségleteivel, a területi szükségletekkel és a termelés egyes ágainak arányos fejlesztésével együtt biztosítani kell a politikai célok megvalósítását, a dolgozó nép államának a külső és a belső ellenség ellen való megvédését is.

A beruházások célját tehát a következőképp foglalhatjuk össze: a szakadatlanul növekvő szükségletek maximális kielégítését szolgáló, maximális új termékmennyiség termelésének biztosítása, a termékek választékára és a különböző használati értékek mennyiségére meghatározott arányok megtartásával.

A szüntelenül növekvő szükségletek kielégítése nem lehetséges a nemzeti jövedelem növelése nélkül, úgyszintén a termékek választékának, a használati értékek mennyiségének arányos fejlesztése nélkül.

A beruházások megvalósításához azonban jelentős termékmennyiségek szükségesek, s ezek átmenetileg csökkentik a fogyasztási alapot, a szükségletek kielégítését szolgáló termékek mennyiségét. Ha a beruházások hatékonyságának mértékéül a nép szükségletei maximális kielégítésének biztosítását jelöljük meg, akkor kettős követelményt támasztunk a beruházások összességével szemben: a jövőbeli szükségletek kielégítésének maximális előmozdítását, a mai szükségletek kielégítésének minimális korlátozásával egybekötve. Tehát a beruházások összességének, egy adott időszak beruházási tervének hatékonysága annál nagyobb, minél nagyobb eredményeket érünk el, minél kisebb ráfordításokkal.

Ezek szerint az egyes beruházások hatékonyságának feltételeit a következőképp határozhatjuk meg: a szükségletek *maximális* kielégítését szolgáló termékmennyiség előállításának biztosítása a beruházás megvalósításához szükséges *minimális* élő- és holtmunkaráfordítással. Ennek megfelelően a beruházás-hatékonysági vizsgálatok tárgya is kettős:

1. A hatékonyság feltételeinek csak a „mennyiségi" oldalról való vizsgálata, amelynek során az előállítható és a létesítéshez szükséges termékek mennyiségét a pénzen keresztül vizsgáljuk;

2. A hatékonyság követelményeinek a tervszerű, arányos fejlődés törvénye oldaláról való vizsgálata, amikor is az előállítandó és a létesítéshez szükséges termékeket használati értékük szerint vizsgáljuk.

A beruházások megvalósításának azt a feltételét, amely a szükségletek maximális kielégítésével kapcsolatban csupán a mennyiségi követelmények kielégítését jelenti, nevezzük a következőkben gazdaságosságnak. A kizárólag a termékekhez szükséges munkaráfordítások számbavétele alapján folytatott, s a hatékonyságnak csak mennyiségi oldalára vonatkozó vizsgálatokat pedig *gazdaságossági vizsgálatoknak* nevezzük.

Arányosságon ezzel szemben azt értjük, hogy a beruházás létesítéséhez szükséges és az elkészült beruházás üzemeltetésével előállítható termékek használati értékeinek mekkora jelentőségük van az arányos fejlődés előmozdítása — a jelen és a jövő szükségleteinek kielégítése — szempontjából. A két szűkebb fogalom: a gazdaságosság és az arányosság határozza meg a szélesebb fogalmat, a gazdasági hatékonyságot.

Bár a gazdaságosság és az arányosság a gazdasági hatékonyságnak egymástól el nem választható oldalai, jelentőségük a tervezés különböző ütemeiben eltérő. A szükségletek és a fejlesztési célok meghatározásakor elsősorban az arányosság követelményeinek érvényesítése fontos.

De a gazdaságosság követelményét figyelmen kívül hagyó terv nem biztosíthatja a népi szükségletek maximális kielégítését. *Hiába felel meg a fejlesztés az arányosság követelményének, ha a növekvő szükségletek kielégítésére nem biztosít kellő mennyiségű terméket, nem növeli kellő mértékben a nemzeti jövedelmet, s nem csökkenti kellő mértékben a termelési önköltséget. A népgazdasági beruházási tervre vonatkozólag megállapíthatjuk, hogy a gazdaságosság hiánya a terv hatékonyságát is megszünteti.*

A beruházási célok meghatározása után az azonos célt megvalósító változatok kiértékelésekor a gazdaságosság lesz elsősorban a döntő szempont.

A beruházások gazdaságosságának vizsgálata csak egy része a hatékonysági vizsgálatoknak, de olyan elválaszthatatlan része, amelynek eredményét a hatékonyság értékelése magában foglalja. A gazdaságossági vizsgálat arra támaszkodik, hogy a termékekben rejlő — pénzben kifejezett — munkaráfordítások összeadhatók és kivonhatók. Ezért — véleményünk szerint — a gazdaságosság mértéke számszerűen meghatározható, szemben az arányossággal és a hatékonysággal, amelyek a használati értékek különneműsége miatt számszerűen egyértelműen nem jellemezhetők.

A beruházások gazdaságosságának meghatározása

A továbbiakban csak a gazdaságosság értékelésének módszerét tárgyaljuk. A hatékonyság két fő feltétele, a gazdaságosság és az arányosság más jellegű, ezért meglehetősen függetlenül tárgyalható. Ezt az absztrakciót, amelynek célja kizárólag módszertani, a hatékonyság fogal-

mának bonyolult volta indokolhatja. A döntéskor azonban mindig a hatékonyság összes feltételeinek együttes értékelése alapján kell eljárni, s ilyenkor a gazdaságosság csak egy — bár fontos — szempont a sok egyéb közt.

A gazdaságosság mértékegysége

Minél nagyobb a beruházás üzemeltetése által előállítható vagy megtakarítható és a szükségletek kielégítését szolgáló termékek mennyisége és értéke, s minél kisebb az adott beruházások megvalósításához szükséges ráfordítások mennyisége — annál gazdaságosabb lesz a beruházás. Röviden: a gazdaságosságot az eredmény és a ráfordítás hányadosa mutatja.

Az eredmény évenként ismétlődő *folyamatos hatás,* ezzel szemben a ráfordítás *egyszeri hatás,* amely a beruházás megvalósításának és üzembehelyezésének időszakában jelentkezik.

Bár az egyes termelőberendezések élettartama korlátozott, a beruházásokat mégis az állandó újratermelési folyamatok megindításának eszközeiként tekintjük. Az újratermelés szakadatlanságát a termelőberendezés karbantartása, időszakos részleges felújítása, s műszaki élettartama leteltével az amortizációs alapból történő teljes újjáépítése biztosítja. A karbantartás, a felújítás és az újjáépítés költségeit ezért termelési költségtényezőknek kell tekintenünk. Tervszerű felhasználásuk biztosítja, hogy az egyszer megvalósított beruházás eredménye folytonos, évenként megismétlődő hatás legyen.

Ha a ráfordításokat pénzegységben, forintban mérjük, az eredmény mértékegysége: forint/év, a ráfordításé pedig forint. A gazdaságosság mértékegységét tehát úgy kapjuk meg, ha az évenként várható, pénzben kifejezett eredményt viszonyítjuk a beruházás megvalósításához szükséges egyszeri ráfordításokhoz.

A beruházások két csoportja

A beruházásokkal az újratermelési folyamat bővítésének csak egyik feltételét teremtettük meg. A másik feltétel: a szükséges új munkaerőről való gondoskodás.

A kapitalizmusból a szocializmusba való átmeneti idő kezdetén a meglévő munkaerő nincs teljesen kihasználva. A kapitalizmustól örökölt munkanélküliség hamarosan megszünik, de ezután a munkaerő helyesebb szervezésével, a kapitalizmusban kialakult foglalkozási viszonyok megváltoztatásával (például a foglalkoztatott nők arányszámának emelésével) még jó ideig nagyszámú munkaerőt vonhatunk be a termelésbe. E lehetőségek kimerülése után az új termelő üzemek munkaerőellátását csak a természetes szaporodásból, illetve mindinkább a már meglévő munkaerőállományból biztosíthatjuk.

Lényegében a munkaerő növelésével egyenértékű, ha az alacsony hatásfokú, elavult berendezéseket korszerűbb berendezésekkel cseréljük ki, vagyis termelékenyebb munkával a munkáslétszám emelése nélkül is növelhetjük a nemzeti jövedelmet.

A szocializmusban tehát a munkaerőellátás is mindinkább beruházási feladattá válik.

Amint látjuk, a termelőfolyamatok bővítése és a termelés növelése csak a beruházások egy részének lehet a közvetlen célja és eredménye. A beruházások másik része a fő célt csak *közvetve* szolgálja oly módon, hogy munkaerőt szabadít fel. Beruházásainkat tehát közvetlen céljuk szerint két csoportra kell felosztanunk: az I. csoportba tartoznak az újratermelés bővítését közvetlenül szolgáló, a II. csoportba pedig a termelékenység fokozása révén munkaerőt felszabadító beruházások.

A beruházások tervezésekor eddig nem voltunk tekintettel a fenti csoportosításra, s nem gondoltuk meg, hogy az arányos fejlődés követelményének ebben a vonatkozásban is eleget kell tennünk. *A két csoport kölcsönös arányát úgy kell megállapítanunk, hogy az I. csoportnak — a természetes szaporodás és a munkaerőátirányítás révén biztosított mértékét meghaladó — munkaerőigényét a II. csoport beruházásai biztosítsák.*

Az eredmények és a ráfordítások meghatározását a beruházások gazdaságosságával kapcsolatban a beruházások közvetlen céljának és módszerének különfélesége miatt külön kell elvégeznünk az I. és a II. csoport beruházásaira.

Az összefüggések fokozottabb áttekinthetősége végett a gazdaságosság mértékét először üzemi szinten határozzuk meg, s csak a második lépcsőben térünk rá az általános népgazdasági szempontoknak megfelelő értékelésre.

Az I. csoport gazdaságossága üzemi szinten

Az I. csoportba tartozó, a termelést közvetlenül bővítő beruházások eredményeinek és ráfordításainak értékelésekor a termelési érték, a termeléshez felhasznált holtmunkaráfordítások és a beruházások megvalósításához szükséges élő- és holtmunkaráfordítások felmérése nem okoz különösebb nehézséget.

A nettó termelési „érték" — kapitalizmusra vonatkoztatott marxi megjelölés szerint: *a* $v + m$ — *adja meg a beruházástól várt eredmény nagyságát, s egyben mértékét is.*

Alaposabb vizsgálatot igényel a létesítendő termelőberendezés üzemeltetéséhez szükséges élőmunka gazdaságossági szempontból való felmérése.

A tőkés szempontjából a v, a változó tőkerész, a munkabér éppúgy profitcsökkentő költségtényező, akárcsak az állandó tőkének a termékre átvitt része.

A szocialista gazdaságban, ahol a termelőeszközök és a termékek birtokosa maga a dolgozó nép, a munkabért nem tekinthetjük eredménycsökkentő tényezőnek. Mindebből korántsem következik, hogy a termelésbővítő beruházások gazdaságosságának értékelésekor figyelmen kívül kell hagynunk a létesítendő termelőberendezés üzemeltetéséhez szükséges élőmunka-ráfordításokat. A munkaerő biztosítása, mint említettük, a szocializmus építése során beruházási feladattá is válik. A II. cso-

portba tartozó beruházások a termékegységre jutó munkaerő-ráfordítások csökkentésével ezt a célt valósítják meg. Minél nagyobb egy új termelőberendezés munkaerőigénye, annál nagyobb részét köti le a II. csoport által felszabadított munkaerőnek. Ily módon az I. csoport beruházásai és a munkaerőt felszabadító II. csoport beruházásai közt gazdasági kapcsolat létesül, amely a II. csoport beruházásai összegének, a felszabadított munkáslétszámnak, a beruházás nélkül átszervezhető munkáslétszámnak és az új üzem munkaerőigényének ismeretében számszerűen meghatározható.

A. I. Notkin nem tartja célszerűnek a munkaerőt biztosító beruházások számbavételét, mert úgy véli, hogy a szocializmusban a munkaigényes termelőfolyamatok gépesítése nem kimondottan munkaerőbiztosítás céljából történik, hanem a gépesítést egészségügyi, szociális, kulturális stb. szempontok miatt úgyis végre kell hajtani. (I. m. 54. old.)

A gépesítésnek mint általában minden beruházásnak a munkaerőmegtakarításon kívül nyilvánvalóan sok egyéb társadalmi hatása is van. Éppen Notkin szűkítette le tanulmányában — nagyon helyesen — a beruházások hatékonyságának fogalmát a „beruházások gazdasági hatékonyságára". Mikor azonban a munkaerőfelszabadítást célzó beruházások gazdasági hatásának mérlegelésétől elzárkózik, s ezt a gazdasági hatást nem-gazdasági hatásokra való hivatkozással figyelmen kívül hagyja, véleményünk szerint helytelenül jár el.

A ráfordítás két részre oszlik. Az egyik rész a beruházás összege, a másik pedig az új létesítmény munkaerőellátásához szükséges gépesítés beruházási összege. Ennek nagysága egyrészt a munkaerőszükséglettől, másrészt a népgazdaság általános munkaerőellátottságától és a munkafolyamatok eddig még ki nem használt gépesítési lehetőségeitől függ. Vagyis minél nagyobb a beruházás összege és a létesítmény munkaerőszükséglete, minél nagyobb a munkaerőhiány és a munkaigényes termelőfolyamatok gépesítési költségigénye, annál nagyobb lesz a beruházás megvalósításához szükséges ráfordítás.

Az I. csoportba tartozó beruházások gazdaságosságának mértékét üzemi szinten tehát a következő összetett mutató jelenti:

$$(g) = \frac{\text{eredmény}}{\text{ráfordítás}} = \frac{T - A}{B + L \cdot b_m \cdot f}$$

T = az évi teljes termelési érték,

A = a termeléshez évenként szükséges holtmunkaráfordítás az amortizációval együtt,

T-A = az évi nettó termelési érték,

B = a beruházás összege

L = a szükséges munkáslétszám

b_m = az 1 munkás munkájának megtakarításához szükséges beruházási ráfordítás

f = az egész munkaerőszükségletnek a termelékenységet fokozó beruházásokkal biztosítandó hányada.

A II. csoport beruházásainak gazdaságossága üzemi szinten

A II. csoportba tartoznak — mint mondottuk — a munkaerőfelszabadítás céljából létesített beruházások (például a szállítás, a rakodás, a fejtés, az aprítás stb. gépesítése). Ezek eredményének a megtakarított munkáslétszámot, illetve a megtakarított élőmunkaráfordítást kell tekintenünk.

A ráfordítások üzemi szinten csak akkor vizsgálhatók, ha a termeléshez szükséges holtmunka-ráfordítások mennyisége nem változik. A beruházási ráfordítás nem egyéb, mint a beruházási összeg. Tehát a II. csoportbeli beruházások gazdaságossága üzemi szinten a következő mutatóval jellemezhető:

$$g = \frac{\text{eredmény}}{\text{ráfordítás}} = \frac{L_1 - L_2}{B} \text{ vagy } g = \frac{M_1 - M_2}{B}$$

L_1 = munkáslétszám a beruházás megvalósítása előtt
L_2 = munkáslétszám a beruházás megvalósítása után
B = a beruházás összege
M_1 = évi munkabér a beruházás megvalósítása előtt
M_2 = évi munkabér a beruházás megvalósítása után.

Ha a beruházás — azonkívül, hogy munkaerőmegtakarítást eredményez — a termelést is bővíti, akkor az eredmény az évi munkabérmegtakarítás és a termelési értéknövekedés összegéből tevődik össze.

A gazdaságosság értékelése népgazdasági szinten

Hazánkban nagyrészt megtörtént a kisajátítók kisajátítása, sok tervezőnk mégis csak lassan szabadul meg a gazdasági jelenségek vizsgálatában a tőkés üzemi szemlélettől. Ezek a tervezők gyakran figyelmen kívül hagyják, hogy a gazdaságosság értékelésekor az egész népgazdaságot *egy termelő üzemnek* kell tekinteni, s a meghatározott termelési célt megvalósító beruházás gazdaságosságának vizsgálatakor az eredményt és a ráfordítást egyaránt népgazdasági szinten kell felmérni.

Az I. csoport beruházásainak gazdaságossága népgazdasági szinten

A nettó termelési „értéket" önmagában véve nem tekinthetjük a szükségletek kielégítése szempontjából végcélnak. A szükségletek kielégítése szempontjából a beruházások célja csakis a késztermék lehet. A nettó termelési érték csak azt mutatja, hogy a végtermék létrehozásában az egyes üzemek dolgozói milyen mértékben vesznek részt. Így az I. csoportba tartozó beruházásokkal elérhető eredménynek a végterméket kell tekintenünk, s ha e termék árát a társadalmi munkaráfordítások mennyiségével arányos árrendszerben mérnénk, az eredmény egyenlő lenne az új termelőberendezés bruttó termelési értékével.

A ráfordítások számbavételekor az eredmény eléréséhez népgazdaságilag szükséges valamennyi ráfordítással számolni kell. Tehát nemcsak a végterméket gyártó üzem beruházási szükségletét, hanem az összes kapcsolódó termelési folyamatok arányos bővítéséhez szükséges beruházások összegét is a ráfordítások közé kell sorolni. Egy beruházás — bármennyire komplex is — a végtermék kialakítása szempontjából csak részüzemnek tekinthető. A szocialista gazdaságban a tulajdonviszonyok túlhaladták a legnagyobb komplex üzem határait is, s a modern társadalmi munkamegosztás a beruházási célt megvalósító beruházások határát az egész népgazdaságra kiterjeszti.

A beruházás megvalósításához szükséges ráfordítások a következő elemekre oszlanak:

a) a végterméket gyártó termelőberendezés beruházási összege, vagyis az alapberuházás összege *(B)*;

b) az alapberuházás munkaerőszükségletét biztosító gépesítési beruházások (B_{gl});

c) az alapberuházás holtmunka-szükségletét biztosító összes kapcsolódó beruházások összege (B_k);

d) az összes kapcsolódó beruházások munkaerőszükségletét biztosító gépesítési beruházások (B_{g2}).

Az alapberuházásnak és az alapberuházás munkaerőszükségletét biztosító gépesítési beruházásoknak az értelmezése azonos az üzemi szinten ismertetett elgondolással.

A munkaerőt biztosító beruházások összegét célszerűen nem a szükséges munkáslétszám, hanem a szükséges évi munkabérek (M) összegének felhasználásával határozzuk meg.

$B_{gl} = M \cdot b_g$ $\quad$ b_g = a munkaerőfelszabadítás fajlagos beruházási igénye (nagyságát az átlagbérek, a már ismertetett b_m és f tényezők nagysága alapján határozhatjuk meg).

A társadalmilag szükséges munkaráfordításokkal arányos árrendszer kialakítása esetén a holtmunkaráfordítások nagysága arányos lesz az üzemen kívül — a termelési lánc előző szemeiben — kifejtett munkaráfordításokért kifizetett bérek összegével. Tehát:

$$B_{g2} = A \cdot b_g$$

Eddig még nem tárgyalt probléma a kapcsolódó beruházások összegének népgazdasági szinten való meghatározása. Msztiszlavszkij azt javasolta, hogy az egyes termékeket illetően egyedenként határozzuk meg a kapcsolódó beruházási igény átlagértékeit. Hacsaturov szerint a végtelen számú kapcsolódó beruházás önmagában visszatérő „bűvös kört" alkot, s így nem összegezhető.

A mi véleményünk, hogy a végtelen tagból álló sorok is összegezhetők, ha a tagok értéke egyre csökken. Itt pedig ez a helyzet, s ezért a holtmunka-felhasználás fontosabb elemeinek fajlagos beruházási igénymutatói igenis meghatározhatók.

Azoknál a beruházásoknál, ahol a holtmunka-szükséglet csak néhány nagyterjedelmű anyagból tevődik össze, a termelési láncok első tagjainak beruházási összegeit — mai tervezési gyakorlatunknak megfelelően — a tényleges ráfordítások szerint kell felmérni. Ha az új üzem anyagszükséglete nagyon összetett, a fontosabb anyagokon kívüleső sok különféle termékre összevont kulcsszámot használhatunk. Ezek a termékek egyenként is egy-egy, több üzemből álló, termelési lánc végtermékei, tehát a különféle cikkekből összetevődő munkaeszköz- és munkatárgy-szükséglet nagyszámú és sokrétű kapcsolódó beruházási igényt támaszt. Ebben az esetben az üzemeltetéshez szükséges többféle anyag átlagos beruházási igénye lényegesen nem térhet el a népgazdaság összes termékeinek átlagos beruházási igényétől, amely pedig a népgazdasági tervekből egy-egy időszakra kellő pontossággal megállapítható. *De minden esetre az összes népgazdaságilag kapcsolódó beruházásokat vagy egyedi értékeléssel, vagy pedig az üzemeltetés anyagköltségeinek mérlegelése révén az átlagos beruházási igénymutató alkalmazásával fel kell mérni.*

Összefoglalva: az I. csoport beruházásainak gazdaságosságát a következő mutató jellemzi:

$$g = \frac{T}{B + M \cdot bg + A \cdot b_k + A \cdot bg}$$

b_k = a termékek fajlagos beruházási igénye.
b_g = a munkaerőfelszabadítás fajlagos beruházási igénye.

Egyszerűsíthetjük a képletet, ha az élő- és a holtmunkaráfordításokat összevonjuk, s az összegükkel arányos termelési önköltséget ($Ö$) iktatjuk be a képletbe:

$$M \cdot b_g + A \cdot b_g = (M + A)\, b_g = Ö \cdot b_g, \text{ tehát}$$

$$g = \frac{T}{B + A \cdot b_k + Ö \cdot b_g}$$

A II. csoport gazdaságossága az eredmény tartalmában különbözik az I. csoportétól. Minthogy a II. csoportbeli beruházások célja a munkaerőfelszabadítás, eredményük a termékek termeléséhez szükséges társadalmi munka mennyiségének csökkentése, amelyet a munkaráfordításokért kifizetett bérek összegének csökkentésével jellemezhetünk. Megfelelő árrendszer esetén ez arányos a végtermék önköltségének csökkenésével. A ráfordítás — mivel itt új munkaerőszükséglet nem támad — az I. csoport ráfordításaiban mérlegelendő három rész helyett csak két részből tevődik össze: az alapberuházásból és a kapcsolódó beruházások összegéből. Ezek meghatározásának módszere azonos az I. csoport ráfordításainak meghatározására javasolt módszerrel. Ha az önköltségcsökkentés holtmunka-csökkentést is eredményez, a ráfordításkor ezzel kap-

csolódó beruházási megtakarításként kell számolni. Ekkor a második tag — az $A.\ b_k$ — negatív előjelet kap. Tehát a II. csoportba tartozó beruházások gazdaságosságát a következő mutató jellemzi: $g = \frac{Ö_1 - Ö_2}{B + A \cdot b_k}$ ahol $Ö_1$ = a beruházás előtti önköltség, $Ö_2$ = a beruházási utáni önköltség.

Egyes gyakorlati problémák megoldása

A következőkben vázlatosan ismertetjük az általunk javasolt módszernek a fontosabb gyakorlati problémákkal kapcsolatos alkalmazását.

Az azonos célt megvalósító beruházási változatok értékelése

A beruházások egyedi tervezésekor, s különösen a műszaki tervezéskor mindennapos probléma az azonos célt megvalósító változatok gazdasági értékelése, röviden, a „variáns-probléma".

A probléma lényege a többletberuházásoknak és az általuk biztosítható üzemeltetési költség-megtakarításoknak az összehasonlítása, vagyis annak megállapítása, hogy mekkora évenkénti eredményt kell megkívánnunk a többletberuházástól, illetve, hogy hány éves visszatérülést tartunk gazdaságosnak?

Műszaki tervezőink — mivel erre vonatkozólag eddig még semmiféle átfogó közgazdasági útbaigazítást sem kaptak — ma is általában a kapitalista bankkamatláb-százalékot használják számításaikban a kívánt önköltségcsökkentés fajlagos mértékéül, jóllehet ennek a gyakorlatnak az *elvi helytelensége* nyilvánvaló.

A szovjet vitát összefoglaló közlemény szerint az önköltségcsökkentés fajlagos mértékének megállapítása az egész kérdéscsoport egyik legfontosabb megoldatlan problémája. Mi erre a következő megoldást javasoljuk:

A variánsok eredményeinek értékét gyakran nem fejezhetjük ki pénzben. *A célok és a kívánt eredmények azonosak, így az a variáns lesz gazdaságosabb, amelyik a legkisebb ráfordítást igényli.* Az előzőekben részletezett kifejezés szerint az a leggazdaságosabb variáns, amelyben a $(B + b_k \cdot A + b_g \cdot Ö)$ összeg a legkisebb lesz. Ez a kifejezés az eredmény számszerű ismerete nélkül is értékelhető, s így a leggazdaságosabb variáns minden esetben meghatározható.

A beruházási ráfordítások népgazdasági szinten való értékelésével megoldható a Hacsaturov által javasolt Δ (delta) hatékonysági együttható problémája is. A delta az a normatív érték, amely az egy forint beruházástól átlagosan megkívánt új értéknövekedés vagy önköltségcsökkenés nagyságát mutatja. Tehát hasonló típusú — természetesen teljesen eltérő tartalmú — mutató, mint a kapitalizmusban az átlagprofitráta.

A következőkben a deltát nem hatékonysági, hanem gazdaságossági együtthatónak nevezzük, a gazdaságosság már kifejtett értelmezésének megfelelően.

A műszaki tervezők gyakran használják Hacsaturov javaslata alapján — a kapitalizmusban a kamatveszteséggel növelt önköltség képletének megfelelő — következő képleteket: $(\Delta \cdot B + Ö)$ vagy $(B + 1/\Delta \cdot Ö)$, s azt a variánst tekintik a leggazdaságosabbnak, amelyiknél a képletbeli összegek nagysága a legkisebb.

A delta értékével kapcsolatban a szovjet közgazdászok közt heves vita folyt. Hacsaturov és Baumgoltz a népgazdaság egész területére azonos deltaérték használatát javasolták. Mások a gyakorlatban alkalmazott különböző értékű iparági delták használata mellett szálltak síkra.

A gazdaságossági együttható helyes értékének meghatározása céljából végezzük el a következő számítást:

Hacsaturov formulája $(B + 1/\Delta \cdot Ö)$; a népgazdasági ráfordítás képlete $(B + b_k \cdot A + b_g \cdot Ö)$

A termelési önköltség holtmunka-hányadát c-vel jelölve, a következőket kapjuk: $c = \frac{A}{Ö}$; $A = c \cdot Ö$, a ráfordítás $= B + (b_k \cdot c + b_g)\, Ö$

A Hacsaturov formulájában szereplő $1/\Delta$-nak itt az önköltség együtthatója felel meg. Tehát: $1/\Delta = (b_k \cdot c + b_g)$ Ebből:

$$\Delta = \frac{1}{b_k \cdot c + b_g}$$

Az egyes beruházások gazdaságosságának értékelésekor alkalmazandó delta értékét tehát meghatározhatjuk részben a beruházás adatai, részben pedig a népgazdasági állandók alapján. Mint látjuk, *a delta értéke nem azonos az egész népgazdaság területén, de még az egyes iparágak területén sem, hanem minden egyes beruházásnál más és más* — vagyis a delta nem általános, hanem *egyedi* gazdaságossági együttható.

A ráfordítások helyes népgazdasági értékelése nemcsak a többletberuházásoktól várható önköltségcsökkentés mértékének meghatározását teszi lehetővé, hanem a többletberuházási költségek és az önköltségcsökkentések összehasonlításával kapcsolatban egy olyan fontos problémára is felhívja a figyelmünket, amelyre eddig Hacsaturov sem, műszaki tervezőink sem voltak tekintettel. A probléma a következő: azonos jelentőségű-e a szocialista beruházások gazdaságossága szempontjából az üzembeli munkaráfordításokban elért megtakarítás a termeléshez szükséges anyagokban — a holtmunka-ráfordításokban — elért megtakarítással?

Vizsgáljuk meg a kérdést egy számszerű példán:

1. variáns: $B_1 = 100$ millió $Ö_1 = 50$ millió $M_1 = 14$ millió
$A_1 = 36$ millió

2. variáns: $B_2 = 100$ millió $Ö_2 = 50$ millió $M_2 = 26$ millió
$A_2 = 24$ millió

B = beruházási összeg, $Ö$ = termelési önköltség, M = munkabérköltség, A = anyagköltség.

A beruházási összeg és a termelési önköltség tehát a két variánsban azonos, a munkabér- és az anyagköltségek aránya ellenben eltérő. Hacsaturov formulája a két variáns gazdaságosságát azonosnak tünteti fel:

Ha $_{A} = 0{,}10$, $(B + 1/_{A} \cdot \ddot{O}) = (100 + 10 \cdot 50) = 600$

A ráfordítások helyes értékei a következők $(B + b_k A + b_g \ddot{O})$:

1. variáns $= (100 + b_k 36 + b_g \cdot 50)$

2. variáns $= (100 + b_k 24 + b_g \cdot 50)$

A két kifejezés tehát nem azonos értékű, s a másodikat az elsőből kivonva a következő eredményt kapjuk:

$b_k(36—24) = 12 \cdot b_k$.

Mint látjuk, az 1. variáns esetén a ráfordítás 12 b_k-val nagyobb a 2.-énál. Ha a $b_k = 3{,}3$, akkor a 2. variáns megvalósítása 39,6 millió forintos kapcsolódó beruházás megtakarítását eredményezi.

Tehát a termelési önköltség szempontjából az élő- és a holtmunkaráfordításokban elért megtakarítások azonos jelentőségűek s egymással helyettesíthetők — *a beruházások gazdaságossága szempontjából ellenben a létesítendő üzem munkaerő- és anyagszükséglete nem azonos jelentőségű,* mert nagyobb anyagszükséglet esetén a kapcsolódó termelési folyamatok nagyobb mértékű arányos bővítése válik szükségessé.

Az idő szerepe a beruházások lebonyolításában

A szovjet vitában nyitott kérdés maradt a különböző megvalósítási ütemezésű beruházások gazdaságosságának problémája. A probléma lényege „a mai veréb és a holnapi túzok" összehasonlítása. A megoldáshoz röviden át kell tekintenünk a termelés bővítésének menetét.

Miként az egyes beruházásoknál meghatároztuk az évi önköltségcsökkentésnek és az önköltségcsökkentéshez szükséges beruházás összegének a viszonyszámát, éppúgy össze kell vetni a népgazdaság összes beruházásainak eredményeit és ráfordításait, hogy megkapjuk a beruházásaink átlagos gazdaságosságát jellemző viszonyszámot.

A nemzeti jövedelem növekedésének egy része a beruházást nem igénylő termelékenységfokozási módszerekből, főképp a szakképzettség növekedéséből, szervezési intézkedésekből, újítások alkalmazásából ered; más részét azonban kizárólag a beruházás, azaz az új technika alkalmazása teremti meg. A nemzeti jövedelem növekedési forrásainak megoszlása egy-egy hosszabb időszakra — például egy-egy 5 éves terv tartamára — megközelítő pontossággal megállapítható. A beruházásokhoz szükséges összes ráfordítások nagyságát a termelő és a nemtermelő beruházások együttes összege, vagyis a beruházási terv végösszege adja meg. Az elmondottak alapján beruházásaink átlagos gazdaságosságát úgy állapíthatjuk meg, hogy a nemzeti jövedelem növekedésének a beruházások megvalósítása által lehetővé vált részét elosztjuk az évi beruházások összegével.

Tegyük fel, hogy első 5 éves tervünkben beruházásaink forintonként átlagosan mintegy 30 fillérrel növelik a következő év nemzeti jövedelmét. A nemzeti jövedelem ily módon elért növekedésének egy része (körülbelül 20 százaléka) ismét beruházásra kerül.

A bővített újratermelés folyamatát a következő táblázat adatai jellemzik. Mint említettük 1 Ft beruházás átlagosan 30 fillérrel növeli a következő év nemzeti jövedelmét (2. oszlop). A növekedés 20 százaléka, azaz 6 fillér beruházásra kerül (3. oszlop). A beruházási összeg tehát 6 fillérrel, összesen 106 fillérre növekszik (4. oszlop). A második évben már a 106 fillér után kell a nemzeti jövedelem 30 százalékos növekedését számítani, ez 31,8 fillér, és így tovább. Az 5. oszlop az 1 Ft beruházás eredményeképp jelentkező új értékek évenként egymásra halmozott összegét mutatja.

A bővített újratermelés alakulása			Összegek fillérben	
	Termelt új érték	Az új értékből beruházásra kerül	Összes beruházott érték	Új értékek összesen
1	2	3	4	5
1. év eleje	—	—	100,0	—
1. év vége	30,0	6,0	106,0	30,0
2. év vége	31,8	6,4	112,4	61,8
3. év vége	33,7	6,7	119,1	95,5
4. év vége	35,7	7,1	126,2	131,2
5. év vége	37,9	7,6	133,8	169,1

Ha a beruházás lebonyolítása több évig tart, a ráfordítások felmérésekor az évenkénti ütemezésnek megfelelően azokat a veszteségeket is mérlegelnünk kell, amelyeket a több évig tartó lebonyolítás az 1 éves lebonyolításhoz képest a népgazdaságnak okoz.

★

Cikkünkben megkíséreltük a beruházások gazdaságosságának fogalmát és értékelésének alapelveit tartalmazó javaslatunk vázlatos ismertetését. Sok fontos problémát csak röviden érintettünk. Egyáltalán nem tárgyaltuk a hatékonyság másik fő feltétele, az arányosság vizsgálati módszereit, amelyek semmivel sem kevésbé fontosak a gazdaságosságénál. Csak vázlatosan utaltunk a szovjet hatékonysági vitában meg nem oldott főbb kérdések javasolt megoldására, noha ezek a kérdések külön-külön is nagy jelentőségűek. A röviden, illetve az egyáltalán nem tárgyalt kérdések részletesebb kidolgozására azonban csak akkor kerülhet sor, ha a beruházások gazdaságosságának felvetett alapproblémái széleskörű megvitatásra kerülnek, s ezekre nézve egységes, tudományos álláspont alakul ki.

KONZULTÁCIÓ

FÖLDES ISTVÁN

A szocializmus gazdasági alaptörvénye

Pártunk politikája a társadalom objektív fejlődéstörvényeinek ismeretére épül. Megértéséhez, jó végrehajtásához e törvények ismerete és tudatos alkalmazása szükséges. Különösen fontos, hogy minél többen megismerjék társadalmunk gazdasági alaptörvényét, hiszen — mint Sztálin rávilágított — az alaptörvény a termelés fejlődésének nem egyes oldalait, egyes folyamatait, hanem ennek a fejlődésnek valamennyi fő oldalát és fő folyamatát, a termelés lényegét határozza meg.

Termelési viszonyaink megváltozásának eredményeként szocializmust építő hazánkban egyre szélesebb hatókörben érvényesül a szocializmus gazdasági alaptörvénye. Ezért hangsúlyozta a párt III. kongresszusa, hogy gazdasági szempontból elsősorban *a szocializmus gazdasági alaptörvénye mind következetesebb és átfogóbb érvényesülése jellemzi politikánkat.*

A jobboldali nézetek képviselői megkísérelték, hogy a saját szájuk íze szerint értelmezzék a kongresszus határozatát. Szerintük az alaptörvény fokozottabb érvényesülésének biztosításához nem a nehézipar elsődleges fejlesztése, nem a szocialista termelési viszonyok erősítése, fokozódó térhódítása szükséges, hanem ez megoldható az ipari termelés és különösen a nehézipar fejlesztésének elhanyagolásával, a kisparaszti gazdaságok fejlesztésével is. E nézetek képviselői gyakran hivatkoztak a szocialista termelés *céljára,* de a célt elszakították attól az *egyetlen eszköztől,* amelynek segítségével elérhető: a szocialista termelésnek a legfejlettebb technika alapján történő szakadatlan növekedésétől és tökéletesedésétől. A célnak és az eszköznek ez a megengedhetetlen szétválasztása, az alaptörvény értelmezésének ez a meghamisítása olyan illúziókat keltett, hogy erőfeszítések nélkül, a termelés fejlesztésében, tökéletesítésében elért sikerektől függetlenül is lehet emelni a dolgozók életszínvonalát. Ezek és az ezekhez hasonló nézetek — mint a Központi Vezetőség legutóbbi határozatai rávilágítottak — nagyon akadályozták népgazdaságunk fejlődését, fő okozóivá váltak a termelékenység csökkenésének, az ipari termelés stagnálásának.

A szocializmus gazdasági alaptörvényének beható tanulmányozása, e törvény követelményeinek, fő vonásainak, a cél és az eszköz kap-

csolatának megértése hozzásegíti kádereinket ahhoz, hogy jobban megértsék a párt politikáját, vissza tudják utasítani a különféle jobboldali nézeteket és a jobboldali gyakorlatot. Konzultációs cikkünk e cél elérését kívánja elősegíteni.

★

Az elnyomott és kizsákmányolt milliók évezredek óta harcoltak azért a társadalomért, amelyben a *munka gyümölcsei a dolgozókat illetik,* a jólét és a kultúra áldásait *az egész társadalom* élvezi. Az elnyomottak ösztönös törekvéseit Marx és Engels — a tudományos szocializmus megalapítói — foglalták először *a fejlődés objektív törvényeire épülő harci programba.* Marx és Engels kimutatták, hogy megértek a kizsákmányoláson és a tömegek nyomorán alapuló társadalmi rend megdöntésének feltételei, a történelem napirendre tűzte annak a társadalmi rendnek megalkotását, amely *a termelést az emberek szükségleteinek megfelelően szabályozza.*

Lenin, Marx és Engels hű követője és tanításuk továbbfejlesztője, munkáiban kifejtette, hogy a termelőeszközök társadalmi tulajdonba vétele következtében *gyökeresen megváltozik a társadalmi termelés célja.* 1917-ben a pártprogram átdolgozásakor írt téziseiben Lenin kifejti, hogy a szocialista állam „tervszerűen szervezi meg a társadalmi termelési folyamatot, hogy ezáltal biztosítsa a társadalom minden tagjának jólétét és mindenirányú fejlődését." (*Lenin* Művei. 24. kötet. 489. old.) Lenin hangsúlyozta, hogy a termelőeszközök társadalmi tulajdonba vétele után „először nyílik lehetőség arra, hogy (a dolgozó) *saját magának dolgozzék,* méghozzá úgy dolgozzék, hogy a modern technika és a kultúra minden vívmányára támaszkodik." (*Lenin* Művei. 26. kötet. 421. old.) Lenin kifejtette azt is, hogy a dolgozó nép állandóan növekvő jólétének elengedhetetlen feltétele az ország iparosítása, elsősorban a korszerű nehézipar mindenoldalú fejlesztése, az ország villamosítása. Csak ez lehet az alapja annak — tanította — hogy az egész népgazdaságot fellendítsük, a modern technika alapjára helyezzük, és növeljük a nép jólétét.

Sztálin — Marx, Engels, Lenin tanításai és a szocialista építés három évtizedes tapasztalata alapján — így fogalmazta meg a szocializmus gazdasági alaptörvényét: „az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségletei maximális kielégítésének biztosítása a szocialista termelésnek a legfejlettebb technika alapján történő szakadatlan növekedése és tökéletesedése útján." (*Sztálin.* A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban. 41. old. Szikra. 1954.)

A szocializmus gazdasági alaptörvénye a szocializmus *lényegét* fejezi ki, hiszen éppen azt világítja meg, hogy a szocializmusban megvalósul a dolgozó nép jólétének állandó növekedése, a dolgozók napról napra szebb, kulturáltabb élete, s ezt a termelés, a technika szakadatlan fejlődése biztosítja.

A szocializmus gazdasági alaptörvénye *objektív* törvény. Arra inti a szocializmus, illetve a kommunizmus építését irányító pártot, hogy minden cselekedetében az emberek anyagi és kulturális helyzetének megjavítását tartsa szem előtt, s éppen ezért egy percre se hanyagolja el a termelés fejlesztését, tökéletesítését. Ha a párt politikája nem tük-

rözi teljesen e törvény követelményeit, ha háttérbe szorul a dolgozók szükségleteinek kielégítése, vagy ha ezt nem a termelés szakadatlan növelése és tökéletesítése útján oldjuk meg, megsértjük az objektív törvény követelményeit, hibát követünk el, amely — ha eluralkodik — veszélybe sodorja a szocializmus építését. *Nemcsak akkor sértjük meg a gazdasági alaptörvényt, ha az életszínvonal emelkedése háttérbe szorul, hanem akkor is, ha a termelés nem fejlődik kielégítően.* A szocializmusban a társadalmi termelés célja és e cél elérésének eszközei, vagyis a gazdasági alaptörvény két oldala, követelményei *kölcsönösen feltételezik egymást: egyik sem valósulhat meg a másik megvalósulása nélkül.* Nem tehetünk eleget az egyik követelménynek: az egész lakosság állandóan növekvő szükségletei maximális kielégítésének anélkül, hogy a legfejlettebb technika alapján szakadatlanul növeljük és tökéletesítjük a termelést. De a termelés szakadatlan növelése is elvesztené értelmét és bázisát, ha nem párosulna az egész lakosság állandóan növekvő fogyasztásával. A szocializmus gazdasági alaptörvénye a társadalmi termelés céljának és a cél elérése eszközének *dialektikus egysége:* a törvény két oldala csak együtt valósulhat meg.

A szocializmus gazdasági alaptörvénye mint a szocialista gazdaság fejlődését, e gazdaság lényegét kifejező törvény, mindennél jobban bizonyítja a szocialista gazdaság fölényét a kapitalista gazdasággal szemben. A szocializmus és a modern kapitalizmus gazdasági alaptörvényének összevetése alapján még szembeszökőbbé válik a két rendszer gyökeres különbözősége, a szocializmus magasabbrendűsége. Ez a magasabbrendűség a jogos büszkeség érzésével tölti el a szocializmust, a kommunizmust építő népeket, biztatást, bátorítást ad a még kizsákmányolás alatt sínylődő dolgozóknak, megsokszorozza harci elszántságukat.

A szocialista termelés célja

A társadalmi termelés célja az a legfőbb feladat, amelynek az illető társadalomban a társadalmi termelés alá van rendelve. A társadalmi termelés célját mindenkor a termelőeszközök *tulajdonviszonyai* határozzák meg.

A kapitalizmusban a termelőeszközök a tőkések tulajdonában vannak, s ennek megfelelően a termelés célja az értéktöbblet, a minél nagyobb profit. Az ember a maga szükségleteivel csak mint az árutőke, s benne az értéktöbblet realizálója érdekli a kapitalistát. *A tőkés társadalomban a szükségletek kielégítése csak a profit realizálásának eszköze;* a termelés hajtóereje, célja a haszon. A termelés és a profitok növekedését szükségszerűen a tömegek nyomorának növekedése kíséri. A mai kapitalizmusban, amikor a monopóliumok profitjai csillagászati nagyságokat érnek el, a dolgozók életszínvonala egyre süllyed.

A szocializmusban a termelőeszközök a dolgozó nép tulajdonában vannak, többé nincsenek kizsákmányoló osztályok. A társadalmi termelés célja nem is lehet más, mint a dolgozó ember a maga szükségleteivel, az egész társadalom állandóan növekvő szükségleteinek maximális kielégítése.

A kapitalizmusban — és a korábbi osztálytársadalmakban — a termelőeszközök magántulajdona alapján a termelés eredményével a

kizsákmányoló osztályok rendelkeznek. Természetes, hogy a termelés eredményének elosztása az ő érdekeiknek megfelelően történik. Ez nyomja rá bélyegét a nemzeti jövedelem elosztására. A társadalom nagy többsége, a dolgozó nép a nemzeti jövedelemnek csak viszonylag kis részét és egyre csökkenő részét kapja. Például Horthy-Magyarországon az ipari és a mezőgazdasági proletárok, a törpe- és a kisbirtokosok, akik együttesen, családtagjaikkal együtt, a lakosságnak 71,2 százalékát tették ki, az egyéni jövedelmekből csak 38,9 százalékban részesedtek. Ugyanekkor a tőkések, a földbirtokosok, a nagyjövedelmű alkalmazottak, akik, családtagjaikkal együtt, a lakosság 9,3 százalékát alkották, az egyéni jövedelmeknek 36,9 százalékát sajátították el.

A szocializmusban nincsenek kizsákmányoló osztályok. A társadalmi termelés eredménye a két baráti dolgozó osztály: a munkásosztály és a parasztság szükségleteinek kielégítését szolgálja. A nemzeti jövedelem a dolgozóké, akik megtermelték azt és akik annak legnagyobb részét — a Szovjetunióban általában mintegy háromnegyedét — a személyes szükségletek kielégítésére, kisebbik részét a termelő és egyéb berendezések, szociális és kulturális intézmények bővítésére, felhalmozására fordítják. Tehát a termelés és a nemzeti jövedelem növekedésével párhuzamosan nő az egész társadalom, a dolgozó nép fogyasztása, jóléte.

Ez a folyamat tükröződik a reálbérek, illetve a reáljövedelmek alakulásában, a szociális és a kulturális ellátás állandó javulásában, az életszínvonal emelésének valamennyi mérhető és számszerűen nem mérhető tényezőjének javulásában.

A szocialista társadalom állandóan növekvő szükségletei

A kapitalizmusban a dolgozók elnyomorodása objektív gazdasági törvény. „A kapitalizmus fejlődése arra vezet, hogy a dolgozók óriási többsége elnyomorodik és éhséggel küzdve tengeti életét, a dolgozók vékony felső rétegét pedig megvesztegetik és jóllakatják." (*Sztálin* Művei. 7. kötet. 101. old. Szikra. 1951.)

A szocializmusban a helyzet megváltozik. A dolgozók, akik lerázták magukról a kapitalista rabságot, egyre jobban, kulturáltabban akarnak élni. Ismereteik, látókörük szélesedésével párhuzamosan igényeik is növekednek. Hazánk dolgozóinak, különösen a falun élőknek többsége azelőtt sosem járt moziba, színházba, ma pedig ez egyre szélesebb rétegek *szükséglete.* Hasonlóképpen nagy a változás a ruházkodási, az élelmezési, a lakásszükségletek szempontjából. Ez a szocialista társadalom építésének, fejlődésének szükségszerű jelensége. Jellemző a szükségletek növekedésére, hogy 1954-ben a Szovjetunióban és a népi demokráciákban a kiskereskedelmi forgalomnak leginkább a viszonylag drágább, tartósabb fogyasztási cikkekre jutó hányada növekedett.

A Szovjetunióban különösen megnőtt a tartós közszükségleti cikkek forgalma: egy év alatt az egész kiskereskedelmi áruforgalom 18 százalékkal, a rádiók eladási forgalma ellenben 76 százalékkal, a fényképezőgépeké 57 százalékkal, a mosógépeké 10-szeresre, a porszívóké 270 százalékkal, a személygépkocsiké 38 százalékkal nőtt.

Néhány textiláru kiskereskedelmi forgalmának növekedése 1954-ben (százalék)

	Szovjetunió	Magyarország	Csehszlovákia	Lengyelország
Pamutszövet	18	27	17	11
Gyapjú	25	42	51	16
Selyem	28	37	220	23

Ezek az adatok is igazolják Sztálin szavait: „A szocializmust csak a társadalom termelőerőinek rohamos növekedése alapján, a termékek és áruk bősége alapján, a dolgozók jómódú élete alapján, a kultúra rohamos növekedése alapján lehet felépíteni. Mert a szocializmus... nem a személyes szükségletek csökkentését, hanem minden módon való növelését és felvirágzását jelenti..." (*Sztálin* Művei. 13. kötet. 381. old. Szikra. 1951.)

A szocialista termelés célja az egész társadalom szükségleteinek maximális kielégítése

A szocializmus nem a szükségletek egyenlősítésére törekszik, és a kapitalizmustól eltérően nem elégszik meg a dolgozók szükségleteinek a létminimum határon mozgó kielégítésével, hanem célja: az állandóan növekvő szükségletek maximális kielégítése.

A szocializmusban nincs olyan osztály, amely elsajátítaná a dolgozók terméktöbbletét. Csak dolgozó osztályok vannak, amelyek egyszersmind tulajdonosai is a termelőeszközöknek. Ezért ebben a társadalomban *a dolgozó nép szükségletei kielégítésének teljessége csak a termelés elért színvonalától, a társadalom anyagi erőforrásaitól, valamint a szocializmus építésének egyéb belső és külső körülményeitől függ.* Mindezen körülmények mérlegelése alapján *az adott viszonyok közt a lehető legnagyobb mértékben kell kielégíteni* a társadalom tagjainak anyagi és kulturális szükségleteit.

A lakosság szükségleteinek kielégítése, a személyes fogyasztás természetesen nem mehet a termelés fejlesztésének, a termelő fogyasztásnak a rovására, mert ez fékezné a bőség megteremtését és fokozását, a szüntelenül tovább növekvő szükségletek kielégítését, amelynek eszköze a termelés fejlődése. A pártnak — a gazdasági alaptörvény követelményeinek megfelelően — mindig szem előtt kell tartania, hogy a *növekvő szükségleteket csak a termelés továbbfejlesztése alapján lehet mind teljesebben kielégíteni.* A pártnak és a kormánynak a népgazdaság fejlődési ütemének meghatározásakor a szükségletek maximális kielégítésének feladatából kell *kiindulnia,* és ennek kell alárendelnie beruházási politikáját.

A szocialista termelés céljának eléréséhez szükséges eszközök

A termelés céljának eléréséhez szükséges eszközök azok a legfontosabb *módszerek,* amelyekkel *adott társadalomban* a termelés célja

elérhető. A cél és az eszköz szorosan összefügg: *a cél meghatározza az eszközt,* s az eszköz a cél elérését szolgálja.

A modern kapitalizmus nem lehet meg a dolgozók fokozódó kizsákmányolása, más országok leigázása, háború és militarizálás nélkül. A maximális profit biztosítása *feltételezi* a dolgozók életszínvonalának csökkentését, a gyarmatok kirablását, a háborús politikát. A kapitalizmusban a termelés célja és a cél elérésének eszközei közt ellentmondás van. *A maximális profitra való törekvés* szükségszerűen maga után vonja a dolgozók vásárlóerejének, a piac felvevőképességének csökkenését, ez pedig *végső soron akadályozza a maximális profit realizálását,* gazdasági válságokra vezet.

A szocializmusban gyökeresen más a helyzet. A szocialista termelés céljának elérését a népgazdaságnak a legfejlettebb technika alapján történő szakadatlan fejlődése biztosítja. A cél és az eszköz itt is szorosan összefügg. A dolgozók növekvő szükségleteinek kielégítéséhez szükséges a termelés szakadatlan bővítése, mert csak ez biztosíthatja a cél elérését. A termelés állandó növekedése pedig ösztönzően hat a fogyasztásra, a szükségletekre, új és növekvő szükségleteket teremt, s mivel *a termelési viszonyok lehetővé teszik e szükségleteknek a termelés színvonalához igazodó kielégítését,* semmi sem akadályozza a termelés szakadatlan és gyors növelését. Sőt, a dolgozók szükségleteinek, vásárlóképességének növekvése *előrehajtja* a termelés fejlődését. Ugyanis a szükségletek növekedése egyre újabb mennyiségi és minőségi követelményeket támaszt a termelés iránt, az iparcikkek és a mezőgazdasági termékek keresletének szakadatlan növekedése pedig megteremti a szocialista termelés kibővítésének biztos alapját, kizárja a túltermelési válságok lehetőségét. „A helyzet az — tanítja Sztálin — hogy a kapitalizmus nem fejlődhet, ha nem fokozza a dolgozók kizsákmányolását, ha a dolgozók többsége nem nyomorral küszködve tengeti életét... Ezzel szemben a szovjet rendszer és a proletárdiktatúra csak akkor fejlődhet, ha a munkásosztály anyagi jóléte és kulturális színvonala állandóan emelkedik, ha a Szovjetország minden dolgozójának helyzete állandóan javul..." (*Sztálin* Művei. 7. kötet. 101. old. Szikra. 1951.)

A cél és az eszköz összefüggéseinek nagy a gyakorlati jelentősége. Durva hibát követnek el azok, akik a termelés fejlesztését elszakítják a termelés céljától, nem annak rendelik alá, de azok is, akik a szocializmus gazdasági alaptörvényét szűk fogyasztói szemszögből értelmezik. A Központi Vezetőség 1953 júniusi határozata óta az alaptörvény értelmezésében az utóbbi hiba volt gyakoribb. E téren a jobboldali elhajlás elsősorban a termelés, különösen az ipar fejlesztésének lebecsülésében nyilvánult meg. Egyes cikkek, gyakorlati intézkedések olyan illúziókat keltettek, mintha a termelés célja elérhető volna a termelés növelése, tökéletesítése nélkül.

A párt és az állam gazdasági irányító munkájának a cél és az eszköz szoros egységére kell épülnie, arra, hogy a jólét egyetlen forrása a szocialista termelés szüntelen növekedése és tökéletesedése. A dolgo-

zók jólétének megteremtői maguk a dolgozók, az ő jobb, termelékenyebb munkájuk.

A szocialista gazdaságban a termelés válságmentesen, szakadatlanul fejlődik

A kapitalizmusban a termelés fejlődését hét-tízévenként gazdasági válságok szaggatják meg. E válságok oka magában a kapitalista rendszerben rejlik: a válságok keletkezése szorosan összefügg a maximális profitra való törekvéssel. A kapitalizmus általános válságának időszakában, amikor a termelőerők és a kapitalista termelési viszonyok ellentmondása a végsőkig kiéleződik, nemcsak a válságok gyakoribbak és mélyebbek, hanem a kapitalista termelés fejlődése is meglassul és torz, militarista irányúvá válik.

A szocializmusban a termelőeszközök társadalmi tulajdona következtében megszűnik a kapitalizmusra jellemző alapvető ellentmondás — a társadalmi termelés és az egyéni elsajátítás ellentmondása —, s megnyílik a gazdaság válságmentes fejlődésének útja. Az új termelési viszonyok, amelyek teljes összhangban vannak és maradnak a termelőerők jellegével, a termelés szakadatlan és a kapitalizmusban megvalósíthatatlan gyorsaságú fejlődését eredményezik. Ezt domborítja ki a következő összehasonlítás:

Az ipari termelés színvonala 1953-ban a két tábor országaiban
(1929=100)

Szocialista tábor		Kapitalista tábor	
Szovjetunió	1616	Anglia	163
Lengyelország	423	Ausztria	175
Csehszlovákia	210	Belgium	101
Magyarország	461	Egyesült Államok	216
Románia	352	Franciaország	107
Német Demokratikus Köztársaság	184	Olaszország	156

Mint a táblázatból látható, 1937 és 1954 közt *a szocialista tábor ipara sokkal gyorsabban fejlődött,* mint a kapitalista táboré. Ezt a fejlődést a háborús pusztítások ellenére értük el, és annak ellenére, hogy a népi demokratikus országokban csak 1948-ban kezdődött meg a szocializmus építése.

A szocialista termelés növekedésének és tökéletesedésének alapja a legfejlettebb technika alkalmazása

A kapitalizmusban az új technika alkalmazása a maximális profit elérésének van alárendelve. „A kapitalizmus az új technika mellett van, amikor ez a technika a legnagyobb profittal kecsegtet. A kapita-

lizmus az új technika ellen és a kézimunkára való áttérés mellett van, amikor az új technika nem kecsegtet a legnagyobb profittal." (*Sztálin.* A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban. 41. old. Szikra, 1954.) A modern kapitalizmus viszonyai, a monopóliumok léte magában hordja a technikai fejlődés mesterséges akadályozásának tendenciáját és gazdasági lehetőségeit. Ezernyi példa ismeretes arról, hogy a monopóliumok — ha érdekeik megkívánják — élnek is ezekkel a lehetőségekkel. Az amerikai szenátus Ideiglenes Országos Gazdasági Bizottságának adatai szerint például a General Motors nagy autóvállalat a birtokában lévő találmányoknak mindössze 1 százalékát használta fel. A bányamunka technikája az Egyesült Államokban a legutóbbi 20 év alatt szinte semmit sem fejlődött, Franciaországban pedig alacsonyabb színvonalú, mint 15 évvel ezelőtt volt.

A szocializmust az jellemzi, hogy semmi sem áll útjában a folyamatos technikai haladásnak, a korszerű technika fokozódó alkalmazásának. Az új technika alkalmazása alapján szakadatlanul nő a termelékenység, csökken az önköltség, és ez lehetővé teszi az árak rendszeres csökkentését; a technika fejlődése az anyagi javak gyarapításának, a nehéz fizikai munka megszüntetésének, a dolgozók anyagi és kulturális színvonala emelésének legfontosabb eszköze.

A szocializmusban a dolgozó megváltozott helyzete a termelésben meggyorsítja a technika fejlődését. Csak a szocializmus, a kommunizmus építésének viszonyai közt, amikor a dolgozók tudják, hogy a technika fejlesztése az ő érdeküket szolgálja, válhat a technika fejlesztése tömegmozgalommá. A Szovjetunióban, a népi demokratikus országokban a technika fejlődése is tudományos tervek szerint, tudósok és munkások alkotó együttműködése útján valósul meg. A munkásújítók, a kísérletező parasztok nagy tömegei az a bázis, amelyre a technikai tudományok támaszkodnak.

Az új termelési viszonyoknak és ebből fakadóan a dolgozók megváltozott helyzetének köszönhető az a hatalmas technikai fejlődés, amely a Szovjetunióban és a szovjet tudomány és technika eredményére támaszkodva a népi demokráciákban megvalósul.

Elsősorban a technika fejlettségének köszönhető, hogy a Szovjetunióban 1949-től 1954-ig a munka termelékenysége az iparban 50 százalékkal nőtt. A háború óta a szovjet ipar minden ágát új gépekkel látták el. Új, azelőtt nem gyártott géptípusok gyártására tértek rá, előrehaladt a termelés automatizálása, alapjában befejeződött az iparban a nehéz és a munkaigényes folyamatok gépesítése, egyre nagyobb tért hódított a kémiai folyamatok alkalmazása az ipari termelésben. A szovjet tudomány megoldotta az atomenergiának békés célokra való felhasználását. Jelentősen megnőtt a munka gépesítettsége a mezőgazdaságban. 1954-ben a kolhozok a legfontosabb mezei munkák 82 százalékát már géppel végezték.

A népi demokratikus országokban is hasonlóan nagy iramban fejlődött és fejlődik a technika. Olyan iparágakban, mint például a bányászatban, az építőiparban, amelyek azelőtt alig alkalmaztak gépeket, ma korszerű gépek segítik a dolgozók munkáját. 1954-ben építőiparunk géppel végezte a földmunkák 48 százalékát, a betonkeverés 74 száza-

lékát, a habarcskeverés, az anyagszállítás stb. ugyancsak jelentős hányadát. Hazánkban azelőtt alig volt korszerű szerszámgépgyártás, s ma évről évre újabb típusokat gyártunk. Növekedett mezőgazdaságunk gépesítettsége is. Traktorok, aratógépek, kombájnok ezreit kapta a mezőgazdaság. 1954-ben — egy év alatt — 4556 traktort juttattunk a mezőgazdaságnak (15 lóerősre átszámítva). A magyar ipar bebizonyította, hogy tud a mai nemzetközi színvonalnak megfelelő termékeket gyártani.

A termelés szakadatlan fejlődésének és tökéletesedésének alapja a nehézipar elsősorban történő fejlesztése

A termelés növekedése állandóan növeli a termelőeszközök iránti keresletet, hiszen a mezőgazdaság, a könnyűipar, a közlekedés fejlesztéséhez termelőeszközök, elsősorban gépek kellenek. *A termelőerők fejlődése nyilvánul meg abban, hogy szüntelenül nő a termelőeszközök termelésére fordított társadalmi munka aránya a fogyasztási cikkek termelésére fordított társadalmi munka arányához képest, s egyidejűleg mindkét termelési ágban növekszik a termelés. A nehézipar elsősorban történő fejlesztése a bővített újratermelés szükséges feltétele.* Enélkül nincs társadalmi haladás. Ezt tartották szem előtt a Szovjetunió és a népi demokratikus országok dolgozói, amikor iparuk fejlesztése során a nehézipart fejlesztették a leggyorsabban. Első ötéves tervünk időszakában gyáriparunk termelésének növekedése 155 százalék, nehéziparunké ellenben 188, gépiparunké pedig 267 százalék volt.

A korszerű nehézipar kifejlesztése tette lehetővé a népgazdaság többi ágainak fejlesztését, az ország honvédelmi képességének erősítését, a szocializmus építését ezekben az országokban.

Abból a tényből, hogy a Szovjetunió, a népi demokratikus országok nagyobb gondot fordítanak a közszükségleti cikkek termelésének és a mezőgazdaság termelésének fokozására, egyesek helytelenül arra következtettek, hogy a nehézipar elsődleges fejlesztése már elhanyagolható. Mi sem károsabb, mint az ilyen nézet. Éppen a nehézipar fejlődése tette lehetővé a többi népgazdasági ág fejlődésének meggyorsítását, de e gyorsítás lehetetlen a nehézipar további elsődleges, tehát a többi népgazdasági ágét meghaladó ütemű fejlesztése nélkül. Persze — ideiglenesen — a népgazdaságban keletkezett aránytalanságok kiküszöbölése végett szükségessé válhat, hogy a fogyasztási cikkek termelését gyorsabban növeljük, mint a nehéziparét, de ez a nehézipar korábbi gyors növekedésének eredménye és csak átmeneti intézkedés lehet. Hosszabb időszakot tekintve a termelőeszköztermelés fejlődésének feltétlenül meg kell haladnia a fogyasztási cikkek termelésének fejlődését. Például iparosításunk során előreszaladtunk a nehézipar fejlesztésével és ez szükségessé tette, hogy *átmenetileg* gyorsabban fejlesszük a többi népgazdasági ágat. De a párt — mint a párthatározatokból világosan kitűnik — csak átmeneti intézkedésnek tartotta ezt. Aki tagadja a nehézipar elsődleges fejlesztésének szükségességét és ennek megfelelő politikát javasol, lemond az életszínvonal állandó növelésé-

nek, sőt az elért életszínvonal *megtartásának* lehetőségéről is, és veszélybe sodorja az ország honvédelmi képességét.

Ezért ítélte el a Központi Vezetőség olyan élesen Nagy Imrének és másoknak az ipart lebecsülő jobboldali nézeteit. E nézetek képviselőinek — elsősorban Nagy Imrének — cikkei és gyakorlati tevékenysége fékezte hazánk szocialista iparosítását és különösen a nehézipar fejlesztését. Az 1953 júniusi határozatra hivatkozva — amely helyesen a nehézipar fejlesztési ütemének *átmeneti* lassítását jelölte meg feladatul — a nehézipar visszafejlesztését próbálták elméletileg igazolni és gyakorlatilag megvalósítani. Nagy Imre elérte, hogy felfüggesztettek nagyon fontos, hazai nyersanyagokra épülő beruházásokat, például a sztálinvárosi kokszoló, a rudabányai ércdúsító, a lábatlani cementmű építését, s ellenezte az ajkai timföldgyár építésének befejezését stb. Nagy Imre és a jobboldali nézetek más képviselői ezeket az intézkedéseket az életszínvonal emelésének, a mezőgazdaság, a könnyűipar fellendítésének szükségességével indokolták, holott világos, hogy a nehézipar visszafejlesztése éppen e célok elérését tenné lehetetlenné, nem is szólva hazánk honvédelmi képességéről, amelyet a nehézipar visszafejlesztése súlyosan veszélyeztetne.

A nehézipar fejlesztésének hazai ellenzői gyakran arra hivatkoznak, hogy hazánkban nincsenek meg a nehézipar fejlesztéséhez szükséges adottságok. E cikk keretében nem válaszolhatunk részletesen erre az ellenvetésre. De néhány tény megemlítése is bizonyíthatja ennek az állításnak tarthatatlanságát.

A nehézipar fejlesztésének kulcskérdése az alapanyagipar fejlesztésének fokozása. Hazánknak e tekintetben még igen nagyok a kihasználatlan lehetőségei. Van szenünk, olajunk, bauxitunk, vannak építőipari nyersanyagaink. Barnaszenünk alkalmas rá, hogy fontos vegyipari nyersanyaggá váljon; dúsítással és tömörítéssel jobban hasznosíthatnánk vasérc-készletünket stb., a baráti országokkal való együttműködésünk útján pedig kiegészíthetjük hazai lehetőségeinket. Természetesen mérlegelnünk kell, hogy egyes anyagokból — például vasércből — még jó felhasználás esetén sem nagyok a készleteink, s éppen ezért különösen gondosan kell fejlesztenünk nehéziparunknak azokat az ágait, amelyeknek termékei hazai anyagokból készülnek, továbbá azokat, amelyek — mint például a finommechanika, a híradástechnika stb. — viszonylag kevés anyagot használnak fel. Nagy tartalékokat rejt az anyagok gazdaságosabb felhasználása is.

A nehézipar fejlesztését lebecsülő nézetek ellen vívott éles harcunk nem jelenti azt, hogy lemondunk a könnyűipari és a mezőgazdasági termelés fejlesztéséről. A párt továbbra is fontos feladatának tekinti a népgazdaság ezen ágainak fejlesztését, de tudja, hogy csak a nehézipar elsősorban való fejlesztése eredményezheti az egész népgazdaság fellendülését.

A szocializmus gazdasági alaptörvénye és a többi gazdasági törvény kapcsolata

A gazdasági alaptörvény az illető társadalom lényegét, legfőbb vonásait fejezi ki. Az adott társadalom többi gazdasági törvénye alá

van rendelve a gazdasági alaptörvénynek. A szocializmus gazdasági törvényeinek is a gazdasági alaptörvény érvényesülését kell elősegíteniük.

Csak néhány fontos gazdasági törvény példájával szemléltetjük ezt az összefüggést.

A szocialista gazdaságban objektív törvény a népgazdaság tervszerű (arányos) fejlődése. A különböző gazdasági ágak közt igen sokféle arány lehetséges, de *hogy melyek a leghelyesebb arányok, azt a szocializmus gazdasági alaptörvényének követelményei alapján kell megítélni.* Az ipar és a mezőgazdaság, a nehézipar és a könnyűipar, a vásárlóerő és az árualap, a beruházás és a fogyasztás stb. aránya csak akkor helyes, ha biztosítja a termelés szakadatlan növekedését és tökéletesedését, s ezen az alapon az egész társadalom állandóan növekvő szükségleteinek maximális kielégítését.

A munka szerinti elosztás törvényének is a szocializmus gazdasági alaptörvényének érvényesülését kell előmozdítania. A munka szerinti elosztás alapján a szocializmusban a dolgozók anyagilag közvetlenül érdekeltek munkájuk eredményeiben. Ez a személyes érdekeltség a termelés fokozásának, a termelékenység növekedésének nagy hajtóereje, s ezáltal az alaptörvény érvényesülésének elősegítője. Nyilvánvaló, hogy *ha megsértjük a munka szerinti elosztás elvét,* csökkentjük az anyagi érdekeltséget (a dolgozók nem kapják meg a munkájukért járó bért, munkaegységet, vagy munka nélküli, meg nem szolgált jövedelemre tesznek szert), *gátoljuk az alaptörvény érvényesülését.*

E két példa is igazolja, hogy a szocializmus gazdasági törvényeit csak akkor alkalmazhatjuk helyesen, ha alkalmazásukkal egyszersmind az alaptörvény érvényesülését is elősegítjük.

A szocializmus gazdasági alaptörvénye érvényesülésének néhány problémája hazánkban

A szocializmus gazdasági alaptörvénye érvényesülésének feltétele a szocialista termelési viszonyok megteremtése. Amikor a népgazdaság kulcspozíciói a szocialista állam tulajdonába kerülnek, a szocializmus gazdasági alaptörvénye a gazdasági fejlődés alapvető törvényévé válik, de *hatóköre bizonyos fokig korlátozott, amíg a népgazdaságban nem egyeduralkodó a szocialista szektor,* vagyis amíg fel nem építjük a szocializmust.

A népi demokratikus országokban — Magyarországon is — a termelési viszonyok megváltoztatása volt az alaptörvény érvényesülésének feltétele. Az ipar, a bankrendszer, a közlekedés, a kereskedelem döntő részének államosítása, a népgazdaság szocialista szektorának kialakulása gyökeresen megváltoztatta a termelési viszonyokat. Megkezdődött a termelési viszonyok megváltoztatása a mezőgazdaságban is. (Ma már az ország szántóterületének több mint 30 százaléka tartozik a mezőgazdaság szocialista szektorához.) 1954-ben a szocialista szektor aránya a nemzeti jövedelem termelésében elérte a 81 százalékot, a

tőkés szektoré pedig 1 százalékra zsugorodott. *Gazdasági életünkben a szocialista termelési viszonyok váltak uralkodóvá,* a szocialista szektor népgazdaságunk vezető ereje, *a szocializmus gazdasági alaptörvénye népgazdaságunkban is gazdasági alaptörvénnyé vált.*

A szocializmus gazdasági alaptörvényének érvényesülését bizonyítja népgazdaságunk fejlődése: gyáriparunk termelése 1954-ben az 1938. évinek mintegy 3,5-szerese. Nehéziparunk 370, a könnyűipar 128, az élelmiszeripar 255 százalékkal termelt többet. Ipari termelésünkben a nehézipar aránya az 1938. évi 38,3 százalékról 1954-ben 52,6 százalékra nőtt. Különösen nagyarányú volt a fejlődés az ötéves terv éveiben. Ezekben az években építettük nagy alkotásainkat: Inotát, Sztálinvárost, a Borsodi Kombinátot, a Szegedi Textilkombinátot, a zalaegerszegi Ruhagyárat stb., amelyekre méltán büszke egész népünk. Öt év alatt 75 új ipari üzemet létesítettünk. Az ötéves terv éveiben létesült a mai villamosenergia-termelő kapacitásunk 40 százaléka, az ötéves tervben felépített két új kohó mai nyersvas termelésünk 40 százalékát adja. Különösen gyorsan fejlődött a vidéki ipar.

Iparunk a gazdasági alaptörvény követelményének megfelelően technikailag is jelentősen fejlődött. Ez tette lehetővé, hogy 1938-hoz képest 1954-ben a gyáriparban 63,6 százalékkal, a nehéziparban 94,9 százalékkal növeljük a munkatermelékenységet. Meg kell azonban jegyezni, hogy a legutóbbi másfél-két évben technikai fejlődésünk nem elégítette ki teljesen az alaptörvény követelményeit. Háttérbe szorult a technikai fejlesztésnek, a gyártmányok minősége javításának, az önköltség csökkentésének, a termelékenység fokozásának feladata.

A szocializmus építése, a termelés növekedése következtében dolgozó népünk életviszonyai lényegesen megjavultak. Annál is inkább hangsúlyoznunk kell ezt, mert bár az 1953. júniust megelőző két évben az életszínvonal csökkent, súlyos hiba volna, ha eltúlozva értékelnénk ezt a jelenséget. Az átmeneti visszaesés után 1953 júniusa óta tovább növekedett a dolgozók reálbére. 1954-ben ez a növekedés 15 százalék volt, s 1954-ben a munkások és az alkalmazottak reáljövedelme 20 százalékkal volt nagyobb az 1949. évinél. A dolgozó parasztok reáljövedelme ennél is nagyobb mértékben növekedett.

Jelentősen megjavult a dolgozók egészségügyi és szociális ellátottsága. Hazánkban ma a lakosság számához viszonyítva több az orvos, mint Ausztria és Svájc kivételével a kapitalista országokban. Az egészségügyi viszonyok javulását bizonyítja, hogy már 1948—1949-ben a halálozási arányszám 28,6 százalékkal, a munkásosztályé 35,5 százalékkal volt kisebb, mint 1930—31-ben. A csecsemőhalandóság a háború előttihez képest mintegy felére csökkent, s jelentősen megnőtt az átlagos életkor (az ipari munkások átlagos elhalálozási kora 1930-ban 41 év és 7 hónap volt, 1950-ben pedig 54 év és 7 hónap). Emelkedett népünk kulturális színvonala: a középiskolai tanulók száma a felszabadulás előttinek háromszorosa, és a tanulóknak mintegy kétharmad része munkás és dolgozó paraszt származású. Főiskoláinkon és egyetemeinken mintegy négyszer annyian tanulnak, mint a háború előtt, s a munkás és dolgozó paraszt származású hallgatók aránya ebben a tan-

évben 54 százalék. Sokszázezerre tehető azoknak a dolgozóknak a száma, akik munkájuk mellett különböző esti tanfolyamokon, levelező tagozatokon szereznek magasabb fokú szakképzettséget, növelik műveltségüket.

A munkások és az alkalmazottak hazánkban is sok állami juttatásban részesülnek: a társadalombiztosítás kiterjed a lakosság mintegy 60 százalékára, s e biztosítás nemcsak ingyenes (a háború előtt 50 százalékot a biztosított keresetéből vonnak le), hanem a háború előttihez képest sokkal többet is nyújt a dolgozóknak (a kórházi ápolás ideje most 90 nap, a háború előtt csak 28 nap volt, a táppénz hosszabb időre jár stb.).

Gyökeresen megváltozott a dolgozó parasztság élete. A földreform eredményeként mintegy 660 ezer dolgozó paraszt jutott földhöz. Államunk azóta is jelentősen támogatta és támogatja a dolgozó parasztokat, hogy kihasználhassák a gazdaságukban rejlő lehetőségeket. Falun is igen jelentősen átalakultak az egészségügyi és a kulturális viszonyok. A felszabadulás óta több mint ezer községbe vezettük be a villanyt; 1950-től 1953-ig 2107 község kapott könyvtárat, 890 község kapott kultúrházat, 821 kapott mozit, 450 községben létesült óvoda.

Rákosi Mátyás a III. pártkongresszuson jogosan hangsúlyozta: „Jóllehet az életszínvonal növekedésével még korántsem lehetünk megelégedve, mégis elmondhatjuk, hogy *a felszabadulás óta eltelt évtized a magyar nép anyagi felemelkedésének, a nyomorból és a nélkülözésből, a munkanélküliségből való kiemelkedésének évtizede volt.*" (Az MDP. III. kongresszusának jegyzőkönyve. 15. old. Szikra. 1954.)

Népgazdaságunk fejlődése és az életszínvonal emelkedése bizonyítja, hogy társadalmunkban is hat a szocializmus gazdasági alaptörvénye. Népgazdaságunkban azonban még van tőkés szektor és jelentős a kisárutermelő szektor, ezért a szocializmus gazdasági alaptörvénye *még nem érvényesülhet teljes hatókörben.* A tőkés és a kisárutermelő szektorban nem az egész társadalom növekvő szükségletének maximális kielégítése a termelés célja, s e szektorokban az elavult termelési viszonyok gátolják a legfejlettebb technika alkalmazását, a termelés szakadatlan fejlődését is. Például a kisárutermelő parasztgazdaságok nem alkalmazhatják a legfejlettebb technikát, amely az újratermelés rendszeres bővítésének alapja. Emiatt *nemcsak az egyénileg gazdálkodó parasztok életszínvonalának emelkedése, hanem az egész társadalom gazdasági fejlődése, s a városi dolgozók életszínvonalának gyorsabb emelkedése is korlátokba ütközik.* Ez a szocializmus gazdasági alaptörvénye hatókörének korlátozottságát jelenti. Másrészt azonban a szocializmus gazdasági alaptörvényének érvényesülése *lehetőséget ad* a szocialista államnak arra, hogy *előmozdítsa* az egyénileg gazdálkodó parasztok termelésének növelését és életszínvonaluk emelkedését. Az egyénileg gazdálkodó parasztok termelésének támogatása elősegíti a mezőgazdasági árutermelés növekedését és a gazdasági alaptörvény érvényesülését. Ez a támogatás politikai szempontból is szükséges és érdeke a munkásosztálynak nemcsak mint fogyasztónak, hanem mint

a hatalom birtokosának is, hiszen *e támogatás erősíti a munkás-paraszt szövetséget, a proletárdiktatúra alapját, és ezáltal a mezőgazdaság szocialista átalakításának, a gazdasági alaptörvény mind teljesebb érvényesülésének irányában hat.*

Az egyéni paraszti gazdaságok támogatásának elérhető eredményeiről azonban nem szabad illúziókat táplálni. Amíg mezőgazdaságunk javarészt kisüzemű gazdaságokból áll, lehetetlen a mezőgazdasági termelés nagyarányú növelése. Ezért utasította el a Központi Vezetőség azokat a jobboldali nézeteket, amelyek hirdették, hogy a kisgazdaságok tömegesen megvalósíthatják a bővített újratermelést. E nézetek képviselői valójában azt vallották, hogy a kisgazdaságok nem korlátozzák a termelés növelését és az életszínvonal emelését, vagyis a szocializmus gazdasági alaptörvényének érvényesülését.

A mezőgazdasági termelés nagyarányú növelése és a dolgozó parasztság életszínvonalának tartós és jelentős emelése, tehát *a szocializmus gazdasági alaptörvényének teljes érvényesülése az egész népgazdaságban* (a mezőgazdaságban is) *csak a mezőgazdaság szocialista átalakításának útján valósulhat meg.* Tehát, hogy egész népgazdaságunkban érvényesüljön az alaptörvény, minden erőnkkel segítenünk kell a mezőgazdaság szocialista átszervezését, s biztosítanunk kell a termelésnek a legfejlettebb technika alapján történő szakadatlan növekedését az egész népgazdaságban.

Amikor a Központi Vezetőség márciusi és áprilisi ülése határozottan állást foglalt ezekben a kérdésekben, megvédelmezte azt a politikát, amelyet 1953 júniusában elfogadott, és amelyet a párt III. kongresszusa jóváhagyott és továbbfejlesztett. Ez annál is inkább hangsúlyozandó, mert egyesek szembeállítják egymással a párt határozatait. Mi sem tévesebb és károsabb ennél. *Amikor a Központi Vezetőség harcra kelt a jobboldali opportunisták ellen, az 1953. júniusi határozat és a III. pártkongresszus határozatainak megvalósítását segítette elő, mert most elsősorban éppen a jobboldali nézetek és azok következményei akadályozzák e határozatok megvalósítását.* Nyilvánvaló, hogy nem felel meg a gazdasági alaptörvény követelményeinek az a helyzet, amely, jórészt a jobboldali elhajlás következményeként, 1954-ben kialakult: az ipari termelés stagnált, a termelékenység, a nemzeti jövedelem csökkent, az önköltség növekedett, a termelőszövetkezeti tagok száma csökkent. A Központi Vezetőség legutóbbi határozatai e tűrhetetlen helyzet és az ezt szülő jobboldali nézetek megsemmisítését tűzték ki célul. Ezáltal elhárítják az akadályokat a gazdasági alaptörvény egyre fokozódó érvényesülése elől.

Pártunk politikája a tudomány törvényeire épülő politika. E politika segítségével, dolgozó népünk szorgalmas alkotó munkája győzelemre viszi hazánkban is a szocializmust.

A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet jellegzetességei a Német Demokratikus Köztársaságban

1955. március 11-től 14-ig zajlott le a Német Demokratikus Köztársaság Tudományos Akadémiája mellett működő Gazdaságtudományi Intézet elméleti konferenciája.

A referátumot *Fred Oelssner* nemzeti díjas akadémikus, a Német Szocialista Egységpárt Politikai Bizottságának tagja tartotta. Az elméleti konferenciát átfogó témájának részletkérdéseit vitató tudományos munkakörök ülései előzték meg, amelyeknek tanácskozásai az illető kérdéseket tisztázó tézisekben csapódtak le. Magának a konferenciának tartama alatt is üléseztek tudományos munkakörök, amelyeknek vitaanyagát, illetve eredményeit a munkakörök vezetői a plénumon elhangzott felszólalásaikban ismertették. E munkakörök vitatémái közül megemlítjük a következőket: *A szocializmus felépítésének történelmi feltételei a Német Demokratikus Köztársaságban; A Német Demokratikus Köztársaság mezőgazdaságának fejlődése a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakában; A Német Demokratikus Köztársaság gazdaságának tervszerű arányos fejlődése; A szocialista ipar jövedelmezősége és a munkatermelékenység fokozásáért vívott harc; Munkabér és normák a Német Demokratikus Köztársaságban; A pénz stabilitása a Német Demokratikus Köztársaságban és labilitása Nyugat-Németországban.*

A Gazdaságtudományi Intézet célja az volt, hogy az elméleti konferencia munkája hozzájáruljon a párt és a kormány gazdaságpolitikai irányvonalának tudományos megalapozásához.

★

A Német Demokratikus Köztársaságban az adja meg a szocializmus építésének fő sajátosságát, hogy az imperialisták okozta kettészakítottság körülményei közt a szocializmusért vívott harc egybekapcsolódik a nemzeti egységért vívott következetes harccal. Ez a szocializmus építésének problémáit rendkívül bonyolulttá teszi. A párt feladata, hogy a gazdasági és a politikai fejlődés minden egyes fázisában megteremtse a helyes összhangot a nemzeti egységért vívott harc és a szocializmus építésének követelményei közt. Ez a fő sajátosság tükröződik az átmeneti gazdaságnak a népi demokratikus országokétól eltérő szerkezetében: abban a tényben, hogy a kapitalista szektor a népgazdaságban még meglehetősen jelentős. A szocializmus építésének e sajátos körülményeit a berlini Humboldt-egyetem gazdaságtudományi fakultásának a konferenciát előkészítő tézisei a következőképpen fogalmazták meg:

„A német munkásosztály *egy* osztály és nem törődhetik bele végérvényesen abba, hogy a szocializmust csak Németország egyik felében építse fel... A Németország egységéért vívott harcban a német munkásosztálynak mint a nemzeti érdekek legkövetkezetesebb képviselőjé-

nek, közös érdekei vannak az összes többi osztályok és rétegek mindazon hazafias erőivel, amelyek a kettészakítottság következményei miatt szenvednek... Másrészt, a kapitalista elemek osztályharcot vívnak a növekvő és erősödő szocializmus ellen, s ezt a munkás-paraszt hatalom gazdaságpolitikájának meghatározásakor nem lehet szem elől téveszteni. Ebből adódnak a Német Demokratikus Köztársaság gazdaságpolitikájának sajátosságai a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakában."

A párizsi szerződések ratifikálása után kialakult új helyzetre alkalmazva ez az irányvonal a munkás-paraszt hatalom gazdasági és védelmi ereje gyorsított ütemű megszilárdításának szükségességét jelenti. Az új nemzetközi helyzetben ez a német nemzeti egységért vívott harc egyik legfőbb követelménye.

*

A szocialista rendszer fölényének gyakorlati igazolása a kapitalizmusénál magasabb társadalmi munkatermelékenység. A társadalmi munkatermelékenység szakadatlan növelése a szocializmus gazdasági alaptörvénye érvényesülésének elengedhetetlen feltétele, a szocializmus építésének abszolút törvénye. Az elméleti konferencia mind a referátumban, mind a munkakörökben és felszólalásokban mélyrehatóan elemezte a munkatermelékenység növelését gátló tényezőket, például a nem megfelelő norma- és bérrendszert, a tervezés túlzott centralizáltságát, a tervmetódika fogyatékosságait stb.

A szocializmus építésének ezzel a központi kérdésével kapcsolatban vetődött fel a társadalmi termelés két osztálya fejlesztési ütemének és a marxi—lenini újratermelési elmélet opportunista elferdítése elleni harc szükségességének kérdése.

Egyes elméleti közgazdászok, például *Hessel*, a *Wirtschaftswissenschaft* című folyóiratban és *Schuppe* a *Statistische Praxis* című folyóiratban az újratermelési sémák „átdolgozása" révén oda lyukadtak ki, hogy bővített újratermelés lehetséges („elvben" és „matematikailag") a II. osztály gyorsabb ütemű fejlődése esetén is. Ebben az úgynevezett elméletben csúcsosodott ki az új gazdaságpolitikai irányvonal jobboldali elferdítése. *Fred Oelssner* beszámolójában és zárszavában szétzúzta ezt az antimarxista agyrémet. Érdekes fényt derített a kérdés velejére *Wolf*nak *a Statistische Praxis*ban megjelent idevonatkozó cikkét ért bírálata. Wolf ugyan megbélyegzi a Hessel és Schuppe cikkeiben kifejezésre jutott elhajlást, de úgyszólván visszavonulási lehetőséget biztosít az ellenségnek azzal a megállapításával, hogy extenzív újratermelés esetén (vagyis ha a társadalmi össztermékben a holt- és az élőmunka részaránya változatlan marad) lehetséges bővített újratermelés a II. osztály gyorsabb ütemű fejlődése esetén is. Hangsúlyozza azonban, hogy a bővített újratermelésre annak nem extenzív, hanem intenzív változata a jellemző, sőt, hogy csak az intenzív bővített újratermelés teremtheti meg az extenzív bővített újratermelés alapját.

Nos, az intenzív bővített újratermelés az az újratermelés, amelynek folyamatában a társadalmi munkatermelékenység fokozódik. A bővített újratermelést a társadalmi munkatermelékenység fokozódásától elszakítani bármiféle ürüggyel, bármiféle okoskodás, bármiféle kiagyalt sémák alapján a marxi újratermelési elmélettel való szakítást jelent.

Fred Oelssner igen érdekes és fontos utalással mutatott rá ennek az elhajlásnak, betűrágásnak (vagy sémarágásnak) egyik elméleti gyökerére. Az újratermelési folyamat — szögezi le Marx *A tőke* III. kötetében — a termelési folyamat és a cirkulációs folyamat egysége. Oelssner hangsúlyozta, hogy *A tőke* II. kötetében foglalt sémák a társadalmi termék *körforgásának* követelményeit tükrözik és foglalják össze. Az újratermelés folyamatának *termelési* oldaláról ellenben Marx már *A tőke* I. kötetében adta meg a szükséges tudnivalókat. Ez áll különösen az egész folyamat *lényegét* illetően: *a bővi-*

tett újratermelés együtt jár, sőt egyértelmű a tőke szerves összetételének növekedésével; s ez egyszerűen a társadalmi munkatermelékenység fokozódásának konkrét kifejezője.

Hozzátehetjük: Marx újratermelési elméletének egyik sarkköve az a tétel, hogy a tőke szerves összetétele növekedése következtében a társadalmi össztőke gyorsabban nő, mint változó része, gyorsabban is, mint a változó tőke és az értéktöbblet együtt. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a ciklus bizonyos fázisaiban nem fordított a helyzet, de bizonyos, hogy az egymást követő ciklusok *átlagában,* a gazdasági fejlődés távlatában az újratermelésnek Marx megállapította törvényszerűsége mint tendencia feltétlenül érvényesül. Éppen arról van szó, hogy a tőkés termelési viszonyok közt, a kapitalista termelési anarchia keretei közt ez a tendencia válságokon keresztül tör utat és növeli az ipari tartalékssereget.

A tőkés termelési viszonyok megszüntetése után a munkásosztály állama a szocialista bővített újratermelésnek azt a tendenciáját, hogy a társadalmi terméknek a holtmunkát megtestesítő hányada gyorsabban nő az egész társadalmi terméknél, (ami a társadalmi munkatermelékenység fokozódásának tükröződése), éppen a szocializmus építésére, a szocializmus gazdasági alaptörvényének érvényesítésére használja fel, tudatosan és tervszerűen. A szocialista termelési viszonyok alapján ez a tendencia nem válságokra és munkanélküliségre, hanem az életszínvonal szakadatlan emelkedésére vezet. — Ebben az értelemben hangsúlyozta Lenin, hogy a marxi újratermelési elméletnek az az alaptétele, amely szerint az I. osztálynak gyorsabban kell növekednie a II. osztálynál, feltétlenül érvényes a szocializmus és a kommunizmus szakaszában is.

Az elméleti eltévelyedésen túl van a dolognak gyakorlati oldala is, amely különösen érezteti hatását a Német Demokratikus Köztársaság gazdasági építésének sajátos körülményei közt. Fred Oelssner nyomatékosan emlékeztetett arra a lenini—sztálini tanításra, hogy nekünk *nem akármilyen bővített újratermelésre van szükségünk,* hanem éppenséggel olyan bővített újratermelésre, amely *a szocialista termelési viszonyokat terjeszti ki és szilárdítja meg.* Ez különösen döntő az átmeneti korszakban. Fred Oelssner hivatkozott arra az 1954. évi tervjelentésben kifejezésre jutó aggályos jelenségre, hogy az ipari termelés a tőkés szektorban 18 százalékkal, az állami szektorban ellenben mindössze 8,2 százalékkal nőtt. Nem szabad tehát megfeledkezni arról, hogy az *átmeneti korszakban az I. és II. osztály fejlesztési ütemének kérdése egyáltalán nem választható el a szocialista és a tőkés szektor fejlődési ütemének kérdésétől!*

Fred Oelssner megállapította: „Az ilyen helyzet nem felel meg azoknak a céloknak, amelyeket magunk elé tűztünk... Úgy kell dolgoznunk, hogy az egész népgazdaság újratermelésének általános bővítése mellett az újratermelés a szocialista szektorban bővüljön a legnagyobb mértékben."

★

Fontos helyet foglalt el az elméleti tanácskozáson a tervszerű arányos fejlődés törvénye érvényesülésének és az értéktörvény felhasználásának a kérdése. Fred Oelssner beszámolójában felsorolta a kezdeti féléves, majd 2 éves, később az első 5 éves terv útján tett azokat a lépéseket és fejlődési fázisokat, amelyek során a Német Demokratikus Köztársaság közgazdászai egyre nagyobb tapasztalatokra és jártasságra tettek szert a népgazdasági tervezésben. Hangsúlyozta, hogy az elért eredmények ellenére a tervezésnek még jelentős fogyatékosságai vannak, amelyek csak a tervezés módszereinek tökéletesítésével küzdhetők le. A tervezés tökéletesítésének célja — mondotta — a tervszerű arányos fejlődés törvényének hozzáértő felhasználása a helyes népgazdasági arányok kialakítására. A helyes népgazdasági arányokat azonban — hangsúlyozta Oelssner — *nem a terv határozza meg, hanem magának a népgazdaságnak fejlődési szükséglete.* A tervezésnek az a fel-

adata, hogy a szocialista népgazdaság fejlődését gátló aránytalanságokat elhárítsa, illetve kiküszöbölje.

Az átmeneti korszakban a tervezés szempontjából rendkívül fontos az értéktörvény felhasználásának tudománya és művészete. Az értéktörvény tudatos felhasználásában még igen sok a fogyatékosság és a tanulnivaló. Ennek a kérdésnek a megoldásához járulhatnak hozzá hatékonyan a közgazdaságtudomány művelői a Német Demokratikus Köztársaságban — mondotta Oelssner és a vitában felszólaló Selbmann nehézipari miniszter. Mindketten rámutattak az értéktörvény hatásának meg nem értéséből vagy hozzá nem értő felhasználásából eredő visszásságokra. Például a tervezésben a változatlan árak helytelen tervmutatói miatt a szocialista üzemek kalkulációjában olykor a következő fonák helyzet alakul ki: minél több feldolgozási folyamaton megy keresztül a nyersanyag és a félkészgyártmány, tehát minél inkább nő az értéke, annál inkább csökken a változatlan árban kifejezett értéke. Ez természetesen nemcsak nem ösztönözhet a termelékenység és a jövedelmezőség fokozására, hanem éppen gáncsot vet neki.

Oelssner hangsúlyozta: „Az értéktörvény fő jelentősége a Német Demokratikus Köztársaság gazdasága számára fejlődésünk jelenlegi szakaszában — nézetem szerint — az önálló gazdaságos elszámolásban való felhasználásában, vagyis a szocialista szektorban való tudatos alkalmazásában, az összes szocialista üzemek gazdaságosságának és rentabilitásának elérésében áll. A Német Szocialista Egységpárt központi bizottságának 21. plénuma éppen ezt a kérdést — a jövedelmezőség elérésének és fokozásának kérdését — állította összes gazdasági rendszabályaink középpontjába. Ez jelenleg gazdaságpolitikánk legfontosabb láncszeme. Hogyan tudnók azonban ezt a láncszemet megragadni, ha nem tanuljuk meg az értéktörvény tudatos felhasználását?...

A termelési költségek pontos kiszámítása, azaz éppen az értéktörvény felhasználása a holt- és az élőmunkaráfordítás mérésére: ez az első döntő lépés a jövedelmezőség felé vezető úton, ez a számvitel és az ellenőrzés nélkülözhetetlen feltétele."

Az átmeneti korszakban az értéktörvény tudatos felhasználásának az az elsőrendű hivatása, hogy segítsen a népgazdaság különböző szektorait szerves fejlődési egésszé forrasztani és megszilárdítani a szocialista szektor vezető szerepét. Ez bonyolult feladat, amelyet még inkább bonyolítanak a Német Demokratikus Köztársaság átmeneti gazdaságának már említett sajátosságai. Olyan árrendszert és olyan árpolitikát kell kialakítani, amely ösztönzőleg hat a termelés és a termelékenység fokozására a népgazdaság minden egyes szektorában, s ugyanakkor biztosítja a szocialista szektor terjeszkedését, egyeduralkodóvá válásának lehetőségeit.

Ennek a bonyolult feladatnak a megoldásában is komoly feladatok hárulnak a gazdaságtudomány művelőire. Tévútra visz a feladat megoldásának az a mechanikus elképzelése, amely lényegében úgy véli biztosítani a szocialista állam gazdasági szervező funkcióját, hogy a szocialista szektorban semmibe veszi az értéktörvényt. Az elméleti konferenciának elméleti és gyakorlati szempontból egyik legfontosabb eredménye volt az a kikristályosodott nézet, hogy a tervezés nem függetlenítheti magát az értéktörvénytől; az árak nem szakadhatnak el értékbázisuktól. Ez vonatkozik mind az ipari, mind a mezőgazdasági árpolitikára. Ebből a szempontból utasította vissza Oelssner referátumában *Teichmann* közgazdász okoskodásait az úgynevezett „tervértékről". Teichmann odáig ment, hogy azt állította: „Az egyes áruk objektív értéke egyre inkább elveszti jelentőségét." Oelssner ezt a nézetet mint szubjektív-idealista eltévelyedést bélyegezte meg, amely a gyakorlatban csak a tervezés megrontására és a gazdaságosság szempontjainak sutba dobására vezethet.

Az értéktörvény semmibevétele vagy nem kellően hozzáértő felhasználása tükröződik a szocialista pénz-

rendszerben is, illetve károsan hat vissza arra. *Kohlmey* professzor, a Gazdaságtudományi Intézet vezetője felszólalásában rámutatott a szocialista pénzrendszer és a pénzforgalom nem mindig kellőképpen szem előtt tartott összefüggésére. Az értéktörvény megsértése a gazdaság szocialista szektorában bonyolult úton hat a gazdaság összes többi szektoraira és az egész népgazdaságra — hangsúlyozta Kohlmey professzor.

„A pénzügyi fegyelem megsértése a gazdaság szocialista szektorában teljesen vagy részben, közvetlenül vagy közvetve kihat a bankjegyforgalomra... Itt mutatkozik meg az összefüggés egész pénzrendszerünk és a pénzforgalom közt.. Pénzrendszerünknek a pénzforgalom rendszerén messze túlmenő hatóköre van..."

★

A Német Demokratikus Köztársaság Gazdaságtudományi Intézetének elméleti konferenciája egészében és részleteiben igen tanulságos volt minden résztvevő és a testvérintézetek meghívott delegációi számára is. Egyrészt mert országainkban a szocializmus építésének problémái — a történelmileg eltérő vonások és sajátosságok ellenére — alapjukban hasonlóak, másrészt mert magának az elméleti konferenciának előkészítése és lefolyása például és alapul szolgálhat a közgazdasági elméleti munka számára, amely minden egyes baráti országban folyik, s amelynek koordinálása a kölcsönös tapasztalatcsere és konzultáció révén egyre gyümölcsözőbbé válhat a jövőben.

Az elméleti konferencia résztvevői igen nagy érdeklődéssel és általános helyesléssel fogadták Friss Istvánnak, a magyar Gazdaságtudományi Intézet igazgatójának felszólalását, aki nagy vonalakban vázolta a magyar népgazdaság fejlődését a felszabadulás óta, s ismertette pártunk márciusi határozatának jelentőségét.

Göncöl György

Az új GATT-egyezményről

A GATT — General Agreement on Tariffs and Trade, Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezmény — Genfben lezajlott 9. ülésszaka több mint négy hónapig, 1954. október 28-tól 1955. március 7-ig tartott. Arra a 34 államra*, amely jelenleg tagja a GATT-nak, a világ kereskedelmi forgalmának jelentős része jut. A 9. ülésszak napirendjén a folyó ügyeken kívül az egyezmény általános felülvizsgálása szerepelt; ezt a GATT elégtelen működése, a vele szemben több oldalról megnyilvánult elégedetlenség és az alkalmazása körül keletkezett ellentétek tették szükségessé. Ezek közül a legfontosabbakra a későbbiekben kitérünk.

A GATT tudvalevően a kereskedelem „liberalizálásának" ismert jelszava alatt amerikai kezdeményezésre létesült. Az 1947 októberében Genfben aláírt és 1948. január 1-én életbelépett egyezményt csak ideiglenesnek szánták, s úgy tervezték, hogy egy felállítandó nemzetközi kereskedelmi szervezet — az International Trade Organization (ITO) — igazgatása alatt, annak részeként működik majd. Az 1947 novemberétől 1948 márciusáig Havannában megtartott nemzetközi

* Ausztria, Ausztrália, Belgium, Brazília, Burma, Ceylon, Chile, Csehszlovákia, Dánia, Dél-Rhodéziai és Nyasszai Konfederáció, Dél-Afrikai Unió, Dominikai Köztársaság, Egyesült Államok, Finnország, Franciaország, Görögország, Haiti, Hollandia, India, Indonézia, Kanada, Kuba, Luxemburg, Nagy-Britannia, Nicaragua, Norvégia, Nyugat-Németország, Olaszország, Pakisztán, Peru, Svédország, Törökország, Újzéland és Uruguay.

kereskedelmi konferencia ki is dolgozta ennek a szervezetnek az alapokmányát, az úgynevezett Havannai Chartát, amelyet 54 ország parafált, de egyik sem ratifikálta, úgyhogy a Charta sohasem lépett életbe.

Az 1947-es GATT

A GATT saját szavai szerint „a nemzetközi kereskedelem fejlesztését, a vámtarifák és más kereskedelmi korlátozások lényeges csökkentését" tűzte ki általános céljául. Főbb rendelkezései közül az I. cikkely kimondotta a szerződő felek vonatkozásában a legnagyobb kedvezmény elvének alkalmazását és a preferenciális vámtarifák kiküszöbölését. A II. cikkely a vámtarifák leszállítását írta elő; ennek alapján a szerződött felek a genfi (1947), annecy-i (1949) és a torquay-i (1950—1951) konferencián mintegy 56 000 vámtételre vonatkozóan adtak kölcsönös engedményeket. A XI. cikkely megtiltja az import mennyiségi korlátozását, kivéve, ha ezt a fizetési mérleg egyensúlyának biztosítása szükségessé teszi (XII. cikkely). Az efféle korlátozásokat azonban a diszkrimináció kizárásával elvileg egyformán kell alkalmazni valamennyi tagállammal szemben (XIII. cikkely). Az importkorlátozások elrendelése előtt vagy közvetlenül utána konzultálni kell a szerződő feleket. A korlátozások ellen bármelyik állam panasszal élhet és indokolt esetben megtorló jellegű intézkedésekhez folyamodhat. A XVI. cikkely elvben elítéli az exporttámogatásokat, de csak bejelentési kötelezettséget ír elő. A XVIII. cikkely a gazdaságilag elmaradt országokról szól.

Az egyezmény életbelépése után az ellentétek hamarosan felszínre kerültek. A tagállamok ugyanis az egyezményben való részvételükkel különböző célokra törekedtek. Anglia például arra számított, hogy árucikkei előtt jobban kitárul az elzárkózó amerikai piac, az Egyesült Államok viszont a tőkés világpiac meghódítására, többek közt arra igyekezett felhasználni a GATT-ot, hogy az 1932-es ottawai brit birodalmi preferenciák rendszerét áttörve, behatolhasson áruival a brit piacokra. A GATT keretében Anglia 1947-ben jelentős engedményeket is tett, egész sor árura eltörölte, illetőleg csökkentette a preferenciális tarifákat, később azonban ellenállása megerősödött. Az 1951 áprilisában befejeződött torquay-i konferencián elutasította az Egyesült Államoknak azt a követelését, hogy újból csökkentse a brit birodalom országaiba szállított külföldi áruk vámtarifáit. Az Egyesült Államok ugyan a torquay-i konferencián 15 országgal új tarifa-megállapodást kötött, de nem tudott megállapodni Angliával, Ausztráliával, Újzélanddal és a Dél-Afrikai Unióval.

Az amerikai piac nemcsak az angol árucikkek elől maradt elzárva, hanem a többi GATT-ország is beleütközött a nagy amerikai vámtételekbe, a kíméletlen behozatali kvótákba és a bonyolult vámeljárási rendszerbe. Az Egyesült Államok ugyanis a kereskedelem „liberalizálását" hirdetve, kihasználta a többi ország által adott vámkedvezményeket, ő maga ellenben csak néhány árucikk vámját csökkentette, s a GATT-ból eredő kötelezettségeit megkerülve, fenntartotta, sőt a hírhedt amerikai escape clause (kibúvó záradék) alkalmazásával fel is emelte azoknak az importáruknak a vámját, amelyek az amerikai termékeknek versenyt támaszthatnak. Ezenkívül behozatali korlátozásokat is alkalmazott, jóllehet a GATT-országok közül csak az Egyesült Államoknak nem voltak fizetési nehézségei. Az amerikai politikával szemben érzett elégedetlenség mutatkozott meg az Egyesült Államok tőkés kereskedelmi partnereinek trade not aid (kereskedelmet, nem segélyt) ismert követelésében.

A GATT-tagállamok közt a behozatali korlátozások területén 1947 óta igen sok és bonyolult ellentét, vita alakult ki, mivel a sorozatos fizetési válságok következtében vagy az ezekre való hivatkozással — az Egyesült Államok enélkül is — sűrűn léptettek életbe behozatali korlátozásokat, amelyek a dollárövezet államaira is

kiterjedtek. A GATT-ban résztvevő országok módot találtak arra is, hogy kijátsszák az exporttámogatás formai megkötéseit. Például a legutóbbi két év folyamán valamennyi nagy tőkés ország jelentős támogatást adott exportőrjeinek a del credere-rendszer segítségével: Anglia és Nyugat-Németország főleg az iparcikkek, az Egyesült Államok pedig a mezőgazdasági cikkek exportját támogatja ilyen módon. A legnagyobb tőkésországok ezenkívül gyakran váratlanul emelték a vámokat és korlátozták az importot.

A GATT 1952. évi 7. ülésszakán a tagállamok zöme már nem volt hajlandó újabb vámengedményeket tenni, mert ez nem felelt meg kereskedelmi érdekeinek. Az 1953-as 8. ülésszakon több ország különösen határozott formában fejezte ki elégedetlenségét a GATT működésével szemben, és ekkor határozták el az egyezmény általános felülvizsgálását.

Az új egyezmény és az OTC

A mostani hosszadalmas 9. ülésszak korántsem tudta megoldani ezeket a mélyenrejlő problémákat. Az elfogadott módosító jegyzőkönyvekből — amelyek két héttel a konferencia befejezése után, március 21-én kerültek nyilvánosságra — kitűnik, hogy a tagállamok szerteágazó érdekei és a kapitalista világpiacon egyre élesedő konkurrenciaharc miatt csupán az eddigi egyezmény általános elveit és bizonyos rendelkezéseit hagyták jóvá, másokat nehezen létrejött kompromisszummal módosítottak, illetőleg igyekeztek a jogok és kötelezettségek pontosabb körülírásával alkalmazásukat hatékonyabbá tenni, egyszersmind felállították a GATT állandó szervezetét, az Organization for Trade Cooperation-t (OTC), a Kereskedelmi Együttműködés Szervezetét, amelynek ellenőriznie kell a rendelkezések megtartását. Genfben — az eredeti optimista célkitűzésekkel ellentétben — ezúttal sem került sor a „kereskedelem Magna Chartájának" kidolgozására. Az új GATT-szövegben is számos hézag, szándékos tisztázatlanság és kibúvási lehetőség teszi kétségessé az egyezmény gyakorlati megvalósítását, amelyet különben is lényegesen megnehezít az Egyesült Államok protekcionista törekvése.

Nézzük meg most már fő vonásokban a genfi konferencia határozatait.

1. Új vámengedmények nem történtek, de az 1955. július 1-én lejáró vámtarifaengedmények hatályát 1957. december 31-ig meghosszabbították, és ezek további 3—3 évre automatikusan érvényben maradnak, hacsak a tagállamok nem kérik felülvizsgálásukat. Az alacsony autonom vámtarifájú országok követelésére kiegészítőleg kimondották azt az elvet, hogy az alacsony vámtarifák vagy vámmentes pozíciók állandósítása vámtarifaengedménnyel tekintendő egyenértékűnek.

2. A behozatali korlátozások általános tilalmát (a GATT XI. cikkelye) megerősítették, de a behozatali mennyiségi korlátozások rendszerét gyakorlatilag nem számolták fel. Fizetési nehézségek miatt továbbra is elrendelhetők behozatali korlátozások, azzal a megszorítással, hogy az új, módosító megállapodások életbelépése (ratifikációja) után a fennálló korlátozásokat évenként megvizsgálják, s további fenntartásuk jogosságát az érdekelt államoknak meg kell okolniok. Ezt a szigorítást viszont ellensúlyozza az az azonnali hatállyal, tehát a ratifikációtól függetlenül életbelépő határozat, hogy ha a behozatali korlátozások hirtelen megszüntetése károsan hatna a hazai iparra vagy mezőgazdaságra, az érdekelt állam *öt évig* a korlátozások további fenntartását kérheti. Ez a rendelkezés voltaképpen lehetővé teszi a protekcionista rendeltetésű behozatali korlátozások fenntartását.

Az importkorlátozások megszüntetése vagy legalábbis a kibúvási lehetőségek pontos körülírása és szűkítése mellett a mostani értekezleten elsősorban Anglia állott ki, jóllehet korábban — amikor igen súlyos fizetési nehézségei voltak — keményen küzdött a kvóta-rendszer fenntartásáért a nemzetközi kereskedelmi kap-

csolatokban. Támogatta ebben exportja fokozása céljából Nyugat-Németország is. A domíniumok ellenben nem követték az angol álláspontot. (Ausztrália például kevéssel a konferencia befejezése után újabb korlátozásokat rendelt el Angliával szemben.)

A legnagyobb akadályt ebben a kérdésben az Egyesült Államok támasztotta, de ellenezte a korlátozások megszüntetését sok más ország is, amely arra hivatkozott, hogy a korlátozások nélkül nem állíthatja helyre vagy nem tarthatja fenn kereskedelmi mérlege egyensúlyát. A behozatali korlátozásokkal kapcsolatban a legnagyobb, különleges engedményt — szintén azonnali hatállyal életbelépő határozat alapján — az Egyesült Államok harcolta ki magának. A szerződő felek ugyanis elismerték, hogy az amerikai kormány az 1943-as Agricultural Adjustment Act 22. pontja alapján mezőgazdasági termékei árának védelmére behozatali korlátozásokat léptethet életbe, felemelheti azok vámtételeit, sőt exporttámogatást is adhat. Ez ellen a konferencia tartama alatt a mezőgazdasági exportban elsősorban érdekelt GATT-államok — Kanada, Ausztrália, Dánia, Hollandia — igen élesen tiltakoztak (Ausztrália a GATT-ból való kilépéssel, Kanada az ipari vámok felemelésével fenyegetődzött), de végül is engedtek. Az amerikai mezőgazdasági protekcionizmusnak ezt az elismerését alig enyhíti az a kikötés, hogy a tagállamok évenként megvizsgálják az említett amerikai törvény alapján hozott rendelkezéseket, valamint az az amerikai ígéret, hogy az új rendelkezések kiadása előtt tárgyalásokat folytatnak az érdekelt államokkal, az elrendelt behozatali korlátozásokat pedig megszüntetik, „mihelyst azokra nincs már szükség".

3. Az exporttámogatásnak a kereskedelempolitika eszközei közül való kiküszöbölését sem sikerült elérni. A GATT eddigi XVI. cikkelye bejelentési kötelezettséget írt elő, s megszabta, hogy súlyosabb esetekben a tagállamok megvitatják az exportszubvenciók korlátozásának lehetőségét. A tagállamok a módosított szöveg szerint is csak arra vállalnak kötelezettséget, hogy lehetőleg kerülik az alapanyagok ártámogatását, vagy legalábbis nem részesítik az alapanyagokat olyan szubvenciókban, amelyek aránytalanul megnövelik részesedésüket az exportkereskedelemben. Az iparcikkeknél arra kötelezték magukat, hogy nem alkalmaznak új szubvenciókat, nem növelik a meglévőket. 1957. január 1-ig pedig megvizsgálják, vajon továbbra is fenntartják-e az eddigi helyzetet, avagy lehetséges-e a meglévő szubvenciók eltörlése 1958. január 1-ig. A fölösleges agrártermékek kivitelének ártámogatását engedélyezi a módosítás, azzal a kikötéssel, hogy ez ne idézzen elő a tőkés világpiacon „olyan zavarokat, amelyek a többi tagállam érdekeit sértik".

A brit kormány az új GATT-szöveggel kapcsolatban április 19-én kiadott Fehér Könyvében máris megállapította, hogy az új rendelkezések nem kielégítőek, mert nem mondták ki az exporttámogatások alkalmazásának tilalmát. Ezért az angol kormány a parlamenttől felhatalmazást kér, hogy a külföldi országok által alkalmazott exportszubvenciók ellensúlyozására kiegyenlítő vámokat és dömping-ellenes vámokat léptethessen életbe.

4. Annak a fenyegetésnek az elkerülésére, hogy a gazdaságilag elmaradt országok, tehát úgyszólván valamennyi ázsiai és dél-amerikai ország hátat fordítson a GATT-nak, a konferencia különleges határozatokat hozott. Ezeknek az országoknak iparosodását gátolja, hogy a GATT keretében ugyanolyan kereskedelmi szabályokhoz kénytelenek alkalmazkodni, akárcsak a fejlettebb tőkés államok. Ceylon, India, Pakisztán, Indonézia, valamint a közép-keleti és a latinamerikai országok képviselői igen határozottan követelték ennek a helyzetnek orvoslását. A konferencián elfogadott jegyzőkönyv úgy módosítja a GATT-nak az elmaradt országok helyzetével foglalkozó eddigi XVIII. cikkelyét, hogy a gazdasági fejlődés

kezdeti szakaszán tartó országok új iparágak védelmére nagyobb hajlékonysággal kezelhetik vámtarifáikat, s behozatali korlátozásokat is léptethetnek életbe. Egyáltalán nem foglalkozott azonban a konferencia az ezeket az államokat érdeklő legégetőbb problémával: a nyersanyagok világpiaci árának stabilizálásával.

Ugyanekkor Anglia felhatalmazást kapott, hogy a brit gyarmatok bizonyos termékeit a GATT-határozmányokkal különben össze nem egyeztethető különleges elbánásban részesítse.

5. Japán felvételének kérdésében a konferencia ezúttal sem hozott döntő jelentőségű határozatot. Japán már 1952 júliusában kérte felvételét a GATT-ba, ez azonban eddig — főleg Anglia ellenállásán — meghiúsult. Az Egyesült Államok viszont politikai okokból erőszakolja Japán felvételét. Célja ezzel elsősorban az, hogy ily módon visszatartsa Japánt a Szovjetunióval és a Kínával való kereskedelem kiszélesítésétől, másfelől pedig, hogy Délkelet-Ázsia felé terelje a japán kereskedelmet, s így a japán exportőrök segítségével támadást intézzen Anglia ottani gazdasági pozíciói ellen. Az amerikai kormány odáig ment, hogy háromoldalú alkú keretében a GATT-országoknak saját vámtarifájában bizonyos engedményeket ajánlott fel, ha ennek ellenében a többiek megfelelő engedményeket adnak Japánnak. A mostani GATT-értekezlet október végén úgy határozott, hogy Japán február 21-én kezdjen kétoldalú vámügyi tárgyalásokat a GATT-országokkal, abból a célból, hogy később csatlakozhassék az egyezményhez. (A határozat megszavazásától Anglia, Franciaország, Ausztrália, Újzéland és a Dél-Afrikai Unió tüntetőleg tartózkodott.) Japán a jelzett időpontban 13 GATT-országgal (Anglia nincs köztük) meg is kezdte ezeket a tárgyalásokat. Felvételi kérését, amelynek elfogadásához kétharmados szavazattöbbség szükséges, a GATT 10. ülésszakán, azaz 1955 őszén terjesztik újra elő.

6. Végül elhatározták, hogy a jelenlegi ideiglenes titkárság helyett felállítják a GATT állandó szervezetét, amelynek neve Organization for Trade Cooperation (OTC) lesz. Ennek szervei: a közgyűlés, a 17 tagú végrehajtó bizottság, valamint a titkárság.

Az állandó szervezetnek azonban — mint láttuk — egy továbbra is igen laza, hézagos, kibúvási lehetőségekkel teletűzdelt egyezményt kell ellenőriznie, alkalmaznia és igazgatnia.

Az eredeti GATT-szövegen négy hónap alatt elvégzett módosítások terjedelmes dokumentumait azzal az érzéssel tesszük le, hogy jóllehet 1957-ig meghosszabbították a meglevő vámengedményeket, s felállítottak egy állandó szervezetet, nem tettek lényeges lépést előre a világkereskedelem „liberalizálásának" annyit hangoztatott célja felé. A kapitalista világpiac egyes országai közt meglévő gazdasági antagonizmusok annyira élesek, hogy „egységes" kereskedelmi szabályok kidolgozása ab ovo lehetetlen. „A GATT — írja a *Monde* március 9-i számában — azzal, hogy a tarifákkal és az árucsere liberalizálásával kapcsolatban tett kölcsönös engedményekkel mindenkit ki akart elégíteni, meggyengítette a végleges egyezmény struktúráját... Mindegyik állam a maga részére hajlékonyabbá igyekezett tenni az új egyezményt, s ugyanekkor minél több és merevebb ellenőrzést követelt mások részére."

Az imperialista protekcionizmus bevált eszközeit, a behozatali korlátozásokat és az exportszubvenciókat — ilyen vagy olyan formában — továbbra is alkalmazzák, mindegyik ország a saját protekcionizmusa útját követve. Sőt az Egyesült Államoknak az idei konferencián az volt az egyik legfőbb törekvése, hogy mezőgazdasági termékeire új protekcionista előnyöket biztosítson magának. Az amerikai külügyminisztérium nyilatkozatában hangoztatta, hogy a genfi eredmények „megvalósították az Egyesült Államok által kitűzött célokat". A *Financial Times* című angol szaklap ezzel szemben csalódását fejezi ki a behozatali korlátozások rendszerének fenntartása miatt és

megállapítja: „A legelszomorítóbb az, hogy az Egyesült Államok nemcsak importkorlátozásai fenntartásának jogáról nem akar lemondani, de még arról a jogáról sem, hogy hasonló új kvótákat állapítson meg".

A gazdaságilag elmaradt országoknak adott vámügyi és kereskedelempolitikai engedmények sem elégíthetik ki azokat a törekvéseket, amelyek különösen az ázsiai országok részéről a politikai függetlenség kivívásán kívül a szabad gazdasági fejlődés és szuverénitás irányában is egyre erősebben megnyilatkoznak.

Lényegében tisztázatlan maradt a GATT és az OEEC viszonyának kérdése is. Tekintettel arra, hogy az OEEC tagállamai közt viszonylag nagyobb mértékű importliberalizálást valósíthat meg, az OEEC-ben résztvevő nyugat-európai országok előnyben részesítik az OEEC-cel járó jogaikat és kötelezettségeiket a GATT irányelveivel szemben.

A GATT-ot két fő ellentmondás jellemezte s jellemzi továbbra is: a tőkésországok egymásközti ellentétei, továbbá a gyarmati és függő országok, valamint a fejlettebb tőkésországok ellentétei. Ezeket a nyilvánvaló ellentéteket akarja a GATT egy keretbe szorítani.

Az új GATT-szervezet — az említett azonnali hatályú határozatok kivételével — a ratifikációk után lép életbe, illetőleg akkor, ha azok az országok ratifikálták a módosítást, amelyek a GATT-kereskedelem 85 százalékát bonyolítják le. Ehhez pedig okvetlenül szükséges az Egyesült Államok és Anglia ratifikációja, amelyekre egyenként a forgalom mintegy 20—20 százaléka jut. Az amerikai kongresszusnak nem kell ratifikálnia a GATT új kereskedelmi szabályait, elegendő, ha azt a kormány képviselője a Reciprocal Trade Agreements Act felhatalmazása alapján aláírja. Ez már meg is történt. Ellenben a GATT állandó szervezetéről, az OTC felállításáról szóló megállapodáshoz szükséges a kongresszus két házának egyszerű szótöbbségi jóváhagyása.

Az amerikai külkereskedelmi politika kialakításának problémái

Noha a GATT hatalmas előnyöket biztosít az Egyesült Államoknak, amely a mostani konferencián még újabb jelentős engedményeket is kapott, az OTC ratifikálása körül a kongresszusban éles harcok folynak. Az amerikai protekcionizmus hívei teljes fegyverzettel vonultak fel a magas amerikai vámtételek fenntartása és az escape clause erőteljes alkalmazása mellett, ami mérhetetlenül felingerli az Egyesült Államok tőkés külkereskedelmi partnereit.

Az amerikaiak külkereskedelmi politikájával szemben megnyilvánuló elégedetlenség késztette még 1954 márciusában az Eisenhower-kormányt, hogy a Randall-bizottság javaslata alapján az amerikai vámok bizonyos mértékű leszállítását kérje a kongresszustól. A kongresszus azonban, mint emlékezetes, a még oly szerény javaslatot is elutasította.

A demokraták 1954 novemberi választási győzelme után Eisenhower újabb kísérletet tett a Randall-féle javaslatok elfogadtatására. A genfi GATT-konferencia már javában tárgyalt, amikor január 10-én Eisenhower a kongresszushoz intézett üzenetében kérte, hogy a kongresszus hosszabbítsa meg három évvel az 1955 júniusában lejáró Reciprocal Trade Agreements Act-et, és ennek keretében adjon felhatalmazást az elnöknek, hogy kölcsönösségi alapon évenként 5 százalékkal csökkenthesse az 1955. július 1-én érvényes amerikai vámtételeket; Japánnal szemben pedig az 1945. január 1-én érvényes vámtételeket 50 százalék erejéig csökkenthesse. A képviselőház hosszas vita után február 18-án 295 szavazattal 110 ellenében elfogadta a törvényjavaslatot. Mellette 186 demokrata és 109 republikánus szavazott, ellene 35 demokrata és 75 republikánus. Ugyanekkor azonban a képviselőház mindössze 7 szavazattöbbséggel vetette el Dan Reednek, a protekcionisták vezérének az escape clause szigorúbb alkalma-

zásáról szóló javaslatát, ezt is csak azután, hogy felolvasták Eisenhower levelét, amelyben az elnök megígéri, kereskedelempolitikai programjának végrehajtásakor ügyelni fog, hogy „egyetlen amerikai iparág se szenvedjen kárt", s hogy ezeket a szempontokat a Japánnal meginduló GATT-tárgyalásokon is szem előtt fogja tartani.

A képviselőházi vita és szavazás világosan jelezte, hogy az Egyesült Államok kereskedelempolitikai irányzatának kialakításában súlyos válság mutatkozik. Ezek a tünetek még élesebb formában nyilatkoztak meg a szenátusban. A kormány tagjai mindent elkövettek a kormány elgondolásainak keresztülvitele végett. Dulles külpolitikai indokokra hivatkozott, Weeks kereskedelmi miniszter pedig arra, hogy a tervezett vámcsökkentések csak igen csekélyek lesznek, s az elnök igen óvatosan fogja alkalmazni őket.

A szenátus plénuma május 4-én 75 : 13 szavazataránnyal elfogadta ugyan a Reciprocal Trade Agreements Act háromévi meghosszabbításáról szóló törvényjavaslatot, de csak azokkal a pénzügyi bizottság által hozzáfűzött jelentős módosításokkal, amelyek elsősorban az escape clause megerősítésére vonatkoznak, s lényegesen felhígítják a még oly szerény eredeti Eisenhower-programot is. A módosítások legfontosabbika felhatalmazza az elnököt, hogy kvóták megállapításával és vámemeléssel korlátozza azoknak az áruknak importját, amelyeket olyan nagy mennyiségben hoznak be, hogy ez az Office of Defence Mobilization megállapítása szerint veszélyezteti az Egyesült Államok „nemzeti biztonságát". (Elsősorban a szén, az olaj, az ólom és a cink behozataláról van itt szó.) A másik fontos módosítás az eddigi escape clause alkalmazását könnyíti meg. Kimondja ugyanis, hogy a tarifabizottság (Tariff Commission) javasolhatja az escape clause alkalmazását, valahányszor megállapítja, hogy az import növekedése lényegesen hozzájárul valamely amerikai iparág gazdasági károsodásához. Ezentúl az escape clause alapján akkor is kérhető vámvédelem, ha az iparág termelésének csak egyik szektorát éri károsodás, jóllehet más szektor jelentős nyereséggel termel. A tarifabizottság — az eddigiektől eltérően — köteles nyilvánosságra hozni javaslatait, s ezzel is befolyásolja az elnököt, hogy fogadja el a bizottság javaslatait.

A szenátus pénzügyi bizottsága ezenkívül úgy döntött, hogy az OTC ratifikálását különválasztja a RTAA meghosszabbításának tárgyalásától, ami lényegesen rontja a ratifikáció esélyeit. A GATT nyújtotta tetemes előnyök ellenére is igen sokan ellenzik „az amerikai kereskedelempolitika cselekvési szabadságának megkötését" az importkorlátozások, a vámok és az exportszubvenciók stb. tekintetében.

Eisenhower április 14-i üzenetében, amellyel az Egyesült Államoknak az OTC-hoz való csatlakozásáról szóló törvényjavaslatot terjesztette a kongresszus elé, felsorolta azokat a fő előnyöket, amelyeket az Egyesült Államok az OTC-ben való tagságából húzhat, mégpedig: a dollárral szemben életbeléptetett bizonyos diszkriminációs intézkedések megszüntetése, aránylagos vámügyi biztonság az escape clause alkalmazásának segítségével, multilaterális kereskedelem, az amerikai mezőgazdasági behozatali korlátozások fenntartása és végül az amerikai export növelésének eshetősége. Ezek az érvek, jóllehet más célból hangzottak el, egyben hitelesen megvonták a genfi konferencia amerikai mérlegét. Eisenhower üzenetében arra is utalt, hogy ha a kongresszus elutasítja az OTC-hez való csatlakozást, „ezt az egész világon úgy fognák fel, mint a nemzetközi kereskedelem előmozdítása iránt tanúsított érdektelenséget. A csatlakozás elutasítása csapást mérne a szabad országok együttműködésére, kereskedelempolitikai káoszhoz vezethetne, aminek következményeképpen megváltozhatna néhány ország külkereskedelmi tájékozódása".

Dr. Halmosy Dénes

Oblath György: A külkereskedelem technikája

(Kereskedelmi Kiadó. 1954. 455 old.)

Oblath György könyvének kétirányú feladata van: hasznos kézikönyv a külkereskedelmi dolgozóknak és tankönyv a Közgazdaságtudományi Egyetem külkereskedelemszakos hallgatóinak. Mindkét feladatot mérlegelve, elöljáróban megállapíthatjuk, hogy Oblath György munkája a gyakorlati külkereskedelem és az oktatás részére egyaránt értékes segítséget adott.

Magyarországon eddig még nem jelent meg a külkereskedelem technikájával foglalkozó ilyen összefoglaló jellegű, színvonalas szakkönyv. Az a tény, hogy ez a könyv most jelent meg, szorosan összefügg azzal, hogy külkereskedelmünk munkájának színvonala és a külkereskedelmi dolgozók tanulnivágyása egyre fokozódik, a szakmai ismeretek kiterjesztésének igénye növekszik.

Oblath György könyve nemcsak a magyar szakirodalomban számít új alkotásnak. Hasonló jellegű kézikönyv az utóbbi évek során a baráti országokban sem jelent meg. A Szovjetunióban nemrég kiadott *Export-Import Lexikon* ugyan átfogóbb, nagyobb igényű munka, de jellege nem ad rá módot, hogy tankönyvül szolgáljon. Most készül — nagyrészt a kiváló szovjet tematika alapján — egy hasonló igényű csehszlovák tankönyv, amelynek elkészítése során nyilván segíthetünk a könyv összeállítóinak azzal, hogy Oblath Györgynek az oktatási munkában szerzett és a könyvben feldolgozott tapasztalatait átadjuk.

A könyv bírálatát megelőzőleg szeretném előrebocsátani, hogy *A külkereskedelem technikája* című könyvet elsősorban fontos szakkönyvnek tekintem, de mérlegelnem kellett azt is, hogy egyszersmind tankönyvként is használjuk.

A könyv nagy jelentősége, a vele szemben támasztott magas követelmények említett kettős jellege, továbbá az a körülmény, hogy rövidesen máris szükségessé válik a 2. kiadás megjelentetése, indokolttá teszi, hogy az eredmények kiemelésével egyidejűleg alaposan megbíráljuk fogyatékosságait is, különösképpen az elméleti részeket illetőleg.

Oblath György helyesen kíséreli meg, hogy a kereskedelem-technikát beágyazza a kapitalizmus egész fejlődésébe, s megmutassa: hogyan nőtt ki a klasszikus kapitalizmusból, majd az imperializmusból a modern kereskedelem technikája. Kiindulásképpen jól tárja fel, hogy a kapitalizmus és az imperializmus külkereskedelempolitikájából milyen következmények fakadnak a modern külkereskedelmi ügylet kereteire, előkészítésére és lebonyolítására. A szerző kellő mértékletességgel foglalkozik a kereskedelempolitika, helyesebben a külkereskedelmi gazdaságtan egyes kérdéseivel, hiszen főfeladata a technikai kérdések ismertetése. Az elvi, kereskedelempolitikai kérdéseket csak

akkora terjedelemben tárgyalja, hogy ezzel megfelelő alapot adjon a technikai vonatkozások ismertetéséhez, s nem csúszik át a kereskedelempolitika bővebb tárgyalásába.

Az egész könyvön végigvonul a Szovjetunió és a népi demokráciák kölcsönös, újszerű, baráti kapcsolatának ismertetése. Ez az ismertetés nem korlátozódik kizárólag az elvi részre, hanem éppen azáltal válik életszerűvé és meggyőzővé, hogy át meg átszövi a technikai részeket. A szerző megmutatja; az újtípusú kapcsolatok hogyan tették lehetővé az árucsereforgalmi megállapodások teljesen új jellegének megteremtését, milyen fizetési módszerek, szállítási szerződések kidolgozására adott alapot a demokratikus tábor országai közt kialakult baráti szellem. Nagy segítséget ad az oktatáshoz azzal, hogy megmutatja: a kölcsönös együttműködés szelleme milyen új tartalommal telítette meg a kapitalista külkereskedelemben kialakult kereskedelmi fogalmakat, kereteket.

De nem hagyhatjuk megjegyzés nélkül az elméleti részben található hibákat, bár a könyvben az elméleti kérdések viszonylag csekély terjedelmet foglalnak el. Ezek a hibák javarészt azzal függnek össze, hogy a szerző megfogalmazásai több esetben elnagyoltak, felületesek. Csak néhány kiragadott példával akarjuk bebizonyítani e bíráló megállapításunk jogosságát.

A protekcionista politikáról szólva Oblath György megállapítja, hogy „a kapitalizmus keletkezésének időszakában folytatták" (16. old.). Ez önmagában nem igaz. Egyetértünk a szerzővel, ha azt mondja, hogy Anglia az angol kapitalizmus fejlődésének kezdetétől a XIX. század közepéig protekcionista politikát folytatott. Ismeretes, hogy Anglia az ipari forradalom megvalósítására a protekcionista politikát is eszközként használta fel. Ezzel szemben egy sor fejlett kapitalista ország — például az Egyesült Államok — még a szabadkereskedelem Angliában aratott győzelme után — vagyis a XIX. század második felében is — szélsőséges protekcionizmussal védte iparát az angol versennyel szemben.

Nem fogadható el az a megállapítás sem, hogy a „szabadkereskedelem rendszere az iparilag fejlett országok burzsoáziájának" eszközévé vált (uo.), hiszen tudvalevő, hogy ez csak Anglia, a „világ műhelye" vonatkozásában igaz, mert az iparilag fejlett országok burzsoáziája a múlt században — Anglia nyomására — legfeljebb *mérsékelte* protekcionizmusát. Ezt a megállapítást nem javítja az sem, hogy a szerző később megjegyzi: „A szabadkereskedelem kezdeményezője az akkor legfejlettebb tőkésországnak, Angliának a burzsoáziája volt." (Uo.)

Hibás a dömpingnek az a szerző adta meghatározása, hogy a dömping „nem ritkán az önköltség alatti árakon (veszteséges árakon) lebonyolított árukivitelt jelent". (31. old.) Valójában az önköltségi árnál átmenetileg kisebb exportár nem okvetlenül azonos a veszteséges árral. A tőkés általában nem veszteséges áron exportál, hiszen éppen a nagy belföldi monopolár biztosítása teszi veszteségmentessé exportját olyankor is, amikor az exportár átmenetileg az önköltségi ár alá süllyed. A szerzőnek ez a téves szemlélete a későbbiek során mégegyszer felbukkan, amikor az állammonopolista kapitalizmus időszakát tárgyalva, a tőkés állam növekvő szerepét vizsgálja „a veszteséges export támogatásában". (33. old.)

Ez a hibás kiemelés nem teszi lehetővé, hogy az olvasó felismerje: a dömping a maximális profit megszerzésének egyik fontos módszere, s hogy az általános válság második szakaszában a tőkés állam a monopóliumok mind nagyobb profitjának biztosítása végett fokozottabban támogatja a dömpinget. A szerző nem magyarázza meg, hogy a belföldi, sőt a termelési árnál átmenetileg olcsóbb kiviteli ár azt a célt szolgálja, hogy az exportáló monopóliumok tönkretegyék versenytársaikat, illetve kiszorítsák őket arról a piacról, ahova a dömping irányul. Később azután, amikor tönkretették a belföldi ter-

melést, kiszorították a konkurrenciát, ismét felemelik exportáraikat.

A kereskedelempolitikai részben szintén több példát találhatunk a pontatlan, felületes fogalmazásra. De érdemes megállnunk Oblath Györgynek a valutadömpingről szóló megállapításánál, mert ez a két hosszú mondat példa arra, hogy tankönyvben hogyan *nem* szabad fogalmakat magyarázni. „Valutadömping alatt azt értjük, hogy a leértékelt valutájú vagy inflációs (elértéktelenedett) valutájú ország egy ideig a világpiacon viszonylag kedvező árakon tud exportálni, vagyis az áruit a külföldi piacokon külföldi valutában kifejezve olcsóbban tudja eladni, mint amennyi az illető áru belföldi ára a teljes értékű vagy kevésbé elértéktelenedett valutával rendelkező országban. Ez az olcsóbb ár egyrészt a leértékelt valutájú országban reálbércsökkentés folytán (a helyi munkabérek egyideig változatlanok maradnak), másrészt pedig annak következtében áll elő, hogy a leértékelt vagy elértéktelenedő valutájú ország valutájának árfolyama jelentősebb mértékben csökken, mint amilyen mértékben a valuta elértéktelenedése a belső piac áraiban kifejezésre jut (az elértéktelenedő valuta vásárlóereje otthon lassabban csökken, mint külföldön)." (32. old.)

Nem véletlen, hogy az Oblath György könyvéből tanuló külkereskedelmi szakos egyetemi hallgatók a félévi vizsgák előtt tartott konzultációban elsősorban a valutadömping kérdését firtatták, mert nem értették meg jól a könyv meghatározását, s különösképpen azt, hogy az infláció miképpen hathat a valutadömpingre.

A szerző erre vonatkozó megállapítását mi is megalapozatlannak, hibásnak tartjuk. Az infláció rendkívül nehézkessé és komplikálttá teszi az elszámolást, akadályozza az áruforgalom növekedését. Az importnyersanyagot tartalmazó áruk exportőre ugyanis, aki egy adott időpontban megköti az ügyletet meghatározott ár kikötésével, a szállításkor nyilvánvalóan a szerződésileg megszabott árat kapja, ennek reálértéke azonban — a valuta elértéktelenedése folytán — a szerződéskötés időpontjához képest jelentősen csökkent. Az exportőr tehát ilyenkor rosszul jár, s a ráfizetés veszélye nem ösztönzi őt az export fokozására. Másrészt az infláció esetén a nyersanyagárak emelkedése megelőzi a készárukét, vagyis nő az önköltség, s ez csökkenti a versenyképességet a külső piacokon.

Akármelyik oldalról vizsgáljuk tehát a kérdést, megállapíthatjuk, hogy az infláció — jóllehet általában megelőzi a leértékelést — a valutadömpingre gyakorolt hatás szempontjából nem azonosítható a leértékeléssel.

Vitatható az elméleti rész felépítésének helyessége is. Helyesebb lenne, ha a kereskedelempolitikával foglalkozó fejezeteket szorosabb logikai kapcsolat fűzné össze. Nem szerencsés, hogy a szerző először a legfőbb keresekedelempolitikai irányzatokat tárgyalja, s csak ezután foglalkozik részletesen a kapitalizmus különböző időszakainak kereskedelempolitikai eszközeivel. Ez a rendszertelenség vezet arra, hogy az 1929—33-as világgazdasági válságot követő új kereskedelempolitikai eszközök tárgyalása után beiktat egy fejezetet az áruknak és a devizáknak a külkereskedelmi gyakorlat szempontjából való osztályozásáról stb., majd ismét új fejezetben tárgyalja az imperializmus külkereskedelempolitikai eszközeit a második világháború után. Alapos elméleti felkészültségű olvasóknak talán nem okoz nagyobb problémát ez a tárgyalási mód, a kereskedelempolitikában járatlanabb olvasók — s különösen az egyetemi hallgatók — azonban e rendszertelenség miatt nem igen érthetik meg, hogy az imperialista protekcionizmus eszközei valójában miképpen változtak, torzultak az általános válság két szakaszában, s nem érzékelik, hogy a régi eszközök ugyan megmaradnak, de az imperialisták egyre újabb s újabb eszközöket használnak fel, mégpedig nem a régebbiek helyett, hanem velük együtt. A

szerző nem világítja meg kellőképpen, hogy itt voltaképpen csak arról van szó: az imperialista protekcionizmus új köntösben jelenik meg.

Az egyes fejezetek belső arányai sem mindig helyesek. A szerző például viszonylag bővebben foglalkozik az Export-Import Bankkal, a Marshall-tervvel stb., de a kereskedelemtechnikai szempontból is annyira jelentős adminisztratív protekcionizmusról alig beszél.

A könyv tulajdonképpeni fő feladata, hogy technikai ismereteket adjon. Ezt a fő feladatát pedig jól megoldja. Oblath György teljességre törekedett a technikai anyag összeállításában, s ez általában sikerült is. Nagyon sok témát vet fel és magyaráz meg. Ezzel eléri, hogy az olvasók részleteikben is megismerik a nemzetközi kereskedelmi élet fontos fogalmait. Jelentős helyet kap a szervezeti kérdések ismertetése, a külkereskedelemmel kapcsolatos fizetési, szállítmányozási, ügyletelőkészítési és bonyolítási kérdések pedig — nagyon helyesen — a könyv terjedelmének zömét foglalják el.

A befejező rész a magyar külkereskedelem szervezeti és működési sajátosságait tárgyalja. Ez a rész különösen sokat ad az egyetemi hallgatóknak, akiknek egyelőre elsősorban könyvből, elméletileg kell megtanulniuk a külkereskedelemben szükséges tudnivalókat. Az a hallgató, aki alaposan tanulmányozza a könyvet, jól el tud majd igazodni a komplikált üzleti helyzetekben is.

Jól alkalmazza a szerző a szemléltető módszert. Minden lényeges okmány, levél, számla stb. mintája fellelhető a könyvben. Ez a módszer nagyon jól bevált, mert megkönnyíti a tananyag megértését.

Mégegyszer hangsúlyozzuk, Oblath György könyvének megjelenése a magyar közgazdasági szakirodalom jelentős eseménye. Elvitathatatlanul sokat jelent külkereskedelmi szakembereinknek, hogy egy olyan területre vonatkozólag kaptak hasznos vezérfonalat, amelyen eddig semmiféle munka sem jelent meg. Szükséges azonban megnéznünk, vajon adhatott volna-e a szerző jobbat és jobban. Különösen azért érdemes ezzel a kérdéssel foglalkozni, mert a könyv második kiadásában a szerzőnek módja lesz majd megfelelő változtatásokra.

Szó volt már róla, hogy a technikai fejezetek a külkereskedelemben adódó technikai problémákat részletesen vetik fel és tárgyalják. Ez a könyv jelentős előnye. Az ellenben már nem helyes, hogy a különféle szerződéseket, megállapodásokat, szokványokat, ügyletkötési és lebonyolítási problémákat az összefüggésekből kiszakítva, elszigetelten kezeli.

Ez a tárgyalási módszer nem alkalmas arra, hogy felébressze a szakmai érdeklődést, a szakma szenvedélyes szeretetét egyetemi hallgatóinkban, Didaktikai szempontból sem helyes módszer, hogy a szerző előbb elkülönítve magyaráz meg egy sor alapfogalmat, ami oda vezet, hogy egy-egy külkereskedelmi folyamatról csak akkor kaphatunk megfelelő képet, ha minduntalan viszatérünk a már tárgyalt fogalmakra. Ez a módszer szükségképpen azt eredményezi, hogy a könyv maga is ismétlésekbe bocsátkozik, s ismételten utal egyes fejezetekben a másutt már minden összefüggés nélkül felvetett kérdésekre. Pedig nagyon nehéz egy összefüggő, például ügyletkötői munkafolyamatot megérteni akkor, ha a szerző annak egyes alkatelemeit már néhány száz oldallal előbb tárgyalta.

Ahol nem mutatjuk meg az események sokrétűségét, ott meg kell próbálni a gyakorlatban felmerülő példákkal érzékeltetni jelentőségüket. A szerző azonban nem törekedett erre. Hiányoznak az üzleti fantázia kifejlesztését elősegítő példák, az egyes fogalmak színességét megmutató konkrét, gyakorlati események. A már előbb említett fuvarparitási fogalmak — noha a könyv hat helyen foglalkozik különböző jellegzetességeikkel — nem válnak érdekessé az olvasó számára, mert a szerző egyetlen helyen sem mutat rá jól kiválasztott példával, hogy a fuvarparitások közti választási lehetőségek milyen

komplikáltakká válhatnak, milyen feladatokat, ismereteket követelhetnek meg egyszerűnek látszó ügyletkötés esetében is. Ez a hiány teszi szükségessé, hogy a Közgazdaságtudományi Egyetem külkereskedelmi tanszéke a közeli hónapokban példatárral egészítse ki, s így oktatásra alkalmasabbá tegye Oblath György könyvét.

Az összefüggések tárgyalásának hiánya arra vezet, hogy a szerző a technikai munkát sematikusan, adminisztratív oldaláról mutatja meg. Felsorolja a különleges akkreditívek fajtáit (253—260. old), s ezúttal mindegyiket egy-egy példával is illusztrálja. Ezek a példák azonban vérszegények, problémamentesek. A technikai könyvnek is érvelnie kell, meg kell mutatnia, hogy az ügyletek bonyolítása, a fizetési módok alkalmazása nem történhet egy kaptafára, minden probléma *jó* megoldása fontos feladat. Meg kell világítani azt is, hogy egy-egy akkreditív forma megválasztása 5—6 olyan következményt von maga után, amelyekkel számolnunk kell az illető akkreditív forma helyességének eldöntésekor.

A könyvben tárgyaltak alapján nem mérhetjük fel, hogy a kapitalista külkereskedők milyen mértékben használják ki a technikai lehetőségeket ellenünk irányuló támadásra, s hogy hogyan védekezhetünk az efféle próbálkozások ellen. A könyv hat sorban intézi el, hogy az adminisztratív protekcionizmus az imperialista országokban milyen mértékben használja fel a vámrendszert a demokratikus tábor országai ellen intézendő támadásra (L. 380. old.), holott itt is adódnék mód rá, hogy technikai útmutatást adjon a védekezésre.

A könyv már említett elnagyoltsága megmutatkozik a technikai részben is. Oblath György felületesen foglalkozik például a piackutatás kérdésével. Az olvasó szemében ez a rész terjengősnek tűnik. Arról ugyan tájékoztat, hogy az egyes címtárak, kompasszok hogyan használhatók, s hogy a piackutató miféle kézikönyvekre támaszkodhat, de nem mondja el, hogy a piackutatás hogyan emelhető tudományos színvonalra, milyen tudományos piackutatási módszerek vannak stb. A már említett csehszlovák tankönyv-tervezet magas színvonalára többek közt abból is következtethetünk, hogy külön fejezetet szán a piackutatásban alkalmazott tudományos módszerek tárgyalásának, s elméletileg is értékeli az indukciós, dedukciós, szintetikus, analitikus stb. piackutató módszereket. Felületességre vall és erősen vitatható Oblath Györgynek a tőzsdei ügyletekről alkotott véleménye is. Ezeket az ügyleteket két csoportra osztja: prompt és határidős ügyletekre (96. old.). Seresevszkij szovjet szakíró ezzel szemben sokkal mélyebb analízis alapján effektív és spekulációs ügyletekről beszél. (*M. G. Seresevszkij.* A kereskedelmi ügyletek szervezeti formája és technikája a kapitalista világpiacon. Moszkva. 1953. Nyersfordítás.) Oblath György felosztása azért helytelen, mert nem tárja fel a tőzsdei ügyletek igazi hajtóerejét, nem utal rá, hogy a tőzsdei ügyletek tulajdonképpen vagy effektív árueladásra létesülnek — akár prompt, akár határidős szállításokról van szó —, vagy pedig valóságos adás-vétel szándéka nélkül tőzsdei spekulánsok közti machinációk eredményei.

Ennek a kérdésnek a tisztázásához is az szükséges, hogy a szerző jobban elmélyedjen a felvetett problémákban, megkísérelje alaposabb feltárásukat.

Oblath György bátor kezdeményezése hazai szakirodalmunk nagy eredménye. Ennek ismételt hangsúlyozása azért fontos, mert a könyv értékelését elsősorban ennek a szempontnak kell megszabnia. Éppen azért kell alaposan és szigorúan bírálni fogyatékosságait, mert ez elősegíti, hogy a szerző további munkával, a szerkezeti felfogás korrigálásával, az anyag elvi problémáinak tisztázásával olyan helyet biztosítson műve számára közgazdasági irodalmunkban, amely teljesen méltó lesz a helyes célkitűzéshez.

Bencze Nóra

A Voproszi Ekonomiki 1955. évi 1., 2. és 3. számából

Az SZKP központi bizottságának januári ülése és a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának második ülésszaka részletesen foglalkozott a szovjet népgazdaság időszerű problémáival. A *Voproszi Ekonomiki 1.* számának *A földművelés és az állattenyésztés fejlesztése — az egész nép feladata* című vezércikke az említett ülések határozatai alapján felhívja a szovjet közgazdászok és mezőgazdasági szakemberek figyelmét a mezőgazdaság fejlesztésével kapcsolatos legidőszerűbb teendőkre. A vezércikk összegezi a legutóbbi két év termelési eredményeit, s megmutatja: milyen nagy lehetőségek vannak a földművelés és az állattenyésztés fejlesztésére. A földműveléssel kapcsolatban különösen a szűz- és a parlagföldek megművelésének agrotechnikai és közgazdasági problémáit, az állattenyésztést illetően pedig a takarmánytermelés fokozásának lehetőségeit tárgyalja.

A marxista—leninista újratermelési elmélet revíziója ellen című szerkesztőségi cikk ugyancsak a Központi Bizottság januári ülésének határozata alapján állapítja meg, hogy a legutóbbi időben néhány szovjet közgazdász helytelenül értelmezte a marxizmus—leninizmus újratermelési elméletének a szocialista társadalomra is érvényes több fontos tételét, s különösen a termelőeszközök termelésének elsősorban történő fejlesztésére vonatkozó tételt, amely a bővített újratermelés gazdasági törvénye.

A Központi Bizottság januári ülése és a párt több vezetője keményen megbírálta a marxizmus tanításainak vulgarizálását, elferdítését. A lap szerkesztősége is elismeri, hogy hibázott, amikor a legutóbbi időben helyet adott ilyen jellegű cikkeknek.

Az e kérdésben hirdetett hibás, antimarxista nézetek egyik forrása a szocializmus gazdasági alaptörvényének helytelen értelmezése volt. Köztudomású, hogy az alaptörvény nemcsak a szocialista termelés célját jelöli meg, hanem a cél elérésének eszközét is. A nép állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségleteinek kielégítése okvetlenül megköveteli a termelőeszköztermelés elsősorban történő növelését. Enélkül lehetetlen az alaptörvény követelményeinek kielégítése, s ugyancsak lehetetlen a kommunizmus anyagi-műszaki alapjának megteremtése. Akik ezzel ellentétes nézetet vallanak, meghamisítják a marxizmus—leninizmus tanításait, s ugyanarra a káros útra akarják taszítani a pártot és a szovjet népet, amelyet a szocializmus építése idején egyes jobboldali kapituláns elemek hasztalan erőszakoltak. A nehézipar elsősorban történő fejlesztése továbbra is objektív szükségszerűség, a kommunista társadalom fölépítésének elengedhetetlen feltétele.

*A. Alekszejev*nek *Oroszország gazdasági helyzete az 1905—1907. évi forradalom előestéjén* című cikke a forradalom kirobbanásának társadal-

mi és gazdasági körülményeit elemzi. Vázolja az orosz ipar fejlődését, megmutatja a külföldi tőkebefektetések szerepét és az osztályerőviszonyok alakulását, feltárja a proletariátus és a parasztság forradalmi harcának gazdasági gyökereit, s ismerteti a cárizmus pénzügyi politikáját is.

M. Bagasev a magyar szénbányászatban is ismert ciklusos munkamódszer előnyeit és alkalmazásának tapasztalatait ismerteti. Cikke elsősorban azt mutatja meg, hogy ez a munkamódszer, amelyet először 1950-ben alkalmaztak a Donyec-medencében, s azóta csaknem minden szovjet szénbányában bevezettek, hogyan növeli a munka termelékenységét. Hangsúlyozza, hogy a ciklusos ütemterv szerint végzett munkának fontos feltétele a szénkitermelés nagyszabású gépesítése. A szovjet szénbányászat gépesítésében elért eredmények módot adnak e fejlett munkaszervezési módszer kiterjedt alkalmazására és tökéletesítésére. Bagasev részletesen ismerteti a ciklusos ütemterv segítségével elért termelési eredményeket, s kifejti: hogyan fokozható a szénbányászatban a munka termelékenysége.

M. Ejdelman Az ipar belső tartalékainak statisztikai módszerekkel való feltárásáról címmel írt cikket. A cikk főként a csoportosítás módszerének alkalmazási lehetőségeivel foglalkozik. Megmutatja, hogyan alkalmazható ez a módszer a termelőkapacitás-kihasználás fogyatékosságainak feltárására (például a szénbányászatban és a textiliparban) és az anyagtakarékossági tartalékok tanulmányozására (főként a hőerőművek tüzelőanyagfelhasználására vonatkoztatva). Az évenként megismétlődő anyagkészlet-összeírások és a néhány évben egyszer végrehajtott berendezés-összeírások adatai alapján is alkalmazhatók olyan statisztikai módszerek, amelyek hozzásegítenek a tartalékok feltárásához és a termelés növeléséhez. Ejdelman az itt használható statisztikai módszerekről is részletesen ír.

Ti Csao-paj, a Kínai Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézetének igazgatóhelyettese, *A Kínai Népköztársaság gazdasági helyreállításának sikerei és az első ötéves terv végrehajtásának kezdete* címmel írt cikket. A cikk négy részre oszlik: 1. A régi Kína szociális és gazdasági szerkezetének és a kínai forradalom első szakasza betetőzésének jellemzése; 2. A népgazdaság helyreállítási időszakának legfontosabb sikerei; 3. A Szovjetunió Kínának adott önzetlen segítsége; 4. Az első ötéves terv végrehajtásának első eredményei, a párt fő irányvonala és legfontosabb feladatai az átmeneti időszakban.

A. Csisztjakov A szocialista tábor országai és az elmaradt országok gazdasági együttműködésének fejlődése címmel ad áttekintést az újtípusú nemzetközi kereskedelem e rendkívül fontos kérdéséről.

A szocialista gazdasági rendszer természete megköveteli a népeknek az egyenjogúság és a kölcsönös segítség elvén alapuló gazdasági együttműködését. A szocialista tábor országai az elmaradt országokkal kialakított és mindinkább fejlődő kereskedelmi kapcsolataikban ezt az elvet érvényesítik. Csisztjakov rövid áttekintést ad a fontosabb elmaradott országok (India, Indonézia, Malájföld, Pakisztán, Argentína, Brazília, Egyiptom, stb.) külkereskedelmi kapcsolatainak alakulásáról. A különféle kereskedelmi szerződések feltételeinek ismertetése és elemzése alapján bebizonyítja, hogy a szocialista tábor országai — az imperialista országokkal ellentétben — olyan kereskedelmi szerződéseket kötnek ezekkel az országokkal, amelyek az egyenjogúság elvét érvényesítik, s hozzájárulnak az elmaradt országok gazdaságának erősítéséhez, iparának megteremtéséhez, illetve fejlesztéséhez. A szocialista tábor országai bőven szállítanak gépeket, ipari berendezéseket ezeknek az országoknak, s műszaki vonatkozásban is készségesen adnak nekik tanácsokat. A cikk második része ezt a kérdést fejtegeti részletesen.

A. Manukjan Az Egyesült Államok ciklikus gazdasági fejlődésének sajátosságai a második világháború után című cikke elején hangsúlyozza, hogy a tőkés újratermelési folyamat a kapitalizmus sorsában bekövetkezett világtörténelmi jelentőségű változások ellenére is megőrzi ciklikus jellegét. A ciklus problémája végső soron a válságok időszakos megismétlődésének problémája. Aki nem érti meg a tőkés gazdaság háború utáni fejlődésének ciklikus jellegét, az tagadja a soronkövetkező túltermelési válság bekövetkezésének elkerülhetetlenségét.

A ciklus háború utáni fejlődése a kapitalizmus általános válságának második szakaszában az egységes világpiac szétesésének és a fő kapitalista országok erőforráskiaknázási szférájának szűkülése közepette megy végbe. Ennek következtében fokozódik a tőkés újratermelés ingatagsága, s az egyes tőkésországok különféle termelőágai csak más országok termelőágainak rovására fejlődhetnek. A háború utáni tőkés gazdaság további jellemzője: 1. a monopóliumok hatalmának rendkívüli fokozódása; 2. a hadikiadások csökkentése helyett a háború előtti kiadások összegének megsokszorozódása (gyakran 9—10-szeresre való növelése); 3. az infláció állandósulása.

A második világháború befejezése óta két körülmény nyomja rá bélyegét az Egyesült Államok gazdaságára: egyrészt a háború következményei, másrészt a mindinkább fokozódó háborús előkészületek éreztetik hatásukat. Ez bizonyos fokig befolyásolja a kapitalizmus belső gazdasági erőinek működését, az újratermelési folyamat belső törvényszerűségeinek megnyilvánulását, de nem szünteti meg hatásukat.

A háború után — különösen 1950-től 1953-ig — viszonylag nagy volumenűek voltak az amerikai gazdaság állótőke-befektetései. A nagy befektetések hatása megmutatkozott az ipari termelés általános színvonalában: az Egyesült Államok ipari termelésének indexe 1946 és 1953 közt átlagosan 110 volt az 1937. évi 61-el szemben (1947—1949=100). A befektetések tekintélyes része a háborús előkészületekkel kapcsolatos. A befektetések eredményeképp fokozódott a gépgyártás és a vaskohászat kihasználása, megnőtt a foglalkoztatottság, változatlan maradt a kereslet és az árak színvonala. Ezek a befektetések végső soron óriási termelőkapacitásfölöslegek kialakulására vezetnek, s előkészítik a talajt a befektetések, következésképp az egész termelés hosszantartó és nagyarányú csökkentése, fokozzák egy újabb, mélyreható ciklikus válság kirobbanásának lehetőségeit.

A ciklikus válság megmutatkozik az állótőkebefektetések és az ipari termelés alakulásában, a forgalmi és a hitelszféra jelenségeiben egyaránt, de a válságjelenségek viszonylagos szerepe a válságot megelőző időszak konkrét viszonyaitól függően ezeken a területeken más és más.

Manukján a továbbiakban az ipari válsággal egybefonódó agrárválságot elemzi. Kifejti, miképp hat az Egyesült Államok gazdaságának ciklikus fejlődése a többi tőkésország gazdaságára, s kitér a mostani időszak ama sajátosságainak részletes ismertetésére, amelyekkel okvetlenül számolni kell az amerikai gazdasági konjunktúra további alakulásának vizsgálatakor.

M. Kol A gyarmati és a függő országok ültetvényi munkásainak kizsákmányolása címmel írt cikkében az ázsiai, az afrikai, valamint a délamerikai ültetvényi munkások féktelen kizsákmányolásáról és embertelen életkörülményeiről ír. A cikk írójának számításai szerint mintegy 25 ország különféle ültetvényein több mint 5 millió munkás senyved, főképp az amerikai és az angol monopóliumok, továbbá más nyugati mónopóliumok és a helyi nagybirtokosok igájában. A szerző részletes adatokat közöl az ültetvényesek profitjáról, beszámol a gyarmati és a függő országokban mindinkább növekvő erejű nemzeti szabadságharc eseményeiről.

Az örmény nép és az egész szovjet nép tavaly ünnepelte M. Nalbandjan, a híres örmény forradalmi demokrata születésének 125. évfordulóját. A lapban *G. Akopjan* méltatja Nalbandjan forradalmi tevékenységét, ismerteti gazdasági és politikai nézeteit.

A *Szemle* rovat két cikket közöl. Az egyikben *A. Jakovlev* számol be a Kínai Népköztársaság nemzetiségi vidéken folyó gazdasági építőmunkáról. A másikban *A. Szantalov* ír arról az elkeseredett harcról, amelyet az amerikai monopóliumok vívnak a tőkésvilág atom-nyersanyagkészleteinek megkaparintásáért.

A *Kritika és Könyvismertetés* rovatban *B. Braginszkij* és *G. Szorokin* ismerteti és értékeli *Sz. Sztrumilin* akadémikusnak *A Szovjetunió vaskohászatának története* című könyvét (I. kötet. A feudalizmus időszaka 1500-tól 1860-ig. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának kiadása. 1954. 534 old. Oroszul.)

Sztrumilin már régóta foglalkozik e korszak gazdaságtörténetével. Számtalan cikket írt erről a problémáról. Új könyvében összegezi kutatásait, s sokoldalúan beszámol e fontos iparág kialakulásáról és fejlődéséről. Több kérdést egészen újszerűen, helyenként azonban vitatható módon világít meg. A könyv ismertetői nagyra értékelik Sztrumilin új munkáját.

A Tudományos Tájékoztatás rovat beszámol a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Közgazdasági Intézetének Jerevánban megrendezett tudományos ülésszakáról, amelyen több szövetségi köztársaság közgazdasági intézetének tudományos munkatársai is résztvettek. Az ülés a termelőkapacitások felmérésének és kihasználásának kérdéseivel foglalkozott. A lap röviden ismerteti a beszámolók és a hozzászólások tartalmát.

★

A Voproszi Ekonomiki 2. száma vezércikkben foglalkozik a Szovjetunió 1955. évi költségvetésével és az idei gazdasági év feladataival.

V. Nyemcsinov akadémikus *Az állattenyésztés fejlesztésének közgazdasági kérdései* címmel írt cikket. A szerző több ország statisztikai adatai alapján különféle élelmiszerfogyasztási normákat ismertet. A tudományosan megalapozott normák arra utalnak, hogy a szovjet nép élelmiszerellátásának további javítása elsősorban állati eredetű termékek fokozottabb termelésével, vagyis az állattenyésztés fejlesztésével érhető el. Az állattenyésztés mennyiségi mutatóinak tervezésekor elsősorban az anyaállatállomány nagyságát kell megállapítani. A tudományos fogyasztási normák alapján — Nyemcsinov számításai szerint — 5 emberre kell 1 tehén, 25 emberre 1 anyakoca ősszel (vagy 2 tavasszal), 2 emberre 1 anyajuh, 1 emberre 3 tojótyúk (az állatállomány normális produktivitása esetén).

Az állatállomány mennyiségi fejlesztésén kívül rendkívül fontos a produktivitás fokozása. Ennek egyik feltétele a jó takarmányozás. Nyemcsinov elemzi a különféle takarmányféleségek hatékonyságát, majd áttér a takarmánytermelés és a legelőgazdálkodás további javítási lehetőségeinek vizsgálatára. A cikk másik része az állattenyésztési munkafolyamatok gépesítésének fokozásával és az állattenyésztés fejlesztését elősegítő anyagi ösztönzés újabb módszereivel foglalkozik.

G. Baklanov Az ipari munka termelékenységének mutatói címmel írt cikkében a munkatermelékenység mérésével és dinamikájával kapcsolatos statisztikai problémákat elemzi. A munkáslétszám csoportosításán kívül foglalkozik a munkaidőráfordítási egység kiválasztásával, majd rátér a gyártmányok munkaigényességi fokának megállapításával összefüggő számításokra, végül pedig a munka termelékenységének természetes mértékegységekben, illetve értékben kifejezett mutatóiról, valamint az úgynevezett munkaindexekről és a használatukkal kapcsolatos módszertani problémákról ír.

A. Zseludkov a fakitermelő iparra vonatkoztatva írt részletes cikket a munkatermelékenység fokozásának újabb módszereiről és lehetőségeiről.

A. Golubkov A Kínai Népköztársaság szocialista iparosítása című cikkében Kína első ötéves tervének iparosítási feladatairól és az ország iparosításában már elért eredményekről számol be.

Ismeretes, hogy a tőkésországok, s köztük is elsősorban az Egyesült Államok gazdaságuk fokozott militarizálásával igyekeznek megoldani a tőkés gazdasági rendszer mindinkább élesedő ellentmondásait. A monopóliumokat hűségesen kiszolgáló burzsoá közgazdák pedig különféle recepteket gyártanak, hogy bebizonyítsák a hadigazdálkodás előnyeit. Egyesek, például Beveridge, a teljes foglalkoztatottság biztosításáról, mások az „ágyú és a vaj" problémájának egyidejű megoldásáról, ismét mások, például Keynes, a tőkés gazdaság „kigyógyításáról" beszélnek. Nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy ezek a közgazdászok egytől egyig a monopóliumok uralmát védelmezik, s a munkásosztály meg a parasztság féktelen kizsákmányolásáról, tűrhetetlen nyomoráról akarják elterelni a figyelmet. A reakciós közgazdászok próbálkozásaival szállnak szembe azok a nyugati haladó közgazdászok, akik az igazság feltárására törekszenek. Az ő munkálkodásukról számol be *N. Dmitrijev Az Egyesült Államok haladó közgazdáinak harca a militarizmus és a reakció ideológiája ellen* című cikkében.

A „szabályozott gazdaság" kérdésében, valamint a farmerek és a négerek gazdasági helyzetével kapcsolatban különösen éles eszmei harc folyik a haladó közgazdák és a militarizmus felbérelt „tudósai" közt. Nem kevésbé fontos az a felvilágosító munka sem, amelyet az amerikai haladó közgazdák a válságjelenségek elemzése útján végeznek. Például H. Lumer külön könyvben foglalkozik ezzel a problémával. (War Economy and Crisis. 1954. New York. — A hadigazdaság és a válság.) Lumer bebizonyítja, hogy a ciklikus túltermelési válság érlelődésének körülményei közt a nagy hadikiadások egy időre elodázhatják ugyan a válság kezdetét, de a válság kibontakozásának folyamatát nem akadályozhatják meg.

Charles J. Coe-nak *Az agrárválság és Eisenhower politikája* című könyve a farmerek pusztulásáról, elnyomorodásról rajzol képet, *V. Perlo* a négerkérdéssel foglalkozik.

L. Mendelszon az imperializmus gazdasági alaptörvényének néhány vonatkozásáról írt cikket. A szerző utal az alaptörvény értelmezésével kapcsolatos helytelen nézetekre, s részletesen fejtegeti a maximális profit fogalmának tartalmát. Megemlíti, hogy egyes közgazdák a modern kapitalizmus gazdasági alaptörvényének taglalásakor sokat foglalkoznak azzal, hogy a mostani körülmények közt mekkora profit szükséges a tőkének. A modern kapitalizmus „kiadásainak nagyságáról", a kisajtolt értéktöbblet felhasználásáról írnak, s azt elemzik, miért nem elég az átlagprofit e kiadások fedezésére. Véleménye szerint ez a kérdés felvetés helytelen, mert fejetetejére állítja a jelenségek összefüggését. Nem a nagy kiadások teszik szükségessé a maximális profitot, hanem a maximális profit megszerzése ad módot a monopóliumoknak, hogy hatalmas összegeket fordíthassanak uralmuk fenntartására. A maximális profit biztosításának lehetősége és szükségessége a monopolkapitalizmus lényegéből ered.

A maximális profit szükségességének végső alapját az imperializmusbeli tőkés tulajdon specifikus sajátosságaiban kell keresnünk. A két legfontosabb sajátosság: 1. a tőkés tulajdon koncentrálásának és centralizálásának új, a réginél összehasonlíthatatlanabbul magasabb foka; 2. a tőketulajdon és a tőkefunkció elkülönülésének példátlan méretű fokozódása.

Mendelszon a továbbiakban az alaptörvénynek az újratermelési folyamattal és az átlagprofitráta törvényével való kapcsolatát fejtegeti.

J. Szollertyinszkaja A kis- és a középfarmerek kisajátítása és a

mezőgazdasági termelés koncentrációja az Egyesült Államokban címmel beszámol az amerikai farmerek tönkretételének különféle módszereiről. Adatok tömegével bizonyítja be, hogy az amerikai mezőgazdaságot a legutóbbi tíz évben a kis- és a középfarmergazdaságok soha nem tapasztalt arányú válsága jellemzi.

A. Krivobokov V. Belinszkij szociális és gazdasági nézeteiről írt tartalmas cikket.

A *Szemle* rovat az ágazati gazdaságtanok tárgyáról folyó vitára érkezett hozzászólásokat ismerteti.

A *Kritika és Könyvismertetés* rovat három könyvről tájékoztat: 1. Az Ukrán SZSZK népgazdasága fejlődésénk alapjai. Szerzői munkaközösség műve. 1954 554 oldal. A szerzők 1654-től napjainkig dolgozzák fel Ukrajna gazdaságának történetét, 2. N. Pavlenko: Oroszország kohászatának fejlődése a XVIII. század első felében. 1953. 539 oldal, 3. I. Bljumin: Anglia mai burzsoá politikai gazdaságtanának bírálata. 1953. 357 oldal.

★

A Voproszi Ekonomiki 3. számának *A nehézipar vezető szerepe a kommunizmus építésében* című vezércikke áttekintést ad a szovjetország szocialista iparosításáról, méltatja az iparosítás jelentőségét, s megmutatja: milyen óriási fontossága van a nehéziparnak a kommunizmus építésében. A vezércikk ismételten utal a nehézipar fejlesztését illetően a legutóbbi időkben elterjedt hibás nézetekre, bírálja e nézetek hirdetőit, s a lap fontos feladataként jelöli meg a nehézipar elsősorban történő fejlesztésével kapcsolatos elméleti és gyakorlati problémák részletes feldolgozását.

A. Koseljov A termelőeszközök társadalmi tulajdona — a szocialista termelési viszonyok alapja című cikke ismerteti a szocialista tulajdon kialakulását és fejlődését, valamint a társadalmi tulajdon és a személyi tulajdon összefüggéseit.

Az SZKP központi bizottsága és a Szovjetunió minisztertanácsa 1954. augusztus 21-én határozatot hozott a Szovjetunió Állami Bankjának feladatairól. *K. Plotnyikov* e határozat alapján írt cikket, amelynek címe: *A pénzügyi és a hitelrendszer az ötödik ötéves terv teljesítéséért vívott harcban.*

A cikk első része a szovjet hitel néhány elvi kérdésének taglalása után az Állami Bank hitelezési munkájának fogyatékosságaival, elsősorban a bankellenőrzésben tapasztalható liberalizmussal foglalkozik. Hangsúlyozza, hogy a bankhitel a szocialista vállalatok ellenőrzésének egyik hatékony eszköze. Az Állami Banknak jobban kell hasznosítania ezt az eszközt, s nem szabad minden ellenőrzés nélkül, szinte automatikusan teljesítenie az egyes minisztériumok, hivatalok stb. hitelkérelmeit. Véglegesen szakítani kell azzal a gyakorlattal, hogy hitelezéskor úgyszólván semmi megkülönböztetést sem tesz a jól, illetve a rosszul dolgozó vállalatok közt.

Az említett párt- és kormányhatározat megváltoztatta a fizetési kötelezettségek teljesítésének korábbi sorrendjét is. A szállítók jogainak fokozottabb védelme és előnyben részesítése elősegíti majd a szerződési fegyelem megszilárdulását és a tartozások idejekorán történő kiegyenlítését.

A munkabéralap felhasználásának rendje is jelentékenyen megváltozott. Az Állami Bank elsőrendű feladata a béralaptúllépések ellenőrzése és szükség esetén megfelelő pénzügyi szankciók alkalmazása.

A cikk befejező része a mezőgazdaságnak adott hosszú- és rövidlejáratú hitelekkel, valamint a forgalmi szféra hiteleivel foglalkozik.

M. Lific A fogyasztási szövetkezet szerepe a város és a falu áruforgalmának fejlesztésében címmel írt cikket. A szovjet fogyasztási szövetkezetek hálózata sokrétű munkát végez a falu és a város gazdasági kapcsolatainak megerősítése, a lakosság ellátásának további javítása végett. Lific beszámol e hálózat fejlődéséről, s részletesen ismerteti a fogyasztási

szövetkezetek működési területét. Megmutatja, milyen jelentős változások következtek be a fogyasztási szövetkezetek áruforgalmának szerkezetében (az iparcikkek aránya 1936-tól 1953-ig több mint tíz százalékkal növekedett, s elérte az egész áruforgalom 57,9 százalékát; hatalmasan megnőtt a falusi lakosságnak eladott különféle kultúrcikkek, egyebek közt a könyvek, a folyóiratok, az újságok, stb. mennyisége).

A. Kablucsko A Magyar Népköztársaság gazdasági fejlődésének tíz éve, Spiro Koleka, az Albán Munkapárt politikai bizottságának tagja pedig *Az Albán Népköztársaság gazdasági és kulturális fejlődése* címmel számol be a szocializmus útján haladó két európai népi demokratikus ország felszabadult népének politikai és kulturális sikereiről.

Az *Előadások és Konzultációk* rovatban *K. Safijev* írt cikket *Szocialista újratermelés a Szovjetunióban* címmel. A szerző az újratermelés meghatározása, valamint a kapitalista és a szocialista újratermelés jellemzése és leglényegesebb különbségeik ismertetése után rátér a társadalmi termék újratermelésének taglalására.

A *Szemle* rovat *A tőkés országok gazdasága 1954-ben* címmel statisztikai táblázatokkal kiegészített beszámolót közöl az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország, Nyugat-Németország és Olaszország tavalyi gazdasági helyzetéről. A bevezető általános tájékoztatást ad a tőkésországok gazdaságáról. Megállapítja, hogy az 1954. évet a tőkés gazdaság ellentmondásainak további éleződése jellemezte. Az 1954. évi tőkés konjunktúra megkülönböztető vonásairól egyebek közt a következőket írja: a legnagyobb tőkésországokban növekszik az ipari ciklus időbeli eltérése; folytatódik a tőkés gazdaság militarizálása; a legnagyobb mezőgazdasági termék exportáló országokban agrárválság bontakozik ki; a tőkés világpiac áruforgalma a hadimegrendelések ellenére is pang; a tőkés nagyhatalmak konkurrenciaharca tovább erősödik; a tőkés piacokon az árak általában gyöngén csökkenő irányzatúak; az Egyesült Államok, Anglia és a többi tőkésország pénzpiacán a kamatláb alacsony színvonalon mozog.

Az Egyesült Államokban gazdasági válság érezhető, az ipari termelés csökken. Ez utóbbi hatással van az Egyesült Államokkal szoros kapcsolatban lévő Kanada és Japán gazdaságára. A többi tőkésország, — Anglia, Franciaország, Nyugat-Németország és Olaszország — ipari termelése némileg növekedett. De végeredményben az egész tőkésvilág ipari termelése egy helyben topog.

Az általános tájékoztató további része a tőkés gazdaság militarizálásáról, az állótőkebefektetésekről és felújításokról, az agrárválság hatásáról, az áruforgalom alakulásáról, végül pedig a pénz- és a hitelügyek helyzetéről szól. Ezt a tájékoztatót követi a már említett országok gazdasági helyzetének értékelése.

A *Kritika és Könyvismertetés* rovat a következő könyveket ismerteti: *Sz. Liszicskin: A hazai olajipar történelmi fejlődésének alapjai. A forradalom előtti időszak.* Állami Műszaki Kiadó. Moszkva — Leningrád. 1954. 402 oldal. — *R. Livsic: A Szovjetunió iparának földrajzi megoszlása.* Állami Politikai Kiadó. 1954. 360 oldal. — *A Csehszlovák Köztársaság népgazdaságának és kultúrájának fejlődése 1949-től 1953-ig.* Statisztikai gyűjtemény. A Csehszlovák Állami Statisztikai Hivatal kiadása. Prága. 1954. 94 oldal. — *Victor Perlo* (A Munkaügyi Kutatóintézettel együttműködve). *A jövedelmek „forradalma".* New York. 1954. 64 oldal. — *Milliárdos korporációk, növekedésük és erejük.* New York. 1954. 64 oldal. — *A. Szantalov: Imperialista harc a nyersanyagforrásokért.* A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának kiadása. Moszkva. 1954. 586 oldal. — *K. Herchenröder, J. Schäfer, M. Zapp: A ruhrvidéki konszern utódai.* Düsseldorf. 1954. 368 oldal.

M. L.

SZAKIRODALMI TÁJÉKOZTATÓ

Magyar nyelven megjelent gazdasági tárgyú könyvek

A termelési költségek elszámolásának egyes módszerei. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1955. 294 old.

Államháztartási Számvitel. I. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1955. 190 old.

Balázsy György—Ferenczi István—Ladó László: Iparvállalatok ügyvitelének és könyvvitelének szervezése. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1955. 468. old.

Ertl Róbert: Vasútvonalak tervezése. Tankönyvkiadó. 1955. 432 old.

Gerle György: A beruházások gazdasági tervezése. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1955. 302. old.

Pénz a szocializmusban. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1955. 212. old.

Politikai Gazdaságtan Tankönyv. Szikra. 1955. 702 old.

Külföldön megjelent gazdasági tárgyú könyvek

Avtorszkij kollektyiv pod rukovodsztvom prof. *K. N. Plotnyikova:* Organyizacija finanszirovanyija i kregyitovanyija kapitalnih vlozsenyij. (Szerzői kollektíva, K. N. Plotnyikov professzor irányításával: A beruházások finanszírozásának és hitelellátásának szervezete.) Moszkva. Állami Pénzügyi Kiadó. 1954. 408 old.

A. V. Bacsurin: Pribil i nalog sz oborota v SZSZSZR. (Nyereség és forgalmi adó a Szovjetunióban.) Moszkva. Állami Pénzügyi Kiadó. 1955. 176 old.

G. D. Bakuljev: Razvityije ugolnoj promislennosztyi Donyeckovo basszejna. (A Donyec-medence szénbányászatának fejlődése.) Moszkva. Állami Politikai Kiadó. 1955. 663 old.

Bankers Almanac and Year Book 1954—1955. (A bankárok 1954—1955. évi almanachja és évkönyve.) London. Thomas Skinner and Co. 1955. 1564 old.

M. B. Bogacsevszkij: Finanszi SZSA i Anglii v period obsevo krizisza kapitalizma. (Az Egyesült Államok és Anglia pénzügyei a kapitalizmus általános válságának időszakában.) Moszkva. Állami Pénzügyi Kiadó. 1954. 344 old.

N. Sz. Burmisztrov: Kak planyirujetsza szebesztoimoszty promislennoj produkcii. (Az ipari termelés önköltségének tervezéséről.) Moszkva. Állami Politikai Kiadó. 1954. 104 old.

Irving Fisher: The Theory of Interest. (Kamatelmélet.) Oxford. Basil Blackwell. 1955. 566 old.

I. Grecsev: Imperialisztyicseszkaja ekszpanszija SZSA v sztranah Latinszkoj Ameriki poszle vtoroj mirovoj vojni. (Az Egyesült Államok imperialista terjeszkedése a latin-amerikai országokban a második világháború után.) Moszkva. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Kiadója. 1954. 261 old.

A. I. Jezsov: Promislennaja sztatyisztika. Iparstatisztika. Moszkva. Állami Statisztikai Kiadó. 1954. 383 old.

Kratkij vnyesnyetorgovij szlovar. (Rövid külkereskedelmi szótár.) Moszkva. Külkereskedelmi Kiadó. 1954. 545 old.

Prof. *K. Larionov, I. Golovanov, P. Ciganov:* Dohodi goszudarsztvennovo bjudzseta ot szocialisztyicseszkovo hozjajsztva. (Az állami költségvetésnek a szocialista gazdaságból eredő jövedelmei.) Állami Pénzügyi Kiadó. 1954. 216 old.

Julió Meinvielle: Conceptos fundamentales de la economia. (Gazdasági alapfogalmak.) Buenos Aires. Editorial Nuestro Tiempo, 1954. 226 old.

Mezsdunarodnaja torgovlja. (Nemzetközi kereskedelem.) Moszkva. Külkereskedelmi Kiadó. 1954. 688 old.

K. W. Rothschild: The Teory of Wages. (A bérek elmélete.) Oxford. Basil Blackwell. 1955. 186 old.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ СТАТЕЙ

Большое достижение марксистско-ленинской политической экономии

Новым большим достижением марксистской политической экономии является выход в свет учебника политической экономии. Это первый учебник, который не только излагает законы развития капитализма и предшествующих ему общественно-экономических формаций на основании учений классиков, но и дает всеобъемлющую и научнообоснованную картину анатомии, социалистического общества и производственных отношений социализма.

Большая научная заслуга авторов учебника состоит в том, что они первым попытались дать научную классификацию понятий и категорий политической экономии социализма.

Учебник занимается не только теоретическими вопросами политической экономии социализма, но и важными актуальными и руководящими положениями, имеющими практическое значение, как-то: разработка правильных пропорций между двумя подразделениями, положения связанные с индустриализацией и коллективизацией сельского хозяйства, политико-экономического значения непрерывного роста производительности труда и сокращения себестоимости и т. д.

Новый учебник является орудием в руках трудящихся стран капитала и колоний в борьбе за ликвидацию всех форм эксплуатации.

Учебник политэкономии оказывает действенную помощь трудящимся стран социализма тем, что раскрывает задачи, которые предстоит разрешить на пути строительства социализма и коммунизма.

Матиас Тимар:

Некоторые вопросы государственного бюджета

За счет налога с оборота и отчислений от чистого дохода государственных предприятий, налога с кооперативов, крестьянства и мелких ремесленников, а также в ходе дальнейшего распределения национального дохода — за счет налогов и взносов рабочих и служащих и т. п. статей — государство создает центральный денежный фонд, который является государственным бюджетом.

Расходная часть бюджета обеспечивает денежный фонд, в первую очередь на накопления и содержания бюджетных (государственных) органов. Кроме этого, бюджет имеет ряд расходных статей иного характера.

Баланс бюджета вместе с кредитным планом и кассовым планом является важным средством контроля народнохозяйственного плана.

В период первой пятилетки объем бюджета, в результате национализации, значительного повышения фонда накоплений, мероприятий по упорядочению цен и в результате отдельных конструктивных изменений бюджета, увеличился в большей степени, нежели национальный доход. Большая часть доходов бюджета за истекший период поступила от государственных предприятий.

Расходы бюджета, как на народнохозяйственные, так и на социально-культурные нужды, отражают большие результаты, достигнутые нашей страной в строительстве социализма.

Доходы в 1953/54 бюджетном году, в результате либерализма руководства и ослабления трудовой дисциплины, были ниже запланированной суммы. Здоровые основы народного хозяйства, несмотря на это, сделали возможным, в результате принятых мер, обеспечение твердого актива к концу года.

Доходные и расходные статьи бюджета 1955-го года содействуют созданию правильных пропорций народного хозяйства и ликвидации ошибок, допущенных в результате правого уклона.

Важнейшей предпосылкой осуществления государственного бюджета является безоговорочное выполнение всех намеченных заданий по снижению себестоимости и последовательное проведение в жизнь хозяйственного расчета. Надо в значительно большей мере проводить режим экономии в отношении численности и расходов управленческого аппарата.

Наша промышленность должна обращать больше внимания на выполнение экспортных обязательств. Органам внешней торговли надо усилить борьбу за заключение рентабельных сделок.

Сокращенные по сравнению с прошлым годом фонды капитальных вложений надо использовать таким образом, чтобы с помощью концентрации средств, вводимые в строй мощности превосходили предусмотренные планом мощности.

Необходимо соблюдать режим строгой экономии в отношении капиталовложений и вообще в расходах государственных органов и предприятий.

Финансовый контроль должен в большей мере использовать метод сравнения результатов и этим способствовать подъему работы отстающих предприятий до уровня передовых. Необходимо проявлять особенную заботу в отношении предприятий и организаций, переданных в ведение местных советов, чтобы обеспечить их планомерную и экономичную работу. Необходимо еще более упрочить государственную дисциплину.

Последовательная борьба с правым уклоном уже до сих пор дала серьезные результаты. Эти результаты надо развивать и далее в интересах успешного выполнения и перевыполнения плана.

Эгон Кашпэр и Карой Соради:

Задачи развития производства электроэнергии в Венгрии

Нашу электропромышленность — используя возможности международного сотрудничества — надо развивать так, чтобы наряду с созданием соответствующих запасов мощностей производство электроэнергии опережало развитие потребителей — в целях максимального удовлетворения потребностей. Нужно такое развитие, чтобы при помощи совершенствования производства и применения самой развитой техники, электрическая и тепловая энергия на местах потребления была бы обременена наименьшими затратами общественного труда.

При создании электростанций необходимо обеспечить соответствие между вводимыми в строй мощностями, увеличением спроса потребителей и возможной степенью использования энергетических ресурсов (добыча угля и т. д.)

Необходимо проверить, нет ли возможности часть энергии, идущую на термическую обработку, и составляющую 35—40 процентов потребляемой промышленностью электроэнергии, заменить газовым или жидким топливом, так как последние требуют меньше затрат общественного труда, нежели электроэнергия.

Максимумы (пики) потребления электроэнергии можно частично сократить при помощи хозяйственно-административных мероприятий, частично путем новых капиталовложений.

Геологические запасы угля должны исследоваться не только с точки зрения их калорийности, но все более в отношении их комплексного использования.

Рэже Ньерш

Роль снабженческо-сбытовой кооперации в товарообороте между городом и деревней

Снабженческо-сбытовые кооперации — это массовые организации экономического характера, которые вовлекают большие массы крестьянства в круг своей деятельности.

Крестьянские кооперации являются важными органами снабжения товарами сельского населения и в особенности производственных кооперативов.

Розничный оборот кооперации, главным образом оборот промышленных товаров, значительно возрос за последние годы. В 1954 году было продано в 2,5 раза больше товаров производственного назначения (сельскохозяйственных орудий, искусственных удобрений и т. д.), чем в 1952 году.

Большую роль играют кооперации в товарообороте сельскохозяйственных продуктов и сырья, направляемых деревней в город. Эти кооперации успешно развивают переработку сельскохозяйственного сырья на местах производства.

Члены крестьянских кооперации, участвуя в общих снабженческо-сбытовых мероприятиях, знакомятся с преимуществами кооперации и это рано или поздно приведет их и к общему труду в производственных кооперативах.

Кооперации дают трудовому крестьянству в аренду мелкие сельскохозяйственные орудия и машины, которые трудно приобрести, и этим самым сближают их с кооперативным производством.

Миклош Турански:

Понятие и исчисление рентабельностн капиталовложений

Экономическая эффективность капиталовложений является сложным понятием, условиями которой являются пропорциональность и рентабельность.

Рентабельность является таким условием осуществления капиталовложений, который характеризует только количественное требование, отношение между затратами и результатами. Результат этого определяется с точки зрения всего хозяйства.

Смотря по тому, какую цель преследуют капиталовложения, они распределяются на две характерные группы: на капиталовложения для расширения производства и снижения себестоимости с одной стороны, а с другой стороны те капиталовложения, которые имеют целью замену старого производственного оборудования, применение современной техники, в первую очередь с целью снижения себестоимости, т. е. экономии рабочей силы. Расширение производства возможно только в том случае, если оба рода капиталовложения спланированы пропорционально, ибо вторая группа капиталовложений обеспечивает решающую часть новой рабочей силы, необходимой для капиталовложений первой группы.

Автор знакомит нас с показателями, касающимися рентабельности обоего рода. Он предлагает принять во внимание при затратах все сопряженные капиталовложения или на основе стоимости отдельных капиталовложений, или на основе капиталоемкости сопряженных капиталовложений. Он считает нужным принять во внимание и сопряженные капиталовложения обеспечивающие снабжение рабочей силы и предлагает определить их стоимость по народно-хозяйственным средним.

На основе показателя капиталоемкости сопряженных капиталовложений автов определяет показатель эффективного коэффициента Хачатурова и для его определения он дает формулу, касающуюся отдельных вариантов. По его мнению коэффициент не является народно-хозяйственной нормой, и при различных вариантах капиталовложения обладает различным значением.

Иштван Фельдеш:

Основной экономический закон социализма

Политика коммунистической партии основана на знании объективных законов развития общества. Для проведения в жизнь этой политики необходимо знать эти законы и особенно важно знать основной экономический закон нашего общества, которому подчинены остальные объективные экономические законы.

Основной экономический закон социализма выражает сущность нашего общества. Сопоставление основных законов социализма и капитализма ярко показывает коренное различие этих двух общественных строев. Основной экономический закон социализма выражает то, что плоды труда принадлежат у нас трудящимся, что материальное благосостояние, а также культура являются достижением всего общества.

Целью социалистического производства является максимальное удовлетворение постоянно растущих потребностей всего общества. Удовлетворение потребностей общества ограничивается лишь степенью развития производительных сил, развития техники, но заинтересованность трудового народа в подъеме производства с огромной силой двигает вперед развитие производительных сил, техники.

Единственным средством максимального удовлетворения потребностей общества является непрерывный рост и совершенствование социалистического производства на базе высшей техники.

Цель и средство составляют единое целое: ни одно из них не может быть претворено в жизнь в ущерб другому. Кто отрицает одно из них, тем самым препятствует осуществлению другого.

В недалеком прошлом распространялись такие взгляды, которые отрывали цель от средства его осуществления и стремились достичь цели без обеспечения последнего. Нельзя повышать уровень удовлетворения потребностей без подъема производства, подъема на основе новейшей техники.

Материальной же базой непрерывного развития техники является преимущественное развитие тяжелой промышленности. В нашей стране имеются объективные возможности быстрого развития тяжелой промышленности, и тем самым удовлетворения требований, предъявляемых основным экономическим законом.

После перехода основных командных позиций народного хозяйства в руки государства пролетарской диктатуры, основной экономический закон социализма стал основным законом, действующим в нашей стране, и его действие растет по мере распространения социалистических производственных отношений.

Условием безраздельного действия основного экономического закона социализма является ликвидация несоциалистических укладов в народном хозяйстве, которые все еще ограничивают действие основного экономических закона.

Огромные результаты достигнутые нами в деле развития народного хозяйства и улучшения материального и культурного положения населения подтверждает тот факт, что в нашей стране основной экономический закон социализма действует.

Дьердь Гэнцел

Особенности перехода от капитализма к социализму в Германской Демократической Республике

С 11 по 14 марта 1955 года проходила теоретическая конференция Института экономики при Академии Наук ГДР. Конференция указала на то, что в республике борьба за построение социализма неразрывно связано с борьбой за национальное единство, и что эта особенность определяет экономическую политику правительства.

При обсуждении темы производительности труда, являющейся центральным вопросом строительства социализма, была затронута проблема темпов развития двух подразделений. Фред Оэлснер в своем докладе и заключительном слове разгромил антимарксистские взгляды, согласно которым возможно расширенное воспроизводство даже в случае когда второе подразделение развивается более быстрыми темпами. Он указал на то, что нам необходимо такое развитие, которое расширяет и укрепляет социалистические производственные отношения.

Важное место в работе теоретической конференции занимал вопрос использования закона планомерного развития и закона стоимости.

Др. Денеш Халмоши

Пересмотр „Генерального соглашения по торговле и пошлинам" (ГАТТ) и американская торговая политика

На недавно закончившейся 9-ой сессии «ГАТТ» было пересмотрено и изменено соглашение 1947-го года. Это стало необходимым вследствие неудовлетворительной практики проведения ГАТТ-а и возникших при этом противоречий. На 9-ой сессии были приняты некоторые изменения санкций статей соглашения и организована постоянная организация ГАТТ — «Организация торгового сотрудничества» (ОТС). Принятые сессией изменения не разрешили основных противоречий ГАТТ-а. Новый текст ГАТТ имеет многочисленные пробелы и возможности обойти постановления соглашения. Практическое проведение в жизнь этого соглашения затрудняют противоречия по вопросам политики торговли между государствами подписавшими его и не в последнюю очередь протекционистское направление экономической политики США в отношении зарубежных стран.

SUMMARIES OF THE ARTICLES

A Great Achievement of Marxist—Leninist Economics

The publication of a textbook on political economy is the latest outstanding achievement of Marxist economics. This is the first Marxist—Leninist textbook to aim higher than merely expounding, in close fidelity to the classic doctrines, the laws of development of capitalism and antecedent social-economic formations, offering as it does a comprehensive and scientifically reasoned survey of the anatomy of socialist society and the relations of production in socialism. The authors may well claim much credit for being the first to attempt a scientific systematization of the concepts subsumed under the economics of socialism.

The textbook gives wide coverage of the basic issues of current theoretical and practical importance of the political economy of socialism, discussing the right mode of evolving the correct proportion between the two great departments of social production, the tenets concerned with socialist industrialization and agricultural collectivization, the economic significance of the sustained raising of productivity and reduction of production costs, etc.

The new textbook arms the working people of capitalist and colonial countries with a powerful theoretical weapon in their struggle against all forms of exploitation and lends effective assistance to those in the countries of the socialist world by pointing out the tasks confronting them on the road to socialism.

Mátyás Timár:

Some Aspects of the State Budget

From the revenues derived from state-enterprise yields of turnover tax and proceeds, tax receipts from the peasantry and the handicrafts, and, in the further distribution of the national income, the contributions of tax and dues by wage-earners and the salaried etc. the state creates a central fund. This central finance fund is the state budget. The expenditure estimates under the budget provide the funds for a very considerable percentage of the national income, particularly for accumulation and the consumption of state organizations. Over and above, the budget covers a number of items of a different character.

The balance of the budget, together with the credit and cash schemes, constitute an important instrument of controlling the national economic plan.

In the Five Year Plan period, the measure of increase in the volume of the budget exceeded, — for various reasons such as the nationalizations, a more marked augmentation of the accumulation fund, and certain price measures, — the increase of the national income. The overwhelming bulk of the budgetary receipts has in the past five years been contributed by the state enterprises. The expenditure on economic, social and cultural aims reflects the signal results achieved by our state in the past five years of socialist construction.

In 1953—54, the volume of budgetary receipts lagged behind schedule on account of an undue liberalism at the high level and a relaxation in the discipline of labour. Yet the sound foundation of the national economy made it possible, as a result of the measures taken, to close accounts with the total budgetary outturn showing a solid surplus.

The estimates for receipts and expenditure under the 1955 state budget make for establishing balance in the proportions of the national economy and removing the evil consequences of the recent rightist deviations.

The budget largely depends for its implementation upon an all-out fulfilment of production-cost targets and a consistent application of the principle of each undertaking rendering accounts for itself. Savings on managerial staffs and spendings are to be increased.

Industry must increasingly meet export commitments, and the foreign trade organizations are to intensify the drive for transacting economical deals.

The sum appropriated for investments — now below last year's — is to be so used as to ensure, by a concentration of resources, that the new capacities considerably exceed the targets. Strict measures of economy are required in the sphere of investments, and communal comsumption in general.

Additional tasks include, firstly, a more extensive use of comparison as a means of financial control to help bring laggard enterprises into line with those heading the list; secondly, closer watch over the true-to-plan and economical running of establishments and enterprises brought under the control of local councils; thirdly, further consolidation of the public sense of civic duty.

To meet and surpass targets, the good results so far achieved in combatting rightist deviations need to be further improved.

Egon Kasper — Károly Szórádi:

The Development of Electric Power Production

Taking advantage of the benefit deriving from international cooperation, the development of electric power production should precede, on the road to the fullest possible satisfaction of needs, the development of consumers. Attention should also be paid to providing for adequate reserves. A further priority of any relevant development scheme is to take care, by a constant improvement of production and the employment of the most advanced technical standards, to minimize, at the site of consumption, the expenditure of national economic labour on electric and thermal power.

When planning investment in electric power, it is to be ensured that the new capacities are in correct proportion to the new consumers, the availability of power sources (coal mining, etc.), and the material and technical basis of the investment concerned.

Since 35 to 40 per cent of industrial-purpose electric power goes to thermal applications, it is essential to probe the possibilities of part of the requirement being met by the substitution of gas or liquid fuel, which exact less total expenditure of labour from the national economy. Peak electric power consumption can be reduced partly by economic measures and partly by new investments.

Evaluation of our coal resources should make increasing reference, apart from the calorific factor, to the criterion of complex energetico-chemical value.

Rezső Nyers:

The Function of Peasant Cooperatives in the Commodity Exchange between Urban and Rural Areas

Peasant cooperatives are mass organizations of an economic character, which involve the broad masses of the working peasantry in their purchase and sales activities.

Peasant cooperatives are important instruments of the commodity supply of the rural population and particularly of the producer cooperatives. The volume of our retail trade, especially in the field of manufactured goods, has considerably increased in recent years. The 1954 sales of articles intended for use in production, such as tools, fertilizers, plant protecting agents, were up at two and half times the figure for 1952. At the same time peasant cooperatives play an important part in directing the flow of goods from rural into urban areas, and achieve good results in the local conversion of agricultural raw materials.

Through joint stock-replanishment and marketing activities, the members come to realize the benefits incident to cooperative association, and will sooner or later take to the idea of forming producer cooperatives. A stepping stone to this end is afforded by the lower-grade producer groups organized within the framework of the peasant cooperatives. By lending individual farmers minor agricultural implements difficult to obtain, the peasant cooperatives bring them nearer the objective of cooperative association for farming.

Miklós Turánszki:

The Concept and Calculation of the Economicalness of Investments

The economic effectiveness of investments is a complex notion and conditional upon proportionality and economicalness.

Economicalness is a condition of investment that is characteristic of the quantitative

postulate alone, i. e. the relation of result and expenditure. This value is to be determined at a national economic level.

The appropriation factor assigns investments to two typical categories. The first includes those which are intended to increase production and reduce production costs. Under the second class are subsumed such investments as are aimed at the replacement of obsolate equipment, the application of contemporary techniques with especial reference to cuts in the cost of production or in other words a saving in manpower. If production is to be increased the two forms of investment must be proportionately scheduled, all the more because the second class is to provide the basis for most of the fresh manpower required by the first.

The author reviews the indices to the economicalness of the two types of investment. Speaking of expenditure, he recommends consideration of all associated investments on the strength of either individual value or indices of associated investments.

He stresses the need to make allowance for associated investments ensuring manpower and proposes to determine their value by national mean values.

From the indices of associated investments he defines the value of Khatchatourov's coefficient of effectiveness, giving a relevant formula for each of the several variants. He holds the view that the coefficient of effectiveness varies with each varient of investment instead of constituting an index applicable on a national scale.

István Földes:

The Basic Economic Law of Socialism

The policy of the Communist Party founds on a knowledge of the objective laws of social development. To comprehend and implement this policy, it is essential to know the laws in question, with particular stress on the basic economic law of our Society, to which all other objective economic laws are subordinated.

The basic economic law of socialism is an expression of the substance of socialist society. A comparison of the respective basic laws of socialism and capitalism will clearly reveal the fundamental difference existing between the two types of society. The basic economic law reflects the fact that, in socialism, the fruits of labour belong of right to the working people, welfare and the benefits of culture are the rightful due of the whole of society.

The aim to which socialist production is geared, lies in a maximum statisfaction of the constantly rising requirements of the whole of society. The sole limiting factor in the satisfaction of requirements consists in the prevailing development stage of productive forces and techniques. On the other hand, the working people's direct concernment in the issue of production development provides an immense stimulus to the progress of productive forces and techniques.

The only road to the maximum satisfaction of the continually rising requirements of society as a whole lies across an incessant expansion and improvement of production through reliance on the most advanced technical methods. End and means indissociably combine into an integral unity; neither may be allowed to prevail at the expense of the other. He who challenges the one, of necessity thwarts the other. The political views that had gained currency quite recently effected a disruption of the end from the means to it, advocating the achievement of the end without applying the means. To increase the rate of supplying needs is unfeasible without increasing production, and that by the latest technical standards. The material basis of a steady rise in technical standards is provided by the development of heavy industry as a priority. In Hungary, the objective possibilities of speeedy heavy industrial development — this postulate of the basic economic law — are fully ensured.

With the placing of the key positions of the national economy under the control of our state of proletarian dictatorship, the basic economic law of socialism has become the governing economic law in this country, and its range increases proportionally to the spread of socialist relations of production. The coming into full play of this law is conditional upon the extension of socialist relations of production to cover the whole of the national economy, i. e. upon the disappearance of its non-socialist sectors, which still restrict the operation of the basic economic law. The enormous results achieved in the development of the national economy and the improvement of the material and cultural standard of the population bear witness to the prevalence of the economic law of socialism in our country.

György Gönczöl:

The Transition Period from Capitalism to Socialism in the German Democratic Republic

The theoretical conference of the Institute of Economics of the G. D. R. was held from March 11 to 14, 1955. The conference came to the conclusion that, in the G. D. R., the struggle for socialism is closely bound up with the struggle for national unification. This specific aspect of the situation conditions the economic policy of the Government.

The problem of the pace of development of the two departments of social production was discussed in connection with the central issue of building socialism i. e. the question of raising the productivity of labour.

In his report Fred Oelssner subjected to a searching criticism those anti-marxist views according to which extended reproduction is possible even by developing Department II. faster than Department I. He pointed out that what is needed is that kind of extended reproduction which expands and consolidates socialist relations of production.

An important part of the theoretical discussions bore upon the questions of the law of balanced (proportional) development and the utilisation of the law of value.

Dr. Dénes Halmosy:

Revision of the GATT and American Foreign Trade Policy

At the 9th session of the GATT recently ended the 1947 agreement was revised and amended. The revision was necessitated by the inadequate operation of the GATT so far in evidence, and the controversies arisen in respect of its application. The 9th session passed certain amendments of some of the GATT rules and regulations, and set up a permanent GATT organization, the Organization for Trade Cooperation (OTC). The revision has not, however, removed the principal contradictions of the GATT. The new wording is no less riddled with deficiencies and loopholes, and its effective and functional application is greatly hampered by the differences of views existing between the member states on matters of trade policy, with especial reference to the protectionist trend of U. S. foreign economic policies.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Antos István, Benke István, Bognár József, Erdei Ferenc, Fekete Ferenc (főszerkesztő), Friss István, Háy László (a szerkesztőbizottság elnöke), Lázár György, Nagy Tamás, Szabó Gergely, Szabó Kálmán

Szerkesztőség:
Budapest, VI, Sztálin-út 40. I. emelet. — Telefon: 125—896, 124—717.

Kiadóhivatal:
Akadémiai Kiadó, Budapest, V, Alkotmány utca 21. — Telefon: 111—010.
Előfizetéseket felvesz a Posta Központi Hírlapiroda, Budapest, V. József nádor tér 1.
Telefon: 180—850.
Csekkszámlaszám: 61.257.
Előfizetés: negyedévre 15 Ft, egy évre 60 Ft.

Példányszám 7500
Terjedelem: 7½ ív.
A kéziratok nyomdába adásának időpontja: 1955. május 10—15.
A kiadásért felel: az Akadémiai Kiadó igazgatója

Budapesti Szikra Nyomda, V., Honvéd utca 10. — 7102 — F. v.: Lengyel Lajos igazgató.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

6

II. ÉVFOLYAM 1955. JÚNIUS

TARTALOM

Virágzó szocialista mezőgazdaságunkért 637
Szórádi Károly—Kasper Egon: Villamosenergiatermelésünk gazdaságosságának kérdései 647
Horváth Lajos: Mezőgazdaságunk gépesítése 662
Fenyő Imre—Zala Ferenc: A fogyasztási cikkgyártó iparágak és a kereskedelem kapcsolata 677
Dr. Varga István: Egyes magyarországi vállalatok nyereségének alakulása a világgazdasági válság idején 694
Szanyi Jenő: Az export gazdaságosságának mutatói 710

SZEMLE

A kommunizmus anyagi-technikai bázisának kiépítése a Szovjetunióban *(Zakar Károly)* 717
Új ipari létesítmények első műszaki-gazdasági tervei *(Bereczky István)* 725
A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem II. tudományos ülésszaka *(B. S.—J. A.)* 733

SZÁMOK és TÉNYEK

1944—1954. Adatok hazánk tízéves gazdasági fejlődéséről. (Befejező rész: Népgazdaságunk fejlődése az első ötéves tervben) 741

KRITIKA és KÖNYVISMERTETÉS

A kapitalista országok gazdasága 1929—1953 *(Molnár Ferenc)* 747
Erős—Bakos—Lukács: A belkereskedelem gazdasági tevékenységének elemzése *(Forgács Tibor)* 754

SZAKIRODALMI TÁJÉKOZTATÓ

Magyar nyelven megjelent gazdasági tárgyú könyvek 761
Külföldön megjelent gazdasági tárgyú könyvek 761
A cikkek rövid orosz nyelvű tartalmi kivonata 763
A cikkek rövid angol nyelvű tartalmi kivonata 765

E SZÁM SZERZŐI:

Bereczky István, a Sztálin Vasmű kohászati gyáregységének munkatársa; **Fenyő Imre** aspiráns, a Belkereskedelmi Minisztérium Kereskedelemfejlesztési és Piackutató Igazgatóságának vezetője; **Forgács Tibor,** a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem docense, a kereskedelem gazdaságtana tanszék helyettes vezetője; **Horváth Lajos,** a Közgazdaságtudományi Intézet osztályvezetőhelyettese, az Agrártudományi Egyetem docense; **Kasper Egon,** a Gyapjútermelő Tröszt munkatársa; **Molnár Ferenc,** a Közgazdaságtudományi Intézet munkatársa; **Szanyi Jenő,** a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem külkereskedelmi tanszékének adjunktusa; **Szórádi Károly,** az Országos Tervhivatal főmérnöke; **dr. Varga István,** ny. egy. tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tanácskozó tagja; **Zakar Károly,** a Szénbányászati Minisztérium munkatársa; **Zala Ferenc** aspiráns, a Belkereskedelmi Minisztérium Kereskedelemfejlesztési és Piackutató Igazgatóságának osztályvezetője, a Számviteli Főiskola kereskedelemtervezési tanszékének vezetője.

Virágzó szocialista mezőgazdaságunkért

A Magyar Dolgozók Pártjának Központi Vezetősége ez év június 7—8-i ülésén határozatot hozott a mezőgazdaság szocialista átszervezésének és a mezőgazdasági termelés fellendítésének további feladatairól. Ez a határozat abból indul ki, hogy népi demokráciánk fejlődésének mostani szakaszában legfontosabb feladatként mezőgazdaságunk szocialista átalakítása áll előttünk, mert csakis ezen az úton teremthetjük meg hazánkban az egységes szocialista népgazdaságot és a kizsákmányolástól mentes társadalmat. A határozat közvetlenül kettős feladatot tűz ki: a termelőszövetkezeti mozgalom erőteljes fejlesztését, kiszélesítését és ezzel egyidejűleg a mezőgazdasági termelés fellendítését. A határozat végrehajtásának eredményeképp 1960 végére mezőgazdaságunkban túlsúlyba kerül a szocialista szektor, s a zömében nagyüzemű, fejlett technikával felszerelt mezőgazdaságunk magas színvonalú termelése iparunk további fejlődésének és népünk jóléte további növekedésének biztos alapja lesz.

A hazánk felszabadulása óta eltelt 10 év alatt mélyreható változások történtek népgazdaságunkban. Hatalmas sikereket értünk el, leküzdöttük kisebb-nagyobb nehézségeinket, s eközben rengeteg értékes tapasztalatot szereztünk. E tízéves fejlődés eredményeképp hazánkat fejlett szocialista iparral bíró ipari-agrár országgá változtattuk.

A mezőgazdaságban a felszabadulás után végrehajtott földreform és a háborús károk helyreállítása hatalmas, hősies tett volt: erre csakis a tőkés-földesúri uralom alól felszabadult, a baráti népek segítségére támaszkodó nép képes. Néhány év alatt mezőgazdaságunk legtöbb ágában elértük, sőt nem egy tekintetben túlszárnyaltuk a háború előtti színvonalat.

A szocializmus építése megkövetelte, hogy 1948-ban a mezőgazdaságban is kitűzzük a szocializmus perspektíváját, s meginduljunk a mezőgazdaság igazi fellendítésének egyetlen lehetséges útján, a szocialista átalakítás útján. A párt helyesen támaszkodott arra a tanításra, hogy a mezőgazdaság az ipar fejlődésének fontos bázisa: piac, amely felveszi az ipar termékeit; s egyszersmind az ipar nyersanyag-, valamint a lakosság élelmiszer-szállítója, a népgazdaságnak szükséges behozatal fedezésére szolgáló export egyik fő forrása. A párt már akkor világosan látta, hogy nem vihetjük előbbre iparunkat, nem biztosíthatjuk lakosságunk bőséges ellátását, dolgozó parasztságunk jólétének szüntelen fokozódását, ha mezőgazdaságunkat a gazdasági és a technikai elmaradottság

állapotában hagyjuk, ha nem biztosítunk az iparnak korszerű mezőgazdasági bázist, ha nem helyezzük azonos típusú, szocialista nagyüzemi alapra az ipart és a mezőgazdaságot. A mezőgazdaság szocialista átalakításával szüntethetjük csak meg a tőkések utolsó — és legszámosabb — csoportját, a falusi kapitalistákat, a kulákságot. A kizsákmányolás megsemmisítése pedig döntő feltétele a szocialista társadalom megteremtésének.

A párt iránymutatása alapján a dolgozó parasztság egyre nagyobb tömegei indultak meg a termelőszövetkezeti úton. Az első ötéves terv kezdeti időszakában — különösen 1951-ben — a termelőszövetkezeti mozgalom kiterebélyesedett, s kitéphetetlen gyökereket eresztett falvainkban. De a szövetkezeti mozgalomban jelentős károkat okoztak, s a kezdeti hatalmas eredmények tovább fokozását veszélyeztették egyes helyeken a szövetkezeti fejlesztés hibás módszerei, az önkéntesség elvének megsértése, amint azt a Központi Vezetőség 1953. júniusi határozata feltárta. A helyes júniusi határozatot eltorzító jobboldali nézetek hatására háttérbe került a mezőgazdaság szocialista átalakításának ügye, átmenetileg meggyengült és egyes vidékeken visszaszorult a termelőszövetkezeti mozgalom.

A szocializmus építése és dolgozó népünk életszínvonalának szüntelen emelése a mezőgazdasági termelés olyan arányú fejlesztését követeli meg, amelyet csak a korszerű szocialista nagyüzem biztosíthat. A jobboldali nézetek hirdetői azonban túlbecsülték a kisparaszti gazdaságok lehetőségeit és fékezték a mezőgazdaság szocialista átalakítását, lazították a munkás-paraszt szövetséget. Az a javaslat, hogy hosszabb időre halasszuk el a mezőgazdaság szocialista átszervezését, nemcsak a munkásosztály, hanem a dolgozó parasztság érdekeit is sértette. A jobboldali nézetek hatására mezőgazdaságunkban tavaly nem nőtt a szocialista szektor súlya, csökkent a szövetkezetek száma, területe és taglétszáma, noha a termelőszövetkezetek zöme a legutóbbi két évben megerősödött. Ezenkívül az opportunista nézetek elterjedése lazította az állampolgári fegyelmet, s a beadási tervek nem teljesítése nehezítette a zavartalan élelmiszerellátást.

A párt- és az államapparátusban lábrakapott jobboldali, opportunista nézetek mezőgazdaságunk fejlődését az ipar — elsősorban a nehézipar — fejlesztésének hátráltatásával is gátolták. Márpedig a nehézipar fejlődésének fékezése esetén veszélybe kerül a mezőgazdaság fejlődése is: nehézipar nélkül nincs traktor, nincs kombájn, nincs műtrágya, nincsenek mezőgazdasági eszközök és kisgépek, s nem elégíthető ki a lakosság növekvő személyes szükséglete sem. A Központi Vezetőség 1955. júniusi határozata értelmében a második ötéves terv során új, nagyteljesítményű gépekkel kell felszerelni a gépállomásokat, hogy egyre jobban segíthessék a fejlődő szövetkezeteket. A meglévő és az újonnan alakuló termelőszövetkezetekben a szántás-vetés 80—90 százalékát, a gabonabetakarítás 65—70 százalékát, a kapálás 55—60 százalékát, a szálastakarmánybetakarítás 50 százalékát, a trágyahordás és a terményszállítás 45—50 százalékát akarjuk gépesíteni. Nyilvánvaló, hogy ezeket a célokat semmiképpen sem érhetnénk el az ipar — főképp a nehézipar — jelentős fejlesztése nélkül. Nehéziparunk fejlődése és mezőgazdaságunk fokozott gépesítése az egyik legfőbb biztosítéka, hogy a

mezőgazdasági termelésben elért eredményeket továbbfejlesszük, a legutóbbi évek sikereit új sikerekkel gyarapítsuk.

Az 1953. júniusi és főként a decemberi határozatok nyomán hozott intézkedések eredményesen hozzájárultak, hogy 1954-ben mezőgazdaságunk a rossz időjárás ellenére is egészségesen fejlődött, megnövekedett a termelőszövetkezeti tagok és az egyénileg gazdálkodó parasztok termelési kedve: minden földet megműveltek, az 1953. évinél háromnegyedmillió katasztrális holddal nagyobb területet trágyáztak. Örvendetesen nőtt több növény — a kukorica, a zöldségfélék, a vöröshagyma, a fűszerpaprika, a paradicsom — termelése, fejlődött a baromfitenyésztés, sertésállományunk pedig nagyobb, mint korábban bármikor. De a fejlődés egyenlőtlen volt, s több döntő területen — például a gabonatermelésben és a szarvasmarhatenyésztésben — nem értük el az 1953. decemberi határozatban kitűzött célokat.

A mostani határozat — a Központi Vezetőség márciusi határozatának szerves folytatásaként — a mezőgazdasági termelés nagyarányú fellendítését mezőgazdaságunk társadalmi-gazdasági szerkezetének átalakításával akarja elérni. „A szocialista társadalom felépítése, dolgozó népünk jólétének emelése érdekében a mezőgazdaság terén pártunk előtt kettős, egymástól elválaszthatatlan feladat áll" — mondja a Központi Vezetőség határozata (*Szabad Nép*. 1955. június 9.).

A termelőszövetkezetek számát is gyarapítanunk kell, hogy 1960 végére a mezőgazdaságban is túlsúlyba kerüljön a szocialista szektor. Egyidejűleg növelni és olcsóbbá, gazdaságosabbá kell tenni a mezőgazdasági termelést, hogy dolgozó népünk élelmiszerszükségletét mindjobban kielégíthessük, s iparunkat mindinkább elláthassuk mezőgazdasági eredetű nyersanyagokkal. A mezőgazdaságra háruló feladatok ma nagyobbak, mint valaha: megoldásukkor a szocializmusépítő társadalom állandóan növekvő szükségleteihez, a szocialista iparosítás igényeihez kell igazodni. A termelésfokozás és a hozamnövelés követelménye ma már jóval meghaladja a kisparcella adta lehetőségeket.

A mezőgazdasági termelés fellendítésében a szocialista szektornak kell élenjárnia. A szocialista építés és a termelés fellendítése követelményeinek megfelelően jár el államunk, amikor főképpen a szocialista szektort erősíti, a termelőszövetkezeteket támogatja, mert csakis e példamutató szocialista nagyüzemek lehetnek a valóban magashozamú és jövedelmező gazdálkodás meghonosítói falvainkban. De a kis- és középparaszti gazdaságok sem rekedhetnek meg mai igen alacsony termelési színvonalukon. Államunk továbbra is támogatja az egyénileg dolgozó parasztokat, s e támogatás termelésük — elsősorban árutermelésük — növelését célozza. E termelésnövekedés azonban éppen a kisparcella áthághatatlan korlátai miatt — s ezt maguknak az egyéni parasztoknak is látniuk kell — korántsem lehet olyan mértékű, hogy a népgazdaság növekvő szükségleteinek kielégítését és a jómódú, biztonságos élet megalapozását biztosíthatná.

Az egyénileg dolgozó parasztságnak adott állami támogatás jellege is tükrözi a mezőgazdaságban megoldandó kettős feladatot: az állami támogatás, miközben a terméshozamok növelését szolgálja, egyszersmind fokozatosan a közös gazdálkodás útjára igyekszik segíteni a dolgozó parasztságot.

Sztálin tanítása szerint a munkás-paraszt összefogás célja, hogy erősítse a munkásosztály vezetőszerepét, a dolgozó parasztságot közelebb hozza a munkásosztályhoz, szilárdítsa szövetségüket, a kollektivizmus szellemében fokozatosan átalakítsa a parasztság lelkialkatát és termelését, s ily módon előkészítse az osztályok megszüntetését. Ezért a csak a személyes szükségleteket szolgáló „textilárukon alapuló" összefogást ki kell egészíteni a „fémen alapuló" összefogással, mert ez főképp a parasztság termelését érinti, s előkészíti a talajt, hogy a szétforgácsolt kis parasztgazdaságokat nagy kollektív gazdaságokban egyesítsük. A gépállomások segítsége, a szerződéses termeltetés, az üszőnevelési szerződés, a közös beszerzés és értékesítés vonalán adott kedvezmények stb. a termelés fejlesztése révén a termelőszövetkezeti gazdálkodáshoz viszik közelebb a dolgozó parasztságot. A munkásság és a dolgozó parasztság összefogása új, magasabb színvonalra emelkedik a termelőszövetkezeti úton, a szocialista átszervezés ügyének győzelmével. A munkásosztály és a termelőszövetkezeti parasztság közt — az árukapcsolatokon kívül — átfogó, magasabbrendű termelési kapcsolatok létesülnek. Az egységes, szocialista mezőgazdaság biztosítja — és csakis ez biztosíthatja maradéktalanul — a szocialista ipar termelési szükségleteinek és a munkásosztály személyes szükségleteinek bőséges kielégítését. A termelőszövetkezetekben találja meg a dolgozó parasztság további felemelkedésének, jóléte fokozásának igazi útját, s egyeztetheti össze a legjobban egyéni, közvetlen érdekeit az egész társadalom érdekeivel. A szövetkezeti mozgalom győzelme vezet el az utolsó tőkésosztály, a kulákság felszámolásához, a kizsákmányolás valamennyi lehetséges forrásának kiapasztásához.

★

A Központi Vezetőség határozata külön fejezetben foglalkozik a termelőszövetkezetek politikai, szervezeti és gazdasági megerősítésével: ez a mezőgazdaság sikeres szocialista átszervezésének egyik legfontosabb feltétele. Csakis a szilárd, magas termelési színvonalú nagyüzemek biztosíthatják a mezőgazdasági termelés nagyarányú fellendítését, másrészt főként a szilárd, virágzó termelőszövetkezet vonzó példája győzheti meg a dolgozó parasztságot a szövetkezeti gazdálkodás hatalmas fölényéről. A parasztok „nagyon is gyakorlati emberek, nagyon is erős kapcsok fűzik őket a föld megmunkálásának régi módjaihoz, semhogy bármiféle komoly változtatást eszközölnének kizárólag tanácsok, könyvek utasításai alapján." (*Lenin.* Az agrárkérdésről. II. kötet. 574. old. Szikra. 1950.)

A parasztság előtt már vannak közeli példák, kézzelfogható bizonyítékok, amelyek vonzzák a közös gazdálkodás felé. Mind több hatalmas gépparkkal felszerelt, tapasztalt, hozzáértő vezetők által irányított állami gazdaságunk, termelőszövetkezetünk bizonyítja be a gyakorlatban a nagyüzem fölényét. Bár az állami gazdaságck az ország egész szántóterületének csak körülbelül 12 százalékán gazdálkodnak, mégis ők adták tavaly a begyűjtött kenyérgabona 19,2 százalékát, a tej 24,5 százalékát, a sertéshús 31,6 százalékát, s nagymennyiségű jóminőségű vetőmaggal, nagyon sok kiváló tenyészállattal segítették a termelőszövetkezetek és az egyénileg gazdálkodó parasztok termelését. A jövőben fölényüknek még jobban ki kell domborodnia az önköltség lényeges csökkentése, a

gépek jobb kihasználása, a fegyelmezettebb munka, mindenféle visszaélés megszüntetése, az adminisztratív munkakörökbe befurakodott osztályidegen, ellenséges elemek utóbbi időben megélénkült káros tevékenységének kiküszöbölése révén.

A dolgozó parasztság igen sok már jól működő termelőszövetkezetről is példát vehet. Az egyénileg dolgozó parasztoknak sem lehet közömbös, hogy a termelőszövetkezetek közös vagyona egy év alatt 22 százalékkal növekedett, egy-egy tag átlagos tavalyi részesedése pedig 20 százalékkal haladta meg a tavalyelőttit. Egyre több olyan termelőszövetkezetünk van, ahol a tagság fegyelmezett, szorgalmas munkával, a gépállomás jelentős segítsége révén az egyéni gazdákét jóval meghaladó termésátlagokat és állati hozamokat ért el. Az ilyen termelőszövetkezetek példája tavaly és már az idén is több tízezer egyénileg dolgozó parasztot vitt a jómódú szövetkezeti élet útjára.

De hat a rossz példa is. Amíg termelőszövetkezeteink egy részében gyenge a vezetés, laza a munkafegyelem, nem becsülik meg a közös vagyont, megsértik az alapszabályt, s mindezek következtében alacsony a termelés színvonala — addig a környék egyénileg dolgozó parasztjai nem lelkesednek a termelőszövetkezetekért, tartózkodnak tőle, s inkább megmaradnak kis parcellájuk szűk keretei közt. Ezért nagy jelentőségűek a Központi Vezetőség legutóbbi határozatának a termelőszövetkezetek erősítésére irányuló intézkedései, amelyek megvalósításával valamennyi termelőszövetkezet tagsága szorgalmas, kitartó munkával példamutatóvá, vonzóvá fejlesztheti szövetkezetét.

A határozat leszögezi, hogy a mezőgazdaság szocialista átalakításának fő formája hazánkban a mezőgazdasági termelőszövetkezet. Szövetkezeti mozgalmunk mintegy hat éves tapasztalata során ez a forma bizonyult a legéletképesebbnek, mert ez egyezteti össze a legjobban a közös érdeket az egyéni érdekkel. Ezért továbbra is a mezőgazdasági termelőszövetkezetek kapják a legnagyobb politikai és anyagi támogatást. De pártunk és államunk segíti azokat a fejletlenebb, egyszerűbb szövetkezési formákat is, amelyek még az egyénileg dolgozó parasztok régebbi gazdálkodásmódjához és gondolkodásához állnak közelebb. A mezőgazdasági termelőszövetkezetekben is ügyelni kell a fokozatosság követelményeinek érvényesítésére. Ezért a Központi Vezetőség határozata figyelmezteti a termelőszövetkezeteket, hogy a bevitt földek után földjáradékként adják ki jövedelmük legfeljebb 10—20 százalékát, s a bevitt termelőeszközök ellenértékét az alapszabályban megszabott módon ki kell adni a tagoknak.

A határozat az eddigi tapasztalatok és adottságaink mérlegelése alapján előtérbe állítja a termelőszövetkezetek legcélszerűbb területnagyságát, s megállapítja: elő kell mozdítani a 100—300 kat. holdas kis termelőszövetkezetek növekedését, hogy valóban nagyüzemi módon gazdálkodjanak; másrészt el kell kerülni, hogy 1 000— 1 500 kat. holdnál nagyobb szántóterületű szövetkezetek alakuljanak, hiszen ezek kezdetben a kellő tapasztalatok, a nagyüzemi gyakorlat hiányában nehezen tudnának megbirkózni az ilyen nagyüzemben szükséges szakszerű, szervezett vezetéssel.

A termelőszövetkezetek erősítését jelentősen előmozdítja a Központi Vezetőség határozatának az a megállapítása, hogy vissza kell ál-

lítani az alapszabálynak a korábbi rendelkezését: a termelőszövetkezetből való kilépést csak a belépéstől számított három év eltelte után lehet kérni a közgyűléstől. Szükség volt erre, mert egyesek szinte átjáró háznak tekintették a szövetkezetet. Pedig aki úgy véli, hogy csak ideig óráig dolgozik a közösben, az nem érezheti magáénak a szövetkezetet, annak nem lehet szívügye a fegyelmezett munka, a közös gazdaság fellendítése. A tagok állandó vándorlása okvetlenül a szövetkezeti élet, a gazdálkodás rovására megy, s káros a közös termelés és a szövetkezethez hű, becsületesen, odaadóan dolgozó tagok szempontjából.

A termelőszövetkezetek erősítésének lehetőségei megvannak, csak élni kell velük. Pártunk és államunk az eddiginél is nagyobb erővel törekszik a gépállomások fejlesztésére, hogy ezek betöltsék a termelés növelésében, a mezőgazdaság szocialista átszervezésében rájuk háruló feladatokat. A második ötéves tervben meggyorsítjuk a gépállomások korszerű gépekkel való további felszerelését, hogy a gépállomások egyre nagyobb gépi segítséget adhassanak a növekvő termelőszövetkezeti mozgalomnak. A termelőszövetkezetekben a legnehezebb és legmunkaigényesebb munkák javarészét a második ötéves terv végére a gépállomások fogják elvégezni.

A gépállomások döntő szerepet töltenek be a Központi Vezetőség 1955. június 8-i határozata kettős célkitűzésének megvalósításában. A mind nagyobb területre kiterjedő gépi munka a termelőszövetkezeti nagyüzem fölényének fontos forrása és a termelőszövetkezeti gazdálkodás erősítésének nélkülözhetetlen eszköze. Gépállomásaink javuló munkájukkal, elsősorban a gépi talajművelés utolérhetetlen előnyeinek megismertetésével az egyénileg dolgozó parasztok nagy tömegeit vonzották és vonzzák a jövőben is az új útra. A gépállomások a modern gépi technika meghonosítói, a szocialista építés előretolt hadállásai falvainkban és alapvető rendeltetésük következtében egyidejűleg élharcosai mind a mezőgazdaság szocialista átalakításának, mind a mezőgazdasági termelés fellendítésének. A Központi Vezetőség határozata különösen fontosnak tartja, hogy tovább szélesedjék és elmélyüljön a termelőszövetkezetek és a gépállomások kapcsolata, növekedjék a gépállomások felelőssége a termelőszövetkezeti mozgalom erősítéséért.

A Központi Vezetőség határozata megszabja a gépállomások erősítésének soronlevő teendőit.

Az iparból és a mezőgazdaság más területeiről az idén 50, jövőre pedig újabb 100 gépészmérnököt kell a gépállomásokra küldeni. Tovább növeljük a traktorosok szakmai képzettségét is. A gépállomások mennyiségileg növekvő és minőségi tekintetben is egyre javuló munkája bizonyosan eredményesen megmutatkozik majd a termelőszövetkezetek egész gazdálkodásában.

Az állam fokozottabban támogatja a termelőszövetkezetek beruházásait, s jövőre az ideinél 20—30 százalékkal több építőanyagot ad nekik. De a határozat arra is ösztönzi a szövetkezeteket, hogy az eddiginél sokkal jobban használják fel saját eszközeiket és munkaerejüket is.

Hozzátartozik a termelőszövetkezetek megszilárdításához a belső szervezettség megerősítése és az alapszabály rendelkezéseinek szigorú megtartása mind a munkafegyelem, a munkaszervezés, mind a mun-

kaegységek nyilvántartása és elszámolása, mind pedig a háztáji gazdaság tekintetében. Gondoskodik a határozat a termelőszövetkezeti vezetőkáderek képzéséről és az oktatás színvonalának emeléséről is.

★

A Központi Vezetőség határozata különösen kiemeli a mezőgazdaság fellendítésének feladatai közül a gabonatermelés és a szarvasmarhatenyésztés fejlesztését, amelynek biztosítására megkülönböztetett gondot kell fordítanunk.

„Mezőgazdasági termelésünk fellendítésének legkiemelkedőbb, mindent megelőző feladata kenyérgabonatermelésünk olyan arányú fejlesztése, hogy dolgozó népünk ellátását... saját termelésünkből zavartalanul biztosítsuk, és rendelkezzünk a gyengébb termésű esztendőkre megfelelő tartalékkal." (*Szabad Nép.* 1955. június 9.) Tavaly — részben a kedvezőtlen időjárás miatt — gyenge volt a kenyérgabonatermelésünk. De a határozat szerint a kenyérgabonatermelés elmaradásának fő oka, hogy az irányító szervek és az egyénileg dolgozó parasztok egy része lebecsüli a kenyérgabonatermelés jelentőségét. Pedig az ország kenyérellátását nem bízhatjuk az importra, a véletlenre vagy az időjárás szeszélyeire. Mindenkor biztosítanunk kell a hazai készletekből történő zavartalan kenyérgabonaellátást. Ne féltsük a mezőgazdaság színvonalát a gabonatermelés fejlesztésétől. A Szovjetunió megalakulása óta mindenkor nagyon fontos feladatnak tekintette a gabonaprobléma megoldását, s ma is mindent megtesz a gabonatermelés további fejlesztéséért. Ez is hozzájárult, hogy mezőgazdasága a világ legkorszerűbb, élenjáró mezőgazdaságává vált.

Nálunk is megvannak a gabonatermelés nagyarányú növelésének legfontosabb feltételei. Hegedüs András a Központi Vezetőség ülésén tartott előadói beszédében hangsúlyozta, hogy az 1953. decemberi határozatban megszabott 1—1,5 mázsás termésátlagnövelés a korszerű agrotechnikai módszerek alkalmazása révén minden különösebb beruházás nélkül elérhető.

A kenyérgabona vetésterülete nem lehet kevesebb 3,3—3,4 millió kat. holdnál. De ezzel a területtel is csak úgy biztosítható az ország ellátása, ha egyszersmind gyorsan és számottevően növeljük az átlaghozamot. A határozat kiemeli a búzatermesztés eredményességét javító legfőbb módszereket: a búzát a lehetőségekhez képest a legjobb előveteményekután kell vetni, a kenyérgabona alá már ez év őszén és a jövő tavaszon jóval több műtrágyát kell felhasználni, a gyenge homoktalajokat — lehetőleg másodnövényként vetett — zöldtrágyával kell megjavítani. A határozat szép és nagy feladatokat ró a tudományos és a kutató intézetek dolgozóira: a különböző tájaknak megfelelő agrotechnikai eljárások kidolgozását és széleskörű elterjesztését, a Malcev-féle talajművelés hazai viszonyokra történő alkalmazásának tanulmányozását, bővebben termő, szárazságtűrő, nagy ellenállóképességű búzafajták kinemesítését. A gépesítést pedig olyan ütemben kell fokozni, hogy a második ötéves terv végére a kenyérgabonatermelés minden munkafolyamatát gépesíthessük. Ezáltal mintegy 2—2,5-szeresre nő a munka termelékenysége. A kenyérgabona idei veszteségmentes betakarítása egyik legfontosabb soronlevő feladatunk. Ezért gondoskodnunk kell a gépek jó kihasználásáról és munkájuk megjavításáról, valamint az

aratás kiegészítő munkafolyamatainak kellő mértékű gépesítéséről és megszervezéséről.

Állattenyésztésünk fejlesztéséhez szilárd takarmánybázist kell teremtenünk. Különösen fontos feladat, hogy növeljük egyik legfontosabb szemestakarmányunk, a kukorica termelését, mégpedig főképp a szocialista szektorban.

Az őszi mélyszántással és az istállótrágyázással leginkább a kukorica terméshozamát növelhetjük. Az állami gazdaságokban és a termelőszövetkezetekben növelni kell a kukorica vetésterületét, általánossá kell tenni a kukoricatermesztés agrotechnikájának modern módszereit, egyebek közt a négyzetes vetést és művelést, a hibridkukoricavetőmag használatát, s a második ötéves terv végére teljesen gépesíteni kell a kukoricatermelés géppel elvégezhető munkafolyamatait. A kukorica gondos ápolásával — legalább háromszori kapálással és az aratás utáni gazoló kapálással — már az idén nagy termést kell betakarítanunk. Az évelő pillangósok — főként a lucerna — termelését a kedvező feltételű szerződéses magtermelés kiszélesítésével kell növelni.

Döntő jelentőségűek a szarvasmarhatenyésztés fellendítését szolgáló feladatok. Bár az 1953. decemberi határozat a szarvasmarhatenyésztés fejlesztésére nagy figyelmet fordított, a szarvasmarhaállomány mégis csak kevéssé növekedett, a tehénállomány meg egyenesen csökkent, nem nőtt a tejhozam sem. Az állami gazdaságokban azonban már tehenenként 400 literrel emelkedett az évi fejési átlag, s így meghaladja a 2 700 litert. Ez a tény szintén a szocialista nagyüzem fölényének egyik meggyőző bizonyítéka.

Kedvezőtlen a tehénállomány alakulása a termelőszövetkezetek közös gazdaságában, pedig a fejlett szarvasmarhatenyésztés nemcsak a lakosság fokozottabb tej- és húsellátását biztosítja, nemcsak a szövetkezeti jövedelem jelentős forrása, hanem az értékes és nagymennyiségű trágyatermelés révén az egész mezőgazdasági termelés fellendítését is előmozdítja.

A határozat megállapítja a begyűjtési és felvásárló szervek felelősségét, mert a vágómarha begyűjtési terv teljesítése céljából a megengedettnél több tehenet és alacsony súlyú üszőborjút vásároltak fel.

A határozat a szarvasmarhatenyésztés fejlesztése — benne a tehénállomány és a tejhozam növelése — céljából nagyon kedvező anyagi feltételeket biztosít a törzskönyvezett tehenektől származó üszők szerződéses felnevelésére. Az üszőnevelési szerződéseket nagyobbrészt az egyénileg gazdálkodó parasztokkal kell kötni. A termelőszövetkezetek közös gazdaságában főként gondos ápolással és takarmányozással kell megjavítani a tehénállomány minőségét. A határozat szól a felvásárlás, a borjúvágás, a selejtezés és a hizlalás feltételeiről, s hangsúlyozza, hogy a törzskönyvezés, a mesterséges megtermékenyítés és apaállatellátás munkájának javításával elsősorban az állomány minőségi színvonalát kell emelni.

Népünk jobb ellátásáról gondoskodik a határozat a zöldség-, a burgonya-, a gyümölcs- és a szőlőtermelés fejlesztését szolgáló intézkedéseivel. Már az 1953. decemberi határozat óta is sokat fejlődött a zöldségtermelés — különösen a városellátó övezetekben. Most nagyüzemi technikával, a vetés és a sorközi művelés gépesítése, öntözése, a meleg-

ágyi telepek további létesítése, az ipari elfolyó vizek felhasználása, a tőzegkockás palántanevelés elterjesztése révén még több zöldséggel kell ellátni a városokat — főképp a nagyobb ipari városokat.

Ismételten figyelmeztet a Központi Vezetőség határozata a burgonyavetőmag minőségének, valamint a legfontosabb burgonyatermelési munkafolyamatok gépesítésének fontosságára.

Értékes, a tájnak legjobban megfelelő gyümölcsösök, valamint a szőlők telepítése, ápolása, javítása és a csemetetermelés növelése révén fejlesztjük gyümölcs- és szőlőtermelésünket, s egészségesebbé, változatosabbá tesszük dolgozó népünk táplálkozását.

★

A mezőgazdaság területén reánkháruló kettős feladatot: a termelés fellendítését és a termelőszövetkezeti mozgalom kiszélesítését csak egész dolgozó népünk közös erőfeszítésével oldhatjuk meg. Hatalmas munka vár a mezőgazdaságot irányító párt- és állami szervekre, a tömegszervezetekre, a mezőgazdaság valamennyi dolgozójára. Fáradozásuk azonban csak akkor lehet sikeres, ha a párt Központi Vezetőségének legutóbbi határozatát követik, s ha az ipar, a városok, az egész dolgozó nép segítségére támaszkodhatnak.

A mezőgazdaság szocialista átalakítását és ezzel egyidejűleg a termelés fellendítését nem valósíthatjuk meg a párt vezetése, a párt- és az állami szervek céltudatos politikai, szervező és gazdasági munkája nélkül. A Központi Vezetőség határozata nyomatékosan aláhúzza, hogy a termelőszövetkezetek számszerű fejlesztésekor, az új termelőszövetkezetek szervezésekor be kell tartanunk az önkéntesség lenini elvét, „mert a kényszer és az erőszak útján létrehozott termelőszövetkezetek nem erősítik, hanem gyengítik a szövetkezeti mozgalmat, lazítják a munkás-paraszt szövetséget, népi demokratikus államhatalmunk alapját." (*Szabad Nép.* 1955. június 9.) De az önkéntesség egyáltalán nem jelenthet semlegességet, ösztönösséget. A jó példa egymagában még nem elég hozzá, hogy az egyénileg dolgozó parasztok belássák: számukra a felemelkedés egyetlen járható útja a termelőszövetkezetek útja. Ezért a Központi Vezetőség határozata minden párt- és állami szerv, minden kommunista kötelességévé teszi, hogy mozdítsa elő a termelőszövetkezetek fejlesztésének és erősítésének ügyét, s harcoljon a mezőgazdasági termelés fellendítéséért. A párt Központi Vezetőségének határozata alapján még az idén 1 200 olyan politikailag szilárd, a gazdasági vezetésben jártas, tehetséges elvtárs kerül a városból falusi párt- és gazdasági munkára, aki élethivatásának tekinti a szocialista mezőgazdaságban végzett munkát.

A gazdasági és szervezeti intézkedéseken kívül nagy szükség van az alapos agitációs és propaganda munkára is. A szövetkezeti földművelés és a közös állattenyésztés előnyeit sokoldalúan, szemléltetően, ezerszer és ezerszer meg kell mutatnunk, hogy tovább erősödjék az érdeklődés a szövetkezeti munka iránt, s a parasztság tömegei meginduljanak a termelőszövetkezetekbe. Célratörő politikai és szakmai propagandára egyaránt szükség van, hogy kézzelfogható példák, okos érvelések segítsék a dolgozó parasztság százezreit a megszokott, elavult termelési formáról

az új, korszerű gazdálkodás: a termelőszövetkezetek útjára való áttérésben.

A céltudatos meggyőző munka, a párt vezetése nemcsak azért elengedhetetlen, mert a parasztság jelentős részének a szövetkezés még új dolog, hanem azért is, mert a mezőgazdaság szocialista átalakítása során egyre élesedik az osztályharc. A mezőgazdaság szocialista átalakítása közben korlátozzuk a kulákságot, szűkítjük lehetőségeit a kizsákmányolásra, az igauzsorára, a bérmunkás-foglalkoztatásra, vagyis a falu kapitalista elemeit fokozatosan kiszorítjuk, s előkészítjük végleges, teljes felszámolásukat. Nyilvánvaló, hogy a kulákok éppen ezért fokozzák ellenállásukat, szabotálják a begyűjtést, szövetkezetellenes rágalmakat terjesztenek, a legravaszabb és egyszersmind a legdurvább eszközökkel igyekeznek rossz irányba befolyásolni a dolgozó parasztokat is. A falusi pártszervezeteknek és egész dolgozó parasztságunknak éberségük szüntelen fokozásával, a korlátozó rendszabályok betartásával és mindennapos agitációval kell visszaverniük ezeket a kulák-próbálkozásokat.

Most, amikor oly nagy feladatot, a mezőgazdaság szocialista átalakítását és fellendítését egyidejűleg kell végrehajtanunk, a Központi Vezetőség határozata újra hangsúlyozza a munkás-paraszt szövetség lenini elveinek következetes érvényesítését. A kulákság elleni lankadatlan harcot oly módon kell folytatnunk, hogy ezáltal is erősítsük szövetségünket a középparasztsággal, hogy a középparasztok bizalmát elmélyítsük, s egyre inkább megnyerjük őket a szocialista építés — közvetlenül: a szövetkezeti gazdálkodás — ügyének. A munkás-paraszt szövetség a kizsákmányolás felszámolását és a szocializmus felépítését célozza, és e történelmi hivatását csak úgy teljesítheti, ha a munkásosztály és pártja a középparasztság százezreit is — miközben gazdaságilag továbbra is támogatja és a kulákság ellen védelmezi őket — rávezeti a szocializmus útjára. A kulák elleni harcban és a középparaszttal való szövetség erősítéséért folyó munkában a munkásosztálynak szilárdan kell támaszkodnia leghűségesebb falusi harcostársaira, a termelőszövetkezeti parasztságra, amely már meggyőződéses híve és építője az új szocialista rendnek és a még egyénileg dolgozó szegényparasztságra, amelynek anyagi segítésére és politikai nevelésére megkülönböztetett figyelmet kell fordítani.

A lenini elvek alapján kikovácsolt, munkásosztály vezette munkás-paraszt szövetség az a harcos társadalmi erő, amely népi demokráciánk eddigi nagyszerű eredményeire, korszerű szocialista iparunkra, valamint a mezőgazdaság erősödő szocialista szektorára támaszkodva sikeresen megoldja fejlődésünk mai szakaszának legfőbb feladatát: mezőgazdaságunk szocialista átszervezését. E felemelő cél elérésének — éppúgy mint felszabadult népünk összes eddigi és ezutáni sikereinek — legfőbb biztosítéka, hogy népi demokratikus rendszerünk vezetőereje: a Magyar Dolgozók Pártja irányítja fejlődésünket.

A Központi Vezetőség 1955. június 8-i határozata irányt mutat munkásosztályunk, dolgozó parasztságunk, értelmiségünk, szocialista építésünk valamennyi harcosa számára, helytállásra buzdít, jobb munkára mozgósít, „hogy gyorsan növekedjenek a mezőgazdaság termelőerői és a munka termelékenysége: a szocialista város után kialakuljon a szocialista falu, létrejöjjön országunk egységes, szocialista társadalma."

SZÓRÁDI KÁROLY—KASPER EGON

Villamosenergiatermelésünk gazdaságosságának kérdései

A Közgazdasági Szemle legutóbbi számában megjelent cikkünkben a villamosenergiatermelésre ható tényezőket vizsgáltuk. Elemeztük, hogy a villamosenergiatermelés hogyan függ össze az ipari termeléssel, s milyen tényezők növelik vagy csökkentik az energia-mérleg *szükségleti* oldalát.

A következőkben az energiamérleg *fedezeti* oldalával foglalkozunk, vagyis azzal, hogy az energiaigényt a lehetséges változatok közül (hőerőmű, vízerőmű stb.) melyik változattal, milyen mértékben elégítsük ki, s az új erőműveket hol építsük fel.

Vizsgálódásaink során *A. I. Notkin* szovjet közgazdásznak a beruházásokra és *Lévai András* mérnöknek az erőművekre vonatkozó gazdaságossági meghatározásaiból indulunk ki. Notkin szerint a szocializmusban a beruházások gazdasági hatékonyságára vonatkozó formula a következő: „A nép szükségleteinek maximális kielégítése a termelés állandó bővítése és a termékegységre eső társadalmi munkaráfordításoknak beruházások segítségével elért maximális megtakarítása útján." (*A. I. Notkin.* A beruházások gazdasági hatékonyságának meghatározása a szovjet iparban. 11. old. Az Országos Tervhivatal nyersfordítása). Lévai az energiafejlesztés gazdaságosságának követelményét a következőképpen fogalmazta meg: „Az erőművet — az erőművi rendszer többi erőműveit is figyelembevéve — oly módon kell megtervezni, létesíteni és üzemeltetni, hogy az egész rendszert tekintve, a villamos- vagy hőenergiát a fogyasztási helyen a legkisebb népgazdasági összköltség terhelje." (*Lévai András.* Hőerőművek. I. kötet 73. old. Nehézipari Könyvkiadó. 1954.) Az egyes változatok vizsgálatakor — mint ezt Lévai is említi — más fontos szempontokat is mérlegelni kell. Ezek: a telepítéspolitikai tényezők, a védelmi szempontok, stb. A technikai változatok vizsgálatakor is szem előtt kell tartani, hogy a takarékosság nem mehet az üzembiztonság rovására, mert különben az egyes erőműveken elért megtakarításnál jóval nagyobb lehet a termelés kieséséből származó népgazdasági kár.

Az erőmű típusának kiválasztása

Gyakran hallható az a vélemény, hogy a gazdaságossági vitának nem sok értelme van, mert adott helyzetben az a leggazdaságosabb erőmű, amely a leghamarabb felépíthető. Ez az állítás csak akkor igaz, ha a lekapcsolások tervszerűtlenül történnek, de már nem helytálló akkor, ha bevezették a szabályozott menetrend szerinti energiaszolgáltatás rendszerét. A szabályozás ugyanis nem más, mint az energiacsúcsok eltolása, ez pedig lehetővé teszi az erőművek kedvezőbb kihasználását, más oldalról pedig a termelő üzemek energiafelhasználásának megfelelő szervezésével a termelőmunkát sem fékezi. Bizonyos fokú csúcskorlátozás tehát nem káros, hanem előnyös a népgazdaság szempontjából. A korlátozás azonban nem mehet a termelés rovására.

A gazdaságosság kérdéseivel a beruházás egyedi előkészítésekor — tehát az erőmű megindítása előtt mintegy 5—6 évvel — már foglalkozni kell. Pusztán a sürgősség elvének érvényesítése odavezethet, hogy több beruházást indítunk meg, mint amennyi erőnkből futja, vagy olyan létesítményeket építünk, melyek hosszú évekig nagy önköltséggel dolgoznak. Ha csak az időtényezőt néznénk, akkor nem volna lehetőség korszerű, új berendezések beállítására, fölöslegessé válna az egyedi tervezés. Ezenkívül nem épithetnénk vízerőműveket sem. A gazdaságos tervezés és építés tehát éppen azért szükséges, hogy a meglévő erőforrásokkal *minél gyorsabban,* minél több és minél kisebb önköltséggel dolgozó erőművet építhessünk. De nagyon fontos, hogy a gazdaságosság sose az üzembiztonság rovására érvényesüljön.

A gazdaságossági vizsgálatok során a gazdasági és a műszaki megoldások igen nagy választékával találkozunk. Teljesen eltérő lehet a megoldás a felhasznált energiahordozó tekintetében (szén, pakura, gáz, hulladékhő, víz, atomerő stb.). Különböző megoldások lehetségesek abból a szempontból, hogy az erőmű kizárólag villamosenergiát szolgáltat-e, vagy a környező létesítmények hőigényét (gőz, forróvíz) is kielégíti. Sok változata van a műszaki megoldásoknak is (a nyomásviszonyok, a hűtési rendszer, a géptípusok nagyságának kiválasztása, a különféle hőkapcsolások, az automatizálás mértéke stb.). A főbb erőműtípusok gazdaságosságát a túloldali táblázat adatai jellemzik.

Vizsgáljuk meg, s hasonlítsuk össze a fontosabb erőmű-típusok előnyeit és hátrányait.

*Kondenzációs hőerőművek**

A kondenzációs erőművek szilárd, folyékony vagy gáznemű fűtőanyagok eltüzelése útján nyert hőenergia felhasználásával csak villamosenergiát termelnek. Villamosenergiát ma csaknem kizárólag kondenzációs erőművekben termelünk. A kondenzációs erőművek előnyeit és hátrányait röviden a következőkben foglalhatjuk össze:

Az erőművi kapacitás nagyarányú és egyszersmind gyors növekedése csakis kondenzációs hőerőművek építésével biztosítható. Jó szer-

* A *kondenzációs* erőműben a termelt nagynyomású gőz energiáját a lehetséges legnagyobb mértékben villamosenergia előállítására fordítják; az ilyen erőmű turbináit 1 atmoszféránál kisebb nyomású gőz hagyja el, ez a gőz ipari célokra már nem hasznosítható.

Mutató megnevezése	Egység	Kondenzációs erőmű 100—150 MW 100 ata	Hőszolgáltató erőmű		Vízerőművek		
			Nagyobb 5—15 MW 100 ata	Kisebb 2—5 MW 40 ata	Rába-Hernád 1—5 MW	Tisza 10—14 MW	Duna 100—120 MW
Szénköltség*	fill/kWó	12,—	4,5	4,9	—	—	—
Munkabérköltség**	»	1,7	3,1	4,7	1,4	1,3	0,7
Leírási költség	»	3,1	3,6	4,3	5,4	5,3	4,6
Karbantartás, egyéb	»	1,2	1,4	1,6	2,2	2,1	1,9
Vill. energia önköltség	»	18,—	12,6	15,5	9,—	8,7	7,2
Fajlagos alapberuházás	Ft/kW	4600	8500	10 000	17 500	11 000	13 500
Kapcs. bányaberuházás	»	+1600	+ 520	+ 560	—	—	—
Eladott gőzt terhelő beruh.	»	—	—3800	—4 500	—	—	—
Korrigált fajl. beruh.	»	6200	5220	6060	17 500	11 000	13 500
Erőmű kihasználás	óra/év	6000	5200	5200	7000	4 600	6 500
A beépített kapacitás egyenértéke a kondenzációs erőműhöz viszonyítva		1,00	0,85	0,85	1,00	0,70	1,00
Korrigált fajlagos beruházás az egyenértékűség beszámításával	fill/kWó	103	118	137	250	342	210
Fajl. szénfogyasztás	kal/kWó	3400	1300	1400	—	—	—
Ua. 3500 kal. szénben	kg/kWó	0,97	0,37	0,40	—	—	—
Munkaerőszükséglet	fő/MW	5	8**	12**	5	3	2
Leírási idő	év	25	25	25	45	45	45

* 35 Ft/millió kalóriaárral számítva
** Levonva a gőztermelést terhelő munkáslétszámot

vezéssel elérhető, hogy egy újonnan létesülő erőmű — amelynek építési ideje 5 év — már az építkezés harmadik évében első gépegységével villamosenergiát szolgáltasson.

A kondenzációs erőmű alkalmazkodik a legjobban a fogyasztás időbeli ingadozásaihoz. Ezért lehetővé válik, hogy régi erőműveinket, melyek tartós üzemeltetése nem gazdaságos, kizárólag csúcsidőben vegyük igénybe, az új, alacsony önköltségű erőművek ellenben nagy kihasználási óraszámmal dolgozzanak.

Az összes többi erőműfajtához viszonyítva a kondenzációs erőműnek a legkisebb a fajlagos beruházási költsége, 1 kilowatt kondenzációs erőművi kapacitás alapberuházási költsége egyharmada a vízerőművi és körülbelül a fele a hőszolgáltató erőművi kapacitás alapberuházási költségeinek. A kondenzációs erőmű jobban alkalmazkodhat a természeti adottságokhoz (szén, víz), mint a hőszolgáltató erőmű, amely kötve van a hőfogyasztási helyhez.

A kondenzációs erőmű hátránya, hogy az összes erőműfajták közül az általa termelt villamosenergia önköltsége a legnagyobb: 3—11 fillérrel drágább a vízerőművel vagy a hőszolgáltatással kombináltan termelt villamosenergia önköltségénél. A kérdés fontosságát jellemzi, hogy jelenleg kilowattóránkénti 1 fillér önköltségcsökkentéssel 1 év alatt több mint 600 új kétszobás lakás építési költségét teremthetnénk elő.

Hátránynak tekinthetjük azt is, hogy a kondenzációs erőmű fajlagos tüzelőanyagfogyasztása a hőszolgáltató erőművekhez viszonyítva magas. A kondenzációs erőműben megtermelt hőmennyiség nagy része a hűtés során elvész. A szénellátás biztosításához szükséges bányaberuházások költsége is nagy.

*Hőszolgáltató erőművek**

Az ipari üzemek technológiai gőzszükségletének kielégítésére, valamint az épületek fűtésére jelentős mennyiségű szenet használunk fel. Ezeket a gőz- és fűtési igényeket eddig legnagyobbrészt külön erre a célra épült kisnyomású ipari kazántelepekkel, központi-fűtés kazánokkal elégítettük ki. Ha ezeket a hőigényeket központilag létesített hőszolgáltató erőművek révén elégítjük ki, nagyon sok fűtőanyagot takaríthatunk meg, mert a kondenzációs erőmű 25 százalékos, a hőszolgáltató erőmű ellenben körülbelül 60 százalékos hatásfokkal hasznosítja a felhasznált tüzelőanyagot. (A hatásfok azt mutatja, hogy az erőmű a felhasznált fűtőanyag kalóriatartalmának hány százalékát alakíthatja át hasznos energiává.)

A hőszolgáltató erőmű beruházási költsége kilowattonként mintegy kétszerese a kondenzációs erőmű beruházási költségeinek, ellenben megtakarítható a gőzszolgáltató kazántelep beruházási költsége.

Nagyon jó a hőszolgáltató erőműben termelt villamosenergia fajlagos hőfogyasztása: a kondenzációs erőműének csak 35—40 százaléka. De hőszolgáltató erőművet csak ott létesíthetünk gazdaságosan, ahol a hőigény megfelelő mennyiségben, koncentráltan jelentkezik (például könnyűipar, vegyipar, városfűtés), mert a távhőszolgáltatáshoz szükséges csővezetékek nagyon költségesek.

Törekedni kell, hogy ne csak ipari üzemeink hőigényét, hanem a lakótelepek fűtési hő- és melegvíz igényét is a távhőszolgáltatás előnyeinek kihasználásával elégítsük ki. Ezen a téren eddig még nem értünk el jelentősebb eredményeket. A Szovjetunióban a hőszolgáltató gőzelvételes erőművek villamos teljesítőképessége 1950-ben az összes erőművi teljesítőképességnek már 30 százaléka volt. Második ötéves tervünkben — a lehetőségek mérlegelésével — itt fokoznunk kell a fejlődés ütemét.

Vízerőművek

A vízerőművek előnye, hogy az általuk termelt villamosenergia önköltsége jóval kisebb a kondenzációs erőműveinkben termelt villamosenergia önköltségénél. Ez különösen azért fontos, mert a csökkenés a tüzelőanyag-költségekben mutatkozik meg. Előnyük továbbá a fokozottabb üzembiztonság, a nagyobb fokú automatizálási lehetőség és a viszonylag csekély munkaerőigény.

* *A hőszolgáltató erőmű* (ellennyomásos vagy megcsapolásos) a nagynyomású gőz energiájának csak egy részét hasznosítja villamosenergiatermelésre; a turbinákat elhagyó gőz, a fogyasztó igényeinek megfelelő (kb. 6—10 atm.) nyomású, ezt a gőzt ipari és fűtési célokra használják fel. Míg tehát a kondenzációs erőmű *csak* elektromos energiát, addig az ellennyomásos erőmű ipari gőzt *és* elektromos energiát termel.

Vízerőink hasznosítását hátráltatja a vízerőmű-építés igen nagy beruházási igénye s az a körülmény, hogy víztárolási lehetőségeink általában korlátozottak. Ennek következtében a vízenergiával termelhető villamosenergia mennyiségének időbeli megoszlása nagyon függ a vízjárástól, s vízerőműveinkre az alacsony vízállás miatt — különösen a téli energia-csúcsigény idején — csökkentett mértékben támaszkodhatunk. A tiszai vízerőművek teljesítménye nagyon száraz vagy nagyon vízbő években mintegy 30 százalékkal kisebb, mint kedvező vízjárású években. A vízerőműveknél különböző a tartóssági napok száma (amelyeken villamosenergiát termelnek). A tiszai erőművek tartóssági napjai 184 és 311 nap közt váltakoznak, tehát ezek az erőművek az év jelentős részében nem szolgáltatnak energiát.

A vízerőművek az energiatermelésen kívül rendszerint más gazdasági célra (például öntözésre) is hasznosíthatók, ezért a duzzasztómű és az esetleges hajózsilip beruházási költségei nemcsak az erőművet terhelik. A Vízerőmű Tervező Iroda a tiszai vízlépcsőnél a következőképpen osztja el a költségeket: minden építési munkát, amely az öntözés céljait szolgáló vízlépcső megépítéséhez szükséges, az öntözés terhére számol el; az erőművet csak azok az építési és gépészeti többletköltségek terhelik, amelyek azért váltak szükségessé, hogy a duzzasztómű energiát is szolgáltasson. Ebből a számítási módból következik, hogy ilyen esetekben elsősorban a főcél (az öntözés) gazdaságosságát kell megvizsgálni, s az egész vízlépcső megépítéséről csak akkor lehet szó, ha ez az öntözés szempontjából előnyös és szükséges.

A vízerőmű fajlagos beruházási költsége a kondenzációs erőműének mintegy háromszorosa. De a kondenzációs erőmű élettartamát 25 évre tervezik, a vízerőműét pedig körülbelül 40—50 évre. Ennek következtében, a kihasználási óraszámot is számítva, a termelt energia önköltségében a leírási hányad csak 50 százalékkal nagyobb a vízerőműnél, mint a hőerőműnél. Az összehasonlításkor azonban a hőerőmű alapberuházási összegét ki kell egészíteni a bánya-beruházások összegével, s ily módon számítva a vízerőmű fajlagos beruházási költsége — akárcsak élettartama — csaknem kétszerese a kondenzációs erőműének. A nagyobb beruházási összeg jobban leköti a népgazdaság erőforrásait. Ezenkívül a vízerőmű csak 78—80 százalékos kiépítés után kezd villamosenergiát termelni, a kondenzációs erőmű pedig megfelelő szervezés esetén már a beruházási összeg 40—50 százalékának felhasználása után részlegesen bekapcsolható a termelésbe. Ez az időveszteség nem lebecsülhető.

A kérdés további vizsgálata céljából különbséget kell tennünk a vízerőművek közt nagyságrend szempontjából. Hazánkban nagy vízerőművek csak a Duna kihasználására építhetők. Ezeknek az erőműveknek a beruházási költsége nagy, s mivel — különösen a visegrádi vízerőmű esetében — számottevő öntözési lehetőség nincsen, a beruházási költségek kizárólag az erőművet terhelik.

Közepes vízerőművek építhetők a Tisza vízenergiájának hasznosítására. Itt az erőművek gazdaságosan kapcsolódnak az öntözéshez. Első ötéves tervünk során már meg is kezdtük a vízlépcsők építését. Ezeket a vízerőműveket viszonylag kisebb beruházással és viszonylag gyorsabban valósíthatjuk meg.

Jelentősek a mellékfolyóinkon létesíthető kisebb vízerőművek is. A Rába vízerőinek hasznosításával évente annyi villamosenergiát nyerhetünk, mint amennyit az Inotai Erőmű egy gépegysége évente termel. A termelés üzemvízcsatorna kiépítésével egyenletessé tehető, s csak kevéssé függ a folyó vízhozamától.

Atomerőművek

Ismeretes, hogy a szovjet tudósok sikeresen megoldották az atomenergiának erőművi célra történő felhasználását. Megteremtették a világ első, 5 megawatt kapacitású atomenergiával üzemeltetett ipari villamoserőművét, s jelenleg egy 50—100 megawatt teljesítményű nagyobb erőmű megvalósításán dolgoznak.

Az atomerőművek — bizonyos feltételek közt — már a közeljövőben gazdaságos vetélytársai lesznek a mostani erőműveknek.

Az atomerő felhasználásával megtermelt villamosenergia önköltségében a beruházási összeg a legnagyobb tényező. Az ismert beruházási költségek azonban a műszaki fejlődés mostani színvonalára érvényesek. A tudománynak ezen a területen olyan hatalmasak a lehetőségei, hogy a jövőben okvetlenül számolhatunk a beruházási költségek nagyarányú csökkenésével.

Az atomerővel termelt villamosenergia anyagköltsége számítások szerint kb. 2 százaléka a hőerőmű anyagköltségének. Ezzel együtt a szükséges anyag mennyisége is erősen csökken. Például a dnyeperi vízerőműhöz hasonló teljesítményű atomerőmű reaktorának napi uránium-fogyasztása 25 százalékos hatásfok esetén mindössze 1,5 kg.

A leggazdaságosabb erőmű típus kiválasztása

Egy-egy erőmű típus gazdaságossága csak igen sok, egymásnak nem egy esetben ellentmondó tényező alapján határozható meg. Még egy-egy típusban is számtalan variációs lehetőség közül kell kiválasztani a népgazdaság szempontjából legkedvezőbb megoldást.

Szükségképpen felvetődik tehát az az igény, hogy a sok mutató helyett kizárólag egyetlen — bármennyire összetett — mutatószám alapján vizsgáljuk a gazdaságosságot. Bár egyetlen mutatószám segítségével soha nem szabad döntenünk, hanem a gazdaságosságon kívüli egyéb szempontokat is mérlegelnünk kell, egy jól megalapozott összetett mutatószám kidolgozása mégis előmozdíthatja a helyes megoldás kiválasztását.

Azonos termelési eredményt feltételező változatok gazdaságosságának összehasonlításakor leggyakrabban az önköltségben elérhető megtakarítást hasonlítjuk össze a beruházási többletköltséggel. (Ez az úgynevezett „variáns" probléma.)

Hacsaturov a különböző változatok gazdaságosságának összehasonlítására a következő képletet használja:

$$G = \frac{1}{\Delta \cdot B + \ddot{O}},$$

ahol A: a hatékonysági tényező százalékban, B: a fajlagos beruházási érték (fillér/kilowattóra), O: az előállított villamosenergiának a leírási hányadot is magában foglaló önköltsége (fillér/kilowattóra).

A hatékonysági tényező értéke azt fejezi ki, hogy a népgazdaság a beruházások céljaira nagyobb vagy kisebb erőforrásokkal rendelkezik-e. Ahogyan nőnek a beruházásokra fordítható anyagi eszközök, úgy csökkenthető a hatékonysági tényező értéke.

A megtermelhető villamosenergia mennyisége a hőszolgáltató erőművekben a hőigénytől, a vízerőművekben pedig a vízállástól függ, ezért a csúcsfogyasztás idején nem számíthatunk rájuk olyan biztosan, mint a kondenzációs erőművek termelésére. Ezt a tényt a gazdaságossági mutatónak is tükröznie kell. Tehát, ha a beépített kapacitásra a csúcsfogyasztás idején *teljes mértékben* nem számíthatunk, akkor a fajlagos beruházás értékét egy korrekciós tényezővel osztjuk. Hőszolgáltató erőművek esetén például ez a tényező 0,85. Ezt az értéket a továbbiakban a beépített kapacitás egyenértékűségének nevezzük.

Minél nagyobb a G értéke, annál gazdaságosabb, annál kedvezőbb a beruházás.

A gazdaságosság mértéke (G)

Hatékonysági tényező = △ (százalék)	Kondenzációs erőmű	Hőszolgáltató erőmű		Vízerőművek		
		Nagyobb	Kisebb	Rába, Hernád	Tisza	Duna
40	1,69	1,68	1,42	0,92	0,69	1,10
20	2,60	2,76	2,34	1,69	1,48	2,02
12	3,30	3,74	3,10	2,57	2,02	3,11
10	3,55	4,10	3,42	2,94	2,35	3,56
8	3,80	4,55	3,81	3,45	2,76	4,20
6	4,14	5,08	4,20	4,16	3,40	5,06

A gazdaságosság sorrendje

	Első	Második	Harmadik	Negyedik	Ötödik
△ > 40	Kondenz.	Nagy hőszolg.	Kis hőszolg.	Duna	Rába
40 > △ > 20	Nagy hőszolg.	Kondenz.	Kis hőszolg.	Duna	Rába
20 > △ > 12	Nagy hőszolg.	Kondenz.	Duna	Kis hőszolg.	Rába
12 > △ > 10	Nagy hőszolg.	Duna	Kondenz.	Kis hőszolg.	Rába
10 > △ > 8	Nagy hőszolg.	Duna	Kis hőszolg.	Kondenz.	Rába
8 > △ > 6	Nagy hőszolg.	Duna	Kis hőszolg.	Rába	Kondenz.

10 százalékos hatékonysági tényezővel, tehát nagyobb anyagi eszközök birtokában a mutatószám a nagyobb hőszolgáltató erőmű után a dunai vízerőmű építését mutatja a legkedvezőbbnek.

Nagyobb, 12—40 százalékos hatékonysági tényezőkkel számolva, tehát viszonylag szűkebb beruházási lehetőségek esetén a mutatószám a nagyobb hőszolgáltató után a kondenzációs erőmű építését mutatja gazdaságosabbnak. Minél nagyobb a hatékonysági tényező, annál kedvezőtlenebb a vízerőművek gazdaságossága.

A kisebb vízerőművek közül a táblázatban megjelölt létesítmények azért tűnnek kedvezőtlennek, mert viszonylag nagy a fajlagos beruházási költségük, s nem csökken megfelelően az önköltségük. Hozzájárul ehhez az a körülmény is, hogy a tiszai vízerőművek egyenértékűség szempontjából csak 0,7 értékkel számíthatók. A Tiszai Vízerőmű megépítésében az öntözés volt az elsődleges cél.

Az önköltségcsökkentő beruházások gazdaságosságát egyszerűen és jellemző módon számíthatjuk a beruházási költség és a szénmegtakarítás hányadosával. Az iparág fejlesztése során állandóan törekszünk az 1 kilowattórára jutó kalóriafogyasztás csökkentésére. Egyszerű számítással könnyen megállapítható, hogy egy tonna szénmegtakarításra mennyi beruházási költség jut: az 1 kilowattórára jutó beruházási költséget osztjuk az 1 kilowattórára jutó szénmegtakarítással.

A számítások eredményét a következő táblázat mutatja:

Ha a legrosszabb erőművek adott csoportjának fajlagos fogyasztása	Kondenzációs erőmű	Hőszolgáltató erőmű		Vízerőművek		
		Nagyobb	Kisebb	Rába, Hernád	Tisza	Duna
Kal/kWó	Forint beruházás/1 to szénmegtakarítás					
10 000	545	480	558	870	1190	740
7 000	1000	720	860	1240	1710	1050
6 000	1400	880	1040	1450	1990	1220
4 500	3240	1290	1540	1950	2680	1640
4 000	6100	1540	1860	2160	2980	1830

A táblázatból láthatjuk, hogy a legrosszabb erőművek fajlagos kalóriafogyasztásának függvényében a következőképpen alakul az egyes típusok gazdaságossági sorrendje:

A gazdaságosság sorrendje

	Első	Második	Harmadik	Negyedik	Ötödik
20 000 — 10 000	Nagy hőszolg.	*Kondenz.*	Kis hőszolg.	Duna	Rába
10 000 — 7 000	Nagy hőszolg.	Kis hőszolg.	*Kondenz.*	Duna	Rába
7 000 — 6 000	Nagy hőszolg.	Kis hőszolg.	Duna	*Kondenz.*	Rába
6 000 — 4 500	Nagy hőszolg.	Kis hőszolg.	Duna	Rába	*Kondenz.*
< 4 000	Nagy hőszolg.	Duna	Kis hőszolg.	Rába	Tisza

Tehát ha nagy fajlagos szénfogyasztású erőműveink vannak, akkor még nem vízerőművel, hanem nagyobb hőszolgáltató és kondenzációs erőművel takaríthatjuk meg — a viszonylag legkevesebb beruházás segítségével — a viszonylag legtöbb szenet. Ha már javul a fajlagos kalóriafogyasztás, akkor a kisebb hőszolgáltató erőmű is gazdaságosabbá válik és a második helyre kerül. Kilowattóránként 6000—6500 kalória-

fogyasztás esetén a dunai erőmű már megelőzi a kondenzációs erőművet.

A számításokat a részletszámítások mellőzésével végeztük el. Kétségtelen, hogy különféle növelő és csökkentő tételek mérlegelésével (megvalósítási időtartam stb.) tovább finomíthatók a kiszámított adatok, de számításaink szerint a különféle egyéb tényezők lényegében kiegyenlítik egymást és az eredmény nem változik. Az előbbi eredmények viszont a 649. oldalon közölt táblázat alapadatainak felhasználásával (a táblázat tulajdonképpen egy többmutatós gazdaságossági számítási rendszer) ellenőrizhetők.

Természetesen adott esetben mindig a konkrét számok alapján kell összehasonlítani az egyes alternatívákat. Nagyon lényeges azonban, hogy az összehasonlításul szolgáló bázis megfelelő legyen. A tervező irodák például sokáig 4000 Ft/kW beruházási költséggel számolták a kondenzációs erőműveket, holott a valóságban a költség mintegy 600 Ft/kW. Ezt bizonyítják az alábbi számok is:

	Az előirányzathoz képest		Az előirányzott fajlagos beruházás Ft/kW	A tényleges fajlagos beruházás Ft/kW
	a beruházási költség emelkedése százalékban	a teljesítőképesség csökkenése százalékban		
Mátrai Erőmű	14	4	3 600	4 250
Inotai Erőmű	34	—	3 900	5 200
Borsodi Erőmű	10	7	3 800	4 500

A fenti három erőműnél átlagosan előirányzott 3750 Ft/kW beruházás 4600 Ft/kW-ra emelkedett.

Az erőmű telepítési helyének kiválasztása

Szocializmusépítő társadalmunkban az ipari létesítmények telephelyének kiválasztása alá van rendelve a párt és a kormány által megszabott fő népgazdasági feladatoknak. Ezért az erőművek telephelyét is elsősorban a vidék iparosításának, az új ipari központok létesítésének, az ország védelmi képessége fokozásának szempontjai határozzák meg. De a döntés csak akkor lehet helyes, ha e szempontokat a gazdaságossági tényezők ismeretében mérlegeljük.

Bármilyen mű telepítésekor két fő szempont vetődik fel. Az egyik: a létesítmény igénye környezetével szemben. Ide sorolhatók: a nyersanyag, az építőanyag, a kedvező szállítási lehetőségek, vízigény, munkaerőigény stb. A másik: a létesítmény hatása a környezetre. Az ipartelepítés kihat valamely vidék gazdasági, politikai, művelődési arculatának kialakítására.

Az erőművek gazdaságos elhelyezésével kapcsolatban a következő alapelveket kell szem előtt tartanunk:

a) *Kondenzációs hőerőművek* telepítésekor a szénbázist, a víznyerési lehetőségeket és a villamosenergia-fogyasztók területi elhelyezke-

dését kell vizsgálnunk. A legkedvezőbb eset nyilvánvalóan az, ha a szénbázis, a vízkészlet és a fogyasztók egy területre koncentrálódnak. Üzemeltetési szempontból legköltségesebb a szénszállítás, ezután következik a villamosenergia-szállítás. Beruházási szempontból általában a vízszállítás költségesebb, mint a szénszállítás, minthogy vasúthálózatunk sűrű, s így rendszerint csak többlet vasúti gördülőanyaggal, valamint esetleg szükségessé váló felépítménycsere- a vonalkiegészítési beruházással kell számolni. A felsorolt tényezőket minden esetben egyedileg kell megvizsgálni. A nyersanyagra és a fogyasztóra való telepítést nem választhatjuk el élesen. Ugyanis a fogyasztási helyek mindjobban közelednek a nyersanyagforrásokhoz. Pusztán tájékoztató jelleggel közöljük egy 100 megawattos kapacitású erőmű telepítési szempontból jellemző adatait:

	Üzemköltség (millió forint/év)	Beruházás (millió forint)
Telephelytől független költségek	108,—	460,—
Vasúti szénszállítás (100 kilométer)	22,6	46,—
Vízszállítás (100 kilométer)	4,9	72,5
Energiaszállítás (100 kilométer)	12,1	66,—

A táblázatban közölt adatok alapján — tájékoztató jelleggel — kidolgozható a gazdaságosság sorrendje az egyes fő telepítési tényezők változtatása alapján. (Feltételezzük, hogy a hiányzó tényezők 100 km-re vannak a telepítési helytől.)

Telepítés helye	Üzemköltség millió forint/év	Beruházás millió forint	Gazdaságosság (Hacsaturov módszerével)	
			$\Delta = 10$ százalék	$\Delta = 40$ százalék
Szénre, vízre és fogyasztóra	108	460	0,65	0,34
Szénre és fogyasztóra	113	533	0,60	0,31
Szénre és vízre	120	526	0,58	0,30
Vízre és fogyasztóra	131	506	0,55	0,30
Csak szénre	125	600	0,54	0,27
Csak fogyasztóra	136	537	0,52	0,27
Csak vízre	143	572	0,52	0,26

A valóságban az egyes tényezők természetesen sokféleképpen változnak. A vízszállítás távolsága a gyakorlatban általában rövidebb, mint a szén- vagy az energiaszállításé. A táblázat csak azt mutatja, hogy a telepítési tényezők miképpen befolyásolják a gazdaságosságot.

b) A *hőszolgáltató* erőműveket elsősorban a hőfogyasztó ipartelep, illetve létesítmény közelébe kell telepíteni. Mivel ezek az erőművek a kombinált energiatermelés folytán jelentősen csökkentik az önköltséget, nem szükséges követelmény a szénbázisra való telepítésük, bár hőfogyasztóval együtt szénbázisra telepítve kétségtelenül gazdaságosabbak.

c) A *vízerőművek* telepítését a vízfolyások mentén elsősorban hidrológiai, geológiai és domborzati adottságok határozzák meg. Másodsorban mérlegelni kell az erőművel kapcsolatos öntözési lehetőségeket, az építési anyagok beszerzési helyének távolságát és a szállítási lehetőségeket.

Vizsgáljuk meg ezután, hogy hazánk egyes körzeteiben hogyan alakul a szénvagyon és a termelés, továbbá a villamosenergiafogyasztás és termelés aránya.

	Kategorizált szénvagyon	Széntermelés	Erőművek kapacitása	Termelt energia	Fogyasztott energia
	százalékban				
Budapest	—	—	32,3	28,5	41,—
Észak- és Közép-Dunántúl	37,2	46,5	35,4	39,8	30,1
Dél-Dunántúl	12,7	10,7	6,6	5,9	6,6
Borsod	38,—	21,6	7,9	7,4	11,—
Nógrád-Heves	12,1	21,2	14,1	14,9	6,2
Alföld	—	—	3,7	3,5	5,1
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A szénnel nem rendelkező budapesti körzetet a legközelebb fekvő szénterületek: Észak- és Közép-Dunántúl, továbbá Nógrád, az Alföldet pedig Dél-Dunántúl, Nógrád, Heves és Borsod látja el. Észak- és Közép-Dunántúlon a szénvagyon az energiatermeléssel arányos. Ebben a körzetben jelentős mennyiségű olyan minőségi barnaszén is található, amelyet nem az erőművek fogyasztanak el. Helyes a termelt és a fogyasztott energia aránya is. Jó a szénvagyon és az energiatermelés aránya Nógrád—Heves körzetben is. Itt a széntermelés aránya — nem egészen megokoltan — nagyobb, mint a szénvagyoné. Az ebben a körzetben termelt energiafölöslegből pótoljuk Borsod és az Alföld hiányát.

Borsodban a széntermelés aránya jóval kisebb, mint a szénvagyoné, s ez a terület nem elégíti ki saját energiaigényét sem, holott volna rá lehetősége, hogy saját igényén kívül még az Alföldet is ellássa energiával, Nógrádot pedig tehermentesítse.

Budapesten az energiát jelentős részben elvételes vagy ellennyomásos gépekkel kellene termelnünk, mert az itt tömörült ipar és egyes körzetek fűtése erre kézenfekvő lehetőséget ad. A valóságban azonban a budapesti energiatermelés nagyobb része kondenzációs erőművekben történik, s ez évente jelentős szénszállítási költséget emészt fel, ezenkívül az ipari üzemek és a lakóterületek hőellátása helyett csak a Duna vizének melegítését szolgálja. Kedvezőtlen a szénvagyon és az energiatermelés aránya Dél-Dunántúlon, pedig itt a feketeszén osztályozása során nyert féltermékek lehetővé tennék, hogy ez a körzet saját fogyasztásának kielégítésén túlmenően az Alföldnek adja át energiafölöslegét. Az Alföldön sokkal gazdaságosabb volna a távvezetéken történő villamosenergiaszállítás, mint a vasúti szénszállítás. Ezt alátámasztják a vízbeszerzés körül mutatkozó nehézségek is.

Az első ötéves tervben előkészített erőműberuházások ezeket az aránytalanságokat jelentős részben megszüntetik. Kazincbarcikán 200 megawatt kapacitású erőmű épül, Borsodban a Diósgyőr-Keleti Erőmű bővítésével is kapunk többetkapacitást. Ily módon itt megszűnik az aránytalanság. Borsod 1956-tól kezdve ellátja az Alföldet is, s tehermentesíti a Nógrád—Heves körzetet. A sztálinvárosi és a komlói erőművek befejezése után megnő a dél-dunántúli körzet energiatermelése is. A Tiszalöki Vízerőmű 1955-ben történő részleges üzembeindulása biztosítja az Alföld egészséges, a területi adottságoknak megfelelő forrásokból történő energiaellátását. Az említett erőművek üzembehelyezése folytán csökken Budapest és az Alföld villamosenergia fogyasztásában a helyileg termelt villamosenergia aránya, s ez előnyös, mert az elfogyasztott villamosenergiát ily módon kisebb népgazdasági munkaráfordítás terheli.

Az új erőművek telepítése csak akkor történhet zavartalanul, ha a szénbányászat kellően felkutatta a szénvagyont. A mostani szénbázisra mintegy 100—150 megawatt kapacitású nagy erőműveket telepíthetünk, ha azt akarjuk, hogy egy-egy körzetben a szénbázis lehetőleg 25 évre biztosítva legyen. Ha a szenet távolabbi helyről kell az erőműhöz szállítani, mindjobban előtérbe kerül az a szempont, hogy a fogyasztók és a víz közelébe telepítsünk hőerőművet. Ilyen meggondolások alapján települt például a tiszapalkonyai erőmű, s vetődtek fel a budapesti, a szőnyi, a szolnoki stb. erőműtelepítésekre vonatkozó javaslatok.

A telepítésnél általános elv, hogy lehetőleg el kell kerülni Budapesten új ipari üzemek létesítését és a vidéki központok iparosítására kell törekedni. Egy nagy erőmű telepítése befolyásolja a nagyobb energiafogyasztók telepítését. Ezt mutatja eddigi gyakorlatunk is: Inotán, Borsodban, Tatabányán, Sztálinvárosban nagy hő- és villamosenergiafogyasztók kapcsolódnak az erőműhöz.

Véleményünk szerint Budapesten ma csak olyan hőszolgáltató ipari és fűtőerőművek létesítése megokolt, amelyek rossz hatásfokkal dolgozó kazántelepeket helyettesítenek, s a meglévő üzemek növekvő hőigényeit elégítik ki. Budapesten kondenzációs erőmű építését csak akkor tartjuk időszerűnek, ha szénbázisra már nem tudunk erőművet telepíteni, ha a vidéki erőművek mellett megvan a lehetőség az új, nagyobb ipari üzemek elhelyezésére, ha a budapesti ipari körzetekben koncentráltan meglévő hőigényeket már ellennyomásos vagy elvételes erőművekkel kielégítettük, végül, ha a máshová való telepítés jóval „gazdaságtalanabb" volna. Egy esetleges budapesti távfűtés gazdaságosságát adottságaink folytán is első ütemben nem nagy központi erőműből, hanem az egyes nagyobb fogyasztó centrumokban épülő hőszolgáltató, illetve fűtőerőművek igénybevételével biztosíthatjuk.

Az önköltség vizsgálata

A gazdaságosság egyik legfőbb követelménye, hogy a termék önköltsége állandóan csökkenjen. A villamosenergia-iparban 1 kilowattóra villamosenergia önköltségének alakulását kell megvizsgálnunk.

Az önköltség alakulását ár- és bérpolitikai intézkedések is befolyásolják. Ha kiszűrjük ezeknek a tényezőknek a hatását, megállapíthatjuk, hogy az iparági átlagos önköltség 1950-től 1952-ig mintegy 6 százalékkal csökkent, 1953—1954-ben azonban csaknem ugyanennyivel nőtt.

Az új erőművek belépésével elért önköltségcsökkentést különösen 1953-ban hátrányosan ellensúlyozta a régi erőművek fokozott mértékű üzemeltetése. 1954-ben főképp az iparági bérrendezés, továbbá a különféle költségek (kocsiálláspénz, kötbér stb.) növekedése okozott önköltségnövekedést. 1955-től kezdve az új erőművek belépése és teljes kapacitásra való felfutása után el kell érnünk, hogy a villamosenergia önköltsége jelentősen csökkenjen.

Tanulságos az önköltség egyes elemeinek és a rájuk jellemző fajlagos mennyiségi mutatószámoknak a vizsgálata. 1953-ban az iparági átlagos önköltség költségfajtánkénti megoszlása a következő volt:

	Százalék
Tüzelőanyagköltség	58,5
Egyéb anyagköltség	3,1
Munkabér és közteher	9,3
Értékcsökkenési leírás	17,7
Egyéb költség	11,4
Önköltség összesen:	100,—

Vizsgáljuk meg az egyes költségfajtákat és a fajlagos mennyiségi mutatók alakulását.

Az önköltség legfontosabb eleme a tüzelőanyagköltség. Ennek alakulása főképpen az erőmű fajlagos hőfogyasztásától, tehát az 1 kilowattóra elektromos energia termeléséhez szükséges tüzelőanyagkalória mennyiségétől függ. Az első ötéves tervidőszakban nagyon kevés hőszolgáltatással kombinált turbinát építettünk, ezért a kondenzációs erőművek szabták meg a fajlagos fogyasztást.

	1949	1950	1951	1952	1953	1954
Fajlagos hőfogyasztás kalória/kWó	5 355	5 170	5 093	5 124	5 155	5 018
(Index 1949 = 100)	100	96,5	95	95,8	96,3	94

A fajlagos hőfogyasztás tehát csökkent, de a régi erőművek fokozott üzemeltetése miatt nem olyan mértékben, mint ahogyan ezt új beruházásaink lehetővé tették volna.

A fajlagos hőfogyasztás csökkentése elsőrendű feladatunk, mert országos átlagban 100 kalória/kilowattórával történő csökkentés 1954. évi szinten számítva mintegy évi 170 000 tonna (3000 kalóriás) szén megtakarítását eredményezné.

Az anyagköltségek közt a felhasznált szén árjegyzéki áron szerepel az önköltségben. Az egyes szénfajták árjegyzéki ára azonban — árpolitikai okokból — eltér a tényleges önköltségtől. A villamosenergiatermelés gazdaságosságának vizsgálatakor az egyes szénfajták tényleges költségeivel kell számolnunk.

A tényleges önköltség szempontjából általában a jóminőségű barnaszenek az olcsóbbak, s a gyengébb minőségűek (lignitek) a drágábbak. Annak eldöntése végett, hogy építsünk-e kis fűtőértékű szénre erőművet, a népgazdaság érdekeit mérlegelve, több tényezőt kell megvizsgálni. Az egyik ilyen tényező, hogy a gyönge minőségű szeneket az erőművekben tüzelhetjük el a legjobb hatásfokkal, különösen ha az erőművet bányára telepítjük. A gyenge minőségű szenek bányászata azonban azonos kalóriaértékre vetítve, sokkal nagyobb társadalmi munkaráfordítást igényel.

Jelentős az önköltségben a szénszállítási költségek súlya is. E tényező költségnövelő hatása nagyon megmutatkozik például a Kelenföldi Erőmű önköltségében.

A bérköltségalakulás alapja a munkatermelékenység alakulása. Az egy megawatt kapacitásra jutó munkáslétszám erőműveinkben 1949 és 1953 közt körülbelül 30 százalékkal, az erőművek kihasználása pedig 48 százalékkal nőtt. Tehát az egy munkás által termelt kilowattóra mennyisége csak kevéssé növekedett. Tavaly 1953-hoz viszonyítva az egy munkásra jutó villamosenergiatermelés némileg még csökkent is, többek között azért, mert újonnan belépő erőműveinknek már csaknem teljes munkáslétszámot kellett foglalkoztatniuk, noha 1954-ben még nem dolgoztak teljes kapacitással. A termelékenységet jelentősen fokozhatjuk, mert újonnan belépő erőműveinkben a termelékenység majdnem kétszerese lesz a mostani átlagos termelékenységnek.

Az *értékcsökkenési leírás* nagysága két fő tényezőtől: az állóalap és a kapacitás arányától és a kihasználási óraszámtól függ. Az állóalapok és a kapacitás aránya tavaly iparági átlagban mintegy 4400 forint/kilowatt volt. Az önköltségnek ez az eleme csak akkor csökkenne, ha új erőműveink ennél kisebb fajlagos beruházást igényelnének. A modern erőművek fajlagos beruházási költsége azonban a fejlettebb technika alkalmazása folytán növekvő irányzatú. Ennek következtében az egy kilowattórára jutó leírási költség is növekszik. A költségnövekedést a tüzelőanyagban elért megtakarítással kell ellensúlyozni.

Az önköltségben szereplő értékcsökkenési leírás nagyságát jelentősen befolyásolja az erőművek kihasználási óraszáma. Minél jobb az erőmű kihasználása, annál kisebb az önköltség. Az ötéves terv folyamán a kihasználási óraszám 48 százalékkal nőtt. Az önköltségben ez a tény nem mutatkozik meg ilyen mértékben, mert ellentétesen hatott, hogy a régi nagyobb önköltségű erőműveinket fokozottabb mértékben kellett üzemeltetnünk.

A villamosenergia önköltségének vizsgálatát nem korlátozhatjuk csupán az erőművi termelési költségek vizsgálatára. A villamosenergia elosztása, a fogyasztóhoz való eljuttatása során ugyanis a villamosenergia önköltsége lényegesen megnő. Ennek oka egyrészt az elosztó hálózat beruházási költsége és a hálózati veszteség, másrészt az elosztással

foglalkozó apparátus személyi és dologi kiadása (áramszolgáltató vállalatok). Ezek a költségek Lévai szerint 40—400 százalékkal növelik az önköltséget. Az elosztási költségek nagyon függnek attól, hogy a villamosenergiát nagyfogyasztók vagy kis (háztartási) fogyasztók használják-e. Az elosztási költség akkor a legkisebb, ha az erőmű közvetlenül a nagyipari fogyasztó mellé települt, ellenben jelentősen megnő, ha a villamosenergiát a háztartások részére osztjuk el. A tervezés során azt vizsgáljuk, hogy a villamosenergia önköltsége a tervezett fogyasztók vonatkozásában hogyan alakul. Ez a kérdés különösen a telepítés gazdaságosságának vizsgálata szempontjából nagy jelentőségű.

Összefoglalás

A második ötéves tervben ellennyomásos és megcsapolásos hőszolgáltató erőművet kell építenünk azokon a helyeken, ahol a hőigény koncentrált. Budapesten elsősorban hőszolgáltató erőművek építése indokolt, s itt van is rá lehetőség. Tovább kell folytatni a kondenzációs típusú erőművek építését, minthogy erőműveink átlagos kalóriafogyasztása nagy, s a nagyobb hőszolgáltató erőművek után a legkevesebb beruházással kondenzációs erőmű révén érhetjük el viszonylag a legnagyobb szénmegtakarítást.

Az öntözés céljaira is hasznosítható helyeken ki kell építeni a kedvező üzemeltetési költséggel működő közepes és kis vízerőműveket. A nagyobb — elsősorban energetikai célú — vízerőmű-építés elhatározása előtt meg kell vizsgálni, hogy a nemzetközi együttműködés keretében nincsenek-e a belföldinél kedvezőbb lehetőségek valamely baráti állammal közös vízerőmű-építésre.

Az erőművek megfelelő telepítése céljából széleskörű bányászati és vízkutatási munkát kell végezni azokon a területeken, ahol nagyobb erőművek építése szóba jöhet. A mostani szénfeltárások szerint egy területen sem oly koncentrált a szénvagyon, hogy biztonságosan további 200 megawattos erőműveket telepíthessünk. Ezért a szénre települő nagy kondenzációs erőművek kapacitását 100—150 megawattban kell megállapítani, hogy a szénbázis mintegy 25 évre biztosítva legyen.

Minthogy erőműveink főképp gyengébb minőségű szenet használnak fel, ezek pedig nagy ballaszttartalmuknál fogva jelentős szállítási költséget igényelnek, a lehetőség szerint továbbra is érvényesíteni kell a szénbázisra való telepítés elvét. Ebből a szempontból elsősorban az ajkai, a tatabánya-oroszlányi, a mecseki és a nógrádi körzet jöhet számításba. A kedvezően telepített és a műszaki kívánalmaknak megfelelő erőműveket bővíteni és rekonstruálni kell. A hazai tüzelőanyagok sajátosságainak megfelelően át kell alakítani régi erőműveinket, s jelentősen csökkenteni kell a jobb minőségű szenek (alapszenek) felhasználását.

Az elkövetkező években el kell érnünk a villamosenergia önköltségének jelentős csökkenését. Ehhez — az új erőművek üzembehelyezésén kívül — meglévő erőműveinkben is csökkentenünk kell a fajlagos tüzelőanyagfogyasztást, emelnünk kell az egy munkásra jutó villamosenergiatermelést és jelentős megtakarítást kell elérnünk a különféle egyéb költségek területén is.

HORVÁTH LAJOS

Mezőgazdaságunk gépesítése

A mezőgazdasági gépesítés iránya meghatározásakor azokból az elvi döntésekből kell kiindulni, amelyeket az MDP III. kongresszusa hozott a mezőgazdaság szocialista átszervezése és a mezőgazdaság fejlesztése tekintetében. Az MDP Központi Vezetősége ez év március 2—4-i határozata megerősítette a kongresszus legfontosabb határozatait, s kijelölte a szocializmus hazánkban való felépítésének legfontosabb feladatait. E határozat egyebek közt a következőket mondja: „A szocialista iparosítás politikájának következetes megvalósítása elengedhetetlen feltétele a mezőgazdaság szocialista átszervezésének, amelynek fő útja a termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztése a dolgozó parasztok önkéntes szövetkezése révén." A mezőgazdaság szocialista átalakítása a gépi nagyipar alapján történik. A mezőgazdaság termelőerői közt nagyon fontos szerep jut a gépeknek. A gépi technika szocializmusépítő hazánkban hathatósan előmozdítja a kisüzemi, kisparaszti gazdaságokról a nagyüzemi, kollektív szocialista mezőgazdaságra való áttérését.

Az MDP Központi Vezetőségének 1955. június 8-i, a mezőgazdaság szocialista átszervezésének és a mezőgazdasági termelés fellendítésének további feladatairól szóló határozata kimondja, hogy a szocialista iparosítás — elsősorban pedig a nehézipar fejlesztésének — lebecsülése veszélyeztette a mezőgazdaság gépesítését, a nagyüzemű mezőgazdasági termelés technikai alapjának kiszélesítését.

A magyar mezőgazdaság szocialista átalakítása szorosan összefügg a nehézipar, illetve a gépipar fejlesztésével. A szocializmusnak és a szocializmus felépítésének anyagi alapja: a gépi nagyipar. A szocializmus a mezőgazdaságban csak úgy valósulhat meg, ha a gépi nagyipar által gyártott mezőgazdasági gépek széleskörű alkalmazására támaszkodik. Minden egyes újabb és újabb mezőgazdasági gép — amelyet az ipar ad a mezőgazdaságnak — az új, magasabb fokú termelőerő behatolását jelzi a mezőgazdaságba. Ezek az új termelőerők feszítik, bontják a régi kisparaszti parcellagazdálkodás rendjét, s egyúttal segítik mindinkább erősödő termelőszövetkezeti mozgalmunk magasabb fokra emelését. A mezőgazdaság szocialista átalakítása, valamint a nehézipar, a gépipar és benne a mezőgazdasági gépipar fejlesztése szorosan kapcsolódó feladatok, s csak a kettő együttes sikeres megvalósítása útján építhetjük fel hazánkban a szocializmust.

A társadalmi fejlődés során a termelőerők fejlődése megteremti a termelési viszonyok megváltozásának feltételét. A mezőgazdaság legfontosabb termelőerői: az ember, a föld, a gép. Ezek a termelőerők egymással kölcsönös viszonyban, összefüggésben vannak. A gép a mezőgazdaságban a termelési viszonyok megváltoztatásának egyik legfőbb eszköze. *A gépesítés helyes iránya meghatározásának tehát elsősorban a termelési viszonyok megváltoztatását kell szolgálnia.* A gépesítés a munka kollektív megszervezésére ösztönöz. A gépesítés továbbfejleszti a mezőgazdaságban a munkamegosztást, s egyúttal szükségessé teszi a kooperációt. A gép alkalmazása a munkatermelékenység növekedésének egyik legfőbb forrása. A gépesítés irányának a munkatermelékenység növekedését és az önköltség csökkenését kell szolgálnia. A gépesítés kérdéseinek helyes megoldását Marx következő tanítására alapozhatjuk: „A munka termelőerejét sokféle körülmény határozza meg, többek közt a munkások ügyességének átlagos foka, a tudomány fejlettségének és technológiai alkalmazhatóságának foka, a termelőfolyamat társadalmi összefüggése, a termelőeszközök terjedelme és hatóképessége és természeti viszonyok." (*Marx.* A tőke. I. kötet. 48—49. old. Szikra. 1949.)

A gépesítés irányának meghatározása azért fontos, mert a gépesítés nagyarányú állami, népgazdasági beruházást követel. A beruházás azonban csak akkor gazdaságos, ha a gépek arányát, terjedelmét, a géptípusok szerinti gépstruktúrát az adott ország vagy terület táj-, talaj- és éghajlati adottságai és a növénykultúra megoszlás igényei szerint úgy állapítjuk meg, hogy a gépesítés a legnagyobb hatásfokot érje el a hozamok növelésében, a munkatermelékenység fokozásában és az önköltség csökkentésében. A gépesítés helyes irányát a munkatermelékenység Marx által megállapított tényezői alapján kell meghatározni. E tényezők közül elsősorban a legfontosabb gazdasági törvényekkel és természeti tényezőkkel foglalkozunk, de a többi tényező szerepére és jelentőségére is utalunk.

A természeti törvények szerepe a gépesítés irányának meghatározásában

A gépesítés fejlesztésének, a gépesítés irányának meghatározásakor két fő kiindulópontunk: 1. a gazdasági törvények, 2. a természeti törvények. A gépesítés alá van vetve annak a gazdasági törvénynek, hogy általa a munka termelőerejének minél nagyobb mértékben növekednie kell. A mezőgazdaságban a munkatermelékenység növekedését az egységnyi területre jutó hozam növekedési százalékával és ütemével mérhetjük. A gépesítésnek a terméshozamok maximális növekedését kell szolgálnia. Hazánkban ennek azért van döntő jelentősége, mert nincsenek nagykiterjedésű szűzföldeink. Mi a mezőgazdasági termelés fejlesztését csak a hozamok növelése útján, a területegységre jutó termékmennyiség növelésével valósíthatjuk meg.

A munka termelőereje akkor is nő, ha az egységnyi területre jutó hozamok változatlanok, de az egységnyi idő alatt végzett munka nagyobb termékmennyiséget termel.

A leggazdaságosabb eredményt akkor érjük el, ha e kettőt összekapcsoljuk, *s egységnyi területen egységnyi idő alatt végzett munkával minél nagyobb termékmennyiséget termelünk.*

Hogyan elégíthetjük ki a mezőgazdaságban e gazdasági követelményeket? A mezőgazdaságban a gazdasági törvények a természeti törvényekkel összefüggésben érvényesülnek. A mezőgazdasági gépesítés irányának meghatározásakor ezekkel a természeti törvényekkel is számolnunk kell.

Vizsgáljuk meg a gépesítés szempontjából a mezőgazdasági termelésnek a természeti törvények érvényesüléséből folyó egyik fontos sajátosságát.

Az optimális idő hatása a hozamok alakulására

Az ipari termelés egyik fontos sajátossága a folyamatos termelés. A folyamatos termelés megvalósítása az iparban a munkatermelékenység egyik legfontosabb növelője. A mezőgazdaságban a termelés nem folyamatos, a termelési folyamat és a munkafolyamat elválik egymástól. Például egy növény termelésekor nem úgy fokozhatjuk a munkatermelékenységet, hogy folyamatos termelést valósítunk meg, hanem úgy, hogy az adott ágazatban a szükséges munkát az optimális időben végezzük el. Az időjárás változásai azonban (például az esőzés) még az optimális időben is gátolhatják a folyamatos munkát. Minél jobban késünk az optimális időhöz képest, annál kisebb lesz a munka termelékenysége, s annál nagyobb az önköltség. Ezért a mezőgazdasági üzemekben általában több termelési ágat kapcsolnak össze. Az ágazatok társításával valósítjuk meg a folyamatosabb termelést, növeljük a munkatermelékenységet, s csökkentjük az önköltséget.

Több helyen végzett kísérletek igazolják, hogy az optimális időben végzett munkák eredménye: a hozamok növekedése, a munkatermelékenység fokozódása és az önköltség csökkenése.

A Bánkúti Kísérleti Gazdaságban 1952—53. gazdasági évben az őszi búzát különböző időpontokban vetették el, s a következő terméseredményeket kapták:

Vetési idő	A terméshozam indexe
Október 4	100
Október 20	92
November 3	78
November 20	43

A Magyaróvári Mezőgazdasági Kísérleti Intézet a kukorica vetési idejére vonatkozóan végzett kísérleteket 1951-ben, 1952-ben, 1953-ban. A kísérletek a 3 év átlagában a túloldali első táblázatban feltüntetett eredményeket adták.

A Keszthelyi Mezőgazdasági Kísérleti Intézet a cukorrépa egyelését illetően végzett kísérletet. 40 cm-es sortávolságú cukorrépával a túloldali második táblázatban feltüntetett eredmények születtek.

Vetési idő	A terméshozam indexe
Április 15	106
Április 25	100
Május 5	99
Május 15	82
Május 25	83
Június 5	74
Június 15	62

Egyelés ideje	A terméshozam indexe
Amikor a répa 2 levélben volt	101
5 nap múlva	100
10 nap múlva	91
15 nap múlva	73
20 nap múlva	69

A gépesítést úgy kell megvalósítanunk, hogy minden mezőgazdasági munkát az optimális időszakban végezhessünk el.

Az éghajlati és a talajviszonyok hatása a gépesítésre

A mezőgazdaság gépesítésével kapcsolatban az általános természeti, biológiai, kémiai és fizikai törvények ismeretén kívül a természeti törvényeknek hazánk területén érvényesülő sajátosságait is vizsgálnunk kell. A természeti törvények helytől és időtől függően másképp és másképp érvényesülnek. Ezért elemeznünk kell elsősorban hazánk éghajlati, időjárási adottságait, talajviszonyait, s ezekhez alkalmazkodva kell meghatároznunk a gépesítés helyes irányát.

A mezőgazdasági termelés gépesítése szempontjából nagyon fontos az évi *csapadékmennyiségnek* és *eloszlásának* a vizsgálata. (Természetesen ismernünk kell sok más éghajlati tényezőnek, a napfénynek, a hőnek, a párolgásnak, a levegő páratartalmának hatását is, de a legdöntőbben a csapadék befolyásolja a terméshozamok alakulását.)

Hazánkban az évi csapadékminimum átlagosan 500—600 milliméter. Ez a mennyiség elegendő a jó termés biztosításához, de a csapadékeloszlás nagyon kedvezőtlen. Időjárásunk változékony, vannak nedves és vannak száraz évek, s ezektől függően nagyok a termésingadozások. De még a száraz, aszályos esztendőkben is hull hazánkban annyi csapadék, amennyi elegendő a viszonylag jó termések eléréséhez. Csak olyan talajművelésre van szükség, amellyel maximálisan megőrizhetjük a lehullott csapadékot, s így biztosíthatjuk a növény egyik legfontosabb életfeltételét, a vizet.

Tehát úgy kell gépesítenünk, hogy ellensúlyozzuk a csapadékeloszlás egyenlőtlenségeit, s biztosítsuk a lehullott csapadék maximális tárolását a talajban.

A másik döntő fontosságú tényező a *talaj minősége.* A gépesítésnek fel kell ismernie, hogy a különböző talajok és a domborzatok a talajművelés szempontjából miféle igényeket, követelményeket támasztanak. Ennek részletes felmérése és a gyakorlatot tájékoztató feldolgozása a kutatás egyik fontos feladata.

A gépesítés egyik főfeladata a mélyművelés megvalósítása, másszóval a termőréteg állandó vastagítása. Minél vastagabb termőréteget biztosítunk a gépesítéssel, annál nagyobb a talaj nedvességtároló és táplálékfeltáró rétege. Vizsgáljuk meg ebből a szempontból a magyar mezőgazdasági termelést.

Hazánk területének nagy részén a G 35-ös traktorral nem végezhető igazi mélyszántás. *Hiányzik a nagyüzemi termeléshez, a valóban mély vagy mélyítő szántáshoz szükséges nagy erőgépünk és az erre alkalmas ekénk.* A mély, illetve mélyítő szántásra alkalmas erőgépek és munkagépek a mezőgazdasági nagyüzemi termelés megvalósításának, a termelés nagyarányú fokozásának egyik nagyon fontos feltételét képezik. A gőzekével 3—4 évenként végzett 30—40 cm-es mélyszántás kiváló termőtalajt ad. Ezért a meglévő gőzekéket ki is használjuk a mély talajművelésre, főképp az állami gazdaságokban. De fűtőanyag és konstrukció szempontjából a gőzeke nem versenyezhet a traktorral. Olyan nagy teljesítőképességű traktorra van szükségünk, amellyel az ország bármely területén kiváló minőségű mély talajművelést végezhetünk.

Legjobb állami gazdaságaink jó talajszerkezetet, sok csapadéktárolást biztosító mélyművelést adtak a kapások alá. Ezért kat. holdanként 200—300 mázsás cukorrépatermést (az országos átlagnál kétszer-háromszor többet) értek el. Ezt a termésátlagot az összes cukorrépaterületeinken elérhetnénk mélyműveléssel, 3—4 évenkénti mélyítőszántással, forgatásnélküli szántással, altalajlazító használatával. Természetesen biztosítani kellene a szükséges műtrágyát, a gondos ápolást stb. is. Vagyis egy kat. holdon átlagban kétszer-háromszor annyit termelnénk, mint ma, a munkatermelékenység nagyon megnőne, a cukorrépa önköltsége jelentősen csökkenne. 200 mázsás cukorrépatermés esetén 100 000 kat. hold területet szabadíthatnánk fel más kultúrák számára. Ha az ily módon felszabadult területre például kukoricát vetnénk, csak 12 mázsa szemesterménnyel számolva is mintegy 250—300 000 sertés hizlalását biztosíthatnánk. Ez körülbelül 20 millió kilogramm húst és zsírt jelentene.

Ha minden állami gazdaságban és termelőszövetkezetben a kukorica alá is úgy készítenénk elő a talajt, mint legjobb állami gazdaságaink a cukorrépa alá, akkor megteremtenénk kukoricatermelésünk legalább kétszeresre való növelésének egyik feltételét. S ez megfelelő erőgépek és munkagépek alkalmazásával állami gazdaságainkban és termelőszövetkezeteinkben meg is valósítható. Állami gazdaságaink és termelőszövetkezeteink így válnának az egyéni parasztságot valóban vonzó nagyüzemekké, s ezzel gyorsítanák meg a dolgozó parasztság áttérését a szövetkezeti nagyüzemi gazdálkodásra. A nagyüzemi gazdálkodás fokozatos térhódításával egyidejűleg az egész kukoricaterületen bevezethetnénk a mélyművelést. Ez emelné mezőgazdaságunkat arra a színvonalra, amelynek elérése biztosítaná népünk számára az életszínvonal nagyobb arányú emelésének lehetőségét.

A mélyművelésről és a sekélyművelésről régóta viták folynak, s e kettőt sokan szembeállítják egymással hazai viszonyaink közt is. Pedig a kérdés világos. Mélyművelést kell adni a tavasziak, ezek közül is elsősorban a kapások alá, különösen pedig a cukorrépa és a kukorica alá. Sekélyművelést kell adni az őszi gabonafélék alá. Mindazok, akik hívei az ősziek alá végzett sekélyművelésnek, egyszersmind elengedhetetlenül hívei a tavasziak alá végzett valóban mélyszántásnak is. Az ősziek alá való sekélyművelés ugyanis csak abban az esetben eredményes, ha a megelőző években az illető területet mélyen fölszántották, ha jó a talajszerkezet, megvan a kellő talajélet, s gyommentes a talaj. De a mélyművelésnek is vannak korlátai. Az ország területének legnagyobb részén megvalósítható az őszi mélyszántás. Mezőgazdasági területünk egy kisebb részén azonban olyan az altalaj (például kavicsos), hogy mély talajművelést nem végezhetünk rajta. A mély talajművelésnek fokozatai vannak, vagyis a szántás mélységét évről-évre fokozatosan kell növelni.

Az elsősorban gépesítendő talajmunkák

A terméshozam növelése és a munkatermelékenység fokozása céljából a mi viszonyaink közt ma elsősorban a tarlóhántást, az őszi mélyszántást és a kapálást kell gépesítenünk. E munkálatok mindegyike egyaránt fontos; ha bármelyiket elhagyjuk vagy nem az optimális időben végezzük, akkor csökkennek a terméseredmények, s kedvezőtlenül alakul a munkatermelékenység.

A tarlóhántás gépesítése közvetlenül mintegy $3^1/_2$—4 millió kat. holdra hat ki, közvetve azonban — mivel a tarlóhántás javítja a talajszerkezetet, megőrzi a nedvességet és írtja a gyomot — a következő években kihat az egész szántóterületre. Az őszi mélyszántás gépesítése közvetve szintén kihat az egész szántóterületre, hiszen az ősziek alá való sekélyművelést a korábbi években végzett őszi mélyszántás teszi lehetővé. A kapálás gépesítése a kapások egész területén, mintegy $3^1/_2$ millió kat. holdon megteremti a jó termés feltételeit, s hozzájárul az ősziek alá való sekélyművelés megoldásához.

A tarlóhántás elvégzésének optimális ideje az aratás idejére esik. A tarlóhántást az aratás után még aznap vagy másnap el kell végezni a learatott területen. Minden napi késedelemmel talajnedvességet veszítünk. A tarlóhántás gépesítésével együtt meg kell oldanunk a betakarítás és a cséplés problémáját: 1. a kombájn aratást, valamint a szalma és pelyva azonnali betakarításának gépesítését; 2. a többi, nem kombájnnal aratott gabona behordását, illetve cséplését. Ez nagyrészt megoldható a cséplés villamosításával, ahol pedig erre nincs mód, ott külön erőgépkapacitást kell biztosítani a tarlóhántásra és külön a cséplésre.

A tarlóhántás leggazdaságosabb erőgépe a könnyű vagy a nehéz traktor. A tarlóhántás eszköze a körülményektől függően elsősorban a tárcsa, másodsorban az eke.

Nagyon fontos feladatunk az *őszi mélyszántás* gépesítése. Az őszi mélyszántással egyidőben kell elvégeznünk egyrészt az őszi vetőszántást és a vetést, másrészt az őszi termények betakarítását.

Az őszi mélyszántással kapcsolatban a következő problémák vetődnek fel: 1. az őszi mélyszántás idejének betartása, az őszi mélyszántás,

az őszi vetés és betakarítás együttes megoldása; 2. az őszi mélyszántás mélysége.

Az őszi mélyszántás augusztus első felében kezdődik, s október végéig kell befejeződnie. Ezen időpont betartása végett augusztusban azokon a volt gabonaföldeken kell elvégezni az őszi mélyszántást, amelyekbe jövőre tavasziak kerülnek (de csak ott, ahol nincs másodvetés). Ehhez azonban megfelelő számú erőgép és a tarlóhántás kellő időben történő elvégzése szükséges.

Az őszi mélyszántással egyidőben 3,5—4 millió kat. holdon el kell végezni az őszi vetőszántást és vetést. Az őszi vetést kultivátorozással, mélytárcsázással vagy sekély vetőszántással készítjük elő. Ehhez azonban az előző években végzett igazi mélyszántás, a talaj jó kultúrállapota, jó szemcsés talajszerkezet és gyommentesség szükséges. Ha a vetőszántáshoz és a vetési munkálatokhoz külön erőgépállományunk van, akkor ezzel párhuzamosan végezhetjük el az őszi mélyszántás munkálatait is. A vetéselőkészítő munkákat könnyű erőgépekkel végezzük, vagyis más típusú gépekkel, mint az őszi mélyszántást. Az ősziek alá végzett sekélyművelésnek nálunk azért van különös jelentősége, mert csapadékviszonyaink miatt ekkor a talaj rendszerint nem alkalmas mélyebben való művelésre, illetve mélyműveléssel nem készíthetünk jó magágyat. Az ősziek alá való sekély talajművelés munkaeszköze az élezett tárcsa, a kultivátor és csak végső esetben az eke.

Az őszi mélyszántás időben való elvégzéséhez meg kell oldani az őszi termények időben történő betakarítását, szedését és szállítását. Az őszi termények késői betakarítása késlelteti, esetleg meg is akadályozza az őszi mélyszántást, pedig ennek elhagyása vagy késői végzése a jövő évi termés csökkenését okozza. Tehát az őszi mélyszántás időben való elvégzése is megkívánja az őszi termények betakarításának, szedésének és szállításának gépesítését.

Az őszi mélyszántás főfeladata, hogy minél több csapadékot tároljon, hogy a téli hólé és a fagyok behatására megfelelő talajszerkezetet alakítson ki, s hogy megfelelő, egyre vastagabb termőréteget biztosítson. Magyarországon mindenütt, ahol ez lehetséges, legalább 30—40 cm mélyszántás elérésére kell törekedni. Ezt a mélységet nem ilyen mélyen való forgatással, hanem altalajlazítóval kell elérni. A vastagabb termőréteg több tápanyagot és több csapadékot — őszi és téli nedvességet — tud lekötni. Az egyes növényfélék alá differenciáltan kell elvégeznünk az őszi mélyszántást. A cukorrépa és a kukorica alá mintegy 35—40 cm-es úgynevezett mélyítő szántást kell végezni. A többi tavaszi alá általában 25—30 cm-es mélyszántás szükséges. A kötött, nehezen művelhető réti agyagtalajokon minden évben 28—30 cm mélyen kell szántanunk, de 3—4 évenként itt is el kell végeznünk a mélyítő szántást. A mélyszántás, illetve a mélyítőszántás mélységének helyes megállapítása nagyon fontos az erőgéptípus meghatározásakor. Meg kell találnunk a megfelelő motoros vagy villamos erőgépet. Lehetséges, hogy az őszi mélyszántásra megfelelő a 80-as, illetve az 54-es traktor is, de ezt még meg kell vizsgálnunk, s egyben gondoskodni kell megfelelő munkagépekről is.

A Központi Vezetőség 1955. júniusi határozata szerint a második ötéves terv végére a meglévő és az újonnan alakuló termelőszövetkezetekben a szántás-vetés 85—90 százalékát géppel kell végeznünk.

A *kapálás* gépesítésének két szempontból is igen nagy a jelentősége: 1. A kapálással megőrizzük a talajnedvességet, irtjuk a gyomokat, s a kultúrnövény számára több nedvességet és tápanyagot biztosítunk, növeljük a hozamokat. 2. A kapálás sok embert igénylő és nehéz munka, ezért a kapálás gépesítése nagy munkaerőmegtakarítással jár.

A kapálás gépesítését a takarmánykaszálás és betakarítás gépesítésével együtt kell megoldani. A kapáláshoz könnyű erőgépek és ezekre rászerelt könnyű munkagépek szükségesek. A kapálás gépesítése a négyzetes vetés vagy más új technikai módszerek alkalmazásával valósítható meg teljesen. A többszöri kapálás növeli a terméshozamot. Kulin István 1937-ben, 1938-ban és 1939—1940-ben kísérleteket végzett a kisparaszti parcellákon oly módon, hogy a kukoricavetésterület egyik részén kétszer kapáltak, a másik — egyébként ugyanúgy művelt és trágyázott — területen pedig háromszor, s augusztus elején egy gyomirtást (gazolást) is végeztek. Az eredmények a következők voltak:

1937-ben 11 gazdaság átlagában 4,7 q csöveskukorica- és 4,0 q szártöbblet
1938-ban 69 gazdaság átlagában 5,8 q csöveskukorica- és 4,0 q szártöbblet
1939—40-ben 231 gazdaság átlagában 5,5—6 q csöveskukorica- és 5 q szártöbblet

(Lásd: Grábner Emil. Szántóföldi növénytermesztés. I. 307. old. Pátria. 1948.)

A többszöri kapálás mindenféle időjárás esetén hasznos: száraz időben a talajnedvesség megőrzése céljából, esős időben pedig a gyomok elszaporodása ellen és a talaj levegőzése szempontjából. A kapálások száma és ideje növényenként is változik. A kapálásokat is optimális időben kell elvégeznünk. A nem optimális időben végzett kapálás csökkenti a talajnedvességet és a talajban meglévő tápanyagmennyiséget. A jövő évi terméshozam biztosítása végett fontos a későbbi időben végzett kapálás is, mert előkészíti a talajt az őszi vetőszántásra, kultivátorozásra vagy mélytárcsázásra. A gépi kapálásnál úgy oldjuk meg a fordulók kérdését, hogy végigvetjük a sort, nem szegjük be keresztbe a vetést. Ha a táblaszélen nincs dűlőút, akkor zabosbükkönnyel vagy más szálastakarmánynyal vetjük be a tábla szélét.

A második ötéves terv végére termelőszövetkezeteinkben a legfontosabb kapásnövények — a kukorica, a burgonya, a cukorrépa és a napraforgó — kapálását 55—60 százalékig gépesítjük.

A tarlóhántás, az őszi mélyszántás és a kapálás gépesítése fölveti az arányos gépesítés kérdését. Például a tarlóhántást csak oly arányban gépesíthetjük, amilyen arányban a gabonabetakarítást gépesítettük. Az arányos gépesítés elve érvényes az őszi mélyszántásra és a kapálásra is.

Legfontosabb növényeink gépesítésének kérdései

A gépesítés irányának helyes meghatározásában döntő jelentősége van a termelési struktúrának. Mások a gépesítés legfőbb kérdései és más a gépesítés iránya és aránya például a gabonatermelő vidéken, s ismét mások a szőlő-, gyümölcs-, gyapot-, cukorrépa stb. termelő vidéken. A termelési struktúrával kapcsolatban meg kell vizsgálnunk: melyek a legfontosabb növények a terület nagysága szerint; a munkaerőszükséglet szerint; milyen szerepe van az egyes növényeknek a mezőgazdasági munkacsúcs szempontjából; melyik növényféleség munkái gépesítésének van a legnagyobb jelentősége a hozamnövelés szempontjából.

Ezek után vizsgáljuk meg az egyes legfontosabb növények gépesítésének kérdéseit.

A gabonatermelésben a terméshozam növelése, a munkaerőmegtakarítás és a munkacsúcsok csökkentése céljából a vetőszántás, a betakarítás és a tarlóhántás gépesítése a legdöntőbb feladat.

A gabonavetésterület szántóterületünknek mintegy felét teszi ki. A búza vetésterülete az egész vetésterületnek körülbelül 25 százaléka. Munkaerőmegtakarítás szempontjából a betakarítás gépesítése döntő jelentőségű. A gabonát veszteségmentesen kell learatnunk. A búzaaratáskor biztosítani kell a kombájn és az aratógép helyes arányát. A kombájnaratásnál még tökéletesítendő feladat a viaszérésben való aratás, a szalma, a pelyva és a törek azonnali betakarításának gépesítése. Vitatott kérdés, hogy a magajáró vagy pedig a vontatott kombájn alkalmazása célszerűbb-e. Talán helyesebb és gazdaságosabb lenne a vontatott kombájn és az aratógép kombinált használata. A magajáró kombájn 50 lóerős motort köt le egy egész évre, pedig használati ideje csak néhány hét.

A rozs vetésterülete az egész szántóterületnek csaknem 9—10 százaléka. A rozsot kombájnnal biztosabban arathatjuk, mint a búzát, mert kisebb a pergési veszély. De problémát okoz a magas, dús rozsszalma miatt a kombájn vágószélessége.

Az árpa aratása kombájnnal a legjobb. A zabot inkább kévekötő vagy rendrakó géppel helyes aratni.

A kukorica gépesítésében a főfeladat: a minél mélyebb őszi szántás és a kapálások időben történő elvégzése. A kukorica egyik legfontosabb növényünk, a gépesítés a kukorica terméshozamát növelhetné a legnagyobb mértékben és a leggyorsabban. A terméseredmények azonban — részben a valódi őszi mélyszántás hiánya, részben a kapálások hiánya miatt — alacsonyak. A négyzetes vetés vagy különböző sor- és tőtávolság alkalmazása lehetővé teszi a gépi kapálást a későbbi időpontokban is. Itt legalább átmenetileg okvetlenül számolni kell a fogatos kapálással, s gondoskodni kell megfelelő munkagépekről.

A kukorica foglalja el vetésterületünknek több mint egyötödét. Munkaerőszükséglet szempontjából is — legalább 4—5-szöri kapálást számítva — egyik legjelentősebb növényünk. Hazánkban a kukoricatermés ingadozása a legnagyobb. Például az 1935. és az 1936. évi termésátlagok aránya 100 : 184. Éghajlatunk a kukorica hőigényét általában kielégíti, de csapadékigényét csak helyes talajműveléssel, mélyszántással és gyakori kapálással biztosíthatjuk.

Egyrészt munkaerőmegtakarítás, másrészt az őszi mélyszántás vagy vetőszántás időben való elvégzése céljából előbb-utóbb gépesítenünk kell a kukoricatermés betakarítását is.

A burgonyatermelés gépesítését megoldottuk: a vetés, a kapálás, a töltögetés és a szedés gépesítése technikai szempontból már megoldott. A területarányt tekintve 5—6. növényünk. Szedése az őszi munkacsúcsban történik, ápolása egybeesik a többi növényápolási munkával, ezért gépesítése fontos.

A cukorrépatermelésben a mélyszántás és a kapálás gépesítése a megoldandó feladat. Az egyelést ma még nem tudjuk jól gépesíteni. A cukorrépa terméshozama a talajelőkészítésen kívül az egyeléstől, a ka-

pálások számától és időpontjától is függ. A cukorrépa termésátlagát a gépesítés révén nagyon megnövelhetjük.

A napraforgótermelésben a kapálás gépesítése a legfontosabb. A napraforgó betakarítása megoldható a kombájnnal — bizonyos átalakítás esetén.

A szálastakarmánytermelésben a kaszálást, a behordást és a szárítást kell gépesítenünk. A szálastakarmányok nedvességigénye miatt a mélyszántás, a jó talajszerkezet kialakítása nagyon jelentős. A finom előzetes talajmunka nagyon fontos a gépi kaszálás szempontjából. A takarmánytermelés gépesítésének a munkaerőmegtakarításon kívül az időben végzett kaszálás és betakarítás révén fontos szerepe van a tápanyag megőrzésében is.

A szálastakarmányok termelését, a kaszálást, a szárítást, a rakodást, a szállítást és a kazlazást lehetőleg teljesen gépesíteni kell. Csak így őrizhetjük meg a takarmányok meglévő tápértékét.

Gépesítenünk kell a silózási munkákat, a silókukorica, az őszi keverékek stb. silózását is. A silókombájn jelentősége hazánkban igen nagy. A silózás munkáinak gépesítését is komplexen kell megoldani, kezdve a kaszálástól a silóba való eltevésig.

A gyümölcstermelésben elsősorban a gépi kapálást kell megvalósítanunk. Ehhez speciális, alacsony kistraktorok kellenek, amelyek a fák közt is járhatnak. *A kapálás a talaj nedvességét megőrzi, s a talajt állandóan gyommentesen tartja.* A gyümölcstermelés másik fő munkája a permetezés; ezt is, a leszedett termés osztályozását és válogatását is gépesítenünk kell. A permetezés gépesítésének termésnövelő, termésmegőrző és minőségmegőrző szerepe van. Az osztályozás és a válogatás gépesítése jelentős az értékesítés szempontjából, s munkaerőt takarít meg.

A gyümölcstelepítések talajforgatására nagyszerű gép a megfelelő munkaeszközzel ellátott SZ 80-as traktor.

A szőlőtermelésben a permetezést és a kapálást kell gépesítenünk. A hegyvidéki szőlőknél a csörlős megoldást alkalmazhatjuk. Fontos a trágyaszállítás gépesítése. Megoldatlan probléma még a szőlőnyitás és a fedés gépesítése is.

Az állattenyésztés gépesítése

Az állattenyésztési munkák gépesítésének elsősorban a nagyüzemű, közös szövetkezeti állattenyésztés megszervezését kell szolgálnia. Az állattenyésztési munkák gépesítésével elsősorban munkaerőt takarítunk meg, növeljük a munkatermelékenységet, csökkentjük az önköltséget, és a nehéz fizikai munkák alól mentesítjük a dolgozókat. A gépesítés itt döntően a villanyerővel hajtott gépek használatára támaszkodik.

Az állattenyésztésben a következő munkafolyamatokat kell gépesítenünk: a takarmányelőkészítést, az ivóvízellátást, a fejést, a fölözést s a vajkészítést, a juhnyírást, a baromfikeltetést.

A takarmányelőkészítésben több munkafolyamat gépesítéséről van szó. A szálastakarmányok előkészítésében döntő szerep jut a szecskavágógépnek és a szártépőgépnek. Fontos takarmányféléink a gyök- és a gumóstakarmányok is; ezek gépesítése a mosó-, a füllesztő-, a zúzó- és a répavágógépek alkalmazása révén valósítható meg. Meg kell oldanunk

a takarmányelőkészítő gépek összekapcsolását is, hogy az egyes munkameneteket folyamatossá tegyük, s az egyik munkafázisról a másikra való áttérést is gépesítsük, azaz szállító- és továbbítóberendezéseket kell alkalmaznunk. A szemestakarmányok feldolgozásakor elsősorban a szárítást, a morzsolást és a darálást kell gépesíteni. A szemestakarmányok feldolgozása növeli az egységnyi takarmánymennyiségre jutó hozamot. Általában a takarmányelőkészítés nemcsak munkát takarít meg, hanem a hozamot is növeli. A takarmányelőkészítés gépesítését legcélszerűbben villamosenergia alkalmazásával oldhatjuk meg.

Nagyon jelentős az *ivóvízellátás* gépesítése. Elsősorban a vízkiemelést kell gépesítenünk, s gondoskodnunk kell a tehenészetek, a sertéstenyésztésben pedig a kocák és a hízók önitatóval való ellátásáról. Az állattenyésztés vízszükséglete nagyon nagy: egy 100-as tehénistállóban naponta 8000—12 000 liter víz fogy el; ennek a vízmennyiségnek kézierővel való felhúzása nagyon nehéz fizikai munkát igényel. Az önitató berendezés, különösen a szelepes önitató, nagyon higiénikus, s egyben az állatok fejlődésére, hízására is kedvezően hat. Az ivóvízellátás gépesítését motorikusan vagy villanyerővel is megoldhatjuk.

A *fejés* az egyik legnehezebb fizikai munka. Gépesítése nagy munkaerőt takarít meg, növeli a munkatermelékenységet és biztosítja a higiénikusabb fejést. A fölözés és a vajkészítés gépesítése lehetővé teszi, hogy a visszamaradó melléktermékeket az üzem hasznosítsa az állattenyésztésben, s ezzel is fokozza a hozamokat, s növelje a munkatermelékenységét. A fejés gépesítése villamos fejőgépek használatával valósítható meg.

A *juhnyírás* gépesítésének munkaerőmegtakarító és munkatermelékenységnövelő szerepe van.

A *baromfikeltetés* gépesítése fontos egyrészt a nagyüzemi baromfitenyésztés, másrészt az egész baromfitenyésztés tervszerű irányítása és fejlesztése szempontjából. A gépesítés a hozamok növelését és a fajták gyors minőségi javítását segíti elő. A baromfikeltetés gépesítésével a baromfikeltető állomások révén irányíthatjuk az egész baromfitenyésztés fejlesztését.

A *sertéshizlalás* és a *baromfihizlalás* gépesítésével a gépi takarmányadagolás révén nagymértékben fokozhatjuk a munkatermelékenységet, s a baromfihizlalásban is megteremthetjük a nagyüzemi formát. A hizlalás gépesítésekor a hizlaldákat automata itatókkal kell felszerelni.

Az állattenyésztési munkafolyamatok gépesítésekor arra is gondolnunk kell, hogy az épületek alkalmasak legyenek a gépesítés megvalósítására. A nyári szállásokon is gépesíteni kell a legfontosabb munkafolyamatokat, például a fejést.

Villamosenergiatermelésünk fejlődése lehetővé teszi, hogy a termelőszövetkezeteket mindjobban ellássuk az állattenyésztési munkákhoz, a csépléshez, a bognár-, az asztalos- és a gépműhelyhez stb. szükséges villamosenergiával. Itt különös jelentősége van a helyi energiaforrások felhasználásának.

Az energia biztosításával kapcsolatban felvetődik — helyi adottságainkat tekintve — a gázenergia felhasználása, a biogáz előállítása és a melegvizek hasznosítása. Elsősorban az Alföldön, de más vidékeinken is bőven vannak gáz- és melegvízforrások. (Például a Hortobágyon,

Cserkeszőlőn stb.) Gondoskodnunk kellene ezeknek a forrásoknak nagyobb arányú feltárásáról, s a mezőgazdaság gépesítése és a mezőgazdasági termelés szolgálatába való állításukról.

Hazánkban is el kellene terjeszteni a trágyakezelésnek és a trágyahasznosításnak külföldön — például a Német Demokratikus Köztársaságban — szélesebb körben elterjedt módját. Ez is egyik forrása lehetne a mezőgazdaságban felhasználható energiának. Az ilyen trágyahasznosítás jelentős mennyiségű biogázt fejleszt.

A szállítás gépesítése

A szállítás gépesítésének nagy szerepe van a munkatermelékenység növelésében és a gazdaságok önköltségcsökkentésében.

A mezőgazdaságban két fő szállítási csúcs van. Az egyik: a nyári termények betakarítása, a másik: az őszi betakarítás. Nagy szállítási igényt támaszt a szálas- és az abraktakarmányok szállítása. Fontos feladat a trágyaszállítás gépesítése is.

Nyáron a termények betakarítása általában száraz időben történik, amikor teherautóval, vontatóval és fogattal egyaránt szállíthatunk. Az őszi betakarítás azonban rendszerint esős, sáros időre esik. Ekkor a legbiztosabb — sok esetben egyetlen — mezőgazdasági szállítási eszköz a kisvasút. A kisvasúttal szállíthatjuk be legbiztonságosabban a cukorrépát, a burgonyát, sokszor a kukoricát is. A trágyát is a leggazdaságosabban kisvasúttal szállíthatjuk ki a tábla szélére. Az istállótrágya szállításban meg kell oldanunk a rakodás, a teregetés és a trágyaszórás gépesítését. Ez azért fontos, mert rövid idő alatt nagymennyiségű trágyát kell széthordani és szétteregetni.

Az üzemanyagok, a gépek, a munkaeszközök, a műtrágya stb. szállítását mindig az adott helyzettől, az adott viszonyoktól függően, különféle szállítási eszközökkel oldjuk meg.

A mezőgazdaságban mindenféle szállítóeszközt használni kell, nem támaszkodhatunk csupán egyféle szállítóeszközre. A fogaterőn kívül teherautóval, vontatóval, kisvasúttal és szükség esetén univerzáltraktorokkal is szállíthatunk. Az öntözött területeken, a rizsföldeken a csónakok és a dereglyék is alkalmasak a szállításra. A szállítóeszköz kiválasztása függ az időjárástól, a szállítandó termék mennyiségétől és természetétől, a távolságtól, a tereptől, a domborzati viszonyoktól stb. A belső, rövid távra való szállításokra elsősorban a fogatos járművet kell igénybevenni, a külső nagyobb szállításokra gépeket alkalmazunk. A második ötéves terv végére a termelőszövetkezetekben a trágyahordás és a terményszállítás 45—50 százalékát gépesítjük.

A szállítás mennyisége erősen függ attól is, hogy van-e elegendő magtár és raktárhelyiség vagy sem. Gondoskodnunk kell a raktári, illetve a magtári munkák gépesítéséről. Ezek közül a magtisztítás, a forgatás és a magtári belső szállítás gépesítése a legfontosabb. A belső szállítást felvonókkal, elevátorokkal stb. oldhatjuk meg.

★

A gépesítésben meg kell vizsgálnunk a termelőeszközök *terjedelmét és hatóképességét* mint a munka termelőerejét meghatározó tényezőket.

A termelőeszközök terjedelme azt mutatja, hogy például 100 kat. holdra mekkora erő- és munkagépmennyiség jut. A hatóképesség azt jelenti, hogy a géppel egy adott időszakban mennyi munkát végezhetünk, például hány kat. holdat művel meg egy 35 lóerős vagy egy SZ 80-as traktor. A termelőeszközök terjedelmét és hatóképességét a mezőgazdaságban a hozamokkal összefüggésben is mérni kell. A hatóképességnek csak egyik oldala, hogy az illető géppel egységnyi idő alatt mekkora területet tudunk felszántani vagy learatni. A hatóképesség másik oldala, hogy az egységnyi idő alatt egységnyi területen végzett munkával mekkora termékmennyiséget termelünk, illetve takarítunk be. Tehát a hatóképesség nemcsak a végzett munka mennyiségét, hanem a munka minőségét is méri. A hatóképességet befolyásolja az erőgép és a munkagép minősége, tartóssága, használati értéke, üzembiztonsága. A kombájnnal és aratógéppel végzett tavalyi kísérletek azt mutatták, hogy a gépek hatóképességét lényegesen csökkentették a minőségi hibákból eredő gépállások. A termelőeszközök terjedelme és hatóképessége szorosan összefügg a társadalmi termelési viszonyokkal, valamint a tudomány fejlettségének és a technológia alkalmazhatóságának fokával.

A gépesítés feladatai a mezőgazdaság különféle szektoraiban

A mi mezőgazdasági termelési viszonyaink a szocialista termelési viszonyok felé fejlődnek, s gépesítésünknek ezt mérlegelnie kell. A gépesítésnek a mezőgazdasági termelési viszonyok megváltoztatását kell szolgálnia. A gépesítés ütemét, irányát és sorrendjét elsősorban a termelési viszonyok megváltoztatásának, a szocialista termelési viszonyok kialakításának szempontja határozza meg, s csak másodsorban az egyes munkák és az egyes kultúrák gépesítésének problémája.

A gépesítés feladatai tehát mások és mások az állami gazdaságokban, a termelőszövetkezetekben és az egyéni paraszti gazdaságokban.

Az állami gazdaságokban komplex gépesítésre kell törekedni, hogy minden munkát az optimális időben végezhessünk el. Elsősorban az állami gazdaságokban alkalmazzuk a legfejlettebb technikát, a legnagyobb hatóképességű gépeket. Meg kell valósítani az arányos gépesítést. Az állami gazdaságok gépesítésekor a terméshozam növelésén kívül különösen jelentős a munkaerőmegtakarítás, a munkatermelékenység növelése, az önköltség csökkentése.

Az állami gazdaságokban minden termelőeszköz — így a föld is, a gép is — állami, össznépi tulajdon, s a mezőgazdasági termelés és a gép egyazon üzemben, egyazon irányítás alatt áll. A termelőszövetkezeti termelés gépesítése a gépállomások gépellátásával függ össze.

A Központi Vezetőség 1955. június 8-i határozata nagy feladatot ró a gépállomásokra, s megállapítja, hogy jórészt a gépállomások munkájától függ a mezőgazdaság szocialista átszervezésének sikeres megvalósítása és a termelés növelése. „Pártunknak és népi demokratikus államunknak, s az egész munkásosztálynak az eddiginél nagyobb erőfeszítéseket kell tennie, hogy a gépállomások technikailag és politikailag gyorsan fejlődjenek, hogy betöltsék a termelés növelésében és a mezőgazda-

ság szocialista átszervezésében reájuk háruló nagy feladatokat". (*Szabad Nép.* 1955. június 9.)

A termelőszövetkezetekben a gépi üzem és a mezőgazdasági termelőüzem kettéválik. Ez abból következik, hogy a termelőszövetkezet mint mezőgazdasági üzem a csoporttulajdonon alapul, a gépállomás termelőeszközei ellenben össznépi tulajdonban vannak. A gépállomás gépi munkáját úgy kell megszervezni a termelőszövetkezetekben, hogy a gépesítés a termelőszövetkezet terméshozamainak növelését szolgálja. A gépállomások gépeinek gazdaságosságát, a gépi munka termelékenységét nem csupán az elvégzett normálholdak száma határozza meg, hanem a gépi munkával elért terméshozam, az egységnyi területen, illetve az egységnyi idő alatt megtermelt termékmennyiség is. A gép itt nem önmagában működő automatikus termelőeszköz, hanem a földdel együtt, vele kölcsönhatásban fejti ki termelőeszköz szerepét.

A termelőszövetkezetekben a gépesítés irányát a következők szerint kell meghatározni: először azokat a termelőszövetkezeteket kell ellátni gépi munkával, ahol a legtöbb terület jut egy tagra; másodszor azokat a szövetkezeteket, ahol a gazdálkodás intenzívebb, s a munkaerőszükséglet nagyobb; harmadszor azokat, amelyekben kevés az igásállat; negyedszer azokat a szövetkezeteket, amelyek viszonylag nagyok, nagyüzemileg rendezettebbek.

A munkák sorrendjét tekintve először a talajmunkákat, tehát a tarlóhántást, az őszi mélyszántást és a kapálást kell gépesíteni. Másodsorban kell gépesíteni a vetőszántást és a vetést, majd a takarmánykaszálást és a betakarítást. A nyári és az őszi termények betakarítását az arányos gépesítés elve alapján kell megoldani. A betakarítás gépesítésének igen nagy a szerepe a hozamok megőrzésében. A gépesítés helyes iránya ma a termelőszövetkezetekben döntően a *kapálások* gépesítése, mert itt a legnagyobb a fogyatékosság.

A gépesítést először a mezőgazdasági (III. típusú) termelőszövetkezetekben kell fokozatosan teljessé tenni. De fokozatosan gépesíteni kell az I—II. típusú termelőszövetkezeteket is.

Az I—II. típusú termelőszövetkezetekben először is a talajmunkákat, a tarlóhántást, a mélyszántást és a betakarítást kell gépesíteni, azután a vetőszántást és a vetést.

Az egyéni parasztgazdaságokat is — amennyire csak lehetséges — rá kell szoktatni a gépállomások gépeinek a használatára. Meg kell szerettetni velük a gépet. A gép az egyik legfontosabb eszköz arra, hogy az egyéni dolgozó parasztot meggyőzzük a szocialista nagyüzemi gazdálkodás fölényéről. A paraszti gazdaságokban elsősorban a mélyszántást, másodsorban az aratást és a betakarítást kell gépesíteni. A mélyszántás gépesítését összeköthetjük a szerződéses növények termelésével. A dolgozó paraszt, aki először megbarátkozik a nagyüzemi géppel, ezen keresztül a gépállomással, hamar megbarátkozik majd a nagyüzemi gazdasággal, a kollektív gazdasággal is.

A munka termelőerejét — Marx tanítása szerint — többek közt a tudomány fejlettségének és technológiai alkalmazhatóságának a foka határozza meg. Ebből következik, hogy a gépesítés irányára is hatnak ezek a tényezők. A gépesítésnek tükröznie kell a tudomány, a technika mai fejlettségének színvonalát. A mezőgazdaságban a Diesel rendszerű

erőgépek és a villamos rendszerű gépek alkalmazására kell törekednünk. Agronómiai és műszaki szempontból például legjobb lenne Diesel-motorral, hernyótalpas erőgéppel vagy villamos erőgéppel, csörlős rendszerű megoldással végezni a mélyszántást. A tudomány, a fejlett technika alkalmazása megkívánja, hogy G 35-ös traktoraink helyett elsősorban nehéz és könnyű traktorokat gyártsunk mezőgazdaságunk számára. A G 35-ös középtraktor valójában nem a nagyüzem, hanem a kisüzem gépe, szerkezete elavult, az ország területének nagy részén sem valódi mélyszántást, sem könnyű munkát nem végezhetünk vele. A tudomány alkalmazását jelenti, hogy a munkagépek nem kapcsolt, hanem rászerelt, hordozható gépek. A mezőgazdaságban az energia leggazdaságosabb felhasználását a villamosság széleskörű alkalmazása biztosíthatja. Az állattenyésztési munkák gépesítése szinte teljesen villamosítható. Kísérleteket kellene végezni a növénytermelési és a szántóföldi munkák villamosítási lehetőségeiről is.

A legfejlettebb technika alkalmazása megköveteli a szőlő és a gyümölcs alá való gépi erővel végzett talajforgatást, az öntözésben az öntözőcsatornák gépi erővel való építését, az öntözendő terület gépi erővel való planírozását stb.

A legfejlettebb technika felhasználása végett géptervezőinknek együtt kell működniük az agrártudományok művelőivel és a gyakorlati szakemberekkel. A gépeket országunk különböző talajain és éghajlati tájain külön-külön ki kell próbálni. Nyilvános gépbemutatókat kell szervezni az ország minden vidékén. A gépek használatának megtanítására gyakorlott, hozzáértő szakembereket kell kiküldeni állami gazdaságainkba, gépállomásainkra, termelőszövetkezeteinkbe. A műszaki tudományok fejlődése lehetővé teszi, hogy a gépek élettartamát állandó tökéletesítéssel és minőségjavítással szüntelenül növeljük.

A munkatermelékenységet meghatározza — Marx szerint — a munkások ügyességének átlagos foka is. A mezőgazdaság gépei nem önműködő, nem automata gépek, ezért hatékonyságukat befolyásolja a traktoros, a munkagépkezelő, a gépész képzettsége, gyakorlottsága, ügyessége, tapasztalata is. A mezőgazdasági gép önmagában holt erő, s az embernek a gép révén a földre gyakorolt tevékenysége határozza meg a munka termelőerejét. Nem elegendő tehát, hogy jó szerkezetű gépeket gyártsunk, s helyesen határozzuk meg a gépesítés irányát, hanem az is szükséges, hogy minden géphez képzett, gyakorlott, ügyes emberi munkaerőt biztosítsunk.

A Központi Vezetőség 1955. júniusi határozata szerint 1955-ben 50, 1956-ban pedig 100 jól képzett gépészmérnököt kell az iparból és a mezőgazdaság más területeiről a gépállomásokra küldeni. Ezer katonaviselt dolgozót Diesel traktorvezetői tanfolyamra kell irányítani, s ki kell alakítani a gépállomásokon is az állandó munkáskollektívát. A határozat kimondja, hogy a mezőgazdaság gépesítésének korszerűsítésére és a minőség állandó javítására fokozott gondot kell fordítani és kiváló gépszerkesztő mérnökökkel kell megerősíteni a Mezőgéptervező Irodát, valamint a mezőgazdasági gépgyárak tervező részlegeit, üzemi laboratóriumait és műhelyeit is. A gépállomások jó munkája, a gépesítés feladatainak jó megoldása sikeresen előmozdítja mezőgazdaságunk szocialista átalakítását.

FENYŐ IMRE—ZALA FERENC

A fogyasztási cikkgyártó iparágak és a kereskedelem kapcsolata*

Iparunk az ötéves terv időszakában a szocialista iparosítás eredményeképp hatalmas mértékben fejlődött. Szocialista iparunknak ez a nagyarányú növekedése tette lehetővé, hogy dolgozó népünknek egyre több fogyasztási cikk jusson, hogy az ötéves terv időszakában az áruforgalom gyors ütemben növekedjék. Különösképpen fellendült az áruforgalom tavaly.

Ezt a hatalmas árumennyiséget majdnem teljes egészében a szocialista ipar termeli és a szocialista kereskedelem hozza forgalomba. Az áruforgalom zavartalan lebonyolításának, a lakosság ellátása megjavításának, s nem utolsósorban a közszükségleti cikktermelés fejlesztésének *fontos feltétele* tehát a *fogyasztási cikkgyártó iparágak és a kereskedelem kapcsolatainak kiépítése és megszilárdítása.* Ezek a kapcsolatok a szocialista gazdaság törvényeinek követelményeit szolgálják, s formájukat, az alkalmazott módszereket az adott időszak gazdaságpolitikai célkitűzései határozzák meg.

A szocialista szektor győzelme az iparban és a kereskedelemben, az elmúlt évek hatalmas fejlődése, feladataink eredményes megoldása, a tervgazdálkodás fokozottabb követelményei, a fogyasztói igények minőségi változásai szükségessé teszik a fogyasztási cikkgyártó iparágak és a kereskedelem közt levő kapcsolatok termékeny, új, szocialista tartalommal telített, a gazdasági törvények érvényesülését előmozdító rendszerének kialakítását.

A fogyasztási cikkgyártó iparágak és a kereskedelem kapcsolatai a szocialista szektor megszilárdulása óta — s különösen tavaly — jelentősen fejlődtek. Mégsem tekinthetjük kielégítőnek a fejlődést. A feladatok elhatárolása csak lassan alakult ki. Sok cikkben a kereslet megelőzte a termelés fejlődését, nemegyszer időszakosan ellentmondás támadt a fizetőképes kereslet és az árualapok növekedése közt. Ez jellegzetesen a hiánycikkek állandóan hullámzó számában jutott kifejezésre. A problémát nemcsak az okozta, hogy az ipar a megváltozott igények kielégí-

* A Belkereskedelmi Minisztérium Kereskedelemfejlesztési és Piackutató Igazgatóságának anyagából.

tését csak fokozatosan, s a szükségesnél többnyire lassúbb mértékben tudta kielégíteni, hanem az is, hogy a kereskedelem sem készült fel kellőképpen a változásokra, gyakran nem tudta felmérni a keresletet, s így nem mindig helyesen tolmácsolta az iparnak. Különösképpen nehezítette a helyzetet, hogy a kereskedelem a vásárlóerő növelését eredményező intézkedésekre gyakran nem is készülhetett fel. Ez azután a túlméretezett vagy alulméretezett megrendelésekben jutott kifejezésre, az eredménye pedig az volt, hogy időlegesen elfekvő készletek vagy hiánycikkek keletkeztek.

A kapcsolatok kellő hiánya egyéb nehézségekkel is járt. Nem volt meg a kellő összhang az ipar és a kereskedelem tervei közt. Nehézségek támadtak a fogyasztási cikkgyártó iparágak átszervezése, profilozása során is. Nem tisztázódott a közép- és a kisüzemi termelés feladata. Előfordult az átszervezéskor, hogy ezt elhanyagolták, noha a nagyüzemi termelés még nem fejlődött fel kellőképpen.

Nem alakult ki minden esetben a nagyipar és a helyiipar helyes munkamegosztása. A túlzott központosításra való törekvés gátolta az egyes gazdasági egységek, az ipari és a kereskedelmi vállalatok közvetlen, egészséges, a termelés és a fogyasztók érdekeit egyaránt szolgáló kapcsolatainak kibontakozását. Egyes esetekben ellentmondás támadt az ipari üzemek és a kereskedelem törekvései közt. A kereskedelem nem követelte eléggé következetesen az ipartól a gazdasági kapcsolatokból folyó kötelezettségek megtartását, sokszor megalkudott a minőség, a választék, a szállítási határidők megtartása stb. tekintetében. A piac helyzetének nem kellő ismerete, a fogyasztói igények sok esetben helytelen felmérése miatt gyakran bizonytalanná vált a kereskedelem munkája, s így nem segíthette eléggé az ipart.

Mindezek a nehézségek azonban megoldhatók. A megoldás útja: a két népgazdasági ág harmonikus együttműködése feltételeinek megteremtése, ehhez pedig e kapcsolatok elvi kérdéseinek tisztázása.

A kapcsolatok továbbfejlesztését feladatul szabja meg a Központi Vezetőség 1955. márciusi határozatának végrehajtása is. A határozat utal rá, hogy a mezőgazdasági termelés fellendítése, a vásárlóerő növelése, valamint a közszükségleti cikktermelés fokozása céljából hozott egyébként helyes intézkedések célkitűzései a végrehajtás során eltorzultak. Ez többek közt a termelés nem megfelelő növekedésében, a nehézipar szerepének alábecsülésében nyilvánult meg. Az életszínvonal tavaly bekövetkezett emelkedését nem a nemzeti jövedelem növelésével, hanem jórészt a tartalékok felhasználásával, a beruházások csökkentésével értük el. A márciusi határozat előírja a hibák kijavítását, s megjelöli népgazdaságunk további, egészséges fejlődésének irányát, hangsúlyozza, hogy a termelés növelését minden területen szervesen egybe kell kötni a termelékenység fokozásával, az önköltség csökkentésével, a minőség megjavításával. Mindezek a feladatok újólag felvetik a kapcsolatok rendszerének, főként pedig gyakorlatának felülvizsgálását, s a határozat követelményeinek ezzel kapcsolatos érvényesítését. Ezért azt a célt tűztük magunk elé, hogy vázlatosan ismertessük az ipar és a kereskedelem kapcsolatát meghatározó tényezők elvi alapjait, e kapcsolatok szovjet tapasztalatait, valamint a kapcsolatok főbb formáit.

A fogyasztási cikkgyártó iparágak és a kereskedelem kapcsolatának tartalma

A fogyasztási cikkgyártó iparágak és a kereskedelem kapcsolatainak elvi alapja: az újratermelésről szóló marxi tanítás. Az újratermelés marxi elméletének fő tételei az átmeneti gazdaság időszakára és a szocializmusra is érvényesek. Az újratermelés valamennyi mozzanata: a termelés, az elosztás, a csere és a fogyasztás egységet alkot, egymással szorosan összefügg, a termelés azonban egyszersmind meghatározza az elosztás, a csere és a fogyasztás jellegét. A szocialista társadalomban a termelés és a fogyasztás viszonyát a szocializmus gazdasági alaptörvénye szabja meg, a mindenkori arányok a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődése törvényének alapján alakulnak ki. A termelés teremti meg a fogyasztást, minden termelés egyben végső fokon a fogyasztást szolgálja. A fogyasztás helyzete, színvonala, összetétele, a szükségletek kielégítésének foka a szocialista társadalom adott történelmi körülményeitől függ. A termelés és a fogyasztás viszonyát főképpen a termelőerők fejlettségének színvonala határozza meg. *A szükségletek kielégítésének maximális lehetőségét az egyes fejlődési szakaszokban csak a termelés állandó fejlődése alapján biztosíthatjuk.*

A szocialista termelés növekedése megteremti a fogyasztás állandó bővülésének feltételeit. A lakosság szükségletének és vásárlóerejének növekedése pedig alapfeltétele a termelés szakadatlan fejlődésének. A szocializmusban a termelést a társadalom szükségletei szabályozzák, a szocialista termelés célja és a cél elérésének eszköze közt kölcsönös összefüggés, megbonthatatlan kapcsolat van. Adott időszakban a társadalmi szükségletek kielégítésének mértékét és színvonalát főként a fogyasztási cikkek termelése határozza meg, ugyanakkor a termelés állandó fejlődésének feltétele a termelőeszközök gyorsabb ütemű termelése.

A termelés és a fogyasztás kapcsolata az elosztás és a csere révén valósul meg. Az elosztás és a csere megfelelő formáit a termelés, a termelőmód határozza meg, de ezek tevékenyen visszahatnak a termelésre, előmozdítják vagy gátolják annak fejlődését. A társadalom tagjai a csere útján realizálják a nemzeti jövedelemből való részesedésüket. „A maga teljességében tekintett csere" a forgalom. A termelés és a forgalom, valamint a forgalom és a fogyasztás arányosságának biztosítása feltétele a szocialista népgazdaság fejlődésének, a lakosság életszínvonala szakadatlan emelkedésének.

A csere új gazdasági formája: a szocialista kereskedelem, amely a szocialista építés viszonyai közt alakult ki, azzal együtt fejlődött. A szocialista társadalom tagjai az állami, szövetkezeti és piaci (kolhozpiaci) kereskedelem közvetítésével vásárolják meg a fogyasztási cikkeket, a parasztság az állami begyűjtés, a szövetkezeti és a piaci kereskedelem keretében értékesíti termékeit. A szocialista kereskedelemnek — a forgalmi folyamat fő formájának — tehát fontos szerepe van a termelés és a fogyasztás egységének kialakításában.

A bővített újratermelés folyamatosságának biztosítása és meggyorsítása, valamint a szocialista iparosítás politikájának alátámasztása végett fontos feladat a forgalmi folyamat zökkenőmentes, egyre javuló

módon való lebonyolítása. A termelés és a forgalom kölcsönhatása megszabja az ipar és a kereskedelem tevékenységének egymásrautaltságát is, munkájuk eredményei vagy hiányosságai döntően meghatározzák illetve befolyásolják a népgazdasági eredményeket. A kereskedelem munkája jórészben attól is függ, hogy az ipar milyen mennyiségű, választékú és minőségű fogyasztási cikket gyárt, s ezeket mikor szállítja a kereskedelemnek. A kérdés másik vonatkozása, hogy hogyan járul hozzá a kereskedelem a fogyasztási cikkek termelésének növekedéséhez, a választék bővüléséhez, a minőség állandó javulásához, a gazdaságosabb és termelékenyebb gyártáshoz.

A fogyasztási cikkek eljuttatása a lakossághoz az ipar és a kereskedelem kapcsolata különböző formáinak és módszereinek alkalmazását teszi szükségessé. A kapcsolat formáit és módszereit az adott időszak közvetlen gazdaságpolitikai célkitűzései, a tervezés és az áruelosztás érvényes rendszere, az adott ipari és kereskedelmi szervezet stb. határozzák meg. A fogyasztási cikkgyártó iparágak és a kereskedelem kapcsolatai a szorosan összefüggő gazdasági intézkedések egész rendszerét, láncolatát tételezik fel.

A kapcsolatok sokoldalúsága következik abból a bonyolult folyamatból, amelyet egyik oldalról a szocialista ipar megszervezése, a termelés állandó fejlesztése, a gazdaságosság és a termelékenység növelése, a másik oldalon pedig a fogyasztó milliók sokrétű, rendkívül változó és fejlődő igényeinek maximális kielégítése jelent. A népgazdasági és a fogyasztói érdekek egybehangolása, a fogyasztási cikkgyártás legkedvezőbb feltételeinek megteremtése és egyidejűleg a forgalmi folyamat gyors, zavartalan, minél gazdaságosabb bonyolítása elképzelhetetlen a kapcsolatok állandó fejlesztése nélkül. Szocialista viszonyok közt az ipar és a kereskedelem munkamegosztása nagyon elhatárolt. Az ipar általában nem foglalkozik kereskedelmi tevékenységgel, s munkájában főképp a kereskedelem által közvetített, a tervben rögzített fogyasztói igényekre támaszkodik. A kereskedelem az ipar tevékenységét támogatja, amikor úgyszólván társadalmi méretekben tanulmányozza a lakosság fogyasztási cikk-keresletét, s tapasztalatait, valamint a minőség megjavítására, a választék bővítésére, új cikkek gyártására, egyes termékek kivitelezésének korszerűsítésére, az új technika alkalmazására stb. vonatkozó ötleteit, javaslatait az ipar elé terjeszti. A termelési programok kidolgozása és választék szerinti részletezése, mindezek alapján a tervek elkészítése és egybehangolása, az árumegrendelések rendszere és teljesítésük feltételei, az anyagi érdekeltség fokozásának módszerei, a gazdasági egységek közvetlen kapcsolatai stb. a kapcsolat megannyi nélkülözhetetlen láncszeme.

A szovjet ipar és kereskedelem kapcsolatának tapasztalatai

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom óta eltelt csaknem négy évtized a szocialista építés tapasztalatainak kimeríthetetlen kincsestára. Fejlődő szocialista iparunk és kereskedelmünk számára különösen értékesek a szovjet fogyasztási cikkgyártó iparágak és a kereskedelem kapcsolatainak kialakítását, fejlődését feltáró útmutatások, tapasztalatok.

A kommunizmus építésének útjára való áttérés a Szovjetunióban egyre nagyobb követelményeket támaszt a fogyasztási cikkek gyártása, valamint a szovjet kereskedelem iránt. A megnövekedett igények maximális kielégítésének szükségessége parancsolólag előírja a szovjet ipar és kereskedelem számára a kapcsolatok továbbfejlesztését, fokozottabb mértékben a lakosság igényei szolgálatába való állítását.

A kapcsolatok továbbfejlesztése főképpen három területen érvényesül: a lakosság keresletének sokoldalú tanulmányozásában és a tapasztalatok érvényesítésében, az ipari termelés gazdasági eszközei hatékonyságának fokozásában, s végül különböző szervezeti jellegű intézkedésekben.

Az igények mind magasabb színvonalon történő kielégítésének biztosítása — érthetően — ott kezdődik, hogy az igényeket a maguk sokrétűségében meg kell ismerni, fejlődésüket befolyásolni kell, s elő kell mozdítani az igények érvényesülését a termelésben. A Szovjetunióban a termelés eredményei közvetlenül a lakosság társadalmi vagy személyes szükségleteit elégítik ki, ezért a termelés növekedése egyszersmind a szovjet dolgozók anyagi jólétének közvetlen növekedése is. „A népgazdaság tervszerű és arányos fejlődésének nálunk érvényesülő törvénye megköveteli a termelés és fogyasztás tudatos és szervezett egybehangolását — állapította meg Mikojan elvtárs az SZKP XIX. kongresszusán tartott felszólalásában —, minthogy a mi gazdaságunk tervgazdaság, módunkban áll közvetlenül, kerülőutak nélkül figyelembevenni a szükségletet és a szükségletnek megfelelően fejleszteni a termelést."

Ezek az elvi meggondolások tették szükségessé a kereskedelem kereslettanulmányozási módszereinek felülvizsgálatát és továbbfejlesztését. A kereslettanulmányozás korábbi, sok esetben bürokratikus módszerei helyét mindinkább elfoglalják a szovjet vásárlók és kereskedelmi dolgozók millióinak mindennapos, eleven kapcsolatán alapuló módszerek. A kereslettanulmányozásban előtérbe jutott a lakosság helyi igényeinek, az igények sajátos fejlődésének tanulmányozása és érvényesítése a kereskedelmi munkában. A nagyobb önállóság és a többi helyi kezdeményezés érvényrejuttatása mindezt nagymértékben előmozdította.

A szovjet ipar és kereskedelem kapcsolatát a gazdasági eszközök alkalmazásának egész láncolata támasztja alá. E gazdasági eszközök közt fontos szerep jut az ipari és kereskedelmi szervezetek anyagi érdekeltségének. A kapcsolatok továbbfejlesztését éppen az jellemzi, hogy a szovjet fogyasztók igényeinek mind tökéletesebb kielégítése az igények kielégítését szolgáló ipari és kereskedelmi szervezetek anyagi érdekeltségének növekedésével párosul.

A kapcsolatok továbbfejlesztését különböző szervezeti intézkedések is alátámasztják. Közülük az egyik legjelentősebb a nagykereskedelmi szervezeteknek a Szovjetunió Kereskedelmi Minisztériuma hatáskörébe való utalása. Ez nemcsak egyszerű szervezeti intézkedés volt, hanem ennél lényegesen több, s „azt a célt szolgálja, hogy a vásárlók érdekei megelőzzék az ipar kényelmét". A nagykereskedelmi szervezet függetlenítése az ipartól a két szervezet közt olyan kapcsolatot létesít,

amely jobban, egészségesebben szolgálja mind az ipar és a kereskedelem, mind pedig a fogyasztók érdekeit.

Hasonlóan nagy jelentőségű, az áruk minőségének megjavítására irányuló szervezeti intézkedés az Állami Minőségi Felügyelet bizonyosfokú függetlenítése a közvetlen érdekelt szervektől. Az Állami Minőségi Felügyeletnek joga van minden ipari üzemben és kereskedelmi vállalatban közvetlen vizsgálatokat is végezni. A minőség állandó javítását szolgálja továbbá, hogy a kereskedelmi szervek megtagadhatják a nem megfelelő minőségű áruk átvételét az ipartól, s mindaddig szüneteltethetik az átvételt, amíg a minőség megjavítása nincs biztosítva.

A Szovjetunióban széleskörben elterjedt a kereskedelmi előrendelés rendszere; ez tervszerűbbé teszi mind az ipar, mind a kereskedelem munkáját, s valóban élő kapcsolatot alakit ki köztük.

A szovjet ipar és kereskedelem gyakran együttesen felülvizsgálja a rosszul dolgozó ipari vagy kereskedelmi szervezetek munkáját. A közös felülvizsgálatokat a munka megjavítását szolgáló szervezett, eredményes intézkedések követik.

A lakosság igényeinek fokozott kielégítését szolgálja a Szovjetunió Kereskedelmi Minisztériumának az a joga, hogy tevékenyen résztvegyen a fogyasztási cikkek gyártásához szükséges alapanyagoknak az egyes ipari üzemek közt történő elosztásában és az esetleges továbbfeldolgozásra kerülő termékek elosztásában.

Mindezek a kapcsolatok továbbfejlesztését szolgáló intézkedések eredményesen előmozdítják a szovjet ipar és kereskedelem munkáját, s hozzájárulnak a szovjet fogyasztók szükségleteinek mind teljesebb kielégítéséhez. E tapasztalatok egyben jelzik a mi fejlődésünk irányát is ezen a területen.

A fogyasztási cikkgyártó iparágak és a kereskedelem kapcsolatainak főbb formái

Hazánkban a fogyasztási cikkgyártó iparágak és a kereskedelem kapcsolatai fokozatosan alakultak ki a szocialista építés során. A kapcsolatokat a fejlődés különböző fokának megfelelő, az adott gazdasági helyzethez és célkitűzésekhez alkalmazkodó formák és módszerek jellemezték. Népgazdaságunk fejlődésének megfelelően az utóbbi években e kapcsolatok magasabb szinvonalon, eredményesebben bontakoztak ki, új, szocialista tartalommal telítődtek meg. A kapcsolatok formáinak helyes alkalmazásától és továbbfejlesztésétől nagymértékben függ népgazdaságunk fejlődése. Ezért a továbbiakban a kapcsolatok főbb formáit, forrásait s továbbfejlesztésük lehetőségeit vizsgáljuk.

A kapcsolatok főbb formái a következők:

1. A kereskedelem szerepe a fogyasztói igények feltárásában és ezeknek az iparral szemben történő érvényesítésében.

2. A fogyasztási cikkgyártó iparágak és a kereskedelem tervkapcsolata.

3. A kereskedelem szerepe és feladata a fogyasztási cikkek termelésének fejlesztésében.

4. A kereskedelem tevékenysége a fogyasztási cikkgyártó iparágak gazdaságosságának fokozásában és a termelékenység növelésében.

5. A választék, a minőség és a termékek kivitelezésének kérdése.

6. Az anyagi érdekeltség fokozásának felhasználása a kapcsolatok fejlesztésére.

7. Az ipari és a kereskedelmi szervezetek közvetlen gazdasági kapcsolatainak kiépítése.

A kereskedelem szerepe a fogyasztói igények feltárásában és érvényesítésében.

A szocialista és a szocializmusépítő társadalomban a munkásosztály, a dolgozó parasztság és az értelmiség anyagi és kulturális jólétének állandó növekedése, a városi lakosság számának és összetételének megváltozása, a falun végbemenő döntő változások jelentősen befolyásolják a kereslet fejlődését, fokozzák az áruk minőségével és választékával szemben támasztott követelményeket. A lakosság szükségletei és igényei a fejlődés során változnak az élettani tényezőktől, az általános anyagi, kulturális és szociális színvonaltól, a többé-kevésbé állandó fogyasztási szokásoktól, a nemzeti és a helyi hagyományoktól, a divattól és sok egyéb, néha csak időlegesen ható belső és külső tényezőktől függően. E tényezők felmérése a kereskedelemtől rugalmasságot, alapos helyzet- és területismeretet követel meg.

A történelem során első ízben a szocialista és a szocializmusépítő társadalomban válik lehetővé és szükségessé az igények társadalmi méretekben történő tanulmányozása. A kereskedelem tevékenységével átfogja a fogyasztói igények kielégítésének javarészét. Tevékenysége során megismeri az egyedi fogyasztók igényeiből összetevődő keresletet, a kereslet változását, s az ezt meghatározó tényezőket. A kereskedelem keresletkutatási tevékenységét kiegészítik a fogyasztási cikkgyártó iparágak közvetlen tapasztalatai is (mintaboltok, kiállítások, vásárok, tervezőintézetek, bemutatók, mintatermek stb.).

A kereslet kielégítésének mértékét és színvonalát egyfelől az árueladások terjedelme és összetétele, másfelől a kereskedelmi készletek alakulása jelzi. Az áruforgalommal helyes arányban álló készletek általában a kereslet megfelelő kielégítését bizonyítják, csökkenő vagy növekvő készletek a kereslet alá- vagy túlbecsülésére utalnak. A keresletkutatás módszereinek helyes vagy helytelen alkalmazása azonnal jelentkezik a mindennapi kereskedelmi munkában.

A kereslet megismerése, helyes felmérése, a változásokra való érzékeny reagálás ezért a kereskedelmi munka feltétele, mind az áruellátás, mindpedig az ipari termelés befolyásolása tekintetében. A kereskedelmi munkában mindehhez a közgazdasági összefüggések figyelemmel kísérésével egyidejűleg, azt kiegészítően, szervezett módon kell alkalmazni a keresletkutatás különböző módszereit. Az árualapok és a vásárlóalapok összhangjának biztosítása, a kereskedelmi tervek ezt alátámasztó kidolgozása — közgazdasági jellegű munka. Tanulmányozni kell továbbá a fizetőképes kereslet tendenciáit, rétegződését, s a tapasztalatokat a tervekben érvényesíteni kell.

A keresletkutatás a fogyasztók egyéni kívánságainak megismeréséből indul ki: a sok egyéni kívánságból, igényből tevődik össze végsőfokon az egész társadalom szükséglete — egy-egy kereskedelmi szervezetre vonatkoztatva az adott terület lakosságának az igénye. A fogyasztói kereslet megismerésének számos módszere van: a bolti eladó mindennapos közvetlen tapasztalataitól kezdve a vásárlók véleményének alkalmankénti vagy rendszeres megkérdezésén, a bemutatókon, kiállításokon stb.-n át, egészen az adott kereskedelmi szervezet áruforgalmának és munkájának elemzéséig. Mindenkori alkalmazásukat az elérendő cél és az adott helyzet szabja meg.

A keresletkutatás eredményét a kereskedelem felhasználja munkájában. Ennek segítségével kerülnek kidolgozásra a tervek, ez szolgál alapul a beszerzés választék szerinti részletezéséhez (specifikáció), ennek alapján történik az árumegrendelések feladása az iparnak, s ezzel befolyásolja a kereskedelem a fogyasztási cikkgyártó iparágakat, hogy a lakosság igényei szerint termeljenek. A keresletkutatás módszereinek fejlesztése mind az iparban, mind a kereskedelemben éltető levegője, előrelendítője a termelés fejlesztésének, az áruellátás megjavításának.

A fogyasztási cikkgyártó iparágak és a kereskedelem tervkapcsolata

A szocialista gazdaság törvényeinek követelményei, a tervgazdálkodás viszonyai kötelezően előírják a fogyasztási cikkgyártó iparágak és a kereskedelem terveinek összhangját. Ezeknek a terveknek a termelés, a forgalom és a fogyasztás arányosságát kell tükrözniük. A tervek általános összhangján kívül különös jelentősége van a tervek egyes részletei összhangjának is, mert ez egyben a gyakorlati munka alapja.

A fogyasztási cikkgyártó iparágak és a kereskedelem legfontosabb tervmutatószámait népgazdasági szinten a Minisztertanács hagyja jóvá (az éves, illetve a negyedéves tervek esetén), de a tervek szükséges részletezését rábízza az érdekelt minisztériumokra. A tervek további bontásakor az a tervező szervek feladata, hogy mennyiségben, választékban és értékben összehangolják a terveket. A helyes elvek gyakorlati alkalmazása körül azonban még sok hiba akad.

A tervek összhangja megkövetelné felső szinten a nagyvonalúságot, alsóbb szinten (a vállalatok kapcsolataiban) az önálló kezdeményezés kibontakozását. Az utóbbi időkben mutatkoztak ilyen vonatkozású eredmények, de ezek korántsem kielégítőek. A lényegesebb fogyatékosságok a következők:

a) az ipar a vállalati termelési terveket még mindig túlzott részletességgel (többnyire gyártmányonként) hagyja jóvá, s ezzel nagyrészt elvágja a lehetőségét a tervek vállalati szinten való egyeztetésének;

b) még mindig sokszor előfordul, hogy az érdekelt ipari és kereskedelmi szervezetek jóváhagyott tervszámai jelentősen eltérnek egymástól;

c) az ipari tervfeladatok meghatározása sok árucsoportban más mértékegységgel történik, mint a kereskedelemben. Ez a rendszer alkalmatlan a terveknek a fogyasztói igényekkel való egyeztetésére (kötöttáruknál, edénynél tonna alkalmazása stb.).

Mi szükséges a tervkapcsolatok továbbfejlesztéséhez? A fogyasztási cikkgyártó iparágak és a kereskedelem terveinek csak a legfőbb arányokat kell tartalmazniuk, ideértve a termelés és a lakosság ellátása szempontjából legfontosabb cikkek (kiemelt cikkek) tervfeladatait. A fogyasztási cikkgyártó minisztériumok a tervek vállalati bontásakor csak a termelés minimális technológiai feltételeinek megfelelő részletezést alkalmazzanak az anyagellátási, kapacitáskihasználási stb. feltételek biztosítása végett.

Az említett részletezéssel állapítsák meg a vállalat teljes termelési értékre vonatkozó tervfeladatát. A vállalati tervteljesítésről szóló beszámoló is legfeljebb ilyen mértékben legyen kötelező. A terv részletezését rá kell bízni az iparvállalatra, amely azt a vele kapcsolatban álló kereskedelmi vállalatokkal való tárgyalás alapján állapítja meg. Mindez feltételezi a kereskedelmi vállalatok beszerzési terveiben a hasonló jellegű módszer alkalmazását. Az ipari és a kereskedelmi vállalatok terveit értékben mindenképpen egyeztetni kell.

Hogyan történjék a tervezésben alkalmazott mértékegység egybehangolása? A kötszövött áruk vagy az edények tonnában történő kifejezése alkalmas lehet a különböző népgazdasági mérlegek elkészítésére vagy az anyagellátási terv kidolgozására. De a fogyasztók igényei nem súlyban, hanem darabban jelentkeznek. A tervezésben most alkalmazott mértékegység kifejezetten hátráltatta a fogyasztói igények kívánt kielégítését, mert a tonnában történt tervteljesítés például az edények esetében többnyire nagyobb súlyú, nagyobb darabok termelésére vonatkozott, noha ezeket a fogyasztók csak ritkán keresték. Hasonló volt a helyzet az üvegáruknál is.

Nem helyes, hogy a termelési terveket többnyire korábban hagyják jóvá, mint az áruforgalmi terveket. Olyan tervezési rendszert kellene kialakítani, amelyben a kereskedelmi terv elkészítése és jóváhagyása megelőzi az ipari termelési terveket. Ennek az az előnye, hogy a termelési programok kidolgozásakor fokozottan számolhatunk a kereskedelem által közvetített fogyasztói igényekkel.

A kereskedelem szerepe és feladata a fogyasztási cikktermelés fejlesztésében

A lakosság keresletének érvényesítése a termelésben szükségessé teszi, hogy a kereskedelem behatóan tanulmányozza az ipari termelést. Az iparnak is tájékozódnia kell a kereslet alakulásáról, valamint az áruelosztási és az értékesítési tevékenységről. Ez a kétoldalú, de egycélú törekvés formálja, alakítja az ipar és a kereskedelem kapcsolatait a termelés fejlesztésének kérdésében.

A kereskedelemnek ellenőriznie kell, hogy az üzem kellő választékú árut gyárt-e, a termékek minőségi színvonala nem romlik-e, a gyártott széria megfelel-e a fogyasztói igényeknek, a termékek kivitelezése ízléses-e, új cikkek kerülnek-e gyártásra stb. Ezeket a termelés-szervezési feladatokat természetesen az iparnak kell megoldania, de a kereskedelemnek javaslataival az ipart állandóan ösztönöznie kell megoldásukra.

A fogyasztási cikkgyártó iparágak felépítését, szervezetét, a termelési feladatok megosztását az egyes üzemek közt többféle tényező

határozza meg. Az ipari üzemek egy része a nyersanyag- és az energiabázisra épül, más része a közlekedési viszonyoknak vagy egyes fogyasztási körzeteknek megfelelően települ. Az üzemek többsége a fogyasztási igényeknek megfelelően települ, annak az elvnek az alapján, hogy a termelés és a fogyasztás helye közt minél kisebb legyen a távolság. A fogyasztási ipar szervezési elveinek alkalmazását meghatározza a szakma jellege és több egyéb tényező is (például a szakma üzemi technikai fejlettségének színvonala).

A kereskedelem tevékenysége során nemcsak általánosságban, hanem területenként, s lényegében cikkenként is felméri a fogyasztói igényeket, s ez irányú tapasztalatait érvényesíti a termelés szervezésére vonatkozó javaslataiban. Az ipar ugyanakkor arra törekszik, hogy a termelés megfelelő szervezésével az üzemben a legkedvezőbb körülményeket biztosítsa. Az ipari üzemek ilyen irányú munkáját kiegészíti az ipart irányító szervek (az iparigazgatóság, minisztérium) további tevékenysége, ezek felsőbb szinten végzik az iparszervezés munkáját. Az irányító szervek az egyes üzemek minél jobb munkájának biztosítása végett az egész iparág (iparcsoport) harmonikus együttműködésére törekszenek. Ezért fokozatosan megosztják a termelési feladatokat az egyes üzemek közt (profilozás), megszervezik az üzemek együttműködését (kooperáció) stb.

Előfordulhat az is, hogy a fogyasztók érdekében a kereskedelem tesz javaslatot egyes iparszervezési kérdésekben: például árualapot bővítő beruházásokra, újabb üzemek bekapcsolására a termelésbe, a választék bővítése céljából a kis- és középüzemi termelés fokozására, egyes termelési hagyományok feleleventésére stb.

Az iparszervezés egyes módszereinek alkalmazásában azért is szükséges az ipar és a kereskedelem szoros együttműködése, mert az esetleges profilozás, kooperáció vagy bármilyen egyéb intézkedés kisebb vagy nagyobb mértékben megváltoztathatja az addig gyártott áruk minőségét, egyszóval hathat a lakosság ellátására. Ezeket a hatásokat együttesen kell felmérni, figyelve rá, hogy a kereslet kielégítése mindenképpen biztosítva legyen.

A gazdaságosság és a termelékenység fokozását szolgáló kapcsolatok

A Központi Vezetőség 1955. márciusi határozata felhívta a figyelmet, hogy az ipar további gyorsütemű fejlődésének alapja a termelékenység növelése, az önköltség csökkentése. Ennek a szempontnak érvényesülnie kell az ipar és a kereskedelem kapcsolatában is.

A továbbiakban azt vizsgáljuk, hogy a kereskedelem hogyan mozdíthatja elő a termelékenységnövelés és az önköltségcsökkentés követelményének kellő érvényesülését.

A gazdaságos, nagy termelékenységű munka egyik fontos feltétele: a minél nagyobb sorozatok gyártása. Az adott üzemben alkalmazott technológiától függően változik az a legkisebb — egy sorozatban gyártható — termékmennyiség, amely még gazdaságos, s még biztosítja a megfelelő termelékenységi színvonalat. E mennyiség egészséges növelése bizonyos határig tovább javítja az ipari termelés önköltségi és ter-

melékenységi mutatószámait. A kereskedelemnek tehát ennek megfelelő megrendelésekkel kell ellátnia az egyes ipari üzemeket. Ehhez jól megalapozott számításokra, az igények és a termelési lehetőségek messzemenő egybehangolására van szükség. Elsősorban is arra, hogy a kereskedelem megállapítsa a szóbanforgó cikkek optimális választékát. Ez már nagy feladatot ró a kereskedelemre az áruelosztás (áruterítés) rendszerének kialakítása tekintetében is (a kérdés rendkívül szétágazó volta miatt erre itt nem térünk ki). Az eddigi rendszertől eltérően ezeknél a cikkeknél a negyedéves szerződésekről át kell térni a technológiai adottságoknak megfelelően a hosszabb lejáratú, féléves, éves, egyes esetekben esetleg még hosszabb időtartamú szerződésekre.

E rendszer alkalmazása ma még nehézségekbe ütközik, de már sok területen kísérletképpen bevezetésre került. Az ipari üzem számára ez mindenesetre előnyösebb, kedvezőbb, mert lényegesen elősegíti és biztonságosabbá teszi munkáját. De ez az intézkedés önmagában nem elegendő. Azt is meg kell vizsgálni, milyen legyen a nagyipar és a helyiipar munkamegosztása, hogyan segítse elő a helyiipar tevékenysége az igények fokozott kielégítését és egyúttal a nagyipar munkáját (erre a későbbiekben még visszatérünk).

A kereskedelem elsősorban a rendelések gondosabb, megalapozottabb feladásával mozdíthatja elő a fogyasztási cikkgyártó iparágak munkáját. Ugyanakkor felhasználhatja a keresletkutatás tapasztalatait a kivitelezés egyszerűsítésére, a minőség javítására, a technológia fejlesztésére stb. Igen hatékony lehet a kereskedelem közreműködése az ipari beruházásokban, különösen a kisebb befektetést igénylő, gyorsan megtérülő beruházásokban. A kereskedelem tavaly — a jó együttműködés alapján — már jelentős eredményeket ért el ezen a területen.

A gazdaságosság fokozásában a kereskedelmi szervezeteknek közvetlen feladatuk is van; elsősorban az áruelosztási költségek csökkentését illetően. A kereskedelem ma még csak kevéssé használja ki azt a lehetőséget, hogy a kereskedelmi hálózat láncszemeinek számát erőteljesen csökkentse. Ennek egyik módja az áruknak az ipari vállalattól közvetlenül az elosztást végző nagykereskedelmi lerakathoz vagy kiskereskedelmi vállalathoz való eljuttatása. Ez mind a szállítási költségekben, mind az egyéb nagykereskedelmi költségekben jelentős megtakarítást eredményezhet.

A választék, a minőség és a termékek kivitelezésének kérdése

A lakosság igényeinek növekedése nemcsak mennyiségi követelményeket támaszt, hanem szükségessé teszi a választék bővítését is. A választék bővítése és az egyes cikkek választéka számának és arányának megállapítása igen nehéz feladat. Mindezideig a választék megállapításának tudományos, a gyakorlatban alkalmazható módszere sem az iparban, sem a kereskedelemben nem alakult ki. A fogyasztási cikkgyártó iparágak dolgozói végeztek ugyan különböző számításokat a termelés „optimális" választéka tekintetében, a kereskedelemben azonban még csak kísérletek sem történtek a kereskedelmi választék meghatározására. Ez az egyik nem lényegtelen oka a kereskedelmi megrendelések bizonytalanságának. A fő probléma itt a termelési vá-

laszték kereskedelmi választékká való alakítása (azaz a termelt áruk összetételének a fogyasztói kereslet szerint való kialakítása). A kereskedelem számára az a döntő, hogy az érintett cikkből az ipar legalább annyit és olyan választékban gyártson, amekkora mennyiségű és választékú cikk az adott időszakban megfelelő szortírozással kielégíti a fogyasztói igényeket.

Ma többnyire itt akad el a kérdés. Kereskedelmi szervezeteink már több-kevesebb biztonsággal fel tudják mérni egy-egy cikk mennyiségi keresletét, de nem tudják kialakítani a helyes választéki arányokat. Lényegében nyitott kérdés, hogy a gyártott cipő, készruha stb. mennyiség milyen méretarányok szerint oszoljék meg. A tapasztalatok — főként a kereskedelmi készletek alakulása — azt mutatják, hogy a ma alkalmazott arányszámok egyáltalán nem elégítik ki a tényleges szükségleteket. Például Gyöngyösön a nagyobb számú női cipőkből van hiány, Szolnokon meg a kisebbekből. Hasonló a helyzet sok más cikknél is. A választék megállapításakor azonban nemcsak arról van szó, hogy a kereskedelemnek például a férfiöltönyöknél meg kell adnia a különböző méreteket, azok egymáshoz való arányát, hanem a modellt, a színt, a szövetfajtát is meg kell állapítania. A nehézségeket még fokozza a kereskedelem áruterítési módszere a választékok tekintetében. Abból az egyébként helyes elvből kiindulva, hogy a fogyasztóknak a vásárlást minél kényelmesebbé kell tenni, a kereskedelem lényegében minden szaküzletben minimálisan ugyanazt a választéksorozatot biztosítja. Minthogy az eképpen „terített" áru mennyisége meghaladná a kereslet abszolút terjedelmét, a gyakorlatban sok üzlet választéka már eleve desszortált, a vevőnek mégis csak több üzletet kell bejárnia, míg megkaphatja a kívánt választékot. A megoldás útja nyilvánvaló: az üzlethálózat telepítését, szakosítását össze kell hangolni a gazdaságos termelés és a zavartalan forgalom szükségleteit egyaránt kielégítő optimális választékkal. Ezt a problémát azonban még szakmánként ki kell dolgozni.

Az ipar és a kereskedelem közt a választék kérdésében kétségtelenül van bizonyos ellentét. Az ipar — a terv által megszabott mennyiség határáig — a választék szűkítésében érdekelt, a kereskedelem ellenben ugyanezen feltételek mellett a választék bővítésében. Ez a látszólagos ellentmondás azonban áthidalható, egyrészt a nagyipari üzemek termelési feladatainak jobb elhatárolásával, másrészt a már említett hosszúlejáratú szerződések kötésével, a kereskedelem készletezési tevékenységének fokozásával, a helyiipar igénybevételével. A választék kialakítása, az ipari és a kereskedelmi érdekek egyeztetése „specifikációs" tárgyalásokon történik. Erre szervezett formák közt első ízben az 1955. évi termelési programok összeállításakor került sor. Ezek a tárgyalások rendkívül termékenyek és eredményesek voltak, számoltak a kereskedelem választék szerinti igényeivel, s így elősegítették a könnyűipari, valamint a kohó- és gépipari minisztérium közszükségleti cikktermelési programjának kialakítását, a meglévő nyersanyagok és kapacitások megfelelő felhasználását.

A fogyasztói igények maximális kielégítésének fontos feltétele az áruk minőségének javulása. A szocialista áruforgalom sajátossága a forgalomba kerülő áruk minőségének szakadatlan javulása. E sajátosság

követelményeinek nem mindig tudtunk eleget tenni. A Központi Vezetőség 1955. márciusi határozata figyelmeztet bennünket e hiányosságra.

A forgalomba kerülő áruk minősége lényegében három tényező függvénye, mégpedig: a termék alapjául szolgáló nyersanyag minőségéé, a termékek megmunkálásáé és a minőségi ellenőrzés rendszerének hatékonyságáé.

A kereskedelemnek főképp a minőség ellenőrzésében van szerepe. A forgalomba kerülő áruk zömét a nagykereskedelem veszi át az iparától. A nagykereskedelem — a kereskedelem területén — az első láncszem az áruk minőségének ellenőrzése tekintetében. Elsősorban tehát a nagykereskedelemtől függ, hogy a forgalomba ne kerüljenek a minőségi előírásoknak meg nem felelő áruk.

A minőség összetett fogalom, amelynek az egyes cikkektől függően sok meghatározója van. A legtöbb cikkre vonatkozóan különböző szabványok, technológiai, gyártási előírások stb. szabályozzák a minőséget. Mindemellett a minőséget végső fokon a fogyasztó dönti el, a cikk használhatóságának, tartósságának (élelmiszereknél ízletességének) megítélésével. A minőség technológiai meghatározásától a fogyasztó szubjektív, egyéni megítéléséig rendkívül széles skálája lehet a minőségnek. De világos, hogy a minőség technológiai előírásainak szigorú betartásával készült árut a fogyasztó is jó minőségűnek ismeri el.

Az áruk minőségének nem kielégítő színvonala felvet néhány kérdést, amelyet az ipar és a kereskedelem kapcsolatának tükrében meg kell vizsgálni. Laza kapcsolatok esetén a fogyasztási cikkgyártó ipar és a kereskedelem nem tudja kellően érvényrejuttatni a fogyasztók minőségi igényeit. A technológiai előírások nem mindig tartalmazzák az áruk használata közben szerzett fogyasztói tapasztalatokat. E tapasztalatok összegyűjtése és érvényesítése a termelésben jelentősen megjavíthatja a minőséget. A laza kapcsolatok továbbá azzal is járhatnak, hogy a kereslet terjedelmét nem mérik fel pontosan, s így egyik-másik cikkben átmeneti vagy tartós hiány támad. A mennyiségi hiányok megszüntetése végett az ipar esetleg nem tartja be a minőségi előírásokat, a kereskedelem viszont az átvételkor éppen a kielégítetlen igények nyomására csökkenti a követelményeket. Erre az utóbbi években sok példát találhatunk. A Központi Vezetőség 1955. márciusi határozatának végrehajtása megköveteli, hogy a kereskedelem szigorúan ellenőrizze a minőségi feltételek betartását.

A minőség megjavítása elsősorban termelési probléma. A kereskedelem szerepe gyakorlatilag az átvétellel kezdődik, amikor már csak regisztrálhatja az eseményeket, azaz a minőségi előírásoknak nem megfelelő árut visszavetheti. A minőségi előírások betartása egyaránt érdeke népgazdaságunknak és az egyes fogyasztóknak. Például ha az ipar tartósabb cipőt gyárt, az nemcsak az egyes fogyasztónak biztosít megtakarítást, hanem lehetővé teszi a cipő alapanyagát képező egyes importtermékek behozatalának csökkentését is, s ehelyett egyéb célokat szolgáló termékek behozatalát. Lehetővé teszi továbbá a cipőválaszték növelését, valamint a megtakarított bőrmennyiségnek egyéb fontos közszükségleti cikkek gyártására való felhasználását. A minőség javítását szolgálja például a divatos és kedvelt krepptalpú cipők gyártásának növelése. A krepptalp nagyobb élettartamot biztosít a cipőnek, de felhasználása kül-

kereskedelmi vonatkozásban is kedvezőbb. Az iparnak és a kereskedelemnek közös erővel törekednie kell az ilyen és az ehhez hasonló megoldásokra.

A minőségi előírásokat mindenkor a fogyasztói igényekkel összhangban kell megállapítani. E szempontból bírált a könnyűipari tanácskozás 1955. február 14-én elhangzott beszámolója egyes érvényben lévő szabványokat, különösen a ruházati- és a cipőiparban. „Egyes szabványaink — állapítja meg a beszámoló — bizonyos fokú „áltudományos" jelleggel bírnak. Ez abban mutatkozik meg, hogy a szabvány előírásai nem tükrözik azokat a követelményeket, amelyeket a vásárlók általában a termékekkel szemben emelnek. Ezek a szabványok gyakran igen részletes és szigorú előírásokat tartalmaznak a termék olyan tulajdonságára, amely a vásárló szempontjából úgyszólván közömbös, viszont nem tartalmaznak vagy alig tartalmaznak előírásokat olyan minőségi követelményekre, amelyek a vásárló szempontjából elsőrendűen fontosak."

A fogyasztási cikkek korszerűsítése nem tartott lépést a technika fejlődésével, a forgalombakerülő cikkek zöme hosszú évek óta úgyszólván alig változott. A kivitelezési hiányosságok gátolják a lakosság ellátásának kívánt ütemű megjavítását.

A fogyasztási cikkek kivitelezésének fejlődését befolyásolta az is, hogy az ipari üzemek többségéről leválasztottuk a kutatási munkát, s nagyobbrészt önálló kutatóintézeteket szerveztünk. A kutatóintézetek munkájának eredményét — éppen azért, mert a kutatás az üzemektől távol folyt — a legtöbb üzem fenntartással fogadta, s az új cikkek bevezetése, illetve a kivitelezés megváltoztatása többnyire nehézségekbe ütközött. A kutatóintézeti munkának a gyakorlati munkával való szorosabb kapcsolata előbbre vinné a kérdés megoldását.

A kereskedelem sem foglalkozott kellőképpen a termékek kivitelezésének korszerűsítésével. Lényegesebb fejlődés csupán tavaly mutatkozott. Ehhez az is hozzájárult, hogy a legfejlettebb, legjelentősebb, műszakilag legkultúráltabb üzemek kezdtek újból közszükségleti cikkek gyártásával foglalkozni. Ez a tény kétségtelenül erjesztőleg hatott, s ma már mind biztosabb jelei mutatkoznak annak, hogy a termékek kivitelezésének korszerűsítése az ipar és a kereskedelem mindennapi problémájává válik.

A kivitelezés korszerűsítése azért is jelentős, mert ezzel nagy mennyiségű élő- és holtmunkát takarítunk meg. A kereskedelemnek ezért felszínre kell hoznia az egyes cikkek használhatóságával kapcsolatos tapasztalatokat, s erre a területre is ki kell terjesztenie a kereslet tanulmányozását.

Az anyagi érdekeltség fokozásának felhasználása a kapcsolatok fejlesztésére

Az ipar és a kereskedelem kapcsolatának közös érdeken kell felépülnie, az anyagi érdekeltségnek egyformán és egy irányban kell érvényesülnie mind az iparban, mind a kereskedelemben. Az ipar és a kereskedelem kapcsolatainak rendszerében igen nagy jelentőségük van

az alkalmazott gazdasági eszközöknek. A termelés és az értékesítés összefüggő folyamatában meg kell teremteni az intézkedések gazdasági alapját, a helyes cél elérésére irányuló gazdasági ösztönzőket kell alkalmazni. A legfontosabb gazdasági ösztönzők fokozzák az iparvállalatok és dolgozóik anyagi érdekeltségét, előmozdítják az értéktörvény céltudatos és helyes alkalmazását, érdekeltté teszik a kereskedelmet munkája megjavításában stb.

A gazdasági ösztönzők érvényesüléséhez meg kell teremteni a gazdasági feltételeket. A termelésben olyan gazdasági feltételeket kell kialakítani, amelyek előmozdítják a fogyasztási cikkek mennyiségének növelését, a minőség javulását és a választék bővülését.

Sokszor felvetődött a kérdés, vajon jelenlegi mutatószámbérezési és jövedelmezőségi rendszerünkben megvan-e a lehetősége a cél érvényesülését elősegítő leghelyesebb gazdasági ösztönzők alkalmazásának? Általában megvan. A hiba csak az, hogy ipari üzemeink vezetőinek egy része nem gondolkodik még elég átfogóan, mindenkor egy-egy részfeladatot ragad csak meg, holott mindezek az ösztönzők csak együttesen, összefüggésükben hatnak. Például a termelés és a gazdaságosság összefüggése egyesek előtt még mindig nem világos, noha a Központi Vezetőség 1955. márciusi határozata nyomatékosan hangsúlyozta ezt az összefüggést.

Az anyagi érdekeltség nagy hajtóerejét jól kell felhasználni. Ehhez természetesen bizonyos lehetőségeket is kell teremteni. Ezzel a kérdéssel kapcsolatban itt csak egy néhány gondolatot fejtünk ki. Mai árrendszerünk nem teszi lehetővé, hogy az I. osztályú minőségűnél jobb áruért az ipari üzem magasabb árat számíthasson, s ezzel növelje az egész üzem érdekeltségét a minőség javításában. Az anyagi érdekeltség felhasználásához az eddiginél nagyobb rugalmasság, a helyi feltételek fokozottabb számbavétele és nagyobb önállóság biztosítása szükséges. A néhány hónappal ezelőtt bevezetett vállalatfejlesztési alap rendszere már ez irányba hat. Nyilvánvalóan azonban még egyéb ösztönzők is szükségesek.

A kereskedelemnek tevékenységével elő kell segítenie a gazdasági ösztönzők érvényesülését. De a kereskedelmet is anyagilag érdekeltté kell tenni munkájában. Ez szükségessé teszi többek közt a haszonkulcsok mai rendszerének megfelelő átalakítását, a cél irányában ható bérezési rendszer bevezetését stb.

Az ipari és a kereskedelmi szervezetek közvetlen gazdasági kapcsolatainak kiépítése

Az eddig tárgyalt kérdések kielégítő megoldásának alapproblémája, hogy kialakuljanak az egyes ipari és kereskedelmi szervezetek közvetlen gazdasági kapcsolatai. A hiba ma még leginkább az, hogy a gazdasági kapcsolatokat kizárólag felülről irányítják, a felső szervek a fogyasztóktól és a termelés mindennapos problémáitól távol oldanak meg olyan kérdéseket, amelyek megoldásához pedig a mindennapi gyakorlati élet közvetlen ismerete szükséges.

Az ipari és a kereskedelmi szervezetek közvetlen kapcsolatai tavaly jelentős mértékben fejlődtek. Ezt sok intézkedés segítette elő. Közülük a legjelentősebb a vállalati igazgatók jogkörének kiterjesztése. A közvetlen kapcsolatok kiépítését támasztotta alá a vállalatok szállítási szerződéseinek rendszere, a specifikációs tárgyalások beiktatása, az ipari üzemek termelési profiljának kialakításában a kereskedelem véleményének, javaslatának meghallgatása stb. Az eredmények határozottan megmutatkoznak az áruforgalomban is, megszűnt sok cikk hiányjellege, új cikkek kerültek forgalomba, a helyi igények a termelésben sokkal inkább érvényesülnek, mint korábban, s általában egészséges fejlődés indult meg.

Noha az eredmények mindinkább túlsúlyba kerülnek, még mindig sok hiba is van. A nagykereskedelem irányító szervei sok esetben a nagykereskedelmi vállalatok megkérdezése nélkül közvetlenül adják fel a megrendeléseket az ipari vállalatoknak. Ebből azután a teljesítéskor sok zavar adódik. Noha már bizonyos idő óta az ipar és a kereskedelem közösen ellenőrzi, egyezteti a szállítások teljesítését, sokszor még mindig nem megfelelő a teljesítések figyelemmel kísérése, különösen az egyes iparvállalatok és az egyes cikkek tekintetében. Hibák vannak a szállítások ütemességében is. A vállalatok az egy-egy negyedévre lekötött árumennyiségeket gyakran még mindig a negyedév utolsó dekádjában szállítják le, ami sokszor egyértelmű azzal, hogy a kereskedelem az idény közepén vagy a csúcsidény befejeztével kapja meg az árut.

A helyiipar és a kereskedelem kapcsolatairól

A fogyasztói igények kielégítésében a kereskedelem nem támaszkodhat kizárólag a nagyiparra. A nagyipar termelésén kívül a kereskedelem felhasználja a helyiipari termelést is, mégpedig elsősorban a választék bővítése, az egyedi, különleges igények, a helyi lakosság igényeinek kielégítése tekintetében. Bizonyos cikkek nagyipari termelése nem gazdaságos, s nem is szervezhető meg. Emellett az árualapok bővítésében nagy jelentőségű a helyi források feltárása és felhasználása. Mindezek a meggondolások együttesen szükségessé teszik a helyiiparral való kapcsolat állandó fejlesztését.

A helyiipar az állami helyiiparból, a kisipari termelőszövetkezetekből és a háziipari szövetkezetekből áll. A kereskedelem szempontjából a helyiiparhoz sorolható — jóllehet részaránya csekély — a magánkisipar is. A helyiipar árutermelő vagy szolgáltató tevékenységet fejt ki. A kereskedelemmel való kapcsolat szempontjából az árutermelőtevékenység az érdekes, annál is inkább, mert az árutermelő helyiipar zömében közszükségleti cikkeket gyárt.

Korábban a helyiipar nem a közszükségleti cikkgyártást tartotta fő feladatának, számára kedvezőbb volt, ha közületi megrendelésekre dolgozott vagy pedig nagyipari üzemeknek „bedolgozott". A Központi Vezetőség 1953. júniusi határozata feladatul tűzte ki a helyiipar átállását a lakosság részére való termelésre. A határozat végrehajtásának eredményei rövidesen megmutatkoztak, s ebben nem kevés része volt annak, hogy a kereskedelmi szervezetek is elősegítették ezt a folyamatot.

A helyiipar és a kereskedelem kapcsolatában a főprobléma az egészséges munkamegosztás a nagyipar és a helyiipar közt. A helyiipar feladata a közszükségleti cikkek termelésében, hogy a fogyasztók által csak kisebb tételekben keresett, de a választék bővítésére szolgáló cikkeket gyártson. A helyiipar további feladata, hogy a helyi szokásoknak, hagyományoknak megfelelő cikkek gyártásával támassza alá a helyi kereskedelmi szervezetek áruellátási tevékenységét.

A munkamegosztásban még sok a hiányosság, nincs megfelelően megszervezve a helyiipar bekapcsolása a közszükségleti cikkek termelésébe. Sokszor előfordul, hogy a helyiipar olyan cikkeket kezd gyártani, amelyeket a nagyipar jobb minőségben és lényegesen gazdaságosabban gyárthat. Az is megesik, hogy a kereskedelmi szervezetek egy része a kellő meggondoltság hiánya miatt ugyanazon cikkeket a nagyiparnál és a helyiiparnál is megrendeli, sőt hogy egymástól függetlenül a nagykereskedelem és a kiskereskedelem is megrendeli a helyiipartól ugyanazt a cikket.

A helyiiparral való kapcsolatban is felvetődnek mindazok a problémák, — természetesen az adottságoknak megfelelő változatban — amelyeket az előbbiekben a formákkal kapcsolatban tárgyaltunk, ezért erre a kérdésre itt részleteiben már nem térünk ki.

A kereskedelem áruellátási munkáját javítja a kereskedelmi kisegítő üzemek működése. A kereskedelmi kisegítő üzemek feladata, hogy a kereslet változásának megfelelően kiegészítsék a nagyipar és a helyiipar által termelt áruk választékát, hozzájáruljanak a termelés fejlesztéséhez és főképpen az adott kereskedelmi szervezet speciális feladatainak megvalósításához. A kereskedelem kisegítő üzemei tavaly nagyot fejlődtek, s jelentős eredményeket értek el mind az élelmiszer-, mind pedig az iparcikk-kereskedelemben. De hiba, hogy a kiegészítő üzemek nagyjából ugyanolyan tervkötelezettek, mint az egyéb ipari üzemek, s így nehezen tudnak megfelelni eredeti rendeltetésüknek.

★

A fogyasztási cikkgyártó iparágak és a kereskedelem kapcsolatának kérdését e cikk keretében nem tárhattuk fel a szükséges mélységben, ezért e rendkívül széles kérdésnek csak néhány általunk legfontosabbnak ítélt problémáját tárgyaltuk. A kapcsolatok kérdésének rendkívül sok oldala van, a műszaki, jogi, számviteli stb. vonatkozások egész sora vetődik fel itt. E cikkben csak a legfontosabb közgazdasági vonatkozásokat vázoltuk.

A Központi Vezetőség 1955. márciusi határozatának helyes végrehajtása szükségessé teszi a fogyasztási cikkgyártó iparágak és a kereskedelem kapcsolatának továbbfejlesztését. A kapcsolatok fejlesztése fontos feltétele az 1955. évi tervek teljesítésének, a második ötéves terv előkészítésének. Azok a tapasztalatok, amelyeket az ipar és a kereskedelem dolgozói a legutóbbi években a közös munka során szereztek és az elért eredmények a további sikeres munka biztos zálogai. A munka megjavítása pedig a közszükségleti cikktermelés fejlesztésének, a lakosság ellátása szüntelen javításának nélkülözhetetlen feltétele.

DR. VARGA ISTVÁN

Egyes magyarországi vállalatok nyereségének alakulása a világgazdasági válság idején

I.

A kapitalista válságokkal és konjunktúraingadozásokkal kapcsolatos problémák megértésének egyik komoly akadálya az a laikus körökben úgyszólván általánosan elterjedt, tudományos körökben pedig gyakran, ha nem is kifejezetten hangoztatott, de különböző megállapításokat mégis aláfestő, hallgatólagosan helyesnek elfogadott nézet, hogy valamely kapitalista ország — sőt esetleg az egész kapitalista világ — valamennyi vállalata egyidejűleg nagyjából egyenlő mértékben vagy prosperál, nyereséget ér el, vagy nehézségekkel küzd, veszteségeket szenved. Ez a feltevés azonban merőben téves. Még az 1929—1933. évi világválság sem sújtotta a világ valamennyi országát egyidejűleg és egyenlő mértékben. Fáziseltolódásokat okozott, hogy a kapitalista világválságot kiváltó tényezőknek bizonyos mértékben eltérő volt a jelentősége az egyes kapitalista országok szempontjából, s a kapitalista világválság továbbgyűrűző folyamatának természetesen időre volt szüksége ahhoz, hogy egyik ország területéről a másikra átcsapjon. De különbségeket okozott az országok eltérő gazdaságpolitikája is.

A kapitalizmus más gazdasági válságai idején a különböző országok gazdasági helyzete még kevésbé alakult egyformán.

A konjunktúra-alakulás nem csupán a különböző országokban nem alakul párhuzamosan, de egy-egy országon belül sem egységes. Nem csupán a mezőgazdaság és az ipar vagy egyes iparágak helyzetének konjunkturális alakulása között mutatkoznak különbségek, hanem azonos termelési vagy iparág különböző üzemeinek, vállalatainak helyzete sem szokott párhuzamosan alakulni. A kapitalizmusban nem fordult még elő olyan súlyos válság, amelynek idején ne akadtak volna egyes vállalatok, amelyek mégis nyereséget értek el, s nem igen volt még olyan fellendülési időszak, amelynek idején ne lettek volna veszteségeket elszenvedő cégek. Legfeljebb arról lehet szó, hogy a fellendülési időszakok idején a veszteséggel dolgozó vállalatok egy ideig leplezhetik ezt, mert könnyen tudnak újabb és újabb hitelekhez jutni, míg a válságok idején a nyereséget elérő cégek nyereségeiket mérlegtechnikai trükkök segítségével gyakran elkendőzik, amit ilyenkor annál könnyebben tehetnek

meg, mert válságok idején a közvélemény — de talán még az adóhatóság is — hiszékeny a kimutatott veszteségekkel szemben.

A kapitalista válságok idején többnyire az elmaradottabb technikával és ezért nagyobb önköltséggel dolgozó vállalatok és (például mezőgazdasági) üzemek helyzete válik különösen súlyossá, míg a modern technikát alkalmazó nagyüzemek és vállalatok rendszerint jóval ellenállóképesebbeknek bizonyulnak. Igaz azonban, hogy a kapitalizmusban a termelési költségek nagysága csak az egyik és nem az egyetlen tényező, amely befolyásolja a vállalat vagy üzem helyzetét. Fontos az is, hogy az összes termelési költségek között mekkora a fix költségek aránya, továbbá, hogy melyek a fix költségek megváltoztatásának lehetőségei. Például a kisárutermelő üzemek szempontjából az azokban dolgozók létfenntartási költségeit rendszerezési szempontból fix költségeknek tekinthetjük — ha azok az árak netáni mérséklődése következtében abszolút összegükben esetleg csökkennek is —, mert a kisárutermelő üzem még akkor sem kisebbítheti dolgozóinak (eltartottainak) számát, ha az elvégzendő munka mennyisége esetleg csökken, minthogy az üzemvezető (tulajdonos), valamint családtagjai eltartását biztosítania kell. A kapitalista jellegű üzemek viszont a válságok idején a munkaalkalom híján feleslegessé váló dolgozóikat minden skrupulus nélkül elküldik, ily módon — és természetesen bérleszállítások útján — csökkentve munkabérkiadásaikat. De a nagyvállalatok fix költségei arányának növekedése csökkenő termelési színvonal esetén mégis gyakran jóval nagyobb a kisebb vállalatokénál, és ez hátrányos helyzetbe hozhatja őket. Különösen veszélyessé válhatik számukra, hogy sokszor igen nagy összegű hiteleket vesznek igénybe, amelyek névleges összege változatlan marad, tényleges súlya azonban a válságok idején többnyire bekövetkező árcsökkenések idején nő, ami igen kedvezőtlenül érinti ezeknek a nagyvállalatoknak a helyzetét. Ilyenkor a szóbanforgó nagyvállalatok helyzete néha válságossá válik, s fizetésképtelenségük következik be. Ennek következménye azonban az utolsó évtizedekben többnyire csupán a vállalat pénzügyi rekonstrukciója, amelynek során hitelezői és részvényesei esetleg veszteségeket szenvednek el, — maga a vállalat mint termelő egység azonban többnyire fennmarad, míg hasonló helyzetbe került kisebb vállalatoknál azok technikai értelemben vett megszűnése gyakrabban következik be. Mindennek számos oka van. Ezek között — talán legnagyobb súllyal — szerepel az, hogy a válságba került kisebb vállalatok hitelezői márcsak csekélyebb összegű hitelezői érdekeltségükre való tekintettel sem tartják érdemesnek, hogy az adós vállalat fennmaradása céljából nagyobb erőfeszítéseket tegyenek. Ilyenkor a szanálási terv kidolgozása, a vagyonfelügyelet megszervezése stb. sokszor olyan költséggel is járna, amely nem fizetődnék ki. A nagyvállalatok ellenben szorosan összefonódnak a hitelező vagy részvényérdekeltséggel rendelkező bankokkal, mind anyagi, mind a vezetők közös osztályhelyzetén alapuló személyi vonatkozásokban. Ha egy nagyvállalat kerül bajba, akkor a hitelezőknek fontos érdeke fűződik ahhoz, hogy megmentésére törekedjenek, így csökkentsék veszteségeiket, s megelőzzék azt, hogy az érdekeltségükbe tartozó egyik vállalat fizetési

nehézsége rosszul hasson saját hírnevükre. A hitelezők ilyenkor gyakran figyelembe veszik egyes nagyvállalatoknak a piacokon jó csengésű nevét is, amelynek megszerzése sok évi munkával és — többnyire — jelentős reklám stb. költségekkel járt. Az utolsó évtizedek során gyakori volt az is, hogy a nagyvállalatokat az állam az adófizetők pénzével szanálta.

Mindez hozzájárul ahhoz, hogy a kapitalista válságok is a koncentráció előmozdítását szolgálják, amit azonban ilyenkor statisztikailag többnyire nehéz kimutatni, mert a vállalatok munkáslétszámát feldolgozó adatok szerint a válság előtt nagyobb munkáslétszámú csoportokba tartozó vállalatok a válsággal kapcsolatos megrendeléshiány miatt végrehajtott munkáselbocsátások eredményeképpen az üzemkoncentrációs folyamat tényleges előrehaladása ellenére átmenetileg kisebb munkáslétszámú csoportokba esnek át.

Minden konjunktúraciklusnak és minden válságnak sok egyéni vonása is van. Az 1929—1933. évi gazdasági világválság magyarországi hullámának egyik jellegzetessége volt például a pénzintézetek és az ipar viszonyának sajátos alakulása. A monopolkapitalizmus korában világjelenség, hogy a bankok vállalati részvényérdekeltségeket szereznek. Magyarországon és a többi infláció sújtotta országban ez a folyamat különösen erősen érvényesült. Magyarországon az első világháború és az azt követő évek inflációja idején, de az 1924—1929. évek viszonylagos stabilitásának éveiben is, a pénzintézetek rendkívüli mértékben szaporították iparvállalati érdekeltségeiket, sok iparvállalatban szerezvén maguknak részvényérdekeltséget. Számos iparvállalat volt kénytelen részvényeinek egy részét a bankoknak átengedni, mert tőkeszükséglete nagy volt, a bankok pedig elsősorban azoknak a vállalatoknak voltak hajlandók hiteleket nyújtani, amelyekben részvényérdekeltségre tettek szert. Az iparvállalati vezetők (igazgatók) gyakran azért sem álltak ellen a bankok említett törekvésének, mert az újonnan kibocsátott részvények egy részének úgynevezett „tranzakciók" keretében a régi részvényesek elől való elvonása és egy banknak vagy pénzintézeti csoportnak való átengedése az iparvállalati vezetők számára különleges nyereségszerzési lehetőséget is teremtett.

A bankvezetőket az ipari részvényérdekeltségek megszerzésére irányuló törekvésben pedig részben az iparvállalati vezetőkéhez hasonló egyéni érdek vezette, részben azonban az, hogy az inflációs tapasztalatok alapján vagy nem hittek az inflációs időszak befejezésében, vagy nem ismerték fel lezárulásának üzemgazdasági következményeit és — áresésekre nem számítva — továbbra is az „értékálló befektetésekbe való menekülés" („Flucht in die Sachwerte") politikáját vélték a legjobbnak. Fontos tényező volt az is, hogy a bankok érdekeltségvállalásai főként a háború idején Magyarországon konjunktúrának örvendő nehéziparban és élelmiszeriparban történtek, amelyek az ország területének összezsugorodása és a fegyverkezési kiadások csökkenése következtében nehézségbe kerültek. A bankok nem látták előre, hogy az elvesztett háború után ezen iparágak helyzete romlani és másoké javulni fog. Az infláció utáni első időben azután kénytelenek voltak épp a nehézségekkel küzdő iparágakat tovább táplálni, részben hite-

lekkel, részben további — új kibocsátású — részvények átvételével. Utóbbi azért volt szükséges, hogy ezeknél az iparvállalatoknál a saját és idegen tőkék aránya megfelelővé, további hitelképességüket alátámasztóvá váljék. A válság során azonban épp ezek a vállalatok kerültek a legnagyobb bajba. Ezek a vállalatok, valamint részvényeseik és hitelezőik nagy veszteségeket szenvedtek.

Mindennek kétségtelenül szerepe volt a bankok magatartásának és üzletpolitikájának kialakításában.

A háború és az azt követő infláció idején érthetően a bankok érdekét szolgálta, ha az iparvállalatoknak nem gyorsan elértéktelenedő hiteleket nyújtottak, hanem inkább részvényérdekeltségeket vállaltak és így tőkéjüket „értékállandóan" fektették be. A bankok azonban a valutastabilizálás után is kénytelenek voltak iparvállalati részvényérdekeltségeiket tovább kiépíteni. Ebben sok tényezőnek volt része. A bank az iparvállalat részvényeseként kikötötte, hogy utóbbi minden bankszerű tranzakciót a „patronizáló" bank útján bonyolítson le, ami azt jelentette, hogy a bank ily módon monopolhelyzetbe jutott az érdekeltségébe tartozó vállalattal szemben. Ezenkívül azonban más tényezőknek is volt szerepük. Ezek közé tartozott, hogy a bankigazgatók számára jelentős mellékjövedelmeket biztosított, ha bankjuk iparvállalati részvényérdekeltségekkel rendelkezett, mert a bankigazgatók azok alapján az iparvállalatok igazgatóságainak tagjaivá lettek és tantièmeket vehettek fel. De szerepe volt annak is, hogy a valutastabilizálás után a magyar iparvállalatoknál jelentős tőkeszükséglet jelentkezett. Ennek kielégítésére a belföldi tőkekínálat nem volt elégséges. A külföld viszont főként rövidlejáratú hiteleket nyújtott. Az ipari részvénytársaságok hitelképessége megkövetelte az egyes vállalatoknál, hogy a saját és az idegen tőke között bizonyos, az üzleti közvélemény által megfelelőnek ítélt arány legyen. Ennek — és ezzel összefüggésben hitelképességüknek — biztosítására számos ipari részvénytársaság emelte az alaptőkét a szanálás utáni első években. Ilyenkor a bankok, amelyek ebben az időben az infláció utóhatásaként maguk is csak kevés likvid, vagyis nem lekötött tőkével rendelkeztek, mégis kénytelenek voltak a már érdekeltségükhöz tartozó vállalatok új kibocsátású részvényeit átvenni, hogy azok tőkeszükségleteiket ki tudják elégíteni, különben eddigi érdekeltségük azért került volna veszélybe, mert az iparvállalatok elavult berendezéssel nem tudtak volna versenyképesek maradni. Az új kibocsátású részvények átvételére az akkori magyar gazdasági helyzetben a banktőkén kívül más tőke nem állt rendelkezésre. A bankok tehát úgyszólván „szaladtak a pénzük után".

A válság kitörése után a bankok magatartása és politikája gyökeresen megváltozott. Ipari érdekeltségeiket — amelyekben veszteségeket szenvedtek — most már nem növelni, de a lehetőséghez képest inkább csökkenteni igyekeztek, és megelégedtek azzal, hogy visszatérjenek az új — vagy a devizakorlátozások és a behozatal másféle megnehezítése következtében a válság ellenére új fejlődési lehetőségekhez jutott — iparvállalatok hiteligényeinek kielégítésére, ami persze nem csökkentette befolyásukat az iparra, de a befolyásolás érvényesülési

módját lényegesen módosította. A bankok ekkor saját nyereségük szempontjából ismét hibáztak. Nem számoltak a valutaelértéktelenedés és más okok — köztük a behozatali korlátozások — miatt újból megindúló áremelkedési folyamattal, ami most már a hitelező helyzetben levő vállalatok szempontjából volt hátrányos, mert csökkentette a nyújtott hitelek reálértékét, de jelentős előnyöket biztosított azoknak a vállalatoknak, amelyek az alacsony árak idején vették fel új hiteleiket, s gépeket vagy nyersanyagokat vásároltak értük.

A pénzintézeti vezetők tisztánlátását elhomályosította, hogy a tőzsdei részvényárfolyamok igen kedvezőtlenül alakultak. Ezeket azonban a vállalatok meglevő saját tőkéjének rentabilitása befolyásolta, míg az új vállalatok, általában az új beruházások rentabilitása ettől eltért.*

A régi vállalatok meglévő tőkéjének rentabilitása sok oknál fogva alakult kedvezőtlenül. Termelő berendezéseik a gyors technikai fejlődés következtében „erkölcsileg avultakká" váltak. Hasonló hatása volt annak is, hogy a háború következtében megváltozott értékesítési lehetőségek folytán sok régi vállalat kapacitása a piac terjedelméhez

* Vö.: *Varga István:* Adalékok a magyar gyáripar helyzetének konjunkturális alakulásához. A Magyar Gazdaságkutató Intézet 8. számú különkiadványa. Budapest, 1935. 5. old., különösen a 2. jegyzet, továbbá *Varga István:* Die Veränderungen des Ertragskoeffizienten (der volkswirtschaftlichen Rentabilität) des ungarischen Industriekapitals. Ungarische Jahrbücher. 1937. 216. és következő oldalak. — Ezekben a tanulmányokban a régi vállalatok meglévő tőkéjének rentabilitását „magángazdasági rentabilitásnak", az addicionális, illetőleg új beruházások rentabilitását „közgazdasági rentabilitásnak" neveztem. Az egyes vállalatok megmaradt régi tőkéjének rentabilitását a vállalat egész múltja befolyásolja. Ha például egy vállalat egy millió pengő tőkét fektetett be, és az árszint 50 százalékkal csökkent, akkor a vállalat értéke — ceteris paribus — 500 000 pengőre csökkent, ha nem volt adóssága. Ha azonban például 600 000 pengő saját és 400 000 pengő kölcsöntőkével alakult, akkor — minthogy a 400 000 pengő adósság változatlan összegben maradt fenn — a vállalat tiszta vagyona 600 000 pengőről 200 000 pengőre, tehát 66 százalékkal zsugorodott össze. Ez kifejezésre jutott a vállalat részvényeinek alacsony árfolyamában és kedvezőtlen rentabilitásában. (A példa egyszerűsítése kedvéért azzal a valószínűtlen feltevéssel dolgozunk, hogy egyrészt a vállalatban működő tőke csak akkora rentabilitást ér el, mint amekkora kamatot a kölcsöntőke után fizetnek, s hogy másrészt az elérhető profit százaléka azonos mind magas, mind alacsony árszint esetén.) Ha például a vállalat a saját és az idegen tőke 5 százalékát tudta megkeresni, s az adóssága után is 5 százalék kamatot fizetett, úgy az eredeti helyzetben a vállalat profitja 50 000 pengő volt, amiből a hitelezőknek 20 000 pengő és a részvényeseknek 30 000 pengő jutott. Az általános 50 százalékos áresés után a vállalat már csak 25 000 pengő bruttó nyereséget ért el, de mert adóssága után változatlanul 20 000 pengőt kellett fizetnie, tiszta nyeresége 5000 pengőre zsugorodott össze. A könyv szerinti 600 000 pengős vállalati vagyon rentabilitása tehát ekkor 0,8 százalékra zsugorodott össze, de a rentabilitás az árcsökkenések figyelembevételével mutatkozó 200 000 pengős tiszta vállalati vagyonhoz képest is csupán 2,5 százaléknak mutatkozik. Ezzel szemben — feltevésünk szerint — egy hasonló, de újonnan létesült vállalat 5 százalékos rentabilitást ért el, és mert ez kielégítő, új beruházásokra vállalkozhatott. Sor kerülhetett tehát új beruházásokra, a termelés fokozódására, a konjunktúra megjavulására olyankor, amikor egyrészt a régi vállalatok eredményszámla szerinti rentabilitása, másrészt ugyaneme vállalatok részvényeinek tőzsdei árfolyama még nagyon kedvezőtlenül alakult. A szóbanforgó vállalat tőzsdei értéke ugyanis alighanem csupán 100 000 pengő volna (5000 pengő évi tiszta nyereség 5 százalék mellett tőkésített értéke).

képest túlzott nagyságúvá vált, és így beruházásaik egy része „hibásan irányított tőkebefektetéssé" lett, amelynek tőkeértéke azonban a vállalat pénzügyi rekonstrukciójáig a mérleg teher-oldalán továbbra is szerepelt, sőt amely után — ha finanszírozása kölcsönből történt — fix összegű kamatokat kellett fizetni.*

Ennek a kamattehernek súlyát növelte, hogy a kölcsönöket magas árszint idején vették fel, s a kamatokat az eredeti kölcsönösszegek után kellett még olyan időpontban is fizetni, amelyben egy ugyanolyan jellegű új beruházás az árcsökkenések következtében már jóval kevesebbért volt végrehajtható. Súlyos terhet jelentett az is, hogy a viszonylagos stabilizáció idején felvett hosszú lejáratú kölcsönök elszámolási (kibocsátási) árfolyama a kölcsönök névértékénél jóval alacsonyabb volt, tehát beruházásra a felvett kölcsön névleges összegénél csupán jóval kisebb összeget lehetett felhasználni, míg a kamatokat az egész névleges kölcsönösszeg után kellett megfizetni. A régi vállalatok, illetőleg a régebbi beruházások rentabilitása ilyen módon kedvezőtlenül alakult, míg ugyanakkor az új beruházások rentabilitása — amelyet az új, ebben az időben csökkent árszint alapján, továbbá az új, csökkent kamatszint figyelembevételével kellett megállapítani — új beruházások létesítését már fokozatosan kívánatossá tette.

A pénzintézetek azonban ezeket a lehetőségeket nem ismerték fel azonnal. Ezért az új beruházásokat részvényérdekeltség vállalása helyett inkább hitelek nyújtása révén finanszírozták. Ez lehetővé tette számukra azt is, hogy megfelelő nagyságú váltótárcával rendelkezzenek, és így a jegybank refinanszírozási lehetőségeit igénybe vehessék. Kétségtelen, hogy ez is fontos szempont volt. A válság kitörésekor a bankok váltótárcájának tekintélyes részét ugyanis olyan vállalatok váltói alkották, amelyeket a válság különösen súlyosan érintett, s amelyek ezért fizetési nehézségekkel küzdöttek. Ezeket a váltókat prolongálni kellett, amihez a jegybank segítségére volt szükség. A jegybank azonban — érthetően — azt kívánta a bankoktól, hogy azok ne csak „beteg" prolongációs váltókat visszleszámítoljanak, hanem jó kereskedelmi váltók hozzáadásával javítsák meg váltóanyaguk átlagos minőségét. A bankok üzletpolitikáját ebben az időben tehát a jegybanknak ez a követelése is befolyásolta, amikor új részvényérdekeltség vállalása helyett inkább hiteleket nyújtottak a válság idején fejlődésnek indult részben régebbi, részben új alapítású vállalatoknak. Ugyanakkor úgy vélték, hogy aktíváik biztonságát is fokozhatják, ha az általuk nyújtott új hiteleket részben különleges biztosítékok (ingatlanfedezet stb.) alapján nyújtják. De mint kiderült, a bankok hitelpolitikája saját szempontjukból ebben az időben sem bizonyult a legszerencsésebbnek.

* Az árszabályozó előírások, az árellenőrzés rendszere miatt a strukturális okoknál fogva kihasználhatatlanná vált beruházások értékét gyakran még a vállalat pénzügyi rekonstrukciójakor sem írták le. Mindaddig ugyanis, amíg beruházási költségük szerepelt a mérlegben, annak amortizációs igényét szerepeltetni lehetett az önköltségek között, ami egyrészt magasabb árak felszámítását tette lehetővé, másrészt pedig — miután csökkentette a kimutatott nyereséget — a nyereség alapján fizetendő adó összegét mérsékelte.

II.

A különböző vállalatok helyzetét válság idején befolyásoló körülményeknek természetesen csupán egy részét soroltuk fel. Különösen fontos volt egyes vállalatok szempontjából a külföldi kölcsönökkel kapcsolatos előírások hatása, mások szempontjából az, hogy az állam és más közületek beruházásaikat csökkentették, s egyéb beszerzéseikben is szigorú takarékosságot alkalmaztak, amíg — 1935-től kezdve — meg nem indult a fegyverkezési kiadások növelésének folyamata. Sok vállalat szempontjából döntő fontosságú volt továbbá, hogy a készárubehozatalt elsősorban devizagazdálkodási rendszabályok révén erősen korlátozták, s a belföldi piacot majdnem kizárólagosan a belföldön termelt iparcikkek számára tartották fenn, míg az exportra is termelő iparvállalatok helyzetét mind a piacukat alkotó külföldi országok jórészt korlátozó intézkedései, mind pedig a magyar kormány exporttámogató rendszabályai (a befolyó devizák után fizetett felárak, exportvisszatérítések stb.) befolyásolták.

A valóságos helyzetet csupán az egyes vállalatok helyzetének igen részletes analízise tárhatja fel. Noha kétségtelen, hogy a válság egyes éveiben a magyar iparvállalatok összessége veszteségeket szenvedett, mégis voltak szép számmal kedvező üzleti eredményt elérő vállalatok is. A következőkben megkísérelhetjük ennek az állításnak néhány nyereséget elért iparvállalat mérlegének analízise révén történő igazolását, amikor természetesen nyomatékosan kell arra utalni, hogy voltak nagy számmal veszteséges vállalatok is. Láthatjuk majd, hogy a megvizsgált vállalatok mérleghelyzetére a válság idején kialakult kedvező körülmények egészen eltérően hatottak, illetőleg ezt a hatást a vállalatok vezetői eltérően aknázták ki.

A *Magyar Pamutipar rt.* 1929-ben teljesen immobil, úgyszólván fizetésképtelen volt. 1929 végén áru- és anyagkészletének értéke 99 000 pengővel volt kisebb, mint adósságainak az a része, amelyet kinnlevőségek, készpénz, váltó és értékpapír nem fedezett. De már az 1931. évi mérleg szerint ezt az azonnal esedékes tartozás-különbözetet az áru- és anyagkészlet „túlfedezte". Az adatsor a következő fejlődést mutatja:

Év vége, illetőleg év	Az áru- és anyagkészlet értéke nagyobb (+) vagy kisebb (—) a vállalat adósságainak ama részénél, amelyet kinnlevőségek, készpénz, váltó és értékpapír nem fedeznek	A vállalat bruttó áruforgalma
	Ezer pengő	
1928	+ 1 319	6 665
1929	— 99	7 066
1930	+ 341	7 265
1931	+ 720	7 643
1932	+ 1 861	8 108
1933	+ 2 976	9 259
1934	+ 4 074	10 140
1935	+ 4 570	9 663
1936	+ 5 736	10 641

Emellett a vállalat rendkívül nagy összegű kamatot is fizetett a patronizáló banknak. A vállalatnak a devizakorlátozások elrendelésekor hatalmas — több millió dolláros — külföldi valutában fennálló tartozása volt a patronizáló pénzintézettel szemben. Amikor helyzete a behozatali korlátozások révén (készleteladások stb.) megjavult, már kiegyenlíthette volna adósságát *pengőben,* de a bank ez ellen tiltakozott, és arra a formalisztikus álláspontra helyezkedett, hogy a vállalatnak dolláradóssága van vele szemben, s annak kiegyenlítésére nem fogadhat el pengőt. Így azután a vállalat továbbra is fizette a dolláradósság után járó nagy kamatokat, pedig ugyanakkor folyószámláján rendelkezésére állott az adósság kifizetéséhez szükséges összeg, amely után azonban sokkal alacsonyabb kamattérítésben részesült. Így bár tulajdonképpen nem volt adóssága, ezen a jogcímen mégis kénytelen volt évente több százezer pengőt fizetni a patronizáló banknak.* Más bankok hasonlóan jártak el.

A bankok befolyására létrejött moratoriális jogszabályok a bankok eme magatartását persze alátámasztották. A transzfermoratóriumot elrendelő 6900/1931. M. E. sz. rendelet értelmében a külföldi fizetőeszközökben keletkezett külföldi tartozásokat lejáratkor pengőben kellett befizetni az úgynevezett Külföldi Hitelezők Alapjába, amely azonban ezeket a befizetéseket csak biztosítékként, nem pedig azok kiegyenlítésére fogadta el. Ebből szükségszerűen következett, hogy külföldi fizetőeszközre szóló tartozásokat lejárat előtt egyáltalában nem lehetett kiegyenlíteni, a belföldi hitelezővel szemben fennálló „effektív" klauzulát** tartalmazó ilyen tartozások tekintetében pedig a fentebb leírtnak megfelelő helyzet állt elő, bár a kereskedelmi jog általános szabályai szerint akkor, amikor az effektív valutában való fizetést *vis maior* akadályozza, az ellenértéknek magyar pénzben való kiegyenlítése jogosultnak látszott volna. A speciális, ezzel ellentétes jogszabály messzemenően a bankok érdekeit szolgálta. Az, hogy az iparvállalatok egy része a leírt okokból már fenn sem álló tartozásai után nagy kamatkülönbözetet fizetett, részben azzal az eredménnyel járt, hogy a náluk keletkező nyereség egy része átvándorolt a bankokhoz, részben azonban azzal, hogy igazolható önköltségeik nőttek, ami a kötött árszabályozás idején magasabb ár felszámítására jogosította fel őket. Ez tehát nem azt jelentette, hogy valamely adott nagyságú profiton való osztozkodás módosult az ipar számára hátrányos módon, hanem azt, hogy az ipar által a fogyasztók felé felszámított árszínvonal a bank által indokolatlanul követelt kamatkülönbözettel nőtt.

A helyzet javulása egy másik nagy textilipari vállalatnál, a *Goldberger Sám. F. és Fiai rt.*-nál eltérő formában jelentkezett. Ennek likviditása a válság első éveiben sokkal kedvezőbb volt, mint a Magyar Pamutipar rt.-é. Ez annak tulajdonítható, hogy nem sokkal a válság kitörése előtt Angliában kötvények alapján hosszú lejáratú hitelt vett fel, s ily módon konszolidálta (vagyis hosszú lejáratúra változtatta át) rövid lejáratú tartozásait. A vállalat a devizazárlatot arra használta fel,

* Szurday Róbertnek, a Magyar Pamutipar rt. akkori vezérigazgatójának közlése a Magyar Általános Hitelbank magatartásáról.

** Ez a kikötés azt jelentette, hogy a visszafizetésnek a belföldön sem pengőben, hanem valutában kell történnie.

hogy exportja hozamából alacsony árfolyamon visszavásárolja az Angliában elhelyezett kötvényeket. (Ezek árfolyama ugyanis a magyar valutazárlat miatt is a londoni piacon igen alacsony volt.) Ennek engedélyezése — részben — exportprémium jellegű volt. Ugyanakkor azonban a vállalat vezetői a tranzakció során a Nemzeti Bank felé magasabb kötvényárakat számolhattak el a ténylegesen fizetetteknél, és ezáltal — adómentes — valutanyereségre tettek szert. A főrészvényesek viszont a kisrészvényesek becsapásával a visszavásárolt kötvényeket névértékben számolták el a vállalat felé, mert a vállalat adóssága ezzel az összeggel csökkent. Emellett az említett módon létrejött exportprémium a vállalat foglalkoztatottságát közvetlenül is kedvezően érintette, mert lehetővé tette, hogy exportra termeljen.

Mindezt felfedi a vállalat mérlegeinek tanulmányozása.

A vállalat angol font-tartozása az 1929. évi 7 890 000 pengőről 1936-ban 4 174 000 pengőre csökkent, ugyanakkor azonban a mérleg passzívái között devizaárfolyamkülönbözeti tartalék címén 2 708 000 pengős új tétel jelentkezett. Ha az első két tétel különbségéhez hozzáadjuk az utóbbi tételt, 5 424 000 pengő összegű helyzetjavulás adódik, ugyanakkor, amikor a likvid aktívák és az azonnal esedékes tartozások közötti különbség az aktívák javára csupán a válság első két évében csökkent, utána pedig alig változott. Ennek a vállalatnak a nyeresége tehát legnagyobbrészt a valutatartozás csökkenésében jelentkezett. Tanulságos, hogy ennél a vállalatnál a pénztár, az értékpapír, a váltó, az adósok tartozása és az árukészletek értéke a tartozások összegét (a kötvénytartozástól eltekintve) a következő összegekkel haladta meg:

Év	1000 pengő	Év	1000 pengő
1923	6 888	1932	7 800
1929	9 885*	1933	7 449
1930	8 252	1934	7 776
1931	7 748	1935	6 908
		1936	7 432

* A vállalat ebben az évben vett fel kötvénykibocsátás alapján angol font-hitelt.

Ez az adatsor tehát csak kisebb változásokat mutat, míg a Magyar Pamutiparnál a helyzetjavulás — mint láttuk — épp ebben az adatsorban ugrott ki.

Ennél a vállalatnál előfordult az is, hogy exportját részben saját külföldi exportszervezetein keresztül bonyolította le, amikor a nyereség egy része ezeknél a „külföldi", de a főrészvényes család tulajdonát képező vállalatoknál akkumulálódott.

A külföldi kölcsönökkel elért nyereség a *Rimamurányi-Salgótarjáni Vasmű rt.*-nél a termelés összezsugorodása miatt a mérlegben egyébként mutatkozó veszteség kiküszöbölésére szolgált. Ez a vállalat 1925-ben 3 millió dollár névértékű kötvénykölcsönt vett fel, amelynek nem törlesztett része az 1933. júniusi mérleg passzívái között 15 637 362 pengővel, az 1934. június 30-i mérlegben azonban csak 10 777 487 pengővel szerepelt. Az 1933—1934. üzletévben tehát a kötvénytartozás csaknem 5 millió pengővel csökkent soron kívüli törlesztések következtében. Ez a törlesztés nyilvánvalóan nem névértékben, hanem annál jóval alacsonyabb árfolyamon történt, amit a devizazárlat okozta alacsony

kötvényárfolyam és az úgynevezett addicionális export* tett lehetővé. Az adósság törlesztésével kapcsolatosan a kifizetett kamatok összege kereken félmillió pengővel csökkent. Így tehát nem meglepő, hogy az 1933—1934. évi üzleteredmény 504 318 pengő nyereséget mutatott ki az előző év 100 205 pengőjével szemben.

Megjegyzendő, hogy a beruházási javakat gyártó vas- és gépipari vállalatok legnagyobb részének a helyzete a válság idején igen súlyos volt. A legnagyobb vállalatok közül számos, például a Ganz, a Hofherr, a MÁVAG stb. igen nagy nehézségekkel küzdött. De a válság a vas-, fém- és gépipart sem érintette egységesen. Például a Weiss Manfréd-művek mérlege sohasem vált veszteségessé, a zománcedényt gyártó vállalatok egy része pedig a válság idején is nagy nyereségeket ért el.

Más iparági vállalatok közül a *Magyar Petróleumipar rt.*, amely — bár kartellen kívüli vállalat volt — mégis élvezte az ásványolajkartell fennállásának előnyeit, a devizagazdálkodás idején helyzetét nagyon megerősítette. A pénztár, az értékpapír, az árukészlet és az adósok tételeinek összege 1930-ban csupán 563 000 pengővel haladta meg a hitelezők tételét, 1936-ban pedig ez a többlet már 1 467 000 pengő volt. Még jellegzetesebb, hogy 1930-ban a mérleg 295 000 pengő veszteséget mutatott, 1936-ban ellenben 132 000 pengős nyereséggel zárt. De a legérdekesebb az, hogy mind az 1930. évi, mind az 1936. évi mérlegben a telkek és az épületek egyaránt 317 764 pengővel, a gépek és a berendezések egyformán 3 743 093 pengővel szerepeltek, ami azt jelenti, hogy mivel közben voltak új beruházások is, azok értékét a mérlegeredmény megállapítása előtt 100 százalékosan, tehát hihetetlenül gyorsan leírták. Megemlítendő az is, hogy az értékcsökkenési tartalék összege 1930-ban 2 920 000 pengő, 1936-ban 3 395 000 pengő volt. Az utóbbi évben a telkek, az épületek, a gépek és a berendezések együttes értékéből csak 666 000 pengő nem volt az értékcsökkenési tartalékkal fedezve, ami — mivel ezek a berendezések nyilvánvalóan üzemképesek voltak — mutatja, hogy a vállalat igen jelentős titkos tartalékkal rendelkezett.

A *Neményi Testvérek Papírgyár rt.* üzletpolitikája az előbbiével ellentétes volt. Ennek a vállalatnak alaptőkéje 1930-ban és 1937-ben azonos volt. A vállalat azonban közben nagy beruházásokat teljesített. Az épület és a berendezés értéke 1930-ban csak 1 911 000 pengővel, 1937-ben azonban 8 776 000 pengővel szerepelt. Az értékcsökkenési tartalék összege 1930-ban még csak 574 000 pengőt tett ki, 1937-ig azonban 4 090 000 pengőre nőtt. A kimutatott nyereség összege tehát alig változott, de a csak néhány esztendeje eszközölt nagy beruházások tekintélyes hányadát tüneményes gyorsasággal írták le a mérlegben. A mérlegben ugyanis az épületek és a berendezések a következő értékkel szerepeltek (amiből a beruházások létesítésének évére is következtethetünk):

* Addicionális exporton akkoriban azt az exportot értették, amelynek valutahozamáért a jegybank prémiumot fizetett, vagy amelynek különleges felhasználását (például külföldi adósságtörlesztésre vagy nyersanyagbeszerzésre) engedélyezték.

Év	Az épületek és berendezések értéke összesen	Értékcsökkenési tartalékalap	
		állaga	növekedése
	Ezer pengő		
1929	1 911	424	150
1930	1 911	574	150
1931	2 315	724	150
1932	2 315	874	150
1933	5 079	1 205	331
1934	5 079	1 452	247
1935	5 361	2 243	791
1936	5 911	2 835	592
1937	8 776	4 091	1 256

Az értékcsökkenési tartalékot tehát az épületek és a berendezések értékének következő százalékával dotálták az egyes esztendőkben:

Év	Ha a megelőző év végi	Ha a folyó év végi
	mérlegben szereplő értéket vesszük alapul (százalékban)	
1929	7,8	7,8
1930	7,8	7,8
1931	7,8	6,5
1932	6,5	6,5
1933	14,3	6,5
1934	4,9	4,9
1935	15,6	14,8
1936	11,0	10,0
1937	19,6	13,2

Az adatok nyilvánvalóvá teszik, hogy ez a vállalat kimutatott nyereségének nagyjából változatlan szinten tartását azáltal érte el, hogy értékcsökkenési tartalékját változóan dotálta. Az állandó túldotálásból következtethetünk nyereségeinek nagyságára. Ez a vállalat családi részvénytársaság volt, amelynek főrészvényese, Aschner Lipót, aki mint az Egyesült Izzó vezérigazgatója amúgyis nagy jövedelemmel rendelkezett, közismerten azt a politikát követte, hogy a vállalatot fejlesztette, ellentétben például a Magyar Petróleumipar rt.-vel, amelynek főrészvényesei a vállalat fejlesztésére minden fillért sajnáltak, s a műszaki felszerelés javítására csak az egészen elkerülhetetlen kiadásokat teljesítették. A Neményi rt. vezetői tehát az általuk akkumulálni kívánt összegeket nem is mutatták ki nyereségként, s nem fizették ki osztalék fejében. Ezáltal jelentős adófizetést takarítottak meg, mert személyi jövedelmük kisebbnek mutatkozott, mint amennyi lett volna, ha a vállalat tényleg elért nyereségét felveszik; de vagyonuk is kisebbnek látszott, mint amilyen volt: részvényeiket a tőzsdén nem jegyezték, s ezek értékének a vagyonadó kivetése szempontjából történő megállapításakor a titkos tartalékok figyelmen kívül maradtak.

A *Chinoin rt.*-nál ismét más volt a helyzet. Itt a főrészvényesek hatalmas összegű szabadalmi díjakat vettek fel, a vállalat profitja tehát így nyert elkönyvelést és felhasználást. A vállalat két vezetője, Wolf

Emil és Ungár Endre 503 880, illetőleg 338 548 pengő, összesen tehát 842 428 pengő után fizetett jövedelmi adót az 1941. évre vonatkozóan 1942-ben.* A vállalat azonos alaptőkével 1930-ban 692 000 pengő, 1937-ben pedig 3 488 000 pengő bevételt ért el. Nyilvánvaló, hogy ez a forgalomemelkedés nagyon növelte a vállalat profitját, de a mérleg szerinti nyereség 57 000 pengőről mégis csupán 120 000 pengőre emelkedett. Ennél a vállalatnál a főrészvényesek a nyereséget fizetés, forgalmi jutalék és szabadalmi jogdíjak formájában vették fel, s számolták el költségként. Vállalták a nagyösszegű adók fizetését, mert saját céljaikra nagy összegeket kívántak a vállalatból kivonni és mert a nyereség nagy részét el kívánták vonni a vállalatnál elég nagy érdekeltséggel rendelkező többi részvényes elől.

A tőkések tehát igen változatos eljárásokat alkalmaztak a nyereség eltüntetésére.

A felsorolt példákat természetesen lehet szaporítani, de a teljes általánosítás mégsem volna jogosult. A gazdasági válság számos magyar iparvállalat helyzetét súlyosan érintette. Hogy az ipari nagyvállalatok közül alig vált egy is fizetésképtelenné, ez jórészt annak volt köszönhető, hogy a külföldi hitelezők, akik a devizakorlátozások miatt követeléseiket amúgy sem kaphatták meg, nem ragaszkodtak esedékes követeléseiknek a Külföldi Hitelek Pénztárába való befizetéséhez, hanem prolongálták azokat. Más esetekben magyar pénzintézetek nyújtottak — a jegybank hiteleire támaszkodva — pénzügyi támogatást a fizetési nehézségekkel küzdő, veszteséggel dolgozó vállalatoknak. Ennek csak azért nem volt komolyabb inflatórikus hatása, mert a Külföldi Hitelek Pénztárát a jegybank kezelte. Lényegében tehát az országnak devizakorlátozással deklarált fizetésképtelensége mentett meg egyes vállalatokat a fizetésképtelenségtől. Ugyanakkor viszont más vállalatok nagy nyereségekre tettek szert.

III.

Utaltunk arra, hogy a mérlegszerkesztési és nyereségkimutatási, illetőleg felhasználási rendszert illetően úgyszólván minden vállalat másmás elveket alkalmazott. Voltak azonban eljárásuknak többé-kevésbé közös jellegzetességei is. Az 1929-ig tartó jó konjunktúra idején a vállalatok igyekeztek lehetőleg nagy nyereségeket kimutatni, és ezért az állótőke utáni leírásokat túlnyomórészt nem számolták el költségtételként, hanem az értékcsökkenési tartalékalapokat a kimutatott mérleg szerinti nyereségekből dotálták. Amikor a konjunktúra megromlott, s a részvénytranzakciók, új részvénykibocsátások stb. lehetősége megszűnt, a vállalatok vezetőinek nézete szerint már nem fűződött érdek ahhoz, hogy a mérlegekben minél nagyobb nyereséget mutassanak ki, sőt

* Beszélő számok XII. Szerkesztette: Zentay Dezső. Budapest, 1943. 120. old. Jellegzetes, hogy legnagyobbrészt nem vagyonból származó jövedelemről van szó. Wolf Emil a megelőző évben 240 744 pengő jövedelmet és 293 402 pengő vagyont, Ungár Endre pedig 169 769 pengő jövedelmet és 357 504 pengő vagyont vallott be. (Beszélő számok XI. Budapest. 1941. 102., ill. 101. old.) A két gyárigazgató jövedelmének emelkedése a Chinoin rt. forgalmának nagy emelkedésével és azzal függ össze, hogy ennél a vállalatnál a kimutatott nyereség alig, a fizetések tétele viszont nagyon emelkedett.

kormánytámogatást, kedvezményeket stb. épp akkor remélhettek, ha veszteségeket mutattak ki. Ekkor tehát megváltoztatták eredménykimutatási rendszerüket: most már az üzleteredmény kimutatása *előtt* írtak jóvá nagyobb összegeket az értékcsökkenési tartalékalapnak, azokat önköltségként számolva el. Ez csökkentette a mérleg szerinti nyereségeket. A megváltozott eljárást részben persze az is szükségessé tette, hogy a veszteséges mérleggel záró vállalatok száma megszaporodott, s ezek a leírást mind kénytelenek voltak önköltségként kezelni, mert nem rendelkeztek olyan nyereséggel, amelyből az értékcsökkenési tartalékalapot dotálhatták volna.

Tanulságos a következő összeállítás:

Év	A gyáripari részvénytársaságok által									
	önköltségként elszámolt leírás összege			az értékcsökkenési tartalékalapnak a nyereségből juttatott összeg			az értékcsökkenési tartalékalapnak juttatott egész összeg			az értékcsökkenési tartalékalapnak juttatott egész összegből az önköltségként elszámolt leírásra esik (százalék)
	millió pengő	index-szám 1924 =100	index-szám 1929 =100	millió pengő	index-szám 1924 =100	index-szám 1929 =100	millió pengő	index-szám 1924 =100	index-szám 1929 =100	
1924	5,7	100	28	16,6	100	47	22,3	100	40	25,6
1925	9,5	167	47	11,4	69	32	20,9	94	38	45,5
1926	11,2	197	55	23,6	142	67	34,8	156	63	32,2
1927	14,1	247	69	29,8	180	85	43,9	197	79	32,1
1928	17,0	298	83	28,8	174	82	45,8	205	82	37,1
1929	20,4	358	100	35,2	212	100	55,6	249	100	36,7
1930	25,6	449	126	29,5	178	84	55,1	247	99	46,5
1931	23,1	405	113	24,7	149	70	47,8	214	86	48,3
1932	44,2	775	217	22,4	135	64	66,6	299	120	66,4
1933	29,1	511	143	23,8	143	68	52,9	237	95	55,0
1934	25,6	449	126	28,1	169	80	53,7	241	97	47,7
1935	34,1	598	167	29,4	177	84	63,5	285	114	53,7
1936	24,8	435	122	36,1	217	103	60,9	273	110	40,7
1937	40,9	718	200	36,4	219	103	77,3	347	139	52,9
1938	45,1	791	221	34,5	208	98	79,2	357	143	56,7
1924—1938 összesen	370,4	—	—	410,3	—	—	780,3	—	—	47,4

Az irányzat nyilvánvaló. Az értékcsökkenési tartalékalap dotációja, amely 15 év alatt három és félszeresre nőtt, meghaladta azt az arányt, amellyel az ipari beruházások állaga ugyanezen idő alatt megnövekedett. Ez tehát a titkos tartalékolások növekedésére mutat. Ez annál inkább bekövetkezett, mert az árcsökkenések az állótőke értékére is hatottak, s így az álló tőke azonos technológiai szinten történő megújítására kisebb amortizáció is elégséges lett volna,* mint amekkora

* Az eladósodott vállalatoknál problémát okozott, hogy névleges adósságuk nem változott, noha (az adósságuk fedezetét jelentő) beruházásaik értéke az árcsökkenések miatt kisebbedett. A nagyobb összegű leírás ilyenkor magángazdaságilag szükséges volt, de nemzetgazdasági szempontból jogosulatlannak minősült.

a névleges beruházási értékek alapján elszámolásra került. Az is jellegzetes, hogy az önköltségként elszámolt leírások összege és az összes leírásokhoz viszonyított aránya mily mértékben növekedett.

A gyáripari vállalatok konjunktúrája a válság idején nem alakult egységesen.

A különböző iparágakhoz tartozó vállalatok helyzetének eltérő alakulásában is megnyilvánultak a kapitalizmus belső ellenmondásai és a gazdasági helyzet feszültsége. Erre jellegzetesen következtethetünk egyrészt a bányászati és a kohászati, másrészt a szorosan vett gyáripari részvénytársaságok mérlegeredményei alapján készült statisztikai összeállításból, bár természetesen szem előtt kell tartani, hogy a mérlegek nem tükrözték a vállalatok valóságos helyzetét, mert mérlegcsalások elkövetése hozzátartozott az úgynevezett „kereskedelmi szokásokhoz", s jól megfért a „mérlegvalódiság" hangzatos elvével, amelynek megvalósítását a kor kereskedelmi törvénye és szokásjoga állítólag megkövetelte.

Az említett statisztika összesítette a részvénytársaságok eredményszámláinak bevételi és kiadási oldalain szereplő tételeket. A bevételi oldalon szerepel tehát az előző évről áthozott veszteség, a kiadási oldalon az előző évről áthozott nyereség összege. Ezért az egyes évek tekintetében egyenlegként kimutatott nyereségek, illetőleg veszteségek összegéből ki kell szűrni az előző évről áthozott hasonló tételeket, ha a folyó év összesített, kimutatott üzleteredményét kívánjuk megkapni. Mivel pedig lehetséges, hogy az előző évről áthozott nyereség ellenére a folyó évben veszteség mutatkozik, vagy megfordítva, az előző évről áthozott veszteség ellenére a folyó év nyereséggel zárul, nincs mód arra, hogy az egyes esztendőkben nyereséges, illetve veszteséges vállalatok adatait egymástól pontosan szétválasszuk. De mert a nyereségáthozatalok összege nem nagyon jelentős, valószínűleg nem követünk el túlságosan jelentős hibát, ha azoknak összegével kizárólag az egyes években kimutatott nyereségek összegét csökkentjük, míg a hiba alighanem valamivel nagyobb, amikor az előző évről áthozott veszteségekről feltételezzük, hogy azok kizárólag a folyó évben is veszteséges mérleget kimutató vállalatoknál szerepelnek, mert hiszen lehetséges, hogy egy vállalat, amelynek az egyik évben vesztesége volt, a másik évben nyereséget ért el. Az összesített, tehát a nyereségek és a veszteségek egyenlegét feltüntető adatokból ez a hiba természetesen ki van küszöbölve. (708. oldalon lévő táblázat.)

A statisztika a bányászati és a kohászati részvénytársaságok adatait közösen dolgozza fel, ami sajnálatos. A kohászati üzemek a válság idején nagy nehézségekkel küzdöttek, a szénbányák helyzete pedig kedvezően alakult. A közölt adatok feltűnő jelensége, hogy a bányászati és a kohászati részvénytársaságok — összesített statisztikájuk szerint — még a válság legsúlyosabb kiéleződése idején is kielégítő üzleteredményt értek el.* A gyáripari vállalatok helyzete nagyon eltérő volt.

* Ezt jórészt az magyarázza, hogy a válság idején a háztartási szén behozatala úgyszólván teljesen megszűnt, s a háztartási fogyasztás áttért a belföldi szén felhasználására. A háztartási célra eladott szén árának kedvező alakulása idézte elő a szénbányavállalatok mérlegének viszonylag kedvező alakulását, noha összesített nyereségük így is a korábbinak egy harmadára esett.

Év	A bányászati és a kohászati részvénytársaságok			A gyáripari részvénytársaságok			A bányászati, a kohászati és a gyáripari részvénytársaságok		
	nyeresége	vesztesége	összesített eredménye	nyeresége	vesztesége	összesített eredménye	nyeresége	vesztesége	összesített eredménye
	az előző üzletévről áthozott eredmény (nyereség vagy veszteség) nélkül, millió pengőben								
1924	16,2	0,4	+ 15,8	48,5	2,8	+ 45,7	64,7	3,2	+ 61,5
1925	17,2	1,0	+ 16,2	46,1	18,5	+ 27,6	63,3	19,5	+ 43,8
1926	23,3	0,6	+ 22,7	66,2	19,0	+ 47,2	89,5	19,6	+ 69,9
1927	28,9	0,4	+ 28,5	88,8	8,4	+ 80,4	117,7	8,8	+108,9
1928	29,7	0,4	+ 29,3	94,9	10,5	+ 84,4	124,6	10,9	+113,7
1929	31,3	0,4	+ 30,9	98,0	19,1	+ 78,9	129,3	19,5	+109,8
1930	25,1	1,5	+ 23,6	80,1	31,2	+ 48,9	105,2	32,7	+ 72,5
1931	20,4	0,7	+ 19,7	56,6	37,8	+ 18,8	77,0	38,5	+ 38,5
1932	13,8	2,1	+ 11,7	45,9	57,7	— 11,8	59,7	59,8	— 0,1
1933	11,1	0,5	+ 10,6	46,3	48,8	— 2,5	57,4	49,3	+ 8,1
1934	12,5	0,2	+ 12,3	53,9	27,0	+ 26,9	66,4	27,2	+ 39,2
1935	16,5	0,0	+ 16,5	62,0	28,3	+ 33,7	78,5	28,3	+ 50,2
1936	19,9	0,2	+ 19,7	78,2	8,6	+ 69,6	98,1	8,8	+ 89,3
1937	25,3	0,5	+ 24,8	84,0	15,2	+ 68,8	109,3	15,7	+ 93,6
1938	20,6	0,3	+ 20,3	91,0	11,5	+ 79,5	111,6	11,8	+ 99,8
	311,8	9,2	+302,6	1 040,5	344,4	+696,1	1 352,3	353,6	+998,7

A vállalatok egy része állandóan számottevő nyereségeket ért el, míg másik része jelentős veszteségekkel zárta mérlegét. Igaz, hogy a nyereséget produkáló bányászati, kohászati és gyáripari részvénytársaságok összes nyereségeinek névleges értéke 1933-ban az 1929. évinek csupán 44,4 százaléka volt, de ez nem jelenti a válság idején is nyereséges vállalatok nyereségének ily csökkenését. Azoknak a vállalatoknak egy része ugyanis, amelyek 1929-ben még nyereséget mutattak ki, 1933-ban a veszteséggel záró vállalatok között szerepeltek, emellett persze lehetséges az is, hogy időközben alakult új vállalatok, vagy olyanok szerepeltek az 1933-ban nyereségesek közt, amelyek 1929-ben veszteséggel zártak. (709. old. 1. táblázat.)

Az adatsorok érdekességei közé tartozik, hogy míg az értékcsökkenési tartalék nélküli saját tőke 1938-ban körülbelül 10 százalékkal kisebb volt, mint 1929-ben, addig ugyanakkor az értékcsökkenési tartalékkal együtt számolt saját tőke 14 százalékkal nőtt. Az értékcsökkenési tartalék összege ugyanis 1929-ben csupán 262,6 millió pengő, 1938-ban azonban már csaknem 600 millió pengő volt. A növekedésben kétségtelenül jelentős titkos tartalék volt elrejtve, amely ki nem mutatott nyereség akkumulációjaként jött létre. A saját tőke változatlansága, illetve csökkenése alapján azonban mégsem szabad még közvetlenül erre következtetni, mert az értékcsökkenési tartalék nem a saját tőkével, hanem a beruházott tőkével helyezendő szembe, az új beruházásoknak egy részét pedig hitelből eszközölték. (709. old. 2. táblázat.)

Az ipari részvénytársaságok nyeresége

Év	Saját tőke		A gyáripari részvénytársaságok összesített eredménye az előző évről áthozott eredmény nélkül	Az üzleti eredmény	
	értékcsökkenési alappal*	értékcsökkenési alap nélkül		értékcsökkenési alappal	értékcsökkenési alap nélkül
	millió pengő		millió pengő	számított saját tőke százalékában	
1929	1 458,6	1 196,0	+ 78,9	+ 5,4	+ 6,6
1930	1 506,9	1 205,1	+ 48,9	+ 3,2	+ 4,1
1931	1 527,7	1 206,4	+ 18,8	+ 1,2	+ 1,6
1932	1 600,6	1 223,1	— 11,8	— 0,7	— 1,0
1933	1 555,9	1 151,6	— 2,5	— 0,2	— 0,2
1934	1 536,9	1 108,8	+ 26,9	+ 1,7	+ 2,4
1935	1 541,2	1 095,3	+ 33,7	+ 2,2	+ 3,1
1936	1 574,3	1 092,0	+ 69,6	+ 4,4	+ 6,4
1937	1 621,6	1 101,2	+ 68,8	+ 4,2	+ 6,2
1938	1 667,7	1 096,6	+ 79,5	+ 4,8	+ 7,3

* Alapszabályszerű és elsőbbségi részvénytőke, tartalék, rendes, rendkívüli, adó-, értékcsökkenési és egyéb tartaléktőke.

Az ipari részvénytársaságok	1929	1939
tőkeberuházásainak* értéke (millió pengő)	1 233,3	1 593,9
nem ingatlan jellegű tőkeberuházásainak értéke (millió pengő)	672,0	985,6
értékcsökkenési tartaléka (millió pengő)	262,6	605,3
értékcsökkenési tartaléka a tőkeberuházások értékének százalékában	21,3	38,0
értékcsökkenési tartaléka a nem ingatlan jellegű tőkeberuházások értékének százalékában	39,1	61,4

* Összes ingatlanok, üzemi berendezések, iparvasutak.

Az értékcsökkenési tartalék értéket azért számítottuk ki mind az ingatlanok beszámításával, mind az azok elhanyagolásával kimutatott tőkeberuházások százalékában, mert az ingatlanok egy része (a telkek) után leírást egyáltalában nem, másik része után pedig csak kisebb arányú leírást kell alkalmazni, mint az egyéb állótőke után.

Ha mérlegeljük, hogy az ipar 1929 és 1939 között jelentős beruházásokat eszközölt, amelyek tehát 1939-ben még viszonylag újak voltak, akkor nyilvánvaló: az a tény, hogy az értékcsökkenési tartalék 1939-ben a beruházások értékének lényegesen nagyobb százalékát alkotta, mint 1929-ben, jelentős titkos tartalékolásra mutat, amelynek forrása a részvénytársaságok ki nem mutatott nyeresége volt.

Az mindenesetre nyilvánvaló, hogy a kapitalista vállalatok helyzete nem alakult párhuzamosan, továbbá, hogy a még többé-kevésbé párhuzamosan alakuló helyzetű vállalatoknál is oly eltérő üzletpolitika érvényesült, hogy az a mérlegek alakulását igen eltérően befolyásolta.

SZANYI JENŐ

Az export gazdaságosságának mutatói*

Minden ország igyekszik azokat az árukat exportálni, amelyeket előnyösebb, s azokat az árukat importálni, amelyeket hátrányosabb feltételekkel termel, mint általában a többi ország. Ilyen meggondolások alapján kell nekünk is kialakítanunk exportunk és importunk legkedvezőbb áruösszetételét.

Nem törekedhetünk arra, hogy csak a *legjövedelmezőbb* árukat exportáljuk, s csak azokat hozzuk be, amelyeket magunk igen rossz feltételekkel vagy egyáltalán nem termelhetnénk itthon. Törekvésünk csak a *viszonylag* legkedvezőbb import és export árustruktúra kialakítására irányulhat. Ez felel meg leginkább a helyes nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódásunk céljának.

A helyes áruösszetétel kialakításának feltétele, hogy jól ismerjük hazánk természeti adottságait, a termelés egyéb feltételeit, s legalább hozzávetőleges pontossággal összehasonlíthassuk a belföldi önköltséget a világpiaci értékkel.

A Közgazdasági Szemle 1954. évi 1. számában megjelent Liska Tibor és Máriás Antal *A gazdaságosság és a nemzetközi munkamegosztás* című cikke. A cikkben javasolt képlet véleményem szerint nem tükrözi az egyes exportcikkek gazdaságosságát.

Ellenvetéseim lényege két pontban foglalható össze:

a) A Liska—Máriás-féle mutató csak egy-egy termelőfolyamat gazdaságosságát, s nem az illető exportcikk *kivitelének* gazdaságosságát méri.

b) A szerzők sematikusan alkalmazták Marxnak az értéktöbbletráta mérésére szolgáló mutatóját az exportcikkek gazdaságosságának mérésére.

A Liska—Máriás-féle mutató:

$$\frac{\text{a termék világpiaci ára devizaforintban} - \text{a termelésben elhasznált importált termelőeszközök ára devizaforintban}}{\text{az összes hazai munkaráfordítások bérköltsége}}$$

* Hozzászólás a gazdaságossági vitához.

E mutató nevezőjében *csak a feldolgozási költségek szerepelnek.* Liska és Máriás ezzel a megcsonkított mutatóval akarják meghatározni az exportcikkek gazdaságosságát, pedig ezzel tulajdonképpen az egyes *termelőfolyamatok* jövedelmezőségét határozzák meg. Valamely termelőfolyamat jövedelmezőségének meghatározásakor azonban a számlálóból *mindenképpen* le kell vonni valamennyi elhasznált termelőeszköz értékét, s nemcsak az importált termelőeszközökét.

A mutató helytelenségét bizonyítja a következő példa. Ha 1 tonna timföld termeléséhez a következő nyersanyagokat kell felhasználni (megjelölve, hogy az illető anyag-, illetve energiaköltség hozzávetőlegesen hány százaléka a timföldgyártás költségeinek):

	Százalék
2 tonna bauxit	15
0,13—0,17 marónátron	20
2—3 tonna barnaszén 0,15—0,2 tonna fűtőolaj 80—100 kWó villanyáram 42—45 m³ víz	35
Segédanyagok	10
Munkabérek	10
Általános költségek	10
	100

s ha az exportált timföld ára 2000 devizaforint, a reálönköltség pedig 1500 forint,

akkor a timföld-export gazdaságosságának mutatója:

$$\frac{2\,000}{1\,500} = 1{,}44$$

Ez a mutató önmagában alkalmas arra, hogy összehasonlítsuk a timföldexport gazdaságosságát más, teljesen hazai anyagokból készült árukéval. Ha ezeket az árukat a mutató nagysága szerint rangsorolnánk (az export-gazdaságosság szempontjából), akkor valóban „a rangsor elején lennének azok a cikkek, amelyek termelése és exportja a leggazdaságosabb, a rangsor végén pedig azok, amelyeknél ez a mutatószám alacsony, tehát amelyeket gazdaságossági szempontból nem érdemes termelni, hanem lehetőleg importálni kell". *(Közgazdasági Szemle,* 1954. 1. sz. 88. old.)

De a fenti mutató (1,44) csak akkor adna helyes képet, ha a timföldet *importanyag felhasználása nélkül* termelnénk.

Ha azonban *importált* marónátronnal termeljük a timföldet, akkor a példa szerint az összes hazai költségek 20 százalékkal kisebbek. Liska és Máriás az importált marónátron devizaforintban kifejezett árát levonják a timföld világpiaci árából. Ha az elhasznált marónátron világpiaci ára 200 devizaforint, akkor a gazdaságossági mutató:

$$\frac{2\,000 - 200}{1\,200} = 1{,}5$$

A timföld-export gazdaságossága azáltal növekszik, hogy olcsóbban vásároljuk a marónátront, mint amennyiért magunk termelnénk.

Ugyanezt a mutató-értéket (1,5) kapjuk, ha külföldi megrendelésre gyártunk timföldet, s a szükséges marónátront a megrendelő ország adja. Ilyenkor a megrendelő ország a timföld világpiaci árából levonja a marónátron világpiaci árát, s a különbséget fizeti meg.

A külföldnek végzett bérmunka gazdaságossága nem azonos az export gazdaságosságával. Az export gazdaságosságának vizsgálatakor számolnunk kell általában a cserearányok változásával. Ha az exportcikk termeléséhez importált termelőeszközöket használunk, akkor az áru exportjának gazdaságossága attól is függ, hogy mennyi hazai árut adunk cserébe az importált termelőeszközért. Erről pedig semmit sem tudunk meg, ha az exportált áru világpiaci árából levonjuk az importált termelőeszközök világpiaci árát.

Tehát ha a Liska—Máriás-féle mutató szerint számítanánk az export gazdaságosságát, akkor tulajdonképpen a népgazdasági összefüggésekből kiszakítva vizsgálnánk egy-egy gazdasági folyamat jövedelmezőségét. Az export gazdaságosságának vizsgálatakor számolnunk kell a gazdaságosságot befolyásoló valamennyi tényezővel. Azt kell kiszámítanunk, hogy *összesen* mennyibe kerül az illető exportcikk termelése.

A Liska—Máriás-féle mutató csak a *devizanyereség* megszerzésének gazdaságosságát méri, hiszen csak a devizanyereséget hasonlítja össze az összes hazai bérköltségekkel. Tehát jogosan állíthatjuk, hogy e mutató segítségével csak a külföldnek végzett bérmunka gazdaságosságát vizsgálhatjuk.

Liska és Máriás Marxra hivatkozva védelmezik mutatójukat. Marx *A tőké*-ben azt írja: „Az első pillanatra furcsának tűnik, hogy az állandó tőkét nullával tesszük egyenlővé. De a mindennapi életben ez általánosan szokásos eljárás. Ha például valaki Angliának a gyapotiparban elért nyereségét akarja kiszámítani, akkor mindenekelőtt levonja azokat az árösszegeket, amelyeket Anglia az Egyesült Államoknak, Indiának, Egyiptomnak stb. a gyapot fejében kifizetett, azaz a termék értékében csak újra megjelenő tőke értékét nullával teszi egyenlővé." (*Marx.* A tőke. I. kötet. 230. old. Szikra. 1949.)

A szerzők erre hivatkozva kijelentik, hogy „közgazdaságilag semmiképpen sem hiba, hogy csak a hazai és a nemzetközi új értékkel (az importált termelőeszközökkel csökkentett értékkel) és nem a teljes értékkel számolunk a gazdaságosság megállapításakor". (*Közgazdasági Szemle.* 1954. 1. sz. 87. old.)

Marx azonban itt az értéktöbbletráta nagyságát vizsgálja, s ezt csak akkor láthatjuk tisztán, ha az állandó tőkét nullának tekintjük, függetlenül attól, hogy ezt az összeget a tőkés külföldre vagy belföldi termelőnek fizette-e ki. A hangsúly nem azon van, hogy az állandó tőké-

nek megfelelő „árösszegeket... Anglia az Egyesült Államoknak, Indiának, Egyiptomnak stb." fizeti ki, hanem azon, hogy „a termék értékében csak újra megjelenő tőke értékét nullával teszi egyenlővé", mert az értéktöbbletráta nagyságát akarja mérni.

A gazdaságosság mutatói

A külkereskedelem gazdaságosságát nemcsak azért vizsgáljuk, hogy meghatározzuk a devizanyereség-szerzés gazdaságosságát, hanem azért is, hogy eldönthessük, hogyan kapcsolódjunk be a nemzetközi munkamegosztásba. Kétségtelen, hogy a gazdaságosság bizonyos tényezői nem számíthatók, hanem közgazdasági meggondolások alapján mérlegelendők. De azokat a tényezőket, amelyek számíthatók, nem szabad általános közgazdasági meggondolásokra bíznunk, hanem ki kell számítanunk, s a kiszámított adatok alapján kell eldöntenünk, közgazdasági mérlegeléssel, hogy exportáljuk-e az illető árut vagy nem. A Liska—Máriás-féle módszer azonban számszerűen mérhető tényezőket is közgazdasági meggondolásokra bíz.

El kell ismerni, hogy a gazdaságossági mutató nem jelzi teljesen a nemzetközi munkamegosztásban való bekapcsolódásunk helyességét, de elismerendő az is, hogy a gazdaságossági számítás alapja a jövedelmezőség-számítás.

Nyilvánvaló, hogy a gazdaságossági számításnak a nemzetközi értéket kell összehasonlítania a nemzeti értékkel, s ezek az értékarányok a gazdaságosság mutatói. Ugyanis a gazdaságossági számítással azt akarjuk megtudni, hogy mennyivel rosszabb feltételek közt termelünk egy-egy árut, mint általában a világpiac többi országa, s melyek azok az áruk, amelyeket előnyösebb feltételekkel termelünk, mint mások. E számítások alapján alakítható ki egyebek közt az export és az import legkedvezőbb összetétele.

A gazdaságossági számítások könnyűek volnának, ha közvetlenül aranyban számolhatnánk mind a világpiaci árat, mind a hazai munkabér-költségeket. Ebben az esetben nem torzítaná az eredményt az sem, ha a világpiaci árakból levonnánk az importált nyersanyagok árát, mert az így kapott eredmény azt tükrözné, hogy mennyivel előnyösebben termelünk, mint más exportáló országok. Marx lényegében így számította ki az angol pamutipar hasznát.

Ha szabad devizában, például svájci frankban számolnánk, elvileg akkor is helyes volna az eredmény. Ez a számolási mód azonban különös nehézségeket okozna, s a mutató torzítana, mert csak önkényesen megválasztott átszámítási kulccsal dolgozhatnánk.

Akkor is helyes képet adna a Liska—Máriás-féle mutató, ha egy devizaforint egyenlő volna egy belföldi forinttal.

A gazdaságossági számítást azonban éppen a devizaforint és a belföldi forint „értékének" különbsége nehezíti meg. Ezt a különbséget át kell hidalni, de nem szabad kihagyni a gazdaságossági számításból.

Úgy látszik, az eredmény akkor pontosabb, ha a hazai (nemzeti) értéket sikerül hozzávetőleges pontossággal kiszámítani, s ezt összehasonlítjuk a nemzetközi értékkel (világpiaci árral).

Az importált termelőeszközök felhasználásával készült áruk exportjának gazdaságossága

Az importált „munkát" (termelőeszközt) nem tartalmazó exportáruk gazdaságossági rangsora helyesen állapítható meg a Liska—Máriás-féle mutató alapján, amely ebben az esetben a következőképpen egyszerűsödik:

$$\frac{\text{világpiaci ár (c+v+m) devizaforintban}}{\text{összes hazai munkabér-költségek (c+v) belföldi (folyó) forintban}},$$

de a mutató hiányossága éppen az, hogy *csak* ezeknek az áruknak az esetében ad helyes képet.

Exportcikkeink jelentős hányada azonban importált „munkát" is tartalmaz. Bizonyos módosítással ezeknek az exportcikkeknek az esetében is alkalmazható a csak belföldi termelőeszközökkel termelt exportcikkekre érvényes gazdaságossági mutató:

$$\frac{\text{világpiaci ár devizaforintban}}{\text{hazai munkabérköltség}}$$

Ez utóbbi áruk termeléséhez importált termelőeszközök devizaforintban kifejezett árát Liska és Máriás levonják a világpiaci árból, de megoldható volna az is, hogy ezek árát magyar munkabér-költségben fejezzük ki, s hozzáadjuk a nevezőhöz. Ugyanis az importált termelőeszközért *magyar munkát adtunk cserébe.* Kiszámítható, hogy a népgazdasági bérköltségek viszonylatában hány belföldi forint felel meg a mostani világpiaci ár viszonylatában egy devizaforintnak. Ha kiszámítjuk, hogy milyen „áldozatba" kerül egy-egy devizaforint, akkor az általam javasolt mutató az importált termelőeszköz felhasználásával készült áru export-gazdaságosságának mérésére is alkalmas, mert nemcsak a bérmunka gazdaságosságát, hanem általában a külkereskedelem gazdaságosságát, az illető exportcikk gazdaságosságát méri. Ebben az esetben a mutató nevezőjében a hazai munkabér-költség egyik alkotórésze, a „c" két összetevőből áll: 1. a hazai termelőeszköz hazai bérköltségén számítva, 2. az importált termelőeszközök ára a *cserébe adott áruk* hazai bérköltségében kifejezve.

E számítási mód alapján ugyanúgy megállapítható az importált termelőeszközökkel termelt exportcikkek gazdaságossági rangsora, mint azoké, amelyeket csak belföldi termelőeszközökkel termelünk.

Nagy Tamás véleménye szerint: „Minthogy a külkereskedelem áruk nemzetközi cseréjét bonyolítja le, a ráfordítást a cserébe adott áruk, az eredményt a cserébe kapott áruk jelentik". (Idézi *Jónai* Endre. Közgazdasági Szemle. 1954. 2. sz. 203. old.) Tehát ha valamely áru exportjának gazdaságosságát vizsgáljuk, akkor mindenképpen az összes költségeket kell összevetnünk az eredménnyel. Az exportáruban „újra megjelenő" termelőeszköz-„érték" pedig kétségtelenül költség, tehát így kell számolnunk vele. (Így számolunk vele azoknak az exportáruknak az esetében is, amelyeket csak hazai termelőeszköz felhasználásával gyártunk.

Természetes, hogy ugyanazt a módszert kell alkalmaznunk akkor is, ha külföldi termelőeszközt használunk fel.)

Wolfram Roland cikke — amely a Közgazdasági Szemle februári számában jelent meg — a gazdaságossági számítás egyik legkomplikáltabb, de egyszersmind talán legfontosabb problémakörére irányítja a figyelmet. Ez a problémakör a devizaforint és a belföldi (folyó) forint „értékelése". Helyesen veti fel, hogy nem helytálló az a kiinduló feltételezés, hogy 1 belföldi (folyó) forint egyenlő 1 devizaforinttal. Wolfram nagyon komplikáltan, de helyesen oldja meg a problémát.

De következtetésével nem lehet egyetérteni: „Az elmondottakból következik az is, hogy — éppen a javasolt mutató helyes értelmezése céljából — ne a változó világpiaci árakból induljunk ki, hanem a lehetőségek szerint olyan nemzetközi árakból (értékekből), amelyekből már kiküszöböltük a termelési költségeket nem érintő áringadozásokat." (*Közgazdasági Szemle.* 1955. 1. szám. 74. old.)

E következtetés egy része helyes. A termelés arányait valóban nem változtathatjuk a pillanatnyi világpiaci árból kiindulva. Emiatt hosszabb időközt alapul véve kell meghatározni a világpiaci árat. A világpiaci árakból „a termelési költségeket nem érintő áringadozásokat kiküszöbölni" azonban szinte lehetetlen. Ezért ez az utalás félrevezet, mert lényegében azt a látszatot kelti, mintha kiszámíthatnánk az úgynevezett nemzetközi önköltséget.

Ez a megállapítás közgazdaságilag is helytelen, mert nincs olyan áringadozás, amely nem érinti a termelési költségeket.

A kifogásolt következtetés az alapja a szerző által javasolt mutatónak. Ezért a szerző helyes megállapításai ingatag alapokra épülnek. Ha elfogadnánk Wolfram kiindulási alapját, lemondhatnánk a gazdaságosság mutatóinak kiszámításáról.

Belföldi és importált termelőeszközökkel egyaránt gyártható áruk exportjának gazdaságossága

A gazdaságossági számításnak alkalmasnak kell lennie annak eldöntésére, hogy importált vagy hazai termelőeszközökkel érdemesebb-e exportra gyártani. Az itt ismertetett mutató azt is jelzi, hogy importált termelőeszközök felhasználásával vagy anélkül gazdaságosabb-e az áru exportja.

Visszatérek ahhoz a példához, amellyel a Liska—Máriás-féle mutató torzító hatását bizonyítottam. A timföldgyártás gazdaságosságát legalább két variációban kell kiszámítani.

Az első megvizsgálandó kérdés: mennyi hazai munkát kell cserébe adnunk az 1 tonna timföld termeléséhez szükséges importált marónátronért.

A második megvizsgálandó kérdés: mennyibe kerül a marónátron, ha magunk termeljük, s termeléséhez konyhasót importálunk. (Megvizsgálható az is, hogy konyhasóból vagy szódából előnyösebb-e a marónátron termelése.)

Ha az importált marónátron többe kerülne, mint a timföldgyártás költségének a példában feltételezett 20 százaléka, akkor a másik két megoldás egyikét kell választanunk.

A vizsgált exportcikk és a termeléséhez szükséges importált termelőeszköz világpiaci árának változásakor a Liska—Máriás-féle mutató is változik. De a mutató torzít, mert akkor is változnia kellene, ha az importált termelőeszközért kevesebb vagy több hazai munkát adunk cserébe, hiszen *a külkereskedelem gazdaságossága döntően a cserearányoktól függ.*

Általános megjegyzések a külkereskedelem gazdaságosságával kapcsolatban

Gazdaságossági számításaink csak akkor lehetnek hozzávetőlegesen pontosak, ha gondosan elemezzük az ipari és a mezőgazdasági önköltséget. Hiába szerkesztünk jó mutató-sémát, számításaink nem lesznek megbízhatók, ha a képletbe behelyettesített értékek nem fedik a valóságot.

Exportcikkeink gazdaságosságát okvetlenül relációnként kell vizsgálni. Tehát a tört számlálójában nem „elvonatkoztatott világpiaci árat" kell szerepeltetnünk, hanem az illető viszonylatban elérhető árakat devizaforintban. Ez azért látszik szükségesnek, mert áruink exportja nem „általában" gazdaságos vagy kevésbé gazdaságos, hanem egy-egy áru exportja egyik relációban jövedelmezőbb, mint a másikban.

A külkereskedelmi gazdaságosság vizsgálatakor mérlegelendő az is, hogy milyen paritásban hasonlítjuk össze a világpiaci értéket a hazai értékkel. Elképzelhető, hogy egy áru exportgazdaságossági mutatója a világpiaci árat tekintve rendkívül kedvező, mert kicsi a termelés hazai bérköltsége, de az exportáru kiszállítása és az érte cserébe kapott importáru hazaszállítása felemészti az előre kiszámított nyereséget, sőt esetleg veszteséget okoz. Ez a hiba megelőzhető, ha magyar határparitásban számolunk. Ezzel a számítással azt is eldönthetjük, hogy egy-egy exportárunkat milyen távolságra szállíthatjuk jövedelmezően, melyik piacon érhető el a legnagyobb nyereség az illető áru exportjával.

A külkereskedelem ronthatja az ipari és a mezőgazdasági termékek jövedelmezőségét, ha a világpiaci árszínvonal alatt értékesíti az exportárut, s a világpiaci árszínvonal felett vásárolja meg az importált árut, s javíthatja a termelés jövedelmezőségét, ha olyan piacokon helyezi el áruinkat, ahol több devizabevételhez jutunk, s cserébe olyan árukat importál (lehetőleg világpiaci árszínvonal alatt), amelyeket másutt csak drágábban vásárolhatnánk. Mégis exportunk gazdaságosságát a termelési feltételek döntik el, a külkereskedelem csak javíthatja ezeket a feltételeket, kialakíthatja az adott viszonyoknak leginkább megfelelő export és import áruösszetételt.

A javasolt gazdaságossági mutatók alapján eldönthető, hogy melyek a legjövedelmezőbb exportáruk, de nem az a feladatunk, hogy *csak* ezeket a legjövedelmezőbb árukat exportáljuk. A nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódás mértékét, módját nem ítélhetjük meg pusztán a mutatók alapján, de a mutatókkal nagyon megkönnyíthetjük a problémák megoldását.

A kommunizmus anyagi-technikai bázisának kiépítése a Szovjetunióban

Hazánkban és a többi népi demokratikus országban szívós és eredményes munka folyik a népgazdaság minden területén. Arra törekszünk, hogy népgazdaságunk fejlődésének eredményeképpen dolgozó népünk egyre jobban éljen, többet fogyaszthasson, gyarapodjék anyagiakban és kultúrában. Ehhez a termelés és a termelékenység gyors növelése szükséges, ami pedig megvalósíthatatlan a termelés anyagi-technikai bázisának állandó nagyarányú kiterjesztése és korszerűsítése, a technikai haladás gyors üteme nélkül. Ezen a téren is megkönnyíti helyzetünket, hogy támaszkodhatunk a Szovjetunió gazdag tapasztalataira.

A Szovjetunióban már a kommunista társadalom építése van napirenden, s ennek megfelelően a gazdasági építőmunka homlokterében a kommunizmusra való áttérés alapjául szolgáló anyagi-technikai bázis kialakítása áll. Az ezzel kapcsolatos műszaki és gazdasági kérdések iránti érdeklődés elméleti és gyakorlati munkaterületen dolgozó közgazdászaink között mindig igen nagy volt, de különösen megnőtt a szovjet ipari funkcionáriusok ez év május 16-án és 17-én megtartott országos értekezlete óta, amelyen az SZKP és a szovjetállam vezetői különös súllyal tárgyalták a műszaki fejlődés problémáit — eredményeket, hiányosságokat és feladatokat egyaránt.

A műszaki fejlődés fő irányainak és a társadalom anyagi-technikai bázisának vizsgálata a közgazdaságtudományoknak is feladata.

A technikai bázis mint a termelőerők eleme

A társadalom az anyagi javak termelési folyamatában sajátítja el a természettől mindazt, ami a társadalom fenntartásához és további fejlődéséhez szükséges. A termelő folyamatban az ember a munkaeszközök segítségével hat a munka tárgyára és átalakítja szükségleteinek megfelelően.

Az anyagi javak termelésében használt munkaeszközök összessége alkotja a társadalom anyagi-technikai bázisát.

Az anyagi javak termelésére szolgáló munkaeszközök és az ember együtt alkotják a társadalom termelőerőit. A társadalom fejlődése a termelőerők, s elsősorban a munkaeszközök változásából, fejlődéséből indul ki. „Azt, hogy a társadalom menynyire lett úrrá a természeten, hogy mennyire fejlett a termelés — a szerszámok fejlettségi színvonala mutatja. A gazdasági korszakokat nem az különbözteti meg egymástól, hogy mit termelnek, hanem az, hogy hogyan, milyen szerszámokkal termelnek." (*Politikai Gazdaságtan.* 8. old. Szikra. 1955.)

A termelőerők fejlődése idézi elő a termelési viszonyok megváltoztatásának szükségességét is. Ha a termelési viszonyok gátolják a termelőerők fejlődését, új termelési viszonyokat kell kialakítani, amelyek megfelelnek a

termelőerők jellegének. Osztálytársadalmakban a régi termelési viszonyok megszüntetése és az újak megteremtése csak a régi termelési viszonyokat képviselő uralkodó osztály hatalmának megdöntése útján történhet. A szocializmusban és a kommunizmusban a társadalom, illetve a társadalmat képviselő proletár állam tudatosan és tervszerűen hozzáigazítja a termelési viszonyokat a mindenkori termelőerőkhöz. Az új termelési viszonyok visszahatnak a termelőerők fejlődésére, a fejlődés formáivá, előrehajtó erejévé válnak.

Minden társadalmi kor előreviszi a termelőerők fejlődését, megteremti a maga anyagi-technikai bázisát. Az anyagi-technikai bázis jellegét mindig a munkaeszközök fejlettsége határozza meg. Az egymást követő társadalmi formákban az új társadalmi forma mindig fejlettebb, magasabb színvonalú termelést biztosító anyagi-technikai bázisra támaszkodik. Tehát a társadalom keletkezése óta az anyagi-technikai bázis folyton változik és fejlődik.

A kapitalista társadalom anyagi-technikai bázisa a gépi technikát alkalmazó nagyüzem, az ipari forradalom, a kapitalista iparosítás eredményeként alakult ki. Energiaforrásul előbb a gőzgép, majd a robbanómotor és az elektromosság szolgál. A gépek alkalmazása mind nagyobb tért hódít a tőkés mezőgazdaságban is.

Az osztálytársadalmak után a kapitalizmus romjain épül fel az az új osztálymentes társadalom, a kommunista társadalom, amelyben nincs kizsákmányolás és megvalósul a társadalom minden tagjának jóléte. A kommunista társadalomnak meg kell teremtenie a saját, magasan fejlett anyagi-technikai bázisát és meg kell valósítania a munka termelékenységének rohamos fejlődését, hogy biztosítható legyen a kommunizmusra jellemző termékbőség.

Az anyagi-technikai bázis döntő a munka termelékenységének szempontjából is. Az adott társadalom anyagi-technikai bázisa a munka termelékenységének meghatározott színvonalát biztosítja. Minden új társadalmi forma végleges megszilárdítását az teszi lehetővé, hogy a fejlettebb anyagi-technikai bázis alapján a munka termelékenysége meghaladja a korábbi társadalmi formákban elért színvonalat.

A munka termelékenységének színvonala az anyagi-technikai bázis fejlettségétől, a munkaerők szakképzettségétől, gyakorlottságától és a természeti viszonyoktól függ. Minél fejlettebb az anyagi-technikai bázis, minél fejlettebb munkaeszközökkel folyik a termelés, annál magasabb a munka termelékenységének színvonala. Az új társadalom fejlődése szempontjából a munkaeszközök technikai tökéletesítésének elsőrendű szerep jut. Az anyagi-technikai bázis fejlődése azonban nem automatikusan növeli a munka termelékenységét, hanem csak akkor, ha az anyagi-technikai bázis fejlődésének megfelelően fokozódik a munkások szakképzettsége és jól kihasználják a fejlettebb munkaeszközöket. Jól képzett munkás nélkül a puszta technika nem növeli a munka termelékenységét, nem viszi előre a társadalom fejlődését.

A szocializmus anyagi-technikai bázisának megteremtése a Szovjetunióban

A világ első szocialista állama, a Szovjetunió, a termelékenység példátlan ütemű növelésével bizonyította be a szocialista társadalom fölényét a kapitalista társadalommal szemben. A szocializmus építése a Szovjetunióban igazolta, hogy a termelőerők további fejlődését gátló kapitalista korlátok ledöntése beláthatatlan távlatokat nyit a termelőerők fejlődése, a termelékenység fokozása előtt. A legutóbbi 26 év alatt a szovjet iparban a termelékenység több mint hatszorosra nőtt.

A Szovjetunióban felépült a szocialista társadalom — megvalósult a kommunista társadalom első szakasza. Ebben a fejlődési szakaszban a termelőerők fejlettsége — bár jóval felülmúlja a kapitalizmusban elért színvonalat — még nem biztosítja az anyagi javaknak azt a bőségét,

amely a szükségletek szerinti elosztás feltétele. A kommunizmus második fejlődési szakaszában a termelőerők és a munka termelékenysége elérik azt a színvonalat, amely biztosítja a társadalom minden tagjának az anyagi javak bőségét.

A Szovjetunióban a szocializmus anyagi-technikai bázisa a szocialista iparosítás és a mezőgazdaság szocialista átszervezésének eredményeként alakult ki. Már Lenin figyelmeztetett, hogy az „erőforrások biztosításának, a szocialista társadalom megteremtésének valóságos és egyetlen alapja csakis a nagyipar". (*Lenin* Művei. 32. kötet. 439. old. Szikra. 1953.)

A szovjet nép az első világháború és a polgárháború, valamint az intervenció okozta sebek begyógyítása, a népgazdaság újjáépítése után kezdte meg, s a Nagy Honvédő Háború előtt megvalósított ötéves tervekben hajtotta végre a szocialista iparosítást.

A szocialista iparosítás a nehézipar, s elsősorban a gépgyártás fejlesztésén alapult. A nehéziparé és főképp a gépiparé volt a főszerep a szocializmus anyagi-technikai bázisának kialakításában, az egész népgazdaság korszerű gépekkel, felszerelésekkel és berendezésekkel való ellátásában.

Az 1925-ben megkezdett szocialista iparosítás üteme igen gyors volt: az ipari termelés évente átlagosan 20 százalékkal növekedett. A szovjet nép az első két ötéves terv folyamán korszerű technikával ellátott ipart, elsősorban fejlett nehézipart teremtett. Nagy számban épültek korszerű új villamoserőművek, új iparágak alakultak ki, többezer új gyár és üzem létesült, s ennek eredményeképpen 1938-ban már az ipari termelés 80 százalékát az újonnan épített gyárak és üzemek adták. 1940-ben a nagyipari termelés csaknem tizenkétszer volt nagyobb, mint a cári Oroszország ipari termelése 1913-ban. Az iparosítás eredményeként megnőtt a nagyipar súlya a népgazdaság termelésében: az 1913. évi 42,1 százalékról 1937-ben 77,4 százalékra nőtt.

A szocialista iparosítás alapján lehetővé vált a mezőgazdaság szocialista átszervezése, ami viszont elősegítette az anyagi-technikai bázis továbbfejlődését. Korszerű technikával ellátott szocialista mezőgazdasági nagyüzemek alakultak. A második ötéves terv idején fejeződött be a mezőgazdasági nagyüzemek, a kolhozok, a szovhozok és a mezőgazdasági munka fejlett technikai bázisát biztosító gép- és traktorállomások megszervezése. 1938-ban több mint 240 000 kolhoz működött a korábbi 25 millió parasztgazdaság helyett. 1940-ben a gép- és traktorállomások száma meghaladta a 7000-et; a szovjet mezőgazdaság félmillió traktorral, 182 000 kombájnnal és sokezer egyéb mezőgazdasági géppel rendelkezett. A Szovjetunió agrárországból fejlett szocialista ipari-kolhozhatalommá alakult át.

A szocialista iparosítás, a mezőgazdaság szocialista átszervezése és a többi népgazdasági ág korszerű technikával való ellátásának eredményeként kialakult a Szovjetunióban a szocializmus anyagi-termelési bázisa. „A szocializmus anyagi-termelési bázisán a népgazdaság valamennyi ágát felölelő, s a legfejlettebb technikán és a kizsákmányolástól mentes dolgozók munkáján alapuló nagyüzemi gépi termelést értjük." (*Politikai Gazdaságtan.* 412. old. Szikra. 1955.)

A kommunizmus anyagi-technikai bázisának építése a Szovjetunióban

A további fejlődést visszavetette a fasiszták támadása. Ez azonban csak ideiglenesen tartóztathatta fel a szovjet népnek a kommunista társadalom felépítéséért vívott gigászi küzdelmét. A szovjet népgazdaság a negyedik (a háború utáni) ötéves tervben elérte, és túlszárnyalta a háború előtti színvonalat.

A Szovjetunióban megvalósult a kommunista társadalom első szakasza, felépült a szocializmus. Napjainkban már a második szakaszba, a kom-

munizmusba való átmenet került napirendre a Szovjetunióban.

A kommunista társadalom mindkét szakaszában, a szocializmusban és a kommunizmusban egyaránt a társadalom szakadatlanul növekvő anyagi és kulturális szükségleteinek maximális kielégítése a társadalmi termelés célja. E cél elérésének eszköze a termelés állandó növelése és tökéletesítése a legfejlettebb technika alapján.

A kommunista társadalom második szakasza, a kommunizmus abban különbözik az első szakasztól, a szocializmustól, hogy a termelőerők fejlettsége és a társadalmi munka termelékenysége eléri azt a színvonalat, amelyen biztosítható az anyagi javak bősége, az áttérés az elosztás kommunista elvére: „Mindenki képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint."

A kommunizmusban valamennyi termelőeszköz egységes, össznépi tulajdonban van, megszűnik az árutermelés, megszűnnek a lényeges különbségek város és falu, szellemi és fizikai munka közt.

A Szovjetunió ma már a kommunizmus építésének útján jár. A hatalmas szocialista országnak megvan ehhez minden feltétele: hatalmas természeti kincsek, anyagi tartalékok, fejlett szocialista ipar és mezőgazdaság, a dolgozó nép alkotókészsége. A Szovjetunió Kommunista Pártja a kommunizmus felépítésének tudományosan megalapozott marxi—lenini programjával vezeti a szovjet dolgozókat a kommunizmus felé.

Az anyagi javak bőségéhez a termelőerők nagyarányú fejlesztése, a kommunizmus anyagi-technikai bázisának megteremtése szükséges. „A kommunizmus anyagi-termelési bázisa, amelyet a Szovjetunióban most hoznak létre, nem egyéb, mint az egész ország villamosításán, a termelési folyamatok komplex gépesítésén, automatizálásán és a vegyi eljárások messzemenő alkalmazásán alapuló városi és falusi nagyüzemi gépi termelés." (I. m. 610. old.)

A kommunizmus anyagi-technikai bázisának megteremtése végett tovább kell fejleszteni a szocializmus anyagi-technikai bázisát: fokozatosan ki kell terjeszteni a villamosítást, új és technikailag tökéletesebb gépekkel kell ellátni a népgazdaságot. Továbbra is elsősorban a nehézipart kell fejleszteni, amely termelőeszközökkel látja el az egész népgazdaságot. A tásadalmi munka termelékenységének szakadatlan növelésében is elsőrangú szerepet játszanak az új technikai vívmányok alapján gyártott gépek és berendezések.

A kommunizmus anyagi-technikai bázisának kialakítását veszélyeztették azok a revizionista „elméletek", amelyek tavaly láttak napvilágot néhány szovjet közgazdasági folyóiratban. A revizionisták (például Kuznyecov I., Kaszimovszkij, Vekua és mások) a marxi—lenini újratermelési elméletet revideálták. Azt állították, hogy a társadalmi termelés első osztályának, főképp a nehéziparnak elsősorban történő fejlesztése csak az iparosítás időszakában törvényszerű, de a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet idején már lehetséges, sőt szükségszerű, hogy a II. osztálynak az I. osztálynál gyorsabb fejlesztése útján biztosítsuk a társadalom növekvő szükségleteinek minél teljesebb kielégítését.

A revizionista közgazdászok elfeledkeztek arról, hogy a kommunizmus felépítéséhez a kommunista társadalom anyagi-technikai bázisának megteremtése szükséges. Hogyan lehetne megvalósítani az egész ország villamosítását, az automatizálást, a vegyi eljárások kiterjedt alkalmazását, ha a termelőeszközöket termelő I. osztály az új és tökéletesebb gépeket, berendezéseket gyártó nehézipar lassúbb ütemben növekednék, mint a II. osztály, s mint az *egész* népgazdaság? Az ilyen gazdaságpolitika „eredménye" nyilvánvalóan az lenne, hogy a meglévő anyagi-technikai bázis nem fejlődhetne tovább. De ilyen alapon hogyan biztosítható a növekvő termékbőség?

Az új anyagi-technikai bázis a termelőeszköz-termelés nagyarányú növekedése útján alakul ki, ehhez pedig elsősorban a szénbányászat, az

energiatermelés, a kohászat, a gépgyártás, a vegyipar és a nehézipar többi ágának, valamint a mezőgazdaság ipari nyersanyagtermelésének gyors fejlesztése szükséges. Ezért úgy kell csoportosítani a beruházásokat, hogy a termelőeszköztermelés ipari és mezőgazdasági ágai a népgazdaság többi ágánál gyorsabban fokozhassák termelésüket.

A Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának januári plénuma hangsúlyozta, hogy a párt általános irányvonala változatlanul a nehézipar elsősorban történő fejlesztése. A kommunizmus építése csak a népgazdaság mind fejlettebb technikával való ellátása útján valósítható meg, ehhez pedig a nehézipar elsősorban történő fejlesztése szükséges.

Hruscsov a szovjet ipari funkcionáriusok országos értekezletén ismételten hangsúlyozta: „Feladatunk az, hogy továbbra is fokozzuk a Szovjetunió erejét, fejlesszük népgazdaságát, elsősorban nehéziparát, ennek alapján fejlesszük a könnyűipart és a mezőgazdaságot, biztosítsuk a nép jólétének szakadatlan fokozódását".

Az anyagi-technikai bázis fejlesztésének útjai a Szovjetunióban:

1. az egész ország villamosítása,
2. a termelési folyamatok komplex gépesítése,
3. a termelési folyamatok automatizálása és
4. a vegyi eljárások alkalmazási területének kiterjesztése.

Villamosítás

A kommunizmus anyagi-technikai bázisa kialakításának alapja az egész ország villamosítása. Lenin hangsúlyozta a villamosítás elsőrendű fontosságát: „A kommunizmus — Szovjethatalom plusz az egész ország villamosítása" (*Lenin* Művei. 31. kötet. 533. old. Szikra. 1951).

Sztálin kifejtette, hogy a villamosítás nemcsak hatalmas energiaforrást biztosít, hanem lehetővé teszi a népgazdaság minden ágának nagyüzemű termelésre való átszervezését. A villamosítás a komplex gépesítés és az automatizálás alapja.

A Szovjetunió Kommunista Pártja már a szocialista építés első időszakában nagy figyelmet szentelt a villamosításnak. 1913-ban a cári Oroszország villamosenergia-termelése kevesebb volt 2 milliárd kilowattóránál, 1920-ban a termelés visszaesett 500 millió kilowattórára.

Az ország villamosítása útján tett első óriási lépés az Oroszország Villamosításának Állami Bizottsága (GOELRO) által 1920-ban kidolgozott terv volt. A terv 10—15 éves időszakra szólt, s összesen 1,5 milió kW kapacitású 30 körzeti villamoserőmű építését irányozta elő. Ez volt egyúttal az egész népgazdaság helyreállításának és továbbfejlesztésének első egységes terve. A Szovjetunió dolgozói a terv legfontosabb mutatóit jóval a határidő előtt, 1931-ben teljesítették.

Az ötéves tervek folyamán folytatódott ez a hatalmas lendületű munka, amelyet a második világháború is csak átmenetileg tudott lefékezni. 1950-ben a Szovjetunió villamoserőművei már tizenötször annyi villamosenergiát termeltek, mint amennyi annak idején a GOELRO tervben szerepelt. Az ötéves tervek idején egymás után épültek a nagy vízi- és egyéb villamoserőművek, 1940-ben a Szovjetunió a villamosenergia-termelés tekintetében harmadik volt a világon, s a második helyre került Európában.

A kommunizmusba való átmenethez még nagyobb villamosenergiatartalékok szükségesek. Az ötödik ötéves terv során 1953-ban már 133 milliárd kWó, 1954-ben pedig 145 milliárd kWó volt a Szovjetunió villamosenergiatermelése, vagyis az 1940. évinek háromszorosa. A cári Oroszország évi 2 milliárd kWó termeléséhez képest a villamosenergia-termelés több mint hetvenszeresre nőtt.

A villamosenergia-bázis növelésében nagy szerep jut az ötödik ötéves terv időszakában épülő hatalmas vízierőműveknek. A cimljánszki vízierőmű már működik. 1955-ben befejeződik a kujbisevi vízierőmű építése, épül a sztálingrádi vízierőmű. Összesen mintegy 700 villamoserőmű épül

a Szovjetunióban, ebből 40 a vízierőmű. A most épülő vízierőművek kapacitása az 1954. év eleji vízierőműkapacitás háromszorosa. A Szovjetunió óriási vízienergia tartalékokkal rendelkezik: a világ potenciális vízienergiájának egyharmad részét a Szovjetunió folyói adják, s ez fokozza a villamoserőművek folyókra telepítésének jelentőségét a további villamosítás szempontjából. A vízierőművek mellett szól az is, hogy fűtőanyagot (szenet, olajat stb.) takarítanak meg, kislétszámú kiszolgáló személyzettel működnek és a vízierőművekben nyert villamosenergia önköltsége sokkal kisebb a hőerőművek által előállított villamosenergia önköltségénél.

A Szovjetunió energiamérlegének megjavításában a nagy villamoserőműveken kívül fontos feladat hárul a kisebb kapacitású vízi- és egyéb erőművekre. Ezek mintegy kiegészítik a nagy villamoserőművek hálózatát és igen jelentősek az egész ország villamosítása szempontjából. A kis körzeti villamoserőművek elsősorban a kolhozokat látják el villamosenergiával és lehetővé teszik a gép- és traktorállomások munkájának és egyes mezőgazdasági munkafolyamatoknak az elektrifikálását.

Az egész ország villamosításához ki kell építeni az egységes, magasfeszültségű hálózatot, amely a különböző helyeken lévő villamoserőműveket egységes egésszé köti össze, s ezáltal lehetővé teszi a kapacitások jó kihasználását és megfelelő energiatartalékok képzését.

A villamosenergiatermelő-kapacitás növekedése egyik eszköze a munkaerővel való takarékoskodásnak, mert minden kW új villamosenergiatermelő-kapacitás 8 fizikai munkás más munkára való átirányítását teszi lehetővé. A villamosenergia termelés jelentőségének megfelelően a Szovjetunió nagy súlyt helyez az erőművek legmodernebb technikával való ellátására és az automatizálás, valamint a telemechanikus irányítás alkalmazási területének kiterjesztésére.

Az energiaforrásként használt villamossággal való takarékoskodás céljából a régebben használt transzmissziós meghajtás helyett áttértek a gépek egyedi villamosmotorokkal való meghajtására, ami lehetővé teszi a villamosenergia gazdaságos kihasználását és elősegíti a munkafolyamatok automatizálását.

A villamosenergiatermelő-kapacitás növekedése módot nyújt az igen sok villamosenergiát fogyasztó alumíniumipar és a többi színesfémkohászati iparág jelentős fejlődésére. A villamosenergia felhasználása lehetővé teszi új fémötvözetek előállítását, megkönnyíti és meggyorsítja a fémek termikus megmunkálását.

A villamosság technológiai célokra történt alkalmazása egészen új iparágakat (elektrokohászat, elektrokémia stb.) hozott létre.

Nagy az elektromosság szerepe a közlekedés, a vasutak villamosítása szempontjából is. A villamosmozdonyok sokkal gazdaságosabban használják ki az energiát, mint a gőzmozdonyok: egy elektromos mozdony üzemeltetésével két gőzmozdonyt helyettesíthetünk. A villamosított vasútvonalak hossza 1940-ben körülbelül 2000 kilométer volt, s a negyedik és az ötödik ötéves tervek időszakában jelentősen növekedett.

A villamosítás lehetővé teszi a legnehezebb és legmunkaigényesebb mezőgazdasági munkák gépesítését. Már sok gépállomáson működnek elektromos traktorok és egyéb elektromos meghajtású gépek. A villamosenergiafelhasználás megkönnyíti, meggyorsítja a cséplést, a mag tisztítását és szárítását, a vízellátást, az öntözést, a takarmányelőkészítést, a fejést, a gyapjú nyírását és sok egyéb mezőgazdasági munkát.

Komplex gépesítés

Az egész ország villamosítása alapján és azzal párhuzamosan halad a kommunizmus anyagi-technikai bázisa kiépítésének másik útja, a gépesítés továbbfejlesztése: a komplex gépesítés. A gépesítés megkönnyíti a nehéz munkát, de a gépesítés előnyei teljesen csak a komplex-gépesítés esetén használhatók ki, mert nem tel-

jes gépesítés esetén a továbbra is kézzel végzett munkák fékezik a termelés menetét. A komplex-gépesítés megvalósításához általában tömegtermelést kell szervezni, hogy a technikát teljesen ki lehessen használni.

A gépesítés, különösen pedig a komplex gépesítés megköveteli a munkás szakképzettségének növelését. A kézi munkát felváltja az ellenőrzés és — szükség esetén — a javítómunka. A gépesítés a fizikai és a szellemi munka lényeges különbsége megszüntetésének fontos feltétele, mert együtt jár a dolgozók kulturális és technikai képzettségének növekedésével.

A munkaigényes és a nehéz testi munkák gépesítése tekintetében a Szovjetunió az első helyen áll a világon. 1941-ben a szén jövesztésének 94,8 százaléka (1913-ban még csak 1,7 százaléka), a munkahelyi szállítás 90,4 százaléka, a földalatti szállításnak pedig 75,2 százaléka volt gépesítve. Viszonylag elmaradt ehhez képest a rakodás és a fenntartás gépesítése. A negyedik és az ötödik ötéves tervben folytatódott a szénbányászat, különösen a munkaigényes szén- és meddőrakodás gépesítése. A jövesztés és a rakodás gépesítésének fokozása szénkombájnokkal, réselő- és rakodógépekkel történik. A földalatti szállítás ma már csaknem teljesen gépesített. A szénbányászat a szovjet népgazdaság egyik leggépesítettebb iparága. A gépesítés előnyeinek teljes kihasználását azonban hátrányosan befolyásolja az a tény, hogy a gépesítés nem komplex, nem fogja még át a szénkitermelés valamennyi folyamatát.

Nagyfokú gépesítés könnyíti meg a munkát, elsősorban a földmunkát az építőiparban. 1953-ban a földmunkák 90 százalékát gépek végezték. A Volga—Don csatorna építésén, ahol két év alatt 152 millió köbméter földet mozgattak meg, a gépesítés foka 98,8 százalék volt. A földmunkák gépesítésére a szovjet mérnökök nagytermelékenységű gépek (újtípusú exkavátorok, buldozerek, földgyaluk stb.) egész sorát konstruálták.

Az építőanyagiparban is fokozni kell a gépesítést, hogy el lehessen látni a gyorsütemű építkezéseket. Gépesített salakblokk-gyártó üzemek létesülnek, amelyek évi termelése 1,5—2 millió darab. Teljesen gépesített vasbeton-épületelemgyárak épülnek. A vasbeton alkalmazása igen nagy jelentőségű, mert sok fém takarítható meg vele. Az építkezéseket betonnal ellátó automatizált betongyárak termelése eléri a napi 2000 köbmétert is. Az építkezéseken a szállítás és a szerelőmunka gépesítése főképp nagy toronydarukkal történik. Az útépítéseken az előkészítő és a földmunka már csaknem teljesen gépesített és most folynak az előkészületek az útburkolat elkészítésének komplex gépesítésére.

A fakitermelő munkák gépesítése is nagyon előrehaladt. 1954-ben a döntésnek és a darabolásnak 84,3 százalékát, a szállításnak pedig körülbelül 70 százalékát gépek végezték. Most olyan irányú kutató munkák folynak, hogy kombinált nagytermelékenységű gépagregátot szerkesszenek, amely elvégzi a fakitermelés valamennyi munkafolyamatát, s lehetővé teszi a fakitermelés komplex gépesítését.

A mezőgazdasági nagyüzemek megszervezésének egyik legfontosabb feltétele a mezőgazdasági munkák nagyfokú gépesítése volt. 1915-ben a cári Oroszország mezőgazdaságának energiaellátásában a gépi energia az 1 százalékot sem érte el. 1938-ban a gépállomásokon és a szovhozokban már több mint 400 000 traktor működött. A Nagy Honvédő Háború után folytatódott a fejlődés: 1946-tól 1953-ig a mezőgazdaság körülbelül 170 féle újtípusú gépet kapott: magánjáró kombájnokat, répaszedőgépet, gyapotszedő gépet, magánjáró szénakaszálógépet stb. A kolhozok gépesítésére vonatkozólag a Szovjetunió Kommunista Pártjának XIX. kongresszusa a következő feladatot tűzte ki: 1955-ben a gabona, az ipari és a takarmánynövények vetését és szántását 90—95 százalékban, a gabona és a napraforgó aratását 80—90 százalékban, a cukorrépaszedést 90—

95 százalékban, a gyapotszedést 60—70 százalékban kell gépesíteni. A takarmánynövények betakarításának és feldolgozásának gépesítése pedig érje el a 65—80 százalékot. A mezőgazdaságnak korszerű és fejlett gépekkel való ellátása teszi lehetővé azokat a nagy sikereket, amelyeket a szovjet nép a szűz- és az ugarföldek hasznosításában elér. 1954-ben a tervezett 13 millió hektár szűz- és ugarföld helyett több mint 17 millió hektár került megművelésre.

Automatizálás

A komplex gépesítés továbbfejlesztése a munkafolyamatok automatizálása. Az automatizálás azt jelenti, hogy a munkafolyamatokat műszerekkel ellenőrzött gépek közvetlen testi munka alkalmazása nélkül végzik el.

Az első automata-gépsort a Nagy Honvédő Háború előtt a Sztálingrádi Traktorgyár készítette: a gépsor 5 gépe a traktoralkatrészek megmunkálásának 10 munkaműveletét végezte. A negyedik és az ötödik ötéves terv éveiben az automatizálás egyre nagyobb tért hódított. Kezdetben az automata gépek csak mechanikus munkákat végeztek, de most már végrehajtanak termikus és kémiai műveleteket is. A negyedik ötéves terv időszakában kezdte meg működését az első automata gyár, amely gépkocsidugattyúkat gyárt. Ebben a gyárban az automatizálás eredményeképpen a munka termelékenysége kilencszeresre nőtt. Az ötödik ötéves terv időszakában egész sor gépgyártó automataüzem létesült.

A villamoserőművek munkájának szabályozásában és irányításában is elterjedt az automatizálás. Az automatizált villamoserőművek telemechanikus irányításában az ügyeletes személyzet munkája a műszerek ellenőrzésére és az esetleges zavarok elhárítására szorítkozik. Az automatizálás és a telemechanizálás eredményeként lehetővé válik az ügyeletes személyzet létszámának körülbelül felére csökkentése.

A szénbányászatban (a fejtésekben) a kombájnok és a réselőgépek 90 százaléka, a szalagszállító berendezések 80 százaléka működik távirányítással. A bányaszivattyúk jórésze is automatikus.

Az automatizálás következtében hatékonyabbá és biztonságosabbá válik a vasút munkája. A vasúti jelzések, a gurítók és a rendezők automatizálása, az automatikus térközbiztosítás igen nagy jelentőségű ebből a szempontból. Az ötödik ötéves tervben lényegében befejeződik a vasúti kocsik önműködő kikapcsoló berendezésekkel való ellátása.

A termelő folyamat telemechanikus irányítása egyre nagyobb tért hódít a kémiai, az élelmiszer- és a többi iparágban is.

Az automatizálás nagy jelentőségű a kemizálás szempontjából, mert az automaták alkalmazása lehetővé teszi a kémiai folyamatok pontos végrehajtását. A kemizálás meggyorsítja a termelési folyamatokat, lehetővé teszi a nyersanyagok teljes kihasználását, a melléktermékek és a hulladékok felhasználását, valamint új műanyagok előállítását. A háború óta eltelt években sokat fejlődött az elektrokémia és a szerves szintetikus kémia. A kémiai folyamatok tökéletesedése következtében a mechanikai megmunkálás helyett egyre több területen alkalmaznak vegyi eljárásokat.

A vegyipar fejlesztése szempontjából igen sok a tennivaló, mert a vegyipar — amint Bulganyin a szovjet ipari funkcionáriusok országos értekezletén megállapította — „nem tér rá elég gyorsan a koncentrált műtrágyafajták, új szerves anyagok, képlékeny anyagok, színes fém- és festékpótlók gyártására, elmarad a földgáz és a természetben található gázok vegyi feldolgozásának megszervezésével".

A kommunizmus anyagi-technikai bázisának megteremtésében új fejezetet nyit az atomerő felhasználása. A Szovjetunióban létesült a világon az első atomenergia felhasználásával működő villamoserőmű. Az atomkutatás további sikerei a technikai fejlő-

dés beláthatatlan távlatait nyitják meg.

A szovjet nép nagy lépésekkel halad előre a kommunizmus anyagi-termelési bázisának építése útján. Bulganyin a szovjet ipari funkcionáriusok országos értekezletén rámutatott, hogy a népgazdaság fejlődéséhez még magasabb fokra kell emelni a munka termelékenységét. Ehhez az szükséges, hogy még szélesebb körben meghonosodjék az új technika, a korszerű technológia, korszerűsítsük a meglévő gépeket, berendezéseket és megjavítsuk a termelés szervezését. A villamosítás, a gépesítés, az automatizálás és kemizálás eredményeként már sok üzemben és gyárban meghonosodott a kommunizmus technikája. Ezt az élenjáró technikát kell elterjeszteni — általánossá tenni — az egész népgazdaságban, hogy létrejöjjön a kommunizmus anyagi-technikai bázisa.

Zakar Károly

Új ipari létesítmények első műszaki-gazdasági tervei

(A Sztálin Vasmű Acélművének tapasztalatai alapján)

Az első ötéves terv időszakában egész sor új gyárat, gyáregységet építettünk fel.

Az új létesítmények építői és üzembehelyezői, a munkások és műszaki dolgozók, de a közgazdászok is sok tapasztalatra tettek szert, nem utolsósorban a vállalati műszaki-gazdasági tervek elkészítésének módszere tekintetében. Az ilyen tapasztalatok leírása és általánosítása megkönnyítheti az ezután építendő új létesítmények dolgozóinak munkáját.

★

Ha a tervkészítés időpontjában a gyár — amelynek működését tervezzük — még csak a műszaki tervek lapjain van meg, a tervezőnek sok — a régi vállalatokban fel sem vetődő — problémával kell számolnia, de gyakran az ismert problémák megoldására is új módszereket kell keresnie. E problémák gyökerei az új üzem sajátosságaiban keresendők.

Az új üzem sajátosságai közül elsőnek kell megemlíteni, hogy a legfejlettebb technikát alkalmazza, ezért lehetőséget ad a régi üzemhez képest nagyobb termelékenység, alacsonyabb önköltség, nagyobb üzembiztonság elérésére, saját tapasztalatai, hagyományai ellenben nincsenek, s ez nehézségeket okoz a tervmunkában is.

Sajátosság az is, hogy a dolgozók az ország, a népgazdaság legkülönfélébb területeiről rekrutálódnak. Emiatt az új üzemekben kezdetben még nincs kialakult kollektíva és munkastílus, s ezek kialakítását megnehezíti a káderek gyakori cseréje is. A sokféle területről érkezett dolgozók különböző tapasztalatokat, szokásokat hoztak magukkal. Nem könnyű feladat kiválogatni és meggyökereztetni ezek közül a helyeseket.

A dolgozókat meg kell tanítani a számukra új berendezések használatára, ami jelentős részben politikai munka kérdése is. A politikai munkát azonban megnehezíti, hogy a pártszervezet még alig ismeri tagjait, képességeiket, politikai tudásukat, s a megoldásra váró kérdések nagy tömege, szokatlansága nehéz erőpróba elé állítja a pártszervezetet.

Megnehezíti a vezetést, hogy az elszámolás rendszere sem alakult még ki. A régi tapasztalatok csak részben használhatók az új üzemben, ahol a fejlettebb technika az elszámolással szemben is eltérő követelményeket támaszt. A politikai munka nehézségei és a kiforratlan elszámolási rendszer miatt a népgazdaságtól kapott nagytömegű anyag kezelésében gyakran a takarékos gazdálkodással ellentétes, liberális nézetek kapnak lábra, a gaz-

daságosság (rentabilitás) szempontjai háttérbe szorulnak.

Sok zavart okoznak a beruházás kivitelezésének hiányosságai. A nagy beruházásokon igen sok, gyakran több száz vállalat dolgozik; beruházók és kivitelezők, fő- és alvállalkozók közt bonyolult kapcsolatok szabályozzák a feladatok megosztását, a határidőket és a kölcsönös kötelezettségeket, s ezek szövevényében a felelősség gyakran elsikkad.

Az új vállalatnak ki kell alakítania kapcsolatait a népgazdaság más ágaival: szállítóival, vevőivel. A szállítók nem — vagy nem minden vonatkozásban — ismerik az új vállalat igényeit, amelyeket pedig sok esetben sürgősen, terven felül kell kielégíteniük. A vevők esetleg kétkedően, sőt bizalmatlanul fogadják az új vállalat első termékeit. Nem volt könnyű kivívni például a sztálinvárosi vas és acél jóhírét.

Ki kell alakítani az új létesítmény egységei közti kooperáció menetét is. Ahogyan az egyes üzemrészek felépülnek és termelni kezdenek, úgy jelentkeznek az együttműködésükkel kapcsolatos műszaki és adminisztrációs problémák.

Ha az új iparvállalat egyúttal új települést is jelent, akkor sajátos kérdéseket vet fel a szállítás, valamint a dolgozók közlekedése, helyhezkötése és ellátása is. Az új vállalat munkájára hatványozottan hatnak a tervezési, a bérezési, a prémium-, valamint az árrendszer hibái; különleges raktárgazdálkodási problémákkal is meg kell küzdeni (például a beruházási és az üzemeltetési anyagok külön kezelésének nehézségei).

Végezetül még annyit: mindezek a problémák az új vállalat nagy méretei miatt nagy méretekben jelentkeznek.

★

A Sztálin Vasmű Acélműve már több mint 10 hónapja termel. Ez az idő elegendő volt arra, hogy a tervmunkában elkövetett hibák legtöbbje felszínre kerüljön. Arról kívánok beszámolni: hogyan jelentkeznek az említett sajátosságok, hogyan számoltunk — vagy hogyan kellett volna számolnunk — velük a Sztálin Vasmű Acélművének első terveiben. Tapasztalataink nem terjedtek ki a tervmunka minden területére (például az Acélmű *gyárrészlegének* nem volt pénzügyi terve), de a cikk talán így is segítséget adhat a hasonló munkakörben dolgozóknak.

A termelési terv

A termelési terv és a hozzá csatlakozó tervek (kapacitáskihasználás, műszaki mutatók stb.) problémaköréből négy kérdést emelek ki:

Az indulás időpontja

A tervkészítéskor az indulás határideje rendszerint még bizonytalan, mert a berendezéseket gyártó és szerelő (építő) vállalatok gyakran nem tartják be a szállítási határidőket.

A termelési tervet azonban el kell készíteni. Az ütemezéskor az első hónapra még nem tervezhetjük a műszaki tervekben számított évi terv időarányos részét, mivel az új berendezés csak hosszabb-rövidebb idő után éri el a műszakilag számított teljesítőképességet. Ezért az üzembehelyezés napjától napi tervgrafikonba kell foglalnunk legalább a „felfutási idő" menetét. Amikor az indulás időpontja bizonyossá válik, akkor ezt a dátumot írjuk be grafikonunk első napjához. Ennek alapján készítjük el a következő dekádok, hónapok stb. tervét.

A „felfutás" görbéje

A grafikon elkészítéséhez ismernünk kell a „felfutás" görbéjét, vagyis azt: hány hónap alatt és milyen fokozatokban éri el az üzem a kapacitás tervezett kihasználását. E kérdéssel kapcsolatban messzemenően mérlegelnünk kell a tapasztalt műszaki dolgozók véleményét. A „felfutás" görbéjét befolyásoló tényezők:

a) a berendezés bizonyos ideig nem terhelhető teljesen;

b) az építési és szerelési hibák javarésze csak üzemeltetés közben derül ki, ezért a termelő berendezés javításához esetleg a szokásosnál jóval több idő szükséges. Ezt a *nehézséget jelentősen csökkentené, ha az üzemeltető műszaki vezetők részt vennének leendő munkaterületükön a kivitelezési munkában is;*

c) a dolgozóknak meg kell ismerniök a berendezéseket, még akkor is, ha az új üzemben ismert típusú berendezéseket alkalmazunk és régi, tapasztalt szakmunkásgárda dolgozik;

d) a kiszolgáló üzemegységek, berendezések „felfutásához" ugyancsak idő kell, s ez elnyújtja a „felfutási" görbét;

e) a kisegítő berendezések — a tapasztalatok szerint — gyakran később készülnek el, mint a nagy objektumok, bár az ilyen „apró" berendezések hiánya súlyosan hátráltatja a „nagy" berendezések zavartalan működését. A Sztálin Vasmű Acélművében ilyen „apróság" az, hogy a szükséges (és kellő időben megrendelt) berakókanalaknak és (a szállításukra szolgáló) kanalas kocsiknak induláskor még csak egy részét szállították le, ami akadályozta a kemencék zavartalan üzemeltetését. Ugyanitt a beruházó „elfelejtett" szerszámokat, láncokat, műszereket megrendelni, s ezek hiánya miatt már igen sok üzemóra veszett el. A kivitelezők munkájában is akadnak hiányosságok. Ma még általános, hogy az építőipari vállalatok inkább vállalják *egy* tízmillió forintos objektum építését, mint *tíz* egymilliósét — nem is szólva a száz- vagy tízezer forintos munkákról. Ha egyidejűleg több objektumot kell építeniük, akkor rendszerint minden erejükkel a nagy, „jól fizető" objektum gyors befejezésére törekednek, a kisebbeket elhanyagolják, s ez főként a kisegítő berendezéseket érinti. Ezen a helyzeten talán a terv- és elszámolási rendszer megváltoztatásával lehetne segíteni, vagy olyan prémiumrendszerrel, mely az ütemességhez köti a prémium kifizetését;

f) befolyásolják a „felfutás" időtartamát a munkáshiány és a munkafegyelem hiányosságai, különösen a nagy munkaerőhullámzás;

g) végül az indulással összefüggő anyagellátási zavarok.

A javítás időtartama és gyakorisága

A „felfutási" idő problémái a tervszerű megelőző karbantartásra is vonatkoznak. A karbantartás dolgozóinak is meg kell ismerkedniök a berendezésekkel. Ebből a szempontból is nagyon előnyös, ha a karbantartás dolgozói résztvesznek az építés és a szerelés munkájában (mint például a Sztálin Vasmű Acélművében a kemenceautomatika szerelésében).

A kezdetben gyakori váratlan meghibásodások miatt nehéz a karbantartási munkák tervszerűsítése. A karbantartás egyik kulcskérdése a tartalékalkatrészekkel való ellátottság, ezért helyes, ha a tartalékalkatrészt gyártó gépműhely már jóval üzemindulás előtt elkészül, és megkezdi munkáját. A Sztálin Vasműben ennek az elvnek megfelelően elsőként a Gépészeti Gyárrészleg épült fel.

A termelési terv elkészítésekor tehát a műszaki tervekben megadott javítási időket jelentékenyen meghaladó javítási, karbantartási időkkel kell számolnunk. Ezen idők tervezendő nagyságát csak több tapasztalt műszaki dolgozó meghallgatása után dönthetjük el.

A termelés megoszlása

A termelés gyártmányféleségek szerinti megoszlása befolyásolja a termelés volumenét. Az acélmű terve bizonyos számú tonna acélra vonatkozik. A különböző acélfajták esetében eltérő mértékű a kemence elhasználódása (emiatt a javításokat is különböző időközökben kell végezni), különbözőképpen viselkednek öntés közben (más a selejt aránya), továbbá ugyanannyi folyékony acélból több vagy kevesebb öntecs lesz — egyébként azonos körülmények közt is — aszerint, hogy kisebb vagy na-

gyobb kokillába öntjük. Egyedi gyártás esetén még sokkal nagyobb a termékválaszték hatása a volumenre. A termelés választékát a vállalathoz beérkező megrendelések döntik el, ezek azonban az új vállalat tervkészítési időpontjában rendszerint még nincsenek meg. Ezért a tervkészítőnek *feltételezett választékból* kiindulva kell elkészítenie a termelési tervet. Az irányító szerveknek lehetőséget kellene adniuk arra, hogy ettől a választéktól való eltérés esetén az egyes termékeket reális szorzófaktorral lehessen beszámítani a tervteljesítésbe.

Anyagfelhasználási és anyagellátási terv

Az új iparvállalatok tervei közül az anyagtervek elkészítése okozza a legtöbb gondot. A probléma gyökere abban van, hogy az indulás bizonytalan időpontja és az anyaggazdálkodás tervszerű rendje összeütközésbe kerül. Meghatározott idővel előbb kell az anyagokat igényelni, illetve megrendelni, hogy kellő időben meglegyenek (ez az előretartás anyagonként különböző). Ha valamelyik anyag a szükségesnél korábban érkezik meg, fölöslegesen leköti a forgóalapot, bizonyos anyagokat pedig csak rövid ideig lehet raktározni, és a túlságosan korán érkezett anyag tönkremehet.*

Az irányító szervek általában jóindulatúan kezelik az új vállalatok sürgős (későn feladott) anyagigényeit, s igyekeznek azokat kielégíteni. Mégis — véleményünk szerint — az anyagigényléseket úgy kell feladni, hogy a normális készlet az indulás lehető legkorábbi időpontjában a gyár raktáraiban legyen. Határidő eltolódás esetén gondoskodni kell az anyagok lerendeléséről, hogy a felszabaduló tételeket — felesleges szállítások nélkül — máshol lehessen felhasználni.

Az igénybejelentések és a megrendelések alapjául szolgáló anyagellátási tervhez előbb el kell készítenünk az anyagfelhasználási tervet. Az indulási időponttól eltekintve, az alapanyagfelhasználás megtervezése viszonylag könnyebb feladat, mert ismerjük a hasonló vállalatok anyagfelhasználási normáit. Nehezebb ennél a javítási anyagok, a tartalékalkatrészek, a szerszámok — vagyis a „közvetett" anyagok — tervezése, mivel ezen a téren a hasonló vállalatok adatai kevésbé használhatók. A felhasználási terv készítésekor a termelési tervhez hasonló módon járunk el: a napi felhasználást grafikonba foglaljuk. Itt gondolni kell arra, hogy bizonyos anyagokat már üzemindulás előtt is felhasználunk. Például az acélmű már indulás előtt felhasznál fűtőanyagot (kemence felfűtéséhez, üstszárításhoz), samottanyagot (öntőüstök kifalazásához) stb.

Az anyagfelhasználás tervezésekor számolnunk kell azzal, hogy az új létesítmény kivitelezése és üzemeltetése nem választható el élesen. Az üzemeltetők sok beruházási jellegű munkát végeznek el, s a kivitelezők is végeznek olyan munkákat, amelyek már az üzemeltetéshez tartoznak. A leendő üzemeltető dolgozók, akik már munkahelyükön vannak, szívesen segítenek a kivitelező dolgozóknak, így jobban megismerik az új üzemet. Az üzemeltető dolgozók azonban a szükséges anyagot nem a kivitelezőtől kapják, hanem az üzemeltető raktárból vételezik. Emiatt a Sztálin Vasmű Acélművében is számos összetűzés volt a műszakiak és a főkönyvelő közt, aki az ilyen anyagfelhasználást „fekete beruházásnak" minősítette, az üzemeltetők pedig az indulás időpontjának megtartása — illetve előrehozása — végett ragaszkodtak ezeknek a munkáknak az elvégzéséhez. Célszerű volna, ha a beruházó megtérítené az üzemeltetőnek a beruházási munkák befejezésével kapcsolatos költségeket.

Problémát okoz az is, hogy a beruházónak a kivitelezővel kötött szerződései gyakran hiányosak. Például a Sztálin Vasmű Acélművének a daruit a MÁVAG szerelte. A szerződés-

* Az égetett mész például a bázikus acélgyártás fontos alapanyaga; tárolás közben a levegő nedvességének hatására „megoltódik" és — acélgyártási és építési célokra egyaránt — használhatatlanná válik.

ben nem volt kikötve, melyik félnek kell biztosítania a daruk próbajáratásához szükséges kenőanyagot. A daruk elkészülte után azzal lehetett csak elvágni a vitát, hogy a legkevésbé illetékes, az üzemeltető megszerezte a daruk első feltöltéséhez szükséges több tonna gépolajat és gépzsírt, nehogy annak hiánya az indulás időpontját veszélyeztesse. Természetesen nem lehet az anyagfelhasználási terv elkészítése előtt többszáz szerződést áttanulmányozni, annak megállapítása céljából, hogy melyikből mi maradt ki, de megfontolandó, hogy az indításhoz szükséges anyagokból nem célszerű-e valamivel többet előirányozni, még akkor is, ha az indításhoz szükséges anyagok biztosítása tulajdonképpen a beruházó feladata.

Az új vállalat első anyagtervéből könnyen ki is maradhat valamilyen anyag. Ezért ajánlatos az anyagfelhasználási tervet vállalati *anyagkataszter* készítésével elkezdeni, s az anyagkatasztert a termékjegyzék sorrendjében összeállítani.

Az anyagkataszterben szereplő fajlagos felhasználási mutatókat különösen gondosan kell tervezni. Támaszkodni kell a hasonló vállalatok adataira, különösen pedig a műszaki tervekre, mert csak így biztosíthatjuk, hogy az üzemben alkalmazott korszerűbb technika az anyagtervekben is tükröződjék. Az anyagkatasztert a műszaki dolgozókkal megvitatva alakítjuk ki a végleges anyagfelhasználási tervet. Régi vállalatokban van rá lehetőség, hogy ebből a menetből egyik-másik lépést kihagyják, de új létesítménynél szigorúan tartanunk kell magunkat ehhez a módszerhez, mert csak így lehetünk nyugodtak afelől, hogy *minden* anyagot a szükséges mennyiségben megterveztünk.

Az anyagfelhasználási terv alapján készül az anyagellátási terv; ebben biztosítani kell a zavartalan üzemeltetéshez szükséges készleteket, valamint a feleslegesen nagy készletek csökkentését norma szerinti színvonalra. A Sztálin Vasmű Acélművében elkövettük azt a hibát, hogy az anyagfelhasználási tervet használtuk egyszersmind anyagellátási tervként is. Ezért előfordul, hogy bizonyos anyagokat, amelyekre már a tervnegyedév kezdetén lett volna szükségünk, csak a negyedév végén kaptunk meg, de megtörtént az is, hogy egy teljes negyedévre elegendő égetett mész (ami legfeljebb két hétig tárolható) egyszerre érkezett.

Új vállalatok esetében ajánlatos az anyagellátási terv mellékleteként igénybejelentési és megrendelési határidőnaplót is készíteni.

Az anyagellátási tervben tartalékról is kell gondoskodnunk, hogy a megváltozott anyagigény kielégítésére akkor is lehetőségünk legyen, ha építés, szerelés közben a műszaki terv megváltozik. Az anyagellátási tervben a forrás oldalon tükröződnie kell annak, hogy az induló vállalat bizonyos anyagokat megkap a beruházótól.

Ha a felhasználási és ellátási tervben mindezt érvényesítjük, előfordulhat, hogy üzemindulás után egyes anyagokból felesleges készletek keletkeznek. Ezeknek a készleteknek csak a biztonságos üzemindításhoz szükséges legkisebb mennyiségűnek szabad lenniük, és az ellátási terv segítségével legkésőbb az indulást követő második vagy harmadik tervnegyedév végére el kell érnünk a norma szerinti készletet. Ha így tervezünk, a nagyobb készlet által átmenetileg lekötött többletforgóalapot ellensúlyozza az, hogy az új üzem indulási nehézségeit nem fokozzák anyagellátási nehézségek.

Műszaki fejlesztés

A Sztálin Vasmű Acélművének első műszaki-gazdasági tervéből hiányzott a műszaki fejlesztés fejezete, mert a tervkészítés időpontjában — bár voltak már dolgozók az új üzemben — a dolgozók nem tudtak javaslatokkal előállni, hiszen még nem ismerték kellőképpen munkahelyüket.

Mindezek ellenére szükséges, hogy az új gyárak már az első alkalommal készítsenek műszaki fejlesztési tervet is.

Nem szabad megfeledkezni arról, hogy egy új vállalat saját nézőpontjá-

ból *minden* gyártmány *új gyártmány*, még ha népgazdasági viszonylatban nem is az. Gondoskodni kell az új üzem fejlettebb technikájában rejlő lehetőségek kihasználásáról is, ehhez pedig egy sor tervszerű műszaki szervezési intézkedés szükséges. Célszerű például megtervezni a korszerű technológiai utasítások elkészítésének, a szükséges speciális szerszámok, készülékek stb. gyártásának vagy beszerzésének ütemét stb.

A kivitelezéskor már munkahelyükön lévő műszaki dolgozók is javasolhatnak — a műszaki tervek ismeretében — intézkedéseket, amelyeket hasznos felvenni a műszaki-szervezési intézkedések tervébe. Helyes, ha megtervezzük a kisegítő berendezések előzetes kapacitásfelmérésének határidejét, az esetleges szűk keresztmetszetek (különösen részleges üzemindulás esetén fordulnak elő) felszámolására teendő intézkedéseket stb.

Munkaügyi tervek

Létszám

Az új üzemek létszámtervének készítésekor mérlegelnünk kell a következőket:

Meg kell tervezni, hogy a működő vállalatok az új vállalat szakmunkás- és betanított munkáslétszámának milyen hányadát biztosítják a saját dolgozóikból, s hány új dolgozó kiképzését vállalják. Új vállalatok részére ugyanis a munkaerőt hónapokkal előbb biztosítani kell hasonló jellegű működő vállalat dolgozói közül. Ezeket a dolgozókat az „anyavállalat" előbb-utóbb átadja az új vállalat létszámába, még akkor is, ha azok egyelőre régi munkahelyükön dolgoznak tovább. Ezért a létszámterven kívül „lehívási" tervet is kell készítenünk, amelyben rögzítjük, hogy mikor, hány, és milyen szakmabeli dolgozót veszünk át. Nem könnyű a helyes időpontok megválasztása. A dolgozókat korábban kell új munkahelyükre rendelnünk, hogy elegendő idejük legyen új munkaterületük megismerésére, esetleg egy rövidebb tanfolyam elvégzésére, — de nem helyes, ha az időpont túlságosan korai, mert ez nyugtalanságra, a munkafegyelem lazulására vezet.

Toborzási tervet is kell készítenünk, hogy biztosíthassuk a régi vállalatok által kiképzendő, valamint a segédmunkás létszámot.

Bár a létszámtervnek meg kell előznie a szakmunkás-átadási és kiképzési szerződések megkötését, úgyszintén a toborzási engedély kiadását is, a *részlet*tervek készítésének időpontjában a vállalat számos ilyen szerződés birtokában van már. A munkaügyi tervekben számolnunk kell az érvényes szerződésekben rögzített jogokkal és kötelezettségekkel, átengedendő, illetve átveendő létszámokkal.

Jellegzetessége az új vállalatok létszámtervének, hogy a 100 munkásra jutó műszaki és adminisztratív létszám csak üzemindulásra éri el előírt normáját, s ezt megelőzően a szakmunkások aránya is nagyobb a véglegesnél. Ennek oka, hogy először az új vállalat műszaki vezetői foglalják el munkahelyüket, azután jönnek a legképzettebb szakmunkások, a vezető adminisztratív dolgozók, majd a műszaki és az adminisztratív „középkáderek" és az alacsonyabb képzettségű szakmunkások. Utoljára kerülnek a vállalathoz a segédmunkások és az adminisztratív dolgozók.

A létszámterveket szervezeti séma alapján kell készíteni, előzetesen azonban gondosan felülvizsgálandó a meglévő, rendszerint a műszaki tervhez mellékelt szervezeti séma. A mellékelt séma hiányos lehet, esetleg nem számol helyi adottságokkal (például a Sztálin Vasmű Acélművét nagyöntecs gyártására tervezték, de a hengermű üzembehelyezéséig átmenetileg kis öntecseket kell gyártania stb.).

Béralap

Az új vállalatokban üzemindulás után nő a béralap és csökken az átlagbér, mivel először a nagyobb fizetésű dolgozók foglalták el munkahelyüket.

A béralap tervezésekor számolnunk kell azzal, hogy a szerződés vagy egyéb megállapodás alapján áthelyezett úgynevezett „biztosított munkaerők" üzemindulásig vagy még azután is egy ideig előző évi átlagkeresetüknek megfelelő bért kapnak.

Mérlegelni kell a béralap tervezésekor, hogy az új üzem korszerűbb, gépesítettebb, automatizáltabb, mint a régiek. Épp ezért az új üzemben mások a munkamenetek, a munkamódszerek, mint a régiben: az ott kézzel végzett munkát itt géppel végzik, az ott géppel végzett munka itt már esetleg automatizált; mások a normák is. Az új üzem bérrendszere tartalmazhat egyebütt elő nem forduló tényezőket, amelyek a korszerűbb munkafeltételeket tükrözik (például nagyobb minőségi követelmény).

A dolgozók egy része már üzemindulás előtt elfoglalja új munkahelyét, tehát az üzem már indulása előtt is felhasznál béralapot. Ha a beruházó megrendeli az üzemeltetőtől azokat a befejező munkákat, amelyeket az üzemeltető végez el, akkor a béralap ezen részével szemben kimutatható a termelési érték. A béralap és a termelési érték aránya jóval kisebb, mint a működő üzemben, hiszen a dolgozók főként azzal foglalkoznak, hogy ismerkednek új üzemükkel. Ha az üzemeltető nem kap ilyen rendelést, akkor szinte semmi termelési értéket nem lehet kimutatni. Mindkét esetben szükséges azonban, hogy már a tervekben szétválasszuk az üzem rendeltetésszerű termelésével és az egyéb munkák elvégzésével összefüggő munkaerő- és béralapfelhasználást.

Munkaidőmérleg és termelékenység

A munkaügyi tervben munkaidőmérleget is kell készítenünk. Régi vállalatoknál vannak tényszámok, amelyek alapján a munkaidőmérleg és a munkanap átlagos hossza megtervezhető, így könnyen tervezhetők a teljesítendő órák is. Új vállalatnál bázisszámok helyett főképp számításokra kell támaszkodnunk, amelyekben azonban sok a bizonytalansági tényező (például sok új dolgozóról nem tudhatjuk előre, mennyi „jogfolytonosságot" és ezzel együttjáró fizetéses szabadságnapot hoz magával régi munkahelyéről, milyen lesz a nők aránya, amely a szülési szabadság és a gyermekes anyáknak járó időkedvezmények tervezésének kiinduló adata).

Az új vállalatnál kezdetben lazább a munkafegyelem is, több az igazolatlan mulasztás, a késés, a korai eltávozás, a lógás. Ezeket a tényezőket nem tervezhetjük, mert nem szükségszerűek, de vannak tényezők, amelyekkel számolnunk kell. Például az új vállalat dolgozói nem hozhatják magukkal azonnal családjukat (vagy nem is akarják: előbb kipróbálják új munkahelyüket). Ezek a dolgozók fizetéses szabadságukat egy-két napos részletekben szeretik kivenni, hogy gyakrabban lehessenek családjuk körében. (Ennek előnye is van, mert nem kell külön harcolni a fizetéses szabadság egyenletes évi elosztásáért.) Az egy-két napos szabadságokat lehetőleg szombatra vagy hétfőre teszik, s ez teljesen érthető, hiszen például Sztálinvárosból Ózdra az utazás majdnem egy egész napig tart. E szabadságok miatt gyakran túlórát kell igényelni. A folyamatos üzemekben (például a kohászatban) ehhez járul még az is, hogy a távol lakó dolgozók a vasárnapi munkájukért járó szabadságnapjaikat összegyűjtik és azután egyszerre vesznek ki 3—4 napot. A Sztálin Vasmű Acélművében például 1954 novemberében és december elején alig vettek ki szabadnapot: tartalékolták karácsonyra és újévre. Emiatt novemberben a teljesített munkanapok száma nagyobb volt a törvényes munkanapok számánál. Félő volt, hogy karácsonykor és újévkor nem lesz elegendő dolgozó. A sztálinvárosi martinászok dicséretére válik — ez nem következett be. Legtöbbjük megértette, miről van szó, s az üzem mindkét ünnepen zökkenőmentesen termelt.

Ezekkel a körülményekkel a teljesítendő napok számának, a munkanap átlagos hosszának és a teljesítendő órák számának tervezésekor számolnunk kell, egyúttal tervezni kell

azokat az intézkedéseket is, amelyek a termelés menetét gátló jelenségek megszüntetését vagy csökkentését célozzák.

Ha az új gyár üzemrészei nem egyszerre, hanem egymás után lépnek be a termelésbe, ajánlatos elkészíteni — összehasonlíthatóság kedvéért — a munkaügyi mutatóknak csak az üzembehelyezett egységek dolgozóira vonatkozó tervét is. Enélkül a termelékenységi mutatók egy-egy újabban bekapcsolódó egység indulása után ugrásszerűen emelkednének, holott a termelő üzemek átlagos termelékenysége ilyenkor valójában csökken (a „felfutási" görbe elején tartó, tehát alacsony termelékenységű üzemrész belépése miatt).

Statisztikailag nem könnyű szétválasztani az adatokat, mert a később induló egységek dolgozói is már a helyszínen vannak, részt vesznek a termelésben, segítenek a már működő egységek dolgozóinak — így is tanulnak. Részleges indulás esetén még nincs meghatározva a legtöbb dolgozó végleges helye. A Sztálin Vasmű Acélművének két kemencéje például három hónapos időkülönbséggel indult, de mindkét kemence „legénysége" itt volt már az első kemence indulása előtt, és együttes munkával tanulmányozták a számukra még ismeretlen üzemet.

A Sztálin Vasmű Acélművének *részleges* üzembehelyezése kedvezőtlenül befolyásolta a termelékenységet. Az Acélművet négy kemencére tervezték, de már most működik sok olyan berendezés, amelyre a mostani kétkemencés üzemben elméletileg nem volna szükség. Például *elméletileg* a két kemencéhez elég volna egy öntődaru. De *gyakorlatilag* egy daru — nem daru. (Már csak azért sem, mert az egyik az öntőcsarnok baloldalán, a másik az öntőcsarnok jobboldalán nem tud kifutni a csarnok széléig. Sok más berendezés — elméletileg nem szükséges — második vagy harmadik példányát is működtetni kell. Ugyanilyen okokból egyes üzemrészek (elegytér, öntőcsarnok, kokillacsarnok, daruk, karbantartás) létszáma és béralapja is nagyobb, mint a négykemencés üzemben szükséges létszám és béralap fele. Ez azt jelenti, hogy rajtunk kívül álló okok miatt dolgozóink nem fejthetik ki képességeiket úgy, mintha az üzem már teljesen készen volna. Ez a körülmény megdrágítja a termelést; több munkabér, több értékcsökkenés jut egységnyi termékre. A Sztálin Vasmű Acélművében — egyébként azonos körülmények közt — hozzávetőlegesen 10—15 százalékos önköltségcsökkentést fog jelenteni a további két kemence üzembehelyezése.

Bár az elmondottak nagy szerepet játszanak abban, hogy termelékenységi mutatóink az ország többi acélművének hasonló számaival összevetve kedvezőtlenek, helytelen lenne kizárólag ezekre hivatkozni. Van még bőven javítani valónk.

Az önköltség

Az önköltségi tervekre összetetten hatnak mindazok a problémák, amelyekről eddig szó volt. A rendelkezésre álló fejlett technika csökkenti, a felsorolt nehézségek (ameddig hagyjuk azokat érvényesülni) növelik az önköltséget. Vizsgálni kell, hogy egy-egy nehézség leküzdése hogyan hat az önköltség alakulására. Az új üzem önköltségi terv- és tényszámait elemezve elsősorban arra kapunk választ: mennyire lettünk úrrá a nehézségeken, mennyire „régi" már az üzem.

Nem elegendő csak negyedéves önköltségi terveket készíteni. Az üzem méreteitől és a „felfutás" időtartamától függően legalább egy évig, de inkább hosszabb időszakon át, havonként kell önköltségterveket készítenünk olyan bontásban, hogy megállapíthassuk: hol, milyen mértékben és módon csökken vagy nő az önköltség. A havi önköltségi terveknek talán legfontosabb része a terv-üzemelszámolási ív, mert ez — a költségnemenkénti tervezésen kívül — a műhelyi általános költségek tervezését is lehetővé teszi. Sajnos, a Sztálin Vasmű Acélművében nem éltünk ezzel a lehetőséggel, pedig ez a terv különösen fontos ott, ahol az önköltségben

nagy a műhelyi általános költségek súlya.

Mindazok a tényezők, amelyekről az új üzemek vonatkozásában szóltunk, elsősorban a közvetett költségek és a termelékenység alakulására hatnak. Ezért a nehézségek leküzdése és a termelés felfutása önköltségi szempontból a termékegységre jutó műhelyi általános költség csökkenésében nyilvánul meg elsősorban.

Fokozatosan üzembehelyezett új gyárak tervezésekor az összehasonlíthatóság kedvéért elemzési célokból, de azért is, hogy távlati feladatokat tűzzünk ki, helyes, ha olyan önköltségtervet is készítünk, amelyben nem szerepelnek az indulással és az üzem gyermekbetegségeivel összefüggő többletköltségek. Ezzel is ösztönözni kell a vállalati kollektívát a veszteségek forrásául szolgáló hibák kiküszöbölésére.

A cikkben ismertetett hiányosságok és nehézségek elkerülhetők, vagy jelentősen csökkenthetők volnának, ha inkább támaszkodnánk a beruházások szervezésének szovjet tapasztalataira. Nem helyes, hogy nálunk mások a beruházók és mások az üzemeltetők, mert így a beruházók nem ellenőrzik olyan gondosan a kivitelezést, mint ha tudnák, hogy a létesítményt maguknak kell majd üzemeltetniük. A helyes módszer az volna, ha az új létesítmény műszaki vezetőit már az általános műszaki tervezés időszakában kineveznék leendő üzemeltetői munkakörükbe és megbíznák a beruházás műszaki lebonyolításának vezetésével is, s ilymódon a műszaki részlettervek kidolgozásában már fel lehetne használni tapasztalataikat, elgondolásaikat. Ezek a vezetők lennének a beruházás létesítményfelelősei, majd az elkészült objektum üzembehelyezői és üzemeltetői is. Ugyanígy helyes volna, ha a gazdasági vezetők is a kivitelezés kezdeti stádiumában foglalnák el munkahelyüket, hogy elegendő idejük legyen az új üzem megismerésére. A Szovjetunió tapasztalatai szerint így sokkal gyorsabban megvalósítható a beruházás, sokkal simábban megy az új létesítmény üzembehelyezése. A beruházó tudja, hogy minden hibával, amit beruházóként elkövetett, saját magának — mint üzemeltetőnek — okoz bajt és nehézséget.

★

Ez a cikk az új létesítmények üzembehelyezésével és első műszaki-gazdasági terveivel kapcsolatos néhány tapasztalat leírását és helyenkénti általánosítását tartalmazza. Reméljük, találnak benne az olvasók olyat, amit munkájukban felhasználhatnak.

Bereczky István

A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem II. tudományos ülésszaka

A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem 1955. május 17-én és 18-án tartotta meg második tudományos ülésszakát.

Az ülésszakot *Fogarasi Béla* Kossuth-díjas akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia alelnöke, az egyetem rektora nyitotta meg. Méltatta a hazánk felszabadulásának 10. évfordulója alkalmából rendezett ülésszak jelentőségét. Az ülésszak feladata, hogy megvizsgálja 10 éves közgazdasági fejlődésünk néhány fontos kérdését, s számot adjon az elért eredményekről. Pártunk és kormányunk nagy jelentőséget tulajdonít a tudományos közgazdasági munka fejlődésének. Ezen a területen — a Közgazdaságtudományi Intézeten kívül — a Közgazdaságtudományi Egyetemre hárulnak a legnagyobb feladatok.

A megnyitó után *Maróti Ödön* docens tartotta meg referátumát „A magyar ipar szerkezeti átalakulásának

egyes kérdései a felszabadulás utáni időszakban" címmel.

Az előadás négy fő részre tagolódott: 1. a szocialista ipar ágazati szerkezetének fogalma és mutatói; 2. a magyar ipar szerkezeti átalakulásának néhány fontos kérdése az 1945-től 1954-ig terjedő időszakban; 3. a magyar ipar jövőbeli szerkezeti átalakulásával kapcsolatos megjegyzések; 4. az ország szocialista iparosításának és az ipar ágazati szerkezete átalakulásának kérdésében kialakult jobboldali, opportunista nézetek bírálata.

1. *Az ipar ágazati szerkezetét* az iparágak közt az újratermelés folyamatában keletkező kölcsönös kapcsolatok, az iparágak és az iparcsoportok fejlődésének alapját képező viszonyok és arányok együttesen alkotják. Az ipar szerkezetét a társadalom termelőmódja: a termelőerők fejlettségének színvonala és a termelési viszonyok jellege határozza meg. Minél magasabb fokon áll valamely ország termelő erőinek színvonala, annál fejlettebb iparának szerkezete. Az adott ország ágazati szerkezetének kialakulására és fejlődésére természeti kincsei is hatást gyakorolnak, ez a tényező azonban nem elsőrendű; hatást gyakorol még a nyersanyag-import és a készáruexport, valamint a demokratikus világpiacon érvényesülő nemzetközi munkamegosztás is. De a döntő tényező: a társadalom termelőmódja.

Az ágazati szerkezet legfontosabb mutatói: a termelőeszközök és a fogyasztási javak termelésének aránya; a vezető iparágak, elsősorban a gépipar részesedése az egész termelésben; az ipar önálló ágazatainak száma, új ágazatok kialakulása; az ipar és a népgazdaság egyéb ágazatainak fejlődése közt létesülő kölcsönös kapcsolatok és arányok.

2. Az előadó a tőkés Magyarország gazdasági és ipari szerkezete fejletlenségének és aránytalanságainak ismertetése után bő statisztikai tényanyag felhasználásával részletezte a háborút követő helyreállítási időszakban és az első ötéves terv végrehajtása során elért sikereket. Hangsúlyozta a nehézipar, elsősorban a gépipar elsődleges fejlesztésének szükségességét, a Szovjetunió által a helyreállítás és az első ötéves terv idején adott baráti segítség jelentőségét.

Országunk szocialista iparosítása során biztosítottuk a nehézipari ágazatok elsődleges fejlődését. Ide irányítottuk az iparban beruházott eszközök körülbelül 90 százalékát. Ennek nyomán a nehézipar aránya a gyáripar teljes termelésében az 1949. évi 47 százalékról 1954-re 54,1 százalékra, a munkáslétszámban pedig 62,5 százalékról 68,7 százalékra növekedett. Különösen gyors volt a fejlődés a termelőeszközgyártási célokra termelőeszközöket termelő iparágakban (gépgyártás, vaskohászat, alumíniumtermelés, vegyipar, szén- és olajbányászat, villamosenergiatermelés). Lassabban, de jelentősen fejlődött a második osztálynak, a mezőgazdaságnak és a népgazdaság más ágazatainak szánt termelőeszközök termelése. A második osztály ágazatainak fejlődése ennek ellenére bizonyos mértékben elmaradt a társadalom még gyorsabban növekvő szükségletei mögött. Pártunk határozatai feltárták az elmaradás okait, utat mutattak megszüntetésére.

Az ipari termelés specializációja, a termékek választékának megváltozása és a termelés bővülése új iparágak kialakulására vezetett. A magyar iparnak jelenleg 60 önálló ágazata van, jóval több, mint a felszabadulás előtt. Fokozódott a termelés koncentráltsága, kibontakozott az iparvállalatok termelési kooperációja. Mindez az ipari termelés magasabb fokú megszervezéséről tanúskodik.

Az ötéves terv teljesítésének eredményeképp olyan fejlett ipari szerkezetet alakítottunk ki, amely alkalmas a ráháruló legfontosabb feladatok megoldására. A szocialista iparosítást a szocializmus gazdasági alaptörvényével összhangban valósítottuk meg, s nemcsak a termelés céljára, hanem a cél elérésének nélkülözhetetlen eszközére is tekintettel voltunk.

3. A magyar ipar további szerkezeti átalakulásával kapcsolatban a referátum a III. kongresszus és a Központi Vezetőség határozatai alapján a következő fő feladatokat jelölte meg: a) a gépipari ágak továbbfejlesztése, a nemzetközi munkamegosztás adta lehetőségek mérlegelésével, egyszersmind biztosítva a termékválaszték megújítását, és a minőség állandó javítását, b) a nyersanyagtermelő iparágak gyorsított fejlesztése és vegyi eljárásokat alkalmazó új ágazatok létesítése; c) az energia- és a fűtőanyagbázis gyors fejlesztése; d) a könnyű- és az élelmiszeripar fejlesztése.

4. Végül a referátum sorravett és megbírált egyes, a szocialista iparosításnak és az ipar ágazati szerkezete átalakulásának kérdéseiben kialakult jobboldali nézeteket.

Egyesek tagadták a nehézipar állandó, elsődleges fejlesztésének szükségességét, a szocializmus gazdasági alaptörvényében megjelölt cél túlzott hangsúlyozásával egyidejűleg teljesen figyelmen kívül hagyták a cél megvalósításának eszközeit, s eltúlozták az építés fogyatékosságait és nehézségeit. Végső következtetéseikben a nehézipar visszafejlesztése mellett szálltak síkra.

Mások szerint a termelőeszközök elsődleges fejlesztése gazdasági törvény ugyan, de csak a szocialista tábor egészére érvényes, az egyes népi demokratikus országok, így hazánk fejlődésére azonban nem.

Élesen bírálta a referátum azokat a nézeteket is, amelyek arra irányultak, hogy nagyobb helyet biztosítsunk az értéktörvény termelésszabályozó működésének és egyidejűleg csökkentsük az állam szervező szerepét a népgazdaság tervezésében.

Berend Iván a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Gazdaságtörténeti tanszékének tudományos munkatársa „A gyáripar szerkezetének alakulása Magyarországon a tőkés viszonyok időszakában" című korreferátumában az 1848 és 1945 közti magyarországi ipari fejlődést három fő szakaszra osztva tárgyalta: 1. a szabadversenyen alapuló kapitalizmus időszaka, amely körülbelül a századfordulóig tartott; 2. az imperializmus I. világháború előtti szakasza; 3. a kapitalizmus általános válságának kora, az ellenforradalmi korszak.

Az első szakaszban — az osztrák burzsoázia és a magyar nagybirtokosok érdekeinek megfelelően — a mezőgazdaság haladt a tőkés fejlődés élvonalában, az ipar ellenben csak lassú ütemben fejlődött. A fejlett osztrák ipar támasztotta verseny miatt szinte teljesen hiányzott a könnyű-, elsősorban a textilipar, viszont gyors nagyipari fejlődés bontakozott ki az élelmezési, s különösen a malomiparban. A nyugat-európai színvonalhoz képest viszonylag gyengébb osztrák nehézipar nem támaszthatott a magyar nehéziparnak a textiliparihoz hasonló versenyt, nem akadályozhatta meg a magyar nehézipar fejlődését. A katonai meggondolások és a nagyarányú vasútépítések szintén előmozdították a nehézipar fejlődését.

Az iparfejlődés a századforduló körül újabb szakaszához ért, beköszöntött a monopóliumok uralmának korszaka. A magyarországi finánctőke — bár továbbra is szorosan összefonódott a külföldi finánctőkével — megerősödött, s ennek következtében az iparfejlődésnek a korábbinál kevésbé kellett az osztrák tőke és a magyar nagybirtok érdekeihez igazodnia. Fejlődésnek indult a könnyűipar, ellenben viszonylag háttérbe szorult az élelmezési ipar. Lelassult a nehézipari fejlődés, s különösen elmaradt a bányászat és a gépgyártás.

A harmadik szakasz, a kapitalizmus általános válságának szakasza, Magyarországon az ellenforradalmi rendszer 25 éves gyászos uralmával esik egybe. Bár a dualizmussal együtt az ország félgyarmati helyzete is megszűnt, Magyarország továbbra is a külföldi finánctőke vadászterülete, függő ország maradt. Tovább éltek a feudális maradványok, a mezőgazdaság porosz utas fejlődése zsákutcába jutott. Ilyen helyzetben az ipar fejlődése példátlanul lelassult, s szembetűnően megváltozott az ipar szerkezete. A védővámok segítségével a könnyű-

ipar egyoldalú fejlődésnek indult; az élelmezési ipar ellenben jelentősen visszaesett, s ami döntő, egy évtized alatt semmit sem fejlődött a nehézipar, sőt 1929-ben kevesebbet termelt, mint a háború előtt. Az 1929—1933-as válságot sajátos depresszió követte. 1935-ben az ipari termelés még mindig csaknem 7 százalékkal maradt az 1929-es színvonal alatt, de a nehézipar termelése 10—25 százalékkal esett vissza, a könnyűiparé ellenben már túlszárnyalta az 1929-es színvonalat.

A harmincas évek második felétől az ipar fejlődése fokozatosan háborús vágányokra tolódott át. A német finánctőke nem nézte jó szemmel a nehéziparnak a hadiipar fejlesztésétől elválaszthatatlan háborús felfutását, s ahol lehetett, akadályozta azoknak az iparágaknak a fejlődését, amelyekben a termelés növekedése a német ipartól való függőség csökkenését eredményezte volna. Például meghiúsították a szódagyártás kiépítését, egy új kohómű létesítését stb.

Hegedüs Tibor aspiráns „A nehézipar műanyagbázisának jövője" című korreferátumában abból indult ki, hogy iparunk — különösen szerkezeti anyagokban mutatkozó — nyersanyagellátási nehézségei miatt a műanyagoknak különös jelentőségük van iparunk fejlődése szempontjából.

Az előadó a műanyagok előnyös tulajdonságainak és széleskörű felhasználási lehetőségeinek ismertetése után megállapította, hogy műanyagiparunknak ma még voltaképpen csak a csírája van meg, s az eddigi fejlődés vontatott volt. Ennek oka, hogy a műanyagipar ugyan kevés beruházást igényel, de csak fejlett szerves vegyipari bázisra épülhet, a szerves vegyipar fejlesztésére vonatkozó előirányzatokat pedig nem teljesítettük, jóllehet természeti adottságaink e tekintetben kedvezőek.

A magyar műanyagipar nyersanyagául szolgálhatnak: a Sztálinvárosi Kokszolómű melléktermékei (kátrány, benzol, naftalin, fenol stb.); a generátorgázból kinyerhető kátrány és a gázmosóvízből kinyerhető fenol; a kőolajfeldolgozás melléktermékei; a román—magyar együttműködés keretében acetilinné feldolgozandó erdélyi földgáz; az ammóniából és szénsavból előállítható karbamid; a mezőgazdasági hulladékok.

A korreferátumokat követően elsőnek *Markos György* docens, a gazdaságföldrajzi tanszék vezetője szólalt fel, s főleg gazdaságföldrajzi szempontokat érintett. Bevezetőben arról szólt, hogy a népgazdaság vagy az egyes népgazdasági ágak vizsgálatakor az általános érvényű jellegzetességeken kívül fel kell kutatni a jellegzetességek konkrét érvényesülésének feltételeit is, a gazdaságot és annak fejlődését összefüggéseiben, többek közt az adott természeti-földrajzi környezet kihatásainak mérlegelésével kell vizsgálni. A referátum kitért ugyan ezekre a tényezőkre, de inkább ismertető, mint elemző jelleggel. A nehézipar, s benne a gépipar nagyobb arányú és gyorsabb ütemű fejlesztésének általános érvényű törvényén kívül az adott ország természeti-földrajzi lehetőségei és korlátai is különös súllyal befolyásolják a nehézipar konkrét belső arányait. A felszabadulás előtt a magyar kapitalizmus a meglevő lehetőségeket sem használta ki. A felszabadulás után a nehézipar fejlesztésében eredményesen haladtunk lehetőségeink kihasználása felé. De terveink egyes vonatkozásokban túl is mentek a hazai lehetőségeken, más tekintetben viszont — például szeneink vegyipari hasznosítását illetően — kevéssé használták ki ezeket.

A hozzászóló foglalkozott még a hazai nyersanyagbázis, az ipar és a mezőgazdaság fejlődése közti kapcsolat kérdésével, valamint azzal, hogy mely országrészeken kerülhet sor elsősorban iparunk további fejlesztésére.

Bora Gyula tudományos segédmunkatárs (gazdaságföldrajzi tanszék) Hegedüs Tibor korreferátumát egészítette ki a vegyipar fontosságára, fejlesztésének lehetőségeire és a meglevő nyersanyagbázisra vonatkozó hozzászólásával.

Antal Zoltán tanársegéd (gazdaságföldrajzi tanszék) a hazai olaj- és földgáztermelés és felhasználás sok érdekes részletét ismertette.

Szanyi Jenő adjunktus (külkereskedelmi tanszék) hozzászólásában exportunk összetételének az első ötéves terv időszaka alatt a szocialista iparosítás eredményeként történt változásait, továbbá a külkereskedelemnek az ipar szerkezetére gyakorolt hatását ismertette. Kiemelte a Szovjetuniótól kapott megrendelések szerepét. Ezek a megrendelések lehetővé tették a kapacitások jelentős bővítését, például a mozdony-, a szerszámgép-, a daru-, és a vasúti személykocsigyártás területén, a hajóépítést illetően pedig önálló, új iparág kialakulását eredményezték. A külkereskedelem egyre korszerűbb berendezések importjával is hatott az ipar szerkezetének változására. Kitért még a gépipari exportcikkek korszerűsítési problémáira, s hangoztatta a szállítási határidők csökkentésének szükségességét.

Kereszturi Sándor, a Minisztertanács Titkárságának munkatársa a referátum bírálatával, majd a beruházások és az ipar szerkezeti átalakításának összefüggéseivel, valamint a beruházások néhány időszerű problémájával foglalkozott. Kifogásolta, hogy a referátumban háttérbe szorultak az önköltség és a termelékenység szempontjai. Az első ötéves terv időszakában a nemzeti jövedelemnek körülbelül 25 százalékát fordítottuk beruházásokra. Ha a forintban történt teljesítést összehasonlítjuk a természetben való teljesítéssel, akkor azt látjuk, hogy ez utóbbi lényegesen elmaradt. Ezt az előirányzatokat jelentősen felülmúló költségalakulás, a beruházások szétforgácsolása, a kivitelezési időtartamok elnyúlása okozta. A befejezetlen beruházások állományának növekedése irányában hatott az is, hogy az 1953—1954. évi átcsoportosítás során sok, a befejezéshez közel álló létesítményt is leállítottak. Mindezek mérlegelésével a legfontosabb beruházási feladataink: a beruházások szétforgácsolásának megszüntetése, az egyes objektumok jobb előkészítése, a központosított állami építőipar tevékenységének fokozása, a beruházási fegyelem megszilárdítása.

Román Zoltán adjunktus (ipargazdaságtan tanszék) az ipar ágazati szerkezetének fogalmával és mutatóival kapcsolatos megállapításokkal egészítette ki a referátumot. Megemlítette például, hogy az önálló iparágak száma csak akkor lehet jellemző mutatója az ipar ágazati szerkezete fejlettségének, ha előzőleg szabatosan, s nem önkényesen meghatározzuk: mi tekinthető önálló iparágnak. Felvetette továbbá, hogy az ipar ágazati arányának értékbeni mutatók szerint való vizsgálatakor ki kell szűrni a halmozódásokat, nehogy a többszörös számbavétel eltorzítsa az arányokat. Végül megállapította, hogy a termelés szervezésének és tervezésének területén ma még mély szakadék van az elmélet és a vállalati gyakorlat közt, s ez előmozdította a tervgazdálkodás eredményeit és módszereit lebecsülő nézetek kialakulását.

Zalai Györgyné tudományos segédmunkatárs hozzászólásában a szénbányászatban dolgozók telepítési kérdéseiről beszélt.

Institoris Róbert, az Országos Tervhivatal osztályvezetője a magyarországi vaskohászat felszabadulás utáni fejlődésének rövid áttekintése után megállapította: a második ötéves tervben kitűzött politikai és gazdasági feladatok szükségessé teszik a vaskohászat további fejlesztését; elsősorban fokoznunk kell — dúsító és tömörítőművek létesítése útján — a hazai vasércek felhasználását. Növelnünk kell a hazai koksztermelést is. Kitért továbbá a baráti országokkal folytatott kohászati (öntecs-, hengereltáru) kooperáció néhány kérdésére.

Zala Júlia, a Központi Statisztikai Hivatal osztályvezetője hibáztatta, hogy a referátum — az eredmények egyoldalú felsorakoztatásával szemben — nem mutatott rá a fogyatékosságokra és a megoldandó feladatokra. Nem tűnt ki a referátumból, hogy az iparosítás során elért nagy eredmények ellenére nem alakult ki-

elégítően az önköltség és a termelékenység, de nem kielégítő az ipar által a többi népgazdasági ágnak adott segítség sem. Az előadó nem kapcsolta össze kellően az iparosítás és a nemzetközi munkamegosztás problémáit sem, a gazdaságosság kérdését pedig csak a jobboldali nézetekkel kapcsolatban vetette fel. A referátumból úgy tűnik, mintha minden rendben lenne, s ez leszerelőleg hat.

Balázsy Sándor, a Kohó- és Gépipari Minisztérium munkatársa felszólalásában megállapította: a „Többtermelés"-ben lefolyt tervezési vita anyaga nem függ össze az ipar ágazati szerkezetének kérdéseivel, ezért nem volt indokolt a referátumban való felvetése.

Ami az ő egyik cikkében foglalt, s a referátumban megbírált javaslatokat illeti, azok nem a tervezés felszámolását célozták, hanem a formális jelenségek kiküszöbölését, lényegében a halmozást kiszűrő nettó mutató bevezetése útján, s felhasználásuk lehetőségeit vezető gazdasági szervek most is tanulmányozzák.

A felszólalásokra Maróti Ödön docens válaszolt. Az ülésszak első napja Friss István elvtársnak, a Közgazdaságtudományi Intézet igazgatójának zárszavával ért véget.

*

Az ülésszak második napján *Horváth Lajos*, a Közgazdaságtudományi Intézet osztályvezetőhelyettese, az Agrártudományi Egyetem docense tartott előadást „A mezőgazdaság szocialista szektorának árutermelése" címmel. A mezőgazdaság árutermelésének három fajtáját különböztette meg: 1. a szocialista árutermelést; 2. a kisárutermelést, amely a kis- és középparaszti magántulajdonon és a dolgozó paraszt egyéni, illetve családi munkáján alapul; 3. a kapitalista árutermelést, amely a kulákság kapitalista tulajdonán és a kizsákmányoláson alapul.

Mezőgazdaságunkban ma még a kisárutermelő szektor a legnagyobb, de korlátai és jellege miatt nem képes kielégíteni az egyre növekvő szükségleteket. Feladatunk, hogy a szocialista árutermelést uralkodóvá tegyük, a kisárutermelést szocialista árutermelés váltsa fel.

A mezőgazdaság szocialista szektora árutermelésének kérdéseit vizsgálva rámutatott, hogy az állami gazdaságokban termelt fogyasztási javak áruvá válnak. Ez az „áru" azonban lényegében már nem áru, itt a termékek csak az áru külső burkát őrzik meg. „Áruvá" válhat az állam intézkedése folytán az állami gazdaságokban előállított termelőeszközök egy része is (például a tenyészállat eladás során).

A termelőszövetkezet termékeivel saját maga rendelkezik, éppen ezért a termelőszövetkezetek termékfölöslegei áruvá válnak. A termékfölösleg részben a szövetkezeti kollektíva tulajdona, részben az egyes tagoké, s vagy az állami begyűjtés révén, vagy a szabadpiacon kerül forgalomba.

Az előadás foglalkozott az állami begyűjtés különböző formáival: a kötelező beadással, a szerződéses termeléssel, az állami, illetve a szövetkezeti felvásárlással.

A kötelező beadás révén az állam jelentékeny mennyiségű árukészlet birtokában szabályozhatja a piacot. A szerződéses termeltetés a szocializmusban az árutermelés egyik különleges formája, s egyszersmind a munkásosztály és a parasztság közti összefogás új formája. Az állami és szövetkezeti felvásárlás esetén a szocialista kereskedelem szervei az állam által megszabott áron megvásárolják a termelőszövetkezetek árufölöslegeit.

A mezőgazdaság árutermelésében nagyon jelentős az állami gazdaságok és a termelőszövetkezetek árutermelése. Tavaly termelőszövetkezeteink összes termelésének 52 százaléka, az egyéni parasztgazdaságoknak pedig csak 31 százaléka volt az árutermelés.

Ezután az egyes termelési ágaknak az árutermelés szempontjából való különféle jellegzetességeivel foglalkozott.

A gabonatermelés jellegzetessége, hogy a gabonatermékekben van a

legkevesebb élőmunka és a legtöbb holt-, főképpen *ipari munka.*

A gépesítés növelésével az ipari növények termelésében is gyorsan nő az ipari munka részesedése. Az ipari növények, nagyrészt a termelési szerződések révén, ma már szinte teljes mértékben nagyipari feldolgozásra kerülnek és nem jutnak el a szabadpiacra.

A gyümölcs, szőlő és zöldségfélék árutermelésében az értéktörvénynek sokkal nagyobb szerepe van, mint a többi mezőgazdasági ágazatéban.

Az *állattenyésztés* árutermelésének jellegzetessége, hogy az állatok egyidejűleg termelőeszközöket (munkatárgyakat, valamint munkaeszközöket) és fogyasztási javakat is képviselnek. Ez azért jelentős, mert a tulajdonviszonyoknak más a jelentőségük a termelőeszközök, és más a fogyasztási javak esetében.

A mezőgazdaság szocialista szektorában az árutermelés foka fölülmúlja a többi szektor árutermelésének fokát. Ez a fölény összefügg az újratermelés lehetőségeivel. Az anyagi érdekeltség elvének alkalmazása az árutermelés növelése céljából a szocializmus gazdasági alaptörvényének érvényesülésével kapcsolatos.

A termelőszövetkezetek árutermelése növelésének igen nagy lehetőségei vannak hazánkban. Ilyen lehetőség a földterület jobb kihasználása. Ezt előmozdítja a sokoldalú gazdálkodás, a belterjesség fokozása.

Szocialista nagyüzemeink árutermelésének fokozásában nagyon fontos a *beruházások,* az állóalapok, a termelőberendezések mennyisége és mérete. A gépállomások döntően előmozdíthatják a termelőszövetkezetek árutermelésének növekedését. Különösen jelentős a gépi kapálás.

A termelőszövetkezetek árutermelése növelésében nagy szerepe van a *munkaegység*-rendszernek: ez teszi lehetővé a „mindenkinek munkája szerint" elv érvényesítését. A munkaegységre járó előlegrendszer bevezetése és állandósítása nagymértékben fokozza az érdekeltséget a termelés és az árutermelés növelésében. Nagyon fontos az *értékesítés* jó megszervezése is. E tekintetben a földművesszövetkezetek felvásárló tevékenysége, a bizományi rendszer és a termelőszövetkezet szabadpiacon való értékesítése jelentős. Az árutermelés fokozását mozdítja elő a termelőszövetkezeti tagok szakmai képzettségének növelése is.

Kelemen Zoltán kandidátus, a Közgazdaságtudományi Intézet csoportvezetője korreferátumában a mezőgazdaságnak mint az ipar nyersanyagbázisának néhány kérdésével foglalkozott. Utalt a mezőgazdasági termelés fejlesztésének a kisparaszti magántulajdon teremtette korlátaira, s a mezőgazdasági tervezés ebből adódó problémáira. A mezőgazdasági termelés különféle ágazatait a legkedvezőbb természeti és közgazdasági feltételek biztosításával kell elhelyezni, s a tervfeladatokat a termelőerők állapotának mérlegelésével kell elosztani az egyes üzemek közt. A tervfeladatok elosztásakor számolni kell az üzemek sokoldalú fejlesztésével, a feldolgozóipar, valamint a fogyasztó ipari központok és városok közelségével. A mezőgazdasági termelés ésszerű elhelyezése az univerzális, félig naturális gazdálkodást folytató kisparaszti gazdaságok viszonyai közt lehetetlen, s csak az egész mezőgazdaság szocialista átalakítása után valósítható meg.

Ujhegyi Gyula, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem mezőgazdaság gazdaságtana tanszékének docense korreferátumában ismertette az árutermelés fejlődését a Törzsállattenyésztő Igazgatósághoz tartozó állami gazdaságok területén. Elemezte a gazdaságok legfontosabb termelési adatait: a takarmány- (főképp a kukorica-) termelésnek, a hús-, a zsír-, a tej- és a tojástermelésnek, valamint az árutermelés fokának alakulását és a törzsállattenyésztés minőségének 1953—1954-ben elért nagyon jelentős javulását. Végül összehasonlította a 100 hektárra jutó állati termékek mennyiségét Hruscsovnak az SZKP Központi Bizottsága 1954. szeptemberi plénumán tartott beszámolójában ismertetett adatokkal.

G. Szabó Mihály adjunktus (gazda-

ságföldrajzi tanszék) hozzászólásában Csongrád megye — különösen Makó és környéke — példáján elemezte az intenzív ágazatok fejlesztésének helyzetét és lehetőségeit a termelőszövetkezetekben. A munkaerőhiány sokhelyütt gátolja az intenzív ágazatok fejlesztését; ezen ésszerűbb munkaerőfelhasználással kell segíteni. Azokon a gyümölcs- és zöldségtermelésre alkalmas területeken, ahol még nincs termelőszövetkezet, a dolgozó parasztokból alakuló termelői szakcsoportok létrehozását javasolta. Szükségesnek vélte a termelőszövetkezetek öntözött területének növelését, s a szállítás és az áruátvétel tekintetében szervezeti előnyök biztosítását.

Rácz Lajos tudományos segédmunkatárs (mezőgazdaság gazdaságtana tanszék) az árutermelés tárgyalásában a gazdálkodás színvonalára jellemző közgazdasági (a munkatermelékenységére, a termékek önköltségére, a forgalombahozható termékek mennyiségére és minőségi összetételére stb. vonatkozó) mutatók fontosságát emelte ki. Ezek a mutatók igazolják a legszemléletesebben a szocialista nagyüzem fölényét nemcsak a kisüzemmel, hanem a kapitalista nagyüzemmel szemben is.

Enyedi György, az Agrártudományi Egyetem tanársegéde a termelőszövetkezetek árutermelése fejlesztésének egyik akadályára, az ágazati és a földrajzi szakosítás hiányára mutatott rá. A szocialista nagyüzemet nem az egyoldalú szakosítottság, hanem egy (vagy több) főüzemágnak társ- és melléküzemágakkal való kombinációja jellemzi, s az üzemágak arányát — a természeti adottságok és a gazdasági erőforrások alapján — a terv határozza meg. Az ésszerű szakosítás hiánya legszembeötlőbb a városellátó övezetek termelőszövetkezeteiben. Bár véglegesen csak az egész mezőgazdaság szocialista átszervezése után szakosíthatjuk a termelőszövetkezeteket, már most meg kell szüntetnünk a szakosítást akadályozó bürokratikus tervezési hibákat.

Varga László tudományos segédmunkatárs (mezőgazdaság gazdaságtana tanszék) a gépállomások szerepét hangsúlyozta a termelőszövetkezetek árutermelésének fokozásában. A gépi munka mennyiségének növekedése hozzájárult, hogy a termelőszövetkezetekben a kalászosok termésátlaga általában jóval nagyobb, mint az egyénileg dolgozó parasztok gazdaságaiban. A gépállomásoknak a hozamok növelésén, az árutermelés fokozásán keresztül nagy részük van a termelőszövetkezeti mozgalom megszilárdításában.

Rákos Jenő aspiráns, a SZÖVOSZ munkatársa kidomborította a földművesszövetkezetek közreműködését a termelőszövetkezetek árutermelésében. Áruforgalmi tevékenységük, feldolgozó üzemeik, mozgalmi és tömegszervezeti működésük, valamint termelői szakcsoportjaik révén előmozdítják a termelőszövetkezeti mozgalom fejlődését és megszilárdítását is.

Gyenes Lajos docens (gazdaságföldrajzi tanszék) a szőlő, a gyümölcs és a zöldségfélék termelésével kapcsolatban végzett termőtájkutatások szempontjait és eredményeit ismertette.

Horváth Lajos válaszában kiemelte, hogy a mezőgazdasági termelés és árutermelés, valamint a területi tervezés kérdései nemcsak speciális szakmai problémák, hanem egyszersmind nagyon fontos közgazdasági problémák is. Az ülésszakon elhangzott sok javaslat megvalósításához és a feladatok megoldásához még további kutatómunka szükséges.

Fogarasi Béla zárószavában a tavalyi ülésszakkal összehasonlítva értékelte az ülésszak munkáját. Érdekes, konkrét, reális tényanyagra támaszkodó referátumok és hozzászólások hangzottak el, de kevés volt az elméleti általánosítás és elemzés. Kevés volt a közvetlen kapcsolat — főként a második napon — a Központi Vezetőség márciusi határozatában megjelölt feladatokkal. Végül megállapította: az ülésszak pozitív és negatív vonásaiban egyaránt hasznos tapasztalatait és eredményeit igykezni kell a gyakorlatban is realizálni.

B. S.—J. A.

1944—1954

Adatok hazánk tízéves gazdasági fejlődéséről

(Befejező rész: Népgazdaságunk fejlődése az első ötéves tervben)

Az első ötéves terv (1950—1954) időszakában dolgozó népünk a Magyar Dolgozók Pártjának vezetésével nagy sikereket ért el hazánk termelőerőinek gyors fejlesztésében, a társadalom anyagi és kulturális szükségleteinek növekvő mértékű kielégítésében, az egész társadalom szerkezetének megváltoztatásában. Az elért sikerek hűen tükröződnek a népgazdaság fejlődésének, a dolgozók anyagi és kulturális helyzetének alakulását feltáró számadatokban.

A népgazdaság fejlődésének fő mutatói 1954-ben
(1949 = 100)

Nemzeti jövedelem	Ipari termelés	Munkatermelékenység a gyáriparban	Mezőgazdasági termelés	Állóalapok	Lakosság fogyasztása
körülbelül 150	231	147	112	130	130

Az első ötéves terv időszakában döntően megváltozott *népgazdaságunk szerkezete* mind a társadalmi szektorok, mind pedig az egyes népgazdasági ágazatok arányait illetően.

A nemzeti jövedelem termelésének megoszlása szektorok szerint

Év	Szocialista	Kisárutermelő	Tőkés
1949	53	28	19
1954	81	18	1

Hazánk az ötéves terv gyors ipari fejlődésének eredményeképpen agrár-ipari országból *ipari-agrár országgá* lett; erről tanúskodik az a tény, hogy az ipar részesedése a nemzeti jövedelem termelésében az 1949. évi 50 százalékról 1954-ig csaknem 64 százalékra növekedett.

Megváltozott a lakosság osztályösszetétele is: megnőtt az ország vezető erejének, *a munkásosztálynak a súlya.* 1954-ben 326 ezerrel, 34,5 százalékkal több volt a munkások száma, mint 1949-ben; ugyanezen idő alatt a kisárutermelők száma 428 ezerrel, 22,3 százalékkal csökkent.

Népgazdaságunk gyorsütemű fejlődésében döntő szerepe volt a *szocialista felhalmozásnak.* Az öt év alatt termelt összesen több mint 265 milliárd forint értékű nemzeti jövedelemnek 29 százaléka került felhalmozásra; elsősorban a termelés bővítését szolgáló álló- és forgóalapok növekedtek.

A beruházások megoszlása az első ötéves tervben

Ipar*		Mezőgazdaság		Közlekedés és hírközlés		Egyéb	
Milliárd forintban	Százalékban	Milliárd forintban	Százalékban	Milliárd forintban	Százalékban	Milliárd forintban	Százalékban
31,2	46,7	9,2	13,7	8,7	13,0	17,9	26,6

* Gyáripar és építőipar

Leggyorsabban fejlődött népgazdaságunk vezető ága: az *ipar,* továbbá az építőipar. Iparunk termelése az 1949. évi színvonalat 100-nak tekintve, tavaly a következő szintre növekedett:

Egész ipar	Gyáripar	Építőipar	Helyi ipar	Szövetkezeti ipar
231	255	269	672	1 019

Az ipari termelésünk zömét adó gyáripar termelése öt év alatt a következőképpen alakult (1949 = 100):

	1950	1951	1952	1953	1954
Gyáripar	138	183	228	254	255
Nehézipar	138	195	259	305	288
benne gépipar	154	249	348	410	367
Könnyűipar	131	169	190	191	200
Élelmiszeripar	151	180	218	240	270

Az ötéves terv időszakában a *gépipar* részaránya az egész gyáripari termelésben 19 százalékról csaknem 28 százalékra növekedett. A vegyipar termelése majdnem megháromszorozódott, a vaskohászaté 118 százalékkal, az építőanyagiparé több mint 150 százalékkal gyarapodott.

A legfontosabb *nehézipari alapanyagok* termelése az ötéves terv egyes éveiben a következőképpen alakult (Tájékoztatásul közöljük az 1938., illetve az 1949. évi adatokat is):

	1938	1949	1950	1951	1952	1953	1954
Szén (millió tonnában) ...	9,40	11,80	13,30	15,30	18,70	21,30	22,—
Nyersvas (ezer tonnában)	335,—	398,—	461,—	527,—	620,—	716,—	840,—
Acél (ezer tonnában)	647,—	860,—	1 048,—	1 290,—	1 459,—	1 543,—	1 492,—
Villamosenergia (milliárd kilowattórában)	1,40	2,52	3,—	3,51	4,20	4,58	4,82

A fogyasztási cikkek közül például a pamutszövet termelése az 1949. évi 163 millió négyzetméterről 222 millió négyzetméterre, a bőrcipőé pedig 4,25 millió párról 10,25 millió párra növekedett.

Néhány fontosabb nyersanyag és iparcikk termelése a következőképpen alakult az ötéves terv során (1938 = 100):

	1949	1950	1951	1952	1953	1954
Szén összesen	127	142	163	200	228	235
Kőolaj	1 188	1 202	1 165	1 398	1 976	2 844
Villamosenergia	180	214	261	300	330	345
Nyersvas	123	138	157	185	214	252
Acél	133	162	199	226	238	230
Motorkerékpár	547	632	655	695	793	812
Pamutszövet	114	122	141	147	143	155
Női cipő	138	190	251	250	279	306
Gyermekcipő	189	376	462	572	541	736
Cukor	142	177	250	176	302	241
Sör	140	230	290	370	499	589
Cigaretta	318	273	369	449	486	552

Az ötéves terv során 75 új ipari üzem létesült, több száz üzemet pedig lényegesen bővítettünk, korszerűsítettünk. Mindinkább kidomborodik iparunk nagyipari jellege. Az 500-nál több munkást foglalkoztató üzemek munkásainak részaránya az egész munkáslétszámban:

1938	1949	1954
43,7	67,8	70,3

Megváltozott az *ipar területi elhelyezkedése.* Erről tanúskodik, hogy 1949-ben az iparban és az építőiparban foglalkoztatottak 52 százaléka, 1954-ben ellenben már csak 46 százaléka dolgozott Budapesten. Az ötéves terv időszakában a termelés növelése elsősorban, 63 százalékban, a munkáslétszám növekedéséből táplálkozott, s csak 37 százalékban volt a munkatermelékenység fokozódásának a következménye.

A *mezőgazdaságnak,* népgazdaságunk másik legfőbb ágazatának termelése jelentősen elmaradt az iparé mögött, de ezen a területen is vannak számottevő eredmények. Bár a mezőgazdaság *termelése* csupán 12 százalékkal nőtt, ennél jobban — 16 százalékkal — fokozódott az *árutermelés.* Mezőgazdaságunkban tért hódított a *szocialista szektor.* Az állami gazdaságok és a termelőszövetkezetek szántóterülete a hároméves terv végén az egész szántóterületnek még mindössze 7 százalékára, 1954-ben ellenben már mintegy egyharmadára terjedt ki. Gyorsan fejlődő iparunk az első ötéves terv időszakában a következő gépmennyiséget juttatta a mezőgazdaságnak:

Traktor	Kombájn	Cséplőgép	Traktoreke	Traktoros vetőgép	Kévekötő-aratógép
13 200	2 200	2 900	12 000	4 900	3 600

A *gépállomások* száma az 1949. évi 221-ről 312-re bővült. Öt év alatt több mint 150 000 katasztrális holdat tettünk öntözhetővé, s mintegy 360 ezer holdat erdősítettünk és fásítottunk. Mezőgazdaságunk műtrágyafelhasználása 160 százalékkal növekedett.

1950 és 1954 közt a kenyérgabona átlagtermése 7 százalékkal meghaladta az 1931—1940-es évek átlagát, a hozamok növekedése azonban nem ellensúlyozta a vetésterület csökkenését. (1938-ban a vetésterület 40,9, az öt év átlagában pedig a vetésterület körülbelül 35 százalékán termeltek kenyérgabonát). A kukorica és az árpa termésmennyisége az öt év átlagában szintén meghaladta az 1931—1940-es évek átlagát, a cukorrépatermelés öt évi átlaga pedig több mint kétszerese volt az 1931—1940-es évek átlagának.

Állatállományunk az 1955. tavaszi állatszámlálás szerint az 1950. tavaszi színvonalhoz képest a következőképpen alakult:

Sertés	Szarvasmarha	Juh
105,4	95,8	178

Közlekedésünknek az első ötéves terv időszakában elért fejlődését a következő számadatok szemléltetik:

Év	Árutonnakilométer teljesítmény			Utasforgalom		
	Vasút	Teher-gépkocsi	Hajózás	Vasút	Repülés	Távolsági autóbusz
1949	100	100	100	100	100	100
1954	179,3	335,5	204,5	183,6	312,1	700

Sokat fejlődött az első ötéves terv éveiben *bel-* és *külkereskedelmünk* is. A kiskereskedelmi áruforgalom — változatlan árakon számítva — 1954-ben 31 százalékkal volt több, mint 1949-ben. 1954-ben a megnövekedett forgalomnak már mintegy 98 százalékát bonyolította le a szocialista kiskereskedelem, szemben az 1949. évi 32 százalékkal. A közétkeztetés forgalma a tervidőszakban megkétszereződött.

Öt év alatt a lakosság néhány fontosabb tartós fogyasztási cikkből a következő mennyiséget vásárolta (ezer darabban):

Rádió	Kerékpár	Motorkerékpár	Tűzhely
586	578	42	476

Külkereskedelmünk fejlődését jellemzik a következő számok (1948=100):

	1949	1952	1953
Behozatal	171	274	280
Kivitel	170	266	307
Egész forgalom	171	270	293

Külkereskedelmünkben a következő adatok tanúsága szerint a vizsgált tervidőszak során jelentősen megnőtt a demokratikus világpiac országaival folytatott forgalom hányada (az egész forgalom százalékában):

	1949	1950	1951	1952	1953
Behozatal	44	57	66	71	74
Kivitel.....	49	66	68	74	80
Egész forgalom	46	61	67	72	77

Az ötéves terv éveiben fokozódott dolgozó népünk anyagi és kulturális jóléte. A lakosság egész fogyasztása 30 százalékkal nőtt, a legfontosabb élelmicikkek egy személyre jutó fogyasztása pedig 1949-et 100-nak véve, 1954-ben a következő színvonalat érte el:

Kenyérgabona	Cukor	Hús	Zsír
108	130	120	120

Öt év alatt több mint 100 ezer lakás épült, a lakásépítkezés üteme azonban elmaradt a lakosság — különösen a városi lakosság — növekvő szükségletei mögött. Nagy fejlődés történt a város- és községgazdálkodás területén. Erről tanúskodik többek közt a faluvillamosítás gyorsütemű terjedése:

Időpont	A villamoshálózatba bekapcsolt községek száma	Villamosított községek az összes községek százalékában*
1945	1 211	37,9
1949	1 591	49,8
1953	2 179	68,2
1954. X. 1.	2 220	69,5

* A mai államigazgatási beosztás szerint

A párt és az állam következetes gondoskodásának eredményeképpen nagyon megjavult népünk egészségügyi ellátása. A társadalombiztosítás fejlődését szemléltetik a következő adatok:

Időpont	Biztosítottak száma (családtagokkal együtt)	A biztosítottak az egész lakosság százalékában
1938. XII. 31.*	2 800 000	31
1949. XII. 31.	3 800 000	41
1950. XII. 31.	4 400 000	47
1951. XII. 31.	4 800 000	51
1952. XII. 31.	5 300 000	56
1953. XII. 31.	5 700 000	59
1954. XII. 31.	5 800 000	60

* Becsült adat

Az egészségügyi ellátás javulása tükröződik a következő adatokban:

Év	Rendelőintézeti rendelőórák* száma (ezerben)	Kórházi és klinikai ágyak száma** (ezerben)	10 000 lakosra jutó ágyak** száma	Tüdőbeteggondozók száma**	Tüdőszűrő vizsgálatok száma (ezerben)
1938		42,7	46,5	87	106
1949		47,5	51,2	167	996
1950	1 962	49,2	52,5	166	1 422
1951	2 314	52,0	55,1	173	2 177
1952	2 913	53,1	55,7	173	2 338
1953	3 791	53,8	55,9	176	2 888
1954***	4 365	58,4	60,6		2 990 (körülbelül)

* Bőr és tüdőgyógyászati szakrendelések nélkül
** Az illető év utolsó napján
*** Előzetes adatok

Az egészségügyi ellátás tökéletesítése folytán nagyon megjavult a dolgozók általános egészségügyi állapota. Erről tanúskodnak a következő adatok:

Év	Élveszületés	Halálozás	Természetes szaporodás	Gümőkórhalandóság	Csecsemőhalandóság (ezer élve szülöttre jutó 1 éven aluli elhalt)
	Ezer lélekre				
1938	19,9	14,3	5,6	1,40	131,3
1949	20,6	11,4	9,2	0,96	91,0
1950	21,0	11,5	9,5	0,79	85,7
1951	20,2	11,7	8,5	0,77	83,9
1952	19,6	11,3	8,3	0,64	69,9
1953	21,6	11,7	9,9	0,44	70,8
1954	kb. 23,0	kb. 11,0	kb. 12,0	0,34	60,7

Az ötéves terv időszakában a *kulturális* forradalom területén elért fontosabb eredményeket a következő számadatok szemléltetik:

	1937—38 tanév végén	1951—52 tanév elején	1954—55 tanév elején
	Ezerben		
Középiskolások száma	52,3	122,3	162,5
Egyetemi és főiskolai hallgatók száma	11,7	39,9	47,5

Év	Kiadott könyvek száma	Példányszám (millió)	Mozik száma*	Látogatók száma (millióban)	Színházlátogatók száma (milliókban)	Rádióelőfizetők száma (ezerben)*
1938	8 152	17,3	410**	18,5**		419,2
1949	4 443	46,7	862	42,3	2,88***	539,2
1954	20 694	41,4	2 813	97,7	6,09	1 270,2

* Az év utolsó napján
** 1935. évi adat
*** 1950. évi adat

A kapitalista országok gazdasága 1929—1953

(Statisztikai gyűjtemény. Szerkesztette Kenessei Zoltán.
Munkatársak: Dénes Endréné, Kármán Tamásné és Kőszegi Lászlóné)

A kapitalista országok gazdasága című mű megjelenése jelentős nyeresége közgazdasági irodalmunknak. Hazánkban sem a felszabadulás előtt, sem azóta nem jelent meg hasonló könyv, amely összefoglaló statisztikai anyagot adott volna a kapitalista országok gazdaságának alakulásáról hosszabb időszakra vonatkozóan. A gyűjtemény összeállítói tehát kétségtelenül úttörő munkát végeztek a gazdaságstatisztikának ezideig nálunk még fel nem dolgozott területén. Ezt a tényt a könyv erényeinek és hibáinak értékelésekor egyaránt okvetlenül mérlegelnünk kell.

A könyv célja — miként azt bevezetőjében hangsúlyozza — „hogy elméleti és gyakorlati közgazdasági szakemberek, a nemzetközi gazdasági és politikai kérdésekkel foglalkozó propagandisták, egyetemi és főiskolai oktatók és hallgatók részére rendszerezett statisztikai tényanyagot szolgáltasson". (3. old.)

Véleményünk szerint a könyv jól és eredményesen szolgálja a kellő mértéktartással kitűzött célt. Tanulmányozása jelentősen előmozdíthatja a világgazdasági kérdésekben való helyes tájékozódás fokozását, s ezáltal az oktatási és a propagandamunka színvonalának emelését egy eddig meglehetősen elhanyagolt területen. Sőt a könyv ezen túlmenően nagy segítséget ad a közgazdasági tudományos munkát végzőknek is, akiket a tőkés gazdaságra vonatkozó rendszerezett adatanyag egy helyen történt összefoglalása mentesíthet a fáradságos anyaggyűjtő munka jórészétől.

A gyűjtemény összeállításához, mint a szerzők írják, nagy segítséget adott, s egyszersmind példaképül is szolgált *A tőkésországok gazdasága a második világháború után* című, 1953-ban megjelent szovjet statisztikai gyűjtemény. A magyar szerzők azonban nem egy helyen igyekeztek többet adni példaképüknél, nem másolták szolgaian — ez természetesen nem is lett volna helyes — a szovjet kiadványt. Törekvésük sok esetben sikerrel is járt, néhol azonban összeállításaik, a mű egyes — később tárgyalandó — fogyatékosságai arról tanúskodnak, hogy nem nyúltak eléggé elemzően az anyaghoz, s a szovjet gyűjteménnyel ellentétben nem mindig sikerült a táblázatok számai révén a valóban leglényegesebb összefüggések feltárása.

Nagyon helyes kezdeményezésnek tartjuk, hogy a táblákat sok helyütt ábrák, piktogramok is kiegészítik. Ez mindenképpen szemléletesebbé, áttekinthetőbbé teszi azt, amit a tábla „mond". Ez a módszer hozzájárul, hogy a statisztikai táblázatok olvasásában esetleg kevésbé járatos olvasó szinte egy pillantással képet kapjon az elébetáruló, első pillantásra talán áttekinthetetlen számoszlopok leglényegesebb tartalmáról, az ily módon illusztrált tábla mondanivalójáról.

★

A könyv az egyes fejezetekben tárgyalt kérdéseket egész röviden össze-

foglaló bevezetőből és nyolc fejezetből áll. Ez utóbbiak az ipari termelésre, a közlekedésre, a mezőgazdaságra, a külkereskedelemre, a tőkekivitelre, a pénzügyekre, a dolgozók elnyomorodására és a tőkések profitjainak növekedésére, végül pedig a földrajzi és a népesedési adatokra vonatkozó szövegmentes *számszerű* anyagot adnak táblázatok és — mint már említettük — sok helyütt ábrák formájában.

A gyűjteményben foglalt mintegy háromszáz táblázat nagyjában-egészében elénk tárja azokat a gazdasági folyamatokat, amelyek a nagy jelentőségű gazdasági és politikai eseményekben oly gazdag legutóbbi negyedszázad folyamán a tőkés világgazdaságban és a fő tőkésországokban végbementek. A hatalmas adatanyag jól szemlélteti azokat a törvényszerűségeket, amelyeket az imperializmus és a kapitalizmus általános válsága korszakát illetően Lenin és Sztálin tárt fel.

Mindjárt az első két táblázat (a továbbiakban is mindig a táblázatok számára és nem az oldalszámra utalunk) korunk leglényegesebb gazdasági jelenségét mutatja meg: a kapitalista rendszer állandó szűkülését, és ami ezzel egyértelmű, a szocializmus feltartóztathatatlan előrenyomulását. 1913-ban a kapitalizmus még osztatlanul uralkodott az egész világon. 1939-ben már a föld területének 83 százalékára és lakosságának 91,4 százalékára, 1953-ban pedig csupán a terület 74 százalékára és a lakosság 62,2 százalékára terjedt ki kizsákmányoló, pusztulásra ítélt uralma. 1953-ig a két legnépesebb földrész, Ázsia és Európa lakosságának 50,6, illetve 44,3, az egész föld népességének pedig 37,8 százaléka rázta le a tőke igáját.

*Az ipari termelés*sel foglalkozó fejezetben az egész ipari termelésnek és a fontosabb ipari termékek termelésének alakulására, az ipari termelési kapacitás kihasználatlanságára, valamint a koncentrációra és a monopóliumok uralmára vonatkozó adatokat találunk, elsősorban a fő tőkésországokat illetően.

Az egész ipari termelésre, valamint az egyes ipari termékek termelésére vonatkozó adatok megmutatják, hogy a válságok mennyire visszavetik a termelést a tőkésországokban (különösen vonatkozik ez a minden korábbi válságnál súlyosabb 1929—1933. évi válságra), s hogy egészében tekintve, mennyire lelassult az ipari fejlődés üteme a tőkésországokban az ismertetett időszakban. 1929 és 1932 közt például a konjunktúra alakulására nagyon érzékenyen reagáló acéltermelés a fő tőkésországokban a következő mértékben csökkent (44. sz. táblázat):

Ország	Csökkenés (százalékban)
Egyesült Államok...	75,4
Anglia	45,9
Franciaország	42,3
Olaszország	33,3
Belgium	31,7
Ausztria	66,7

Az ipari fejlődés lelassulását tanúsítja, hogy a fő tőkésországok közül az ipari termelést 1929 és 1953 közt legjobban növelő Egyesült Államokban is mindössze 3,3 százalék az évi átlagos növekedés (4. táblázat). A számok beható vizsgálata feltárja, hogy a vezető tőkésország iparában említésreméltó növekedés szinte kizárólag a két világháború időszakában történt. Ez teljesen bizonyítja annak a megállapításnak az igazságát, hogy a kapitalizmus, a tőkés gazdaság történelmileg halálraítélt és egyszersmind emberpusztító rendszer. Az ipari termelés adatai kitűnően szemléltetik az egyenlőtlen fejlődést mind a különböző országok, mind pedig az egyes iparágak viszonylatában.

A termelés koncentrációjára és a monopóliumoknak a különböző tőkés országok gazdaságában, valamint az egyes iparágakban betöltött szerepére vonatkozó adatok jól szemléltetik a termelés fokozódó társadalmasítása és az egyéni elsajátítás közt meglévő ellentmondás példátlan mértékű ki-

éleződését, különösképpen a háború utáni időszakban. 1949-ben az Egyesült Államok legfontosabb iparágaiban, például az alumíniumiparban, a mezőgazdasági gépgyártásban, a húsiparban, a cigarettagyártásban mindössze 3, a vasgyártásban és az autóiparban pedig négy nagy monopólium ellenőrizte a termelés 60—100 százalékát (21. táblázat).

A közlekedésről szóló fejezetben a szállítási forgalomra, a közlekedési hálózatra és a közlekedési eszközök állományára vonatkozó adatok más oldalról ugyancsak megvilágítják azokat a folyamatokat, amelyeket elsősorban a termelés alakulása világít meg. Feltűnő jelenség, hogy például 1937 és 1949 közt több tőkésországban, az Egyesült Államokban, Olaszországban, Svájcban, Ausztráliában, Dél-Afrikában a vasúthálózat kisebb-nagyobb mértékben csökkent. Az Egyesült Államokban az egyéb közlekedési eszközök, elsősorban az autó előretörése következtében különösen jelentős mértékben: több mint 20 000 kilométerrel csökkent a vasúti hálózat (81. táblázat).

Az egyenlőtlen fejlődést s az ezen a területen is végbement koncentrációt jól szemlélteti a tőkés világkereskedelemben döntő szerepet betöltő tengeri teherhajóflotta-állomány országok szerinti megoszlásának alakulását feltüntető 88. táblázat. Érdemes idézni a legfontosabb országokra vonatkozó adatokat (az egész tőkés kereskedelemi flottaállomány százalékában):

Ország	1928	1936	1950
Anglia	32,9	30,8	26,2
Egyesült Államok	24,1	21,4	39,6
Franciaország	5,5	5,3	4,6
Japán	6,9	7,6	2,7
Norvégia	4,9	7,3	7,9
Németország	6,3	6,7	0,7*
Olaszország	5,7	5,5	3,7

*Nyugat-Németország

*A mezőgazdaság*gal foglalkozó fejezet a gazdasági folyamatokat sokoldalúan megvilágító bőséges adatokat közöl a fontosabb növények termelésének és az állatállománynak az alakulásáról, a tőkésországok mezőgazdaságában végbemenő differenciálódásnak és koncentrációnak, valamint a parasztság ezzel kapcsolatos tönkremenésének folyamatáról s az agrárválság egyes fontos jelenségeiről (áralakulás, készletfelhalmozódás stb.). A mezőgazdasági részt bevezető 91. táblázat világosan feltárja a mezőgazdaságnak a második világháború alatt és azóta sok tőkésországban bekövetkezett súlyos hanyatlását, melynek következtében az egy főre jutó mezőgazdasági termelés indexe a háború előttihez képest 1952—1953-ban például Argentínában 62,4, Ausztráliában 92,9, Indiában 82,6, Japánban 89,4, Nyugat-Németországban 89,9, Pakisztánban pedig 88,8-re esett vissza. Különösen érdekesek, meggyőző erejűek és leleplezőek azok a táblázatok (96—109. táblázat), amelyek a földbirtokmegoszlásra, a parasztság differenciálódására és elszegényedésére vonatkozó adatokat foglalják össze. De nagy kár, hogy ebben a részben nem találunk adatokat Angliára, a legtipikusabban kapitalista mezőgazdaság országára vonatkozóan.

Érdemes megvizsgálnunk, hogy miről tanúskodnak ezek a teljes egészükben hivatalos amerikai forrásokon alapuló adatok. Megmutatják, hogy 1935 és 1950 közt az Egyesült Államokban a farmok száma csaknem másfélmillióval (6 812 000-ről 5 379 000-re) csökkent, noha közben a farmok egész földterülete körül-

belül 42,5 millió hektárral megnőtt. Vagyis a farmerek tömeges tönkremenetelével egyidejűleg jelentősen megnövekedett az átlagos farmterület — éppen az elszegényedett farmerek tömegeinek kisajátítása folytán — (100. táblázat). A 400 hektáron felüli legnagyobb tőkés gazdaságoké, az összes farmok 2,3 százalékáé a földterület 42,6 százaléka, holott e gazdaságcsoport földterületből való részesedése 1930-ban 28 százalék, 1900-ban pedig csak 23,6 százalék volt (98. táblázat). Ez egyúttal azt is mutatja, hogy a kis- és a középfarmerek tönkremenésének, a földterület koncentrációjának folyamata a legutóbbi évtizedekben igen meggyorsult. Nagymértékben folyik a farmereknek a bankmonopóliumok által történő közvetett kisajátítása is.

A gyűjtemény negyedik és ötödik fejezete a külkereskedelemmel és a tőkekivitellel foglalkozik. Az erre vonatkozó adatok különösen nagy jelentőségűek a kapitalizmus általános válságára jellemző fontos tényezők, a piacprobléma kiéleződése, az áru- és a tőkekivitel összefüggése, az elmaradott országok kifosztása, a fő imperialista országok élősdiségének fokozódása stb. szempontjából.

A külkereskedelem fejezetében az egész tőkés világ és az egyes tőkésországok külkereskedelmének alakulására, a fő tőkésországok külkereskedelmi mérlegére, a fontosabb árucikkek nemzetközi forgalmára és az áralakulásra, a két világpiac közti forgalomra stb. vonatkozó anyagot találunk. Az adatokból kitűnik, hogy a tőkésországok külkereskedelmének fizikai volumene 1953-ban mindössze 19,5 százalékkal volt több, mint 1929-ben. Ez az egyetlen adat is rendkívül élesen rávilágít a piacprobléma kiéleződésére. Minthogy az ipari termelés volumene sokkal jobban megnövekedett, ez az adat a tőkés nemzetközi munkamegosztás csökkenéséről, a tőkés világgazdaság bomlásáról tanúskodik. Az egyes országok külkereskedelmi forgalmának alakulására vonatkozó adatok is meggyőzően illusztrálják az egyenlőtlen fejlődés törvényének érvényesülését és kiéleződését. Az Egyesült Államok kivitele a háború eredményeképpen hatalmas mértékben előretört, s 1948-ban a tőkésországok egész kivitelében való részesedése 23,8 százalékra növekedett, szemben az 1937. évi 14,1 százalékkal. 1948 után mindinkább erőrekaptak az Egyesült Államok versenytársai, s ennek következtében az amerikai kivitel részaránya 1950-ben ismét visszaesett 18,3 százalékra, majd — elsősorban a hadiszállítások növelése révén — ismét emelkedni kezdett, s 1953-ban már 21,3 százalékot ért el. Nyugat-Németország, amelynek kivitele a második világháború után minimálisra csökkent, később fokozatosan előretört, s 1953-ban a kivitelből való 6 százalékos részesedésével a harmadik helyet foglalta el, vagyis ugyanazt a helyet, amelyet a háború előtt egész Németország ért el.

Az elmaradott országok kiszolgáltatottságát bizonyítják a 155. táblázat adatai. Ezekből kitűnik, hogy az imperialista hatalmak által gátolt — s mindenképpen csak egyoldalú — fejlődés folytán ezeknek az országoknak a gazdasága milyen nagymértékben függ egy-két árucikk kivitelétől.

A két világpiac közt bonyolódó forgalomra vonatkozó adatok megmutatják, hogy 1949 után az amerikai diszkriminációs intézkedések hatására miképpen csökkent ez a forgalom, de azt is, hogy 1953-ban a demokratikus tábor országainak erőfeszítései és bizonyos tőkés körök — gazdasági érdekeik diktálta — lépései folytán már jelentős megélénkülés következett be az előző évekhez képest.

*A tőkekivitel*lel foglalkozó fejezet a két fő imperialista hatalom, az Egyesült Államok és Anglia, valamint néhány kisebb kapitalista ország külföldi tőkebefektetéseinek alakulására, területi és ágazati megoszlására, továbbá a tőkekivitelből származó profitra vonatkozó adatokat tartalmazza. A számadatok rá-

világítanak, hogy az Egyesült Államok a második világháború után a tőkésvilágban a tőkekivitel területén is uralkodó helyzetbe került, s az angol tőkét még saját domíniumain, gyarmatain is visszaszorítja. Kanadában például az Egyesült Államok tőkebefektetéseinek részaránya az összes külföldi tőkebefektetésekben az 1939. évi 60 százalékról 1951-re 77 százalékra nőtt, Angliáé ellenben ugyanezen időszakban 36 százalékról 19-re csökkent (221. táblázat). A fő imperialista hatalom óriási profitokat zsebel be külföldi befektetéseiből. Az Egyesült Államok külföldi befektetéseinek profitja például 1946-ban 1113, 1952-ben pedig már 2680 millió dollárra rúgott (216. táblázat). A monopolista államkapitalizmusnak a tőkekivitel vonatkozásában való érvényesüléséről ad képet a 205. táblázat, amelynek adatai szerint az állami tőkebefektetések részesedése az Egyesült Államok összes külföldi tőkebefektetéseiben az 1939. évi 0,03 százalékról 1945-ben 12,7, 1947-ben pedig 44,7 százalékra emelkedett, majd lassú csökkenéssel 1953-ban 39,9 százalékra esett vissza.

A tőkésországok *pénzügy*eivel foglalkozó hatodik fejezet a pénzforgalomra, az egyes országok nemzetközi fizetési mérlegére, költségvetésére (ezzel kapcsolatban különös súllyal a katonai kiadásokra), valamint az államadósságra vonatkozó adatokat tartalmaz. Ezek az adatok a tőkés ellentmondások kiéleződésének, a kapitalizmus általános válsága elmélyülésének pénzügyi vetületét tárják elénk.

Az amerikai dollár vásárlóereje a háború előttihez képest 1946-ban 67,7 százalékra, 1953-ban pedig 47,6 százalékra; az angol fonté ugyanezekben az években 57,5, illetve 30,7 százalékra; a francia franké 15,4, illetve 3,8 százalékra; az olasz líráé 3,5, illetve 1,9 százalékra csökkent. Az infláció egyik fő tényezője a katonai kiadások állandó növekedése; ezek a kiadások 1952—1953-ban az Egyesült Államok nemzeti jövedelmének 28,5, Angliáénak 15,0, Franciaországénak pedig 17,3 százalékát emésztették fel (233. táblázat). Ez természetesen állandó költségvetési hiánnyal, az államadósság felduzzadásával, a dolgozók adóterheinek fokozódásával párosul.

A hetedik fejezet *a dolgozók elnyomorodásának, a tőkés profitok növekedésének* adatait ismerteti. Noha a burzsoá statisztika éppen ezen a területen igyekszik a legjobban meghamisítani a valóságot, az összegyűjtött és feldolgozott anyag mégis meggyőzően ábrázolja a monopolkapitalizmus gazdasági alaptörvényének és a tőkés felhalmozás általános törvényének érvényesülését, a munkásosztály abszolút és relatív elnyomorodását a kizsákmányolás fokozódására, a reálbérek csökkenésére, az adóterhek növekedésére, a munkások táplálkozásának leromlására, a súlyos munkanélküliségre és mindezzel párhuzamosan a monopóliumok gazdagodására, profitjaik növekedésére vonatkozó adatokkal.

A földrajzi és népesedési adatok című záró fejezet nemcsak egyszerűen területi és demográfiai adatokat ad. A fő tőkésországokbeli keresők megoszlására vonatkozó táblázatokból (280—285. táblázat) élesen kiütközik az élősdiség fokozódása ezekben az országokban. Adataik szerint a termelő ágazatok keresőinek hányada a fő tőkés országokban a következőképpen változott (az összes keresők százalékban):

Anglia	1911	70,6	1951	61,1
Egyesült Államok	1910	75,1	1950	58,0
Franciaország	1911	77,5	1946	70,0
Németország	1907	78,9	1950	68,3*
Olaszország	1911	85,3	1951	75,0

*Nyugat-Németország

A rothadásnak, az élősdiségnek ez a képe mintegy betetőzi a tőkésgazdaság fejlődésének egész menetét, s egyúttal azt is megmutatja, hogy ez a folyamat éppen a tőkés szempontból legfejlettebb országban, az Egyesült Államokban halad előre a leggyorsabban és a legmesszebb.

★

Az ismertetett mű érdemeinek hangsúlyozásával és egészében véve okvetlenül pozitíven való értékelésével egyidejűleg utalnunk kell a gyűjtemény néhány kisebb-nagyobb fogyatékosságára. Ezek kiküszöbölése az esetleges második kiadásban nagy mértékben fokozná a könyv összeállítói által végzett kétségtelenül nagy és hasznos munka hatékonyságát.

Az első jelentősebb fogyatékosság, hogy a könyv tartalmában nem adja egészen azt, amit címében ígér, tudniillik sok tekintetben nem ad teljes áttekintést az 1929-től 1953-ig terjedő *teljes* időszakról. A táblázatoknak csak mintegy egyharmadában találunk 1929-ig visszamenő adatokat, jórészük csupán a háborút közvetlenül megelőző évekig nyúlik vissza, sok táblázat pedig csupán egy vagy néhány háború utáni évre vonatkozóan közöl adatokat. Ez sok esetben statikussá teszi az olvasó elé tárt képet, megakadályozza, hogy valóságos fejlődésében lássuk a tőkésgazdaság egész sor fontos mozzanatát, például a koncentrációt, amelyre vonatkozóan az Egyesült Államokat illetően csak egyetlen évre találunk a gyűjteményben adatokat. A szerzők — a jelek szerint tudatosan — nem közölnek adatokat a háború éveiről, s szinte valamennyi táblából hiányoznak az 1938 és 1948 közt eltelt évekre vonatkozó adatok. Ez nagy hiányosság, mert jórészt tisztázatlan marad az a rendkívül fontos szerep, amelyet a második világháború a tőkés világgazdaság további alakulásában betöltött. Különösen érvényes ez az Egyesült Államok és a tengerentúli elmaradott országok gazdaságára, márpedig ezekre vonatkozóan bőséges statisztikai anyagot találhatunk, ha a háborús évek fejlődését akarjuk illusztrálni. Ismeretes, hogy az elmaradott országok ipara a háború idején viszonylag jelentősen fejlődött, s ennek nem kis szerepe volt a gyarmati rendszer válságának háború után történt kiéleződésében. Az említett hiányosság folytán e fontos jelenség gazdasági okai feltáratlanok maradnak a könyvben.

A gyűjtemény egyáltalán nem közöl adatokat a nemzeti jövedelem és a beruházások alakulásáról, holott ezek igen fontos mutatók, amelyek segítségével igen fontos következtetéseket vonhatunk le a bővített újratermelés problémáját illetően, ebben a történelmi időszakban. Az imperialista és a gyarmati országok nemzeti jövedelemadatainak szembeállítása leleplező erejű tényeket tárna fel (az ENSZ kiadványaiban bőven található efféle anyag).

Általában a gyűjtemény viszonylag kevés anyagot közöl az elmaradott országok helyzetéről.

Mint a bevezető megemlíti, a gyűjtemény összeállítói az egyes évek megfelelő kiválasztásával is igyekeztek előmozdítani, hogy a valóságot híven tükröző képet adhassanak, még a burzsoá forrásokból származó adatok alapján is. Ezt az okvetlenül helyes törekvést azonban nem mindig érvényesítették következetesen, s ezért a kapott kép néhány esetben nem mutatja híven a gazdasági fejlődés valóságos menetét. Például a külkereskedelemre, e nagyon fontos területre vonatkozó táblázatokból az 1929 és 1937 közt eltelt évek adatai javarészt hiányoznak, tehát nem derül ki, hogy a nagy világgazdasági válság hogyan hatott ezen a területen. Hasonló a helyzet a külföldi tőkebefektetések alakulását illető számadatokkal is. Egy másik példa az időszakok helytelen megválasztására: az 5. táblázat szembeállítja egymással az Egyesült Államok ipari termelésének alakulását 1949—1950-ben és 1953—1954-ben. Ez teljesen helytelen, mert hiszen 1949—1950. a válságból való kiemelkedés, 1953—1954. pedig éppenséggel a termelés erős visszaesésé-

nek az időszaka volt. E két különböző jellegű időszak szembeállítása alapján csak elferdített képet nyerhetünk az ipari konjunktúra alakulásáról az Egyesült Államokban.

Amennyire helyes a szerzőknek az a törekvése, hogy ahol csak erre mód nyílik, ugyanarról a témáról abszolút számokat és dinamikus indexsorokat is közöljenek, annyira sajnálatos, hogy igen ritkán alkalmaznak megoszlási viszonyszámokat. Ahol ezt megteszik, például a külkereskedelem értékbeli alakulását és a teherhajóflottaállományt mutató táblázatokban, ott ezek a táblázatok reflektorfényben állítják elénk a tőkésországok erőviszonyaiban történt változásokat. Okvetlenül érdemes lett volna efféle táblázatokat összeállítani az ipari termelés volumenére, az egyes fontosabb ipari és mezőgazdasági cikkek termelésére, valamint egy-két fontos áru külkereskedelmi forgalmára vonatkozóan is. Ezáltal az összegyűjtött hatalmas anyag elemzőbb jellegűvé vált volna. A felvetett kérdéssel összefügg az is, hogy — ellentétben az említett szovjet gyűjteménnyel — alig közölnek az egész tőkésvilágot átfogó adatot. Ez ugyancsak károsan befolyásolja a táblákból kialakuló kép *teljességét.* Ugyancsak a teljesség rovására megy az is, hogy egy-két esettől eltekintve, Németországról nem találunk 1936-nál korábbi adatokat. Magától értetődik, hogy a két világháború közt eltelt időszak tőkés világgazdaságáról nem kaphatunk megbízható, átfogó képet, ha a táblázatokban nem találjuk meg a második legnagyobb tőkés ipari hatalomra — Németországra — vonatkozó adatokat. Sőt, ezen túlmenően, a második világháború keletkezését sem érthetjük meg Németország háború előtti gazdasági fejlődésének ismerete nélkül.

A műben sok olyan apróbb hibát is találhatunk, amelyet az összegyűjtött anyag gondosabb átnézésével, alaposabb lektorálásával igen csekély fáradság árán ki lehetett volna küszöbölni. Például a 3. táblázatban azt olvastuk, hogy az Egyesült Államok ipari termelésének indexe 1929. évi bázison 1951-től 1952-ig 211-ről 199-re esett vissza, a 4. táblázat adatai szerint ellenben az említett időszakban az Egyesült Államok ipari termelése 1 százalékkal nőtt. Az olvasó nem tudja, most melyik táblának higgyen. A nyersgumitermelésre vonatkozó adatokat érthetetlen okból az ipari termelés fejezetében találhatjuk, holott a mezőgazdasági termeléshez sorolandók. Ugyanakkor a mezőgazdaságról szóló fejezetben egyetlenegy ipari növény termelésére vonatkozóan sem találunk adatot, holott közülük például a gyapot rendkívül fontos világkereskedelmi árucikk. Az óntermelés adatait ismertető táblázat nem tesz említést sem Bolíviáról, sem Indonéziáról, pedig ezek a tőkés világ óntermelésében a 2—3. helyet foglalják el stb.

Fel kell vetni végül azt a kérdést, helyes-e az egyes témakörökkel foglalkozó fejezetekben pusztán számszerű anyagot közölni. Nézetünk szerint az egyes fejezetek elé írt, mindenesetre rövidrefogott bevezető szövegrész emelné a gyűjtemény színvonalát, mert egyrészt alkalmat adna rá, hogy felhívja az olvasó figyelmét a legfontosabb kérdésekre, másrészt — és ez nézetünk szerint igen fontos — itt közölhetnék azt, ami az ismertetett gyűjteményből sajnálatos módon hiányzik, tudniillik az összehasonlítást a szocialista tábor töretlenül és gyors ütemben fejlődő gazdasága és a halódó kapitalista gazdaság közt.

Az említett fogyatékosságok megszüntetése kétségtelenül megkövetelné a könyv terjedelmének egy-két ívvel való bővítését. Egy második kiadás során azonban — amely tekintettel a mű mostani viszonylag kis példányszámára, két-három év múlva minden bizonnyal időszerű lesz — a kiadónak nem szabad visszariadnia a mű színvonalának emelése céljából esetleges áldozatoktól sem. A gyűjteményt nagy és szorgalmas munkával elkészített fiatal magyar gazdaságstatisztikusoknak az említett hibák kiküszöbölésében nagy segítséget adna, ha bátrabban hasz-

nálnák fel a megfelelő szovjet szakirodalmat, amelyből egyrészt kiegészítő anyagot meríthetnek a hiányzó részek számára, s amelyek másrészt például szolgálhatnak: hogyan kell a burzsoá statisztikákból helyes marxista elemzéssel a gazdasági valóságot híven tükröző táblázatokat összeállítani. Gondolunk itt olyan kiváló művekre, mint *Varga—Mendelszon:* Világgazdasági válságok, ugyane szerzőktől: Új adatok Lenin imperializmusához, *Varga Jenő:* A nagy válság, 20 év szocializmus és kapitalizmus, Az imperializmus gazdaságának és politikájának fő kérdései stb. E művek adatanyagának felhasználása, módszerük tanulmányozása jelentősen előmozdítaná, hogy a magyar szerzőkollektíva munkája még gyümölcsözőbbé, könyvük pedig az imperializmus ellen vívott felvilágosító harcunk még élesebb fegyverévé váljék.

Molnár Ferenc

Erős—Bakos—Lukács: A belkereskedelem gazdasági tevékenységének elemzése

(Pénzügyi Kiadó. 1954. 302 oldal)

Erős Gyula és szerzőtársai könyvének kiadását a szakemberek részéről nagy várakozás előzte meg. Ez érthető, mivel a könyv Bakanov és Szmirnov szovjet közgazdászok hasonló tárgyú magyarra fordított műve mellett az első olyan magyar nyelven megjelent munka, amely átfogóan tárgyalja a kereskedelmi vállalatok gazdasági tevékenysége elemzésének módszereit, mutatóit, mérlegelve a magyar belkereskedelem felépítésének sajátosságait, valamint a kereskedelmi szervezetünkre háruló időszerű feladatokat. A várakozás nem bizonyult hiábavalónak: a könyv jelentős segítséget ad a kereskedelmi vállalatok, szervek dolgozóinak, elsősorban a számviteli dolgozóknak.

★

A szerzők részben Szmirnov *A belkereskedelmi vállalatok gazdasági tevékenységének elemzése* című munkája (Kereskedelmi Kiadó. 1953.) felépítését és módszerét vették alapul. Tartalmi eltérés az említett műtől többek közt az első rész (I—IV. fejezet) beiktatásában van, továbbá abban, hogy a szerzők helyenként a közétkeztetési-, felvásárló-, és nagykereskedelmi vállalatokra is kiterjesztik a tárgyalást.

A két részből álló könyv felépítése a következő:

Az első rész (I—IV. fejezet) alapfogalmak tisztázásával, a közgazdasági elemzés jelentőségével foglalkozik a kereskedelem tevékenységére vonatkozóan. Szélesen, népgazdasági méretekben tárgyalja többek közt a kereskedelem közgazdasági szerepét, utal a nemzeti jövedelem, az állami költségvetés, a lakosság pénzbevételeinek és kiadásainak mérlege közt meglevő összefüggésekre.

A kereskedelmen kívül eső közgazdasági jelenségek hatása a vásárlóerőre és árualapra című fejezet az önköltségcsökkentés hatását, a forgóeszközcsökkentés közgazdasági jelentőségét, az államapparátus fenntartásában érvényesítendő takarékosságot stb. tárgyalja.

A szerzők érdekesen és úttörő módon „elméleti mérleg"-példa segítségével levezetik és számszerűleg megmutatják: miképpen hat az önköltségcsökkentés, a termelékenység növekedése stb. a nemzeti jövedelem, az állami költségvetés mérlegére. Ezek a fejtegetések a könyv legsikerültebb részei közé tartoznak.

Sajnos ugyanezekben a fejezetekben találhatók a könyv leggyengébben sikerült részei is. Különösképpen az I. fejezetben sok a pontatlan,

pongyola fogalmazás, sőt elméleti tévedés is. Ezek közül néhányról a későbbiekben szólok. Vitatható Erős Gyulának, az I. rész szerzőjének a vásárlóerő fogalmáról adott meghatározása is (II. fejezet).

A könyv második részének (V—XII. fejezet) összefoglaló címe: *Kereskedelmi vállalatok gazdasági tevékenységének elemzése.* Ez a rész tartalmazza a könyv tulajdonképpeni mondanivalóját.

A meglehetősen technikai jellegű V. fejezet a vállalatok beszámoltatásával foglalkozik, s kissé szürkén, szárazon ismerteti a beszámoltatási rendszert.

A VI. fejezet a könyv egyik legalaposabban kidolgozott fejezete. Szerzője: Lukács Andor jó gyakorlati példák révén mutatja be az egyes elemzési módszereket. A korábban megjelent hasonló műveknél sokkal alaposabban foglalkozik az egy főre jutó fogyasztás vizsgálatának mutatóival, az „önfogyasztás" (rendkívül magyartalan, de elterjedt megjelölése a saját termelésből való fogyasztásnak — F. T. megjegyzése) kérdésével. Részletesen ismerteti a vendéglátóipari áruforgalom elemzésének problematikáját, a területi nagy- és kiskereskedelmi forgalom együttes vizsgálatát.

A vizsgálatok során a szerző sok helyen túllépi a vállalati kereteket. Az ezzel kapcsolatos problémákra, valamint a fejezet egyes következtetéseire később még visszatérek.

A hálózatfejlesztés elemzésével foglalkozó VII. fejezet lényegét tekintve helyesen, de nem eléggé alaposan, részletesen tárgyalja, nem meríti ki teljesen a hálózatfejlesztés problémakörét.

A VIII. fejezet a kereskedelem technikai alapjait elemzi. Ez a fejezet meglehetősen technikai jellegű, noha ez nem szükségképp következik témájából. A fejezet egyébként nem sok újat mond.

A IX. fejezet behatóan foglalkozik a munkaügy elemzésével, s nagy gyakorlati segítséget ad a kereskedelmi dolgozóknak. Ennek a fejezetnek az a fogyatékossága, hogy a béralap elemzését lényegében leszűkíti a bank béralap-ellenőrzésére, nem foglalkozik kellő súllyal a tartalékok feltárásának fontosságával.

A X. fejezet a kereskedelmi árrés elemzése. A szerző — Bakos István — szerint az áruforgalmi árrés alakulását két tényező szabja meg: „a) az áruforgalmi bevételek nagysága és b) az eladott áruk beszerzési értéke" (189. old.).

Ez a megfogalmazás zavaros. Az a) és b) pontban említettek nem az áruforgalmi árrés alakulását megszabó tényezők, hanem *e két tényező különbsége maga az árrés!* Az árrés alakulását más tényezők befolyásolják: például az áruforgalom összetételének alakulása, a haszonkulcsok nagysága.

Szerkesztési hiba, hogy ebben a fejezetben szó van a felvásárló vállalatok árrésének elemzéséről is, a könyv többi fejezete azonban nem foglalkozik a felvásárló vállalatok elemzési kérdéseivel.

A két utolsó — XI. és XII. fejezet a sikerültebb részek közé sorolható. A XI. fejezet tartalmazza a forgalmi költségek, a kereskedelmi veszteségek és a vállalati eredmény elemzését. A költségcsoportosítással kapcsolatos — a fejezetben megemlített — vitában elfoglalt, illetve el nem foglalt álláspontra később visszatérek.

A XII. fejezet a vállalati pénzgazdálkodás elemzését tárgyalja. Ennek a fejezetnek az a lényeges hibája, hogy nem mutatja meg eléggé: a vállalat pénzgazdálkodása hű tükre a vállalat egész tevékenységének; nem foglalkozik kellőképpen az áruforgalmi-, munkaügyi stb. problémáknak a pénzgazdálkodásra gyakorolt hatásával.

★

E rövid — inkább ismertető jellegű — cikknek nem célja a szóbanforgó mű részletes tartalmi bírálata. Úgy vélem, mégis szükséges néhány probléma felvetése. (Megjegyzem, hogy a továbbiakban nem az egyes részek szerzőivel vitatkozom, hanem *általában* a szerzőkkel, mivel véle-

ményem szerint az egyes fejezetek szerzőinek megjelölése nem menti fel a szerzőket az *együttes felelősség* alól.)

A könyvvel kapcsolatban felvetődő — véleményem szerint — legfontosabb elvi jellegű probléma *a könyv címének és tartalmának viszonya.* Emögött lényegében a gazdasági tevékenység elemzése fogalomkörének tisztázására irányuló törekvés húzódik meg.

Ezt a kérdést azért tartom a legdöntőbbnek, mert a gazdasági tevékenység elemzése fogalomkörének tisztázatlansága rányomja a bélyegét az egész könyvre, s ennek következtében a munka sokat veszít értékéből.

A könyv címében a *belkereskedelem* gazdasági tevékenységének elemzését jelöli meg tartalomként. De valójában — az első résztől eltekintve, amely bevezető, alapfogalmak tisztázására szolgáló rész — jórészt a belkereskedelmi *vállalatok* gazdasági tevékenységének a mérlegbeszámolók alapján történő vizsgálatát tárgyalja. Megjegyzendő, hogy ez a vonal sem töretlen. Sok helyen — erről később részben szó lesz — az anyag kitör a szűkreszabott vállalati keretből.

A szerzők bizonytalanságát mutatja már az is, hogy a könyv főcíme mellett a második rész címe: *Kereskedelmi vállalatok gazdasági tevékenységének elemzése.* Hogy ez a tulajdonképpeni mondanivaló, arra utal az is, hogy az első rész összesen 71, a második ellenben 223 oldal.

Önkéntelenül adódik a kérdés: miért nem a tulajdonképpeni mondanivaló alapján adták meg a szerzők a könyv címét? Erre a válasz csak az lehet: a szerzők azért jártak így el, hogy az első rész is bekerülhessen a könyvbe. A beiktatást illetőleg egyet is értek a szerzőkkel, már legalább is az első rész zömét tekintve. Nem a cím kifogásolható, hanem az, hogy a szerzők miért nem a *belkereskedelem* elemzését tárgyalják?

A könyv mai formájában az első résznek semmiféle kapcsolata sincs a másodikkal, hacsak nem fogadjuk el kapcsolatnak azt a megállapítást, hogy „...a kereskedelmi vállalatok tevékenységét elemző közgazdásznak teljes áttekintéssel kell rendelkeznie ezekről az összefüggésekről" (70. old.) vagy azt a vitatható megállapítást, hogy „A kereskedelmi vállalat tervezésénél vagy a tevékenységet jelző tényszámok elemzésénél *mindenekelőtt azokat az üzemen kívüli közgazdasági jelenségeket kell felmérni,* amelyek a kereskedelmi vállalat tevékenységének terjedelmét, összetételét — mint a kereskedelmi üzemen kívül álló tényezők — befolyásolják." (Uo. Az én kiemelésem — F. T.)

Talán szőrszálhasogatásnak tűnik a fenti kiemelés. Nem is lenne megokolt, ha a könyv más helyein ismételten nem bukkanna fel ez a megállapítás. A szerzők szükségesnek találták egy ilyen értelmű fejezetcím beiktatását is (III. fejezet. *A kereskedelmen kívül eső közgazdasági jelenségek hatása a vásárlóerőre és árualapra).*

Félreértések elkerülése végett hangsúlyozom: szükséges, hogy a vállalati dolgozók — bármely népgazdasági ágban dolgozzanak is — ne csak szűk „vállalati szemszögből" nézzék a dolgokat, hanem tanuljanak meg népgazdasági méretben gondolkozni, mert ez egyik igen fontos feltétele a vállalat jó munkájának. A mi vállalataink a népgazdaság részei, s ezért nem lehetnek olyan „vállalati érdekeik", amelyek szembenállnak az egész népgazdaság érdekeivel.

De miért kell annyiszor hangsúlyozni ezeket az „üzemen kívüli közgazdasági jelenségeket"? Ilyen jelenségek persze nyilvánvalóan vannak. De furcsának tűnik, hogy a szerzők „a kereskedelmen kívül eső közgazdasági jelenségként" tárgyalják például a termelékenységnövekedés, a forgóeszközcsökkentés hatását. A kereskedelem nem passzív élvezője vagy szenvedője e jelenségeknek. Az ilyen helytelen hangsúlyozás odavezethet, hogy a vállalati dolgozók egy részében amúgy is meglévő hajlamot táplálja olyan következtetések levonására, hogy az esetleges ered-

ménytelenségek jórésze „objektív", a vállalattól független okokból ered, a vállalat nem felelős érte. Ilyenfajta „elméletek" gyártására a kereskedelem területe különösen alkalmas. Némi túlzással ezen a vonalon haladva eljuthatunk odáig, hogy a vevők vásárlását is „üzemen kívüli jelenség"-nek minősítsük.

De térjünk vissza a könyv tartalmának kérdésére. A címnek megfelelően valóban a belkereskedelem gazdasági tevékenységének elemzésével kellett volna foglalkozni. Ezt az elemzést pedig semmiképpen sem lehet leszűkíteni a vállalati beszámolókra. A belkereskedelemnek mint népgazdasági ágnak tevékenységét kell elemezni, s ebből kiindulva kell eljutni a vállalatok tevékenységének elemzéséig, s az egésznek (ebben az esetben a belkereskedelemnek) részeként kell vizsgálni a vállalatokat.

Ha így fogjuk fel az elemzést, akkor a vizsgálati terület egyrészt kiegészül a kereskedelem és a többi népgazdasági ágazat kapcsolatainak elemzésével, az áruforgalom és a fogyasztás viszonyának vizsgálatával stb., másrészt az egyes elemzési témák más megvilágításba kerülnek, nem a — bizonyos mértékig szűk — vállalati szempontok kerülnek előtérbe, hanem az egész belkereskedelem, az egész népgazdaság szempontjai adják meg az elemzés irányát. Az ekképpen értelmezett elemzés nem a számvitel területéhez, hanem a kereskedelem gazdaságtanához tartozik; a kereskedelem gazdaságtana azonban természetesen a könyvvitel, a statisztika adataira támaszkodik, ezek adják az elemzéshez az anyagot.

Nem szeretném, ha megállapításaimból bárki is a számvitel lebecsülését igyekeznék kiolvasni. Ez nem alacsonyabb- vagy magasabbrendűség kérdése. A számvitel és jelen esetben a kereskedelem gazdaságtana művelőinek nem a saját „tudományuk" értékelésén kell vitatkozniuk, hanem kölcsönösen segíteniük kell egymás munkáját. E munkák jó elvégzésének egyik feltétele pedig a munkaterületek elhatárolása. Az elemzést nem helyettesíthetjük egyszerűen a számviteli vagy úgynevezett mérlegadatok csoportosításával. A számviteli adatok sokat mutatnak, de számos „miértre" csakis kiterjedtebb elemzés adhat választ. Az elemző közgazdász mitsem ér el alapos számviteli ismeretek nélkül, de a számvitel művelője sem megy sokra kellő közgazdasági ismeretek hiányában, még a „miértekig" sem tud eljutni, egyszerűen regisztrálja a tényeket.

A továbbiakban néhány példával szeretném bizonyítani azt az előbbi megállapítást, hogy a könyv második részében a szerzők több helyen átlépik az általuk megállapított vállalati kereteket.

A könyv 107. oldalán a forgalom összetételének elemzésére egy táblázat található, amely egy úgynevezett vegyes profilú (élelmiszert, ruházati cikkeket és vegyes iparcikket forgalmazó) vállalat forgalmát veszi alapul.

„A táblázatból az alábbi következtetéseket vonhatjuk le:

a) a forgalom összetétele eltolódott az iparcikkek irányába. *Ez az életszínvonal egészséges emelkedését jelenti, mivel az élelmiszerforgalom is emelkedett.* Az élelmiszerforgalmon belül is viszonylag jobban nőttek az egyéb élelmiszerek, mint az alapvető élelmiszerek . . ." (Uo. Az én kiemelésem. — F. T.)

Kétségtelen, hogy *országos* áruforgalmi adatok vizsgálatakor az élelmiszer- és az iparcikkforgalom számainak egybevetéséből alapos következtetések vonhatók le az életszínvonal alakulására. Az iparcikkforgalom gyorsabb ütemű növekedéséből általában az életszínvonal emelkedésére következtethetünk. Tehát a szerzők következtetése igaz lehet, ha országos adatokból ered. De vajon helyes-e efféle következtetéseket levonni *egy vállalat* adataiból? Minden bizonnyal nem helyes. Úgy vélem, nem is szükséges különösképpen bizonyítani álláspontom helyességét. Csak egy szempontra mutatok rá a sok közül: a szerzők is tudják, hogy nincs hazánkban olyan — a vizsgálat tárgyául választott — vegyesprofilú vállalat, amelynek a működési területén vagy

annak közvetlen szomszédságában nincsenek szakosított élelmiszer-, ruházati és egyéb iparcikkárusító szakboltok. Teljesen alaptalan tehát az a feltételezés, hogy a vállalat működési területén élő lakosság egész élelmiszer- és iparcikkszükségletét az illető vegyes profilú vállalattól szerzi be. Ha pedig ez igaz, akkor a vállalatnak ezek a számai lényegében semmit sem mondanak az életszínvonal alakulásáról. Ebből persze nem következik, hogy szükségtelen ilyen vállalati kimutatások elkészítése. Ezek nagyon jól használhatók, sok mindent megmutatnak, csak éppen az életszínvonal alakulását nem mutatják és nem is mutathatják.

Ugyancsak átlépik a szerzők a vállalati kereteket például a 137. oldalon, ahol a *nagy- és kiskereskedelemmel foglalkozó irányító szerv áruforgalmának vizsgálatával* foglalkoznak. Ugyanezt teszik a *Területi hálózati kapacitás elemzése* című részben is, ahol egy város 1954. évre szükséges hálózati kapacitásának felmérésével foglalkoznak.

Az idézetteken kívül még sok példát sorakoztathatnánk fel. Mindezeket elsősorban annak bizonyítására kívántam idézni, hogy a könyv is arról tanúskodik: egyszerűen lehetetlen vállalati keretek közt maradva végezni gazdasági elemzést.

A könyvben több vitatható és pontatlan meghatározás is található. Csak néhányukkal foglalkozom.

Teljesen egyetértek a szerzőkkel, hogy „A fogalmak tisztázása különösen a vásárlóerő és árualap szó használata szempontjából fontos. A gyakorlatban, de az irodalomban is gyakran fordul elő a vásárlóerő, vásárlóalap, vásárlókereslet, vásárlóképesség, fizetőképesség, fizetőképes kereslet kifejezés különféle értelmezésben." (13. old.)

A kérdés csak az, vajon sikerült-e a szerzőknek előmozdítaniuk a felsorolt és egyéb fogalmak használatában kétségkívül tapasztalható zavar, tisztázatlanság megszűnését? Véleményem szerint nem sikerült, sőt egyes fogalmak „új" értelmezésével inkább fokozzák a zűrzavart.

A szerzők utalnak rá, hogy a vásárlóalapot illetőleg átveszik M. A. Ityin szovjet szerző meghatározását (*Ityin.* A lakosság vásárlóalapjának kiszámítása. Kézirat. Országos Tervhivatal Tanulmányi Osztályának kiadása. 1952.), és ennek alapján „a lakosság vásárlóereje alatt a lakosságnak egy időszak alatt befolyó teljes pénzbeni vagy pénzre átváltható jövedelmét értjük". (?) (13. old.)

Ityin valójában csak a vásárlóalap fogalmát határozza meg, s utal rá, hogy nem szabad összekeverni a vásárlóalapot és az árukeresletet.

Elfogadhatatlan a szerzőknek az az álláspontja, hogy tudniillik a lakosság vásárlóereje „tartalmilag és nagyságrendben csaknem megegyezik a bankjegyemisszióval." (Uo.)

Ha elfogadjuk ezt a meghatározást, akkor többek közt például azt a „furcsa" álláspontot képviseljük, hogy a bankjegykibocsátás növelésével növelhető a lakosság vásárlóereje.

Hogy a zavar még nagyobb legyen, a könyv 5. oldalán a termelés és a fogyasztás összhangjának problémájával kapcsolatban többek közt a következőket találjuk: „... meg kell különböztetni

a) vásárlóerőtöbblet esetét, amikor a lakossághoz kiáramló pénzmennyiség meghaladja kiskereskedelmi eladás céljára rendelkezésre bocsátott áru és szükséges szolgáltatások mennyiségét."

Ez több mint pongyola fogalmazás. Hogyan lehet egyáltalán szembeállítani a kibocsátott pénz mennyiségét a beszerezhető áruk *mennyiségével*? Nyilvánvaló, hogy a vásárlóerőt alkotó pénzmennyiséget nem a vele szemben álló árumennyiséggel, hanem ennek az árumennyiségnek az *árösszegével* kell összevetnünk. Sok félreértést elkerülhetünk, ha megkülönböztetjük a meglévő árumennyiséget, ennek az árumennyiségnek az árösszegétől.

Véleményem szerint nem szabad azonosítani, illetve összekeverni a vásárlóerő és a vásárlóalap fogalmakat. Általában azt tartom helyesnek, ha a vásárlóalap fogalmat használjuk, amelyen én a lakosság pénzjö-

vedelmének áruvásárlásra fordítható részét értem. Ez pénzfogalom, számokban kifejezhető pénzmennyiséget jelent. Úgy is mondhatnánk: ez a lakosság áruvásárlásra szolgáló pénzmennyiségének „nominál-értéke".

A vásárlóerő fogalmát én lényegében a fizetőképes kereslettel, másképpen kifejezve a lakosság áruvásárlásra szolgáló pénzmennyisége (vásárlóalap) „reál-értékével" azonosítanám. A vásárlóerő színvonalát egyfelől a vásárlóalap nagysága, másfelől a lakosság szükségleteinek kielégítésére rendelkezésre álló árumennyiség (árualap) árszínvonala határozza meg.

Az említetteken kívül a könyvben több pontatlan, sokszor értelmetlen megfogalmazást is találhatunk.

A 6. oldalon például „A szocialista állam nemzeti jövedelméről" (?) van szó. Teljesen értelmetlen a következő mondat: „A szocialista kereskedelem különleges közgazdasági feladata az, hogy részt vesz a nemzeti jövedelem tervszerű elosztásának realizálásában." (5. old.) — Miért különleges feladat ez? — és hogy lehet a tervszerű elosztást „realizálni"?

Értelmetlenek az efféle megállapítások, hogy: „. . . a kapitalista piacon a termelési és személyes fogyasztás céljára szolgáló árutömegek egyformán áruként, *anarchikus összefonódásban jelentkeznek.*" (3. old. Az én kiemelésem. — F. T.) Tény, hogy a kapitalizmusban a termelőeszközök és a személyes fogyasztásra szolgáló termékek egyaránt áruk, de mit jelent az, hogy ezek „anarchikusan összefonódnak"? Abból, hogy mindegyik áru, még nem következik, hogy a termelőeszközök személyes fogyasztásra, a személyes fogyasztási cikkek pedig termelésre szolgálhatnak.

Nem világos, hogyan értik a szerzők ezt a mondatot: „A szocialista kereskedelemben az áruforgalom lebonyolítását, a lakosság ellátásának biztosítását szolgáló munka *társadalmilag szükséges jellegű.*" (156. old. Az én kiemelésem. — F. T.) — Ha úgy értik, hogy a kereskedelemben végzett munka „értékalkotó munka", akkor így kategorikusan kijelentve ezzel nem lehet egyetérteni. Van olyan munka is a kereskedelem területén, amely „értékalkotó", de a kereskedelemben végzett egész munkát nem tekinthetjük értékalkotó munkának. Ha pedig úgy értik, hogy a társadalomnak szüksége van kereskedelemre és ennek következtében olyan munkára, amelyet a kereskedelem végez, akkor ezt másképpen kell kifejezni, mert a politikai gazdaságtanban a társadalmilag szükséges munka más fogalom megjelölésére szolgál.

A szerzők közlik, hogy a forgalmi költségeknek úgynevezett állandó és változó költségekre való felosztásában, illetve csoportosításában nincs egységes álláspont. Ismertetik ebben a kérdésben több szovjet közgazdász egymással ellentétes álláspontját. Ezek után az olvasó természetesen érdeklődéssel várja a szerzők álláspontját. Ez így hangzik:

„A magunk részéről a vitás kérdésben úgy vélekedünk, hogy bár a forgalom kiterjesztésének valamennyi költségre hatása van, ez a hatás nem mutatkozik egyformán a különféle költségcsoportoknál, egyes költségek sokkal érzékenyebben reagálnak a forgalom változásaira, mint a költségek más csoportjai. (Ezt nem vitatta senki. — F. T.) Ennek megfelelően az elemzés során jelentősebb forgalom-emelkedés esetén nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a követelményt, hogy a költségszintnek az aránylagossal szemben is csökkenni kell." (209. old.)

Ebből a fogalmazásból korántsem tűnik ki világosan, hogy mi a szerzők álláspontja az említett kérdésben.

Bizonytalanság jellemzi a piacról általában, de különösen a szervezett és a szervezetlen piacról adott megfogalmazásokat. A 7. oldalon a szocializmusra vonatkoztatva a következőket találjuk: „. . . a termelőeszközök és fogyasztási cikkek forgalmának elkülönítésével létrejött egy különleges — kapitalista viszonyok közt elképzelhetetlen — szervezett piac. A termelőeszközök tervszerű elosztásán kívül a szervezett piac ki-

terjed az ország áruforgalmának túlnyomó részére. Állami szervek egymásközötti termékforgalma megszabott rendben — elenyésző kivételtől eltekintve — készpénz nélkül bonyolódik le. Az áruforgalom lebonyolítása állami vállalatoknál... alapvetően akkor jár pénzigénnyel, amikor a szervezetlen piaccal, a lakossággal, kisárutermelőkkel kerülnek összeköttetésbe."

Próbáljuk rendszerezni a dolgokat:

1. Tehát a szervezett piac létrejötte annak köszönhető, hogy a szocializmusban elkülönült a termelőeszközök és a fogyasztási cikkek forgalma.

2. A szervezett piac a termelőeszközök tervszerű elosztására, valamint az állami szervek kölcsönös termékforgalmára terjed ki.

Tehát piac áru nélkül! — Ez a szerzők szerint a szocialista szervezett piac, a „kapitalista viszonyok közt elképzelhetetlen szervezett piac". Nemcsak a kapitalizmusban, hanem a szocializmusban is elképzelhetetlen olyan piac, ahol nincs áru és következésképp csere sem.

3. Hogy mit értenek a szerzők a szervezetlen piac fogalmán, arra az idézett rész utolsó mondatából következtethetünk. Eszerint a szervezetlen piac maga a lakosság, a kisárutermelő. Ha az állami kereskedelem elad a lakosságnak fogyasztási cikket, vagy felvásárol mezőgazdasági termékeket, akkor ez a ténykedése a „szervezetlen piaccal való forgalom".

Ez teljes zavar. Kezdjük először a piac fogalmával. Mi a piac tulajdonképpen? — Az árucserék összessége. Ez a meghatározás egyaránt érvényes a kapitalizmusra és a szocializmusra. Tehát olyan „piac", ahol nincs áru, nincs pénz és nincs csere, voltaképp nem létezik. A szocializmusban a termelőeszközök nem áruk. Ennek következtében nem is kerülnek be az áruforgalomba, a termelőeszközöknek nincs piacuk, az állam osztja szét őket a különböző állami vállalatok, szervek közt. Az állami vállalatok kölcsönös termékforgalma szintén nem áruforgalom, mert itt sincs csere, tulajdonváltozás, mellékes tehát, hogy készpénz- vagy készpénznélküli forgalom keretében bonyolódik-e.

A következő kérdés annak tisztázása, hogy mit értünk a szocializmusban a szervezett piac fogalmán. A szervezett piac az állami és a szövetkezeti kereskedelem által lebonyolított forgalom. Azért nevezzük szervezett piacnak, mert az államnak módjában van ennek a piacnak az áruforgalmát nemcsak terjedelmében, hanem összetételében is megtervezni és megszervezni, ennek a piacnak az árui az állam által meghatározott áron kerülnek forgalomba, az állam megtervezi a forgalmat lebonyolító apparátust stb.

A szervezetlen piac forgalmát — a lakosság kölcsönös forgalmát — az állam nem tervezheti meg sem mennyiségében, sem összetételében, sem áraira vonatkozólag. Mindezeket az állam éppen a szervezett piac meglétével befolyásolhatja, sőt bizonyos mértékig irányíthatja.

Végeredményben tehát nem az teszi a szervezett piacot „szervezetté", hogy az eladók és a vevők egyaránt állami szervek, illetve vállalatok, hanem az előzőekben megjelölt kritériumok. Nyilvánvaló, hogy a lakosságnak az állami kereskedelemben történt vásárlásai a szervezett piachoz tartoznak.

A könyv említett hibái ellenére is értékes kezdeményezés, s anyagának javarésze jól felhasználható a kereskedelmi munkában.

Helyesnek tartanám, ha a Közgazdasági és Jogi Kiadó szakemberek részvételével ankétot tartana a könyvvel kapcsolatban felvetődött problémák megvitatására. Különösen fontos volna a gazdasági tevékenység elemzése fogalomkörének tisztázása, s egyúttal meg lehetne kísérelni az egyes közgazdasági fogalmak egyértelmű használatának kialakítását is. Az érdekeltek bevonásával megrendezett széleskörű vita kétségkívül sok segítséget adhatna a szerzőknek a könyv hibáinak kijavításához és így az esetleg szükségessé váló második kiadás alapos előkészítéséhez.

Forgács Tibor

Magyar nyelven megjelent gazdasági tárgyú könyvek

A történelmi materializmus. Szerkesztette: *Konsztantyinov.* Szikra. 1955. 588 old.

Az erdőgazdaságok számvitelének szervezése ütemterv szerint. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1955. 184 old.

Buzás József: A nemzetközi kereskedelem kérdései. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1955. 256 old.

Geszti Sándor: A műhelyek termelési, munkaügyi és anyagtervezése. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1955. 96 old.

Horn Artur: Általános állattenyésztés. Mezőgazdasági Könyvkiadó. 1955. 663 old.

Kabatjanszkij: Bányászati statisztika. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1955. 336 old.

Klitsch: Bevezetés az ipartelepítés kérdéseibe. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1955. 160 old.

Koch Ferenc—Petres László: Földrajzi zseblexikon. Művelt Nép Könyvkiadó. 1955. 324 old.

Lenin Művei. 15. Szikra. 1955. 535 old.

Marx: A tőke I. kötet. Szikra. 1955. 824 old. (Új kiadás.)

Máriás—Fülöp—Kardos: Vállalati tervezés az iparban. I. rész. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1955. 204 old.

Ollé Lajos és szerzőtársai: Általános statisztikai példatár. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1955. 192 old.

Országos belkereskedelmi tanácskozás. 1955. március 28—29. Rövidített jegyzőkönyv. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1955. 88 old.

Pulec: Szakszervezeti mozgalom az Egyesült Államokban a második világháború után. Népszava Könyvkiadó. 1955. 92 oldal.

Rejsznyer—Rubcov: A keleti országok újkori története. Művelt Nép Könyvkiadó. 1955. 484 old.

Vilusz-Kemenes: Kereskedelmi képletek gyűjteménye. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1955. 162 old.

Wahlner Aladár: Minőségellenőrzés a szénbányaiparban. Műszaki Könyvkiadó. 1955. 139 old.

Külföldön megjelent gazdasági tárgyú könyvek

S. Aaronovitch: Monopoly: a study of British monopoly capitalism. (Monopólium: tanulmány az angol monopolkapitalizmusról.) London. Lawrence és Wishart. 1955. 191 old.

Bolgarszkij narod v borba za szocializm. Szbornyik sztatyei. (A bolgár nép harcban a szocializmusért. Cikkgyűjtemény.) Moszkva. Állami Politikai Kiadó. 1954. 228 old.

Finanszi i kregyit sztran narodnoj gyemokratyii. (Pénzügy és hitel a népi demokratikus országokban.) Moszkva. Állami Pénzügyi Kiadó. 1954. 160 old.

N. C. Friedlaender és *J. Oser:* Economic history of modern Europe. (A modern Európa gazdaságtörténete.) New York. Prentice-Hall. 1954. 611 old.

A. A. Hacsaturov: Szocialno-ekonomicseszkije preobrazovanyija v narodnogyemokraticseszkoj Csehoszlovakii. (Társadalmi és gazdasági átalakulások a népi demokratikus Csehszlovákiában.) Moszkva. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Kiadója. 1954. 108 old.

A. Izmirliev: Proizvoditelnosztta na truda v tyezskata promislenoszt. (A munka termelékenysége a nehéziparban.)

Szófia. Tudományos és Művészeti Kiadó. 1954. 243 old.

E. James: Histoire de la pensée économique au XXe siecle. (A 20. századi közgazdasági gondolat története.) Párizs Egyetemi Kiadó. 1955. 1000 old.

B. Kuznyecov: Agrarnij voprosz v szovremennoj Francii. (Az agrárkérdés a mai Franciaországban.) Moszkva. Állami Politikai Kiadó. 1954. 244 old.

W. W. Lockwood: The economic development of Japan; growth and structural change. (Japán gazdasági fejlődése; növekedés és szerkezeti változás.) Princeton. Egyetemi Kiadó. 1954. 603 old.

A. Merkulov: Ruminija na putyi sztroityelsztva ekonomicseszkih osznov szocializma. (Románia a szocializmus gazdasági alapjai megteremtésének útján.) Moszkva. Állami Politikai Kiadó. 1954. 190 old.

A. A. Misin: Centralnje organi vlasztyi SZSA — orugyie gyiktaturi monopolisztyicseszkovo kapitala. (Az Egyesült Államok központi államhatalmi szervei a monopoltőke diktatúrájának eszközei.) Moszkva. Állami Pénzügyi Kiadó. 1954. 128 old.

Organyizacija finanszirovanyija i kregyitovanyija kapitalnih vlozsenij. (A beruházások finanszírozásának és hitelellátásának szervezése.) Moszkva. Állami Pénzügyi Kiadó. 1954. 408 old.

Sz. Ogurcov: Podjom blagoszosztojanyija trudjascsihsza v evropejszkih sztranah narodnoj gyemokratii. (A dolgozók jólétének fokozódása az európai népi demokratikus országokban.) Moszkva. Állami Politikai Kiadó. 1954. 120 old.

M. N. Ringyina: Burzsuaznie ekonomiszti Anglii i SZSA na szluzsbe imperialisztyicseszkoj reakcii. (Anglia és az Egyesült Államok burzsoá közgazdászai az imperialista reakció szolgálatában.) Moszkva. Állami Politikai Kiadó. 1954. 142 old.

P. A. Sejn: Matyerialno-tyehnyicseszkoje sznabzsenyije szocialisztyicseszkovo promislennovo predprijatyija. (A szocialista iparvállalat anyagi és műszaki ellátása.) Moszkva. Állami Politikai Kiadó. 1954. 360 old.

D. B. Szavinszkij: Kursz promislennoj sztatyisztyiki. (Iparstatisztikai tankönyv.) Moszkva. Állami Statisztikai Kiadó. 1954. 404 old.

V. Szokolov: Szovjetszkaja torgovlja v poszlevojennij period. (A szovjet kereskedelem a háború utáni időszakban.) Moszkva. Állami Politikai Kiadó. 1954. 164 old.

P. D. Sztarodubszkij: Hozraszcsot cehov i brigad na metallurgicseszkom zavogye. (A kohászati üzem műhelyeinek és brigádjainak önálló elszámolása.) Moszkva. Kohászati Kiadó. 1954. 140 old.

B. Sz. Szvircsevszkij: Organyizacija i tyehnológija proizvodsztvo traktornih rabot. (A traktormunkák szervezése és technológiája.) Moszkva. Mezőgazdasági Kiadó. 1954. 344 old.

I. A. Trahtyenberg: Kapitalisztyicseszkoje voszproizvodsztvo i ekonomicseszkie kriziszi. (A tőkés újratermelés és a gazdasági válságok.) Moszkva. Állami Politikai Kiadó. 1954. 200 old.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ СТАТЕЙ

За наше цветущее сельское хозяйство

После освобождения для нашего народного хозяйства было характерно быстрое развитие, однако раздробленное мелкотоварное сельское хозяйство не могло выдержать высоких темпов развития промышленности.

В 1948-ом году мы начали социалистическое переобразование сельского хозяйства.

Постановления партии и правительства в декабре 1953 г. способствовали развитию сельского хозяйства, однако производство хлеба и рост поголовья крупного рогатого скота отстает еще и в настоящее время. Тормозили развитие сельского хозяйства и правые взгляды, имевшие место в последнее время.

Постановление Центрального Комитета ВПТ в июне 1955 г. выдвигает в качестве важнейшей задачи социалистическое преобразование сельского хозяйства. и одновременно осуществление значительного подъема производства сельского хозяйства. Наряду с количественным развитием и укреплением производственных кооперативов, партия и правительство и впредь продолжает помогать единоличным крестьянам.

Целеустремленной работой, при поддержке всего трудового народа, опираясь на достижения нашего развития, мы можем успешно создать условия построения социалистического общества.

Карой Соради — Эгон Кашпер:

Вопросы рентабельности производства электроэнергии.

В этой статье мы рассматриваем вопросы народно-хозяйственного баланса со стороны источников покрытия потребностей в электроэнергии.

Вновь создаваемые электроцентрали относятся к четырем основным группам: конденсационные, теплоцентрали, гидро- и атомные централи. Определение самого рентабельного решения отчасти зависит от величины показателя эффективности, т. е. от того, какими средствами распоряжается народное хозяйство для капиталовложения. Подсчеты показывают, что наряду с дальнейшим стоительством конденсационных централей надо обращать больше внимания на строительство тепло- и электроцентралей там, где будет рентабельно их создание.

Правильное размещение централей значительно влияет на себестоимость электроэнергии на месте потребления. При размещении теплоцентралей надо иметь в виду три основных момента: сбеспечение углем, возможность получения воды и местоположение потребителей. Если эти три момента нельзя обеспечить в одном месте, тогда по имеющимся подсчетам, выгоднее строить централь, в первую очередь там, где имеются угольные шахты, во вторую очередь там, где имеется вода. При определении места строительства необходимо обращать внимание и на правильное соотношение добычи угля, производства и потребления электроэнергии в различных районах страны. При изучении данных себестоимости наших действующих централей можно сделать много ценных выводов.

Лайош Хорват

Механизация — рычаг подъема сельскохозяйственного производства

Социализм в сельском хозяйстве может быть осуществлен лишь в том случае, если он основывается на применении сельскохозяйственных машин, производимых тяжелой индустрией. Каждая новая сельскохозяйственная машина является внедрением новых, более развитых производительных сил в сельском хозяйстве.

Машины являются одним из наиболее важных производительных сил в сельском хозяйстве и одновременно важнейшим источником повышения производительности труда.

При определении направления механизации необходимо принять во внимание ту особенность сельского хозяйства, что помимо экономических законов в нем своеобразно господствуют и законы природы.

Механизация должна внедряться таким образом, чтобы все сельскохозяйственные работы производились в соответствующий период времени. Надо учесть при этом и распределение осадков, а также качества почв.

В настоящее время в Венгрии механизируются в основном следующие работы: лущение стерни, зяблевая вспашка, междурядная обработка и т. п.

При определении направления механизации большое значение имеет также учет структуры производства. Механизация животноводческих работ должна служить делу организации общественного, кооперативного животноводства. Механизация должна способствовать изменению производственных отношений в сельском хозяйстве, т. е. применение более развитых производственных сил должно привести к образованию развитых социалистических производственных отношений.

Имре Фенье—Ференц Зала:

Связь между торговлей и отраслями промышленности, производящими продукты личного потребления

Большое развитие социалистической промышленности обеспечило возможность быстрого роста товарооборота в течение пятилетнего плана.

Важным условием бесперебойного товарооборота, улучшения обслуживания населения, развития производства продуктов личного потребления, является создание и укрепление связей между торговлей и отраслями промышленности, производящими продукты личного потребления. Теоретической основой этих связей является марксистское учение воспроизводства.

Важным условием развития народного хозяйства, обеспечения непрерывности и ускорения темпов расширенного воспроизводства, а также укрепления политики социалистической индустриализации является бесперебойный и все улучшающийся процесс обращения. Взаимное влияние производства и обращения обусловливает и взаимозависимость промышленности и торговли. Развитие промышленности и торговли в социалистических условиях происходит в определенных народнохозяйственным планом рамках. Упомянутые выше связи составляют целую систему, цепь экономических мероприятий, целый экономический механизм. Он должен содействовать осуществлению закономерных связей и функций воспроизводства.

Для нашей развивающейся промышленности и торговли неоценимую помощь оказывает советский опыт. Постановления Коммунистической Партии и правительства Советского Союза о развитии производства продуктов личного потребления и улучшении работы торговли показывает и нам дорогу.

В соответствии с развитием нашего народного хозяйства в последние годы связи между промышленностью и торговлей развертывались на более высоком уровне и с большими результатами, пополнились новым социалистическим содержанием. Соответственно этому возросла роль торговли в изучении потребительского спроса и ее задачи в деле обеспечения этого спроса в производстве. Это требует дальнейшего развития и создания соответствия плановых связей между промышленностью и торговлей. Торговля должна активно помогать развитию производства продуктов личного потребления, росту производительности и рентабельности промышленности. Рост спроса населения, который требует не только количественного роста, но и улучшения качества и расширения ассортимента, делает необходимым улучшение производства товаров личного потребления. Для обеспечения всего этого необходимо повысить материальную заинтересованность и создать непосредственные экономические связи между промышленными и торговыми организациями.

Все это и является условием улучшения связей между промышленностью и торговлей и обслуживания населения на все более высоком уровне.

Др. Иштван Варга:

Формирование прибылей некоторых венгерских предприятий во время мирового экономического кризиса

Движение конъюктуры редко или даже совсем не показывают единую картину в капиталистических странах. Движение фаз конъюктуры, различное в разных странах, различно даже и внутри одной страны, причем оно различно не только в сельском хозяйстве и промышленности или в различных отраслях промышленности, но даже на различных предприятиях одной и той же отрасли промышленности. Такое положение было и в Венгрии во время экономического кризиса 1929—33 гг. И в эти годы в Венгрии были предприятия, получавшие значительную прибыль. Об этом нельзя забывать, рисуя картину кризиса и его последствий. Однако, раскрыть действительное положение является не легкой задачей, ибо предприятия, получавшие прибыли во время кризиса, стремились скрыть свои прибыли с помощью балансовых махинаций.

Играли роль и другие факторы. Противоречивые интересы капиталистов вызывали борьбу между ними, исход которой был различен. Деловую же политику финансовых предприятий определило их особенное положение. Во время инфляции в период первой мировой войны и в последующие годы банки охотно приобретали акции промышленных предприятий, ибо следовали политике „устойчивых капиталовложений". Банки приобретали главным образом акции предприятий тяжелой и пищевой промышленности, которые в это время находились в фазе роста коньюктуры.

После возникновения экономического кризиса деловая политика банков изменилась. Теперь они уже стремились не увеличить, а наоборот уменьшить свою заинтересованность в промышленности Они не расчитывали на начинающийся процесс роста цен. вызванный валютной депрессией и рядом других причин, который неблагоприятствовал кредитующим предприятиям. Банки вынуждены были вместо приобретения новых акций отдать свои капиталы в кредит. Это дало им возможность приобрести необходимую сумму кредитных денег, которая позволила использовать возможность рефинансирования эмиссионного банка. Немалую роль сыграло и то, что в период возникновения кризиса значительную часть их кредитных денег составляли векселя таких предприятий, которые в связи с кризисом попали в затруднительное финансовое положение.

Анализ балансов нескольких крупных предприятий позволяет вскрыть махинации, к которым прибегали предприятия, чтобы скрыть свои прибыли. Статистическая группировка балансовых результатов венгерских акционерных предприятий доказывает, что значительное количество предприятий в Венгрии получало значительные прибыли и во время экономического кризиса 1929—33 гг.

Йенэ Сани:

К дискуссии о рентабельности

Одной из целей дискуссии о рентабельности экспорта является выработка таких показателей, которые более верно, чем до сих пор, показывают рентабельность производства экспортных товаров. Следующей темой дискуссии является: как может внешняя торговля поднять свою рентабельность, какие продукты возможно производить более выгодо. Сравнением цен (стоимостей) мировых рынков с нашими ценами (стоимостями), можно определить выгодность наших производственных возможностей по сравнению с другими странами. При определении рентабельности производства трудным является определение стоимости товаров внутренного производства, особенно таких товаров при производстве которых были использованы импортные материалы, вообще импортные средства производства. У этих товаров рентабельность измеряется с приблизительной точностью при условии, если цены импортных средств производства измеряются в ценах тех товаров за которые взамен были получены эти импортные средства производства. Показатель, полученный таким образом, можно сравнить с показателем рентабельности товаров, произведенных из отечественного основного материала. При таком сравнении возможна классификация экспортных товаров. На основе такой классификации можно определить наиболее выгодный состав экспортных и импортных товаров.

Карой Закар:

Строительство материально-технической базы коммунизма в Советском Союзе.

Основой существования общества является материальное производство. Используемые в производстве средства труда составляют материально-техническую базу общества. Материально-техническая база общества развивается с начала человеческой истории. Уровень развития материально-технической базы общества определяет уровень производительности труда. В СССР в результате социалистической индустриализации и коллективизации сельского хозяйства была создана материально-техническая база социалистического общества. Условием осуществления коммунизма в Советском Союзе является создание материально-технической базы коммунизма. Ее созданию мешали новые ревизионисты марксистско-ленинской теории воспроизводства (Д. Кузнецов Касимовский Й, Векуа И и пр.) Путями создания материально-технической базы коммунизма в СССР являются: 1 Электрификация всей страны. 2. Комплексная механизация производственных процессов. 3. Автоматизация производственных процессов. 4. Распространение применения химизации. Электрификация является основой комплексной механизации и автоматизации. В статье даются результаты электрификации, механизации и автоматизации в разных отраслях народного хозяйства СССР.

Иштван Берецки:

Первые технико-экономические планы новых промышленных предприятий

В течение первого пятилетнего плана в Венгрии было построено много заводов. При выработке их первых технико-экономических планов необходимо было принять во внимание много специфических моментов, несвойственных для старых заводов. Такими моментами являлись с одной стороны, современная техника новых предприятий, с другой, разные трудности, связанные с их пуском.

При составлении производственного плана необходимый было считаться с постепенным ростом производства, с потерями времени, связанными вначале частым ремонтом и изменениями в ассортименте продукции.

При планировании материального снабжения необходимо было обращать внимание на обеспечен и всеми видами материалов и на то, чтобы они были в нужном количестве для пуска в ход предприятия и его бесперебойной работы. В планах рабочей силы особенно важной задачей является обеспечение обучения рабочих; в планах же себестоимости надо обеспечить снижение общезаводских расходов. Было бы правильным и можно было бы избежать многих ошибок, если бы будущие технические и экономические руководители новых заводо. приняли бы участие в выработке и осуществлении планов строительства и капиталовложения.

О научной сессии Экономического Университета им. Карла Маркса

На научной сессии Экономического Университета им. Карла Маркса были сделаны доклады доцентом Эдэн Мароти на тему „Некоторые вопросы изменения структуры венгерской промышленности после освобожения" и доцентом Лайош Хорват на тему „Товарное производство социалистического сектора сельского хозяйства".

Эти доклады, анализирующие много важных вопросов развития венгерского народного хозяйства за 10 лет, были дополнены рядом интересных выступлений.

SUMMARIES OF THE ARTICLES

The Road to a Prosperous Socialist Agriculture

The Hungarian national economy made rapid advances after the liberation; yet the straggling small commodity producing agriculture was unable to keep pace with the speedy industrial rise. The socialist repatterning of agriculture was begun in 1948. The Party and Government resolution of December 1953 opened a new vista to the sound development of agriculture. Yet the yield of bread grains and cattle breeding is still lagging behind. The rightist views that have recently gained currency have thrown an obstacle into the path of the socialist development of agriculture.

The resolution of the Central Committee of the Hungarian Workers' Party passed in June 1955 set the double and inseparable objective of the socialist transformation of agriculture and a large scale stepping up of rural production. While consolidating producer cooperatives and increasing their number, the Party and the state will continue their support of individual farmers. Unremitting efforts and reliance on the working people's support and on the results so far achieved will create the conditions of building up a socialist society.

Károly Szórádi — Egon Kasper:

The Economy Factor in Our Electric Power Production

The writer reviews the national economic aspect of electric power availabilities.

New electric-power erections come under one of four broad classes, namely condensation, heat generating, hydraulic and atomic power plants. Choice of the most economical form is partly governed by the efficiency factor, that is, the availabilities of investment funds in the given period. By all estimates the Hungarian trend must be towards an increasing net of hydraulic and thermal stations at sites leaving room for their economical erection, as well as towards further condensation power plants.

A judicious siting of power plants may materially affect the cost of power at the place of consumption. The primary considerations that should be brought to bear on the choice of site for thermal plants include the coal and water supply facilities available and the topographic distribution of consumers. Next to the favourable concurrence of all these factors within a particular area, the best location for power stations appears, in the light of calculations, to be near collieries and the second best near water. Due notice should also be accorded in siting to the proportional distribution of electric-power production and consumption in the several districts of the country, with especial reference to the coal supply.

An analysis of the production cost figures of our power plants at present in working order leads to another set of useful inferences.

Lajos Horváth:

Mechanization — the Leverage of the Advencement of Agricultural Production

Socialism in agriculture is unthinkable without reliance on the use of farm machinery supplied by the engineering industry. Each new agricultural machine brings a new and more advanced agricultural productive force into play. These productive forces bring about the progress of our steadily strengthening producer cooperative movement. The machine is one of the foremost productive forces in agriculture, and a paramount source of raising the productivity of labour.

In tracing out the course of mechanization, it is essential to make due allowance for a peculiarity of agriculture, viz, its peculiar dependence on the laws of nature as well as of economy. The mechanization scheme is to provide for the optimum timing of every field job. The distribution of rainfall and the quality of the particular soil must also be reckonned with. At present the primary mechanization tasks involve stubble ploughing, autumn deep-ploughing and hoeing. The pattern of production is a further weighty consideration in conditioning the trend of mechanization. The mechanization of stock-farming jobs must be geared to the organization of collective, cooperative stock-breeding.

If the employment of more advanced productive forces is to result in the evolvement of highly developed, socialist relations of production, mechanization must well contribute to changing the prevalent relations of production.

Imre Fenyő — Ferenc Zala:

The Relationship of Consumer Goods Industries and Commerce

The scope for the rapid rise in commodity circulation in the Five Year Plan period had been provided by the large-scale expansion of socialist industry. The fostering and cementing of relations between consumer goods industries and commerce is an important condition of unimpeded commodity circulation, of any improvement in the supply of the population's needs and of the development of consumer goods production. The relationship hinges on the Marxist theory of reproduction.

By helping to ensure and speed up continuous extended reproduction, and by buttressing the socialist policy of industrialization, a steadily improving, unhampered circulation process plays an important part in the advancement of our national economy. The interaction of production and circulation also conditions the interdependence of industrial and commercial activities. Given socialist relations of production these activities are conducted within the channels marked out by the national economic plan. The relations under review cover a comprehensive system of economic measures, — in fact they form a complex economic machinery, which is called upon to work towards an achievement of the low-governed relations and functions of reproduction.

Hungary's advancing socialist industry and trade derive inestimable benefits from Soviet experience. The resolutions of the Communist Party of the Soviet Union and the Soviet government to develop the production of consumer goods and improve commercial activity provide clear guidance for Hungary as well.

Dr. István Varga:

Profits of Some Hungarian Companies During the World Economic Crisis

Trade cycles seldom, if ever, show a uniform picture in capitalist countries. Phase shifts will necessarily occur between one country and another, and usually even within a single country, between agriculture and industry, between different industries and, in fact, between different companies concerned in the same lines of production. Such was the case in Hungary during the economic crisis of 1929—1933, which did not prevent certain companies from reaping substantial profits. This must be borne in mind, when drawing a picture of the crisis and its aftermath. It is no easy matter, however, to sound the true position considering that, during the crisis, profit-making enterprises endeavoured to conceal their gains by balance-sheet jugglery.

Moreover, many alternative factors played a part. The clash of interests between capitalists of individual concerns led to sharp conflicts of varying outcome. The business policies of banking houses were swayed by their unique position. At a time of the inflation during the first world war and after, banking houses went out of their way to get industrial shares in their pursuit of a policy of „seeking shelter in investments of stable value". They secured interests particularly in the heavy engineering and foodstuffs industries which at the time experienced a boom and which, owing to the shrinking of the country's area and the decrease of the expenditure on armaments, had run up againts financial difficulties.

After the outburst of the crisis, banking houses shifted their business policies. Far from striving to increase their industrial interests, they now took pains to retrench them. They did not, however, reckon with the return of rise in prices as a result of the depreciation of currency and other factors, which put creditor companies at a disadvantage. True, the banks were compelled, partly by the state of their balance-sheets, to use their funds to grant credits instead of acquiring new interests. This enabled them to hold a sufficient stock of bills in hand, and thus benefit by the possibilities of the refinancing of the bank of issue. Significant also was the fact that, at the onset of the crisis, a considerable proportion of the banks' stock of bills in hand derived from concerns that the crisis had thrust into financial difficulties.

An analysis of the balance-sheets of some big industrial concerns will reveal the diverse devices various companies resorted to in concealing profits. The statistical tabulation here printed of the balances of Hungarian joint stock companies will furnish evidence of the heavy profits made by a number of concerns even during the 1929—1933 economic crisis.

Jenő Szanyi:

A Commentary to the Economy Debate

The debate on the economy of the export trade is partly aimed at hammering out more unambiguous economy-of-production indices for exports. A further inquiry is into the possibilities of achieving in foreign trade a higher standard of economy in the export and import lines. The argument has also been brought round the issue of discrimination between more and less economically produced items. A comparison of international market prices (values) with domestic prices (values) goes to show whether our conditions of production are more favourable or less so than those in other countries. The calculation of the domestic value involves certain difficulties, particularly when it comes to assessing the economy-of-production factor for commodities partly incorporating imported raw material and, in general, produced by the use of imported means of production. Here a calculation of the price of imported means of production in terms of the cost to Hungary of the commodities given in exchange yields an estimate of approximate accuracy. Comparison between the index thus obtained and the economy index for exports produced from domestic material will provide a basis for an order of precendence to be established within the export range. This grading in turn will enable the optimum export and import range to be compiled.

Károly Zakar:

Laying the Material-Technical Foundations of Communism in the Soviet Union

Material production is the basis of society's existence, and the implements of production constitute its material-technical basis, which has been constantly developing since the dawn of history. Its prevalent stage of development determines the actual level of labour productivity. Socialist industrialization and rural collectivization in the Soviet Union have resulted in the evolvement of the material-technical basis of socialist society. The condition of achieving Communism lies in the creation of the material-technical basis of Communism in the Soviet Union. It was that development which D. Kuznetzov, J. Kassimovsky, I. Vekua

et al. obstructed by their latest revision of the Marxist—Leninist theory of reproduction. The road to creating the material-technical basis of communism in the Soviet Union lies across the stages of (1) bringing electricity to all parts of the country, (2) complex mechanization of production processes, (3) making production processes automatic, and (4) wide scale extension of the use of chemical procedures. Complex mechanization and the increasing employment of automatic equipment rest squarely on electrification. In conclusion the writer reviews the results achieved in the different sectors of the Soviet national economy in the field of electrification, mechanization and automatic industrial service.

István Bereczky:

The First Drafts of Technical-Economic Plans for New-Built Industrial Plants

The first Five Year Plan period witnessed the erection of a large number of new plants in Hungary. In drafting their first technical-economic plans many a specific and unprecedented factor had come into play. These factors were concerned, on the one hand, with the latest techniques to be adopted by the particular factory and, on the other, with various starting difficulties.

The production scheem was to make due allowance for the progressive rise in production, the downtimes due to the initially frequent repairs, and the variing production range. The stock replenishment scheem was to comprise *all* requisite materials in the quantities needed to ensure a smooth start and continuity of service. The manpower scheem is to pay particular attention to the training of the necessary staffs, and the costing scheem to the reduction of overheads. The cooperation of the future technical and economic management in the planning of construction works and the implementation of the investment scheem may well do much to preclude inefficient measures.

Report on the Scientific Session of Karl Marx University of Economics

At the scientific session of Karl Marx University of Economics held on the 17th and 18th May 1955, Docent Ödön Maróti delivered a lecture on Some Aspects of the Structural Changes in Hungarian Industry after the Liberation. Docent Lajos Horváth lectured on Commodity Production in the Socialist Sector of Agriculture. The analyses of some major issues of the ten-year development of the Hungarian national economy were followed by valuable comments on the part of the audience.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Antos István, Benke István, Bognár József, Erdei Ferenc, Fekete Ferenc (főszerkesztő), Friss István, Háy László (a szerkesztőbizottság elnöke), Lázár György, Nagy Tamás, Szabó Gergely, Szabó Kálmán

Szerkesztőség:
Budapest, VI, Sztálin út 40. I. emelet. — Telefon: 125—896, 124—717.
Kiadóhivatal:
Akadémiai Kiadó, Budapest, V, Alkotmány utca 21. — Telefon: 111—010.
Előfizetéseket felvesz a Posta Központi Hírlapiroda, Budapest, V, József nádor tér 1.
Telefon: 180—850.
Csekkszámlaszám: 61 257.
Előfizetés: negyedévre 15 Ft, egy évre 60 Ft.

*

Példányszám: 7000.
Terjedelem: 8¼ ív.
A kéziratok nyomdába adásának időpontja: 1955. június 10—15.
A kiadásért felel: az Akadémiai Kiadó igazgatója

Budapesti Szikra Nyomda, V., Honvéd utca 10. — 7467 — F. v.: Lengyel Lajos igazgató

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

7-8

II. ÉVFOLYAM – 1955. JÚLIUS-AUGUSZTUS

TARTALOM

Friss István: Népgazdaságunk fejlesztésének üteméről 769
Huszár István: Első ötéves tervünk eredményei 791
Ajtai Miklós—Havas Péter: Az ipari termelés műszaki színvonalának növelése a munkatermelékenység növelésének fontos forrása .. 805
N. N. Nyekraszov: A műszaki haladás és a termelés gazdaságtana (Voproszi Ekonomiki. 1955. 6. sz.) 825
Szunyogh Károly: Mezőgazdaságunk szocialista átalakításának fő útja és fő formája 847
Latkovics György: A jövedelemelosztás alapelvei a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben 863
Gergely Sándor: Az ipar anyagi-műszaki ellátása szervezésének néhány kérdése 878
Sipos Aladár: Magyarország gyáripara az 1920-as években 889
Erdős Péter: „A beruházások gazdaságosságának fogalma és számszerű értékelése" című cikkről 906

KONZULTÁCIÓ

Csendes Béla: A mezőgazdasági termékek állami begyűjtésének szükségessége 915
Csapó László: Az árutermelő munka kettős jellege 925

SZEMLE

A szovjet mezőgazdaság új fellendülés útján *(Egyedi György)* .. 935
A város és a falu gazdasági kapcsolatának kérdései népi demokráciánkban — Beszámoló az MDP Pártfőiskoláján tartott elméleti tanácskozásról (Összeállította: *Bauer Ilona* és *Nagy Károly)* .. 943
Jugoszlávia gazdasági fejlődéséről *(Szilágyi Béla)* 953
Fontos belső tartalékunk: a kihasználatlan gépek munkába állítása a kohó- és gépiparban *(Balázsy Sándor)* 961
Kislégi Nagy Dénes kandidátusi disszertációjának vitája *(Ulbrichné Ács Magda)* 968

FOLYÓIRATSZEMLE

A Voproszi Ekonomiki 1955. évi 4., 5. és 6. számából (M. L.) 970
A Probleme Economice című román közgazdasági folyóirat 1955. évi első öt számáról *(Solymár Jenőné)* 979

SZAKIRODALMI TÁJÉKOZTATÓ

Magyar nyelven megjelent közgazdasági tárgyú könyvek 989
Külföldön megjelent közgazdasági tárgyú könyvek 989
A cikkek rövid orosz nyelvű tartalmi kivonata 991
A cikkek rövid angol nyelvű tartalmi kivonata 997

E SZÁM SZERZŐI:

Ajtai Miklós, a könnyűipari miniszter első helyettese; **Balázsy Sándor**, a Közgazdasági Szemle munkatársa; **Bauer Ilona**, az MDP Pártfőiskola tanára; **Csapó László** aspiráns, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem politikai gazdaságtan tanszékének tanársegéde; **Csendes Béla** aspiráns, a Közgazdaságtudományi Intézet munkatársa; **Enyedi György**, az Agrártudományi Egyetem agrárgazdaságtani tanszékének tanársegéde; **Erdős Péter**, a Közgazdaságtudományi Intézet munkatársa; **Friss István**, a Közgazdaságtudományi Intézet igazgatója, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja; **Gergely Sándor**, a Könnyűipari Minisztérium osztályvezetője; **Havas Péter**, a Kohó- és Gépipari Minisztérium terv főosztályának helyettes vezetője; **Huszár István**, az MDP Központi Vezetősége terv- és pénzügyi osztályának munkatársa; **Latkovics György** kandidátus, a Mezőgazdasági Szervezési Intézet igazgatója; **Nagy Károly**, az MDP pártfőiskola tanára; **N. N. Nyekraszov**, a Voproszi Ekonomiki szerkesztőbizottságának tagja; **Solymár Jenőné**, a Közgazdaságtudományi Intézet munkatársa; **Sipos Aladár** aspiráns, az Oktatásügyi Minisztérium munkatársa; **Szilágyi Béla**, a Külkereskedelmi Minisztérium főosztályvezetője; **Szunyogh Károly**, az Elnöki Tanács titkárságának munkatársa; **Ulbrichné Ács Magda** kandidátus, az Országos Tervhivatal munkatársa.

FRISS ISTVÁN

Népgazdaságunk fejlesztésének üteméről*

Államunk kézben tartja a gazdasági élet kulcspozícióit, a termelőeszközök zömét. A bányák, a gyáripar, a nagyüzemi közlekedés, illetve szállítás, a bankok, a külkereskedelem, a belkereskedelem nagy része, az erdőgazdálkodás és sok nagy mezőgazdasági üzem állami kézben van. A dolgozó lakosság többsége állami üzemekben és intézményekben dolgozik. Az állam messzemenően segíti és befolyásolja a szövetkezeteket, amelyek kezében szintén jelentékeny mennyiségű termelőeszköz van és gazdasági jellegű intézkedéseivel befolyásolja a magánkézben levő gazdaságot is. Mindez lehetővé és egyúttal okvetlenül szükségessé is teszi, hogy az állam körültekintő gondossággal gazdálkodjék a rendelkezésre álló munkaerővel, az összes anyagi erőforrásokat úgy igyekezzék elosztani, illetve felhasználtatni, ahogy ezt a dolgozó nép érdeke, a szocializmus építésének ügye megköveteli. Más szóval: a szocialista államnak számot kell vetnie a népgazdaság helyzetével, erőivel és a legnagyobb gondossággal kidolgozott terv alapján kell gazdálkodnia.

Tervgazdálkodást kell tehát folytatnunk. Ez azt is magában foglalja, hogy a gazdasági élet növekedését, kiterjesztését terveznünk kell. Mi több: ez a feladat nem is csupán egy feladat a sok közül, hanem egyik legfontosabb feladatunk. A szocialista társadalom legfőbb célja a dolgozók életszínvonalának állandó, következetes emelése. Az életszínvonal emelése pedig elsősorban — bár korántsem kizárólag — az anyagi javak fogyasztásának növekedését jelenti. Az anyagi javak fogyasztásának növekedése viszont csak növekvő, fejlődő gazdaságban, a termelés kiterjesztése alapján lehetséges.

A népgazdaság fejlődésének különböző jellemzői vannak. Jellemzi a fejlődést például a dolgozók létszámának alakulása, a termelőeszközök, különösen az állóalapok mennyiségének alakulása, a fontosabb energia- és anyagféleségek, gépek és fogyasztási cikkek termelésének s a társadalom által évről évre termelt termékek együttes mennyiségének változása. Különös fontossága van a népgazdaság fejlődését jellemző adatok közt a nemzeti jövedelem alakulásának. A társadalom által termelt összes termékek jelentékeny része az elfogyasztott termelőeszközök pótlására szolgál. A termékek mennyiségének ezt meghaladó része a nemzeti jövedelem. Ez tehát az a termékmennyiség, amellyel a társa-

* A Magyar Tudományos Akadémia nagygyűlésén 1955. április 23-án elhangzott székfoglaló előadás.

dalom egy bizonyos időszakban, pl. egy évben ténylegesen gyarapodott, vagyis amelyet elfogyaszthat anélkül, hogy a korábbi időszakhoz képest szegényedne. Az egyre növekvő szükségletek lehető teljes kielégítésének mértékét a nemzeti jövedelem szabja meg. Ezért a népgazdaság fejlődésének elemzésekor központi feladat a nemzeti jövedelem fejlődésének vizsgálata. De az említett jellemzők vagy mutatószámok és még mások is összefüggnek egymással; vizsgálatuk sok egymásba kapcsolódó kérdést vet fel. A nemzeti jövedelem vizsgálata során tehát ugyancsak több más kérdés is felvetődik.

Azzal a kérdéssel, hogy népgazdaságunk milyen ütemben fejlődik, s ez az ütem milyen tényezőktől függ, nálunk most annyival is időszerűbb foglalkozni, mert az utóbbi időben, — mint erre Pártunk Központi Vezetőségének márciusi határozata is rámutatott — fejlődés helyett bizonyos egyhelybentopogás, sőt egyes helyeken visszaesés volt tapasztalható. Ezért gazdasági fejlődésünk egyes kérdései egész közvéleményünk érdeklődését fölkeltették. Széles köröket foglalkoztatott a nehéz- és a könnyűipar, valamint a mezőgazdaság fejlődéséről, a munka termelékenységéről, az önköltség alakulásáról sok helyen folyó vita. Mindezek a kérdések összefüggnek a bennünket itt foglalkoztató kérdéssel: népgazdaságunk fejlődési ütemének kérdésével. De maga ez az utóbbi kérdés nem volt külön vizsgálat vagy vita tárgya.

Azok, akik az említett vagy egyéb kérdésekről szóló fejtegetéseik során a fejlődés ütemének kérdését érintik, általában beérik azzal a megállapítással, hogy a népgazdaság — illetve a termelőerők, az ipari termelés, a mezőgazdasági termelés, a társadalmi össztermék, a termelékenység, a nemzeti jövedelem — gyors ütemű fejlődése a szocializmus gazdasági törvénye, vagy hogy ezek fejlődése sokkal gyorsabb a szocialista országokban, elsősorban a Szovjetunióban, mint a kapitalista országokban.

A gyorsütemű fejlődés kétségtelenül törvénye a szocialista típusú gazdaságoknak. Ez bizonyítható elsősorban a Szovjetunió fejlődésének tényeivel. A puszta tények a felsorolt területek mindegyikén, de egyéb területeken is meggyőzően mutatják a szocialista gazdaság hatalmas fölényét. Ezeket a tényeket mindenképp alátámasztják az elméleti meggondolások is. Azok közül a tényezők közül, amelyek a szocialista típusú gazdaságban a fejlődés gyorsabb ütemét biztosítják, legfontosabbak a következők: a szocialista társadalomban nincsen válság és nincsen munkanélküliség, tehát hiányzik két olyan jelenség, amely a kapitalista társadalomban a termelőerők és az értékek hallatlan pazarlására és pusztulására vezet. Megszűnik az uralkodó osztályoknak és kiszolgálóik széles körének élősdi jellegű fogyasztása. A termelőeszközök társadalmi tulajdona alapján a szocializmus gazdasági alaptörvénye és a tervszerű arányos fejlődés törvénye érvényesül, biztosítva a népgazdaság gyors fejlődését. A kapitalizmusban ellenben, a termelőeszközök magántulajdonban léte alapján, a modern kapitalizmus gazdasági alaptörvénye nagyrészt a háború előkészítésének szolgálatába állítja a termelést, a termelési anarchia és a konkurrencia pedig a társadalom javainak hallatlan fecsérlésével jár együtt. A szocialista típusú társadalomban a termelőeszközök társadalmi tulajdona alapján a legkedvezőbb üzemi nagyságú, legfejlettebb technikájú termelés folyhat. Nincsenek gyártási titkok, és a legésszе-

rűbb, legtermelékenyebb gyártás gyorsan általánossá válhat. A gépek alkalmazásának sokkal nagyobb a lehetősége, mint a kapitalizmusban. A dolgozók kulturális színvonala állandóan emelkedik. A termelékenység és a termelés fejlesztésének hatalmas emelőjeként hat a szocialista munkaverseny.

A szocialista típusú gazdaság fölényének ezek a tényezői és bizonyítékai mind kézenfekvőek és ismeretesek, nincs szükség rá, hogy részletesebben foglalkozzam velük. Vizsgálatom célja elsősorban annak megállapítása, hogy népgazdaságunkban milyen tényezők befolyásolják leginkább a fejlődés ütemét.

Ez a kérdés nyilvánvalóan nagyon fontos a népgazdaság tervezésekor. A szocializmus gazdasági alaptörvénye a növekvő szükségletek maximális kielégítését követeli. A szükségletek maximális kielégítése céljából össze kell egyeztetni a tervezés folyamán a jelen szükségletek kielégítését a jövőbeni nagyobb szükségletek kielégítésével. Ebből a szempontból gondosan mérlegelni kell a nemzeti jövedelem felhasználását. A döntő kérdés itt, hogy a nemzeti jövedelemnek milyen része az, amelyet a társadalom nem fordít azonnali szükségletek kielégítésére, hanem felhalmoz, s hogy a felhalmozás milyen részét fordítja a termelés kibővítésére. A nemzeti jövedelem felhalmozásra kerülő részének bizonyos hányadát ugyanis — mint arra már Marx felhívta a figyelmet — nem a termelés kibővítésére, hanem egyéb célokra, például kórház- vagy iskolaépítésre, tartalékolásra és sok másra kell felhasználni. A tervezés feladata, hogy a tervszerű arányos fejlődés követelményeinek figyelembevételével megállapítsa a helyes arányokat egyrészt a közvetlen fogyasztás és a felhalmozás közt, másrészt a felhalmozás különböző részei között. A népgazdaság fejlődési üteme szempontjából itt természetesen az érdekel bennünket, hogy a nemzeti jövedelem milyen részét fordítják a termelés kibővítésére.

A termelés kibővítése akkor lehetséges, ha rendelkezésre állnak egyrészt az erre a célra szolgáló termelőeszközök (épületek, gépek, nyersanyagok stb.), másrészt az újonnan a termelésbe lépő munkaerő számára szükséges fogyasztási cikkek. A termelést tehát úgy kell tervezni, hogy a nemzeti jövedelem egy része ilyen, a termelés kibővítését lehetővé tevő termékekben álljon rendelkezésre. Mekkora legyen ez a rész? Ennek eldöntésekor két szélsőség közt kell megtalálni a helyes megoldást. Az egyik szélsőség az, hogy a társadalom közvetlen fogyasztásra fordítja a nemzeti jövedelem egész növekedését, semmit sem hagyva a termelés bővítésére. A másik szélsőség, hogy a társadalom a nemzeti jövedelem egész növekedését a termelés bővítésére fordítja. Nyilvánvaló, hogy mind a két szélsőség ellentétben áll a szocializmus gazdasági alaptörvényével. Abban az esetben ugyanis, ha a nemzeti jövedelem növekedéséből semmit sem fordítanak a termelés bővítésére, a szükségletek kielégítése a következő időszakban nem, vagy csak a társadalom bizonyos fokú elszegényedése árán nőhet. Vagy a másik esetben: nem nőhet a szükségletek kielégítése az előző időszakhoz képest abban az időszakban, amikor a nemzeti jövedelem egész növekedését a termelés kibővítésére fordítják.

Azt a kérdést, hogy a két szélsőség közt hol a helyes megoldás, sokoldalú meggondolás alapján kell a társadalomnak eldöntenie. Bizonyos

esetekben indokolt lehet, hogy a nemzeti jövedelem növekedésének viszonylag nagy részét ne a termelés növekedésének szolgálatába állítsák, hanem például az egészségügy fejlesztésére vagy a honvédelem céljaira fordítsák. Egy általános meggondolás azonban amellett szól, hogy jelenleg igyekeznünk kell — természetesen minden egyéb körülményt is figyelembe véve — a nemzeti jövedelem növekedésének minél nagyobb részét a termelés növelésére fordítani. A szocializmus nemzetközi győzelme szempontjából ugyanis rendkívül fontos, hogy a termelékenység, illetve az egy főre jutó termelés tekintetében utolérjük a vezető kapitalista országokat. Ma még igen nagy a különbség a hátrányunkra, nem annyira a legfontosabb közszükségleti cikkek, mint inkább a legfontosabb termelőeszközök termelésében. A vezető kapitalista országokban az egy főre jutó villanyáram-, acél-, szén- stb. termelés általában lényegesen nagyobb, mint nálunk. Ahhoz, hogy mielőbb ebben is elérjük és túlszárnyaljuk ezeket az országokat, nemzeti jövedelmünk emelkedésének viszonylag nagy részét kell a termelés fejlesztésére fordítanunk, anélkül, hogy eközben elfeledkeznénk a dolgozó nép életszínvonalának állandó, következetes emeléséről.

A népgazdaságunk fejlesztésének ütemét döntően befolyásoló egyik tényező tehát a termelés fejlesztését szolgáló felhalmozás és a nemzeti jövedelem aránya. Ez azonban még nem dönti el a fejlesztés ütemét, mert — mint látni fogjuk — a fejlesztés üteme nagyon különböző lehet, aszerint, hogy milyen célokat szolgál a felhalmozás. Ebből a szempontból rendkívül fontos a társadalmi termelésnek Marxtól származó felosztása két nagy csoportra: termelőeszközök termelésére és fogyasztási cikkek termelésére.

A társadalmi újratermelés folyamatát a marxi felosztás alapján és a Marx által alkalmazott sémákkal szokták szemléltetni. Ezeket a sémákat itt nem akarom használni. Egyrészt nem szükségesek a vizsgálathoz, mivel — mint már Lenin megjegyezte — a sémák nem bizonyítanak, hanem csak illusztrálnak, másrészt zavaró lehet használatuk, mert a társadalmi terméket és mozgását érték formájában tüntetik fel. A társadalom szükségletei kielégítésének szempontjából azonban nem a termelt értékek változása érdekes, hanem a termékmennyiség növekedése. Az érték és az árak figyelmen kívül hagyását indokolja az is, hogy az értéktörvénynek a mi társadalmunkban korántsincs az a mindenható, a termelést és a termékek realizálását is szabályozó hatóereje, mint a kapitalista társadalomban.

Ugyancsak indokolt a kiinduláskor figyelmen kívül hagyni a külkereskedelmet, s később kell mérlegelni ennek befolyását a termelés alakulására és a fejlődés ütemére.

A társadalmi termék és a nemzeti jövedelem növekedésének két forrása van: az egyik a termelésre fordított munka mennyiségének növelése, a másik a munka termelékenységének fokozása. A társadalmi termelés marxi felosztása lehetővé teszi, hogy külön-külön vizsgáljuk e tényezők hatását.

A termelésre fordított munka mennyiségének növelése elérhető a termelésben foglalkoztatott dolgozók létszámának növelésével, vagy — adott létszám esetén — az egy dolgozó által végzett munka mennyiségének növelésével vagy a kettő kombinációjával.

A kapitalista társadalomban mind a két módszernek igen nagy a jelentősége. Ha egy-egy termelési ágban szükségesnek és lehetségesnek mutatkozik a termelés gyors kibővítése, akkor nagyrészt az ipari tartalékhadsereg munkanélkülijeit vonják be a termelésbe. Emellett állandóan napirenden van az egy-egy munkaerőből kipréselhető munkamennyiség növelése. Ezt általában nem a munkaidő meghosszabbításával érik el, hanem különböző izzasztó bérrendszerek segítségével, a munka intenzitásának olyan felfokozásával, amely a munkaerő idő előtti elhasználódására, kiöregedésére vezet.

Nálunk is fontos a termelésre fordított munka mennyiségének növelése, de sokkal kisebb a szerepe, mint a kapitalista országokban. A munkanélküliség nálunk még a hároméves terv időszakában megszűnt, a munkanélküliekből tehát nem meríthetünk újabb munkaerőt. Lehet még természetesen fokozni a termelésben nem dolgozóknak a termelésbe való bevonását. Itt számításba jön egyrészt a nemtermelő munkában, például az üzemi adminisztrációban, az állam- és a tanácsapparátusban foglalkoztatottak létszámának a munka ésszerűbb megszervezésével elérhető csökkentése, s a felszabadulók átirányítása a termelésbe, másrészt a nem dolgozó nők bevonása a termelésbe. Mindennek azonban viszonylag szűk korlátai vannak. Így a munkaerőlétszám növelésének csak egy jelentős állandó forrása marad: a természetes szaporodás, illetve az újonnan a termelésbe lépő korosztály. A munkaidő meghosszabbítása csak egész kivételes rendszabályként s átmenetileg alkalmazható, a munkaintenzitás is csak bizonyos helyeken fokozható, ott ahol ma rosszul használják ki a munkaidő 480 percét.

Mindebből következik, hogy a termelés növelésében nálunk nagy és növekedő súllyal esik latba a termelékenység emelkedése.

A termelékenység fokozásának a dolog természetéből kifolyólag nincs felső határa. A munka termelékenysége még új gépek vagy termelési módszerek bevezetése nélkül is állandóan nő, a munkások szakmai színvonalának, begyakorlottságának, hozzáértésének fokozódása és az ebből adódó apró javítások, tökéletesítések felhalmozódása révén, továbbá a takarékosabb energia-, anyag-, nyersanyagfelhasználás, a jobb szervezés következtében. Ez különösen igaz a szocializmus vagy a szocializmus építésének körülményei közt, amikor a termelés előrelendítésének egyik nagy hajtóereje a szocialista munkaverseny, és különösen igaz bizonyos iparágakban, amelyekben az apró tökéletesítéseknek az alapvető technológia megváltoztatása nélkül is igen nagy lehetőségei vannak, tehát például a gépgyártás egyes területein, szemben például a textilipar vagy a vegyipar bizonyos területeivel. A munka termelékenysége igazán gyors fejlesztésének alapmódszere azonban a technika fejlesztése, tehát a kézimunka fokozódó helyettesítése gépimunkával, a gépesítés, automatizálás, elektrifikálás, kemizálás stb.

Már Marx és Lenin vizsgálták, hogy miképpen nyilvánul meg a technika fejlődése, a munka termelékenységének fokozódása a társadalmi termelésben, illetve a termelés két fő osztályának a viszonyában, és igen fontos általános következtetésekre jutottak.

Igaz, hogy mind Marx, mind Lenin a kapitalista fejlődés viszonyai közt tanulmányozták ezeket a kérdéseket, s a kapitalizmus fejlődéséből vonták le következtetéseiket. De igaz az is, hogy megállapításaik

lényegében azt tárják fel, hogy hogyan hat az egész társadalom termelésére a termelés társadalmasításának, a technika fejlődésének, a munka termelékenysége növekedésének a kapitalizmusban érvényesülő tendenciája. Mivel pedig a termelés társadalmasítása, a technika fejlődése, a munka termelékenységének növekedése a szocialista gazdaságban sokkal következetesebben érvényesülő törvények, mint a kapitalista gazdaságban, megállapításaik lényege a szocializmusra is, a mi társadalmunkra is érvényes. Ezt különben Sztálin is hangsúlyozta utolsó művében, élesen visszautasítva Jarosenko ellenkező állításait.

Lenin szemléletesen érzékelteti a fokozódó társadalmi munkamegosztás jelentőségét a technikai haladásban, a munkatermelékenység emelkedésében. A társadalmi munka specializálódása, mondja, „végtelen, ugyanúgy, mint a technika fejlődése. Ahhoz, hogy például az össztermék valamely részecskéjének előállítására irányuló emberi munka termelékenysége fokozódjék, elengedhetetlenül szükséges az, hogy ennek a részecskének termelése specializálódjék, olyan külön termeléssé váljék, amely tömegcikk termelésével van kapcsolatban, s ezért lehetővé teszi (és előidézi) a gépek stb. alkalmazását. Ez egyfelől. Másfelől pedig a technikai haladás lényege a tőkés társadalomban a munka társadalmasítása, ez a társadalmasítás viszont szükségszerűen megköveteli a termelési folyamat különböző műveleteinek specializálódását, ezeknek elaprózódott, egyes — minden üzemben, amely ezzel a termeléssel foglalkozik, külön-külön ismétlődő — műveletekből társadalmasított, egyetlen, új üzemben összpontosuló és az egész társadalom szükségleteinek kielégítését szem előtt tartó műveletekké változtatását." (*Lenin* Művei. 1. kötet. 96—97. old. Szikra. 1951.)

Ez a Lenin által leírt folyamat napjainkban és a mi körülményeink közt is megfigyelhető. Ennek a következménye az, amit terv és statisztikai nyelvünk halmozásnak nevez. „Valamely különleges munkamódszer — mondja Marx —, amely tegnap még egy és ugyanazon árutermelő sok műveletének egyike volt, ma talán kiszakad ebből az összefüggésből, önállósul és éppen ezért részlettermékét mint önálló árut küldi a piacra." (*Marx.* A tőke. 1. kötet. 117. old. Szikra. 1949.) Mit jelent ez a Marx által megállapított átalakulás? Annak az árutermelőnek számára, aki most ezt az árut feldolgozás céljából megvásárolja, míg azelőtt maga csinálta, az átalakulás azt jelenti, hogy ami azelőtt saját munkája volt, most mások munkája eredményeként, termelőeszközként, mint szerszám, alkatrész, anyag vagy egyéb jelenik meg. A társadalmi össztermék szempontjából az átalakulás azt jelenti, hogy az élőmunka és a termelőeszközökben tárgyiasult munka arányában eltolódás állt be az utóbbi viszonylagos növekedése irányában.

Ilyen irányban hat általában a technika fejlődése, ez a technikai fejlődés pedig hallatlan mértékben meggyorsult, mióta a kapitalista termelés a gépi nagyiparral — Marx szavai szerint — saját lábára állt. A kapitalistát profitja növelésének vágya hajtja, a konkurrencia kényszeríti a technika fejlesztésére s ezzel a termelékenység fokozására. Modern technikát alkalmaz, géppel pótolja az emberi erőt. De ezt természetesen csak akkor teszi, ha ezzel termelési költségeit csökkenti. Épp ezért sokkal szélesebb a gépek alkalmazásának lehetősége mínálunk. Mi igyekszünk általában minden nehéz, kellemetlen vagy egész-

ségtelen munkát gépesíteni. Különösen nagy gépesítési feladataink és lehetőségeink vannak a mezőgazdaságban, a bányászatban, a szállításban. A legfejlettebb technika alkalmazása nemcsak azért érdekünk, mert megkönnyíti a munkát és növeli annak termelékenységét ott, ahol bevezetjük, hanem azért is, mert ezzel munkaerőt szabadít fel a termelés egyébirányú kiterjesztésére. Van, ahol a pontos munka fontossága követeli parancsolóan a gépesítést, illetve automatizálást, mert a gép megbízhatóbban, nagyobb pontossággal dolgozik, mint az ember. Máskor, például nagy földmunkáknál egy gép többezer ember munkáját pótolhatja. Élő- és holtmunkát takarítunk meg, amikor a vegyipar számos iparág nyersanyagszállítójává válik, vagy amikor sajtolással helyettesítenek sok kovácsolási, forgácsolási és egyéb műveletet.

Mindezekben az általános fejlődésre, a munkatermelékenység növekedésére jellemző esetekben termelőeszközökben testet öltött munka lép az élőmunka egy részének helyére. A fejlődés iránya általában az, hogy egy-egy munkás egyre tökéletesebb és legtöbbször több munkát megtestesítő szerszámmal, géppel vagy éppen gépcsoporttal,* egyre nagyobb mennyiségű és rendszerint egyre több munkát képviselő nyersanyagot vagy félterméket dolgoz fel, alakít át más termékké. Ez az általános vonás megmutatkozik mind az egyes termékek esetében, mind társadalmi méretben. Az egy-egy termék előállítására fordított egész munkamennyiség csökken. Ezen belül azonban nő a termelőeszközökben, tehát a már korábban testet öltött munkában (holtmunkában) megjelenő rész aránya ahhoz a részhez képest, amelyben az e holt munkát képviselő munkaeszközök és munkatárgyak felhasználásával, átalakításával újabb terméket előállító munka (élőmunka) jelentkezik. Ugyanúgy társadalmi méretben: a társadalmi össztermékben viszonylag egyre több a felhasznált termelőeszközökben rejlő holtmunka ahhoz az élőmunkához képest, amely ezekre a termelőeszközökre rárakódik, mialatt új terméket készít velük, illetve belőlük.

Társadalmi méretben a munka termelékenységének növekedése úgy jelentkezik, hogy ugyanannyi emberi munka egyre több terméket termel, nő az egy munkaórára vagy munkanapra vagy munkásra, legtöbbször az egy lélekre jutó termékmennyiség is. Ugyanakkor viszonylag csökken azoknak a száma, akik kész fogyasztási cikkeket állítanak elő, azokhoz képest, akik gépeket, nyersanyagot, félkészárut termelnek.

Gondoljuk meg, mit is jelent ez a társadalmi termék termelésében és következésképp összetételében érvényesülő változás, ha most nemcsak a termékben rejlő munka mennyiségére, hanem a termékek mennyiségére is tekintettel vagyunk.

Ez először is azt jelenti, hogy a társadalmi össztermék gyorsabban nő, mint a nemzeti jövedelem. Az, amit az előbb a fejlődés általános irányának jelöltünk meg, tehát a gépek, köztük a nagygépek fokozatos terjedése, az, hogy egy-egy munkás gép igénybevételével egyre több nyersanyagot, félterméket dolgoz fel, annyit jelent, hogy saját munkája egyre kevesebb ahhoz a munkához képest, melyet munkájával a

* Ez egyáltalán nem zárja ki annak az ugyancsak állandóan ható törekvésnek az érvényesülését, hogy meglévő gépeket és szerszámokat olcsóbb, kevesebb munkát megtestesítő gépekkel és szerszámokkal pótoljanak. Erre a kérdésre alább visszatérünk.

termékre átvisz. Társadalmi méretben: az összes élőmunka, tehát a nemzeti jövedelmet termelő munka viszonylagos mennyisége a korábbi termelésből áthozott és új termékekre átvitt munka mennyiségéhez képest csökken. Magát a két termékmennyiséget jóformán lehetetlen összehasonlítani, mert a ténylegesen termelt cikkek, s különösen a termelőeszközök a technika fejlődésével teljesen megváltoznak. De annak, hogy a nemzeti jövedelem mint termékmennyiség nagyobb mértékben nőjön, mint a társadalmi össztermék, ugyancsak termékmennyiségként véve, az előbbiek szerint mindenesetre feltétele, hogy a termelőeszközök termelésére fordított viszonylag nagyobb munkatöbblet kisebb terméknövekedést hozzon létre, mint a fogyasztási cikkek termelésére fordított munkatöbblet. Más szóval: a munka termelékenységének nagyobb mértékben kellene nőnie a fogyasztási cikkek termelésében. Ez előfordulhat, de — tekintve, hogy a műszaki fejlesztés igazi hazája a termelőeszközök termelése — nyilván csak kivételképpen.

Ugyanez a törvényszerű fejlődés, amelyben a technika haladása jut kifejezésre, azt is jelenti, hogy a termelőeszközök termelése gyorsabban nő, mint a fogyasztási cikkek termelése. Láttuk, hogy a társadalmi össztermékből viszonylag egyre több jut a holtmunkára, vagyis a termelésben elhasznált termelőeszközökre, s egyre kevesebb az élőmunkára, tehát a nemzeti jövedelemre. Utóbbi azonban felöleli a fogyasztási cikkeket és a felhalmozásra szánt eszközöket s köztük a termelőeszközöket is. A termelőeszközök termelése tehát, ahogy mondottuk, megelőzi növekvésben a fogyasztási cikkekét.

Végül még egy következtetést vonhatunk le. A termelőeszközök termelésének bővítése is, a fogyasztási cikkek termelésének bővítése is több termelőeszközt követel. Minthogy azonban a termelőeszközök termelése gyorsabban nő, mint a fogyasztási cikkek termelése, a termelőeszközökön belül gyorsabban kell nőnie annak a résznek, amely termelőeszközök termelését szolgálja, mint annak a résznek, amely fogyasztási cikkek termelését szolgálja.

Mint ismeretes, a marxi újratermelési sémákkal kapcsolatban már Lenin megfogalmazta, hogy leggyorsabban nő a termelőeszközök termelését szolgáló termelőeszközök termelése, lassabban a fogyasztási cikkek termelését szolgáló termelőeszközök termelése és leglassabban a fogyasztási cikkek termelése. S Lenin hozzátette, hogy ez nem egyéb, mint az egész társadalomra alkalmazott kifejezése annak a törvénynek, „amely szerint az állandó tőkének az a tendenciája, hogy gyorsabban növekszik a változó tőkénél... Ez a következtetés — mondja még — egyenes következménye annak a közismert tételnek, amely szerint a tőkés termelés a korábbi időhöz képest hasonlíthatatlanul nagyobb arányokban fejleszti a technikát." (*Lenin* Művei. 1. kötet. 82—83. old. Szikra. 1951.) Vagy, ahogy ugyancsak Lenin néhány évvel később kifejtette:

„A minket érdeklő belső piac kérdését illetőleg, a marxi realizálási elmélet fő következtetése ez: a tőkés termelés növekedése s ennek következtében a belső piacé is, nem annyira a fogyasztási cikkek, mint inkább a termelőeszközök számlájára történik. Más szavakkal: a termelőeszközök gyarapodása túlszárnyalja a fogyasztási cikkek

gyarapodását. Valóban láttuk, hogy a fogyasztási cikkek (II. alosztály) formájában meglevő állandó tőke a termelőeszközök (I. alosztály) formájában meglevő változó tőke + értéktöbblet ellenében kerül kicserélésre. De, a tőkés termelés általános törvényének megfelelően, az állandó tőke gyorsabban nő, mint a változó. Következésképpen a fogyasztási cikkek formájában meglevő állandó tőkének gyorsabban kell növekednie, mint a fogyasztási cikkek formájában meglevő változó tőkének és értéktöbbletnek, míg a termelőeszközökben megtestesült állandó tőkének a leggyorsabban kell növekednie, s maga mögött kell hagynia mind a termelőeszközökben megtestesült változó tőke (+ értéktöbblet), mind pedig a fogyasztási cikkekben testetöltött állandó tőke növekedését. A társadalmi termelés azon alosztályának, amely termelőeszközöket állít elő, ennek következtében gyorsabban kell növekednie, mint annak, amely fogyasztási cikkeket termel...

Az állandó tőkének ez a nagyobb fogyasztása semmi egyéb, mint a termelőerők nagyfokú fejlettségének a csereérték terminológiájában történő kifejezése, mivel a gyorsan szaporodó »termelőeszközök« főrésze nyersanyagokból, gépekből, szerszámokból, épületekből s mindenféle egyéb, a nagyipari és a speciális gépipari termelést szolgáló berendezésből áll." *(Lenin.* A kapitalizmus fejlődése Oroszországban. 36—37. old. Szikra. 1949.)

Íme Lenin megállapításai. Az utóbbi időben, mint ismeretes, akadtak többfelé, s nálunk is, akik ezeknek a marxi—lenini tételeknek a helyességét kétségbevonták. Nem árt tehát megismételni, hogy az ismertetett marxi—lenini tétel lényege a szocialista társadalomra teljes mértékben érvényes: a munka termelékenységének fokozódása, a technikai haladás abban nyilvánul meg, hogy ugyanannyi élőmunka egyre több holtmunkát mozdít meg. Ahhoz tehát, hogy a termelékenység növekedésének, a technikai haladásnak a feltételeit biztosíthassuk, az I. osztály termelésének gyorsabban kell nőnie, mint a II. osztály termelésének. Ez természetesen egyáltalán nem jelenti sem azt, hogy a munka termelékenysége fokozódásának egyetlen megvalósítható lehetősége a termelőeszközök részarányának viszonylagos növekedése, sem azt, hogy társadalmunkban átmenetileg nem valósítható meg — ha ez a szocializmus gazdasági alaptörvénye szempontjából kívánatosnak mutatkozik —, hogy a II. osztály termelése gyorsabban fejlődjék, mint az I. osztályé.

Mi következik mindebből népgazdaságunk fejlesztési ütemére vonatkozólag?

A fejlődés ütemét, mint láttuk, két tényező dönti el: egyrészt a termelésre fordított munkamennyiség növelésének lehetősége, másrészt a termelőmunka termelékenységének növekedése. Az I. és a II. osztály viszonyát vizsgálva viszont azt találtuk, hogy a munka termelékenységének növelése általában nagyobb mértékben biztosítható az I. osztály gyorsabb fejlődése esetén. Vagyis: a felhalmozás adott aránya és mennyisége mellett a munka termelékenysége emelésének általában kedvezőbb feltételei vannak, ha a felhalmozásból viszonylag több esik a termelőeszközök és viszonylag kevesebb a fogyasztási cikkek termelésének fejlesztését szolgáló beruházásokra, továbbá, ha az I. osztályon belül is viszonylag több azoknak a termelőeszközöknek a termelésére,

amelyek maguk is termelőeszközöket gyártanak, mint azokéra, amelyek fogyasztási cikkeket állítanak elő. A két osztály fejlődési üteme közötti különbség csökkenése tehát általában kevésbé kedvező feltételeket teremt a munka termelékenységének növelésére. Ez a megállapítás egyébként csak annak a magától értetődő ténynek a megfogalmazása, hogy a munka termelékenységének emelkedése elsősorban a korszerűbb, jobb termelőeszközök segítségével érhető el és semmiképpen sem a fogyasztási cikkek termelésének, illetve a fogyasztás kiterjesztésével.

Itt azonban nem szabad túllőnünk a célon. Tévedés volna azt hinni, hogy a két osztály fejlődési ütemének aránya eldönti a termelékenység növekedésének kérdését. Igaz, hogy nálunk a múlt évben a II. osztály fejlesztésének növelését és az I. osztály fejlesztésének csökkentését a munka termelékenységének bizonyos csökkenése kísérte. A munka termelékenységének csökkenése azonban nem vezethető vissza egyszerűen a két osztály arányában beállott eltolódásra. Az előző fejtegetés értelme, egyszerűbb nyelvre lefordítva a következő: az I. osztály termeli a gépeket és általában a modern és legmodernebb termelési berendezéseket mind sajátmaga, mind a II. osztály számára. A munka termelékenységének fokozása azonban elsősorban és a legnagyobb mértékben éppen ezekkel a modern és legmodernebb termelési berendezésekkel érhető el. A II. osztály fogyasztási cikkeket termel, itt tehát a fejlesztésre feltétlenül szükség van, hogy a társadalom növekvő igényei kielégíthetők legyenek. A II. osztály fejlődése természetesen azt követeli, hogy a termelőeszköztöbblet egy része ide kerüljön. Ennek a résznek azonban nem szabad túl nagynak, vagyis akkorának lennie, hogy a termelőeszközök termelésének fejlesztésére, modernizálására ne maradjon elég. Ez lassítaná a fejlődést, éspedig előbb-utóbb feltétlenül a fogyasztási cikkek termelését szolgáló termelőeszközök fejlődését, tehát a fogyasztási cikkek termelésének fokozását is.

Az előzőkben annak a törvénynek az érvényesülését követtük nyomon, hogy a technikai haladás, a munka termelékenységének emelkedése maga után vonja a termelőeszközökben tárgyiasult munka mennyiségének viszonylagos növekedését, az élőmunka mennyiségéhez képest. Ugyanaz az élőmunka egyre több holtmunkát mozdít meg, alakít át új termékké.

A termelőeszközökben megtestesült munka mennyiségének ez a viszonylagos növekedése az élőmunka mennyiségéhez képest azonban nem olyan törvény, amely minden ellenkező tendencia, minden fék nélkül érvényesül. Marx, aki először fejtette ki magát a törvényt, egyúttal az ellenkező irányban ható erőket is kimutatta. Ismételten utalt arra, hogy ugyanazok az erők egymással részben ellentétes, egymást részben megsemmisítő eredményekre vezetnek. Így pl. kifejti, hogy „az össztőkét tekintve az állandó tőke értéke nem nő ugyanolyan arányban, mint anyagi terjedelme. Pl. az a gyapottömeg, amelyet egyetlen európai fonómunkás a modern gyárban feldolgoz, óriási arányban megnőtt ahhoz képest, amelyet azelőtt egy európai fonómunkás a rokkával dolgozott fel. De a feldolgozott gyapot értéke nem nőtt ugyanolyan arányban, mint tömege. Hasonló a helyzet a gépekkel és az egyéb állótőkével. Röviden — ugyanaz a fejlődés, amely megnöveli az állandó tőke tömegét a változóhoz képest, a munka megnövekedett termelő-

ereje következtében csökkenti e tőke elemeinek értékét és így megakadályozza, hogy az állandó tőke értéke — bár folytonosan nő — ugyanolyan arányban növekedjék, mint anyagi terjedelme, vagyis mint azoknak a termelési eszközöknek anyagi terjedelme, amelyeket azonos munkaerő hoz mozgásba. Sőt egyes esetekben még az is előfordulhat, hogy az állandó tőke elemeinek tömege nő, miközben értéke ugyanakkora marad, sőt csökken.

A mondottakkal összefügg a meglevő tőkének (azaz e tőke anyagi elemeinek) elértéktelenedése az ipar fejlődése során." (*Marx.* A tőke. 3. kötet. 274. old. Szikra. 1951.)

Az idézetből igen világosan kitűnik, hogy Marx nemcsak az anyagi változások tőkés megjelenési formáját tartja szem előtt, hanem az e formákban végbemenő tényleges anyagi változásokat is. Ezért igen könnyű fejtegetéseiből levonni azokat a következtetéseket, amelyek a mi körülményeink közt is érvényesek. Így mindenekelőtt: bár a termelőeszközök mennyisége mind abszolút mértékben, mind az őket mozgásba hozó munkához képest igen gyorsan nő, a bennük testet öltött munka mennyisége — éppen a termelékenység növekedése következtében — távolrólsem nő ilyen mértékben. Ez egyformán vonatkozik a nyersanyagra, a gépekre, az alkatrészekre és általában mindenfajta termelőeszközre. Másodszor: egyes meglevő termelőeszközök — ugyancsak a munka mégnövekedett termelőereje következtében — ma kevesebb tárgyiasult munkát képviselnek, mint amennyibe előállításuk került. Harmadszor: mindezek következtében előfordulhat az is, hogy a termelőeszközökben megjelenő munka mennyisége — bár ez a munka nagyobb terjedelmű termékben jelenik meg — nem nő az őt megmozgató élőmunka mennyiségéhez képest, sőt esetleg csökken. Ebben az esetben tehát a társadalmi össztermék nem nő gyorsabban, mint a nemzeti jövedelem.

Ez a lehetőség azonban nem jellemző az általános fejlődésre. Marx maga igen határozottan mutatott rá arra, hogy ugyanaz az ok — a munka termelékenységének növekedése — hozza létre azt az *alapvető* fejlődési irányt is, hogy azonos mennyiségű élőmunka egyre nagyobb mennyiségű termelőeszközökben tárgyiasult munkát alakít át újabb termékké és azt az ellentétes, *nem alapvető* fejlődési irányt is, amelyet a termelőeszközökben megtestesült munka viszonylagos mennyiségének az élőmunkához képest történő csökkenése jelent.

A munka termelőereje emelkedésének tipikus módja kétségkívül az, hogy egy-egy termelő egyre több munkát képviselő szerszám vagy gép, gépcsoport, illetve berendezés segítségével egyre hatalmasabb mennyiségű és egyúttal egyre több munkát képviselő anyagot dolgoz fel. Emellett azonban előfordul, hogy az egy termelő által megmozgatott, illetve átalakított és feldolgozott termelőeszközök — bár terjedelemben nőttek — nem testesítenek meg több munkát, mint azelőtt.

Az itt vizsgált kérdésre, a népgazdaság és különösen a nemzeti jövedelem fejlődésének ütemére vonatkozólag ez azt jelenti, hogy sem a felhalmozás aránya és nagysága, sem a felhalmozásnak a két osztály közti és az I. osztályon belüli megoszlása nem dönti még el, bár kétségkívül erősen befolyásolja, a fejlődés ütemét. Következik az elmondottakból az is, hogy amikor a szocializmus gazdasági alaptörvénye és a népgazdaság tervszerű arányos fejlődésének törvénye azt követelik,

hogy a felhalmozás arányát vagy esetleg nagyságát is csökkentsük, vagy pedig azt követelik, hogy a fogyasztási cikkek termelése átmenetileg és kivételesen nagyobb mértékben növekedjék, mint a termelőeszközök termelése, akkor fokozott jelentőségre tesznek szert a munka termelékenysége emelésének azok a módszerei, amelyek kisebb felhalmozás és különösen a termelőeszközök termelésének fejlesztésére fordított kisebb beruházások esetén is elérhetők. Ilyenkor ezekre a módszerekre tudatosan fokozott gondot kell fordítani.

Félreértések elkerülése végett nem árt hangsúlyozni, hogy a szocialista társadalom mindig érdekelt a munka termelőereje növelésének minden módszerében, s azokat valóban mindig egymás mellett kell alkalmaznia. A munka termelékenysége fent megkülönböztetett két módszere közt, mint láttuk, nincs ellentét, azok általában összefonódnak. A termelékenység növelésének fő módszere: az új technika, az új, tökéletesebb gépek, automaták stb. bevezetése — ezek közül egy is esetleg sok tucat, száz vagy ezer ember munkáját helyettesíti — általában tehát élőmunka helyettesítése termelőeszközökben tárgyiasult munkával. Ez egyúttal az a módszer, amely sokszor ugrásszerű emelkedést tesz lehetővé. Ez a módszer egyrészt növeli a termelőeszközök mennyiségét, s a bennük megtestesült munka mennyiségét, másrészt ugyanakkor csökkenti a termékegységben megtestesült munkát. A termékegységben megtestesülő munkamennyiség csökkenése azonban gyakran elérhető a termelőeszközök mennyiségének növelése nélkül is. Ennek megvalósítása, minthogy fokozza a termelékenységet, az emberi munkával való takarékoskodást, mindig kívánatos és fontos. Különösen kívánatossá és fontossá válik azonban akkor, ha a társadalom valamilyen okból nem valósíthat meg nagyon nagy beruházásokat, nem emelheti nagyobb mértékben a termelőeszközök mennyiségének növelésére fordítható munkát, sőt esetleg kénytelen azt csökkenteni is, például azért, mert ilyen célra már sok eszközt kötött le éveket igénybe vevő nagy beruházásokra.

Ilyenkor tehát különösen fontosakká válnak a munka termelőereje növelésének azok a formái, amelyeket termelőeszköz-megtakarítás néven foglalhatunk össze. Közéjük tartozik például a termelő berendezések jobb kihasználása. Ha például ugyanabból a kohóból több vasat, ugyanabból a kemencéből több acélt, ugyanabból a villamoserőműből több áramot nyerünk, s az egy tonna acél, az egy kwóra áram előállítására kevesebb munka jut, akkor a gépgyár több acélból, több árammal s egyúttal több munkással több gépet termelhet anélkül, hogy az anyagra és a villanyra megfelelően több munkát fordítottak volna. Egy-egy gépben tehát kevesebb munka ölt testet, mint korábban, de nem az élőmunka, hanem a termelőeszközökben tárgyiasult munka mennyiségének csökkenése következtében. Hasonlóképpen: a mezőgazdaságban az egy területegységre jutó hozam — ugyanannyi vetőmag, ugyanannyi trágya, ugyanannyi vagy alig nagyobb mennyiségű egyéb termelőeszköz felhasználásával — egy bizonyos százalékkal több élőmunka-ráfordítással (persze sokszor már ugyanannyi élőmunka észszerűbb és időben megfelelőbben elosztott felhasználása mellett is) lényegesen nagyobb százalékkal emelhető.

Itt is csökken az egy termékegységben testet öltött munka, még-

pedig mind a holt-, mind az élőmunka, de az élőmunka aránya viszonylag nő. Egyébként csökken a termékegységre eső összes munka, vagyis nő a munka termelékenysége akkor is, ha az össztermék ugyanabban az arányban nő változatlan termelőeszköz felhasználás esetén, mint az élőmunka. Ebben az esetben az élőmunka viszonylagos növekedése még nagyobb. Hasonló esetek természetesen az anyagi termelés minden ágában előfordulnak.

Termelőeszköz-megtakarítás mindenfajta anyagmegtakarítás, illetve a fűtő- és segédanyagok felhasználásában elért megtakarítás. Minden anyagmegtakarítás azt jelenti, hogy az illető anyagból kevesebb van a kész termékben, tehát ez utóbbiban kevesebb tárgyiasult munka jelenik meg. Hasonló jellegű a selejtcsökkentés. Selejtcsökkentés esetén általában csökken az össztermékben megjelenő holt- és élőmunka egyaránt, de sokszor nagyobb méretű a holtmunka csökkenése. Mindezekben az esetekben nőtt a munka termelékenysége, ugyanaz a munka több termékben öltött testet, egy termékegységre kevesebb munka jutott. Ezen belül azonban a most vizsgált esetekben a holtmunka aránya csökkent, az élőmunkáé nőtt. A társadalmi össztermék vonatkozásában ez, mint már említettem, abban jut kifejezésre, hogy a nemzeti jövedelem gyorsabban nő, mint a társadalmi össztermék. Hasonló fejlődés végbemehet az I. osztályban és a II. osztályban egyaránt. Gyakorlatilag az ilyen irányú fejlődés mint az általános fejlődés egy mozzanata, valóban állandóan végbe is megy. A termelékenység fokozásának ez is egyik állandó módszere, és mindent el kell követnünk maximális alkalmazásáért. A gyakorlatban azonban a munka termelékenysége növelésének ilyen formáit általában ellensúlyozzák és felülmúlják a termelékenység növelésének azok a formái, amelyekben az élőmunka helyére holtmunka lép, s így az össztermékben nő a korábbi, a tárgyiasult, a termelőeszközökben megjelenő munka súlya. Csak kivételesen, illetve átmenetileg, rövid ideig fordul elő, hogy az élőmunka viszonylagos súlya akár az I., akár a II. osztályban, akár mindkettőben nő.

A gyakorlatban átmenetileg és kivételesen — például most nálunk bizonyos korábbi hibák miatt, de máshol és máskor egyéb kivételes okokból is — megtörténhetik, hogy a II. osztály fejlődése megelőzi az I. osztályét. De: ha igaz is, hogy mindent meg kell tennünk a termelésben meglevő anyaghányad csökkentésére; ha a termelőeszközök felhasználásában elérhető megtakarítás állandóan ható, állandóan alkalmazható és végső hatásában jelentős eredményeket adó módja is a termelékenység növelésének; ha ez a módszer kivételesen azzal az eredménnyel járhat is, hogy az élőmunka viszonylagos súlya nő — ez mégsem a fő, mégsem a döntő módszer és viszonylag lassan hat. A fő módszer a technika erőteljes fejlesztése, ez pedig a holtmunka viszonylagos súlyának növelésével jár.

Érdemes megjegyezni, hogy a termelőeszközök termelésének fejlődése általában a kapitalista társadalomban is megelőzi a fogyasztási cikkek termelésének fejlődését. Igaz, hogy ott ennek a fejlődési tendenciának érvényesülését elősegíti a dolgozó tömegek életszínvonalának stagnálása. Nálunk ez az utóbbi körülmény elesik. A tömegek életszínvonala, anyagi szükségleteik kielégítésének foka következetesen, évről évre nő. Viszont a technikai haladásnak, új gépek bevezetésének, a legmoder-

nebb és legtöbb élőmunkát megtakarító eljárások alkalmazásának ezerszer kedvezőbbek a feltételei, mint a kapitalista társadalomban. A szocialista iparosításnak egyik legfontosabb ismérve — mint ismeretes — éppen a nehézipar, s ezen belül a gépipar erős ütemű fejlesztése. Ez egyúttal annak is biztosítéka, hogy nálunk általában sokkal nagyobb a népgazdaság fejlődésének üteme.

A munka termelőereje fejlődésével eddig elsősorban a termelőeszközök fejlődése, illetve a termelőeszközök felhasználásával elérhető megtakarítások szempontjából foglalkoztunk. A munka termelékenysége fokozásának azonban egyik leglényegesebb tényezője magának az élőmunkának a fejlődése. Marx erre is ismételten rámutatott. Ismeretes például, hogy Hodgskin hasonló gondolataival kapcsolatban Marx helyeslőleg jegyzi meg: „(Hodgskin) megmutatta, hogy a korábban előállított áruk (élelmiszerek) készlete az összes fogyasztással és termeléssel összehasonlítva mindig kicsi. Ezzel szemben a meglevő lakosság ügyességének mértéke mindenkori feltétele az össztermelésnek, tehát a gazdagság fő felhalmozása: a korábbi munka legfontosabb megtartott eredménye, mely azonban magában az élőmunkában van meg." (*Marx.* Theorien über den Mehrwert. III. Bd. Stuttgart. Dietz. 1910. 353. p.)

Marx idézett megállapítása világos és meggyőző. A termelőeszközök maguktól nem mozdulnak meg, nem alakulnak át új termékké; minél fejlettebbek, annál fejlettebbnek kell lennie az élőmunkának is, amely belőlük új terméket csinál. Igaz, hogy a kapitalista társadalomban az élőmunka fejlődésének útja korántsem egyenletesen felfelé ívelő. A kapitalista általában arra törekszik, hogy a munkást részmunkássá alakítsa át, és szükséges szakmai képzettségét, s ezzel egyúttal képzésének költségeit minél alacsonyabb színvonalra szorítsa le. A kapitalisták abban érdekeltek, hogy a dolgozóknak csak egy szűk köre szerezhessen nagyobb tudást, s ezeket nagyobb tudásuk révén is szembeállíthassák a tudatlan és kizsákmányolt többséggel. Egészen más a helyzet nálunk, ahol a termelőeszközök társadalmi tulajdona alapján a dolgozók maguk intézik úgy sorsukat, hogy kulturális színvonaluk állandóan emelkedjék, s a dolgozók egyre nagyobb része váljon az egyre bonyolultabb szerszámok, gépek, szerkezetek egyre hozzáértőbb kezelőjévé. Mindennapos tapasztalat egyébként, hogy a legtermelékenyebb, tehát a legtöbb munkát megtakarító gépek sem bizonyulnak termelékenyeknek, ha nem megfelelő kézbe kerülnek. Ilyenkor gyorsan romlanak, törnek, sok javításra szorulnak, többet állnak, mint működnek.

Tanulságos számunkra ebben a vonatkozásban, amit Sztálin elvtárs utolsó tudományos munkájában a dolgozók kulturális színvonaláról írt. Íme: „A tömegek szocialista versenyének kibontakozása előtt nálunk az ipar fejlődése döcögve haladt, sok elvtársunk még az iparfejlesztés üteme lassításának kérdését is felvetette. Ez főként azzal magyarázható, hogy a munkások kulturális és technikai színvonala nagyon alacsony volt és messze elmaradt a műszaki személyzet színvonalától. A dolog azonban gyökeresen megváltozott azután, hogy a szocialista verseny nálunk tömeges jelleget öltött. Az ipar éppen ezután kezdett meggyorsult ütemben előre haladni. Miért öltött a szocialista verseny tömeges

jelleget? Azért, mert a munkások között csoportostul akadtak olyan elvtársak, akik nem csupán a technikai minimumot sajátították el, hanem tovább mentek, felemelkedtek a műszaki személyzet színvonalára, korrigálni kezdték a technikát és a normákat, kezdték megdönteni a fennálló és avult normákat, új, korszerűbb normákat kezdtek bevezetni stb. Mi lenne, ha nem egyes munkás csoportok, hanem a munkások többsége emelné kulturális és technikai színvonalát a mérnöki, technikai személyzet színvonalára? Iparunk más országok ipara számára elérhetetlen magaslatra emelkedne." (*Sztálin.* A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban. 29—30. old. Szikra. 1952.)

Nyilvánvaló, hogy célunk éppen az, amire Sztálin itt utal: iparunkat, a szocialista országok iparát, más országok számára elérhetetlen magaslatra emelni. Ezért is olyan nagy jelentőségű fejlődésünk, benne népgazdaságunk fejlődési üteme szempontjából a dolgozók kulturális és technikai színvonalának emelése.

Mivel a népgazdaság egészének fejlődése a részek fejlődéséből adódik, nyilvánvaló, hogy egy résznek a fejlődésben való visszamaradása — különösen, ha ez a rész viszonylag nagy terjedelmű — kedvezőtlenül befolyásolja a népgazdaság egészének fejlődését. Így népgazdaságunk fejlődési ütemét természetszerűleg csökkenti a mezőgazdasági munka termelékenységének viszonylag lassú emelkedése.

A mezőgazdasági termelés fejlődésének elmaradása az iparhoz képest törvény a kapitalista országokban. A kettő közti fejlődés különbsége azonban még kiáltóbb nálunk, ahol felszabadulásunk óta a munka termelékenysége eddig soha nem tapasztalt ütemben fejlődött az iparban, de csak viszonylag kis mértékben nőtt a mezőgazdaságban.

Ennek alapvető oka — mint ismeretes — az, hogy mezőgazdaságunkban nem uralkodók a szocialista termelési viszonyok. Egész szántóterületünknek még kétharmad részén magángazdálkodás folyik. Kétségtelen, hogy népgazdaságunknak ezen a részén is érezteti hatását a szocialista termelési viszonyok megszilárdulása és gyors növekedése a népgazdaság egyéb területein, s az is, hogy ennek megfelelően erre a részre is kihat, ezt a részt is befolyásolja a szocializmus gazdasági alaptörvénye és a szocialista állam egész gazdaságpolitikája. Itt azonban részben még az egyszerű árutermelés és a kapitalizmus törvényei érvényesülnek, a termelésre is szabályozó hatással van az értéktörvény érvényesülése. Mezőgazdaságunk nagyobb részét még a kisüzemű, részben legkisebb üzemű, fejletlen technikával dolgozó, kevés felszereléssel, kis állatállománnyal rendelkező gazdaságok jellemzik. Ezekben nincs hely a modern technika, a modern tudomány alkalmazására. Csak szűk keretek közt hat a fejlődést előmozdító tervszerűség. A termelés terjedelméhez képest aránytalanul nagy súlya van az élőmunkának, aránytalanul nagy a termelésben foglalkoztatott munkások száma.

Ha a mezőgazdasági munka termelékenységének növelését sikerül lényegesen meggyorsítani, ez nagytömegű munkaerő felszabadítására vezet, és a felszabaduló munkaerőnek az iparban való felhasználása az ipar és ezen keresztül a népgazdaság fejlesztési üteme növekedésének egyik fontos tényezőjévé válik.

A mezőgazdasági munka termelékenységének növelése azonban nemcsak azért szükséges, hogy ugyanazt a termékmennyiséget kevesebb

munkával állítsuk elő, hanem azért is, hogy mezőgazdaságunk lényegesen többet termeljen, mint ma.

A mezőgazdaság részben közvetlenül fogyasztási cikkeket, élelmiszereket termel. Még sokkal nagyobb azonban a mezőgazdaság jelentősége mint számos fogyasztási ipar, s elsősorban az élelmiszeripar nyersanyagszállítójának. Ugyancsak igen fontosak a mezőgazdasági termékek mint külkereskedelmünk kiviteli cikkei. Az ipar gyors fejlődése, szociális, kulturális és egyéb társadalmi intézményeink erőteljes növekedése, a bérből és fizetésből élők számának és életszínvonalának emelkedése, a külkereskedelemnek mindezzel kapcsolatos gyors kiterjedése á" ndóan és nagymértékben fokozza a mezőgazdasági termékek iránti szükségletet. A fejlődésben elmaradó kisüzemi mezőgazdaság ezeket az igényeket kielégíteni nem tudja, s így mindinkább akadályává válik az egész fejlődésnek, a szocializmus gazdasági alaptörvénye és a tervszerű arányos fejlődés követelményei megfelelő alkalmazásának.

A mezőgazdaság visszamaradása a kapitalista országokban is gátolja az ipar fejlődését. Bár ott az iparnak ez a visszatartása a lakosság nagy tömege életszínvonalának stagnálása következtében kevésbé súlyosan esik latba, a kapitalista fejlődés mégis kikényszeríti a termelékenység növelését a mezőgazdaságban is, mégpedig a fejlődés tőkés útján. Ez abban nyilvánul meg, hogy a fejlett technikával dolgozó kapitalista mezőgazdasági nagyüzemek fokozatosan tönkreteszik és a termelésből kiszorítják a kezdetleges módszerekkel termelő kisparaszti gazdaságokat, s a kapitalizmus korlátai közt a mezőgazdaságban is lehetővé teszik a fejlett technika és a tudomány alkalmazását.

A mi körülményeink közt ez az út, amely hatalmas paraszti tömegek számára az elnyomorodás útja, nem járható. A mezőgazdasági munka termelékenységének növelését nekünk a parasztság széles tömegei anyagi felemelkedésének útján, a parasztság termelőszövetkezetekbe való tömörítése útján kell elérnünk. A szocialista mezőgazdasági termelőszövetkezetek nálunk is lehetővé teszik a modern technika és a tudomány bevonulását a mezőgazdaságba, lehetővé teszik, hogy a mezőgazdaság teljes mértékben kielégítse a vele szemben támasztott növekvő igényeket, módot adnak az ipar és a mezőgazdaság fejlődésének összhangbahozására, munkaerő felszabadítására az ipar számára, lehetővé teszik a mezőgazdaságnak az állami terv szerinti, az egyéb népgazdasági ágakkal összhangban álló fejlesztését. Ily módon a gyorsan fejlődő mezőgazdaság maga is hathatós tényezőjévé válik a népgazdasági fejlődés üteme meggyorsulásának.

A népgazdaság fejlesztési ütemével kapcsolatban szólni kell a fejlesztési ütem mérésének módjáról is. Az eddigi fejtegetésekben mindig termékmennyiségekről vagy élő- és holtmunkáról volt szó, és nem e termékmennyiség értékéről, vagy arról az értékről, amelyben a holt- és élőmunka megtestesül. Ezt előadásom elején meg is indokoltam. Amint azonban nem egyetlen termelési ág, hanem az egész népgazdaság vagy a nemzeti jövedelem fejlődéséről, e fejlődés üteméről, ezek méréséről konkrétan van szó, kénytelenek vagyunk az össztermék vagy a nemzeti jövedelem értékformáját, tehát árakban kifejezett nagyságát használni.

Ennek oka az, hogy a különböző termékek együttes mennyiségét csak árban tudjuk kifejezni. Búzát, acélt, cukrot, cipőt természetes

mennyiségekben nem adhatunk össze; amit összeadhatunk, az az egyes termékek összes mennyiségének árai.

Mivel azonban végső fokon nem a társadalmi össztermék vagy a nemzeti jövedelem értékének változását akarjuk megállapítani, hanem a társadalom által termelt és a társadalom rendelkezésére álló termékek mennyiségének változását, ezért az értékváltozásokat, illetve árváltozásokat ki kell küszöbölni. Tehát változatlan árakkal számítunk, vagyis minden egyes adott termék árát állandónak tekintjük a vizsgálódás tárgyát képező egész idő alatt úgy, hogy az össztermék árának változása az össztermék mennyiségének változását mutatja.

Mekkora részét képviseli az össztermléknek egy bizonyos fajta termék? Ezt az illető termék egységeinek száma és egységének ára, illetve a kettő szorzata határozza meg. Kiindulhatunk valamely időpontban érvényes árakból, vagy egy időszak átlagáraiból. Egyik esetben sem tudjuk az egyes árakban jelentkező véletlenszerűséget, esetlegességet kiküszöbölni. Tegyük fel mégis — bár ez nem felelhet meg a valóságnak —, hogy az alapul vett s a továbbiakban változatlannak feltételezett árak az illető időpontban vagy időszakban tökéletesen megfeleltek az egyes termékekben testet öltött társadalmilag szükséges munkának. Akkor is biztos, hogy a következő évben a termékben testet öltött munkának s az áraknak az összhangja már felborul, mert az egyes termékekre fordított munkamennyiség különböző mértékben változott. Két év múlva az eltérés már nagyobb, tíz év múlva igen lényeges lehet. Ez azonban a növekedés kimutatott mértékét is befolyásolja.

Az anyagi termelésben végbement változás teljesen világos, egyértelmű, bár egyetlen számban nem fejezhető ki. Nem ilyen egyértelmű a változás, ha árakban számolunk, illetve a kimutatott változás függ az árarányoktól. Más pl. az eredmény, ha az időszak elejének árait és más, ha az időszak végének árait tekintjük változatlan áraknak.

A tanulság az, hogy a változatlan árak nem tökéletes műszerek hosszabb időszak alatt végbement változások mérésére, ha ezalatt az időszak alatt egyrészt az előállított termékek mennyiségi arányaiban, másrészt az árarányokban és feltehetően az értékekben nagyobb változás ment végbe. Nem lehetnek tökéletes műszerek márcsak azért sem, mert hosszabb idő alatt az össztermék összetétele is alaposan megváltozhat, új iparágak keletkezhetnek, míg mások elvesztik jelentőségüket.

A mi körülményeink közt bizonyos nehézséget jelent az is, hogy a termelőeszközök ára — legalábbis, amennyiben nem kerülnek kiskereskedelmi forgalomba, tehát nem is áruk — egészen másképp alakul, mint a fogyasztási cikkek (áruk) ára. A társadalmi termék felöleli az adott időszakban termelt termelőeszközöket és fogyasztási cikkeket egyaránt. A fogyasztási cikkek árai az e cikkekben testet öltött munkához képest általában magasabbak, mint a termelőeszközök árai a termelőeszközökben testet öltött munkához képest.

A kapitalista társadalomban az árak — amennyiben nem monopolárak — a piacon alakulnak ki, befolyásuk a termelés vagy a termelékenység emelkedésére előre nincs tervezve, csak utólag érvényesül, mégpedig oly módon, hogy az árak csökkenése fokozott mértékben kényszeríti a kapitalistát termelési költségei csökkentésére. Ezt részben a munkaintenzitás emelésével, részben egyéb, általában a munka terme-

lékenységét fokozó eszközökkel éri el. A kapitalisták egy része az áresés következtében esetleg tönkremegy és kiesik a versenyből. A monopolárak általában csökkentik a termelékenység emelésére irányuló ösztönzést, és ezzel a technikai haladást.

A mi körülményeink közt a termékek nagy többségének árát az állam állapítja meg, de befolyást gyakorol az állam a többi termék árának alakulására is. Fel kell vetni tehát a kérdést, hogy az ármegállapítás mennyiben szolgálhatja a népgazdaság fejlődésének gyorsítását. Ez a kérdés része annak az általános kérdésnek, hogy hogyan tudjuk az értéktörvénnyel kapcsolatos tényezők hatását a fejlődés gyorsítására felhasználni. Általánosságban erre azt felelhetjük, hogy a fejlődést úgy gyorsíthatjuk, ha az értéktörvény hatását a termelés, különösen a termelékenység fokozásának szolgálatába állítjuk. Ide tartoznak mindazok a lehetőségek, amelyekkel — általában a dolgozók anyagi érdekeltségének érvényesülésén keresztül — akár az ármegállapításban, akár a bérezésben a termelés, illetve a termelékenység emelésére hathatunk. Ez természetesen nemcsak a népgazdaság szocialista szektorára, hanem a népgazdaság magánszektorára is vonatkozik. A kérdés részletesebb tárgyalása azonban, amely felöleli a terv mutatószámai, az önálló elszámolás, az önköltségcsökkentés stb. problémáit is, túlhaladja ennek az előadásnak a keretét.

Eddigi vizsgálódásainkban nem volt szó a külkereskedelemről, most azonban fel kell vetnünk azt a kérdést is, hogy a külkereskedelem milyen mértékben befolyásolhatja a népgazdaság fejlesztését.

A külkereskedelem általában egyenlő (nemzetközi) értékek cseréje. Ha egy országban a munka termelékenysége alacsonyabb a munka nemzetközi termelékenységénél, akkor ez az ország általában több munkát cserél kevesebbért, ha magasabb, akkor kevesebb munkát többért. Magának az illető országnak szempontjából azonban ezekben az esetekben is feltételezhető, hogy a kivitt termék legfeljebb olyan értékű, tehát annyi munkát testesít meg, mint amennyi értéket, illetve munkát a behozott termék az ország saját termelési viszonyainak figyelembevételével képvisel. Általában természetesen minden ország arra törekszik, hogy külföldről olyan árut hozzon be, amelyet maga csak sokkal több munkával tudna előállítani vagy pótolni, mint amennyi munkát érte cserébe ad.

A társadalom rendelkezésére álló összterméknek termelőeszközökre és fogyasztási cikkekre való osztásában a külkereskedelem eltolódást okozhat. Ha a külkereskedelem eredményeként végeredményben több termelőeszköz vagy több fogyasztási cikk áll az ország rendelkezésére, mint amennyit eredetileg termelt, ez sok vonatkozásban úgy hat, mint ha a saját termelésében következett volna be ez az eltolódás.

Ezért érthető, hogy időnként azt a kérdést is felvetik: nem módosítja-e a termelőeszközökről és a fogyasztási cikkekről mondottakat az a tény, hogy kis ország vagyunk, sok fontos nyersanyag nem található az országban, s ezért a külkereskedelemnek nagy szerepe van népgazdaságunkban?

Erre a kérdésre azért is érdemes kitérni, mert gyakran igen káros, súlyosan téves nézet húzódik meg mögötte. Vannak ugyanis, akik országunk adottságaira, elsősorban a mezőgazdaság nagy súlyára, részben élelmiszeriparunk vagy könnyűiparunk fejlettségére hivatkozva azt

állítják, hogy népgazdaságunk gyors fejlődését főleg az biztosítaná, ha Magyarországot elsősorban mezőgazdasági, esetleg még élelmiszeripari vagy könnyűipari termeléssel bíró országgá alakítanánk át.

Akik ezt az „elméletet" képviselik, elfelejtkeznek arról, hogy a mezőgazdaság, s részben az élelmiszer- és a könnyűipar nagy súlya hazánkban elsősorban elmaradottságunk bizonyítéka. A tudomány és a technika haladásával, forradalmasító hatásával a maradiságot állítják szembe. Valamikor a legfejlettebb ipari országok is valamennyien mezőgazdasági országok voltak. Mezőgazdaságunkban a munka termelékenysége jóval alacsonyabb, mint a fejlettebb ipari országok mezőgazdaságában. Csak a technikai fejlődés emelheti igazán magas színvonalra a mezőgazdaság, az élelmiszeripar és a könnyűipar termelését. Ezeknek a termelési ágaknak is csak a termelékenység magasfokú emelése szerezhet fölényt a kapitalista országok mezőgazdaságával, élelmiszeriparával, könnyűiparával szemben. Még visszamaradt mezőgazdaságunkban is az a helyzet, hogy ma már a mezőgazdaság termékeiben tárgyiasult munkának hozzávetőleges becslés szerint jóval több mint a fele a felhasznált termelőeszközökre esik. A további haladás iránya csak a további nagyarányú gépesítés, műtrágya, növényvédőszerek, öntözés stb., sokkal nagyobb arányú felhasználása lehet. Ez annyit jelent, hogy az élőmunka méginkább háttérbe szorul, fokozatosan a felhasznált termelőeszközökben tárgyiasult munkára kell esnie a mezőgazdasági termékekben testet öltött munka háromnegyed, kilenctized vagy nagyobb részének. Ha lemondanánk a termelőeszközök termelésének erőteljes fejlesztéséről és mégis fejleszteni akarnók a mezőgazdaságot, ezeket a termelőeszközöket külföldről kellene behoznunk. Ha az alkalmazásuk következtében felszabaduló munkaerőt a könnyű- és az élelmiszeriparban akarnók foglalkoztatni, ami azért is szükséges volna, hogy ezek és a mezőgazdaság termékeinek rendkívül felfokozott kivitelével biztosítsuk a szükséges nehézipari behozatalt, mindkét iparág óriási méretű felfuttatása lenne szükséges. Sztálinvárosnál nem kisebb méretű beruházásokat kellene végrehajtanunk. A külföldtől való függőségünk hallatlanul fokozódnék, s lehet, hogy nem is sikerülne termékeinket megfelelően eladni. (Ma egyébként kivitelünkben kedvezőbb áron értékesítjük a nehézipari, mint a könnyűipari termékeket.)

Külkereskedelmünk kérdéseire részletesen természetesen nem térhetünk ki. Konkrét elemzés nélkül, általában a következőket mondhatjuk:

Először is: viszonylagos szegénységünk egyes nyersanyagokban (pl. vas, színesfémek, gyapot, fa) és viszonylagos gazdagságunk más nyersanyagokban (pl. bauxit, barnaszén, ásványolaj, egyes növényféleségek) semmit sem változtat a fent kifejtett törvények érvényességén és érvényesülésén hazánkban. A fejlődés útja a munka termelékenységének emelése a technikai haladás révén. Ez érvényes minden iparágra, függetlenül attól, hogy hazai vagy külföldi nyersanyagbázisa van-e, s érvényes a mezőgazdaságra is.

Másodszor: egyes nagy, fogyasztási cikkeket előállító iparágaink nem kisebb mértékben támaszkodnak külföldi nyersanyagokra, mint egyes termelőeszközöket előállító iparágaink. Például pamutiparunk a lakosság ruhaellátásában döntő cikkeket külföldi gyapotból állítja elő.

Harmadszor: bármely hazai nyersanyagra támaszkodó iparág fej-

lesztése sok olyan ipari terméket követel, elsősorban gépipari terméket, amely hazai nyersanyagból nem állítható elő. Ez vonatkozik a mezőgazdaságra is. A mezőgazdaság fejlesztése a gépiparon kívül még elsősorban a vegyiparral és az építőiparral szemben támaszt igényeket.

Negyedszer: az előbbiekből következik, hogy népgazdaságunk bármely ágát akarnók is elsősorban fejleszteni, ez semmiképp sem ment fel bennünket a termelőeszközök elsősorban való fejlesztésének kötelezettsége alól. Más kérdés, hogy milyen népgazdasági ágakban, milyen irányban kívánatos, előnyös fejleszteni népgazdaságunkat. Ennek a kérdésnek eldöntésekor igen sok szempontot kell figyelembe vennünk. Itt többek közt nyomósan esik latba az is, hogy milyen nyersanyagokkal, milyen mértékben rendelkezünk, hogy milyen területen vannak megfelelő szakértőink és szakmunkásaink stb.

A külkereskedelemmel kapcsolatban azt is felvetik: kedvező-e általában termelőeszközök behozatala fogyasztási cikkek ellenében?

A behozott termelőeszközök közt különbséget kell tennünk nyersanyagok és termelési szerszámok, tehát gépek, gépalkatrészek, gépi felszerelések között. Ahol valamilyen iparágban korszerű technikával rendelkeznek, ott általában érdemes nyersanyagot behozni. A technikai fejlődés és a munka termelékenységének behozatal útján elérhető növelése viszont elsősorban gépek, gépi felszerelések stb. behozatalával biztosítható. Utóbbinál azonban figyelembe kell vennünk, hogy „a gazdagság fő felhalmozása" dolgozóink szakértelmének, begyakorlottságának emelése, s ez elsősorban saját technikánk fejlesztését követeli meg. Ez biztosítja leginkább önálló gazdasági fejlődésünket azért is, mert a fejlett technika minden népgazdasági ág fejlesztésének fontos követelménye.

A szocialista országok gazdasági együttműködése mindezeken kívül emelője a népgazdaság fejlesztése ütemének. Ez az együttműködés lehetővé teszi az ésszerű, megtervezett munkamegosztás kialakítását a szocialista országok között. A munkamegosztás természetesen nem lehet olyan, hogy egyik országot termelőeszközök, más országot fogyasztási cikkek termelésére specializálja. Ez a specializáció az utóbbi országot megfosztaná a fejlődés lehetőségétől, megfosztaná önállóságától és a honvédelem kiépítésének lehetőségétől is. Ezzel szemben a munkamegosztásnak lehetővé kell tennie a specializálódást a termelőeszközök termelésén belül az egyes országok közt, természeti kincseik és egyéb adottságaik figyelembevételével lehetővé kell tennie a nagy- vagy nagyobb üzemű gyártás és ezzel a legkorszerűbb technika alkalmazását, a termelékenység legmagasabb színvonalra emelését, az egész népgazdaság fejlesztési ütemének meggyorsítását.

★

Milyen tanulságokat és tervezésünk számára milyen következtetéseket vonhatunk le az elmondottakból?

A népgazdaság fejlődési ütemét befolyásoló legfontosabb tényezőket keresve azt találtuk, hogy ezek elsősorban az anyagi termelésben részt vevők aránya a lakossághoz képest és a munka termelékenységének alakulása, s benne az utóbbit befolyásoló legfőbb mozzanatok, például a felhalmozás aránya a nemzeti jövedelemhez képest, illetőleg a termelőeszközök és a fogyasztási cikkek termelésének ezt meghatározó aránya, valamint a dolgozók kulturális-technikai színvonala.

Általában ugyanezeknek a tényezőknek különböző alakulása befolyásolta a gazdaság fejlődésének lassúbb vagy gyorsabb alakulását a kapitalista országokban is. De itt az egész gazdasági élet, tehát a termelés növekedése is alá van rendelve a modern kapitalizmus gazdasági alaptörvényének. Sztálin elvtárs rámutatott utolsó művében arra, hogy a kapitalizmus az új technika alkalmazása mellett van, ha ez a legnagyobb profittal kecsegtet, ellene és a kézi munkára való áttérés mellett, ha nem kecsegtet a legnagyobb profittal. A kapitalizmus gazdasági alaptörvényéből következik, hogy a tömegek fogyasztása szűk keretek közé van szorítva, hogy elkerülhetetlenek a gazdasági életet pusztító válságok, hogy a munkaképes lakosság nagy része munkanélküliségre van kárhoztatva, növekvő mértékű az élősdi jellegű fogyasztás, hogy a legfejlettebb technikai eljárások gyártási titkot képeznek stb. Ezenkívül nyomon kísérhető az előbb felsorolt tényezők hatása is. Így például kétségtelen, hogy a kapitalista termelés fejlődésének jelentős tényezője volt az Egyesült Államokban a múlt század végén s e század elején a nagymértékű bevándorlás. Ugyancsak az Egyesült Államokban, de más kapitalista országokban is világosan megnyilvánult a technika haladásával az I. osztály termelésének a II. osztályénál gyorsabb üteme. Részben ez a fejlődés vezetett a nagy monopóliumok kialakulására, mert a modern technika hatalmas méretű beruházásokat követel.

A mi társadalmunkban a termelőerők szabadon bontakoznak ki, s a fejlődés üteme azelőtt ismeretlen fokot ér el. A fejlődés különösen gyors volt a 3 éves tervben és az 5 éves terv első felében, amikor bizonyos egyszeri tényezők is hatottak, például nagymennyiségű új munkaerő felszívása az iparban, s a mi viszonyaink közt is elmaradott kisüzemi termelési módszerek felszámolása, illetve a nagyüzemi termelésre való áttérés, egybekötve az üzemek profilírozásával. Ezek a tényezők gyakran a termelés és a termelékenység ugrásszerű növekedését tették lehetővé. Fejlődésünk előrehaladásával ezeknek az egyszer ható tényezőknek az alkalmazására már nincs lehetőség. Annál inkább törekednünk kell a rendelkezésünkre álló termelőerők legésszerűbb elosztására és felhasználására, a legmodernebb technika következetes kiterjesztésére, a termelőeszközök mind takarékosabb felhasználására s ily módon a munka termelékenységének következetes növelésére. Mivel pedig a munka termelékenységének nincs felső határa, s a gazdasági élet helyes irányítása esetén arra sincsen különösebb ok, hogy a termelékenység fokozódásának üteme csökkenjen, népgazdaságunk fejlesztésének gyors üteme is biztosítható.

Magától értetődő, hogy általános megállapításaink a tervezés számára semmiféle receptet sem adhatnak. Nem adhatnak már csak azért sem, mert a tervezés csak konkrét adottságokból indulhat ki, ezeket pedig az általános megállapítások nem vehetik figyelembe.

Máig is megtartották érvényüket azok a szempontok, amelyeket az SzKP Központi Bizottságának plénuma 1927 októberében az 5 éves népgazdasági terv összeállításához elfogadott irányelvekben leszögezett:

„A termelés és a fogyasztás egymáshoz való viszonya terén szem előtt kell tartanunk, hogy nem lehet kiindulni egyidejűleg mind a kettő maximális indexéből . . . , mert ez megoldhatatlan feladat, vagy valamely meghatározott időszakban egyoldalúan a felhalmozás érdeké-

ből . . ., illetőleg egyoldalúan a fogyasztás érdekéből. Egyaránt figyelembe véve mindezeknek a mozzanatoknak viszonylagos ellentmondásos voltát, kölcsönhatását és egymással való összefüggését, s hogy ezek az érdekek hosszabb fejlődési időszak szempontjából nézve általában egybeesnek, a fentebbi két mozzanat optimális összeegyeztetéséből kell kiindulni . . .

A fejlődés ütemének kérdésében ugyancsak figyelembe kell venni a feladat rendkívüli bonyolultságát. Itt nem a legközelebbi év vagy néhány év felhalmozásának minél gyorsabb üteméből kell kiindulni, hanem olyan arányból, amely tartósan biztosítja a fejlődés lehető leggyorsabb ütemét . . .

A nehézipar és a könnyűipar fejlesztése közötti arány terén hasonlóképpen mind a két mozzanat optimális összeegyeztetéséből kell kiindulni . . ." (*Az SzKP kongresszusainak, konferenciáinak és központi bizottsági plénumainak határozatai.* II. rész. 161—162. old. Szikra. 1954.)

Ehhez az utolsó mondathoz érdemes megjegyezni a következőt:

A felhalmozás adott aránya, sőt az I. és a II. osztály fejlesztésének adott aránya esetén is nagyon különböző fejlődési ütem lehetséges. A legnagyobb beruházást igénylő gépek, termelőberendezések stb. részben öt, részben tíz, húsz, vagy ötven év alatt használódnak el, egy-egy évben tehát nagyon különböző részük jelenik meg a társadalmi termékben. Hatékonyságuk is igen különböző, tehát nagyon különböző mértékben járulnak hozzá a társadalmi termelés és a nemzeti jövedelem emeléséhez. Hasonlóképpen nagyon különböző lehet az a nyersanyag-mennyiség, amelyet egy-egy gép vagy egyéb berendezés egy év alatt elfogyaszt, ahhoz a munkához képest, amely a gépben vagy berendezésben testet ölt. Ennek megfelelően egyforma arányú felhalmozás nagyon különböző mértékben növelheti a következő évek termelését. A társadalomnak konkrétan kell mérlegelnie, hogy mire van szüksége. Ahogy Marx utalt rá, a szocialista társadalomnak körültekintően kell megfontolnia, mennyi munkát, illetve anyagot, élelmiszert fordíthat olyan termelőeszközök alkotására, amelyeknek elkészítése éveket vesz igénybe, amelyek tehát éveken át semmiféle terméket sem adnak a társadalomnak.

Hasonlóképpen csak az adott viszonyok mérlegelésével s a tervszerű arányos fejlődés követelményeinek teljes figyelembevételével dönthetünk a beruházások sorsáról. Ez a legtöbb esetben elég bonyolult feladat. Az I., illetve a II. osztály termelését érintő beruházások szorosan összefonódnak. Ha például egy új üzem építéséről van szó, a közvetlenül érintett üzemen kívül az üzem által felhasználandó nyersanyag, fűtőanyag stb. termelését is figyelembe kell venni. Szem előtt kell tartani továbbá azt, hogy az üzem számára a megfelelő dolgozók, s köztük a megfelelő gazdasági és műszaki vezetők rendelkezésre álljanak. Lakásukról, bevásárlásaikhoz kereskedésekről, valamint kultúrigényeik kielégítéséről is gondoskodni kell. Csak mind ennek és sok egyéb körülménynek sokoldalú tanulmányozása alapján lehet dönteni a tervezés konkrét kérdéseiben. De mindig és nagy súllyal figyelembe kell venni a kifejtett s a hozzájuk hasonló általános összefüggéseket. Ezért tervezésünk színvonalának emelése — s ez népgazdaságunk fejlesztése szempontjából is fontos — megköveteli az ilyen természetű összefüggések tudományos kidolgozását és megalapozását is.

HUSZÁR ISTVÁN

Első ötéves tervünk eredményei

A Központi Statisztikai Hivatalnak az első ötéves tervidőszak eredményeiről közzétett jelentése népgazdaságunk nagy fejlődéséről, népünk jólétének fokozódásáról ad számot. Hazánk történetében példátlan a fejlődésnek az a rohamos üteme, amelyet az első ötéves terv időszakában elértünk. Országunk szemünk láttára vált igen rövid idő alatt gazdagabbá, szebbé, a dolgozók élete vidámabbá, s változott meg egész népgazdaságunk szerkezete. Az első ötéves terv időszakában a népgazdaság fejlesztésében elért nagyszerű eredményeinkre — mint munkája gyümölcsére — joggal büszke egész dolgozó népünk.

Az ötéves terv legfőbb célkitűzése az volt, hogy hazánkat agrár-ipari országból ipari-agrár országgá alakítsuk át. Ezt a célt szolgálta a szocialista iparosítás, a nehézipar elsődleges fejlesztése, a mezőgazdasági termelés növelése és a mezőgazdaság szocialista átszervezésének megkezdése. Mindennek eredményeképp lehetővé vált népünk életszínvonalának további emelése, honvédelmünk, véderőnk megerősítése. A legutóbbi öt év tapasztalatai minden kétséget kizáróan bebizonyították, hogy pártunk helyesen ismerte fel az átmeneti gazdaság belső törvényszerűségeit, s helyesen határozta meg a népgazdaság fejlesztésében ránk háruló feladatokat. Pártunk az első ötéves terv kidolgozásakor a hároméves terv sikereire, a munkásosztály és egész dolgozó népünk lelkes, odaadó munkájára, a Szovjetunió önzetlen, sokoldalú baráti támogatására támaszkodott. Az ötéves tervidőszak nagyszerű eredményei bizonyítják pártunk politikájának helyességét, munkásosztályunk, dolgozó népünk alkotó erejét.

Öt év alatt jelentősen előrehaladtunk a szocializmus építésében. Pártunk a népgazdaság fejlesztésében támaszkodott a termelőerők és a termelési viszonyok kötelező összhangjának törvényére. Termelési eredményeinkkel párhuzamosan a szocialista termelési viszonyok kiterjesztésében is nagy eredményeket értünk el; ez egyúttal a termelőerők gyors fejlődésének is fő mozgató rugója volt.

A népgazdaság minden ágában növekedett, a gyáriparban pedig egyeduralkodóvá vált a szocialista szektor. Igen jelentősen megnőtt a szocialista szektor a mezőgazdaságban. A kereskedelemben a tőkés szektor részesedése elenyészőre zsugorodott. Ötéves tervünk időszakában elért győzelmeink tehát egyszersmind a szocialista gazdaság fölényét is bizonyítják.

A legutóbbi öt év során a népgazdaság fejlesztésében elért győzelmeinket elsősorban a munkásosztály, a dolgozó parasztság, egész dolgozó népünk lelkes munkája tette lehetővé. Dolgozó népünk fokozódó munkalendülete, áldozatkészsége nélkül nem érhettük volna el ezeket az eredményeket. Eredményeink elérésének második döntő tényezője pártunk és kormányunk vezetésében rejlik, abban, hogy a párt és a kormány ötéves tervünk megvalósítása során helyesen irányította dolgozó népünk figyelmét a legfontosabb gyakorlati teendőkre. Nagy erőforrás volt számunkra a Szovjetunió szocialista tapasztalatainak hasznosítása, a Szovjetuniótól kapott gazdasági, műszaki és tudományos segítség, továbbá a népi demokratikus országokkal való gazdasági együttműködésünk.

A termelőerők fejlődése

Országunk termelőerői az ötéves terv időszakában rohamosan növekedtek. A bővített szocialista újratermelés nagy ütemére jellemző, hogy évi átlagban a nemzeti jövedelem 29 százalékát fordítottuk felhalmozásra. Ezzel a nagymértékű felhalmozással elértük, hogy 1955. január 1-én a népgazdaság állóalapjainak értéke csaknem 30 százalékkal volt nagyobb, mint 1950. január 1-én. A népgazdaság állóalapjainak ekkora ütemű növekedése hazánk történetében példátlan.

A szocialista iparosítás politikájának megfelelően leggyorsabban az ipar állóalapjai növekedtek. A népgazdaság fejlesztésére fordított beruházások legnagyobb hányadát az ipar kapta. Öt év alatt 67 milliárdot fordítottunk beruházásokra: ennek 46,7 százalékát a gyáripar és az építőipar, 13,8 százalékát a mezőgazdaság, 12,7 százalékát a közlekedés, 2,5 százalékát a belkereskedelem kapta, a megmaradó több mint 24 százalék megoszlott a szociális, az egészségügyi és a kulturális létesítmények, a lakásépítés és egyéb területek közt.

Az ipari beruházások döntő többségét a nehézipar fejlesztésére fordítottuk. Az összes állami beruházásoknak több mint 40 százaléka szolgálta a nehézipar fellendítését. A nehézipar gyors ütemű fejlesztése elsősorban ennek eredményeképp valósulhatott meg. Így változtathattuk meg döntő módon iparunk szerkezetét.

Az ipar fejlesztésére fordított beruházásaink révén öt év alatt 75 új ipari vállalatot helyeztünk ütembe, sok igen nagy jelentőségű bővítést és rekonstrukciót hajtottunk végre, a bővített újratermelés törvényének megfelelően elsősorban a nehéziparban. Például a szénbányászatban öt év alatt létesített új termelőegységek az ország széntermelésének csaknem egyötödét adják. Erőműveink teljesítőképessége 40 százalékkal nőtt. Öt év alatt összesen 19 új villamosenergiatermelő egységet helyeztünk üzembe, többek közt a Mátrai Erőművet, a Sztálin Vasmű erőművét, a November 7. Erőművet stb. Kis híján 1000 km hosszú magasfeszültségű távvezetéket építettünk. A vaskohászat termelésének növelése céljából két 700 m^3-es nagykohót létesítettünk. Átépítettük a diósgyőri Lenin Kohászati Művek acélművét, üzembehelyeztük a Sztálin Vasmű acélművét, felépítettük az RM Művek új csőgyárát, a diósgyőri középhengersort, s több egyéb nagy jelentőségű bővítést hajtottunk végre. A nehézipar szíve, a gépgyártás termelésének növelését sok fontos új létesítmény szolgálja: a Sztálinvárosi Gépgyár, a Ganz Árammérőgyár, a Forgácsoló Szerszámok Gyára, az Aprítógépgyár, a Bányászati Beren-

dezések Gyára, a Mérleggyár, a Vacuumtechnikai Gépgyár, az Elektronikus Mérőműszerek Gyára stb. Szinte nincs egyetlen olyan gépipari üzemünk sem, amelyet kisebb-nagyobb mértékben nem bővítettünk, nem korszerűsítettünk. Az alumíniumiparban az ötéves terv időszaka alatt épült fel az Almásfüzitői Timföldgyár és az Inotai Alumíniumkohó, amely a bauxitnak, hazánk egyik legnagyobb természeti kincsének fokozott hasznosítását szolgálja. A vegyipar is fontos létesítményekkel gazdagodott az ötéves tervidőszak alatt: a Hajdúsági Gyógyszergyárral, a Tiszamenti Vegyiművekkel, a Veszprém megyei Festékgyárral stb. Az építőipar alapanyagbázisát a Hejőcsabai Cementgyár és a Mályi Téglagyár üzembehelyezésével, új épületelemgyárak építésével és meglevő építőanyagipari üzemeink bővítésével szélesítettük. A könnyűipar termelésének növelésére felépült a Szegedi Textilkombinát, a Kaposvári Fonoda, a Zalaegerszegi Ruhagyár, a Szolnoki Szalmacellulózegyár. Az élelmiszeripar állóalapjai egész sor új kenyérgyárral, tejüzemmel, növényolajgyárral és hűtőházzal gyarapodtak.

Jelentékenyen növekedtek a mezőgazdaság állóalapjai. Itt a legjelentősebb eredményünk: a falu szocialista átalakításában döntő szerepet játszó állami gépállomások hálózatának kiépítése, felszerelése. A gépállomások száma az ötéves terv idején 220-ról 312-re, az egy gépállomásra jutó erőgépek száma 68,4 százalékkal növekedett. Jelentős anyagi eszközöket fordítottunk állami gazdaságaink megerősítésére. Öt év alatt az állami gazdaságokban a szarvasmarha-férőhelyek számát csaknem háromszorosra, a sertésférőhelyekét két és félszeresre, a juhférőhelyekét pedig mintegy három és félszeresre növeltük. Öntözhetővé tettünk 150 000 kat. holdat. Megépítettük a Keleti Főcsatornát, és sok egyéb beruházással növeltük mezőgazdaságunk termelőerőit. Különösen nagy összegeket fordítottunk — bár még így sem eleget — a mezőgazdaság gépesítésére. A mezőgazdasági állóalapok növelésére irányuló beruházásoknak nagy részük volt a mezőgazdaság szocialista átalakítása anyagi alapjainak megteremtésében.

Bővültek a közlekedés állóalapjai. Az ötéves tervben újjáépítettük legfontosabb dunai és tiszai hídjainkat. Növeltük a vasúthálózatot, egész sor vasútállomást építettünk, illetve bővítettünk. Nagy jelentőségű műutakat és bekötőutakat létesítettünk.

Az ötéves terv beruházásai a népgazdaság továbbfejlődéséhez jelentős anyagi alapot teremtettek. A beruházások mérete, felosztása és felhasználása azonban nem minden esetben bizonyult helyesnek. Az ötéves terv első három évében a felhalmozási alap annyira igénybevette a népgazdaság erőforrásait, hogy nem vált lehetővé a lakosság életszínvonalának tervezett ütemű növekedése, sőt a reáljövedelmek átmenetileg csökkentek is. A népgazdaságban számos aránytalanság keletkezett. Különösképpen háttérbe szorult a mezőgazdaság fejlesztése. Az ipari beruházások felosztása sem felelt meg a népgazdaság szükségleteinek. Ez főképp abban nyilvánult meg, hogy a nyersanyagtermelő és az alapanyaggyártó iparágak fejlődése — igen gyors növekedésük ellenére is — viszonylag elmaradt a feldolgozó iparágak fejlődése mögött, ezért a népgazdaság fűtőanyag-, energia- és kohászati termékszükségleteinek kielégítése nagy nehézségekbe ütközött. Gyakran előfordult, hogy új létesítményeink többe kerültek a tervezettnél, megvalósításuk elhúzódott,

továbbá, hogy beruházásainknál nem fordítottunk elég gondot az előkészítésre, a gazdaságosság követelményeire, aminek következtében beruházásaink gyakran nem hozták meg a várt eredményt.

1953 júniusában pártunk helyesen ismerte fel a népgazdaság fejlődésében támadt aránytalanságokat. Ezek kiküszöbölése végett átmenetileg csökkentette — a szocialista iparosítás irányvonalát továbbra is követve — az iparosítás ütemét. Egyidejűleg határozatot hozott a mezőgazdaság fokozottabb fejlesztéséről, a fogyasztási cikkek termelésének gyorsabb növeléséről. Pártunk Központi Vezetőségének ezeket a helyes irányelveit azonban meglehetősen eltorzította a jobboldali opportunista nézetek elterjedése és érvényesülése gazdaságpolitikánkban. Sok területen a szocialista iparosítás szükségességét tagadó álláspontok érvényesültek; ez — párosulva az állami fegyelem meglazulásával, az állami eszközök hanyag kezelésével — fékezte a termelőerők fejlődését. Ez nyilvánult meg például több olyan megkezdett beruházás leállításában, amely pedig különösen jelentős hazánk további iparosításában, például a Rudabányai Vasércdúsító, a Sztálinvárosi Érctömörítő és a Tiszapalkonyai Hőerőmű építésének félbehagyásában.

A népgazdaság állóalapjainak bővülésével egyidejűleg emelkedett — bár korántsem kielégítő mértékben — a műszaki színvonal. Új üzemeinkben általában új, haladó technikai eljárásokat honosítottunk meg: a teherautógyártásban, a gépipar egyes egyéb területein és a ruházati iparban sorozatgyártást, futószalag-rendszert. A bányászatban széles körben bevezettük a frontfejtéseket, a csoportos kamrafejtéseket, alkalmazzuk a millszekundos robbantást, a bányafát helyettesítő acéltámokat. Új kohóink, martinkemencéink műszaki színvonala korszerű. A gépiparban széles körben elterjedt a gyorsforgácsolás. Sok üzemünk rátért a zárt ciklusban való termelésre.

Az ötéves terv időszakában iparunk sok új, magasabb műszaki kultúrát követelő gyártmány üzemszerű termelését kezdte meg. Ilyenek például a kohókoksz, a szalmacellulóze, az előregyártott vasbetonelemek, újtípusú szerszámgépek, mezőgazdasági gépek — többek közt a világviszonylatban is elismert kombájn —, bányagépek, építőipari gépek, számos korszerű műszer és híradástechnikai cikk, új szintetikus vegyianyagok, új növényvédőszerek, új nagyhatékonyságú gyógyszerek.

A tudományos kutatómunka és a kutatások eredményeinek gyakorlati alkalmazása kiterebélyesedett. A kutatóintézetek kiterjedt hálózatát teremtettük meg. Kialakult és egyre gyümölcsözőbbé vált a baráti országokkal — elsősorban a Szovjetunióval — való műszaki-tudományos együttműködés. A műszaki-tudományos együttműködésnek, a közvetlen tapasztalatszerzéseknek, a tanulmányutaknak, továbbá a különféle dokumentációs anyagok átvételének nagy szerepük volt új ipari üzemeink felépítésében, új gyártmányaink bevezetésében, általában az ipar, a közlekedés és a mezőgazdaság műszaki kultúrájának emelésében.

Az ötéves terv folyamán rendszeres kutató munka indult meg hazánk természeti kincseinek feltárására; ennek eredményeképp hazánk ismert ásványvagyona nagymértékben gyarapodott. Különösen eredményes kutatás folyt a kőolaj- és a bauxitbányászatban. Ismert, kitermelhető kőolajvagyonunk 1954-re több mint 10-szeresre, ismert bauxitvagyonunk több mint 1.5-szeresre növekedett. Ismert vasérckészletünk

több mint 1 millió tonnával, ólom- és cinkérckészletünk csaknem 2,5 millió tonnával gazdagodott, mangánércvagyonunkból majdnem 30 millió tonnával ismerünk többet, mint az ötéves terv első évében. Kutatásaink eredményeképp fluoritot, molibdenitet, talkumot, bentonitot, perlitet, fullerföldet és sok más értékes ásványt tártunk fel. Megnőtt az ország feltárt szénvagyona is.

Az elért eredmények ellenére sem népgazdaságunk termelőberendezéseinek korszerűsítése, sem a természeti kincsek feltárása nem folyt kielégítően. Anyagi eszközeink túlnyomó részét új üzemek létesítése emésztette fel; meglevő üzemeink berendezésének felújítása, műszaki színvonalának emelése háttérbe szorult. Sok iparágban megnőtt a géppark életkora, a felújításra fordított összegek nem érték el az amortizáció felújítási hányadát. Tudományos kutató munkánk még eléggé tervszerűtlen, s nem mindig felel meg a gyakorlati élet követelményeinek. Geológiai kutatásunk egyes területeken (például a szénbányászatban) elmaradt a követelményekhez képest.

Jelentős eredményeket értünk el a munkaigényes és nehéz munkafolyamatok gépesítésében. A szénbányászatban a csákányozást a gépi fejtő kalapács váltotta fel, a robbantás előkészítése gépi fúrókkal történik. A munkahelyi szállítás gépesítettségi foka eléri az 50 százalékot. 3000 szállítószalag, 1000 daru és mintegy 600 dömper szolgálja az építőipar belső szállításának gépesítettségét. Tavaly a betonkeverés gépesítettségi foka elérte a 74, a földmunkáké pedig a 48 százalékot. Számottevő eredményeket értünk el a mezőgazdasági munkák gépesítettségének fokozásában. Az ötéves terv időszakában az állami gazdaságok és a gépállomások gépállománya 13 200 traktorral, 2200 kombájnnal, 2900 cséplőgéppel, 12 000 traktorekével, 4900 traktoros vetőgéppel, 3600 kévekötő aratógéppel gyarapodott. Ennek megfelelően az állami gazdaságok dolgozói tavaly az őszi mélyszántás 98,7, a tarlóhántás 98,9, az aratás 68,3, a kaszálás 28 és a sorközi kapálás 21,1 százalékát végezték géppel. A gépesítettséggel, növekedésének e számottevő eredményei ellenére sem lehetünk megelégedettek. Több területen — mint ahogy ezt már az említett adatok is tükrözik — a gépesítettség foka nem megfelelő. Alacsony a szénbányászat legfőbb munkafolyamatainak — a jövesztésnek és a rakodásnak — gépesítése, alacsony a gépesítés foka a kőbányászatban, a tégla- és a cserépiparban. A belső anyagmozgatás gépesítettségének foka általában elmarad az élenjáró ipar követelményeitől.

A termelőerők gyors fejlődésének beszédes bizonyítéka a munka termelékenységének növekedése. Az ötéves terv időszaka alatt a gyáriparban az egy munkásra jutó termelés 46,6 százalékkal, az építőiparban 47,4 százalékkal növekedett. A munkatermelékenység növekedési ütemével nem lehetünk megelégedve, különösképpen akkor, ha meggondoljuk, hogy a termelékenység már 1953-ban is csak kevéssé nőtt, tavaly pedig — jórészt a széles körben elterjedt jobboldali nézetek, a liberalizmus elburjánzása, a munkafegyelem lazulása következtében — egyenesen csökkent. Persze a kapitalizmushoz képest ez a fejlődési ütem igen gyors: nem akad egyetlen olyan tőkésország sem, ahol öt év alatt valaha is a munka termelékenysége csaknem másfélszeresre növekedett volna. A munka termelékenységének ez a növekedése is bizonyítja a szocialista társadalmi rend fölényét.

Termelékenységnövelési eredményeinket elsősorban a munka jobb megszervezése, a termelés műszaki kultúrájának fokozása tette lehetővé, de kifejezésre jut benne a dolgozók szakképzettségének növekedése is. A legutóbbi öt évben különféle szaktanfolyamokon több mint egy millió dolgozó szerzett magasabb képzettséget. A szakmunkásképzés új rendszerében, az ipari tanulóképzés révén mintegy 113 000 dolgozó vált 5 év alatt szakmunkássá. A termelékenység növekedésében tükröződik a dolgozók munkához való viszonyának megváltozása, az új szocialista munkaerkölcs kibontakozása.

A munkaversenymozgalom, az újító- és a Sztahanov-mozgalom ötéves tervünk időszakában a termelésnövekedés igen fontos forrása volt. Ma már az ipari dolgozók zöme részt vesz a munkaversenyben. Csupán egyetlen évben, 1954-ben az ipari újítások gazdasági eredménye (az utókalkuláció szerint) meghaladta az 1 milliárd forintot. 1954 végén 66 000 dolgozónak volt sztahanovista oklevele, 32 000-nek „kiváló dolgozó" jelvénye. A munkához való viszonynak ez a megváltozása, a munkatermelékenység ilyen mértékű növekedése olyan körülmények közt következett be, amikor más népgazdasági ágakból — főképp a mezőgazdaságból — mintegy 500 000 új munkás és alkalmazott került az iparba és az építőiparba. Ez még inkább aláhúzza a munka termelékenységének növelésében elért eredményeinket.

A társadalmi munka termelékenysége növekedésének egyik fontos forrása volt a termelőerők koncentrációja. 1949-ben az összes gyáripari munkásoknak mintegy 7,6 százaléka dolgozott 100 dolgozónál kevesebbet foglalkoztató üzemekben. 1953-ban ez az arány már csak 4,9 százalék volt, s az 500 dolgozónál többet foglalkoztató üzemekben dolgozott a munkások csaknem 70 százaléka. A termelőerők egyesítése, már az egyszerű kooperáció is, még tőkés viszonyok esetén is megsokszorozza a munka termelőerejét. Mennyivel inkább így van ez, amikor a kizsákmányolástól megszabadult dolgozók elvtársi együttműködése alapján megy végbe a termelőerők koncentrációjának folyamata.

A munka termelékenységének már idézett jelentős, de mégsem kielégítő növekedése fejeződik ki abban, hogy öt év alatt az ipari termelés növekedésének 63 százalékát fedeztük a munkáslétszám, és csupán 37 százalékát a termelékenység növekedéséből. Éppen ezért a tervezettnél jóval több munkaerőre volt szükségünk, hogy a termelés előirányzott növelését biztosíthassuk. Jórészt ennek volt következménye, hogy az ötéves terv időszakában több területen — elsősorban a szénbányászatban, az építőiparban és a mezőgazdaság szocialista szektorában — munkaerőhiánnyal küzdöttünk. Ehhez járult, hogy túlzottan felduzzadt az adminisztratív létszám is, aminek következtében növekedett a nemtermelő dolgozók aránya. A termelés műszaki színvonalának nem megfelelő alakulásán kívül ezek a tényezők is fékezték a termelékenység növekedését.

Első ötéves tervünk időszakában igen lényeges eredményeket értünk el a termelőerők ésszerű területi elosztásában. Természetesen ilyen viszonylag rövid idő alatt nem küszöbölhettük ki a kapitalizmustól örökölt aránytalanságokat. Az ipar területileg terjeszkedett, az ipari termelésben növekedett a vidék súlya. Az alföldi megyékben az ipari dolgozók száma öt év alatt mintegy 65 százalékkal gyarapodott Új szo-

cialista városokat építettünk. A pentelei síkságon épült fel népünk büszkesége: Sztálinváros. Sok más új ipari központ is létesült, például Kazincbarcika, Várpalota, Komló. Továbbfejlődtek, új létesítményekkel gazdagodtak régi ipari bázisaink: Miskolc, Ózd, Salgótarján, Győr stb. Ipart vittünk alföldi városainkba: Szolnokra, Jászberénybe, Kiskunfélegyházára, Hódmezővásárhelyre, Debrecenbe. Iparosítottuk Kaposvárt, Zalaegerszeget és más, korábban kizárólag mezőgazdasági jellegű városokat is.

A termelés növekedése

A termelőerők fejlődésének, a termelési viszonyok megváltozásának eredményeként hazánkban példátlan mértékben nőtt a termelés. Ez elsősorban abban fejeződik ki, hogy a nemzeti jövedelem az ötéves terv időszakában — előzetes számítások szerint — több mint 50 százalékkal nőtt. Az ötéves terv időszakában a nemzeti jövedelem növekedésének évi átlagos üteme több mint ötszöröse volt a nemzeti jövedelem Horthy-Magyarországon az 1929-től 1938-ig terjedő időszakban megvalósult növekedésének. Az Egyesült Államokban 1945 és 1952 közt mindössze 10 százalékkal nőtt a nemzeti jövedelem, noha az erős fegyverkezési verseny hatására viszonylag gyorsan nőtt az ipari termelés.

A nemzeti jövedelem növekedésének fő forrása az ipari termelés gyorsütemű növekedése volt. Az egész ipari termelés öt év alatt 131 százalékkal, benne a gyáriparé 155 százalékkal növekedett. A gyáripar termelése évi átlagban tehát több mint 20,6 százalékkal nőtt, azaz nyolcszor gyorsabban, mint 1929 és 1938 közt.

A gyáripari termelés terjedelme hazánkban tavaly mintegy 3,5-szerese volt az 1938. évinek. Az iparosítás szocialista jellegének megfelelően az ipari termelés rendkivül gyorsütemű fejlődése elsősorban a nehézipar ra és benne is főképpen a gépgyártásra jellemző. A nehézipar termelése öt év alatt csaknem háromszorosra, benne a gépiparé kevés híján 3,7-szeresre nőtt. Ennek megfelelően döntően megváltozott ipari termelésünk szerkezete. A nehézipar részesedése az ipari termelésben, összehasonlító árakon számítva, az 1949. évi 46,7 százalékról 1954-ben 53 százalékra emelkedett. 1938-hoz képest a nehézipar termelése csaknem ötszörösre nőtt. Ötéves tervünk időszakában a nehézipar összes fő ágai igen jelentősen fejlődtek.

Legfontosabb energiahordozónk, a szén termelése csaknem kétszeresre növekedett. 1938-ban a kitermelt szén mennyisége 9,4 millió tonna, 1949-ben 11,8 millió tonna, 1954-ben ellenben már több mint 22 millió tonna volt. Második legfontosabb tüzelőanyagunk: a kőolaj termelése még gyorsabb ütemben növekedett. 1949-ben 506 000 tonna kőolajat termeltünk, tavaly kőolajtermelésünk meghaladta az 1,2 millió tonnát. Korábban importálnunk is kellett kőolajat és kőolaj-származékokat. Ma már — egyes különleges minőségektől eltekintve — a hazai termelés fedezi szükségleteinket, sőt exportálunk is. Villamosenergia-termelésünk tavaly több mint 90 százalékkal volt nagyobb az 1949. évinél.

A vaskohászat termelése az ötéves terv végére 118 százalékkal, a könnyűfémkohászaté pedig 292 százalékkal haladta meg az 1949. évi színvonalat. Nyersvastermelésünk az 1949. évinek több mint kétszeresére, martinacél-termelésünk 165 százalékra, elektroacél-termelésünk

több mint 2,5-szeresre, hengereltvas-termelésünk majdnem kétszeresre növekedett.

Jelentősen fejlődött hazánk egyik legnagyobb nyersanyagkincsének, a bauxitnak a feldolgozása. Timföldtermelésünk több mint négyszeresre, hutaalumínium-termelésünk 227 százalékra, az alumíniumfélgyártmányok termelése csaknem négyszeresre növekedett 1949-hez képest.

A gépipar lett egész ipari termelésünk vezető ága. A felszabadulás előtt a gépipar a gyáripari termelés 14 százalékát adta, ma mintegy egyharmadát. A legutóbbi öt év során teremtettük meg a hazai gördülőcsapágy gyártást, bánya- és építőipari gépgyártást, préslégszerszámgyártást, s lényegében a nagyüzemi szerszámgépgyártást és a műszeripart is. Szerszámgépeket, tehergépkocsikat nagy sorozatban gyártunk. Nagyot fejlődött közlekedési gépgyártásunk, különösen hajó- és vasúti kocsi-gyártásunk. Sok újtípusú nehézgép üzemszerű gyártása indult meg az ötéves tervben: a Diesel elektromos mozdonyé, újtípusú motorvonaté és autóbuszé stb. Mezőgazdasági gépgyártásunk nagy érdemeket szerzett a kombájn-gyártás megindításával a kombájn konstrukciójának tökéletesítésében. A nagy hagyományokkal rendelkező híradástechnikai ipar termelése is jelentősen megnőtt, sok új cikk gyártása honosodott meg, de a híradástechnikai ipari termékek egy része korszerűség tekintetében nem tartott lépést a gyorsan növekvő követelményekkel. Vonatkozik ez az ugyancsak nagymultú erősáramú gépiparra is.

Az iparosítás eredményeként nagyon megnőtt a gépipar jelentősége külkereskedelmünkben.

A vegyipar termelése öt év alatt csaknem háromszorosra növekedett. Műtrágyatermelésünk 63,8, kénsavtermelésünk 122, marónátrontermelésünk 42, világítógáz-termelésünk 89,6, a gumiipar termelése pedig 188,3 százalékkal nagyobb, mint 1949-ben volt. A gyógyszeripar 1954-ben több mint öt és félszer annyit termelt, mint 1949-ben. Ma már itthon gyártunk sok, korábban importált gyógyszert, sőt ezekből a gyógyszerekből a hazai szükséglet teljes fedezésén túl exportálunk is. A feldolgozott kőolaj mennyisége csaknem háromszorosra, fehéráru termelésünk jóval több mint másfélszeresre növekedett.

Az építőanyagipar termelése — a megnövekedett beruházási szükségleteknek megfelelően — 1949-hez képest több mint két és félszeresre nőtt. Az égetett tégla termelése majdnem megháromszorozódott, a cementtermelés pedig megkétszereződött. Új, jelentős iparág fejlődött ki: az épületelem-előregyártás.

A nehézipar, s különösképpen a gépipar e gyors fejlődése tette lehetővé beruházásaink lebonyolítását, az egész népgazdaság anyagi-műszaki bázisának kiszélesítését, a gépesítés fokozását, a műtrágya felhasználás jelentős növelését, az ország gazdasági függetlenségének biztosítását, véderőnk fejlesztését. A nehézipar fejlesztésének politikája tette lehetővé, hogy öt év alatt az egy lakosra jutó széntermelés csaknem 80 százalékkal, nyersvastermelés 95,7 százalékkal, acéltermelés 65,2 százalékkal, villamosenergiatermelés 82,6 százalékkal, alumíniumtermelés pedig 123,3 százalékkal növekedjék. Ezzel elértük, hogy az egy lakosra jutó acéltermelés tekintetében túlhaladtuk Olaszországot és Japánt, az egy lakosra jutó alumíniumtermelést illetően Franciaországot,

Nyugat-Németországot, Olaszországot, Angliát és Japánt, az egy lakosra jutó barnaszéntermelést illetően pedig Nyugat-Németországot.

A könnyű- és az élelmiszeripar termelése együttesen öt év alatt 127 százalékkal növekedett. Különösen gyorsan fejlődött a ruházati ipar, amely ebben az időszakban vált gépi nagyiparrá, s 1954-ben az 1949. évi termelés több mint 4,5-szeresét termelte. A könnyűipar tavaly több mint 59 millió m^2 pamutszövettel, 3,5 millió m^2 selyemszövettel, 6 millió pár bőrcipővel termelt többet, mint 1949-ben. Az élelmiszeriparban a cukortermelés 70 százalékkal, a tej- és a tejterméktermelés több mint másfélszeresre, a rum- és a pálinkagyártás több mint nyolcszorosra, a sörgyártás több mint négyszeresre nőtt. Az élelmiszeripar egyes ágazatainak gyorsabb ütemű növekedését fékezte a mezőgazdasági termelés elégtelen fejlődése.

Az ipari termelés rendkívül gyorsütemű növekedése a tervidőszakban nem volt egyenletes. 1953 juniusáig az ipar fejlődése igen nagy mértékű volt, utána viszont túlzottan lelassult. A pártnak az a helyes törekvése, hogy a népgazdaságban 1953-ig támadt aránytalanságok megszüntetése céljából csökkenteni kell az iparosításnak, a nehézipar fejlesztésének ütemét, a jobboldali opportunista elhajlás érvényesülése következtében az ötéves terv utolsó másfél évében gyakorlatilag az ipari termelés stagnálására, sőt 1954-ben a nehézipari termelés csökkenésére vezetett. Ipari termelési eredményeink az ötéves terv időszakában tehát még nagyobbak is lehettek volna, ha a jobboldali elhajlás el nem torzítja az iparosítás politikáját.

A népgazdaság fejlődésében az ötéves terv időszaka alatt nemcsak abban nyilvánultak meg bizonyos aránytalanságok, hogy az ipar fejlődéséhez képest a mezőgazdaság visszamaradt, továbbá, hogy a fogyasztás és a felhalmozás viszonya aránytalanul alakult, hanem abban is, hogy az iparban is kialakultak bizonyos helytelen belső arányok. Megmutatkozott ez például abban, hogy a széntermelés igen jelentős — 86 százalékos — növekedése ellenére sem elégítettük ki megfelelően a népgazdaság szükségletét. A nagy energiafogyasztó iparágak fejlődése jelentősen meghaladta az energiabázis növekedését, ugyanakkor a szén mennyiségi növekedése az átlagos kalóriatartalom romlásával párosult, s nem fordítottunk elég gondot tüzelőberendezéseink korszerűsítésére, a szén minőségének javítására. A gazdálkodásban is igen sok lazaság volt. Az is az ipar belső aránytalanságát tükrözte, hogy a villamosenergiaipar fejlődése elmaradt az ipari termelés általános növekedésétől. Ennek következtében 1953 végén és 1954 elején az iparban villamosenergia-korlátozást kellett bevezetnünk. A villamosenergiaipar termelésének elégtelensége fékezte az egész ipari termelés növekedését. Szükségleteinkhez képest elmaradt a kohászat fejlődése is, népgazdaságunk az ötéves terv végén — elsősorban a gépipar erős ütemű növelése következtében — hengereltáru-hiánnyal küzdött, ezt még fokozta a kohászat programszerűtlen termelése, továbbá az a körülmény, hogy a gépiparban megnőtt az anyagigényesebb termékek termelésének részesedése, nőtt a selejt, gondatlan volt az anyaggazdálkodás. Elhanyagoltuk a kohászat hazai alapanyagbázisának kiépítését is. Alapanyagbázisunk általában is elmaradt az ipari fejlődés általános ütemétől.

Ezeknek az egyenlőtlenségeknek és aránytalanságoknak ellenére iparunk fejlődése alapjában megfelelt a szocialista iparosítás követelményeinek. Az első ötéves tervben elért nagy eredményeink kedvező feltételeket teremtettek a népgazdaság további fejlődésére.

Fejlődött — bár a népgazdaság növekvő szükségleteihez képest korántsem kielégítő mértékben — a mezőgazdasági termelés. A mezőgazdaság teljes termelése a legutóbbi öt évben 12 százalékkal, árutermelése pedig 15,6 százalékkal növekedett. Minthogy 1949-ben — az igen súlyos háborús károk következtében — a mezőgazdaság termelési színvonala még nem érte el a háború előttit, a mezőgazdasági termelés az ötéves terv időszakában bekövetkezett növekedés ellenére a tervidőszak végén még csak a kiemelkedően jó termésű 1938. évi szint körül mozgott; ennek természetesen az is oka, hogy tavaly a kedvezőtlen időjárás következtében gyenge termést takarítottunk be.

A lassú növekedés ellenére a mezőgazdaság egyes területein számottevő volt a fejlődés. Különösen jelentősen fellendült a mezőgazdaságban a termelési kedv a mezőgazdaság fejlesztéséről szóló 1953. évi párt- és kormányhatározat után, bár a kedvezőtlen időjárás miatt az 1954. évi termelési eredmények ezt még nem tükrözik.

A legutóbbi öt évben a legfontosabb szántóföldi növények átlagtermése felülmúlta a háború előtti 10 év átlagát, noha 1952-ben és 1954-ben rendkívül alacsony volt a terméshozam. Az ötéves terv időszakában a kenyérgabona holdankénti átlagtermése 7 százalékkal, az árpáé 9 százalékkal, a kukoricáé 1 százalékkal, a burgonyáé 11 százalékkal volt nagyobb az 1931—1940-es évek átlagánál. Megjegyzendő, hogy az átlagtermés nálunk kisebb, mint például Csehszlovákiában vagy a Német Demokratikus Köztársaságban, ami a mezőgazdasági termelés növelésére felhasználható tartalékainkra, lehetőségeinkre utal.

A vetésterület összetétele az ötéves terv idején kedvező irányban megváltozott. Növekedett a munkaintenzív ipari és egyéb kultúrák részesedése. Például a cukorrépa vetésterülete tavaly több mint kétszerese volt az 1931—1940-es évek átlagának. A kender vetésterülete ugyanezen idő alatt több mint kétszeresre nőtt. Lényegében az ötéves terv időszaka alatt honosítottuk meg hazánkban a rizstermelést, amelynek volumene öt év alatt két és félszeresre nőtt. A város körüli övezetek kialakítása során a zöldségtermelő területeket két és félszeresre bővítettük.

A vetésterület szerkezetének ez a megváltozása feltétlenül kedvező, s a mezőgazdaság belterjesebbé válására vall. A kenyér- és a takarmánygabona vetésterületének csökkenését azonban nem kísérte az átlagtermés megfelelő növekedése, ezért ez a csökkenés túlzottnak mondható. A kenyérgabona-vetésterület csökkenése következtében a lakosság fokozódó kenyérellátását — az egy főre jutó kenyérgabona-fogyasztás tavaly 8 százalékkal volt nagyobb, mint 1949-ben — a rossz termés következtében 1954-ben csak kenyérgabona-importtal biztosíthattuk. A takarmánygabona-termelés nem kielégítő növekedése pedig fékezte állatállományunk gyorsabb gyarapodását, az állati hozamok nagyobb arányú növekedését.

A legutóbbi öt év átlagában a számosállatok száma csaknem 10 százalékkal volt nagyobb az 1931—40-es évek átlagánál. De nem alakult

megfelelően az állatállomány összetétele: a szarvasmarha-állomány öt év alatt 4,2 százalékkal csökkent, szemben a sertésállomány 5 százalékos növekedésével. Az egy szarvasmarhára jutó sertések száma valamennyi ország közül hazánkban a legnagyobb.

A mezőgazdaság fellendítésében nagy eredmény, hogy az ötéves terv időszakában mindinkább megszilárdultak állami gazdaságaink. Legtöbbjük termelési eredménye ma már meghaladja az országos átlagot, sőt helyenként a háború előtti nagybirtokok termelési színvonalát is. 494 állami gazdaságunk az ország szántóterületének mintegy 13 százalékát műveli. Az állami gazdaságok jelentősége igen nagy a lakosság élelmiszerellátásában: tavaly a begyűjtött kenyérgabona-mennyiség 19 százalékát, a rizs 49 százalékát, a tej 22,5 százalékát, a vágómarha 23,3 százalékát, a vágósertés 53,6 százalékát adták. Egyre inkább meghonosítják a fejlett technikán alapuló korszerű nagyüzemi termelést, s így — még meglevő fogyatékosságaik ellenére is — egyre nagyobb szerepet töltenek be a parasztgazdaságoknak a társasgazdálkodás útjára való vezetésében, a mezőgazdaságnak tenyészállatokkal, nemesített vetőmagvakkal való ellátásában, a korszerű agrotechnika széleskörű elterjesztésében. De az elért eredmények ellenére sem használják ki eléggé a nagyüzemi gazdálkodás lehetőségeit, s különösen kevés gondot fordítanak a termelési költségek csökkentésére. Ez az oka, hogy jövedelmezőségük sem kielégítő.

Ötéves tervünk nagyszerű eredménye az állami gépállomások hálózatának megteremtése. A gépállomások hálózata ma már átfogja az egész országot. A gépállomások létrehozása, korszerű gépekkel, javítóműhelyekkel való felszerelése, mezőgazdasági szakemberekkel való megerősítése különösen kedvező feltétele a mezőgazdaság szocialista átalakításának, s egyidejűleg a mezőgazdasági termelés jelentős növelésének.

Lényegében ötéves tervünk időszakában alakultak meg a termelőszövetkezetek. Nagy részük már megszilárdult, s egyre inkább bebizonyítja dolgozó parasztságunknak, hogy a falu felemelkedésének egyetlen járható útja: a szocialista nagyüzemi gazdálkodás útja. Tavaly a termelőszövetkezeteknek csaknem 40 százaléka már az országos átlagnál nagyobb terméseredményeket ért el.

A mezőgazdasági termelés fellendítésében elért eredményeink kezdetiek. A termelés mai színvonala nem biztosítja a népgazdaság gyorsan növekvő, mezőgazdasági eredetű ipari nyersanyag- és élelmiszerszükségleteinek kielégítését. A mezőgazdaság viszonylagos elmaradottságának egyik oka, hogy 1951 és 1953 közt nem növeltük kielégítő mértékben a mezőgazdaság anyagi-technikai bázisát, s egyidejűleg a termelőszövetkezetek számszerű fejlesztése helyenként az önkéntesség elvének megsértésével történt. Ez, valamint egyes adózási és begyűjtési rendelkezések csökkentették az egyénileg dolgozó parasztság termelési kedvét. A párt Központi Vezetősége és a Minisztertanács felismerte a hibákat, s 1953 decemberében határozatot hozott a mezőgazdasági termelés fellendítéséről. E határozat végrehajtása nyomán jelentősen megnőtt a mezőgazdaságban a termelési kedv. A fellendülés még nagyobb lehetett volna, ha a jobboldali nézetek hatása nem fékezte volna a mezőgazdaság egészséges fejlődését, szocialista átépítését. Az ötéves terv időszakának egyik legnagyobb tapasztalata, hogy lehetetlen a mezőgazdasági

termelés jelentős növelése a mezőgazdaság szocialista átszervezése nélkül, mert csak ezen az alapon biztosíthatjuk a termelőerők olyan fejlődését, amely lehetővé teszi az ipari és a mezőgazdasági termelés közt keletkezett aránytalanság megszüntetését, a munkásosztály és a parasztság életszínvonalának további emelését.

Népünk anyagi jólétének és kulturális színvonalának emelkedése

A termelőerők fejlődése, a termelés színvonalának emelkedése alapján az ötéves terv időszakában lényegesen emelkedett munkásosztályunk, egész dolgozó népünk anyagi jóléte és kulturális színvonala. A nemzeti jövedelemből a lakosság fogyasztására jutó hányad tavaly — változatlan árakon számítva — 30 százalékkal volt nagyobb, mint 1949-ben. A munkások és az alkalmazottak egy főre jutó reáljövedelme öt év alatt 24 százalékkal, a parasztságé ennél is nagyobb mértékben növekedett. A reáljövedelmek ilyen mértékű növekedése tőkés viszonyok közt teljesen elképzelhetetlen.

A dolgozók megnövekedett életszínvonalát tükrözik az egy főre jutó fogyasztás adatai. Az egy főre jutó kenyérgabonafogyasztás öt év alatt, mint ahogy már említettük, 8 százalékkal, az egy főre jutó cukorfogyasztás 30 százalékkal, az egy főre jutó hús- és zsírfogyasztás csaknem 20 százalékkal volt nagyobb tavaly az 1949. évinél. A lakosság megnövekedett életszínvonalát tükrözik a kiskereskedelem adatai is. A kiskereskedelmi forgalom öt év alatt 31 százalékkal növekedett, s különösen gyorsan nőtt az iparcikkek forgalma. Igen jelentősen bővült az üzemélelmezés hálózata. Az ötéves terv végén már mintegy 800 000 dolgozó részesült üzemélelmezésben. A szociális, kulturális és egészségügyi célokat szolgáló költségvetési juttatások egy főre jutó összege öt év alatt megháromszorozódott.

Öt év alatt több mint fél milliárd forintot adtunk üzemorvosi rendelők létesítésére, munkavédelmi berendezésekre, védőruha- és védőétel-ellátásra. Mindez javította a dolgozók munkakörülményeit az iparban, a mezőgazdaságban, a közlekedésben és a kereskedelemben egyaránt.

Több mint 100 000 lakást építettünk. Budapesten több mint 6 százalékkal, az ipari városokban mintegy 13 százalékkal nőtt a lakások száma. A lakásépítések üteme ennek ellenére sem volt kielégítő, elmaradt a gyorsan növekvő igények mögött, s így a lakósűrűség több helyen fokozódott.

Igen jelentős összeget fordítottunk a lakosság egészségügyi ellátásának megjavítására. A kórházi ágyak száma 30 százalékkal, a bölcsődei férőhelyeké több mint négyszeresre növekedett. Sok új kórházat, szanatóriumot, klinikát, szülőotthont létesítettünk. Mindennek eredményeképp népünk egészségesebb lett, a pusztító népbetegségeket visszaszorítottuk; híven tükrözi ezt a halálozási arányszám igen jelentős csökkenése.

Soha nem látott mértékben emelkedett népünk kulturális színvonala. Egyre jobban kibontakozott hazánkban a kultúrforradalom. Öt év alatt 430 000-en végezték el az általános iskola VIII. osztályát, több mint százezren tettek érettségi vizsgát, több mint 27 000-er szereztek

főiskolai, egyetemi diplomát. Véglegesen megtörtük a volt uralkodó osztályok műveltségi monopóliumát. A főiskolákon és a középiskolákban tanuló diákok többsége munkás- és dolgozó paraszti származású. Öt év alatt több mint 73 000 művet adtunk ki 262 millió példányban. A napilapok példányszáma másfélszeresre növekedett. A színház- és a mozilátogatók száma öt év alatt két és félszeresre nőtt, s különösen gyorsan nőtt a vidéki mozik látogatóinak száma.

Mindezek az adatok népünk felemelkedésének, jóléte növekedésének minden kétséget kizáró bizonyítékai. E nagyszerű eredmények ellenére nem volt minden tekintetben kielégítő az ötéves terv időszakában az anyagi jólét növekedése. Az ötéves terv első három évében az iparosítás fokozott üteme következtében az életszínvonal nem emelkedett egyenletesen, sőt 1952-ben és 1953. I. félévében — többek közt az 1952. évi igen alacsony mezőgazdasági termés eredményeként — csökkent is. 1954-ben az életszínvonal jelentős emelkedésével — a jobboldali nézetek hatására — nem nőtt párhuzamosan a termelés és a termelékenység, s nem csökkent az önköltség. Éppen ezért a felemelkedett életszínvonal biztosítására túlzottan csökkentenünk kellett a népgazdaság termelőerőinek fejlesztését szolgáló felhalmozási alapot. Mindezen egyenlőtlenségek, fogyatékosságok ellenére népünk jólétének, kulturális színvonalának emelésében, egészségügyi helyzetének javításában olyan eredményeket értünk el, amilyenek csak szocialista társadalmi viszonyok közt, csak a tőkés kizsákmányolástól megszabadult dolgozók társadalmában lehetségesek.

A népgazdaság fő arányaiban történt változások

Ötéves tervünk időszakában megváltoztak hazánkban a népgazdaság fő arányai.

A termelési viszonyok megváltozását jelzi, hogy a szocialista szektor 1949-ben a nemzeti jövedelemnek 53 százalékát termelte, 1954-ben ellenben már 81 százalékát. A gyáriparban, a nagyüzemi építőiparban, a kevésszámú tőkés fuvarostól eltekintve a közlekedésben, a külkereskedelemben és a nagykereskedelemben a szocialista szektor kizárólagossá, a kiskereskedelemben túlnyomóvá vált. A mezőgazdaság nemzeti jövedelemhez való hozzájárulásának 1949-ben még csak alig több mint 5,5 százalékát termelte a szocialista szektor, 1954-ben — előzetes számítások szerint — már ennek körülbelül négyszeresét. Tavaly az ország szántóterületének mintegy $^1/_3$-án folyt nagyüzemű szocialista gazdálkodás. A tőkés szektor részaránya a nemzeti jövedelem termelésében az 1949. évi 19 százalékról 1954-re alig több mint 1 százalékra csökkent. Ötéves tervünk nagy eredménye, hogy a falu kizsákmányolóinak, a kulákoknak a gazdasági ereje lényegesen megcsappant. 1949-ben a kulákgazdaságok a mezőgazdaság árutermelésének több mint egyhatodát adták, az ötéves terv utolsó évében ellenben már kesebb, mint 1 százalékát. A mezőgazdaság szocialista átalakításában elért eredményeink tükröződnek abban, hogy a kisárutermelő szektor részesedése ugyanezen idő alatt — előzetes számok szerint — 27 százalékról mintegy 18 százalékra csökkent.

A termelési viszonyoknak ez a megváltozása, az új szocialista termelési viszonyok kialakulása volt a fő hajtóereje a termelőerők rohamos fejlődésének.

Megváltozott hazánkban a termelés szerkezete. A nemzeti jövedelem termelésében az ipar részesedése az 1949. évi 50 százalékról 1954-ben 63,9 százalékra növekedett. Legátfogóbban ez fejezi ki, hogy hazánk öt év alatt agrár-ipari országból ipari-agrár országgá vált. Megváltozott — a szocialista iparosítás követelményeinek megfelelően — az ipari termelés összetétele a nehézipar javára.

Megváltozott öt év alatt az ország népességének összetétele. Megnövekedett a keresők száma. 1949-ben 100 keresőre 128 eltartott, 1954-ben 119 jutott. A kereső népesség növekedése csaknem 400 000. Az ország szocialista iparosításának megfelelően megnövekedett a kereső népességben népi demokráciánk vezető erejének, a munkásosztálynak a súlya. A munkásosztályhoz tartozók száma 1954-ben 34,5 százalékkal volt több, mint 1949-ben. Különösen gyorsan növekedett a nehézipari munkások száma: öt év alatt mintegy 81 százalékkal. A szocialista szektorban foglalkoztatott munkások és alkalmazottak száma öt év alatt több mint 1 millió fővel nőtt. Mindennek eredményeképp a munkások és az alkalmazottak részaránya a keresők közt az 1949. évi 44,8 százalékról az ötéves terv utolsó évére 59,4 százalékra emelkedett. A szövetkezeti tagok száma öt év alatt több mint 300 000-rel növekedett. 1949-ben a kereső lakosságnak csupán 0,6 százaléka volt szövetkezeti tag, az ötéves terv utolsó évében pedig már több mint 8 százaléka.

A kisárutermelők részaránya a kereső népességben az ötéves terv időszakában 47,4 százalékról 31,7 százalékra csökkent. A népesség összetételében történt változások is szemléltetően bizonyítják, hogy az ötéves terv időszakában tovább fokozódott hazánkban a munkásosztály vezető szerepe.

★

Az ötéves tervidőszak nagyszerű eredményei bizonyítják, hogy öt év alatt népgazdaságunk olyan hatalmas arányban fejlődött, ami tőkés viszonyok közt évtizedek alatt is elképzelhetetlen lett volna. A legutóbbi öt év éppen ezért népünk történelmének legdicsőbb korszakai közé tartozik. Hős munkásosztályunk, dolgos parasztságunk, önfeláldozó értelmiségünk lelkes kezdeményező munkája a párt és a kormány vezetésével meghozta gyümölcsét. A népgazdaság fejlesztésében elért eredményeink további fejlődésünk sziklaszilárd bázisát jelentik. Eredményeink sikeres továbbfejlesztése azt követeli, hogy ne térjünk el a marxizmus—leninizmus tanításaitól, tanulmányozzuk a Szovjetunió és a népi demokráciák szocialista építésének gazdag tapasztalatait, vizsgáljuk népgazdaságunk fejlődésének belső törvényszerűségeit, idejében feltárjuk a keletkező aránytalanságokat, leleplezzük a párt politikájával ellentétes, a nép ügyével szembenálló káros nézeteket, biztosítsuk a párt vezetésének érvényesülését a társadalmi és a gazdasági élet minden területén, fokozottabban támaszkodjunk a Szovjetunióval és a népi demokráciákkal való gazdasági együttműködésre, s végül, de nem utolsósorban: építsünk nagyszerű munkásosztályunk, egész dolgozó népünk lelkes, áldozatkész munkájára.

Elsősorban ezek a tényezők biztosítják, hogy népgazdaságunk ezentúl is töretlenül és gyors ütemben fog a szocializmus felé fejlődni.

AJTAI MIKLÓS—HAVAS PÉTER

Az ipari termelés műszaki színvonalának növelése a munkatermelékenység növelésének fontos forrása*

A szocializmus gazdasági alaptörvényének érvényrejuttatása a termelésnek a legfejlettebb technika alkalmazásával történő szakadatlan növekedése útján valósul meg. Nyilvánvalóan csak a termelés szakadatlan növekedése biztosíthatja a társadalom egyre növekvő szükségleteinek maximális kielégítését. A termelés növelésének két fő módszere van. Az egyik: a termelés bővítése, a termelésben eddig részt nem vett munkaerő beállítása útján. A másik: a termelés bővítése a termelékenység növelése útján. A szocializmusban, de a szocializmust építő társadalomban is mindinkább előtérbe nyomul a termelés növelésének utóbbi módszere. Ezt mutatják saját tapasztalataink, s ezt tükrözik a Szovjetunió ötéves tervei is; ezekben a termelés növelésének egyre nagyobb hányadát biztosította a termelékenység növekedése. Mindez egyre parancsolóbban írja elő számunkra, hogy tervszerűbben, alaposabban és jobban foglalkozzunk a termelékenység növelésének problémáival. Fokozza a termelékenység növelésének jelentőségét, hogy e kérdéssel — a legutóbbi két év alatt elterjedt jobboldali nézetek következtében — nem foglalkoztunk eleget, s így ezen a téren meglehetősen elmaradtunk. Ezért a III. kongresszus határozatai, a Központi Vezetőség 1955. márciusi ülésének határozatai szellemében teljes erővel e döntő fontosságú kérdések felé kell fordulnunk.

I.

A termelékenység növelésének módszerei sokrétűek. A termelékenység növelésének legdöntőbb tényezője azonban az új technika bevezetése, általában a termelés műszaki színvonalának növelése. „Új technika nélkül — mondja Sztálin — a technikai normákat fel lehet emelni kétszeresükre, háromszorosukra, de nem többre. Ha a sztahanovisták a technikai normákat ötszörösére meg hatszorosára emelték, ez azt je-

* A cikk az MDP Pártfőiskolájának gazdaságpolitikai tanszéke által ez év július 2-án rendezett elméleti konferencián elhangzott vitaindító előadás alapján készült.

lenti, hogy teljesen és mindenben az új technikára támaszkodnak." (*Lenin—Sztálin.* A munkáról. 376. old. Szikra. 1950.)

Vitathatatlan, hogy a technikai haladás fő módszere a gépek széleskörű alkalmazása, a *gépesítés.* A gépesítés lehetővé teszi a termelőfolyamatok meggyorsítását, a termelés egyidejű kiszélesítését és a fizikai munka megkönnyítését. A gépesítés fokozása erősen visszahat a munkásra is, mert megköveteli tőle műszaki ismereteinek gyarapítását, s lehetővé teszi számára, hogy megismerkedjék a műszaki haladás új irányaival. Ezért nevezi Lenin és Sztálin a szocialista iparosítás alapjának a gépipar kifejlesztését. A gépesítésnek rendkívül nagy a jelentősége a nehéz kézimunkák géppel való helyettesítésében, mert ez az egy termék előállításához szükséges munkamennyiség óriási mértékű csökkentését teszi lehetővé. A példák százaival bizonyíthatnók, hogy a gépek alkalmazása a kézimunka helyett a munka termelékenységét 10—20-szorosra, sőt többszörösére is megnöveli.

A gépesítés magas foka az úgynevezett *komplex gépesítés,* amikor gépekkel végzik el a termék előállításának egész folyamatát. A komplex gépesítés nagy hatását mutatja, hogy azokban a szovjet szénbányákban, ahol — a szén jövesztésétől kezdve a rakodáson és a szállításon keresztül egészen a szén vasúti kocsiba rakásáig — minden munkát géppel végeznek, a munka termelékenysége a többi szénbánya termelékenységének 5,2-szerese.

A gépesítés legmagasabb foka a *termelőfolyamat automatizálása,* mikor az összes egymás után következő munkafolyamatokat gépek végzik, kezelésükhöz nincs szükség emberre, s a munkadarabokat önműködően továbbítják a következő géphez. Az automatizált gépsor alkalmazásával a munka termelékenysége az átlagos gyárakénak 10—15-szörösére, egyes esetekben több mint 30-szorosára nő. A technika fejlődésének éppen ezért egyik legfontosabb része a gépek — és hozzátehetjük, a mind nagyobb teljesítményű gépek — széleskörű alkalmazása a termelőfolyamatban.

A termelés technikai színvonalát a gépesítésen kívül nagymértékben befolyásolja a korszerű technológia bevezetése, illetve tökéletesítése. Az új gyártási eljárások bevezetésekor nagy feladat hárul az üzem összes dolgozóira, a kutatószervekre, rendkívül nagy szerep jut a Szovjetunióval és a népi demokratikus országokkal való együttműködésnek és tapasztalatcserének, meg a hazai tapasztalatok elterjesztésének. A gyökeresen új gyártási eljárások bevezetésén kívül nagy jelentőségű a *meglevő technológiai folyamatok ésszerűsítése és tökéletesítése,* amely nagyrészt a termelési folyamatok meggyorsítására irányul.

A fejlett technika alkalmazásával szorosan összefügg a munka korszerű megszervezése. Megfelelő munkaszervezés nélkül nem lehet bevezetni fejlett technikát. A munka korszerű megszervezése egyszersmind maga is döntő tényezője lehet a munkatermelékenység növelésének. Ezért a munkatermelékenység növeléséért folyó harcban nagy jelentősége van az élenjáró termelés-szervezési módszerek bevezetésének és elterjesztésének.

A munka jó megszervezésének jelentőségét jól mutatja kiváló sztahanovistáink példája. A kiemelkedő munkateljesítmények eléréséhez

nagyon hozzájárul, hogy a kiváló munkások a munka kezdete előtt megfelelően előkészítik a szerszámokat, az anyagokat, hogy előre jól átgondolt ütemben és sorrendben végezhessék az egyes műveleteket. Sajnos, ez üzemeinkben még korántsem általános jelenség. Gyakori a panasz a dolgozók részéről, hogy anyaghiány, szerszámra, rajzra való várakozás miatt sok fölösleges időt töltenek, ami természetesen csökkenti a munka termelékenységét is. A dolgozók teljes joggal elvárják a művezetőktől, az üzem vezetőitől, hogy a munkát helyesen szervezzék meg úgy, hogy a munkásokat semmi se gátolja a nagyobb teljesítmény elérésében.

A munka jó megszervezésének fontosságát a III. Kongresszus és az azóta megjelent párthatározatok egész sora is hangsúlyozta.

A munkaszervezés egyik legfejlettebb formája a *folyamatos termelés,* amikor a munkadarab előre megállapított sorrendben, megszakítás nélkül mozog az egyik munkahelytől a másikig, s mindegyik gépen vagy munkahelyen elvégeznek rajta egy meghatározott műveletet. A legkorszerűbb üzemekben a munkadarabokat az egyik géptől a másikig ugyancsak gépek, szállítóeszközök, például futószalagok viszik. A folyamatos termelés rendkívül megnöveli a munka termelékenységét. Ez könnyen érthető, hiszen a folyamatos termelés esetében ugyanaz a gép hosszú időn keresztül csak egy meghatározott műveletet végez. Fölöslegessé válik tehát a gyakori gépbeállítás, előkészítő munka stb., és így mindegyik gép sokkal több terméket gyárthat. Hasonlóképpen előnyösek a sorozatgyártás különböző módszerei. A csak tömeggyártás esetén alkalmazható folyamatos termelés óriási mértékben megnöveli a munka termelékenységét, s csökkenti az önköltséget.

A termelés műszaki színvonalának növelése megköveteli a technikához értő *káderek* számának növelését, felkészültségük javítását. A fejlett technikát csak jól képzett káderek használhatják ki kellőképpen. Ezért a munkatermelékenység növelésének rendkívül fontos tényezője a dolgozók szaktudásának rendszeres gyarapítása. A jó szakmunkás ugyanazon a gépen nagyobb teljesítményszázalékot ér el, többet termel, s gondosabban, szakszerűbben kezeli a gépet, ami meghosszabbítja a gépek élettartamát. Az új műszaki berendezések beállításával, az új technológiai folyamatok bevezetésével párhuzamosan megkülönböztetett gonddal kell foglalkozni a dolgozók szakképzettségének állandó növelésével, kezdve az ipari tanuló-képzéstől a szakmunkások továbbképzésén keresztül a művezetők oktatásáig, sőt a technikusok és a mérnökök továbbképzéséig.

Mindezzel szorosan összefügg a termelékenység növelésének további, igen fontos forrása: a *szocialista munkaverseny* továbbfejlesztése, a *munkafegyelem* megszilárdítása.

A szocialista munkaverseny egyik legfontosabb vonása, hogy az újítómozgalom segítségével előmozdítja a korszerű technika elterjesztését a termelésben. A termelés újítói merész elgondolásaikkal megdöntik a régi módszereket, túlszárnyalják az elavult normákat, s ezáltal rohamléptekkel viszik előre a műszaki fejlődést. A szocialista munkaverseny elválaszthatatlan az újítómozgalomtól. Az újítómozgalom pedig nálunk is évenként a dolgozók tíz- és százezreit serkenti munkamódszerük fejlesztésére, termelési eredményeik növelésére. A szocialista munkaver-

seny, amelynek fontos elve az elvtársi segítség, jelentősen hozzájárul ahhoz, hogy az elmaradó, gyengébb dolgozók felzárkózzanak az élenjárók színvonalára; ezáltal a termelékenység növelésének állandó gazdag forrásai bukkannak a felszínre.

Szorosan összefügg a szocialista munkaverseny kérdésével a termelékenység növelésének további döntő fontosságú tényezője, az *élenjáró munkamódszerek általánosítása, széleskörű elterjesztése.* Éppen a szocialista termelési viszonyokra, az elvtársi együttműködés viszonyaira épülő szocialista verseny alapelve — hogy tudniillik az élenjárók elvtársi segítséget adjanak az elmaradóknak — teremti meg a feltételeket ahhoz, hogy a legfejlettebb munkamódszerek elterjedjenek, a dolgozók közkincsévé váljanak. Az élenjáró módszerek általánosítása a termelékenységnövelés rendkívül jelentős tartalékait hozza felszínre. Ha semmi egyebet nem tennénk, csak a már meglevő jó munkamódszereket begyakoroltatnánk az összes dolgozókkal, akkor pusztán ennek eredményeképpen a munka termelékenysége 20—30 százalékkal vagy ennél is nagyobb arányban növekedhetne. Az élenjáró tapasztalatok elterjesztésének sok módszere közül kiemelkedő fontosságú a Kovaljov-mozgalom, amely lehetővé teszi az élenjáró módszerek tudományos összesítését és a kollektív élenjáró tapasztalatok kidolgozását. A Kovaljov-módszer jelentősége ezen túlmenőleg abban is megmutatkozik, hogy magasabb színvonalra emeli az egész munkaszervezést, tehát közvetve hat a termelékenység növelésének előbb említett tényezőire is.

☆

Az eddigiekben röviden, szinte vázlatosan ismertetett eszközök a munkatermelékenység növelésének legjelentősebb forrásai. Az összes említett tényezők vizsgálata nem lenne megoldható egy — terjedelemben viszonylag körülhatárolt — munkában, ezért az előbb említett legfontosabb tényezők közül kiemeljük és részletesebben vizsgáljuk *a termelés műszaki színvonalának növelését* mint a munkatermelékenység fokozásának egyik legfőbb tényezőjét. A munkatermelékenység növelésének egyéb tényezőivel (a szocialista munkaversennyel stb.), hatalmas jelentőségük ellenére viszonylag csak röviden foglalkozunk, s elsősorban olyan szempontból, hogy mennyiben függnek össze a termelés technikai színvonalának kérdésével. A munkatermelékenység növelésének problémái közül a termelés technikai színvonala növelésének kiemelése indokolt egyrészt, mert elvileg is kétségkívül ez az egyik legdöntőbb forrása a termelékenység növelésének. Időszerűvé teszi ezenkívül ennek a kérdésnek az elemzését az ipari vezetők nemrég lezajlott moszkvai értekezlete, amely a Szovjetunió határain túlmenőleg a szocializmust építő országok dolgozóinak figyelmét is fokozottabban ráirányította a termelés technikai színvonalának kérdéseire, a technika fejlesztésének óriási fontosságára.

Természetesen még e viszonylag leszűkített témakörben sem tekinthetjük feladatunknak, hogy az egész ipar (tehát az összes iparágak) idetartozó kérdéseivel foglalkozzunk, vagy hogy az egyes iparágak sajátos műszaki kérdéseiben határozottan állást foglaljunk. Ennek — többek közt — a szerzők gyakorlati ismeretei is határt szabnak. Ezért arra

törekszünk, hogy elsősorban döntő fontosságú, általános érvényű kérdéseket tárgyaljunk. Konkrét kérdéseket csak néhány igen fontos iparággal kapcsolatban vetünk fel; ahol lehetséges, állást foglalunk, vagy javaslatot teszünk a munka megjavítására, de felvetünk néhány olyan kérdést is, amelynek megoldására nem tudunk megnyugtató javaslatot tenni, és így megelégszünk a kérdés felvetésével, arra számítva, hogy mások konkretizálják ezeket a problémákat.

II.

Az első ötéves terv során a szocialista iparosítás politikáját folytatva jelentős eredményeket értünk el az ipar termelésének és műszaki színvonalának növelésében.

Az ötéves terv évei alatt a gyáripar termelése csaknem 160 százalékkal nőtt, benne a nehéziparé 194 százalékkal, a könnyűiparé 102 százalékkal. 5 év alatt 75 új üzemet létesítettünk, köztük olyan hatalmasakat, mint a Sztálin Vasmű egyes üzemei, az RM Csőgyára, az Inotai Alumíniumkohó, a Szegedi Textilkombinát stb. Új nagyberuházásaink közül is kiemelkednek azok a gyárak, amelyeknek termékei szinte jellegüknél fogva az általánosan alkalmazottnál magasabb fokú technikát követelnek meg, s nagy hatást gyakorolnak az egész ipar műszaki színvonalának fejlődésére. Ilyenek például az autóipari vagy a golyóscsapágygyárak.

Az új létesítményeken kívül a meglevő üzemek rekonstrukciója, részleges modernizálások sorozata jelzi népgazdaságunk sikereit a termelőkapacitás bővítésében, az új technika bevezetésében. A Lenin Kohászati Művekben a rekonstrukció során üzembehelyezték a III. sz. nagykohót. Ez az új kohó egymagában többet termel, mint a vállalat másik két régi kohója, ami nemcsak a kohó méreteinek következménye, hanem annak is, hogy az új kohó modernebb technikára épült: térfogatának 1 m^3-ére számítva tavaly fajlagosan kereken 15 százalékkal több acélnyersvasat termelt, mint a két régi kohó. Ugyanilyen kohót építettünk fel Sztálinvárosban is, azzal a különbséggel, hogy ott a kapcsolódó munkafolyamatok is korszerűbb gépekkel, automatákkal vannak megoldva. A Mosonmagyaróvári Timföld- és Műkorund-gyárban új kalcináló és kikeverő berendezés beállítása révén a kapacitás csaknem kétszeresre növekedett. A Lábatlani Cement- és Mészművek rekonstrukciója azt eredményezte, hogy az egy munkásra jutó termelés kereken 25 százalékkal növekedett.

Az új létesítményeken és a nagyarányú rekonstrukciókon kívül sok példát sorolhatnánk fel az iparunkban bevezetett új, termelékenyebb, modernebb eljárásokra, a korszerűbb technológiára. A hajógyártásban — a szovjet módszerekre támaszkodva — a régi szegecselő eljárás helyett bevezettük a lényegesen kisebb átfutási időt igénylő hegesztett kivitelű gyártást. A gépiparban elterjesztettük a Koleszov-féle szélesvágást. 1954-ben a gépiparban megindult a precíziós öntés alkalmazása. A Gépipari Igazgatóság vállalatainál 1954. II. félévében ez már mintegy félmillió forint megtakarítást eredményezett. A szénbányászatban az ötéves terv során megnőtt a frontfejtés útján termelt szén részaránya. Ugyanitt megindult az acéltám- és az acélvágat-biztosítás alkalmazása.

A könnyűiparban bevezették a textilanyagok folyamatos fehérítését és folyamatos festését, ami az átfutási idő lényeges megrövidülésével, a termelékenység ugrásszerű növekedésével és a minőség javulásával járt együtt.

Az ötéves terv során nagyon előmozdította üzemeinkben a termelékenység növelését üzemeink szocialista jellegű megszervezése, elsősorban a szovjet üzemszervezési tapasztalatok átültetése. Átalakítottuk üzemeink szervezetét, kiépítettük a szocialista üzemvezetés megkívánta szerveket, meghonosítottuk a szocialista jellegű vezetési-üzemszervezési módszereket. A gazdaságtalanul, elmaradott módszerekkel dolgozó kisüzemeket az ipar egész területén fejlettebb módszerekkel dolgozó közép- és nagyüzemekké vontuk össze. Jelentős előrehaladást értünk el a volt tőkés üzemek sokrétű profiljának szűkítésében. Gyáraink jelentős mértékben specializálódtak, s ezáltal lehetővé vált egy sor termék korszerű tömegtermelési módszerekkel való gyártása. Az egyedi gyártásról sok helyen áttértünk a szériaszerű és a folyamatos termelésre. Például a magyar ruházati ipar, amely az államosítás előtt úgyszólván kizárólag kisipari módszerekkel dolgozott, ma már nagyrészt a modern technika alapján termelő, speciálgépekkel felszerelt, futószalagos termelésre épült nagyüzemekből áll.

Nagy sikereket értek el üzemi dolgozóink az élenjáró munkamódszerek alkalmazásában és elterjesztésében. Közismertek azok a nagyszerű kezdeményezések és eredmények, amelyek az ötéves terv éveiben az ipar egész területén a termelékenység növekedését, a minőség javulását, a takarékosság fokozódását eredményezték.

Mindennek következtében az egész gyáriparban a termelékenység 5 év alatt 47 százalékkal nőtt, a nehéziparban pedig növekedése meghaladta a 60 százalékot.

III.

Az elért eredmények ellenére nem tekinthetjük kielégítőnek iparunk műszaki színvonalát. Az ötéves terv ezen a területen nagy eredményeket hozott. Az egészében eredményes fejlődés mögött ugyanakkor *egyes* iparágakban és *egyes* üzemekben jelentős az elmaradás. Még azokban az iparágakban sem tekinthetjük kielégítőnek a helyzetet, ahol nagy fejlődést értünk el; sok tekintetben még itt is el vagyunk maradva a fejlettebb ipari országok színvonalától. Az ezen a téren meglevő hiányosságokat mutatja például gépeink átlagos életkora, amely lényegesen magasabb, mint a fejlett ipari országokban, de még ezt a gépparkot sem használjuk ki a lehetőségeknek megfelelően.

Az elért eredmények ellenére sem kielégítő a helyzet egyes különösen fontos, előtérben álló iparágakban, például a szénbányászatban. A szén munkahelyi szállítását tavaly ugyan már 49,7 százalékig gépesítettük (1952 óta ez is nagyjából változatlan szint), a géppel fejtett (jövesztett) és a géppel felrakott szén részaránya azonban igen csekély (1954-ben az összes termelt szén 0,50, illetve 0,91 százaléka volt), s 1952 óta évről évre csökken. Emellett a gépesített munkafolyamatok termelékenysége viszonylag csak kevéssé haladja meg a kézi munkáét:

1954-ben a szállításban körülbelül 50, a másik két munkafolyamatban 15—20 százalékkal volt nagyobb. Ez arra utal, hogy a munkafolyamatok gépesítésének — több évi munka után is — csak a kezdetén tartunk.

Aránylag szűkkörű a *csoportos kamrafejtés* elterjedtsége. Az összes termelt szénnek 1951-ben még 9,9 százalékát bányászták ezzel az eljárással, tavaly ellenben már csupán 7,2 százalékát.

Mindez arra mutat, hogy iparosításunk egyik fő feladata változatlanul a jövőben is az egész ipar műszaki felszerelésének javítása, s különösen néhány előtérben álló, döntő fontosságú iparág műszaki színvonalának további emelése, például a gépipar, a bányászat, a vegyipar, a könnyűipar ellátása korszerű technikával. Ez más szóval annyit jelent, hogy a termelékenység növelése céljából ezentúl is szükség lesz új üzemek építésére, nagymennyiségű új gép gyártására, hogy ellássuk az ipart és az egész népgazdaságot új berendezési tárgyakkal. Ezek kereteit a következő ötéves terv hivatott megállapítani, természetesen a rendelkezésre álló pénz- és anyagi eszközök méreteinek mérlegelésével.

A termelés technikai színvonalának emelésekor nemcsak az a probléma, hogy mekkora pénzösszegeket fordíthatunk erre a célra, hanem ezenkívül döntő, hogy *hogyan használjuk fel* az erre szolgáló összegeket. Az első ötéves terv éveiben például óriási összegeket költöttünk az egész népgazdaság és elsősorban az ipar technikai felszerelésére. Ezzel el is értünk — mint említettük — jelentős eredményeket. De ötéves tervünk hatalmas beruházásait nem mindig a leghatékonyabban használtuk fel, nem mindig oda irányítottuk a beruházásokat, ahol azok a legjobban szolgálták volna a népgazdaság fejlődését. Ennek fő oka, hogy a beruházások gazdasági eredményeit, gazdasági hatékonyságát vagy egyáltalában nem, vagy csak nagyon csekély mértékben mérlegeltük. Kétségtelen, hogy beruházásaink egy részét eredményesebben, gyümölcsözőbben használhattuk volna fel, és ezzel esetleg lényeges összegeket takaríthattunk volna meg, ha megfelelően mérlegeltük volna a gazdaságosság követelményeit.

A beruházásokat jelentőségük és méreteik szerint két nagy csoportra osztjuk: a nagyberuházásokra és a limiten aluli beruházásokra. A nagyberuházásoknál (új üzemek létesítése stb.) voltak bizonyos gazdasági számítások, és az ilyen üzemek létesítését egyéb fontos gazdaságpolitikai célkitűzések is befolyásolták. De még a nagyobb beruházásokról sem mondhatjuk, hogy a beruházási összegeket mindig a legmegfelelőbben és a leggazdaságosabban használtuk fel.

Hibákat okozott az is, hogy tervező irodáinkban nem alakult ki végleges és megnyugtató módszer az egyes beruházások gazdasági hatékonyságának számítására. Üzemek tervezésekor gyakran felvetődik az a kérdés, hogy ugyanannak a célnak a megvalósítása több — különböző beruházási összegeket igénylő — műszaki megoldás révén biztosítható. A tervezési problémát az okozza, hogy a különböző műszaki lehetőségek közül egyesek ugyan nagyobb beruházást igényelnek, ezzel szemben az üzemeltetés során kisebb termelési költséget biztosítanak. A tervezőre az a feladat hárul, hogy eldöntse: melyik megoldást válassza, melyik variánst minősítse gazdaságosabbnak, ha egyéb szempontból mindkét

megoldás célravezető. Ez a kérdés tervezőirodáinkban teljességgel rendezetlen. Egyes helyeken önkényesen meghatározott „kamatlábbal" dolgoznak, más intézetekben (például a Könnyűipari Tervezőirodában) egyáltalán semmiféle számítást sem végeznek, hanem teljesen szubjektív alapon választanak a műszaki variánsok között. Mivel a tervezés a variáns-problémák hosszú sorozatát veti fel, nyilvánvaló, hogy ilyen helyzetben nem lehetünk meggyőződve arról, hogy létesítményeinket a leggazdaságosabban építjük. Ellenkezőleg, ennek a kérdésnek a rendezetlensége módot ad a tervezés során különböző túlzott kívánságok érvényesülésére, műszaki túlbiztosításokra, ezek pedig azzal fenyegetnek, hogy egyéb, esetleg fontosabb területekről vonunk el ily módon anyagi eszközöket. Ezért sürgős feladatnak tartjuk, hogy a hosszú, néha nem elég termékeny viták helyett közgazdászaink és műszaki szakembereink mielőbb valamilyen — inkább kisebb pontatlanságokat tartalmazó, de alapjában használható — számítási módszert dolgozzanak ki, s hogy ennek alapján a beruházásoknál feltétlenül gazdaságossági számításokat is végezzenek.

Mint említettük, a nagyobb beruházások gazdaságosságát illetően sem megnyugtató a helyzet. Még ennél is lényegesen rosszabbul áll a limiten aluli beruházások kérdése. Ezeknek az összegeknek a konkrét hovafordításáról nem a Minisztertanács dönt, hanem a kialakult gyakorlat szerint az egyes minisztériumok iparigazgatóságai, ezeknek pedig a terv semmiféle mutatót sem ír elő a beruházások eredményességére. Ezzel magyarázható, hogy semmiféle adatot sem sikerült szerezni (tudomásunk szerint nincs is) arról: milyen gazdasági eredményt hoztak a limiten aluli beruházások. Világos, hogy éppen ezért itt is nagy összegeket fordítottunk kevésbé fontos célokra.

Feltétlenül nagyobb gondot kell fordítani tehát a limiten aluli beruházások gazdaságosságára is, márcsak azért is, mert ezek a népgazdaság összes beruházásainak csaknem a felét kötik le. A beruházási összegek megosztását is (vagyis hogy az összes beruházásoknak mekkora része legyen limiten aluli, illetve limiten felüli) gazdaságossági számításokkal kellene eldönteni. Fokozza e számítások jelentőségét az is, hogy a limiten aluli beruházások jelentős részét a jelenlegi műszaki színvonalat nem fejlesztő kapacitásbővítésekre használtuk fel, holott a fő hivatásuk éppen a technikai színvonal emelése, a munkatermelékenység és az önköltség mutatóinak javítása lenne, a kapacitásnöveléssel egybekapcsolva.

Viszonylagos műszaki elmaradottságunkat az eddigieken kívül gyártmányaink is jelzik. Iparunk gyárt igen korszerű — mondhatjuk, világviszonylatban is elsőrendű — termékeket. De gyártmányaink nem kis része elmaradt a fejlett ipari országok termékeinek korszerűsége és teljesítménye mögött. Iparunk technikai színvonala nyilvánvalóan nemcsak a gyártott gépek stb. mennyiségétől, hanem legalább ugyanennyire ezek minőségétől is függ. E tekintetben a helyzet nem kielégítő. Ennek egyik oka a gyártmányaink konstrukciójában levő elmaradás. Ha összehasonlítjuk termékeinket a fejlett ipari országok hasonló termékeivel, gyakran jelentős különbségeket tapasztalunk rovásunkra. Sok általunk gyártott gép egy teljesítményegységre eső súlya nagyobb, mint a korszerűbb külföldi típusoké. Ugyancsak több a gyártáshoz szükséges mun-

kaidő is. Végső soron termékeink nagy részének önköltsége meghaladja a világpiaci árszintet. Ennek oka részint a konstrukció elavultságában, a felhasznált anyagok nem megfelelő minőségében, az alkalmazott technológia korszerűtlenségében, a nagy közvetett költségekben és egyéb más tényezőkben található meg.

Tetézi e hiányosságokat az a körülmény, hogy rendkívül sokáig tart a korszerű konstrukciók bevezetése, a sériagyártás elkezdése. Ebből az következik, hogy még olyan esetekben is, amikor a konstrukció viszonylag korszerűnek nevezhető, annyi idő telik el a gyártásig, hogy mire az új gép kikerül az üzemből, már elavult. Erre is sok példát hozhatnánk. Az Ikarusz 55-ös farmotoros autóbusz például már két éve megvan, de csak most kezdődik a sériagyártás. A 600 LE Diesel és a BoCo mozdonyokkal hasonló a helyzet. Világos, hogy ez is károsan befolyásolja a termelés technikai színvonalát.

Az elmaradás további oka a folyamatos konstrukciós munka hiánya az üzemekben. A folyamatos konstrukciós munka feladata lenne a gyártott termékek *állandó, menetközben való javítása,* a kisebb hibák megszüntetése, a gyártmány korszerűsítése, külalakjának javítása stb. Ennek hiánya jelentős károkat okoz majd minden területen (például autógyártás, szerszámgépgyártás stb.).

Csak példának említjük, hogy a Csepel tehergépkocsi szerkezetileg lényegében megfelelő, csupán a karosszéria kivitele nincsen évek óta megoldva, s ez nagy értékesítési nehézséget okoz. A folyamatos konstrukciós munka elsősorban az üzemi kutatás feladatkörébe tartozna. Ezért hiánya egyben azt mutatja, hogy jelentős elmaradás van az üzemi kutatás területén, s hogy az üzemi kutatás nem tölti be megfelelően szerepét. Pedig nagyobb mértékű támogatása azért is fontos, mert viszonylag olcsón igen jelentősen előmozdíthatja a termelési színvonal növelését.

Az ipar egyes területein elmaradtunk a gépesítés elöljáróban említett legfőbb formáinak alkalmazásában is.

A könnyűiparban például erősen elmaradtunk — a nemzetközi színvonalhoz képest — a szövödék automatizálásában. Szövödei gépparkunknak jelenleg mindössze 5 százaléka automatizált. Ennek a lemaradásnak a súlyát megítélhetjük, ha meggondoljuk, hogy a szövőszék automatizálása a gépkezelési munka szempontjából a termelékenység kereken kétszeresre való növelését jelenti. Más könnyűipari ágakban a lehetőségek még nagyobbak. A legújabb nemzetközi tapasztalatok szerint például a hurkolóipar egyes gépeinél a munka termelékenysége modernebb gép beállításával, a gép kezelésének munkájára átszámítva 10—15-szörösre növekedhet.

Az ipar egyik legfontosabb területén, a gépiparban, az elmaradottság egyik fő tényezője a gyártmányok nem kellő felszerszámozottsága. Az e téren levő elmaradás jelentőségét mutatja például a Szovjetunióban gyártott I. A. 62-es típusú és a nálunk gyártott MVE 280 típusú hasonló esztergapadok felszerszámozottságának különbsége. A hazai gyártmány egy eredeti alkatrészére jutó szerszámok, készülékek száma 0,8, a szovjet gyártmánynál ellenben ez az arány 1954-ben 6,3 volt. Hogy ez a különbség mit jelent a termelékenység szempontjából, az lemérhető abból, hogy amikor 1950-ben ugyanennek a szovjet esztergapadnak

a felszerszámozottsági foka 4,8 volt, a szükséges munkaidő a jelenlegi 357 órával szemben 615 óra volt. Összehasonlításképpen közöljük, hogy a magyar típusú esztergapad munkaideje 2300 óra. (A nagy különbségnek természetesen vannak egyéb tényezői is, például a lényegesen nagyobb tömegszerűség.) A konstrukciós és szerszámozottságbeli elmaradottságunk egyik jellemző mutatója az is, hogy nálunk a szerelési idő részaránya a termékek nagy részénél lényegesen nagyobb, mint a Szovjetunióban.

A műszaki színvonal elmaradottságát eddig elsősorban az olyan új gyártmányok, új berendezések vonalán érintettük, amelyek megoldása többé-kevésbé beruházásokkal is összefügg.

Tévedés volna azonban azt gondolni, hogy a termelés műszaki színvonalának növelése *kizárólag* vagy akár *elsősorban* is csak anyagi kérdés. Például óriási tartalékaink vannak a már meglevő műszaki berendezések jobb kihasználásában. Elég általános jelenség, hogy a meglevő berendezéseket korántsem használjuk ki olyan mértékben, ahogy az lehetséges és feltétlenül szükséges lenne. A gépiparban sajátos jelenség, hogy a nagyteljesítményű gépeket műszaki szempontból sem használják ki megfelelően (például adottságaiknál lényegesebben egyszerűbb, primitívebb munkát végeztetnek velük). Különösen szembetűnő az új technika nem kellő kihasználása például a bányaiparban, ahol egészében is elmaradás van a technikai felszerelés tekintetében, és ugyanakkor egy sor bányaüzemben igen jelentős műszaki befektetések semmilyen vagy csak rendkívül csekély eredményt hoztak. Elég általános jelenség, hogy gazdasági vezetőink nem kis része elsősorban nem ezeket az óriási tartalékokat kutatja, hanem a viszonylag könnyebb megoldást választja: újabb beruházásokat, pénzeszközöket igényel, s ezúton kívánja megoldani feladatát. Nem kétséges, hogy ez a népgazdaság szempontjából olyan óriási pénzeszközök fölösleges elvonását jelenti, amelyeket máshol a műszaki színvonal növelésére, a termelékenység *gyors* ütemű növelésére fordíthatnánk. *Ezért a termelés műszaki színvonaláról szólva rendkívül nyomatékosan rá kell irányítani a figyelmet meglevő és helyenként igen korszerű műszaki berendezéseink maximális kihasználására.*

Nem tekinthetjük kielégítőnek a helyzetet a technológiai módszerek alkalmazásában sem, jóllehet ezek általánosítása csak minimális pénzbefektetéseket igényel. Elmaradás tapasztalható a fejlett ipari országokhoz, így például a Szovjetunióhoz viszonyítva. Ha összehasonlítjuk olyan jellemző és általánosan használt gépalkatrészek, mint a fogaskerekek és a tengelyek hazai és szovjetunióbeli gyártási eljárásait, jelentős, főként a gyártáshoz szükséges munkaidőben kifejeződő különbségeket tapasztalhatunk. A gyártási idő nálunk sokszor ötszöröse-tízszerese a Szovjetunióban általánosan elterjedt időnek. Világos, hogy a tapasztalatok átvétele és a hazai gyakorlatba való átültetése rohamosan megnövelné a munka termelékenységét.

Hatalmas eredményeket érhetnénk el akkor is, ha a nálunk már ismert és használatos fejlett gyártási eljárásokat általánosítani tudnánk az üzemek többségében. Közismert új módszere a szénbányászatnak a millszekundos robbantási eljárás. Ez az új eljárás jelentősen növeli a termelékenységet, s fajlagosan kevesebb robbanóanyag felhasználásával

jár. Mégis, a sajtóban megjelent számtalan cikk ellenére, a millszekundos robbantással termelt szén az 1952-es évi (kezdeti) körülbelül 3 százalékról 1953-ra az összes kibányászott szén mintegy 1 százalékára csökkent. A textiliparban az úgynevezett gyorsüzem mozgalom, a gépek alaposabb karbantartásával, tudományosan kidolgozott pontos beállításával és a fordulatszámok növelésével minden lényegesebb anyagi ráfordítás nélkül a géphatásfok 5—10 százalékos növekedését eredményezi. A gyorsüzem mozgalom a textilipari üzemek igen jelentős részében még sincsen bevezetve.

Az előzőekben eredményképp említettük, hogy a textiliparban rátértünk a folyamatos fehérítésre, ami a fehérítés önköltségét kereken felére csökkenti. De ezt az eljárást a textilipar termelésének csak mintegy 40 százalékára terjesztettük ki. Nyilvánvaló, hogy a folyamatos eljárás szélesebbkörű bevezetése további nagy eredményeket hozhatna.

Jelentősen hozzájárulhat a termelékenység növeléséhez a jó munkaszervezés is. De sok szép eredmény ellenére itt is nagy hiányosságok vannak. A folyamatos termelés és a különféle sorozatgyártási formák kifejlesztésében és következetes alkalmazásában jelentősek még a tennivalók. Ezekre azonban most nem térünk ki. Ezzel szemben fontosnak tartjuk a tipizálás és vele kapcsolatban a kooperáció kérdésének felvetését. Nálunk ezzel kapcsolatban az utóbbi időben sok helytelen nézet is lábrakapott. Főleg olyan nézetek terjedtek el, amelyek a kooperációt általában helytelenítették, s elsősorban annak káros szerepét hangsúlyozták. Jóllehet a kooperáció aránytalan kiterjesztése valóban helytelen és nehézségeket okozhat, ennek ellenére *általános* iránynak csak azt lehet elfogadni, hogy *a kooperációt feltétlenül meg kell tartani, sőt egészséges irányban tovább kell fejleszteni.* Egészséges továbbfejlesztésnek tekinthetjük például azt, hogy az általunk gyártott termékek alkatrészeinek minél nagyobb hányada tipizált alkatrész legyen, s így mód nyíljon, hogy az erre legjobban felszerelt üzemek tömeggyártás formájában gyártsák ezeket.

Mint látható, rendkívül jelentősek azok a tartalékok, amelyek feltárása és hasznosítása majdnem kizárólag a jobb, gondosabb munkától függ. Jobb munkával, csupán azzal, hogy az egyes helyeken már bevált, kipróbált, korszerű technológiai eljárásokat bevezetjük, ugrásszerűen megnövelhetnénk egész iparunk technikai színvonalát, a munka termelékenységét.

Ha alaposan elemezzük az egyes iparágak fejlődését, a bevezetésre javasolt új, korszerű eljárásokat és munkamódszereket, ha nyomon követjük ezeknek az útját, fejlődését, elterjedését, akkor nem egy esetben meg kell állapítanunk, hogy a termelékenység növelésének jelentős tartalékai maradtak kiaknázatlanul azért, mert nem folyt következetes harc az új, a haladóbb technika és technológia megvalósításáért, az új módszerek bevezetéséért. A kisebb-nagyobb technikai és anyagi nehézségek, a kényelmesség, a konzervativizmus sokszor útját állta az új módszerek széleskörű elterjedésének, gátat vetett hatalmas tartalékok feltárásának. Az üzemek vezetői gyakran megelégedtek üzemük elért műszaki színvonalával, a termelékenység szintjével, s nem ragadták meg a kínálkozó alkalmakat, hogy máshol jól bevált és eredményesnek bi-

zonyult új módszereket, eljárásokat üzemükben bevezessenek. Az üzemek vezető szervei, a trösztök, a minisztériumok nem elemezték mélyrehatóan az üzemek munkáját abból a célból, hogy az egyes üzemek munkájának összehasonlításával a legjobb munkamódszereket felkutassák és a többi üzemben elterjesszék. Pedig az ilyen összehasonlítások jelentős tartalékokra vetnek fényt. Lássunk néhány példát.

1955. I. negyedévében a különböző égetett meszet gyártó üzemek költségeinek összehasonlítása a következő képet mutatja. A közvetlen bérköltségek, amelyekből a termelékenység színvonalára következtethetünk, a 3 aknakemencével termelő mészművekben is jelentős nagyságrendi eltérést mutatnak. A termelt mész egységére jutó közvetlen bérköltség a lábatlani gyárban 23,44, Bélapátfalván 19,68, Dorogon pedig 30,42 forint. Ugyanez a költség a körkemencével termelő tatabányai gyárban 35,25, Beremenden pedig 24,47 forint. Az acélnyersvas önköltségében a közvetlen bérköltségek aránya az Ózdi Kohászati Művekben csaknem háromszor akkora, mint a Lenin Kohászati Művekben. A kénsav önköltségéből a Budapesti Kénsavgyárban közvetlen bérköltségekre 19,91 forintot fordítanak, a Tiszamenti Vegyiművekben viszont 9,76 forintot.

Ha megvizsgáljuk a különböző textilipari üzemekben a 34/1-es pamutfonal gyártására fordított közvetlen bérköltségeket, a következő számokat kapjuk: Budai Pamutfonó 1613 Ft/tonna, Pamuttextilművek 1436 Ft/tonna, Kistext 1005 Ft/tonna, Szegedi Textilművek 592 Ft/tonna. Mint látható, a közvetlen bérköltségek összege a Szegedi Textilművekben csupán $^1/_3$-a a Budai Pamutfonó azonos költségeinek. Ennek legfőbb oka, hogy a Szegedi Textilművek új üzem, modern szovjet gépekkel van ellátva, a Budai Pamutfonó ellenben az egyik legkorszerűtlenebb fonoda. Az elemzés természetesen megmutatja, hogy a Budai Pamutfonóban jelentős rekonstrukciót kell végrehajtani, de ez nyilvánvalóan az anyagi lehetőségektől is függ. Az azonban vitathatatlan, hogy a különböző üzemek bérköltségeiben mutatkozó eltérések a technikai felszerelés fokának különbözőségén kívül *egy sor olyan tényezőre is visszavezethetők, amely minden további nélkül átvehető és bevezethető a többi üzemben is.* A közvetlen bérköltségek összehasonlítása tehát a gazdasági vezetők nagyon fontos segédeszköze lehet, amely arra ösztönözheti őket, hogy felkutassák az e különbségek mögött rejlő okokat, s ily módon is minél hamarább közkinccsé tegyék iparunk legfejlettebb, legkorszerűbb technológiai eljárásait, munkamódszereit.

Azonos termékeknél a közvetlen bérköltségeken túlmenően az önköltség többi tényezőire vonatkozóan is feltétlenül érdemes összehasonlítást végezni. Ha több hasonló üzem végez efféle összehasonlításokat, teljességgel elképzelhető, hogy az önköltség egy-egy tényezőjének mutatója más és más üzemben lesz a legjobb. Ez esetben viszont nagyon tanulságos lenne — lényegében Kovaljov módszeréhez hasonlóan — kidolgozni például a 34/1-es pamutfonal ideális önköltségét, azaz az önköltség minden egyes tételét illetően a legjobb üzemtől átvenni a legjobb mutatót, s miután kielemeztük, hogy mivel érte el a jó üzem a jó módszert, meg kellene próbálni e tapasztalatok általánosítását. Ha csupán a 34/1-es pamutfonal termelésében sikerülne ezt az ideális önköltséget az összes gyárakban elérni, egy év alatt 7 üzem csaknem

28 millió forintot takaríthatna meg. Magától értetődik, hogy az üzemek között vannak olyan különbségek is, amelyeket nem lehet könnyen áthidalni, s hogy ezért a 28 millió forintot még nagyon jó munka esetén sem lehetne teljesen megtakarítani. De hogy ennek az összegnek igen nagy része ilyen úton megtakarítható, ahhoz vita sem férhet.

A termelés műszaki színvonala említett hiányosságainak nagy részük van abban, hogy a munka termelékenysége nem alakult kielégítően. Ugyanezek a tényezők egyszersmind a termelékenység növelésének fő forrásai, tartalékai is.

★

Mint az elmondottakból már részben következik, műszaki színvonalunk viszonylagos elmaradottságát semmiképpen sem magyarázhatjuk *elsősorban* megfelelő anyagi eszközeink hiányával, objektív lehetőségeink korlátozott voltával, ahogy ezt igen gyakran teszik. Bár műszaki színvonalunkat meglehetősen befolyásolják lehetőségeink is, elmaradottságunk fő oka semmiképpen sem a lehetőségek elégtelenségében keresendő. Milyen fő tényezőkre vezethető vissza itt az elmaradottság?

Rendkívül hátrányosan befolyásolták a termelés technikai színvonalának növekedését a legutóbbi két esztendőben elterjedt jobboldali nézetek. Az iparosítás jelentőségét lebecsülő, a nehézipart háttérbe szorító nézetek mögött ott lappangott kimondva vagy kimondatlanul az a koncepció, hogy már elértük a szükséges ipari színvonalat, most már az iparfejlesztés kérdései elhanyagolhatók, s minden erővel a népgazdaság többi ágával kell foglalkozni. Nem kétséges, hogy ezek a nézetek az ipar, főleg a nehézipar továbbfejlesztésének perspektívájában a gyakorlati párt- és ipargazdasági funkcionáriusok jórészénél tapasztalható bizonytalanságok is hozzájárultak, hogy ezen a területen megálltunk, s így elmaradtunk.

A hiányosságok fontos oka sok ipari dolgozó önelégültsége, nem kellő felelősségérzete, közömbössége, a munka sablonos végzése, kádereink egy részének kezdődő, sőt helyenként már elburjánzott elbürokratizálódása. Sok gazdasági és műszaki káderünk nem tanulmányozza eléggé a külföldi technika és tudomány eredményeit, sőt az országban meghonosodott fejlettebb módszereket és eljárásokat sem. Az újtól való félelem, a konzervativizmus, nagy nehézségeket gördít az újítások bevezetése elé, s ez fékezi a feltalálókat, a kutatókat és általában a dolgozók újítási lendületét.

Az ezen a területen meglevő hiányosságok összefüggenek a termelés pártellenőrzésében végzett munka egyes gyengeségeivel. Az üzemi pártszervezeteknek kell elsősorban felvenniük a harcot a kényelmesség, a közömbösség, a megnyugvás ellen, nekik kell a legkövetkezetesebben harcolniuk minden új, hasznos tapasztalat elterjesztéséért, az újítók felkarolásáért, a műszaki kutatómunka kiterjesztéséért. Jóllehet pártszervezeteink évről évre jobban, behatóbban foglalkoznak ezekkel a kérdésekkel, a műszaki fejlesztésben sok helyen meglevő elmaradás azt jelzi, hogy nem minden pártszervezetünk teljesítette feladatát, s hogy pártszervezeteink munkájában is van ezen a téren javítani való.

Fékezőleg hat a műszaki színvonal növelésére, de főleg a munkatermelékenység megfelelő alakulására a normák meglazulása. Az új technika, az új eljárások, munkamódszerek alkalmazása akkor hat döntően a munkatermelékenység növelésére, ha a színvonal emelkedése a normákban is kifejeződik. Ezen a területen — mint ismeretes — nagy hiányosságok voltak. Ez is hozzájárult a termelékenység nem kielégítő alakulásához, de károsan hatott a termelés műszaki színvonalára is. A helyes normák arra serkentik, sőt kötelezik a dolgozókat, hogy növeljék szakképzettségüket, hogy elsajátítsák a technikát, a laza normák azonban nem ösztönöznek erre.

Lényeges oka volt az elmaradásnak, hogy az új technika bevezetésére, a meglevő legfejlettebb tapasztalatok elterjesztésére, gazdaságossági számításaira nem alakult ki még érthető, világos, átfogó rendszer. Nincsen eléggé konkrétan és részletesen kidolgozva, hogy milyen módszerekkel kell a technika rendszeres fejlődését, a technika legújabb vívmányainak ismeretét biztosítani, a hazai és a külföldi eredményeket számontartani. Nem [illegible] hogy [illegible]ben a munkában a gazdasági és a műszaki vezetőknek hol a helyük, melyek a konkrét feladataik.

Az előbbi szempont részben már felvet egy szorosan ehhez kapcsolódó problémát: a tervezés egyes hiányosságait. Feltétlenül érdemes megvizsgálni, hogy a műszaki fejlesztés tervezése, rendszerbe foglalása milyen módokon történt eddig, s biztosította-e, vagy ha nem, miért nem biztosította a szükséges méretű fejlődést. Ugyanígy érdemes elgondolkozni azon, hogy eléggé ösztönöztünk-e a műszaki színvonal fejlesztésére, s hogy összefüggnek-e az ezen a területen meglevő hiányosságok az anyagi ösztönzés kérdéseivel.

A termelés műszaki színvonala nem kielégítő alakulásának az előbbiekben felsorolt döntő okait már ismerjük, de nyilvánvaló, hogy ezeken kívül egy sor egyéb körülmény is közrejátszott. Éppen ezért — szerintünk — feladatainkat is ezeken a területeken kell keresnünk. A következőkben megkíséreljük, hogy egynéhány probléma megoldására javaslatot tegyünk, vagy megmutassuk, hogy milyen irányban kell egyes kérdésekre megoldást keresni, s ahol erre sem vagyunk képesek, felvetjük, hogy egyáltalán milyen megoldandó kérdések vannak még.

Mindezzel vitaalapot kívánunk teremteni, remélve, hogy a megoldandó feladatok körvonalazása és részben a megoldás útjának felvázolása elő fogja segíteni a hibák gyorsabb kiküszöbölését.

A már tárgyaltak közül elsősorban az új technika bevezetésével kapcsolatos néhány javaslatot vetünk fel. Ezek alapja a Könnyűipari Minisztérium vezető műszaki kollektívájának tervezete.

Szükséges, hogy megjavítsuk iparunkban az új technika bevezetésének egész tervezési módszerét. Az új technika bevezetését mai tervezési módszerünkben a műszaki fejlesztési tervek irányozzák elő. A műszaki fejlesztési tervek eddig nagyrészt nem a hazai és a külföldi tapasztalatok széleskörű elemzése alapján készültek, hanem általában néhány műszaki vezető vagy beosztott munkatárs egyéni elgondolásai szerint. Még azokban az esetekben is, amikor az arra hivatott szervek (például

minisztériumok kollégiumai, műszaki tanácsai) alaposan megvizsgálták ezeket a műszaki fejlesztési terveket, általában elmaradt a megelőző, alapos, elemző, összehasonlító munka, a lehetőségek széleskörű felmérése és kiértékelése, a műszaki értelmiség szélesebb körének bevonása.

Műszaki fejlesztési tervszámaink nem mindig kapcsolódtak eléggé a vállalatok gyakorlati feladataihoz. Ezt mutatja a következő tény is: a Tervhivatal által előírt és a Minisztertanács által jóváhagyott új gyártmányok bevezetésére vonatkozó mutatókat az üzemek 1954. I. negyedévében körülbelül 33 százalékig teljesítették, a saját tervükben szereplő új gyártmányoknak ellenben több mint 90 százalékát vezették be. A központilag előírt műszaki szervezési intézkedéseknek ugyancsak körülbelül $^1/_3$-át hajtották végre, a saját maguk által tervezett műszaki intézkedéseknek ellenben több mint $^2/_3$-át. Ez egyfelől jogossá teszi azt a feltevést, hogy a központilag előírt mutatók egyrésze valószínűleg nem kapcsolódott eléggé közvetlenül az üzemek feladataihoz, másrészt az sem kétséges, hogy az üzemek munkájának hiányosságaira, a gyenge tervfegyelemre és egyéb lazaságokra is visszavezethető ennek az egészségtelen helyzetnek a kialakulása. Mindenesetre ez a tény is alátámasztja azt a megállapítást, hogy a műszaki fejlesztési tervezés még nem minden téren megoldott.

A műszaki fejlesztési tervek helyes megalapozásához elsősorban a műszaki dokumentációs anyagot kell az ipar különböző területein kidolgozni. Az anyagnak a külföldi és a hazai tapasztalatok alapján, a kutatóintézeti és az üzemi kutatások eredményeiből kiindulva, a találmányok, a szabadalmak, az újítások feldolgozásával és általában az új technika forrásainak széleskörű mérlegelésével a műszaki fejlődés ismert és felhasználható lehetőségeit kell megfelelő rendszerezésben tartalmaznia. Ez a dokumentációs anyag az új technika bevezetési lehetőségeinek nemcsak műszaki vonatkozásait, hanem — legalábbis becslésszerűen — gazdasági vonatkozásait is fel kell, hogy ölelje, így a bevezetés területét (mely üzemekben kerülhet sor az új technika alkalmazására), a bevezetéstől várható eredményt és a bevezetéshez szükséges anyagi ráfordításokat. A dokumentációs anyagnak utalnia kell meglevő technikai színvonalunk elmaradottságaira, s ezáltal az új technika bevezetésében ránkháruló legfontosabb tennivalókra.

Célszerűnek tűnik, ha ezt a dokumentációt nem teljesen központosítva, hanem az egyes kérdések súlya és hordereje szerint csoportosítva, részben centralizáltan, részben pedig decentralizáltan állítjuk össze.

Az említett dokumentáció összegyűjtésének természetesen határozott célok megoldására kell irányulnia. Először is az üzem dolgozói, műszaki vezetői mérjék fel, melyek a legfontosabb műszaki problémák. Az egész dokumentációs munkának messzemenően ezeket a konkrét megoldandó feladatokat kell szolgálnia, s elsősorban ezek legjobb megoldását kell előkészítenie. A dokumentáció és az üzemi munka közt tehát szoros kapcsolatnak kell lennie.

Egy ilyen dokumentációs anyag elkészítése igen nagy munkát igényel, s a műszaki értelmiség százainak és ezreinek tevékenységét követeli meg. Ez a munka — azonkívül, hogy a tervezés jó megalapozásá-

nak előfeltétele — egyben mozgósítja is a műszaki értelmiség széles köreit az új technika bevezetésére, felhasználására. Helyesnek tartanánk ennek a munkának az elvégzésébe bevonni a megfelelő társadalmi egyesületeket, a METESZ tagegyesületeit. Ez fellendítené ezeknek az egyesületeknek a munkáját is, konkrétabb tartalmat, kézzelfoghatóbb célt adna az egyesületi életnek, s aktivizálná az egyesületi tagságot.

Ez az új technika bevezetési lehetőségeit tükröző anyag kiindulópontja kell, hogy legyen műszaki fejlesztési terveink elkészítésének. Természetesen nem arról van szó, hogy az egész összegyűjtött anyag bekerüljön terveinkbe. Az anyag egyrésze előreláthatólag nem lesz reális, vagy legalábbis az adott tervidőszakban nem bizonyul megvalósíthatónak, másrészt az új technika bevezetésének különböző lehetőségei és útjai, különböző összegű anyagi ráfordításokat, beruházásokat követelnek majd meg, s a tervezéskor mérlegelni kell, hogy a rendelkezésünkre álló anyagi eszközök révén az új technika különböző elemeiből melyiket valósítsuk meg a leggyorsabban, melyik szolgálja inkább népgazdaságunk fejlődését.

Bizonyos az is, hogy az anyag jelentős része a műszaki fejlesztés olyan lehetőségeit tárja fel, amelyeknek kihasználása igen kis ráfordítást igényel, vagy minden ráfordítás nélkül is megvalósítható. Ezeket is be kell építeni műszaki fejlesztési terveinkbe.

Az ilyen jellegű tervezőmunka biztosítani fogja a műszaki fejlesztési tervek és a beruházási tervek szoros összefüggését. Ha egy ilyen dokumentációs anyagból a tervezés során az anyagi lehetőségek ismeretében választjuk ki a műszaki fejlesztési tervekbe beépítendő elemeket, akkor ezzel elérjük, hogy a beruházási összegeket a műszaki fejlesztés szempontjából döntő célokra irányítjuk, másrészt a műszaki fejlesztési terveknek fedezetet biztosítunk a beruházási tervekben.

A tervezés ilyen műszaki megalapozása egyaránt fontos a távlati tervek és a rövidlejáratú tervek elkészítésekor. Ez a tervezési módszer szoros kapcsolatba hozza műszaki fejlesztési és beruházási terveinket a termelési, termelékenységi és önköltségcsökkentési tervelőirányzatokkal is. Ha a javasolt műszaki dokumentáció gazdasági számításokat vagy becsléseket is tartalmaz, ezekből azonnal következtethetünk arra, hogy a műszaki fejlesztési terv egyes részletei hogyan hatnak majd a termelésre, a termelékenységre stb.

Javaslatunk részletes kivitelezése magától értetődően még alapos megvitatásra és megfontolásra szorul. De minden vitán túl nyilvánvaló, hogy tervezésünknek valamiféle hasonló megalapozása elengedhetetlen. Mindaddig, amíg valami hasonló rendszerezést és tervezési módszert be nem vezetünk, elkerülhetetlenül érvényesülni fog bizonyos spontaneitás az új technika bevezetésében, hiányozni fog az alapos elemzés, a nemzetközi összehasonlítás és kiértékelés, nem fog érvényesülni az előzetes kalkuláció, a gazdaságossági számítás, a lehetőségek jól átgondolt kiválasztása. Félreértések elkerülése céljából le kell szögezni, hogy

a javasolt módszer nem eredményez tervezési automatizmust; súlyos veszélyt jelentene, ha bárki is valamiféle automatizmust próbálna a tervezésben megvalósítani. Ezzel a tervezési módszerrel sem kerülhető el a tervek készítésekor a bonyolult, sokoldalú mérlegelés, a komplex értékelés. Sőt, a tervezési anyag ilyen előkészítése és rendszerezése megnöveli a tervezési munkát, viszont lehetővé teszi, hogy alaposan átgondolt, a lehetőségek egész széles körét mérlegelő, a gazdaságossági számításokat felhasználó, jól megalapozott tervek készüljenek.

A tervezés jobb megalapozása után kell következnie a végrehajtás jobb megszervezésének, az ellenőrzés megszilárdításának. Az új technika bevezetésének megszervezését és ellenőrzését az eddigihez képest elsősorban azáltal kell megjavítanunk, hogy az üzemeket, a trösztöket, az iparigazgatóságokat és a minisztériumokat a végrehajtott intézkedések kézzelfogható *eredményével* való elszámolásra kötelezzük. Különösen nagyjelentőségű ez az elszámolási kötelezettség a műszaki fejlesztés beruházást igénylő területein. Gyökeresen változtatnunk kell azon a ma uralkodó szemléleten, hogy *a beruházások ellenőrzése elsősorban abban áll: sikerült-e az előirányzott összeget elkölteni,* elkészült-e műszakilag a megtervezett létesítmény vagy egyéb beruházási objektum, megfelelt-e a beruházás lebonyolítása a pénzügyi és egyéb előírásoknak. A beruházásoknak ez az ellenőrzése — amely ma ellenőrzésünk gyakorlata és a Beruházási Banknak mint egyik döntő ellenőrző szervünknek a gyakorlata is — teljesen figyelmen kívül hagyja azt, hogy egyrészt a beruházások meghozták-e a kívánt eredményt, másrészt azt a célkitűzést, hogy a beruházás során messzemenően takarékoskodjunk a beruházási összegekkel. *Feltétlenül szükséges, ahogy erre már részben az előzőekben utaltunk, hogy a beruházók a tervezéskor tervezzék meg a beruházástól várt fő gazdasági célokat, a beruházások következtében várható termelésnövekedést, termelékenységnövekedést, önköltségcsökkentést* vagy egyéb mutatószám-változásokat, a beruházás végrehajtása után pedig számoljanak be, hogy ezek az előirányzatok hogyan valósultak meg. Helyes volna, ha az üzemek mérlegbeszámolói például számot adnának arról, hogyan használta fel az üzem beruházási kereteit, felhasználásuk révén a tervezett mértékben javultak-e, vagy sem eredményei. A Beruházási Bank ellenőrző tevékenységét is helyes volna ilyen irányban kiszélesíteni.

A beruházások ilyenfajta ellenőrzését nemcsak egyes üzemekre lehet kiterjeszteni, hanem egész iparágakra, minisztériumokra is. A beruházások eredményét jelző mutatószámok részben iparáganként, minisztériumonként rögzíthető mutatószámok. Rögzíthető például a beruházások termelés- és termelékenységnövelő hatása, önköltségcsökkentő hatása és több más mutatószám is. Így lehetséges minisztériumok és iparágak beruházási terveit úgy jóváhagyni, hogy egyben a beruházások által megkövetelt eredményt is jóváhagyják. Ez módot ad a hatékony ellenőrzésre, s lehetővé teszi, hogy egész iparágak és minisztériumok is a későbbiekben számot adjanak arról: hogyan teljesítették a kapott feladatokat, milyen eredménnyel használták fel a beruházási kereteket.

Az új technika bevezetéséhez a tervezés, a szervezés és az ellenőrzés megvalósításán kívül meg kell szüntetni az új technika bevezetésének néhány fékező tényezőjét. Ha egy üzem berendezésében lényeges változás történik (nagyobb rekonstrukció, gépcsere stb.), akkor az üzem terveiben mérlegelni kell, hogy ez a bevezetés átmenetileg bizonyos nehézségekkel jár, amelyek a termelésben és egyéb mutatókban tükröződnek. Természetes, hogy a tervekben ezt minimális mértékben kell előirányozni a lehető legrövidebb időt szabva a bevezetési nehézségek megoldására, de mindenesetre szükséges és helyes ezeknek a nehézségeknek a felmérése.

Feltétlenül változtatni kell a tervezésben azon a gyakorlaton, hogy a folyó gyártásra és az üzemi kutatásokra, kísérletekre közös tervmutatókat hagyunk jóvá. Ez egyenesen arra ösztönzi a vállalatok műszaki dolgozóit, hogy — még a jövőbeli fejlődés elhanyagolása árán is — főképp a folyó gyártással törődjenek. Ennek megszüntetése végett külön kellene választani a tervekben a műszaki fejlesztés, a kutatás költségeit és egyéb mutatóit.

Igen fontos, hogy megoldjuk az új technika bevezetésének anyagi ösztönzését. Az újítások anyagi ösztönzésének rendszeréhez hasonló módon kellene olyan anyagi ösztönzési rendszert kidolgozni, amely az üzemek vezetőit, mérnökeit, technikusait és többi dolgozóinak más szűkebb vagy szélesebb körét közvetlenül egyénileg is érdekeltté tenné az élenjáró technika *bevezetésében, alkalmazásában,* a technológia fejlesztésében, az új munkamódszerek átvételében és alkalmazásában stb.

A jelenlegi ármegállapítás rendszere sem ösztönöz eléggé az új technika bevezetésére. Szükséges lenne, hogy az új gyártmányok ára kedvezőbb legyen, nagyobb nyereséget biztosítson, mint a régieké.

Meg kell oldanunk a műszaki fejlesztési tervezésnek és a beruházások tervezésének közgazdasági metodikai kérdéseit. Elsősorban módszert kell adnunk a műszaki tervezőknek a műszaki variánsok — gazdaságossági mérlegelés alapján történő — kiválasztásához. Leghelyesebb megoldás az volna, hogy az ezen a téren folyó nyilvánvalóan helyes és célravezető elméleti viták leendő eredményeitől függetlenül kidolgoznánk egy gyakorlati metodikát az ilyen jellegű számítások elvégzésére. Tudjuk, hogy a Szovjetunióban is folynak elméleti viták ebben a kérdésben. De eközben a szovjet tervezőintézetek a variánsok összehasonlítására a vita jelenlegi állásának megfelelő gyakorlati metodikát alkalmaznak. Leghelyesebb volna ezt a metodikát minden változtatás nélkül, vagy esetleg indokolt kisebb változtatásokkal a mi gyakorlatunkban is legsürgősebben meghonosítani. Az Országos Tervhivatal és a minisztériumok feladata volna ennek a kérdésnek a sürgős gyakorlati rendezése.

Az eddigiek során elsősorban azokról a tennivalókról beszéltünk, amelyek állandó, rendszeres munkát követelnek, és éppen ezért eredményük is csak viszonylag hosszabb idő alatt érik be. Feltétlenül szük-

ség van ezenkívül olyan kezdeményezésekre is, amelyek már a közeljövőben segítenek az elmaradás megszüntetésében. Ilyen kezdeményezésnek tekinthetjük a Klement Gottwald gyár és a Fémáru- és Szerszámgépgyár kollektívájának kezdeményezését. E kezdeményezések arra irányulnak, hogy a legfontosabb gyártmányok konstrukciójának, technológiájának, anyagának, egész gyártási módszerének alapos felülvizsgálásával azonnali intézkedések történjenek a termelékenyebb és gazdaságosabb gyártás céljából. A felülvizsgálat nem tekinthető kizárólag néhány szerkesztő vagy technológus munkájának. Ebbe a munkába be kell vonni a gyárak egész műszaki kollektíváját, az újítókat, a sztahanovistákat és általában támaszkodni kell a munkások kezdeményezésére. Az ilyen felülvizsgálat jelentékeny eredményeit számszerűen is bizonyítja, hogy a Fémáru- és Szerszámgépgyárban ilyen módszerekkel az MVE 280-as esztergapad eddigi 2300 órás munkaidőszükséglete előreláthatólag mintegy 1800 órára, azaz majdnem 20 százalékkal csökken majd.

Az ilyen felülvizsgálatoknak és általában a konstrukciós munkának már a gyártmányok megszerkesztésekor arra kell irányulnia, hogy egy alkatrész lehetőleg minél több megmunkálási műveletét egy gépen, egyidőben végezhessék el. Ezért már a szerkesztés folyamatában számításokat kell végezni arra is, mit követel a különböző lehetséges megoldások közül a gyártás egyszerűsítése. A szerkesztő tehát ne csak a gép működésével, hanem termelékeny gyártásával is törődjék.

A gépgyártási technológia korszerű irányai közül számunkra kiemelkedőnek kell tekinteni a sima felületet eredményező meleg és hideg sajtolási eljárások fokozott alkalmazását. Ez azért nagyon fontos, mert a sajtolt félgyártmány nagymértékben megközelíti az elkészítendő alkatrész végső méreteit, csökken a hulladék, s ezzel együtt a forgácsolási megmunkálási idő. Ilyen hatásúak a precíziós, az állandó fémkokillába történő és a nyomás alatt végzendő öntési módszerek is. Ezek a módszerek általánosan ismertek, de széleskörű alkalmazásuknak jelenleg több nagy akadálya van. Az egyik akadály, hogy a sajtoló kapacitás szűk. Gondosan mérlegelendő, hogy gépiparunk gépparkjának növelését milyen mértékben irányítsuk a sajtológépek, illetve a forgácsológépek irányába. Hasonló technológiai törekvések más iparágakban is jelentős eredményt hozhatnak. Például kezdeti eredmények tapasztalhatók a gumiiparban is (a gumitalpat nem lemezből vágják ki, hanem megfelelő alakú formában gyártják).

A mi anyagellátási helyzetünkben különösen fontos a műanyagok fokozott gyártása és alkalmazása. A fogyasztási cikkek gyártása területén a különféle műanyagok, műszálak alkalmazása egészen új távlatokat nyit meg a gyártmány tartóssága, választéka és előállítási költségeinek csökkentése tekintetében. A műanyag számunkra tehát nemcsak olcsóbb anyag, hanem felhasználása úgyszólván valamennyi iparágban ugrásszerűen növelheti a termelékenységet is. A műanyag alkalmazása fémek, fafféleségek helyett azzal az előnnyel is jár, hogy sajtolás után szinte minden további megmunkálás nélkül kész alkatrészt kapunk. A

kémiai és a vegyipari technológia fejlesztésével egyre több olyan műanyagot gyártanak, amely használhatósági tulajdonságait tekintve túlszárnyalja az eredetileg használt anyagot.

Részben már érintettük az előzőekben az üzemi kutatás kérdését, de feltétlenül érdemes visszatérnünk rá. A folyamatos konstrukciós munkával kapcsolatban már említettük, hogy ez elsősorban az üzemi kutatás feladata. De ezzel természetesen nem jelöltük meg az üzemi kutatás feladatait, még kevésbé jelentőségét, szerepét. Nézetünk szerint ez igen fontos kérdés, amely több figyelmet érdemel. Tisztázni kell többek közt a központi kutatóintézetek és az üzemi kutatás kölcsönös viszonyát, azt, hogy feladatköreikkel hogyan egészítik ki egymást stb. Célszerű volna e kérdés kidolgozása már csak azért is, mert központi kutatóintézeteink egyrésze elég messze van a gyakorlattól, az üzemekben pedig ugyanakkor kihasználatlan műszaki káderek vannak, akik értékes tudományos munkát is végezhetnének. Úgy látjuk: ma ezen a téren a legfontosabb feladat az üzemi kutatás fejlesztése, erősítése.

Szólni kívánunk végül, de nem utolsó sorban, funkcionáriusaink felkészültségének fokozásáról, mert ez az összes említett feladatok megoldásának döntő feltétele. A termelés kérdéseivel foglalkozó gazdasági és pártfunkcionáriusainknak az eddiginél feltétlenül többet kell foglalkozniuk a szakmai, műszaki kérdésekkel. *A technikai színvonal növelése végső fokon és döntően a káderektől függ. Funkcionáriusainknak tehát valóban birtokukba kell venniük az új technikát.* Legalább ennyire szükséges azonban, hogy műszaki kádereink az eddiginél sokkal behatóbban és közvetlenebbül foglalkozzanak a termelés gazdasági kérdéseivel, a termelékenység, az önköltség kérdéseivel, hogy ismerjék a fontos mutatókat, megjavításuk útjait, módjait, hogy felelősnek érezzék magukat nemcsak a termelés műszaki, hanem gazdasági oldalaiért is. Magától értetődik, hogy ezekkel a kérdésekkel a párt- és a gazdasági vezetőknek is behatóan foglalkozniuk kell.

Mind párt-, mind gazdasági és műszaki vezetőinknek növelniük kell politikai felkészültségüket. Meg kell érteniük, hogy enélkül egyetlen feladatukat sem oldhatják meg. Funkcionáriusainknak világosan látniuk kell a termelés növelésének kérdései mögött felemelkedésünk elvi problémáit, a fejlett és a legfejlettebb kapitalista országok utolérésének és elhagyásának jelentőségét, a szocialista táborhoz tartozó országok hatalmas lehetőségeinek szinte korlátlan voltát, azt, hogy a termelés, a termelékenység színvonalának gyökeres, jelentős növelése a szocializmus felépítésének egyetlen járható útja. Pártfunkcionáriusainknak, gazdasági funkcionáriusainknak az eddiginél jobban kell munkájuk politikai szerepét, jelentőségét érezniük, mert csak így küzdhetik le a megelégedettséget, a közömbösséget, csak így vihetik előre a szocializmus ügyét.

N. N. NYEKRASZOV

A műszaki haladás és a termelés gazdaságtana

A nehézipar és a műszaki haladás

A Szovjetunió népgazdasága a szocializmus gazdasági törvényei alapján, és elsősorban a szocializmus gazdasági alaptörvényének megfelelően fejlődik. A szocialista termelőmód objektív szükségszerűsége a legfejlettebb technika mind általánosabb alkalmazása. A fejlett termelési technika megköveteli az új és a legújabb, műszakilag állandóan tökéletesített, nagytermelékenységű, az emberi munkát megkönnyítő munkaeszközök és gépek, valamint a legújabb, a modern tudomány vívmányainak felhasználásán alapuló, gazdaságilag leghatékonyabb műszaki eljárások és technológiai folyamatok teljes és tervszerű alkalmazását. A szocialista termelés igen fejlett technikája feltételezi a termelés és a munka tudományos megszervezése legtökéletesebb módszereinek felhasználását; a technika fejlődése közvetlenül előmozdítja a munkásosztály kulturális és műszaki fejlődését, növeli a termelés kultúráját. Végeredményben a termelés legfejlettebb technikája határozza meg a munka termelékenységének állandó növekedését, a népgazdaság általános és hatalmas fejlődésének e legfontosabb gazdasági tényezőjét. A szocialista rend előnyei feltárják a szakadatlanul növekvő és állandóan tökéletesedő szocialista termelés legfejlettebb technikája felhasználásának végtelen távlatait.

A szocialista termelés igen magasrendű technikája csak akkor fejlődhet, ha biztosítjuk, hogy az egész népgazdaság alapja és vezető ereje: a nehézipar növekedésének és tökéletesedésének üteme meghaladja az összes többi ágazatokét. A nehézipar színvonala és fejlődési üteme, a nehézipar egyes ágaiban alkalmazott technika állandó tökéletesedése határozza meg a nagyüzemi szocialista mezőgazdaságnak, a könnyűiparnak, az élelmiszeriparnak és az ipar más ágainak, valamint a közlekedésnek és az építőiparnak a fejlődését.

A szocialista termelőmód hatalmas fölénye megnyitotta országunk előtt az új gazdaság és kultúra építésének tágas útját, megteremtette a Szovjetunió népgazdasága rohamos növekedési ütemének feltételeit. A szovjet nép a kommunizmus építésének lenini terve szerint, a lenini ügy nagy folytatója, a Sztálin vezette kommunista párt irányításával az ország szocialista iparosítása alapján a lehető leggyorsabban és gyökeresen átalakította hazánk gazdaságát.

A Szovjetunió iparosításában végbement hatalmas ugrást ragyogóan jellemzik a következő eredmények: a Szovjetunió nehéziparának teljes termelése 1954-ben (összehasonlító árakon számítva) 35-szöröse, a termelőeszközök gyártása csaknem 60-szorosa, a villamosenergiatermelés több mint 75-szöröse, a gépgyártás több mint 160-szorosa volt az 1913. évinek. 1955-ben körülbelül 80 százalékkal több ipari terméket gyártunk, mint 1950-ben, s több mint háromszor annyit, mint 1940-ben.

A szovjet ipar fejlődésének ilyen gyorsan elért e ragyogó eredményei az ipari termelés rendkívül gyorsütemű növekedésének köszönhetők. A legutóbbi negyedszázadban (a háborús éveket nem számítva) az ipari termelés növekedésének átlagos üteme a Szovjetunióban 18,2 százalék, az Egyesült Államokban 2,4 százalék, Angliában 3,6 százalék és Franciaországban 2,1 százalék volt.

A szovjet ipar szüntelen és gyors fejlődésében az új és a legújabb technika felhasználására, a modern tudomány és technika legújabb vívmányainak ipari alkalmazására támaszkodik. A műszaki haladásnak a szocialista gazdaságban való tervszerű megszervezése a modern technika legfontosabb irányainak sokoldalú fejlesztésén: a termelési folyamatok villamosításán, gépesítésén, automatizálásán és kemizálásán alapszik. A szüntelenül fejlődő nehézipar — a gépgyártás, a kohászat, a szénbányászat és az ásványolajkitermelés, a vegyipar, valamint a villamosenergiatermelés — gyors ütemben tökéletesíti a termelés technikáját, s ezáltal megteremti a népgazdaság valamennyi ágazata műszaki felszereltsége átalakításának, a munkatermelékenység szakadatlan növelésének feltételeit.

Az ipar szíve: a gépgyártás mind tökéletesebb gépekkel és munkaeszközökkel látja el a népgazdaság minden ágát — az ipart, a mezőgazdaságot, a közlekedést, a hírközlést (posta, távíró, telefon) és az építőipart, s ezáltal meghatározza a műszaki haladás ütemét és méreteit. A korszerű gépgyártást a technika rendkívül gyors változása, a gépek és a berendezések kapacitásának és termelékenységének ugrásszerű, gyors növekedése jellemzi. A népgazdaság új technikával való ellátásában különösen nagy jelentőségű a szerszámgépgyártás, a préskovácsberendezések, a készülékek és szerszámok gyártása, valamint a termelési folyamatok ellenőrzésére és automatizálására szolgáló készülékek gyártásának és tökéletesítésének a fokozása.

Ha a termelési technika a gépgyártás bármely ágazatában elmarad, ennek negatív hatása azonnal megmutatkozik a népgazdaság több más ágazatának munkájában. Az elavult szerszám- és egyéb gépek, műszaki berendezések a népgazdaság minden ágában fékezik a munkatermelékenység növekedését, növelik a fizikai, kézi munka mennyiségét, csökkentik a műszaki haladás ütemét. Bár igen nagy eredményeket érünk el a gépgyártás különféle hatalmas ágazataiban, s állandóan fokozódik az új, műszakilag tökéletesített gyártmányok termelése, ezen a területen még ma is nagy elmaradás tapasztalható. Nem gyártunk kellő mennyiségű korszerű berendezésfajtát, s különösen kevés nagykapacitású mechanikus és hidraulikus sajtolót, kovácsoló gépet, sokkéses automata szerszámgépet, Diesel-mozdonyt, tökéletesített mezőgazdasági gépet stb. gyártunk. Lassan dolgozzuk ki és lassan sajátítjuk el az összes termelési folyamatok komplex gépesítésének rendszerét mind a gép-

gyártásban, mind az ipar más ágazataiban. Sok gépgyár rosszul használja ki berendezését. A nehéz- és a munkaigényes munkák gépesítésének alacsony színvonala, a komplex-gépesítés hiánya az iparban, az építőiparban, a mezőgazdaságban és a közlekedésben a kézi erővel végzett munka túlzott mértékű igénybevételével és alacsony munkatermelékenységgel jár.

A népgazdaság fémellátása szükségessé teszi a kohászat további fellendítését az élenjáró munkamódszereknek és a haladó technológiának a termelésben való alkalmazása alapján. Az oxigénbefúvatás és a kiváló minőségű tűzálló anyagok mind kiterjedtebb alkalmazásával, a hengerlés gyorsaságának fokozásával és sok más egészen új műszaki eljárással, az élenjáró üzemek és a termelési újítók tapasztalatainak elterjesztésével a műszaki berendezések termelékenységnövelési tartalékai teljesebben kihasználhatók a fémtermelés fokozására.

A termelési folyamatok kemizálása a szocialista népgazdaságban lehetővé teszi sok bonyolult gazdasági és műszaki probléma megoldását. Ilyen, megoldásra váró nagy probléma például: az új műanyagok ipari termelésének állandó növelése; az ipar nyersanyagbázisának határtalan kiterjesztését biztosító lehetőségek megteremtése, főképp a gyártási hulladékok felhasználása révén, olyan új vegyi anyagok és kémiai folyamatok alkalmazása a mezőgazdasági termelésben, amelyek biztosítják a föld termőképességének állandó fokozódását, az állattenyésztés hozamának növekedését, a terméshozam állandósítását és fokozását; a népgazdaság különféle ágazataiban a termelési folyamatok intenzitásának fokozása vegyi folyamatok alkalmazása alapján, ami idő-, állóalap- és forgóeszközmegtakarítást eredményez.

A vegyipar fejlődésében az egyik leglényegesebb hiányosság, hogy a gyártás terjedelmét és technikáját tekintve elmaradtunk a szerves műanyagok igen sok válfajának termelésében, pedig ez a népgazdaság új műanyagokkal (műrost, plasztikanyag, műgumi stb.) való ellátásának az alapja. Igen nagy népgazdasági jelentőségű lesz a koncentrált műtrágya gyártásának meghonosítása. Másrészt nagyon meg kell javítani a vegyi gyártmányok minőségét. Nagyon lassan vezetjük be az új technológiai folyamatokat, pedig ezekkel kiváló minőségű festékanyagokat, a legértékesebb plasztikanyagokat és más anyagokat gyárthatnánk. Az SZKP Központi Bizottsága januári ülésének határozata rámutat: „El kell ismernünk, hogy nem kielégítő a mezőgazdaságnak szükséges ásványi eredetű műtrágya, a mész és a növényvédőszerek, különösen a kiváló minőségű és nagy koncentrációjú műtrágya és növényvédőszerek elért termelési színvonala."

A termelési folyamatoknak a korszerű technika jellege által meghatározott automatizálásával magas munkatermelékenységet érhetünk el. A fizika, főképp az elektronika legújabb vívmányainak alkalmazása a gyártási folyamatok automatikus és távvezérléses irányításának és szabályozásának csaknem határtalan távlatait tárja fel. A korszerű automatizálásban és távvezérlésben igen elterjedt a foto- és a hőelemek, a sugárspektroszkópia, az ultrahang és más fizikai jelenségek és készülékek alkalmazása. Az elektroncsöves kapcsolásokról a félvezetékes, mágneses, ferro-rezonanciás és ferro-elektrikus elemeken felépített kapcsolásokra való áttérés lehetővé teszi a rendszer megbízhatóságának fokozását, tér-

méretének, valamint energiaszükségletének sokszoros csökkentését. Az elektronikus számlálóberendezések alkalmazása fokozná a mérőműszerek és a regisztráló készülékek szabályozásának, regisztrálásának és a műszerek adta adatok feldolgozásának pontosságát és gyorsaságát, előmozdítaná a termelési folyamatok automatikus ellenőrzésének fejlesztését. A magas és a nagyon alacsony hőmérséklet, a nagy nyomás és a mély vákuum a nagy feszültség és a többi technológiai parameter, a gyártási műveletek nagy pontossága parancsolóan megköveteli az egész termelési folyamat komplex automatizálását.

Az automatizálást és a távvezérlést ma még nem tekintik nálunk a termelésszervezés halaszthatatlanul szükséges feltételének. Még sok termelési folyamatot nem tanulmányoztunk megfelelően a komplex automatizálás bevezetése szempontjából. Élenjáró gépgyáraink is csak részleges automatizálást alkalmaznak. Például a gorkiji Molotov-autógyárban, ebben az igazán élenjáró nagyüzemben is a fémforgácsoló gépeknek csak 55 százaléka automata vagy félautomata, többszerszámos agregát vagy speciális szerszámgép. Nagy lehetőségek vannak az automatizálás bevezetésére a préskovács műhelyekben is a hideg-sajtolásnál. Az alkatrészek vágásának vagy hajlításának gépidejét rendszerint tizedmásodpercekkel mérik, de sokkal több idő szükséges az alkatrészeknek kézi erővel történő présbe helyezéséhez, présből való kivételéhez, az egyik présből a másikba való átrakásához. A segédműveletek automatizálása ötszörösen meggyorsíthatja az egyes alkatrészek gyártását. A vegyiparban, a szénbányászatban, az ásványolaj- és az élelmiszeriparban, valamint az ipar más ágaiban nagyon lassan, és csak egyes különálló termelési folyamatokat automatizálnak. Ez a helyzet nagyrészt azzal magyarázható, hogy nem gyártunk elegendő felszerelést az automatizáláshoz. Az automatizálás és a távvezérlés feladatait csak akkor oldhatjuk meg sikeresen, ha maximálisan üzembiztos és rendkívül egyszerűen használható készülékeket szerkesztünk, s megkezdjük tömeges gyártásukat. Az automatizálás modern készülékei tömeges gyártásának egyik legfontosabb feltétele a haladó technológia alkalmazása a rádiótechnikai műszerek, alkatrészek és anyagok gyártásában.

A komplex automatizálás gazdasági jelentősége rendkívül nagy. Az automatikus gépsorok alkalmazása az anyacsavarok és a csapszegek gyártásában 4—5-szörösre növelte a gépipari munka termelékenységét, s 20—30 százalékkal csökkentette a termelés önköltségét. A tapasztalat bizonyítja, hogy a komplex automatizálás 2—3-szorosra, s jónéhány iparcikk gyártásában 5—10-szeresre, sőt még többszörösre növeli a munkatermelékenységet. Megjegyzendő, hogy egyes külföldi országokban nagy figyelmet fordítanak a teljesen automatizált üzemek építésére. Az Egyesült Államok gépipari, kőolajipari, rádiótechnikai és más nagyvállalatai dollármilliárdokat fektetnek be, hogy üzemeik berendezését automatizálják. Felépítettek már néhány hatalmas vegyi- és ásványolajfeldolgozó üzemet, amelyekben a gépek kezelését egy-egy műszakban 2—3 kezelő látja el.

A népgazdaság egyik legfontosabb ága az energetika. Népgazdaságunk legjelentősebb feladatai a villamosításban: nagykapacitású villamos-energetikai központok építése, nagyfeszültségű villamoserőátviteli vezetékek fejlesztése, amelyek egységes energetikai rendszerbe egyesí-

tik az egyes villamoserőműveket azzal a perspektívával, hogy hazánk egész területén megteremtsük az egységes nagyfeszültségű hálózatot. Hazánk villamosenergetikai kapacitásának fokozott ütemű növelése: a lenini villamosítási tervek valóraváltása. A villamoserőművek kapacitásnövelési ütemének meg kell előznie népgazdaságunk fejlődési ütemét. Az ötödik ötéves terv négy évében — az apróbbakat nem számítva — mintegy 500 villamoserőművet építettünk fel és bővítettünk. A villamoserőműveken 1954-ben majdnem két és félszer annyi új kapacitást kapcsoltunk be, mint a GOELRO terv alapján hazánk villamosításának első tíz évében. A kujbisevi erőmű, a világ leghatalmasabb vízierőműve 1955-ben megkezdi az ipari áramszolgáltatást. A legközelebbi évek során Szibéria hatalmas folyóin óriási vízierőművek épülnek. Ezek mindegyike néhányszor akkora lesz, mint a dnyeperi erőmű, s több mint kétszeresen meghaladja a volgai (a kujbisevi és a sztálingrádi) erőművek rekordkapacitását.

A szovjet energetika fejlődésének legfontosabb sajátosságai: az ország villamosenergia-ellátása több nagy energetikai rendszer üzembe helyezése útján, a vízierőművekben termelt energia arányának növekedése az ország általános energiamérlegében, a helyi — legtöbbször gyenge minőségű — tüzelőanyag felhasználása.

Energetikai rendszerek létesülnek az ország összes kerületeiben. Sikeresen oldják meg a villamosenergia nagy távolságokra való átvitelét. A villamosenergiaellátás maximális hajlékonyságát és gazdaságosságát biztosító egységes elektroenergetikai rendszer az ország villamosításának legmagasabb formája lesz. Ez a rendszer mélyrehatóan megváltoztatja az energetika és a villamosítás fejlesztését az ország új és régi ipari kerületeiben egyaránt.

A vízierőművekben termelt villamosenergia mennyisége 1954-ben — 1940-hez viszonyítva — csaknem négyszeresre nőtt. A Volgán, a Dnyeperen, a Kámán, az Obon, az Angarán, az Irtisen és más folyókon épülő nagy vízierőművek kapacitása több mint háromszorosa lesz a most működő vízierőművek kapacitásának.

Mélyreható műszaki változások történtek a hőerőművek tüzelőanyagellátásában. Nálunk ma a villamoserőművek több mint 75 százalékában helyi tüzelőanyagot (tőzeget, barnaszenet, palát, dúsítási hulladékokat, antracit-szénport) használnak fel, ami az ország természeti kincseinek felhasználása szempontjából műszakilag és gazdaságilag egyaránt ésszerű. De a villamoserőművek kapacitásának és a villamos távvezetékek bővítésének növekedési üteme még nem kielégítő, s ez hátráltatja egyes népgazdasági ágak fejlődését.

Az atomtechnika a tudományos kutatásoknak és az atomenergia békés célokra való gyakorlati felhasználásának kifejlesztése révén hamarosan a népgazdaság műszaki haladásának fontos tényezőjévé válik. Az atomenergia békés felhasználásának nagy sikere a világ első 5000 kilowatt kapacitású ipari atomerőművének felépítése és 1954 júniusában történt üzembehelyezése. 50—100 ezer kW kapacitású atomenergiával működő ipari villamoserőművek építésén is dolgoznak. A szovjet kormány határozatot hozott, hogy tudományos, műszaki és termelési segítséget ad több országnak az atomenergia békés felhasználásával kapcsolatos kutatások fejlesztéséhez, egyebek közt a kísérleti atommáglyák és

az elemirészecske-gyorsítók megtervezéséhez és felépítéséhez. Tanulmányozzák az atomenergia különböző energetikai felhasználásának módszereit; egyebek közt az atomenergia villamosenergiává és elektrokémiai energiává való közvetlen átalakításának módszereit is.

Más a helyzet az atomenergia békés felhasználásával a kapitalista országokban. Az Egyesült Államokban csak 1954 szeptemberében kezdődött meg az atom-villamoserőmű építése Shippingportban (Pennsylvania állam). Angliában az első, valószínűleg 50 kW-ot meg nem haladó kapacitású, kísérleti telepet csak 1956-ban helyezik üzembe.

Gyümölcsöző munka folyik az atommaghasadáskor kapott radioaktív izotópok felhasználásával kapcsolatban is. Egyre szélesebb körben alkalmazzák a szovjet orvostudományban a radioaktív izotópokat, többek közt a radioaktív kobaltot, jódot, foszfort és nátriumot. A Szovjetunió több mint harminc tudományos intézetében 1954-ben széleskörű kísérleteket végeztek a jelzett szuperfoszfáttal, a foszforműtrágyák legésszerűbb alkalmazási módszereinek meghatározása céljából. A nyomjelző atomok módszerét már az ipari gyakorlatban is alkalmazzák. 1954-ben a gépipar, a kohóipar és a textilipar ágazati intézeteiben, üzemi laboratóriumaiban és nagyüzemeiben kutatásokat végeztek a gép- és szerszámalkatrészek kopási fokának meghatározásával, valamint a fém szilárdságának e módszerrel történő megállapításával kapcsolatosan. A magsugárzást felhasználják a különböző technológiai folyamatok automatikus ellenőrzése és irányítása új, hatásosabb eszközeinek kialakítására. Sok, a technológiai folyamatok automatizálására alkalmas készüléket is szerkesztettek.

A műszaki haladásnak ezek a népgazdaság fejlődését meghatározó fő irányai elsősorban a nehézipar színvonalától és fejlődési ütemétől függnek. A nehézipar, az egész népgazdaságnak, az ország legyőzhetetlen védelmi erejének szilárd alapja, a szovjet nép jóléte állandó növekedésének forrása. A nehézipar a legújabb technika és technológia alapján fejlődik, s a műszaki haladásnak, az ország gazdasági és kulturális fejlődésének anyagi alapja.

Az SZKP Központi Bizottságának januári plénuma ismét nyomatékosan hangsúlyozta a nehézipar vezető szerepét a szovjet állam gazdasági erejének megszilárdításában. A plénum elítélte egyes közgazdászoknak az országunk nehéz- és könnyűipara fejlődési üteme kérdésében hirdetett, zűrzavart okozó antileninista nézeteit. Ezek a szocialista építés gyakorlatától elszakadt kontár-teoretikusok, ahelyett, hogy konkréten az ipar adatain vizsgálták volna meg a szovjet ipar további fejlesztésének gazdasági problémáit, ahelyett, hogy segítettek volna a legrövidebb idő alatt megszüntetni az ezen a területen meglevő komoly hibákat, általános vitákkal, antileninista nézetek megengedhetetlen terjesztésével foglalkoztak.

Népgazdaságunk további gyors műszaki haladása szükségessé teszi, hogy fokozott figyelmet fordítsunk az ipar gazdaságtanának, a termelés megszervezésének, a termelés tudományos tervezési módszerei tökéletesítésének kérdéseire. A közgazdászokra igen nagy feladatok hárulnak a legújabb technika bevezetésében és helyes alkalmazásában. N. A. Bulganyin, a Szovjetunió Minisztertanácsának elnöke a szovjet ipari funk-

cionáriusok országos értekezletén hangsúlyozta: „Az új technika meghonosításának feladatát állampolgári öntudattal, a népgazdaságra nézve maximális eredménnyel kell megoldani. A technika nem szakítható el a gazdasági mutatószámoktól. Az új technika meghonosítása mindig gazdasági megalapozást, kalkulációt, előzetes számításokat igényel, amiről gyakran megfeledkeznek." (*Szabad Nép.* 1955. május 18. 3. old.)

A szovjet ipari funkcionáriusok országos értekezlete felszólította a minisztériumok, a főigazgatóságok, a trösztök, a kombinátok és az üzemek vezetőit: álljanak élére az új technika ipari alkalmazásának, szervezzék meg az élenjáró tapasztalatok vizsgálatát és széles körben való elterjesztését. Ahhoz, hogy az iparban egyetlen elmaradt iparág, egyetlen elmaradt vállalat se legyen, minden üzemben el kell terjeszteni a legjobb kollektívák, az élenjáró dolgozók és a termelési újítók munkájának tapasztalatait. Az élenjáró dolgozók tapasztalatainak és eredményeinek elterjesztése ma a szocialista verseny fő feladata.

A műszaki haladás kiapadhatatlan forrása a tömegek eleven alkotó munkája. Ésszerűsítőink és újítóink nagymértékben hozzájárultak a szocialista termelés fejlesztéséhez, lehetővé tették sok milliárd rubel megtakarítását, a fém-, a nyersanyag-, a tüzelőanyag- és a villamosenergia-felhasználás jelentős csökkentését. A műszaki haladás sürgős feladatainak megoldása végett fokozott gondot kell fordítanunk a tömegek újítói tevékenységére.

Az ipar gazdaságtana és az új technika

Az új és a legújabb technika fő jellemzője, hogy minimális munkaerő-, nyersanyag-, tüzelőanyag-, villamosenergia- stb. ráfordítással biztosítja a népgazdaság és a kultúra fejlesztéséhez szükséges kiváló minőségű termékek maximális termelését. A műszaki haladás célja az ország állandó gazdasági és kulturális fejlesztése. Ezért a szocialista állam érdeke a nagy hatékonyságú termelési technika alkalmazása, állandó tökéletesítése és fejlesztése.

A technika minden új fajtája, az új műszaki berendezések, az új gépek, az új technológiai folyamatok szükségessé teszik termelésük és az iparban való alkalmazásuk gazdasági mutatószámainak és gazdasági hatékonyságának megállapítását, konkrét gazdasági elemzését és megalapozását. A technológusok, a tervezők, a feltalálók nem nélkülözhetik a termelés hatékonyságának és az új gépfajták üzemeltetésének gazdasági elemzését és gazdasági megalapozását. Másrészt az ipar gazdaságtanában bármely kutatás csak akkor lehet eredményes, ha a technika beható ismeretére, a műszaki haladás sokoldalú vizsgálatára támaszkodik. Lenin hangsúlyozta: „. . . A közgazdásznak mindig előre kell tekintenie, a műszaki haladás irányába, másként gyorsan elmarad . . ." (*Lenin* Művei. 5. kötet. 125. old. Szikra. 1953.) A nagy Lenin több mint fél évszázaddal ezelőtt mondott szavai új erővel csengenek most, amikor a technika szerepe a gazdaság fejlesztésében mérhetetlenül megnövekedett, a műszaki haladás üteme pedig évről évre gyorsul.

A szocialista társadalmi rend, a tervgazdálkodás állandó követelménye a tudományos közgazdasági kutatások széleskörű és alapos megszervezése a népgazdaság minden láncszemében, különösen a nehézipar-

ban. De sem a Szovjetunió Állami Tervbizottsága, sem az ipari szervezetek, sem a Szovjetunió Tudományos Akadémiája és az ágazati intézetek nem dolgozzák fel komplex módon az ipar legfontosabb közgazdasági problémáit. Az egyes szervezetek elszigetelten végzett kutatásait nem vitatják meg a tudományos-műszaki közvélemény széleskörű bevonásával; nagyon kevés az ilyen tárgyú kiadvány is. Mindez jelentős károkat okoz a népgazdaságnak.

Iparunk további tervszerű fejlesztésének sok nagy közgazdasági problémája közül különösen figyelemre méltók: az új gépek és az új technológiai folyamatok gazdasági hatékonyságának, valamint az ipari termelés új technika maximális felhasználásával történő legésszerűbb megszervezésének beható vizsgálata (a vállalatok specializációja és kooperációja, az ipar kombinálása); a szocialista ipar elhelyezésének közgazdasági megalapozása, amely meghatározza a legújabb technika alkalmazását a helyi nyersanyagok felhasználásában és a fölöslegesen távoli szállítások megszüntetésében; az ipar tervezésének, és különösen az új technika bevezetésének tudományos problémái.

Az új termelési technika alkalmazása, az új iparágak megteremtése szempontjából elsőrendű jelentőségű közgazdasági kutatások közt az egyik legfontosabb feladat a termelés gazdaságtanának, az új műszaki berendezésfajták, gépfajták, az új technológiai folyamatok alkalmazása gazdasági hatékonyságának beható vizsgálata. Ezeket a kérdéseket a tudományos intézmények és a tervező szervek ma nagyon felületesen vizsgálják, vagy pedig teljesen mellőzik. A legutóbbi években ezen a területen egyetlen alapos tudományos munka sem jelent meg a sajtóban.

Sok iparág termelési technikájának elmaradásában a technológusokon és a tervezőkön kívül bűnösek a közgazdászok is — mind a tudomány dolgozói, mind a tervező szervezetek, a vállalatok, a minisztériumok és a műszaki tervezőintézetek gyakorlati közgazdászai. Ismeretes, hogy nálunk az iparban sok elavult szerkezetű szerszámgép dolgozik, az ipar azonban továbbra is gyárt ilyen elavult szerszámgépeket. Például a ma is termelt automatikus szövőszék konstrukciójában megalkotása (1896) óta semmiféle elvi változtatás sem történt, s csupán kisebb javításokat végeztek a gépen. A 16 ilyen szövőszéket kezelő élenjáró munkásnő műszakonként 1958 műveletet végez, s a szövőszékek körül 14—18 km-t kell megtennie.

A tervgazdászok, a közgazdászok nem vizsgálják meg ezeket a kérdéseket, nem általánosítják a külföldi tapasztalatokat, következésképpen nem is vetik fel ezeket a kérdéseket. Csak a legkorszerűbb szervezés és termelési technológia alkalmazása során nyert eredmények gazdasági vizsgálatának hiánya magyarázhatja meg a nagy terjedelmű alkatrészek gyártásának érvényben levő gyakorlatát. Például a Kujbisevi és a Sztálingrádi Vízierőműhöz szükséges hatalmas hidroaggregát gyártásához körülbelül 200 000 tonna hengereltacélt, öntvényt, kovácsolt darabot, többek között nagymennyiségű, a rakszelvénynek meg nem felelő szállítmányt kellett Leningrádba szállítani. Pedig a turbinák gyártásának helyes megszervezésével csökkenthettük volna a fölösleges fémszállításokat. Ehhez gondos gazdasági számításokra és átgondolt tervezésre lett volna szükség.

Külön kell foglalkoznunk az új iparágak fejlődését meghatározó technológiai folyamatok gazdasági hatékonyságának vizsgálatával. Jó példája a gazdasági és a tervmunka nagy elmaradásának az új technika területén a gazdasági és a tervezőszervek hanyagsága egy olyan új nagy iparág megteremtésében, mint a szintetikus szervesvegyipar. A népgazdaság fejlesztésének legfontosabb közgazdasági kérdései összefüggnek a szerves szintézis problémájának gyakorlati megoldásával. Csak e problémák egyikével, az élelmiszer-nyersanyagokkal való takarékossággal foglalkozunk.

A mezőgazdasági termékek termelésének növelésén kívül nagy gazdasági jelentőségű e termékek ésszerű felhasználása is. Ebben a tekintetben különösen fontos a termelési-műszaki célokra felhasznált élelmiszer-nyersanyagok megtakarításának problémája, és ezeknek a nyersanyagoknak szintetikus vegyianyagokkal való lehető legteljesebb pótlása. Nagymennyiségű élelmiszer-nyersanyagról van szó. A mezőgazdasági nyersanyagok termelési-műszaki célokra való felhasználása nagyon jelentős. Sok millió tonna gabonát és burgonyát használnak fel főként ipari célokra szolgáló szesz előállítására. Sok százezer tonna növényi és állati zsiradék kerül a szappanfőző, a lakk- és festékkészítő, meg egyéb iparágakba. A szeszgyártáshoz szükséges nyersanyagfogyasztás méreteit szemléltetik a következő tények: 1 liter szesz gyártásához ma átlagosan 3,7 kg gabonát vagy körülbelül 10 kg burgonyát vagy 14 kg cukorrépát, 1 gépkocsiabroncs gyártásához körülbelül 50 liter szeszt használnak fel, ez utóbbi előállítására pedig fél tonna burgonyát vagy csaknem 200 kg gabonát dolgoznak fel; 1 pár sárcipő előállításához 0,5 liter szeszt, illetve ennek megfelelően burgonyát vagy körülbelül 2 kg gabonát használnak fel. Elkerülhetetlen-e és célszerű-e a modern ipari technika feltételei között az élelmiszercikkeknek termelési-műszaki szükségletekre való effajta felhasználása? Az élelmiszercikkek effajta felhasználása nem okolható meg sem műszaki, s mégkevésbé gazdasági szempontból. Lényegében ez a helyzet azt tükrözi, hogy a népgazdaság műszaki fejlesztésével kapcsolatos gazdasági kérdések kidolgozásában komoly hibák vannak, az új technika területén a tervezés nincs kielégítően megszervezve, az ipari minisztériumok túlságosan bürokratikus magatartást tanúsítanak fontos népgazdasági problémákkal szemben.

Az élelmezési nyersanyagfajtáknak termelési-műszaki szükségletekre való növekvő felhasználása az ipar hatalmas növekedésének, az új nehézipari ágak kifejlődésének volt a következménye. Például a műgumi-ipar gyors növekedése a szeszfogyasztás megfelelő növekedését eredményezte. 1 tonna műgumi előállításához körülbelül 2,2 tonna szesz szükséges. A szappanfőzőipar fejlődése a növényi és az állati zsiradékok fogyasztásának növekedéséhez vezet. Régebben a szeszt élelmiszer-cikkekből állítottak elő, a szappan főzéséhez és a kenőolajak gyártásához pedig természetes zsírokat használtak. Amikor még nem volt nálunk nagyipar, a szesz, a szappan és sok egyéb termék gyártásának akkori műszaki módszerei gazdaságilag valamelyest még indokoltak voltak. De a szocialista ipar nagyarányú fejlődéséhez képest ezek a módszerek teljesen alkalmatlanok, és már régen más, műszakilag és gazdaságilag tökéletesebb technológiai folyamatokkal kellett volna felcserélni őket. Ilyen folyamat elsősorban a szintetikus alkohol ipari gyártása, valamint az

alkohol ipari gyártása a hidrolizáló üzemekben. Különösen figyelemre méltó a szintetikus alkohol abból a szempontból, hogy az 1 tonna alkoholra jutó aránylag kis beruházási költséggel (körülbelül 50—60 százalékkal kevesebbel, mint az élelmiszer-nyersanyagok alkalmazásakor) és a legkisebb termelési önköltséggel (körülbelül 65—75 százalékkal kevesebbel, mint az élelmiszer-nyersanyagokból előállított alkohol esetén) nagymennyiségű etilalkoholt nyerhetünk. A jól kidolgozott és elsajátított technológiai folyamat, a nagy, olcsó nyersanyagbázis (az olajkémiai és a kokszkémiai üzemek távozó gázai) megteremti a szintetikus alkoholipar nagyarányú fejlesztésének feltételeit. Körülbelül 100 000 tonna szintetikus alkohol gyártásával több mint 20 millió pud rozsot vagy körülbelül 1 millió tonna burgonyát vagy 1,4 millió tonna répát takaríthatunk meg.

A hidrolizáló ipar szintén olcsó szeszt ad, különösen szulfit-lúgokból — a facellulóz-gyártás melléktermékeiből. Az etilalkoholnak szulfit-lúgokból történő gyártásához aránylag kis beruházási ráfordítás szükséges. Az ilyen alkohol önköltsége pedig körülbelül 63 százalékkal kisebb az élelmiszercikkekből gyártott alkohol önköltségénél. Egy átlagos kapacitású hidrolizáló üzem évente annyi alkoholt termelhet, amelynek a gyártására ma 2,4 millió pud gabonát vagy körülbelül 100 000 tonna burgonyát használnak fel. A szeszen kívül melléktermékként még vitaminokkal nemesített takarmányélesztőket, az állatoknak és a baromfiaknak értékes takarmányfajtát is kaphatunk. Az állattenyésztés takarmányélesztő-szükséglete óriási. A takarmányélesztők gyártása azonban rendkívül lassan fejlődik. Az élesztőgyártás műszaki fejlődéséről nem gondoskodnak kellőképpen. Az élesztő önköltsége rendkívül nagy.

A növényi és az állati olaj pótlására új, fontos termékek, az ásványolaj-nyersanyagokból kapott szintetikus zsírsavak használhatók fel. A szintetikus zsírsavak a szappan gyártásában perspektivikusan a természetes állati és növényi zsíroknak csaknem 50 százalékát helyettesíthetik. A szintetikus mosószerek, például a szulfanol felhasználása a népgazdaságban csökkenti a szappangyártáshoz szükséges növényi és állati zsiradékok felhasználását, olcsóbbá teszi a termelést. Az új szintetikus mosószerek kiválóan alkalmasak a gyapjú és a viscosa mosására. A szintetikus zsírsavakkal nagy mennyiségű természetes zsiradékot takaríthatunk meg a kenőolajgyártásban, márpedig a népgazdaság kenőolajfogyasztása évről évre növekszik. A szintetikus zsírsavak gyártásának gazdasági hatékonysága rendkívül nagy. Külföldön gyártásukra nagyipart teremtettek meg.

Nagyon fontos a zsírtalan kötőanyagok kérdése. Nagy mennyiségű kötőanyagot használnak fel formázó keverékekhez, bonyolult magok elkészítéséhez. Kötőanyagok nélkül nem lehetséges sem a vasöntés, sem az acélöntés, sem a színesfémöntés. Az öntőmunkások régóta használják a növényi olajokból előállított kötőanyagokat. Az olajos kötőanyagok drágák és nehezen beszerezhetők. A moszkvai Sztálin autógyár bevezette a jóminőségű zsírmentes kötőanyagok gyártását, s nyersanyagként könnyen beszerezhető termékeket használ fel: az eszt palából előállított generátorkátrányt, az olajbitument stb. De a Sztálin autógyár ezekkel a kötőanyagokkal csak saját szükségletét elégíti ki. Sajnos, sem a tervezőszervezetek, sem a minisztériumok nem használják fel ezt az értékes

tapasztalatot, nem szervezik meg a zsírmentes kötőanyagok speciális termelését a többi öntőüzem számára, pedig ezáltal jelentős mennyiségű növényi zsiradékot takaríthatnánk meg. Egyébként öntő-kötőanyagként alkalmazhatók a hidrolizáló üzem hulladéktermékei is.

Tehát a tervezőszerveknek erélyesen intézkedniük kellene a legújabb technika alapján az új iparágak megteremtéséről, hiszen az anyagmérlegekből tudják, hogy a termelési-műszaki szükségletekre történő élelmiszernyersanyag-fogyasztás növekedése és e szükséglet biztosításának lehetősége közt nő az aránytalanság. Az élelmiszer-nyersanyagok megtakarítását előmozdító szintetikus vegyianyaggyártás fejlesztését még sok akadály és nehézség gátolja. Legalább 5 éve félbeszakadt a szintetikus alkoholt gyártó üzemek építése. Ezzel a fontos népgazdasági problémával szemben tanúsított helytelen magatartás világos példája a szulfanol- és a szulfonátgyártás megszervezésének tanulságos története. A tudományos kutatóintézetekben már 1946-ban kidolgozták és ellenőrizték a szulfanol gyártási eljárását. Több mint 4 évre volt szükség a félipari berendezés megszervezéséhez. 1953 elején a Szovjetunió Vegyipari Minisztériuma megszüntette a mosószerek gyártási módszereit tanulmányozó laboratóriumot. Lényegében tehát sem a Szovjetunió Tudományos Akadémiájában, sem a vegyipar ágazati intézeteiben senki nem foglalkozik komolyan a termelési-műszaki szükségletekre szolgáló élelmiszer-nyersanyagfajták gyakorlati pótlási lehetőségeinek kísérleteivel és kutatásával, nem tanulmányozzák a megfelelő külföldi tapasztalatokat sem.

A sajtóra, különösen a műszaki sajtóra nagy feladatok hárulnak az új anyagok népgazdasági alkalmazása élenjáró tapasztalatainak elterjesztésében. Az új anyagok minőségi jellemzésének, sajátosságainak és tulajdonságainak, az alkalmazásuk során szerzett élenjáró tapasztalatoknak az ismertetése, valamint ezeknek az anyagoknak műszaki-gazdasági értékelése a műszaki folyóiratokban, brosúrákban és könyvekben, kétségtelenül előmozdítaná az új termékek gyorsabb népgazdasági alkalmazását. Ténylegesen azonban erről csak egyes személyek tudnak, és ők is csak a hivatalos adatokból. Természetesen ez a helyzet nem teszi lehetővé az új anyagok nagyobb arányú felhasználását, s megakadályozza az új iparágak megszervezésében mutatkozó nagy hibák alkotó bírálatának kibontakozását.

A műszaki berendezések és gépek új fajtáinak, a műszaki folyamatoknak gazdasági értékelése során bizonyos elméleti-gazdasági problémák is fölvetődnek. Különös figyelmet érdemel a termelési berendezések erkölcsi kopása problémájának helyes megvilágítása. Mint ismeretes, Marx az erkölcsi kopásnak két formáját különböztette meg: a gép elértéktelenedik, amint az azonos szerkezetű gépeket kezdik olcsóbban újratermelni; az új szerkezetű gépek megjelenésével fizikai elkopásuk határideje előtt ki kell cserélni a régi berendezéseket. „Értékét mindkét esetben — bármilyen fiatal és életerős még egyébként a gép — többé nem a benne valóban tárgyiasult, hanem a saját újratermeléséhez vagy a jobb gép újratermeléséhez szükséges munkaidő határozza meg". *(Marx.* A tőke. I. kötet. 377. old. Szikra. 1955.) A kapitalizmusban a gépek erkölcsi kopása jelentős mértékben megszabja a kapitalista vállalatok versenyképességét. A gépek erkölcsi kopásának következményei különösen

károsan mutatkoznak meg a kapitalista kis- és középvállalatokban. A nagy kapitalista monopóliumok félnek a gépek erkölcsi kopásának következményeitől, az alaptőke korai elértéktelenedésétől, ezért gyakran akadályozzák a műszaki haladást, megvásárolják az új találmányokra vonatkozó szabadalmakat, s megakadályozzák alkalmazásukat. A gépek erkölcsi kopása különös erővel mutatkozik meg a kapitalista ipar válságainak időszakában.

Van-e a gépeknek erkölcsi kopásuk a szocialista gazdaságban? Közgazdasági irodalmunkban meggyökerezett az a vélemény, hogy a gépek erkölcsi kopása mint gazdasági kategória, a szocializmusban nem érvényesül. Az „Amortizáció" című cikk (*Nagy Szovjet Enciklopédia.* II. kötet. 2. kiadás. 291. old. oroszul.) egyenesen ezt állapítja meg: „A szocialista tervgazdaság feltételei közt a technika fejlődése nem idéz elő »erkölcsi kopást«, és ez utóbbival az állóalapok amortizációjában nem számolnak". Ezt állítják az ipar gazdaságtanára vonatkozó könyvek és brosúrák is.

Véleményünk szerint ez a nézet teljesen hibás. A termelőberendezés erkölcsi kopásának problémája elsőrendű jelentőségű a szocialista gazdaságban, mivel „a régi gépeket ki kell selejtezni és újakkal, az újakat pedig legújabbakkal kell helyettesíteni". (Sztálin.) A szocialista gazdaság gyors műszaki haladása valóban szükségessé teszi a gépek gyors tökéletesítését, az elavult szerkezetek, műszaki berendezések és gépek fizikai elhasználódásuk előtt történő kicserélését, de természetesen az országos gazdasági célszerűség mérlegelésével. A munkatermelékenység további fokozása végett döntően és egyre növekvő méretekben kell alkalmaznunk a termelésben az új technikát és az élenjáró technológiát, korszerűsítenünk kell a meglevő gépeket és berendezéseket. Ebben nyilvánul meg a szocialista tervgazdaság egyik leghatalmasabb előnye; itt minden értékes, gazdaságilag hatékony találmányt, ésszerűsítési javaslatot és műszaki tökéletesítést alkalmazni és terjeszteni kell. A gépek erkölcsi kopásának gazdasági következményei a szocializmusban gyökeresen ellentétesek e jelenségnek a kapitalista világban jelentkező gazdasági következményeivel. A kapitalizmusban a termelőeszközök magántulajdona, az anarchia és a konkurrencia gyakran akadályozza a tökéletesebb technika alkalmazását.

Ebben a fontos elméleti gazdasági kérdésben uralkodó zavar károsan hat gazdasági tevékenységünk gyakorlatára. Nem dolgozzák ki az új termelési technika alkalmazásának gazdasági hatékonyságával kapcsolatos elméleti és gyakorlati kérdéseket. Ahelyett, hogy behatóan tanulmányoznák az ipari állóalapok amortizációjának bonyolult műszaki és gazdasági kérdéseit, megvizsgálnák a különböző iparágak munkafeltételei közt az amortizációs normákra vonatkozó javaslatokat, egyes közgazdászok szívesebben „vizsgálnak" semmivel sem igazolt és tudományosan meg nem alapozott elvont problémákat és általános tételeket. A szocializmus gazdasági törvényeinek lényegét nem ismerő, a szocialista építés gyakorlatától elszakadt közgazdászok majdnem hogy eredménynek tartják azt a körülményt, hogy sok évtizedes, régi berendezésekkel dolgoznak vállalataink, s igyekeznek bebizonyítani — a valósággal szemben —, hogy ez a mi gazdasági rendszerünk sajátossága, amely állítólag nagy gazdasági eredményt ad. Ez súlyosan hibás, káros vélemény. „Nem

szabad addig dolgozni egy szerszámgépen, amíg alkalmatlanná válik és csak azután kicserélni vagy korszerűsíteni" — mondotta N. Sz. Hruscsov a szovjet ipari funkcionáriusok országos értekezletén. (*Szabad Nép.* 1955. május 20. sz. 3. old.)

Az ipar gazdaságtanában a legfontosabb tudományos és gyakorlati feladat az ipar szervezési formáinak tökéletesítése — a gazdaságilag megalapozott *specializált üzemek* megteremtése, *a vállalatok helyes kooperációja*, az ésszerűen megszervezett *nagyipari kombinátok* kifejlesztése a legújabb technika alapján. Iparfejlesztésünk e bonyolult problémáinak gazdaságilag helyes megoldása elsőrendű jelentőségű az egész népgazdaság további fellendítése, a vállalatok egyenletes, ütemes munkájának megszervezése szempontjából.

De a közgazdaságtudomány is elmarad ebben az irányban, s nem teljesíti felelősségteljes feladatait a gazdasági elemzésben, a tervezési módszerek tökéletesítésében, az ipari termelés ésszerű szervezési formáinak meghatározásában. A specializációnak mint a munkatermelékenység növelési módszerének elméleti lényegét Lenin tárta fel, aki rámutatott, hogy a társadalmi munka specializációja vagy megosztása a dolog „lényegénél fogva — végtelen, ugyanúgy, mint a technika fejlődése. Ahhoz, hogy például az össztermék valamely részecskéjének előállítására irányuló emberi munka termelékenysége fokozódjék, elengedhetetlenül szükséges az, hogy ennek a részecskének termelése specializálódjék, olyan külön termeléssé váljék, amely tömegcikk termelésével van kapcsolatban s ezért lehetővé teszi (és előidézi) a gépek alkalmazását." (*Lenin* Művei. 1. kötet. 96. old. Szikra. 1951.). A termelés specializációja meghatározza a termelési kapacitások jobb felhasználását, a munkatermelékenység növekedését, javítja a termelés minőségét, s csökkenti a termelés önköltségét.

Az ipari munka gyakorlatából számos tény tanúsítja, hogy a vállalatok helyes specializációja sok iparágban hiányzik. Foglalkozzunk csupán a gépipari specializált üzemek szervezésében mutatkozó egyik leglényegesebb hibával. A gépgyártás korszerű technikája égetően szükségessé teszi az új gépek szerkesztésében a szabványos, egységesített alkatrészek és gépelemek alkalmazását, amelyeket specializált üzemekben kellene gyártani. A valóságban azonban néha nem a korszerű technika segítségével, gyakran pedig egyenesen kisipari módszerekkel gyártják ezeket a gépeket. A gépgyártásban a folyamszerű és a sorozatgyártás módszereinek elterjedése ellenére a szabvány merevítő alkatrészeket, a szerszámokat és a készülékeket gyakorlatilag csaknem minden gyárban többnyire kisipari és félkisipari módszerekkel gyártják. Ez növeli az anyag- és a munkaerőfelhasználást, és nagyon sokba kerül. Például az összes ilyen szabvány-alkatrészek és normálszerszámok specializált üzemben való gyártása új automatikus gépek alkalmazásával csupán a gépgyártásban évente körülbelül 1 milliárd rubel megtakarítást tenne lehetővé, több tízezer négyzetméter termelési területet, több ezer fémmegmunkáló berendezés-egységet és több ezer munkást szabadítana fel.

A termelés specializációja elválaszthatatlanul összefügg az iparvállalatok kooperációs munkájával, azaz az üzemek és a gyárak egységes, összeegyeztetett terv alapján közös célok elérésére, egybehangolt, köl-

csönös segítséget igénylő közös feladatok együttes megoldására végzett munkájával. Az iparvállalatok kooperációjának lebecsülése, az iparági, az iparágak közti és a kerületek közti kooperáció rossz megszervezése arra vezet, hogy a kooperáló vállalatok nem kielégítő minőségű termékeket gyártanak, s megszegik a megszabott határidőket. Ez pedig a termelés ütemességének megsértésére, a termelés megdrágulására vezet. Az egyes minisztériumok vállalatainak kooperációja nincs tervszerűen összehangolva a többi minisztérium üzemeiével. Ez a kooperáció során szállított termékek fölöslegesen távoli, ésszerűtlen szállítását okozza. Például a Kramatorszki Sztálin gyár acél- és vasöntvényeket szállít a Leningrádi Kohóüzemnek, a leningrádi öntödék pedig nem használják fel a tartalék öntödei termelési kapacitásokat. Az Urali vagongyár 1954-ben szénacél-öntvényt szállított a Dmitrovszki Exkavátorgyárnak (Moszkva terület), a voronyezsi és a kosztromai gyáraknak, bár a központi kerületekben lévő gyárak is szállíthatták volna ugyanezt az öntvényt.

Nem mondhatjuk, hogy nálunk nincsenek az ipari specializáció és kooperáció kérdéseivel kapcsolatos gazdasági kutatások. Könyvek, érdekes cikkek világítják meg az ipari, különösen a gépgyártási specializáció és kooperáció folyamatait. Egyes, az élettől, az ipar égető feladataitól elszakadt, általános tételeken alapuló gazdasági kutatásokból azonban hiányzik a termelés technikájának beható elemzése, s hiányoznak a gyakorlatilag értékes következtetések. A legfontosabb pedig az, hogy nem dolgozzák ki a kooperáció tervezési folyamatainak tökéletesítési módszereit, nem vizsgálják a specializált vállalatok munkájának és építésének gazdasági hatékonyságát és célszerűségét a különböző iparágakban.

Lenin nevéhez fűződik az ipari kombinációs folyamatok lényegének meghatározása is. A termelés bizonyos szakaszain meghonosodott új technika hatására a különféle iparágakban lezajlott tecnológiai folyamatok egy egységes vállalat, a kombinát keretében egyesülnek. A kombinát egymás mellett elhelyezett, egymással technológiai, energetikai, gazdasági és szervezeti tekintetben szoros kapcsolatban lévő termelési folyamatok komplexuma. A Kommunista Párt és a szovjet kormány nagy figyelmet fordított és fordít országunkban a nagy ipari (kohóipari, vegyi-, energetikai, pamutipari stb.) kombinátok építésére. Népgazdaságunk fejlődésének, a termelés koncentrációja fokozódásának arányában növekszik a nagy ipari kombinátok szerepe, a kombinációs folyamat egyre újabb gazdasági ágakra terjed ki, mint az iparvállalatok szervezésének műszakilag és gazdaságilag leghaladóbb formája.

Az ipari termelési ágak kombinációja, amelynek alapja a szocialista ipar magasfokú koncentrációja és az új és a legújabb technika alkalmazása, mélyreható elvi jelentőségű gazdaságunk fejlődése szempontjából. A kombináció alapján a lehető legteljesebben, legésszerűbben használhatjuk ki országunk gazdag természeti kincseit. Az ipar kombinációs kérdéseinek helyes megoldása a nyersanyag- és az anyagveszteségek elleni harc egyik legfontosabb eszköze. A nyersanyagveszteségek maximális csökkentése az egész népgazdaságban rendkívül nagy, országos jelentőségű feladat, amely sokoldalú műszaki és közgazdasági tanulmányozást igényel. Nyersanyag-, tüzelőanyag- és energiavesztesé-

gek gyakorlatilag minden iparágban előfordulnak. A vaskohászatban még mindig nagymennyiségű kohó- és kokszgáz vész el, nagyon rosszul használják fel az építőanyagok termelésében az olyan értékes nyersanyagokat, mint például a kohósalak, amelyből egyébként óriási készletek vannak.

A színesfém-kohászatban a többféle fémet tartalmazó ásványok értékes alkotórészei kivonási fokának növelésével gyarapíthatnánk a modern technika számára szükséges fémek, a titán, a vanadium, a niobium, a tantal, a kobalt stb. készleteit. Igen nagyok a színesfém-kohászatban a kénsav-gyártáshoz szükséges nyersanyagok veszteségei. Az értékes karburált hidrogéngáz javarészét az ásványolajkitermelő és -feldolgozó üzmekben tüzelőanyagként használják fel, vagy pedig ez a gáz teljesen elvész. A villamoserőművekben a füstgázokkal a levegőbe távozik a kéntartalmú nyersanyag, elvész a hamu és a salak. Ez megdrágítja a villamosenergia termelését, s értékes anyagoktól fosztja meg a népgazdaságot. Nagy a termelési veszteség a cementiparban is. Sok a fahulladékok a faiparban, a fakitermelő kerületekben és a fűrésztelepeken.

A gazdasági kutatómunka aránytalanul keveset foglalkozik a technológiai folyamatok kombinációjának gazdaságtanával, az élenjáró szovjet kombinátok munkájának műszaki és gazdasági elemzésével, az ipari komplex nyersanyag- és anyagfelhasználás gazdasági kérdéseivel, a nyersanyag-, a tüzelőanyag- és a villamosenergia-veszteség elleni harc műszaki és gazdasági kérdéseinek kidolgozásával. Pedig mindezek a népgazdaság fejlesztésének igen fontos gazdasági és tervezési problémái. Több mint 20 éve nem jelent meg egyetlen munka, egyetlen közgazdasági tanulmány sem, amely megvilágította volna a különböző iparágakban létesült nagy kombinátok működésének kiterjedt és gyümölcsöző tapasztalatait, s nem jelent meg egyetlen valamennyire is jelentős munka sem, amely általánosította volna az ipar kombinációjának külföldi gyakorlatát. Most az ország új gazdasági vidékein, különösen Keleten, hatalmas ipari kombinátok építését tervezik nagy energetikai és nyersanyagkészletek kihasználása alapján. A gazdasági és a műszaki tervező szerveknek gazdasági és műszaki szempontból behatóan tanulmányozniuk kell a különböző termelési ágak és kombinátok ésszerű kapcsolatait, az egyes termelési ágak és az egész kombinát gazdasági hatékonyságát, a termelési ágak kombinációjának és a komplex nyersanyag-, tüzelőanyag- és villamosenergiafelhasználásnak a nagy népgazdasági veszteségek kiküszöbölésére gyakorolt hatását. Ezeknek a kérdéseknek a megoldásában különösen világosan megnyilvánul a műszaki haladás konkrét kapcsolata a termelés gazdaságtanával.

Valamivel jobb a helyzet a *szocialista ipartelepítés* tudományos problémáinak kidolgozása területén. A Szovjetunió Tudományos Akadémiája keretében (Közgazdaságtani Intézet, köztársasági Tudományos Akadémiák stb.) ebben az irányban végeznek kutatómunkát. A népgazdasági feladatok azonban a termelőerők helyes elosztásának területén oly nagyok, hogy megoldásukhoz nem elegendő csak a ma működő tudományos kollektívák tevékenysége.

A modern technológiai folyamatok lehetővé teszik, hogy a legnagyobb gazdasági hatással használjunk fel ipari feldolgozás céljára

sok nyersanyagfajtát. Igen fontos ipari termékfajtákat (például motor-üzemanyagot, plasztikanyagokat, műgumit) most különböző nyersanyagfajtákból állíthatunk elő. Például kőszénből, barnaszénből, palából és tőzegből ugyanolyan minőségű motor-üzemanyagot nyerhetünk, mint olajból. Szintetikus ammóniák gyakorlatilag bármilyen tüzelőfajtával gyártható. A műguminak ma szintén különböző nyersanyagbázisai vannak. Ezek a termelési technikában elért óriási eredmények rendkívül nagy elvi jelentőségűek az iparnak egyes gazdasági vidékeken a helyi nyersanyag- és tüzelőanyagfajták széleskörű felhasználása alapján történő helyes telepítése szempontjából. Az ipari termelésben végbement műszaki haladás tehát gyökeresen megváltoztatta elképzeléseinket a gazdasági kerületek termelőerői fejlesztésének útjairól. Lényegében a helyi nyersanyagok feldolgozása alapján minden gazdasági kerület kialakíthatja mindazon termelési ágakat, amelyek biztosítják a gazdaság és a kultúra általános fejlődését, s jelentős mértékben csökkentik a távoli, ésszerűtlen nyersanyag- és késztermékszállításokat.

De a gyakorlat azt mutatja, hogy az egyes termelési ágak elhelyezésének kérdései még nem oldódtak meg kielégítően, s a távoli, ésszerűtlen nyersanyag-, tüzelőanyag- és termékszállítások nem csökkennek, sőt sok esetben még növekszenek is. A kerületi-komplex problémák tudományos kidolgozása vontatottan halad, s még nem ad megfelelő módszertani alapot a termelőerők elosztásának helyes tervezéséhez az egyes gazdasági vidékeket illetően.

Az ipar gazdaságtanával kapcsolatos tudományos közgazdasági munka nagy fogyatékosságai egyúttal *az egész ipar tervezési módszereinek* fogyatékosságai is. A népgazdaság tudományos tervezését az ipar gazdasági problémáinak alkotó, tudományos kidolgozásával kell megalapozni. A tervező szerveknek ismerniük kell a gazdaságfejlesztés egyes folyamatainak helyes értékeléséhez szükséges ellenőrzött módszertant. A technika és a gazdaságtan kérdései annyira szorosan összefüggnek, hogy a gazdasági, tervezési munkában lehetetlen őket elválasztani egymástól. Akár a gazdaságtan, akár a technika lebecsülése nagy hibákat okozhat a termelés tervezésében. A közgazdászoknak alaposan meg kell ismerniük a korszerű technika legfontosabb problémáit. Csak e feltétel esetén foghatnak hozzá alkotó módon az egyes iparágakban a műszaki haladás tervezéséhez. Az új technika tervezésének érvényben levő módszerei komoly kritikai elemzésre és tökéletesítésre szorulnak, főképpen az új technika és technológia bevezetése legkedvezőbb feltételeinek és ösztönzésének biztosításában. Az új technika alkalmazásának tervezésében különösen megengedhetetlen a sablonos megoldások alkalmazása.

A termelés tudományos megszervezése és az új technika

A termelésszervezés a szocialista gazdaságban bonyolult, gyorsan fejlődő közgazdasági tudomány. A termelésben meghonosított új technika közvetlenül hat a szovjet vállalatok szervezési formáira és módszereire, s gyökeresen megváltoztatja gazdasági munkájukat.

A népgazdaság fejlődésének mai szakaszában a termelés tudományos megszervezésének legfontosabb kérdései a következők: a munka

ésszerű megszervezése az üzemben, a meglevő termelési kapacitások maximális kihasználása, az egyenletes, ütemes munka megszervezése az összes vállalatokban, az ágazati és az üzemi tervezés módszereinek további tökéletesítése stb. Csak a modern termelés helyes, tudományos megszervezése esetén érhetjük el az új technika alkalmazása révén a kellő gazdasági hatást. A vállalatoknak új technikával való ellátását feltétlenül a munkatermelékenység és a termelés növekedésének, a termékminőség javulásának, az önköltség csökkenésének kell kísérnie. A szovjet állam, amely bőven ellátja a vállalatokat új technikával, a gazdasági szakemberektől éppen ezeket az eredményeket várja. Egyes gazdasági szakemberek gondatlan, nem az állam érdekeit szem előtt tartó magatartást tanúsítanak a termelés helyes megszervezése, a termelés gazdasági mutatószámai iránt. Ez oda vezet, hogy az új technika helyenként nem adja meg a kívánt eredményeket, sőt súlyos teherként nehezedik a vállalatra.

Az új technikával, a termelés megszervezésével és gazdaságosságával szemben tanúsított államellenes magatartás elrettentő példáját láthatjuk a Vologdai Faipari Kombinát erdőipari gazdaságainak egy csoportjánál a termelés megszervezésében. A következőkben közöljük az erdőipari gazdaságok e csoportja munkájának néhány műszaki és gazdasági mutatószámát.

	1940	1950	1954
Állóeszközellátottság (1 m^3 termékre százalékban)	100,0	276,9	409,9
Az árutermelés terjedelme (1000 m^3ben)	2330,0	1622,0	2430,0
Egy munkásra jutó komplex teljesítmény (1000 m^3-ben)	195,3	179,0	225,0
1 m^3 önköltsége (százalékban)	100,0	203,0	225,0
benne a munkások munkabére (1 m^3re százalékban)	52,4	56,6	52,2
A termelési tevékenységből eredő veszteség (1 m^3-re rubelben)	4,35	9,67	8,79

Itt tehát a munkaigényes és nehéz munkák gépesítésének elveit nyilvánvalóan elferdítik. A termelés és a munka rossz megszervezése, a gépek gyakori tétlensége folytán a munka hatékonysága alacsony, az önköltség nő, s a vállalat jelentős veszteséggel dolgozik.

Bármennyire korszerű is a technika, az ügy sikere elsősorban a kellő tapasztalattal és szakképzettséggel bíró, a munka- és a termelőeszközök korszerű felhasználására alkalmas emberektől függ. A Kommunista Párt és a szovjet kormány a nehézipar fejlesztésekor és a termelési technika tökéletesítésekor különös gondot fordít a dolgozók kulturális és műszaki színvonalának állandó emelésére, a nagy munkatermelékenységet biztosító új technika elsajátítására.

Manapság az üzemi munka helyes megszervezésének területén az egyik legfőbb kérdés a műszaki normázásnak és az üzemi dolgozók

munkabér-rendszerének rendezése. Műszaki és közgazdasági irodalmunk ugyan nagy figyelmet fordít a termelés megszervezésének erre a bonyolult kérdésére, gyakorlatilag azonban eddig minden maradt a régiben. Tudjuk, hogy az üzemekben érvényben levő teljesítménynormák nagyon alacsonyak, s nem tükrözik vissza a technika elért színvonalát. Például az autó- és traktoriparban, ahol a teljesítménynormákat 60—70 százalékkal túlteljesítik, jelentős részben (50, sőt ennél is nagyobb százalékban) tapasztalati-statisztikai normákat alkalmaznak, a meglevő, műszakilag alátámasztott normák pedig nem fejezik ki a vállalatok termelési lehetőségeit. Ez a helyzet jellemző az iparágak legnagyobb részére, pedig ez erősen hátráltatja a termelés további tökéletesítését.

A műszaki normázás rendezése nagymértékben összefügg az érvényben levő munkabérrendszer nagy fogyatékosságainak megszüntetésével. A tényleges munkabérszínvonal és a bértételek szerinti munkabérszínvonal jelentékeny különbsége, a szakképzett és a kevésbé szakképzett, valamint a nehezebb és a könnyebb munkákon foglalkoztatott munkások bértételeinek helytelen aránya akadályozza az új, műszakilag alátámasztott teljesítménynormák bevezetését a termelésben, nem ösztönzi a gépek jobb kihasználását, fékezi a munkatermelékenység növelését. A bértételek nagy száma (az autó- és traktoripari üzemekben 103 bértétel és 70 bércsoport van, s az 1—8. bérosztály közt a különbség 1 : 1.91-től 1 : 2.71-ig terjed, a szomszédos bérosztályok közt pedig 9—14 százalék különbség van) és a bértételek viszonylag csekély aránylagos súlya a darabbéres munkások munkabérében azt bizonyítja, hogy a bérezési rendszer mai formájában nagy nehézségeket okoz a termelésben.

Az állami érdekek gyökeres változtatásokat kívánnak mind a műszaki normázás területén, mind pedig az üzemi munkások, művezetők, technikusok és mérnökök bérezési rendszerében, a műszaki haladás feladatainak megfelelően.

Az üzemi munka műszaki normái nem lehetnek állandóak. A műszakilag megalapozott normáknak a termelési technika gyors tökéletesedése arányában ki kell fejezniük a vállalat új munkatermelékenységfokozási lehetőségeit. A műszakilag megalapozott normák kidolgozása nem kampány, hanem a szakemberek nagy kollektívájának állandó alkotó munkája. Kétségtelen, hogy a munka műszaki normázási elveinek és a munkabérrendszer elveinek meghatározásakor gazdasági problémákat is meg kell oldani. De az új műszaki munkanormák kidolgozásakor és megalapozásakor gyakran gazdaságilag nem értékelik a normákat. A szerkesztők és a technológusok ritkán mérlegelik a gazdasági mutatószámokat, s ezért nő a munkaigényesség. Tudjuk például, hogy sok esetben egyes alkatrészek és gépelemek korszerűsítése azzal jár, hogy gyártásuk munkaigényessége megnő.

A vállalati munka műszaki normázásának megjavítása megköveteli a nagyképzettségű, a termelés technikáját és gazdaságtanát jól ismerő dolgozók bevonását. Ezzel szemben a vállalatoknál erre a fon-

tos és felelősségteljes munkára rendszerint a legkevésbé szakképzett dolgozókat veszik igénybe. Ebben a tekintetben rendkívül szemléltetőek az autó- és traktoripar élenjáró technikával felszerelt vállalataiban a munkaüggyel és a műszaki normázással foglalkozó dolgozók szakképzettségére vonatkozó adatok. A dolgozók e csoportjában csak 6,8 százaléknak van felsőfokú képesítése és 33,6 százaléknak középfokú technikai képesítése, 32,6 százalékuk általános iskolai (főként 7—9 osztályos) képzettséggel rendelkezik. Szigorúan érvényesíteni kellene azt az elvet, hogy a vállalatok munkaügyi, műszaki normázási és bérezési dolgozóinak felsőfokú képesítéssel kell rendelkezniük. Erre a munkára a legmegfelelőbb szakemberek a kellő műszaki és közgazdasági képzettséggel rendelkező mérnök-közgazdászok.

A termelés tudományos megszervezésének legfontosabb feladata a vállalati termelési kapacitás és termelési területek kihasználásának műszaki és gazdasági elemzése, és különösen ezek tudományosan megalapozott kiszámítási módszereinek kidolgozása. Ma minden minisztérium különböző módszereket alkalmaz a termelési kapacitások kihasználásának kiszámítására, a Szovjetunió Állami Tervbizottságának és Központi Statisztikai Hivatalának ezirányú utasításai pedig lehetővé teszik, hogy az illetékesek igen „rugalmasan" számoljanak a termelési berendezések kihasználásának lehetőségeivel, ami a termelési kapacitások állandó hiányos kihasználásához vezet. A nem működő, vagy nem eléggé megterhelt berendezések nagy száma, a berendezések alacsony termelési normái nagy károkat okoznak a népgazdaságnak. Jegyezzük meg, hogy a termelési kapacitás kiszámításának és a termelési területkihasználás megjavításának módszereit az adminisztratív szervek végzik, anélkül, hogy bevonnák ebbe a fontos munkába a termelésszervezés területén működő tudományos dolgozókat, s széleskörű vitákat rendeznének a vállalatokban meg a tudományos szervezetekben. Véleményünk szerint javarészt ez az oka a termelési kapacitások kiszámítási és tervezési módszereinek meghatározására vonatkozóan kidolgozott utasítások bürokratikus jellegének. Minthogy a szovjet állam bőkezűen ellátja a vállalatokat új technikával, az ipari termelés növeléséhez az szükséges, hogy a berendezéseket intenzívebben kihasználjuk, a működő berendezéseken és a meglevő termelési területeken gyártott termékek mennyiségét növeljük, ami nagy megtakarítást eredményez az új vállalatok építésében, s biztosítja a beruházások racionálisabb irányítását. Ezen a területen rendkívül nagy szükség van a társadalmi ellenőrzésre.

A vállalatok egyenletes, ütemes munkájának biztosítása a termelés helyes megszervezésének döntő feltétele. Köztudomású, hogy sok iparvállalat egyenetlenül, megszakításokkal dolgozik. A Párt és a kormány nem egyszer hangoztatta ennek a helyzetnek a tarthatatlanságát. A szovjet ipari funkcionáriusok országos értekezletének résztvevői a szovjet ipar minden munkásához, mérnökéhez, technikusához és alkalmazottjához intézett felhívásukban megállapítják: „Sok iparágban, és főképp a gépgyártásban, a termékeknek csaknem a fele a hónap harmadik

dekádjában készül el. A rohammunka a meglévő termelési kapacitások nem kielégítő kihasználásához, a berendezések nem teljes megterheléséhez, a hónap elején állásokhoz, a hónap végén ellenben túlóramunkához, valamint a gyártott termékek minőségének csökkenéséhez vezet; dezorganizálja termelésünket, és különösen károsan hat a más vállalatokkal kooperáló gyárakban és üzemekben."

A vállalatok egyenletes, ütemes munkájának megszervezését akadályozó egyik fő ok az üzemi tervezés gyakorlatában, a vállalatok anyagi és műszaki ellátási terveinek teljesítésében mutatkozó súlyos hibák, a tervezés elszakadása a termelésszervezéstől.

A műhelyek munkája szükséges összehangolásának és összeegyeztetésének hiánya, a műhelyek megterhelése anélkül, hogy előzőleg kiszámítanák munkafajták és berendezés-csoportok szerinti átbocsátóképességüket, az anyagok és a készgyártmányok szállítási ütemterveinek megszegése, sok esetben pedig a termelési feladatok gyakori megváltoztatása jellemző azoknak a vállalatoknak a többségére, ahol rossz a munkaszervezés.

Nemcsak egyes vállalatok, hanem egész iparágak sem dolgoznak ütemesen. Egyes iparágakban az állami terv általános teljesítése mellett sok vállalat nem teljesíti a tervet, kevés terméket ad. A vállalatok egyenlőtlen munkája, a minden vállalatot törvényként kötelező állami terv nemteljesítése súlyosan érinti a népgazdaságot, jelentős mennyiségű termelés kiesik, a nyersanyag- és az anyagellátás egyenlőtlenné válik stb.

A vállalatok egyenletes munkájának a termelés egész szervezési és tervezési rendszerével összefüggő kérdései körültekintő tanulmányozást igényelnek. Különösen nagy figyelmet kell fordítani az üzemi tervezés módszereinek vizsgálatára, e módszerek tökéletesítésére. Az üzemi tervezéssel foglalkozó, eléggé kiterjedt közgazdasági irodalmunk főként azt mutatja meg, hogy hogyan kell kitölteni a tervtáblázatokat, s megmagyarázza a negyedévszázad alatt kialakult számítási módszereket, kommentálják a vállalatok műszaki-, termelési-, pénzügyi terveinek összeállítására vonatkozó utasításokat. Kétségtelen, hogy ez az irodalom is szükséges és hasznos a termelés tervezési dolgozóinak. A tudományos dolgozók, a közgazdászok azonban nem alkotóan fognak hozzá az üzemi tervezés rendszerének elemzéséhez, a vállalati munka tudományos tervezési kérdéseinek felvetéséhez és megoldásához. Az egyik legsürgetőbb feladat ezen a területen: a vállalati munka egész tervezési rendszerének általános, tudományos gazdasági elemzése, a legegyszerűbb és leghatékonyabb tervezési módszerek kidolgozása, a tervteljesítés ellenőrzése, a termelés összes láncszemeiben a tervezés és a szervezés reális és hatékony kapcsolatának megteremtése.

Az iparvállalatok korszerű tervezési és szervezési módszereinek teljesen meg kell felelniük azoknak a hatalmas feladatoknak, amelyeket a Kommunista Párt és a szovjet kormány hárított a népgazdaságra. A gyors műszaki haladás az összes népgazdasági ágakban égetően szükségessé teszi a termelés tervezési és szervezési módszereinek

további tökéletesítését, ezeknek a kérdéseknek komplex tudományos kidolgozását.

Az ipari termelésben az új technika bevezetése, a termelés egész gazdasági, szervezési és tervezési rendszerének megjavítása szempontjából az egyik legfontosabb feladat a gazdaság és a technika közti elkülönítés megszüntetése. Ez az elkülönítés huzamosabb ideje érvényesül a szakemberképzésben, a műszaki tervezési, a termelési és a tudományos munka megszervezésében.

A mérnökök közgazdasági képzése nem felel meg a népgazdaság által ma támasztott gazdasági, termelésszervezési követelményeknek. Sajnos a műszaki főiskolákon ezekre a kérdésekre nem fordítanak kellő figyelmet, még azokon a főiskolákon sem, ahol pedig vannak a konkrét gazdaságtannak tanszékei. A mérnökök közgazdasági képzésének fő hibája, hogy a műszaki tantárgyakban, mint ismeretes, hiányzik a technikai szerkezetek és technológiai folyamatok közgazdasági megalapozása. A hallgatók nem tanulják meg, hogyan kell összehasonlítani a különböző és az azonos típusú gépek, technológiai folyamatok közgazdasági mutatószámait, a tanulóknak nem adnak műszaki-gazdasági mutatószámokon alapuló megoldás-változatokat. A műszaki tudományok tankönyvei nem tartalmazzák a termelékenyebb és tökéletesebb szerkezetek kiválasztásának közgazdasági megalapozását, sok tankönyvből pedig még a nyersanyag-, az anyag-, a tüzelőanyag- és a villamosenergia-felhasználás mutatószámai is hiányoznak, nem is beszélve a munkaráfordításokról, az önköltségről, a árakról stb. A fiatal mérnök úgy kerül az üzembe, hogy a termelés gazdasági oldaláról csak meglehetősen ködös és általános képe van. Mivel pedig a termelésben ezek a közgazdasági ismeretek gyakorlatilag nélkülözhetetlenek, majdnem minden gyár kénytelen tanfolyamokat, köröket szervezni a mérnökök és a technikusok közgazdasági képzettségének fokozására. Gyakran ezeket a tanfolyamokat és köröket formálisan szervezik meg, és így nem adnak komoly, konkrét közgazdasági ismereteket. A mérnökök közgazdasági képzésének kérdését többször felvetették nálunk. Valami kevés történt is ebben az irányban. De az utóbbi időben a helyzet nemcsak hogy nem javult, hanem még rosszabbodott is. A tantervek átvizsgálásakor a konkrét gazdaságtan tanszékei munkájának terjedelme csökkent.

Ha a mérnökök nem ismerik a termelés konkrét közgazdasági kérdéseit, vagy rosszul készülnek fel azoknak megoldására, sok közgazdász viszont nem sajátította el kellőképpen a műszaki ismereteket. A mérnök-közgazdászképző főiskolákon és karokon kívül az egyetemek, a közgazdasági, a pénzügyi főiskolák, valamint a népgazdasági főiskolák ipari tagozatairól évente sokszáz közgazdász kerül ki. Arról már nem is beszélünk, hogy a közgazdászokat ezeken a tagozatokon „általában" az iparra készítik elő, ágazati differenciálás nélkül, műszaki képzettséget pedig gyakorlatilag nem szereznek. Ne gondoljuk, hogy a szakemberek már elsajátították a termelés technikáját, ha esetleg egyetlen előadássorozatot hallgattak a legfontosabb iparágak technológiájá-

ról, s ebben egyidejűleg futólag kifejtették az építőanyag- és az építőipari termelés technológiájának, az ércbányászat, a vegyészeti ipar, a kohászat, a gépgyártás, valamint a textilipar technológiájának alapjait. Ez az egész „program" 260 előadási órát tartalmaz és ismerkedési célú kirándulásokkal „egészül ki". És ilyen „műszaki'" képzés után mennek ezek a szakemberek az üzembe, hogy megtervezzék az új technika bevezetését!

A közgazdasági képzésnek a műszaki főiskolákon kialakult és a műszaki képzésnek az általános közgazdasági főiskolák ipari tagozatain kialakult igen helytelen rendszere károsan hat a tervezési munkák megszervezésére, mert itt továbbra is mereven elkülönülnek a műszaki és a közgazdasági kérdések. Ez az egyik oka, hogy súlyos hibák vannak a tervezett ipari objektumokon az új technika alkalmazásában. Sok esetben hiányzik a tervezett objektumok építésének, a berendezések kiválasztásának közgazdasági megalapozása, csökkentett kapacitásokat és ésszerűtlen műszaki megoldásokat irányoznak elő, megtűrik a pazarlást, az épületek és az egyéb létesítmények, valamint az üzemi terület méreteit megokolatlanul megnövelik stb.

Még nagyobb hibák vannak a termelés szervezésében és a tervezésben. A termelés gazdasági mutatószámainak elhanyagolása a vállalati technika konkrét elemzésétől elszakított sablonos tervezésnek, továbbá annak a következménye, hogy a műszaki dolgozók egy része rosszul ismeri az ésszerű vállalat-szervezési módszereket, a konkrét közgazdasági kérdéseket.

★

A Kommunista Pártnak és a szovjet kormánynak az állami tervezés megjavításáról hozott fontos határozatai, továbbá a termelés állandó növelése és tökéletesítése további útjainak — a tudományos és a műszaki eredmények és az élenjáró tapasztalatok széleskörű gyakorlati alkalmazása alapján — a szovjet ipari funkcionáriusok országos értekezletén történt sokoldalú megvitatása elsőrendű jelentőségűek az ipar gazdaságának, tervezésének és szervezésének területén folyó termelési, tervezési, tudományos és oktatási munka helyes megszervezése szempontjából. A tudományos és a gyakorlati dolgozóknak egyaránt az a fő feladatuk a termelés gazdaságának, szervezésének és tervezésének területén, hogy az ipar és elsősorban a nehézipar fejlesztésének égető közgazdasági kérdéseit alkotó, kezdeményező módon kidolgozzák, mert az ipar és elsősorban a nehézipar sikereitől függ a Szovjetunió hatalmának további megszilárdulása, a szovjet nép jólétének fokozódása.

SZUNYOGH KÁROLY

Mezőgazdaságunk szocialista átalakításának fő útja és fő formája

Hazánkban a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet mai szakaszán egész szocialista fejlődésünk döntő kérdésévé vált a mezőgazdaság szocialista átalakítása. Ezt a feladatot össze kell kapcsolnunk a mezőgazdaság termelőerőinek gyors fejlesztésével, a mezőgazdasági termelés jelentős növelésével, valamennyi ágának fellendítésével.

A mezőgazdaság szocialista átszervezése forradalmi átalakulás a falun. Ez a forradalmi átalakulás magában foglalja a falu termelőerőinek és termelési viszonyainak gyökeres megváltoztatását. A mezőgazdaságnak a termelőmód mindkét oldalát közvetlenül érintő forradalmi átalakulását a Szovjetunióban Sztálin a következőképpen jellemezte: „Óriási forradalmi átalakulás volt ez, ugrás a társadalom régi minőségi állapotából új minőségi állapotba, amely — következményeit tekintve — ugyanolyan jelentőségű volt, mint az 1917. októberi forradalmi átalakulás." (*Az SzK(b)P története.* Rövid tanfolyam. 368. old. Szikra. 1950.)

A párt ebben a forradalmi átalakulásban az objektív társadalmi folyamatokat és e folyamatok lényeges összefüggéseit kifejező törvények ismeretében határozza meg politikáját. Lenin annak idején figyelmeztetett: a mezőgazdaság forradalmi átalakításának legfontosabb feltétele, hogy a párt „helyesen állapítsa és valósítsa meg azokat az intézkedéseket, amelyek a parasztság vezetéséhez, a vele való szilárd szövetséghez és a társadalmasított *nagyüzemű* gépesített mezőgazdaságra való áttérés egész sor különböző formájához szükségesek." (*Lenin.* Az agrárkérdésről. II. kötet. 734. old. Szikra. 1950.)

A szocialista mezőgazdaság megteremtésének jellegzetes problémája, hogy itt a kapitalizmus felszámolását össze kell kapcsolni a munkásosztállyal szövetséges kisárutermelő parasztság termelési viszonyainak gyökeres átalakításával. A falusi kapitalista magántulajdon teljes megszüntetése, a kulákság mint osztály felszámolása elválaszthatatlan attól a feladattól, hogy állandóan szilárdítsuk és szélesítsük szövetségünket a dolgozó parasztsággal, s átsegítsük a parasztságot a kisárutermelésből a fejlett szocialista termelés útjára. Ez a tartalma a munkásosztály és a parasztság „különös osztályszövetségének", amelyet a munkásosztály köt a kisárutermelő dolgozó parasztsággal, azzal

az osztállyal, amely „napról napra szüli a kapitalizmust", de — mert dolgozó — mégis szövetségese lehet a munkásosztálynak a kapitalizmus *ellen,* a szocializmusért vívott harcban. Ez a lehetőség reális, mert a kisárutermelőket a kapitalizmus halálra ítéli, s ha a munkásosztály megszabadítja őket a kapitalizmus uralmától, akkor sem emelkedhetnek ki nyomorúságos helyzetükből mindaddig, amíg kisárutermelők maradnak. A kisárutermelő gazdaság jellegénél fogva bilincsbe veri a termelőerők fejlődését.

A pártnak a mezőgazdaság szocialista átalakítását célzó politikája a társadalom megérett anyagi szükségleteit fejezi ki: elhárítja az akadályokat a falusi termelőerők fejlődésének útjából, s ezáltal lehetővé teszi, hogy gyökeresen megjavuljon a dolgozó parasztság élete. Tehát a párt politikája tudományos és a parasztság legfontosabb érdekeit fejezi ki. A mezőgazdaság szocialista átalakítása azonban nemcsak a parasztságnak elemi érdeke, hanem az egész dolgozó népnek is. Csak a mezőgazdaság szocialista átalakításának útján lehet elérni a szocializmus végleges győzelmét, az utolsó kapitalista osztály felszámolását, az egész dolgozó lakosság anyagi és kulturális szükségleteinek fokozott kielégítését.

A tőkés agrárfejlődés sajátossága

A munkás-paraszt szövetség objektív feltételei a kapitalizmusban alakulnak ki. A kapitalizmus fejlődéstörvényei azonosak az iparban és a mezőgazdaságban. A kapitalizmus megteremti a termelőerők nagyarányú koncentrációját, s egyszersmind megfosztja a közvetlen termelőket a termelőeszközöktől, proletarizálja a dolgozó tömegeket. A termelés tőkés koncentrációja óriási lehetőségeket ad a termelőerők gyorsabb fejlődésére, s a fejlődő termelőerők mindinkább ellentétbe kerülnek a tőkés termelési viszonyokkal. Végül halaszthatatlan szükségszerűséggé válik a tőkések kisajátítása, s a nagyra nőtt termelőerőknek megfelelő szocialista termelési viszonyok megteremtése.

A kapitalizmus fejlődése a mezőgazdaságban is a termelőerők koncentrációja, a nagyüzemi termelés térhódítása, a termelőerők gyors fejlődése, s egyidejűleg a dolgozó tömegek proletarizálódása útján halad előre. A mezőgazdaságban azonban ez a fejlődés jóval lassúbb, mint az iparban. A mezőgazdasági kapitalizmus fejlődését fékezi a földmagántulajdon monopóliuma, amely megnehezíti a tőke behatolását a mezőgazdasági termelésbe. Emiatt vontatottabb a koncentráció, a nagyüzemek kialakulása és fejlődése, a termelőerők, a technika színvonalának emelkedése. Tehát a mezőgazdaság fejlődésbeli elmaradása az ipartól nem a földművelés természetes feltételeiben, hanem a társadalmi viszonyokban gyökerezik.

Viszonylag lassan halad előre a mezőgazdaságban a kapitalizmus fejlődési folyamatának másik oldala: a dolgozó parasztság proletarizálódása is. Azokban az országokban, amelyekben a polgári demokratikus forradalom megszüntette a feudalizmus minden maradványát, felosztotta a dolgozó parasztok közt a nagybirtokot, a kapitalizmus sokkal gyorsabban fejlődik a mezőgazdaságban, mint ott, ahol a polgári forradalom nem szüntette meg, hanem átmentette a kapitalizmusba a feudális nagybirtokot és nincstelenül szabadította fel a jobbágyokat.

A feudális nagybirtok teljes megszüntetése alapján a kapitalizmus sokkal gyorsabban fejlődik a mezőgazdaságban, tehát sokkal gyorsabban zajlik le az a folyamat, hogy a tőkés nagyüzemek fölénybe kerülnek a kisárutermelők gazdaságaival szemben, tönkreteszik, proletársorba süllyesztik a kisparcellák tulajdonosait. A feudális maradványokkal terhes kapitalista fejlődés a mezőgazdaságban lassúbb és fájdalmasabb a dolgozó parasztság szempontjából. A dolgozó parasztság jelentős része eleve földnélküli agrárproletárként szabadul meg a jobbágyi kötöttségektől. A földdel rendelkező parasztok elszegényedése is szakadatlanul halad előre, s egyidejűleg nem fejlődnek eléggé a nagyüzemek, még kevesebb munkalehetőséget adnak a proletároknak, mint a fejlett kapitalizmus viszonyai közt.

Akár az előbbi, az amerikai úton, akár az utóbbi, a porosz úton fejlődik a kapitalizmus a mezőgazdaságban, mindenképpen érvényesülnek a kapitalizmus törvényei: a termelőerők tőkés koncentrációja, a nagyüzem fölénye, a kistermelők proletarizálódása. Mindenképpen érvényesül a földmagántulajdon monopóliuma is. Emiatt a városi kapitalizmus fejlődése gyorsabb a falusiénál, s a fejlettebb város kizsákmányolja a mindinkább elmaradó falut. A kapitalizmus mindkét esetben szüli és növeli a munkanélküliséget, s a proletarizálódó parasztság egyre nehezebben jut munkaalkalomhoz. Egyrészt ez az oka annak, hogy a paraszt „utolsó leheletéig" ragaszkodik kisparcellájához, s a dolgozó parasztság szakadatlan szegényedése ellenére viszonylag lassan csökken, sőt az elaprózódás miatt olykor nő a paraszti kisgazdaságok száma. A dolgozó parasztság zöme csak a saját és a családja munkaerejének kiuzsorázása, állatállományának leromlása, a talajerő kirablása árán tarthatja meg kis földtulajdonát. A kisparcella tulajdonosa gyakran roszszabbul él, mint az ipari proletár, de ragaszkodik földjéhez, mert ha proletársorba jut, állandóan fenyegeti a munkanélküliség. Mint kisföldtulajdonost pedig állandóan fenyegeti tulajdonának teljes elvesztése.

A kisgazdaság természetéből folyik, hogy léte bizonytalan. A tőkés nagyüzem versenye, a városi kapitalizmus, a bankok, a kereskedők uzsorája, a kapitalista állam politikája állandóan a nyakán tartja a hurkot. Labilis a kisgazdaság amiatt is, hogy csekély gazdasági ereje miatt nincs meg a kellő ellenállóképessége: egy-egy rossz termés, betegség, állatvész, infláció, gazdasági válság menthetetlenül elpusztítja. Különösen jellemző a kisgazdaságra, hogy termelőerőinek alacsony fejlettségi foka miatt nagyon kiszolgáltatott a természeti tényezőkkel szemben, s ehhez járul még kiszolgáltatottsága a kapitalizmus erőivel szemben.

A mezőgazdasági kapitalizmus viszonylag lassú fejlődése és a parasztság földhöz való ragaszkodása következtében elhúzódóbb a kisárutermelő parasztság differenciálódásának folyamata, viszonylag lassúbb a polarizálódás: a parasztság zömének proletarizálódása és elenyésző hányadának meggazdagodása. De ez a folyamat viszonylagos lassú volta ellenére határozottan és gyorsuló ütemben halad előre: minden kapitalista országban igen nagy és szüntelenül nő a mezőgazdasági proletariátus és még gyorsabban nő a munkanélküliségre kárhoztatott mezőgazdasági proletariátus száma.

A differenciálódás következtében gyorsan nő a törpebirtokosok rétege is. A parasztságnak ez a rétege nem tud megélni kisparcellája hozamából. Rendszeresen munkaereje eladására, bérmunkára kényszerül. De a valamivel nagyobb földterülettel rendelkező parasztok helyzete sem sokkal jobb a félproletárokénál. A kisparasztok nem végeznek rendszeresen bérmunkát, de kizsákmányolja őket a város és szipolyozza a kulák. Létük nagyon bizonytalan, csak egy lépés választja el őket attól, hogy a félproletárok vagy a proletárok sorába süllyedjenek, s évről évre sok kisparaszt teszi meg ezt a kényszerű lépést.

A dolgozó parasztságnak ezek a legalsóbb rétegei, egyszóval a szegényparasztság szenved leginkább a kapitalizmusban. A szegényparasztság élete a legnehezebb és legbizonytalanabb, felemelkedése a kapitalizmusban lehetetlen. Elsősorban a szegényparasztság életbevágó érdeke a kapitalizmus megdöntése. Ezért a dolgozó parasztságnak ez a része a munkásosztálynak a legszilárdabb szövetségese mind a kapitalizmus megdöntéséért, mind a szocializmus építéséért vívott harcban.

A parasztságnak viszonylag jobb feltételek közt élő rétege a középparasztság, amelynek gazdasága az egész család munkája nyomán biztosítja a megélhetést. Elvétve, egy-egy jó termés vagy kivételes konjunktúra lehetővé teszi még azt is, hogy némelyik középparaszt fejlessze a gazdaságát. A differenciálódás eredményeként a középparasztság csekély hányada gazdagszik, s előbb utóbb kuláksorba emelkedhet. De a középparasztság zöme fokozatosan szegényedik, mert mint kisárutermelő nem szabadulhat meg a kisárutermelés hátrányaitól: a tőkés nagyüzemek és a feudalizmusból átmentett nagybirtokok versenyétől, a városi kapitalizmus és a kapitalista állam kizsákmányoló tevékenységétől, a kulák uzsorájától. Ezenkívül a középparaszti gazdaság is kisgazdaság, tehát labilis, gyenge az ellenállóképessége. Ki van szolgáltatva a társadalom és a természet erőinek. A középparaszt objektív érdeke nemcsak a kapitalizmus megdöntése, hanem az is, hogy megszabaduljon kisárutermelői helyzetétől, mert a proletárdiktatúra viszonyai közt a proletárállam támogatása ellenére is, amíg kisárutermelő marad, addig gazdaságának fejlődési lehetőségei elenyészőek, élete nem javulhat meg lényegesen, sem anyagi, sem kulturális színvonala nem emelkedhet számottevően. Ezért a középparaszt bevonható a szocializmus építőinek táborába, a munkásosztály szilárd szövetségesévé válhat.

De a középparasztság kis hányadának megvan a lehetősége arra, hogy szerencsés körülmények közt kapitalista termelővé váljék. Ez a lehetőség nagyon csekély, mégis abban az irányban hat, hogy a középparasztság mindaddig, amíg megtartja középparaszti helyzetét, perspektívának tekinti a kapitalizálódás lehetőségét, bár állandóan érzi a kapitalizmus ránehezedő terhét. Emiatt ingadozik a munkásosztály és a burzsoázia közt, s a munkásosztálynak meg kell nyernie szövetségesül.

A dolgozó parasztság valamennyi rétege, a középparasztság is a munkásosztály szövetségesévé válik a kapitalizmus ellen vívott harcban. De a munkásosztálynak szüksége is van a dolgozó parasztság szövetségére. Éppen a mezőgazdasági kapitalizmus viszonylag lassú fejlődése miatt a munkásosztály nem várhat a hatalom átvételével addig, amíg a kapitalizmus a mezőgazdaságban is annyira kiszorítja, proleta-

rizálja a kisárutermelőket, mint az iparban. A kapitalizmus megérik a pusztulásra, mielőtt a mezőgazdaságban teljes győzelmet aratott volna. Majdnem valamennyi kapitalista országban megmarad a mezőgazdaság kisárutermelőinek többé-kevésbé széles rétege, s a munkásosztálynak velük szövetkezve kell megdöntenie a tőkések hatalmát.

A mezőgazdaság szocialista átalakításának szükségessége és feltételei

A felszabadulás előtti magyar mezőgazdaságot is a kis- és a középtermelők nagy tömege és az egyenlőtlen birtokmegoszlás jellemezte. 1935-ben néhányezer nagybirtokos kezén volt a művelhető földterület több mint egyharmada, a csaknem félmilliónyi 1—5 holdas gazdaság mintegy 1,2 millió kat. holdon, a több mint 350 000 5—20 holdas gazdaság pedig körülbelül 3,7 millió kat. holdon gazdálkodott. A feudális termelési viszonyok maradványaival átszőtt mezőgazdaság fejlődésben megrekedt termelőerői megkövetelték a demokratikus agrárátalakulást. A demokratikus átalakulás megvalósítása burzsoá demokratikus feladat. De ha a demokratikus agrárátalakulásra csak a kapitalista fejlődés magas fokán kerülhet sor, e feladat megoldása a munkásosztályra hárul.

Népi demokratikus államunk felszámolta a feudális földbirtokviszonyokat, és kiirtotta a feudalizmus egyéb maradványait. Hazánkban a földreform végrehajtásának fontos sajátosságai voltak: a földosztás nagy méretei, a nagybirtokok élő és holt felszerelésének igénybevétele, s főképpen az, hogy maga a nép hajtotta végre ezt a földreformot. A munkásosztály a hatalomban való részesedését felhasználta arra, hogy törvénnyel védte az újbirtokosok földhöz való jogát, s politikai fejlődésünk irányának megfelelően igyekezett megvédeni az újgazdákat a demokratikus agrárátalakulás differenciáló hatásától. Különböző eszközökkel védtük a dolgozó parasztság — elsősorban az újgazdák — érdekeit, s igyekeztünk meggátolni a polarizációt. A földosztás és az utána végbement fejlődés következtében nagyon megnőtt a kisárutermelő kis- és középparaszti gazdaságok száma. Az 1945. évi földosztás eredményeképpen az 5 kat. holdnál kisebb gazdaságok száma 19 százalékkal, az 5—20 holdas gazdaságoké pedig csaknem kétszeresre gyarapodott. A parasztság évszázados követelésének a munkásosztály vezetésével történt kielégítése elmélyítette a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetségét, s e szövetség társadalmi fejlődésünk legfőbb hajtóerejévé vált.

Munkásosztályunk a dolgozó parasztsággal szövetségben, a párt vezetése és útmutatása alapján, a Szovjetunió hathatós anyagi és erkölcsi segítségére támaszkodva, sikeresen valósítja meg a városban a szocializmus építését. Az ipari üzemek, a bányák, a bankok, a közlekedés és a nagykereskedelem államosítása útján fokozatosan, de viszonylag gyorsan megszüntettük e területeken a tőkés termelési viszonyokat, megteremtettük és megerősítettük a szocialista termelési viszonyokat. A legfőbb termelőeszközök állami tulajdona, a szocialista termelési viszonyok kialakulása a népgazdaság fő ágában lehetővé tette iparunknak a szocialista bővített újratermelés alapján történő rohamos fejlődését.

A mezőgazdaságban azonban a fordulat évéig nem voltak szocialista üzemek. A gazdaságok többsége ma is kisárutermelő paraszti gazdaság, sőt vannak még kulák-kapitalista gazdaságok is.

A szocialista építés gyors és sikeres előrehaladása a városban elkerülhetetlen szükségességként tűzte napirendre a mezőgazdaság szocialista átalakítását. A szétaprózott mezőgazdaság képtelen rá, hogy ellássa élelmiszerrel a növekvő számú városi lakosságot, mezőgazdasági eredetű nyersanyaggal és munkaerővel a fejlődő ipart. Hiába látja el szocialista iparunk egyre fejlettebb termelőeszközökkel, modern nagy gépekkel és a nagyüzemi termeléshez szükséges egyéb eszközökkel a mezőgazdaságot, a parcellagazdaság, a kisárutermelő tulajdonviszonyok szűk korlátokat szabnak ezek alkalmazásának. Népgazdaságunk növekvő igényeinek kielégítése, a mezőgazdasági termelés nagyarányú fellendítése, a mezőgazdasági termékek bősége csakis nagyüzemű mezőgazdaságban biztosítható.

Mezőgazdaságunkban a kisárutermelői, illetve kis részben kapitalista termelési viszonyok ellentmondásba kerültek a modern nagyipar szocialista termelési viszonyaival. A kisárutermelő mezőgazdaság a kapitalizmus éltető talaja. A kisparaszti gazdaságok tengerében államunk korlátozó intézkedései nem szüntethetik meg teljesen a kizsákmányolást és annak lehetőségét. A társadalmi munkamegosztás folytán a szocialista nagyipar szoros gazdasági és társadalmi összefüggésben van a mezőgazdasággal. Ezért a szocializmus építése, a kizsákmányolás teljes megszüntetése lehetetlen anélkül, hogy az egész népgazdaságban, a mezőgazdaságban is, megteremtsük a *szocialista termelési viszonyokat.*

De a mezőgazdaság szocialista átalakítását megkövetelik *a mezőgazdaság belső fejlődésének* törvényszerűségei is. A mezőgazdaság termelőerői fejlődésének ma már béklyóivá váltak a kisparcella korlátai. A mezőgazdaság termelőerőinek mai színvonala már meghaladja a kisárutermelő gazdaságok lehetőségeit. Ha ezeket a korlátokat nem döntjük le, ha a termelőerőket a kisgazdaság szűk korlátai közé szorítjuk, ha nem alakítjuk át a mezőgazdaság termelési viszonyait, ha nem térünk át a nagyüzemi gazdálkodásra, nemcsak az ipar, hanem a mezőgazdaság fejlődését, ezáltal pedig dolgozó parasztságunk és egész dolgozó népünk fokozódó jólétét, igazi felemelkedését is hátráltatjuk.

A dolgozó parasztság a kisárutermelés viszonyai közt soha nem érheti el végleges felszabadulását, életmódjának gyökeres megjavulását. A kisárutermelés napról napra újratermeli azokat a viszonyokat, amelyeknek gazdasági hatása, következménye — államunk korlátozó intézkedései ellenére is — a dolgozó parasztság kizsákmányolásának lehetősége. A dolgozó parasztság felszabadulását, végleges felemelkedését csakis a szocialista nagyüzemi termelés útjára való áttérés biztosíthatja.

Tehát az ipar és a mezőgazdaság fejlődésének, a szocializmus építésének követelménye, hogy a mezőgazdaságban is uralkodóvá váljék a szocialista nagyüzemű gazdálkodás.

„A szocialista társadalom az ipari és mezőgazdasági dolgozók termelési és fogyasztási társulása. Ha ebben a társulásban az ipar nincsen összeegyeztetve a mezőgazdasággal, amely a nyersanyagot és az élelmi-

szert adja, és az ipar készítményeit felszívja, ha tehát az ipar és a mezőgazdaság nem alkot egységes népgazdasági egészet, akkor ebből nem lesz semmiféle szocializmus" — mondotta Sztálin. (*Sztálin* Művei. 7. kötet. 212. old. Szikra. 1951.)

A mezőgazdaság szocialista átalakítása a szocializmus gazdasági alaptörvényének is követelménye. Az átmenet szakaszán meglevő többféle gazdasági forma közül népgazdaságunkban a szocialista forma az uralkodó. Ennek alapján hat a szocializmus gazdasági alaptörvénye, s a többféle gazdasági forma megléte korlátozza e törvény szabad érvényesülését. A szocialista termelésnek a gazdasági alaptörvényben tükröződő célja, s e cél elérésének eszköze csak akkor valósul meg teljesen, ha megszüntetjük a gazdasági formák sokféleségét, szocialista gazdasági formával váltjuk fel a kisárutermelő parasztgazdaságok százezreit és felszámoljuk a kapitalista elemeket.

A szocializmus megvalósíthatatlan a termelés, az elosztás és a csere egész népgazdaságot átfogó tervszerű rendszere nélkül. A kisárutermelő parasztgazdaságok tömegében lehetetlen a tervszerű társadalmi termelés, elosztás és csere. Általában — mondotta Engels — egyetlen társadalom sem biztosíthatja a termelés feletti uralmát, ha nem szünteti meg az egyének közti cserét.

A mezőgazdaság szocialista átalakítását parancsolóan követelő törvényszerűségek a társadalom fejlődésében létrejött anyagi szükségleteket fejezik ki. Ki kell elégítenünk e törvények követelményeit, mert különben nem fejlődhetnének szabadon a termelőerők. A párt, a szocialista állam felismeri ezeket a törvényszerűségeket, és politikáját a törvényekre építve előmozdítja, meggyorsítja a szocialista termelési viszonyok teljes győzelmét, amely előrehajtja a termelőerők fejlődését. Így érvényesül a felépítmény aktív szerepe, visszahatása az alap, s ezen keresztül a termelőerők fejlődésére.

Munkásosztályunk a párt vezetésével, a mezőgazdaság szocialista átalakításának égető szükségességét kifejező gazdasági törvényekre támaszkodva, a fordulat évében megteremtette ennek az átalakulásnak is legfőbb feltételét, a proletariátus diktatúráját, s megkezdte a mezőgazdaság szocialista átszervezése egyéb feltételeinek a megteremtését. Az a körülmény, hogy a falun többségben vannak a kisárutermelő parasztgazdaságok, sokoldalú előkészítő és szervező munkát tesz szükségessé.

„Ahhoz, hogy a kollektív munka a földművelésben is helyettesíteni tudja a parcellamunkát, az egyéni elsajátítás formáját, két dolog kell: ilyen átalakulás gazdasági szükségessége és ezen átalakulás megvalósulásának anyagi feltételei". (*Marx—Engels* Művei. 27. kötet. 684. old. Oroszul.)

Az átalakulás gazdasági szükségessége megvolt a fordulat éve, a proletárdiktatúra megteremtése óta. De kezdetben hiányoztak a fordulat végrehajtásához szükséges anyagi feltételek. Lenin az agrárkérdésről szóló tézisek tervezetében hangsúlyozta: „Még a nagyparasztok kisajátítása sem lehet azonban semmiképpen sem a győztes proletariátus közvetlen feladata, mert az ilyen gazdaságok társadalmasításának még nincsenek meg az anyagi, többek közt a technikai, valamint a társadalmi feltételei." (*Lenin* Művei. 31. kötet. 152. old. Szikra. 1951.)

Államunknak a szocialista nagyipar, elsősorban a nehézipar fejlesztésével meg kellett teremtenie az áttérés tárgyi, gazdasági feltételeit. Korszerű, nagyüzemi termelésre alkalmas gépekkel kellett ellátnia a mezőgazdaságot. A párt útmutatása, a Szovjetunió tapasztalatai alapján hazánkban is kialakítottuk a gépállomások rendszerét, s ma már 312 gépállomás alkotja a mezőgazdaság szocialista átalakításának műszaki alapját. Az állam szakképzett vezetőkről is gondoskodik. Létrehoztuk az állami gazdaságokat, amelyek arra hivatottak, hogy a szocialista nagyüzemi földművelés példaképeivé váljanak, közvetlenül, kézzel foghatóan bizonyítsák a dolgozó parasztságnak a szocialista nagyüzemi mezőgazdasági termelés előnyeit.

Körültekintő előkészítés szükséges azért is, hogy sikeresen oldjuk meg a parasztság átnevelését, magántulajdonosi lelkületének átalakítását, meggyőzzük a nagyüzemi gazdálkodás fölényéről.

„Jól tudjuk — tanítja Lenin —, hogy az olyan roppant átalakulás az emberek tízmillióinak életében, amely életük, létük alapjainak mélyéig hatol, mint az áttérés a kis egyéni parasztgazdaságról a föld társas megművelésére — az ilyen átalakulás csak hosszas munka árán jöhet létre . . .” (*Lenin* Művei. 28. kötet. 352. old. Szikra, 1952.) A dolgozó parasztságban hosszú évtizedek során negrögződött a földhöz való ragaszkodás. Emiatt nehezen válik meg a parcellagazdálkodástól, nehezen győződik meg az áttérés szükségességéről és a szocialista nagyüzemi gazdálkodás előnyeiről. Márpedig az áttérés egyik legfontosabb személyi feltétele, hogy az egész dolgozó parasztság — a középparasztság is — elismerje a kollektív termelésre való áttérés szükségességét és előnyét. A dolgozó parasztság szocialista útra vezetésének szempontjából döntő fontosságú az áttérés fő útjának, legmegfelelőbb formáinak és célra vezető módszereinek kialakítása.

A dolgozó parasztság egyéni és a szocialista építés egyetemes érdeke összeegyeztetésének fő útja

A mezőgazdaság szocialista fejlődési formáinak, módjainak és eszközeinek kialakítása során a párt mérlegeli a dolgozó parasztságnak az anyagi termelés rendszerében elfoglalt helyzetét. A dolgozó parasztok kisgazdaságai nem kizsákmányoláson, hanem saját családi munkán alapulnak, ezért kisajátításuk a kommunista párt és a proletárállam számára járhatatlan út. Engels erről a következőképpen írt: „. . . magától értetődő, hogy ha az államhatalom birtokába jutunk, nem gondolhatunk arra, hogy a kisparasztokat erőszakkal (kárpótlással vagy anélkül, mindegy) kisajátítsuk, mint ahogy ezt a nagybirtokosokkal meg kell tennünk. Feladatunk a kisparaszttal szemben elsősorban az, hogy magánüzemét és magánbirtokát szövetkezeti tulajdonba vezessük át, nem erőszakkal, hanem példával és azzal, hogy társadalmi segítséget nyújtunk ehhez a célhoz.” (*Engels.* A parasztkérdés Franciaországban és Németországban. Marx—Engels Válogatott Művek. II. kötet. 432. old. Szikra. 1949.)

Lenin mélyrehatóan elemezte a parasztságnak a kapitalizmusban kialakult gazdasági helyzetét, ebben gyökerező gondolkodását. *A szövetkezetekről* írt munkájában sokoldalúan kifejtette a mezőgazdaság szocialista átalakításának alapelveit, és új tételekkel gazdagította Marx és

Engels tanítását. Leninnél (Marxhoz és Engelshez viszonyítva) az újszerű abban áll — írta Sztálin —, hogy a parasztság fő tömege bevonásának útját a szocialista építésbe a szövetkezeteken keresztül konkrétan megmutatta, és az a proletárdiktatúra kezében hatalmas eszköze lett a kis parasztgazdaságok átalakításának, a parasztság fő tömege átképzésének a szocializmus szellemében. A dolgozó parasztság csakis a szövetkezeten mint fő formán keresztül juthat el a szocializmushoz.

A proletárdiktatúra viszonyai közt kivételes jelentőségűvé válnak a termelőszövetkezetek, mert ebben a formában valósul meg a lehető legegyszerűbben, legkönnyebben és a parasztoknak legérthetőbb módon az új rendre való áttérés, „. . . a falu szocialista fejlődésének fő útja Lenin szövetkezeti terve" — mondotta Sztálin. (*Sztálin* Művei. 12. kötet. 142. old. Szikra. 1950.)

A szövetkezeti forma a legalkalmasabb arra, hogy összehangolja *a társadalmi és a dolgozó paraszti egyéni érdeket,* s biztosítsa a közérdek feltétlen érvényesülését.

A kapitalizmusban a szövetkezet „kollektív kapitalista intézmény", amely a tőkés kizsákmányolás jármába hajtja a dolgozókat, nem utolsósorban a dolgozó parasztokat. A kapitalizmus megdöntése után a szövetkezés „a falusi lakosság megszervezésének új elve", amely érvényesíti a dolgozó parasztok egyéni érdekeit. A dolgozó parasztoknak anyagilag előnyösek az egyszerűbb szövetkezési formák is, amelyekben mindenfajta kapitalista, spekulációs közvetítést kikapcsolva, a nagybani adás-vétel előnyeit kihasználva értékesíthetik fölöslegeiket, beszerezhetik a gazdálkodásukhoz és a mindennapi életükhöz szükséges árukat. Még előnyösebb, ha közösen használják a termelőeszközöket és közösen termelik a termékeket. A jól megalapozott szövetkezeti nagyüzem lehetőséget ad a modern gépi technika korlátlan alkalmazására, a szövetkezeti tagság munkaerejének ésszerű és gazdaságos kihasználására, az agrártudományok nagyszerű vívmányait megvalósító és a helyi adottságoknak leginkább megfelelő vetésforgó alkalmazására. Ezek a sok árut és bőséges jövedelmet, biztonságos életet adó, kulturált gazdálkodás feltételei. Mindez megvalósíthatatlan a kisparcellákon, bármekkora is a proletárállam segítsége és az egyénileg dolgozó paraszt szorgalma, törekvése. Éppen a munka nagyobb termelékenysége és az állami támogatás hatékony kihasználása a forrása legjobb termelőszövetkezeteink nagyszerű eredményeinek, legyőzhetetlen fölényüknek. A szövetkezeti nagygazdaság és a kisparaszti parcellagazdaság *minőségi* különbségének elhalványítása vagy tagadása a jobboldali nézetek megnyilvánulása volt, s a legutóbbi másfél évben fékezte szocialista építőmunkánkat. A szövetkezés mind a forgalom, mind a termelés területén magasabbrendű, előnyösebb, mint a kisparaszti termelő és beszerző-értékesítő forma. Ez az előny a dolgozó paraszti sors végérvényes jobbrafordulásának, a szocialista falu megteremtésének serkentője.

A dolgozó parasztság szövetkezése a szocialista építés sikerének alapfeltétele és a dolgozók egész társadalmának életbevágó érdeke. A kommunista pártok legfőbb célja, a kizsákmányolás teljes megsemmisítése, a dolgozó nép legbensőbb vágyait fejezi ki. A burzsoázián aratott győzelem záloga csupán az új, a magasabbrendű társadalmi termelőmód megvalósítása lehet, amelyben a tőkés termelés és a kisárutermelés he-

lyét a nagyüzemi szocialista termelés foglalja el. Halálos csapásokat mértünk a kapitalizmusra hazánkban, éppen ezért különösen megszívlelendő számunkra is a lenini tétel: a tőke ereje nem utolsósorban „a kisüzemi termelés erejében" rejlik. A kizsákmányolásnak és éltető talajának, a kisárutermelésnek megszüntetését csakis az egységes szocialista népgazdaság megteremtése, a dolgozó parasztok önkéntes szövetkezése útján érhetjük el. Csakis ez szüntetheti meg a szocialista ipar és a kisárutermelő mezőgazdaság ellentétét, csakis ez lehet megfelelő alapja és szilárd támasza a szocialista építés főeszközének: a szocialista iparosításnak. A szövetkezés győzelmes előrenyomulása nyit utat a társadalmi haladás követelményeit tükröző gazdasági törvények érvényesülésének.

Tehát a szövetkezés nemcsak a paraszti egyéni érdekeket elégíti ki, hanem egyszersmind összehangolja ezeket a közösség érdekeivel, s alá is rendeli a társadalmi haladás követelményeinek. A szövetkezet útján lehet „a szocializmust a gyakorlatban úgy építeni, hogy ebben az építésben *minden* kisparaszt résztvehessen" (*Lenin.* Az agrárkérdésről. II. kötet. 765. old. Szikra. 1950.)

Szocializmusépítő társadalmunk életbevágó érdeke a szocialista termelési viszonyok teljes győzelme, a termelés szakadatlan növelése, a termelőerők fejlesztése. Ez a feltétele az anyagi és kulturális színvonal állandó emelésének. Mindezt a mezőgazdaságban is csak a szocialista nagyüzemi termelés biztosíthatja. A termelőszövetkezet: *szocialista* gazdasági forma, amely a legfontosabb termelőeszközök társadalmi tulajdonára, és a kizsákmányolástól megszabadult dolgozó parasztok összefogására épül. Az egységes termelőszövetkezeti mezőgazdaság kizárja nem csupán a kizsákmányoló osztályok létét, hanem bármilyen formában való újjáéledésük lehetőségét is. A termelőszövetkezet a kisárutermelő paraszti gazdaságok milliói számára valóban a szocializmus felé vezető széles országút. A termelőszövetkezet azonban nemcsak szocialista forma, hanem *nagyüzemi* forma is, amely magában foglalja a *szocialista* nagyüzem hatalmas előnyeit. A szocialista nagyüzem a gazdaság szakadatlan fejlődésének, a munkatermelékenység rendszeres növekedésének, a dolgozók anyagi és kulturális felemelkedésének egyetlen szilárd gazdasági alapja. A szövetkezet az a forma, amelyet a dolgozó parasztság nem tekint kisajátításnak, sőt magához közelállónak tart, viszonylag a legkönnyebben és a leghamarabb megért.

A kizsákmányoláson alapuló tőkés tulajdont a proletárállam kisajátította és így alakította át szocialista össznépi tulajdonná. A kisárutermelők saját munkán alapuló magántulajdona ellenben nem sajátítható ki, de átalakítható szocialista szövetkezeti tulajdonná. A szövetkezeti kollektív tulajdon a dolgozó parasztok magántulajdonának önkéntes társadalmasításából ered, és a termelők egy csoportjának, a szövetkezeti kollektívának a tulajdona.

A szövetkezeti csoporttulajdon a termelőeszközök társadalmasításának alacsonyabb fokát képviseli, különbözik az össznépi tulajdontól, a szocialista tulajdon legfejlettebb formájától. A dolgozó parasztság kistulajdonos helyzeténél fogva nem térhet át egycsapásra és azonnal a szocialista gazdaság legfejlettebb formájára, az össznépi tulajdonra.

Az állami vállalatokban — az ipari vállalatokban és az állami mezőgazdasági nagyüzemekben egyaránt — minden termelőeszköz és termék

társadalmasított, mégpedig a legmagasabb, össznépi színvonalon. A szövetkezetekben a dolgozó parasztok — a földet kivéve — a legfontosabb termelőeszközöket társadalmasítják, a szövetkezeti kollektíva tulajdonába adják.

A termelőszövetkezetekben az alapszabály rendelkezései szerint a tagok személyi tulajdonában marad a termelőeszközök bizonyos része: a háztáji gazdaság. A háztáji gazdaság kisegítő jellegű, a szövetkezeti tag fogyasztási szükségletei egy részének kielégítését szolgálja, de a háztáji gazdaságból származó esetleges feleslegek a piacon is értékesíthetők.

A szocialista tulajdon szövetkezeti válfaja kifejezi a szocialista építés, az egész társadalom érdekét, mert a volt magántulajdonos, a dolgozó paraszt a termelőszövetkezetben a kollektív tulajdon egyik formájának hordozójává, a szocializmus aktív építőjévé válik. De egyúttal a szövetkezeti formában a parasztság korábbi szokásaihoz, gondolkodásmódjához némiképpen alkalmazkodik a rendeltetésének és az átmenet fokozatosságának megfelelő nagyságú háztáji gazdaság. Ilyen módon a termelőszövetkezetben a dolgozó parasztok minőségi változást jelentő áttérése az új útra párosul a parasztság régi életformájához és gondolkodásmódjához való bizonyosfokú alkalmazkodással. Ez nagyon megkönnyíti a termelőszövetkezetekbe való belépést és a termelőszövetkezeti mozgalom győzelmét.

A termelőszövetkezetekben megváltozik a dolgozó parasztnak a munka társadalmi szervezetében elfoglalt helyzete is. Megváltozik a paraszti munka egész jellege. A munka — bár szűkebb keretek közt — közvetlenül társadalmi jellegűvé válik. A szövetkezeti munkát a tervszerűség, a kollektív munkaszervezeti formák jellemzik. A termelőszövetkezetek termelésében — elsősorban a gépállomások révén — állami tulajdonban levő termelőeszközök is részt vesznek, sőt vezető szerepet töltenek be. A szövetkezeti csoporttulajdon szocialista jellegének erősítése és az állami tulajdon vezető szerepe, sajátos módon függ össze a gépállomások rendszerével. Egyazon termelési folyamatban közvetlenül kell összehangolni az össznépi tulajdonban levő modern nagygépek munkáját a kollektív csoporttulajdonban levő termelőeszközök használatával. Itt a mindennapi életben érvényesül az össznépi tulajdon vezető szerepe.

Az önkéntesen társuló dolgozó parasztok kollektívája sajátmaga vezeti, irányítja a szövetkezeti gazdaságot. Az alapszabály szerint a szövetkezeti élet minden fontos kérdésében a legfelsőbb szervként maga a tagság: a közgyűlés dönt. A közgyűlés választja az igazgatóságot és az elnököt, jóváhagyja a gazdálkodás alapjául szolgáló terveket, dönt a jövedelem felhasználásáról. A szövetkezet vezetésének ebben a rendszerében is szembeötlően kifejeződik a gazdaság szövetkezeti természete. A szövetkezeti vezetés demokratikus rendszere, az egész tagság részvétele a szövetkezet közös ügyeinek intézésében megfelel a dolgozó parasztság korábbi „tulajdonos"-természetéből fakadó igényeinek, de már itt nem magántulajdonról, hanem kollektív csoporttulajdonról lévén szó, az egyének, mint a kollektíva tagjai, kollektívan döntenek, irányítanak. De ez a rendszer egyúttal átformálja a dolgozó parasztság gondolkodásmódját, lelkületét, a kollektivizmus szellemében átneveli a parasztságot.

Az eleven széleskörű szövetkezeti demokrácia, a szövetkezeti élet e döntő alapelvének maradéktalan érvényesülése azt eredményezi, hogy a szövetkezet tagjai érdeklődnek a szövetkezeti gazdaság ügyei iránt. Ha a tagok kivétel nélkül a közösség részeseinek, gazdának érzik magukat a szövetkezetben, nyilvánvalóan gazda módjára is dolgoznak. Ennek a szellemnek a kialakítása elsősorban a politikai nevelő munkától és a vezetés minőségétől függ. Ha a szövetkezet irányítása valóban demokratikus, ha a vezetés rendje lehetővé teszi, hogy a tagok a közös gazdaság javára hasznosíthassák a hosszú éveken át szerzett gyakorlati, termelési tapasztalataikat és tudásukat, akkor kibontakozik a dolgozó parasztok alkotó készsége, a kollektív munka pótolhatatlan járulékos termelőereje.

A termelőeszközök tulajdonformája meghatározza a jövedelem elosztásának, a termelőszövetkezeti tagok részesedésének jellemző módját és formáját. A termelőszövetkezet az állami kötelezettségek teljesítése után a közgyűlés határozatai alapján kiegészíti a szövetkezeti, a vetőmag-, takarmány- és a többi közös alapot, a megmaradó mennyiség java részét pedig részesedésként szétosztja a tagok közt a végzett munka arányában. A szocialista tulajdonnak megfelelően termelőszövetkezeteinkben is érvényesül a szocialista elv: „Mindenkitől képessége szerint, mindenkinek munkája szerint".

A végzett munkának és a személyes szükségletek kielégítését szolgáló jövedelem elosztásának mértéke a munkaegység. A munkaegység kifejezi a szövetkezeti tagoknak az elvégzett munkában és a felosztandó termékek elosztásában kialakult viszonyait. A munkaegység mint a munka mértéke ebben a vonatkozásban a közös munkában való részvétel ellenőrzésének is eszköze (munkaegységminimum). A munkaegység a szocialista elosztás elvének megfelelően már előre meghatározza azokat az arányokat, amelyek szerint a tagok egyéni fogyasztást szolgáló jövedelme az év végén alakul. De a jövedelemrészesedés abszolút nagysága — a szövetkezeti csoporttulajdon természetének megfelelően és az állami vállalatok dolgozóinak munkabérétől eltérően — előre pontosan nem határozható meg. A szövetkezeti tag jövedelme egyrészt teljesített munkaegységei számától, másrészt pedig a közös gazdaság eredményeitől függ.

Termelőszövetkezeteinkben — a föld magántulajdonának következtében és a kisparasztság megnyerésének megkönnyítése végett — a jövedelem egy részét a bevitt föld arányában földjáradék gyanánt osztják fel.

A szövetkezeti forma sajátosságának megfelelően a szövetkezeti tagok jövedelme nagyrészt a közös gazdaságból ered, de ezt rendszeresen kiegészíti a háztáji gazdaságból származó jövedelem.

A termelőszövetkezetek és a tagok egyénileg is, nemcsak mint vásárlók, hanem mint eladók is, részt vesznek az áruforgalomban, egyrészt a közös gazdaságból, másrészt a háztáji gazdaságból eredő termékeikkel. Ebben is különbözik a termelőszövetkezeti parasztság a munkásosztálytól. A munkások munkája a termelőeszközök össznépi tulajdonán alapszik, és pénzbeli munkabér formájában részesednek a társadalmi termelés eredményeiből. Ezért az áruforgalomban rendszerint csak vásárlóként vesznek részt.

A termelői szövetkezés fő formája

A mezőgazdasági termelőszövetkezet (III. típusú) viszonyaink közt a szövetkezeti gazdaság legjobban bevált szocialista formája. Természeténél fogva léte és fejlődése mindenben megfelel az egész társadalom érdekeinek. A dolgozó paraszti gazdaságok önkéntes társítása útján megvalósítja a legfontosabb paraszti termelőeszközöknek és a termékek zömének szocialista-szövetkezeti tulajdonát, a szocialista termelési viszonyok kifejlődését a népgazdaság egyik fő ágában, a mezőgazdaságban. Fokozatosan kialakítja az új, egységes szocialista paraszti osztályt.

E kialakuló új osztály magva, termelőszövetkezeti parasztságunk, már új helyet foglal el a társadalmi termelés rendszerében, hozzáigazodik népgazdaságunk vezető, következetesen szocialista szektorához. A mezőgazdasági termelőszövetkezetben lehetővé válik a tervszerű gazdálkodás, a termelés, a csere és az elosztás kollektív alapelvek szerinti megszervezése. Az elosztás szocialista elve leginkább ebben a termelőszövetkezeti formában érvényesül.

A mezőgazdasági termelőszövetkezetben a szocialista elemek a legerősebbek, s meghatározzák ennek a formának fejlődését, szilárdulását.

A mostani szakaszon ez a forma fejleszti ki a legerélyesebben a szocialista nagyüzemű gazdálkodás feltételeit. A mezőgazdasági termelőszövetkezet valósítja meg leginkább a termelésnek a szocializmus gazdasági alaptörvényében megjelölt célját, az teremti meg és fejleszti tovább e cél elérésének leghatékonyabb eszközeit. A nagyüzemű növénytermelés és a közös állattenyésztés ebben a formában bontakozhat ki a legeredményesebben, a termelőeszközök koncentrációjának és a munka társadalmasításának viszonylag magas foka ebben a formában érhető el. A munka társadalmi méretű szervezése, a brigádok, a munkacsapatok formája, tehát a nagyüzemi munkaszervezet a legmagasabb szinten ebben a formában valósul meg. A közösen, nagyüzemi munkaszervezetben, a legfejlettebb termelőeszközökkel és a legújabb termelési eljárások alkalmazásával végzett munka termelőereje jóval felülmúlja az elszigetelt egyéni munka termelékenységét. A mezőgazdasági termelőszövetkezet a szocialista bővített újratermelésnek, a termelés, benne az árutermelés nagyarányú növelésének legfejlettebb szövetkezeti útja.

Ezért mondja az MDP Központi Vezetőségének 1955. évi június 7—8-i határozata: „Hazánkban a termelői szövetkezés fő formája a mezőgazdasági termelőszövetkezet. Ezért a termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztése során a fő figyelmet a legfejlettebb és a gyakorlatban legjobban bevált szövetkezeti típus fejlesztésére kell fordítani, mert a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben korlátlan lehetősége van a korszerű nagy gépek alkalmazásának, a munka termelékenysége növelésének, és ez a szövetkezeti forma kapcsolja össze legjobban a tagok egyéni érdekeit a közösség érdekeivel." (*Szabad Nép.* 1955. június 9.)

A mezőgazdasági termelőszövetkezet nemcsak azért vonzó, mert a szocialista termelés és a nagyüzemi gazdálkodás nagyszerű előnyeit nyújtja a parasztságnak, hanem azért is, mert szerencsésen összekapcsolja a szocialista viszonyokat a parasztság sajátos gondolkodásmódjához közel álló elemekkel. A mezőgazdasági termelőszövetkezet alapszabálya szerint minden családnak $^1/_2$—1 kat. holdas háztáji gazdasága és

meghatározott állatállománya lehet. A háztáji gazdaság azonban csak akkor lehet a szövetkezetben az egyéni és a társas érdek összekapcsolásának s a szövetkezeti út megkönnyítésének egyik eszköze, ha *kiegészíti* a közös gazdaságot, s nem fejlődik a közös gazdaság rovására. A társadalmi és az egyéni érdekeknek a termelőszövetkezetekben való összeegyeztetése szigorúan megköveteli a közös gazdaság erősítését és fejlesztését, s a háztáji gazdaság méretének az alapszabályban megszabott keretek közé szorítását. A legutóbbi időben sok helyen a tagok a közös gazdaság rovására növelni kezdték háztáji gazdaságukat. Ez a káros gyakorlat sérti a közösség, a termelőszövetkezet érdekeit, de sérti a termelőszövetkezeti tag egyéni érdekeit is, mert a háztáji gazdaság egészségtelen növelése gátolja a közös gazdaság fejlődését, tehát csökkenti a tag főjövedelmét, amelyet a közös gazdaságban végzett munkája után kap.

Vonzóbbá és könnyebbé teszi a termelőszövetkezeti gazdálkodáshoz vezető utat — különösen a középparasztoknak — a földjáradék kifizetése. Parasztságunkban évtizedek alatt elmélyült a földmagántulajdonhoz való ragaszkodás, s ezzel a mezőgazdaság szocialista átalakítása során is számolnunk kell. Ezért a mezőgazdasági termelőszövetkezet mintaalapszabálya szerint a közös jövedelem 10—20 százalékát a bevitt földek arányában földjáradék címén kell szétosztani a tagok közt. Ugyancsak a termelőszövetkezetekbe való belépést könnyíti meg a dolgozó parasztságnak a bevitt termelőeszközök értékének a kifizetése.

A mezőgazdasági termelőszövetkezet gazdasági viszonyai elfogadhatók, érthetők a parasztság számára, s alkalmasak a dolgozó parasztság szocialista tudatának a kialakítására.

A mezőgazdasági termelőszövetkezet a szocialista alapvonások erősítésének és továbbfejlesztésének sok változatos lehetőségét tárja fel. E forma szocialista jellegének állandó erősítése, a közös gazdaság, a munkaszervezet fejlesztése, a közös gazdaságból eredő jövedelemrészesedés növelése a dolgozó parasztság szocialista szellemben történő nevelésének anyagi alapja.

Dolgozó parasztságunk a mezőgazdasági termelőszövetkezet talaján szabadul meg végérvényesen a kizsákmányolástól és a kizsákmányolás veszélyétől, a termelőszövetkezetben lép véglegesen az anyagi jólét, a szellemi és kulturális felemelkedés felfelé ívelő útjára. Tehát ez a forma alakítja át a legmélyrehatóbban a termelési viszonyokat és biztosítja a legtágabb teret a termelőerők fejlődésének.

Jól működő, élenjáró mezőgazdasági termelőszövetkezeteink hosszú sora, továbbá, hogy legtöbb termelőszövetkezetünk a III. típus szerint gazdálkodik, bizonyítja, hogy ez a forma a legjobb, leginkább ez vonzotta és vonzza a dolgozó parasztokat.

A szövetkezeti út győzelméért hazánkban

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége ez év júniusában fontos határozatot hozott a mezőgazdaság szocialista átalakításának és a mezőgazdasági termelés fellendítésének soron következő feladatairól. Ezt a két fontos feladatot együttesen kell megoldani.

A Központi Vezetőség határozatának végrehajtásában nagy feladatok hárulnak a már meglevő szövetkezetekre, s a szövetkezeti tagság egyre növekvő táborára. A párt és a kormány továbbra is támogatja

egyénileg dolgozó parasztságunkat a termelés fejlesztésében, s egyszersmind még inkább segíti a termelőszövetkezeteket, mert ezen az úton biztosítható a mezőgazdasági termelés fellendítése, a dolgozó parasztság felemelkedése. A Központi Vezetőség június 8-i határozata célül tűzte ki a termelőszövetkezeti mozgalom erősítését, számszerű növelését.

A kommunista pártok szövetkezeti politikáját áthatja az a felismerés, hogy rendeletekkel, adminisztratív eszközökkel, erőszakosan „nem lehet a kistermelést nagy termeléssé változtatni". Ezért pártunk a szövetkezeti mozgalom kiterjesztését szigorúan az önkéntesség lenini elve alapján, kizárólag a meggyőzés módszerével valósítja meg. Tudja, hogy a dolgozó parasztok önkéntes szövetkezését elsősorban a meggyőző gyakorlati példák, a jól működő, vonzó termelőszövetkezetek alapozhatják meg, ezért állandóan erősíti a meglevő és a most alakuló termelőszövetkezeteket.

A legutóbbi gazdasági évben szövetkezeteink egyharmada az egyénileg gazdálkodó parasztokét meghaladó termésátlagokat ért el. Több mint 600 termelőszövetkezet munkaegységenként 30 forintnál nagyobb részesedést biztosított tagjainak. Ezek az eredmények a legfőbb biztosítékai a szövetkezeti mozgalom további egészséges számszerű fejlődésének.

Az önkéntesség elve azonban nem jelenti és nem is jelentheti a *spontán* fejlődést. A szövetkezeti mozgalom győzelme a szocialista építés létkérdése. Ezért a párt és a proletárállam egész politikai, gazdasági és erkölcsi erejével segíti, támogatja ezt a mozgalmat. Az önkéntesség elve egyáltalán nem zárja ki, sőt feltételezi a szívós felvilágosító, a türelmes nevelő és a célratörő meggyőző munkát. Az önkéntesség lenini elvével ellenkezik a közvetlen vagy a közvetett kényszerítés bármely fajtája, de a szövetkezetek iránt tanúsított közömbösség, semlegesség is. A passzivitás lehetetlen már csak azért is, mert — mint napjainkban tapasztaljuk — a termelőszövetkezeti mozgalom éles osztályharc közepette fejlődik. A szövetkezés önkéntességének elve és a termelőszövetkezetek aktív támogatása, a dolgozó parasztok meggyőzése ugyanannak a dolognak két elválaszthatatlan oldala.

Az önkéntesség elvével ellentétes mind a tétlenkedő uszálypolitika, mind a türelmetlenkedés. Pártunk figyelmeztetett: „Hiba volt, hogy a szocialista nagyüzemi mezőgazdaságra való túlgyors átmenetre vettünk irányt. Ez szinte automatikusan vezetett a termelőszövetkezeti mozgalom erőltetett ütemű fejlesztéséhez." (*Rákosi Mátyás* előadói beszéde. Az MDP III. kongresszusának rövidített jegyzőkönyve. 39. old. Szikra. 1954.)

Most a párt a lenini tanításhoz híven a megérett gazdasági és politikai feltételekhez igazodva vezeti a mezőgazdaság szocialista átépítését.

Az önkéntesség elvével szorosan összefügg a fokozatosság elve, amely megköveteli a szövetkezeti mozgalom változatos formáit, különböző fokait, s a magasabbfokú termelőszövetkezetekre való áttérést. Szövetkezeti mozgalmunk további sikereinek fontos feltétele a fokozatosság elvének érvényesítése. Földművesszövetkezeteinknek valóban a dolgozó parasztság kollektív beszerző és értékesítő szerveivé, az egyszerű termelési társulások elterjesztőivé kell válniuk. A termelési szerződések rendszere is jelentős szerepet tölthet be — egyebek közt — a szövetkezés alacsonyabb fokainak elterjesztésében, a gépi talajmunka megked-

veltetésében. Az I. és a II. típusú termelőszövetkezeteket meglehetősen elhanyagoltuk, ezért fejlődésük elmaradt. Közülük csak kevés fejlődött át mezőgazdasági termelőszövetkezetté.

A fokozatosság elvének megfelelően hatásosabban kell segítenünk az egyszerűbb szövetkezeti formákat, amelyekben az új működési szabályzat erősíti a közös szocialista elemeket. Úgy kell támogatnunk az alsóbb fokú formákat, hogy előmozdítsuk a magasabb fokra való átfejlődést, a legfejlettebb szövetkezeti forma fölényének és a fokozatosság elvét is tükröző vonzó vonásainak kidomborodását.

Az önkéntesség és a fokozatosság lenini elvének érvényesítése nagyon fontos a középparasztság megnyerése szempontjából. Életbevágó politikai és gazdasági kérdés, hogy a földterületünk jelentős részét, állatállományunk többségét kezében tartó középparasztság a mi oldalunkon álljon és termelőszövetkezeti útra térjen.

A szövetkezet mint a szocialista elemek növekedésének és győzelmének formája természetesen elkeseredett osztályharc küzdőtere. Ezért nem homályosulhat el a kapitalizmust megsemmisítő erő: a munkás-paraszt szövetség osztályharcos tartalma. A szövetkezeti mozgalom csak akkor fejlődhet sikeresen, ha a dolgozó parasztság a munkásosztályt követi és határozottan szembefordul ősi ellenségével, a kuláksággal. A munkás-paraszt szövetség osztálytartalmát az átmenet idején a lenini hármas jelszó határozza meg. Ez a szövetség osztályharcos erő, amelynek éle a kizsákmányolók, főként utolsó népes osztaguk: a kulákság ellen irányul. A példák tömegei igazolják e lenini tanítás érvényét: a szövetkezés útján megtett minden lépésünk feltétele, hogy szilárdan a szegényparasztságra támaszkodjunk, élesen elválasszuk egymástól a középparasztokat és a kulákokat, kérlelhetetlenül harcoljunk a szövetkezés halálos ellensége, a kulákság ellen.

A munkás-paraszt szövetség alapja, hogy a proletariátus és a dolgozó parasztság leglényegesebb érdekei azonosak: közös érdekük a népgazdaság szocialista fejlődésének diadala. E diadal csakis a munkásosztály vezetésével vívható ki. A munkásosztálynak és pártjának vezetése a szocialista építés győzelmének legfőbb biztosítéka. A pártot a társadalmi törvények ismerete vezeti, ezért helyesen választja meg a szocializmus építésének formáit, a fokozatokat, a soron következő feladatokat. Fényesen igazolták és napról napra igazolják ezt pártunknak és a testvéri kommunista pártoknak, elsősorban a Szovjetunió Kommunista Pártjának világra szóló sikerei.

A mezőgazdaság szocialista átalakításának fontos feltétele a termelőszövetkezeti tagok és az egyénileg dolgozó parasztok baráti viszonyának erősítése. A dolgozó parasztság szocialista útra vezetéséért kifejtett nagyarányú munkában arra kell törekednünk, hogy a dolgozó parasztság tömegei minél előbb elismerjék a szövetkezeti gazdálkodásra való áttérés előnyeit.

Egyénileg dolgozó parasztságunkban egyre nagyobb az érdeklődés a szövetkezeti gazdálkodás iránt, s jól gazdálkodó szövetkezeteink példájának vonzó hatása nyomán egyre többen választják a korszerű nagyüzemi gazdálkodás, az igazi felemelkedés egyetlen biztos útját: a szövetkezeti utat, amelyen haladva lerakjuk mezőgazdaságunkban is a szocializmus alapjait, s felépítjük hazánkban a szocializmust.

LATKOVICS GYÖRGY

A jövedelemelosztás alapelvei a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben

Marx *A Gothai program kritikája* című művében először fejtette ki a termékek elosztásának szocialista alapelveit. A mű megírásakor a fejlett tőkésországok gazdasági és politikai viszonyainak tanulmányozása alapján jogosan feltételezte, hogy a szocialista forradalom valamennyi országban vagy legalábbis a legfejlettebb tőkésországokban egyszerre fog győzni, továbbá, hogy a termelőerők nagymértékű fejlődése és koncentrációja a kapitalizmusban addigra csaknem teljesen megsemmisíti a kisárutermelést. Marx e feltevésből kiindulva szállt vitába a szocializmus kispolgári eltorzítóival, és elsőként fejtette ki a társadalmi termék elosztásának legfontosabb elveit.

A társadalmi termékekből elsősorban pótolni kell a termelés folyamán elhasználódott termelőeszközöket, fejleszteni kell a társadalom termelőerőit, és tartalékokat kell képezni a termelés folyamatosságának biztosítása végett. Csak az e szükségletek kielégítése után megmaradó termékeket lehet elfogyasztani oly módon, hogy előbb biztosítani kell a társadalom közös szükségleteit szolgáló intézmények fenntartását és bővítését, a munkaképtelenek stb. eltartását, s a többi termékeket lehet a társadalom tagjainak közvetlen egyéni fogyasztására fordítani.

A kapitalizmus egyenlőtlen fejlődése azonban az imperializmusban olyan viszonyokat teremt, hogy — Marx feltevésétől eltérően — a szocializmus először csak egy országban, a Szovjetunióban került diadalra, ma pedig az emberiségnek körülbelül egyharmada építi a szocializmust. A szocializmus építése ellenséges kapitalista környezetben történik, ezért a szocialista társadalomnak a honvédelemről és egyéb ebből következő feladatok biztosításáról is gondoskodnia kell. Ugyancsak az imperializmus sajátos viszonyai következtében a Szovjetunióban, majd a népi demokratikus államokban a proletariátusnak sikerült megragadnia a hatalmat, még mielőtt a kapitalizmus megsemmisítette volna a kisárutermelést. Ebből következően a munkásosztálynak és pártjának egyik legfontosabb feladata, hogy a hatalom és a gazdasági kulcspozíciók birtokában fokozatosan, meggyőzés útján, szigorúan megtartva az önkéntesség elvét, bevonja a szocializmus építésébe a kisárutermelő — javarészt kisparaszti — rétegeket. Lenin *A szövetkezetekről* című művében kifejtette, hogy a kisárutermelő rétegeknek a szocializmus épí-

tésébe való bevonására a szövetkezeti forma a legalkalmasabb. Tehát a mezőgazdaság szocialista átalakítása során a nagyüzemek, a bankok stb. államosításakor keletkező össznépi (állami) tulajdonnal egyidejűleg kialakul, s a kisparaszti tulajdont fokozatosan kiszorítja a szocialista tulajdonnak egy másik formája: a szövetkezeti tulajdon. Mind az állami, mind a szövetkezeti tulajdon kollektív szocialista tulajdon, amely kizárja a kizsákmányolás lehetőségét. De az állami tulajdon fejlettebb a szövetkezeti tulajdonnál, mert a szövetkezet termelőeszközei és termékei nem az egész társadalom, hanem csak egy termelőszövetkezet tagságának a tulajdona.

A szocializmusban az egyéni fogyasztásra kerülő termékek elosztásának módját az határozza meg, hogy a szocialista termelés célja a társadalom anyagi és kulturális szükségleteinek maximális kielégítése a legfejlettebb termelési technika alapján. De amíg a szocialista termelés nem biztosíthatja a termékek olyan bőségét, hogy mindenki szükségletei szerint részesedhessék a társadalom termékeiből, addig a termékek elosztásának legfőbb elve a *végzett munka mennyisége és minősége* szerinti részesedés. Ez a szocialista társadalom objektív gazdasági törvénye, amelynek tudatos megvalósítása a gazdasági irányító szervek feladata.

A termékelosztásnak ezek az elvei teljes mértékben vonatkoznak a termelőszövetkezetekre is. De a szövetkezeti tulajdon jellegéből fakad, hogy a termelőszövetkezetekben sajátos formák közt alkalmazzuk a munka szerinti elosztás szocialista elvét. A termelőszövetkezetek jövedelemelosztásának rendje vázlatosan a következő:

A gazdasági év folyamán a termelőszövetkezetben megtermett terményekből (beleszámítva a különböző szolgáltatásokból eredő jövedelmet is)

a) elsősorban teljesíteni kell az állammal szembeni kötelezettségeket (beadás, adó stb.);

b) vissza kell téríteni a különböző kölcsönöket;

c) pontosan meg kell téríteni a gépállomásoknak a gépi munkák elvégzése után járó követelését;

d) pótolni kell a termelés folyamán elhasználódott, a termelőszövetkezet tulajdonában levő termelési eszközöket (vetőmag-, takarmány- és más alap);

e) gondoskodni kell a közös gazdaság állandó bővítéséről (fel nem osztható szövetkezeti alap);

f) a tagság kulturális igényeinek kielégítésére, a beteg vagy az öreg tagok gyámolítására kulturális—szociális alapot kell létesíteni;

g) a közvetlen elosztásra megmaradó termékeket a szocialista elosztás elvének megfelelően szét kell osztani a szövetkezet tagjai közt.*

A termelőszövetkezetek terményeik egy részét áruként értékesítik, és ilyen módon a termékek egy része pénzbevétel formájában jelentkezik. Következésképpen az előbb felsoroltakat is részben természetben, részben pénzben teljesítik.

* A cikk befejező része foglalkozik az ettől eltérő módon, a bevitt föld után kiosztásra kerülő jövedelemmel.

Az állam iránti kötelezettségek

A beadási és az adókötelezettség teljesítése

A termelőszövetkezet gazdasági tevékenysége szűkebb kollektív tulajdonon alapul, de a termelőszövetkezet a népgazdasági terv és a költségvetés révén kapcsolatban van az egész népgazdasággal. A termelőszövetkezet tagjai is élvezik az állam nagy és sokoldalú segítségét, másfelől a termelőszövetkezetek tagsága is részt vesz az egész népgazdaság közös szükségleteit szolgáló feladatok teljesítésében s a szocializmus építésében. A termelőszövetkezetek *a beadási és az adókötelezettség* teljesítése formájában járulnak hozzá e közös feladatok teljesítéséhez.

A beadási kötelezettség mértékének és formájának megállapítása, az állami és a termelőszövetkezeti érdekek egyeztetése nagy körültekintést igényel. A beadás és az adó mértéke ugyanis jelentősen befolyásolhatja a termelőszövetkezet jövedelmezőségét, tekintve, hogy adott termésátlag esetén a beadási kötelezettség nagysága befolyásolja a szabadpiaci értékesítésre kerülő termékek mennyiségét. Ugyanez okból a beadási kötelezettségnek nagy jelentősége van a termésátlagok növelése szempontjából is, mivel a termelőszövetkezetet jövedelmezőségének fokozása végett arra sarkallja, hogy minél több terméket termeljen a beadási kötelezettségen felül.

Mostani beadási rendszerünk a termelőszövetkezeteknek lényegesen kisebb terhelést jelent, mint a régebbiek. Ezt bizonyítja, hogy a beadás szempontjából két legfontosabb termék, a búza és a rozs beadásra került mennyisége a termelőszövetkezetekben tavaly a rossz termés ellenére az összes terméshez viszonyítva 15,5, illetve 16,2 százalékkal kevesebb, mint 1952-ben. Hasonlóan csökkent a többi termék beadott mennyisége is.

A most érvényes begyűjtési rendszer nemcsak mértékét illetően kisebb teher a termelőszövetkezeti parasztságnak, hanem lényegesen *rugalmasabb* is: a beadásra kerülő termékek nagyobb mértékben helyettesíthetők egymással. Például a takarmánygabona, az olajos mag beadás egy része hízott sertéssel helyettesíthető. A szőlőterületek után a beadási kötelezettség kizárólag borral is teljesíthető. A beadási tervfeladatok megyékre és járásokra történő lebontása — ha van is még itt hiba — sokkal jobban mérlegeli a termelőszövetkezetek helyi adottságait, nagyobb lehetőséget ad a specializálódásra és a helyes üzemi arányok kialakítására.

Érdekes a *termelőszövetkezetek és egyénileg dolgozó parasztok beadási kötelezettségeinek összehasonlítása.* Sok egyéni gazdálkodó azt állítja, hogy a termelőszövetkezetek kedvezőbb eredményei, s nagyobb jövedelme abból ered, hogy kisebbek a beadási kötelezettségei. Itt-ott a termelőszövetkezetek tagjai pedig azt mondják, hogy lényegében nincs nagy különbség a két szektor kötelezettségének mértéke közt, s az állam csak alig támogatja jobban a termelőszövetkezeteket, mint az egyénieket. Mindkét kérdés feltevés teljesen helytelen. A beadási kötelezettség hosszú ideig, a mezőgazdaság szocialista átalakítása időszakán túl is fenn fog maradni, tehát nem volna helyes, ha túlzottan nagy különbség volna a termelőszövetkezetek és az egyéniek beadási kötelezettsége közt. De teljesen megokolt, hogy a termelőszövetkezetek,

amelyek az átszervezési, a nagyüzemi gazdálkodás kialakításával kapcsolatos kezdeti nehézségekkel küzdenek, bizonyos fokú mérséklést kapjanak a beadás mértékében az egyéni parasztokkal szemben, akiknek gazdasága, habár kevéssé fejlődőképes, de mégis bevezetett, kialakított üzem.

A hitelek visszafizetése

Termelőszövetkezeteink mint fiatal szocialista nagyüzemek a legutóbbi évek során rendkívül sokat építkeztek, beruháztak. Az állam a termelőszövetkezeti beruházásokhoz jelentős, *különböző lejáratú hiteleket adott.* Az államtól kapott hitelek a népgazdaságnak nem kis megterhelést jelentettek. Ezért a termelőszövetkezetek elsőrendű kötelessége, hogy a hitelek maradéktalan és pontos visszafizetésével viszonozzák államunk segítségét. Ezen a téren azonban nincs minden rendben. Komoly fogyatékosságok fordultak elő a termelőszövetkezetek és az állami szervek részéről egyaránt. Nem fontolták meg kellőképpen, hogy a rendelkezésre álló pénzeszközöket (dotáció és hitelek formájában) hogyan használhatnák fel a legcélszerűbben. Kevés elvi meggondolás volt a termelőszövetkezetek hitelellátásában. A termelőszövetkezetek sok esetben olyankor is igényeltek hiteleket, amikor saját erőből is megvalósíthattak volna valamilyen beruházást, s ennek következtében nem egy termelőszövetkezet a meggondolatlanul felvett hitelek miatt túlságosan eladósodott. Más termelőszövetkezetek ellenben jogosan sem kaptak hitelt. A jövőben nemcsak jobban megalapozottá kell tenni hitelpolitikánkat — a szövetkezeti parasztság támogatásának egyik fontos eszközét — hanem nagyobb figyelmet kell fordítani a pénzügyi fegyelem betartására is.

Államunk a hiteleken kívül kedvezményes áron, csere vagy kölcsön formájában juttatott különböző *tenyészállat-törzsekkel, vetőmagvakkal* és más eszközökkel is segítette a kezdeti nehézségekkel küzdő termelőszövetkezeteket. Természetesen éppúgy, mint a hitelek visszafizetése, e tartozások megtérítése is a termelőszövetkezetek elsőrendű kötelessége, hiszen ezeket az eszközöket ismét újonnan alakuló termelőszövetkezetek kaphatják meg.

A gépi munkák díja

A termelőszövetkezetek termelési tevékenysége szorosan összefonódik a *gépállomások* termelési tevékenységével. Az állam a gépállomások révén bocsátja a termelőszövetkezetek rendelkezésére a legfontosabb termelőeszközöket: a traktorokat és a nagy mezőgazdasági gépeket. A termelőszövetkezetek a gépek használatáért, a gépi munkák elvégzéséért *meghatározott díjat fizetnek* a gépállomásnak.

A gépi munkák díjának megállapításakor mérlegelni kell, hogy ha a díjak túl magasak, akkor nagymértékben növelik a termelőszövetkezet termelési költségeit, s esetleg a gépi munkáktól való tartózkodásra vezethetnek. Ellenkezőleg, ha a gépi munkadíjak alacsonyak, akkor ez túlzott terheket ró az államra. A most érvényes gépállomási díjak nagyjában és egészében véve elfogadhatók. A géppel végzett munka általában olcsóbb a fogatos munkánál. Például 1 kat. hold őszi mélyszántás

fogattal helyi viszonyoktól függően 150—250 forintba, géppel végezve pedig 63 búzakilogrammba, azaz 126 forintba kerül (nem számítva a munka minőségében jelentkező különbséget). Megjegyzendő azonban, hogy becslésszerű számítások szerint egy lófogat napi tartása a termelőszövetkezetnek nem kerül többe 80—100 forintnál. Ha a fuvarozási lehetőségeket számítjuk, akkor sok termelőszövetkezet „tartózkodása" a gépi munkától érthetővé válik, mivel az évi költségek összegezése alapján a lófogat tartása némely helyen olcsóbb, mint a gépi munkák díja.

A népgazdaság szempontjából vizsgálva a kérdést a következők állapíthatók meg: Az állam már most is nagyon jelentős terheket vállal magára a gépállomási munkák finanszírozása területén, tekintve hogy a díjtételek általában alacsonyabbak a munkák tényleges önköltségénél. Sok termelőszövetkezet azonban összegszerűen is drágállja a gépi munkák díjtételeit. Ez nem egyszer abból ered, hogy sok termelőszövetkezet évekig nem rendezte a gépállomások követeléseit, a tartozások évről évre felhalmozódtak, s valójában a területegységre átszámítva ma komoly összegekre rúgnak. Néhány termelőszövetkezet pedig a fuvarozási lehetőségek és az ebből eredő bevételek indokolatlan felértékelése miatt tekinti túlzottan drágának a gépi munkák díját. Az igazság az, hogy a gépi munka átlagos viszonyok közt olcsóbb és főleg jobb minőségű, mint a fogattal végzett munka.

Némileg módosítja a helyzetet, ha a gépállomási díjtételekhez a traktoristák bérezését is hozzászámítjuk. A fennálló rendelkezések alapján a gépállomási dolgozóknak a műszaknormák teljesítése után a termelőszövetkezeti tagokkal egyformán munkaegységet írnak jóvá. A gépállomás minden munkaegységre 11 forint készpénzt, 2 kg kenyérgabonát és a szociális biztosítási díjakat fizeti a traktoristáknak. Ha az a szövetkezet, amelyben a traktorista a munkaegységet szerezte, ennél többet oszt egy munkaegységre, akkor a termelőszövetkezet kiegészítésképpen a traktoristáknak megfizeti a különbözetet (a kiegészítés azonban nem lehet több, mint a gépállomás által biztosított fizetség kétszerese). Ez tehát azt jelenti, hogy a gépállomási traktorosok bérezésének bizonyos részét a termelőszövetkezetek viselik. Következésképpen a termelőszövetkezetek a gépi munkák díjához ezt a *munkaegység-kiegészítést* is hozzászámítják. Helytelenek azok a nézetek, amelyek tagadják a munkaegység-kiegészítés jogosságát. Ez a rendszer ugyanis nemcsak a munkaegység szerzésében, hanem a munkák minőségi elvégzésében és a magasabb termésátlagok elérésében is érdekeltté teszi a traktoristákat. Azok a termelőszövetkezetek, amelyek nem akarnak munkaegység-kiegészítést fizetni jól dolgozó traktoristáiknak, nagyon szűklátókörűen gondolkoznak. Ha igazságos, hogy a jól dolgozó termelőszövetkezeti tagoknak nagy munkaegységrészesedést oszthatnak, akkor igazságos az is, hogy a jó eredményeket előmozdító traktoristák is részesüljenek ezekben az előnyökben. A traktorista, ha nem is tagja a termelőszövetkezetnek, mindenképpen a közös célért, a szövetkezeti termelés felvirágoztatásáért dolgozik. Ha tehát a munkaegység-kiegészítés és a gépi munkák díja együttesen nem több, mint a fogatos vagy az egyéni parasztoknak végzett gépi munka díja, akkor a termelőszövetkezetek tiltakozása megokolatlan.

A gépállomások egyik legfontosabb feladata a gépi munkák önköltségének csökkentése. Ezáltal lehetővé válik a díjtételek esetleges további mérséklése is.

Az elmondottakból természetesen nem következik, hogy a mostani díj- és bérezési rendszer a legjobb, hogy nem találhatnánk még jobbat. Tudományos szerveinknek fontos feladata olyan díj- és bérezési rendszer kidolgozása, amely a legjobban összeegyezteti az állam és a termelőszövetkezetek érdekeit, s jobban érdekeltté teszi a termelőszövetkezet termésátlagainak (hozamainak) a növelésében a gépállomási dolgozókat.

A közös gazdaság termelési szükségletei

A szövetkezeti közös vagyon gyarapítása

A termelőszövetkezetnek az állami kötelezettségek, a hitelek és a gépállomási munkadíjak rendezése után következő fontos feladata, hogy *gondoskodjék a termelőszövetkezeti termelés továbbfolytatásáról és bővítéséről.* A termelőszövetkezetek tulajdonában nagyon sok termelőeszköz van (gazdasági épületek, igás- és haszonállatok, kisebb gépek, eszközök stb.). Ezek az eszközök a termelés folyamán elhasználódnak, az állatok pedig kiöregednek. Pótlásukról, illetve bővítésükről a termelőszövetkezetnek állandóan gondoskodnia kell. Az állóeszközök pótlására és kibővítésére a termelőszövetkezetnek több forrása van. Először is a kiselejtezésre kerülő állatok árát, a bontási anyagok eladásából származó bevételeket stb. az állatállomány, illetve az épületek pótlására kell fordítani. Másodszor a termelőszövetkezetek sok tagja foglalkozik építési anyagok, gazdasági eszközök gyártásával, illetve javításával, építkezési és tatarozási tevékenységgel. Az így előállított, illetve javított eszközök értéke természetesen a közös vagyont gyarapítja. Hasonlóan a termelőszövetkezet tagjai által gondozott növendék- és haszonállatok értéknövekedése is fontos forrása a közös vagyon növekedésének.

A közös vagyon gyarapításának további fontos forrása a termelőszövetkezet pénzbevételeiből a termelés folyamán elhasznált termelőeszközök pótlására, illetve beszerzésére fordított összeg. A Szovjetunió kolhozaiban a közös gazdaság gyarapításának ez a legjelentősebb forrása. A mi termelőszövetkezeteinkben még korántsincs így. Bár az alapszabály előírja, hogy a pénzbevételek 10—15 százalékát a „fel nem osztható szövetkezeti alap" növelésére kell fordítani, de ebbe beleszámítódnak az előbb felsorolt vagyongyarapodások is (állatállomány-gyarapodás, építkezések stb.). Ilyen módon a „fel nem osztható szövetkezeti alap" gyarapításának ez a legfontosabb eszköze és formája nálunk még valójában csak a pénzbevétel néhány százalékára korlátozódik.

Termelőszövetkezeteink a legutóbbi években nagy mértékű beruházásokat valósítottak meg. Ezt a saját erejükből teljes képtelenség lett volna fedezni, különösen ha számítjuk a belépő új tagok behozott értékeinek a kifizetésére fordított eszközöket is. Éppen ezért különösen a mostani időszakban rendkívül nagy jelentősége van a termelőszövetkezeti gazdaságok fejlesztésében, a kezdeti nehézségek leküzdésében az állami dotációknak, illetve hiteleknek. A saját erőből történő beruházásoknak, a hitelek visszafizetésének és a bevitt felszerelések megtérítésének eredményeképpen nő a termelőszövetkezetek tiszta vagyona és fel nem osztható alapja. A termelőszövetkezetek 1 kat. holdra

jutó tiszta vagyonának értéke 1954-ben 1953-hoz képest mintegy 20,4 százalékkal nőtt. Még jelentősebben, 25,2 százalékkal gyarapodott a termelőszövetkezetek összvagyona. Ezek a számok kétségtelenül bizonyítják, hogy termelőszövetkezeteink egyre inkább képesek a bővített újratermelésre, közös gazdaságuk gyorsütemű fejlesztésére, mint ahogy az a szocialista nagyüzemekben törvényszerű is. De a termelőszövetkezetek tiszta vagyonának az összes vagyonhoz való viszonya arra utal, hogy a termelőszövetkezetek viszonylag kevesebbet törődtek a közös gazdaság saját erőből történő gyarapításával, és túlzott mértékben támaszkodtak az állami hitelekre. Sok helyen elhanyagolták az olcsó, helyben előállítható építkezési anyagokból való építkezéseket. Az állami hitelek túlzottan nagy igénybevételének legfontosabb oka az említett kezdeti nehézségeken kívül, hogy termelőszövetkezeteinkben még sok helyütt alacsony a termelés és különösen az árutermelés színvonala. Ez utóbbi miatt kevés az 1 kat. holdra jutó pénzbevétel. Ez okozza azt, hogy az egyébként összegszerűen nem magas gépállomási és biztosítási díjak, s egyéb termelési kiadások a pénzkiadásoknak nagy százalékát teszik, következésképpen viszonylag kevés összeg fordítható a közös gazdaság gyarapítására és a munkaegységek alapján szétosztásra.

A Szovjetunió kolhozai e téren is példaképül szolgálhatnak. Árutermelésük foka jóval magasabb. Pénzbevételeik a területegységre számítva szintén nagyok, s éppen ezért a kolhozok oszthatatlan alapja növelésére fordított összeg (a pénzbevétel 10—15 százaléka) rendkívül nagy. A Harkovi mezőgazdasági kerület egyik kitűnő kolhoza, a *Lenin útja* kolhoz 1 hektárra számítva 1951-ben csupán a pénzbevételeiből 304 rubelt fordított a közös gazdaság növelésére. Nálunk még sok termelőszövetkezeti tagnak nem szívügye a közös vagyon gyarapítása. Nem látják eléggé a közös vagyongyarapodás és az egyéni jövedelem összefüggését. Ez abban is megnyilvánul, hogy a munkaegység-részesedés növelése céljából néhány gyenge termelőszövetkezetben eladják a növendék- és a haszonállatokat. Munkaegység-részesedésként osztják szét a termékeknek az összes termeléshez viszonyítva viszonylag nagy mennyiségét. Néhány elmaradt termelőszövetkezetben úgy gondolkoznak, hogy a közösen értékesített termékek után befolyt jövedelem 10—15 százalékát a fel nem osztható alap gyarapítására kell fordítani, tehát a tag jobban jár, ha munkaegység-részesedésként kapja meg, s ezután egyénileg értékesíti ugyanazt a termékmennyiséget. Világos, hogy az ilyen forrásból táplálkozó munkaegység-részesedés növelésével a tagok magukat károsítják meg, hiszen a növendékállatok eladása sokszor a későbbi többletjövedelemtől fosztja meg a termelőszövetkezeti tagságot, vagy pedig a közös vagyon elherdálására vezet, s a jövedelmezőbb, belterjesebb gazdálkodás alapjainak lerakását késlelteti. Pedig sok példa tanúsítja, hogy a termelés eredményessége — s ennek alapján a munkaegység-részesedés is — végső fokon a közös vagyon nagyságától és növekedési ütemétől függ. A túloldali táblázat tartalmazza a harkovi mezőgazdasági kerület kolhozainak 1951. évi adatait, amelyek a munkaegység-részesedésnek, a termelés belterjességének és eredményességének, a közös vagyon gyarapodásának összefüggéseit tükrözik.*

* A különbségek némiképp a kedvezőbb természeti viszonyokból is adódnak, de ezek korántsem döntőek.

A kolhoz csoportok, ill. kolhoz megnevezése	A csoportba tartozó kolhozok száma	Az oszthatatlan alap		Az állóeszközök értéke	A nyershozam nagysága (beadási áron számítva)	A pénzbevételek nagysága	Az egy munkaegységre jutó részesedés nagysága az elmaradó kolhozok csoportjához viszonyítva			
		nagysága 1951-ben	növekedésének nagysága 1945-től—1951-ig				Pénzben	Gabonában	Burgonyában	Zöldségben
		1 hektárra %-ban az elmaradó kolhozok csoportjához viszonyítva								
Elmaradók ...	4	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Közepesek ...	12	188	520	170	140	201	274	117	302	334
Jók	4	436	1121	372	281	490	650	100	1040	1173
Lenin Útja kolhoz.....	—	630	1542	508	324	723	1010	67	1744	1608

A táblázatból kitűnik, hogy azokban a kolhozokban érték el a legjobb termelési eredményeket, ahol az oszthatatlan alap értéke a legnagyobb, s 1945-től 1951-ig a legnagyobb mértékben nőtt, tehát ahol leginkább gondoskodtak a közös gazdaság fejlesztéséről. A jó termelési eredményeknek megfelelően a munkaegységrészesedés is a legnagyobb. Azok a termelőszövetkezetek, amelyek nem fordítanak kellő gondot a közös gazdaság növelésére, a termelési színvonal fokozatos emelésére, s a „jövedelemfokozás" helytelen és téves értelmezéséből kiindulva szétosztják egész évi termésük túlzottan nagy részét, az elkövetkező évekre előre becsapják magukat, mert hiszen lemondanak a jövedelmező gazdálkodás legfontosabb eszközéről, a közös gazdaság fejlesztéséről.

E jelenségek kifejlődésében szerepe volt azoknak a helytelen, jobboldali nézeteknek is, amelyek az életszínvonal emelkedést — beleértve a termelőszövetkezeti tagok életszínvonalát is — nem annyira a termelés fokozásától, a termelési költségek csökkentésétől, hanem a beruházások leállításától, meglevő tartalékaink felélésétől várták. Egyes állami szerveink nem harcoltak a termelőszövetkezetben meglevő ilyen nézetek ellen, hallgatólagosan tudomásul vették azt, hasonló jelenségeket látva a népgazdaság más területein is.

A termelési alapok biztosítása

A termelőszövetkezetekben a folyamatos termelés biztosítása végett az állóeszközök pótlásán és bővítésén kívül gondoskodni kell az *elhasználódott forgóeszközök felújításáról és arányos bővítéséről* is. A termelőszövetkezetek mintaalapszabályzata előírja, hogy a termelőszövetkezetekben vetőmag-, takarmány- és biztonsági vetőmag-, illetve takarmányalapokat kell létesíteni. Tekintve, hogy a vetőmag a mezőgazdaság egyik legfontosabb természetbeli forgóeszköze, a termelőszövetkezetek szinte kivétel nélkül gondoskodnak vetőmagalap létesítéséről. A baj inkább csak ott mutatkozik, hogy nem kezelik a vetőmagalapat kellő szigorúsággal, nem különítik el, s néha zavar mutatkozik a különböző vetőmagcserék lebonyolításakor.

Jóval nagyobb hibák voltak tapasztalhatók a takarmányalap létesítése körül. Egyes termelőszövetkezetek jobban gondoskodtak a ház-

táji állatállomány takarmányszükségletéről, mint a közös állatállományéról. Nem kezelték kellő szigorúsággal a takarmányalapot. A termelőszövetkezetek sok helyütt nem gondoskodnak a biztonsági alapok létesítéséről, különösen rosszabb termésű esztendőkben. Ez némelykor komoly zavarokat okoz, például a legutóbbi években a termelőszövetkezetek jelentős része a rossz lucernamagtermés miatt biztonsági alapok hiányában nem tudta saját magát ellátni lucerna és lóhere vetőmaggal.

A termelőszövetkezetek a termelés minőségi színvonalának emeléséhez más termelési eszközöket is felhasználnak: a műtrágyát, növényvédőszereket, állatgyógyászati eszközöket stb. Ezek túlnyomó részét különböző állami kiutalások útján vagy állami vállalatoktól szabadon vásárolják meg. Ezért is fontos a pénzbevételek és az árutermelés fokozása, mivel ennek hiányában nehézségek mutatkoznak a termelőszövetkezetek ilyen irányú vásárlásaiban, illetve befektetéseiben. Sok termelőszövetkezet nem vagy csak kevés műtrágyát használ, mivel a termelési költségek növekedésétől tart. Nyilvánvaló, hogy nem kell fölösleges célokra pénzt kiadni, de a termésátlagok rovására történő ilyen „takarékosság" végső soron ráfizetést jelent.

A szociális és kulturális alap biztosítása

Az állami kötelezettségek teljesítése, továbbá a közös gazdaság fenntartására és bővítésére fordított kiadások fedezése után megmaradó rész a *termelőszövetkezet tagjainak fogyasztására* szolgál. A termékek kisebb részét a közös fogyasztási szükségletek kielégítésére használják fel. Termelőszövetkezeteink szépszámmal létesítettek kultúrházakat, támogatják a fiatalok sportolási és szórakozási igényeinek kielégítését, közös szórakozásokat rendeznek. A termelőszövetkezeteknek ez irányú helyes kezdeményezését a jövőben fokozottan támogatni kell.

Az alapszabály szerint *kulturális és szociális célokra* a természetbeli és a pénzbeli jövedelemnek 2 százalékát kell fordítani (ha a termelőszövetkezet közgyűlése indokolt esetben nem állapít meg többet). Sajnos ebből az alapból a kulturális célokra fordítanak ugyan jelentős összegeket, de nem törődnek eleget a betegek és az öregek ellátásával. Nem vetik fel a tagok ezt a kérdést mindaddig, amíg személy szerint betegség vagy elöregedés esetén nincsenek benne érdekelve. Ilyenkor természetesen már késő.

A munkaegység szerinti jövedelemelosztás

Láttuk, hogy a termelőszövetkezetekben a fogyasztásra kerülő termékeknek csak kisebb részét fordítják a *közös* fogyasztási szükségletek kielégítésére. A nagyobb rész az *egyéni* fogyasztás kielégítésére szolgál. A szétosztás a szövetkezeti tulajdon jellegéből fakadóan az állami vállalatokban alkalmazott elosztási móddal szemben sajátos formában történik.

Az állami vállalatok dolgozói államilag megszabott, illetve jóváhagyott normák és bérkategóriák alapján kapják meg fizetésüket, azaz a társadalom összes termékeiből a közvetlen fogyasztásra nekik jutó részt. Tehát az állami vállalatokban egy bizonyos azonos feltételek közt végzett munkáért a dolgozó ugyanazt a meghatározott fizetést kapja.

A termelőszövetkezetekben az egyes tagok a felosztásra kerülő termékekből az elosztás szocialista elve szerint, azaz a munka minősége és mennyisége szerint részesednek. A termelőszövetkezeti tag jövedelme tehát elsősorban attól függ, hogy mennyi és milyen minőségű munkával járul hozzá a gazdaságban megtermelt termékekhez. De a jövedelem nagysága és összetétele attól is függ, hogy a szövetkezetben összesen mennyi és milyen termék kerül szétosztásra. Ezt pedig döntő mértékben a termelőszövetkezet egész kollektívájának munkája határozza meg. *A termelőszövetkezetben a munka mennyiségének és minőségének mérésére a munkaegység szolgál.*

A termelőszövetkezetben meghatározott munkáért meghatározott munkaegységet írnak jóvá, de az egy munkaegységre jutó pénz és termék mennyisége, tehát a tag jövedelme az adott termelőszövetkezet jó vagy rossz munkájától függ.

A Szovjetunióban az első kolhozok alakulása idején a munkaegység mint gazdasági kategória még ismeretlen volt. Különböző elosztási módokkal próbálkoztak. Előfordult, hogy a tagok vagy a családok szerint egyenlően osztották szét a termékeket és a pénzt. Ez a módszer nem volt jó, mivel mindenki egyenlően részesült a jövedelemből függetlenül attól, hogy egész éven át dolgozott-e, vagy pedig csak a jövedelemelosztáskor jelent meg a kolhozban. Sok helyen az állami gazdaságok dolgozóiéhoz hasonló bérrendszert próbáltak kialakítani. De a kolhozok csak ritkán és véletlen esetekben biztosíthatják, hogy meghatározott munkáért előre meghatározott bért is fizessenek, mint az állami gazdaságok. Ha a termelőszövetkezet termelési mutatói jobbak, mint egy hasonló feltételek közt lévő állami gazdaságé, nem oszthatják szét igazságosan a „többlet" jövedelmet. Megfordítva, ha kevesebb a jövedelem, akkor az év vége felé döbbennek rá, hogy nincs „fedezet" a további munkák megfizetésére.

Ezeknek a tapasztalatoknak az alapján később az elosztásra kerülő termékekből a ledolgozott munkanapok vagy munkaórák szerint kezdték fizetni a kolhoztagokat. Ez a módszer a korábbinál sokkal igazságosabb volt, mivel legalább az eltöltött munkaidő arányában osztotta szét a jövedelmet. De még mindig nem tette érdekeltté a tagokat a nehezebb, a bonyolultabb, a magasabb szakképzettséget kívánó munkákban való részvételre. A Szovjetunió Kommunista Pártja az élenjáró kolhozok példája nyomán éppen ezért javasolta az úgynevezett munkaegység bevezetését.

Mi a munkaegység, milyen alapon mérhetjük vele a közös gazdaságban végzett munka minőségét és mennyiségét? A kolhozokban és a termelőszövetkezetekben az egyes munkákra normákat állapítanak meg. Ezek csak annyiban térnek el az állami vállalatokban alkalmazott munkanormáktól, hogy az állami vállalatok normái pontosan meghatározottak s kötelezőek, a kolhozokban pedig az állam az egyes munkákra csak határértékeket, úgynevezett határnormákat, a termelőszövetkezetekben pedig iránynormákat állapít meg. A határok közt, illetve az iránynormák közül a kolhoz, s a termelőszövetkezet közgyűlése fogadja el az adott kolhozban, illetve termelőszövetkezetben kötelezően érvényes úgynevezett *helyi normákat.* A helyi normák megállapításának az igazságos jövedelemelosztás megvalósítása végett roppant nagy

jelentősége van. A helyi normával megszüntethetők a termelőszövetkezetben a könnyebb és a nehezebb feltételek közt dolgozó termelőszövetkezeti tagok munkaegységszerzési lehetőségének aránytalanságai. A közgyűlés a könnyebb körülmények közt végzett munkára magasabb, a nehezebb körülmények közt végzett munkára pedig alacsonyabb normákat állapíthat meg (például kötött vagy laza, sík vagy lejtős talajokon dolgozók munkájára). A közgyűlés az állam által javasolt normát fölfelé korlátlanul növelheti, de lefelé csak 20 százalékkal csökkentheti. (Kivételes esetekben a járási mezőgazdasági szervek engedélyezhetnek ennél nagyobb fokú csökkentést.)

A termelőszövetkezetekben alkalmazott normákra is vonatkozik az a szükségszerűség, hogy a technika fejlődésével, a dolgozók begyakorlottságának növekedésével a régi normák elavulnak és az állami szerveknek, sőt maguknak a termelőszövetkezeteknek új progresszív normákat kell megállapítaniuk. Ez a munkatermelékenység fokozásának egyik legfontosabb eszköze és egyszersmind a munkaegység értékének fokozottabb megbecsülése. A progresszív normák megállapításakor nem az átlagos teljesítményekből és nem is a kivételesen élenjárók teljesítményéből, hanem a közepesnél jobb teljesítménnyel, tisztességesen és átlagos körülmények közt dolgozó termelőszövetkezeti tagok teljesítményéből kell kiindulni.

Sajnos, termelőszövetkezeteink még csak kevés helyen fordítanak elég gondot a helyi normák kialakítására. Legtöbben módosítás nélkül elfogadják az érvényben levő munkaegységkönyv irányszámait. Mások pedig kritika nélkül az alacsonyabb normákat fogadják el helyi normául. Ez az eljárás gyökerében helytelen, mert meghagyja az aránytalanságokat a különböző munkakörülmények közt dolgozó termelőszövetkezeti tagok munkaegység-szerzési lehetősége közt, s ami ennél is súlyosabb, a *munkaegység hígulására* vezet.

A szövetkezetek és a szövetkezetekkel foglalkozó szervek fontos feladata, hogy figyeljék a termelőszövetkezetek és a termelési technika fejlődését, szükség esetén állapítsanak meg új normákat, illetve szorgalmazzák a termelőszövetkezetekben a helyi normák kialakítását, az elavult normák helyett új progresszív középnormák elfogadását.

A Szovjetunióban a különböző munkákat előbb 3, később 5, végül 9, nálunk pedig 7 csoportba sorolták, hogy a kolhoz- illetve termelőszövetkezeti tagokat szakképzettségük fokozására, a nehéz vagy a fontos munkák elvégzésében való részvételre ösztönözzék. A kisebb jelentőségű, könnyebb munkák normáinak elvégzéséért — például magtár takarításáért — 0,5 munkaegységet írnak jóvá, a fontosabb, nehezebb munkákért pedig — például kaszálásért — a norma teljesítése után 2 munkaegységet írnak jóvá. Az egyes munkáknak ilyen szempontból való vizsgálata is az állami szervek fontos feladata, és ezért teljesen helyes, hogy kormányzatunk a sok helyütt elavult munkaegységkönyv helyett új határszámos munkaegységkönyvet készíttet.

Mivel a munkaegység munkanormákon alapszik, lehetővé teszi a munka minősége és mennyisége alapján történő részesedést, legjobban megfelel termelőszövetkezeteinkben a szocialista jövedelemelosztás elvének. A Szovjetunióban a munkaegység formája hosszú ideológiai harcban, a kolhozépítés gyakorlatában alakult ki. Mi a fejlődés viszonylag

alacsonyabb fokán készen vettük át a munkaegységrendszert. Éppen ezért mutatkoznak nálunk a *munkaegység-rendszerrel összeegyeztethetetlen tünetek.* Ezek közül a legfontosabbak az „egyenlősdi" különböző formái, a munkaegység hígítása, egyenlő munkaegység beírása különböző munkákért, a munkaegységeknek a munkában eltöltött napok szerint, a teljesítménytől függetlenül történő beírása stb. A legutóbbi időben is sok helyen találkozhattunk az úgynevezett fix munkaegységgel: egyes tagok bizonyos állatcsoport ellátásáért vagy a növénytermelésben bizonyos terület megműveléséért — a termelési eredménytől függetlenül — meghatározott munkaegységet követeltek. Ennek oka sokszor egyszerűen a könyvelés és a munkaegység nyilvántartás nem kielégítő állapotában vagy pedig a különböző termelési ágak aránytalan munkaegység-szerzési lehetőségeiben rejlett. A jobboldali elhajlás megnyilvánulásaként a munkaegységtől való eltérés, a részesművelésre való törekvések stb. komoly méreteket öltöttek.

A szövetkezetek egyik legfontosabb feladata, hogy megszilárdítsák és nálunk is mindjobban szocialista tartalommal töltsék meg a Szovjetunióban kipróbált, az élet által jóváhagyott munkaegységrendszert. Természetesen a normák és a munkák csoportokba sorolásakor fokozottan mérlegelni kell a hazai viszonyokat, de ez korántsem jelenthet a munkaegység-rendszertől való bármiféle eltérést. A munkaegység-rendszerben mutatkozó kisebb hibák sem abból erednek, mint egyesek hiszik, hogy a munkaegység-rendszert túlhaladta az élet, hanem abból, hogy nem alkalmaztuk azt a hazai viszonyokra a legmegfelelőbben. *A munkaegység a termelőszövetkezetekben a munka és a fogyasztás mértékéül szolgál, a kolhozok születésével keletkezett és a kolhozok egész történelme folyamán megmaradó gazdasági kategória.*

A munkaegység-rendszer *kiegészítéséül kidolgozhatunk szigorúan a munkaegység-rendszeren alapuló különböző módszereket,* hogy segítségükkel mind fokozottabban érvényesíthessük a végzett munka mennyisége és minősége szerint való jövedelemelosztás objektív törvényszerűségét. E módszerek közül az egyik legjelentősebb intézkedés: a terven felül elért termésátlagok és állattenyésztési hozamok után járó *természetbeli premizálás.* A Szovjetunióban a munka szerinti jövedelemelosztás következetesebb érvényesítése végett 1948 óta a termelési tervüket teljesítő brigádok, munkacsapatok (az állattenyésztésben dolgozók egyénenként is) a terven felül termelt termésmennyiség egy bizonyos részét — a termelési ág jellegétől és munkaigényétől függően — közvetlenül megkapják. Ez a módszer nyilvánvalóan alkalmas rá, hogy a termésátlagok és a hozamok túlteljesítésére mozgósítsa a dolgozókat. A termésátlagok és az állattenyésztési hozamok döntően meghatározzák az adott kollektív gazdaság jövedelmét, tehát jogos, hogy akik ebben különösen élenjártak, közvetlen jutalmat is kapjanak.

Termelőszövetkezeteink jelentős részében még a premizálás egyszerűbb rendszere bevezetésének is komoly nehézségei voltak. A tagság itt-ott a régi egyenlősdi rendszer feleleventéseként nem akart jutalmat osztani, mondván, hogy úgyis együtt dolgoznak és a munkaegység-részesedés nagysága révén a jobb munka úgyis kifejezésre jut. Több termelőszövetkezet pedig helytelenül — önmagát becsapva — a prémiumszerzés reményében alacsony termésátlagokat tervezett. Ez a

módszer sok esetben hamarosan megbosszulta magát. Egyes üzemágakban, ahol a viszonyok kedvezően alakultak, minden további nélkül túlteljesítették, más üzemágakban éppen csak elérték az alacsony terveket, s a prémiumszerzés lehetőségei a különböző üzemágakban nagyon egyenlőtlenül alakultak. Például a tótkomlósi *Haladás* termelőszövetkezet javakorabeli yorkshirei kocák után nyolcas fialási átlagot tervezett, jóllehet minden különösebb nehézség nélkül elérhető a 12-es fialási átlag is, s ezt el is érték. A gondozónak és családjának prémiumképpen így éppen 50 választási malacot, az akkori drága malacárakkal számítva körülbelül 30 000 forintnyi meg nem érdemelt jutalmat kellett volna kiosztani. Hasonló eset több helyen előfordult, de a közgyűlés a legtöbbször nem szavazta meg a prémiumot, habár az a tervfeladat alapján teljesen „jogos" lett volna. Csakhogy a helytelen premizálás megakadályozásának nem ez a módja. A premizálásnak szigorúan a helyes munkaegység-rendszeren kell alapulnia, összhangban kell lennie a közös munkán alapuló munkaszervezettel. A prémiumszerzési lehetőségeknek az egyes üzemágakban arányosaknak kell lenniük, s mindenképpen csak kivételes jó eredményt szabad premizálni.

A következő táblázat tanúsítja, hogy milyen káros a szövetkezetnek a prémiumszerzés céljából történő laza tervezés:

A gabonatermelésből származó jövedelem alakulása a termésátlagok alátervezése, különböző jövedelemelosztási rendszerek (premizálással vagy anélkül) és termelési kiadások esetén

Termésátlag		Összhozam		Termelési kiadások búzaárra becsülve	Szétosztásra vagy eladásra kerülhet			Ha az elosztás csak munkaegység szerint történik		Ha az elosztás prémium alkalmazásával történik			
					Összesen	Ebből							
Terv	Tény	Terv	Tény			Jutalomra	Munkaegységre	1 munkaegységre jut	270 munkaegységre jut	1 munkaegységre jut	270 munkaegységre jut	1 premizálható tagra jutó prémium	Munkaegység-részesedés és prémium összesen
q/kh				q/100 kh				kg					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
4	8	160	320	160	160	40	120	5	1350	3,76	1015	400	1415
6	8	240	320	160	160	20	140	5	1350	4,36	1180	200	1380
	9	—	360	160	200	—	200	6,25	1690	—	—	—	—
	9	—	360	180	180	—	180		1520	—	—	—	—

A táblázatból kitűnik, hogy különböző mértékű alátervezés esetén a munkaegység-részesedés csökkenése (1 munkaegységre és összesen) nagyobb mértékű, mint a prémiummal együttes jövedelem növekedése. (A 10., 12., és a 14. oszlop összehasonlítása.) Az utóbbi (az összes jövedelem) 2,5, illetve 5 százalékkal nő, a munkaegység-részesedés 12,5, illetve 25 százalékkal csökken. Tehát becsapja magát az a termelőszövetkezet, amelyik alacsonyan tervez és megengedi, hogy egyen-

lőtlenségek keletkezzenek a termelőszövetkezet egyes üzemágaiban dolgozók közt. Ebben az esetben az állattenyésztésben dolgozók jövedelme csak akkor érheti el a növénytermelésben dolgozók jövedelmét, ha a munkaegység-részesedésre jutó jövedelemcsökkenést az állattenyésztésben is hasonló értékű prémiummal helyettesíthetik. Látható a táblázatból, hogy *a jövedelem fokozásának főeszköze a termésátlagok növelése s a termelési költségek csökkentése.*

A prémiumrendszer helyes alkalmazását hátráltatta, hogy sokan az egyéni területfelosztásban látták a szocialista munkaszervezés legmagasabb fokát. Mindenütt az egyéni területfelosztást javasolták, jóllehet a prémiumról szóló rendelet is csoportos prémiumot ír elő (az állattenyésztést kivéve), s az egyéni premizálás a növénytermesztésben is bonyolult egyéni tervbontást feltételez, s nehezen valósítható meg. Világos, hogy az egyéni területfelosztás csak átmeneti szükségmegoldás. Több élenjáró termelőszövetkezetünk — például a koppánymonostori *Dózsa* — sohasem alkalmazta, és enélkül is nagyon jó eredményt ért el. Több nagy termelőszövetkezetben — például a nagyszénási *Dózsá*ban — az egyik brigád az egyéni területfelosztást alkalmazta, a másik pedig közösen művelte a földet. A tagok saját tapasztalataik alapján győződtek meg róla, hogy ahol csak lehet, jobb elkerülni az egyéni területfelosztást. A közösen dolgozó brigádban nemcsak a kukoricatörés ment jól, hanem a kukoricaszárat is gyorsan, időre takarították be. Az egyéni területfelosztás nem felel meg a szocialista munkaszervezésnek, akadályozza a gépesítést, a kollektív szellem kialakulását, s nem felel meg a szocialista jövedelemelosztási módok kialakulásának sem. Az ilyenféle munkaszervezés megokolatlan dicsőítése a növénytermesztésben a saját terület részművelésére, a holdankénti és a növényenkénti fix munkaegységek gondolatára vezetett. Ilyen jelenségek korábban is előfordultak, s nyilvánvalóan kapcsolatosak a termelőszövetkezeti parasztság elmaradott rétegeinek felfogásával. De a legutóbbi évben rendkívül nagy mértékben terjedtek el, s ebben is döntő szerepe volt annak, hogy sem állami, sem pártszerveink a jobboldali elhajló nézetek következtében nem harcoltak a termelőszövetkezetekben meglévő e káros tendenciák ellen. Sőt az állami apparátus néhány dolgozója, s az üzemszervezés több elméleti művelője szintén lelkesedett ezekért a nézetekért. Nem vették észre, hogy a nem szocialista jellegű munkaszervezet szükségképpen nem szocialista jellegű jövedelemelosztási módokra, a termelőszövetkezetek szervezeti lazulására vezet.

Ezeket a nézeteket gyökeresen szét kell zúzni, de számolni kell azzal is, hogy az egyéni területfelosztást vagy más hasonló hibákat nem szüntethetjük meg máról holnapra, mert a termelőszövetkezetek sok helyen munkaerőhiánnyal s más kezdeti nehézségekkel küzdenek.

A munkaegység-részesedés vizsgálatakor azt is meg kell állapítani: milyen formában értékesítik, illetve használják fel a termelőszövetkezetek a szétosztásra kerülő termékeket. A kiosztásra szánt termékek egy részét szabad piacon értékesítik, vagy az államnak adják el szabad felvásárlási árakon vagy pedig már előzetes értékesítésre lekötött termelési és szállítási szerződések formájában. Az egy munkaegységre jutó pénzbeli és természetbeli részesedés aránya az értékesített termékek mennyiségétől és az értékesítés formájától függően alakul. Sok termelőszövetkezetünk — a család és a háztáji gazdaság szükségleteit

jóval meghaladóan — túlzottan nagy természetbeli részesedést oszt. Ez a módszer helytelen, mert az árutermelés csökkenésével kevesebb a pénzbevétel, kisebb összeg jut a fel nem osztható alap növelésére is. Ma termelőszövetkezeteinkben az egy munkaegységre jutó részesedés értékének mindössze 29 százaléka készpénz.

★

Termelőszövetkezeteinkben a fejlődés mostani fokán a tagok részesedésének nagyon fontos formája a munkaegység-részesedésen kívül a bevitt földek utáni *földjáradék*. De termelőszövetkezeteink nagy részében nem tartják be az alapszabály erre vonatkozó előírásait. A bevitt föld után nem fizetnek a tagoknak földjáradékot, arra hivatkozva, hogy ez rosszul hatna a földnélküli vagy kevés földdel belépőkre. Hivatkoznak arra is, hogy ez nem felel meg a jövedelemelosztás szocialista elvének, a munka mennyisége és minősége szerinti részesedésnek. Ezek a termelőszövetkezetek és termelőszövetkezeti tagok rosszul gondolkoznak. Elfelejtik, hogy legtöbb termelőszövetkezetünknek tovább kell fejlődnie. Az elkövetkező években ez nem képzelhető el másként, mint hogy a ma még kívülálló középparasztok is belépnek a termelőszövetkezetbe. A középparasztok pedig — teljesen érthetően — jónéven veszik, sőt megkövetelik, hogy az alapszabályban előírt földjáradékot kiadják nekik. Ez megkönnyíti a termelőszövetkezetekbe való belépésüket, a földnélküli termelőszövetkezeti tagoknak pedig nem túl nagy teher, főképp ha megfontoljuk, hogy a gazdálkodást jól értő középparasztok és családtagjaik belépése nagyon hasznos lehet a termelőszövetkezetnek. Nem kétséges, hogy a termelőszövetkezeti tagság megértéssel vállalja ezt a látszólag „nagy" anyagi áldozatot, amely a későbbi évek folyamán bőségesen megtérül a termelőszövetkezet tagjainak.

A termelőszövetkezeti tagok közös gazdaságból eredő jövedelmét elég nagymértékben megnöveli a háztáji gazdaságból származó jövedelem is. A legutóbbi időszakban a termelőszövetkezetek tagságának elmaradott része túlzott mértékben kiterjesztette a háztáji gazdálkodás kereteit, következésképpen a háztáji gazdaságból származó jövedelem is felduzzadt. A háztáji gazdaság jövedelmeként könyvelték el azokat a bevételeket is (például a háztáji tehéntől fejt tej eladását), amelyek valójában a közös gazdaságból származtak, hiszen a szükséges takarmány nagy része a közös gazdaságban termett. Minden erővel törekedni kell, hogy a termelőszövetkezeti tagok családjuk személyes szükségleteinek kielégítésére az alapszabályban meghatározott nagyságú háztáji gazdasággal rendelkezzenek. De semmiképpen sem tűrhető meg a háztáji gazdaságnak a közös gazdaság rovására történő, alapszabályellenes, túlzott kibővítése, mert ez a közös érdekek elhanyagolására, az egyéni érdekek túlzott előtérbe hozására, az árutermelésnek és a rendszeres bevételszerzésnek a háztáji gazdaságba való áttolódására vezet.

Ennyiben foglalhatók össze röviden a termelőszövetkezeti termékek és jövedelem elosztásában kialakult elvek. E cikk vázolni próbálta a termelőszövetkezetek gyakorlatában a legutóbbi időben felvetődött elosztási problémákat és ezek okait. Igyekezett továbbá a szerző kifejteni azokat a javaslatokat is, amelyek megvalósítását hasznosnak tartja a termelőszövetkezeti mozgalom fejlődése szempontjából.

GERGELY SÁNDOR

Az ipar anyagi-műszaki ellátása szervezésének néhány kérdése

A termelés szervezése, feltételeinek biztosítása a szocialista és a szocializmusépítő országokban fontos állami feladat. A szocialista állam a termelés személyi feltételeit tervszerű munkaerőgazdálkodással, anyagi feltételeit állóeszközök tekintetében a beruházások révén, alap-, segéd-, fűtő- és egyéb anyagok tekintetében pedig a tervszerű anyaggazdálkodás útján biztosítja.

Az anyaggazdálkodás széles területre kiterjedő gyűjtőfogalom, s feladatait tekintve — tárgyalás szempontjából — egymástól elkülöníthető részterületekre oszlik. Ezek a területek a következők:

1. anyagellátás és értékesítés tervezése;
2. anyagnormák képzése és gyakorlati alkalmazása;
3. az anyagok legcélszerűbb és leggazdaságosabb felhasználásának technológiai kérdései;
4. anyagtakarékosság, anyaghelyettesítés és a takarékosság egyéb forrásai;
5. a vállalati anyaggazdálkodás, raktározás és anyagkezelés feladatai;
6. a vállalati és a minisztériumi anyaggazdálkodási szervezet;
7. az anyagforgalom* szervezete és módszerei, a forgalom gazdaságosságának kérdései.

E kérdéscsoportok közül ebben a cikkben az *anyagforgalom* kérdéseivel foglalkozunk. Bár a fejtegetésekből ez kitűnik, mégis megjegyezzük, hogy a forgalom kérdéseit a termelő fogyasztásra szánt anyagokkal kapcsolatban tárgyaljuk, s a személyi fogyasztásra szolgáló anyagok forgalmával nem foglalkozunk.

A termelési költségek csökkentésének egyik fő forrása az anyagok felhasználásakor elérhető megtakarítás.

Az anyagköltségek jelentős része az anyagok forgalmának területén keletkezik. Az anyagforgalom ésszerű megszervezése, a fölösleges láncszemek kikapcsolása megrövidíti az anyagok útját, növeli a beszerzés biztonságát, s a forgalmi költségek csökkentésével végső soron a termelés költségeit is csökkenti.

* Az „anyagforgalom" kifejezés ebben a vonatkozásban az ipari felhasználásra kerülő termékeket értékesítő és ellátó vállalatok tevékenységét jelenti.

Az anyaggazdálkodás akkor eredményes, ha biztosítja, hogy az anyagok kellő mennyiségben, a szükséges választékban és minőségben, gyorsan és gazdaságosan jussanak el a felhasználó vállalathoz. E követelmények teljesítése az ipari anyagforgalom szervezésének fő célja. Megvalósításukhoz sok elvi és gyakorlati kérdést kell tanulmányozni és megoldani; ezek közül néhányat a cikk tárgyal.

Az államigazgatási szervek részvétele az anyagforgalomban

A tőkés áruforgalmat a nagyobb iparvállalatok saját kereskedelmi szervei, valamint a kereskedelmi vállalatok bonyolítják le. A forgalom láncszemei a tőkés verseny tövényei szerint egymással ellentétben, egymás kiszorítására törekedve és sokszor párhuzamosan működnek. Új vállalatok alapítását s a meglevők működésének kiterjesztését kizárólag a piac felvevőképessége korlátozza. A tőkés állam szervei nem vesznek részt a forgalom irányításában, a forgalom „játékszabályait" a kereslet-kínálat törvénye alapján a piaci mechanizmus alakítja ki, amelyben a trösztöknek és a kartelleknek meghatározó szerepük van.

A tervgazdálkodást folytató országokban a népgazdaság tervszerű központi irányításához szükséges a forgalom állami szabályozása. Az anyagi-műszaki ellátási tervek felmérik az egész népgazdaság anyagforrásait, megjelölik az elosztás irányát is. Nem feladatuk azonban — s nem is alkalmasak rá —, hogy az *egyes* termelők és az *egyes* felhasználók közvetlen kapcsolatait megteremtsék. A terv megszabja az elosztás arányait, a termelés és a felhasználás összefüggéseit. Az egyes konkrét kapcsolatok azonban a forgalom szférájában jönnek létre; ehhez a forgalmat lebonyolító szervezetekre s a forgalom állami szabályozására van szükség. A forgalom szervezete nemcsak a vállalatokat, hanem az állam gazdasági irányítószervei közül a minisztériumokat is magában foglalja.

A minisztériumok az ellátási, illetve értékesítési tervek útján vesznek részt a forgalomban. Ezek a tervek meghatározzák a tervezett anyag termelését és elosztását, s döntően kihatnak a tervezett anyagból készült termékek termelésére és elosztására is. Például a papírfa elosztási terve összefügg a cellulóze termelési tervével, a papírgyártás termelési terve a cellulóze elosztási tervével stb. Ily módon az ellátási és az értékesítési tervek egymással láncszerű összefüggésben alátámasztják a termelést, megalapozzák a forgalmat, s az ipari termelés irányításának konkrét alapjául szolgálnak.

A minisztériumok, azáltal, hogy e tervek alapján a termelő vállalatoknak gyártási programokat, az e termékeket forgalmazó vállalatoknak pedig értékesítési tervfeladatokat írnak elő, a forgalom szervezőivé válnak.

A minisztériumok forgalmi tevékenysége változik az adott iparág tervezési és szervezeti adottságaitól függően. Előfordul, hogy a népgazdasági tervben jóváhagyott termelési feladat konkrét gyártmányként, tehát nem valamely összevont gyártmánycsoportként van megadva, például a nagymennyiségű egynemű alapanyagok és számos vegyianyag (nyersvas, kohókoksz, hangyasav, ecetsav, motorbenzin, gázolaj stb.) esetében. Ilyenkor a termelési terv és a konkrét szükségletek azonosak, a forgalom további szervezése a vállalat feladata.

A termelési tervben előírt összevont feladatok mögött gyakran a gyártmányok széleskörű választéka húzódik meg (hengereltvas, műszaki pamutszövet, lombos fűrészáru stb.). A konkrét szükségletek összevont terjedelme a termelési tervekben, összetétele, választéka az iparigazgatóságok által a vállalatoknak előírt termelési programokban ölt testet. A termelési tervek választéki bontását jelentő termelési programok elkészítéséhez nélkülözhetetlen a részletes szükségletek ismerete. Mivel a részletes szükségletek általában az értékesítő vállalatoknál jelentkeznek, a minisztériumok — a szükségletekre történő termeléshez — vagy támaszkodnak a vállalatok tapasztalataira, vagy tényleges szervezői a forgalomnak.

Ha a termékek forgalmát minisztériumi felügyelet alá tartozó *értékesítő vállalat* kizárólagosan bonyolítja le, az értékesítő vállalatnál összpontosítottan jelentkeznek a népgazdaság szükségletei, s ezek szolgálnak a termelési terveket részletező gyártási program alapjául (bőráruknál, építőanyagoknál stb.). Ilyenkor a minisztérium a forgalom tapasztalataira támaszkodik, feladata a forgalomban jelentkező konkrét szükségletek mérlegelése, s a gyártási programok összeállításakor a terv és a kapacitás adta lehetőségekhez képest maximális kielégítése. Ilyenkor a forgalom a rövidebb időszakra vonatkozó (negyedévi) vállalati programok alapja.

Ha a termék forgalma nincs összpontosítva, vagy az értékesítő vállalat nem kizárólagosan bonyolítja le a termékek forgalmát, a minisztérium maga szervezi a tervben kiemelt termékekből szükségleteinek begyűjtését, a termelési és elosztási tervszámokkal való egyeztetését, hogy ennek alapján el tudja készíteni a vállalatok negyedéves gyártási programját. Így járnak el ott, ahol az iparnak nincs országos értékesítő vállalata, s ahol a termékeket a belkereskedelmen kívül a külkereskedelemnek és egyéb nagyfogyasztóknak (közületeknek) közvetlenül adják át (textiláru, vastömegcikkek, bútorok stb.). Itt a termelő minisztérium tárgyalja meg a választékot az átvevő szervek minisztériumával, s a termelő minisztérium (iparigazgatóság), a termék értékesítése során bizonyos értelemben vállalati feladatkört lát el. Enélkül ugyanis nem tudná mérlegelni a gyártási programok összeállításakor a szükségletek összetételét, s nem adhatna a termelő vállalatoknak ennek megfelelő programot sem.

A minisztérium tehát a forgalmi mechanizmus fogaskerékszerű résztvevőjévé válik. Ez irányú szerepe szükséges, s ezt helyes elöljáróban hangsúlyozni, mivel a közelmúlt időszakban felmerültek olyan nézetek, hogy a forgalom szervezése és lebonyolítása, a gyártási programok meghatározása stb. teljes egészében vállalati feladat. Ezzel szemben alapelv az, hogy a termelést annak a szervnek kell egybehangolnia a szükségletekkel, amelyik áttekinti a kapacitásokat és rendelkezik azok kihasználásáról és helyettesítéséről, s nem vállalati, hanem népgazdasági érdekek vezetik. A forgalom esetleges nehézkességét többnyire nem a minisztérium részvétele, hanem annak túlhajtása okozza. Ismeretes, hogy a közelmúltig központosított ellátási és értékesítési igazgatóságok működtek a minisztériumokban. Ezek az ötéves terv első éveiben alakultak ki az iparfejlesztés üteme által előidézett anyagelosztási nehézségekkel kapcsolatban. Ebben az időben mintegy

400 — általában ipari továbbfelhasználás céljait szolgáló — anyag elosztását szabályozták jogilag. A vállalatok a többi anyagok elosztásával kapcsolatban (minőségi, választéki, ütemezési, sorolási viták) is sűrűn fordultak felettes szerveikhez, s ebből az a látszat támadt, hogy az elosztás valamennyi részletkérdésével szükségképpen felsőbb szinten kell foglalkozni. A minisztériumok ilyen gyakorlata mértéktelen centralizációhoz vezetett. Például a Közületi Ruhanagykereskedelmi Vállalat nem dönthetett saját hatáskörében „terven felüli" 5 munkaruha kiadásáról. Értékesítő vállalataink ebben az időben általában a minisztériumokban végzett vállalati feladatok hatáskör nélküli lebonyolítói voltak, s csak a Minisztertanácsnak az anyagforgalom egyszerűsítésére vonatkozó határozata óta mutatkozik javulás.

Forgalomszervezésünk egyik legfontosabb feladata ezért az, hogy helyesen ossza meg a hatásköröket a forgalmat *lebonyolító* vállalat és a forgalmat *szervező* minisztérium közt. E feladat jó megoldása jelentősen csökkentheti a bürokráciát a forgalomban.

Kötött és kötetlen forgalom. A gazdasági mechanizmus szerepe az anyaggazdálkodásban

A forgalom részletkérdéseinek a minisztériumokra történő áttolódása az ötéves terv elején a forgalom lebonyolításának „hatósági" módszereivel járt együtt. Uralkodóvá váltak a forgalom jogszabályok útján történő irányítási módszerei, a hivatali módszerekkel irányított anyaggazdálkodás. A tervszerű anyaggazdálkodást és a hivatali úton irányított forgalmat ebben az időben egymást feltételező, egymásból következő fogalmaknak tekintették.

A szocialista gazdasági vezetés, mint ismeretes, a népgazdasági tervek alátámasztására széles körben alkalmazza a mérlegmódszert. Enélkül a tervezés el sem képzelhető. Az anyagmérlegekben rögzített elosztásnak adminisztratív úton egészen a felhasználóig történő irányítását kötött forgalomnak nevezzük. Már ebből a meghatározásból is kitűnik, hogy a kötött forgalom feltételezi anyagmérlegek készítését, de a mérlegmódszer alkalmazása nem kíván szükségképpen kötött anyagforgalmat.

A tervszerű anyaggazdálkodás feladata: a mérlegmódszer alkalmazásával az anyagok felhasználása és elosztása fő irányainak meghatározása, nem pedig a forgalom részletkérdéseinek szabályozása. A forgalom kötöttsége a mérlegek talaján is létrejöhet, azonban abból nem szükségképp következik.

A magyarországi anyagforgalom 1945—1948 közti irányítószerve az Anyag- és Árhivatal volt. Ebben az időben nem folytattunk tervgazdálkodást, de az igényléseket, a zárolásokat, a kiutalásokat közvetlenül központilag ellenőrizték és irányították. Az Anyag- és Árhivatal módszerei — ebben az értelemben — kötöttek voltak. Ugyanakkor jelenleg egyre több anyag kerül forgalomba kötetlen módszerekkel. A tervszerű anyaggazdálkodás és a kötött forgalom tehát nem feltételezik egymást.

Ezt az teszi lehetővé, hogy a szocialista állam kezében levő forgalmi szervezet a tervek által előírt arányok keretein belül az egész

forgalom területén képes — helyzeténél fogva — az elosztást irányítani az egyes felhasználóknak adott számszerű előírások és az igazgatási szervezet bekapcsolása nélkül.

Vajon azt jelenti-e ez, hogy a szocialista állam mindinkább nélkülözheti a forgalom állami szabályozását? Hol van a határvonal kötött és kötetlen forgalmi módszerek közt?

Ennek tisztázásához nem szabad szem elől téveszteni, hogy a tervgazdálkodás a szocializmus gazdasági alaptörvénye megvalósításának eszköze. E célból a tervszerűen gazdálkodó állam — az anyagforgalom területén — változatos és változó, az adott körülményekhez igazodó módszereket alkalmazhat.

A terv fő céljainak megvalósítása, az erőforrások meghatározott területre történő összpontosítása, a forgalom központi irányításának szükségessége, a gazdálkodás területén kötött módszereket kíván.

A forgalom szervezésekor tehát fel kell mérni, hol szükséges a kötött forgalom fenntartása, s törekedni kell arra, hogy a semmiképpen sem nélkülözhető kötöttségeket egyszerűen, bürokráciamentesen, felesleges szervek beiktatása nélkül alkalmazzuk. Ezt célozta a már említett MT határozat, amelynek nyomán mintegy 50 százalékkal csökkent az úgynevezett központi mérleggazdálkodásba vont anyagok száma és egy-egy kötött forgalmú anyagnál csak a legdöntőbb felhasználók maradtak tervkötelezettek.

Az ipari anyagforgalom szervezésének ez a célkitűzése, a *teljes* kötöttség felől a *szükséges* kötöttség irányába történő haladás — a közelmúlt tapasztalatai szerint helyesnek bizonyult. Könnyebbé vált az anyagok beszerzése, kevesebb szerv foglalkozik az anyaggazdálkodással, rövidebb lett a megrendelés elküldésétől az anyag beérkezéséig terjedő forgalmi idő stb.

Minthogy a kötött forgalomban a népgazdaság szempontjából döntő anyagokból (ez idő szerint mintegy 800 anyagból) a legfontosabb felhasználók szükségletét elsősorban biztosítjuk (a kötött módszer bizonyos biztosítékot jelent), ezzel megteremtjük annak lehetőségét is, hogy a fennmaradó anyagok és felhasználók tekintetében a kötetlen forgalom módszereit alkalmazhassuk.

Ma már mindinkább elvárhatjuk az anyagok forgalmát lebonyolító értékesítő vállalatoktól, hogy jól szervezzék a kötetlen forgalmat. Azonkívül a vállalatok munkája, s így a kötetlen forgalom alakulása központilag irányítható és ellenőrizhető.

Az anyagforgalom túlzott kötöttségének felszámolása a szocializmus építésének gazdasági viszonyai közt történik. Ezt nemcsak azért kell hangsúlyozni, mert e tény — helyes végrehajtás mellett — kizárja az e téren elért eredmények veszélyeztetését, hanem azért is, mivel a kötetlen forgalom tartalmának hibás értelmezése jelen pillanatban számos területen nehézséget okoz, s a helytelen értelmezés magában rejti a spekulatív elemeket tartalmazó, ötletszerű beszerzés veszélyeit.

Tapasztalható volt az a felfogás, hogy szabadforgalmú cikkeknél a mérlegmódszer alkalmazása nem szükséges, vagy nem is lehetséges.

Ez a szemlélet hibás. A mérlegmódszer — ismételjük — a helyes tervezés és elosztás alapja. Ha azonban mérlegeink megalapozottak és reálisak, s bennük az elosztás irányát és arányait illetően helyesen érvényesítettük a népgazdaság fejlesztéséből adódó feladatokat, további végrehajtásuk a forgalom területén elképzelhető akkor is, ha a felhasználók széles körét nem kötik különböző jogszabályok és számszerű előírások, s csupán a forgalmi vállalatok tevékenységét irányítjuk belső elosztási irányelvekkel.

E belső irányelveken kívül, a gazdálkodás számos közvetett módszere ellensúlyozza a felhasználó vállalatoknál a kötetlen forgalom rendszerében kétségkívül meglévő túlbeszerzési veszélyeket, (forgóeszközmegállapítás, készletnorma, gyártástechnológiai utasítások, árrendszer stb.).

A szocialista iparosítás folyamán egyre növekvő szükségletek mind nagyobb és nagyobb feladatok megoldására ösztönzik a termelést. A növekvő termeléshez ugyancsak növekvő mennyiségű, választékú és minőségű terméket kell biztosítani. E termékeket valahol, valakinek valamilyen módon el kell osztania. Valamely termék központi mérleggazdálkodásba vonása nem más, mint annak eldöntése, hogy azt milyen szinten, milyen módszerrel, ki ossza el.

A központi mérleggazdálkodásba vont anyagok elosztását a hozzá fűződő érdekek miatt minisztériumi szinten, kötött módszerekkel, jogszabályi keretek közt szervezzük. A többi anyag elosztását az értékesítő vállalatokra bízzuk, s ezek a vállalatok — a megadott elosztási irányelvek alapján — jogszabályi előírások nélkül is zökkenőmentesen le tudják bonyolítani a forgalmat.

Téves tehát az a felfogás, hogy a központi mérleggazdálkodásba vont anyagokat a „minisztérium osztja el", az egyéb anyagokat viszont „nem osztja el senki". Az anyagok elosztása — vagyis a felhasználók szükségletének mérlegelése és kielégítése — valamennyi forgalmi vállalat alapvető tevékenysége. Központi elosztás esetén azonban ezt a folyamatot felsőbb (igazgatási) szinten történő eljárás előzi meg.

A kötetlen forgalom esetén tehát arról van szó, hogy valamely anyag: egyáltalán nincs gazdálkodás alá vonva, vagy ha van is, de a felhasználó (illetve minisztériuma) az anyagot nem köteles tervezni (nem „tervkötelezett"); az anyag előzetes mennyiségi korlátozás nélkül megrendelhető; a beszerzéshez nem szükséges semmilyen engedélyezés, jóváhagyás vagy kiutalás.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a kötetlen forgalomnak nincsenek szabályai. Elegendő arra gondolni, hogy ez idő szerint nincs lehetőség a kötetlen forgalmú anyagokban mutatkozó minden igénynek *választék szerinti* raktárról történő kielégítésére. Az értékesítő vállalatoknak ezért az ilyen anyagokban mutatkozó szükségletet időben kell ismerniük. A kötetlen forgalomra ezért a szállítási szerződésekre vonatkozó jogszabályokat alkalmazni kell.

A mindenkori anyagellátás helyzete és a gyakorlat alakítja ki azon anyagok körét és mennyiségét, amelyeket a szükséglet-felmerülésekor, szerződéskötés nélkül, raktárról lehet beszerezni. Kívánatos célként

kell magunk elé tűzni, hogy a segédanyagokat, karbantartási- és egyéb úgynevezett „kisanyagokat" teljes mennyiségben raktárról, szerződéskötés nélkül lehessen beszerezni.

A kötetlen forgalom kérdéseinek tisztázása után meg kell jegyezni, hogy a kötött módszerek lehető legnagyobb mértékű felszámolása nem kizárólag az elhatározáson múlik. A kötetlen forgalom sikeréhez megfelelő készletek is szükségesek. Túlzás nélkül állítható, hogy a szükséges készletek hiánya — az ebből származó egyéb nehézségeken kívül — az anyaggazdálkodás nehézkességében, bonyolultságában is jelentős szerepet játszik.

Mivel a kötetlen forgalom fő módszere a raktárról történő kiszolgálás — ehhez pedig készletek szükségesek — látni kell, hogy a kötetlen forgalom módszerének tényleges alkalmazása és területének ésszerű kiterjesztése szorosan összefügg az elegendő mennyiségű és kellő összetételű készletek képzésének ütemével.

Éppen ezért a kötöttségek folyamatos csökkentésének eredményeit csak az anyagellátottság helyzetével összefüggésben lehet helyesen értékelni.

A forgalom területén nap mint nap széles körben a legkülönbözőbb gazdasági folyamatok játszódnak le. A termékek kibocsátása, kezelése, raktározása, a forgalomban való tartózkodása, szállítása, feldolgozása stb. mind egy-egy gazdasági folyamat. Ugyancsak a gazdasági folyamatok kategóriájába tartozik a készletek alakulása, a forgalom láncszemeinél való lerakodása, s a készletek feletti rendelkezés is.

E gazdasági folyamatok a gazdaság mechanizmusán belül jönnek létre. A forgalmi mechanizmushoz hozzátartoznak az anyaggazdálkodás felső irányító szervei, a minisztériumok ellátási és értékesítési szervezetei és a forgalmat lebonyolító vállalatok.

E két fontos gazdasági kategóriát, a gazdasági folyamatokat és a gazdasági mechanizmust azért helyes külön-külön is érzékelni, mert a kettő összekeverése, azonosítása számos tévedés okozója.

Jól működő gazdasági mechanizmus kialakítása a szocialista állam fontos feladata. Olyan gazdasági mechanizmusra van szükség, amely elősegíti a törvényerejű állami terv érvényre jutását, amely a legcélszerűbben, a leggazdaságosabb módon biztosítja a tervekben előírt célok megvalósítását.

A szocialista állam a fejlődés adta lehetőségeken belül éppen ezért tűzi időnként napirendre a gazdasági mechanizmus átalakítását, továbbá finomítását. Ilyen folyamat játszódik le jelenleg az anyaggazdálkodás területén.

A gazdasági *mechanizmus* átalakítása hat a gazdasági folyamatokra, azonban nem pótolja, nem helyettesítheti az egészséges *gazdasági folyamatokat,* nem válhat azokkal szemben elsődlegessé.

Nézzünk például egy kisebb helyi ipari üzemet, amely termékeinek előállításához széles választékban, de viszonylag kis tételekben használ fel hengerelt acélt. A vállalat az eddigi nehézkes beszerzési rendszer helyett minden negyedév elején „utalványokat" kap, s ezek bemutatása ellenében a Ferroglobus telepén megkapja a kívánt méretű, minőségű hengereltanyagot. Az eddigi bonyolult eljárással szem-

ben ez a gyakorlat lényeges idő- és munkamegtakarítást jelent, egyszerűbbé vált a mechanizmus. A vállalat azonban mégsem tudja termelését zavartalanul folytatni, ha — amint ez többször előfordult — az utalványra nem kapja meg a kívánt méretű és minőségű anyagot. A vállalat termelési zavarai ebben az esetben azokból a gazdasági folyamatokból következnek, amelyek részben a kohászat nem programszerű termelésében jutnak kifejezésre, részben pedig meggátolják, hogy a Ferroglobus raktárán állandóan kellő mennyiségű, minőségű és választékú készleteket tárolhassunk.

A gazdasági mechanizmus túlértékelése a szervezés öncélúságához, túlszervezéséhez vezet. Ezenkívül az a veszély is fenyeget, hogy a mechanizmustól várjuk a „hiányosságok teljes felszámolását". Márpedig a szervezeti forma megváltoztatása önmagában csak *elősegítheti* a nehézségek kiküszöbölését, de nem lehet ennek biztosítéka.

Az anyaggazdálkodási mechanizmus átszervezése az ismertetett irányban indult meg és jelenleg is folyik.

Helyes irányelvek kitűzésével, s ezek következetes alkalmazásával a most kialakuló mechanizmus működése olyan ütemben válhatik mind zavartalanabbá, ahogy azt a gazdasági folyamatok lehetővé teszik.

Az ipari anyagforgalom vállalati bonyolítása

Az ipari anyagforgalom szervezésekor — mint láttuk — rendkívül fontos a gyors, rugalmas, bürokráciamentes forgalmi *módszerek* helyes megválasztása. Hasonló jelentőségű az ésszerű gazdaságos forgalmi hálózat kialakítása.

Hogyan épül fel az ipari anyagok forgalmának láncolata?

A forgalom legegyszerűbben közvetlenül a termelő és a felhasználó közt bonyolódik le. A közvetlen kapcsolatoknak nagy jelentőségük és számos előnyük van: gyorsabbak, lerövidítik a forgalmi időt és az anyag útját, s a nehézségek kölcsönös megértésére és együttes kiküszöbölésére ösztönzik mind a termelőt, mind a felhasználót.

De a közvetlen kapcsolatok akkor biztosítják valamely termék legcélszerűbb forgalmát, ha a szóbanforgó terméket *egyetlen* vállalat állítja elő. Ilyenkor leghelyesebb a közvetlen kapcsolatok alkalmazása, és felesleges minden közbeiktatott szerv vagy vállalat. Ilyen meggondolások alapján kapta vissza a bőrruházati konfekciótermékek értékesítését a Szegedi Bőrkonfekciógyár.

De ha egy terméket több termelő vállalat állít elő, akkor valahol egyeztetni kell a szükségleteket a termelőkapacitásokkal. Enélkül a termelővállalatok tetszésére lenne bízva egy-egy termék „elvállalása", a felhasználónak — szükséglete kielégítéséhez — esetleg valamennyi azonos cikket termelő vállalatot végig kellene látogatnia, szóval nem beszélhetnénk a forgalom szervezett lebonyolításáról. A forgalom szervezése ezért ilyenkor a termelés oldaláról központosítva történik, aminek tipikus formája az országos értékesítő vállalat. *Az országos értékesítő vállalat valamely terméket kizárólagosan vesz át a termelő művektől és ad át valamennyi felhasználónak.*

Az országos értékesítő vállalatok több vállalat termelésének forgalmát szervezik, gondoskodnak a szükségletek központi felméréséről, készleteik segítségével összehangolják a termelés és a felhasználás ütemét.

Az országos értékesítő vállalatok minden olyan esetben, amikor a termékek közvetlen értékesítése célszerűen nem oldható meg, a szocialista termékforgalom nélkülözhetetlen láncszemei. Működésük lehetővé teszi az ésszerű készletképzést, a szükségletekre történő termelést, s mentesíti a termelő vállalatokat a szükségletek változásai következtében felmerülő programváltozásoktól.

Az országos értékesítő vállalatok mellett az utóbbi 1—2 évben sorozatosan alakultak ellátó vállalatok is. *Az ellátó vállalatok nem kizárólagosan és országosan, hanem egy-egy területen (minisztériumon) belül — az értékesítő vállalattal párhuzamosan — hozzák forgalomba az anyagokat.*

Ellátó vállalatokra van szükség olyan területen, ahol a szükségletek mennyisége, összetétele és területi megoszlása a felhasználás természete miatt nem határozható meg pontosan előre, ilyenkor az ellátó vállalatnak a felhasználó vállalatok összessége helyett kell gondolkodnia. (Például az építőiparban, a közlekedésben, egyes esetekben a mezőgazdaságban az ellátó vállalatok működése hasznos lehet.)

Helyes az ellátó vállalatok szervezése olyankor is, amikor széles választékú, egymást helyettesítő anyagokat komplex módon használnak fel (például cipő és ruhaipari kellékek, nyomdaipari segédanyagok, bányászati cikkek, épületszerelvények). Az ilyen profilú ellátó vállalatok tevékenységének tartalma az úgynevezett szaküzletekéhez hasonló.

A gyakorlatban azonban a szükséges vállalatok után feleslegeseket is létesítettek, a célszerű profilokat pedig károsak követték nyomon. Az ellátó vállalatok egészségtelen fejlődése a készletek szétszóródására és deszortálódására vezetett.

Az ellátó vállalatokat végül is az anyaggazdálkodás kötöttségeivel szembeni „önvédelmi szervek"-ként fogták fel, mivel szűkebb területen belül felfogják a tervszerűtlenségeket, gyorsan reagálnak a szükségletek változásaira, s irányítószerveiknek állandó készleteket biztosítanak.

Az ipari anyagforgalom vállalati bonyolításának *fő* szervezeti formája az *értékesítő* vállalat. Az értékesítő vállalatok országosan összpontosított készleteivel sokkal könnyebben kielégíthetjük a szükségleteket mennyiség és választék szempontjából egyaránt.

A szervezeti forma helyes megválasztása mellett elengedhetetlen, hogy az értékesítő vállalatok tudatában legyenek megnövekedett felelősségüknek, s ennek megfelelően működjenek.

Hogyan határozhatók meg az országos értékesítő vállalat működésének jellemző funkciói?

Az értékesítő vállalatok kettős funkciót végeznek. Egyrészt *forgalmazási* tevékenységet végeznek, azaz raktárra vásárolnak nagy mennyiségű anyagot, ezeket tárolják, kezelik, válogatják, csomagolják és kiszállítják a felhasználóknak.

Másrészt az értékesítő vállalatok az előzővel párhuzamosan a tervszerű elosztás megszervezése céljából elvégzik a népgazdasági szükségletek központosított felmérését, s ezzel előmozdítják a forgalom ésszerű, gazdaságos megszervezését.

Ezért helyes, hogy az ipari felhasználásra kerülő fontosabb anyagokban mutatkozó összes szükségletek központilag az országos értékesítő vállalatban jelentkeznek. Amennyire helyes azonban a központosított szervezés a szükségletek felmérésében, annyira nem helyes, sőt nem is szükséges az anyagok tényleges útjában. A termelőtől közvetlenül szállítható mennyiségek esetén ugyanis, ha egy-egy felhasználó szükséglete a gyakorlatban kialakult optimális szállítási mennyiséget eléri, az értékesítő vállalat bekapcsolódása felesleges.

Az értékesítő vállalat szerepe itt az, hogy összekapcsolja a termelőt a nagyfogyasztóval. Ez a tevékenység az értékesítő vállalatok forgalom irányító tevékenysége.

Az országos értékesítő vállalatok munkájának súlypontja a tényleges forgalmazási tevékenység. E feladat maradéktalan elvégzéséhez az eddiginél bátrabban kell alkalmazni a szocialista kereskedelem módszereit.

Melyek ezek a kereskedelmi módszerek és hogyan érvényesülnek?

A szükségletek szervezett tanulmányozása és a tapasztalati adatok helyes alkalmazása útján arra kell törekednie az értékesítő vállalatnak, hogy az általa forgalmazott termékek mind nagyobb részét tudja és merje raktárába megrendelni anélkül, hogy a felhasználók erre vonatkozó megrendeléseit jóval korábban begyűjtené. Ily módon kétségkívül megnövekszik az értékesítő vállalat feladata, felelőssége, ellenkező esetben azonban elveszti forgalmi vállalat jellegét, s pusztán a termelő és a felhasználó adminisztratív közvetítőjévé válik. Egyes értékesítő vállalatok a tárgynegyedévet hónapokkal megelőzően törekednek a megrendelések begyűjtésére. Ez az eljárás ugyan nekik biztonságos, de veszélyezteti a szükségletek realitását, végső soron pedig fölösleges készleteket okoz.

Fokozza a nehézségeket, hogy egyes értékesítő vállalatok mereven ragaszkodnak az időközben szükségtelenné vált anyagok átvételéhez — még hiányanyagok esetében is. Ennek egyik oka, hogy a forgalmi válalatok prémiumrendszere csaknem kizárólag a nagyobb forgalom elérésére ösztönöz, nem pedig a szakszerű raktározásra, a hiánytalan leltár elérésére, a forgalmi költségek csökkentésére.

Az értékesítő vállalatok rendkívül megkönnyítenék a felhasználók helyzetét, ha — amellett, hogy tapasztalataikra és készleteikre támaszkodva időben tájékoztatják a *termelő* vállalatokat a szükségletekről — úgy szerveznék meg munkájukat, hogy a *felhasználók* lehetőleg a felmerülés időpontjában szerezhessék be szükségleteiket. Feltehető, hogy ez esetben a felhalmozási törekvések is jelentősen csökkennének.

★

Anyaggazdálkodásunk egyes elvi kérdéseinek tisztázatlanságában, értékesítő vállalatainknak a forgalmazás módszereiben követett eltérő gyakorlatában kétségkívül szerepe van annak is, hogy a helyes szem-

pontok nem érvényesülnek az egész népgazdaságban egységesen. Előfordul, hogy egy-egy anyaggazdálkodási kérdésnek nincs gazdája. Így például az értékesítő vállalatok zilált profiljának rendezése, az ipari anyagok forgalomirányításának egységes szabályozása, az anyaggazdálkodási jogszabályok útvesztőjének megszüntetése, mindezek a kérdések ez idő szerint is megoldásra várnak.

Ennek a „légüres térnek" véleményem szerint az az oka, hogy az Országos Tervhivatal csupán az *anyagtervezés* funkcionális szerve, de nem az előbbivel szervesen összefüggő *anyaggazdálkodásé*.

Sok példa támasztja alá annak szükségességét, hogy az anyagtervezés mellett az anyaggazdálkodás felső irányító szervezetének kialakítása és hatáskörének tisztázása időszerűvé vált (természetesen itt nem külön szervre gondolunk).

Ezért meg kell vizsgálni, helyes-e, hogy az egész népgazdaság ipari termelését biztosító valamely anyag elosztásának lebonyolítása, az azt lebonyolító értékesítő vállalat felügyelete egyetlen minisztérium feladata, különösen ha ez a minisztérium egyszersmind a kérdéses anyag egyik fölhasználója.

Sajnálatos tapasztalatok mutatják, hogy átmeneti anyagnehézségek esetén az értékesítő vállalatok saját területük iránt részrehajlók, s ilyen időszakokban egyes szektorok anyagellátottságának mértéke jelentős szórást mutat.

Az anyaggazdálkodás felső irányításának szervezeti és hatásköri kialakítása a gyakorlat során napirendre került, s megoldása soronlevő feladat.

Továbbá: az önköltségcsökkentésnek egyik legfontosabb forrása az anyagtakarékosság, de vállalataink javarészében az anyaggazdálkodásnak nincs kézzelfogható szerve és gazdája. A vállalati anyaggazdálkodási szervek hatásköre és vállalaton belüli jogállása nem tisztázott, s az is előfordul, hogy a vállalati anyaggazdálkodási szervezet felolvad a főkönyvelőségi vagy műszaki szervezetben. Ez azzal a veszéllyel jár, hogy a pénzügyi szemlélet és a műszaki szemlélet egészséges, vállalaton belüli érvényesítését az önálló anyagszervezet nem koordinálhatja.

A vállalati anyaggazdálkodás rendezése, az anyaggazdálkodás dolgozóinak továbbképzése az önköltség csökkentésének további előmozdítójává válhat. Az anyaggazdálkodás ügyét előbbre vinné, ha közgazdászaink az eddiginél nagyobb érdeklődéssel foglalkoznának ezzel a problémával.

★

Az ipari anyagforgalom e néhány elvi kérdésének felvetésével, reméljük, sikerül ráirányítani közgazdászaink figyelmét e kissé elhanyagolt területre, ami bizonyára az érdeklődés növekedésében, hasznos vitákban, s mindezek eredményeképpen az anyaggazdálkodás munkájának megjavításában fog megnyilvánulni.

SIPOS ALADÁR

Magyarország gyáripara az 1920-as években

Ausztria évszázadokon át arra törekedett, hogy megakadályozza a fejlett magyar ipar megteremtését, s arra kényszerítette Magyarországot, hogy „Ausztria nyersanyagszállító és készcikkeket felvevő piacának szerepét" töltse be, „ugyanakkor, amikor sajátmaga (Magyarország) a nemzetiségek egész sorát tartotta félgyarmati állapotban. Mindezek következtében Magyarország a gazdasági fejlődésben már akkor mintegy évszázaddal elmaradt sok tőkés országtól." *(Gerő Ernő.* A szocialista iparosítás útja. Szabad Nép. 1952. III. 23.)

Egyrészt a nagybirtokosok érdeke kívánta, másrészt az osztrák és a cseh ipar versenye okozta, hogy a kiegyezés után jóformán csak a mezőgazdasági terményeket feldolgozó iparágak fejlődtek jelentősebben.

A nehézipar számottevő fejlődése csak a 20. század elején kezdődött, amikor az imperializmus kiélezte a fegyverkezési versenyt. Ebben az időszakban a jórészt állami megrendeléseket teljesítő nehézipar bizonyos előnybe került a fogyasztási iparágakhoz képest, amelyeket semmi sem védett a fejlettebb osztrák és cseh ipar versenyétől.

A magyar kormány a vasúti, katonai, út-, híd- és hajóépítési, a postaügyi stb. beruházási munkák megrendelésekor a magyar ipar termékeinek kedvezett még akkor is, ha azok drágábbak voltak az osztrák és más külföldi ipar termékeinél. A törvényhozás a kvótatárgyalások* során kivívta azt a — bár teljesen soha nem érvényesített — elvet, hogy a Monarchia közös kiadásaiból akkora hányadot kell Magyarországon felhasználni, amekkora hányaddal Magyarország fedezetükhöz hozzájárul. Ez a rendszer elősegítette a magyarországi nehézipart, valamint kisebb mértékben (a katonai célokra szolgáló megrendelések révén) a textil- és a bőripar egyes vállalatainak fejlődését, de nem szüntette meg Magyarország félgyarmati kizsákmányoltságát.

Magyarország Ausztria félgyarmata volt, de egyidejűleg a magyar uralkodó (nagybirtokos és nagyburzsoá) osztályok maguk is félgyarmati sorba süllyesztették az ország akkori területének nemzetiségi lakosságát. A nemzetiségi területek gazdaságilag elmaradottabbak voltak az ország központi területeinél.

* Így nevezték az Osztrák—Magyar Monarchia idején a két ország parlamenti küldöttségeinek tízévenként megújuló, az 1867. évi kiegyezésen alapuló tárgyalásait, amelyek tisztázták, hogy Ausztriának és Magyarországnak mekkora arányban kell hozzájárulnia a közös kiadások fedezéséhez.

1913-ban az ipari termelési érték 23,8 százalékát a vas-, a fém- és a gépipar, 48,6 százalékát pedig az élelmezési ipar adta. Az egyéb könnyűipári ágakra jutott a termelés 27,6 százaléka. Jellemző példa, hogy az első világháború előtt Magyarországon 770 000, Ausztriában pedig 5 000 000 volt a fonóorsók száma. (Lásd e cikk első táblázatát és a Magyar Statisztikai Szemle 1935. évf. 297. oldalát.)

★

A Tanácsköztársaság leverésével egy időre elbukott a magyar függetlenség ügye. Magyarországon a régi uralkodó osztályok kerültek újra hatalomra, s ott folytatták, ahol a forradalom előtt abbahagyták. „Amikor 1919 augusztusában visszajöttek, sok tekintetben el lehetett róluk mondani, hogy »se nem tanultak, se nem felejtettek«. Ennek ellenére az ellenforradalom győzelmével új korszak kezdődött a maga sajátos vonásaival, mégpedig a magyar történelemnek talán legszomorúbb korszaka." (*Andics Erzsébet.* Ellenforradalom és bethleni konszolidáció. 50. old.)

A Tanácsköztársaság bukása után az uralomra jutott reakció fasiszta módszerekkel az országot a pusztulás felé vitte. Formailag Magyarország önálló lett, a valóságban azonban az egymásután felvett külföldi kölcsönök következtében a magyar uralkodó osztályok az országot kiszolgáltatták a nagy imperialista hatalmaknak, ezek függvényévé és játékszerévé tették.

A háború és az ország megszállása következtében a mezőgazdasági és az ipari termelés jelentékenyen csökkent, az államkincstár üres volt. Az uralkodó osztályok, hogy tömegbázist szerezzenek, a nagybirtok épségben tartásával látszat-földreformot hajtottak végre, de sikerült továbbra is fenntartania a félfeudális birtokviszonyokat.

Az infláció, amely az első világháborúval kezdődött, egyre nagyobb méreteket öltött, s a dolgozó tömegeket nagy nyomorba döntötte. „A jövedelmek szaporodása messze elmarad az élet drágulásától, és így az életszínvonal állandóan süllyed", vallotta be a Külügyminisztérium (Országos Levéltár. A külügyminisztérium gazdaságpolitikai anyaga. 1922. 55. 338.) Az infláció a kisembereket nemcsak megtakarításaiktól fosztotta meg, hanem ruházatuktól, háztartási berendezésüktől is, amelyet főleg élelemért cseréltek el. Ugyanakkor az infláció egy ideig *kitűnő üzlet volt a burzsoáziának.* Burjánzott a spekuláció. A tőzsde olyan forgalmat bonyolított le, amire addig nem volt példa a magyar kapitalizmus történetében. A nagybirtokosok és a kulákok megszabadultak adósságaiktól. A burzsoáziának a nyomor és az ínség korszaka hatalmas vagyonokat hozott.

Az infláció eszköz volt a burzsoázia kezében a háborús terheknek a dolgozók vállára való hárítására, a nemzeti vagyon újrafelosztására. Korányi Frigyes pénzügyminiszter írta: „Ha a magyar korona nem szenvedett volna katasztrofálisnak mondható értékcsökkenést, s ez úton nem vesztették volna el szinte teljes értéküket a papírkorona-adósságok, az elszegényedett magyar államot a rászakadó rettenetes adósságteher véglegesen és reménytelenül megfojtotta volna. Az állam ezen a réven óriási adósságtehertől szabadult, de a népesség micsoda szörnyű áldozata volt az ára ennek a részleges szabadulásnak." (*Korányi Frigyes.* Széljegyze-

tek Magyarország pénzügyi újjászületésének történetéhez. Budapesti Szemle. 1928.)

A pénzromlás rohamos üteme végül már akadályozta a tőkés gazdaság működését is, s a gazdasági élet összeomlásával fenyegetett. A burzsoázia azonban nem volt rá képes, hogy a dühöngő inflációt saját erejéből megfékezze, mert ehhez a profit egy részéről kellett volna lemondania. Ehelyett olyan stabilizációt akart, amely számára további hasznot biztosít, s amelynek terheit a dolgozók viselik. Ezt a célt szolgálta az 1924-ben népszövetségi kölcsön segítségével végrehajtott stabilizáció.

A népszövetségi kölcsön 7 országban (ezenkívül kis részben Magyarországon is) került kibocsátásra, összesen 307 millió aranykorona névértékben. Mind kibocsátási árfolyamát, mind egyéb feltételeit tekintve, jellegzetesen uzsorakölcsön volt. A névértéknél jóval alacsonyabb (80—88 százalék közti) kibocsátási árfolyamok, továbbá a különféle tőkés érdekeltségek által harácsolt „költségek" és „jutalékok" következtében a 307 millió korona adóssággal csak 253,8 millió korona tényleges bevétel állott szemben. (Ebből Magyarországról 9,9 millió származott.) A 307 millió korona után fizetendő 7,5 százalékos kamat így a valóságban 9 százaléknak felelt meg. A kölcsönjegyző külföldi tőkések tehát igen nagy kamatjövedelemre tettek szert. A kölcsön biztosítékául lekötötték az egész vámbevételt, a dohány- és sójövedék tiszta hozadékát meg a cukorfogyasztási adót; a kölcsönnek minden más állami tartozással szemben elsőbbsége volt. E rendelkezések végrehajtását a Népszövetség által kijelölt főbiztos, az amerikai Smith Jeremiás ellenőrizte, akinek részére a magyar kormány köteles volt a szükséges felvilágosításokat megadni. (Vö. *Incze Miklós.* A pénz- és hitelválság és a magyarországi finánctőke az 1929—1933. évi világgazdasági válság idején. Különlenyomat a Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményeiből. 1954. 179. old.)

Az események utólag igazolták, hogy a népszövetségi kölcsön a valutastabilizáció szempontjából fölösleges, vagy legalábbis erősen túlméretezett volt. A külföldi kölcsön felvételét a kormány annak idején azzal indokolta, hogy a stabilizáció után az államháztartás esetleges deficitjét fogják belőle fedezni, nehogy ebből a célból ismét inflációs pénzkibocsátáshoz kelljen folyamodni. De valójában csak 1924 őszéig volt szükség arra, hogy az államháztartás a kölcsön hozamából pótolja hiányát, s az ez irányú legnagyobb átmeneti igénybevétel sem haladta meg az 50 millió aranykoronát, vagyis olyan összeget, amelyet belső erőforrásokból is elő lehetett volna teremteni. (Vö. *Kállai Tibor.* Die Lage des Staatshaushaltes, Ungarisches Wirtschaftsjahrbuch. 1926.)

A népszövetségi kölcsön felvétele után Magyarország rohamosan eladósodott. A külföldi tartozások teljes összeírása csak 1931 végén történt meg. Ekkor a kimutatott adósság összege 4309 millió pengő volt. Kivéve 1214 millió értékű háború előtti, illetőleg háborús tartozást, az adósság többi része — 3096 millió pengő — mind háború utáni eredetű volt. (Vö. Incze Miklós I. m. 190. old.) A kölcsönök jelentős részét előző kölcsönök kamatainak és törlesztésének fizetésére kellett fordítani.

Az első világháború után az osztrák és a német függés helyébe az angol, amerikai, francia és olasz tőkésektől való még súlyosabb függés

lépett. A magyar dolgozók kizsákmányolásának lehetőségei csábították a nagy külföldi tőkés csoportokat. „A hazai nyersterményeknek a világpiaci árakhoz viszonyított olcsósága, a hazai munkabérek aránylagos alacsony volta, mind olyan körülmények, amelyek majdnem minden vállalat létesítését jövedelmezővé kell hogy tegyék" — írta a Külügyminisztérium. (Idézi *Magos György*. Az angol és az amerikai monopoltőke a Horthy-fasizmus megszilárdításában. Művelt Nép. 1953. 12. old.)

A külföldi tőke behatolásával egyidejűleg fokozódott a tőke koncentrációja és centralizációja is. A stabilizáció után a finánctőke érdekében teremtett pénzszűke olyan helyzetbe juttatta a magyarországi nagybankokat, hogy még fokozottabban behatolhattak az iparba, s megszerezhették az ellenőrzést csaknem az összes fontosabb magyarországi iparvállalat fölött. Ennek a folyamatnak az eredményeit az 1929. évvégi állapot alapján vizsgálva Magos György megállapította, hogy az akkor működött 3675 magyarországi részvénytársaság közül (amelyek összesen 1509 millió pengőnyi részvénytőkével rendelkeztek), a 10 legnagyobb bank érdekeltségei — a kettős számítások kiküszöbölésével — 628 részvénytársaságra terjedtek ki, mégpedig természetesen elsősorban a legnagyobbakra, úgyhogy a 10 legnagyobb bank az 1509 millió pengőnyi egész részvénytőkéből 970 milliót, vagyis 64 százalékot ellenőrzött. A 970 millió úgy oszlott meg bankok szerint, hogy az Általános Hitelbank 190 társaságnál (összesen 402 millió alaptőke), a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank pedig 158 társaságnál (290 millió alaptőke) volt érdekelve. Bár ezek közt akadtak olyan társaságok is, amelyekben mind a két nagy bank érdekelve volt, s amelyek így kétszeresen szerepelnek, annyi mégis kétségtelen, hogy a két legnagyobb magyar bank 1929-ben legalább 600 millió pengőnyi részvénytőkét tartott ellenőrzése alatt, az egész magyarországi részvénytőkének 40 százalékát.

Fokozódott a magyarországi részvénytársaságok felett gyakorolt külföldi ellenőrzés is. A külföldi tőkések részben közvetlenül is vállaltak érdekeltséget a magyarországi részvénytársaságokban, de főképp a magyarországi bankok útján, amelyek részvénytőkéjének jelentős része volt külföldi kézen. Azonkívül egy-egy iparvállalati érdekeltség megszerzésekor esetenként is bevontak külföldi érdekeltségeket, elsősorban bankokat.

Ugyancsak Magos György számításai alapján vizsgálva a külföldi tőke magyarországi érdekeltségeit, megállapítható, hogy az 1929. év végén működött 3675 magyarországi részvénytársaság közül — a kettős számítások kiküszöbölésével — 958-ban kisebb-nagyobb külföldi érdekeltség is szerepelt, s ez a 958 társaság az egész magyarországi részvénytőke 79 százalékával rendelkezett. (Részletesebben lásd Incze Miklós I. m. 192—193. old.)

Az első világháború után megszűnt a magyar ipar fejlődését gátló közös vámterület. Az önálló vámterület lehetőséget adott a külföldi iparcikkek versenyének bizonyos korlátozására, protekcionista intézkedésekre, a belföldi árszínvonal emelésére. E lehetőségek kihasználását azonban korlátozta a külföldi tőkétől való függés.

Az ellenforradalmi rendszer 1924. évi protekcionista vámtörvényét a magyar finánctőkések kitörő örömmel üdvözölték: „Ha van mérték, amivel a magyar politikai konszolidációt mérni lehet, ez a törvény

mindenesetre az, s méltatlanok lennénk az ügyhöz és önmagunkhoz, ha ezt nem a megérdemelt elismeréssel és hálával jegyeznénk fel a magyar ipari termelés annaleseiben." (*Pesti Hírlap.* 1925. január 1.)

A kapitalista rendszer magyarországi stabilizációja része volt a nemzetközi kapitalista rendszer viszonylagos és ideiglenes stabilizációjának, amely alátámasztotta a magyarországi fasiszta rendszer 1925-ben megkezdődött konszolidációját. A magyarországi kapitalizmus stabilizációjára is a kapitalizmus általános válsága nyomta rá a bélyegét: ingatag és rothadt volt ez a stabilizáció, amelyet az 1929-ben kirobbant gazdasági válság és a fasiszta rendszer belső ellentétei fel is borítottak.

Az 1920-as évek iparfejlődésének torz arányai

A világháború után történt területváltozások ipari vonatkozásban is lényegesen átalakították a háború előtti képet. Az ország új területe a réginek kereken egyharmada volt, s erre jutott a gyáriparnak a fele (termelési érték szerint 55,9 százaléka, munkáslétszám szerint 50 százaléka, a motorok lóerőszáma szerint 50,55 százaléka). Iparáganként igen nagyok voltak a különbségek. Az új országhatárokon belül maradt (termelési érték szerint) a vas- és fémipar 50,7, a gépgyártás 82,2, a kő-, az agyag- és az üvegipar 59,7, a fa- és a csontipar 22,3, a bőripar 57,8, a fonó- és a szövőipar 41,8, a ruházati ipar 74,7, a papíripar 23,4, az élelmezési ipar 57,6, a vegyipar 54,9, a sokszorosító ipar 89,2 százaléka. Az új országterületre jutott csaknem az egész gépgyártás és csaknem az egész nyomdaipar, amelynek jóformán csak Budapesten voltak nagyüzemei, a fa- és a papíriparból ellenben nem maradtak nagyüzemek, a többi iparág (a jelentéktelen ruházati ipartól eltekintve) megmaradt hányada 50—60 százalékos, a területi arány 32,7, a lakosság szerinti arány pedig 41,6 százalékos volt. (*Buday László.* Magyarország küzdelmes évei. 6., 104. és 106. old.) Ilyenformán *az új országterületen megnőtt az ipar viszonylagos jelentősége.* De a Horthy-korszak kezdetén ez az ipari apparátus a háborús veszteségek és az ország általános dezorganizáltsága miatt a háború előtti termelésnek csak töredékét szolgáltatta.

A túloldali táblázat adatai természetesen tükrözik az 1913 után történt árváltozásokat. (1. sz. táblázat.) 1913 és 1921 közt a nyersanyagárak, s emiatt az iparcikkárak is, a világpiacon jelentősen nőttek. Tehát a termelés csökkenésének nagyobbnak kell lennie, mint amekkorát az adatok jeleznek.

Meg kell kísérelnünk, hogy az árváltozások torzító hatásának kiküszöbölése végett felbecsüljük az ipari termelés változatlan árakon adódó értékét is. Az 1925. és az 1929. évre vonatkozó táblázat adatai képet adnak az 1920-as évek ipari fejlődéséről. (2. sz. táblázat.)

A Horthy-rendszernek 10 év alatt sikerült az, amit felszabadult népi demokráciánk összehasonlíthatatlanul nagyobb háborús károk után, saját erejére és a Szovjetunió baráti segítségére támaszkodva már a hároméves terv időszakában elért: az ipari termelés háború előtti színvonalának helyreállítása.

Az 1920-as évek iparfejlődése egyenlőtlen és aránytalan volt. Egyes termelőeszközgyártó iparágak, különösen a gépgyártás 1929-ben sem

A gyáripari termelés 1921-ben

1. sz. táblázat

Iparág	Az 1913. évi területen termelési érték		Az 1920 utáni területen Termelési érték millió a. K.	
	Millió a. K.	%	1913	1921
Vas- és fémipar	501,8	14,8	254,1	136,5
Gépgyártás	305,4	9,0	250,9	81,1
Villamosenergiatermelés	—	—	25,0	16,9
Kő-, agyag- és üvegipar	120,6	3,6	71,9	26,1
Fa- és csontipar	186,3	5,5	41,6	18,5
Bőripar	78,1	2,3	45,0	30,4
Fonó- és szövőipar	193,0	5,7	30,5	48,0
Ruházati ipar	32,3	0,9	24,1	14,3
Papirosipar	49,5	1,5	11,5	4,2
Élelmezési ipar	1650,3	48,6	951,1	400,0
Vegyészeti ipar	230,7	6,7	126,5	53,2
Sokszorosító ipar	48,2	1,4	43,0	14,0
Összesen :*	3396,2	100,0	1925,2	843,2

* E táblázat adatait az összehasonlíthatóság végett Buday László *Magyarország küzdelmes évei* című 1923-ban megjelent könyvéből vettük. Később a Központi Statisztikai Hivatal más módszerrel vette számba a kismalmokat, s jelentős részüket kihagyta a gyáripari statisztikából. Ezzel a módszerrel számítva az új ország terület élelmiszeripari termelése 695,5 millió a. K. A különbözettel csökken a gyáripari termelés együttes összege is. (*Statisztikai Havi Közlemények.* 1928. 489. old.) A továbbiakban 1913-ra vonatkozóan is az új módszerrel számított adatokat alkalmazzuk. Másik eltérés az adatokban, hogy a közhasználatú elektromos áramfejlesztő telepek adata az 1913. évi országterületre vonatkozóan nincs meg.

2. sz. táblázat

Iparág	A gyáripari termelés értéke az 1913. évi árakon, az 1920 utáni területen (1913 = 100)	
	1925	1929
Vas- és fémipar	57,3	88,0
Gépgyártás	49,6	74,3
Villamosenergiatermelés	471,3	713,7
Kő-, agyag-, üvegipar	75,0	112,2
Fa- és csontipar	106,2	135,7
Bőripar	112,9	153,7
Fonó- és szövőipar	168,7	270,9
Ruházati ipar	114,0	172,1
Papirosipar	78,3	235,7
Élelmezési ipar	59,2	76,6
Vegyészeti ipar	95,4	138,9
Sokszorosító ipar	35,2	88,2
Összesen :	73,1	105,0
Élelmezési ipar nélkül	86,7	132,7

érte el az 1913. évi termelés háromnegyedét, az építőanyagipart képviselő „kő-, föld-, agyag- és üvegipar" teljesen háttérbe szorult a gyorsan fejlődő textil-, bőr- és ruházati iparhoz képest. A technikai fejlődés általános irányának természetes következménye, valamint a városok és a községek villamosításának eredménye volt a villamosenergiatermelés gyors növekedése; az élelmiszeripari termelés hanyatlását pedig a volt Monarchia piacainak elvesztése okozta. Ha ettől a két rendkívüli tényezőtől eltekintve vizsgáljuk a gyáripari termelés struktúrájának változásait, még tisztább képet kapunk az eltolódásról. (A villamosenergiatermelés fejlődésétől azért kell eltekintenünk, mert az 1913-as adatok hiányában nincs összehasonlítási alap.)

3. sz. táblázat

Iparág	Az 1913. évi árakon számított gyáripari termelés százalékos megoszlása a villamosenergiatermelés és az élelmiszeripar nélkül		
	1913	1925	1929
Vas- és fémipar	26,8	20,8	19,0
Gépipar	26,6	17,2	16,0
Kő-, agyag- és üvegipar	7,5	7,3	7,1
Faipar	4,4	6,0	5,0
Bőripar	4,8	7,0	6,2
Fonó- és szövőipar	8,4	18,5	19,3
Ruházati ipar	2,6	3,9	5,3
Papirosipar	1,2	1,2	2,3
Vegyészeti ipar	13,4	16,6	15,8
Sokszorosító ipar	4,3	2,3	3,8
Összesen:	100,0	100,0	100,0

A szocialista iparosítás egyik sajátosságával homlokegyenest ellentétes irányú volt a fejlődés: iparfejlesztés a könnyűipar javára. A termelőeszközgyártás fejlődési üteme messze elmaradt a fejlődés általános ütemétől. 1913-ban a vas- és fémipar, valamint a gépgyártás részesedése 53,4, 1925-ben már csak 38, 1929-ben pedig 35,7 százalék volt. Ugyanebben az időszakban a textil-, a bőr- és a ruházati ipar részesedése az 1913. évi 15,8 százalékról 1925-ben 29,4, 1929-ben 30,8 százalékra növekedett.

A fogyasztási iparágak fejlődése mégsem jelentette a dolgozók fogyasztásának növekedését. Ellenkezőleg, fokozódott a dolgozó tömegek abszolút elnyomorodása a háború előtti helyzethez képest. A fogyasztási iparágak termelésének növekedése nem a belső piac bővülésére támaszkodott, hanem arra, hogy a protekcionista vámpolitika mindinkább kiszorította a belföldi piacról a külföldi iparcikkeket.

Az iparfejlődés jellemző vonása volt az is, hogy az ipar javarésze Budapesten koncentrálódott: itt volt a gyárak 42 százaléka, s ezek adták a gyáripari termelés 54 százalékát, ezekben dolgozott a munkások 56,5 százaléka. (A Központi Statisztikai Hivatal egykorú feldolgozási táblái

és a Statisztikai Évkönyvekben közölt adatok alapján számítva.) A vidéki városokban (Győr, Miskolc, Diósgyőr, Salgótarján kivételével) nem volt számottevő iparfejlődés. Az ország egyes vidékein kifejlődött ugyan némi ipar, de a Duna—Tisza köze és a Tiszántúl, vagyis az Alföld úgyszólván teljesen ipar nélkül maradt, csak helyenként létesült egy-egy egyedülálló, főképp mezőgazdasági nyersanyagot feldolgozó üzem.

Az iparfejlődés jellegzetessége a szakmunkások és a betanított munkások arányszámának változása is. 1921-től 1936-ig a szakmunkások arányszáma 41,4 százalékról 27,6 százalékra csökkent. 1921-ben egy-egy gyári üzemben átlagosan 32 szakmunkás dolgozott, 1936-ban már csak 20. Ugyanezen idő alatt a betanított munkások aránya 23,9 százalékról 42,4 százalékra, a gyáranként átlagos létszámuk pedig 18-ról 31-re nőtt. (*Malcomes Béla.* Magyar ipargazdaság I. kötet. 310. old.) A jelenség oka a betanított munkások alacsony munkabére, amelynek jelentős szerepe volt abban, hogy a magyar ipar szűk belső piacra termelt, s emiatt nagyon érzékeny volt a válságokkal szemben. A szűk belső piac okozta azt is, hogy az ipart nem lehetett tömegtermelésre berendezni. A termelés szétforgácsolt volt, s még a nagyiparban is megtalálhatók voltak a kisüzemi módszerek.

Fejlődő iparágak az 1920-as években

A *textilipar* volt a leggyorsabban fejlődő iparág (eltekintve a villamosenergiatermeléstől). Ez az iparág bizonyos mértékig megszabadult az osztrák és a cseh ipar versenyétől, mert a kormány „iparosítási politikája" 1924-ig behozatali tilalmakkal, később fokozott vámvédelemmel, adó- és egyéb kedvezményekkel igyekezett előmozdítani fejlődését. A Kereskedelmi és Iparkamara 1921. évi jelentésében a következőket olvashatjuk a kormány segítségéről: „Ezt a védelmi elvet a forradalmak óta hivatalban volt összes kormányok, különösen a textilipar szempontjából vas következetességgel nemcsak betartották, hanem . . . fokról fokra szigorították is." (*Kereskedelmünk és iparunk az 1921. évben.* 201. old.) Egy másik jelentés a következőképpen magasztalja a behozatali tilalmakat: „. . . . és ha 8 millió fogyasztó és 100 000-nyi feldolgozó iparos és munkás szenvedett is a tilalmakkal felfokozott belföldi textilárak miatt, nem lehet kétségbevonni annak igazságát, hogy az 1923. év külkereskedelmi politikája a magyar textilgyáripar fejlődésének és megerősödésének hatalmas emeltyűje volt." (*Kereskedelmünk és iparunk az 1923. évben.* 298—300. old.)

A háború után 1922-ben a kormány az 1907. III. törvénycikkben meghatározott állami kedvezmények útján folytatta iparfejlesztő tevékenységét. 1922-től 1924 végéig 101 vállalat, köztük 62 textilgyár kapott iparfejlesztési kedvezményt. (*A Kereskedelmi és Iparkamara 1924. évi jelentése.* 29. old.) 1929-ben a textilipar termelése az 1913. évi termelés 270,9 százaléka, a gyáripari termelésben való részesedése az 1913. évi 4,19 százalék helyett 10,6 százalék volt. A textilárak a vámvédelem következtében az átlagosnál gyorsabban nőttek. Így az 1929. évi árakon számított textilipari termelés értéke az egész ipar termelési értékének 14,6 százaléka, s az 1913. évi textilipari termelésnek 444,5 százaléka volt. A fonóorsók száma több mint 4,5-szeresre nőtt, a fonógépek száma majdnem megháromszorozódott. Az ország új területén 1913-ban 125,

1929-ben 291 textilgyár volt. (*Statisztikai Évkönyvek* alapján végzett számítás és *Magyar Statisztikai Szemle*. 1935. 297. old.) A textilgyárak számának növekedése nem jelentette ugyanennyi *új* gyár alapítását. A gyárak jelentős része Ausztriából, Csehszlovákiából költözött át Magyarországra, hogy megtarthassa régi piacát. Ezek nagyrészt elavult berendezésű üzemek voltak, amelyek eredeti telephelyükön nehezen állhatták volna a versenyt. Az átköltözésre ösztönzött az alacsony magyarországi munkabérszínvonal is. Az új alapítású gyárak is jórészt kimustrált külföldi gépekkel kezdték meg működésüket.

A Textilgyárosok Országos Egyesületének kezdeményezésére a textilgyárosok már 1922-ben szakítottak „a szocializmus dogmájával": a napi 8 órás munkaidővel, s visszatértek az 57 órás munkahéthez, mert „a textilipar olyan horribilisan drága invesztíciókkal dolgozik, hogy gazdaságos iparűzés korlátozott munkaidő mellett nem is képzelhető." A munkások sztrájkokkal tiltakoztak, de „megfelelő eszközök alkalmazásával sikerült ezt az elvet a gyárakban keresztülvinni, és ezzel úgy hisszük, oly példát statuáltunk, melyet előbb-utóbb a többi magyar iparágaknak is követniök kell" — írta a Magyar Textilgyárosok Országos Egyesületének igazgatói jelentése. (1922. 14—15. old.) A „megfelelő eszköz" a terror és a megfélemlítés volt. A tiltakozó munkásokat kizárták az üzemekből.

A magyar textilgyárosok elsősorban a munkabérek csökkentésével igyekeztek növelni versenyképességüket. Kitűnik ez a Budapest-vidéki rendőrkapitányság 1925. évi jelentéséből is. A váci Globus Textilgyár munkásai azért sztrájkoltak, mert a gyár vezetősége „megtakarítás címén" 20—28 százalékkal csökkentette a béreket, és megszüntette az éjszakai 30 százalékos bértöbbletet. (*M. M. I. A.* XXII. 71/1925/1.)

Ugyancsak viszonylag gyorsan fejlődő iparág volt a *vegyipar*. Az első világháború előtti 367 magyarországi vegyészeti gyár közül 150 maradt az új határok közt. Az új határokon kívül eső gyárak elsősorban segédanyagokat és félgyártmányokat termeltek, s a feldolgozóipar csaknem teljesen a fővárosba és a főváros közvetlen közelébe tömörült. De voltak egész vegyészeti iparágak, amelyek Csehszlovákia és Románia területére kerültek. Az „önálló" Magyarország egyoldalú és fejletlen vegyipart örökölt. A vámvédelem és a közvetlen állami segítség nem volt elég a harmonikusabb fejlődéshez, mert a nemzetközi finánctőke, a nagy világmonopóliumok határt szabtak a magyar ipar fejlődésének.

A vegyipar legfontosabb ágai majdnem teljesen külföldi nyersanyagok feldolgozására épültek. Barnaszénkészletünk vegyipari kihasználására kísérlet sem igen történt. A magyar vegyipar teljesen a külföld függvénye maradt. Erre vall az is, hogy az 1920-as évek második felében állandóan nőtt a vegyipari import.

Viszonylag gyorsan fejlődött a *bőripar* is. Ez az iparág a monarchia keretei közt az osztrák és a cseh verseny miatt nem fejlődhetett. Az első világháború alatt a hadikonjunktúra lehetőséget adott a termelés bővítésére, de nem emelte ki a bőripart a fejletlenségből. A háború után a bőripar, az önálló vámrendszer és a protekcionista politika biztosította magas árszínvonal védelme alatt, a fogyasztók rovására fejlődött. Megnőtt a termelt bőrfajták száma.

1925-ben a bőripari termelés 13 százalékkal meghaladta az 1920 utáni országterület háború előtti termelését, 1929-ben pedig a háború előttinek mintegy másfélszeresére nőtt.

Gyorsan fejlődött a *papíripar* is, amelynek termelése azonban nem érte el az ipari termelés 1 százalékát sem.

Leggyorsabb volt a *villamosenergia*termelés növekedése. 1913-ban az ország mai területén 97,6 millió, 1925-ben 533,3, 1929-ben pedig 696,9 millió kWó volt a villamosenergiatermelés.* A termelés gyors növekedése a technika fejlődésével, valamint a városok és a községek villamosításának meggyorsulásával függött össze. 1921-től 1929-ig az iparban használt villamos motorok száma 16 438-ról 35 405-re, vagyis 115,4 százalékkal, a gőzkazánok száma pedig csak 29,8 százalékkal nőtt. (Statisztikai Évkönyvekből.) A magyar gyáriparban felhasznált villamosenergia mennyisége mégis messze elmaradt a fejlettebb kapitalista országokétól. A termelt villamosenergia nagyobb része a városok és a községek világítási szükségleteit elégítette ki.

Városaink és községeink villamosításáról 1925-ben készült az első statisztika, amelyből kiderül, hogy 1925-ben Magyarország 3465 városa és községe közül csupán 336-ban — tehát az ország összes községeinek és városainak csak 9,2 százalékában — volt villamosáram-szolgáltatás. Az 1000-nél kevesebb lakosú községek közül azonban csak 48-nak, tehát az összes községek 2,6 százalékának volt villamosáram-ellátása. (*Magyarország villamosításának állapota az 1925. évben.* 50. old.)

A villamosításban nagy profitlehetőségek rejlettek. Különösen érdekeltek voltak az ország legnagyobb szénbányái (a MÁK, a Salgótarjáni Kőszénbánya rt.), mert a bányák közelében létesült villamosenergiatelepeken fel lehetett használni a szállítást nehezen tűrő, rossz minőségű barnaszénfajtákat.

A villamosítás indító okairól a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. urai a következőképpen számoltak be: „Magyarország . . . a villamosítás terén rendkívül hátramaradt. Ezzel szemben a magyarországi szénbányák igen nagy mennyiségű barnaszénelőfordulással bírnak. A barnaszénnek közvetlen fűtés céljaira való felhasználása nem célirányos. Az adott helyzet adta meg azt az irányt, amellyel az 1926-ban nagyobb arányban meginduló villamosításnak haladni kell. Az áramszolgáltatási üzlet Magyarországon a vállalkozók szempontjából előnyösen különbözik más országokban létrejövő üzletektől. Az üzlet nálunk legtöbbször koncessziós alapon történik, és a szerződések legalább 25, illetve 30 évre köttetnek a városokkal és a községekkel, legkisebb időtartamuk 10 év. Az esetek legtöbbjében az áramot nagyban átvevő városok, illetve községek olyan mértékű minimális fogyasztásra kötelezik magukat, amely elegendő arra, hogy a vállalkozó által eszközölt befektetések kamatostul törlesztessenek. Így az üzlet tulajdonképpen burkolt városi és községi kölcsönügylet, és a szokástól eltérő rendkívüli ereje éppen ebben a körülményben rejlik. Ezeken az alapokon van a Salgótarjáni Kőszén-

* Az 1913. évi adatok a Magyar Statisztikai Szemle 1937. évfolyam 3. számának 208. oldalán, a többiek pedig a *Magyarország villamosításának fejlődése az 1930—1933. években* című könyv 32. oldalán találhatók. A statisztikában a gyárak villanytelepeinek termelési adatai általában nem szerepelnek. Az 1925. évi adat a valóságosnál kedvezőbb képet fest, mert 1926-ig a termelési statisztikában szerepeltek az elosztó telepek is, amelyek nem termeltek, csak elosztottak.

bánya rt. villamosítási üzlete is lefektetve." *(Kereskedelmi Bank irattára.* Salgótarjáni Kőszénbánya rt. proj. 2048 sz.)

„. . . A községek legtöbb esetben szavatosságot vállalnak aziránt is, hogy bizonyos előre meghatározott villamosenergiamennyiséget elfogyasztanak. Ez a garancia sok helyen kiterjed a közvilágításon kívül a magánvilágításra is, úgyhogy a községek e szavatosság alapján az esetleg el nem fogyasztott energiamennyiségnek megfelelő összeget a községi pótadóból kénytelenek fedezni." *(Magyarország villamosításának fejlődése az 1926—1927. években.* 21. old.)

E nagy profitszerzési lehetőség oka elsősorban a villamosenergia rendkívül drága ára volt, továbbá az, hogy az árak nem voltak egységesek. A vidéki városokban, a peremvárosokban és a községekben jóval drágább volt a villany, mint Budapest belső területén.

1925-ben 43, 1926-ban 66, 1927-ben 67, 1928-ban 180, 1929-ben 105 község kapcsolódott be a villamosáramszolgáltatásba, s 1929-ben a villamosárammal ellátott községek száma 754-re nőtt. *(Magyarország villamosításának fejlődése az 1926—1927. években.* 27. old. és *az 1928—1929. években.* 18. old.)

E fejlődés ellenére Magyarország villamosítása igen elmaradott volt. 1929-ben az ország összes községeinek és városainak 21,7 százalékában égett a villany, 1928-ban a lakosságnak csak 23,2 százaléka részesült a villanyvilágítás áldásaiban. *(Községfejlesztés.* 1928. 15. old.)

Jellemző, hogy 1929-ben az egy lakosra jutó villamosenergiatermelés Svájcban 13-szor, az Egyesült Államokban 10-szer, Svédországban 8-szor és Japánban, Olaszországban, Csehszlovákiában is majdnem 2,5-szer nagyobb volt, mint Magyarországon. *(Magyar Statisztikai Szemle.* 1931. 11. sz.)

Az elmaradottság ellenére nagyon koncentrált volt a villamosenergiatermelés. 1929-ben négy magánvállalat (a MÁK, a Salgótarjáni Kőszénbánya rt., a Közlekedési Vállalat tröszt, az Első Dunagőzhajózási Társaság) és két közületi vállalat (a Budapest Székesfővárosi Elektromos Művek és a Budapest Székesfővárosi Közlekedési rt.) energiatelepei fedezték az összes villamosított helységek villamosenergia-fogyasztásának 84,4 százalékát.

A három legnagyobb energiaszolgáltató vállalat a két legnagyobb magyar bank érdekeltségéhez tartozott. A Salgótarjáni Kőszénbánya rt. a Kereskedelmi Bank, a Magyar Általános Kőszénbánya rt. és a Tröszt a Hitelbank érdekeltsége, az Első Dunagőzhajózási Társaság pedig osztrák érdekeltség volt. Tehát a magyar városok és községek villamosításából az osztrák finánctőke is bőséges hasznot élvezett.

A fogyasztók terheit növelte, hogy a termelők és a fogyasztók közé elosztó vállalatok ékelődtek be — rendszerint egy-egy község villamosenergiával való ellátására. Később e kis elosztó telepek annyira elszaporodtak, hogy szükségessé vált a termelő és az elosztó vállalatok közé nagy elosztók bekapcsolása. Az elosztók szerepének növekedését jelzi, hogy 1925-ben a villamosárammal ellátott községek 20,8 százaléka, 1929-ben pedig már 54,2 százalékuk kapta elosztótól a villamosáramot. *(Magyarország villamosításának fejlődése* című évkönyvek alapján.) Természetesen az elosztók is lefölözték profitjukat, amelyet a fogyasztókból préseltek ki.

Az élelmiszeripar sorvadása

Jónéhány iparág, köztük elsősorban az élelmiszeripar, az 1920-as évek második felében sem érte el a háború előtti termelési színvonalat. A Kereskedelmi és Iparkamara becslése szerint a *malomipari* őrlőkapacitásnak mintegy 50 százaléka maradt az új határokon belül. 1925-ben ez mintegy 64,5 millió mázsa gabona megőrlésére volt elegendő (évi 300 munkanappal számolva). Az 1920-as évek első felében azonban az ország egész gabonatermelése nem érte el az átlagos évi 25 millió métermázsát. Ráadásul a gabonatermelés egy részét őrletlenül exportáltuk. A malmok kapacitásuknak csak 27 százalékát használták ki. (*Kereskedelmünk és iparunk az 1925. évben.* 196—197. old.)

A budapesti malmok az 1920 utáni területen 1913-ban 880 000 métermázsa, 1925-ben 248 000, 1929-ben pedig még mindig csak 266 000 métermázsa őrleményt adtak. Ez az 1913. évi termelésnek harmadrésze sem volt. (*Statisztikai Közlemények.* 56. kötet. 4. sz. 133. old.)

A háború előtt 13 malom őrölt Budapesten, 1921-től kezdve már csak 9. A malomipar helyzete főként Ausztria és Csehszlovákia importkorlátozásai és magas lisztvámjai miatt vált súlyossá. A magyar lisztkivitel csökkent. Az 1920-as évek második felében mind a belföldi fogyasztás, mind a lisztkivitel némileg megnőtt, s a még működő malmok kihasználhatták teljesítőképességüknek mintegy 40 százalékát. (*Ungarisches Wirtschaftsjahrbuch.* 1929. 880. old.)

Az első világháború után teljesen megváltozott a korábban egyik legfontosabb kiviteli iparágunk, a *cukoripar* helyzete. A világtermelésben a nádcukor az alacsony gyarmati munkabérek következtében előretört a répacukor rovására. Közvetlenül a háború után azonban a világtermelés még nem elégítette ki a szükségleteket, a cukor ára emelkedett, s ez mindenütt a termelés növelése irányában hatott. Magyarországon is nőtt a cukortermelés, de még 1925-ben is alig haladta túl az 1920 utáni országterület 1913. évi termelésének 90 százalékát, a cukoripari munkáslétszám pedig a háború előttinek 86,2 százaléka volt. A termelésnövelés csak erőltetett export árán volt elérhető, s ez a magyar dolgozóknak igen sokba került. 1929-ben külföldön átlagosan 28 pengőért lehetett értékesíteni a cukrot, a belföldi nagykereskedelmi ár pedig 109 pengő volt. Magyarországon a cukor valósággal fényűzési cikknek számított.

1927—1928-ban az egy lakosra jutó cukorfogyasztás az Egyesült Államokban 53 kg, Nagy-Britanniában 46 kg, Svédországban 33 kg, Csehszlovákiában 28 kg, Franciaországban 24 kg, Németországban 26 kg, Magyarországon pedig csak 12 kg volt. (*Magyar Statisztikai Szemle.* 1929. 6. sz. 708. old.)

Az 1920-as évek elején a *szesz*-világkészletek háború utáni megduzzadása és a nagybirtokosok kezén levő mezőgazdasági szeszgyárak versenye nehézségeket okozott az „ipari" szeszgyáraknak. 1921-ben a kormány a nagybirtokosok nyomására kényszerkartellbe tömörítette a szesztermelőket, s termelési kontingenseket állapított meg. Az első világháború előtt a szesztermelés körülbelül felerészben oszlott meg az ipari és a mezőgazdasági gyártás közt, most pedig a 240 000 hl-es kontingens egyharmada jutott az ipari és kétharmada a mezőgazdasági gyártásnak.

Az ipari gyártásra jutó egész mennyiség csak annyi volt, mint egyetlen nagy gyár háború előtti termelésének 60—70 százaléka. (*Ungarisches Wirtschaftsjahrbuch.* 1928. 139—140. old.) Később mind a kivitel, mind a kontingens nőtt, de a termelési érték a fokozott export ellenére 1929-ben is csak az 1913. évinek 61,7 százalékát érte el. 1927—1928-ban mintegy 200 000 hektolitert, a termelésnek majdnem felét exportáltuk. Az olcsó exportárakért ismét csak a belföldi fogyasztók rovására kárpótolták magukat a tőkések.

Az élelmiszeriparnak az első világháború előtt virágzó ágai a húszas évek alatt katasztrofálisan visszaestek. Néhány újabban alakult iparág (konzerv-, cukorka- és csokoládégyártás, nagyüzemi vaj- és sajtgyártás) fejlődött, de ez jelentéktelen volt a malom-, a cukor-, a sör- és a szeszipar hanyatlásához képest. Az élelmiszeripar regenerálódását megakadályozta a dolgozóknak a háború előttinél is alacsonyabb életszínvonala, kizsákmányolásuk fokozódása.

A vas-, a fém- és a gépipar hanyatlása

A háború befejezése igen súlyosan érintette a vas-, a fém- és a gépipart. Megszűnt a háborús konjunktúra, az iparnak a béketermelésre kellett volna áttérnie. Megszűnt az a tényező is, amely a korábbi évtizedekben a háborús készülődéseken kívül elsősorban ösztönözte a vasipar és a rokon termelési ágak fejlődését: a nagyarányú vasút- és hídépítés.

Az önálló vámhatárok nyújtotta lehetőségekkel élve növekedett a nyersvas- és a nyersacéltermelés. A növekedés azonban lassú volt, s a stabilizáció éveiben megtorpant, illetve visszaesett. 1929-ben a nyersvastermelés az 1913. évinek 193,2 százalékára, a nyersacéltermelés pedig 115,9 százalékára nőtt. (*A magyar gyáripar a két világháború közt.* 44. old. 1944. és a *Statisztikai Évkönyvek* alapján. Az 1913. évi adat az ország háború utáni területére vonatkozik.) Nincsenek a háborús évekre vonatkozó átszámítható adataink, de nyilvánvaló, hogy a háborús termelés sokkal nagyobb volt az 1913. évinél, tehát a közölt számok nem a megelőző *legnagyobb* termeléshez képest elért fejlődést jelzik.

A nyersvas- és a nyersacéltermelés növekedése nem azt jelentette, hogy nőtt a magyar vasfeldolgozó- és gépipar anyagfelhasználása, hanem csak azt, hogy a háború előtti helyzethez képest sikerült a külföldi vasanyagot némileg kiszorítani a piacról. A magyar nyersanyag térhódítása nem volt jelentős, hiszen 1927-ben a felhasznált vasanyag 98,7 százaléka külföldi volt, s a nyersacéltermelés sem fedezte a hazai hengerművek stb. szükségletét. (A *Statisztikai Évkönyvek* és a *Statisztikai Közlemények* Külkereskedelmi Forgalom c. fejezetei alapján számítva.)

A fejlődés ellenére a jóminőségű szerszámacélokat és az egyéb különleges acélfajtákat továbbra is külföldről hoztuk be, pedig ezek gyártása az önálló gépipar feltétele. Nyersvasgyártásunk is teljesen külföldi kokszra épült, noha, mint ma már tudjuk, van Magyarországon kokszosítható szén.

A vas- és a fémipar feldolgozó ágainak áttérése a béketermelésre igen szembeszökő formában tükrözte a tőkés fejlődés anarchiáját. Nem

volt kialakult termelési profiljuk, a termelés szétaprózódott, s lehetetlen volt a racionalizálás. A protekcionista vámpolitika bizonyos védelmet nyújtott a külső verseny ellen, emiatt magas lehetett a belföldi árszínvonal, de ez szűkítette a belső piacot és lassította a fejlődést. A magyar gépgyártás önköltsége az alacsony bérek ellenére is nagyobb volt, mint a fejlett nyugati tőkésországoké, s ezt a vámok sem ellensúlyozhatták. Egyébként a vámok a gépek esetében általában kisebbek is voltak a többi iparcikk vámjainál. A gépiparra igen erősen hatott a külföldi verseny.

Kivételes helyzetben voltak az elektromos ipar bizonyos ágai, amelyek nagy külföldi tőkék bevonásával korszerűsítették termelésüket, s a világpiacon is jelentős helyet vívtak ki; egyes gyártmányok — kiemelkedő szaktudású magyar mérnökök konstrukciói — minőségük miatt az elmaradt gyártási technika ellenére is versenyképesek voltak, de az egész magyar gépgyártás messze elmaradt a fejlett nyugati országokétól.

A legtöbb gépgyárnak nem sikerült a béketermelésre való áttérés, a monarchia széthullása után kialakult piaci viszonyokhoz való alkalmazkodás. Az 1920-as évek folyamán sok neves gépgyár megszűnt, vagy beolvadt más gyárakba.

A vas-, a fém- és a gépgyártás a század elejétől az első világháború végéig elért és tőkés viszonyok közt számottevőnek mondható fellendülését a Horthy-korszak elején mélyre süllyedés, majd stagnálás követte; a termelés csak a második világháború küszöbén — az ország iparának militarizálása következtében — szárnyalta túl az 1913. évi színvonalat.

A háborús konjunktúra, majd az első proletárdiktatúra és az ellenforradalom kezdeti időszakából nincsenek gyáripari statisztikai adataink, de ismerjük néhány nagyvállalat munkáslétszámát, s ezek alapján is fogalmat alkothatunk a hanyatlás mértékéről. (*Laky Dezső.* Csonka-Magyarország megszállásának közgazdasági kárai. 364. old. Budapest, 1923.)

A Weiss Manfréd acél- és fémművei, a Diósgyőri vasgyár, a MÁV gépgyár rt., a Lipták és Társa rt., a Győri Vasárugyár, a Fegyver- és Gépgyár rt., a Ganz és Társa Danubius gyár átlagos munkáslétszáma együttesen 1913-ban 24 272, 1917-ben 56 082, 1919 júliusában 27 616, 1919 szeptemberében 12 517, 1919 decemberében 13 218, 1920-ban 20 301, 1921-ben 19 793 volt.

Az egész vas-, fém- és gépgyártás munkáslétszáma 1913-ban (az 1920 utáni országterületen) 88 000, a háború alatt legalább 150 000, de 1921-ben csak 63 000 volt. Az inflációs konjunktúra, amely 1923 végén érte el a tetőfokot, ismét 82 000-re növelte, de az 1924. évi szanálási válság megint 65 000-re, sőt 1926-ban 62 000-re apasztotta le a munkáslétszámot. Voltaképp csak 1927-ben kezdődött az a rövid fellendülés, amelynek hatására 1929-ben 82 000-re, majdnem az 1913. évi színvonalra nőtt a munkáslétszám.

Fel kell vetni a kérdést: miért nem tudott a Horthy-Magyarország fejlődőképes nehézipart felépíteni a század első két évtizede, s az első világháború hadimonopolista államkapitalizmusa által nagyra növelt termelési berendezésekre.

Számos tényező hatott abban az irányban, hogy a háború után a kapitalizmus belső erői a kapitalizmus általános válságának talaján elsorvasztották a magyar vas-, fém- és gépgyártást. A legfontosabb tényezők: a fogyasztási iparágak a háborús leromlás után, de főként az új vámtarifa védelme alatt rendkívül kedvező helyzetbe kerültek, és „elszívták" a vállalkozó tőkéket a nehézipar elől. Például 1923-ban a hozzávetőlegesen becsülhető vas-, fém- és gépipari profitráta átlagosan 24 százalék volt, a pamutiparé pedig éppen 100 százalék.*

Az inflációs konjunktúra megszűnte után szükségessé vált a magyar vas-, fém- és gépgyártás gyökeres átrendezése. Sok túlméretezett termelési ágban — különösen a vasúti kocsi-, a mozdony- és a hajógyártásban — lehetséges lett volna korszerűsítéssel, új típusok gyártásával számottevő exportra szert tenni. De igen jelentős volt a gépimport is. 1920-tól 1929-ig összesen 700 millió pengőnyi megrendeléssel foglalkoztattuk a külföldi gépgyártást, amikor a magyar gépipar évi termelése a termelési csúcsot jelentő 1929. évben sem érte el a 300 millió pengőt. (Lásd: *Statisztikai Közlemények. Külkereskedelmi forgalom.)*

Sor került bizonyos változásokra, de elsősorban sajátságos koncentráció formájában: a sorozatos fúziók eredménye nem a termelés valamiféle tervszerű „profilozása", hanem bizonyos vállalatok teljes megszüntetése, összes berendezéseik megsemmisítése vagy külföldre való kiárusítása lett. A munkások javarésze az utcára került. A beolvasztó vállalat pedig megkaparintotta a beolvasztott vállalat esetleg még meglevő *piacait.*

A Ganz és Társa villamossági gép-, waggon- és hajógyár rt. kialakulásának példája szemlélteti ezt a folyamatot.

Azok a vállalatok, amelyek összeolvadásából keletkezett ez a komplexum (a Ganz és Társa Danubius gép-, waggon- és hajógyár rt., a Ganz-féle villamossági rt., a Schlick—Nicholson gép-, waggon- és hajógyár rt., a Magyar Motor- és Gépgyár rt., a Gép- és Vasútfelszerelési gyár rt., Kistarcsa, a dr. Lipták és Társa vasipari rt., az Első Magyar Varrógép és Kerékpárgyár rt.), a hadikonjunktúra csúcspontján. 1917-ben összesen 22 783 alkalmazottat foglalkoztattak, s erőgépeik lóerőszáma összesen 24 102 volt.

Ha nem 1917-et, hanem mindegyik vállalatnál a foglalkoztatottság csúcsévét vesszük alapul, akkor kitűnik, hogy a Ganz-komplexumot alkotó üzemek termelő berendezései *együttesen több mint 28 000 munkást és alkalmazottat foglalkoztathattak volna.* Ehelyett a válság küszöbén, tehát a két háború közti „fellendülés" csúcspontján foglalkoztatott munkások száma körülbelül 8000 volt, az alkalmazottak száma pedig aligha volt több 1000—1500-nál.

Az 1929—1933. évi gazdasági válság küszöbén az akkori Magyarország viszonyai közt rendkívül nagynak számító termelőkapacitás: több mint 24 000 lóerőt képviselő erőgéppark összpontosult a Ganz-féle

* A számítás a gyáripari statisztika szerinti termelési értéket tekinti c + v + m-nek, ebből a statisztika szerinti munkabér a v, a statisztika szerinti anyagkiadások, továbbá az iparág későbbi adatok alapján visszamenőlegesen becsült állótőkéjének 5 százaléka a c, a különbözet az m. A pamutipar így kiszámított profitja (27 millió aranypengő), már 1923-ban számszerűen is csaknem akkora volt, mint az egész vas-, fém- és gépiparé (31 millió pengő), holott befektetett tőkéje csak annak egyhatoda volt.

komplexumban (hiszen az 1929. évi gyáripari statisztika szerint a gépgyártás *összes* erőgépeinek lóerőszáma 83 700 volt). Akkor is jelentős ez a szám, ha számolunk azzal, hogy bizonyos — ismeretlen — számú lóerő, illetve munkáslétszám levonandó volna az adatokban szereplő egyetlen külföldi üzem, a fiumei hajógyár miatt.

Megdöbbentő adatok beszélnek a hatalmas méretű termelőberendezéseknek a fúziók utáni sorsáról.

A három nagyvállalat (Schlick—Nicholson, Lipták, Kistarcsa) beolvadása egyetlen géppel, egyetlen lóerővel, egyetlen négyzetméter gyárterülettel nem növelte a beolvasztó Ganz termelőberendezéseit, mert a Ganz mindezeket „értékesítette".

A Magyar Vasművek és Gépgyárak 1926—1927. évi jelentésében (227. old.) közölt grafikonról leolvasható — tehát számszerűen csak hozzávetőleges pontosságú — adatok szerint a fúzió után a komplexum összes beépített gyárterülete, valamint erőtelepeinek lóerőkapacitása ugyanannyi maradt, mint amennyi a Ganz—Danubiusé volt. Az 1917. évi statisztika alapján megállapíthatjuk, hogy 13 320 lóerőnyi erőgép-kapacitást szereltek le és „értékesítettek". Ez 1929-ben kereken 15 százalékkal növelte volna (83 700 lóerő helyett 96 000!) a magyar gépipar erőgépeinek lóerőkapacitását.

Reális feltevés, hogy az erőgépek és a munkagépek aránya a „beolvasztott" vállalatokban legalább is olyan volt, mint átlagosan a gépiparban. Ebben az esetben a beolvasztott vállalatok használatból kirekesztett összes berendezéseinek értékét 14,5 millió pengőre becsülhetjük, a gépipar egész 1929. évi berendezése pedig 83,3 milliót ért. Eszerint a gépipar kapacitása 17,4 százalékkal lett volna több, mint amennyi ténylegesen volt.

A munkások szempontjából igen súlyosak voltak a fúzió következményei: az összeolvasztott vállalatok munkáslétszáma körülbelül 4300-ra csökkent, tehát *1300 munkás maradt kereset nélkül.* Az új munkáslétszám a fúzió előttinek 78 százaléka, de a *hajdan maximálisan foglalkoztatott létszámnak csak 20 százaléka volt.*

A Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének 1926—1927. évi jelentése részletesen és nagy megelégedéssel tárgyalja ezeket az eseményeket:

„A Ganz—Danubius koncentrációt ... elsősorban a waggongyártás racionalizálása tette indokolttá. Az integer Magyarországon öt waggongyár volt, ezek közül egy, az aradi, a románok kezébe jutott, míg a másik négy (Ganz, Schlick, Kistarcsa, győri Magyar waggon- és gépgyár rt.) a legélesebb versenyben állottak egymással ... A magyar kormány idejében felismerte ... hogy a magyar gépiparnak megerősödése egyik legerősebb fegyver a konjunkturális hullámok leküzdésére és legbiztosabb eszköz arra, hogy a foglalkoztatottság állandósága biztosítva legyen, ezért a maga részéről is helyeselte ezt az egészséges koncentrációt ... A Ganzgyár a fúzió első évében a külföldi ily természetű gyakorlatnak megfelelően részvényosztalékot nem fizetett, ellenben a fúzió sikeres keresztülvitelének bizonyságául szolgál az, hogy az 1927. évi jelentés

már a részvények névértékére vonatkoztatott 12 százalékos osztalék kifizetéséről számol be. A vállalat jövedelmezőségét, annak jelentése szerint, még növelni fogja ... a koncentráció természetével járó előnyökön kívül az a körülmény, hogy a koncentráció következtében feleslegessé váló ... üresen maradó gyártelepek és a feleslegessé váló gépberendezés értékesítése a közeljövőben előreláthatóan kedvezően történik meg." (*Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének 1926—1927. évi jelentése.* 226—227. old.)

Az „előnyös értékesítés" azt jelentette, hogy a felbecsülhetetlen értékű berendezéseket a részvényeseknek javarészt *ócskavasárban* számolták el, a „likvidáló" Ganz és a bankügyleteket intéző Hitelbank vezető tisztviselői pedig „strohmannok" útján óriási összegeket kerestek az ócskavasként elszámolt, de használható gépekként exportált berendezéseken. A külkereskedelmi statisztika számos gépkiviteli tételében tapasztalhatunk 1925-höz képest 1926-ban, majd 1927-ben nagy emelkedést, aztán 1928-ban nagy visszaesést. Aligha tévedünk, ha azt hisszük, hogy ennek a jelenségnek legalább részben oka a „feleslegessé vált" berendezéseknek 1926-ban és 1927-ben történt „értékesítése", vagyis végkiárusítása. Például a vas- és fémmegmunkáló gépek (amelyekből Magyarország csak kis mennyiséget gyártott) kivitele: 1925-ben 1924 q, 1926-ban 2990 q, 1927-ben 3857 q, 1928-ban 2091 q; félstabil gőzgépeké: 1925-ben 2372 q, 1926-ban 2565 q, 1927-ben 4117 q, 1928-ban 2313 q. Az export főképp Jugoszláviába és Romániába irányult, vagyis az annak idején elszállított berendezések útját követte.

Amit az érdekeltség ezúttal „egészséges koncentrációnak" nevezett, s amit „a kormányzat is helyeselt", az valójában azt jelentette, hogy a Ganz—Danubius a nehézipari termékek rendkívül összeszűkült piacáról csaknem teljesen kiszorította gyengébb versenytársait, azután „nagy áldozatok árán" magába olvasztotta és felszámolta ezeket a veszteséges vállalatokat, s üzemüket teljesen megszüntette, berendezéseiket pedig nem tűrte meg az ország határain belül, nehogy azok segítségével valaha konkurrense támadhasson. Így kótyavetyélte el „a nehézipar szíve, a gépgyártás", a termelőberendezések jelentékeny részét: azokat az értékeket, amelyek sok évi akkumulációnak, az ipari éhbérek és a magyar nép háborús nyomora árán kierőszakolt „kényszer takarékoskodásnak" az eredményeként keletkeztek.

*

Az 1920-as évek második felében a magyar ipar nem ért el olyan fellendülést, mint a nyugati kapitalista országoké. Egyes iparágak visszafejlődtek, a többinek a valutastabilizálás után eltelt 5 esztendő rövid volt ahhoz, hogy az önálló vámterület adta lehetőségeket teljesen kihasználják. A külföldtől erősen függő, egyoldalúan fejlődő ipari termelés alacsony színvonalú volt. Ilyen viszonyok közt köszöntött be a kapitalizmus általános válságának talaján kirobbant 1929. évi gazdasági világválság, amely Magyarországon is a termelőerők nagyarányú pusztulását idézte elő.

ERDŐS PÉTER

„A beruházások gazdaságosságának fogalma és számszerű értékelése" című cikkről*

Nem hálás annak a szerepe, aki Turánszki Miklósnak a Közgazdasági Szemle ez évi 5. számában megjelent cikke bírálatára vállalkozik, mert az általában kötelező szabálytól eltérve azzal is foglalkoznia kell, ami nincs a cikkben. Turánszki cikkének ugyanis nem ez az egyetlen változata: egy ugyanezzel a kérdéssel foglalkozó, ugyanezekre az eredményekre jutó másik változatot korábban megtárgyalt és megbírált a Magyar Tudományos Akadémia Ipargazdasági Bizottsága, de e sorok írója is. A nyomtatott változatban a bírált és helytelennek ítélt nézetek közül egynéhány már nem található meg. Ez rendben is lenne, ha a bírált és most elhagyott tételek nem érintenék a cikk mondanivalójának lényegét. Voltak azonban a kihagyott tételek közt olyanok is, amelyek helyes vagy helytelen voltától függ a leközölt cikk helyessége vagy helytelensége. Így például Turánszki a korábbi vitában kiállt amellett, hogy a beruházások gazdaságosságának mérésére csak egyetlen mutatót használjanak: az övét. Ezt a vita részvevői közül sokan és sokféle okból helytelenítették. E sorok írója például arra a következtetésre jutott, hogy a Turánszki-féle mutató már csak azért sem alkalmas a gazdaságosság egyetlen mutatójának a szerepére, mert nem a gazdaságosságot méri. Ez nyilvánvalóan lényeges, az egész cikk érdemét érintő kérdés. Vajon micsoda *ma* Turánszki álláspontja, s mi legyen az olvasó álláspontja: a *gazdaságosságot* méri-e a Turánszki-féle mutató vagy valami egyebet? Ha nem azt mutatja, helyénvaló lehet-e a mutató *egyetlen* értékbeli mutatóként való alkalmazása a beruházások gazdaságosságának vizsgálatakor? Ha nem helyénvaló, akkor mi legyen a helye a Turánszki-féle mutatónak a többi értékbeli mutató rendszerében, s egyáltalán: melyek legyenek e mutatók? Turánszki *közölt* cikkében e kérdésekről nem nyilatkozik, megkerüli őket. De e kérdések cikke érdemének vizsgálatakor nem kerülhetők meg, a bíráló tehát hol a cikk egyik vagy másik mondatából, hol a cikk egészének logikájából kénytelen következtetni a szerző valószínű álláspontjára, vagy legalábbis arra az álláspontra, amelyet — természe-

* Hozzászólás a gazdaságossági vitához.

tesen mindig a bíráló véleménye szerint — el kell foglalnia a szerzőnek, ha következetes kíván maradni. Az olvasó előtt, aki ezt esetleg helytelenítí, szolgáljon mentségül, hogy a most ki nem mondott álláspontot Turánszki kétségtelenül vallotta, s a bíráló tudomása szerint soha vissza nem vonta.

★

Miből következtethetünk arra, hogy Turánszki, anélkül, hogy ezt világosan kimondaná, *ma* is a beruházások gazdaságossága *egyetlen* mutatószámaként ajánlja saját mutatószámát? Elsősorban abból, hogy más értékbeli mutatószámot saját mutatóján kívül nem is említ, s még kevésbé jelöli ki saját mutatójának helyét a gazdaságosság esetleges egyéb mutatói közt. Nyilvánvaló, hogy ha úgy gondolná, hogy még más módon is kell mérni a gazdaságosságot, akkor azt meg is mondaná. De következik ez az álláspontja cikkének logikájából, gondolatmenetéből is. Ő a beruházások gazdasági hatékonyságát két tényezőre, gazdaságosságra és arányosságra bontja, s kijelenti, hogy „a gazdaságosság mértéke számszerűen meghatározható, szemben az arányossággal és a hatékonysággal, amelyek . . . számszerűen egyértelműen nem jellemezhetők." (*Közgazdasági Szemle.* 1955. 6. sz. 581. old.) Ha az arányosság mint számszerűen *egyértelműen* nem jellemezhető tényező szembenáll a gazdaságossággal, akkor ez utóbbinak számszerűen *egyértelműen* jellemezhetőnek kell lennie. Minthogy pedig Turánszki leszögezi, hogy csak a *gazdaságosság* értékelésének módszerét tárgyalja, ez el is dönti a kérdést: számszerűen egyértelműen jellemezhető tulajdonságot egyértelműen kell jellemezni, éspedig nyilván Turánszki *egyetlen* mutatójával.

Miért kétséges bizonyos fokig, hogy milyen értelemben tekinti Turánszki a maga *g*-vel jelzett mutatóját a gazdaságosság mutatójának? Nemcsak azért, mert a gazdaságosságról adott meghatározása homályos. Nem is csak azért, mert erről írva, a következő fordulattal él: „a beruházások megvalósításának azt a feltételét, amely a szükségletek maximális kielégítésével kapcsolatban csupán a mennyiségi követelmények kérdését jelenti, *nevezzük* a következőkben gazdaságosságnak" (Uo. Az én kiemelésem. — E. P.), s ezzel nyitvahagyja a kérdést, hogy csak a cikkben és feltételesen *nevezi-e* a szóbanforgó fogalmat gazdaságosságnak, vagy valóban annak *tartja-e.* (Pedig erről egyértelműen nyilatkoznia kellett volna, hiszen ismeri azt az ellenvetést, hogy mutatója *nem* a gazdaságosságot méri.) Hanem legfőképpen azért, mert a beruházások gazdaságossága sokrétű fogalmának hihetetlen leegyszerűsítése az az elképzelés, hogy ez a fogalom a maga teljességében belefér egyetlen mutató keretébe. Gazdaságosságon adott cél elérésére felhasznált eszközökkel való takarékosságot kell értenünk, a beruházás célja, vagyis a beruházás keretében létesített objektum szerepe, jelentősége azonban igen sokrétű. Egy gyárnak például nem csupán adott termékmennyiséget kell biztosítania, hanem egyebek közt a dolgozók kényelmes munkakörülményeit is. Aligha lehet *egyértelműen* meghatározni, hogy meddig gazdaságos e téren elmenni — noha ez a kérdés is része a gazdaságosság problémájá-

nak. Továbbá: a különböző eszközökkel való takarékosság sem azonos jellegű, egynevezőjű, minden további nélkül összeadható tényezőket tartalmazó fogalom. A gazdaságosság követelménye például, hogy a beruházás minimális fajlagos beruházási költséggel készüljön el. Ugyanígy a takarékosság, a gazdaságosság követelménye, hogy az objektum működtetése minimális önköltséget vagy minimális élőmunkaráfordítást, tehát maximális termelékenységet biztosítson, s közismert, hogy e követelmények gyakran ellentmondanak egymásnak, valamint az is, hogy a beruházás költsége mint *jelenlegi* ráfordítás nem vethető minden további nélkül egybe az üzemeltetés költségével, mint *jövőbeli* ráfordítással. A beruházásnak *sokféle* szempontból kell gazdaságosnak, tehát eszközökkel takarékoskodónak lennie, s aligha hiheti valaki, hogy egyetlen mutatóval mérhető a sokrétű feladat kielégítésére áldozott sokféle jellegű ráfordításnak az eredménnyel arányban álló, takarékos volta — noha ezt kellene nyújtania a gazdaságosság mérőszámának, ha ilyen egyetlen, egyértelmű gazdaságosság egyáltalán léteznék.

De akárhogyan van is — akár végiggondolta Turánszki a gazdaságosság fogalmának bonyolultságát, s azt tartja, hogy az ő mutatója mindenre képes, akár sokkal egyszerűbbnek, vagy legalábbis sokkal egyszerűbb fogalomra *korlátozhatónak* tartja a gazdaságosságot — mindenesetre úgy látszik, hogy arra alapítja egész érvelését: amit mutatója mutat, az nem kevesebb és nem több, mint maga a gazdaságosság. Az az érvelés-módja, hogy a gazdaságosságról kijelenti, hogy az „mennyiségi fogalom", és éppen ezért számszerűen meghatározható, és azután egy képletet — nem különböző számszerű összefüggéseket ábrázoló különböző képleteket, hanem egyetlen képletet — ad a meghatározásra, csak akkor tekinthető logikus érvelésmódnak, ha a képlet valóban a gazdaságosság képlete. Turánszki ismeri a beruházási és az üzemeltetési költség ellentmondásának problémáját. S ha *képlete helyességének bizonyítása során* e problémát fel sem veti, hanem ellenkezőleg: képlete helyességéről meggyőződve épp a képletével oldja meg (állítólag!) ezt az ellentmondást, s ezért megoldásának helyessége attól függ, hogy helyes-e a képlete, akkor ezt a gondolatmenetet csak egyetlen feltételezés teheti logikussá: a képlet a *gazdaságosságot* mutatja, s a beruházási és az üzemeltetési költség arányának olyannak kell lennie, hogy biztosítva legyen általa a gazdaságosság. Más szóval: Turánszki Miklós véleménye szerint a képlet követelményeinek kielégítése a gazdaságosság megvalósítását jelenti.

Nos — tegyünk engedményeket! Szabjuk szűkebbre a gazdaságosság fentebb érintett fogalmát, korlátozzuk a beruházás célját kizárólag adott értékű termékmennyiség megtermelése lehetőségének biztosítására, s tegyük fel azt is, hogy a különböző jellegű ráfordítások valóban kielégítően összegezhetők értékben vagy munkaidőben! Persze, bizonyos ponton túl semmiképpen sem mehetünk az engedményekkel. Abba például sehogyan sem egyezhetünk bele, hogy nem azonos fajtájú termékek termelésére szolgáló különböző beruházások gazdaságosságát is összemérhetőnek nyilvánítsuk. Ilyenkor az azonos *értékű* termékmennyiség

termelését nem tarthatjuk azonos célnak, azonos eredménynek, hiszen a termék jelentőségét, társadalmi hasznosságát egyáltalán nem jellemeztem azzal, hogy megadtam az értékét. Legfeljebb az *árutermelő* társadalomban lenne ennek a feltevésnek *viszonylag* értelme, de a szocializmus nem árutermelő, hanem lényegében használati értékeket termelő társadalom. *Azonos* termékek termelésére szolgáló különböző beruházások esetén fogadjuk el a vita kedvéért a gazdaságosság mérhetőségének a gondolatát, s nézzük meg, hogyan fog Turánszki Miklós ennek a méréséhez!

Gazdaságosságon azt a követelményt értjük, hogy a célkitűzésben meghatározott eredményt minél kisebb ráfordítással kell elérni. Turánszki ezzel elvileg egyetért, s a gazdaságosság mértékét a ráfordítás egy egységére jutó eredménnyel kívánja mérni, vagyis az $\frac{\text{eredmény}}{\text{ráfordítás}}$ törtet jelöli a „gazdaságosság" kifejezés kezdőbetűjével, *g*-vel.

Vajon az előbbiekben adott engedmények fenntartásával valóban a gazdaságosságot hasonlítja-e össze Turánszki, amikor törtje számlálójába az évi termékértéket (vagy új értéket), nevezőjébe pedig a beruházások összegét teszi? (Persze a legjobb esetben is csak arról lehetne szó, hogy *g*-je *arányos,* de nem arról, hogy *azonos* a gazdaságossággal, hiszen az, hogy a tört számlálójába éppen az évi és nem — mondjuk — a napi vagy a létesítmény egész élettartama alatt megtermelt termék értékét teszi, teljesen önkényes.) Semmi esetre sem! Miközben azt állítja, hogy a ráfordításokat veti össze az eredménnyel, valójában csak az alapberuházás és az összes kapcsolódó beruházások költségösszegét tekinti ráfordításnak, de nem tekinti annak sem az objektum üzemeltetéséhez szükséges anyagköltségeket, sem az élőmunkaráfordítást! Pedig nyilvánvaló, hogy nem a gazdaságosságot vizsgáljuk, hanem a ráfordítások összességét hasonlítjuk össze az eredménnyel.

Nem feledékenységről van szó! Turánszki Miklós a korábbi vitából ismeri ezt az ellenérvet, de nem reflektál rá, nem is tartja szükségesnek felhívni a figyelmet arra, hogy ráfordításon nem a ráfordítások teljességét érti. Ellenkezőleg: látszatérveléssel megkerüli a vitás kérdést. Ahelyett, hogy arról szólna, miért nem tartja szükségesnek a ráfordítások közé besorolni az élőmunkaráfordítást, arról beszél, hogy a *munkabér* nem eredménycsökkentő tényező (értsd nyilván: nem ráfordítás), majd leszögezi, hogy az élőmunkaráfordítás igenis mérlegelendő, de mégse sorolja be képlete nevezőjébe a ráfordítások közé, hanem a munkaerőt felszabadító pótlólagos *beruházások* kérdésére redukálja. A termelés közben felhasznált anyagnak kizárólag beruházási kérdéssé (s nem az anyag megtermelésének kérdése helyett) való redukálásról említést sem tesz. Saját gondolatának nem világos kimondása, a más lehetséges elgondolásoktól való egyértelmű elhatárolás hiánya egyébként nem elszigetelt jelenség Turánszki cikkében. Idézünk rá egy másik példát is, amely szoros kapcsolatban van az éppen fejtegetett kérdéssel. Turánszki helyeslően hivatkozik Notkinnak arra a meghatározására, hogy a gazdasági hatékonyság követelménye: „a nép szükségleteinek maximális kielégí-

tése, a termelés állandó bővítése és a *termékegységre* jutó munkaráfordításoknak beruházások segítségével elért maximális megtakarítása útján". De csak látszólag ért egyet Notkinnal, mert saját definíciójában már mást mond, ott „*a beruházás megvalósításához* szükséges minimális élő- és holtmunkaráfordítás" biztosítja a szükséges termékmennyiséget (580. old. Az én kiemelésem. — E. P.). E két tétel pedig korántsem azonos. Notkin a termékegységre jutó, Turánszki ellenben — saját álláspontjához híven — a beruházásra jutó, tehát a beruházási költséget alkotó munkaráfordításokról beszél. Nem az a főhiba, hogy nem ért egyet Notkinnal — a tudomány nem haladhat a vélemények harca nélkül —, hanem az, hogy ezt nem mondja meg világosan, s ezzel alkalmat ad rá, hogy tévedésbe essék az az olvasó, akinek nincs ideje a cikk igen alapos elemzésére.

Persze Turánszki megkísérli álláspontjának igazolását is, bár ez eléggé nehezen hámozható ki cikkéből. Eredeti cikkében úgy képzelte el a kérdést, hogy a népgazdaság nem rendelkezik szabad munkaerővel, ezért, ha új vállalatot kívánunk létesíteni (a beruházások I. csoportja), előbb egy meglevő vállalatban kell termelékenységnövelő többletberuházásokat létesítenünk (a beruházások II. csoportja), hogy az itt felszabaduló munkaerőt beállíthassuk a létesítendő új üzembe. Ily módon — érvelt Turánszki — az I. csoportba tartozó új vállalat új terméke (a népgazdaság évi termelésének az új vállalat által termelt többlete) nem igényel többletmunkaerőt; csak a két beruházás összege a többletráfordítás. A többletként termelt érték az eredmény, s erre az eredményre *csak* a beruházás az új ráfordítás. Ez az érvelés nagyon eltorzítja termelésünk növelésének módszerét, abszolútnak tekinti azt a tényt, hogy a termelésnövelés *fő* módszere a termelékenység fokozása, s elhallgatja az új munkások termelésbevonásának gyakorlatát (népszaporulat, korábban egyáltalán nem vagy nem a termelésben dolgozók). Azonosítja továbbá a gépesítés pozitív hatását a munkaerőfelszabadítással, azzal a hamis érveléssel, hogy a gépesítés egyéb hatása nem *gazdasági* hatás. De legfőképpen: összekeveri a munkaerő — értsd: a munkás — új voltát az általa végzett munka új voltával. A termelésre nem munkaerőt — munkást — fordítunk, hanem munkát. Ha egy gyárban gépesítéssel felszabadítunk munkaerőt, akkor az ilyen beruházás eredménye a munka termelékenységének a növekedése. Ha egy másik beruházással gyárat építek, az még nem elégséges több termék létrehozásához. Új *munkás* nem feltétlenül szükséges az új gyárhoz, odamehetnek esetleg a felszabadított régi munkások is, de új meg új, napról napra végzett *munka* igenis kell hozzá. Turánszki azt mondja: a két beruházás együttes haszna mégis csak a termelékenységnövekedés az egyik gyárban, illetve az új termék a másik gyárban, tehát ezt kell eredményként tekintenünk a beruházás gazdaságosságának vizsgálatakor. Valójában pedig a második beruházás eredménye csak az új gyár, ami önmagában holt dolog. Az új termékhez az új gyáron kívül új munka (és új nyersanyag) is szükséges. A cikke *nyomtatott* változatában közölt képletében (584. old.) viszont bevesz Turánszki egy f tényezőt, amellyel

figyelembe veszi az újonnan termelő munkásokat is, amennyiben csökkenti velük a munkaerő felszabadító beruházást. Ezzel azonban végképp kirúgja a talajt érvelése alól, hiszen ha *vannak* új munkások, akkor legalább az ő munkába állításuknak ráfordításnak kell lennie.

Turánszki a beruházási költségek fogalmát rendkívül tágan értelmezi. Közéjük sorolja az alapberuházásoknak és az alaplétesítmény nyersanyagszükségletének kielégítésére szolgáló kapcsolódó beruházásoknak a költségein kívül a „munkaerőt felszabadító beruházások" költségeit is. (Még visszatérek rá, hogy ezt indokoltnak tartom-e). Abból a formából, ahogyan ezeket képletében beállítja, az a benyomás támadhat, hogy az objektum üzemeltetéséhez szükséges anyag- és munkabérráfordításokat is a ráfordítások közé sorolja (ti. látszólag *szerepelteti* őket a képletben). A kapcsolódó (a többletnyersanyag által szükségessé tett) beruházások költségét az anyagköltségnek és egy együtthatónak a szorzataként ábrázolja, mintha a szükséges kapcsolódó beruházások költsége a felhasznált anyagok fajtájától nem függne, s csak az anyagár függvénye lenne. Hasonlóképpen a munkabér (tehát elvileg az élőmunkával arányos mennyiség) függvényeként ábrázolja a munkaerőfelszabadító beruházásokat, bár ezek aligha fejezhetők ki a munkabér egyértelmű függvényeként. A képlet azonban a netán ellenkező benyomás ellenére is kizárólag csak a *beruházások* költségét, tehát az állóalapok értékét tartalmazza a ráfordítások közt, vagyis a vázolt szűk értelemben sem a gazdaságosság mérőszáma. Ezzel megdől az az igény, hogy éppen ezt a mutatószámot fogadjuk el a gazdaságosság egyetlen mérvének.

Hátra van még annak a vizsgálata, hogy hasznosnak bizonyul-e a mutató, ha kisebb igényekkel közeledünk hozzá. Azt az álláspontomat már leszögeztem, hogy legfeljebb azonos iparágban lehet az ilyesfajta mutatónak valamilyen értelme. Mit tart — a cikk alapján ítélve — maga Turánszki a mutató használhatóságáról? Erre nem egyszerű a válasz. Elsősorban kétféle mutatót dolgoz ki a beruházások állítólagos két csoportjára vonatkozólag, majd az azonos célt megvalósító beruházási változatok értékelésével támasztja alá a mutató használhatóságát. Kezdjük az utóbbival, mert ez a konkrétabb. Véleményem szerint éppen a Turánszki által idézett példa bizonyítja be, hogy képlete nem használható a beruházási változatok értékelésére.

Hacsaturov képlete azt kívánja, hogy a beruházási költségnek és a termelési önköltség valamekkora hányadának az összege minimum legyen. Hacsaturov ezt a hányadot többé-kevésbé önkényesen, 0,1-ben adja meg. Ez a követelmény, miként ez egyszerű matematikai átalakítással bizonyítható, egyértelmű azzal, hogy a beruházási költség az önköltségcsökkentés révén tíz év alatt térüljön meg. Turánszki módszert ad a Hacsaturov-féle együttható meghatározásra, vagyis egyszersmind a még megengedhető legnagyobb megtérülési idő kiszámítására. A Turánszki-javasolta módszer két népgazdasági állandónak (b_k-nak és b_g-nek) a meghatározását kívánja, s ezeknek az állandóknak a nagysága lényegében a népgazdaság mindenkori *műszaki* adottságaitól függ. A Turánszki-féle módszerből adódó maximálisan megengedhető megtérülési idő függ a

két változat egyike által lehetővé tett önköltségmegtakarítás anyaghányadának százalékos értékétől, ellenben független a népgazdaság egy adott — lényegében *műszaki* adottságok által jellemzett — fejlődési állapotában egyebek közt a nemzeti jövedelem felhalmozásra fordítható részének nagyságától, az iparág fajlagos beruházási igényétől, jelentőségétől stb. A módszer alkalmazása esetén tehát egy mechanikusan adódó, a népgazdaság és a szóbanforgó iparág sok, igen fontos *gazdasági* sajátosságát figyelmen kívül hagyó értéket kapnánk a maximálisan megengedhető megtérülési időre vonatkozólag. Ez, véleményem szerint, elégséges érv a mutató e célból való használata ellen. Mellékesen: alig hiszem, hogy a b_k és a b_g állandó valóban megnyugtató módon kiszámítható.

Rátérve mármost Turánszki két beruházási csoportjára, elsősorban azt kell leszögeznünk, hogy nem világos, mit is kellene kezdenünk a mutatószámmal, ha már egyszer kiszámítottuk. Elképzelhető, hogy Turánszki arra gondol: két különböző termékfajta termelésére szolgáló beruházás esetén is összehasonlításra használhatjuk a mutatót, abban az értelemben, hogy azt valósítjuk meg a kettő közül, amelyiknek a g-je nagyobb. De ezt nem fogadhatjuk el helyes nézetnek, mert a szocialista beruházáspolitikát egészen más szempontok határozzák meg. Azonos termelőágban viszont a változatok problémájához jutunk (legfeljebb azzal a bővítéssel, hogy az egyik változat többet termel a másiknál), s az erre vonatkozólag ajánlott módszert az előbb elvetettük. Ily módon nem tudjuk, hogy valójában mire szolgál a Turánszki-féle gazdaságossági mutató (illetve a kétféle mutató) kiszámítása!

De hozzá kell tennem, hogy azt sem tudjuk, mire szolgál az üzemi — és nem népgazdasági — síkon értelmezett mutatók kiszámítása. Sőt: a különböző mutatók logikai ellentmondásokat is tartalmaznak. Vegyük ezeket sorjába.

Turánszki csak állítja, hogy üzemi szintű mutatója üzemi szinten méri a gazdaságosságot, de ez valójában nincs így. Ha üzemi szinten nem vesszük figyelembe a nyersanyagot, mert ez üzemen kívüli tényező, akkor hogyan tartozhatnék az üzemi szintre a munkaerő más üzemben történő felszabadítása? Turánszki állítólagos üzemi szintű mutatója valami felemás dolog, az üzemi és a népgazdasági szintű szemlélet közt. De ennek a következetlenségnek mélyenfekvő oka van: megbosszulja magát, hogy Turánszki csak az állóeszközt hajlandó ráfordításnak tekinteni. Ha a munkaerőfelszabadítás költségeit kihagyná képletéből, teljesen használhatatlan eredményre jutnánk. Tegyük fel, hogy ugyanabban a termelési ágban két üzem működik; mind a kettő beruházási költsége azonos, mindkettőben ugyanannyi új értéket (nyilván nem egyéni, hanem társadalmi, tehát átlagmunkaráfordításban mért értéket) termelnek, de az egyikben sokkal kevésbé termelékeny a munka, sokkal több munkás szükséges ugyanannyi új érték előállításához, mint a másikban. A munkaerőfelszabadítás beruházási költségeit nem tartalmazó képlet egyenlő mértékben gazdaságosnak tüntetné fel ezt a nyilván igen különböző mértékben gazdaságos két üzemet.

A második, sokkal lényegesebb ellentmondás: Turánszki nem tart ki, mert nem tarthat ki következetesen a mellett az alapelgondolása mellett, hogy az élőmunka nem ráfordítás. Az általa II. csoportnak nevezett beruházások gazdaságosságának értékelésekor üzemi szinten az élőmunka- vagy munkabérmegtakarítást, népgazdasági szinten pedig az ún. népgazdasági bérköltségmegtakarítást (tehát lényegében az anyag- és bérköltség összességét) tekinti eredménynek. Az élőmunkamegtakarítás azonban nem lehet eredmény, ha az élőmunka nem ráfordítás. Nem lehet egy logikailag egyidejűleg érvényes vagy érvénytelen tételpár két tételének egyikét elfogadni, a másikat pedig elvetni. Turánszki ki akarta dolgozni azt az alapgondolatát, hogy képletének számlálójában periodikusan ismétlődő eredmények (régebbi terminológiája szerint: folyamatos hatások), nevezőjében pedig csak egyszeri ráfordítások, beruházási költségek szerepeljenek. E célból egyrészt el kellett vetnie az élőmunkafelhasználásnak mint „folyamatos hatásnak" a ráfordítások közti szerepeltetését, de az élőmunkától mégsem tekinthetett el, tehát ezt munkaerőfelszabadító beruházásra redukálta; másrészt emiatt ki kellett gondolnia és a termelésnövelő beruházástól élesen el kellett választania a munkaerőt felszabadító beruházást. Ezzel viszont e beruházásfajta gazdaságosságának kérdésével találta magát szemben, s most a hátsó kapun vissza kellett csempésznie az egyszer már kidobott élőmunkát az anyagráfordításokkal egyetemben.

Ez azonban további ellentmondásra vezet. Felvetődik az a kérdés, hogyan mérjük — bármi legyen is e mérés célja — a termelékenységet és a termékmennyiséget is növelő beruházások gazdaságosságát (márpedig a gyakorlatban a beruházások a legtöbbször éppen ilyenek). Turánszki erről csak a II. típusú beruházás üzemi szinten mért gazdaságosságának tárgyalásakor nyilatkozik egyetlen mondatban, mondván, hogy ha a munkaerőmegtakarítást eredményező beruházás egyben a termékmennyiséget is bővíti, akkor az eredmény az évi munkabérmegtakarítás és a termelési értéknövekedés összegéből tevődik össze. Termelési értéknövekedésen itt — üzemi szintről lévén szó — nyilván az új érték növekedését kell érteni. Népgazdasági szintre általánosítva Turánszki utalását, az alkalmazandó képlet számlálójában a termelési érték többletének és az önköltségmegtakarításnak az összege fog szerepelni — ha a beruházást a II. csoportba tartozónak minősíthetjük, vagyis *meglevő* üzemben megvalósított beruházásról van szó. S ha ugyanez a beruházás nem meglevő üzem keretében, hanem önállóan valósul meg? Akkor mihez mérjük a jobb technika által eredményezett önköltségcsökkentést? Vagy ne is számoljunk az önköltségcsökkenéssel, s tekintsünk két azonos beruházási költséggel, de különböző önköltséggel azonos termékmennyiséget termelő üzemet egyformán gazdaságosnak? Az ellentmondás nyilvánvaló.

Vizsgáljuk meg végül, igaza van-e Turánszkinak cikke kiinduló tételében: valóban felbontható-e a beruházások gazdasági hatékonyságának kérdése gazdaságosságra és arányosságra Turánszki értelmezése szerint. Azt hiszem, az eddigi elemzés alapján most már azt is leszögez-

hetjük, hogy Turánszkinak cikke e kiinduló alapkérdésében sincs igaza, illetve pontosabban: csak akkor van *feltételesen* igaza, ha gazdaságosságon csupán számszerűen — különböző oldalairól, különböző számokkal — kifejezhető, s a gazdaságossággal *kapcsolatos* viszonyokat értünk. A beruházásköltségekkel takarékoskodnunk kell, s ez gazdaságossági kérdés. De takarékoskodnunk kell a majd termelő üzem élőmunkaráfordításaival is, s ez is a gazdaságosság kérdése. Az ilyen és az ehhez hasonló kérdéseket számszerűen is meg tudjuk közelíteni, például a beruházás fajlagos beruházási igénye vagy a termelés fajlagos önköltsége mutatójával (ilyen fajta mutató Turánszki mutatója is: reciprok értéke egy speciális, — mert a beruházásokat szokatlanul, és véleményem szerint szerencsésen tágan felfogó — fajlagos beruházási költségmutatónak. Ha megszabadítjuk a munkaerőfelszabadító beruházásoktól, ismert és használható képletre jutunk). Ezeken kívül a beruházások gazdasági hatékonyságának értékelésekor még sok, számszerűen ki nem fejezhető olyan szempontot is mérlegelni kell, amely valóban szorosan fűződik a beruházandó és a termelt javak használati értékéhez, fontosságához stb. A beruházásoknál a (számszerűen kifejezhető) takarékosság és a (számszerűen ki nem fejezhető) népgazdasági fontosság egymással összefonódó szempontjait kell mérlegelnünk — lényegében ennyi Turánszki kiinduló tételének reális magva.

Végül Turánszki cikkét egyáltalán nem tekintem haszon nélkül valónak. Nemcsak azért nem, mert az is előreviszi a tudományok fejlődését, ha valamilyen új próbálkozásról kiderül, hogy járhatatlan útra vezet. Pozitív értéknek tartom a cikk befejező (s a nyomtatott változatban sajnálatosan lerövidített és ezért alig érthető) részét, amelyben a beruházások elhúzódásának a hatását tárgyalja. Az ott közölt módszer is sok tekintetben vitatható ugyan, de mindenesetre: egy fontos és idáig nálunk teljesen elhanyagolt kérdés megoldásának egyik lehetséges módszere. Ez a módszer, ha nem is tökéletes, sokkal jobb az eddigi semminél, s mindaddig használandónak tartom (feltéve, hogy közölt számai hozzávetőlegesen helyesek, aminek megítélésére nincs módom), amíg helyesebb módszert nem találunk, mert alkalmazása révén sok millió forintot takaríthatunk meg a népgazdaságnak. S ha csak ennyi lenne is a cikk egész érdeme, már akkor is bőségesen igazolva lenne a megírása és a közlése.

CSENDES BÉLA

A mezőgazdasági termékek állami begyűjtésének szükségessége

Népi demokratikus rendszerünkben a város és a falu gazdasági kapcsolatában nélkülözhetetlenül fontos szerepe van az állami begyűjtésnek és felvásárlásnak. Az állami gazdaságok termékei az állam tulajdonát képezik. A mezőgazdaság árutermékeinek jelentékeny hányada a begyűjtés (kötelező beadás, szerződéses termeltetés) és az állami szabadfelvásárlás útján, egy része pedig a gépállomások természetbeli eredménye (talajmunkadíj, cséplőgépkeresmény, őrlési, darálási vám stb.) formájában kerül államunkhoz. 1954-ben például az állam a kezében összpontosított terményeknek (búza, rozs, árpa, zab, kukorica stb., átszámítva búzavagonra) mintegy 60 százalékát a kötelező beadás, mintegy 10 százalékát a szabadfelvásárlás, körülbelül 1 százalékát pedig szerződéses termeltetés útján gyűjtötte össze. (A szerződéses termeltetés elsősorban a kötelező beadás alá nem eső ipari növények begyűjtésének fő módszere.) Az állami gazdaságok a begyűjtött gabona több mint 11 százalékát adták.

A termelőszövetkezetek és az egyénileg gazdálkodó parasztok termékfölöslegüket — minthogy ez saját tulajdonuk — áruként kívánják értékesíteni. A kötelező beadás, a szerződéses termeltetés és az állami szabadfelvásárlás fenntartja a termékek áruformáját, s összeegyezteti az állam érdekeit a mezőgazdasági termelők érdekeivel. Az állami begyűjtés elválaszthatatlanul összefügg a különböző tulajdonformák meglétével, a szocializmus építésének, a nemzeti jövedelem tervszerű elosztásának alapelveivel. Nem átmeneti szükségintézkedés ez, hanem a dolgozók zavartalan élelmiszerellátásának, a tervgazdálkodásnak, az állam piacszabályozó szerepe biztosításának nélkülözhetetlen alkotóeleme, amelyre a felépült szocializmus viszonyai közt is szükség van.

★

A kapitalizmusban eladatlan mezőgazdasági cikkek halmozódnak fel. A mezőgazdasági termékek fölöslege azonban csak látszólagos, hiszen a tőkés országokban milliók és milliók éheznek, miközben a tőkések értékesítési nehézségekről siránkoznak, s nagytömegű mezőgazdasági terméket semmisítenek meg. Nem azért van „fölösleg", mert a dolgozók szükségleteinél többet termelnek, hanem mert a dolgozók vásárlóképes-

sége csekély, mert a dolgozók milliói nem tudják megvásárolni a szükséges élelmiszereket. Így van ez ma is a tőkés világban, így volt ez a felszabadulás előtti Magyarországon is.

A vásárlóképes keresletet a kapitalizmusban elsősorban a tőkés nagygazdaságok termékei elégítik ki. A tőkés nagygazdaságoknak módjukban van gépeket alkalmazni, a munkatermelékenységet növelni, s ily módon sok mezőgazdasági árut termelni. A kapitalizmusban egyre inkább gyöngülő és kiszoruló kisparaszti gazdaságok ellenben meg vannak fosztva ezektől a lehetőségektől; ezek a gazdaságok félig fogyasztó jellegűek és kevés árut termelnek.

A tőkés társadalomban a parasztság zöme tönkremegy, elnyomorodik. A felszabadulás előtt Magyarországot is a hárommillió koldus országaként emlegették. A kapitalizmusban ezek a nyomor határán álló kisparasztok is kénytelenek bekapcsolódni az áruforgalomba. A kisparaszti gazdaság a legfejletlenebb, a legkevésbé árutermelő gazdaság. Éppen ezért az áruforgalomba való bekapcsolódásuk sem termelőerőik fejlődésével, hanem nyomorukkal magyarázható. A dolgozó parasztság egyre nagyobb tömegei mentek tönkre. Hogy megkíséreljék a lehetetlent, darabka földjük megtartását az igen alacsony mezőgazdasági árak ellenére is, hihetetlenül alacsony színvonalon tengették életüket, s a saját szájuktól megvont létszükségleti cikkeket vitték piacra. E mezőgazdasági termékek árából a tőkés kereskedők jelentős részt kaparintottak magukhoz. A kapitalista országokban ma is ez a folyamat figyelhető meg. 1953-ban az Egyesült Államokban például a kenyér kiskereskedelmi árából csak 15,3 százalék, a lisztéből 37,6 százalék, a burgonyáéból 35,9 százalék, a tejéből 47,4 százalék jutott a farmereknek, a többi a tőkések profitját növelte.

Tőkés viszonyok közt tehát a kapitalizmus törvényei a munkásosztály és a dolgozó parasztság nyomorbadöntése útján tették lehetővé a mezőgazdasági cikkek fizetőképes keresletének kielégítését, sőt ezen kívül jelentős „fölösleg" keletkezését is.

A kötelező beadás célja és jelentősége népi demokráciánkban

Gyökeresen más a helyzet népi demokráciánkban. Államunk a proletárdiktatúra állama, gazdasági rendszerünk a kapitalizmusból a szocializmusba való átmeneti időszak gazdasága. Már kialakult és fejlődik a mezőgazdaság szocialista szektora, de még vannak a termelőeszközök magántulajdonán alapuló szektorok is. Előrehaladásunkkal egyre jobban megszilárdul, kiterjeszkedik a szocialista szektor, s visszaszorul a kisárutermelő és a kapitalista szektor.

A kapitalista gazdasági formák, a kapitalista gazdaság fejlődéstörvényei népgazdaságunkban elvesztették uralkodó helyzetüket. A szocialista termelési viszonyokra jellemző új gazdasági törvények érvényesülnek, s hatókörük a szocialista szektor fejlődésével egyre jobban tágul. Érvényesül — ha korlátozott hatókörrel is — a szocializmus gazdasági alaptörvénye, amely megszabja a termelés célját. A cél eléréséhez szükséges feltételek is egyre inkább kialakulnak. A szocialista iparosítás politikáját folytatjuk, fejlesztjük a szocialista termelést, a népgazda-

ság valamennyi ágában az élenjáró technika alkalmazására törekszünk. A lehetséges határok közt rendszeresen növeljük a dolgozók életszínvonalát.

A szocialista szektor kialakulásával, fejlődésével, a szocializmus gazdasági alaptörvényének térhódításával a népgazdaság tervszerű (arányos) fejlődésének gazdasági törvénye is érvényesülni kezd, s megköveteli a növekvő szükségletek kielégítéséhez, a szocializmus győzelméhez szükséges arányok tervszerű kialakítását. Érvényesül a munka szerinti elosztás gazdasági törvénye is.

Az értéktörvény érvényesülésének feltételei azonban megváltoztak, hatóköre korlátozódott, a termelést — korlátozásokkal — csak népgazdaságunk kisárutermelő és kapitalista szektorában szabályozza.

A népi demokráciánk politikai, gazdasági, társadalmi rendszerében végbement változások meghatározzák a kötelező beadás jellegét és szerepét is.

Az iparban a kapitalista fejlődés során kialakult az erősen koncentrált nagyüzemi termelés, a tőkés mezőgazdaságban azonban — szám szerint — túlsúlyban vannak a szétforgácsolt kisparaszti gazdaságok. A proletariátus a hatalom megragadása után kisajátítja és állami tulajdonná változtatja a nagytőkés tulajdont. A kis- és a középtermelők kisajátítása a proletárforradalom által esztelen és bűnös dolog lenne, mert ezzel hosszú időre a proletariátus ellenségeinek táborába taszítaná a parasztságot. A proletariátus feladata, hogy a példa erejével, társadalmi segítségnyújtással átvezesse a szövetkezeti-társas gazdálkodás útjára a dolgozó parasztságot. Ehhez időre van szükség. Ezért a fontos ipari termelőeszközök társadalmasítása után a dolgozó parasztok kisgazdasága még viszonylag hosszú ideig megmarad.

A népgazdaság egyes szektorainak gazdasági kapcsolata — a különböző tulajdonformák egyidejű megléte folytán — főképpen az árutermelés és az árucsere formájában valósul meg. A kisárutermelők és a kulákok termékei magántulajdonban vannak, a magántulajdonosok pedig csak áruként hajlandók elcserélni fölöslegeiket.

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek csoporttulajdont képeznek. A szövetkezetek szintén csak áruként hajlandók értékesíteni termékfölöslegüket. Tehát a mezőgazdaság szövetkezeti szektora és a szocialista ipar közt is árucsere bonyolódik le.

A gazdasági viszonyok változásával, a szocialista szektor kialakulásával és kiterjedésével, új gazdasági törvények térhódításával megváltozik az árutermelés, az árucsere természete is. Népi demokratikus államunk a megváltozott viszonyokra, az új gazdasági törvényekre támaszkodva a szocialista építés céljaira használja fel és befolyásolja az árutermelést, az árucserét.

A begyűjtési rendszernek és benne a kötelező beadási rendszernek fontos szerepe van abban, hogy a proletárdiktatúra állama az átmeneti korszak idején a ráháruló nagy feladatok megoldására, a szocialista építés céljaira, a munkás-paraszt szövetség erősítésére használhatja fel az árucserét.

A felszabadulás után a földreformmal kihúztuk a talajt a régi rend legreakciósabb osztálya, a földbirtokosok lába alól. A földreform el-

mélyítette, megszilárdította a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetségét, elhárította az első akadályt a mezőgazdaság szocialista átszervezése elől. A földreform során szétosztottuk a legnagyobb árutermelő birtokokat és jelentősen megszaporítottuk a kevés árut termelő kisparaszti gazdaságok számát. A földesurak igájától megszabadult kis- és középparasztok módot nyertek anyagi helyzetük megjavítására. Ez is tovább erősítette a munkás-paraszt szövetséget. De a kisgazdaságok megszaporodása következtében jelentékenyen visszaesett a mezőgazdaság árutermelése. A szocializmus építése során a szocialista iparosítás, a munkásosztály és a városok növekedése, az életszínvonal emelkedése folytán viszont egyre jobban fokozódik a mezőgazdasági cikkek iránti kereslet.

A városi lakosság és a falusi ellátatlanok szükségleteinek, továbbá az ipar mezőgazdasági eredetű nyersanyagszükségleteinek kielégítéséhez meghatározott mennyiségű mezőgazdasági cikk szükséges, méghozzá kellő időben és olyan áron, amely biztosítja a nemzeti jövedelem helyes elosztását társadalmunk különböző osztályai közt. Ennek nagyon fontos eszköze a kötelező beadás. A kötelező beadás esetében a begyűjtési szervek kellő időben közlik a mezőgazdasági termelőkkel, hogy mikor, mennyi mezőgazdasági cikket kell meghatározott áron átadni az államnak. A megszabott beadási kötelezettség teljesítése állampolgári kötelezettség, s nem teljesítése törvénybe ütközik.

Államunk a kötelező beadással — és a begyűjtés egyéb módszereinek alkalmazásával — kezében összpontosítja a dolgozók zavartalan élelmiszerellátásához, az állam piacszabályozó szerepének biztosításához szükséges legfontosabb mezőgazdasági termékeket.

Kötelező beadás nélkül a paraszti termelés és értékesítés esetlegességeinek szolgáltatnánk ki a dolgozók ellátását. Mivel jelenlegi viszonyaink közt, amikor mezőgazdaságunk túlnyomó részét a kisárutermelő gazdaságok alkotják, a mezőgazdasági cikkek kereslete gyorsabban növekszik, mint a mezőgazdasági teljes és árutermelés, kötelező beadás híján a mezőgazdasági termékek megdrágulnának. Az árak emelkedése pedig elsősorban a kulákoknak és spekulánsoknak kedvezne, a munkásosztály és a szegényparasztság életszínvonalának rovására.

Kötelező beadás nélkül ugyanis a spekulánsok vásárolnák fel — az árakat felemelve — a mezőgazdasági cikkek jelentős részét. Államunk ilyen körülmények közt nem vásárolhatná fel a szükséges élelmiszereket és nyersanyagokat, a mezőgazdasági árak pedig egyre inkább növekednének. Az árak emelkedése esetén a parasztság módosabb rétegei, elsősorban a kulákok további áremelkedésre számítva visszatartanák a gabonát stb., hogy kivárják a legkedvezőbb értékesítési feltételeket. Tavasszal — mivel a piacon akkor is akadnának a mezőgazdasági termékek állami felvásárlási áránál magasabb árat fizető spekulánsok — újból emelni kellene az árakat, ami arra vezetne, hogy nyomorba döntenénk a szegényparasztságot és a falu kevésbé tehetős rétegeit, akik az év bizonyos szakában maguk is kénytelenek mezőgazdasági cikkeket, elsősorban gabonát vásárolni. A beadás eltörlése tehát nagyon hátrányosan érintené nemcsak a városi dolgozókat, hanem a kis- és a középparasztság jelentős részét is. A beszerzési árak növekedése miatt fel kellene emelni a nyersanyagárakat és a kenyér árát is.

Ez a munkabérek növelését, majd szükségképpen az iparcikkek árának felemelését vonná maga után, mivel államunk nem nézhetné tétlenül, hogy a nemzeti jövedelem elosztásában a falu tehetősebb rétegei javára aránytalan eltolódás következik be. Ez meghiúsítaná a szocialista építés céljait, a dolgozók érdekeit szolgáló árpolitika érvényesítését, s az állam piacszabályozó szerepének megszűnését, a kispolgári spontaneitás elszabadulását, végül pedig a munkásosztály és a parasztság szövetségének felbomlását okozná.

A legfontosabb mezőgazdasági cikkeknek az állam kezében való összpontosítása nélkülözhetetlen ahhoz, hogy biztosíthassuk a dolgozók zavartalan ellátását, a mezőgazdasági árak megfelelő alakulását, s a szocialista építés követelményeinek megfelelően szabályozhassuk a piacot. A kötelező beadás nélkül nem használhatnánk fel az árutermelést, az árucserét a kapitalista elemek elleni harcra, a szocialista építésre. Nem korlátozhatnánk az értéktörvény hatókörét sem, s így a kulákok és egyéb kizsákmányoló elemek a dolgozók rovására erősödnének.

Beadási rendszerünk főbb jellemzői

A mezőgazdasági termelés tervszerű befolyásolása

A termelőeszközök túlnyomó többségének társadalmi tulajdona alapján létrejött és érvényesülő tervszerű (arányos) fejlődés törvénye megköveteli a tervgazdálkodást. Tervgazdálkodásunk azonban nem foghatja át egyforma hatókörrel egész népgazdaságunkat, különösen nem a mezőgazdaság kisárutermelő és kapitalista szektorát. A mezőgazdaság kisárutermelő és kapitalista szektorában megvalósíthatatlan a közvetlen tervezés. Itt az állam közvetett gazdasági szabályozás formájában befolyásolja a termelést. A befolyásolás egyik fontos eszköze az állami begyűjtés és benne a kötelező beadás. Államunk a mezőgazdaság szövetkezeti szektorában sem tervezheti olyan közvetlenül a termelést, mint az állami vállalatokban, ezért itt is fontos szerepe van a kötelező beadás rendszerének.

A kötelező beadási rendszer a kenyérgabonára, a takarmánygabonára, a kukoricára, a napraforgóra, a burgonyára, a hüvelyesekre, a borra, a sertésre, a marhára, a tejre, a tojásra és a baromfira terjed ki. Ezek a cikkek természetes formájukban (különösebb ipari feldolgozás nélkül is) alkalmasak egyrészt termelési szükségletek (vetőmag, takarmány, tenyészállat stb.), másrészt személyes fogyasztási szükségletek kielégítésére. Az ipar és a mezőgazdaság arányos kapcsolatához, az újratermelés zavartalanságához megfelelő mennyiségű különféle mezőgazdasági cikk (nyersanyag, élelmiszer) szükséges. A tervezés ma még nem foghatja át kellően a mezőgazdaság túlnyomó részét, de egyébként sem szabhatjuk meg részletesen, hogy mit kell termelnie minden egyes gazdaságnak. De még a termelés előírása és az ennek megfelelő termelés sem biztosítja, hogy a szükséges mennyiségű mezőgazdasági cikk kellő időben és mennyiségben kerüljön az áruforgalomba, mivel a legtöbb fontos mezőgazdasági termék a termelő gazdaságában is alkalmas termelő és egyéni fogyasztásra. A termelők a mezőgazdasági termékek egy részét termelésük továbbfolytatására (vetőmag, tenyészállat stb.)

és saját személyes szükségletük kielégítésére használják fel, a fennmaradó részt pedig értékesítik, s a kapott pénzért iparcikkeket (termelőeszközöket, személyi fogyasztásra szolgáló ipari termékeket stb.) vásárolnak. Államunk a kötelező beadás révén a tervgazdálkodás, az arányok biztosítása, az életszínvonal emelése követelményeinek megfelelően cikkenként meghatározza az államnak átadandó árumennyiségeket. A termelők a szükségleteken és a beadáson kívül megmaradó fölösleget a piacon értékesíthetik, s az állami szabad felvásárlás keretében a beadási áraknál drágábban az államnak is eladhatják.

A beadási kötelezettség közvetett termelési kötelezettség, mivel a termelőknek rendszerint meg kell termelniök a megszabott beadási kötelezettség teljesítéséhez szükséges cikkeket. Ezenkívül természetesen a saját fogyasztási és termelési szükségleteik kielégítéséhez szükséges terményeket és termékeket is biztosítaniuk kell. Államunk azoknak a cikkeknek a beadását követeli meg, amelyekre a népgazdaságnak a leginkább szüksége van. Így a termelők a beadás révén a népgazdaság szükségleteinek megfelelő termelésre kötelezettek. *A beadási kötelezettség tehát a mezőgazdasági termelés tervszerű befolyásolásának fontos eszköze.* A népgazdaság szükségleteinek megfelelően megszabott beadási kötelezettség és a beadás révén megvalósuló közvetett termelési kötelezettség teljesítése egyszersmind az értéktörvény termelésszabályozó szerepének és hatókörének korlátozását jelenti. A mezőgazdasági termelést már nem csupán az értéktörvény szabályozza (bár itt termelésszabályozó a szerepe), hanem a tervszerű, arányos fejlődés törvénye követelményeinek megfelelően az állami befolyásolás számos eszköze is, köztük a kötelező beadás és a népgazdasági terv.

Bizonyos esetekben nem bízhatjuk magunkat a beadási kötelezettség révén érvényesített közvetett termelési kötelezettség teljesítésére, hanem kénytelenek vagyunk közvetlenül, minden egyes termelőre megszabni valamely fontos cikk termelési területének terjedelmét. Ezt a rendszert csak a kenyérgabona kötelező vetésterületének biztosítása végett alkalmazzuk. Azoktól a termelőktől, akik kötelező kenyérgabona-vetéstervüket nem teljesítik, megvonják a beadási kedvezményt és a kenyérgabona utáni korpajuttatást.

A mezőgazdasági termelés fokozásának ösztönzése

A kötelező beadás rendszere a termelés fokozására ösztönöz. A tényleges terméseredménytől függetlenül, csupán a szántó- és a rétterület minősége és nagysága szerint megszabott beadási normák rendszere növeli a termelők érdekeltségét a termelés fejlesztésében. A kötelező beadás mértéke több évre előre rögzített. Azok a termelők, akik növelik termelésüket, fejlesztik állatállományukat, teljesen biztosak lehetnek benne, hogy beadási kötelezettségük teljesítése után saját belátásuk szerint rendelkezhetnek termékeikkel, s a szabadpiacon a beadási áraknál drágábban értékesíthetik ezeket.

A beadási kötelezettség több évre előre történő megállapítása biztonságossá teszi a mezőgazdasági termelést, s lehetővé teszi, hogy a termelők tervszerűen fejlesszék gazdaságukat. Ez a mezőgazdasági termelés

sajátosságai folytán nagyon fontos körülmény. A talaj helyes megművelése, a megfelelő vetésforgó alkalmazása, a trágyázás, az állattenyésztés, a szőlő- és a gyümölcstermelés megköveteli, hogy a termelők több esztendőre előre átgondolt terv szerint gazdálkodjanak. Most a termelők több évre előre ismerik beadási kötelezettségüket, s tudják, hogy ezt a kötelezettséget milyen cikkekben kell teljesíteniök. Ennek mérlegelésével készíthetik el vetésforgójukat, növelhetik állatállományukat, s könnyen kiszámíthatják, hogy a beadási kötelezettség teljesítése után évről évre mit vihetnek szabadpiacra, hogyan nő jövedelmük. A beadási kötelezettséget több évre előre meghatározó beadási rendszer az eddigiek során is hozzájárult dolgozó parasztságunk termelési biztonságának megszilárdulásához, termelési kedvének növekedéséhez. Ezért mondja pártunk Központi Vezetőségének a mezőgazdaság szocialista átszervezése és a mezőgazdasági termelés fellendítése további feladatairól szóló határozata: „A beadási kötelezettséget a termelőszövetkezetek és az egyénileg gazdálkodó parasztok számára a jövőben is állandó jelleggel, több évre előre kell meghatározni." *(Szabad Nép.* 1955. június 9.)

A kötelező beadás érvényes rendszere közvetlenül is előmozdítja egyes mezőgazdasági cikkek termelésének növelését. Így például szőlőtermesztésünk fejlesztésére ösztönöz beadási rendszerünknek az az intézkedése, hogy az új telepítésű szőlőterületek a telepítéstől számított négy évig mentesek a beadási kötelezettség alól, az ötödik évben pedig e területek után csak a borbeadási kötelezettség felét kell teljesíteni. Ugyanezt a célt szolgálja a tőkehiány pótlására adott kedvezmény is.

Az állattenyésztés fejlesztését mozdítja elő a tejbeadás elengedése a második és minden további tehén után. Tehát minél több tehenet tart a termelő, annál könnyebben teljesíti beadási kötelezettségét, s annál több tejet vihet a szabadpiacra.

A termelési szerződés keretében termelt, népgazdasági szempontból fontos növények termelését mozdítja elő a begyűjtési rendszer azzal, hogy a termelési szerződéssel lekötött szántóterületet mentesíti a terménybeadási kötelezettség, továbbá a lekötött szántóterületet vagy annak 50 százalékát a húsbeadási kötelezettség alól.

A termelés zavartalanságának biztosítását célozza, hogy a búza, a rozs, az árpa és a zab vetőmagszükséglete megelőzi a beadási kötelezettséget.

Mindez csak néhány kiragadott példa arra vonatkozóan, hogy beadási rendszerünk minden intézkedése mérlegeli a termelés érdekeit. *A termelés fejlesztésének előmozdítása kötelező beadási rendszerünk egyik legfontosabb alapelve.*

De a beadási kötelezettség hibás megállapítása súlyos következményekkel járhat, s a termelés növelése helyett visszaesésére vezethet. Tulajdonképpen ezt a hibát követtük el 1953 előtt, amikor évről évre szűkítettük a parasztsághoz fűződő piaci áruforgalmi kapcsolatainkat, s évről évre úgy növeltük a beadási kötelezettséget, hogy sok termelő az 1952. — igaz, katasztrofálisan rossz termésű — évben csak háztartási és gazdasági szükségletei rovására teljesíthette kenyérgabona beadási kötelezettségét. A beadási kötelezettség helytelen megállapítása

és a végrehajtás során ehhez járult túlkapások gazdaságilag is károsan hatottak, mert rontották a parasztság termelési kedvét.

A Központi Vezetőség 1953 júniusi határozata után elfogadott beadási rendszer a korábbi évekhez képest csökkenti a beadási kötelezettséget, s a kötelezettségek teljesítése után biztosítja a termelőknek a szabadpiaci értékesítés lehetőségét. Ezzel érdekeltté teszi a termelőket a termelésben, előmozdítja a mezőgazdasági termelés, benne az árutermelés növekedését, ezáltal a munkásosztály és a dolgozó parasztság, valamint egész dolgozó népünk életszínvonalának emelését.

A mezőgazdasági termelők hozzájárulása a társadalmi szükségletek kielégítéséhez

A mezőgazdaságban megtermelt nemzeti jövedelem egy része az egész társadalom szükségletének (köztük a mezőgazdasági termelés és a mezőgazdasági termelők szükségleteinek) kielégítésére szolgál. A mezőgazdaságban megtermelt nemzeti jövedelem egy bizonyos része az adó és a begyűjtés révén erre a célra az államhoz kerül. A kötelező beadásnak fontos szerepe van ebben a vonatkozásban is. A beadás — mivel a beadási árak általában alacsonyabbak az értéknél — értékelvonással jár. A népgazdaság szükségletei megkövetelik, hogy a legfontosabb élelmezési cikkek árutermelésének zömét vonjuk be a kötelező beadásba, hogy ezáltal biztosíthassuk a dolgozók ellátásának zavartalanságát. Tehát e cikkek közt kell felosztani az elvonandó értéket, tekintettel az egyes mezőgazdasági cikkek értékére, népgazdasági jelentőségére stb.

A kötelező beadás mennyisége és ezáltal az egyes termelőktől elvont érték mennyisége nem a tényleges terméseredménytől, állatállománytól, hanem a termelő által használt szántó- és rétterület nagyságától és minőségétől (a kataszteri tiszta jövedelemtől) függ. A kötelező beadás 1954-ben megállapított mértéke 1955-ben és 1956-ban változatlan marad. A kötelező beadásnak ez a rendszere növeli a termelők érdekeltségét a termelés fejlesztésében, a föld jobb kihasználásában.

A lenini hármas jelszó alkalmazása

A város és a falu gazdasági kapcsolatainak — s így a kötelező beadásnak is — népi demokráciánkban alá kell támasztaniuk pártunk parasztpolitikáját. A mostani szakaszban pártunk parasztpolitikája a lenini hármas jelszón alapul. *Beadási rendszerünknek is tükröznie kell a lenini hármas jelszó követelményeit,* tehát kifejezésre kell juttatnia a termelőszövetkezeti parasztságra, valamint a szegényparasztságra való támaszkodást, szövetségünket a középparasztsággal és ma a korlátozás politikájában megnyilvánuló engesztelhetetlen harcunkat a kulákság-gal. A kötelező beadás megszüntetése, a mezőgazdasági áruk egész forgalmának a szabadpiacon történő lebonyolítása esetén e mezőgazdasági termékek áruforgalmában nem érvényesíthetnénk az osztályszempontokat. Ez az állapot csak a kulákoknak, a spekulánsoknak kedvezne, a városi fogyasztók és a falusi dolgozók rovására. Nyilvánvaló, hogy népi demokráciánk nem léphet erre az útra.

A kötelező beadás mostani rendszere — egyéb intézkedésekkel együtt — érvényesíti az osztályszempontokat a mezőgazdasági termékek áruforgalmában. Szektoronkénti és az egyéni gazdaságokban birtokkategóriákkénti progressziót alkalmaz. A mezőgazdasági szövetkezeteknek előnyös beadási normákat állapít meg. Az egyénileg dolgozó parasztok közül a szegényparasztok beadási normája a legkisebb. A kulákgazdaságok normája nagyobb a dolgozó parasztok beadási normáinál. Beadási rendszerünk a termelőszövetkezeteknek és a szegényparasztoknak a progresszív normákon kívül egyéb módon is biztosít előnyöket. A termelőszövetkezetek és a szegényparasztok különféle kedvezményekben részesülnek, például gyermekkedvezmény, szélesebbkörű helyettesítési lehetőség, az újonnan alakult termelőszövetkezeteknek adott kedvezmény stb.

Ahhoz, hogy a kötelező beadás rendszere betöltse fontos helyét a városi dolgozók élelmiszerellátásában, a párt parasztpolitikájának alátámasztásában, nem elegendő csupán a helyes beadási rendszer kialakítása, hanem elengedhetetlenül fontos a helyes végrehajtás is. A pártunk Központi Vezetőségének márciusi határozatát megelőző időben a jobboldali nézetek hatására megnőtt a kulákok bátorsága, megerősödött a kulákspekuláció. A kulákok újra gazdagodni kezdtek a szegény- és a középparasztok rovására, s nagy részüknek sikerült elszabotálnia a beadási kötelezettség teljesítését, az államtól elvont mezőgazdasági cikkekkel pedig spekuláltak. Kivonták magukat a korlátozás alól, s ennek következtében kötelező beadási rendszerünk sok helyes intézkedéséből — amelyeket pedig pártunk és kormányunk a dolgozó parasztság termelési kedvének növelésére hozott — ők húztak hasznot.

A Központi Vezetőség legutóbbi határozatai és az ezt követő intézkedések véget vetnek a káros liberalizmusnak, erélyes harcot hirdetnek a jobboldali elhajlás ellen, s ezzel a kötelező beadás területén is megteremtik pártunk parasztpolitikája következetes érvényesítésének feltételeit.

A kötelező beadás szükségességét tehát megokolják hazánkban a felszabadulás után végbement gyökeres politikai és gazdasági változások. E szükségesség tagadása gazdasági viszonyainknak, a szocialista építés követelményeinek, a munkás-paraszt szövetség tartalmának, céljának, sajátos jellegének teljes meg nem értéséről tanúskodik. A kötelező beadás megszüntetése kiszolgáltatná a munkásosztályt, a város és a falu dolgozóit a spekulánsok kénye-kedvének.

A kötelező beadás tagadása szervesen összefügg a pártunk parasztpolitikájának fő kérdéseiben megnyilvánult, a marxizmus—leninizmustól idegen jobboldali nézetekkel. A beadási kötelezettség megszüntetése nem egyeztethető össze sem a munkásosztály, sem a dolgozó parasztság érdekeivel.

A kötelező beadás kérdésében jelentkezett jobboldali elhajlás elhanyagolja a munkásosztály és a dolgozó parasztság életbevágó érdekei azonosságát, felkarolja a parasztnak mint magántulajdonosnak az ér-

dekeit, s mesterségesen élezi a munkásosztály és a parasztság közt az ár és az adó kérdésében kétségtelenül meglevő, de áthidalható, mindkettőjük érdekeit kielégítően megoldandó ellentéteket.

★

A Szovjetunió politikai, gazdasági viszonyai különböznek a mi viszonyainktól. Mi a szocializmust építjük, ott már felépült a szocializmus, s nagy léptekkel haladnak előre a kommunista társadalom megteremtéséhez vezető úton. A szocialista termelés két fő formájának párhuzamos megléte a szocializmusban is szükségessé teszi az árutermelést. A szocialista árutermelést az egyesült szocialista termelők folytatják tőkések nélkül, a termelőeszközök magántulajdona nélkül. Ez az árutermelés nem válhat tőkés termeléssé, hanem a szocialista társadalmat szolgálja. Ez az árutermelés különbözik a mi átmeneti viszonyaink közt meglevő árutermeléstől. A különbség a kötelező beadásra is vonatkozik. De azok a fő okok, amelyek nálunk szükségessé teszik a kötelező beadást, *lényegében véve* a szocializmusban is megvannak. A kolhozok a kolhoztermelés termékeivel saját tulajdonukként rendelkeznek, s termékfölöslegüket áruként kívánják értékesíteni. Ezért itt is szükség van a kötelező beadásra, hogy a szovjet állam kellő időben és mennyiségben, meghatározott áron megkapja a szocialista társadalom dolgozóinak ellátásához szükséges legfontosabb cikkeket. A kötelező beadási rendszer — különösen most, a tervezés új rendszerének bevezetése során — a mezőgazdasági tervek alátámasztása tekintetében is fontos szerepet tölt be.

A Szovjetunióban is megvan a kötelező beadás árai révén történő felhalmozás, mint a nemzeti jövedelem város és falu közti elosztásának egyik fontos eszköze. A kötelező beadási rendszer alapja a *hektárelv*. A kolhozok a szántóterület minden hektárja után meghatározott mennyiségű állati terméket kötelesek a beadás rendszerében eladni az államnak. Ez a kötelező beadási rendszer növeli a kolhozparasztok érdekeltségét a földművelés és az állattenyésztés fejlesztésében. A Szovjetunió beadási rendszere jóval fejlettebb a mienknél, hiszen ott nincsenek kizsákmányoló osztályok, a mezőgazdaságban korlátlanul uralkodik a szocialista szektor, s a mezőgazdaság árutermelése jóval magasabb, mint nálunk. A kolhoztagoknak a szocialista haza iránti forró szeretete fejlett állampolgári fegyelemmel párosul. A szocialista mezőgazdaság évről évre történő gyorsütemű fejlődésével szakadatlanul nő a mezőgazdasági teljes és árutermelés, ezzel együtt a kolhozparasztok anyagi jóléte. A szocialista mezőgazdaság sikerei szilárdan, biztosan megalapozzák a beadási kötelezettség teljesítését és túlteljesítését, s ezáltal a dolgozók jólétének szüntelen növekedését.

CSAPÓ LÁSZLÓ

Az árutermelő munka kettős jellege

A marxi politikai gazdaságtan egyik legkiemelkedőbb és legfontosabb tudományos vívmánya az árutermelő munka kettős jellegének feltárása. Marx *A tőké*ről szólva a következőképpen jellemezte ezt a felfedezését: „Könyvemben a legjobb a munkának mindjárt az első fejezetben kiemelt *kettős jellege* (ezen alapszik a tények egész megértése), aszerint, hogy használati értékben vagy csereértékben fejeződik ki." (*Marx—Engels.* A tőke első kötetéről. 110. old. Szikra. 1950.)

Az árutermelő munka kettős jellegének *A tőké*ben található meghatározása rendkívül tömör, s a lehető legelvontabb formában fejezi ki Marx döntő fontosságú felfedezésének lényegét: „Minden munka egyrészt emberi munkaerő kifejtése fiziológiai értelemben, és e tulajdonsága folytán, mint egyenlő vagy elvont emberi munka, képezi az áruk értékét. Másrészt minden munka emberi munkaerő kifejtése különleges cél meghatározta formában, és e tulajdonsága folytán, mint konkrét hasznos munka, használati értékeket termel." (*Marx.* A tőke. I. kötet. 53—54. old. Szikra. 1955.)

Ez a meghatározás az árutermelő munka kettős jellegével kapcsolatos marxi kutatás *végső eredménye,* amelyhez Marx csak azért juthatott el, mert *nem* abból indult ki, hogy az emberi munka *mindig* árutermelő munka, amelynek terméke egyszerre emberi szükségleteket kielégítő hasznos jószág (használati érték) és értékdolog, cseretárgy, amely arra való, hogy termelője elcserélje, s megszerezze érte cserébe más termelők termékeit.

Ha azt kutatjuk, hogy milyen *társadalmi viszonyok* közt válik a termék, a hasznos jószág egyszersmind cseretárggyá is, csereértékké, akkor megértjük, hogy milyen társadalmi viszonyok közt válik a munka kettős jellegűvé, s hogy miképpen következik éppen ezekből a társadalmi viszonyokból *a munka két oldalának szükségszerű belső ellentmondása.*

Az áru lényege

Az árutermelést szülő társadalmi viszonyok jellegzetessége, hogy sajátságos módon valósul meg a társadalmi munkamegosztás. A társadalmi munkamegosztás egy-egy termék termelésére specializálja a termelőket, ezért mindenkinek szüksége van mások termékeire. A terme-

lők közösen elégítik ki a társadalom összes szükségleteit: mindegyikük a társadalmi munka egy *részét* végzi el.

Minél fejlettebb a munkamegosztás, annál inkább specializálódnak a termelők, tehát annál több szál fűzi őket egymáshoz. Ebből következik, hogy minél fejlettebb a munkamegosztás, annál inkább szükségessé válik, hogy a társadalom áttekinthesse és közvetlenül irányíthassa a társadalmi termelés bonyolult szervezetét. Ez lehetséges is azokban a társadalmakban, amelyekben a termelőeszközök, s ennek folytán a termékek is az egész társadalom közös tulajdonában vannak. Ilyenkor a társadalom mint a termelőeszközök és a termékek tulajdonosa, közvetlenül megszabhatja, hogy melyik termelőnek hogyan kell kivennie részét a társadalom egész munkájából, s a termékeket közvetlenül eloszthatja a társadalom közös szükségleteinek, valamint a társadalom tagjai egyéni szükségleteinek kielégítésére.

Ha a társadalmi munkamegosztás olyan termelők közt fejlődik ki, akiket *elszigetel* egymástól (illetve a társadalomtól) a magántulajdon, akkor lehetetlen a központi irányítás. A társadalom nem szabhatja meg közvetlenül, hogy melyik termelő mit végezzen el a társadalom egész munkájából. A termelő maga dönti el, hogy hogyan kapcsolódik be a társadalmi munkamegosztás rendszerébe: munkáját abból a célból végzi, hogy az a *társadalmi munka részévé* váljék, de *közvetlenül mint magánmunkát* fejti ki tevékenységét. A társadalom előre nem szabhatja meg a termelőnek az egész társadalmi munkában való részvételét, csak *utólag*, amikor a munka már megvalósult, termékében *dologi formát* öltött, és a termelő felkínálja a társadalomnak a terméket, akkor döntheti el a társadalom, hogy az illető termékben levő munka része-e és ha igen, mekkora része a társadalmi munkának. A termelő munkája nem közvetlenül, hanem *közvetve*, a termék formájában: *dologi formában* válik a társadalmi munka részévé.

A munkamegosztásba bekapcsolódó termelők elszigeteltségének oka a magántulajdon. De a termelőeszközök magántulajdonának következménye nemcsak az elszigeteltség, a központi irányítás lehetetlensége, hanem az is, hogy a termék nem az egész társadalom, hanem a termelő tulajdona. Ezért egyik termelő csak úgy kaphatja meg a másik termékét (amelyre a munkamegosztás miatt okvetlenül szüksége van), hogy valami más terméket ad érte *cserébe*. (Ha a termelőeszközök és ennek folytán a termékek az egész társadalom tulajdonában vannak, akkor mindenki annyit kap, amennyi megilleti, s nem kell cserébe egyéb terméket adnia, hiszen a termék nem valakié, hanem az egész társadalomé.)

Ha a munkamegosztás párosul a termelők elszigeteltségével, akkor *objektíve* elkerülhetetlen, hogy a termékek más termékek ellenében cserélődjenek pénz közvetítésével vagy anélkül. Mivel a kicserélendő termékek természetesen *különböző* használati értékek (másképp nem kellene cserélni), csak azért cserélhetők el (helyettesíthetők) egymással, illetve pénzzel, mert *valamilyen szempontból mégis egyenlők*. Csak abból a szempontból lehetnek egyenlők, hogy emberi munkaerő kifejtése kellett a termelésükhöz. El kell tekintenünk attól, hogy *milyen* használati érték a termék, s ezért érdektelen, hogy a benne levő munka milyen *konkrét* formában valósult meg. Ha *elvonatkoztatunk* a munka konkrét

formájától, akkor a munka csak „emberi munkaerő kifejtése fiziológiai értelemben", ezért egyforma, egynemű, *mennyiségileg* összemérhető a pénzben, illetve a másik termékben megtestesült munkával.

A társadalom úgy ismeri el a munkát a társadalmi munka részeként, társadalmilag szükséges munkaként, hogy termelőjének cserébe pénzt, illetve más terméket ad. A magánmunka csak a csere közvetítésével, tehát csak mint cseretárgyat termelő, vagyis elvont munka válhat a társadalmi munka részévé. Másrészt csak az ilyen *sajátságos módon* társadalmi munka nevezhető elvont munkának. A termelő csak mint a „társadalmi összmunkás" része, csak mint e sajátságos társadalmi viszonyok közt megvalósuló társadalmi munkamegosztás részvevője fejthet ki elvont munkát. Ezért a termelő által kifejtett munkamennyiség csak a *társadalom* számára szükséges egész munkamennyiség *arányos részét* képviselheti, s persze nem önmagában, hanem csak abban az *áruban,* amelyet termelt. Hogy a termelő a társadalom egész munkájának hányadrészét végezte el, azt nem az határozza meg, hogy az összes munkaidőből menynyit végzett el, hanem hogy *terméke* hányadrésze az illető termékfajta egész mennyiségének. Ha 100 egységnyi (például órányi) munkamennyiség 100 áruegységet termel, akkor minden áruegység mint az egész munkamennyiség arányos része: századrésze a kifejtett munkamennyiségnek is *ugyanekkora hányadát:* századrészét képviseli. Ha a termelő egyénileg több vagy kevesebb munkával termelte az árut, mint ez a társadalmilag szükséges átlagos munkamennyiség, akkor is az egész munkamennyiség századrészét képviseli a munkája, s a társadalom csak ennek megfelelő „ellenértéket" (pénzt, illetve más terméket) ad érte cserébe. Ennek következménye, hogy ha a termelő a társadalom szempontjából szükséges átlagos munkamennyiségnél több munkával termeli az árut, akkor a társadalom ebből a munkamennyiségből csak a társadalmilag szükséges részt ismeri el: a termelő kevesebb munka termékét kapja cserébe, mint amennyit ő kifejtett. Ha pedig a termelőnek az átlagosnál kevesebb munkára van szüksége az áru termeléséhez, akkor a csere folytán több munka termékét kapja meg, mint amennyit ő elvégzett.

Ugyanígy van ez akkor is, ha a termelők nem cserére, hanem közvetlenül a saját szükségleteikre termelnek (naturális gazdaság). A gyengébb képességű termelő ilyenkor is kevesebb jószágot szerez meg ugyanannyi munkával (a természeti viszonyoktól eltekintünk), mint az átlagos vagy az átlagosnál jobb képességű termelő. Mégis lényegesen különbözik az árugazdaság gyengébb termelőinek a helyzete a naturálisan gazdálkodó gyengébb termelőkétől. A naturális gazdaságban csak a termelő egyéni munkájának hatékonyságától függ, hogy mennyi terméket szerez meg. A többi termelő munkájának termelékenysége nem befolyásolja az egyén részesedését a javakból. Az árugazdaságban ellenben az egész társadalmi munka hatékonyságától függ, hogy a termelő mennyi terméket szerezhet meg a kifejtett munkamennyiség árán. Ha a társadalmi munka termelékenysége gyorsabban nő, mint az egyén munkájáé, akkor az egyén növekvő árumennyisége az illető árufajta egész mennyiségének mindig kisebb hányada. S mivel a termelő munkája a társadalom egész munkájának csak akkora része, amekkora a termékének részesedése az illető termékfajta egész mennyiségéből, a termelő ugyanannyi

magánmunkája most több használati értéket eredményez, mégis kevesebb társadalmi munkának számít: kevesebb csereértéket termel.

A termelőnek a csere közvetítésével nemcsak fogyasztási cikkeket kell megszereznie, hanem elhasznált termelőeszközeit is pótolnia kell. Ha mind kevesebb csereértéket termel, akkor a cserében megszerzett pénzből, illetve termékekből mind kevésbé tudja pótolni termelőeszközeit, nincstelenné válhat. Ennek a folyamatnak másik, ellentétes oldala: az átlagosnál termelékenyebben termelők áruja több (tudniillik átlagosan szükséges) munkamennyiséget képvisel, mint amennyit a termelő elvégzett. A termelő a cserében több munkát megtestesítő pénzt, illetve más terméket szerez meg, mint amennyit ad. Egyre többet fordíthat arra, hogy fejlessze munkaeszközeit, ezáltal fokozza munkájának termelékenységét, s még tovább növelje fölényét a többi termelővel szemben.

Csak az árugazdaságban lehetséges az az ellentmondásos jelenség, hogy a gyengébb termelő ugyanannyi munkával egyre több terméket termel, s egyre kevesebb terméket tud megszerezni, s ha egyre többet dolgozik, akkor sem tudja pótolni munkája termelékenységének *viszonylagos* elmaradását. A naturális gazdaságban a gyenge termelő is több jószághoz jut, ha munkájának termelékenysége nő. Az árugazdaságban a gyengébb termelő munkájának növekvő termelékenysége több jószágot eredményez, a termelő mégis egyre kevesebb terméket kap. A titok nyitja, hogy az *objektív* társadalmi viszonyok miatt a termelőknek termékeik *elcserélése* útján kell megszerezniük a szükséges javakat, magánmunkájukat a társadalmi munka részévé kell változtatniuk. Magánmunkájuk termelékenysége és mennyisége növekedhet, s a társadalmi munkának mégis kisebb részét képviselheti. Ennek két oka lehet: vagy a termelő elvont munkája kevesebb társadalmilag szükséges munkát képvisel, mint amennyit a termelő valóban kifejtett, vagy a termelő által termelt termékből az összes termelők együttesen többet termelnek (éppen, mert a társadalom közvetlenül nem szabályozhatja a termelést), mint amennyire szükség lett volna. A kínálat nagyobb, mint a kereslet, s az áruk csereértéke értékük alá süllyed, mert a társadalom nem ismeri el a termékben levő egész társadalmilag szükséges munkamennyiséget.

A magánmunka és a társadalmi munka kibékíthetetlen ellentmondása valamennyi magántulajdonon alapuló árutermelés alapellentmondása.

Azokban a társadalmakban, amelyekben a társadalmi viszonyok következtében objektíve szükséges, hogy a termékek egymás ellenében cserélődjenek (pénz közvetítésével vagy anélkül), a munka kettős jellegűvé válik: konkrét formában kifejtett munkaként *mások számára* használati értéket, elvont munkaként mint a társadalom egész munkájának része pedig *termelője számára* csereértéket termel. A termék is kettős jellegűvé válik: áruvá, amelynek éppen az a lényege, hogy egyszerre használati érték és csereérték. Az árutermelés viszonyaiból következik az is, hogy a munka és a munkatermék nemcsak két oldalúvá válik, hanem *e két oldal közt szükségszerűen kibékíthetetlen ellentmondás van.*

A munka két oldalának (a konkrét munkának és az elvont munkának) az ellentmondása az áru két oldalának (a használati értéknek és az

értéknek) az ellentmondásában, illetve az áru és a pénz ellentmondásában nyilvánul meg, s ezek az ellentmondások az árutermelés *viszonyainak* ellentmondásosságából fakadnak.

A magánmunka és a társadalmi munka ellentmondásában gyökeredzik a konkrét munka és az elvont munka ellentmondása. Ezek az ellentmondások pedig az áru értékének és használati értékének, illetve a pénznek és az árunak az ellentmondásában tükröződve tapasztalhatók közvetlenül, például, ha nem sikerül elcserélni az árut.

Az árut azért nem sikerül elcserélni, mert bár használati érték mások számára, csereértéke annyira lesüllyed az értéke alá (mert a kínálat felülmúlja a keresletet), hogy termelője ilyen kevésért nem hajlandó elidegeníteni. Ilyenkor az áru mint hasznos jószág azért nem realizálódhat, nem elégítheti ki mások szükségleteit, mert az áru egyszersmind csereérték is: termelője csak *megfelelő* ellenértékért adja oda. Ha nem sikerül elcserélni, akkor termelője sem kap érte cserébe pénzt, illetve más terméket. Az áru ezt a rendeltetését sem tölti be. Ha a termék *csak* használati érték volna, tehát nem volna áru, akkor realizálódna, mert mint hasznos jószágra másoknak szükségük van rá.

Az ellentmondás legszembeszökőbb megnyilvánulása az általános túltermelési válság, amikor minden termékből több van a „szükségesnél", tudniillik a fizetőképes kereslet sokkal kisebb a kínálatnál. Ilyenkor az áruk csereértéke mélyen az értékük alá süllyed, a termékek tulajdonosai ilyen csekély ellenértékért nem hajlandók elidegeníteni azokat, *az áruk csereértékvolta megakadályozza, hogy mint használati értékek kielégítsék a társadalom szükségleteit.* Pedig éppen a válságban a legnagyobbak a kielégítetlen szükségletek. Az általános túltermelési válság közvetlenül az áruban rejlő ellentmondást, illetve az áru és a pénz ellentmondását tárja szemünk elé, de emögött meg kell találnunk az árutermelő munka két oldalának ellentmondását. Még mélyebbre hatolva meg kell találnunk a magántulajdonon alapuló árutermelés alapellentmondását is: a társadalmi munka és a magánmunka közötti ellentmondást, amely a kapitalizmusban a társadalmi termelés és a magánelsajátítás ellentmondásává fejlődik.

Az árutermelő munka kettős jellegéről szóló tanítás az értéktöbblet megértésének a kulcsa

A kapitalizmus az árutermelés legfejlettebb foka, amelyben uralkodóvá válnak és teljesen kifejlődnek az árutermelés viszonyai. A kapitalizmus lényege csak az árutermelés legbelsőbb összefüggései alapján érthető meg.

Az árutermelő munka kettős jellegéből következik, hogy az árutermelési folyamat is kettős: munkafolyamat, amelynek eredménye a használati érték, s egyúttal értékképző folyamat, amelynek eredménye a csereérték. Ezen alapszik annak teljes megértése, hogy az áru értékének két forrása van: a termeléskor elhasznált termelőeszközökben megtestesült (régi) munka, s a termeléskor kifejtett (új) munka. Ebből a szempontból az áru értéke régi és új értékből tevődik össze.

A régi érték úgy kerül be az áruba, hogy a termelő meghatározott használati érték termelése céljából elhasználja a termelőeszközöket, s a

bennük megtestesült érték nem vész el, hanem átkerül az új termékbe. A termelőeszközök értéke csak akkor nem vész el, ha elhasználásuk közben új használati érték keletkezik. Ennek pedig az a feltétele, hogy a munkát meghatározott, konkrét formában fejtsék ki. Például a fonalban megtestesült érték csak akkor nem vész el, ha konkrét *szövő* munkával szövet készül belőle. Tehát az árutermelő munka egyik oldala, a konkrét munka *megőrzi* és „átmenti" a régi értéket az új termékbe.

Az árutermelő munka másik oldala, az elvont munka új értékkel gyarapítja az áru értékét.

Az áru értékének ez a kettős forrása akkor válik különösen jelentőssé, ha nem ugyanazok a személyek (illetve osztályok) a két forrás tulajdonosai. A kapitalizmusban a termelőeszközök tulajdonosa a tőkés osztály, a munkaerőnek, az új érték forrásának a tulajdonosa pedig a munkásosztály. A tőkés termelőfolyamat árutermelő folyamat, tehát szintén kétoldalú. A munkafolyamatban a munkás konkrét munkája megőrzi, átviszi az új termékbe a tőkés termelőeszközeinek értékét. A munkás elvont munkája új értéket termel. Az áru egész értéke több mint a termelésben elhasznált termelőeszközök és a munkaerő értéke együtt.

A többlet nem keletkezhet a termelőeszközök értékéből, mert azok nem fejtenek ki munkát, nem alkotnak értéket. Csak a munkás *konkrét* munkája viheti át értéküket az új termékbe, s eközben értékük nem nőhet, hiszen a konkrét munka nem alkot, nem tesz hozzá értéket. A termelőeszközökben megtestesült érték változatlan, *állandó* nagyságú, s mint állandó nagyság kerül át egyik használati értékből (a termelőeszközökből) másik használati értékbe (a termékbe).

Az értéktöbblet csak az újonnan keletkezett érték része lehet. A munkásnak több új értéket kell termelnie (elvont munkájával), mint amennyit a tőkéstől munkabér formájában kap.

A kapitalizmusban az áru a tőkésé (az ő termelőeszközeivel termelték). A tőkés a cserében visszakapja egyrészt a termelőeszközökből átvitt (régi) érték ellenértékét, s ez megilleti őt mint a termelőeszközök tulajdonosát — bár ezt az értéket is a *munkás* konkrét munkája őrizte meg számára. Másrészt a tőkés megkapja a munkás által termelt egész új érték ellenértékét, mert ez is része az áru értékének. Ha a tőkés megfizetné a munkásnak munkabérként ezt az *egész* új értéket, akkor a termék elcserélésekor éppen annyit kapna vissza, amennyit előlegezett: az elhasznált termelőeszközök (régi érték) és a munkabér (az egész új érték) ellenértékét. Többlete nem maradna. Csak akkor keletkezhet többlet, ha a munkabér kevesebb, mint az egész új érték, ha az új érték két részre oszlik.

Az egyszerű árutermelő által termelt új érték nem oszlik két részre. A termelő nemcsak a munkaerejének a tulajdonosa (mint a bérmunkás), hanem a termelőeszközöknek is. Ezért a termék az övé. A termelő a termék elcserélésekor megkapja a régi érték és az egész új érték ellenértékét. A kapitalizmusban a termelő a bérmunkás. A bérmunkás nem kaphatja meg sem a régi, sem az új értéket, hiszen az áru, amely ezt a két

értékrészt tartalmazza, *nem az övé*. Éppen azért adja el a munkaerejét, mert nincs más eladható áruja. Ha munkaerejét adja el, akkor csak a munkaereje értékének ellenértékét követelheti, nem pedig az új értéket, amely a munkaerő elhasználása, *használati értékének* elfogyasztása közben keletkezik. A munkaerő használati értéke az, hogy a munka *több* új érték forrása, mint amennyi a munkaerő értéke. Ennek megfelelően a kapitalizmusban az értékképző folyamatban keletkező új érték egy része pótolja az elhasznált munkaerő értékét, másik része olyan új érték, amely az áruba bekerül, de a munkást mint a munkaerő áru eladóját, nem illeti meg. Az áru a tőkésé, s a benne lévő értéknek ez a része is — ellenszolgáltatás nélkül — a tőkésé. Az értékképző folyamat értéktermé ke kettéhasad, s ennek megfelelően maga a folyamat is két részre oszlik: a munkaerő értékét pótló és az értéktöbbletet termelő folyamatra. Ezt a kettéhasadt értékképző folyamatot Marx értékesítési folyamatnak nevezi. Eszerint a tőkés termelési folyamat munkafolyamat és értékesítési folyamat egysége.

Csak a munka kettős jellegének feltárása alapján bizonyítható tudományosan, hogy a munkás nem annyi értéket termel, amennyi az áruérték, hanem konkrét munkája csak megőrzi és változatlan nagyságban átviszi a termelőeszközök értékét az új termékbe. Elvont munkája termeli az új értéket, s az értéktöbblet csak ebből az új értékből származhat. *A tőkés termelőeszköze és pénze nem lehet új érték, értéktöbblet forrása.*

Az értéktöbblet keletkezésének megértése a kulcsa annak, hogy megértsük a kapitalizmus legfontosabb osztályainak kölcsönös viszonyát, amely meghatározza a kapitalizmus történelmi helyét, pusztulásának szükségességét. A két alapvető osztály kölcsönös viszonyának lényege, hogy a tőkés osztály a termelőeszközök magántulajdonosa, a munkásosztálynak nincsenek termelőeszközei, s ha élni akar, *áruként* kell eladnia munkaerejét. A tőkés osztály azzal a feltétellel vásárolja meg a munkaerő árut, hogy a munkás a konkrét munkájával megőrzi az állandó tőke értékét, s eközben elvont munkájával új értéket termel, amely nemcsak fedezi a munkaerő áruért kifizetett munkabért, hanem ennél több. A technika fejlődése következtében nő a munka termelékenysége. A munkás egyre több termelőeszközt tud termékké változtatni, ugyanannyi konkrét munkával *egyre több tőkeértéket őriz meg a tőkés számára.* A termelékenység növekedése következtében csökken a létfenntartási cikkek ára, s ezáltal a munkaerő értéke. A munkás által termelt új értéknek egyre kisebb része elegendő arra, hogy fedezze a munkaerő áru értékét. A munkás *egyre több értéktöbbletet termel a tőkés számára,* s a neki jutó termékmennyiség mindig csak annyi, amennyi a munkaerejének értéke (a létfenntartásához szükséges termékmennyiség). A növekvő termékmennyiség a tőkésé, mert az ő tulajdonában vannak a termelőeszközök, s mert a munkás által termelt új értékből megvásárolta a munkaerőt, s ezért a munkásnak csak ahhoz van joga, hogy a munkaerejének értékét követelje. A munkások mindig nincstelenül, a tőkések tőkéjük megőrzött értékének birtokában és értéktöbblettel gazdagodva kerülnek

ki a termelésből. A tőkések gazdagságát a munkások termelik, s a tőkések a munkások fokozott kizsákmányolására használják fel növekvő gazdagságukat.

Az árutermelő munka kettős jellege az újratermelési elmélet megértésének feltétele

Az újratermelés zavartalanságának feltétele az egész társadalmi termék realizálása. Az újratermelési elmélet feltárja azokat az arányokat, amelyek a társadalmi termék teljes realizálásához szükségesek.

A kapitalizmusban a társadalmi termék *áruk* összessége, a társadalmi termék realizálása áruk realizálása. Az áruk kettős jellegűek: érték és használati érték ellentmondásos egységei. Ezért a társadalmi termék teljes realizálásának feltétele, hogy mind használati érték, mind érték szerint meglegyenek a helyes arányok.

A társadalmi termék kettős jellege miatt a realizálási feltételeket kettős szempontból kell vizsgálnunk, s ehhez szükséges a társadalmi termék kettős: érték szerinti és használati érték szerinti felosztása. Marx érték szerint c (régi érték) $+ v + m$ (új érték)-re, használati érték szerint termelőeszközökre (I. osztály) és fogyasztási cikkekre (II. osztály) bontotta a társadalmi terméket. A társadalmi termék e felosztása nélkül áttekinthetetlen a tőkés újratermelési folyamat.

A társadalmi termék kettős felosztásának alapja az árutermelő munka kettős jellegének feltárása. Ha felismerjük, hogy a tőkés társadalmi termék kétoldalú munka eredménye, akkor mind használati érték, mind érték szerint fel kell bontanunk: használati érték szerint abból a szempontból, hogy az újratermelés folyamatában termelő fogyasztásra (termelőeszköz) vagy személyes fogyasztásra (fogyasztási cikk) kerül-e a termék; érték szerint pedig abból a szempontból, hogy a részek az újratermelési folyamatban a konkrét munkával megőrzött régi értéket (c-t) vagy az elvont munkával alkotott új értéket ($v + m$-et) testesítik-e meg. A kapitalizmusban az új értéket megtestesítő részt is kétfelé kell választanunk: a munkaerő értékét fedező (v) és az értéktöbbletet fedező (m) részre.

Ha tudjuk, hogy a munka egyrészt megőrzi a régi értéket, másrészt új értéket termel, akkor elválasztjuk a társadalmi terméknek a régi értéket megtestesítő részét az új értéket megtestesítő résztől: megkülönböztetjük a társadalmi terméket a nemzeti jövedelemtől, megkülönböztetjük az évi termék értékét ($c + v + m$) az évi értékterméktől ($v + m$). A társadalom csak az új értéket megtestesítő részt, a nemzeti jövedelmet fogyaszthatja el. Egyszerű újratermelés esetén a társadalom elfogyasztja az egész nemzeti jövedelmet, bővített újratermelés esetén a nemzeti jövedelem egy részét felhalmozza.

A társadalmi termék összetételének olyannak kell lennie, hogy az a rész, amely a konkrét munka által megőrzött régi értéket testesíti meg (c), használati érték szerint is alkalmas legyen az elhasznált termelőeszközök pótlására. Az a rész, amelynek értéke egyenlő az új értékkel

($v + m$-mel), használati értéke szerint is alkalmas legyen arra, hogy nemzeti jövedelemként elfogyassza a társadalom: egyszerű újratermelés esetén csak fogyasztási cikkekből, bővített újratermelés esetén részben felhalmozásra alkalmas termelőeszközökből álljon. A marxi újratermelési sémák ezeket a legfontosabb összefüggéseket ábrázolják.

Az árutermelő munka jellege a szocializmusban

A szocializmusban nincs magántulajdon. A termelőeszközök társadalmi tulajdonának történelmileg két (fejlettségi fokban különböző) formája alakul ki: az össznépi vagy állami tulajdon és a kolhoz-csoporttulajdon. Emiatt főképpen a fogyasztási cikkek termelői bizonyos fokig elkülönült termelők: a kolhozok egymástól és az állami üzemektől bizonyos fokig elkülönülten termelnek, a munkamegosztás pedig megmarad, sőt fejlődik. Bár mindkét tulajdon alapján végzett munka *közvetlenül* társadalmi, azaz *előre meghatározott terv szerint illeszkedik bele a társadalmi munkamegosztás rendszerébe,* mégis a kolhozban végzett munka a csoporttulajdon miatt kevésbé tervezhető, mint az állami üzem munkája. Ezért a kolhoz tevékenysége nem minden tekintetben a társadalom (az állam) által közvetlenül megszabott módon illeszkedik be a társadalmi munkamegosztás rendszerébe.

Nincs magánmunka, tehát megszűnik a társadalmi munka és a magánmunka antagonisztikus ellentmondása. De a csoporttulajdon miatt az állami népgazdasági terv nem szabhatja meg a kolhoz gazdasági tevékenységének valamennyi részletét. A kolhoz elkülönült tulajdonosként rendelkezik munkatermékeivel, csak mint elkülönült tulajdonos, mint árutermelő hajlandó elidegeníteni azokat. Emiatt a termékben megtestesülő munka kettős jellegű: konkrét munka és elvont munka. A konkrét munka használati értékben, az elvont munka csereértékben fejeződik ki. Az ily módon termelt termék áru, használati érték és érték egysége.

A magántulajdonon alapuló árutermelésben a munka két oldala teljesen különválik, s a társadalmi munka és a magánmunka antagonisztikus ellentmondása alapján antagonisztikus ellentmondás van a munka két oldala között. A szocializmusban a munka kettős jellegű, még sincs antagonisztikus ellentmondás a munka két oldala közt. A tulajdon a kolhozban is társadalmi, ezért a munka is *közvetlenül* társadalmi jellegű. Az össznépi tulajdon uralma alapján a népgazdasági terv fő vonásokban megszabja a kolhoz beilleszkedését a társadalmi munka rendszerébe. Ebből következik, hogy a használati érték és az érték közt sincs antagonisztikus ellentmondás.

Mégis a kolhoz mint elkülönült tulajdonos rendelkezik a csoport munkájával, s az állam nem rendelkezhet a kolhoz termékeivel. Ezért előfordulhat, hogy a konkrét munka és az elvont munka ellentmondásba kerül, s ez az ellentmondás az érték és a használati érték, illetve a pénz és az áru ellentmondásában, gyakorlatilag a kolhozpiaci realizálási nehézségekben nyilvánulhat meg. Ez az ellentmondás nem antagonisztikus, mert nem jár a termelők, a kolhoz tönkremenetelével, mert a leg-

fontosabb termékek éppen *az állami terv alapján* előre meghatározott módon realizálhatók. Keletkezhetnek nem antagonisztikus ellentmondások az állami vállalatokban termelt áruk, főképpen fogyasztási cikkek esetében is a konkrét munka és az elvont munka közt, ha rossz a tervezés, vagy ha hiányos a szükségletek vagy a vásárlóerő felmérése.

Az elvont munka és a konkrét munka ellentmondása a használati érték és az érték nem antagonisztikus ellentmondásában nyilvánul meg. Az ellentmondások végső megoldása az, hogy a kolhoztulajdont az össznépi tulajdon színvonalára emeljük, s ezáltal az egész társadalmi termelés a társadalom tudatos közvetlen irányítása alá vonható: közvetlenül tervezhető az egész társadalom méreteiben.

Rendkívül fontos a tervezés szempontjából, hogy a szocializmusban a munkatermékek egy része, főként a fogyasztási cikkek, áruk, tehát a termelésükre fordított munka egyrészt konkrét munka, amely használati értékben, másrészt elvont munka, amely csereértékben testesül meg. Mivel a termékek egy része valóságos áru, ezért még nem valóságos áruk esetében is meg kell tartani a munka értékformában való kifejezését, ha pusztán formailag is. A társadalmi termelés tervezésének értékben és használati értékben kell történnie, mert az arányokat nemcsak használati értékben, hanem értékben is biztosítanunk kell.

A szocializmusban az a tendencia, hogy az áru belső ellentmondásai elmosódnak, nem pedig kiéleződnek, mint a magántulajdonon alapuló árutermelésben. Ennek oka, hogy a szocializmusban állandóan nő az állami tulajdon vezető szerepe, javulnak a tervezés módszerei, csökken a különbség a tulajdon két formája közt. A fő tendencia, hogy az árutermelés *tervszerűen* beleilleszkedik a társadalmi munkamegosztás rendszerébe, s az áruk realizálása *tervszerűen és harmonikusan* történik, de felszínre törhetnek nem antagonisztikus ellentmondások.

A szocialista árutermelés és a szocialista árutermelő munka kettős jellege rendkívül fontos a szocializmus politikai gazdaságtanában; az önálló elszámolás, a pénz, a hitel, az újratermelés, a munkabér stb. mint a szocializmus politikai gazdaságtanának kategóriái, csak a szocialista árutermelő munka kettős jellegének sajátosságai ismeretében érthetők meg. De a gyakorlatban, a tervező munkában sem boldogulhatunk, ha nem számolunk az árutermelő munka kettős jellegével.

Mind a kapitalizmus, mind a szocializmus politikai gazdaságtanának, a politikai gazdaságtan legfontosabb törvényeinek megértéséhez okvetlenül szükséges az árutermelő munka kettős jellegének ismerete. Ezért mondja Marx, hogy *az árutermelő munka kettős jellegének megértése a politikai gazdaságtan megértésének ugrópontja, amelyen a tények egész megértése nyugszik.*

A szovjet mezőgazdaság új fellendülés útján

A Szovjetunió a legutóbbi évtizedekben — a szovjet nép áldozatos munkájának eredményeképp — elmaradott agrárországból ipari nagyhatalommá vált, s olyan gyors ütemben fejlesztette iparát, különösen nehéziparát, amely a kapitalista országok számára teljesen elérhetetlen. A nehézipar gyors ütemű fejlesztése megalapozta a többi iparág, valamint a mezőgazdaság és a közlekedés fejlődését, lehetővé tette a szovjet haza eredményes védelmét a fasiszta betolakodókkal szemben. A szovjet nehézipar a háború után is lendületesen fejlődött a legfejlettebb technika alapján, s a technikai újítások alkalmazásában — így az atomerő békés ipari felhasználásában — az egész világnak példát mutat.

Ez idő alatt a szovjet mezőgazdaság is hatalmasan fejlődött. A kolhozrendszer győzelme révén fejlett szocialista nagyüzemi mezőgazdasággá vált, amely bőségesen el van látva különféle korszerű, nagyteljesítményű gépekkel, műtrágyával; szakemberei új, nagyobb hozamú növény- és állatfajtákat nemesítettek és tenyésztettek ki, tökéletesebb termelési eljárásokat dolgoztak ki. Egészében véve azonban a mezőgazdaság jelentősen elmaradt az ipar fejlődésétől. Az SZKP és a szovjet kormány 1953 szeptemberében és 1954 márciusában, majd júniusában nagy fontosságú határozatokat hozott a mezőgazdasági termelés növeléséről. 1954-ben megkezdődött a mezőgazdasági termelés fokozása szinte kimeríthetetlen tartalékainak, a nagy kiterjedésű szűz- és parlagföldeknek a megművelése. Ezek az intézkedések már eddig is kedvezően éreztették hatásukat. Az 1954-es év — a szántóföldi növényekre kedvezőtlen, aszályos időjárás ellenére is — a sikerek esztendeje volt a szovjet mezőgazdaságban. Ezt a következő tények bizonyítják:

a) Jelentősen, 1953-hoz viszonyítva több mint 12 millió hektárral (20,4 millió kat. holddal) kiterjedt az őszi szántások területe.

b) Az említett kedvezőtlen időjárás ellenére az országban több kenyérgabonát, burgonyát, tojást, húst, vajat és más terméket adtak be, mint 1953-ban. Például az állam tavaly 271 millió puddal (44,4 millió mázsával) több kenyérgabonát gyűjtött be, mint tavalyelőtt.

c) Tovább fokozódott a mezőgazdaság gépellátottsága. A szocialista ipar 1954-ben (15 lóerős egységekben számolva) 137 000 traktort, 46 000 kapáló traktort, 37 000 gabonakombájnt s több száz ezer egyéb mezőgazdasági gépet adott a mezőgazdaságnak.

A gépállomásokon ma több mint 2 millió különféle magasabb képesítésű szakember dolgozik.

d) Figyelemre méltó az állattenyésztés fejlődése is. 1953. október 1-től 1954. október 1-ig a Szovjetunió állatállománya a következőképpen gyarapodott: a szarvasmarhaállomány 1,9 millió darabbal — benne a tehénállomány 1,5 millió darabbal, — a sertésállomány 3,4 millió darabbal, a juhállomány 2,6 millió darabbal. Ennek eredményeképpen a lakosságnak eladott állati termékek mennyisége is jelentősen fokozódott.

Mindezen eredmények ellenére a mezőgazdasági termelés színvonalát még tovább kell emelni. Az 1913. évi nem egészen 5 milliárd pudról* már 1952-ben 8 milliárdra növekedett a gabonatermelés. De ennél is többre van szükség, hogy a lakosság ellátásán kívül megfelelő export- és biztonsági tartalékokat képezhessenek, s főleg elegendő takarmánygabonát biztosíthassanak az állattenyésztés fejlesztéséhez. Különösen fontos feladat az állattenyésztés fejlesztése, egyrészt az ország lakosságához viszonyított alacsony állomány,** másrészt a helyenként — és országos átlagban — alacsony hozamok miatt (a tehenenkénti tejhozam körülbelül 1100 kg évente, a juhonkénti gyapjúhozam mintegy 3 kg***).

Az eddig elért eredmények tehát — főképp az állattenyésztés területén — még nem kielégítőek.

A mezőgazdaság gyors fejlődését akadályozta a mezőgazdasági tervezés túlzottan központosított, gyakran bürokratikus rendszere is, amely nem engedett kellő teret a helyi kezdeményezéseknek, s földrajzilag nem volt megfelelően megalapozott.

Az SZKP Központi Bizottsága és a Szovjetunió Minisztertanácsa a szocialista nehézipar lendületes fejlődését és a mezőgazdaságfejlesztés eddigi eredményeit mérlegelve ez év januárjában határozatot hozott az állattenyésztés termelésének fokozásáról, márciusban pedig a mezőgazdasági tervezés új módszereiről. Ezek a határozatok megjelölték a szovjet mezőgazdaság új fellendülésének útját. Az 1960-ra előírt célok nem csekélyek, de a szovjet mezőgazdaság — a fejlődő nehézipar adta gépi-műszaki alapra támaszkodva — minden bizonnyal el fogja érni ezeket.

A gabonatermelés fokozása

A szovjet mezőgazdaság új fejlődésében kiemelkedő helyet foglal el a gabona- és általában a szemestermménytermelés fokozása. A kenyérgabona termelése nemcsak a lakosság egyre jobb ellátása szempontjából fontos, hanem a kenyérgabona jelentős kiviteli cikk is, tehát termelésének fokozása révén a szovjet külkereskedelem forgalma is bővülhet. A szocialista államnak ezenkívül rossz termés esetére, honvédelmi célokra okvetlenül tartalékolnia kell kenyérgabonát.

A Szovjetunió a világ legnagyobb kenyérgabonatermelő országa, nemcsak abszolút mennyiségben, hanem az 1 lakosra jutó termelés mennyisége szerint is. A kenyérgabona termelésében nő az értékesebb kenyérgabona, a búza részaránya (az egész gabona-vetésterületnek 1940-ben 36,4 százalékán, tavaly pedig már 44 százalékán termeltek búzát). A Szovjetunió búzatermelése csaknem 500 millió mázsa (vagyis a világ búzatermelésének egyharmada), tehát több, mint az utána sorrendben következő Egyesült Államoké és Kináé együttvéve. Még jobban kiemelkedik a szovjet mezőgazdaság a többi gabona világtermelésében. A cári Oroszország, majd a Szovjetunió hosszú ideig a világ gabonaexportőrei közé tartozott. A belső fogyasztás hatalmas növekedése miatt — aminek oka a lakosságszaporulaton és a lakosság fogyasztásának növekedésén kívül a lisztigényes orosz és még inkább az

* (1 pud = 16,35 kg.)

** A Szovjetunióban csaknem minden harmadik emberre jut egy szarvasmarha, Magyarországon pedig csak minden ötödikre.

*** Az országos átlagok értékeléséhez tudni kell, hogy a Szovjetunió nagy területein, elsősorban Közép-Ázsiában és a Kaukázusontúl dívó nomád, félnomád és transhumance (vándorló) állattenyésztés lerontja az átlagokat. Az ilyen módszerű, rideg szarvasmarhatenyésztés fő célja ugyanis a hús- és a bőrnyerés, tehát a tehénfejés mellékes. A juhtenyésztés is jórészt Közép-Ázsia félsivatagi sztyeppéin folyik, ahol ma (öntözés híján) szinte ez az egyetlen hasznosítási lehetőség, s még ez az igénytelen juhállomány is éppen csak hogy megleli minimális élelmét.

ukrán étrendben is kereshető — a második világháború befejezése óta a Szovjetunió lényegében megszüntette gabonaexportját, s csak egyes esetekben, inkább segítés céljából szállított külföldre gabonát. (Például 1947-ben Romániának, 1953-ban Indiának stb.) A termelés még nagyobb arányú fokozása után az orosz búza — főként Észak- és Közép-Európában, kisebb részt Nyugat-Európában — valószínűleg újra piacot találna.

A takarmánygabonatermelés növelése az állatenyésztés fejlesztésének alapja. A mostani takarmánybázison nem növelhető nagymértékben az állatállomány, ezért az állomány növelése céljából a takarmánybázist is bővíteni kell. Ezt a célt szolgálja a takarmánygabonán kívül a többi szemestermény (a kukorica és az olajosmagvak) termelésének növelése is.

A szemesztermények e sokoldalú fontossága miatt az SZKP januári határozata az egész szovjet nép feladatává tette, hogy 1960-ra legalább 10 milliárd pud (1,6 milliárd mázsa) szemesztermény kell évente betakarítani, s ebből a mennyiségből több mint 4 milliárd pudot (656 millió mázsát) takarmányozási célokra kell felhasználni.

Hogyan kell elérni ezt a célt?

A szemestakarmánytermelés növelésének is egyik központi kérdése a *gépesítés* további fokozása. Különösen fokozni kell az aratógép- és a kombájnellátást, mert a betakarítás a talajmunkákhoz képest ma még kevéssé gépesített. A gépesítés biztosította gyors betakarítás csökkenti az aratási szemveszteséget, tehát növeli a termésmennyiséget.

A termelés fokozásának további fontos tartaléka a *termésátlagok* általános növelése. A gabonafélék hektáronkénti átlagos hozamai országosan 15 mázsa körül alakulnak. Ez a Szovjetunió hatalmas területére vonatkoztatva nagyon jó átlag, s felülmúlja az Egyesült Államokét, Argentináét, Kináét, Indiáét, Kanadáéval pedig körülbelül egyenlő. De a termésátlag fokozásának nagy tartalékaira vall, hogy számos kolhoz és szovhoz nagy területről (több ezer hektárról) a 15 mázsás átlag másfélkétszeresét is betakarítja — még kedvezőtlen időjárású esztendőben is. Például a gabonafélék termelése szempontjából nem a legjobb természet-földrajzi feltételekkel bíró jegorjevi körzetben (Altáj-vidék) a körzet kolhozai az összes gabonafélékből hektáronként átlagosan 23,4 mázsát takarítottak be 58 300 hektárnyi területen. Az élenjáró gabonatermelők tapasztalatai arról tanúskodnak, hogy a termelés még a vetésterület kiterjesztése nélkül is jelentősen fokozható.

A szemestermény-termelés növelésének egyik leghatalmasabb forrása az új, eddig *fel nem tört vagy parlagon heverő területek* bevonása a művelésbe. A hatalmas ország területének csak mintegy harmada van mezőgazdaságilag hasznosítva, s egy tizedén folyik szántóföldi művelés. A mezőgazdasági termelés kiterjesztésére bőven vannak megművelhető szűz- és parlagterületek, különösen Észak-Kaukázusban, a Volga vidékén, az Urálban, Kazahsztánban és Nyugat-Szibéria déli részén. E területek talaj- és hőmérséklet-viszonyai nagyon kedvezőek a mezőgazdasági termelésre. A csapadékviszonyok ellenben kedvezőtlenek: a csapadékeloszlás nagyon szélsőséges, s a csapadék abszolút mennyisége is kevés (általában 350—400 mm, sőt Kazahsztánban nagy területeken 300 mm alá csökken*). E csapadékmennyiség nagyobb része — a kontinentális jellegnek megfelelően — a nyári félévben hull le. A mezőgazdaságilag régóta fejlett Ukrajna egyes területein (Dél-Ukrajnában és Észak-Krímben) sem több a csapadék.

A szűz- és a parlagföldek megművelése csak tavaly kezdődött, de a párt- és az állami szervek legteljesebb támogatásával már eddig is jelentős eredmények születtek. Az 1954—1955. gazdasági évben a tervezett 13 millió

* Összehasonlításképp megjegyezzük, hogy Magyarország legszárazabb részén, a Közép-Tiszavidéken az évi átlagos csapadék 450—500 mm.

hektárral szemben már 17,6 millió hektár szűz- és parlagföldet vetettek be. Ez hazánk egész szántóterületének háromszorosa. Ismeretes, hogy 1956-ra ezeken az új vidékeken már 28—30 millió hektárra kell növelni a bevetett parlag-területet.

Bár a termelés még csak a közelmúltban indult meg, az itteni kolhozok és szovhozok máris nagyon szép eredményeket értek el; sok gabonát adtak az országnak. Például az omszki területen levő „Szibirjak" szovhoz több mint 10 000 hektáros területén 22,3 mázsás gabonatermésátlagot ért el, 2000 hektáron pedig 36 mázsát, s már működésének első évében több mint 760 000 pud (124 640 mázsa) kenyérgabonát adott az államnak.

A Szovjetunió a hozamok fokozásával és új területek bevonásával még inkább megerősíti vezetőszerepét a világ gabonatermelésében.

A kukoricatermelés fejlesztése

A szemesterménytermelés növelésének egyik legfontosabb eszköze a kukoricatermelés nagyarányú fokozása. A kukorica nagy gazdasági hasznossága (szemtermés és zöldtakarmány tekintetében egyaránt) közismert. Az állattenyésztés fellendítésének fontos feltétele a kukoricatermelés fokozása. A kukorica az egyik legfontosabb takarmány, s 5 év múlva a Szovjetunió takarmánymérlegében is az első helyet fogja elfoglalni. Ezért vetésterületének 1960-ra 28 millió hektárra kell növekednie.

A kukorica ismert és fejlődőben levő kultúra volt a cári Oroszország mezőgazdaságában is. Nemesítésével több neves tudós foglalkozott. Ennek ellenére termelése mindeddig nem terjedt el kellőképpen. Még 1953-ban is mindössze 3,5 millió hektáron, az egész szemesterményterület 3,3 százalékán folyt kukoricatermelés, s a szemestermés csak 230 millió pud (37,7 millió mázsa) volt.

A kukorica nagyobb arányú termesztését a Szovjetunióban eddig két tényező gátolta: 1. az a maradi nézet, hogy a természeti viszonyok csak Moldvában, Dél-Ukrajnában és a Volga-vidék déli részén teszik lehetővé a kukoricatermelést; 2. a kukoricatermelés a szemesztermények közül a legmunkaigényesebb kultúra, s kézimunkával nem győzték volna a kapálást.

Az elsőnek említett nézeteket látszólag igazolja az a tény, hogy az előbb felsorolt területeken kívül ott (például Baltikumban), ahol a csapadékviszonyok kedvezőek a kukorica számára, a szemtermés nem érik meg, ahol pedig a hőmérsékleti viszonyok kedvezőek (például Kazahsztánban), ott a csapadékmennyiség elégtelen. Csakhogy ott is érdemes kukoricát termelni, ahol a szemtermés nem érik be, mert a tejes-viaszérésben besilózott csövek takarmánytápértéke nem kisebb a szemeskukoricáénál. Azokon az északi vidékeken pedig, ahol a tejes-viaszérés sem következik be (például a Szovjetunió európai részének északi területein), a siló kukorica és a csalamádé kitűnő zöldtakarmányt ad. A különféle zöldtakarmányok céljaira termesztett kukorica területe Ukrajna erdős sztyepp vidékein, Bjelorussziában, a Baltikumban, Közép-Oroszországban és a középső Volga-mentén nagymértékben kiterjeszthető.

Sok déli körzetben, ahol szubtrópusi földművelés folyik, s a földek többsége jó állapotban van (így Grúziában és a Krasznodari terület feketetengeri partvidékén), továbbá Közép-Ázsia szántóföldi területein a csöveket tejes-viaszérésben besilózva évente két kukoricatermést takarítanak be.

E vidékek természetföldrajzi viszonyai ugyan kiválóan alkalmasak szemeskukoricatermelésre is, de mivel takarmányellátásuk rossz, a takarmánybázis gyors növelése céljából hasznosabb a kukoricát már tejes-viaszérésben, évente kétszer levágni.

A Szovjetunióban tehát elsősorban silótömeg nyerése céljából történik a kukoricaterület kiterjesztése, a szemeskukoricatermőterületek nem fog-

nak nagyobb mértékben megnövekedni.

Tekintve, hogy a tejes-viaszérésben besilózott kukoricacső takarmánytápértéke nem kevesebb a szemeskukoricáénál, gyakorlatilag ezt is a szemesterményekhez sorolják. Az 1960-ra tervezett 10 milliárd pudos szemesterménymennyiségbe a silózott kukoricacső mennyisége is beleértendő.

A kukoricatermelés nagy munkaigényessége sem riaszthat vissza a kukoricaterület kiterjesztésétől. A Szovjetunió szocialista ipara mai fejlettségében megfelelő számú és minőségű géppel képes ellátni a mezőgazdaságot. A gépi megmunkálás lehetősége céljából a januári párthatározat előírja a kukorica négyzetes vetését és lehetőleg kombájnnal való aratását.

Természetesen a kukoricatermés mennyiségét sem csak a vetésterület, hanem a terméshozamok növelésével is fokozhatjuk. Ennek egyik fontos forrása a hibridkukorica-vetőmag nagyarányú termelése, mert 2—3 év alatt a kukoricaterület túlnyomó részét hibridvetőmaggal akarják bevetni. A hibrid vetőmag ugyanis a közönséges kukoricánál 15—20 százalékkal nagyobb termésátlagot ad.

A kukoricatermelés fokozása biztosan megalapozza az állattenyésztés fejlesztését.

Az állattenyésztés nagyarányú fejlesztésének feladatai

A szovjet népgazdaság szükségleteinek kielégítése céljából a mezőgazdaság ágai közül ma elsősorban az állattenyésztést kell különösen gyorsan és nagymértékben fejleszteni. Az állattenyésztés a növénytermeléshez képest aránytalanul elmaradt, s az alacsony trágyatermelés, ennek következtében a nem megfelelő talajerővisszapótlás akadályozza a növénytermelés fejlődését is. Az állatállomány alakulását a következő táblázat mutatja:

A Szovjetunió állatállománya

(azonos területen, az összeírási év elején)

Év	Szarvasmarha	Benne tehén	Sertés	Juh és kecske	Ló*
	millió darab				
1916	58,4	28,8	23,0	96,3	38,2
1928	66,8	33,2	27,7	114,6	36,1
1941	54,5	27,8	27,5	91,6	21,—
1953	56,6	24,3	28,5	109,9	15,3
1954	58,5	25,8	31,9	112,5	—

* A lóállomány állandó csökkenése a fokozódó gépesítés következménye.

Az állatállomány a második világháború előtt is egyenetlenül alakult. 1928-ig az állatállomány gyorsan növekedett, de ezután nagyon lecsökkent. A második világháború, különösen a német megszállás roppant nagy károkat okozott, mert éppen a Szovjetunió legnagyobb állatsűrűségű vidékeit érintette (a Kaukázuson-túli vidék kivételével).

A háború után újra megindult a fejlődés, de lassú ütemben. Az állattenyésztés tekintetében sem a negyedik ötéves terv, sem a hároméves (1949—1951) állattenyésztési terv nem hozta meg a kívánt eredményeket. Hruscsov elvtárs „A Szovjetunió mezőgazdaságának továbbfejlesztését szolgáló intézkedésekről" címmel 1953 szeptemberében tartott előadói

beszédében élesen bírálta azokat a hibákat, amelyek gátolják az állattenyésztés fejlődését. „Az állattenyésztés termelésének növeléséről" hozott 1955 januári párt- és kormányhatározat az állattenyésztés fejlesztésének minden feltételét messzemenően biztosítja, s különösen a takarmánybázis megteremtése tekintetében hoz döntő változást.

A lakosság létszámához viszonyítottan kevésszámú állatállomány és a már említett alacsony hozamok miatt az állattenyésztés korántsem elégítheti ki a lakosság élelmiszer- és az ipar állati nyersanyag-szükségleteit. Nyemscsinov akadémikus számításai szerint ahhoz, hogy a lakosság a tudományosan megállapított élelmezési normák szerint táplálkozhassék, a következő állat-fejkvóta szükséges: 5 főre 1 tehén, 25 főre 1 anyakoca ősszel (vagy 2 tavasszal), 2 főre 1 anyajuh és 1 főre 3 tojótyúk. Ezek szerint a mai lakosság (220 millió fő) tudományos normák szerinti ellátásához 44 millió tehén, 9 millió anyakoca (ősszel), 110 millió anyajuh és 660 millió tojótyúk szükséges — a mostani átlagos hozamok mellett.

A januári határozat abból indul ki, hogy az új tervezés szempontjából mindegy, hogy az állati termékek növekedése az állatlétszám gyarapodása vagy a hozamok növelése útján történik-e. Ezért az 1960-re kitűzött feladatok nem az elérendő állatlétszámot, hanem csak a termelendő mennyiségeket szabják meg, mivel az ország egyes vidékein a létszám, más vidékein pedig a hozamok növelésére jobbak a lehetőségek (bár természetesen a kétféle növekedésnek egymással párhuzamosan kell történnie, csak az arány változó, s általában a népgazdaság szempontjából a hozam növelése az elsődleges fontosságú.)

Az állattenyésztés dolgozóira háruló feladatok nem kicsinyek. 1960-ra a legfontosabb állati termékek termelését a következő mértékben kell fokozni: a húsét, a zsírét (minden fajtáét) és a tejét — kétszeresre, a tojását — 2,2-szeresre, a gyapjúét (minden fajtáét) — 1,8-szeresre.

A hústermelés fokozásának fő eszköze a sertéstenyésztés gyors ütemű fejlesztése, mivel a leggyorsabban ebben az ágban szaporítható az állomány. Az ország egész hústermelésében 40—50 százalékra kell növelni a sertéshús százalékos arányát. Egyidejűleg fokozni kell a marhahústermelést is: 1954-hez viszonyítva 1960-ra 1,7-szeresre. A hús- és a tojásellátás javítása végett 1954-től 1960-ig 2,5—3-szorosára kell növelni a kolhozok és a szovhozok baromfiállományát. Végül a tejtermelés fokozása céljából a tehenenkénti évi tejhozamnak 1960-ban a kolhozokban 1700 kg-ra, a szovhozokban pedig 3100 kg-ra kell növekednie.

A határozat gondoskodik arról is, hogy a nagyszabású termelés-növekedés feltételei biztosítva legyenek.

A takarmánybázis kiterjesztését szolgáló szemestermény-, különösen kukoricatermelés fokozásáról már szóltunk. A januári határozat nagy figyelmet fordít a lédús, a szálas és az ipari takarmányok fokozott termelésére is. 1960-ban a kolhozok és a szovhozok koncentrált takarmánytermesztését 65 millió tonnára, a silótakarmányét 176 millió tonnára, a gyökértakarmányokét és a takarmánytökét 38 millió tonnára, a burgonyáét 25 millió tonnára kell növelni. Ez a mennyiség többszöröse az 1954-ben megtermelt takarmánynak. A koncentrált takarmány mennyisége például az előírás szerint ötszörösre növekedik.

A takarmánybázis bővítésének fontos forrása az okszerű *rét- és legelőgazdálkodás*. A jó állapotban levő legelőkön a nyár folyamán egy-egy állat naponta 20—25 kg zöldtakarmányhoz juthat, s a legeltetés nagyon megnöveli az állattenyésztés termelékenységét. A legelők jobb kihasználásának fontosságát nagy kiterjedésük is aláhúzza: területük a teljes szántóterület másfélszerese.

Az állattenyésztés fejlesztésének további fontos eszköze a munkaigényes folyamatok *gépesítése*. Az állatte-

nyésztésben nagyon sok kézi munkaerőre van szükség, különösen a takarmány begyűjtésében és előkészítésében, az állatok itatásában, s ennyi munkaerő nincs mindig a kolhozokban. A gépállomásokon még kevés takarmánybegyűjtőgép (szalma- és szénagyűjtő, gyökértakarmány — például takarmányrépa — szedőgép) van. A szocialista ipar azonban évről évre fokozza az állattenyésztési gépek gyártását, s az állattenyésztési munkafolyamatok gépesítése egyre inkább előrehalad. A gépesítés fejlődését mutatja a következő táblázat:

Állattenyésztési gépek termelése a Szovjetunióban

Gép	1952	1953	1954
	darab		
Takarmányfüllesztő	13 452	17 311	36 996
Felfüggesztett szállító	—	1 684	7 808
Önitató	163 104	396 982	1 174 040

A kuzminszki gép- és traktorállomás példája jól megmutatja, hogy milyen eredményesen csökkenti a kézimunkaigényt egy-egy munkafolyamat gépesítése. A gépállomás körzetében csupán az állatállomány vízellátásának gépesítése nagyon sok kézimunkaerőt szabadított fel. A gépesítés előtt a vízszállítás a körzetben 400 embert kötött le — ma 14-et foglalkoztat.

1960-ig az állattenyésztő gazdaságok villamosítását is nagyban fokozzák.

Hruscsov idézett előadói beszédében megállapította, hogy az állatállomány elégtelen fejlődésének egyik fő okozója a helytelen begyűjtési rendszer volt, amely lefölözte a jól dolgozó kolhozok többletjövedelmét, s így nem ösztönzött a több és a jobb termelésre. Nem szabad elfeledni, hogy az állattenyésztés termékeinek nagy része kolhozpiaci értékesítésre kerül, áruk kialakításában a piac spontán törvényei is szerepet játszanak. Az értéktörvény a szocializmusban sokkal inkább hatással van az állattenyésztésre, mint a gabonafélék vagy az ipari növények termelésére. Az állattenyésztés fejlesztésekor ezzel a körülménnyel számolni kell.

1953 óta az anyagi érdekeltség fokozása végett felemelték az állati termékek szervezett piaci árait. De az értéktörvény alkalmazásában rejlő lehetőségeket még jobban fel kell használni. Nyemscsinov akadémikus például földrajzi ártervezést ajánl az állattenyésztés egyes termékeire is (az egyes ipari növények szerződéses termelésében használt módszerhez hasonlóan). Például javasolja, hogy a tej átvételi ára a városellátó körzetekben nagyobb legyen, mint másutt. Ez ösztönözné a városkörüli kolhozokat a tejtermelés fokozására, s így a városi lakosság jobb ellátását eredményezné.

A szovjet állattenyésztés eddigi hullámzó fejlődése nem elégíthette ki teljesen a lakosság növekvő szükségleteit és a feldolgozóipar nyersanyagigényét. Az SZKP Központi Bizottsága és a Szovjetunió Minisztertanácsa által 1953 óta az állattenyésztés fejlesztéséről és a fejlődés feltételeinek biztosításáról hozott több fontos határozat közül is kiemelkedik az 1955. januári határozat. Biztosra vehetjük, hogy az elkövetkező évek a szovjet állattenyésztés nagy fellendülésének évei lesznek.

A mezőgazdasági tervezés egyszerűsítése

A mezőgazdaság fejlesztését fékezte a túlzottan központosított, gyakran bürokratikus tervezés. A mezőgazdasági üzemek termelésének úgyszólván minden részletét a központból, a helyi adottságok kellő ismerete nélkül szabták meg. Ez a módszer akadályozta a helyi kezdeményezést, nem számolt eléggé a mezőgazdasági termelés földrajzi alapjaival.* Előfordult például, hogy a Szovjetunió őszibúza-övezetében a tavaszi búza vetését írták elő, pedig e területeken az utóbbinak jóval alacsonyabb a hozama. A tavaszi búza övezetében, Nyugat-Szibériában és Kazahsztánban viszont az őszi búzát akarták elterjeszteni. A balti köztársaságokban, ahol nagy hagyománya van a hússertéstenyésztésnek, zsírsertést kellett tenyészteni stb. A természetföldrajzi alapok kihasználatlanságára utal, hogy Omszk környékéről a Távolkeletre szállítottak burgonyát, ahelyett, hogy helyben termelték volna meg, hiszen ott is kitűnő lehetőségek vannak burgonyatermelésre.

Az új tervezési módszerek bevezetésének jelei már a januári határozatban is észrevehetőek. A határozat ugyanis az állattenyésztés fejlesztésének tervezésekor a 100 hektár mezőgazdasági haszonterületre jutó hús-, zsír-, tej- stb. termelés tervezését veszi alapul.

Az SZKP Központi Bizottságának és a Szovjetunió Minisztertanácsának márciusi határozata szükségesnek tartja, hogy a kolhozokban olyan új tervezési módszerekre térjenek át, amelyeknek alapja az árutermék mennyisége. A mezőgazdasági termelés tervezését közvetlenül a kolhozokban (a gépállomások segítségével) és a szovhozokban kell megkezdeni. A kolhozoknak begyűjtési kötelezettségükből és saját szükségletük fedezéséből kell kiindulniuk, s ennek alapján, a gépállomások részvételével állapítják meg a vetéstervet és az állatállomány megoszlását. A tervezés ilyen rendszere tág teret enged a helyi kezdeményezéseknek, a helyi természetföldrajzi adottságok megfelelő kihasználásának.

A mezőgazdasági tervezés új rendszere a mezőgazdaságfejlesztési határozatok teljesítésének fontos eszköze.

A szovjet mezőgazdaság a szocialista ipar, főképp a nehézipar eddigi nagy eredményeire támaszkodva, a párthatározatok útmutatásai nyomán új, nagy fellendülés útjára lépett. A fejlesztés módszereinek, feltételei biztosításának tanulmányozása a magyar mezőgazdaság fellendítése szempontjából is nagyon fontos.

Enyedi György

* A magyar mezőgazdasági tervezésnek is hiányossága a földrajzi alapok mellőzése. Utalhatunk itt a kokszagiz bevezetésére, a gyapot nógrádi és Győr megyei vetésére. De ma is sok kárt okoz a mechanikus tervbontás: például erősen akadályozza a megfelelő városellátó övezetek kialakulását. Tatabányának, fejlődő bányászvárosunknak zöldségellátása rendkívül rossz. A környező termelőszövetkezetek nem termelhetnek zöldséget, mert épp olyan arányban kell gabonát vetniük, mint az ország fő gabonavidékén levő szövetkezeteknek. Mivel kis területekről van szó, gabonatermelésük jelentéktelen, emiatt viszont egy 60 000 lakosú bányászváros friss zöldség nélkül marad.

A város és a falu gazdasági kapcsolatának kérdései népi demokráciánkban

(Beszámoló az MDP Pártfőiskoláján tartott elméleti tanácskozásról)

Az MDP Pártfőiskolájának politikai gazdaságtani tanszéke a hazánk felszabadulásának 10. évfordulója alkalmából rendezett tudományos ülésszak keretében 1955. május 16-án elméleti tanácskozást tartott a város és a falu gazdasági kapcsolatának kérdéseiről népi demokráciánkban.

A referátumot *Szabó József*, a Pártfőiskola igazgatóhelyettese tartotta. Referátuma bevezető részében rámutatott, hogy a város és a falu, az ipar és a mezőgazdaság, a munkásosztály és a dolgozó parasztság kölcsönös viszonyának kérdése a szocializmus felépítésének alapproblémája.

Az ipar és a mezőgazdaság a kapitalizmusban és a szocializmusban egyaránt egymásra van utalva. De a város és a falu kapcsolatának jellege — az uralkodó tulajdonformák és az ezek alapján ható objektív gazdasági törvények különbözősége következtében — a két társadalmi rendben gyökeresen különbözik egymástól. A kapitalizmusban a város kizsákmányolja a falut, amely ösztönösen követi a kapitalizmus útján a várost. De a mezőgazdasági kapitalizmus fejlődésének vannak bizonyos sajátosságai. Itt is végbemegy ugyan a tőkekoncentráció és centralizáció, a kisüzem kiszorítása a nagyüzem által, de ez a folyamat nagyon hosszadalmas, s a kistermelők minden módon: életszínvonaluk csökkentése, munkaidejük növelése, termelőeszközeik tönkretétele árán is helyt próbálnak állni a nagybirtokkal való versenyben.

A dolgozó parasztok létérdekei tehát antagonisztikus ellentétben vannak a tőkések és a földbirtokosok érdekeivel. Ezen az alapon a falu és a város ellentéte a kapitalizmusban szüntelenül mélyül. A munkás-paraszt összefogás alapja már a kapitalizmusban is: a közös kizsákmányolók elleni harc.

A kapitalizmus megdöntése után, a szocializmusba való átmenet szakaszán a város és a falu gazdasági kapcsolata gyökeresen megváltozik. A hatalom a dolgozó parasztsággal szövetséges munkásosztály kezébe kerül, amely társadalmi, szocialista tulajdonba veszi a termelőeszközök döntő részét, s megszünteti a falu város által történő kizsákmányolását. De a mezőgazdaságban az átmeneti időszakban még nagyszámú magántulajdonon alapuló kisárutermelő üzem marad meg. A falu és a város összefogása az átmeneti szakaszban a két különböző tulajdonviszonnyal bíró népgazdasági ág összefogása.

Az összefogás fő célja: a termelőerők és a termelési viszonyok összhangjának megteremtése az egész népgazdaságban, a szocializmus felépítése a mezőgazdaságban is. Ez a folyamat csak tudatos, tervszerű munkával, a kulákság és a kisárutermelés kapitalista tendenciái ellen vívott harc útján mehet végbe. A legutóbbi 10 évben hazánkban is megváltozott a város és a falu viszonya. De ellentétük *teljes* megszüntetése csak a mezőgazdaság kollektivizálásával, a szocializmus felépítésével következik be.

Szabó József referátuma további részében a város és a falu összefogásának konkrét alakulását vizsgálta hazánkban.

A népi demokrácia első szakaszában, amikor a proletárdiktatúra kivívásáért folyt a harc, a munkásosztálynak egy sor nagyjelentőségű intézkedéssel sikerült megnyernie a dolgozó parasztság zömét. A munkás-paraszt szövetség gazdasági alapját az 1945-ben végrehajtott demokratikus földreform és a munkásosztály által a dolgozó parasztságnak adott egyéb, sokoldalú segítség teremtette meg.

De a fordulat évéig, amíg az iparban még a kapitalista termelési viszonyok uralkodtak, nem valósíthattuk meg új módon a munkásosztály és a parasztság összefogását. Bár a parasztság fejlődése a munkásosztály harca és segítsége révén különbözött a kapitalista Magyarország parasztságának fejlődésétől: a kis- és a középparaszti gazdaságok megerősödtek, középparasztosodási folyamat ment végbe, a falu alapjában továbbra is kapitalista úton haladt.

Ahhoz, hogy a falu kapitalista fejlődését megállítsuk, hogy megszűnjön a város és a falu antagonisztikus ellentéte, az összefogást új módon valósítsuk meg, elengedhetetlenül szükséges volt a burzsoázia kiszorítása a politikai hatalomból, a szocialista termelési viszonyok győzelme a városban.

A fordulat éve után pártunk a város és a falu gazdasági kapcsolatainak fejlesztésekor Lenin és Sztálin nepről szóló tanításaiból indult ki. A nep fő célja: a kapitalista elemek megsemmisítése és a szocialista gazdaság felépítése a szocialista ipar és a falusi kisárutermelők tömege közti gazdasági kapcsolatok szüntelen erősítése útján. A város és falu összefogása tehát a kizsákmányolás megsemmisítésére, a kisárutermelési viszonyok megszüntetésére irányul. A jobboldali nézetek képviselői szem elől tévesztették ezt a fő célt, az összefogást leszűkítették az árucserére. Az árukapcsolatnak valóban nagyon fontos szerepe van a munkásosztály és a dolgozó parasztság kapcsolatában, de szövetségünknek nem ez az alapja. Az árucsere kapcsolatban nemcsak a közös érdekek érvényesülnek, hanem a köztük levő — nem antagonisztikus — ellentmondások is, elsősorban az árak és a kötelező beadás kérdésében. A munkásosztály és a dolgozó parasztság döntő érdekközössége: a kizsákmányolás megszüntetése, a szocializmus felépítése. A munkás-paraszt szövetség alapja hazánkban elsősorban az, hogy a dolgozó parasztság a munkásosztálytól kapott földet, hogy a munkásosztály együtt harcol a dolgozó parasztsággal a kulák kizsákmányolás ellen, hogy a munkásosztály nyitotta meg a parasztság előtt a felemelkedés és a kultúra útját.

A város és a falu összefogását úgy kell megvalósítani, hogy ez alátámassza pártunk parasztpolitikáját, vagyis hogy a szegényparasztság a munkásosztály biztos támaszává váljék, s egyúttal biztosítsuk a középparasztsággal való szövetséget, a kulákságot pedig korlátozzuk. A szocializmus felépítésének nincs más útja. A jobboldali nézetek képviselői, akik azt állították, hogy a mezőgazdasági termelés nagyarányú és gyors fellendítése elképzelhető a kisárutermelő gazdaságok révén (értve ez alatt elsősorban a középparaszti gazdaságokat), lebecsülték a szegényparasztság szerepét. Elfeledkeztek arról, hogy a pártnak a középparasztság megnyerése végett is szilárdan a szegényparasztságra kell támaszkodni.

Az átmeneti korszakban az árucserén alapuló kapcsolaton kívül elsősorban a szocialista iparosítás eredményeképpen kialakul a város és a falu összefogásának új, magasabb, a piaci kapcsolatoktól minőségileg különböző formája: *a termelésen alapuló összefogás.* Megalakultak a gépállomások, amelyeknek hálózata a mezőgazdaság kollektivizálásának műszaki bázisa, az állami gazdaságok, a mezőgazdasági termelőszövetkezetek, elterjednek a szövetkezetek egyszerűbb formái, a szerződéses termelés, az ipari üzemek patronázs mozgalma stb.

Az előadó részletesen foglalkozott a mezőgazdasági termelőszövetkezetek kérdéseivel. A termelőszövetkezetek a szocializmus szilárd alapjait teremtik meg a falun. A termelőszövetkezetekben tömörült dolgozó parasztok viszonya a munkásosztályhoz megváltozik, szilárdabbá válik a munkás-paraszt szövetség.

A termelőszövetkezeti mozgalom 1948 óta jelentősen fejlődött. De az 1953 előtti időszakban jelentős baloldali túlzások is megnyilvánultak. Pártunk Központi Vezetősége 1953 júniusában feltárta e hibákat, és

megfelelő intézkedéseket tett kijavításukra. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy pártunk változatlanul a szövetkezetekben látja a falu szocialista átépítésének útját.

Mind a szövetkezetek számszerű fejlesztését, mind gazdasági megerősödésüket azonban nagyban gátolták a mezőgazdaság szocialista átszervezésének kérdésében vallott helytelen, jobboldali opportunista nézetek, többek közt az a helytelen jobboldali nézet, hogy a kulák kapitalista gazdaság kivételével a szövetkezeti és a nem szövetkezeti szektor egyaránt a szocializmus felé fejlődik, csak a szövetkezeti szektor gyorsabban.

Valójában a mezőgazdaság szocialista és kisárutermelő szektora közt lényeges minőségi különbség van. A termelőszövetkezet a gazdaságnak nem a *szocializmus felé fejlődő*, hanem *szocialista* formája. A kisárutermelés viszont a gazdaság magántulajdonon alapuló formája, amely óráról órára ösztönösen újratermeli a kapitalizmust. A kisárutermelés nem fejlődik a szocializmus felé, a kisárutermelő parasztság csak a munkásosztály technikai, pénzügyi segítsége, szervező és nevelő tevékenysége nyomán, a termelőszövetkezetek útján *térhet át* a szocializmusra.

Annak a helytelen nézetnek, hogy a kisárutermelő gazdaság is a szocializmus felé fejlődik, elméleti alátámasztásul szolgált az a jobboldali felfogás, hogy a proletárdiktatúra viszonyai közt a kisárutermelő gazdaságok többsége rendszeresen bővítheti újratermelését. A marxizmus klasszikusainak tanítása szerint a kisárutermelő gazdaság, a parcellatulajdon természetéből kifolyóan, nem képes zömében, rendszeresen bővített újratermelésre. A parcellatulajdon kizárja a munka társadalmi termelőerőinek fejlődését. Bár az átmeneti viszonyok közt jelentősen megváltozott a kisparaszti gazdaság helyzete, jellege nem változott. Szűk lehetőségei továbbra is gátolják a termelőerők fejlődését. A kisüzem viszonyai közt lehetetlen a korszerű gépek alkalmazása, a munkaerő ésszerű kihasználása, a termelés jó megszervezése, ezért a munka termelékenysége rendkívül alacsony, s a kisparaszti gazdaság igen drágán és keveset, főképp kevés árut termel. A paraszti gazdaságok fejlődési lehetőségei természetesen nem egyenletesek. A dolgozó parasztság legszegényebb rétegei szinte kizárólag háztartásuk szükségleteire termelnek, s csak kevés árut vihetnek piacra, bővített újratermelésre nem képesek, a parasztság egy szűk rétege ellenben kihasználja a kedvező értékesítési lehetőségeket, s meggazdagszik.

A kisparaszti gazdaságokban — a gazdaságok szűk korlátai ellenére — növelhető a termelés az időleges tartalékok jobb felhasználásával (például a föld alapos és kellő időben történő megművelésével stb.). De ez nem bővített újratermelés — állapította meg az előadó. A bővített újratermelés feltételezi a munkaerő bővített újratermelését is. Ez pedig nem lehetséges a mezőgazdaság kisárutermelő szektorában.

A bővített újratermelés nemcsak a termelőerők, hanem a termelési viszonyok újratermelését is magában foglalja. A kisárutermelő szektorban az újratermelés a magántulajdon alapján megy végbe, az egyszerű árutermelés termelési viszonyai termelődnek újra, amelyek állandóan szülik a kapitalizmust.

Ezzel szemben a szocialista nagyüzemekben kimeríthetetlen lehetőségek vannak a termelőerők harmonikus fejlődésére. Gépesítéssel, a modern agrotechnikai módszerek alkalmazásával nagyban növelhető a munka termelékenysége. Például a gépesítés mai színvonalán egy q búza megtermeléséhez nagyüzemben átlagosan 8 és $^1/_2$ órai, kisüzemben pedig 17 és $^1/_2$ órai munka szükséges. Csak a szocialista mezőgazdasági nagyüzemek termelhetnek többet a munkatermelékenység magas színvonala révén, biztosíthatják egyrészt a *parasztság életszínvonalának* szakadatlan emelését, másrészt ezzel egyidejűleg az árutermelés növelését, s ezáltal a *munkásság életszínvonalának* eme-

lését is. A szocialista nagyüzemben rendszeresen megvalósul a munkaerő bővített újratermelése.

Az anyagi javak bővített újratermelésével egyidejűleg újratermelődnek a termelőerők fejlődésének korlátlan lehetőségeket biztosító szocialista termelési viszonyok.

A kisparaszti gazdaságok zömének bővített újratermelését hirdető nézetek tagadják, hogy a fejlődő termelőerők összeütközésbe kerülnek a kisárutermelés termelési viszonyaival, tehát ellentmondanak a termelőerők és a termelési viszonyok kötelező összhangjáról szóló marxista tanításnak.

A város és a falu *termelési összefogásának* elemzése után Szabó József vizsgálta a falu és a város *kereskedelmen alapuló* összefogását. A szocializmus építésének idején a város és a falu *árukapcsolatának* is egészen más a tartalma, mint a kapitalizmusban volt. A kereskedelem a kizsákmányolás eszközéből olyan eszközzé alakul át, amellyel helyesen összekapcsolható az egész társadalom érdeke a dolgozó parasztok személyes érdekeivel. Az árukapcsolatoknak is alá kell támasztaniuk pártunk parasztpolitikáját, s elő kell mozdítaniuk a mezőgazdaság szocialista átszervezését.

Az átmeneti időszakban az állam tervszerűen ellátja termelési és fogyasztási célokat szolgáló iparcikkekkel a falut, nyersanyagokkal az ipart, élelmiszerekkel a városi dolgozókat. Az állam a kötelező beadás rendszere, az állami felvásárlás és a szerződéses termelés révén kezében összpontosítja a mezőgazdasági árutermelés döntő részét, s ezáltal szabályozza a piacot, akadályozza a spekulációt.

Az árukapcsolatok hazánkban a fordulat éve után 1951-ig szélesedtek. Gyorsan fejlődő iparunk mind több termelési és fogyasztási cikket adott a falunak. Mivel a kötelező beadás 1951-ig a termékek viszonylag kis részére terjedt ki, bővült a parasztság szabadpiacra kerülő termékfölöslege, az állam pedig nem érvényesíthette piacszabályozó szerepét. A szabadpiaci árak a jó termés ellenére is nőttek. Ezért — helyesen — kiterjesztettük a kötelező beadás körét. De a mezőgazdasági termeléshez képest kissé túlzottan megnöveltük a beadást, a parasztság pedig nem kapta meg a mezőgazdaság fejlesztéséhez szükséges eszközöket, s így a szabadpiaci áruforgalom szűkült, a parasztság termelési érdekeltsége csökkent. A Központi Vezetőség 1953 júniusi határozata után kijavítottuk a hibákat, kiszélesítettük a falu és a város áruforgalmát, jobban elláttuk termelőeszközökkel a szövetkezeteket és az egyéni parasztságot, s a kötelező beadás csökkentésének eredményeként jelentősen megnőtt a parasztság szabadpiacon értékesíthető fölöslege.

A referátum rámutatott az 1953 júniusa után a falu és a város árukapcsolatainak kérdésében elterjedt hibás nézetekre. Egyesek szem elől tévesztették a falu és a város gazdasági összefogásának célját, helytelenül értelmezték a munkás-paraszt szövetséget, s kapitalista irányban eltorzítva vetették fel a dolgozó parasztság anyagi érdekeltségét.

Ilyen tendencia nyilvánult meg Szabó Kálmán és Kopátsy Sándor „A mezőgazdasági árak képzésének néhány kérdése" című, a Közgazdasági Szemle 1954 novemberi számában megjelent cikkében és Szabó Kálmán „A szabadpiac szerepe az új szakaszban" című, a Társadalmi Szemle 1954 októberi számában megjelent cikkében. Az említett szerzők a dolgozó parasztság anyagi érdekeltségének biztosításán csak a szabadpiaci kapcsolatok kiszélesítését és a mezőgazdasági árak emelését értették, s szem elől tévesztve a munkásosztály érdekeit, a szocializmus építésének követelményeit, kizárólag az egyéni árutermelő paraszt szemszögéből nézték ezt a kérdést. Az árukapcsolatok kiszélesítésének csak pozitív oldalait látták — azt, hogy megnőtt a mezőgazdasági árutermelés —, de nem elemezték a vele járó negatív jelenségeket, a szabadpiaci árak és a

spekuláció további növekedését. Szabó József élesen bírálta azt a véleményt is, hogy a mezőgazdasági árak nálunk túlzottan alacsonyak, s az árak további emelése révén kell megoldani a mezőgazdasági termelés növelésének feladatait. Ellenkezőleg, az a helyzet — mondotta —, hogy nálunk a mezőgazdasági termékek árszínvonala az iparcikkekéhez és a szolgáltatások díjához képest nagyon magas.

Valóban vannak aránytalanságok az egyes mezőgazdasági termékek (például a búza és a kukorica) ára közt, de a helyes arányokat nem áremeléssel kell megteremteni. A tények azt bizonyítják, hogy az áremelés nem oldhatja meg a termelés növelésének feladatait, csak tovább emelné a mezőgazdasági árak átlagos szintjét, s súlyos aránytalanságot teremtene a nemzeti jövedelem elosztásában az ipari munkásság és a dolgozó parasztság közt.

A helyes mezőgazdasági ararányokat a mezőgazdasági árszínvonal, elsősorban a szabadpiaci és a felvásárlási árak csökkentése útján kell kialakítani. Az árak csökkentésének feltételei: a szocialista szektor megszilárdítása és fejlesztése a mezőgazdaságban, nagyobb árutermelés a szocialista szektorban, a termelés növelése az egyéni parasztgazdaságokban az időleges tartalékok kihasználása útján.

Referátuma befejező részében Szabó József a mezőgazdaság fejlődésének perspektívájával foglalkozott. Rámutatott, hogy az MDP III. kongresszusa határozatainak megfelelően a mezőgazdaságban két, egymással szorosan összefüggő feladatot kell megoldani: a mezőgazdaság szocialista átszervezését és a mezőgazdasági termelés további erőteljes növelését. Mindkettő megoldásához elengedhetetlen a nehézipar további fejlesztése.

★

Gulyás Emil, a Pártfőiskola tanára „A mezőgazdasági termelőszövetkezetek szerepe a város és a falu ellentétének felszámolásában" című korreferátumában két főkérdéssel foglalkozott: 1. hol tartunk a mezőgazdaság elmaradásának felszámolásában; 2. mi a termelőszövetkezetek szerepe az elmaradás megszüntetésében. Gazdag tényanyag alapján bebizonyította, hogy a kapitalista Magyarországon a város minden lehető eszközzel kizsákmányolta a falut, következésképpen a mezőgazdasági termelés nagyon elmaradt az ipari termelés színvonalától.

A mi viszonyaink közt a város már nem zsákmányolja ki a falut, de a termelési viszonyok tekintetében nagyon éles különbség van köztük. A városban a szocialista termelési viszonyok, a falun a kisárutermelő és részben a kapitalista termelési viszonyok a jellemzők. Ezért bizonyos ellentétek a szocialista város és a magántulajdonos falu közt elkerülhetetlenek. De ezek az ellentétek nem antagonista ellentétek, s megoldhatók a munkás-paraszt szövetség keretein belül. Antagonisztikus ellentét csak a szocialista város és a kulákság, valamint a dolgozó parasztság és a kulákság közt van. Bár a falu és a város ellentétének talaját csak a mezőgazdaság kollektivizálásával szüntethetjük meg, a város és a falu viszonya nálunk gyökeresen megváltozott: a kizsákmányolás helyett a segítés sokféle formája jellemzi kapcsolatukat.

A felszabadulás után az ipar gyors fejlődése következtében átmenetileg ugyan még nőtt az ipar és a mezőgazdaság színvonala közt a különbség, de éppen a szocialista iparosítás teszi lehetővé, hogy megteremtsük az ipar és a mezőgazdaság közötti aránytalanság megszüntetésének feltételeit. A mezőgazdaság elmaradásának megszüntetését mozdítják elő a mezőgazdasági beruházások, a mezőgazdaság nagyfokú gépesítése, az öntözött terület kiterjesztése, a műtrágyával való ellátás fokozása; a mezőgazdaságnak adott hitelek stb.

A népi demokrácia viszonyai közt a mezőgazdaságban megszűnt a munkanélküliség és a kapitalizmusra jellemző agrárolló is. A falu kulturális

szempontból is rohamosan fejlődik. De az ipar és a mezőgazdaság termelési színvonala közti aránytalanságot véglegesen csak a mezőgazdaság kollektivizálásával szüntethetjük meg.

Gulyás Emil korreferátuma további részében azt elemezte, hogyan valósítják meg mezőgazdasági termelőszövetkezeteink a bővített újratermelést, s ezzel hogyan járulnak hozzá a mezőgazdaság elmaradásának megszüntetéséhez.

A bővített újratermelés egyik mutatója a termésátlagok alakulása. Bár e tekintetben termelőszövetkezeteink eredményei még nem kielégítőek, 40 százalékuk az országosnál jobb terméseredményt ért el. A legutóbbi években jelentősen megnőtt a termelőszövetkezetek közös állatállománya is: az 5 éves terv során több mint nyolcszorosra. A termelés bővítésére vall a műtrágya fokozott felhasználása, az öntözött területek növekedése. A termésátlagok és az állattenyésztés hozamainak összehasonlításakor gondolnunk kell arra is, hogy nem könnyű az eddig 5—6 holdon gazdálkodó embereknek több száz holdas gazdaságot vezetni, szervezni, s idő kell hozzá, amíg megtanulják a kollektív termelést, és sikeresen gyümölcsöztethetik a nagyüzem adta lehetőségeket.

Mintegy 80 százalékkal gyarapodott a termelőszövetkezetek állóeszközeinek egy kat. holdra jutó mennyisége, s jelentősen növekedett a gépállomások gépparkja is. Ez is a szocialista nagyüzem mérhetetlen fölényét mutatja.

A termelőszövetkezetek egyre nagyobb mértékben valósítják meg a szakképzett munkaerő bővített újratermelését. Mind több a szakképzett termelőszövetkezeti elnök, agronómus, munkacsapatvezető stb.

Bővítetten termelődnek újra termelőszövetkezeteinkben a szocialista termelési viszonyok is. Ez megmutatkozik a szocialista tulajdon bővített újratermelésében, az elvtársi együttműködés és kölcsönös segítés viszonyainak szélesítésében, a termelőszövetkezeti tagok közös gazdaságból származó jövedelmének gyarapodásában.

Komonyi József, a Pártfőiskola tanára korreferátumának címe: „A földművesszövetkezetek jelentősége és szerepe a város és a falu gazdasági összefogásában." Az előadó hangsúlyozta, hogy a szövetkezetek jellege és osztálytartalma a proletárdiktatúra győzelme után megváltozik. A felszabadulás utáni években a földművesszövetkezetekből is kiszorítottuk a kapitalista elemeket, s mind nagyobb szerephez juttattuk bennük a falu dolgozóit. A proletárdiktatúra viszonyai között a szövetkezet jelentősége kettős: egyrészt a parasztság szocialista útra való átvezetésének legkönnyebb, legegyszerűbb, legérthetőbb formája, másrészt nagyon fontos kereskedelmi szervezet.

Földművesszövetkezeteink egyesítik a dolgozó parasztoknak mint termelőknek, mint eladóknak és mint vásárlóknak az érdekeit, ezért alkalmasak rá, hogy bevonják a dolgozó parasztokat a szocializmus építésébe.

A földművesszövetkezetek egyik legfontosabb funkciója a falu fogyasztási cikkekkel való ellátása. Másik fő feladatuk a városi lakosság ellátása mezőgazdasági termékekkel. Ezt a feladatukat eddig elhanyagolták, a felvásárlás aránya 1954-ben a földművesszövetkezetek egész forgalmában alig érte el a 13 százalékot. Az a cél, hogy a földművesszövetkezetek — a legfontosabb cikkek, a gabona, a szarvasmarha stb. kivételével — a parasztság fő értékesítési szerveivé váljanak.

A földművesszövetkezetek értékesítési tevékenységének kiterjesztése azért is fontos, mert ezzel nő a szervezett piac, erősödik az állam piacszabályozó szerepe, s nagyobb lehetőség nyílik a szabadpiaci árak csökkentésére.

A földművesszövetkezetek a dolgozó parasztság termelési szükségleteinek kielégítésével hozzájárulhatnak a mezőgazdasági termelés fejlesztéséhez. Ez irányban hat a mezőgazda-

sági kisgépek kölcsönzése és a különböző termelési társulások megszervezése is. Ezek az egyszerű társulások nagyon megkönnyítik a dolgozó parasztság áttérését a kollektív mezőgazdaság útjára.

Tarr Imre, a Pártfőiskola tanára „A város és falu közötti kapcsolat főbb kérdései a sárbogárdi járásban" című korreferátumában egy járás konkrét példáján mutatta meg a város és a falu kapcsolatának alakulását a kapitalizmusban és a felszabadulás után. Vizsgálta, hogyan járul hozzá a szocialista város sokoldalú segítsége a mezőgazdasági termelőszövetkezetek fölényének kidomborodásához. A munkásosztály, a szocialista ipar falunak adott segítsége legfőképp a mezőgazdaság szocialista átszervezésének biztosítását célozza. A termelőszövetkezetek a gépállomás segítsége folytán mindinkább bebizonyítják fölényüket az egyéni gazdaságok fölött. A járás termelőszövetkezeteiben a szántás, a vetés, a fogasolás és a hengerezés 95 százalékát, a kenyérgabona-aratás több mint 60 százalékát, a növényápolási munkák mintegy 15—20 százalékát végezték géppel, s ez nemcsak megkönnyítette a termelőszövetkezeti tagok munkáját, hanem azt is előmozdította, hogy a járás termelőszövetkezeteinek termésátlaga jóval felülmúlja az egyéni gazdaságokét. Például a járás termelőszövetkezetei 1954-ben kat. holdanként átlagban búzából 1,2, kukoricából 3, cukorrépából 60 mázsával termeltek többet, mint az egyénileg dolgozó parasztok. Főképp ennek köszönhető, hogy évről évre gyarapodik a tagok jövedelme és a termelőszövetkezetek közös vagyona.

Az előadó a korreferátum befejező részében arról szólt, hogy milyen módon hat vissza a mezőgazdaság szocialista szektorának erősödése a város jobb ellátására.

Vörös Gyula, a Pártfőiskola politikai gazdaságtani tanszékének helyettes vezetője két kérdéshez szólt hozzá: hogyan kell értékelni az ipar és a mezőgazdaság fejlődési ütemének különbségét, milyen szerepe van a nehéziparnak a mezőgazdaság fejlesztésében; és milyen jobboldali tendenciák érvényesültek az értéktörvény felhasználásának kérdésében.

Az ipar és a mezőgazdaság arányával kapcsolatban megállapította: a mezőgazdaság elmaradásának fő oka, hogy az ipar a bővített újratermelés alapján fejlődik, a mezőgazdaság zöme, a kisárutermelő szektor pedig nem képes bővített újratermelésre. A mezőgazdaság elmaradásához még az is hozzájárult, hogy 1950-től 1953-ig elhanyagoltuk az egyéni parasztgazdaságokat. A jobboldali elhajlók csak az utóbbit látták, s a kisparaszti gazdaságok fejlesztésében jelölték meg a kiutat.

Vörös Gyula röviden elemezte a nehézipar szerepét mezőgazdaságunk fejlesztésében. Iparunk gyors ütemű fejlesztése s benne a nehézipar még gyorsabb ütemű növelése első 5 éves tervünkben lényegében helyes volt, csak az volt a hiba, hogy nem kapcsoltuk össze megfelelően az ipar és a mezőgazdaság fejlesztési ütemét. A nehézipar túlzottan gyors ütemű növelése közvetlenül, *átmenetileg* korlátozza a mezőgazdaság fejlesztését, de hosszabb fejlődési időszakot tekintve csakis a nehézipar fejlődésének gyors üteme biztosíthatja az egész népgazdaság, benne a mezőgazdaság fejlődését is. Ezért elítélendők a nehézipar gyors és állandó fejlesztését ellenző jobboldali nézetek. Az értéktörvénnyel kapcsolatban rámutatott, hogy sokan helytelenül értelmezték az értéktörvényt, s nem számoltak azzal, hogy népgazdaságunkban a szocialista szektor van túlsúlyban, a szocializmus gazdasági törvényei az uralkodók.

Vági Ferenc, a Közgazdaságtudományi Intézet munkatársa hozzászólásában a paraszti vásárlóképesség néhány kérdésével foglalkozott. A parasztság vásárlóképessége főképp a megtermelt termékek mennyiségétől és az árutermelés fokától, továbbá az értékesítés formájától és az értékesített termékek árától függ. Mivel a paraszti vásárlóképesség elsősorban a termelés és az

árutermelés színvonalától függ, a kisárutermelő gazdaságokban a vásárlóképesség növelésének szűk korlátai vannak. A parasztság különféle rétegei számára rendkívül különbözőek az árutermelés és a vásárlóképesség növelésének lehetőségei. Vági Ferenc helytelenítette azokat a nézeteket, amelyek a termeléstől elszakítva vizsgálták a vásárlóképesség kérdését, s a mezőgazdasági termékek áremelése, a beadás csökkentése, sőt megszüntetése útján törekedtek a paraszti vásárlóképesség növelésére. E nézetek képviselői nem a vásárlóképesség növekedését tették függővé a termelés növekedésétől, hanem fordítva: a vásárlóképesség növekedésében jelölték meg a kisparaszti gazdaság bővített újratermelésének feltételét. Végül hangsúlyozta, hogy a paraszti vásárlóképesség növelésének egyetlen járható útja a mezőgazdasági termelőszövetkezetek útja, mert csak a termelőszövetkezet biztosíthatja állandóan és hathatósan a parasztság életszínvonalának emelését.

Bálint József, az MDP Központi Vezetőségének munkatársa a mezőgazdasági beruházások kérdéséhez szólt hozzá. Bírálta azokat a felfogásokat, amelyek — függetlenül a tulajdonformától — csupán állami beruházás révén akarják növelni a mezőgazdasági termelést. Az állami beruházások szerepe a termelés növelésében szektoronként nagyon különböző. Az állami gazdaságok minden beruházási szükségletüket állami eszközökből fedezik, itt a beruházások és a termelés növelése közt közvetlen a kapcsolat. A termelőszövetkezetek állóeszközeinek beszerzésére az állam hosszú lejáratú hiteleket ad, s a gépállomások révén biztosítja a szükséges munkaeszközöket. A kapcsolat itt is szoros, de a termelőszövetkezet beruházásait csak részben vállalja magára az állam, a beruházások másik részét a termelőszövetkezet saját erőből fedezi.

Az egyéni parasztgazdaságok az állami beruházásokból csak közvetve, a gépállomások révén részesülnek. Az egyéni gazdaságok saját eszközeikből végzik egyéb beruházásaikat. Az államtól az áruforgalmon keresztül kapják meg a szükséges eszközöket.

Az állami beruházás és a mezőgazdasági termelés növelése nagyon szorosan összefügg, de azért nem tekinthetjük az állami beruházások függvényének a mezőgazdasági termelés növelését. Annál kevésbé, mert a beruházásokon kívül e tekintetben még egyéb tényezők is nagyon fontosak (például az agrotechnikai módszerek, a munkaszervezés, a gépkihasználás stb.).

Egyesek — helytelenül értékelve az állami beruházások szerepét — úgy gondolták, hogy a mezőgazdaság kollektivizálását — beleértve a termelőszövetkezetek gazdasági épületeinek felépítését, állatállományuk fejlesztését — kizárólag állami eszközökből kell finanszírozni. Ebből a hibás megállapításból azt a helytelen politikai következtetést vonták le, hogy el kell halasztani a termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztést, mert ez túlzottan nagy terheket ró az államra.

Csendes Béla, a Közgazdaságtudományi Intézet munkatársa hozzászólásában a begyűjtés kérdését vizsgálta, főképp abból a szempontból, hogy mennyiben felel meg új begyűjtési rendszerünk a lenini hármas jelszó követelményeinek. A begyűjtés az árukapcsolatok szerves része, nem ideiglenes intézkedés, hanem népgazdaságunkban a különböző tulajdonformák meglétének a következménye, a tervgazdálkodásnak és az állam piacszabályozó szerepe biztosításának nélkülözhetetlen eszköze.

A város és falu árukapcsolatának, benne a begyűjtésnek is alá kell támasztania a párt parasztpolitikáját. Az 1953 előtti begyűjtési rendszer azért volt hibás, mert túlzottan nagy kötelezettségeket rótt ki, s ez nem szolgálta azt a politikát, amelynek célja, hogy a szegényparasztság a munkásosztály szilárd támaszává váljék a falun. Az 1953 júniusi KV határozat után kidolgozott új begyűjtési rendszer megszüntette ezt a hibát. A beadási kötelezettség csökkentése fo-

kozta a termelők anyagi érdekeltségét, a begyűjtési kötelezettségek több évre előre történő meghatározása pedig biztonságosabbá tette a mezőgazdasági termelést.

A mostani begyűjtési rendszer mérlegeli az osztályszempontokat, szektoronkénti, birtokkategóriánkénti progressziót alkalmaz, s egyéb előnyöket biztosít a termelőszövetkezeteknek és a kisparasztoknak. De Csendes Béla szerint a mostani progresszió a kisparaszti gazdaságokra viszonylag nagyobb terhet ró, mint a középparaszti gazdaságokra. Így a legutóbbi években a parasztság jómódú rétege a parasztság alsó rétegeihez képest 30—40-szeres jövedelemhez jutott.

Tavaly a begyűjtés kérdésében megnyilvánuló jobboldali elhajlás nagy nehézségeket okozott. Egyesek a kötelező beadás megszüntetését követelték, ezzel akarták megoldani a mezőgazdasági termelés fellendítését. A begyűjtés végrehajtása során káros liberalizmus uralkodott el az állam iránti kötelezettségek teljesítésével szemben. A jobboldali elhajlás megnyilvánult abban is, hogy például a középparasztok nagyobb szerződéses termelési kedvezményben részesültek, mint a mezőgazdasági termelőszövetkezetek, s hogy egyes kedvezményeket (például a beadás elengedése az öregek részére) a kulákokra is kiterjesztettek. A jövőben harcolni kell az ilyen hibák ellen. A jó begyűjtési rendszernek a begyűjtés jó végrehajtásával kell párosulnia.

Kun Ferencné, a Pest megyei Tanács munkatársa a parasztság vásárlóképességéről, *Pillis* Pál, az Oktatásügyi Minisztérium osztályvezetője az árak kérdéséről, valamint a falu és a város ellentétéről tett néhány megjegyzést. *Fazekas Béla*, a Központi Statisztikai Hivatal munkatársa a termelőszövetkezetek eredményeivel és nehézségeivel foglalkozott, *Harangozó Ferenc*, a Pártfőiskola tanára Fazekas Béla érvelésével vitázott a termelőszövetkezetek mint nagyüzemek fölényének forrása kérdésében.

★

A konferencián érdekes vita folyt a következő kérdésről: a város és a falu ellentéte, az ellentét gazdasági alapja a kapitalizmusban és az átmeneti korszakban.

Gyurkó Pál, a Pártfőiskola tanára szerint a referátum nem különböztette meg világosan és élesen a város és a falu kapitalizmusban meglevő ellentétét attól az ellentmondástól, amely az átmeneti időszakban érvényesül a szocialista ipar és a kisárutermelő mezőgazdaság közt. Gyurkó Pál hangsúlyozta, hogy a kapitalizmusban a város és a falu ellentéte antagonisztikus, s ennek alapja a falu kizsákmányolása a város által. Ez az ellentét a szocialista forradalom győzelmével megszűnik. A proletárdiktatúra időszakában a város és a falu viszonya gyökeresen megváltozik. A proletárdiktatúra időszakában új jellegű ellentmondás keletkezik, amelynek alapja a tulajdonformák különbözősége. Ez az ellentmondás nem antagonisztikus, ezért megoldható politikai forradalom nélkül, később, a kommunizmus építésének időszakában pedig lényeges különbséggé változik át.

Erdős Péter, a Közgazdaságtudományi Intézet munkatársa hibásnak tartotta, hogy Gyurkó Pál egyenlőség jelet tett az átmeneti korszak és a szocializmus közt a város és a falu ellentétének kérdésében. Nálunk a városban szocialista módon, a faluban ellenben még túlnyomórészt nem szocialista, hanem tőkés gazdálkodással egytípusú módon folyik a gazdálkodás. Ez pedig ellentétet szül a munkásosztály és az egyénileg termelő parasztság közt. Ez az ellentét nem antagonista annyiban, hogy nem erőszakkal oldódik meg. De tartalmazza az antagonizmus bizonyos elemeit, mert a szocialista tulajdon és a magántulajdon ellentétén alapul, s ezért nem oldható meg saját talaján. Az ellentét megoldása azáltal válik lehetségessé, hogy az egyénileg dolgozó parasztságot átvezetjük a kollektív mezőgazdaság útjára, ez pedig harc kérdése, s ugrásszerű minőségi változást jelent.

Kopátsy Sándor, az Országos Tervhivatal munkatársa bevezetőül azt fejtegette, hogy a szocialista tulajdonforma és a kisparaszti tulajdonforma ellentéte nem azonosítható a munkásosztály és a parasztság ellentétével.

A továbbiakban elismerte, hogy megbírált cikkében valóban jobboldali tendenciák nyilvánultak meg. A cikkben áremelő irányzat érvényesül, bár ő általában nem volt híve az áremelésnek, s igen kevés szó esik az állam piacszabályozó szerepéről; hiba volt az is, hogy a cikk a termelőszövetkezetekkel nem foglalkozik jelentőségükhöz mérten.

Szabó Kálmán, az Országos Tervhivatal osztályvezetője, utólag megküldött hozzászólásában röviden foglalkozott a kisparaszti gazdaságok bővített újratermelésének kérdésével. Egyetértett a kisparaszti gazdaságok bővített újratermelését hirdető jobboldali nézetek bírálatával. Helytelennek minősítette azt a korábban kifejtett álláspontját, amelyben — bár bizonyos fenntartásokkal — egyoldalúan a kisparaszti gazdaságban rejlő lehetőségeket domborította ki. A kisparaszti gazdaságok bővített újratermeléséről szóló jobboldali koncepción alapult az az elképzelés, hogy a mezőgazdaság termelése fellendíthető a mezőgazdaság szocialista szektorának számszerű bővítése nélkül, lényegében a kisparaszti gazdaságok fejlesztése alapján.

Elismerte, hogy a mezőgazdasági árakról és a szabadpiacról írt cikkei valóban előmozdították a jobboldali nézetek elterjedését. Súlyos hiba volt, hogy a cikkekben keveset foglalkozott a termelési segítség szerepével az árarányok kialakításában, s kizárólag a parasztot terhelő tényezőket vizsgálta. A szabadpiaci és a beadási árak közötti rés meglétét cikkeiben nem kifogásolta, de a rést nagynak találta. Bár a rés csökkentésének fő útját nem a beadási árak emelésében, hanem a fogyasztási és a szabadpiaci árszínvonal csökkenésében látta, felvetette egyes termékek beadási árának emelését, s nem beszélt arról, hogy a mezőgazdasági árak általános színvonalát már semmiképpen sem szabad tovább emelni.

★

A referátum értékelése során több hozzászóló véleménye megegyezett, hogy a referátum önállóan, sokoldalúan tárgyalta a város és a falu kapcsolatainak kérdéseit, kiemelte a város és a falu termelési kapcsolatait, hangsúlyozta a termelőszövetkezetek jelentőségét, valamint a kisparaszti gazdaságok idealizálását szolgáló nézetek helytelenségét.

Vörös Gyula utalt a referátum egyik hiányosságára, hogy nem eléggé mélyen vizsgált egyes kérdéseket, nem elemezte kielégítően a gazdasági törvények érvényesülését, például az értéktörvény alkalmazását népgazdaságunkban.

A konferencia *Friss Istvánnak,* a Közgazdaságtudományi Intézet igazgatójának zárszavával ért véget. Megállapította, hogy a referátum és az elhangzott hozzászólások alapjában helyesek és magasszínvonalúak voltak. Majd bírálta a kisparaszti gazdaságok idealizálásával kapcsolatos, a begyűjtés és az árpolitika kérdésében megnyilvánult jobboldali nézeteket. A beadás mennyiségi csökkentése alapjában véve helyes volt, de hibás volt az áremelésre irányuló tendencia és a begyűjtésben megmutatkozott liberalizmus. A mezőgazdasági árak nagyfokú emelésére irányuló tendencia mögött az a törekvés húzódott meg, hogy a népgazdaság más területeiről átvitt eszközökkel konzerváljuk a drágán termelő kisparaszti gazdaságokat. A költségeket elsősorban a munkásosztálynak kellene fizetnie. De ez a politika nemcsak munkásellenes, hanem parasztellenes is, mert a parasztság széles rétegei elől elzárja a felemelkedés útját.

Nem feledkezhetünk meg az 1951—1953-as időszakban elkövetett hibákról, de hangsúlyozni kell, hogy a párt fő irányvonala 1953 júniusa előtt is helyes volt, az 1953 júniusi KV határozat a helyes irányvonal érvényesítése során elkövetett hibák kiküszöbölésére törekedett. Ami azonban

a jobboldali felfogásokat és gyakorlatot illeti, itt nem egyszerűen hibákról, hanem a marxizmussal ellentétes, helytelen irányvonalról van szó.

Friss István kitért a referátum egy kisebb hiányosságára. Szabó József helyesen bírálta a kisparaszti gazdaságok bővített újratermeléséről szóló hamis nézeteket, de azt is mondta, hogy csak a termelőeszközök pótlólagos alkalmazása felhalmozás. Ez helytelen. Marx *A tőke* I. kötetében rámutat, hogy például a mezőgazdaságban adott állandó tőke mellett, új munkaeszközök előlegezése nélkül, pusztán nagyobb munkamennyiség révén is nagyobb termést lehet elérni. Itt a felhalmozás alapja, hogy a természet erőit az ember saját javára kamatoztatja. Zárószava befejező részében Friss István röviden utalt a város és a falu kapcsolatainak fejlesztésében ránk háruló feladatokra.

★

A konferencia eredményes volt, s lényegében elérte kitűzött célját: előmozdította a párt Központi Vezetősége márciusi határozatának alaposabb megértését.

Bauer Ilona—Nagy Károly

Jugoszlávia gazdasági fejlődéséről

A Magyar Népköztársaság és a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság politikai és gazdasági kapcsolatainak legutóbbi fejlődése a magyar dolgozók körében nagy mértékben növelte az érdeklődést Jugoszlávia gazdasági viszonyai iránt. Az alábbiakban egy sor adat közlésével kívánunk bizonyos tájékoztatást adni Jugoszlávia gazdasági helyzetéről.

Általános adatok

Jugoszlávia lakosságának száma 1948-ban 15,772 millió, 1953-ban már 16,927 millió, tavaly pedig az előzetes számítások szerint körülbelül 17,2 millió volt. A második világháború alatt mintegy 2 millió ember pusztult el. A lakosságban a mezőgazdasági lakosság aránya állandóan csökken, s ez természetesen összefügg a nagyméretű iparfejlesztési programmal. A mezőgazdasági népesség aránya 1931-ben még 76,3 százalék, 1953-ban pedig már csak 66,1 százalék volt. A nagyipar fejlődése gyors, de a kisiparban foglalkoztatottak száma viszonylag még ma is nagy (5,4 százalék).

Bár az ipari munkásság létszáma viszonylag csekély, az ipar népgazdasági szerepe, illetve hozzájárulása a nemzeti jövedelemhez mégis jelentős, ezt mutatják a következő 1. sz. táblázat adatai. (1953. évi adatok.)

1. sz. táblázat

A nemzeti jövedelem termelésének ágazatonkénti megoszlása

	Százalék	Milliárd dinár
Ipar	42,1	430
Mezőgazdaság	30,3	310
Erdőgazdaság	1,2	12
Építőipar	7,2	74
Közlekedés	4,6	47
Kereskedelem	7,5	77
Kisipar	4,8	49
Egyéb	2,3	23
Nemzeti jövedelem összesen:	100,0	1022

A Szövetségi Köztársaság egyes tagállamainak gazdasági fejlettsége különböző. Az iparban Szerbia, Horvátország és Szlovénia vezetnek. Crnagora, Makedonia és Bosznia-Hercegovina iparilag meglehetősen elmaradott. A mezőgazdaság Szerbiában és

Horvátországban a legfejlettebb, a többi tagállam, különösen Crnagora elmaradott. Külön ki kell emelni az erdőgazdaságot, amely Horvátországban a legfejlettebb, Makedoniában és Crnagorában ez idő szerint erdőkitermelés egyáltalában nem folyik.

A következőkben a jugoszláv népgazdaság legfontosabb területeit és ezek jellemzőit mutatjuk meg.

Bányászat és ipar

A második világháború előtt az iparosítás rendkívül lassú ütemben haladt. Az idegen tőke behatolása nagyon nagyarányú volt. A második világháború előtti időszakban különösen a francia a Jugoszláviában befektetett egész külföldi tőke 20,6 százaléka), az angol (10,8 százalék), a svájci (14,3 százalék) és az amerikai tőkének (7,4 százalék) voltak nagy érdekeltségei. A külföldi tőke kedvező feltételekkel kivihette az országból profitját. A külföldi érdekeltségek elsősorban a nyersanyagtermelést fejlesztették, de az ipar általános fejlesztését elhanyagolták. A második világháború után a külföldi tulajdonban volt üzemek népi tulajdonba kerültek. Az újabb alapítású nagyüzemek kizárólag társadalmi tulajdonban vannak.

1947-ben ötéves tervet dolgoztak ki; ez 1951-ig olyan méretű iparosítást irányzott elő, amely az agrár-jellegű országot ipari országgá alakította volna át. A beruházások 42 százalékát a bányászat, az ipar és a villamosenergiatermelés fejlesztésére szánták. A mezőgazdasági termelés fokozására csupán 7 százalékot irányoztak elő. 1949 után ez a terv módosult. Már abban az időszakban igen jelentős volt (és ma is az) a beruházások aránya az egész nemzeti jövedelemhez képest (százalékban):

2. sz. táblázat

1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954 tervezett
29,7	29,8	29,7	26,6	22,7	26,3	27,5	26,5

1947-től 1953 végéig összesen 1679 milliárd dinárt ruháztak be. Az ipari termelés alakulását a következő számok mutatják:

3. sz. táblázat

	1939	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954
Ipar teljes termelése.....	100	150	167	172	166	164	183	208
Benne:								
Munkaeszköztermelés	100	352	462	510	534	582	757	785
Munkatárgyak termelése ...	100	138	154	160	153	156	169	193
Fogyasztási cikkek termelése	100	165	171	165	162	142	160	184

1939-ben a széntermelés 7 millió tonna, 1953-ban pedig 11 millió tonna volt.

Jelentős a különféle ércek termelése, elsősorban a réz-, ólom-, cink-, vasérc- és bauxittermelés. Az ércek kohósítását Jugoszláviában végzik el. A jugoszláv rézkohó-kapacitás ma már akkora, hogy más országokból is vásárolnak rézércet kohósítás céljából. Állandóan növekszik az elektrolitikus réztermelés: az 1939-es évi

12 463 tonnáról 1949-ben 14 162 tonnára, 1953-ban pedig már 27 764 tonnára nőtt. Tropca-ban 60 000—70 000 tonna kapacitású ólomolvasztót helyeztek üzembe. Új horganyolvasztó is működik. A bauxittermelés fokozásával egyidejűleg fejlődik az alumíniumkohászat is. Egy most felépült kohóműben már az idén 37 500 tonna alumínium termelését tervezik. A nagymértékű építkezések szükségessé tették az építőanyag, s különösen a cementipar fejlesztését. Az idei cementtermelés 2,1 millió tonna lesz; a terv teljesítését biztosítja, hogy két új, korszerű cementgyár épült.

A nagy nyersanyagforrások lehetővé tették a vegyipar fejlesztését is. Teljesen új iparágak is keletkeztek, például a PVC gyártás. A legfontosabb vegyicikkek termelése a következőképpen alakult (ezer tonnában):

4. sz. táblázat

Év	Kénsav 66°	Marónátron	Kalciumkarbid	Rézgálic	Műtrágya
1939	23 233	13 673	54 920	12 833	72 770
1949	43 098	18 582	38 399	16 827	80 707
1953	40 275	22 545	41 346	15 133	93 713
1954 I—IX	48 224	19 425	32 959	12 197	93 236

(Savezni Zavod Za Statistiku i Evidenciju INDEKS. 1954. XII.*)*

Jugoszlávia ma már jelentős mennyiségű vegyészeti ipari terméket exportál.

A faiparban, illetve a fakitermelésben nehézségek vannak, de nagy erőfeszítések történnek ez iparágak fejlesztésére. Sarajevótól mintegy 5 kmre teljesen modern enyvezett bükk lemez-gyár épült. Ugyanitt épül egy bükkfa rostlemez-gyár is. Az erdőségek pótlására a tengerből kitermelt iszap segítségével erdősítik a Karsztokat is.

Az 1950. és az 1952. évi mezőgazdasági termés rendkívül rossz volt, s ez meggátolta az újabb nagyobb összegű beruházásokat, sőt fokozódott Jugoszlávia eladósodása. A nagyrészt konvertibilis valutában kapott kölcsönök teljes összege az 1950—1951. és 1953—1954. gazdasági évek közti időszakban 428,6 millió dollár volt. A kölcsönök főképp élelmiszer- és nyersanyagimport fedezésére szolgáltak.

A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságban nagy lehetőségek vannak az ipar fejlesztésére, mert a nyersanyagkészletek igen nagyok. A jugoszláv ipar mindinkább rátér a korábban nem gyártott gépek, berendezések termelésére (vasúti gördülőanyag, elektromos berendezések, telefonközpontok stb.). Mindennek eredménye a jugoszláv külkereskedelem gyors fejlődése és összetételének megváltozása.

A legfontosabb iparágak termelési indexeit a túloldali 5. sz. táblázat mutatja (1939 = 100).

A táblázatból kitűnik, hogy különösen az elektromos ipar fejlődött igen jelentősen. A villamosenergiatermelés szüntelenül nő, de így sem fedezi a szükségletet. Az 1953-ban termelt 2982 millió kWó villamosenergia nagyobbik felét vízierőművek állították elő. Az energiaszükséglet növekedése azonban újabb erőművek építését teszi szükségessé. Az új nagyteljesítményű vízierőműveket az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságának közreműködésével tervezték meg és fogják felépíteni. A vízerőműépítkezés sajátossága, hogy a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság, Olaszország, Ausztria és Nyugat-Németország vesznek benne részt, s Jugoszlávia vállalta, hogy ezeknek az országoknak áramot fog szállítani.

5. sz. táblázat

	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954
Villamosenergia	176	189	205	217	230	254	293
Szénbányászat	129	147	153	143	144	139	163
Ásványolaj	152	242	377	416	422	548	647
Vaskohászat	147	152	151	160	176	207	265
Színesfémek	103	119	130	136	145	148	155
Cement, üveg és kerámia	141	160	159	152	173	195	217
Fémfeldolgozó ipar	202	244	267	265	264	335	367
Elektrotechnika	413	588	576	630	802	1060	1241
Vegyipar	144	159	160	163	164	177	220
Tégla és cserép	170	184	192	169	177	208	214
Faipar	144	171	177	146	123	131	135
Papíripar	133	141	144	147	140	158	170
Textil	156	159	152	132	120	117	143
Bőr és cipő	179	207	192	163	128	117	134
Gumi	156	193	185	183	167	166	197
Élelmiszer	159	142	131	156	114	152	165
Dohányipar	158	158	147	107	126	110	157

A kőolajtermelés hatalmasan fejlődött, de ennek ellenére szintén nem fedezi a szükségletet. Ezért jelentős mennyiségű nyersolajat importálnak, de a finomítást maguk végzik el. Állandóan nő a földgáztermelés is.

6. sz. táblázat

A nyersolaj- és a földgáztermelés növekedése

Év	Nyersolaj (tonnában)	Földgáz (m^3-ben)
1939	1 920	5 256
1949	126 480	16 648
1953	343 414	146 198

(Savezni Zavod Za Statistiku i Evidenciju INDEKS. 1954. XII.*)*

A széntermelés is gyorsan fejlődik, de a növekedés itt sem elegendő.

Mezőgazdaság

Jugoszlávia kereken 17 millió lakosából 1953. évi adatok szerint 10,1 millió foglalkozott mezőgazdasággal. A mezőgazdasági dolgozók aránya erősen csökkent. Megváltoztak a birtokviszonyok is. A második világháború befejezése után nagyméretű földreformot hajtottak végre, a nagybirtokrendszer teljesen eltűnt, és ma a maximális birtoknagyság 10 hektár. A művelhető földterület mintegy 10 százalékán állami gazdaságok, mintegy 20 százalékán szövetkezetek, körülbelül 70 százalékán pedig magángazdaságok működnek. Az állami gazdaságok fejlődése lassú, a szövetkezetek száma csökkent. 1951-ben még mintegy 7000 szövetkezet működött, ma pedig 1258. A megművelt terület megoszlását a 7. sz. táblázat mutatja (ezer hektárban).

A háború után a megművelhető terület 100 000 hektárral növekedett az erdők rovására. A jugoszláv mezőgazdaság a belterjesség irányában

7. sz. táblázat

Év	Az egész mezőgazdasági terület	Szántó	Gyümölcsös	Szőlő	Legelő	Rét	Halastó
1953	14 326	7 283	374	261	1 892	4 441	75
1954	14 564	7 401	383	268	1 903	4 542	68

(Savezni Zavod Za Statistiku i Evidenciju INDEKS. 1954. XII.*)*

fejlődik, de a termésátlagok a háború előttihez viszonyítva nem nőnek kellőképpen. Ennek oka egyrészt a rossz időjárási viszonyokban, másrészt abban keresendő, hogy még nem kielégítő a gépesítés, a műtrágyafelhasználás és az agrotechnika alkalmazása. A legfontosabb mezőgazdasági termények termelése a következőképpen alakult (ezer tonnában):

8. sz. táblázat

	1930—1939 átlaga	1947—1951 átlaga	1951	1952	1953
Búza, árpa	2 570	2 400	2 469	1 901	2 776
Tengeri	4 221	3 619	4 033	1 470	3 799
Cukorrépa	575	1 317	1 940	512	1 403
Burgonya	1 498	1 469	1 621	1 129	1 922
Dohány	13	27	27	15	28

(Notes. Rapides. 1954. IV. 5—13.*)*

A jugoszláv népgazdaság szempontjából nagyon fontos az erdő- és fagazdálkodás. A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságban óriási erdőségek vannak. 1938-ban a lábon álló fakészlet 830 millió m^3 volt, de 1952-ben már 725 millió m^3-re csökkent. A második világháború alatt a német megszállók hatalmas erdőségeket pusztítottak ki. Ehhez járult még az, hogy az évi szaporulat a háború előtt 19,1 millió m^3 volt, ma pedig csak 16 millió m^3. Ami a fafajták megoszlását illeti; az erdőségek 29 százaléka tűlevelű (kiválóan alkalmas bányafa céljaira), 71 százaléka lombos fa (túlnyomórészt bükk). Az évi kitermelés mintegy 17—18 millió m^3, tehát nagyobb, mint az évi gyarapodás, de ez a mennyiség nem fedezi a szükségletet (hazai fogyasztás és export). A széntermelés elégtelensége és a szenek alacsony kalóriatartalma miatt ugyanis az ország nagyobb részében főképp fával tüzelnek. Ez is hozzájárult a fahelyzet súlyosbodásához. Ezért a kormány elrendelte a fakitermelés csökkentését és megtiltotta egyes faféleségek (bánya- és papírfa) kivitelét.

A legnagyobb gondot a búzahelyzet okozza. Jugoszlávia már az 1952. évi katasztrofális szárazság miatt is nagyon sok búzát volt kénytelen importálni. A helyzet tavaly is súlyos volt. Az 1954—1955. gazdasági évben 1,3 millió tonna búzát kellett behozni. Sokkal jobb a kukoricahelyzet, mert a termelés a hazai szükségletek kielégítésén kívül jelentős exportot is lehetővé tesz.

A jugoszláv kormány tízéves tervet dolgozott ki a súlyos mezőgazdasági helyzet megjavítására. Ez az 1954—1963 időszakra 700 milliárd dinárt irányoz elő különböző jellegű

mezőgazdasági beruházásokra: csatornaépítésre, talajvízlecsapolásra, 400 000 ha terület öntözésére, traktorgyártásra, műtrágyagyártásra és az élelmiszeripar fejlesztésére.

1954 szeptemberében Tito elnök is foglalkozott a mezőgazdasági helyzettel és az árak alakulásával. Ostrazsnomban tartott beszédében megállapította, hogy a javuláshoz 2—3 év szükséges.

Az állattenyésztés jelentősége már a második világháború előtt is nagy volt, különösen a sertéstenyésztésé. A második világháború alatt az állatállomány erősen csökkent, de már 1949-ben nemcsak elérte, hanem messze meg is haladta a régi színvonalat. Már csak a lovak száma kisebb a háború előttinél. Az állatállomány alakulása a következő (ezer darabban):

9. sz. táblázat

	1930—1939	1947—1951	1949	1951	1952	1953
Szarvasmarha	4 088	4 680	5 264	4 729	4 821	4 995
Sertés	3 056	3 849	4 127	3 911	3 990	4 520
Juh	9 133	10 221	11 650	10 273	10 518	11 400
Ló	1 207	1 022	—	1 095	1 102	1 126

(Notes Rapides. 1954. IV. 5—11.)

Az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságában Bogdan Crnobrnja államtitkár tavaly a következőképpen vázolta a mezőgazdaság helyzetét: „A mezőgazdaság lassú fejlődése a háború előtti nagy elmaradottsággal, az alacsony műszaki színvonallal, a háborús pusztításokkal, a háború utáni jelentős szociális változásokkal (a lakosság egy részének áttelepítése, földreform, a kisbirtokok nagy gazdaságokká való egyesítésére irányuló kísérletek), valamint a két száraz év hatásával magyarázható." A továbbiakban elmondotta, hogy a kormány növelni akarja a mezőgazdasági beruházások összegét, de azt is elvárja, hogy a termelők is többet ruházzanak be, mint eddig. A kormány beruházási hiteleket folyósít, s ezenkívül különböző adózási kedvezményeket is ad.

A jugoszláv mezőgazdaságban még óriási, kihasználatlan tartalékok vannak. A már említett 10 éves mezőgazdasági terv teljesítése esetén jelentős javulás következhet be a mezőgazdasági termelésben. Ez lehetővé fogja tenni a lakosság zavartalan ellátását és a mezőgazdasági export fokozását.

A belkereskedelem

A kül- és a belkereskedelmet 1946 és 1948 közt több ütemben államosították. Az államosítás alól csak az iparral összefonódott, népélelmezési szempontból fontos üzemeket mentesítették (cukrászda, pékség). Azóta különösen az élelmiszerforgalomban, de egyes iparcikkek forgalmában is korlátozott keretek közt lehetővé tették a magánkereskedelmet is.

A kormány 1954-ben forgalmi irodákat létesített. Ezek közvetítik a mezőgazdasági termények vételét és eladását a termelés és a kereskedők közt.

A boltok önálló elszámolási egységek. Bármelyik nagykereskedelmi vállalattól vásárolhatnak. A havi elérendő forgalmat előírják, s a béralapot eszerint bocsátják rendelkezésükre. Az alkalmazottak fizetése az üzleti forgalom arányában nő vagy csökken. A boltok törekszenek az olcsóbb beszerzésre. A kiskereskedelmi árak nem egységesek.

Szvetozár Vukmanovics, a Szövetségi Végrehajtó Tanács alelnöke 1954 december végén a Szövetségi Népszkupcsinában beszámolt a mezőgaz-

daság, az ipar és a kereskedelem helyzetéről. Megállapítása szerint az életszínvonal legnagyobb problémája „az ipari cikkek elégtelen fogyasztása és az élelmezés kedvezőtlen struktúrája. Az ipari áruk részesedése a városi lakosság fogyasztásában 31—34, a falusi lakosságéban mindössze 19 százalék."

A külkereskedelem

Jugoszlávia régebben félgyarmati kizsákmányoltságánál fogva, Magyarországhoz hasonlóan, túlnyomórészt mezőgazdasági árut vitt ki. A két világháború közt a helyzet nem sokat változott. A külkereskedelem államosítása óta a jugoszláv szövetségi kormány arra törekedett, hogy csökkentse a mezőgazdasági és az ipari nyersanyagexportot, s fokozza a félkész-, illetve a készárúk exportját. 1935—39-ben a mezőgazdasági export még 57,8 százalékkal részesedett az egész exportban, az 1948-1952 években ellenben már csak 39,2 százalékkal.

A jugoszláv külkereskedelem ma főképp Olaszországgal, Angliával, az Egyesült Államokkal és különösen Nyugat-Németországgal bonyolódik. A nyugati országok közül a jugoszláv importban az Egyesült Államok került az első helyre, javarészt a nagyarányú gyapot- és búzaimport következtében. A legfőbb jugoszláv exportcikkek: a fa, a komló, a cukormelasz, a toll, a dohány, a rézgálic, a kender, a barit, a krómérc, a blister-réz, az elektrolitikus réz, a finomított ólom, az antimon és a horgany, a higany és a fa. Különösen kiemelkedik az ólom-, az antimon- és a réz-kivitel jelentősége.

Igen nagy jelentőségű Jugoszlávia számára a faexport. A fa egyike a legfontosabb exportárucikkeknek, mert túlnyomórészt angol fontért vagy dollárért adják el. A már említett fakitermelési nehézségek azonban kedvezőtlenül hatottak a faexportra is. A kivitel szerkezetét nagy vonalakban a következő táblázat számai szemléltetik (az összeg nem éri el a százat, minthogy a felsorolásból kihagytuk azokat az áruféleségeket, amelyeknek exportja viszonylag nem jelentős).

10. sz. táblázat

Export

	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953
	százalékban						
Fafeldolgozóipar	16,51	16,27	22,10	25,42	25,14	14,65	26,87
Erdőkitermelés	5,73	7,03	10,20	9,10	0,77	4,29	4,11
Élelmezési ipar	15,0	16,15	7,30	6,28	6,08	5,17	5,30
Dohányipar	8,32	11,55	7,62	4,91	3,78	3,47	3,03
Mezőgazdaság	7,21	19,19	17,35	12,23	8,75	24,94	5,30
Színesfémek	18,84	13,28	17,30	20,01	28,80	23,63	22,27

A mezőgazdasági kivitel részesedése nagyon ingadozó. A színesfémkivitel a legutóbbi években megnőtt.

Az import-szerkezet is erősen átalakult. Különösen megnőtt a fémfeldolgozóipari, illetőleg a gépimport, de nő a mezőgazdasági import is. (11. sz. táblázat.)

1949 óta mind jobban megnőtt a külföldről importált beruházási javak mennyisége. Az egész behozatalnak 1949-ben 17,5, 1950-ben 22,1, 1951-ben 14,8, 1952-ben 24,4, 1953-ban 27,5, 1954-ben 20,3 százaléka volt beruházásokkal kapcsolatos import.

A kivitel még tavaly sem érte el az 1935—1939 évi átlagkivitelt. Az 1950—1954-es átlag 1935—1939-hez képest 70,2 százalék, az 1954. évi kivitel pedig 84,82 százalék, benne az ipari kivitel 95,71 százalék. Ez arra vall: megvan a lehetőség, hogy né-

11. sz. táblázat

Import

	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953
	százalékban						
Szén és olaj	10,14	9,55	9,40	10,47	7,81	8,04	7,89
Vaskohászati anyagok	8,91	11,17	9,74	10,0	3,53	7,47	5,72
Fémfeldolgozó ipar	20,05	20,45	23,27	22,30	19,70	27,67	27,84
Elektromos ipar	5,14	5,86	5,40	5,42	4,51	7,15	6,34
Vegyi ipar	7,03	6,08	4,57	4,74	4,57	4,64	4,76
Textilipar	26,02	26,55	25,60	26,57	18,46	13,10	10,72
Élelmezési ipar	0,78	2,96	4,73	5,07	22,60	6,50	6,65
Mezőgazdasági ipar	2,86	1,58	2,42	1,50	9,53	13,90	23,42

(Statistika Spolnje Trgovine FNRY. 1952, 1953, 1954.*)*

hány év alatt a kedvezőtlen helyzet megváltozzék. Szvetozár Vukmánovics 1954 december végén mondott beszédében közölte, hogy Jugoszlávia adóssága mintegy 400 millió $, ennek 39 százaléka hosszú-, 43 százaléka középlejáratú hitel, a kamatfizetési kötelezettség mintegy 76,6 millió $-ra rúg.

Az állandóan növekvő külkereskedelmi forgalmat az államosítás óta egykéz-vállalatok bonyolították le. 1951-ben csak 156 külkereskedelmi vállalat működött, 1954 végén már csaknem 500, köztük 267 import—exportvállalat, 132 külkereskedelemre jogosított termelő vállalat és 58 külföldi képviseletekkel rendelkező vállalat. A szállítmányozással, beleértve a nemzetközi szállítmányozást is, több vállalat foglalkozik. A külkereskedelemre jogosított iparvállalatok csak olyan anyagokat, gépeket hozhatnak be, amelyeket saját üzemükben dolgoznak fel, vagy helyeznek üzembe. Az import—export vállalatok csak bizonyos árucsoportokban dolgoznak, eddig mintegy 40 árucsoport-profilt alakítottak ki. Külkereskedelmi vállalatok nemcsak Belgrádban működnek, hanem a szövetségi köztársaság valamennyi tagállamának fővárosában is.

A külkereskedelmi vállalatokat a Külkereskedelmi Igazgatóság irányítja. A nemzetközi megállapodásokat a Külügyminisztérium Gazdasági Főosztálya köti meg, a Tervbizottság, a Nemzeti Bank, a Külkereskedelmi Kamara és esetleg más szervek képviselőinek közreműködésével.

Az importárukra vámot nem vetnek ki, ehelyett szorzószámokat használnak, amelyek segítségével egyúttal a belföldi fogyasztási árakat is szabályozzák. Minden ország devizájának egyenértékét dinárban határozzák meg. Ez az átváltási kurzus egyúttal megszabja azt is, hogy a külkereskedelmi vállalat részére kifizetődő-e egy bizonyos viszonylattal a forgalom vagy sem.

★

Magyarország és Jugoszlávia kapcsolatai általános rendeződésének hatására minden bizonnyal kiterjed majd a két ország gazdasági kapcsolata. A két ország közelsége, régi gazdasági és kulturális kapcsolatai, valamint az a tény, hogy termékeik részben kölcsönösen kiegészítik egymást, azt jelenti, hogy külkereskedelmi forgalmunk növelésének nagy lehetőségei vannak.

Az 1955 januárjában megkötött árucsereforgalmi és pénzügyi egyezmény még csak kezdeti lépésnek tekinthető, de a kölcsönös áruforgalom alapjait már lerakta. Bár a jugoszláv ipar a legutóbbi években rohamosan fejlődött, a mi iparunk még sok olyan berendezést szállíthat Jugoszláviá-

nak, amelyre nagy szüksége van, s ennek fejében számunkra fontos termékeket importálhatunk.

A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság, mint láttuk, minden nehézség ellenére sokat fejlődött az elmúlt években. A Szovjetunióval és a népi demokratikus országokkal való kapcsolatainak rendezése erősíti a béke ügyét, s egyszersmind előmozdítja a kölcsönös előnyökön alapuló gazdasági kapcsolatok elmélyülését.

Szilágyi Béla

Fontos belső tartalékunk: a kihasználatlan gépek munkába állítása a kohó- és gépiparban

Ismeretesek azok a jelentős eredmények, amelyeket első ötéves tervünk idején az ipari termelés növelésében és a technikai színvonal emelésében elértünk. Öt év alatt sok korszerűen felszerelt új üzemet létesítettünk; sok meglevő üzemünkben teljes vagy részleges rekonstrukciót hajtottunk végre. A beruházásokra költött milliárdokból gépiparunk rengeteg korszerű berendezést, nagyteljesítményű szerszámgépet, üzemi szállítóberendezést, műszert és más technikai felszerelést kapott.

A második ötéves terv időszakában fokozottan törekednünk kell iparunk — elsősorban gépiparunk — új technikával, korszerű gépi berendezésekkel való ellátására, annál is inkább, mert — a kétségtelenül igen jelentős eredmények ellenére — az elért technikai színvonallal nem lehetünk elégedettek.

Gépeink átlagos életkora például, amint Ajtai Miklósnak és Havas Péternek a Közgazdasági Szemle ugyanezen számában megjelenő cikke részletesen kifejti, igen magas, jóval magasabb mint a Szovjetunióban, Csehszlovákiában vagy a fejlett tőkés országokban. Régi géppark — elavult géppark; elavult géppark — viszonylag kis munkatermelékenység, nagy önköltség. A szocializmus építéséhez, az életszínvonal emeléséhez elengedhetetlenül szükséges a termelékenység gyors növelése, az önköltség állandó csökkentése. Ehhez pedig okvetlenül szükséges a termelő berendezések korszerűsége, a népgazdaság minden ágának modern technikával való ellátása.

Az új technika gyors elterjesztésének, gépparkunk korszerűsítésének szükségessége nyilvánvaló. Ezirányú erőfeszítéseink azonban nem feledtethetik el azokat a lehetőségeket, amelyek a *meglevő technika jobb kihasználásában* rejlenek. E lehetőségeink kiaknázása azért is különösen fontos, mert az új gépek beszerzésének határt szabnak korlátozott erőforrásaink; a meglevő géppark jó kihasználása ellenben szervezési feladat csupán, s egyúttal lehetőséget nyújt az új berendezéseknek a legfontosabb helyeken, a legnagyobb eredményt ígérő módon való felhasználására.

A meglevő gépi berendezések jó kihasználásáért sokat tehetünk *üzemi* szervezéssel, például a több műszakos munkarend kiterjesztésével, a jobb munkaszervezéssel, a munkafegyelem megszilárdításával, az állásidők csökkentésével stb. Ezek mellett a berendezések gazdaságos felhasználása szempontjából óriási jelentőségű a berendezések üzemek *közti* elosztása. Köztudomású, hogy a gépgyárak termékválasztékának változásai, a technológia fejlődése, az újítások, a különféle gépi munkák termelékenységének egyenlőtlen növekedése, de maguknak a berendezéseknek a fokozatos elöregedése következtében is, rendszeresen aránytalanságok keletkeznek a gépek kihasználásában; egyes gépeket nem vagy csak kevéssé használ ki az az üzem, amelyben éppen vannak. Ki nem használt gépek lehetnek az üzemekben azért is, mert egyes vállalati vezetők a beruházási keretek minden áron való elköltésére törekedve, gyak-

ran felesleges gépeket is beszereztek, különösen év vége felé, amikor éppen azt vették, ami kapható volt „nehogy elvesszen a beruházási keret".

Gyakori eset, hogy más üzemekben éppen ezekre a kihasználatlanul heverő gépekre volna szükség, s a berendezés hiánya termelési zavarokat okoz, vagy az üzem emiatt nem alkalmazhat gazdaságos technológiát. Ha a szóbanforgó gép hiánya miatt fontos termelési feladatok teljesítése forog veszélyben, új gép beszerzésére kerülhet sor, pedig a másutt kellően vagy egyáltalán ki nem használt géppel is célt lehetne érni. Az egyáltalán, illetve kellően ki nem használt gépek hasznosítása, munkába állítása ezért nagyon fontos feladat, amelynek jó végrehajtása nagy összegű beruházások megtakarítását, vagy sok — beruházás híján meg nem valósítható — termelési cél megvalósítását teszi lehetővé.

A kihasználatlan gépek hasznosítására törekszenek a tőkések is, az ilyen gépek forgalmát a használt gép-kereskedelem útján bonyolítják le. A különbség — tőkés és szocialista viszonyok közt — persze ebből a szempontból is óriási.

A tőkés vállalatokban törvényszerű a gépi berendezések krónikus kihasználatlansága, a tőkés üzemek termelési profilja elmosódott, a tőkés vállalkozónak állandóan igazodnia kell a konjunkturális változásokhoz, a gépi berendezések tőkés magántulajdona, a konkurrenciaharc és a tőkés anarchia más következményei lehetetlenné teszik a meglevő gépek gazdaságos kihasználását. A használt gépek forgalmát lebonyolító kereskedelem az eladó és a vevő vállalatok közé ékelődik, s megdrágítja a használt gépeket.

Szocialista társadalmi viszonyok közt a gépek társadalmi tulajdona, a beruházások és a termelés központi tervezése, a népgazdaság válságmentes fejlődése, az iparvállalatok tervszerű szakosítottsága, a szocialista ipar állóeszközeinek és a gépek kihasználási adatainak központi nyilvántartása alapján *lehetővé válik*, hogy az irányító szervek megtegyék a géppark optimális kihasználásához szükséges átcsoportosításokat, s a kellően ki nem használt gépeket másutt hasznosítsák. A gépek forgalmának nagyobbik részét hatósági szervek teljesen díjmentesen, kisebbik részét pedig a Műszaki Bizományi Vállalat minimális jutalékért bonyolítja le. Állami vállalatok közt az átadott gépek elszámolása fizetés nélkül, könyvjóváírással történik.

Ha a gépparkunkkal való tervszerű gazdálkodás *lehetőségeit* összevetjük a tényleges eredményekkel, azt látjuk, hogy hosszú időn át nem tudtunk kellőképpen élni ezekkel a szocialista gazdaság nyújtotta lehetőségekkel. A kihasználatlan gépek hasznosítása a legtöbb géppel rendelkező Kohó- és Gépipari Minisztérium területén említésre méltó méretekben csak 1954 második felében kezdődött meg.

Harc a Kohó- és Gépipari Minisztériumban a kihasználatlan gépek munkábaállításáért*

Az Országos Tervhivatal 1951-ben kiadta a 10.710/1951. O. T. számú (Tg. É. IV. 13.) rendeletet egyes használaton kívül levő nehézgépgyártási termékek bejelentéséről, majd 1952-ben a 2500—87/1952. O. T. számú (Tg. É. III. 25.) utasítást, a használaton kívül levő nehézgépgyártási termékek hasznosításáról és selejtezéséről. Ezek szerint be kell jelenteni a rendeltetésszerűen nem használt, vagy három hónapnál hosszabb idő óta heti 10 óránál rövidebb ideig üzem-

* A gépátcsoportosítás és a használaton kívüli gépek hasznosítása nem valamiféle „speciális gépipari kérdés"; ilyen természetű feladatokkal más tárcáknak is szembe kell nézniök. Ez a cikk mégis a KGM területére szorítkozik, egyrészt mert a gépforgalom itt a legnagyobb, másrészt mert a többi nagy gépfelhasználó tárcában (FM, ÉM, VEM, KIM) — a kétségtelen azonosságok ellenére — sok a sajátos vonás s nem látszott célszerűnek ezeket mind egy cikken belül tárgyalni.

ben tartott gépeket. A vállalatok ellenállása és a minisztériumok ellenőrzésének hiányosságai miatt azonban az utasítások végrehajtása nem volt kielégítő. Fordulat csak akkor következett be, amikor a Kohó- és Gépipari Minisztérium kiadta a 4400/1954. KGM. számú (KGK. VII. 27.) utasítást az „elfekvő készletek felszámolására" vonatkozóan. Az utasítás VI. fejezete lényegében megismételte, s csupán technikai jellegű részletekkel bővítette a korábbi 2500. számú OT. utasítást. A fő különbség a korábbi eredménytelen utasításokhoz képest nem tartalmában volt, hanem végrehajtásának *ellenőrzésében.*

A Kohó- és Gépipari Minisztérium gépátcsoportosító munkájának megélénkítése ebben az időszakban parancsolóan sürgős feladat volt, mert a közszükségleti cikkek és a mezőgazdasági gépek gyártásának fokozásához sok — más forrásból elő nem teremthető — gépre volt szükség. A beruházások 1954. évi csökkentése miatt pedig sok gépgyárunk terhelése csökkent, tehát megnőtt a kihasználatlan gépek száma is.

A kihasználatlan gépek átcsoportosításának feladatát a KGM Termelési Főosztálya kapta. A főosztály előadói a vállalatoknál végzett ellenőrzések alkalmával egyre-másra be nem jelentett, hosszú idő óta használatlan gépekre bukkantak, sokszor olyanokra is, amelyek hónapok óta ládába csomagolva hevertek a vállalat pincéjében. Később bekapcsolódtak a gépbejelentési utasítások ellenőrzésébe az iparági igazgatóságok, majd 1955. februárban és márciusban az Állami Ellenőrző Központ revizorai is. Az ellenőrzések úgyszólván kivétel nélkül arra derítettek fényt, hogy a vállalatok nem, vagy nem megfelelően hajtották végre a 2500. számú OT., illetve a 4400. számú KGM utasítást.

A vállalatok sok, az utasítások hatálya alá tartozó kihasználatlan gépet be sem jelentettek; kiderült, hogy akárhány vállalat gépkihasználási adatai sem megbízhatók: a bejelentési kötelezettség elkerülése céljából gyakran feltüntettek némi üzemeltetést azokra a gépekre vonatkozóan, amelyek valójában használatlanul hevertek. (Ennek a módszernek „finomabb" formája, ha a bejelentési kötelezettség szempontjából kritikus határig ténylegesen üzemeltetik is a gépet, bár az így elvégzett munkát a többi gépen is nehézség nélkül, sőt esetleg gazdaságosabban lehetne elvégezni.)

Az ellenőrzések során kiderültek maguknak az utasításoknak a hiányosságai is. A legfőbb hiba, hogy nem egyértelmű a kihasználatlan gépek fogalmának meghatározása. Az a meghatározás, hogy „használaton kívülinek tekintendő az a gép, amelyet három egymásra következő hónap alatt csak heti 10 órát vagy ennél rövidebb ideig tartottak üzemben", úgy is értelmezhető, hogy ha a három hónap alatt csak egyetlen héten legalább 11 órát működött a gép, akkor már nem vonatkozik rá az utasítás.

A rendszeres ellenőrzés mégis jelentős eredménnyel járt: egyrészt közvetlenül azáltal, hogy felkutatta a másutt hasznosítható gépeket, másrészt közvetve, mert azt bizonyította, hogy a minisztérium megköveteli a kiadott utasítások végrehajtását. Ennek köszönhető, hogy végre rendszeressé vált a kihasználatlan gépek bejelentése, s ennek nyomán gyorsan nőtt a gépáthelyezések száma is. 1954 szeptemberében még csak 28 gépáthelyezés történt, de októberben már 131, novemberben pedig 205 korábbi helyén ki nem használt gép került olyan üzembe, ahol nagy szükség volt rá. 1955 első felében a KGM Termelési Főosztálya havonta átlagosan 150 gép áthelyezését bonyolította le; 1955 július elején az ez irányú munka megkezdése óta áthelyezett gépek száma meghaladta a másfélezret.

Ennek a gépmennyiségnek nettó (leírással csökkentett) értéke körülbelül 30 millió, bruttó (beszerzési) áron számított értéke pedig mintegy 75 millió forint; a havonta áthelyezett gépek átlagos mennyiségének értéke 3, illetve 7,5 millió forint.

Az eredmény kétségkívül jelentős, az áthelyezett gépek megoldottak sok jogos és más módon ki nem elégíthető gépigényt. Mégsem lehetünk elégedettek.

Mire kellene kiterjednie a használt gépek forgalmának?

A gépforgalomba be kellene kerülniük mindazoknak a gépeknek, amelyek

1. használatlanul hevernek;
2. kihasználásuk olyan alacsony színvonalú, hogy gazdaságosabb volna a velük végzett műveletet bérmunkában elvégeztetni;
3. a többi, ugyanazon gépcsoporthoz tartozó gépegység jobb kihasználása esetén feleslegesek;
4. pontosabbak, nagyobb teljesítőképességűek vagy más szempontból „tudnak többet", mint ami felhasználási helyükön szükséges, tehát pontatlanabb vagy kisebb teljesítményű gépre cserélhetők;
5. mind jelenlegi helyükön, mind másutt használhatatlanok, vagy csak kevéssé gazdaságosan használhatók, ezért selejtezendők.

Érvényes rendszabályaink tulajdonképpen csak az 1. és az 5. pontban említett, tehát az álló és a selejtezendő gépekre vonatkoznak, holott igazság szerint akkor sem beszélhetünk kellő kihasználásról, ha 5 gép dolgozik ott, ahol 3 is elegendő lenne, vagy ahol századmilliméternyi pontosságú gépet használnak, pedig tizedmilliméternyi pontosságú is nagyon megfelelő volna.

Bár nem tárcán belüli aránytalanság, mégis megemlíthető itt a gépállomási javítóműhelyek gépeinek problémája. Ismeretes, hogy a Földművelésügyi Minisztérium a gépállomási javítóműhelyek fejlesztésére, korábban hiányos gépparkjuk kiegészítésére és bővítésére fordította a mezőgazdasági termelés fellendítésére vonatkozó párt- és kormányhatározatok alapján kapott beruházási keretek jelentős részét. Rendkívül fontos, nagyon helyes intézkedés a gépállomási javítóműhelyeknek a szükséges gépekkel való ellátása. A végrehajtás során azonban sokszor nagy teljesítményű és nagy pontosságú szerszámgépek kerültek olyan helyekre is, ahol sem akkora teljesítmény, sem olyan pontosság nem szükséges. Ugyanakkor pedig van olyan szerszámgépgyárunk, amelyben sok esztergapad már alkalmatlan a megszabott tűréshatáron belüli biztonságú termelésre. Felvethető: nem lett volna helyesebb, ha a vadonatúj gépekkel, például szerszámgépgyáraink vagy a Vörös Csillag Traktorgyár elöregedett gépparkját frissítjük fel, gépállomásainkat pedig az így felszabaduló — sorozatgyártásban gazdaságosan már nem használható, de javítási célokra még igen jól megfelelő — használt gépekkel látjuk el?

Vállalati sovinizmus, görcsös ragaszkodás a kihasználatlan gépekhez

A gépek gazdaságos kihasználásához szükséges tervszerű átcsoportosítás legfőbb akadálya a helyi, vállalati sovinizmus, amely ebben az esetben a nélkülözhető gépekhez való görcsös ragaszkodásban nyilvánul meg. Súlyosbította a helyzetet, hogy gyakran a közvetlen felügyeletet gyakorló iparági szervek is támogatták a vállalatokat felesleges gépeik „megvédésé"-ben.

Az iparigazgatóságok nyílt vagy hallgatólagos támogatása néha a gépáthelyezésekkel szemben tanúsított ellenállás szélsőséges példáihoz vezetett. Ilyen eset volt, amikor egyik vállalatunk igazgatója nem akarta beengedni az üzembe a Minisztérium megbizottját, mert tudta, hogy az kihasználatlan gépeket keres, s az igazgatónak jó oka volt annak feltételezésére, hogy talál is. Akadt olyan igazgató, aki „ellenséges akció"-nak minősítette, s csak miniszterhelyettesi beavatkozásra volt hajlandó végrehajtani a gépáthelyezési rendelkezést. Kezdetben az is előfordult, hogy ha már nem tudták meggátolni a gépáthelyezést, szándékosan megrongálták az átadandó gépet.

A gépáthelyezésekkel szemben tanúsított ellenállásnak ennyire durva esetei persze csak kezdetben fordultak elő, s nem ezek a jellemzőek. Jellemzőek a kihasználatlan gépek eltitkolását vagy a gép megtartásához szükséges minimális üzemeltetést célzó intézkedések. Sok vállalat csak teljesen elhasznált gépeit jelenti be, amelyek áthelyezése nem számít „veszteség"-nek. A kihasználatlan *jó* gépeket lehetőleg tartalékolják, azzal a meggondolással, hogy „jó lesz ez még egyszer, s *addig sem kér enni*". Még ma is elkeseredett viták vannak napirenden, ha a Minisztérium mégis felfedezi és át akarja helyezni ezeket a kihasználatlan gépeket. A vitákban sokszor nehéz eldönteni, kinek van igaza. Hiszen köztudomású, hogy ha egy vállalat be akarja bizonyítani, akkor többnyire be is tudja bizonyítani, hogy erre vagy arra a gépre szüksége van, vagy rövid idő múlva szüksége lesz. Mióta az ellenőrzés szigorúbb lett, sok üzem inkább bérmunkát vállal a megtartani kívánt gépre, semhogy megváljék tőle.

Azt pedig, hogy olcsóbb vagy kevésbé pontos gép is megfelelő-e a meglevő új vagy bonyolultabb gép helyett, legtöbbször nem is tudja más megállapítani, csak maga a termelő üzem, hiszen az ilyen gépcsere többnyire új technológiát, más felszerszámozást vagy egyéb — üzemi kezdeményezést feltételező — intézkedést kíván.

Hogy a gépek kihasználása és a kellően ki nem használt gépek felajánlása terén igazi fordulatot érhessünk el, szükséges, hogy maguk az üzemek vezetői szorgalmazzák a nélkülözhető gépek átadását. Ebből a szempontból különös fontosságú az üzemi funkcionáriusok kommunista öntudata, az, hogy ne állítsák szembe a közösségi érdeket a helyi, üzemi érdekekkel. Nagyon hasznos, ha az üzemi vezetők tisztán látják: nemcsak a társadalomnak, az egész iparnak, hanem az ő üzemüknek *is közvetlen érdeke*, hogy mennél kevesebb állóeszközzel, közte gépi berendezéssel termeljenek.

A kihasználatlan gép átadása csökkenti az önköltséget

Ez év májusában fontos „felfedezés" történt: *nem igaz, hogy a heverő, kihasználatlan, tartalékolt gép „nem kér enni"*. „Kér enni", s nem is keveset. A felfedezés története a következő:

A KGM Gépipari Igazgatósága 1955-re jelentős, körülbelül 5 százalékos önköltségcsökkentési feladatot kapott. A feladat nem látszott könnyűnek, végrehajtását az igazgatóság vezetői sokféle intézkedéssel igyekeztek biztosítani. Egyebek közt elhatározták: minden vállalatukat egy-egy igazgatósági dolgozó fogja patronálni önköltségcsökkentési szempontból. A patrónusok a helyszínen vizsgálták meg, miből tevődik össze az önköltség, hol lehetne megtakarítást elérni. Ezeknek a vizsgálatoknak egyik eredménye a következő körlevél:

. . . . . Igazgató elvtársnak.

Tárgy: Amortizáció csökkentése.

Vállalatainknál tartott vizsgálataink alapján megállapítottuk, hogy több vállalat olyan berendezések és állóeszközök után is fizet amortizációt, amelyek számára nélkülözhetőek, vagy amelyek használhatatlanok.

Ez a tény igen hátrányosan befolyásolja az önköltséget, azonkívül megakadályozza, hogy a használaton kívüli berendezés, illetve állóeszköz megfelelő helyen alkalmazásra kerüljön, vagy mint kiselejtezett töret a népgazdaság nyersanyag forgalmába jusson. Ennek kiküszöbölésére elrendelem, hogy:

1. A vállalat alakítson brigádot, amelynek vezetője a főmérnök, tagjai a főkönyvelő, a fődiszpécser és a főmechanikus.

2. Ez a brigád tételenként vizsgálja felül mindazokat a leltári állóeszközöket, amelyek után a vállalat amortizációt fizet, és ezeket az állóeszközöket sorolja három csoportba:

a) a vállalatnak feltétlenül szüksége van rá;

b) a vállalatnak nincsen szüksége rá, de az állóeszköz (gép, berendezés stb.) a népgazdaság egyéb területén használható;

c) a vállalatnak nincs rá szüksége és az állóeszköz állapotánál fogva kiselejtezendő.

A brigád a Gépipari Igazgatóság Műszaki Osztályához a *b)* pontba sorolt állóeszközökről felajánló jelentést tesz, a *c)* csoportba soroltakról pedig ugyanide selejtezési javaslatot nyújt be. Ezek beküldésével egyidejűleg a brigád tagjai nyilatkozatot tesznek, amely szerint kijelentik, hogy a bejelentetteken kívül felesleges és selejtezendő állóeszköz a vállalat birtokában nincsen.

. . . . . .

Bizonyára lesznek, akik meglepetten fogadják azt a lelkesedést, amelyet a kihasználatlan gépek önköltségnövelő hatására vonatkozó „felfedezés" keltett e cikk írójában, s azt gondolják: minden tervezési és pénzügyi kézikönyv tartalmazza, hogy az értékcsökkenési leírás az önköltség része, s több állóeszközért több, kevesebb állóeszközért kevesebb leírás terheli a vállalatot. Meggyőződésem azonban, hogy akik jól meggondolják, felismerik a műszaki körökben — beleértve az igazgatóságokat is — azelőtt uralkodott és az ismertetett körlevél tanúsága szerint újabban kialakulóban levő álláspont közt meglévő szemléletbeli különbség jelentőségét.

A régi szemlélet szerint — fáradságosan megszerzett, alig vagy egyáltalán nem pótolható, drága kincs volt a kihasználatlan gép. Pillanatnyilag nem sok hasznát látták, de a gép előre még nem látható későbbi időben elővehető, tehát a vállalat számára fontos tartalék, amely legrosszabb esetben más gépre cserélhető el; minnél több van belőle, annál jobb.

Az új szemlélet szerint viszont — a kihasználatlan gép teher a vállalat nyakán, csak pénzbe kerül, de nem ad semmit, vagy csak aránytalanul keveset ad.

A régi szemlélet szerint a kihasználatlan gép „elvétele" súlyos veszteség, az ez irányban „mesterkedők" ártanak, kárt okoznak a vállalatnak. Az új szemlélet szerint minnél előbb viszik el a kihasználatlan gépet, annál jobb, s minnél több használatlan gépet ajánlanak fel a vállalatok a központi szerveknek, annál inkább bővül azoknak a gépeknek a köre, amelyek közül a felajánló vállalat maga is hozzájuthat a számára szükséges géphez.

Ki állítja még ezek után is, hogy nem fontos felfedezésről, jelentős kezdeményezésről van szó?

A körlevél hatására beérkezett jelentések és felajánlások értékelése még nem zárult le, de már is látható: az eredmény igen jelentős, sőt a várakozásokat meghaladó mértékű. Csak néhány kiragadott, s nem is a legnagyobb vállalatok köréből való példát említünk: A Fémáru- és Szerszámgépgyár 814 000, a Kőbányai Szerszámgépgyár 366 000, a Székesfehérvári Megmunkáló és Kovácsoló Vállalat 1 905 000 forint bruttó értékű szükségtelen, de másutt használható gépet és berendezést jelentett be. A Szellőző Művek felajánlott egyebek között 8 használatlanul heverő csúcseszterga. A nyilvántartás szerint nagy értékű berendezésekről kiderült a felülvizsgálat alkalmával, hogy megértek a selejtezésre. Például az Április 4. Gépgyár 966 000, a Fúrógépgyár 189 000 forint bruttó értékű berendezés selejtezését javasolta. Mindez egyetlen igazgatóság néhány vállalatában.

A Gépipari Igazgatóság példamutató kezdeményezésének eredménye tapasztalható már a használt gépek áthelyezése szempontjából is: a júliusi gépforgalom páratlanul nagynak ígérkezik.

Milyen előnyökkel jár a kihasználatlan gépek átadása a felajánló vállalat számára?

A kellően ki nem használt gépeiket felajánló vállalatok nemcsak elősegítik más vállalatok gépszükségletének kielégítését, s bővítik azt a for-

rást, amelyből maguk is kaphatnak használt gépeket, hanem közvetlenül is jól járnak.

Jelentősen csökken elsősorban az értékcsökkenés fejében befizetendő összeg. A gépek és berendezések befizetendő amortizációja a gépgyártásban jelenleg a bruttó érték 6,5 százaléka. A felesleges gépek átadása csökkenti a karbantartási költségeket is: ezek évente — hozzávetőleges számítások szerint — a gépek bruttó értékének 5 százalékára rúgnak. E két költségtényező — egymillió forint bruttó értékű gépre számítva — körülbelül 115 000 forint. Tehát például a Székesfehérvári Megmunkáló és Kovácsoló Vállalat, a selejtezésre javasolt tételeket is beleszámítva évente mintegy 228 000 forint megtakarítással számolhat kihasználatlan gépei felajánlásának eredményeként.

De más közvetlen vállalati előnyök is származnak a kihasználatlan gépek átadásából.

A 6/1955./PK. 2./PM. számú utasítás a vállalatfejlesztési alap képzése és a kiegészítő beruházások pénzügyi lebonyolítása tárgyában úgy rendelkezik, hogy a vállalatok — ha önállóan kezdeményezik kihasználatlan gépeik átadását más vállalatnak, az átadott gép nettó értékének 2—10 százalékát igényelhetik igazgatói alapként a következő kulcsok szerint:

A gép nettó értéke (ezer Ft)	Százalék
5000 Ft-nál kevesebb	10
5— 10	9
10— 20	8
20— 50	7
50— 100	6
100— 200	5
200— 500	4
500—1000	3
1 millió Ft-on felül	2

25 000 forintnál kisebb értékű kihasználatlan állóeszközök kiselejtezése esetén a kiselejtezett állóeszköz értékesítéséből származó egész bevétel — az esetleges bontási és szerelési költségek levonása után — a *vállalatfejlesztési alapba* helyezhető.

Ha a vállalatnak van gépi beruházási kerete, s az előirányzott beruházási célt új gép helyett használt gép beszerzésével éri el, a megtakarítás felével ugyancsak a vállalatfejlesztési alap növelhető.

A vállalatfejlesztési alap 25 százaléka jóléti, 75 százaléka termelési célú *terven felüli* beruházásokra és felújításokra fordítható.

További feladatok

Legfontosabb, hogy minden vállalat, iparigazgatóság és minisztérium vezetőinek és dolgozóinak szívügyévé váljék a kihasználatlan gépek felkutatása és felajánlása. Nagyon helyes lenne, ha más tárcák és iparigazgatóságok is követnék a Gépipari Igazgatóság példáját és központilag megszerveznék a fölösleges gépeket felkutató vállalati brigádokat.

Fontos feladat annak tudatosítása, hogy a gépek terheket is jelentenek. Ezen a téren sokan tájékozatlanok. Ha a vállalati főkönyvelőségek listát készítenének a gépenkénti leírási és karbantartási költségekről, s köröznék ezeket a kimutatásokat, nagyon sok vállalati dolgozó meglepetten venné tudomásul, hogy a némelyik géppel kapcsolatos rendszeres havi költségek *meghaladják a vállalat igazgatójának fizetését,* s meggondolnák: érdemes-e megtűrni ilyen „nagy étvágyú vendégeket" a kapukon belül, ha fölöslegesek vagy használatuk nem gazdaságos. Ezek a kimutatások nemcsak a gépek felajánlása szempontjából lennének hasznosak, hanem abból a szempontból is, hogy a technológiai osztályok dolgozói inkább törekednének arra, hogy — ahol lehetséges — olcsóbb, egyszerűbb gépekre tervezzék a műveleteket; ezirányban sok a kihasználatlan lehetőség. Például nagyon sokszor végeznek sugárfúrógéppel is végezhető műveleteket drága külföldi horizontál gépeken.

Az illetékesek foglalkozhatnának a leírási kulcsok rendszerének módosításával is. Ugyanis a vállalatoknak ma még egyforma összegű értékcsök-

kenési leírást kell fizetniök a korszerű, új, nagy pontosságú gépek és a régi, elavult berendezések után, ha beszerzési értékük egyforma. Ez a rendszer nem ösztönöz arra, hogy a vállalatok szívesen elcseréljék szükségtelenül nagy teljesítményű és pontosságú gépeiket a célnak megfelelő, régibb gépre, illetve új gép helyett használt gépet szerezzenek be, hiszen a leírási költségekben nincs különbség, s az új gép karbantartási költsége kisebb. *Differenciált* leírási kulcsok esetén a korszerű gép több terhet róna a vállalatra, s a vállalat érdekeltté válna abban, hogy a fölöslegesen nagyteljesítményű gép helyett olcsóbb, s mégis megfelelő gépet alkalmazzon. A leírási kulcsok módosítása azért is időszerű, mert az értékcsökkenési leírás *felújítási* hányada most nem fedezi a felújtási költségeket, s emiatt a leírási kulcsokat globálisan is növelni kellene.

★

Nagy hasznunkra válik a kellően ki nem használt gépek munkába állítása. Szakszerű felhasználásuk népgazdaságunk fontos tartaléka. Sok gazdasági és műszaki vezető hajlamos arra, hogy lebecsülje ennek a népgazdasági tartaléknak a jelentőségét.

De tisztában kell lennünk azzal is, hogy *a szocialista iparosítás fő eszköze a legmodernebb technika alkalmazása.* A dualista és az ellenforradalmi idők Magyarországát jellemezte az idegenből behozott — elavultságuk miatt külföldön kiselejtezett — használt gépekkel való iparosítás. A mi viszonyaink közt a használt gépek hasznosítását is a modern technikának a legfontosabb helyeken való széleskörű és eredményes alkalmazása szolgálatába kell állítani, s törekedni kell arra, hogy ezzel párhuzamosan állandóan korszerűsítsük az egész gépparkot. Természetesen ehhez hozzátartozik a gazdaságosan nem használható berendezések folyamatos kiselejtezése is.

A szocialista gazdaságot az jellemzi, hogy a holt és az élő munkával egyaránt takarékosan bánunk. Ennek megfelelően kell megteremtenünk az új technika alkalmazásának és a meglevő technika kihasználásának azt az — erőforrásainkkal számot vető — összhangját, amely az adott helyzetben a lehető leggyorsabb előrehaladást biztosítja. E cél szolgálatába kell állítanunk minden kezdeményezést, a kihasználatlan gépek hasznosítását is.

Balázsy Sándor

Kislégi Nagy Dénes kandidátusi disszertációjának vitája

1955. június 27-én volt Kislégi Nagy Dénes, a Pécsi Jogtudományi Egyetem professzora „A statisztikai megismerés természete" című kandidátusi értekezésének nyilvános vitája.

A bíráló bizottság egyhangulag javasolta a Tudományos Minősítő Bizottságnak, hogy ítélje oda Kislégi professzornak „a közgazdasági tudományok kandidátusa" tudományos fokozatot.

Kislégi Nagy Dénes disszertációja tudományelméleti, filozófiai jellegű; a tudományok klasszifikációjával kapcsolatos kérdést dolgoz fel. Konkréten a statisztikai megismerés folyamatának természetét vizsgálja, vagyis a statisztika mint tudomány jellegét, hovatartozását teszi kritikai vizsgálat tárgyává.

A disszertáció témája igen bonyolult, nehéz téma, melyről a Szovjetunióban korábban és a közelmúltban is hosszú, éles vita folyt a statisztikai-közgazdasági tudomány művelői körében.

A téma feldolgozása igen alapos filozófiai tudást igényel, s megkíván-

ja a statisztikai tudomany minden ágának részletes ismeretét.

Kislégi professzor disszertációja a szerző igen nagyfokú olvasottságáról tanúskodik, s arról, hogy igen alaposan tanulmányozta a marxizmus—leninizmus klasszikusainak idevágó munkáit, valamint a szovjetunióbeli vita anyagát.

Kislégi professzor disszertációjának legnagyobb értéke, hogy új utat választott a téma megoldásához. Véleménye szerint a statisztikai megismerési folyamat logikai jellege, ennek a logikai folyamatnak vizsgálata vezet el a kérdés megoldásához; tehát a logikai folyamat vizsgálata alapján dönthetjük el, hogy a statisztika mint tudomány hova tartozik. Ilyen formán Kislégi professzor a marxista logika fogalmait, tételeit alkalmazva próbál eljutni a végső következtetéshez. A disszertációnak azok a fejezetei, amelyek közvetlenül ezekkel a kérdésekkel foglalkoznak, érdekesek, sokhelyütt újszerűek. A disszertációnak azonban sok gyengesége, hibája is akad; ezt tükrözi az opponensek (Péter György, a KSH elnöke és Nádor György, a filozófiai tudományok kandidátusa) bírálata is.

A disszertáció értékét csökkenti, hogy bár állást foglal az alapkérdésben: önálló társadalomtudomány-e a statisztika, igenlő állításának bizonyítása nem teljesen megfelelő.

A disszertáns alkotókészségéről tanúskodik, hogy disszertációjában általában helyesen alkalmazta a marxizmus—leninizmus tanításait. Mégis néhány helyen a marxizmus tanításának meg nem felelő fogalmakkal, definíciókkal operál. Például a népgazdasági terv meghatározása voluntarista, a fiktív átlag fogalom használata pedig a szerző idealista nézeteinek maradványait tükrözi.

A disszertáció szerkezete nem eléggé következetes, az újszerű, a témával érdemben foglalkozó fejezetek terjedelméhez képest igen nagy a leíró jellegű részek terjedelmének aránya. Például felesleges a disszertációban a szovjet vita skolasztikus, túlságosan részletes ismertetése.

A disszertáció nyelve, stílusa sokhelyütt olyan régies és bonyolult, hogy az az érthetőség rovására megy. Az értekezés színvonalát feltétlenül emelte volna, ha a szerző nem alkalmaz oly sok idézetet, hanem a marxizmus—leninizmus tanításait a témára vonatkozóan mélyebbre hatóan magyarázza meg.

Megállapíthatjuk: Kislégi professzor érdeme, hogy bonyolult témájú disszertációjában a kérdés megoldására vonatkozóan általában helyesen foglalt állást, helyesen alkalmazta a marxizmus—leninizmus tanításait. Ez igen nagy munkára és felkészülésre vall, annál is inkább, mert a szerzőnek a polgári szociológiától, a polgári filozófiától és közgazdaságtantól kellett eljutnia a helyes álláspontho z.

Az opponensek bírálata igen alapos és részletes volt, utat mutatott a disszertáns további tudományos munkájához. De lényegesen emelte volna a vita, a bírálatok színvonalát, ha a bírálók is ismertették volna saját álláspontjukat az alapkérdésre vonatkozóan.

Ulbrichné Ács Magda

A Voproszi Ekonomiki 1955. évi 4., 5. és 6. számából

A szovjet társadalom és vele együtt az egész haladó emberiség április 22-én emlékezett meg Lenin születésének 85. évfordulójáról. Ebből az alkalomból a Voproszi Ekonomiki 4. számának több cikke méltatja Lenin elméleti munkálkodásának és forradalmi tevékenységének jelentőségét. *A. Kuznyecov* átfogó képet rajzol Lenin életéről és tevékenységéről. *M. Makarova* a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet árutermeléséről szóló lenini tanításokat elemzi, *A. Leontyev* az imperializmus lenini elméletéről ír, *M. Gamajunov* pedig a lenini szövetkezeti tervet ismerteti.

A lap tekintélyes része foglalkozik azzal a problémával, hogy milyen úton-módon növelhető a munka termelékenysége a szocialista társadalomban általában és néhány fontos termelőágban különösen. Az e kérdéssel foglalkozó cikkeknek mintegy elvi bevezetője *P. Hromov* tanulmánya, amely *A társadalmi munka termelékenységének növelése a szocializmusban* címmel jelent meg.

Különösen érdekes és tanulságos problémákat vet fel *J. Manyevics*, aki az ipari munka termelékenységének növelési lehetőségeiről ír. Manyevics hangsúlyozza, hogy a Szovjetunióban objektíve megvan minden feltétel a munka termelékenységének folytonos és következetes növelésére. De a munkatermelékenység szüntelen növekedésének törvénye önmagában még nem biztosítja a társadalmi munka termelékenységének szakadatlan növekedését. Ez a törvény csak lehetőséget teremt a munka termelékenységének rendszeres növelésére, mint ahogyan például a tervszerű, arányos népgazdasági fejlődés törvénye is csak lehetőséget biztosít a társadalmi termelés helyes tervezésére.

A munkatermelékenység szüntelen növekedése törvényének működése közvetlenül összefügg a végzett munka mennyisége és minősége szerinti elosztásnak és a munkaerő bővített újratermelésének a törvényével, s ugyancsak közvetlen kapcsolatban van a szocializmus más gazdasági törvényeivel. A szovjet közgazdászok egyik fontos feladata, hogy részletesen tanulmányozzák e törvények összefüggéseit, s tudományosan megalapozzák a munkatermelékenység szüntelen növekedése törvényének objektív szükségességét.

Manyevics a továbbiakban hangsúlyozza, hogy a munkatermelékenység növelésének újabb lehetőségei csak úgy határozhatók meg, ha a szovjet közgazdászok feltárják az iparban még meglevő fogyatékosságokat. Nagyon időszerű feladat az új technika meghonosításával és hatékony kihasználásával kapcsolatos problémák részletes megvilágítása. Ezen a területen még bőven van javítani való. Hasonlóképpen fontos a jobb munkaszervezési módszerek széleskörű megismertetése és alkalmazása, valamint az egyes vállalatok, iparágak állandó szakember-gárdájának kialakítása. Nagy figyelmet érdemel a vállalati dolgozók helyes és ésszerű létszámának megállapítása. Itt még mindig tapasztalhatók túlkapások. Egyes vállalatokban túlsá-

gosan nagy a segédmunkások és az adminisztratív dolgozók száma.

A munkaidő ésszerű kihasználása és a munkafegyelem megszilárdítása ugyancsak fontos feltétele a munkatermelékenység fokozásának. A legutóbbi években sok értékes kezdeményezés született a munkaidő teljes kihasználására. A szovjet közgazdászoknak alaposabban kellene foglalkozniuk e kezdeményezések tanulmányozásával és a hasznos tapasztalatok általánosításával. A munkaverseny-mozgalom eredményeinek elemzése is rendkívül fontos.

A cikk befejező része az anyagi érdekeltség elvének és a munkatermelékenység növelésének kapcsolatát taglalja. Feltárja a munkanormák mostani rendszerének fogyatékosságait. A munkanormák közt még mindig csekély a műszakilag megalapozott normák aránya. A munkások többsége már régóta jelentősen túlteljesíti ezeket a normákat. A műszakilag megalapozott normák széleskörű alkalmazására most már minden lehetőség megvan, hiszen a szovjet ipar berendezése műszakilag olyan fejlett és annyira rohamosan tökéletesedik, hogy a tapasztalati statisztikai normák nem tükrözik ezt a fejlődést, s nem serkentik a dolgozókat a korszerű technika jobb kihasználására, a munkatermelékenység fokozására.

I. Pasko és *Sz. Hejnman* a szovjet vaskohászati termelés növelésének tartalékairól írt cikket. A cikk írói a legnagyobb szovjet kohóművek termelési adatainak és munkamódszereinek elemzése alapján ismertetik a vas- és az acélgyártás növelésének lehetőségeit. Véleményük szerint a következő módszerek különösen alkalmasak a termelés fokozására: 1. a kohászati berendezések termelőkapacitásának (például a nagykohók térfogatának) növelése és e berendezések szüntelen műszaki tökéletesítése; 2. a termelőkapacitások hatékonyabb kihasználása; 3. a berendezés extenzív kihasználásának megjavítása (elsősorban az állásidők csökkentése útján); 4. a legfontosabb kohászati berendezések mellett dolgozók számának csökkentése, (egyrészt a termelőfolyamatok további gépesítése, mésrészt a munka jobb megszervezése útján); 5. a segédüzemi dolgozók számának abszolút és relatív csökkentése.

G. Bakulev A szénbányászati munka termelékenységének növelési lehetőségei címmel írt cikket, amelynek első része a munka termelékenységének a háború után bekövetkezett növekedéséről számol be. A szerző a továbbiakban a gépesítésnek, a berendezés kihasználásának, a legújabb munkaszervezési módszereknek (elsősorban a ciklusos ütemterv szerint végzett munkának) és több más tényezőnek a munkatermelékenységre gyakorolt hatását vizsgálja. Adatokkal bizonyítja, hogy több szénmedencében nem eléggé használják ki a legújabb bányászati gépeket, berendezéseket. Például tavaly július 1-én a meglevő szénkombájnoknak általában csak 62 százaléka, a fúrógépeknek 64, a szénrakodóknak 75, a villanymozdonyoknak pedig 76 százaléka működött. Bakulev külön részt szentel az automatizálás és a távirányítás kérdéseinek, s nagyon fontosnak tekinti olyan munkafeltételek megteremtését, amelyek biztosítják a folyamatos földalatti szállítást.

V. Rimalov cikke az elmaradott országoknak szánt amerikai „segély" jellegét vizsgálja. Részletesen elemzi az úgynevezett Truman-féle 4. pontot, s vizsgálja szerepét az Egyesült Államok terjeszkedésében.

Az *Előadások és Konzultációk* rovatban *I. Majevszkij A nehézipar a Szovjetunió gazdasági hatalmának alapja* című cikkében méltatja a szovjet nehézipar jelentőségét. A cikk ismerteti a nehézipar fontosságáról és feladatairól szóló lenini tanításokat, számokkal illusztrálja a szovjet nehézipar fejlesztésében elért eredményeket, majd bírálja azokat a szovjet közgazdászokat, akik a legutóbbi időkben antimarxista nézeteket terjesztettek a nehézipar és a könnyűipar fejlesztési üteméről.

A *Kritika és Könyvismertetés* rovatban *Sz. Pevzner* ismerteti *A. Birman: A Szovjetunió népgazdasági*

ágainak pénzügye című, 1953-ban megjelent főiskolai tankönyvét. A könyv első része a népgazdasági ágak pénzügyének lényegéről szól; a legszükségesebb fogalmi meghatározásokon kívül megmutatja az ágazati pénzügynek a társadalmi újratermelésben betöltött szerepét és az ágazati pénzügy egyik legfontosabb funkcióját, a rubelellenőrzést. A második rész az ipar pénzügyével foglalkozik, s a következő fontosabb kérdéseket tárgyalja: az iparvállalatok termelési és értékesítési költségei, bevételei és pénzfelhalmozása, a forgóeszközök képzése és normázása, a forgóeszközképzés forrásai, az állóalapok újratermelésének finanszírozása, s végül az iparvállalatok bevételi és kiadási mérlege. A könyv befejező része a szövetkezeti ipar pénzügyével ismerteti meg az olvasót.

A szerző érdeme, hogy általában helyesen összegezi a legjobb iparvállalatok pénzügyi tapasztalatait. Megmutatja az egyes iparvállalatok és a megfelelő iparágak pénzügyének szoros kapcsolatát, s azt is kifejti, hogyan kell bizonyos konkrét viszonyok közepette pénzügyi módszerekkel feltárni és a termelés növelésének szolgálatába állítani az iparvállalatok belső tartalékait.

Pevzner hasznos munkának minősíti a könyvet, de a szerző több megállapításával nem ért egyet. A könyv arányait is kifogásolja. Az ipar forgóeszközeivel három fejezet foglalkozik 81 oldalon át, az állóalapok újratermelésének finanszírozási kérdéseire ellenben mindössze 15 oldal jutott.

A pénzügyek tervezése során újabb meg újabb problémák vetődnek fel; a szerzőnek legalábbis egy-két időszerű probléma megoldására vonatkozóan közölnie kellett volna elképzeléseit. Pevzner hangsúlyozza, hogy ma már a főiskolai tankönyvekben sem elegendő a kialakult gyakorlat ismertetése, leírása. A pénzügyek fejlesztése megkívánja az előremutatást is.

O. Alekszandrov és *A. Kozlov* három mezőgazdasági folyóiratnak, a *Szocialisztyicseszkoje Szelszkoje Hozjajsztvó*nak, a *Masinno-traktornaja Sztancijának* és a *Zsivotnovodsztvó*nak — tavalyi 7—12. és idei 1. számaik alapján — az állattenyésztés fejlesztésének előmozdítás végett végzett munkáját értékeli.

J. Kotkovszkij A Szovjetunió külkereskedelme című, 1954-ben megjelent tankönyvet ismerteti (szerkesztette *A. Szmirnov* és *N. Ljubimova*). A könyv három részre oszlik. Az első rész a szovjet külkereskedelem szervezésének általános elméleti és gyakorlati elveit ismerteti, a második és a harmadik rész pedig történelmi áttekintést ad a Szovjetunió külkereskedelemről (a szovjethatalom első éveitől 1954 elejéig).

I. Bljumin L. Altyernek A „tervezett kapitalizmus" elméletének bukása című, 1954-ben megjelent könyvéről írt részletes ismertetést. A *Tudományos Tájékoztatás* rovat pedig röviden beszámol a Tudományos Akadémia közgazdaságtudományi intézetében a Szovjetunió gazdasági kerületei és köztársaságai gazdasági fejlesztéséről és termelőerőik földrajzi elhelyezéséről rendezett vitáról.

★

A *Voproszi Ekonomiki* 5. számának *Határozottan javítsuk meg a mezőgazdaság gazdaságtanával kapcsolatos tudományos munkát* című vezércikke a mezőgazdasági kérdésekkel foglalkozó tudományos káderek és különösen az agrár-közgazdászok legközelebbi feladatait vázolja. A cikk hangsúlyozza, hogy a tudományos kutatás elmaradt a gyakorlati követelményektől. A közgazdászok elsőrendű feladata, hogy mielőbb megoldják a mezőgazdasági termelés tervezésének és szervezésének legidőszerűbb problémáit. E cél elérését szolgálja a mezőgazdaság gazdaságtanával foglalkozó országos tudományos kutatóintézet nemrégen történt megalakítása is.

A közgazdászok mind ez ideig nagyon keveset foglalkoztak a mezőgazdasági termelési költségekkel, a kolhoztermelés önköltségével és a

mezőgazdasági árképzés kérdéseivel. Elhanyagolták az önálló elszámolás problémáit is, sőt egyesek azt állították, hogy a kolhozokban szó sem lehet az önálló elszámolás bevezetéséről. Pedig teljesen nyilvánvaló, hogy a termelési ráfordítások és eredmények pontos egybevetésének híján a kolhozok sem gazdálkodhatnak helyesen.

Nagyon elmaradt a követelményektől a munkatermelékenység vizsgálata. Ebben a vonatkozásban már megtörténtek az első lépések: az Akadémia közgazdasági intézete javaslatot dolgozott ki a munkatermelékenység mérési módszereire. Ez a javaslat elfogadható kiindulási alapként. A közgazdászoknak most arra kell törekedniük, hogy kidolgozzák a tudományosan megalapozott változatlan árak rendszerét; így majd mód adódik a mezőgazdasági termelés pénzbeli értékelésére és dinamikájának figyelemmel kísérésére.

A közgazdasági intézet és az újonnan megalakult mezőgazdasági kutatóintézet a legközelebbi időszakban a következő fontosabb kérdések tanulmányozásával foglalkozik majd: 1. A Szovjetunió mezőgazdasági termelésének földrajzi elhelyezése és szakosítása; 2. A kolhozgazdaság megszilárdításának és fejlesztésének útjai; 3. A szűz- és a parlagföldek körzetében folyó mezőgazdasági termelés fejlesztése; 4. A munka termelékenysége és az anyagi ösztönzés rendszere a szocialista mezőgazdaságban; 5. A kolhozok, a gép- és traktorállomások és a szovhozok termelési költségei.

Sz. Manykov és I. Punanov A szovjet nép világtörténelmi jelentőségű győzelme a Nagy Honvédő Háborúban címmel emlékezik meg a második világháborúban a fasiszta Németországon és szövetségesein aratott győzelem tizedik évfordulójáról. A cikk különösen részletesen számol be a szovjet hátországban a háború idején végzett nagyszabású gazdasági munkáról, amely lehetővé tette, hogy a szovjet hadsereg elsőrendűen fölfegyverezve vehesse fel a harcot a fasizmussal. Ez a háború nemcsak a szovjet hadsereg nagyszerű fölkészültségét bizonyította be, hanem a szocialista gazdasági rend felülmúlhatatlan erejét is — hangsúlyozzák a cikk írói.

Az 5. szám közli *Siegbert Kahn* német közgazdásznak *A monopoltőke újjászületése Nyugat-Németországban* című cikkét.

A cikk első része a kettéosztott Németország háború utáni fejlődésének két egymással merőben ellentétes irányával foglalkozik. A Német Demokratikus Köztársaság a demokratikus fejlődés útján halad, s a dolgozók érdekeivel megegyező bel- és külpolitikát folytat. Nyugat-Németországban ellenben az újra feléledő monopóliumok uralkodnak.

A nyugatnémet tőke koncentrációjára utaló adatok rendkívül jellemzően bizonyítják a nyugatnémet monopoltőke megerősödését és előretörését. 1952-ben 792 nyugatnémet iparvállalat (az összes vállalatoknak alig 1 százaléka) foglalkoztatta az ipari munkások és alkalmazottak több mint 34,1 százalékát; ezekből a vállalatokból került ki az egész ipari termelés 35,3 százaléka.

Az autóiparban 262 társaság működik 458 millió nyugatnémet márka részvénytőkével. De tulajdonképpen négy társaság (a Volkswagenwerke, az Opel, a Ford és a Daimler—Benz) uralja az egész autóipart, mert ezeké a társaságoké az egész részvénytőke 54 százaléka, vagyis 247 millió márka. Jellemző, hogy ezek a társaságok a személygépkocsik gyártásában 86 százalékkal részesednek.

A fokozódó tőkekoncentráció jelei a legerősebben a nehéziparban mutatkoznak meg. A legnagyobb acélipari konszernek részvénytőkéje néhány év alatt megháromszorozódott. Hasonló helyzet alakult ki a vegyiparban is. Az I. G. Farbenindustrie megőrizte és tovább erősítette uralkodó helyzetét, jóllehet korábbi termelőkapacitásának fele a Német Demokratikus Köztársaságban működik, népi tulajdonként.

Az újjáéledő német imperializmus minden lehetőséget megragad, hogy a legrövidebb idő alatt visszaszerezze

a háború következtében elvesztett pozícióit. Az ipari termelés 1948 óta egyetlen európai tőkés országban sem növekedett olyan gyorsan, mint Nyugat-Németországban. Ugyanez mondható el a munkások kizsákmányolásának fokáról is. A feldolgozóipari munkások évi teljesítménye 1949-től 1953-ig (1948 = 100), Nyugat-Németországban 141-ről 210-re, Franciaországban 108-ról 121-re, Olaszországban 113-ról 162-re, Nagy-Britanniában pedig 105-ről 117-re emelkedett. Ezek a számok csak megközelítően jellemzik a munkások kizsákmányolásának fokozódását, de mégis megmutatják, hogy a munkások kizsákmányolása Nyugat-Németországban sokkal gyorsabban növekszik, mint Európa többi tőkésországában.

A nyugatnémet monopóliumok kíméletlenül törnek céljukra: profitjuk maximális növelésére. A dolgozók megrablására felhasználják az adóemelést és a piaci árak felhajtását is.

A Nyugat-Németországban foglalkoztatott dolgozók száma 1950-től 1954-ig mintegy 17 százalékkal gyarapodott, az adók összege ellenben körülbelül 82 százalékkal nőtt. 1954-ben minden egyes foglalkoztatott dolgozót átlagosan 1800—1900 márka adó terhelt.

Az élelmiszerek 1954-ben 20 százalékkal voltak drágábbak, mint 1950-ben; a lakbérek körülbelül 10 százalékkal, a fűtési és a világítási költségek pedig 20—25 százalékkal emelkedtek.

A nyugatnémet monopóliumok kíméletlenül elbánnak kisebb versenytársaikkal. 1950-től 1954-ig 25 000 kis- és középvállalat ment tönkre az iparban, a kereskedelemben és a kisiparban.

A parasztság is megérzi a monopóliumok terjeszkedését. Helyzete az „árolló" hatására mind kedvezőtlenebb lesz. A mezőgazdasági termékek felvásárlási ára 1954-ben csak 8 százalékkal, az iparcikkek eladási ára ellenben 17 százalékkal haladta meg az 1950. évi árszínvonalat.

Nyugat-Németország exportja 1954-ben 162 százalékkal volt nagyobb, mint 1950-ben, az Egyesült Államoké ellenben csak 47 százalékkal, Franciaországé 38, Nagy-Britanniáé pedig mindössze 23 százalékkal növekedett. Nyugat-Németország az egyetlen nagy tőkésország, amely 1950 óta folytonosan, törés nélkül fokozza exportját, s az export volumenét tekintve, jelenleg a harmadik helyet foglalja el az Egyesült Államok és Nagy-Britannia mögött. Az imperialista tábor exportjában való részesedése az 1950. évi 3,6 százalékról 1954 első negyedében 6,5 százalékra szökött fel.

A német imperializmus agresszív jellegét bizonyítja Nyugat-Németország gazdaságának rohamos militarizálása. Az 1938. évi állótőke-befektetések (amelyek a mostaniakhoz hasonlóan főként a haditermelés fokozását szolgálták) 6,9 milliárd márkát tettek ki; ezek összege (változatlan árakon számítva) 1953-ban 12,6 milliárd márkára növekedett. E hatalmas befektetések eredményeképp a katonai szempontból fontos nehézipari ágak termelése szinte ugrásszerűen növekedett.

Az állam is minden erővel támogatja a hadiipar fejlesztését. Az 1954—55. évi költségvetési tervezet szerint az összes költségvetési kiadásoknak 35 százalékát (9,5 milliárd márkát) költi a megszálló csapatokra és úgynevezett védelmi célokra. Ha ehhez hozzászámítjuk a költségvetés rejtett katonai tételeit, megállapíthatjuk, hogy a hadikiadások összege eléri a 14 milliárd márkát, vagyis az összes kiadások 50 százalékát.

A nyugat-németországi dolgozók napról napra világosabban látják, hogy keletnémet testvéreik példáját kell követniük, s velük együtt kell harcolniuk Németország demokratikus alapokon való újraegyesítéséért. Nyugat-Németországban a munkásosztály vezeti a dolgozó tömegeknek a monopóliumok uralma ellen irányuló harcát. A sztrájkmozgalmak növekedése, a szakszervezetek erősödése és a kommunista párt népszerűségének fokozódása azt bizonyítja, hogy ez a harc mind nagyobb eredményekre számíthat.

A *Szemle* rovatban két cikk jelent meg. *A. Bakumenko* a fegyverkezési versenynek az Egyesült Államok ipari termelésére gyakorolt hatásáról számol be. *I. Glagolev* pedig részletes adatok alapján megmutatja, hogy a földkerekség legkülönfélébb helyein megszervezett amerikai katonai támaszpontok mennyire fenyegetik a világ békéjét.

A. Bakumenko cikkének egyik táblázatából kitűnik, hogy az Egyesült Államok közvetlen katonai kiadásai 1953-ban 50-szer voltak nagyobbak, mint 1939-ben. Az Egyesült Államok 1954. évi 70,9 milliárd dolláros költségvetési kiadásaiból 61,8 milliárd dollár közvetlenül vagy közvetve katonai célokat szolgál.

Az amerikai gazdaság militarizálása gyökeresen megváltoztatja az egész társadalmi termelés szerkezetét, tovább fokozza az ipar és a mezőgazdaság, valamint az egyes iparágak közt amúgyis meglevő nagy aránytalanságokat. A hadiipar mérhetetlenül megduzzad, a „polgári" termelés csökken. Ez a tény egymaga is utal a tőkés termelés élősdi jellegére, a dolgozó tömegek szükségleteinek elhanyagolására, a profit féktelen hajszolására.

Bakumenko pontosan végigköveti az Egyesült Államok háború utáni ipari termelésének cikk-cakkos útját, s bebizonyítja, hogy az amerikai gazdaság militarizálása az amerikai dolgozókat nyomorba dönti, a monopóliumokat pedig még jobban gazdagítja. A militarizálás átmenetileg felvirágoztathat egyes termelőágakat, de végső soron alkalmatlan arra, hogy hosszabb időn át magas színvonalon tartsa az ipari termelést, s elhárítsa a gazdasági válságot.

Glagolev cikke mintegy kiegészíti az előbbi cikket. Itt arról van szó, hogy az Egyesült Államok uralkodó körei milyen óriási erőfeszítéseket tesznek, hogy a világ legkülönbözőbb helyein katonai támaszpontokat létesítsenek. Nyilvánvaló, hogy az Egyesült Államok határaitól több ezer kilométerre levő támaszpontok az amerikai határok védelmére szükségtelenek, de a monopóliumok profitjának növelése és az amerikai imperialisták világuralmi törekvéseinek megvalósítása szempontjából nagyonis fontosak.

A támaszpontok építésének úgynevezett stratégiai céljait különféle gazdasági meggondolások is kiegészítik. Elsősorban a piaci versenyharc jobb feltételeinek megteremtéséről van szó. De az sem hanyagolható el, hogy az amerikai monopóliumok rendkívül érdekeltek a katonai támaszpontok ezreinek fölszerelésében és a hadianyagoktól kezdve a legkülönfélébb anyagokkal, élelmiszerekkel stb. való ellátásában.

Az amerikai kormány 1951-től 1954-ig körülbelül 5,3 milliárd dollárt költött különféle légitámaszpontok építésére, 700 millió dollárt az okinawai támaszpont fölszerelésére, 500 millió dollárt a Kaiserslautern (Nyugat-Németország) közelében végzett katonai építkezésekre. Az efféle adatokat hosszan sorolhatnánk.

Jelenleg mintegy 1,4 millió amerikai katona tartózkodik az Egyesült Államok határain kívül, elsősorban Európában, Észak-Afrikában, Közel-, Közép- és Távol-Keleten. A legutóbbi időben különösen sok légitámaszpont épült. Ebben az amerikai katonai köröknek az atom- és hidrogénfegyvérekkel operáló légierők elsődleges szerepéről hirdetett tétele tükröződik.

Nyugat-Németországban 82 katonai támaszpont, 17 különleges kiképző lőtér, 50 tisztiiskola és sok más katonai létesítmény működik. Franciaországban főként hadianyagraktárak, Angliában pedig tekintélyes nagyságú légierők vannak. Japánban több mint 700 katonai támaszpont és más hasonló rendeltetésű katonai objektum épült. De a földkerekség más vidékein is bőségesen találhatók amerikai támaszpontok. Ezek mindennél jobban bizonyítják az amerikai imperializmus világuralmi törekvéseit, ellenszenvet keltenek az embermilliókban, s egyúttal mind több viszályra adnak okot a politikai és a gazdasági küzdőtéren egymással vetélkedő imperialista hatalmak közt.

A *Kritika és Könyvismertetés* rovatban *V. Vorotyilov* ismerteti *I.*

Csangli könyvét *(Az állóalapkihasználás megjavításának módjai a Szovjetunió iparában.* A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának kiadása. 1954. 160 old.). Az ismertető szerint a könyv sok eredeti megoldást, jól hasznosítható javaslatot tartalmaz az állóalapok extenzív és intenzív kihasználásának megjavítására vonatkozóan. Vorotyilov azonban helyteleníti a szerző néhány megállapítását. Kifogásolja az állóalapokról adott meghatározást, a termelőeszközök értékformája szocializmusbeli szükséges voltának megokolását. A könyv szerkezeti fölépítésében is talált kivetnivalókat. De ezek ellenére hasznos munkának minősíti a könyvet.

A. Sarkov a keletkutató intézet tudományos közleményének tavaly megjelent VII. kötetét ismerteti. Ebben két tanulmány jelent meg *(P. Topeha: Az amerikai imperializmus Japánban folytatott agresszív politikája — 1945—1951* és *V. Popov: A japán antidemokratikus földreform végrehajtása — 1946—1949.).*

A Tudományos Tájékoztatás rovat beszámol a Tudományos Akadémia közgazdasági intézete által rendezett hatodik közgazdasági koordináló értekezletről és a mezőgazdaság gazdasági és szervezési kérdéseivel foglalkozó tudományos értekezletről.

A közgazdasági intézet értekezletének mintegy 500 részvevője volt. 21 előadás és 19 korreferátum hangzott el. Ezen az értekezleten vitatták meg a közgazdasági intézet munkatervét. Az értekezlet előadói és felszólalói nagyon részletesen foglalkoztak a munkatermelékenység fokozásának problémájával. Több előadás anyagát a Voproszi Ekonomiki 4., illetve 5. száma cikk formájában is közölte.

A politikai gazdaságtan általános elvi kérdései közt két téma került megvitatásra: 1. A szocialista újratermelés és a népgazdasági mérleg; 2. A közszükségleti cikkek árának és árképzésének rendszere a Szovjetunióban.

A mezőgazdaság időszerű kérdéseiről rendezett vitán minisztériumi vezetők és tudományos dolgozók vettek részt. Az értekezlet behatóan foglalkozott a mezőgazdasági tervezés rendszerének megváltozásából eredő feladatokkal, s megvitatta az Akadémia mezőgazdasági intézetének munkatervét.

Az előbbiekben röviden ismertetett cikkeken kívül megjelent, ugyancsak nagyon tartalmas tanulmányok a következő témákkal foglalkoznak: a munkatermelékenység fokozásának útjai a gépgyártásban; az orosz munkásosztály helyzete az 1905—1907. évi forradalom előtt; a statisztika szerepe az elemzésben; beszámoló egy kolhoz gazdaságának fejlődéséről; a kukoricatermelés növelésének jelentősége; a népi demokratikus Csehszlovákia gazdasági fejlődése.

★

A Voproszi Ekonomiki 6. számában *J. Libermannak* Az *önálló elszámolás és az ipari dolgozók anyagi ösztönzése* című vitacikke az iparvezetés egyik fontos kérdésével foglalkozik. A szerző megállapítása szerint az önálló elszámolás a szocialista gazdaság olyan objektíve szükséges kategóriája, amely okozatilag összefügg a szovjetunióbeli áru- és pénzviszonyokkal, az értéktörvénynek a termelésre gyakorolt hatásával. Liberman vitába száll J. Kronrod magyarul is megjelent könyvének több elvi megállapításával (Lásd: *Az önálló elszámolás alapjai,* Pénzügyi Kiadó. 1954. 208 oldal.). Kronrod ugyanis azt állítja, hogy az önálló elszámolás nem következménye az értéktörvény szocializmusbeli érvényesülésének (I. m. 14. old.). Könyve másik részében pedig kijelenti: „Több munka úgy jellemzi az önálló elszámolást, mint az értéktörvény szülöttét és eszközét. Valójában az önálló elszámolás összefügg ugyan az értékviszonyok rendszerével, de ez az összefüggés... korántsem az ok (az érték) és az okozat (az önálló elszámolás) összefüggése..." (26—27. old.)

Liberman megjegyzi: igaz, hogy a szocialista vállalatok önálló elszámolású igazgatási módszere nemcsak az értéktörvénnyel függ össze, hanem a szocializmus egész gazdasági rendszerével is. De az önálló elszámolás-

nak mégis az a jellemző sajátossága, hogy az értéktörvény működésének eredményeképp az értékformák segítségével történik a társadalmilag szükséges munkaráfordítások csökkentésének ösztönzése és a termelés tervszerű, arányos fejlesztésének ellenőrzése. Az önálló elszámolás tehát éppenhogy okozatilag függ össze az értéktörvénnyel, s e törvény felhasználására épül.

Kronrod véleménye szerint az önálló elszámolás sajátos ismertetőjele, hogy „minden állami vállalat újratermelése megvalósításakor tervszerűen fedezi anyagi ráfordításait, munkájuk szerint díjazza munkásait és alkalmazottait, s felhalmozást ér el; de mindezt nem egyszerűen az állami alapokból, az állami teljes termékből végzi, hanem a teljes termék ama részének értékéből, amelyet az adott vállalat termel". (11. old.) Itt elsősorban az a figyelemreméltó — állapítja meg Liberman —, hogy a vállalati ráfordítások fedezése és a vállalat felhalmozása az adott vállalatban termelt termék *értékéből* történik. De értékről nem lehet szó értéktörvény nélkül. Tehát, ha nem volna az értéktörvény, nem lehetne szó az önálló elszámolásnak erről a sajátos ismertetőjeléről sem. Már ez a példa is elég annak az állításnak a megcáfolására, hogy az önálló elszámolás a termelőviszonyok olyan különleges formája, amely okozatilag nem függ össze az értéktörvénnyel.

Az önálló elszámolás az egyes vállalatok egyéni holt- és élőmunka-ráfordításainak szüntelen csökkentésére, s ezáltal a társadalmilag szükséges ráfordítások csökkentésére is ösztönöz. Az önálló elszámolás egyszersmind annak ellenőrzésére is felhasználható, hogy az egyes vállalatok termelése mennyiségileg, minőségileg és választékban megfelel-e a társadalom szükségleteinek, s a vállalati termék az előre megszabott határidőre készül-e el. Az említett ösztönzés és ellenőrzés az értékformák felhasználása révén valósul meg.

Az önálló elszámolás egyik legfontosabb feladata a dolgozók anyagi ösztönzésének további tökéletesítése. Az önálló elszámolásnak elő kell mozdítania az egyéni és a társadalmi érdekek összeegyeztetését.

A következő elvek érvényesítése növelné az üzemi önálló elszámolás hatékonyságát:

1. Az üzemi személyzet anyagi ösztönzésének az önköltségcsökkentéstől függően és az önköltségcsökkentésben elért eredmények terhére kell megtörténnie.

2. Az üzemek haladó ráfordítási normatíváit legalább egy évre kell rögzíteni.

3. A gyártmányok munkaigényességére, a munkabérekre, az anyagfelhasználásra és a közvetett költségekre megfelelő normatívákat kell kidolgozni. Az üzem tényleges kiadásainak a normatívákkal való egyszerű összehasonlítása fényt vet az üzem munkaeredményeire, s módot ad prémium-alapjának helyes meghatározására.

4. Olyan egységes könyvelést kell kialakítani, amely az üzemek termelési eredményeinek meghatározásával egyidejűleg módot ad a gyári önköltség meghatározására.

A vállalati önálló elszámolással kapcsolatban külön gondot kell fordítani a vállalati dolgozók anyagi ösztönzésére. Fontos az igazgatói alap ösztönző hatásának erősítése. Az évi végleges igazgatói alap — a jelenleg érvényes rendelkezések szerint — általában a beszámolási időszakot követő év második negyedében alakul ki. Ilyen körülmények közt az ösztönzés időbelileg nagyon elmarad az ösztönzött munka elvégzésétől. A műszaki és a technológiai újítások bevezetésének ösztönzési rendszere sem kielégítő. Itt ajánlatos volna megkísérelni az úgynevezett szilárd jövedelmezőségi normatívák alkalmazását. Ezek elvben hasonlítanának a kolhozokban bevezetett hektáronkénti szilárd beadási normatívákhoz, nagyobb lehetőséget biztosítanának a vállalati dolgozók anyagi ösztönzésére és ezen keresztül a termelés fokozására.

N. Jasznovszkij A berendezés újratermelésének néhány sajátossága a

kapitalista országokban címmel írt részletes elemző cikket.

A kapitalizmus általános válságának korszaka mélyen rányomta bélyegét a kapitalista ciklus menetére. Ebben az időszakban a gazdasági válságok egyre pusztítóbbak és hosszantartóbbak, s viszonylag gyorsan követik egymást; a vállalati kapacitások kihasználatlansága most már a ciklus fölfelé ívelő szakaszában is észlelhető; a munkanélküliség tömegessé válik, kialakul a különös fajtájú depresszió, s a tőkés gazdaság egyes termelőágai hosszú időn át tengődnek a pangás állapotában.

A tőkés világrendszer általános válságának egész időszakát végigkíséri a vállalati kapacitások hatalmas arányú kihasználatlansága. Ez nagy hatással van az állótőke újratermelésére is. A tőkések sokszor évekig, sőt évtizedekig nem fektetnek be megfelelő összegeket az állótőkének és különösen legfontosabb alkotóelemének, a berendezésnek a felújítására. Az Egyesült Államokban a berendezés beszerzésére fordított kiadások az 1920—1929. évi ciklusban 44 milliárd dollárt, az 1929—1937. évben pedig csak 31 milliárd dollárt tettek ki.

A két világháború közt a többi tőkésországban is hasonlóképpen alakult a helyzet. Angliában például azzal a következménnyel járt a felújítás elhanyagolása, hogy a második világháború elején az angol iparban átlagosan 20 éve üzembehelyezett szerszámgépek működtek.

A második világháború elejéig a tőkés gazdaságban óriási mennyiségű fizikailag és erkölcsileg elhasználódott termelőberendezés halmozódott fel. A háború méginkább súlyosbította ezt a helyzetet. A háború éveiben az egyes országokban végrehajtott nagyobbszabású befektetések főként a hadiipar kapacitását növelték. Az első osztályba tartozó iparágak a termelő fogyasztásra szánt termékek gyártásáról áttértek a haditermelésre. Ennek következtében sem kerülhetett sor a berendezés tömeges felújítására.

A háború utáni befektetésekre több különleges tényező hatott. Elsősorban kell megemlítenünk, hogy a háború idején a berendezések jelentős része gyorsan elavult, illetve a berendezések felújítása nagyon megcsappant. De a berendezések elavulása önmagában még nem okolja meg a tömeges felújítást. A tömeges felújítás alapja a maximális profit hajszolása. A felújítás végrehajtásának lehetősége pedig nem utolsó sorban azért alakulhatott ki, mert a monopóliumok a háborún példátlanul meggazdagodtak.

A hadműveletektől nem sújtott országokban (például az Egyesült Államokban és Kanadában) a további terjeszkedés és piacszerzés lehetősége ösztönözte a tőkéseket nagyobb arányú befektetésekre. Nyugat-Európában pedig az ipari termelést kellett helyreállítani. A gazdaságilag elmaradott országok is támasztottak bizonyos fokú keresletet ipari berendezések iránt.

A berendezésekre költött összegek 1946-tól 1948-ig az Egyesült Államokban 44 milliárd dollárt tettek ki (folyó áron). Különösen nagyok voltak a gépgyártás, az elektrotechnikai ipar, a bányászat, a kohászat stb. ilyen jellegű kiadásai.

A legtöbb nyugat-európai országban csak jóval később (1948-ban) kezdődtek meg a nagyobb tőkebefektetések.

Az 1948. évi ciklikus túltermelési válság hatására az Egyesült Államokban csökkentek az állótőke-befektetések. A magántársaságok 1949-ben mintegy 11,3 százalékkal költöttek kevesebbet berendezésre és építkezésekre, mint 1948-ban. Az új befektetések csökkenő irányzata a nyugat-európai országokban is érezhető volt.

A legutóbbi években az amerikaiak koreai kalandjai és a fegyverkezési hajsza hatására megnövekedtek a hadiipari befektetések. De ezek csak átmenetileg hatottak serkentően. Köztudomású, hogy a gazdaság militarizálása csökkenti a dolgozók életszínvonalát és fizetőképes keresletét,

s méginkább kiélezi a tőkés újratermelés ellentmondásait. A társadalmi termelés első osztályának a hadiinflációs konjunktúra körülményei közt tapasztalható gyorsabb növekedését nem annyira a termelő fogyasztás, mint inkább a haditermelés idézi elő. Ez viszont arra vezet, hogy a termelő fogyasztás a mindinkább növekvő aránytalanságok és a társadalmi termelés két osztálya normális cseréjének megbomlása folytán elszakad a személyes fogyasztástól.

Az állótőkének és különösen legfontosabb alkotóelemének, a berendezésnek a második világháború utáni mozgása arra utal, hogy a legnagyobb tőkés országokban veszélyesen kiéleződtek a tőkés újratermelés ellentmondásai.

E. Pletnyev részletes cikkben mutatja meg, hogyan harcolnak a haladó francia közgazdászok a burzsoá közgazdaságtan legújabb reakciós tanításai és a francia uralkodó körök népellenes gazdasági inézkedései ellen.

*N. Nyekraszov*nak *A műszaki haladás és a termelés gazdaságtana* című cikke lapunk mostani számában magyarul is megjelenik.

Az ismertetett cikkeken kívül a következők jelentek meg a *Voproszi Ekonomiki* 6. számában: *O. Kozlova: Az ipar műszaki haladásának hatása a munkások kulturális és műszaki ismereteinek bővülésére, V. Zolotarev* és *B. Iszajev: Harc a mezőgazdaság föllendítéséért az európai népi demokratikus országokban* (mindkét cikket az *Anyag- és Adatszolgáltatás* egyik legközelebbi száma magyarul is közli), *V. Dmitrijev: A motorvontatás alkalmazásának gazdasági kérdései a Szovjetunió vasúti közlekedésében, V. Budagov: A gép- és traktorállomás a kolhozok állami vezetésének legfontosabb eszköze, A. Brjanszkij: Az állattenyésztés legfontosabb fejlesztési mutatóinak gazdasági tartalmáról. V. Merzljakov: Egy kolhoz fejlődése, Szu Szin: A kínai népgazdaság tervezésének tudományos alapjai, A. Gyinkevics: Az Egyesült Államok gazdasági terjeszkedése Japánban és a japán—amerikai ellentétek kiéleződése.*

A *Kritika és Könyvismertetés* rovatban *M. Dmitrijev* ismerteti *Sz. Barngolc* és *A. Szuharjev* könyvét (*Az iparvállalatok munkájának gazdasági elemzése.* Állami Statisztikai Kiadó. 1954. 344 old.) és *N. Gracsev A. Jezsov* technikumi tankönyvét (*Iparstatisztika.* II. kiadás. Állami Statisztikai Kiadó. 1954. 383 old.)

M. L.

A Probleme Economice című román közgazdasági folyóirat 1955. évi első öt számáról

Nyolcadik éve jelenik meg a Román Tudományos Akadémia Gazdaságkutató Intézetének kiadásában a Probleme Economice című közgazdasági folyóirat. Az idei első öt számból kiválasztott néhány cikk ismertetésével kívánunk vázlatos képet adni a folyóirat tartalmáról, s ezen keresztül a román közgazdászokat jelenleg foglalkoztató kérdésekről.

A folyóirat ez évi 1. számának szerkesztőségi cikke az *önköltségcsökkentés* kérdéseivel foglalkozik. A tervgazdálkodás éveiben a termelékenység növekedése, a vállalatok műszaki színvonalának emelkedése, az élenjáró technológiai eljárások alkalmazása és az önálló elszámolás, valamint a takarékossági rendszabályok bevezetése következtében az ipar több területén jelentősen csökkent az önköltség. A legnagyobb eredmények a népi demokratikus rendszerben létesült új iparágakban születtek. Például 1953-ban az elektrotechnikai ipar önköltsége 61,5 százalék, a gépiparé pedig 75,5 volt 1950-hez képest. De az ipar, az építőipar és a közlekedés sok területén, valamint egyes állami gazdaságokban még nem

kielégítő az önköltség alakulása. Ennek okai: az önköltség és az önköltségcsökkentés tervezésének, valamint a tervteljesítés folyamatos, operatív ellenőrzésének fogyatékosságai, az anyagfelhasználási normák megállapításának hiányosságai, a szocialista gazdaságban rejlő belső tartalékok elégtelen kihasználása. A Román Népköztársaság Minisztertanácsa már tavaly határozatot hozott az önköltségcsökkentés meggyorsítása és kiterjesztése céljából. Az önköltségcsökkentési tervek helyes kidolgozásáért és a tervteljesítés ellenőrzéséért közvetlenül a miniszterek, illetve a főigazgatóságok és a vállalatok vezetői a felelősek. A tervezés és az ellenőrzés munkájának megjavítása céljából a tervező, a nyilvántartási, a műszaki és a pénzügyi szervek együttműködését mind vállalati, mind minisztériumi szinten szorosabbra kell fűzni — állapítja meg a határozat. A minisztériumok kötelessége, hogy az önköltségcsökkentési terv feladatait konkréten főigazgatóságokra és vállalatokra, a vállalatok pedig költségelemekre és termékekre bontsák. Az önköltség alakulásáról szóló beszámolókat negyedévenként kell elemezni, mert ez lehetővé teszi, hogy a vállalatok, illetve a minisztériumok idejében feltárják az esetleges hibák okait és megszüntetésük lehetőségét. A határozat értelmében az iparági elv alapján kell megállapítani az egyes vállalatok összehasonlítható árutermelésének körét, mert így elkerülhető a korábbi visszaélések megismétlődése. A cikk kiemeli a határozatnak az anyagfelhasználási normák megjavítására, a minőségi és a választéki követelmények kielégítésére, az önköltség nyilvántartásának megjavítására vonatkozó részeit is. Az Állami Tervbizottságnak, a Pénzügyminisztériumnak és a Központi Statisztikai Igazgatóságnak az említett határozat végrehajtása céljából időről időre ellenőriznie kell az önköltségcsökkentési tervfeladatok teljesítését.

O. Parpala cikkének címe: „Bővített újratermelés a mezőgazdaság szocialista szektorában." A Román Munkáspárt második kongresszusa a mezőgazdaság fejlesztésére vonatkozóan olyan feladatokat állapított meg az elkövetkezendő 2—3 évre, amelyek végrehajtásában fontos szerep jut a termelés növelésének, a munkaerő tervszerű újratermelésének és a termelési viszonyok bővített újratermelésének a mezőgazdaság szocialista szektorában. A mezőgazdasági termelés lendületes fejlesztése a Román Népköztársaságban a gazdasági építőmunka központi feladata. De mivel az árugabona háromnegyed részét még a kis- és a középparasztság termeli, igen fontos a termelés fellendítése a mezőgazdaság kisárutermelő szektorában is.

Az irányelv-tervezet értelmében a következő 2—3 év folyamán a gabona teljes termelését 10,5 millió tonnára, vagyis több mint 1,6 millió tonnával kell növelni. A gabonatermelés növekedési üteme ebben az időszakban 42,5 százalékkal lesz nagyobb, mint 1948 és 1953 közt, s a mezőgazdaság szocialista szektorában jóval gyorsabb lesz, mint az egész mezőgazdaságban. A kitűzött feladatok megvalósításának záloga: a mezőgazdaság szocialista szektorában már eddig elért eredmények. Az állami gazdaságok 1953-ban 215 százalékkal több őszi búzát, 201,2 százalékkal több árpát, 42,8 százalékkal több zabot termeltek, mint 1949-ben, mert növelték a termésátlagokat és kiterjesztették a megművelt területeket. A termelésnövelési feladatok megszabásakor a kongresszusi irányelvtervezet a mezőgazdasági termelés növelésének mindkét lehetőségét mérlegelte.

A munkaerő bővített újratermelésének biztosításában fontos része van a mezőgazdasági szakkáderképzésnek. A gép- és traktorállomásokon 1953-ban majdnem 20-szor annyi szakképzett dolgozó működött, mint 1949-ben. Az irányelv-tervezet értelmében 1956 végéig 10 000 traktoristát, 2200 brigádvezetőt és 900 kombájnkezelőt kell kiképezni.

A termelési viszonyok bővített újratermelése a mezőgazdaság szo-

cialista szektorában kifejezésre jut egyrészt a szocialista tulajdonviszonyok bővített újratermelésében, másrészt a dolgozók közt az elvtársi együttműködés és kölcsönös segítés alapján kialakult kapcsolatok újratermelésében, valamint a munka mennyiségének és minőségének arányában történő elosztás során kialakult kapcsolatok újratermelésében.

A mezőgazdaság szocialista átalakításának időszakában a szocialista tulajdon bővített újratermelése nemcsak a felhalmozás alapján megy végbe, hanem a kisparaszti gazdaságok nagyüzemi gazdaságokba történő egyesítése útján is. A következő táblázatból kitűnik: hogyan nőtt a kollektív gazdaságok száma és területe.

	1949	1950	1951	1952	1953	1954. július 1
Kollektív gazdaságok száma	56	1 027	1 089	1 795	1 997	2 047
Terület (ha)	14 693	277 356	279 109	737 346	826 538	847 803

A talaj termőképességének fokozása is fontos mozzanata a szocialista mezőgazdaság bővített újratermelésének. Az agrotechnikai eljárások egyre szélesebbkörű alkalmazásának, a fokozott trágyázásnak stb. eredményeképp megnőtt a talaj termőképessége, ami a területegységre jutó terméshozam növekedésében jutott kifejezésre. Az állami gazdaságokban 1953-ban az őszibúza termésátlaga 131,2 százalékkal, a gyapoté 393 százalékkal, a napraforgóé 83,4 százalékkal volt nagyobb, mint 1949-ben.

Az irányelv-tervezet feladatul tűzi ki, hogy az állami gazdaságok hektáronként átlagosan 17 mázsa őszibúzát és 18 mázsa árpát termeljenek. E feladatok megoldásához az állami gazdaságok az idén és jövőre sok traktort és mezőgazdasági gépet kapnak, továbbá a két év alatt összesen 22 000 tonna műtrágyát stb. Ennek eredményeképpen tovább erősödik a mezőgazdaság szocialista szektora, s meggyorsul a román mezőgazdaság fejlődése.

A folyóirat februári száma közli *I. Munteanu* és *P. Coppelovici:* „A munka szerinti elosztás a népgazdaság szocialista szektorában" című cikkét. Romániában ma az ipari munkások 70 százaléka, az építőipari munkások 80 százaléka, a mezőgazdaság állami szektorában pedig a dolgozóknak csaknem 100 százaléka munkanormák alapján, teljesítménybérben dolgozik. Az érvényben levő normák azonban majdnem kizárólagosan statisztikai tapasztalati normák, s nem tükrözik a vállalatok elért műszaki színvonalát. Az iparban a bérezés legelterjedtebb formája az egyenes teljesítménybér. A kollektív gazdaságokban a munka szerinti elosztás munkaegységek alapján történik. A munkaegység alapján történő elosztás azonban nem mérlegeli az egyes brigádok, munkacsapatok által elért terméseredmények közti eltéréseket, s így a lelkiismeretes, jó munkát végző brigádtagok előnytelen helyzetbe kerülnek a lelkiismeretlenül dolgozó tagokkal szemben. Ezért a jövedelemelosztáskor jóváírnak bizonyos mennyiségű munkaegységet azoknak a brigádoknak, amelyek jó munkájukkal nagyobb terméseredményeket értek el. A közgyűlésnek arra is joga van, hogy a rosszul dolgozó brigádok tagjai által teljesített munkaegységekből 10 százalékig terjedő mennyiséget levonjon.

V. Lustig ismerteti „A szocialista kereskedelem forgalmi költségeiről" című, egy munkaközösség összeállításában 1954-ben megjelent könyvet. Egyebek közt bírálja a műnek azt a részét, amely a termelőerők általános fejlettségi színvonalával magya-

rázza a kereskedelem fennmaradásának szükségességét a szocializmusban. V. Lustig szerint ez az indokolás túlságosan általános — ugyanis végső soron minden gazdasági jelenség oka a termelőerők fejlettségi színvonalára vezethető vissza. A szerzők nem határozzák meg helyesen a forgalmi költségek lényegét sem: a forgalmi költségeket nem a mögöttük lévő produktív, illetve improduktív munka alapján osztják fel produktív és improduktív költségekre, hanem — helytelenül — a munka szocialista, illetve tőkés természetétől teszik függővé a munka produktív, illetve improduktív jellegét.

A folyóirat márciusi számának szerkesztőségi cikke: „A nehézipar fejlesztése — a szocialista tábor országai gazdasági sikereinek alapja."

A szocialista tábor országainak nagyarányú gazdasági fejlődése a nehézipar, s különösen a gépgyártás gyors ütemű fejlesztése alapján valósul meg. Az elért sikerekben különösen fontos szerepe van a Szovjetunió sokoldalú segítségének, valamint a népi demokratikus országok gazdasági együttműködésének és kölcsönös segítségének.

A népi demokratikus országok a legutóbbi években a nehézipar további fejlesztésével párhuzamosan arra is ügyeltek, hogy a könnyű- és az élelmiszeripar, valamint a mezőgazdaság termelésének üteme megfeleljen a népgazdaság általános fejlődésének és a dolgozók állandóan növekvő szükségleteinek. A mezőgazdasági termelésnek és a fogyasztási iparcikkek termelésének a növekedése ugyanis elmaradt az ipar, s különösen a nehézipar fejlődése által biztosított lehetőségekhez képest.

A könnyű- és az élelmiszeripar gyorsabb ütemű fejlesztésére a nehézipari termelésben korábban elért eredmények alapján a nehézipar megszakítatlan további fejlesztésével egyidejűleg került sor.

A népi demokratikus országok kommunista és munkáspártjai által az egyes országok sajátosságainak mérlegelésével kidolgozott programok nyomán került sor a fogyasztási ipar és a mezőgazdasági termelés elmaradásának megszüntetésére.

E programok alapját az újratermelésről és főképpen a nehézipar elsődleges fejlesztésének szükségességéről szóló marxi—lenini tételek képezik. A fogyasztási ipar és a mezőgazdaság fejlesztésének előtérbe helyezése egyes években szükségessé válhat, hogy megszűnjön esetleges elmaradásuk. De káros, antimarxista nézet, hogy ez a szocializmus gazdasági törvénye. A cikk hangsúlyozza, hogy csak a nehézipar vezetőszerepének érvényesítésével biztosítható a társadalom anyagi és kulturális szükségleteinek maximális kielégítése.

A cikk adatokkal szemlélteti, hogy az ipar 1954. évi fejlődését a népi demokratikus országok többségében a fogyasztási cikktermelésnek a nehézipar állandó fejlesztése alapján megvalósuló növekedése jellemezte. Ez a növekedés nemcsak egyszerűen mennyiségi növekedés, hanem egyben a termelés átcsoportosítását is jelenti a termelőeszköz- és a fogyasztási cikktermelés helyesebb aránya kialakításának irányában. Az objektív arányok e fokozottabb mérlegelése lehetővé teszi az ipari termelés fejlődési ütemének meggyorsítását a szocialista tábor országaiban.

Amint az 1954. évi tervjelentésekből kitűnik, a szocialista tábor országai még nem aknázták ki kellőképpen a szocialista gazdaságban rejlő hatalmas lehetőségeket, a vállalati termelés ütemességének megtartását, a termelési kapacitás jobb kihasználását, az új technika következetesebb alkalmazását stb. A termelékenység növekedése több európai népi demokratikus országban tavaly lelassult.

A szocialista tábor országainak egyik legfőbb gazdasági problémája: a mezőgazdasági termelés állandó növelésének biztosítása a nehézipar szakadatlan fejlesztése által megteremtett feltételek alapján. A megoldás feltételei a Szovjetunióban sokkal kedvezőbbek, mint a népi demokratikus országokban, tekintve, hogy ez utóbbiak mezőgazdaságában még a kisárutermelés az uralkodó. De itt

is születtek olyan gazdasági és szervezési intézkedések, amelyek eredményeképp tavaly jelentősen megnövekedett a mezőgazdasági termelés. A népi demokratikus országokban még most folyik a mezőgazdaság szocialista átalakítása, ezért itt a mezőgazdasági termelés növeléséért folyó harc az egyéni parasztgazdaságok termelésének növelése, másfelől viszont az önkéntesség alapján történő szocialista átszervezésük útján valósul meg. Az ez évi tervek megszabják, hogy az ipari termelés és a mezőgazdasági termelés aránytalanságának csökkennie kell. A termelésben elért sikerek alapján tavaly a szocialista tábor országaiban jelentősen emelkedett az életszínvonal, például a Szovjetunióban 5 százalékkal, Lengyelországban 12 százalékkal, Romániában 8,1 százalékkal növekedett a munkások és az alkalmazottak reálbére.

Ugyancsak a 3. számban jelent meg *B. Zaharescu cikkę:* „A szocializmus gazdasági alaptörvénye érvényesülésének egyes problémáiról." A szerző a szocializmus gazdasági alaptörvénye tartalmának, követelményeinek és működésének elemzésével kapcsolatban néhány elméleti kérdést vizsgál meg. Megállapítja, hogy a szocializmus gazdasági alaptörvénye a szocialista gazdaság objektív összefüggéseit fejezi ki, vagyis a szocializmusban a termelésnek nem lehet más célja és e cél elérésének nem lehetnek más eszközei, mint amelyet, illetve amelyeket az alaptörvény kifejez.

Az alaptörvény és a termelési viszonyok közt szoros kapcsolat, kölcsönhatás van. Új gazdasági törvények akkor születnek, amikor új termelési viszonyok alakulnak ki. Ezek a gazdasági törvények, s így az alaptörvény is, létrejöttük után meghatározzák az őket szülő termelési viszonyok, továbbá a termelőerők fejlődését.

A szocialista társadalomban a termelés célja és a cél elérésének eszközei közt megbonthatatlan egység van. A szocializmus gazdasági alaptörvénye megköveteli, a tervszerű arányos fejlődés követelményének érvényesítése: a helyes tervezés pedig lehetővé teszi a termelés szakadatlan, gyorsütemű fejlődését. A termelési folyamatnak a szocializmus előtti társadalmi rendszerekben is szakadatlannak kell lennie, másként nem maradhat fenn a társadalom. A szocializmusban ellenben nemcsak a termelési folyamat, hanem a termelés *növekedése* is megszakítatlan. A szerző példákkal bizonyítja, hogy az alaptörvény valóban meghatározza a szocialista termelés fejlődésének minden fő oldalát és fő folyamatát, s utal rá, hogy a szocializmus gazdasági alaptörvénye a szocializmus többi gazdasági törvényének működésén keresztül is érvényesül.

A cikk további részei a szocializmus gazdasági alaptörvénye érvényesülésének kérdéseit konkréten a Román Népköztársaság vonatkozásában tárgyalják. A termelőeszközök államosításával az iparban megszűnt az értéktöbblet kategóriája, itt a dolgozók növekvő anyagi és kulturális szükségleteinek maximális kielégítése lett a termelés célja. De Romániában ma még nem az egész társadalmi termelés szolgálja ezt a célt, mert sem a kulákok, sem a kisáruteremlők termelése nem az alaptörvény követelményeinek kielégítésére irányul. A szocializmus gazdasági alaptörvényének hatóköre ma még nem terjed ki az egész gazdasági életre, de meghatározza a szocialista termelési viszonyok további fejlődését, s ezzel a szocializmus gazdasági törvényei hatókörének, köztük saját hatókörének fejlődését is.

A szocializmus építésének alapja a nehézipar fejlesztése, de a szocializmus építése csak akkor eredményes, ha a nehézipar gyors ütemű fejlődése alapján a könnyűipar és a mezőgazdaság is megfelelően fejlődik. Az utóbbi években azonban a fogyasztási ipar és a mezőgazdaság fejlődése elmaradt. Ez bizonyos nehézségeket okozott a gazdasági élet fejlődésében, különösen a dolgozók életszínvonalának emelésére előirányzott feladatok maradéktalan megvalósításában.

A Román Munkáspárt és a román kormány a párt Központi Bizottságá-

nak 1953 augusztusi határozatai alapján megfelelő intézkedésekkel biztosította a közszükségleti iparcikktermelés és a mezőgazdasági termelés fokozottabb fejlesztését. Az alaptörvénynek és a tervszerű arányos fejlődés törvényének követelményei szükségessé tették a könnyűipar és a mezőgazdaság fejlődési ütemének meggyorsítását, s ugyanakkor a nehézipar fejlődési ütemének bizonyosfokú lassítását. Tavaly a termelőeszközgyártó ipar termelése 3,9 százalékkal, a fogyasztási iparé ellenben 10,9 százalékkal nőtt. Megjegyzendő, hogy egyes nehézipari ágazatok nem teljesítették tervfeladataikat, s a tervelőirányzat teljesítése esetén a termelőeszköztermelés növekedése az említettnél nagyobb mértékű lett volna. A nehézipar fejlesztési ütemének lelassítása azonban csak átmeneti jellegű intézkedés volt. Az ötéves terv egészét tekintve, a termelőeszköztermelés növekedési üteme nagyobb lesz, mint a fogyasztási cikkek növekedési üteme, összhangban a tervszerű arányos fejlődés törvényének és az alaptörvénynek a követelményeivel.

A felhalmozási alap és a fogyasztási alap helytelen aránya a nemzeti jövedelemben oda vezetett, hogy a dolgozók életszínvonalának emelkedése a gazdasági élet általános fejlődéséhez képest nem volt kielégítő. Ezért az idén 1953-hoz képest a fogyasztási alap 37 százalékkal, a nemzeti jövedelem pedig 27 százalékkal növekszik.

D. Dumitru cikkében „A mezőgazdasági társulások különböző formáiról" ír.* Tavalyelőtt és tavaly a mezőgazdasági társulások száma, szántóterülete, valamint a belépett családok száma jelentősen megnövekedett, amint az a következő táblázatból is kitűnik:

A mezőgazdasági társulások számának, szántóterületének és a belépett családok számának százalékos alakulása (1952 = 100)

Időpont	Társulások	Szántóterület	Belépett családok
1953 december	110,5	125,4	122,3
1954 december	154,6	161,5	160,5

A növekedés során több probléma vetődött fel a mezőgazdasági társulásokban: a vezetés megszilárdítása, a munkaszervezés, a munka és a termelés nyilvántartása, a termékek elosztása, a közös alap megteremtése, illetve növelése.

E kérdések sokoldalú tanulmányozása, a társulásokban résztvevő dolgozó parasztság tapasztalatainak fokozottabb megismerése céljából a Román Tudományos Akadémia Gazdaságkutató Intézete a Földművelésügyi és Erdőgazdálkodási Minisztérium közreműködésével tavaly az ország különböző vidékein 47 mezőgazdasági társulásban ankétokat rendezett. A cikk az ankétok eredményei alapján íródott.

A munka társadalmasításának foka, valamint a jövedelemelosztás formái szerint a mezőgazdasági társulásokat két főtípusra oszthatjuk. Az alacsonyabb típusú (I. típus) mezőgazdasági társulásokban a legfontosabb munkálatok egy részét — a szántást, a vetést, némelykor a növényápolást és a betakarítást is — közösen végzik. A dolgozó parasztok segítik egymást e munkálatok elvégzésében. A termékelosztás a tagok által bevitt földterület nagysága alapján történik, a tagok kölcsönös segít-

* Megjegyezzük, hogy Romániában a mezőgazdasági társulásokon, a mezőgazdasági szövetkezetek ez alacsonyabb formáin kívül artyel típusú kollektív gazdaságok is vannak.

ségét vagy munkával, vagy a közgyűlés által elfogadott előírásoknak megfelelően egyenlítik ki. Az I. típusban további két társulási formát különböztetünk meg. Az egyikben csupán a gép- és traktorállomások gépeivel végezhető legfontosabb munkálatokra társulnak. A többi munkát minden egyes dolgozóparaszt külön-külön végzi. A termékelosztás a tagok által bevitt földterület arányában történik. A különböző munkák során adott kölcsönös segítség elszámolása általában a tagok megegyezése szerint történik, munkában vagy pénzben. Ezek a társulások általában nem létesítenek közös alapot, tehát nincsenek közös termelőeszközeik.

Az I. főtípuson belül a mezőgazdasági társulás második formájában a legfontosabb munkák zömét közösen végzik a gépállomások és a mezőgazdasági társulás, valamint a tagok munkaeszközeivel. Ezek a mezőgazdasági társulások az alapszabály értelmében közös alapot létesítenek gépek, mezőgazdasági szerszámok, igásállatok beszerzésére, épületek létesítésére stb. Ennek a fajta társulásnak tehát közös munkaeszközei is vannak. A termékek elosztása a tagok által bevitt földterület nagysága, a kölcsönös segítség kifizetése pedig a közgyűlés által megállapított tarifák alapján történik. Egyes mezőgazdasági társulások a kölcsönös segítség természetbeli kiegyenlítését a termékelosztás előtt bonyolítják le. Minthogy a társulások tagjai közösen végzik a munkálatokat, s közösen használják a társulás tulajdonában levő termelőeszközöket, munkájukat csapatokba, csoportokba, brigádokba szervezve végzik. A munka társadalmasítása ezekben a társulásokban már magasabbfokú, mint az előbb említett társulásokban. A gépállomások munkaeszközeivel közösen végzett munka, a közös tulajdon megteremtése ezekben a társulásokban jobban kidomborítja a termelési viszonyok szocialista jellegű vonásait az ugyancsak az I. főtípusba tartozó fejletlenebb formájú mezőgazdasági társuláshoz képest.

A termelőerők állandó fejlődése, a gépállomások fokozottabb igénybevétele, az a tény, hogy a kollektív munka előnyeiről saját tapasztalatuk alapján győződtek meg, arra késztette a dolgozó parasztokat, hogy kialakítsák a munkaszervezés magasabbfokú formáit is. A mezőgazdasági társulásnak ezt az úgynevezett II. típusát döntően az különbözteti meg az alacsonyabb típusú társulásoktól, hogy a föld teljesen közös használatban van, a tagok minden munkát együttesen végeznek, de a föld magántulajdona érintetlenül megmarad. A haszonállatok és a mezei leltár magántulajdona szintén megmarad, de ezeket is közösen használják fel. A közös alap jóval nagyobb, mint az I. típusú társulások fejlettebb formájában, ezért a közös tulajdont képező termelőeszközök mennyisége is nagyobb. A jövedelemelosztáskor mérlegelik a tag kétkezi munkáját, a mezőgazdasági társulás munkaeszközeivel és a saját munkaeszközeivel végzett munkáját, végül a mezőgazdasági társulásba bevitt földterület nagyságát. A munka szerinti elosztás döntően a végzett munka arányában történik. A bruttó növénytermelésből teljesítik az államnak járó beadási kötelezettséget, kiegyenlítik a gépállomásoknak járó természetbeni járandóságot, visszatartják a vetőmagot, s bizonyos hányadot az oszthatatlan alap számára. A fennmaradó részt szétosztják a társulás tagjai közt, egyrészt a mezőgazdasági társulás munkaeszközeivel és a saját eszközeivel végzett munka, másrészt a bevitt földterület nagysága alapján, 60—70, illetve 30—40 százalék arányban.

Az elmondottakból kitűnik, hogy a lényeges különbségek ellenére a mezőgazdasági társulások két főtípusának közös jellemzője is van: a föld és a termelőeszközök a társulás tagjainak magántulajdonában maradnak. A Román Népköztársaságban a mezőgazdasági társulások I. típusa már igen elterjedt, a II. típusú gazdaságok azonban még ritkák.

A mezőgazdasági társulások 1952-ben kidolgozott minta-alapszabálya

megfelelt a társulások akkori fejlettségi fokának. De az említett ankétok eredményei is azt bizonyítják, hogy szükségessé vált egy olyan új — a mezőgazdasági társulások időközben kialakult újabb formáinak is megfelelő — alapszabály kidolgozása, amely alapjául szolgálhat a társulások egész gazdasági, szervezési tevékenységének.

A folyóirat áprilisi számában jelent meg *V. Dumitru* cikke: „A nehézipar szerepe a szocializmus anyagi-termelési bázisának megteremtésében a Román Népköztársaságban." Bár a nehézipar fejlesztéséhez szükséges nyersanyagforrások bőségesen megvoltak, a burzsoá-földesúri Romániában — nagyrészt a külföldi tőke ellenőrzése miatt — nagyon fejletlen volt a nehézipar. A román tőkések a felszabadulás előtt az ország fémszükségletének 60 százalékát importálták, s benne olyan fémeket is, amelyeket az országban is kitermelhettek volna (alumínium, mangán, higany, réz, króm). A fémipar angol—amerikai tőkeérdekeltségek ellenőrzése alatt állt. Az ásványolajipar, Románia legfejlettebb nehézipari ágazata, teljesen a nyugati monopoltőke érdekeltségébe tartozott. A külföldi tőke rablógazdálkodása következtében a nyersolaj-termelés az 1936. évi 8,3 millió tonnáról 1939-ig fokozatosan 6,2 millió tonnára, 1944-ben pedig 3,5 millió tonnára csökkent. Az olajipar hatalmas háborús károkat is szenvedett. A gépipar az ország gépszükségletének mindössze 1 százalékát fedezte. A vegyipar 74 százalékát a külföldi tőke ellenőrizte, s a hazai, bőséges nyersanyagforrások ellenére a gyógyszerek, a festékek, valamint a mezőgazdaságnak szükséges vegyianyagok többségét importálni kellett.

Az ország különböző vidékeinek gazdasági fejlődése igen egyenlőtlen volt. A népi demokratikus állam a nehézipar erőteljes fejlesztésével megkezdte az ország iparosítását. 1949-ben a beruházások 36,8 százalékát, 1950-ben már 44,8 százalékát fordították a nehézipar fejlesztésére. Az ipari termelés 1949-ben elérte az 1938. évi színvonalat, 1954-ben pedig már 2,5-szeresre nőtt. A termelőeszközök termelése 1953-ban az ipari termelés 59,6 százalékát tette ki. A szocialista ipar termelése az 1950. évihez képest az ötéves terv első négy évében 192,6 százalékra, benne a termelőeszközök termelése 201,4 százalékra, a fogyasztási cikkeké pedig 182,1 százalékra növekedett.

A szerző nyomon követi a főbb nehézipari ágazatok fejlesztésének menetét. A széntermelés — a legnehezebb munkálatok gépesítése, a bányászok munka- és életkörülményeinek megjavítása, a fejlett munkamódszerek alkalmazása folytán — 1953-ban az 1938. évihez képest több mint kétszeresre nőtt. 1953-ban 50 százalékkal több nyersolajat termeltek, mint 1938-ban, tavaly pedig további 7,5 százalékkal nőtt a nyersolajtermelés. A Szovjetunió sokoldalú segítségével megteremtették az olajipari berendezésgyártó ipart, s gazdaságosan működtetik a kapitalisták által elhagyott, veszteségesnek nyilvánított olajkutak százait.

Nagyot fejlődött az érckitermelés és a fémgyártás is. 1953-ban ötször annyi volt a vasérc- és háromszor annyi a pirit- és magánérctermelés, mint 1938-ban, a vastermelés 3,5-szeresre, az acéltermelés 4-szeresre nőtt 1938-hoz képest. Ma a román gépipar gyártja a mezőgazdasági gépek, a könnyű- és az élelmiszeripari gépek 90 százalékát. A gépipar termelése az idén már teljesen kielégíti a nyersolajipar, a szénbányászat és az elektrotechnikai ipar gép- és berendezésszükségletét, s ezenkívül jelentős exportot is lehetővé tesz.

Az 1954. évi terv szerint a fémfeldolgozó ipar termelésének 21 százaléka mezőgazdasági gépek és felszerelések gyártása. 1949 óta több mint 150 újtípusú gépet szerkesztettek. A gépipar termelése már 1952-ben az ipari termelés 22 százalékát tette ki.

A villamosenergiatermelés 1953 végéig az 1938. évinek háromszorosára nőtt. Ez a növekedés, valamint a szállító- és az elosztóhálózatok bővítése nagymértékben hozzájárul az új iparvidékek kialakításához.

Az 1950-ben elfogadott villamosítási terv teljesítésében fontos szerepet tölt be az elektrotechnikai ipar gyors és sokoldalú fejlesztése is. Eredményesen fejlődik az értékes belföldi nyersanyagok (például földgáz) hasznosítására épült vegyipar. Sok új vegyipari ágazat is létesült: festőanyag-, gyógyszer-, tanninipar stb. Az építőanyagipar fejlődését tanúsítja, hogy a cementgyárak kapacitása az ötéves terv első három évében 300 százalékkal növekedett.

A nehézipari vállalatokban nagyfokú a nehéz- és a munkaigényes folyamatok gépesítése. (Például a szénbányászatban egyes munkafolyamatok gépesítettségi foka 70 százalék és 83,2 százalék közt mozog.)

A termelés és a műszaki színvonal növekedése, a termelés koncentrációja, a specializáció és a kooperáció széleskörű kifejlődése azt bizonyítják, hogy a román nehézipar a szocializmus építésének szilárd alapja a Román Népköztársaságban.

Fl. Constantinescu és *I. Cristu:* „A szerződéses termeltetés jelentősége az ipari és egyéb növények termelésének növelésében" című cikkükben a szerződéses termeltetés fontosságának sokoldalú bizonyítása után foglalkoznak a legutóbbi 2—3 évben a szerződéses termeltetés rendszerében bekövetkezett változásokkal. Az elért eredmények ellenére hibák is akadtak a szerződéses rendszerben. Az ipari növények, a zöldségfélék, a gyümölcs és a szőlő szerződéses termeltetésének rendszere nem érvényesítette kellőképpen a jövedelmezőség elvét. Nem voltak megfelelőek például az ipari növények és a gabonaneműek árarányai — a termelők az ipari növények termelésével viszonylag kisebb jövedelemhez jutottak, mint a gabonaneműekével.

A II. pártkongresszus irányelv-tervezete alapján felemelik egyes termékek alapárát, az eddig alkalmazott premizálási rendszert pedig megszüntetik. A szerződéses rendszerben termelők több iparcikket vásárolhatnak. Hitelfolyósítással megkönnyítik bizonyos termelőeszközök vásárlását is. Az egyes ipari növények árarányait megjavítják. Az 1955 februári határozat az irányelvek alapján szabályozza az ipari, a gyógy- és az aromás növények szerződéses termelését. A határozat jelentősen felemelt és a minőségi kategóriák szerint változó progresszív árakat állapít meg, s sok más intézkedéssel is növeli az anyagi érdekeltséget. Tekintve, hogy az ipari növények intenzív kultúrák, a terméseredmények növelése céljából kedvező, ha a termelők egyes ipari növények termesztésére specializálódnak. Ezt a specializálódási folyamatot mozdítja elő az az intézkedés, hogy a szerződéses termelők saját fogyasztására szükséges gabona állami áron biztosítható.

A termelés növelése céljából az idén bevezetik a 2 vagy több évre szóló szerződéskötési rendszert. Azok a termelők, akik ilyen szerződést kötnek, drágább árakon értékesíthetik termékeiket: a kollektív gazdaságok 20 százalékkal, a mezőgazdasági társulások 15 százalékkal, az egyénileg dolgozó parasztok pedig a második évtől kezdve 10 százalékkal többet kapnak a szerződésben lekötött termékeikért.

A folyóirat májusi számának „A kiskereskedelmi árak leszállítása — a dolgozók életszínvonala emelésének fontos tényezője" című szerkesztőségi cikke utal azokra a körülményekre, amelyek lehetővé tették a különböző élelmiszerek, a textiláruk és a háztartási cikkek árának 5-től 30 százalékig terjedő leszállítását. A jegyrendszer megszüntetése ösztönzőleg hatott az ipari termelés növelésére, mert a termékek szabadforgalma lehetővé tette a munka szerinti elosztás elvének következetesebb alkalmazását.

A jegyrendszer megszüntetésének eredményeképp csökkentek a szabadpiaci árak. A legutóbbi hónapokban, a nagyobb árukészletek birtokában megnövekedett az állam piacszabályozó szerepe. Csökkentőleg hatott az árakra a szabadpiaci felhozatal növekedése is. Ez utóbbi oka, hogy javult a falu iparcikkellátása.

A lakosság fogyasztásának növekedését bizonyítja, hogy a szocialista kereskedelem áruforgalma az idei első negyedévben 11 százalékkal haladta meg a tavalyi megfelelő időszakét. A város és a falu árukapcsolatainak megerősödése a lei vásárlóerejének növekedését és ennek révén a munkabér, a pénzjövedelem ösztönzőerejének fokozódását eredményezte.

H. Kohn „Az objektív gazdasági törvények tendencia jellege" című cikkében hangsúlyozza, hogy a szocializmus építésének időszakában, amikor a társadalom a gazdasági törvényeket tudatosan felhasználja a szocialista termelési viszonyok kialakítására, a gazdasági törvények tendencia jellegének elméleti tanulmányozása különösen fontos, mert ez a gazdasági törvények konkrét működési módjának jobb megismerésére vezet.

A szerző megkülönbözteti az objektív valóság törvényszerűségeit tudatunkban való tükröződésüktől, az objektív gazdasági törvényeket a tudomány, a politikai gazdaságtan törvényeitől. A gazdasági törvények tendencia jellege egyaránt vonatkozik az objektív gazdasági törvényekre és e törvényeknek tudatunkban való tükröződésére, vagyis a politikai gazdaságtan törvényeire. A társadalom gazdasági fejlődése egyre gyorsul, a gazdasági élet jelenségei egyre gazdagabbá, sokoldalúbbá, a jelenségek kölcsönhatásai és okozati összefüggései egyre bonyolultabbakká válnak. A szocializmust megelőző termelőmódok sajátos gazdasági törvényei egyre rövidebb történelmi időszak folyamán érvényesülnek. A gazdasági élet egyre bonyolultabbá válása mind bonyolultabbá teszi az objektív gazdasági törvények működését, kölcsönhatását.

Az objektív törvények tendencia jellege abból következik, hogy a gazdasági élet végtelenül bonyolult összefüggéseinek, valamint a bennük megnyilvánuló kölcsönhatásnak az eredményeként minden gazdasági törvény érvényesülését elkerülhetetlenül befolyásolja a többi törvény érvényesülése.

A tudomány törvényeinek tendencia jellege egyrészt azzal magyarázható, hogy a tudomány törvényeinek az objektív gazdasági törvények tendencia jellegét kell tükrözniük, másrészt azzal, hogy fogalmak lévén, csak megközelítő pontossággal tükrözhetik az objektív valóság törvényszerűségeit. A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakában az egyes szektorokban érvényesülő törvények a többi szektorban ható törvények érvényesülését is befolyásolják.

De a kölcsönhatás nem egyenértékű, mert a szocialista szektor ebben a vonatkozásban is meghatározó befolyással van a többi szektorra. A szerző a szocializmus gazdasági alaptörvényét elemezve kifejti, hogy miben mutatkozik meg e törvény érvényesülésének tendencia jellege.

Egy adott társadalmi rendszerben a gazdasági törvények tendenciaként való érvényesüléséhez, érvényesülésük megnehezítéséhez és torzításához hozzájárul a korábbi termelési formák maradványainak megléte is. Ebben a tekintetben a szocialista társadalom bizonyos eltérést mutat a kapitalizmushoz és a többi kizsákmányoláson alapuló társadalmi rendszerhez képest.

A szocialista gazdaságban nincsenek meg a megelőző társadalmi-gazdasági alakulatok maradványai; a szocialista termelési viszonyok súlya összehasonlíthatatlanul nagyobb, mint amekkora a kizsákmányoláson alapuló társadalmi rendszerekben az uralkodó termelési viszonyoké. Továbbá a szocializmusban nem vezet negatív eredményekre az a tény, hogy a törvények hatását más, egyidejűleg érvényesülő törvények hatása keresztezi, mert az ennek kapcsán esetleg felmerülő ellentmondások idejében megszüntethetők. Mindez nagyban előmozdítja, hogy a társadalom felismerheti és felhasználhatja a szocializmus törvényeit.

Solymár Jenőné

Magyar nyelven megjelent gazdasági tárgyú könyvek

Aaronovich: Az angol monopoltőke uralma. Szikra. 1955. 176 old.

A termelési költségek elszámolásának egyes módszerei. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1955. 288 old.

Belkereskedelmi vállalatok könyvvitele. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1955. 252 old.

Bencze Lajos—Korányi Jenő: Áruátvétel az élelmiszerkiskereskedelemben. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1955. 304 old.

Berend Iván—Ránki György: A magyarországi gyáripar története 1900—1914. Szikra. 1955. 396 old.

A beruházások és a felújítások pénzügyi lebonyolítása. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1955. 480 old.

Csákány György: Ezernyi fajta népbetegség. Adalékok a munkásosztály egészségügyi helyzetének alakulásáról a kapitalista Magyarországon. Szikra. 1955. 184 old.

Dala—Szeles—Tukacs: A gépállomások pénzgazdálkodása. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1955. 100 old.

Geszti Andor: Műhelyek termelési, munkaügyi- és anyagtervei. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1955. 144 old.

Kardos Sándor—Fülöp Sándor: Vállalati tervezés az iparban. II. rész. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1955. 236 old.

László—Mikus—Szabó—Szedmák: Földművesszövetkezetek számvitele. III. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1955. 312 old.

Lukács Ottó—Ollé Lajos: Az iparstatisztika néhány kérdése. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1955. 76 old.

Mikos Ferenc—Nagy László—Weltner Andor: A munka törvénykönyve és végrehajtási szabályai. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 904 old.

Rácz László: Áruszállítás és kárfelelősség. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1955. 108 old.

Tasnádi Lajos: Állami gazdálkodó szervek jogszabálymutatója. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1955. 612 old.

Wéger Imre: Irodalomkutatás — anyaggyűjtés. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1955. 72 old.

Külföldön megjelent gazdasági tárgyu könyvek

E. D. Andrejev: Operativnoe planirovanie na masinosztroitelnom z avode edinicsnovo i melkoszerijnovo proizvodsztva. (Operatív tervezés az egyedi és a sorozatgyártást folytató gépgyárban.) Moszkva. 1955. Naucstehizdat. 186 old.

A. Benary: Aktuelle Probleme der Agrartheorie des Marxizmus—Leninismus. (A marxizmus—leninizmus agrárelméletének időszerű kérdései.) Berlin. 1955. Die Wirtschaft. 172 old.

Th., Brinley: Migration and Economic Growth: A Study of Great Britain and the Atlantic Economy. (Vándorlás és gazdasági növekedés. Angliával és az atlanti gazdasággal foglalkozó tanulmány.) London. 1954. Nat. Inst. of Econ. and Social Research. XXV. 362 old.

N. S. Buchanan—H. Ellis: Approaches to Economic Development. (A gazdasági fejlesztésről.) New-York. 1955. The 20th Century Fund. 494 old.

Die *Buchhaltung* für die Landwirtschaftlichen Produktionsgenossenschaften. 3. Aufl. (A mezőgazdasági termelési társulások számvitele. 3. kiadás.) Berlin. 1954. Die Wirtschaft. 112 old.

I. Cacsev: Naucsno normivane na truda. (Tudományos munkanormázás.) Szófia. 1955. Nauka i Iszkusztvo. 234 old.

E. H. Chamberlin: Monopoly and Competiton and their Regulation. (A monopólium, a verseny és szabályozásuk.) Internat. Econ. London. 1954. Macmillan. XVI. 549 old.

S. Csandraszekar: Hungry People and Empty Lands. An Essay on Population Problems. (Éhes nép, puszta földek. Népesedési kérdésekkel foglalkozó tanulmány.) New York. 1954. Macmillan.

N. Dasz: Studies in Indian Economic Problems. (Tanulmány India gazdasági problémáiról.) Kalkutta. 1954. Mukerdzsi. 131 old.

H. Edey—A. Peacock: National Income and Social Accounting. (Nemzeti jövedelem és társadalmi nyilvántartás.) London 1954. Hutchinson. VIII. 224 old.

Zur Frage der Koexistenz von Konvertibilitätsländern und Inkovertibilitätsländern im Raum der EZU. (A konvertáló országok és a nem-konvertáló országok együttműködése az EVU keretében.) Kiel. 1954. Inst. für Weltwirtschaft.

K. Frederics: Die Landwirtschaft der USA unter dem Druck der Monopole. (Az Egyesült Államok mezőgazdasága a monopóliumok nyomása alatt.) Berlin. 1954. Deutscher Bauernverl. 206 old.

A. B. Frumkin: Apologeti vnesnetorgovoj ekszpanszii amerikanszkovo imperializma. (Az amerikai imperializmus külkereskedelmi terjeszkedésének védelmezői.) Moszkva. 1954. Vnestorgizdat. 219 old.

G. Haberler: Prosperität und Depression. 2. Aufl. (Felvirágzás és pangás. 2. kiadás.) Tübingen. 1955. Mohr.

H. Hausherr: Wirtschaftsgeschichte der Neuzeit vom Ende des 14. bis zur Höhe des 19. Jahrhunderts. 2. Aufl. (Az újkor gazdaságtörténete a 14. század végétől a 19. század közepéig. 2. kiadás.) Weimar. 1955. Böhlaus Nachfolger. XV. 543. old.

H. Hessel: Die Bilanzierung in der Planung der Volkswirtschaft der D. D. R. (A Német Demokratikus Köztársaság népgazdasági tervezésének mérlegrendszere.) Berlin. 1954. Die Wirtschaft.

W. Hoepke—H. Müller—W. Kettenbach: Der Grossentwicklungsplan als Rekonstruktion und Weiterentwicklung des volkseigenen Industriebetriebes. (A perspektivikus terv a népi tulajdonban lévő iparvállalatok rekonstrukciójáért és további fejlesztésért.) Berlin. 1954. Die Wirtschaft. 110 old.

K. E. Hunt: State of British Agriculture. (Az angol mezőgazdaság helyzete.) Oxford. 1955. Agricult. Econ. Research Inst. 140 old.

International Bank for Reconstruction and Development. The Economic Development of Mexico. (Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank. Mexiko gazdasági fejlődése.) Baltimore. 1955. Hopkins.

International Bibliography of Economics. (Nemzetközi gazdasági bibliográfia.) Paris. 1955. UNESCO. 429 old.

International Monetary Fund. Summary Proceedings of the 9. Annual Meetings. (Nemzetközi pénzügyi alap. A 9. évi közgyűlés rövid beszámolója.) Washington. 1955. Intern. Monet. Fund. 209 old.

A. F. Jakovlev: Ekonomicseszkie kriziszi v Rosszii. (Gazdasági válságok Oroszországban.) Moszkva. 1955. Goszpolitizdat. 403 old.

H. Jürgensen: Die westeuropäische Montanindustrie und ihr gemeinsamer Markt. (A nyugateurópai Montaniparágak és közös piacuk.) Göttingen. 1955. Vandenhoch-Ruprecht. 264 old.

A. Kindelberger: Die Statistische Berichterstattung der privaten Wirtschaft. (A magángazdaság statisztikai beszámolója). Berlin. 1955. Die Wirtschaft.

J. Kulischer: Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters und der Neuzeit. (A közép- és az újkor általános gazdaságtörténete.) Berlin. 1955. Rütten-Loening.)

I. M. Lemin: Anglo—amerikanszkie protivorecsija poszle vtoroj mirovoj vojni. (Angol—amerikai ellentétek a második világháború után.) Moszkva. 1955. Izd. A. N. 386 old.

E. F. Ludsuvejt: Turcija. Ekonomikogeograficseszkij ocserk. (Törökország. Gazdaság-földrajzi vázlat.) Moszkva. 1955. Geografizdat. 398 old.

N. Macrae: The London Capital Market. Its Structure, Strains and Management. (A londoni tőkepiac. Szerkezete, törekvései és irányítása.) London. 1955. Stuples. 285 old.

K. Marx—F. Engels: Kleine ökonomische Schriften. (Rövid gazdasági írások.) Berlin. 1955. Dietz. 618 old.

G. Mechau—B. Prawitt: Handbuch für den Aussenhandel. (Külkereskedelmi kézikönyv.) Berlin. 1954. Die Wirtschaft. 624 old.

Voproszi ekonomiki szocialiszticsesz-kovo promislennovo predprijatija. (A szocialista iparvállalat gazdasági kérdései.) Moszkva. 1955. Profizdat. 573. old.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ СТАТЕЙ

Иштван Фриш:

О темпах развития нашего народного хозяйства

Вопрос о темпах развития народного хозяйства в целом еще не обсуждался в научной литературе в Венгрии. Решающим в этом отношении является вопрос о темпах роста национального дохода. В статье рассматриваются наиболее важные факты, обуславливающие темпы развития народного хозяйства. Такими являются в первую очередь число лиц занятых в сфере материального производства и рост производительных сил труда. Быстрый рост последнего тем более важен, что по выработке на одного человека мы должны достигнуть уровня ведущих капиталистических стран. К важнейшим факторам, влияющим на производительность труда, относится соотношение накоплений к национальному доходу, соотношение между производством средств производства и производством предметов потребления, которое в свою очередь определяет первое соотношение. Сюда относится также культурно-технический уровень трудящихся. Основным методом повышения производительности труда является технический прогресс.

Процесс технического прогресса и процесс роста производительности труда одновременно являются процессом дальнейшего разделения общественного труда. В совокупном общественном продукте происходит изменение соотношеня живого труда и труда овеществленного в средствах производства. Оно изменяется за счет уменьшения первого компонента. Это равносильно тому, что национальный доход, выраженный в количестве труда, в стоимости, растет медленнее нежели общественный продукт.

Это соотношение, в средстве изменения состава продукции и средств производства, почти невозможно выразить в количестве продукции, однако направление изменения его должно быть тождественным с тем изменением, которое показывает нам стоимостное измерение. Следовательно на расширение средств производства нужно обращать большую часть капиталовложений, предназначенную для расширения производства. Таким обрзом быстрые темпы развития народного хозяйства требуют еще более быстрых темпов развития первого подразделения и в особенности производства средств производства, производящих средства производства.

Повышение производительности труда и рост производства лучше всего могут быть обеспечены в случае более быстрых темпов развития первого подразделения. Автор далее переходит к рассмотрению факторов, которые противодействуют повышению доли овеществленного труда за счет живого. Автор подчеркивает, что возможно преобладание этих факторов, но это не соответствует *основному* направлению развития.

Если необходимо сократить накопление, то особенно важными становятся те методы повышения производительности труда, которые связаны с меньшими затратами, и в особенности экономия средств производства. Влияние последнего может привести к быстрейшему росту национального дохода, чем совокупного общественного продукта.

Далее автор разбирает вопросы соотношения развития промышленности и сельского хозяйства, а также методы определения темпов развития народного хозяйства. Затем расматривает вопрос о влиянии внешней торговли, которая вносит поправки в соотношение темпов развития обоих подразделений. В связи с этим автор отвергает взгляды тех, кто ссылаясь на имеющиеся предпосылки, желают превратить Венгрию в страну, имеющую лишь сельскохозяйственное производство, пищевую и легкую промышленность. Разработка целесообразного, планируемого разделения общественного труда между странами социализма в свою очередь является огромным стимулом роста темпов развития народного хозяйства.

Иштван Хусар: [redacted]

Итоги нашего первого пятилетнего плана

Основной целью первого пятилетнего плана было превращение нашей родины из аграрно-индустриальной в индустриально-аграрную страну.

Развитие народного хозяйства в период первой пятилетки проходило невиданно быстрыми для истории нашей родины темпами. Источниками успехов, достигиутых нашим народным хозяйством, были: самоотверженный, вдохновенный труд рабочих, трудящихся крестьян, всего трудового народа, руководство партии и правительства, создание новых социалистических производственных отношений и экономическое сотрудничество со странами социалистического лагеря, в первую очередь с Советским Союзом.

За прошедшие пять лет очень быстрым темпом развивались производительные силы страны. Для накопления использовалось в среднем 29% национального дохода в год. Товарный фонд вырос почти на 30%. И прежде всего увеличился товарный фонд социалистической промышленности. Расширился и основной фонд всех отраслей народного хозяйства. Поднялся технический уровень производства, было освоено производство многих новых видов продукции, в широком масштабе были механизированы тяжелые и трудоемкие процессы труда. Производительность труда за пять лет выросла до 46,6%.

На рост производства указывает увеличение национального дохода, который за пять лет увеличился более чем в полтора раза. Основным источником роста национального дохода было увеличение промышленного производства более чем в 2,5 раза. Производство тяжелой промышленности зя пять лет выросло почти в три раза, а машиностроение—почти в 3,7 раза. Развивалась также и легкая и пищевая промышленность.

Развивалось, хотя далеко не удовлетворительно, и производство сельского хозяйства.

Производство продукции сельского хозяйства увеличилось на 12%, а производство товарной продукции на 16%. Сельское хозяйство стало более интенсивным. Создавались и все более крепли производственные кооперативы и государственные хозяйства. Их совместная территория составляет в настоящее время 1/3 часть пахотной земли страны. В период пятилетнего плана была создана сеть машино-тракторных станций.

На основе развития производительных сил и роста уровня производства, вырос также материальный и культурный уровень трудящихся. Потребление населения за пять лет увеличилось на 30%. Наш народ стал более культурным и здоровым. В основных пропорциях народного хозяйства за период нашей пятилетки произошли коренные изменения. Социалистический сектор дает в настоящее время 80% национального дохода, тогда как в 1949 году он давал лишь 53%. Изменилась структура промышленного производства. Вырос удельный вес рабочих и служащих внутри зарабатывающего населения.

Миклош Айтаи и Петер Хаваш

Повышение технического уровня промышленного производства — важный источник роста производительности труда

Данная статья легла в основу обсуждения на теоретической конференции, созванной кафедрой Экономической политики при Высшей партийной школе ВПТ.

В годы первого пятилетнего плана венгерским народным хозяйством были достигнуты большие результаты в деле повышения производства и производительности труда путем создания новых предприятий оснащенных новейшей техникой, укрупнения неэкономично работающих мелких предприятий, проведения профилирования промышленности и вообще путем повышения технического уровня производства.

Еще имеется много недостатков, препятствующих повышению производительности труда. Одним из крупнейших недостатков является то, что при принятии решения об отдельных капиталовложениях, и особенно о нелимитных капиталовложениях, нет заранее продуманных рассчетов о целесообразности и экономичности капиталовложений.

Особенно в машиностроении конструкции производимых механизмов устарели, серийное производство новых типов затягивается и имеется несоответствие между исследовательской работой институтов и заводских бюро.

Отставание заводской исследовательской работы приводит к тому, что имеющиеся конструкции в течение круглих лет не модернизируются, не улучшаются, в результате неиспользования возможностей автоматизации и особенно вследствие слабой оснащенности машиностроения инструментом и производительность труда отстает от уровня иностранной промышленности. Недостатки имеются не только в области ведения новейшей техники, но и в использовании уже имеющейся техники. Причиной относительного отставания являются в первую очередь те правые уклонистские взгляды, которые распространялись в прошедшие годы, а также самоуспокоенность и самодовольство, недостатки в работе партийных организаций, занижение норм, пренебрежение рассчетами экономичности и недостатки планирования.

В статье имеется ряд предложений: например обеспечение соответствующей широкой документации в качестве основы планов технического развития. Предлагается также организовать проверку об"ектов капитального строительства во время и после осуществления их с целью определения, принесли ли они желанный и намеченный экономический результат.

Исследовательско-инструкторскую работу на предприятиях необходимо планировать особо, отделив от показателей связанных с текущим производством. Имеется ряд предложений, связанных с повышением материальной заинтересованности в деле внедрения новой техники. Внедрение новой техники в конечном счете зависит от кадров.

Н. Н. Некрасов:

Технический прогресс и экономика производства

Эта имеющая большое значение статья заимствована нами из 6-го номера журнала „Вопросы Экономики", выходящего под редакцией Института Экономики Академии Наук СССР. Статья состоит из трех разделов, которые занимаются вопросами взаимосвязи тяжелой индустрии и технического прогресса, экономики промышленности и новой техники, а также научной организации производства и новой техники.

Карой Суньог:

Основной путь и основная форма социалистического преобразования нашего сельского хозяйства

Социалистическое переустройство сельского хозяйства приводит к коренному изменению производственных отношений и производительных сил в сельском хозяйстве. В осуществлении этой революционной перемены политика партии опирается на об"ективные законы развития общества, выражает требования этих законов и находится в полном соответствии с интересами трудового народа.

Тенденции капиталистического развития действуют не только в промышленности, но и в сельском хозяйстве, однако капиталистическое развитие сельского хозяйства отстает от разви-

тия промышленности; в сельском хозяйстве остается большая масса мелких и средних производителей.

После победы социалистической революции социалистическое переустройство сельского хозяйства становится необходимым. Об"ективная необходимость социалистического преобразования сельского хозяйства вытекает из закономерностей общественного развития и основных задач строительства социализма. Государственная власть пролетариата постепенно подготовляет условия качественного переворота в сельском хозяйстве.

Основным путем перевода мелких, раздробленных крестьянских хозяйств на социалистический путь является кооперация. Для трудящегося крестьянина-собственника кооперация самым понятным и простым образом сочетает общественные и личные интересы. При помощи кооперации трудовое крестьянство добровольно, при поддержке государства достигает социализма. Производственная кооперация является высшей формой кооперации, она преобразует производственные отношения в сельском хозяйстве, трудовое крестьянство включается в строительство социализма на основе кооперативной социалистической собственности, производственная кооперация делает возможным экономический и культурный под"ем трудового крестьянства. В кооперативах крестьяне коллективно ведут свое хозяйство, работают в условиях коллективной организации труда, получают доход из произведенной продукции по труду. Производственная кооперация сохраняет в форме приусадебных участков личную собственность на определеную часть средств производства и этим в известной мере приспособляется к прежней жизни крестьянства. Наши кооперативы в целях облегчения перехода трудового крестьянства на кооперативный путь в связи с наличием частной собственности на землю выплачивают земельную ренту, а за другие средства производства выплачивают определенную компенсацию.

В нашей стране, как это отмечалось в решении ЦК Венгерской Партии Трудящихся от 8 июня (1955), в настоящее время для перехода к социализму самой подходящей формой производственного кооператива является сельскохозяйственный производственный кооператив, который является одной из форм крупного кооперативного хозяйства. Укрепление и развитие его основного содержания, социалистических элементов находится в полном соответствии с общими интересами строительства социализма. Социалистические отношения, развивающиеся в нем, приемлемы для крестьянства, для развития его социалистического сознания.

Дердь Латкович:

Основные принципы распределения дохода в сельскохозяйственных производственных кооперативах

Распределение доходов производственных кооперативов происходит по социалистическому принципу распределения, однако в связи с характером кооперативной собственности оно происходит в ооссбой форме.

Производственный кооператив при распределении доходов в первую очередь выполняет свои обязательства перед государством. Настоящая система государственных поставок дает большие возможности для специализации хозяйств и больше соответствует платежеспособностям производственных кооперативов, борющихся с начальными трудностями хозяйствования. Производственные кооперативы как новые предприятия осуществили большие капиталовложения, использовав для этого большие государственные кредиты разных видов.

К обязательствам перед государством относятся и выплаты за работу МТС. Выплаты за работу МТС вместе с зарплатой трактористам меньше, чем действительная себестоимость этих работ, или той суммы, которая была бы необходима в том случае, если бы работа производилась животным тяглом. Настоящая система государственных поставок и выплаты МТС правильны и в их выполнении заинтересованы и сами кооперативы.

После выполнения обязательств перед государством самой важной задачей производственных кооперативов является восстановление использованных средств производства и дальнейшее развитие общественного хозяйства. В этой области в производственных кооперативах еще существуют недостатки. (Они часто не обращают должного внимания на развитие общественного хозяйства и слишком часто прибегают к помощи государства и т. п.) Основой распределения продуктовых и денежных доходов между членами кооператива является трудодень. Главным принципом распределения по трудодням является распределение по количеству и качеству труда. Кроме того, используются и другие основанные на трудодне формы распределения (премии), которые способствуют укреплению социалистической организации труда. В связи с особенностями кооперативной формы и с наличием частной собственности на землю члены кооператива участвуют и в доходах от приусадебного хозяйства и получают земельную ренту.

Шандор Гергель:

Некоторые вопросы организации материально-технического снабжения промышленности

Материальное снабжение обеспечивает промышленное производство материалами. Одним из значительных источников снижения себестоимости производства является рациональная организация сборота материалов.

В странах, где хозяйство ведется по плану, министерства становятся активными организаторами оборота, так как на основе производственных планов они определяют производственные программы для удовлетворения конкретных потребностей. Выработка производственных программ делает необходимым на основе балансов централизованный подсчет потребностей и плановое распределение. Если у министерства имеются предприятия по сбыту, тогда это является их задачей.

Плановое руководство оборотом материалов требует его юридического регулирования оборота. Такое регулирование, однако, не может распространяться на небольшое количество материалов и на всех потребителей, ибо в противном случае материальное снабжение стало бы бюрократическим, таким образом важнейшие потребители основных материалов должны обеспечивать себя материалами по методу регулирования, тогда как другим потребителям разрешен свободный оборот материалов. Свободный оборот, конечно, происходит не без огранизации, а в рамках договоров по поставкам.

В промышленном обороте участвуют производящие, сбытовые, снабженческие и потребляющие предприятия. Оборот осуществляется, главным образом, с помощью предприятий по сбыту. Если продукция производится одним предприятием, то нет необходимости включать в оборот предприятие по сбыту. В тоже время в некоторых исключительных случаях наряду с предприятием по сбыту может работать результативно и предприятие по снабжению.

Работу сбытовых предприятий должны характеризовать торговые методы в связи с тем, что они занимаются удовлетворением потребностей потребителей.

Аладар Шипош:

Заводская промышленность Венгрии в 1920—1929 гг

После первой мировой войны заводская промышленность Венгрии развивалась в новых исторических условиях. После падения Советской республики власть в стране вновь захватили старые господствующие классы. Венгрия после первой мировой войны получила независимость, однако эта независимость носила формальный характер, ибо в действительности вследствие получения иностранных займов она превратилась в придаток крупных империалистических держав. Промышленность Венгрии, которая теперь имела собственную пошлинную территорию, в некоторой мере освободилась от конкуренции более развитой австрийской и чешской промышленности, что обеспечило серьезную возможность на основе получения огромных прибылей под'ема производства некоторых, главным образом производящих средства потребления, отраслей промышленности. Этот фактор, а также налоговые и прочие льготы буржуазного правительства вызвали развитие текстильной, кожевенной, бумажной и легкой химической промышленности. В то же время такая традиционная отрасль промышленности, как пищевая, не только не развивалась, а, наоборот, деградировала. Находилась в стадии деградации в период господства Хорти также сталеобрабатывающая и машиностроительная промышленность. Таким образом, структура промышленности приняла уродливые пропорции.

Автор подробными данными доказывает уродливое развитие венгерской заводской промышленности и анализирует его причины. Показывает и то, что фашистскому правительству -Хорти за 10 лет удалось достигнуть довоенный уровень промышленности, но только по средним показателям.

Петер Эрдэш:

О статье „Понятие и исчисление рентабельности капиталовложений"

Данная статья критикует статью Миклоша Турански, которая появилась в 5 номере Экономического Обозревателя этого года, под вышеприведенным названием. Статья анализирует основную линию критикуемой статьи и, в конечном счете, отрицает основные выводы Туранъски.

Основная линия аргументов следующая:

1. Рентабельность нельзя измерять одним показателем.

2. Самая главная органическая ошибка показателя рентабельности Турански как единственного измерителя рентабельности, заключается в том, что общезаводские расходы он не относит к затратам. Таким образом, выведенный показатель является оригинальным, но не совсем правильно выведенным показателем капиталовложений, а отнюдь не показателем рентабельности капиталовложений.

3. Автор (Турански) всего лишь один раз в связи с численной оценкой показателя Хачетурова продемонстрировал так называемую годность своего показателя. Нельзя принять предложенный автором метод определения Δ стоимости ибо он по существу основывается лишь на технических сочетаниях, упуская из виду очень важные экономические связи.

4. Кроме всего этого, статья содержит внутренние противоречия, непоследовательность.

Другое предложение Турански по оценке экономического влияния, на удлинение периода (действия) капиталовложения, несмотря на его недостатки Петер Эрдэш считает нужным принять во внимание, до тех пор, пока удастся выработать лучший метод.

Бела Чендеш:

Необходимость обязательных поставок государству по сельскохозяйственной продукции

Обязательные поставки являются характерной чертой нашего экономического строя, необходимой даже в условиях социализма.

Обязательные поставки представляют собой товарную форму сельскохозяйственных продуктов, необходимую для того, чтобы государство могло использовать товарообмен в целях социалистического строительства и укрепления союза рабочих и крестьян.

Обязательные поставки обеспечивают своевременное получение государством по соответствующим ценам важнейших сельскохозяйственных продуктов, которые необходимы для бесперебойного снабжения населения продуктами и для обеспечения регулирующей роли государства на рынках.

Обязательные поставки являются одним из важнейших средств планового влияния на сельскохозяйственное производство. Система обязательных поставок принимает во внимание условия развития производства и поддерживает в своей области планы развития производства.

Цены по обязательным поставкам ниже стоимости, таким путем, наряду с выплатой налогов, крестьянство способствует обеспечению общественных потребностей. Аккумуляция поставок через цены необходима и ее нельзя заменить повышением налогов.

Система обязательных поставок подчиняется классовым интересам и поддерживает осуществление политики партии в деревне.

Правый уклон отрицал необходимость обязательных поставок. И это его положение находилось в тесной связи с существующими правыми взглядами по основным вопросам политики партии в деревне.

Ласло Чапо:

Двойственный характер труда, производящего товары (Консультация)

Одним из крупнейших научных открытий марксовой политической экономии является раскрытие двойственного характера труда, производящего товары. Двойственный характер труда можно понять только исходя из сущности товарных производственных отношений, которые в тоже время являются ключем и для понятия противоречия двойственного характера труда. Из основного противоречия между частным и общественным трудом, основанного на частной собственности на средства производства, вытекает и противоположность конкретного и абстрактного труда, стоимости и потребительной стоимости, товара и денег. Сущность товара состоит как раз в единстве противоположности стоимости и потребительной стоимости.

Из понятия двойственного характера вытекает и то, что источником прибавочной стоимости не может быть капитал, воплощенный в средствах производства или в деньгах. Источником прибавочной стоимости может быть лишь абстрактный труд рабочего. Раскрытие процесса создания прибавочной стоимости освещает сущность отношений между пролетариатом и классом капиталистов, необходимость гибели капитализма. На основе раскрытия двойственного характера труда строится научный анализ процесса воспроизводства и различие общественного продукта от национального дохода.

При социализме в связи с двумя формами общественной собственности товар и двойственный характер труда в определенных рамках остаются. Частного труда уже нет, поэтому противоположность между частным и общественным трудом исчезает, но неантагонистические противоречия между абстрактным и конкретным трудом, между стоимостью и потребительной стоимостью, между товаром и деньгами остаются. Окончательное разрешение их возможно путем поднятия колхозной собственности до уровня общенародной, которое делает возможным осуществление центрального планового управления как в области общественного производства, так и в области потребления.

Дердь Энеди:

Советское сельское хозяйство на новом под"еме

За последние десятилетия Советский Союз из отсталой аграрной страны превратился в промышленную великую державу. Громадного развития достигло и его сельское хозяйство. Однако, дальнейшее развитие промышленности и все более растущие потребности населения требуют дальнейшего и еще более сильного развития сельскохозяйственного производства. На основе решений КПСС и советского правительства от 1953 и 1954 гг был проведен ряд мероприятий для поднятия производства сельского хозяйства. После этих мероприятий в 1954 г. началась обработка залежных и целинных земель и несмотря на неблагоприятную погоду государству было сдано значительно больше, чем в 1953 году хлеба, мяса, картофеля и т. п. Увеличился машинный парк, развивалось и скотоводство.

Советский Союз является крупнейшим в мире производителем хлеба. Однако, удовлетворение постоянно растущих потребностей населения требуют дальнейшего поднятия производства хлеба: в 1960 году должно быть произведено 10 млрд. пудов (1 пуд = 16 кг). Эта цель будет достигнута дальнейшим ростом механизации сельского хозяйства, поднятием урожайности, и особенно обработкой новых целинных земель. В 1956 г. надо засеять 28—30 млн. га целинных земель. Необходимо и дальше увеличивать посевную площадь и урожайность одной из ценнейших зерновых культур — кукурузы.

Большие задачи стоят перед советским сельским хозяйством в области развития животноводства. На основе исчисления научных норм питания было определено необходимое для питания населения количество скота. Решения Партии и Правительства обеспечивают условия большого под"ема животноводства путем расширения кормовой базы и механизации трудоемких процессов.

Большое значение для дальнейшего развития сельского хозяйства имеет и мартовское решение Партии и Правительства этого года об упрощении сельскохозяйственного планирования. Новый метод планирования дает широкий простор для развертывания местной инициативы, более считается с местными природными условиями.

Вопросы экономической смычки между городом и деревней в условиях нашей народной демократии

(Отчет о научной сессии Высшей Партйной Школы ВПТ) Составили: *Илона Бауер и Кароль Надь*

Научная сессия кафедры политической экономии Высшей Партийной Школы ВПТ проходила 16 мая 1955 года.

Йожеф Сабо в своем докладе проанализировал характер экономической смычки между городом и деревней при капитализме и в условиях переходного периода. Он показал, что целью экономической смычки в переходный период является обеспечение победы социализма во всем народном хозяйстве. В его докладе была дана критика правых взглядов, которые свели экономическую смычку между городом и деревней только к товарной смычке. Далее им были проанализированы конкретные формы смычки: производственная и товарная смычка, при этом он особенно подчеркнул значение производственных кооперативов. Далее им была вскрыта несостоятельность таких взглядов, по которым мелко-крестьянские хозяйства тоже развиваются по пути к социализму. Рассматривая товарную смычку, Йожеф Сабо дал критику правых взглядов, которые, забывая об интересах рабочего класса, рассматривали товарную смычку только с точки зрения крестьян-единоличников. В связи с этим он раскритиковал стремления, направленные на повышение сельскохозяйственных цен.

Выступающие в прениях проанализировали отдельные вопросы смычки между городом и деревней. Ими были подняты вопросы обязательных поставок, значения производственных кооперативов, потребительской кооперации и т. д. Развернулась очень интересная дискуссия об основе противоположности между городом и деревней и ее ликвидации при социализме.

Бела Силади:

Об экономическом развитии Югославии

Статья приводит многочисленные данные, иллюстрирующие развитие югославского народного хозяйства за последние годы. Особенно велики результаты, достигнутые в промышленности, в том числе в горнодобывающих отраслях промышленности. Значение этого особенно велико потому, что промышленность Югославии ко времени освобождения в результате десятилетнего господства иностранного капитала и тяжелых потерь во время войны была довольно отсталой. Быстрое развитие промышленности было обеспечено большой программой капиталовложений, в рамках которой с 1945 до 1953 года было использовано почти 1700 млрд. динаров. Наряду с машиностроением значительное развитие получило производство основных материалов, добыча различных металлов, в первую очередь меди, олова, цинка, железной руды и бокситов. Быстро развивалась и химическая промышленность, которая наряду с освоением новых видов продукции производит теперь и на экспорт. Значение лесной промышленности по сравнению с прошлым уменьшилось, однако, принимаются мероприятия для нового под"ема этой отрасли промышленности, продукция которой раньше в значительной степени шла на экспорт.

Развитие сельского хозяйства отстает от потребностей. Особенно неудовлетворительным является производство пшеницы. Это отчасти об"ясняется тем, что в прошедшие годы в Югославии были большие засухи. Для под"ема производства сельского хозяйства правительство выработало десятилетний план развития сельского хозяйства (1954—1963 гг.)

Автор в дальнейшем коротко характеризует организационное развитие внутренней и внешней торговли со времени освобождения и несколькими характерными данными иллюстрирует изменение структуры оборота внешней и внутренней торговли Югославии.

Шандор Балажи:

Использование неиспользованных машин в металлургической и машиностроительной промышленности — важный резерв народного хозяйства

Основным средством строительства социализма является введение новой техники. Наряду с этим использование уже данной техники имеет также большое значение. В этой области особенное значение имеет ввод в работу неиспользованных машин. Министерство металлургии в прошлом году начало значительную перегруппировку неиспользованных машин. За прошедшие 10 месяцев было переброшено в среднем 150 машин в месяц и с их помощью удалось разрешить много производственных задач. В этой области можно достигнуть еще больших результатов путем раз"яснения рабочими руководителям предприятий выгод, скрывающихся в перегруппировке машин. Уступкой машин уступающее предприятие имеет возможность непосредственно сократить себестоимость путем списания амортизационных и ремонтных издержек.

Магда Ач Улбрихне:

Дисскусия о диссертации Кишлэги Надь Денэш

Кишлеги Надь Денэш, профессор Печского Юридического Университета написал кандидатскую диссертацию на тему: „Характер процесса статистического познания".

Данная диссертация, как это отражается самим ее названием, изучает характер статистики, как науки. Автор считает статистику самостоятельной общественной наукой. Доказательства автора носят новый характер, он нашел новый путь доказательства, поскольку изучает данный вопрос с помощью логики, применив понятия логики к статистике.

Кроме положительных сторон (как новые доказательства, правильные выводы, и т. д.) диссертация имеет и недостатки; особенно это относится к ее стилю, который иногда неясен и кроме того автор довольно часто впадает в цитатничество вместо глубокого об"яснения учения марксизма-ленинизма в связи с данной конкретной темой.

Необходимо подчеркнуть, что автор работал очень много прежде, чем он дошел до правильных марксистских выводов, отправляясь от буржуазной социологии.

SUMMARIES OF THE ARTICLES

István Friss:

The Rate of Progress of our National Economy

The scientific literature in Hungary so far contains no inquiry into the rate of progress of the national economy as a whole. The underlying issue in this connection is the rate of development of the national income.

The writer reviews the principal factors governing the rate of development of the national economy, particularly the proportion of those concerned in material production and the development of labour productivity. To raise the productivity of labour at a rapid pace gains especial importance in the light of the objective to bring per capita production on a level with that achieved in the leading capitalist countries. The main factors determining labour productivity include the ratio of accumulation to the national income, the ratio between means of production and consumer goods, and the cultural and technical standards of the working people. The raising of productivity most squarely lies with the development of technical levels.

Technical advance and the process of growth in labour productivity are coextensive with a process of increase in the division of labour. In the context of society's total product, there occurs a shift in the ratio of live labour to the labour materialized in the means of production, at the expense of the former. This implies that the national income, as measured in terms of labour input i. e. of value, increases at a slower rate than the social product. The proportion measured in terms of the volume of products is hardly ascertainable as a result of the change in the products, particularly the means of production, but its shift must be in the same direction as the former's, Accordingly, the greater part of the investments set aside for the extension of production must be appropriated for an extension of the means of production. In other words, the rapid expansion of the national economy calls for a speedier development of Department I. in general and the means of production used to produce means of production in particular, On occasion, alternative proportions are also possible provisonally. In any case, labour productivity is best increased, and correspondingly, production most speedily developed, by a quicker advancement of Department I. The writer then goes on to review the factors counteracting the shift in "dead" labour — "live" labour ratio inherent in the social product, at the expense of "live" labour. He states that while these factors may gain prevalence, this does not follow the essential trend of development. Any necessity to reduce the proportion af accumulation increases the importance of the less expenditure-consuming methods of raising the productivity of labour, particularly the saving on means of production. This latter may result in the growth of the national income at a speedier rate than the social product.

The writer studies the correlation of agricultural and industrial development, and the measurement of the rate of advance of the national economy. He discusses the effect of foreign trade on the proportion existing between the respective rates of development of the two Departments of social production. In this connection, he rejects the views advocating the restriction of Hungary's production to agricultural produce, and foodstuffs, and/or light industrial goods.

A rational and planned division of labour between socialist countries is another powerful booster of the rate of development of the national economy.

István Huszár:

The Results of Hungary's First Five-Year Plan

The primary objective set out before the first Five-Year Plan has been to convert an inadequately industrialized country of a predominantly agricultural character to an industrial state with advanced agriculture.

The rate of expansion in the national economy during the Five-Year Plan period is without precedent throughout the history of this country. The incomparably rapid advance has accrued from, and relied on, the devoted and zealous efforts of workers, working

peasantry and the working people as a whole, the leadership of the Party and the government, the creation of new socialist relations of production, and economic co-operation with the countries of the socialist world, above all the Soviet Union.

The productive forces of the country have made very speedy progress in the past five years. An annual average of 29 per cent of the total national income has been set aside for accumulation. The fixed assets have increased by nearly 30 per cent, with especial reference to those of socialist industry. All spheres of the national economy have been involved in this development. The technical standards of production have been substantially raised and the large-scale manufacture of many a new line has been taken up. Other results include the mechanization on a broad scale of labour-consuming and difficult working processes. Productivity of industrial labour has increased by 46,6 per cent in five years.

The increase of over 50 per cent in the national income is adequate evidence of the rise in production. This has been made possible by a 155 per cent increase in the production of the manufacturing industries. Heavy industrial production has risen in five years to nearly three times its earlier level and within this overall figure, engineering accounts for a rise of 267 per cent. Notable gains have been made in the output of the light and foodstuffs industries.

There have been certain, if far from adequate, advances in agricultural production. Gross farm output has gone up by 12 per cent, rural commodity production by 16 per cent. More intensive farming methods have been adopted. Producer cooperatives and state farms have been formed and progressively consolidated. Their total area covers something like one-third of the entire arable land of the country. Another achievement under the Plan has been the new network of farm machine stations.

The growth of productive forces and the rise in production levels has provided the basis for a concomitant advance in material welfare and cultural standard. Consumption has increased by 30 per cent in the past five years. The people have made noticeable progress in the fields of education and public health.

The Five-Year Plan has wrought a radical shift in the main proportions of the national economy. The socialist sector at present provides 80 per cent of the national income as against 53 per cent in 1949. The structure of industrial production has changed, and there has been an increase in the proportion of workers and employees to the total breadwinning population.

Miklós Ajtay—Péter Havas:

Some Sources of Growth in Industrial Labour Productivity

The article underlay an item in the theoretical debate held by the Faculty of Economic Policies of the Hungarian Workers' Party Academy.

In the first Five Year Plan period the Hungarian national economy made great strides in raising production and labour productivity through new industrial erections, mergers of uneconomical minor workshops, realignment, and, in general, advancement of technical standards.

The increase of the productivity of labour is still multifariously hampered by imperfections. One major shortcoming lies in the disregard of expediency and economy in assigning investments at haphazard, as if on the spur of the moment, particularly so far as those below the established limits are concerned. This is particularly evident in the engineering industry where the standard of designing fails to keep pace with developments, the launching of quantity production tends to suffer severe delays and there is some incongruity between the research work of scientific institutes and that of industrial establishments. It follows from the laggard pace of factory research that the perfection and improvement of existing models are neglected over long periods of time. The level of produtivity falls short of international standards as a result of idle capacities in the field of automation and inadequate ranges of attachments to process machinery. Deficiencies are rife not only as regards the introduction of new techniques but in the employment of existing ones.

This comparative lag is traceable in the first instance to certain rightist views that ran riot in the recent past, to a feeling of complacency, the inefficiencies in Party organizations activities, loosely scheduled quotas, neglect of calculation of the economy factor and inadequate planning.

In conclusion the writer makes some recommendations, suggesting that the weight of extensive documentary evidence be put behind technical development plans and that investments be controlled in the course of implementation and after, to see that they have achieved the economic objective set out before them. He also suggests that the plans draw a distinct line between research and experimentation on the works premises, and indices characteristic of production processes. Several recommendations broach the subject of financial encouragement and incentives to the launching of new techniques; this, in the last analysis, depends on cadres.

N. N. Nekrasov:

The Economics of Technical Advance and Production

Reprinted from the periodical "Voprosi Ekonomiki" published by the Institute of Economics of the Soviet Academy of Sciences, this significant article falls into three sections, covering the interrelations existing between heavy industry and technical advance, between the economics of industry and new techniques, and between the scientific organization of production and new techniques.

The first section deals with the principal ways and means of industrial and particularly heavy industrial advancement and modernization, the signal achievements of the Soviet national economy in that sphere, and the tasks still ahead.

In the second section, the author emphasizes the necessity of widening the scope of economic research into the application of new techniques. He maintains that the shortcomings of this work hamper the further advance of production standards in the different industries. An outstanding task of Soviet economists is to conduct investigations into the economic effectiveness of such technological processes as condition the development of new lines of industrial production. The economic estimation of technical procedures raises certain questions of theory, with particular reference to the correct interpretation of the virtual wear and tear of capital equipment is socialism. The problem is all the more important because erroneous views on it are rife in the Soviet economic literature.

The foremost scientific and practical objectives in the sphere of industrial economics lie in the perfection of the prevailing forms of industrial organization and the satisfactory solution of the involved problems of specialization, cooperation and combination.

In conclusion, the authors argument centres round the necessity to raise the economic standards of technical staffs and, conversely, the technical competence of economists employed on production. That aim necessarily entails a certain degree of educational reform at a technical university level.

Károly Szunyogh:

The main Approach to the Socialist Remodelling of Agriculture

The socialist reorganization of agriculture involves a sweeping change in relations and forces of production. The Party's policy in this revolutionary transformation process relies on the objective laws of society's development, gives expression to the requirements of these laws and is in absolute harmony with the interests of the working people.

The trends of capitalist development make themselves felt in agriculture as in other spheres; yet the development of agriculture lags behind industrial advance, and there are still broad masses of small and medium-scale producers.

The victory of the socialist revolution inevitbaly entails a socialist reorganization of agriculture. Its objective necessity is well motivated by the laws of social development and the fundamental requirements of socialist construction. The state of the proletariat proceeds step by step in creating the conditions of the qualitative change in agriculture.

The straggled strips of small-commodity producing peasant holdings are best guided on to the socialist track via co-operative association. To the working peasant holder, the cooperative embodies the most evident and most workable reconciliation of society's interest with the private benefit. Voluntarily associated to pool work in the cooperative principle, the peasantry is helped on to socialism by state support and encouragement. The farmers' cooperative is a more advanced stage of cooperative association, which works a complete change in the relations of production in agriculture, involves the working peasantry in socialist construction through the medium of socialist cooperative ownership, and opens the way for them to achieve material prosperity and cultural ascent. The working peasants united in the cooperative, members of a collective labour organization, share in the joint management of their farm and in the fruits of their labour, every one to the extent of his contribution. The farmers' cooperative, with in the subsidiary household plot preserves private ownership of a definite part of the means of production, makes a certain measure of allowance for the peasants' earlier way of living. To facilitate the holders' changeover to the cooperative system, our producer cooperatives pay a ground rent in proportion to the landed property transferred to the cooperative farm and a compensation for other pooled means of production.

As pointed out in the March 8 resolution of the Central Committee of the Hungarian Workers' Party, it is the farmers' cooperative, the cooperative version of large scale socialist farming set-ups, which at the present stage embodies the most advanced and most appropriate form of cooperative association. The strengthening and development of the socialist element underlying it fully conform to the universal interests of socialist construction, and the economic relations and conditions therein evolving are acceptable to the peasantry and help to awaken them to socialist consciousness.

György Latkovics:

Distribution of Incomes in Producer Co-operatives

The principle of socialist distribution, as applied to the distribution of the incomes of producer cooperatives, obtains a specific form of operation from the nature of cooperative property.

As the first step to the distribution of incomes, the producer cooperative acquits itself of its various commitments towards the state. The prevailing system of deliveries to the state has relieved the burden on producer cooperatives, provides greater scopes for specialization and is better adjusted to the limited capacity of a cooperative beset with initial difficulties. In implementing a large-scale investment programme, the new set-ups have extensively availed themselves of the various credits granted them by the state.

The defrayal of dues for machine-station services is part of the commitment. Such charges, even with tractor-men's wages added, do not run up to the cost of putting draught-animal teams on the job, and are well below the actual oncosts of the work. The present-day system of machine-station rates and compulsory deliveries has been proved to work satisfactorily, and the full discharge of the duties involved serves the interest of the cooperatives.

The next priority is for the cooperative to replace spent means of production and, in general, to further develop the jointly owned estate. The measures taken in that direction still leave much to be desired. Shortcomings include neglect of the advancement of the jointly owned estate, undue reliance on state support, etc.

Allotment of produce and money receipts distributable to members founds on the workday-unit system, with incomes shared in proportion to the amount and quality of work contributed.

Room is left for the application of alternative forms of distribution (bonus system) that tend to the consolidation of this socialist organization of labour. In view of the nature of private landed property and the cooperative system, each member enjoys ground-rent and comes in for a due share of the receipts from the subsidiary household plots.

Sándor Gergely:

On the Organization of the Material-Technical Supply of Industry

The supply of industrial raw materials relies on the husbandry of material resources. A rational organization of the circulation of materials is an important road to the reduction of production costs.

In countries of planned economy the ministries act as organizers of circulation, as it is by them that the production schemes geared to the supply of actual needs are released on the strength of production targets. Planning production involves the necessity to take stock, at the highest level, of demands, and provide for planned distribution by consulting balance sheets of material supplies. In case of ministries having a sales enterprise under their control this activity devolves on the latter.

The planned control of the circulation of raw materials calls for the governing of circulation by law, which cannot, however, be extended to cover minor volumes of material and *all* consumers, as this might result in bureaucratic management. The supply of essential materials to the principal consumers must therefore be brought under control, while no restriction needs to be imposed on the material supply of other consumers. Circulation off control does not of course mean lack of system, but involves application of a system of delivery contracts.

Producer, consumer and sales enterprises come in for a fair share of the circulation of industrial raw materials. The sales enterprises are the main agencies of circulation. If the particular product is assigned for manufacture to a single enterprise there is no need to include a sales enterprise in circulation. In certain exceptional instances the employment of a supplier enterprise may also do useful service

If consumer needs are to be duly met, the activities of sales enterprises must run along commercial lines.

Aladár Sipos:

The Hungarian Manufacturing Industries 1920—29

After the first world war, Hungarian industry developed under a changed historical constellation. With the *ancien régime* restored to power as a sequal to the overthrow of the Hungarian Soviet Republic, the country achieved a semblance of independence while actually a series of foreign loans turned it into a dependency of the imperialist big powers. Made an autonomous customs territory, Hungary had in some measure got rid of competition from

the more advanced industries of Austria and Czechoslovakia, and secured, with inordinate profits on the industrialists' bill, good openings for expansion in certain, chiefly consumer industries. That, coupled with tax reliefs and other facilities granted by the bourgeois government, redounded to the development mainly of the textile, leather, paper and fine chemical industries. At the same time other industries, like the time-honoured food processing trade, was sorely lagging and in fact, experienced a severe setback. There was a reversal in the iron and metal-working industries and heavy engineering during the first ten years of the Horthy government. The net effect was inevitably a lopsided industrial machinery.

The writer offers profusely documented factual evidence of the unbalanced and incongruous development of Hungarian manufacturing industries, and probes into its causes. As he points out, it took Horthy's fascistic régime 10 years to bring industrial production to the pre-war level, — and that, indeed, in overall terms only.

Péter Erdős:

Comments on "The Economy Factor of Investments and Its Numerical Appraisal"

The writer reviews Miklós Turánszky's article published in the May issue of "Közgazdasági Szemle". In an analysis of Turánszky's approach the writer in effect arrives at a rejection of his principal conclusions.

Here is the main trend of his argument:

(a) The economy factor is not measurable by aid of a single index.

(b) The overriding inherent error in Turánszky's index alleged to be the exclusive measure of the economy factor lies in its non-inclusion of service costs in the number of oncosts. The index thus formed is accordingly a peculiar kind of specific investment index, and one of inappropriate structure at that, which fails to measure the economy factor.

(c) The author had not demonstrated the alleged applicability of his index except in one connection, namely that of the numerical assessment of Khatchatourov's coefficient. The suggested mode of determining the value of the Δ is unacceptable, as being essentially based on technical correlations and disregarding economic factors of major importance.

(d) Nor is the article free, according to the writer, from inherent contradictions and inconsistencies.

Another suggestion put forward by Turánszky for estimating the economic effect of a protracted implementation of investments is, according to the writer, deserving of attention for all its imperfections, pending the evolvement of a better procedure.

Béla Csendes:

The Necessity of the Procurement of Rural Produce by the State

Compulsory deliveries to the state are a permanent characteristic of our economic system, which continues important under established conditions of socialism.

The system of compulsory deliveries preserves the commodity form of agricultural products and is an indispensable aid to the use of commodity exchange for the cementation of the alliance between workers and peasants, and for socialist construction in general.

This system is to take care that the state obtains, in due time and at suitable prices, the most important agricultural products required for the uninterrupted supply of the working people and the discharge of the State's function as a controller of the market.

Compulsory deliveries provide a most effective instrument for a planned influencing of rural production. The system gives far-sighted consideration to the requirements of production development and a firm background to the relevant plans.

The prices paid for the deliveries fall short of the actual value. This difference, together with the taxes, constitutes the working peasantry's ministration towards social needs and provides a necessary margin for accumulation.

The system of compulsory deliveries gives full scope to class considerations and serves to buttress the implementation of the Party's rural policy.

Recent rightist views had challenged the necessity of compulsory deliveries to the state. This argument 'counted kin' with the prejudicial views that had gained currency in regard to the main issues of the Party's peasant policy.

László Csapó:

The Dual Character of Commodity Producing Labour

In throwing light on the dual character of commodity producing labour Marxian political economy has achieved one of its most valuable scientific discoveries. The assumption of a dual nature by labour can only be approached from the substance of commodity producing social relations, which also provides the clue to the contradiction between these

two natures. The contradiction of concrete and abstract labour springs from the basic contradiction of private-property based commodity production, i. e. that existing between private labour and social labour. The contradiction between the two aspects of labour is reflected in that between the value and use value of the commodity, and between money and commodity, respectively, the very essence of commodity being this contradictory unity of value and use value.

The realization of this dual character of labour has helped to make it clear that the capital embodied in means of production or money cannot be the source of surplus value. That source must necessarily lie in the worker's abstract labour. This explanation of the genesis of surplus value sheds light on the essence of the relationship of the capitalist class and the proletariat, and on the inevitability of the downfall of capitalism.

The realization of labour's dual character makes the process of reproduction amenable to scientific analysis and provides means of scientific discrimination between social product and national income.

In socialism, existence of the two forms of social property differing in development stage involves the survival, within certain limits, of the dual character of labour and of commodity. The abscence of private labour disposes of the antagonism between private and social labour; yet the nonantagonistic contradictions of concrete and abstract labour and, respectively, value and use value, and money and commodity continue in existence.

The ultimate solution lies in raising collective-farm property to the level of public property, which opens the way to planned centralized management and control in every field of social production and consumption.

György Enyedi:

The New Upward Trend of Soviet Agriculture

The past few decades have witnessed the Soviet Union's rise from conditions of backwardness in a country of agricultural pattern to the status of an industrial big power. Concurrently Soviet farming has made unprecedented advances. The growing rate of industrial expansion and the rising demands of the population now call for a further effort to step up rural production on a still larger scale. Consonantly with relevant Party and government resolutions, measures were taken in 1953 and 1954 to implement a rural development scheme. As a first phase, tillage of the large acreage of virgin and fallow land was begun last year. In spite of the adverse weather, deliveries to the state of breadgrains, meat, potatoes, etc. were well up above the 1953 level. Further advances were made in the supply of farm machinery and in animal husbandry.

Though the Soviet Union is world's heaviest single producer of breadgrains, there is still need of further increase of cereal output if the steadily growing requirements are to be fully met. It has accordingly been set out to raise production to 10 milliard poods (ca. 1600 million metric quintals) by 1960. The target should be achieved by stepping up the scope and scale of rural mechanization, raising output per acre and above all by adding untapped land to the total tillage acreage. By 1956, the area of fallow land freshly brought under the plough should increase to 28—30 million hectares. Other targets cover the further extension of the acreage under maize and a boost in maize yields.

The stock-breeding development scheme is another feature of pivotal importance in Soviet agricultural ascent. Calculations have established the adequate livestock numbers required to give the population biological food value *per capita*. The Party and government resolution of January, 1955 provides for the conditions of a substantial increase in live-stock, with particular reference to a growth in the supply of feedingstuffs and to the mechanization of the most labour-consuming jobs.

The far-reaching Party and government resolution of March last to simplify agricultural planning gives ample scope to local initiative and accords due notice to natural and geographical conditions in each particular area.

Economic Relationship between Town and Country in our People's Democracy (Report on the theoretical conference held at the Party Academy of the Hungarian Workers' Party)

(Reviewed by Ilona Bauer and Károly Nagy)

On May 16, 1955 the Faculty for Political Economy of the Hungarian Workers' Party Academy held a theoretical conference. In an analysis of the nature of economic relationship between town and country in capitalism and under conditions of transition, József Szabó pointed out thay their economic alliance in the transition period was aimed at ensuring the victory of socialism throughout the national economy. He censured rightist views, which narrowed down the conception of that alliance to commodity relationships, and analysed the concrete forms of the economic alliance, namely production and commodity relationships. Laying special emphasis on the role of producer co-operatives he negatived

the views holding that the trend of development of small commodity producing farms was towards socialism. In examining commodity relationships, J. Szabó criticized the rightist arguments which, disregarding the interests of the working class, viewed commodity relationships from the small-commodity producing peasants' angle alone. In this connection, he censured tendencies to raise agricultural prices.

The various aspects of urban-rural relationship covered by other speakers in the debate included, *inter alia,* the question of procurement of farm produce, the role of producer cooperatives and the problem of peasant cooperatives. An interesting feature of the debate centred round the basis of urban-rural antagonism and its regression in socialism.

Béla Szilágyi:

Economic Advance in Yugoslavia

The writer gives a well-documented survey of the progress the Yugoslav economy has made in recent years. The particularly favourable returns of industrial and mining production are the more conspicuous if viewed against the background of the low-standard Yugoslav industry at the time of the liberation, — a result of several decades sway of foreign capital and the severe ravages of war. The rapid industrial ascent has accrued from an extensive investment programme involving a total value of 1,700 million dinars between 1947 and end-1953. Appreciable advances have been made in engineering, and in the production of basic raw materials, ores, particularly copper, lead, zinc, iron and bauxite. New lines of production have been tapped in the chemical industry, which is now providing a margin for export. Considerable efforts are being made to bring back the timber trade, once a flourishing export line, to earlier levels.

Agricultural advance falls short of the needs. Wheat production has been particularly below the mark, largely because of the severe drought in the past few years. The government has worked out a 10-year plan (1954—1963) for the advancement of rural production.

The writer goes on to review the development in organization of external and internal trade in the period since the liberation, giving a few significant facts in illustration of the change supervened in the trading pattern.

Sándor Balázsy:

The Harnessing of Free Machinery Capacity in Metallurgy and Engineering, — an Important Reserve

The best aid to building socialism lies in the introduction of new tehniques, though the employment of existing techniques is of no meaner importance. Particular attention must here be paid to putting inadequately utilized machinery into commission. The wholesale redeployment of machinery not fully exploited was begun last year by the Ministry of Metallurgy and Engineering. In the past ten months a monthly average of 150 units have been transferred to new sites. From this transfer a series of successful approaches to various production tasks have accrued. If the initial success is to be sustained it is imperative to awaken factory operatives and managerial staffs to the latent potentialities and benefits for the national economy inherent in redeployment of free machinery capacities, and to the possibility of achieving, by direct means, cuts is the production costs of the enterprise yielding possession of the equipment, through a reduction of depreciation and maintenance costs.

Magda Ulbrich:

The Debate on the Dissertation of D. Kislégi Nagy

In his entrance paper for a Scientific Candidate's degree "The Nature of Statistical Cognition" Dénes Kislégi Nagy, Professor in Pécs University of Jurisprudence, inquires into the character of statistics as a branch of learning. The author takes his stand on a conception of statistics as an independent branch of social sciense. His demonstrative method, marked by an original and novel approach to the problem via the processe of logic, applies the categories and concepts of logic to statistics.

To the very decided merits of the essay, including originality in demonstration and a correct orientation to the underlying issue, are mingled certain blemishes as a tendency to abstruseness of style and an occassionally dogmatic echoing of Marxist—Leninist tenets without the profounder background of their concrete application to his theme. The painstaking trouble which the author has taken to carve his way from a bourgeois views of sociology to Marxism does him great credit.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Antos István, Benke István, Bognár József, Erdei Ferenc, Fekete Ferenc (főszerkesztő), Friss István, Háy László (a szerkesztőbizottság elnöke), Lázár György, Nagy Tamás, Szabó Gergely, Szabó Kálmán

Szerkesztőség:
Budapest, VI, Sztálin-út 40. I. emelet. — Telefon: 125—896, 124—717.

Kiadóhivatal:
Akadémiai Kiadó, Budapest, V, Alkotmány utca 21. — Telefon: 111—010.
Előfizetéseket felvesz a Posta Központi Hírlapiroda, Budapest, V. József nádor tér 1. Telefon: 180—850.
Csekkszámlaszám: 61 257.
Előfizetés: negyedévre 15 Ft, egy évre 60 Ft.

Példányszám 7000
Terjedelem: 14¾ ív.
A kéziratok nyomdába adásának időpontja: 1955. július 15—20.
A kiadásért felel: az Akadémiai Kiadó igazgatója

Budapesti Szikra Nyomda, V., Honvéd utca 10. — 7889 — F. v.: Lengyel Lajos igazgató.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

9

II. ÉVFOLYAM 1955 SZEPTEMBER

TARTALOM

Csizmadia Ernő: A szocialista nagyüzemi gabonatermelés fölénye 1005

Hegedüs Tibor: A kémizálás: a műszaki fejlesztés fontos követelménye 1020

Abelovszki Vladimir: A szovjet ipar újabb fellendülése 1032

Mátyás Antal: Berzeviczy Gergely közgazdasági nézetei 1045

KONZULTÁCIÓ

Dege Lajos: Az újítómozgalom a technika fejlesztésének szolgálatában 1059

SZEMLE

A gépek és a gépi berendezések forgalma a kapitalista világpiacon *(Korán Imre)* 1063

A minőségjavítás néhány üzemgazdasági kérdése a kohászatban *(Bródy András)* 1073

A műszaki fejlesztés helyzete és feladatai a Ganz Vagon- és Gépgyárban *(Varga József)* 1087

Hogyan vált jövedelmezővé a Kátai Állami Gazdaság? *(Papp Lajos)* 1093

Az iparvállalati tervezés és szervezés oktatásáról *(Harsányi István)* 1106

Maróti Ödön kandidátusi értekezésének vitája *(H. T.)* 1112

KRITIKA és KÖNYVISMERTETÉS

Gerle György: Beruházások gazdasági-műszaki tervezése című könyvéről *(Szórádi Károly—Turánszki Miklós)* 1114

FOLYÓIRATSZEMLE

Az Economie et Politique 1955. évi 10., 11. és 12. számából *(Bölcskei Edit)* 1126

A cikkek rövid orosz nyelvű tartalmi kivonata 1132

A cikkek rövid angol nyelvű tartalmi kivonata 1135

E SZÁM SZERZŐI:

Abelovszki Vladimir, az MDP Központi Vezetősége terv- és pénzügyi osztályának munkatársa, **Bölcskei Edit**, a Kultúrkapcsolatok Intézetének munkatársa, **Bródy András**, az RM Művek Csőgyárának munkatársa, **Csizmadia Ernő** aspiráns, az Agrártudományi Egyetem agrárgazdaságtani tanszékének docense, **Dege Lajos**, Kossuth-díjas, az Országos Találmányi Hivatal elnökhelyettese, **Harsányi István**, a Budapesti Műszaki Egyetem üzemgazdaságtani tanszékének docense, **Hegedüs Tibor** aspiráns, a Ruggyantaárugyár osztályvezetője, **Korán Imre**, a Komplex Külkereskedelmi Vállalat főosztályvezetője, **Mátyás Antal** aspiráns, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem politikai gazdaságtani tanszékének adjunktusa, **Papp Lajos**, a Kátai Állami Gazdaság főkönyvelője, **Szórádi Károly**, az Országos Tervhivatal főmérnöke, **Turánszki Miklós** aspiráns, az Országos Tervhivatal osztályvezetője, **Varga József**, a Ganz Vagon- és Gépgyár főkonstruktőrje.

CSIZMADIA ERNŐ

A szocialista nagyüzemi gabonatermelés fölénye

Népi demokráciánk fejlődésének jelenlegi időszakában a párt és a kormány a mezőgazdaság szocialista átalakításának és a mezőgazdasági termelés fejlesztésének kettős feladatát állította dolgozó népünk elé. A mezőgazdasági termelés *lényegesen* magasabb fokának biztosítása ugyanis csak a mezőgazdaság szocialista átépítése alapján lehetséges.

Az ország szántóterületének majdnem kétharmadán gazdálkodó és a mezőgazdaság árutermelésének nagyobb részét szolgáltató kis- és középparaszti gazdaságok napjainkban még számottevő szerepet töltenek be az ország ellátásában. Ezért pártunk és népi demokratikus kormányzatunk a mezőgazdaság szocialista átszervezésével, a termelőszövetkezetek számszerű fejlesztésével egyidőben nagy gondot fordít az egyéni gazdaságokra is, változatlanul segíti az egyénileg gazdálkodó dolgozó parasztságot termelésének, különösképpen árutermelésének növelésében. De a felaprózott kis- és középparaszti üzemekben a termelés növelésének lehetősége igen korlátozott, a kisüzemi termelés nagyon elmarad a népgazdaság, az ország állandóan növekvő szükségletei mögött. Éppen ezért az egész mezőgazdaság általános fellendítésében különösen nagy feladat hárul szocialista mezőgazdasági nagyüzemeinkre: a termelőszövetkezetekre és az állami gazdaságokra. Mind az ország egyre jobb ellátása, mind a dolgozó parasztság milliós tömegeinek igazi felemelkedése csak az egyéni gazdaságoknál sokkal többet termelő, nagyhozamú, több és olcsóbb árut adó, tehát a nagyüzemi fölényt kézzelfoghatóan bebizonyító szövetkezeti gazdaságok alapján lehetséges.

Az ország ellátásában, dolgozó népünk életszínvonala emelésében különösen fontos a gabonatermelés. A gabonatermelés fejlődésétől függ nemcsak a lakosság és az egész népgazdaság folyton fokozódó igényeinek kielégítése, hanem a mezőgazdaság többi ágának gyors fellendülése is. A gabonafélék termelése a szántóföldi növénytermelés jelentős hányada. Vetésterületük hazánk egész szántóterületének csaknem 70 százaléka. (A gabonafélékhez tartoznak a kenyérgabonafélék: a búza, a rozs; a takarmánygabonafélék: az árpa, a zab, a kukorica, a köles, a hajdina. A rizs is a gabonafélékhez számít.) Cikkünkben főként a kenyérgabonafélékkel foglalkozunk.

A kenyérgabonatermelés színvonalától függ a lakosság kenyérrel, liszttel és tésztafélékkel való ellátása. A takarmánygabonatermelés fejlesztése fontos feltétele az állattenyésztés gyors fellendítésének. Ezenkívül a gabonafélék nagy mennyiségű olyan melléktermékeket biztosítanak, amely egyrészt jelentős takarmányérték, másrészt mint alomanyag növeli az istállótrágya-termelést, s ezen keresztül kedvezően hat a talaj termékenységére is. Ezért mondhatjuk, hogy a gabonatermelés mezőgazdasági termelésünk alapja.

A gabonatermelés általános jelentőségén kívül népi demokráciánkban a kenyérgabonatermelés fontosságát még inkább kiemeli, hogy a legutóbbi években a kenyérgabonatermelés elmaradt az egyre növekvő szükségletek mögött, amint ez a következő táblázatból is kitűnik:

A kenyérgabona vetésterületének és össztermésének alakulása

Időszak	A kenyérgabona		
	vetésterülete kat. hold	átlagtermése q/kh	össztermése q
1934—1938 közti átlag	3 856 000	7,6	29 163 000
1949—1953 közti átlag	3 351 000	8,1	27 165 000
Különbség	— 505 000	+ 0,5	— 1 998 000

A mezőgazdaság e rendkívül fontos ágában tehát volt bizonyos előrehaladás a legutóbbi évek során, de ez korántsem megfelelő. Ennek legfőbb oka — mint az előbbi táblázatból is látható —, hogy a vetésterület ma jóval kisebb a felszabadulás előtti több évi átlagnál. A gabonatermelés országos átlaghozamai — főképpen a mezőgazdaságunkban még többségben lévő kisárutermelő gazdaságok korlátai miatt — csak valamivel nagyobbak a felszabadulás előttieknél, s így nem ellensúlyozzák a vetésterületek nagymértékű csökkenése miatt bekövetkezett kiesést. Éppen ezért a mezőgazdasági termelés általános fellendítésén belül a következő évek egyik legfontosabb feladata a gabonatermelés, elsősorban a kenyérgabonatermelés növelése. Pártunk Központi Vezetőségének 1955. június 8-i határozata erről a következőket állapítja meg: „Mezőgazdasági termelésünk fellendítésének legkiemelkedőbb, mindent megelőző feladata kenyérgabonatermelésünk olyan arányú fejlesztése, hogy dolgozó népünk ellátását a kenyérgabona minden termékével — mindenekelőtt kenyérrel — saját termésünkből zavartalanul biztosítsuk és rendelkezzünk gyengébb termésű esztendőkre megfelelő tartalékkal."

A kenyérgabonatermelés növelésének legfontosabb módszere: a holdankénti átlagtermés növelése. Az előirányzott vetésterületen csak úgy biztosíthatjuk az ország ellátását, hogy számottevően növeljük a hozamokat. A gabonatermelés hozamai növelésének különösen nagy lehetőségei vannak szocialista mezőgazdasági nagyüzemeinkben, elsősorban a termelőszövetkezetekben. Az elkövetkező években egyre inkább megnő a termelőszövetkezetek jelentősége az ország kenyér-

gabona-ellátásában. A kis- és a középparaszti gazdaságok szocialista útra való áttérésével egyre nagyobb, mindinkább meghatározó szerepük van a termelőszövetkezetek eredményeinek. Termelőszövetkezeteink gabonatermelési eredményeinek, a szövetkezeti gabonatermelés fölényének vizsgálata éppen ezért napjaink egyik élő kérdése, fontos feladata.

A termelőszövetkezeti gabonatermelés fölényének kibontakozása és bizonyítékai

A nagyüzem legfontosabb jellemvonása, hogy sokkal többet és olcsóbban termel, mint a kisgazdaság. Sokkal inkább így van ez a szocialista nagyüzemekben, ahol a termelés fokozásának, a nagyüzemi fölény kibontakozásának új, a kapitalista mezőgazdasági nagyüzemnél sokkal kedvezőbb feltételei is megtalálhatók. Termelőszövetkezeteink: szocialista nagygazdaságok, s bár zömük még alig 3—4 éve alakult, mégis közülük sok száz már jövedelmező nagyüzemi termelést folytat, s jóval túlhaladta a kis- és a középparaszti gazdaságokat. Termelőszövetkezeteink nagyüzemi fölénye nem egyik napról a másikra alakul ki. Kialakulásában jelentős szerepe van népi demokratikus államunk támogatásának, termelőszövetkezeti parasztságunk szorgalmának, a szövetkezeti vezetők jó munkájának. A termelőszövetkezetek fölénye nem egyszerre bontakozik ki a mezőgazdasági termelés különböző ágaiban sem. Tapasztalatok szerint leggyorsabban halad előre a szövetkezeti gazdálkodás a gabonatermelésben és a szántóföldi növénytermelés egyéb ágaiban, sokkal lassabban az állattenyésztésben, a zöldség-, a szőlő- és a gyümölcstermelésben.

Termelőszövetkezeteink fölényének jelei már a szövetkezeti mozgalom kezdetén is megmutatkoztak. A jól gazdálkodó, kiváló eredményeket elérő szövetkezetek száma évről évre gyarapodott.

Jól példázza a termelőszövetkezeti gazdálkodás fölényét, hogy legjobb szövetkezeteink az 1952-es rendkívüli rossz időjárású, aszályos évben is az országos átlagot jóval meghaladó eredményeket értek el. Több száz szövetkezet termelése már abban az évben és a következő évben is jóval meghaladta az egyéni gazdák gabonatermelésének színvonalát, s jónéhány szövetkezet termésátlaga több mint kétszerese volt az országos átlagnak.

Az egyéniek gabonaátlaghozamait messze meghaladó szövetkezetek száma 1953-ban és 1954-ben tovább növekedett. 1954-ben a szövetkezetek 40 százalékának kalászos termésátlagai már meghaladták az egyéni gazdálkodók termésá lagait. Több száz termelőszövetkezet búzaátlagtermése pedig körülbelül 1 mázsával haladta meg az 1000 holdon felüli nagybirtok 1934—1938. évi eredményeit. Lényeges jellemzője volt termelőszövetkezeteink nagyüzemi fejlődésének már a korábbi években is, hogy a legjobban gazdálkodó termelőszövetkezetek kalászos átlagtermése már 1953-ban — sőt a tavalyi rossztermésű évben is — meghaladta a legjobban gazdálkodó 1000 holdon felüli nagybirtokok hozamait. A túloldali táblázat adatai jól szemléltetik ezt.

Az adatfelvétel és a csoportosítás hiányosságai miatt nem volt módunkban a jól gazdálkodó üzemek esetében több évi átlagot szá-

Megnevezés	Búza			Rozs			Árpa		
	átlagtermése q/kh								
	100 kh alatt	100—1000 kh-ig	1000 kh felett	100 kh alatt	100—1000 kh-ig	1000 kh felett	100 kh alatt	100—1000 kh-ig	1000 kh felett
1926—1938. években*	7,5	8,5	9,9	6,2	7,0	7,9	7,4	8,4	9,7
Jól gazdálkodó üzemekben**									
1932—1934. évben...	8,5	10,5	10,7	8,0	9,4	10,3	15,3	11,5	12,0
1937. évben...	8,4	8,9	11,0	6,0	7,9	10,0	7,1	7,6	9,6
1938. évben...	10,3	12,7	14,3	8,5	9,2	9,5	10,3	10,5	11,4
Jól gazdálkodó termelőszövetkezetekben									
1953. évben...		14,8			12,7			17,4	
1954. évben...		10,6			9,8			11,6	

* Ihrig-Hertelendy: A szántóföldi termelés alakulása a trianoni időszakban. Budapest, 1944.

** Mezőgazdaságunk üzemi eredményei. Pátria. Budapest.

molni. Az adatok így is jól mutatják, hogy a főbb kalászosok termelésében 1953—1954 folyamán már érlelődött a termelőszövetkezeti nagyüzemi termelés döntő fölénye.

Jól mutatja a szövetkezeti gabonatermelés fölényét már a korábbi években is az egy főre és az egy családra jutó teljes- és árugabonatermelés nagysága. Az 1954 évi adatok alapján az egy főre jutó teljes termelés a következő:

Termény	Egy főre jutó kg		Index: egyéni = 100
	Egyéni gazdaságban	Termelőszövetkezetben	
Búza	229	570	253
Rozs	78	103	132
Árpa	76	228	300

Az egy főre jutó gabonatermelés jól szemlélteti, hogy hol termelékenyebb a munka. Egy családra számítva is körülbelül kétszer több gabonát termeltek a szövetkezetek, s amellett több árugabonát is adtak az országnak. 1953-ban majdnem kétszer, 1954-ben pedig csaknem háromszor annyi árugabona jutott egy termelőszövetkezeti családra, mint az egyénieknél.

Mindezek nagyon biztató jelei voltak termelőszövetkezeteink nagyüzemi gazdálkodása erősödésének. A felsorolt tények a szövetkezeti gazdálkodás előrehaladásának szemléletes mutatói: kifejezik a termelőszövetkezetek gazdasági fejlődésének fő tendenciáját a legutóbbi években.

Az idén *új vonásokat* figyelhettünk meg termelőszövetkezeteink gazdálkodásában, amelyek azt tanúsítják, hogy a termelőszövetkezeti gazdálkodás fejlődése döntő fontosságú állomásához jutott el. Legfontosabb ezek közül, hogy termelőszövetkezeteink az idén a gabonafélék — pontosabban a kalászos gabonák — termésátlagai tekintetében országosan túlhaladják az egyéni parasztok átlagait. Túlszárnyalják a szövetkezeti gabonatermelés idei átlagai az 1000 holdon felüli nagybirtok 1938 előtti sokévi átlagait is. Végleges adataink még nincsenek, a cséplés azonban már véget ért, s az eddigi adatok minden szempontból megalapozottan mutatják, hogy *a termelőszövetkezetek fölénye ma már országos méretekben is vitathatatlan a gabonatermelésben.* Ez az első esztendő, amikor a termelőszövetkezetek átlagtermése nemcsak egyes községekben vagy járásokban, hanem országszerte is meghaladja az egyéniek átlagát.

Lássunk néhányat a már rendelkezésre álló tények közül.

A termelőszövetkezetek gabonaterméseredményei 1955-ben az egyéni gazdaságok és a felszabadulás előtti nagybirtokok terméseredményeinek százalékában

Megnevezés	Őszi búza	Tavaszi búza	Rozs	Árpa	Zab
Egyéni gazdaság	112	128	119	106	105
Nagybirtok	103	—	104	136	105

Az adatok az augusztus 20-ig elcsépelt gabonát mutatják. Eddig az időpontig a várható gabonatermés kétharmadát elcsépelték már, s valószínű, hogy a hátralévő időben az arányok lényegesen már nem változtak. Augusztus 20-ig a termelőszövetkezetek őszi búza-átlagtermése országosan több mint egy mázsával meghaladta az egyéni gazdálkodókét. Egy tiszántúli, egy dunántúli és egy Duna—Tisza-közi megyében az augusztus közepéig elvégzett cséplés adatai a következőket mutatják:

Megye	A búzatermés átlaga q/kh		A termelőszövetkezetek eredménye, ha az egyéni gazdaságoké =100
	Egyéni gazdaságokban	Termelőszövetkezeti gazdaságokban	
Csongrád	9,67	10,48	109
Somogy	9,9	11,6	117
Bács	8,8	10,1	115

Kedvező helyzetet mutat a többi megye adata is. Békés megyében például őszi búzából 1 mázsával, őszi árpából 3,6 mázsával haladták meg a termelőszövetkezetek terméseredményei az egyéni gazdákéit.

A szövetkezeti gabonatermelés fölényének forrásai

Termelőszövetkezeteinknek a gabonatermelésben elért nagyüzemi fölénye több tényezőnek, a szocialista nagyüzemben rejlő lehetőségek kihasználásának eredménye. A szövetkezetek az idén már országszerte megnyilatkozó nagyüzemi fölénye a gabonatermelésben éppen annak köszönhető, hogy termelőszövetkezeteink egyre inkább nagyüzemi módon, korszerűen gazdálkodnak, mind több nagyüzemi módszert alkalmaznak. Ez a legfőbb forrása termelőszövetkezeteink fölényének a gabonatermelésben.

A gépesítés

A nagyüzemi gazdálkodás fölényének egyik legfontosabb tényezője a mezőgazdaságban a termelés nagyfokú gépesítése, a gépesítés előnyeinek kihasználása. A kisüzemi gazdálkodás méretei csak szűk lehetőséget biztosítanak a gépesítés számára. A kis- és a középparaszti gazdaságokban csak a legegyszerűbb kézi eszközök, kisgépek használhatók gazdaságosan. Termelőszövetkezeteink előtt ellenben a nagyüzemi gépesítés minden lehetősége nyitva áll.

A növénytermelésben a kalászos gabonák termelése a legalkalmasabb a termelés komplex gépesítésére, tehát minden munkafolyamat (a talajelőkészítés, a vetés, a növényápolás, a betakarítás) gépi elvégzésére. Szövetkezeteinkben a gabonatermelés gépesítése a legutóbbi években jelentősen előrehaladt. Gépállomásaink sokat fejlődtek, növekedett gépállományuk, javult munkájuk. A gabonatermelés fontos munkálatai, gépesítési színvonalának mutatói 1953-ban és 1954-ben a következőképpen alakultak:

Megnevezés	1953	1954	1953=100
Tarlóhántás százalékokban	19,7	43,1	219
Őszi vetőszántás »	74,3	100,0	134
Őszi vetés »	72,7	69,5	95
100 kat. hold tsz. szántóra jutó gépi talajmunka (normálholdban)	196,0	232,0	118,4
1 traktoregységre jutó szántó (kat. holdban)	149,0	115,0	77,2

	1954	1955	Index 1954=100
1 aratógépegységre jutó összes tsz. kalászos terület (kh-ban)*	208	183	87,8
A gabonaaratás gépesítési foka a tsz-ekben	47,9	59,1	123,3

* Egy aratógépegység = egy 140 kh idényteljesítményű aratógéppel.

A gépi talajmunka jó minősége és elvégzésének optimális határideje, ugyanígy az idejében történő gépi vetés is jelentősen befolyásolja a terméseredményeket. A vetés gépesítési foka 1954-ben 1953-hoz viszonyítva néhány százalékkal csökkent. A gépállomások 1954 őszén később fogtak hozzá a vetéshez, de sokkal gyorsabb ütemben vetettek, mint az előző évben. 1953-ban az összes vetés mintegy háromötödét, 1954-ben pedig háromnegyedét végezték el az agrotechnikai határidőben.

Adatokkal kimutatható, hogy a termésátlag nagyobb és a gazdálkodás eredményesebb a gépesítettebb termelőszövetkezetekben:

100 kh tsz. szántóra jutó gépi talajmunka mennyisége normálholdban	Termésátlag százalékban		1 kh tsz-i szántóra jutó jövedelem százalékban
	Őszi búza	Kukorica	
300 normálholdig	100	100	100
300 normálhold fölött	107	111	108

Az adatok ugyan 1954-re vonatkoznak, de a helyzet a tavalyihoz képest nem romlott, hanem javult. Ezért az 1954-es adatok felhasználhatók, s most is érvényes összefüggéseket mutatnak.

A gabonabetakarítás gépesítési színvonalának emelkedése is nagy jelentőségű a szövetkezetek gabonatermelésének növelésében. Az aratógép és a kombájn lehetővé teszi a gyors betakarítást, megrövidíti az aratási időt, ezáltal jelentősen csökkennek a szemveszteségek. Különösen fontos volt ez az idén a kedvezőtlen, rendkívül esős időjárás miatt. A Földművelésügyi Minisztérium adatai szerint az idén a betakarítási szemveszteség a következőképpen alakult:

Termény	Kézi aratással	Kévekötő aratógéppel	Kombájnnal
Búza	100	86	60
Rozs	100	87	61
Őszi árpa	100	84	65
Tavaszi árpa	100	91	71
Zab	100	92	61

Ha pedig még külön számolunk azzal a 10—15 százalékos veszteséggel, amely a rossz időjárás miatt érte a behordatlan gabonát, akkor még jobban kiemelkedik a gépi aratás, különösen a kombájn előnye.

A gépesítésnek nagy jelentősége van a munkatermelékenység növelése szempontjából is. Pusztán a betakarítás gépesítésével jelentős élőmunkamennyiséget takaríthatunk meg.

A betakarítás munkaerőszükséglete*

A betakarítás módja	1 kh learatásához szükséges munkanap	Az aratás, a hordás, a cséplés együttes munkaerőszükséglete 1 kh-ra számítva	
		Munkanap	Kombájn-aratás = 100
Kombájnnal	—	2,43	100
Kévekötő aratógéppel	0,83	5,84	240
Kézi kaszával	3,21	8,22	338

* 12 órás munkanapot, 10 q/kh szem- és 20 q/kh szalmatermést véve alapul.

A kévekötő aratógépeknek a termelőszövetkezetekben végzett ez évi munkájával több mint 620 ezer munkanapot, a kombájnokéval több mint 840 ezer munkanapot takarítottunk meg. Ha ezt a munkát kézi erővel — tételezzük fel — 20 nap alatt kellett volna elvégezni, 73 ezer dolgozóra lett volna szükség; tehát 73 ezer termelőszövetkezeti tagot mentettünk fel az egyik legfárasztóbb, legnehezebb mezőgazdasági munka alól, illetve helyettesítettünk csupán a gépállomás gépeivel a legnagyobb mezőgazdasági munkacsúcs idején.

A gépellátottság növekedése, a gépállomások jobb munkája, vagyis a nagyüzemi gépesítés nagymértékben hozzájárult termelőszövetkezeteink idei kimagasló kenyérgabona-termésátlagaihoz.

De a gépállomás nemcsak gépekkel, hanem a vezetés szakmai színvonalának emelésével is sokat segített szövetkezeteinknek. A termelőszövetkezetekben dolgozó több mint két és félezer gépállomási *agronómusnak* szintén nagy része van a szövetkezeti gabonatermelés fellendítésében, a szövetkezeti gazdálkodás tökéletesítésében.

A korszerű agrotechnika és a minőségi vetőmag alkalmazása

A gabona-terméseredmények növelésében nagy fontossága van az alkalmazott agrotechnikának. A gépimunka vizsgálatok során az előzőkben bizonyításként felhasznált adatok szintén azt mutatják, hogy az előző évekhez képest jobb gépi talajmunka, ennek következtében a beérett vetőágy, valamint a vetések zömének agrotechnikai határidőben megtörtént elvégzése nagyon hozzájárult a szövetkezetek idei jelentős termésemelkedéséhez. A Borsod-megyei makkoshogykai *Táncsics* termelőszövetkezet búzatermésátlaga például az idén 9,5 mázsa volt, a falubeli egyénieké csak 7,5 mázsa. A két mázsás különbözet főként a jól megválasztott trágyázott kapás előveteménynek, a megfelelő vetőágynak, a helyes agrotechnika alkalmazásának köszönhető. Külön meg kell említeni, hogy a termelőszövetkezet nemcsak többet, hanem minőségileg is jobbat termelt az egyénieknél, s búzáját kiváló vetőmagnak ismerték el.

Az eddigi termésszerkezet-elemzés (a területegységre jutó növények és kalászok száma, az 1 kalászban termelt szemek száma és az ezerszemsúly) vizsgálata azt tanúsítja: a búzatermelésben alkalmazott agrotechnika fő hibája, hogy 1 kat. holdon kevés növényt nevelünk

fel. A négyzetméterenként elvetett magnak jelenleg a fele, körülbelül 250 növény hoz termést. Az elvetett mag 30—40 százaléka ki sem kel, további 10—15 százalék pedig kezdetben gyengén fejlődik, később pedig elpusztul. Ennek fő oka a nem kielégítő talajelőkészítés, valamint a helytelenül beállított és részben helytelen konstrukciójú vetőgépekkel végzett vetés. Azok a termelőszövetkezetek, ahol a múlt ősszel megtörtént a jó talajelőkészítés, porhanyó, beérett vetőágyat készítettek, valamint kifogásalan minőségben végezték el a vetést is, az országos átlagot jóval meghaladó terméseredményeket értek el. Így például elsősorban ennek eredményeképp az idén a kétsopronyi *Dózsában* 18, a barcsi *Vörös Csillagban* 16, a kocsi *Dózsában* 15 mázsa volt a búza átlagtermése.

A korszerű gabonatermelés nem mellőzheti a minőségi vetőmag használatát. Népi demokratikus államunk lehetővé tette, hogy a termelőszövetkezetek elegendő jóminőségű vetőmagot kapjanak. A minőségi vetőmagtermeléssel megbízott állami gazdaságok biztosítják, hogy a kenyérgabona-vetőmagot termelőszövetkezeteink 4—5 évenként felújítsák. Szövetkezeteink is termelnek minőségi vetőmagot, s a minőségi vetőmag használatában is messze megelőzik az egyénieket. Ez is előmozdította fölényük kibontakozását a kisüzemi gabonatermelés fölött.

A termelőszövetkezetek minőségi vetőmagszükséglete 1954—1955-ben 1 kat. hold vetésterületre számítva az egyéni gazdaságokét 100-nak tekintve, a következőkép alakult:

Őszi búza	406,6
Kalászosok összesen	510,6

Nagyon fontos a jó gabonatermés elérése végett a vetőmag tisztítása, csávázása és a vetőmagnorma helyes megállapítása. Különösen a vetési időpontnak van nagy hatása a terméseredményre. Sokévtizedes tapasztalatok szerint a vetésnek egy hónapos késése — átlagos körülmények közt — mintegy 2 q terméskiesést okozhat. Tehát a november második felében vetett őszi búza holdankénti termésátlaga körülbelül 2 mázsával kisebb. Ennél is későbbi vetés esetén még nagyobb arányú a csökkenés.

Jelentősen befolyásolja a terméseredményt a fejlett vetési módszerek: a keresztsoros és a sűrűsoros vetés alkalmazása. Mindenütt, ahol elég igaerő és gép van hozzá, hogy a vetési idő elhúzódása nélkül elvégezzék, érdemes alkalmazni a keresztsoros vetést. Számítások szerint azonos körülmények közt a keresztsoros vetés egy-másfél mázsával is többet hoz. Még jobb eredményt értek el — egyelőre azonban hazánkban még csak kísérleti parcellákon — a sűrűsoros vetéssel. A sűrűsoros vetéssel folytatott hazai kísérletek 20 százalékig terjedő terméstöbblettel zárultak, s jelentős időmegtakarításon kívül a keresztsoros vetés eredményeit is 5—10 százalékkal meghaladó eredményt hoztak.

A nagy termések elérése végett termelőszövetkezeteink egyre nagyobb gondot fordítanak az ősziek téli és tavaszi ápolására. Különösen fontos a búza talajának gyomtalanítása és porhanyítása tavasszal. Újabban egyre jobban elterjed a vegyszeres gyomirtás, amelyet az

idén már ötször nagyobb területen alkalmaztak, mint tavaly. Azok a termelőszövetkezetek, amelyek ezt az eljárást alkalmazták, országos átlagban körülbelül 1—3 mázsás terméstöbbletet kaptak. Jelentős részben ennek eredményeképpen születtek Hajdú megyében kimagasló, Szolnokban, különösen a túrkevei és a mezőtúri szövetkezetekben, valamint Békésben jó terméseredmények.

A műtrágyázás

A kenyérgabona-termésátlag növelését szolgálja a műtrágya fokozódó használata. Istállótrágyázni rendszerint a búza előveteményét szokták. A műtrágyázásnak azonban igen nagy jelentősége van a búzatermesztésben. A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy megfelelő műtrágyák alkalmazása nélkül a búza nem ad nagy termést. A szövetkezetek az egyéni gazdaságoknál 1953-ban mintegy hatszor, az idén pedig csaknem tízszer több műtrágyát használtak fel.

Tavaly 1953-hoz képest az 1 kh szántóra jutó műtrágya-felhasználás a szövetkezetekben 163 százalékkal növekedett. Részben a műtrágyahasználat jelentős növekedésének köszönhető termelőszövetkezeteink idei kimagasló kenyérgabona termésátlaga. De a műtrágya-felhasználást még ma sem tekinthetjük kielégítőnek.

Elővetemények, vetésforgó

Az őszi kalászosok, különösen az őszi búza, nagyon érzékenyek az előveteményekre. Ezért a legjobb elővetemények kiválasztásának, a helyes vetésforgó kialakításának a kenyérgabona-hozamok növelésében nagy jelentősége van. A párt Központi Vezetőségének 1955 júniusi ülése is hangsúlyozta: „Fokozatosan ügyelni kell arra, hogy a búza adott körülmények közt a legjobb elővetemények után kerüljön elvetésre."

A búza legjobb előveteményei a korán learatásra kerülő hüvelyes növények, a szénának lekaszált zabosbükköny, valamint a repce, az olajlen, a hagyma. Ugyanis ezek betakarítása és az őszi búza vetése között elég idő áll rendelkezésre ahhoz, hogy a talajt megfelelően előkészítsék a vetésre. Kevésbé jó elővetemények a későn betakarításra kerülő növények, például a kései burgonya, a kukorica, a répa. Hazánkban a búzavetések mintegy egyharmada kerül jó előveteményi után a földbe. A kevésbé jó elővetemények közül a kukorica a legfontosabb, mert utána vetjük a búza 35—40 százalékát. Persze az elővetemények ilyen csoportosítása nem abszolút érvényű. Például a trágyázott, többször és jól megkapált korai és középkorai kukorica — ha idejekorán letörték, s szárát letakarították, s különösen, ha tarlóját pétisóval beszórták — jó előveteménynek számít. Ellenkezőleg: ha az egyébként jónak tartott elővetemények művelését elhanyagolják, azok kevésbé jó előveteménynek bizonyulnak. Ezért nagyon fontos, hogy a kevésbé jó előveteményeket megfelelő talaj-előkészítéssel, trágyázással és gondos növényápolással jó előveteményekké változtassuk.

Termelőszövetkezeteink gazdálkodása — bár tavaly sokat javult — ilyen szempontból még nem teljesen kielégítő.

Az itt sorravett nagyüzemi módszerek együttes alkalmazása és egyre szélesebbkörű elterjedése az alapja annak, hogy termelőszövetkezeteink fölénye a gabonatermelésben országos méretekben is nyilvánvalóvá lett.

Mindezek a módszerek, lehetőségek általában hozzátartoznak a korszerű nagyüzemi termeléshez. De termelőszövetkezeteink mint szocialista nagyüzemek az eddigieken kívül még olyan előnyökkel is bírnak, amelyek nem általában a nagyüzemeket, hanem csak a szocialista nagyüzemeket jellemzik.

A szocialista nagyüzemek, tehát termelőszövetkezeteink is, a nagyüzemi termelés általánosan ismert lehetőségein kívül olyan új forrásokból, új lehetőségekből is táplálkoznak, mint: a dolgozók legközvetlenebb anyagi érdekeltsége a termelés növelésében, a szövetkezeti parasztság egyre jobban kialakuló szocialista öntudata, javuló szorgalma, növekvő munkakedve. Ezek a tényezők nem mérhetők statisztikai adatokkal, bár kétségbevonhatatlan, hogy a nagyüzemi fölény kialakulásában, biztosításában nagy lendítőerejük van. Nagyrészt e tényezőknek köszönhető, hogy termelőszövetkezeteinkben a nagyüzemi termelés általánosan ismert lehetőségei is az idén már sokkal fokozottabban érvényesülhettek. Tapasztalható, hogy egyre jobban növekszik szövetkezeti parasztságunk munkafegyelme, megnőtt a közös munkában résztvevő szövetkezeti családtagok aránya. A gondosabb munka, a közös munkában való növekvő részvétel eredményeképp a szövetkezetek idejében elvégezték a különböző munkákat, ez pedig közvetlenül kedvezően hatott a hozamok alakulására.

Termelőszövetkezeteink fölénye megőrzésének, továbbfejlesztésének a továbbiakban is igen fontos forrása a szövetkezeti dolgozók növekvő aktivitása és lelkesedése, ami nagyon szorosan összefügg a szövetkezeti demokrácia betartásával, a helyes vezetéssel, a tagság összeforrottságával, a termelőszövetkezetekben folyó politikai munkával.

Az állami gazdaságok kimagasló gabonatermése

Állami gazdaságaink fölénye a gabonatermelésben már a korábbi években is megmutatkozott. Ez elsősorban abban nyilvánult meg, hogy állami gazdaságaink vetésterületi arányukhoz képest jóval több kenyérgabonát adtak az országnak, mint az egyéni gazdaságok vagy a termelőszövetkezetek. Így például 1954-ben a szántóterület 12,6 százalékát kitevő állami gazdaságok adták a begyűjtött kenyérgabona 19,2 százalékát. Ezenkívül állami gazdaságaink gabona-átlagtermése már a korábbi években is meghaladta az országos átlagot. A búzatermés átlaga az ötéves terv éveiben az országos átlag százalékában a következőképpen alakult:

1950	1951	1952	1953	1954
112	102	98	110	103

Az első ötéves tervben — 1952 kivételével — az állami gazdaságok termésátlaga — a területi növekedés jelentős nehézségei ellenére — minden évben nagyobb volt az országos átlagnál. Egyes állami gazdaságaink kimagasló eredményt értek el a gabonatermelésben is. Az idén az állami gazdaságok hozamai szintén meghaladják mind az egyéniek, mind a termelőszövetkezetek átlagát.

Az állami gazdaságok 1955. évi gabonaterméseredményei az egyéniek és a termelőszövetkezetek termésének százalékában

Megnevezés	Őszi búza	Tavaszi búza	Rozs	Tavaszi árpa	Őszi árpa	Zab
Egyéni	148	163	143	98	116	126
Tsz	132	127	120	102	109	120

Több olyan állami gazdaságunk van már, amely valamennyi gabonafélében messze kimagasló termést ért el. A nagyszentjánosi állami gazdaság kat. holdanként őszi búzából 13,46, rozsból 12,43, őszi árpából 21,69, tavaszi árpából 13,54, zabból 14,10 mázsa átlagtermést takarított be. Külön is érdemes kiemelni néhány jó állami gazdaság őszi búza átlagtermését. A mezőhegyesi állami gazdaság több mint négyezer holdon 17,60, a gorsai állami gazdaság 750 holdon 16,09, az ebesi állami gazdaság 1280 holdon 15,40 mázsa holdankénti termésátlagot ért el. A törzsállattenyésztő állami gazdaságok ez évben már 15 000 holdon értek el kereken 14 mázsa átlagtermést. Kisebb parcellákon, 60—100—150 kat. holdon a mezőhegyesi, az ebesi, a héki, a gorsai, a hajdúnánási állami gazdaságok 20—24 mázsa átlagtermést is elértek.

Állami gazdaságaink nagyüzemi fölényének fontos vonása, hogy a munkatermelékenység színvonala jóval meghaladja a kisüzemek és a termelőszövetkezetek gabonatermelésének termelékenységi színvonalát.

Állami gazdaságaink kiemelkedő eredményeinek magyarázatát az igen magas színvonalú gabonatermeléshez szükséges adottságok, feltételek meglétében találjuk meg. Az állami gazdaságok gabonatermelése sokkal jobban gépesített még a szövetkezetek gabonatermelésénél is. A gabona talajelőkészítési és vetési munkáit csaknem teljesen, az aratásnak pedig 85 százalékát az idén már géppel végezték. A kalászosok gépesítésének foka sokkal magasabb. Az állami gazdaságok jobban kihasználják a gépek kapacitását: például az aratógépek és a kombájnok tényleges teljesítménye az idén 10 százalékkal nagyobb volt, mint a termelőszövetkezetekben.

A gépesítés magasabb színvonala mellett a nagyobb gabonatermés-eredmények elérésének egyéb tényezői is sokkal fokozottabban érvényesülnek állami gazdaságainkban. Állami gazdaságaink tavaly 18-szor több műtrágyát használtak fel, mint az egyéni gazdaságok és 3-szor többet, mint a termelőszövetkezetek. Sokkal nagyobb arányú volt a

vegyszeres gyomirtás alkalmazása is. Az állami gazdaságok jobb szakember-ellátottsága, szakmai szempontból magasabb fokú irányítása még kedvezőbb feltételeket teremt a korszerű agrotechnikai módszerek alkalmazására. Állami gazdaságainknak nagy szerepük van a termelőszövetkezetek gazdálkodásának segítésében; nemesítő munkájuknak minőségi vetőmagtermelésüknek jelentős része van termelőszövetkezeteink jobb vetőmagellátásában, s ezáltal a termelőszövetkezetek nagyobb terméshozamaiban.

Következtetések — tanulságok

Termelőszövetkezeteink sok kezdeti nehézséggel küzdöttek meg eddig, s a jövőben sem lesz teljesen sima az útjuk. De most már elérték, hogy a mezőgazdasági termelés döntő fontosságú ágában, a kalászosok, a kenyérgabona termelésében országos méretekben is megelőzték a kis- és a középparaszti gazdaságokat. Pedig az egyéni parasztgazdaságok sem termeltek rosszabbul az idén, mint tavaly. De szövetkezeteink idei fejlődése a korábbinál sokkal gyorsabb, jóval erőteljesebb volt.

A szocialista mezőgazdasági nagyüzem fölénye a gabonatermelésben ma már országszerte vitathatatlan. Új vonása ez mezőgazdaságunknak, szövetkezeti mozgalmunknak. Szocialista mezőgazdasági nagyüzemeink fölénye a kalászosok termelésében nagy jelentőségű mind az ország ellátása, mind a mezőgazdaság szocialista átszervezése szempontjából. A termelőszövetkezetek és az állami gazdaságok ezáltal jelentős részt vállalnak az ország ellátásában. 1954-ben már az árugabonának mintegy 36, a rizsnek 84,8, a vágósertésnek 42,6, a tejnek 40 százalékát a szövetkezetek és az állami gazdaságok adták. Szocialista nagyüzemeink az idén az ország ellátásában még ennél is nagyobb részt vállalnak magukra. Szocialista nagyüzemeink fölényének beigazolódása a gabonatermelésben azt mutatja, hogy a mezőgazdaság nagyarányú fellendítése hazánkban is csak a szocialista mezőgazdaság alapján lehetséges. Ez a fő módja nehézségeink, egyebek közt gabonanehézségeink megoldásának is.

Például a battánpusztai *Virágzó* termelőszövetkezet búzából mintegy 3,5 mázsával, rozsból 5 mázsával nagyobb holdankénti átlagtermést ért el, mint a falu egyéni gazdái. Ha a község egész kenyérgabona-vetésterületén akkora átlagtermést takarítottak volna be, mint a termelőszövetkezet (vagyis búzából 12,24 mázsát, rozsból 16,10 mázsát), akkor összesen 3500 mázsával több kenyérgabona termett volna. A komáromi járásban a termelőszövetkezetek termésátlaga mintegy 2 mázsával meghaladta az egyénieket. Ez azt jelenti, hogy így a járás egyénileg dolgozó parasztjainak összesített vetésterületén 31 000 mázsával több kenyérgabona termett volna, ha a járás egész dolgozó parasztsága már az idén termelőszövetkezetben dolgozott volna. Ez a mennyiség legalább 15 000 ember egy évi kenyérellátását biztosítaná. Az egész mezőgazdaság szocialista útra való áttérése megnyitja majd

a termelés lényegesen magasabb színvonala és állandó növekedése előtt az utat hazánkban.

A termelőszövetkezetek gabonatermelése növekedésének, annak a ténynek, hogy az idén már az 1 kat. holdra jutó átlagtermés tekintetében országszerte is sikerült túlhaladni az egyéni gazdaságok gabonatermelését, jelentős szerepe van a szövetkezeti parasztság jó módjának növekedése szempontjából is. Ez termelőszövetkezeteink gyorsabb erősödésének, a szövetkezeti parasztcsaládok százezrei jobb életének még kedvezőbb feltételeit teremti meg. Idei végleges adataink még nincsenek, de már a tavalyiak is azt mutatták, hogy az őszi búza termésátlaga és a szövetkezetek vagyoni helyzete, jövedelmezősége nagyon szorosan összefügg.

Ha a termelőszövetkezeteket az őszi búza termésátlaga szerint csoportosítjuk, s az első csoportba tartozó termelőszövetkezetek vagyoni és részesedési eredményeit 100-nak vesszük, a következő eredményt kapjuk:

Őszi búza termésátlaga	1 kat. holdra jutó összes vagyon	1 főre jutó részesedés	
		Összesen	Készpénz
5 mázsa alatt	100	100	100
5–7 mázsa	117	115	110
7—9 mázsa	135	134	137
9—10 mázsa	147	141	151
10—12 mázsa	147	160	209
12 mázsa felett	282	213	345

Az idén a jobb gabonatermelés eredményeképp a helyzet még kedvezőbb. Szövetkezeteink több gabonát adhatnak nemcsak az országnak, hanem tagjaiknak is.

Érdemes levonni néhány tanulságot a jövőre is. Termelőszövetkezeteink további fontos feladata, hogy sikereiket, győzelmüket továbbfejlesszék. Úgy kell gazdálkodniuk, hogy fölényük a gabonatermelésben jövőre is tovább növekedjék. Ezzel együtt termelőszövetkezeteinknek mindent meg kell tenniük, hogy a gazdálkodás többi ágában is igazolódjék a szövetkezeti gazdálkodás fölénye. Nagy lehetőség van erre elsősorban a szántóföldi növénytermelés más ágaiban, ahol a gépállomások szintén sokban segítik termelőszövetkezeteinket De fokozniuk kell erőfeszítéseiket a közös állattenyésztés fejlesztésében is. A legfontosabb mezőgazdasági termelési ágak közül a közös állattenyésztés a legelmaradottabb termelőszövetkezeteinkben. Ez azt követeli, hogy sokkal nagyobb gondot fordítsanak a közös állattenyésztés, benne a szarvasmarhatenyésztés minél gyorsabb fejlesztésére. Különösen fontos ez a kezdeti nehézségeken már túljutott négy—ötéves szövetkezetekben, ahol a közös állattenyésztés jövedelmezővé tételének minden fontos feltétele megvan.

Az a tény, hogy termelőszövetkezeteink a gabonatermelésben országszerte megelőzték az egyéni gazdaságokat, biztosan megalapozza, hogy a szövetkezetek a következő években a szántóföldi növénytermelés egyéb ágaiban is bebizonyítsák fölényüket. Az adatok is azt tanúsítják, hogy a fejlett gabonatermeléssel rendszerint szorosan összefügg a mezőgazdasági termelés többi ágának fellendülése is. Azok a szövetkezetek, amelyek az átlagot meghaladó eredményeket értek el a gabonatermelésben, rendszerint magasabb színvonalon gazdálkodnak, s hasonlóan jó eredményeket értek el a gazdálkodás más területein is. Erről tanúskodik a következő táblázat.

Őszi búza termésátlag	Kukorica	Burgonya	Cukorrépa
	termésátlaga q/kh 1954-ben		
5 q alatt	7,9	41,8	81
5—7 mázsa	10,4	47,5	104
7—9 mázsa	11,8	51,4	119
9—10 mázsa	12,7	56,6	136
10—12 mázsa	12,4	58,2	135
12 mázsa felett	13,3	58,8	157

A két utóbbi táblázat adatait egybevetve, megállapítható, hogy az őszi búza termelési színvonala és általában a gazdálkodás színvonala között nagyon szoros az összefüggés. Termelőszövetkezeteink idei gabonatermelési sikerei biztató előjelül szolgálnak, hogy szövetkezeti tagjaink lendületes munkájukkal az elkövetkező években még inkább kibontakoztatják a szocialista nagyüzem fölényét.

Termelőszövetkezeteink ez évi általános erősödése, szép gabonaterméseredményei és a többi növényféleségből is kedvező terméskilátásai természetesen nem maradnak hatástalanul a még egyénileg dolgozó parasztokra. Az idén és különösen ezekben a napokban igen sok dolgozó paraszt lép — a szövetkezetek fölénye felismerésének eredményeképpen — a szocialista nagyüzemi gazdálkodás útjára. Az idén augusztus 31-ig több mint 43 ezer új taggal gyarapodtak a termelőszövetkezetek. A szövetkezeti út magasabbrendűsége és végső győzelme biztos és elvitathatatlan. Ez a szocialista nagyüzemi gabonatermelés — benne a szövetkezeti gabonatermelés — kibontakozott fölényéből fakadó legfőbb tanulság.

Termelőszövetkezeteink sikerei biztatóak. Termelőszövetkezeti parasztságunk egyre növekvő tábora továbbfejleszti eredményeit, a fejlődést gátló tendenciákat felszámolja, s a párt és a kormány jelentős támogatásával sikeresen halad előre a szocialista nagyüzemi gazdálkodás útján.

HEGEDÜS TIBOR

A kémizálás: a műszaki fejlesztés fontos követelménye

A szocialista és a szocializmust építő társadalmakban a termelés növekedésének, s ezen keresztül a jólét fokozásának legfontosabb eszköze: a munka termelékenységének szüntelen növekedése. A munkatermelékenység növekedése szorosan összekapcsolódik a műszaki fejlődéssel, a technika haladásával.

A szocialista társadalom megköveteli a technika szakadatlan fejlesztését, mert a termelés csak a technika gyorsütemű fejlesztése alapján elégítheti ki a társadalom szakadatlanul növekvő anyagi és kulturális igényeit.

A technika fejlődésén a termelőeszközök és elsősorban a munkaeszközök fejlődését értjük. A szocialista társadalom ezeket az egész nép érdekében a nép gazdagságának növelésére, a dolgozók szükségleteinek maximális kielégítésére használja fel.

A technika fejlődésének fő irányai

A technika fejlődésének fő irányaként ma a gépesítést és az automatizálást, a villamosítást, valamint a kémizálást jelölhetjük meg. A technika fejlődésének mindhárom mai iránya — amelyek közül a szocializmus építése során a népgazdaság villamosítása a döntő — egymást kölcsönösen feltételezi, kiegészíti és alátámasztja, s e három irány együttesen teszi lehetővé a műszaki fejlődés egészen új szakaszának kialakulását. Ezt az új szakaszt az atommag energiájának felszabadítása és felhasználása jellemzi.

Az első ötéves terv idején jelentős eredményeket értünk el a műszaki fejlesztésben. Különösen nagyok voltak a villamosítási sikereink. Kialakult az ország egységes villamosenergia-hálózata, amelyet a központi teherelosztóból, egyetlen központból irányítanak. Ez hozzájárult, hogy villamosenergiatermelésünk jobban kielégíthesse a kapacitásánál gyorsabban növekvő fogyasztói igényeket, függetlenül azok területi elhelyezésétől. Az ötéves terv utolsó évében meghonosítottuk a menetrend szerinti energiagazdálkodást is. Ez biztosította az ipar zavartalan áramellátását, annak ellenére, hogy elektromos energiatermelésünk, bár nagyot növekedett, mégis elmaradt a szükségletek mögött. A villamosítás területén történt haladásunk minden nehézség és a villamosenergiatermelő beruházások üzembelépésének késése ellenére igen jelentős

volt, s megalapozta az egész ipar műszaki fejlődését. Iparunk villamosításának színvonalát jól jellemzi, hogy tavaly a felhasznált villamosenergia mintegy egyötödét elektro-technológiai célokra, főként elektrolízisre használtuk fel.

Igen nagy mértékben fokozódott az egész népgazdaság gépekkel való ellátottsága, a gépesítés színvonala is. Különösen megnövekedett gépiparunk korszerű szerszámgépekkel való ellátottsága, s ez tette lehetővé termelésének ugrásszerű emelkedését. De nagy volt a fejlődés az ipar többi ága, köztük a szénbányászat és más bányászati ágak, az építőanyagipar, a könnyű- és az élelmiszeripar, valamint az építőipar gépesítésében is. Lényegében az ötéves terv időszaka alatt jutottunk el arra a szintre, hogy az építőipart és a szénbányászatot, amelyben azelőtt majdnem kizárólag kézimunkával folyt a termelés, ma már a gépesítés minden hiányossága ellenére is voltaképpen gépi nagyiparnak tekinthetjük. Jelentős — bár nem kielégítő — haladást értünk el a kisegítő munkafolyamatok, különösen a szállítás gépesítésében. Korszerű gépi nagyipar formájában alakult ki az azelőtt teljesen kisipari jellegű ruházati ipar. Ugrásszerűen fejlődött a mezőgazdaság gépesítése is.

Ennek ellenére a gépesítés színvonala népgazdaságunk minden ágában jelentősen elmaradt a követelményektől. Ez nem kis mértékben azzal függ össze, hogy a gyártmányok kialakítását, a gyártott géptípusok nomenklatúráját és volumenét nem mindig a műszaki fejlesztés szempontjai, hanem gyakran a minél kényelmesebb tervteljesítés határozta meg. Az is előfordult, különösen azokon a területeken, ahol gépiparunk kapacitása szűk, hogy éveken keresztül elhanyagolták a belföldi gépellátást. Ez az exportált gépek értékének sokszorosára rúgó exportkiesést okozott, nem is szólva az ipar gépparkjának leromlásáról (például a gyógyszeripar emiatt éveken keresztül alig kapott zománcozott berendezéseket, noha ezek beállításával értékük sokszorosára rúgó gyógyszerexport-többletet érhettünk volna el).

A villamosítás és a gépesítés mint a műszaki fejlesztés irányai közismertek, s megvalósulásukért tudatosan tettünk jelentős erőfeszítéseket. Ugyanakkor *a népgazdaság kémizálását mint a műszaki fejlődés harmadik fő irányát terveink eddig nem mérlegelték a maga összefüggéseiben, nem tűzték ki célul,* s noha egyes megszabott feladatok valójában a kémizálást szolgálták, ezek nem alkottak összefüggő rendszert, végrehajtásukat állami szerveink nem kísérték kellő figyelemmel, és így — mint az a Központi Statisztikai Hivatalnak az ötéves terv teljesítéséről szóló jelentéséből is kitűnik — csak igen korlátozott mértékben valósultak meg. Megállapíthatjuk, hogy *a népgazdaság kémizálását eddig* átfogó módon, műszaki fejlesztési célként *terveink nem is tűzték napirendre.*

A kémizálás lehetőségei és közgazdasági jelentősége iparunkban

A villamosítás és a gépesítés általánosan ismert és közgazdászaink körében többé-kevésbé helyesen használt fogalom. A kémizálás fogalmát ellenben sokkal kevésbé ismerik, s a legtöbben egyszerűen a vegyipar fejlesztésével azonosítják; ezt részben indokolja rosszul sikerült magyarosítása, a „vegyiparosítás" kifejezés is. Ezért kell, hogy e fogalom tartalmát és népgazdasági jelentőségét egyértelműen tisztázzuk.

A népgazdaság kémizálásán *kémiai eljárásoknak a népgazdaság minden ágába való bevezetését és a vegyipar termékeinek széleskörű felhasználását értjük.* A vegyitermékek alkalmazása részint közvetlenül fokozza a munka termelékenységét, részint növeli a fogyasztási cikkek választékát és javítja minőségüket. A kémiai eljárások széleskörű felhasználása pedig elsősorban a nyersanyagbázis szélesítését, s a hulladékok felhasználása révén ugyancsak az önköltség csökkenését, a termelékenység növekedését eredményezi, mert ugyanaz a munkamenyiség több használati értéket hoz létre.

A termelés kémizálása az ipar valamennyi ágában ugrásszerű fejlődést, valóságos forradalmat szül. A vegyi termékek felhasználása megváltoztatja egész iparágak képét és óriási lehetőségeket nyit meg az ipar fejlődése előtt. Vizsgáljuk ezt meg néhány iparág példáján.

A bányászatban felhasznált vegyipari termékek közül most a robbanóanyagok a legfontosabbak. Ezzel kapcsolatban jegyezzük meg, hogy bár számviteli szempontból a robbanóanyag segédanyagnak számít, a termelésben vitathatatlanul olyan eszköz gyanánt szerepel, amely nélkül a munkafolyamat nem, vagy csak egész más módon lenne elvégezhető, s amelyet a munkás a munka vezető közegeként, tehát munkaeszközként önmaga és a munka tárgya közé állít. De ugyanakkor a robbanóanyag egyetlen munkafolyamatban elhasználódik, tehát értékesítés szempontjából a munkatárgyhoz, közelebbről a segédanyaghoz hasonló. A kémiai munkaeszközöknek ez többé-kevésbé általános tulajdonságuk. Míg tehát — mint Marx rámutatott — a vegyi eljárások alkalmazása az alapanyag és a segédanyag közti különbséget mossa el, a vegyianyagok munkeszközként való alkalmazása — amire széles méretekben csak a legutóbbi évtizedekben került sor — a munkaeszköz és a munkatárgy közti határ elmosódásához vezet.

A napi sajtó híradásaiból ismeretes, hogy a robbantási eljárások alkalmazása — különösen a Kóta-féle millszekundumos robbantás bevezetése óta — olyan nagy termelékenységet biztosít, különösen a kőfejtésben, de a szénbányászatban is, amelyet a technika mai színvonalán semmiféle fejtőgéppel nem érhetünk el. A robbanóanyagok alkalmazása a fejtésben nemcsak a fejtési munka termelékenységét növeli, hanem egyúttal ösztönzi a nagyteljesítményű rakodó és szállítóberendezések létesítését is, s ezáltal nagy lökést ad a bányászat gépesítésének, a bányász munkája megkönnyítésének és termelékenysége fokozásának.

A bányászatban felhasznált vegyianyagok közül ma kétségtelenül a robbanóanyagok a legelterjedtebbek, de használatuk nem kizárólagos. A kőolajbányászatban a mészkőrétegekben elhelyezkedett lelőhelyek nyomásának emelésére sósavat használnak, amely a kőzetet megbontja, szénsavat fejleszt belőle, s a szénsavgáz nyomása hajtja fel az olajat. Hasonlóképpen savak alkalmazásával sikerült egyes színesfémeket a föld alatt érceikből kioldani, s a felszínre szivattyúzott oldatból a fémet — főként rezet — elektrolitikusan vagy más módon kitermelni. Nem kétséges, hogy végülis teljes sikerre fognak vezetni azok a kísérletek is, amelyek a szén földalatti elgázosítása útján a szénbányászat forradalmasítását, gyökeres megváltoztatását kívánják elérni. A bányász csákányának vegyianyagokkal való helyettesítése a termelékenység példátlan arányú emelkedését eredményezi.

A bányászathoz hasonlóan igen nagy a jelentősége a vegyianyagoknak és a vegyi eljárásoknak a bányászat termékeinek dúsításában és szétválasztásában is. A különféle ásványok, ércek flotálása nem képzelhető el flotációs vegyszerek használata nélkül, de ezen túlmenően egyre nagyobb teret hódít főleg a színesfémek érceinek feldolgozásakor a nemesfém-kitermelésben már régóta ismert hidrometallurgia. Ennek az a lényege, hogy az ércet savak, lúgok vagy sók oldataival kezelik, ily módon a benne levő színesfémet oldatba viszik, majd ebből az oldatból kiválasztják. A hidrometallurgiai, vagyis kémiai feltárási módszerek, különösen a fémszegény ércek feldolgozásában, világszerte egyre inkább tért hódítanak.

A vegyianyagoknak és a kémiai eljárásoknak a nehézipar ágai közül a kohászatban van a legkiemelkedőbb jelentőségük. Ez érthető, ha meggondoljuk, hogy lényegében valamennyi kohászati eljárás kémiai folyamat ipari megvalósítása. A vaskohászatban a kohósítás egyik alapnyersanyaga a vegyipar által gyártott koksz; a vasolvasztás folyamatának meggyorsítása és a kohók kapacitásának növelése végett pedig egyre kiterjedtebben alkalmazzák az oxigénbefúvást. Az oxigénbefúvással való kohósítás fejlődése a vaskohászat egészen új módszerének, az alacsonyaknás kohóban való olvasztásnak a kialakulásához vezetett. Ehhez az eljáráshoz már nem kell nagy szilárdságú koksz: aprószemű koksszal, barnaszénkoksszal, sőt még szénnel is megvalósítható, s ezzel a módszerrel gyenge minőségű vasérc is feldolgozható. Az ily módon gyártott nyersvas önköltsége lényegesen kisebb lehet, mint a nagyolvasztóban gyártott nyersvasé, mert az oxigén felhasználása következtében a torokgázok szénmonoxid-tartalma annyira megnövekszik, hogy alkalmassá válik hidrogén előállítására és ily módon vegyipari szintézisek céljára. A vasérc vassá való redukálására felhasznált szenet a kohósításkor nemcsak energiahordozóként hasznosítjuk, hanem kémiai elemként is, azaz felhasználjuk vegyi tulajdonságait és ily módon egyidejűleg hasznosítjuk mint vegyipari nyersanyagot.

Az oxigén felhasználása nemcsak a nyersvas, hanem az acél gyártását is meggyorsítja, korszerűbbé teszi. Az oxigénbefúvás emeli a Martin-kemencék hőfokát, gyorsítja a frissítés folyamatát, csökkenti a frissítőérc-, illetve az ócskavasszükségletet, javítja a gyártott acél minőségét és mintegy 20 százalékkal növeli a Martin-kemencék kapacitását. Bargyin akadémikus útmutatásai nyomán a mi Martin-üzemeinkben is egyre több kísérlet folyik az oxigén rendszeres alkalmazására.

A vaskohászat és az acélgyártás — kémiai jellegű technológiájuk ellenére — a vegyipartól teljesen különálló iparágak. A színesfémek és különösen a könnyűfémek kohászata ellenben a legszorosabban összefonódott a vegyipar ágaival, s alig választható el tőlük. A réz, a cink és az ólom szulfidos érceinek kohósításakor a színesfémeken kívül kénes gázok is keletkeznek, s ezek a kénsavgyártás céljait is szolgálhatják (bár nálunk ma még csak a levegőt szennyezik); a kapott nyersfémek tisztítása elektrokémiai úton, elektrolízissel történik. Az alumíniumkohászat nyersanyagát, a timföldet bonyolult kémiai eljárások sorozatával kell bauxitból előállítani, az alumíniumkohászat pedig a timföldön és a villamosenergián kívül jelentős mennyiségű kriolitot, más fluórsókat, továbbá anódmasszát és katódszenet igényel, amelyeket — a természetes kriolit kivételével — szintén a vegyipar állít elő.

A kohászat kémizálása ma már viszonylag igen előrehaladott, a fémfeldolgozóipar és a gépgyártás ellenben ezen a területen eléggé elmaradottnak tekinthető. A fémek vágásához és hegesztéséhez elterjedten használják az acetilénből és oxigénből keletkező autogénlángot, a könnyűfémek elektrohegesztésekor az argongázvédőburkot, a forrasztáshoz az ammoniumkloridot és más vegyszereket stb. A legutolsó időkben kidolgoztak eljárásokat különösen szerszámok, de más fémalkatrészek elektrolitikus úton való edzésére is. Elterjedt és közismert eljárás mind a rozsdavédő és díszítő fémekkel elektrokémiai úton való bevonás (galvanizálás, krómozás, nikkelezés), mind pedig a fémalkatrészek korrózióvédő bevonattal való ellátása (festés, lakkozás, eloxálás). Mindezek a módszerek a fémfeldolgozó ipar, illetve a gépgyártási technológia klasszikus eljárásai.

Az előbbieknél lényegesen nagyobb jelentősége van az egész gépipar fejlődése, a korszerű gépszerkesztés szempontjából azoknak a vegyipar gyártotta új szerkezeti anyagoknak, amelyeket általában műanyagoknak szokás nevezni. Mindazok a gépalkatrészek, amelyek nincsenek különlegesen magas hőmérsékletnek kitéve, vagy amelyekkel szemben nem támasztunk az alumínium-ötvözetekét meghaladó szilárdsági és keménységi követelményeket, általában műanyagokból is gyárthatók. A műanyagból készült alkatrészek jelentős előnye alacsonyabb fajsúlyuk, kimagasló kopásállóságuk, jóformán tetszés szerint beállítható súrlódási sajátságaik, zajtalan működésük, jó szigetelőképességük, ellenállásuk a korrózióval szemben, s az, hogy tulajdonságaik igen tág határok közt változtathatók.

Minthogy a műanyagból készült gépalkatrészek legtöbbször sajtolással, fröccsöntéssel vagy más, kevés hulladékkal járó tömeggyártási módszerrel készülnek, gyártásuk kevéssé munkaigényes. A műanyagok széleskörű alkalmazásával készült gépek és berendezések azonkívül, hogy korszerűbbek, gazdaságosabbak, olcsóbbak, olcsóbban termelnek, könnyebbek és tetszetősebbek, gyártásukhoz kevesebb fémet is igényelnek. Ez pedig éppen a magyar gépipar fejlődése szempontjából nem elhanyagolható jelentőségű tény.

A műanyagok alkalmazása nagyon befolyásolja egész sor gépipari ág anyagszükségletét. A szintétikus szerkezeti anyagok egyre inkább kiszorítják a fát, a bőrt, a természetes textilanyagokat és nem utolsósorban a színesfémeket meg a nemesacélokat a gépipar nagy területeiről, elsősorban a közlekedési eszközök gyártásából. Éppen ezen a területen a műanyagokon kívül nagy és egyre növekvő szerepe van egy másik fejlődő vegyipari ág, a gumiipar termékeinek is. Nem beszélve a pneumatikokról, a különféle tömlőkről, hajtószíjakról és szállítóhevederekről, amelyek általánosságban közismertek, rohamosan nő a gumiból készült rugók szerepe is. Ma már a korszerű Diesel-, Diesel-elektromos és elektromos mozdonyok — köztük a hazai gyártású BoCo mozdonyok is — és más legnehezebb típusú közlekedési eszközök gumirugózással vannak ellátva. Ugyancsak gumirugózás biztosítja például a repülőgép műszereinek rezgésmentes felszerelését, s ezzel a pontos mérések lehetőségét, s még egy sor más rugózási és rezgéscsillapítási feladat megoldását.

A vegyipar termékeinek és a vegyi eljárásoknak a nehézipar különféle ágaiban betöltött és az előzőkben csak néhány példával érintett

szerepén kívül a kémizálás a könnyűiparban is óriási jelentőségű. Ismeretes, hogy könnyűiparunk fejlődésének egyik legfőbb akadálya a textilipar hazai nyersanyagbázisának majdnem teljes hiánya. A textilipar nyersanyagai közül hazánkban viszonylag elég nagy termést csak a len és a kender ad, de ezek is csak korlátozott területen, s így hazai termelésükre nem alapozhatjuk ruházati ellátásunkat. A gyapot termesztésére irányuló kezdeményezések minden erőfeszítés ellenére eddig nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket.

A Sztálinvárosban megvalósuló kokszolás, valamint a román földgáz tervezett feldolgozásának segítségével szintétikus úton megteremthetjük a textilipar legkorszerűbb színvonalú, legjobb minőségű hazai nyersanyagbázisát. Ezzel kapcsolatban azt is mérlegelni kell, hogy a természetes szálas anyagok termelési költségeit az éghajlat, a talajviszonyok és egyéb természeti tényezők jelentősen befolyásolják, s a mi viszonyainknak megfelelő fajták esetleg csak hosszú évek munkájával nemesíthetők ki, feltéve, hogy ez a munka egyáltalán sikerrel jár. Bár a szocialista tábor országai közt az ország egész területéhez viszonyított szántóterület hazánkban a legnagyobb, ugyanakkor az egy lakosra jutó szántóterület Csehszlovákián kívül hazánkban a legkisebb. Ez szükségessé teszi a szántóterület mindennemű ésszerűtlen kihasználásának megszüntetését. A szintetikus műszálak termelési költsége pedig lényegében csak a termelőerők színvonalától függ, vagyis attól, hogy milyen fejlett technikával dolgozunk. Ha textiliparunk a szintétikus polikaprolaktám (perlon) és poliakrilnitril (orlon) típusú műszálak széles bázisára fog támaszkodni, akkor nemcsak termékeinek minősége lesz sokkal jobb a ma elérhetőnél, hanem egyúttal a gyártás is rentábilisabbá válik mind belföldi, mind pedig külkereskedelmi szempontból. Ezt a szempontot pedig okvetlenül mérlegelni kell a műanyagipar távlati fejlesztési tervének kidolgozására vonatkozó kormányhatározat végrehajtásakor.

A textilfestés és kikészítés, a bőripar, valamint az élelmiszeripar különféle ágai már kialakulásuk óta vegyszerek széleskörű felhasználásán alapulnak; kémiai, biokémiai és fizikai-kémiai elvi alapokon nyugvó eljárások alkotják egész technológiájukat. A vegyipar fejlődése és ezeknek az iparágaknak a műszaki fejlődése elválaszthatatlanul összefügg, s kölcsönösen hat egymásra. Például a cipőipar széles körben felhasználja a műanyagból készült talpat, s a gumiipartól megköveteli a mikroporózus talp, a műanyagipartól pedig a légáteresztő felsőbőrök készítését. A könnyűiparban új jelenség, a kémizálás további térhódításának bizonyítéka, hogy a ruházati ipar már hazánkban is sikeres kísérleteket végez a varrásnak ragasztással való széleskörű helyettesítésére: ez ugrásszerűen növeli majd a termelékenységet, s kétségtelenül nagy lépéssel közelebb visz az automatikus gépsorok megteremtéséhez.

Iparunk fejlődésének egyik akadálya, hogy a villamosenergia nemcsak kevés, hanem drága is. Minthogy használható vízienergiakészleteink részint korlátozottak, részint pedig hasznosításuk olyan volumenű beruházásokat követel, amilyenekre egyelőre nem vagyunk képesek, egyesek úgy vélik, hogy energiagondjainkat majd csak az atomerőművek fogják megoldani. Pedig nincs okunk pesszimizmusra, hiszen az olcsó energiaellátást még széntüzelésű erőművekkel is lehetővé teszi a népgazdaság tervszerű, a villamosítással összehangolt kémizálása. Ezen

az értendő, hogy: 1. olyan tüzelőanyagokat használnak fel energiatermelésre, amelyek kémiai feldolgozásra alkalmatlanok, 2. az eltüzeléssel egyidejűleg, előkátránytalanító eljárások segítségével, a füstgázok melegének felhasználásával a szenet részint megszárítjuk, részint kátránytartalmát legalább részben kivonjuk, s vegyipari célra hozzáférhetővé tesszük, 3. kéndús szeneinknél a füstgázok kéndioxidtartalmát is kivonjuk, végül 4. energiaellátásunk fejlesztését elsősorban fűtőerőművekkel valósítjuk meg, vagyis az erőművek közvetlen közelébe olyan ipari üzemeket telepítünk, amelyeknek a gőzzel fedezhető hőszükséglete viszonylag nagy, azaz vegyi-, textilkikészítő-, szesz-, konzerv-, növényolaj-, sör- és cukorgyárakat.

A fűtőerőművek egyidejűleg a szomszédos lakótelepek gazdaságos fűtésére is alkalmasak. Az előkátránytalanítóval ellátott, mosási féltermékkel tüzelő ipari gőzfogyasztókat és a lakosságot kiszolgáló fűtőerőmű árama a mi viszonyaink közt versenyképes lehet a vízierőművek által termelt árammal. Helyes lenne, ha energetikusok, vegyészek és közgazdászok közösen végeznének erre vonatkozó részletes gazdasági hatásfokszámításokat.

Az előkátránytalanítás nem az egyetlen módja a tüzelőanyagok komplex energo-kémiai hasznosításának. A szén komplex energo-kémiai hasznosításának fő útjai hazánkban: a kokszosítás és az elgázosítás. A kokszosítás nemcsak a kohászatot látja el nélkülözhetetlen technológiai fűtőanyaggal, hanem a vegyipar nyersanyagainak is bőséges forrása. A gyengébb minőségű szenek elgázosításakor a gázon kívül vegyianyagok, főleg fenolok és kátrány is keletkeznek. A kátrányban és a gázmosóvizekben lévő fenol a műanyag- és a műszálgyártás, valamint a gyógyszeripar alapanyaga, a kokszolási gázban lévő benzol pedig sok egyéb terméken kívül perlontípusú műszállá dolgozható fel. Maguk a gázok részint a lakosság, részint pedig az ipar magas hőfokú kalóriaigényének fedezésére — kohászati és építőanyagipari kemencék, timföldégető kemencék fűtésére — használhatók fel.

A gázok energiahordozóként való felhasználásával kapcsolatban néhány szót kell szólnunk a gáztermelés általános perspektívájáról. A gáznak ugyanis a szilárd tüzelőanyaggal szemben két óriási előnye van: egyrészt csővezetéken szállítható, s ez lényegesen olcsóbb, mint a vasúti szállítás, másrészt pedig elégetésekor égési hője sokkal jobb hatásfokkal hasznosítható. Ezenkívül a gáz közvetlenül felhasználható belső égésű motorok hajtására is. Ha a szenet közvetlenül használjuk fel energiatermelésre, akkor például egy 5500 kalóriás szénből mindössze 700 kalóriát tudunk valóban hasznosítani; ha azonban előbb elgázosítjuk, a hasznosított kalóriamennyiség ennek 2,5—3-szorosa, 1800—2000 kalória lesz. Éppen ezért különösen a gyenge minőségű, a szállítást nehezen biró szénféleségeket célszerű elgázosítani és a gázt csővezetéken a felhasználás helyére szállítani, mert ez jövedelmezővé teszi ezeknek a szeneknek a kitermelését is; a felhasználás helyén ugyanis az esetleg drágábban kitermelt, de olcsóbban szállított, gyengébb minőségű szénből hasznosított egységnyi kalória nem kerül többe, sőt esetleg kevesebbe, mint az olcsóbban kitermelt és jobb minőségű szénből származó egységnyi hasznosított kalória. Minthogy a szénkészletek jelentős részére egyelőre és még hosszú ideig eredeti formájukban lesz szükség,

viszont éppen gyenge minőségű szeneink termelési költsége nagyobb, célszerű, ha a népgazdaság gázellátását gyenge minőségű szeneinkre, valamint a kokszolás, az ásványolajfeldolgozás és az olajbányászat hulladékgázaira alapozzuk. Energiagazdálkodásunkat lényegesen egyszerűbbé tenné, iparosításunkat, nehéziparunk magas hőfokú energiaellátását, a lakosság szükségleteinek kielégítését megkönnyítené és jelentősen olcsóbbá tenné lignit-elgázosító üzemek és országos gáztávhálózat létesítése.

Nem kevésbé fontos ásványolajkincsünk komplex energokémiai hasznosítása sem. Nagylengyeli nyersolajunkból csak viszonylag kevés motorhajtóanyagot állíthatunk elő, többi részét eltüzeljük. Korszerű feldolgozási módszerekkel — megfelelő körülmények közt végzett krakkolással — megnövekedne a motorhajtóanyag-kihozatal, s ezzel párhuzamosan hasznosíthatnók az olaj kéntartalmát is, amely most a tüzelőberendezésekben kénsavvá alakul, s egyrészt rongálja a berendezéseket, másrészt szennyezi a környék levegőjét.

A krakkolás gázaiból ezenkívül egész sor vegyiterméket is előállíthatnánk. A krakkgázokból előállítható vegyitermékek közt igen sok olyan van, amelyet ma erre a célra termesztett mezőgazdasági termékekből gyártunk (szesz, szappan és más mosószerek, glicerin, butilalkohol stb.).

A kőolaj komplex feldolgozása fokozottan fontos a magyar népgazdaságnak, elsősorban azért, mert hiányunk van az elsődlegesen kitermelhető motorhajtóanyag-párlatokban, s ez nehézséget okoz a közlekedés és a mezőgazdaság motorhajtóanyag-ellátásában. De fontos ez a kérdés azért is, mert a krakkgázok kémiai feldolgozása útján mód nyílik rá, hogy élelmiszerként fel nem használható, könnyen hozzáférhető és olcsó nyersanyagokkal pótoljunk a technikai célokra szolgáló különböző termékek előállításakor állati és növényi eredetű, élelmiszerként is felhasznált nyersanyagokat. Ily módon az állati és a növényi eredetű nyersanyagok hatalmas forrásai szabadulnak fel élelmiszertermelésre, s olcsó nyersanyagból új vegyi anyagokat nyerhetünk.

Ennek a kérdésnek a fontosságát talán az jellemzi a legjobban, hogy 1 hold földön napraforgótermesztéssel a legjobb termés esetén körülbelül 2 q zsírsavat termelhetünk, ami körülbelül 3 q szappannak felel meg. Ezer vagon szappan előállításához tehát legalább 30 000 hold terület napraforgótermésére van szükség, ami exportálható olaj termelésére vagy más célokra szabadul fel, ha a szappant szintétikus zsírsavból állítjuk elő. A szintétikus szesz előállítása a takarmányozás, s ezen keresztül a tej- és a hústermelés számára szabadítja fel a melaszt, a szintétikus butilalkohol kukoricát szabadít fel stb. Nem kétséges, hogy ennek a kérdésnek a napirendretűzése is fontos és sürgős feladatunk.

Ha a tüzelőanyagok komplex felhasználásáról beszélünk, nem hagyhatjuk ki a földgáz kémiai feldolgozásának a kérdését sem. Ez igen nagy fontosságú számunkra, egyrészt mert megállapodást kötöttünk a Román Népköztársasággal, hogy vegyiüzemet létesítünk földgáz feldolgozására, amihez a földgázt Erdélyből csővezetéken fogjuk kapni, másrészt azért, mert a geológusok szerint Alföldünk mélyebb rétegeiben is igen sok földgáz található. A földgáz vegyi feldolgozása a PVC és a poliakrilnitril-típusú műanyagok, valamint a nitrogénműtrágya gyár-

tásának leggazdaságosabb módja, s ezért a földgázkombinát lesz előreláthatólag második ötéves tervünk egyik legfontosabb új ipari létesítménye.

A kémizálás és a mezőgazdaság

Láttuk a felsorolt példákon, hogy az ipar kémizálása, a vegyianyagok és a vegyi eljárások széleskörű felhasználása az iparban milyen előnyökkel jár, mennyire előrelendíti a termelékenység növekedését, mennyire kiszélesíti a népgazdaság nyersanyagbázisát. A mezőgazdaság kémizálása ennél semmivel sem kisebb jelentőségű.

A korszerű, magas színvonalú, nagy termelékenységű mezőgazdaság nem képzelhető el a vegyianyagok széles körének felhasználása nélkül. A traktorok és a kombájnok üzemanyagától és pneumatikjától kezdve a műtrágyákon és a növényvédőszereken, a gyomirtókon, az állati kártevőket irtó szereken keresztül egészen az állattenyésztésben használt vitaminokig, hormonokig és szintetikus takarmányokig a mezőgazdaság igen sok vegyipari terméket igényel. Általánosan ismert tény, hogy a nitrogént, foszfort, káliumot, továbbá lényegesen kisebb mennyiségben ként, cinket, mangánt, rezet stb. tartalmazó szervetlen sók talajba juttatása a terméshozam jelentős emelését teszi lehetővé. Például Nyekraszov szerint* minden kilogramm nitrogén a következő határig terjedő terméstöbbletet biztosít hektáronként:

gabonaneműeknél	20 kg-ig
nyersgyapotnál	12 kg-ig
cukorrépa- és burgonyánál	100 kg-ig
gyökértakarmányoknál	150—200 kg-ig
káposztánál	225 kg-ig

Különösen nagy a szemcsés és a koncentrált műtrágyák gyártásának jelentősége; az előbbiekkel a műtrágyahatás megtöbbszörözhető, az utóbbiak gyártása révén csökken a szállítási költség, s vasúti gördülőanyag-megtakarítás érhető el.

A növényzet védelme a betegségek és a kártevő rovarok ellen gomba- és rovarirtó készítmények felhasználását teszi szükségessé. A növényvédőszerek alkalmazása révén eredményesen védekezhetünk a kolorádóbogár és az amerikai fehér szövőlepke ellen, s jelentősen csökkenthetjük a gabonapoloska és a répabarkó által okozott károkat. A bortermésünket állandóan veszélyeztető peronoszpórát is csak rendszeres védekezéssel tarthatjuk féken.

Hazánkban az idén alkalmazták először nagyobb méretekben a gyomirtó vegyszereket, s hozzátehetjük — teljes sikerrel. A vegyszeres gyomirtás olyan munkát takarít meg, amely jórészt csak kézzel végezhető, ezért a termelékenység jelentős növekedésével jár, s szemmel látható eredményével fokozza a dolgozó parasztok bizalmát a növénytermesztés szakembereinek tudásában.

* Lásd: Planovoje Hozjajsztvo. 1953. 4. sz.

A vegyianyagok fokozott felhasználásából eredő terméstöbblet, valamint a szintetikus vegyitermékek gyártása következtében felszabaduló vetésterületek helyes felhasználása abba az irányba hat, hogy azonos munkaráfordítással megnövekedjék a növénytermesztés hozama, azaz a növénytermesztő munka termelékenysége. A kemizálás más módon is kedvezően hat a növénytermesztési munka termelékenységére, nevezetesen a növénytermesztés melléktermékei és hulladékai komplex ipari hasznosítása révén.

Azzal, hogy a mákgubó a morfingyártásban feldolgozásra kerül, eddig felhasználatlan hulladékból felhasználható termékké változott. A melléktermékek és a hulladékok ipari felhasználásának kiterjesztése bővíti iparunk nyersanyagbázisát, másrészt a mezőgazdasági munka, s rajta keresztül a társadalmi összmunka termelékenységének növekedéséhez is vezet.

A növénytermesztés melléktermékeiből és hulladékaiból megfelelő eljárásokkal ipari termékek egész sora állítható elő: papír, fapótló rostlemez, szesz, takarmányélesztő, tüzelési célokat szolgáló ligninbrikett stb. Ezekre az anyagokra népgazdaságunknak vitathatatlanul szüksége van, s ezért a növénytermesztés melléktermékeinek és hulladékainak felhasználásával foglalkozni kell.

Az állattenyésztésben a kémizálás nem kisebb jelentőségű, mint a növénytermesztésben. A legfontosabb itt is az állatok táplálására és az állati betegségek megelőzésére, valamint gyógyítására szolgáló vegyszerek felhasználása.

Állattenyésztésünk legsúlyosabb problémája a szűk takarmánybázis, s benne különösképp a fehérjetakarmányok hiánya. Szarvasmarhaállományunk növekedését főképpen az gátolja, hogy a múltban mind a szövetkezeti, mind pedig az egyéni gazdaságok kénytelenek voltak állataik egy részét eladni, illetve levágatni, mert nem volt elegendő takarmányuk, s ami volt, azt elsősorban a jobban fizető sertéshizlalásra hasznosították. Pedig ismeretes, hogy éppen a szarvasmarhák és más kérődzők bélbaktériumaik segítségével megemésztik a karbamidot, ezt a szénből, vízből és levegőből szintétikusan előállítható olcsó vegyianyagot, amelyet külföldön főleg műanyaggyártásra, de műtrágyázási és takarmányozási célokra is igen nagy mennyiségben felhasználnak, s belőle részben fedezhetik fehérjeszükségletüket. A külföldi tapasztalatokon kívül az Állattenyésztési Kutató Intézetnek is kedvező kísérleti eredményei vannak. Érdemes megjegyezni, hogy a kapitalista világpiacon a karbamid ára nitrogéntartalomra számítva körülbelül ugyanannyi, mint a nálunk használt péti sónak megfelelő nitrogénműtrágyáé, ugyancsak nitrogénre vetítve. Ez is megmagyarázza, hogy miért épült a világ különböző részein a legutolsó évek során több nagykapacitású karbamid gyár.*

A karbamidnak takarmányozási célokra való felhasználása a takarmánybázis szélesítésén kívül egyéb gazdasági előnnyel is jár. A nit-

* Például nemrég hír jelent meg arról, hogy Dél-Koreában 25 millió dollár amerikai tőkével épül egy évi 85 000 tonna kapacitású karbamid-műtrágya gyár. (Ez a karbamidmennyiség nitrogénen keresztül átszámítva mintegy 200 000 tonna péti sónak felel meg.)

rogéntartalmú abraktakarmányok termeléséhez ugyanis egész éven át termelni kell a nitrogénműtrágyát, utána el kell szórni a földön, majd meg kell várni a termést, s azzal kell a következő termésig gazdálkodni. Tehát az az idő, amely alatt a szintétikus nitrogén tej vagy sajt formájában a fogyasztó asztalára kerül, átlagosan mintegy másfél évre tehető. Ezt a forgási sebességet a karbamiddal való takarmányozás sokszorosára növelheti, mert nem megy keresztül a földön, nem kell megvárni a termést, folyamatosan lehet felhasználni és a forgási sebességet elsősorban a szállítási idő és a raktárkészletek határozzák meg.

A karbamid csak a kérődzők takarmányozására alkalmas. A sertések és a baromfiak nitrogéntakarmányozására a drágább hal- és húslisztet vagy pedig a takarmányélesztőt lehet felhasználni. A takarmányélesztőben lévő nitrogén ugyan drágább, mint a karbamid nitrogénje, de lényegesen olcsóbb a szemestakarmányokban lévő nitrogénnél, ha a takarmányokat a szabadpiac árain kalkuláljuk. Minthogy pedig a nitrogén termelésére fordított eszközök forgása a takarmányélesztő felhasználása esetében is igen gyors, a takarmányélesztő gyártása állattenyésztésünk fellendítése szempontjából rendkívül előnyös. Kis előállítási költségei és gyártásának az időjárástól független volta a takarmányélesztőt igen fontos fehérjeforrássá tehetnék.

Jelenleg kísérleti mennyiségektől eltekintve hazánkban sem karbamidot, sem takarmányélesztőt nem használnak takarmányozásra. A vegyianyagok közül ma az állattenyésztés csak takarmánymeszet, különféle vitaminkészítményeket, állatgyógyászati készítményeket használ.

Nagy jelentősége van azoknak a hormon-készítményeknek, amelyeket a sertések műtéti ivartalanítása helyett használnak; ezzel a hizlalásra szánt idő körülbelül hat héttel megrövidíthető. Ugyancsak fontos vegyszer az istállólegyek irtására szolgáló DDT és több más preparátum; ezeket az istállófal festésére használt mészbe keverik, s így a falra szálló légy elpusztul. Az istállók légytelenítése pedig észrevehetően növeli a lovak és az ökrök munkaképességét, valamint a tehenek tejhozamát.

Az állattenyésztés kémizálásával kapcsolatban fel kell hívni a figyelmet a legutolsó évek során főképpen Franciaországban, továbbá Kelet- és Nyugat-Németországban kifejlesztett trágyaérlelési eljárásra. Ennek az a lényege, hogy az érlelést zárt trágyagödörben végzik, s az érés közben a cellulózbontó baktériumok hatására képződő nagy metántartalmú, köbméterenként 5—6 ezer kalória fűtőértékű gázt (úgynevezett biogázt) a gazdaságban hasznosítják. Ez az eljárás igen kedvezően hat a mezőgazdasági lakosság fűtőanyagellátására, s lehetővé teszi például nagyüzemekben a motorhajtóanyagszükséglet fedezését is. Az erre vonatkozó kísérleteket hazánkban is az eddiginél szélesebb körben kell folytatni, s ezt az eljárást fel kell használni szocialista mezőgazdasági nagyüzemeink saját energiabázisának megteremtéséhez, illetve szélesítéséhez.

Az iparon és a mezőgazdaságon kívül a vegyianyagok és a vegyi eljárások felhasználása természetesen a népgazdaság többi ágában is megfelelően elterjedt. A közlekedésben a gépkocsik motorhajtóanyagától és gumiabroncsától kezdve a vasúti talpfák impregnálására szolgáló

sókeverékig és a töltéseken növő gyomok pusztítására használt vegyszerekig a legkülönfélébb vegyianyagokat és eljárásokat alkalmazzák. A belkereskedelem és a begyűjtés vegyszereket (maleinsav-hidrazidot) használ például a burgonya csírázásának megakadályozására, valamint szénkéneget, DDT-t és más készítményeket a raktári kártevők irtására. Nagy szerepe van a vegyiparnak a közegészségügy szempontjából: gyógyszerek, fertőtlenítő szerek, vitaminok segítségével védik a dolgozók egészségét, s megrövidítik betegségük időtartamát: ez a munkaidőmérleg megjavítása révén hat a termelékenység növelésére. A vegyi termékeknek és a vegyi eljárásoknak a honvédelemben betöltött szerepét itt csak megemlítem.

★

Példák révén ismertettük a népgazdaság kémizálásának jelentőségét a legfontosabb ipari és mezőgazdasági ágak szempontjából. Ezek a példák természetesen csak vázlatos képet adhattak a kémizálás lehetőségeiről, s csak halványan körvonalazhatták a jövő perspektíváit. Az ismertetett lehetőségek valóra váltása jórészt nagy erőfeszítéseket igényel, ezért a megvalósítási sorrend kérdését alapos műszaki-gazdasági számítások útján kell és lehet csak eldönteni. De nem vitás, hogy ezek a feladatok még részben is csak fejlett vegyipar bázisán oldhatók meg. Ezért is meg kell vizsgálni, hogy hogyan hat a népgazdaság kémizálása a vegyipar fejlődésére, milyen követelményeket támaszt a vegyiparral szemben.

A népgazdaság kémizálása megköveteli a vegyipar műszaki fejlesztését is, a villamosítás, a gépesítés és automatizálás alapján. A vegyipar dolgozóinak el kell érniük, hogy a Szovjetunió és a népi demokráciák segítségével, a kapitalista világ hozzáférhető tudományos eredményeinek mérlegelésével szélesítsék a vegyipar nyersanyagbázisát, az újonnan támadt igények kielégítésére új termékeket állítsanak elő, korszerűsítsék a meglévő technológiai eljárásokat, új technológiai módszereket és berendezéseket alkalmazzanak, a termelés ellenőrzését új, gyorsabb, pontosabb, automatikus módszerekkel végezzék és állandóan javítsák a vegyipar termékeinek minőségét és szélesítsék választékukat.

Ezeket a feladatokat vegyiparunk dolgozói meg tudják oldani. A népgazdaság kémizálásához szükséges legfontosabb vegyitermékek hazai előállítása részben már folyik, illetve hazai nyersanyagbázison jórészt biztosítható.

A kémizálás feladatai megoldásának elengedhetetlen feltétele a vegyipari gépgyártás gyorsütemű fejlesztése és a vegyipar korszerű berendezésekkel való ellátása. Ezen a téren gépiparunk fejlődése elmaradt a szükségletektől. A vegyipari gépgyártás nem elég gyors fejlődése volt az egyik legfőbb gátja vegyiparunk, s ezen keresztül népgazdaságunk műszaki fejlődésének, s mindent el kell követnünk ennek a szűk keresztmetszetnek a felszámolására.

Ha a kémizálás problémáit a jövőben nem akarjuk a múlthoz hasonlóan elhanyagolni, akkor műszaki fejlesztési terveinkbe be kell építenünk a kémizálás mutatóit, meg kell követelnünk teljesítésüket, s biztosítanunk kell ehhez a feltételeket is.

ABELOVSZKI VLADIMIR

A szovjet ipar újabb fellendülése

A Szovjetunió Kommunista Pártja mindig döntő jelentőséget tulajdonított a szocializmus anyagi alapjának, a nagyiparnak. A szocializmus győzelmének feltétele volt az ország évszázados elmaradottságának gyors megszüntetése a termelékenyebb, szocialista nagyüzemi termelési formák elterjesztése útján. Ehhez és a szocializmus építése egyéb feltételeinek megteremtéséhez elsősorban a nehézipart kellett fejleszteni, mert enélkül „... nem lehet felépíteni semmilyen ipart és ipar nélkül mint önálló ország megszűnnénk létezni" — tanította Lenin, s a párt megfogadta a klasszikus tanítást.

Lenin a nehézipar elsődleges fejlesztésének gazdasági szükségességét tagadó nézetekkel szemben hangsúlyozta, hogy a termelőeszközöket gyártó I. osztály és a fogyasztási cikkeket termelő II. osztály Marx által feltárt kölcsönös viszonya érvényes marad mind a szocializmusban, mind a kommunizmusban. A termelőeszköztermelés és ennek alapján az egész ipar szüntelenül gyors fejlesztése a szocializmus gazdasági alaptörvénye érvényesítésének nélkülözhetetlen feltétele. A szocializmus gazdasági törvényeinek hatására másképpen érvényesül a társadalmi termelés két osztályának arányossága, mert megszűnik az öldöklő és spontánul ható verseny, amely a kapitalizmusban mindinkább kiélezte az összes ellentmondásokat. A szocializmusban a gazdasági alaptörvény és a tervszerű (arányos) fejlődés törvénye határozza meg a bővített újratermelés Marx által feltárt feltételeinek érvényesülését, vagyis az érvényesülés jellege megváltozik.

A szocialista ipar megteremtésének és továbbfejlesztésének tapasztalatai is bizonyítják, hogy a társadalmi termelékenység gyors növekedése csak az újratermelés arányaira vonatkozó marxi tétel érvényesítése esetén valósítható meg. A népgazdaság arányos fejlesztése a feltétele annak, hogy a társadalmi munka termelékenysége a kapitalizmusban elérhetetlen gyorsasággal növekedjék.

A szocialista iparosításnak és az ipar továbbfejlesztésének eredményei a Szovjetunióban

A szocialista iparosítás eredményeképpen a Szovjetunió iparilag elmaradott országból, amelyben az ipar részesedése az ipar és a mezőgazdaság együttes termeléséből 1913-ban csak 42,1 százalék volt, élenjáró ipari nagyhatalommá változott. Oroszországnak a szocialista

forradalom előtt ötödannyi korszerű termelőeszköze volt, mint Németországnak. A szocialista iparosítás rövid idő alatt megteremtette azt a hatalmas ipari bázist, amelyen a technikai színvonal ugrásszerűen emelkedett. Az 1929-től 1940-ig importált több mint 300 000 legkorszerűbb gép és főképpen a belföldi géptermelés hatalmas arányú fellendítése következtében lett a Szovjetunió — mint Sztálin a XVIII. pártkongresszuson jellemezte — az ipar „... új technikával való ellátottsága szempontjából... a legelőrehaladottabb ország, akármelyik más országgal hasonlítjuk is össze, mert a régi felszerelés mindenütt másutt ólomsúlyként nehezedik a termelésre és lassítja az új technika meghonosítását". *(Sztálin.* A leninizmus kérdései. 684. old. Szikra. 1953.)

A szocialista iparosítás éveiben 169,5 milliárd rubel értékű beruházás (az ipar összes beruházásainak 84,9 százaléka) került a nehéziparba. Eleinte a legkorszerűbb technikával dolgozó szakmunkások számának növekedése elmaradt az új technikai eszközökétől, de az elmaradás hamarosan megszűnt, s 1940-ben az esztergályosok száma hétszeresre, a marósok száma tizenháromszorosra, a mérnökök száma körülbelül hétszeresre nőtt az 1929. évihez képest. Ez a fejlődés szilárd alapot teremtett az ország védelméhez és biztosította a szocialista nagyüzem végleges győzelmét az egész népgazdaságban.

Így került fölénybe a szocialista ipar az európai ipar jelentős részével rendelkező fasiszta Németország iparával szemben. Ez megalapozta a szovjet népnek a Nagy Honvédő Háborúban kivívott győzelmét.

A szovjet ipar fölényét ékesen bizonyítják a háború három utolsó évére vonatkozó termelési adatok. Például a szovjet ipar ez idő alatt 120 000, Németország pedig csak 80 000 repülőgépet, a szovjet ipar 360 000, Németország 261 000 löveget, a Szovjetunió másfélszer több páncélkocsit stb. gyártott. A szovjet ipar évente átlagosan harmincszor több ágyút, ötvenszer több géppuskát, tizenötször több lövedéket gyártott, mint Oroszország ipara az első világháború éveiben, pedig a legfejlettebb iparvidékek óriási károkat szenvedtek, vagy teljesen kikapcsolódtak a termelésből a német megszállás következtében. A háborús cselekmények körülbelül annyi kárt okoztak, amennyit két ötéves terv épített. Mégis a háború utáni ötéves tervek éveiben az ipari termelés az 1940. évinek 2,8-szeresére nőtt, s egyidejűleg gyorsan emelkedett a technikai színvonal.

A háború utáni években eszközölt 900 milliárd rubel értékű beruházásból több mint 8000 nagyipari vállalatot állítottak helyre vagy építettek fel. 1954-ben a gyáripari termelés az 1913. évinek 35-szöröse volt (összehasonlítható árakon számítva), a gépgyártás pedig több mint 160-szorosra nőtt. A termelékenység növelése a gépgyártásban, valamint évente körülbelül 700 legkorszerűbb gép szerkesztése és gyártása biztosította az egész népgazdaság fejlesztését. A szovjet iparban meghonosodtak a modern technika új vívmányai és eljárásai.

A Szovjetunió volt az első a világon, amely üzembe helyezett egy 5 MW teljesítményű ipari *atomerőművet.* Most a Szovjetunióban 50—100 MW teljesítményű atomerőművek épülnek, s új korszak kezdetét jelzik a termelőerők fejlődésében. A Szovjetunióban minőségi ellenőrzésre, gyógyászati cikkek gyártására és más célokra már felhasználják a hasadó atomanyagokat.

A kommunizmus anyagi bázisát a *villamosítás* jellemzi. Lenin szerint a kommunizmus = villamosítás + szovjet hatalom. 1954-ben a Szovjetunió villamosenergiatermelése az 1913. évinek 75-szöröse volt. Az elmúlt években körülbelül 500 nagyobb erőművet építettek vagy bővítettek, s most épül újabb körülbelül 700 erőmű. Az idén üzembehelyezett vízierőművek kapacitása jelentősen meghaladja Magyarország villamoserőműveinek együttes kapacitását, a most üzembe kerülő gorkiji, kujbisevi és kahovkai, valamint a befejezéshez közeledő molotovi és sztálingrádi vízierőmű évi kapacitása pedig körülbelül négyszer akkora, mint erőműveink kapacitása. A legkorszerűbb 100—150 MW teljesítményű turbógenerátorokkal működő most üzembehelyezett hőerőművek több villamosenergia termelésére képesek, mint az előbb említett idén befejezett vízierőművek. A villamosenergiatermelés, amely az új technika meghonosodásának fokmérője, a legutóbbi négy év alatt a Szovjetunióban évente átlagosan két és félszer gyorsabban nőtt, mint Franciaországban, több mint kétszer gyorsabban, mint Angliában és jelentősen meghaladta a többi kapitalista ország villamosenergiatermelésének fejlődési ütemét is.

A villamosítás jelentős technikai eredménye az egységes, üzembiztos és kis veszteséggel működő energetikai hálózat megteremtése. Befejezéshez közeledik a 400 kilovoltos magasfeszültségű távvezeték építése. Ez a volgai erőműveket a központi iparvidékkel összekötő távvezeték olcsó áramellátást biztosít majd Moszkvának és más ipari centrumoknak. Népgazdasági méretekben megkezdődött a termelési folyamatok teljes elektrifikálása, a termelés távirányításának megvalósítása.

A népgazdaság másik döntő fontosságú ágának, a *vaskohászatnak* mintegy 45 millió tonnás acélgyártási eredménye szintén a termelés magas fokú kultúrája alapján vált elérhetővé. A martinkemence fürdőfelületének 1 m^2-ére jutó acéltermelés a háború utáni években másfélszeresre nőtt, s elérte a világon a legnagyobb (6,78 to/m^2) átlageredményt. A nagykohó-elegy adagolásának komplex automatizálása is hozzájárult ahhoz, hogy a kohászatban a munka termelékenysége 1928-tól 1954-ig évente átlagosan 7,6 százalékkal nőjön, s 3,5-szeresen meghaladja az Egyesült Államok kohászatában elért fejlődési ütemet.

A *gépiparban,* amelynek termelése, mint említettük, 1913-hoz képest 160-szorosra nőtt, teljesen automatizált gyárak épültek. Ezekben a termelékenység többszörösen felülmúlja a szokásos gyárakét. Ugyanilyen eredmények születtek egyes technológiai folyamatok vonatkozásában is. Például a vágószerszámok hőkezelésének automatizálása következtében a szerszámkészítő gyárakban 10-szeresre nőtt a termelési folyamat hatékonysága, 30 százalékkal csökkent az önköltség, ugrásszerűen megjavult a szerszámok minősége, s egyidejűleg jelentős számú hőkezelő kemence szabadult fel. A gépgyártás technikai színvonalát jellemzi, hogy 1950-től 1953-ig 2200 új nagy teljesítményű géptípus gyártása honosodott meg.

A fogyasztási cikkeket gyártó iparágak gépesített kenyérgyári berendezéseket, magas fokon gépesített teljes könnyűipari berendezéseket kaptak. Tehát a gépgyártás biztosította a megfelelő technikát ahhoz, hogy a közszükségleti cikkek termelése 5 év alatt 72 százalékkal nőjön, s túlszárnyalja az 5 éves terv 62 százalékos előirányzatát. A mezőgazdaság

fejlesztéséhez is hozzájárult a gépipar: egyebek közt 220 új mezőgazdasági gépfajta sorozatgyártásának megszervezésével biztosította a mezőgazdaság nagyfokú gépesítését. Az idén már 1 400 000 traktor dolgozik a mezőgazdaságban, a háború előtt 684 000 dolgozott (15 lóerősre átszámítva). A mezőgazdaság 1954-ben egy év alatt 183 000 traktort, 37 000 gabonaaratő- és cséplőgépet, 15 000 burgonyaszedő és 5000 ipari növényt betakarító gépet stb. kapott. Ezzel járult hozzá a gépipar az év kiemelkedő gazdasági intézkedésének végrehajtásához: a 28 millió hektár szűz föld feltöréséhez és a gabonatermelés növeléséhez.

A *vegyiparban,* a korszerű termelés egyik vezető ágában jelentős előrehaladás történt a műszáltermelés, a nyersanyag komplex hasznosítása és a termelési folyamatok kemizálása útján.

A szocializmus gazdasági alapja, a nagyipar többé nem a központi és déli területeken összpontosul, mint korábban. A Szovjetunióban már nincsenek úgynevezett ipari és mezőgazdasági területek. A szovjet állam gyorsan fejlesztette a Volga-melléki területek, az Ural, Szibéria, a Távol- és a Közép-Kelet iparát, s a Honvédő Háború idején ezekre a területekre helyeződött a termelés súlypontja. A háború után ezek a területek az átlagosnál gyorsabban fejlődtek tovább, s 1953-ban már az egész ipari termelés egyharmadát, az acél-, az olaj- és a hengereltfémtermelés több mint felét, a villamosenergia- és a széntermelés 40—50 százalékát adták.

A szocialista iparosítás hatása a kulturális felemelkedésre lemérhető azon, hogy 1953-ban a Szovjetunió öt középázsiai köztársaságában az egy lakosra jutó áramfogyasztás 35,2-szer több volt, mint a szomszédos Törökországban, Iránban, Pakisztánban és Afgánisztánban együttesen az egy lakosra jutó fogyasztás.

A szocialista ipar fejlesztése maga után vonta a népgazdaság termelőerőinek minden irányú fejlődését. A munkások és alkalmazottak száma több mint négyszeresre nőtt. Tehát a termelékenység növekedésével egyidejűleg jelentősen nőtt a munka mennyisége is. Jellemző, hogy a városi lakosságnak az egész lakossághoz mért aránya az 1926. évihez képest több mint kétszeresre nőtt. Fokozódik a termelésben foglalkoztatottak technikai, szakmai tudása is: évente körülbelül 6—7 millió dolgozó szerzi meg vagy növeli szakképzettségét. Csak az ipari minisztériumok irányítása alá tartozó vállalatokban évente több mint 3 millió munkás képezi magát tanfolyamokon vagy az üzemi továbbképzés keretében. A munkások átlagos kulturális és szakmai színvonalát emeli az is, hogy mind több érettségizett fiatal kerül a munkapadok mellé. Az ipari értelmiségi dolgozók képzése is nagyot fejlődött: 1913-ban körülbelül 200 000 főnyi volt, ma pedig több mint 5 millióra tehető a szakember-gárda létszáma, amelytől közvetlenül függ a technika fejlesztésének sikere.

Az elmúlt években az új technika fejlesztése, a termelés jobb szervezése, a vezetés megjavítása, általában a termelési kultúra jelentős növelése következtében a munka termelékenysége magas színvonalat ért el. 1929-től 1954-ig az ipari munka termelékenysége körülbelül 6-szorosra, az építőipari és a vasúti munkáé körülbelül 3,5-szeresre, a mezőgazdasági munka termelékenysége a forradalom előttihez képest mintegy 3-szorosra nőtt.

Ezeknek az eredményeknek megfelelően fejlődött az egész ipari termelés: a fejlődési ütem többszörösen felülmúlja a főbb kapitalista országokét. Az ipar négy év és négy hónap alatt valósította meg az ötödik ötéves terv termelési tervét, s az év végén az ipari termelés az előirányzott 70 százalék helyett előre láthatólag 84 százalékkal fogja túlszárnyalni az 1950. évi termelési szintet.

Az ipar nagyarányú technikai fejlesztésének szükségessége a Szovjetunióban

A kapitalizmus teljes győzelmének feltétele volt a gépi nagyipar megteremtése. A szocializmus győzelméhez azonban a technikának a kapitalizmusénál sokkal nagyobb arányú és minőségileg más jellegű fejlesztése szükséges. A Szovjetunió megoldotta ezt a feladatot, s most mégis égetően szükséges a technikai színvonal gyors emelése, a technikai alap nagyarányú megújítása.

Ez a szükségesség egész sor belső és külső körülményből fakad.

A belső körümények közül első helyen említendő a kommunizmus építése. A Szovjetuniónak meg kell teremtenie *a kommunizmus gazdasági feltételeit.*

A kommunizmus második szakaszának fokozatos megvalósítása természetesen nem oldható meg anélkül, hogy előbb a társadalom termelőerői elérnék azt a színvonalat, amelyen lehetővé válik a „mindenki képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint" elv érvényesítése. Ehhez a termelőeszköztermelés olyan arányú fejlesztése kell, hogy meg lehessen újítani a társadalom termelési alapjait, s el lehessen terjeszteni a legfejlettebb termelési eljárásokat.

A kommunizmusban a társadalmi munka termelékenységének olyan színvonalra kell emelkednie, amely elérhetetlen a meglévő technikai alapokon. A kommunizmus egyik feltétele, hogy az iparban viszonylag rövid idő alatt minőségi átalakulás történjék.

A gőzgép, a gépi nagyipar győzelme (az ipari forradalom) legyőzte a feudalizmust, de az ipari és a mezőgazdasági termelést — még a villamosítás ellenére is — csak legfeljebb félig mechanizált színvonalra emelte. A tudomány és a technika továbbfejlődése alapján ma már újabb forradalmasító eljárások alkalmazása vált lehetővé (az atomenergia felhasználása, a teljes gépesítés és az automatizálás, a munkafolyamatok teljes villamosítása, a kémizálás stb.). A régi eljárásokon alapuló technika az új technika térhódításának kerékkötőjévé válik. A mai tőkés viszonyok közt az új eljárások nem tudnak kibontakozni, nem szolgálhatják a termelőerők egész rendszerének fejlesztését. Az új, nagy hatékonyságú technikai eljárásoknak elsősorban a fegyverkezés céljaira történő felhasználása bizonyítja, hogy a mai kapitalizmus uralkodó osztályai az új technikát a termelőerők példátlan méretű rombolására, pusztítására szánják.

Nem véletlen, hogy a Szovjetunió az atomerő ipari célokra való felhasználásának úttörője. Ebben a tényben tükröződik az a történelmi szükségszerűség, hogy meg kell teremteni a termelőerők jellegének meg-

felelő termelési viszonyokat, mert különben lehetetlen az új, forradalmasító termelési eljárásoknak az emberiség érdekében való konstruktív alkalmazása.

A kommunizmust építő szovjet népnek voltaképpen új ipari forradalommal felérő technikai fejlesztést kell megvalósítania: a társadalmi termelés minden ágában meg kell honosítania a legkorszerűbb, az atomtechnika színvonalát elérő technikát és technológiát. Ezen az úton csak az egységesen magasabb technikai színvonal biztosítása lehet az első lépés. Az új ipari fejlődést magasabb fokú termelési kultúra meghonosításával kell elősegíteni.

A kommunizmus fokozatos építése során a termelőerők sokirányú és nagymérvű mennyiségi fejlesztése szükségszerűen minőségi változásba csap át. Ez a folyamat a technikai színvonal ugrásszerű fejlődése. A kommunizmus győzelmének gazdasági alapja a minőségileg új technika, a tarsadalmi munka termelékenységének a kapitalizmusban elért színvonalnál sokkal magasabb szintje.

A minőségileg új technikai színvonal előkészítésében nagy szerepe van a felépítménynek, a szocialista államnak és a pártnak: egyrészt átfogó belső szervezőmunkával, másrészt a két rendszer békés versenyének elve alapján a békéért vívott harcban teremti meg a kommunista gazdasági rendszer győzelmét.

A minőségileg új technikai színvonalnak szükségszerűen párosulnia kell a *termelékenység* új, a kommunizmusnak megfelelő színvonalával.

A szocializmus gazdasági alaptörvényének bizonyos fokú megsértését jelenti, hogy a reálbér négy év alatt 37 százalékkal, a reálbérnövekedést tartósan biztosító termelékenység pedig az előirányzott 50 százalék helyett 33 százalékkal nőtt. A termelékenység növekedésének főképp az új technika hiányos alkalmazása, valamint a termelés kultúrájának helyenként nem kielégítő színvonala miatt bekövetkezett viszonylagos elmaradása akadályozza a szükségletek maximális kielégítését. Az elmaradás mielőbbi tartós felszámolásához egyebek közt az új technikának leginkább megfelelő norma-, bér- és általában ösztönzési rendszert kell kialakítani.

A nemzetközi kapcsolatok szempontjából is szükséges a technika gyors fejlesztése. Elsősorban említendő a béke megvédésének szükségessége. A legkorszerűbb technikával kell megalapozni a *védelmi erőt.* E tekintetben a szocialista iparnak meg kell őriznie a kapitalista ipartól való teljes függetlenséget.

A szocializmust építő országokkal való tudományos, műszaki, technikai és termelési *együttműködésben* is nagy feladatok hárulnak a szovjet iparra. A baráti országok népgazdaságának fejlesztése végett is szükséges, hogy a Szovjetunió kialakítsa a legkorszerűbb termelési berendezéseket, gépeket, termelési eljárásokat stb. A szovjet ipar ezáltal meggyorsíthatja a népi demokráciák szocialista építését. Ennek a célnak elérését elősegíti a közös szabványosítás, amely lehetőséget ad a nemzetközi munkamegosztás kiterjesztésére, s a társadalmi termelési költségek egyidejű csökkentésére.

A két rendszer egyre kiterjedtebb gazdasági és egyéb kapcsolatai, *a békés versengésben való fölény kivívása* is feltételezi a technika ugrásszerű fejlesztését.

A külkereskedelmi forgalom kiszélesítése, bővítése fokozza az egyes országok ipara közti technikai versenyt. Egyidejűleg sor kerül *a gyarmati és az egyéb függő helyzetben lévő országok iparának fejlesztésére.* Az ehhez adott segítség csak akkor eredményes, ha a szovjet ipar törekszik rá, hogy a legmagasabb technikai színvonalú kohászati, gépipari és egyéb berendezéseket vagy eljárásokat adja át ezeknek az országoknak.

A felsorolt belső és külső körülményeken kívül vannak más parancsoló okok is, amelyek miatt szükségszerű az ugrásszerű technikai fejlesztés a szovjet iparban. A feladat igen nagy, s csak a meglévő akadályok és nehézségek leküzdése árán oldható meg.

Az új technika meghonosításának elhárítandó akadályai

A legfejlettebb kapitalista országokban már kifejlődött az a nagyipar, amely biztosíthatná az új technikai bázis kiszélesítését, a társadalmi munka termelékenységének magas fokát. De a termelőerők fejlesztése és kiaknázása a profitszerzésnek, ma a maximális profit megszerzésének van alárendelve. Ezért a technika fejlesztésének és kiaknázásának iránya mindinkább a fegyverkezési hajsza felé tolódik el, ennek következtében jelentősen nő az improduktív célokat szolgáló termékek gyártása, s a terheket a társadalom viseli. A tőkésállamok költségvetései tükrözik ezt az állandóan növekvő tehertételt. Maguk az imperialista háborúk pedig a termelőerők nagyarányú pusztulását jelentik, tehát akadályozzák a produktív célokat szolgáló termelés továbbfejlődését.

A szocializmusban a kapitalizmussal ellentétben a termelőerők és a technika fejlődése nem ütközik áthághatatlan, a termelési viszonyokban rejlő akadályokba. A szovjet nép igyekszik minél több erőt koncentrálni a produktív célú termelésre. Ebből a célból a társadalmi munka növekvő részét használja fel új termelő berendezések létesítésére, fogyasztási cikkek, kulturális berendezések termelésére. Az emberiség életbevágó érdekeit szolgálja a Szovjetunió példamutatása, harca a fegyverkezés és a haderő általános csökkentéséért, az atomfegyver eltiltásáért. Ezek a tények kifejezik a két rendszer lényeges különbségét: a kapitalisták értékesítési nehézségek miatt tartózkodnak a békés termelés nagyarányú kibővítésétől, a Szovjetunió pedig törekszik erre.

Az épülő kommunizmus országában határtalanok a technika, a termelőerők fejlesztésének lehetőségei, mégis akadnak bizonyos, főképp *szubjektív* tényezők, amelyek nehezítik az új technika elterjedését, a termelőerők kibontakozását.

A nehézségeket okozó tényezők közül, bár nem fontossági sorrendben, elsősorban említjük az *elméleti tévelygéseket.* Például az a nézet, hogy a fogyasztási cikkeket termelő ágazatok fejlődésének gyorsabbnak kell lennie a termelőeszközgyártó ágazatokénál. mert a Szovjetunióban már megvan a fejlett nehézipari bázis. A Szovjetunió Kommunista Pártja élesen elítélte az antimarxista nézeteket, s megállapította, hogy ezek tarthatatlanok, mert korlátoznák a népgazdaság fejlesztési lehetőségeit, és aláásnák az ország védelmi erejét az imperialista hatalmak erőltetett fegyverkezési hajszájának időszakában.

Bár a szocializmus építésének körülményei nálunk lényegesen eltérnek a Szovjetunió mostani helyzetétől, ezt a nézetet külön kiemelhetjük, mert hasonló jellegű nézetek voltak nálunk a nehézipar fejlesztésének lehetőségeivel kapcsolatban olyan formában, hogy Magyarország fejlessze a könnyű- és az élelmiszeripart, a mezőgazdaságot, de a bányászatot és a nehézipar legfontosabb ágait más népi demokráciák fejlesszék, s ezek lássanak el bennünket szénnel, vassal stb. E nézet képviselőinek érve az volt, hogy Magyarországon 1 tonna szén vagy vas termeléséhez sokkal több beruházás szükséges, mint Lengyelországban vagy Csehszlovákiában. Ebből kiindulva a már folyamatban lévő vagy befejezett beruházások felfüggesztéséhez folyamodtak. Ez azt jelenti, hogy a nemzetközi munkamegosztás mostani körülményeit figyelmen kívül hagyva, iparunk bázisát nem fejlesztve, elvágták volna népgazdaságunk fejlődési lehetőségeit. Ez az úgynevezett „gazdaságos termelés"-elmélet nem állja meg a helyét egyrészt, mert szocialista országnak biztosítania kell az összes iparágak és népgazdasági ágak technikai felszerelését, ipari bázisát, s nem utolsósorban a védelmi képesség megfelelő technikai bázisát. Másrészt, mert *a szocialista táborhoz tartozó országok testvéri együttműködését nem lehet felcserélni egyoldalú kapcsolattal.* Nyilvánvaló, hogy ez a mind politikailag, mind gazdaságilag megalapozatlan irányzat másodrangúvá süllyesztené országunkat, s a széleskörű műszaki fejlesztés útjáról való letérést jelentené. Ezt az irányzatot már csak azért sem lehet megalapozottnak és reálisnak tekinteni, mert a könnyűipari nyersanyagokból mi legalább annyira rászorulunk a behozatalra, mint a nehézipari nyersanyagokból. A Központi Vezetőség márciusi határozata mint jobboldali nézetet élesen elítélte ezt az elfogadhatatlan álláspontot.

A Nagy Honvédő Háborúban aratott győzelem ékesen bizonyította a szocialista gazdasági rendszer életrevalóságát és fölényét. De egyes gazdasági vezetők elbizakodtak, s nem harcoltak kellőképpen azért, hogy a rájuk bízott termelési ág a műszaki haladásban a többi országgal szemben vezető helyet vívjon ki. Nem tanulmányozták eléggé a kapitalista országok műszaki és tudományos vívmányait és nem hasznosították azokat. A hiba egyik forrása az imperializmus rothadó voltáról szóló marxista—leninista elméleti tételnek olyan elferdítése, hogy az imperializmusban nem lehetséges *semmiféle* technikai haladás, mert a monopóliumok nem érdekeltek azoknak az új eljárásoknak meghonosításában, amelyek elértéktelenítik óriási értékű korábbi beruházásaikat. Az imperializmus kezdete, a monopóliumok uralkodóvá válása egybeesett a villamosítás elterjedésével, s ennek megfelelően az imperializmus időszakában a kiéleződött verseny hatására ki kellett cserélni legalábbis az iparban a régi állóalapok jelentős részét. A háborús konjunktúra, a fegyverkezési hajsza időszakában a hadiipar és általában a nehézipar szüntelen felújításának vagyunk tanúi. Ma például az atompiacok megszerzéséért éleződik a harc a kapitalista országokban.

Molotov figyelmeztetett a XVIII. pártkongresszuson, hogy a Szovjetuniónak fel kell használnia és el kell terjesztenie mindazt, ami ma a legjobb a korszerű technikában és gyártástechnológiában, valamint a munka tudományos szervezésében, hogy bolsevik módon fel kell hasz-

nálnia más országok eredményeit, mindent, ami csak elősegítheti a Szovjetunió legnagyobb gazdasági problémájának megoldását.

Tehát nagy hibát követtek el azok a tudományos kutatók és gazdasági funkcionáriusok, akik leegyszerűsítve, kényelemből csupán „a tőkéseknek való behódolásnak" nyilvánították a tőkésországok műszaki eredményeinek tanulmányozását. Ezzel fékezték a legjobb műszaki megoldások konstruktív módon történő átvételét és meghonosítását a szovjet iparban, fékezték a magasabb fokú termelékenység elérését és a szocialista ipar fejlődését.

Fékezte a technika fejlődését egyes gazdasági vezetők *maradisága,* az újtól való félelmük is. Például sokan inkább az elavult, kevésbé gazdaságos gyártmányok termelésével teljesítették túl a tervet, mintsem vállalták volna a népgazdaságnak előnyösebb, új gyártmányok termelésének kockázatát, átmeneti nehézségeit. Nálunk is voltak ilyen bajok, de nem volt ritka, különösen a szénbányászatban, a gépesítés-ellenes hangulat sem. Egyes műszaki vezetők elméleteket gyártottak például a gépek „gazdaságtalanságára", ahelyett, hogy helyes munkaszervezéssel biztosították volna a gépek rendszeres használatát. Ráadásul a műszaki fejlesztési tervek bizonyos fokig elszakadtak a többi tervtől, nem eléggé szervesen kapcsolódtak a népgazdasági és a vállalati tervek egyéb fejezeteihez. Gyenge lábon állt az ösztönzés rendszere is, például a tervezés és a tervteljesítés mutatói nem hatottak eléggé ösztönzően a technika fejlesztésére.

Az új technika elterjesztésének útjába tornyosuló akadályok elhárítása a társadalmi termelés gyors fejlesztésének, a munka magasabb fokú kultúrájának nélkülözhetetlen feltétele.

A technikai fejlődés fő útjai a Szovjetunióban. A feladatok megvalósításának lehetőségei a Szovjetunióban és nálunk

Az akadályok elhárítása esetén lehetővé válik, hogy a szocialista országok rövid idő alatt minőségileg magasabb fokra, lényegében forradalmi módon emeljék a technikai színvonalat.

A technikai haladás magában foglalja mind a gyártási eljárások fejlesztését, mind a gyártmányok tökéletesítését. A termelőfolyamat mindhárom tényezőjét: a munka tárgyát, a munka eszközét és a munkát *egyidejűleg* a legújabb technika követelményeinek megfelelően kell átalakítani. A *munkatárgy* átalakítása, fejlesztése magában foglalja az új, korábban kiaknázhatatlan természeti kincsek (például rádióaktív anyagok, műszálak, új növényfajták) feldolgozását, valamint a régiek fokozottabb hasznosítását (helyettesítő anyagok, nagyobb vastartalmú koncentrátumok alkalmazását, hulladékanyagok feldolgozását stb.).

A *munkaeszközök* tökéletesítését például a nagyteljesítményű gépek és automata gépsorok, az atommáglya és a távirányítás, a szikraforgácsolás és a széngázosítás kiterjedt alkalmazása jelenti.

Az emberi *munka* tökéletesítésének feltétele az alkotó tevékenység fejlődése (például a fizikai munkafolyamatok komplex gépesítése). Az ember mindinkább a gépek irányítójává válik. A munkafolyamat hatékonyságának fokozása, a gyártmány tökéletesítése, s ennek legfőbb

feltétele: a szerkesztési konstrukció tökéletesítésére irányuló munka javítása, mindez csak a tudományos munkaszervezés elterjesztése, a dolgozók kezdeményezésének kibontakozása, a kulturális színvonal emelése alapján valósulhat meg.

A technikai haladás fő útjai: a termelés gépesítése és automatizálása, villamosítása és kémizálása. Most a szovjet iparnak azt a nagyszerű feladatot kell megoldania, hogy befejezze a szénbányászati és a kohászati munkafolyamatok *komplex gépesítését,* s ezáltal mentesítse az embert a legnehezebb fizikai munkáktól. A komplex gépesítés előnye nemcsak az, hogy munkaerőt szabadít fel. Például a vékony és a közepes vastagságú széntelepekkel rendelkező kuznyecki szénmedencében az „MZL" típusú szénpajzs alkalmazása, a jövesztés, a rakodás és a szállítás gépesítése tette lehetővé a gazdaságos széntermelést. Ez 28 százalékról 18 százalékra csökkentette a szénveszteséget, 65 m^3-ről 6 m^3-re csökkentette az 1000 tonna jövesztett szénre jutó fafelhasználást, és csaknem háromszorosra növelte a termelékenységet.

A gépesítés legmagasabb foka, az *automatizálás* nagy jelentőségű nemcsak a gépgyártásban, hanem a kohászatban is. A nagykohók és a Siemens-Martin kemencék automatizálása 10—15 százalékos termelékenységnövekedésre és egyidejűleg körülbelül 6 százalékos tüzelőanyag-megtakarításra ad lehetőséget.

Az automatizálás új területe: a bonyolultabb matematikai műveletek elvégzésére alkalmas úgynevezett gondolkodó gépek alkalmazása. Az egyik ilyen gép például az atomfizikában gyakori számítást — amely 120 millió részműveletet tartalmaz — 20—25 óra alatt végzi el. Ha ezt egy gyakorlott mérnök szokásos számológéppel akarná elvégezni, körülbelül 400 évre lenne szüksége.

Az elektronikának ez a vívmánya a számadás forradalmasítása alapján lehetővé teszi úgynevezett „matematikai kísérletek" végrehajtását. A drága kísérleti példányok gyártásával való hosszas kísérletezés helyett mind szélesebb körben alkalmazzák az 5—10 fajta megoldásnak, variánsnak megfelelő számításokat. Ezek segítségével órák alatt megkereshető a legmegfelelőbb változat és már ennek alapján készíthető az új gyártmány prototípusa. Ez az eljárás megrövidíti az új gyártmányok termelésének megkezdését, megkönnyíti a leggazdaságosabb típus megkeresését, magasabb színvonalra emeli a szerkesztői munkát.

A gépesítés és az automatizálás nem mindig kívánja meg a régi gépek kicserélését. Kisebb segédberendezésekkel, készülékekkel nagyon megnövelhető a régi gépek termelékenysége. Ilyen a nálunk nemrég elterjedt „Hidrofix" készülék, amely jelentősen növeli az univerzális forgácsológép teljesítményét. A komplex gépesítésnek kevésbé költséges, de igen hatásos módszere a mellékmunkák gépesítése. A vasiparban a mellékmunkák ideje igen jelentős a fő munkafolyamatokéhoz képest. A munkások gyakran 2—2,5-szer annyi időt töltenek el a mellékmunkákkal, mint a fő munkálatokkal. A mellékmunkák gépesítéséhez általában nem szükséges a megmunkáló gépek kicserélése stb., ellentétben a fő munkálatokkal, amelyek idejének megrövidítéséhez rendszerint új gépek szükségesek (például a gyorsvágáshoz erősebb gép, motor, alap stb.).

A Szovjetunióban hatalmas arányú munka folyik a technikai haladás harmadik irányának, a népgazdaság minden ága *villamosításának* megvalósításához szükséges alapok megteremtéséért. Ez lehetővé teszi a munkafolyamatok villamosítását, a szikraforgácsolást, az automatizálást, az elektrokémia térhódítását, az elektroacélok gyártását stb. A mezőgazdaságban lehetővé válik a szántás és az egyéb, nemcsak álló gépekkel végezhető műveletek villamosítására való áttérés, ezáltal az olcsó villamosenergia és a nagyteljesítményű gépek használata.

A termelés *kémizálása,* a vegyi eljárások széleskörű alkalmazása nagy lehetőségeket teremt a nyersanyagbázis kiszélesítésére és a termelési eljárások intenzitásának fokozására. Például az oxigén alkalmazása az acélgyártásban 20 százalékkal növeli a kemencék teljesítőképességét. Kiszámították, hogy ez a 20 százalékos többlet három szovjet kohászati üzem viszonylatában 1,5 millió tonna acélt jelentene a népgazdaságnak, lényegében nagy beruházások nélkül. Kémizálás útján hasznosíthatók a termelés ma még használhatatlan hulladéktermékei ipari szesz, műanyag stb. készítésére. Ha az ipari szesz egy részét hulladékanyagok felhasználásával gyártanák, több mint 1,6 millió q rozs, 500 000 q burgonya szabadulna fel a lakosság fogyasztásának céljaira, s a szesztermelés költségei is csaknem egyharmadára csökkennének.

Tehát ezek az eljárások nemcsak fokozzák az illető munkafolyamat hatékonyságát, hanem lehetőséget adnak fokozott anyagmegtakarításra, s ezáltal növelik a társadalmi munka termelékenységét.

A technika fejlesztéséhez szükséges az ésszerű szabványosítás, amely az egész népgazdaságra kötelezően megszabja a legjobban bevált gyártmányok, eljárások tapasztalatait, méreteit stb.

A szabványosítás a legkorszerűbb technika elterjesztésének, a munkaminőség javításának egyik legfontosabb eszköze. Segítségével nagy lépéssel juthat előbbre a termelés specializálása, az ésszerű, leggazdaságosabb kooperáció kiterjesztése.

A szocialista gazdasági rendszerben megvalósíthatók a technika fejlesztésének ezek a módjai, mert megvannak a végrehajtásukhoz szükséges objektív lehetőségek és megteremthetők a szubjektív feltételek. A termelőerők és a termelési viszonyok összhangja és a szocialista állam tudatos törekvése a korszerű gyártmányok és termelési eljárások meghonosítására hatalmas lehetőségeket biztosít a technikai színvonal gyors fejlesztésére. A beruházások összpontosítása, az anyagi ösztönzés rendszerének kellő módosítása, a helyes szervezési, nevelési és gazdasági intézkedések a népgazdaság felmérhetetlen erőit irányítják a feladat végrehajtására.

A technika fejlesztésének materiális lehetősége abban a hatalmas ipari bázisban gyökerezik, amelyet a szovjet nép a szocializmus és a kommunizmus építése során teremtett meg. Ma az a feladat, hogy jobb munkaszervezés, az ipari vezetés színvonalának emelése révén hatékonyabban használják ki a meglévő ipari alapokat. A Szovjetuniónak e tekintetben óriásiak a tartalékai. Erre vall, hogy például az elmúlt években a népgazdaság fejlesztésének szűk keresztmetszete volt a fakitermelő iparág, ezért ennek az iparágnak technikai ellátottságát az

egy főre jutó új gép és felszerelés szempontjából 1954-ben a háború előttinek négyszeresére növelték. De a meglévő működő gépeknek csak kétharmadát használták ki. A gépek kihasználásának javítása jelentős faanyagtöbbletet biztosíthat a népgazdaságnak.

Az ipar vezetésének megjavítása, a kiváló üzemek és dolgozók munkamódszereinek elterjesztése, valamint a termelési kultúra színvonalának felemelése a kiváló vállalatok és iparágak magaslatára nagy lehetőségeket rejt az új technika és általában az ennek alapján lezajló ipari fellendülés megvalósításához.

A tervfegyelem megszilárdítása hozzájárul, hogy a tervet, bár kis mértékben, de rendszeresen nem teljesítő üzemek (az összes üzemek 30—40 százaléka) felzárkózzanak a tervet teljesítő üzemekhez, s ezáltal a népgazdaság gyorsabb fejlesztésének újabb erőforrását biztosítsák.

A magyar ipar fejlesztésének szilárd talaja az az ipari bázis, amelyet az első ötéves tervben teremtettünk meg. Például az állóalapok nettó értéke 1954-ben majdnem egyharmaddal volt nagyobb, mint 1949-ben, s a termelő állóalapok a gyorsabb növelés következtében az összes állóalapoknak 38 százalékáról 45 százalékára nőttek. A szerszámgépgyártás, az autógyártás, a vacuumtechnikai ipar megteremtésével nagy lehetőséget biztosítottunk a technika továbbfejlesztéséhez.

A Szovjetunióban a szocialista ipar fellendülésének objektív lehetősége a roppant természeti gazdagság is. A kutatások, különösen a kőolajkutatások, az ipari fellendülés anyagi megalapozásának egyre újabb tartalékait tárják fel. Ilyen tartalék a vízienergia hatalmas arányú hasznosítása is. Ebből a szempontból nagy jelentőségű a termelőerők észszerű elhelyezése, amely lehetővé teszi a helyi nyersanyagforrások kiaknázását, s a fölösleges szállítások kiküszöbölését.

A mi körülményeink közt igen fontos a természeti kincsek komplex kihasználása. Például a bauxittermelés mellékanyagainak hasznosításával, az eddig nagyrészt kárbaveszett földgáznak és az olajnak műanyagok és más termékek gyártására való felhasználásával, valamint a szén most még jelentéktelen méretű vegyi feldolgozásának növelésével, a műanyaggyártás, a műszálgyártás meghonosításával stb. ki kell szélesítenünk a nehézipar továbbfejlesztésének hazai nyersanyagbázisát. A második ötéves terv fő feladata a technika ilyen értelmű viszonylagos elmaradásának megszüntetése és a nyersanyagbázis kiszélesítése.

Az ipar új technikai alapokon való továbbfejlesztésének legnagyobb lehetőségei a kiváló munkások és szakemberek hatalmas hadseregének mozgósításában rejlenek.

A Szovjetunió szocialista iparosításának kezdeti időszakában még kevés volt a szakképzett, a legkorszerűbb technikával bánni tudó káder. A mostani ipari fellendülés ellenben már azoknak a kiváló szakembereknek tevékenysége alapján valósul meg, akik a világon elsőként honosították meg jelentős méretekben az atomenergia ipari célokra való felhasználását, a szénbányászat legnagyobb fokú gépesítését, a hatalmas erőművek új eljárásokkal való építését stb. Tehát ma megvan az a fejlett, nagy technikai kultúrájú gárda, amely már annyi győzelmet aratott a szocializmus építésében.

Az új; forradalmi jellegű ipari fellendülés nélkülözhetetlen feltétele a szakemberek tudásának továbbfejlesztése, a szakemberekről való fokozottabb gondoskodás.

A műszaki normák körének tágítása (1953-ban egyes szerszámgépgyárakban a normának csak körülbelül 25 százaléka volt műszaki norma) és a lényegében az 1931. évi arányokat tükröző bértarifa-rendszer megfelelő módosítása szükséges ahhoz, hogy a termelékenység az új technikának megfelelően nőjön, s ez együtt járjon a gyártmányok szebb kivitelével, jobb minőségével és az önköltség jelentős csökkentésével.

A szocialista munkaversenynek különösen a műszaki értelmiségiek és az alkalmazottak alkotó tevékenységének kibontakozása irányában történő fejlődése előrelendíti a termelés technikájának, szervezésének tökéletesedését, s biztosítja az új, termelékenyebb módszerek és az újítások elterjedését. 1951-től 1954-ig az iparban és a közlekedésben több mint 3 240 000 újítást alkalmaztak. Az újítók és a feltalálók felkarolása, a műszaki értelmiséggel való fokozottabb foglalkozás egyebek közt azért is szükséges, mert csökkent a találmányok száma. (1954-ben 3870 találmány volt, s ez az 1950. évinek egyharmada.)

A dolgozók alkotó tevékenységének kibontakozása, a technikai haladásért folyó tömegméretű verseny fejlesztése nagy politikai felvilágosító munkát kíván a párt- és tömegszervezetektől. A párttagoknak a műszaki fejlesztés élharcosaivá, a dolgozó nép élő lelkiismeretévé kell válniuk, s nem szabad megtűrniük a tespedést, szüntelenül harcolniuk kell az új módszerek elterjesztéséért, a magasabb színvonalú munka megvalósításáért. Harcolniuk kell a munka technikai színvonalának emeléséért, mert a reálbérek növekedésének alapja a termelékenység gyors fokozódása, s ennek feltétele az ipar hatalmas forradalmi átalakulása a kommunizmust építő Szovjetunióban.

★

A szovjet ipar a legközelebbi néhány évben történelmi jelentőségű fejlődésen megy át. E fejlődés tapasztalatait állandóan tanulmányoznunk kell, s fel kell használnunk arra, hogy az új technika kibontakozása alapján meggyorsítsuk a szocializmus felépítését, biztosítsuk népünk jólétének állandó növelését.

MÁTYÁS ANTAL

Berzeviczy Gergely közgazdasági nézetei

A kor magyar közgazdasági irodalmának általános jellemzése

A XVIII. század második felében hazánkban az árutermelés kezdte mindinkább kiszorítani a feudális naturális gazdálkodást, s előkészítette a tőkés termelés talaját.

Az árutermelés térhódítása nyomán kibontakozott a közgazdasági irodalom. Közgazdászaink figyelme elsősorban a polgári fejlődés előmozdításával összefüggő gazdaságpolitikai kérdésekre irányult, s teljesen ennek rendelték alá elméleti munkásságukat. A kor magyar közgazdasági irodalma hűen tükrözte a feudális és gyarmati viszonyok közt sínylődő ország gazdasági életének sajátságos problémáit: a kibontakozó árutermelés feudális és gyarmati bilincseit, vagyis a termelőerők és a termelési viszonyok kötelező összhangjának megbomlását. A polgári viszonyok fejletlenek, tehát a korabeli magyar közgazdászok nem elemezhetik a kapitalizmus gazdasági kategóriáit, nem adhatnak átfogó, rendszerezett magyarázatot a tőkés gazdasági élet jelenségeire. A polgári átalakulásért küzdő közgazdászaink közt nem akadhatott egy sem, aki továbbfejlesztette volna a közgazdaságtant, sőt leghaladóbb közgazdászaink is nagyon távol maradtak a klasszikus polgári közgazdaságtan által elért magasságtól. Az akkori haladó magyar közgazdasági gondolat ismertetőjele csak az lehet, helyesen tükrözi-e a gazdasági alap követelményeit, tehát visszahat-e az alapra, hozzájárul-e a tőkés termelési viszonyok kibontakozásához, az ország kettős feladatának megoldásához: a gyarmati és a feudális viszonyok megszüntetéséhez.

A termelőerők és a termelési viszonyok kötelező összhangjának hiánya úgy tükröződött közgazdászaink tudatában, hogy mintegy alapgondolatként vonul végig a műveiken a probléma: mi az oka annak, hogy a természeti kincsekben oly gazdag Magyarországon a földesurak mégsem tudnak gazdagodni, hogy az ország oly szegény? Ennek vizsgálatában látja Berzeviczy is a közgazdaságtan feladatát. „Magyarország a természet minden javai és adományaival bőségesen meg van áldva és daczára ennek, még soha sem gazdagodott meg s virágzott fel, sohasem emelkedett oly magasra, mint a mily magasan Európa sokkal kevésbbé megáldott országait látjuk. Mik ennek okai? A feleletet megadja erre a közgazdaságtan". (A közgazdaságról. Megjelent Gaál Jenő:

Berzeviczy Gergely élete és művei című gyűjteményes munkájában. II. rész 6. old.). Budapest. 1902.

A magyar közgazdasági irodalom válasza a tőkés termelést előkészítő időszak gazdasági sajátosságait tükrözi. A tőkés termelés „csak az erősen fejlett *áruforgalom* eredményeként jön létre, amikor ez a forgalom túllépi az állam határait". (*Lenin.* A kapitalizmus fejlődése Oroszországban. 47. old. Szikra. 1949.)

A történelmi feladat a tőkés termelési mód felé irányuló fejlődésben elsősorban a feudális viszonyok közt kibontakozó árutermelés kiterjesztése volt. A feudális természeti gazdálkodás bomlását és az árutermelés térhódítását hazánkban is nagyon meggyorsították a kedvező külkereskedelmi lehetőségek: az iparosodó Ausztria piaca és a napóleoni háborúkkal összefüggő konjunkturális lehetőségek.

Amíg az árutermelés nem került éles ellentétbe a feudális viszonyokkal, amíg a tőke csak a forgalomban működött, s még nem hatolt be a termelésbe, addig közgazdászaink (akárcsak más országok közgazdászai hasonló történelmi időszakban) csupán a termelésnek a forgalomra való *visszahatását* tudták meglátni, s az értékesítési lehetőségeknek tulajdonították a meghatározó szerepet a gazdasági fejlődés szempontjából. A kereskedelem fejlesztéséért, az értékesítési lehetőségek növeléséért szálltak síkra a polgárság első közgazdái, a merkantilisták, s a gazdasági jelenségeknek a kereskedelem szempontjából való magyarázata jellemezte gazdasági nézeteiket. A kereskedelemtől várták az ország felvirágozását az első magyar közgazdák is, s az értékesítés oldaláról közelítették meg az ország problémáit: a termelőerők és a termelési viszonyok kötelező összhangjának hiányát a mezőgazdasági termékek értékesítésének akadályaiként ismerték fel, s a külkereskedelem gyarmati korlátaiban látták az ország szegénységének okát. A feudális viszonyoknak a termelést gátló hatását, a jobbágyok csökkenő termelési érdekeltségét is az értékesítési nehézségekkel magyarázták: nincs piac a jobbágyok termékei számára, ezért nincs, ami munkájukat ösztönözze. (A feudalizmusnak a termelés szempontjából való bírálata csak az 1820-as években kezdődött, amikor elmélyült a feudalizmus válsága. Fejlett árutermelés szükséges ahhoz, hogy a feudális termelőmód tarthatatlanságának felismerése a termelés problémáira irányítsa a figyelmet, s az ipari tőke uralma a feltétele annak, hogy a gazdasági jelenségeknek a kereskedelmi tőke szempontjából való magyarázata átadja helyét a termelés meghatározó voltán alapuló tudományos közgazdasági gondolatoknak.)

Az első magyar közgazdák nézetei azonban a hasonlóság ellenére sokban különböztek is az első polgári közgazdák, a merkantilisták nézeteitől. A különbség oka egyrészt az, hogy az ország polgári átalakulásának időszakában nyugaton már a polgári klasszikus közgazdaságtan uralkodott, amellyel közgazdáink is többé-kevésbé megismerkedtek, főképpen azonban az, hogy a magyarországi polgári fejlődés sajátságos volt.

A polgári közgazdák merkantilista nézetei minden fonákságuk ellenére az eredeti felhalmozás korabeli feltörekvő *burzsoázia* reális érdekeit tükrözték. A fiatal és gyenge burzsoázia történelmi feladata volt, hogy *az államhatalom hathatós támogatásával* megteremtse a tőkés

termelés feltételeit. Ez — a kereskedelem oldaláról szemlélve a gazdasági jelenségeket — a kedvező kereskedelmi mérleg megteremtésének követelményeként jelentkezett a fiatal burzsoázia tudatában. A kereskedelmi mérleg tana a merkantilista nézetek logikus összefoglalása, betetőzése, s végső soron a burzsoáziának azt a kívánságát tükrözi, hogy a „kivitel növelése" végett állami támogatással gyorsuljon meg a hazai ipar fejlődése, a „behozatal csökkentésének" jelszavával pedig az állam védje meg a hazai ipart a külföld fejlettebb iparának versenyétől. A kedvező kereskedelmi mérleg megvalósítását célzó protekcionista gazdaságpolitika lényegében a feudális földműves államok *tőkés ipari országgá* való átalakulását, az ország *önálló* ipari fejlődését segítette elő.

Hazánkban a nyugati tőkésországoktól eltérően nem a polgárság, hanem az árutermelő nemesség volt a polgári irányú fejlődés hordozója. A nemesség, gazdasági helyzete miatt, elsősorban nem az ipari, hanem a mezőgazdasági cikkek kivitelében volt érdekelt, ezért a kivitel növelésének követelménye nálunk nem kapcsolódott össze az iparfejlődés protekcionista eszközökkel való meggyorsításának követelményével. A nemesség égető problémája: piacot szerezni a kedvezőtlen értékesítési körülmények miatt eladatlan mezőgazdasági termékek nagy tömegének. Az értékesítés kérdésében azonban nem volt egységes a nemesség állásfoglalása, s ez gazdasági nézeteire is hatott. A gazdaságpolitikai törekvések és a megalapozásukat célzó gazdasági tanítások nagyon különböztek aszerint, hogy a nemesség melyik rétegének érdekei tükröződtek bennük.

Azok a földesurak, elsősorban a főnemesek, akik a gyarmati viszonyok közt is boldogulhattak, s megszerezhették a tőkés termelés megkezdéséhez szükséges pénzt, csupán a külkereskedelem gyarmati korlátaiban látták a gazdasági felemelkedés akadályát. A *szabadkereskedelem* híveiként követelték a külkereskedelem gyarmati korlátainak megszüntetését vagy legalább lazítását, s arra törekedtek, hogy az ország a gyarmati *agrárkapitalizmus* irányában fejlődjék, s a mezőgazdasági terményeket exportáló Magyarország külföldről, elsősorban az osztrák örökös tartományokból vásárolja az iparcikkeket. Közgazdászaik a külkereskedelmet gyarmati korlátok közé szorító osztrák merkantilista politikát, s a megalapozására szolgáló merkantilista nézeteket a gazdasági szabadság eszméje és a klasszikus polgári közgazdaságtannak a merkantilizmus ellen irányuló egyéb nézetei alapján támadták. E klasszikus polgári közgazdasági nézetek azt tükrözik, hogy a feltörekvő polgárság közgazdászai a termelés szempontjából vizsgálták és magyarázták a forgalom jelenségeit, a pénzforgalom törvényszerűségeit.

A feudális körülmények közt kibontakozó árutermelés a nyugati országokban a merkantilista gazdaságpolitika és a merkantilista nézetek talaja volt. És íme: Magyarországon hasonló körülmények közt a gazdasági szabadság követelésével és merkantilista nézetekkel találkozunk.

Ezek az eszmék azonban Magyarország viszonyai közt egyáltalán nem jelentettek a merkantilizmusnál fejlettebb álláspontot. A gazdasági szabadság eszméje és a többi antimerkantilista nézet általában az ipari tőke uralomra-jutását fejezte ki: a protekcionista eszközökkel támogatott ipari tőke megerősödött, s mind terhesebbnek érezte a gazdasági élet kötöttségeit, a kereskedelmi tőke által teremtett monopó-

liumokat, az államhatalom túlzott gyámkodását, s gazdasági szabadságra, a termelési ágak és az országok közti szabad áramlásra vágyott. Magyarország körülményei közt ezek az eszmék más tartalmat nyertek. A klasszikus tételek nálunk nem az ipari tőke uralmát tükrözték, hanem ellenkezőleg azt, hogy az ország gazdaság élete egyoldalúan mezőgazdasági irányban fejlődött, s a külföldi, elsősorban osztrák piacra volt utalva. Közgazdászaink a polgári közgazdaságtannak csak azokat az érveit hangoztatták, amelyekkel a *külkereskedelem szabadságáért* harcolhattak a gyarmati elnyomók ellen. Műveikből teljesen hiányoztak a klasszikus polgári közgazdák tudományos felfedezései. A kibontakozó magyar közgazdasági irodalom is bizonyítja a történelmi materializmusnak azt az igazságát, hogy a társadalmi lét határozza meg a társadalmi tudatot. Hiába ismerkedtek meg közgazdászaink a fejlett polgári közgazdaságtannal, az ország elmaradt, feudális állapota miatt csak annyit érthettek meg belőle, amennyit a gazdasági viszonyok lehetővé tettek. S mihelyt önállóan igyekeznek valamely gazdasági jelenséget megmagyarázni, az ő szemléletük is, akárcsak az eredeti felhalmozás korabeli polgári közgazdászoké, a forgalom jelenségeihez tapad.

Az értékesítési problémák megoldására irányuló gazdaságpolitikai törekvések azonban nem merülnek ki a külkereskedelem szabadságának követelésében. Az árutermelő nemességnek az a rétege, főképp a középnemesség, amely számára a gyarmati viszonyok közt nem volt biztosítva a piac, a gyarmati elnyomás súlya alatt, mintegy a külső piac ingatag volta ellen való védekezésképpen lassanként rádöbbent a belső piac szükségességére. A belső piac fejletlensége, a gyarmati rendszernek a gazdasági felemelkedést akadályozó hatása a gazdasági jelenségeket a forgalom oldaláról szemlélő közgazdászok tudatában úgy tükröződött, hogy kevés a pénz az országban, ezért szűk a belső piac, s a földesurak nem tudnak felhalmozni. A tőkés termelőmód előkészítésének időszaka hazánkban is megszülte a kereskedelmi mérleg elméletét, s a kor magyar közgazdászai is a kedvezőtlen külkereskedelmi mérlegben keresték a pénzhiány okát: a külkereskedelem akadályai miatt kevés pénz jön be, és az ipar fejletlensége miatt az sem marad benn az országban. A szükséges iparcikkeket drágán kell megvásárolnunk külföldről.

A középnemesség mint mezőgazdasági árutermelő elsősorban a külkereskedelem szabadságában volt érdekelt, s a *szabadkereskedelmi* politika mellett szállt síkra, de egyszersmind a belső piac megteremtéséhez fűződő érdeke abba az irányba terelte, hogy a szabadkereskedelmi politika mellett egyes képviselőin keresztül már a XVIII. század végén kiálljon a hazai iparfejlődés *protekcionista eszközökkel* való támogatásáért, az ország gazdasági önállósításának politikájáért is.

A gazdaságpolitikai törekvések kettőssége tükröződött az elméletben is: a szabadkereskedelmi politikát követelő liberális, antimerkantilista érvek és a protekcionista iparosítási politika szükségességét bizonyító merkantilista *kereskedelmi mérleg*-elmélet, a merkantilista és antimerkantilista nézetek békésen megférték egymás mellett a művekben, mintegy jelezve a középnemesség ingadozását a gyarmati agrárkapitalista fejlődés és az ország önálló ipari fejlődése közt.

A főnemesség szembeszállt a protekcionista politikával, mert félt, hogy az ország gazdasági önállósításának kérdése kiélezi Ausztriához fűződő viszonyát. A gazdasági szabadság eszméjét és az antimerkantilista nézeteket nemcsak az osztrák merkantilista politika, hanem a merkantilista burokban jelentkező hazai protekcionista iparosítási politika ellen is felhasználta harci fegyverként. A felszínen látszatra csupán merkantilista és antimerkantilista, protekcionista és liberális nézetek harca folyt, s a kor közgazdasági irodalmának későbbi polgári méltatói arról beszéltek, hogy a fejlett polgári nézetek tért hódítottak az elavult merkantilista, protekcionista nézetek rovására. Az antimerkantilista és a merkantilista ideológia harca mögött azonban az ország gyarmati agrárkapitalista fejlődésének hívei ütköztek össze az ország gazdasági önállósítása politikájának híveivel. E harc legfőbb tanulsága, hogy mivel a nyugati tőkésországok leghaladóbb közgazdasági eszméi nem feleltek meg a hazai társadalmi lét követelményeinek, nem is támogathatták az új gazdasági alap fejlődését, tehát hazánkban nem is számíthattak haladóknak, ellenkezőleg, a reakció kezében váltak fegyverré a haladás ellen. Ezzel szemben nyugaton már reakciósnak számító eszmék, amelyek ott már túlhaladott társadalmi létet tükröztek, hazánkban a haladás irányába estek, ha híven tükrözték a fejletlenebb hazai termelési viszonyokból fakadó fejlődési követelményeket.

A középnemesség protekcionista törekvéseinek azonban határt szabott, hogy nem közvetlenül az ipar fejlődése, hanem csupán ezáltal a belső piac bővítése, a mezőgazdasági termékek értékesítése volt az érdeke. Az 1840-es évekig hiányzott hazánkban az ipari tőkének az a minimuma, amely a nemesi politika útján érvényesíthette volna érdekeit. Ez hatott a középnemesség gazdaságpolitikájára. Kedvező külkereskedelmi lehetőségek idején, amikor a középnemesség termékeinek is volt biztos külső piaca, a protekcionista politika, az ország gazdasági önállósításának politikája teljesen háttérbe szorult, s utat nyitott a szabadkereskedelmi politikának. A külkereskedelmi nehézségek növekedése idején ismét napirendre kerültek a protekcionista törekvések.

Berzeviczy harca a gyarmati uralom ellen

A kor gazdasági viszonyainak és ebből fakadó gazdasági törekvéseinek elemzése adja meg a kulcsot Berzeviczy közgazdasági nézeteinek megértéséhez.

Berzeviczy Gergely (1763—1822) jómódú nemesi birtokos családból származott. Ügyvédi oklevelének megszerzése után külföldi tanulmányútra indult. Göttingában állapodott meg, ahol jogot, szépirodalmat és főképp kamerális és államtudományokat tanult. 1786-ban az egyetemi szünidőben eljutott Párizsba, 1787-ben Genfbe és Angliába. A nyugati országok, különösen Anglia polgárosodása óriási hatást keltett benne, s nem győzött csodálkozni a bejárt országok fejlett gazdasági életén.

Egyetemi tanulmányai után II. Józsefhez folyamodott udvari állásért — sikertelenül. Budán kapott jelentéktelen állami hivatalt, de a Martinovics per után otthagyta hivatalát és visszavonult lomniczai bir-

tokára. Élete végéig saját birtokán gazdálkodott, s közben kétízben utazott el Lengyelországba, hogy kipuhatolja Magyarország észak felé irányuló kereskedelmének lehetőségeit.

Közgazdasági irodalmi tevékenységét a kisebb-nagyobb megszakításokkal 23 esztendőn át vívott háborúk okozta kedvező külkereskedelmi lehetőségek időszakában fejtette ki. A nemesség figyelme elsősorban a kedvező külkereskedelmi lehetőségek minél teljesebb kihasználására irányult, s a belső piac, a hazai ipar kérdése teljesen háttérbe szorult. A mezőgazdasági termékek megnövekedett kereslete üdvösen hatott az egész gazdasági életre. A földesurak egyre inkább bekapcsolódtak az árutermelésbe. Vagyonuk gyarapodott, s egyesek számára lehetővé vált a tőkés termelés megindításához szükséges tőke felhalmozása is. A kedvező mezőgazdasági konjunktúra, s főképp a hadiszállítások ösztönözték az ipar fejlődését is. Az osztrák elnyomók azonban nagyon akadályozták a külkereskedelmi lehetőségek kihasználását. Bécs a gyarmati vámrendszer segítségével lefölözte a külkereskedelmi bevétel jelentős részét.

A kedvező mezőgazdasági konjunktúra időszakának problémái tükröződnek Berzeviczy közgazdasági műveiben. Ezek határozzák meg gazdaságpolitikai állásfoglalását és gazdasági nézeteit. Korában a feudális termelőmód már válságba került, de ez a válság még nem mélyült el annyira, hogy előtérbe állította volna a termelés problémáit, ezért Berzeviczy éppúgy mint kortársai, az értékesítés problémáját tekintette a gazdasági élet alapproblémájának s a termelőerők és termelési viszonyok kötelező összhangjának hiányát is elsősorban az értékesítés akadályaiként ragadta meg. Mint földesúr, úgy vélte, hogy „A földművelés legszilárdabb alapja az állam élete és jólétének". (Berzeviczy: A közgazdaságról. Megjelent Gaál Jenő: Berzeviczy Gergely élete és művei című gyűjteményes munkájában. II. rész, 24. old. Budapest, 1902.) Éppen ezért a mezőgazdasági termékek értékesítésének előmozdításában látta a gazdasági felemelkedés alapfeltételét, s a kedvező külkereskedelmi lehetőségek időszakában a külkereskedelem gyarmati akadályai ellen küzdve a *gazdasági szabadság* megvalósulásától várta az ország felvirágzását.

Berzeviczy hangsúlyozta a mezőgazdaság alapvető voltát, de ez nem jelenti azt, hogy lebecsülte az *ipar* szerepét a gazdasági életben. Sőt, lépten-nyomon utalt az ipar fontosságára: „. . . azon ország, mely az újkori Európában fekszik s ipar és kereskedelem híjával van, szegény és gyenge . . ." (Magyarország kereskedelméről és iparáról. Megjelent: Gaál J. I. m. II. rész. 299. old.) Bízott benne, hogy Magyarország valamikor „a földművelő nemzetből, melynek mostanság a fokozatát még elfoglalja, az iparos, kereskedő és vagyonos nemzetek sorába" fog emelkedni (Uo. 249. old.). De úgy vélte, hogy az ipar virágzása a mezőgazdaság felvirágzásától függ, hiszen „ha a mezőgazdaság halad, a műhelyek, ipartelepek, gyárak szorgalmasan dolgoznak". (A közgazdaságról. I. m. II. rész. 46. old.) Ha pedig a mezőgazdaság felvirágzásának feltétele a gazdasági szabadság, akkor a gazdasági szabadság szerinte a hazai ipart is fellendíti.

A kedvező külkereskedelmi lehetőségek idején a nemesség kevésbé érezte a belső piac hiányát és a hazai ipar fejlesztésének sürgősségét. Ez az oka, hogy Berzeviczy műveiben alig találunk utalást a hazai ipar jelentőségére a belső piac szempontjából. Az ipar fejlődését a gazdasági élet természetes menetére kívánja bízni. „Az erőszak a bábája minden régi társadalomnak, amely új társadalommal terhes" — mondja Marx. (*Marx.* A tőke. I. kötet. 695. old. Szikra. 1955.) Berzeviczy ellenben a fiatal, feltörekvő burzsoázia álláspontjától eltérően ellenzi az állam gazdasági beavatkozását. „A kormány nem járhat el üdvösebb módon, mintha minél kevésbé avatkozik bele, az erőszakos rendelkezésektől tartózkodik . . ." (A közgazdaságról. I. m. 43. old.) A fejlett polgárság közgazdászaihoz hasonlóan az ipar és a kereskedelem fejlődésének „természetes" irányzatáról beszél, a „természetes irányzat legbiztosabb vezérfonala az iparnak és kereskedelemnek" (Az északi kereskedelemnek szélesb körülvétele. I. m. II. rész. 310. old.), s az államhatalom feladatát a természetes irányzat akadályainak elhárításában látja. Az állam ezen túlmenő támogatása csak „kellő határok között" megengedhető. „Jobb az iparűzésnek szabad folyást engedni" (A közgazdaságról. I. m. II. rész. 39. old.) — írja, holott maga jelenti ki egyhelyütt, hogy „sok időre van . . . szükség, míg a gyárak tökélyesbülnek, mert a kezdőknek a gyakorlat által megerősültek ellen küzdeni vajmi nehéz. Igen sok kívántatik ahhoz, hogy a magyar gyárak az osztrákok szomszédságában felvirágozzanak . . ." (Magyarország kereskedelméről és iparáról. I. m. II. rész. 219. old.)

Berzeviczy elsősorban a külkereskedelem szabadságától várta az értékesítési kérdések megoldását, ezért műveiből teljesen hiányzik a feltörekvő burzsoá egészséges nacionalizmusa, amely néhány nemesi közgazda műveiben is megcsillant. Például Skerlecz, aki az értékesítési nehézségek egyik okát a hazai ipar fejletlenségében látta, a hazai ipar számára *nemzeti* jellegére hivatkozva követelt védelmet, s felszólította a hazai közönséget, hogy vásárolják a tökéletlenebb, de mégis csak hazai iparcikkeket. Fél évszázaddal később Kossuth a közgazdaságtant csak *nemzeti* tudománynak volt hajlandó elismerni. Berzeviczy ellenben kijelentette, hogy a „közgazdaságtan elveinek *világpolgáriasoknak* kell lenni . . ." (A közgazdaságról. I. m. II. rész. 36. old. Az én kiemelésem. — M. A.) Még a „nemzeti" jelzőt is igyekezett száműzni a közgazdaságtanból. Például tiltakozott a „nemzeti vagyon" kifejezés ellen, mert „a nemzet szűk fogalom és a nemzetiség e tekintetben ártalmas". (Uo. 13. old.) A Kossuth által „cosmopoliticus, tehát anationalis theoriá"-nak nevezett külkereskedelmi elveket alkalmazta a gazdasági önállóság feltételét jelentő iparra, amikor így írt: „Ha a külföldi gyártmány olcsóbb, mint a belföldi, például az angol pamutszövetek, — melyek alacsonyabb áron kaphatók, mintha azok gyártása Magyarországon rendeltetnék el, — akkor sokkal jobb az angoloktól venni a pamutszövetet és azoknak viszont a mi termékeinket, bort, rezet, kendert adni el." (Uo. 40. old.)

Berzeviczy gazdaságpolitikai álláspontja határozta meg elméleti tételeit, amelyekkel megalapozta az általa hirdetett gazdaságpolitika helyességét. Hazánk gyarmati elnyomóinak jórészt merkantilista jellegű

érveire a polgári klasszikus közgazdaságtan felhasználásával ad csattanós választ.

Bécs egyebek közt a kereskedelmi mérleg elmélete alapján arra hivatkozott, hogy a természeti kincsekben oly gazdag Magyarország aktív külkereskedelme elszegényíti Ausztriát. Berzeviczy Bécs merkantilista érveit cáfolva elsősorban a merkantilistáknak a pénzre vonatkozó felfogását bírálta meg.

A merkantilisták a termelés feudális módja miatt nem tudták a termelésből magyarázni a gazdasági jelenségeket, ezért nem érthették meg az érték természetét sem. Az értéket úgy ragadták meg, ahogyan az a *forgalom* területén megnyilvánult: mint pénzt, amelyet az áruért adnak. A forgalom keltette illúziók hatására a pénzt tekintették az egyetlen gazdagságnak, s nem vették észre, hogy a pénznek árura történő cseréje: egyenlő értékek cseréje. A pénzre vonatkozó helytelen felfogásuk tükröződött a kereskedelmi mérleg elméletében: az ország meggazdagodásának útját abban látták, hogy a külkereskedelem révén az ország minél több pénzre tesz szert, s lehetőleg minél kevesebb pénzt ad ki külföldre. Berzeviczynek a merkantilista felfogást cáfoló nézetei a *termelés* meghatározó voltára épülnek fel. A pénzben csupán forgalmi eszközt lát, az újratermelés technikai eszközét: „A pénz a kivitt és behozott értékhez csak átmeneti állomás és az a cserének forgalmi eszköze". (A közgazdaságról. I. m. II. rész. 48. old.) Éppen ezért élesen tiltakozik az ellen a felfogás ellen, amely szerint a pénz a gazdagság. „A nemzetek gazdagsága nem áll a nálok levő pénzbőségben, hanem abban, hogy a nyerstermények mennyisége és minősége minél közelebb jusson azon legmagasb fokhoz, melyet a hely természete mellett általában el lehet érni." (Magyarország kereskedelméről és iparáról. I. m. II. rész. 239—240 old.) A merkantilistákkal ellentétben hirdeti, hogy az áruforgalom a meghatározó, nem pedig a pénzforgalom, hiszen a pénz „önként oda foly, a hova a termelvények tömege által vonzatik . . ." (Uo. 240. old.)

Miután a pénz szerepét a forgalmi eszköz szerepére redukálta, a kereskedelmi mérleg elméletét az egyenlő értékű csere elve alapján cáfolja: értéket értékre cserélnek, a külkereskedelem tehát nem lehet a meggazdagodás forrása. „Midőn a gabonát a nekem szükséges pénzért átengedem, megveszem a pénzt; midőn pedig ezt a nekem szükséges gabonáért engedem át másnak, gabonát veszek." (Uo. 239. old.) „Ha a kivitel és behozatal pénz által megméretve számíttatnak fel, az a nagyszerű tévedés jön közbe, mely szerint a kivitt pénzt veszteségnek gondolják, a mely pedig a termelő értékszaporító tőkéjének körébe vonul vissza." (A közgazdaságról. I. m. II. rész. 48. old.) Merő agyrém tehát Bécsnek az az elképzelése, hogy „. . . az egyik ország meggazdagodása a másiknak elszegényedését vonja maga után". (Uo. 52. old.) Az országot szegénységre kárhoztató gyarmati politikával szemben a do ut des elv alapján hangoztatta, hogy „mindig előnyösebb gazdagokkal, mint szegényekkel összeköttetésben lenni" (Magyarország kereskedelméről és iparáról. I. m. II. rész. 220. old.), s az osztrákok „saját gyártmányaikat annál nagyobb mennyiségben és drágábban fogják eladhatni, minél gazdagabbak lesznek a magyarok". (Uo. 220. old.)

A merkantilista politika káros, a gazdasági szabadság politikájának pedig helyes voltát, Ausztria és Magyarország érdekközösségét a földrajzi munkamegosztás elve alapján is bizonygatta. „Nem minden föld terem meg mindent. Az egyik tartomány, s az egyik nemzet bizonyos meghatározott áruk előállítására van rendeltetve a természettől, melyek ezen tartományban kevesebb munkával és költséggel termeltetnek s azok még kétszeres áldozattal sem volnának előállíthatók másutt." (A közgazdaságról. I. m. II. rész. 102. old.) Valamennyi nemzet közös érdeke tehát, hogy „... minden ország azon termékeket állítsa elő, melyeket számára maga a természet kijelöl, hanem azután azokat a nemzetközi kereskedelemnek szabadon engedje át és azt, a mi felesleges, kölcsönösen cserélje ki a többi országokkal, mert ily módon a legtöbbet fogja nyerhetni. Ha minden ország így járna el, egyik sem károsodnék és mindegyik a természetszerű mértékben nyerne". (Uo. 36. old.) A nemzetekre oly előnyös földrajzi munkamegosztás kialakulásának előmozdítása végett Ausztriának is érdeke a külkereskedelem megszabadítása a gyarmati korlátoktól.

Kétségtelen, hogy a korabeli magyar közgazdasági irodalomban Berzeviczy képviselte leginkább a polgári klasszikus közgazdák eszméit. Magyarország viszonyai közt azonban az ipari tőke uralmát tükröző polgári tanok csak formailag egyeztek meg a polgári klasszikusok nézeteivel. Tartalmuk egészen más jelentőséget nyert. A termelőtőke uralomra jutását kifejező klasszikus közgazdasági nézetek Berzeviczy alkalmazásában a feudális árutermelés hazai viszonyainak megfelelően az értékesítés kérdésének voltak alárendelve, s a kereskedelem meghatározó voltából kiinduló gazdaságpolitika elméleti megalapozására szolgáltak. Ez a magyarázata annak, hogy Berzeviczy műveiben az osztrák merkantilizmusnak a termelés szemszögéből való bírálata összefér a forgalomhoz tapadó szemlélettel. Az értékesítésből való kiindulás az, ami tartalmilag megkülönbözteti Berzeviczynek formailag sok tekintetben hasonló nézeteit a polgári klasszikusok nézeteitől, mintegy jelezve Magyarország fejletlen polgári viszonyainak és a fejlett polgári termelési viszonyoknak a különbségét. Berzeviczy gazdasági szemléletének a polgári klasszikusokéval ellentétes voltát szemlélteti a következő néhány példa.

A fejlett polgári viszonyok hatására a klasszikus közgazdák a termelőtőke oldaláról vizsgálják a gazdasági jelenségeket, elméletükben a forgalmat teljesen alárendelik a termelésnek, s azt állítják, hogy a termelés maga teremti meg a piacot. A feudális árutermelés viszonyainak hatására ellenben Berzeviczy csupán az értékesítésnek a termelésre való visszahatását tudja meglátni, s a kettő viszonyában az értékesítést tekinti meghatározónak. Lépten-nyomon hangoztatja, hogy „a fogyasztás ... a szorgalomnak legfőbb ingere ..." (A közgazdaságról. I. m. II. rész. 105. old.) „Minél nagyobb a fogyasztás, annál nagyobb a termelés is." (Uo. 61. old.) Ahol pedig a termékek eladása nincs biztosítva, ott „a földmívelést hanyagabbul folytatják, s habár talajuk termékenyebb is, a szegénység és ínségnek a *forgalom hiánya* következtében jobban ki vannak téve". (Magyarország kereskedelméről és iparáról. I. m. II. rész. 189. old. Az én kiemelésem. — M. A.)

A klasszikus polgári közgazdák a termelőerők fejlődéséért küzdve a *takarékosság* üdvös hatását hangsúlyozták, hogy a tőkések profitjuk minél nagyobb részét vonják el a személyes fogyasztástól és fordítsák felhalmozásra. Berzeviczy ellenben a földesúri árutermelés értékesítési lehetőségeinek növelését tekinti a legfőbb feladatnak, s védelmére kel a nemesek *fényűzésének, tékozlásának:* „... a belföldi cikkek fogyasztását felölelő fényűzés üdvös ..." (A közgazdaságról. I. m. II. rész. 105. old.) „A fényűző fogyasztás, ha észszerűtlen is, haladásra ösztönzi az ipart. Tehát a fényűzésnek szabad folyás engedendő ..." (Uo. 61. old.) A túlzott fényűzést csupán azért ítéli el, mert az a jobbágyok sanyargatását vonja maga után.

A klasszikus polgári közgazdák a termelésből kiindulva az értéket a munkával határozzák meg. Berzeviczy ellenben az értékesítés oldaláról szemlélve a gazdasági jelenségeket, a szükséglettől teszi függővé az értéket. „Az érték szabályozója a valódi vagy képzelt szükség" — írja. (Uo. 19. old.) „A fogyasztás és annak vágya idézik elő az adásokat és vételeket, szülik az árakat." (Uo. 21. old.)

Berzeviczy, noha a Habsburgok merkantilista politikája ellen harcolva a pénz szerepét a forgalmi eszköz-szerepre korlátozta és élesen elítélte a kereskedelmi mérleg tanát, mégis a forgalom szempontjából közeledve az ország problémái felé, maga is több helyen döntő jelentőséget tulajdonít az ország felvirágoztatása szempontjából a pénznek, s ezzel kapcsolatban a kedvező kereskedelmi mérlegnek.

Amit az egyenlő értékű csere vagy a földrajzi munkamegosztás elmélete alapján nem tudott ábrázolni: hogy az ország az egyoldalú mezőgazdasági fejlődés miatt ki van szolgáltatva Ausztriának, azt a merkantilista nézetek segítségével tárja elénk.

A pénzforgalom jelenségeiben meglátja a gazdasági önállóság hiányának tükröződését: „... ki nem érezné a magyarok közül, hogy a pénzbőség minő hiánya van itten". (Magyarország kereskedelméről és iparáról. I. m. II. rész. 205. old.) A pénzhiány okát az ország gyarmati kiszolgáltatottságában, illetve az emiatt kedvezőtlen kereskedelmi mérlegben látja. „Roppant tömege megy a pénznek keresztül Magyarországon — panaszolja —, de nem marad itt, hanem az osztrák tartományok felé foly el, és különösen Bécsben halmozódik fel ... Különben ez mindenütt megtörténik, a hol a gyarmati rendszer lesz uralkodóvá." (Uo. 206. old.)

Berzeviczy, aki a földrajzi munkamegosztás liberális elve alapján arról ír, hogy „... vajjon foghat-e Anglia valamikor tokaji bort szűrhetni? De mi sem vagyunk képesek a finomultabb fényűzési czikkeket előállítani, a melyekben viszont ők bővelkednek" (A közgazdaságról. I. m. II. rész. 102. old.), tehát minden országnak legelőnyösebb, ha azt termeli, amit a legkedvezőbb körülmények között termelhet, ott vásárol, ahol a legolcsóbban vehet — ugyanez a Berzeviczy elsősorban azzal magyarázza a pénz hiányát, s ezáltal az ország elszegényedését, hogy a nemesek javarészt külföldről szerzik be az iparcikkeket, főképp a fényűzési cikkeket: „... a mily előnyös a fényűzés, ha a belföldi ipar gyarapodásából növekszik ki, éppoly pusztítóan káros, ha mint nálunk, idegen fényűzési cikkek termelésének rabjaivá teszi az embereket ...

Vannak... Bécsben szabók, cipészek, szíjjgyártók stb., a kik műhelyüket valóságos ipartelepekké alakították át, hogy a magyarok idevágó szükségleteit előállíthassák. Ezen nagy betegség folytán Magyarország nyomorultan senyved, s min a természet bőséges kegyelme nem segíthet". (Magyarország kereskedelméről és iparáról. I. m. II. rész. 194—195. old.)

Ez a felismerés azonban csak műveinek néhány helyén bukkant fel. Nem jutott el a protekcionista iparosítás szükségességének felismeréséig. Nem a gazdasági önállóság feltételeinek gyors megteremtésétől, hanem a kereskedelem szabadságától várta a pénzhiány orvoslását. Abban bízott, hogy a mezőgazdasági termények szabad értékesítése következtében az országba áramló pénz kedvezően hat majd a hazai ipar fejlődésére is. „Nyers terményeink, ha szabad kivitelt nyerhetnének, nagyobb fogyasztás- és eladásnak örvendenének, áruk emelkednék, és ezen inger hozzájárulása folytán... nagyobb pénzösszeg öregbítené a forgalmat. Ezáltal a kereset alkalmai és a megélhetés módjai szaporodnának. Növekednék a lakosság létszáma. Nyomban gyárak és nagy iparvállalatok keletkeznének." (Uo. 218. old.) Nem ismerte fel, pedig a gyarmati viszonyok közt sínylődő Magyarországra fokozottan érvényes, hogy *„óriási különbség van aközött, hogy fokozatosan és lassan alakul-e át a nemzeti tőke ipari tőkévé, vagy pedig megrövidítik ennek az átalakulásnak az idejét..."* (*Marx.* A tőke. III. kötet. 851. old. Szikra. 1951.)

Berzeviczy még nem ismerte fel az ország gazdasági felemelkedésének és e felemelkedés feltételének, a gyarmati helyzet megszüntetésének útját, mégis bátran kiállt a gyarmati uralom ellen. 1790-ben De domine Austriae in Hungaria című röpiratában és 1809-ben Napóleonnak ajánlott alkotmánytervezetében síkra szállt Magyarországnak Ausztriától való elszakadása mellett.

Berzeviczy harca a feudális viszonyok ellen

A gyarmati uralom ellen vívott harc nemcsak Berzeviczy műveit hatotta át, hanem korának egész közgazdasági irodalmát is. Az árutermelés kibontakozása elsősorban a fejlődés gyarmati korlátait leplezte le nemességünk előtt. Az 1790. évi nagy nemzeti megmozdulásban a nemesség síkra szállt az ország függetlensége mellett, s ezt gazdasági téren az önálló vámrendszer és a hazai ipar megteremtése útján kívánta megvalósítani. Berzeviczy felfogása, amely szerint a gyarmati uralom megszüntetéséhez csupán a kereskedelem szabadsága szükséges, e tekintetben egy lépést jelent hátra. Az árutermelő nemesség azonban 1790-ben még mereven ragaszkodott a feudális viszonyokhoz. A feudalizmus válsága még nem mélyült el annyira, hogy a nemesség rádöbbent volna *a feudális viszonyok* tarthatatlanságára, ezért a gyarmati elnyomók ellen vívott harcban nem tudott közeledni a parasztsághoz. Fejlődésünk két alapkövetelménye, a gyarmati helyzet megszüntetése és a feudalizmus megsemmisítése a nemesség tudatában ellentmondásba került egymással, s ez volt éppen a nemesi fellángolás sikertelenségének döntő oka. Az egyre inkább balra tolódó francia for-

radalom eseményeitől és a Habsburgok által támogatott hazai parasztmozgalmaktól megrettent nemesség, a kizsákmányolás feudális módjának megőrzése céljából közeledett a Habsburgokhoz és megalkudott az ország gyarmati helyzetével. A politikai harcok lecsillapodása, a reakció megerősödése jellemezte a francia háborúk időszakát. A francia forradalom szabadságeszméi csupán néhány haladó gondolkodóban, Martinovicsban és társaiban találtak visszhangra. Martinovicsék mozgalma azonban elszigetelt maradt. Egy fél évszázadnak kell még eltelnie, hogy a feudalizmusnak a gyarmati uralom által súlyosbított válsága a nemesség szélesebb rétegeit is megmozgathassa, s a polgári átalakulásért vívott harcra lendítse.

Berzeviczy a magyar uralkodó osztály és a Habsburg-ház forradalomellenes szövetségének időszakában irányította a nemesség figyelmét az árutermelés kibontakozása következtében fokozottan kizsákmányolt jobbágyság nehéz helyzetére. A feudális viszonyoknak osztályhelyzetét meghaladó hű ábrázolása jellemzi a jobbágyság helyzetéről írt sorait. Messze túllendül kora idealista történelemszemléletén és a materialista történelemfelfogás álláspontjához közeledik, amikor mintegy szemére veti a történetíróknak, hogy „Történetíróink nem annyira az országnak, mint a királyoknak a történetét, azok örökösödését, viszályait, háborúit, szerzeményeit és a főbb családok sorsát beszélik el. De, hogy minő volt az ország belső állapota, melyek a nép jólétének vagy nyomorának okai, miként alakult a lakosok osztályainak egymáshoz való viszonya, a nemzet megélhetése és a haza alkotmányának képe, ezekről alig emlékeznek meg. Megteszem most én, a mi ahhoz szükséges. (A parasztnak állapotáról és természetéről Magyarországon. I. m. II. rész. 122. old.)

A jobbágyság nehéz sorsának Berzeviczy-féle ábrázolása nem fukarkodik a színekben, s gyakran közel jár a materialista történelemfelfogáshoz. Nyíltan feltárja a földesurak és a jobbágyok *osztályellentétét.* A földesúr „jövedelmét szaporítani igyekezvén, a paraszt munkáját, szolgáltatásait, fizetéseit, a mennyire jog vagy ennek valamely ürügye megengedik, mindenféle módon kihasználni igyekszik ." (Uo. 153. old.) Éppen ezért „minden újítást, minden bárminemű javítást, különösen ha a földesúrtól indul ki, gyűlöl a paraszt; azzal szemben csökönyös, mert tudja, hogy *a földesúr haszna ellentétben van az övével,* s abban azt a törekvést tételezi fel, hogy az úri jogokat az övéinek megszorításával akarja gyarapítani". (Uo. 147. old. Az én kiemelésem. — M. A.)

Éles szeme felismeri a feudális állam osztályjellegét is. „Ezt a bizalmatlanságot kiterjeszti a paraszt minden közigazgatási és törvénykezési hatóságra is. De hát kik is ezen hatóságok tagjai? A jobbágyoknak urai vagy pedig ezekkel különböző szálak által összeköttetésben lévő egyének!" (Uo. 147. old) „. . . . akik ügyét intézik és megítélik, azok nemesek és a földesúrral a paraszt ellen irányuló azonos érdekű szomszédok, barátok; valamennyien *osztálytársai annak.*" (Uo. 129. old. Az én kiemelésem. — M. A.)

Észreveszi a jobbágyság differenciálódásának folyamatát, amely az árutermelés térhódítása következtében nagyon meggyorsult. Rámutat, hogy a jobbágyság kizsákmányolásának fokozódása, a tömegek nyomora

egyesek meggazdagodására vezet. „Ezen állapotban is megvagyonosodik néhány paraszt, de csak mások nyomorúságából, a kik a végszükségben földeiket elzálogosítani, marháikat olcsó áron eladni kénytelenek. Tehát ilyformán egyes parasztoknak jóléte semmiképp sem képezheti mások megélhetésének a mértékét." (Uo. 135. old.) „A parasztok közt is van arisztokráczia. Léteznek köztük oly családok, melyek már régen tehetősebbek, s a melyek majd vagyonukkal, majd összeköttetéseikkel befolyást gyakorolnak és a falusi ügyek intézését kezökben tartják. A gazdag paraszt könnyen gyarapszik mások szegénységéből . . ." (Uo. 150. old.)

Rámutat, hogy a jobbágy a nehéz helyzete, a jogtalansága, a tulajdon nélkülisége, a ránehezedő feudális szolgáltatások miatt nem érdekelt a termelésben: „Az eszes ember . . . akkor lesz lustává, ha azt a szomorú meggyőződést szerzi, hogy megfeszített szorgalommal sem képes végre felemelkedni." (Uo. 149. old.)

Azokkal szemben, akik azzal zárkóznak el minden reform elől, hogy a paraszt még nem érett a szabadságra, a társadalmi viszonyok meghatározó voltát hangsúlyozza. „Bárgyú az ellenvetés, hogy a paraszt erre (ti. a szabadságra — M. A.) nem érett, mert hiszen soha sem fog elnyomott állapotában megérni; ellenben ha ez javul, be fog érettsége is következni." (A közgazdaságról. I. m. II. rész. 26. old.)

De akármilyen élesen bírálta Berzeviczy a feudális viszonyokat, akármilyen emberbaráti hangon emlékezett meg a jobbágyság nehéz helyzetéről, műveiben sehol sem utalt a feudális termelőmód megváltoztatásának szükségességére. Bár helyenként beszél a tulajdonjog kiterjesztésének üdvös hatásáról, mégsem a tőkés termelés szempontjából bírálja a feudalizmust. Hazánkban akkor a történelmi feladat még a feudális viszonyok közt kibontakozó árutermelés kiterjesztése az értékesítési lehetőségek biztosításán keresztül. S Berzeviczy a termelés feudális módjának megtartása és csupán az *értékesítési* problémák megoldása útján keresi az ország polgárosodásának lehetőségeit. A termelés feudális akadályairól azt hiszi, hogy azok a fennálló viszonyok közt is elháríthatók. Néhány évtizeddel később Széchenyi már a tőkés mezőgazdaság fölényét hirdeti a feudális mezőgazdasággal szemben, de Berzeviczy még sehol sem utal a *bérmunka* fölényére a robottal szemben. A jobbágy termelési kedvét *jobbágyi* helyzetének javításával kívánja fokozni. A földesúri gazdaság termelőerőinek fejlődését pedig nem a fejlettebb (tőkés) termelőmódtól, hanem a „polgárosult" állapotban jobb módúvá váló paraszt nagyobb engedelmességétől, jobb munkaeszközeitől várja.

„A műveltebb, jobbmódú parasztot a becsület eszközeivel könnyebb kormányozni; annak az úri szolgálat és a közszolgáltatások előnyére válandó jobb gazdasági eszközei lennének; a reá háruló kötelességeket pontosabban teljesítené . . ." (A parasztnak állapotáról stb. I. m. II. rész. 149. old.)

A jobbágyság felemelkedésének nagyobb jelentőséget tulajdonított az értékesítés szempontjából, mint termelési szempontból. Úgy vélte, hogy az ország gazdasági felvirágzása szempontjából nagy jelentőségű

a jobb munkára ösztönzött jobbágy nagyobb fogyasztóképessége. „A mennyire gazdagítják az ipar és a kereskedelem a népeket, épp oly kevéssé virágozhatnak ott, a hol a népnek legalsóbb és legnagyobb része, a nemzetnek alapja nyomorban sínylődik. Ezen legnépesebb osztálynak fogyasztása által ösztönöztetik a belföldi termelés és a nagy ipartelepek előállító tevékenysége." (A közgazdaságról. I. m. II. rész. 101. old.)

Berzeviczy óriási érdeme, hogy elsők közt ismerte fel az ország gazdagodásának és a jobbágytömegek felemelkedésének szoros kapcsolatát. Mivel azonban a feudalizmust még nem a tőkés termelés oldaláról bírálta, a földesurak és a jobbágyok érdekeinek összhangját nem polgári úton, a bérmunkás és a tőkés módon gazdálkodó földesúr viszonya alapján akarta megvalósítani, hanem feudális viszonyok közt. A jobbágyokról írt művében csak óvatos és lassú reformokat javasolt, hiszen „az, a mely ma fennáll, már századok óta tart... Nagy és általános hatású okoknak kell tehát lenni, a melyek miatt azt felkarolták... óvatosan és fokozatosan kellene üdvös változtatásával kísérleteket tenni, és pedig önként, törvényes úton, nehogy a jobbágyoknak nyújtandó kedvezmény kicsikartnak tűnjék fel." (Uo. 154. old.) Berzeviczy, aki oly élesen ábrázolta a feudális osztályellentéteket, a földesurak törekvését a határtalan kizsákmányolásra, íme a földesurakhoz fordul és kéri őket, hogy „úgy járjanak el, mintha jobbágyaik atyái volnának". (Uo. 154. old.)

Az uralkodó osztály körében Berzeviczy óvatos reformkövetelései is nagy felzúdulást keltettek. A jobbágyságról írt műve nyomán nagy irodalmi vita bontakozott ki, amelyben Berzeviczy felfogását inkább támadták, mint helyeselték.

★

Berzeviczyvel lényegében lezárult a magyar közgazdasági irodalom első szakasza, amely még elsősorban az értékesítési problémák megoldásában látta felemelkedésünk fő feltételét. A magyar közgazdasági irodalom második szakaszát, a feudalizmus válságának kiéleződése határozta meg, s Széchenyi neve fémjelzi. Első ízben Széchenyi adta meg a feudális mezőgazdaságnak a tőkés termelés szemszögéből való részletes bírálatát. A betetőzést pedig Kossuth jelenti, aki már nemcsak a mezőgazdasági, hanem az ipari termelőerők fejlődéséért is síkra szállt, s az iparosítási politika korábbi híveitől eltérően az iparban nemcsak a mezőgazdaság felvevő piacát látta, hanem ennél sokkal többet: a feudalizmushoz képest fejlettebb társadalom, a polgári társadalom gazdasági életének alapját, „természetes felsőbb fokát a társas élet kifejlésének". (Pesti Hirlap. 1842. 113. szám.)

DEGE LAJOS

Az újítómozgalom a technika fejlesztésének szolgálatában

A munkához való új viszony egyik különösen jelentős hajtása az újítómozgalom, amely serkenti, megszervezi és a közösség javára hasznositja a dolgozók alkotó tehetségét. Ezért fontos tényezője az általános műszaki haladásnak, a szocialista termelés legfejlettebb technika alapján történő szakadatlan növelésének és tökéletesítésének.

Hazánk a felszabadulás előtt sem szűkölködött feltalálókban, újítókban. De számtalan példa ismeretes, hogy a tőkések elsüllyesztették azokat a találmányokat, amelyek veszélyeztették üzleti érdekeiket, vagy kisemmizték a feltalálókat, s találmányaikat felhasználták. Nagy feltalálóink — például Puskás Tivadar, Kandó Kálmán, Bánki Donáth — ama kivételek közé tartoztak, akiknek rendkívüli képességeikkel és szívósságukkal sikerült kivívniuk az elismerést, de a feltalálók többsége elbukott a tőkével vívott egyenlőtlen küzdelemben. A munkásújítók pedig eltitkolták ésszerűsítéseiket, újításaikat, mert tudták, hogy ezeknek elterjedése és alkalmazása nem jobb életkörülményeket eredményez, hanem a munkanélküliség rémével fenyeget.

Az újítómozgalom kibontakozásának legfontosabb feltétele az volt, hogy a proletárdiktatúra örökre véget vessen a kapitalizmusnak, s a technika a kizsákmányolás eszközéből a dolgozók anyagi jólétének, kulturális felemelkedésének eszközévé váljék. Hazánkban 1948 tavaszán, a nagy államosítások idején született meg a szocialista munkaverseny. Elsőként a Rákosi Mátyás Művek (az akkori Weiss Manfréd Művek) dolgozói hívták versenyre munkástársaikat, s országszerte fellángolt a verseny. Ahogyan terjedt a dolgozók szocialista vetélkedése az üzemekben, úgy nőtt azoknak a száma, akik alkotó tehetségükkel is hozzá akartak járulni a párt vezette országépítő munkához. Sokasodtak a javaslatok a termelés, a termelékenység növelésére, az önköltség csökkentésére. A dolgozók újítottak, mert felismerték, hogy a termelési eredmények az ország építését, életkörülményeik javulását szolgálják. Bár az újítómozgalom kezdetben nem volt szervezett, mégis az első sikerek hatására mind több dolgozó lépett az építő munka újtípusú harcosainak táborába. Kezdetben a mozgalom nem részesült semmiféle jogi alátámasztásban. Az újítások elbírálása, kivitelezése és díjazása az ipari vezetők jóindulatától, az üzemi bizottságok támogatásától függött.

Az újítások díjazása ösztönzően hatott, de a hosszadalmas ügyintézés, a felelősség hiánya, s nemegyszer a termelésben meghúzódó ellenség tevékenysége könnyen elgáncsolhatta az értékes javaslatokat. Mégis 1948-ban mintegy 5000 újítási javaslat látott napvilágot; ezek 35 millió forint megtakarításra adtak lehetőséget.

I.

A párt felfigyelt az újítómozgalom kibontakozásának akadályaira. Az 1948 végén megjelent rendeletek jogilag is megfogalmazták és megszilárdították a mozgalom fejlődésének elvi alapjait.

A rendeletek meghatározták az újítások elbírálásának és alkalmazásának szervezeti formáit, biztosították az államnak felajánlott találmányok szerzői jogvédelmét. Az 1949. év már működő újítási bizottságokkal és az újítási megbizottak széles hálózatával indult meg.

Az 1949. január 1-én megalakult Országos Találmányi Hivatal főfeladata — a szerzői tanúsítványok kiadásán és az újításokra vonatkozó rendelkezések végrehajtásának ellenőrzésén kívül — az országos jelentőségű javaslatok kidolgozásának és megvalósításának biztosítása, az újítók és a feltalálók munkáját gátló bürokratikus akadályok, a maradiság és az ellenséges szabotázs leküzdése, az országos tapasztalatcsere megszervezése és a szovjet újítómozgalom tapasztalatainak elterjesztése volt.

Az újítómozgalom föllendült. 1948 folyamán még csupán 5000, de 1949-ben már 75 000 újítás került a bizottságok elé, s a megtakarítás az előző évi 35 millió forintról 340 millióra szökött fel.

Még ebben az évben több fontos intézkedés segítette elő az újítómozgalom további kibontakozását. 1949 elején jelent meg az Újítók Lapjának első száma. A lap 1949 közepén újítási pályázatot hirdetett, s ezt a mozgalom tervszerű irányítását célzó pályázatok egész sora, később pedig a kötelező üzemi és iparági feladattervek rendszeresítése követte. 1949 szeptemberében a Népgazdasági Tanács két fontos rendeletet adott ki az országos jelentőségű újítások alkalmazásáról és a beruházások megvalósításakor történő felhasználásukról. Ugyanebben a hónapban a két iparügyi minisztérium közös rendeletet adott ki, amely szerint az újítási mozgalom felkarolásáért a vállalatvezetők is felelősek.

1949. október 8-án nyílt meg az I. Országos Újító Kiállítás, ugyanebben a hónapban a Szakszervezetek Országos Tanácsa által szervezett I. Újító Kongresszus megjelölte az újítómozgalom irányelveit. A mozgalom következő jelentős állomása 1950. február 25, a Sztahanovisták Első Országos Kongresszusa volt, amely félreérthetetlenül leszögezte, hogy az igazi sztahanovista egyszersmind újító is.

1950 októberében és novemberében rendezték meg a II. Országos Újító Kiállítást. Az újítók tanácskozásaikon rendszeresen megjelölték a mozgalom hiányosságait és ismertették javaslataikat is.

1951 elején a mozgalom kiterebélyesedésének tükrében már észlelhetők voltak az érvényes újítási rendelet hiányosságai. Új rendelet kiadása vált szükségessé. A februárban megjelent kormányrendelet nemcsak a tervszerű irányítást biztosítja (kötelező feladattervek), hanem az újításoknak az operatív tervekbe való beillesztését és a gyorsított kísér-

leteket is. Ebben a rendeletben már érvényesült az a felismerés, hogy az újítómozgalom minden vonatkozásban szervesen kapcsolódik a műszaki fejlesztéshez. A műszaki fejlesztéssel kapcsolatos feladatok és az újítómozgalom közt szoros kölcsönhatás van: az újítók alkotó kezdeményezése nélkül nem lehet végrehajtani a műszaki fejlesztési terveket.

Újítómozgalmunknak tehát különböző fejlődési szakaszai voltak. A kezdeti időszak legfőbb jellemzője a múltban elfojtott kezdeményező erő előretörése és emellett a kellő szervezettség hiánya volt. A következő időszakban a mozgalom szervezett formát öltött, megtörtént az újítási apparátus megszervezése. Ezt követte a megteremtett szervezeti alapokon az újító tevékenység fokozott tervszerűsítése, a soron következő tervfeladatokkal való összehangolása. E három fejlődési szakaszon át jutottunk el újítómozgalmunk mai szintjére.

II.

A legutóbbi 5 év számszerű eredményei alapján is megállapíthatjuk, hogy az újítómozgalom ma már tömegmozgalommá vált Magyarországon. Vitathatatlan tény az is, hogy a mozgalom elősegíti vállalataink, üzemeink terveinek teljesítését, önköltségük csökkentését, hozzájárul technikai színvonaluk emeléséhez.

1950-től 1954-ig, 4 év alatt dolgozóink 1 410 000 újítási javaslatot nyújtottak be, ebből 700 000 javaslatot elfogadtak, s üzemeink 600 000 újítást bevezettek. A megvalósult javaslatok igen nagy népgazdasági megtakarítást jelentenek.

Például a szénbányászat termelésének növekedése és önköltségének csökkenése szempontjából nagyon fontos három tatabányai mérnök nagyszerű újítása. Mintegy 50 év alatt sok millió köbméter meddőanyag gyűlt össze, s nagy területet foglalt el a bányák közelében. Az újítók javaslatára fúrásokkal meghatározták a meddőanyag átlagos összetételét, és módszert, illetve technológiát dolgoztak ki külszíni fejtésére és feldúsítására. A Rákosi Mátyás Művekben soronkívül végzett kísérletekből kiderült, hogy a gázgenerátorokban ipari gáz előállítására felhasznált borsodi diószénnek legalább egyharmada helyettesíthető ezzel a dúsított meddőanyaggal. Ez az egyetlen újítás évente több mint 200 000 tonna borsodi diószénnek a sokkal olcsóbb meddőanyaggal való helyettesítését teszi lehetővé.

Grega Béla „hiperbólikus csévére" vonatkozó javaslata a vetülékcsévének és rajta a fonalaknak olyan elhelyezését teszi lehetővé, amely biztosítja a lefejtés egyenletességét a csévetest felső részétől a kezdő felületig. A fonal egyenletesen lefejthető szakadás, hurkolódás nélkül. Tehát selejt nem keletkezik. Egy csévetesten 20 százalékkal több fonal helyezhető el. A kísérletek eredményesen befejeződtek, s az újítás a textiliparban elterjeszthetővé vált.

Futész Rudolf „szemenkénti vetőgépre" tett javaslatot. A vetőgép a gabonaneműek és a cukorrépa szemenkénti vetésével biztosítja az optimális nagyságú termőterületet. Az újítás gabonavetőmagból 20—30 százalékos, cukorrépa-vetőmagból katasztrális holdanként 9 kg-os megtakarítást eredményez. A vetőgép elkészítését a Földművelésügyi és a Kohó- és Gépipari Minisztérium közösen, kooperációs feladatként illesz-

tette be az 1956. évi műszaki fejlesztési tervbe. Ha az újítás alkalmazása elterjed, ez 57 millió forint értékű vetőmagmegtakarítást eredményez.

Újítómozgalmunknak nemcsak számszerűen kifejezhető eredményei vannak. Az újítómozgalom, mint mondottuk, tömegmozgalommá vált. Ez annak eredménye, hogy a párt és a kormány útmutatása alapján üzemi vezetőink segítségül hívják a dolgozókat egy-egy üzemi probléma megoldásához. Ebből a szempontból igen nagy jelentőségű az újítási feladatterv. Az újítási feladatterveket a dolgozók közreműködésével a vállalat vezetősége készíti el, megfogadva Kalinin figyelmeztetését: „ne azt újítsuk, ami éppen eszünkbe jut, hanem amire népgazdaságunknak szüksége van". Szívós, kitartó munkával lehetett csak elérni, hogy üzemeink az újítási feladattervnek megfelelő tervszerű irányba tereljék az újítók tevékenységét. Üzemeink ma már elfogadják a benyújtott újítási javaslatok 50—55 százalékát, s ez az újítási tevékenység tervszerű irányításának sikeréről tanúskodik.

Az újítási javaslatok 50—60 százalékát fizikai dolgozók nyújtják be. Keményen, kitartóan kellett dolgozni, s nehéz harcot kellett vívni a maradi gondolkodás ellen, hogy elérhessük ezt az eredményt. A vállalatvezetőség köteles gondoskodni az újítók javaslatainak kivitelezéséről (rajzok stb. elkészítéséről). Üzemeink a múltban nem a legjobban látták el azt a feladatot. A SZOT, az iparági szakszervezetek, a tárcák és az Országos Találmányi Hivatal műszaki tanácsadó szolgálatokat létesítettek. Ma már igen jelentősen megnőtt azoknak az üzemeknek a száma, ahol rendszeresen működik a műszaki tanácsadó szolgálat, megvizsgálja a fizikai dolgozók javaslatait, s műszaki és egyéb tanácsokat ad az újítóknak, sőt a szükséges leírás és a műszaki rajzok elkészítésében is segédkezik. A IV. kerületi üzemek tanácsadó szolgálata a kerületi üzemekben versenyt kezdeményezett, amelynek legfontosabb pontja, hogy melyik tanácsadó szolgálat tud több segítséget adni a fizikai dolgozóknak, s e tanácsadások révén az illető üzemek hány jó újítási javaslattal gazdagodtak.

Fontos eredmény, hogy ma már üzemeink elvégzik a bevezetett újításokra vonatkozó utókalkulációt, és sok üzemünk bizonylatilag is ki tudja mutatni az újításokkal elért megtakarítást. A megtakarítások a mérlegbeszámolókban is szerepelnek. 1954-ben az utókalkulációval megállapított népgazdasági megtakarítás meghaladta az 1446 millió forintot.

Eredményként kell megemlékezni arról is, hogy a tapasztalatcseremozgalom, az újítások átadása is egyre terjed.

A felsorolt eredmények azonban nem feledtethetik a hiányosságokat és a lazaságokat. A legutóbbi időben az újítási mozgalomban bizonyos erkölcsi lazulás volt tapasztalható. Igen sok üzemünk olyan újítási javaslatokat is elfogadott és megvalósított, amelyek minőségromlással jártak, megsértették a technológiai fegyelmet. Előfordult, hogy újításnak minősítettek egy-egy technologiai utasítás által előírt művelet kihagyására vonatkozó javaslatokat. A termékminőség silányabb lett, nőtt a selejt és emiatt a továbbfeldolgozó üzemek igen sokszor tervüket sem tudták teljesíteni. Sok elfogadott javaslat megvalósíthatatlan volt, illetve csak egy-egy ötletet vetett fel.

Az erkölcsi lazuláshoz hozzájárult, hogy az újítási díjak első részletét már a javaslat elfogadása után, a megvalósítás előtt folyósították. Az elfogadott újítás első díjrészlete az elfogadástól számított 8 nap alatt volt esedékes, ha a javaslat az elfogadástól számított 1 év alatt megvalósítható. Ez a rendelkezés lehetővé tette az elbírálóknak, hogy az újítási mozgalmat valamiféle „szociális alap"-ként kezeljék. Sok üzemi dolgozónk már úgy vélte, hogy az újítások elbírálása és az újítási díjak kifizetése „baráti" alapon történik. Ráadásul egyesek kisebb, mások nagyobb összeget kaptak első díjrészletként és gyakori jelenség volt, hogy az újítás népgazdasági hasznától függetlenül magasabb beosztású dolgozók részesültek nagyobb díjazásban.

Nagy hibák akadtak az eszmei díjak kifizetésében is. Országos viszonylatban az elfogadott javaslatok gazdasági eredményességét csak a javaslatok 20—30 százalékánál elemezték, a javaslatok 70—80 százalékát kalkulálás nélkül eszmei alapon díjazták. Ez káros, mert lehetőséget ad rá, hogy egyesek meg nem érdemelt díjazásban részesüljenek. Eszmei díjazás esetén az egész összeget a megvalósítástól számított 3 hónap alatt folyósítani kell, s ezért gyakori, hogy a három hónap eltelte után az újítás további sorsával senki sem törődik.

Az újítómozgalom egyik legnagyobb hiányossága volt, hogy a vezetők harmadrangú feladatként kezelték a mozgalom irányítását, ellenőrzését, a javaslatok elbírálását. Az újítási ügyek intézése általában csak az újítási előadók „reszortfeladata" volt. De a vezetők nem törődtek azzal sem, hogy az újítási feladatterv ne tartalmazzon már megoldott feladatokat, ezért olyan javaslatokat is díjaztak, amelyek az iparágban nagyrészt már ismertek voltak.

Egyes vezetők az újítómozgalommal való foglalkozást kizárólag az újítási előadók ügyének tekintették .

Az újítási iskolát végzett újítási előadók pedig az iskola sikeres elvégzése után gyakran más munkakört kaptak, s helyüket nem képesített dolgozókkal töltötték be.

Az ipar vezető szervei nem tartották nyilván a nagy jelentőségű újítási javaslatokat és nem gondoskodtak kellőképpen a technológia megváltoztatását célzó javaslatok megvalósításáról, de a jól bevált újítások tervszerű elterjesztéséről sem.

A gazdasági irányító szervek a legutóbbi időkig nem ellenőrizték kellően az újítási mozgalmat. Részben ennek következménye volt, hogy a mozgalom fejlesztésében fontos szerepet játszó ötletnap könnyű pénzszerzési lehetőséggé vált, s ez majdnem lejáratta az újítási mozgalmat, úgyhogy tavaly meg is kellett szüntetni az ötletnapokat.

Nem volt kielégítő az újítók népszerűsítése. Nagyon kevés üzemünk ismertette az üzem újítási eredményeit, s nem népszerűsítették azokat az újítókat, akik újítási javaslataikkal hozzájárultak az üzem tervteljesítéséhez. Az utóbbi időben javult a helyzet, s ma már vannak újítási előadóink, műszaki vezetőink és más dolgozóink, akik az újítómozgalomban végzett munkájukért kormánykitüntetést kaptak.

A párt döntően fontosnak tekinti az újítómozgalmat. A kommunisták legfontosabb feladata, hogy tanulmányozzák és támogassák az élet minden területén az újat, a fejlődőt. A pártszervezetek arra nevelik a dolgozókat, hogy megismerjék termelő munkájuknak az egész

ipar, illetve az egész népgazdaság tervével való összefüggéseit, a párt és a kormány politikai céljainak és a terv teljesítésének kapcsolatát.

A pártszervezetek irányító szerepe érvényesül abban is, hogy harcolnak az újítási javaslatok megvalósítását gátló akadályok elhárításáért, mozgósítanak a műszaki fejlesztési tervek, a műszaki intézkedési tervek, az újítási feladattervek megoldására, s ezzel is támogatják az újítómozgalom tervszerű fejlesztését. Az üzemi pártbizottság akkor tudja hatékonyan segíteni az újítómozgalmat, ha ismeri az igazgató, illetve a főmérnök ilyen irányú tevékenységét. Ehhez szükséges, hogy az igazgató, illetve a műszaki vezető időnként beszámoljon a pártbizottságnak az újítómozgalom helyzetéről, eredményeiről, feladatairól.

A szakszervezet az újítómozgalommal kapcsolatos nagy jelentőségű feladatát az üzemi bizottságok mellett társadalmi aktívákból szervezett újítási-ésszerűsítési bizottságok útján látja el. A bizottság feladata, hogy támogassa az újítási megbízott és a vállalati újítási szervek munkáját, s társadalmi úton ellenőrizze tevékenységüket, megismertesse a dolgozókkal az újítómozgalom célját, jelentőségét és a mozgalommal kapcsolatos rendeleteket, elősegítse az országos jelentőségű újítások, munkamódszerek mielőbbi alkalmazását, megismertesse a szovjet újítók fejlett munkamódszereit és tapasztalatait, a megfelelő szakirodalmat stb.

Az újításokat intéző állami szerveknek még nagyobb lendülettel kell harcolniuk, s különösen azokat az újítási javaslatokat kell felkarolniuk, amelyek előbbre viszik technikánk fejlődését, javítják a minőséget, s fokozzák a termelékenységet.

Az újítómozgalommal kapcsolatban sok helyütt tapasztalható súlyos hiba: az újítómozgalommal foglalkozó szervek lebecsülése. Megnyilvánult ez az újítási hálózat szabályellenes szűkítésében, az újítási előadóknak más munkával való megterhelésében stb. Majdnem minden iparágban, de különösen az építőiparban, a textiliparban és a MÁV-nál, megtörtént, hogy 500-nál nagyobb létszámú üzemek újítási ügyeinek intézését más feladatokkal túlterhelt dolgozókra bízták, vagy hogy a főmérnökön kívül senki sem foglalkozott az újításokkal. A legtöbb üzemben még ma sem működnek a szakszervezeti újítási és ésszerűsítési bizottságok, pedig szervezésükre és működésükre a SZOT már több mint 4 éve határozatot hozott.

Az újítómozgalom bürokratikus, íróasztal mellől történt irányításának következményeként elhanyagoltuk a tapasztalatcserét is, pedig a jó tapasztalatcsere megsokszorozza az újítók és a sztahanovisták eredményeit. A tapasztalatcsere lebecsülésének volt a következménye, hogy a Szovjetunióban nagyszerűen bevált kezdeményezéseket, az itt járt kiváló szovjet szakemberek útmutatásait, az új szovjet munkamódszereket nem alkalmaztuk kellő mértékben.

Sokszor a szektáns nézetek is hátráltatták az újítómozgalmat. Kétségtelen, hogy sikeresen harcoltunk e nézetek ellen, amelyek anyagiasnak és önzésnek ítélték, ha az újító a neki járó díjat jogosan követelte. E nézetek reakciójaképpen nem egyszer az az opportunista torzítás ütötte fel a fejét, hogy sok helyen mellőzték a kalkulációt, nyakra-főre osztogatták az eszmei díjakat, s ezzel vagy az újítókat vagy a népgazdaságot, de legtöbb esetben mindkettőt megkárosították.

III.

A legutóbbi 5 esztendőben a felfelé ívelő újítómozgalom igen nagy segítséget adott a tervek teljesítéséhez, a termelékenység növeléséhez és az önköltség csökkentéséhez, mégis tagadhatatlan, hogy a rendelkezések számos vonatkozásban elavultak.

Az újítómozgalom továbbfejlesztése és a hiányosságok megszüntetése céljából kormányzatunk nemrég új, módosított újítási rendeletet adott ki. A rendelet felhasználja a Szovjetunió Kommunista Pártjának és minisztertanácsának, valamint az MDP Központi Vezetőségének a technika fejlesztésére és a műszaki színvonal gyors emelésére vonatkozó útmutatásait.

A jövőben sokkal inkább, mint korábban az újításoknak a *minőség javítására* kell irányulniuk. A minőségjavító újítások díja ezentúl 50 százalékkal is nagyobb lehet, mint korábban.

Az újítások elterjesztésének ösztönzése végett rendszeresen jutalmazni lehet az újítások megvalósításában kiválóan közreműködő dolgozókat. E jutalom mértéke az újítói díj 15—20 százaléka, s az újítási díjtól függetlenül, nem annak terhére folyósítandó. Ez a jutalom bárkit megillethet, azt is, akinek az újítás megvalósítása munkaköri kötelezettsége, ha a megvalósításban közreműködött.

A minisztériumok kötelesek nyilvántartani a nagy jelentőségű újításokat, s biztosítaniuk kell a tervekben bevezetésük *anyagi* feltételeit. A bevezetésre vonatkozó intézkedési tervek végrehajtásáról a műszaki fejlesztési főosztály vezetője köteles rendszeresen beszámolni a minisztérium Műszaki Tanácsának. Az újítások kivitelezéséhez szükséges pénzeszközök biztosítására az illetékes minisztérium elkülöníti a vállalati béralap meghatározott hányadát. Ez a pénzügyi fedezet független a vállalati béralaptól és túlórakerettől.

Az új rendelet sok rendelkezése irányul az egyoldalú „vállalati" szemlélet ellen. A vállalati újítási feladattervekben a kooperáló vállalatok problémáinak is szerepelniük kell. Az újítás eredményét népgazdasági szinten kell megállapítani, számolva a más vállalatokban jelentkező eredményekkel és az eredményt rontó tényezőkkel. Minden esetben alkalmazni kell a bizonylati elvet. Az eszmei díjak ezentúl nem fizethetők ki rövidebb idő alatt, mint a kalkulációs alapon megállapított díjak, és eszmei díj kifizetése csak akkor lehetséges, ha a főmérnök és a főkönyvelő igazolja, hogy a népgazdasági eredmény kalkuláció útján nem állapítható meg.

Az újítók és a feltalálók további *ösztönzése* végett a rendelet azt is biztosítja, hogy évi 4,5 millió forintnál nagyobb megtakarítást eredményező újítás esetén a minisztertanács elnöke felső határ nélkül állapíthatja meg az újítói, illetve a feltalálói díjat. Külföldi értékesítés esetén is díjazni kell a feltalálót.

A tapasztalatcsere-mozgalom fejlesztése céljából az új rendelet szerint az újítónak és a tapasztalatcserét javaslónak járó díj nem 1 éven, hanem 2 éven belüli bevezetés esetén folyósítható.

Az új rendelet világosan körülhatárolja a munkaköri kötelezettséget. Megjelöli azokat a vezető állású dolgozókat, akiknek javaslatai nem

fogadhatók el újítási javaslatoknak, ha hatókörük nem haladja meg a szóban forgó iparág területét. Az új rendelet szerint díjelőleg csak bevezetés után fizethető.

A felsorolt rendelkezések az új rendelet legfontosabb vonásai. Ezek és kormányzatunk más intézkedései azt a célt szolgálják, hogy az újítómozgalomban mutatkozó hiányosságokat a legminimálisabbra csökkentsék, hogy ez a forradalmi mozgalom ténylegesen és teljesen a technika fejlesztését szolgálhassa. Az új rendelet adta lehetőségeket fel kell használnunk, hogy a műszaki színvonalat e rendelet segítségével is az eddiginél gyorsabban, eredményesebben emelhessük.

A műszaki színvonal nagyarányú emelése megköveteli, hogy minél nagyobb területen törekedjünk az újítások alkalmazására. Kutatóintézeteink, újítóink, sztahanovistáink az új megmunkáló eszközök egész sorával gazdagították iparunkat. De ezek széleskörű elterjesztése, alkalmazása egyáltalán nem mondható kielégítőnek. Még mindig kevés üzemben alkalmaznak örvénylő menetvágást, anódmechanikus köszörűgépet, nagy frekvenciájú edzést. Sok üzemben még nem oldották meg a nagy fizikai munkát igénylő munkafolyamatok gépesítését.

Az újítómozgalom soron következő feladatai

Az újítók akkor segítik a legjobban népgazdaságunkat, ha elsősorban a legfontosabb területeken újítanak, ha ötleteiket, találékonyságukat a döntő célkitűzések szolgálatába állítják. Népgazdaságunk fejlesztésének döntő kérdése ma a technikai színvonal gyors emelése, ami elképzelhetetlen az újítómozgalom fellendülése nélkül. Újítóink elsősorban a gyártmányok fejlesztése tekintetében tehetnek sokat. A termékek korszerűsítése minőségük javítását, hatékonyságuk fokozását, a termelésükhöz szükséges élő- és holtmunka mennyiségének csökkentését jelenti. Fontos feladat e területen az úgynevezett hiányanyagok helyettesítése. A technikai fejlődés ma egyre inkább lehetővé teszi például a színesfémeknek változatlan, sőt gyakran jobb minőséget biztosító műanyagokkal való helyettesítését.

A másik fontos terület újítóink számára: a technológia. Az új, korszerű technológiák kidolgozása a munkatermelékenység növelésének egyik legfontosabb eszköze. De újítóinkra vár a már ismert új korszerű technológiai eljárások alkalmazási területének kiszélesítése is. Sokak által kellően nem értékelt nagyon fontos feladat az úgynevezett felületkikészítési technológiák (festés, lakkozás, galvanizálás, krómozás stb.) tökéletesítése. E tekintetben elmaradásunk különösen nagy.

A termelékenység növelésének igen nagy tartaléka üzemeinkben a belső szállítás korszerűsítése, ahol aránylag csekély anyagi áldozatokkal, kisgépesítéssel különösen jelentős megtakarítások érhetők el.

Az ügyviteli munka ésszerűsítése ugyancsak nagyrészt újítóinkra váró feladat.

A felsorolt példák többnyire gépipari jellegűek, de nyilvánvaló, hogy újítási lehetőségek mindenütt vannak, a mezőgazdaságban, a könnyűipar és a vegyipar területén, a közlekedésben, az építkezéseken és a bányák mélyén egyaránt.

Az újítómozgalom természeténél fogva kisebb-nagyobb tökéletesítések tömegét hozza, de emellett különös figyelmet kell fordítanunk az egész gyártási ágakat vagy iparágakat, esetleg az egész ipart átalakító, a munkatermelékenységet esetenként ugrásszerűen fokozó, nagy, legtöbbször tudományos felfedezéseket is felölelő találmányokra, amelyek már nem sorolhatók az újítások közé.

Számtalan kezdeményezés indult meg a legutóbbi időben a műszaki fejlődés elősegítésére. A Fémáru- és Szerszámgépgyár műszaki dolgozói például elhatározták, hogy szovjet tapasztalatok felhasználásával kihasználják szerszámgépgyártásunk érintetlen tartalékait.

A MVE 280 típusú esztergapad 2300 órás gyártási idejét a konstrukciók, a technológiák, a műveletek részletes felülvizsgálása után új módszerek alkalmazásával még ebben az évben 450 órával csökkentették. Az R. M. Szerszámgépgyár és a Kőbányai Zománcárugyár műszaki dolgozói is megkezdték a konstrukciók és a technológiák részletes felülvizsgálását.

A Gheorghiu Dej Hajógyárban már évek óta küzdöttek a szűk keresztmetszetek felszámolásáért, különösképpen a hajótest elkészítési és szerelési munkálatainál. E munkálatok sok munkafázisát kézi erővel kellett végezni. Ma már ötvennél több azoknak az új kisgépeknek a száma, amelyeket e munkákra felhasználnak.

E kezdeményezés mozgalomá fejlődött, amelynek élén a gyár főtechnológusa áll, és aktívan részt vesznek benne mind a műszaki, mind a fizikai dolgozók. A mozgalom eredményeképpen sok új, a hajóépítők munkáját megkönnyítő kisgépet is szerkesztettek, s ezeket — a kisgépesítésre vonatkozó más tapasztalatokkal együtt — átadták az Igazgatósághoz tartozó többi vállalatnak is. A Vasas Szakszervezet felfigyelt erre a mozgalomra, s igyekszik azt kiterjeszteni az egész iparág területére.

★

Fejlődésünk tapasztalatai egyértelműen arról tanúskodnak, hogy az újítók népgazdaságunk minden ágában a technika tökéletesítésének lelkes harcosai és az újítómozgalom a jövőben még nagyobb sikereket ér el a műszaki fejlődés, a szocialista építés szolgálatában.

A gépek és a gépi berendezések forgalma a kapitalista világpiacon

A magyar külkereskedelem áruforgalmának összetétele a felszabadulás után gyökeresen megváltozott, elsősorban a kivitel területén. 1928-ban kivitelünkben a vas- és gépipar termékei körülbelül 10 százalékkal, 1938-ban körülbelül 15 százalékkal részesedtek, 1954-ben ez a részesedés már körülbelül 41 százalékra növekedett. Ez azt mutatja, hogy a gépek és a beruházási javak áruforgalmának, piaci helyzetének kérdései számunkra fokozottabb jelentőségűek.

A kapitalista piacok felé irányuló exportunkban a gépek és a beruházási javak részesedése elérte a 22 százalékot. Ezt az arányt tovább kell növelnünk. A lehetőség megvan rá, mert amint látni fogjuk, az európai és az európánkívüli kapitalista piacokon állandó az érdeklődés szerszámgépek, erőgépek, szállító és közlekedési eszközök stb. iránt. Különösen jelentős e vonatkozásban az elmaradt országok ezirányú importszükségletének kielégítésében való részvételünk.

Cikkünkben csak vázlatosan ismertetjük a gépek és a beruházási javak kapitalista világpiacán a második világháború után kialakult helyzetet. Mivel a kapitalista statisztikák ritkán közlik az adatok csoportosításakor alkalmazott elveket, a következőkben felsorolt statisztikai adatok csak a nagyságrendiség és az egyszerűbb piaci folyamatok szemléltetésére szolgálhatnak. Ezért általában kerekített számokat használunk. A következőkben a gépek és a beruházási javak kereskedelmét röviden gépkereskedelemnek nevezzük.

A géppiac helyzete

A második világháborúban lerombolt, vagy az egyoldalú, erőltetett háborús gazdálkodás folytán elhasználódott és sokszor már el is avult erőművek, gyárak, vasutak, kikötők stb. helyreállításának, felújításának szükségszerűsége a nemzetközi gépkereskedelemben élénk forgalmat teremtett. De 1948—1949-ben már a telítődés jelei kezdtek mutatkozni. Majd 1951—1952-ben, a koreai háború időszakában újabb forgalomnövekedés következett be. A koreai „hossz" idején egyes gépféleségek, például a szerszámgépek, csúcsforgalmat értek el. 1953-ban a nemzetközi feszültség enyhülésével a nemzetközi gépkereskedelemben is átmeneti lanyhulás volt észlelhető, ez a párizsi szerződések jóváhagyásának, illetve a német újrafelfegyverzésnek hatására megszűnt, s a forgalom 1954 második felétől ismét lassan növekvő irányzatú. A túloldali összeállítás a kapitalista gépkivitel értékindexének (a volumenindex és az árindex szorzatából adódó indexeknek) a tájékoztató alakulását mutatja, ha az 1949. évi gépexport értékét 100-nak vesszük. (A tőkésországok külkereskedelme. Vnyestorgizdat. 1953. Oroszul.)

Az 1952. évi csúcsérték volumenindexben nem ilyen erősen kiugró, mert 1951—1952-ben a kapitalista géppiacon magas árszínvonal alakult ki, amely 1953. óta az éles verseny folytán lefelé morzsolódik.

A gépek és a berendezések forgalmában a tőkéspiacokon mutatkozó

Év	1948	1950	1951	1952	1953	1954
Értékindex	100	93	120	145	128	132

élénkség, a fegyverkezési programokon kívül elsősorban az elmaradt országok fejlődési törekvéseivel függ össze. Ezekben az országokban az ipar, a mezőgazdaság és a közlekedés fejlesztésének szükségessége energiahiány, valamint gyárak létesítésének, vasút-, úthálózat bővítésének stb. formájában jelentkezik. A magyar gépkivitel számára ezek a gazdaságfejlesztési programok nemcsak elhelyezési lehetőségeket nyújtanak, hanem a békés kapcsolatok kiterjesztésének és elmélyítésének lehetőségét is jelentik, ezért kívánatos, hogy figyelemmel kísérjük őket. Néhány piacon az ide tartozó legutóbbi események — csak egészen röviden ismertetve — a következők:

A Közép- és a Távol-Kelet legjelentősebb piaca India, amely gazdaságfejlesztési programjához eszközölt gép- és egyéb berendezés-vásárlásaival máris egyike a legszámottevőbb géppiacoknak. Ezzel magyarázható részben az, hogy jelenleg a nemzetközi géppiacon a legélesebb verseny talán éppen Indiában folyik. India viszonylag fejlett könnyűipara mellé meg akarja teremteni energia- és nehézipari bázisát. Például 1954-ben csak magyar külkereskedelmi vállalatok 120 erőmű és erőműbővítés berendezéseinek szállítására kaptak ajánlatadási felszólítást. Ezenkívül ugyancsak 1954-ben több mint 60 gépipari, körülbelül 30 vegyipari és körülbelül 60 élelmiszeripari gyár, illetve üzem létesítésére érkezett hozzánk megkeresés. A versenytárgyalások eredményei azt mutatják, hogy India energiatermelő- és -elosztóberendezésekre irányuló rendeléseinek többségét angol cégek viszik el, de a nyugatnémetek is érnek el eredményeket. Már folyik két; egyenként egymillió tonna évi kapacitású acélkombinát építése. Az egyiket a Szovjetunió, a másikat a nyugatnémet DEMAG konszern építi. A nyugati sajtó hírei szerint újabban az angolok is megbízást kaptak egy hasonló kapacitású acélkombinát létesítésére. A svájci Maschinenfabrik Oerlikon cég magántőke-kivitel segítségével gépipari kombinátot alapított. Az indiai lignit és bauxit-laterit vagyon hasznosítására folynak a tervezések. Nagyok általában a közlekedési beruházások, különösen a vasutaknál. Az indiai gépbevitel még mindig erősen angol befolyás alatt áll. A beruházások vásárlásait véleményező indiai bizottság például Londonban székel. Anglia gépkivitelének ma is India az egyik legnagyobb felvevő piaca. Ez a következő összeállításból is látható. (A tőkésországok külkereskedelme. Oroszul.) Ebben néhány nagy exportvolumenű gépkategóriánál bemutatjuk, hogy az egyes gépféleségek angol exportjából hány százalékot vásárolt India.

India részesedése az angol gépkivitelből néhány fontosabb gépféleségnél
(százalékban)

	1950	1952	1954
Hőerőgépek	17	15	9
Elektromos gépek	12	10	9
Szerszámgépek	16	7	8
Textilipari gépek	21	18	19

A textilipari gépkategóriát kivéve főleg a szerszámgépekben és a hőerőgépekben — a tőkés verseny kiéleződése folytán — csökkentek az angliai szállítások, de még mindig a legnagyobb volument képviselik ezen cikkcsoportok indiai bevitelében.

Anglia az indiai piacon kívül Pakisztánban fokozta eladói tevékenységét. Például az előzőkben említett gépféleségek közül különösen a textilipari gépek Pakisztánba való exportja növekedett meg. 1950-ben az angol textilgép-kivitel 2 százaléka, 1954-ben ellenben már 19,5 százaléka irányult Pakisztánba. (Trade and Navigation. London. 1950—1955.) Az odairányuló angol hőerőgép- és szerszámgép-export pedig az 1952. évi körülbelül 1.5 százalékról 1954-ben 4 százalék fölé emelkedett. Pakisztánban egyébként az Egyesült Államok befolyása is megnövekedett és (főleg katonai célokat szolgáló) nagyberuházások amerikai irányítás alatt épülnek, legnagyobbrészt az Egyesült Államoktól származó felszereléssel.

Az angol gépexportnak változatlanul legjobb piacai a Brit Birodalom országai. Például 1952-ben Anglia az előbb említett gépkategóriák kivitelének 40—70 százalékát helyezte el ezekben az országokban. (A tőkésországok külkereskedelme. Oroszul.) A helyzet összességében mérve Anglia szempontjából azóta sem romlott jelentősen. Az 1952. évi angol exportszállításokból a Brit Birodalom országaiba irányult százalékos rész:

Hőerőgép	40
Elektromos gép ...	71
Szerszámgép.....	56
Textilgép	39

E piacok közül Ausztrália, Délafrikai-Unió és Kanada iparosodó államok. Bevitelük tekintélyes hányada gépi felszerelés, illetve beruházási cikk. Ausztrália az 1951—1952. gazdasági évben teljes bevitele 15 százalékának értékében importált gépet. A gépimportban az elektromos berendezések 22 százalékkal részesedtek. Nagy vásárló Ausztrália mezőgazdasági gépekben, gépjárművekben, ipari gépekben stb. A Délafrikai-Unió bevitelének 1952-ben 13,5 százaléka volt gépi berendezés. A gépimportban 45 százalékkal szerepeltek a közúti járművek és körülbelül 20 százalékkal a mezőgazdasági gépek. Kanada, amely maga is fejlett iparú ország, az említett időszakban összes bevitel-értékének 8,5 százalékában vásárolt gépeket. Ennek körülbelül 37 százaléka autó és körülbelül 35 százaléka elektromos berendezés volt. Kanada vízierőművek építésében és ennek folytán az alumíniumipar fejlesztésében világviszonylatban is előkelő helyet foglal el. Ez rányomja a bélyeget gépimportjára. Az idetartozó felszereléseket nagyrészt az Egyesült Államok, illetve Anglia szállítja. (The Financial Times. 1955. VI. 14.) Kanada mezőgazdasági gépekben számottevő exportőr, noha sok mezőgazdasági gépféleséget importál is. A Brit Birodalom géppiacaira a második világháború alatt benyomult az Egyesült Államok, de rajta kívül a nyugatnémet tőkések is erőfeszítéseket tesznek, hogy az angoloktól a rendelőket elhódítsák. Eddig a Délafrikai-Unióban szerszám-, valamint egyéb gépekkel értek el komolyabb sikereket, de már jelentős exportforgalmat bonyolítanak a többi angol érdekterülettel is.

Néhány szót szenteljünk Indonéziának. A gazdasági függetlenségre törekvő Indonézia a következő 5 évben 1 milliárd dollár értékű beruházást irányoz elő. Ebből 25 százalékot a bányászat és az ipar, 25 százalékot a közlekedés fejlesztésére kívánnak fordítani. Gépkivitelünk az egyedi gépek, közlekedési eszközök (Diesel-motorok, folyam- és tengerjáró hajók) szállításán kívül részt vehet ottani erőművek, üzemek, gyárak létesítésében, tervek és berendezések exportja révén. Nagyobb beruházási terveik: marónátronüzem, timföldgyár és alumíniumkohó, ammóniumszulfát műtrágyagyár (körülbelül százezer tonna évi kapacitással), szénbrikettüzem, cukorgyárak, növényolajgyárak stb. létesítése. Nagy az indonéz piac fogyasztása Diesel és Diesel-elektromos, enerigaszolgáltató

kis- és közepes erőművekben. Jáva szigetén az általánosan elterjedt öntözéses gazdálkodás energiaszükségletét Diesel-, valamint Diesel-elektromos gépcsoportok szolgáltatják. Nagy jövője van a vízerőhasznosításnak és a bányászat fejlesztésének.

A közel-keleti országokban is élénk a géppiac. Ezek az országok fejlesztik közlekedésüket, új vasutakat, csatornákat, kikötőket építenek. A vízierőket is hasznosítják, különösen Törökország. Az egyik jelentős vízierőmű berendezését a Komplex Ganz szállítja. Iránban, Törökországban, Irakban, Szíriában 21 új répacukorgyár építése folyik. A nagy építkezések megnövelték a cementszükségletet: ennek nyomán csaknem fél tucat cementgyár épül részben magán-, részben állami alapításként. A közelkeleti országok fejlődési törekvéseit jellemzi a gépek és járművek részesedésének nagy aránya a bevitelben. Például az 1952—1953. gazdasági évben az egész importösszegnek Irán 17,5, Irak 19,5, Törökország pedig 16 százalékát költötte gépi felszerelésre és járművekre. (A tőkésországok külkereskedelme. Oroszul.) A közelkeleti piacokon 1952 óta fokozatosan teret nyert a Német Szövetségi Köztársaság. Például azóta teherautó kivitelének csaknem 10 százalékát Törökországban helyezi el. Nyugatnémet tőkések építik az iraki cementgyárakat is stb. Természetesen az amerikai, az angol és a francia tőkések is elkeseredett harcot folytatnak géppiaci pozícióik megtartásáért, illetve újak szerzéséért.

Egyiptom gazdasági fejlődésének kulcsa a Nílus vizének felduzzasztás révén villamosenergia-termelésre és öntözésre való felhasználása. Az 50 éve épült assuani vízmű duzzasztó gátja mögött körülbelül 5, a régi gát fölött 7 km-re most épülő új gát segítségével pedig 120 milliárd m^3 Nílus-vizet fognak tárolni. A lezuhanó víz nagyméretű vízturbinákat fog forgatni, ezek pedig a villamosáramot termelő hidrogenerátor egységeket. A termelt villamosenergia lehetővé teszi majd a szivattyús öntözés gépesítését. Ezenkívül a Nílus elmaradó — víztárolókban lerakódó — termékenyítő iszapjának pótlására, a föld termőerejének növeléséhez elektrolízis technológiával dolgozó körülbelül 400 ezer tonna évi termelési kapacitású nitrogénműtrágya-gyárat létesítenek. Az assuani vízerőműveken kívül több közhasznú és ipari hőerőmű épül Egyiptomban. Ezek versenytárgyalásain a nyugatnémet, angol, amerikai, francia és osztrák cégeken kívül a népi demokratikus országok külkereskedelme is sikerrel szerepel. Az ásványolajtermelés fokozódása alapján új ásványolajfinomító üzemek létesülnek. A magyar gépkivitelnek Egyiptom hagyományos piaca. A Ganz-művek 30-as években szállított szivattyú telepei jó nevet szereztek a magyar gépgyártásnak. Mozdony-, vasútikocsi és szivattyúállomás berendezés szállításainkon kívül a magyar ipar fogja építeni a Nílus-delta egyik, körülbelül 800 m hosszú közúti és vasúti hídját is.

Afrika többi országa még legnagyobbrészt gyarmati elnyomás alatt sínylődik, de a természeti kincsek kiaknázásában itt is megindult bizonyos irányú gazdasági fejlődés. Mint láttuk, különösen jelentősek a Dél-afrikai-Unió gépvásárlásai, amely egyike Afrika kevés számú fejlettebb tőkésországának. Nagy beruházásokat eszközölnek a gyarmatosítók Belga-Kongó értékes ásványkincsei, a réz, urán stb. kitermelésére. Afrika gazdag ásvány, szén, vas, urán, réz, ón, kóbalt, foszfát stb. vagyonának kiaknázására irányuló beruházások és ezzel a gépi berendezések eladásának lehetősége valószínűleg már a közeljövőben fokozódni fog.

Az amerikai kontinens északi fele az egyik legnagyobb gépexportőr terület. Az Egyesült Államok részesedése jelenleg körülbelül 40 százalékos a tőkésvilág gépexportjában. (Industriel Kurir. 1955. V. 5.) 1952. évi teljes kivitelének körülbelül 34 százaléka volt gép és jármű. (A tőkésországok külkereskedelme. Oroszul.) Másrészt az Egyesült Államok és Kanada a legjelentősebb gépfelvevő piacok

közé is tartozik. Majdnem minden gépféleségből 10—20 százalékát vásárolja fel a kapitalista gépforgalomnak.

Dél-Amerikának ma már valamennyi állama vevőként bekapcsolódott a kapitalista világpiac gép és beruházási javak forgalmába. Természetesen a két legnagyobb ország, Argentína és Brazília vásárlásai a legszámottevőbbek. Argentína az 1952—1953. gazdasági évben teljes bevitele körülbelül 9 százalékának értékében szerzett be gépeket és gépjárműveket. A gépimport 15 százaléka traktor. Ez időben körülbelül 360 ezer közúti gépjármű futott Argentínában. Argentína igyekszik valamelyes nehézipart teremteni. Ennek jegyében két közepes acélmű létesítését kezdték meg. Az egyiket amerikai, a másikat nyugatnémet cégek szállítják, illetve építik. Az Argentínában közlekedő több száz Ganz motorvonaton kívül a magyar gépkivitel is kiszélesedett, többek közt szerszámgépek és gyári berendezések szállítása révén. Brazíliáról a Moszkvai Külkereskedelmi Kiadó kiadásában megjelent, már több ízben idézett „A tőkésországok külkereskedelme" című statisztikai kézikönyv 1950., illetve 1951. évi adatokat közöl. Eszerint Brazília 1950-ben, az autóimportot nem számítva, teljes bevitele értékének 15 százalékát fordította gépi berendezésekre. 1951-ben pedig 14 százalékot költött autók és autóalkatrészek vásárlására. Brazília a nyugatnémet gépkivitel terjeszkedésének egyik legfőbb területe: 1952-ben a nagy volumenű nyugatnémet fémmegmunkáló gépek exportjának 6,5 százalékát, a teherautó-exportnak pedig 15 százalékát helyezte el Brazíliában.

Mint a későbbiekben látni fogjuk, a kapitalista világpiac importforgalmában Európa tőkésországainak részesedése tekintélyes, és 30—50 százalékot is elér egyes fontosabb gépkereskedelmi ágazatokban. Ebben nagy része van a fegyverkezési programoknak, valamint az ipari potenciál növelését célzó törekvéseknek.

Ezek után vizsgáljuk meg a kapitalista országok gépkivitelre termelő iparának gyártási helyzetét, ezenkívül a gépkivitelt és gépbehozatalt.

A gépgyártás helyzetének alakulása

A tőkésországokban a gépek és az egyéb üzemi berendezések gyártása a második világháború után, kevés kivételtől eltekintve, emelkedett, egyrészt a hazai szükségletek fedezésének követelményétől, másrészt a külkereskedelmi helyzettől ösztönözve. Különösen szembetűnő ez az energiatermelő-berendezések, az alapanyaggyártó üzemi berendezések, az ipari megmunkáló gépek, felszerelések és a közlekedési eszközök gyártásában.

Az OEEC (Organisation for European Economic Cooperation) vagy más néven Európai Gazdasági Tanács keretében tömörült államok — beleértve az Egyesült Államokat és Kanadát is, amelyek ugyan nem tagok, de részt vesznek a szervezet munkájában — 1952-ben a következőképpen irányozták elő az energiatermelő-berendezések, gépek gyártását (ENSZ kiadvány. 1952.):

Energiatermelő berendezések	Az ipar szállítóképessége		
	1953	1954	1955
10 MW-os és nagyobb gőzturbina MW-ban	1340	4750	7930
10 MW-os és nagyobb vízturbinák MW-ban	1250	3730	5160
45 tonna gőz/óra és nagyobb hőerőművi gőzkazán 100 tonna/órában	11	28	38

Az OEEC keretében működő országok, az Egyesült Államokat is beleszámítva, a tőkés energiatermelő-berendezés-exportnak gyakorlatilag 100 százalékát szolgáltatják. A felsorolt ipari termelésnek csak egy része került kivitelre, ezért az export-statisztikákból nem állapítható meg, hogy a szóbanforgó tervekből menynyi valósult meg. Tény, hogy az energiaigény világszerte rohamosan növekszik. Az erőművek létesítése nem mindenütt tarthat lépést az igény növekedésével. Például Brazília nagyobb városaiban állandóak az áramkorlátozások.

Az alapanyag-, illetve a félkészáru-termelő és feldolgozó iparok termelő berendezéseinek fejlődése nem minden iparágban azonos mértékű. A vas- és az acélipart a tőkéspiacon az Egyesült Államok, Anglia és Nyugat-Németország látja el kohászati berendezésekkel. A nyugat-európai kohóipar főleg a második világháború utáni helyreállításhoz és újjáépítéshez vásárolt nagyobb mennyiségben felszerelést, illetve gépeket. Például az Egyesült Államok és Anglia hengermű-exportja a következő volt (BIKI. 1953. VIII. 25. 15. melléklet):

	1938	1948	1949	1950	1951	1952
Export (millió dollárban)	12	33	61	81	62	55

A kapitalista nyersacél- és nyersvastermelés alakulásából arra következtethetünk, hogy bővül a termelő-berendezések kapacitása. (Stahl u. Eisen. 1954. és 1955. évi számai nyomán):

	1937	1943	1950	1951	1952	1953	1954
	(millió tonnában)						
Nyersvas	84	101	107	119	117	130	116
Acél	111	143	152	168	163	183	166

A fémek közül a legmeredekebben az alumínium termelése növekedett, s ennek megfelelően az alumíniumipari berendezésekben nagy a kereslet. A Financial Times. 1955. VI. 14. számában közzétett tanulmány szerint 1975-re a világ 1952. évi alumíniumtermelésének megkétszereződése várható. Például a tőkésországokban a fémtermelési volumen indexszáma 1954-ben — ha 1938-at 100-nak vesszük — színfémre számítva a következő (Der Aussenhandel. 1954. H. 47. nyomán):

Réz	Horgany	Acél	Alumínium
130	140	180	450

A cementipar fejlődése természetes következménye volt a háború utáni újjáépítésnek és annak, hogy az elmaradott tőkésországok egyre fokozottabban törekszenek a gazdasági fejlődésre. A fejlődést a kapitalista cementipar termelési számaival szemléltethetjük.

	1937	1948	1952	1953	1954
Termelés (millió tonnában)	76	95	144	156	152

Erősen jellemzi a kapitalista piacot, hogy a műtrágyagyártás növekedése következtében a gyártó berendezések iránt nagy az érdeklődés. Például a nitrogén műtrágyagyártás számai tiszta nitrogénre átszámítva (Export-import szlovár. Moszkva. 1954. III. kötet.) a következők:

	1938—1939	1950—1951	1951—1952
Termelés (millió tonnában)	3,0	4,5	5,0

Nem fejlődik egyenletesen a tőkésországok gépgyártása. A következőkben megkíséreltük összeállítani az iparilag fejlettebb tőkésországok gépipari fejlődésének termelési index számait. Mivel a különböző eredetű statisztikák számos adata és az anyagok csoportosítása nem egynemű, a táblázatot csak nagy vonalakban való tájékoztatásra használhatjuk. (BIKI. 1955. IV. Nr. 9. és Der Aussenhandel. 1955. H. 12. nyomán.)

A kapitalista gépipar tájékoztató termelési indexei
(1948=100*)

	1952	1953	1954
Egyesült Államok	147	160	143
Anglia	128	129	137
Német Szövetségi Köztársaság	261	256	288
Franciaország	168	153	167
Svájc	—	105	—
Olaszország	134	148	156
Svédország	—	129	—
Belgium	124	121	119

* Az Egyesült Államok indexeinek bázisa az 1947—1948—1949. évek termelési átlaga. Az Egyesült Államok és Anglia termelési indexei a gépjárműipar nélkül értendők.

A legmeredekebb a nyugatnémet gépipari termelés felfutása. A Német Szövetségi Köztársaság gépiparának fejlődését azonban reálisabban jelzik az 1936 = 100 bázison számított termelési index-számok, mivel 1948-ban a nyugatnémet gépipar még a kezdetén volt újjáépítésének. (BIKI, 1955. IV. Nr. 9. nyomán. — 1. sz. táblázat.)

A Német Szövetségi Köztársaság elektromos- és járműiparának termelése gyorsabban nőtt, mint a többi iparágé. Hasonlóképp gyorsabb ütemű volt az Egyesült Államok és Anglia járműipari termelésének növekedése. (Der Aussenhandel. 1955. H. 12. — 2. sz. táblázat.)

A vezető kapitalista országok gépiparában különösen megnövekedett a szerszámgépgyártás. Az első lendületet itt is a háború utáni helyreállítás, illetve újjáépítés adta, majd a fegy-

1. sz. táblázat

A Német Szövetségi Köztársaság gépiparának termelési indexei
(1936=100)

	1952	1953	1954
Gépipar	189	185	208
Villamosipar	288	319	393
Járműipar	195	204	270
Hajóipar	92	107	122

2. sz. táblázat

A járműiparok termelési indexei
(1948=100)

	1952	1953	1954
Egyesült Államok*	155	188	177
Anglia	123	138	156

* A bázis az 1947—1948—1949. évek termelési átlaga.

verkezés függvényeként, kulcsiparként került sor a szerszámgépgyártás fejlesztésére. A kapitalista szerszámgép-termelés értékindexe, ha az 1948. évi termelést 100-nak vesszük, a következő (Export-import szlovar. Moszkva. 1953. II. kötet és Dr. Létay: A kapitalista szerszámgéppiac alakulásának általános irányzata című tanulmány nyomán):

1949	1950	1951	1952	1953
105	117	185	281	290

Ebben a gépkategóriában az Egyesült Államok és a Német Szövetségi Köztársaság termelésének bővülése a legnagyobb mértékű.

A termelés és a foglalkoztatottság a tőkés gépiparban természetesen nem megalapozott. Az Egyesült Államok gépiparának rendelés-állománya 1954. IV. negyedében az előző évhez képest erősen visszaesett: a gépiparban 35, az elektromos iparban 29, a jármű iparban 12 százalékkal. (Der Aussenhandel. 1955. H. 12.) A viszonylag szilárd piacokkal bíró svájci gépipar (speciális géptípusai elsősorban az ipari országok részéről keresett cikkek a nemzetközi piacon) rendelésállománya 1951-ben átlagosan 13 hónapra volt elegendő, 1954-ben ellenben már csak 6—7 hónapra.

A kapitalista gépkivitel

A kapitalista gépkivitel változásairól a piaci helyzet bevezető részében beszéltünk. Gyakorlatilag az OEEC-be tömörült országok (az Egyesült Államokat és Kanadát is beleszámít-

va) gépkivitele adja a kapitalista gépexportot. Az utolsó három év kapitalista gépexportja millió dollárban a következő volt (Verein Deutscher Ingerieure-Zeitschrift. 1955. Nr. 11/12. nyomán):

	1952	1953	1954
Gépi berendezés	6530	5400	5550
Elektromos berendezés	2000	2160	2280
Gépi és elektromos berendezés együtt	8530	7560	7830

A gépkivitel százalékos megoszlása 1954-ben államonként az alábbiak szerint alakult:

	Gépi berendezés	Elektromos berendezés
Egyesült Államok és Kanada	42	38
Anglia	21	22
Német Szövetségi Köztársaság	18	15
Hollandia	—	7
Franciaország	5	6
Svájc	4	—
Egyéb OEEC-országok	10	12
	100	100

Tehát az Egyesült Államok vezet, a második helyen Anglia áll, Nyugat-Németország pedig újra elfoglalta a harmadik helyet. Gépkivitelben előkelő helyet foglal el Svájc, elektromos cikkekben pedig Hollandia, amely elsősorban gyengeáramú, illetve híradástechnikai cikkekben uralkodik a tőkéspiacon.

A fontosabb gépcsoportok tavalyi százalékos részesedése a kapitalista gépexportban:

Ipari gépek	29
Szállítógépek	11
Erőgépek	10
Szerszámgépek	9
Textilgépek	6
Egyéb gépek	35
	100

Ipari gépekben Egyesült Államok, Anglia és Nyugat-Németország a sorrend. Szállítógépekben az Egyesült Államok fölénye nagyon kidomborodik; itt a negyedik helyre Olaszország zárkózott fel. Az erőgép-exportban Anglia vezet az Egyesült Államok és a Német Szövetségi Köztársaság előtt. A szerszámgépkivitelben pedig a Német Szövetségi Köztársaság felnyomult az Egyesült Államok mellé, jóval megelőzve Angliát.

A nagy gépexportőr országok kivitele általában más-más piacok felé irányul. Például az Egyesült Államok gépkivitelének körülbelül 50 százalékát az amerikai kontinensen helyezi el, Anglia gépexportjának körülbelül 65 százalékát a sterlingblokk országai vásárolják fel. Franciaország gépkivitelének több mint 40 százaléka a Francia Unióban talál piacot. Nyugat-Németország főleg a szerszámgépek, az elektromosgépek és a speciális ipari termelő-berende-

zések exportja révén, gépkivitelének csaknem 75 százalékát a tőkés Európában adja el. Tengerentúli kivitele pedig főleg a Közel-Keleten és Latin-Amerikában terjeszkedik.

Néhány fontosabb gépcsoport tőkés exportjának teljes értéke az utolsó évek átlagának alapján millió dollárban (A tőkésországok külkereskedelme. Oroszul.):

Erőgép	550—650
Szerszámgép	450—550
Szállítógép	600—750
Elektromosgép és berendezés	2000—2200

Kapitalista gépbehozatal

A kapitalista országok gépimportjából az OEEC országaira körülbelül egyharmadrész jut; a legutolsó három év számai millió dollárban a következők (Verein Deutscher Ingenieure-Zeitschrift. 1955. Nr. 11/12. nyomán):

	1952	1953	1954
Gépi berendezés	1830	1870	1910
Elektromos berendezés	500	510	580
Gépi és elektromos berendezés együtt	2330	2380	2490

Az egyes országok részesedését vizsgálva azt látjuk, hogy a nyugatnémet gép- és elektromos berendezés-import felülmúlja valamennyi tőkésországét. Ez nyilván összefügg a nyugatnémet ipari termelő apparátus berendezéseinek helyreállításával, illetve fejlesztésével, s valószínűleg a kereskedelmi egyezményekben a partnerek által kikötött viszonossággal a nyugatnémet gépexporttal szemben.

Az OEEC-országok 1954. évi százalékos import-megoszlása:

	Gépi berendezés	Elektromos berendezés
Német Szövetségi Köztársaság	31	29
Egyesült Államok és Kanada	21	14
Anglia	19	15
Hollandia	—	12
Franciaország	5	—
Svájc	7	7
Svédország	4	—
Egyéb OEEC-ország	13	23
	100	100

Érdekes összehasonlítani az összefüggő nagyobb tőkéspiacok tavalyi fontosabb gépféleségvásárlásait.

Az 1954. évi tőkésimport százalékos megoszlása a fontosabb gépféleségek közt:

	Erőgép	Szerszámgép	Szállítógép	Elektromos berendezés
Tőkés Európa	31	51	28	28
Észak-Amerika	12	16	19	10
Dél-Amerika	16	10	27	15
Egyéb tőkésországok	41	23	26	47
	100	100	100	100

A számok azt mutatják, hogy az európai tőkésországok piaca az egyik legnagyobb importpiac, különösen szerszámgépekben, s a kapitalista szerszámgép-importnak több mint 50 százalékát vásárolja fel. A szerszámgépek többsége nyugatnémet eredetű. Erőgépekből, elektromos gépekből és készülékekből az ázsiai tőkésországok importálják a legnagyobb mennyiséget. (A fejezet táblázatait főleg a Verein Deutscher Ingenieure-Zeitschrift. 1955. Nr. 11/12. közleménye nyomán állítottuk össze.)

A nemzetközi piacon folyó verseny a gépszerkezetek, a technológia és a gazdaságosság feltételeinek állandó fejlesztésére sarkallja a kivitelre termelő gépipart. Ennek bennünket is arra kell ösztönöznie, hogy a párt és kormány által kitűzött műszaki fejlesztési programot a lehető legrövidebb idő alatt megvalósítsuk. Ezt diktálja a belső igény, és ez a kívánsága a külkereskedelemnek is, mert eredményes értékesítési munkát csak korszerű gépi berendezések piacra vitele esetén végezhet.

Korán Imre

A minőségjavítás néhány üzemgazdasági kérdése a kohászatban

(A Rákosi Mátyás Művek csőgyárának tapasztalatai alapján)

A műszaki fejlesztés kérdései, például a legújabb technikai eljárások széleskörű alkalmazása, a meglévő konstrukciók felülvizsgálata és továbbfejlesztése, az új, hazánkban eddig nem gyártott termékek készítése, a gyártmányok minőségi színvonalának emelése, egyszersmind a munka termelékenységének gyors növelése és az önköltség csökkentése — mindezek a kérdések ma vitathatatlanul az általános figyelem középpontjába kerültek. Az ipar vezetői, a munkások és a műszaki dolgozók egyaránt e feladatok megoldására összpontosítják erőfeszítéseiket.

A műszaki fejlesztésben a népgazdaság vezető ágára, a gépgyártásra hárulnak a viszonylag legnagyobb feladatok. A gépgyártás termékeinek korszerűsítése, minőségük javítása szempontjából döntő jelentőségű a kohászati eredetű alapanyagok, elsősorban az acélok minősége.

Rendkívül nagy az acél minőségének hatása a gépgyártás, sőt végső soron egész népgazdaságunk termékeinek minőségére és önköltségére. Nincs a népgazdaságnak más terméke, amelynek hatósugara az acéléhoz fogható volna, hiszen az acél minősége és választéka nemcsak a

belőle készült gyártmányok minőségét, önköltségét és élettartamát befolyásolja, hanem egyúttal a nehézipar technikai fejlődési lehetőségeit is.

Az új technikai irányok (az atomipar, a mind nagyobb nyomások, a növekvő fordulatszámok és a mind magasabb hőfokok ipari alkalmazása stb.) napról napra növekvő minőségi feladatokat rónak a gépek és a berendezések gyártásához felhasznált acélfajták termelőire. Sok tudományosan már megoldott és kísérleti körülmények közt kipróbált találmány és eljárás ipari felhasználását csak az gátolja, hogy a kohászat még nem tudja kielégíteni a fokozott minőségi követelményeket. De az acéloknak a gépgyártásban megkívánt és a kohászat által elért minősége közti űr rendszerint gyorsan megszüntethető. Végül is az acélgyártás megoldja az egyre újabb minőségi feladatokat.

A magyar acélgyártás egyik legfontosabb feladata, hogy megjavítsa az átlagos termékminőséget. Konstrukcióink általában nehezebbek, mint a külföldi azonos célú gépeké és szerkezeteké, s ennek okát nem annyira konstruktőrjeink munkájának hiányosságában találjuk, hanem inkább abban, hogy szerkezeti anyagaink minősége nem megfelelő, ezért a konstruktőrök kénytelenek biztonsági okokból túlméretezni a gépeket. Bátran mondhatjuk, hogy a gépipari termékek korszerűsítésének és minőségük megjavításának szükséges, sőt döntő feltétele a kohászati termékek minőségének megjavítása.

A minőség javítása általában műszaki, technológiai intézkedésekkel érhető el. Ezért általános vélemény, hogy a minőség javítása műszaki feladat. De a minőségjavításra irányuló intézkedések elrendelőit és végrehajtóit: a gazdasági vezetőket, a mérnököket, a művezetőket és a munkásokat egyrészt utasításokkal *irányítjuk*, másrészt különféle gazdasági eszközökkel *ösztönözzük* a feladatok megoldására.

A gazdasági jellegű tényezők nagyon fontos hatásúak a termékek minősége szempontjából. A tapasztalatok bizonyítják, hogy *a rosszul alkalmazott gazdasági eszközök az egyéni és a társadalmi érdekek mesterséges szétválasztására és — egyebek közt — a minőség romlására vezettek*. A gazdasági eszközök jobb felhasználásával ellenben sokat tehetünk a minőség javításáért. Ehhez azonban az szükséges, hogy ismerjük és elemezzük a gazdasági eszközök és a termékminőség összefüggéseit.

A termékminőség mérése

Nem szorul bizonyításra, hogy a termékek minősége nem jellemezhető egyetlen mutatóval, a termékek egyetlen tulajdonságának mértékével. A termék minősége sok tulajdonság komplexuma, s a termék legtöbb minőségi tulajdonságának külön-külön történő jellemzése is nehéz, mert még nem fedeztük fel valamennyi fontos tulajdonság mérési módját, mértékegységét. Például a tovább-feldolgozás szempontjából az acélnak igen fontos tulajdonsága a hengerelhetőség, a hengerlési felület várható tisztasága, az összetétel egyenletessége, s ezek a tulajdonságok csak nagyon nehezen vagy egyáltalán nem mérhetők; nincs elfogadott mértékük sem. *A mérnököknek és az üzemek műszaki osztályainak igen fontos feladata a termékminőség jellemzésére alkalmas új mértékek felkutatása és rögzítése.* Ezt a feladatot pedig általában nem ott kell megoldani, ahol az illető termék készül, hanem a felhasználás helyén.

De a mértékek meghatározása csak lehetőséget ad a termékminőség ipari mérésére. A lehetőség valósággá változtatása attól függ, hogy milyen fokú az üzem műszerekkel való ellátottsága, milyen a műszerek minősége stb. Például a csőgyári MEO-nak a legutóbbi időkig nem volt más „műszere", csak néhány meglehetősen pontatlan mérlege és a csőfal vastagságának mérésére alkalmas igen kezdetleges szerszáma, amellyel csak a csővég közvetlen közelében mérhető a falvastagság. A cső közepének falvastagságát még ma sem

tudja megállapítani sem a gyártó, sem a felhasználó üzem. A csőgyártás alapanyagainak, az öntecseknek az átvétele szabad szemmel való vizsgálat alapján történik; a kohászati központi laboratórium készít ugyan műbizonylatot, de ez nem tartalmaz elég jellemzőt, tehát az anyag csak a felülete alapján ítélhető meg. A megmunkálás folyamán derül ki, hogy milyen zárványok, üregek vagy dúsulások vannak az anyag belsejében.

A többi kohászati üzemben sem kielégítő a mérőeszközökkel való ellátottság. S a meglévő műszerek pontossága, használhatósága sem kifogástalan. Ez általános jelenség iparunkban. Az Országos Mérésügyi Hivatal szívós harca a műszerek pontossága kérdésének hatósági szabályozásáért bizonyítja e probléma általános jellegét. De *nemcsak a jobb műszerellátásnak és a műszerek pontosságának problémáját kell megoldanunk, hanem azt is, hogy az üzemek vezetői közvetlen érdekeiknek tekintsék a termékminőség javítását, tehát megbecsüljék a műszereket, törekedjenek megóvásukra.*

Az üzemi átvétel

Az alapanyagok, a félkésztermékek, a szerszámok (és természetesen a gépek és a berendezések) minősége döntő módon hat a termékek minőségére. Ezért nagyon fontos az üzembe érkező anyagok stb. szakszerű minőségi átvétele. A termékminőség megítélésének és mérésének közismert nehézségeit tetézi, hogy *gazdaságilag is hátrányos az átvevő vállalatok helyzete.* (Lásd Péter György cikkét a Közgazdasági Szemle 1954 decemberi számában.)

Ha egy-egy termékből hiány van, az átvevő vállalat kénytelen elfogadni a rossz minőségű szállítmányt is, mert a termelő vállalat szinte „válogathat" a szállítást sürgető felhasználók közt. Ha pedig a termelő vállalat válogathat, akkor leginkább annak kedvez, aki kevésbé igényes, kevésbé „akadékoskodó". Ez a helyzet megnehezíti, hogy a fogyasztó vállalat alkalmazhassa azokat a gazdasági eszközöket (szabványok, rossz minőségű termékek visszautasítása, árengedmény a megszabottnál rosszabb minőség esetén stb.), amelyek a felhasználók érdekeit védik.

Szabványok, szabványosítás, „kereskedelmi" minőség

Országos szabványaink száma igen csekély. Ráadásul még egyáltalán nem alakult ki az iparági, minisztériumi szabványok rendszere. De a meglévő szabványokból is gyakran hiányoznak a feldolgozás szempontjából lényeges minőségi jellemzők. Ennek egyik oka kétségtelenül az, hogy még nem találtuk meg sok fontos minőségi tulajdonság megfelelő mértékegységeit. De ezzel nem magyarázható a szabványok valamennyi hiányossága. A szabványok nem határozzák meg például a hengerelt acélok igen fontos hibáinak (beedződés, zárvány, nem homogén összetétel és szövetszerkezet), sőt még a mérethibák nagy részének megengedhető határát sem.

Amikor a csőgyártás követelményei alapján három osztályba soroltuk a Martin-mű szállította öntecseket, időrabló vitákra kényszerültünk, mert a hiányos szabványok miatt nekünk kellett eldöntenünk, milyen hosszú és milyen mély repedés esetén tekintendők használhatatlannak az öntecsek. De például a textilipari szabványokból is hiányoznak a felhasználás, a tartósság szempontjából döntő fontosságú tulajdonságok (nyúlás- és nedvszívóképesség, tolódásmentesség, gyűrésállóság stb.). (Lásd Singer István cikkét. Magyar Technika. 8. évf. 588—589. old.)

A szabványok készítésekor a felhasználók általában a kelleténél kevésbé hallatják szavukat. Nagyobb a szerepük a választék meghatározásában. Pedig éppen a választék meghatározásában a termelő üzem szavának kellene döntőnek lennie.

A statisztikai adatok tanúsága szerint termékeinknek csak mintegy 40

százaléka felel meg a „kereskedelmi" szabványoknak. A termékek körülbelül 60 százaléka különleges minőségi követelmények és gyártási utasítások szerint készül. Emiatt elaprózódik a gyártás, és gyakori, hogy a gyár vezetői, sőt minisztériumi funkcionáriusok foglalkoznak néhány különleges minőségi követelményeket kielégítő cső gyártásának kérdésével.

Mivel a „kereskedelmi" minőségű termékek hányada viszonylag kicsi, a kereskedelmi raktárak (amelyek csak „kereskedelmi" minőségű termékeket raktározhatnak) a legritkább esetben elégíthetik ki az igényeket raktáron levő termékekkel. Ma már úgyszólván minden igényesebb gyártó vagy beruházó vállalat megrendelései kénytelenek megkerülni a kereskedelmi raktárakat, hiszen ott nincsenek meg a keresett termékfajták, és tételes specifikációkkal felfegyverkezve, bonyolult gyártási és kikészítési utasítások papírhalmazát húzva maguk után, közvetlenül a gyártó vállalatnál jelentkeznek. Emiatt felduzzad a nyilvántartás, elaprózódik a gyártás, csökken a kapacitáskihasználás foka és nő az önköltség. De a *szétforgácsolt gyártás rontja a minőséget is.* Csak a nagyobb sorozatok gyártása, a gyártási körülmények viszonylagos változatlansága ad lehetőséget a minőségi színvonal módszeres és rendszeres emelésére.

Tehát mai „kereskedelmi" minőségünk nem elégíti ki az új gyártmányainkkal és a beruházásokkal kapcsolatos igényeket. Emiatt a Rákosi Mátyás Művek Martin üzeme nem is tervezi „kereskedelmi" minőségű termékek gyártását, hanem az elrontott adagokat nyilvánítja „kereskedelmi" minőségűeknek. Ugyanígy a Csőgyár sem rendel „kereskedelmi" minőségű anyagot, s csak a legritkább esetben tervezi „kereskedelmi" minőségű termékek gyártását, hiszen tapasztalati tény, hogy a gyártás folyamán rendszeresen keletkezik bizonyos mennyiségű „járulékos" termék, amely éppen elég jó a „kereskedelmi" célokra.

A szállított termék visszautasítása

A gyárunkba érkező öntecsek javarésze közvetlenül nem használható fel csőgyártásra. Felületüket pikkelyezéssel, hántolással meg kell tisztítani a repedésektől és a zárványoktól. Ez a művelet (anyagfajtánként változóan) 5—20 százalékos anyagveszteséget okoz. De ha visszautasítanánk ezeknek az öntecseknek az átvételét, havi tervünknek csak kis részét teljesíthetnénk. Pedig a népgazdaság szempontjából sokkal előnyösebb volna, ha az acélmű végezné a pikkelyezést és a hántolást, mert akkor *a hulladék ott keletkezne, ahol mindjárt beolvasztható,* a Csőgyár pedig közvetlenül feldolgozható nyersanyagot kapna. Ebben az esetben a Csőgyár szempontjából javulna a minőség, az Acélmű szempontjából ellenben ez a minőségjavulás azt jelentené, hogy kisebb lenne a Csőgyárnak szállított öntecsek súlya, tehát csökkenne a termelési tervteljesítés mutatója, pedig valójában a *használható* termelés változatlan maradna.

A probléma megoldódna, ha a két üzem: az Acélmű és a Csőgyár közös irányító szerve, a Rákosi Mátyás Művek Igazgatósága megfelelően módosítaná mindkét üzem tervét. Az Igazgatóság azonban ezt nem teheti meg, mert a minisztériumtól gyáregységi szinten halmozott tervet kap, s csak minisztériumi engedéllyel módosíthatja ezt. A minisztériumban hasonló a probléma, tehát végső soron a minisztertanácsnak kellene jóváhagynia ezt a tervmódosítást. Nyilvánvalóan megoldhatatlan, hogy minden ilyen, egyenként apró, csak együttesen nagy jelentőségű kérdéssel esetenként a Minisztertanács foglalkozzék. Végeredményben az okozza a nehézséget, hogy mind a minisztérium, mind az Igazgatóság halmozott tervet kap. Ha megoldódna a „minisztériumi extern termelési érték"-mutató alkalmazásának régóta vajúdó problémája, s az igazgatóságok is ilyen szinten kapnák a tervjóváhagyást, akkor megszűnne a minőségjavításnak és a gazdaságos-

sági elv teljesebb érvényesítésének ez az akadálya.

A minisztériumi extern (kibocsátott) termelés a minisztériumot elhagyó termékek értékben kifejezett mutatója. Ezt a mutatót úgy képezzük, hogy a minisztérium befejezett termelési értékéből levonjuk a minisztériumi vállalatok egymás közt lebonyolított szállításainak értékét.

„Minőségi levonások", árak

1955 januárjáig a megszabottnál rosszabb minőség esetén eszközölt levonások viszonylag kevéssé kényszerítették a termelő vállalatokat a minőség javítására. Bár a mérlegbeszámoló egyik rovata tartalmazza a minőségi kifogások miatt fizetett kötbérek összegét (sajnos a késedelmes szállítások miatt fizetett kötbérrel összevonva), mégis csekély volt a kötbérek fizetésének közvetlen gazdasági hatása, mert „csak" a vállalat pénzügyi helyzetét és az árbevétel bizonyos százalékában kifejezett önköltségi tervének teljesítését érintette. A vállalat pénzügyi helyzetét sokkal inkább befolyásolták más, tisztán banktechnikai műveletek, az önköltségi terv teljesítésében pedig a vállalatok kevéssé voltak anyagilag érdekelve, ezért alig foglalkoztak vele. Az önköltség alakulása most prémiumfeltétel, de meglehetősen áttekinthetetlen folyamat, s emiatt nem ösztönzi kellően a műszaki vezetőket a minőségi kötbérek összegének csökkentésére.

A tervteljesítés mérésének 1955 január óta alkalmazott tökéletesebb módszere két lehetőséget is ad a „minőségi levonások" hatásának növelésére, de az átvevő vállalatok még nem használják kellően ezeket a lehetőségeket. 1. Általánosan és szigorúan érvényesítendő elv, hogy a statisztikai termelési beszámolóban szereplő termelési értékből is le kell vonni a minőségi hiányosságok miatt eszközölt árengedményeket. Tehát most ezek az engedmények érzékenyen érintik a prémiumalapot. 2. Megszűnt a csoportárakkal való elszámolás régi merev rendszere, s lehetővé, sőt kötelezővé vált a termékek egyedi áron való elszámolása. A jobb minőségű termékek drágábban számlázhatók, s ez most növeli a statisztikai termelési jelentésben szereplő termelési értékösszeget is. Ez azt jelenti, hogy az értékben mért termelési terv a minőség javítása útján is túlteljesíthető.

A minőségjavításra ösztönző hatás teljes kibontakozásához szükséges, hogy *a minőségi különbségek a mostaninál nagyobb árkülönbségekben tükröződjenek, differenciáltabb legyen az árrendszer.* Káros hatású, hogy a jobb minőségű termékeknek néha ugyanakkora, sőt kisebb az ára, mint a rosszabbaké. Kirívó példa erre, hogy az Acélmű MNOSZ A. 35.47 anyagának ára azonos a MNOSZ A. 35.29 anyagéval, pedig az előbbi jóval szigorúbb minőségi követelményeket elégít ki; a csak 10—12 százalékos anyagveszteséggel felhasználható másodrendű öntecs ára azonos a veszteség nélkül felhasználható elsőrendű öntecsével. Ezek az árak nem ösztönzik az Acélművet az elsőrendű öntecsek arányának növelésére.

Természetesen az árarányok kérdésének megoldása nagyon bonyolult, nem rövid idő alatt megoldható feladat. Ezért fokozottan kívánatos, hogy az átvevő vállalatok szükség szerint alkalmazzák a termékminőség szerinti árkorrekciókat.

Az üzemrészek viszonylatában is a minőségjavítás fontos tartalékait rejti a differenciált árakon történő elszámolás. A vertikális vállalatoknak kétségtelen érdeke, hogy jó minőségű félkészgyártmányokkal lássák el továbbfeldolgozó üzemeiket. A rossz elszámolási rendszer azonban háttérbe szoríthatja ennek az érdekeltségnek jótékony hatását. Gyárunk egyik üzemrésze hidegen vont csöveket gyárt, s ennek az üzemrésznek elmaradása érzékenyen érinti a Csőgyár egész tervének teljesítését. Mégis évek óta erdménytelenül harcoltunk azért, hogy ezt az üzemrészt megfelelően ellássák jó minőségű félkész csövekkel. Pedig az a cse-

kély munkatöbblet, amely a jó minőségű félkész csövek gyártásához szükséges volna, sokszorosan megtérülne a hidegen vonó üzemrész nagyobb termelésében és csökkenő önköltségében.

A jelenség oka kétségtelenül az volt, hogy a nyerscsöveket készítő üzemrész tervének teljesítését *egyforma áron számoltuk el*, akár gondosan elkészített, mérethű csöveket adott át, akár olyan nyerscsöveket, amelyeknek még a hengerlés közben roncsolódott végét sem vágták le. Ez az elszámolási rendszer *még kedvezett is a hulladékot, selejtet gyártónak*, mert ez is növelte a „termelt" mennyiséget. Hibáztunk abban is, hogy nem adtunk lehetőséget a hidegen vonó üzemnek a szükséges félkésztermék-tartalék felhalmozására, s ezáltal arra kényszerítettük ezt az üzemrészt, hogy a legrosszabb minőségű nyersanyagokat is átvegye és feldolgozza, ha csak nem akarta megállítani a termelést.

Elsőként a félkésztermék-tartalék felhalmozásának feladatát oldottuk meg. A helyzet valamelyest javult, de megnőttek a hidegen vonó üzem minőségi követelményei, s a neki szállító üzemek és üzemrészek panaszkodtak a hidegen vonó üzem „minőségi kötekedései" miatt. Ez csak azt bizonyította, hogy a szállító üzemeknek sem fűződött közvetlen anyagi érdekük ahhoz, hogy kielégítsék ezeket a minőségi követelményeket.

A probléma abban gyökerezik, hogy mechanikusan ráhúztuk az üzemen belüli tervezésre és elszámolásra a népgazdasági méretekben alkalmazott tervezési módszereket és árrendszert. A belső elszámoló árak helytelen arányai miatt feszült anyaghelyzet keletkezett az üzemben. Pedig a vállalatoknak megvan minden eszközük ahhoz, hogy megteremtsék a jó minőségű termékek gazdaságos termeléséhez szükséges „gazdasági atmoszférát". Ehhez azonban az szükséges, hogy leküzdjünk néhány megcsontosodott helytelen elvet.

Az anyaghiány nem lehet tervmódosító ok — vallják a tervosztályok. Ez igen káros. Nem felel meg a rendeletek szellemének sem, hiszen az 1023/1951. sz. M. T. határozat végrehajtási utasítása szerint *csak megalapozott termelési programot adhatunk a műhelyeknek*, tehát olyan programot, amelynek teljesítését a termelésintézőség kellő időben történő megfelelő anyagellátással biztosíthatja. A tervosztályok helytelen felfogása miatt az üzemrészek kénytelenek feldolgozni a legrosszabb minőségű nyersanyagokat is, s ez igen nagy károkat okozhat. Az anyagnormák alapján ezek a károk megkülönböztethetők azoktól a veszteségektől, amelyek pusztán a romló anyagkihasználásból erednek. Ha a termelésintézőség nem tudja kellő időben biztosítani a megfelelő minőségű anyagot, akkor a műhely tervét mint megalapozatlan tervet módosítani kell.

Termékmennyiség és termékminőség

Nagyon káros hatású, hogy a műszaki ellenőrzés (MEO) szervezete és a premizálási rendszer éles határt von a termékmennyiség és a termékminőség alakulásának problémái közé.

A vállalat viszonylatában a MEO ellenőrzi a termékek minőségét. Szükséges, hogy biztosítsuk a MEO objektivitását. Ezért alapelv, hogy a MEO tagjai csak a vállalat vezetőjétől fogadhatnak el utasítást, vagyis a MEO az igazgatás funkcionális szerveként működik. A házi szabványok és a házi technológiai utasítások objektív jellemzőket tartalmaznak, amelyek alapján megállapítható, hogy a termék mennyire elégíti ki a minőségi követelményeket. Mégis számolnunk kell azzal, hogy *végső soron a felhasználók szempontjai döntőek a termékminőség elbírálásakor*. Ezért helyes volna, ha a termelő vállalatban is érvényesülnének a felhasználók szempontjai: az üzemközi MEO-átvevőket a felhasználó üzem állományába és

irányítása alá kellene helyezni. Ez nem változtat azon, hogy a gyártásközi („futó") ellenőröknek a gyártó üzem vezetése alá kell tartozniuk.

Egyébként meggondolandó volna a MEO-k ilyen irányú átszervezése vállalati és iparági szinten is, hiszen köztudomású, hogy a más gyárakhoz kiküldött MEO-átvevők működése a legeredményesebb. Helyesnek látszanék, hogy az átvevő üzemrész MEO-funkcióit az átvett anyagokkal és szerszámokkal történő gyártást irányító művezető végezze, mert a művezetők „saját bőrükön" ismerik meg az anyagok és a szerszámok minőségi jellemzőit. Leginkább a művezető tudja, hogy mekkora munkatöbblet szükséges a nem kielégítő minőségű termékek feldolgozásához, illetve, hogy egyáltalán érdemes-e feldolgozni az illető terméket.

A prémiumrendszer különválasztja a mennyiségi és a minőségi követelményeket, mert a termelés mennyiségi teljesítése különálló prémiumfeltétel (rendszerint a döntő jelentőségű „fizető tag"), s különálló feltételként szerepel a termékminőség alakulása (ritkábban „fizető tag", általában inkább csökkentő vagy kizáró feltétel). Ráadásul a „minőségi"-nek nevezett tényezők gyakran nem is minőségiek, hanem véletlen tényezőktől függően ingadozhatnak (sokkal inkább, mint a mennyiségi tényezők), s helytelen vágányra terelhetik a termelést.

Ilyen tényező volt gyárunkban például a másodrendű termékmennyiség maximálása. A gyártástechnológiából következő, ezért engedélyezett másodrendű termékmennyiséget teljesen helyes műszaki szempontok szerint elosztottuk az üzemrészek közt, s e mennyiség meghaladását prémiumkizáró oknak minősítettük. Csökkent is a másodrendű termékmennyiség: gyári viszonylatban jóval kevesebb volt az engedélyezettnél, de kiderült, hogy azok az üzemek, amelyek másodrendű termékmennyisége megközelítette az engedélyezettet, a többi másodrendű terméket inkább hulladékba dobták, semhogy a megengedett mennyiség túllépése miatt elveszítsék prémiumukat. Megkönnyítette ezt, hogy nem mindig eléggé éles a határ a másodrendű cső és a hulladékcső jellemzői közt.

A prémiumrendszer másik lényeges hibája, hogy érthetetlenül háttérbe szorítja a minőségi, gazdaságossági tényezőket. Másodrendűeknek tekinti ezeket. Általános irányelv, hogy a megtakarításnak legfeljebb 30 százaléka fizethető ki prémiumként. Ezért általában könnyebb a termékmennyiség növelésével, mint a minőség javításával elérni a jövedelemnövekedést. Tehát a termékmennyiségnek a minőség rovására való növelése még akkor is „előnyös" lehet egy-egy dolgozó szempontjából, ha ez nemcsak a népgazdaság, hanem még a vállalat szempontjából sem gazdaságos. (A számítás bonyolult, ezért itt mellőzzük, de például kimutathatóan igen gyakori, hogy az a munkavállaló, aki teljesítménybért és minőségi prémiumot kap, a termékmennyiségnek a minőség rovására történő növelésével nagyobb keresetet érhet el, mint a minőség javításával.)

Vertikális üzemünk belső elszámolási rendszerére vonatkozó másfél éves tapasztalataink alapján állíthatjuk, hogy a *minőség javításának leghatékonyabb gazdasági eszköze a termékminőség szerint differenciált elszámoló árrendszer.* Ezzel az eszközzel már sikerült megszüntetnünk sok „szűk keresztmetszetet" és minőségi hiányosságot.

Az üzemi elszámoló árak és a prémiumrendszer együttesen meghatározzák az üzem műszaki vezetőinek közvetlen anyagi érdekeltségét, a vállalat „gazdasági atmoszféráját". Az elszámoló árak mint viszonyítási alapok döntő jelentőségűek a tervteljesítési, az önköltségi és a minőségi prémiumok szempontjából. *Az elszámoló árak abszolút nagysága közömbös, kölcsönös arányaik ellenben megszabják az „önelszámoló" egységek közvetlen anyagi érdekeltségének irányát,* s ezáltal hatékony

tényezői a tervfeladatok teljesítésének. A különféle árrendszerek különböző irányokba terelhetik az üzemi tevékenységet aszerint, hogy az árarányok meghatározásának alapja a munkaigényesség, az önköltség vagy a hivatalos változatlan árak aránya.

Leghelyesebbnek látszik, ha az üzemrészek viszonylatában alkalmazott elszámoló árak arányai a munkaigényesség arányait tükrözik, mert ez esetben nem érdemes az üzemrésznek a nagyobb áron elszámolt termékek terven felüli termelésével az olcsóbban elszámolt termékek terv szerinti termelésének rovására teljesíteni a tervet. Ugyanis amilyen arányban több munka kell egy termék termeléséhez, olyan arányban drágább is (elszámoló áron) a termék. (Ha az árarányok az önköltségi arányokat tükrözik, akkor a termék drágább lehet amiatt is, hogy nagyobb az anyagköltsége, anélkül, hogy az üzemrésznek több munkát kellene adnia a termeléshez. Tehát érdemes lehet a nagyobb anyagigényességű termékek terven felüli termelésével teljesíteni a tervet a kisebb anyagigényességű termékek termelésének rovására.)

Lehetséges, sőt gyakran kívánatos a „szűk keresztmetszetek" kiküszöbölése végett, hogy az elszámoló árak progresszívebben nőjenek, mint a munkaigényesség.

A vállalatra érvényes árrendszer azonban korlátozza az üzemrészek viszonylatában alkalmazott elszámoló árak eredményes kialakítását. Előfordulhat, hogy a munkaigényesség arányait tükröző belső elszámoló árak alapján az üzemrészek teljesítik a tervüket, de a vállalat nem teljesíti a globális tervet.

De akármilyen arányokat tükröz az elszámoló árrendszer, az üzemrészek műszaki vezetői (tudatosan vagy önkéntelenül) mindig a munkaigényességi arányokat hasonlítják össze az elszámoló árak arányaival, mert az üzemrész a munkát adja, tehát ezt hasonlítja össze az eredménnyel: az elszámoló áron mért tervteljesítéssel.

Az üzemi átadás

A termelő vállalat az elkészült és a gyárból kikerült termék minőségét többé nem befolyásolhatja. Mégis, vagy éppen ezért érdeke, hogy állandó szerves kapcsolata legyen a termékeit felhasználó vállalatokkal. Ez a kapcsolat nem a megrendelés teljesítésekor, még csak nem is a megrendelés elfogadásakor kezdődik. Igazán termékeny, hasznos kapcsolat akkor fejlődik ki, ha a gyártó vállalat részt vesz a gyártmányai felhasználásával készülő termékek tervezésében, szerkesztésében, gyártási folyamatuk kialakításában. Ez a részvétel nem okvetlenül személyes kapcsolat formájában történik, bár nagyobb rendelések, nehezebb problémák megoldása végett ez is szükséges. Az alapanyagot vagy félkészterméket gyártó üzem „jelen" lehet *kereskedelmi katalógus* formájában is.

A katalógus elkészítése sosem pusztán kereskedelmi vagy műszaki feladat. A jó katalógus az üzem, esetleg az iparág helyzetét és a szükségleteket gondosan felmérő, nagy választékot felölelő, kereskedelempolitikai és gyártáspolitikai szempontból átgondolt komplex mű. Szervező ereje rendkívül nagy. Sajnos, évek óta vagy nem jelent meg katalógus, vagy csak nagyon hézagos, töredékes katalógusok láttak napvilágot. A cikklisták, a termékjegyzékek és a szabványgyűjtemények pedig nem pótolják a katalógusokat. A régi, tőkés katalógusokat (Ulrich B. J., W. M. stb.) használjuk, s ez káros lehet, mert a régi katalógusok egyrészt nem tükrözik iparunk mai, átalakult, fejlettebb struktúráját, a változott lehetőségeket, másrészt kereskedelempolitikai szerkesztésük a volt tőkések profitérdekeit tükrözi. Például a régi W. M. csőkatalógusban háttérbe szorulnak az elektromosan hegesztett csövek, ezért ma nálunk (a külföldtől eltérően, ahol ezek a csövek egyre inkább tért hódítanak) sokan idegenkednek a hegesztett csövek használatától, nem ismerik műszaki tulajdonságaikat,

felhasználhatóságukat, pedig alkalmazásuk nagyon előnyös.

Most nálunk fokozódott a katalógusok szükségessége, mert több közbeiktatott kereskedelmi szervünk van, mint amennyi a múltban volt, tehát sokkal ritkábbak az egymás termékeit feldolgozó üzemek közvetlen kapcsolatai. Az elosztó szervek pedig nem látják el műszaki tanácsadó és közvetítő feladatukat. Például a gyárunk termékeit elosztó KOHÉRT és a nagykereskedelem funkcióját betöltő Ferroglobus nem tudja vállalni azt a feladatot, hogy ellenőrizze, vajon a megrendelőnek szükségesek-e a megrendelt csövek, nem túlzottak-e a megrendelők minőségi követelései, amelyek esetleg fölöslegesen felaprózzák és megdrágítják a gyártást, a megrendelő a szükségleteinek leginkább megfelelő és az illető célra legalkalmasabb csőfajtákat rendeli-e stb.

Az elosztó és a nagykereskedelmi funkciókat betöltő szervek nem ismerik kellőképpen a gyártó üzemek adottságait, problémáit sem, ezért nem befolyásolhatják a megrendelőket abból a célból, hogy összehangolják a megrendelők szükségleteit a gyártó vállalatok adottságaival. Például az elmúlt negyedévben a gyárunkban készülő két, egymással szoros műszaki rokonságban lévő, de különböző gyártási profilú tolópad egyikére alig sikerült megrendeléseket felkutatnunk, a másikra pedig túlsok megrendelést kaptunk.

Kétségkívül a vállalat műszaki és gazdasági vezető gárdája ismeri legjobban az üzem termelési lehetőségeit és problémáit. Ha a vállalaton kívül álló szervek állapítják meg a vállalat tételes termelési feladatait, akkor szükségszerűen sok a szakszerűtlen és a véletlen elem, s ez károsabb, mint az esetleges gyári sovinizmus. Csőgyárunk, amely ennek az „iparágnak" egyetlen vállalata, teljesen el tudná látni a KOHÉRT feladatait, s részben elláthatná a Ferroglobus feladatait is.

Megrendelőinkkel való kapcsolataink most mechanikusak. Ráadásul a megrendelőknek sincs kellő egyetemes áruismeretük. Nem ismerhetik eléggé pontosan a csőfajtákat, a méreteket, a szabványok minőségi kikötését, de a kereskedelmi és a gyári írott és íratlan szokásokat sem. Ezért gyakran előfordul, hogy a megrendelő, teljesen jóhiszeműen a szükségesnél jobb minőségű csövek gyártását indítja el megrendelésével. Például építészeti, esztétikai szempontok miatt a megrendelő gyárkerítés céljára 10 milliméter átmérőjű, egyforma hosszú csöveket rendel. Nem gondol és nem is gondolhat arra, hogy minden 18 mm-nél kisebb átmérőjű csőre a hidegen vont precíziós csövek igen kemény gyártási feltételei érvényesek. Az elosztó szerv vagy a nagykereskedelmi vállalat irodájában ez a megrendelés a mérete miatt a hidegen vont csövek csoportjába kerül, és hacsak nem nagyon szűk a kontingens, nem vizsgálják tovább a kérdést. Így érkezik gyárunkba a megrendelés, amelynek alapján megindul a gyártás, és a MEO, de még az esetleg kiküldött átvevő sem tehet mást, mint hogy a szigorú szabvány szerint veszi át a kerítésanyagot, s visszautasítja, ha nem felel meg a szabvány minden egyes kikötésének.

Tehát mechanikus kapcsolatok miatt a minőségjavítás rengeteg tartaléka marad feltáratlanul, s ugyanakkor gyárunk nehezen és akadozva elégíti csak ki az ipar minőségi igényeit. Példa erre az is, hogy azok a csövek, amelyeket mi kénytelenek vagyunk a hulladékba dobni, mert a szabványoknak nem felelnek meg, elkerülnek a Martin-mű anyagtérségére, és innen még általában elég tekintélyes mennyiségű felhasználható csövet sikerül kiválogatni.

Nyilvánvaló, hogy az önköltségcsökkentés legfőbb tartalékai éppen ezeken a területeken kutathatók fel, ahol a vállalatok szoros együttműködése új erőforrásokat szabadíthat fel mind a használható termelés növelése, mind minőségének javítása céljából.

Bródy András

A műszaki fejlesztés helyzete és feladatai a Ganz Vagon- és Gépgyárban

A gyár múltja

Iparunknak már több mint egy évszázad óta egyik legjelentősebb tényezője, a szakmunkások és a mérnökök egész generációinak nevelője a Ganz-gyár. Az 1844-ben alapított, tehát ma 111 éves gyár elsőrangú gyártmányaival mindig világhírnevet tudott magának szerezni, s ezt a világhírnevet ma is sikerült fenntartania. Kezdetben a kéregöntésű kerekekkel, majd a Mechwart-féle hengerszékekkel, később a Csonka—Bánki motorral, a Bánki-féle vízturbinával és általában a vízturbina-gyártással, az újabb időkben pedig Diesel-motorjaival, vasúti motorkocsijaival és motorvonataival szerzett igen nagy megbecsülést nemcsak a gyárnak, hanem ezen keresztül az egész magyar iparnak is. Mindez néhány kiragadott példán keresztül is eléggé érzékelhető.

A gyár 1866-ban készítette az első turbinát. Vízgépgyártásban a század elejéig világviszonylatban is a legelsők közé küzdötte fel magát. Számtalan új megoldás és szabadalom szolgált a turbinák tökéletesítésére. 1904-ben a gyár egy dalmáciai vízierőmű részére már 6500 lóerő teljesítményű Francis-turbinákat szállított, ami abban az időben rekord-teljesítménynek számított. Ezt mutatja, hogy a vonatkozó szakirodalom abban az időben a svájci Escher—Wyss cég által 1901-ben a Glemen-erőmű részére készített 3000 lóerős, majd később a második Niagara erőmű részére szállított 5500 lóerős gépeket tartja nyilván rekord-teljesítményként. Az említett dalmáciai turbinák 1947-ben még eredeti formájukban üzemben voltak. A gyár 1866-tól 1900-ig 800 db, 1900 és 1920 között pedig 1200 db vízturbinát szállított, összesen 430 000 lóerő teljesítménnyel, túlnyomó részben exportra, még Angliába is.

Az első világháború után a gyár a vasút motorizálásával és a korszerű motorkocsik és motorvonatok kifejlesztésével ért el világsikereket. Ezen a területen kerek egy évtizeddel előzte meg a külföldet. A Ganz motorvonatok és motorkocsik ma már mind a négy világrészben megtalálhatók. Argentína, Uruguay, India, Egyiptom, Rhodézia, Belgium, Spanyolország és a velünk szomszédos államok vasútvonalain jelentős számú Ganz motorvonat és motorkocsi közlekedik kiváló eredményekkel. 1925 és 1944 közt a gyár 422 db motorkocsit, 145 pótkocsit és rengeteg gépberendezést szállított. Az ez idő alatt szállított gépberendezések száma összesen 668 egység, összesen 170 000 lóerő teljesítménnyel. A vasút motorizálásában elért nagy sikerek főképp annak köszönhetők, hogy a gyár a világon a legelsők közt fejlesztette ki a gyorsjárású, kompresszornélküli Diesel-motort és saját rendszerű mechanikus erőátviteli berendezéseit, valamint távvezérlési rendszerét. A Ganz Diesel-motorok nemcsak vasúti, hanem stabil és hajómotorokként is világszerte ismertek gazdaságos működésük és hosszú élettartamuk miatt. Ezt bizonyítja az is, hogy sok ismert cég vásárolta meg ezeknek, valamint az erőátviteli berendezéseknek gyártási engedélyét. Ezek a kiragadott példák is némileg megvilágítják: milyen jelentős nevet szerzett a Ganz-gyár azzal, hogy a műszaki haladásnak mindenkor úttörője volt. Ebből a múltból következik, hogy a gyárnak igen értékes tradíciói vannak. A gyár egész sereg mérnöke vált világhírűvé; elég, ha közülük csak Mechwart András, Bánki Donát, Kandó Kálmán, Jendrassik György nevéről teszünk említést.

A gyár felszabadulás utáni fejlődése

A gyár egy évszázad alatt hatalmas ipari szervezetté fejlődött, amely több gyárat egyesített magában (Ganz Vagon- és Gépgyár, Ganz Villamossági gyár, Ganz Hajógyár, Ganz Árammérő gyár, Ganz Törzs-gyár. Ezenkívül külföldön Leobensdorfban, Ratiborban is voltak leányvállalatai). A felszabadulás után az iparszervezés ezeket a gyárakat egymástól különválasztotta, s külön iparigazgatóságok alá helyezte. Több gyár más nevet is kapott, ezért most a villamosipari jellegű, a Ganz Villamossági gyárból leválasztott Ganz Kapcsolók és Készülékek gyárán és a Ganz Árammérő gyáron kívül csupán a Ganz Vagon- és Gépgyár viseli az eredeti nevet. Gyártmányai és világpiaci helyzete folytán is ez az utóbbi tekinthető a régi Ganz-gyár jogutódjának. A gyár jelenleg főképp motorkocsikat, motorvonatokat, különleges személykocsikat, vízturbinákat és nagyméretű vízszivattyúkat, valamint Diesel-motorokat gyárt vagyis csupa olyan gyártmányt, amely nemcsak most keresett cikk — erre vall, hogy a gyár termelésének körülbelül 90 százaléka közvetlen vagy közvetett exportra készül —, hanem a jövőben még fokozottabban az érdeklődés homlokterébe kerül.

Az SZKP Központi Bizottságának határozata is állást foglalt a vasút dieselesítése mellett, s a Szovjetunió részéről máris komoly konkrét érdeklődés mutatkozik Diesel járműveink iránt. A nyugati országok is radikálisan át akarnak térni a gőzvontatásról a Diesel-vontatásra, köztük még a jó minőségű szénben gazdag Anglia is, ahol máris döntés történt, hogy a vasút a jövőben csak Diesel-mozdonyokat fog beszerezni. Világszerte általános törekvés mutatkozik vízierőmű-építésre is, s ezért a vízturbinákban, illetve a komplett vízierőtelepekben igen nagy a kereslet. A nagyfokú exportlehetőségeken kívül a belföldi szükséglet kielégítése is jelentős feladatokat ró a gyárra. A MÁV-nak már most szüksége volna nagyszámú Diesel-mozdonyra; hazai vízierőnk hasznosítása és az öntözéses gazdálkodás pedig jelentős vízgépészeti feladatok megoldását teszi szükségessé.

A gyár adottságaiból világosan következik, hogy *a műszaki fejlesztés kérdései a gyár jövőjének központi kérdései.* A magyarországi gyárak közül a Ganz Vagonnak vannak a legkiterjedtebb és legértékesebb műszaki hagyományai. A gyár termékeit elsőrendű márkaként ismerik a világpiacon. A világpiaci hírnév az élenjáró konstrukcióknak és a kiváló gyártási minőségnek volt köszönhető. Ennek a hírnévnek a megtartása, sőt fokozása nemcsak gyári, hanem elsőrendű népgazdasági érdek is.

A felszabadulást követő években a hároméves terv befejezéséig, a háborús cselekmények folyamán súlyosan megsérült gyár termelőképességének helyreállítása volt a legfontosabb feladat. Ennek sikeres végrehajtása után az ötéves terv folyamán már sor kerülhetett a gyár fejlesztésére is. Igen jelentős összegek felhasználásával megépült egy nagyméretű vagonszerelő műhely, majd az asztalosműhely. Ezt követőleg a motorgyártás kapott két nagyszabású épületet, megmunkálóműhelyek és motorpróbaállomás céljaira. Mindezek a műhelyek megfelelő gépparkot kaptak. Ezenkívül sok egyéb beruházás fokozta a gyár termelőképességét. A túlnyomórészben elpusztult irodák helyett korszerű 11 emeletes központi adminisztrációs épületet emeltek. Mindez lehetővé tette, hogy az első ötéves terv folyamán a gyár befejezett termelése 35 százalékkal növekedjék, benne a szürkevasöntvényé 160, a kéregöntvényé 202, a folyékony acélé 161, a kovácsolt acélé 149, az acélöntvényé 134, a vasúti Diesel-motoroké 215, a hajó-Diesel-motoroké 132, a fogaskerékhajtóműveké 192, a centrifugál szivattyúké pedig 235 százalékkal. A gyár ebben az időszakban 30 db vasúti motorkocsit, 45 db komplett motorvonatot, 107 db vasúti személykocsit, 1029 db négytengelyű tartálykocsit gyártott. A termelés fejlődése a felszabadulás

utáni időszakban tehát igen jelentős, bár egyes gyártási ágakban, például a Diesel-motorok és a vízgépek területén ez a fejlődés a keresletet még mindig nem fedezte.

De a termelés jelentős fejlődése ellenére a szükséges arányú műszaki fejlesztésre konstrukciós és gyártási vonalon nem kerülhetett sor. Az első ötéves terv gyárunkra vonatkozó műszaki fejlesztési célkitűzései — a gyár népgazdasági jelentőségéhez képest — szűkreszabottak voltak, s a terv teljesítése során még ezeket a műszaki fejlesztési célkitűzéseket sem valósították meg maradéktalanul. Ez azt jelenti, hogy a gyár — a háború éveit is beleszámítva — 15 éve kevéssé fejlesztette gyártmányai szerkezetét és kivitelezését. Ennek az elmaradásnak a hatása mindinkább érződik, nemcsak a gyártmányok korszerűségének csökkenésében, hanem a minőség kedvezőtlen alakulásában is. Ennek egyik oka, hogy technológiai vonalon ugyancsak elmaradás van. Bár a felszabadulás óta jelentős beruházások történtek a gyárban, ezek inkább csak a termelés mennyiségi növelését célozták, s még ma sem teremtettük meg következetesen azokat a korszerű technológiai lehetőségeket, amelyek kihasználásával javíthatnók a gyártmányok minőségét és csökkenthetnők önköltségüket. Különösen nagy az elmaradás a hegesztési technológiában, mert hiányoznak a korszerű, főképp automatikus, félautomatikus hegesztőberendezések, fedettívű és por alatti hegesztőgépek, nagyteljesítményű pont- és vonalhegesztőgépek. Fel kellene készülni a teljesen könnyűfém szerkezetű kocsik gyártására is, de ehhez is meg kell előbb teremteni a technológiai lehetőségeket. Elmaradtunk a követelményektől a forgácsolási technológia tekintetében is. A gyártmányoknak csak kis része van megfelelően felszerszámozva és felkészülékezve. A korszerű járműgyártásban ma már nélkülözhetetlen különleges gépek hiányoznak. Elenyésző a különleges célgépek száma. Az öntödék korszerűtlenek. Minőség tekintetében anyagellátásuk rossz, s emiatt nagy a selejt, különösen a komplikáltabb motoröntvényekben. A gyártás sok tekintetben nem gazdaságos, mert például a Diesel-motorok kialakult sok típusának kevés a közös alkatrésze és a konstrukció technológiailag már elavult.

Nehézséget okoz és mind a gazdaságos gyártást, mind a minőséget rontja a kooperáló gyárak által szállított rossz minőség. A motorkocsik és a motorvonatok gyártása általában igen kiterjedt kisegítő iparra támaszkodik. Hazai viszonylatban ezek a kisegítő iparágak nem szolgálják ki tervszerűen a gyárat, nemcsak mennyiségi, hanem minőségi tekintetben sem. A hengerművektől a hengerelt áruk sokszor olyan rejtett hibákkal érkeznek, amelyek csak a gyártás folyamán tűnnek elő (lemezek rétegessége stb.). Nehézségek akadnak az olyan acélok gyártásánál is, amelyekkel szemben aránylag kis követelményeket támasztunk (hajlíthatóság és hegeszthetőség). A hengerművek nem tartják be az országos szabványokat. A különböző vagónfelszerelési tárgyak, veretek, zárak stb. területén minőségromlás is tapasztalható. Nincs megoldva a motoros járművek hazai műszerellátásának kérdése. A villamosiparban nem halad kellő ütemben az új korszerű gyártmányok tervezése és gyártása.

A gyár felismerte a műszaki fejlesztésben való elmaradást, s különösen a legutóbbi években nagy erőfeszítéseket tett a helyzet megváltoztatására. Mivel a műszaki fejlesztés homlokterében a motoros sínjárművek álltak, ezért első feladatának ezek korszerű motorokkal való ellátását tekintette. A Ganz Dieselmotorok ugyan ma is világszerte keresettek és megbecsültek, de mégis 20—25 éves konstrukciók, s emellett sokféle hengerfurat és ezen belül sok típus van egyidejűleg gyártásban, ami erősen rontja a gyártás gazdaságosságát. A Diesel-motorokat ezért korszerűsíteni és tipizálni kellett. A cél az volt, hogy az eddigi nyolcféle furat helyett összesen négyféle furattal kielégíthessük a teljes motorszükségletet, s a négyféle furatban is lé-

nyegesen csökkenthessük a típusok számát. Emellett olyan tipizálás végrehajtását határoztuk el, amelyben maximális a közös alkatrészek száma. További cél volt, hogy a motorok lóerőnkénti súlya a világviszonylati szintre kerüljön és gazdaságosan gyártható konstrukciók készüljenek. Ez a nagyszabású munka mintegy két éve kezdődött, s eddig két furatcsalád összes tervei készültek el. A 170 mm furatú motorcsalád első négyhengeres prototípusa már el is készült, s még az idén elkészül a 6 és a 12 hengeres motor prototípusa is. Jövőre a 270 mm furatú motorokból a 6 és a 12 hengeres prototípus készül el. Folyik a 135 mm furatú motorcsalád tervezése.

A felszabadulás utáni továbbfejlesztésnek egyik jelentős lépése volt a feltöltött motorok gyártásának bevezetése. A turbofeltöltő berendezést eddig külföldről kellett beszerezni. Lépések történtek a hazai turbofeltöltő-gyártás megkezdése céljából is. Nagy műszaki nehézségek legyőzése után elkészült az első saját gyártású turbofeltöltő mintapéldánya. Ez a fejlesztési munka egyúttal előiskolája volt a hazai gázturbinagyártásnak is, amely a perspektivikus fejlesztésnek egyik jelentős feladata.

A motoros járműveknél a gyár elsősorban a kocsiszerkezet nagyfokú könnyítését, a belső berendezések korszerű kiképzését, az utazási sebesség fokozását és nagy sebesség esetén is nyugodt járás biztosítását tűzte ki feladatként. A járművek könnyítésére két megoldást dolgoztak ki. Az egyik a vékony, teljesen acélból készített héjszerkezet, a másik pedig a teljesen nagyszilárdságú könnyűfémből készülő kocsiváz alkalmazása. Az első megoldást a gyár összekötötte egy nagysebességű (160 km/óra) motorvonat tervezésével. A másik megoldás 2 db négytengelyű, alumínium szerkezetű villamos motorkocsiba épül majd bele; a tervezés már előrehaladott állapotban van, s a kocsik jövőre minden bizonnyal elkészülnek. A motorvonatokkal kapcsolatos műszaki problémák tisztázása végett az év első negyedében egy négyrészű motorvonat készült el; a gyár ennek felhasználásával különböző nagyszabású kísérleteket kíván elvégezni. A motorvonat mechanikus erőátvitellel készült, de hidraulikus erőátvitellel is próbára kerül. A futási tulajdonságok megjavítása végett három, egészen újrendszerű forgóváz terve született meg. A forgóvázak elkészítése szintén folyamatban van, kipróbálásuk ugyanebben a motorvonatban történik majd.

A vízgépeket illetően a gyár vízgép laboratóriuma sok modellkísérletet végzett. Ezeknek alapján készültek el a tiszalöki vízierőmű turbinái és egyéb, külföldi rendelésekhez tartozó turbinaegységek. A szivattyúk területén ugyancsak tipizálási és korszerűsítési munkák indultak meg. A gyár elkezdte a hidraulikus erőátvitel kifejlesztési munkáit. Folyik egy 2000 lóerő teljesítményű mozdonymotor gyártása.

Sok új technológiai módszer is bevezetésre került: forgattyútengelyek lángedzése, nitrálás, acélsörétes tömörítés, fémszórás, finommarás stb. A gyár 1953. folyamán egy kisebb kísérleti műhelyt létesített és bővítette laboratóriumait is.

Ezeknek az erőfeszítéseknek vannak már kezdeti eredményeik, de a gyár műszaki dolgozói túlságosan lassúnak tartják a fejlődést. Különösen a fejlesztési kísérletekben vannak nagy nehézségek. Sokszor az aránylag csekély összegű, külföldi eredetű műszerek hiánya fél évig is késlelteti a kísérleteket. A gyár műszerbeszerzési kerete a termelési minőség biztosításához szükséges műszerekre sem mindig elegendő, ezért a kísérleti és a kutató célokra igen kevés műszer jut.

A műszaki fejlesztésben történt elmaradás okai

A műszaki fejlesztés elmaradása sokféle oknak tulajdonítható. A Ganz-gyár kollektívájának körében is elterjedt az a szemlélet, amely elsősorban a mennyiségi termelésre helyezett súlyt, s emellett mind a

műszaki fejlesztés, mind a minőség szempontjait háttérbe szorította. A gyár vezetői sem fordítottak kellő figyelmet a műszaki fejlesztésre. A rendelkezésükre bocsátott létszámkeretből nem dotálták megfelelően a fejlesztési részlegeket. A műszaki fejlesztés lebecsülése a műszaki értelmiséggel szemben tanúsított, nem mindig megfelelő bánásmódban is megnyilvánult, aminek következtében sok értékes műszaki szakember távozott a gyárból. Hiba volt, hogy a termelés műszaki munkaerőszükségletének fedezésére gyakran igénybevették a szerkesztési osztályokat, mivel ott volt a legtöbb jól képzett műszaki szakember. Ez nagyon gátolta a fejlesztési részlegek jó munkáját. Bár a kísérleti és a kutató munka fontosságát a gyár elég gyakran változó vezetői mindenkor átérezték és az ilyen irányú kezdeményezéseket jóindulattal kezelték, nem volt erejük rá, hogy a napi feladatokat elsődlegesnek tartó termelő részlegek ellenállását elhárítsák. Így a kísérleti darabok készítése sokszor évekig elhúzódott, mert hiszen a termelő üzemeknek ezek nem jelentettek számottevő termelési értéket, a folyamatos gyártást viszont zavarták. Mindez az előbbiekben vázolt nagymértékű elmaradáshoz vezetett.

Az elmaradásnak oka volt az is, hogy a minisztériumi szervek csak gépgyárként kezelték a vállalatot.

Valójában a Ganz Vagon- és Gépgyár olyan kombinát, amelyik magában foglalja a termelő üzemeket (motorgyár, vagongyár, turbina- és szivattyúgyár, hajtóműgyár, kohászat és kovácsológyár), valamint a tervezőintézetet és a kutatóintézetet. Ennek az állításnak a helyességét az bizonyítja, hogy a Ganz-gyár a legnagyobb műszaki követelményeket támasztó, nagyobbrészt egyedi gyártmányait is önállóan tervezi és fejleszti ki, s rajta kívül nincs más szerv, tervező- vagy kutatóintézet, amelyik e gyártmányok műszaki problémáival és fejlesztésével foglalkoznék.

A műszaki létszámkeretek megállapításakor felettes hatóságaink nem mérlegelték kellően a Ganz Vagon különleges fejlesztési feladatait. Ugyanakkor, amikor a meglévő szerkesztő és tervező létszám a folyamatos gyártással kapcsolatos teendők ellátásához sem volt elegendő, s még más vállalatok részére is kénytelenek voltunk konstrukciókat készíteni — a felsőbb hatóságok elzárkóztak a műszaki létszám kívánt emelésétől, arra hivatkozva, hogy a munkáslétszámhoz viszonyított arányszámot nem lehet túlzottan emelni, vagyis voltaképp nem voltak hajlandók elismerni, hogy a gyár tervezőintézeti és kutatóintézeti funkciókat is betölt. Egyébként a tervezőintézeti és a gyári szerkesztői keresetek aránytalansága miatt igen nagyszámú műszaki szakember magas képzettségének és tudásának megfelelő fizetéssel különböző tervező- és kutatóintézetekhez ment át. Ezek pótlása számszerűen is csak részben, minőségileg pedig egyáltalában nem volt lehetséges. A konstrukciók és a technológia fejlesztéséhez szükséges kutató és kísérleti munkát a megfelelő beruházási, valamint költségfedezet hiánya is gátolta. Mindez odavezetett, hogy míg az utóbbi években új tervezőintézetek és kutatóintézetek egész sora létesült hatalmas anyagi eszközökkel, addig a Ganz-gyár tervező- és kutatótevékenysége visszafejlődött, lényegében azért, mert a felsőbb szervek nem mérlegelték, hogy népgazdaságilag igen fontos gyártmányok, például a Diesel-motorok, a motorvonatok, a vízturbinák, a gőzturbinák, a nehéz villamosgépek tervezése és fejlesztése a gyárak gondja maradt.

Az eredményes műszaki fejlesztés feltételei

Az előbbiekből kitűnik, hogy a gyárra igen jelentős fejlesztési feladatok hárulnak. A feladatok nagyok nemcsak azért, mert önmagukban is igen jelentős szellemi és anyagi erőfeszítést kívánnak meg, hanem azért is, mert egyidejűleg az elmaradást is

pótolni kell. Ezért meg kell vizsgálnunk a kívánt fejlesztés biztosításának feltételeit.

A műszaki fejlesztéshez mindenekelőtt a hozzá szükséges szellemi és anyagi erőt kell biztosítani. Ez lényegében a létszám, a béralap és a kísérleti költségek kérdése. Ezekből a szempontokból a továbbfejlesztés csak akkor biztosítható intézményesen, ha a felettes hatóságok alapelvként elfogadják, hogy a mi gyárunk nemcsak termelő üzem, hanem egyúttal tervező- és kutatóintézeti funkciókat is betölt. Ennek az alapelvnek az elfogadásából logikusan következik, hogy *a műszaki és gyártmányfejlesztési részlegeket — az eszközökkel való ellátottság szempontjából — külön kell választani a közvetlenül a termeléssel összefüggő részlegektől.* Ez elsősorban azért szükséges, hogy a vállalat műszaki fejlesztésének költségei ne rontsák a termelési és az önköltségi mutatókat. Az így különválasztott fejlesztési részlegeket megfelelően erősíteni kell, s biztosítani kell a fejlesztési kísérletekhez szükséges költségeket.

A béraránytalanságok megszüntetésére a kutatással és a tervezéssel foglalkozó szakemberek fizetését kutató-, illetve tervezőintézeti színvonalon rendezni kellene.

Az olyan nagy értékű objektumok esetében, amilyen például a Ganz-gyár által ez évben elkészített négyrészű kísérleti motorvonat, a fejlesztési költségek nem amortizálhatók rövid idő alatt. Ha a kísérletek befejezése után a gyár értékesíti ezt a vonatot, akkor is több millió a különbség a tényleges kísérleti költségek és az értékesítési összeg közt, s ezt most csak az önköltség terhére lehet elszámolni. Legalább azt kellene biztosítani, hogy az ilyen nagy összegű kísérleti költségek elszámolása hosszabb időre osztódjék el, de még kívánatosabb volna, ha a kísérletek egyáltalán nem terhelnék az önköltséget. Ezért szükséges volna, hogy a Pénzügyminisztérium a Kohó- és Gépipari Minisztériummal egyetértve rendeletileg szabályozza a gyártmányfejlesztés finanszírozásának kérdését.

Előmozdítaná a gyártmányok korszerűsítését a külföldi tapasztalatok jobb megismerése is. A gyár tervezőinek és műszaki szakembereinek ilyen irányú lehetőségei nem kielégítőek. Például a felszabadulás óta egyetlen Ganz-gyári szakember sem volt a lipcsei vásáron. Több külföldi tanulmányutat kellene lehetővé tenni, s meg kellene javítani a gyár ellátását külföldi szakirodalommal.

A külfölddel való érintkezés lehetőségeinek biztosítása nemcsak fejlesztési, de piacszerzési szempontból is igen fontos. Egy nagyobb motorvonat vagy komplett turbina-telep eladását csak a megrendelő műszaki szerveivel való részletes tárgyalások alapján lehet jól lebonyolítani. Ilyen tárgyalások sokszor már az ajánlati stádiumban szükségesek. Az is előnye a közvetlen érintkezésnek, hogy a gyár kellő időben elfogadtathatja megrendelőivel saját szempontjait. Mérlegelendő az is, hogy a külföldre eladott motorvonatokhoz és más nagyobb objektumokhoz célszerű szerviz szolgálatot létesíteni; a tapasztalatok szerint a gyár nagy sikereket ért el ott, ahol az üzembehelyezéskor a megfelelő szerviz-személyzet is jelen volt.

Fontos volna, hogy bizonyos külföldi eredetű anyagok, minták, műszerek behozatala hosszadalmas eljárások nélkül történjék, s ne ütközzék rosszul értelmezett devizatakarékossági akadályokba. A legcélszerűbb megoldásnak az látszana, ha *a gyár bizonyos devizakeretet kapna* a szükséges utazásokra, a legszükségesebb műszerek, gépek, minták, valamint műszaki irodalom rövid úton való beszerzésére. A gyár vállalná, hogy minden ilyen devizaösszeget exporttöbblet útján ellensúlyoz.

Mivel a gyár termékei külkereskedelmi szempontból igen jelentősek és jelentőségük a jövőben még csak fokozódni fog, szükségesnek látszik, hogy a gyár távlati fejlesztési tervei minél korábban elkészüljenek, s megteremtsük végrehajtásuk biztosítékait. A nehézipari export jelentő-

sége miatt előnyös volna, ha a második ötéves tervnek a gyár fejlesztésére előirányzott beruházási összegei a gyár jövőbeli lehetőségeivel arányosak volnának. Legsürgősebb feladat volna a motorgyártás gyors fejlesztése, mert ma motorgyártásunk az igényeknek csak a harmadrészét elégíti ki. De természetesen szükséges a többi gyártási ág továbbfejlesztése is.

Rendezni kellene a kooperáló vállalatoknak gyárunk fejlesztésével összefüggő műszaki fejlesztési kérdéseit is. A múltban sok feladat gyors megoldását megkönnyítette, hogy úgyszólván mindazok a berendezések és felszerelések, amelyek a motor aggregát és a vízierő telepekhez szükségesek, egységes irányítás alatt készültek. Itt elsősorban a motorkocsik villamos berendezésének és fűtési felszerelésének, valamint a szükséges motoröntvények gyártásának kérdése oldandó meg. Azelőtt a Ganz Villamossági gyár volt a motorkocsik villamos berendezéseinek fővállalkozója, s kifogástalanul betöltötte ezt a szerepét. Most több vállalat szállítja ezeket a berendezéseket, s mivel ezek nem tartoznak legfontosabb gyártmányaik közé, nem fordítanak kellő gondot minőségük javítására és korszerűsítésére.

Az alapanyagokat szállító vállalatokkal kapcsolatban is vannak kooperációs nehézségek. A gyárat kiszolgáló különböző iparágak általában nem számolnak azzal, hogy gyártmányaik hiányos minősége és nem megfelelő ütemezésű szállítása nagy jelentőségű exportlehetőségektől fosztja meg hazánkat.

A csak nagy vonalakban és eléggé hézagosan felvázolt képből kitűnik: a Ganz Vagon- és Gépgyár nagymúltú, értékes műszaki tradíciókkal rendelkező, ma is világhírnévnek örvendő gyár, amely iparunk fejlődése és egész népgazdaságunk szempontjából is jelentős szerepet tölt be. Gyártmányaink világpiaci viszonylatban is előnyös helyzetben vannak, távlati lehetőségeink kedvezőek. A gyárban megkezdett műszaki fejlesztési munka bizonyítja, hogy a gyár ma is kellő felkészültséggel rendelkezik ahhoz, hogy világhírnevét fenntartsa, sőt fokozza. De az is megállapítható, hogy a műszaki fejlődésben elmaradtunk. Az elmaradottság megszüntetése és a további műszaki fejlődés lehetséges, útjai világosak, csupán bizonyos feltételek teljesítése szükséges ehhez, s ezek a gyár népgazdasági jelentőségéhez képest viszonylag szerények. Ezért a gyár műszaki fejlesztési kérdései megoldhatók.

Varga József

Hogyan vált jövedelmezővé a Kátai Állami Gazdaság?

Állami gazdaságaink a legutóbbi években mind területileg, mind a gépesítés, a termelés és az árutermelés színvonala tekintetében nagyon sokat fejlődtek. Egyre több állami gazdaság mutat példát és bizonyítja be a szocialista nagyüzem fölényét. De a jelentős fejlődés ellenére még sok állami gazdaságban nem becsülik eléggé az állami vagyont, elhanyagolják az önköltségcsökkentést, s nem törődnek a jövedelmező gazdálkodással. Régebben a mi gazdaságunk, a Kátai Állami Gazdaság is az ilyen gazdaságok közé tartozott, a megalakulást követő időszakban évről évre több és több volt a vesztesége. De fegyelmezett munkával, a vezetők és a dolgozók közös erőfeszítésével 1954-ben nemcsak hogy megszüntettük a veszteséget, hanem már mintegy 170 000 forintos nyereséggel zártuk a gazdasági évet. E cikkben gazdaságunk ötéves története ismertetésének keretében röviden vázolni szeretném, hogyan küzdöttük le nehézségeinket, amíg elértük az 1954-es eredményeket.

A gazdálkodás feltételei

A föld

A Kátai Állami Gazdaság 1949 decemberében alakult meg. A gazdaság területe 9 község határában feküdt, s a két legtávolabbi pontja 52 kilométernyire volt egymástól. A tagosítások folytán évről évre változott a gazdaság kiterjedése és földrajzi helyzete, amíg végül 1954-ben Tápiósüly, Tápiósáp, Tóalmás, Szentmártonkáta és Nagykáta határában állandósult 2213 kat. hold nagyságú területe.

Gazdaságunk területe művelési áganként 1954. december 31-én a következőképpen oszlott meg:

Művelési ágak	Kat. hold
Szántóföld	1279
Gyümölcsös, termő	16
Gyümölcsös, nem termő	80
Szőlő, termő	119
Szőlő, nem termő	78
Nádas	150
Rét	79
Legelő	269
Nem művelt terület	143
Összesen:	2213

A pontos helyrajzi térkép hiánya kezdetben sok fölösleges kiadást okozott, s munkabércsalásra adott lehetőséget. A földterületek többszöri módosulása és az agronómusok gyakori változása lehetetlenné tette a talaj- és a domborzati viszonyok megismerését. Pedig a szakirányítóknak ismerniük kell a rájuk bízott talaj típusát, a termőréteg és a humuszréteg vastagságát, a talajvíz állását és egyéb fontos, termésbefolyásoló tényezőket is.

A szocialista nagyüzemi gazdálkodás lehetővé teszi, hogy a termelési feltételek javarészét kedvezőbb irányba megváltoztassuk, ha pedig ez nehéz vagy lehetetlen — alkalmazkodjunk hozzájuk. Ez azáltal valósítható meg, hogy minden növényt a természeti adottságokkal meghatározott legmegfelelőbb helyen termelünk, s minden műveletet a legkedvezőbb időben végzünk el. Ezért el kell végezni a szükséges talajvizsgálatokat, s el kell készíteni az üzem talajtérképét. Ennek keretében megvalósul a táblásítás, a táblák talajtani adottságainak felsorolása, s így a gazdaság minden táblára vonatkozóan megismerheti a tervszerű gazdálkodáshoz szükséges adatokat.*

A *talajtérképet* ki kell egészíteni a *táblatörzskönyvvel.* A táblatörzskönyv több évre visszamenően elénk tárja az egyes táblákon alkalmazott agrotechnikai, talajjavítási munkálatokat, a terméseredményeket és az éghajlati viszonyokat. A megelőzően alkalmazott agrotechnikai módszerek és a termelési adatok ismerete nélkül nem állapíthatjuk meg a jövőben követendő helyes eljárást. A mi gazdaságunkban az első években nem volt talajtérkép, nem vezettünk táblatörzskönyvet, s így egyformán gondos növényápolással néhány növény többszörösét, néhány pedig csak töredékét adta a tervezettnek.

A táblatörzskönyvek hiánya, a föld nem ismerése következtében évekig nem gondoskodtunk kellően a *talaj termőerejének fokozásáról.* Állataink 50 kilométeres körzetben kisebb-nagyobb istállókban voltak elhelyezve, ezért elhanyagoltuk az istállótrágya szakszerű kezelését, a vizelet összegyűjtését és hasznosítását.

A szükséges szervestrágya nagyobb részét más vállalatok szállították a gazdaságnak. De a központi anyagellátó szerv által rendelt és irányított rakományok rendszerint olyankor érkeztek a gazdaság valamelyik vasútállomására, amikor a gazdaságnak nem volt szabad szállítóeszköze. Nem egyszer hetekig, sőt hónapokig feküdt ez a trágya a vas-

* Az Állami Gazdaságok Minisztériuma elrendelte, hogy az idén minden állami gazdaságnak helyrajzi- és talajtérképet kell készítenie. Egyidejűleg elkészül minden gazdaság települési és fejlődési terve is. Gazdaságunkban ez a munka már befejeződött.

útállomásokon, ahol az eső kilúgozta, a nap kiszikkasztotta, s így a trágya elvesztette hatóerejének jelentős részét.

A gazdaság gyakran a meglévő munkaerő-kapacitástól függően és nem a szükségletnek megfelelően használta fel a műtrágyát is. Ezért megfelelő tárolóhely hiányában, nyitott oldalú színekben vagonszámra hevert a műtrágya.

(De központi anyaggazdálkodó szerveink felületességét is tanúsítja, hogy például 1954-ben átvétettek gazdaságunkkal 2 vagon sertések almozásához használható tőzegkorpát, jóllehet egész évben egyetlen sertésünk sem volt.)

A gazdaság vezetőségére hárult a felelősség, hogy sem a minőségi vetőmagvak termelésében, sem a szemveszteségek megszüntetésében nem járt el a szükséges gondossággal.

Gazdaságunk szőlő- és gyümölcstermelési profilt kapott. Talaja és éghajlata alkalmas is erre. A legutóbbi 5 évben mégis mindössze 86 kat. hold gyümölcsöst és 78 kat. hold szőlőt telepítettünk, mert a szükséges telepítési anyag (gyökeresvessző, facsemeték) beszerzésében nem voltunk elég ügyesek és kezdeményezők. Mindig hivatkozhattunk valamilyen „objektív akadályra" és felsőbb szerveink szó nélkül tudomásul is vették a „mentő körülményeket".

A munkaeszközök

Gépekkel való ellátottságunk ma már kielégítő, de az épületek és más berendezések tekintetében még sokpótolnivalónk van. Gazdaságunk állóeszközökkel való ellátottságát hozzávetőlegesen a következő táblázat mutatja:

Év	Földterület (kat. hold)	Építmények, ültetvények	Üzemi berendezés és felszerelés	Járóművek	Igás- és tenyészállat	Összes befektetés	1 kh-ra jutó befektetés
		ezer forintban					
1950	477	2867	640	148	36	3691	7
1951	650	2542	965	221	63	3791	5
1952	1124	2736	1289	375	322	4722	4
1953	2454	2731	1946	526	1655	6858	2
1954	2213	3545	2390	675	1534	8144	3

Az adatokból látható, hogy az 1 kat. holdra jutó állóeszközök értéke évről évre csökkent, de 1953-tól ismét nőtt. Sajnos, a legnagyobb értékű állóeszközök, az építmények: nagyüzemi gazdálkodás céljára alkalmatlan tanyák, korszerűtlen és célszerűtlen vályog épületekkel. 1954-ben épült az első, nagyüzemi gazdálkodás céljára alkalmas épület.

Az állóeszközökkel való ellátottság hiányát súlyosbította a meglévő állóeszközök kihasználatlansága; ez utóbbit elsősorban gépcsoportunk rossz munkája okozta.

A gépkezelők egy része gyakorlatlan és lelkiismeretlen volt, kezük alatt a gépek idő előtt tönkrementek, s a kapacitás teljes kihasználásáról szó sem lehetett.

Irányító szerveink a mai napig sem oldották meg a műhelymunkások normában való elszámoltatását, s az itt dolgozók munkateljesítményének megbízható ellenőrzése teljesen lehetetlen.

A gépek rongálódását fokozta, hogy nem volt jó helyiségünk a gépek tárolására. A kellően nem védett gépekben az időjárás sok kárt tett. Az első — házilagosan épített — gépszín csak 1954-ben épült fel.

A mezőgazdaság fokozottabb gépesítése több nehéz feladatot megold:

egyebek közt a gépekkel sok munkaerőt és igaerőt takaríthatunk meg. Bizonyos munkák (például a sorközi művelés) gépesítésével nemcsak sok kézi munkaerőt szabadíthatunk fel, hanem kevés költséggel — szükségszerint — akár többször megismételhetjük e munkákat és ezáltal növelhetjük a terméshozamokat. A minőségi gépi munka magával vonja az önköltségcsökkentést is. A gépesítés mentesíti a mezőgazdasági munkást a legnehezebb testi munkáktól, s ezáltal a munka a nehéz teherből szinte élvezetté válik.

Az 1954. évi beruházások még jobban fellendítették gazdaságunk fejlődését. Saját erőből történő beruházásokra a következő összegeket fordítottuk:

33 kh szőlő telepítéséhez szükséges földterület forgatására	271,000 forint
78 kh újtelepítésű szőlőre.....	389 000 »
96 kh újtelepítésű gyümölcsösre.....	60 000 »
Erdőpótlásra és ápolásra	7 000 »

Házi kezelésben építettünk több mint 380 000 forint értékű létesítményt. Teljesítettünk még ezenkívül 14 000 forint értékű felújítást és 52 000 forint értékű különféle tatarozási munkát.

Az 1954. és 1955. évi nagy értékű és célszerű beruházások tanúsítják, hogy pártunk és kormányunk minden segítséget megad az állami gazdaságoknak sikeres gazdálkodásukhoz. Most már csak az embert — magunkat — kell alkalmassá tennünk a nagyüzemi gazdálkodásra, s arra kell törekednünk, hogy a nagyszerű lehetőségeket, a gépeket és az egyéb eszközöket minél jobban kihasználjuk.

Az állóeszközök jobb kihasználásával egyidejűleg takarékoskodnunk kell a *forgóeszközökkel* is, gyorsítanunk kell a forgóeszközök forgási sebességét, hogy a termékekben felhasznált forgóeszközök megfelelő formában, végső fokon pénz alakjában, minél előbb visszatérüljenek.

A megtérülés a mezőgazdaságban általában lassúbb és ágazatonként váltakozva egyenlőtlenebb, mint az iparban; ez a folyamat egy-két naptól egy-két évig terjedhet. (Például a tejtermelésben naponta, az őszi kalászosok esetében évente, a csikónevelésben két évente térülnek meg a forgóeszközök.) Ott gazdálkodnak jól (a kifejezetten állathizlaló gazdaságoktól eltekintve), ahol az egymást követő évek során az állóeszközök aránya növekszik, a forgóeszközöké pedig csökken. A gazdaság ezt úgy érheti el, hogy nem halmoz fölösleges készleteket, gyorsan bonyolítja le értékesítési ügyleteit, másodnövények termelésével egy év leforgása alatt kétszer is hasznosítja szántóterületét. Ugyanezt éri el az állattartásban a szaporítási ütem fokozásával (például évenként kétszeri malacoztatással), express hizlalással; általában kevesebb forgóeszközzel teljesíti tervfeladatát, illetve ugyanazon eszközökkel növeli a produktivitást.

Az álló- és a forgóeszközök aránya gazdaságunkban a következőképpen alakult:

	1950	1951	1952	1953	1954
Összes aktívák értéke (ezer Ft)	1 273	5 810	9 463	10 821	13 394
Ebből:					
Állóeszköz (százalék).....	48	61	53	55	61
Forgóeszköz (százalék)	52	39	47	45	39

Tehát a fejlődés az utolsó három évben egyenletes, kedvező. 1951-ben kivételesen nagyarányú volt az állóeszközgyarapodás. Ettől eltekintve a forgóeszközök aránya egyenletesen, évenként 2—3 százalékkal csökkent. Az 1954. évi 6 százalékos csökkenés már a céltudatos munka eredménye.

Az álló- és a forgóeszközök ilyen szembeállítása természetesen csak egy arányszámot mutat, de nem tükrözi a forgási sebességet. Állami gazdaságaink eddig nem is foglalkoztak a forgási sebesség kimutatásával, pedig ez nem volna szükségtelen.

A Szovjetunióban a jobban gazdálkodó szovhozok 200—250 napos, a gyengébben gazdálkodók pedig 400—450 napos forgási sebességet érnek el.

A munkaerő

Az állóeszköz-ellátottsággal és kihasználással a legszorosabban összefügg a munkaerő kérdése. Gazdaságunk megalakulása óta munkaerőhiánnyal küzdött. Vidékünkről a dolgozók ezrei mentek az iparba dolgozni. Az iparba áramlott munkaerőt pótolhattuk volna a kevésbé iparosult vidékekről (például Szabolcs-Szatmár megyéből) idetelepített mezőgazdasági munkásokkal, de a gazdaságnak évi átlagban 355 dolgozóra van szüksége, lakóépülete pedig nagyon kevés volt. Tavaly kezdődött meg gazdaságunkban a korszerű, egészséges lakóházak építése. Tóalmási üzemegységünkben az első 5 házba már be is költöztek, az idén pedig további 5 ház épül. Ezeknek a lakói már nem kívánkoznak innen tovább vándorolni. Reméljük, hogy az új ötéves terv során az építkezés üteme meggyorsul, s állandó dolgozóink zömét a gazdaság lakóépületeiben mint végleges otthonukban telepíthetjük le.

Nehézségek voltak a teljesítménybérek bevezetésével is. Ez a bérezési rendszer a mezőgazdasági dolgozóknak új volt, s minden kedvező vonása ellenére, hosszabb ideig idegenkedtek alkalmazásától. Ezt az is okozta, hogy a munkavezetők gyakorlatlanok voltak a normák alkalmazásában, s gyakran restek a teljesítmények felmérésére. Így sokszor csak becsléssel állapították meg a teljesítményt. Ezenkívül nem jól szervezték meg a munkát, a dolgozók sok időt vesztettek el az előkészületekkel, az ide-oda küldözgetéssel, a várakozással. Ez mind sok megfizetetlen időt rabolt el tőlük, s csökkentette keresetüket.

Az első években gyengén működött a gazdaság adminisztrációja is. Sok volt a jogos munkabérreklamáció, a bérfizetési határnapokat nem tartották be, a tartozáslevonások zűrzavarában hol a gazdaság károsult, hol a munkavállalók.

A gazdaságban sok olyan szegényparaszt is dolgozik, akinek otthon 3—4 hold földje van. Ezek a dolgozók reggel és délután a saját földjüket művelik, s a gazdaságban alig 50—60 százalékos teljesítményt értek el. Pedig éppen ezeket a dolgozókat kellett szerződtetnünk, mert a földnélküliek javarészt az iparba mentek dolgozni.

A munkaerőhiány és a fegyelmezetlenség akadályozta a munkaerő tervszerű és jó kihasználását és a munkatermelékenység fokozását. A hiányos létszámú munkerőt hol ide, hol oda kellett átcsoportosítani. Egyik évben szedetlen maradt a répa, mert a szántóföldi növénytermelés munkásainak szüretelni, majd szőlőt fedni kellett. Amikor a répához visszamehettek volna, nagy esőzés jött, úgyhogy a feneketlen sár miatt a répát meg sem közelíthették. Másik évben a szőlészek segítettek kukoricát kapálni, meg aratni. Emiatt elhanyagolták a permetezést, s a peronoszpóra súlyos kárt tett a szőlőben.

Tavaly pártunk és kormányunk sok új intézkedése nagyobb lendületet adott a mezőgazdaság fejlődésének, s munkaerőellátottságunk is kedvezőbben alakult. Hozzájárult ehhez gazdaságunk vezetőségének fejlettebb munkaszervezése és a munkagépek jobb kihasználása is. Legváltozékonyabb a munkaerőszükséglet a növénytermelésben. Vizsgál-

juk meg tehát a növénytermelésben a munkaerőfelhasználás alakulását 1 kat. hold megművelt földterületre vonatkoztatva:

Év	Az összes megművelt terület kh	1 kh megművelt földterületre vonatkoztatott				
		munkanapok száma	átlagos létszám	teljesítmény százalék	időbér százalék	ráfordított közvetlen munkabér Ft-ban
1951	527	84	0,27	59	41	1 464
1952	746	70	0,23	60	40	1 239
1953	1 748	30	0,10	61	39	608
1954	1 572	24	0,08	62	38	808

A jobb munkaszervezés, a gépek fokozottabb kihasználása évről évre csökkentette a munkaerőszükségletet, s vele a termelési költségeket. Örvendetes jelenség, hogy tavaly a munkerőigénybevétel csökkenése ellenére nőttek a közvetlen munkabérek. Ez az 1954-ben életbelépett új prémiumrendelet eredménye, amely a legnagyobb mértékben biztosítja a dolgozók érdekeltségét a terméseredmények növelésében.

Munkaerő-felhasználásunk a következőképpen alakult:

1954. évi munkaerőfelhasználás

Hónap	Havi átlagos létszám					
	Növénytermelés	Állattartás	Segédüzem	Beruházás	Vegyes	Összes
I.	47	33	61	23	34	198
II.	39	34	68	—	52	193
III.	100	33	69	50	41	293
IV.	104	33	72	70	27	306
V.	138	35	46	79	19	317
VI.	177	28	35	52	9	301
VII.	244	28	56	66	31	425
VIII.	129	33	54	45	21	282
IX.	99	33	77	27	21	257
X.	142	31	52	14	22	261
XI.	231	42	62	25	11	371
XII.	136	42	62	24	9	273
1 főre jutó évi közvetlen munkabér:	9 628	11 441	11 160	11 325		
termelési érték:	41 227	44 147	30 400	25 950		

Dolgozóink szociális helyzete az új munkanormák és prémiumok bevezetése óta nagyon sokat javult. A tavalyi átlagos havikeresetek az 1951. évihez képest nagyon jelentősen megnőttek. (L. túloldali tábl.)

A dolgozók ezenkívül még illetményföldet és kenyérgabonajárandóságot is kapnak.

A dolgozókra és a gazdaságra egyaránt hátrányos órabérezés a legtöbb üzemágban örvendetesen csökkent,

	Havi átlagbér Ft	
	1951	1954
Állattenyésztésben	735	954
Növénytermelésben	515	802
Beruházási munkáknál	825	966
Segédüzemágakban	628	1 103

bár még mindig nem tekinthető kielégítőnek.

Teljesítménybérben végzett munkák részaránya százalékban

	1953	1954
Állattenyésztés	74	84
Növénytermelés	61	62
Beruházás	73	66
Segédüzemág	47	49

Üzemi konyháink tavaly 10 990 ebédet, 9235 vacsorát és 4710 reggelit szolgáltattak ki. A napi étkezés ára átlagosan 9 forint volt. A dolgozók csak az étkezési nyersanyag árát fizették meg.

A gazdaság a rászoruló és arra érdemes dolgozóknak jutalom, segély, kulturális és jóléti juttatás címén tavaly összesen 61 372 Ft-ot osztott ki.

Munkaügyi helyzetünk elemzéséből a következő tanulságokat vonhatjuk le: Gazdaságunkban továbbra is számolnunk kell a munkaerőhiánnyal. A leghatásosabb segítség itt a további fokozottabb gépesítés, a jobb munkaszervezés és a dolgozók szakmai tudásának növelése; a természetbeni juttatásokkal, a premizálással továbbra is fenn kell tartani a termelésben való érdekeltséget; lakásjuttatással a gazdasághoz kell kötni az állandó dolgozókat, s ezek családtagjai időszaki és alkalmi munkásokként ugyancsak a gazdaságban alkalmazhatók; egyszerűsíteni kell a teljesítménybérezést, hogy a dolgozó tudja, milyen munkával mennyit kereshet.

Az önköltség alakulása az egyes termelési ágazatokban

Hasznos tanulságokat vonhatunk le az önköltség alakulásának termelési áganként való vizsgálatából. A gazdaság első négy évi gazdálkodásáról nincsenek részletesen elemezhető adatok, ezért elsősorban a tavalyi önköltséget vizsgáljuk.

Szántóföldi növénytermelésünk termelési tervét tavaly 111 százalékra teljesítettük, s ezáltal a növénytermelés tervezett termelési értékét 162 000 forinttal megnöveltük.

De a legfontosabb ágazatban, az őszi kalászosok termelésében a fagykár következtében jóval csökkent az átlaghozam. A 63 000 forintra értékelt elemi kárt számítva körülbelül teljesítettük önköltségi tervünket, bár a fagykár miatt szükségessé vált utánvetések megnövelték a termelési költségeket. A tavaszi kalászosok terméseredménye már csaknem 10 százalékkal nőtt, az önköltség pedig 3 százalékkal csökkent a tavalyelőttihez képest.

Utókalkulációnk szerint a tavaszi kalászosoknál kat. holdanként 90 forint értékű anyagot takarítottunk meg, de az előirányzott munkabérnél 46 forinttal többet költöttünk. Ennek oka, hogy gabonánk a nagy tavaszi esőzések miatt megdőlt, s nagy részét a tervezett kombájnaratás helyett csak kézzel vághattuk le.

Kukoricatermésünk a tavalyelőtti nagyon gyenge termést háromszorosan, a tervezettet pedig 8 százalékkal múlja felül. De az önköltség 24 százalékkal több a tervezettnél, mert a nagy esőzések miatt a tervezettnél többször kellett elvégeznünk a gyomtalanítást.

A takarmányrépának különösen használt a sok csapadék, továbbá a jó talajelőkészítés és a gondos növényápolás. Az 1953. évi répatermêssel való összehasonlítás nem reális, mert akkor — a munkaerővel foglalkozó részben ismertetett okok miatt — a répatermés jelentős részét nem tudtuk betakarítani. De a 14 forintra csökkentett önköltség — a tervezettnek csak 46,6 százaléka — önmagában is a gondos munka eredményét tanúsítja. A többi növény termelési eredményét is csak a tervvel hasonlíthatjuk össze, mert 1953. évi pontos adatok nincsenek.

Növény	Terület kh	1 kh termése		1 q önköltsége	
		terv	tény	terv	tény
Őszi takarmány	70	20	16	51	52
Csillagfürt.....	38	4,8	—	299	—
Tavaszi takarmány	75	18	25	40	41
Siló kukorica	20	15	61	65	27
Évelő pillangós	228	19	20	48	41
Fűmag	25	5,8	1,5	299	1263
Tarlóvetések.....	50	5	20	72	16

A terméshozamoknak a tervtől hol fölfelé, hol lefelé való rendkívül nagy eltérése (20:16, 4,8:0, 18:25, 15:61, 5,8:1,5, 5:20) érthetetlennek látszik. Ugyanazon időjárás, ugyanazon gondos munka és anyagfelhasználás az egyik növényből nagyon jó, a másikból nagyon rossz termést eredményezett. Ez a jelenség csak azzal magyarázható, hogy az agronómus — táblatörzskönyv és pontos helyrajzi térkép hiányában — nem ismerhette elég jól azt a földet, amelyen gazdálkodott. Igénytelen növényeket vetett kövér földbe vagy megfordítva. Így történt, hogy 38 hold szántó a belévetett csillagfürtből maréknyi termést sem adott.

Bár szántóföldi növénytermelésünk tervét globálisan túlteljesítettük, s a növénytermelés az előző évekhez képest jelentősen fejlődött — az eredményekkel korántsem lehetünk elégedettek. Ma már tisztán látjuk, hogy gazdálkodásunk ebben az ágazatban nélkülözte a szocialista nagyüzemi gazdálkodás által megkövetelt tudományosságot és tervszerűséget.

Nézzük most a profilunkat képező *szőlő- és gyümölcstermelést.*

A kieső évek folytán az alma terméseredménye az egymásután következő években rendkívül ingadozó volt, s ezért 3 év terméseredményét hasonlítjuk össze:

Év		1 termőfaegység termése Ft	1 kilogramm alma önköltsége kg
1952	tény	14,4	6,42
1953	tény	86,5	1,26
1954	tény	66,7	3,79
	terv	20,7	8,70

Táblázatunkból kitűnik, hogy az almáskertnek 1952-ben rossz éve volt, a következő évben viszont az 1952. évinek hatszorosát elérő rekordtermés következett. Tavaly az 1952. évihez hasonló gyönge termést vártunk, ezért Igazgatóságunk termőfaegységenként csak 20,7 kilo-

grammos tervfeladatot adott. De gazdaságunk szembeszállt a természet szeszélyével, kikényszerítette a nagy terméseredményt, s megdöntötte azt az elavult nézetet, hogy a rossz termésű év szükségszerű jelenség.

Szívós, szorgalmas munkával tavaly is jó almatermést szüreteltünk. Már 1953-ban minden egyes termőfát szerves- és műtrágyáztunk. Tavaly pedig — szükség szerint — rendszeresen öntöztük a fákat, folytattuk az egyedi trágyázást, s így 1955-ben is jó termés várható.

Dolgozóink éberségének és lankadatlan munkájának köszönhető, hogy almáskertünkben sem fagy, sem rovar nem tett kárt. Az ápolás és a védekező munka egész évben szívósan, tervszerűen folyt.

A nálunk még csak második éve folyó és kezdetleges megoldásokkal küzdő, de máris eredményes öntözésben biztató példánk a zalaszentgróti gazdaság; itt 180 kat. holdas termő gyümölcsösben 120 kat. holdon már 3 éve elkészült az öntöző berendezés. Az öntözéssel az eddigi tapasztalatok és a szakemberek számításai szerint mintegy 30 százalékkal növelhetjük a hozamokat.

Az önköltségi árak összehasonlításakor feltűnik, hogy az 1953. évi 86,5 kilogrammos termés idején 1 kilogramm alma önköltségi ára 1,26 forint, 1954-ben pedig 66,7 kilogrammos átlagtermés ellenére 3,79 forint az önköltség. Tehát az átlagtermés 22 százalékkal csökkent, az önköltség pedig 200 százalékkal nőtt. Az utókalkulációs vizsgálat során megállapítottuk, hogy munkabérköltségünk 50 százalékkal több volt az előirányzottnál, s jóval több a tavalyelőttinél. A munkabérek kisebb növekedését indokolhatja a termés-hozam tervének 330 százalékos teljesítése, mert több termés több munkát, több munkabért igényel. De nem ez okozta a munkabérköltség nagymértékű növekedését, hanem az, hogy az új prémiumrendelet szerint 1954-ben első ízben termelési jutalomként kiosztottuk dolgozóinknak a terven felüli termelés 40 százalékát. Ez az 59 000 forint értékű prémium a munkabérek közt került elszámolásra.

A szőlőtermelésben ugyancsak kiosztottunk 24 000 forint értékű borprémiumot, bár az elemi károk miatt termésátlagunk alatta maradt a tavalyelőttinek. Mivel szőlőterületünknek mintegy fele dombvidéki, s a tőkefejek magasan vannak, a kemény tél a takarás ellenére is jelentős kárt okozott a szőlőben. A tél folyamán a 25 fokos hideg teljesen tönkretette a takarás feletti rügyeket. A mélyfekvésű szőlőterületünkben pedig a zöldfagy tett — a szakszerű füstölés ellenére is — mintegy 10 százalékos kárt. Károsodtunk azáltal is, hogy a szentmártonkátai brigádban nem volt elegendő szőlőmunkához értő férfi-munkás, s a fiatalokból sorolt permetező brigád nem végzett megfelelő minőségű munkát az amúgyis veszélyesen mélyfekvésű területen. Ennek következtében a peronoszpóra tönkretette az itteni szőlőtermelésünk felét.

Egyébként a szőlőtermelésben a munka egész éven át tervszerűen folyt. A kézimunkabérből 164 000 forintot megtakarítottunk — pedig terven felül is permeteztünk —, mert a nyitást részben, a trágyaalámélyítést, a trágyabetakarást, a kapálásokat és a takarást teljesen fogattal végeztük el. A fogatköltségek pedig csak 7000 forinttal haladták meg a tervezettet. Házilag készítettünk egy permetlé-keverőtornyot, ebbe motorral nyomattuk fel a vizet, s így a permetezőanyag készítésével is jelentős munkabért takarítottunk meg.

Végeredményben tavaly 814 000 forint nyereséggel zártuk a szőlő- és a gyümölcstermelést, tehát 49 százalékkal túlteljesítettük a tervet.

Állattenyésztésünk a jövedelmező gazdálkodás szempontjából elmaradott. Állattartásunk több mint 1 000 000 forint veszteséggel zárta az 1953-as évet. 1954 elején tehát olyan mélypontról indultunk el, hogy hozzá képest még a 380 000

forint veszteség is eredménynek mondható.

A nagy ráfizetésnek elsősorban az az oka, hogy megfelelő istálló hiányában Tápiósülyben kellett elhelyeznünk tehenészetünket, körülbelül 30 kilométer távolságra a Tóalmáson lévő takarmánybázisunktól. A vezető állattenyésztő nem ellenőrizhette az egy nap alatt be sem járható területen szétszórt, nagyüzemi gazdálkodásra alkalmatlan istállókban elhelyezett állatok gondozását és takarmányozását.

A legnagyobb veszteség, 273 000 forint, a tehenészetben mutatkozik. Az utókalkulációs vizsgálat szerint a hozamok teljesítésével nem volt baj, mert 2500 literrel több tejet, 33 darabbal több borjút és 1000 forinttal több értékű trágyát termeltünk a tervezettnél, de a termelésre fordított költségek jóval felülmúlták az előirányzatot. A ráfordítási többlet a takarmányfelhasználásban a legjelentősebb (35 százalék). A többlet nagyobb fele a szabadpiacon felvásárolt takarmány árkülönbözetéből származik. A munkabértúllépés 10 százalékos. Ennek oka szintén az elhelyezés szétszórtságában és a szoros ellenőrzés hiányában található meg. Nem közvetlenül a tehenészet hibája, hogy az általános költségből ráeső rész 67 százalékkal meghaladja a tervezettet.

Tehenészetünk tavaly az év közepén Tóalmáson felépült és használatba vett 100 férőhelyes korszerű tehénistálló révén rendkívüli előnyökhöz jutott. A jövőben ez is hozzájárul majd sikeresebb gazdálkodásunkhoz.

A mesterségesen táplált borjú és a növendékbika nevelésében felhasznált takarmány átlagban 100 százalékkal több az előirányzottnál, ez az előbbi csoportnál 73 000 forint, az utóbbinál 35 000 forint ráfizetést okozott.

Állattenyésztőink azzal magyarázzák ezt a túllépést, hogy a borjak az év első felében — amikor még megfelelő istállójuk nem volt — gyomor- és tüdőhurutban szenvedtek. Ekkor leromlott kondíciójuk feljavítására hosszabb ideig teljes tejjel táplálták őket, s ez nagyon megnövelte a takarmányozási költségeket. A növendékállatok pedig 1953—1954 telén, az akkori takarmányínség idején nagyon sokat vesztettek súlyukból, s ezért később normán felül kellett takarmányozni őket. (L. 1103. old. tábl.)

A takarmányozásra fordított többletköltség azonban mégis csak a mesterséges borjúnevelésben eredményezett a tervhez képest súlygyarapodási többletet.

Az állattartásban csupán a növendéküsző és tinó nevelésében értünk el kielégítő eredményt: itt 101 százalékra teljesítettük tervünket.

Állattenyésztésünk önköltségének alakulását vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a tudományosság és a tervszerűség ebből a termelési ágazatból is hiányzott.

Nem gondoskodtunk róla, hogy a télire szükséges takarmány még az őszi esőzés vagy a téli havazás beállta előtt az állatszállások közelében legyen tárolva. Így a rendkívüli havazások miatt néha hetekig megakadt a takarmányszállítás.

A gazdálkodás elemi tudnivalói közé tartozik, hogy a kiselejtezendő állatoktól — takarmánytakarékosság végett — a legeltetési időszak befejeztével kell megszabadulni. Mi pedig félévig istállóztunk állatállományunk 17 százalékának megfelelő selejt-állatot, mert „tervünkben nem szerepelt a selejtezés". 1955 tavaszán — 6 hónapi takarmánypazarlás után — súlycsökkenéssel adtuk el ezeket az állatokat. Ugyanígy egész évben hizlaltunk 4 törzskönyvezetlen bikát, holott tehén- és üszőlétszámunkhoz 2 bika is elég lett volna.

Gazdaságunk vezetősége is elégedetlen az állattenyésztés eredményével, s minden törekvése arra irányul, hogy az önköltségcsökkentés céljából jelentősen megjavítsa az állattenyésztés termelési eredményeit is.

Segédüzemágaink — a vontató és a siló kivételével — majdnem 100

Az állattartás ágazatainak költségei (forintban)
(egy takarmányozási hónapra, 1 liter, illetve 1 kg termékegységre számítva)

Költségnem	Tehenészet		Növendék üsző és tinó		Mesterséges borjúnevelés		Növendék bika	
	terv	tény	terv	tény	terv	tény	terv	tény
Befejezetlen termelés	10	10	—	—	—	—	—	—
Takarmány és alom	291	395	151	173	484	999	99	251
Munkabér	153	175	45	38	36	39	48	45
Értékcsökkenés	8	6	—	—	—	—	—	—
Segédüzemág	—	21	—	—	—	14	—	—
Egyéb	8	11	—	1	7	—	4	—
Közvetlen költségek összesen:	470	618	196	212	527	1052	151	296
Általános költség	252	436	118	94	108	97	138	114
Bruttó termelési költségek	722	1054	314	306	635	1149	289	410
Melléktermék levonva	37	38	15	20	52	17	6	18
Nettó termelési költség	685	1016	299	286	583	1132	283	392
Főtermék (liter, kg)	172	183	9	9	15	20	19	16
forintban	681	725	281	281	621	828	274	231
1 egységre (literre, kilogrammra) jutó költség Ft	3,96	5,50	31,25	31,09	41,40	53,99	14,46	24,59

százalékra teljesítették mennyiségi tervüket. De önköltségi tervünket éppen azokban az üzemágakban teljesítettük legkevésbé, ahol a mennyiségi teljesítés kielégítő. Ezt mutatja a következő táblázat is:

Üzemágak	Mértékegység	Teljesítmény		Önköltség	
		terv	tény	terv Ft	tény Ft
Igatartás	lófogatnap	8 819	8 812	67	77
Traktor	normálhold	3 125	3 121	49	70
Vontató	tonna km	97 233	89 106	3	3,3
Kombájn	kh	300	278	160	162
Siló	q	14 910	12 145	12,2	13,4

Az igatartás tervezett 67 forintos önköltsége bizonyos mértékben kötelezően előírt összeg volt, s így nem reális. Az 1955-re megszabott 73 forintos elszámoló ár már jobban megközelíti a tényleges önköltséget. Gazdaságunk vezetősége reméli, hogy az idén — a minden téren való takarékosság érvényesítése révén — tarthatja a 73 forintos elszámoló árat.

A traktorüzemnél már nagyobb az eltérés; a 49 forintos tervárral szemben 70 forint a tényleges önköltség.

Az utókalkulációk szerint mintegy 50 százalékos túllépés van az üzemanyag felhasználásában és 80 százalékos túllépés a javításokban. A traktorüzem dolgozói arra hivatkoznak, hogy a gépek elavultak és nagyon kihasználtak. De a hiba elsősorban nem a gépekben, hanem a gépkezelőkben keresendő.

A vontató önköltségét a 8127 tonnakilométer teljesítmény elmaradása miatt 10 százalékkal léptük túl. A teljesítmény-kiesést a vontatók gyakori javítóműhelyben állása okozta, ami a vontatóvezetők nem eléggé lelkiismeretes munkájáról tanúskodik. Gépsérülés miatt (gondatlan kezelésből kifolyólag) az egyik vontató 6 hétre kiesett a munkából. A bűnös gépkezelő ellen bűnvádi feljelentést tettünk.

Kombájnüzemünk — amint már említettem — a tavaszi kalászosok megdőlése miatt nem teljesíthette a tervét, s kézzel kellett levágnunk a kombájnaratásra tervezett termés egy részét.

Silózási tervünket a silózandó takarmánymennyiség hiánya miatt nem teljesítettük.

Javítóműhelyünk nem kifogástalan munkaszellemmel és ebből kifolyóan nagy önköltséggel és sokszor késedelmesen dolgozott. A bajok gyökere a gépcsoportvezetők gyakori változásában rejlett.

A gépierő felhasználásában sok lehetőséget szalasztottunk el az egyébként is csekély létszámú kézimunkaerő pótlására, mert sohasem volt elegendő üzemképes gépünk. A dolgozók több és újabb gépeket követeltek. Pedig a munkák gépesítésének fokozása nemcsak új beruházásokkal érhető el, hanem — és elsősorban — a gépkezelők jobb szaktudásával, szorgalmával, a meglévő gépek jó karbantartásával és ésszerűbb kihasználásával.

A különféle költségek alakulása

A különféle költségek előirányzatát globálisan 6 százalékkal léptük túl. Ez a túllépés jelentős, de jogos, mert 11 vagon alma-többtermelés nem szerepelt a tervben, s ezzel, valamint a többi többlettermeléssel szabályszerűen együtt járt a többletköltség.

Megemlítést érdemlő többletkiadásunk volt 29 ezer forint kötbér, 11 ezer forint normán felüli raktározási hiány. Mindezekért fegyelmileg felelősségre vonták, és ott, ahol a vétkesség megállapítható volt, megfelelő kártérítés megfizetésére kötelezték az illetékes dolgozókat.

Sajnálatos körülményként kell megemlítenünk, hogy az újítók díjazására előirányzott 30 ezer forintból tavaly sem használtunk fel egy fillért sem. A vezetőség a célszerű munkamódszerek és az ésszerűsítések bevezetése végett a dolgozók sorában nem indított nagyobb propagandát.

A pénzügyi és az értékesítési terv teljesítése

A gazdaság pénzügyi helyzete tavaly egész évben tervszerűen alakult. A tervszerűséget azzal biztosítottuk, hogy szigorúan takarékoskodtunk a vásárlásokkal és a ráfordításokkal, éves viszonylatban túlteljesítettük értékesítési tervünket, s ennek eredményeképpen az évvégi tervezett 1 948 000 forint hitelállományt 1 571 000 forintra sikerült lecsökkentenünk.

Márciusban néhány napig tartó pénzügyi zavartól eltekintve a gazdaság pénzellátása tavaly zökkenőmentes volt. Vevőinkkel szemben mindig határidőben érvényesítettük inkasszójogunkat. Pontosan teljesítettük előírt pénzügyi kötelezettségeinket. Elszámolásra kiadott pénz az év végén nem maradt. A megengedett pénztári maximumot nem léptük túl.

Gazdaságunk tavaly végösszegében 103,5 százalékra teljesítette értékesítési tervét. Elmaradás van a vágómarháknál, mert bár 22 darabbal többet adtunk be a megszabott mennyiségnél, de nem tudtuk a kívánt súlyra felhizlalni a beadott állatokat.

Jóllehet népgazdasági szempontból mindegy, hogy melyik állami vállalat fizeti be az állam pénztárába az áruértékesítésből befolyó többletjövedelmet, az állami gazdaságok mégis nagy megnyugvással fogadták az 1955. évi új elszámoló és értékesítési árakat, valamint az értékesítés területén kapott kezdeményezési lehetőséget. Az itt megnyitott zsilipeken nagy ösztönző erő szabadul fel.

Gazdaságunk kísérletképpen hűtőházban elhelyezett 100 q almát, palackozásra visszatartott 100 hl bort. Az 1955 tavaszán megtörtént elszámolás szerint — az összes költségek leszámítása után — az alma és a bor 100 százalékos értékesítési többletbevételt eredményezett. A 100 q alma tárolása 7000 forint szállítási és hűtőházi költséget igényelt. Ez újabb ösztönzést adott a vezetőségnek arra, hogy csökkentse a tá-

rolási költséget, s még eredményesebbé tegye a gazdálkodást. Már meg is találtuk a megoldást: az egyik erre a célra alkalmas, használaton kívül lévő pincénket fogjuk átalakítani almatárolónak. Mivel az idén már 1000 q almát akarunk tavaszi értékesítésre megtartani, csupán ez a tárolási mód 70 000 forint megtakarítást, az alma-értékesítési többlet pedig körülbelül félmillió forintot fog jövedelmezni.

★

Az 1954-es év a felemelkedés esztendeje volt gazdaságunkban. Az összefogás, a közös célért való lelkesedés biztosította a sikert. Az eredményeket igyekeztünk a közösség hasznára fordítani, a hibákat pedig — bátor és nyílt bírálattal — lenyesegetni. A vezetők céltudatosabb munkája az egész gazdaság munkáskollektívájának erejére támaszkodott. A következetes ellenőrzés, számonkérés megakadályozta, hogy a fegyelmezetlen dolgozók érdemtelenül jussanak munkabérhez. A szakmailag jobban irányított termelőmunkát nyomon követte (naprakész állapotban) a számvitel, s jelezte a keletkező bajokat. Az állandósult vezetőség jól megismerte a munkatársakat, a munkaterületet és a rábízott eszközöket. Mindezek mérlegelésével reális tervet készíthetett, s az erők célszerű felhasználásával nemcsak megvalósította, hanem néhány területen túl is teljesítette a tervet.

Az aratást tavaly a nagykátai járásban másodiknak végeztük el, a cséplést szintén másodiknak fejeztük be. Az őszi vetések talajelőkészítésében, a szántásban és a vetésben, valamint az őszi növények betakarításában az élenjáró gazdaságok közt voltunk. Ezt az eredményt azáltal értük el, hogy a gazdaság vezetősége és a fizikai dolgozók a jó munkában egymásra találtak. Munkaszüneti napokon, vasárnap az iroda valamennyi dolgozója kiment csépelni, hogy minél előbb elvégezzük a betakarítást. Az őszi szántáskor és vetéskor éjjel-nappali munkát szerveztünk. A dolgozók versenyeztek. Megszilárdítottuk az éjszakai műszak ellenőrzését, s a vezetőség tagjai felváltva vettek részt ebben a munkában.

Legjobb traktoristáinkat megjutalmaztuk. Eredményeiket gyűléseken ismertettük, s ez még jobban fellendítette a további munkát. Minden traktort a szántásra és a vetésre állítottunk, még a vontatókat is, mivel szántóterületünknek csaknem 60 százalékát kellett ősziekkel bevetnünk.

A betakarításkor szintén versenyt hirdettünk. Érdemes megemlíteni, hogy az egyik munkacsapatot, amelyik hajnali 5 órakor kiment takarmányrépát szedni, már megelőzte egy másik munkacsapat a hajnali munkában.

A közeli termelőszövetkezetek mindig bizalommal fordulnak gazdaságunkhoz, s mi készséggel támogatjuk őket. A sülyi termelőszövetkezetnek nagyteljesítményű permetezőgépünkkel segítettük a gyümölcsösük megóvását a kártevők ellen. A szentmártonkátai *Petőfi*-nek a cséplésben, a *Dózsá*-nak a trágyahordásban segítettünk, újabban pedig pénzügyi és adminisztratív kérdésekben is tanácsot adunk nekik.

A környék dolgozó parasztságával is jó a kapcsolatunk. A közeli tanyák lakói szorgalmasan látogatják a tóalmási üzemegységünk kultúrtermében tartott előadásokat és ünnepségeket.

Az elért eredmények megszilárdítása és továbbfejlesztése lehetővé teszi, hogy a Kátai Állami Gazdaságban ne legyen többé „veszteséges év". Gazdaságunk ma még nem a legjobbak közül való. De a dolgozók és a vezetők közös erőfeszítésével, erős akarattal és szorgalmas munkával néhány év múlva a legjobbak sorába küzdhetjük fel magunkat, s gazdaságunk vonzó példája lehet a nagyüzemű szocialista gazdálkodásnak.

Papp Lajos

Az iparvállalati tervezés és szervezés oktatásáról

Tavaly az ipari termelésvezetési, a gazdasági tervezési és a szervezési ismeretek oktatása több tantárgy keretében (népgazdasági tervezés, ipargazdaságtan, vállalati tervezés-szervezés) különböző részletességgel, különböző óraszámban és természetesen különböző színvonalon folyt a fő- és a középiskolákban, valamint az iskolán kívüli tanfolyami oktatás keretében. Tanították ezeket az ismereteket a Közgazdaságtudományi Egyetemen, a műegyetemeken, a Számviteli Főiskolán, az ipari és a közgazdasági technikumokban, az ipari minisztériumok és egyes nem ipari minisztériumok, hivatalok műszaki és gazdasági káderekét képző tanfolyamain.

A Központi Statisztikai Hivataltól kapott adatok szerint tavaly a felsőoktatásban (az utolsó tanévben) 6085-en, a közgazdasági technikumokban 8518-an, az ipari technikumokban 7440-en tanultak tervezési-szervezési ismereteket. Az iskolaszerű oktatásban részt vettek száma tehát meghaladta a 22 000-et.

Széles területen folyt a tanfolyami oktatás is:

1. Az ipari minisztériumok *gazdasági káderképző* tanfolyamainak tantervében az említett tárgyak tanítása jóformán mindenkor szerepelt, s csupán a felsőbb gazdasági káderképzésben több mint hatezren vettek részt.

2. Az ipari minisztériumok *műszaki káderképző* tanfolyamait tavaly több mint huszonkétezren végezték el. Hozzávetőleges becslés szerint a műszaki káderképzésben mintegy tízezer hallgatónak tanították az említett tárgyat.*

3. Az ipari minisztériumokon kívül a Pénzügyminisztérium, a Statisztikai Hivatal, az Állami Ellenőrző Központ rendezett könyvelő-, statisztikus-, revizor-képző tanfolyamokat. Itt jóformán minden estben sor került gyakorlati gazdasági tárgyak többé-kevésbé részletes oktatására. Az *adminisztratív munkaerők* továbbképző tanfolyamain 1954-ben több mint négyezren tanultak.

Tehát az iskolaszerű és a tanfolyami oktatáson együttesen tavaly kereken 40 000 kádert oktattak a termelés-vezetés, a gazdasági tervezés és szervezés szocialista módszereire. S ebben a számban még nincsenek benne a Mérnöktovábbképző Intézet tanfolyamainak hallgatói, a vállalati „statisztikailag nem nyilvántartott" tanfolyamok, valamint a párt- és a szakszervezeti oktatás résztvevői.

Ennek ellenére még ma sem folyik mindazokon a területeken gazdasági ismeretek tanítása, ahol erre szükség van. Például még nagyon hiányos az üzemi párt- és szakszervezeti funkcionáriusok gazdasági oktatása, megoldásra vár a mérnökök gazdasági továbbképzése, nem is szólva a régen vajúdó gazdasági mérnök-képzésről.

E hatalmas oktatási feladatot 6 egyetemi és főiskolai tanszék, mintegy 100 középiskolai tanár és az ipari minisztériumok látták el.

A termelésvezetés, a tervezés és a szervezés tanulásának ilyen mértékű elterjedése a szocialista tervgazdaság igényéből, a dolgozóknak a termelés vezetésében és a tervek készítésében való aktív részvételéből, az állam gazdaságszervező, vezető

* Megvizsgáltam például a Kohó- és Gépipari Minisztérium műszaki káderképző tanfolyamait, s azt tapasztaltam, hogy műszaki káderképzés címén nagyon sok gazdasági kádert, termelésirányítót, szervezőt, diszpécsert, programozót, időelemzőt, gyártás-előkészítőt, MEO és TMK beosztottat képeztek ki. Becslés szerint a műszaki káderképző tanfolyamot végzetteknek mintegy a fele olyan oktatást kapott, amelyen a gazdasági ismeretek oktatása a tanfolyam egyik fontos részét alkotta.

funkciójából fakadó szükségszerűség.

A gazdasági kérdések ilyen méretű oktatása arra figyelmeztet, hogy *a termelés vezetési színvonalát nagyon emelhetjük* és a gazdaságosabb termelést előmozdíthatjuk, ha javítjuk a gazdasági képzést, emeljük az oktatás színvonalát. (Ennek az oktatási területnek az elhanyagolása pedig fékezheti előbbrejutásunkat.)

A legutóbbi években nagyon sokat tettünk a felső- és a középfokú oktatásban, különösképpen a politikai gazdaságtan és a műszaki ismeretek tanításáért. Sok tanulmány, kiadvány foglalkozott a politikai gazdaságtan oktatásának problémáival, s hosszú ideig foglalkoztatta iskoláinkat, oktatóinkat a politikai gazdaságtani és a műszaki ismeretek oktatásának fejlesztése. Ebből a célból külföldi tanulmányutakra is sor került. Pedig ezeken a területeken kidolgozottak az oktatás fejlesztésének irányai, kifejlődtek a szükséges oktatási szervek, és megteremtődtek a továbbfejlődés szervezeti feltételei. Mindez nem mondható el a gyakorlati gazdaságtanok oktatásáról — mint ezt a május hónapban *először* megrendezett tervezés-oktatási konferencia is megállapította.

A tárgy eddigi fejlődése

A felszabadulás előtt csupán a közgazdasági egyetemen adtak elő „üzemgazdaságtant", de ott is viszonylag kevesen (1938-ban 188-an) tanulták ezt a tárgyat. A tárgy anyaga nagyrészt könyvviteli vonatkozásokat tartalmazott, s igen fejletlen volt az a rész is, amely az üzemszervezés, üzemvezetés burzsoá „tudományát" ismertette. Ezért amikor a felszabadulás után széles területen megindult az üzemszervezés, s megkezdődött az ilyen vonatkozású oktatás, nálunk aránylag kisebb feladatot jelentett a burzsoá üzemszervezési szemlélet kiküszöbölése, mint például Csehszlovákiában, ahol a burzsoá üzemszervezési szemlélet sokkal mélyebben gyökerezett.

Mostani felsőoktatási tananyagunk fő forrása a szovjet szakirodalmon kívül *a minisztériumok vállalatszervezési, tervkészítési munkája volt.*

A felsőoktatási szervek és a minisztériumok központi szervei közt már kezdetben jó és termékeny kapcsolat alakult ki. Hozzájárult ehhez, hogy az igény közös volt. Kezdetben az egyetemi előadások és a miniszteri rendeletek kidolgozásához egyaránt a szovjet szakirodalom tanulmányozása és feldolgozása volt elsősorban szükséges, s ez a munka mind az oktatási intézményekben, mind a minisztériumokban nagy lendülettel megindult.

A kapcsolat két területen fejlődött ki: a vállalati tervkészítés (éves tervek kidolgozása) és a vállalati szervek kialakítása területén.

A vállalati tervkészítés megkönnyítésére elég korán lefordították a jelentősebb szovjet szerzők: Kontorovics, Tyeplov, Kamenyicer könyveit. Közülük többet a minisztériumi és a felsőoktatási dolgozók közösen fordítottak le.

Hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a szovjet szakkönyvek anyagának egyszerű átvétele mind az oktatásban, mind a gyakorlatban helytelen. Nekünk a magyar viszonyoknak, a mi fejlődési szintünknek megfelelő tervkészítési módszer szükséges. Ezért a szovjet szakkönyvek és a szovjet tervutasítási rendelkezések alapján kidolgozásra kerültek a magyar viszonyokat mérlegelő *éves tervkészítési* módszerek. Az oktatók tevékenyen részt vettek e módszertani munkák kidolgozásában. Jól jellemzi az akkori időket a KGM tervutasítása, amely bevezetőben azt írja, hogy a mi viszonyaink közt nem elégséges a tervezési utasítás, a vállalatoknak „tankönyvet" kell adni. Mivel pedig nincs hazai vállalati tervezési módszertant ismertető könyv, ezért a minisztérium tervosztályának kellett a hiányt pótolnia.

A vállalati éves tervkészítés módszertani kidolgozásában a felsőoktatás a gyakorlattal együtt dolgozott. Mindez oktatási anyagunkban is

megmutatkozik: tanításunkban az éves tervkészítés kellően kidolgozott.

A tananyag másik forrása a minisztériumokban folyó *vállalati szervezési munka* volt. A Népgazdasági Tanács keretében 1949-től kezdődően több évig dolgozott egy iparszervező bizottság, s az ipari minisztériumokban is *önálló szervező* osztályok működtek.

E szervező bizottság munkája révén, amelyet nagymértékben segített az Üzemszervezési Tudományos Egyesület, 1950—1951-ben kidolgozásra került: az ipari vállalatok szervezeti felépítése, a műszaki osztályok szervezete, a főmérnök, a főkonstruktőr és a főtechnológus joga és kötelessége, a gyártáselőkészítés, a MEO, a TMK, a vállalati önálló elszámolás módszere.

Ez a szervező munka gazdag anyagot és alapot adott az oktatásnak. Abban az időben különös gondot fordítottak arra, hogy egy-egy új szervezet bevezetése szorosan összekapcsolódjék az oktatási feladatokkal; általános jelenség volt, hogy az új módszer bevezetését elrendelő utasítás oktatási feladatot is rótt a vállalatra. Például az önálló elszámolás bevezetését előíró miniszteri rendelet kimondja, hogy az önálló elszámolás bevezetését megfelelő *oktatási* és propaganda-munkának kell megelőznie. Itt a gyakorlat és az oktatás kapcsolata igen szoros volt.

A felsőoktatás és az iparszervezési bizottság szoros kapcsolata azt eredményezte, hogy a felsőfokú oktatásban — a tervkészítésen kívül — jelentős helyet kaptak a vállalati szerveket ismertető fejezetek.

Felsőoktatási tananyagunk nagyrészt az 1949—1951-es időszakban alakult ki és főképp a vállalati *tervkészítési* és a *vállalati szerveket ismertető* témákból áll.

A tananyag mai helyzete és fejlesztésének távlatai

1952 óta — nem tekintve az azóta kifejlődött ipargazdaságtani részt — tanítási anyagunk programja, jellege nem változott, csak a tervkészítés tanítása és a vállalati szervek ismertetése lett részletesebb.

Az államosítás első éveiben igen fontos feladat volt az éves tervkészítés kifejlesztése, a vállalatok műszaki és gazdasági szerveinek a megszervezése. Ez a fejlődési szakasz már lezárult. Vállalatainkban általában ismeretesek a tervkészítési módszerek, kialakultak a szükséges műszaki, gazdasági szervek is. A vállalatok központi feladata *a tervek végrehajtásának megszervezése, a gazdaságosabb és egyenletesebb termelés, a belső termelési tartalékok felhasználása, a termelési veszteségek megszüntetése, a termékek minőségének javítása. Ezt szolgálja a túlzott központosítás csökkentése, a vállalati ügyvitel egyszerűsítése, az igazgatók hatáskörének kiszélesítése, a vállalati tervgazdálkodás fejlesztése.*

Tananyagunk a fejlődésnek ezt az igényét alig elégíti ki. Túltengenek a tervkészítési, különösképpen az éves tervkészítési részek és a vállalati szerveket ismertető fejezetek. Hiányos a végrehajtás megszervezésére, a folyamatos vezetésre, a terv végrehajtásának ellenőrzésére, a gazdasági értékelés módszereire való oktatás, általában háttérbe szorulnak még a gazdálkodás kérdései. Az oktatásban sok helyen uralkodik az a helytelen szemlélet, hogy a terv*készítés* azonos a gazdálkodással, s a vállalati osztályok szervezetének, ügyvitelének kidolgozása a szervezéssel. E helytelen szemlélet védi a „régi" oktatási anyagunkat, és fékezi a továbbfejlesztést.

Tárgyunkat nem szűkíthetjük le tervkészítési tárggyá, hanem a *vállalati termelés gazdaságtanává* kell kifejlesztenünk.

Ehhez elsősorban az kell, hogy az eddiginél mélyebben foglalkozzunk a belső tartalékok feltárásával, a termelési veszteségek megszüntetésével, a gazdasági értékelő munka konkrét kérdéseivel.

A belső tartalékok feltárásának tanítása jóformán csak a munkanap-

felvételre korlátozódik, s nem tanítjuk a jó gépkihasználás, az okszerű anyag-, szerszám- és segédanyag-gazdálkodás módszereit. Nem foglalkozunk a kisegítő üzemek (rezsiüzemek) gazdálkodásának kérdéseivel. Tanítjuk például a TMK-ból a karbantartás ütemtervének részletes kidolgozását, mert erre anyagot szolgáltat a TMK-ra vonatkozó miniszteri utasítás, de nem foglalkozunk a karbantartás anyag- és munkaerő-gazdálkodásával, továbbá a karbantartás gazdaságosságának kérdéseivel.

Nem foglalkozunk az igazgatás, az adminisztráció egyszerűsítésével, az irodai munka korszerűsítésével, a számolási műveletek gépesítésével, a hírközlés egyszerűsítésével.

Nem tanítjuk hallgatóinkat a gyakorlatban napról napra felvetődő fontos kérdések megoldására. Például ma már miniszteri utasítás írja elő, hogy egyes gyártmányoknak más vállalathoz történő átprofilozásakor vizsgálni kell az átadás gazdaságosságát. Vagyis gazdasági számításokat kell végezni arra vonatkozóan: átadás után olcsóbban fogják-e gyártani a szóban forgó cikket. Ilyen számítások elvégzésére a főiskolákról kikerülő hallgatóink semmi alapot nem kapnak. Vagy: gazdasági értékelést kell végezni a legmegfelelőbb beruházási változat kiválasztása céljából. Ezt sem tanítjuk. A helyes gazdálkodáshoz ma már ismerni kell a szerkesztési munka gazdasági oldalait, a leggazdaságosabb szerkezeti megoldások kiválasztásának módszereit, szempontjait. Ez sem tananyag.

A gazdaságosság fokozására igen alkalmas módszer egyes területeken a szerszámozás, a készülékezés, a legmegfelelőbb belső anyagmozgatási mód megválasztása. Az oktatási anyag ebből a szempontból is nagyon vérszegény.

A gazdaságos szemléletet fejlesztené, ha az iparvállalatok kereskedelmi tevékenységével is bővebben foglalkoznánk. Az egyes részterületek gazdaságosságának kérdését az egész vállalat gazdasági értékelése teszi teljessé. Részletesebben és sokoldalúbban kellene tanítanunk a vállalati és a vállalaton belüli önálló elszámolást. Az oktatás ma már nem szorítkozhat az önálló elszámolás jelentőségének hangoztatására és az önálló elszámolás megszervezése módjainak, feltételeinek az ismertetésére (a Közgazdasági Egyetemen és a Műegyetemen lényegében csak ez történik), hanem az önálló elszámolás elveit, módszereit és gyakorlati kivitelezését is tanítani kell.

A gazdálkodásra való tanítás szükségességéből következik, hogy az oktatás fokozottabban foglalkozzék *az elemző munkával, az ellenőrzés kérdéseivel.*

Nyilvánvaló, hogy a leggazdaságosabb megoldás kiválasztása, a belső tartalékok feltárása, a termelői veszteségek megszüntetése sokoldalú és részletes gazdasági-műszaki elemzést kíván. A gazdasági elemzés tanítása hiányzik több egyetemünk oktatásából, s e tekintetben a gyakorlat is nagyon elmaradott.

A Rákosi Mátyás Művekben nemrég széleskörű elemzőmunka kezdődött. Az elemzőmunka vezetője szerint nagyon akadályozza a munka előrehaladását, hogy nincsenek tapasztalataik, nincsenek képzett kádereik, nincsen hazai irodalmuk az elemzésről, s ha előre akarnak jutni, előbb fel kell dolgozniuk az elemzés módszertanát, oktatni, tanítani kell az R. M. tervgazdászait. Kétségtelen, hogy felsőoktatásunk a gyakorlatnak ezt az igényét nem elégíti ki.

Részben még megoldatlan felsőoktatási probléma a tervteljesítés ellenőrzésének tanítása. A Közgazdasági Egyetemen és a Számviteli Főiskolán a tervteljesítés ellenőrzésével a statisztikai, könyvviteli tárgyak foglalkoznak. Itt a feladat: a tervezési, a statisztikai, a könyvviteli fogalmak meghatározásában és számítási módszereiben mutatkozó összehangolatlanság megszüntetése. Más a helyzet a műszaki egyetemeken. A műszaki egyetemeken egyáltalán nem folyik könyvvitel- vagy statisztika-tanítás. Három éve még tanítottuk a műegyetemi hallgatókat a könyvvitel, a statisztika alapjaira. Foglalkoztunk a terv teljesítésének

ellenőrzésével. De az azóta történt órakeret-szűkítés és az ipargazdaságtani témák beiktatása következtében a könyvvitel és a statisztika teljesen kiszorult a tananyagból.

A tananyag továbbfejlődésének sajátos vonása a *szakosítás*. Az iparvállalati tervezés és szervezés oktatási anyagának mind részletesebb kidolgozása szükségszerűen a konkrét formák és módszerek ismertetése felé halad. A tervezési-szervezési módszerek pedig az iparági jelleg szerint különböznek. Más tervezési-szervezési módszerek szükségesek a gyáripar és ismét mások az építőipar területén. Különbség van egy erőmű és egy gépgyár szervezése közt. A gyakorlati szükségből kiindulva a Műszaki Egyetemen még 1950-ben megindult a szakosítás minden különösebb elvi vita vagy közös oktatási ankét nélkül. Először az építőipar és a gyáripar, később a vegyipar, a textilipar és az erőművek tervezésének és szervezésének oktatása önállósult. A középiskolákban, a technikumokban természetesen még nagyobb a szakosítási igény, ezért önálló tananyag készült az élelmiszeripari, a ruházati stb. technikumok részére.

A tárgyat szakosítottan tanítják a Műszaki Egyetemen és az ipari technikumokban, de csak a tervkészítésnek, a vállalatok szervezési felépítésének különbözőségéig jutottak el.

A Közgazdasági Egyetem és a Számviteli Főiskola tananyagában nem érvényesül a tervezési-szervezési módszerek szakmák szerinti különbözősége. Az ez irányú fejlődést az alacsony hallgatói létszámok is gátolják. Így ha valaki a „műszaki oktatásból" kerül ki, meggyőződéssel vallja, hogy a tervezés és a szervezés iparáganként különbözik, s alig ismer általános, az iparág termelési jellegétől független tervezési-szervezési módszereket. Ellenben az, aki a „közgazdasági oktatásból" került ki, csak általános, minden iparágra kiterjedő módszereket ismer, az iparági sajátosságokról alig tud, sőt tagadja ezek mérlegelésének szükségességét.

Főiskolai oktatásunk — tárgyunk szempontjából — a legutóbbi években egyetlen területen fejlődött: a felsőbb szinten folyó vezetési, tervezési és szervezési kérdések — *az ipargazdaságtan* — tanításában.

1951-ig a Közgazdaságtudományi Egyetemen folyt ugyan egy-egy gazdaságpolitikai kérdés előadása, iparpolitikai tanítás, de egységes ipargazdaságtani oktatás csak 1952-ben kezdődött. Az ipargazdaságtan tanítása a legutóbbi években a Közgazdasági Egyetemen erősen kifejlődött. A Közgazdasági Egyetemen folyó ipargazdaságtani oktatás hatása azonban sem a Műegyetemen, sem a Számviteli Főiskolán nem érezhető. A Számviteli Főiskolán önállóan nem is tanítanak ipargazdaságtant. Csupán a vállalati tervezési-szervezési tárgy bevezető része foglalkozik a felsőbb szintű gazdasági kérdésekkel. Nem tanítanak ipargazdaságtant az Építőipari Egyetemen és a Veszprémi Egyetemen sem. A Budapesti Műszaki Egyetem önálló ipargazdaságtani tanszéke pedig már a múlté, és mi, az üzemgazdaságtani tanszék dolgozói, csupán a régi tananyagot szépítgetjük. A középiskolai vagy éppen tanfolyami oktatásban jóformán ismeretlen az ipargazdaságtan.

Nagyon célszerű lenne, ha a Közgazdaságtudományi Egyetem széles körben ismertetné az ipargazdaságtan programját, tananyagát, eddigi oktatási tapasztalatait, s ezzel előmozdítaná ennek az új tanítási anyagnak más iskolákon történő kifejlődését is.

★

Eddig tárgyunk továbbfejlesztésének néhány konkrét oktatási problémájával foglalkoztam. Tárgyunk oktatásának továbbfejlesztése megkívánja az elméleti kérdések kidolgozását is.

A hazai gazdaságtudomány területén az elméleti munka elhanyagoltsága közismert. Pártunk III. kongresszusán és a Tudományos Akadémia nagygyűlésein egyértelműen kicsendült a magyar gazdaságtudo-

mány színvonalemelésének szükségessége.

A mi területünkön is mutatkozik az elméleti munka elhanyagoltsága. A legutóbbi években történtek kezdeményező lépések az Akadémia Ipargazdasági Bizottságában, a METESZ tudományos egyesületeinek szak- és központi bizottságában, továbbá az egyetemi tanszékeken. Ezek a törekvések azonban szétforgácsoltak voltak, s javarészt csak a problémák feltárásáig, a megoldás szükségességét hangoztató felszólalásokig, cikkekig jutottak el. Régi és sokszor felvetett, egészen elsődleges elméleti kérdések: tárgyunk tudományos hovatartozása, helye a gazdaságtudományok közt, tudományos módszereink stb. nem tisztázottak. Ismeretes, hogy tárgyunkat egyesek műszaki, mások műszaki-gazdasági, megint mások politikai-gazdaságtani tárgynak, sőt nem kevesen valami rendeletmagyarázó, adminisztrálásra tanító tárgynak tekintik.

A Szovjetunióban — mint ismeretes — még 1952-ben termékeny vita indult meg az ipargazdaságtannak, s a vállalati tervezés-szervezés tárgyának tudományos jellegéről és különösképpen a politikai gazdaságtanhoz való viszonyáról. A politikai gazdaságtan, a népgazdasági tervezés, az ipargazdaságtan és a vállalati tervezés-szervezés tananyagban mutatkozó fölösleges átfedések kiküszöbölése az említett elvi alapok hazai kidolgozatlansága miatt késik.

Ma már nem kell külön bizonygatni tárgyunk önállóságát, hiszen kifejlődött önálló programja, önálló tananyaga, tanári kara. Továbbfejlesztése azonban okvetlenül *önálló elméleti munkát* is igényel.

A tárgy fejlesztésének útja

Cikkem eddigi részében a vállalati termelés vezetése, tervezése, szervezése című tantárgy oktatásának elterjedtségével, jellegével és oktatásának néhány fejlesztési feladatával foglalkoztam. E tárgy elterjedtségét jellemzi, hogy *tízezrek* tanulják; a tananyag jellegét illetően pedig arra a következtetésre jutottam, hogy — az elért eredmények ellenére — csak a fejlődés első szakaszáig jutottunk el, s a tananyag csak a tervkészítési és a vállalati szervek ismertetését tartalmazó részeket foglalja magában. 1951—1952 óta viszonylag csekély az ez irányú fejlődés, s a tananyag ma már nem elégíti ki a vele szemben támasztott jogos igényeket.

Ha elfogadjuk ezeket a megállapításokat és belátjuk a tárgy fejlesztésének szükségességét, felvetődik a kérdés, milyen feltételekkel, milyen módon oldhatjuk meg feladatainkat.

A felsőoktatás viszonylagos elmaradottsága kétségtelenül abból is fakad, hogy alig hasznosítja az élenjáró gyakorlat eredményeit, nem folyik kellő tervszerűségű tudományos kutató munka, az oktatás mindennapi feladatai mellett nem foglalkozunk eleget a tárgy fejlesztésének kérdéseivel. Ezért szorosabbá kell tenni a gyakorlattal való kapcsolatot, és a tanszékeken rendszeresebben kell foglalkozni fejlesztési feladatokkal. Így kétségtelenül elérhetünk eredményeket.

A tanszékek munkája véleményem szerint azért torpant meg, mert a továbbfejlesztési feladatok, a tananyag tökéletesítése *minőségileg* más munkát igényel, mint korábban. Ma már nem arról van szó, hogy szovjet tervezési szakkönyvek és a minisztérium tervutasításai alapján egy-egy tervkészítési módszerről jegyzetet írjunk, vagy egy-egy vállalati szerv működését szabályozó rendelet megismerése és rövid gyári látogatás után egy-egy osztály működését ismertessük, hanem arról, hogy *a vállalati termelés gazdaságtanát kifejlesszük*, hogy a gazdasági értékelést, a terv végrehajtását, ellenőrzését tanítsuk, a gazdálkodásra neveljük hallgatóinkat. Ma már a belső tartalékok feltárásának általános irányelvein kívül az adott viszonyok közt használható módszereket is tanítanunk kell. Ma már az önköltséget csökkentő

műszaki és szervezési intézkedéseket kell oktatni, s konkrét és alkalmazható módszereket kell ismertetnünk.

Mindezek a kérdések felsőoktatásunkban kidolgozatlanok, s sok helyen még a gyakorlat is adós a megoldással. A tanszékek pedig *elsősorban oktatási szervek, s a tényleges kutatómunkára a mai feltételek közt nem képesek.* Ismeretes, hogy akár gyakorlati, akár oktatási célból kívánunk kidolgozni egy gazdasági kérdést, azt komplex módon, műszaki, gazdasági, szervezési és pénzügyi összefüggéseiben kell megvizsgálni. Mindehhez a széleskörű irodalmi tájékozottságon kívül közvetlen vállalati tanulmányozás, kellő tapasztalat, általában több ember hosszabb ideig tartó együttes munkája, vagyis állandóan működő szervezet, intézmény szükséges. A nemrég hazánkban járt *Szemrád* csehszlovák főiskolai tanár elmondotta, hogy a prágai egyetem oktatása a párt- és a kormányhatározatokon, a szovjet szakirodalmon, a miniszteri utasításokon kívül nagymértékben támaszkodik a TOVUS, a csehszlovák Iparszervezési Intézet munkájára is. Az Intézet fő feladata, hogy a minisztérium részére tudományosan feldolgozza a termelés vezetési-szervezési problémáit. Az Intézet elvi irányításában és gyakorlati munkájában a főiskolai tanszékek aktívan részt vesznek. Hasonló viszonyokat ismertetett *Kramarcz,* főiskolai oktató, a lengyel Ipargazdasági és Szervezési Intézet egyik vezetője. A mi főiskolai oktatásunk nélkülözi ezt a tudományos bázist, pedig ha azt akarjuk, hogy felsőoktatásunk fejlődjék, akkor ezt *meg kell teremtenünk.* Felsőoktatásunknak most egész oktatási anyagát fejlesztenie kell, s így a tudományos munka, a tudományos intézet kérdése rendkívül időszerű.

Közismert, hogy a most elfogadott irányelvek csak egy-két év múlva kerülhetnek be a felsőoktatás oktatási programjába, csak ekkorra készülnek el a jegyzetek, a tansegédletek. De ha nem érzékeljük már most, hogy tananyagunk nem elégíti ki többé a gyakorlati igényeket, hogy nem felel meg a tudományos követelményeknek, ha megrekedünk a tervkészítési technika és a vállalati szervek ismertetésének fokán, ha nem adunk szilárdabb alapot az egyetemi hallgatóknak a termelésvezetés tudományában, akkor rövidesen oda jutunk, hogy a gyakorlat megelőz minket, s az egyetemekről kikerülő hallgatók nem segíteni, hanem fékezni fogják iparunk, hazánk fejlődését. Ezt pedig semmiképp sem akarhatjuk.

Tárgyunk felsőfokú oktatása eddig gyorsan fejlődött. Büszkék lehetünk eredményeinkre, de szocialista gazdaságunk nagyon gyorsan fejlődik, s ugyanilyen ütemben nőnek a tárgyunkkal szemben támasztott követelmények is. Ezért most nem eredményeinket hangoztattam, hanem az oktatás fejlesztésének néhány megoldásra váró, időszerű és fontos problémáját emeltem ki.

Harsányi István

Maróti Ödön kandidátusi értekezésének vitája

Maróti Ödön, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem ipargazdaságtani tanszékének docense július 21-én a Tudományos Akadémia által kijelölt bírálóbizottság előtt védte meg „Az ipar ágazati szerkezete átalakulásának néhány kérdése a Magyar Népköztársaságban" című kandidátusi értekezését.

Az értekezés azt a célt tűzte ki, hogy rendszerezze a marxizmus—leninizmus klasszikusainak a szocialista iparosításról, elsősorban az ipar ágazati szerkezetéről és átalakulása törvényszerűségeiről szóló tanításait, ezen az alapon elemezze a magyar ipar ágazati szerkezetének a felszabadulás óta végbement fejlő-

dését és a fejlődés további perspektíváit.

Az értekezés — mint a vita valamennyi felszólalója megállapította — hatalmas tényanyag gondos feldolgozásáról tanúskodik, s egy nálunk teljesen új kutatási területen nem lebecsülendő összefüggéseket tár fel, és ezek alapján helyes javaslatokat tesz. Mind az opponensek, Farkas Imre és Illyés Éva, a közgazdaságtudomány kandidátusai, mind pedig a vita többi résztvevője, — Nagy Tamás, a közgazdaságtudomány kandidátusa, a Közgazdaságtudományi Intézet osztályvezetője, Máriás Antal, a Közgazdaságtudományi Intézet munkatársa és Hegedüs Tibor aspiráns — egyetértettek abban, hogy a disszertáció, bizonyos hiányosságai ellenére, megfelel a kandidátusi értekezés követelményeinek.

Maróti Ödön disszertációja bevezetésében helyesen írja: a magyar marxista közgazdaságtudománynak múlhatatlan kötelessége és megtisztelő feladata, hogy alkotó módon részt vegyen most megoldandó feladataink gyakorlati megvalósításában. De az értekezés mostani formájában nem segíti eléggé ennek a célnak a megvalósítását. Felveti ugyan az ipar ágazati szerkezetével összefügő legfontosabb kérdéseket, de sokszor megkerüli a szerkezet átalakulásával kapcsolatos függő problémákat, s csak egyes párt- és kormányhatározatok ismétlésére szorítkozik. Például nem foglal állást egyértelműen abban az időszerű kérdésben, hogy a nehézipar elsődleges fejlesztésének biztosítása népgazdaságunk konkrét viszonyai közt mely nehézipari ágak fejlesztését követeli meg és miért, s nem ismerteti e feladat megoldásához szükséges intézkedéseket. Csupán néhány felületes megjegyzésre szorítkozik azzal kapcsolatban, hogy az általa javasolt változások milyen eredményekkel járnak iparunk ágazati szerkezetében mind az országon belüli, mind pedig a nemzetközi munkamegosztás szempontjából.

A téma sok helyütt leíró jellegű tárgyalása folytán Maróti Ödönnek az ipar fejlődési irányával kapcsolatos javaslatai — annak ellenére, hogy legnagyobbrészt helyesek — nem meggyőzőek és túlságosan általánosak. Kétségtelen, hogy a disszertációban kialakított javaslatok sokkal megalapozottabbak lettek volna, ha a javasolt iparági fejlődést konkrétan alátámasztja a technikai fejlődés fő követelményeivel és legfontosabb tendenciáival.

Maróti Ödön disszertációjának további hiányossága, hogy egyes megállapításai — néhol számszerű adatai is — pontatlanok, egyes fogalmakat helytelenül vagy változó tartalommal használ. Helyes lett volna, ha az értekezés definiált volna a disszertáció tárgyához tartozó néhány fogalmat. Különösen kifogásolható, hogy a szerző nem határozta meg és maga is többféle értelemben használja a „vezető iparágak" fogalmát.

A disszertáció értéke, hogy élesen szembeszáll a szocialista iparosítással kapcsolatos jobboldali opportunista nézetekkel, bár e tekintetben is helyesebb lett volna, ha a kritikát alaposabb és részletesebb közgazdasági okfejtéssel támasztja alá. De hiba, hogy nem elemezte elég mélyen a túlzott ütemű, autarchiás jellegű iparosítást.

A hiányosságok ellenére Maróti Ödön disszertációja a szocialista iparosítás magyar vonatkozásainak lényeges kérdéseit felölelő, tudományos színvonalú, úttörő munka, amely helyesen világítja meg a főbb iparágak egymásközti kapcsolatait, s hasznos javaslatokat tesz e kapcsolatok továbbfejlesztésére.

A bírálóbizottság ezért elfogadta a disszertációt, s javasolta a Tudományos Minősítő Bizottságnak, hogy Maróti Ödönnek adja meg a kandidátusi fokozatot.

H. T.

Gerle György: Beruházások gazdasági-műszaki tervezése című könyvéről

A szocialista beruházások gazdasági-műszaki tervezésének elvi kérdései Magyarországon erősen kiforratlan, tudományosan alig feldolgozott problémakört képeznek. Ezért mindenképpen hasznos kezdeményezésnek kell tekintenünk Gerle Györgynek a Közgazdasági és Jogi Kiadó kiadásában erről a témáról megjelent 300 oldalas, 62 táblázatot tartalmazó könyvét.

Mielőtt rátérnénk a könyv részletes vizsgálatára, már előre megjegyezzük, hogy éppen a vizsgált problémakör feldolgozatlansága miatt észrevételeinket sok esetben magunk is épp oly vitathatóknak tekintjük, mint a könyv sok tételét és megállapítását.

A könyv I. része a beruházások tervezésének általános kérdéseivel foglalkozik. Gerle a tőkés beruházás célját helyesen a maximális haszon elérésében jelöli meg. De nem kielégítő a szocialista beruházások meghatározása: „A beruházások szerves részei az egész népgazdaság arányos fejlődését meghatározó terveknek, és az azokban meghatározott célkitűzéseket kell megvalósítaniuk." (9. old.) Valójában azonban a beruházások elsődleges célját nem helyes csupán az arányosságra korlátozni, hiszen a lényeg a termelékenység fokozása, a termelés bővítése. A helyes meghatározás véleményünk szerint a következő: a szocialista beruházás a népgazdaság állóalapjainak bővített újratermelése, amelynek célja az egész társadalom állandóan növekvő, anyagi és kulturális szükségleteinek maximális kielégítése és a helyes népgazdasági arányok biztosítása.

A beruházás hatékonyságát a szerző 4 fő tényezővel jellemzi:

1. A beruházás részvételének mértéke a népgazdaság tervszerű fejlesztésének feladataiban. Ez a beruházás „fontossága";

2. a gazdaságosság;

3. a beruházás megvalósításának időtartama;

4. a beruházás szociális-kulturális és esztétikai színvonala.

Ezek a fő tényezők egyenként is a szempontok egy-egy csoportját jelentik, amelyek nem hozhatók közös nevezőre, s így a hatékonyság értékelésére nincs is más lehetőség, mint hogy a sokfajta tényezőt néhány fő mutatószámmal jellemezzük és együttes mérlegeléssel, politikai, gazdasági, műszaki és esztétikai ítélőképességgel megállapítsuk, hogy az adott beruházás vizsgált változata megüti-e a kívánt mértéket vagy sem.

A szerző helyesen írja meg, hogy „a hatékonyság megállapítása egyaránt szükségessé teszi a számszerű értékek legnagyobb alapossággal végrehajtandó objektív vizsgálatát, valamint a személyes tudás és tapasztalat alapján gyakorolt szubjektív bírálatot. Természetesen a lehetőséghez képest törekedni kell a számszerűen kifejezhető adatok legnagyobb mértékű alkalmazására." (14. old.)

A beruházás hatékonyságának feltételeként beiktatja a „beruházások

komplexitása" fogalmát. A beruházásoknak az objektív gazdasági törvényeknek megfelelő arányok kialakulását kell biztosítaniuk, „vagy... — írja — valamely népgazdasági aránytalanságot kell megszüntetniük". (14. old.) Minden létesítmény rendeltetése teljesítése közben sok szolgáltatást is teljesít és sok szolgáltatást igényel. A termelési és a szolgáltatási kapcsolatok végtelen láncot alkotnak, s fontos, hogy az egyes láncszemek tervszerűen kapcsolódjanak egymáshoz.

A szerző hangsúlyozza a komplex szemlélet fontosságát és megmutatja, hogy az egyes beruházások gazdasági-műszaki tervei miféle kapcsolatokban vannak a népgazdasági tervekkel, a területi kerettervekkel, az 5 éves beruházási tervekkel. Végezetül megállapítja, *hogy a népgazdasági, illetve az ágazati és a területi tervek egyeztetésének a konkrét beruházások előkészítése során — a gazdasági-műszaki tervek keretében — kell megtörténnie.*

Gerle a létesítendő mű feladatai közt megkülönbözteti a központi feladatot és a központi feladat megoldását lehetővé tevő mellékfeladatokat. Az előbbit „fő rendeltetésnek", az utóbbiakat „szolgáltatások"-nak nevezi. Így megkülönbözteti a beruházások fő rendeltetésű és szolgáltató létesítményeit. Ezek területe alkotja a „beruházási körzet"-et.

A szerző ismételten leszögezi: az egyedi tervezés során elengedhetetlen követelmény, hogy tökéletesen feltárjuk a beruházás „valódi terjedelmét" és gondoskodjunk „a beruházás népgazdasági rendeltetésének teljesítéséhez szükséges minden létesítményi egység és kapcsolat biztosításáról". (33. old.)

A műszaki tervezési metodika szempontjából értékesnek tartjuk a „gazdasági-műszaki tervezés elemei" című szakasz fejtegetéseit.

A szerző a tervezés szempontjából több részre bontja a műszaki alkotásokat: *A tervezési egységek* rendeltetésüket „nemcsak az adott beruházás meghatározott folyamatának lebonyolítása érdekében képesek ellátni, hanem más hasonló folyamatnak a keretében is". (41. old.) Tervezési egységek például az egyes gépek. A tervezési egységeket egyetlen szakmai tervező is elkészítheti. Nagyobb egységek a *létesítmény-egységek,* amelyek „egy, az adott beruházás keretében meghatározott feladatot látnak el" (42. old.) és különböző szakmai jellegű tervezési egységeket foglalnak össze. Például létesítmény-egység egy gépcsoport a hozzátartozó helyiségekkel együtt.

A *létesítmény* a létesítményi egységek olyan csoportja, amelyet kívánatos egy építmény, illetve épület keretében összefoglalni. Létesítmény például a gépgyár hidegenmunkáló üzemrészét a hozzátartozó öltözőkkel, mosdókkal és az egyéb szükséges mellékhelyiségekkel magába foglaló épület.

A beruházás tárgyát képező létesítmények összessége: *„a mű".*

Okvetlenül hasznosnak látszik a mű részeivel kapcsolatban a fogalmak tisztázása, mert jelenleg még nincs egységes metodika. Gerle javaslatait helyeseknek tartjuk, s ezek alapjául szolgálhatnak a fogalmak hivatalos meghatározásának is.

A beruházások gazdasági-műszaki tervei című fejezetben a szerző tömören összefoglalja az egyes beruházások komplex tervezési szempontjait.

Majd ismerteti a tervezés fő szakaszait és dokumentációit: a beruházási programot, a helykijelölési dokumentációt, a tervezési feladatot és a műszaki tervdokumentációt.

A *beruházási program* Gerle által adott meghatározása: a program nagy vonalakban összefoglalja a népgazdasági tervből az adott beruházásra háruló feladatokat, megjelöli a megvalósítandó mű feladatainak ellátásához szükséges fő létesítmények rendeltetését, nagyságrendjét, a működésükhöz szükséges igényeket, az igények kielégítésének fedezeti forrásait, továbbá a mű telepítését, vé-

gül a beruházás költségeinek tájékoztató előirányzatát, lebonyolításának időtartamát és fontosabb határidőit. A szerző szerint okvetlenül szükséges, hogy nagy vonalakban, de szakszerűen és alaposan már ebben a stádiumban foglalkozzanak az egyes főlétesítmények vázlatos megoldásával, elrendezésükkel, megvalósításuk organizációjával és az egész mű gazdaságosságának kérdéseivel. Ezért a beruházási programban már szerepel a gazdasági-műszaki tervezés valamennyi alapművelete, éspedig: a funkcióséma, az üzemi mérlegek és a létesítmény-kimutatások.

A könyv helyesen állapítja meg: a beruházási program jóváhagyása azt jelenti, hogy a tervező további feladatai rögzítettnek tekinthetők és hogy a programban foglaltak a tervezési feladat elkészítésének irányelveivé váltak. De nem érthetünk egyet azzal a megállapítással, hogy a jóváhagyott beruházási program megadja a lehetőséget, hogy a népgazdaság szervei a beruházás megvalósításához és üzemeltetéséhez szükséges fedezeti forrásokat már előre biztosíthassák, például előkészíthessék a programban meghatározott üzem részére szükséges államvasúti fejlesztést, az építés helyszínén szükséges előkészítő munkákat és az új üzem kádereinek képzését.

Mindezekhez reális támaszpontot csak a népgazdasági éves és távlati tervek adhatnak, a jóváhagyott tervezési feladatokra támaszkodva, s nem az egyes beruházási programok.

A beruházási program fő tételeinek felsorolásakor a szerző éppen a legfontosabb tényezőket mellőzi: a beruházás szükségességének, gazdaságosságának, megalapozottságának megokolását. A szerző állításával ellentétben — a program lényege elsősorban nem a gazdasági-műszaki tervezés, hanem a népgazdasági tervezés során alakul ki, s ebben a munkában igénybeveszik a műszaki tervezők segítségét is.

A szerző véleménye szerint a programkészítés gerince a *funkcióséma* elkészítése. E fogalmat a következőképpen magyarázza: ha a gyár minden termelő üzemrészére vonatkozóan felvázoljuk, hogy az illető üzemrész melyik előállítandó géppel milyen műveletet hajt végre és a művelet végrehajtásának helyét összekötjük a megelőző és a soron következő művelet végrehajtási pontjával, akkor megkapjuk minden egyes közbeeső félkésztermék útját a nyersanyagtól a végtermékig. Ezt a termelés családfájának vagy törzsfájának is szokás nevezni.

A szerző részletesen ismerteti a funkcióséma elkészítésének módját, s megemlíti, hogy a vizsgálatot a végterméknél kell elkezdeni; eközben olyan részleteket is felsorol, mint „a géphez járó szerszámok és tartalék alkatrészek, továbbá a használati utasítás hozzácsomagolása", a „csapágyak, illetve az olajozó és zsírozó berendezések feltöltése". (51. old.)

Véleményünk szerint a programkészítés stádiumában nincs helye az ilyen részletekkel való foglalkozásnak. Ez nemcsak felesleges, hanem káros is, mert eltereli a figyelmet a lényegről, a beruházás céljának meghatározásáról.

A szerző javaslata, hogy a funkciósémák segítségével kell elkészíteni a termelési folyamat-ábrát, az üzemi mérlegeket és az elrendezési vázlatot. Az *üzemi mérlegek* fogalmát így határozza meg: az üzemi mérlegek a mű minden jellegzetes pontjára vonatkozóan megmutatják egyrészt az onnan kiinduló teljesítményeket (termékek mennyisége), másrészt a teljesítmények eléréséhez felhasznált üzemi ráfordításokat. A szerző a következő mérlegek elkészítését javasolja: *a)* termelési-fogyasztási, *b)* szállítási, *c)* energetikai, *d)* vízgazdálkodási, *e)* munkaerőfelhasználási, *f)* tér- vagy területfelhasználási. Ilyen mérlegekre véleményünk szerint a program készítésekor nincsen szükség. Feltétlenül szükség van azonban olyan népgazdasági mérlegekre, melyek a szükségleti oldalon évenként feltüntetik az új üzem által előállítandó termékekből az egyes ágazatok fo-

gyasztását (exportigényt is). Fedezeti oldalon pedig közölni kell az adott termékeket előállító üzemek kapacitásadatait, valamint az esetleges importadatokat.

De a szerző nem elégszik meg a funkciósémákkal és az üzemi mérlegekkel, hanem a programkészítéssel kapcsolatban, helytelenül, *elrendezési vázlat* készítéséről is beszél. Az elrendezési vázlat készítése valójában csak rekonstrukciók esetén válhat szükségessé. Az elrendezési vázlattal szemben túlzott, részletekbe menő követelményeket támaszt: „ennek kialakítása során már figyelembe kell venni a létesítmények alapvető műszaki követelményeit is (például a vasúti hálózat megengedett görbületi sugarait, lejtési viszonyait, kitérő hosszait, az épületek és egyes berendezések, valamint vezetékek között szükséges távolságot stb.)" (59. old.)

Az elmondottak után felvetődik a kérdés, hogyan állapíthatók meg a funkciósémák, elrendezési vázlatok stb. nélkül a programban a létesítmények fő adatai. A kialakult és bevált gyakorlat szerint ez a már megvalósult beruházások tervadatainak felhasználásával, továbbá normatívák segítségével történik, új technológiájú létesítmények esetében pedig a kutató intézetek és külföldi tervek adatainak felhasználásával, műszaki becslések útján határozzák meg a legfontosabb adatokat.

A szerző azonban nem bízik a normatívákban: „A beruházásnak pusztán normatívák vagy más beruházások során szerzett tapasztalati adatok alapján történő előkészítése azt a veszélyt rejti magában, hogy az adott beruházásnak a többi esettől eltérő sajátosságaiból származó hatások nem érvényesülnek kellő mértékben." (57. old.) Ez a veszély megvan, de éppen az egyedi tervezésnek előfeltétele a program jóváhagyása, s ennek a sorrendnek a felcserélése sok felesleges tervezési munkát okozhat.

A telepítés (a körzet- vagy városkijelölés) kérdését a szerző éppen csak megemlíti, de egyáltalában nem foglalkozik vele. A telepítés pedig a beruházási program egyik legfontosabb kérdése, már csak azért is, mert mai gyakorlatunkban nincs átfogó területi tervezés. A könyv a mű elhelyezésével kapcsolatban megállapítja, hogy ez általában két lépcsőben történik. A programban eldöntik a telepítést, majd külön eljárás keretében meghatározzák a mű pontos helyét az adott területen; ez a helykijelölés. A könyv helyesen sorolja fel, hogy a helykijelölési eljárásnak és dokumentációnak mit kell magában foglalnia és hangsúlyozza, hogy a helykijelöléskor kettős — és gyakran ellentétes — irányú igényeket kell kielégíteni, mégpedig a mű igényét környezetével, például az adott várossal szemben és megfordítva, a város, illetve a városi lakosság igényeit a művel szemben.

A könyv részletesen foglalkozik a *tervezési feladat* kidolgozásával. A tervezési feladat tartalmát a következőképpen ismerteti:

a) maradéktalanul meghatározza a mű keretébe tartozó valamennyi folyamatot és rendszert,

b) maradéktalanul meghatározza a folyamatokat és rendszereket biztosító létesítmények rendeltetését és jellemző adatait,

c) meghatározza a szükségletek kielégítési módját az előzőekből származó igények összegezése, értékelése alapján (lásd 75—76. old.).

Igaza van Gerlének, hogy „a tervezési feladat kidolgozása általában nem teszi szükségessé az egyes létesítmények részletes műszaki megoldását, csak jellemző adataiknak kellő biztonsággal történő meghatározását" (76. old.). A komplex szemléletből fakad az a helyes megállapítása is, hogy „a tervezési feladat kidolgozása során a hangsúlyt a létesítmények meghatározásának teljességére és nem megoldásuk részletességére kell fektetnünk". (Uo.) Helyes továbbá az a megállapítása is, hogy az építészeti elemek szerepe „a mű főfolyamatát lebonyolító elemekhez képest másodlagos". (77. old.)

A szerző az ipari üzemekben a tervezés kezdetéül a mű *üzemi* (termelési, szállítási, energetikai, vízgazdálkodási, raktározási stb.) *folyamatainak megvizsgálását javasolja.*

Majd megvizsgálja, hogy a különböző folyamatokat a tervezési feladat során milyen mélységben kell meghatározni, s milyen dokumentációs anyag keretében kell érthetővé, ellenőrizhetővé és további kidolgozásra alkalmassá tenni. Az üzemi folyamatokhoz külön-külön kell kidolgozni a termelés technológiáját, a funkciósémát, a folyamatábrát, valamint a termelési műveletterveť. Ezután kell megállapítani a létesítményi egységeket (létesítménykimutatás és elrendezési vázlat), majd a mű késztermék-nyersanyag mérlegét. Ezek alapján készíthetik el a *létesítmények vázlatterveit,* melyek meghatározzák a létesítményekben összefoglalt létesítményi egységek, körvonalait, belső elrendezését, kapcsolatait. A létesítmények vázlattervei alapján készítendő el a mű *általános elrendezési vázlata.* Ez megmutatja, hogy egy-egy létesítmény keretében milyen nagyságú területet és térfogatot, melyik üzemi térfogat vagy rendszer céljaira használunk fel.

A gazdasági-műszaki tervezést igénylő beruházások fajtái című fejezetben a szerző a beruházások nagyságrend szerinti osztályozásával, a rekonstrukciók kérdésével és a kisberuházások tervezési irányelveivel foglalkozik. A már korábban ismertetett négy kategórián (tervezési egység, létesítményi egység, létesítmény, mű) kívül további kategóriákat is említ: a kombinátot és a kooperációt, s beiktat egy új fogalmat, a *vegyes település* fogalmát. Ez a tervcél megvalósítása végett létesülő lakótelepülésből és ipari üzemből, illetve kooperációból áll. A könyv szerint az ilyen vegyes települések még rendszerint erőművet, jelentős bányászati vagy közlekedésügyi létesítményeket, vízművet és lakótelepet kiszolgáló kisebb ipari üzemeket is magukban foglalnak. A vegyes település-fogalom beiktatásának nem találjuk értelmét, s a szerző sem magyarázza meg, hogy miért van szükség rá.

A rekonstrukciók tervezésének irányelvei című fejezetben igen értékesnek tartjuk a szerzőnek azt a megállapítását, hogy a rekonstrukciók generálorganizációs tervének elkészítésekor lényegében három üzemmel kell foglalkozni: a *meglévő üzemmel,* a *tervezett* nagyobb üzemmel és a *kivitelező* (építőipari) üzemmel. A három üzem érdekeinek együttes mérlegelése alapján kell kialakítani az optimális megoldást. A tapasztalatok igazolják, hogy ez az optimum a beruházási költségek és a megvalósítási időtartam szempontjából is sokszor meghaladja az ugyanilyen beruházási volument képviselő új építkezés hasonló mutatószámait, sőt gyakran a meglévő üzem termelésének átmeneti csökkenésével is párosul. Ezért ha a beruházási cél megoldása új üzem és rekonstrukció létesítésével egyaránt lehetséges, a két lehetőség között való választás előtt okvetlenül alaposan meg kell vizsgálni a generálorganizáció optimális változatát és mérlegelni kell az ezzel járó gazdasági következményeket is — hangsúlyozza a szerző.

Nem tartjuk szerencsésnek, hogy a szerző egy olyan fontos kérdést, mint a kapacitásvizsgálat, csak a rekonstrukciókkal kapcsolatban ismertet. Ez a téma felvetődik például a beruházási programok készítésekor, amikor meg kell állapítani a népgazdaság azonos profilú üzemeinek kapacitásadatait abból a célból, hogy a létesítendő új üzem kapacitása helyesen legyen felvéve. Felvetődik továbbá tervezett új üzemek tervezési feladatainak készítésekor is.

A tervezés következő üteme a *műszaki tervdokumentáció,* amelynek keretében a létesítményi egységek és a létesítmények teljes megoldása a feladat, azoknak az alapadatoknak és a létesítményi egységek közötti kapcsolatoknak az alapján, amelyeket a tervezési feladat már meghatározott — írja a szerző. A műszaki tervdokumentáció tartalmazza az általá-

nos műszaki terveket, az általános elrendezési tervet, a generálköltségvetést, a generálorganizációs műszaki terveket és végül a korábban kidolgozott, a hatékonyságra vonatkozó adatok kontrollját.

A *részletes műszaki tervekkel* (kivitelezési rajzokkal) kapcsolatban a szerző helyesen állapítja meg, hogy ezek fokozatosan kiválnak a gazdasági-műszaki tervezés feladatköréből, s ennek megfelelően elnevezésüket is helyesebb „tervezés" helyett „szerkesztés"-re változtatni. A beruházások tervezésével kapcsolatos racionalizálási határozatok szerint a gépek kivitelezési rajzait, műhelyrajzait teljesen a gyártó üzemeknek kell átadni. A könyv ismerteti, hogy a Szovjetunióban az építkezéseken is — a gépgyártáshoz hasonlóan — a kivitelező trösztök maguk készítik az általuk kivitelezett művek részletes műszaki terveit. Így a szerkesztés jobban alkalmazkodhat a kivitelezéshez, s megszűnik a kivitelezők körében az az általános jellegű panasz, hogy a részletes műszaki tervek hiánya akadályozza a munkát.

Külön rész foglalkozik *a gazdasági-műszaki tervezés koordinációjával és ennek összefoglaló dokumentumaival.* A tervezés koordinálása biztosítja a beruházás komplexitását, feladata tehát, hogy biztosítsa az összhangot a népgazdasági tervezés és az egyedi tervezés, az alapberuházás tervezői és a kapcsolódó beruházások tervezői, a különböző szaktervezők, a telepítési körzet és a beruházó szempontjai, valamint a tervező, a kivitelező és az üzemeltető szempontjai közt.

A koordinációs feladat részletezése után a szerző sokoldalúan ismerteti az összefoglaló dokumentumok (a vezérterv, a generálorganizációs tervek és a generál költségelőirányzat és költségvetés) tartalmát és elkészítési irányelveit.

„A vezérterv a tervezett létesítmények elrendezését és egymással, valamint a meglévő létesítményekkel és a helyszíni adottságokkal való kapcsolatát ábrázoló tervrajz." (136. old.) Ez főképp abban különbözik minden egyéb - helyszínrajztól, hogy nem adott időpontban, hanem a tervezés és a kivitelezés előrehaladásának megfelelően mindig napra kész állapotban ábrázolja a helyszínt és a létesítményeket.

A generálorganizáció fogalmának ismertetése keretében a szerző — igen helyesen — bírálja azt a téves gyakorlatot, amely a generálorganizációt az építőipari tevékenység helyes megszervezésére szűkíti le. Ezt a komplex beruházások esetében ki kell terjeszteni az anyagbiztosításra, a gyártásra, az üzemi kísérletekre a beruházás üzembehelyezésére stb. is.

Ez a rész véleményünk szerint a könyv legtartalmasabb, legértékesebb része.

A gazdasági-műszaki tervek iránt támasztott követelmények és a tervdokumentációk felülvizsgálatainak szempontjaival kapcsolatban a szerző részletesen ismerteti *a beruházások hatékonyságának* követelményeit.

Helyes az a mód, ahogy a beruházások népgazdasági hatékonyságának követelményeit felbontja, s ezek közt megkülönbözteti a gazdaságosságot mint az eredmények és a ráfordítások hányadosát. Értékét a következő képlettel fejezi ki:

$$G = \frac{R}{V \cdot B + \dot{U}}$$

A gazdaságosság értékelésére közölt arányszám felépítésében helyes, értelmezése azonban közgazdaságilag hibás. Az eredmény felmérésekor a létesítmény teljes üzemeltetési ideje alatt teljesített összes szolgáltatásokkal számol, ráfordításnak pedig az összes üzemeltetési költségeknek és egy „v"-vel jelölt gazdaságossági együtthatóval megszorzott beruházási ráfordításnak az összegét tekinti. Tehát a mai és az 5, 10, 20, esetleg 50 év után várható évi eredményeket egynemű mennyiségekként összegezi. Ez nyilvánvalóan helytelen, mert a folyó évi ered-

mény és az 50 év múlva várható azonos nagyságú eredmény a mai szükségletek kielégítése szempontjából korántsem azonos jelentőségű. Ugyanez vonatkozik az üzemeltetési ráfordítások értelmezésére is. A javasolt képlet értelmében a hosszú élettartamú, a műszaki fejlődést leginkább gátló megoldások tűnnek előnyösebbnek.

Okvetlenül bővebb magyarázatra szorult volna a „v"-vel jelölt „gazdaságossági együttható", de a szerző ennek lényegére és értékére nézve teljes tájékozatlanságban hagyta az olvasót. Itt olyan javaslatra volna szükség, amely arra a szovjet vitában is hangsúlyozott tényre támaszkodik, hogy a marxi—lenini politikai gazdaságtan nemcsak nem tagadja az egyszeri beruházási és a folyamatos üzemeltetési ráfordítások összehasonlításának lehetőségét, hanem tudományosan meg is okolja ezt azzal, hogy az állóalapokban tárgyiasult munkának az élőmunka-ráfordításokkal való összehasonlításában a munka termelékenységének növekedése fejeződik ki. A munka társadalmi termelékenysége csak akkor nő, ha az élőmunkában, az anyagokban stb. jelentkező megtakarítás több, mint a munkaeszközökre fordított többletberuházás.

A szerző elismeri az objektív számítások fontosságát, de későbbi szempontjai az objektív számítások területét gyakorlatilag nullára csökkentik le, főleg azzal, hogy a pénzt nem fogadja alkalmas jellemző egységnek és a természetes mértékegységek alkalmazását helyezi előtérbe. Ha pedig a gyakorlati tervezés megkísérli, hogy mérlegelje a különböző anyagokat gyártó vállalatok és az építővállalatok kapacitását és terhelését, a külkereskedelmi lehetőségeket, mindezek időben lehetséges változásait, miként ezt a szerző javasolja, akkor igen sok — közös mértékegységgel nem rendelkező jellemzőt kap. Ezek egybevezetésére viszont a könyvben egyéb konkrét javaslat nincs — aminthogy nem is lehet — csak a mindent megoldó megfelelő politikai, közgazdasági, tervgazdasági, külkereskedelmi stb. ismeretekkel bíró polihisztor szubjektív ítélete. A tervező intézetek sok ezer dolgozója ilyen ismeretek birtokába sohasem jut és nem is juthat, mert az említett népgazdasági összefüggések vizsgálata nem a tervező intézetek, hanem a felsőbb népgazdasági szervek feladata. Így félő, hogy a szerző módszerének alkalmazása a műszaki variánsok kiértékelése területén nagyfokú felelőtlenségre és pazarlásra vezetne.

Ha mai árrendszerünk nem tükrözi helyesen a termékekben megtestesülő társadalmi munkaráfordításokat, ezen nem úgy kell segíteni, hogy elvetjük a forint-kalkulációt, hanem úgy, hogy sürgősen kidolgoztatjuk a beruházásoknál szóbajöhető anyagoknak, gépeknek és egyéb cikkeknek az előállításukhoz felhasznált társadalmi munka mennyiségével arányos önköltségi árait. Ilyen számításokat már eddig is több helyen végeztek, s az Országos Tervhivatalban most is folynak hasonló célból számítások. Ezeket össze kell gyűjteni és a műszaki tervezők rendelkezésére bocsátani.

Megvan a módja annak is, hogy a külkereskedelmi hatásokat beépítsük a forintban mért ráfordítások közé. A külkereskedelmi tervek alapján központilag meg kell határozni egyes időszakokra a folyóforint és a devizaforint átlagos egyenérték-számát. E kulcsszámnak, valamint az export- és az importcikkek devizaforintárainak ismeretében lehetővé válik a belföldi munkaráfordítások és a különböző devizákban meghatározott értékek számszerű egybevetése.

Véleményünk szerint a beruházások hatékonyságának elbírálásakor a számszerűen meghatározható jellemzőket számszerűen meg kell határozni, mert még így is sok olyan jellemző marad, amelynek értékelése csakis szubjektív módon történhet.

A műszaki tervezés variánsainak gazdaságossági összehasonlításakor okvetlenül törekedni kell az azonos

mértékegységű jellemzők összevonására, mert az olyan többmutatós rendszer, amellyel a döntést a mutatók egymáshoz viszonyított önkényes súlyozása útján akarják megoldani, a különböző szempontok ütközése esetén használhatatlan és semmitmondó lesz.

Külön rész foglalkozik a *gazdasági-műszaki tervezés egyes gyakorlati kérdéseivel.* A szerző itt ismerteti a gazdasági-műszaki jellemzők vagy mutatószámok lényegét, képzési módját és alkalmazását.

Érdekes része a könyvnek a műszaki tervezés *szervezetét* tárgyaló fejezete. A műszaki tervezési munkákat két csoportra osztja, éspedig a konkrét tervek kidolgozására — a szaktervezésre — és a tervek kidolgozásának előkészítésére és összehangolására — a koordinálásra. Eszerint a tervezést egyrészt a szaktervezői személyzet, másrészt a külön koordináló szektor végzi. A jelenlegi tervező intézetek szervezete nincs ezzel összhangban. Az úgynevezett generáltervezési intézetekben külön ki kell alakítani a koordináló szektort, amely elválasztandó az ugyanott működő szaktervezői szervezettől. A koordináló szektornak viszonylagos önállóságot kell adni, hogy a mű összetett célkitűzéseinek szempontjait kellő súllyal érvényesíthesse a szaktervezők különféle szempontjaival szemben. A koordináló szektor szervei közé sorolja a szerző az intézet tervtanácsát, a vezérterv-csoportot, a műszaki ellenőrző csoportot, a generálorganizációs csoportot, a beruházási tervtárat és tervkönyvtárat.

A szerző fejtegetéseit helyesnek tartjuk azzal a kiegészítéssel, hogy a koordinálás munkájában kétségtelenül fontos szerepet kell betöltenie a beruházó szervnek is. Erre a szerepre a beruházások megvalósításában részére szervezetileg biztosított hatáskör — a forinton keresztül történő ellenőrzés — és a felelősség alkalmassá is teszi a beruházót, természetesen csak akkor, ha vannak megfelelő műszaki káderei.

A könyv tartalmának ismertetése után megkíséreljük röviden összefoglalni a könyv tartalmával és alapelveivel kapcsolatos általános észrevételeinket.

A szerző az előszóban megállapítja, hogy tervezőink általában kiválóan oldják meg az egyes műszaki egységek tervezését, beruházásaink jelentős része még sem tudja tökéletesen teljesíteni népgazdasági rendeltetését, mert az egész mű belső és külső kapcsolatainak megoldása hiányos. Ezért „elengedhetetlen, hogy tervezőink magukévá tegyék a komplex tervezés lényegét és módszereit". (3. old.) Ugyanezt a célkitűzést később ismét hangsúlyozza: „az első ilyen tárgyú könyv nem nyújthat kimerítő ismertetést a beruházások valamennyi ágában előforduló mindenfajta komplex kapcsolat tökéletes megvilágítására". (5. old.)

A könyv tartalma megfelel ezeknek az idézeteknek. Véleményünk szerint tárgya nem a címben megjelölt „beruházások gazdasági-műszaki tervezése", hanem „a komplexitás elvének érvényesítése a beruházások gazdasági és műszaki tervezésében".

Azonos-e a két téma? Nyilvánvalóan nem. A tervezés koordinálása és a tervezésben a funkcionális elv alkalmazása korántsem meríti ki a beruházások gazdasági-műszaki tervezésének problémakörét. Véleményünk szerint a tervezés hármas jellegű tevékenység:

1. A modern technika méretezési módszereinek és műszaki megoldási ismeretanyagának az elsajátítása és alkalmazása,

2. az adott célok megvalósítását lehetővé tevő műszaki változatok gazdasági kiértékelése,

3. a különböző egységek közti összefüggés biztosítása: a koordináció.

A műszaki káderképzés egyik legfőbb célja a méretezési módszereknek és a műszaki megoldások összességének — az alkalmazott technikai tudományoknak — a megismertetése. Főiskolai oktatásunk anyagának ez a gerince. Enélkül műszaki tervezés

nem képzelhető el. A funkciósémákkal és a folyamatábrákkal a tervezés rengeteg problémáját *rendszeresen* megoldani képtelenség. Ezeket a problémákat *csak egyszer* kell és lehet a fenti módszerek részletes alkalmazásával megoldani. A későbbiek során a tervező már az első terv eredményeinek felhasználásával a kész tervet fejleszti tovább. Amint egy új mozdony tervezője sem csak a funkciósémákkal dolgozik, mivel ezekkel a legjobb esetben is csak egy Stephenson korabeli konstrukciót produkálhatna, éppúgy egy kénsavgyár tervezésekor sem nélkülözhetjük a meglevő korszerű gyárak terveinek ismeretét. A korszerű tervanyag ismerete nélkül tervezni nem lehet. A könyv pedig ezt a problémakört egyáltalán nem tárgyalja.

Az azonos célt szolgáló műszaki változatok gazdasági kiértékelésével a könyv foglalkozik ugyan, de módszereit, a tárgyalás mélységét és eredményeit nem tartjuk kielégítőnek.

Hogy a koordinálás tevékenysége nem azonos e tervezés egészével, azt a tervező intézeti dolgozók munkaterület szerinti megoszlása is mutatja. A tervezők mintegy 90 százaléka foglalkozik szaktervezéssel, a koordinálást végzők száma pedig semmiképpen sem haladja meg a 10 százalékot, bár jelentőségük ezt az arányt kétségtelenül meghaladja.

A több száz főt foglalkoztató szakosított állami tervező intézetekben folyó szaktervezés sem azonos a kapitalista magántervezéssel. A szaktervezés is sokat fejlődött és itt is van sok megoldandó kérdés: a szocialista munkamegosztás szerepe a gazdasági-műszaki tervezésben, részben irodák közt, részben az irodákban, az óriási mennyiségű kész tervanyag ismételt felhasználásának kérdései, a szabványok és a típustervek készítésének és felhasználásának fokozása, a tervezők tapasztalatcseréje, a tervezési újítások széleskörű alkalmazása és a tervállamok eredményeinek átvétele stb. Ezeket a problémákat a könyv csak érinti, vagy nem is tárgyalja. Ha a szerző felismerte volna, hogy a komplex tervezés lényegében nem egyéb, mint a dialektikus módszer alkalmazása, s a beruházások tervezését nemcsak összefüggéseiben, hanem fejlődésében, minőségi változásaiban és a belső ellentmondások elemzése szempontjából is vizsgálta volna, akkor ezekkel a problémákkal is foglalkozott volna.

A könyv a tervezési tevékenységet a koordinálás szempontjából és csakis azzal kapcsolatban tárgyalja. A szerző maga is bizonyos mértékig beleesett a koordinálás bűvkörébe, s ez az oka a könyv címe és tartalma közt lévő ellentmondásnak.

Mi az, ami a szerzőt a problémák vázolt speciális leszűkítésére vezette? Saját gyakorlata és Sztálinváros tervezésében szerzett tapasztalatai. Ezeket a problémákat valóban helyesen és széles ismeretanyag birtokában tárgyalja. De nem látja, tehát nem is tisztázza a generáltervezés és a koordináció problémáinak helyét és határait az egész tervezés menetében.

Véleményünk szerint a szakmai tervezési tevékenységnek épp oly szerves része a koordinálás, mint a legnagyobb komplex beruházások tervezésének. De a néhány létesítményből álló beruházás tervezéséhez szükséges koordinálás gyakorlata már kialakult, a rendkívül nagy, milliárdos költségű, több száz létesítményből álló beruházások tervezése koordinálásának gyakorlati módszereit ellenben még nem ismertük, s a szükséges szervezet sem volt meg. A hibák tehát ebből származtak.

Igaza van a szerzőnek, hogy a koordinálás szerveit és módszereit a nagy beruházások tervezésekor ki kell alakítani, de arra is utalni kell, hogy ezek a módszerek és szervek az úgynevezett „szak"-tervezés területén már régen megvannak és általában jól működnek.

A másik fontos tisztázandó probléma a beruházások komplex tervezésének kérdése.

Lényegében mit ért a szerző a beruházások komplex tervezésén? Kiinduló pontja, hogy a beruházásoknak lényegében valamiféle népgazdasági aránytalanságot kell megszüntetniük. „Egy bizonyos aránytalanság megszüntetésére létrehozott beruházás valószínűleg újabb aránytalanságokat szül, amelyeket megint csak újabb beruházásokkal lehetne megszüntetni. Viszont ezek megint maguk is újabb aránytalanságokat teremtenek a maguk igényeivel, vagyis így a tervszerű arányok létrehozására irányuló tevékenység az előre nem látott aránytalanságok forrásaivá válnék. A létrehozott új ipartelepek anyagforgalma elakadna..." stb. (14. old.) A vázolt hiányosság megszüntetésének kulcsát Gerle a beruházások komplex tervezésében látja és a következőket javasolja: „Ennek a megengedhetetlen hibaforrásnak az elkerülésére a beruházások előkészítésének alapvető követelménye a minden összefüggés vizsgálatára és megoldására, a beruházások komplexitásának biztosítására történő tervezés, amelynek egyaránt érvényesülnie kell a népgazdasági tervek és az egyes beruházások megvalósításához szükséges tervek kidolgozásánál is." (15. old.)

Ezt az okoskodást alapjában hibásnak tartjuk. A népgazdaság arányos fejlesztésének, az arányosság követelményei érvényesítésének a beruházások komplex tervezése csak egyik szükséges, de korántsem elégséges feltétele! Még akkor sem, ha a „beruházások komplex tervezése" fogalmát az egyedi tervezésen túl kiterjesztjük a beruházások népgazdasági tervezésére is. A probléma nem szűkíthető le a „beruházások" komplex tervezésére. A népgazdaság arányos fejlesztését a „népgazdasági tervek" (éves, távlati tervek) egészének helyes elkészítésével lehet és kell biztosítani! A megfelelő fogyasztási és felhalmozási arány, a termelőeszközök és a fogyasztási cikkek gyártási aránya, a különböző népgazdasági ágak és ágazatok helyes fejlesztési aránya, a munkaerő-, az anyag-, a külkereskedelmi és sok egyéb népgazdasági mérleg egyensúlya szükséges az arányosság biztosításához. Ha ez megvan, akkor a megvalósuló beruházások *együttesen* semmiféle aránytalanságot sem szülnek! A hangsúly az összefüggések *együttes vizsgálatán* van, ezt pedig a legalaposabb és a legbővebb egyedi beruházási terv sem pótolhatja, amint például az integrálás műveletét sem helyettesítheti bizonyos számú összeadás.

Hiába biztosítjuk egy mű részére valamennyi szükséges kapcsolódó beruházást, például egy erőmű részére a bányaberuházást, vasútépítést stb., ha például a népgazdaság szénmérlege és szállítási mérlege nincs egyensúlyban. Nem elegendő, ha csak egy adott üzem részére biztosítjuk például az építéshez és az üzemeltetéshez szükséges munkaerőt: a népgazdaságban ettől még nem lesz arányosság, ha az országos munkaerő-mérleg nincs egyensúlyban. Hiába biztosítottuk például az adott erőmű részére szükséges valamennyi vasúti kocsit, ha a vasúti szállítás részére országosan nem tudtunk elegendő kocsit biztosítani, s a vasúti közlekedés műszaki színvonalának emelésével nem biztosítottuk a szükséges kocsiforduló elérését.

Ezért helytelenek a könyv következő megállapításai: „Szükségszerűen fennáll az a helyzet, hogy a népgazdasági, illetve ágazati és a területi tervek, valamint a területi kerettervek igen sok kérdését, a konkrét beruházás előkészítése során — a gazdasági-műszaki tervezés keretében — kell tisztázni." (22. old.)

„Szükségszerű jelenség az, hogy nálunk a beruházások előkészítéséhez és jóváhagyásához szükséges dokumentációk anyaga kiterjedésben messze meghaladja a beruházás tárgyát alkotó létesítmények műszaki megoldására vonatkozó terveket és adatokat, míg a ma már sokkal fejlettebb tervgazdálkodási rendszerrel dolgozó Szovjetunióban a gazdasági-műszaki tervek terjedelmének

jelentős csökkentése vált lehetségessé." (22. old.)

„Ennek a helyzetnek szem előtt tartásával kell foglalkoznunk a gazdasági-műszaki tervezés időszerű kérdéseivel és erre — az egyelőre még tartósnak tekinthető — állapotra kell felépítenünk a beruházások tervezésének egész metodikáját." (23. old.)

A Gerle által felvetett gondolat csak annyiban helyes, hogy a beruházások tervezése során kell javaslatot tenni az adott beruházás körén kívül eső, de annak működéséhez elengedhetetlenül szükséges úgynevezett kapcsolódó beruházásokra is. De Gerle alapjában helytelenül ítéli meg a beruházások komplex tervezésének jelentőségét. Csakis a népgazdasági terv teszi lehetővé, hogy a létesített egyes beruházások valamenynyi kapcsolata arányosan összefüggjön, s így egy-egy beruházás ne szüljön aránytalanságot, hanem az összes beruházások együttvéve a termelés és a szolgáltatások bővítését biztosítsák. *A népgazdasági tervezés hiányosságai nem ellensúlyozhatók az egyedi tervezés komplexitásával.*

E téves elv kiterebélyesedése mindaz, amit Gerle a beruházási program és a tervezési feladat tartalmaként leír. A beruházási program lényege a mai tervezési metodika szerint az, hogy a beruházás szükségességének, gazdaságosságának, valamint anyagi megalapozottságának vizsgálata alapján rögzítse a beruházás célját és telepítését. Így az, ami nem hat a beruházási cél meghatározására. nem lehet tárgya a programnak. Helyes például, ha a program tartalmazza az igények sokoldalú elemzését, az optimális üzemnagyság meghatározására vonatkozó átfogó gazdaságossági számításokat. Sajnos, a gyakorlatban sokszor nem így van, s a beruházási cél alátámasztása helyett a megvalósítás részleteivel bővítik ki és zsúfolják tele a programot. Például nem azt vizsgálják és indokolják, hogy miért éppen a javasolt város vagy városrész csatornázása szükséges, hanem oldalakon át részletezik a csatornaágak vonalvezetését, esésviszonyait és átmérőjét.

Teljesen fölösleges véleményünk szerint a program kidolgozásakor az üzemen belüli folyamatok funkciósémáinak és a létesítmények vázlatterveinek elkészítése. Funkciósémák készítésére csak akkor van szükség, ha valamely több üzemre (műre) kiterjedő vertikális és horizontális gyártási feladatot kell megoldani. Tehát semmiképpen sem az üzemi belső kapcsolatoknak, hanem különféle üzemek kapcsolatainak ábrázolásáról van szó.

A tervezési feladatoknál a gyakorlatban még rosszabb a helyzet: a tervezési feladat sem azért bő, mert a tervezők a népgazdasági tervezés hiányosságait iparkodnak pótolni, vagy mert a beruházás céljainak helyességét támasztják alá, hanem mert elvesznek a tömeges és szokványos részleteknek a műszaki tervbe, sőt a kiviteli (részlet-) tervekbe illő ismertetésében.

A szerző nem tartja lehetségesnek a tervek tartalmi követelményeinek csökkentését. Sőt: a rekonstrukciókról szóló részben így ír: „... számos esetben az üzemek fejlesztési terveinek már a beruházási programot előkészítő tanulmány keretében szükségszerűen el kell érniök a tervezési feladat mélységét, míg a tervezési feladatban egyes létesítmények tervei csak a műszaki tervdokumentáció követelményeinek megfelelő mélységben kidolgozva adnak megfelelő tájékoztatást a beruházás jóváhagyását megelőző szakszerű felülvizsgálathoz." (239. old.)

Ennek ellenére fenntartjuk véleményünket, hogy a tervek mai tartalma túlságosan bő, és sok fölösleges átfedést, kettősséget okoz, sok száz tervező munkáját köti le fölöslegesen. A tervek tartalmának egyszerűsítésére szerintünk megvan a lehetőség, s ez az egyszerűsítés sürgős feladat.

A könyv melléklete egy 62 lapból álló tábla- és ábragyűjtemény,

amely sok újszerű és érdekes gondolatot tartalmaz.

Figyelemreméltóak az üzembeli termelési, szállítási, energetikai stb. folyamatokat ábrázoló funkciósémák, folyamatábrák és elrendezési vázlatok. Könnyen érthető, világos az *épület* koordináló szerepének ábrázolása. Igen értékes Az állóalapok „használati értékké" válása a beruházás előrehaladása során című tábla, amely grafikusan ábrázolja a mű egyes létesítményi egységeinek üzembehelyezését. Ehhez az ábrához azonban meg kell jegyeznünk, hogy a mű melléklétesítményei (vízmű, energiahálózat, raktár) csak akkor válnak ténylegesen „használati értékké", ha a mű már részlegesen termelni kezd. Szemléletesen ábrázolja a szerző az üzemek rekonstrukcióját; itt az egyes létesítményi egységeket kis kördiagramm helyettesíti és ez jelöli meg a tényleges, az arányos és a bővített keresztmetszeteket. Hasznos és kifejező a szállítási műveletterv grafikus ábrázolása is.

Hiányoljuk, hogy az ábragyűjtemény léptékben és ábrázolásmódban nem különbözteti meg kellőképpen a tervezés egyes szakaszait (beruházási program, tervezési feladat stb.), és gyakran a szövegben ugyanazt az ábrát jelöli meg mindegyik szakasznál. Kifogásoljuk, hogy egyes ábrák azonosnak tüntetik fel az üzem és a lakótelep funkcióit, holott ezek minőségben és mennyiségben is eltérőek. Az üzemeknek például olyan zavaró hatásai, üzemi ártalmai lehetnek (zaj, por, rázkódás, füst stb.), amelyek a lakótelepen vagy egyáltalában nincsenek, vagy nagyságrendileg különbözőek. Erőltetettnek tartjuk a város úgynevezett rekonstrukciós sémáját, amely itt az üzeméhez hasonló. Egy város ugyanis sokkal inkább dinamikusan felfejlődő organizmus, mint egy-egy létesítmény. Egy-egy üzemnél elképzelhető például, hogy területe, munkaerőigénye, szállítási igénye hosszabb ideig nem változik jelentősebb mértékben. Ugyanez egy város esetében nem képzelhető el. Tehát amíg egy üzemnél lehetséges a belső, arányos állapot lerögzítése, addig egy városnál elkerülhetetlen, hogy egyes létesítményei (víz-, energia- stb. szolgáltatása), hol szűkebb, hol bővebb keresztmetszeteket képezzenek.

Végezetül még egy-két megjegyzés. Nem tartjuk elég világosnak és áttekinthetőnek a könyv szerkezetét. Ilyen újszerű témánál különösen fontos lett volna az olvasót pontosan tájékoztatni afelől, hogy az előadott anyag a mai magyar vagy szovjet gyakorlatra vonatkozik-e, vagy a szerző javaslata-e. Ez a tájékoztatás hiányzik. Például a könyv elég részletesen foglalkozik a területi tervekkel és egyéb terveknek ezekkel való egyeztetésével. Közismert, hogy Magyarországon területi tervek nem készülnek, tehát ezekkel ma semmiféle egyeztetés nem folyhat. A könyvből mindezt nem lehet megállapítani. Még nagyobb szerkesztési hiba véleményünk szerint, hogy a szövegezés alapján alig lehet elhatárolni a szerző saját elgondolásait és javaslatait a gyakorlat leírásától. A témában járatlan olvasó így nem alkothat tiszta képet tervezési rendszerünkről.

A könyv stílusa nehézkes, s ezt csak részben okolja meg a téma újszerűsége és bonyolultsága. A fogalmazás több helyen értelemzavaró. Például a 249. oldalon: „Gyakori, de kivételes eset" vagy a 38. oldalon: „előkészítsék ... az üzem dolgozóinak káderképzését", az üzemhez szükséges káderek képzése helyett.

Összefoglalásképp megállapítjuk, hogy Gerle György könyve az említett hiányosságok és sok erősen vitatható elgondolása ellenére is nagy lépés a műszaki tervezési metodika eddig felderítetlen problémáinak megoldásában. A nagyberuházások tervezésének koordinálására vonatkozóan tervezőink sok hasznos szempontot és irányelvet kapnak tőle.

Szórádi Károly—
Turánszki Miklós

Az Economie et Politique 1955. évi 10., 11. és 12. számából

Az *Economie et Politique* című francia marxista folyóirat 10. számában közölt tájékoztató tényekkel és számokkal illusztrálja *a francia gazdasági élet 1954. évi alakulását.* A burzsoá közgazdászok szerint tavaly a francia gazdasági életet a stabilitás jellemezte. Az ipari termelés a múlt évben valóban nőtt 8 százalékkal, a külkereskedelmi mérleg megjavult, az áringadozás nem volt túlságosan nagy, s a frank árfolyama megszilárdult. Csak az a kérdés, hogy ez a tendencia mennyire tartós, s hogy menynyire nevezhető ez stabilitásnak. Erre a kérdésre csak akkor válaszolhatunk, ha megvizsgáljuk, hogy a francia gazdasági élet a kapitalista gazdaság ciklikus fejlődésének milyen szakaszába jutott el, milyen termelési és fogyasztási kapcsolatok alakultak ki az egyes osztályok közt és milyenek a kapcsolatok a francia és a külföldi imperializmus közt.

Először is meg kell állapítani, hogy a francia gyarmati rendszer válsága a múlt esztendőben új szakaszba lépett, s a francia imperializmus súlyos veszteséget szenvedett Vietnamban és Észak-Afrikában. De zsákutcába jutott a francia imperializmus Európában is azzal, hogy a francia kormány hozzájárult az úgynevezett európai integrációs politikához. Ennek a politikának a következménye, hogy a nyugatnémet szén konkurrenciája folytán nagy károk érték a francia szénbányászatot. Nyugat-Németország előre tört és maga mögött hagyta Franciaországot mind a termelés, mind pedig a külkereskedelem területén. A nyugatnémet hegemónia veszélye és az amerikai tőke egyre erősebb ellenőrző tevékenysége a francia burzsoázia egy részét szembe fordította a Laniel-kormánnyal, s ennek nagy szerepe volt az év közben történt kormányváltozásban.

A belső nehézségek fő oka azonban 1954-ben is a nemzetgazdaság militarizálása volt. A hadi kiadások évi 1400 milliárd frankra, azaz a költségvetési kiadások 30 százalékára rúgtak. Ez az összeg csaknem 4 millió munkás évi bérének felel meg. Az adóteher ennek megfelelően 1948-hoz viszonyítva 50 százalékkal nőtt, s a bevételek több mint 60 százaléka a közvetett adókból eredt, ami azt jelenti, hogy az egyes árucikkek árai jelentősen emelkedtek, s így a reálbérek általánosságban a háború előtti színvonal alatt vannak. Ha meggondoljuk, hogy a francia ipari termelés ma 60 százalékkal nagyobb, mint 1938-ban volt, és hogy ezt az emelkedést csak 10 százalékkal több munkaerővel és a munkaidő 15—20 százalékos meghosszabbításával érték el, a kifizetett bérek teljes összege mégis kisebb a háború előttinél, akkor lemérhetjük a proletariátus elnyomorodását. Még a hivatalos statisztikai adatok szerint is a 40 munkaóra után járó reálbérek ma 30 százalékkal alacsonyabbak, mint 1938-ban. A kapitalisták ezzel szemben hatalmas profitot húznak a nyersanyagárak csökkentéséből és mindazokból a kedvezményekből, amelyeket az állam ad

nekik. A munkás nem nyert semmit a termelési költségek csökkenésén, mert az árak nem csökkentek, illetve a bérek nem nőttek a megfelelő mértékben. Romlott a parasztság helyzete is. A kis- és a középparasztok nem vehetik fel a versenyt a nagybirtokosokkal, s sújtja őket az alacsony mezőgazdasági árszínvonal is. A kisiparosok és a kiskereskedők helyzete szintén rosszabbodott. Mindez hozzájárult a Laniel-kormány bukásához.

Laniel bukása után Mendès-France kísérlete következett; e mögött valójában a vállalatok koncentrációjának, a trösztök támogatásának, a szociális követelések leszerelésének politikája húzódott meg. A munkásosztály, a parasztság, a kispolgárság elégedetlensége és a nagypolgárság egyes csoportjainak ellenállása következtében a Mendès-France kormány is hamarosan megbukott.

Mindezek a tények azt mutatják, hogy a látszólag kielégítő gazdasági fejlődés mögött súlyos ellentmondások húzódnak meg, s szó sem lehet stabilitásról. A francia gazdaság mindinkább elmarad más országok, különösképpen Nyugat-Németország fejlődése mögött. Az ipari termelés Franciaországban egy év alatt 8 százalékkal nőtt, Nyugat-Németországban ellenben 12 százalékkal. 1954-ben a nyugatnémet kivitel 40 százalékkal volt nagyobb, mint a francia. 1946-tól 1950-ig a francia ipari termelés globálisan 50 százalékkal nőtt, de 1950-től 1954-ig már csak 22 százalékkal. 1950 és 1952 közt az indokínai és a koreai háború következtében bizonyos felélénkülés következett ugyan be, amely eltorzította a termelési ciklust, de a nemzetgazdaság militarizálása csak elodázza a nehézségeket, amelyek azután még súlyosabbá teszik a válságot. Bizonyos jelenségek máris erre mutatnak. Például a legutolsó két évben a kibocsátott bankjegymennyiség 24 százalékkal nőtt, a változatlan árakon számított árumennyiség ellenben csak 4—5 százalékkal. Nagyon felduzzadt a bankhitelek összege is, ami ismét csak a nehézségek elodázását jelzi. De a beruházásokhoz adott adókedvezmények, a monopóliumok érdekében hozott intézkedések, a termelés és főleg a munkaintenzitás fokozása, az Indokínából és az Észak-Afrikából visszaáramló tőkék, az amerikai segélyek egy időre még lehetővé teszik egy bizonyos beruházási színvonal tartását. Valószínű, hogy a következő hónapokban a monopóliumok tevékenysége a mai színvonalon marad, esetleg egy kissé fokozódik is. De ha a tőkések továbbra is rögzítik a béreket, akkor rövidesen súlyos túltermelési válság robban ki. Ha ellenben a nemzetközi feszültség továbbra is enyhül, a német kérdés békésen megoldódik és megtörténik a békés termeléshez való teljes visszatérés, akkor Franciaország kevesebb nyugtalansággal tekinthet a jövő elé.

E bevezető után a folyóirat részletes adatokat közöl a francia munkásosztály helyzetéről, az ipari termelésről, a közmunkákról, a tőkekoncentrációról, a mezőgazdaságról, a lakáshelyzetről, a külkereskedelemről, az árakról, a belkereskedelemről és a pénzügyekről. A felsorolt statisztikai adatok elemzése alátámasztja a bevezetés alaptételeit.

Ehhez az anyaghoz és a CGT-ban folyó vitához kapcsolódik *Jean Baby* cikke *a kapitalista felhalmozás általános törvényéről, a munkásosztály viszonylagos és abszolút elnyomorodásáról.* Az ismert marxista közgazdász a marxizmus—leninizmus klaszszikusainak tanításai alapján foglalkozik a felhalmozás és a termelési viszonyok, a túlnépesedés, a felhalmozás általános törvénye, a viszonylagos és abszolút elnyomorodás kérdésével, s vitázik az elnyomorodással kapcsolatos antimarxista tételekkel. Ezt a cikket különböző bírálatok érték, amelyeket a folyóirat szerkesztősége április—májusi számában ismertet. A bírálatok helytelenítették, hogy a cikkíró alig foglalkozik a termelésben aktívan résztvevő anyaországi (tehát nem munkanélküli és nem gyarmati sorban sínylődő) munkások kérdésével, ellenben részletesen kitér a túlnépesedés és a munka-

nélküli tartalékhadsereg problémáira. A szerkesztőség megállapítja, hogy a bírálatok teljesen jogosak voltak, mert Jean Baby az aktív dolgozók szerepét lebecsülte a tőke elleni harcban, s nem mutatta meg a létfeltételek állandó romlását bizonyító tendenciát, amely őket is harcra készteti, nemcsak a munkásosztály legrosszabb körülmények közt élő rétegeit.

Pierre Montjoie cikkében bebizonyítja, hogy a fegyverkezés nem odázhatja el a válságot. Az Egyesült Államokban 1950 második felétől, Angliában és Franciaországban pedig 1951-től a hadimegrendelések döntő szerepet játszottak a legfontosabb iparágakban. A hadimegrendelések a francia ipari termékek eladási összegének 20 százalékát képviselték. Ez a termelés időleges növekedésére vezetett. Az Egyesült Államokban 1950. január elsejétől 1952. január elsejéig több mint 20 százalékkal, Angliában 10 százalékkal, Franciaországban 15 százalékkal nőtt az ipari termelés. A burzsoá közgazdászok a termelésnek ezt az emelkedését valamiféle virágzás kezdetének tekintették, s annak a keynesi elméletnek a megerősítését látták benne, hogy a gazdasági válság elkerülhető, ha az állam elősegíti a tőkebefektetéseket. De a hadimegrendelések révén történő gazdasági megélénkülés nem tarthat sokáig. A tőkefelhalmozás következtében csökken a fogyasztás, s ennek folytán bekövetkezik a túltermelési válság.

A béke erőinek győzelme nem változtathatja meg a kapitalista gazdaság ciklikus fejlődésének jellegét, de enyhítheti a válságot, s csökkentheti a válság társadalmi következményeit.

A folyóirat érdekes monográfiát közöl a S. O. M. U. A. (Société d'Outillage Mécanique et d'Usinage d'Artillerie) nevű hadiipari monopólium helyzetéről és a munkások fokozott kizsákmányolásának módszereiről.

A *Krónika* beszámol az úgynevezett „fegyverkezési pool"-ra vonatkozó tervekről, a Szovjetunió gazdaságának 1954. évi fejlődéséről, a francia—vietnami gazdasági kapcsolatok jövőjéről, az 1952—1954. évi franciaországi tőkebefektetésekről stb.

★

Az *Economie et Politique* márciusi számának vezércikke a *proletariátus abszolút és viszonylagos elnyomorodásával* foglalkozik. Rámutat, hogy a burzsoá közgazdászok igyekeznek elhomályosítani ezt a kérdést, s azt bizonygatják, hogy a dolgozók helyzete a legutóbbi fél évszázadban lényegesen megjavult. A szerkesztőség hangsúlyozza és adatokkal bizonyítja, hogy a munkások csak a szocialista társadalom megteremtésével lábolhatnak ki véglegesen a nyomorból.

A folyóiratnak ez a száma közli *Engels* és *Lafargue* hat kiadatlan levelét 1884-ből, továbbá Lafargue válaszát *Leroy-Beaulieu* burzsoá közgazdász *Kollektivizmus* című könyvére. Lafargue az értéktöbblet törvényét világítja meg; főképp erre vonatkozik Engels és Lafargue levelezése is.

A *Notizie Economiche* című római folyóirat főszerkesztője, *B. Manzocchi, az olasz gazdasági élet aktuális problémáival és az olasz nemzetgazdaság fejlődésének sajátos vonásaival* foglalkozik. A hivatalos statisztika szerint Olaszországban az ipari termelés 70 százalékkal, a mezőgazdasági termelés pedig csak 8 százalékkal haladta meg az 1938-as színvonalat. Mindez azt mutatja, hogy Olaszországban az ipari- és a bank-koncentráció viszonylag erősebben kifejlődött, mint más kapitalista országokban, másrészt a mezőgazdasági termelési viszonyokban sok a feudális maradvány. A munkanélküliség azt bizonyítja, hogy az olasz gazdasági élet egészében véve stagnál. (A teljesen munkanélküliek száma eléri a négymilliót.) Nem fejlődnek, sőt hanyatlanak a termelőeszközöket gyártó iparágak. A mezőgazdaság helyzete rendkívül súlyos. A külkereskedelemre jellemző, hogy Olaszország egyre több késztermékét és egyre kevesebb nyersanyagot és félkészárut importál. A nagy mono-

póliumok térhódítása is jellemzi az olasz gazdasági életet. A mezőgazdaságban a nagybirtok van túlsúlyban: 400 000 nagybirtokos 10 000 000 hektár föld tulajdonosa, két és fél millió parasztnak ellenben nincs egyáltalában földje, több mint 1 700 000-nek pedig mindössze fejenként átlagosan fél hektár földje van. Mindebből következik, hogy Olaszországban roppant egyenlőtlen a jövedelemelosztás. 1 357 000 család a legteljesebb nyomorban él, a nagyon alacsony életszínvonalon élő családok száma 1 345 000, 7 600 000 család életszínvonala közepes, s csak 1 274 000 család életszínvonala magas. Ez a helyzet csak a kommunista párt gazdasági programjának megvalósítása esetén változhatna kedvezőbbre.

A. Malleret-Joinville cikkében azt tanulmányozza, hogy a kapitalisták milyen „erkölcsi" eszközökkel fokozzák a termelékenységet és a munkásság kizsákmányolását. Ebből a szempontból vizsgálja az egyházak szerepét, a taylorizmust, a munka és a tőke együttműködését hirdető „elméleteket" stb.

A. Vanoli rövid monográfiájában a francia trösztök és az atomenergia kérdésével foglalkozik. Franciaországban a legutóbbi években a francia trösztök egyre inkább érdeklődnek az atomenergia kérdései iránt, s mind jelentősebb helyet foglalnak el az ezzel foglalkozó irányító szervekben. A cikkíró felsorolja a legnagyobb vegyészeti és egyéb trösztöket, s bemutatja azokat a monopolistákat, akik különösen érdekeltek az atomenergiai beruházásokban.

E szám *Krónika* rovata beszámol az 1954. évi valuta-piacról, a francia kommunista párt adó-javaslatáról, a középosztályok egyre növekvő elégedetlenségéről, a Szovjetunió 1955. évi költségvetéséről, Nyugat-Németország gazdasági helyzetéről, az Egyesült Államok gazdasági kérdéseiről. A lapot a francia ipari termelésre, külkereskedelemre, áralakulásra, pénzügyi helyzetre vonatkozó januári statisztikai adatok egészítik ki.

Az *Economie et Politique* április—májusi száma bevezetőjében áttekinti a folyóirat egy éves fejlődését. A szerkesztőség megállapítja, hogy a folyóirat a munkásosztály jó fegyverévé vált a kapitalizmus elleni harcban, s az ország első közgazdasági kiadványa lett, mind előfizetőinek számát, mind az olvasók társadalmi megoszlását tekintve. Sikerült megtörnie a francia burzsoázia monopóliumát a közgazdasági irodalomban. A folyóirat legfontosabb célja az volt, hogy tanulmányozza a munkásosztály helyzetét Franciaországban, leleplezze a kizsákmányolási módszereket, s rámutasson a kizsákmányolás objektív szükségességére a kapitalista rendszerben, továbbá, hogy ismertesse a francia kapitalizmus struktúráját és működését, megmutassa a profit eredetét és nagyságát. Az első évben az Economie et Politique főképp az utóbbi kérdés tanulmányozásával foglalkozott, de még nem vizsgálta meg elég alaposan a francia kapitalizmus történelmi fejlődését, a francia társadalom szerkezetének sajátos vonásait. Ami a munkásosztály kizsákmányolását illeti, a szerkesztőség megállapítja, hogy hiányzott a kapitalista felhalmozás általános törvényét ismertető és ezzel kapcsolatban a proletariátus abszolút és viszonylagos elnyomorodását bebizonyító tanulmány. A szerkesztőség hangsúlyozza, hogy itt érvényesül a legtöbb reformista elképzelés, s emiatt is szükséges a kérdés alapos vizsgálata. *Baby* tanulmánya (február—márciusi szám) a már ismertetett okok miatt nem volt teljesen kielégítő. Keveset foglalkozott a folyóirat a dolgozó parasztság, a gyarmati és a függő országok helyzetével. A jövőben az eddiginél alaposabban akarja tanulmányozni a nemzetközi kapitalizmus kérdéseit és a szocializmus közgazdasági problémáit.

A folyóiratnak ez a száma két cikket is közöl a termelékenység és a munkaintenzitás kérdéséről. *A. Vancli* tanulmányában bírálja a burzsoá közgazdászok termelékenységi elméleteit, s elsősorban *Jean Fourastié* „A

termelékenység" című könyvét. Rámutat, hogy Fourastié teljesen figyelmen kívül hagyja Marx mély elemzését és úgy tünteti fel, hogy a mai burzsoá közgazdászok fedezték fel a termelékenység fogalmát. Ezenkívül Fourastié azt is bizonygatja, hogy a termelékenység növelése kedvez a munkásosztálynak. Vanoli, Marx tanításait idézve megállapítja, hogy a kapitalizmusban a termelékenység fokozása az értéktöbblet növekedéséhez járul hozzá, tehát a kapitalistáknak kedvez, a munkásosztály sorsát pedig megnehezíti, mert növeli a munkanélküliséget. Fourastié — helytelenül — teljesen elszakítja a termelékenység kérdését a munkaintenzitás problémájától, pedig a kapitalizmusban a munka termelékenységének növelése elválaszthatatlan az intenzitás fokozásától.

H. Krasucki cikkében azokat az eszközöket vizsgálja, amelyekkel a *kapitalisták a munka intenzitását növelik.* Az első ilyen eszköz a bérpolitika. A kapitalisták — az állam segítségével — igyekeznek minél alacsonyabb béreket megállapítani, s ezzel a munkást az intenzitás fokozására bírni. A másik módszer a munka úgynevezett tudományos megszervezése; igyekeznek minél jobban fokozni a munkamegosztást, a munkaütemet és csökkenteni a kieső időt. A munkaintenzitás növelésének harmadik eszköze maga a gép. Új gépek munkábaállítása után a kapitalisták növelik a munka ütemét, tehát a gép nem csökkenti, hanem fokozza a dolgozók kizsákmányolását. A munkások harcolnak e módszerek ellen, de a munkanélküliségtől való félelem arra kényszeríti őket, hogy mégis növeljék a munkaintenzitást. A kapitalisták a munka és a tőke együttműködéséről beszélnek, hogy megtörjék a munkások ellenállását. A munkaintenzitás növelésének nagyon súlyos következményei vannak, elsősorban a munkások egészsége szempontjából. A cikkíró orvosi jelentésekkel bizonyítja: hogyan nőtt a betegségek száma a különféle üzemekben. A munkaintenzitás további következménye: a sok munkabaleset és az idő előtti megöregedés. A francia munkásosztály most a bérek általános felemeléséért és a felemelt bérek biztosításáért, a 40 órás munkahétért (bércsökkentés nélkül) harcol.

A folyóirat közli *K. Osztrovityanovnak* a szocializmus gazdasági alaptörvényéről szóló, a Pravda március 25-i számában megjelent cikkét.

René Giart értékes cikkben számol be az *amerikai munkások életéről.* Az amerikai propaganda azt állítja, hogy az Egyesült Államokban a munkások nagyon jól élnek, mert van autójuk, villamos jégszekrényük, rádiójuk stb. A cikkíró hangsúlyozza, hogy ez a propaganda egyáltalában nem számol az egyes országok történelmi fejlődésének és mostani helyzetének különbözőségeivel. Ami fényűzés az egyik országban, az közönséges szükséglet a másikban. A francia például a húst, a bort, általában a jó táplálkozást a legelemibb szükségletnek tartja, az amerikainak viszont ez fényűzés. Az autó Franciaországban félig luxus-cikk, az Egyesült Államokban ellenben — a nagy távolságok, az autóbuszok és vonatok nem kielégítő száma, a drága viteldíj következtében — elemi szükséglet. Az amerikai propaganda azzal is igyekszik elködösíteni az igazságot, hogy például a hivatalos árfolyamon számítja át a dollárt frankra, holott az Egyesült Államokban a dollár tényleges vásárlóereje körülbelül a fele a hivatalos árfolyamnak. Hamis az az állítás, hogy az amerikai munkások életszínvonala általában magas, de kétségtelen, hogy a munkások egy jelentős kisebbsége kedvező helyzetet teremtett magának. A hivatalos statisztikák szerint az Egyesült Államokban 60 millió embernek van állása, de rajtuk kívül van még 100 millió lakos, akik közül 3,2 millió a hadseregben szolgál, 3,3 millió (a valóságban több mint 4 millió) pedig teljesen munkanélküli, tehát a potenciális munkaerő több mint 10 százaléka ki van rekesztve a gazdasági életből.

Az állásban lévő 60 millió emberből a statisztika 51 milliónak a foglalkozását tünteti fel, 25 millió a nem termelő szektorokban dolgozik, 26 millió pedig a termelésben. (3 és fél millió mezőgazdasági munkás, 16 millió az iparban foglalkoztatott, de közülük csak 12 és fél millió a tényleges munkás.) Más statisztikákból kiderül, hogy a családok háromnegyed részének évi jövedelme 5400 dollárnál kevesebb, ez pedig csak nagyon szerény megélhetést biztosít. A családok 23 százaléka nyomorban él, jövedelmük még az évi 2000 dollárt sem haladja meg; a családok 30 százaléka szűkölködik: évi jövedelmük 2000—4000 dollár. A családok 16 százaléka jut hozzá évi 4000—5000 dollárhoz, ami közepes életszínvonalat biztosít. A munkáscsaládok csak nagyon kis százaléka élvez 6000—7000 dollár évi jövedelmet. Különösen rossz a négerek helyzete. Délen a néger mezőgazdasági munkások majdnem rabszolgasorban élnek. A néger ipari munkások keresete 30—50 százalékkal kevesebb, mint a „fehéreké". Nehéz a sorsuk általában a mezőgazdasági munkásoknak, s különösképpen súlyos a nők és a gyermekek kizsákmányolása. A munkásnők órabére általában 30 százalékkal kisebb a férfiakénál. Több mint másfél-két millió 14—17 éves amerikai gyermek kénytelen bérmunkát vállalni, noha az iskolakötelezettség hivatalosan 17 éves korig tart. 1950-ben több mint 5 millió családnak nem volt megfelelő lakása, több mint 2 millió amerikai úgynevezett guruló lakásokban él. Az amerikai munkás a munkaintenzitás fokozása következtében hamar munkaképtelenné válik. Az autóiparban például átlagosan 6 évig dolgozhat. A férfiak általában 45 éves korig kapnak munkát, a 28 éves gyors- és gépírónőt már öregnek tartják, s 35 évnél idősebb nők már nehezen jutnak álláshoz. A betegség valóságos katasztrófa az amerikai munkásnak, mert állami betegbiztosítás nincs, az orvosi díjak pedig nagyon magasak. Mindez bizonyítja, hogy az Egyesült Államok kapitalizmusa nem valami speciális jelenség, hanem követi a tőkés társadalom történelmi fejlődésének általános törvényeit.

René Jean cikke a *tőkés otthonmunkával* foglalkozik. A cikkíró szerint Franciaországban egyre terjed az otthon végzett munka. Több mint 1 millió ember próbálja így megkeresni a kenyerét, s százezrek titokban dolgoznak lakásukon. Az otthon dolgozók bére rendkívül alacsony; különösen nagy a nők, a fiatalok és az öregek kizsákmányolása. A konfekció-iparban a bérek 75—80 százaléka jóval a létminimum alatt van. A munkakörülmények általában rosszak. Az otthonmunka elterjedésének fő oka, hogy a kapitalisták ilyen módon kis befektetéssel nagy profitra tesznek szert. Tekintettel arra, hogy a munkavállalók szétszórtan dolgoznak, nehezen védekezhetnek a kizsákmányolással szemben. Ezeket a dolgozókat is meg kell szervezni, be kell vinni a szakszervezetekbe és harcolni kell érdekeikért a törvényhozásban is.

A folyóirat *Monográfia* rovatában a francia szerszámgépgyártásról kapunk áttekintést. A *Krónika* foglalkozik a szocialista és a függő országok közti kereskedelem kérdésével, a franciaországi bérzónák problémájával, a gyarmati ültetvényekkel. A *Statisztika* rovatban Franciaország gazdasági helyzetét jellemző február—márciusi adatokat olvashatunk.

Bölcskei Edit

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ СТАТЕЙ

Эрне Чизмадия:

Преимущество производства зерновых в крупных социалистических хозяйствах

Решение ЦК Венгерской Партии Трудящихся от июня 1955 г. о социалистическом преобразовании сельского хозяйства и о развитии сельскохозяйственного производства особенное внимание уделяет развитию зернового производства.

Урожайность зерновых в передовых производственных кооперативах уже в предыдущие годы значительно превосходила урожайность единоличников. В этом году средняя урожайность зерновых в производственных кооперативах была выше, чем урожайность зерновых в единоличных хозяйствах, как во всей стране, так и по отдельным районам.

Источниками увеличения урожайности в крупных хозяйствах являются: механизация, правильная агротехника, использование удобрений, применение химикатов для борьбы с сорняками, проведение сельскохозяйственных работ в строго агротехнические сроки, использование качественных семян.

Еще большие возможности для увеличения урожайности имеются в государственных хозяйствах, поэтому здесь имеются и лучшие результаты.

Таким образом, результаты производства зерновых в крупных хозяйствах свидетельствуют о том, что единственным путем подъема сельскохозяйственного производства и благосостояния трудящегося крестьянства является производственная кооперация.

Статья на основе многочисленных данных демонстрирует результаты производства зерновых в производственных кооперативах и основу их успехов — применение способов крупного производства.

Тибор Хегедюш:

Химизация — важное условие технического развития

В течение пятилетнего плана по основным линиям технического развития, в области электрификации, механизации, химизации мы достигли значительных результатов. Однако химизацию народного хозяйства в целом мы не выдвинули как цель и поэтому наше развитие в этой области не было достаточным.

Введение химизации, т. е. химических процессов во все отрасли народного хозяйства и широкое использование продукции химического производства ведет к большому росту производительности труда. Химические вещества, например, взрывчатые вещества в горнодобывающей промышленности, используются как эффективные орудия труда; в металлургии кислород играет очень важную роль. Огромное значение имеют, особенно с точки зрения машиностроения и текстильной промышленности, искусственные материалы, которые расширяют базу отечественного сырья. Комплексное использование разных видов топлива на основе энерго-химии имеет большое значение для сокращения себестоимости электро-энергии, и химизация, таким образом, и по этому пути способствует развитию народного хозяйства. Расширение производства газов и создание газопроводов улучшает снабжение энергией. Комплексная переработка нефти, наряду с увеличением горючего, делает возможным высвобождение ряда сельскохозяйственных продуктов, которые можно будет использовать дль питания и корма.

Современное развитие сельского хозяйства также невозможно без широкого примемения химических веществ и процесссов. Удобрения, средства защиты растений, уничтожение сорняков, витамины, используемые в животноводстве, гормоны, искусственные корма способствуют повышению производительности.

Химизация народного хозяйства требует развитой химической промышленности, а техническое развитие химической промышленности в свою очередь, требует быстрого развития химического машиностроения. Очередность решения задач необходимо обосновать широкими технико-экономическими вычислениями и необходимо требовать выполнения выдвинутых задач.

Владимир Абеловски.

Советская промышленность перед новым подъемом.

В ходе социалистической индустриализации КПСС опиралась на учения классиков марксизма-ленинизма о преимущественном развитии производства средств производства. Применением этого учения советский народ достиг таких результатов развития промышленности, которые обеспечали построение социализма, победу над фашистской Германией и быстрые темпы развития социалистической промышленности.

Несмотря на это, вопрос о быстром поднятии технического уровня промышленности выдвигается в настоящее время как главная задача. Это обусловлено внутренними и внешними обстоятельствами. Главная из внутренних причин — это создание экономической основы коммунистического общества. В интересах этого, путем широкого применения новой техники необходимо добиться качественных изменений в составе технической базы и в культуре производства во всех отраслях народного хозяйства, а также необходимость быстрейшего роста производительности труда.

Из внешних причин важной является защита мира, действенная помощь странам, строящим социализм, расширение мирного соревнования.

Хотя при социализме, в социалистических производственных условиях нет элементов, мешающих развитию техники, но все же необходимо устранить некоторые, главным образом, субъективные недостатки. Устранение этих недостатков сделает возможным развитие техники, которая охватывает все три элемента производства, быстрыми темпами. Этому развитию способствует использование тех возможностей, которые находятся в социалистическом строе, в эксплоатации огромного промышленного базиса и природных богатств, а также в мобилизации выдающейся армии квалифицированных рабочих и специалистов.

Антал Матиаш:

Экономические взгляды Гергей Берзевици

Экономические взгляды дворянства, занимающегося производством товаров, в конце XVIII-го и в начале XIX вв определил начинающийся кризис колониального гнёта страны и феодализма. Среднее дворянство, которое экономически было слабо, наряду с пропагандой свободной торговли начало выступать и за поддержание развития промышленности путем протекционизма. Крупное дворянство, боясь обострения отношений с Австрией, лозунг свободной торговли противопоставляло не только австрийской меркантильной политике, но и развитию отечественной промышленности на основе протекционизма. Берзевици, будучи идеологом обуржуазившегося среднего дворянства, наиболее ярко представлял идеи классической буржуазной политической идеологии о свободной торговле. Однако его взгляды опеределяли не капиталистическое производство, а принципы реализации. В противоположность крупному дворянству он симпатией относился к идеи индустриализации, однако все же он не до конца осознал необходимость индустриализации на основе протекционизма. Это объясняется конъюнктурой внешей торговли, при которой неразвитое товарное хозявство могло найти достаточный рынок за границей. Хотя в этом отношении Берзевици отстал от стремлений дворянства 1790 гг., однако его произведение о положении крепостных далеко выдвигает его из рядов своего поколения. Он был одним из первых, который разоблачил как колониальные, так и феодальные отношения.

Лайош Деге:

Рационализаторское движение на службе технического развития

Новое отношение к труду после освобождения и особенно с года перелома проявилось и в рационализаторском движении. Наша Родина и перед освобождением дала много изобретателей и рационализаторов, однако, их деятельность не могла превратиться в движение. Развертывание рационализаторского движения стало возможным потому, что у нас был уничтожен капитализм и тем самым техническое развитие из средства эксплуатации превратилось в средство подъема материального и культурного уровня трудящихся.

В начале рационализаторское движение носило еще неорганизованный характер, но тем не менее уже в 1948 году было подано около 5000 рационализаторских предложений, которые дали возможность сэкономить 35 миллионов форинтов. В 1949 году комиссии уже разобрали 75000 рационализаторских предложений, а сумма экономии повысилась до 340 миллионов форинтов.

На первом съезде стахановцев Венгрии было отмечено, что настоящий стахановец является в то же время и рационализатором. В дальнейшем рационализаторское движение было юридически обосновано рядом постановлений. В результате таких этапов развития рационализаторское движение превратилось в массовое движение. В течение 1950—54 гг. было подано 1,410,000 рационализаторских предложений, из которых было осуществлено 600,000. Осуществленные предложения дали очень большую экономию народному хозяйству. Сумма ее в 1954 г. составляла более, чем 1466 млн. форинтов.

В области рационализаторского движения были и ошибки. В целях дальнейшего развития рационализаторского движения и ликвидации еще существующих недостатков. Правительство теперь издало новое дополнительное постановление о рационализации, которое будет способствовать дальнейшему развитию этого движения.

Рационализация в будущем должна направляться на улучшение качества и дальнейшее техническое развитие промышленности.

Имре Коран:

Оборот машин и других элементов основного капитала на капиталистическом мировом рынке

Доля машин и других элементов основных средств в эскпорте Венгрии в настоящее время составляет 40% против 10—15% довоенного уровня, поэтому события международного рынка машин для венгерской внешней торговли имеют большое значение.

Оборот машин на капиталистическом рынке, несмотря на некоторое незначительное колебание, характеризуется тенденцией роста. Стоимость оборота машин, если мы ее в 1949 г. прини-

маем за 100, в 1952 г. составила 145, а в 1954 г. 132. Для венгерского экспорта машин особенно важным является торговля с отсталыми странами, развитию которых способствует этот экспорт. Статья подробно характеризует положение капиталистического рынка машин в нескольких импортирующих странах (Индия, Британская империя, Ближний Восток, Латинская Америка и т. п.)

Автор индексными данными показывает рост капиталистического производства машин, рост производства агрегатов для производства основных материалов (чугуна, алюминия, цемента и т. п.) и развитие разных областей машиностроения. Абсолютными и индексными данными автор наглядно показывает экспорт машин капиталистических стран за последние годы по странам и группам. Автор также останавливается на состоянии импорта машин капиталистических стран.

Андраш Броди:

Некоторые производственно-хозяйственные вопросы улучшения качества продукции

Качество продукции металлургии решительно влияет на работу всей промышленности. По этому необходимо принять такие меры по линии предприятий, которые стимулировали бы трудящихся на улучшение качества и поднимали бы их личную заинтересованность. Необходимо отметить, что при измерении качества продукции еще встречается много теоретических, технических и практических трудностей.

Решающие задачи:

Необходимо выработать планы измерения качества продукции, которые охватывают и связанные с этим технические, экономические и финансовые вопросы. Предприятия должны активно участвовать в создании стандарта и в разработке таких вопросов, которые способствуют повышению качества и улучшению ассортимента. Стандарты должны рассматриваться не как чисто технический, а как преимущественно экономический вопрос.

При формировании продажных и в то же время плановых и отчетных цен необходимо больше считаться с качеством. Необходимо также развивать внутризаводской хозрасчет и создать „экономическую атмосферу" внутри предприятия путем правильной постановки учета и анализа. Важным является создание каталогов продукции, справочников и укрепления связей с потребителями.

Йожеф Варга:

Положение и задачи технического прогресса на вагоно-машиностроительном заводе Ганц

Завод Ганц, существующий уже 111 лет, завоевал себе мировую известность своей продукцией. Завод особенно выделялся производством гидротурбин, дизельных моторов, моторных вагонов и моторных поездов, которые и сейчас составляют его основную продукцию. Этой продукцией завода. интересуются во всем мире и ее постоянное совершенствование является основой будущности завода. После второй мировой войны все силы завода были обращены. в первую очередь, на восстановление, потом на быстрое количественное развитие, поэтому в области технического развития завод в известной мере отстал. Завод проделал значительную работу для улучшения положения и в этой области, однако, темп технического развития еще недостаточен. Основной причиной отсталости технического развития, наряду с односторонним количественным развитием, было то, что руководящие органы завода долго рассматривали его только как производящее предприятие. В действительности же завод сам справляется и с задачами конструкторского и исследовательского института по своей специальности. Условиями успешного технического развития являются: отделение технического и конструкторского отделов от производственных; разрешение вопроса отдельного финансирования расходов технического развития; усиление обмена техническим опытом с заграничными странами. Далее, необходимо решить вопросы технического развития и на предприятиях, кооперирующих с заводом Ганц. Необходимым является, кроме того, увеличение производственной мощности завода, особенно увеличение производства дизельных моторов и быстрое введение современной технологии. Этими мероприятиями можно будет сохранить и упрочить общепризнанное руководящее место завода Ганц.

Лайош Папп:

Как стало рентабельным государственное хозяйство в Ката?

В последние годы наши государственные хозяйства (совхозы) как по площади, так и по уровню хозяйствования достигли большого развития. Но несмотря на это, во многих государственных хозяйствах мало обращалось внимания на рентабельное хозяйствование. К таким государственным хозяйствам относилось и государственное хозяйство в Ката, где в продолжении многих лет хозяйство было дефицитным. Однако, в 1954 г. дефицит был ликвидирован и даже более того, госхоз получил значительную прибыль.

Частое изменение размера площади этого хозяйства в предыдущие годы сильно затрудняло правильное хозяйствование. Оснащенность хозяйства основными средствами все улучшалась, однако их использование было неудовлетворительным. Хозяйство много собственных средств направило на капиталовложение, особенно на посадку винограда и фруктов, характеризующих его профиль. Тем самым создалось правильное соотношение между основными и оборотными средствами. Много трудностей причинял недостаток рабочей силы, однако улучшением ее организации и лучшим использованием машин в 1954 г. удалось разрешить и этот вопрос. Социальное положение рабочих значительно улучшилось.

Можно сделать ценные выводы из обследования себестоимости по разным отраслям хозяйства. План растениеводства в общем был перевыполнен. Особенно был хороший урожай яблок, но себестоимость их была выше необходимой. Не был выполнен план животноводства.

Финансовое положение хозяйства хорошее. План реализации выполнен. Связь хозяйства со соседними кооперативами и единоличными крестьянами хорошая.

Иштван Харшани:

Об обучении вопросов планирования и организации промышленного производства

В 1954 году около 40.000 человек изучало вопросы планирования и организации промышленного производства в Венгрии. В обучении широкое участие приняли 6 кафедр университетов и институтов, около 100 преподавателей средних школ и министерства промышленности.

Такое широкое распространение учебы по планированию, организации и руководству производством с необходимостью вытекает из планового ведения хозяйства, из активного участия трудящихся в руководстве производством и в разработке планов, и, наконец, из хозяйственно-организаторской функции государства.

Улучшение экономического обучения способствует поднятию уровня руководства производством и, наоборот, пренебрежение в этой области тормозит дело.

Основными источниками для обучения послужили советская специальная литература и практика организации предприятий и разработка планов нашими министерствами. Простое переняти материалов советских книг скоро было заменено творческим применением советского опыта в венгерских условиях. В процессе подготовления учебного материала создалось творческое сотрудничество преподавателей, научных работников и специалистов практики.

Для дальнейшего развития этой дисциплины необходимо еще больше заниматься вопросами реализации планов, раскритием внутренних резервов, экономическим анализом и т. д.

Защита кандидатской диссертации Эден Мароти

Эден Мароти, доцент кафедры экономики промышленности в Экономическом Университете им. Карла Маркса 21 июня этого года защитил перед комиссией Академии Наук свою кандидатскую диссертацию на тему „Некоторые вопросы изменения отраслевой структуры промышленности Венгерской Народной Республики".

После дискуссии комиссия признала диссертацию защищенной и предложила присвоить Эдена Мароти научное звание кандидата.

SUMMARY OF THE ARTICLES

Ernő Csizmadia:

The Superiority of Socialist Large-scale Cereal Production

The Central Committee resolution of June 1955, regarding the socialist remodelling of agriculture and the improvement of rural production, devotes quite especial notice to the production of breadgrains.

Cereal output on the leading cooperative farms by far exceeded, even in earlier years, that returned by individual farmsteads. By now it has been plainly demonstrated that average cereal output in cooperatives surpasses small-holding output figures in country-wide and local terms alike.

Sources of growth for large-scale breadgrain production include mechanization, efficient farming techniques, the use of fertilizers, chemical anti-weed warfare, well-timed scheduling of field jobs, the supply of high-grade seeds, etc.

As these requisites of increasing yields are most freely available in state farms, it is only too natural that they should achieve the best results.

The successes scored in the way of large-scale corn production provide fresh evidence that the road to prosperous rural production and rising peasant welfare lies across cooperative farming.

The writer publishes country-wide and monographic returns to illustrate the results of cooperative cereal production and their source, the use of large-scale farming methods.

Tibor Hegedüs:

The Use of Chemical Processes and Agents As a Booster of Technical Advance

The Five Year Plan period has witnessed appreciable advances along the main lines of any technical development scheme, namely electrification, mechanization and the use of chemical methods. This latter, however, had not, in all its bearings, been set out as a specific objective, and the relevant advance has accordingly come short of requirements.

The introduction of chemical processes and the wholesale employment of chemicals in all spheres of the national economy result in a substantial increase in productivity. In mining, chemical agents, such as explosives, act as powerful aids to labour efficiency; in foundries, oxygen plays an outstanding role; plastic materials have opened a new and epochal chapter particularly in engineering and the textile industry, as notable boosters of domestic raw material resources.

Another important scope for chemical techniques is in the complex energetico-chemical utilization of fuels, which reacts, through the incident saving in electric power costs, upon the whole of the national economy. Power supply is further improved by an expansion of gas generating facilities and the gas pipeline system. The complex processing of mineral oil, apart from providing engine fuel, enables a portion of total agricultural produce to be diverted to food and feedingstuffs supply.

Nor can any rural development scheme go without a widespread application of chemical substances and processes. Fertilizers, parasiticides and anti-weed agents in plant culture, vitamins, hormones and synthetic feedingstuffs in stock breeding go a long way towards boosting productivity.

Chemical development schemes are conditional upon a high-standard chemical industry, whose technical progress in turn relies on the speedy development of chemical engineering. The relevant schedule must be drawn up against a well-defined background of close technico-economic calculations, and strict adherence to it enforced.

Vladimir Abelovszki:

New High Ahead for Soviet Industry

In the course of socialist industrialization, the Communist Party of the Soviet Union has relied on the classical tenet concerning the primary necessity of developing the manufacture of means of production, a principle which also holds good of Communist Society. Adherence to that principle had opened the door to the unprecedented industrial rise that made it possible to achieve socialism, defeat Fascist Germany and outstrip the pace of capitalist industrial advance.

Nevertheless, the need has arisen to set out a rapid advancement of the technical levels of industry as a first priority.

The reasons bear partly on domestic, partly on external matters.

Primary among the former is the objective to lay the economic foundations of Communist society. This should be achieved by a wholesale adoption of the new techniques to work a qualitative change in the composition of the technical basis, the culture of production and, broadly speaking, in all provinces of the national economy.

Second, there is need of a speedier increase in productivity.

The external reasons include a demand for the defence of peace, effective support to countries on the road to socialism, and the call for an extension of peaceful competition.

While socialism is essentially free from factors hampering technical advance and inherent in the relations of production, there is still need to clear certain impediments, primarily of a subjective nature, out of the way of rapid technical advance affecting all three factors of the production process. Such development derives from an exploitation of potentialities that lie in the socialis system itself, in the existing vast-scale industrial machinery and tremendous natural resources, and in the powers of a topflight army of skilled labour and specialists.

Antal Mátyás:

The Economic Doctrines of Gergely Berzeviczy

The economic attitude of the commodity-producing Hungarian nobility around the turn of the 18th—19th centuries was of necessity conditioned by the country's then status of colonial dependence and the sharpening crisis of feudalism. The economically powerless gentry, partisans of free trade, were hurrying into the fray to advocate protectionist measures in support of industrial development. The wealthy aristocracy, on the other hand, being apprehensive of a conflict with Austria, played off free-trade slogans against the domestic protectionist industrialization policy as well as Austrian mercantilism. Berzeviczy, a represen-

tative exponent of the bourgeois-gentry ideology, while the stoutest advocate in his age of the bourgeois free trade doctrine, was swayed in his views by the *sales* rather than the capitalist *production* aspect. Contrary to the aristocracy, so far from opposing the concept of industrial development, he expressed a definitely favourable view, though failed to realize the emphatic necessity for protectionist industrialization. The reason for his comparative indifference lay in the foreign-trade boom of the period, which assured an underdeveloped commodity production of sufficient outlet abroad. While behindhand in the 1790 struggles of the gentry on that count, he still towers high above his contemporaries by his book on the position and living conditions of the serfs. He did outstanding pioneer service by his ruthless exposure of *both* colonial *and* feudal conditions of oppression.

Lajos Dege:

The Innovation Drive — a Motive Power for Technical Advance

In the innovation movement as in other spheres, a reoriented attitude to work has been increasingly evident after the liberation, and particularly since the year of the decisive change. Although, even before these epochal landmarks, there had not been anything like a penury of inventive and innovatory talent in this country, the straggling activities in that direction found no 'integrated' outlet in a consistent movement: the inovation drive has been directly dependent for its development and spread on the overthrow of capitalism and the resulting conversion of technical advance from an instrument of exploitation to a leverage of the working people's material prosperity and cultural ascent.

Though at first rambling and unco-ordinated, the innovation drive could boast, in 1948, something like five thousand suggestions, which helped to save a total of 35 million forints. By 1949, the number of innovations before the boards had run to a round seventy-five thousand, the saving involved totalling 340 millions.

The First National Congress of Stakhanovites, held in 1950, ruled that a true Stakhanovite was necessarily an innovator. The subsequent government orders gave legal support to the movement. Such are the stages that have gradually put the innovation drive on a mass scale, as reflected in figures like the 1 410 000 suggestions for innovation submitted and 600 000 improvements introduced between 1950 and 1954, involving a very substantial saving for the national economy. Its amount in 1954 exceeded 1466 million forints.

The innovation campaign has certainly not gone free from shortcomings. To remove them, and give fresh impetus to the drive, the government has issued an amendment to the innovation order, designed to encourage it and spur it on to new heights.

Innovations should in future be primarily aimed at quality improvement and the technical advancement of industry.

Imre Korán:

Trade in Machinery and Capital Goods on the Capitalist World Market

The rise of Hungary's machinery and capital goods exports from 10—15 per cent before the second war to over 40 per cent in the postwar period well accounts for the increased importance attached by Hungarian foreign trade to the changing trends of international machinery markets.

Apart from minor fluctuations, capitalist machine trade figures have shown an upward bias since the war. As compared with 100 in 1949, the relevant index has been estimated at 145 for 1952 and at something like 132 for 1954. Particularly essential to Hungarian engineering industrial exports is that phase of the machine trade intended to foster advance in underdeveloped areas.

Devoting close attention to the market position in some major importing capitalist countries including India, the British Empire, the Near East and Latin America, the writer quotes indices to illustrate partly the rise in production figures for basic material (iron, aluminium, cement, etc.) processing equipment, partly recent developments in various engineering lines. Ha reviews the past few years of capitalist machine exports and imports by countries and groups, in terms of indices and absolute numbers.

András Bródy:

On the Improvement of the Quality of Foundry Products

The quality of foundry products vitally affects all industry. This correlation faces works managements with the call to render the workers, by the provision of suitable incentives and stimuli, more directly concerned in improving quality standards.

The gauging of quality is still greatly hampered by difficulties of a theoretical, technical and practical order.

The writer reviews the immediate necessities here involved. Among other things they are concerned with the working out of comprehensive blueprints for the use of quality gauging methods and measuring instruments, covering related technical, economic and financial issues; and with active cooperation by the enterprises in the elaboration of standards for quality and an economical range of products. Standardization should be treated as a predominantly economic instead of as a purely technical problem.

Further priorities include the need to bring the quality factor increasingly to bear upon pricing for sales, as well as upon pricing for planning and inter-works turnover; the improvement of accountancy methods within the enterprise; the question of giving an enterprise a favourable economic 'profile' by the right methods of bonus allotment and accountancy; the publication of catalogues and other publicity matter, and the building up of sound connections with consumers and clients in general.

József Varga:

The State and Tasks of Technical Development in the Ganz Wagon and Engineering Works

The 111-year-old Ganz Works owes its international prestige particularly to its pioneer achievement in the manufacture of hydraulic turbines, Diesel engines, power railcars and rail-motor trains, which still consitute the representative features of its manufacturing programme. These Ganz makes have challenged worldwide interest; the continual design improvement in progress assures the Works of a great future.

After the end of the war, efforts and resources were primarily concentrated upon rehabilitation and, at another remove, on the stepping up of output. Spearheading such priorities has necessarily involved a certain measure of lag in technical advance. Tht Works is now taking great pains to make up leeway; yet the pace of progress still leaves much to be desired. Apart from undue concentration on the quantitative side, the setback has been due to a wrong conception of the Works as a setup geared exclusively to production, whereas it does duty for design studios and research institutes within its own province.

To achieve an efficient technical development scheme: the technical design sectors are to be separated from the manufacturing sectors proper; an approach must be devised to handling expenditure on technical improvement separately; the exchange of experiences with sister industries abroad is to be extended. Also. attention must be paid to the technical development problems of cooperating enterprises in their bearings on the Works'own improvement work. Moreover, there seems to be need of an increase in the Works' productive capacities, particularly in diesel manufacture, and a speedy adoption of contemporary techniques. Such measures will conduce to maintaining and cementing Ganz's postion in the first flight of the world's engineering works.

Lajos Papp:

The Káta State Farm's Way to Profitability

Our state farms have in recent years materially enlarged their total acreage and improved farming standards. Many state farms, however, are still bypassing the requirements of profitable husbandry. Of their number was, until recently, the State Farm of Káta, whose annual accounts showed a deficit over many a year. By well-planned work, the farm managed, in 1954, to convert the adverse balance into a very appreciable profit account.

The frequent changes in acreage had caused initial difficulties in the farm's approach to the appropriate farming methods. While the stock of fixed assets was annually improving. the husbanding of idle machine capacities still left much to be desired. The farm assigned a great deal to investment from its own resources, particularly in its specialized lines, vineyards and orchards. The ratio of fixed and circulating assets assumed a sound aspect. The shortage of manpower, which originally constituted a serious handicap, was eventually brought down, in 1954, to manageable proportions by a closer scheduling of labour and better use of machinery. The welfare standards of the farm people experienced considerable improvement.

An analysis of cost-of-production figures in the different production lines is highly informative. Overall crop figures show an increase over the plan targets, with especial reference to pomiculture, though here the cost-of-production index has been unsatisfactory. The gains made in the livestock population lag behind the target.

The farm has achieved a stable financial position, and has met its general sales target. It entertains close relations with co-operative farms and peasant holders all over the countryside.

István Harsányi:

Instruction in Managerial, Planning and Organizational Questions of Industrial Production

In 1954 students of production planning and organization in Hungary numbered something like 40,000. Concerned in handling the exacting educational task involved were 6 university faculties, some 100 secondary and high-school teachers and a notable army of tutorial staffs from the ministries of industry.

This large-scale spread of organization and planning studies is a corollary of the principle of socialist planned economy to give the working people a share in production management and planning, and a result of the state's function in economic organization.

Any improvement in the standards of production management greatly relies on improved economic education, while a neglect of that sphere of education may lead to serious setbacks.

The curriculum mainly draws on the relevant Soviet literature and the Hungarian ministries' experience in company organization and planning. The method of bodily reprinting the subject-matter of Soviet textbooks has soon given place to the application of Soviet experiences to Hungarian conditions. A fruitful teamwork has been developed between teachers, specialists and scientific workers to tackle curriculum problems and new organizational tasks as they rise.

If further progress is to be achieved, there is increased need of close inquiries into the issues of plan fulfilment, fresh reserves and resources, economic analysis, etc.

Discussion of Ödön Maroti's Dissertation for a Scientific Candidate's Degree

On July 24, 1955, Ödön Maróti, docent in Karl Marx University of Public Economy, Faculty of Industrial Economics, put forward for a scientific candidate's degree, appeared before a commission appointed by the Academy of Sciences to defend his thesis "On the Change of Structure of the Industries in the Hungarian People's Republic".

After the debate, the commission voted approval and recommended Ödön Maróti for admission by the Scientific Qualification Board to the candidature.

Hibaigazító

A folyóiratunk 1955. évi 7—8. számában megjelent „A beruházások gazdaságosságának fogalma és számszerű értékelése" című hozzászólásba néhány értelemzavaró hiba került be. A helyes szöveg a következő:

909. old. 27. sor: ha nem a ráfordítások

909. old. 40. sor: megtermelésének kérdésévé)

911. old. 23. sor: hogy magából a fogalom meghatározásából kifolyólag éppen ezt

914. old. 12. sor: nem szerencsésen

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Antos István, Benke István, Bognár József, Erdei Ferenc, Fekete Ferenc (főszerkesztő), Friss István, Háy László (a szerkesztőbizottság elnöke), Lázár György, Nagy Tamás, Szabó Gergely, Szabó Kálmán

Szerkesztőség:
Budapest V. Nádor utca 7. III. emelet. — Telefon: 125—896, 124—717.

Kiadóhivatal:
Akadémiai Kiadó, Budapest V. Alkotmány utca 21. — Telefon: 111—010.
Előfizetéseket felvesz a Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V. József nádor tér 1. Telefon: 180—850.
Csekkszámlaszám: 61 257.
Előfizetés: negyedévre 15 Ft, egy évre 60 Ft.

Példányszám 7000
Terjedelem: 8½ ív.
A kéziratok nyomdába adásának időpontja: 1955. szeptember 1—5.
A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója.

Budapesti Szikra Nyomda, V. Honvéd utca 10. — 8397 — F. v.: Lengyel Lajos igazgató.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

10

II. ÉVFOLYAM 1955. OKTÓBER

TARTALOM

Bod Péter: A munkatermelékenység és a munkabér összefüggésének néhány kérdése 1141
Szabó Ferenc: A genfi atomkonferencia és az atomenergia gazdaságossága 1154
Fenyő Imre: A piaci kereskedelem kérdései hazánkban 1163
Tomcsányi Pál: Gyümölcstermelésünk fejlesztésének néhány közgazdasági vonatkozása 1176
Ausch Sándor: A háború finanszírozása és az 1938—1944. évi infláció Magyarországon 1194
Vincze Imre: Tervezési módszereink tökéletesítésének néhány problémája 1215

SZEMLE

India gazdasági fejlődése a második világháború után *(Kőmíves Imre)* 1226
Árutermelés és jövedelmezőség egy kiváló termelőszövetkezetben *(Udvari László)* 1232
A műszaki fejlesztés helyzete és feladatai az Orion rádiógyárban *(Gál László)* 1243
A termelékenység fokozásának néhány kérdése a MÁVAG kovácsoló gyárban *(Szőczei Sándor)* 1250
Kovácstechnológiánk fejlesztése az önköltségcsökkentés szolgálatában *(Terény Aladár)* 1252

KRITIKA és KÖNYVISMERTETÉS

A nemzetközi kereskedelem kérdéseinek új tankönyve *(Hajós Endre—Kovásznai Gyula)* 1260

FOLYÓIRATSZEMLE

A lengyel közgazdasági lap legutóbbi számairól *(Becht Katalin)* .. 1265

SZAKIRODALMI TÁJÉKOZTATÓ

Magyar és idegen nyelvű gazdasági tárgyú könyvek 1270

A cikkek rövid orosz nyelvű tartalmi kivonata 1272
A cikkek rövid angol nyelvű tartalmi kivonata 1276

E SZÁM SZERZŐI:

Ausch Sándor aspiráns, a Közgazdaságtudományi Intézet munkatársa; **Becht Katalin**, a Közgazdaságtudományi Intézet munkatársa; **Bod Péter** aspiráns, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem politikai gazdaságtani tanszékének helyettes vezetője; **Fenyő Imre** aspiráns, a Belkereskedelmi Minisztérium Kereskedelemfejlesztési és Piackutató Igazgatóságának vezetője; **Gál László**, az Orion Rádió és Villamossági Vállalat osztályvezetője; **Hajós Endre**, a Külkereskedelmi Minisztérium munkatársa; **Kovásznai Gyula**, a Külkereskedelmi Minisztérium munkatársa; **Kőmíves Imre**, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem nemzetközi gazdasági és politikai ismeretek tanszékének adjunktusa; **Szabó Ferenc** aspiráns, a Minisztertanács Titkárságának osztályvezetője; **Szőczei Sándor** Kossuth-díjas, a MÁVAG kovácsüzemének művezetője; **Terény Aladár**, a KGM Tervezőintézet munkatársa; **Tomcsányi Pál**, az Országos Növényfajtakísérleti Intézet munkatársa; **Udvari László**, az Agrártudományi Egyetem statisztikai tanszékének adjunktusa; **Vincze Imre** aspiráns, az Országos Tervhivatal munkatársa.

BOD PÉTER

A munkatermelékenység és a munkabér összefüggésének néhány kérdése

A második ötéves tervünket előkészítő 1955. évi tervidőszakban — a márciusi határozat nyomán megindult serény munka eredményeként — hosszú, csaknem másfél éves egyhelyben topogás után a fellendülés határozott jeleit tapasztalhatjuk népgazdaságunk minden területén.

A szocialista ipar túlteljesítette első féléves termelési tervét. Sikereket értünk el a munkatermelékenység növelése és az önköltség csökkentése terén. Az elért eredmények jelentősek, de egyáltalán nem mondhatjuk, hogy minden nehézséget leküzdöttünk volna, s máris megfelelően megalapoztuk második ötéves tervünket. Sőt, az első félév biztató és felfelé mutató gazdasági eredményei után, mint ismeretes, már a nyáron bizonyos megtorpanás következett. A munkatermelékenység színvonala az iparban, a növekedés ellenére, alacsony, alig haladja meg az 1953. év első félévének színvonalát.

Mindez parancsolón megköveteli, hogy behatóan foglalkozzunk a népgazdaságunk fejlődését gátló hibákkal és fogyatékosságokkal, megkeressük a tartalékokat és hozzájáruljunk kiaknázásukhoz.

A szocialista népgazdaság fejlődése törvényszerű folyamat. „A szocializmus gazdasági törvényei megadják a lehetőséget a szocialista gazdaság fejlesztésére, szüntelen előbbrevitelére. E lehetőség valóraváltása érdekében meg kell tanulni ezeknek az objektív gazdasági törvényeknek teljes hozzáértéssel való alkalmazását. Az objektív gazdasági törvények megismerése és helyes alkalmazása alapja a Kommunista Párt és a szocialista állam gazdaságpolitikájának. Minél teljesebben ismeri meg a szocialista társadalom a gazdasági törvényeket, annál pontosabban tükrözi e törvények követelményeit gyakorlati tevékenységében, annál sikeresebben éri el céljait." (*Politikai Gazdaságtan Tankönyv*. 442. old. *Szikra*. 1955.)

Ismeretes, hogy „... az emberek nem a termelés kedvéért termelnek, hanem szükségleteik kielégítése érdekében." (*Sztálin*. A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban. 75. old. *Szikra*. 1952.) A társadalmi termelés végső célja minden termelési módban a fogyasztás. A termelőeszközök tőkés magántulajdona azonban háttérbe szorítja a társadalmi termelés általános célját, amelynek helyét sajátos — a tulajdonviszonyokból fakadó — közvetlen cél foglalja el. A kapitalizmusban a termelés közvetlen célja a profitszerzés.

A termelőeszközök tőkés tulajdonának megsemmisítése és a termelőeszközök társadalmi tulajdonba vétele gyökeresen megváltoztatja a termelés közvetlen célját. A szocializmusban a termelés közvetlen célja: az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségleteinek maximális kielégítése. Tehát *a termelés közvetlen célja egybeesik végső, általános céljával.*

A termelési viszonyok, amelyek meghatározzák a társadalmi termelés közvetlen célját, magukban foglalják a termékek elosztásának formáit, benne a személyes fogyasztási cikkek elosztásának módját is. A kapitalizmusban a tőkés-bérmunkás termelési viszony *objektíve* meghatározza, hogy a munkások részesedése a személyes fogyasztási cikkekből általában nem haladhatja meg munkaerejük értékét, sőt rendszerint kevesebb ennél. A szocialista elosztás gyökeresen ellentétes az elosztás tőkés formájával: a szocializmusban a társadalmi termékkel — a termelőeszközök társadalmi tulajdonának megfelelően — maga a társadalom, illetve a kolhoz-csoporttulajdon alapján a társadalom egy-egy csoportja rendelkezik.

A szocializmusban maga a társadalom rendelkezik a társadalmi termékkel, s azt saját tagjai érdekeinek megfelelően használja fel. *A társadalom azonban nem rendelkezhet önkényesen a társadalmi termékkel, mert annak egész újratermelése — tehát elosztása is — gazdasági törvényszerűségeknek alávetett folyamat,* amelyen az újratermelés *objektív* törvényei uralkodnak.

Marx megsemmisítő bírálatnak vetette alá *A góthai program kritikája* című művében Lasalle és követői utopisztikus kispolgári nézeteit „az igazságos és levonás nélküli munkahozadékról". Zseniális tudományos előrelátással feltárta, hogy a szocialista társadalom milyen — objektív törvények szabta — keretek közt rendelkezhet csak szabadon a társadalmi termékkel és milyen szükségszerű levonások után fordíthatja a megmaradó részt a termelő dolgozók személyes fogyasztási szükségleteinek maximális kielégítésére.

A marxi tanítások hatalmas gyakorlati jelentősége abban van, hogy felvérteznek minden olyan utopisztikus elosztási ábránd ellen, amely figyelmen kívül hagyja a termelés és az elosztás tényleges összefüggéseit és nem számol azzal a ténnyel, hogy *az elosztás csak egyik láncszeme a társadalmi újratermelésnek, de semmilyen körülmények közt sem meghatározó kiindulópontja.*

A szocialista termelés céljának felszínes elemzése azzal a veszéllyel fenyeget, hogy durván elferdítve értelmezzük a szocializmus gazdasági alaptörvényét: elszakítjuk a gazdasági alaptörvény cél-oldalát eszköz-oldalától, úgy tüntetjük fel a szocializmust, mintha annak *lényege az elosztás* és ezen keresztül a fogyasztás lenne. A szocializmus lényegének ilyen természetű elferdítésével már a kispolgári és burzsoá „szocialisták" nézeteiben is találkozhattunk. Ilyen nézeteket vallott például Proudhon és Dühring. Ezeknek a hamis, antimarxista nézeteknek a feléledésére van bizonyos lehetőség a mi viszonyaink közt is. A szocializmus gazdasági alaptörvénye cél- és eszköz-oldalának megengedhetetlen szétszakítása jellemezte a Központi Vezetőség márciusi határozatában leleplezett jobboldali nézeteket is. A márciusi plénum határozata szétzúzta ezeket, s megállapította: „A növekvő jólét, a bővített szo-

cialista újratermelésből és annak révén a szocialista felhalmozásból fakad. A szocialista felhalmozást a termelékenység növekedése, az önköltség csökkenése teszi lehetővé. A párt helyes politikája biztosítja hazánk gazdasági megerősödését és népünk jólétének állandó növelését, ezzel szemben a párt vonalától eltérő jobboldali politika érvényesülése aláásná hazánk megerősödését és végső következményként népünket mind alacsonyabb életszínvonalra szorítaná vissza." (A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének 1955. márciusi határozata a politikai helyzetről és a párt feladatairól. II. fejezet.)

A munkatermelékenység és a fogyasztási alap alakulása

A Központi Vezetőség idézett határozata kidomborítja az összefüggést az életszínvonal emelése és a bővített újratermelés, a bővített újratermelés és a szocialista felhalmozás, a felhalmozás és a munkatermelékenység (valamint az önköltségcsökkentés) közt. Ezek az összefüggések a dolgoknak egyáltalán nemcsak gazdaságpolitikai megfontolások alapján való összekapcsolását jelentik, hanem kifejezik a szocialista népgazdaság említett folyamatai és fejlődési mozzanatai közt meglevő, az emberek akaratától független, *objektív gazdasági összefüggéseket.* Ezek közül elsősorban a növekvő jólét és a munkatermelékenység összefüggése érdekli a dolgozók tömegeit, hiszen a jólét és a munkatermelékenység szorosan összefüggenek a dolgozók mindennapi életével és tevékenységével. Ennek a kapcsolatnak világos megmagyarázása annál is fontosabb, mert a jobboldali elhajlás bizonyos „felülről várási" hangulatot terjesztett és sokak előtt elhomályosította azt a legegyszerűbb közgazdasági igazságot, hogy a szocializmusban és éppen így az épülő szocializmusban is a nép jólétét elsősorban a dolgozó tömegek termelő tevékenysége és nem a párt Központi Vezetőségének vagy a kormánynak az elhatározásai teremtik meg.

Van-e egyáltalán összefüggés a reálbérek és a munkatermelékenység alakulása közt? Ha van, miben áll ez? Ismeretes, hogy a szocializmus gazdasági alaptörvénye —, amelynek alárendelten hat a munka szerinti elosztás specifikus gazdasági törvénye — egyebek közt megköveteli, hogy rendszeresen nőjön a munka szerint elosztásra kerülő egyéni fogyasztási alap, sőt rendszeresen nőjön annak az egy dolgozóra eső hányada is. Az egyéni fogyasztási alapból munkabér formában részesülő munkásoknak és alkalmazottaknak ez annyit jelent, hogy rendszeresen nőnie kell az egy dolgozóra jutó reálbérnek. De a szocializmusban objektív gazdasági törvény a munkatermelékenység állandó növekedésének törvénye is. E két törvény szorosan összefügg.

A munkatermelékenység szakadatlan növekedése a társadalom állandó gazdagodásának, a jólét szüntelen növekedésének alapja. A munkatermelékenység növekedése teszi lehetővé — a termelésben részt vevők számának növekedésén túl —, hogy évről évre növekedjék a társadalmi termék, benne a nemzeti jövedelem, s ezáltal növelhető legyen a munka szerint elosztásra kerülő egyéni fogyasztási alap is. *A munka szerinti elosztás megalapozza a munkatermelékenység állandó növelésében való egyéni anyagi érdekeltséget is,* tehát hozzájárul a munkatermelékenység állandó növekedése törvényének érvényesüléséhez.

Az egyéni fogyasztási alap és elsősorban az egy dolgozóra jutó egyéni fogyasztási alap növekedésének forrása a munkatermelékenység fokozódása. *De a munkatermelékenység növekedési ütemének rendszeresen gyorsabbnak kell lennie az egy dolgozóra jutó egyéni fogyasztási alap növekedési üteménél. Ez gazdasági törvény.* Érvénye kiterjed minden olyan termelőmódra, amelyben a munkatermelékenység jelentős növekedése párosul a számottevő méretű bővített újratermeléssel. Éppen emiatt ez a törvény különösen jelentős a szocializmusban.

A munkatermelékenység *növekedése* és az egyéni fogyasztási alap növekedési lehetősége közti törvényszerű összefüggés a bővített szocialista újratermelés *legáltalánosabb összefüggéseinek sajátos kifejeződése.* (Erre az összefüggésre hazai irodalmunkban először Nagy Tamásnak a Társadalmi Szemle 1955. február—márciusi számában írt cikke mutatott rá.)

Marx feltárta azt a gazdasági törvényt, hogy a munkatermelékenység növekedése kifejezője a termékegység termeléséhez társadalmilag szükséges egész munkamennyiség csökkenése; de ez a csökkenés úgy megy végbe, hogy közben a termékegységben megtestesült *élőmunka részaránya* csökken és a tárgyiasult (holt-) munka részaránya nő. Ezt a törvényszerűséget a gazdasági fejlődés tényei sokoldalúan igazolják.

A termékegységben levő holtmunka hányadának növekedését lassítják ugyan bizonyos tényezők (a munkaeszközök és a termelésben felhasznált anyagok értékének csökkenése, az anyagmegtakarítás, a gépek jobb és gazdaságosabb kihasználása stb.), amelyek a törvényben tükröződő tendenciával ellentétes tendenciaként hatnak, de nem szüntetik meg e tendencia általános érvényességét.

E szerint minden termékegységben egyre kisebb hányadú a befejező termelési szakaszban reárakódó új érték. Mivel azonban ez minden egyes termékre érvényes törvény, a társadalmi termék értékrész-arányainak is ugyanígy kell változniuk. A társadalmi termék értéke az egy év alatt termelt összes termékek értékének összege. Mivel a társadalmi terméket alkotó termékek értékében nő a tárgyiasult munka részaránya, ezért a társadalmi termék egész értékében is nő az átvitt érték hányada és csökken a társadalmi termékben megtestesülő új érték: a nemzeti jövedelem hányada. Tehát *a munka növekvő termelékenysége esetén törvényszerű, hogy a nemzeti jövedelem értéke a társadalmi termék értékének csökkenő hányada,* vagy más szóval: *törvényszerű, hogy a nemzeti jövedelem értéke lassabban nő a társadalmi termék értékénél.* Mindez persze tendenciaként hoszabb időszakon belül érvényesül.

Könnyen belátható, hogy ha a társadalmi termék értékének növekedése gyorsabb, mint a nemzeti jövedelemé, akkor *a társadalmi termék tömegének is gyorsabban kell nőnie a nemzeti jövedelem tömegénél.* Ennek ellenkezője csak akkor következhetnék be, ha a munkatermelékenység rendszeresen gyorsabban nőne azokban a termelési ágakban, amelyekben a nemzeti jövedelmet megtestesítő termékeket termelik. A munkatermelékenység ilyen egyenlőtlen fejlődésének feltételezésére azonban semmi okunk nincs.

A munkatermelékenység és az egyéni fogyasztási alap növekedésének szükségszerű összefüggése, tudniillik, hogy a munkatermelékenységnek feltétlenül gyorsabban kell nőnie az egy dolgozóra jutó egyéni

fogyasztási alapnál, az eddig kifejtettekből közvetlenül következik. Sőt, megbontja a bővített újratermelés normális menetét az is, ha az egy főre jutó fogyasztási alap a termelékenységgel azonos ütemben nő.

Gondoljuk végig a következő leegyszerűsített példát: egy országban csak a munkatermelékenység fokozása révén nő a termelés, vagyis a munkáslétszám változatlan. Ebben az esetben a társadalmi termék és a termelékenység azonos százalékban nő. Ha már most az illető ország évente a munkatermelékenység növekedésének ütemében növeli az egyéni fogyasztási alapot, akkor a munkatermelékenység növekedési üteménél lassabban növekvő nemzeti jövedelemből szükségképpen évről évre nagyobb hányadot fordít egyéni fogyasztásra. Ez viszont azzal a következménnyel jár, hogy évről évre csökken a nemzeti jövedelemnek a társadalmi fogyasztásra, illetve felhalmozásra jutó hányada. Ha a társadalmi fogyasztás mértéke változatlan arányú marad, akkor is *a munkatermelékenység növekedésével azonos ütemben növekvő egyéni fogyasztási alap elreteszeli a felhalmozás forrásait és aláássa a bővített újratermelés lehetőségét.**

Az eddig kifejtettekből következik, hogy a népgazdaság minden területén gyorsabban kell növekednie a termelésnek — vagyis a társadalmi termékhez való *hozzájárulás* mértékének —, mint amekkora az egyéni fogyasztási alapból való *részesedés* növekedése. Az állami ipar dolgozói az egyéni fogyasztási alap reájuk jutó részéhez elsősorban munkabérük formájában jutnak hozzá. Egy vállalat dolgozói kollektívájának ezt az egyéni fogyasztási alapból való részesedését a vállalati béralap fejezi ki. A vállalatnak a társadalmi termékhez való hozzájárulását a termelési mutatói mérik. Következésképpen *biztosítani kell a vállalatoknál a termelésnek a vállalati béralap növekedésénél gyorsabb ütemű növekedését;* vagy másként kifejezve: *az egy főre jutó termelés növekedésének* (a vállalati szinten mért termelékenységnövekedésnek) *meg kell előznie az átlagbérek növekedését.*

* A gondolatmenetet számszerű példával is szemléltethetjük:

Bizonyos évben az ország társadalmi termékének értéke 100, ebből a nemzeti jövedelem 40. A nemzeti jövedelem megoszlása felhalmozási és fogyasztási alapra 25 : 75. (Az egyszerűség kedvéért az egyéni és a társadalmi fogyasztási alapot nem választottuk külön.) A munkáslétszám változatlan, a munkatermelékenység népgazdasági szinten évi 10 százalékkal, a nemzeti jövedelem évi 8 százalékkal nő. Ha a fogyasztási alapot évről évre a munkatermelékenység növekedésével azonos ütemben — tehát 10 százalékkal — növelnénk, 5 év alatt a társadalmi termék, a nemzeti jövedelem, a fogyasztási és a felhalmozási alap nagysága és hányada a következőképpen alakulna:

Év	Társadalmi termék	Nemzeti jövedelem	Fogyasztási alap	Felhalmozási alap	Felhalmozási alap a nemzeti jövedelem százalékában
1.	100	40	30	10	25
2.	110	43,2	33	10,2	23,6
3.	121	46,66	36,3	10,36	22,2
4.	133,10	50,39	39,93	10,46	20,8
5.	146,41	54,42	43,92	10,5	19,3

Amint várható volt, a felhalmozási alap hányada a nemzeti jövedelemben évről évre jelentősen csökken. Ez a tipikus példája annak, amikor az ország „megeszi a jövőjét".

Bérrendszerünk és a munkatermelékenység növekedésének ösztönzése

A munkatermelékenység növelésében ötéves tervünk idején jelentős eredményeket értünk el. Az ötéves terv első három éve alatt gyáriparunkban a munkatermelékenység (egy munkásra számított termelési érték változatlan áron) 45,9 százalékkal nőtt. Ilyen hatalmas növekedés kapitalista viszonyok közt elképzelhetetlen, s ebben a tényben önmagában tükröződik szocializmust építő rendünk fölénye a kapitalizmussal szemben. De egyúttal meg kell állapítanunk, hogy a munkatermelékenység növekedési üteme egyik évről a másikra felettébb egyenlőtlen volt. 1952-ről 1953-ra a növekedés nagyon meglassult, 1954-ben pedig visszaesés következett be.

Ismeretes, hogy erre az aggasztó tünetre már a párt III. kongresszusa felhívta a figyelmet, s végül a Központi Vezetőség márciusi határozata teremtette meg a feltételeket ahhoz, hogy következetes harc bontakozhassék ki e veszélyes folyamat megállításáért.

A munkatermelékenység állandó növeléséért folyó harcban számos eszközünk van. Az új technika elterjesztése, a meglevő technika mind teljesebb kihasználása, a fejlettebb technológiai eljárások meghonosítása, a munkszervezés javítása, a munkafegyelem állandó erősítése, a munkaverseny mozgósító erejének kibontakoztatása stb. — mind megannyi lehetőség, hogy érvényt szerezzünk a munkatermelékenység állandó növekedését követelő gazdasági törvénynek. E lehetőségek kihasználásának azonban egy pillanatra sem szabad elhomályosítania, hogy milyen jelentős emelője a törvény érvényesülésének a munka szerinti elosztás következetes megvalósítása, a termelékenység növelésében való egyéni anyagi érdekeltség biztosítása. Nálunk ma még sokan elégedetlenek a reálbérek színvonalával, de elégedetlenségükben tévesen bérrendszerünket okolják, amely, szerintük, nem biztosít magasabb életszínvonalat. Ez az álláspont teljesen elhibázott. A bérezés semmiféle életszínvonalat nem biztosít, hiszen csak *közvetíti* az egyéni fogyasztási alap *elosztását.* Ezért teljesen tudománytalan bérrendszerünknek a reálbérszínvonal oldaláról való bírálata. Bérrendszerünket abból a szempontból kell és lehet elemezni, hogy *milyen anyagi ösztönzést valósít meg az egyéni fogyasztás növelése fő feltételének megteremtéséhez: a munkatermelékenység növeléséhez.*

A Központi Vezetőség márciusi határozata előtti időkben a jobboldali elhajlók lenézően és elítélőleg nyilatkoztak bérrendszerünkről, egészében rossznak bélyegezték azt. Ez a nézet nemcsak hamis volt, hanem veszélyes következményekkel is járt. Sikerült elterjeszteni azt a hitet, hogy rövidesen új, a mostanitól gyökeresen különböző bérrendszerre térünk át. A jelenlegit pedig, mivel az rossz, nem is kell pontosan megtartani. Mindenki jogosan megsértheti követelményeit. A jobboldali elhajlás következtében „erkölcsi igazolást és alátámasztást" nyert a bérfegyelem megsértése, a bérezésre vonatkozó állami szabályok semmibe vétele. Mind ez nagy károkat okozott és fékezte a bérezés ösztönző hatását, hiszen e hatásnak mindenképpen feltétele a szilárd bérfegyelem.

Az első ötéves terv időszakában népgazdaságunk állami szektorában *alapjaiban szocialista bérrendszert szerveztünk meg.* Bérrendsze-

rünk mind tartalmában, mind formájában szocialista, s — számos, jelentős fogyatékossága ellenére — lényegében *kielégíti a munka szerinti elosztás törvényének legfőbb követelményeit.* Ennek megfelelően bérrendszerünk *ösztönöz a munkatermelékenység növelésére is.*

Iparunkban a munkások nagy többségét darabbér formájában díjazzuk. A darabbér, lényegénél fogva, ösztönzi a munkásokat egyéni teljesítményeik fokozására, s ezt a munkaidő teljes kihasználásával, munkájuk jobb megszervezésével, ésszerűsítéssel és újítások alkalmazásával — egyszóval a munkatermelékenység különböző módszerekkel való növelésével érik el. A tarifális darabbér-rendszer nagyobb bért biztosít a kvalifikáltabb munkáért, s ezáltal ösztönzi a munkásokat, hogy növeljék szakképzettségüket, s ez a munkatermelékenység állandó fokozásának egyik fontos tényezője.

A darabbér-rendszer körén kívül eső munkások jelentős hányada prémiumos időbért kap. Ez a forma is közvetlen kapcsolatot teremt a munkás munkájának eredményessége és a munkás keresete közt. A műszaki és a vezető adminisztratív dolgozók prémiumrendszere ugyancsak ösztönöz a munkatermelékenység növelésének előmozdítására, hiszen a premizálás lehetőségeit a termelési és az önköltségcsökkentési tervek teljesítésétől teszi függővé. A Kohó- és Gépipari Minisztérium üzemeiben az idei új prémiumszabályzat szerint ezen túlmenően külön is díjazzuk a műszaki fejlesztési feladatok sikeres megoldását, s ez rendkívüli jelentőségű, ha meggondoljuk, hogy a szocializmusban a műszaki fejlesztés a munkatermelékenység növelésének egyik fő eszköze.

Határozottan el kell tehát utasítanunk azokat a nézeteket, amelyek egész bérrendszerünket elítélték. De megállapíthatjuk, hogy a munka szerinti elosztás gazdasági törvényének teljes hozzáértéssel való alkalmazását még nem értük el. Emiatt bérrendszerünkben és gyakorlati megvalósításában még sok a hiba és a fogyatékosság. Az ötéves terv során kialakítottuk ugyan a Szovjetunió több évtizedes gyakorlatában bevált bérezési formákat, de ezek alkalmazása még nem minden vonatkozásban tökéletes.

Darabbér-rendszerünk korántsem aknázza még ki a munkatermelékenység növelésére való anyagi ösztönzés valamennyi lehetőségét. Ennek fő oka, hogy az elmúlt évek során az ipari munka normázása nem fejlődött kellőképpen. A használatos normák zöme nem műszaki, hanem becsült vagy legjobb esetben statisztikai norma. Még a műszaki normákként nyilvántartott munkanormák helyessége is sokszor kétséges. Például a Budapesti Szerszámgépgyárban a nyilvántartott normák 75 százaléka állítólag műszaki norma. Mégis ez év elején a darabbérben dolgozók átlagos teljesítménye 180—185 százalék körül mozgott.

A normák lazasága — vagyis, hogy nem felelnek meg lényegüknek — számos spontán hatás forrásává válik: egyrészt közvetlenül gátolja a teljesítmények további növelését, másrészt, a normák lazulásának nagyfokú egyenlőtlensége miatt, bér- és kereseti aránytalanságokat támaszt és munkaerővándorlást idéz elő.

Iparunk normahelyzete nem kielégítő voltának több oka van. Elsősorban az, hogy a jobboldali nézetek hatása miatt éveken át nem tettünk hatékony intézkedéseket a normák rendezésére, jóllehet köz-

tudomású, hogy az ipar műszaki fejlődése következtében a korábban helyes normák is törvényszerűen elavulnak. A jobboldali elhajlás nyomán fokozódott általános lazulás azzal tetézte mindezt, hogy a normafegyelem nagyfokú meglazulásával járt.

Március óta sokat tettünk a normafegyelem megszilárdításáért. De az 1955. évi bérügyi intézkedések sikeres végrehajtása sem oldja meg teljesen a feladatot. Az átlagos teljesítményszázalékok ma is majdnem minden iparágban jóval a 100 százalék felett vannak. Bérrendszerünk egyik jelentős fogyatékossága, hogy még mindig nagy a távolság a munkások tényleges kereseti színvonala és a tarifa szerinti bérszínvonal, vagyis a 100 százalékos normateljesítés alapján kialakuló bérszínvonal közt. A munkások kereseti színvonalát tulajdonképpen nem a tarifa szerinti bér, hanem a normák túlteljesítéséből adódó többlet alakítja ki. Ez a helyzet felettébb egészségtelen. Ilyen körülmények közt ugyanis elkerülhetetlen, hogy az új munkák normáit is már eleve lazán, a kialakult átlagos teljesítményszázalékok alapján állapítsák meg.

A darabbér-rendszer termelékenységnövelésre ösztönző hatásának maximális kibontakoztatása csak akkor lehetséges, ha az átlagteljesítmények minden iparágban 100—105 százalék körül rögzítődnek. Ehhez természetesen megfelelő, a mostaninál magasabb bértarifák szükségesek. Tarifáink elmaradottak, gátolják, hogy megfelelő színvonalra emeljük a normázást.

E jelenség káros hatására mutatott rá az SZKP Központi Bizottságának 1955. július 11-i határozata is. „A bérskálák és a bértételek elavultak és elmaradnak a bérszínvonaltól, s emiatt a teljesítménynormákat nem a technika vivmányai és a kiváló munkások munkatapasztalatai alapján állapítják meg, hanem mesterségesen az elért bérszínvonalhoz idomítják."

A műszaki normák elterjesztése még a legutóbbi időkben is vontatottan haladt. Az eddig szerzett tapasztalatok szerint az idei bérügyi intézkedések végrehajtása nyomán *nem nőtt a műszaki normák arányszáma,* pedig ez határozott cél volt. Sőt, egyes üzemekben a technológiai folyamatokban történt változások elemzése nélkül vizsgálták felül a régebbi műszaki normákat is, emiatt ezek lényegében statisztikai normákká alakultak át.

Fékezi bérrendszerünk termelékenységnövelésre ösztönző hatását, hogy bértarifa-rendszerünkben nem érvényesül kellően a szakképzett és a szakképzetlen munkák díjazásbeli megkülönböztetése. Még a vasiparban is, ahol pedig a legnagyobb a különbség az egyes munkák közt, mindössze 2,03-szor nagyobb a legnagyobb bértétel a legkisebbnél. Ha meggondoljuk, hogy ma a gyakorlatban az I. és a VIII. kategóriát alig használjuk ki, valamint, hogy egy-egy vasipari szakmában (esztergályos, lakatos stb.) általában csak 3—4 munkakategória alapján történik az alapbér-besorolás, egyáltalán nem tekinthetjük kielégítőnek ezt a megkülönböztetést. Összehasonlításként érdemes megemlíteni, hogy az SZKP Központi Bizottságának már említett plénuma bírálta a Szovjetunió ipari bérrendszerét, mert a nehéziparban a tarifák koefficiensei csak 2,5—2,6-ig terjednek, jóllehet a Nagy Honvédő Háború előtt a legnagyobb és a legkisebb bértétel hányadosa elérte — helyenként meg is

haladta — a 3,5-et. Az elkövetkező évek bértarifa-módosítása során határozottan *növelnünk kell a bértarifa-tételek közti különbségeket.*

A márciusi határozat előtt gyakran hallható vélemény volt, hogy a darabbér-rendszer lehetetlenné teszi a minőség javítását, ezért a munkások széles rétegeire vonatkozó új bérezési formát, „minőségi bérezést" kell kialakítani. Határozottan szembe kell szállnunk azokkal, akik a termékminőség fogyatékosságainak okát a darabbér-rendszerben látják.

A darabbér-rendszer csak látszólag, rosszul alkalmazva válhat és válik a termékminőség javításának gátjává. Tudniillik akkor, ha a darabbér-rendszer szabályaiból csak annyit alkalmazunk, hogy több darabért több bért kell fizetni. Ebben az esetben igaz, hogy a bérezés csak a mennyiségi túlteljesítésre ösztönöz. De nem szabad megfeledkeznünk a Munka Törvénykönyvének a selejtes termékek elszámolására vonatkozó rendelkezéseiről, amelyek a darabbér-rendszer szerves és elengedhetetlen részét alkotják. E rendelkezések szerint *a teljes darabbér csak a kifogástalan minőségű darabért jár;* gyengébb minőségű termékekért csökkentett összegű darabbér jár; teljesen selejtes termékért pedig nem szabad bért fizetni. Sőt, a munkás hibájából keletkezett selejtkárért a dolgozót kártérítés fizetésére kell kötelezni. Ha az üzemek ezeket a törvényes előírásokat megtartják, akkor maga a darabbér-rendszer egyszersmind „minőségi" bérezés is, tudniillik *anyagilag érdekeltté teszi a dolgozót a jó minőségű termékek gyártásában.*

Vállalataink azonban szinte „nem is ismerik" a selejtes termékek elszámolásáról intézkedő rendelkezéseket.

Itt van tehát a gyökere annak, hogy a darabbérezés „ellentmond" a minőségjavítás és a selejtcsökkentés követelményeinek. Akik opportunizmusból nem akarnak síkra szállni a minőségi követelmények mellett, azt kívánják, hogy a minőségileg kifogástalan termékekért fizessünk a mostaninál többet, pedig a darabbér a kifogástalan minőségű munkáért jár. Le kell lepleznünk, hogy korábban a „minőségi bérezés" jelszava mögött lényegében a kereseti színvonal emelésére irányuló törekvések bújtak meg. A minőségjavítás útján tehát elsősorban a darabbér-rendszer meglevő lehetőségeit kihasználva kell előre mennünk.

Egyúttal el kell ismernünk, hogy a darabbér-rendszer jelenlegi alkalmazása egyes esetekben valóban nem megfelelő és ellentmond a minőség, a gazdaságosság — sőt néha a legegyszerűbb ésszerűség — szempontjainak is.

A darabbér-rendszer célszerű alkalmazhatóságának sok fontos munkaszervezésbeli feltétele van: biztosítani kell a munka folyamatosságát, előre meg kell tudni állapítani a végzett munkák normaidejét, biztosítani kell a termékek mennyiség és minőség szerint való átvételét, meg kell szervezni a normaidők utalványozásához és a teljesítmények elszámolásához szükséges bizonylati rendszert stb. Ahol ezek a feltételek nincsenek meg, ott a darabbér *nem megfelelő bérezési forma,* mert nagy visszaélésekre ad alkalmat. Megcsúfolják a darabbér-rendszert, amikor egyszeri, előre meg sem becsülhető javítási munkákért darabbért számolnak el és *utólag utalványozzák* a már teljesített munkára a normaidőt, vagy amikor az ügyeletes villanyszerelő — aki egész műszakját időbérben tölti — darabbéres utalványt kap egy biztosíték ki-

cserélésére. Nem szabad darabbért alkalmazni ott sem, ahol a minőségi ellenőrzés lehetőségei nincsenek meg, vagy a végzett munka mennyisége nem mérhető (például kiküldetésben végzett javítás stb.).

Vannak bizonyos munkák, amelyekre a darabbér-rendszer alkalmazása gazdasági meggondolások miatt nem célszerű (például nagy értékű alkatrészek befejező megmunkálása). Ezek esetében a darabbér mennyiségnövelésre és a minőség elhanyagolására ösztönző hatását nem ellensúlyozza kellően a selejtkártérítés megkövetelése. A népgazdaság érdeke ilyenkor azt kívánja, hogy a dolgozó időbért, esetleg prémiumokat kapjon felelősségteljes munkája megfelelő elvégzéséért. Nem helyeselhető az sem, hogy egyes üzemekben a kísérleti gyártással kapcsolatos munkákra is darabbér-rendszert alkalmaznak becsült normák alapján.

A darabbér-rendszer alkalmazásának mechanikus túlhajtásához hasonló hiba egyes területeken az egyéni elszámolás túlzott és nem jó hatású erőltetése. Ismeretes, hogy az úgynevezett csoportos elszámolás általában egyenlősítési elemeket rejt magában. A csoport legkiválóbb tagjainak teljesítményéből ugyanis részesülnek a csoport gyenge munkásai is. Ez kétségtelenül fékezi az élenjárók igyekezetét teljesítményeik további növelésére. De egyáltalán nem helyes, hogy az egyéni bérezés előnyeinek dogmatikus felfogása nyomán olyan területeken is rátértünk az egyéni bérezésre, ahol ez a termelési folyamat jellegének nem felel meg, és ezért hátrányos.

A tapasztalatok szerint bizonyos csoportban végzett munkáknál az egyéni bérezés erőltetése nyomán felbomlott a csoportok kollektívája, megnehezült, gyakran lehetetlenné vált a munka minőségi és mennyiségi ellenőrzése, és sok bércsalásra adódott lehetőség. Anélkül, hogy elhomályosítanánk az egyéni bérezés előnyeit, bizonyos esetekben szükségesnek látszik, hogy visszatérjünk a korábban megszüntetett csoportos bérezéshez. A csoportos munkák megszervezése általában ott szükséges, ahol a munkát egy személy nem tudja elvégezni, vagy ahol a munka csoportban való megosztása előnyös, végül, ahol az egyéni munka is lehetséges lenne, de az elszámolás csak csoportokban lehetséges.

Különösen jelentős a csoportos elszámolás, ha a termék minősége több munkás munkájától, tevékenységétől függ, de átvétel után már nem dönthető el, hogy a minőségi hiba, a selejt stb. kinek az egyéni mulasztásából ered. Ilyen esetben a selejtes termék elszámolására vonatkozó rendelkezéseket egyéni bérezésben nem lehet alkalmazni. Következésképpen ilyen körülmények közt az egyéni darabbérezés valóban akadályozza a minőség javítását, a selejt csökkentését.

Az említett káros jelenségek nyilvánvalóan nem a darabbér-rendszer vagy az egyéni bérezési rendszer, hanem *alkalmazásuk* hibáiból fakadnak. Ezeket a bérrendszereket mindenféle támadással szemben meg kell védenünk, de a gyakorlati alkalmazás hibáit ki kell javítanunk.

A munka szerinti elosztás tökéletesítésének nagy kihasználatlan lehetőségei rejlenek bérrendszereinkben. A fő feladat a bér- és normafegyelem megszilárdítása, a bérrendszerek alkalmazásában és végrehajtásában elkövetett hibák kijavítása. Ez nem mond ellent annak, hogy egyszersmind szükséges más bérezési formák szélesebb körben való alkalmazása, illetve meghonosítása. A Központi Vezetőség márciusi határozata óta egyesek húzódoznak az újabb bérezési formák alkalmazásá-

nak gondolatától, mert attól félnek, hogy az ilyen irányú javaslatok mögött jobboldali tendenciák húzódnak meg. Pedig az eddig szerzett tapasztalatok azt bizonyítják, hogy *az ipar sok területén lehetséges, sőt szükséges, hogy különféle kombinált bérezési formákat alkalmazzunk,* mert csak így biztosítható a bonyolult és sokirányú feladatok egyidejű megoldása, a megoldásra való anyagi ösztönzés.

A kombinált bérezési formák közül elsősorban a progresszív darabbért, a különleges (minőségi, anyagmegtakarítási stb.) feladatok megoldásáért pedig a prémiummal kiegészített darabbért (esetleg időbért) kell kiterjedtebben alkalmaznunk.

Az elmúlt évek során minőségi, illetve selejtcsökkentési prémiummal egybekapcsolt darabbért honosítottunk meg a pamutiparban, a cipőiparban, a kohászatban, egyes öntődékben és bányaüzemekben, valamint még néhány kisebb területen. Progresszív darabbér-rendszer van a bányászatban, az építőanyagipar egyes területein stb. Anyagmegtakarítási prémiumot kapnak a kazánfűtők (szén) és a cipőipari szabászok. Folyik az anyagkihasználási prémiummal egybekötött bérezés meghonosítása a vegyiparban stb. Ezeknek a bérezési formáknak a tapasztalatai, a kezdeti nehézségektől eltekintve, általában pozitívak. Tehát nincs rá ok, hogy húzódozzunk ezeknek a formáknak az elterjesztésétől.

Véleményem szerint elsősorban azokon a területeken kell megkísérelnünk a progresszív darabbér alkalmazását, amelyeken sok évig rendkívül csekély volt a teljesítmények „természetes" növekedése. Ilyenek a textilipar kötött fordulatszámú gépeken végzett munkái, általában a kötött fordulatszámú gépeken végzett munkák területe (például a vasiparban) és egyéb olyan munkaterületek, ahol a teljesítményeket a technikai és a technológiai adottságok, a reájuk épülő műszaki normák szűk korlátok közé szorítják, a teljesítmények lehető maximális növelése pedig fontos népgazdasági érdek.

Megfontolandó a minőségjavítást közvetlenül ösztönző bérezési formák alkalmazásának kiterjesztése is. Bár hangsúlyozni kell, hogy *pusztán* bérezési módszerekkel a minőségjavításban jelentős előrehaladást nem lehet elérni, mégis kétségtelenül hasznos és szükséges, hogy az ipar egyes területein *megfelelő bérezési formák segítségével közvetlenül is ösztönözzünk a minőség fokozott javítására.*

A minőségjavításra való ösztönzés szempontjából a termelés egyes ágai közt jelentős megkülönböztetés szükséges. Az ipar egyes termékei minőségileg osztályozhatók. Más termékek a minőségi követelményeknek megfelelő vagy selejtes termékekre oszthatók fel. Ez utóbbi csoportban is van javítható és nem javítható selejt.

A minőségileg nem osztályozható termékek esetében jelentős anyagi ösztönzés a minőségi színvonal megtartására, illetve emelésére, ha a selejtes termék elszámolására vonatkozó rendelkezéseket a már említett módon pontosan megtartják. Mégis szükséges lehet bizonyos esetekben, hogy anyagi ösztönzéssel közvetlenül is elősegítsük a selejt leszorítását a megtűrt színvonal alá. A premizálás általában akkor helyén való, ha:

1. a munka jellege figyelmes munkavégzés esetén is selejtveszélyes;

2. a tervezett premizálás gazdasági előnyt biztosít, vagyis a prémium nem több, mint a selejtcsökkenésből eredő megtakarítás.

A selejtcsökkentés premizálásának bizonyos feltételei is vannak. Csak akkor szabad premizálni, ha:

1. a megtűrt selejt-szinteket a technológia mérlegelésével műszaki alapon állapították meg;

2. biztosítva van a selejt okmányszerű nyilvántartása.

A premizálást csak azok körére szabad kiterjeszteni, akik a selejt csökkentését kimutathatóan befolyásolják. Végül, a rendszernek feltétlenül „plusz—mínusz" hatásúnak kell lennie: a tűrt selejt szintjének megtartása, vagy annál jobb eredmények esetén a dolgozóknak meghatározott prémiummal növelt, a tűrt selejtnél nagyobb selejt esetén meghatározott levonással csökkentett darabbért kell kapniuk.

A tapasztalatok szerint, ha a feltételek nincsenek meg, ha a rendszer nem jár hátránnyal is a rossz munka esetén, hanem csak előnyt jelent a jó munka esetén, akkor a selejtcsökkentési premizálás fokozatosan *puszta béremelő tényezővé válik,* anélkül, hogy kimutathatóan hozzájárulna a selejt csökkenéséhez.

A minőségileg osztályozható termékeket illetően a darabbér a selejtes termékek elszámolására vonatkozó rendelkezések teljes megtartása esetén sem nyújt elég biztosítékot arra, hogy a mennyiségi teljesítmények növelésére irányuló törekvés nem megy a minőség rovására. Ha a dolgozó például az első- és a másodosztályú termékért azonos darabbérben részesül, nem igyekszik első osztályú terméket termelni. A tapasztalatok szerint ilyenkor általában az a helyes, ha a dolgozó az első osztályú termékért teljes darabbért, az alacsonyabb osztályú termékekért ennél kevesebbet kap. Kivételesen helyén való lehet az első osztályúnál igazoltan jobb minőségű (például exportra termelt különleges minőségű) termékekért a nagyobb darabbér elszámolása. Ennek a rendszernek a legnehezebb kérdése, hogy milyen legyen a darabbér-különbség az egyes osztályok közt. Az arányok akkor helyesek, ha bizonyos egyensúlyt teremtenek a mennyiségi és a minőségi teljesítmény növelésére való törekvés ösztönzésében.

Bérezésünk korántsem eléggé kiforrott ága a holtmunkával (anyaggal, munkaeszközzel) való takarékoskodás premizálása. Az elmúlt években gyakorlati gazdasági funkcionáriusaink előtt egy kissé eltorzult a munkatermelékenység fogalma. Legtöbben a munkatermelékenység növelésén *pusztán az élőmunkával való takarékoskodást* értették. Amikor azt követeljük, hogy ipari bérezésünk fokozottabban serkentsen közvetlenül az anyaggal stb. való takarékoskodásra, ösztönözzön az önköltség csökkentésére, tulajdonképpen azt kívánjuk, hogy *bérezésünk fokozottabban járuljon hozzá a társadalmi munka termelékenységének növekedéséhez.*

A holtmunka-költségek csökkentésének bérezéssel való ösztönzését ma legfőképpen az alapanyag, a segéd- és a fűtőanyag, az energia stb. felhasználási normáinak hiánya, illetve a meglevők fogyatékossága akadályozza. Úgy gondolom, hogy e bérezési forma alkalmazásának kiszélesítésével mégsem szabad megvárni, amíg meglesz valamennyi szükséges, műszakilag megalapozott normánk. Sőt, a műszaki normák elkészítésének, amelyekre a tervezésnek, a gyártásnak stb. oly nagy

szüksége lenne, jelentős lökést adna, ha tapasztalati és egyéb gyengébb alapokon nyugvó normák szerint prémiumot kellene fizetni a munkásoknak. Továbbmenve, éppen a premizálás során bizonyosodnék be, hogy mennyire rossz minőségűek azok az anyagfelhasználási normák, amelyek alapján ma az anyagtervek készülnek stb. A meglevő normák fogyatékosságai pusztán nagyobb körültekintésre intenek a bevezetésnél, többszöri és gyakoribb normafelülvizsgálatokat tesznek szükségessé, de nem tehetik vitássá e bérezési forma alkalmazásának a lehetőségeit.

Nagyon elmaradtunk a követelményektől azon a téren, hogy a bérezéssel megfelelő anyagi ösztönzést biztosítsunk a műszaki fejlesztésre, az ipari termelés technikájának szüntelen tökéletesítésére, az új technika alkalmazására és a meglévő maximális kihasználására. Első pillantásra is nyilvánvaló, hogy azok a fogyatékosságok, amelyek a normák tekintetében, a szakképzett és a kevésbé szakképzett munka díjazásának megkülönböztetése terén stb. megvannak, csak fékezhetik a műszaki fejlesztés feladatainak megoldását. Ezen túl pedig elég keveset tettünk még eddig *az ipar technikai fejlesztésének közvetlenül bérezési eszközökkel való serkentéséért.*

Nyilvánvaló, hogy fel kell kutatnunk azokat az egyes iparágakban rejlő, egymástól gyakran jelentős mértékben eltérő jellegű lehetőségeket, amelyek kihasználása révén a bérezés fokozott anyagi ösztönzést adhat a műszaki fejlesztési feladatok megoldásához. Ezek a lehetőségek elsősorban a minőségjavítás és az anyagmegtakarítás problémáival függnek össze.

Üzemenként meg kell vizsgálnunk a premizálási feltételeket. Ha megfelelő anyagi eszközöket biztosítunk a helyileg adódó ösztönzési lehetőségek megvalósításához, jelentősen előmozdíthatjuk a műszaki fejlesztés második ötéves tervünk egésze szempontjából oly jelentős feladatainak sikeres megoldását, s bérrendszerünk a bővített újratermelés növekvő hatású emelőjévé válhat.

Ipari bérrendszerünk a munkatermelékenység állandó növeléséért vívott harc felmérhetetlen tartalékait rejti. A munka szerinti elosztás megszilárdításával és továbbfejlesztésével ezek a tartalékok feltárulnak, népgazdaságunk további fellendítésének és a nép jóléte állandó növelésének szolgálatába állíthatók.

SZABÓ FERENC

A genfi atomkonferencia és az atomenergia gazdaságossága

Az augusztus 8—12-ig Genfben megtartott atomkonferencia lehetővé tette, hogy a világ vezető tudósai az atomenergia békés felhasználásának különböző területeit illetőleg igen fontos ismeretcserét folytassanak. A konferencia elsősorban tudományos jellegű volt. Az atomenergia felhasználásával kapcsolatos területeket, kezdve az urániom geológiájától a különböző reaktortípusok szerkesztésén át egészen a rádióaktív izotópok felhasználásáig teljes terjedelmükben tárgyalta.

Az atomenergia hasznosításának mai fázisában a kutatók elsősorban a tudományos és műszaki kérdések megoldására fordítják figyelmüket. Ez tükröződött a konferencia programjában is. A következő témakörökkel foglalkozó előadások hangzottak el: a világ energiaszükséglete, atomerőművek építése, a magenergia felhasználásának különböző problémái, a magenergia szerepe a legközelebbi 50 évben, egészségügyi és biztonsági problémák, a magfizika speciális fejezetei, az urániom és a thórium geológiája, a rádióaktív izotópok felhasználása, a maghasadás fizikája, a kutató reaktorok, a nagy rádióaktivitású anyagok kezelése, különös tekintettel a hasadási termékekre, rádióaktív izotópok és magsugárzás az orvostudományban, hasadó termékek kémiája, nehéz elemek kémiája, reaktorok tervezése, a sugárzás hatása a reaktorban használt anyagokra, a sugárzás biológiai hatásai, a sugárzás hatása a folyadékokra, a szilárd anyagokra, teljesítményreaktorok, urániom- és thórium-ércek és -érckoncentrátumok kezelése, rádióaktív izotópok a mezőgazdaságban, fémes urániom és thórium előállítása, rádióaktív izotópok a fiziológiában és a biokémiában, speciális anyagok (nehézvíz, grafit, zirconium és berillium) előállítása, a folyékony fémek technológiája.

Amint ebből a felsorolásból látható, az előadások igen széles kört öleltek fel, és a konferenciával egyidőben megrendezett kiállításokkal együtt világosan bebizonyították, hogy a technikai fejlődés olyan fontos, új irányáról van szó, amely ma már kilépett a laboratórium falai közül, és behatolt a gyakorlatba. Ez a behatolás egyre nagyobb ütemben tovább folytatódik. A háború utáni években az atomenergia felhasználásának szolgálatában álló új iparágak keletkeztek, a már meglevő iparágak, a mezőgazdaság és az orvosi gyakorlat területén pedig lehetővé vált nagyon sok problémának az atomenergia felhasználásával való megoldása.

Az atomenergia felhasználásának legfontosabb területe az energiatermelés. Ismeretes, hogy azt a fizikai folyamatot, amely az atombomba robbanásakor rendkívül rövid idő alatt zajlik le, különleges szerkezetekben, az atomreaktorokban le lehet lassítani, szabályozni lehet. Ezáltal lehetőség nyílik, hgy az atommagban felhalmozódott hatalmas energiamennyiség lassan, évek alatt szabaduljon fel, s ez alatt az idő alatt ipari célokra felhasználható hőt termeljen. Egy vagy több ilyen reaktort be lehet építeni egy erőmű kazánjának helyére anélkül, hogy az erőmű többi része lényegesen megváltoznék. Így úgynevezett atomerőműveket lehet konstruálni, amelyekben nem a szén kémiai energiáját hasznosítjuk, hanem az atommag energiáját.

A reaktoroknak sok változata képzelhető el, jó néhány megoldást a konferencián is ismertettek.

Egy reaktor a következő fontosabb elemeket tartalmazza: üzemanyagot (ez lehet a 235-ös izotópban többé-kevésbé feldúsított uránium vagy plutónium); hűtőközeget (ez lehet gáz, közönséges víz, nehézvíz, folyékony fém stb.); valamint úgynevezett moderátort, amely a maghasadáskor felszabaduló gyors neutronokat a megkívánt mértékre lelassítja. A moderátor lehet közönséges víz, nehézvíz, berillium, berilliumoxid, szén stb. Ezek az elemek egymással nagyon sokféle módon kombinálhatók; durva számítás szerint körülbelül 900 változat képzelhető el, ami azt jelenti, hogy körülbelül ugyanannyi ökonómia létezik. E 900 változatnak ma még csak kis részét próbálták ki a meglevő reaktorokban. A változatok számát csökkenti, hogy nem minden kombináció lehetséges, de ha meggondoljuk, hogy a thórium mint hasadóanyag szerepe egyáltalán nincs még tisztázva, holott a thórium előfordulása a földkéregben a becslések szerint körülbelül háromszorosa az urániumnak, és a thórium felhasználható energiatermelésre az uránium helyett, továbbá, hogy a magreakció egy másik, a hidrogénbomba robbanásakor végbemenő fajtáját (az úgynevezett fúziót) mind ez ideig nem sikerült szabályozhatóvá tenni, akkor világossá válik, hogy még csak a kezdet kezdetén vagyunk, és sok tudományos és műszaki nehézséget kell még legyőzni, sok utat kell még végigjárni, hogy elmondhassuk: műszakilag tisztán látunk és a gazdaságossági kérdésekben legalábbis nagy vonalakban tájékozódni tudunk.

Ezért nem biztos, hogy az első atomerőművek megépítésekor sikerül kiválasztani éppen a leggazdaságosabb variánst, de az biztos, hogy minden ország igyekszik minél hamarabb megfelelő, a technikának ezzel a különleges ágával bánni tudó szakembereket kiképezni.

Hangsúlyozzuk, az atomenergia gazdasági jelentősége nemcsak az lesz, hogy az energiatermelés a régi erőművekhez képest olcsóbbá válik (valószínű, hogy hosszabb-rövidebb idő múlva ezt is sikerül elérni), hanem hogy lehetővé válik a szén, az olaj, a gáz stb. uránniummal és egyéb anyagokkal való pótlása. Ennek következtében az előbbi energiahordozók tetemes része a vegyipar részére alapanyagként felszabadul.

A genfi konferencián az Egyesült Nemzetek Szervezete részéről ismertették a világ jelenlegi energiahelyzetét és az energiahelyzet várható alakulását. Az előadás szerint 1952-ben a megtermelt egész energia mennyiség egyenértékű volt 29 milliárd MWóra elektromos ener-

giával, ami körülbelül 12 MWóra/főnek felel meg. Ennek az energiának legnagyobb részét ásványi energiahordozókból termelték, a fennmaradó részt vízienergiából, növényi eredetű fűtőanyagokból és egyéb forrásokból nyerték. Az energiaforrások megoszlását a következő táblázat mutatja:

1. sz. táblázat

A világ energiatermelése 1952-ben
(1000 millió MWóra egyenértékben)

	Mennyiség	A teljes mennyiség százaléka
Szén	12,0	41,4
Lignit és tőzeg	1,3	4,5
Kőolaj	7,7	26,5
Földgáz	2,7	9,3
Ásványi energiahordozók összesen	23,7	81,7
Vízienergia	0,4	1,4
Növényi fűtőanyagok	4,6	15,9
Egyéb	0,3	1,0
Összesen	29,0	100,0

A becslés szerint az átalakítási, a szállítási és a fogyasztóknál keletkező veszteség az egész termelt energiamennyiségnek 65 százaléka, tehát a becsült egész hatásfok 35 százalék.

2. sz. táblázat

Az egész energiamennyiség felhasználásának megoszlása 1952-ben
(1000 millió MWóra egyenértékben)

Egész mennyiség	29,0
Veszteség	18,8
Benne: a feldolgozó és átalakító művekben	3,6
(petróleumfinomítókban)	0,8
(kokszolóművekben és gázgyárakban)	0,5
(erőművekben)	2,3
szállításkor	0,1
felhasználáskor	14,0
egyéb veszteség	1,1
Effektív hasznosítás	10,2
Benne: a mezőgazdaságban	0,3
közlekedésben	0,8
iparban	5,8
háztartásban	3,3

Energiaszükséglet 1975-ben és 2000-ben

A felhasznált egész energiamennyiség alakulását 1860 óta figyelik. A fejlődés eddigi menetéből és bizonyos — cikkünk keretében nem részletezhető — megfontolásokból hosszabb időre is extrapolálható a világ egész energiaszükséglete. A közölt számok természetesen — a hosszú becslési időszakra való tekintettel — csupán megközelítő pontosságúaknak tekinthetők.

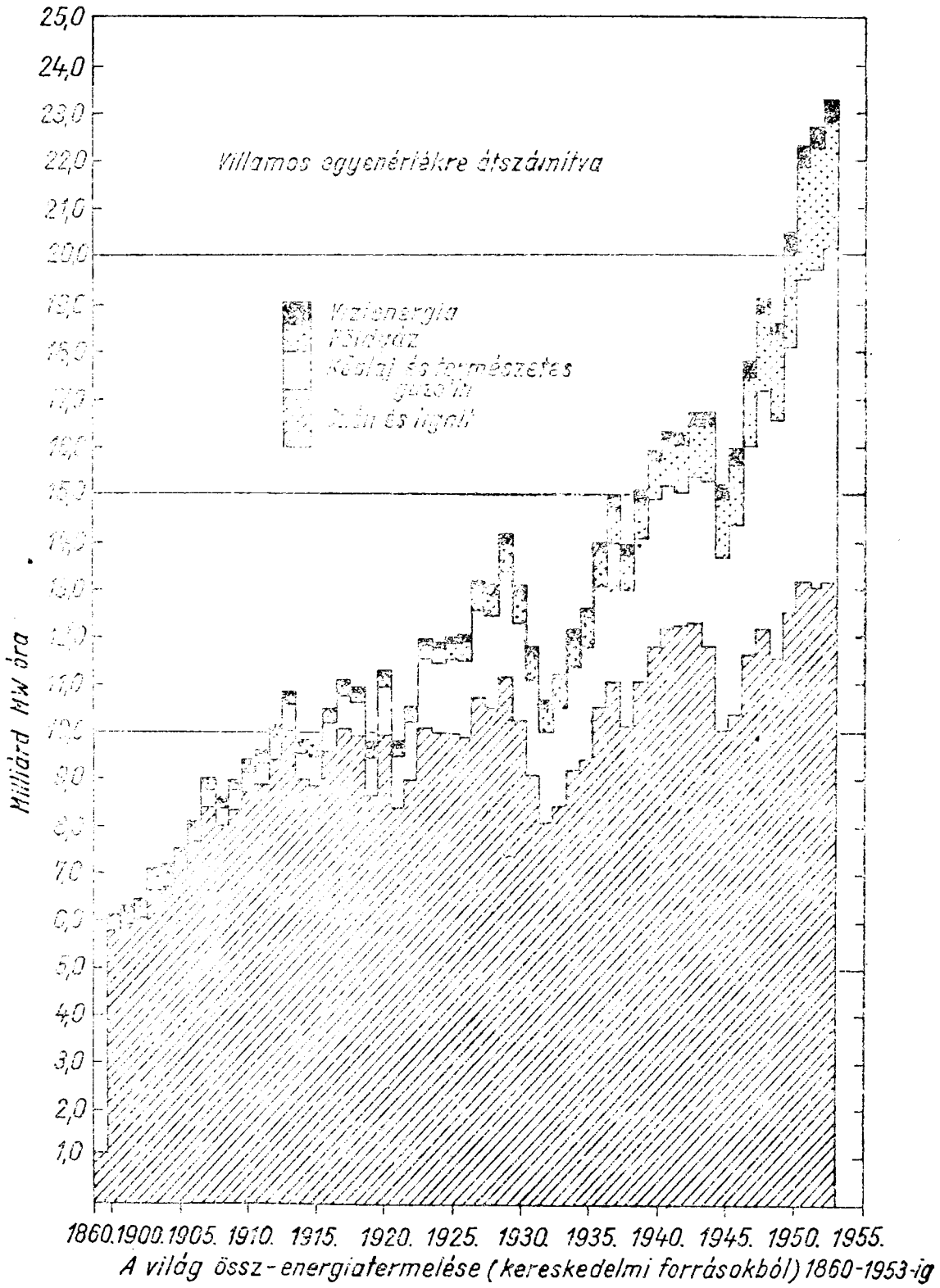

A világ össz-energiatermelése (kereskedelmi forrásokból) 1860-1953-ig

Mivel az átalakítás és a felhasználás hatásfoka időközben változhat, az energiaszükségletnek csak azt a részét becsülik, amelyet a fogyasztó által hasznosított energiamennyiség képvisel, tehát 1952-ben a 10,2 milliárd MWóra értékének megfelelő számokat. (L. 2. sz. tábl.)

A világ energiaszükségletének fejlődése a fogyasztó által értékesített energiamennyiségre vonatkoztatva (1000 millió MWóra egyenértékben):

3. sz. táblázat

Megnevezés	1952	1975	2000
Ipar	5,8	18,0	60,0
Közlekedés	0,8	2,5	8,0
Mezőgazdaság	0,3	0,5	1,0
Háztartás	3,3	6,0	15,0
	10,2	27,0	84,0

E becslés szerint a fogyasztók által felhasznált energiamennyiség az évszázad végére az 1952-es szintnek több mint nyolcszorosára nő. (Mivel joggal feltételezhető, hogy az energiaátalakítás hatásfoka időközben megnövekszik, a megtermelendő egész mennyiségnek ennél kisebb arányban kell növekednie.) A növekedés mértéke tehát rendkívül nagy, szemlátomást megköveteli új energiaforrás kiaknázását.

Ez még világosabban kiderül akkor, ha a szénszükséglet növekedését elemezzük. Angol szakemberek végeztek ilyen tanulmányokat. Becslésük óvatos, mert több variánst tételez fel. Szerintük az elsődleges energiahordozókban várható szükséglet különböző éves százalékos növekedésének feltételezésével a következőképpen alakulna:

4. sz. táblázat

Év	2 százalék/év	2,5 százalék/év	3 százalék/év
	(milliárd tonna szén egyenértékben)		
1950	2,8	2,8	2,8
1975	4,5	5,1	5,8
2000	7,4	9,5	12,1
2025	12,1	17,5	25,2
2050	19,9	32,5	52,9

Ebből következően a hagyományos energiafajták szükséglete a következőképpen alakul (ha feltételezzük, hogy új energiaforrás nem lép be a termelésbe):

5. sz. táblázat

Év	Egész energia	Szén	Vízenergia	Kőolaj és földgáz
	(milliárd tonna szén egyenértékben)			
1950	2,8	1,6	0,2	1,0
2000	7,4	2,0	0,9	4,5
2025	12,1	2,3	2,2	7,6

(A táblázat a következő feltevések alapján készült: a teljes energiaszükséglet 2 százalékkal; a teljes szénfogyasztás 0,5 százalékkal; a vízierőművekben fejlesztett villamosenergia pedig 4 százalékkal nő évente; a hőerőművek átlagos hatásfoka az 1950-es 21 százalékról 2000-ben 33 százalékra, 2025-ben pedig 35 százalékra nő.)

Ezekből a számokból világosan látható, hogy az energiaigény növekedése megköveteli új energiaforrás bekapcsolását. 2000-ben az évi elektromos energiaszükséglet a becslések szerint körülbelül 9 milliárd MWóra lesz, ami azt jelenti, hogy ha ezt csak hőerőművekben termelnénk, akkor körülbelül 3,5 milliárd tonna szén lenne az erőművek szükséglete, vagyis csaknem fele a 2000-ben feltételezhetően termelendő elsődleges energiahordozóknak. Ezért joggal feltehetjük, hogy az évszázad végén az elektromosenergia-igény nagyobbik részét (körülbelül 2 vagy 3 milliárd tonna szén egyenértékének megfelelő mennyiséget) az atomenergia segítségével kell kielégíteni.

Több ország szakemberei tanulmányozták az energiatermelésre alkalmas, úgynevezett teljesítményreaktorok műszaki, beruházási és gazdaságossági kérdéseit. Közülük többen be is számoltak az értekezleten eddigi eredményeinkről. Az előadásokban közölt adatok elég nagy szórást mutatnak. Ez részben arra vezethető vissza, amiről már említés is történt, hogy tudniillik a teljesítmény reaktoroknak számtalan típusa képzelhető el, ezeknek a típusoknak különböző a beruházási költségük, tehát a bennük termelt energia fajlagos költsége is különböző.

Az is óvatosságra kell, hogy intsen bennünket ezeknek az adatoknak az értékelésekor, hogy a szovjet atomerőmű kivételével még mind csak számításokra és nem kísérletekre alapozódnak.

Ennek előrebocsátásával tájékoztatásul mégis szeretném közölni, hogy amerikai kutatók milyen eredményekre jutottak egy atomerőmű fajlagos beruházási költségeinek tekintetében.

6. sz. táblázat

Beruházási költség dollár/kW beépített kapacitás

Geológiai kutatás: bányászat és érckoncentrálás	1
Tisztítás és redukálás	1—2
Dúsítás	40—80
Üzemanyagelemek gyártása	5
Üzemanyag-gyártás rádióaktív állapotban	15
Nehézvíz-gyártás	30—50
Zirconium	1—2
Erőmű	210—250
Üzemanyag-kezeléssel kapcsolatos különféle költségek	60—120

Ezeknek a tételeknek nem mindegyike adható össze, mert a felsorolásban a különböző típusú reaktorokhoz szükséges anyagok is bentfoglaltatnak. Ezért fentiek alapján egy nagy atomerőmű fajlagos beruházási összegét 350 dollár/kW-ra becsülik.

A szerzők a szénerőművek fajlagos beruházási költségét modern, nagy (400—600 MW teljesítményű) erőművek esetében 130—135 dollár/kW-ra becsülik. A vízierőműveket illetően a következő értékeket közölték (7. sz. táblázat):

Diesel-erőműveknél szerintük így alakulnak a mutatók (7/a. sz. táblázat):

7. sz. táblázat

Kapacitás kW	Beruházás dollár/kW
100	330
1 000	240
10 000	170
50 000	125
100 000	120
200 000	115

7/a. sz. táblázat

Kapacitás kW	Beruházás dollár/kW
100	223
500	177
1 000	162
5 000	141
10 000	138
15 000	135

Az összehasonlításból az derül ki, hogy pillanatnyilag az atomerőművek beruházási költsége a legnagyobb, de joggal várható, hogy ez a beruházási költség már a közeljövőben különböző műszaki tökéletesítések, hatásfok-javítás, a legmegfelelőbb konstrukciók kiválasztása, ipari tapasztalatok felhasználása stb. folytán tetemesen csökkenni fog.

Egyébként megjegyezzük, hogy az atomerőművek beruházási költsége az üzemeltetési költséghez viszonyítva nagy, ezért ésszerű, hogy egy olyan kooperációs rendszerben, ahol atom-, szén- és vízierőművek dolgoznak együtt, az atomerőműveket nagy órakihasználással alaperőművekként üzemeltessék. Ha a költségeket két csoportba osztjuk:

1. az üzemeltetéssel összefüggő és
2. az üzemeltetéstől független költségekre,

akkor a különböző erőművek esetén a következő megoszlást kapjuk:

8. sz. táblázat

A teljes költség százalékos megoszlása

Költségkategória	Szén-, olaj- vagy gázfűtésű erőmű	Vízerőmű	Atomerőmű
1	50	15	10—30
2	50	85	70—90
	100	100	100

Ezek az adatok 100 000 kW-os erőművekre vonatkoznak. Ezért a táblázatban Diesel-erőművek nem szerepelnek. A számítás összeállítói a különböző erőművekben termelt villamosenergia árát a következő számokban adták meg: szén-, olaj- és gázfűtésű erőművek: 2,91—7,70, vízerőművek: 1,39—4,06, atomerőművek: 4,00—10,41 (ezred dollár/kWó).

Ezeknél az adatoknál sokkal figyelemre méltóbb a Szovjetunió ezirányú tapasztalatainak közlése. Már a konferencia előtt ismeretes volt, hogy a Szovjetunió felépítette a világ első olyan atomerőművét, amely ipari méretekben is hasznosítható mennyiségű villamosenergiát termel. A cél az volt, hogy tanulmányozzák az atomerőmű építésével és üzemeltetésével kapcsolatos fizikai, műszaki és gazdasági kérdéseket.

A szovjet tudósok a nagy nyilvánosság előtt először a genfi konferencián ismertették ezt az erőművet. Blohincev professzornak, az erőmű igazgatójának előadásáról nyugodtan mondhatjuk, hogy ez volt a kon-

ferencia legérdekesebb előadása. Erre az alkalomra az ENSZ-palota nagyterme zsúfolásig megtelt, s a nagy figyelemmel meghallgatott előadás után feltűnően sok kérdés hangzott el különböző részletekre vonatkozóan. Itt nem akarok kitérni azokra a fizikai és műszaki jellegű problémákra, amelyekről Blohincev professzor kimerítő részletességgel beszámolt, csupán a gazdasági értékelést szeretném vázolni.

A szovjet tapasztalatok szerint az ebben az atomerőműben termelt villamosenergia 1 kWórájának költsége nagyobb a hőerőművekben termelt kWóra költségénél. (1953-ban a Szovjetunióban ez a költség 10 kopek/kWóra volt. Lásd M. G. Pervuhin 1954. április 24-i beszédét.)

Az 1 kWórára jutó költség elemzése azt mutatja, hogy ennek a költségnek viszonylag magas voltát az erőmű kis teljesítménye okozza. Az üzemanyagelemeket darabonként kellett legyártani, a reaktor a 235-ös uránizotópból a kis méretek miatt viszonylag sokat fogyaszt, ezenkívül a tervezéskor egész sor különleges követelményt kellett érvényesíteni, hogy a működés során a maximális biztonságot érjék el. Az erőművel folytatott kísérletek azt mutatják, hogy ezektől a különleges követelményektől később el lehet tekinteni.

Mindenesetre az itt nyert tapasztalatok elég biztos alapot adnak nagyobb teljesítményű atomerőművek építéséhez. A Szovjetunióban most egy 100 000 kW-os, 2 reaktorral működő atomerőmű építését tervezik. Ezek a reaktorok azonos típusúak lesznek az első atomerőmű reaktorával. Az 1 kWóra költségének elemzése a 100 000 kW-os erőmű esetében azt mutatja, hogy itt a költségek erősen csökkennek. A reaktor méretének megnövelése lehetővé teszi, hogy az uránium bedúsításának mértéke kisebbedjék. A szovjet tudósok számításai szerint ennek a nagy erőműnek a két reaktora évenként körülbelül 20 tonna urániumot fogyasztana. Az urániumot a 235-ös izotópban 2,5 százalékra kellene bedúsítani (az első atomerőmű esetében 5 százalékos volt a bedúsítási arány). A bedúsítás mértékének csökkentése természetesen erősen redukálja az 1 kW-óra költségét. A tökéletesített 100 000 kW-os atomerőmű gazdaságossága összehasonlítható ugyanilyen nagyságú szénportüzeléssel működő, modern gőzerőmű gazdaságosságával. Úgy látszik, hogy az atomerőmű kWóra egységre jutó üzemanyagköltsége alig lesz nagyobb, mint az alacsony fűtőértékű szénnel üzemeltetett gőzerőműé. Érdekes megjegyezni, hogy az atomerőmű dolgozóinak száma fele-harmada lenne a hasonló teljesítményű hőerőműének. Az atomerőmű saját energiafogyasztása szintén kisebb, mint a hőerőműé. Mindezek a kedvező körülmények egyszerűsítik az atomerőmű műszaki tényezőit, s ezáltal ellensúlyozzák az elhasznált rádióaktív üzemanyagelemek, rádióaktív gázok és a vízcsatornák kezeléséhez szükséges beruházásokat.

Egy azonos teljesítményű gőzerőmű és atomerőmű anyag- és felszerelés-szükségletének összehasonlítása azt mutatja, hogy az anyagszükséglet az atomerőműben alakul kedvezőbben (9. sz. táblázat).

A táblázat nem közli a turbina és a villamosberendezések adatait, mivel ezek azonosak mindkét erőműben. Amint látható, az atomerőműnek kevesebb berendezésre és konstrukciós elemre van szüksége, mint a szénerőműnek. Ennek legfőbb oka, hogy itt nincs meg a széntüzelésű erőműnél szükséges nagy széntároló, szénadagoló és szénőrlő berendezés, a salakeltávolító mechanizmus és sok más szerkezet.

9. sz. táblázat

Összehasonlító adatok 100 000 kW-os atom- és szénerőmű esetében

Megnevezés	Egység	Szénerőmű	Atomerőmű
Gépek és mechanizmusok súlya ...	tonna	2 700	700
Fémszerkezet súlya	tonna	1 250	900
Csővezetékek és armatúrák súlya ...	tonna	300	200
Kőművesmunkához szükséges anyagok (atomerőmű esetében grafit) súlya	tonna	1 500	500
Mechanizmus súlya	tonna	2 500	—
Gördülőállomány súlya	tonna	300	—
Beton térfogata	m^3	4 000	9 000
Épületek térfogata (a turbinaház és az elektromos berendezések épületeinek kivételével)	m^3	75 000	50 000
Szükséges terület	hektár	15	5
Önfogyasztás	kW	8 000	5 000

A szovjet 100 000 kW-os atomerőmű a már meglevő első atomerőműhöz hasonlóan hőközlő anyagul nyomás alatti vizet fog használni. A helyi viszonyoktól (a villamosenergia ára, egy adott területen az uránium feldúsításának és a természetes uránium bányászásának munkavolumene stb.) függően változó atomerőmű-konstrukcióval biztosíthatjuk a legjobb gazdasági feltételeket, 1 kWóra költségének minimális színvonalát és az erőmű-építés költségének maximális csökkentését. A perspektíva az, hogy egy tökéletesített nagyteljesítményű atomerőműben 1 kWóra villamosenergia ára nem lehet több, mint egy jó szénnel fűtött erőműben. Egy atomerőmű mindenesetre már most előnyösebb lehet a gőzerőműnél azokon a területeken, amelyek a szénbányáktól távol vannak, vagy ahol a szénerőművek alacsony fűtőértékű szénnel működnek.

A szovjet szakemberek most különböző típusú, 50—100 MW-os és ezeknél nagyobb teljesítményű atomerőművek tervezésén dolgoznak. A gazdaságossági számítások szerint ezekben az erőművekben a költség 10—20 kopek/kWóra körül lesz.

Bármennyire is különböznek a gazdaságosságra vonatkozó számítások és tapasztalatok, annyi bizonyos — és ez minden előadásból kicsendült — hogy maximális erőfeszítéssel kell folytatni az atomerőművek minél rövidebb idő alatt való felépítésére irányuló munkálatokat. Az elmondottakban csak egészen nagy vonásokban ismertettem néhány, erre a kérdésre vonatkozó véleményt és adatot. Nálunk Magyarországon — ezt nem kell külön bizonyítani — az atomerőműveknek előbb-utóbb és inkább előbb, mint utóbb, jelentős szerepet kell kapniuk a villamosenergia-termelésben. A Szovjetunió által felajánlott kísérleti atomreaktor és az a lehetőség, hogy szakembereink a Szovjetunióban tanulmányozhatják az atomtechnika különböző ágait, igen nagy segítséget ad ez új és bonyolult technika összes problémáinak megismeréséhez. Ezenkívül elemezni kell hazai adottságainknak megfelelően az atomenergia-termelés energetikai és gazdasági problémáit. Kívánatos lenne, hogy ebbe a munkába a fizikusokon és a vegyészeken kívül a közgazdászok is minél hamarabb bekapcsolódjanak.

FENYŐ IMRE

A piaci kereskedelem kérdései hazánkban

A szocialista és az átmeneti gazdaságban az áruforgalom a szervezett és a szervezetlen piacon bonyolódik le. A *szervezett piacon* történnek a szocialista, tehát az állami és a szövetkezeti kereskedelem árueladásai, valamint vásárlásai (begyűjtés és felvásárlás). A *szervezetlen piacon* bonyolódik a termelők és a fogyasztók közvetlen árucseréje (a lakosság egymásközti forgalma) és a magánkereskedelem tevékenysége. *A piaci kereskedelem a szervezetlen piacon bonyolódó áruforgalom egyik formája.* Itt zajlanak le a mezőgazdasági termelők (a termelőszövetkezetek, a kisárutermelők stb.) közvetlenül a városi lakosságnak történő eladásai, valamint a mezőgazdasági termelők kölcsönös árucseréi és a kisiparosok közvetlen eladásai a fogyasztóknak. A piaci kereskedelem zömét teszik ki a parasztság élelmiszereladásai a városi fogyasztóknak. A város és a falu összefogása, a munkásosztály jobb ellátása és az árutermelő dolgozó parasztság anyagi ösztönzése szempontjából is ez a piaci kereskedelem legfontosabb része. Ezért a továbbiakban a piaci kereskedelem kérdését csak erre a területre korlátozva tárgyaljuk.

A szűkebb értelemben vett piaci kereskedelem (tehát a parasztság élelmiszereladásai a városi lakosságnak) a városi lakosság ellátásának fontos *kiegészítő* forrása, friss, bő választékú, egyéni vagy sajátságos tájjellegű igényeket kielégítő élelmiszerekhez juttatja a fogyasztókat.

A mezőgazdasági termékek az átmeneti gazdaságban és a szocializmusban egyaránt elsősorban az *állami begyűjtés* útján kerülnek a városba, és az állami kereskedelem szilárd áron kínált árukészletei formájában fedezik a lakosság szükségleteit. *A szocialista állam gazdaságpolitikájának fontos célja, hogy a piaci kereskedelem révén bekapcsolja az áruforgalomba a parasztság árufeleslegeit,* amelyek az állami kötelezettségek teljesítése, valamint az állami és a szövetkezeti kereskedelmi szervek felvásárlása után maradnak. A piaci kereskedelem növeli a parasztság jövedelmét, fokozza a parasztság érdekeltségét árufeleslegeinek állandó növelésében, gazdasága fejlesztésében, a korszerű agrotechnika alkalmazásában. A mezőgazdasági termelőszövetkezeteknek a termelésben és az árutermelésben kivívott fölénye tükröződik piaci tevékenységükben is, és ezen a területen is tanúskodik az egyénileg gazdálkodók előtt a szövetkezeti gazdálkodás előnyeiről. A piaci kereskedelem fenntartása és fejlesztése az átmeneti gazdaságban és a szocializmusban egyaránt

szükséges és előnyös mind a városnak, mind a falunak, mind a munkásosztálynak, mind a parasztságnak.

A kapitalista piaci kereskedelem a város és a falu *kizsákmányolásának eszköze.* A tőkéspiacokon közvetítők, felvásárlók, kupecek és spekulánsok jelennek meg, olcsón összevásárolják és drágán eladják a városi fogyasztóknak a parasztság termékeit. A kapitalista piac az értéktörvény ösztönös hatására működik, s hozzájárul a kisárutermelők rétegeződéséhez, elnyomorodásához.

A szocializmusban a kolhozpiaci kereskedelem *a szocialista kiskereskedelem* egyik formája. Az eladók a kolhozok és a kolhoztagok, akik termékeiket közvetlenül — tehát mindenféle magánközvetítő kikapcsolásával — adják el a lakosságnak, mégpedig a kereslet és a kínálat hatására és az állam eredményes befolyása alapján kialakult piaci árakon.

Az átmeneti gazdaság piaci kereskedelmében főképpen a kisárutermelők vesznek részt. Az állam gazdasági és adminisztratív rendszabályokkal korlátozza, sőt egyre inkább kiszorítja, kizárja a magánközvetítőket, a spekulánsokat. A piac fejlesztése a mezőgazdasági termelők és a fogyasztók közvetlen árucseréjének fejlesztése, tehát egyik legfőbb eszköze a magánközvetítők, a spekulánsok kiszorításának. Egyre nő a piaci kereskedelemben a termelőszövetkezetek és a termelőszövetkezeti tagok szerepe. A piaci kereskedelemben szabályozóan hat az értéktörvény, de az állam piacszabályozó szerepe egyre erősebb, és a szocialista építés folyamán egyre szilárdabbá válik.

A piaci kereskedelem előnyös a munkásosztálynak, ha a mezőgazdasági termelés fejlesztése, a lakosság élelmiszerellátásának állandó javítása irányában hat, ha élni tudunk a piac tervszerű befolyásolására alkalmas eszközeinkkel. Az átmeneti gazdaságban főképpen a kisárutermelés ösztönzése és tervszerű befolyásolása szempontjából jelentős a piaci kereskedelem. „A kisföldművelőnek, amíg kisföldművelő marad, olyan serkentésre, lökésre, bátorításra van szüksége, amely megfelel gazdasági alapjának, vagyis a kisüzemű különálló gazdaságnak. Itt nem lehet megszabadulni egycsapásra a helyi szabad forgalomtól." *(Lenin* Művei. 32. kötet. 227—228. old. Szikra. 1953.)

A magyar kapitalista piaci kereskedelem

A piaci kereskedelem kialakulása és fejlődése szorosan összefügg a városok fejlődésével. A kapitalizmus fejlődése során, s különösen a monopolkapitalizmusban csökkent a piacok jelentősége. A tőkés monopóliumok befolyására a magyar központi államapparátus korlátozta, gátolta a piaci tevékenységet. A piactartási joggal rendelkező városok és községek önkormányzati szervei *ellenben* támogatták a piacok fejlődését, mert egyrészt ez fontos bevételi forrásuk volt (például 1929-ben a budapesti vásárcsarnokok helypénzbevétele 1,2 millió pengő volt), másrészt a piac hozzájárult a helyi kereskedők és iparosok tevékenységének fellendüléséhez. Ellentétes tendenciát szült, hogy a piacon kibontakozó konkurrencia sértette a helyi kereskedők, kisiparosok érdekeit. Ezek az ellentétek befolyásolták a kapitalista piacok fejlesztését.

A kapitalista piaci kereskedelem fejlesztését befolyásoló tényezőket igen jól jellemzi *a vásártartási jog* körül kialakult évtizedes vita.

A vita oka az volt, hogy általában csökkenteni kívánták az országos vásárok számát, egyszersmind azonban újabb városok kértek állandó vásártartási jogot.

A tőkésállam a piacokat csak jövedelemforrásnak tekintette, s igyekezett a termékeiknek piacot kereső parasztokat a legkülönbözőbb módokon (helypénz, sorompóvám, mérlegelési díj stb. címén) megadóztatni. Általában ahhoz nyújtott segítséget, hogy a parasztság minél olcsóbban adja el áruját a tőkéseknek. Ez rejlik az „elővásárlási jog"-gal kapcsolatos vita mögött. A harc azért folyt, hogy a tőkés kupecek, spekulánsok, közvetítők, a vásár, a piac megkezdése előtt, mielőtt még a lakosság vásárolhatott volna, a parasztságtól olcsón összevásárolhatják-e vagy sem az árukat. 1890-ben megszűnt az elővásárlási tilalom, egyes helyi korlátozásoktól eltekintve általában szabad volt az elővásárlás. Ez az intézkedés különösképpen a nagykereskedőknek, exportőröknek kedvezett.

Kiszorították a piacról a kistermelőket azok az intézkedések is, amelyek fokozatosan megszüntették a vasárnapi vásárokat. (1928-tól kezdve egyáltalán nem adtak ki vasárnapra érvényes új vásárengedélyt.)

Még sok egyéb intézkedés gátolta a kistermelőket az árusításban (az egy napon felhozható árumennyiség kontingentálása stb.). 1939-ben mintegy 200 000 termelő jelent meg a budapesti piacokon (ma ötszörhatszor ennyi a számuk). A nagykereskedők tevékenysége rányomta bélyegét a piaci forgalomra. A budapesti felhozatal 50—60 százaléka a csepeli Nagyvásártelepen keresztül bonyolódott, ahol a háború előtt 400 nagykereskedő és bizományos működött (az 1939. évi nagyvásártelepi nagykereskedői forgalom 55—60 millió pengőre becsülhető).

A piaci kereskedelem fejlesztése a felszabadulás után

A felszabadulás után a helyzet gyökeresen megváltozott, noha eleinte alig foglalkoztunk a piacok fejlesztésével. Piacaink már az első években is jelentős szerepet töltöttek be a városi lakosság élelmiszerellátásában. A proletárdiktatúra első éveiben, amikor még nem voltak helyi tanácsaink, illetve ezek még nem szilárdultak meg, alig foglalkozhattunk a piacokkal. Az állam piacszabályozó szerepe csak fokozatosan kezdett érvényesülni.

Az 1951. évi jegyrendszer idején megélénkült a piacokon a spekulációs tevékenység. A jegyrendszer megszüntetése kedvező feltételeket teremtett az állam piacszabályozó szerepének kibontakozására. Az MDP központi vezetőségének 1953. júniusi határozata megteremtette a lehetőséget a piaci forgalom továbbfejlesztéséhez. 1952-től 1954-ig Budapesten és a 39 megfigyelt városban a piaci forgalom 164,2 százalékkal nőtt, s az 1954. évi piaci árak átlagosan 7,9 százalékkal voltak alacsonyabbak, mint 1952-ben. 1954-ben több mint háromszor annyi élő baromfit, csaknem tízszer annyi hüvelyest, 76 százalékkal több tejterméket, 62 százalékkal több tojást, körülbelül kétszer annyi burgonyát, mintegy 70 százalékkal több zöldséget és 41 százalékkal több gyümölcsöt hoztak fel a budapesti piacokra, mint 1938-ban. A piaci forgalom növekedésének eredményeként 1954-ben az ország piaci forgalma meghaladta az állami és a szövetkezeti bolti élelmiszer-kiskereskedelmi forgalom 16 százalé-

kát (becsült szám). 1955 első felében főként a vidéki piacokon tovább nőtt a piaci felhozatal.

A piaci kereskedelem fejlesztésének nagyon fontos tényezője az állam piacszabályozó tevékenysége.

Sztálin a következőket mondja az államnak az átmeneti gazdaságban betöltött piacszabályozó szerepéről: „A »nep« ... egyáltalán nem jelenti a magánkereskedelem *teljes* szabadságát, a piaci árak *szabad* játékát. A »nep« a magánkereskedelem szabadsága, de csak *bizonyos* határok között, *bizonyos* kereteken belül, *az állam piacszabályozó szerepének biztosítása mellett.* Éppen ez a »nep« másik oldala. S a »nep«-nek ez az oldala fontosabb számunkra, mint az első oldala. A mi piacunkon nincs meg az árak szabad játéka, ami a tőkés országokban rendszerint szabály. Alapjában véve mi szabjuk meg a gabonaárakat. Mi szabjuk meg az iparcikkek árait. Igyekszünk a termelési önköltség csökkentésének és az iparcikkek árai csökkentésének politikáját megvalósítani, és ugyanakkor arra törekszünk, hogy fenntartsuk a mezőgazdasági termékek árainak stabilitását." (*Sztálin* Művei. 12. kötet. 48. old. Szikra. 1950.)

A piaci kereskedelem fejlesztésében az állam elsőrendű piacszabályozó feladata *a piaci felhozatal növelése és a piaci árak befolyásolása.* A piaci felhozatal növelésének reális alapját az teremti meg, hogy egyre fokozzuk a mezőgazdasági termelést, benne az árutermelést. A mezőgazdasági termelés és árutermelés növelésének alapfeltétele a mezőgazdasági termelés minden ágának fejlesztése, előrelendítése. Ennek legfőbb eszköze a mezőgazdaság szocialista nagyüzemi termelésre való átállítása, a mezőgazdaság szocialista átszervezése, a termelőszövetkezetek állandó fejlesztése és erősítése, a termelőszövetkezetek, valamint az állami gazdaságok az egész mezőgazdasági termeléshez viszonyított termelési arányának állandó növelése. Nem szabad elfeledkeznünk azonban arról, hogy ma még a mezőgazdasági termelésben fontos szerepük van a kisárutermelőknek, akiket az állam a legkülönfélébb eszközökkel és módszerekkel segít termelésük fejlesztésében.

Helytelen az a nézet, hogy a parasztság érdekeltségét csak a szabadforgalom teremti meg. *A szabadforgalom csak egyik tényezője az érdekeltség fokozásának,* tehát nem szabad túlértékelni a szerepét. Az MDP központi vezetőségének 1955. márciusi határozatában feltárt jobboldali nézetek egyike éppen a piac korlátlan kiterjesztésének követelésében nyilvánult meg. E helytelen nézet káros gyakorlati következményeit tapasztalhattuk a begyűjtési fegyelem meglazulásában s a helyenként jelentkező spekulációban.

A szabadforgalom megszervezésében és bizonyos fokú tervszerűsítésében fontos szerepe van a földművesszövetkezetek szervező munkájának. A földművesszövetkezetek egyik legfontosabb feladata, hogy megszervezzék a szövetkezetekbe tömörült parasztság árufeleslegeinek értékesítését, és fokozottan bevonják ezeket a feleslegeket a városi lakosság ellátásába.

A piaci felhozatal növelését segíti elő a szovjet példa nyomán alkalmazott felhozatali szerződések rendszere. A piacokat irányító szervek, vállalatok, tanácsok stb. felhozatali szerződést kötnek a termelőkkel. A szerződés alapján a termelők vállalják bizonyos mennyiségű és fajtájú árunak a piacra való rendszeres felhozatalát. E rendszer előnyös a ter-

melőknek is, mert ellentételképpen különféle kedvezményeket biztosít (állandó elárusítóhely, bérleti kedvezmény stb.) a piaci árusításhoz, s a szerződést túlteljesítők jutalmat kapnak. E rendszert először 1953-ban alkalmaztuk Budapesten. 1953-ban összesen 644 szerződést kötöttek, s az ennek alapján felhozott árumennyiség az egész budapesti felhozatalnak körülbelül 10—12 százalékát tette ki. 1954-ben a felhozatali szerződések száma Budapesten csaknem háromszorosra (1886) nőtt, s az előző évihez képest mintegy három és félszeres szerződéses felhozatalt eredményezett. Az egyéni termelők és a termelőszövetkezetek együttes szerződéses felhozatala 1954-ben már az egész felhozatal 25—30 százaléka volt.

A szerződéses felhozatal további bővítése és fejlesztése céljából a szerződésüket jól teljesítő termelőket megjutalmazták. Budapesten 1953-ban 210 000 forint, 1954-ben 216 000 forint jutalmat osztottak ki.

A piaci felhozatal növekedését segítik elő azok az intézkedések, amelyek javítják a termelők által piacra hozott termékek eladási feltételeit. Ezt szolgálja a piacok és a csarnokok technikai felszerelésének megjavítása, a felhozott áruk szállításának megkönnyítése stb.

A parasztság különösképpen akkor válik érdekeltté árutermelésének növelésében, ha az árufeleslegért kapott pénzen megvásárolhatja a szükséges iparcikkeket. Ezért a piaci felhozatal ösztönzésének fontos eszköze a falu egyre több és mind nagyobb választékú iparcikkel való ellátása. Az igények fokozott kielégítése céljából a piacok környékén megfelelő iparcikkbolt-hálózatot kell kialakítani, sőt ilyen cikkeket a piacokon is kell árusítani. Ezért fejleszteni kell a piacokon a kisipari és a háziipari szövetkezetek eladási tevékenységét is.

A szocialista állam piacszabályozó tevékenységének másik fő iránya *a piaci árak alakulásának befolyásolása.* Az állam szabja meg azokat az árakat, amelyek a mezőgazdasági termékek árszínvonalát meghatározzák: az állam szabályozza az iparcikkek árát, kialakítja a mezőgazdasági és az ipari árak közti arányokat, megállapítja a fogyasztói árszínvonalat. Az államnak ez a tevékenysége hat a piaci árak színvonalának kialakulására is, noha a közvetlen szabályozás módszerét itt nem alkalmazhatjuk. Csak az állam gazdasági tevékenységével, árpolitikájával stb. befolyásolhatjuk a piaci áralakulást.

A piaci árak befolyásolásának lehetőségét elsősorban az teremti meg, hogy az állami és a szövetkezeti kereskedelem megfelelő mennyiségű, minőségű és választékú élelmiszert és iparcikket hoz forgalomba országosan egységes árakon, s a piaci kereskedelemmel együtt a teljes fogyasztói keresletet ki tudja elégíteni. Ehhez szükségesek az állami és a szövetkezeti kereskedelem megfelelő készletei és tartalékai, amelyeket az állam főként az állami begyűjtés útján szerez meg.

A kereslet és a kínálat mindenkori egyensúlyának biztosítása és a piaci áralakulás befolyásolása szorosan összefüggő és nagyon is gyakorlati, mindennapi feladata a kereskedelemi munkának. A kereskedelmi szervek gondos, mindenre kiterjedő, a piac jelenségeit behatóan elemző, egyszersmind rugalmas munkája szükséges, hogy a kereslet és a kínálat egyensúlyát lényegében minden cikkből szinte óráról órára biztosítani lehessen. A piaci árak „szeizmográf"-szerűen jelzik ennek az egyensúlynak időleges megbomlását is. Ha például a piacokon vagy a piacok közvetlen környékén levő boltokban korán délelőtt elfogy a tojás, akkor an-

nak piaci ára azonnal emelkedik. Amint utánszállítás történik a boltokba, azonnal ismét esni kezd a tojás ára. Előfordul, hogy egyik-másik cikk piaci ára azért magasabb az állami árnál, mert a termelők által piacra hozott egyes cikkek minősége jobb, választéka bővebb, mint az állami kereskedelemben. Ezért az állami kereskedelemnek arra kell törekednie, hogy tökéletesítse a begyűjtés és a felvásárlás szervezetét, s egyre inkább megrövidítse az áru útját, minél frissebb, bő választékú cikkeket hozzon forgalomba.

Az állam piacszabályozó tevékenységének hatékonyságát nemcsak az határozza meg, hogy az állam rendelkezik a legnagyobb készletekkel, tehát a legnagyobb eladó, hanem, hogy az állam a legnagyobb vásárló is. A begyűjtés kötött formái (terület szerinti beadás, szerződéses termelés stb.), valamint a szabad (állami és földművesszövetkezeti) felvásárlás rendszere, a felvásárlásban alkalmazott árpolitika, a felvásárló szervek tevékenysége nagyon fontos hatású a piaci felhozatal szempontjából. Ha a falu iparcikkekkel való ellátása nem biztosítható teljesen kielégítő módon, a szabad felvásárlást elősegítheti az iparcikkeknek azokra a területekre való összpontosításával, ahol a felvásárlásnak nagyobb a bázisa, továbbá azzal, hogy egyes igen keresett iparcikkek eladását összekötjük a mezőgazdasági termékek felvásárlásával.

A piac befolyásolását elsősorban *helyileg* kell biztosítani. Szükséges azonban bizonyos fokú központi irányítás, hogy megszüntessük az ország különböző területein kialakult szabadpiaci árak indokolatlanul nagy különbségeit. Például 1955 júniusában a tojás ára Budapesten 1,70, Miskolcon 1,60, Debrecenben 1,30 forint volt. A spekuláció kihasználja ezeket a területileg jelentkező különbségeket, rövidesen megindul az áruk áramlása a piacok közt, s ez egészségtelen folyamat, amely főképpen a központi alapok helyes területi elosztásával akadályozható meg.

A spekuláció ellen vívott harc fő eszköze az állam piacszabályozó hatásának állandó fokozása, szilárdítása. Elsősorban gazdasági eszközökkel kell a spekulációt legyőzni, tevékenységét meggátolni. Az adminisztratív módszerek alkalmazása általában kiegészítő jellegű, de sokszor elengedhetetlenül szükséges. Ilyen intézkedés volt például legutóbbi időkben a központi készletek növelése, s ezzel az állam piacszabályozó szerepének fokozása érdekében a gabona és a kukorica szabad felvásárlását elősegítő kötelező felajánlási és szerződéskötési rendszer bevezetése. Az állam ezeket az adminisztratív jellegű rendszabályokat is összekapcsolhatja, és igyekszik is összekapcsolni az anyagi ösztönzés elvének érvényesítésével; az ily módon felvásárolt termékekért lényegesen magasabb árat fizet (például 280 forintot a búzáért).

A piac fejlesztésének fontos feltétele, hogy szüntelenül figyeljük és elemezzük a piac alakulását, a piaci forgalom összetételét stb.

A piaci forgalom összetétele

A piaci forgalom zöme a zöldség, a gyümölcs, a burgonya, a baromfi, a tojás és a tejtermékek forgalma. E cikkek közül is a zöldség, a gyümölcs és a baromfi forgalma a legnagyobb. Az egyes piacok forgalmának áruösszetétele különböző jellegzetességeket mutat. Tanulságos a budapesti és a megfigyelt 39 vidéki piac összehasonlítása.

A piaci felhozatal főbb árucsoportok szerinti megoszlása a budapesti és a megfigyelt vidéki piacokon 1952—54-ben

Árucsoport	Budapesti piacokon			Vidéki megfigyelt piacokon		
	1952	1953	1954	1952	1953	1954
Baromfi	13,0	11,8	15,1	18,5	17,4	17,6
Tejtermék	5,6	5,3	4,0	11,6	12,2	11,8
Zöldség	43,5	42,2	36,0	22,5	24,2	23,2
Gyümölcs	23,3	21,6	20,4	27,1	24,1	24,6
Egyéb	14,6	19,1	24,5	20,3	22,1	22,8
Együtt:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A megfigyelt időszakban — 1952-től 1954-ig — jelentősen nőtt a piaci felhozatal terjedelme mind a budapesti, mind a vidéki piacokon. Bár a megoszlási viszonyszámok esetleg az előző évinél kisebbek, ténylegesen nagyobb árumennyiség van mögöttük. A budapesti piacokon a vizsgált időszakban állandóan nőtt a baromfifelhozatal aránya és az „egyéb" cikkeké, ezért a budapesti piacok forgalmának szerkezete egyre inkább hasonlóvá vált a vidéki piacokéhoz. A budapesti piacok áruösszetételének ez a megváltozása főképpen azzal függ össze, hogy a lakosság sertéshússal való nem kielégítő ellátása 1954-ben fokozta a termelői sertéshúsfelhozatalt, valamint a sertéshúst részben helyettesítő vagy kiegészítő cikkek forgalmát (a baromfiét, a tojásét stb.). Egyébként a piaci árak színvonala is kedvezett ennek. A vidéki piacok forgalmának szerkezete többé-kevésbé stabil (eltekintve az 1952. évtől, amikor a termés rendkívül kedvezőtlen volt). A vidéki piacok áruforgalmának szerkezete tükrözi, hogy vidéken a piac a lakosságnak sokkal inkább hagyományos bevásárló helye, mint Budapesten (ezért az árucsoportok közt nincsenek olyan jelentős különbségek), továbbá, hogy főként ennek következményeként, a helyi lakosság központi alapokból való ellátásának aránya vidéken más, mint Budapesten.

A piaci forgalom szerkezete ingadozó. Egy-egy időszakban megnő azoknak a cikkeknek az aránya, amelyekből magasak a terméseredmények. (Ez különösen szembeszökő a gyümölcs esetében.)

A piacok — különösen a vidéki piacok — áruösszetételét befolyásolja, hogy melyek a piac gazdasági körzetének főtermények. Ez az adottság — egyes időszakokban — úgyszólván teljesen szakosított piacokat alakít ki (kecskeméti barackpiac, nagykőrösi szilvapiac, orosházi baromfipiac stb.). Ezeket a piacokat nemcsak a helyi lakosság, hanem távoli vidékek lakói is felkeresik. (E piacoknak a központi alapok, az export és az élelmiszeripar nyersanyagellátása szempontjából is igen nagy a jelentőségük.) A napi piacokon pedig gyakran a kialakult felhozatali vagy vásárlási szokásoknak megfelelően a hét bizonyos napjain csak egy-két féle cikket, vagy főként meghatározott cikkeket (baromfit, halat, tejterméket stb.) árusítanak.

A piaci forgalom összetételét befolyásolja a helyi lakosság vásárlóerejének növekedése. Ez azzal jár, hogy a piacokon is keresettebbé válnak a fejlettebb táplálkozási igényeket kielégítő cikkek (baromfi, tejtermék, gyümölcs, primőr-zöldség stb.).

A piaci kereskedelem társadalmi szektorok szerinti megoszlása

A piaci kereskedelem részvevői a termelőszövetkezetek, a termelőszövetkezeti tagok és az egyéni termelők. A piacokon és a csarnokokban azonban jelen van az állami és a földművesszövetkezeti kereskedelem, valamint a magánkereskedelem is. Ez utóbbiak forgalmát nem számítjuk be a piaci forgalomba, noha a földművesszövetkezetek és a magánkereskedők is a szorosabb értelemben vett piacon adják el áruikat. Ha a földművesszövetkezeti és a magánkereskedelmet is számítjuk, akkor 1954-ben Budapesten a piaci felhozatal a következőképpen oszlott meg:

	Százalék
Egyéni termelők	78,5
Termelőszövetkezetek ...	5,5
Földművesszövetkezetek	9,1
Magánkereskedők	6,9

A budapesti piaci felhozatal döntő többségét tehát az egyéni termelők szolgáltatják. Ugyanez a helyzet egyébként a vidéki piacokon is. A piaci forgalom méreteire jellemző, hogy a budapesti piacokra 1954-ben jóval több, mint egy millió gyalogos és kocsival árusító termelő jött fel. Egy-egy alkalommal egy-egy termelő átlagosan 40—70 kg árut hozott fel. Az elmúlt években megtöbbszöröződött a piacokon árusító egyéni termelők száma.

A piacon árusító egyéni termelők többsége nem rendszeresen, hanem csak alkalmakként keresi fel a piacot, attól függően, hogy mikor, milyen mennyiségű piaci eladásra alkalmas áruja van, mikor kedvezőek az árak, mikor van szüksége készpénzre stb.

A piaci kereskedelem fejlesztése szempontjából fő kérdés a termelőszövetkezeti piaci felhozatal növelése. Budapesten a termelőszövetkezetek az egész termelői felhozatalnak 1953-ban 4,5 százalékát, 1954-ben 6 százalékát adták. A nagyobb vidéki városok piacain is 5—6 százalékot képvisel a termelőszövetkezeti felhozatal; alig néhány hely van az országban, ahol a helyzet ennél jobb. De például Békéscsabán 1954-ben a termelőszövetkezeti felhozatal az egész felhozatal 10 százaléka, Nyíregyházán pedig 20 százaléka volt. A viszonylag csekély termelőszövetkezeti felhozatal bizonyítja, hogy a termelőszövetkezetek általában árutermelésüknek aránylag kis részét viszik a piacra. Például 1951-ben — amikor jó termés volt — a termelőszövetkezetek árutermelésének mindössze körülbelül 20 százaléka, az egyéni termelőkének pedig körülbelül 33 százaléka került a piacra. Tehát a piaci kereskedelem fejlesztésének fontos tartaléka a termelőszövetkezetek árutermelésének abszolút növekedése alapján, a termelőszövetkezetek felhozatalának növelése.

Hiba, hogy a termelőszövetkezetek elhanyagolják a közös piaci értékesítést. A piacra kerülő termelőszövetkezeti árumennyiség jelentős része nem a közös értékesítés, hanem a tagok felhozatala formájában jelenik meg. A termelőszövetkezeti tagok vagy közvetlenül a „közösből" kapott részesedést hozzák piacra, vagy a „közösből" kapott termé-

kek (például takarmány) felhasználásával a háztáji gazdaságban termelt árukat (például baromfit, húst, tojást) adják el. Ezek szerint lemondanak a közös értékesítés óriási előnyeiről.

Számos termelési és egyéb nehézség is akadályozza a termelőszövetkezetek piaci felhozatalának fejlődését. A piaci cikkek zömének termelése munkaigényes, és a termelőszövetkezetek nem mindig rendelkeznek ehhez szükséges számú munkaerővel, a gépesítés színvonala e cikkek termelésében még alacsony, s gyakran hiányzik a megfelelő szakember is. Akadályozza a termelőszövetkezeti felhozatal növelését az is, hogy a piaci árusítás elvonja a munkától a termelőszövetkezeti tagság egy részét. Végül maguk a kereskedelmi szervek sem helyeznek kellő súlyt a termelőszövetkezeti felhozatal fejlesztésére.

E nehézségek ellenére a termelőszövetkezeti felhozatal az utóbbi években már jelentősen fejlődött. Például Budapesten az elmúlt évben az egész termelőszövetkezeti felhozatal 70 százalékkal, a termelőszövetkezetek hús- és húskészítményfelhozatala pedig nyolcszorosra, baromfifelhozataluk tizenegyszeresre, tojás-felhozataluk kétszeresre, burgonyafelhozataluk ötszörösre stb. nőtt. A budapesti piacokon a termelőszövetkezeti elárusítóhelyek száma egy év alatt 32-ről 63-ra emelkedett. Számos egészséges kezdeményezés történt, hogy a kisebb termelőszövetkezetek közös elárusítóhelyeket létesítsenek a piacokon.

Bár nem tartozik a piaci kereskedelem keretébe, de itt említjük meg a magánkereskedelem piaci tevékenységét, mert a magánkereskedelem aránya éppen a piacokon a legnagyobb. A magánkereskedők száma a budapesti piacokon két év alatt (1953. január 1-től 1955. január 1-ig) 658-ról 994-re szaporodott. Egyes cikkekből az átlagosnál sokkal jelentékenyebb a forgalmuk. Különösen kiemelkedő forgalmat bonyolítanak le vágott baromfiból, mákból és dióból. A vágott baromfi piaci felhozatalának 30—35 százalékát, a mák- és a dióforgalomnak 20—25 százalékát a magánkereskedők bonyolították. A többi cikkből a magánkereskedők forgalma nem haladta meg a teljes piaci forgalom 4—5 százalékát.

A városellátó övezetek kialakulásának hatása a piaci forgalomra

A legtöbb város körül kialakult a jellegzetes piaci cikkeket termelő övezet: az úgynevezett zöld-övezet és a tájtermelő övezet. Az övezetek kialakítását befolyásolták a hagyományos termelési körzetek is, például Szeged, Csongrád, Szentes, Mohács stb. vidéke, valamint a történelmi szőlő- és gyümölcstermelő területek. Az ezeken a területeken termelt nagy mennyiségű és kiváló minőségű, javarészt korai zöldség- és gyümölcsfélék akadályozták a többi városok körül az ilyenfajta cikkek termelésének meghonosítását, mert mire ezek a termények megértek, elvesztették korai jellegüket, s minőségük sem volt versenyképes.

Ennek megfelelően alakultak ki a piaci kereskedelem legfontosabb forrásául szolgáló városi ellátó övezetek. Budapesten az ellátó övezetet általában 30—35 km-es körzetben jelölik meg. Ez azonban így nyilvánvalóan nem állja meg a helyét. Erre jó példa Baja, ahol a piaci körzet 30 km-es. Nyilvánvaló, hogy Budapestnek, ahol a lakosság száma csaknem 60-szorosa a bajainak, sokkal nagyobb ellátási körzettel kell rendelkeznie. A budapesti ellátási körzet messze nyúlik. Ezt szemléltetik a

termelőszövetkezetek és a földművesszövetkezetek piaci és csarnoki elárusítóhelyei. De minden esetre figyelemre méltó, hogy a háború előtt a budapesti felhozatal 45 százaléka 30 km-es övezetből származott, most pedig mindössze 25—30 százaléka származik innen.

Az övezetek kialakulásában nagy szerepük van a korábbi hagyományoknak. Távoli szállító területek korábban kialakult szokások szerint továbbra is részt vesznek egy-egy város lakosságának ellátásában. Kialakulóban vannak új szokások is, például a miskolci piacot rendszeresen felkeresik a Hajdú és Szabolcs megyei termelők. Az új szokások kialakulásához hozzájárul épülő szocialista városaink ellátó övezeteinek fejlesztése is.

Az ellátó övezet nagy kiterjedését igazolják a következő adatok is: 1949-ben 13 335-en kértek a budapesti piacokra őstermelői igazolványt, amely feltétele volt a piacon való árusítás engedélyezésének. Az igazolványt kérők 65,6 százaléka Budapesten vagy a 30 km-es körzetben, 9 százaléka 50 km-nél nagyobb távolságra lakott. Összesen 290 községből kértek termelői igazolványt; ebből az 50 km-nél nagyobb távolságra eső községek száma 158 volt.

Az 1951. évi adatok szerint a zöldségfélék 52 százaléka, a gyümölcsök 42 százaléka a budapesti város-ellátó körzetből került Budapestre. A háború előtthöz képest azonban lényeges eltolódások mutatkoznak. Vöröshagymából 1939-ben a Csongrád megyei (Makó) felhozatal az összes budapesti felhozatal 91 százaléka, 1951-ben pedig csak 55,3 százaléka volt. Fejeskáposztából a Győr megyei felhozatal 1939-ben 23,3 százalék, a Szabolcs megyei 10,6 százalék volt, 1951-ben pedig Győr megye 11,5 százalékot, Szabolcs megye pedig 26,7 százalékot szállított. A háború előtt a paradicsom 94,2 százaléka Pest megyéből került a fővárosba, s ez az arány a háború után 66,6 százalékra csökkent. Mindezek együttesen megmutatják, hogy mennyire megváltoztak az ellátási körzetek: egyes esetekben egészséges fejlődés eredményeképpen, más esetekben pedig különféle hibák miatt. Az egészséges fejlődésről tanúskodik például az almafelhozatal megváltozása: 1939-ben Bács megye a felhozatal 49,1 százalékát, Szabolcs megye pedig 9,4 százalékát adta. 1951-ben megváltoztak ezek az arányok. Bács megye már csak 11,7 százalékkal, viszont Szabolcs megye 53,8 százalékkal vett részt a budapesti almafelhozatalban. A Bács megyei nyári alma általában gyenge minőségű volt, a Szabolcs megyei téli alma pedig jó minőségű.

A jellegzetes piaci cikkek zömét helyesebb a városellátó övezetből biztosítani, mert ez kedvező mind a termelő, mind a fogyasztó számára: jobb, frissebb, olcsóbb az áru, kevesebb a szállítási költség.

Az állami és a piaci kereskedelem forgalmának néhány összefüggése

A piaci forgalom terjedelmét és összetételét — mint az elmondottakból is kitűnik — jelentősen befolyásolja, hogy milyen mértékben és arányban elégíti ki az állami és a szövetkezeti kereskedelem az adott terület lakosságának igényeit.

A jellegzetes piaci cikkekre éppen az jellemző, hogy a lakosság igen jelentős részüket vásárolja a piacokon, s viszonylag kisebb hányadukat veszi az állami és a szövetkezeti boltokban. Ezekre az arányokra néhány fontosabb cikk tekintetében a következők jellemzők:

Egyes cikkek piaci forgalma a kiskereskedelmi bolti forgalom százalékában
(Bolti forgalom = 100)

Megnevezés	1953	1954
Baromfi	110,3	179,5
Tojás	38,4	31,2
Vaj	8,5	7,2
Zöldség-gyümölcs		94,0
Burgonya	13,8	31,0

A táblázatból kitűnik, hogy a lakosság a piacokon szerzi be baromfiszükségletének nagyobb részét. Körülbelül fele arányban szerzi be zöldség- és gyümölcs-szükségletét a központi alapokból és a piacról. A tojásnál és burgonyánál már a központi alapok aránya lényegesen nagyobb (körülbelül kétharmad-egyharmad). Vajból a piaci beszerzések viszonylag jelentéktelenek stb. Azokban a városokban, ipartelepeken, ahol magasabb színvonalú az áruellátás, fejlettebb az üzlethálózat stb., más arányok alakulnak ki, mégpedig elsősorban az állami kereskedelem javára.

A jellegzetesen mezőgazdasági körzetekben fekvő városok piaci forgalma általában sokkal nagyobb, mint az ipari központoké. Ha összehasonlítjuk például a mezőgazdasági vidék központjában fekvő Debrecen forgalmát Miskolc és Pécs piaci forgalmával, a következő képet kapjuk:

Néhány fontosabb élelmiszer piaci felhozatala Miskolcon és Pécsett a debreceni felhozatal százalékában
(1954. szeptember—november hónapokban)

Megnevezés	Miskolc	Pécs
Burgonya	32,3	25,0
Vöröshagyma	20,3	43,0
Fejeskáposzta	14,0	22,8
Alma	33,3	71,6
Szőlő	37,6	27,5
Élőbaromfi	86,0	59,8
Tojás	101,0	47,7
Vaj	38,3	11,7

A miskolci lakosság száma több, a pécsi lakosság száma kevesebb, mint a debreceni. Az állami kiskereskedelem élelmiszerforgalma mind Miskolcon, mind Pécsett nagyobb, mint Debrecenben. Tehát az állami kiskereskedelem egy főre jutó élelmiszerforgalma Debrecenben a legkisebb. (Például Miskolcon az állami kiskereskedelem élelmiszerforgalma 51 százalékkal volt nagyobb a debreceninél, s ez lényegesen több, mint amit a lakosság számának különbsége egyébként indokolna.) Miskolc és Pécs jelentős ipari gócpontok, ezért a központi árualapból való ellátásuk magasabb színvonalú. Debrecenben pedig a gazdag mezőgazdasági környék miatt is lényegesen nagyobb a piaci forgalom aránya.

Ez a tendencia egyébként megfigyelhető majdnem minden területen. Budapesten a szabadpiaci tejforgalom 1954-ben az állami tejforgalom 0,1 százaléka, Pécsett 1,3 százaléka, Miskolcon 4,1 százaléka, Debrecenben pedig 17,8 százaléka és 1953-ban Szegeden 14,1 százaléka volt. Tehát a piaci forgalom egyik jellemzője, hogy *a mezőgazdasági vidékeken* — jellegüknél fogva — *sokkal nagyobb a piaci forgalom, mint az ipari vidékeken.*

A piaci forgalom alakulása egyébként hat a piactartó városok iparcikk-forgalmára is. Az állami boltok forgalma piaci napokon lényegesen nagyobb, mint egyéb napokon, mert a piacon árusító parasztság a termékek értékesítése után iparcikkeket vásárol.

Egyes állami áruházak piaci napokon bonyolított forgalmának összehasonlítása az egyéb napok forgalmával (1954)

Áruház megnevezése	Piaci napok átlagos forgalma az egyéb napok százalékában			
	I. negyedév	II. negyedév	III. negyedév	IV. negyedév
Baja	181,3	223,9	221,8	208,7
Békéscsaba	144,9	140,4	167,7	158,6
Debrecen	160,9	143,5	151,4	152,5
Kiskunfélegyháza	191,8	168,0	171,4	203,4
Nyíregyháza	161,0	152,6	173,0	183,8
Orosháza	195,6	179,8	199,3	178,6

A nagy mezőgazdasági körzetű városok iparcikk-forgalmának alakulása tükrözi a piaci forgalom hatását. Egyes helyeken az iparcikk-forgalom a piaci napokon kétszer akkora, mint egyéb napokon. Nemcsak az iparcikk-forgalom terjedelmére, hanem összetételére is hatnak a piaci napok, a piacon árusító parasztság sajátos árukeresletének megfelelően. Egyes ruházati cikkek forgalma jellemző erre:

Egyes árucsoportok részesedésének százalékos aránya egyes áruházakban piaci és egyéb napokon 1954. IV. negyedévében

	Baja		Békéscsaba		Nyíregyháza	
	piaci	egyéb	piaci	egyéb	piaci	egyéb
	napokon					
Férfi felső konfekció	12,0	10,3	12,0	9,4	13,2	9,6
Férfi alsó »	4,3	3,5	4,1	3,8	4,1	3,8
Gyermek »	6,2	4,8	4,1	4,8	7,8	6,5
Bőrlábbeli	12,6	11,0	14,7	12,6	12,4	11,8

A piaci kereskedelem szervezete

A piacok a helyi tanácsok irányítása alatt működnek, bevételeik és kiadásaik a tanácsok költségvetésében szerepelnek. A budapesti piacok szervezete 1953. január 1. óta a kolhozpiaci kereskedeleméhez hasonló. A 11 legjelentősebb piacot és csarnokot a Piaci és Csarnoki Vállalatba szerveztük, a többi piacot a kerületi tanácsok közvetlenül irá-

nyítják. A vidéki piacok a helyi tanácsok irányítása alatt működnek, szervezeti formájuk azonban még nem alakult ki.

A piacokat irányító szerveknek állandóan foglalkozniuk kell a piaci felhozatal szervezésével. Ennek különböző formáiról (a felhozatali szerződésről, a szállítások megszervezéséről) már szóltunk. Az eladási feltételek megjavítása végett törődnünk kell a piacok technikai fejlesztésével, olyan eladási körülmények teremtésével, amelyek kedvezővé teszik a termelők számára a piacokon való megjelenést, s egyúttal — mivel főként élelmiszerárusítás folyik a piacokon — olyan higiéniai és egészségügyi körülmények kialakításával, amelyek a fogyasztók érdekeit érvényesítik. A piacokat irányító szervekre különféle pénzügyi és adminisztratív feladatok hárulnak: rendszeresen ellenőrizniük kell a fogyasztók érdekében az árakat, a tisztaságot, a méréseket stb.

A piacokat irányító szervek a helyfoglalásért helypénzt szednek. 1953-ban Budapesten helypénzekből és egyéb piaci bevételekből több mint 20 millió forintot szedtek be, s ebből 10 millió forint volt a kiadás. A helypénzekből kell fedezni a piacok továbbfejlesztésének költségeit.

A piacokat irányító szervek felelősségük fokozása — tervszerű működésük biztosítása — végett tervfeladatokat kapnak. A felhozatali tervfeladat — amely lényegében csak program — a piacot irányító szerv működésének alapja. Ez ad tájékoztatást arra nézve, hogy az egyes piacokon milyen anyagi és technikai fejlesztés szükséges, milyen mennyiségű iparcikket kell a piac környékén forgalomba hozni stb. A felhozatali forgalom megtervezése előtt tanulmányozni kell a piachoz kapcsolódó területet, annak mezőgazdasági termelését, árutermelését, a várható termést, sőt egyes árufajtákra vonatkozóan a távolabb eső tájtermő területek bevonásának lehetőségét is, a lakosság keresletét, az idényszerűséget, a város zöldövezetének kérdéseit stb. A felhozatali program kidolgozásába be kell vonni a piacokon elárusítóhellyel rendelkező termelőket, termelőszövetkezeteket és földművesszövetkezeteket, továbbá támaszkodni kell az előző időszak elemzésének tapasztalataira és a már megkötött felhozatali szállítási szerződésekre.

Piaci kereskedelmünk fejlesztése sok intézkedést kíván. Széleskörűen kell alkalmaznunk mindazokat az eszközöket, amelyek alkalmasak a piaci felhozatal növelésének ösztönzésére: nagyobb gondot kell fordítanunk a mezőgazdasági termelőszövetkezetek, a termelőszövetkezeti csoportok felhozatalának növelésére: több anyagi eszközt kell fordítanunk a városok és az ipari települések piacának fejlesztésére, korszerűsítésére, gondoskodnunk kell a szükséges berendezési és felszerelési tárgyakról, a piacok megfelelő burkolásáról; jelentősen növelnünk kell a dolgozó parasztságnak jutó eladóteret; nagyobb lehetőséget kell biztosítanunk a kisipari termelőszövetkezetek, a háziiparosok stb. saját készítményű termékeinek árusítására; növelnünk kell a piacok környékén a parasztság igényeit kielégítő iparcikk-üzletek számát; nagyobb gondot kell fordítanunk a termelők elárusító feltételeinek megjavítására és a vásárlók érdekeinek védelmére, különösen az egészségügyi szabályok megtartására és az árak ellenőrzésére; fokozatosan meg kell teremtenünk mindenütt a piaci kereskedelem irányítására és ellenőrzésére alkalmas szervezetet. Növelnünk kell a helyi tanácsok szerepét és jelentőségét a piaci kereskedelem irányításában és fejlesztésében.

TOMCSÁNYI PÁL

Gyümölcstermelésünk fejlesztésének néhány közgazdasági vonatkozása

A gyümölcstermelés gazdaságtana ma már nemcsak a gyümölcskertészet belső ügye. Az MDP Központi Vezetőségének és a Minisztertanácsnak 1953. december 19-i és a Központi Vezetőség 1955. június 8-i határozata nagy távlatot nyitott gyümölcstermelésünk előtt, s a gyümölcstermelés fejlesztése egész népgazdaságunknak is jelentős kérdésévé vált. A gyümölcstermelés fejlesztésével kapcsolatos határozatok és tervek mielőbbi és minél jobb megvalósítása végett a gyümölcsész szemszögéből kísérelek meg felvetni néhány *termelési sajátságon alapuló közgazdasági vonatkozást.* Napjaink gyümölcstermelésének egyéb égető kérdésére — a kiegyenlített termésre, a gépesítésre, a növényvédelemre, a korszerű árukezelésre vonatkozóan — inkább a termelési technika és az üzemszervezés adhat választ, ezért ebben a cikkben kizárólag a *fejlesztés* gazdaságtani kérdéseivel kívánok foglalkozni.

A gyümölcstermelés gazdaságtani alapvonásai

A termelési ágak gazdaságtani vonatkozásait a fogyasztás (illetve a szükséglet) és a termelés oldaláról világíthatjuk meg.

A gyümölcs mint táplálék abban különbözik egyéb növényi tápanyagainktól, hogy javarészt nyersen kerül fogyasztásra, nem kalorikus tápanyag, de táplálkozás-fiziológiai szerepe (étrendi hatása, vitamin- és ásványianyag-tartalma stb.) miatt nagyon értékes.

A legtöbb friss gyümölcs *nehezen szállítható.* A szállítási lehetőség korábban is hatott a gyümölcstermelés történelmi fejlődésére, s ma is döntően szabja meg a termelés formáját, gazdaságosságát és földrajzi elhelyezését. A könnyen szállítható gyümölcsök (pl. dió, mandula) termelése és fogyasztása területileg egymástól független, s a szállítási technika fejlődésével fokozatosan más gyümölcsök termelési helye is egyre távolabb kerülhet a fogyasztási helyektől. A téli alma a vasúti közlekedés kifejlődésével, az őszibarack a hűtőkocsik és a tartósítási eljárások révén vált világpiaci cikké, a szamóca számára pedig a légiszállítás teremtett nagy lehetőségeket. Korábban a gyümölcsfogyasztás mindig a helyi termelési lehetőségtől függött. Az áru-gyümölcs a legutóbbi évszázadban a közlekedés fejlődésével egyre fontosabb lett az emberi táplálkozásban, s jelentősége ma is egyre nő.

A szállítási technika fejlődése következtében századunkban a *gyümölcsfogyasztás* már nem elsősorban a területi termelési adottságok, hanem *az életszínvonal függvénye.* Minél magasabb az életszínvonal, annál nagyobb a gyümölcsfogyasztás. Világítsa ezt meg egy tőkésország háztartás-statisztikájából kiragadott példa:

Bázel lakosainak gyümölcs- és kenyérfogyasztása jövedelmi fokozatok szerint 1936—1937-ben*

Évi jövedelem svájci frank	Az élelmezésre fordított havi kiadásokból			
	gyümölcsre jutott		kenyérre jutott	
	Svájci frank	Százalék	Svájci frank	Százalék
4 000 alatt	11,81	7,3	10,86	6,7
4 000– 5 000	14,53	8,0	11,11	5,6
5 000– 6 000	15,58	8,0	10,22	5,2
6 000– 8 000	17,42	9,5	10,28	5,6
8 000–10 000	20,04	10,3	11,04	5,7
10 000 felett	23,47	10,3	10,08	4,5

* Statistisches Amt des Kanton Basel Stadt. Basler Haushaltungsrechnungen 1936—1937. 22. oldal. Basel. 1939.

A példa azt is mutatja, hogy *minél magasabb az életszínvonal, annál nagyobb a gyümölcs részesedése az egész élelmiszerfogyasztásban.*

Az egyes országok fogyasztása közti különbség hasonlót mutat. 1934—1938-ban az alacsonyabb életszínvonalú gyümölcstermelő Olaszországban kevesebb gyümölcsöt (25 kg) fogyasztottak fejenként, mint a magasabb életszínvonalú, gyümölcsimportáló Nagy-Britanniában (35,6 kg) vagy Németországban (42 kg). (A Bulletin Mensuel Economie & Statistique Agricoles 1954. júniusi számából vett adatok.)

A gyümölcsfogyasztás és az életszínvonal közti összefüggés törvényszerűsége különösen jelentős a szocializmus építésének időszakában, amikor a gyümölcstermeléssel szemben jelentkező igények ugrásszerű növekedésével kell számolnunk. Kifejezi ezt a fejlődést az az előrelátás, ami a szocialista államok terveiben megnyilvánul.

A Szovjetunió egyes területeire — például a Volgavidékre stb. — készült fejlesztési tervek fejenként évi 120—140 kg gyümölcsfogyasztással számolnak. A Német Demokratikus Köztársaságban a gyümölcsfogyasztást belföldi termelésből 10 év alatt a mostani 29 kg-ról 60 kg-ra kívánják fokozni (az NDK Minisztertanácsának 1950. szeptember 21-i határozata a kertészet, gyümölcs- és zöldségtermelés fejlesztéséről), ami mellett az összfogyasztás 30 százalékát kitevő behozatallal számolnak.

Az 1955. június 8-i központi vezetőségi határozatban előírt fejlesztés eredményeként — becslésünk szerint — két évtized múlva a fejenkénti évi frissgyümölcs-fogyasztás hazánkban a mostani 35—40 kg-ról körülbelül 80—90 kg-ra, étkezési szőlővel, dinnyével és déligyümölccsel együtt pedig mintegy 115 kg-ra nő.

A szállítás korlátozottságát és a belső fogyasztás kielégítésére való törekvést mérlegelve *valamely területen a gyümölcstermelés viszonylagos aránya* megközelítően a következő: A gyümölcsfogyasztás mennyi-

sége a kenyérgabona fogyasztás egyharmada (magas életszínvonalú területeken azonban — a gabonafogyasztás csökkenése és a gyümölcsfogyasztás növekedése folytán — kétharmadát is eléri). Az átlagos gyümölcstermés területegységenként körülbelül háromszorosa a kenyérgabonáénak (20—60 q/kh, szemben a 7—20 q/kh-dal). Ebből a két arányból az következik, hogy a gyümölcstermő terület — egy belső szükségletre termelő gazdasági egységben — a kenyérgabonának mintegy tizedrésze. Mivel pedig 1 kat. hold gyümölcsös munkaszükséglete átlagosan tízszerese a kenyérgabonáénak (gyümölcsnél 40—100, gabonánál 3,5—12 munkanap a gépesítettség foka szerint), *a gyümölcstermeléshez hozzávetőleg ugyanannyi társadalmi munkát használnak fel* az előbbi arányok mellett, *mint a kenyérgabonatermeléshez.* Természetesen a kivitelre történő termelés és a földrajzilag indokolt behozatal szükségessége módosíthatja ezt az arányt. Ez nem jelenti a gyümölcs- és a gabonatermelés problémájának egyenrangúságát. A szükségletek kielégítésének sorrendjében (az előző táblázat szerint is) a kenyér megelőzi a gyümölcsöt.

★

A fogyasztási szükséglet mutatja a gyümölcstermelés viszonylagos jelentőségét a népgazdaságban. További gazdaságtani vonatkozásait már *termelési jellege* szabja meg.

A gyümölcs az ember legősibb táplálékai közé tartozik. Az ember szerszámok nélkül is gyűjtögette és a tűz felhasználása előtti időkben is hasonló formában fogyasztotta a gyümölcsöt, mint ma. A vadon termő gyümölcs még igen kevés társadalmi munkát testesített meg. Ez a vonás ma is megtalálható: „félig-vadontermő" gesztenye-erdőinkben, tiszamenti szilvaligeteinkben a munka ma is csak a gyümölcs szedésére, összegyűjtésére szorítkozik. A jóformán nem kezelt, sohasem trágyázott, szórványosan vagy házikertekben álló gyümölcsfák is sok esetben ezt az ősállapotot mutatják. A gyümölcstermelés fejlődése először a céltudatos beavatkozásokat alakította ki, de *a termelési formák jelentős változása csak a fejlettebb közlekedés kialakulásával, a kapitalista árutermelés következtében jött létre.* A termelés új formája született meg: a tőkés vállalkozók a profit növelése végett maximális terméshozamra igyekeztek kényszeríteni a nagy tömegben egyforma minőségű árut adó hasonló gyümölcsfákat. A gyümölcstermelés újabb ültetvényformája Amerikában jelent meg először a múlt század második felében. Ez a termelési forma a Szovjetunióban, majd a népi demokráciákban fejlődött tovább a legnagyobb mértékben, míg Európa tőkésországaiban az ültetvénykultúrára való áttérés az első világháború után indult meg elszórtan, és napjainkban folyik le, meglehetősen lassú ütemben.

*Ültetvény- (plantázs-) kultúrán** olyan állandó helyen létesített, *hosszú élettartamú növénykultúrákat értünk, amelyek évek során át adnak termést.* Telepítésük után egy *nemtermő időszak* előzi meg az ezután bekövetkező *termő-időszakot.* A terméseredmények több egymás

* Ez a fogalom nem tévesztendő össze azzal a szóhasználattal, amely az ültetvény kifejezésbe (például „ültetvénytőke" vagy „ültetvényleltár") minden fás növényt, így az erdőt is beleértette.

után következő év agrotechnikájától és természeti viszonyaitól függnek. Ültetvénykultúrának nem tekinthető egy fa, hanem csak a hasonló árut adó növényegyedek szabályszerűen telepített rendszere, amely megtermékenyülési és munkaszervezési okokból több fajtából áll.

Az ültetvénykultúrák *hosszú évekig használt termelőeszközök*, közgazdaságilag *állóeszközök;* értéküket a telepítési és a felnevelési élő- és holtmunka-ráfordítások határozzák meg. Az ültetvényekhez szervesen kapcsolódnak a kiszolgálásukhoz szükséges — gyakran a fáknál nem hosszabb élettartamú telkesítések, épületek, gépi berendezések stb. Az ültetvény — amelynek növényeit egyedi kezelésben részesítik — a növénykultúra legállandóbb és legfejlettebb formája.

A gyümölcstermelésben korunkban lezajló technikai forradalom a legősibb és a legmodernebb formák egyidejű érvényesüléséhez vezet. Sőt a gyümölcstermelés e *kettős üzemi formájával* a jövőben is számolni kell. Meg fog maradni a háztáji gazdaságok és a házikertek gyümölcsöse a modern, nagyüzemi ültetvények mellett. Ezek fogják biztosítani a jövőben is a helyi fogyasztási igények kielégítését, mert a szállítási tényezőt kikapcsolják és rendkívül gazdaságosan foglalkoztatják a paraszti és munkáscsaládoknak a nagyüzemekben nem használható munkaerejét. A nagyüzemi gyümölcsösök elsősorban a *nagyvárosok* friss gyümölccsel való ellátásában, a *konzervipar* nyersanyagfedezetének és az *exportnak* a biztosításában döntőek.

Főképp a *házikertek* látják el gyümölccsel a jövőben is a falusi lakosságot, sőt egyes nagyüzemileg kevésbé gazdaságosan termelhető gyümölcsnem *háztáji gazdaságokban* történő termelése az árualapban is jelentős hányaddal szerepel. Az 1955. júniusi KV határozat által előírt fejlesztés alapján a házikerti (háztáji) termelés fogja biztosítani — becslés szerint — például az országos fogyasztásnak téli almából 29, dióból 45, szilvából 57, szamócából 76, cseresznyéből 81 és ribiszkéből 94 százalékát, a nagyobb városok fogyasztásának téli almából 0—20, cseresznyéből 50—60 százalékát, a kisebb települések fogyasztásának pedig téli almából 30—60, cseresznyéből 90—100 százalékát.

A háztáji gazdaságokban, házikertekben és más, nagyrészt helyi fogyasztásra termelő gyümölcsösökben a vázolt célok elérése végett még sok gyümölcsfát kell telepítenünk. A párt- és kormányhatározatokban előírt faiskolai termelés a jövőben megközelítően *ugyanannyi gyümölcsfacsemetét* biztosít a háztáji gyümölcsösök, mint a nagy kiterjedésű árutermelő ültetvények számára.

Az, hogy a továbbiakban csak az üzemi gyümölcstermeléssel foglalkozom, egyáltalán nem a háztáji gyümölcstermelés jelentőségének lebecsülését jelenti, hanem annak tudomásulvételét, hogy teljesen más gazdasági problémák merülnek fel a két üzemelési móddal kapcsolatban.

A gyümölcstermelés jellege intenzív nagyüzemi ültetvény kultúrájában sokban eltér a mezőgazdasági növénytermeléstől. Valóban találó — ha nem is szabatos — az a külföldi szóhasználat, amely „gyümölcstermelő iparról" (Industrieller Obstbau, Obstgewerbe, Fruit Industry) beszél. Nem kívánjuk az iparhoz hasonlítani az ültetvénykultúrát, csak bizonyos jellemvonásait kívánjuk ezzel kiemelni. Ezek a következők:

1. A termelés viszonylag nagy beruházást igénylő, állandó létesítményeken folyik.

2. Nem magát a növényt termesztjük, vagyis használjuk fel, hanem annak segítségével termelünk. Így a termelőmunka sajátos jellege erősebben kidomborodik, s maga a gyümölcsfa tipikusan munkaeszköz, míg az egyéves növény munkatárgy jellegű.

3. A gyümölcstermelés kizárólag emberi fogyasztásra, legnagyobb részt kész terméket produkál, ezért árukezelése és értékesítése közelebb áll az ipar hasonló funkcióihoz.

4. A termelés a legtöbb mezőgazdasági ághoz képest viszonylag koncentráltabban folyik, és műveletei különleges — a szakmunkások színvonalához hasonló — szakértelmet igényelnek.

5. A gyümölcstermelésben nincs olyan közvetlenül kidomborodó jelentősége az állattenyésztés és a növénytermelés egymást kiegészítő kapcsolatának, mint a mezőgazdaság egyéb ágaiban.

A gyümölcsárutermelés üzemi jellegére nézve döntő, hogy a gyümölcstermelés ültetvényformája a leginkább élőmunka-igényes üzemágak közé tartozik. Egyes munkafolyamatai: a metszés és a gyümölcsszedés ma még alig gépesíthetők. A munka végzésében az állatgondozáshoz hasonlóan bizonyos fokú „egyedi" jelleg érvényesül. De az ültetvénykultúra természetéből következik az is, hogy *egységes, nagyobb területet elfoglaló üzemi ültetvényen adja a leggazdaságosabb eredményt.* Az ültetvénykultúra nagyüzemi szervezetet és munkamegosztást kíván. Ez azt is jelenti, hogy a gyümölcstermelés ültetvényformája előmozdítja a nagyüzemi termelés kialakulását.

Az a látszólagos polaritás, amely a gyümölcstermelés „egyedi" munka jellege és kollektív szervezeti jellege közt megvan, nem a társadalom termelési viszonyaiban rejlik, hanem az *ültetvénykultúra természeti sajátosságaiban gyökerezik.* Ezt az bizonyítja a legjobban, hogy tőkés viszonyok közt is hasonló formákkal kívánják gazdaságossá tenni a gyümölcstermelést, s a kisebb egyéni termelők bevonásával olyan termelési szervezetek alakulnak ki, amelyek *technikailag* nem különböznek a szocialista termelés technikai formáitól.

A Német Demokratikus Köztársaságban és a Német Szövetségi Köztársaságban a társadalmi fejlődés két különböző útjára mindössze egy évtizede lépett két német államban találunk példát arra, hogy a *gyümölcstermelésben* a kisárutermelők számára a termelés kollektív szervezésének szükségszerűsége a *termelés jellegéből* következik:

A Német Demokratikus Köztársaságban az új telepítéseknél a termelési társulás egyszerűbb formáját is alkalmazzák. *Müller* és *Vanicek* ismertetése szerint: a közös telepítés több tulajdonosnak az ültetvényüzem elvei alapján, zártan, egyöntetűen telepített gyümölcsöse. A telepítés tervezése együtt történik, részben a kezelés is közös, s a tulajdonosok ennek terheit maguk közt elosztják. Lehetőség nyílik azonban a közös üzemelésre is; ebben az esetben területrészesedés alapján osztoznak a termésen, és a kockázat is megoszlik. *(Müller—Vanicek.* Obstbau im landwirtschaftlichen Betrieb. Deutscher Bauernverlag. Berlin. 1955. 50—51. old.)

A Német Szövetségi Köztársaságban az elmaradt formájú termelés miatt csőd szélén álló gyümölcstermelés megmentésére szervezetileg hasonló utakra léptek. Württembergben, ebben a gyümölcstermelő tarto-

mányban, az ültetvénykultúra termelési fölényét belátva, közös, nagy ültetvények szervezésébe kezdtek. A tagosítás hiánya még nehézségeket okoz, de ennek áthidalására a közbirtokosságok területeit használják fel ilyen célra. *Schöll* idevágó cikkében megállapítja, hogy a gyümölcstermelésben exisztenciális jelentőségű a jövőben a termelőszövetkezet — vagyis a gépesített nagyüzemi ültetvénykultúra. (Kifejezetten „Produktionsgenossenschaft"-ról beszél.) Sajnálatosnak tartja, hogy egyesek személyes akaratszabadságuk elvesztésének téves érzete miatt húzódoznak ettől az egyetlen megoldástól, nyilván csak azért, mert nem látják, hogy ezen áll vagy bukik a gyümölcs-árutermelés jövője. *(Schöll Walter.* Neuzeitlicher Gemeindeobstbau. Der Obstbau. Stuttgart. 1954. 7. szám. 100—101. old.) Mindebből világosan kitűnik a *modern áru-gyümölcstermelés szükségképpen nagyüzemi jellege,* amely kisárutermelők esetében kollektíve biztosítható, a parcella egyéni tulajdonban hagyása esetén is. Termelőszövetkezeteinkben és állami gazdaságainkban is az egyén felelős a rábízott gyümölcsterületért, s a szocialista részesedés formái érvényre juttatják a dolgozók közvetlen egyéni érdekeltségét az általuk gondozott fák terméshozamának növelésében.

A gyümölcstermelés mezőgazdasági üzembe való kapcsolódásának egyik alapkérdése a *talajerőpótlás.* A gyümölcsfa nem „termel" istállótrágyát, ellenben majdnem minden mezőgazdasági növény mint takarmány vagy alom közvetve részt vesz a trágyatermelésben. A trágyaellátás ennek ellenére sem teszi okvetlenül szükségessé az ültetvénykultúra üzemi összekapcsolását mezőgazdasági termeléssel — utóbbi alatt az egymással összehangolt állattenyésztést és növénytermelést értem —, mert az ültetvénykultúra a szervestrágya tekintetében egyszerű fogyasztó. Ez teszi lehetővé, hogy a Szovjetunióban a specializált kolhozokban a gyümölcsös területaránya a 60 százalékot is meghaladja. *(Dubrova P. F.:* A gyümölcstermelés szervezése a kolhozokban. 17. old. Mezőgazdasági Kiadó. 1952.)

A másik tény, hogy az altalajba mélyen behatoló gyümölcsfák felszíni trágyázása elsősorban a talaj kedvező szerkezetét biztosítja, és csak másodsorban tápláló hatású. A táplálás az ültetvényeknél különválasztható a szervesanyag-pótlástól: mélyre adott műtrágyázással biztosítjuk a tápanyagokat és külön zöldtrágya-, illetve takarónövények vetésével pótoljuk a szervesanyagot és gazdagítjuk a humusztartalmat. A szükséges trágya biztosítása esetünkben lényegében technikai kérdés, és túlzottak azok a nézetek, amelyek a gyümölcstermelés mezőgazdasági üzembe való bekapcsolását szükségszerűnek tartják, s a gyümölcstermelés fejlesztését az istállótrágya-mérleg függvényének tekintik.

A *szőlőgazdaság* termelési formája lényegében ugyanaz, mint a gyümölcskultúráé. Nem kívánom azonban a szőlő kérdéseit érinteni a következő, gazdaságilag jelentős hatású eltérések miatt.

A szőlő terméke elsősorban a bor, amely áruként jól szállítható, eltartható, és így egészen más gazdaságtani hatásai vannak, mint a frissen fogyasztott gyümölcsnek.

A szőlőtermelés történelmi kialakulása során már kezdettől fogva zárt ültetvény jellegű volt, és hazai éghajlati viszonyaink közt ültetvényformája különleges gépesítési problémákat vet fel. Nagy és kevéssé csökkenthető kézimunka igénye, a vájt borpincék és az egyéb szőlészeti lé-

tesítmények (pl. a támfalak) nem a mai kor körülményei közt alakultak ki, hanem tipikusan a középkor feudális viszonyai közt.

A szőlőkultúra fenntartását és nagyságát hazánkban nem a fogyasztási szükséglet, hanem a szőlővel hasznosítható területek — legnagyobbrészt az úgynevezett „feltétlen szőlőterületek" — nagysága szabja meg. A borfogyasztás mértéke az éghajlati adottságokkal összefüggően változó fogyasztási szokás, s kevésbé az életszínvonal függvénye. Ezt világosan alátámasztják az évenkénti fogyasztási fejátlagok: Franciaország 175 liter, Portugália 99, Olaszország 81, Spanyolország 68, Románia 45. Svájc 38, Magyarország 33, Ausztria 16, Németország 6, Egyesült Államok 5, Csehszlovákia 3,6, Szovjetunió 3, Anglia 1,5 liter. (Les grands produits agricoles. Compendium international de statistiques 1924—1938. FAO. Róma. 1948. 170. old.)

A fenntartandó szőlőterületek elhelyezkedése Magyarországon területileg kialakult, s itt lényeges az eltérés a gyümölcstermelés újtípusú ültetvénykultúrája területi elhelyezésének problémájától.

A szőlő esetében egy hagyományos, történelmileg már rég kialakult, az üzemszerű gyümölcsös esetében pedig egy viszonylag új üzemággal állunk szemben. A szocialista fejlődés szempontjából is más a szerepük a felaprózott szőlőparcelláknak és más az összefüggő, ma már 84 százalékban a szocialista szektorhoz tartozó, zárt gyümölcsösöknek.

A szőlőgazdaság rekonstrukciójának kérdése önmagában is oly nagy probléma — egyes becslések szerinti beruházási igénye az előírt gyümölcstermelés-fejlesztés beruházási igényeinek körülbelül háromszorosa, — hogy külön tárgyalást érdemel.

A gyümölcstermelés világgazdasági helyzete és hazai feladatai

Az újtípusú gyümölcstermelés kialakításának gazdaságtani kérdéseit először világviszonylatban kell szemügyre vennünk, hogy ebből saját feladatainkra következtethessünk.

A gyümölcstermelés világhelyzetét vizsgálva, *az éghajlati övezetek szerint eltérő kultúrákat nem hasonlíthatjuk össze.* Esetünkben a mérsékelt égövi lombhullató fákon és cserjéken folyó gyümölcstermelésről van szó. Érdemes megnézni egy egységes történelmi és gazdasági fejlődésű, nagyobb terület különböző övezeteinek gyümölcsösszetételét. Ilyen összehasonlításra lehetőséget ad az Orosz SZFSZK-ban termelt gyümölcsfélék százalékos megoszlása, amely Dubrova adatai szerint a következő (*Dubrova.* I. m. 38. old.):

Terület	Alma-gyümölcsűek	Csonthéjasok	Héjasok	Bogyósok
Északi terület	52,3	0,8	—	46,9
Volgavidék	82,6	12,1	—	5,3
Észak-Kaukázus és Krím	58,8	33,5	6,5	0,9

A mi éghajlati adottságainknak megfelelő területeken tehát az *almásgyümölcsűek* és a *csonthéjasok* vannak túlsúlyban. A héjasok, például a dió világtermelésének legnagyobb része tőlünk délebbről, Dél-Franciaországból, Olaszországból, Kaliforniából és Törökországból származik. A bogyósok inkább az északi területek gyümölcsellátását biztosítják, de világpiaci cikké nem váltak.

A nagyobb területeken belül a legkedvezőbb termelési viszonyokkal bíró vidékek a gyümölcstermelés vonatkozásában profilozott jellegű ellátó területekké ala-

kulnak. Ilyen területek például a Szovjetunióban a Krím, Krasznodár vidéke és Észak-Kaukázus; Észak-Amerikában Kalifornia, Oregon, Washington és Brit-Kolumbia; ilyen lehet az északi, tengeri klímájú Dánia és Hollandia, valamint a melegebb földközi-tengeri Olaszországon kívül sajátos, kontinentális klímájával Magyarország és részben dél-európai szomszédai a mi világrészünk szempontjából.

A belső ellátás biztosítása a gyümölcstermelés jövedelmezősége és az egyre fokozódó igények miatt minden államnak törekvése. *Tőkés viszonyok közt* ez nehézségekbe ütközik az általánosan elterjedt kisárutermelő üzemforma és az ültetvénykultúra nagyüzemi jellege közt meglevő ellentmondás miatt, bár mint az előzőekben láttuk, ennek áthidalására tőkés viszonyok közt is törekednek.

A belső ellátásra való szervezett törekvés másik formáját *a szocialista és a szocializmust építő országokban* találjuk meg. Itt a tervszerű fejlesztés lehetőségei korlátlanok, és a gazdaságpolitika célja közvetlenül a lakosság szükségleteinek maximális kielégítése. *A Szovjetunió* északi, gyakran mostoha éghajlatú területein a szovjethatalom segítségével a micsurini gyümölcshonosítás eredményeképpen nagyarányú a fejlődés. A délebbre fekvő területeken a legmodernebb ültetvénykultúrák hatalmas üzemei fejlődtek ki, északon pedig a területi gyümölcsellátás megjavítására törekszenek. Egyetlen országban sem ment végbe még ilyen arányú és iramú fejlődés; ezt bizonyítják a következő számok is: A Szovjetunióban 1928-tól 1937-ig, vagyis két ötéves terv alatt a gyümölcsösök területe 1,3 millió hektárra, vagyis kétszeresére nőtt. Az évi telepítések — átlag 70 600 hektár — kilencszeresen haladták meg ebben az időszakban a cári Oroszország telepítési ütemét. Ezzel a Szovjetunió 1941-re Európa első és a világ második legnagyobb gyümölcstermelő államává vált. (*Dubrova.* I. m. 5—6. old.) 1945 óta a fejlődés még nagyobb ütemben haladt a szocialista népgazdaság hatalmas erőforrásai alapján.

Az európai szocialista államok földrajzilag — Magyarország, Bulgária és Románia kivételével — nagyrészt gyümölcsben viszonylag szegényebb területeken terülnek el, itt a belső ellátás megoldása a fő cél. A teljes ellátás azonban még a mérsékelt égövi gyümölcsnemekből sem biztosítható; például a Német Demokratikus Köztársaságban a fogyasztás 30 százalékát a jövőben is behozatalból kell fedezni, a gyümölcstermelés nagymértékű fejlesztése esetén is.

Magyarország szempontjából érdekes példa a Szovjetunió és egyes európai tőkés gyümölcstermelő államok — elsősorban Dánia és Hollandia — termelésének hirtelen és nagyarányú fellendülése, amely az ültetvénykultúra bevezetésének velejárója. Az ültetvénykultúra Kobel megállapítása szerint (*Kobel F.:* Die Umstellung des schweizerischen Obstbaus, Ziele und Wege. Schweizerische Zeitschrift für Obst- und Weinbau. Bern. 1955. 10. szám. 180. old.) — *elsősorban a csapadékszegény, de napfényben gazdag éghajlat termelési formája. Hazánk mint Európa száraz meleg kontinentális éghajlatú foltja, erre kiválóan alkalmas.* Nem hanyagolható el az a tényező sem, hogy az éghajlati viszonyok folytán termelt *gyümölcseink minősége* felülmúlja párásabb és hűvösebb éghajlatú versenytársaink gyümölcseinek minőségét. Ez lehetővé teszi, hogy belső szükségletünk maximális fedezésén túlmenően, nagy arányokban fejlesszük kivitelünket. Az életszínvonal gyors emelkedése a tőlünk északabbra fekvő európai, szocializmusépítő országokban pedig nagy lehetőségeket rejt a baráti együttműködés keretében is alma, kajszi, őszibarack kivitelünk szinte korlátlan mennyiségű növelésére. A kölcsönös baráti együttműködés és a tőkés országokkal folytatott külkereskedelem keretében folyó gyümölcskivitel a távlatban hazánk külkereskedelmi forgalmának egyik fontos tényezője lehet.

A következőkben az exportszempontból is két legjelentősebb gyümölcsnem, az alma és a kajszi kérdését kívánjuk alaposabban megnézni.

Az *alma* az egyetlen gyümölcsnem, amely friss áruként is valóban világpiaci cikknek tekinthető, s az északi és a déli félteke közti forgalomban is szerepel. Jelentősége még a déligyümölcsöket termelő Olaszországban is elsőrendű: a legutóbbi évek exportjában hasonló mértékben részesedett, mint a citrom és a narancs.

A *kajszi* ezzel szemben például Olaszországban nem érte el az almakivitel tizedrészét sem, tengerentúlról csak aszalt állapotban szállítható. Ezért a mi szempontunkból az almán kívül a kajszit kell figyelembe venni, hiszen olasz, spanyol és francia versenytársaink termelése és exportja nem haladja meg lényegesen eredményeinket. Magyarországon a kajszi kultúrformája: a Duna—Tisza közi szőlők közti elszórt telepítések határozottan árutermelő jellegűek, és hazánk külföldi

szakemberek véleménye szerint Európában az egyetlen kimondottan exportprofillal bíró kajszitermő terület. *(Löschnig—Passecker.* Die Marille (Aprikose) und ihre Kultur. Österreichischer Agrarverlag. Wien. 1954. 27. oldal. E megállapításában Kosztina szovjet kutató véleményére támaszkodik.)

A világ gyümölcstermelése szempontjából Európa jelentősége kimagasló. Mind az export, mind az import tekintetében a világpiac súlypontja az európai fogyasztóterületeken van. Ezt mutatják az ENSZ statisztikájának következő adatai (Les grand produits agricoles stb. I. m. 151. old.):

A világrészek százalékos részesedése 1934—1938-ban az alma exportjában és importjában

	Export	Import
Európa	19,6	90,6
Észak-Amerika	57,1	1,6
Óceánia	16,7	0,4
Többi világrész	6,6	7,4

Ez azt mutatja, hogy az említett években Európa télialma-ellátását nagyrészt Amerika, Ausztrália és Új-Zéland fedezte, holott Európának kiváló, a fogyasztóhoz közelebb fekvő termőtájai vannak. A világ almaimportjának kilenctized részére rúgó északnyugat-európai behozatalból ezekben az években Anglia 30—35 000 vagonnal, Németország mintegy 20 000 vagonnal részesedett.

A második világháború után érdekes folyamat ment végbe Európa gyümölcsellátásában. Bár 20 év alatt a termelés 75 százalékkal, a fogyasztás pedig a külkereskedelmi nehézségek miatt egyes becslések szerint csak 60 százalékkal nőtt, új exportőrök léptek fel, és *az európai gyümölcs kiszorította a tengerentúli almát a kontinensről.* Az almakivitel alakulását érdekesen mutatják az ENSZ adatai (Bulletin Mensuel Economie & Statistique Agricoles. 1954. június):

	1934—1938	1952	1953	1953 Index 1934—1938=100
	1000 tonnában			
Egész világ	720	680	780	108
Benne:				
Nyugat-Európa	191	340	485	254
Egyesült Államok és Kanada	348	98	64	18
Argentína és Chile	12	68	70	583
Ausztrália és Új-Zéland	108	101	94	87

Jellemző, hogy az európai államok részesedése a döntő mértékben Európa ellátását szolgáló alma-világexportból a háború előtti évek 26,5 százalékáról napjainkig 62,3 százalékra nőtt az exportált mennyiség 2,5-szeresre való növelése révén. Ez a körülmény egyes államok gyümölcstermelésének nagyarányú fejlesztése folytán következett be.

Például *Dánia* a második világháború előtt még importáló állam volt, a gazdasági világválság előtti években 1000—1500 vagon almát vitt be. A második világháborút megelőzően almabehozatala csökkent, de Dánia még mindig importra szorult. A háború alatt bekövetkezett kényszerű export 1941-től kezdődően nagyarányú fejlesztést eredményezett, s most évente 30 000 vagon árualmát termelnek. A kivitel már 4000 vagon fölé emelkedett, és ezzel Dánia Európa egyik jelentős almaexportálójává vált. A fejlesztést a hagyományos exportcikkek — a bacon és a tejtermék — értékesítési nehézségeivel magyarázzák. Hasonló folyamat ment végbe *Hollandiában,* mindkét országban az üzemi ültetvénykultúra formájában. Jelenleg Németországban és Svájcban a belső ellátás biztosítása végett törekszenek nagyobbszabású fejlesztésre.

Mint láttuk, a gyümölcstermelés Európa-szerte a különböző államok társadalmi rendszerének, technikai fejlettségének és éghajlati viszonyainak megfelelő körülmények közt azonos irányban alakul át. Ez a következőkben nyilvánul meg:

1. az egyes államok fokozódó szükségletének kielégítése végett a gyümölcstermelés jövedelmezősége és nehezen szállítható árujellege miatt bizonyos autarchiás törekvésben vagy legalábbis a behozatal csökkentésében;

2. a gyümölcskivitel lehetőleg maximális fokozásában más kieső mezőgazdasági exporttermékek pótlására, a közeli piacok megszerzése és a jövedelmezőség kihasználása céljából;

3. az említett célok elérése végett új termelési forma keresésében, s a sok évszázados múltú házikerti és szórványkultúrák helyett az ültetvény-kultúra egységesített és differenciáltabb, termelékenyebb árutermelő bázisára való áttérésben.

Ennek az átalakulásnak a hatásai hazánkban is érvényesülnek.

★

A gyümölcstermelés jelentőségének és szerepének megítélésekor *hosszú távlatokról van szó,* a belső ellátás fejlesztésében két évtizedes távlatot kell szem előtt tartanunk, és ugyanilyen perspektívát kell látnunk a világpiac alakulásában is. Napjaink égető kérdései: a kenyérgabona-ellátás belső forrásokból való biztosítása, a hús- és tejtermelés nagyarányú fokozása addigra rég megoldódnak. Különösen megváltozik a gyümölcstermelés világgazdasági helyzete: az országok közti munkamegosztás ma még alig áttekinthető távlatokat nyit.

Gyümölcstermelésünk távlati perspektíváját és az előbbiekben megvilágított általános célkitűzéseket híven tükrözik már ma is pártunk és kormányunk nagy előrelátással hozott határozatai és ezek alapján készült népgazdasági terveink.

Gyümölcstermelésünk mai állapota még döntően a régi kisárutermelő formákat tükrözi. Ezek jelentősége az áruforgalomban is igen nagy. Az egész gyümölcsfaállományt számítva a fák 12 százaléka van állami és 8 százaléka termelőszövetkezeti, ezzel szemben 80 százaléka egyéni tulajdonban, míg az üzemi jellegű gyümölcsös ültetvényeknek 57 százaléka állami, 27 százaléka termelőszövetkezeti és 16 százaléka egyéni tulajdonban. (*Katona József.* A gyümölcs- és szőlőtermelés kérdései. 14. old. Szikra. 1955.) A szocialista szektor 20 százalékos állományrészesedésének csak a fele a termőkorú fa — így a termőkorú állománynak körülbelül 12 százaléka van a szocialista szektorban, de a nagyüzem fölénye következtében az egész gyümölcstermelés 23 százalékát, az árutermelésnek pedig még nagyobb hányadát a szocialista szektor adja.

Az ültetvénykultúrára való áttérés már a tőkés termelés idejében megindult hazánkban. A felszabadulás előtti időből mintegy 20 000 kat. hold üzemi jellegű gyümölcsös maradt ránk. A tervgazdaság bevezetésével és a szocialista üzemek szervezésével egyidőben bontakozott ki az ültetvényszerű gyümölcstermelés nagyarányú fejlődése. Felemelt első ötéves tervünk a korábbi előirányzathoz képest körülbelül hatszorosra növelte a telepítési terveket; állami gazdaságaink és termelőszövetke-

zeteink összesen 38 000 kat. hold üzemi gyümölcsös telepítésével túlteljesítették ezt a felemelt tervet is. Ezzel *a felszabadulás előtti ültetvényterület napjainkig háromszorosra nőtt.*

Az 1955. június 8-i KV határozat megszabja az árutermelő gyümölcsös terület 300—320 000 kat. holdra való fejlesztését 10—15 év alatt. 1954—1959-ig 100 000 kat. holdat kell telepíteni. A gyümölcstermelés fejlesztésével érjük el, hogy a most települt ültetvények teljes termőkorában gyümölcsfogyasztásunk az említett mértékben növekszik. Ezenkívül hatalmas mértékben fokozzuk konzerviparunk nyersanyagbázisát, és több mint tízszeresre növeljük jelenlegi gyümölcskivitelünket.

Ezek a feladatok egyáltalán nem túlzottak, különösen, ha számolunk gyümölcstermelésünk világgazdasági kilátásaival. (Becslésünk szerint a leginkább fokozott almakivitel is csak 10—12 százalékát tenné ki Európa behozatalának.)

A gyümölcstermelés tervezett arányú fejlesztése nagyon hat az egész mezőgazdaság összetételére, munkaerőfelhasználására és jövedelmezőségére. Már ma látnunk kell a jövő gyümölcstermelésében ezt az országos jelentőségű feladatkört, mert ma vetjük meg megoldásának alapját. Különösen fontos feladat most, hogy a fejlődő gyümölcstermelést a leggazdaságosabb és legfejlettebb termelési követelményeknek megfelelően, a szocialista termelés célját szem előtt tartva alakítsuk ki.

A gyümölcstermelés fejlesztésének tervezési kérdései

A gyümölcstermelés jellegéből következik, hogy a megtörtént intézkedések évtizedekre kihatnak, illetve a 10—20 év múlva jelentkező igények kielégítése már ma intézkedéseket követel, ezért a tudományos tervezés itt különösen fontos.

Az országos és a területi tervek tekintetében példaképünk a Szovjetunió tervezése, ahol a szükségletek és az üzemi lehetőségek mérlegelése alapján fajtarészletességgel tervezik meg a gyümölcstermelés fejlesztését területi bontásban. Hasonló törekvést látunk a Német Demokratikus Köztársaság és más népi demokratikus államok fejlesztési terveiben is. (A Szovjetunió tervezésére vonatkozóan a következőkben mindenütt Dubrova P. F.: A gyümölcstermelés szervezése a kolhozokban. Mezőgazdasági Kiadó. 1952. fejtegetéseire támaszkodom.)

A tőkés termelés viszonyai közt sem nélkülözhető bizonyos előrelátás. Ott a tőkések vállalkozásuk kockázatát igyekeznek csökkenteni előzetes vizsgálatokkal, és az egységes nagyüzemi árutermelés kialakítását a maximális profitszerzés végett szervezik meg. Ezen a területen az állam vagy a testületek irányító szerepe erősen érvényesül. Kimagasló ilyen irányú munkát végez almakivitel tekintetében legerősebb versenytársunk, Hollandia, amely most állami akció keretében 14 000 hektár kevésbé jövedelmező gyümölcsöst irt ki — egyszersmind új ültetvényeket telepít, — és ahol az új üzemek tervezését erre hivatott szervek végzik.

Mennyivel inkább megokolt nálunk ez a gondoskodás a szocialista gyümölcstermelés kialakításában, amikor az állam általános gazdasági irányító szerepe következtében ehhez minden lehetőségünk meg is van. A nagyobb arányú állami beavatkozás — ami elsősorban irányítás és segítség — a faiskolai termelés fajtaösszetétele és a telepítések módja minőségének javítása tekintetében nálunk is kívánatos, gyümölcstermelésünk jövője, továbbfejlesztése céljából. Ezért néhány olyan szervezési és tervezési feladatot vetünk fel, amely gyümölcstermelésünk kialakításának *leggazdaságosabb megoldását* szolgálja. Ezek a feladatok a múltban a kisebb arányú, magánkezdeményezésre végzett és legnagyobbrészt házikertben történő telepítéseknél föl sem vetődhettek. De a szocialista gyümölcstermelés kialakításával járó feladatok mennyiségi növekedése az ezzel kapcsolatos előkészítő munkák minőségének megváltoztatását szükségszerűvé teszi.

A gyümölcstermelésben hosszabb időszakra vonatkozó *területi terveket* kell kidolgozni, hogy a helyi fogyasztás igényeihez alkalmazkodjunk, és hogy a gyü-

mölcstermelésre gazdasági és természeti szempontból legmegfelelőbb területeket kiválaszthassuk.

Az üzemek telepítési helyeit már a tervezéskor jól ki kell választanunk, mivel végső fokon ez befolyásolja leginkább a területi tényezők közül az önköltséget, s megszabja a fejlesztés lehetőségét adott területen.

A természetileg legkedvezőbb területek kijelölése gyakorlatilag mindig csak meghatározott *fajtára* vonatkozhat. Ezért csak a legértékesebb termelt fajtákra állapítható meg a népgazdaságilag legkedvezőbb területi termelési terv. A helyi szükségletre való termelés esetében pedig a táj természeti adottságai és fogyasztási igényei szabják meg a fajták iránti követelményeket. Ebből az következik, hogy a területi terv készítésekor — a Szovjetunió tervezési gyakorlatához hasonlóan — a fajtajegyzékekre és a fajtakörzetekre kell támaszkodni. A *fajtajegyzékek* a megfelelő érési időpontok és a területi követelmények mérlegelésével a legértékesebb fajtákat tartalmazzák.

A területi tervezés és a fajtakiválasztás összefüggéseinek tervszerű kialakítása a *fajtakörzetek* keretében történik. Enélkül az egész fejlesztési munka nem végezhető el. Ezért intézkedett a Központi Vezetőség 1955. június 8-i határozata úgy, hogy „... a Földművelésügyi Minisztérium 1956 végéig állítsa össze az egyes termőtájakon telepíthető gyümölcsfajták jegyzékét."

A Szovjetunióban 1938-tól 1946-ig végzett nagyszabású munka keretében dolgozták ki a fajtakörzetekben telepíthető nagyüzemi fajták jegyzékeit. Magyarországon is folyt már ilyen munka: három évtizeddel ezelőtt *Mohácsy Mátyás* és *Gergely István* vetette meg az alapját, majd később az Országos Pomológiai Bizottság állapította meg a fajtakörzetenként telepíthető fajtákat.

A tájanként telepíthető fajták jegyzékén kívül meg kell határozni a fajták mennyiségi arányait is, összhangban a területi tervezéssel. A *fajtaarányok* betartása népgazdasági szempontból nagyon fontos. Ezért az állami gazdaságok és a termelőszövetkezetek vonalán indokolt a fajtarészletességű tervezés bevezetése a faiskolai tervezésben, éspedig többéves, a faiskolai termelés időtartamának megfelelően ütemezett tervezés formájában, mert csak így ellenőrizhető a terv teljesítése, és így állapítható meg előre a fajták aránya.

Az *ültetvények technikai tervezése és elhelyezése* nagymértékben hat későbbi termelékenységükre. Sajnos, e tekintetben nálunk még nem folyik módszeres munka. Ennek is következménye, hogy sok új telepítés kipusztult, és gyakran olyan helyeken is telepítettek, ahol a várható önköltség az átlagosnak többszöröse lesz.

Nem téveszthető szem elől az sem, hogy az ültetvény az állandó termelőüzem beruházásának csak egy része. A *kiegészítő beruházások* — legnagyobbrészt épületek és műtárgyak — nélkülözhetetlenek a termelés szempontjából, s értékük kat. holdanként 20—50 000 forintra rúghat. Tehát egy 200—300 kat. holdas gyümölcsös összes beruházása 10—15 év alatt milliós összegre is nőhet, ezért gondosan meg kell fontolnunk kialakításának leggazdaságosabb formáját.

A járulékos beruházások megkezdése tulajdonképpen már a gyümölcsös telepítésével megkezdődött, mivel a *járulékos beruházások nem választhatók el az ültetvénytől.* A gyümölcstermelésnél abban a kedvező helyzetben vagyunk, hogy a később jelentkező járulékos beruházásokra fordított összeget a már fokozatosan termőre forduló ültetvény felhalmozása fedezi népgazdasági szinten.

A tervezés itt egy új szakterület kidolgozását teszi szükségessé: a helyi természeti és gazdasági viszonyoknak, valamint a termelt gyümölcsfajták biológiai sajátságainak ismeretében kell kialakítani a helyes megoldást.

A gyümölcstermelés gazdaságossága

A gyümölcstermelésnek és benne az egyes gyümölcsfajtáknak a gazdaságossága csak az egész mezőgazdasággal szemben támasztott népgazdasági igények alapján dönthető el. A mezőgazdaság feladata a meglevő területen a rendelkezésre álló munkaerővel, a lehető legkisebb önköltséggel minél több olyan terméket biztosítani, amelyek anyagi összetételükben fedezik a belföldi fogyasztás szükségleteit, és minél nagyobb exportot tesznek lehetővé. Ezen belül két kérdést nézünk meg.

Az egyik: mennyire gazdaságos a gyümölcstermelés a mezőgazdaságban, a másik: mi befolyásolja a gyümölcstermelés gazdaságosságát.

Mivel a belső fogyasztásra való termelés arányait elsősorban a szükséglet és nem a gazdaságosság dönti el, és mert a gyümölcsexport — nagy aránya következtében — az egész gyümölcstermésből válogatódik ki, ezért a gazdaságossági számításokat legtöbb esetben az export szempontjából végezzük el.

Nézzük meg néhány, a mezőgazdasági export szempontjából fontos termék 1 munkanapra és 1 kat. holdra jutó devizahozamát, és vessük ezt össze néhány gyümölcskultúra hasonló adataival. A reális összehasonlíthatóság szempontjából a gyümölcsöknél a munkanap-igénybe beleszámoltuk a termőrefordulás előtti munka arányos részét is, a hozamokat pedig a nem termő évek mérlegelésével számoltuk.

	dft/munkanap	dft/kh
Cukorrépa	50— 60	2 500— 3 000
Dohány	20— 30	3 500— 4 000
Rizs	40— 50	2 500— 3 000
Hagyma	35— 45	3 500— 4 500
Alma	70—120	7 000—12 000
Kajszi	70—110	4 000— 6 000
Őszibarack	80—110	7 000— 9 000
Mandula	100—160	2 500— 4 000

Ezek a számok azt bizonyítják, hogy a gyümölcstermelés még az exportszempontból legkedvezőbb szántóföldi növényekhez viszonyítva is rendkívül gazdaságos.

A gyümölcstermelésben egy munkaórára jutó termék pénzértéke meghaladja a legtöbb egyéb üzemágban elérhető értéket. A gyümölcstermelés igen jövedelmező. Például az Orosz SZFSZK vetésterületének 0,5 százalékát elfoglaló gyümölcstermő növények majdnem 10 százalékát adják a kolhozok egész növénytermeléséből eredő pénzbevételnek. *(Bjelahonov.* Gyümölcstermesztés. 6. old. Mezőgazdasági Kiadó. 1951.) Nálunk egyes gyümölcstermelő szövetkezetekben a tagok évi részesedése eléri a 30—50 000 forintot.

A gyümölcstermelés tehát nagy jövedelmezősége folytán termelőszövetkezeteink megszilárdításának, állami gazdaságaink jövedelmezősége fokozásának egyik kiváló eszköze.

A gyümölcs értékében a tényleges termelőmunkán kívül a gyümölcsösültetvény létesítésébe és felszerelésébe fektetett emberi munka leírási hányada is megtestesül.

Egyes esetekben a termelésbe és ültetvénybe fektetett munkához képest a termés pénzértéke aránytalanul nagy.

Egy munkaórára jutó termék pénzértéke

(Megközelítő pontosságú számítás)

Almánál	4 kg	à 3 forint	összesen	12 forint
Diónál	15 kg	à 6 forint	összesen	90 forint

Ez abból is adódhatik, hogy viszonylag kevés a diónk, mert a diófák felnevelése igen hosszú időt vesz igénybe, és ezért keveset ültettek.

A mezőgazdaságban a termelési ráfordítások — esetünkben legalábbis a termésmennyiségtől nem függő részük — állandó. Az önköltséget végső soron a termésmennyiség határozza meg, s nemcsak a ráfordított élő- és holtmunka. A termésmenyiségre a munkán kívül hatnak a természeti környezet viszonyai — beleértve az időjárás évi ingadozásait is. A *táj önköltség-befolyásoló hatása* döntő jelentőségű a gyümölcstermelésben. Mielőtt azonban erre a kérdésre rátérnénk, meg kell vizsgálnunk, hogy a *természeti optimumok** hatása mennyire terjed ki a termelés különböző céljai szerint.

A táj önköltséget és termelékenységet befolyásoló hatása nem egyformán érinti a helyi fogyasztásra és az áruszállításra történő termelést. A helyi fogyasztásra történő termelés — különösen a gyümölcs rossz szállítóképessége miatt — a fogyasztás területi elhelyezkedéséhez illeszkedik, s számára nem döntő a táj alkalmassága. Az áruszállításra történő termelés esetében már elsőrendű jelentőségű az önköltség, amely a jövedelmezőség, exportviszonylatban pedig a gazdaságosság alapja. Az árutermelésnek tehát a tájak kedvező adottságait ki kell használnia.

A legtöbb esetben az optimális termőhely nemcsak a termésmenynyiséget fokozza a kedvező természeti viszonyok folytán, hanem az *állandó költség-ráfordításokat is csökkenti,* mert viszonylag extenzívebb termelési feltételeket tesz lehetővé (például egyes kártevők fellépése elmarad, ami a védekezésre fordítandó munkát csökkenti stb.).

A kedvező természeti viszonyok nagyobbfokú termelékenységet, kedvezőbb önköltségi feltételeket is teremtenek, ami az I. számú különbözeti földjáradéknak felel meg. A különböző minőségű területek terméseredményei közti különbség Kemmer vizsgálatai szerint 70 százalékot tehet ki. *(Kemmer E.—Reinhold J.:* Die Wertabschätzung im Obstbau, Verlag Eugen Ulmer. Stuttgart. 1941.) Nézzük meg egy példán, hogy a megfelelő termőhely kiválasztásának milyen nagy hatása van a termelékenységre, a gazdaságosságra például téli almánál:

	Termés q/kh	Érték devizaforint	Munkanap igény	Devizaforint/ munkanap
Kedvező termőhelyen	60	11 400	55+40	120
Gyengébb termőhelyen	35	5 250	55+28	63

Jó adottságok közt tehát — óvatos becslés szerint is — a munka termelékenysége 100 százalékkal, az 1 kh-ról nyert devizahozam körülbelül 6000 devizaforinttal magasabb. A jó területen egy-két év alatt elérhető többletbevételből megtérülhet az összes beruházási költség, és az

* Okályi Iván az „optimális termőtáj" fogalmába helyesen a gazdasági vonatkozásokat is belefoglalja. *(Okályi Iván.* Gyümölcstermelés. I. 44. old. Mezőgazdasági Kiadó. 1955.) Itt csak a természeti viszonyokat vizsgálom, a gazdaságiakat utána tárgyalom.

ültetvény nagyobb jövedelemkülönbözettel hálálja meg a jó elhelyezést, mint amennyi jövedelmet más hasznosítás esetén az illető területről biztosítani lehetne.

Kézenfekvő, hogy szocialista árutermelésünk kialakításakor az optimális termőtájakat használjuk ki elsősorban, mint ahogy a Központi Vezetőség 1953. decemberi határozata kimondja: „Új termelési tájakat kell kialakítani ott, ahol a talaj- és éghajlati viszonyok a gyümölcstermelésre kiválóan alkalmasak." De a Központi Vezetőség beszámolója rámutatott arra is, hogy az üzemi gyümölcsösöket elsősorban a homokon, továbbá ott létesítsük, ahol a szántóföldi termelésnek akadályai vannak, ellenben gyümölcstermelésre megfelelő a talaj, és a gyümölcs jó termést hoz. Például a kopárosok egy része kiválóan alkalmas őszibarack és mandula termelésre. Az 1955. júniusi határozat alátámasztja ezt az álláspontot: „Új gyümölcsösöket elsősorban a szántóföldi művelésre nem alkalmas homokterületeken és kopárokon kell telepíteni." Az optimális termőhely megválasztásakor tehát nemcsak a gyümölcstermelés szempontjait kell mérlegelni, hanem más növénykultúrákra is tekintettel kell lenni. A tervszerű növénytermelés fontos követelménye, hogy minden szükséges növénykultúra megtalálja a saját szempontjából nélkülözhetetlen területet még akkor is, ha ez más növényeket számukra abszolút értelemben véve kevésbé alkalmas területekre szorít vissza. Ezek a követelmények a gyakorlatban — szakmai sovinizmus és nemtörődömség miatt — nem mindig érvényesülnek helyesen.

A termelési optimum ugyanis nem azonos minden növénynél. Például a Központi Vezetőség 1953. december 19-i beszámolója megemlíti a szabolcsi homok példáját, ahol 5—6 mázsa rozzsal szemben 60—100 mázsa alma, azaz hússzor annyi érték terem. Ebben az esetben a gyümölcstermelésre optimálisan, a szántóföldi termelésre ellenben kevésbé alkalmas területről van szó. A homok- és a kopár területek azonban nem általánosan alkalmasak gyümölcstelepítésre; ez kitűnik a Központi Vezetőség beszámolójából is, amely a kopárosok hasznosítására kimondottan a mandula és az őszibarack termelését ajánlja.

Ügyelni kell rá, hogy a gyengébb területeken való elhelyezés miatt *a gyümölcsös ne váljék életképtelenné vagy drágán termővé.* A helytelen helymegválasztás sokszor súlyos károkat eredményezett: az újonnan telepített gyümölcsösök jelentős hányada kipusztult, és a megmaradottakban a sorközötti hiányok a szokásos hiány tízszeresét is meghaladták. A jó talajt igénylő gyümölcsnemeknél viszont mérlegelni kell azt a veszteséget is, amely a gyöngébb talajra telepítés miatt a csökkent termőképesség következtében éri a népgazdaságot.

A *területhasznosítás* népgazdasági szempontja is szorosan összefügg ezzel a kérdéssel. Ahol a termőhelyi viszonyok miatt a termelés értéke igen alacsony, de más kultúrákkal nagyobb érték érhető el, ott ezekkel hasznosítjuk a területet. Ilyenek lehetnek — a gyümölcstermelés vonatkozásában — futóhomok területek, egyes ártéri fásítások, a mandulával beültetett kopárok stb. Ezekben az esetekben a gyümölcstermelés gyakran nem optimális termőhelyekre települ. Népgazdaságilag azonban a területhasznosítás szempontjából az a leggazdaságosabb, ha azt a kultúrát termeljük, amely viszonylag a legnagyobb értéket adja, tehát a szóbanforgó területet a legjobban hasznosítja. Gondoljunk Kecskemét

virágzó kajszisaira és szőlőire, amelyek kétségtelenül jobb helyet is találtak volna, itt viszont lehetővé tették a nép megélhetését az egyébként sivár futóhomokon. (Vesd össze: *Okályi.* I. m. 57. old.) A természeti környezet önköltség-befolyásoló hatását abban az összefüggésben kell vizsgálni, hogy végső fokon sohase csupán az üzemi önköltséget, vagyis a közvetlen jövedelmezőséget, hanem annak népgazdasági vetületét tartjuk szem előtt, tehát azt, hogy a szóbanforgó terület maximális mértékben járuljon hozzá népünk életkörülményeinek állandó javításához.

Ha csak az üzemi gazdaságosságot számítanánk, akkor azt a növényt illetné meg a számára kedvezőbb területre való igény, amely a jobb adottságokat jobban meghálálja.

A termelésre fordított munka mennyiségének csökkentése felveti azt a kérdést, hogy több beruházással és munkaerő-ráfordítással milyen arányban fokozhatjuk a terméseredményeket és a termelékenységet. A gyümölcstermelés nagyon munkaigényes termelési ág, ezenkívül gépesítése is korlátozott: a metszési és a szüretelési munkáké — mai technikánk szerint — még megoldhatatlan, s ez azzal a következménnyel jár, hogy a végrehajtható gépesítés kiélezi a munkacsúcsokat. (*Peregi Sándor* és *Főző József.* Tanulmányok a téli alma-termelés munkaerőszükségletével kapcsolatban. 97. old. Kertészeti Főiskola évkönyve 1951.)

A termelési költség különböző munkaráfordításokból tevődik össze. A ráfordítások egy része állandó, s független a terméshozam mennyiségétől, másik része a terméshozam mennyiségétől függ, és közvetlenül a szüreti, betakarítási és árukezelési munkákra jut. (*Peregi—Főző.* I. m. 98. old.)

Gyümölcsnemek munkaerőszükségletének megoszlása

Gyümölcsnem	Állandó munkaráfordítások, kézi munkanap*	Termésmennyiséggel változó munkaráfordítás					
		Kisebb termés esetén			Nagyobb termés esetén		
		Átlagtermés q/kh	Munkanap	Az állandó munkaigény százaléka-ban	Átlagtermés q/kh	Munkanap	Az állandó munkaigény százaléka-ban
Őszibarack	58	16	15	26	36	33	57
Kajszi	38	15	14	37	30	28	79
Téli alma	55	36	24	44	90	60	109
Szilva	45	16	23	51	36	52	115
Szamóca	70	10	66	94	20	132	189
Meggy	34	9	46	135	18	92	270
Málna	70	10	100	143	20	200	286
Dió	1	9	6	600	15	10	1000

* Kopcsó István (Kertészeti Főiskola üzemszervezési tanszék) adatai alapján.

Mint látjuk, az állandó és a termésmennyiséggel változó munkák aránya nagyon különböző. Az egységnyi termék önköltsége ott függ nagy mértékben a terméshozamoktól, ahol az állandó munkaszükséglet viszonylag magas. Az ilyen kultúrák gazdaságossága tehát csak abban az esetben biztosítható, ha a művelési mód viszonylag állandó és magas hozamokat biztosít. Ezeket a kultúrákat kell tehát intenzív körül-

mények közt termelni. A dió szélső eset, de azt mutatja, hogy az ilyen munkamegoszlású kultúráknál kevésbé érdemes az állandó munkaráfordításokat fokozni, mert az önköltség ezáltal — a szedési munka termelékenységének változatlansága esetén — emelkedni fog. A külterjesebb kultúráknál — különösen, ha területet nem igénylő formában (például fasorban) is telepíthetők — érdemesebb a fák számát szaporítani, mint az intenzitást fokozni.

Elsősorban ott érdemes a gyümölcstermelés intenzitását fokozni, ahol az állandó munkaráfordítás aránya nagyobb a termésmennyiséggel változó munkaráfordításhoz képest. A termésmennyiség rendszerint gyorsabban nő a ráfordítás fokozásánál, tehát a munka egységére jutó termékmennyiség is nő, azaz az önköltség csökken. Ugyanez a folyamat a területegységre jutó hozamot és ezzel a nemzeti jövedelmet még nagyobb méretekben növeli. Megállapíthatjuk tehát, hogy a metszés, a növényvédelem és a talajművelés munkáinak fejlesztésével kell növelni az intenzitást. (A szedési és az árukezelési munkák technikai fejlesztése belterjes és külterjes körülmények közt egyaránt indokolt, ha e munkafolyamatok nem termelékenyek.) Eszerint a gyümölcsnemenként eltérő intenzitás indokolt: a dió, a gesztenye, a cseresznye és a meggy viszonylag külterjes körülmények közt is jövedelmező lehet, de egyre belterjesebb művelést kíván a szilva, a körte, az alma, a kajszi és az őszibarack. A különleges törpekultúrák stb. ebből a szempontból külön intenzitási fokozatnak számítanak. Hogy a belterjesség és a bruttó munkaerőigény ebben az esetben nem azonos fogalom, arra rávilágít a meggy példája, amely külterjes körülmények közt is a termésmennyiséggel változó szedési munkák miatt nagyon munkaigényes kultúra.

A gyümölcstermelés *művelési és üzemformája* is összefügg a belterjesség kérdésével. Minél belterjesebb egy kultúra, annál inkább megkívánja az ültetvény-jelleget, amely lehetővé teszi a gépek és a nagyobbfokú szakértelem jobb kihasználását, a munka fokozott területi koncentrálását és az értékesítés gazdaságosabb megszervezését. A nagyüzemi termelésnek, illetve legfontosabb technikai formájának, az ültetvénykultúrának a fejlesztése nem zárja ki, hogy gazdaságilag indokolt esetben ne alkalmazzunk külterjes termelésmódot, amilyenek a külterjes fásítások (például az utak menti diófasorok), illetve a kopárosokon telepített mandulások.

A gyümölcs technikai *szállíthatósága korlátozott.* Ez nagyon hat gazdasági szállíthatóságára is. A szállítás tényleges költségein kívül számottevő a minőségi romlás által bekövetkező értékcsökkenés, amely végső fokon a fogyasztási helyre szállított gyümölcs önköltségét növeli. A szállítási költségtényezők önköltségnövelő hatása igen jelentős. Hozzávetőleges becslés szerint átlagosan a gyümölcsszállítás költsége a fogyasztás helyéig kilométerenként dűlőúton 1,5 százalékkal, köves úton 1, vasúton 0,5 százalékkal, a vasúti átrakás pedig 4 százalékkal növeli a termelési ráfordítások összegét.

Tehát a nehezen szállítható gyümölcsöket ésszerűbb a fogyasztópiac közelében megtermelni. A jól szállítható gyümölcsöknél azonban az övezet-ellátás jelentősége lényegesen kisebb. Általában az övezeti ellátás akkor gazdaságos, ha az övezeti termelés kisebb szállítási költségei következtében a fogyasztásra kerülő gyümölcs önköltsége kevesebb a fo-

gyasztóhelytől távolabb fekvő, optimális termőhelyen termelt gyümölcs önköltségénél.

Hiányos ellátás esetében természetesen más jelentősége is van az övezeti ellátás szervezésének az ipari gócpontok és a városok körül. Zöldségféléknél — súlyegységre eső kisebb értékük, általánosabb termelhetőségük és tejgazdasággal való kedvező társíthatóságuk miatt — az övezeti termelés sokkal megokoltabb.

A szállítási viszonyok hatása az önköltségre az egységes termőtájakon belül azonos piactávolság esetén is érezhető az *üzemi belső szállítások* tekintetében. Ez lényeges tényező, nemcsak azért, mert a gyümölcstermelésben kat. holdanként átlagosan 15—30 tonna szállítási igénnyel kell számolni, hanem azért is, mert az egyéves kultúrák elrendeződése az üzemben évről évre változik, ellenben az ültetvényeké nem, s a szállítási viszonyok is hosszabb ideig állandóak maradnak. A belső szállítások becslés szerint egyes esetekben 20—30 százalékkal is növelhetik az önköltséget, ezért nagyon jelentős az állandó ültetvények berendezésének pontos tervezése.

A gyümölcstermelés önköltségét — tehát gazdaságosságát is — a munkaráfordításon kívül megszabja a növény (gyümölcsfajta) termőképessége is. Az áru minősége szintén hat a jövedelmezőségre. A Központi Vezetőség 1953. decemberi beszámolója szerint el kell érni, hogy „a gyümölcsfaállomány nemcsak mennyiségben, hanem minőségben is növekedjék, azaz a legízletesebb gyümölcseinket és azokat is a legjobb fajtákból szaporítsuk el". Az 1955. júniusi határozat pedig kimondja, hogy „a legjobban keresett és legértékesebb gyümölcsfajták, különösen a Jonathán alma oltványainak előállítását" kell növelni. Azt láttuk, hogy az önköltség milyen tényezőktől függ. *A munkaráfordítást azonban végső fokon mindig a fajta igénye szabja meg. A területi elhelyezés lehetőségét, a gyengébb területek hasznosítását ugyancsak a fajta életképessége befolyásolja. A termésmennyiséget — amely az önköltséget meghatározza — szintén a fajta termőértéke szabja meg. Az áru minősége is függ a fajtától, ami a gyümölcs árában is kifejezésre jut.*

A gyümölcsfajták pontos értékelése nélkül nem képzelhető el tervszerű és helyes gazdaságpolitika és szervezés a gyümölcstermelés területén. Éppúgy szükséges a pomológia figyelembevétele a gazdaságtani törvényszerűségek megállapításakor, mint ahogyan a gyümölcsész sem nélkülözheti a gazdaságosság legfőbb törvényeinek ismeretét, mert enélkül munkája a céltalan, formalista adatgyűjtés zsákutcájába téved.

★

Mi következik végső fokon megfontolásainkból?

Az, hogy távlatban mezőgazdaságunk nagyfontosságú ágává válik a gyümölcstermelés, különösen az export szempontjából.

A gyümölcs-árutermelés gazdaságosan csak ültetvényekkel oldható meg, ez pedig a nagyüzemi formát és végső fokon — kisárutermelők esetében is — a termelés kollektív szervezetét is szükségessé teszi.

A gyümölcstermelés fejlesztése ennek folytán előmozdítja mezőgazdaságunk szocialista átalakulását, jövedelmezősége hozzájárul szocialista üzemeink megerősödéséhez. A gyümölcstermelés fejlesztési munkáival népünk jólétének egyik fontos tényezőjét évtizedekre alakítjuk ki.

AUSCH SÁNDOR

A háború finanszírozása és az 1938—1944. évi infláció Magyarországon

A háborúra való felkészülés, a „győri program"

Az 1929—1933. évi nagy világgazdasági válság után a tőkés világtermelés, még inkább a világkereskedelem mutatószámai messze elmaradtak az 1928. évi színvonaltól, s 1937-ben mégis új válság volt kibontakozóban. 1937 második felében Magyarországon is válságjelek mutatkoztak: a fogyasztási iparágak — elsősorban a textilipar — termelése hanyatlott, az ipari beruházás, az építkezési tevékenység visszaesett. Az iparcikkek kivitele, a gyáripari részvények árfolyama csökkent.

A finánctőke közvetlen irányítása alatt álló Horthy-kormányokra várt a feladat, hogy gyorsan a nagytőke segítségére siessenek. A segítség módját illetően nem volt nehéz példát találni a fasiszta Németországban, amelynek egyelőre sikerült a válságot elkerülnie azáltal, hogy a monopoltőke diktatúrája Hitler uralomrajutása után óriási ütemű fegyverkezésbe fogott, s a német gazdaságot hadi-monopolista államkapitalizmussá alakította át.

Magyarország ebben az időben már politikailag is teljesen Németországhoz csatlakozott. A németek sürgették a fegyverkezést, s nem volt nehéz céljaiknak megnyerni a mind szélsőségesebben reakciós magyar kormányokat. A Horthy-klikk ígéretet kapott a németektől, hogy szolgálataiért a szomszéd államok testéből kap részeket. A magyar finánctőke gazdasági törekvései és a kormány háborús, revíziós politikája egybeesett, s az országot háborúba vitte.

Magyarország tehát gyors ütemű fegyverkezésbe kezdett. Imrédy Béla, a Magyar Nemzeti Bank akkori elnöke már 1937-ben megbízást adott olyan fegyverkezési program kidolgozására, amely a „gazdaság teljes foglalkoztatottságát" is biztosítaná. A programot 1937 tavaszán Győrött Darányi Kálmán miniszterelnök jelentette be.

E hírhedt „győri program", amelynek kidolgozására Ohlin svéd közgazdászt hívták meg szakértőül, a magyar gazdaságot is hadigazdasággá kívánta átalakítani, és a nagyipar „teljes foglalkoztatottságát" fegyverkezéssel, a fegyverkezés költségeit részben fokozott bankjegykibocsátással, tehát inflációval, a dolgozó osztályok pótlólagos, még súlyosabb kizsákmányolásával kívánta előteremteni.

A magyar kormány szakértői a fegyverkezési program kidolgozásakor a német fasizmus által is nagyra becsült Keynes-féle teljes fog-

lalkoztatottságra vonatkozó elmélet alapján állottak. A Keynes-i elmélet a válságból való kilábolás egyik eszközeként az inflációt ajánlja a tőkés államnak.

Amint ismeretes, a válságból való kiemelkedés folyamata a pénztőke mozgásában úgy tükröződik, hogy a pangás időszakában az ipari tőke összezsugorodása következtében fokozatosan megszaporodik a kölcsönadható tőke, minthogy a pénzformát öltő tőke egy részét nem lehet visszaváltoztatni a termelés anyagi elemeivé. A felszaporodott pénztőke a pangásból a megélénkülésbe való átmenetkor új beruházások eszközévé válik. Keynes szerint (aki a gazdaság valóságos folyamatait fejtetőre állítja, s nem tudja, hogy a hitel bő vagy szűk volta *nem oka, hanem következménye* a tőkés újratermelés ciklus-mozgásának) a beruházási tevékenység fellendülésének feltétele a szabad pénztőke bősége, s ha ez nincs meg, akkor az államnak papírpénzkibocsátás útján kell megteremtenie ezt, s a kérdés véglegesen megoldódik. De Keynes maga is látja, hogy hiába szaporodik meg a szabad pénztőke, a válság időszakában a tőke mégsem tud jövedelmező befektetést találni, ezért az államra vár a feladat, hogy az infláció útján nyert tőkét „közmunkákban" gyümölcsöztesse. Keynes úgy találta, hogy az inflációval finanszírozott „közmunkák" legalkalmasabb válfaja a fegyverkezés, a gazdaság militarizálása, s azt is elismerte, hogy elmélete sokkal inkább alkalmazható a totális állam viszonyai közt, mint a liberális kapitalizmusban. *(Keynes.* A foglalkoztatottság, a kamat és a pénz általános elmélete. 1936. IX. old. Németül.)

A „győri program" keretében megindult fegyverkezés következtében Magyarországon valóban bekövetkezett bizonyos fellendülés, amely azonban igen kevéssé hasonlított a tőkés gazdaság valódi fellendülési időszakához. A valódi virágzás időszakában a fellendülés általános, a „győri program" pedig csak a nagy monopóliumok számára bizonyult igazán kifizetődő üzletnek, s a háború alatt, a valódi fellendüléssel ellentétben, sok nem háborús iparág termelésének hanyatlásával, a dolgozók reáljövedelmének nagyarányú csökkenésével járt együtt.

A „győri program"-ról szóló törvényben a magyar kormány arra kapott felhatalmazást, hogy öt év alatt egy milliárd pengőt ruházzon be hadi célokra. Hatalmas összeg volt ez abban az időben, hiszen az egész magyar gazdaság tőkeakkumulációja a 30-as években átlagosan évente nem haladta meg a 180 millió 1938. évi pengőt, most pedig pusztán állami eszközökből évi 200 millió pengőt szándékoztak beruházni. A beruházandó egy milliárd pengő 60 százalékát közvetlenül hadi célokra, 21 százalékát a közlekedés háborús céloknak megfelelő fejlesztésére, 1 százalékát a bányászatba és a kohászatba, 7,5 százalékát mezőgazdasági, 10,5 százalékát pedig „egyéb" célokra irányozták elő.

A kormány számolt azzal, hogy a háborús program a magyar nép nagy többségének gyűlöletes és meddő kísérlet maradt volna, hogy a dolgozók támogatását megnyerje. Ezért a katonai célokra beruházandó egy milliárd pengőből — látszatra — 600 millió pengőt „vagyonadóból", 400 millió pengőt pedig a „tőkéseket terhelő" kölcsönökből kívánt előteremteni.

A tőkéseknek ez a „megterhelése" azonban lényegében cinikus pénzügyi manőver volt, amelyet a kormány a néptömegek ámítására

használt fel. A legtöbb tőkés — éppen a legnagyobbak és a leg-„tőkeerősebb"-ek — bankhiteleket vett fel a vagyonadó és a kölcsönök fizetésére. A bankok nem a náluk elhelyezett betétekből nyújtották a hiteleket, hanem a Nemzeti Bankhoz fordultak viszontleszámítolásért. A Nemzeti Bank készségesen állt rendelkezésükre, megindult a papírpénzkibocsátás, amely inflációra, a dolgozók reálbérének csökkenésére vezetett. Tehát a kormány pénzügyi politikája révén végül is a dolgozók fizették meg „a tőkéseket terhelő" vagyonadók és kölcsönök nagy részét. A kormány szakemberei ebben a kérdésben is megfogadták Keynes tanácsát, aki megállapította: „A munkások általában szembeszegülnek a névleges bér leszállítására irányuló törekvésekkel, de nem szüntetik be a munkát, amikor az általuk fogyasztott áruk árát felemelik. Azt mondják, nem logikus álláspont ez a munkások részéről ... amint a későbbiekben látni fogjuk, szerencsére mégis így áll a helyzet ..." (*Keynes.* A foglalkoztatottság, a kamat és a pénz általános elmélete. 223. old.)

Lássuk, milyen tényleges terheket jelentett a „vagyonadó" és a „kölcsön" a tőkések számára. A 600 millió pengős vagyonadó a következőképpen oszlott meg a kizsákmányoló osztályok egyes rétegei közt: 350 millió pengőt részvénytársaságok, ebből körülbelül 240 millió pengőt az ipari társaságok fizettek. Ez az összeg az ipari tőke számára még akkor sem jelentett volna különösebb megterhelést, ha valóban a saját tőkékből fizették volna. A „győri program" keretében végzett katonai beruházások összege ugyanis — minthogy a programot a tervezett 5 év helyett 2 év alatt bonyolították le — 1938. július 1-től 1940. december 31-ig 902 millió pengőt, az egyéb katonai kiadásokra fordított összegek ugyanebben az időben 1,5 milliárd pengőt tettek ki. A megrendeléseket a nagy hadiipari monpóliumok kapták, s ez számukra a fenyegető válság helyett hatalmas nyereségeket jelentett.

Az 1 millió pengőnél kisebb alaptőkéjű vállalatok nyeresége, 1937-et 100-nak véve, 1938-ban 86, 1939. I—III. hónapjában (egész évre vetítve) 102 volt, míg az 1 millió pengőnél nagyobb alaptőkéjű vállalatoknál a vonatkozó számok, 1937-re 100-at véve, 1938-ban 232, az összes ipari rt-oknál pedig 100, 187 és 373 (a Magyar Gazdaságkutató Intézet 1939. évi jelentése alapján).

Ezek a nyilvánvalóan szépített adatok is mutatják, hogy 1938-ban és 1939 első felében a hadiipari konjunktúra mennyire kedvezett a nagy monopóliumoknak, ugyanakkor, amikor a kisebb vállalatok nyeresége még csökkent is.

A vagyonadó kivetésekor a fasiszta kormány a földbirtokosok érdekeit mindenáron közvetlenül is védelmezni igyekezett. Ezért a törvény kimondta, hogy a nagybirtokosok által fizetett beruházási hozzájárulás összege csak 80 millió pengő, az összes befizetett vagyonadó 12 százaléka, és hogy a fizetendő vagyonadó nem haladhatja meg a földbirtokvagyon 5 százalékát. A földbirtokosok a vagyonadót nem 20, hanem 25 negyedévi részletben fizethették.

A befolyt több mint 600 millió pengőből fennmaradó körülbelül 180 millió pengőt a vagyon 8 százaléka erejéig a házbirtokosoknak kellett fizetniük.

Bár, amint kimutattuk, a nagytőke a hadiipari konjunktúrán igen jól keresett, a vagyonadó befizetésére a háztulajdonosok nagy része, az

ipari és más tőkések jelentős része is — a kormány eredeti terveinek megfelelően — kölcsönöket vett fel, ami az infláció kifejlődése szempontjából is döntő jelentőségű volt. Ugyanis a bankok egyéb hitelnyújtásaikat nem csökkentették, tehát kénytelenek voltak a Nemzeti Banktól váltóleszámítolás útján hitelt igénybe venni, s ez a kölcsönökből fizetett vagyonadó erejéig inflációs hatású volt. *Végeredményben az infláció szempontjából jóformán ugyanaz lett a helyzet, mint ha az állam közvetlenül a Nemzeti Banktól fedezetlen hitelt kapott volna.*

A „győri program" másik részét kitevő 400 milliós nemzeti beruházási kölcsönt a bankok, az iparvállalatok, a biztosító és a társadalombiztosító intézetek, a nyugdíjpénztárak és a Postatakarékpénztár vette át. A kölcsönöknek a különböző vállalatok és intézmények között való megoszlása azonban csak névleges volt, mert az iparvállalatoknak a kölcsönjegyzésük jelentős hányadára is a bankok adtak hitelt. A biztosító társaságok és a nyugdíjalapok betéteikből jegyezték a kölcsönök egy részét, de utóbb ezek az intézmények is eladósodtak, s hitelt vettek igénybe, a bankok viszont a hitelnyújtáshoz szükséges pénzt nemcsak a saját eszközeikből fizették ki, hanem viszontleszámítolás útján a Nemzeti Banktól szerezték meg. Végeredményben tehát *a „győri program" 400 milliós kölcsönét is nagyrészt inflációs pénzkibocsátásból fedezték.*

A „győri program" inflációs hatása nem is maradt el. A beruházások jelentős részét nem korábban felgyülemlett, pénzformában szabaddá vált tőkéből finanszírozták, tehát a bankok a fokozódó igényeket egyre inkább csak a Nemzeti Bank viszontleszámítolási hiteleiből, inflációs kibocsátásból tudták fedezni.

A beruházási program inflációs hatásának vizsgálatakor azt is mérlegelni kell, hogy 1937-ben és 1938-ban a bankok takarékbetét-állománya (lásd 1. sz. táblázat 6. sor) a gazdasági bizonytalanság hatására több mint 100 millió pengővel csökkent, és átmeneti növekedés után 1940-ben sem érte el az 1937. évi színvonalat. Ezzel szemben a bankok hiteligénybevétele nemcsak a vagyonadó és a kölcsön finanszírozása miatt nőtt meg, hanem azért is, mert az állam a „győri program" keretein kívül is vett fel köcsönöket a bankoktól, a „győri program" kölcsöneit pedig öt év helyett két év alatt (1938 júliusában 125 millió pengőt, 1939 márciusában 150 millió pengőt és 1940 januárjában 140,5 millió pengőt) bocsátották ki. Mind ezek következtében a hitelfeszültség igen nagy lett, és a bankok likviditása fokozatosan csökkent, a Nemzeti Bank hitelének igénybevétele pedig mind nagyobb arányokat öltött.*

1938—1939-ben az infláció kifejlődése szempontjából bizonyos jelentőségük volt azoknak a — nagyrészt soha vissza nem fizetett — hiteleknek is, amelyeket az Ipari Munkaszerző Intézet (IMI) adott ki a fegyverkezésre termelő vállalatoknak nyersanyagbeszerzés és beruházás céljára. Az inflációt ezek a hitelek is közvetlenül táplálták, minthogy kizárólag a Nemzeti Bank eszközeiből származtak. 1938 júniusától december 31-ig az IMI a Nemzeti Banktól 24,9 millió pengő összegű hitelt kapott és adott ki a vállalatoknak. (Az 1939-re vonatkozó adatot nem si-

* A budapesti bankok elsőrendű likviditása (a bank által kapott hiteleknek a bank készpénzszerű eszközeihez viszonyított aránya) az 1937. évi 8,4 százalékról 1939-ben 7,9 százalékra, másodrendű likviditása (a készpénz- és a váltókészleteknek a kapott hitelek összegéhez viszonyított aránya) pedig 57,6 százalékról 50,1 százalékra csökkent.

1. sz. táblázat.

	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944
1. Bankjegyforgalom (december 31-i adat, millió pengő)	466,2	863,4	974,8	1386,6	1984,1	2958,3	4391,7	12 180,3
Index	100	185,3	209,2	297,6	425,8	634,9	942,4	2613,8
2. A bankjegyforgalom fejenként (index)	100	165,2	172,6	195,6	260,8	388,6	576,7	1401,6
3. A Nemzeti Bank által leszámított váltók, közraktári zálogjegyek és értékpapírok (millió pengő)	450	511	585	710	1196	2107	3586	11 977
Ebből kincstárjegy (százalék)	4,2						64,0	93,6
4. A P. K. és a Postatakarékpénztár nem állami zsírószámláinak forgalma	27 186	31 591	37 596	47 535	65 524	91 363	106 652	
5. A P. K. kötelékébe tartozó bankoknál és a Postatakarékpénztárnál elhelyezett folyószámlabetétek (millió pengő)	770	809	951	1141	1537	1963	2694	
6. Takarékbetétek (a bankoknál) (millió pengő)	925,9	816,6	976,8	912,3	1081,4	1291,0	1561,3	
7. A gyáripari termelés bruttó értéke (folyó áron, index)	100	103,5	123,7	146,2	167,0	204,1	292,3	
8. Létfenntartási költségek (index)	101	99,5	100	114,9	138,6	150,6	217,0	218,9
Nagykereskedelmi árak (index)	98,1	95,3	100	121,9	154,0	178,5	297,2	314,2
A $ zugforgalmi árfolyama[1] (pengőben)		5,4		9,47	13,20	11,15	33,13	44,20
A törtarany zugforgalmi árfolyama (kg)[2]		4400	5770	6170	12 490	14 650	50 250	67 800
A pengőbankjegy zürichi jegyzése (100 pengő = Svf.)[3]		69,9	51,7	72,0	48,9	39,6	16,1	12,9
9. Az ipari munkások reálbére (index)[4]		100	97,0	91,3	83,9	90,5	82,3	
10. Iparvállalatok és bányászati rt-ok nyeresége (folyó áron, 1000 pengőben)		359 373	443 548	730 166	1 313 730	1 396 000	2 085 200	
Index		100	123	203	366	389	580	
1938. évi pengőben (index)		100	118	159	227	208	186	

[1] 1938. januári adat, 1944. I—IX. havi, a többi évi átlagadat.
[2] 1938. novemberi adat, 1944. I—IX. havi, a többi évi átlagadat.
[3] Évi átlagadatok.
[4] A nemzeti jövedelem volumene alapján számított árindex.

került megszerezni.) Az 1940. évi kihelyezések összege 141 millió pengő (Magyar Gazdaságkutató Intézet. 48. sz. jelentése. 36. old.), az 1941. évi összeg 46 millió pengő, az 1942. évi összeg 91 millió pengő volt. (A Magyar Nemzeti Bank zárójelentése az 1941. évről.) 1943-ban az IMI 92 millió pengőt, az erdélyi IMI pedig 14 millió pengőt nyújtott az iparvállalatoknak.

Az infláció már a „győri program" következtében jelentős méreteket öltött. A fejenkénti bankjegyforgalom évi átlaga 1937-től 1938-ig, egy év alatt 65 százalékkal, 1938-tól 1939-ig 73 százalékkal nőtt, ugyanakkor például a gyáripari termelés folyó áron számított értéke 1937-hez képest 1938-ban csak 3,5 százalékkal, 1939-ben 23,7 százalékkal nőtt. Hogy az infláció ebben a szakaszban még alig nyilvánult meg áremelkedésben, annak elsősorban gazdaságon kívüli okai voltak, amelyekkel később, az infláció alakulásának vizsgálatakor foglalkozunk.

A „győri program", a gazdaság militarizálása nemcsak az inflációt indította el és a nagyvállalatok nyereségét növelte meg ugrásszerűen, hanem visszahatott a külpolitika alakulására is. A „fellendülés" fenntartása és fokozása a háborús politika erősítését kívánta meg, alátámasztotta a hitlerbarát külpolitikát, és a fasiszta rablókat erről az oldalról is arra ösztönözte, hogy a gazdasági válságot háborúval cseréljék fel.

Magyarország az uralkodó osztályok akaratából Németország csatlósaként belépett a háborúba; a magyar gazdaság pedig olyan háborús gazdasággá alakult át, amelyre nemcsak a tőkésosztály gyors gazdagodása és a dolgozóknak az infláció és a háborús rendszabályok révén való pótlólagos kizsákmányolása. hanem a magyar munkások és parasztok kenyerének a német fasiszták által való elrablása is jellemző volt.

A háború finanszírozásának módszere

Magyarországon a második világháború folyamán az inflációs papírpénz kibocsátása volt a háború pénzügyi ellátásának legfőbb eszköze. A kormány 1938-ban, a „győri program" finanszírozásakor még legalább formálisan igyekezett a kiadások egy részét külön adóbevételekkel fedezni, a háborúba való belépés után azonban tartózkodott attól, hogy a tőkések növekvő nyereségét bármilyen további adóbevétellel nyírbálja meg. Ezt a vitathatatlan tényt a kormány szemérmetlen módon igyekezett letagadni. Fabinyi Tihamér pénzügyminiszter „hálatelt szívvel a Gondviselés iránt" jelentette ki, hogy „a jelen háborúban nálunk olyan kölcsön, amely tisztán pénzszaporítással járna, nem vétetett igénybe". („A háború pénzügyi ellátása" című cikk a „Mai magyar honvédelmi igazgatás" című kötetben. 552. old.) A tőkéseket terhelő egyenesadóbevételek változatlan árakon számítva 1938-tól 1944-ig egyáltalában nem, csak folyó árakon számítva nőttek, s a folyó árakon számított 21,5 milliárd pengős hadikiadásokból a kormány 15,2 milliárd pengőt inflációs kölcsönök útján fedezett. A magyar háborús gazdálkodás legfőbb jellemvonása az volt, hogy *a háború költségeit a reáljövedelmek infláció okozta csökkenése és a gyorsan növekvő fogyasztási adók útján csaknem kizárólag a dolgozó osztályok viselték.*

A papírpénzkibocsátás elsősorban rövid lejáratú hitelek felvétele útján történt. Ennek technikája az volt, hogy a kormány rövid lejáratú

„kincstárjegyeket" vagy más elnevezésű állami váltókat helyezett el a Pénz- és Tőkepiac Szabályozására Alakult Intézeten keresztül a nagybankoknál, amelyek azonban az állami váltókat nem a náluk elhelyezett betétekből vették át, hanem teljes összegüket a Nemzeti Banknál viszontleszámítoltatták A kincstárjegyek elhelyezése a Nemzeti Banknak pusztán formális megkerülését, a pénzkibocsátás látszólag váltóval való biztosítását jelentette, és csak arra volt jó, hogy a kincstárjegyeknek a Nemzeti Bank viszontleszámítolási kamatlábánál nagyobb kamatlába révén a nagybankok nyereségét növelje.

A „győri program"-ot gyorsított ütemben, 5 év helyett 2 év alatt valósították meg. A kormány azonban nemcsak a tőkéseknek adott kölcsönöket, hogy azok a „győri program" vagyonadóit és kölcsöneit kifizethessék, hanem 1939 nyarán — a fokozódó hadikiadások fedezésére — az inflációs hiteleknek állami váltók ellenében való közvetlen felvétele is megindult.

A háború folyamán egyre inkább közvetlenül a bankóprés vált ezeknek a hiteleknek a forrásává. A háború finanszírozásának ez a megoldása azonban azzal járt, hogy az egy főre számított bankjegyforgalom 1939-től 1944-ig (a területi változás figyelembevételével) 14-szeresre nőtt: az infláció gyorsan kifejlődött.

A háború népellenes pénzügyi politika útján való finanszírozásának magyarországi módjában kifejeződött a magyar tőkés gazdaság elmaradottsága, a magyar monopolkapitalizmus viszonylagos fejletlensége és Magyarország függő helyzete is. Érdekes ebből a szempontból a magyar háborús gazdaság és a vezető fasiszta állam, Németország háborús pénzügyi politikájának összehasonlítása.

Németország a háború költségeinek csaknem egynegyedét idegen államok kirablásával fedezte. (*N. N. Ljubimov.* A külföldi államok pénzügyi rendszere. 1947. 164. old. Oroszul.) Magyarországon pedig ellenkezőleg: az összes háborús kiadások ugyancsak egynegyedét tették ki a Németországnak ellenszolgáltatás nélkül teljesített szállítások és szolgáltatások.

A háború finanszírozása Németországban is gyorsan kifejlődő inflációt okozott; a németországi bankjegyforgalom 1938-tól 1945-ig nyolcszorosra nőtt. (*R, Stucken:* Deutsche Geld- und Kreditpolitik. Tübingen. 1953. 174—175. old. Németül.)

Németországban azonban a monopolkapitalizmusnak a magyarországinál sokkal „következetesebb" diktatúrája valósult meg. Ott a monopóliumok az állam hatalmi eszközeit is felhasználva kisajátították a kis- és a középtőkések vagyonát. Németországban a háború folyamán a kis- és a középvállalatok ezreit likvidálták, és a tőke példátlan mértékű centralizációja ment végbe. Az állam által kibocsátott hatalmas papírpénztömegnek csak egy része maradt a forgalomban: a hadiipari megrendelésekkel nem foglalkoztatott kisebb ipari vállalatok forgótőkéjét és amortizációs alapját az úgynevezett „üzemi beruházási számlán" az állam vette igénybe, a kereskedelmi vállalatok áruhiány miatt szabaddá vált tőkéit az úgynevezett „árubeszerzési számlára", a munkabérek egy részét az úgynevezett „vastakarék-számlára" kellett befizetni. Ezeket az összegeket a monopóliumok állama a bankoknál elhelyezett állampapírok révén vette igénybe, és a hadimegrendelések útján a Göringek, Kruppok zsebébe pumpálta át. Ezáltal az az összeg is csökkent, amelyet az államnak újabb papírpénzkibocsátással kellett volna fedeznie.

Úgyszólván minden közszükségleti cikkre jegyrendszer volt, a hivatalos áraknak a dolgozók által való túlfizetését halálbüntetéssel is sújtották, tehát a dolgozók kezén levő pénz egy része elkölthetetlenné vált és kikerült a forgalomból.

A magyar háborús pénzügyi politika megkísérelte, hogy a német példát utánozza, de a monopolkapitalizmus viszonylagos fejletlensége miatt ez nem sikerült. Például a kis- és a középvállalatok felújítási tartalékainak elvonása céljából kibocsátott állampapírok ellenében mindössze 5 millió pengőt sikerült mozgósítani.

Magyarországon is elsősorban a legnagyobb vállalatok kapták a hadimegrendeléseket, és ezeknek nyeresége nőtt meg a leginkább, de az állam politikája a német államénál kevésbé irányult közvetlenül a középtőkék ellen. Az inflációs

politika lényegében csak a munkásosztály és a kisárutermelők szükséges terméke egy részének elvonására irányult.

Magyarországon 1940-től kezdve nagy pénzbőség váltotta fel a korábbi hitelfeszültséget. Az infláció következtében növekedett a tőkéseknél és a lakosság más tehetősebb rétegeinél levő tezaurált pénzmennyiség, növekedett a bankoknál elhelyezett betétek állománya. Ebben a nyersanyaghiány és az áruraktárak csökkenése következtében keletkezett pénzformájú forgótőkefelesleg és a felújítás jelentékeny részének elmaradása is kifejeződött.

Csökkentette a hitelszükségletet az is, hogy az ipar és a kereskedelem nagyrészt megszüntette a hitelre való eladást. De a kormány nem vette igénybe sem a tőkések tezaurált pénzét, sem a bankok eszközeit. A háborús hitelpolitika a bankok vonatkozásában mindössze annyiban érvényesült, hogy a kölcsönnyújtások bizonyos része nagyon lazán kezelt állami irányítás alá került.

A második világháborúban a német pénzpolitika technikai alapelve az volt, hogy nem vesződött hosszú lejáratú kölcsönök decentralizált elhelyezésével, hanem kényszerintézkedések útján a bankoknál összpontosította a kis- és a középtőkések szabaddá vált tőkéit és a lakosság más „megtakarításait", s az így centralizált összegeket vette igénybe. Amint láttuk, Magyarországon ez a rendszer nem valósult meg. De a második világháborúban a magyar kormány a hosszú lejáratú államkölcsönök kibocsátásának az első világháború idején kialakult módját is csak igen korlátolt mértékben kísérelte meg. Az imperialista, szovjetellenes háború céljai idegenek voltak a dolgozó néptől, és a tőkések is tanultak az első világháború tapasztalataiból: a magyar pénzügyi politika meg sem kísérelte, hogy jelentősebb kölcsönöket helyezzen el a lakosság körében. Csak a kibocsátott „Búzakötvények" körülbelül fele összegének volt ebből a szempontból némi jelentősége.*

Az imperialista háború magyarországi finanszírozásának második, jelentőségében sokkal kisebb forrása *az adóbevételek növekedése* volt.

Az adó- és más közigazgatási bevételek folyó árakon számítva 1938-tól 1943-ig 5,3-szeresre növekedtek, de az államháztartás összes közigazgatási kiadásainak az adó- és egyéb közigazgatási bevételekből fedezett része 1938—1939. évi 80 százalékról 1942-ben 78,6, 1943-ban pedig 69,9 százalékra csökkent.

1937—38-tól 1944-ig az egyenesadó-bevétel 377 százalékkal nőtt. Ebben az időszakban a nyereségek folyó áron ennél gyorsabban nőttek, ezért főképp a tőkéseket terhelő egyenesadó-teher aránya csökkent.

A közvetett adók növekedése 586 százalék, de az összes kifizetett munkabérek növekedése ugyanebben az időszakban csak körülbelül háromszoros volt. Tehát *a háború terhei nemcsak a kölcsönök inflációs hatása következtében, hanem az adóteher mind nagyobb részének viselése miatt is a dolgozó osztályokra hárultak.*

A háború anyagi fedezete

A háború anyagi ellátásának alapfeltétele, hogy a termelés a háborús szükségleteket kielégítse. A háború megváltoztatja az újratermelés normális folyamatát. A termelőeszközöket és a fogyasztási cikkeket

* A „győri program" kölcsönein kívül hosszú lejáratú kölcsön volt az 1941 januárjában kibocsátott 250 millió pengős „Erdélyi Kölcsön", az 1941 novemberében 100 millió pengő összegben kibocsátott „Erdélyi Nyereménykölcsön" és az 1944 januárjában 200 millió pengő összegben kibocsátott „Búzakötvény".

Az „Erdélyi Kölcsön"-t teljes összegében jegybankhitelből vették át. Az „Erdélyi Nyereménykölcsön"-ből 78 millió pengőt a lakosság körében helyeztek el, de úgy, hogy a bankok a jegyzett kötvények 50 százalékára lombardhitelt nyújtottak. A „Búzakötvény"-ből 114 millió pengőt helyeztek el a vállalatoknál és a bankok más ügyfeleinél.

termelő szektorhoz most egy hadianyagokat termelő szektor is járul, amelynek termékei kiesnek a társadalmi újratermelés folyamatából. Bármilyen a pénzügyi politika, az állam csak azt a termékmennyiséget vásárolhatja meg hadi célokra, amely háborús eszközökben és a hadsereg ellátására alkalmas fogyasztási cikkekben van meg.

A háborús szükségletek fedezésére két fő belső forrás szolgálhat: a nemzeti jövedelem és a nemzeti vagyon. A nemzeti jövedelem terjedelmének növekedése és termelési arányainak a háborús célokat szolgáló termelés irányában való eltolódása biztosítja a háborús szükségletek anyagi fedezetét. De a megtermelt nemzeti jövedelem felhasználási arányai is megváltozhatnak a mind háborús, mind békés fogyasztásra alkalmas javak (fűtőanyag, élelmiszer stb.) egy részének a polgári fogyasztástól való elvonása és hadi célokra való felhasználása révén. A nemzeti vagyon pedig úgy válik a háborús szükségletek fedezetévé, hogy az állóalapokat a normálisnál gyorsabban használják el és csak részben pótolják, s a készletek egy részét is elfogyasztják.

A *nemzeti jövedelem* és a fő termelési ágak alakulására a következő számok jellemzők:

2. sz. táblázat

Év	A nemzeti jövedelem (volumen)*	A mezőgazdasági termelés	A gyáripari termelés	A háborús ipar
	nemzeti jövedelemhez való hozájárulása (volumen)**			
	Indexszámok (1938—1939 = 100)			
1939—40	104,8	97,9	116,8	129
1940—41	98,9	83,4	124,9	138
1941—42	95,4	79,9	119,7	143
1942—43	107,7	77,1	140,2	156
1943—44	95,2	75,7	127,2	147

* A materiális jószágtermelés „nettó értéke" Varga és Matolcsy számítása szerint (azonos országterületre számítva).
** Naptári évre számítva 1938—1943.

Tehát a nemzeti jövedelem volumene a háború alatt — 1944 közepéig azonos országterületre számítva — nagyjából változatlan maradt. A gyáripar hozzájárulása a nemzeti jövedelemhez megnőtt, de a növekedést a hadiipari termelés növekedése okozta. A fogyasztási eszközöket gyártó iparágak termelése csökkent vagy változatlan színvonalon maradt.

A magyar nehéziparra a háborút megelőző években a termelési kapacitások krónikus kihasználatlansága volt jellemző. 1939 végére azonban a hadiipar termelési kapacitása a „győri program" keretében adott nagy megrendelések folytán csaknem teljesen ki volt használva. (L.: TÉBE évkönyv. 1940. 27. old.)

A háborús megrendelések azonban tovább nőttek, és a termelés kiterjesztése csak a magyar viszonyok közt példátlan mérvű hadiipari beruházásokkal volt elérhető. Egyrészt a nagy hadiipari vállalatok közvet-

lenül állami pénzből eszközölték beruházásaikat, másrészt az állami kedvezmények rendkívül kifizetődőkké tették ezeket a beruházásokat.*

A 3. sz. táblázat 2**-vel jelölt oszlopában feltüntetett hadiipari beruházások 1938. évi pengőre átszámított összege 1938-tól 1944-ig összesen 1412 3 millió pengő volt. Ennek az összegnek a nagyságát mutatja, hogy az 1930-as években a magyar ipar állótőkéjének átlagos évi gyarapodása mindössze 60 millió pengő volt.

A nagy hadiipari beruházások, a háborús „fellendülés" következtében a gyáripar szerkezete eltorzult. A termelő berendezések optimális megterhelése esetén maximálisan foglalkoztatható munkáslétszám alapján mért termelési kapacitás például a főképp háborús eszközöket termelő gépgyártásban 110 százalékkal nőtt, az élelmezési iparban ellenben 16 százalékkal csökkent.

Az ipari termelés további növelésének legfőbb akadálya a nyersanyagbehozatal csökkenése és a munkaerőhiány volt. A nyersanyagbehozatal volumene (1937. évi millió pengőben) 1937-ben 205,7, 1938-ban 180,5, 1939-ben 184,1, 1940-ben 157,2, 1942-ben 115,2 volt. A tengeren túli nyersanyagok behozatalát főképp német és olasz műanyagok, valamint félkészgyártmányok behozatalával igyekeztek pótolni.

A gyáripari munkáslétszám 1943-ban az adott körülmények között már nem volt tovább növelhető.

A mezőgazdaság nemzeti jövedelemhez való hozzájárulása a háború alatt 1938—1939-hez képest 25 százalékkal csökkent, és ha nem az 1938—1939. évi különösen jó terméshez viszonyítunk, akkor is körülbelül 15—20 százalékos a csökkenés.

A nemzeti jövedelem *felhasználási arányainak* megváltoztatása, nevezetesen a polgári fogyasztási cikkeket gyártó iparágak termékeinek és a mezőgazdasági termékeknek hadi célokra, illetőleg Németországba való exportra történt igénybe vétele révén valósult meg. Már 1938-ban a nehézipar termelésének egyharmadát, az építkezések egyötödét, a fonó-, a szövő- és a ruházati ipar termelésének egyharmadát a honvédelmi rendelések tették ki. 1942-ben a gyapjúgyárak termelésének háromnegyed részét vették igénybe katonai célokra. 1944-ben például a pamutfonodák termeléséből alig 10 százalék, a gyapjúiparéból 20—30 százalék jutott a polgári fogyasztásra.

A magánberuházások csökkentését a lakóházépítések alakulása jól szemlélteti. Budapesten 1937-ben 880, 1943-ban csak 500 lakóház épült.

A nemzeti jövedelemből a növekvő háborús szükségleteket a dolgozó osztályok fogyasztásának hatalmas mértékű csökkentésével fedezték, miközben a tőkésosztály jövedelme tovább növekedett.

* A beruházások állami dotálásáról lásd IMI kölcsönök 1197—1199. old.

A hadiipari monopoliumoknak adott kedvezményekre jellemző az a közismert eset, hogy a Dunai Repülőgépgyárnak engedélyezték beruházásai két év alatt való amortizálását. A „Salgó" számára nagy alapítói profit megszerzését tették lehetővé: 1943-ban az összes részvénykibocsátások és alaptőkeemelések (az elrendelt árfolyamrögzítés miatt) csak 63 millió pengőt tettek ki. A kormány azonban egyes nagyvállalatoknak az árfolyamemelést már a részvénykibocsátás előtt engedélyezte. A „Salgó" 30 pengős névértékű részvényét 200 pengős árfolyamon helyezte el, így a 7 644 000 pengő névértékű alaptőkeemelés több mint 50 millió pengő tényleges bevételt jelentett, majdnem annyit, mint az 1943-ban kibocsátott összes részvények összege. A „Salgó" ebből az 1943. évi mérlege szerinti 104 millió pengős összes adósságainak több mint a felét visszafizette.

3. sz. táblázat

Év	A nemzeti jövedelem folyó áron (millió P)	Háborús célokra fordított összegek (folyó áron, millió P)			Összesen	A nemzeti jövedelem százalékban	Kölcsönök folyó áron millió pengőben
		1*	2**	3***			4****
1938–39	5 192	230,7	398,4		622,1	21,4	173,7
1939–40*****	9 311	1 203,5	625,1		1 838,6	19,6	946,3
1941	7 526	951,7	281,1	326	1 558,8	20,7	562,6
1942	9 329	2 047,1	244,3	558	2 849,4	30,5	1 425,9
1943	12 889	3 295,7	351,5	963	4 610,2	35,7	2 603,8
1944	22 298	6 696,3	433,5	2 918	10 047,8	47,0	9 601,4

* A Honvédelmi Minisztérium rendes és rendkívüli kiadásai (1943-ban a nemzetvédelmi propaganda kiadásai is) beruházások nélkül.

** Összes katonai beruházások („győri program", a honvédelmi és az iparügyi minisztérium beruházásai, a közigazgatási beruházások nélkül).

*** Német tartozások. (A márka 1943-ig 1,70 devizapengő-árfolyamon, 1943-ban 2,2 devizapengő-árfolyamon számítva).

**** A kölcsönök bruttó összegei. Ezekből mintegy 2,6 milliárd pengőt későbbi időpontokban csökkent értékű pengőben fizettek vissza.

***** 18 költségvetési hónapra.

Az 1938-tól 1944-ig háborús célokra fordított összegek 1938. évi pengőben számítva összesen körülbelül 9,4 milliárd pengőt, az 1938. évi nemzeti jövedelem csaknem kétszeresét tették ki, és amint a táblázatból kitűnik, a nemzeti jövedelemnek mind nagyobb hányadát (1944-ben már 47 százalékát) vették igénybe. Ha a háborús kiadásokhoz az államháztartás rendes dologi kiadásait is hozzászámítjuk, világossá válik, hogy ekkora összegek fedezésére a nemzeti jövedelmen kívül a nemzeti vagyon egy részét is fel kellett használni.

A háború folyamán az iparban — különösen a polgári fogyasztásra termelő iparágakban — az elhasznált állóeszközök pótlása csökkent, majd az utolsó háborús években teljesen elmaradt. Az árukészletek mind az iparban, mind a kereskedelemben és a mezőgazdaságban ugyancsak nagyon megcsappantak. A háború folyamán a dolgozók lerongyolódtak, és a dolgozó parasztok élelmiszerkészletei elfogytak. Mindez a *nemzeti vagyon* csökkenését jelentette.

Az inflációs kölcsönök és a háborús kiadások összehasonlítása mutatja, hogy *a magyar pénzügyi politika növekvő arányban*, az 1944. évet is beszámítva *végeredményben 75 százalékban infláció útján fedezte a háború növekvő terheit, de az adóbevételekkel fedezett rész is csaknem kizárólag az elsősorban a dolgozók jövedelmét terhelő fogyasztási adók növekedéséből származott.* A hadikiadások infláció útján való fedezése különösen 1944-ben, a német megszállás után vált döntő arányúvá.

A folyóárakon számított 21,5 milliárd pengő háborús kiadásból legalább 4,7 milliárd (valójában annál is több, lásd a 21. old. 2. jegyzet), több mint 21 százalék, a Németországnak ellenszolgáltatás nélkül teljesített export és más szolgáltatások ellenértéke volt. A német rablással ezért külön is foglalkozunk.

A német tartozások és az infláció

A magyar uralkodó osztályok 1941-től, a szovjetellenes háború megindításától kezdve korlátozás nélkül szolgáltatták ki a magyar nép vagyonát Németországnak. Kállay, a fasiszta miniszterelnök szavai valóban találóan fejezték ki azt a politikát, amellyel az országot Németországnak odaajándékozták:

„Áldozzunk mindent, ami a háború megnyeréséhez szükséges: vérben, katonában, búzában, munkában." (*Rákosi Mátyás.* A magyar jövőért. 238. old. Szikra. 1950.)

1941-től kezdve Magyarország évenként hatalmas mennyiségű búzát, állatot, más élelmiszert és iparcikket szállított ellenszolgáltatás nélkül Németországba, és a háborús infláció elmélyülésének egyik legjelentősebb forrása az infláció 1941—1944. évi második és 1944. március 19-ével kezdődő harmadik szakaszában az a bankjegykibocsátás volt, amellyel a Nemzeti Bank a Németországnak ellenszolgáltatás nélkül végzett exportot, katonai bérmunkát, a szállítási költségeket és a német hadsereg megszállási költségeit finanszírozta.

Németország külön rendszert alakított ki csatlós államainak kifosztására, az úgynevezett „multilaterális klíring" intézményét. De a klíring gyakorlatilag semmiképpen sem volt „többoldalúnak" nevezhető, mert a csatlós államok és a német megszállás alá került országok termelésének nagy része a német háborús gépezetet szolgálta, ezért ezek aligha lehettek egymás kereskedelmi partnerei. Ha a csatlós államok mégis szállítottak egymásnak, a klíring „többoldalúsága" abban nyilvánult meg, hogy például Románia a Bulgáriának szállított olaj ellenértékét nem kapta meg, hanem Bulgária német bankba fizetett, Románia pedig csak jóváírást kapott a német Verrechnungskasse-től. Ennek a rendszernek egy-egy ország vonatkozásában az volt a lényege, hogy *a csatlós állam Németországba árut szállító exportőrét saját országa jegybankjának kellett fizetnie.* Ennek következtében 1944 augusztusában Németország összes klíringtartozásai 28 milliárd márkát tettek ki.

A szovjetellenes háború megkezdése előtt, 1941 folyamán Németország klíringszámla-tartozásai Magyarországgal szemben annyira felgyülemlettek, hogy a Nemzeti Banknak és a nagy budapesti bankoknak 100—100 millió márka összegű, pengőben folyósított hitelt kellett a berlini Verrechnungskasse rendelkezésére bocsátaniuk, hogy ez a magyar exportőröknek pengőben fizethessen. Amikor ez a keret kimerült, az 1942 márciusában kötött megállapodás szerint újabb 100 millió márka összegű előleget adtak. 1942 augusztusában a magyar kormány kötelezettséget vállalt, hogy a fizetési forgalom állása miatt nem akadályozza a német exportengedélyek kiadását. Ugyanakkor további 250 millió, majd 171 millió márka pengőellenértéket bocsátottak ellenszolgáltatás nélkül a németek rendelkezésére, hogy a németek teljesíthessék magyarországi kifizetéseiket. 1942. december 21-én Magyarország márkakövetelése 540 millió volt. 1943 decemberében ez az összeg 978 millió márkára nőtt.

1944. március 19-e előtt a németek tartozása átlagosan negyedévi 100 millió márkával nőtt. Ez évenként 670 millió pengőt tett ki, a bankjegyforgalom növekedése pedig 1942—43-ban 1433 millió pengő volt. Tehát a bankjegyforgalom növekedését ebben az időszakban körülbelül 50 százalékban a Németországnak ellenszolgáltatás nélkül teljesített export és más szolgáltatások idézték elő.

1944. március 19-e után nemcsak a német—magyar áruforgalom révén történt az ország kifosztása, hanem a németek lényegében német *minisztériumot létesítettek Magyarországon:* a magyar pénzügyminisztérium háborús alapot létesített, s 1944. szeptemberig havi 200, ezután havi 300 millió pengővel tartotta fenn ezt az alapot. Az alapból német rendelkezés szerint fedezték a Németországnak teljesített katonai bérmunkának, a magyarországi német katonai berendezések létesítésének a költségeit. 1944-ben 2028 millió pengőt fizettek ki ilyen módon. Ezenkívül még 890 millió pengőnek megfelelő összegű márkatartozás keletkezett, tehát az 1944. március 19-e után keletkezett német adósság 2918 millió pengő, a bankjegyforgalom ugyanerre az időre eső szaporulatának körülbelül 40 százaléka volt.

Németország összes háború alatt keletkezett tartozásainak összege körülbelül 4,7 milliárd pengő, 1938. évi pengőben körülbelül 1,8 mil-

liárd pengő volt. Ez az összeg a bankjegyforgalom 1940-től 1944-ig keletkezett szaporulatának durván számítva 45 százalékát teszi ki.*

A német sarcot a dolgozók a szájuktól elvont kenyérrel, 15 dekás kenyérfejadaggal, lerongyolódással fizették meg.

Az infláció jellegzetességei és alakulása

A II. világháború alatt Magyarországon végbement inflációs folyamatot az 1. sz. táblázatban közölt számsorok világosan bizonyítják. A bankjegyforgalom 1937-től 1944-ig körülbelül 26-szorosra, a fejenkénti bankjegyforgalom növekedése (a területi változásokat is figyelembe véve) körülbelül 14-szeres volt. A fejenkénti bankjegyforgalom 1937—1943 közti 576,7 százalékos növekedésével szemben a folyószámlaállomány csak 384 százalékkal nőtt. Ennek oka elsősorban a jelentős arányú készpénz-tezaurálás. A folyószámlabetétek állományának az 1. sz. tábla 5. rovatában látható növekedése a vállalatok pénztőkéjének növekedését tükrözi, s az 1. sz. táblázat ipari termelési adataival összehasonlítva azt mutatja, hogy a háborús inflációk jellemző vonásaként a pénztőke felhalmozódása meghaladta a termelés kibővítésének ütemét.

A Nemzeti Bank 450 millió pengős váltótárca-állományából 1937-ben kincstárjegyekre csak 19,3 millió, 4,2 százalék, 1943 végén már a 3586 millió pengős állományból 2310 millió pengő, 64 százalék jutott, s ez az arány 1944-ben, a német megszállás idején 93,6 százalékra emelkedett.

A pénzmennyiség nagyarányú növekedése és a forgalomba került árumennyiség változása közti különbség évről évre nőtt. A háború alatti áruforgalom alakulásáról nincsenek közvetlen adatok. Az áruforgalom és a nemzeti jövedelem közt azonban a lassan fejlődő tőkés gazdaságban meglehetősen állandó (az 1930-as években Magyarországon körülbelül 2,5 : 1 — lásd a Magyar Gazdaságkutató Intézet 15. sz. különkiadványa) arány alakult ki. Feltehető, hogy a háború alatt nem nőtt meg az áruforgalomnak a nemzeti jövedelemhez viszonyított aránya. Minthogy a nemzeti jövedelem folyó áron számított értékének növekedése körülbelül négyszeres volt, a folyó áron számított áruforgalom is csak legfeljebb négyszeresre nőhetett.

A tezaurált bankjegyek mennyisége 1937-hez képest 1943 végéig — számításaink szerint — hét-nyolcszorosra nőtt, mert a fogyasztási cikkek beszerzése mind nagyobb nehézségekbe ütközött, a kereskedők, s általában a nem hadiipari tőkések pénztőkéjüket nem változtathatták termelő tőkévé, mert nem tudták megszerezni a termelő tőke anyagi elemeit.

A papírpénz azonban nem töltheti be a kincs funkcióját. Ez utóbbit csak az arany töltheti be. Az infláció bizonyítja, hogy a tőkésgazdaság abszolút megtestesítője nem a papírpénz, hanem az arany. A szabad tőkék „reáljavakban": aranyban, aranyat megfelelően helyettesítő külföldi valutákban, ingatlanban kerestek elhelyezkedést. Ez okozta az arany „árának" és a nemes valuták pengőárfolyamának az árszínvonal emelkedését általában *meghaladó* növekedését.**

A dollár és az arany árfolyamának emelkedése csaknem minden évben jelentősen meghaladta a pénz vásárlóerejének a hivatalos árindex által kimutatott csökkenését. Bár ezeket az árfolyamokat a pénz vásárlóerejének csökkenésén kívül nyilvánvalóan más tényezők is jelentősen befolyásolták, mégis ez az eltérő mozgás érzékelteti azt a különbséget is, amely a hivatalos árindex és a valóságos árszínvonal közt kialakult.

Az arany árfolyamának nagyarányú emelkedése rontotta a papírpénzbe vetett bizalmat, ezért 1943 márciusában az aranytárgyak és ékszerek, valamint a tört

* A német kifosztás mértékének vizsgálatakor egyebek közt a külkereskedelmi árollóban történt változást is figyelembe kellene venni: a magyar exportárak 74 százalékos növekedésével egyidejűleg a német exportárak 1943 végéig átlagosan 110,3 százalékkal növekedtek.

** A dollár és arany zugforgalomban kialakult árait, valamint a pengő zürichi jegyzését az 1. sz. táblázat 8. sora mutatja. (A Magyar Nemzeti Bank adatai alapján.)

arany kereskedelmi forgalmát is megtiltották. A háborúba való aktív belépéstől, 1941-től kezdve a pengő zürichi jegyzése is gyorsan csökken. A tőzsdén jegyzett részvények árfolyama 1941-től kezdve az árfolyamkorlátozó rendelkezések ellenére (csak napi 1 százalékos maximális áremelkedést engedélyeztek, majd később az árfolyamok rögzítését rendelték el) az 1938. évi árfolyamok 3—4-szeresére emelkedett.

A második világháború inflációira általában jellemző, hogy az árszínvonal-emelkedés elmaradt a bankjegyforgalom növekedésétől (nemcsak — mint általában — a kezdeti szakaszban). Ez a tendencia a magyarországi inflációra is jellemző, bár nem érvényesült az infláció minden szakaszában. Az egész inflációs időszakot tekintve azonban, a bankjegyforgalom tizennégyszeres növekedésével szemben a hivatalos nagykereskedelmi árindex 1944-ig csak 3,2-szeresre nőtt, és a dollár zugforgalmi árfolyama is csak nyolcszorosra emelkedett. Németországban a bankjegyforgalom háború alatti nyolcszoros növekedésével szemben a hivatalos árindex csak 12 százalékkal emelkedett. (*N. N. Ljubimov.* A külföldi államok pénzrendszere. 165. old. Oroszul.) Ezt az infláció „visszatartás"-ának szokták nevezni. Okai a következők:

Az áremelkedések sokkal nagyobbak voltak, mint amekkorát hivatalosan kimutattak. Az árindexeket a hivatalosan megállapított árak alapján számolták. A létfenntartási költségindexek a jegyre kiszolgáltatott élelmiszerek és a vásárlási könyvre kapható iparcikkek hivatalos árai alapján készültek. A feketepiac árai sokkal nagyobbak voltak. A forgalom jelentős hányada az üzleti életben is a feketepiacon bonyolódott le, ahol az árak a hivatalosan megállapított árak többszörösét érték el.

Az árakat rögzítették, és a munkabéreket „befagyasztották", a fogyasztást jegyrendszerrel korlátozták. Németországban a jegyrendszer csaknem az összes árukra kiterjedt. A dolgozók kezén fölös pénz maradt, mert több névleges bért kaptak, mint amennyi a fogyasztási korlátozások miatt elkölthető volt. A kistőkések tőkéjének is mind nagyobb része rekedt meg pénzformában. A fölös — „tezaurált" — pénz elkölthetetlenné vált, s ha a lakosságnál maradt, többé nem funkcionált pénzként.

A polgári irodalomban az inflációnak ezt a második világháborúban jellegzetes formáját „visszatartott" inflációnak nevezik, és igyekeznek élesen elhatárolni a „nyílt" inflációtól, amikor a pénzszaporulat közvetlenül hat az általános árszínvonalemelkedésre. Az imperializmus kiszolgálói az infláció osztálytartalmát akarják elkendőzni ezzel a megkülönböztetéssel, s a „visszatartott" inflációt az infláció minőségileg különböző, új formájának akarják feltüntetni. Pedig bármilyen az infláció megjelenési formája, osztálytartalmán, a munkaerő újratermelésére való hatásán ez mit sem változtat. „Visszatartott" infláció esetén a munkások infláció okozta pótlólagos kizsákmányolása úgy történik, hogy a munkabéreket „befagyasztják", és igyekeznek arra a színvonalra lenyomni, hogy a jegyrendszerben kiszolgáltatott árumennyiségeket hivatalos áron megvásárolhassák. Ha a munkabért nem csökkentették a jegyrendszerben kiadott létfenntartási eszközök árösszegének színvonalára, hanem az továbbra is a korábban kialakult színvonalon maradt, a különbözet nagyobb részét az állam számára kényszerintézkedésekkel vonták el, a dolgozóknál maradt rész pedig elkölthetetlenné vált. (Az elvonás Németországban a már említett „vastakarék-számla" segítségével történt. Angliában is hasonló intézményt valósítottak meg.)

Az elkölthetetlen jövedelemrész — akár a dolgozóknál maradt, akár az állam számára fizették be — egyaránt inflációs nyereséget jelentett nem az egyes tőkések, hanem a tőkésállam számára. „Visszatartott" infláció esetén állandóan újabb és újabb papírpénztömegeket dobnak a forgalomba, a piacra kerülő árumennyiség csökken, az árakat pedig rögzítik. A pénzforgalmi egyenlet által meghatározott egyensúly mégis kialakul úgy, hogy a pénz felhasználásának korlátozása következtében arányosan nő a tezaurált papírpénztömeg, s ez megfelelően csökkenti az egész kintlevő papírpénztömeg forgási sebességét.

A „visszatartott" infláció a hadigazdálkodás jellemző pénzforgalmi rendszere a fejlett monopolkapitalizmus korszakában. Lényegét tekintve főként csak annyiban különbözik az infláció „nyílt" formájától, hogy így a monopóliumok állama az infláció segítségével zavartalanabbul sajátíthatja ki a munkások szükséges munkájának és a kisárutermelők szükséges termékének egy részét, és „szervezettebben" biztosíthatja belőle a monopóliumok maximális profitját. A „visszatartott"

infláció kevésbé nehezíti meg az állam gazdálkodását. „Nyílt" infláció esetén ugyanis az inflációs nyereségek nagyobb része vész el azáltal, hogy az állami bevételek befizetése és felhasználása közti időben a pénz veszít a vásárló erejéből.

A kapitalista gazdaság egyes területeinek időleges „megszervezése", az infláció „szabályozása" azonban még inkább kiélezi a tőkés gazdaság ellentmondásait. A háború alatt „visszatartott" fölös vásárlóerő, a háborús gazdálkodás miatt elkölthetetlen pénz a háború után ellenállhatatlan erővel zúdul a piacokra (mint az Egyesült Államok példája is bizonyítja), és elseper minden árkorlátozást. A hadimonopolista államkapitalizmus többé nem képes a pénzforgalom szabályozására, az infláció állandósul, és „nyílt" formát ölt.

A magyar kormány a háború alatt ugyancsak megkísérelte az infláció „visszatartását". De ez — éppen úgy, mint a háborús gazdaság korábban már ismertetett többi intézkedése — csak részben valósult meg. Ebben is Magyarország függő helyzete és a magyar monopolkapitalizmus viszonylagos fejletlensége jutott kifejezésre — a pénzforgalom területén.

Magyarországon is befagyasztották a munkabéreket, és a háborús gazdálkodás természetesen ezen a területen érte el a legnagyobb „sikert", bár az egész háborús infláció folyamán nem sikerült megvalósítani a bérszínvonal teljes rögzítését. A hivatalos árszínvonalat 1939 augusztusában rögzítették, de különböző időpontokban engedélyezett felárak formájában áremeléseket voltak kénytelenek engedélyezni. Az áremelést elsősorban a német exportárak emelkedése és a Németországba irányuló mezőgazdasági export magas felvásárlási árai tették szükségessé.

Az áru- és anyagelosztást, s a fogyasztás korlátozását sem sikerült teljesen megvalósítani. Az áruelosztást a kereskedők „rayonirozásával", a textilneműek elosztását vásárlási könyv rendszeresítésével igyekeztek megoldani.

A jegyrendszer csak az áruk szűk körére, de éppen azokra az élelmiszerekre és ruházati cikkekre terjedt ki, amelyeket a dolgozók vásárolnak.

Végeredményben Magyarországon az egész fogyasztásnak jegyrendszerrel való korlátozása és az árszínvonal teljes rögzítése nem történt meg, s ez megnyilvánult az infláció időnként „nyílt" fejlődésében is.

★

Az 1938—1944. évi inflációs folyamat — vázlatosan összefoglalva — a következőképpen alakult: *Az 1937—1940. évi szakaszra az jellemző, hogy az egy főre jutó bankjegyforgalom kétszeresre nőtt, de az áremelkedések elmaradtak.* (1. sz. tábla. 8. sor.) Ennek okai a következők: 1. Általában az infláció kezdetén, amíg a pénzkibocsátás mérsékelt, és az áruhiány önmagában még nem emeli az árakat, a papírpénzbe vetett bizalom egyelőre nem inog meg, a pénzt tezaurálják, és a forgási sebesség meglassul. 2. A kereskedelmi hitelnyújtás csökken, majd teljesen megszűnik, s emiatt nő a készpénzszükséglet.*

Az 1938—1940. évi időszakban Magyarországon ezekhez az okokhoz a következő specifikus okok járultak: 1. A háborús ár- és bérrögzítés, 2. a pénz tezaurálása egyelőre az inflációtól független okok (a háborús hangulat és a zsidótörvények) miatt. A tezaurálás következtében a pénz forgási sebessége a következőképpen csökkent: 1928—1938. átlagát 100-nak véve, 1937—1938-ban 87, 1939. októberben 74 (a Magyar Gazdaságkutató Intézet 15. sz. külön kiadványa és 1939. évi jelentése). 1940-ben a nagykereskedelmi árak emelkedése a bankjegyforgalom növekedésével párhuzamosan alakult, minthogy Olaszország hadbalépése miatt a nyersanyagimport csökkent. 1940-től 1941-ig az egy főre számított bankjegyforgalom 33 százalékkal, a nagykereskedelmi árszínvonal pedig csak 21 százalékkal nőtt.

A háborús infláció második szakasza Magyarország hadbalépésétől, 1941-től 1944 márciusáig tartott. A hadbalépés után a hitelek igénybevétele és a bankjegyforgalom növekedése nagyon meggyorsult. Hozzájárult ehhez a német export finanszírozása is. Az egy főre számított bankjegyforgalom növekedése 1938—1939-ben csak 4,6 százalékos, 1939—1940-ben 11,5 százalékos, 1940—1941-ben már 33, 1941—1943-ban pedig 49 százalékos volt. A háborúban való aktív részvétel nagyon megingatta a papírpénzbe vetett bizalmat: a tört arany árfolyama 1941 nyarától

* „Az áruváltó háttérbe szorulása abban leli magyarázatát, hogy a kereskedelemben egyre kevésbé szokásos a hitelnyújtás." (MNB 1938. évi zárójelentés XXXII. old.) „... kétségtelen, hogy a kereskedelmi életben csaknem teljesen eltűnt a váltó, a vevők előre fizetnek." (*Katona B.* Magyarország közgazdasága. 1940.)

1 év alatt 77 százalékkal nőtt. 1941-ben a fontosabb részvények árfolyama 2—3—400 százalékkal emelkedett, s az 1941. évi értéktőzsdeforgalom az 1940. évi hatszorosára nőtt. A háborús monopóliumok konjunktúráján kívül elsősorban a tőkések szemében „reálisnak" tűnő részvénytőkébe való menekülés tükröződött ebben. 1941—1942-ben még sikerült „visszatartani" a meggyorsult inflációt azáltal, hogy megszigorították s kiterjesztették a háborús gazdálkodás rendszabályait. (1942 július 1-én pl. 20 dkg-ról 15 dkg-ra szállították le a kenyérfejadagot.) Ennek eredményeképpen az egy főre számított bankjegyforgalom 1941—1942. évi 100 százalékos növekedésével egyidejűleg a hivatalos létfenntartási költségindex csak 30 százalékkal, a nagykereskedelmi árindex 50 százalékkal emelkedett. 1943-ban az infláció üteme nagyon meggyorsult, és az infláció „visszatartása" egy sor ok miatt nem sikerült. A hatóságilag megállapított árak növekedése nagyobb volt, mint a bankjegyforgalomé, az arany feketepiaci ára pedig 1 év alatt csaknem 300 százalékkal emelkedett. A fogyasztási cikkek hiánya igen nagy volt (például az 1943. évi búzatermés 40 százalékát szállították Németországba), ami az inflációtól függetlenül is nagy áremelkedéseket okozott.

A háborús infláció harmadik, a gyors növekedés szakasza a német megszállással vette kezdetét. A németek korlátozás nélkül bocsáttattak ki papírpénzt. A bankjegyforgalom 1944 márciusától szeptemberig 3-szorosra nőtt. Megkezdődött a bankbetétek gyors visszavonása, átmenetileg bankzárlatot is elrendeltek. A feketepiaci árak szeptemberig 5—6-szorosra, a részleges beszámításukkal készült létfenntartási költségindex pedig január 1-től október 15-ig 111 százalékkal emelkedett. (A Magyar Gazdaságkutató Intézet indexe.) 1944 végén a bankjegyforgalom 12 milliárd pengő volt, a nyilas „kormány" még körülbelül 9 milliárd pengőt vitt magával, amelynek egy része 1945 elején visszaszivárgott az országba. A népi demokrácia nemcsak lerombolt és kifosztott országot, hanem hatalmasan felduzzadt papírpénz-tömeget is örökölt az urak Magyarországától.

Az infláció és az osztályok helyzete

A háború és az infláció mérhetetlen szenvedést okozott a magyar dolgozó népnek. 400 ezer ember vesztette életét, és a magyar uralkodó osztály a fronton elsősorban a parasztság és a munkásosztály fiait áldozta fel. Itthon a kizsákmányoló osztályok és eltartottjaik gazdagodtak és igen jól éltek a háborús konjunktúra következtében, a dolgozók kizsákmányolása pedig mérhetetlenül fokozódott az infláció, a munkaintenzitás növekedése és a fasiszta államnak a dolgozók ellen irányuló rendszabályai következtében.

Minden infláció terheit elsősorban a munkásosztály viseli. A munkaerő árának emelkedése nem követi automatikusan az áruárak emelkedését, csak a munkásosztály harca emelheti szűk korlátok közt a munkabéreket. Ez a harc azonban éppen az áruárak emelkedése *következtében,* csak *utólag* bontakozik ki, ezért siker esetén is szükségképpen elmarad a béremelkedés az árak emelkedésétől. Az infláció gyorsan csökkenti a reálbéreket. A munkaerő ára egyre inkább értéke alá süllyed, nő a munkásosztály abszolút elnyomorodása. Megfelelően nő az értéktöbblet rátája és a tőkés profit.

A magyar fasiszta államhatalom „szabályozó" politikája intézményesen is biztosította, hogy „a háború terheit" a munkásosztály minden más osztálynál nagyobb arányban viselje. Bár 1943-ig nem mondták ki formálisan a bérek maximálását, de olyan helyzetet teremtettek, amely biztosította a munkásosztály teljes kiszolgáltatását és lefegyverzését. A gyárakat és az üzemeket „katonai fegyházzá" alakították, megvonták a sztrájkjogot, és a munkásosztályt fasiszta katonai parancsnokok önkényének szolgáltatták ki. A munkásokat a hadiüzemekben helyhez kö-

tötték, a nagyipar egyéb ágaiban pedig a tőkések hallgatólagos megállapodásokat kötöttek arra, hogy egymás elbocsátott munkásait, tisztviselőit nem alkalmazzák.

A hivatalosan engedélyezett „drágasági pótlékok" 1941 végén 1939. december 31-hez képest 30 százalékos bérnövekedést jelentettek, de a hivatalos árindex emelkedése is körülbelül 40—50 százalékos volt. Egyes iparágakban, főképp a kisiparban a munkaerőhiány miatt igyekeztek túlfizetni a munkabéreket, de az állami árszabályozás akadályozta ezt, mert megtiltotta a hivatalos béremelés kereteit meghaladó bérköltségnövekedés beszámítását az árba.

A bérek 1942 elejétől 1943 júliusáig nem változtak, miközben 1943-ban a hivatalos létfenntartási index csaknem 100 százalékkal nőtt. A helyzet tarthatatlansága miatt 1943 júliusában 30 százalékos béremelést engedélyeztek, de csak a hadiiparban, egyéb iparágakban nem, és egyúttal ezen a színvonalon maximálták a béreket. A reálbérek 1938-tól 1943-ig mintegy 20 százalékkal csökkentek. (Lásd: 1. sz. táblázat 9. sora.)

A reálbérek infláció okozta csökkenése azonban nem fejezi ki a munkásosztály életszínvonalának valóságos csökkenését, mert nem mutatja a munkaintenzitás növekedését, a munkaidő meghosszabbítását és a munkakörülmények romlását.

A monopóliumok érdekeit szolgáló fasiszta kormány a többi háborús intézkedést, a jegyrendszert is úgy valósította meg, hogy a fejadagok lényegében csak a munkásosztály és a rosszabbul kereső fix fizetéses rétegek fogyasztását szorították meg. A tőkések a feketepiacon mindent megszerezhettek. A „jobb" éttermek akkor is kiszolgáltattak húst, amikor az hetekig nem került a munkások asztalára. Az iparcikkek fogyasztását korlátozó vásárlási könyv megfelelő összeköttetésekkel ugyancsak kijátszható volt. A fasiszta állam fogyasztáskorlátozó intézkedései igazolták Lenin első világháború alatt írt szavait: „A reakciós kapitalista állam korántsem meri bevezetni a fogyasztás tényleges szabályozását olyan értelemben, hogy a gazdagokat ellenőrizzék . . ."

A magyar élelmiszerfejadagok Európában úgyszólván a legalacsonyabbak voltak, és a jegyrendszerben kiszolgáltatott alapvető élelmiszerek mennyisége a németországiakénak csak 60—70 százalékát érte el.* A rendkívül kis fejadagok jelentősége különösen akkor nőtt meg, amikor mind több és több lett a csak feketepiacon megvásárolható hiánycikk, és a feketepiaci árak rohamosan emelkedtek.

A háborús infláció még inkább kiélezte a tőke és a munka ellentmondását. Növelte a munkásosztály és más dolgozók elnyomorodását és rendkívüli mértékben gazdagította a tőkés monopóliumokat. A hadiipar az állami megrendelések jóvoltából hatalmas arányokban fejlődött.** A háborús megrendelések és a fogyasztási cikkek hiánya megszüntette az eladási nehézségeket, a monopóliumok nem az ismeretlen piacra, hanem a biztos és rendkívül nagy hasznot hajtó állami megrendelésekre termeltek.

* Az egész Európára vonatkozó részletes adatokat lásd Magyar Gazdaságkutató Intézet 50. sz. jelentése. 111. old. (1942.)

** A széntermelés 1937-hez viszonyítva 1943-ig 50,3 százalékkal, a gépgyártás 339 százalékkal, az elektroacél termelése 76 százalékkal, az alumíniumé 400 százalékkal növekedett.

„A háború — szörnyű dolog? Igen, de szörnyen kifizetődő dolog" — írta Lenin az első világháború idején. A hadiipar nyereségei az inflációval közvetlenül is kapcsolatosak, mert a fasiszta állam a hadimegrendelések céljára szükséges fizetési eszközöket — amint láttuk — elsősorban inflációs papírpénzkibocsátás útján szerezte meg. Az inflációs pénzkibocsátással megszerzett milliárdokból az állam a monopóliumok maximális nyereségét táplálta.

Számításokat végeztünk az iparvállalatok és a bányászati részvénytársaságok háborús nyereségeinek megállapítására. A számítások csak igen nagy nehézségek árán végezhetők el, s az eredmények a tőkések közismert mérleghamisításai miatt csak nagyon hozzávetőlegesek lehetnek. Bizonyos tájékozódást nyerhetünk azonban a közzétett ipari termelési adatok és vállalati mérlegek alapján is, ha a vállalatok inflációs nyereségeit külön számításba vesszük.*

Az 1. sz. táblázat 10. sorában közölt adatok szerint a gyáripari és a bányászati részvénytársaságok nyeresége folyóárakon számítva 1941-ben az 1938. évi nyereség 3,6-szeresére, 1943-ban az 1938. évi 5,8-szeresére nőtt, és változatlan árakon számítva is az 1938. évi 2,3, illetve 1,9-szeresét érte el. A magyarországi tőkések profitjának növekedése a háború alatt alig maradt el az amerikai ipari társaságok nyereségének növekedésétől.**

Az átlagot feltüntető adatok eltakarják, hogy a nagy monopóliumok nyeresége a közöltnél is nagyobb arányban nőtt, mert a hadiipari megrendeléseket elsősorban néhány nagy vállalat kapta.

A háborús infláció hatására a tőke centralizációja rohamlépésekben haladt előre.

Az iparral összefonódott banktőke óriási összegeket kapott a minden kockázat nélkül átvett kincstárjegyek leszámítolása révén is azáltal, hogy az állami váltók kamatozása $^1/_2$—1 százalékkal nagyobb volt a Nemzeti Bank leszámítolási kamatlábánál. A bankok pusztán az 1942 után átvett kincstárjegyek leszámítolásán körülbelül 150 millió pengőt kerestek. Az összeg nagyságát — az inflációs torzítás ellenére is — mutatja, hogy a bankok mérlegszerűen kimutatott egész nyeresége 1938-ban 20,2 millió pengő volt.

A háborús gazdálkodás és az infláció hatása élesen kirajzolódott a mezőgazdaságban is. A földbirtokosok és a kulákok békés viszonyok közt elérhetetlen mértékben gazdagodtak a háborús konjunktúra és a mezőgazdasági munkások reálbérének csökkenése következtében. A kisárutermelő középparasztság jövedelme a háborús konjunktúra elején növekedett, de 1940-től kezdve rohamosan csökkent a beszolgáltatás mind nagyobb fokú kiterjesztése, a mezőgazdasági üzemanyagok és más ipar-

* A számítást a Statisztikai Évkönyvek alapján, a termelési adatok és a részvénytársasági statisztika alapján végeztük el. Számításba vettük azt az inflációs nyereséget is, amelyre a vállalatok azáltal tettek szert, hogy pengőtartozásaik évről évre meghaladták pengőben fennálló követeléseiket. Az amortizációt ugyancsak folyó árakon értékeltük. Az adatok a nyereséget az adók kifizetése után tüntetik fel.

** Az amerikai monopóliumok nyeresége az adó kifizetése előtt (milliárd dollárban): 1939-ben 6,5, 1940-ben 9,2, 1941-ben 17,2, 1942-ben 21,1, 1943-ban 25,1. Megjegyezzük, hogy az Egyesült Államokban az infláció sokkal kisebb méretű volt, mint nálunk, ezért az itt közölt adatokat helyesebb a magyarországi profitok *változatlan áron* mért alakulásával összehasonlítani.

cikkek hiánya és magas feketepiaci árai miatt. A kisparasztság, a mezőgazdasági munkásság és a cselédség súlyos helyzetbe került, az előbbiek elsősorban azért, mert a hírhedt Jurcsek-féle beszolgáltatási rend és az addig érvényben volt más beszolgáltatási rendeletek nem egyszer a mindennapi kenyeret is elrabolták tőlük, az utóbbiak reálbére pedig az infláció következtében csökkent igen jelentősen.

Az egész mezőgazdaság árutermelésből származó bevételének reálértéke a háború alatt nagyjából változatlan színvonalon maradt: 1929—1930 = 100, 1938—1939 = 91, 1939—1940 = 95, 1940—1941 = 90, 1941—1942 = 92, 1942—1943 = 87, 1943—1944 = 103.

Az átlag azonban eltakarja az egyes osztályok és rétegek helyzetének nagy különbségeit. A földbirtokosok és a kulákok jövedelme a háborús konjunktúra következtében jelentősen megnőtt, és ezt a megnövekedett jövedelmet ők el is tudták költeni, mert az érdekvédelmi szerveken, az irányításuk alatt álló szövetkezeteken keresztül és más gazdasági kapcsolataik felhasználásával a szükséges gépeket és üzemanyagokat is meg tudták szerezni.*

A középparasztság a szükséges mezőgazdasági eszközöket és üzemanyagokat, személyes fogyasztási cikkeket az áruhiány miatt csak korlátozottan tudta megszerezni. A kormány a mezőgazdasági üzemanyagok hivatalos árait is úgy állapította meg, hogy a nagybirtok által használt üzemanyagok hivatalos árai sokkal kevésbé emelkedtek, mint a parasztgazdaságoké. (A Magyar Gazdaságkutató Intézet 1943. évi jelentése. 78. old.) Nemcsak a mezőgazdasági üzemanyagok fekete árai emelkedtek igen magasra, hanem a ruhaneműek és a lábbeliek árai is. Ezek a falusi kereskedők uzsorája következtében a városi árakat is jelentősen meghaladták.

A közellátási minisztérium vidéki megbízottainak 1943—1944. évi jelentései szerint a mezőgazdasági termelés szempontjából fontos cikkek hivatalosan kiutalt mennyiségét sem lehetett rendszerint beszerezni, és a legfontosabb árukból akkora volt a hiány, hogy a szükségletet feketepiaci árakon sem lehetett kielégíteni. Például a sodronyszeg feketepiaci ára 1944 elején a hivatalos ár 23-szorosát, a rúdvasé és a keréksíné 10-szeresét tette ki, más üzemanyagok és ruházati cikkek feketepiaci ára pedig a hivatalos ár 3—5-szörösét érte el.

A módosabb parasztok elsősorban úgy igyekeztek védekezni pénzük elértéktelenedése ellen, hogy növelték állatállományukat, állatban tezauráltak. Erre azért is szükség volt, mert a lovakat a hadsereg céljaira vették igénybe, és a hiányzó vonóerőt más állattal igyekeztek pótolni.

A közép- és a szegényparasztok végsőkig való kiuzsorázását a hírhedt „Jurcsek-terv" szolgálta, amelyet az addig fokozatosan kialakított beszolgáltatási rendeletek helyett 1943 júniusában léptettek életbe.**

* A kormány a háború éveiben még külön 300 millió pengőt fordított „a mezőgazdaság fejlesztésére", s ezt vetőmag és különféle juttatások formájában csaknem teljesen a földbirtokosok és a kulákok kapták.

** „A Jurcsek-terv, amelynek alapján az új aratás terményeit be kell szolgáltatni, a papíron 40 százalékot, a valóságban sokszor 60—80 százalékot követel a terményből. Kíméletlen rekvirálás folyik a falvakban, hogy behajtsák azt a 8 millió métermázsa gabonát, amelyet Horthyék az idei termésből Hitlernek köte-

A „Jurcsek-terv" nyíltan is bevallott célja egyebek közt az volt, hogy a nagy munkaerőhiány enyhítésére a szegényparasztokat tönkretegye, és fokozottabban kényszerítse bérmunka vállalására. A szegényparasztok beszolgáltatási kötelezettségüknek egyáltalán csak akkor tudtak eleget tenni, ha munkát vállaltak és természetbeli bérre is szert tettek.*

A „Jurcsek-terv" végrehajtásának erős deflációs hatással kellett volna járnia (ti. a parasztság készpénz-jövedelmének csökkenése miatt), ha a parasztságtól így elvont áru, vagy az annak ellenében külföldről behozott áruk belföldön piacra kerültek volna. A valóságban azonban a parasztságtól elvont áru legnagyobb részét Németországba szállították, vagy a hadsereg ellátására fordították.

A mezőgazdasági munkásság reálbérei 1940-ig emelkedtek, azután a nagy munkaerőhiány ellenére is az infláció következtében jelentősen csökkentek. (Túloldali 4. sz. táblázat.)

A reálbérek kiszámított alakulása azonban önmagában nem alkalmas a való helyzet megismerésére, mert a mezőgazdasági munkások és a munkát vállaló szegényparasztok a nagy áruhiány következtében sem tudták elkölteni megnövekedett nominális bérüket. Ha pedig időnként textiláruhoz és ruhaneműhöz jutottak, ezért magas feketepiaci árat kellett fizetniük. A földárak magasra szöktek, és a birtokkínálat teljesen visszahúzodott, az elkölthetetlen jövedelmet tehát földvásárlásra nem lehetett fordítani. Mindehhez járult, hogy a parasztság számára nélkülözhetetlen ruhaneműek és lábbelik minősége is nagyon romlott. Például a lábbelihiány jelentősen akadályozta az aratási munkákat. A közellátásügyi minisztérium „megoldásként" a mezőgazdasági munkások számára fatalpú bakancsot hozatott forgalomba a Hangyával.

A pénz elértéktelenedése a mezőgazdasági napszámosokon és a szegényparasztokon kívül jelentősen sújtotta a gazdasági cselédeket is. Ezek ugyan általában jövedelmük nagy részét természetben kapták, de pénzbérüket is egy évre előre állapították meg, s ennek reálértéke az infláció következtében csökkent.

leztek el." (*Rákosi Mátyás* „A magyar jövőért" 175. old. 1943.) A szegényparasztságot az 1943-ig érvényben volt beszolgáltatási rendeletek is éhezésre kényszerítették: „1942 tavaszán komoly élelmiszerellátási gondok jelentkeztek főként a mezőgazdasági munkásság, valamint a törpebirtokosság körében." (M. G. K. I. 1943. évi jelentése 79. old.) A „Jurcsek-terv" a beszolgáltatási kötelezettséget úgy állapította meg, hogy az a szegényparasztságot fokozott mértékben sújtotta, viszont a nagybirtokosok és a kulákok számára könnyen teljesíthető volt. A beszolgáltatást lényegében degresszíven, az egész birtok nagyságától függetlenül a kataszteri tiszta jövedelem után állapították meg. Ez utóbbi pedig a nagybirtokra nézve a nagybirtok adóterhének csökkentése végett igen kedvezően volt megállapítva. A nagybirtokosok és a kulákok ezen túlmenően a beszolgáltatást játszva teljesítették az aránytalanul nagy „pontszám"-mal átvett ipari növényekben és állati termékekben, a szegényparasztoknak ellenben maguktól megvont gabonával kellett teljesíteniük a beszolgáltatást, mert a törpebirtok nem adott lehetőséget sem ipari növények termelésére, sem nagyobb méretű állattartásra.

* „Az új terménybeszolgáltatási rend ezeket a termelőket is kataszteri tiszta jövedelmük nagyságának megfelelő mennyiségű mezőgazdasági termény és termék beszolgáltatására kötelezi. Ennek következtében ezek a rétegek ellátási helyzetük biztosítása céljából fokozottabb mértékben lesznek bérmunka vállalására kényszerítve. A terménybeszolgáltatási rendnek tehát ilyen módon a mezőgazdasági munkapiacon uralkodó feszültség enyhítése szempontjából is kedvező hatásai várhatók." (A Magyar Gazdaságkutató Intézet 1943. évi jelentése. 83. old.)

4. sz. táblázat

Mezőgazdasági munkások bérének névleges és reálértéke

Időpont	Férfimunkások[1]				Az élelmezés és a ruházat 70:30 arányban mérlegelt költségeinek indexe (1939. szept. = 100)		Reálbér[2]		
	Szept. végi kereset pengő/nap	Index	dec. kereset pengő/nap	Index	szept. vége	dec.	Szept. végi (1939. dec. = 100)	Dec. 1939. dec. = 100)	Márciusi
1939	2,41	100	1,88	100	100	101	100	100	
1940	3,13	130	2,51	134	117	124	111	108	
1941	3,53	140	2,74	146	163	166	87	88	
1942	5,27	213	3,95	210	205	224	104	94	
1943 márc.	5,54					236			100
1943	7,32	304	7,21	384	347	389	88	99	
1944 márc.	8,19					395			88

1. A gazdasági felügyelőségek havi jelentése és az Árellenőrzés Országos Kormánybiztosának 190 nagyobb helységből hetenként benyújtott adatai alapján.

2. A mezőgazdasági napszámbérek évközi ingadozása igen nagy. Ez tükrözi a mezőgazdasági munkaerő nagyfokú kihasználatlanságát. A bérek a nyári hónapokban a legmagasabbak, a téli hónapokban a legalacsonyabbak, a szeptemberi béreket átlagosnak lehet tekinteni. Akár a szeptemberi, akár a decemberi bérek alakulását vizsgáljuk, a reálbérek csökkenése 10 százalék körül mozog. 1941-re vonatkozóan a márciusi bér reálértékét számítottuk ki 1943-hoz viszonyítva. Ez is 12 százalékos csökkenést mutat.

A mezőgazdaságban a háború alatt nagy volt a munkaerőhiány. A munkavállalási kedvet csökkentette, hogy az áruhiány következtében falun a csökkent reálértékű jövedelem is csak nehezen volt elkölthető, a mezőgazdasági munkások és cselédek a mezőgazdasági munkák elvégzéséhez nélkülözhetetlen ruházati cikkeket és lábbelit sem tudták megvásárolni. Ezért a kormány feudális jellegű intézkedésekkel kötötte helyhez a munkásokat és a cselédeket, s kimondta, hogy akik ezeknek a feltételeknek nem tesznek eleget, azokat honvédelmi munka címén kirendelik mezőgazdasági munkára, „egyes esetekben" pedig internálják.

★

A Horthy-fasizmus rablóháborúja gazdasági és pénzügyi romlásba taszította az országot. Végsőkig kiélezte az osztályellentéteket, megérlelte a népellenes magyar uralkodó osztályok uralmának végleges megdöntéséhez szükséges feltételeket. Előkészítette a tőkés-földesúri Magyarország végleges bukását.

VINCZE IMRE

Tervezési módszereink tökéletesítésének néhány problémája*

A szocializmus építésének, a szocializmus gazdasági törvényeinek a követelménye, hogy a szocialista állam mind gazdaságpolitikáját, s vele kapcsolatosan népgazdaságfejlesztő terveit, mind a szocialista gazdaság szervezetét az objektív törvényekhez igazodva határozza meg. A népgazdasági tervezés és szervezés módszertanának e követelmény teljesítéséhez kell tudományos alapokon nyugvó eszközöket adnia.

Tervezési módszereink főbb erényei és fogyatékosságai

Hazánkban a népgazdaság tervezési és szervezési módszerei tervgazdálkodásunk első lépésétől napjainkig igen sokat fejlődtek. Pártunk, népi demokratikus államunk a marxizmus—leninizmus tanításait alkalmazva alakította ki gazdaságpolitikáját, s a népgazdasági tervezés rendszerét. Népgazdaságunk központi tervező szerveinek felmérhetetlen segítséget jelentett és jelent a Szovjetunió tervezési tapasztalatainak, tervezési módszereinek és a szovjet gazdaságszervezési rendszernek az állandó tanulmányozása és körülményeinkhez igazodó alkalmazása. Tervezési módszereink tökéletesítését előre lendítették azok a tapasztalatok, amelyekre állami tervező szerveink eddigi munkájuk során szert tettek, amelyeket a népgazdaság megismerése, szervezése és irányítása során szereztek.

E megállapításokból korántsem következik persze, hogy tervezési módszereink továbbfejlesztése fölösleges, hogy a mai módszerek fogyatékosság nélkül valók.

A szocializmus építésének időszakában — egyebek közt — a szocialista tulajdon és a szocialista termelési viszonyok népgazdasági részarányának növekedése és a termelőerők fejlődése megkívánja a tervezési módszerek bizonyos változtatását, rendszeres tökéletesítését. E tökéletesítés alapja: az eddig végzett konkrét, gyakorlati munka tapasztalatainak felmérése, elméleti általánosítása. De hazánkban ezeken az általános követelményeken túlmenően a feltárt fogyatékosságok a tervezési módszerek fejlesztését sürgetően meg is követelik. Különösen fontosak

* Hozzászólás a gazdaságossági vitához.

azok a bírálatok, amelyeket az MDP III. kongresszusa fejtett ki, s amelyeket több párthatározat tartalmaz.

Tervezési módszereink bírálatának legfőbb megállapításai a következőképpen foglalhatók össze: gazdasági tervezésünk még mindig nem nyugszik eléggé tudományos alapon, nem számol kellően gazdasági és társadalmi fejlődésünk *valamennyi* lényeges tényezőjével. Korántsem kielégítő pontossággal tükrözi a körülményeink közt ható gazdasági törvények objektív követelményeit, kevéssé használja ki azokat a gazdag lehetőségeket, amelyeket a gazdaság szocialista rendszere már a szocializmus építésének időszakában is biztosít. A tervek megvalósítására túlzott mértékben alkalmaz aprólékos, közvetlen utasításokat, s nem kielégítő mértékben használja fel a szocialista gazdaságnak a tervek végrehajtását elősegítő egyéb eszközeit. Ebből fakad, hogy túlzott központosítottsága és fölösleges bonyolultsága miatt a szükségesnél jóval több munkaerőt és anyagi eszközt igényel.

A tervezés egyszerűsítése és tudományos színvonalának emelése elválaszthatatlan feladatok.

A tervezési módszerek és a gazdasági szervezés továbbfejlesztése azért követel tudományos elmélyülést és körültekintő vizsgálatokat, mert a megoldásoknak a szocialista építés objektív követelményeihez kell igazodniuk.

Állami tervező szerveink a párt bírálata és útmutatása alapján a tervezés tökéletesítésében és egyszerűsítésében a III. kongresszus óta eltelt időszakban nem lebecsülendő eredményeket értek el. A tervezés egyszerűsítése máris jelentősen csökkentette a centralizáció túlzottságát, sok bürokratikus vonástól szabadította meg a tervezést. Megnövelte a minisztériumok gazdasági hatáskörét és felelősségét. Jelentősen csökkent a Minisztertanács által jóváhagyandó tervmutatók száma. A népgazdasági tervben természetes mértékegységben tervezett és központi gazdálkodásba vont termékek száma csaknem egyharmadra csökkent. Sokkal egyszerűbbé vált a mezőgazdaság és a begyűjtés tervezése. Az árutermelés és az állami begyűjtés került a mezőgazdaság tervezésének középpontjába. Az egyszerűsítés során különválasztottuk a kormányjóváhagyásra kerülő mutatókat és a tervjavaslatok alátámasztására szolgáló számítási anyagokat, elemzéseket. Egyszerűsödtek és megcsappantak a tervezésben használt nyomtatványok és űrlapok. Az eredmények értékelésekor megállapítható, hogy az egyszerűsítéseket főként felesleges mutatók elhagyásával értük el. Feltételezhetően még ezen a téren sincs minden lehetőség kimerítve. Mégis a további egyszerűsítésre és a tervezési színvonal emelésére irányuló munkában főként a tervezési rendszerre, a tervek tartalmára és minőségére kell fordítani a fő figyelmet.

Gazdasági tervezésünk módszereinek tökéletesítését kívánta szolgálni a közgazdasági és az üzemszervezési folyóirataink ban, valamint a több egyetemi és főiskolai tanszéken 1954 második felében és 1955 elmúlt hónapjaiban folyt vita. A vitában a figyelem nem a népgazdasági tervek tudományos megalapozásának módszerére, hanem a népgazdaság tervezésének rendszerére, a Minisztertanács által jóváhagyott népgazdasági terv, a minisztériumi tervek és a vállalati tervek kapcsolatára összpontosult.

Meggyőződésem, hogy a tervezési módszerek tudományos színvonalú megvitatásának jelentős elméleti, politikai és gyakorlati szerepe van. E viták folytatását, véleményem szerint, még abban az esetben is feltétlenül helyesnek kell tartani, ha a felvetett javaslatok első formájukban nem fogadhatók el.

A gazdasági tervezés tökéletesítését célzó további vizsgálatoknak három egymással összefüggő területre kell irányulniuk:

a) a népgazdasági tervek tudományos megalapozásával, arányaiknak és tartalmuknak helyes meghatározásával összefüggő módszertani kérdésekre;

b) a népgazdasági (országos) terv, a minisztériumi és a vállalati tervek összefüggéseire, a népgazdasági terv felbontására és végrehajtására vonatkozó módszertani kérdésekre;

c) az önálló gazdasági egységekben, a vállalatokban végzett tervező munka, a vállalati tervezés egyszerűsítésének és tökéletesítésének kérdéseire.

E cikk keretében a gazdasági tervezés módszertanának e szerteágazó területeiről csak néhány (a *b)* ponthoz tartozó) kérdés vázlatos megtárgyalására nyílik lehetőség.

Tervfeladatok és mutatószámok

A szocialista és az átmeneti gazdaság központi irányításának szükségessége nem lehet kétséges. Alapvető követelmény, hogy a népgazdaság zavartalanul, az állami népgazdasági tervben célul kitűzött ütemben és irányban fejlődjék, *a terv fő arányainak megfelelően valósuljon meg a bővített újratermelés.* A népgazdaság tervezésének ez az alapvető követelménye azonban különböző — a szocialista gazdasági rend adta lehetőségeket kisebb vagy nagyobb mértékben hasznosító — módszerekkel oldható meg. Ezért kutatni kell a legcélszerűbb, a leggazdaságosabb módszereket.

A népgazdaság tervezésének a lehető legteljesebben meg kell valósítania, hogy *a gazdasági fejlesztés központilag meghatározott fő célkitűzései a megvalósítás során kiegészüljenek az alulról jövő kezdeményezéssel,* amely feltárja és kiaknázza a gazdaság tartalékait. Ennek legfőbb feltétele, hogy tervezési, gazdálkodási rendszerünk kellő lehetőséget adjon az alsóbb fokú gazdasági szervek kezdeményezésére, s hogy a gazdasági vezetők, a munkások anyagilag érdekeltek legyenek a termelés eredményeiben és a tartalékok feltárásában. Népgazdasági tervezésünk tapasztalatai egyértelműen bizonyítják, hogy az egyéni érdekeltség érvényesítésének hiányát nem pótolhatja a beszámolók vagy a tervutasítások számának bármekkorára való megnövelése sem.

Könnyűszerrel sorolhatnánk példákat annak szemléltetésére, hogy gazdaságszervezésünk még mindig nem kielégítő módon alkalmazza az egyéni érdekeltség elvét. Sőt, gazdálkodási és számviteli rendszerünk még széleskörű lehetőséget ad arra, hogy a vállalatok, a gazdasági szervek vezetői egyéni érdeküket a társadalmi érdekek rovására elégítsék ki.

Ehhez a problémakörhöz kapcsolódik a tervezés decentralizálásának és annak vizsgálata, hogy a tervezésnek mekkora mértékben kell alkal-

mazni a közvetlen utasítás módszerét, s mit kell megoldania a szocialista gazdaság egyéb emelőinek segítségével.

Ami a kötelező tervutasításokat illeti, okvetlenül szükséges annak eldöntése, hogy mi a tervfeladatoknak az a minimális köre, amelyet a felsőbb szervek címzetten és jogi törvény erejével határozzanak meg a minisztériumok, majd a vállalatok számára. Szükséges annak megállapítása, hogy a címzett feladatoknak e minimumát milyen módon, milyen mutatókkal kell meghatározni.

A legtöbb meggondolást kívánják a termelési, az ellátási, az értékesítési és a beruházási tervek természetes mértékegységben kidolgozott mutatói, az úgynevezett *használati értékben történő tervezés*. Népgazdasági tervezésünk korábbi túlzott centralizációja és bonyolultsága csaknem teljesen ezzel függött össze. S főként ezen a területen kell keresni a további egyszerűsítés lehetőségeit is. Nem véletlen, hogy a tervezési módszereinkkel kapcsolatos vitában is ez volt az egyik legtöbbet tárgyalt kérdés.

Péter György a Közgazdasági Szemle 1954 decemberi számában írt vitacikkben mindössze néhány legfontosabb (kiemelt) termék használati értékben történő tervezését és csupán a fejlesztési (beruházási) célkitűzések részletesebb előírását helyesli. (A termék-tervezésre vonatkozóan nem mondja meg, hogy az általa javasolt szűk körű nomenklatúrát a népgazdasági tervben, a minisztériumi tervekben vagy a vállalati tervekben kívánja-e érvényesíteni.)

Balázsy Sándor a Többtermelés 1954. évi 11. számában megjelent cikkében határozottan fogalmaz: azt javasolja, hogy necsak a népgazdaság állami tervéből, hanem a minisztériumok és a vállalatok tervéből is száműzzük a természetes mértékegységben kötelezően megszabott termelési feladatokat. Véleménye szerint a naturális tervezésének legfeljebb csak valamiféle tájékoztató jellege maradhat, de teljesítésére nem kötelezendők a vállalatok. A Többtermelés 1955 májusi számában megjelent vitazáró cikkben alapjában fenntartja eredeti javaslatát.

Péter György és Balázsy Sándor javaslata szerint a szocialista vállalatok szállítási szerződései alkalmasak rá, hogy megfelelően szabályozzák az újratermelés menetét, s fölöslegessé teszik a termékek központi tervezését. Balázsy még hozzáteszi, hogy központilag ellenőrzött vállalati profiljegyzékek szükségesek, amelyek az egyes vállalatok által termelhető gyártmányokat tüntetnék fel. E jegyzékek alapján általánosan köteleznénk a vállalatokat a profiljukba tartozó termékekre irányuló szükségletek kielégítésére. Péter György a termelési szerződések automatizmusán kívül a nagyobb beruházási feladatok állami előírását jelöli meg a zavarmentes fejlődés biztosítékaként.

Kétségtelen, hogy minél kevesebb cikk tervezésével és elosztásával foglalkoznak a központi gazdasági szervek, annál nagyobb a vállalatok önállósága, annál nagyobb termelési területet fog át a közvetlen központi tervezés helyett a vállalati tervezés. De jogos a kérdés, *van-e az ilyen irányú egyszerűsítésnek, a tervezés decentralizálásának határa, és mi szabja meg ezt a határt?*

A szocialista társadalomban is feltétlen érvényű a marxi újratermelési elméletnek az a tétele, hogy a társadalmi újratermeléshez nem elegendő a társadalmi termék *értékalkotórészeinek* megfelelő aránya, ha-

nem a társadalmi terméknek *használati érték szerint is* megfelelő szerkezetűnek kell lennie.

A szocialista népgazdaság csak akkor fejlődhet válságmentesen és zavartalanul, ha a szocialista állam a belföldi termelésből közvetlenül vagy a tervszerű külkereskedelem útján közvetve biztosítja az újratermeléshez szükséges anyagi javakat. *A szocialista államnak feltétlenül feladata a társadalmi termék termelésének és felhasználásának használati érték szerinti tervezése.* Csupán a feladat megoldási *módjai* lehetnek különbözők a különféle gazdasági szektorok és termékfajták vonatkozásában. (Más-más megoldást kíván a gazdaság állami, szövetkezeti és magánszektora, az állami szektorban a termelőeszközök és a fogyasztási cikkek termelése.)

Az anyagi termelési ágak kölcsönös kapcsolatának biztosításához, a dolgozók személyi szükségleteinek kielégítéséhez és az ország védelméhez, a beruházási program megvalósításához, a külkereskedelmi terv teljesítéséhez *meghatározott termékféleségek,* használati értékek, sőt nem egy esetben meghatározott egyedi gyártmányok szükségesek.

A vaskohászatnak kohókoksz, érc, a szénbányászatnak bányafa, egyéb biztosító anyagok, robbanóanyag és meghatározott bányagépek, a textiliparnak megfelelő mennyiségű és minőségű gyapot, gyapjú, nyers selyem kell a termelési terv teljesítéséhez. Ezek hiányában fennakad a termelő munka menete. Népgazdaságunk tervezésének tapasztalatai bizonyítják, hogy egy-egy termékféleség termelésének a kelleténél kisebbre való tervezése vagy a tervteljesítésben történt elmaradás okozta hiánya milyen feszültségeket idéz elő a népgazdaságban.

Népgazdasági méretekben tervszerűen kell megvalósulnia az állóés a forgóalapok természetbeli pótlásának és bővítésének. A nagy beruházások kivitelezési feladatait és az általuk létesítendő termelő kapacitásokat közvetlenül a népgazdasági terv szabja meg.

Péter György és Balázsy Sándor úgy véli, hogy nem szükségesek az állam által természetes mértékegységben meghatározott kötelező termelési feladatok és az alapvető termékfajtákra vonatkozó előzetes központi koordináció, mert pusztán a szállítási szerződések automatizmusán keresztül is megvalósulhat az újratermelés a központilag tervezett arányok szerint. Elgondolásuk tévesnek látszik.

Az említett cikkekben szerepel egy-egy utalás arra, hogy a kötelező fejlesztési (beruházási) feladatok, s ennek nyomán a termelési kapacitások megszabott bővítése meghatározó lenne a velük termelhető termékekre vonatkozóan. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a beruházásoknak a gép- és építőipari termelésből kell megvalósulniuk, tehát a nehéziparnak ehhez *meghatározott használati értékeket kell termelnie,* másrészt a megteremtett kapacitások (például a gépgyártásban) korántsem csak egy-egy termékfajta termelésére alkalmasak.

A népgazdasági tervek természetes mértékegységben megadott mutatóinak szerepe a bővített újratermelés arányainak biztosításában — véleményem szerint — kizárja azt a javasolt egyszerűsítési megoldást, hogy a tervfeladatokat a népgazdasági tervezés különböző szintjein csupán értékbeli (pénzbeli) mutatókkal határozzuk meg.

Ebből a megállapításból korántsem következik, hogy a használati értékben történő tervezés egyszerűsítésének minden lehetőségét kime-

rítettük, és hogy a mostani megoldás véglegesnek tekinthető. A folyamatban levő vizsgálatoknak kell eldönteniük, mely termékek termelését és elosztását kell a népgazdasági tervben természetes mértékegységben jóváhagyni, mely cikkeket kell ezen túlmenően a minisztériumoknak tervezniük; mit lehet a közvetlen központi tervezésen kívül a vállalatok döntésére bízni.

Az egyszerűsítést és egyúttal a népgazdasági arányok biztosítását eredményesen szolgálhatjuk, ha kiterjedtebben alkalmazzuk a termékösszevonást mind az értékben, mind a természetben történő tervezéskor. Természetes mértékegységben a termékösszevonás a cikkcsoport (például cipő 1000 párban, pamutszövet, gyapjúszövet 1000 m^2-ben), értékbeli formában pedig például az építőipari gépek, a mezőgazdasági gépek, a fémből készült közszükségleti cikkek millió forintban megadott termelési vagy elosztási kerete. Értékbeli mutatók ebben a formában azért alkalmasak a népgazdasági arányok tervezésére, mert alapjában meghatározott rendeltetésű és felhasználási irányú termékeket foglalnak össze.

A termékösszevonás alkalmazása akár természetben, akár értékben célra vezető abból a szempontból is, hogy lehetőséget ad a vállalatoknak a választék, a cikkenkénti összetétel szükségletek szerinti alakítására.

★

A népgazdasági tervezés értékbeli (pénzbeli) mutatóinak általános elvi alapja és szükségessége tisztázott.

Tehát a vizsgálatnak arra kell irányulnia, hogy mely értékbeli mutatók a legalkalmasabbak a minisztériumok, a vállalatok gazdasági tevékenységének átfogó meghatározására és elbírálására.

A tervezési módszerekről folyó vitában több bírálat érte a jelenleg használt teljes termelési érték- és befejezett termelési érték-mutatót, s helyette többen javasolták a tipikus félkészgyártmányokkal halmozott termelési érték-mutatót, mások a nettó termelési érték terv- és statisztikai mutatóként való használatát, ismét mások a vállalati nyereség egyetlen mutatószámként való használatát, s felvetődött a „változatlan munkaérték" alapvető mutatóként való használata.

Helyén valónak látszik, hogy a javaslatok vizsgálata előtt röviden kitérjünk a teljes termelési érték és a befejezett termelési érték-mutató lényegének, közgazdasági tartalmának megvizsgálására.

Népgazdaságunk tervezési és statisztikai rendszerében az iparágak, az ipari minisztériumok termelési értékének számítása — úgynevezett vállalati módszerrel — a kötelékükbe sorolt iparvállalatok teljes, illetve befejezett termelési értékének összesítésével történik. Ez a megoldás megfelel a vállalatok gazdasági önállóságának és önálló elszámolásának.

Az egyes iparvállalatok teljes termelési értéke, mint ismeretes, magában foglalja a késztermékek, az értékesített saját termelésű félkészgyártmányok, a más vállalatoknak és külső szerveknek teljesített ipari szolgáltatások, a saját kivitelezésű felújítási és beruházási munkák pénzben kifejezett „értékét", valamint a vállalati saját termelésű félkésztermék-készletek és a befejezetlen termék-állomány változásának „értékét". A befejezett termelési érték az adott időszakban termelt készter-

mékek, eladott félkésztermékek, a számlázott szolgáltatások, a saját kivitelezésű felújítási és beruházási tevékenység „értékét" foglalja magában. Ez a mutató a félkész és befejezetlen termékállomány változásától, valamint a szolgáltatásoktól függően kisebb vagy nagyobb lehet, mint a teljes termelési érték.

Vállalati szinten a teljes termelési érték a termelési program összefoglaló mutatója. A teljes termelési értékben az árak segítségével összesítjük a népgazdaság számára elkészítendő vagy elkészült késztermékeket, illetve az azokkal egyenértékűnek tekintendő szolgáltatásokat. A mutató tükrözi a befejezetlen termelés és a saját termelésű félkésztermék állományának változását is.

A változatlan áron mért teljes termelési érték a termelési *volumen* (a termékmennyiség) mércéje. A változatlan áron mért teljes termelési érték nem érték a szó politikai gazdaságtani értelmében, mert nem a társadalmilag szükséges munka kifejezője, hanem pénzbeli formájú volumen-mérték. Rögzített árak alkalmazásával arra kell választ adnia, hogyan változik a szükségletek kielégítésére szolgáló egész használati érték-tömeg. A teljes termelési érték tükrözi az összes ráfordításokat és az eredményt.

A teljes termelési érték és a befejezett termelési érték-mutató együttes alkalmazása a termelési program teljesítésére, s benne a késztermékgyártás fokozására ösztönzi a vállalatokat.

Ezek azok a tényezők, amelyek miatt a teljes termelési érték- és a befejezett termelési érték-mutatót a tervek a jövőben sem nélkülözhetik.

A gazdasági szervezetek tevékenységének elbírálására egyetlen mutató önmagában semmiképpen sem elegendő. A szocialista iparvállalatok közt lényeges különbségek lehetnek technikai felszereltségük, gyártmányaik választéka, termelésük belső vertikalitása tekintetében. A vállalatok közvetlenül társadalmi munkát végeznek — a népgazdasági tervben meghatározott célra termelnek —, de termelő munkájukat csak egyedi adottságaikra szabott normák alapján végezhetik és végzik. Az egyedi elbíráláshoz pedig feltétlenül *több mutató, mutatórendszer szükséges.* Tehát nem véletlen, hogy *önmagában a teljes termelési érték-mutató sem elegendő a vállalatok gazdasági tevékenységének egyértelmű jellemzésére.*

A vállalatok a termelési programot nem csupán az illető vállalatban kifejtett élőmunka mennyiségének és termelékenységének növelésével teljesítik, hanem más népgazdasági ágaktól, más iparvállalatoktól kapott nyersanyagok, félkészgyártmányok, alkatrészek továbbfeldolgozásával, illetve beszerelésével. Ez szükségszerűen következik a társadalmi munkamegosztásból, az iparvállalatok egyre növekvő specializálódásából. A tervben meghatározott termelési program az adott üzemben a választéki összetétel pontos betartása esetén is kevesebb élőmunkával teljesíthető, ha több vásárolt félkésztermékét használnak fel, ha a kooperációs szállításokat fokozottabb mértékben veszik igénybe. Ha pusztán a teljes termelési érték alapján vizsgálódunk, hamis tervteljesítési eredményt kapunk akkor is, ha a vállalatok a tervezett választékot megsértve az „anyagigényes" (az adott üzemben több holtmunka felhasználásával készülő) termékekből a tervezettnél többet termelnek. Ha pedig a vállalati termelés szerkezete munkaigényesebb (az adott vállalatnál

több élőmunkát igénylő) cikkek felé tolódik el, ugyanolyan termelési érték eléréséhez nagyobb élőmunka-mennyiség szükséges, s csökken az egy munkásra jutó termelési érték, ha egyéb tényezők nem ellensúlyozzák ezt a hatást.

Az elmúlt években általánosan elterjedt volt az a helytelen gyakorlat, hogy a vállalatok munkáját pusztán a változatlan áron mért teljes termelési érték tervének teljesítése alapján bírálták el. Többnyire ehhez igazodva kapták a vállalatok a béralapot, csupán ettől függött a prémiumuk stb. Közben pedig elhanyagolták az önköltségcsökkentési terv, a tervezett vállalati eredmény teljesítésének számonkérését.

A változatlan áron mért teljes termelést, a gyártás tervszerűségét és az önköltséget együttesen vizsgálva lehet csak helyesen megítélni a vállalatok gazdasági tevékenységét. Ha a vállalat helyesen kooperál, és csökkenti az egyes gyártmányokra jutó összes költségeit, akkor ez a népgazdaság számára is hasznos, tehát a kooperációnak ezt a formáját fokozottan támogatni kell. A vállalat csak akkor kezdeményez felesleges, nem gazdaságos kooperációt, ha az emiatt szükségessé váló és a népgazdaságnak kárt okozó többletkiadásait következmények nélkül elszámolhatja.

A munka termelékenységének vállalati és iparági szinten való mérésére használt mutatónk, amely a teljes termelési értéken alapul, tökéletlen. A megfelelő termelékenységi mutatók kialakítása még megoldatlan feladat.

Úgy vélem, az elmondottakból kitűnik, hogy nem a teljes termelési érték közgazdasági tartalma tekintetében voltak és vannak fogyatékosságok, hanem e szükséges és helyes mutató *alkalmazásában.*

A tipikus félgyártmányokkal halmozott termelési érték-mutató javaslóit az a gyakorlati cél vezérli, hogy az egyes iparágakban a vállalatok belső vertikalitásának a termelési érték-mutató alakulására is ható különbségét áthidalják, hogy az ésszerűtlen, csupán a teljes termelési érték-mutató felduzzasztását célzó kooperáció lehetőségét a minimumra csökkentsék.

A tipikus félgyártmányokkal halmozott termelési érték-mutató lényege az, hogy — a kohászatban, a könnyűiparban, az élelmiszeriparban stb. — meghatározott félgyártmányféleségek (például nyersacél, fonál, liszt, fűrészelt áru, tűzálló anyagok) teljes mennyiségét beszámítják a termelési értékbe függetlenül attól, hogy a félgyártmányokat a vállalat értékesíti vagy saját maga dolgozza fel tovább.

Valószínű, hogy e módszer alkalmazásának volna bizonyos gyakorlati haszna az említett, viszonylag egynemű iparágakban. De gyakorlatilag nem használható a bonyolultabb ágakban (például a gépgyártás különféle ágaiban), ahol a kooperáció nem korlátozódik bizonyos tipikus félgyártmányokra. E mutató vállalati mutatóként való alkalmazása ellen elvi oldalról az szól, hogy eltorzítaná a társadalmi munkamegosztás valóságos helyzetét, nem mondana semmit a forgalomba jutó termékmennyiségről, megbontaná a teljes termelési érték és az összes (holt és élő) munkaráfordítások most alapjában meglevő egységét.

A javasolt másfajta értékbeli mutatók közül véleményem szerint a Balázsy Sándor által javasolt nettó termelési érték-mutató okvetlenül figyelmet és további vizsgálatot érdemel.

Balázsy Sándor és *a netttó termelési érték-mutató* többi javaslója abból indul ki, hogy a teljes termelési értéket döntően befolyásolja a vállalatonként különböző arányú holtmunka költség, a vállalatok különböző belső vertikalitása és különböző méretű kooperációja. A vállalati tevékenység elbírálása végett éppen ezért leghelyesebb minden holtmunka-költségtől mentesíteni a termelési érték-mutatót. A nettó termelési értékén tehát mindenfajta holtmunka-költség nélküli, csupán az egyes vállalatok termelő tevékenysége alapján keletkező (új) „érték" értendő.

A központilag megállapított árak alapján számolt nettó termelési érték azonban *önmagában nem mutathatja meg* a vállalatok termelési lehetőségeit, e lehetőségek kihasználását, *nem elegendő* a vállalatok munkájának egyedi elbírálására. Ehhez több tényező elemzése, több mutató szükséges. Okvetlenül hangsúlyoznunk kell ezt a nettó termelési érték-mutató javaslóival szemben. A nettó termelési érték-mutató, ha a további vizsgálatok tisztázzák használatának és helyes számításának módját, a gazdasági tevékenység meghatározásának csak egyik, de nem egyetlen mutatója lehet.

Véleményem szerint az okozná a nettó termelési érték számításának egyik legnagyobb gyakorlati nehézségét, hogy nem tudjuk, hogyan lehet a mutatót összehasonlítani, változatlan árakon kiszámítani.

Az iparvállalatok a termelési volumen mérése céljából változatlan áron mérik a termelési értéket. Minden tapasztalat amellett szól, hogy *a volumenmérés eszközeként meg kell tartani a változatlan áron történő tervezés módszerét.* Az anyagköltségek elszámolása azonban számviteli rendszerünkben csak folyó áron történik. Az anyagköltségek változatlan áron való nyilvántartása csaknem megkétszerezné az iparvállalatok számviteli munkáját. Különösen megoldhatatlannak látszik olyan anyagi jellegű költségek számítása változatlan áron, mint amilyenek a különféle rezsianyagok, a gyártási különköltség anyaghányada stb.

Tehát a változatlan áron mért nettó termelési érték számításának csak egyik tényezője, a teljes termelési érték van meg. A nettó termelési érték folyó áron történő kiszámítása nem okozna különösebb nehézséget, de nem is oldaná meg a feladatát: a vállalat valóságos termelő tevékenységének mérését.

Végül hangsúlyozni kell, hogy a nettó termelési érték meghatározásának alapja csak a részletes termelési program megállapítása lehet. Csak a termelési feladatokhoz igazodva lehet kiszámítani az anyagfelhasználást, majd az összes holtmunka-költségeket, s végül a teljes termelési érték és a holtmunka-költségek különbözeteként a nettó termelési értéket. Ha a nettó termelési érték-mutató használatával a termelési program cikkenkénti részletes tervezésétől kívánnánk mentesíteni a vállalatokat, akkor megfosztanánk a termelés tervezését minden reális alapjától, s a terv csak a nettó termelési érték „ígérete" lenne.

Cornides Dániel, a Többtermelés 1954. decemberi számában megjelent cikkében *a „változatlan munkaérték"-mutatót* javasolja. Olyan mutatót kívánt szerkeszteni, amely önmagában is alkalmas rá, hogy az eltérő termelési lehetőségekhez igazodva adjon hű képet a vállalatok gazdasági tevékenységéről. Cornides a gazdasági tevékenység elbírálásából ki akarja küszöbölni mind a folyó áron, mind a változatlan áron való

tervezést, mondván, hogy a központilag egységesen megállapított árak nem alkalmazkodnak az egyes vállalatok termelési adottságaihoz, s amit a mostani árak helyett javasol, az a „változatlan munkaérték".

A „változatlan munkaérték"-mutatót egy-egy gyártmányra vonatkozóan úgy képzi, hogy minden egyes vállalat meghatározott időpontban rögzíti, s a továbbiakban változatlan értékként szerepelteti a gyártmányokra jutó közvetlen munkabért (törzsbért) és az arányosan hozzákapcsolható rezsibért. A vállalatok „változatlan munkaértékét" bizonyos időszakra vonatkozóan úgy számítja ki, hogy a gyártott termékeket az egyedi „változatlan munkaértékkel" szorozza. Az egyedi „változatlan munkaértékekből" minden vállalat (a mostani termékjegyzék mintájára) külön „változatlan munkaérték"-jegyzéket készít a maga számára.

A „változatlan munkaérték"-mutató elvi fogyatékossága, hogy nincs kapcsolata sem az árral, sem pedig az önköltséggel, továbbá, hogy azt a látszatot kelti, mintha a szocialista társadalomban a bér az új értékek *termelésének,* nem pedig *elosztásának* kategóriája volna, s a nettó termelési érték-mutató bizonyos híveivel együtt, szemet huny afölött, hogy *a kifizetett bér és a termelő munka-mennyiség, illetve az általa alkotott új érték arányai és változása közt lényeges különbségek* lehetnek. Tehát téves az a felfogás, hogy az egy-egy gyártmány termelésében résztvevő vállalatok „változatlan munkaértékeinek" az összesítése a valóságnak megfelelő leghelyesebb „árat" adná, s hogy ez a módszer az új értéket a keletkezése helyén a valóságnak megfelelő mértékben veszi számba.

A javaslat alapján az állami árak rendszerével szemben csak egy-egy vállalatra érvényes, és csak a rögzítés időpontjának műszaki színvonalát, gyártási technológiáját és gyártási vertikumát tükröző adatokat kapnánk.

A mutató nem megkönnyítené, hanem *nehezítené a vállalatok összehasonlítását.* Bonyolultabbá válna az ellenőrzés. A vállalatok „változatlan munkaértékeinek" összesítése semmit sem mutatna, ellentétben a teljes termelési értékkel, amely összesítve a társadalmi terméket adja. Ez a mutató nem lehet alkalmas a társadalmi termék termelésének és elosztásának, a népgazdasági arányoknak a tervezésére.

Logikai következetlenség is van a javaslatban: ha a vállalatok a „változatlan munkaértéket" gyártmányonként rögzítik, jegyzékbe foglalják, s a későbbi időszakokban ezeket az értékeket alkalmazzák, vajon nem lesznek-e érdekeltek abban, hogy gyártott termékeik belső vertikalitását (a vállalaton belüli vertikalitást) szűkítsék, és a külső kooperációt szükségtelenül is fokozzák?

Péter György az említett vitacikkben *a vállalatok jövedelmezőségét,* nyereségét hasznos és gazdaságos működésük egyértelmű és fő mutatójának kívánja nyilvánítani. Javaslatának lényege a következőképpen foglalható össze: Ha a vállalatok el tudják adni termékeiket, akkor bebizonyítják, hogy e termékek a társadalomnak szükségesek, s ha a tervezett jövedelmezőséget is elérik, sőt túlhaladják, jó gazdálkodásról, termelésük gazdaságosságáról adnak bizonyságot. Péter György ennek az

elvnek a teljes érvényesítésére egyértelműen helyesnek tartja, hogy a vállalatok jövedelmezőségük biztosítása végett azoknak a termékeknek a termelését növeljék, amelyek nagyobb nyereséget hoznak, amelyek gyorsan és jól értékesíthetők.

Úgy vélem, hogy a vállalati nyereség összege *önmagában nem elegendő* egy-egy vállalat jó vagy rossz munkájának elbírálására. A vállalatok ugyanis különböző természeti és technikai feltételek közt működnek, a vállalati vezetők elhatározásától teljesen vagy jelentős mértékben *független* a vállalat fejlesztésének iránya és mértéke, a termékek ára, a fizethető bérek szintje, s jelentős mértékben termelésük választéki összetétele is. Mindezek a tényezők a vállalatok munkájának minőségétől és valóságos eredményességétől *függetlenül* kedvezően vagy kedvezőtlenül befolyásolják a vállalat által elért nyereség összegét. Úgy vélem, ez már önmagában is elég ok arra, hogy a nyereség összegét ne lehessen *egyetlen és abszolút* mércének tekinteni.

Péter György javaslata ellen egyéb tényező is szól: pusztán a vállalati jövedelmezőség meghatározása korántsem elegendő az állam érdekeinek, a szükségletek *tervszerű* kielégítésének és a népgazdaság *arányos* fejlődésének biztosítására.

Az állam számára nem kis jelentőségű a vállalatok jövedelmezősége mint a helyes gazdálkodás eredményének egyik mércéje, a szocialista pénzügyi felhalmozás egyik forrása. Fontos, hogy a vállalatok fokozzák jövedelmezőségüket, hogy a veszteséges vállalatok pénzügyileg jövedelmezőbbé váljanak. De a szocializmusban a vállalatok termelésében nem a nyereség a legdöntőbb.

A gazdaság szocialista szektorában az értéktörvénynek nincsen termelésszabályozó szerepe. Ebből következően a vállalati nyereség sem szabályozhatja a termelést. A vállalati jövedelmezőség a szocialista gazdaság magasabb fokú jövedelmezőségének, a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődésének van alárendelve.

★

A népgazdasági tervezésben is érvényesülnie kell a fejlődés azon általános követelményének, hogy az elavultat, az adottságainknak és feladatainknak inkább megfelelő újjal, jobbal kell felcserélni. Az új megoldás csak a tapasztalatok és az elmélyült tanulmányozás eredménye lehet. A kutatásnak és a vele kapcsolatos módszertani vitának tovább kell tehát folynia. Serkentse a munkát annak tudata, hogy gazdasági tervezésünk további javításának végül is egész dolgozó népünk látja hasznát.

India gazdasági fejlődése a második világháború után

A csaknem kétszázéves indiai angol uralom a feudalizmus és a külföldi tőke igájában levő elmaradt gazdaságot és nyomorgó népet hagyott maga után. India gazdaságának elmaradottságát szemléltetően mutatják a következő adatok: 1950—51-ben a bányászat és az ipar (beleértve a kézműipart is) csak 15,3 százalékát szolgáltatta a nemzeti jövedelemnek, s az indiai nemzeti jövedelemnek egy főre jutó része 1951-ben csupán $^1/_{27}$-e volt az amerikainak. (*Major Industries Annual.* 1953—1954.)

A függetlenség útjára lépett India gazdasági fejlődése 1947 után a gyarmati uralomnak és India kettéosztásának (amely hosszú idő óta kialakult gazdasági kapcsolatokat, területi munkamegosztást szakított ketté) következményei miatt nehéz feltételek közt indult meg. Ennek ellenére kétségbevonhatatlan az azóta eltelt időben végbement fejlődés, ha üteme viszonylag lassú is.

A mezőgazdaság helyzete

India gazdaságának legfontosabb aga a mezőgazdaság; a lakosság zöme, körülbelül 70 százaléka a mezőgazdaságból él. (*Les Archives Internationales.* 1954. szeptember.) Az agrárkérdés India legégetőbb gazdasági és társadalmi problémája.

India megművelt földterületének körülbelül 70 százaléka a földesurak, az úgynevezett zemindárok tulajdona. (*New Age.* 1954. 8. szám.) A parasztság jelentős részének vagy egyáltalán nincs földje, vagy a zemindároktól kénytelen földet bérelni. A dél-indiai Andhra államban például csak a mezőgazdasági lakosság 48 százaléka földtulajdonos, 52 százalékának ellenben egy talpalatnyi földje nincs. (*New Age.* 1954. 8. szám.) Hasonló a helyzet kisebb-nagyobb eltérésekkel India többi államában is.

Az indiai mezőgazdasági termelés a földreform halogatása, a birtokviszonyoknak lényegében változatlanul való megmaradása, az angol gyarmati uralom rablógazdálkodásának következményei és az erős feudális maradványok miatt rendkívül alacsony színvonalú. A termésátlagok a fejlettebb tőkésországok termésátlagainak felére, egyharmadára, sőt nem egy esetben csak egynegyedére rúgnak. (*R. P. Dutt.* Merre tart India? *Neue Zeit.* 1953. 13. szám.)

A mezőgazdaság elmaradottsága fékezi az egész ország gazdasági fejlődését, akadályozza az ország iparosítását és súlyos terheket ró a külkereskedelemre. *India első ötéves terve körülbelül másfélszer annyit irányoz elő mezőgazdasági és öntözési, mint ipari beruházásokra.* A mezőgazdaság fejlesztését szolgálja az úgynevezett községi terv, amely India 550 ezer falvából 85 ezret és a 294 milliós falusi lakosságból 55 milliót fog át. (*Problèmes Economiques.* 1955. április 19.) A községi terv magában foglalja az öntözést, a közlekedést, az iskolafejlesztést, az egészségvédelmet, a lakásépítést, a mezőgazdasági szakképzést. A mezőgazdasági termelés fejlesztését elősegítik a most épülő nagy vízierőművek, amelyek nagy területek öntözését teszik majd lehetővé.

A mezőgazdasági termelés 1947 óta lényegében a háború előtti szinten mozog. 1953—1954-ben a termelés színvonala 19 százalékkal haladta meg a háború előttit. (*Eastern Economist.* 1954. aug. 13.) Ez egyrészt a mezőgazdaság fejlesztésére tett intézkedések hatását tükrözi, másrészt azonban a rendkívül kedvező monszun-időjárásnak köszönhető.

Az elért fejlődés azonban a mezőgazdaság, valamint az indiai parasztság súlyos helyzetén nem javított lényegesen. Az egymást követő aszályos esztendők következtében, továbbá a roppant magas földbér és földadó terhei miatt a parasztság egyre nagyobb része veszti el földjét. A mezőgazdasági munkások száma az 1941. évi 33,5 millióról 1951-re 44,8 millióra nőtt. (*R. P. Dutt.* Merre tart India? *Les Archives Internationales.* 1954. szeptember.) Tehát a földtelen parasztok száma családtagokkal együtt körülbelül 100 millió, vagyis az ország lakosságának több mint egynegyede. A 44,8 millió mezőgazdasági munkáson kívül az 1951. évi indiai népszámlálási statisztika 31,6 millió földnélküli parasztot (valószínűleg bérlőt) mutat ki. (*Les Archives Internationales.* 1954. szeptember.)

A mezőgazdasági teljes munkanélküliek és részleges munkanélküliek tömegét 50 millióra becsülték. Évente mintegy 3,5 millió új munkaerő jelentkezik a mezőgazdaságban (*Társadalmi Szemle.* 1954. 11. szám), de foglalkoztatásukra a jelenlegi körülmények közt alig van mód. Ezek azok a tényezők, amelyek megmagyarázzák a több mint félmillió indiai faluban uralkodó nyomor okait.

Az ipar fejlődése

A háborút követő időszakban az ipari termelés átmenetileg visszaesett; ebben jelentős szerepe volt a nagy hadirendelések kiesésének, India kettészakítása gazdasági következményeinek, az India és Pakisztán közti több évig tartott gazdasági háborúnak. 1950 óta a fejlődés meggyorsult, és 1954-ben az ipari termelés színvonala körülbelül 50 százalékkal haladta meg az 1946. évit (*Eastern Economist.* 1954. augusztus 13.)

Melyek azok a tényezők, amelyek elősegítették az ipari termelés fejlődését? Indiában 1947 óta jelentős államosításokra került sor. Állami tulajdonba került a vasúti és a légi közlekedés, és sok új állami tulajdonban levő üzem létesült. A kormány az ötéves terv keretében ellenőrzi a magánvállalatokat, s az 1952. évi ipartörvény alapján 37 iparág üzemeinél — ha a vezetés rossznak bizonyul — 5 évre átveheti a vezetést, a tulajdonjog érintetlenül hagyásával. (*IMF News Survey.* 1952. május 30.) Az ötéves terv egyébként meglehetősen szerény ipari célkitűzései is hozzájárultak az ipari fejlődéshez, s ebbe az irányba hatott a koreai háborúval kapcsolatos boom is.

India két legnagyobb iparága — a textilipar és a jutaipar — egészen a legutóbbi időkig nem érte el a háború alatti termelési színvonalat. Ebben a nyersanyagtermelő területek jelentős részének Pakisztánhoz történt csatolásán kívül az értékesítési nehézségek játszottak közre. Az indiai jutaipart az élesedő pakisztáni verseny fenyegeti, mivel Pakisztán a nyersjuta birtokában önálló jutaipar kiépítésére törekszik.

A négy indiai vas- és acélmű termelése 1954-ben körülbelül 3,5 millió tonnára rúgott az 1946. évi 2,6 millió és az 1953. évi 3,1 millió tonnával szemben. (*Eastern Economist.* 1954. aug. 13.) Az indiai nagyburzsoázia és a kormány a vas- és az acélipar erőteljes fejlesztésére törekszik. Ebben is megnyilatkozik az indiai nagyburzsoázia viszonylagos megerősödése és önállóságra való törekvése.

A Szovjetunió segíti Indiát nehézipara kiépítésében. A két ország közt megállapodás született egy évi egymillió tonna kapacitású acélmű berendezéseinek szállítására. A Szovjetunió rendkívül előnyös feltételeket biztosított az indiai kormánynak (alacsony kamat, 12 évi törlesztés, nemzeti valutában való fizetés, az indiai személyzet betanítása stb.).

Az indiai kormány 1953. augusztus 15-én szerződést kötött a nyugatnémet Krupp—Demag cégekkel egy évi 500 000 tonna kapacitású (később évi 1 millió tonnára bővíthető) acélmű felállítására. (*Eastern Economist.* 1954. március 5.)

1946 óta a legnagyobb fejlődés a vegyi-, a cement- és a gépiparban következett be. A vegyipar termelése 1953-ig csaknem megötszöröződött. (*Eastern Economist.* 1954. március 5.) Ez összefügg a mezőgazdaság fejlesztésére irányuló tervekkel (műtrágyagyártás). A cementipar és a gépipar majdnem 2,5-szeres termelésnövekedést ért el. (Uo.)

Az indiai kormány nagy erőfeszítéseket tesz sok új iparág megteremtésére, s ennek során állami vállalatokat létesít. Már felépült egy mozdonygyár és egy vagongyár. (*Vakil.* Economic Consequences of divided India. 334—340. old.) Vizagapatamban (Bombay, Kalkutta és Madrasz után a legnagyobb kikötő) bővítik az államosított hajógyárat, Sindhriben pedig egy műtrágyagyárat helyeztek üzembe. (*Eastern Economist.* 1954. március 5.)

A kormány mindenképp törekszik a villamosenergia-termelés fokozására is. Jelenleg 3 nagy vízierőmű (Bhakra-Nangal, Hirakud, Damodar) építése folyik. Az 5 éves terv célkitűzései szerint 1956-ra a villamosenergia-termelés 1,7 millió kilowattról 3,0 millió kilowattra nő. (*Major Industries Annual.* 1953—1954.)

Az indiai gyáripar koncentrációja igen magas fokot ért el. 1948-ban a 2500 munkásnál többet foglalkoztató 152 vállalat — az összes vállalatok 2,7 százaléka — a gyári munkásság 44,5 százalékát alkalmazta, s az ipari termelés értékének több mint 46 százalékát szolgáltatta. (*Eastern Economist.* 1953. január 16.)

India gazdasági életében három nagy tröszt, a Birla, a Tata és a Dalmia kimagasló pozíciót foglal el. A Birla Brothers Limited több mint 70 részvénytársaságot ellenőriz a jutaiparban, a cukoriparban, a textiliparban, a szénbányászatban, a papírgyártásban, s jelentős érdekeltségei vannak teaültetvényekben, szállítási vállalatokban és biztosító társaságokban. A Tata Industries Limited főleg a vas- és az acéliparban, valamint a vegyi iparban foglal el monopolhelyzetet. A tröszt vas- és acélműve India vas- és acéltermelésének körülbelül 70 százalékát szolgáltatja. A Dalmia tröszt 30 vállalatot ellenőriz, főleg a szénbányászatban, a cukor-, a papír- és a cementiparban. Több biztosító társaság felett is ellenőrzést gyakorol.

A három hatalmas indiai tröszt közt és a külföldi — elsősorban az angol — monopóliumok közt nagyfokú az összefonódás. Az indiai trösztök és az angol monopóliumok együttműködését, de egyben az indiai nagyburzsoázia megnövekedett erejét bizonyítja, hogy az indiai trösztök 1947-ben körülbelül 1 milliárd rupiát fordítottak az indiai angol vállalatok részvényeinek megszerzésére.

Az ipari fejlődés legfontosabb akadálya a külföldi tőke erős pozícióin kívül a belső piac rendkívül szűk volta. India lakosságának túlnyomó többsége csak igen kevés iparcikket tud vásárolni. Az ipar fejlődésének döntő feltétele a belső piac bővítése a földreform megvalósítása, az agrárválság megszüntetése útján.

Az indiai ipar ugyan az 1948 előtti helyzethez képest jelentősen fejlődött, s ezzel kapcsolatban az indiai burzsoázia megerősödött. De ez a fejlődés korántsincs arányban azokkal a lehetőségekkel, amelyeket India nyersanyaggazdagsága teremt meg, s amelynek kiaknázása a gyarmati típusú mezőgazdasági túlnépesedés miatt okvetlenül szükséges lenne.

Az ipar, a bányászat és a közlekedés a lakosságnak csak 13 százalékát foglalkoztatja. (*Major Industries Annual.* 1953—1954.) Az ipari dolgozók többsége falusi és városi kézműiparos. 1950-ben 10 millió háziipari, kézműipari dolgozóval szemben a gyáriparban foglalkoztatott munkások száma alig haladta meg a másfélmilliót. (*Major Industries Annual.* 1953—1954.) Az ipar fejletlenségét mutatja a nehézipar alacsony aránya az iparban. A nehézipari (vas- és acél-,

gép-, vegyi, cement- és színesfémipar) vállalatok alaptőkéje 1950-ben 759 millió rupiára, ezzel szemben csak a textil- és jutaipari vállalatoké 900 millió rupiára rúgott. A textil- és a jutaipar foglalkoztatja a gyáripari munkások csaknem 60 százalékát. (*Major Industries Annual.* 1953—1954.)

India 1956-ban induló második ötéves terve az ipar nagyarányú fejlesztését helyezi előtérbe. A második ötéves terv 560 milliárd rupia beruházást irányoz elő; ebből 430 milliárdot fordítanak az állami szektor kiadásaira, a nehézipar fejlesztésére. A terv szerint 1961-ig az acéltermelés évi 6 millió tonnára nő, a meglevő két mozdonygyáron kívül két új mozdonygyár, továbbá három új műtrágyagyár létesül. A második ötéves terv végrehajtása az indiai kormány szerint 10 millió új munkaalkalmat teremt. (*Handesblatt.* 1955. június 29.) „India Kommunista Pártja üdvözli azt a javaslatot, hogy India második ötéves tervében a legnagyobb gondot a nehézipar és az alapanyaggyártó iparok fejlesztésre fordítják" — mondotta Adzsoj Ghos elvtárs, India Kommunista Pártjának főtitkára. (*Szabad Nép.* 1955. július 4.)

A külföldi tőke jelentősége India gazdasági életében

A Reserve Bank of India 1948-ban 3204,2 millió rupiára becsülte az Indiában levő hosszú lejáratú külföldi magántőkebefektetések összegét. Ebből 2371,4 millió rupia, azaz az összes külföldi magántőkebefektetések 74 százaléka az angol imperialistáké volt. Az Egyesült Államok magántőkebefektetése ebben az időben mintegy 180 millió rupiára rugott. (*Major Industries Annual.* 1948. 53. old. Reserve Bank of India alapján.)

A külföldi tőkebefektetések az indiai gazdaság valamennyi ágát átfogják. Palme Dutt, India kiváló szakértője az indiai külföldi tőkebefektetéseket az összes befektetések 44 százalékára becsüli. Egyes iparágakban szinte kizárólagos a külföldi tőke szerepe. A kőolajiparban 97, a gumiiparban 93, a gyufaiparban 90, a jutaiparban 89, a teaültetvényekben pedig 86 százalékos a külföldi, elsősorban az angol tőke aránya. A külföldi tőke az indiai bankokban csaknem 50 százalékig érdekelt. Még a kimondottan indiai nemzeti iparnak számító pamuttextiliparban is az egész tőkének több mint egyötöde külföldi. (*R. P. Dutt.* Válságban Nagy-Britannia és a brit imperializmus. 223. old. Szikra. 1954.)

Az angol és az amerikai imperialisták közt éles harc folyik a rendkívül busás profitokat jövedelmező indiai tőkebefektetésekért. Ebben a háborúban az angol imperialisták mindeddig határozott erőfölényben vannak. Ez Anglia korábbi gyarmattartó helyzetével, az angol tőkebefektetések uralkodó szerepével, az angol nagybankoknak az indiai pénzügyi életben betöltött jelentős szerepével, az angol és az indiai nagyburzsoázia hosszabb múltra visszatekintő szoros kapcsolatával és a preferenciális vámrendszerrel függ össze.

Ennek ellenére az amerikai tőkebefektetések a második világháború óta jelentékenyen megnőttek. Az amerikai tőkebefektetések közt az állam által nyújtott kölcsönök és hitelek dominálnak.

1949 és 1952 közt India 303,7 millió dollárt kapott kölcsön és segély címén az Egyesült Államoktól. 1951-ben az Egyesült Államok 190 millió dolláros kölcsönt nyújtott Indiának gabonavásárlásra, s az amerikai imperialisták politikai és gazdasági nyomásra akarták felhasználni ezt. (*New Times.* 1952. 50. sz. 14—18. old.) Az amerikai tőkebehatolásban jelentős szerepe van a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Banknak, amely 1950 és 1953 közt 100,5 millió dollár összegű kölcsönöket nyújtott Indiának. (*Banque Internationale pour la Reconstruction et le Développement. Extraits du Neuvième Rapport Annuel.* 1953—1954. 15. old.)

A Bank 1954 decemberében 16,2 millió dolláros kölcsönt nyújtott a Tata trösztnek egy bombayi hőerőmű felépítésére. A hitelben a Morgan

tröszt a National City Bank révén 1,96 millió dollárral vesz részt. (*Banque Internationale pour la Reconstruction et le Développement. Extraits du Neuvième Rapport Annuel.* 1953—1954. 15. old.) A Rockefeller tröszt is kinyújtotta kezét India felé. A trösthöz tartozó Standard Vacuum Oil Company 1952-ben olajfinomítót létesített a Bombay közelében levő Trombayban. A szintén amerikai Caltex cég Vizagapatamban állított fel olajfinomítót.

Az amerikai tőke benyomulását segíti elő a közelmúltban létrehozott indiai Industrial Development and Finance Corporation (Iparfejlesztési és Pénzügyi Társaság), amelynek 175 millió rupiás tőkéjéhez az indiai kormány 75, a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank 50, a bel- és a külföldi magántőke pedig szintén 50 millió rupiával járul hozzá. (*Major Industries Annual.* 51. old.)

A német és a japán imperializmus felélesztése után a német és a japán tőkekivitel is megindult India felé.

A nyugatnémet Krupp—Demag cégek által felállítandó 500 000 tonna kapacitású állami acélmű 710 millió rupiás beruházásában a nyugatnémet tőkések 95 millió rupiával vesznek részt.

A Mercedes-Benz cég a Tata trösztel autógyár létesítésére kötött szerződést. Ugyancsak a Tata tröszt megállapodott a Bayer céggel egy festékgyár felállításában. A 100 millió rupiás költségből 25 százalékot a Tata és 25 százalékot a Bayer cég vállal, 50 százalékot pedig egyéb bel- vagy külföldi cégek viselnek. (*Major Industries Annual.* 205. old.) A japán imperialisták is törekszenek elvesztett indiai pozícióik visszaszerzésére és erősítésére. A japán Mitsubisi konszern és az indiai Indian Commercial Company Limited cég közt Diesel-motorok gyártására született megegyezés. A Tojoda nevű japán textilgép-gyár egy indiai gépipari céggel megállapodást kötött fonószövőgépek gyártására. Hasonló lépések történtek japán részről az indiai villamosiparban is. (I. m. 67. old.)

A külföldi tőkebefektetések akadályozzák az önálló nemzeti ipar fejlődését, s egyszersmind óriási terheket raknak India népére. Egy indiai közgazdász évi 400 millió rupiára becsülte a külföldi tőkebefektetésekből származó profitot. Az indiai népből kisajtolt profitok jelentős részét nem fordítják új befektetésekre, a termelőberendezések modernizálására, hanem kiviszik az országból.

A külkereskedelem és a pénzügyi helyzet alakulása

India külkereskedelme az ország gazdasági elmaradottságát, de egyben bizonyos fokú iparosodását is mutatja.

A második világháború előtt az exportban körülbelül 70 százalékkal részesedtek a nyersanyagok és az élelmiszerek és 30 százalékkal a készáruk. Ez az arány az 1952—1953. gazdasági évben a következőképpen változott meg: a nyersanyag- és az élelmiszerkivitel aránya 53 százalékra csökkent, a készáru-exporté ellenben 47 százalékra nőtt. Az importban a háború előtti helyzethez képest az élelmiszerimport aránya több mint kétszeresre emelkedett, s megnőtt a nyersanyag- és a félkészáruk aránya is, a készáruké ellenben 63 százalékról 43 százalékra csökkent. (Der Aussenhandel. 1953. november. Reserve Bank of India's Report on Currency and Finance 1954.)

India a textilvilágpiacon jelentősen előretört. Egy példa: India háború előtti évi 200—250 millió yard Angliából származó pamutszövet importja 1954-re 3—4 millió yardra csökkent. A gyarmatokra irányuló gyapotszövet-kivitele ellenben tavalyig körülbelül 400 millió yardot, sőt Angliába irányuló pamutszövet kivitele 125 millió yardot ért el, s ezzel nagy konkurrenciát támasztott az angol textilgyárosoknak. (*Frankfurter Allgemeine Zeitung.* 1955. május 20.)

A két legnagyobb imperialista hatalom, az Egyesült Államok és Anglia közt az indiai piacért is folyik a harc. Anglia részesedése az indiai behoza-

talban az 1929—1930. évi 42,8 százalékról 1952—1953-ban 21,9 százalékra esett, az Egyesült Államok aránya viszont ugyanebben az időszakban 7,4 százalékról 29 százalékra szökött fel. (Szovjet Külkereskedelmi Statisztika.) Az a tény, hogy India külkereskedelmének 40—50 százalékát Anglia és az Egyesült Államok tartja kezében, az indiai uralkodó osztályokat arra késztette, hogy a szocialista tábor országaival való kereskedelem szélesítésére törekedjenek.

Örvendetesen fejlődik India külkereskedelmi kapcsolata a Szovjetunióval. A két állam 1953-ban 5 évre szóló árucsereforgalmi megállapodást kötött. A megállapodás ragyogó példája az egyenjogúságon és a kölcsönös előnyökön alapuló kereskedelmi kapcsolatoknak. A Szovjetunió főleg jutakészítményeket, kávét, teát, dohányt, gyapjút, bőrt vesz át, s ezek ellenében gabonát, nyersolajat, vas- és acélárukat, mezőgazdasági gépeket és szerszámgépeket szállít. A Szovjetunió által biztosított előnyös feltételek az indiai nép, sőt az indiai burzsoázia körében is nagy visszhangot keltettek.

Az indiai kormány képviselője ez év tavaszán az indiai parlament alsóházában beszámolt a szovjet—indiai kereskedelmi kapcsolatok fejlődéséről. Eszerint 1953-ban Indiának a Szovjetunióba irányuló kivitele 3,6 millió rupiára, az onnan jövő behozatala 4,4 millió rupiára rúgott; ezzel szemben 1954-ben a Szovjetunióba irányuló kivitele már elérte a 25,2 millió, az onnan jövő behozatal pedig a 11,3 millió rupiát.

Az indiai költségvetés eddig egy év kivételével mindig deficites volt. (*Economic Survey of Asia and the Far East.* 1953. november.) Az országban inflációs jelenségek vannak. A nagykereskedelmi árak indexe az 1939. évi 100-ról 1951—1952-ben 434-re emelkedett. (*Eastern Economist.* 1954. augusztus 13.) A kormány az infláció leküzdése céljából megszorította a hiteleket, növelte az adókat.

Ezek az intézkedések nem állíthatták meg az inflációt, nem háríthatták el az infláció veszélyét. A kormány a terv finanszírozásához szükséges összegek jelentős részét — mivel az állami pénzbevételekből nem fedezheti — a papírpénzkibocsátás fokozásával, úgynevezett deficitfinanszírozással teremti elő.

A második világháború folyamán Angliának Indiával szemben nagy adósságai keletkeztek. A háború után Anglia India kirablására használta fel eladósodását. A kerek 15 milliárd rupia tartozásból az angolok különféle manőverekkel csak 2,8 milliárd rupiát fizetnek vissza, tehát tartozásuknak csak nem egészen egyötödét. (*A. Gutfeld.* Die Wirtschaftstruktur Indiens 77—78. old.)

*

A legutóbbi években az indiai gazdaság — elsősorban az indiai ipar — számottevően fejlődött. E fejlődés nyomán az önállóságra törekvő indiai nagyburzsoázia megerősödött, s egyre inkább szembekerült az angol imperializmussal kötött kiegyezésből származó korlátokkal. Ugyancsak saját érdekében nem engedhette meg az amerikai tőke korlátlan behatolását sem. A szocialista tábor országaival, elsősorban a Szovjetunióval és Kínával való gazdasági kapcsolatok kiépítése és erősítése tehát szoros összefüggésben van az önálló gazdaság és a nemzeti ipar kiépítésére irányuló tervekkel.

A fejlődés másik fontos tényezője az indiai munkásosztály számának és jelentőségének nagymértékű megnövekedése. A nagyüzemi munkások száma a háború előtti helyzethez képest csaknem 50 százalékkal nőtt, s különösen a nehézipari munkások számának növekedése jelentős.

Az indiai munkásosztály az ország gazdasági függetlenségéért és felvirágzásáért vívott harc élvonalában halad.

Kőmíves Imre

Árutermelés és jövedelmezőség egy kiváló termelőszövetkezetben

(A kápolnásnyéki Vörösmarty termelőszövetkezet gazdálkodásának eredményei és tanulságai)

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének ez évi júniusi határozata a termelőszövetkezetek elé azt a feladatot állította, hogy növeljék a termésátlagokat, a közös állatállományt és hozamait, érjenek el évről évre nagyobb eredményt, jóval nagyobbat, mint a kis- és a középparasztok. Ez a feltétele, hogy a szövetkezeti parasztság életszínvonala állandóan emelkedjék és a szövetkezetek egyre nagyobb részt vállaljanak az ország ellátásában. Fontos feltétele ez a szövetkezeti mozgalom fellendülésének is.

Jelenleg már sok száz olyan példamutatóan gazdálkodó termelőszövetkezetünk van, ahol a tagság jómódban él. Ezek a szövetkezetek egységnyi területre számítva sokkal több áruval látják el az országot, mint a legjobb középparaszti gazdaságok. Az ilyen szövetkezeteknek nagy tekintélyük van az egyéni gazdák előtt, és követendő példaként tekinthetnek rájuk a többi termelőszövetkezetek is. Egyik ilyen országszerte ismert szövetkezetünk a kápolnásnyéki *Vörösmarty* termelőszövetkezet is.

Kápolnásnyék Székesfehérvár és Budapest közt fekszik. A termelőszövetkezetet még 1949 szeptemberében alakította 17 dolgozó paraszt, 200 kh földterületen. 1949 óta taglétszáma és területe jelentősen növekedett. Ezt mutatja a következő táblázat is:

Év	Taglétszám	Összes terület kh	1 tagra jutó földterület kh
1949	17	200	11,8
1950	33	386	11,7
1951	35	468	13,4
1952	62	654	10,5
1953	125	1 138	9,1
1954	121	1 047	8,7

Tehát öt év alatt a taglétszám csaknem nyolcszorosra, a földterület pedig több mint ötszörösre növekedett.

A termelőszövetkezeti tagok szociális összetételét a következő adatok mutatják:

Megnevezés	Fő
Földnélküli	43
0— 7 kh-as	45
7—15 »	30
15—25 »	1
Egyéb, nem mg.-i foglalkozású	2
Összesen:	121

Az egész tagságnak tehát csaknem 75 százaléka egykori agrárproletár és szegényparaszt.

A termelőszövetkezet földterületének művelési ágak szerinti megoszlása 1953-ban és 1954-ben a következő képet mutatta:

Megnevezés	1953. év		1954. év	
	kh	%	kh	%
Szántó	1 056	92,8	965	92,2
Gyümölcsös	15	1,3	15	1,4
Legelő	19	1,7	19	1,8
Földadó alá nem eső terület	48	4,2	48	4,6
Összesen	1 138	100,0	1 047	100,0

Az egész szántóterületből 1953-ban 70, 1954-ben 120 kat. holdat tett ki a háztáji gazdaság területe, így a közös gazdálkodásba vont szántó 968, illetve 845 kh volt. A szántóterületből 1953-ban 72, 1954-ben 42 kh volt a szántóföldi zöldség területe.

A termelőszövetkezet talaja döntő részben humuszban gazdag tipikus Fejér megyei síkság. Földterülete 3 nagy tagban terül el, közel a termelőszövetkezet központjához.

A termelőszövetkezet csak néhány km távolságra van Velence és Gárdony üdülőhelyektől. Közel fekszik Székesfehérvárhoz (25 km) és Budapesthez (45 km) is. Székesfehérváron saját kezelésű elárusítóhelye is van, tehát értékesítési lehetőségei meglehetősen jók.

A kápolnásnyéki *Vörösmarty* termelőszövetkezet alig 6 éves múltra tekinthet vissza. Mégis, ma már elmondhatjuk, hogy ez a szövetkezet fejlett szocialista nagyüzem. Példa a környékbeli dolgozó parasztság és a többi termelőszövetkezet előtt. E rövid cikk keretében természetesen nem tárgyalhatjuk a szövetkezet gazdálkodásának összes főbb kérdéseit, tapasztalatait. A termelőszövetkezet — mint szocialista nagyüzem — munkája eredményességének egyik fontos mutatója az árutermelés mértéke. Ezért csak az árutermelés és a pénzbevétel alakulását és ezzel kapcsolatban a gazdálkodás jövedelmezőségének néhány problémáját veszszük sorra.

Az árutermelés alakulása

A termelőszövetkezet árutermelésének vizsgálatakor a teljes termelés alakulásából kell kiindulnunk. Ezt mutatja üzemáganként változatlan áron számítva (változatlan árként az 1953. évi bevétel—kiadási előirányzat útmutatójában foglalt irányárakat vettük) a következő táblázat:

Üzemág	Teljes termelési érték				Index 1952—53 =100
	1952—53. gazdasági évben		1953—54. gazdasági évben		
	Ft	%	Ft	%	
Szántóföldi növénytermelés	808 384	74,9	903 784	64,5	111,8
Szántóföldi zöldségtermelés	132 915	12,3	120 962	8,6	91,0
Legelő	3 237	0,3	3 784	0,3	116,9
Szarvasmarhatenyésztés	39 054	3,6	78 352	5,6	200,6
Sertéstenyésztés	38 299	3,6	114 375	8,2	298,6
Baromfitenyésztés	—	—	3 084	0,2	—
Egyéb segédüzemágak	56 963	5,3	177 309	12,6	311,3
Összesen	1 078 852	100,0	1 401 650	100,0	129,9

Megállapíthatjuk, hogy a teljes termelési érték egyik évről a másikra nagyon növekedett. A zöldségtermelés kivételével valamennyi üzemág teljes termelési értéke nagyobb az előző évinél. De megváltozott az arány az egyes üzemágak közt is. Míg a növénytermelés aránya az egész üzem teljes termelési értékében körülbelül 10 százalékkal csökkent, az állattenyésztés ágazatainak és a segédüzemágaknak a termelési értéke növekedett. A növénytermelés arányának 10 százalékos csökkenése ellenére a termelési érték 11,8 százalékkal nőtt. Az üzemágak arányának változása még szemléltetőbbé válik, ha az egyes üzemágakat összevontan vizsgáljuk, miként az az 1234. oldalon levő táblázat és ábra mutatja. Amint látjuk, a teljes termelési érték döntő részét mindkét évben a növénytermelés adja, bár az állattenyésztés százalékos aránya erősen növekedett egyik évről a másikra. A közölt számok azt mutatják, hogy a termelőszövetkezet teljes termelési értéke — a kedvezőtlen időjárás ellenére is — növekedett, és ebben igen nagy szerepe van a termelőszövetkezeti tagok és a vezetőség jó munkájának.

Most vizsgáljuk meg, hogy mekkora a termelőszövetkezetben az árutermelés értéke és hányada. Az árutermelés értékének megállapításakor a teljes termelésnek mindazon részeit felmértük, amelyet a termelőszövet-

Üzemág	Teljes termelési érték				Index 1952—53 =100
	1952—53. gazdasági évben		1953—54. gazdasági évben		
	Ft	%	Ft	%	
Növénytermelés	944 536	87,5	1 028 530	73,4	108,9
Állattenyésztés	77 353	7,2	195 811	14,0	253,1
Egyéb üzemág	56 963	5,3	177 309	12,6	311,3
Összesen	1 078 852	100,0	1 401 650	100,0	129,9

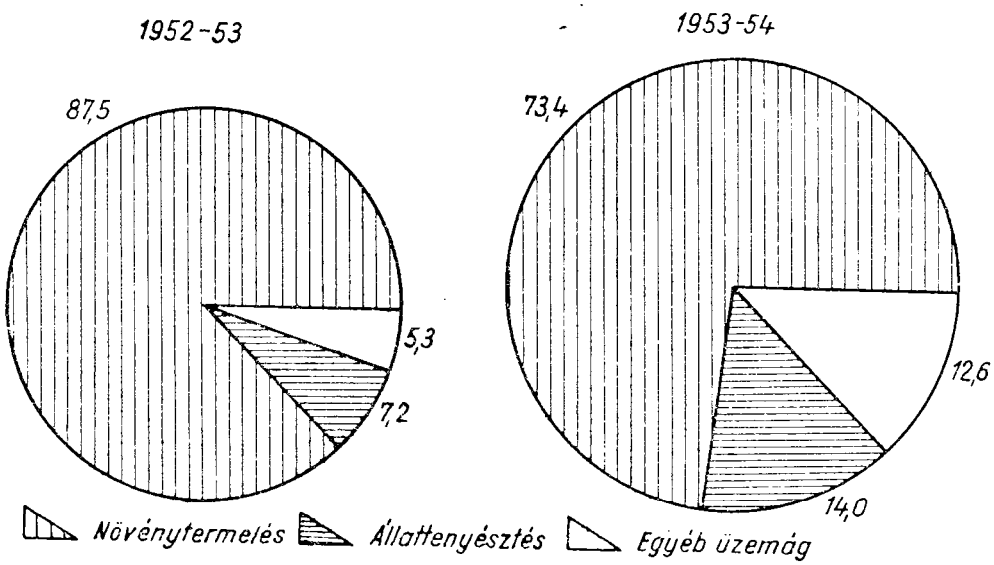

kezet idegennek értékesített, vagyis amely az ipar nyersanyag-ellátásához vagy a dolgozók élelmiszerellátásához járult hozzá (tehát a beadást és a természetbeli adót is). Beleszámítottuk az 1953—1954. évi árutermelés értékébe mindazon termékek értékét, amelyeket ebben a gazdasági évben termeltek, de csak 1955-ben értékesítettek. Az árutermelés mértékének megállapításakor ugyancsak változatlan árat alkalmaztunk, hogy a két év adatait összehasonlíthassuk. A Vörösmarty termelőszövetkezet árutermelésének mértékét a túloldali első táblázat mutatja.

A táblázatból megállapítható, hogy az áruhányad mindkét gazdasági évben a baromfitenyésztés után a szántóföldi zöldségtermelésben volt a legnagyobb. Ez érthető is, hiszen a tagok teljesített munkaegységei után járó természetbeli részesedés a zöldségtermelés termékeit érintette a legkevésbé, de annál inkább a szántóföldi növénytermelésben termelt termékeket. Ezért alacsony az árutermelés hányada a szántóföldi növénytermelésben. A termelőszövetkezet mindkét évben a következő terményeket osztotta ki természetbeli részesedésként: búza, rozs, árpa, zab, burgonya, cukor, olaj, szalmaféle. Tehát valamennyi munkaegységre kiosztott termény a szántóföldi növénytermelésből származik.

A sertéstenyésztés árutermelésének abszolút értéke növekedett, de százalékos aránya csökkent és tavaly a szarvasmarhatenyésztéshez hasonlóan, valamivel 50 százalék fölött volt. Ezek a számok azt is mutatják, hogy a termelőszövetkezet növelni kívánja állatállományát, a szaporulatot felnevelni és csak az állati termékeket, illetve a kiselejtezendő állatokat értékesíti.

A termelőszövetkezet 1953-ban a sertéseket szopós korban értékesítette, ezért keletkezett a 92,1 százalé-

Üzemág	1952—53. gazd. évben			1953—54. gazd. évben			Index 1952—53 =100
	Teljes termelési érték Ft	Benne árutermelés		Teljes termelési érték Ft	Benne árutermelés		
		Ft	%		Ft	%	
Szántóföldi növénytermelés	808 384	266 767	33,0	903 784	287 403	31,8	107,7
Szántóföldi zöldségtermelés	132 915	125 206	94,2	120 962	85 157	70,4	68,0
Legelő	3 237	—	0,0	3 784	—	0,0	0,0
Szarvasmarhatenyésztés	39 054	19 918	51,0	78 352	41 292	52,7	207,3
Sertéstenyésztés	38 299	35 273	92,1	114 375	63 364	55,4	179,6
Baromfitenyésztés	—	—	—	3 084	3 084	00,0	0,0
Egyéb segédüzemágak	56 963	18 616	32,7	177 309	104 673	58,7	562,0
Összesen	1 078 852	465 780	43,2	1 401 650	584 973	41,3	125,6

kos áruhányad, 1953—1954-ben pedig több hízósertést értékesített, s egyúttal törzsállományát is növelte az előző évhez képest.

A következő táblázat és ábra azt mutatja, hogy az árutermelési érték hogyan oszlik meg az egyes üzemágak között:

Üzemág	Az árutermelés nagysága 1952—53. gazdasági évben		1953—54. gazdasági évben	
	Ft	%	Ft	%
Szántóföldi növénytermelés	266 767	57,2	287 403	49,1
Szántóföldi zöldségtermelés	125 206	26,9	85 157	14,6
Szarvasmarhatenyésztés	19 918	4,3	41 292	7,1
Sertéstenyésztés	35 273	7,6	63 364	10,8
Egyéb üzemágak	18 616	4,0	107 757	18,4
Összesen	465 780	100,0	584 973	100,0

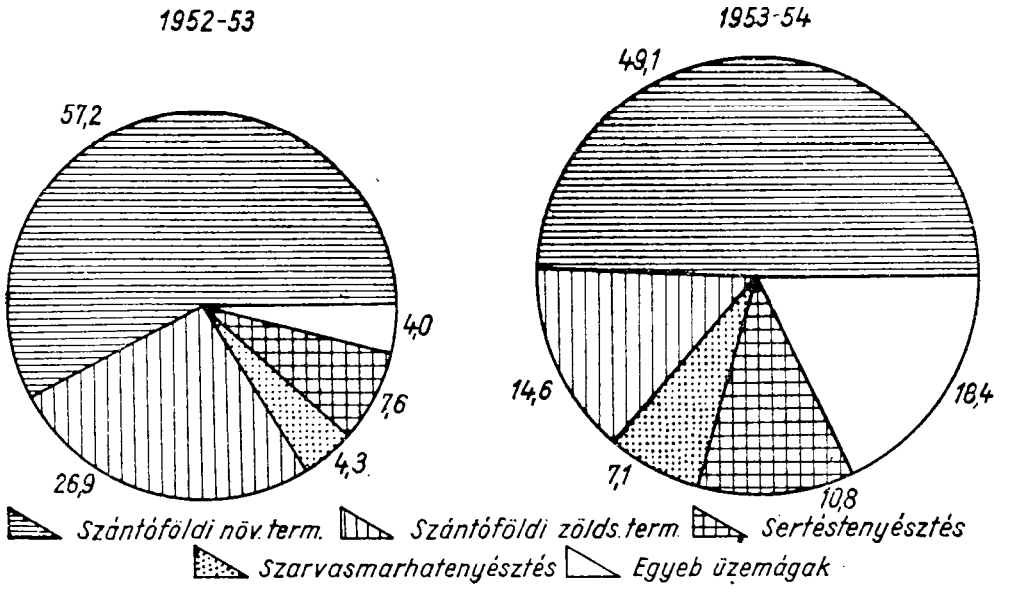

A növénytermelés és a zöldségtermelés az 1952—1953. gazdasági évben az árutermelés összegének több mint 80 százalékát szolgáltatta, szemben az állattenyésztés 11,9 százalékos részesedésével. Az 1953—1954. gazdasági évben a növénytermelési üzemágak aránycsökkenésével szemben az állattenyésztési üzemágak 17,9, illetve a baromfitenyésztéssel együtt 18,4 százalékban részesedtek az egész árutermelésben.

Rá kell mutatni még arra az összefüggésre, hogy bár a szántóföldi növénytermelés a legkevésbé árutermelő jellegű, az egész árutermelésben mégis a növénytermelés hányada a legnagyobb. Ez érthető is, hiszen a termelőszövetkezet egész szántóterületének több mint 50 százalékát a kalászosok foglalják el, tehát a gabonatermelés döntő jelentőségű. A gabonatermelés fejlesztése igen fontos, de nagy lehetőségei vannak a termelőszövetkezetnek egyéb ágazatok fejlesztésére is.

Az árutermelés fokozásának legfőbb eszköze a hozamok és ezáltal a teljes termelés növelése. Ha a termelőszövetkezet növeli a teljes termelési értéket, akkor az árutermelésnek is feltétlenül növekednie kell, mégpedig nagyobb mértékben, mint a teljes termelési érték, mert az üzem *belső fogyasztása* általában nem növekszik az árutermelés nagyságával párhuzamosan. Érdemes ezért sorra venni üzemáganként is a teljes és az árutermelés alakulását. Az üzemágankénti elemzés egyúttal megmutatja a termelőszövetkezet eddigi eredményeinek forrásait és a további feladatokat is.

Szántóföldi növénytermelés

A táblázatokból megállapítható, hogy a szántóföldi növénytermelésben a teljes termelési érték 11,8 százalékkal, az árutermelés értéke pedig 7,7 százalékkal nőtt. A valóságban ennél nagyobb a növekedés mértéke, mert a termelőszövetkezet földterülete egyik évről a másikra csökkent. A növekedés mértékét leghívebben az 1 kh szántóterületre jutó teljes és árutermelési érték fejezi ki, amely a következőképpen alakult:

	1953-ban Ft	1954-ben Ft	Növekedési %
1 kh szántóterületre jutó teljes termelési érték	884	1126	27,4
1 kh szántóterületre jutó árutermelési érték	292	358	22,6

A szántóföldi növénytermelés teljes termelési értékének növekedéséhez feltétlenül hozzájárult, hogy a termelőszövetkezet tavaly fokozottabban vette igénybe a gépállomás gépeit. Például az 1953—54. gazdasági évben nyolcszor annyi növényápolási munkát végzett el részére a gépállomás, mint a megelőző évben. Növekedett a gépállomás munkája a betakarítás területén is, ahol 56 százalékos a növekedés az előző évhez képest. De a gépállomás munkája minőségileg is javult.

Növelte a növénytermelés termelési értékét, hogy a termelőszövetkezet megváltoztatta az őszi és a tavaszi kalászosok arányát. 1953-ban a gabona vetésterületének csak 60 százaléka volt őszi és 40 százaléka tavaszi vetésű, 1954-ben ellenben már az őszi kalászosok aránya 88 százalékra nőtt. Közismert, hogy nálunk az őszi vetésű kalászos növények sokkal nagyobb termésátlagot adnak. A termelőszövetkezet termésátlagai egyébként — néhány jégverte növényféleség kivételével — egyik évről a másikra nőttek. Az Állami Biztosító Vállalat a jégkár arányában kártérítést fizetett a termelőszövetkezetnek, így ezt az összeget a teljes termelési értékhez számítottuk.

Javult tavaly a termelőszövetkezet növénytermelési brigádjában dolgozó tagok közös munkában való részvé-

tele is: egy növénytermelésben dolgozó tagra 264,2 munkaegység jutott; 1953-ban még csak 233,6.

Növelte a teljes termelési értéket, hogy 1954-ben 30 kh-dal nagyobb területet vetettek be nemesített búzavetőmaggal, mint az előző évben, és 8 q zabot, 62 q őszi árpát, 8 q tavaszi árpát jobb minőségű vetőmagra cseréltek ki.

Növekedett a műtrágyázott terület nagysága is, mert tavaly a termelőszövetkezet közös szántóterületének 55.3 százaléka szuperfoszfát, 48,6 százaléka nitrogén, 4,8 százaléka káli műtrágyázásban részesült, így az egész szántóterület 1 kh-jára átlag 72 kg műtrágya jutott.

Nagy segítséget jelentett a hozamok emelésében, hogy az 1953—1954. évben Lelkes Ferenc kihelyezett agronómus megfelelőképpen választotta ki az egyes növényféleségek elővetményeit, alakította ki a helyes növényi sorrendet. Hogy ez milyen fontos volt, az is bizonyítja, hogy tavaly az őszi búza borsó után kh-ként 12,4, őszi árpa után vetve pedig csak 7,9 mázsás termést adott. Azon a területen, ahol a búza búza után került, mindössze 5,2 mázsa volt a termésátlag.

Szántóföldi zöldségtermelés

A táblázatok adatait vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a zöldségtermelésből eredő teljes termelési érték 9 százalékkal, az árutermelés értéke pedig 32 százalékkal csökkent. Ennek oka elsősorban az, hogy 30 kh-dal csökkent a zöldségtermő terület. Az 1 kh zöldségtermő területre jutó teljes és árutermelési értéket a következő adatok mutatják:

	1953-ban Ft	1954-ben Ft	Növekedési %
1 kh-ra jutó teljes termelési érték.....	1846	2880	56,6
1 kh-ra jutó árutermelési érték	1739	2028	16,6

Jelentősen hozzájárult volna az össztermelés növeléséhez, ha a termelőszövetkezet nem csökkenti zöldségtermő területét a zöldborsó vetésterületének csökkentése révén, mert mint az adatokból látható, az 1 kh-ra jutó teljes termelési érték 56, az árutermelési érték 16,6 százalékkal nőtt. A termelőszövetkezet erre azért kényszerült, mert 1953-ban nagy nehézséget okozott az igen sok munkaerőt kívánó borsószedés.

A zöldségtermő területen dolgozó brigád 1 dolgozó tagjára jutó átlagos munkaegység 1953-ban 157,4, tavaly pedig 186,2 volt, tehát a közös munkában való részvétel itt is javult. Ez nem kevéssé járult hozzá az 1 kh-ra jutó termelési érték kedvező alakulásához.

A termelőszövetkezet a zöldségtermő területből 1953-ban 8 kh-at, 1954-ben már 10 kh-at öntözött. Az öntözés bolgár rendszerű. Ha a termelőszövetkezet az öntözőrendszert jobban kihasználja, akkor még ennél is nagyobb hozamot érhetett volna el. Nem használta ki a termelőszövetkezet a primőr áruk termelésének lehetőségeit sem. Ha az egyes terményféleségeket 2—3 héttel korábban küldi piacra, pénzbevételét nagyon fokozhatta volna.

Szarvasmarhatenyésztés

A szarvasmarhatenyésztés adatait vizsgálva megállapíthatjuk, hogy mind a teljes (természetesen halmozott) termelési érték, mind az árutermelési érték jelentősen növekedett. A teljes termelési érték kereken 100, az árutermelési érték pedig 107,3 százalékkal nagyobb, mint az előző évben.

Ha azonban azt nézzük, hogy a teljes termelési és az árutermelési értékben hány százalékot képvisel a szarvasmarhatenyésztésből eredő hozam, akkor megállapíthatjuk, hogy a teljes termelési érték 3,6, illetve 5,6

százalékos és az árutermelési érték 4,3, illetve 7,1 százalékos aránya igen kevés.

Ennek oka elsősorban az, hogy a szarvasmarhasűrűség nem kielégítő. A termelőszövetkezet közös gazdálkodásba vont szántóterületének 100 kh-jára 1953-ban 8,7, 1954-ben pedig 9,3 szarvasmarha jutott.

Nem hatott kedvezően a teljes termelési érték alakulására az a körülmény sem, hogy az egész szarvasmarhaállománynak mindkét gazdasági évben csak mintegy 30 százaléka volt tehén, továbbá, hogy az 1 tehénre jutó évi tejhozam alacsony. Pedig számításaink azt mutatják, hogy a gazdaság által termelt takarmány mind keményítőértékben, mind fehérjeértékben fedezi az állatállomány szükségletét, tehát az alacsony tejhozam okát más körülményben kell keresnünk. Részben a tehénállomány minősége kifogásolható — bár vannak 3—4000 liter termelésre képes tehenek — részben pedig a takarmányozás. Az egyedi vagy legalább a csoportos takarmányozás bevezetésével, a takarmányféleségek helyes társításával, megválasztásával nagyobb eredményt lehetne elérni.

A tejtermelés fokozása nagyon hozzájárulna a pénzbevétel növekedéséhez és egyenletesebbé válásához. Bár a termelőszövetkezet kötelezettségét teljesen teljesítette, szabadpiacra nem tudott tejet vinni, mert a fennmaradó tejmennyiséget a tehénnel nem rendelkező tagok részére osztotta ki.

Sertéstenyésztés

A teljes termelési érték a sertéstenyésztésben növekedett legnagyobb mértékben (198,6 százalékkal), miként az 1233. old. tábl. mutatja. Az árutermelés értéke 79,6 százalékkal nőtt az előző évhez képest.

De az abszolút árutermelési értéknövekedéssel szemben a teljes termelési értéknek 1953-ban 92,1, 1954-ben pedig csak 55,4 százaléka lett áru. Ez azt jelenti, hogy a termelőszövetkezet az 1953—1954. gazdasági évben növelte állatállományát, mert nem értékesítette a teljes szaporulatot. Az előző évben az volt a gyakorlat, hogy a sertéseket elsősorban választási korban értékesítették, igen kevés volt a süldő- és a hízóértékesítés, pedig ez növelte volna a pénzbevételt. Az utolsó időszakban ezen változtattak és a hízóértékesítés került előtérbe.

A sertéstenyésztés árutermelése a termelőszövetkezet egész árutermelésében 1953-ban 7,6, tavaly 10,8 százalékkal részesedett; ez kielégítő arány. Kialakulásához az is hozzájárult, hogy a kétszeri elletés bevezetése következtében a mangalica törzsállományban az 1 kocára jutó malacok száma 1953-tól 1954-ig 9,1 db-ról 11,7 db-ra nőtt.

Baromfitenyésztés

A termelőszövetkezet a baromfitenyésztés tavalyi teljes termelési értékét áruként értékesítette, elsősorban beadási kötelezettség teljesítése révén. A baromfiállomány számbeli növelése kívánatos volna, de szükséges a tojáshozam növelése is, mert az 1 tojóra jutó tojáshozam tavaly mindössze 52,4 db volt. Ez az üzemág eléggé elmaradott, további fejlesztésére nagy gondot kell fordítani. A fejlett baromfitenyésztéssel foglalkozó termelőszövetkezetek példái azt mutatják, hogy ez az ágazat, gondos munka esetén, jól jövedelmez.

Segédüzemágak

A termelőszövetkezetben a mezőgazdasági termeléshez nem sorolható segédüzemágak: a kovács- és a bognárműhely, a daráló, valamint a tehergépkocsi. Ezek munkája az 1952—1953. gazdasági évben 56 963, 1953—1954-ben pedig 177 309 forint teljes termelési értéket eredményezett, s ebből 32,7, illetve 58,7 százalék volt az árutermelés mértéke (külső szervek és egyéniek részére teljesített szolgáltatások értéke). A kovács- és a bognárműhely és a daráló a termelőszövetkezetnek végzett munkákon kívül egyénileg gazdálkodó dol-

gozó parasztoknak is dolgozott. A teherautó hasonlóképpen fuvarozott más szervek (földművesszövetkezet, ktsz. stb.) részére is.

A teljes, valamint az árutermelési érték e nagyarányú növekedésének oka elsősorban az, hogy a szövetkezet csak tavaly üzemeltette a teherautót. De meg kell említeni, hogy a tehergépkocsi — helyesebb munkaszervezéssel — több munkát végezhetett volna a termelőszövetkezetben is, különösen, ha meggondoljuk, hogy a fogatsűrűség nem megfelelő. Egy kettős lófogatra ugyanis 70 kh közös szántóterület jut, de mivel 1 pár fogat állandóan az állattenyésztésben dolgozik, tulajdonképpen 76,5 kh. Bár a termelőszövetkezet földterületének elhelyezkedése igen kedvező (a terület közel van a községhez, nagyobbrészt a műúthoz is), a gépkocsira a szállítási munkák megszervezésében igen nagy feladat hárul, és ezt a feladatot a termelőszövetkezet az idén már sokkal jobban oldotta meg, mint tavaly.

Egyéb üzemágak

A termelőszövetkezet legelőterülete mindössze 19 kh, az egész terület 1,8 százaléka. Ez igen kevés ahhoz, hogy a növendékállatok tenyésztése szempontjából fontos legelőn való tartást biztosítani lehessen.

A gyümölcsös területe 15 kh, az egész terület 1,4 százaléka. A későbbiek során ez is nagy jövedelmet hajthat a termelőszövetkezetnek, ha a területet megfelelő gondozásban részesítik, a munkákat hozzáértő tagok végzik.

A termelőszövetkezet pénzbevételének alakulása

A teljes és az árutermelés vizsgálatán kívül igen fontos a termelőszövetkezeti pénzbevétel alakulásának vizsgálata is:

Üzemág	A pénzbevétel alakulása %-ban	
	1952—53. gazdasági évben	1953—54. gazdasági évben
Szántóföldi növénytermelés	28,8	53,0
Szántóföldi zöldségtermelés	45,2	15,9
Szarvasmarhatenyésztés	4,5	2,6
Sertéstenyésztés	8,4	10,4
Baromfitenyésztés	—	0,6
Kovácsműhely	1,7	1,3
Bognárműhely	0,6	0,5
Darálóüzem	1,1	1,5
Teherautó	—	4,3
Egyéb bevételek	9,7	9,9
Összesen	100,0	100,0

Az előző évhez képest az 1953—54. gazdasági évben a pénzbevétel alakulását a túloldali 1. sz. táblázat indexszámai mutatják.

1952—1953-ban a zöldségtermelés, 1953—1954-ben viszont a növénytermelés adta a legtöbb bevételt. Itt is megmutatkozik, hogy igen alacsony, s amellett csökkenő irányzatú a szarvasmarhatenyésztésből eredő pénzbevétel: 4,5, illetve 2,6 százalék.

Örvendetes, hogy az egész pénzbevétel 146,5 százalékkal növekedett, s különösen nagy növekedés tapasztalható a szántóföldi növénytermelésben, valamint a sertéstenyésztésben. A növénytermelés, s ezen keresztül az egész üzem pénzbevételének igen nagy mértékű növekedését eredményezte, hogy az Állami Biztosító Vállalat megtérítette az elszenvedett jégkárt.

Termelőszövetkezeteink pénzgazdálkodásának fontos kérdése az is, hogy hogyan alakul a pénzbevétel havonként. Ezt mutatja a következő táblázat és ábra a vizsgált két gazdasági évre vonatkozóan:

1. sz. táblázat

Üzemág	Index 1952—1953 =100
Szántóföldi növénytermelés	455,0
Szántóföldi zöldségtermelés	86,8
Szarvasmarhatenyésztés	140,9
Sertéstenyésztés	306,1
Baromfitenyésztés	—
Kovácsműhely	191,5
Bognárműhely	200,0
Darálóüzem	327,2
Teherautó	—
Egyéb bevételek	251,0
Összesen:	246,5

Időpont	A pénzbevétel alakulása %-ban	
	1952—53. gazdasági évben	1953—54. gazdasági évben
Október	9,1	5,7
November	7,9	6,6
December	4,9	12,1
Január	5,3	1,5
Február	2,7	1,3
Március	3,3	6,8
Április	4,3	1,5
Május	1,4	1,7
Június	5,2	4,5
Július	8,1	17,2
Augusztus	32,8	21,7
Szeptember	15,0	19,4
Összesen	100,0	100,0

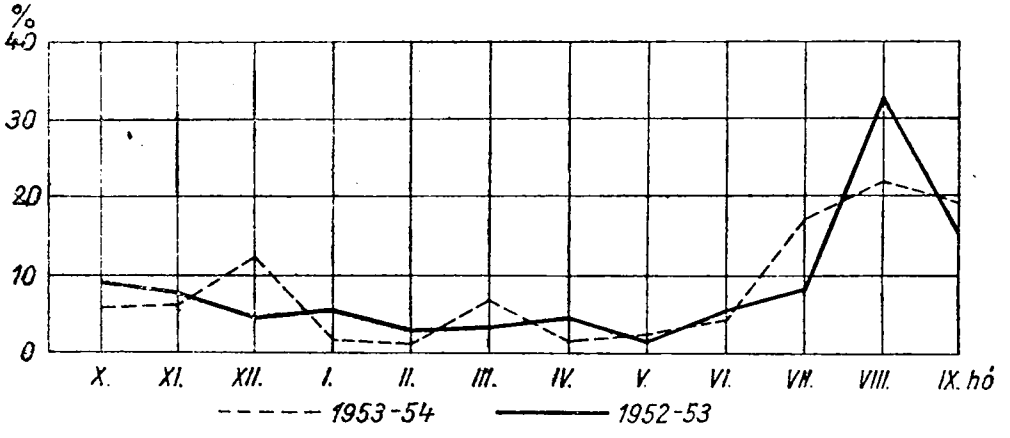

Mint a táblázat adatai igazolják, a a pénzbevétel havonkénti ingadozása mindkét gazdasági évben igen nagy. Pedig a tagok előlegei és az egyéb üzemi kiadások szempontjából előnyösebb volna a kiegyenlítettebb pénzbevétel.

Ha a pénzbevétel nagyságának alakulását negyedévi összesítésben hasonlítjuk össze, akkor a következő képet kapjuk:

Negyedév	A pénzbevétel %-os megoszlása	
	1952—53. gazdasági évben	1953—54. gazdasági évben
IV.	21,9	24,4
I.	11,3	9 6
II.	10,9	7,7
III.	55,9	58,3
Összesen	100,0	100,0

Az összevont adatok azt mutatják, hogy mindkét gazdasági évben a termelőszövetkezet egész pénzbevételének csaknem 60 százaléka július, augusztus és szeptember hónapokra esik. Feltétlenül hozzájárulna a pénzbevétel növekedéséhez és egyenletesebbé válásához a tehénállomány növelése, a tejtermelés fokozása, a zöldségtermő területen a primőr áruk termelése, a sertéstenyésztésben a hízóállatok számának növelése, a hizlalási időpont végének a tavaszi hónapokra való ütemezése, s nem utolsósorban a tagok téli foglalkoztatása.

A két gazdasági év teljes és árutermelésének, valamint a pénzbevételnek az alakulása azt mutatja, hogy a szövetkezet jó úton halad, gazdaságilag évről évre erősödik. Ezt bizonyítja az is, hogy a fel nem osztható szövetkezeti alap évről évre növek-

szik, miként azt a következő viszonyszámok (1950. évet 100-nak véve) is mutatják:

1950	100
1951	345
1952	501
1953	559
1954	920

A fel nem osztható szövetkezeti alap különösen nagymértékben növekedett 1953-tól 1954-ig, s az 1950. évinek majdnem tízszeresére nőtt. Jól szemlélteti a termelőszövetkezet munkájának eredményességét az egy munkaegységre jutó jövedelem alakulása.

Az egy munkaegységre jutó jövedelem 1952-től 1954-ig a következőképpen alakult forintértékre átszámítva:

Év	Forint
1952	26,50
1953	34,42
1954	44,10

A természetbeni és készpénz-részesedés százalékos aránya ugyanezekben az években a következő volt:

Megnevezés	1952	1953	1954
Természetbeni részesedés	56,0	83,0	58,0
Készpénz-részesedés	44,0	17,0	42,0
	100,0	100,0	100,0

Az adatokból kitűnik, hogy 1953-ban igen nagy volt a tagok természetbeni részesedése, ennek következtében kevés volt a növénytermelésből eredő árutermelési érték. Ebben az évben egy munkaegységre egyebek közt több mint 6 kg búza, 4 kg kukorica stb. jutott.

1954-ben a természetbeni részesedés aránya a nagyobb pénzbevétel következtében csökkent, mennyisége azonban megközelítette az 1953. évit. Például 1954-ben Kasza Mátyás fogatos másodmagával 859 munkaegységet teljesített és ezért kapott 43,22 q búzát, 2,39 q rozsot, 8,29 q árpát, 84,31 q takarmányrépát, 16,71 q kukoricát, 64,13 q burgonyát, 3,61 q cukrot, 82 liter olajat és több mint 17 000 forint készpénzt.

1955. évben még jobb eredmény várható. Kasza Mátyás csak előlegként kapott 57,32 q búzát, 14,34 q árpát és 7887 forintot. Kátai János, a növénytermelési brigád tagja 1955-ben előlegként kapott 22,48 q búzát, 7 q árpát és 3091 forintot.

A termelőszövetkezeti gazdálkodás fölénye

A felsorolt adatok és számításaink azt mutatják, hogy a Vörösmarty termelőszövetkezet tagjainak jövedelme jóval meghaladja az egyénileg dolgozó parasztok jövedelmét. Ezt bizonyítja a termelőszövetkezet és az egyéniek 1952—1954. évi* termésátlagainak (q/kh) összehasonlítása is.

* Az egyénileg gazdálkodók 1955. évi eredményei nem álltak rendelkezésre.

Növényfajták	1952		1953		1954	
	Tsz	Egyéni	Tsz	Egyéni	Tsz	Egyéni
Búza	10,5	7,8	11,1	8,8	14,7	8,9
Őszi árpa	11,8	9,1	21,7	12,2	20,1	14,5
Cukorrépa	94,0	72,0	207,0	130,0	250,0*	120,0*
Burgonya	23,0	17,0	79,0	38,0	120,0*	50,0*

*Becslés.

A termelőszövetkezet termésátlagai minden évben — még a kifejezetten rossz időjárású 1952. évben is — meghaladták az egyéni gazdálkodók, sőt a jól dolgozó középparasztok termésátlagait is. Ezt mutatják az 1955. évben termelt gabonafélékre vonatkozó adatok:

Növényfajták	Vörösmarty tsz	Zsigmond Vilmos	Dekszler Ernő	Kratancsik Lukács
	termésátlaga q/kh			
Búza	14,7	12,9	10,0	11,1
Rozs	8,0	—	8,6	9,0
Őszi árpa	20,1	15,6	—	15,2
Tavaszi árpa	13,4	7,4	—	—

A rozs kivételével tehát valamennyi kalászosnál a termelőszövetkezet eredménye a jobb.

A termelőszövetkezeti tagok nagyobb jövedelmének megállapítására összehasonlítottuk Lévai Mihály jól dolgozó termelőszövetkezeti tag jövedelmét Czövek János 9 kh területen gazdálkodó — ugyancsak jó gazdának ismert — dolgozó paraszt jövedelmével, s a következő eredményt kaptuk:

	1952.	1953.	1954.
	évben (Ft)		
Lévai Mihály termelőszövetkezeti tag jövedelme	27 770	38 675	47 320
Czövek János egyéni paraszt jövedelme	15 379	24 034	29 510

Lévai Mihály jövedelmébe beleszámítottuk a háztáji terület jövedelmét is. Czövek János jövedelméből pedig nem vontuk le a pénzbeli adót, így a valóságban még nagyobb az eltérés a termelőszövetkezeti tag és az egyénileg gazdálkodó paraszt jövedelme közt.

Még tovább sorolhatnánk a termelőszövetkezet fejlődését, gazdálkodásának eredményességét, a tagság jólétét mutató adatokat. Ha most még nem is hibátlan a termelőszövetkezet gazdálkodási tevékenysége — amint arra rámutattunk — ezek a fogyatékosságok rövidesen megszüntethetők. A termelőszövetkezet tagsága és vezetősége — élén Bruck Gábor munkaérdemrenddel kitüntetett elnökkel — minden lehetőt elkövet, hogy a termelőszövetkezet munkájának eredményességét fokozva, gyarapítsa a termelőszövetkezetet, valamint a tagság jövedelmét.

A termelőszövetkezet példás, jó gazdálkodása és elért eredményei nem maradtak hatástalanok. Bár a korábbi években a termelőszövetkezeti tagok és az egyénileg gazdálkodó dolgozó parasztok közt szinte válaszfal húzódott, ezt a válaszfalat sikerült a szövetkezeti tagoknak és a vezetőségnek lerombolni. Különösen 1955-ben mindent elkövettek, hogy jó kapcsolatot teremtsenek az egyéniekkel. Ennek eredménye, hogy Kápolnásnyék ma már termelőszövetkezeti község, a Vörösmarty termelőszövetkezet a község határának 74 százalékát műveli és a község dolgozó parasztságának több mint fele szövetkezeti tag. A kápolnásnyéki Vörösmarty termelőszövetkezet elindult a felemelkedés útján. Eredményeire büszkén hivatkozhatunk, gazdálkodása példa az egyéniek és a többi szövetkezet számára is.

Udvari László

A műszaki fejlesztés helyzete és feladatai az Orion rádiógyárban

Az Orion rádiógyár (Orion Rádió- és Villamossági Vállalat) nem új létesítmény; több mint 40 esztendős múltra tekint vissza, s gyártmányaival már a felszabadulás előtt világhírnevet szerzett. Az Orion rádiókat, műszereket, hőpalackokat a világ minden táján megtalálhattuk; nem egy országban az Orion által konstruált cikkek gyártására alapítottak üzemeket.

A nép tulajdonába került gyár dolgozóinak az Orion „világmárka" egyrészt könnyebbséget, másrészt igen nagy felelősséget jelentett. Megkönnyítette a helyzetet, hogy az Orion gyártmányokat a világpiacon ismerték és becsülték, tehát nem kellett harcolni a külföldi piacokon új márka bevezetéséért. De a világmárka hírnevét meg is kellett őrizni, s ez arra kötelezte a konstruktőröket, a technológusokat és a gyár összes többi dolgozóját is, hogy mind korszerűség, mind ár tekintetében versenyképes rádiókat gyártsanak.

A korszerűség, a jó minőség és az elfogadható ár biztosításán kívül csakhamar újabb követelményt is teljesíteni kellett: rövid idő alatt többszörösre kellett növelni a termelést. A felszabadulás előtt az Orion gyár termelése is a piaci ingadozásoktól függött. A gyártandó rádiók mennyiségét és választékát az szabta meg: hány és milyen típusú rádiót tudnak eladni a gyár ügynökei a belső és a külföldi piacokon. A belső piac szűk volt, s a gyár foglalkoztatása nagymértékben az export-megrendelésektől függött. A világ minden táját járó kereskedelmi ügynökök hozták a híreket, hogy milyen típusú és milyen követelményeknek megfelelő rádiók adhatók el az egyes piacokon, s az Orion tervezői eszerint konstruálták a gyártmányokat. A kapott rendelések teljesítése után a gyár leállt és sokszor hónapokig utcára dobta munkásai jelentős részét, amíg a következő szezon lehetővé nem tette, hogy a gyártás újra meginduljon.

Az államosítás után az Orion rádiógyár gyorsan fejlődött. Az újpesti telephely, ahol a gyár mint az Egyesült Izzó „albérlője" szorongott, csakhamar szűknek bizonyult, s ezért 1951-ben áttelepítették Kőbányára. Az új telephelyen (azelőtt cukorkagyár) az épületek állapota és elhelyezése rádiógyártási célokra kedvezőtlen volt; de a jóval nagyobb üzemterület megszerzése szükséges feltétele volt a fokozódó mennyiségi igények haladéktalan kielégítésének.

Az emelkedő életszínvonal, a falvak gyors ütemű villamosítása és az egyre fokozódó kultúrigények a rádiókészülékek iránt — korábban elképzelhetetlen mértékű — keresletet támasztottak. Bár évről évre több készüléket gyártottunk, a szükségleteket mégsem elégíthettük ki teljesen, s a rádió „hiánycikk" lett.

A rádiógyártás fejlődését az Orionban a következő számok jelzik:

A termelés és a létszám alakulása 1950 és 1955 közt

(1938=100)

	1950	1951	1952	1953	1954	1955
Termelés	240	400	500	540	640	700
Létszám	185	280	340	375	390	400

A termelés 1938-ban 85 000, 1954-ben pedig 546 000 néprádió gyártásának felelt meg.

A rádióipar a háború utáni időszakban világszerte gyors fejlődésnek indult. Csakhamar tapasztalnunk kel-

lett, hogy nem tartunk lépést a fejlődéssel, s elmaradásunk veszélyeztette az Orion márka hírnevét is. Szükségessé vált a műszaki fejlesztés, mind a konstrukciók, mind az alkalmazott technológia tekintetében.

Egy korszerű rádióval szemben ma sokféle követelményt támasztanak. A vásárlók igényei általában a következők: 1. a készülék kategóriájának megfelelő jó hangminőség; 2. a készülék kategóriájának megfelelő jó vételkészség; 3. egyszerű kezelhetőség; 4. üzembiztos működés; 5. tetszetős — exportra szánt rádióknál a külföldi ízlésnek megfelelő — külső; 6. széles, nagy árskálájú választék.

A gyártó vállalat a következő követelményeket támasztja az új konstrukcióval szemben: *a)* minél nagyobb sorozatban, szalagon lehessen gyártani; *b)* maximális számú tipizált alkatrészt és szerelvényt tartalmazzon; *c)* ne vegye túlzottan igénybe a szűk szerszámműhelyi kapacitást, s tegye lehetővé a szerszámok optimális kihasználását; *d)* könnyen lehessen szerelni; *e)* az esetleges hibákat könnyen és gyorsan ki lehessen javítani; *f)* minél gazdaságosabban lehessen gyártani.

Az utóbbi években állandó vita folyt egyfelől az Orion, másfelől az Elektroimpex és a Ravill közt, a választék kérdésében. A rádióexportot lebonyolító Elektroimpex jogosan követelte a választék növelését, mert csak így lehetett versenyképes a külföldi piacokon. A hazai elosztást végző Ravill hasonló kívánságát a fogyasztó közönség igényei indokolták. Az Orion ellenben a választék szűkítésében volt érdekelt, mert az új típusok bevezetése súlyosan terheli a kis létszámú konstruktőr és technológus gárdát és a szűk szerszámgyártó kapacitást. Szerkesztés és felszerszámozás után az új típus szalaggyártásának megszervezése átmenetileg szintén nehézségekkel jár (a betanulási idő alatt csökken a termelés és a dolgozók keresete is). A vállalat mégis belátta, hogy a kereskedelem kívánságai jogosak, s azokat teljesíteni kell. A fogyasztói és a gyári szempontok összeegyeztetését szolgálja a gyártmányfejlesztés új iránya, az úgynevezett *készülékcsaládok* kifejlesztése.

A készülékcsaládok és alkalmazásuk előnyei

Az új típusokat eddig a korábban gyártott rádióktól szinte függetlenül, csak az új készüléktől megkívánt tulajdonságokból kiindulva tervezték. Emiatt a prototípus (az első mintapéldány) jóváhagyása után igen sok új szerszámot kellett elkészíteni. A sok új szerszám annyira lekötötte a rendelkezésre álló szűk szerszámkészítő kapacitást, hogy az új szerszámok másod- és harmad-példányait már nem lehetett elkészíteni. Gyakran kellett egyes nagy szériákhoz tartozó alkatrészeket egy, esetleg két szerszámmal gyártani, ami a szerszám meghibásodása esetén súlyos termelési zavarokat okozott. A szerszámok túlzott igénybevétele és gyors elhasználódása miatt mindig több és több időt kellett szerszámjavításra fordítani, s így tovább szűkült az új szerszámok készítésére igénybe vehető kapacitás. A szerelvényeket gyártó és a szalagokon szerelő dolgozóinknak minden új típus gyártásának kezdetén teljesen új rádiókészülékkel kellett megismerkedniük. A betanulási és a felfutási idő miatt bekövetkezett termeléskiesés nem egy esetben a havi tervek teljesítését is veszélyeztette.

Ezzel szemben az új — készülékcsaládokra alapozott — fejlesztési irány esetén több típus (készülékcsoport vagy készülékcsalád) épül egy alaptípusra, s csak az alaptípus konstrukciója és technológiai kidolgozása köt le jelentős fejlesztő és technológus kapacitást. A családhoz tartozó többi gyártmány — noha a vásárlónak új típus — a vállalattól jóval kevesebb erőfeszítést kíván. A készülékcsaládok rendszere elősegíti a tipizált alkatrészek és szerelvények alkalmazását, s ezzel a korszerű tömeggyártást. Az alkatrészek tipizálásával csökken *a szükséges új szerszámok száma*, s áttekinthetőbbé válik az alkatrészek gyártása. Könnyebb

az új típusok szalaggyártásának szervezése is, hiszen csak az alaptípus szerelését kell gondosan betanulni; csökken az új típusok felfutási ideje, s az átmeneti termelés- és bérkiesés nagyrészt elkerülhető.

Ezzel a módszerrel sikerült viszonylag rövid idő alatt lényegesen megnövelni típusaink választékát. Míg 1954-ben mindössze 4 új típust hoztunk forgalomba, 1955-ben — a televíziós vevőkészüléken kívül — 10 új rádió-típust és háromféle lemezjátszót fogunk gyártani.

Az új fejlesztési iránynak megfelelően három kategóriába soroltuk a rádiókat:

Az első csoportba 3 csöves (az egyenirányítón és az esetleges varázsszemen kívül), körülbelül 50—100 mikrovolt érzékenységű és 1,5—2 W kimenő teljesítményű kis kategóriájú készülékek tartoznak. Ennek a „családnak" az alaptípusa egy hullámsávon (középhullámon) működik. A család többi tagja technológiai felépítés szempontjából megegyezik az alaptípussal, csupán egy-egy szerelvény eltérő, illetve a készülék bővül újabb egységekkel. Így a fogyasztók igényeitől függően 1-től 3-ig variálható a hullámsávok száma. Az egyes típusok többféle, a vásárló kényelmét szolgáló és a készülék teljesítőképességét növelő tartozékot tartalmaznak: varázsszemet, órát, ultrarövidhullámú sávot stb. A választék árak szempontjából is széles: az árskála nagyjában 200 forintos lépcsőkben körülbelül 700-tól 2000 forintig terjed.

A második csoporthoz (közép kategóriájú készülékek) 5 csöves (az egyenirányítón és az esetleges varázsszemen kívül), körülbelül 25—50 mikrovolt érzékenységű, 2.5—3 W kimenő teljesítményű rádiók tartoznak. A hullámsávok száma 4-től 6-ig variálható, az egyes típusok az első csoporthoz hasonlóan különféle tartozékokkal egészíthetők ki. Ez a csoport magába foglalja a kristályos és mágneses hangszedővel (pick-up) ellátott asztali zenegépeket is. A készülékek árskálája 300—400 forintos lépcsőkben körülbelül 1400 forint és 3500 forint közt van.

A harmadik csoportba a nagy kategóriájú, 7—13 csöves, körülbelül 10 mikrovolt érzékenységű és 3,5—10 W kimenő teljesítményű készülékek tartoznak. A hullámsávok 6-tól 10-ig bővíthetők. Ez a sorozat magába foglalja a luxuskészülékeket, a földön álló zenegépeket, a hozzájuk tartozó elektroakusztikai berendezésekkel együtt. A hivatalok, a kultúrtermek és a különféle intézmények minden igényét kielégítő kivitelű készülékek árskálája körülbelül 2500 forinttól 15 000 forintig terjed.

A fejlesztés új iránya elősegíti a korszerű készülékek gyártását, de nem teremti meg annak minden feltételét; a lehetőségek valóra váltásához még igen sok a tennivalónk.

Jelenleg az egyes alkatrészeket, illetve szerelvényeket az egész készülékkel együtt tervezik. Nekünk abba az irányba kell haladnunk, hogy mielőbb kialakítsuk az olyan korszerű, jól gyártható, tipizált alkatrészek és szerelvények egész sorát, amelyeket a nagy külföldi konkurrens vállalatok példájára esetleg évekig alkalmazhatunk készülékeinken lényeges változtatás nélkül.

A műszaki fejlesztés akadályai

Az elkészült prototípus jóváhagyása és a megkívánt első szállítási határidő közt ma még túl kevés idő áll rendelkezésre a technológia előkészítéséhez, a szerszámok, majd ezt követően az első úgynevezett nullszéria legyártásához és értékeléséhez. Emiatt a technológiai osztály gyakran „hajrázni" kénytelen, s ez rontja a technológiai előkészítés minőségét. Az anyagnormák későn készülnek el, emiatt késik az anyagrendelések feladása — s mindez végülis a szükséges anyagok késedelmes beérkezését okozhatja. Az anyaghiány az operatív tervezés és a termelés-irányítás legfőbb nehézsége.

Az Orionban már több intézkedést tettünk az ilyen hibák kiküszöbölésére. A gondosan elkészített műszaki fejlesztési tervben megszabott határidők betartásának szigorú ellenőrzésével biztosítjuk, hogy a gyártmány-

konstrukciók időben elkészüljenek. A konstrukciók kivitelezésekor, sajnos, még mindig gyakran akadnak súlyos időveszteségeket okozó akadályok, elsősorban a szerszámellátás fogyatékosságai, kooperációs zavarok, továbbá egyes fontos anyagok és alkatrészek hiánya.

Vállalatunknak nincs elegendő szerszámgyártó kapacitása az új típusok felszerszámozásához, ezért kénytelen más szerszámüzemekkel is dolgoztatni. De a szerszámműhelyi kapacitás mindenütt szűk, s ezért nagyon nehéz a szerszámmegrendelések elhelyezése. A legjobb esetben is csak hosszas huzavona után vállalják a szerszámok elkészítését. A vállalástól az elkészítésig vezető út azonban hosszú; gyakran előfordul, hogy nem sokkal a szerszámok szállítási határideje előtt közlik: a megrendelt szerszámok nemhogy az előírt határidőre, de belátható időn belül sem fognak elkészülni. Ilyenkor az illetékes felsőbb szervekhez folyamodunk rendkívüli intézkedésekért. De ilyen esetben már csaknem bizonyos, hogy az új típus gyártása nem kezdődhet meg a kívánt időpontban.

Sok nehézséget okoznak az akadozó kooperációs szállítások is. Vállalatunk a termelés biztonsága céljából kénytelen volt minimálisra szűkíteni a kooperációt, és lehetőleg minden gyáron belül gyártható cikket a gyárban elkészíttetni. Erre a már előbb említett szállítási bizonytalanságon kívül a szállított alkatrészek indokolatlanul magas ára kényszerítette vállalatunkat. Előfordult, hogy egyes vállalatok az Orionban már gyártott és lényeges felszerszámozást vagy felkészülést nem igénylő alkatrészeket csak az Orion önköltségi árának többszöröséért voltak hajlandók szállítani. Ilyen árkülönbözetet természetesen egyetlen vállalat önköltségi terve sem bír el.

A kooperáció szűkítése időnként visszás helyzetekhez vezetett; például a rádiók skálaüvegeinek csiszolására és megmunkálására a gyárban műhelyt kellett létesítenünk. Pedig alig van üvegcsiszoláshoz értő szakemberünk, és bizonyos, hogy a nálunk elég kezdetleges eszközökkel végzett munkát arra berendezett specializált vállalat sokkal gazdaságosabban végezné el.

A kooperációt véleményünk szerint ésszerű határok közt fokozni kell. Ehhez azonban elengedhetetlenül szükséges a kooperációs fegyelem megszilárdítása és az árkérdés rendezése. Jó lenne, ha az iparági főkönyvelőségek fokozottan ellenőriznék a kooperációs célú termékek árait.

Hátráltatja a korszerű technika alkalmazását több korszerű nyersanyag és elektromos alkatrész hiánya is. Technológiai osztályunk a legutóbbi években nagy erőfeszítéseket tett, hogy a rádió vevőkészülékek felépítésükben és szerelésükben felvehessék a versenyt a legjobb külföldi készülékekkel is. Ma már ott tartunk, hogy e tekintetben az Orion-rádiók felérnek bármelyik külföldi géppel. De a további előrejutáshoz okvetlenül szükséges a rádiógyártás korszerű nyersanyagokkal való ellátása. Van néhány különleges minőségű nyersanyag, amely nélkül ma a világpiacon is korszerűnek mondható rádiókészülék nem tervezhető. Ezeket az anyagokat hazai alapanyaggyártó üzemeink rendkívül vontatottan szállítják. Pedig a szükséges mennyiség a hengerművek és a kohászati üzemek teljesítményéhez képest elenyésző. Például a csőfoglalat gyártásához szükséges rugók nyersanyaga egy különleges minőségű foszforbronz lemez. Az RM Művek néhány nap alatt a rádiógyártás egész évi szükségletét le tudná gyártani. A foszforbronz-ellátás mégis csaknem évek óta megoldatlan. Készletek hiányában technológusaink gyakran kénytelenek utasítást adni meg nem felelő anyag felhasználására is.

Meglehetősen elmaradtunk a rádiókhoz szükséges elektromos alkatrészek tekintetében. A korszerű ellenállások, kondenzátorok és más alkatrészek például sokkal kisebbek az általunk felhasználtaknál. A mi rádióink általában sokkal nagyobbak és súlyosabbak a kelleténél. Ennek az az oka, hogy túlságosan nagy mé-

retű elektromos alkatrészeket vagyunk kénytelenek beépíteni, s elhelyezésükhöz az egész rádiókészüléket nagyobbra kell méretezni. Ezeket az alkatrészeket az Orion a Remix-től vásárolja. A Remix újabban mind több kísérletet tesz korszerű elektromos alkatrészek gyártására. Például kifejlesztette a ma még korszerűnek mondható styroflex kondenzátorokat. Sajnos, a Remix kondenzátorai a kivezetéseknél kiszakadnak, s így használhatatlanok, mert a kivezetések hegesztéséhez szükséges hegesztőgép importját törölték. Emiatt az Orion milliós tételekben kénytelen importálni a styroflex kondenzátorokat, s így többszörösét elkölteni annak a devízának, amibe az említett gép behozatala kerülne.

Az új technika, illetve a korszerűbb technológia bevezetését nemcsak a maradiság, az újtól való félelem akadályozza, hanem a kezdeti nehézségek leküzdésének idején teljesen el nem kerülhető termeléskiesés és átmeneti bércsökkenés is. A kötött vállalati terv miatt az üzemek és a műhelyek tervét sem tudjuk ezen a címen módosítani, s ezért a gyáregységvezetők, az üzemvezetők és a művezetők sokszor félnek az új technológiától; tapasztalatból tudják, hogy az új módszerek még a legjobb előkészítés esetén is átmenetileg csökkentik a termelést. A tervlemaradás súlyos erkölcsi és anyagi hátrány, s az üzemek és a műhelyek vezetőit ennek már a gondolata is az új technológia bevezetése ellen hangolja. Ezt a nehézséget véleményünk szerint csak az oldaná meg, ha a vállalatnak lehetősége volna az új technika vagy technológia bevezetése idején a műszakilag megokolt termeléskiesés tervezésére.

Az is megnehezíti az új módszerek alkalmazását, hogy a betanulás idején átmenetileg csökken a dolgozók keresete. Meg kellene találni a módját, hogy az új technológia bevezetése még átmenetileg se okozzon a dolgozóknak károsodást, sőt, közvetlenül anyagilag is érdekeltté kellene tenni a dolgozókat az új eljárások betanulásában és alkalmazásában.

A technológiai fegyelem és a termelés egyenletessége

Ezen a területen még igen sok a teendő. Nagy tudású és hosszú gyakorlattal bíró régi művezetőink egy része úgy vélekedik a műveletterveknek, hogy „ők már akkor gyártottak rádiót, amikor a műveletterveket készítő fiatal mérnökök még pólyában voltak"; csaknem minden új műveletterv helyességéről külön meg kell őket győzni. Művezetőink másik része fiatal szakember, akikre még nagyon ráférne a tanulás. A számukra indított művezetői tanfolyamot mégis alig végezték el néhányan. A lemorzsolódás oka csaknem mindig bérprobléma. A művezetővé kinevezett jó szakmunkások keresete az új beosztásban gyakran alacsonyabb, mint amennyit teljesítménybérben elértek, felelősségük ellenben megnövekszik. Ezért szakmunkásaink a legtöbb esetben nem akarják elfogadni a művezetői kinevezést, s ugyanez okból gyakran nem is a *legjobb* szakmunkás kerül egy-egy műhely élére. Érthető, hogy a művezetői tanfolyamnak — amely pedig szakmai, politikai és üzemgazdasági tudást hivatott adni — ilyen körülmények közt nincs sok vonzóereje.

Pedig a technológiai fegyelem betartása gyárunkban kulcskérdés. A rádió átlagban körülbelül 150 alkatrészből, illetve szerelvényből, s egy-egy szerelvény maga is több alkatrészből áll; egy alkatrész gyártásához 3—5 művelet tartozik. A technológiai fegyelem megsértése nagyon megnehezíti a rádiókészülék szerelését.

A technológiai fegyelem megszilárdítására tavaly sok intézkedés történt. A szigorúbb ellenőrzés — aránylag kis erőfeszítés árán — máris jelentős eredményt hozott a selejtkárok csökkenésében. (L. 1248. old. tábl.)

A jó minőséghez és az önköltség csökkentéséhez nyugodt, egyenletes munkamenet szükséges mindenütt, de különösen a szalaggyártásban. Az egyenletes termelés biztosításáért tavaly több intézkedést tettünk. Ezek legfontosabbika a szerelő műhelyeinknek szükséges alkatrész-„előre-

A selejt alakulása a legutóbbi három évben

	1953	1954	1955. I. félév
A teljes termelési értékhez viszonyítva százalékban	1,4	1,3	0,8
Az 1953. évi selejt=100	100,0	92,6	57,0

tartás" biztosítása volt. Enélkül az ütemes termelés elképzelhetetlen. Ez év első negyedében szerelő szalagjaink már körülbelül 2—3 hetes alkatrész-előretartással rendelkeztek, ami ugyan még csak körülbelül fele a szükségesnek, de a termelés zavartalanságának biztosítása szempontjából máris jelentős eredmény volt. Ezt az előretartást a harmadik negyedévben — jórészt rajtunk kívül álló okokból — sajnos, csaknem teljesen feléltük.

A termelés dekádonként tavaly júniustól ez év júniusáig így alakult:

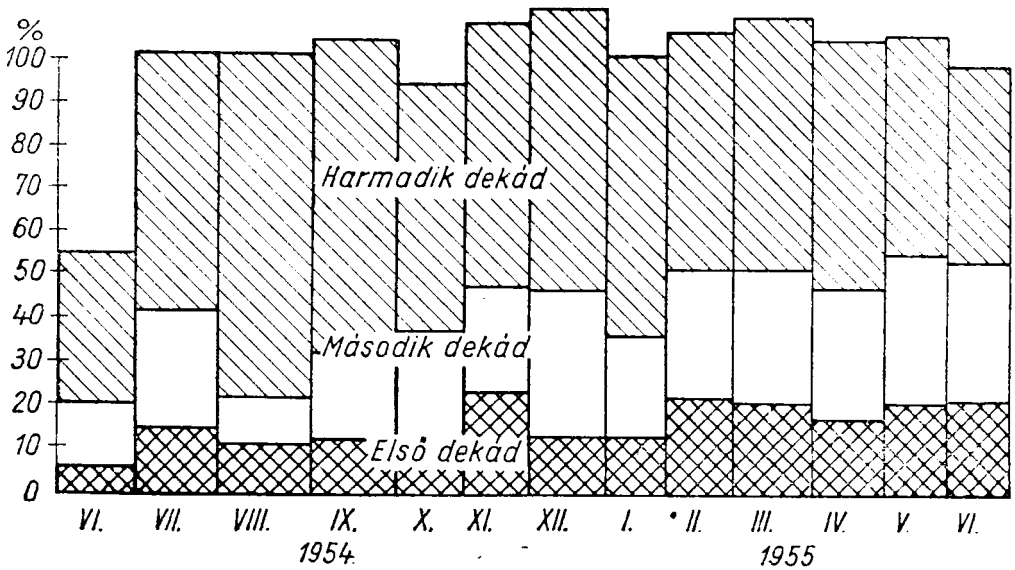

Mint látható, még nem tettünk meg mindent az ütemes termelés biztosításáért, annak megvalósítása továbbra is gyárunk egyik fő feladata.

A készülékek külső formája

Jelentős előrehaladást értünk el rádiókészülékeink külső megjelenési formáját, esztétikáját illetően is. A világpiacon e tekintetben ma általában két „iskola" uralkodik. Az egyik maximálisan cicomázza a készülékek külsejét, s arany és műanyag betétekkel bőven tarkított előlapot alkalmaz. Ennek az iskolának fő képviselője a nyugatnémet Grundig cég. Más világcégek egyszerűbb, szolidabb, de időtállóbb formák kiképzésére törekednek. Az Orion ez utóbbiak közé tartozik. Új típusú készülékeinknek igyekeztünk állandó, az Orion márkára jellemző külső formát adni. A rádiógyártásban ez a kérdés rendkívül fontos, amit az is jellemez, hogy a prototípus értekezleten külön megvitatják a készülék formáját, sőt gyakran már a készülék prototípusát jóval megelőzően is felülbírálják azt. Egyébként az egyszerű formák térhódításáról az északi (különösen a svéd) piacokon máris vannak értesüléseink, s ez azt mutatja, hogy a szolid, ízléses kivitel mellett való állásfoglalásunk helyességét a kereskedelmi gyakorlat is igazolja.

A kutató munka helyzete

A műszaki fejlesztéstől elválaszthatatlan, annak alapja a folyamatos kutató munka. A híradástechnikai

iparban főképp azok a gyárak értek el világviszonylatban is kiváló eredményeket, amelyek kutató munkájukra támaszkodva új alkatrészeket, új kapcsolástechnikát vagy új áramköri megoldást alkalmaztak, és így úttörően továbbfejlesztették készülékeiket. Ezek a gyárak jelenhettek meg évről évre korszerűbb vagy olcsóbb rádiókkal a világpiacokon. Az Orion gyárnak a múltban is voltak szabadalmi jellegű és a világpiacon is újat jelentő kutatási eredményei. A kutató intézetek megalakulásakor legjobb szakembereinket áthelyezték, s a gyárunkban végzett kutató munka háttérbe szorult. De reméltük, hogy a kutató intézetek az iparban alkalmazható módon segíteni fognak a technika elvi-elméleti kérdéseinek megoldásában. Ebben a reményünkben bizonyos mértékig csalódtunk, főleg azért, mert vállalatunk műszaki dolgozóinak nagy része nem ismeri a szakma kutató intézeteinek tevékenységét; gyárunk nem észleli az általuk végzett munka gyakorlati eredményeit, tehát munkájukat a rádiógyártás szempontjából meddőnek érezzük. Évről évre elkészítettük azoknak a kutatási témáknak a jegyzékét, amelyek megoldását a kutató intézetektől vártuk, de a legtöbb esetben választ sem kaptunk.

Egészen a legutóbbi időkig a vállalati kutató munkát is elhanyagoltuk. Most az a feladatunk, hogy vállalati adottságainkhoz mérten, szorosabb kapcsolatban a kutató intézetekkel, megkezdjük és gyorsan fejlesszük a további haladásunkhoz nélkülözhetetlen kutató munkát. Az erre vonatkozó első lépés már megtörtént: a főkonstruktőr felügyelete alatt kutató- és mérőosztályt létesítettünk. Ennek az osztálynak a munkáját azonban nagyon gátolja a kutatáshoz szükséges műszerek hiánya.

A piackutatás szerepe a rádióexportban

A rádióvevőkészülék fontos és aránylag gazdaságos exportcikkünk. Ezért célszerűnek tartanánk a külföldi piacok mélyreható feltérképezését az értékesítési szervekkel karöltve. Ez külföldi tanulmányutak vagy más forrásokból származó széleskörű adatbeszerzés útján lehetséges. Egy ilyen elemzés feladata lenne a további exportlehetőségek feltárása, mérlegelve az egyes országok sajátos kívánságait. A piaci helyzet ismeretének fontosságát támasztja alá a következő példa: Svédországban az ultrarövidhullámú* adások bevezetése nyomán a közel jövőben több mint kétmillió rádiókészülék tulajdonos át akarja majd alakítani készülékét ultrarövidhullámú vételre, vagy új készüléket fog vásárolni. Mindkét esetben nagy súlyt fognak helyezni a jobb hangvisszaadásra — különösen a mikrobarázdás lemezek miatt. Az Orion ezért — jó mágneses hangszedő, korszerű lemezjátszó, elő- és végerősítő egységek kidolgozása és korszerű hangszórók kifejlesztése esetén — nagy eredményeket érhetne el ezen a piacon. Az ultrarövidhullámú adások megszervezése a közel- és a távolkeleti országokban is várható. S bár az Orion a nyugati piacokon ezen a téren lemaradt — nem kis mértékben a világpiaci tájékozottság hiányában — kellő felkészültséggel eredményeket érhet el az elkövetkező években a közel- és a távolkeleti piacokon.

* Ultrarövidhullámoknak nevezzük az 1 és 10 m közti sávhoz tartozó (30 és 300 MHz közti) elektromágneses hullámokat. Az ultrarövidhullámú adások vétele csaknem teljesen mentes a légköri zavaroktól, s így a műsorvétel minősége nagyon jó. Ezzel magyarázható, hogy az utóbbi években egy sor országban megkezdték az ultrarövid hullámú készülékek gyártását. Az ultrarövidhullámok — a fénysugarakhoz hasonlóan — egyenes irányba terjednek, s a légkör felső rétegeiről nem verődnek vissza, mint például a rövidhullámok, ezért csak helyi rádióadásokra alkalmazhatók, körülbelül 70—100 km-es körzetben. A televízió ugyancsak ultrarövidhullámokkal működik.

Televízió

Az Orion gyárnak a közeljövőben megoldandó fontos, technikailag és technológiailag teljesen új feladata a televíziós vevőkészülékek gyártása.

A televíziós készülékek gyártási kísérletei évek óta húzódnak, jóllehet azokat külföldön már sorozatban gyártják.

De az Orion csak 1953-ban kezdett foglalkozni a televízióval, a Távközlési Kutató Intézettől átvett, már akkor korszerűtlen készülékkel, igen mostoha körülmények közt. Az életveszélyes magasfeszültségű kísérletek céljaira mindössze egy körülbelül 20 m^2 nagyságú terület állt rendelkezésre, hiányoztak a kísérletekhez szükséges speciális műszerek is. Nem volt jobb a helyzet szakemberek tekintetében sem. A televíziós csoport munkatársai közül a csoport vezetőjének kivételével addig senki sem foglalkozott televízióval. Fiatal, akkor végzett mérnökökkel töltöttük fel a csoportot, amennyire a műszaki létszámkeret engedte. A fiatalok nagy lelkesedéssel fogtak munkához. Megragadta őket az új, Magyarországon még megoldatlan probléma, és már 1954-ben elkészítették az első Orion gyártású televíziós vevőkészüléket. Ezzel azonban még nem oldották meg a problémát, mert kiderült, hogy a vevőkészülék képcsőmérete miatt már nem korszerű. A televízióhoz speciális, csak importból biztosítható elektromos anyagok szükségesek. Az importanyagok késése nagymértékben hátráltatta a munkát. Például közvetlenül a prototípus elkészítési határidejét megelőző időkben egyetlen képcsövünk volt csak. Ilyen körülmények közt készült el a 17″-os képcsövű új televíziós vevőkészülék típus, amely belső felépítését és külsejét tekintve egyaránt korszerű.

A televíziós vevőkészülék gyártásának problémája azonban ezzel még nem fejeződött be; még az idén meg kell kezdenünk a televíziós vevőkészülékek nullszériájának gyártását. Az ehhez szükséges szakemberek, műszerek és anyagok megszerzéséhez eddig csak kevés segítséget kaptunk. Ami saját erőnkből futja, azt máris megtesszük. A káderkérdést például, amíg további szakembereket nem kapunk, úgy oldjuk meg, hogy a fejlesztéssel foglalkozó mérnököket és technikusokat áthelyezzük a nullszéria gyártáshoz. Ez, sajnos, azzal a következménnyel jár, hogy erre az időre a televíziós vevőkészülék további fejlesztési munkáit abba kell hagynunk. A szükséges műszerek egy részét saját erőnkből készítjük el, mivel gyártásukat az országban más nem vállalta, s az importot devizanehézségek gátolják. Reméljük, hogy az Elektroimpex megszerzi a csak külföldről behozható alkatrészeket.

★

A műszaki fejlesztés feladatai az Orion gyárban is nagyok. De a gyár dolgozói már az elmúlt években is megoldottak jónéhány nehéz problémát. A rádiógyártás gyors ütemű műszaki fejlesztése jórészt tőlünk függ, s az Orion gyáriak ezt a feladatot is becsülettel teljesíteni fogják.

Gál László

A termelékenység fokozásának néhány kérdése a MÁVAG kovácsoló gyárban

Még néhány hónap — és a második ötéves terv időszakába lépünk. A második ötéves terv nagy feladatok elé állítja az ipar valamennyi dolgozóját. Gépiparunknak több gépet és felszerelést kell adnia a mezőgazdaság szocialista átszervezéséhez, a vegyipar nagyarányú fejlesztéséhez, a közlekedés és a fogyasztási iparok technikai színvonalának emeléséhez. Több gépre van szükség hazánk védelmére, exportra és nem utolsó sorban magának a gépiparnak és a kohászatnak a céljaira is.

De nemcsak több gépet kell gyártanunk; ezeknek a gépeknek korszerűbbeknek és olcsóbbaknak is kell lenniük az eddig gyártottaknál és nagyobb minőségi követelményeknek kell megfelelniük.

Mindez meghatározza kovácsüzemeink feladatait is. Tudjuk, hogy a több géphez több kovácsolt termék kell, s azt is, mennyire hat a kovácsdarabok minősége a gépek önköltségére.

Én csak a MÁVAG kovácsoló gyárának problémáit ismerem közelebbről, de azt hiszem, a mi tapasztalataink a többi kovácsüzemre is jellemzők. Ezek közül a tapasztalatok közül szeretnék megírni néhányat.

*

A MÁVAG Kovácsológyár a felszabadulás óta sokat fejlődött. Például tonnában kifejezett termelésünk háromszorosra növekedett. Bár kaptunk néhány gépegységet is, a termelés növekedését elsősorban a meglevő gépek fokozott kihasználásával, új munkamódszerek alkalmazásával és a szocialista munkaverseny segítségével értük el.

De termelésünk még így is elmaradt a szükségletektől. A MÁVAG-ban készülő mozdonyokhoz és lokomobilokhoz vagy a Csepel tehergépkocsikhoz egyre több kovácsdarab kellett, s ezek hiánya vagy késése gyakran hátráltatta már a felhasználó gépgyárak munkáját.

Sok jogos panasz van egyes kovácsdarabokra a túlzott ráhagyás miatt. (Ráhagyásnak nevezik azt az anyagmennyiséget, amivel az öntvény vagy a kovácsdarab meghaladja a megmunkált alkatrész végleges méreteit.) A felesleges ráhagyás sok hulladékkal jár és szükségtelen többletmunkát okoz, egyszóval növeli az önköltséget. Például a szivattyú hajtórúd kovácsolva 48 kg, megmunkálás után 32 kg. A 125.070—Y számú forgattyús tengelyt 84 kg-os súlyra kovácsoljuk, s forgácsolás után mindössze 24 kg marad belőle. Ennek a gépalkatrésznek tehát több mint 70 százalékát kell a megmunkáláskor fémforgáccsá változtatni.

Bár nem mindig ennyire rossz a hulladék aránya, hasonló a helyzet a mozdonyokhoz szükséges kovácsdarabokkal is. Pedig mi gyártunk 0,4—0,5 százalékos tűréssel is, például a Csepel autók egyes alkatrészeit. („Tűrés"-nek az előírt mérettől felfelé vagy lefelé megengedett eltérést nevezzük. Előbbi a „plusz tűrés", utóbbi a „mínusz tűrés".) A gazdaságos és termelékeny kovácstechnológiák alkalmazásának kiterjesztését azonban nagyon fékezi a korszerű kovácsoló- és sajtológépek (vízszintes kovácsológépek, ejtő és ellenütős kalapácsok, préskovácsgépek stb.) hiánya. A szovjet tapasztalatok alapján mielőbb alkalmazni kellene az úgynevezett többüreges kovácsolási eljárást is.

Az új kovácsolási eljárások és a korszerű kovácsgépek alkalmazása egyaránt növeli a kovácsüzemi és a forgácsolási munka termelékenységét, mert nemcsak több, de méretpontosabb, kevesebb megmunkálást kívánó kovácsdarabok gyártását is lehetővé teszi.

Nem szabad azonban azt hinni, hogy jelenlegi gépparkunkkal nem növelhetjük már tovább a kovácsolási munka termelékenységét. Ebben mindenekelőtt kohászaink segíthetnének rajtunk, ha jobb minőségű alapanyagokkal látnának el bennünket, s kellő választékban szállítanák a kovácsüzemekben szükséges méretű anyagokat.

A kohászattól kapott anyagok minősége ma még sok kívánni valót hagy maga után. Így például a 0—5—0 mozdonyok tolattyúvonórúdjaihoz leszállított bugák felületén akkora repedések voltak, hogy még a kovácsolás előtt kénytelenek voltunk a bugákról oldalanként 6—8 mm-t legyalultatni.

Aztán — mi kovácsüzem vagyunk, nem pedig hengermű. Érthető tehát bosszúságunk, amikor a hengerlését sokszorosan meghaladó költséggel kénytelenek vagyunk átkovácsolást végezni, mert a hengerművek nem a szükséges méretű bugát szállították. A többszöri átkovácsolás többszöri anyagveszteséggel jár, s egyúttal le-

köti az amúgy is szűkös kovácsolási kapacitások tetemes részét.

A MÁVAG kovácsológyár teljesítőképessége például egy csapásra jelentősen megnőne, ha a hengerművek — a szükséges méretű darabok szállításával — mentesítenének minket az átkovácsolás nyomasztó terhétől. Amennyire tudom, más kovácsüzemekben is hasonló a helyzet.

A kovácsüzemek munkájának megjavításában elsőrendű jelentőségűek az eddig elmondottak: a felszerelés korszerűsítése és az anyagellátás gyökeres javítása; ezeket a feladatokat nem lehet megkerülni. Persze nem gondolok arra, hogy a kovácsoló üzemek gépparkját máról holnapra kicseréljük, ez lehetetlenség. De a minőségi gépgyártáshoz, az önköltség számottevő csökkentéséhez okvetlenül korszerűsíteni kell kovácsüzemeinket. *Nem vagyunk olyan gazdagok, hogy még sokáig dolgozhassunk a mostani módszerekkel.*

De kovácsoló üzemünk még jelenlegi állapotában is rendelkezik tartalékokkal. Nagyon helytelen volna, ha a korszerűsítésre várva elmulasztanánk ezeknek a lehetőségeknek a kiaknázását.

Például a meglevő gépeken is termelékenyebbé tehetjük a kovácsmunkát, ha jobban ellátjuk magunkat süllyesztékszerszámokkal. Ezt a MÁVAG saját erőből meg tudja oldani: mi elvégezhetjük a kovácsolást, a MÁVAG szerszámgyára pedig a megmunkálást.

A munkaidőveszteségek kiküszöbölésével is növelhetjük a termelékenységet. Ebből a célból javasoltam, hogy üzemünkben vezessük be az úgynevezett meleg váltást. Ez azt jelenti, hogy műszakváltás előtt a munkát befejező brigád gondoskodik a soron következő műszak dolgozóinak szükséges anyag felhevítéséről, s így elkerülhető vagy töredékére csökkenthető a „melegre várás" miatti munkaidő kiesés; ez a kiesés jelenleg műszakonként és brigádonként 1—1½ óra, a teljes munkaidő 10—16 százaléka.

A javaslatot, sajnos, nem tudtuk tartósan megvalósítani; egy hónap után — a szükséges műszaki feltételek (az anyag kemencébe tartására szolgáló berendezés) hiánya miatt — már megint a régi módon dolgoztunk.

A zsúfoltság is gátolja a munkát, míg ha rend van a műhelyben, ha jól szervezzük az anyagmozgatást, a munka is jobban halad, és a balesetek is inkább elkerülhetők.

★

A kovácsüzemek fejlesztésében bekövetkezett elmaradásunk nagy. Ha pótoljuk ezt a mulasztásunkat, és biztosítjuk gépgyártásunk zavartalan ellátását jóminőségű, mérethű és olcsó kovácsolt termékekkel, egész gépiparunk fejlesztését elősegítjük.

Szőczei Sándor

Kovácstechnológiánk fejlesztése az önköltségcsökkentés szolgálatában

Sok igazság van abban a mondásban, hogy a gépek sorsa a kemencék mellett dől el. Valóban nehéz túlbecsülni a melegüzemek jelentőségét, akár a gépgyártás mennyiségi vagy minőségi fejlesztésére, akár az önköltségi színvonal nagyságára való hatásukat tekintjük. A melegüzemek kapacitása döntő a gépgyártás teljesítőképessége szempontjából. A felhasználható szerkezeti anyagok (hengerelt termékek, öntvények, kovácsdarabok) minősége és választéka kihat a gépek szerkezeti kivitelére; jobb, nagyobb szilárdságú anyagok felhasználásával csökkenthető a gépek teljesítményegységre eső súlya. Minél inkább megközelíti a melegüzemből kikerülő darab a belőle készülő alkatrész méreteit, annál kevesebb hulladékot kell a nyers munkadarabról drága forgácsolási eljárással

eltávolítani. A gyártott gépek önköltségét, teljesítőképességét, tartósságát egyaránt döntően befolyásolják a felhasznált anyagok jó vagy rossz tulajdonságai. Az előttünk álló időszakban a gépgyártásban dolgozóknak talán legfontosabb feladata a gépgyártás termékeinek korszerűsítése, minőségük javítása és az önköltség csökkentése. Egyik feladatot sem lehet megoldani a melegüzemek munkájának megjavítása nélkül.

Mindez különösen igaz a *kovácsüzemek* tekintetében.

★

Gépgyártásunk a felszabadulás óta, s különösen az első ötéves tervidőszakban rohamléptekkel fejlődött. A gépgyártás egyes technológiai ágainak fejlődése azonban nagyon aránytalan volt. Egyoldalúan a hidegmegmunkálást (esztergálást, marást, gyalulást stb.) fejlesztettük; a melegalakítás — különösen a kovácsipar — háttérbe szorult, fejlődése megrekedt. Pedig fejlett kovácsipar nélkül nincs korszerű gépgyártás. Sokan azt hiszik, hogy a kovácsolás csak a megkívánt *forma kialakításának módjában* különbözik a forgácsolástól: a kovács képlékeny állapotban formálja az anyagot, a forgácsoló pedig hideg állapotban távolítja el a felesleget. Ez nincs így; kovácsoláskor nemcsak az anyag külső formáját alakítjuk át, hanem belső szerkezetét is.

A helyes kovácsolással készült darab szemcseszerkezete finomabb, a szálak iránya mindenütt követi a darab alakját. Az anyag belső szerkezetének ez az átalakulása nagyon előnyösen változtatja meg a kovácsdarab tulajdonságait, nő a szilárdsága és a szívóssága, s ezért sokkal nagyobb igénybevételt bír el. A szemcseszerkezet elsősorban a külső felülethez közeli rétegekben rendeződik, mert itt érvényesül leginkább a kovácsolás anyagátalakító hatása. Készreforgácsoláskor — ha a ráhagyás nem túlságosan nagy — ennek az értékes külső rétegnek csak kis részét kell eltávolítani, s így kedvező tulajdonságokkal bíró, jóminőségű darabot nyerünk. A kevésbé finom szemcsejű hengerelt bugából forgácsolt darabban a szálakba rendeződött szemcsék iránya nem követi az alkatrész alakját, a hengerelt szálak nagyrészt el vannak vágva, s az értékes külső réteg jelentékeny részét le kell forgácsolni. Az anyag megmaradt középső része pedig köztudomásúan a leggyengébb minőségű. A bugából forgácsolt alkatrészek minősége ezért rendszerint messze elmarad a kovácsolt alkatrészekétől, s a felhasznált fém nagy része forgácsolási hulladékként hagyja el a gyárat. Az ily módon készült, sok forgácsolást igénylő alkatrész önköltsége készre munkált állapotban többnyire nagyobb, mint a korszerű kovácstechnológiával kialakított, kiváló minőségű alkatrészé.

Részben a kovácsipar fejlesztésének elhanyagolásával magyarázhatók az időnkénti hengerelt termék ellátási zavarok is. Az egyre fejlődő gépgyártás forgácsoló üzemeinek mind több nyers hengerelt bugára és (az elavult géppark és technológia miatt nagy ráhagyásokkal készült) kovácsdarabra volt szükségük. Ez túlzott erőfeszítésekre kényszerítette az acéltermelő üzemeket, a hengerműveket és a kovácsipart is. Sovány vigasz, hogy az elforgácsolt hulladékba kerülő anyag egy részéből a beolvasztás után újra acél lesz; a forgács értéke a bugáénak alig egyötöde, s nagy része a tárolás alatt rozsda lesz, vagy a beolvasztáskor ég el.

Ma már minden szakemberünk tisztán látja, hogy a gépgyártás fejlesztéséhez a hidegforgácsoló részlegekkel együtt a kovácsüzemeket is fejleszteni kell. Ha a fejlesztés kezdettől fogva arányosan történik, ma korszerű kovács-gépekkel, gazdaságos technológiával, selejtmentesen készült, olcsó és kiváló minőségű alkatrészekből építhetnénk gépeinket, s kisebb forgácsológép-parkkal, s jelentősen kevesebb nyersanyagból többet termelhetnénk.

Kovácsiparunk helyzete

Kovácsüzemeink gépparkja néhány egységtől eltekintve elavult. A három- és ötéves terv alatt felújítás

nem történt. Korszerű új gépegységek alig kerültek az üzemekbe. A kovácsipar a rejtett tartalékok feltárásával (végeredményben a gépek fokozott kihasználásával) igyekezett kielégíteni az egyre növekvő igényeket, s ez a meglevő géppark és a minőség további romlását idézte elő.

Nagy kárt okozott a kovácsiparnak, hogy a hengerművek nem a szükséges választékban szállítottak. A termelékeny süllyesztékes kovácsoláshoz kisebb szelvény-méretű bugák kellenek. (A süllyesztékes kovácsolás az anyag szabad folyását határoló süllyeszték üregekben ütéssel vagy nyomással való meleg alakítás. Mivel a kész darab végleges alakját legtöbbször nem lehet egyszerre, egy üregben kialakítani, az előalakot szabadon alakító kovácsolással kell megadni. A szabadalakító kovácsolás a kalapács vagy sajtó alatt, zárt szerszám nélkül, ütéssel vagy nyomással, kézi vagy gépi irányítással végzett meleg alakítás. A süllyesztékes kovácsolás előnye a szabadalakító kovácsolással szemben a sokkal nagyobb méretpontosság és a nagyobb termelékenység.) A kisebb szelvényméretű bugák hengerlésére — egy tonnára számítva — több kapacitást és munkát kell fordítani, mint a nagyobb méretekére. Ezért a hengerművek — hogy könnyebben tudják teljesíteni tonnában megállapított tervüket — jelentősen csökkentették, sőt majdnem megszüntették a kis szelvényméretű bugák gyártását. Kovácsüzemeink termelékenysége nagyon csökkent amiatt, hogy a süllyesztékes kovácsdarabok előzetes megmunkálására szolgáló szabadalakító kalapácsoknak nagyrészt a kelleténél jóval nagyobb méretű bugák átkovácsolását és nyújtását (tehát a kovácsoláshoz szükséges *nyersanyag* gyártását) kell végezniük. A süllyesztékes gépegységek így nem kaptak elég előkészített darabot, csökkent a termelékenységük, a kovácsdarabok önköltsége pedig meredeken emelkedett, hiszen a hengerlés helyett kovácsolással nyújtott nyersanyagot csaknem tízszeres bér és rezsi terhelte.

A tonna-tervezés és az ilyen tervek alapján történő premizálás helytelen irányban ösztönözte a kovácsüzemeket is. Az üzemek — tekintet nélkül a szükségletekre — mindenekelőtt az előírt számú tonna gyártására törekedtek. De a terv teljesítését nemcsak a választéknak a könnyebben gyártható, kevéssé munkaigényes darabok felé való eltolódása segítette elő, hanem az is, ha a kelleténél nagyobb ráhagyással, nehezebb darabokat gyártottak. Mindennek következtében természetesen nőttek a nyersanyagigények, az egyre inkább túlterhelt acélművek még kevesebbet törődtek a minőséggel, s az egyre több hibás felületű alapanyag miatt most már kényszerűségből tovább növekedtek a kovácsolási ráhagyások.

A mennyiségi eredményeket hajszolva a kovácsüzemek keveset törődtek az önköltség alakulásával. A túlzott ráhagyások és az átkovácsolás miatt felmerült többletköltségeken kívül különösen a rezsiköltségek nőttek.

Kovácsiparunkat hosszú időn át a leírt állapotok jellemezték. A legutóbbi két évben mutatkozott némi javulás, mert az iparvezetés felismerve a hibákat, több intézkedést tett azok kiküszöbölésére. Így például egy év óta már nem tonnában, hanem forint értékben mérjük a terv teljesítését, s az új prémiumszabályzat az önköltség alakulásában is érdekeltté teszi a vállalatokat. Egy utasítás arról rendelkezett, hogy a kovácsdarabokat (és az öntvényeket is) csak a műszakilag indokolt („mértékadó") súlyban szabad elszámolni, s így a túlzott ráhagyások már nem segítik elő a tervteljesítést. De az eddig megtett intézkedések még nem elegendők. A túlzott ráhagyások csökkentéséhez mindenekelőtt jó minőségű, tiszta felületű, kellő gonddal kikészített alapanyagot kell biztosítani.

A technológia fejlesztéséhez okvetlenül korszerűsíteni kell a kovácsüzemeket, bár ezen a téren még mostani gépeinkkel is tehetünk egyet s mást, különösen, ha az anyagellátást megjavítjuk. A forintban való tervezést is tovább kell fejleszteni; ez jobb ugyan a réginél, de még így is elő-

nyösebb a kovácsüzemeknek a kevésbé munkaigényes darabok gyártása. (Az árak ugyanis nem arányosak a munkaigénnyel.)

A kovácsüzemek munkájának javításával és önköltségük csökkentésével kapcsolatos teendőket öt csoportra oszthatjuk: 1. a nyersanyagellátás javítása; 2. jó irányban ösztönző tervezési és premizálási módszerek alkalmazása; 3. a technológia javítása a jelenlegi adottságokkal; 4. a géppark felfrissítése; 5. a munkaerőproblémák megoldása a kovácsüzemi dolgozók munkakörülményeinek megjavításával s a kovácsüzemi bérek rendezésével.

Anyagellátás

A kovácsdarabok önköltségcsökkentésének alapvető feltétele a jó minőségű és megfelelő méretű kiinduló nyersanyag. Ma a kovácsüzemi termelésnek helyenként 30—40, sőt 60 százaléka válik hulladékká, akár mint fekete vagy visszaháramló fehér selejt, akár mint a túlzott ráhagyások miatti forgácsolási hulladék. Ez roppant anyagpazarlás, és nagyobbrészt a rossz minőségű kohászati alapanyagra vezethető vissza. Adjon a kohászat inkább kevesebb, de válogatott hulladékkal berakott, tökéletesen kohósított, kellő gonddal öntött és hengerelt, hibátlan felületű és kifogástalan minőségű nyersanyagot. Az ilyen nyersanyag mind a szabadalakító, mind a süllyesztékes kovácsolásban kisebb ráhagyásokat és selejtmentes gyártást tenne lehetővé.

A jó minőségű és kellő méretű nyersanyagellátás nemcsak a hulladék és a selejt csökkentése révén javítaná az önköltséget, de azáltal is, hogy csökkenne a berendezések improduktív terhelése, és a munka üteme nyugodtabbá, szervezettebbé válhatna.

Tervezés

Meg kellene végre találni a módját a kovácsüzemek jobb, ösztönzőbb tervezésének. A korábbi tonnatervezés kártékony hatása jól ismert; bebizonyítottan egyik okozója volt az önköltség növekedésének. Most forintértékben mérjük a kovácsüzemek munkáját, de ez sem változtat lényegesen azon, hogy a választéki összetételtől függően nagyon eltérő munkamennyiség szükséges ugyanolyan értékű kovácstermék gyártásához; így a kovácsüzemek még most is lehetőleg kerülik a munkaigényesebb gyártmányok gyártását. Nem a tonna- vagy forint-terv teljesítésére, hanem a felhasználó gépgyárak szükségletének maradéktalan kielégítésére kell ösztönöznünk a kovácsüzemeket — a tervezéssel is. A gépgyáraknak nem tonnára vagy forintra, hanem a szükségletnek megfelelő összetételű és határidőre szállított, jó minőségű, minimális ráhagyással készített kovácsdarabokra van szükségük. A kovácsolt alkatrészek tervszerűtlen beérkezése ugyanis nagyon zavarja a gépgyárak munkáját (például az autógyártásban egyetlen alkatrész hiánya megbéníthatja a szerelést), s egyik fő oka a minőségrontó és költséges hóvégi rohammunkának. A gépgyárakban meg kellene teremteni a kovácsolt termékek szükséges tartalékát (előretartást) is, hogy az előre nem látott zavarok, egyes darabok késése vagy kiesése fennakadást ne okozhasson a sorozatgyártásban.

A kovácstermékeket felhasználó üzemek jó ellátásán kívül fokozottan érdekeltté kell tenni a kovácsüzemeket a gazdaságos munkában is. A gazdasági mutatószámok javulásában nemcsak a vezetőket, hanem a munkásokat is közvetlenül érdekeltté kell tenni. Például a fajlagos hőfelhasználás a vezetőkön kívül főleg a kemencekezelők jó vagy rossz munkájától függ. Ezért hasznos lenne a fajlagos hőfelhasználás mutatóitól függően prémiumban részesíteni a kemencekezelőket is.

Egyszerű és hatásos módszerekkel kellene érdekeltté tenni az üzemeket a rezsianyag-fogyasztás csökkentésében, a szabványokban előírtnál kisebb ráhagyásokban, selejtmentes gyártásban stb.

Gazdaságos technológia a meglevő gépparkkal

Bármennyire kívánatos a kovácsipar jelenlegi leromlott gépparkjának korszerűsítése, ez nyilvánvalóan nem mehet egyik napról a másikra. De a kovácsipar az átmeneti időben is sokat javíthat a technológián és érhet el eredményeket az önköltség csökkentésében, különösen, ha az anyagellátás megjavul. Beruházások nélkül is jelentősen csökkenthető az önköltség, ha művelet- és gyártástervezőink gondos mérlegeléssel az egyes munkadarabokhoz alkalmazható leggazdaságosabb gyártástechnológiát választják ki. Elsősorban a süllyesztékes kovácsolás önköltségét lehet helyes technológiával csökkenteni — még avult berendezés esetén is.

A kovácsgyártmányok termelésében alkalmazandó leggazdaságosabb technológia kiválasztásakor sok körülményt kell mérlegelni. Számításaink akkor helyesek, ha a különböző technológiai változatok költséghatásait egészen a megmunkált, szerelésre kész darabig levezetjük. A számításokban vizsgált darab sorozatgyártásának és a rendelkezésre álló gépparknak ismeretében alkalmazható technológiák hatására kialakuló önköltséget kell összehasonlítani.

A termelés tömegszerűsége tekintetében megkülönböztetünk egyedi és kissorozat gyártást (50 db-ig), középsorozat gyártást (50-től 500 db-ig), nagysorozat gyártást (500-tól 5000 db-ig) és tömeggyártást (5000 darabon felül). A kissorozat gyártásban a szabadalakító kovácsolás, a rátét- vagy alátét-szerszámok alkalmazása és az egyszerűbb, együregű süllyesztékpárokban való kovácsolás gazdaságos. Az eddiginél nagyobb mértékben kell alkalmazni a rátét szerszámokkal való kovácsolást. A drágább kivitelű süllyesztékpárok költségeit kis és nem ismétlődő darabszám esetén az elérhető anyag és forgácsolási megtakarítás nem ellensúlyozza. De kissorozathoz is kifizetődik a süllyesztékpárba való kovácsolás, ha egész egyszerű, olcsó szerszámpárral számottevő anyag és megmunkálási költség takarítható meg. Bonyolultabb, drágább szerszámok alkalmazása is indokolt lehet, ha a sorozatok ismétlődnek, s ezáltal az egy darabra eső szerszámköltség csökken.

Hazai kovácsüzemeinkben a középsorozat gyártása a leggyakoribb. Ilyenkor többnyire az osztott süllyesztékpárral való együregű technológiát alkalmazzuk. A kovácsdarabok végleges alakját nem mindig lehet egyszerre, rögtön a süllyesztékbe való kovácsolással megadni, összetettebb darabnál előbb szabadalakító előkovácsolást kell alkalmazni. Ennek a technológiának nagy hátránya a többszöri újramelegítés szükségessége. Ez nemcsak többlethőenergia felhasználását teszi szükségessé, de a reveképződés is többszörös. A reve egyrészt anyagveszteség, másrészt az alakos darabról nem lehet tökéletesen eltávolítani a revét, s ez nagyon koptatja a süllyesztéket. Ezért a szerszámtartósság fokozása és a hőenergia megtakarítása végett el kell terjeszteni a süllyesztékbe veréssel szinkronizált előkovácsolást; ez azt jelenti, hogy a süllyesztékes gépegység termelékenységének megfelelő számú előkovácsoló egységgel folytatjuk a gyártást; így elérhető, hogy előkovácsolás után még félig meleg darabok kerüljenek a süllyesztékes gép izzító kemencéjébe. Az elérhető hőmegtakarítás kg-onként 800—1000 kalória, s a revésedés is sokkal kisebb. Az eljárás tehát fokozza a süllyesztékes gép termelékenységét, csökkenti a hőenergia felhasználását, s a kevésbé revés felületű darabok kevésbé koptatják a süllyesztéket, így azok tovább tartanak.

Nagysorozat gyártásánál az egy süllyesztéktömbben elhelyezett több üregben való kovácsolás technológiája gazdaságos. A több üreges kovácsoláskor az előalakítás műveletét és a végleges forma kialakítását egyaránt egy süllyesztéktömbben elhelyezett több üregben végzik az előzetes szabadalakító kovácsolás kiküszöbölésével. Előnye a további hőmegtakarításon kívül az, hogy az első üregben végzett kovácsolás után a munkadarabon alig van reve (a kovács-

darab felületén képződő vasoxid réteg), s a szerszám élettartama tovább fokozható. Termelékenyebb és gazdaságosabb az együregű technológiánál, s ez a kovácsolási eljárás elsőrangú szövetszerkezetet biztosít. Hátránya, hogy a gép igénybevétele nem központos, a többüreges süllyesztékpár drága, és kovácsolásához különösen szakképzett személyzet szükséges.

A sorozatnagyságon kívül a darab alakjától és méretétől is függ, hogy milyen technológiai eljárással, illetve melyik gépen gyártható a leggazdaságosabban.

Nem lehet gazdaságos a gyártás, ha a darab a gép nagyságához képest túlságosan kicsi, vagy túlságosan nagy, mert egyik esetben sem lehet jól kihasználni a gép teljesítőképességét, s a hő- és szerszámfogyasztás is aránytalanul megnő.

A kovácsdarabok önköltségalakulását üzemeink — a technológia megjavításán kívül — a gondos, szakszerű munkával is befolyásolhatják.

A kovácsdarabok önköltsége nagyban függ a süllyesztékek élettartamától. Ahhoz azonban, hogy a szerszám sokáig tartson, nemcsak az kell, hogy nemes szerszámacélból gondosan gyártsák és edzzék, hanem az is, hogy a használatban kíméljék. Nálunk (első átszabályozásig) általában 500—2000 db-ot tudunk kovácsolni egy süllyesztékkel; a Szovjetunióban és más fejlett ipari országokban ez a szám 2500 és 15 000 közt mozog, sőt helyenként eléri a 30 000 db-ot is. Ezeket a kimagasló eredményeket nemcsak kiváló minőségű süllyesztékanyag felhasználásával és szakszerű hőkezeléssel érik el; a szerszámok hosszú élettartamához több nálunk is érvényesíthető üzemi rendszabály maradéktalan betartása is hozzájárul.

Mint már említettem, a süllyeszték tartósságát nagyon befolyásolja a darab revésedése vagy revementessége, mert az anyag és a süllvesztékfal közé szorult reve csúszáskor rendkívül koptatja a süllyesztéket. Ezért a kovácsdarabot előzetesen, „revétleníteni" kell. A revétlenítés történhetik vízbemártással, kemény tárgyhoz való ütögetéssel, drótkeféléssel, esetleg beépített kaparókhoz való dörzsöléssel. Ügyelni kell a helyes melegítésre is, mert rosszul szabályozott láng alkalmazása esetén a reve rásül a darabra és nem távolítható el.

A reve eltávolítása tehát a kovácsmunka nagyon fontos művelete, amelynek a látszólagos „termelékenységnövelést" célzó elhanyagolása az önköltség ugrásszerű növelésével bosszulja meg magát.

De a reve *eltávolításánál* jobb módszer a reveképződés *megakadályozása.* Jelenleg kétféle revementes hevítési móddal folynak kísérletek.

Egyik módszer a védőgázban való hevítés. Külföldön különösen a Lithium-gőzben való hevítés terjed. Lithium-gőzben hevítve teljesen revementes izzó darabot kapunk, s a darab felületén képződött Lithium-oxid hártya az első kovácsolás után a másodlagos reveképződéstől is védi a darabot. Az így kovácsolt darabokat tehát nem kell utólag (pácolással vagy sörétszórással) tisztítani. Az eljárás költsége a kész kovácstermék egy tonnájára számítva mindössze 20—30 forint, ami az égési veszteség csökkenéséből s a tartósabb süllveszték eredményezte megtakarításból bőven megtérül.

A másik módszer a kétkamrás kemencék alkalmazása. A kísérletek folyamán ezzel az eljárással sikerült a revésedést az eddiginek ötödére, sőt tizedére csökkenteni. A módszer hátránya, hogy az ilyen kemencék a mostaniaknál jóval nagyobb helyet foglalnak el, s kovácsüzemeink nagyon szűken vannak hely dolgában.

A süllyesztékek tartósságát az is befolyásolja, hogy mekkora sorozatot gyártanak egyszerre a szerszámpárral. A gyakori csere, lehűtés, újramelegítés, be- és kiszerelés rontja a gépek kihasználását, növeli a selejtet (minden alkalommal próbadarabok kellenek), annak a veszélye is nő, hogy a szerszámban repedések keletkeznek. Ezért a kovácsüzemi operatív tervek (gyártási programok) készítésekor arra kell törekedni, hogy ha a kiseb darabszám nem gazdaságos —

egyszerre nagyobb, negyedévi, esetleg félévi szükségletnek megfelelő mennyiséget gyártassunk.

Sok többletköltséget okoz az is, hogy a kovácsüzemi kemencék nem használják ki kellően a hőt, s a hasznosítható hőmennyiség nagy része a kéménybe távozik. A kemenceméretek helyes megállapításával, hővisszanyerők építésével, a kemencék célszerű elhelyezésével és üzemük korszerűsítésével sok felesleges hőveszteséget elkerülhetünk. A rosszul méretezett és a kovácsgépektől távolra telepített kemencék rontják a termelékenységet és növelik az önköltséget.

Láttuk, hogy a korszerű technológia gazdaságos alkalmazásában milyen nagy szerepe van a sorozatnagyságnak. A sorozatnagyság növelésének fontos eszköze a kovácsüzemek szakosítása. A kovácsolási feladatokat úgy kell szétosztani, hogy lehetőleg mindegyik kovácsüzem adottságainak leginkább megfelelő munkát végezhessen, s az azonos és hasonló darabok termelése lehetőleg egy helyen összpontosuljon.

A legjobban felszerelt, legkorszerűbb technológiát alkalmazó kovácsüzemeknek kell adni a legnagyobb sorozatokat, mert a modern kovácstechnológia így a leghatékonyabb. A kisebb sorozatú, kevésbé termelékenyen gyártható darabokat — méltányos termelési terv előírásával — a rosszabbul felszerelt műhelyek profiljába kell átadni. Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy elsősorban a nagy sorozatok önköltségét kell csökkenteni.

A kovácsoló géppark korszerűsítése

Az elkövetkező években okvetlenül meg kell valósítani a kovácsipari géppark fokozatos felfrissítését korszerű, új gépegységekkel. A fejlesztés lehetőségeit ezúttal csak röviden érintem; a Kohászati Lapok 1955. szeptemberi számában „Korszerű süllyesztékes gépeket kovácsüzemeinkbe" címmel bővebben ismertettem ezt a kérdést.

A kovácsüzemeink korszerűsítéséhez beszerzendő új gépek típusainak megválasztásakor három fő szempontot kell mérlegelnünk: 1. nagy termelékenységű és korszerű technológiákra legyen alkalmas; 2. gazdaságosan lehessen üzemeltetni; 3. hazai gépgyárainkban el tudjuk készíteni.

Az üzemeltetés gazdaságosságára az utóbbi években mindenütt fokozottan törekednek. Emiatt a korábban használt alacsony hatásfokú gőz-lég kalapácsokat mindenütt a tízszerhússzor jobb hatásfokú, gyorsjáratú ejtőkalapácsokkal cserélik fel. A jobb hatásfok az önköltség csökkentésének fontos tényezője, s az utóbbi években elmulasztott gépbeszerzéseknek megvan az az „előnyük", hogy most már gőz- és légkalapácsok helyett a jobb hatásfokú mechanikus kalapácsokkal szerelhetjük fel kovácsiparunkat. (A mechanikus kalapács: elektro-motorral vagy áttétellel meghajtott kalapács, amelynek működtetése általában nem igényel gőzt vagy préslevegőt. Sokszorta jobb hatásfoka miatt előnyösebb, mint a gőzzel vagy a préslevegővel meghajtott kalapács.) Az új mechanikus kalapácsoknak nagy az ütésszámuk és jól vezérelhetők, így alkalmasak a korszerű több üreges technológia alkalmazására.

A hazai gyártási lehetőségeket vizsgálva a Dimávag gépgyár egyaránt alkalmas a motoros, a mechanikus és az ellenütős kalapácsok, valamint a vízszintes kovácsoló gépek gyártására. (Az ellenütős (mozgótőkés) kalapács olyan kovácsoló gép, amelynél az alsó tőke az ütés pillanatában felfelé mozog, s ezáltal a mozgó tömegek teljes kinetikai energiája a kovácsdarab alakítására fordítható.) A 6000 és 13 000 méterkilogrammos ellenütős kalapácsokból a Dimávag már jelentős exportot is lebonyolított. A kifejlesztendő új, korszerű mechanikus kalapácsokból — a hazai szükségletek elsősorban történő kielégítése után — ugyancsak számottevő export várható. A kovácsipari gépek iránt ugyanis világszerte nagy az érdeklődés.

A felsorolt gépfajták a hazai szükségletet nagyrészt fedezik. Egyes ku-

lönleges kovácsológépeket (elektromechanikus duzzasztógépek, Maxi- és könyökemeltyűs sajtók stb.) importból kell majd beszerezni, mert ezek hazai gyártása nem volna gazdaságos.

A kovácsüzemek munkaerőproblémái

Mint minden iparágban, a kovácsiparban is elsőrendű fontosságú a kellő számú és szakképzettségű munkaerő biztosítása. Ma a kovácsüzemekben munkaerőhiány van, s emiatt több gépegység teljesítőképességét nem tudjuk kellően kihasználni. Az is előfordul, hogy a munkaerőhiány miatt csökkentjük a kovácsbrigádok létszámát. Ez a termelékenység és az önköltség szempontjából egyaránt hátrányos megoldás. A kisebb létszámú brigádban egy-egy kovács többféle részműveletet kénytelen végezni, ami feleslegesen fárasztja a dolgozókat, s csökkenti a teljesítményt. A gépek üzemeltetési és a kemencék járatási költségei kevesebb termékre oszlanak el, s így a termékegységre jutó költségek nőnek.

A munkaerőhiány fő oka, hogy a nehéz és egészségtelen körülmények közt végzett kovácsmunkáról a dolgozók más iparágakba vándorolnak. A további munkaerő-elvándorlás megakadályozására és a szükséges létszámú új dolgozó bevonására kohászati bérezést kellene bevezetni a kovácsüzemekben. A korszerűsítés keretében szellőző- és más munkavédelmi berendezésekkel meg kell javítani a kovácsműhelyek munkakörülményeit.

Az is enyhítené munkaerő-gondjainkat, ha a berendezések célszerű elhelyezésével rövidítenénk a belső szállítási utakat, s kisgépesítéssel (görgők, csúszópályák, targoncák, csigasorok stb.) mechanizálnánk a szállítást.

Végül megemlítem az 1952—53-ban itt járt S. Pavlov, ZISZ autógyári kovácsüzemi főmérnök javaslatát. Szerinte kisebb létszámmal is jobban kihasználhatnánk gépeinket, ha vegyes süllyesztékes kovácsüzemeink három helyett kétműszakos üzemben dolgoznának. Ezekben csak a szabadalakító egységeket kellene három műszakban járatni: a három műszak alatt előkészített anyagot a süllyesztékes géppark sűrített létszámmal, két műszakban nagyobb termelékenységgel dolgozhatná fel. A harmadik műszakban történne a gépek „futó" javítása, a szerszámok cseréje, az anyagelőkészítés és melegítés; a háromműszakos üzemben ezeket a mellékmunkákat a produktív idő alatt kell ellátni, s ez hátráltatja a folyamatos termelést.

A Szovjetunió süllyesztékes kovácsüzemeiben az említett módszer jól bevált. Általában kétműszakos üzem van. Gondosan ügyelnek, hogy a termelő csoportok munkáját semmi se zavarja, s azok megszakítás nélkül termelhessenek. A kemencéket a harmadik műszakban félgázzal melegen tartják, a szünet második részében pedig beraknak úgy, hogy az első műszak azonnal meleg anyaggal indulhat. A csekély hőenergia veszteség a két termelő műszak nagy termelékenysége folytán bőven megtérül.

★

Láttuk, milyen nagy jelentőségű a kovácsipar munkájának javítása az egész gépipar szempontjából. Kövessünk el mindent annak érdekében, hogy jobban megszervezzük és kifogástalan nyersanyaggal láthassuk el a kovácsüzemeket, tegyük lehetővé a korszerű technológiák alkalmazását. Az egészet összegezve: fejlesszük kovácsüzemeinket korszerű berendezésekkel ellátott élenjáró melegüzemekké.

Terény Aladár

A nemzetközi kereskedelem kérdéseinek új tankönyve

Nemzetközi kereskedelem. Írta: A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem külkereskedelmi tanszékének munkaközössége. (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 1955. 231 old.)

A szerzők a könyv megírásakor — mint azt az előszóban közlik — azt a célt tűzték maguk elé, hogy a kapitalizmus külkereskedelmével foglalkozó tankönyvet adjanak a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem külkereskedelmi szakos hallgatói kezébe. De — mint írják — figyelemmel voltak arra is, hogy könyvük továbbképzési lehetőséget biztosítson a külkereskedelem területén dolgozó szakembereknek. Mindkét szempontból hasznos és időszerű volt a könyv kiadása, mert Magyarországon ez idáig nem jelent meg a kapitalizmus külkereskedelmével, külkereskedelempolitikájával foglalkozó tudományos igényű, összefoglaló jellegű marxista mű.

A feladat nemcsak azért volt nagy, mert Magyarországon hasonló mű eddig nem jelent meg, hanem azért is, mert ennek az egyetemi tantárgynak a keretei meglehetősen körvonalazatlanok. Nem alakultak ki ugyanis megfelelő határvonalak a külkereskedelem technikája, a devizapolitika stb. és e tárgy közt. A szaktárgy anyaga természetesen kapcsolódik a politikai gazdaságtan, valamint a gazdaságtörténet anyagához is, ezért nehéz eldönteni, hogy az elméleti vagy történelmi kérdéseket mennyire mélyen kell tárgyalni, hogy a külkereskedelem elvi kérdéseihez kapcsolódó technikai kérdések milyen mértékig kerüljenek ismertetésre stb.

Amikor a könyvhöz megjegyzéseket kívánunk fűzni — úgy hisszük — helyesen járunk el, ha megvizsgáljuk, hogy a szerzők az általuk kitűzött célt mennyire közelítették meg. A könyv áttekintése során mérlegelnünk kell a tárgykörrel kapcsolatos, említett körülményeket, továbbá azt, hogy a szerzők a nemzetközi kereskedelem gyorsan változó jelenségeit, eseményeit lényegében csak 1953-ig vizsgálhatták, s így az azóta bekövetkezett változások tanulmányozásának eredményeit könyvük már nem tartalmazhatja.

A szerzők a kapitalizmus történeti fejlődési vonalán haladva az egyes fejlődési szakaszoknak megfelelően csoportosították a külkereskedelem legfontosabb törvényszerűségeit, a külkereskedelmi politikát. A könyv két fő részre oszlik. Az első rész a nemzetközi kereskedelem kialakulását és fejlődését tárgyalja a klaszszikus kapitalizmus korszakában, de a történelmi összefüggések alaposabb megértése céljából röviden összefoglalja a kapitalizmus előtti társadalmak nemzetközi kereskedelmét is. E rész II. és III. fejezetei megmutatják a külkereskedelem szerepét az eredeti felhalmozás folyamatában, tömören ismertetik a korai és a fejlett merkantilizmust, összefoglalják a fejlődő tőkés államhatalom protekcionista politikájáról a szabad kereskedelem rendszerére való áttérést szükségessé tevő okokat. Az első fő rész a klasszikus polgári közgazdaságtannak a szabad kereskedelemről és a nemzetközi munkamegosztásról val-

lott nézeteivel és e tanítások meggyőző bírálatával fejeződik be.

A könyv második, az elsőnél lényegesen bővebb fő része a modern kapitalizmus nemzetközi kereskedelmének legfontosabb kérdéseivel foglalkozik. A második fő részben három kérdéscsoport szerepel. Az I. és II. fejezet elemzi az imperializmus kialakulásának és a külkereskedelem fejlődésének összefüggéseit, az imperializmus kereskedelempolitikai eszközeinek alkalmazását (már elöljáróban meg kell mondanunk, hogy kevésbé elemzi az imperialista nemzetközi gazdasági kapcsolatok jellegét), áttekintést ad a kapitalizmus általános válsága idején bonyolódó külkereskedelem fő vonásairól, ennek során megvilágítja a piacok viszonylagos stabilitásának, a piacprobléma kiéleződésének kérdését, s szemlélteti a fő imperialista országok erőviszonyának eltolódását a külkereskedelemben. A következő kérdéscsoportot a III. és IV. fejezet foglalja össze; a szerzők itt az 1929—33-as gazdasági világválság külkereskedelmi megnyilvánulásait és hatását, valamint a második világháborút megelőző gazdasági ciklus nemzetközi kereskedelmét tárgyalják. Véleményünk szerint ez a könyv egyik legszemléltetőbb, legtanulságosabb része. Az utolsó három fejezet a tárgykör legismertebb és a gyakorlati külkereskedelmi munka szempontjából is nélkülözhetetlen elvi kérdéseit, a tőkés világpiac második világháború utáni fejlődését fejti ki, viszonylag sok konkrét példa tükrében. Hasznos kiegészítésül szolgál a könyvhöz csatolt Függelék, amely a nemzetközi gazdasági szervezetek és intézmények létrejöttének körülményeit, céljukat és működésüket ismerteti.

Amint a tartalmi tájékoztatóból kitűnik, a könyv — bár a szerzők nem törekedtek teljességre — a tárgykörre vonatkozó ismeretek széles körét tárja az olvasók elé, s hozzátehetjük, hogy az egyes törvényszerűségek, jelenségek feltárásának módja is elég sokoldalú, az összefüggések sokaságára hívja fel a figyelmet. Mindamellett hiányoljuk néhány fontosabb kérdés lényegének kifejtését, illetve bizonyos problémák bővebb elemzését. Például, mint már elöljáróban érintettük, nem elemzi a könyv — bár erre nézve kétségtelenül vannak bizonyos utalásai — a nemzetközi gazdasági kapcsolatok imperialista típusát, nem mutatja meg élesen a szabadversenyes kapitalizmus és a monopolkapitalizmus nemzetközi gazdasági kapcsolatainak gyökeres különbségét. A szerzők helyesen abból indulnak ki, hogy az imperializmusban a modern kapitalizmus gazdasági alaptörvénye határozza meg e kapcsolatok jellegét, de ennél tovább nem mennek, s nem elemzik fő vonásaikat, konkrét sajátosságaikat. Nem hangsúlyozzák eléggé e kapcsolatok egyik legfontosabb vonását, hogy itt egyrészt a hatalmas monopóliumok békés és nem békés kapcsolatairól van szó, másrészt, hogy e nemzetközi gazdasági kapcsolatok tipikus eleme az adós—hitelező viszony, s az árukivitel és -behozatal jórészt alá van rendelve ennek a viszonynak. E sajátosságok kiemelésének hiánya az olvasóknak nem teszi elég világossá azt a körülményt, hogy az imperializmusban az árukivitel fokozásának döntő eszköze a tőkekivitel.

Nem kap önálló helyet a tankönyvben a gyarmati és a függő országok külkereskedelmének problémája. Különösen hiányolható ez a második világháború utáni időszak tőkés külkereskedelmének tárgyalása közben, ahol a szerzők továbbra is csak a fő tőkésországok közti ellentétek, a nyersanyagforrásokért, az áru- és a tőkeelhelyezési piacokért folyó harc szempontjából ismertetik a gazdaságilag elmaradott országoknak a tőkés külkereskedelemben kialakult helyzetét. Pedig a gyarmati rendszer válságának időszakában ez a probléma nagyobb figyelmet érdemel, s az sem mellékes körülmény, hogy ezeknek az országoknak a külkereskedelmi politikában már nemcsak passzív szerepük van. Egyebek közt gondoljunk csak arra, hogy a különböző Commonwealth konferenciákon a gazdaságilag kevésbé fejlett országok állásfoglalásai többször befolyásolták az

angol kereskedelem- és devizapolitikát is.

A könyv az imperialista országok külkereskedelméről szólva helyesen állítja a középpontba az Egyesült Államok és Anglia külkereskedelmének és kereskedelempolitikájának vizsgálatát. Részletesen foglalkozik a többi jelentősebb kapitalista ország világkereskedelemben való részvételével is. De az olvasó a tankönyv alapján mégsem ismeri meg kellőképpen Németország és Japán szerepét a két világháború közt, s különösen a Német Szövetségi Köztársaság külkereskedelmének bizonyos piacokon és bizonyos árucsoportokban manapság betöltött fontos szerepét.

Adósok maradnak a szerzők a külkereskedelempolitikára vonatkozó legújabbkori polgári elméletek (például a keynesianizmus angol és amerikai ágazata, a svájci liberális irányzat, egyebek közt Röpke, továbbá az angol Butler és a nyugatnémet Erhard elterjedt nézetei) lényegének, formáinak feltárásával és olyan meggyőző cáfolatával, mint amilyennel a klasszikus polgári közgazdaságtan képviselőinek — Adam Smithnek és David Ricardónak, valamint a monopolkapitalizmus ismert védelmezőjének, Werner Sombartnak a külkereskedelmi nézeteit illetik. Pedig ez az igény jogos, mert ismeretes, hogy az egyetem hallgatói és a külkereskedelem gyakorlati szakemberei egyaránt kevéssé vannak felvértezve a nemzetközi gazdasági kapcsolatokra vonatkozó mai polgári elméletek ismeretével és marxista kritikájukkal.

A külkereskedelmi munkára való felkészülés szempontjából ugyancsak rendkívül hasznos lenne, ha a tankönyv megismertetné az olvasókat a konjunktúra alakulásának törvényszerűségeivel, különösen a ciklusok mozgásának és a ciklusokban az egyik fázisból a másik fázisba való átmenetnek törvényszerűségeivel, mert a tőkés külkereskedelempolitika konkrét célkitűzései, eszközei, s még inkább e kereskedelempolitika érvényesülése nagyon függ a konjunkturális helyzet alakulásától, a ciklus emelkedő vagy hanyatló irányzatától. Ezt a tényt jól szemlélteti a szerzőknek az 1929—1933. évi világgazdasági válság külkereskedelmére vonatkozó elemzése. Lényegesen tanulságosabb lenne „A tőkés világpiac konjunktúrája és az áringadozások" című alfejezet is, ha feltárná az áruforgalomnak az egyes ciklusokban való mozgását, az árak alakulását, s e változások kölcsönhatását a fő tőkésországok kereskedelempolitikai stratégiájával, illetve spekulatív taktikájával.

A továbbiakban a könyv néhány olyan fontosabb megállapítását és következtetését emeljük ki, amely véleményünk szerint kiegészítésre, illetőleg módosításra szorul. Első megjegyzésünk: a könyv különböző megállapításaiból az tűnik ki, hogy a szerzők az imperialista protekcionizmust szűken értelmezik. Erről a kérdésről a 46. oldalon így írnak: „A maximális profit biztosításának egyik fontos eszköze a monopolisták kezében a kereskedelempolitika: az imperialista protekcionizmus és a dumping, a monopolárak bevezetése, a nem egyenértékű csere rendszeresítése." Ugyanezen az oldalon megállapítják, hogy a monopóliumok elzárják belső piacaikat az olcsóbb külföldi áruk versenyétől, s kiemelik, hogy „ennek fő eszköze az imperialista protekcionizmus, a szuperprotekcionista vámok bevezetése". Az idézetekből az olvasó arra a következtetésre juthat, hogy az imperialista protekcionizmus nem egyéb, mint a szuperprotekcionista vámok bevezetése, mint az imperialista kereskedelempolitika egyik vagy akár fő eszköze. Valójában az imperialista protekcionizmus a monopóliumok nemzetközi gazdaságpolitikájának egész rendszere, amelynek lényege, hogy a monopólium monopolizálja a belső piacot és a külső piacok monopolizálására törekszik. Ez a gazdaságpolitika annak következtében alakul ki, hogy a szabadversenyes kapitalizmus átcsap a monopolkapitalizmusba. Ily módon az újtípusú protekcionizmusra való áttérés nem véletlenül és nem — mint ahogyan a szerzők a 40. oldalon írják — „párhuzamosan" megy végbe a belföldi piacok monopolizálásával, kartellek és trösztök

alakulásával, hanem ez a monopóliumok kialakulásának szükségszerű következménye.

A szerzők az imperialista protekcionizmus lényegéből kiindulva még határozottabban bírálhatnák az „új szabadkereskedelem" politikáját, s nem csupán a kapitalista országok ellentéteinek oldaláról bizonyíthatnák be annak a következtetésnek a helyességét, hogy a modern kapitalizmusban, de különösen az általános válság második szakaszának viszonyai közt egyetlen imperialista hatalom — bármilyen erős is — sem teremtheti meg a világpiaci monopóliumot.

A könyv e nagyon fontos következtetéssel összefüggésben sokat foglalkozik azzal, hogy az amerikai finánctőke új piacok erőszakos eszközökkel való meghódítására összpontosítja minden erejét. De az Egyesült Államok külkereskedelmének vizsgálata során nagyobb figyelmet kellene fordítani a monopóliumok szolgálatában álló államnak, illetve állami szerveknek (például a Commodity Credit Corporationnak, az Export-Import Banknak) a többi tőkés országhoz képest fokozottabb mértékű tényleges külkereskedelmi tevékenységére, jobban hangsúlyozni a belső piac monopolizálásának tényét (a nyílt törvényes eszközök ismertetésén kívül az adminisztratív protekcionista eszközök tükrében is), részletesebben elemezni kellene az import és az export összefüggését és azt az akadályt, amelyet a belső piac kényszerű elzárása gördít az amerikai árukivitel kiterjesztése elé. Az ilyenfajta tárgyalási módból az olvasó könnyebben megérthetné, hogy az áruexport útját a hitel, főképp a hatalmas monopóliumok, illetve a szolgálatukban álló állam által megszabott feltételek közt folyósított kölcsön és hitel egyengeti. A „Tőkeexport" című, viszonylag szerény alfejezet idevonatkozó megállapításai kissé ki vannak szakítva ezekből az összefüggésekből. Ma a hitel fontosabb eszköze az Egyesült Államok — s hozzátehetjük, más tőkés országok — kereskedelempolitikájának, mint például a könyvben visszatérően említett dömping. A hitel jelentőségének, az adós—hitelező viszonyának kellő értékelése azt igazolja, hogy a dömping — a mezőgazdasági cikkek egy részétől eltekintve — inkább másodlagos jelentőségű, s mint ismeretes, a fontosabb amerikai iparcikkek exportárai gyakran még a rendkívül drága belföldi monopoláraknál is nagyobbak.

Az utóbbi megállapítás főleg olyan árukra vonatkozik, amelyek külkereskedelmi forgalma nagymértékben monopolizált, s különösen a hosszúlejáratú hitel ellenében szállított, nagy befektetést igénylő gépekre és berendezésekre. A nagy exportárak érvényesítését azonban egyre inkább megakadályozza a verseny élesedése. Erre való tekintettel nem lehet egyértelműen elfogadni azt a könyv 129. oldalán kifejtett nézetet sem, hogy „... az imperialista hatalmak megtagadják az ipar fejlesztéséhez szükséges gépek és berendezések szállítását az elmaradott területekre." A gépipari monopóliumok, amelyek kapacitása a második világháború éveiben és a fegyverkezési hajsza során a legnagyobb mértékben felduzzadt, kíméletlen harcot vívnak a gyarmati és a függő országok felvevőpiacainak monopolizálásáért. Például Anglia és Nyugat-Németország 1954. évi egész kivitelének 37, illetve 41 százaléka a gépek, a berendezések és a járművek exportja, s gépipari exportjuknak már több mint harmadrésze nem Nyugat-Európa és nem az Egyesült Államok felé irányul.

Amint eddigi megjegyzéseinkből is kitűnik, a szerzők a tőkés országok külkereskedelmének legfontosabb sajátosságait, törvényszerűségeit igyekeztek feltárni; ez helyes, a tudományos igényű munkával szemben támasztott követelményeknek megfelelő törekvés. De sajnálatos, hogy a jellemző okok és jelenségek kiemelése esetenként a kérdések túlságos leegyszerűsítésével, néhol kissé egyoldalú következtetésekkel vegyült. Ez az összefüggések szélesebbkörű feltárásával elkerülhető lett volna. Így már a könyv első fő részében, a kapitalizmus előtti társadalmak külkereskedelme áruösszetételének ismertetése

során csupán a csere egyik oldalát, csak azt látjuk, hogy a rabszolgatartó államok, illetve a város-államok kereskedői milyen árukkal szolgálták ki az uralkodó osztályt. Ha pedig e kereskedelemben általában hiányoztak az ellenszolgáltatások, nem nehéz feltárni e kereskedelem nyílt rabló jellegét. A nemzetközi munkamegosztásnak az ipari kapitalizmusban végbement fejlődése tárgyalásakor a könyv megmutatja, hogy az egyes országokban a munkamegosztás a hazai termékek kivitele és a külföldi termékek behozatala révén miként válik a nemzetközi munkamegosztás részévé, de nem elemzi a külkereskedelemnek az országok belső munkamegosztására való visszahatását. A modern kapitalizmus egyes jelenségei, például a Lend and Lease-szerződések, a fegyverkezési verseny, az Európai Szén- és Acélközösség elemzése közben a szerzők arra az álláspontra helyezkednek, hogy itt *kizárólag* az Egyesült Államok monopóliumainak érdekéről van szó. Az amerikai monopóliumok elsőrendű érdekeltsége valóban vitathatatlan, de nem hagyható figyelmen kívül, hogy az ellentétek mellett bizonyos vonatkozásban és bizonyos időszakokban a különböző országok monopóliumainak érdekei egybe is eshetnek.

Mélyrehatóbb elemzésre int számos, egyébként tanulságos statisztikai anyag feldolgozása is. Példaképp utalunk a második világháború utáni tőkés mezőgazdasági forgalmat szemléltető grafikonokra (115. és 116. oldal), amelyekkel kapcsolatban nem történik említés, hogy időközben mennyivel nőtt az importőr országok termelése, s hogy a fogyasztás milyen része volt az import az összehasonlított években. Rövid időszakból kiragadott időpontokra vonatkozó adatok nem meggyőzőek, holott az oktatás legeredményesebb módszere a meggyőző tények bemutatása.

★

Az előbbiekben a könyv néhány tartalmi hiányosságával foglalkoztunk. De mivel tankönyvről van szó, nem közömbös, hogy megválaszoljuk azt a kérdést: mennyire alkalmas e könyv az oktatás céljaira. Cáfolhatatlan választ természetesen majd az egyetemi vizsgák eredménye, annak lemérése fog adni, hogy az egyetemi hallgatók és általában az olvasók milyen készséget szereztek e könyv útján a nemzetközi kereskedelem bonyolult kérdéseiben való eligazodásra. Véleményünk szerint a könyv — fogyatékosságai ellenére — alkalmas rá, hogy a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem külkereskedelmi szakán tankönyvül szolgáljon. Határozottan arra nevel, hogy a bonyolult formák és eszközök mögött keressük a mélyebben fekvő okokat, a jelenségek mozgató erőit. Mindamellett a nemzetközi kereskedelemmel foglalkozó, a politikai gazdaságtan ágazati részét képező tudománynak nagy feladata és lehetősége, hogy a külkereskedelem területén észlelt konkrét megnyilvánulási formákat és eszközöket minél teljesebben feltárja, annál is inkább, mert e tudományág művelése hazánkban éppen csak kibontakozóban van. Úgy gondoljuk, hogy a szerzők munkálkodásának ilyen irányú továbbfejlesztése hatékonyan hozzájárul a külkereskedelmi munkára való felkészüléshez és a külkereskedelmi munka kultúráltabbá tételéhez.

Hajós Endre—
Kovásznai Gyula

A lengyel közgazdasági lap legutóbbi számairól

Az Ekonomistának, a Lengyel Tudományos Akadémia negyedévi közgazdasági folyóiratának 1955. évi 2. száma közli *Wladyslaw Sadowski* „A beruházások és az állóalap bővített újratermelése a szocialista gazdaságban" című cikkét. A szerző az állóalapok gazdasági jellegének ismertetése után az állóalapok egyszerű újratermelésének két formájával: a teljes és a részleges felújítással, valamint az amortizációs alap felosztásával foglalkozik. Megállapítja, hogy a szocialista újratermelés során lehetővé válik az amortizációs alap meghatározott részének felhasználása az állóalapok bővített újratermelésének céljaira. A nagyrészt már amortizált állóalapok használati értéke, azaz termelési kapacitása gyakran egyáltalán nem, vagy pedig csak kevéssé tér el az eredeti színvonaltól, s így jelentős amortizációs összegek halmozódnak fel már olyan időpontban, amikor objektív megítélés szerint még nincs szükség az állóalapok természetbeni pótlására. Az állóalapok gyors növekedése folytán az új objektumok részaránya igen nagy, aminek következtében az amortizáció és a teljesen elhasználódott, a használatból kivont állóalapok fizikai pótlásához szükséges költségek összege közt nagy a különbözet. Ez a különbözet szintén a bővített újratermelés kiegészítő forrása lehet.

A cikkíró a továbbiakban megállapítja, hogy az állóalapok bővített újratermelésének folyamatában három, különböző gazdasági funkciókkal kapcsolatos szakaszt kell megkülönböztetni: 1. beruházási javak termelése, 2. az előállított beruházási javak elosztása a beruházók közt, 3. az állóalapok (állóeszközök) felhasználása. A beruházási javak termelését meg kell különböztetni a beruházástól, amelynek során a beruházási javak állóeszközökké válnak. A beruházás folyamata akkor ér véget, amikor megkezdődik az állóalap új objektumainak felhasználási folyamata. A beruházás tehát a társadalmi termék és a nemzeti jövedelem elosztási kategóriája, s az állóalapok bővített újratermelésének folyamatában láncszem a beruházási javak termelése és felhasználása közt. Az építőiparban — annak műszaki és gazdasági sajátosságai miatt — a beruházás és a termelés kapcsolata is sajátos jellegű, s a beruházás mint elosztási kategória nehezen határolható el.

A szerző Lengyelország konkrét példáján szemlélteti a beruházások szerepét a népgazdaságban, majd ismerteti az állóalapok bővített újratermelésének forrásait, s elemzi a felhalmozási alap tárgyi összetételét. Egyebek közt megállapítja, hogy bár Lengyelországban az idén csökkent a felhalmozás részaránya a nemzeti jövedelemben, a felhalmozás abszolút számokban nagyobb, mint a megelőző időszakban volt, s teljesen elegendő az állóalapok gyors ütemű növeléséhez, még a nehéziparban is. A következő ötéves tervben, a nehézipar fejlesztésének meggyorsítása következtében, a felhalmozás részaránya a nemzeti jövedelemben ismét nőni fog. Lengyelország 1950 és 1953 közt erőteljesen fejlesztette a társadalmi termelés I. osztálya számára

termelő, 1954-ben és 1955-ben pedig a társadalmi termelés II. osztálya számára termelő nehézipari ágakat, úgyhogy a nehézipar az ötéves terv megkezdésekor nemcsak nagyobb lesz, mint a jelenlegi tervidőszakban, hanem harmonikusabban fejlett is. Az ötéves tervben Lengyelország biztosítja a társadalmi termelés II. osztálya számára szükséges termelőeszközök és munkatárgyak megfelelő részarányát a nehézipar teljes termelésében. Ez, a mezőgazdaság kedvező fejlődésével együtt nemcsak a társadalmi termék növelését teszi lehetővé, hanem összetételének lényeges megjavítását is a fogyasztási cikkek javára. Ilyen körülmények közt a felhalmozás fokozása nem fogja fékezni a folyó fogyasztást. Ez lesz Lengyelországban a nehézipar gyorsított ütemű fejlesztése új időszakának sajátossága.

Ugyancsak az Ekonomista 1955. évi 2. számában jelent meg *Mieczyslaw Rakowski* cikke: „A gazdasági hatékonyság fokozásáért vívott harc és a népgazdasági arányok." A szerző megállapítja, hogy az iparágak közti és az iparágakon belüli fejlődési arányokra vonatkozó döntések sok esetben gazdasági szempontból nem eléggé megalapozottak. Túlságosan gyakori a törekvés minden iparág és az egyes iparágakban minden egyes üzem sablonos fejlesztésére, az arányok vagy a fejlődés irányvonalának radikális megváltoztatásától való óvakodás. Pedig ha az üzem, az iparág vagy több iparág keresztmetszetében fokozódik a gazdasági megoldások hatékonysága, ez nagyon hat a társadalmi termék növekedésére, a döntő fontosságú népgazdasági ágak fejlesztési arányaira, a beruházási költségek elosztására stb.

A szerző ezután a szén- és az energiatermelés példáján bemutatja a termelés extenzív és intenzív fejlesztése gazdasági hatékonyságának vizsgálatakor alkalmazott módszert. A két említett iparág közt a beruházások átcsoportosítása folytán lényegesen csökkent a szükséges munkaerőlétszám, emelkedtek a nettó termelés mutatói, noha népgazdasági szinten csökkentek a költségek. A példából kitűnik, mennyire fontos megtalálni a népgazdasági beruházások növelése nélkül az extenzív típusú beruházásokról az intenzív típusú beruházásokra való áttérés kétségtelenül sok, de nem mindig szembeötlő lehetőségét.

A szerző rámutat, hogy az intenzív beruházás hatékonyságának vizsgálatakor nem elég, ha csak az adott objektum költségeit tartjuk szem előtt: mérlegelni kell az intenzív beruházás hatását a társadalmi újratermelés egészére is.

Rendkívül fontos, hogy a gazdasági hatékonyság vizsgálatakor átlagos mutatók helyett a statisztikai csoportosítások módszerét alkalmazzák. Ez a módszer megkönnyíti a viszonylag leggyengébb láncszem megtalálását.

A gazdasági hatékonyság vizsgálatának egyik fontos területe a termékek, illetve szolgáltatások más, analóg termékekkel, illetve szolgáltatásokkal való helyettesítése. Itt elsősorban az összehasonlíthatóság biztosítására és az ésszerűbbnek vélt termék maximálisan hatékony felhasználására kell törekedni.

A szerző cikkének további részében megállapítja, hogy a nemzetközi munkamegosztás előnyei még nincsenek teljes mértékben kihasználva. Sok külkereskedelmi művelet nem felel meg a gazdaságosság követelményeinek. Az ötéves terv előkészítése alkalom arra, hogy a közgazdászok gazdasági szempontból megvizsgálják a kérdést, s úgy állapítsák meg a külkereskedelem tervét, hogy az minél gazdaságosabb legyen mind Lengyelország, mind kereskedelmi partnerei számára. A külkereskedelmi gazdaságosság megvizsgálásának viszonylag egyszerű módszerei vannak. Ezek a következők:

1. A termék világpiaci árának és belföldi termelése önköltségének összehasonlítása,

2. az exportra dolgozó munkás egyévi munkája ellenértékének kiszámítása,

3. a külkereskedelmi forgalomba kerülő termékekre jutó beruházási költségek kiszámítása,

4. a gépkivitel esetén 1 kg exportált fém ármutatójának kiszámítása.

Ryszard Manteuffel „A munkatermelékenység megállapításának problémája a mezőgazdaságban" című cikke szintén az Ekonomista 1955. évi 2. számában jelent meg. Az új szovjet politikai gazdaságtan tankönyv megfogalmazása szerint a munka termelékenységét a munkás által egy bizonyos időegység alatt gyártott termék mennyiségével, illetve az egy termékegységre fordított munkaidő mennyiségével mérik. A cikkíró a felvetett probléma tárgyalásakor e megfogalmazás első részéből indul ki, azaz a munkás által egy bizonyos időegység alatt elért termelés nagyságát veszi alapul. Vizsgálatainak alapja tehát a következő képlet: $Mt = \frac{T}{I}$, vagyis a munkatermelékenység az előállított termékmennyiség és a felhasznált idő hányadosa.

A cikkíró megállapítja, hogy ennek az egyszerű képletnek a gyakorlati alkalmazása során a mezőgazdaságban különféle kételyek vetődnek fel, s a képlet különbözőképpen értelmezhető és alkalmazható. A számláló ugyanis háromféleképpen fejezhető ki: globális termelés, nettó termelés és árutermelés formájában. A nevező lehet élőmunka, de holtmunka is. Ha holtmunka itt semmiképpen sem jöhet számításba, akkor felvetődik a kérdés: hol végződik a megelőző termelési folyamat s hol kezdődik a következő?

Ami a képlet számlálóját illeti, a kérdés egyszerű mindaddig, amíg a termelés egynemű, de nyomban bonyolulttá válik, mihelyt olyan különféle termékek termeléséről van szó, amelyek természetes egységekben kifejezve nem összegezhetők. A pénzben kifejezett termelési érték alkalmazása szintén nehézségekkel jár: megállapítása a termék értéke alapján vagy becsléssel történik. A mezőgazdaságban viszont vannak szabadpiaci, begyűjtési és szerződéses árak, az árak a mezőgazdaság valamennyi szektorában mások, s változik az egyes termékek árviszonya is.

Mindebből kitűnik, hogy az említett képlet alkalmazása esetén a munkatermelékenység számításakor — a termelés és a munkaráfordítás különböző értelmezése folytán — más és más az eredmény. Egész sor munkatermelékenységi mutató van tehát, közülük mindegyik másvalamit jelent, s különböző, pontosan körülhatárolt célokat szolgál. Ilyen mutatók például:

1. a teljes termelésnek és az élőmunkának az aránya,
2. a nettó termelésnek és a felhasznált élőmunka teljes mennyiségének aránya,
3. az árutermelésnek és meghatározott időszak munkáslétszámának aránya,
4. a teljes termelésnek és az egész munkaráfordításnak (élő- és holtmunka-ráfordításnak) az aránya.

A mezőgazdaságban jelenleg leginkább az első termelékenységi mutatót alkalmazzák. De ha népgazdasági viszonylatban kell kiszámítani a mezőgazdasági munka termelékenységét, vagy pedig összehasonlítani más népgazdasági ágak munkatermelékenységével, akkor az egy munkásra jutó árutermelés mutatója alkalmasabb. Ez a mutató nem sokban tér el a második mutatótól. Az utolsó mutatót a mezőgazdaságban még nem alkalmazzák.

A szerző az állami gazdaságokból vett példákkal szemlélteti a munkatermelékenységi mutató számítását, s ezzel igazolja, hogy a munkatermelékenység nem abszolút, hanem különbözőképpen meghatározható, értékelhető és kiszámítható.

A cikk befejező része javasolja az egyéni munka termelékenységi mutatójának alkalmazását a mezőgazdasági tervezésben; különösen a távlati tervek számára a mezőgazdaság munkaerőszükségletének felmérésekor.

Az Ekonomista 2. száma „A lenini közgazdaságtudományi tanításokról" címmel szerkesztőségi cikkben emlékezik meg Lenin születésének 85. évfordulójáról. A lap e száma közli *T. Kierczynski:* „A szocialista állam költségvetési elméletének egyes

kérdései", *I. Sachs:* „Megjegyzések Latin-Amerika gazdasági szerkezetének kérdéseihez" és *E. Lipinski:* „Stefan Garczynski — XVIII. századbeli lengyel közgazdász" című cikkét. *A tudományos élet krónikája* rovatban *C. Grabowski:* „Megjegyzések Lengyelország lakossága 1953. évi pénzbevételeinek és kiadásainak szerkezetéhez" címmel írt cikket. *M. Orlowski* beszámol a lengyel Közgazdaságtudományi Társaság 1954. évi munkájáról. A *Szemle* rovat könyvismertetéseket tartalmaz.

Wlodzimierz Brus „Az értéktörvény hatása a szocialista termelésre és a gazdasági ösztönzők problémája" című, az Ekonomista 1955. évi 3. számában megjelent cikke vitacikk. Brus megállapítja, hogy az értéktörvényt nem szabad önálló tényezőként kezelni, hanem a népgazdaság tervszerű fejlődésének törvénye által támaszott követelményeknek megfelelően a termelésre gyakorolt hatás eszközeként. S ebből a szempontból kell vizsgálni az értéktörvény érvényesülésével kapcsolatos gazdasági ösztönzők alkalmazásának hiányosságait is. Az áru használati értéke és értéke között keletkező ellentmondásokat nem az áru értékoldalának mellőzésével vagy az értéktörvénynek való behódolással kell megoldani, hanem olyan anyagi ösztönzőket kell teremteni, amelyek előmozdítják a tervezett mennyiségű és minőségű használati értékek gyártását és a társadalmi munka maximális megtakarítását.

Az értéktörvény termelésre gyakorolt hatásával kapcsolatos gazdasági ösztönzők kérdésével szorosan összefügg a gyártott termékek realizálásának kérdése. A realizálás folyamata során alkalmazott ellenőrzés lehetővé teszi annak megállapítását, vajon a termékre fordított munka teljes egészében társadalmilag szükséges munka-e. A pénzellenőrzés hathatós eszköz a választékterv, a minőségi terv megszegése ellen, a szállítások ütemes lebonyolításáért stb. vívott harcban. A pénz a termelés befolyásolásának nemcsak a fogyasztási cikk-realizálás folyamatában, hanem az állami vállalatok közti árukapcsolatok folyamatában, a termelőeszközök elosztásának szférájában is érvényesülő aktív eszköze.

A szerző megállapítja, hogy a realizálási folyamattal és a pénz aktív szerepével kapcsolatos ösztönzők rendszere a kívánttal ellentétes irányban hathat, ha nincs olyan mechanizmus, amely megfelel a rendszer lényegének, a gazdasági törvények követelményeinek. Ezért szorosabb kapcsolatot kell teremteni a termelési és a pénzügyi terv közt. Az a vállalat, amely teljesítette termelési tervét, de saját hibájából nem tudta realizálni termékeit, voltaképp elmaradt terve teljesítésében. Ilyen esetben az az ár, amelyen a terv teljesítést kiszámították, a megtermelt értékeknek (termelőeszközök termelése esetében a munkaráfordításnak) csak eszmei értékmérője. Ezért a tervezéskor és a tervteljesítés eredményeinek felmérésekor egyre nagyobb szerepet kell juttatni az árutermelés értékesítési áron kifejezett mutatójának, s fokozottabban mérlegelni kell a termelés realizálási fokát.

A szerző a vállalat és a dolgozók anyagi érdekeltségének kérdésével foglalkozva hangsúlyozza, hogy a gazdasági ösztönzőket nem egymástól különválasztva kell alkalmazni, hanem úgy, hogy megszűnjenek, vagy legalábbis a minimumra csökkenjenek a különböző ösztönzők közti „konfliktusok". Fokozni kell a dolgozók anyagi érdekeltségét a vállalat pénzügyi eredményeiben, ami arra ösztönözné a dolgozókat, hogy több figyelmet fordítsanak valamennyi mutatóra.

Az Ekonomista 1955. évi 3. számában jelent meg *Maksymilian Pohorille* „A termelőeszközök termelésének elsőbbségéről a fogyasztási cikkek termelésével szemben" című cikke is. A szerző bírálja Br. Mincnek és J. Pajestkának a termelőeszköz- és a fogyasztási cikktermelés növelésének ütemével foglalkozó vitacikkeit. (Ekonomista 1954. évi 1—2., ill. 3. száma.) Különösen Mincnek azt az állítását vitatja, hogy a ter-

melőerők fejlődésének mértékében olyan feltételek alakulnak ki, amelyek lehetővé teszik, hogy egyre gyakoribbak és hosszabbak legyenek azok az időszakok, amikor a fogyasztási cikkek termelésének növekedési üteme ugyanolyan, sőt gyorsabb, mint a termelőeszközök termeléséé. A szerző véleménye szerint már a kérdés felvetésének módja is téves. A helyes kérdés ugyanis a következő: milyennek kell lennie a termelőeszközök és a fogyasztási cikkek termelése közti aránynak ahhoz, hogy ez az arány megfeleljen a bővített szocialista újratermelés követelményeinek? Erre a kérdésre a válasz egyértelmű: a bővített szocialista újratermelés feltétele a termelőeszközök termelésének a fogyasztási cikkek termelésénél gyorsabb ütemű növekedése. Minc viszont a társadalmi termelés I. és II. osztálya közti arány vizsgálatakor nem a bővített szocialista újratermelés követelményeiből indul ki, hanem a társadalmi termék és a nemzeti jövedelem elosztásából.

A cikkíró megállapítja, hogy a szocialista termelés fejlődési üteme, a társadalmi termelés I. és II. osztálya közti konkrét arány különböző történelmi feltételektől függően és a termelőerők különböző fejlődési szakaszain természetesen különféle lehet. A népgazdaság fejlődése során átmenetileg bizonyos aránytalanságok keletkezhetnek, amelyek megszüntetése céljából meghatározott ideig egyes termelési ágak fejlődési ütemét meg kell gyorsítani, másokét pedig lassítani. Ez azonban semmiképpen sem változtat a termelőeszközök termelésének elsősorban való növeléséről szóló tételen.

Lengyelország 1954-ben és 1955-ben a B csoport javára módosította az A és B csoport közti arányt, a hatéves terv egész időtartama alatt azonban a nehézipar fejlesztésének üteme sokkal gyorsabb volt a könnyűiparénál. Az A és a B csoport termelése növekedési ütemének 1954. és 1955. évi arányai kivételesek, s az előző időszakban keletkezett aránytalanságok megszüntetésével függnek össze. A fogyasztási cikkek termelésének gyorsabb növelését a hatéves terv utolsó két évében éppen az tette lehetővé, hogy Lengyelország a megelőző tervidőszakokban erősen fejlesztette nehéziparát.

A szerző cikkének további részében rámutat, hogy az egy munkásra jutó termelőeszközök mennyisége a szocializmusban is a termelőerők színvonalát jellemző egyik mutató. A társadalom állandóan növekvő szükségleteinek maximális kielégítéséhez azonban a meglevő termelőeszközöknek még a leghatékonyabb kihasználása sem elegendő, hanem állandóan bővíteni kell a termelési apparátust, s rendszeresen korszerű és tökéletes gépekkel kell pótolni az elavult műszaki berendezéseket. Ez pedig csak akkor lehetséges, ha a termelőeszközök termelése gyorsabban nő, mint a fogyasztási cikkeké.

Az Ekonomista 3. számában *Wl. Boerner, K. Jezowski* és *M. Piasecka* a wroclawi vajdaság 10 éves gazdasági fejlődéséről írtak cikket. A Mezőgazdaságtani Intézetnek a pulawy-i járásban 1953-ban végzett vizsgálatai alapján *Z. Kozlowski* cikket írt „A parasztgazdaságok szolgáltatásai termelésük és gazdasági helyzetük tükrében" címmel. A lap közli *R. Gradowski* „A burzsoá-nagybirtokos Lengyelország szerepe és helye a világkapitalizmus rendszerében" és *K. Krzyczkowski* „Hugo Kollataj — a teoretikus és gazdaságpolitikus" című cikkét.

A *Konzultáció* rovatban *Myszkowska—Morecka* a munka szerinti elosztás törvényéről, *A tudományos élet krónikája* rovatban *J. Zawadzki* „A Német Demokratikus Köztársaság közgazdászainak elméleti konferenciájáról" és *St. Witkowski* a Társadalomtudományi Intézetnek a népi Lengyelország 10 éve alkalmából tartott tudományos üléseiről írt cikket. A *Szemle* rovat könyvismertetéseket tartalmaz.

Becht Katalin

SZAKIRODALMI TÁJÉKOZTATÓ

Magyar és idegen nyelvű gazdasági tárgyú könyvek

Az államháztartás számvitele. 2. köt. Írták Fábián Béla, Hollós László stb. Bp. 1955, Közgazdasági és Jogi Kiadó. 308 l.

Az erdőgazdaságok számvitelének szervezése ütemterv szerint. Bp. 1955, Közgazdasági és Jogi Kiadó. 176 l.

Avszenev, M.: Anglo—amerikanszkaja borba za neft' poszle vtoroj mirovoj vojnü. Moszkva, 1954, Goszpolitizdat. 136 l.

Beckwirth, B.: Marginal-cost, price-output control. A critical history and restatement of the theory. New York, 1955, Columbia Univ. Press. 291 l.

Boulding, K.: Economic analysis. 3. ed. New York, 1955, Harper. 925 l.

Bulganyin, N. A.: Az iparfejlesztés feladatairól. N. A. Bulganyin elvtársnak az SZKP K. B. 1955. július 4-i plénumán tartott beszámolója, továbbá az SZKP K. B.-ának ezzel kapcsolatban július 11-én elfogadott határozata. Bp. 1955, Szikra. 103 l.

Csécsei J.—Marjai P.—Végh A.: A tanácsi beruházások előkészítése és lebonyolítása. Bp. 1955, Közgazdasági és Jogi Kiadó. 190 l.

Djourabatchi, H.: La structure économique de l'Iran. Genève, 1955, Droz.

Druzsinin, N.: Lekcii po sztatisztike dlja vüzssih torgovüh ucsebnüh zavadenij. Teoreticseszkij kursz. Moszkva, 1955, Gosztorgizdat. 191 l.

Dudinszkij, I.: Ekonomicseszko szotrudnicsesztvo i vzaipomoscs goszudarsztv szocialiszticseszkogo lagera. Moszkva, 1955, Izd. Znanie. 40 l.

Europäische Gemeinschaft für Kohl und Stahl. 3. Gesamtbericht der Hohen. Behörde über die Tätigkeit der Gemeinschaft. Luxemburg, 1955. 200 l.

Evithiev, I.: Osznovü upravlenija narodnüm hozjajsztvom v SZSZSZR. Moszkva, 1955, Izd. Moszkovszkogo Univ. 51 l.

Evrejszkov, A.: Krizisz valjutnoj szisztemü kapitalizma. (Problema valjutnüh kurszov.) Moszkva, 1955, Vnestorgizdat. 297 l.

Gladkov, I.: Ekonomicseszkij zakon planomernogo razvitija narodnogo hozjajsztvo. Moszkva, 1955, Goszpolitizdat, 83 l.

Goldsmith, R.: A study of saving in the United States (1897—1949). Vol. 1—2. Princeton, 1955, Princeton Univ. Press. 2 drb. (1168, 654 l.)

Die grossen zwischenstaatlichen Wirtschaftsorganisationen. Zürich, 1955, Polygraphischer Verl. 176 l.

Hajas J.—Rázsó I.: Mezőgazdaság számokban. Bp. 1955, Mezőgazdasági Kiadó. 751 l.

Hegedűs András: A munkásosztály és a parasztság szövetsége. A magyar mezőgazdaság szocialista átszervezésének alapkérdései. Bp. 1955, Szikra. 51. l.

Helander, S.: Die Autarkieproblem in der Weltwirtschaft, Berlin, 1955, Duncker—Humblot. 684 l.

Heuss, E.: Wirtschaftssysteme und internationaler Handel. Zürich, 1955, Polygraphischer Verl. 224 l.

Hickman, B.: The Korean war and United States economic activity 1950—1952. New York, 1955, National Bureau of Economic Research. 69 l.

India. (A fordítás a Nagy Szovjet Enciklopédia 18. kötetének címszavából készült). Bp. 1955, Szikra. 173 l.

Italy. Economic and commercial conditions in Italy. London, 1955, H. M. S. O. 104 l.

Karavaev, V.: Szocial'noe sztrahovanie v SZSZSZR. Moszkva, 1955, Goszjurizdat. 174 l.

Knauthe, E.: Die betriebliche Finanzplan als Grundlage einer rationellen Arbeit der volkseinigen Industriebetriebe. Berlin, 1955, Die Wirtschaft. 120 l.

Kohls, R.: Marketing of agricultural products. New York, 1955, Macmillan. 399 l.

Kraeva, A.: Voproszü iszpol'zovanija zemli v kolhozah. Moszkva, 1955, Izd. Akad. Nauk. 150 l.

Lo Juan-szen: Ekonomicseszkie preobrazovanija v Kitajszkoj Narodnoj Reszpublike. Leningrád, 1955, Izd. Leningradszkogo Univ. 226 l.

Menderhausen, H.: Two post-war recoveries of the german economy. Amsterdam, 1955, North-Holland Publ. Comp. 130 l.

Michell, R.: American agriculture. New York, 1955, Wiley. 440 l.

A Mongol Népköztársaság. (Fordítás a Nagy Szovjet Enciklopédia 28. kötetének címszavából.) Bp. 1955, Szikra. 99 l.

Nichtweiss, J.: Das Bauernlegen in Mecklenburg. Berlin, 1954. Rütten-Loening. 196 l.

Patel, Sz.: Szel'szkohozjajsztvennüe rabocsie v Indii i Pakisztane. Moszkva, 1955, Izd. Inosztr. Lit. 198 l.

Pawelzig, V.: Die Geschichte des Krupp-Konzerns. Berlin, 1955, Die Wirtschaft. 64 l.

Peretiatkiewicz, R.: Planowanie obrotu towarowego w detalu. Warszawa, 1955, Pol. Wyd. Goszpodarcze. 235 l.

Péter Gy.: Általános statisztika. Egyetemi tankönyv. 2. átdolg. kiad. Bp. 1955, Tankönyvkiadó. 396 l.

Petrov, D.: Kolonial'naja ekszpanszija Szoedinnennüh Statov Ameriki v Japonii v szeredine XIX. veka. Moszkva, 1955, Goszpolitizdat. 278 l.

Pravovüe voproszü vnesnej torgovli SZSZSZR sz evropeiszkimi sztranami narodnoj demokratii. Moszkva, 1955. Vnestorgizdat. 262 l.

Rankov, V.—Totev, T.: Kalkulacija, szebesztoimoszt i analiz na szebesztoimosztta na promislenata produkcija. Szofija, 1955, Nauka i Iszkusztvo, 204. l.

Ritter, K.: Agrarwirtschaft und Agrarpolitik im Kapitalismus. Bd. 1. Berlin, 1955, Deutscher Bauernverl. 936 l.

Rozenberg, A.: Ocserki razvitija ekonomicseszkogo ucsenija Marksza i Engel'sza v szorokovüe godü XIX. veka. Moszkva, 1954, Izd. Akad. Nauk. 326 l.

Rozvoj národního hospodárství a kultury Ceskoslovenské Republiky v létech 1949—1953. (Statistický prehled.) Praha, 1955, Státni Urad Statistiky. 94. l.

Ruszkol, A.—Liszkovec, B.: Kolhoznoe pravo. 3. dopoln. izd. Moszkva, 1955, Goszjurizdat. 175 l.

Salin, E.: Ökonomie der Atomkraft. Köln, 1955, Sigillum. 49 l.

Samuelson, P.: Economics. 3. ed. (Inflation and depression. Family income and national income, prices, wages, profits.) New York, 1955, McGraw-Hill.

Schneider, E.: Einführung in die Wirtschaftstheorie. 1. Theil. Theorie des Wirtschaftskreislaufs. 5. verb. u. erw. Aufl. Tübingen, 1955, Mohr, 134 l.

Schöllhorn, J.: Internationale Rohstoffregulierungen, Berlin, 1955, Duncker-Humblot. 184 l.

Smith, H.: Economic history of the USA. New York, 1955, Ronald. 763 l.

Spiethoff, A.: Die wirtschaftlichen Wechsellagen, Aufschwung, Krise, Stockkung. Bd. 1—2. Tübingen, 1955, Mohr. 2 drb.

Stokes, M.—Arlt, C.: Money, banking and the financial system. New York, 1955, Ronald. 670 l.

Szamülovszkij, V.: Ekszpanszija amerikanszkogo imperializma na Blizsnem i Szrednem Vosztoke. Moszkva, 1955, Goszpolitizdat. 135 l.

Szovremennaja Indonezija. Moszkva, 1955, Izd. Inosztr. Lit. 157 l.

Szrepanov, P.: Geografija promüslennoszti SZSZSZR. 2. izd. Moszkva, 1955, Ucspedgiz. 260 l.

Tarahis, L.: Introduction to international trade and finance. New York, 1955, Wiley, 528 l.

Varshney, R.: India's foreign trade. Allahabad, 1954, Kitab Mahal. 340 l.

Weinhold, G.: Kleines Wörterbuch der Wirtschaftsstatistik. Stuttgart, 1955, Kohlhammer. 209 l.

Weber, A.: Kapitalbildung und Lohnkämpfe. Berlin, 1955, Duncker-Humblot. 80 l.

Woytinsky, W.—Woytinsky, E.: World commerce and governements. New York, 1955, The 20th Century Fund.

Year-book of agricultural co-operation. Oxford, 1955, Blackwell. 389 l.

Young, J.: The international economy. New York, 1955, Ronald. 813 l.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ СТАТЕЙ

Петер Бод:

Некоторые вопросы соотношения производительности труда и заработной платы

После мартовского решения Ц. К. партии наблюдается решительный подъем во всех областях народного хозяйства. Несмотря на это, необходимо вскрыть и мобилизовать все резервы производства.

Непосредственная цель производства при социализме совпадает с его общей, конечной целью. Общество при социализме распоряжается общественным продуктом, но не произвольно, ибо распределение его подчинено объективным законам воспроизводства.

В условиях роста машинной техники и производительности труда общественный продукт в процессе воспроизводства должен расти быстрее, чем национальный доход или чем фонд потребления, приходящийся на одного человека. Значит, производство предприятия должно расти быстрее фонда заработной платы, и рост производства, приходящийся на одного рабочего (производительность) предприятия, должен быть быстрее, чем рост основной зарплаты.

В течение первого пятилетнего плана в народном хозяйстве была создана социалистическая система заработной платы. Преобладающая часть рабочих получает сдельную зарплату, а другая часть повременную зарплату. Эти формы зарплаты, а также система премий среди технического и административного персонала материально стимулирует рост производительности труда.

Однако, умело применять принципы распределения по труду, мы еще можем в недостаточной степени. Унас еще не используются все возможности материальной заинтересованности, направленной на повышение производительности труда. Нормирование труда в промышленности не совсем удовлетворительное. Применение технических норм происходит медленно. Поднятие норм на более высокий уровень тормозит то, что зарплата по тарифам отстает от средней реальной зарплаты рабочих. Стимулирующая эффективность зарплаты тормозится и тем, что в тарифной сетке еще не достаточно четко проводится различие между квалифицированной и неквалифицированной работой.

В интересах увеличения эффективности принципа распределения по труду, прежде всего необходимо укрепить систему норм и зарплаты, как объективного условия материальной заинтересованности. В то же время необходимо расширять роль прогрессивной сдельщины в некоторых областях промышленности и тех форм зарплаты, которые наиболее способствуют повышению качества. В системе зарплаты у нас еще не нашло в достаточной мере отражение премирование за экономию материалов. Отстали мы и в создании таких форм зарплаты, которые стимулируют развитие техники.

Следовательно, в наших системах зарплаты имеются еще много резервов, которые можно использовать в борьбе за увеличение производительности труда.

Ференц Сабо:

Женевская конференция и вопросы рентабельности атомной энергии

Автор знакомит читателей с проблемами, выдвинутыми на Женевской Конференции по атомной энергии и с вопросами производства атомной энергии для мирных целей. Статья коротко излагает содержание тех докладов, в которых было показано состояние энергоресурсов мира в 1952 г., в том числе состояние угольного запаса, и вычислена потребность мира в атомной энергии с наших дней до 2000 года. Американские докладчики сравнивали издержки капиталовложений для получения 1 KW. энергии на основе старых энергетических источников и на атомно-энергетической станции, и пришли к выводу, что, хотя теперь издержки капиталовложения на атомной энергостанции выше, позже они будут значительно меньше. Из опыта уже действующей атомно-энергостанции в СССР известно, что производимая ею электроэнергия еще дороже, чем на теплоцентралях, но это объясняется малой мощностью станции. На планируемой теперь 100 M. W. станции эти издержки будут значительно меньше. Потребность в рабочей силе, в материалах и энергии на атомной энергостанции будет на много меньше, чем на ТЭЦ, это уже показывает рентабельность производства энергии на атомных энергостанциях. По примерным подсчетам, 1 kw/час, произведенный на атомной энергостанции, будет стоить 10—20 копеек. В Венгрии атомные электростанции будут иметь огромное значение, в связи с этим этот вопрос необходимо изучать быстрыми темпами.

Имре Феньё:

Вопросы рыночной торговли в нашей стране

Рыночная (свободная) торговля в переходном периоде является одной из форм товарного оборота неорганизованного рынка, Большую часть ее составляет непосредовенная продажа потребительских товаров крестьянством городским потребителям. Социалистическое государство через рыночную торговлю мобилизует излишки товаров у крестьянства. Развитие рыночной торговли необходимо как в переходном периоде, так и при социализме и является полезным как для города, так и для деревни, как для рабочего класса, так и для крестьянства.

В период капитализма венгерское государство под влиянием капиталистических монополий ограничило рыночную торговлю мелких товаропроизводителей и способствовало капиталистам в деле дешевой скупки крестьянских продуктов и их продаже по дорогой цене городским потребителям.

После освобожеения развитие рыночной торговли было выдвинуто на передний план толко в последние годы. С 1952 по 1954 год в Будапеште и в 39 городах рыночный оборот вырос на 164,2%.

Важным условием развития рыночной торговли является регулирующая роль государства. Это выражается, в первую очередь, в регулировке привоза и во влиянии на цены. Эффективность регулирующей роли государства определяется не только тем, что государство распоряжается самыми большими запасами продуктов, и поэтому оно является самым крупным продавцом, но и тем, что оно является и самым крупным покупателем.

Для развития рыночной торговли мы должны изучить образование состава ее товарного оборота. На состав товаров влияют, особенно в провинции, главные продукты данного района. Это способствует созданию в некоторых городах специальных рынков.

Участниками рыночной торговли являются производственные кооперативы, члены производственных кооперативов и, главным образом, единоличные производители. Важным источником развития рыночной торговли является увеличение привоза производственными кооперативами. В настоящее время их участие, в зависимости от района, равняется 5—20% всего привоза. Другими источниками рыночной торговли являются снабжающие зоны, созданные вокруг городов. В 1951 году на будапештских рынках 52%-а овощей и 42% фруктов было привезено из снабжающих зон.

Объем и состав рыночного оборота во многом зависит от того, как может удовлетворить государственная и кооперативная торговля требования данного населения. Оборот рыночной торговли влияет и на оборот промышленных товаров в городах, имеющие рынки. Оборот государственных магазинов в рыночный день значительно больше, чем в другие дни.

Рынки работают под руководством местных Советов. Их задачей является проведение мероприятий в интересах увеличения притока товаров на рынок и укрепления регулирующей роли государства.

Пал Томчани:

Некоторые экономические вопросы развития нашего фруктоводства

Потребление фруктов зависит от роста жизненного уровня трудящихся. Рост товарности производства фруктов ведет к изменению формы производства: там, где позволяют климатические условия, переходят к самой рентабельной форме производства — к плантации. Из самого характера плантации вытекает необходимость крупно-хозяйственной организации труда. Причем, даже в условиях капитализма, как это показывает пример Вюртембэрга (Западная Германия), плантационная форма производства влечет за собой крупно-хозяйственные формы организации труда.

В наших условиях из характера плантационного производства фруктов вытекает то, что развитие фруктоводства способствует социалистическому преобразованию сельского хозяйства и рост его прибыльности способствует укреплению производственных кооперативов. Континентальный климат Венгрии, бедный осадками и богатый солнцем, благоприятен для плантационного производства фруктов и с точки зрения качества фруктов. При увеличении внутреннего потребления фруктов в три раза имеются все условия и для увеличения их экспорта.

Роль природных условий, в частности почв, имеет большое значение для рентабельности фруктоводства на новых площадях. При выборе почв под фрукты недостаточно соблюдать интересы фруктоводства, необходимо также принимать во внимание интересы других культур. В условиях планового растениеводства каждая культура должна культивироваться на определенной почве, это объясняется как требованиями самой культуры, так и требованиями рентабельности.

Чем больше доля постоянных расходов по сравнению с расходами, изменяющимся в зависимости от урожайности, тем выгоднее поднять уровень интенсивности фруктоводства.

Значительную часть себестоимости фруктов составляют расходы на перевозки, как внутри предприятия, как и вне его, поэтому необходимо серьезно обдумать их размещение.

Сорт фруктов является решающим фактором рентабельности. Экономические (перевозка, трудоемкость) и природные (почвы) факторы влияют по-разному на себестоимость определенных сортов фруктов, и это необходимо принимать во внимание.

Шандор Ауш:

Финансирование войны и инфляция в Венгрии в 1938—1944 гг

Фашистское правительство Хорти, будучи сателитом Гитлера, в 1938 году начало быстро вооружаться. Расходы на вооружение в основном покрывались «производством денег». Это обусловило начало инфляции, которая в своей первой стадии, в 1938—1940 гг. вызвала относительно небольшой рост цен. Со вступлением Венгрии в войну в 1941 г. военные расходы выросли еще более. Темп инфляции ускорился, причем инфляция приняла особенно большие размеры с начала немецкой окупации, с марта 1944 г. С 1937 года до конца 1944 года, принимая во внимание территориальное изменение страны, оборот бумажных денег, расчитанный на одного человека, увеличился в 14 раз.

Во время войны Венгрия израсходовала на военные цели 21,8 миллиардов пенгэ, из которых безвозмездный экспорт для Германии составил 4,7 миллиардов пенгэ. В период 1941—1944 гг. 40—50% увеличения оборота бумажных денег было вызвано финансированием экспорта для Германии.

Статья сравнивает немецкий и венгерский методы финансирования войны и находит, что копирование немецких методов не могло быть вполне удачным, ибо монополистический капитализм в Венгрии был относительно неразвитым. Не совсем удачным была также попытка «задержания» инфляции.

Статья приводит данные, указывающие на уменьшение реальных доходов рабочих и крестьян во время войны и пытается исчислить прибыль промышленных предприятий. Рост этих прибылей, как показывают данные, не на много отстал от роста прибылей американских монополий.

Имре Винце:

Некоторые проблемы улучшения методов планирования

Статья откликается на дискуссию о методах планирования, развернувшуюся в разных экономических журналах. Автор, в противовес мнению некоторых экономистов, считает необходимым оставить натуральные плановые показатели и в народно-хозяйственном плане.

По вопросу о стоимостных показателях валового производства и завершенного производства мнение автора таково, что эти показатели имеют экономическое содержание и в связи с этим надо использовать их и впредь; однако, он отмечает, что в их применении были и сейчас еще бывают ошибки.

Статья коротко знакомит читателей с предложениями и показателями, которые были выдвинуты в ходе дискуссии как единственные или как самые главные стоимостные показатели («производственная стоимость серийных полуфабрикатов»; «производственная стоимость нетто», «неизменная трудо-стоимость») и критикует их. Автор не согласен с мнением тех экономистов, которые считают основным показателем хозяйственной деятельности предприятия — прибыль предприятия. По его мнению анализ хозяйственной деятельности предприятия может быть правильным лишь на основе ряда показателей. (На основе системы показателей). Автор выдвигает предложение о совершенствовании системы показателей как по линии предприятий, так и по линии централизованного планирования и предлагает продолжить дискуссию по этому вопросу.

Имре Кэмивеш:

Экономическое развитие Индии после второй мировой войны

Экономическое развитие Индии, вступившей на путь независимости, началось в трудных условиях, но несмотря на это оно достигло больших результатов.

Сельское хозяйство Индии, в котором занято 70%-в населения, находится на довоенном уровне. Первый пятилетний план Индии направляет в сельское хозяйство и на орошение примерно в полтора раза больше средств, чем в промышленность. Хороший урожай, полученный в 1953—54 году, отражает действие этого положения и благоприятной погоды.

В 1954 году уровень промышленного производства был на 50% выше уровня 1946 года. Этому развитию способствовали национализация, создание новых промышленных предприятий. Текстильная промышленность только в последнее время достигла довоенного уровня. Индия стремится к созданию самостоятельной тяжелой промышленности, в чем большую помощь окажет ей Советский Союз. Правительство Индии делает серьезные усилия для создания новых отраслей промышленности (паровозо- и вагоностроение. производство удобрений) и строит новые государственные предприятия.

Концентрация заводской промышленности Индии достигла очень высокого уровня. В экономике Индии господствующие позиции занимают тресты Бирла, Тата и Далмия, которые находятся в очень тесной связи друг с другом и с заграничным, в первую очередь, с английским крупным капиталом.

Достигнутое развитие промышленности является значительным, но все же оно далеко не исчерпало тех возможностей, которые заложены в природных богатсвах Индии, и этот уровень не разрешает вопрос сельско-хозяйственного перенаселения. Во втором пятилетнем плане развитие промышленности выдвинуто как основная задача.

Англия распоряжается 74%-ми всех заграничных частных капиталовложений. Заграничные капиталовложения составляют примерно 44% всех вложений. В нескольких отраслях индийского хозяйства иностранный капитал играет господствующую роль. Среди американских капиталовложений доминирующую роль играют государственные займы и кредит.

Внешняя торговля Индии отражает экономическую отсталость страны, но в то же время и небольшие результаты ее индустриализации. США и Англия держат в своих руках 40—50% внешней торговли Индии. После второй мировой войны. Индия значительно выдвинулась на текстильном мировом рынке. Развиваются внешне-торговые связи Индии с Советским Союзом. Бюджет Индии после второй мировой войны, за исключением 1-го года, все время был дефицитным. Часть необходимых средств для капиталовложения обеспечивается увеличением выпуска бумажных денег, т. е. так называемым дефицитным финансированием.

Ласло Удвари:

Товарность и рентабельность производства в одном передовом прозводственном кооперативе

Производственный кооператив именн Верешмарти, известный всей стране, был создан в 1949 г, с тех пор численность его членов увеличилась почти в восемь раз, а земельная площадь более, чем в пять раз.

Стоимость валовой продукции этого кооператива в 1953/54 хозяйственном году была на 29,9% больше, чем в предыдущем году, а удельный вес животноводства в валовой продукции за это время вырос с 7,2% до 14%. За этот же период товарность производства увеличилась на 25,6%. а товарность производства, расчитанная на хольд пахотной земли, на 22,6%.

Товарность производства по отдельным отраслям в 1953/54 хозяйственном году была следующая: птицеводство — 100%, овощеводство — 70,4%, свиноводство — 55,4%, растениеводство 31,8%, по крупно-рогатому скоту — 52,7%, Эти данные показывают, что, во-первых, оплата по трудодням в натуре происходит, главным образом, из продукции растениеводства (пшеницей, рожью, ячменем, овсом, сахаром, маслом), во-вторых, что кооператив большую часть прироста животноводства направляет на увеличение общего количества животных.

В 1953/54 хозяйственном году 49,1% всего товарного производства кооператива дало растениеводство, 14,6% овощеводство, 7,1% крупно-рогатое скотоводство, 10,8% свиноводство.

Автор знакомит читателей с развитием валового и товарного производства по отдельным отраслям хозяйства кооператива и показывает источники развития (механизация, хорошая дисципл. лина труда, применение качественных семян, удобрений, правильный севооборот). Далее автор останавливается на задачах дальнейшего развития. (расширение системы орошения, увеличение производства разных товаров, развитие крупно-рогатого скота, расширение кормовой базы, увеличение откорма свиней.)

Общая сумма денежных доходов производственного кооператива в 1953/54 хозяйственном году была на 146,5% больше, чем в предыдущем году. В статье приводятся таблицы и графики, показывающие денежные доходы по месяцам и кварталам. В настоящее время почти 60% денежных доходов кооператива приходится на третий квартал. В связи с этим перед кооперативом стоит важная задача — сделать приток денежных средств более равномерным.

О быстром развитии производственного кооператива свидетельсвуют данные накопления и доходы по трудодням. Средняя урожайность и доходы членов кооператива в *каждом году* были

выше урожайности и доходов в хозяйствах единоличных крестьян. Работа производственного кооператива им. Верешмарти свидетельствует о преимуществах крупного социалистического хозяйства. В настоящее время кооператив охватывает 74% земельной площади и больше чем половину трудящихся крестьян всего села.

Ласло Гал :

Положение и задачи технического развития радио-завода „ОРИОН“

Будапештский радио-завод «ОРИОН» — предприятие, имеющее ценные традиции. Его продукция, особенно радиоприемники, славится по всему миру. После освобождения спрос на радиоприемники очень вырос, и завод за короткий период должен был увеличить производство в несколько раз. Этим можно объяснить то, что техническое развитие завода замедлилось и приемники в некотором техническом отношении отстали от самых современных требований. В целях быстрого преодоления этой относительной отсталости завод за последнее время много сделал для дальнейшего усовершенствования изделий и расширения ассортимента. Была разработана так называемая группировка приемников; широко применяются серийные детали. Для дальнейшего повышения качества необходимо улучшить снабжение завода специальными материалами и электротехническими деталями. Больше внимания надо обращать и на производство инструментов, необходимых для производства радиоприемников. Необходимо улучшить организацию и планирование, создать условия для равномерного производства.

Статья знакомит читателей с положением научной работы в этой области, а также с вопросом подготовления производства телевизионных приемников Венгрии.

Шандор Сэцеи:

Некоторые вопросы повышения производительности труда в кузнечном цехе завода МАВАГ

Автором этой статьи является технический руководитель кузнечного цеха завода МАВАГ, кузнец, получивший премию имени Кошута.

Быстрое развитие машиностроения после освобождения в Венгрии ставило большие требования и перед кузнечными цехами. Производство кузнечного цеха завода МАВАГ за последние годы повысилось в несколько раз, эти результаты были достигнуты в общем при неизменном машинном парке на основе его хорошей эксплуатации. Для дальнейшего развития необходимо усовершенствование цеха. Однако, обновление оборудования требует много времени, и задача кузнечного цеха до окончания процесса обновления оборудования состоит в том, чтобы при данном оборудовании производить больше и лучше. Автор выдвигает несколько конкретных предложений для увеличения производительности труда и улучшения качества продукции. В основном предложения относятся к вопросам улучшения снабжения основными материалами и сокращения потерь времени.

Аладар Терень :

Развитие технологии кузнечного дела в целях снижения себестоимости

Работа горячих, и в том числе кузнечных цехов, имеют болшое значение как для количественного и качественного развития машиностроения, так и для снижения себестоимости данного предприятия. Однако, за последние десять лет в венгерском машиностроении развивались резальные способы обработки металла, а кузнечные цеха получали мало нового оборудования. Вследствии этого в последнее время нехватает кузнечных изделий, а те, которые изготовляются, производятся с большими затратами металла и их себестоимость велика. Для устранения ошибок автор предлагает пять основных методов: 1.) Необходимо улучшить снабжение основными материалами, ибо материалы плохого качества тормозят производство и являются причинами брака. 2.) Необходимо выработать стимулирующие методы планирования и учета, ибо кузнечные цеха теперь заинтересованы в производстве больших материалоемких изделий. 3.) Необходимо улучшить технологию, в первую очередь путем применения современного штамповочного метода. При этом, в интересах снижения себестоимости необходимо удлинить срок использования инструментов. 4.) Оборудование, имеющееся в настоящее время, необходимо дополнить новыми современными машинами, что облегчается тем, что венгерская промышленность способна производить самые важные штамповочные машины, и только некоторые специальные машины придется ввозить. 5.) Необходимо покончить с нехваткой рабочей силы в кузнечном деле путем улучшения условий труда, механизацией производства и стимулирующей системой зарплаты.

SUMMARY OF THE ARTICLES

Péter Bod:

Annotations to the Correlation between Labour Productivity and Wages

As a sequel to the Party's March resolution, the national economy shows an unmistakable upward trend in all its phases. The outstanding results achieved impose the duty to explore and help mobilize reserves and latencies.

In socialism, the immediate purpose of production coincides with its broad ultimate end. The social product is at the discretion of society, although the exercise of that control is by no means arbitrary, distribution of the social product being governed by the objective laws of reproduction.

In reproduction under conditions of technical advance and rising labour productivity, growth of the social product must of necessity outpace that of the national income and the *per capita* rate of consumption. Consonantly, production within a particular enterprise is to rise at a quicker rate than the wage-fund, and output per man-hour than basic wages.

The first Five-Year-Plan period saw the adoption, throughout the national economy, of an essentially socialist wage system. The vast majority of workmen receive their emoluments in the form of piece-rates; a considerable percentage of those not on the piece-rate system work on a combined timework and bonus basis. These forms, and the bonus system provided for technical staffs and executives, interest the workers by direct material incentives in rasing labour productivity.

Distribution according to work is, however, still a long way off perfection. There are shortcomings in the use of material stimuli to labour productivity improvement. Nor is the industrial labour-quota system anything like what it should be, and the imposition of technical quotas is rather slow to generalize. Progress in this field is sensibly hampered by the lag of tariff-regulated wages behind the workers' actual earnings. Certain wage-tariff overlappings between skilled and unskilled pays tend to counteract the stimulating appeal of the wage system.

To intensify the spurring effect of distribution according to work, the first priority is to enforce strict adherence to wage and quota categories, as an essential condition of the successful application of material stimuli. There are considerations to favour the widespread adoption of a piece-rate ladder in some provinces of industry, and in others the use of wage systems conducive to quality improvement. The bonus system is not now sufficiently elaborate to cover merit in achieving savings on material expenditure. Nor does the system of wage forms directly incentive to technical development activities come up to standard as yet.

In sum, the present wage system holds substantial latent potentialities in store for the labour-productivity campaigner.

Ferenc Szabó:

The Geneva Atomic Power Conference and the Economy Factor in the Harnessing of Atomic Energy

The writer gives what is the substance of the subject matter on the agenda of the Geneva Atomic Power Conference, and proceeds to discuss the various issues of atomic energy production in the field of its peacetime applications. He sums up the lectures delivered on the world's power availabilities in 1952, and on the expected growth of the world's power requirement from our day till 2000, with especial reference to the coal outlook. American authors drew a parallel between the specific (per 1 kW) capital investments required for conventional power stations on the one hand, and atomic plants on the other, and expressed the view that the costs, though heavier for the latter at the present time, will go down considerably in the not-too-distant future. Experience gained at a Soviet atomic power plant already in operation has shown that the cost of electric power here generated is still higher than that of power produced by a thermal plant. This, however, is traceable to the relatively low output of the set-up, and a substantial cut in costs is anticipated as soon as a 100 MW Soviet atomic power station, which is now in the design stage, is brought into commission. It appears that the demand on manpower and material of an atomic plant, as well as its self-consumption, are well below those of a coal-fuelled power station, — all distinct assets in shaping the economy factor. It is calculated that the new plant will produce 1 kWh power at a cost of 10—20 kopeks. In Hungary, where the erection of atomic power stations is of particular economic significance, the issue is to be given the most careful and mature consideraton.

Imre Fenyő:

Market Trade Issues in Hungary

In the transition pattern of economy, market trade is a specific form of commodity exchange on an unorganized market. Its bulk is made up of the peasants' direct sales of food to urban consumers. The socialist state uses market trade to mobilize the peasantry's

commodity surpluses. Market trade development spells equal advantage in a transition-type economy and in socialism, to the urban and rural population, to the working-class and the peasantry.

Swayed by capitalist monopolies, the capitalist Hungarian state narrowed down commodity producers' market sales, and played into the hands of 'big business' which made handsome profits on rural produce by selling townspeople at high rates what it had bought up cheap from the producer.

After the liberation, the call to expand marketing facilities has not come to the fore until quite recently. Between 1952 and 1954, the turnover of markets in Budapest and the 39 provincial towns on record rose by 164,2 per cent.

In any such development, the market-controlling activities of the state are a major factor. They consist primarily in increasing deliveries to the markets and influencing market prices. The effectiveness of this controlling function is conditioned by the state's dual role as the heaviest seller through its possession of the largest supplies, and in fact as the heaviest buyer.

Information as to the specific commodity ranges sold in the different markets is essential to any development scheme. The specificity of a certain commodity range to any market, especially in rural areas, is to a marked extent determined by the staple produce of the particular countryside. In certain periods, this factor tends to bring about specialized markets.

Market trade is handled by farmers' cooperatives, their members and, above all, individual farmers. The increase of cooperatives' contribution to market sales provides an important source of market-trade growth. At present, their share in deliveries varies with different countrysides between 5 and 20 per cent.

The supply belts developed in the precincts of towns are major sources of commodity supply for markets. In 1951, they accounted for, respectively, 52 per cent and 42 per cent of total vegetable and fruit deliveries to Budapest markets.

The scale and pattern of market trade is greatly affected by the extent to which state and co-operative trade are able to cater for the needs of the population in a given area. Incidentally, the shape of marketing has its effects on the particular market-town's trade in manufactured goods. On market days, state shops and stores achieve an impressively higher turnover than usual.

Market activities are governed by the local councils. It is incumbent on market-controlling bodies to take a growing number of measures designed to boost deliveries and reinforce the state's market-regulating influence.

Pál Tomcsányi:

Economic Aspects of the Development of Fruit Production

The rate of fruit consumption increases with the rise in the standard of living. A necessary stepping-up of commodity production also effects a change in the form of growing. Climatic conditions permitting, there is a switchover to the plantation-system of cultivation which by its very nature, imperatively calls for some measure of cooperation in establishing orchards and in their cultivation.

It also follows from the large-scale pattern of this method of cultivation that under socialist conditions of production this line of fruit growing promotes the socialist remodelling of agriculture, contributing as it does through its profitability to the consolidation of farmers' cooperatives.

Hungary's continental climate, marked by scanty rainfall and copious insolation, is particularly favourable to the plantation system of cultivation and beneficial to fruit quality. The natural and economic conditions of expanding fruit export, over and above catering for a nearly trebled domestic consumption, are given in the country.

The function of climatic and soil conditions is greatly relevant to the economical exploitation of new acreages under fruit. In marking out the most profitious growing areas, it is not, however, sufficient to allow for fruit-growing considerations alone. Particularly under inferior soil conditions, choice must fall on the crop that will yield higher value by comparison to alternative crops, even if grown in a site less than its optimum.

The higher the ratio of fixed costs to the costs varying with the yield, the more it pays to step-up intensive fruit cultivation.

The outlay on transport within the farm and on commodity transport from the farm is a significant production cost factor, — a case for mature deliberation in the choice of location of the sites.

Another basic economic factor is the production and quality value of the particular variety under cultivation. The natural (primarilly soil and region) and economic (as manpower requirement, transport facilities etc.) factors affecting the cost of production are only referable to a given variety.

Sándor Ausch:

The Financing of the War and the 1938—44 Inflation in Hungary

In 1938 Horthy's fascist government, consonantly with its role as a satellite of Hitler, launched a feverish armaments drive. The requisite funds were raised by resort to an abnormal increase in the volume of money, thus starting the inflationary spiral. In its 1938—40 phase, inflation, and the consequent rise in prices, were contained within moderate limits. From 1941 onward, when Hungary entered the ranks of belligerent nations, the rate of inflation increased, and after the German invasion in March 1944 gathered new momentum and speed. In the period between 1937 and end 1944, *per capita* banknote circulation, with due allowance for territorial changes, rose to 14 times the earlier figure.

In terms of ruling war-time prices, Hungary appropriated 21,8 milliard pengős (or, in 1938 pengős, 9,4 milliards, i. e. approximately double the total 1938 national income) for war aims, including 4,7 milliard spent on unrequited exports to Germany. In the period between 1941 and 1944 40—50 per cent of the total increment in banknote circulation went into financing such exports to Germany.

The writer draws a comparison between the German and the Hungarian way of financing the war, stating that a faithful emulation of the German method could not, owing to the relative underdevelopment of monopol-capitalism in Hungary, be carried through to the full. Likewise, the attempt to "restrain" inflation achieved only partial success.

The writer publishes data on the fall during the war in the real earnings of the working class and peasantry, and attempts to estimate the profits made by industrial concerns. The growth in profits, according to his evidence, closely approximated to that of American monopolies.

Imre Vincze:

On the Improvement of Planning Methods

The writer follows up the current debate on planning methods carried on in economic periodicals. In opposition to certain views to the contrary, he insists on the maintenance of compulsory planning indices expressed in terms of natural units of measurement (use value indices) as an essential element of the central plan.

Concerning the completed production index and the overall production index at present in use, he states that these indices are economically well-founded and as such recommendable for continued use, though there have been certain errors in their application.

He reviews the suggestions so far put forward regarding resort to new value indices (the production value comprehensive of typical semi-manufactures, the net production value, the "invariable" labour value) as the chief or exclusive index, and subjects them to criticism. In the writer's view, an assessment of company activity cannot rely on company profits for its main index. A true picture can only be given on the evidence of several incides (index systems). He lays great stress on the need to improve both enterprise and central planning index systems and to carry on the fruitful debate centred round the issue.

Imre Kőműves:

Post-war Economic Advance in India

Although at the time of India's entry on an era of independence its economy found itself hedged in by difficulties, there is incontestable evidence of advances made since that time.

Indian agriculture, which is responsible for the sustenance of something like 70 per cent of the population is by and large on a level with prewar. The first five-year plan earmarks some 1½ times as much for agriculture and irrigation as for industrial investments. The satisfactory crop figure for 1953—54 reflects the beneficial effect of these measures, though it owes something to the favourable monsoon.

Industrial production in 1954 exceeded the 1946 level by a round 50 per cent. Nationalizations, erection of new state-controlled plants and the fairly modest industrial targets have largely ministered to the gains. Not until quite recently did the textile industry, including the jute trade, reach its prewar production level. In its endeavour to build up a self-reliant heavy industry India receives sensible support from the Soviet Union. The government is making serious efforts to develop new industries, including locomotive and general railway engineering and the manufacture of fertilizers, and is setting up a string of state concerns. The Indian manufacturing industries have achieved a high degree of concentration. A prominent position in the country's economy is held by the trusts Birla, Tata and Dalmia, which are closely bound up with each other and foreign, primarily British, big-capital interests. The industrial advances made, though considerable, fall far short of what India's wealth of natural resources would warrant and the colonial-scale rural overpopulation imperatively calls for. The second five-year plan lays the stress on industrial aims.

The British share in foreign private capital interests in India, which are estimated at 44 per cent of total investments, accounts for 74 per cent. More than one branch of the economy are marked by an all but absolute dominance of foreign capital. American capital investment is preponderantly represented by state credits and loans.

Indian foreign trade mirrors the country's picture of economic backwardness and incipient industrialization. 40 to 50 per cent of the total volume of trade is in British and American hands. After the second war, India has made appreciable headway on international textile markets. Trade with the Soviet Union is on the rise. Every fiscal year except one ended with a budgetary deficit. Part of the expenditure on investments under the plan is met by deficit finances, i. e. an increased issue of banknotes.

László Udvari:

Commodity Production and Profitability in an Exemplary Cooperative Farm

Since its start in 1949, the Vörösmarty cooperative farm at Kápolnásnyék, a set-up of country-wide repute, has more than quintupled its acreage and swollen its membership nearly eightfold.

The overall production value in the economic year 1953—54 was up at 29,9 per cent above the figure for a year before; the share of stock-breeding in the production-value total had increased from 7,2 to 14 per cent. The increment in the total volume of commodity products in the same period was one of 25,6 per cent, while commodity output per acre of arable land had grown by 22,6 per cent.

The share of commodity production in overall output varied for the different lines as follows: Poultry farming 100 per cent, culinary-vegetable growing in the field 70,4 per cent, swine breeding 55,4 per cent, cattle breeding 52,7 per cent, cropping 31,8 per cent. The figures also suggest that the cooperative members' share in kind was preponderantly supplied by field crops, such as wheat, rye, barley, oats, sugar, oil; and that live-stock accessions are used for the most part to increase the commonly-owned stock.

In the said economic year, field crops accounted for 49,1, vegetable growing in the field for 14,6, cattle breeding for 7,1, and swine breeding for 10,8 per cent of the farm's overall commodity output.

The writer analyses the curves of overall output and commodity production in the various lines of cultivation; points out the sources of growth, including the favourable development in mechanization and labour discipline, in the use of improved seeds and fertilizers, and in the rotation of crops; and reviews further progress in perspective referring to such priorities as the extension of land under irrigation, development of cattle rearing, improvement of the feedingstuffs supply and expansion of pig-fattening capacities.

The farm's total cash earnings in the period under review were 145,6 per cent more than a year before. The writer prints tables and figures to illustrate the monthly and quarterly money takings of the cooperative. At present somewhere near 60 per cent of its total cash income falls on the third quarter, i. e. July, August and September. It is essential to effect a more even spread of cash receipts over the whole of the year.

Another set of data on accumulation and earnings per labour quota furnish evidence of the farm's spectacular advances. Average yields and the members' incomes were, from year to year, in excess of comparable private-farm figures. The achievement of the Vörösmarty cooperative is an incisive example of the superiority of socialist large-scale farming. The net effect is well illustrated by the fact that, by now, the cooperative embraces 74 per cent of the village's total land and over a half of its working peasant population.

László Gál:

Technical Development Tasks at the Orion Radio Factory

The Orion Radio Factory in Budapest is an old-established concern with an honourable tradition and a fine international reputation for its outstanding makes, primarily wireless sets. After the liberation, the swollen demand for sets raised the need to step up output at relatively short notice. Concomitantly, there was a comparative setback in the tempo of technical development; in some details the sets lagged behind latest design trends and features. Quite recently, the development staff have made appreciable efforts to get quickly abreast by bringing Orion models up to the minute and extending the factory's range. There have been evolved what are properly families of sets, with a maximum of standardized parts incorporated. If quality is to be still further improved measures must be taken for a better supply of special materials and electrical component parts. The manufacture of tools required for radio engineering is another pivotal concern, and so are the planning and scheduling of production, and a provision for even throughput. The writer reviews the present stage of scientific research in the trade and the preliminaries to the manufacture of TV sets in Hungary.

Sándor Szőczei:

How to Raise Labour Productivity at the Mávag Forge?

The writer, a Kossuth-prize winning master blacksmith, is foreman at the forge of MÁVAG engineering works in Budapest. — The rapid engineering advances after the liberation have made heavy demands on forges. The MÁVAG forge has in recent years raised its output to a multiple of the earlier figure — a result achieved, on the whole, with existing equipment, by a better use of machine capacities. To ensure further development, the shop needs bringing up to date. Until such time, however, as reequipment, a long-term affair, can run its course, there is room for improvements in the quality and output of forged work produced with available units. In conclusion, the writer suggests workable methods of raising productivity and quality standards, laying especial stress on improving the material supply position and minimizing downtimes.

Aladár Terény:

Better Forging Techniques for Lower Production Costs

The efficiency of hot-working shops, including forges, is directly and markedly, relevant to development in the scale and standard of engineering. In Hungary, preponderant spearheading of the metal-cutting sectors over the past ten years has led to neglect of forge equipment needs. Hence the prevailing shortage of forged work, the excessive allowance on the dimensions of forgings now produced and the present unduly high cost of production. The writer traces out five broad approaches to remedying these ills.

(1) Betterment of the raw material supply for forges, as inferior material, a still frequent intruder, tends to put a drag on production and send up the rejects figure;

(2) Provision for incentives in planning and accountancy for, under the present planning system, the interest of forges lies squarely with the production of material-consuming work;

(3) Improvements in techniques, primarily through increasing adoption of contemporary drop-forging methods, and extension of tool life as a vital measure of cost reduction;

(4) Replacement of obsolete equipment by latest design forging machinery, — a call that can largely be met from domestic resources, the import need being restricted to special units;

(5) Removal of manpower shortage in forges by improved working conditions, stimulative wage policies and mechanized production and materials handling.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Antos István, Benke István, Bognár József, Erdei Ferenc, Fekete Ferenc (főszerkesztő), Friss István, Háy László (a szerkesztőbizottság elnöke), Lázár György, Nagy Tamás, Szabó Gergely, Szabó Kálmán

Szerkesztőség:
Budapest, V. Nádor utca 7. III. emelet. — Telefon: 181—644, 181—653.
Kiadóhivatal:
Akadémiai Kiadó, Budapest V. Alkotmány utca 21. — Telefon: 111—010.
Előfizetéseket felvesz a Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V. József nádor tér 1.
Telefon: 180—850.
Csekkszámlaszám: 61 257.
Előfizetés: negyedévre 15 Ft, egy évre 60 Ft.

Példányszám 7000
Terjedelem: 8¾ ív.
A kéziratok nyomdába adásának időpontja: 1955. szeptember 29—október 3.
A kiadásért felel: az Akadémiai Kiadó igazgatója.

Budapesti Szikra Nyomda, V. Honvéd utca 10. — 8698 — F. v.: Lengyel Lajos igazgató.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

11

II. ÉVFOLYAM 1955. NOVEMBER

TARTALOM

Göncöl György: A külkereskedelem marxi elméletéhez 1281
Erdei Ferenc: A kukoricatermelés néhány kérdéséről 1295
Győrffy Béláné—Kernács Sándor: Sertéshús-ellátásunk javításának néhány gazdasági problémája 1310
Molnár Ferenc: Az Egyesült Államok tőkekivitelének néhány sajátossága a kapitalizmus általános válságának második szakaszán 1325
Farkas Imre: A beruházások gazdasági hatékonysága.. 1340

SZEMLE

Egyiptom gazdasága az új rendszerben *(Enyedi György—G. Szabó Mihály)* 1350
A hazai gazdaságföldrajz-tudomány feladatai *(E.—Sz.)* 1365

KRITIKA és KÖNYVISMERTETÉS

Fontos szovjet könyv az ipari specializációról és kooperációról *(Maróti Ödön)* 1372
Könyv a gépállomások gazdasági tevékenységének vizsgálatáról *(Angyal Béla)* 1378
Egy jelentős nemzetközi közgazdasági bibliográfiai vállalkozásról *(Rózsa György)* 1387

FOLYÓIRATSZEMLE

A Voproszi Ekonomiki 1955. évi 7., 8. és 9. számából *(M. L.)* 1391

SZAKIRODALMI TÁJÉKOZTATÓ

Magyar és idegen nyelvű gazdasági tárgyú könyvek 1398

A cikkek rövid orosz nyelvű tartalmi kivonata 1400
A cikkek rövid angol nyelvű tartalmi kivonata 1404

E SZÁM SZERZŐI:

Angyal Béla, a Pénzügyminisztérium munkatársa; **Enyedi György**, az Agrártudományi Egyetem agrárgazdaságtani tanszékének tanársegéde; **Erdei Ferenc**, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, a Minisztertanács elnökhelyettese; **Farkas Imre** kandidátus, az Országos Tervhivatal munkatársa; **Göncöl György**, a Közgazdaságtudományi Intézet nemzetközi osztályának vezetője; **Győrffy Béláné**, a Mezőgazdasági Szervezési Intézet munkatársa; **Kernács Sándor**, a Mezőgazdasági Szervezési Intézet munkatársa; **Maróti Ödön** kandidátus, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem ipargazdaságtani tanszékének tanszékvezető docense; **Molnár Ferenc** aspiráns, a Közgazdaságtudományi Intézet munkatársa; **Rózsa György**, a Közgazdaságtudományi Intézet munkatársa, **G. Szabó Mihály**, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem gazdaságföldrajzi tanszékének adjunktusa.

GÖNCÖL GYÖRGY

A külkereskedelem marxi elméletéhez

Ricardo és Marx kiinduló pontjának történelmi különbözősége

Marxnak szándéka volt közgazdasági elméletét a külkereskedelem elméletének kidolgozásával betetőzni. Ennek a feladatnak a megoldásához már nem jutott hozzá. Ez a körülmény azonban még nem jogosíthat fel senkit — legkevésbé azt, aki marxista mezben lép a porondra —, hogy a külkereskedelem marxista elméletét egyszerűen a Ricardo-féle sémával helyettesítse; hogy úgy tegyen, mintha Marxnak ezen a területen nem lett volna semmiféle saját állásfoglalása, s mintha Marx Ricardo elméleti rendszerének bírálatához szükségtelennek tartotta volna a Ricardo-féle külkereskedelmi elmélet kritikáját.

Először is Marx műveiben számos félreérthetetlen utalás található a külkereskedelmet illetően általában, s a Ricardo-féle elmélet helytelenségét illetően különösen. Ezen kívül azonban — ami ennél még fontosabb — figyelembe kell venni, hogy itt nem a közgazdasági elméletnek valamilyen elszigetelt, a rendszer egészétől elválasztható részéről van szó. Ricardónak, valamint Marxnak a külkereskedelemről vallott nézetei szervesen beleilleszkednek elméleti rendszerük egészébe. Hiszen itt sem többről, sem kevesebbről nincs szó, mint az értéktörvény nemzetközi érvényesüléséről. A külkereskedelemre vonatkozó ricardói, illetve marxi nézetek a ricardói, illetve marxi értékelmélet nemzetközi vetületei. A feladat tehát éppen az, hogy a polgári klasszikusok értékelmélete és a marxi értékelmélet gyökeres különbségét a Marx által megkövetelt tudományos szigorral vegyük számba a külkereskedelem elméletében.

Melyek ennek a gyökeres különbségnek fő vonásai a nemzetközi gazdasági kapcsolatok síkján? Mielőtt erre a fő kérdésre rátérnénk, feltétlenül emlékeztetnünk kell arra a történelmi különbségre, amely a polgári klasszikusok közgazdasági elméletének keletkezése és a marxi közgazdasági elmélet keletkezése, az előbbinek és az utóbbinak történelmi létjogosultsága között fennáll. Mely történelmi körülményekből fakadtak, mely osztályérdekek és álláspontok elleni harcban jöttek létre ezek az elméletek?

Smith és Ricardo a merkantilizmus ellen szálltak síkra. A polgári klasszikusok a merkantilizmus bírálatát adják, a merkantilista álláspontón mennek túl. A komparatív költségek szabadkereskedelmi elmélete

kiindulópontjában és szándékában kifejezetten antimerkantilista elmélet. Az angol merkantilisták, a Kelet-indiai Társaság igazgatói úttörők voltak mind az angol világpiaci monopólium kiharcolásában, mindpedig e harc elméleti megalapozásában. A polgári klasszikus közgazdászok a már kiharcolt angol világpiaci monopólium állandósítását tűzték ki célul. Az ipari tőke álláspontjáról bizonyították be a kereskedelmi tőke piacmonopolizáló módszereinek korlátoltságát.

Ezzel szemben Marx a polgári klasszikusok bírálatát adja, rámutatva mind a merkantilisták, mind a szabadkereskedelmi elv hirdetői tanainak történelmi meghatározottságára és korlátozottságára. Marx elsősorban a polgári klasszikusok elméleti hadállásait töri át; hangsúlyozzuk, a nemzetközi gazdasági kapcsolatok elméleti megalapozásában is.

A komparatív költségek elvének bírálata

A komparatív költségek elve dióhéjban és leginkább egyszerűsített formájában a következő: két iparág közül feltehetően a nagyobb termelékenységű válik az export-iparággá; ez megfelel mind az illető ország érdekének, mind az optimális nemzetközi munkamegosztás szempontjainak.

Ez a tétel, ha kiinduló feltételezéseit elfogadjuk, logikailag megtámadhatatlan. De mint látni fogjuk, a kiinduló feltételezések körül baj van. Továbbá: a Ricardo—Mill-féle tétel a nemzetközi munkamegosztás elméleti megalapozására szánt tétel. Mint látni fogjuk, ez az igény tarthatatlan. Melyek a kiinduló feltételezések?

a) A komparatív költségek elve eleve eltekint a kapitalizmus piacproblémájától. Piacprobléma itt egyszerűen nincs. A realizálás problémája nem vetődik fel. Ricardo fel sem veti a kérdést, miért szükséges a kapitalista országnak a külső piac. Az, amit Marx az Értéktöbblet-elméletek II. kötetében „Ricardo dogmájának" nevez, hogy tudniillik nincsen olyan tőkemennyiség, amely az országban ne volna hasznot hajtóan befektethető, a komparatív költségek elméletének egyik döntő, hallgatólagos kiinduló feltételezése.

„Ricardo véletleneknek tekinti azokat a korlátokat, amelyekbe a termelés beleütközik, olyan korlátoknak, amelyek okvetlenül leküzdhetők. Így tehát az ilyen korlátok leküzdését úgy tekinti, hogy ez megfelel a tőke természetének, jóllehet ennek kifejtésében gyakran abszurddá válik... Másrészt Ricardo és egész iskolája sohasem értette meg a valóságos modern válságokat, amelyekben a tőkének ez az ellentmondása olyan nagy viharokban robban ki, amelyek egyre inkább magát a tőkét mint a társadalom és a termelés alapját veszélyeztetik." (*Marx:* Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie. 314. old. Dietz Verlag. Berlin, 1953.) Továbbá Ricardo számára a külső piacok problémája és annak szerves összefüggése a kapitalista termeléssel egyáltalán nem létezik.

„... a külkereskedelem kiszélesedése, noha a tőkés termelés gyermekkorában alapja volt ennek, a kapitalizmus fejlődése során az e termelési módra jellemző belső szükségszerűség, a mind nagyobb piacra irányuló szükséglet folytán terméke lett a tőkés termelésnek... Ricardo a külkereskedelemnek ezt az oldalát egyáltalában nem vette észre." (*Marx:* A tőke. III. kötet. 275—276. old. Szikra, 1951.)

b) Ez viszont szorosan összefügg azzal, amit Marx több helyütt „Ricardo hamis pénzelméletének" nevez. Ricardo hamis pénzelméletében a pénz az árucsere puszta közvetítője, csak mint forgalmi eszköz szerepel. Ricardo rendszerében tulajdonképpen áru áru ellenében cserélődik ki, ami által egyszerűen azért, mert eltekintett az árutermelés tőkés jellegétől, eleve egyenlőségjelet tett kínálat és kereslet közé, és ezzel eleve kiküszöbölte a piacproblémát.

A politikai gazdaságtan bírálatához című műben Marx megállapítja: „Hogy Ricardo pénzt és árut, valamint pénzt és érmét mily nevetségesen összezavar, mutatja a következő tétele: »Ha feltehetnénk, hogy rossz termés után, amikor Angliának rendkívüli gabonabehozatalra van szüksége, egy másik ország e cikkben fölösleggel rendelkezik, de nincs szüksége semmilyen más árura, ebből kétségkívül az következnék, hogy egy ilyen ország nem vinné ki gabonáját más árukért cserébe, de pénzért sem vinné ki a gabonát, mert a pénz olyan áru, amelyre egyetlen országnak sincs abszolút szüksége, hanem viszonylagosan.«" *(Marx:* A politikai gazdaságtan bírálatához. 154—155. old. Szikra. 1953.) Ebben a nevetséges állításban valóban tömören fejeződik ki mind Ricardo hamis pénzelmélete, mindpedig az, hogy Ricardo a piacproblémát eleve nemlétezőnek tekinti.

c) Antimerkantilista elfogultságának és célkitűzéseinek megfelelően Ricardo a kereskedelmi mérlegek szükségszerű egyensúlyát feltételezi. Nem szorul külön magyarázatra, hogy ez is szorosan összefügg vázolt hamis pénzelméletével.

Smith és Ricardo a merkantilisták ellen érvelve igyekezett bebizonyítani, hogy a külkereskedelemből származó előny nem mérhető a kereskedelmi mérleg állásán, hanem, hogy a nemzetközi árucserében a nemzetközi munkamegosztás egyetemes előnyei realizálódnak.

Ebben természetesen jó adag részleges igazság van. Ez a merkantilista álláspontón túlmenő elméleti haladás, amely pontosan tükrözi a valóságos történelmi haladást a kereskedelmi tőke uralmának korszakától az ipari tőke uralmának korszakáig. De ellentétben a merkantilistákkal, akik egyoldalúan és kezdetlegesen túlhangsúlyozták a piacproblémát (és ezt leszűkítették a külső piacok problémájára), egyoldalúan fejezték ki a külső piacok és a belső piacok antagonisztikus viszonyát a tőkés nemzetközi konkurrencia körülményei közt, Smith és Ricardo korlátozottsága abban áll, hogy semmibe veszik ezt az antagonizmust és eleve kiküszöbölik a piacproblémát.

A komparatív költségek elmélete nemcsak azt az igényt támasztja, hogy a kereskedelmi mérleg merkantilista elméletének helyére lépjen, hanem csakis a kereskedelmi mérlegek szükségszerű egyensúlyának apriorisztikus feltételezése alapján érvényes. Teljes szabadkereskedelem esetén — állítják a polgári klasszikusok — a kereskedelmi mérleg magától kiegyensúlyozódik. A komparatív költségek elve feltételezi a kereskedelmi mérleg kiegyensúlyozottságát, illetve automatikus kiegyensúlyozódását. Ez azonban nem reális feltételezés. Min alapszik? Se többön, se kevesebben, mint Ricardo Marx által nevetségesnek tartott felfogásán, amely az értékesítés problémáját kiküszöböli és — rendszere szempontjából igen következetesen — a pénz szerepét a nemzetközi árucserében jelentéktelennek tünteti fel. A komparatív költségek elve való-

ban csak a kereskedelmi mérleg automatikus kiegyensúlyozódásának feltételezése alapján lehet helytálló. Ez az automatikus kiegyensúlyozódás pedig csak a piacprobléma kiküszöbölésének és a pénz szerepének Ricardo-féle teljesen irreális felfogása alapján feltételezhető. Itt van a komparatív költségek elméletének *logikai* Achilles-sarka.

d) A komparatív költségek elve mitsem mond a gazdaság egészének versenyképességét és fejlődőképességét, az export-iparág és a gazdaság egésze közötti összefüggést illetően. Marx erre már 1848-ban a szabadkereskedelemről szóló brüsszeli előadásában rámutatott: „Valóban nevetséges, hogy a szabadkereskedelem hívei miként hangsúlyoznak néhány különlegességet az egyes iparágak termékeiben szembeállítva azokat a mindennapi fogyasztásban használt azon termékekkel, amelyeket éppen azok az országok termelnek legolcsóbban, amelyekben a gyáripar fejlettsége a legmagasabb."

A komparatív költségek elméletének keretei között fel sem vetődik az egész gazdaság versenyképességének és fejlődőképességének kérdése; az a kérdés, milyen lehetőségek vannak arra, hogy a többi iparág felzárkózzék az exportiparág termelékenységi színvonalára. A marxi elemzés, amely az átlagprofitráta kialakulásának tényezőit vizsgálja, ezzel ellentétben kiterjed a folyamat mindkét, Ricardo által teljesen mellőzött oldalára: az exportiparág „kiugrására" az iparágak egyenlőtlen fejlődése folytán (mint ahogy erre később Lenin utalt A kapitalizmus fejlődése Oroszországban című művében), másrészt a tőkék versenyének arra a tendenciájára, hogy a többi iparágat felzárkóztassák az exportiparág termelékenységi színvonalának közelébe, s hogy ezáltal az egész nemzeti munka termelékenysége nőjön.

Az úgynevezett elmaradott, függő országokat éppen az jellemzi, hogy az exportiparág nagyon elszigetelt az egész gazdaságtól (úgy, hogy gazdasági értelemben, mondjuk, Venezuela olajtermelése vagy Chile rézbányászata sokkal szervesebb része az Egyesült Államok monopoltőkés gazdaságának, mint Venezuela vagy Chile gazdaságának), hogy a többi iparág képtelen felsorakozni az exportiparág termelékenységi színvonalára, s hogy nem alakul ki olyan gazdasági struktúra, amely biztosítaná az egész társadalmi munka termelékenységének növekedését.

e) A polgári klasszikusok a nemzetközi munkamegosztást tisztán a társadalmi (nemzeten belüli) munkamegosztás analógiájára fogják fel. A szabadkereskedelem hívei egyúttal a szélsőséges individualizmus alapján állnak. Konkréten a következő problémáról van szó: a nemzetközi árucsere a gyakorlatban tőkés árutulajdonosok, magánszemélyek vagy cégek kereskedelmi kapcsolatain keresztül bonyolódik. Mégis, a valóságban a nemzetközi árucsere *nemzetek közötti* árucsere. Ezen a nehézségen Smith és Ricardo úgy igyekeznek túljutni, hogy a nemzetgazdaság külkereskedelmi kapcsolatainak összességét pontosan úgy fogják fel, mintha még mindig, még ez esetben is egyszerűen az egyéni árutulajdonosok gazdasági cselekvését meghatározó tényezők érvényesülnének. Ennek az individualista felfogásnak fonákságára és irrealitására a maga módján már List rámutatott:

„A nemzet és az államhatalom fogalmának ez a teljes semmibevevése, az egyénnek ez az azonosítása a termelőerővel csak azáltal volt valószínűsíthető, hogy nem a termelőerőt, hanem a már megtermelt dol-

gokat, az anyagi gazdagságot vagy inkább a termelt dolgok csereértékét tették a vizsgálódás fő tárgyává ... A hiba csak ott volt, hogy ez a rendszer alapjában véve nem volt semmi egyéb, mint egy ország egyénei összességének magángazdaságtana, mint ahogyan az kialakulna, ha nem volnának külön államok, nemzetek és nemzeti érdekek ..." *(Friedrich List:* A politikai gazdaságtan nemzeti rendszere. 456—457. old. Jena, 1850. Németül.)

Mennyiben tekinthető a komparatív költségek elve a nemzetközi munkamegosztás elméleti alapvetésének?

Ricardo nem veszi számba a tőkés világpiac történelmi sajátosságait és megkülönböztető vonásait. Marx szerint az ipari tőke uralmát „a gépi ipar székhelyeinek megfelelő munkamegosztás" jellemzi és az ilyen újfajta nemzetközi munkamegosztás a tőkés világpiac alapja. Ez természetesen felveti — Marx és Engels előtérbe is helyezték — azt a kérdést, hogy mi az összefüggés és kölcsönhatás a külkereskedelem, a termelés és a beruházások között; a XIX. században konkréten azt a kérdést, hogy vajon mindörökké Anglia legyen-e a gépi iparnak az a székhelye, amelyhez a nemzetközi munkamegosztás mindörökre igazodik. A komparatív költségek elvének tiszta érvényesülése ezt úgyszólván automatikusan biztosította volna. Pedig ez a termelőerők világméretű fejlődését egy bizonyos ponton túl nem előmozdítja, hanem hátráltatja. A gazdasági elmaradottság leküzdése úgyszólván csak az ár ellen úszva, csak a komparatív költségek úgynevezett törvényének megszegésével mehet végbe.

A komparatív költségek elve statikus elv. Ebből ered, hogy a gazdasági fejlődés követelményei szükségszerűleg ütköznek a komparatív költségek elvének érvényesülésével. Igen hamar felvetődik az a döntő kérdés, hogy mit kell az egyes nemzetgazdaságok és a világgazdaság szempontjából nagyobb áldozatnak tekinteni: a gazdaságfejlesztésről való lemondást a komparatív költségek elvének érvényesítéséből eredő előnyökért vagy a komparatív költségek elvének érvényesítéséből származó előnyökről való lemondást a gazdaságfejlesztésért? Más szóval, mi mozdítja elő a termelőerők világméretű fejlesztését hatékonyabban: a komparatív költségek elvéhez igazodó vagy a komparatív költségek elvét szükségszerűen sértő gazdaságfejlesztő politika. Marx a Brüsszelben tartott szabadkereskedelemről szóló előadásában kigúnyolja a polgári klasszikusoknak azt a felfogását, miszerint „a szabadkereskedelem nemzetközi munkamegosztást hoz létre és ezáltal minden ország számára kijelöli azt a termelési ágat, amely leginkább összhangban van természetadta előnyeivel." Megemlíti, hogy két évszázaddal azelőtt a nyugat-indiai szigeteken nem volt se kávé, se cukor, s hogy a nyugat-indiai szigetek lakosságára rákényszerített cukor- és kávétermelés a kelet-indiai szigetek e téren meglevő „természetes előnyeit" jórészt hatálytalanítani fogja. Utal az indiai Dacca szövőire is, akik a komparatív költségek elvének értelmében nyilván „szintén az idők kezdetétől fogva kézi szövésre rendeltettek".

A tőkék nemzetközi versenye egészen másfajta nemzetközi munkamegosztást hoz létre, mint amilyent Ricardo igyekezett leegyszerűsített logikai sémájába foglalni. Elsősorban hibás az a felfogás, hogy a nemzetközi munkamegosztás a két nagy ág: a nyersanyagtermelés és a fel-

dolgozóipar közt a komparatív költségek elvének megfelelően úgy alakul ki, hogy ez biztosítja a nyersanyagtermelő ország gazdasági fejlődését. A munkatermelékenység szükségszerűleg gyorsabban nő az iparilag fejlett, mint a nyersanyagtermelő országokban: maga az ipari fölény zárja ki, hogy a kettő közt tartósan kialakuljon olyan nemzetközi munkamegosztás, amely mindkettő számára előnyös a szónak abban az alapvető értelmében, hogy mindkettő fejlődését egyaránt előmozdítja. Csak arról lehet szó, hogy az iparilag fejlett ország a nyersanyagtermelő ország rovására fejlődik.

Az értéktörvény nemzetközi érvényesülése

Mindezek alapján Marx kérdésfelvetése gyökeresen különbözik a polgári klasszikusokétól.

Ricardo tétele: teljes szabadkereskedelem és egyenértékű árucsere esetén a komparatív költségek elve a nemzetközi árucsere minden résztvevője számára olyan előnyt biztosít, amely ezen elv érvényesülése nélkül nem volna meg.

Marx tétele: teljes szabadkereskedelem és egyenértékű árucsere esetén a gazdaságilag fejlettebb ország kizsákmányolhatja a kevésbé fejlettet.

Marx a már említett brüsszeli előadásában leszögezi: „Vannak manapság olyan iparágak, amelyek az összes többit uralják, s azon nemzetek számára, amelyek a legnagyobb mértékben kifejlesztették ezeket az iparágakat, a világpiac feletti uralmat biztosítják... Ha a szabadkereskedelem hívei nem képesek megérteni, miképpen gazdagodhatik meg egy nemzet egy másik nemzet rovására, ezen nem szabad csodálkoznunk, hiszen ugyanezek az urak azt sem akarják megérteni, hogyan gazdagodhatik meg az országon belül az egyik osztály a másik rovására."

Ezt a tételt később Marx elméletileg megerősítette a nemzetközi értékről és az értéktörvény nemzetközi érvényesüléséről szóló fejtegetéseiben. A komparatív költségek elve helyett a következő tételt állította fel a külkereskedelemből származó viszonylagos kölcsönös előnyt illetően.

„... a fejlettebb ország értékük fölött adja el áruit, holott olcsóbban ad el, mint a vele konkurráló országok. Amennyiben a fejlettebb ország munkáját itt mint magasabb fajsúlyú munkát értékesítik, emelkedik a profitráta, mert a munkát ugyan nem mint magasabb minőségű munkát fizetik, de úgy adják el. Ugyanez a viszony kialakulhat mindannak az országnak irányában, ahová árukat szállítanak, mind annak irányában, ahonnan árukat vásárolnak; ugyanis lehetséges, hogy ez az ország több tárgyi alakot öltött munkát ad természetben, mint amennyit kap, s hogy emellett az árut mégis olcsóbban kapja, mint ahogy maga termelhetné..! A kedvezőbb helyzetben levő ország a cserében több munkát kap vissza kevesebb munkáért, ámbár ezt a különbséget, ezt a többletet ugyanúgy, mint a munka és a tőke közti cserénél általában, egy bizonyos osztály zsebeli be." (*Marx:* A tőke. III. kötet. 276—277. old. Szikra. 1951.)

Vagy még határozottabban: „Két nemzet cserélhet egymással a profit-törvény szerint úgy, hogy mindketten nyernek, de az egyik azért

mindig a rövidebbet húzza. Hogy a profit az értéktöbbletnél kisebb lehet, tehát, hogy tőkék profitot hozóan cserélődhetnek anélkül, hogy a szó szoros értelmében értékesülnének, ebből következik, hogy nem csak az egyéni tőkések, hanem nemzetek cserélhetnek egymással, sőt a cserét folytonosan egyre magasabb szinten ismételhetik anélkül, hogy emiatt nyereségüknek azonos mértékűnek kellene lennie. Az egyik folytonosan elsajátíthatja a másik többletmunkájának egy részét, amelyért a cserében semmit sem ad vissza . . ." *(Marx:* Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie. 755. old. Dietz Verlag. Berlin. 1953.)

Marx kifejti, miként módosul az értéktörvény nemzetközi viszonylatban. A legfontosabb tényezőnek ebből a szempontból azt tekinti, hogy a világpiacon a munka termelékenysége ugyanúgy jön számításba, mint a munka intenzitása mindaddig, amíg a nemzetközi konkurrencia arra nem kényszeríti a termelékenyebb országot, hogy áruinak árát a munkatermelékenység növekedésének megfelelően csökkentse. „Összehasonlítva a kevésbé intenzívvel, az *intenzívebb* nemzeti munka tehát egyenlő idő alatt több értéket termel, amely több pénzben fejeződik ki.

Még jobban módosítja azonban az értéktörvényt nemzetközi alkalmazásában az, hogy a világpiacon a *termelékenyebb* nemzeti munka ugyancsak intenzívebbnek számít, hacsak a termelékenyebb nemzetet a konkurrencia nem kényszeríti arra, hogy árujának eladási árát értékére csökkentse." *(Marx:* A tőke. I. kötet. 518. old. Szikra. 1955.)

Más szóval: a fejlettebb ország több nemzetközi értéket realizál (több pénzre tesz szert), mint amennyi nemzeti értéket termel. Ennek természetes velejárója a fejlettebb ország pénzének viszonylagos elértéktelenedése. A belső árszínvonal a fejlettebb országban meghaladja a kevésbé fejlett ország belső árszínvonalát. A pénz értékének e viszonylagos különbözősége a különböző fejlettségű országokban, amelyet Marx hangsúlyoz, Ricardo pedig teljesen figyelmen kívül hagy, óriási jelentőségű a versenyképesség és a nemzetközi konkurrencia szempontjából; pontosan annak megítélése szempontjából, hogy vajon a komparatív költségek elvének érvényesülése a világpiacon résztvevő minden ország számára feltétlenül előnyös-e.

Ricardo a világpiaci versenyképesség kérdését fel sem veti. A komparatív költségek elve csak azt kívánja, hogy amely árukban egy ország nem versenyképes, azt ne termelje. De az egész nemzeti munka intenzitását és produktivitását, az egész gazdaság világpiaci versenyképességét eleve kizárja vizsgálódása köréből.

„Abban a mértékben, amelyben kifejlődött egy országban a tőkés termelés, múlja felül ott a munka nemzeti intenzitása és termelékenysége is a nemzetközi színvonalat. Az ugyanazon fajtájú áru különböző mennyiségeinek, amelyeket különböző országokban egyenlő munkaidő alatt termelnek, nem-egyenlő nemzeközi értéke van tehát, amely különböző árakban, azaz a nemzetközi értékek szerint különböző pénzösszegekben fejeződik ki. A pénz relatív értéke tehát kisebb lesz a fejlettebb tőkés termelési móddal rendelkező nemzeteknél, mint a kevéssé fejlettel rendelkezőknél." *(Marx:* A tőke. I. kötet. 518—519. old. Szikra. 1955.)

Vagyis, megismételjük, mert ez az egész gondolatmenet ugrópontja, a fejlettebb ország több nemzetközi értéket termel, amely több pénzben

fejeződik ki. A fejlettebb országban termelt árutömeg nemzetközi értéke meghaladja annak nemzeti értékét. A fejletlenebb országban termelt árutömeg nemzeti értéke meghaladja annak nemzetközi értékét. Ez azt eredményezi, hogy a nemzetközi munkamegosztásból folyó és a nemzetközi árucsere révén realizálódó többlet elosztása eltolódik a fejlettebb ország javára, más szóval a fejlettebb ország kapitalistái aratják le saját produktivitásuk növekedésének és az elmaradt ország nagyobb erőfeszítésének gyümölcseit. A komparatív költségek elmélete helyett tehát a marxi tétel így hangzik:

Minthogy az értéktörvény nemzetközi érvényesülése során azáltal módosul, hogy a világpiacon a munka termelékenysége ugyanúgy jön számításba, mint a munka intenzitása, tehát a nemzetközi árucseréből adódó haszon oroszlánrészét vagy egészét a fejlettebb ország sajátítja el.

Ennek igazolására vessünk egy pillantást a nyersanyagtermelő és az ipari országok közötti nemzetközi árucsere feltételeinek eltolódására 1876-tól 1947-ig.

Az a készárumennyiség, amelyet a nyersanyagok bizonyos mennyiségéért cserébe lehetett kapni:

1876—80	100,0	1911—13	85,8
1881—85	102,4	1921—25	67,3
1886—90	96,3	1926—30	73,3
1891—95	90.1	1931—35	62,0
1896—1900	87,1	1936—38	64,1
1901—05	84,6	1946—47	68,7
1906—10	85,8		

(A háború utáni árviszonyok az elmaradt és az iparosított országok közötti kereskedelemben. ENSZ-kiadvány. 1949.)

Ez szöges ellentmondásban van a ricardói tétellel és fényesen igazolja a marxi tételt. Az ENSZ-tanulmány szerzői maguk is a következő megállapításra kényszerülnek:

„A nemzetközi csere-arányoknak az a távlati romlása, amely itt megmutatkozik a nyersanyagtermelő országokra vonatkozólag, hosszú időszakra számítva a nyersanyagtermelés, illetve a készárutermelés termelékenységnövekedésének különböző ütemével volna magyarázható. Ha feltételezhetnénk, hogy a nemzetközi cserearányok romlása az elmaradt országok rovására azt jelenti, hogy a nyersanyagtermelés termelékenysége gyorsabban nő, mint a készárutermelésé, akkor természetesen a nemzetközi csere-arányok ilyetén romlása kevésbé volna aggasztó. Mindössze azt jelentené, hogy abban a mértékben, amelyben nyersanyagokat exportálnak, a megnövekedett termelékenység eredményeit átengedik a nyersanyagok vevőinek az iparosítottabb országokban. Jóllehet majdnem teljesen hiányoznak a termelékenység változására vonatkozó statisztikai adatok a nyersanyagtermelő országokban és a készárutermelő országokban, a nemzetközi árucsere feltételeinek általunk megállapított távlati eltolódásának ilyetén magyarázatát eleve elvethet-

jük. Alig fér kétség ahhoz, hogy az iparosított országok termelékenysége gyorsabban nőtt, mint a nyersanyagtermelés termelékenysége az elmaradott országokban. Ennek bizonyítéka, hogy az iparosított országokban az életszínvonal gyorsabban emelkedett a tanulmányozott időszakban, 1870-től napjainkig. Tehát a nemzetközi árucsere feltételeinek megállapított változásai nem azt jelentik, hogy a nyersanyagtermelés megnövekedett termelékenységének eredményét átengedték az iparosított országoknak, hanem ellenkezőleg: azt jelentik, hogy az elmaradott országok az importált készárukért fizetett árak és a saját nyersanyagokért kapott árak viszonya által hozzájárultak az életszínvonal emelkedéséhez az iparosított országokban anélkül, hogy saját termékeik realizált árában megfelelő egyenértékű hozzájárulást kaptak volna saját életszínvonaluk emelkedéséhez." (I. m. 115—116. old.)

A polgári klasszikusok és nyomukban a vulgárisok válasza erre az volna, hogy a megoldás itt nem az elmaradott területek iparosításában rejlik (hiszen előnyösebb feltételekkel importálhatnak ipari készárut, mint azt megtermelhetnék), hanem hogy szüntessék meg az egyre veszteségesebbé váló exportárutermelést.

Ez a klasszikus és vulgáris téveszme egyszerűen abból adódik, hogy nem veszi figyelembe sem az egyes országok világpiaci függésének különböző fokait és válfajait (egy ország ugyanis annál függőbb a világpiactól és annál elmaradottabb, minél kevesebb árufajtával vesz részt a nemzetközi kereskedelemben, vagyis minél inkább példázza a komparatív költségek elméletét); másrészt abból, hogy nem veszi figyelembe a nemzeten belüli és a nemzetközi konkurrencia lényeges különbségét. A nemzeten belüli tőkés konkurrencia a nem versenyképes termelők kiküszöbölését idézi elő. A piaci szükségletet végeredményben azok a termelők elégítik ki, akik az illető árut a társadalmilag szükséges munkaráfordítással termelik. Ez az értéktörvény érvényesülése nemzeten belüli viszonylatban. Az a termelő, aki tartósan a társadalmilag szükségesnél nagyobb munkaidőráfordítással termel, a termékét nem képes megfelelő profittal realizálni, s rövidebb-hosszabb idő után a termelés megszüntetésére kényszerül. Így alakult ki a nemzetgazdaságok struktúrája, az erőforrások elosztása a különböző gazdasági ágakra az egyéni tőkék versenyén és áramlásán keresztül; így alakult ki a modern társadalmi munkamegosztás.

A nemzetközi munkamegosztás, a *világ* erőforrásainak megoszlása a különböző *országokra,* nem így alakul ki. A külső piacon való realizálás problémája különbözik a belső piacon való realizálás problémájától. A nemzeten belüli és a nemzetközi konkurrencia különbsége elsősorban az, hogy nemzetközi viszonylatban semmiképpen sem állja meg a helyét, hogy a nem versenyképes nemzetet termelésének megszüntetésére kényszeríthesse a nemzetközi árucsere feltételeinek romlása; ellenkezőleg, ez gyakran a termelés fokozására és ezzel a nemzetközi árucsere-feltételek további romlására vezet. Kivéve természetesen, ha az illető országot egy másik ország erőszakkal aláveti magának és egész termelését hozzáidomítja saját ipari szükségleteihez.

A XIX. század első felében India is és az Amerikai Egyesült Államok is gyapotot termeltek, és a komparatív költségek elméletének értelmében ésszerűbb volt Indiának a gyapottermelésre és a gyapotexportra

szorítkoznia, s cserében megszerezni az olcsó angol textilárukat, amelyek az indiai kézműipart tönkretették. Az Egyesült Államok erről az előnyről lemondott, felfüggesztette a komparatív költségek úgynevezett törvényét, mint az angolok által proklamált sok egyéb törvényt. India esetében ez csak egy évszázaddal később következett be (aminek egyébként India gazdasági fejlődése szempontjából súlyos következményei voltak), s e sorok írásának időpontjában a helyzet az, hogy a komparatív költségek elvének értelmében Angliának kellene lemondania a textiláru-termelésről India javára. Ebben az időben kezdenek el az angol közgazdászok tűnődni, vajon tényleg olyan általános érvényű és tudományos megalapozottságú-e a komparatív költségek elve, mint azt egy évszázadon keresztül hitték.

Gyökeresen megváltozik a helyzet és megváltoznak a kérdésfelvetés konkrét feltételei a monopolkapitalizmusba való áttéréskor; mihelyt már nem egyszerűen a tőkés nemzetközi árucseréről van szó, hanem konkréten a tőkekivitelnek alárendelt árukivitelről (Lenin), amikor tehát a nemzetközi gazdasági kapcsolatokra nem egyszerűen az eladók és a vevők viszonya, hanem az adós-hitelező viszony nyomja rá bélyegét. Itt már nem egyszerűen a gépi ipar székhelyeinek megfelelő nemzetközi munkamegosztás a tőkés világpiac alapja, hanem konkréten a monopoltőke és a nemzetközi viszonylatban legerősebb monopoltőke érdekeinek és értékesítési szükségleteinek megfelelő nemzetközi munkamegosztás, amelyet az egyenlőtlen fejlődés törvénye felváltva békés és háborús eszközökkel időközönként módosít. A fejlett hitelező és az elmaradt adós között egyenértékű árucseréről szó sem lehet. Itt a pénz szerepe a nemzetközi árucserében hatványozott jelentőségre tesz szert. Itt a nemzetközi árucsere nem egyszerűen a profit realizálását mozdítja elő (ami még teljességgel összeegyeztethető mind az egyenértékű árucserével, mind a tőkés nemzetközi munkamegosztással), hanem a maximális profit realizálásának eszköze, s ez nemcsak hogy összeegyeztethetetlen az egyenértékű árucserével, hanem éppen feltételezi a nem-egyenértékű árucserét. A gazdaságilag fejlett hitelező és az elmaradt adós közti cserében az utóbbinak az előbbi pénzére van szüksége, s ez hat — a fizetési mérlegen és a valutaárfolyamon keresztül — a nemzetközi árucsere feltételeire. A monopolkapitalizmusban mint világgazdasági rendszerben nem egyszerűen arról van szó, hogy az értéktörvény érvényesülése nemzetközi viszonylatban a Marx által kifejtett értelemben módosul, hanem ezen túl a monopóliumok azon törekvéséről is, hogy maximális profitszükségletük kielégítése végett az értéktörvény nemzetközi érvényesülését megakadályozzák. Ez az alapvető oka annak, hogy a kapitalista fejlődés e rothadó szakaszában a kapitalista világpiac egyre inkább funkcióképtelenné válik, és a kapitalista világgazdasági rendszer bomlásnak indul. Itt már nem egyszerűen arról van szó, hogy a munkatermelékenység növekedésének gyümölcseit a fejlettebb ország kapitalistái aratják le a nemzetközi árucsere mechanizmusán keresztül; itt *sarc*ról van szó, amelynek elsajátításában nagy szerepet játszik a gazdaságon kívüli kényszer. Ezt a tényt tükrözi, hogy a tőkés világpiac fejlődésének ebben a fázisában a transzferprobléma, az egyre növekvő adósság átszivattyúzásának problémája válik a nemzetközi árucsere központi problémájává.

Hozzá kell tenni azonban, hogy a monopolkapitalizmus korszakára jellemző nemzetközi árucsere sajátosságai nem az istenek véletlen szeszélyének köszönhetők, hanem szükségszerűen nőnek ki a monopolkapitalizmus korszakát megelőző szabadversenyes kapitalizmus nemzetközi gazdasági kapcsolataiból. Más szóval: a marxi elemzés alapján tovább lehet haladni ezeknek az új feltételeknek az elemzéséhez és megértéséhez, a Ricardo-féle elmélet alapján pedig nem, mert amint Marx kritikája feltárta, ez már a szabadversenyes kapitalizmus körülményeire vonatkozóan is túlságosan korlátolt és felszínes volt.

A gazdasági fejlődés követelményei és a külkereskedelem

Összegezve: a külkereskedelem Ricardo-féle elméletének fő fogyatékosságaként tehát azt állapíthatjuk meg, hogy

a) eltekint a piacproblémától,

b) eltekint a gazdasági fejlődés problémájától (konkréten a gazdasági elmaradottság leküzdésének problémájától a kapitalizmus keretei között).

Valóban, ha a kapitalizmus piacproblémájától eltekintünk, s ha eltekintünk a gazdasági fejlődés problémájától a tőkés nemzetközi anarchia és nemzetközi konkurrencia keretei közt, akkor Ricardo tétele igen logikusnak tűnik. Ez azonban a tételt túlságosan korlátozottá, vérszegénnyé és irreálissá teszi.

A Ricardo—Mill-féle komparatív költségek elve és a Ricardo—Say-féle úgynevezett piactörvény közt szoros kapcsolat van. Érdemes rámutatni a két teoréma pályafutására a polgári közgazdasági elmélet történetében. Az utóbbi egyeduralmát akkor döntötték meg, amikor a kapitalizmus általános válságában a piacprobléma akuttá és világméretűvé vált. (A Ricardo—Say-féle úgynevezett piactörvény korlátoltságának ez az egy évszázaddal elkésett felismerése tulajdonképpen az, amit a mai vulgáris közgazdászok kissé fellengzősen a „keynesi forradalomnak" neveznek.) Az előbbit akkor kezdték ki, amikor a kapitalizmus általános válságának második szakaszában a gazdaságilag elmaradott területek problémája a piacprobléma akuttá válásának egyik központi jelensége lett. Egy argentin közgazdász — a jelenlegi argentin pénzügyminiszter, Prebisch — Latin-Amerika gazdasági fejlődése és annak fő problémái című, 1950-ben megjelent tanulmányában megállapítja: „Latin-Amerikában a valóság aláássa a nemzetközi munkamegosztásnak azt az elavult sémáját, amely a XIX. században nagy jelentőséget nyert és mint elméleti elgondolás egészen a közelmúltig jelentős befolyást gyakorolt."

A tények makacs dolgok. És a tények tükrében a kapitalista világkereskedelem legerőteljesebben kidomborodó tendenciája az, hogy a komparatív költségek elve alapján kialakult nemzetközi munkamegosztás a nyersanyagtermelő területek világpiaci részesedésének állandóan fokozódó zsugorodására és egyszersmind az elmaradt területek egyre fokozódó elmaradására, valamint a kapitalista világgazdaság egyensúlyának egyre fokozódó felborulására vezetett. A tények azt mutatják, hogy egy elmaradt nyersanyagtermelő ország nemzeti jövedelmének és életszínvonalának tényleges növekedését nem várhatja a tőkés külkereskedelemből származó kölcsönös előnyöktől, hanem elsősorban saját iparo-

sodásától, amelyet a kapitalizmus világgazdasági rendszerének keretei között éppen a Marx és Lenin feltárta törvényszerűségek gátolnak.

A tények és a statisztikai adatok eléggé egyértelműen beszélnek a Ricardo—Mill-féle séma tarthatatlanságáról.

a) A komparatív költségek elmélete magában foglalja azt a tételt, hogy amit egy országnak előnyös importálnia, azt nem érdemes termelnie. A bökkenő azonban ott van, hogy egy elmaradott országnak — a komparatív költségek elvének mércéjével mérve — ipari készárukat ugyan lényegesen előnyösebb importálnia, mint termelnie, de a Ricardo—Mill-féle előíráshoz tartva magát soha iparcikkekkel való ellátottságán lényegesen javítani nem tudna. A Népszövetségnek egyik tanulmánya táblázatot tartalmazott, amelyben 1926—29-re vonatkozóan kimutatta, hogy az Egyesült Államok ipari készárutermelése fejenként 262 dollár, exportja 8 dollár; iparcikkekkel való ellátottsága tehát fejenként 254 dollár, több ipari ország ellátottsága pedig átlagosan fejenként 104 dollár volt. Ugyanezen évek átlagában Kína és India ellátottsága ipari készáruban fejenként 3 dollár, s ha Kínához és Indiához hozzávesszük az akkori világ többi elmaradt területét, 13 dollár volt.

„Egy egyszerű számítás megmutatja, hogy ezek a területek miért nem várhatják a külkereskedelemtől, hogy iparcikkekben való ellátottságuk problémáját megoldja. Tegyük fel, hogy ezekben az országokban a fejenkénti ipari készárukkal való ellátottság import által az ipari országok átlagának mindössze felére, vagyis 52 dollárra nőne. Ez esetben ipari készáruimportjuknak 16-szorosra kellene nőnie, 69 milliárd dollárra, amely kétszerese az 1926—29-ben bonyolított világkereskedelemnek (nyersanyagok és ipari készáruk együtt) vagy egyenlő a világ iparosított részének egész évi gyári termelésével ugyanebben az időszakban. Nehéz elképzelni, hogyan lennének képesek ezek az országok nyersanyag-exportjukat annyira fokozni, hogy az akár csak hozzávetőlegesen is fedezze ilyen nagyságú importjukat. Nem szükséges ezt az összehasonlítást tovább elemezni; világos, hogy a gyakorlatban semmi lehetőség sincs arra, hogy a nemzetközi kereskedelem által megszüntethessük a gyáripari készárukkal való ellátottság szempontjából az országok közt meglevő óriási különbségeket." (Iparosítás és külkereskedelem. A Népszövetség kiadása. 22—23. old. 1945. New York.)

b) A GATT 1954. évi jelentése a nemzetközi kereskedelemről rámutat arra a statisztikai tényre, hogy az 1938 és 1952 közt eltelt időszakban az iparosított területeknek a nem iparosított területekre irányuló élelmiszer-exportja, bár viszonylag csekély volt, mégis több mint megkétszereződött, a fordított irányú élelmiszer-export ellenben mindössze 30 százalékkal nőtt. „Megállapítható, hogy az egy lakosra jutó élelmiszer (1950-es árakon kifejezve) az iparosított területeken ezen idő alatt 140 dollárról 160 dollárra nőtt, a nem iparosított területeken pedig 40 dollár összegben csaknem változatlan maradt." (Le commerce international. 24. old. Genf, 1955.)

c) 1938 és 1952 között az iparosított és a nem iparosított területek közti árucsere 7,3 százalékkal, az egész világkereskedelem pedig 16,3 százalékkal növekedett. (I. m. 29. old.)

d) 1948 és 1954 között a világkereskedelem növekedésének legnagyobb hányada az iparosított országokra jutott. Az angol pénzügymi-

nisztérium közlönye, a Bulletin for Industry egy 1955. szeptemberében kelt tanulmányban megállapítja, hogy 1948 és 1954 közt az ipari és a nyersanyagtermelő országok közti kereskedelem 38 százalékkal, az ipari országok közti kereskedelem pedig 57 százalékkal nőtt.

„Szemmel látható, hogy az ipari országokban a közelmúlt években végbement fellendülés nem járt együtt a nyersanyagok iránti kereslet *arányos* növekedésével, s így a nyersanyagtermelő országok jövedelmének növekedésével sem." (Bulletin for Industry. London. 1955. szeptember.)

e) Louis H. Bean, amerikai statisztikus „Nemzetközi iparosodás és fejenkénti jövedelem" című tanulmányában 1946-ban arra a következtetésre jutott, hogy „ha lehetséges volna a világ népességének mezőgazdasági-ipari megoszlását úgy megváltoztatni, hogy 40 százalék volna a mezőgazdaságban a jelenlegi több mint 60 százalék helyett, ez az általános termelékenység, jövedelem és életszínvonal óriási emelkedését jelentené." (Tanulmányok a jövedelemről és a gazdaságról. Nemzeti Gazdaságkutató Intézet. New York. 1946. VIII. kötet. 123. old.)

Itt a hangsúly az iparosodáson, a nemzeten belüli munkamegosztás fő arányainak megváltoztatásán van, tekintet nélkül azokra az előnyökre, sőt ellentétben azokkal az adott körülmények közt meglevő látszólagos előnyökkel, amelyeket a komparatív költségek elvéhez igazodó nemzetközi munkamegosztás nyújthat. Éppen ezért Viner professzor, a Ricardo—Mill-féle séma bajnoka Brazília nemzeti egyetemén elmondott előadássorozatában felháborodottan utasítja vissza. Beannek az ortodox ricardiánus számára „hajmeresztő" megállapításait, például azt, hogy „feltételezhető, hogy Kína és India kicsiny fejenkénti jövedelmeit meg lehetne kétszerezni, ha munkaerejük 15 százalékát az élelmiszertermelésről egyéb csatornákba irányítanák (az emberi és az anyagi források hatékonyabb felhasználásával); alig 10 százalékos további eltolódás a jövedelmeket megháromszorozná." (Uo. 123. old.)

Külkereskedelem és szocialista nemzetközi munkamegosztás

Ennek a rövid, a külkereskedelem marxista elméletét ismertető vázlatnak nem lehet feladata, hogy bebizonyítsa: a Ricardo—Mill-féle séma nem alkalmazható sem szocialista országnak a kapitalista országokkal való külkereskedelmi kapcsolataira, sem pedig a szocializmust építő országok egymás közti külkereskedelmi kapcsolataira. Mivel azonban Ricardo külkereskedelmi tanai bizonyos tiszavirág-életű reneszánszon mentek keresztül egyes közgazdászaink fejében, néhány elvi megjegyzés talán célszerű még ennek a cikknek a keretei között is.

a) A szocialista iparosítás nem felelhet meg a komparatív költségek elvének, hacsak a szocializmust építő ország nem akar lemondani gazdasági függetlenségének kivívásáról, arról, hogy emancipálja magát a tőkés világpiac befolyása alól, arról, hogy ne kelljen állandó és állandóan növekvő „váltságdíjat" fizetnie a szó lenini értelmében; más szóval hacsak nem akar lemondani magáról a szocialista iparosításról. Ezt a kérdést Lenin és Sztálin a jobboldali elhajlás elleni harcban tisztázták. Tömör és klasszikus kifejezést nyert a marxizmus erre vonatkozó elméleti álláspontja Lenin munkájában: Az arany jelentősége most és

a szocializmus végső győzelme után. Lenin ott, mint emlékezetes, nem a komparatív költségek harmónia-elmélete mellett foglalt állást, hanem a késhegyre menő tőkés nemzetközi konkurrencia farkas-erkölcseire mutatott rá. Azt tanácsolta, hogy amíg meg nem erősödünk, „üvöltsünk a farkasokkal", de legkevésbé sem azt, hogy tekintsük megerősödésünk egyik eszközének a tőkés világpiacba való olyanfajta beilleszkedést, amely a szocialista ország gazdasági struktúráját a tőkés nemzetközi munkamegosztás szempontjai szerint alakítja ki.

b) Ami a szocialista világpiacot illeti, fel lehet vetni azt a kérdést, hogy elméletileg miért nem érvényesülhet a komparatív költségek elve mint a szocialista nemzetközi munkamegosztás szabályozója. Azért nem, mert — jóllehet a külkereskedelembe kerülő termékek megtartják áruformájukat — a szocialista világpiac természeténél fogva *szervezett* piac. Ez zárja ki alapvetően a komparatív költségek elvének érvényesülését az új világpiacon. A komparatív költségek elve csak a nemzetközi termelési anarchia keretei közt érvényesülhet.

Az új világpiac nem spontán alakult ki és nem spontán működik, hanem a tervországok közti tervszerű gazdasági együttműködés eredményeként, a népgazdasági tervek és bennük a külkereskedelmi tervek összehangolásán keresztül. Mikoján hangsúlyozta egyik cikkében a külkereskedelmi monopólium új, a szocialista tábor gazdasági tömörítését előmozdító funkcióját.

Ricardo sémája szigorúan feltételezi és megköveteli, hogy:

a külkereskedelem áruösszetétele és földrajzi iránya igazodjék a komparatív költségek elve szerint;

az egész gazdaság struktúrája pedig igazodjék a külkereskedelem áruösszetételéhez és irányához. Éppen ez a nemzetközi termelési anarchia lényege.

A szocialista tervgazdaságok közti nemzetközi munkamegosztás és gazdasági együttműködés keretei között a külkereskedelem, a termelés és a beruházások viszonya nem ez, hanem ennek *fordítottja.*

Ezeknek az alapvető szempontoknak figyelmen kívül hagyása veszélyeztetné a gazdasági függetlenség megvédését, illetve megszilárdítását a kapitalista világpiaccal szemben és súlyos akadályokat gördítene a szocialista nemzetközi munkamegosztás *megszervezése* elé.

ERDEI FERENC

A kukoricatermelés néhány kérdéséről

A kukorica a világ mezőgazdasági termelésében a legfontosabb takarmánynövény, s termelési arányai megközelítik az emberiség legfontosabb kenyérnövényéét, a búzáét. A kukoricának ez a kiemelkedő szerepe az utóbbi évtizedben különösen megnövekedett. Növekedett annak ellenére, hogy a világ számos helyén olyan versenytársai vannak a takarmánytermelésben, mint a szója, az árpa és a szemescirok.

Országunkban szintén a búza mellett a legfontosabb növényünk, és jelentősége mind nagyobb, noha a korábbi években valamelyest elhanyagoltuk a termelését. Most, amikor a kukoricatermelés, jelentőségéhez mérten, újból elfoglalta az egész mezőgazdaságunk fejlesztésében megillető helyét, hasznos és szükséges, hogy a kukoricatermelés fejlesztésének néhány főbb kérdését mind hazai, mind világviszonylatban áttekintsük.

A kukoricatermelés jellegzetes vonásai

A kukorica termelése mind a búzával összehasonlítva, vagy a kukoricával versenyben álló takarmánynövényekhez viszonyítva, mind önmagában véve több olyan jellegzetes vonást mutat, amelyek együttesen a kukoricatermelés jelentőségének a növekedésére és termesztési módjának szinte határtalan fejlesztési lehetőségeire utalnak.

A kukorica- és a búzatermelés arányai

A világ mezőgazdasági termelésében a kukorica vetésterülete valamivel nagyobb, mint a búza vetésterületének a fele, ugyanakkor azonban a kukoricatermelés kereken háromnegyede a világ búzatermelésének.* Amíg azonban a világ össztermelésében ezt a képet mutatja a kukorica és a búza viszonya, ez az arány világrészenként és országonként jelentősen módosul, éspedig általában a kukorica javára. Így például Amerika és Afrika mezőgazdasági termelésében a kukorica vetésterülete valamivel több, mint a búzáé, ehhez képest termésmennyisége pedig lényegesen nagyobb. Ezzel szemben nagyobb a búzatermelés súlya Európában, Ázsiában és Óceániában: a búza vetésterülete Európában több mint kétsze-

* A cikkben szereplő minden mennyiségi adat, amely a kukoricára vonatkozik, mindig májusi morzsolt szemeskukoricára értendő.

rese, Ázsiában több mint háromszorosa, Óceániában pedig sokszorosa a kukoricáénak.

A termésmennyiség tekintetében azonban már jóval nagyobb a súlya a kukoricának a búzáéhoz viszonyítva, bár világszerte ez sem egyöntetű. A világ egész mezőgazdasági termelésében a kukorica egy területegységre számított termésátlaga általában nagyobb a búzáénál. Az 1934. és 1950. évek közti időszakban a világ búzatermésátlaga hektáronként 9,8—9,9 q közt volt, a kukoricáé viszont 12,9—16,3 q közt. Ezzel szemben Európa termelésében a kukorica termésátlaga általában nem haladta meg a búzáét, s ugyancsak az 1938. és 1950. évek közti időszakban az európai termelésben a búza hektáronkénti termésátlaga a 13,0—14,5 q között alakult, míg a kukoricáé 13,9—14,7 q közt. Észak-Amerikában viszont a kukorica termésátlaga közel kétszerese a búzáénak, és ott szintén az 1938—1950. évek közt a búza termésátlaga hektáronként a 8,2—10,9 közt alakult, míg a kukoricáé 13,3—22,3 q közt.

A világrészek átlagszámain belül általában szintén az a szabályszerűség, hogy a kukorica termésátlaga nagyobb a búzáénál, azonban kivételképp a nyugat-európai országokban és Amerika középső államaiban a kukorica kisebb termésátlagokat mutat, mint a búza. Így Franciaországban 1938 és 1950 közt a búza 15,6—18,3 q hektáronkénti termést adott, míg a kukorica csak 11,5—15,8 q-t. Hasonlóan Mexikóban, ahol a búza hektáronkénti termésátlaga ugyanebben az időszakban 7,6—8,9 q közt mozgott, míg a kukoricáé csak 5,6—7,3 q-t ért el.

Magyarországon a kukorica és a búza termelésének arányai mind a vetésterület, mind a terméshozam szempontjából némileg eltérnek a világ össztermelésének arányaitól, mégpedig a kukorica javára. Mindenekelőtt a kukorica vetésterületének nagysága jelzi országunkban a kukorica termelésének különleges jelentőségét azzal, hogy több évtized átlagában nálunk lényegében azonos területen, kereken másfél millió hektáron, termelünk kukoricát is, búzát is. A kenyérgabonatermelés területe országunkban csak a rozzsal együtt haladja meg lényegesen a kukorica vetésterületét. Ugyanakkor a kukorica terméshozama, ha nem is olyan arányban, mint az észak-amerikai országokban, de azokhoz hasonlóan lényegesen meghaladja a búza terméshozamát. Több évtized átlagában búzatermésünk hektáronkénti hozama 13—15 q, a kukoricáé pedig 20—22 q. Ennek megfelelően országunk kukorica-termésmennyisége általában másfélszerese a búzáénak és közel egyenlő összes kenyérgabonatermésünkkel.

A kukorica és az egyéb szemestakarmányok

A kukorica kiemelkedően legnagyobb jelentőségű takarmánynövény mind a világ mezőgazdasági termelésében, mind országunk takarmánytermelésében. Ez a jelentősége annak ellenére fennáll, és minden jel szerint a következő évtizedekben sem fog csökkenni, hogy a világ számos területén igen komoly versenytársai vannak, és országunk takarmánytermelésében is növekvő jelentőséget kell tulajdonítanunk néhány más takarmánynak. Nem beszélve az évelő pillangósok termeléséről, amelyek a kukoricával párhuzamosan is növekvő jelentőségűek az állatállomány takarmányozásában, legközvetlenebbül az abraktakarmányozásban is ko-

moly versenytársai a kukoricának az árpa, a szója és a szemescirok. E tekintetben a következő főbb összefüggésekkel kell számolnunk.

Az árpa, különösen olyan területeken, ahol az őszi árpa termelése sikerrel folytatható, szoros versenytársa a kukoricának. Így például Franciaország számos megyéjében még a 40 q körüli hektáronkénti kukoricatermés lehetősége mellett sem hódított területet a kukorica, mert közel ugyanennyi árpatermést tudnak betakarítani a fejlettebb gazdaságok lényegesen kevesebb betakarítási és tárolási gonddal. Hasonló összefüggés áll fenn világszerte a kukorica termelési körzeteinek az északi határain, ahol az árpa termése megközelíti vagy éppen meghaladja a kukoricáét, viszont a ráfordítások jóval kisebbek, mint a kukoricánál.

A kukorica legjellegzetesebb termőterületein is a legutóbbi évek során jelentős versenytársává nőtt a szójabab. Például az Amerikai Egyesült Államok olyan kukoricatermő államaiban, amelyek az északi szélesség 40. és 50. foka közé esnek, jelentős területet hódított el a kukoricától a szójabab. A magyarázata ennek az, hogy a szója a kukoricánál kevesebb termésmennyiséggel is több takarmányértéket és különösen több közvetlenül emberi táplálkozásra használható terméket ad, mint a kukorica, azonkívül a szója gépesítése egyszerűbb a kukoricáénál, ennélfogva kevesebb ráfordítást kíván, s ugyanakkor jobb előveteménye minden más növénynek, így különösen magának a kukoricának is.

Végül, csapadékszegényebb vidéken (általában a 400 mm évi csapadék alatt), valamint nyári vetés esetére, növekvő jelentőségű versenytársa a kukoricának a szemescirok, különösen annak alacsony növésű típusai, amelyek a kukoricához hasonló szemtermést adnak, viszont könnyebben gépesíthetők és szárazságtűrőbbek. Így Észak-Amerika délibb vidékein, különösen Mexikóban, valamint Kínában és Koreában is sikeres versenytársa a kukoricának a különböző fajtájú szemescirok.

Mindezek a jelentős és több vonatkozásban növekvő jelentőségű abraktakarmány növények azonban egészében nem veszélyeztetik a kukorica kiemelkedő helyét és továbbra is növekvő súlyát a takarmánytermelésben. Jelentőségük azonban annyiban el nem hanyagolható, hogy a kukorica termelésére nem legkedvezőbb viszonyok közt feltétlenül figyelmet érdemelnek, és egy-egy vidéken sikerrel veszik fel a versenyt a kukoricával is. Így országunk takarmánytermelésében is vitathatatlanul és kiemelkedően legfontosabb a kukorica termelése, ugyanakkor azonban a kukorica legkedvezőbb termelési területein is van létjogosultsága és növekedhet a szerepe a szójabab termelésének. A kukorica termelésére nem elsőrendűen alkalmas vidékeken pedig még inkább el nem hanyagolható jelentőségű az árpa, főleg az őszi árpa termelésének a fejlesztése, valamint a szemescirok termelésének bizonyos kiterjesztése.

*A világ kukoricatermelésének alakulása**

A kukorica termelése túlmenően a búza- és egyéb abraktakarmánynövényekhez való viszonyán, önmagában is igen figyelemre méltó összefüggéseket mutat a világ termelésében.

* A kukorica világtermelésének adatait a következő forrásokból vettem: FAO Évkönyv. 1949. FAO Bulletin 1955. 2—3. szám. J. Weawer: A világ termelési statisztikája.

Mindenekelőtt óriási különbségek vannak a kukorica termésátlagában az egyes világrészek és különösen egyes országok közt. A világrészek arányában a két szélső határt Afrika és Amerika képviseli. Míg Afrikában a kukorica hektáronként számított termésátlaga az 1938. és 1950. évek közti időszakban mindössze 8,0—8,8 q, addig Amerikában 12—24 q. A termésátlagok szélsőségei természetesen még nagyobbak országonként. A legalacsonyabb kukorica-termésátlagot érték el Marokkóban, Mexikóban és Kelet-Afrikában, ahol ugyanazokban az években a kukorica termésátlaga a 8,0 q alatt maradt hektáronként. Ezzel szemben a felső szintet képviselik az Amerikai Egyesült Államok, a Szovjetunió kukoricatermő körzetei, Egyiptom, Olaszország és Magyarország, egyaránt 20 q feletti hektáronkénti termeléssel — nem számítva néhány nyugat-európai országot, ahol a kukorica vetésterülete viszonylag jelentéktelen.

Igen nagy a kukorica termésátlagának az ingadozása évről évre is. Ez az eltérés viszonylag kisebb a világ ösztermelésének átlagában, annálfogva, hogy az egyes termelő tájak eltérései sokban kiegyenlítik egymást. Ennek ellenére azonban az 1934. és 1938. évek átlagában a világ kukoricatermelésének hektáronkénti átlaga 12,9 volt, viszont 1938 és 1940 közt 16,3 q. Figyelemre méltó, hogy ilyen termésingadozásokat más növények kevésbé mutatnak, mert például ugyanezekben az években a búza termésátlaga a világ össztermelésében 9,9, illetve 9,8 q volt hektáronként. A kukoricatermés évről évre való ingadozása különösen nagy a dunai kukoricatermelő országokban, így hazánkban is. Például 1949 és 1955 közt az évenkénti termésátlag 11,1—24,5 q közt mozgott. Hasonló arányú az ingadozás Franciaország kukoricatermelésében is, de valamivel kisebb Olaszország kukoricatermelésében, ahol a két szélső érték ugyancsak 1949. és 1955. évek közt 15,5 és 25,3 q. Hasonlóan kisebb a termés évi ingadozása az Amerikai Egyesült Államokban is.

Figyelemre méltó vonása a kukoricatermelésnek, hogy a régebbi évtizedekben minden országban általában nagyobb volt a termés évi ingadozása, mint a legutóbbi évtizedekben. Általában jellemző minden jelentősebb kukoricatermelő ország termelésére, hogy különösen az elmúlt 5 évben kisebbek az évi eltérések.

A kukorica termelésének a lehetőségeit mutatják azok a rekordtermések, amelyeket a különböző országokban elérnek. Általában 20 q fölötti hektáronkénti átlagtermés az, amit jó kukoricatermésnek lehet tekinteni, de kisebb területek és egyes gazdaságok rekordtermése ezt jóval meghaladja. Így a kukoricatermelés szempontjából legjelentősebb országokban, az Amerikai Egyesült Államokban, a Szovjetunióban, Magyarországon, Olaszországban, Romániában az élenjáró gazdaságok 40—50, sőt 60 q hektáronkénti termést is elérnek. Rekordparcellákon pedig ismeretesek 100 q hektáronkénti száraz szemtermésnél is nagyobb termések, mind Európában, mind Amerikában. Az eddig elért rekordtermések ismeretében megalapozottnak tekinthetjük azt a véleményt, hogy a kukorica biológiai termőképességének a felső határa a 150 mázsa hektáronkénti szemtermés körül van. Hozzá kell tennünk, hogy ilyen termést üzemi területen, egész gazdaságok átlagában, sehol nem értek el, viszont 100 q feletti termést speciálisan előkészített egy hektárnyi vagy azon aluli rekordparcellán már termeltek. Egész gazdaságok átlagában

a 60 q-t meghaladó szemtermést már a felső határnak kell tekintenünk, s ilyen szintet ebben az évben országunkban is több gazdaság elért.

A kukorica termelésének a súlyát jelzi, hogy kivéve a kukorica termesztésére alkalmatlan északi országokat, minden ország mezőgazdasági termelésében jelentős helyet foglal el. A kukorica vetésterületi súlya azonban lényegesen eltérő mind világrészenként, mind országonként. A legnagyobb arányú Amerika mezőgazdaságában, ahol az egész vetésterület 16 százalékát foglalja el, míg Európában a vetésterület 8 százaléka, s még kevesebb Ázsiában és Afrikában — 4,5 százalék. Országonként természetesen még nagyobbak az eltérések. A legnagyobb a kukorica vetésterületi aránya a következő országokban: Dél-Afrika 51,5 százalék, Románia 46,5 százalék, Egyiptom 27,5 százalék, Magyarország 20,1 százalék, az Amerikai Egyesült Államok 19,0 százalék. Ugyanakkor a legalacsonyabb a vetésterületi aránya a kukoricatermelő országok közül: Olaszországban (7,5 százalék), Kínában (6,5 százalék) és Argentínában (8,5 százalék).

A kukorica termelésének ezek a mutatói és összefüggései világosan mutatják a kukorica termelésének néhány legjellemzőbb vonását. Mindenekelőtt azt teszik világossá, hogy a világ mezőgazdasági termelésében milyen kiemelkedő a súlya, másrészt azonban azt is megmutatják, hogy a kukorica termelése milyen szélsőségek közt mozog. A kukoricatermelés fejlődésének az iránya pedig azt jelzi, hogy termelése kiterjesztésének és a termés fokozásának a lehetőségei milyen rendkívül nagyok. Ezek a szélsőségek és ezek a lehetőségek természetesen csak részben természeti viszonyoknak, döntő részükben társadalmi tényezőknek a következményei.

A kukorica természeti sajátosságai

Maga a kukoricanövény egyrészt a legsajátságosabb növények egyike, amely botanikailag szinte határtalan alkalmazkodásra képes, másrészt pedig felhasználásában is a legsokoldalúbban hasznosítható kultúrnövények közé tartozik.

A kukoricanövény alkalmazkodó képessége

A kukoricanövény botanikailag páratlanul rugalmas, és a legmesszebbmenően képes alkalmazkodni, nemcsak a klímához, hanem a művelési módhoz, az agrotechnikai eljárásokhoz is.

Egyaránt termeszthető sűrű állású vetésben, egy méteren aluli sűrűbb sorú ültetésben vagy egy méternél szélesebb sorú ültetvényben. Ezen belül is egyaránt termeszthető egyszálas művelésben vagy többszálas bokrokban, fészkekben.

Hasonlóan a legtágabb szélsőségek közt mozog a termeszthetősége a csapadékigény szempontjából. Termeszthető 400 millimétert elérő évi csapadék mellett és évi kétezer milliméter csapadék esetén is vagy öntözéses kultúrában.

Ugyanilyen szélsőségek közt mozog az egyes kukoricafajták tenyészideje. A vetéstől a beérésig számítva a tenyészidőt, a különböző fajták tenyészideje 80—160 nap közt változik.

Amióta a hibridvetőmag használata elterjedt, a kukorica alkalmazkodó képessége még tovább növekedett. A hibridizálással tovább rövidíthető és nyújtható a tenyészidő, és ezzel együtt a kukoricatermesztés földrajzi kiterjesztése tovább szélesíthető. Hasonlóképpen fokozható a termőképessége a legkülönbözőbb tenyészfeltételek közt.

A kukorica sajátságos botanikai jellegénél fogva művelhetősége szempontjából erősen munkaigényes, és viszonylag nehezen gépesíthető. Ugyanakkor azonban ebből a szempontból is csaknem korlátlanul alakítható, és alkalmazkodni képes olyan agrotechnikai eljárásokhoz, amelyek munkaigényességét nagy arányokban csökkentik és gépesítését lehetővé teszik.

Így mindenekelőtt a vetés tekintetében egyaránt sikerrel termeszthető soros vagy négyzetes művelésben, s gyomtalanítása egyaránt lehetséges a legkülönbözőbb kultiválási módszerekkel és gyomirtószerekkel.

Botanikailag sajátságos termelésénél fogva a legbonyolultabb a kukorica betakarítási munkája. E tekintetben támasztja a legnagyobb követelményeket a gépesítéssel szemben, azonban e vonatkozásban is igen sokféle lehetőséget nyújt a betakarítás gépi megoldására. Vannak kukoricafajták, amelyek csuhélevelei lazán záródnak, tehát a gépi betakarítást megkönnyítik, vannak fajták, amelyek szára és levele zölden marad, amikor a cső már megérett, tehát a besilózást teszik könnyebbé. És végül a legváltozatosabb növényelhelyezés lehetősége módot ad a betakarítás gépesítésének legkülönbözőbb megoldásaira.

A kukorica sokoldalú hasznosíthatósága

Nem kisebb a kukoricanövény alkalmassága és alakíthatósága a felhasználás tekintetében.

Mindenekelőtt széleskörű felhasználási lehetőséget nyújt közvetlen emberi táplálkozásra. Így darájából számos országban kenyér vagy kenyérpótló élelem készül. Még szélesebb körű a sütőiparban és általában az élelmiszeriparban darájának és kivonható olajának a felhasználása. Ezenkívül a zsenge csemegekukorica és az egyes különleges kukoricafajták pattogatott kukoricájának a felhasználása világszerte elterjedt a fogyasztásban.

Ennél természetesen sokkal szélesebb körű a takarmányozásra való felhasználása. Legegyszerűbb takarmányozási módja a zölden történő takarmányozás. Így sűrű vetésben mint silónövény széles körben elterjedt, és a szemtermelésre már alkalmatlan északibb éghajlatú viszonyok közt is egyike a legnagyobb tömeget adó és a szarvasmarha-tenyésztésben nélkülözhetetlen zöldtakarmányoknak. Ilyen módon mind közvetlenül zölden etetve, mind besilózva egyik legfőbb zöldtakarmány-növényünk. A zölden történő takarmányozásnak másik elterjedt formája a silókukorica, tehát az 50 cm körüli sortávolságra sűrűbb növényállásba vetett és kisebb-nagyobb csövet is termő kukorica besilózása.

Az ilyen kukorica mind a szemtermésre alkalmas vidékeken, mind ettől északabbra szintén egyik legjelentősebb tömegtakarmány, különösen a szarvasmarha-tenyésztésben.

A legfőbb takarmányozási forma mindamellett az érett szemtermés felhasználása abrakként elsősorban a sertés- és a baromfitenyésztésben,

de a marhatenyésztésben is. Ez a kukorica legfőbb felhasználása, és elsősorban ez adja meg különleges jelentőségét a mezőgazdaságban. Új lehetőségek tárulnak fel a kukorica-felhasználásban akkor, ha — amint ez most bontakozik ki a Szovjetunióban, és Magyarországon is folytatunk ilyen kísérleteket — a viaszérett csöveket külön silózzák, s ezt mint abraksilót mind a szarvasmarha-, mind a sertéstenyésztésben széleskörűen és több tekintetben a száraz szemtermést meghaladó értékesüléssel alkalmazzák. A kukoricatermés ily módon való takarmányozása termelésének és takarmányozásra való felhasználásának további szélesedését jelenti, aminek messzemenő kihatása van magának a kukoricatermelésnek a kiterjedésére, de ezenkívül a kukorica beillesztésére más növények vetési sorrendjébe.

A kukoricatermelés gazdasági típusai

A kukoricatermelés kiterjedése, terméshozama és felhasználhatósága tehát rendkívül nagy szélsőségek közt mozog. Ez másfelől a kukoricatermelés kiterjesztésének és fejlesztésének rendkívül széles lehetőségeit jelenti. Mindenesetre maga a kukoricanövény oly változatosan alakítható, hogy termelési kultúrája szinte határtalanul fejleszthető, és a legkülönbözőbb termesztési viszonyok közt alkalmazható. Természetesen magának a kukoricanövénynek ez a sokoldalú képessége is megmutatkozik a kukorica-világtermelés ismertetett legjellemzőbb számaiban és arányaiban. A kukoricatermelésnek ezek a mutatói azonban nem csupán a kukoricanövény biológiai sajátosságaira és szinte korlátlan alakíthatóságára vezethetők vissza, hanem a terméseredmények egyben társadalmi termékek is, és alakulásuk döntően a társadalmi munka jellegén, a termelőmódon alapszik. A termelőmód dönti el az egy-egy ország kukoricatermesztésében követett módszereket, következésképpen a terméseredményeket is, és egyben a társadalmi viszonyok a kukoricatermelés fejlesztésének is a legfőbb tényezői.

A világ kukoricatermelésének eltérő agrotechnikai módszerei, gépesítési foka és terméseredményei egyben a kukoricatermelés társadalmi, üzemi viszonyainak a jellegzetes eltéréseit is tükrözik. Természetesen túlságos leegyszerűsítés lenne, ha úgy tennénk különbséget a kukoricatermesztésben követett különböző módszerek közt, hogy a kukoricatermelés szocialista, népi demokratikus és kapitalista rendszereit keresnénk. A kukoricatermelés eddig kialakult jellegzetes típusai ennél bonyolultabb összefüggést mutatnak, de végső sorban félreérthetetlenül felismerhetők a kukoricatermelésnek a kapitalista és a szocialista üzemekben alkalmazott módszerei.

A kisüzemi kukoricatermelés

Európában, mind a dunai kukoricatermelő államokban, mind a nyugati országokban, a kukoricatermesztés jellegzetesen kisüzemi kultúraként fejlődött ki azóta, hogy e különlegesen értékes növény vetőmagját Európába hozták. A termelés azóta is lényegében ilyen alapokon nyugszik, bár éppen a legutóbbi évtizedben ez a termelési rendszer jelentős átalakuláson megy keresztül.

E kisüzemi termesztési módszer legfőbb jellemzője: egyfelől a kézimunka nagy aránya, s mellette a kisebb fogatos gépek alkalmazása, másfelől pedig egyszerű trágyázási és biológiai módszerek alkalmazása.

Ez a termesztési módszer Európa-szerte úgy alakult ki, hogy a kukoricát 60—80 cm-es sorokban, 50—60 cm-es növényállásban, lóvontatású soros vetőgéppel vetik, a sorközt lófogatú kultivátorral, a sorokat pedig kézzel kapálják, és a betakarítást csaknem teljes egészében kézi munkaerővel végzik. Hozzátartozik ehhez a termesztési rendszerhez az is, hogy a kukoricatermést különböző házkörüli tárolási módszerekkel raktározzák (góré, padlás, ereszalja stb.), s takarmányozásra való előkészítését kézierővel vagy kisebb gépek alkalmazásával végzik. Ugyancsak hozzátartozik ehhez a termesztési módszerhez a kukoricaszár széleskörű felhasználása takarmányozásra.

Ilyen módon egy hektár kukoricatermését 30—40 munkanap felhasználásával lehet előállítani, s hektáronként a termés 10—20 q közt mozog, amihez hozzá kell még számítani a takarmányozásra zömében felhasznált kukoricaszár takarmányértékét.

Az utóbbi években kialakult fejlettebb kukoricatermesztési eljárások természetesen ebbe a kisüzemi termesztési rendszerbe is behatoltak, és annak bizonyos fejlesztését idézték elő. Így például a korábban szokásos általános, nem a növény speciális igényeit kielégítő, trágyázás helyett a speciális trágyák alkalmazása, a hibridvetőmag elterjedése, valamint a kukoricaszár silózása számottevő mértékben emelte ennek a kisüzemi termesztési rendszernek a szintjét. Az ilyen kisüzemi termelésben az egyéni parasztgazdaságokban Franciaországban éppúgy, mint Olaszországban vagy Magyarországon, illetve Romániában az élenjáró termelők 30—40 q kukorica szemtermést is elérnek, ezenkívül értékesebb takarmányt termelnek a besilózott kukoricaszárból.

E fejlődés ellenére is szükségszerűen korlátozott ez a kisüzemi termesztési rendszer, mert az elterjedt új agrotechnikai módszerek bevezetése után is változatlanul óriási a kukoricatermelés munkaigényessége, s az egy területegységre eső termés növekedésével egyidejűleg nem növekedett a munka termelékenysége, hanem ellenkezőleg, sok esetben csökkent. A legokszerűbben termelő magyar, francia, olasz, román vagy bolgár egyénileg gazdálkodó, akár 40 vagy 50 q hektáronkénti szemtermés elérésével is egy munkanapra vonatkoztatott termelékenységben meg sem közelíti akár egy szovjet kolhoz, akár egy jól gépesített magyar termelőszövetkezet, illetőleg állami gazdaság, akár egy nagyobb amerikai farm kukoricatermelésének a termelékenységi fokát.

A kukorica termesztésének ez a kisüzemi kultúrája ma is fő típusa az európai kukoricatermelésnek — nem értve ide természetesen a Szovjetunió európai részének a kukoricatermesztést —, bár a legutóbbi években gyökeres átalakulás van kibontakozóban.

Országunk kukoricatermesztésében szintén még ma is ez a termesztési rendszer az uralkodó. Ezzel az agrotechnikai rendszerrel értük el az utóbbi évtizedek átlagában a 20 q körüli hektáronkénti termést, és ilyen módon foglalja el a kukoricatermelés országunk vetésterületének mintegy egyötödét. A termelés agrotechnikai rendszerét és üzemi jellegzetességeit illetően azonban jelentős különbség van felszabadulás előtti termesztési rendszerünk és a felszabadulás utáni közt.

A felszabadulás előtt mezőgazdaságunk rendkívül magas nagybirtokaránya ellenére a kukoricatermelés szinte teljes egészében kisüzemi módon történt. Ez pontosabban azt jelenti, hogy az ország mezőgazdasági területének több mint 40 százalékát elfoglaló nagybirtokon is a kukorica termelése kisüzemi módon történt.

Ez megnyilvánult mindenekelőtt abban, hogy a nagybirtokon lényegesen kevesebb kukoricát termeltek, mint a kisebb birtokkategóriákban. Az ország teljes kukoricaterületéből évről évre kereken 50 százalék esett a 20 holdon aluli gazdaságokra, míg az 1000 holdon felüli nagybirtokra csupán kereken 10 százalék, holott az 1000 holdon felüli nagybirtok és 20 holdon aluli kisbirtok részesedése az egész mezőgazdasági területben közel ennek a fordítottja volt.

Másik jellemző mutatója annak, hogy a felszabadulás előtti nagybirtokos gazdaságok kisüzemi módon termelték a kukoricát, az, hogy a kukorica termésátlaga nem volt lényegesen magasabb a nagybirtokon, mint a paraszti gazdaságokban. Ugyanakkor kapitalista viszonyok közt is nagyüzemi módon termelt más növényekből — így különösen búzából, takarmányfélékből — lényegesen nagyobb termésátlagokat ért el a nagybirtok, mint a parasztgazdaság. Az 1936. és 1940. évek átlagában az ország kukorica-termésátlaga 12,4 q volt holdanként. Ezen belül a 20 holdon aluli gazdaságok átlagtermése 12,2 q volt, míg az 1000 holdon felülieké 14 q. A különbség tehát mindössze 1,8 q.

A magyarázat az, hogy mind a nagybirtokon, mind a középbirtokon a nagyüzem keretei közt, nagyüzemi vetésforgóban és nagyüzemi talajművelő gépek mellett is a kukoricatermelést a nagybirtokosok kisparaszti munkával, kisüzemi rendszerben folytatták. A kukoricát a nagybirtok részesmunkával, summás munkával termelte, ugyanolyan agrotechnikával, mint a parasztgazdaságok. Különbség mindössze annyi volt — ez mutatkozik meg a terméstöbbletben —, hogy mélyebb szántást, jobb talajmunkát és jobb talajerő-feltételeket tudtak biztosítani a kukoricának, mint a 20 katasztrális holdnál kevesebb földön gazdálkodó parasztgazdaságok.

A magyar mezőgazdaság feudális maradványaira és a kapitalista fejlődés ilyen jellegű korlátaira vall, hogy bár ismerték és propagálták a felszabadulás előtti időben is a kukoricatermelés gépeit, fejlettebb eszközeit — számos amerikai gépgyár ügynöksége működött ezen a területen —, mégis a kukoricatermesztés gépei, nagyüzemi eljárásai nem hódítottak teret a nagybirtokosok kukoricatermesztésében.

A különböző munkáltatási módszerek így oszlottak meg a kukoricatermelésben: napszámos munka 11 százalék, részesmunka 16,7 százalék, szakmánymunka 3 százalék, sommásmunka 9 százalék, gépi munka 0,3 százalék. Ezek a munkáltatási módok az egész magyarországi kukoricatermelés 40 százalékát jelentik, tehát az összes nagy- és középgazdaságok kukoricatermesztésének a viszonyait mutatják, a többi 60 százalék a parasztgazdaságban végzett családi kézi és fogatos munkaerőre esik. Ezek az arányok azt jelentik, hogy a részes- és a szakmánymunka semmiben nem különbözött az egyéni kisgazdaságokban végzett kukoricatermelési munkától, míg a napszámosmunka és a sommásmunka a töredéknyi gépi munkával együtt a nagybirtok házi kezelésében termelt kukoricaterületére vonatkozik.

A termesztési módoknak ezek a formái adják a magyarázatát annak, hogy a nagybirtokos gazdálkodás nem is törekedett a gépesítésre, s olcsó munkaerő birtokában az egyébként kínált különböző amerikai kukoricatermesztési gépeket sem alkalmazta, noha a propaganda mindent elkövetett, hogy ezek gazdaságosságát bebizonyítsa. Már 1910-ben ajánlotta az amerikai gépgyárak magyarországi képviselője a modern amerikai kukoricatermelést és ennek eszközeit, s az ennek a propagálására kiadott könyvben (A modern okszerű kukoricatermelés. Bächer Rudolf—Melichár Ferenc gépgyárak vezérképviselője kiadása. 1910.) konkrét számításokkal igyekeztek bebizonyítani, hogy e gépek és ezekkel kapcsolatban néhány fejlettebb nagyüzemi módszer alkalmazása mennyire jövedelmező. Így Deutsch Gábor fornapusztai birtokos hosszú számításokkal bizonyította, hogy míg a feles művelésű tengeri 74 korona, a harmados tengeri 63,5 korona költséggel jár, a napszámosokkal és summásokkal végzett házi kezelésű, egyébként régimódi eljárás pedig 61 koronába kerül, addig a gépüzemű amerikai módszerek alkalmazása holdanként csak 40 korona költséggel jár. Ilyen számításokat egész a felszabadulásig még sokszor megismételtek, de ez mégsem változtatott lényegesen azon, hogy a hazai nagybirtokon kézi munkaerővel, nagyrészt részes műveléssel, kisebb részt napszámos és summás munkával, kisüzemi módszerekkel termesztették a kukoricát.

A felszabadulás után természetesen gyökeresen megváltoztak kukoricatermelésünk üzemi viszonyai is. Ez a változás azonban viszonylag lassan haladt előre, és döntően az elmúlt két évben bontakoznak ki a fejlődés jellegzetes vonásai. A felszabadulás után, de még a szocialista fejlesztés első éveiben is mindenekelőtt folytatódott a kukorica lebecsülése a nagyüzemi gazdaságokban. Így mind az állami gazdaságokban, mind az új termelőszövetkezeti gazdaságokban általában 10 százalék alatt maradt a kukorica vetésterülete. Ugyancsak folytatódott a régi módszer abban is, hogy mind az állami gazdaságokban, mind a termelőszövetkezetekben lényegében a korábbi kisüzemi módon, ugyanazzal az agrotechnikával folyt a kukorica termesztése, mint a felszabadulás előtti időben. Ez természetesen abban is megmutatkozott, hogy a kukorica termésátlaga nem növekedett ebben az időben.

Az elmúlt néhány év alatt, különösen pedig az idei évben azonban már lényeges előrehaladást tettünk a nagyüzemi kukoricatermesztés módszereinek a kialakítása, alkalmazása és elterjesztése terén. Ennek legfőbb tényezői a négyzetes művelés kiterjesztése, a hibrid vetőmagvak nagyobbarányú alkalmazása, a gépi kultivátor bevezetése a kukorica művelésébe, s végül különböző szárbetakarító gépek alkalmazásának megkezdése. Ezenkívül nagyobb arányban megvalósítottuk a kukoricaszár besilózását. A kukoricatermesztés fejlesztésének ezekkel a lépéseivel lényegében új korszak kezdődik hazai kukoricatermesztésünkben: a régi kisüzemi kultúra fokozatos háttérbe szorulása és az új, szocialista nagyüzemi kukoricatermesztési rendszer megvalósítása.

Egészen más módon halad előre a fejlődés Nyugat-Európa kukoricatermelő országaiban, noha a fejlődés útja ott is a nagyüzemi termelési forma mind nagyobb mértékű térhódítása.

A második világháború után mind közvetlenül az amerikai gépgyárak és vetőmagtermelő társaságok, mind a különböző amerikai irá-

nyítás alatt álló nemzetközi szervezetek igen nagyarányú szervezett agitációt fejtettek ki, hogy a kukoricatermesztés modern amerikai módszereit gépeikkel és vetőmagjukkal együtt elterjesszék Nyugat-Európa országaiban. Ez különösen az olasz és a francia mezőgazdaságban folyik nagy arányban. E törekvések lényege, hogy a gépesítésen és a hibridvetőmag alkalmazásán alapuló amerikai kukoricatermesztési módszereket Nyugat-Európa országaiban elterjesszék, s ezzel piacot teremtsenek gépeik és kereskedelmi vetőmagjuk elhelyezésére.

Ezek a törekvések nem lebecsülendő sikerrel jártak, és a nyugat-európai országok — korábban szintén kisüzemi rendszerű — kukoricatermesztésében jelentős változást értek el. Így mindenekelőtt széleskörű az amerikai előállítású vagy amerikai módon Nyugat-Európában előállított hibridvetőmagvak használata és különösen a kukoricatermesztés amerikai típusú gépeinek az elterjedése. Az amerikai kereskedelmi propaganda és az amerikai mezőgazdasági szakértők új termesztési módszerre való áttérésnek nevezik ezt a folyamatot, és e törekvéseik hatására Nyugat-Európa országaiban valóban gyökeres vátozásokon megy keresztül a kukoricatermesztés.

Ugyanakkor azonban kevés szó esik a nyugat-európai kukoricatermesztés ilyen változásában azokról a nagyon komoly válságos tünetekről, amelyek ezzel kapcsolatban mindenütt jelentkeznek. Ennek egy francia szerző a következőképp adott hangot (P. Fromont: L'extension de la culture du maïs et ses problèmes. L'agriculture de France. 1954. 12.): „A kukoricatermesztés felújítására irányuló törekvések nem hozták meg a tőlük várt összes eredményeket. A kitűzött célt nem sikerült elérni, haladás azonban mégis történt. E haladás a kis családi üzemekben ugyanúgy biztosítható, mint a nagyüzemben, a technika jelenlegi állásában a kisüzem jól is tud alkalmazkodni. Ha azokat a milliókat, amelyeket a nagyüzemek kukoricatárolókkal való ellátására fordítottak, arra használták volna fel, hogy a kis családi üzemeket felvilágosítsák ennek a növénynek az előnyeiről, igényeiről, globálisan valószínűleg kedvezőbb eredmény lett volna elérhető." Vagy ugyanez a szerző tovább: „Számunkra a kukoricának az az előnye is megvan, hogy kis családi gazdaságokban is termeszthető. Itt a betakarítás gépesítésének néhány problémája nem merül fel, a szedés kézi erővel történik, ez a megoldás még azzal a további mellékes, de korántsem elhanyagolható előnnyel is jár, hogy a sorközök szűkebbre vehetők, és ez a termést fokozza, ha korai fajtáról van szó. A szerényebb termések szárítása sem jár nagyobb nehézséggel."

A francia szerző helyesen mutat rá a problémára, de helytelenek a következtetései. Azzal a következtetéssel szemben ugyanis, amit ő levon, hogy tudnillik a kis parasztgazdaságokban kellene megvalósítani az amerikai kukoricatermesztés fejlettebb módszereit, az a tény áll szemben, hogy ezek a fejlettebb módszerek csak nagyobb üzemben és igen nagy gépi beruházásokkal valósíthatók meg, s a valóságban ez törvényszerűen így is van. Mind a francia, mind az olasz statisztika évről évre a kis parasztgazdaságok tönkremenését és nagyobb birtokosok kezére való átmenését mutatja. S ebben nem jelentéktelen szerepet játszanak éppen az amerikai kukoricatermesztési módszerek, amelyek mind a vetést, mind a kártevők elleni védelmet, mind a betakarítást, mind a rak-

tározást olyan gépekkel oldják meg, amelyek beszerzésére a kisebb parasztgazdaságok képtelenek.

Napjainkban tehát tanúi vagyunk annak, hogy Nyugat-Európában a kukoricatermesztés technikája gyors léptekkel fejlődik a gépesített nagyüzemi termelés irányában, s ezzel együtt ugyanilyen arányban halad előre a kis parasztgazdaságok tönkremenése és a földbirtokok nagyobb birtokosok kezén való felhalmozódása.

A kukoricatermesztés amerikai módszere

A kukorica őshazájában, legrégibb kultúrájú területén, korábban szintén olyan kisüzemű termesztési módszer alakult ki, amilyen az európai országokban. A fejlődés Lenin által jellemzett amerikai útja azonban lehetővé tette, hogy más kultúrák közül a kukoricatermesztés agrotechnikája is gyorsabb ütemben és az ipari fejlődés nagyobb befolyásával haladt előre. Ennek eredményeként az amerikai kukoricatermesztésnek már a múlt század végén jellegzetes lóvontatású gépei alakultak ki — mint a kétsoros négyzetbevetőgép, kultivátorok, egyéb talajművelő gépek, csőtörő-betakarító gépek stb. —, a traktor bevonulásával pedig kifejlődtek a kukoricatermesztés gépi erejű munkagépei. Ugyanennek a fejlődésnek a talaján alakultak ki a kukoricatermesztés fejlettebb módszerei, így a gépesítésen kívül különösen a nagyadagú speciális műtrágyázás alkalmazása és a hibridvetőmagvak felhasználása.

Mindezek eredményeként különösen az elmúlt évtized során kialakult a kukorica termesztésének egy jellegzetes amerikai módszere, amely agrotechnikájában a teljes gépesítésen, a műtrágya nagyarányú alkalmazásán alapszik. Közelebbről a következők jellemzik ezt a kapitalista nagyüzemi termesztési rendszert: kisebb traktorok alkalmazása a munkagépek egész sorozatával, viszonylag széles sorú vetés (általában egy méter), a sorokon belül sűrűbb növényállás, a sorközök művelése traktorvontatású kultivátorral, a sorokban gyomirtószerek alkalmazása, gépi csőtörővel történő betakarítás a kukoricaszár feláldozásával, kereskedelmi magtermesztő cégek által előállított hibridvetőmagvak évenkénti vásárlása, növényvédőszerek és műtrágyák — többek közt különböző viszonyok számára gyártott típus műtrágyák — nagy adagban történő alkalmazása és végül a csőtörővel betakarított csövek további sokoldalú gépi munkája, mint szárítás, morzsolás, tisztítás stb.

A kukoricatermesztésnek ez az agrotechnikája nyilvánvalóan jellegzetesen nagyüzemi és egyben jellegzetesen kapitalista is. Eredményessége a termelés vonalán azzal jellemezhető, hogy ezeknek a módszereknek az alkalmazásával rendkívül megnőtt a munka termelékenysége, s csökkentek a kukoricatermelés költségei. A mezőgazdaság társadalomgazdasági fejlődésében viszont azzal a következménnyel jár ez a technika, hogy hatalmas beruházásokat tesz szükségessé, és meggyorsítja a kapitalista fejlődésnek azt a törvényét, hogy a kisebb parasztgazdaságok elpusztulnak, és a termőterületek mind gyorsabban kerülnek a nagyobb farmerek és a különböző mezőgazdasági kapitalista vállalatok kezére.

Ezzel a módszerrel a termelés szintjét kétségtelenül lényegesen sikerült emelni mind az Amerikai Egyesült Államokban, mind Kanadában, s ezen az úton csökkent a termés évi ingadozása, és a terméshozam szintje a hektáronkénti 20 q fölé emelkedett.

A kukoricatermesztés rendszere a Szovjetunióban

Miközben Európa nyugati országaiban az amerikai gépesített nagyüzemi kukoricatermesztés módszerei rohamosan terjednek, s egyben meggyorsítják a kis parasztgazdaságok tönkrejutását, azalatt a Szovjetunióban hatalmas arányokban és rendkívül gyors ütemben fejlődik a szocialista nagyüzemi kukoricatermesztés rendszere.

A szovjet kukoricatermesztés agrotechnikájának alapja a négyzetes művelés, az ehhez szükséges gépek és kultivátorok kialakításával, továbbá a szár és a cső együttes betakarítására alkalmas kombájn kialakítása és általános alkalmazása, valamint a hibridvetőmagvak használata, de az amerikaitól eltérően nemcsak a beltenyésztett hibridek formájában, hanem a helyi gazdasági vetőmagparcellákon is előállítható fajtahibrid formájában. Végül a kukoricatermés felhasználási módjában nagy jelentőségű új elem a viaszérésű csőtermés besilózása és ezen a módon gazdaságosabb takarmányozása.

Ez a kukoricatermesztési rendszer tökéletesen nagyüzemi jellegű, és teljes mértékben szocialista üzemekben valósul meg. Támaszkodik egyrészt a szovjet mezőgazdasági gépipar tapasztalataira és teljesítőképességére, másrészt pedig a micsurini biológia gyakorlati alkalmazására és legfőképp a szocialista nagyüzemekre, a kollektív nagygazdaságokra és az állami gazdaságokra. Ez a szocialista nagyüzemi kukoricatermesztési rendszer még viszonylag fiatal, és lényegében a második világháború után, s legfőképpen az elmúlt években bontakozott ki. Ennek ellenére máris elérte azt, hogy a kukoricatermesztés nagyarányú kiterjesztését tette lehetővé a Szovjetunióban, és a kukoricatermesztésre alkalmasabb területeken elérte a terméshozamnak azt a szintjét, amit az amerikai vagy a legnagyobb európai termelő országok elértek. S a legdöntőbb jellemvonása ennek a termesztési rendszernek az, hogy a szocialista nagyüzemek alapjain gyorsan és tömegesen hasznosítani képes a más országokban kialakult termesztési módszereket, így az amerikai agrotechnika módszereinek egyes elemeit is. Így került különösen előtérbe a szovjet kukoricatermesztésben is a hibridvetőmag gyárszerű előállítása és a vegyszeres gyomirtás alkalmazása.

Az egyes technikai és gépi eljárások átvétele mellett is változatlanul megmarad a szovjet kukoricatermesztési rendszernek az a döntő, a szocialista termelési viszonyokból fakadó jellemvonása, hogy az általánosan alkalmazható nagyüzemi módszereket nem a kisebb üzemek válságán keresztül, hanem a szocialista nagyüzem lehetőségeinek a birtokában tudja általánosítani, ezzel a termelés fejlesztésének az ütemét utolérhetetlenül gyorssá tudja tenni.

Kukoricatermesztésünk fejlesztésének főbb tényezői és feladatai

A kukoricatermesztés ilyen fejlődési típusait vizsgálva, bennünket természetesen legközelebbről az érdekel, hogy a mi hazai kukoricatermelésünk fejlesztésének mik a legfőbb tényezői, és melyek a leggyorsabb eredményeket ígérő útjai.

A döntő kérdés mindenesetre az, hogy kukoricatermesztésünk alapjaiban kisüzemi kultúrája helyén termelőszövetkezeteinkben és állami

gazdaságainkban kialakítsuk a kukorica nagyüzemi kultúráját. Ezen az úton egyrészt rendkívül kedvező lehetőségek vannak a már megszerzett — elsősorban a Szovjetunió kukoricatermesztéséből átvett — élenjáró tapasztalatok felhasználása révén; másrészt pedig kukoricatermesztésünk hazai kultúrája sem mindenestül elvetendő, s benne sok olyan elem van, ami a szocialista nagyüzemű gazdálkodás alapjain nagymértékben továbbfejleszthető.

Hagyományos kukoricatermesztési kultúránk, bár alapjaiban kisüzemű, számos olyan elemet tartalmaz, amelyek éppen a szocialista nagyüzemi gazdálkodás lehetőségei alapján bátran és a teljes siker reményében továbbfejleszthetők. Itt vannak mindenekelőtt hazai kukoricafajtáink. Ezek közt számos nagyértékű nemesített kukoricafajta van, amelyeket legjobb nemesítőink az elmúlt évtizedekben állítottak elő. Ezenkívül szinte kimeríthetetlenül gazdag változatai vannak helyi kukoricafajtáinknak, amelyek sok esetben még nagyobb termésre képesek, mint nemesített fajtáink. A magyarázata ennek az, hogy az egyes termelők kezén állandó hibridizálás folyik, és a jól gazdálkodók s a kukoricatermesztéshez jól értő termelőink céltudatos kiválasztással mintegy állandósítani tudják helyi fajtájukban a hibridizálás termésnövelő hatását. A legszebb példa erre a kátolyi December 21. termelőszövetkezet, amelynek a kukoricáját a termelőszövetkezet Kossuth-díjas elnöke, Kaszapovics András évek céltudatos szelekciós munkájával fejlesztette odáig, hogy ez évben elnyerte vele az Országos Mezőgazdasági Kiállítás nagydíját.

Nem kisebb értékű kukoricatermesztőink tapasztalata, termelői tudása, akik a kukorica agrotechnikájának sok olyan fogását ismerik, amit csak a hosszú gyakorlat adhat meg. Ez lehetővé teszi, hogy minden újabb technikát a korábbi technika alkalmazásában szerzett tapasztalat alapján a gyakorlatban gyorsabban tudjanak megvalósítani.

Kukoricatermesztésünk fejlesztésének különösen fontos tényezői legjobb kukorica-szakembereink eredményei. Ezek bár még nem teljesen elegendőek a gyors ütemű fejlődés eléréséhez, de mind a hibrid vetőmagvak előállításában és elszaporításában, mind a kukorica agrotechnikájának és gépesítésének a különböző módszereiben biztos alapot nyújtanak ahhoz, hogy a legjobb példákból tanulva gyorsan kifejleszthessük hazai kukoricatermelésünk nagyüzemi rendszerét.

Nagy jelentőségű kérdés, hogy a továbbhaladás útja mi legyen, illetőleg kukoricatermelésünk fejlesztésében melyek a legdöntőbb tényezők.

Az elmúlt években legfőbb lépéseink voltak a nagyüzemi kukoricatermesztés rendszerének a kialakítása útján a következők: a négyzetes művelés bevezetése, az ehhez szükséges vetőgép és traktorvontatású kultivátor kialakítása, szársilózó gépek kialakítása, valamint a fajtaheterózis vetőmagvak elterjesztése. Minden tapasztalat azt mutatja, hogy ezen az úton bátran haladhatunk tovább, azonban több irányban ki kell egészíteni ezeket a módszereket. Mindenekelőtt megbízhatóbbá kell tennünk a fajtahibrid vetőmagvak elszaporítását, és új keresztezések előállításával minél jobb vetőmagvakat kell produkálni. Különösen sürgős feladatunk a martonvásári 5-ös számú hibridben rendelkezésünkre álló beltenyésztett hibridváltozat minél gyorsabb elszaporítása és a továbbiakban újabb hibridek előállítása.

A kukoricatermesztés gépesítésében pedig el kell érnünk, hogy 1956-ban minél több jóminőségű négyzetes vetésünk legyen, és annak a tényleges gépi kultiválása az eddiginél nagyobb arányú legyen. Feltétlenül el kell érnünk, hogy szárbetakarításban a jövő őszre már nagy számban álljanak rendelkezésre gépek, mind az állami gazdaságokban, mind a gépállomásokon.

Mindezekhez azonban az is szükséges, hogy a kukorica trágyázásában és egyéb agrotechnikai módszereiben is jelentős haladást tegyünk. E téren jövőre még nem számíthatunk a gyakorlatba átültethető eredményekre, azonban a kísérleti kutató munkát a lehető legnagyobb erővel kell folytatnunk, mert itt igen nagy a lemaradásunk.

Előrehaladásunknak különösen kedvező tényezője, hogy a Szovjetunió szocialista mezőgazdasága épp a kukoricatermesztés terén új meg új módszerekkel és eredményekkel segíti a mi munkánkat is. Mind a Szovjetunió gépei, mind hibridizációs eljárásai, mind a talajművelésre és a trágyázásra vonatkozó tapasztalatai alkalmasak arra, hogy kukoricatermesztésünk eddigi alapjain sokkal gyorsabbá tegyük a fejlődést. E téren egyfelől kész eredményeket vehetünk át, másfelől pedig gyorsan és nagy arányban kell kipróbálni egyes módszereket, hogy azokat hazai adottságainkhoz képest helyesen használhassuk fel.

Abban is példát mutat a szovjet mezőgazdaság, hogy bátran tanuljunk, és vegyük át a szocialista nagyüzem alapjain viszonyaink közt is felhasználható technikai módszereket a kapitalista országok termelésében, így különösen az amerikai kukoricatermelésből. Sokkal jobban és mélyrehatóbban kell tanulmányoznunk az ottani módszereket és eredményeket is, hogy abból minden számunkra alkalmazhatót hasznosítsunk.

Egy bizonyos. Határozottan és jó kezdeti eredményekkel indult meg a nagyüzemi kukoricatermesztés kialakítása országunkban, s eddigi tapasztalataink képessé tesznek bennünket arra, hogy a következő években sokkal gyorsabbá tegyük ezt a fejlődést. Ez évi jó kukoricatermésünkben pedig már jelentős tényező ez a munka, s még inkább az lesz a következő évek termésében. A legelső, amit el kell érnünk, hogy a hektáronkénti 20 q terméssszinten (májusi morzsoltban számítva) vagy a fölött sokkal egyenletesebbé tegyük kukoricatermelésünk eredményét, s minden körülmények közt elkerüljük, hogy ismétlődjenek a korábbi aszályos évek rendkívül alacsony termései. A továbbfejlődés útja pedig az, hogy a nagyüzemi kukoricatermesztés minden elemét — gépesítését, biológiai módszereit, a trágyázást és egész agrotechnikáját — bátran fejlesszük, mind a tudományos kutatómunkában, mind állami gazdaságaink és termelőszövetkezeteink termelési gyakorlatában. Ennek minden feltétele rendelkezésünkre áll, eszközeink helyes felhasználásán múlik, hogy ezt a feladatot sikerrel meg is oldjuk.

GYÖRFFY BÉLÁNÉ — KERNÁCS SÁNDOR

Sertéshús-ellátásunk javításának néhány gazdasági problémája

Élelmiszerellátásunk a felszabadulás óta hatalmasan fejlődött. Jelentősen megnövekedett élelmiszertermelésünk, és javult a forgalomba kerülő élelmiszerek minőségi választéka is. A minőségi élelmiszerek termelésében napról napra nagyobb eredményeket érünk el. Csupán a húsellátásban mutatkoznak már több év óta zavarok, annak ellenére, hogy állatállományunk lényegesen nagyobb, mint a felszabadulás előtt volt. Az állatállomány nagyarányú fejlődése különösen nagy eredmény, hiszen a háború pusztítása következtében 1945-ben állatállományunknak alig fele maradt meg.

A felszabadulás előttihez képest *ma erősen megváltozott a lakosság egyes rétegeinek a fogyasztása.* A húsfogyasztás nagyon egyenlőtlenül oszlott meg a lakosság különféle rétegei közt: a vagyonosabb rétegek az átlagnál lényegesen több sertéshúst fogyasztottak, a széles néprétegek ellenben falun és városon egyaránt csak kevés húst vásárolhattak, illetve kevés sertést vághattak. Ezzel szemben ma a falun és a városon az életszínvonal emelkedése következtében azok a rétegek is állandó húsfogyasztók lettek (gondoljunk az üzemi konyhákra), amelyek a felszabadulás előtt alig vagy csak néha fogyasztottak húst. Ezt igazolja az is, hogy bár a falusi lakosság létszáma az iparosodás következtében jelentősen csökkent, a — főképpen falun történő — magánvágások száma mégis változatlan maradt. A falu tehát ma többet fogyaszt, mint régen.

Jelentősen megnöveli a hússzükségletet az a körülmény is, hogy az *ország lakossága* 10 év alatt félmillióval, benne a *városi* lakosság létszáma 6—700 000 fővel gyarapodott.

Mindez arról tanúskodik, hogy a legutóbbi tíz éves fejlődés a fogyasztásban is mélyreható változásokat hozott. Lényegesen megnövekedett a lakosság húsfogyasztási igénye és mintegy 2—3 millió lakosnak (aki a felszabadulás előtt jóval kevesebbet vagy semmit sem fogyasztott) a tényleges húsfogyasztása is. Mivel ilyen nagy arányban nem tudtuk növelni a hústermelést, az egy főre jutó húsfogyasztás átlaga nem növekedhetett. Az új fogyasztóként vagy részben új fogyasztóként jelentkező lakosság igényeinek a kielégítése időszakos hiányt okozott.

A húsfogyasztásra vonatkozó adatok alakulását vizsgálva azt látjuk, hogy az egy főre jutó húsfogyasztás indexe az első ötéves terv idején elég ingadozó volt, s a háború előtti színvonalon mozgott.

Ebben a fogyasztásban nemcsak a sertéshús-fogyasztás, hanem más húsféleségek, így elsősorban a marhahús-fogyasztás is benne van. Elkülönítésükre a statisztikai adatok rendszere nem ad lehetőséget. Becslésünk szerint a sertéshús-fogyasztás a húsfogyasztás 60—70 százalékára rúgott. (A marhahús-fogyasztás — a rendelkezésre álló adatok szerint — átlagosan alig egyharmada volt a sertéshús-fogyasztásnak.) Tehát a sertésállomány számszerű alakulása, illetve a sertéshús-termelés lényegesen befolyásolja az egy főre jutó húsfogyasztás alakulását.

Az életszínvonal tartós emeléséhez hozzátartozik a húsfogyasztás növelése is. A húsfogyasztás szilárd alapja az állatállomány számszerű és minőségi fejlesztése. Az állattenyésztés fejlesztése ezért 5 éves terveink egyik leglényegesebb kérdése.

E tanulmány keretében a hústermelés és a húsellátás szempontjából elsősorban a sertéstenyésztés és a hizlalás néhány jellemző kérdésével kívánunk foglalkozni. A sertéstenyésztés és az árusertéstermelés kérdése rendkívül bonyolult, alakulása szorosan összefügg sok közgazdasági kérdésnek a termelő üzemre gyakorolt hatásával.

A kérdés tanulmányozásakor a Központi Statisztikai Hivatal, valamint más országos szervek statisztikai adataira, továbbá az ország különböző területein termelőszövetkezetekben és egyénileg dolgozó parasztoknál végzett megfigyeléseinkre támaszkodtunk.

A sertésállomány és a sertésvágások alakulása

A fogyasztás növelésének első feltétele, hogy *meglegyen az ehhez szükséges sertésállomány.* Sertésállományon mindig a márciusi állományt értjük. (A márciusi állományban ugyanis a legkevesebb a hízó, tehát ez tekinthető leginkább törzsállománynak.)

A sertésállomány alakulása (1938—1940 = 100)*

1950	1951	1952	1953	1954	1955
110	86	94	99	88	116

* (A felszabadulás előtti adatok mindenütt a trianoni országterületre vonatkoznak. — A Gazdasági Kutatóintézet számításai alapján.)

A számokból látható, hogy a sertésállomány 1952 óta lényegében a felszabadulás előtti évek átlaga körül mozog. Az idei létszám pedig nagyobb, mint a felszabadulás után bármelyik évben, de jóval nagyobb a felszabadulás előtti legnagyobb létszámnál is. Önként felvetődik a kérdés, hogy ha ilyen nagy a sertésállomány, miért vannak mégis zavarok a húsellátásban.

A *levágott vágósertések* száma az állomány százalékában kifejezve (a megelőző év március 1-től az adott év febr. végéig) a következőképpen alakult: 1938 = 66, 1939 = 64, 1950 = 61, 1951 = 73, 1952 = 66, 1953 = 61, 1954 = 62.

Tehát a márciusi állománynak egy év alatt átlagosan mintegy 65—70 százaléka kerül levágásra. A vágás aránya lényegében nem kisebb, mint volt a felszabadulás előtt. Az 1955. évi márciusi sertésállományból

arra következtethetünk, hogy az idei rendkívül jó kukoricatermés mellett, helyes takarmánygazdálkodással több sertést vághatunk le, mint a legutóbbi években. Ez lehetővé teszi, hogy a jövőben növeljük a sertéshúsfogyasztást.

A városi és általában a nem mezőgazdasági lakosság húsellátását befolyásolja az évenként levágásra kerülő sertések darabszámának alakulásán kívül a közfogyasztásra kerülő, illetve a magánháztartások által házivágások keretében felhasznált húsmennyiség aránya.

A sertésvágások alakulása

(A kiadott vágási engedélyek alapján a megelőző év III. 1-től II. 28-ig.)

Megnevezés	1931—35	1936—40	1950	1951	1952	1953	1954	1955
Közületi vágás mennyiségének (db) indexe:	76,9	100	35,2	55,4	65,7	83,0	81,4	81,7
Magánvágás mennyiségének (db) indexe:	110,0	100	91,2	133,2	113,2	97,8	93,5	103,5
Összes vágás mennyiségének (db) indexe:	95,7	100	66,1	98,4	92,0	91,2	88,1	93,7
Közületi vágás az összes vágás százalékában:	36	45	24	25	32	41	41	39
Magánvágás az összes vágás százalékában:	64	55	76	75	68	59	59	61

A táblázat adataiból látható, hogy az összes levágott sertések száma valamivel kevesebb, mint az 1936—1940. évek átlaga. Még kevesebb a közületi vágások száma az 1936—1940-es évek átlagához képest. Egyrészt ez a magyarázata, hogy a városok sertéshús-ellátásában zavarok mutatkoznak.

Az adatokból látható, hogy a magánvágások száma akkor növekszik, amikor az előző évben a közületi vágásoké csökkent. Ha viszont a közületi vágások száma növekszik, a magánvágás bizonyos mértékig csökken. A magánvágások alsó határát az önellátó falusi és városi lakosság szükséglete szabja meg. Ha csökken a közületi vágások mennyisége, szükségszerűen erősödik az önellátó vagy részben önellátásra törekvő szándék. Ennek kifejezője, hogy növekszik a saját szükségletükre hizlalók száma.

A fogyasztásra kerülő húsmennyiséget lényegesen befolyásolja a *levágott sertések átlagsúlya.* Az idevonatkozó statisztikai adatok arról tanúskodnak, hogy a háború előtti években a vágási átlagsúly a közfogyasztásra történő vágásoknál 113, a magánosoknál 108, átlagosan pedig 110 kg volt. 1954-ben az állami gazdaságok és a vállalatok által közfogyasztásra átadott sertések átlagsúlya 125 kg, a termelőszövetkezeti gazdaságoké 122 kg, az egyéni gazdaságoké pedig 123 kg volt (részben becsült adatok). Tehát a mostani átlagsúly nagyobb a felszabadulás előttinél. De ha mélyebben is megvizsgáljuk ezt a kérdést, akkor az átlagsúly ekkora növekedésével nem lehetünk elégedettek.

Az átlagsúlyt nagyon befolyásolja a sertésállomány fajta szerinti megoszlása. A felszabadulás előtt a sertésállomány és a közfogyasztásra levágott sertések kétharmada zsírsertés volt. A mangalica sertéseket közfogyasztásra nagyrészt kihízott állapotban, 140—150 kg-os átlagsúlyban vágták le, a vágósertések egyharmadát képező hússertést pedig alacsony, 70—80 kg-os súlyban. Ma a sertésállománynak kétharmada hússertés vagy hússertés-jellegű keresztezett sertés. A levágásra kerülő sertések zöme is ezekből a fajtákból kerül ki. A 120 kg átlagsúllyal levágott hússertésnek (amely nem kihizlalt állat) nagyobb a vágási vesztesége, mint az ugyanilyen súlyú, vágásra érettebb mangalica sertésnek. A nagyobb csontozatú, nagyobb testű hússertés 120 kg-os súlyban hizlalási súlyhatárának még alacsonyabb fokán van, mint az ugyanilyen súlyú mangalica. Tehát élősúly-kilogrammra számítva sokkal nagyobb a vágási vesztesége. A kihizlalt sertés vágási vesztesége 16—18 százalék, az alacsony súlyban levágott, vágásra még éretlen sertéseké pedig 19—21 százalék. Ha tehát hússertéseink zömét 100—120 kg-os súlyban vágjuk le, nem használjuk ki a hússertés jellegéből adódó nagyobb súlytermelési lehetőséget. Például, ha 120 kg helyett 150 kg-ra növelnénk a vágási súlyt, akkor 1 millió darab hússertés után 300 000 q (vágott súlyra számítva 245 000 q) súlytöbbletet nyernénk. Ez a mennyiség 200 000 (vágott súlyban számítva 163 300) darab 150 kg-os hízott sertéssel egyenlő. Ezen a súlytöbbleten kívül a tiszta húshozam is nagyobb, mivel a 150 kg-os hízott sertés vágásakor kedvezőbb a hús és a csont kitermelés aránya, mint a 125 kg-os sertések vágásakor. De nemcsak hús-, hanem zsírellátásunk szempontjából sem közömbös, hogy a vágóállomány nagyobb hányadát bacon sertésként vagy pedig 140—150 kg-os hízott sertésként vágjuk le. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy a nagyobbrészt hússertésből álló vágóállomány minden 100 kg élősúlyából kevesebb húst és zsírt termelhetünk ki, mint a felszabadulás előtti, nagyrészt mangalica-vágóállomány minden 100 kg élősúlyából. Tehát még azonos vágósúly és létszám esetén is kevesebb a felhasználható zsír- és húsmennyiség.

Hogy dolgozó népünk sertéshús-szükségletét kielégíthessük, az eddiginél okvetlenül *több állatot kell közfogyasztásra levágni.* (Közfogyasztáson azt a húsmennyiséget értjük, amely a kereskedelmi hálózat és az üzemi konyhák útján, továbbá szabadpiacon kimérve jut el a fogyasztókhoz.) A közfogyasztásra kerülő sertések számát csak úgy növelhetjük, ha fokozzuk az árutermelés mértékét. De azzal is számolni kell, hogy a magánvágások mostani színvonala egyelőre nem csökken, sőt átmenetileg emelkedhet is, csak az árusertés-termelés nagyarányú növekedése révén fog visszaesni.

A vágósertés- és az árusertés-termelés lényegesen függ az állomány összetételétől, a sertésállomány szektoronkénti megoszlásától és a takarmánykészletek alakulásától, ezért mielőtt az árutermelés elemzésére rátérnénk, ezeket a kérdéseket vizsgáljuk meg.

Amint már említettük, a sertésállomány számszerű fejlődése az 5 éves terv idején nem volt egyenletes: a sertésállomány 1950-ben meghaladta a felszabadulás előtti 10 év átlagát, 1951-ben visszaesett, s a további években a felszabadulás előtti 10 éves átlag körül ingadozott, 1955-ben pedig az eddigi legmagasabb szintet érte el.

Mivel a sertéstenyésztés fejlesztésének alapja a kocaállomány, ezért ennek alakulása különös figyelmet érdemel. Sertésállományunkban a *kocaállomány* alakulása (a márciusi állatszámlálás szerint) viszonylag egyenletesebb, mint az egész sertésállományé.

A kocalétszám alakulásának indexe
(1938 = 100)

1950	1951	1952	1953	1954	1955
108,1	78,9	101,2	90,4	93,7	96,8

A kocaállomány számszerűen nem változik lényegesen. Az országos kocaállomány a felszabadulás előtt a márciusi sertésállománynak 10—12 százaléka volt. Általában így alakult az 5 éves terv során is, csupán az idén csökkent 9,8 százalékra. Mivel kocáink zöme ma már a szaporább fajta hússertés, ezért ezzel a 9,8 százalékos kocaállománnyal is nagyobb szaporulatra számíthatunk és ennek révén a vágósertések számát is növelhetjük. De a szaporulat gyors növekedését nehezíti az a körülmény, hogy sertésállományunk és kocaállományunk nagy része ma még kisparaszti gazdaságokban van. Fejlődő állami gazdaságaink és termelőszövetkezeteink sertéstenyésztése pedig nem használja ki kellően a nagyüzem lehetőségeit.

A sertéshizlalás idényszerűsége

A sertéstenyésztői munka lemaradásának oka abban foglalható összse, hogy a mangalicánál igényesebb — de megfelelő tartás esetén lényegesen termékenyebb — hússertés-állomány számszerű fejlődése jóval gyorsabb volt, mint ahogyan az igényének megfelelő gondozást, elhelyezést és takarmányozást biztosíthattuk. Ezért nem sikerült jelentősen megnövelni a fialási átlagot és csökkenteni a malacelhullás százalékát. Ezenkívül nagy nehézséget okoz az is, hogy lényegében nem sikerült megszüntetni a fiaztatás és a hizlalás idényjellegét. Kocaállományunk szaporaságát ezért nem tudjuk megfelelően kihasználni.

A malacoztatás két fő időszakra, a kora tavaszi és az őszi hónapokra esik. A hízóállatok háromnegyed részét pedig novembertől február végéig vágják le, így a hizlalás is ennek megfelelően alakul. Ezért a sertésállománynak nemcsak a mennyisége, hanem a korcsoportok szerinti aránya is rendkívül változó az egyes évszakokban. Az állomány márciusban a legkisebb és októberben a legnagyobb.

A korcsoportok aránya a legutóbbi 5 év átlagában márciusban és októberben a következőképpen alakult (az egész állomány százalékában):

	Koca	Kan	Malac	Süldő		Hízó	Összesen
				2—6 hónapos	6 hónál idősebb		
Március	11,4	0,6	21,3	42,3	14	10,4	100
Október	7,9	0,5	13,4	27,3	9,9	41,0	100

Feltűnően nagy a márciusi süldőállomány; ez a nyári időszakban még tovább gyarapszik, mivel a süldők nagy részét a hizlalók csak az új abraktermés betakarítása után tudják hízóba állítani. Erről tanúskodik az is, hogy az állománynak évről évre állandóan átlagosan több mint 10 százaléka, októberben 14 százaléka a 6 hónaposnál idősebb soványsertés (ez darabszámban több mint félmillió sertést jelent). Tehát a süldők jelentős hányada 3—6 hónapos kora helyett csak 7—9 hónapos korában kerül hízóba. Ez annál is inkább veszélyes, mert a sertésállománynak már nagyobbik fele hússertés.

A tenyésztés és a hizlalás idényjellegéből folyó hibák miatt nem használhatjuk ki a sertés szaporaságában és gyors fejlődőképességében rejlő lehetőségeket. Egy hússertés-kocától évenként 14—16, kétévenként pedig 30—36 malac nevelhető fel. De felnevelési átlagunk a rossz takarmányozás és elhelyezés miatt jóval elmarad ettől a lehetőségtől. A sertés mint az egyik leggyorsabban fejlődő haszonállat, megfelelő takarmányozással 10—11 hónapos korában elérheti a 150—160 kg-os súlyt, és nem egészen 1 év alatt mint vágásra érett hízó kerülhet ki az üzemből. Sertéseink nagy része ezzel szemben 13—15 hónapos, sőt ennél idősebb korban kerül vágásra. Nagyrészt ezek a körülmények okozzák, hogy nálunk túl hosszú az állomány fordulási ideje, illetőleg lassú a hizlalás „forgási sebessége".

Mindezekből az következik, hogy a sertésvágás aránya nálunk a márciusi állományhoz képest csak mintegy 65—70 százalék. Más országokban ellenben, ahol a sertéstenyésztés fejlettebb, ha a malacoztatás és a vágás bizonyos mértékben idényjellegű is, általánosságban mégis egyenletesebb. Ezért ott — tiszta hússertés-állomány esetében — a vágási arány a márciusi állománynak 120—130, sőt ennél nagyobb százalékát is eléri.

Az elkséve vágásra kerülő süldőtömeg, amelyet évről évre teherként hurcol magával sertésállományunk, rontja a rendelkezésre álló takarmánykészlet kihasználását is és 3—4 hónapra eső létfenntartó takarmánya többletmennyiségével relatív takarmányhiányt okoz, s az egyenlőtlen takarmányelosztás útján tovább növeli a hizlalás idényszerűségét. Megjegyezzük, hogy az idősebb korban hízóba állított süldő takarmányértékesítése is csökken.

Folyamatos és egyenletes malacoztatás és hizlalás esetén a meglevő kocaállománnyal és körülbelül az ideinek megfelelő mennyiségű takarmánykészlettel jelentősen megnövelhetjük a vágósertés-termelést. De mivel sertésállományunknak több mint a fele kisüzemekben van, a mi viszonyaink közt csak a tervszerű befolyásolás eszközeivel csökkenthetjük bizonyos mértékig a tenyésztés és a hizlalás idényjellegét.

A sertéstenyésztés és a sertéshizlalás problémái az egyes szektorokban

Az árutermelést befolyásolja az állomány szektoronkénti megoszlása. Lényeges kérdés, hogy dolgozó népünk húsellátása a szocialista szektor sertéstenyésztésére vagy a kisparaszti gazdaságokra támaszkodik-e.

Az egyes szektorok sertés- és kocaállományának százalékos részesedése az országos állományból·

Év	Sertés				Koca			
	Állami szektor	Termelőszöv.		Egyéni	Állami szektor	Termelőszöv.		Egyéni
		közös	háztáji			közös	háztáji	
1950	10,3	0,8	—	88,9	10,5	1,8	—	87,7
1951	14,2	3,6	2,3	79,9	11,6	6,2	—	82,2
1952	18,8	6,0	4,2	71,0	20,5	10,2	—	69,3
1953	29,6	8,2	6,2	55,5	27,6	16,2	—	56,2
1954	30,1	7,2	5,9	56,8	25,5	14,7	—	52,8
1955	20,5	6,2	6,3	67,0	17,3	12,5	6,1	64,1

Ezek az adatok azt mutatják, hogy a szocialista szektorban 1953 óta bizonyos visszaesés tapasztalható. Az állami szektorban 1954-ig folyamatosan növekedett a sertésállomány, s elérte az országos állomány 30,1 százalékát, a kocaállománynak pedig 25,5 százalékát. 1955-ben a sertésállomány az országosnak 20,5 százalékára, a kocaállomány pedig 17,3 százalékára esett vissza. Az állami szektor sertésállományának számszerű csökkenése elsősorban a takarmányhiány következménye. A meglevő kocaállomány az állami gazdaságok területarányához képest még a visszaesés ellenére is elegendő ahhoz, hogy megfelelő süldőállománnyal lássa el az állami hizlaldákat. Ezért jó tenyésztői munkával és megfelelő mennyiségű takarmány biztosításával az állami szektor vágósertés-termelése a fejlett nagyüzemi szintre emelhető.

A táblázat szerint a termelőszövetkezetek közös sertésállománya — bár az 5 éves terv időszakában 1953-ig növekedett — a legutóbbi két évben csökkent, a háztáji sertésállomány ellenben szaporodott. 1955-ben a termelőszövetkezetek közös szántóterülete az ország szántóterületének 15,6 százaléka, ezzel szemben a közös sertésállománynak az országos sertésállományból való részesedése 1954-ben 7,2 százalék, 1955-ben pedig már csak 6,2 százalék. (E kérdés vizsgálatakor azt is mérlegelni kell, hogy a tagság a háztáji gazdaságokban a közös sertésállománnyal csaknem azonos számú sertést tart.) A termelőszövetkezetek részesedése a kocaállományból elég kedvező. Az országos állománynak több mint 12 százaléka van a közös gazdaságokban; ez a közös gazdaság területarányához viszonyítva elegendő is. Ha ellenben a közös gazdaság sertésállományához viszonyítjuk a kocák létszámát, akkor azt látjuk, hogy a kocaállomány az egész közös sertésállománynak több mint 20 százalékát, tavaly pedig 25 százalékát is meghaladta. Ez a feltűnően nagy arány a tenyésztés és a hizlalás idényszerűségén kívül arra is utal, hogy a termelőszövetkezetek a malacszaporulatnak egyre kisebb hányadát hizlalták meg, nagyobb részét ellenben hízóba állítás előtt malacként adták el. Tehát a közös gazdaság a hústermelés helyett inkább a növendékállat-eladásra rendezkedett be. A hizlalás elégtelen voltát mutatja az általunk megvizsgált 11 termelőszövetkezet példája is, ahol a hizlalási kapacitás kihasználása átlagosan 60 százalék körül volt. A tenyésztés ilyen irányú eltolódása azért következett be, mert a termelőszövetkezetek szántóterületükhöz képest viszonylag kevés kukoricát termelnek. Ha a termelőszövetkezetek jobban bevonják a családtagokat a munkába, ezenkívül tovább fokozzuk a kukoricatermelés gépesítését, s a termelőszövetkezetek

a mainál sokkal nagyobbra növelhetik a kukorica területét és termésmennyiségét, akkor a most meglevő kocalétszám biztosítja, hogy a közös gazdaságban a sertéstenyésztés és -hizlalás a nagyüzemi arányoknak megfelelően fejlődjék.

Az egyéni szektor sertésállománya — annak ellenére, hogy az egyéniek birtokában levő földterület csökkent — az országos állományból az idén 1954-hez képest mintegy 10 százalékkal nagyobb arányban részesedett. Az egyéniek kezében levő sertésállomány 1955-re 53 százalékkal növekedett az 1954. évi állományhoz képest.

Érdemes megvizsgálni az egyéni gazdaságok állománynövekedését rétegenként is. A földterülettel nem vagy legfeljebb 1 kat. holddal bíró gazdaságok sertésállománya 82,6 százalékkal, az 1—3 holdas gazdaságoké 71,5 százalékkal, a 3 holdnál nagyobbaké pedig 41,8 százalékkal növekedett az 1954. évi állapothoz képest. E hozzávetőleg másfélmillió darabos növekedésnek mintegy egyharmada az 1 kat. holdnál kisebb vagy a földterülettel egyáltalán nem bíró háztartásokra jut. Belőle a városoknak csaknem egyharmadában kétszeresre nőtt az egyéni háztartások sertésállománya. 1954-hez viszonyítva Budapesten 111 százalékkal, Szegeden 164 százalékkal, Tatabányán 144 százalékkal növekedett a sertésállomány. A sertéstartás tehát erősen eltolódott a háztáji hizlalások felé.

Tavaly adott sertésállomány és takarmánykészlet mellett az új hizlalók vásárlókként való megjelenése növelte mind a takarmány-, mind pedig a süldőkeresletet, s felhajtotta a szabadpiaci árakat. Az egyéni háztartásokban a konyhai hulladék és moslék felhasználásával körülbelül 3 mázsa takarmánnyal is meg lehet hizlalni egy sertést. Ezért ezek a hizlalók lényegesen nagyobb árat tudtak fizetni az abraktakarmányokért, mint azok, akiknek az említett melléktakarmányok nem álltak rendelkezésre.

A megnövekedett kereslet következtében tavaly nemcsak az egyéni, hanem a termelőszövetkezeti parasztság egy része is jobban járt, ha a kialakult nagy szabadpiaci árakon eladta süldőjét és takarmányát, mintha eladásra hizlalt volna. Tehát a saját szükségletre hizlalók számszerű növekedése — mivel a sertésállomány és a rendelkezésre álló abrakmennyiség adott volt — pillanatnyilag nem a sertéshizlalás fellendülését, hanem az árutermelés fékezését jelentette.

A sertéstenyésztés és az árusertés-termelés szempontjából helyes, ha a falusi vagy a kisvárosi lakosság konyhai hulladékának felhasználásával sertést hizlal, s ezzel népgazdaságunk egyik jelentős rejtett takarmánytartalékát hasznosítja. De a városi lakosság a legtöbb helyen, ahol a tartási feltételek korlátozottak, csak kényszerűségből, a közellátás zavarai miatt kénytelen hizlalni. Amint nagyobb mennyiségű árusertés forgalomba hozatalával megjavítjuk a közfogyasztást, a lakosság magánhizlalása ennek megfelelően vissza fog esni a népgazdaságilag is egészséges színvonalra.

Takarmánytermelés és takarmányozás

Az árusertés-termelés és a vágósertés-létszám növelésének másik döntő feltétele, hogy kellő mennyiségű és minőségű takarmányunk legyen a sertésállomány számára.

A sertés fogyasztja valamennyi állatfaj közül a legtöbb abraktakarmányt, nemcsak mennyiségben, de a felvett takarmányok arányában is. Ezért elsősorban az abraktakarmány-termelés alakulását és a sertéstenyésztésre, illetve az árutermelésre gyakorolt hatását vizsgáljuk.

Szántóterületünknek jelentős részén, mintegy 30 százalékán termelünk abraktakarmányt. De az elért terméseredmények nem kielégítők. Termésátlagaink rendkívül ingadozók. Ezért a megtermelt abrakmennyiség is erősen változik az egyes években. A szapora sertésállomány számszerű alakulása érzékenyen követi az abraktermés mennyiségének alakulását.

Egy sertés takarmányozására megmaradó abraktakarmány-mennyiség szektoronként a következőképpen alakult (mázsában):*

Év	Országos átlag	Állami gazdaságok	Termelőszövetkezetek	Egyéni gazdaságok
1950	2,7	1,7	12,0	2,1
1951	5,8	2,3	12,9	5,6
1952	1,6	0,8	2,9	1,4
1953	4,7	1,4	5,9	5,8
1954	4,8	1,2	5,4	6,3
1955	4,9	4,5	7,8	5,0

1953—1954—1955. években lényegesen több abrakot termeltünk egy sertésre számítva, mint a felszabadulás előtti 10 év átlagában. Az abraktermés egész mennyisége is jóval meghaladta a korábbi évek termését. Az utolsó 3 év egy sertésre megmaradó abrakmennyisége egyenletesen nőtt, sőt az idén a sertésállomány kiugró gyarapodása ellenére is valamivel több a tavalyinál. A szocialista szektor abraktakarmány-termelése azonban nem kielégítő.

Az állami gazdaságok sertésállományukhoz viszonyítva az 5 éves terv alatt aránytalanul kevés abrakot termeltek. Az 5 éves terv során az állami gazdaságokban az egy sertésre felhasználható abrak mennyisége alig érte el az országos átlag egyharmadát, s csak az idén emelkedett az országos átlag szintjére. Így a begyűjtött abrakból kellett fedezni az ipari hizlaldák szükségletén kívül az állami gazdaságok abrakfelhasználásának egy részét is. Ennek következtében az állami szektor árusertéstermelése lényegesen függött az egyéni szektor takarmánytermelésétől.

* Egy sertés takarmányozására megmaradó abraktakarmány mennyiségét a következőképpen számítottuk ki: a megtermelt *összes kukorica és árpa együttes mennyiségéből* szektoronként levontuk a többi állatfaj fogyasztását (az érvényben levő országos normák alapján), a vetőmagszükségletet, valamint az állam iránti kötelezettségeket. Az állami szektor sertésállományából kivettük az ipari hizlaldák állományát, s csak az állami mezőgazdasági üzemek abraktermését viszonyítottuk saját sertésállományukhoz. Nem számítottuk az egyes szektorok egymás közti kukoricaforgalmát sem, mert az előbb felsoroltak levonása után fennmaradó abrakból az egyes szektorok tetszésük szerint hizlalhatnak. Az országos összes abraktermésből a szarvasmarha, a ló, a juh, a baromfi fogyasztását, a vetőmagot és a másirányú felhasználást vontuk csak le. Az országos sertésállományban viszont éppen ezért benne hagytuk az ipari hizlaldák állományát is. (A számítások a Mezőgazdasági Szervezési Intézet irattárában megtalálhatók.)

Termelőszövetkezeti gazdaságaink abraktermelése az 5 éves terv során átlagban meghaladta a magánszektor egy sertésre számított abraktermelését. (Kivétel az 1954. év, amikor alatta maradt az egyéni gazdaságok abraktermelésének.) De ezek a számok önmagukban megtévesztők. Az egy sertésre számított megmaradó abrakmennyiség csak azért sok, mert a termelőszövetkezeti szektor *közös* sertésállománya a földterülethez képest jóval kisebb az egyéni szektor állományánál. Az előbbi táblázat megmutatja, hogy a termelőszövetkezeti tagság a háztáji gazdaságokban a közös állománnyal csaknem azonos számú sertést tart. A háztáji föld kukoricatermése ennek a nagy háztáji állománynak nem elegendő, ezért a háztáji állomány takarmányszükségletének egy részét is a közös gazdaságból fedezik. Ennek következtében a szövetkezeti gazdaságok közös hízósertés-termelése alacsony. A termelőszövetkezeti közös gazdaságokban a kukorica vetésterületének aránya kisebb az országos átlagnál. Az általunk megvizsgált termelőszövetkezetek egy részében a kukorica vetésterülete még az idén is alig éri el a szántóterület 10 százalékát, tehát az országos átlag felénél is kevesebb.

Az abraktakarmány-terület alakulása az ország különböző termelési tájain megvizsgált 11 termelőszövetkezetben

Termelőszövetkezetek száma	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
1 tagra jutó szántó (kh)	4,4	5	5,7	6,4	6,5	6,8	7,6	8,2	8,8	9,1	11
Kukorica a szántóterület százalékában	15,7	16,5	8,6	8,8	5,3	11,8	16,4	14,2	2,4	26,0	8,9
Árpa a szántóterület százalékában	9,1	9,8	13,4	8,5	16,0	9,1	10,7	6,6	9,1	14,8	9,2

A kukorica vetésterülete a megvizsgált 11 termelőszövetkezet közül öt szövetkezetben 10 százaléknál kevesebb, háromban 10 és 16 százalék között, kettőben 16 és 20 százalék között mozgott, csak 1 szövetkezetben volt 20 százaléknál több. Megjegyezzük, hogy a megvizsgált termelőszövetkezetek mindegyikében megvoltak a kukoricatermeléshez szükséges adottságok. A kukoricának ilyen alacsony arányokban való termelése fékezi a közös sertéstenyésztés, különösen pedig a hizlalás fejlesztését.

Ez a körülmény meghatározza a közös gazdaság állattenyésztésének és árutermelésének a fejlődését. A megvizsgált termelőszövetkezetek többségében azt tapasztaltuk, hogy a termelőszövetkezeti tagság a közös sertéstenyésztés fejlesztése, a rendelkezésre álló nagyüzemi épületek, hizlaldák teljes kapacitásának kihasználása helyett a közös gazdaságban megtermelt abrakmennyiség jelentős részét háztáji állományán keresztül értékesíti. Tehát a közös gazdaságban egyébként sem kielégítő abraktakarmánytermés nagy részét a háztáji állománnyal eteti fel, s így fokozza a közös gazdaság abraktakarmány-hiányát. 1954-ben például a mihályi *Táncsics* termelőszövetkezetben munkaegységre jutó részesedés fejében kiosztották az árpatermés 50 százalékát, az orosházi *Dózsában* az árpatermés 50 százalékát, a kukoricatermés 61 százalékát, a nagyszé-

nási *Dózsában* az árpatermés 23 százalékát, a kukoricatermésnek pedig 50 százalékát.

Árusertés-termelésünk a legutóbbi évek viszonylag kedvező abraktermése ellenére sem nőtt megfelelő mértékben. bár ezt az országosan megtermelt abrakmennyiség és a kocaállomány lehetővé tette volna. Az országosan egyébként kellő mennyiségű abraktakarmány a korszerűtlen, rossz takarmányozás miatt nem értékesült megfelelően. Takarmányozásunk egyik hiánya, hogy különösen a fiatal állatok kevés fehérjét kapnak. Ennek következtében a sertéstenyésztésben, de a többi állatfajoknál is a fehérje- és a szálastakarmány-hiány miatt kénytelenek vagyunk sok abrakot elpazarolni.

Abraktakarmány-terméseink kedvezőtlen kihasználását befolyásolta egyebek közt az is, hogy a hússertés-állomány növekedésével egyidejűleg nem tudtuk kellőképpen kielégíteni a sertésállomány megnövekedett fehérjeszükségletét. Fehérjetakarmány-termelésünk nem növekedett arányosan a megváltozott állomány fehérjeszükségletével, de még a megtermelt fehérjetakarmány okszerű és takarékos felhasználását sem tudtuk megfelelően biztosítani. A herceghalmi kísérleti gazdaság tapasztalatai szerint a kellő fehérjetartalmú takarmánnyal hizlalt hússertésen minden előállított húskilogrammnál 1 kg kukorica takarítható meg a fehérjeszegény takarmányozáshoz képest. A fejlődő korban fehérjével elégtelenül táplált állat lassabban fejlődik, s vágósúlyát is hosszabb idő alatt éri el, tehát a nagy keményítő-tartalmú abrakokat rosszul értékesíti.

Egyes nézetek szerint népgazdaságilag előnyösebb, ha hússzükségletünket nagy számú, de kisebb súlyú sertés levágásával fedezzük. Kétségtelen, hogy alacsony súlyra való hizlalás esetén adott takarmánymennyiségből pillanatnyilag — a fiatal sertés növekedési erélyének kihasználásával — nagyobb számú sertés vágható le, mint nagy súlyra való hizlalás esetén. De ha e kérdést perspektívában vizsgáljuk, akkor az alacsony súlyra való hizlalás a mi viszonyaink közt sem népgazdaságilag, sem üzemileg nem előnyös.

Akik a bacon-súlyban való vágást javasolják, gyakran hivatkoznak egyes nyugati országok (Dánia, Németország) példájára. Megjegyezzük, hogy ezekben az országokban más a takarmánybázis szerkezete, mint nálunk. Ott a sertésállományhoz és a keményítő-takarmányokhoz viszonyítva jóval nagyobb arányban rendelkeznek fehérjetakarmányokkal. Sokkal több borsót, lucernalisztet, hallisztet, húslisztet stb. termelnek vagy importálnak, mint mi. Ezenkívül a sertésállományhoz viszonyítva jóval nagyobb a szarvasmarha-, illetve a tehénállomány is, mint nálunk. Ezekben az országokban a tej és különböző melléktermékei (író, savó) fontos alaptakarmányai a sertéstenyésztésnek. A bőségesebb fehérjeellátás mellett a vágóállomány nagyobb hányadát vághatják le bacon súlyban, mint mi.

A sertés fehérjeigénye fejlődő korban jóval nagyobb, mint a hizlalás időszakában. Például egy 80 kg-os bacon sertés egy élősúly-kilogrammjának megtermeléséhez 615 g emészthető fehérje szükséges, egy 150 kg-os felhizlalt hússertés 1 kilogrammjára pedig csak 470 g. Tehát az alacsony súlyban levágott sertések minden élősúly-kilogrammjára több a fehérje-felhasználás, mint a nagyobb súlyra hizlalt sertésekére. Ezért

országosan akkor gazdálkodunk helyesen a fehérje-takarmányokkal, ha az ország sertéshús-szükségletét kisebb számú, de nagyobb vágósúlyú sertéssel fedezzük. A takarmánytermeléshez szükséges átlagos munkanap-ráfordítás alapján végzett számításaink szerint az abraktakarmányokban 7,9-szer többe kerül az emészthető fehérje, mint a keményítő.

Alacsony súlyra való hizlalás esetén aránytalan nagy kocaállományt és átmenő növendékállományt kell tartani. Ezek létfenntartó takarmánya nagyon terheli a takarmánymérleget. Ezenkívül nagyobb sertésállomány tartása esetén több épület-beruházásra, valamint több állatgondozóra van szükség. E körülmények ugyancsak kedvezőtlenül befolyásolják a termelési költségeket.

Az ésszerű, tápanyagokban arányosan összeállított és gazdaságos takarmányozás állattenyésztésünk fejlesztésének kulcskérdése. Annak ellenére, hogy az idén rekordtermést értünk el árpából és előreláthatóan kukoricából is, a sertésállomány ugrásszerű növekedése miatt egy sertésnek lényegében nem jut több abrak, mint 1953-ban vagy 1954-ben. Ezért legfontosabb feladatunk lesz az idén minden területen a gazdaságos és takarékos takarmányfelhasználás. Vetésterveinkben pedig a fehérje-takarmány-hiány megszüntetése végett ajánlatos növelni a fehérjedús takarmányok vetésterületét. Ezenkívül használjunk fel minden fehérje-tartalékot.

Az árutermelés fokozásának időszerű feladatai

A közfogyasztásra levágható sertésmennyiség számszerű alakulása az árutermelés függvénye, ezért az árutermelés alakulása különös figyelmet érdemel. A közfogyasztásra levágott sertések száma nem fejezi ki pontosan az árutermelés mértékét.

Az árutermelés alakulása az összes évi vágások százalékában (naptári évre):

1950	1951	1952	1953	1954
38	32	37	54	39

Az árutermelés aránya viszonylag rendkívül alacsony és ingadozó. Ennek oka elsősorban mezőgazdaságunk szerkezetében rejlik. A kisparaszti gazdaság árutermelése egy bizonyos határon túl nem növekedhet, de — termelésének az értékesítési kilátásoktól erősen függő jellege miatt — árutermelő kapacitását sem használja ki minden időben. Az árutermelést a mezőgazdaság szocialista szektora további szilárdulásának és szélesedésének megfelelően fokról fokra, egyre jelentősebben növelhetjük. De ki kell használni a kis- és középparaszti gazdaságokban meglevő lehetőségeket is.

Az árusertés-termelés mértéke nemcsak közellátási és húsfogyasztási kérdés, hanem rendkívül jelentős a sertéstenyésztés üzemi jövedelmezősége tekintetében is. Az árusertés-termelés vizsgálatakor érdekes lenne annak elemzése, hogy az egyes szektorok árusertés-termelése hogyan aránylik az összes meghizlalt sertések számához, a kocalétszámhoz, az egész sertésállományhoz, valamint az egész és az abraktermő terület nagyságához. (Az ehhez szükséges adatok szektoronként hiányosak, így összehasonlításra nem alkalmasak.)

A szektorok árutermelése hizlalásukhoz képest a következőképpen alakult (százalékosan):

	1952	1953	1954
Állami	93,0	91,5	92,1
Termelőszövetkezet, közös	54,8	61,7	66,2
Termelőszövetkezet, háztáji	4,8	5,3	8,0
Egyéni	23,8	30,7	26,0

Ez a számsor világosan mutatja a nagyüzem kiemelkedő fölényét. De a termelőszövetkezetek árutermelése még nem kielégítő. A tagságnak a háztáji hizlalásból kellene fedeznie házi szükségletét. Ezt a háztáji állomány nagysága lehetővé is teszi. Nem indokolt tehát, hogy a közös gazdaság hízótermelésének átlagosan mintegy 30—40 százaléka nem áruként kerül felhasználásra. Az aránylag nagy belső fogyasztás arra is utal, hogy maga a hízósertés-termelés csekély, s ezért is kicsi viszonylagosan az árutermelés aránya.

Az egyéni szektor árutermelése sem kielégítő. Ebben a szektorban is fokozható az árutermelés, különösen a hizlalási szerződések révén.

Az árutermelés mértékére megközelítő képet adnak a begyűjtési adatok is. 1954-ben a begyűjtött összes vágósertések 30,1 százalékát az állami szektor, 10,3 százalékát a termelőszövetkezetek, 59,6 százalékát az egyéni parasztok adták. Ugyanebben az évben a szerződéses hizlalás útján az államnak átadott vágósertések 27 százalékát a termelőszövetkezetek, 73 százalékát az egyéni hizlalók termelték. Szabadpiaci értékesítésre pedig a közellátás útján forgalomba hozott hús 5 százalékának megfelelő mennyiség került.

Az 5 éves terv egyes éveiben az egész árutermelésből a szektorok százalékosan a következőképpen részesedtek:

Év	Állami szektor	Termelőszövetkezet, közös	Termelőszövetkezet, háztáji	Dolgozó paraszt	Kulák	Összes
1950	27,4	1,7	—	62,0	8,9	100
1951	43,8	5,4	—	44,0	6,8	100
1952	43,4	7,0	0,6	45,5	3,5	100
1953	63,6	6,8	0,4	28,0	1,2	100
1954	48,9	7,4	1,1	42,6 kulákkal együtt	—	100

(Az adatok naptári évre vonatkoznak. — A KSH nemzeti jövedelem osztályának adatai alapján.)

Az egész árutermelés nagyobb részét már évek óta a szocialista szektor adja, de az egyéni kisparaszti gazdaságok részesedése is jelentős. Az állami szektor árutermelése tavaly kissé csökkent, a termelőszövetkezeteké valamennyivel több lett, az egyéni szektoré pedig jelentősen megnőtt. Az egyéni gazdaságok árutermelésének részesedése az egész árutermelésből az állami gazdaságokhoz viszonyított jóval nagyobb terület és állatlétszám aránya miatt közelíti meg az állami szektor árutermelésének a részesedését. Az egyéni gazdaságok az általuk meghizlalt sertéseknek csak kisebbik részét értékesítik áruként, nagyobb részét saját

maguk fogyasztják el. Annak ellenére, hogy tavaly az állami szektor az árutermelésnek majdnem a felét adta, s meghizlalt állományának 92 százalékát áruként értékesítette, az állami gazdaságok árutermelésének mennyisége nagyüzemi jellegükhöz képest még nem kielégítő. Ezt elsősorban — mint említettük — a takarmánytermelés alacsony színvonala okozza. Megjegyezzük, hogy az állami szektor árusertés-termelésének jelentékeny részét az ipari hizlaldák adták.

Az állami gazdaságok és a termelőszövetkezetek (a közös gazdaságban) csak fele annyi sertést hizlaltak, mint amennyit márciusi állományuk alapján (70 százalékos vágást számítva) hizlalhattak volna. Ezért a szocialista szektorban, de különösen a termelőszövetkezetek közös gazdaságában a tenyésztői munka megjavításával és több hízó beállításával az eddiginél nagyobb árutermelést lehetne biztosítani.

A közfogyasztásra kerülő sertések nagy része a begyűjtési szervek révén kerül a vágóhidakra. A begyűjtési szervek munkája ezért nagyon befolyásolja az árutermelés mennyiségét. A begyűjtési szerveknek a korábbinál nagyobb gondot kell fordítani arra, hogy a termelőszövetkezeteket és az egyénileg dolgozó parasztokat a beadási átlagsúly növelésére ösztönözzék.

A begyűjtési átvételi és a szerződéses hizlalási árak fölemelése, továbbá a számottevő süldő- és malackereslet, valamint a tavalyi elég kedvező abraktakarmány-termés eredményeként sertésállományunk ez év márciusára elérte az eddigi legmagasabb szintjét. A Minisztertanács határozata a kukorica állami felvásárlásáról, továbbá az a lehetőség, hogy a kukoricaeladás helyett a dolgozó parasztság hizlalási szerződést köthet, növeli a hizlalásban és egyszersmind az árutermelésben a parasztság anyagi érdekeltségét. A termelők fölösleges kukoricakészleteinek felvásárlásával lehetőség nyílik arra, hogy az állami hizlaldák fokozzák vágósertés-termelésüket.

Bár a szarvasmarhahús-termelés lényegesen befolyásolja a húsellátást, e tanulmány keretében nem foglalkozunk vele. Természetesen a húsellátás kérdését az árusertés-termelés fokozásán kívül csak a marhahús-termelés egyidejű növelésével oldhatjuk meg eredményesen. Ezt főképpen nem a vágólétszám növelése útján, hanem a vágósúlyok növelésével kell elérnünk. A szarvasmarha-tenyésztés fejlesztése az előbbieken kívül a sertésállomány fehérjeellátása szempontjából is döntő fontosságú.

A sertés- és takarmány-exportnak a húsellátásra gyakorolt hatását nem vettük számításba, mivel ez a termeléshez képest nem jelentős, a felszabadulás előtti exporthoz képest sem változott lényegesen, sőt most még kevesebb is annál, tehát a húsellátás javítását nem ebből kiindulva kell megoldani, hanem az árusertés-termelés mennyiségének a növelésével.

★

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a húsfogyasztás növelésének megvannak a legfőbb feltételei: sertésállományunk nagyobb, mint bármikor volt, a jó takarmánytermés következtében pedig lehetőség nyílott, hogy a szaporulat sokkal nagyobb részét hizlaljuk meg, mint a korábbi években.

A megelőző időszak húsellátási zavarait az okozta, hogy a lakosság szükségletéhez képest kevés volt a közfogyasztásra levágott sertések száma és alacsony volt a vágási átlagsúly. Az egyes szektorok árutermelését vizsgálva megállapítottuk, hogy tavaly az árutermelés mennyiségének több mint a felét a szocialista szektor adta. Azt is megállapítottuk, hogy az állami gazdaságokban, de különösen a termelőszövetkezetekben az árutermelés mennyisége még lényegesen növelhető. Megvan hozzá a szükséges kocaállomány, s a nagyüzem méreteinek megfelelően a gépesítés további fokozásával növelhető a kukorica vetésterülete és termése is. Az egyéni parasztgazdaságok sertésállománya 50 százalékkal nőtt az utolsó évben. Mivel a süldőállomány zöme ebben a szektorban van, arra kell törekedni, hogy a lehetőségekhez képest itt is növeljük az árutermelés mennyiségét.

A sertésállomány további számszerű növelése szorosan összefügg az abraktermelés fejlesztésének a lehetőségével. Abraktermő területeink nagysága meghaladja a szántóterület 30 százalékát, ennek folytán már alig növelhető tovább. Tehát abrak-készleteinket saját erőnkből csak a termésátlagok fokozása útján növelhetjük. Az idei kiemelkedő abraktermés ellenére — a sertésállomány nagyarányú növekedése miatt — az 1 sertés takarmányozására megmaradó abrakmennyiség országosan nem nőtt számottevően a tavalyihoz képest. Ez a tény élesen rávilágít arra, hogy sertéstenyésztésünk fejlesztésének, benne vágó- és árusertés-termelésünk növelésének nem a kocalétszám vagy a sertésállomány számszerű gyarapítása a fő útja.

A sertéshús-ellátás megoldása a sertéstenyésztés adottságainak felhasználása és kellően ki nem használt belső tartalékainak teljes feltárása útján biztosítható. Ezt lehetővé teszi az idei kiemelkedő abraktermés, amely az eddigi legnagyobb sertésállománnyal találkozott. Az árutermelés fokozása tehát a további jó tenyésztési munkán múlik. Ezért különös gondot kell fordítani:

a) az 1 kocára jutó szaporulat és felnevelési átlag növelésére, valamint a tenyésztés és a hizlalás idényszerűségének a megszüntetésére;

b) a süldők időben történő hízóba állításával a hizlalás „forgási sebességének" növelése és az állomány fordulási idejének a csökkentése útján a vágólétszám emelésére;

c) a szocialista szektor szántóterületéhez és kocaállományához viszonyított hizlalás és abraktermelés növelésére;

d) valamennyi szektorban a magasabb súlyra való hizlalásra;

e) a takarmány, különösen pedig a fehérjekészletek korszerű és takarékos felhasználására, valamint a fehérje-takarmányok termőterületének a kiszélesítésére.

Ily módon a termelőszövetkezeti gazdálkodás fokozódó térhódítása révén egyre szélesedő szocialista szektorban — különösen a termelőszövetkezetekben — az árusertés-termelés szilárd bázisát kell kiépíteni, mert nem bízhatjuk dolgozó népünk húsellátását döntő mértékben az egyéni gazdaságok ingadozó árutermelésére. Az árusertés-termelés növelése a szocialista szektorban az állami gazdaságok és a termelőszövetkezetek megszilárdítását is jelenti; ez is hozzájárul ahhoz, hogy a termelőszövetkezetek és az állami gazdaságok példamutató szocialista nagyüzemekké váljanak.

MOLNÁR FERENC

Az Egyesült Államok tőkekivitelének néhány sajátossága a kapitalizmus általános válságának második szakaszán

„A szabadverseny korlátlan uralmán alapuló régi kapitalizmust az *áru*kivitel jellemezte. A legújabb kapitalizmust, amely a monopóliumok uralmán épül fel, a *tőke*kivitel jellemzi." Lenin e szavai az egész imperialista korszak világgazdasága s következésképpen világpolitikája megértésének egyik legfontosabb eszközét adják kezünkbe. A tőkét exportáló országok átvitt értelemben felosztották, s szükségszerűen mindig ismét felosztják egymás közt a világot. A tőkekivitel a világ gazdasági felosztásáért, majd újrafelosztásáért vívott harc egyik eszköze. *Ebben a minőségben* vált rendkívüli fontosságúvá a legutóbbi évtizedben.

A második világháború után az Egyesült Államok vált a tőkés világ vezető nagyhatalmává. Az Egyesült Államok ipara adja a tőkés világ ipari termelésének mintegy kétharmadát (a háború előtt 48 százalékát), vagyis egymaga csaknem kétszer annyit termel, mint az összes többi tőkés országok együttvéve.

Az Egyesült Államok e megnövekedett gazdasági súlya vált az alapjává az amerikai imperializmus kísérletének, hogy olyan monopolhelyzetet vívjon ki a tőkés világgazdaságban, amilyennel a XIX. század néhány évtizedén át Anglia rendelkezett.

Az amerikai imperializmus e törekvése azonban gyökeresen más körülmények közt bontakozott ki, mint annak idején Anglia világhegemóniája, s így eleve kudarcra volt kárhoztatva.

A kapitalizmus általános válsága elmélyülésének viszonyai közt, amikor a fő tőkésországok számára szűkül a világ erőforrásai kiaknázásának szférája, és szűkül a tőkés világpiac — a tőkekivitel az imperialisták maximális profitért vívott harcának, a világ gazdasági és területi újrafelosztásának fokozott fontosságú eszköze. A második világháború végén az Egyesült Államok szempontjából egyrészt parancsoló szükségerűséggé vált a tőkekivitel, másrészt a tőkekivitelre a legkedvezőbb lehetőségek nyílottak. Az Egyesült Államok monopoltőkései a háború évei alatt óriási profitokra tettek szert.* E hatalmas profittömegből, különö-

* A háború 5 éve alatt (1941—1945) a tőkés társaságok teljes profitja 104,7 milliárd dollár, az adók befizetése után maradt profit pedig 56,7 milliárd dollár volt (Survey of Current Business. (A továbbiakban SCB) 1955. július.)

sen mivel a háború alatt a beruházások jelentős részét állami eszközökből végezték, a háború végén hatalmas tőke-„felesleg" támadt. Egyidejűleg igen megnőttek a „gyümölcsöző" amerikai tőkekivitel lehetőségei. Még fejlett tőkésországok is, mint Németország, Franciaország, Olaszország stb. a háborút követő infláció viszonyai közt az Egyesült Államokhoz képest igen olcsó munkaerőt biztosító országoknak számítottak, s a háborús pusztítás miatt óriási volt a tőkehiányuk. A megnőtt tőkekeresletet abban az időben csak a háborún meggazdagodott amerikai monopoltőke tudta kielégíteni.*

Lenin 1916-ban írta: „A világ két részre oszlott: maroknyi uzsorás országra és az adós országokból álló óriási többségre." (*Lenin* Művei. 22. kötet. 288. old. Szikra. 1951.) A második világháború után ellenben a tőkés világ két részre oszlott: egyetlen uzsorás országra és az összes többi adós országból álló óriási többségre.

Ebben, az Egyesült Államok számára rendkívül kedvező helyzetben indult meg az egész világ leigázását célzó amerikai tőkekivitel, amely az elmúlt évtizedben a tőkés világgazdaság egyik legjellemzőbb jelensége volt. E tőkekivitel néhány új vonásának elemzése alkalmas rá, hogy bepillantsunk az Egyesült Államok és a többi tőkésország gazdasági és politikai kapcsolataiba, feltárjuk a köztük meglevő ellentétek kiéleződésének egyes okait, s leleplezzük az Egyesült Államok gazdasági és politikai terjeszkedésének néhány különösen parazita, agresszív és reakciós oldalát.

Az Egyesült Államok tőkekivitelének erőteljes felélénkülése a második világháború után. Az egyenlőtlen fejlődés fokozódása a tőkekivitelben

Az Egyesült Államok monopoltőkéseinek szócsöve, a U. S. News and World Report című hetilap ez év április elseji számában pöffeszkedve írja, hogy az amerikai befektetések manapság megtalálhatók a világ (tudniillik a tőkés világ) minden sarkában, valamennyi országban, a gazdasági élet minden területén.

A második világháború óta eltelt időszak amerikai tőkekivitelének méretei túlszárnyalják nemcsak az 1930-as évek tőkekivitelének méré-

* Az Egyesült Államok tőkepiaci monopolhelyzetét szemlélteti, hogy 1938-ban a világ 65 független állama közül 10 volt hitelező ország, külföldi tőkebefektetéseik bruttó összege 55 milliárd dollárt tett ki. Ebből 34,8 milliárd (63 százalék) hat nyugat-európai ország: Belgium, Hollandia, Svájc, Franciaország, Svédország és Anglia (utóbbi maga 22,9 milliárd) birtokában volt. Az Egyesült Államok és Kanada külföldi tőkebefejtetései együtt is csak 13,3 milliárdot (24 százalékot) tettek ki. Hitelező állam volt még Olaszország, Japán és Portugália. (*C. Lewis:* U. S. and foreign investment problems. 1948. 40—50. old.) 1946-ban pedig: az Egyesült Államok külföldi tőkebefektetéseinek összege az 1939. évi 11,4 milliárdról 18,7 milliárd dollárra nőtt. (Közben — az európai tőkék „biztonságba helyezésével" kapcsolatosan — jelentősen nőtt az Egyesült Államokban levő külföldi tőke mennyisége is.) Németország, Olaszország és Japán a háború következtében elveszítette külföldi befektetéseit, s jó időre kiesett a hitelező államok sorából. Anglia eladósodott, elsősorban az Egyesült Államokkal, de néhány gyarmatával szemben is. Franciaország követelése és tartozásai nagyjából kiegyensúlyozták egymást. Néhány kisebb tőkésország: Svájc, Svédország, Belgium, Hollandia — utóbbi kettő elsősorban saját gyarmataival szemben — nagyjából megőrizte hitelező helyzetét, de a háború után hamarosan ezek is az Egyesült Államok adósaivá váltak.

teit (az 1930-as években a válság, majd a depresszió idején a tőkekivitel átmenetileg jóformán semmivé zsugorodott), hanem a háború utáni első években az amerikai tőkekivitel „virágkorának", az 1920-as éveknek évi átlagát is. 1920 és 1929 közt a tőkekivitel évi átlaga körülbelül 1 milliárd dollár volt (a maximum 1928-ban 1300 millió), 1947—1948-ban pedig folyó dollárban évi 8,1 milliárd. (A dollár elértéktelenedése közben minimálisan 50 százalékos.)

A nagy összegű tőkekivitel eredményeképpen hatalmasan felduzzadt a külföldön befektetett amerikai tőkék állománya.

Az Egyesült Államok külföldi tőkebefektetései*

(az év végén, milliárd folyó dollár)

1939	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954
11,4	16,8	18,7	27,0	29,4	30,7	32,8	35,0	37,3	39,6	42,2

Az összes külföldi tőkebefektetések állománya 1954-ben az 1945. évinek 251 százaléka. Növekedtek a külföldi országok tőkebefektetései is az Egyesült Államokban. Ezek azonban főképp rövid lejáratú befektetések, az amerikai befektetések nagy többsége pedig hosszú lejáratú, s éppen a hosszú lejáratú befektetések révén tesz szert az egyik tőkésország nagy befolyásra a másik ország gazdaságában. Az is nyilvánvaló, hogy az Egyesült Államokban befektetett például 100 millió dollár kanadai tőke egészen más gazdasági jelentőségű, mint azonos nagyságú amerikai tőke Kanadában, már csak azért is, mert utóbbi a befektetés helyén a társadalmi tőke jóval nagyobb részét alkotja. Az Egyesült Államok külföldön elhelyezett hosszú lejáratú tőkebefektetései és az Egyesült Államokban elhelyezett külföldi hosszú lejáratú tőkebefektetések összegének egyenlege (SCB 1955. augusztus): 1914-ben —3,2 (június 30-i adat), 1919-ben 3,3, 1930-ban 9,5, 1939-ben 4,5, 1946-ban 10,5, 1954-ben 28,6 milliárd dollár.

Eszerint az Egyesült Államok az első világháború után vált adós országból hitelező országgá, e helyzete — az 1930-as évektől eltekintve — állandóan javult, különösen a második világháború után, amikor 8 év alatt a javára mutatkozó egyenleg 18,1 milliárd dollárral nőtt. Ez a növekedés — a dollár elértéktelenedését is mérlegelve — körülbelül annyi, mint az előző 32 esztendő alatt volt.

A háborút követő években az Egyesült Államok kormánya leigázó feltételekkel nagy összegű kölcsönöket nyújtott jóformán valamennyi tőkésországnak. Az Egyesült Államok kormánya adósainak listáján csak azoknak az országoknak a száma, amelyek adóssága 1954. december 31-én meghaladta a 25 millió dollárt, nem kevesebb, mint 28, együttes tartozásuk pedig 11,4 milliárd dollár volt. A legnagyobb adós Anglia — a legnagyobb vetélytárs. Reá esett az egész összegnek mintegy 40 százaléka (4643 millió dollár).**

* SCB. 1954. május és 1955. augusztus.

** Franciaország adóssága 1869 millió, Nyugat-Németországé 1193 millió, a latin-amerikai országoké 926 millió, Indiáé 361 millió, Hollandiáé 309, Olaszországé 290 millió volt stb. Az adatokban nem szerepelnek az első világháborús adósságok, amelyeknek összege (tőke és meg nem fizetett kamat) 1950. december 31-én 16,3 milliárd dollárt tett ki.

Az Egyesült Államok azonban nemcsak adósává változtatta valamennyi tőkésországot, hanem egyidejűleg — legalábbis néhány évre — egyeduralomra tett szert a világ tőkepiacán. Külföldi tőkebefektetéseinek összege több, mint valamennyi tőkésországé együttesen.* A háború utáni 5—6 évben az Egyesült Államok kivételével egyetlen nagy imperialista ország sem volt képes jelentős tőkekivitelre. Az Egyesült Államok ezekben az években behatolt a többi ország korábbi tőkebefektetési szféráiba, sőt saját gyarmataikon, függő területeiken is visszaszorította őket. 1950—1951-től kezdve Anglia, Franciaország és néhány kisebb tőkés hatalom fokozni tudta tőkekivitelét s vele a harcot az amerikai terjeszkedés ellen, elvesztett pozícióikat azonban már nem tudták visszaszerezni. E folyamatot jól szemlélteti az Egyesült Államok és Anglia tőkebefektetéseinek alakulása Kanadában, egy brit dominiumon.**

	1939	1945	1947	1949	1951	1952	1954	1945—1954. évi változás
Egyesült Államok (millió dollár)	4,2	5,0	5,2	5,9	7,2	8,0	10,2	+ 5,2
Anglia (millió dollár)	2,5	1,7	1,6	1,7	1,8	1,8	2,3	+ 0,6
Anglia befektetései az Egyesült Államok befektetéseinek százalékában	59,5	34,0	30,8	28,8	25,0	22,5	22,5	11,5

London helyett New York vált a tőkés világ pénzügyi kizsákmányolásának középpontjává. Azt a teljesen monopolista helyzetet, amelyre az amerikai imperializmus az elmúlt évtizedben minden eszközzel törekedett, *a tőkekivitelben sikerült leginkább megközelítenie.*

A közelmúlt években azonban az Egyesült Államok állásait e téren is mind több és erőteljesebb támadás éri nemcsak Anglia és Franciaország, hanem legújabban Nyugat-Németország és Japán részéről is. Az előbbi Dél-Amerikában, a Közel-, a Közép- és a Távol-Keleten, utóbbi pedig főképp Délkelet-Ázsiában igyekszik — és nem eredménytelenül — tőkebefektetéseket eszközölni. Mindez persze a befészkelődött amerikai monopoltőke ellen vívott éles harc közepette megy végbe.

Lenin 1920-ban a következőképpen jellemezte az Egyesült Államok és az európai tőkésországok első világháború utáni viszonyát: „Amerika erős, most mindenki adósa, minden tőle függ, egyre jobban gyűlölik, kirabol mindenkit . . . Tehát minden arra vall, hogy Amerika nem tud kibékülni a többi országgal, mert igen mély gazdasági ellentét van közöttük, mert Amerika gazdagabb a többinél." (*Lenin* Művei. 31. kötet. 462—463. old. Szikra. 1951.) Ez talán még fokozottabban érvényes ma, amikor egyrészt az Egyesült Államok fölénye megnőtt, másrészt a konc, amelyen osztozkodnak, a szocializmus óriási előretörése következtében jóval kisebbre zsugorodott. E tényezők szükségképpen az Egyesült Államok és a többi imperialista hatalom ellentéteinek fokozódása irányában hatnak

* Anglia összes külföldi befektetéseinek értéke 1949—1950-ben Connan angol közgazdász becslése szerint 4,2 milliárd font sterling (11,8 milliárd dollár) volt az 1938. évi 4,5 milliárddal (18 milliárd dollár) szemben. Az Egyesült Államok befektetései a megfelelő években 32,8, illetve 12,5 milliárd dollárra rúgtak.

** Az 1939—1952. évi adatok forrása: *Bisztrov.* Az angol—amerikai gazdasági versengés Kanadában és a kanadai monopoltőke. Kommunyiszt. 1955. 4. sz. 1954. évi adatok. Neue Zürcher Zeitung. 1955. VII. 27.

Kétségtelen, hogy az Egyesült Államok igen megközelítette a monopolhelyzetet a tőkekivitelben. Csökkent azonban a külföldi befektetések aránya a hazai befektetésekhez viszonyítva: az 1928. évi 17 százalékhoz képest 1949-ben 6,0, 1951-ben pedig 4,3 százalékra. A dollár belső elértéktelenedését is mérlegelve meg kell állapítanunk, hogy a háború után a hosszú lejáratú magántőkekivitel évi átlaga kisebb az 1920-as évek évi átlagánál, s a hosszú lejáratú *állami* tőkebefektetések gyors növekedése ellenére az *összes* (magán és állami) hosszú lejáratú tőkekivitel évi átlaga nem sokkal több, az összes külföldi befektetések állománya pedig — a dollár elértéktelenedését mérlegelve — jóval kevesebb, mint az 1920-as években volt.

Tehát az Egyesült Államoknak az 1920-as évekhez képest ugrásszerűen megnőtt tőkés világgazdasági befolyását nem tulajdoníthatjuk pusztán a tőkekivitel és a külföldi befektetésállomány háború utáni nominális *mennyiségi növekedésének.* E jelenségek okát az amerikai tőkekivitel háború utáni *új vonásaiban, minőségi változásaiban,* az új körülményekben kell keresnünk.

Fokozott állami-monopolkapitalista tendencia a tőkekivitelben

A második világháború utáni időszakban az amerikai tőkekivitel egyik legfontosabb, teljesen *új jellemző vonása,* hogy a tőkekivitel zöme — mint a következő számadatok bizonyítják — az állam által adott, *a költségvetésből finanszírozott hosszú lejáratú kölcsönök és hitelek* formájában történt.

A külföldi tőkebefektetések állományának százalékos megoszlása*

	1939	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954
Állami	0,3	12,7	27,6	44,9	44,6	44,7	42,1	40,1	38,7	39,9	37,0
Magán	99,7	87,3	72,4	55,1	55,4	55,3	57,9	59,9	61,3	60,1	63,0

* A kapitalista országok gazdasága. 163. old. Statisztikai Kiadó. 1954. és SCB 1955. augusztus alapján.

Még szembetűnőbb e tendencia, ha azt vizsgáljuk, hogyan részesedett az állami és a magántőkekivitel az Egyesült Államok külföldi befektetéseinek háború utáni növekedésében. (A kapitalista országok gazdasága. 163. old. Statisztikai Kiadó. 1954. adatai és a SCB 1955. augusztusi száma alapján.)

Megnevezés	Külföldi befektetések állománya (millió dollár)		Növekedés (1945—1954)		
			Index 1945=100	Milliárd dollár	Százalékos megoszlás
	1945	1954			
Összes	16,8	42,2	251	25,4	100,0
Állami	2,1	15,6	743	13,5	53,1
Magán	14,7	26,6	181	11,9	46,9

Tehát a tőkekivitelben döntő súlyúvá vált az állami-monopolista kapitalizmus. Az amerikai monopoltőkének az imperialista versenytársaival szemben a nemzetközi porondon elért nem lebecsülendő eredményeit

jórészt annak köszönhette, hogy igen nagy állami pénzeszközöket tudott felhasználni az ellenük vívott harcban.

Ez egyrészt abból fakad — különösen közvetlenül a háború után —, hogy általánosan meggyengültek, meginogtak a kapitalizmus pozíciói számos európai és ázsiai országban, s emiatt túlságosan kockázatossá váltak a külföldi befektetések a magántőke számára; másrészt annyira zsaroló, leigázó feltételeket, amilyenekkel az amerikai kölcsönöket adták, egyetlen, még oly hatalmas magántőkés vállalat vagy bank sem köthetett volna ki, főképp nagy imperialista államokkal, például Angliával vagy Franciaországgal szemben. Csak náluk is hatalmasabb imperialista *állam* csikarhatta ki ezeket.

Az amerikai tőkekivitelben felülkerekedő állami-monopolkapitalista tendencia szorosan összefügg a tőkekivitel agresszív, katonai-rendőri jellegével. Beszédesen tanúsítja ezt, hogy a segélyek bevallottan katonai célt szolgáló hányada a következőképpen alakult (az összes „segélyek" százalékában, az America's Needs and Resources. 1955. 706. old. és a SCB 1955. április adatai alapján): 1948. áprilistól 1950. júniusig 5,1, 1950 második félévében 22,3, 1951-ben 32,8, 1952-ben 53,2, 1953-ban 68,1, 1954-ben 67,0 százalék.

A segélyeknek a háborús készülődéssel, Nyugat-Németország újrafelfegyverzésével való szoros kapcsolatára utal, hogy az utóbbi években Nyugat-Európa kapta a katonai „segély" nagy többségét; 1953-ban 4,3 milliárdból 3,2 milliárdot, 1954-ben pedig 3,2 milliárdból 2 milliárdot. (SCB 1955. április.)

Az Egyesült Államok állami tőkekivitelének fő formái a következők:

1. Az állami tulajdonban levő Export-Import bank kölcsönei. E bank hiteleinek célja — bevallottan — az amerikai áruk kivitelének előmozdítása.

2. Az Egyesült Államok kormányának részesedése különféle nemzetközi tőkés pénzügyi intézmények (Világbank, Nemzetközi Monetáris Alap stb.) tőkéjében. E szervek irányításában és hitelpolitikájának megszabásában az Egyesült Államok mint legnagyobb részvényes döntő szerepet tölt be; ez lehetővé teszi felhasználásukat az amerikai monopoltőke terjeszkedésére és kivitelének előmozdítására. Az Egyesült Államoké a Világbank 9150 millió dollár előlegezett részvénytőkéjéből 3176 millió dollár, s ennek alapján a közgyűlési szavazatok több mint egyharmada. A Világbank igazgatója Black amerikai bankár.

3. Az állami tőkekivitel legfőbb formája a kormány által más tőkésállamoknak adott hosszú lejáratú kölcsön és hitel. Ezek javarészt különféle „segélyprogramokkal" kapcsolatosak, amelyek keretében a kormány a kölcsönökön kívül nagy összegű, úgynevezett „adományokat" is folyósít.

Az Egyesült Államok állami tőkekivitele 1945. szeptembertől (a háború befejezésétől) 1954 végéig e fő formák szerint a következőképpen oszlott meg (SCB 1955. április adatai alapján): a 15,3 milliárd dollárból (100 százalék) 9,0 milliárd (59 százalék) kormányhitel; 2,9 milliárd (19 százalék) Export-Import bank; 3,4 milliárd (22 százalék) pedig nemzetközi intézmények.

A háború után az első, összegét tekintve a leghatalmasabb és gazdasági hatását tekintve nagy jelentőségű kölcsönt Anglia kapta. Az egyezményt 1945 végén kötötték. A 3750 millió dollár összegű kölcsön folyósítása nagyrészt 1946—1947-ben történt. A kölcsön feltételei — alacsony kamat, hosszú törlesztési idő, valamint az a feltétel, hogy ha a Nemzetközi Monetáris Alap igazolja, hogy az angol kormány fizetési eszközei elégtelenek, a kölcsön esedékes kamatfizetései elhalaszthatók — látszólag igen kedvezőek. Néhány kiegészítő mozzanat azonban fényt vet a kölcsön igazi jellegére. A szerződés bizonyos pontjai arra kényszerítették Angliát, hogy a kölcsön jelentős részét amerikai áruk vásárlására fordítsa. Ez fokozta Anglia dollárhiányát, megnehezítette valutáris helyzetét. Ezenkívül, minthogy az amerikai áruk állandóan drágultak, a kölcsön tényleges értéke jelentősen — Dalton akkori angol pénzügyminiszter szerint körülbelül 28 százalékkal — csökkent. A kölcsön-egyezmény arra is kötelezte Angliát, hogy szüntesse meg a többi országgal folyó külkereskedelmében az átutalási és a fizetési korlátozásokat stb. Nem csoda, hogy az Economist című angol burzsoá közgazdasági lap szerint „elképzelni sem lehet egyoldalúbbat az amerikai hiteleknél, amelyek azzal a kötelezettséggel járnak, hogy a hitel összegét az Amerikai Egyesült Államokban kell elkölteni."

Leigázó feltételek kísérték a többi tőkésországnak nyújtott hiteleket is. Például Franciaország a kölcsönök fejében a következő kedvezményeket nyújtotta: az amerikai áruk vámtételeinek rögzítése a háború előtti színvonalon, lemondás az amerikai áruk behozatali kontingenseinek megállapításáról, ami a francia ipar védelmét szolgálta volna, az árukiviteli prémiumrendszer megszüntetése, az amerikai egyének vagy szervezetek vagyonát Franciaországban ért esetleges károk megtérítése stb.

Ezeket a hiteleket 1948—1952 közt követte a hírhedt Marshall-terv keretében összesen mintegy 11 milliárd dollár összegű, javarészt úgynevezett „adományok" formájában nyújtott „segély", amelynek fő vonásai: a „segély" ellenében a nyugat-európai államok lemondtak gazdasági és politikai függetlenségükről, gazdaságilag mindinkább az Egyesült Államok függelékeivé váltak, támadó katonai tömörülésbe „egyesültek", újraélesztették a német hadiipari bázisokat, Nyugat-Németországot a Szovjetunió és a népi demokratikus országok ellen tervezett háború felvonulási területévé változtatták. A „terv" egyik fő célja az amerikai árukivitel előmozdítása volt.

A Marshall-tervet 1951-től kezdve az úgynevezett Kölcsönös Biztonsági Hivatal nyíltan katonai jellegű „segélyei" váltották fel.

A részletek áttekintése után megkíséreljük, hogy teljes képet kapjunk a háborút követő évtizedben történt amerikai állami tőkekivitelről és „segélynyújtásról", ennek közgazdasági tartalmáról és jelentőségéről.

A háború befejezésétől 1954 végéig az amerikai kormány nemzetközi átutalásainak összege 52,4 milliárd dollár, ebből 3,4 milliárd dollár a nemzetközi intézményekben befektetett részesedés, 49 milliárd dollár pedig a különféle „segítségek" összege. Utóbbiból 11,9 milliárd dollár hitel és kölcsön, 37,1 milliárd dollár pedig úgynevezett ellenszolgáltatás nélküli „adomány". Tehát az egész 52,4 milliárdnyi összegből 15,3 milliárd, kereken 30 százalék tekinthető tőkekivitelnek.*

* Az Egyesült Államok e kétfajta nemzetközi tranzakciójának és gazdasági jellegüknek megkülönböztetése igen fontos. A különbség szem elől tévesztése elméletileg hibás következtetések alapjává válhat. Ez tapasztalható például T. Lychowski lengyel közgazdásznak az Ekonomista című közgazdasági folyóirat 1954. III. negyedévi számában megjelent *A tőkekivitel néhány sajátos formájáról a kapitalizmus általános válságának második szakaszán* című tanulmányában. A szerző szerint „az állami monopoltőke úgynevezett kivitele nem felel meg a tulajdonképpeni tőkekivitel fogalmának, hanem inkább az imperialista országra eső »forgalmi költségekkel« (faux frais) rokon, s a kapitalizmus általános válsága második szakaszának feltételei közt a monopóliumok külföldi maximális profitját kívánja megalapozni." (Ekonomista. 1954. 140. old.) — Folytatás az 1332. oldalon.

A kölcsönök és az adományok gazdasági funkciójának feltárásához szükséges, hogy megvizsgáljuk *forrásuknak* és az amerikai *tőkefeleslegek lecsapolásában betöltött szerepüknek* szorosan összefüggő kérdését.

Mind az állami tőkekivitel, mind az adományok finanszírozása a költségvetésből történik. A költségvetés fő bevételi forrása az adó. Az adófizetők legfontosabb csoportjai egyrészt a munkások, az alkalmazottak és a dolgozó farmerek, másrészt a tőkések. Előbbiek főképp jövedelemadót, utóbbiak pedig társulati nyereségadót (corporate profit tax) fizetnek. A háború alatt és a háború után mindkét adónem nagyon megnövekedett. Az egyéni jövedelemadó az 1941. költségvetési évben 1,8, az 1954. évben 33,3, a társulati adó pedig megfelelően 2,2, illetve 21,5 milliárd dollár volt. Ez is arról tanúskodik, hogy az adóterhek zömét a dolgozók viselik.

A részvénytársaságok bevallott profitjai és adóba fizetett hányaduk így alakultak (SCB 1955. júliusi adatai alapján. Millió dollár):

	1929	1935—1940	1941—1945	1946—1949	1950—1954	1946—1954
Bevallott profitok ...	9 628	33 843	104 715	111 043	189 395	300 438
Ebből befizetett adó	1 369	9 166	56 737	43 315	98 441	141 756
Adó a bevallott profit százalékában	14	27	54	40	52	47

Tehát a monopoltőke állama az egész tőkésosztály által kisajátított értéktöbbletnek mind nagyobb részét vonja be a költségvetésbe. Az állam kizárólag a nagy monopóliumok javára használja fel ezeket a hatalmas összegeket, belföldön (óriási katonai megrendelések útján) és külföldön (a monopoltőkének utat nyitó állami tőkekivitel és adományok formájában) egyaránt.

Lychowski arra hivatkozik, hogy az állami monopoltőke úgynevezett kivitele nem felel meg a tőkekivitel marxi meghatározásának, amely *A tőke* III. kötetében a következőképpen hangzik: „... amikor a kivitel nem fizetési vagy vásárlóeszközként, hanem tőkebefektetés céljából történik... az átvitel nem szerepel a közönséges kereskedelmi üzletek elszámolásában, s az exportáló ország nem vár másfajta visszatérítést, mint azt, hogy később évi jövedelemben részesül... *(Marx:* A tőke. III. kötet. 636—637. old. Szikra. 1951.) Marx e szavai, bár nem tartanak igényt arra, hogy a tőkekivitel fogalmát meghatározzák (Marx itt ezt a kérdést csak érinti), mégis valóban fontos útmutatást adnak.

Elsősorban meg kell különböztetnünk a különféle nemzetközi átutalásokat, amelyeket Lychowski „az állami monopoltőke úgynevezett kivitele" néven egy kalap alá von. Például a hitelek, a kölcsönök, a nemzetközi szervekben levő tőkerészesedés kamatot (jövedelmet) hoz, mégpedig nem is keveset. Az Egyesült Államok kereskedelmi minisztériumának számítása szerint az 1949. december 31-én kint volt állami befektetésekből 1950 és 2000 közt 13,4 milliárd dollár bevétel várható, mégpedig 9,195 millárd dollár törlesztés és 4,230 milliárd dollár kamat. A legközelebbi öt évben (1956—1960) a kölcsönökből az amerikai kormány 2,6 milliárd dollár törlesztést és 1,5 milliárd dollár kamatot kap, a háború befejezésétől 1954 végéig pedig máris 4,5 milliárd dollárt kapott ilyen címeken (3,2 milliárd törlesztés és 1,3 milliárd kamat).

Az „adományok" valóban nem tekinthetők tőkekivitelnek, de a külföldi országok leigázásának, kiszolgáltatottságuk fokozásának hatalmas eszközei. (Ennek egyik tipikus példája a Marshall-terv hírhedt „ellenérték-alapjának" felhasználása.) Bár az „adományok" állami-monopolkapitalista jellegük miatt nem határolhatók el mereven a kölcsönöktől (például 1953-ban 1 milliárd dollár értékű, Nyugat-Németországnak korábban nyújtott adományt hitellé alakítottak át), mégis megkülönböztethetők az állami monopoltőke kivitelétől. Csak az adományokra és nem az állami monopoltőke kivitelére érvényes Lychowski megállapítása.

Ha meggondoljuk, hogy az egész háború utáni időszakban a magántőkekivitel kevesebb volt, mint a külföldi magántőkebefektetésekből az Egyesült Államokba visszafolyó profit (e rendkívül fontos jelenség elemzésére még visszatérünk), akkor nyilvánvaló, hogy *a háború utáni időszakban a tőkefeleslegek lecsapolásának szinte kizárólagos csatornái az állami tőkekivitel és az úgynevezett adományok voltak.* Ezek egyrészt közvetlenül lecsapoltak jelentős mennyiségű tőkét, másrészt közvetve is csökkentették a tőkefelesleget. A hitelek és az adományok jelentékeny részét ugyanis amerikai áruk vásárlására kellett fordítani. Ezáltal bővült az amerikai áruk piaca, s lehetővé vált olyan tőkék gyümölcsöző befektetése, amelyek egyébként „felesleg"-nek számítottak volna.

Tehát két teljesen új jelenséggel van dolgunk:

1. A monopoltőke állama a dolgozók szükséges termékének mind nagyobb részét sajátítja ki, és ennek egyre növekvő részét tőkévé (vagy adományokká) változtatva külföldre viszi.

2. A monopoltőke állama az egész tőkésosztály értéktöbbletének növekvő hányadát vonja be a költségvetésbe, s ebből is mind többet külföldre víve közvetlenül és közvetve csökkenti a tőkefelesleget.

Mindkét jelenség közös vonása — és ez az állami-monopolkapitalista tendenciák e téren tapasztalható fokozódásának fő gazdasági tartalma és lényege —, hogy *mindezek az eszközök az államot saját céljainak alárendelő monopoltőke maximális profitjának biztosítására szolgálnak.*

A maximális profit megszerzését előmozdító változások a magántőkekivitel formáiban

Bár a háború utáni évtizedben az amerikai tőkekivitel fő formája az állami tőkekivitel volt, nagyon megnőttek a külföldi magántőkebefektetések is.

A hosszú lejáratú külföldi magántőkebefektetések állományának alakulása*
(milliárd dollár)

	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1954 index 1945 = 100
Összes	11,6	12,2	13,4	14,7	15,6	17,5	19,3	21,1	22,3	24,4	210
Közvetlen befektetés	6,7	7,2	8,4	9,6	10,7	11,8	13,1	14,8	16,3	17,7	264
Tárcabefektetés	4,9	5,0	5,0	5,1	4,9	5,7	5,8	6,3	6,0	6,7	137

* SCB 1953. május és 1955. augusztus adatai alapján.

Tehát a hosszú lejáratú külföldi magántőkebefektetések jelentősen megnőttek, de még inkább a közvetlen befektetések állománya, s ezért részarányuk is: az 1945. évi 57 százalékról 1954-ben 72,5 százalékra.

A háború óta eltelt időszakban a hosszú lejáratú magántőkekivitel évente átlagosan 900 millió dollárnyi összegében a közvetlen befektetések részesedése a következőképpen alakult: 1946-ban 230, 1947-ben 749, 1948-ban 721, 1949-ben 660, 1950-ben 621, 1951-ben 528, 1952-ben 850, 1953-ban 721, 1954-ben 761 millió dollár (SCB 1954. november és 1955. augusztus).

Még szembeötlőbb a közvetlen befektetések jelentőségének fokozódása a háború utáni időszakban, ha azt vizsgáljuk, hogy a hosszú le-

járatú magántőkebefektetések egész *növekedéséből* mekkora a közvetlen befektetések hányada. Ez pedig — mint a következő táblázat (SCB 1954. május és 1955. augusztus adatai alapján) szemlélteti — nem kevesebb, mint 86 százalék:

Megnevezés	A hosszú lejáratú külföldi magántőkebefektetések állománya (milliárd dollár)		Növekedés 1945—1954-ig	
			milliárd dollár	százalékos megoszlás
	1945	1954		
Összesen	11,6	24,4	12,8	100
Közvetlen befektetés	6,7	17,7	11,0	86
Tárcabefektetés	4,9	6,7	1,8	14

Ha ezzel szembeállítjuk, hogy az 1920-as évek nagyméretű amerikai tőkekivitelének körülbelül 60 százaléka tárcabefektetések (külföldi kölcsönkötvények, részvények vásárlása) formájában történt, akkor kiderül, hogy a kapitalizmus általános válságának második szakaszában az amerikai magántőkekivitel első látásra szembeötlő, legfontosabb *új vonása a közvetlen befektetések döntő túlsúlya a tőkekivitelben.*

E jelenség vizsgálatához elsősorban azt kell tisztáznunk, mi a közvetlen befektetés. Hivatalos amerikai forrás a következő meghatározást adja: „A közvetlen befektetés magában foglalja az összes amerikai részesedéseket azokban a külföldi vállalatokban, amelyeket amerikai illetőségű (jogi vagy természetes) személy, illetve személyek szoros kapcsolatban álló csoportja ellenőriz, vagy amelynek irányításában ilyen személy vagy csoport fontos szerepet tölt be. Gyakorlatilag ez magában foglalja mindazokat a vállalatokat, amelyeknek 25 vagy ennél nagyobb százaléka amerikai tulajdon és természetesen az amerikai cégek közvetlenül irányított külföldi vállalatait." (Foreign Commerce Weekly. 1948. augusztus 21.)

Tehát a közvetlen befektetés sokkal nagyobb tényleges ellenőrzést és befolyást biztosít a külföldi országok gazdasági életében, mint a tőkekivitel más formája. Minthogy csak nagy és igen tőkeerős amerikai vállalatok tudnak külföldön új vállalatot létesíteni vagy megvásárolni, bennük döntő részvénytöbbséget szerezni, a közvetlen befektetések arányának megnövekedése szükségszerűen a tőkekivitel bizonyos értelemben vett koncentrációjával párosul. Az Egyesült Államokban levő 4,2 millió vállalat közül mintegy 2000, az összes vállalatoknak alig fél ezreléke rendelkezik közvetlen külföldi befektetésekkel. 1947-ben például a nettó magántőkekivitel 75 százaléka 10 hatalmas tőkés társaságra jutott.

Elméleti szempontból az, hogy a közvetlen befektetés vált a magántőkekivitel fő formájává, azt jelenti, hogy *mindinkább a működő tőke kivitele váltja fel a kölcsöntőke kivitelét.* (A tőkekivitelben a működő tőke javára történt eltolódásból első pillantásra azt következtethetnénk, hogy ez a tőkekivitel élősdi jellege csökkenésének jele. Amint azonban később látni fogjuk, éppen ellenkező a helyzet.) Ez a változás is összefügg a maximális profitra való törekvéssel, hiszen egyebek közt a kölcsöntőke kamatot hoz, amely szükségképpen kisebb a profitnál, a közvetlen befektetések formájában kivitt működő tőkének pedig lehetősége

van, hogy *maximális profitot** hozzon. 1950—1954-ben a külföldi befektetésekből eredt összesen 12 855 millió dollárból 10 788 millió, azaz 84 százalék származott a külföldi befektetések mintegy 40 százalékát kitevő közvetlen befektetésekből (1032 a tárcabefektetésekből, 1035 pedig az állami befektetésekből).

A közvetlen befektetések profitrátája jóval nagyobb, mint az egyéb típusú befektetéseké. A befektetésfajták profitrátája 1953-ban a következő volt: az összes befektetéseké 7,2 százalék, a hosszú lejáratú tőkebefektetéseké 11,5 százalék, köztük a közvetlen befektetéseké 15,0, a tárcabefektetéseké 3,2 százalék, a hosszú lejáratú állami tőkebefektetéseké pedig csak 1,8 százalék. Javarészt a közvetlen befektetések nagyobb arányának és nagyobb profitjának eredménye, hogy az összes külföldi befektetések állománya 1945—1953-ban 2,3-szeresre, a belőlük eredő profit ellenben 1946—1954-ben 2,5-szeresre nőtt.

A közvetlen külföldi befektetésekből eredő, 1951 óta évente átlagosan több mint 2,2 milliárd dollár profit az Egyesült Államok fizetési mérlegének jelentős tétele, s a nagy amerikai monopóliumok fontos profitforrásai közé tartozik.

Az összes amerikai feldolgozó ipari vállalatok nyereségének körülbelül 10 százaléka, az egész amerikai petróleumipar nyereségének pedig egyharmada külföldről ered. Utóbbi vállalatok tőkéjének egynegyede van külföldön befektetve, tehát a külföldi befektetések profitrátája lényegesen nagyobb az otthoniakénál. Például a Standard Oil of New Yersey hatalmas olajtröszt 1954. évi 584 millió dollár tiszta nyereségéből 450 millió külföldi befektetésből származott. 1953-ban ugyane társaság otthoni befektetéseinek profitrátája valamivel meghaladta a 9 százalékot, külföldi befektetéseié pedig elérte a 28 százalékot. 1951-ben a Latin-Amerikában befektetett tőke profitrátája 66, az egyéb gyarmati és függő országokban befektetett tőkéké pedig 114 százalékkal volt nagyobb, mint az Egyesült Államok belföldi feldolgozóiparában befektetett tőkéké. 1946—1951-ben az amerikai tőkés társaságok egész profitja 82 százalékkal, a külföldi befektetések profitja ellenben majdnem 2,5-szeresre nőtt.

A maximális profit hajszolásával függ össze a növekvő méretű közvetlen befektetések földrajzi és ágazati megoszlásában történt változás is. A magántőkekivitel mindinkább az elmaradott országok és a petróleumipar felé tolódik el, mert itt szerezhető a legnagyobb profit.

★

Csaknem negyven évvel ezelőtt írta Lenin: „. . . a tőkekivitel hatványozott élősdiség." (*Lenin* Művei. 23. kötet. 108. old. Szikra. 1951.) E tétel igazságát meggyőzően bizonyítják a mai amerikai tőkekivitel tényei.

1. A külföldi befektetés mint nyereségforrás szerepe ma jóval nagyobb a külkereskedelemnél, holott az Egyesült Államok bonyolítja le a tőkés világ exportjának 20 százalékát. A következő adatok szemléltetik, hogy a tőkebefektetésekből származó profit egyre inkább felülmúlja a

* A cikk e részében tárgyalt „profitok" egyrészt nemcsak profitot, hanem kamatokat is magukban foglalnak, másrészt a külföldi országokban fizetett adókkal (összegük a legutóbbi években mintegy évi 1 milliárd dollárra rúgott) kisebbítve szerepelnek az amerikai statisztikában.

külkereskedelemből származót.* (SCB 1954. november, 1955. augusztus, UNO Statistical Yearbook 1954. és Monthly Bulletin of Statistics 1955. július adatai alapján.)

	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1954 index 1946=100	1946—1954 összesen
Külföldi befektetésekből eredő profit (millió dollár)	1113	1533	1956	1841	2068	2634	2704	2642	2807	252	19298
Külkereskedelemből eredő profit (millió dollár) ...	739	1060	989	939	956	1300	1296	1282	1265	171	8826
Külföldi befektetések profitja a külkereskedelmi profit százalékában...	151	145	198	196	216	203	209	206	222	—	219

Tehát 1954-ben a befektetések profitja 2,2-szeresen felülmúlta a külkereskedelemből származó profitot, s 2,5-szer annyi volt, mint 1946-ban. De a külkereskedelmi forgalom és profit is nagyon megnőtt, s ebben jelentős része volt a tőkekivitelnek meg a különféle „segélyprogramoknak".

2. A külföldi befektetések profitja lényegesen gyorsabban (1946-tól 1954-ig 152 százalékkal) nőtt, mint az Egyesült Államokban termelt nemzeti jövedelem (amely 66 százalékkal nőtt).

3. Az amerikai tőkekivitel élősdi jellegének, annak, hogy ez a tőkekivitel idegen országok ellenszolgáltatás nélkül való kifosztásának eszköze, legszembetűnőbb bizonyítéka a háború óta eltelt egész időszakban (1946—1954) közvetlen külföldi befektetések formájában történt tőkekiáramlás és a közvetlen befektetésekből eredő profit alakulása.

Az amerikai monopoltőke 9 év alatt (1945 végétől 1954 végéig) külföldi közvetlen befektetéseiből 10,2 milliárd dollárral több (összesen 16 milliárd) profitra tett szert, mint amennyi tőkét (5,8 milliárd) ilyen formában ugyanezen időszak alatt kivitt. A 10,2 milliárdból 5,2 milliárdot ismét befektetett, s ezáltal a befektetések állománya összesen 11 milliárddal nőtt. (SCB 1954. május, november és 1955. augusztus adatai alapján.) A közvetlen befektetések növekedését (11 milliárd) teljesen fedezte a külföldi dolgozókból kisajtolt értéktöbblet (16 milliárd), s még 5,0 milliárd dollár külföldön termelt értéktöbblet áramlott be az Egyesült Államokba. Tehát *nem az Amerikában megtermelt értéktöbblet, tőkefelesleg áramlott ki.* A magántőke-„kivitel" semmiféle szerepet sem tölthetett be a tőkefelesleg lecsapolásában, sőt, mivel több értéktöbblet

* Mint ismeretes, Lenin az imperializmusról szóló művében számításokat közölt Giffen statisztikája alapján. Eszerint Angliának a külkereskedelemből 1899-ben szerzett profitja 18 millió font-sterlingre becsülhető (a 800 millió font összegű egész forgalom 2,5 százalékát véve alapul). A maximális profitot hajszoló mai monopoltőke nem elégszik meg 2,5 százalékos profittal, ezért úgy véljük, nem alaptalan, hogy a félszázad előttinél kétszerte nagyobb profitrátát feltételezve a táblázatban a külkereskedelemből eredő profitot az egész forgalom 5 százalékának számoltuk.

áramlik be Amerikába, mint amennyi magántőkét kivisznek, a magántőkekivitel évente néhányszáz millió dollárral *növeli* a tőkefelesleget. Ez az értéktöbblet-áramlás kizárólag a maximális profit közvetlen kisajátítását szolgáló szivattyúként szerepel.

A tőkekivitel árukivitelt előmozdító szerepének fokozódása

Lenin feltárta a tőkekivitel és az árukivitel kapcsolatát: „A legmegszokottabb dolog, hogy a kölcsön feltételeként kikötik, hogy a kölcsön egy részéért a hitelező állam termékeit, különösen hadi felszerelést, hajókat stb. kell vásárolni . . . A tőkekivitel az áruexport fokozásának eszközévé válik." (*Lenin* Művei. 22. köt. 252. old. Szikra. 1951.) Az akkor még igen gyéren rendelkezésre álló adatok alapján rámutatott, hogy gyorsabban fokozódott a vezető tőkésországok árukivitele azokba az országokba, amelyek pénzügyileg tőlük függő helyzetben voltak. Ez ma hatalmas adatmennyiséggel bizonyítható tény, s különösen jellemző a háború utáni amerikai tőkekivitelre.

Fényt vet rá annak vizsgálata, hogy az egész imperialista korszakban hogyan alakult az Egyesült Államok fizetési mérlegében az árukiviteli *többlet* és a tőkekivitel kapcsolata. A századforduló óta eltelt időszak ebből a szempontból négy szakaszra osztható. *Az első,* 1914-ig terjedő szakaszban a külkereskedelmi mérleg aktívuma együtt járt azzal, hogy az Egyesült Államok tőkét importáló adós ország volt, és e többlet jelentős részét *tőketörlesztésre és kamatfizetésre* fordította. Az első világháborút és az 1920-as éveket magában foglaló *második* szakaszt jellemezte, hogy az Egyesült Államok tőkeexportáló ország lett, a külkereskedelmi mérleg aktívuma külföldi tőkebefektetések forrásává vált, s a fizetési mérlegben a kamatok és osztalékok tétele már bevételként szerepelt. Az 1929—1933. évi válságig terjedő időszakban a külkereskedelmi mérleg aktívumát a külföldi befektetések növelésére fordította. *A harmadik,* az 1929—33. évi válságot követő időszakban a tőkekivitel gyakorlatilag megszűnt, a külkereskedelmi mérleg aktív maradt, s ez fokozta *az aranybeáramlást.* A második világháborút követő *negyedik* időszakban a külkereskedelmi mérleg aktívuma példátlan méreteket öltött. Az ismeretes „dollárhiány" folytán az amerikai árukat importáló országok *az amerikai tőkekivitelből* — elsősorban az állami kölcsönökből, valamint az „adományok"-ból — egyenlítik ki a különbözetet. *A tőkekivitel és az árukiviteli többlet kapcsolata a második szakaszbeli kapcsolathoz képest ellentétes irányúvá vált:* akkor a külkereskedelmi *aktívum tőkekiviteli fedezet volt,* most *a tőkekivitel* és az „adományok" egyik célja, hogy *fedezzék a külkereskedelmi mérleg aktívumát,* lehetővé váljék az áruexport fokozása, illetve magas színvonalának megőrzése. 1945 júliusa és 1953 júniusa közt a kivitel mintegy 40 százalékát (41,7 milliárd dollárt) az amerikai kormány hitelei, kölcsönei és „adományai" finanszírozták. Az állami tőkekivitel meg a részben ugyancsak tőkefeleslegből eredő „adományok" és az export kapcsolatát élesen megvilágítják a túloldali adatok (America's Needs and Resources. 664. old. 1955. UNO Stat. Yearbook. 1954. Monthly Bulletin of Statistics 1955. július. SCB 1955. április adatai alapján):

	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954
Kivitel (millió dollár)	9775	15369	12653	12074	10275	15032	15201	15574	15093
Kiviteli többlet (millió dollár)	4778	9545	4529	5376	1423	4065	4484	4901	4884
Kormányhitelek és „adományok" (millió dollár)	5231	8875	5043	5968	4274	4664	5134	6404	4669
Kormányhitelek és adományok az export százalékában	53,5	57,7	39,9	49,4	41,6	31,0	33,8	41,1	30,9

A Marshall-tervnek a hatalmasra duzzadt amerikai export finanszírozásában betöltött szerepéről tanúskodik, hogy 1948—1951-ben a marshallizált országok évente átlagosan 3,2 milliárd dollár amerikai segélyt kaptak, és történetesen pontosan ugyanannyit tett ki ebben az időszakban ezen országok átlagos évi deficitje az Egyesült Államokkal bonyolódott kereskedelmükben, minthogy az amerikai kivitel ezekbe az országokba négyszeresen felülmúlta az onnan származó behozatalt. (A kapitalizmus általános válságának második szakaszáról. 40. old. Cikkgyűjtemény. Szikra. 1953).

Az árukivitel fokozásában nagy szerep jut az Export-Import Banknak, amelyet 1934-ben nyíltan azért alapítottak, hogy kölcsöneivel előmozdítsa az amerikai exportot. A Bank 1934-től 1953 végéig összesen 5,3 milliárd dollár kölcsönt adott, ebből kereken 2 milliárdot az elmaradott országoknak. A háború utáni időszakban (1945. szeptemberétől 1954 végéig) a bank 3,4 milliárd kölcsönt adott.

Az amerikai monopoltőke a nemzetközi tőkés pénzügyi intézményeket is felhasználja árukivitelének fokozására. Az amerikai részesedés (60 százalék) a Világbank tőkéjének előteremtésében pontosan megfelel az intézmény által nyújtott hitelek azon részének (60 százalék), amelyet amerikai gépek és felszerelések vásárlására az Egyesült Államokban használtak fel. (Neue Zürcher Zeitung. 1955. április 1.)

A közvetlen befektetéseknek is van — bár összegszerűen jóval kisebb — szerepük az árukivitel serkentésében, hiszen az amerikai monopóliumok igyekeznek javarészt amerikai gépekkel és felszerelésekkel ellátni a külföldön alapított vagy bővített vállalatokat.

A felsorakoztatott adatok és tények arról tanúskodnak, hogy *a tőkekivitel* — elsősorban az állami tőkekivitel és az „adomány" — *az amerikai áruexport fokozásának nélkülözhetetlen és döntő fontosságú eszközévé vált.*

Következtetések

1. A tőkekivitel az egész háború utáni időszakban az amerikai imperializmus terjeszkedésének és a maximális profit biztosításának egyik fő eszköze. Az Egyesült Államok a tőkepiacon közelítette meg leginkább azt a monopolhelyzetet, amelyre minden áron törekedett.

A terjeszkedésben és a maximális profitszerzésben a többi tőkés ország rovására elért sikerek nem a tőkekivitel mennyiségi növekedésével, hanem *minőségi* változásával — javarészt új vonásaival — függnek össze.

2. Az első új vonás, hogy az *állami* tőkekivitel vált a tőkekivitel fő formájává. Az Egyesült Államokban felhalmozódott hatalmas tőkefelesleg közvetlen és közvetett lecsapolása szinte kizárólag az állami tőkekivitel és az „adományok" útján történt. De az amerikai monopoltőkések állama a munkások szükséges termékének jelentős részét is tőkévé és adományokká változtatva a monopoltőke terjeszkedésének eszközévé tette.

A magántőkekivitelben döntővé váltak a legnagyobb profitot és legnagyobb gazdasági befolyást biztosító *közvetlen befektetések*. A magántőkekivitel nagysága és az abból eredő profitok szembeállítása feltárja, hogy a magántőkekivitelnek gyakorlatilag nincs szerepe a tőkefeleslegek lecsapolásában.

4. A tőkekivitel és az árukivitel kapcsolatára jellemző, hogy a tőkekivitel az árukivitel fokozásának, illetve színvonala megőrzésének *nélkülözhetetlen* eszközévé vált.

5. A monopoltőke a tőkekivitelben bizonyos *„munkamegosztást"* alakított ki: az állami tőkekivitelnek és az „adományok"-nak jut a faltörő kos szerepe a magántőke terjeszkedésének útján. Utóbbi — döntően a közvetlen befektetések révén — az idegen országokban szerzett maximális profit *közvetlen kisajátítójának* szerepét tartotta fenn magának.

6. E jelenségek az Egyesült Államok külső gazdasági kapcsolatai és belső gazdasági helyzete vonatkozásában egyaránt sok, mindinkább kiéleződő ellentmondást rejtenek. Ez rendkívül *ingataggá* teszi az amerikai imperializmus tőkés versenytársaival és az elmaradott országokkal szemben elért „eredményeit", valamint belső gazdasági problémái látszólagos megoldását.

FARKAS IMRE

A beruházások gazdasági hatékonysága*

A Magyar Dolgozók Pártjának III. kongresszusa hangsúlyozta a gazdaságosság jelentőségét a szocializmus építésében, s kiemelte, hogy e kérdésnek különösen fontos vonatkozása a beruházások területe. A beruházásoknak döntő szerepük van a szocialista bővített újratermelésben. A szocializmus gazdasági alaptörvényében meghatározott cél jelentős mértékben a termelés műszaki bázisának fejlesztése, tehát új, korszerű gyárak, intézmények létesítése, illetve a meglevők bővítése, vagyis beruházások útján valósul meg.

A hároméves tervünk és az első ötéves tervünk során megvalósított beruházások eredményeként népgazdaságunk hatalmas mértékben előrehaladt a szocializmus építésében. Az 1950—1954. években az iparba 29,5 milliárd forintot ruháztunk be, ebből a nehéziparra 27,3 milliárd forint jutott. A szénbányászatban üzembehelyezett 33 új akna az ország széntermelésének mintegy ötödrészét adja. A kőolajkutak száma 300-zal nőtt, a villamosenergiatermelés megkétszereződéséhez nagymértékben hozzájárult az újjáépített Mátravidéki Erőmű, az újonnan épített November 7. erőmű és a Sztálin Vasmű erőműve. A villamosítás további fokozását biztosítja az épülő borsodi és tiszapalkonyai erőmű, valamint a Tiszalöki Vízierőmű. A vaskohászatban többek közt üzembehelyezték a Lenin Kohászati Művek 700 m^3-es „Béke" kohóját és a korszerű középhengersort, a Sztálin Vasmű nagykohóját és két martinkemencéjét. Az ötéves terv idején létesült új korszerű vegyigyárak közül a legjelentősebbek: a Tiszamenti Vegyiművek, a Hajdúsági Gyógyszergyár, az Ipari Gázgyár. A gépipar legjelentősebb beruházásai: a sztálinvárosi Gépgyár, a Mechanikai Mérőműszerek Gyára, a Ganz Árammérőgyár, az Elektronikus Mérőműszerek Gyára, a Kiskunfélegyházi Bányászati Berendezések Gyára. Ezeken az új létesítményeken kívül jelentős eredmény a Ganz Vagon- és Gépgyár, a Gheorghiu-Dej Hajógyár, a Vörös Csillag Traktorgyár, az EMAG és a Rákosi Művek bővítése.

A könnyűiparban az ötéves tervidőszak során kezdték meg működésüket többek közt a Szegedi Textilművek, a Kaposvári Textilművek, a Békéscsabai és a Zalaegerszegi Ruhagyár.

A mezőgazdaság fejlesztésére 5 év alatt 9,3 milliárd forintot fordítottunk.

* A gazdaságosságról folyó vitához.

A közlekedésre fordított 8,7 milliárd forintból elsősorban a vasúti és a közúti hálózatot fejlesztettük. Új vasútvonalak építésén kívül bővítettük a meglevő vasúti pályát és az állomásokat. Mintegy 900 km korszerű utat építettünk, és több mint ötszörösére növeltük a távolsági autóbuszok számát.

Öt év alatt több mint 100 000 lakás épült, a kórházi ágyak száma 30 százalékkal nőtt. Jelentősen fejlődött az oktatási rendszer, bővült az oktatási intézmények hálózata.

Az elért hatalmas eredmények mellett elkövettünk hibákat is. A gazdaságosság szempontjai a népgazdaság számos területén, de különösen a beruházások területén háttérbe szorultak. Egyes beruházási célok nem elég átgondolt meghatározása, a gazdasági-műszaki tervezés elmaradása és a beruházások sokszor tervszerűtlen kivitelezése következtében a kivitelezés ideje elhúzódott, a költségek növekedtek. Gyakran nem tudtuk megvalósítani a kitűzött határidőre és az előirányzott költségekből a tervben megadott feladatokat. A beruházásra szánt összegeket nem mindig a leghatékonyabban használtuk fel. Így például a felemelt ötéves tervben várható nagymennyiségű építőanyagszükséglet kielégítésére 11 nagykapacitású új téglagyár építését irányoztuk elő, az idényjelleg megszüntetése céljából pedig 30—40 téglagyárban műszárítók létesítését terveztük. De a valóságban csak 7 téglagyárban létesült műszárító. Időközben a gyakorlat bebizonyította, hogy a téglagyártásban a műszárító üzem a mi éghajlatunk alatt nem gazdaságos, s ezért erről az útról le is tértünk. A tervben előírt 11 téglagyár helyett csak 1 épült fel, de a meglevő gyárak kapacitásának jobb kihasználása és bővítése következtében így is ki lehetett elégíteni a többletigényeket. A könnyűiparban is előfordult, hogy helytelenül tűztük ki a beruházási célokat. A pamutiparban például arra az optimális, de alá nem támasztott elképzelésre építve, hogy az alapanyag 2 százaléka helyett 1954-re 38 százalékot hazai nyersanyagból biztosíthatunk, helytelenül előirányoztuk 2 gyapotegrenáló üzem létesítését. A 2 üzemből csak az egyiket építettük fel de hazai nyersanyag hiányában ezt is kénytelenek vagyunk más célra felhasználni.

Egy időben igen sok beruházást, köztük hatalmas létesítményeket (Sztálin Vasmű, Lenin Kohászati Művek, Borsodi Kooperáció, földalatti stb.) kezdtünk meg. Az építőanyag- és a munkaerőhiány miatt beruházásaink egy részét nem tudtuk a tervben előírt határidőre üzembehelyezni, így a beruházások volumene alapján indokolt átfutási (kivitelezési) idő nagyon megnőtt. A gépiparban például az EMAG bővítése 4 év helyett több mint 10 év alatt, az Elektromos Mérőműszerek Gyáráé 2 év helyett 6 év alatt, a Mechanikai Mérőműszerek Gyáráé szintén 2 év helyett 6 év alatt valósult, illetve valósul meg. Mindez odavezetett, hogy beruházásaink jóval többe kerültek, mint ahogy az a tervben elő volt írva. Például a Lenin Kohászati Művek rekonstrukciójára előirányzott beruházási keretnek 55 százalékát felhasználtuk, de a műszaki megvalósulás ennél jóval kisebb, mert a létesítmények mintegy 46 százalékkal kerültek többe az előirányzottnál. A Sajómenti Vegyiművek az előirányzott összegnek csaknem kétszeresébe, a Debreceni Hűtőház több mint kétszeresébe, az Elektronikus Mérőműszerek Gyára csaknem háromszorosába került.

Mindezek a példák igazolják, hogy a hatékonyság vagy pontosabban a gazdasági hatékonyság kérdései milyen fontos szerepet töltenek be a beruházások tervezésében.

Ennek a cikknek az a célja, hogy egyrészt rövid összefoglaló képet adjon a Szovjetunióban erről a kérdésről folytatott elméleti vitákról, illetve a megjelent jelentősebb tanulmányokról, másrészt ismertesse a Magyar Tudományos Akadémia ipargazdasági szakbizottságában a beruházások gazdasági hatékonyságáról múlt év végén és ez év elején lefolyt vitából leszűrhető eredményeket. Ennek kapcsán kitér a beruházások gazdasági hatékonyságának fogalmára, a hatékonyságvizsgálat területeire és módszertani alapelveire.

A szovjet vita eredményei

A beruházások gazdasági hatékonyságának kérdéseivel a Szovjetunióban mind tudományos elméleti, mind gyakorlati vonalon régóta foglalkoznak. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Közgazdasági Intézetében és a közgazdasági folyóiratok hasábjain e kérdésről éles viták folytak tudósok és gyakorlati szakemberek, közgazdászok és mérnökök részvételével.

Tavaly márciusban a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Közgazdasági Intézetének folyóirata, a Voproszi Ekonomiki közzétette az eddigi viták eredményét. Ismertette a megdöntött és az elfogadott elméleti tételeket, illetve a megoldatlan problémákat. Leszögezte, hogy a beruházások gazdasági hatékonyságát a szocializmusban az egész népgazdaság fejlődése szempontjából, a beruházásoknak a szocialista bővített újratermelésben betöltött szerepe alapján kell meghatározni.

Helytelenek tehát azok a nézetek, amelyek szerint a beruházások gazdasági hatékonyságát a szocializmusban is az értéktörvény alapján a vállalati jövedelmezőség határozza meg.

A szocializmusban a beruházásoknak a szocializmus gazdasági alaptörvénye és a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődése törvénye által támasztott követelményeknek kell megfelelniük. Gazdasági hatékonyságuk tehát abban jut kifejezésre, hogy az adott távlati időszak alatt biztosítaniuk kell a társadalmi termelés és a nemzeti jövedelem fizikai volumenének lehető legnagyobb növekedését, még pedig a lehető legkevesebb társadalmi munkaráfordítás árán; olyan népgazdasági arányokat kell kialakítaniuk, amelyek a lakosság szükségleteinek maximális kielégítését, az ország honvédelmi erejének szükséges növelését és a szocialista termelés további fejlődését teszik lehetővé.

A vita során bebizonyosodott, hogy helytelen az a nézet, amely a beruházások gazdasági hatékonyságának elbírálásakor a minimális beruházási költség elvét alkalmazza, s a termelés beruházási igényének mutatóját a hatékonyságot eldöntő mutatónak tekinti. Ez az elv azért helytelen, sőt káros, mert érvényesítése esetén sokszor akadályozná a technika fejlődését. A beruházásokkal minden lehető módon takarékoskodni kell, de ezt a törekvést össze kell egyeztetni a műszaki haladás szükségleteivel.

Az is eldőlt a vita eredményeként, hogy a termelési önköltség a műszaki tervváltozatok gazdaságosságának ugyan fontos mutatója,

mégsem tekinthető a beruházások gazdasági hatékonysága összesítő mutatójának. A termelési önköltségmutató ugyanis a beruházási ráfordításokat csupán az értékcsökkenési leíráson keresztül tükrözi, mivel az állóalapok értékének visszatérülése az önköltség részét képező amortizáció formájában történik, a termékegység önköltségében viszont az értékcsökkenési leírás hányada rendszerint csekély. Ezért az egyes beruházási változatoknál elérhető megtakarítások, amelyek a termelési módszerek, a vállalat területi elhelyezése, a nyers- és fűtőanyag, valamint az energia bázisának megválasztásától függően hatalmas összegekre rúgnak, nem jutnak megfelelően kifejezésre az önköltségben.

A vita bebizonyította, hogy a beruházások gazdasági hatékonyságát sem népgazdasági, sem vállalati szinten nem határozhatjuk meg egyetlen mutatóval vagy valamiféle matematikai képlettel. Mivel ez a kérdés többoldalú közgazdasági elemzés alapján dönthető csak el, feltétlenül szükséges, hogy több mutatóból álló rendszer segítségével közelítsük meg a kérdés megoldását. Ezeknek a mutatóknak az ágazati sajátságok mérlegelésével a beruházás és az eredményeként jelentkező termelés főbb összefüggéseit kell megvilágítaniuk (például a termékegységre jutó beruházási igény, önköltség, termelékenység, anyagfelhasználás, kivitelezési idő).

A beruházások műszaki tervezésében elterjedt helytelen gyakorlat szerint a beruházások hatékonyságát kizárólag a beruházási összeg és az önköltség alapján döntik el. Az önköltségcsökkentés azonban nemcsak a beruházások eredménye lehet, hanem a munka jobb megszervezéséé, a termelési kapacitások jobb kihasználásáé, a fajlagos anyagfelhasználási normák megjavulásáé és sok más tényezőé is. A beruházások és az önköltségcsökkentés összehasonlítása tehát csak akkor jogosult, ha az önköltségcsökkentés közvetlenül és csakis a beruházások eredménye.

Az ilyen beruházásokat a szovjet szakirodalom „pótlólagos" vagy „többletberuházásoknak" nevezi, mivel ezek teszik lehetővé, hogy a beruházás eredményeképpen létesült vagy korszerűsített üzem termelési önköltsége ne csak elérje az iparági átlagszintet, hanem ahhoz képest csökkentést is eredményezzen.

A pótlólagos beruházásoknál célszerű a pótlólagos beruházási összeget az önköltségcsökkentés útján elérhető évi megtakarítással összehasonlítani. Ennek eredményeképp megkapjuk az úgynevezett visszatérülési időt, vagyis azt az időt, amely alatt a pótlólagos beruházási ráfordítások az önköltségcsökkentés útján keletkezett megtakarítások formájában visszatérülnek.

De ez a visszatérülési idő szintén nem a beruházások gazdasági hatékonyságának egyetlen mutatója, hanem csak a tervváltozatok gazdaságosságának egyik mutatója.

Az azonos célt szolgáló beruházási tervváltozatok mutatóinak összehasonlításakor gyakran elkövetik azt a hibát, hogy a tervváltozatok mutatóit csak egymáshoz hasonlítják. A tervváltozatok mutatóit nemcsak egymással, hanem az adott ágazat átlagos és legjobb mutatóival is össze kell hasonlítani. Csak ez biztosítja, hogy a tervezett vállalatok üzembehelyezésük idején a gazdaságosság szempontjából valóban élenjárjanak.

A kapcsolódó beruházásokról az a nézet alakult ki, hogy ezeket a kapcsolódó beruházásokat ugyan mérlegelni kell, de nem az egész népgazdaság, hanem csak a legfontosabb kapcsolódó ágak vonatkozásában.

A vitában megállapítást nyert, hogy az úgynevezett munkaerőfelszabadító gépesítési beruházásnak mint a beruházások gazdasági hatékonyságára állandóan ható tényezőnek a számbavétele nem célszerű. A gépesítés ugyanis a szocializmusban a munkaerőmegtakarításnak és a munkafeltételek könnyítésének az eszköze, a dolgozók kulturális és műszaki képzettségi színvonala emelésének alapja. A mezőgazdaság vagy a bányászat gépesítésére fordított beruházásokat tehát nem lehet és nem is célszerű minden beruházásnál számításba venni.

A vita nem oldotta meg többek közt azt a kérdést, hogy az egyes ágazatokban hány év a szükséges visszatérülési idő, amely alatt az önköltségcsökkentés révén elért megtakarításoknak felül kell múlniuk a pótlólagos beruházások összegét.

Azt sem sikerült tisztázni, hogy milyen határig kell számításba venni a kapcsolódó beruházásokat, hogyan kell meghatározni a különböző időpontokban eszközölhető beruházások gazdaságosságát és a hosszú élettartamú létesítmények (például: hidak, duzzasztó művek, csatornák) gazdaságosságát.

A hazai vita tanulságai

A Magyar Tudományos Akadémia Ipargazdasági Szakbizottsága 1954 őszén tűzte napirendre az ipari beruházások gazdasági hatékonyságának kérdését. E kérdés felvetésekor a Bizottságot az a cél vezette, hogy az ezen a területen elért szovjet eredmények alapján megvizsgálja a kérdés hazai vonatkozásait, a kialakított szovjet módszereknek hazai tervezésünkben való alkalmazhatóságát, illetve továbbfejlesztésük útjait.

A Szakbizottság a következő anyagokat vitatta meg:

Perédi Károlynak „A beruházások hatékonyságának kérdései, a gazdaságosság és realitás számítási módszere" és Turánszki Miklósnak „A beruházások gazdaságosságának fogalma és számszerű kiértékelése" (Közgazdasági Szemle. 1955. 5. sz.) című tanulmányát, valamint az Országos Tervhivatal 1955. évi beruházási tervezési utasításában kiadott gazdasági hatékonysági mutatórendszert.*

A vita eredményeként a következő kérdésekben alakult ki egységes álláspont.

A gazdasági hatékonyság fogalma

A beruházások gazdasági hatékonysága a szocialista bővített újratermelés problémaköréhez tartozik, tehát alá van rendelve azoknak a gazdaságpolitikai célkitűzéseknek, amelyek a szocializmus objektív gazdasági törvényeire támaszkodva meghatározzák az egész népgazdaság fejlődését.

* Az Akadémia Ipargazdasági Szakbizottságában lezajlott vitán kívül Turánszki tanulmányával Erdős Péter is foglalkozott a Közgazdasági Szemle 1955. augusztusi számában.

A beruházások gazdasági hatékonyságának vizsgálatakor arra a kérdésre kapunk választ, hogy a beruházások hogyan és mennyire járulnak hozzá a szocializmus gazdasági alaptörvénye és a tervszerű arányos fejlődés törvénye követelményeinek kielégítéséhez, vagyis hogyan segítik elő a legkisebb társadalmi munkaráfordítással a társadalom szakadatlanul növekvő anyagi és kulturális szükségleteinek maximális kielégítését, a termelés bővítésében, a technika fejlesztésében, valamint a helyes népgazdasági arányok kialakításában való részvétel útján.

Az ipari beruházások tehát gazdaságilag annál hatékonyabbak, minél kisebb társadalmi munkaráfordítással biztosítják a szocialista iparosítás céljainak az adott időszakban legjobban megfelelő iparágak és ágazatok fejlesztését, illetve egyes termékek maximális termelését. A gazdasági hatékonyság számszerűleg egyáltalán nem vagy csak részben kifejezhető minőségi tényezőkből (például politikai, honvédelmi, kulturális, telepítési, részben külkereskedelmi stb. kérdések) és számszerűleg kifejezhető mennyiségi tényezőkből (termelési és fogyasztási mérlegek, fejlesztési számok, kapacitáskihasználási mutatók, beruházási összeg, önköltség, termelékenység stb.) tevődik össze. A minőségi és a mennyiségi tényezők szorosan összetartoznak, egymástól el nem választhatók. Például hiába lenne esetleg gazdaságosabb Budapesten építeni gyárat, mégsem akarjuk továbbra is ide koncentrálni az ipart.

A beruházások gazdasági hatékonyságának megállapítása mélyreható közgazdasági elemzést és mérlegelést igényel, s ehhez a hatékonysági mutatók csak segédeszközül szolgálnak. Helytelen tehát az a módszer, amely közgazdasági elemzés helyett egy vagy két bonyolult matematikai formulával próbálja a kérdést megoldani. Olyan döntő fontosságú tényezőket, mint a politikai, honvédelmi, kulturális vagy telepítési szempontok, nem lehet számszerűen kifejezni, de arra sem ad választ a matematikai képlet, hogy például egy beruházás milyen importanyagot igényel, s ez egyáltalán beszerezhető-e. A matematikai képletek alkalmazása természetesen igen fontos, de csak az esetben helyes, ha a képletben szereplő tényezők a politikai gazdaságtan törvényei szerint is összemérhetők (például beruházási összeg és termelési kapacitás, pótlólagos beruházás és önköltségcsökkentés).

A gazdasági hatékonyság fogalmával kapcsolatos helytelen nézetek közül az egyik legáltalánosabb az a hibás felfogás, amely a számszerűen nem mérhető tényezőket kikapcsolja a vizsgálat köréből, és a gazdasági hatékonyságot annak egyik tényezőjével, az egyes műszaki tervmegoldások gazdaságosságával akarja helyettesíteni. Ez a módszer azért helytelen, mert a feladatot az egész kérdés megoldása helyett csak az egyik részfeladat megoldására szűkíti le. Még helytelenebb az a nézet, amely a kérdés ily módon való leszűkítését azzal súlyosbítja, hogy a népgazdasági értelemben vett jövedelmezőség helyett a vállalati jövedelmezőség biztosítását tűzi ki célul.

A gazdaságosság Marx meghatározása szerint olyan „... módszer, amellyel bizonyos eredményt a legkisebb kiadások révén érnek el ..." (*Marx:* A tőke III. kötet 114. old. Szikra. 1951.), vagyis olyan módszer, amellyel azt vizsgáljuk, hogy az adott gazdasági tevékenység

eredménye hogy viszonylik az eredményt létrehozó ráfordításokhoz. A kapitalista a profitot tekinti gazdasági tevékenysége eredményének, számára tehát a gazdaságosság mértéke a profit és az előlegezett tőke viszonyában, vagyis a profitrátában fejeződik ki. A szocializmusban a gazdaságosságot nemcsak vállalati, hanem elsősorban népgazdasági síkon vizsgáljuk. Előfordulhat, hogy egy vállalat létesítése önmagában gazdaságtalannak mutatkozik, mert nagy beruházási költséget igényel és az új vállalat magas önköltséggel fog termelni, de a népgazdasági kapcsolódásokat mérlegelve ez a beruházás végső fokon mégis gazdaságos lehet. Például golyóscsapágy-gyárunk felépítése nagyon sokba kerül, s világviszonylatban termelési önköltsége is magas lesz. De ha meggondoljuk, hogy a golyóscsapágy hazai termelése gépiparunk számára nélkülözhetetlen a tőkés országokból származó behozatal bizonytalansága miatt, akkor népgazdasági szempontból mégis gazdaságosnak kell minősítenünk ezt a beruházást.

Abból, hogy a szocialista értelemben vett, tehát az egész népgazdaság érdekeit szem előtt tartó gazdaságosság a gazdasági hatékonyságnak legfontosabb része, nem következik, hogy a vállalatok jövedelmezőségét elhanyagoljuk. Az egyes beruházási tervváltozatok gazdaságosságának vizsgálatakor a vállalati jövedelmezőséggel mint a gazdaságosság egyik jelentős tényezőjével kell számolnunk. A szocialista népgazdaság számára ugyanis a hatékonyság biztosításán kívül az sem közömbös, hogy vállalataink jövedelmezőek-e vagy veszteségesek. A népgazdaság arányos fejlődése mellett ugyanis az egyes vállalatok jövedelmezőségének növekedése meggyorsítja a szocialista felhalmozás folyamatát és a fogyasztás növekedését.

A gazdasági hatékonyság vizsgálatának területe és módszere

A beruházások gazdasági hatékonysága vizsgálatának szükségessége a tervezési gyakorlatban két síkon vetődik fel.

A munka első fázisában a szocializmus gazdasági alaptörvénye és a tervszerű arányos népgazdasági fejlődés törvénye követelményeinek megfelelően a népgazdaság szükségleteiből kell kiindulni. Elsősorban a belső szükségleteket kell felmérni, s meg kell határozni azokat a fejlesztési célkitűzéseket, amelyek biztosítják népünk anyagi és kulturális igényeinek állandóan növekvő mértékű kielégítését. Ezenkívül döntő súllyal figyelembe kell vennünk a béketábor országainak nemzetközi munkamegosztását, valamint a kapitalista világpiaccal való kapcsolatainkat is. Ahhoz, hogy egy iparág illetve ágazat továbbfejlesztésének gazdasági hatékonyságát megállapíthassuk, tájékoztatást kell kapnunk arról, hogy az adott ágazat termékét milyen feltételekkel értékesíthetjük a szocialista vagy a kapitalista világpiacon. Ehhez össze kell hasonlítanunk az adott termék világpiaci árát hazai árával.

A külkereskedelmi vonatkozásokon kívül azt is meg kell vizsgálnunk, hogy a fejlesztendő ágazatok beruházásai a kapacitások bővítésével, a technika fejlesztésével milyen mértékben járulnak hozzá a

társadalmi termék és a nemzeti jövedelem fizikai terjedelmének növeléséhez.

Meg kell vizsgálnunk azt is, hogy az adott ágazatok fejlesztése hogyan hat majd más ágazatokra, milyen szerepet fog játszani a helyes népgazdasági arányok kialakításában. Ehhez ismernünk kell az adott ágazatok nyersanyag- és energiabázisának, fogyasztó piacának, munkaerőszükségletének, közlekedési vonatkozásainak, telepítési lehetőségeinek kérdéseit. Ezekre a kérdésekre elsősorban a népgazdasági mérlegrendszer segítségével kell választ kapnunk.

Az említetteken kívül döntő szempontnak kell tekinteni az adott ágazatok fejlesztésének honvédelmi vonatkozásait is.

A hatékonyságvizsgálati munkának ebben a szakaszában még nagyon sok tennivaló van. Ahhoz, hogy megállapíthassuk a beruházások hozzájárulását a társadalmi munka termelékenységének növekedéséhez, elemeznünk kell a beruházások és a társadalmi termék, illetve a nemzeti jövedelem fizikai terjedelmének növekedése közti kapcsolatokat. Itt nehézségeket okoz a beruházások hatásának kiszűrése a többi társadalmi munkaráfordításból.

Olyan vizsgálatokat is el kell végezni, amelyek rávilágítanak a beruházások és a külkereskedelmi mérleg alakulása közötti összefüggésekre.

A beruházások és a népgazdasági arányok kapcsolatának feltárása az egyik legnehezebb feladat. Annak megállapítása például, hogy a hazai golyóscsapágy-iparunk létesítéséhez szükséges beruházások mennyivel járultak hozzá a golyóscsapágyat felhasználó iparágak fellendítéséhez, viszonylag könnyű feladat annak megállapításához képest, hogy magának a golyóscsapágynak a gyártásához a népgazdaság egész területén milyen beruházások szükségesek. Hiszen ehhez nem elegendő golyóscsapágy-gyárat építeni, hanem fokozni kell az acéltermelést, ehhez viszont több villamosenergia, több vasérc, több szén stb. szükséges. A beruházások összes népgazdasági kapcsolódásainak feltárása és az egyes ágazatok részesedési arányainak megállapítása egy adott beruházásban nagyon bonyolult feladat. A járható út valószínűleg az, hogy tételesen csak a legfontosabb kapcsolódásokat vesszük figyelembe, a többit pedig tapasztalati normák alapján egy összegben, az egész beruházás meghatározott százalékában.

A gazdasági hatékonyságvizsgálati munkák zöme a második szakaszra jut. Itt egy azonos termelési vagy fejlesztési feladat megvalósítását szolgáló különböző gazdasági és műszaki megoldású beruházási változatok közül kell kiválasztanunk a leghatékonyabbat. Ennél a vizsgálatnál meg kell állapítanunk, hogy a fejlesztési célok megvalósításához mekkora beruházás szükséges, s a termelés bővítése mekkora folyó ráfordításokat igényel. A beruházási szükséglet meghatározásakor a fajlagos beruházási igényt, vagyis a kapacitásegységre eső beruházási összeget kell meghatározni. Az önköltségnél szintén meg kell állapítani a fajlagos értéket. A folyó költségek elemzésekor külön meg kell vizs-

gálni az önköltség belső összetételét. A bérhányadnál figyelemmel kell lenni a termelékenység alakulására, az anyaghányad elemzésekor pedig a fajlagos anyagfelhasználásra és az importszükségletekre. A beruházás eredményeként jelentkező termelést az exportlehetőségek szempontjából is vizsgálnunk kell. Azoknál a beruházásoknál, ahol a beruházás eredménye elsősorban a termelési önköltség csökkentése, vagyis társadalmi munkamegtakarítás, ott helyes, ha az egyes tervváltozatokat a beruházási összegnek a megtakarítások formájában való visszatérülési ideje szempontjából is összehasonlítjuk.

Ha a beruházási cél adott, és a különböző lehetséges tervváltozatok a politikai, honvédelmi, szociális, kulturális, külkereskedelmi stb. szempontokból azonos értékűek, akkor a műszaki megoldások tervezésekor a beruházások gazdasági hatékonyságának problémája egyszerűbbé válik, és sok esetben a beruházási összeg és a termelési költségek összehasonlítására szűkül le. Ilyen esetek például a leggazdaságosabb technológia, géptípus megválasztása, az egyes gépek elhelyezése, az optimális üzemnagyság, csövek, vezetékek átmérőjének meghatározása. Ha ezekben az egyszerűbb esetekben a nagyobb beruházási összeget igénylő variánsnál az önköltség kisebb vagy fordítva, akkor megelégedhetünk a két beruházási összeg különbségének a két variáns önköltségének különbségéhez való viszonyításával.

Ahhoz, hogy a beruházások gazdasági hatékonysági kérdéseiben megalapozottan dönthessünk, szükséges, hogy kidolgozzuk az előzőekben ismertetett általános elvek alapján az egyes szakterületek sajátosságainak megfelelő hatékonysági mutatórendszert. Ez a mutatórendszer jelentős segítséget ad a közgazdasági elemzés révén történő döntésekhez. Az így kialakított gazdasági hatékonysági módszert elsősorban a beruházások programjának és tervezési feladatának elkészítésekor kell alkalmazni, figyelembevéve az említett mutatórendszer alkalmazásában eddig szerzett szovjet és hazai tapasztalatokat.

A beruházások tervezésének jobb megalapozása céljából ki kell dolgozni a legfontosabb fejlesztési feladatok vonatkozásában a kapcsolódó beruházási igényeket. Ezen a téren már nálunk is folynak bizonyos kísérletek, amelyek egyelőre csak néhány iparágra terjednek ki, s annak megállapítására irányulnak, hogy egy adott iparág összes beruházásaihoz viszonyítva milyen súlyúak a legfontosabb kapcsolódó iparágak beruházásai. Az eddigi eredményekből arra következtethetünk, hogy a kapcsolódó beruházások nagysága az összes beruházásokhoz viszonyítva ágazatonként változó, általában az anyagigényes ágazatokban jelentősebb, a munkaigényes ágazatokban ellenben minimális.

A beruházások tervezésének egyik fontos célja, hogy a termék-, illetve a fejlesztési egységre eső átlagos beruházási költség és a megvalósítás átlagos ideje évről évre csökkenjen. E feladat megoldásához iparáganként, illetve szakmai áganként meg kell határozni a legfontosabb termékek, illetve a leggyakrabban előforduló fejlesztési feladatok

kapacitásegységére (például 1 tonna széntermelésre, 1 MW villamosenergiatermelés növekedésére, 8 tantermes általános iskolára stb.) jutó átlagos beruházási összeget és a beruházás átlagos megvalósítási időtartamát. A legutóbbi évek átlagértékei és a fejlődés mérlegelésével haladó normatívákat kell kidolgozni, amelyeket egyelőre tájékoztató jellegű irányszámokként, később pedig a népgazdasági tervben tervmutatókként kell előírni.

Nem oldotta meg a vita a következő kérdéseket: szükségszerű-e a beruházásokat metodikai szempontból termelésbővítő és önköltségcsökkentés révén munkaerőt felszabadító beruházásokra osztani; helyes-e és szükséges-e a munkaerőt felszabadító beruházások népgazdasági szinten mért értékét mint a gazdaságosságra állandóan ható tényezőt az egyes beruházásoknál figyelembe venni; milyen határig kell számításba venni a kapcsolódó beruházásokat.

Az elmondottakból megállapítható, hogy a Magyar Tudományos Akadémia ipargazdasági szakbizottságában lezajlott vita hozott eredményeket. Felhívta a figyelmet a gazdasági hatékonyság fontosságára, mozgósította a kérdés elméleti és gyakorlati kidolgozására a közgazdászok és a tervezőmérnökök jelentős körét. A vita során a beruházások tervezésének fontos kérdéseiben, például a gazdasági hatékonyság fogalma, a hatékonyságvizsgálat területei és módszertani alapelvei kérdésében egységes, illetve többségi vélemény alakult ki. Kidomborodtak a vitás kérdések is, amelyek újabb és termékenyebb viták kiindulópontjául szolgálnak. A vita kedvezőbb feltételeket teremtett ahhoz, hogy ezen a területen is komoly munka induljon meg, mind elméleti, mind gyakorlati téren, s ennek alapján a gazdaságosság szempontjait következetesen érvényesíthessük majd a beruházások területén is. Ez jelentősen emelni fogja tervezési munkánk színvonalát, s ezzel meggyorsítja népgazdaságunk fejlődését.

Egyiptom gazdasága az új rendszerben*

Egyiptom gazdaságilag és politikailag egyike a legfontosabb keleti országoknak. Területe igen nagy: 994 ezer négyzetkilométer, vagyis tizenegyszerese Magyarországénak. A nagykiterjedésű ország területének 96,5 százaléka sivatag, amelyet csak itt-ott szakít meg egy-egy kisebb oázis. A lakható terület mindössze 36 ezer négyzetkilométer, vagyis körülbelül akkora, mint a Dunántúl. Ha még hozzátesszük, hogy ennek is a kétharmada a Nilus deltában összpontosul, fogalmunk lehet az egyiptomi gazdasági élet rendkívüli koncentráltságáról.

Az éghajlat forró és száraz. Az eső ritkaság Egyiptomban. Éppen ezért az ország gazdasági főütőere a Nílus, amelynek öntözővize nélkül nem lehetne földművelést folytatni. Az Abesszin felföldről szállított termékeny iszapja pedig részben helyettesíti a trágyát.

Egyiptom lakossága az idén már meghaladta a 23 milliót, s igen gyors ütemben növekszik. (Évi 25 ezrelékkel!) Az 1947-es népszámlálás szerint az országnak 19 millió 250 000 lakosa volt. A lakott területre jutó népsűrűség roppant nagy: több mint 600 fő jut egy négyzetkilométerre.

Egyiptom gazdagsága és előnyös stratégiai helyzete — a Nílusvölgy egészen Dél-Afrikáig utat mutat —, amelyet a Szuezi csatorna megnyitása csak fokozott, az európai nagyhatalmak figyelmét a kapitalizmus kibontakozásakor Egyiptomra irányította. Előbb a franciák (Napóleon idején) próbálták uralmuk alá keríteni, de végül is az angol befolyás került túlsúlyra. Az első világháborúban Törökország vereségével az Egyiptomot a török portához fűző utolsó szálak is elszakadtak, de az ország függetlenségét nem sikerült kivívni. Egyiptom 1914—1922-ig Anglia protektorátusa volt, majd az angol kormány deklarálta Egyiptom függetlenségét, s egy látszólag független egyiptomi királyság alakult. Az egyiptomi nép természetesen igyekezett lerázni a külföldi elnyomást, amely a nemzeti burzsoáziát is fojtogatta. Az angolok a királyi udvart, a feudalizmust támogatták e mozgalmakkal szemben. A nemzeti mozgalom egy bizonyos szakaszában — 1952. július 26-án — Faruk királyt lemondatták és az ország elhagyására kényszerítették. 1953-ban kikiáltották a köztársaságot, eltörölték a feudális címeket. A hatalmat a Forradalmi Kormányzótanács gyakorolja.

Általános gazdasági helyzet

Az említett fordulat óta a kormány igyekszik megszilárdítani a gazdasági helyzetet. Csökkent a fizetési mérleg deficitje, rögződtek a belső piaci árak stb.

A költségvetés is tükrözi a politikai életben végbement változásokat. Ha az utolsó királyi (1951—

* A köztársasági, polgári demokratikus kormányzat nevezi magát új rendszernek.

1952) és az 1955—1956. évi költségvetést hasonlítjuk össze, szembetűnő: 1. Az államigazgatási költségek csökkenése (a királyi család civilistája, a királyi kabinet költségvetése csaknem 1,5 millió egyiptomi fontra rúgott). 2. A gazdasági kiadások növekedése. 3. A hadi kiadások növekedése. (A költségvetésből való részesedése ugyan csak 1 százalékkal, abszolút összege viszont 20 millió egyiptomi fonttal nőtt.) 4. Az 1955—1956-os költségvetésben két új tétel szerepel: a Nemzetgazdaságfejlesztési Tanács (az egész költségvetés 17,5 százaléka) és a Közszolgálati Tanács (7,2 százalék) költségvetése.

Mezőgazdaság

Általános helyzet. Földreform

Egyiptom agrárország. A termelés kulcsa a nagy történelmi múltú öntözéses gazdálkodás. A főtermék a kiváló minőségű gyapot, amely az export több mint háromnegyed részét teszi ki. Ennek az egyoldalúságnak az a kedvezőtlen következménye, hogy Egyiptom egész gazdasági egyensúlya a nemzetközi gyapotpiac függvénye. Az új rendszer iparosítási és mezőgazdaságfejlesztési programja meg akarja szüntetni e káros egyoldalúságot.

Az egyiptomi mezőgazdaság egyik nagy problémája a művelhető terület korlátozottsága. A Magyarországnál tizenegyszer nagyobb ország mezőgazdasági területe a miénknek felét sem éri el. Ennek a területnek 23 millió lakost kell eltartania. A kedvező hőviszonyok általában lehetővé teszik évi két, helyenként három termés betakarítását, így egy év vetésterülete csaknem kétszeresen haladja meg a mezőgazdasági területet.

Az öntözéses gazdálkodásnak évezredes hagyományai vannak. Módszerei meglehetősen kezdetlegesek, bár terjed — főleg a jövőben — az öntözőművek gépesítése. Az öntözés egész évben folyik. A termesztés általában monokultúrás, ami kimeríti a talajt és csökkenti a termés-hozamokat. Az öntözőcsatornák hossza 27 000 km, ebből 1700 km hajózható. Ehhez még 10 000 km belvízlevezető csatornát kell számítanunk.

A mezőgazdaság fejlődésének legnagyobb gátja a feudalizmus volt, amely megmerevítette az évezredes művelési viszonyokat, s egyre nagyobb nyomorba döntötte a kistermelőket. A korábbi birtokviszonyokat és a parasztság differenciálódását jól mutatja a következő táblázat.

A földtulajdon megoszlása Egyiptomban a polgári forradalom előtt*

Birtokkategória	A birtokosok százalékos megoszlása				A birtokterület százalékos megoszlása			
	1916	1936	1945	1950	1916	1936	1945	1950
1 feddan** alatt	61,4	70,0	70,9	71,6	7,9	11,8	12,6	13,0
1—5 feddan	29,0	23,6	23,2	22,5	18,4	19,7	20,8	22,1
5—10 feddan	4,7	3,5	3,3	2,9	9,7	9,6	9,7	8,8
10—20 feddan	2,3	1,7	1,6	1,7	9,4	9,1	9,6	10,5
20—50 feddan	1,2	0,9	0,8	0,8	11,3	9,9	10,9	11,0
50 feddan felett	1,4	0,3	0,2	0,5	43,3	39,9	36,4	34,6
Összesen :	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

*Annuaire Egyptien 1948 és La réforme agraire en Egypte.

**1 feddan = 0,714 kat. hold.

A táblázat a törpegazdaságok számának állandó növekedését mutatja. Az aránytalanságot jellemzi, hogy például 1945-ben a birtokok 0,2 százalékát kitevő, 50 feddannál nagyobb birtokok az egész mezőgazdasági terület 36,4 százalékát foglalták el. A királyi család egyedül 196 000 feddan (1 feddan = 0,714 kh) földet birtokolt. Az állandóan növekvő földárak, a földadó és a bérleti díjak tűrhetetlenné tették a kisparasztság helyzetét, ezért az új rendszer első vívmánya az 1952. szeptemberi földreformtörvény volt. E törvény a magánbirtok maximális nagyságát 200 feddan-ban (142,8 kh) szabta meg. A 200 feddannál nagyobb földdel rendelkező birtokosok a következő lehetőségek közt választhattak: 1. a 200 feddan feletti mezőgazdasági területet gyermekeik közt oszthatták el (1—1 személynek maximum 50 feddant juttatva), de az így összesen kiosztott terület nem haladhatta meg a 100 feddant. 2. Eladhatták a földet kisbirtokosoknak, akik megfelelnek a következő feltételeknek: *a)* maguk művelik földjüket, *b)* korábban is azon a földön dolgoztak, illetve abban a faluban laktak, ahol az eladásra kerülő föld van, *c)* legfeljebb 5 feddan földjük volt. Az így eladott föld 2 feddannál kisebb és 5 feddannál nagyobb nem lehet.

Ugyancsak földet vehetnek a Mezőgazdasági Akadémia diplomájával rendelkező személyek (maximum 20 feddant).

200 feddanon felüli ugar vagy sivatagi birtokukat a tulajdonosaik akkor tarthatják meg, ha termővé teszik. Ennek az előírásnak célja a művelhető terület kiterjesztése.

A volt birtokosok kártérítésben részesülnek az átadott földekért, 30 év alatt amortizálódó, évi 3 százalékot kamatozó államkölcsön formájában. A föld értékét a földadó 70-szeresében szabták meg. Az új birtokosok ezt az összeget az államkincstárba 30 év alatt 3 százalék évi kamattal fizetik be. Az állam tehát közvetítő szerepet játszik a volt és az új tulajdonosok közt, begyűjti a föld árát és átadja a volt tulajdonosoknak. Tehát voltaképp nem kobozta el a földet, hanem kényszereladást rendelt el.

Az egyiptomi mezőgazdaságnak nemcsak a földtelenség, hanem a kisbirtokok tönkremenése is átka volt. Főleg a mértéktelenül növekvő földadó hatott pusztítóan. Az adót most a föld hivatalos bizottság által felbecsült termelési értékének 14 százalékában állapították meg. A földreformtörvény ennyiben nemcsak az új, hanem a régi birtokosoknak is kedvezett.

A kormány a földosztással az ipari befektetések növelését is el akarja érni, tudniillik számít rá, hogy a földesurak a kényszereladás keretében kapott összeget az iparban fogják befektetni.

A földreform adatai*

	Kat. hold
Egyiptom megművelt földje	4 242 097
200 feddan feletti birtokosok száma 1 758	
A birtokukban volt föld területe	768 674
A reform után birtokukban, illetve gyermekeiknél maradt föld területe	303 070
Átadott, illetve átadandó föld	465 604

* La réforme agraire en Egypte.

Termelési ágak

Mint említettük, az egyiptomi mezőgazdaság fő ága a gyapottermelés. A gyapot már régen ismert az országban, de Egyiptom csak a múlt század második felében, az amerikai polgárháború idején került a jelentős termelők közé, amikor Anglia az amerikai gyapotnyersanyagot az indiai és az egyiptomi termelés felfejlesztésével igyekezett pótolni. Az amerikai gyapot újabb bekapcsolódása nem ártott a kiváló minőségével már világhírre jutott egyiptomi gyapotnak. (Egyiptom a gyapot világtermelésének 2—3 százalékát adja.) A minőség fenntartása gondos nemesítő

munka eredménye, mert az egyiptomi talajokon viszonylag gyorsan következik be a fajtaromlás.

A gyapotültetvényeknek nemcsak a gyapotszál, hanem a gyapotmag is (évi termelése 600 ezer tonna körül alakul) fontos terméke. Sőt, a fában szegény Egyiptomban a száraz gyapotkóró fontos tüzelőanyag.

Az egyiptomi gyapot világpiaci pozíciói az utóbbi években jelentősen meggyengültek. Anglia vásárlásai erősen megcsappantak, s Nyugat-Európa más országai is szívesebben veszik a gyengébb minőségű, de jóval olcsóbb amerikai gyapotot. Az elhelyezési nehézségek miatt eladatlan árukészletek halmozódtak fel, a termelés megrekedt. A kormánynak ezért egyik célkitűzése a gyapot-vetésterület csökkentése és az élelmiszertermelő területek növelése; ez által az egyiptomi mezőgazdaság vetésterületi szerkezete némileg arányosabb lesz. Az eladási problémák enyhítését szolgálja a szocialista országokkal való kereskedelmi kapcsolatok kiterjesztésére irányuló törekvés.

Az egyiptomi gyapot termésátlagai világviszonylatban nagyok, jóval meghaladják az Egyesült Államok és különösen India terméshozamát, de elmaradnak a Szovjetunióé mögött.

A gyapottermelés és -forgalom változásait mutatja meg a következő két táblázat:

A gyapottermelés alakulása Egyiptomban*

Év	Vetésterület kat. hold	Termés q	Export q	Fogyasztás q	Készlet q
1948—1949	1 023 110	3 930 750	3 571 200	579 600	1 224 900
1949—1950	1 201 320	3 832 650	3 977 100	562 050	1 004 850
1950—1951	1 420 250	3 736 350	2 891 700	618 300	413 550
1951—1952	1 405 090	3 528 450	2 619 450	661 950	685 350
1952—1953	1 396 570	4 372 650	3 195 000	686 700	968 460
1953—1954	940 040	2 677 150			1 534 500

* Statistical Yearbook of F. A. O. (Roma) 1953 és L'essor économique de l'Egypte.

A gyapotexport megoszlása*
(mázsában)

Ország	1950—1951	1951—1952	1952—1953	1953—1954
Anglia	834 300	155 250	182 250	360 900
India	448 650	276 300	435 150	377 100
Franciaország	225 450	349 200	556 650	300 150
Nyugat-Németország	108 900	228 600	201 600	223 650
Hollandia	78 300	28 350	102 150	38 250
Olaszország	322 200	354 150	275 850	198 000
Csehszlovákia	125 550	89 100	119 700	75 150
Spanyolország	103 950	194 400	87 300	60 750
Svájc	75 600	89 550	120 600	125 550
Egyesült Államok	143 100	219 600	175 050	93 150

* L'essor économique de l'Egypte.

A gyapoton kívül Egyiptom kiterjedten termel élelmiszeripari- és takarmánynövényeket is. Mielőtt ezek tárgyalására rátérnénk, összefoglaló táblázatban mutatjuk be az egyiptomi növénytermelést.

Az egyiptomi növénytermelés főbb adatai*

(Termés 1000 tonna)

Növény	1934—1938	1943	1951	1953
Búza	1184	1291	1209	1547
Kukorica	1616	1377	1421	1853
Köles	534	773	517	522
Árpa	225	314	99	103
Rizs	609	677	620	652
Burgonya	47	89	175	187
Vöröshagyma	280	115		
Narancsfélék	200,6	107,3	243	281
Citrom	58,8	42	64	
Cukornád	1469	2186	2011	

* Statistical Yearbook of F. A. O. 1953., Statistical Yearbook of UNO 1954, Annuaire Intern. de Société agricole 1947 és Annuaire Statistique 1948.

Az egyiptomi búza a kemény és a lágy gabonafajták keresztezése. Fő területe Felső-Egyiptom, de terjedőben van a Nílus deltavidékén is. A termésátlagok nagyok, általában meghaladják a 10 q/kh-t. Átlagos termés esetén a gabona elegendő a lakosság ellátására, annál is inkább, mert a lakosság az angolok által bevezetett gyapot monokultúra és szegénysége következtében, búza helyett inkább kukoricával és babbal táplálkozik. De az élelmiszeripar import kenyérgabonával is dolgozik.

A kukorica a legelterjedtebb élelmiszernövény. A paraszti táplálék 60 százalékát fedezi. Július—augusztusban vetik, termése 65—100 nap múlva takarítható be. Fő területe a Nílus deltavidéke. A kormány ösztönzi a kukorica területének kiterjesztését, s ez ma már felül is múlja a gyapotét.

A rizst régóta termelik, a Nílus-delta partvidéki részein és más mocsaras területeken. A vetőmag japán eredetű: 3 havi érés elég az egyiptomi rizsnek, amely jobb minőségű a hátsóindiainál. Rizstermeléssel főleg kistermelők foglalkoznak, akik népes családjukat is bevonják e nagyon munkaigényes munkába. A második világháború óta nagy a fejlődés. A terméshozamok nagyjából megegyeznek a japániakkal (32—38 q/ha). A termelés 20—25 százalékkal meghaladja a fogyasztást, tehát tekintélyes mennyiség marad exportra.

Kölest csak Felső-Egyiptomban termelnek, ahol szinte nemzeti eledel, s takarmányozáshoz is felhasználják. Az árpa másodrendű helyet foglal el Egyiptomban, csak állati táplálékul szolgál. Kis ideje a legjobb minőségű fajtákat sörgyártásra is használják. A termelés 9/10-e állati takarmányozásra kerül. A bab az egyik legfontosabb paraszti élelmiszer, de takarmányozzák is. A fogyasztás teljesen felemészti a termelést, sőt néha Egyiptom importál is Olaszországból, Szíriából, Marokkóból. A vöröshagyma a belső fogyasztás kielégítésén kívül szintén exportcikk. Kivitelre szárított állapotban kerül, mert nagy nedvességtartalma miatt rosszul tárolható.

A zöldségtermelés meglehetősen fejlett a deltavidéken. A gyors szállítás megoldása esetén nagy európai exportra nyílna lehetőség.

A gyümölcsösök a megművelt területnek csak 1 százalékát foglalják el, s termelésük a belső szükségleteket sem elégíti ki. A kormány erősen ösztönöz a gyümölcsösök kiterjesztésére. A legelterjedtebb gyümölcsfa a datolyapálma, amelyből körülbelül 6 millió db van, ennek egyharmada a deltavidéken. Nem vízigényes, ezért a sivatagon kívül mindenütt termelik. A többi gyümölcsfajta közül a banán, a füge és a gránátalma említhető. A szőlőtermelés nagyobb arányú kiterjedése csak a háború óta következett be. Elsősorban csemegeszőlőt termelnek, de újabban borászati üzem is működik Alexandriában.

A sokfajta gyümölcsből Egyiptom csak datolyát tud exportálni. De a fejlesztési lehetőségek igen nagyok.

A cukornád fontos helyet foglal el az iparosítás kezdete óta. Ma a különböző fajtákat Jávából importálják, mivel akárcsak a gyapot, a cukornád is hamar leromlik az egyiptomi talajokon. A cukornád termékeny, jól megmunkált és öntözött területet igényel.

Az állattenyésztés kevésbé fejlett, mint a növénytermelés, természeti feltételei is kedvezőtlenebbek. Elsősorban a kisgazdaságok foglalkoznak állattenyésztéssel. A parasztok nem sokat törődnek a fajta javításával és inkább az igénytelenebb egyedeket részesítik előnyben. Például a kisgazdaságokban az ellenállóképesebb bivaly elterjedtebb, mint a tehén. A bivalytehenek húsát is igen kedvelik, több mint 200 000-et vágnak évente. A sertéstenyésztés — a sertéshús fogyasztásának mohamedán tilalma miatt — kismértékű. (A sertéshús- és a zsírfogyasztás azon az éghajlaton nem is egészséges.) A lóállomány elsősorban a hátaslovakból tevődik össze, igavonásra nem használják. A szamártenyésztés igen elterjedt, különösen az ország déli részén. Igen ellenálló fajta juh tenyésztődött ki. Húsnyerés céljából is tenyésztik. A gyapjú közepes minőségű, a parasztok általában maguk dolgozzák fel. A különleges fajtájú („zaraibi") kecskék jó tejelők, Alsó-Egyiptomban elterjedtek. Mikor a háború alatt a szarvasmarhaállomány a húsigényeket nem tudta kielégíteni, nagymértékben megnőtt a kecskehús fogyasztás. A teve nincs nagyon elterjedve Egyiptomban. Csak a sivatagokban hasznosítják. Húsát is eszik. A szárnyasok tenyésztése igen elterjedt. Szinte minden gazdaságban vannak szárnyasok. A tojástermelés meghaladja az évi 1 milliárd darabot. Kielégíti a belső szükségleteket, sőt exportra is kerül. A természetes trágya nagyobb részét is a szárnyasok szolgáltatják.

Az állattenyésztés főbb adatai*

Állatfajta	1930	1939	1945	1952
	ezer darab			
Szarvasmarha	776	1217	1265	1356
Bivaly	796	661	1064	
Sertés	18	20	40	27
Juh	1129	1842	1385	1254
Ló	36	40	34	39
Öszvér	21	25	15	10
Szamár	763	1056	851	816
Kecske	643	1032	731	
Teve	166	167	162	
Tej (1000 tonna)		519	766	261

* Statistical Yearbook of F. A. O, 1953. és Annuaire Intern. de Statistique Agricole. 1947.

Elterjedt ágazat a *halászat* is, amely a deltavidék tavaiban, a Nílusban, a Földközi-tenger parthosszában és a Vörös-tengeren folyik. A legfontosabb a tavi halászat. A deltavidék sóstavai 237 300 ha területet foglalnak el. Az 50 000 egyiptomi halász közül 20 000 e tavak vidékén él; a 45 000 tonna évi halfogásból 25 000 tonnát a tavak szolgáltatnak. Ez a mennyiség korántsem elégíti ki a belső fogyasztás szükségleteit, annál is inkább, mert a nép táplálkozása fehérjékben igen szegény. Igaz, hogy ez a szám nem tartalmazza a csatornákból és a levezető árkokból kifogott halak mennyiségét. A legfontosabb halfajta a szardínia (körülbelül a fogás fele), amelyet főleg a Nílus torkolatában és a tavakban, elsősorban áradás idején halásznak.

Ipar

*Általános áttekintés**

Egyiptom agrárország, ipara fejletlen. Az ipar a dolgozóknak csak mintegy egytized részét foglalkoztatja. Az ipari fejlődés csak a múlt század végén indult meg, üteme meglehetősen vontatott volt a külföldi tőke nagy befolyása miatt. Az új rendszer széleskörű iparosítási program megvalósításához látott hozzá; ez jelentősen meggyorsítja a fejlődést és igyekszik megteremteni bizonyos, eddig hiányzó ágazatokat. A célkitűzések megvalósítása részben állami beruházásokon alapul, de a belföldi és külföldi tőke is nagy ösztönzést kap a beruházásokra. Különösen jelentőssé vált Egyiptomban a nyugatnémet tőke szerepe, bár még mindig az angol tőke az uralkodó.

Az ipari fejlődés sajátos ellentmondás jegyében bontakozott ki. Egyrészt egyes ágazatokban megújhodott s fejlődött az évszázados hagyományokra visszatekintő kézműipar, például a bőrcserzésben, a szappangyártásban, a ruházati iparban. Más ágak természetesen elsorvadtak, s helyüket a modern nagyipar vette át. Ezek közé tartozik a régi népművészeti iparok jórésze is: a „népművészeti" termékek (csecsebecsék, ötvösáruk, stb.) jórészt gyárban készülnek, s a kézműipar a tömegtermeléssel nem veheti fel a versenyt. A kézműiparosok száma jelenleg körülbelül 350 000-re becsülhető. Felszerelésük igen kezdetleges, gépeket nem igen alkalmaznak, viszont szaktudásuk nagy, nemzedékek hosszú során át alakult ki. A kézműipar főleg a nagyvárosoktól távoleső falusi településekben van elterjedve.

E — jórészt hagyományos — kézműiparral szemben ott van a modern nagyipar. Az iparosítást megnehezítik a hazai nyersanyagellátás és energiaellátás elégtelensége. Az eddigi elmaradottság igazi oka természetesen a gyarmati függés volt, hiszen a meglevő lehetőségek sincsenek kihasználva, sőt még felkutatva sem. Az iparosítást sürgeti, hogy a mezőgazdaságban egyre nagyobb munkaerőfeleslegek duzzadnak fel. 1882-től 1947-ig a népesség 169 százalékkal nőtt, a megművelt terület csak 47 százalékkal.

Az ipari fejlődés a második világháború alatt és után meggyorsult, mivel a háborúban éppen az iparilag legfejlettebb nagyhatalmak vettek részt, ugyanakkor nagyon megnőtt a világpiaci kereslet az exportiparágak termékei iránt és pótolni kellett — legalább részben — a korábban a hadban álló felek valamelyikétől importált termékeket.

Egyiptomban körülbelül 130 ezer ipari vállalat van; közülük csak mintegy 22 200-at sorolhatunk a tulajdonképpeni gyáriparhoz. Ez utóbbi üzemek foglalkoztatják az egész munkásság mintegy 70 százalékát (körülbelül 320 000 munkás), ami a koncentráció bizonyos mértékű előrehaladottságát jelzi. Nagyon kevés

* A szövegközi adatok forrása: L'Egypte, Mémento Économique, Paris és L'éssor économique de l'Egypte.

a közepesnél nagyobbnak mondható üzem; csak 45 üzemben dolgozik 500 munkásnál több.

A tisztviselőknek és a technikusoknak 18 százaléka, a munkásoknak ellenben csak 3 százaléka külföldi.

Az iparban alkalmazott energia elsősorban robbanómotorokból származik. A beépített, mintegy 400 000 lóerőt 56,7 százalékban kőolaj-, 33,3 százalékban szén (gőz), 9,1 százalékban villamos-, 0,9 százalékban szén- és vízenergia szolgáltatja.

A következő táblázat jó képet ad az egyiptomi ipar szerkezeti megoszlásáról:

Az ipari termelés ágazati megoszlása Egyiptomban*

(Iparágak az egész ipar százalékában)

Iparág	Üzemek száma	Munkáslétszám	Teljes termelési érték	50 munkásnál többet foglalkoztató üzem az összes üzem százalékában
Gyapottisztítás és sajtolás ...	0,4	4,9	10,2	79,0
Textilipar	43,5	36,6	17,5	1,4
Élelmiszeripar	25,9	20,2	31,2	1,8
Bőripar	6,4	3,8	3,7	2,3
Gép- és elektromosipar	5,8	5,2	2,3	3,3
Érc- és kőbányászat.....	0,3	2,3	2,1	19,0
Vegyipar.....	2,0	4,7	7,4	10,4
Üvegipar.....	0,3	0,7	0,2	11,1
Építőanyagipar	1,6	2,6	1,3	5,1
Faipar	9,5	4,3	1,0	1,1
Papíripar.....	1,7	2,7	2,2	8,5
Dohánygyártás	0,3	5,1	14,4	23,1
Egyéb iparágak.....	2,3	6,9	6,5	—
Egész ipar	100,0	100,0	100,0	—
Egész ipar abszolút számokban	22 000,0	316 144,0	167 123 000 egyiptomi font	

*Economic Bulletin of the „National Bank of Egypt".

A textil- és az élelmiszeripar túlsúlya minden vonatkozásban megmutatkozik, bár e két iparág kevéssé koncentrált. Feltűnően nagy a faipari üzemek száma és munkáslétszáma, ha meggondoljuk, hogy Egyiptomban nincs fakitermelés. Ugyancsak feltűnő a gyapottisztítás és a dohánygyártás erős koncentráltsága és nagy részesedése az ipari teljes termelési értékből.

Az előző táblázat is mutatja az egyiptomi ipar elmaradottságát, a nehézipari ágazatok alárendelt szerepét. Megjegyzendő, hogy az összeírás óta eltelt időben az ipar fejlődött, s ha sikeresen végrehajtják a tervezett ipari programot, lényeges szerkezeti változások történnek a nehézipar javára.

Ásványkincsek

Egyiptom földje igen sokféle ásványkincset rejt magában; ezek pontos nagysága nincs még feltárva. A túloldali táblázat érzékelteti Egyiptom ásványkincseinek változatosságát.

Bányászati termelés*
(kőolaj kivételével)

Termék	Termelés 1000 tonnában		
	1939	1949	1953
Arany (kg)	120,6	118	445
Foszfát	547,5	377	508
Mangán	119,9	59,9	75
Vasoxid	0,7	2,2	
Magnetit	0,01	1,0	
Talkum	0,8	5,5	
Titán		0,7	
Zirkonium	5,2	1,0	
Wolfram	2,0	3,1	
Magnéziumszulfát	0,8	0,6	
Króm	0,9	0,2	
Só	442,5	126,4	387

* Annuaire Statistique du ministère des Finances d'Egypte 1948. és Statistical Yearbook of UNO 1954.

Ezenkívül réz-, ón-, ólom-, molybdén-, bitumenpala-, kén-, bauxit-, kaolin-bányászat is folyik.

Az arany, a réz és a drágakő (türkiz) bányászata már a legrégebbi korok óta folyik, de már csak másodrendű fontosságú. Az ólom-, a króm- és az ónlelőhelyek feltárása viszont tulajdonképpen csak most kezdődik.

A Sinai félsziget mangánja és az Asszuán környékén bányászott igen gazdag vastartalmú vasérc már a háború előtt is fontos kiviteli cikk volt. Hazai kohászat híján, ezeket csak a világpiaci szükségletnek megfelelően termelték, ezért esett vissza például a fontos hadi nyersanyagul szolgáló mangán termelése a második világháború után. Az új rendszer programjában a hazai kohászat megteremtése is szerepel (elektromos energia felhasználásával), ami e két érc termelését nyilván jelentősen fellendíti. A mangánkészleteket 12 millió tonnára becsülik. A vasércek 60 százalékos színfém tartalmukkal tűnnek ki.

A gazdag, összesen mintegy 200 millió tonna készletű foszfátelőfordulások terméke fontos exportcikk. Minthogy az egyiptomi mezőgazdaságban természetes trágyául szolgáló Nílus-iszaphoz csak nitrogén műtrágyát kell hozzáadni, a teljes foszfáttermelés exportálható. A termelés egy részét szuperfoszfáttá dolgozzák fel.

Wadi Natron telepei és Behera sóstavai szolgáltatják a szódaipar alapjául szolgáló kősót. Tengeri sót nagy tömegben termelnek ki a vöröstengeri partszegélyekből és Marjut sókertjeiből. A belső szükséglet kielégítésén túl a termelés 60 százalékát exportálják, főleg keletre. (India, Irak.) Építőkövek bányászata az Arab hegylánc és a Líbiai partvidék számtalan kőbányájában folyik. Megemlítjük még, hogy a Nílus iszapja urániumtartalmú, s ennek kivonására vannak is tervek. A kormány néhány év alatt ötszörösre kívánja növelni a bányászat termelési értékét. Ezt kutatóexpedíciókkal, útépítésekkel, a vállalkozóknak kedvezőbb bányajogi törvény megalkotásával segítik elő.

A továbbiakban külön kell foglalkoznunk az energia-kérdéssel, az egyiptomi gazdaság egyik legfőbb problémájával.

Energiatermelés

Egyiptomban nincs szén. Az imperialisták ezért eleve lehetetlennek tartották itt bármiféle nehézipar megteremtését. Pedig a szénhiány csak megnehezíti, de nem teszi lehetetlenné a nehézipar alapjául szolgáló vaskohászat kiépítését. Az új iparosítási program az elektromos kohászat fejlesztését tűzi ki célul. Az ország szükségleteihez mérten ásványolajkészletei kielégítőek, a Nílus pedig óriási vízienergiakészleteket biztosít.

A *kőolajtermelés* nagyobb méretekben csak 1937-ben kezdődött, bár a készleteket részben már 3 évtizeddel korábban feltárták. A kutatási és termelési jogot négy nagy tőkés csoport kapta meg, a Royal Dutch Shell, amely a legrégebben érdekelt az egyiptomi olajban, s különböző leányvállalatai révén 23 500 négyzetkilométernyi területet ellenőriz Szuez, Port Said, Alexandria kör-

nyékén és a Sinai félszigeten; az amerikai Socony Vacuum Oil 14 500 négyzetkilométer területtel, a Vörös tenger mentén és Port Said környékén, a Caltex, a Standard Oil főleg gyarmati országokban működő leányvállalata 16 000 négyzetkilométer területtel a Földközi-tengeri partvidéken és a Standard Oil of New Jersey (Rockefeller), amely Kairó és Port Said közt, Fajum tartományban és a Sinai félszigeten kutat (itt várhatók a legjobb kutatási eredmények).

Bár a kutatott terület háromnegyed része amerikai koncesszió, a termelés az angol Shell leányvállalatának, az Angol—Egyiptomi Olajmezők Társaságának kezében összpontosul. Az egyiptomi kormány részesedése nem éri el a 10 százalékot.

A termelés a belső szükséglet 68 százalékát fedezi. Az iparosítási program folytán a szükséglet még meg is nő. Mivel az import nagyon terheli a deficites külkereskedelmi és fizetési mérleget, a kormány nagy súlyt helyez a kőolajtermelés és -finomítás fejlesztésére.

A legutóbbi időkig Egyiptom finomító kapacitása évi 2 300 000 tonna volt, az Állami Finomító (300 000 tonna) és az Angol—Egyiptomi Olajtársaság finomítója (2 000 000 tonna) révén. Nemrég fejeződtek be a Szuezi Állami Finomító bővítési munkálatai: kapacitása 1 300 000 tonnára bővült. Épül egy csővezeték, a kikötőből a finomítóhoz, mert ez részben importolajat dolgoz fel.

A következő táblázat az egyiptomi kőolajipar fejlődését mutatja:

Kőolajtermelés és finomítás alakulása*

(Ezer tonnában)

	1914	1934	1938	1940	1943	1948	1951	1953
Termelés.....	102	221	230	925	1278	1884	2332	2531
Finomítás	—	—	281	833	1172	1127	—	2196

* Petroleum Times (London). Petroleum Press Service (London), Statistical Yearbook of UNO 1954.

Az ipari fejlődés kulcsa a ma még igen elmaradott villamosenergia-termelés. Az országban mintegy 60 kicsiny mazuttal fűtött hőerőmű működik, főleg a Nílus deltavidékén. Egyetlen vízierőmű van, az ugyancsak kiskapacitású Nag Harmadi-i. Az évi termelés kevesebb, mint 1 milliárd kwó. Az egy lakosra jutó villamosenergia-mennyiség mindössze 45,5 kwó. Ez még közép-keleti viszonylatban is kevés.

A Forradalmi Kormányzótanács mellett működő Nemzetgazdaság Fejlesztésének Állandó Tanácsa nagyszabású és részletes tervet dolgozott ki az energiahelyzet gyökeres megváltoztatására; a terv középpontjában egy új asszuáni gát építése áll, amelyet a komplex vízgazdálkodás jegyében akarnak kihasználni.

Az ország villamosítása

Az elektrifikálás részlettervei a következők: 1. A hőerőművek további fejlesztése, egyebek közt a kairói Északi-erőmű bővítése és a Déli-erőmű felépítése 150 MW kapacitással (1957-re). 2. A régi Asszuánigát energia nyerésre való hasznosítása. A 345 MW kapacitású erőmű első részlege 1958-ban kezd üzemelni. 3. Az új Asszuáni Nagy Gát felépítése.

A duzzasztómű rendeltetése sokoldalú: *a)* a Nílus vízfölöslegének tárolása; *b)* öntözés; *c)* energiaszolgáltatás; *d)* a hajózás megkönnyítése.

A Nílus vízjárása igen egyenetlen. Egyik évben az öntözés szükségleteit (évi 46 köbkilométer) sem elégíti ki, más évben a szállított víztömeg súlyos árvizeket okoz. (1878—1879: 151 köbkilométer). De előfor-

dul az is, hogy a magasvíz ideje eltolódik, s nyáron nagy vízhiány, télen nagy vízfölösleg támad. Ezért szükséges egy „víztartály", mely a vízfölösleget magába gyűjtve mentesít az árvizektől, s ezt a mennyiséget vagy alacsony víz idején, vagy egy másik évben bocsátja a folyóba. Így az ország mentesül az árvizektől, anélkül, hogy a töltéseket megemelnék, másrészt egész évben megfelelő vízszint van biztosítva a hajózásnak.

Az új víztároló vízmennyisége nemcsak a meglevő mezőgazdasági termelést teszi biztonságosabbá, hanem lehetővé teszi a megművelt terület csaknem 1,5 millió kh-val való kiterjesztését is.

Az új gát a maximumra növeli a régi Asszuáni duzzasztó esését is, s ott nagykapacitású erőmű létesítését teszi lehetővé. A Nagy Gáthoz épülő vízierőmű bekapcsolódásával pedig gyökeresen megváltozik Egyiptom energiahelyzete. A Nagy Gát működése évi 150 millió egyiptomi fonttal fogja növelni az egyiptomi nemzeti jövedelmet.

A nyugatnémet Hochtief társaság egyiptomi mérnökök bevonásával elkészítette az építkezési és hasznosítási tervet, amelyet kormánybizottság vitatott meg, sok külföldi szakember részvételével. A tervet némi módosítással fogadták el. A részletekről csak annyit, hogy a gát 150 méter magas és 5 km hosszú lesz, az általa földuzzasztott víz mennyisége 120 köbkilométer, a legnagyobb a világon. Az építési munkálatok tervezett ideje 9 év. A komplexum részleges hasznosítása az 5. évtől kezdődhet meg. Az erőmű végső kapacitása csaknem 2 millió kW lesz, évi 10 milliárd kWó termeléssel.

Az építés idején is működik majd a régi Asszuáni-gáthoz épített erőmű. Ennek évi termelése 1,9 milliárd kWó lesz, amelyből 1,6 milliárd kWó-t egy évi 370 000 tonna kapacitású nitrogén műtrágyaüzem rendelkezésére bocsát, a fennmaradó rész vízszivattyúk és egyéb öntözőberendezések üzemeltetésére szolgál, ami által újabb 150 000 kh terület válik öntözhetővé.

Mihelyt a Nagy Gát erőműve felerészben elkészül, a két erőtelep együtt 6 milliárd kWó energiát szolgáltat majd. Ebből 1,8 milliárd a 0,5 millió tonna kapacitásúra bővítendő nitrogénműtrágya gyárnak szolgál, 0,7 milliárd pedig a mintegy 300 000 kh villamosított öntözőberendezések üzemeltetésére. A fennmaradó 3,5 milliárd kWó nagyfeszültségű távvezetéken Kairóba kerül. Itt a terv szerint fémkohászati és vegyi üzemek épülnek.

A Nagy Gát fölépítése egymagában is megváltoztathatja Egyiptom gazdasági arculatát. E grandiózus terv megvalósítása az idén megkezdődött. A 180 millió egyiptomi fontra tervezett beruházások mintegy 45 százalékát külföldi tőke fedezi.

A feldolgozó ipar

A legfontosabb a *textil- és a ruházati* ipar, amely kézműipari formában már igen rég megvan, de nagyipari fellendülése csak a két világháború közt kezdődött meg.

A kiterjedt és jóminőségű hazai nyersanyagbázissal rendelkező gyapotfeldolgozó ipar három ága: a gyapot tisztítása, fonása és szövése. Egyiptomban mintegy 7000 gyapottisztító műhely és üzem működik, ezek közül 100 sem nevezhető gyárnak. Zömük a Nílus deltavidékén helyezkedik el. A gyapotfonás és -szövés a háború óta sokat fejlődött. Például a feldolgozott nyersgyapot mennyisége az utóbbi 15 évben megkétszereződött, de a termelt pamutszövet (körülbelül 200 millió m) a szükségleteket mégsem elégíti ki. A gyapotfeldolgozó iparnak nagy fejlődési lehetőségei vannak.

A gyapjúipar kevésbé jelentős, bár a háború alatt ugyancsak figyelemreméltóan fejlődött. A gyapjúfonó és a gyapjúszövő ipar egyenként 10—10 ezer munkást foglalkoztat, s szintén a deltavidéken tömörül. Évi 1—1,5 millió m gyapjúszövetet gyárt, ami a háború előtti termelés tízsze-

rese. A szőnyegipar Assziut környékén alakult ki. A selyemipar főleg luxuscikkeket gyárt, de a műanyagok (műselyem, nylon stb.) versenye miatt erősen hanyatlik. A műselyemgyártás viszont előretör. Ez jórészt kisüzemekben folyik, csak 1946—1947-ben indult meg egy modern nagyüzem, a Misr-Rayonne. Az egyiptomi műselyem önköltsége még meglehetősen nagy, s mennyisége sem fedezi a szükségleteket. A lenfeldolgozás nagyon régi iparág Egyiptomban. Helyileg ott összpontosul, ahol a selyemipar termelése kilencszerese a háború előttinek.

A textilipar ágai megsokszorozták termelésüket a háború előttihez viszonyítva. E növekedés jórészt a hadikonjunktúra eredménye volt, s a békeévekben újra feléledt külföldi konkurrencia elég súlyosan érinti a megnövekedett textilipart, mivel a nép alacsony életszínvonala miatt a belső piac igen szűk.

A legtöbb textilipari munkást (több mint 100 000-et) foglalkoztató ruházati ipar elsősorban kézműipari jellegű. A termelés mintegy 30 000 kisüzemben folyik.

A *bőripar* a XIX. század végén született, de csak a legutóbbi évtizedekben bontakozott ki. Kezdetben csak a cserzőiparra korlátozódott, s csak jóval később alakult ki a cipő- és szattyánbőrkészítés. A második világháború idején a cipőipar már exportált is néhány mediterrán országba. Azóta a termelés a hazai piac kielégítésére szorítkozik (évi 4—5 millió pár cipő). A cserzőipar évente 1 millió kikészített bőrt és 4000 tonna talpbőrt termel.

Az egyiptomi iparnak a textilipar után következő második legfontosabb ága az *élelmiszeripar*. Első helyen áll a cukorgyártás: ebben az ágban indult meg az egyiptomi ipari fejlődés. Most öt nyerscukor extraháló és egy finomított cukrot gyártó üzem működik. Ez utóbbi, amely nemcsak a teljes hazai nyerscukortermelést dolgozza fel, hanem Jávából is importál nyersanyagot, a világ legnagyobb cukorgyára, évi 200—250 ezer tonna termeléssel. Termeléséből kisebb exportra is jut (évi 20 000 tonna), főképp Szudánba. Az iparág 30 000 munkást foglalkoztat.

A cukorgyártás közbülső termékén, a melaszon alapul az alkoholipar. Az előállított 1 millió liter alkohol és 30 millió liter denaturált szesz fedezi a lakosság és az ipar szükségleteit.

Figyelemre méltó szerepet tölt be a konzervgyártás is. A szárítóipar csak a háború alatt növelte jelentősebben termelését, utána a külföldi verseny visszaszorította. Ma is virágzik a gyümölcs-, a hús-, a halkonzervipar; évi termelése 20 ezer tonna körül alakul. A csokoládéipar 1920 és 1930 közt honosodott meg Egyiptomban.

Elterjedt élelmiszeripari ágazat a rizshántolás. 260 üzem foglalkozik ezzel, s évente 350 ezer tonna hántolt rizst termel. Felszerelésük meglehetősen hiányos. Emiatt az egyiptomi rizsnek nagy a korpatartalma (ez egészségügyi szempontból nem káros, de a rizs kereskedelmi értékét csökkenti). A közelmúltban új, modern üzemek nyíltak Alexandriában, Manszurahban és Mehallában.

A tejipar és termékei még nem elégítik ki teljesen a szükségletet. A teljes évi tejtermelés körülbelül 8 millió mázsa, egytizede közvetlen fogyasztásra kerül, mintegy 60 százalékából vaj, ⅓-ából sajt készül. A tejipar az 1920-as években alakult ki olasz tőkével. Körülbelül 15 üzem dolgozik, elsősorban Kairóban. Az üzemek nagy versenytársai a kistermelők ezrei, akik igen olcsón adják el termékeiket.

A többi élelmiszeripari ág közül még egyet emelünk ki: a dohányipart. Tekintélyes tőkeerővel működik, s mintegy 9000 munkást foglalkoztat Kairó és Alexandria üzemeiben. Az egyiptomi dohányipar luxuskészítményei világszerte ismertek. De az már kevésbé tudott, hogy teljesen import nyersanyaggal dolgozik (Görögországból, Törökországból és Bulgáriából importál), mivel 1890 óta

Egyiptomban tilos a dohánytermesztés. (Az államnak ugyanis nagy jövedelme származik a nagy import-dohányvámokból.) A devizahiány miatt foglalkoznak a hazai termelés bevezetésével. Az évi cigarettatermelés 9—10 milliárd darab.

A *fémfeldolgozóipar* csak a vízierőművek mellett kifejleszthető villamoskohászat révén válhat jelentőssé. Kismértékű acélgyártás folyik Kairóban és Alexandriában, részint nyersvas-, részint ócskavas-nyersanyaggal. Az egyiptomi vas- és acélimport évente mintegy 150 ezer tonna. Kairóban színesfém- (réz-) kohászat is folyik.

A gépipar a feldolgozóipart és a mezőgazdaságot látja el egyszerűbb gépekkel (gyapottisztító gépek, szivattyúk). Még erősen kézműipari jellegű.

A *vegyi- és a gyógyszeripar* sokágú, egyes ágainak nagy termelési hagyományai vannak. Az ipar általános struktúrájának megfelelően itt is inkább a könnyűipari ágazatok fejlődtek erőteljesebben.

Az olajütő ipar Egyiptom egyik legrégibb és legfontosabb iparága. A legelterjedtebb nyersanyag a gyapotmag: a gyapotmagtermés egyharmadát általában olajipari célokra használják. Ehhez még körülbelül 100 000 tonna Szudánból importált gyapotmag és 18 000 tonna arachis csatlakozik. A növényolaj termelés körülbelül 100 000 tonna, szemben a háború előtti 45 000 tonnával, mintegy egytizede kivitelre kerül, egynegyedét a szappangyártás igénvli, a többi közvetlenül táplálkozási célokat szolgál.

A növényolaj-extrakció melléktermékeként nyert olajpogácsa fontos termék (évi termelése 350 ezer tonna). Azelőtt sokat exportáltak, bár az országon belül is nagy szükség lett volna e fontos erőtakarmányra. Most tilos az export, illetve a termelésfölösleg is csak külön engedéllyel vihető ki.

A szappangyártás (60 ezer tonna évente) kielégíti a szükségletet, csak a különleges minőségű fajtákat importálják. A nyersanyag nagy többsége hazai eredetű, de kókuszolajat és koprát is behoznak.

A szódagyártás régi és fontos ipar. Három nagy üzeme van: Wadi Nátronban, Hoch Issa-ban és Kafr el Zajatban; ezek évente 6000 tonna marónátront gyártanak. Az utóbbi üzem 13 000 tonna kénsavat is előállít: ez a fejlődő műtrágyagyártás szükségleteinek csak kis részét fedezi. Az egyéb vegyipari termék (rézszulfát, karbid, festékek stb.) termelése nem jelentős.

A gyógyszeripar csak a második világháború alatt alakult ki. Mintegy 2000 gyógyszerfajtát készít, 1500 munkást foglalkoztat: általában egyszerűbb, bonyolult berendezést nem igénylő gyógyszertípusokat gyárt. Újabban tervezik a gyógynövénytermelés kiterjesztését is.

Az *építőanyagipar* néhány régi, kevéssé fejlett és többnyire a hazai fogyasztást sem kielégítő iparágra: a fazekasiparra, a téglagyártásra és az üvegiparra tagolódik. A cementgyártás volumene kielégítő, bár a tervezett nagy építkezések megkövetelik a termelés bővítését. Hazai nyersanyag bőven áll rendelkezésre, csak tőke szükséges a fejlesztéshez. Ma három üzem működik Marsah, Turah és Heluan-ban: az utóbbi kettő portland cementet gyárt. Termelésük meghaladja az évi 1 millió tonnát.

Fontos ága az iparnak a *faipar* is, bár egyáltalán nincs hazai nyersanyaga. Az Észak-Európából és Kanadából importált épületfa mennyisége megközelíti az évi 200 000 tonnát. Az asztalosok által felhasznált fa mennyisége körülbelül feleannyi. Az iparágban mintegy 120 000 kézműves és munkás dolgozik. A bútorkészítés teljesen kézműipari.

Külkereskedelem

Az egyiptomi gazdaság nagy problémája a külkereskedelmi és fizetési mérleg deficitje, különösen most, amikor jelentős állami beruházásokat akarnak eszközölni.

A kormány nagy erőfeszítéseket tesz a deficit eltüntetése céljából. Támogatja a gyapot-exportot, amely tavaly valamivel nőtt is. Csökkenti az importot azokból az országokból, amelyekkel Egyiptomnak nincs kétoldalú szerződése. Csak pénzügyi célokra enged aranyat importálni. Növeli a luxuscikkek vámtételeit, engedélyhez köti az importot stb. Mindezek az intézkedések valóban csökkentették a külkereskedelmi mérleg deficitjét. (1952: 80 685 000 egyiptomi font, 1953: 37 877 000 egyiptomi font.) Nagy súlyt helyez a kormány a kétoldali szerződések kötésére.

De 1952 óta a gyapotelhelyezési nehézségek folytán csökkent az egész külkereskedelmi forgalom is. A külkereskedelmi mérleg deficitje tehát nem az export növekedése következtében mérséklődött, hanem azért, mert bár az export csökkent, — az import csökkenése még nagyobb arányú volt.

A királyi Egyiptomban nagy volt a fizetési mérleg deficitje is, például 1951-ben 20, 1952-ben már 55 millió egyiptomi font, főképp a nagy búza- és liszt-, valamint a luxuscélokra történő aranyimport miatt. Az új kormányzatnak 1953. októberében a fizetési mérleget sikerült aktívvá tennie: 18 millió font és 15 millió dollár követelése támadt. Ennek az a valószínű oka, hogy az Egyesült Államoktól jelentős kölcsönöket kapott.

A külkereskedelmi forgalom volumene a következőképpen alakult:

A külkereskedelmi forgalom alakulása*
(1000 egyiptomi font)

Év	Import	Export	Deficit
1929	55 260	54 470	790
1937	38 016	39 289	1 273
1946	83 248	68 993	14 255
1950	172 877	143 102	29 775
1952	225 801	145 116	80 685
1953	175 221	137 345	37 877
1954	125 806	96 054	29 752

*L'essor économique de l'Egypte.

Egyiptom fő szállítói és vásárlói*
(1000 egyiptomi font)

Ország	Vásárlás				Szállítás			
	1951	százalék	1953	százalék	1951	százalék	1953	százalék
Egyesült Államok	19 507	9,6	5 684	4,1	65 146	23,2	27 668	15,9
Anglia	38 572	19,0	14 787	10,8	41 927	15,0	17 380	10,0
Franciaország	19 735	9,7	17 980	13,1	20 282	7,3	15 440	8,8
Olaszország	16 161	8,0	10 154	7,4	15 664	5,6	12 508	7,1
Német Szövetségi Köztársaság	8 610	4,2	9 036	6,6	—	—	18 323	10,5
Német Demokratikus Köztársaság			1 083	0,8	998	0,4	58	
Csehszlovákia	9 524	4,7	3 223	2,3				
Hollandia	2 554	1,3	4 688	3,4	8 225	2,9	5 373	3,1
Spanyolország	4 895	2,4	3 310	2,4				
Szovjetunió	2 514	1,2	4 142	3,1	7 060	2,5	4 920	2,8
Svájc	2 987	1,5	5 526	4,0	2 810	1,0	4 892	2,8
Kína	345	0,2	2 621	1,9				
India	29 883	14,7	15 943	11,6				
Japán	14 670	7,2	8 004	5,8				
Svédország					6 264	2,2	4 327	2,5
Ceylon					5 931	2,1	4 340	2,5
Szaud Arábia					2 838	1,0	4 967	2,9
Kanada					1 991	0,7	8 803	5,1

* L'essor économique de l'Egypte.

Az egyiptomi külkereskedelmi forgalom irányát tekintve a második világháború előttihez képest igen nagyok az eltolódások. A háború előtt mind a kivitelben, mind a behozatalban Angliáé volt a vezető szerep. 1951 után az Egyesült Államok különösen előrenyomult, majd 1952 óta a Német Szövetségi Köztársaság részesedése is megnőtt. Ezenkívül növekedett a forgalom a Szovjetunióval is.

Bár a közel-keleti országok közül Egyiptomnak a legnagyobb a külkereskedelmi rádiusza, a nagyhatalmak részesedése így is körülbelül 50 százalék.

A külkereskedelem struktúráját az 1953-as adatok alapján vizsgáltuk meg. A gyapotexport csökkenésének oka, hogy 1952-ben körülbelül 60 százalékkal zuhant a világpiacon a gyapot ára. A behozatalban első helyen áll a búza (15 százalék), jelentős a textil-, vegyicikk-, tüzelőanyag-, élelmiszer- és dohányimport. A gépimport mindössze 2,74 százalékra rúg, s a szállítóeszközökkel együtt sem haladja meg a 6 százalékot.

Magyar—egyiptomi kapcsolatok

Egyiptommal a legnagyobb kedvezmény elve alapján kereskedünk, s csak azokat a kedvezményeket nem kaptuk meg, amelyeket kizárólag az arab államok részére tartanak fenn. Exportunk 1953—1954-ben nőtt, importunk csökkent. Az import szinte kizárólag gyapot. Az export fő cikkei: gördülőanyag (mozdony, személykocsi, postakocsi, motorvonat-alkatrész), mezőgazdasági gépek (traktor), szerszámgépek, hidak, textiláruk, élelmiszer (cukor, búza, növényolaj), rádió, elektromos mérőműszerek, kerékpár, varrógép, zár, lakat, festék. A meglehetősen gazdag cikklista bővítésére még vannak lehetőségeink.

Magyarország főleg nehézipari cikkeket visz ki. Ezt mutatja egyiptomi exportstruktúránk alakulása:

Export-struktúránk alakulása*

(az egész export százalékában)

Cikkek	1952	1953	1954
Mezőgazdasági cikkek	44	46	18
Műtrágya	16	—	—
Nehézipari cikkek	9	18	50
Könnyűipari cikkek	31	36	32

* A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem külkereskedelmi tanszékének közlése alapján.

Mezőgazdasági termékeinket nagy önköltségük miatt nehezen lehet megfelelően elhelyezni. A nehézipari vásárlások versenytárgyalások alapján történnek, ami meglehetősen lenyomja árainkat. Nehézséget jelentenek az utóbbi időben erősen (30—100%) felemelt vámok. Részesedésünk Egyiptom importjában kevesebb, exportjában valamivel több, mint 1 százalék.

★

Egyiptom gazdasága az utóbbi időben fejlődésnek indult. A gyarmati évek mulasztásait természetesen csak hosszú évek munkájával lehet majd helyrehozni. E munka során a fiatal egyiptomi köztársaságnak nyilván nem kis akadályokkal kell megküzdenie. Az imperialista hatalmak nem nyugszanak bele a földközi-tengeri térség legfontosabb támaszpontjának elvesztésébe.

A mai Egyiptom a békés együttélés alapján akarja kapcsolatait kiépíteni. Ez határozza meg a magyar—egyiptomi kapcsolatok bővítésének kedvező távlatait.

Enyedi György—G. Szabó Mihály

A hazai gazdaságföldrajz-tudomány feladatai

(Az első magyar földrajzi kongresszus gazdaságföldrajzi szekciója munkájának tükrében)

A Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Földrajzi Társaság rendezésében ez év szeptemberében ült össze — a Magyar Földrajzi Társaság 80 éves fennállása óta az első — magyar földrajzi kongresszus. A kongresszus földrajztudományunk fejlődésének igen fontos állomása volt. Alkalmat adott rá, hogy geográfusaink bemutassák hosszú évek alatt elért eredményeiket, s megvitassák a még nem tisztázott problémákat és a földrajztudomány feladatait.

A felszabadulás előtti burzsoá gazdaságföldrajz (illetve úgynevezett „emberföldrajz") a tőkés-nagybirtokos kizsákmányolás elleplezése céljából a természeti tényezők elsődleges szerepét valló földrajzi determinizmus hamis, tudománytalan fikciójára épült. A termelést, a gazdasági életet kizárólag a természeti földrajzi tényezőkkel való oksági viszonyban vizsgálta, a társadalmi tényezőket figyelmen kívül hagyta, vagy pedig idealista módon a termelési viszonyoktól elvonatkoztatott *embert* tekintette földrajzi tényezőnek. A felszabadulás után a marxizmus szellemében kifejlődő magyar gazdasági földrajz legfontosabb feladata volt az elméleti alapkérdések tisztázása és a marxizmus—leninizmus tudományunkban való alkalmazása. A szovjet tudomány eredményeinek felhasználásával évek során sikerült megoldani ezeket a feladatokat.

A marxista gazdasági földrajz a termelés területi, illetve földrajzi megoszlásának törvényszerűségeivel foglalkozó társadalomtudomány.

A termelés területi megoszlásában éppúgy, mint a társadalom egész anyagi életében, a termelési mód á döntő tényező. De vizsgálni kell a népsűrűséget és a földrajzi környezetet is, mint a társadalom anyagi életét befolyásoló tényezőket. A tőkés országokban a modern kapitalizmus alaptörvényének érvényesülése révén a termelés földrajzi megoszlása torz, ésszerűtlen, s a termelőeszközök elfecsérlésére, a természet kirablására vezet. Ezzel szemben a szocialista vagy szocializmust építő országokban a termelőeszközök társadalmi tulajdona és a dolgozók államhatalma lehetővé teszi a termelés ésszerű földrajzi elhelyezését, az élő- és a holtmunkával való takarékosságot, a természet erőforrásainak messzemenő s ugyanakkor takarékos, az állagot — ahol csak lehet — kímélő, sőt növelő kihasználását.

Koch Ferenc, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem tanszékvezető docense, a Magyar Földrajzi Társaság főtitkára, kongresszusi beszámolójában hangsúlyozta, hogy egyik legfőbb elméleti kérdés a gazdasági földrajznak a politikai gazdaságtanhoz való viszonya: „Geográfusaink megegyeznek abban, hogy a gazdaságföldrajznak, mint társadalomtudománynak *alaptudománya* a marxista politikai gazdaságtan. A két tudomány közötti kapcsolat különböző mértékű értékelése két iskolát teremtett. Markos György tanszéke mind elméleti, mind gyakorlati munkájában szoros, a polgári geográfia szellemében felnőtt gazdasági földrajzosok pedig lazább kapcsolatokat kívántak a politikai gazdaságtannal kiépíteni. Egyik iskola sem volt mentes túlzásoktól. A Markos-iskolával szemben többször hangzott el az a jogos kritika, hogy munkáiban a természeti tényezők szerepét lebecsüli, kutatásaiban átcsúszik a politikai gazdaságtan és a gazdaságpolitika területére. Ugyanakkor a másik iskolát is jogosan érte az a vád, hogy tagjai hajlamosak a földrajzi vulgarizmusra, munkáikban a társadalmi tényezők szerepe nem kap kellő hangsúlyt." Koch Ferenc kiemelte, hogy a legutóbbi időkben jelentős közeledés tapasztalható a két irányzat közt. A gazdaságföldrajznak e kettős irányú kialakulása, s a két

irányzat közeledése megtalálható a többi népi demokratikus országban, sőt a Szovjetunióban is (Baranszkij és Vaszjutin iskolája).

A kongresszus gazdaságföldrajzi szekciójában elhangzott előadások javarészt azt a gazdag anyagot használták fel, amelyet a kutatók a tervmunkálatok révén évek során gyűjtöttek. Az előadások sok olyan nagyjelentőségű kérdést vetettek fel, amelyek közgazdászaink részéről is érdeklődésre tarthatnak számot. A gazdaságföldrajzi szekció munkájának ismertetésekor az elhangzott előadásoknak és hozzászólásoknak elsősorban ilyen vonatkozásaira térünk ki.

Markos György, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem tanszékvezető docense „A földrajzi munkamegosztás és a gazdasági körzetbeosztás elméleti alapjai és gyakorlati vonatkozásai" címen tartott előadást. A téma felvetését elméletileg megokolja, hogy a termelés földrajzi eloszlásának tanulmányozása szükségképpen magában foglalja a földrajzi (területi) munkamegosztást és az egyes gazdasági körzetek vizsgálatát is; gyakorlatilag pedig az, hogy a szocialista vagy a szocializmust építő országokban a földrajzi munkamegosztás tervszerű kialakítása a területi tervezésnek és így a népgazdasági tervezésnek az egyik legfontosabb feladata. Markos György előadása első részében rámutatott, hogy a természet és a társadalom kapcsolata meghatározott törvények szerint alakul. A társadalom fejlődésével a természeti földrajzi környezetnek egyre több eleme válik hozzáférhetővé a társadalom számára. A természeti földrajzi környezet azonban csak *lehetőséget* teremt, amelyet a társadalom a termelőerők fejlettsége és a termelési viszonyok jellege szerint realizálhat. E lehetőségek összességét a társadalmi fejlődés adott szakaszában *földrajzi potenciálnak* nevezte.

Felszabadulásunk után a földrajzi potenciál nyújtotta megnövekedett lehetőségeket az ipar területén meszszemenően kihasználtuk. Ezzel szemben mezőgazdaságunk, amelynek zöme ma is kisárutermelő, korántsem növelte a termelést a szocialista iparéhoz hasonló ütemben. Ennek döntő oka, hogy a mezőgazdaságban ma még nem a szocialista termelési viszonyok az uralkodóak, de ezenkívül az is, hogy termékeink jelentős részét nem a megfelelő területen termeljük.

A földrajzi munkamegosztás nem természeti földrajzi egységek, hanem emberi, társadalmi közösségek közt fejlődik ki. A földrajzi munkamegosztás a termelőerők, de főképp a termelőeszközök — termelési viszonyokkal szorosan összefüggő — fejlődésének eredménye és terméke. De a földrajzi munkamegosztás is visszahat ugyanakkor a termelés és a termelékenység fejlődésére azáltal, hogy a termelést a legmegfelelőbb vagy kevésbé megfelelő területeken összpontosítja. Az osztálytársadalmakban a földrajzi munkamegosztás spontánul, anarchikus módon alakult ki. A termelőeszközök társadalmi tulajdonán alapuló, szocializmust építő vagy szocialista társadalomban a földrajzi munkamegosztás arányos, tervszerű és tudatos kialakítására törekednek, mind egy-egy országban, mind pedig a szocialista tábor méreteiben. A földrajzi munkamegosztás szocialista rendjének kialakítása során felül kell vizsgálni a termelés kapitalista rendszerben kialakult földrajzi elosztását és az ország földrajzi potenciálját. Ezzel kapcsolatban Markos György vázolta a fejlődés során mérlegelendő perspektivikus szempontokat.

Az előadás második része a gazdasági körzetekkel mint a földrajzi munkamegosztás országon belüli alapegységeivel foglalkozott. Rámutatott, hogy a körzetek főképpen társadalmi-gazdasági hatóerők eredményeként szükségszerűen alakulnak ki és fejlődnek, tehát a körzet objektív gazdasági földrajzi, azaz alapvetően társadalmi történeti kategória. Az egyes körzeteket nem elvont elméleti munkával kell *kitalálni,* hanem elméleti megondolások alapján, tudományos vizsgálattal kell a valóságban *felkutatni.* A gazdasági körzetbeosztás problémája tudományos szempontból a gazdaságföldrajz, gyakorlati szempontból pedig a gazdaságpo-

litika feladatkörébe tartozik. Minthogy a körzet földrajzi munkamegosztás egysége, tehát alapvetően társadalmi gazdasági kategória, ezért nem lehet azonos a tájjal, a természeti földrajz taxonómiai (tagolási) egységével.

Az előadás további részében az úgynevezett teljes rayonírozás elve került kifejtésre. Teljes rayonírozás esetén a körzetbeosztás felöleli az ország egész területét. Az egyes gazdasági körzetek tovább tagolandók mind ágazatilag, mind pedig területileg egyre kevésbé komplex gazdaságföldrajzi egységekre, amelyek sajátos módon kapcsolódnak a rayon legfőbb funkcióihoz. A teljes rayonírozás elve tehát az előadó szerint megcáfolja azt az állítást, hogy kis területű országban nincsen szükség rayonbeosztásra.

Az előadás befejező részében az elmélet és a gyakorlat, a tudomány és a gazdaságpolitika, nevezetesen a gazdasági földrajz és a földrajzi (területi) tervezés kapcsolatának kérdéséről volt szó. Az előadó sorravette és cáfolta az ebben a vonatkozásban nálunk felvetődött téves nézeteket. Akik hazánk aránylag kis területére hivatkozva elvetik a területi, illetve a földrajzi tervezés szükségességét, nem gondolnak rá, hogy egy mindössze néhány hektár kiterjedésű ipari üzemben is mindig gondos számítások alapján kell kiválasztani az egyes üzemrészek legelőnyösebb elhelyezését, megszervezni az anyagmozgatást stb. A termelés egyes elemeinek elhelyezését azonban a tervszerű fejlődés és a népgazdasági jövedelmezőség szempontjából is meg kell vizsgálni.

Végül megállapította, hogy mind a gazdaságpolitikának, mind a hazai gazdaságföldrajz-tudománynak nagyobb igényeket kell támasztania az elmélet és a gyakorlat együttműködését illetőleg. Egyrészt szükséges, hogy a gazdasági vezető szervek gazdaságpolitikájuk és a földrajzi (területi) tervezés számára igényeljék a valóban tudományos alátámasztást, másrészt a tudománynak az elért eredményekkel valóban a gyakorlatot kell szolgálnia.

Koch Ferenc hozzászólásában időszerűnek és a kongresszushoz méltónak találta az előadás témáját. Az előadás legtöbb lényeges megállapításával egyetértett. Rámutatott, hogy Markos György a földrajzi potenciál fogalmát természeti földrajzi értelemben használta, de ezenkívül van más, gazdasági-társadalmi potenciál is, amely a termelőerők telepítése tekintetében rendkívül fontos tényező (például népsűrűség, közlekedési hálózat stb.). A körzetek kérdéséhez szólva kifejezte azt a véleményét, hogy minél kisebb országról van szó, annál inkább szükség van a körzetek kialakításában a specializálódásra. Ily módon a mi körzeteinkben nagyobb súlya van a népgazdaság különleges feladatainak, mint a Szovjetunióban. A körzetek fejlesztésében földrajzi szakembereinknek a tudományos alapok kidolgozásával messzemenően segíteniük kell a gazdaságpolitikát.

Heinz Sanke, a berlini Humboldt Egyetem professzora ugyancsak egyetértett az előadással, s megállapította, hogy erről a témáról a berlini Tudományos Akadémián tartott előadása sok vonatkozásban megegyezik Markos György előadásával. Hangsúlyozta, hogy a Német Demokratikus Köztársaságban a rayonirozás problémáit nem csupán az NDK, hanem az egész, egységes Németország szempontjából kell szemlélni. Az NDK-ban rendkívül szoros kapcsolat létesült a gazdaságföldrajz művelői és az állami szervek közt. Sanke hangsúlyozta a körzetek objektív volta elvének fontosságát. Erről egyébként az általa vezetett iskola, amely az NDK gazdaságföldrajzosainak 90 százalékát foglalja magában, csak a közelmúltban Vaszjutin és Zsirmunszkij, ismert szovjet földrajztudósokkal folytatott vitája során győződött meg.

Stanislaw Leszczyszky akadémikus, a varsói Földrajzi Intézet igazgatója, az előadás megállapításaival egyetértett. Kifejtette, hogy Lengyelor-

ságban a gazdaságföldrajz fejlődése lényegében azon nyugszik, hogy a kutatók a dialektikus és történelmi materializmus alapján végzik munkájukat, a földrajzi kutatások kielégítik a gazdasági élet szükségleteit, a kutatás eredményeit a gyakorlat fel is használja. Ily módon a gyakorlat ellenőrzi a kutatás eredményeinek realitását. Fontos az is, hogy a kutatás területe koncentrált legyen s ne sok gazdaságföldrajzi problémával foglalkozzék, hanem csak a legfontosabbakkal.

Kóródi József, az Országos Tervhivatal távlati tervezési főosztályának munkatársa a gazdaságpolitikának a tudományosan megalapozott regionális vizsgálatok és az ennek alapján elkészítendő területfejlesztési tervek iránti igényéről beszélt.

Sztankóczy Zoltán, az Országos Tervhivatal főosztályvezetője, egyetemi docens sürgette a gyakorlathoz közelálló kérdések megoldására irányuló munkák megkezdését, mert éppen e munka eredményei igazolhatják az elméleti megállapítások helyességét.

Wallner Ernő, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem docense *A magyar mezőgazdaság szocialista átalakulásának földrajzi vonatkozásai két Tolna megyei község példáján* című előadását érdeklődéssel várták a szakemberek. Arra számítottak, hogy az előadás metodikai szempontból példaszerű bizonyítékokat sorakoztat fel amellett, hogy a kis egységek vizsgálata is lehetőséget ad az országos problémák helyes meglátásához és elméleti általánosításokhoz. Az előadás aprólékos részletességgel elemezte két kiválasztott, de egymástól eléggé különböző Tolna megyei község mezőgazdaságának átalakulását. Az alkalmazott módszer általános elismerést kapott, de — mint Bernáth Tivadar korreferens kiemelte — a két kiválasztott község sem Tolna megyei, sem országos viszonylatban nem tekinthető tipikusnak, s ez megnehezíti a következtetések levonását. Ugyancsak megnehezíti a helyes szemlélet kialakítását például a birtokoknak az a kategorizálása, amely egységbe foglalja az 5—50 holdas gazdaságokat. Ettől eltekintve, az előadás érdekes bizonyítéka volt annak, hogy a részletkutatások is szolgálhatnak elméleti és gyakorlati célokat.

Gyenes Lajos, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem docense *A magyarországi termőtájkutatások története, módszerei és eredményei* címen tartott előadást. A helyszíni felvételeken alapuló, úgynevezett *bejárásos* módszert alkalmazó termőtájkutatás a mezőgazdasági termelés okszerű elhelyezése céljából kis területen (többnyire egy üzemben vagy egy dűlőben) felméri, vizsgálja és perspektivikusan értékeli a természeti földrajzi környezetet, a társadalmi tényezők adta lehetőségeket. A termőtájkutatás fogalma nem egyezik meg a tájtermesztési kísérletekkel. A termőtájkutatás vizsgálatai kiterjedhetnek a domborzati, az éghajlati jelenségek, az öntözés lehetőségei, a talaj fizikai és kémiai állapota, valamint a fenológiai (növényfejlődéstani) viszonyok vizsgálatára. Ezenkívül a vizsgálat kiterjedhet az illető növény termésátlagainak, különleges tájfajtáinak, továbbá a piac-, az út-, a tárolási, a feldolgozási lehetőségek, a munkaerőellátás (munkacsúcsok), az exportlehetőségek stb. helyszíni elemzésére, illetve értékelésére. E vizsgálatok tehát nagyon sokrétűek. A munkák megalapozása egyrészt adatgyűjtő, másrészt térképezési munkából áll. Az előkészítő munka során az egyes kultúrák optimális éghajlati és talajigényeit tapasztalati úton dolgozzák fel. Az előadás a továbbiakban a termőtájkutatásnak főképpen a felszabadulás utáni módszereit és eredményeit ismertette.

Mindezek a munkálatok a mezőgazdasági termelés tervszerű, új földrajzi elosztásának megszervezése tekintetében rendkívül fontosak. Nem kevésbé fontos részfeladat az egyes termőtájak (egyebek közt a szántóföldi növények termőtájai) történetének feldolgozása és kapcsolataik feltárása.

Görög László, az Országos Tervhivatal beruházási főosztályának mun-

katársa a tudomány és a gyakorlat kapcsolatának jelentős kifejezéseként értékelte az előadást. Hangsúlyozta, hogy a korábban elszigetelten folyt termőtájkutatások összefogása és szervezett keretek közé való helyezése rendkívül fontos. Ily módon készült el a közelmúltban egy 30 térképlapból álló sorozat, amely növényfajtánként ábrázolja a termőtájakat. Ha minden növényt a neki legmegfelelőbb körülmények közt termelünk, akkor ezzel növelhetjük a hozamot, a mainál kisebb területen termelhetjük meg a szükséges mennyiségeket, s ily módon új területek szabadulhatnak fel más növények számára.

Kulin István, a Meteorológiai Intézet főosztályvezetője, a termőtájkutatás jelenleg alkalmazott módszereinek hiányosságairól és az egyes módszerek tökéletesítésének kérdéseiről beszélt.

Elek László, a budatétényi kísérleti intézet tudományos kutatója, a bejárásos felvételek részletkérdéseit tárgyalta. Rámutatott, hogy az üzemi felvételek során a helyes tájtermelés szempontjából hibás jelenségeket is tapasztaltak, de sok követendő példát is találtak.

Bezzegh Sándor, a Fővárosi Kertgondozó Vállalat műszaki igazgatója, a tájtermesztési térképek szerkesztésének egyes eljárásait ismertette.

Koch Ferenc hozzászólásában bizonyos egyoldalúság veszélyétől óvta a termőtájkutatókat. Példákkal szemléltette, hogy egyes kultúrák termesztése bizonyos tájakon a természeti feltételeket tekintve ugyan nem optimális, de valamilyen más tényező mégis jövedelmezővé teheti a termesztést (például azért, mert olyankor igényel nagymennyiségű kézi munkaerőt, amikor más ágakban munkaerőfölösleg van; vagy primőrök esetén sokszor a nagyobb ár az ösztönző; vagy az illető termék minőségi károsodás nélkül szállítható stb.).

Enyedi György, az Agrártudományi Egyetem tanársegéde a kisüzemi termelés univerzalizmusának a mezőgazdaság szocialista átépítésével kapcsolatban szükséges megszüntetéséről, a mezőgazdaság megfelelő területi specializálásának szükségességéről beszélt. Rámutatott, hogy a nagyüzemi gazdaság létrejötte csak potenciális lehetőséget ad a tájtermelés kialakításához, de önmagától nem oldja meg a kérdést. Ezután a városellátó övezetekben fekvő termelőszövetkezetek termelési profilját vizsgálta, s hangsúlyozta, hogy ezen a területen még sok feladatunk van.

Kolta Jánosnak, a Dunántúli Tudományos Intézet munkatársának *Baranya megye településföldrajzi problémáiról* szóló előadása döntően demográfiai, statisztikai jellegű volt, s nem annyira a településszerkezet gazdaságföldrajzi, mint inkább közigazgatási problémáira helyezte a fő súlyt.

A hozzászólások kivétel nélkül hangsúlyozták a lakosság-földrajzi vizsgálatok szükségességét, ezért a gazdasági földrajznak ezzel az ágával a jövőben bővebben kell foglalkoznunk. Ez a körülmény viszont feladatunkká teszi, hogy kidolgozzuk a lakosságföldrajz elméleti kérdéseit és módszereit. Az előadással, illetve a hozzászólásokkal kapcsolatban felvetődött az a kérdés, hogy vajon milyen mélyen foglalkozzék a gazdasági geográfus statisztikai módszerek szerint adatfeldolgozással.

G. Szabó Mihály, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem adjunktusa és *Enyedi György,* az Agrártudományi Egyetem tanársegéde előadásukban a *mezőgazdasági körzetek értékben kifejezett teljes termelésének és árutermelésének* alakulását vizsgálták a *Körösvidék és Dél-Tiszántúl példáján.* Előadásuk alapgondolata, hogy a mezőgazdasági körzetek arculata a hagyományos vizsgálati módszerekkel csupán elnagyoltan rajzolható meg. Az úgynevezett természetes mennyiségek összefüggéseit jelző mutatók (művelési ágak megoszlása, vetésterület megoszlása, növénytermesztés szerkezete, állatsűrűség stb.) alapján a körzetek határkijelölése sem végezhető el megbízhatóan. Ezért az előadók a közgazdasági számításokon alapuló módszerek bevezetését ajánlják a mezőgazdasá-

gi termelés földrajzi megoszlásának vizsgálatára és tervezésére. Ilyen módszer az egyes területi vizsgálati egységek (például községek) mezőgazdasági termelése értékének és árutermelésének vizsgálata. Arra hivatkoznak, hogy adott időpontban az egyes mezőgazdasági termékek jelentőségét csakis a bennük megtestesülő társadalmilag szükséges élő- és holtmunka, az érték alapján lehet egybevetni. Ily módon azok a vonások, melyek főbb körvonalakban a hagyományos vizsgálati módszerekkel is megmutatkoznak, élesebb megvilágítást kapnak, a határesetek elkülönülnek. Ezáltal lehetővé válik a mezőgazdasági körzethatárok lineáris megvonása is. De a termelési színvonal megítélése szempontjából nem közömbös az sem, hogy a vizsgált terület mely mezőgazdasági termékekkel és milyen mértékben vesz részt az országos munkamegosztásban, vagyis az egyes termékekből menynyi a vizsgált terület árutermelése. Ez különösen fontos az egyes területek közti munkamegosztás megtervezésének szempontjából. Ezeket a kérdéseket a Délkelet-Alföld konkrét példáján részletesen elemezték. Bemutatták és megokolták a dél-tiszántúli és a Körös vidéki mezőgazdasági termelési körzetek elkülönítését. Hasonlóan részletesen elemezték a makói hagymavidék árutermelését és ennek alapján megállapították a hagymatermelés ágazati körzeteit. A körzet-határok kijelölésekor az árutermelés fokát és tömegét tekintették a leglényegesebbnek, minthogy a makói hagymakörzetre az árutermelés a jellemző.

Gyórkös Erzsébet, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem adjunktusa hozzászólásában hangsúlyozta a *termelés értéke* számításának nagy jelentőségét a gazdaságföldrajzi kutatásokban. Az egy kh mezőgazdasági haszonterületre jutó mezőgazdasági termékek értéke valóban jól összehasonlítható, bár ez egy-egy évre számolva néha változó lehet. Jól kiegészíthetné az előadásban bemutatott vizsgálatokat a termelés intenzitását mutató térkép. Azt is érdekes volna megvizsgálni, hogy a hazai áruszükséglet fedezésében az egyes termelési körzetek árucikkenként milyen mértékben vesznek részt.

Görög László szerint bizonyos szempontból nélkülözhetetlen az egyes növények százalékos területi részesedésének kimutatása. Felvetette az egyes közgazdasági számításoknak, így különösen az árutermelés kiszámításának módszertani problémáit; ezek a számítások a népgazdasági szinten készülő különböző mérlegek elkészítése szempontjából is nagyon fontosak. Például nagyon befolyásolja a számításokat a beadási ár és a szabadpiaci ár egymáshoz való aránya, de a beadási kötelezettség jelentősen változik, mert községenként más és más a földbirtokviszonyok alakulása, az egyéni gazdaságok, a termelőszövetkezetek és az állami gazdaságok aránya stb. Az árutermelés megítélése szempontjából fontos kérdés egy-egy piac vonzási körzeteinek a megállapítása is.

Sárfalvi Béla, a Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutatócsoportjának munkatársa *A homoki gazdálkodás fejlődése a Duna—Tisza közén* címmel tartotta meg előadását. Az előadás bevezető részében vázolta a Duna—Tisza közi homokterület meghódításának menetét a földművelés számára. Taglalta azokat a különleges természeti földrajzi és társadalmi-gazdasági feltételeket, amelyek közt ez a birtokbavétel végbement. Ezután vázolta az Alföld egyéb vidékeihez hasonló tanyatelepülési hálózat kialakulását, s rámutatott, hogy a homokvidék eltérő birtokviszonyai miatt itt egyrészt sűrűbb hálózat keletkezett, másrészt pedig történetileg is később alakult ki. (A homok meghódítása folyamán.) Ezután a művelési ágak, valamint a szántóföldön termesztett növények földrajzi megoszlását elemezte. Részletezte a termelékenység, a belterjesség további fokozása végett szükséges helyesebb területi munkamegosztás kialakítása során adódó feladatokat. Rámutatott, hogy ma még külterjes növénytermelés és legeltetés folyik 200 000 kh olyan ho-

mokon, ahol minden kockázat nélkül szőlőket és gyümölcsösöket telepíthetnénk. 10 000 kat. holdnyi sivár homokon pedig ugaroltatással összekötött szántóföldi gazdálkodás folyik, holott e területeket erdősítéssel kellene ésszerűen hasznosítani. A fejlődés folyamán ezeken a területeken a szőlő és az erdő területgyarapodása várható s az esetleg mélyvezetésű Duna—Tisza csatorna elkészülte után az öntözéses kerteké. Rámutatott azokra a különleges adottságokra, amelyeket a mezőgazdaság szocialista átszervezése során mérlegelni kell.

Korpás Emil, a szegedi egyetem docense a mezőgazdasági termelés szempontjából értékelte a Duna—Tisza közi homoktalajokat. Rámutatott a homoki gazdálkodásból adódó különleges feladatokra, egyebek közt arra, hogy a homokos területeken okvetlenül istállózó állattartásra kell törekedni, még akkor is, ha a szükséges takarmány csak a szomszédos területekről szerezhető be. (Legeltető állattenyésztésről nem lehet szó, mert így a gyeptakaró könnyen kipusztulhat és a homok mozgásnak indul.)

Bernáth Tivadar, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem tanársegéde szerint hazánknak kevés oly területe van, ahol olyan rövid idő alatt és aránylag kevés beruházással olyan nagy eredményeket érhetnénk el, mint a Duna—Tisza közi homokháton és általában a ma még legelőnek hagyott, de nem szikes homokon. Nálunk szűzföldek ugyan már nincsenek, de vannak nagy területeink, amelyeket nem használunk fel ésszerűen.

Eördögh Béla, a Debreceni Tudományegyetem adjunktusa hozzászólásában hangsúlyozta, hogy az elhangzott előadás nagy jelentőségét homokterületeink nagy kiterjedése is mutatja; az 1,5 millió kh homokterület ugyanis országunk területének 9 százaléka. A továbbiakban párhuzamot vont saját kutatási területének, a Nyírségnek és a Duna—Tisza közi homokvidéknek a termelési problémái közt, sürgette a homokterületekre már kidolgozott és üzemileg bevált agrotechnikai eljárások széleskörű bevezetését állami gazdaságainkban és termelőszövetkezeteinkben.

Asztalos István, a Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Csoportjának munkatársa a Duna—Tisza közi homoki gazdálkodás munkaerő- és gépesítési problémáiról beszélt. Hangsúlyozta, hogy meg kell szüntetni a gépesítés egyodalúságát és a különböző termelési feltételű területek sematikus gépellátottságát. A szocialista nagyüzemek alakulásával párhuzamosan fejlődő gépesítés jóval kedvezőbbé teszi a munkaerőellátás jelenlegi helyzetét. Az így felszabaduló munkaerő többlet egyrészt a belterjesség fokozását teszi lehetővé, másrészt pedig munkaerőt szabadíthat fel a népgazdaság más ágazatai számára.

Berényi Dénesnek, a Debreceni Tudományegyetem tanárának *a búza állományéghajlatáról* szóló előadása nagy érdeklődést keltett, szélesebbkörű vita azonban nem fejlődött ki, mert a téma nem tartozik közvetlenül a gazdaságföldrajz tudomány körébe.

A kongresszus gazdaságföldrajzi szekciójában jelentős teret kaptak az elméleti, módszerbeli kérdések. Ez a tudomány mai fejlődési szakaszában nem hiba volt, hanem szükségszerűség. Az sem hiba, hogy az előadók nagy figyelmet fordítottak a mezőgazdaság kérdéseire. De az egész gazdaságföldrajzi kutatómunka hiányosságát tükrözi az a körülmény, hogy az ipar kérdései Markos György előadásán kívül lényegében nem szerepeltek a napirenden. A kongresszusnak a feladatok kijelölésekor meg kell szívlelni ezt a tanulságát.

Ami az elmélet kérdését illeti, a magyar földrajztudomány már tett lépéseket a dialektikus és történelmi materializmus elméletének és módszerének konkrét tudományos alkalmazásában. A kongresszus ebben a tekintetben is további jelentős segítséget adott a tudomány művelőinek.

E.—Sz.

Fontos szovjet könyv az ipari specializációról és kooperációról

(L. J. Berri: Specializáció és kooperáció a szovjet iparban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 1955. 314 old.)

A marxizmus—leninizmus megalapítói műveikben jelentős helyet szenteltek a társadalmi termelés megszervezése kérdéseinek, feltárták a termelés koncentrációja, specializációja, a termelési kooperáció és az iparágak kombinációja folyamatainak tartalmát és jellemző vonásait.

A *koncentráció* a termelésnek mind hatalmasabb vállalatokban való összpontosítása. A termelés koncentrációját a termelés *specializációja* követi, amely abban nyilvánul meg, hogy meghatározott termékeknek, a termékek alkatrészeinek termelése, sőt a termékek fogyasztásra való alkalmassá tétele egyes műveleteinek elvégzése is külön vállalatokban összpontosul. A termelés specializációja alapján keletkezik a termelési *kooperáció;* ez tartós és kölcsönös termelési kapcsolatokat jelent olyan önálló és specializált vállalatok közt, amelyek együttesen foglalkoznak valamely késztermék előállításával. A *kombináció* viszont különböző iparágaknak egyetlen vállalatban való egyesítése, amely az iparágak együttműködésének egységes termelési-technikai alapokon nyugvó kapcsolatait tételezi fel. Az iparágak kombinációját jellemezve Lenin a következőket írta: „... egy vállalatban az ipar különböző ágait egyesítik, amelyek vagy a nyersanyag feldolgozásának egymásután következő fokait képviselik (mint például vasolvasztás ércből és a nyersvas átolvasztása acéllá, továbbá esetleg bizonyos késztermékek előállítása acélból) vagy amelyek közül egyik a másikkal szemben segédszerepet tölt be (mint például a hulladékok vagy melléktermékek feldolgozása, csomagolócikkek gyártása stb.)". (Lenin Művei, 22. kötet. 204. old. Szikra, 1951.)

A munka társadalmasításának formái kölcsönösen feltételezik és kiegészítik egymást.

A koncentráció, a specializáció, a kooperáció és a kombináció a társadalmi termelés növekedésének és tökéletesedésének fontos, objektív előfeltételeit teremti meg. Ezek a folyamatok elősegítik a technika fejlődését, lehetővé teszik a korszerű technika és technológia alkalmazását. A termelés koncentrációja például objektív előfeltétele a nagyméretű gépi technika alkalmazásának. A specializáció lehetővé teszi a tömegtermelés gazdasági előnyeinek kihasználását, a megszakításos termelésről a megszakításnélküli termelésre való áttérést, automata berendezések, automatikusan működő gépsorok, teljesen automatizált üzemek és vállalatok létesítését. A kombinátokban megvalósul a nyersanyagok komplex feldolgozása, a hulladékok és a melléktermékek teljes felhasználása.

A koncentráció, a specializáció, a kooperáció és a kombináció jelentősége a szocialista társadalmi rend-

szerben végső fokon abban rejlik, hogy megvalósításuk nyomán tökéletesedik a társadalmi termelés, növekszik a munka termelékenysége, magasabb fokon használják ki a termelési kapacitásokat, a munkaidőt, takarékosabban gazdálkodnak az anyagi eszközökkel, s ezeknek a lehetőségeknek alapján mind több kiváló minőségű és egyre olcsóbb termék jut a társadalomnak.

A szocializmust építő országok a munka társadalmasításának különböző formáit tudatosan tökéletesítik és úgy tekintik, mint a termelés gazdaságos megszervezésének módszerét, mint a termelés állandó fejlesztésének és tökéletesítésének egyik legfontosabb feltételét .

A Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának 1955. évi júliusi plénuma az ipar további fellendítésével, a technikai haladással és a termelés szervezésének megjavításával kapcsolatos feladatokról szóló határozatában különös súllyal említi az iparvállalatok specializációja és kooperációja további szakadatlan bővítésének szükségességét. A Központi Bizottság plénumának határozata megállapítja, hogy az ipari vállalatok specializációja és kooperációja a termelés megszervezésének célszerű és gazdaságilag hatékony módszere. Szocialista gazdasági viszonyok között, amikor az iparvállalatok specializációja és kooperációja tervszerűen valósul meg, a termelés megszervezésének e formái a termelékenységnövelésnek, az önköltségcsökkentésnek, a minőség állandó javításának hatalmas lehetőségeit rejtik magukban.

E kérdések nem kevésbé fontosak és időszerűek a népi demokratikus országok iparának építésében. Magyarországon is, mind a hároméves terv, mind az ötéves terv időszakában alapjában véve helyesen alkalmaztuk a termelés szervezésének említett formáit. A második ötéves terv feladatai hazánkban is napirendre tűzik az iparvállalatok specializációjának és kooperációjának további tökéletesítését.

Ezek a körülmények magyarázzák meg L. J. Berri *Specializáció és kooperáció a szovjet iparban* című könyvének jelentőségét, s azt a várakozást, amely a köny megjelenését a közgazdászok és a gazdasági vezetők közt megelőzte.

★

Berri műve, amely doktori disszertációjának publikációja, azt tűzi ki céljául, hogy a Szovjetunió ipari fejlődésének elemzése alapján megvilágítsa az ipari termelés megszervezésének, a munka társadalmasításának formáival összefüggő fontosabb gazdasági kérdéseket. Berri a marxizmus—leninizmus alapvető tanításaira támaszkodva megkísérli az ipari termelés specializációja és kooperációja kérdéseinek elméleti feldolgozását.

Berri műve, annak ellenére, hogy a célul tűzött feladatokat nem sikerült maradéktalanul megoldania, jelentős alkotás, amely a marxista közgazdaságtudomány egyik elhanyagolt, önálló alkotásokban szegény területét gazdagította.

A könyv hét fejezetre tagolódik. Az első fejezet: *„A munkamegosztás a kizsákmányoláson alapuló társadalmi alakulatokban és a szocializmusban”* — a társadalmi munkamegosztás tartalmát és legfontosabb jellemző vonásait ismerteti.

Az iparágak és az iparvállalatok specializációja, a szakmák elkülönülése, a képzettség szerinti differenciálódás, a város és a falu, a fizikai és a szellemi munka közti munkamegosztás — ez mind a társadalmi munkamegosztás eredménye. Minden társadalmi munka elválaszthatatlanul összefügg a munkamegosztással. „A munkamegosztás, mint valamennyi különös termelő tevékenységi mód az anyagi oldaláról, használati értékeket termelő munkaként tekintett társadalmi munkának összalakja.” *(Marx:* A politikai gazdaságtan bírálatához. 33. old. Szikra, 1953.)

A társadalmi munkamegosztás a munka különböző, elkülönült fajtáinak egyidejű megvalósulása, amelynek fejlődése nyomán nő a társadalmi munka termelékenysége. A munka-

megosztás folyamatai igen nagy szerepet töltenek be a termelőerők fejlődésében. A társadalmi munkamegosztás, a termelőerők és a termelési viszonyok fejlődése — egymást kölcsönösen befolyásoló, ennek következtében egységes, egymástól elválaszthatatlan egészet alkotó folyamatok. A társadalmi munkamegosztás fontos szerepet tölt be a termelőerők fejlődésében, a termelőerők fejlettsége viszont meghatározza a munkamegosztás további bővítésének lehetőségeit. A termelőerők és a munkamegosztás fontos hatást gyakorolnak a termelési viszonyok alakulására, ugyanakkor a társadalmi munkamegosztás jellege, tartalma az adott társadalom termelési viszonyaitól függ.

A társadalmi munkamegosztás rendszere, bár tartalma és jellege döntően megváltozik, megmarad a szocializmusban is. Enélkül a termelőerők sem fejlődhetnének. „A társadalmi munka meghatározott arányokban történő megosztásának szükségességét semmiképpen sem szüntetheti meg a társadalmi termelés meghatározott formája; csak megjelenési formája változhat." *(Marx—Engels:* Levelek a tőkéről. 160. old. Oroszul.)

A tőkés gazdasági rendszerben a munkamegosztás folyamatain a kapitalizmus gazdasági alaptörvénye, a konkurrencia és az anarchia törvényei uralkodnak. A tőkés társadalomban a munkamegosztás fejlődése a kizsákmányolás fokozódásához, a kapitalizmus ellentmondásainak kiéleződéséhez vezet.

A szocialista társadalomban a szocializmus objektív gazdasági törvényei határozzák meg a termelési ágak közti munkamegosztás jellegét és tartalmát. A szocialista társadalomban objektív szükségszerűség a munkamegosztás gyors és széleskörű fejlődése, mert csak ezen az alapon lehetséges a korszerű technika alkalmazása, a termelés szakadatlan bővítése és tökéletesítése, a termelési feltételek gazdaságossá tétele.

A szocialista állam a szocialista társadalom lényegével és legfőbb céljaival összhangban tervszerűen biztosítja a munkamegosztás kibontakozását, új iparágak keletkezését, az iparvállalatok specializációját, a vállalatok leghatékonyabb gazdasági eredményeket biztosító belső szerkezetének kialakulását. A szocialista állam tervszerűen felhasználja az anyagi eszközöket, a pénzügyi forrásokat, a munkaerőt, hogy előmozdítsa a munkamegosztás tökéletesítését. A szocialista társadalmi rendszert a munkamegosztás lehetőségeinek tudatos felhasználásában sokoldalú és objektív alapokon nyugvó fölény jellemzi, a tőkés társadalmi rendszerhez képest.

A marxizmus—leninizmus klasszikusai műveikben nemcsak a munkamegosztás tartalmát, az újratermelésben betöltött szerepét határozták meg, hanem elvégezték a munkamegosztás alapvető rendszerezését is. Marx a munkamegosztás formáit rendszerezve kifejti, hogy „Ha csak *magát a munkát* tartjuk szem előtt, akkor a társadalmi termelésnek nagy nemeire — földművelésre, iparra stb. — való szétválását *általános munkamegosztásnak,* e termelési nemeknek fajokra és alfajokra való különülését *különös munkamegosztásnak,* s az egy műhelyen belüli munkamegosztást *egyes munkamegosztásnak* nevezhetjük." *(Marx:* A tőke. I. kötet, 329. old. Szikra. 1955.)

A munkamegosztás formái különböző módon érvényesülnek és különböző módon hatnak az ipar fejlődésére. Az általános munkamegosztás eredménye az ipar elválása a földműveléstől és az állattenyésztéstől; ez a fejlődés három fő szakaszban: *a)* a kézműipar; *b)* az egyszerű tőkés kooperáció-manufaktúra és *c)* a gépi nagyipar létrejöttének és kifejlődésének szakaszaiban zajlott le.

A különös munkamegosztás eredménye az iparvállalatok specializációja és új iparágak keletkezése. Ez a folyamat megvalósulhat akár annak az elvnek alapján, hogy az egyes vállalatok és iparágak készgyártmányok előállítására különülnek el, akár oly módon, hogy a gyártmányok egyes alkatrészeinek a termelésére specializálódnak, vagy egyes elkülönült

munkaműveleteket végeznek el. — Az egyes, vagy egyedi munkamegosztás terméke a vállalatok specializációja, amely a termékek jellege szerint tárgyi alapon, vagy a technológiai folyamatok ismérve alapján, esetleg a két tényező kombinációjának mérlegelésével valósul meg. Az egyes munkamegosztás eredménye: a vállalatok belső szerkezeti felépítésének átalakulása, specializált üzemek és műhelyek kialakulása.

A társadalmi munkamegosztás különböző formái szoros összefüggést tételeznek fel és kölcsönösen hatnak egymásra. Összefüggnek a munkamegosztás egyéb területeivel is: a terület szerinti, a szakmai és képzettség szerinti stb. munkamegosztással.

Lenin a munkamegosztást a termelőerőkkel, a technikával való szoros egybekötöttség alapján vizsgálva kifejtette, hogy a társadalmi munkamegosztás bővülése és tökéletesedése nem ismer határokat, mint ahogyan nincs és nem is lehet határa a technika fejlődésének sem.

★

Berri művének *„A munkamegosztás fajai; az iparágak és a vállalatok specializálódásának szerepe a társadalmi munkamegosztás rendszerében"* című második fejezetében kifejti a társadalmi munkamegosztás érvényesülésének másik oldalát, a munka társadalmasítása folyamatát.

Az ipari különös munkamegosztás során egyfelől növekszik az új iparágak száma, specializálódnak a vállalatok, fokozódik a vállalatokban is a termelés differenciálódása, másfelől szakadatlanul tovább fejlődik a munka társadalmasításának folyamata. A termék, amely korábban a kézműiparos, vagy egy szűkebb termelési terület tevékenységének önálló munkája volt, most az iparágak együttes tevékenységének eredményeként jelenik meg. Az iparágak közt bonyolult, kölcsönös kapcsolatok alakulnak ki. Egyetlen iparág sem fejlődhet, nem töltheti be feladatát az újratermelésben anélkül, hogy a vele kapcsolatban álló iparágak ne fejlődnének arányosan. A gépipar például nem láthatja el a népgazdaság összes ágazatait korszerű gépekkel anélkül, hogy ne rendelkezne műszakilag szigorúan körülhatárolt fémmennyiséggel, villamosenergiával, fűtő- és segédanyagokkal. A kohászat nem fejlődhet az ércbányászat, a kohókokszot előállító vegyipar, a villamosenergiaipar megfelelő növekedése nélkül.

A specializált ágazatok közti kapcsolatok objektív jellegűek és az egymással kapcsolatban álló ágazatok arányos fejlődését követelik meg. Az objektív kapcsolatok összessége alkotja az ipar ágazati szerkezetét. „Az iparon belüli kölcsönös munkamegosztás — vagyis az ipari termékek specializálódása — az ipar ágazati szerkezetében, továbbá az iparágak közti és az iparágakon belüli termelési kapcsolatokban jut kifejezésre." — állapítja meg Berri. (89. old.)

E kapcsolatok tanulmányozása és tervezése céljából az iparágakat az iparágak közti legjellemzőbb kapcsolatok alapján kell rendszerezni. Ez egyúttal módot ad arra is, hogy nyomon követhessük az iparon belüli (különös) munkamegosztás folyamatait. Az iparágakat az újratermelésben betöltött szerepük, termékeik rendeltetési célja alapján vizsgálva a következőképpen csoportosíthatjuk:

1. Az I. osztályhoz tartozó iparágak:

a) Az állóalapok újratermelését biztosító iparágak;

b) A forgóalapok újratermelését biztosító iparágak.

2. A II. osztályhoz tartozó fogyasztási cikkeket termelő iparágak.

A szerző a fejezet során nem mélyed el az iparágak csoportosításának kérdéseiben, nem rendszerezi az iparágak közti kapcsolatokat sem, s nem tárja fel kielégítően az ipar ágazati szerkezete átalakulásának jellegzetességeit, mindazokat a tényezőket, amelyek az ágazatok közti kapcsolatok alakulására hatnak. Az iparon belüli munkamegosztás lehetőségei csak abban az esetben hozzák meg gazdasági gyümölcseiket, ha az ágazatok közti objektív kapcsolatok a

szocializmus gazdasági alaptörvénye követelményeivel összhangban realizálódnak. Ezek nélkül az összefüggések nélkül nem lehet teljes a specializáció fogalmának kifejtése sem.

Minél magasabb fokú az ipari termelés differenciálódása, annál nagyobb az ipari termelés elkülönült területeinek egymásra utaltsága. Ha az elkülönült vállalatok és iparágak együttműködése olyan vállalatok, iparágak közt valósul meg, amelyek együttesen gyártanak valamely közös terméket, oly módon, hogy az együttműködő vállalatok meghatározott műszaki előírások alapján alkatrészeket, szerelvényeket szállítanak a késztermékeket összeszerelő és kibocsátó vállalat számára, — akkor a kapcsolatok különleges területével állunk szemben, amelyet az anyagi-műszaki ellátásban realizálódó kapcsolatoktól a „termelési kooperáció" fogalmi megjelölésével különítünk el.

Berri fejtegetései a kooperáció kérdésében nem eléggé világosan emelik ki a kooperációs kapcsolatok különleges jellegét. Erre a fogyatékosságra a könyv szovjet bírálói is utaltak, s megállapításuk szerint a szerző elméleti tételei nem alkalmasak arra, hogy hasznot hajtsanak a gyakorlatnak, és csak zavart okoznak a kooperáció fogalma körül. Berri szerint „a tágabb értelemben vett kooperáció kiterjed a vállalatok termelési kapcsolatainak összes fajaira és így magában foglalja az úgynevezett ellátási kapcsolatokat is. A kooperáció ebben az értelemben a kitermelő és a feldolgozó iparágak közt, továbbá a gépgyártó és a gépeket kihasználó iparágak közt, végül a termelés különböző fázisait képviselő iparágak közt (például a kohászat és gépgyártás, bőrkikészítés és cipőgyártás) közt fennálló kapcsolatokat is jelenti". (101. old.) „A kooperációnak ilyen széles értelmezése közgazdaságilag megalapozatlan, elmossa a tényleges kooperációs folyamatok fogalmát, és semmit sem ad a kooperáló vállalatok tervezésének megjavításához." (Lásd: N. Nyekraszov: Fokozzuk a közgazdasági kutatások gyakorlati értékét. Kommunyiszt. 1955. 5. sz. 125—126. old. Oroszul.)

Ilyen értelmi zavaroktól saját gyakorlatunk sem mentes. A könnyűiparban például a ruházati ipar és a textilipar, a cipőipar és a bőrgyártás közti anyagi-műszaki ellátási kapcsolatokat ugyancsak kooperációs kapcsolatoknak nevezik, noha e kapcsolatok tervezése semmit sem különbözik egyéb kapcsolatok mérlegelésétől. A kooperáció helytelenül alkalmazott elnevezése ez esetben is eltereli a figyelmet a valódi, különleges tervezést igénylő kooperációs kapcsolatokról.

A következő négy fejezetben — *„A termelés specializációjának gazdasági jelentősége"*, — *„A specializáció összefüggése a koncentrációval és a kombinációval"*, — *„A vállalati specializáció a szocialista ipartelepítés feladatai szempontjából"*, — *„A specializáció és a kooperáció fejlődése a Szovjetunió iparában"* — Berri részletesen kifejti a specializáció és a kooperáció kialakulásának és fejlődésének sok kérdését, gazdag tényanyagot sorakoztat fel a Szovjetunió iparának több évtizedes tapasztalataiból. A szerző e fejezetek során megkísérli, hogy megvilágítsa a specializáció hatását az álló- és a forgóalapok kihasználására, a munkatermelékenység és az önköltség színvonalának alakulására. Részletesen tárgyalja továbbá, hogy hogyan fejlődött a specializáció és a kooperáció a Szovjetunió iparának egyes ágazataiban.

Az utolsó fejezetben — *„A specializáció és a kooperáció néhány problémája a háború utáni időszakban"* — a szerző a vállalatok további specializációja mellett foglal állást. Megvilágítja, hogy a szocialista ipar termelését a választék állandó bővítése, új gyártmányok keletkezése és a régiek tökéletesítése jellemzi. Mindez szorosan összefügg a technika fejlődésével. A választékbővítés és a fokozódó specializáció összeegyeztetését a Szovjetunió iparában az biztosítja, hogy a termelést a legjobb adottságok tanulmányozása alapján a vállalatok közt a lehető legésszerűb-

ben osztják szét. Minden vállalatnak olyan gyártmány-választékot állapítanak meg, amely a termelési technológia szempontjából a lehető legnagyobb mértékben egynemű. E fejezet során foglalkozik Berri a vállalaton belüli specializáció és a folyamszerű gyártási módszerek bevezetésének kérdéseivel. Állást foglal a kisegítő üzemek (javító- és szerelő üzemek) specializációja mellett.

★

Berri művének jelentőségét, a választott téma fontosságát jellemzi, hogy a Kommunyiszt röviddel megjelenése után beható tanulmány formájában értékelte a könyvet. (L. Nyekraszov idézett cikkét.)

Nyekraszov kiemeli a műben felvetett kérdések rendkívül nagy népgazdasági jelentőségét, azt a széles elméleti alapot, amelyre a szerző művének fő tételeit építi. Egyszersmind azt is megállapítja, hogy Berri nem teljesen oldotta meg a maga elé tűzött feladatokat. A könyvnek sok jelentős fogyatékossága van. Ezek közé tartozik az iparágak és a vállalatok specializációja népgazdasági jelentőségének elégtelen kifejtése. A szerző teljes fejezetet szentel a termelési specializáció gazdasági szerepének kifejtésére, de főképp csak általános megállapításokat mond a munkamegosztás hasznosságát illetően. A szerző megelégszik szűkkörű példák felsorakoztatásával, amelyek megmutatják, hogy hogyan specializálódott a szerszámok, öntvények, rögzítő alkatrészek stb. termelése. A fejezet azonban nem tartalmaz új anyagokat, és főleg nem ad elemzést a specializáció hatékonyságáról, nem mutatja meg azokat a körülményeket, amelyek a specializáció megvalósítását szükségessé tették.

Nyekraszov helyesen állapítja meg, hogy a specializáció gazdasági hatékonysága a legszorosabban összefügg az ütemes termelés megoldásának kérdésével. A szerzőnek meg kellett volna mutatnia a helyesen megszervezett specializációnak az ütemes munka megvalósítására gyakorolt pozitív, nagy hatását. A szerző ugyan megjegyzi, hogy egynemű termékek tömeges termelése esetén lehetővé válik a vállalaton belüli tervezés megjavítása, szélesebb lehetőségek nyílnak a műszaki normák elkészítésére és elterjesztésére. De a specializációnak a munka ütemes megszervezésére gyakorolt hatását a szerző lényegében nem fejti ki.

A specializáció népgazdasági hatékonysága jelentős mértékben attól függ, hogy helyesen, ésszerűen határozzák-e meg a vállalatok és az iparágak specializációjának határait, az iparvállalatok méreteit, területi elhelyezésüket. A szovjet ipar tapasztalatainak közgazdasági elemzése és tudományos általánosítása előmozdíthatta volna az ipari termelés tervezésének további tökéletesítését. Sajnos, Berri éppen ezen a területen adós marad a válasszal. Nem tárja fel a specializáció és a kooperáció nyújtotta gazdasági hatékonyság elemzésének módszereit, nem foglalkozik a specializáció és a kooperáció megállapításának, mérésének mutatóival és tervezésükkel. Berri a specializáció gazdasági hatékonyságának kérdését illetően általános megállapításra szorítkozik. „A szocialista társadalomban a specializáció határait a népgazdasági célszerűség és a jövedelmezőség szabja meg." (58. old.) A könyvben nem lelhetők közgazdaságilag megalapozott elgondolások, amelyek meghatározhatnák a specializáció határait, sőt hiányoznak azok a példák is, amelyek történelmileg megvilágítanák, hogy a szocialista iparosítás, a kommunizmus építése során hogyan növekedtek a vállalatok méretei. A nagy, a közepes, valamint a kis vállalatok specializációja tapasztalatainak feldolgozása nagy érdeklődésre tarthatott volna számot, s hozzájárulhatott volna a tervezés munkája megjavításához.

Nyekraszov cikke elmarasztalja Berrit a tekintetben is, hogy nem elemzi elég konkrétan és mélyen az iparágak és vállalatok közti termelési kapcsolatokat, pedig csak ez tehette volna lehetővé, hogy a szerző mélyebben feltárja a vállalatok közti

kooperáció elveit, felvessen sok kérdést, amelynek nagy gyakorlati jelentősége van a tervezési módszerek tökéletesítése, a fölösleges szállítások megszüntetése, a termékek olcsóbbá tétele, valamint a termék minőségének megjavítása szempontjából.

Nem ad kielégítő választ Berri műve a kombináció fogalmát, fő tartalmát illetően sem. Csak nagy vonásokban és nem kielégítően jutnak kifejezésre könyvében azok a feladatok, amelyek a Szovjetunióban a kommunizmus építése mai szakaszában az ipar szakadatlan műszaki tökéletesítésével kapcsolatban napirendre kerültek.

Ezek a fogyatékosságok, amelyek a közgazdaságtudományok, elsősorban a szocialista ipargazdaságtan kutató munkája számára jelentenek új, megoldandó feladatokat, nem érinti Berri művének alapjában véve pozitív jelentőségét. Berri az ipari termelés tökéletesítésének kérdései közül lényeges elméleti meggondolásokra irányította rá a figyelmet, s jelentős haladást ért el az ipari termelés specializációja és kooperációja kérdéseinek megvilágításában. Helyesen tárta fel a termelés megszervezése, a munka társadalmasítása formáinak óriási népgazdasági jelentőségét az új technika alkalmazása, a termelés bővítése és tökéletesítése, a társadalmi munkával való takarékosság vonatkozásában.

Hazánkban a szocialista iparosítás ellen megnyilvánuló általános nézetek közt szerepelt a jobboldali opportunistáknak az iparvállalatok specializációját és kooperációját kárhoztató irányzata; felnagyították a specializációban és a kooperációban elkövetett egyes hibákat és a meglevő fogyatékosságokat, igyekeztek elhallgatni az ipari termelés tervszerű szervező munkájának hatalmas jelentőségét. Ezért is fontos, hogy most magyarul megjelent Berri könyve, amely az ipari vezetőknek és közgazdászoknak hasznos segítséget ad, hogy helyesen értsék és értékeljék a specializáció és a kooperáció gazdasági szerepét iparunk szakadatlan fejlesztésében, a népgazdaság új nagy feladatainak megoldásában.

Maróti Ödön

Könyv a gépállomások gazdasági tevékenységének vizsgálatáról

(Garamvölgyi Ottó, Metzger Ödön, Pap József, Papp Lajos: A gépállomások gazdasági tevékenységének elemzése. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1955. 230 oldal.)

A gépállomásoknak döntő szerepük van a mezőgazdaság fejlesztésében és szocialista átszervezésében, a dolgozó parasztságnak a szocializmus útjára való vezetésében, a termelőszövetkezetek gazdálkodásának föllendítésében. A gépállomások a modern gépek használata, a korszerű agrotechnika alkalmazása és a szakmai ismeretek elterjesztése révén tevékenyen hozzájárulnak a termésátlagok növeléséhez, az eredményesebb gazdálkodáshoz. A gépállomások munkájukkal előmozdítják a falu társadalmi és kulturális életének föllendítését, a munkás-paraszt szövetség további erősítését.

A gépállomásoknak a rendelkezésükre álló anyagi eszközök helyes kihasználásával és célszerű felhasználásával kell megoldaniuk ezeket a feladatokat. A gépállomások csak akkor dolgozhatnak gazdaságosan, ha kellően ismerik feladataikat és a feladatok megoldásához szükséges eszközök mennyiségét, értékét, összetételét, valamint ezeknek a teljesítményeikhez való arányát és helyesen állapítják meg gazdasági tevékenységük eredményét.

A gépállomások munkája hazánkban a legutóbbi időszakban sokat javult, gazdaságosabbá vált. Egyre csökken azoknak a gépállomásoknak a száma, amelyek csak a formális tervteljesítésre törekszenek. Gépállomásaink több figyelmet fordítanak a költségek alakulására, s arra törekszenek, hogy minél kevesebb élő- és holtmunka-ráfordítással végezzék el a tervükben megszabott gépi munkákat. Ezt a célt akkor érhetik el, ha vezetőik ilyen szempontból is alaposan tanulmányozzák a gépállomások gazdasági tevékenységét és feltárják a rejtett tartalékokat.

A gépállomások gazdasági tevékenysége vizsgálatának feltételeit a könyvvitel, a statisztika és az operatív jelentésekben rögzített adatok révén a számvitel biztosítja. A gazdálkodás egyes részterületeinek elemzése ma a mérlegbeszámoló, a statisztika stb. alapján külön-külön lehetséges. A gazdálkodás egyes területeire helyes elemzési eljárások alakultak ki, ellenben a komplex, összefogó elemzés módszerei eddig nem kerültek kidolgozásra. Ezt a hiányt igyekszik pótolni az ismertetett könyv, s e törekvésükért elismerés illeti a szerzőket.

A könyv részletesen ismerteti a gazdasági tevékenység elemzésének célját, feladatát, jelentőségét, módszereit és forrásait, továbbá a teljesítményekkel, az állóeszközökkel, a gépjavításokkal, a munkaerő- és a bérgazdálkodással, az anyaggazdálkodással, a pénzgazdálkodással, a ráfordítások, az önköltség, az eredmény és a jövedelmezőség alakulásával kapcsolatos elemzési lehetőségeket.

A gépállomások igazgatói, agronómusai, mérnökei, főkönyvelői és könyvelői a könyv alapján alaposan tanulmányozhatják gépállomásuk gazdasági tevékenységét, s ezzel eredményesebbé tehetik munkájukat. A könyv a gépállomás mindenféle gazdasági tevékenységét ismerteti, rendszerezi a gépállomásokon eddig ismert elemzési módokat és több új elemzési módot mutat be. Ezt a könyv általában világosan, érthetően és jó szerkezeti felépítésben valósítja meg. A közölt példák nagy része a gyakorlathoz igazodik. A szerzők nem tévesztik szem elől azt sem, hogy az elemzés fő feladata a termelési tervek és teljesítésük elemzésén kívül a belső tartalékok feltárása, a termelékenység fokozásának, a költségek csökkentésének és a forgóeszközök forgási sebessége növelésének a biztosítása. A könyv az egyes résztevékenységek hatásait a teljesítmény és az önköltség alakulásával kapcsolatban vizsgálja.

★

A könyv megismeréséhez és értékeléséhez az egyes fejezetekkel külön-külön kell foglalkozni. A fejezetek tartalmának ismertetése során rá kell mutatni a könyv kisebb hibáira avégett, hogy a hibák kijavítása a gépállomásokat a helyesebb elemzéshez segítse és az elemzés módszereinek további fejlődését előmozdítsa.

A könyv általános része röviden foglalkozik *a gépállomások szerepével, a gazdasági tevékenység elemzésének céljával, feladataival és jelentőségével.* A könyv hangsúlyozza, hogy a gépállomások munkájának elemzésekor a dialektikus szemléletet kell érvényesíteni, s az elemzést a szocializmus gazdasági alaptörvényének érvényesülése szellemében kell végezni.

A szerzők az elemzés egyik módszereként ismertetik az „összehasonlító módszert". Az összehasonlító elemzés egy időszak terv- és tényszámainak, két vagy több azonos időszak terv- és tényszámainak, továbbá egy gépállomás több egysége (brigád, traktoros), valamint több gépállomás adatainak összehasonlítása révén történhet. Az összehasonlító módszerrel végzett elemzések lehetővé teszik a gépállomási munka eredményeinek és hiányosságainak helyes értékelését.

A gépállomások elemző munkájának egyik hiányossága, hogy sok helyen nem használják fel kellően a több éves gazdag tapasztalatokat. Helyes, hogy a szerzők a kollektív, együttes elemző munka szükséges-

ségére hívják fel a figyelmet. A gépállomások igazgatóinak, agronómiai, műszaki s adminisztratív vezetőinek részt kell venniük a beszámoló jelentések és értékelések összeállításában, s megállapításaikat a dolgozókkal meg kell vitatniuk. A szerzők kiemelik, hogy az elemzéseknél és az ebből eredő megállapításoknál döntő jelentősége van az alapadatok, vagyis a bizonylatok helyességének. A valóságnak nem megfelelő helytelen adatok téves következtetésre vezetnek. A szerzők bemutatják a gépállomásokon eddig kevéssé használt szemléltető ábrázolási módok, grafikonok stb. alkalmazásának lehetőségét. Helyes az a megállapítás, hogy az elemző munkának az általános értékelésből kell kiindulnia és ennek alapján kell a részletes elemzést elvégezni, s a vizsgált területre kiható gépi ellátottságot, a munkaerő ellátottságot, a munkaszervezést és az egyéb tényezőket jelentőségüknek megfelelően kell vizsgálni. Egy-egy idényben különösen nagy súlyt kell helyezni az idény fő munkáinak — például a tavaszi idényben a vetési, a szántási, a növényápolási munkáknak; a nyári idényben az aratási, a kombájn-, a cséplési, a tarlóhántási stb. munkáknak — a vizsgálatára.

A könyv második része *a teljesítmények elemzésével foglalkozik.* Ismerteti a traktor- és motormunkák teljesítésének mérésére vonatkozó alapfogalmakat (normálhold, műszaknorma, traktoregység), a traktor- és motormunkák tervteljesítésének mérését, a megelőző időszakkal való összehasonlítás módját globális számok alapján, valamint munkanemenként.

Helyesen ismerteti a könyv a gépállomások fő mutatójának — az egy traktoregységre jutó normálhold teljesítménynek — a jelentőségét. Rámutat arra, hogy a megelőző évekhez viszonyított többteljesítés a gépállomások gépszaporulatából is eredhet és nem okvetlenül a jobb gépkihasználás következménye. A szerzők az egy traktorosra jutó műszaknormával kapcsolatos elemzés ismertetésével bemutatják, hogy a normálhold mutatóban kifejezésre nem jutó eltérő talaj- és domborzati viszonyok, valamint a kis- és a nagyüzemben (egyéni gazdaságban, termelőszövetkezetben) végzett munkák összetétele és arányai hogyan befolyásolják a teljesítmények alakulását. Az egész gépállomásra vonatkozó elemzésen kívül a könyv foglalkozik a traktoros brigádok munkája elemzésének szempontjaival és módszereivel is.

A szerzők a szállítási terv teljesítésével kapcsolatosan vizsgálják a produktív és a rezsi szállítások teljesítményének tonnakilométerekben való alakulását. Kiemelik, hogy a rezsi szállításokat a gépállomás fő tevékenységének alakulásával kapcsolatban kell elemezni.

A szerzők kellőképpen foglalkoznak a termelékenységi mutatókkal (egy traktorosra jutó normálhold teljesítmény, egy traktorosra jutó műszaknorma, egy műszakra jutó normálhold teljesítmény). Ezeknek a mutatóknak helyes elemzése támpontot ad annak megvizsgálásához, hogy a termelékenység növekedése a gépi technika alkalmazásának vagy a munkaidő jobb kihasználásának, a traktorosok, a brigádok közti verseny helyes megszervezésének, a munkafegyelem megszilárdulásának stb. a következménye-e. Vizsgálni kell a termelékenység alakulását ugyancsak befolyásoló egyéb tényezőket is (munkaerővándorlás, szakképzettség, munkaszervezés stb.).

Gépállomásaink régebben hajlamosak voltak arra, hogy csak a normálholdakban mért teljesítmény mennyiségének növelését tekintették feladatuknak. A szerzők a tervszerűség vizsgálatával kapcsolatban helyesen mutatnak rá, hogy a gépállomás feladata a talaj jó megművelése, valamennyi munka időben és jó minőségben történő elvégzése, s nem helyes, ha a nehezebb, de fontos munkákat könnyebben elvégezhető, terven felüli munkákkal akarják pótolni.

A traktor- s a motormunkák tervteljesítésének elemzésekor helyes lett volna, ha a könyv az egyes munkák természetes mértékegységben való

mérésére is felhívta volna a figyelmet. A *normálhold teljesítmény* ugyanis nem fejezi ki teljesen, hogy a gépállomás teljesítette-e feladatát vagy sem. Ezért szükséges a kat. holdra vetített teljesítmény elemzése is. Például a gépállomás feladata 300 kat. holdon tarlóhántás elvégzése. Ezt a gépállomás a következőképpen tervezi.

Sorszám	Kat. hold	Megnevezés	Átszámítási kulcs	Normálhold
1	100	tarlóhántás ekével	0,7	70
2	200	tarlóhántás tárcsával	0,3	60
	300			130

A teljesítményt a következőképpen végzik és számolják el:

Sorszám	Kat. hold	Megnevezés	Átszámítási kulcs	Normálhold
1	150	tarlóhántás ekével	0,7	105
2	100	tarlóhántás tárcsával	0,3	30
	250			135

A közölt számokból megállapítható, hogy a gépállomás a valóságban nem teljesítette a feladatát, s mégis 5 normálhold túlteljesítés mutatkozik az 50 kat. hold tarlóhántás elmaradása ellenére.

A brigádonkénti tervteljesítést elemző 17. számú táblázat (33. old.) nem teljes. Helyes lett volna a ledolgozott műszakok számán kívül a tervezett műszakok és a ténylegesen teljesített műszaknormák számát is feltüntetni és a teljesítmény alakulását ezeken az adatokon keresztül is elemezni. (Például, ha a Kovács brigádban 190 tervezett és 192 ledolgozott műszakkal szemben a teljesített műszaknormák száma 220, akkor a napi normát a brigád átlagban túlteljesítette, vagyis jól dolgozott.) Föl kellett volna venni a táblázatba a traktoros létszámot is, hogy az egy traktorosra jutó műszaknormák adatai szemléltetőbbek legyenek. Az egy traktorosra jutó műszaknorma teljesítésén keresztül történő elemzés helyes, de a könyv nem használja ezt az elemzési lehetőséget, s az itt közölt számadatoknak a többi adattal való összefüggése nem állapítható meg. A könyv nem határozza meg kellőképpen a tervezett, a ledolgozott és a lehetséges műszak fogalmát, holott nyilvánvaló, hogy e fogalmak tisztázása nélkül nem végezhetünk helyes elemzést.

„A munka termelékenységének vizsgálata" című részben a könyv ismerteti a 100 Ft traktoros munkabérre jutó teljesítménymutató és az 1000 Ft összes munkabérre jutó teljesítménymutató alakulásának az elemzését. Ezek a mutatók összefüggenek a termelékenység alakulásával, de nem közvetlen termelékenységi mutatók. Elemzésük azért szükséges, hogy helyes képet kapjunk a munkabér és a termelés alakulásának viszonyáról.

A termelékenység alakulására ható munkaerővándorlásról közölt — egyébként helyes — elemzési módon kívül rá kellett volna mutatni arra is, hogy a gépállomások a traktorosok keresetének alakulásán keresztül is elemezhetik a munkaerővándorlásnak és a traktorosok alacsony szakmai színvonalának a teljesítményre gyakorolt hatását. A tapasztalatlan, helyi ismeretekkel nem bíró trakto-

rosok keresete alacsonyabb, mert kisebb a teljesítményük.

A termelési tevékenység tervszerűségének mérésében a szerzők hibát követtek el. A munkanemenkénti tervszerűségi példával kapcsolatos elemzés szöveges részében megmondják, hogy „az olyan munkát, amelyik a tervfeladatban nem szerepel, a tervszerűség számításánál figyelembe venni nem lehet". (53. old.) Mégis, a 33. számú munkanemenkénti elemző táblán (55. old.) számolják az állami gazdaságoknak teljesített munkák tervfeladatban nem szereplő adatait is. Az összevont tervszerűségi vizsgálatra bemutatott — ugyanazokat az adatokat tartalmazó — 37. számú táblából ezeket a meg nem tervezett adatokat kiszűrik azon a címen, hogy „állami gazdaságok részére gépi munka végzését nem tervezik a gépállomások". (60. old.) Nyilvánvaló, hogy a tervszerűség munkanemenkénti vizsgálatára bemutatott példa rossz, ellentétes a helyes magyarázó szöveggel; a meg nem tervezett adatokat a munkanemenkénti elemző táblából is mellőzni kellett volna.

A könyv harmadik része *az állóeszközökkel kapcsolatos elemzést* ismerteti. A beruházási terv teljesítésének elemzésekor helyesen emelik ki a szerzők, hogy a mennyiségi tervteljesítésen kívül az is nagyon fontos, hogy a beruházás mikor valósul meg. A beruházások kivitelezési idejének elhúzódása, illetve a beruházás elmaradása teljesítménykiesést okoz.

Az állóeszközök elemzése során mélyrehatóan vizsgálják azt is, hogy a gépállomások hogyan használják ki az erőgépek kapacitását. A könyv külön-külön ismerteti az erőgépek, a munkagépek és a szállítóeszközök kihasználásának elemzését. Az erőgépek kihasználását műszakok szerint elemzik. Megvizsgálják, hogy az erőgép a lehetséges — szerintem helyesen: a tervezett — műszakok számával szemben hány műszakot dolgozott, mi okozta az erőgép állásidejét és mennyi volt a műszaki hiba, az időjárás és az egyéb okok miatt kieső műszakok száma. Vizsgálják az erőgépek meghajtóerejét vagy meghajtó és vonóerejét igénybevevő munkagépek (például aratógép, cséplőgép, daráló) kihasználását. A csak vonóerőt igénybevevő munkagépek (például talajművelő gépek) kihasználása a vonóerőgép teljesítményében fejeződik ki.

A gépi beruházásokat a gépállomások gépállományváltozási tervében az 1955. évi tervmetodika szerint úgy tervezik, hogy a gépállomások a kapacitás felmérésekor a szeptember 30-ig beérkezésre tervezett gépek számának felével számolnak. A később beérkező gépeket a teljesítményelőírás szempontjából figyelmen kívül hagyják. A szerzők a gépi beruházások elemzése során helyesebb módszerrel, de a tervezés rendszerétől eltérően értékelték a gépi beruházások elmaradását.

A szállítóeszközök kihasználásának elemzésével kapcsolatban az egyes fejezetek szerzői nincsenek egy véleményen. A szállítási terv teljesítésének méréséről a 34. oldalon helyesen azt mondják, hogy a to/km teljesítmény kiszámítása úgy történik, hogy a vontató vagy tehergépkocsi által *hasznosan, rakománnyal megtett kilométerek* számát megszorozzuk a szállított rakomány-súllyal... Az üres, rakomány nélkül megtett kilométereket a teljesítmény megállapításánál nem lehet figyelembe venni. Ellenben a gépkihasználás elemzésével kapcsolatban a 81. oldalon foglaltak szerint „az árutonnakilométert a megtett út és a hasznos rakomány szorzatából kapjuk... (A megtett út az oda-vissza teljesített kilométer számát tünteti fel.)" Ez az ellentmondás abból adódik, hogy a szerzők nem különböztetik meg a *járatok* kihasználásának mutatószámát a *teherbíróképesség* kihasználásának mutatószámától. A járatok kihasználásának mutatószáma: a traktorok által *rakománnyal* megtett út viszonya az *összes* megtett úthoz. A teherbíróképesség kihasználásának mutatószáma: a tonnakilométerekben számított *ténylegesen elvégzett* munka viszonya ahhoz a munkamennyiség-

hez, amelyet a szállítóeszközök teljes megterhelésével teljesíteni lehetett volna. A szerzők e megkülönböztetés hiányában természetesen nem foglalkoznak az üresjáratok elemzésével, nem hangsúlyozzák azt a fontos követelményt, hogy a gépállomásnak mindig arra kell törekednie, hogy szállítóeszközei lehetőleg a raksúlyig legyenek terhelve mind az oda, mind a vissza vezető úton. Megjegyzem még, hogy a szállítóeszközök tervteljesítésére vonatkozó példát nem itt, hanem a második részben, a szállítóeszközök teljesítményének elemzésekor kellett volna részletesebben ismertetni.

A könyv nem foglalkozik bővebben a rezsi szállításoknak a havi gazdasági beszámoló alapján történő elemzésével. E tekintetben vizsgálni kellett volna a terv- és a tényszámok egymáshoz való viszonyát. Mihelyt a tényszám meghaladja a tervszámot, arra következtethetünk, hogy a gépállomáson nem jól szervezték meg a rezsiszállítást, habár bizonyos mértékű költségnövekedés a traktor- és motormunkák tervének túlteljesítése esetén lehetséges. Nem szerencsés, hogy a könyv a rezsiszállítás esetében túlteljesítésről beszél. A túlteljesítés helyett helyesebb lett volna a „túllépés" szó használata. A rezsi szállításoknak a havi gazdasági beszámolók alapján történő elemzése azért is fontos volna, mert tervezési módszerünk a rezsi szállítást a *géplétszámtól* teszi függővé, pedig lényegesen befolyásolják e szállításokat a kiszolgált gazdaságok méretei, a parcellák elaprózottsága, a gazdaságoknak a gépállomástól való távolsága, a brigádszállások felszereltsége, a javítás szervezete stb. A tervezés nincs tekintettel ezekre a körülményekre, s a mechanikus, *csak* a terv alapján történő elemzés veszélyeket rejt magában.

A könyv negyedik része a *gépjavítások elemzését ismerteti.* A szerzők a gépjavítások mennyiségi és munkaórákban való tervteljesítését elemezve mélyrehatóan ismertetik a javítások elmaradásának lehetséges okait, a havi ütemezésben szereplő gépek munkaidőszükségletét, szembeállítva az egyes gépjavításon foglalkoztatott dolgozók ténylegesen teljesített munkaidejével. Kitérnek a javításokkal kapcsolatban felmerült anyag- és alkatrész-, munkaidő-, valamint munkabér-felhasználás elemzésére is. A szerzők e részben csupán a költségtényezőket vizsgálják, s nem foglalkoznak olyan komplex mutatókkal, mint a gépek javításban eltöltött ideje, továbbá a javítási időnek a munkában eltöltött időhöz való viszonya.

A fő javítások és a folyó javítások elemzésén túlmenően a könyv a karbantartások elemzését is ismerteti. Rámutat arra, hogy a megállapított normánál kevesebb karbantartási költség nem minden esetben a gépállomás jó munkájáról tanúskodik. Látszólagos forintmegtakarítás keletkezik a karbantartások elmulasztásából is, márpedig a karbantartások elmulasztása csökkenti a gépek teljesítőképességét. A karbantartások elemzését gépenként kell elvégezni mind a túllépések, mind a jelentős megtakarítások részletes vizsgálatával. Röviden ki kellett volna térni a karbantartások fogalmára, továbbá a gépállomásokon használatos I., II., III., IV. és V. karbantartási kategóriák ismertetésére és elemzésére is. A javítási és a karbantartási kategóriák vizsgálata azért is fontos, mert az alacsonyabb típusú javítások színvonalának emelésével csökkenthető a magasabb típusú, költségesebb javítások száma. Az alacsonyabb fokú javítások gondos elvégzése nemcsak a költséges generáljavítások számát csökkenti, hanem a traktorok teljesítőképességét is növeli.

A traktorok karbantartását elemző 62. számú táblázatban (109. old.) a normálholdra jutó tényleges forintérték és a normálhold norma egymáshoz való viszonyára vonatkozó „Tervteljesítési százalék" megnevezés pontatlan és félrevezető. Helyesebb volna egy „Százalék" rovat alkalmazása, s külön két oszlopban a lemaradás, illetve a túllépés százalékának a feltüntetése. A példa szerint G 35/3 gépre jutó 3 Ft karbantartási norma helyett ténylegesen 6,15 Ft értékű

anyagot és alkatrészt használtak fel egy normálholdra számítva. Tehát helyesen szerkesztett táblázatban a „Százalék" rovatba 205, a „Túllépés százaléka" rovatba pedig 105 kerülne. A példában közölt adatok helytelen, pazarló gazdálkodásról tanúskodnak, nem pedig a karbantartási terv 205 százalékos teljesítéséről. A karbantartások teljesítésében az a kedvező, ha nincs a normától lényeges eltérés, mert ez általában azt jelenti, hogy a gépállomás időben és a tervezett költséggel végezte el a gépjavításokat.

A könyv ötödik és hatodik része *a munkaerő- és munkabérgazdálkodás elemzésével* foglalkozik. Ismerteti egyebek közt az átlagos állományi létszám, a létszám-terv teljesítés, a munkaerőlétszám változása, a munkaerőforgalom, a munkaerő-szakképzettség, a munkaerőhullámzás, a munkaerőfelhasználás, a munkaidőkihasználás és a munkabérgazdálkodás mutatóit és elemzésük módját. Ismerteti továbbá a tervezett béralap betartásának, az elszámolt bérek helyességének, az átlagkeresetek alakulásának és végül az átlagkeresetek és a teljesítmény alakulása összefüggésének elemzését.

Ebben a részben az iparban kialakult általános fogalmaknak és elemzési módszereknek a gépállomásokra való alkalmazásával találkozunk. Ezek az elemzési példák komolyan segítik ezen a fontos területen a gépállomások vezetőit.

A könyv a munkabér elemzésekor hivatkozik a karbantartási kategóriákra, anélkül, hogy ezek fogalmát ismertette volna. Ez nyilvánvalóan szerkesztési hiba. Az 1955. évi tervezési utasítás szerint a karbantartási munkák normáját az I. és a II. kategóriában forintban, a III., a IV. és az V. kategóriában pedig normaórákban kell megtervezni. A traktorosok karbantartási bérével kapcsolatban közölt elemzési mód nem jó, mert nem követi a terv rendszerét és egyébként sem elemzi kellően ezt a területet. A traktorosok prémiumának és bérpótlékának elemzését helyes lett volna példával is megvilágítani.

A könyv hetedik része *az anyaggazdálkodással kapcsolatos elemzési módokat* ismerteti. Az anyaggazdálkodás elemzése során a szerzők hangsúlyozzák, hogy a készletalakulást nemcsak globálisan, hanem anyagcsoportonként (üzem- és kenőanyag, anyag és alkatrész, fogyóeszköz) és benne anyagfajták szerint is részletesen kell vizsgálni. A szerzők rámutatnak arra, hogy különös figyelmet kell szentelni az úgynevezett elfekvő (immobil) készletek vizsgálatára. Az anyaggazdálkodás legfontosabb követelménye a szükségleteknek megfelelő, tervszerű anyagbeszerzés és anyagfelhasználás. Ezzel kapcsolatosan ismertetik a tárolási idő és a forgási sebesség mutatóinak kiszámítását és elemzését.

A könyv nyolcadik része *a pénzgazdálkodás elemzésével* foglalkozik. A pénzgazdálkodás elemzésének feladata a költségvetési rovatrendben történő gazdálkodás és a pénzügyi fegyelem betartásának vizsgálata. A költségvetésből kiutalt pénzeszközök felhasználását illetően meg kell vizsgálni, hogy mennyit, milyen ütemezésben és milyen célra költött el a gépállomás. Az elemzésnek meg kell állapítani azokat az okokat, amelyek a gépállomás pénzgazdálkodását, pénzügyi helyzetét befolyásolják és eredményes vagy helytelen gazdálkodáshoz vezetnek. A költségvetési gazdálkodás kiadási tervének elemzésekor elsősorban azt kell megállapítani, hogy a gépállomás hogyan és milyen célra használta fel a rendelkezésére bocsátott hitelkeretet. Az elemzés földeríti, hogy milyen eltérés mutatkozik a rendelkezésre bocsátott hitel és felhasználás közt, továbbá, hogy a rendelkezésre bocsátott, illetőleg felhasznált hitelkeret milyen változást okozott a különféle eszközcsoportokban. A pénzügyi bevételi terv elemzésekor a globális bevételi terv- és a tényszámok összehasonlításán kívül az egyes bevételi csoportoknak megfelelően részletesebb vizsgálatra is szükség van, sőt egyes esetekben a tervezett és a tényleges bevételek alakulását szektoronkénti bontásban is meg kell nézni.

A könyv ismerteti a végzett munkákért járó követelések elemzését is. Kiemeli, hogy az elemzéskor mérlegelni kell a vizsgált időszak alatti teljesítményértéket és a befolyt törlesztéseket is. Helyes lett volna, ha a szerzők erre vonatkozóan is bemutattak volna elemzési módszereket.

A pénzgazdálkodás elemzésével foglalkozó rész hiányossága, hogy a szerzők csak az egyes részterületeket vizsgálják, s nem fordítanak gondot a pénzügyi adatoknak az egyéb adatokkal összefüggő elemzésére. Ez különösen azért kifogásolható, mert gépállomásaink hajlamosak rá, hogy a pénzügyi keretek alakulását egyéb összefüggésekből kiszakítva vizsgálják. A havi gazdasági beszámoló adatainak (a pénzügyi kiadások elszámolásának), a kiadási és a bevételi terv teljesítésének, a készletek és a kinnlevőségek alakulásának, a traktor- és motormunkák, a produktív szállítások tervteljesítésének, az üzemanyagfelhasználásnak, a javítási költség és a rezsi szállítások alakulásának összefogó, komplex vizsgálatára vonatkozóan bemutatott példa nagy segítséget adott volna a gépállomásoknak.

A könyv foglalkozik az előirányzatos folyószámla alrovatonként történő elemzésével, pedig ez fölösleges, mert 1955-ben már úgynevezett javadalomszámláról történik a gépállomások hitelellátása.

A könyv kilencedik része *a ráfordítások, az eredmény és az önköltség alakulásának elemzését* tárgyalja. A szerzők a termelési költségek alakulását költségnemek, költséghelyek és költségviselők szerint vizsgálják. A költségeket — külön a „változó" költségeket és külön az „állandó" költségeket a termelés alakulásával összefüggésben elemzik. Az elemzés során a változó költségek tervezett összegét a tényleges teljesítményeknek megfelelő szintre hozzák, s ezt az összeget egybevetik a tényleges költségekkel. Külön elemzik a teljesítmények nagyságával összefüggően az állandó költségeket is. A változó és az állandó költségek elemzésekor hangsúlyozni kellett volna a költségek változó és állandó jellegének viszonylagosságát.

A szerzők a termelési költségvetés elemzése címén elsősorban a termelési költségek költségnemenkénti vizsgálatával foglalkoznak. A termelési költségvetés: a költségeknek költségnemenkénti szembeállítása a termelési értékkel. Gépállomásaink a termelési érték kiszámításának hiányában nem készítenek termelési költségvetést, ezért helytelen a termelési költségvetés fogalmának használata.

A szerzők kitérnek arra, hogy a gépállomásokon a tervezett és a tényleges költségnemek egymáshoz való hasonlítása révén globálisan és részleteiben is el lehet végezni az elemzéseket. A globális elemzés tulajdonképpen egyes költségnemeknél mutatja a megtakarítást vagy a többlet ráfordítást. Megállapítható az is, hogy a gépállomás a költségnemenként biztosított kereteken belül gazdálkodott-e vagy sem. Természetesen ezzel az általános megállapítással nem elégedhetünk meg, hanem tovább kell vizsgálni a költségnemenkénti eltérés okait.

A szerzők túlságosan sokat foglalkoznak a termelési költségeknek költségnemenként történő elemzésével. Ez abból származik, hogy a gépállomásokon mind a tervezés, mind pedig a számvitel rendszere túlzottan költségnem-szemléletű. Az elemzők messzemenő következtetéseket vonnak le a költséghányadok alakulásából. A termelési költségeknek ilyen elemzése inkább alkalmas a megyei igazgatósági vagy a főigazgatósági, mint a gépállomási szinten történő elemzésre. A gépállomás termelő tevékenysége összetételének változása a költséghányadok alakulására is hat, ezért nem elegendő csupán a jelenségek vizsgálata, hanem a jelenségeket előidéző okokat kell föltárni, s a könyvnek erre kellett volna módszert adnia.

A fogyóeszközök elemzése mélyreható és részletes, de az egyes gépállomásokon nem alkalmazható, mert túlzottan nagy követelményeket támaszt az elemzőkkel szemben.

Az önköltségi elemzés értékes része az összetett költségek elemzésének vizsgálati módszere. Helyesen mutatnak rá a szerzők, hogy azt is meg kell vizsgálni: milyen célból, milyen tevékenységgel kapcsolatban merültek fel a műhelyi általános költségek. Ez a vizsgálat előmozdítja a költségalakulás tényleges okainak felderítését. A szerzők a következő oldalon e helyes megállapításuk ellenére a tevékenységek szerinti elemzést a költségnemek elemzésével helyettesítik. Helyes lett volna, ha a tevékenységi elemzést példákkal mutatták volna be.

Befejezésül szükséges megemlíteni a könyvben található pontatlanságokat és szerkezeti hibákat. Helyes lett volna, ha a könyvben ismertetett példák az 1955. évi terv-utasítást és a beszámoló jelentéseket követik. A könyv több helyen (a 22., a 23., a 24. oldalakon) mellékletekre hivatkozik, s a könyvben egyáltalán nincsenek mellékletek.

A termelőszövetkezettel kötött szerződések teljesítésével kapcsolatos 38. számú elemző táblán (66. old.) számszerű hibával találkozunk. (A munka megnevezése oszlop „Vetés" sorában a leszerződött normálholdak száma 2300, a tervszerinti normálholdaké 2240, s mégis, a „leszerződve a terv százalékában" elnevezésű rovat 91 százalékos teljesítést állapít meg. Ez a mutató nem helyes, mert a tervhez képest nem 91, hanem 102,6 százalék a leszerződött terület. Így a szöveges elemzés is megtévesztő. A szerzők az elemzés eredményeként azt állapítják meg, hogy a vetési munkákból 9 százalékos elmaradás van.)

A gépjavítások elemzése első szakaszában (89. old.) a szerzők a gépjavítás tervezésének ismertetésére hivatkoznak, jóllehet a gépjavítás tervezését a szerzők egyáltalán nem mutatják be.

A traktorok karbantartására fordított anyag- és alkatrészfelhasználás értékelésében a szöveg 140 százalékos túllépésről beszél (109. old.), pedig a táblázatból csak 40 százalékos túllépést olvashatunk ki.

A szerzők megemlítik a könyv 136. oldalán, hogy a teljesítményszázalékok alakulását a termelékenység elemzése során vizsgálják. Ezzel a témával valóban a termelékenység elemzésekor kellett volna foglalkozni, de a könyv nem ott, hanem a munkaerő szakképzettségének elemzésével kapcsolatban (127. old.) tárgyalja ezt a kérdést.

A traktorosok évi vagy idény alatti munkaidejének kihasználására vonatkozó elemzésében (136. old.) a bemutatott példa százalékos adatait is ki kellett volna számítani, mert enélkül a példa befejezetlen.

Az egy normálholdra jutó üzemanyag értéke a 203. oldalon közölt elemzési táblázatban terv szerint 12,21 Ft, ténylegesen 13,08 Ft, a szöveges részben ellenben „... az egy normálholdra eső üzemanyag értéke a tervezett 12,17 Ft-ról 13,04 Ft-ra emelkedett."

Ezek a zavaró pontatlanságok gondosabb szerkesztéssel elkerülhetők lettek volna.

★

A könyv hibái ellenére is értékes, hasznos, és jó iránymutatást ad a gépállomások vezetőinek és dolgozóinak. Különösen fontos tény, hogy *ez az első könyv, amely a gépállomások gazdasági termelő tevékenységének területén elemzéssel foglalkozik.* Előmozdítja a gépállomások munkájában mutatkozó hiányosságok okainak feltárását, s az elemzés módszerein keresztül megmutatja a gazdálkodás megjavításának útját.

Nagyon fontos, hogy a gépállomások vezető dolgozói a könyvet behatóan tanulmányozzák. A gépállomások főigazgatóságának elő kell mozditania, hogy a könyvet a megyei és a gépállomási vezetők minél hamarabb megismerjék és a benne foglaltakat mielőbb hasznosítsák. A könyv megjelenése arra ösztönözze a felső irányító gazdasági szervek dolgozóit és a mezőgazdaság gépesítésével foglalkozó műszaki, üzemgazdasági és közgazdasági szakembereket, hogy beha-

tóan ismerkedjenek meg e témával, munkájuk szakmai színvonalának emelése, tevékenységük tudományos és gyakorlati megalapozottságának növelése végett. Ha ezek megvalósulnak, akkor az ismertetett könyv hathatósan előmozdítja gépállomásaink munkájának eredményesebbé tételét.

Angyal Béla

Egy jelentős közgazdasági bibliográfiai vállalkozásról

Nemzetközi közgazdasági bibliográfia. (Az 1952-ben kiadott munkák.) 1. kötet. — UNESCO kiadvány.*

Céljait és a vállalkozás méreteit tekintve jelentős közgazdasági bibliográfia jelent meg ez év elején az UNESCO kiadásában Párizsban. Ez a bibliográfia nem kevesebbre vállalkozik, minthogy egy kiadvány keretében világviszonylatban átfogja és rendszerezze egy év (az 1952-es év) közgazdasági irodalmát. A „Nemzetközi közgazdasági bibliográfia" az UNESCO 1950. évi firenzei közgyűlésén hozott határozat alapján került kiadásra. Ezen a közgyűlésen elhatározták, hogy valamennyi tudományág irodalmát nemzetközi bibliográfiai sorozatokban hozzáférhetővé teszik. A közgazdasági bibliográfiát megelőzően jelentették meg a szociológiai és a politikai tudományok nemzetközi bibliográfiáit. Az UNESCO és a kiadvány szerkesztésében közreműködő Nemzetközi Társadalomtudományi Dokumentációs Bizottság terve szerint egy-egy év közgazdasági irodalmát összefoglalva a jövőben is kiadják a közgazdasági bibliográfiát. Az 1952. év irodalmáról tájékoztató 1. kötet szerkesztői az előszóban megjegyzik, hogy kiadványuk kísérleti jellegű, s a további kötetek szerkesztését illetően több kérdéssel és kéréssel fordulnak az érdekeltekhez.

Először is azt kell megvizsgálnunk, hogy mennyiben indokolt egy ilyen bibliográfia kiadása, szükséges-e és megvalósítható-e egyáltalán egy-egy tudományág irodalmának világméretekben történő feltárása. Ezután térhetünk rá magának a kiadványnak az ismertetésére.

Szergej Vavilov, a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának néhány évvel ezelőtt elhunyt elnöke egy, a Szovjetszkaja Knyigában megjelent cikkében („Néhány szó a könyvekről". Szovjetszkaja Knyiga, 1947. 1. sz. 15—20. l.) a következőket írja a tudományos kutatómunka egyik legégetőbb és megoldásra váró problémájáról, az anyaggyűjtésről, a tudományos kutatók szakirodalomban való tájékozódásának nehézségeiről: „A modern ember a könyvtárak Himalája hegyei előtt az aranyásó helyzetében van, akinek homokhegyekből kell kikeresnie az aranyrögöt." Vavilov megállapítja, hogy az évenként megjelenő kiadványok mind nagyobb tömege indokolttá, sőt szükségessé teszi az egész világ szakirodalmának összefoglalását és kiadását — más szóval felveti a világbibliográfia gondolatát. Vavilov megjegyzi, hogy tudatában van egy ilyen vállalkozás nehézségeinek, hiszen a kiadványok özönéről készítendő rövid bibliográfiai címfelvételek is többezer vaskos kötetet töltenének meg. Ennek ellenére — állítja Vavilov — egy hasonló vállalkozáshoz hozzá kell fogni, mert ezt kívánja a tudományos haladás.

Megjegyezzük, hogy a világbibliográfia gondolata már régen is kísértett, de megvalósítására mindeddig nem nyílt reális lehetőség. Más kérdés, hogy megvalósítható-e egy-egy tudományág irodalmának nemzetközi méretekben történő ismertetése. A nehézségek itt sem lebecsülendőek.

* International bibliography of economics. (Works published in 1952.) — Bibliographie internationale de science économique. (Travaux publiés en 1952.) Vol. 1. Paris. 1955. UNESCO. 429 l.

Gondoljuk csak meg, hogy a „Nemzetközi közgazdasági bibliográfia", amely csak egy tudományág irodalmának egy évre vonatkozó ismertetésére vállalkozik, a könyveken kívül nem kevesebb, mint 459 időszakos kiadvány anyagát dolgozza fel. És ez még korántsem teljes száma a szóbakerülő periodikus kiadványoknak. Megint más problémákat vet föl a feldolgozandó irodalom kiválogatása, ismertetésének módja (egyszerű bibliográfiai címfelvétel, annotáció, recenzió stb.).

Egyenlőre azonban még arról van szó, hogy — Vavilov hasonlatával élve — összehozzák „a homokhegyet", amelyből az „aranyrög" kibányászható. Minden kutató tapasztalta, milyen nehéz tudomást szerezni az őt érdeklő irodalomról. A nemzetközi szakirodalomban történő tájékozódás jelentőségét rendkívül élesen veti fel Bulganyin elvtárs az iparfejlesztés feladatairól a SZKP központi bizottsága 1955. júliusi plénumán tartott beszámolójában: „Országunk technikai előrehaladásának igen sokat árt az, hogy sok minisztériumi, hivatali vezető, a tudományos intézmények, a tervező- és szerkesztő irodák sok dolgozója és sok vállalati vezető lebecsüli a külföldi tudomány és technika eredményeit", továbbá: „Funkcionáriusaink egy része teljesen helytelen nézeteket vall a külföldi tapasztalatok tanulmányozását illetően. Azt tartják, hogy nekik nincs szükségük a külföldi tapasztalatok tanulmányozására. Valójában ezek az emberek kérkedő frázisokkal leplezik tudatlanságukat. El kell ítélni ezeket a nézeteket..." *(N. A. Bulganyin:* Az iparfejlesztés feladatairól. 24. old. Szikra. 1955.) Majd arra figyelmeztet Bulganyin, hogy „Szüntelenül tanulmányozni kell minden újat, amit a világon bárhol a tudomány és a technika létrehoz. Meg kell javítani a tudományos és műszaki tájékoztatást..." (I. m. 25. old.) A beszámoló alapján elfogadott határozat 14. pontja pedig kimondja, hogy az illetékes szerveket és intézményeket „Kötelezni kell... hogy javítsák meg a tudományos és műszaki tájékoztatás szervezetét..."

Bulganyin elvtársra és a júliusi plénumra hivatkozik Gyeniszjev az egyik legismertebb szovjet könyvtári szakember, a Kommunyiszt 1955. 13. számában közölt cikkében („Nazrevsie voproszi bibliograficseszkij raboti", A bibliográfiai munka megoldandó kérdései. 109—119. old.), amikor hangsúlyozza, hogy „Különös figyelmet igényel a világ tudományos és műszaki irodalmára vonatkozó tájékoztatás megszervezése". Az összefüggés nyilvánvaló, hiszen „Közismert, hogy a bibliográfia a tudományos munka nélkülözhetetlen segédeszköze..." és ezért „... tökéletesíteni kell a tudományos-tájékoztató bibliográfiai irodalmat is." (Uo.)

Az eddig elmondottak magyar vonatkozásban is érvényesek. Népgazdaságunk további fejlesztése szintén parancsolóan írja elő a tudományos tájékoztató bibliográfiai munka magasabb színvonalra történő emelését. Erre az Országos Műszaki Fejlesztési Tanács megalakításával kapcsolatban utalás is történt.

Mindent összevetve nem kétséges, hogy egy tudományág irodalmát nemzetközi méretekben feltárni célzó kiadványnak megvan a létjogosultsága, tehát az UNESCO célkitűzése helyes volt. Kívánatos, hogy ilyen és ehhez hasonló kiadványok a jövőben is megjelenjenek.

Hogyan valósítja meg az adott bibliográfia a helyes célkitűzést? A kiadvány használhatóságából sokat levon az a körülmény, hogy a feldolgozott irodalom megjelenési ideje (1952) és a bibliográfia megjelenési ideje közt több mint két év telt el. Kívánatos, hogy a további kötetek esetében ezt az időközt csökkentsék.

A feldolgozott irodalom felöleli az 1952-ben világviszonylatban megjelent közgazdasági könyvek és periodikus kiadványok tekintélyes részét. A bibliográfia szerkesztői a dolog természetéből kifolyóan nem törekedhettek teljességre. Még néhányszáz tétel a közölt 7106 mellett amúgysem jelentene minőségi változást. A bibliográfia eredeti nyelven közli a felvett kiadvány vagy cikk bibliográfiai

adatait, s az angol vagy francia nyelvű anyagtól eltekintve angol fordításban is megadja az idézett címet. Ez a körülmény nagyon könnyíti a soknyelvű címanyagban való eligazodást. Egy országra vonatkozóan többféle forrásból is hoz anyagot, tehát az adott ország gazdasági helyzetére vonatkozóan nemcsak az illető országban kiadott irodalmat idézi. Ennek az eljárásnak előnye, hogy a kutató sokoldalúan tájékozódhat egy-egy ország gazdasági helyzetéről, de hátránya, hogy az illető országra vonatkozó, fontos hazai forrásból származó közlemények néhány esetben kimaradnak, s kevésbé fontos külföldi forrásból származó cikkeket vesznek fel a szerkesztők. Egy példa erre: bár a magyar gazdasági élettel több cím is foglalkozik, de egyetlen címet sem vettek fel a magyar költségvetésről — hozzátehetjük, hogy ez más ország esetében is előfordul —, ezzel szemben a bibliográfia közli a magyar gazdaságról szóló egy-két nem elsőrendű forrásértékkel bíró külföldi kiadvány címét. És hogy a magyar példánál maradjunk, megemlíthetjük, hogy egy, Gerő Ernő tollából származó cikknek két kiadását is felvették a szerkesztők. („A magyar népgazdaság helyzete 1952-ben . . ." a Társadalmi Szemle 1952. 12. számában megjelent cikkről van szó, amely megjelent egy a külföldnek szánt francia nyelvű tájékoztató kiadványban is.) A külföldi kutatók minden bizonnyal hasznát vették volna, ha tudják, hogy az 1952. évre szóló magyar költségvetés egy világnyelven is hozzáférhető (Bjudzset Vengrii na 1952 god. Vengero—Szovjetszkij Ekonomicseskij Obozrevatyel. 1952. 1—2. sz. XXIX—XXXVI. l.) és más forrásokat is találunk e témáról az 1952. évi magyar kiadványokban *(Olt Károly—Antos István:* Az 1952. évi költségvetés. Budapest. Vörös Csillag. 1952. 32. old. vagy a Számvitel 1952. 1. számában). Általában az állami költségvetések kérdése nagyobb figyelmet érdemelt volna. Tehát az anyaggyűjtésben és a válogatásban van még bőven javítani való.

A bibliográfia gazdaságtörténeti címeket is közöl. Kimaradt ebből a kategóriából Pach Zsigmond Pál: Az eredeti tőkefelhalmozás Magyarországon (Szikra. 1952. 278 old.) című munkája, amely bizonyára érdeklődésre tartott volna számot. Az anyaggyűjtés és a válogatás területén mutatkozó — magyar példákkal illusztrált — fogyatékosságok más országra is vonatkoznak, tehát általánosíthatók.

Az anyaggyűjtést és a válogatást illetően beszélnünk kell az arányokról is. Szembeszökő, hogy a gazdaságilag elmaradott területek, gyarmatok és félgyarmati országok gazdaságának irodalma, különösen az ázsiai és afrikai országoké, nem kapott a bibliográfiában jelentőségének megfelelő helyet. De aránytalanság tapasztalható az ázsiai és az afrikai országokra vonatkozó címanyagon belül is. Így például Kínára vonatkozóan mindössze 30 tételt találunk. Tunisz gazdaságával ugyanennyi cím foglalkozik. Ez az arány nem tükrözi helyesen sem a két országnak a világgazdaságban elfoglalt helyét és jelentőségét, sem pedig a róluk szóló irodalom mennyiségét. A helyes arányok bizonyos eltorzulását tapasztaljuk, ha a Kínára vonatkozó 30 címet összevetjük egy nem is nagy európai országra, Finnországra vonatkozó 26 tétellel. Hangsúlyozzuk, nem azt kívánjuk, hogy a bibliográfia arányaiban is pontosan tükrözze az egyes országokra vonatkozó irodalmat az országok nagysága és jelentősége szerint, hanem azt, hogy kellőképpen tájékoztasson a gazdaságilag jelentős országokról, területekről. Tehát az anyaggyűjtést és a válogatást, a feldolgozott irodalom arányait illetően a további kötetekben van javítani való.

Hogyan rendszerezi a bibliográfia a feldolgozott anyagot, hogyan igazodhatunk el az óriási címanyagban (429 lap, 7106 tétel!) — ez a következő kérdés. A bibliográfia szerkesztői az előszóban megmondják, hogy osztályozási rendszerüket nem tartják tökéletesnek. Ilyen osztályozási rendszer nincs is. A bibliográfia szerkesz-

tői a nemzetközi könyvtári tizedes osztályozási rendszer sémájához hasonlóan tizedes rendszerben csoportosítják anyagukat. A címanyag az egyes főosztályokon belül tovább tagolódik osztályok és alosztályok szerint, néhol földrajzi alapon. Így például a bibliográfia a 2. főosztályon belül („Gazdasági tevékenység") kontinensenként és azon belül országonként közli a címeket. Az egyes fogalmak alá beosztott címek betűrendben követik egymást. Minden tételt sorszámmal láttak el, ami az eligazodást nagyon megkönnyíti. Sokoldalú a bibliográfia mutatórendszere. Betűrendes névmutató, tárgymutató, földrajzi mutató segíti a tájékozódást. A szerkesztők a könyv végén betűrendben felsorolják a feldolgozott időszaki kiadványokat (feloldják a címfelvételben alkalmazott rövidítéseket), s megadják a folyóiratok kiadási helyét. Az ilyen jellegű kiadványok használhatóságát nem kis mértékben befolyásoló formai elemek (tipográfiai elrendezés, betűtípusok, formai áttekinthetőség) kivitelezése kiváló. Ebből a szempontból a bibliográfia példaszerű.

Az egyes főosztályok és osztályok címszavának megválasztását és további tagolását illetően ettől a bibliográfiától nem várható, hogy marxista tudományrendszerezést kövessen. A címanyag felosztásáról nagyjából ugyanazok az észrevételek tehetők, mint az anyaggyűjtésről és a válogatásról. Itt is az arányok bizonyos eltorzulásáról van szó. Például a biztosítás-ügyről vagy a szállodaiparról önálló tárgyszó tájékoztat, ellenben a tervgazdálkodást folytató országok gazdasági együttműködéséről szóló (a bibliográfiában egyébként elég szegényesen szerepeltetett) irodalom feltárása nem kielégítő. A polgári közgazdaságtudomány szempontjából sem intézhető el a kérdés azzal, hogy a „Nyugati tömb" — „Keleti tömb" („rubel zóna") címszavak alatt eklektikusan felsorolja a szocialista országok gazdasági együttműködéséről és a tőkés országok kapcsolatairól tájékoztató címanyagot. Ugyanakkor a Colombo-tervről önálló címszót vettek föl.

A bibliográfia használhatósága és tudományos megalapozottsága azt kívánja, hogy a szerkesztőség vizsgálja felül a címanyag felosztásának rendszerét, s az egyes kérdéskomplexumok súlyának megfelelően dolgozza át az 1. kötetben használt sémát.

Megfontolandónak tartjuk, hogy a további kötetekben az egyes címeket nem lehetne-e kiegészíteni néhánysoros annotációval, legalább a könyvanyagot illetően.

A szerkesztők a bibliográfia kiadásával jelentős és sok tekintetben hézagpótló munkát végeztek. Az elemzett hibák kijavításával (koraibb megjelentetéssel, gondosabb anyaggyűjtéssel és válogatással, az osztályozási rendszer bizonyos mértékű átdolgozásával) a további kötetek a tudományos tájékoztatás és a tudományos kutatómunka valóban nélkülözhetetlen segédeszközeivé válhatnak.

Rózsa György

A Voproszi Ekonomiki 1955. évi 7., 8. és 9. számából

A Voproszi Ekonomiki 7. számának vezércikke az SZKP központi bizottságának júliusi ülésén az iparfejlesztés feladatairól hozott határozat jelentőségét méltatja. V. Djacsenko és K. Obolenszkij a mezőgazdaság területén végzett közgazdasági kutatómunka fejlesztésének néhány kérdéséről írt cikket. A cikk első része az SZKP központi bizottságának januári mezőgazdaságfejlesztő határozatával és a mezőgazdasági tervezés új rendszerével foglalkozik. A szerzők értékelik a fontosabb kutatóintézetek eddig végzett munkáját. Helytelenítik, hogy a különféle mezőgazdasági tudományos intézetek egymástól elkülönülve dolgoznak, s nem egyeztetik össze munkaprogramjaikat. A mezőgazdaság gazdaságtanát tanulmányozó új országos kutatóintézet kétségkívül nagy nyeresége a szovjet tudományos életnek. Segítségével tervszerűbben és az eddigieknél jóval nagyobb arányokban végezhető a mezőgazdaság közgazdasági kérdéseinek vizsgálata.

A cikk írói a következő problémákat vetik fel, amelyeknek tisztázása és feldolgozása nagyon időszerű: a kolhoztermelésben a termelési költségek és az önköltség helyes és általánosítható számítási módjainak kidolgozása; a bővített újratermelés sajátosságainak, a kolhozjövedelmek képzésének és elosztásának vizsgálata; a bővített újratermeléssel összefüggő több fontos kategória tartalmának pontos meghatározása. A gépállomások gazdaságtanával kapcsolatban az önálló elszámolás alkalmazása és a műszaki normázás legújabb feladatainak megoldása. A szovjet közgazdászok ezideig nagyon keveset foglalkoztak a szovhozok gazdaságtanával. Itt különösen fontos feladat a munkatermelékenység alakulásának és a munkatermelékenység fokozására ösztönző tényezők hatásfokának vizsgálata. Ugyancsak fontos a mezőgazdaság legkülönbözőbb területein végrehajtott agronómiai és zootechnikai intézkedések eredményességének fölmérése.

V. Mezencev Az atomenergia békés felhasználása és a műszaki haladás címmel számol be a szovjet tudomány és technika legújabb sikereiről. Különösen részletesen foglalkozik az atomvillanytelepek létesítésére irányuló munkákkal és a radioaktív izotópoknak az ipar, a mezőgazdaság és a természettudományok különböző területein való hasznosításával.

I. Csanglinak A szocialista munkaverseny és a műszaki haladás címmel megjelent cikke a munkaverseny néhány új problémájára hívja fel az olvasó figyelmét. A szovjet ipar legutóbbi években végbement fejlődése a szocialista munkaverseny újabb formáinak kialakítására ösztönözte a szovjet dolgozókat. Most az a feladat, hogy ezek a versenyformák széles körben elterjedjenek. Az egyik legközelebbi cél: az átlagos munkatermelékenység színvonalának az élenjáró dolgozók által elért eredményekhez való közelítése. Ennek egyik eszköze az újítók termelési tapasztalatainak tervszerű ismertetése. Így gyorsabban érhető el az egyes üze-

mek, vállalatok és iparágak műszaki és gazdasági mutatószámainak fokozatos javítása, a termelés fokozása.

Sz. Mihajlov a szovjet halipar fejlesztéséről, *L. Zalcman* pedig az állattenyésztés területi elhelyezéséről írt részletes cikket. Zalcman az egyes vidékek természeti feltételeinek elemzése alapján mutatja meg az állattenyésztés fejlesztésének lehetőségeit és útjait.

A folyóirat 7. száma közli *Vladimir Kaiglnak*, a Csehszlovák Tudományos Akadémia közgazdasági intézete igazgatójának *A szocialista táborhoz tartozó országok gazdasági kapcsolatainak fejlődéséről* írt cikkét, valamint *N. Ivanov* cikkét *A népi demokratikus országok gazdasági fejlődéséről.* Kaigl főként a szocialista tábor országai közt kialakult gazdasági kapcsolatok sajátosságairól és előnyeiről ír, Ivanov pedig a népi demokratikus országok legfontosabb népgazdasági ágainak eredményeit összegezi.

Ugyancsak ebben a számban jelent meg *B. Ponomarjov* átfogó tanulmánya a tőkésországok proletariátusának a második világháború befejezése óta vívott tízéves politikai és gazdasági harcáról. A szerző először a háború után kialakult gazdasági és politikai helyzetről ír. Hangsúlyozza: a monopóliumok újabb módszerekkel igyekeznek meggyöngíteni a munkásosztály sorait, hogy még féktelenebbül kizsákmányolhassák a dolgozókat. A továbbiakban beszámol a legfontosabb tőkésországokban folyó politikai és gazdasági harcról, amelynek élén a munkásosztály halad. Részletesen ír a sztrájkmozgalmakról és a segítségükkel kivívott engedményekről. Megmutatja, hogy a tőkés országokban miért növekszik napról napra a kommunista pártok és a baloldali szocialisták népszerűsége, s miért fordulnak el mind nagyobb tömegek a jobboldali szocialistáktól és a munkásosztályt eláruló jobboldali szakszervezeti vezetőktől.

A *Kritika és Könyvismertetés* rovatban *Danyilov, Kosztyennyikov* és *Muhin* ismerteti *J. Fejginnek A termelés területi elhelyezése a kapitalizmusban és a szocializmusban* című, 1954-ben megjelent könyvét. Fejgin könyve hézagpótló munka. A szerzőnek sikerült megmutatnia, hogy a termelés fejlődése szorosan összefügg területi elhelyezésével, s mindkettőre az anyagi javak termelésének módja nyomja rá bélyegét. A kapitalizmusban a termelés földrajzi elhelyezése a kizsákmányolás, a profitszerzés céljait szolgálja. A szerző részletesen elemzi és bírálja egyes burzsoá közgazdászoknak a termelés és a lakosság földrajzi elosztásáról gyártott „elméleteit". A könyv nagyobbik részében a szocialista területi elhelyezés elveit ismerteti. Behatóan tárgyalja a gazdasági körzetek kialakításának problémáját. A könyv ismertetői szerint a szerző egyik hibája, hogy nem világítja meg érthetőbben a gazdasági és a közigazgatási körzet fogalmát, helyenként elavult statisztikai adatok segítségével bizonyítja állításait, s különösen a leíró részekben túlságosan leegyszerűsítve tárgyal egyes kérdéseket. Fejgin könyve ennek ellenére nagyon hasznos. A könyv kisebb hibái második kiadás esetén könnyen kijavíthatók.

A *Könyvismertetés* rovat még három könyv ismertetését, illetve bírálatát közli: *B. Uhov — Az építkezés szervezése és tervezése. Ipari és polgári építkezés.* Moszkva 1954. 474 old.; *A. Naporko — A Szovjetunió vasúti közlekedésének fejlődése.* 1954. 285 old.; *S. Aaronovitch — Az angol monopoltőke uralma.* London 1955. 191 old. (Szikra, 1955. 176 old.)

★

A *Voproszi Ekonomiki* 8. számának első cikkét *N. Maszlova* írta *A munkabérezés néhány kérdése az iparban* címmel. A szerző elsősorban arra a fogyatékosságra utal, hogy a bértételek a legutóbbi években fokozatosan elvesztették nagyobb munkateljesítményekre ösztönző jelentőségüket. Ma már nagyon sok iparágban az a helyzet, hogy nem a munkanormák teljesítésének foka határ-

rozza meg a munkabér nagyságát, hanem az iparvállalatok a munkabérekhez „igazítják" a teljesítménynormákat. Egyes iparágakban túlságosan sok a tarifatáblázat és a bértarifa. Például a vaskohászat 170, a vegyipar 140, a gépgyártás pedig átlagosan 140—160 tarifatáblázatot használ. Emiatt roppant bonyolult és nehézkes a bérezés. Az is kedvezőtlenül hat a szocialista bérezési elv érvényesülésére, hogy a bérkategóriák alsó és felső határa közelebb került egymáshoz, s így a korábbiaknál sokkal kisebb lehetőség van a különböző szakképzettségű dolgozók igazságos bérezésére.

Maszlova részletesen foglalkozik a darabbérezéssel, s nem minden esetben helyesli a progresszív darabbérezés minden áron való alkalmazását. Véleménye szerint e bérezési forma általános alkalmazása szükségtelen, hiszen a progresszív darabbérnek éppen az a feladata, hogy például egyes iparágak gyorsabb fejlesztésére, a termelésben támadt „szűk keresztmetszetek" megszüntetésére serkentsen. Általánosságban sokkal nagyobb eredményre vezethetne a sima darabbérezés, amelyet a napi és a havi feladatok teljesítésére kitűzött prémiumok egészítenének ki.

A prémiumrendszer is tökéletesítésre szorul. Helytelen, hogy sok iparágban a prémium a munkabér rendszeres kiegészítője. Az anyagok megtakarításáért kifizetett prémiumok összege gyakran jóval nagyobb, mint a valóban elért megtakarítás. A Kaucsuk-gyár például 1953-ban a selejt csökkentése révén 60 000 rubelt takarított meg, a megtakarításért ellenben több mint 2 millió rubel prémiumot fizetett ki.

Maszlova szerint az iparban nagyobb gondot kell fordítani a műszaki dolgozók helyes premizálására és a minőségi mutatószámok teljesítésének ösztönzésére is.

L. Volodarszkij a Szovjetunió tervezési rendszerében végrehajtott szervezeti változtatások kapcsán beszámol az állami statisztika és a népgazdasági tervezés összefüggéséről és a statisztikai szervek újabb feladatairól, *J. Stejngausz* pedig a Szovjetunió energiagazdaságának néhány időszerű problémájáról írt elemző cikket.

G. Gilelsz nagyon érdekes és tartalmas cikkben foglalkozik az ipari termelőkapacitások kihasználásának elvi és gyakorlati kérdéseivel. A szerző cikke kétségtelenül gazdagítja e problémakör irodalmát, s kiegészíti, pontosabbá teszi a termelőkapacitások felméréséről és e kapacitás kihasználásáról ismeretes szovjet állásfoglalásokat.

Gilelsz hangsúlyozza, hogy szovjet szakkörökben a termelőkapacitások meghatározását illetően még mindig nem alakult ki egységes módszertan. Az elméleti szakemberek és az egyes szakminisztériumok a legkülönfélébb módszereket alkalmazzák a termelőkapacitások meghatározására. Pedig a közös kiindulási alap már régóta megvan, hiszen általánosan használatosak egyebek közt a következő alapfogalmak: „műszaki norma", „termelési tartalék", a „termelőkapacitás növelése", a „termelőkapacitás kihasználása", „legfontosabb termelőrészleg", „szűk keresztmetszet", „nagy átbocsátóképesség". Minthogy ezek az alapfogalmak egységesek és egyértelműek, a termelőkapacitással kapcsolatos számítások egységes módszertanának kidolgozására is megvan minden lehetőség.

Gilelsz helyteleníti, hogy egyes közgazdászok a termelési programot azonosítják a termelőkapacitással, s ezzel határt szabnak a termelési lehetőségeknek.

A termelőkapacitás dinamikus mutatószám. A munkaeszközök a tudomány fejlődésével és a műszaki tapasztalatok gazdagodásával együtt tökéletesednek és mindjobban kihasználhatók. A régebbi munkaszervezési módszereket és formákat újak váltják fel. Változik az egyes műveletek időtartama, megrövidül a műveletek közötti idő, csökkennek a gyártmányok munkaigényességi normái, növekszenek az üzemek termelőkapacitásai és a termelésfokozás tartalékai.

A munkaigényesség a termelőkapacitás nagyságát meghatározó egyik legfontosabb tényező. Ez a következő képletből is kitűnik: $T = \frac{I}{M}$, ahol T = a termelőkapacitás, I = a berendezés időalapja és M = a gyártmány munkaigényessége. Az I, adott berendezésállomány esetén, változatlan, az M ellenben változó nagyság.

A szerző itt utal a gépgyárak gyakorlatára, amely szerint a munkaigényesség kiszámításának alapja a teljesítménynorma. Ezt helyteleníti, mert e normák 70—85 százaléka műszakilag megalapozatlan, s nem tükrözi a berendezés kihasználásában, a termelés és a munka szervezésében elért legjobb eredményeket. A technika elsajátításának valódi színvonalát csak úgy határozhatjuk meg, ha megvizsgáljuk a berendezés legintenzívebb és legoptimálisabb kihasználásának lehetőségeit. A szerző részletesen magyarázza a műszaki norma fogalmát, majd a valóságos teljesítményeknek a termelőkapacitás megállapítására gyakorolt hatását. Hangsúlyozza, hogy a termelőkapacitás megállapításakor a munkaeszközök maximális megterhelésére kell számítani. Lehetséges, hogy egyesek a berendezés gyors elhasználódása miatt aggódnak. De aggályuk alaptalan, mert: *a)* a munkaeszközök működési idejének meghosszabbítása és elhasználódásuk gyorsasága közt nincs közvetlen összefüggés; *b)* a munkaeszközök kihasználásának gazdasági hatékonyságát nem fizikai létük időtartama, hanem a segítségükkel gyártott egész termékmennyiség nagysága határozza meg. Gazdaságilag célszerűbb, ha rövidebb idő alatt, a lehető legnagyobb mennyiségű terméket termelve használjuk ki a munkaeszközöket, mintha végeredményben kisebb vagy ugyanilyen mennyiségű terméket gyártunk jóval hosszabb idő alatt.

Bronislaw Minc, a Lengyel Tudományos Akadémia közgazdasági osztályának vezetője *Lengyelország gazdasági fejlődésének fő problémái a mostani szakaszban* címmel számol be a lengyel népgazdaság fejlődéséről és legfontosabb feladatairól. A cikk első része történeti áttekintés, amely megvilágítja a lengyel gazdaság második világháború előtti elmaradottságának okait. A szerző a továbbiakban a háború utáni helyreállítási munkák és főként az idén befejeződő hatéves terv eredményeit ismerteti, majd a hatéves terv teljesítése során feltárt néhány fogyatékosságra is rámutat. Ezek röviden a következőkben foglalhatók össze:

1. Az ország nyersanyagbázisának növekedése elmarad a gyorsan fejlődő ipar követelményeitől. 2. A közszükségleti cikkek termelése nem elégíti ki teljesen a lakosság növekvő szükségleteit; ennek fő oka a mezőgazdaság elmaradottsága és a könnyű- meg az élelmiszeripar termelési lehetőségeinek hiányos kihasználása. 3. Az iparvállalatok munkájának gazdasági hatékonysága nagyon egyenetlen. 4. Az egyes népgazdasági ágak aránytalanul fejlődnek. Különösen nagy az aránytalanság az ipar és a jórészt a régi termelőviszonyok alapján fejlődő mezőgazdaság közt. A mezőgazdaságban a gabonaprobléma és a takarmányalap megteremtésének, valamint az állattenyésztés fejlesztésének problémája még mindig nem oldódott meg.

A dolgozók életszínvonalának emelésére 1950-től 1953-ig előirányzott tervek teljesítésében főként a mezőgazdaság és néhány iparág elmaradása okozott fennakadásokat. A fogyasztási alap megnövekedett ugyan, de a dolgozók életszínvonala elsősorban a népgazdaságban foglalkoztatottak számának növelése és a szociális meg a kulturális intézkedések kiterjesztése, s csak jóval kisebb mértékben a reálbérek növekedése útján emelkedett. A párt és a kormány 1954-re és 1955-re 15—20 százalékos reálbéremelkedést irányzott elő. E feladat végrehajtása 1954-ben sikeresen megtörtént. A további eredmények feltételei a következők:

1. Az ipari termelési tervek pontos teljesítése; 2. a mezőgazdaság és főleg az állami gazdaságok tervteljesítésének biztosítása; 3. a munka ter-

melékenységének fokozására megszabott tervek hiánytalan teljesítése; 4. a népgazdasági álló- és forgóalapok kihasználásának gyökeres megjavítása; 5. az államapparátus és a gazdasági irányító szervek kiadásainak csökkentése; 6. a nemzeti jövedelem tervezett elosztási arányainak szigorú megtartása és a túlméretezett beruházási összegek csökkentése.

G. Badirjan a kolhozok takarmányalapjának az állattenyésztés követelményeihez igazodó elhelyezéséről és fejlesztéséről, *J. Orlov* pedig a szovjet kereskedelemnek az ipari termelésre gyakorolt hatásáról írt cikket. *G. Kim* a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság gazdasági fejlődéséről számol be, *K. Izmajlov* cikke pedig azt mutatja meg, hogy a tőkés monopóliumok milyen eszközök felhasználásával biztosítják gyarmati profitjukat.

A *Szemle* rovatban *I. Piszarjev* ismerteti India statisztikai rendszerét, amely a szuverén Indiai Köztársaság megalakulása, vagyis 1950 óta gyorsan fejlődik. Indiában megalakult 1951-ben a központi államapparátus és az egyes államok statisztikai irodáinak munkáját egybehangoló Központi Statisztikai Szervezet. A népességstatisztikai összeírások végrehajtásában több százezer, különlegesen kiképzett állami megbízott vesz részt. Az összeíróknak sok nehézséggel kell megküzdeniök. Egyebek közt az sem lebecsülendő nehézség, hogy India különböző vidékein több mint 170 nyelvjárás van.

A *Kritika és Könyvismertetés* rovatban *K. Klimenko* és *J. Pelcman* ismertet és bírál a termelés belső tartalékairól a közelmúltban megjelent két könyvet. P. Prugyenszkijnek *A termelés belső tartalékai* című könyve a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó kiadásában hamarosan magyarul is megjelenik. Az ismertetők szerint Prugyenszkij érdeme, hogy helyesen párosítja a termelési tartalékokra vonatkozó elvi és gyakorlati fejtegetéseket. Részletesen foglalkozik a tartalékok meghatározásával, osztályozásával és komplex elemzésük legfontosabb módszereivel. Külön tárgyalja a munkaidőalap tartalékait és a gyártmányok munkaigényességének csökkentése révén feltárható tartalékokat. Kár, hogy a szerző helyenként kisebb gondot fordít a gyakorlati példákra, s meglehetősen kevés helyet szentel a munkatermelékenység fokozásában rejlő tartalékok komplex elemzésének. Prugyenszkij könyve kisebb hibái ellenére is értékes és a gyakorlatban is jól hasznosítható munka.

B. Bencmannak a termelési tartalékok hasznosításáról írt könyve a szaratovi gyárak tapasztalatait összegezi. A könyv nagyobbik része a munka termelékenységének és az anyagi készletek kihasználásának tartalékairól szól.

I. Alejev a Nemzetközi Olajkartell 1952-ben közölt, s 1954-ben oroszul is megjelent terjedelmes beszámolója alapján ismerteti e szervezet működését és az olajmonopóliumok közt a maximális profitért dúló elkeseredett konkurrencia-harcot. Ugyancsak ebben a rovatban jelent meg *A. Besszonov* ismertetése az amerikai dolgozók helyzetét ismertető Labor Fact Book 12. kötetéről, amely idén jelent meg New Yorkban. *N. Svecov* a *Tudományos Tájékoztató* rovatban rövid áttekintést ad a Kínai Népköztársaság 1954-ben megjelent közgazdasági irodalmáról.

Ebben a számban jelent meg még *V. Kolcov* cikke a *Szovjetunió építőiparának fejlődéséről* és *Sz. Genyin* cikke *Az ipari teljes termelés növekedési ütemének kiszámítására használatos módszerekről.*

★

A *Voproszi Ekonomiki* 9. számában *A. Jefimov* az urali iparvállalatok tanulmányozása alapján foglalkozik a gépgyárak specializálásának és kooperálásának időszerű kérdéseivel.

L. Ljubosic A gazdasági fejlődés általános és specifikus törvényeinek kölcsönös viszonyáról írt elméleti szempontból tanulságos cikket. A cikkíró hangsúlyozza, hogy egyes szovjet közgazdászok a legutóbbi idő-

ben helytelen következtetésre jutottak abból az egyébként helyes tételből, hogy *A tőke* kategóriái nem vonatkoztathatók mechanikusan a szocialista társadalomra. Úgy vélték, hogy A tőke jelentősége a kapitalizmus sajátosságainak feltárására korlátozódik. Nem értették meg, hogy Marx a kapitalizmus sajátos törvényszerűségein kívül olyan általános mozzanatokra, törvényszerűségekre is utalt, amelyek minden egyes társadalmi alakulatban érvényesek. Így aztán vulgarizálták, sőt nem egyszer revízió alá is vették a marxi újratermelési elmélet alaptételeit. Ljubosic kifejt néhány konkrét tételt, s ezek segítségével mutatja meg az említett elképzelések helytelenségét.

Az általános és a különös szoros belső kapcsolatban van egymással, de ez korántsem jelenti, hogy az általános feloldódik a különösben. Vagyis az általános és a specifikus törvények egysége nem jelenti e törvények azonosságát. Nem kétséges például, hogy a termelés és a fogyasztás közt minden társadalomban szükségszerű kapcsolat van. Amint Marx mondta: termelés nélkül nincs fogyasztás, de fogyasztás nélkül sincs termelés, mert ebben az esetben a termelés céltalan volna. A termelés és a fogyasztás kölcsönös függősége a társadalom anyagi életének általános feltételeiből következik, de a társadalmi fejlődés minden egyes szakaszán meghatározott formában jelentkezik. Ezért minden társadalmi alakulatban megvan a termelés és a fogyasztás sajátos kapcsolata. A kapitalista termelés közvetlen célja nem a fogyasztás, hanem a profitszerzés. Ez a sajátosság azonban nem semmisíti meg a termelés és a fogyasztás belső okozati összefüggésének tényét. Ez csak ennek az összefüggésnek mélységesen antagonista jellegére utal. A szocializmusban a termelés közvetlen célja a társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségleteinek maximális kielégítése. A szocializmusban a termelés és a fogyasztás specifikus összefüggése nincs ellentmondásban a termelés és a fogyasztás minden társadalomra jellemző általános összefüggésével.

Az általános gazdasági törvények az egyes társadalmi alakultak specifikus törvényein át nyilvánulnak meg. Ez a szocializmusra is érvényes, azzal a nagyon fontos kiegészítéssel, hogy a szocializmus specifikus gazdasági törvényei *mindig* (s nemcsak bizonyos időszakokban, mint más alakulatok specifikus törvényei) megfelelő teret biztosítanak az általános gazdasági törvények érvényesülésének. Ezért sajátos jellegű a szocializmus általános és specifikus gazdasági törvényeinek egysége, szerves összefüggése.

T. Hacsaturov A közlekedés komplex fejlesztésének néhány problémája címmel foglalkozik a Szovjetunió egyes közlekedési ágainak kölcsönös viszonyával, a vasút és a többi közlekedési ág arányos fejlesztésének lehetőségeivel.

I. Kuznyecov vitaindító cikket írt a gép- és traktorállomások önálló elszámolásának megszervezésével kapcsolatos problémákról. A cikkíró a voronyezsi közgazdasági intézet vizsgálatainak tapasztalatait összegezi. Hangsúlyozza, hogy a gépállomások önálló elszámolásra való átállításakor számolni kell a gépállomások sajátos gazdasági helyzetével és feladataival. Helyteleníti, hogy egyes közgazdászok a költségvetési finanszírozás miatt lehetetlennek tartják a gépállomások önálló elszámolásának bevezetését. Több konkrét javaslatot tesz a gépállomások finanszírozási és elszámolási rendjének megváltoztatására és az önálló elszámolásra való áttérés megkönnyítésére.

B. Boldirev A Kínai Népköztársaság költségvetése az első ötéves terv szolgálatában címmel számol be azokról a költségvetési intézkedésekről, amelyek elősegítik e terv sikeres teljesítését. *Sz. Mhitarjan* a tízéves Vietnami Demokratikus Köztársaság gazdasági életét ismerteti. *A. Volkov* pedig a Távol-Keleten kialakult új helyzet elemzése alapján számolt be Japán gazdasági nehézségeiről, a japán gazdasági életben a háború be-

fejezése óta bekövetkezett változásokról.

A. Becsin a kapitalizmus politikai gazdaságtanának egyik nagyon fontos és időszerű kérdésével foglalkozik *A háború utáni tőkés ciklus sajátosságairól* írt cikkében. A cikk első része a hadigazdaság körülményei közepette vizsgálja a tőkés újratermelés sajátosságait. A szerző a második világháború hadigazdálkodásának tapasztalataiból vonja le következtetéseit. Megmutatja, hogyan torzult el a társadalmi termelés I. és II. osztályának aránya, milyen változások következtek be a tőke felhalmozásában, s milyen pénzügyi problémák vetődtek fel abban az időszakban. A cikk második része a legnagyobb tőkés országok, elsősorban az Egyesült Államok háború utáni gazdasági helyzetének elemzése alapján ismerteti a tőkés ciklus mostani alakulásának sajátosságait. Becsin egyik lényeges megállapítása a következőképpen foglalható össze: A termelés háború utáni ciklikus föllendülése (amelynek ösztönzője volt a háború utáni helyreállítás, az állótőke felújítása és bővítése, a technika fejlődése és újabb iparágak létesítése, valamint a fegyverkezési hajsza) a végéhez ért, s szükségképpen gazdasági válságba torkollik.

V. Gluskov Az állammonopolista kapitalizmus növekedése címmel írt cikket a burzsoá állam kizsákmányoló szerepének háború utáni hatalmas megnövekedéséről. *A. Cseprakov* pedig az állammonopolista kapitalizmust védelmező modern burzsoá közgazdászok „elméleteit" leplezi le. A burzsoá közgazdasági elméletek másik változatával foglalkozik *I. Bljumin* és I. *Dvorkin* cikke, amelynek címe: *A közbülső osztályok mai politikai gazdaságtana.* A cikk írói két irányzat közgazdászainak tanításait bírálják. Az egyik irányzat hívei közt a jobboldali szocialisták a hangadók. A másik irányzathoz a tulajdonképpeni kispolgári közgazdasági elméletek hirdetői tartoznak. Az egyik csoport közgazdászai főként a munkásarisztokrácia, a szakszervezeti bürokrácia és a hozzájuk közel álló kispolgári-értelmiségi rétegek szószólói, a másik csoport közgazdászai pedig elsősorban a kisvállalkozók és járadékosok, valamint a középvállalkozók érdekében hallatják hangjukat.

A *Kritika és Könyvismertetés* rovatban *I. Bak* nagyon értékes elméleti munkáról ad hírt: *D. Rozenberg,* a nemrég elhunyt kiváló marxista közgazdász több kötetesre tervezett elmélettörténeti művének első kötetét ismerteti. A könyv címe: *Marx és Engels közgazdasági tanításainak fejlődése a XIX. sz. negyvenes éveiben.* Az első fejezet a tudományos kommunizmus megalapítóinak 1844-ig írt munkáit ismerteti és elemzi. A további fejezetek történelmi sorrendben méltatják Marx és Engels műveit. A könyv A Kommunista Párt Kiáltványa jelentőségének taglalásával fejeződik be.

Ebben a rovatban jelent meg *P. Lepilov* bírálata *A. Tyerjajeva könyvéről* (A kolhozmunka szervezésének és díjazásának kérdései).

M. L.

Magyar és idegen nyelvű gazdasági tárgyú könyvek

Abd-Ur-Razik, M.: Krizisz ekonomiki Egipta. Moszkva, 1955, Izd. Inosztr. Lit. 106 l.

Adrianovszkij, A.— Fomin, A.: Kitajszkij narod v bor'be za szocializm. Moszkva, 1955, Goszpolitizdat. 133 l.

Anglijszkie monopolii. Moszkva, 1955, Izd. Inosztr. Lit. 261 l.

Antropov, V.: Organizacija rabotü po goszudarsztvennüm dohodam v mesztnüh finanszovüh organah. Moszkva, 1955, Goszfinizdat. 152 l.

Beaujeu—Garnier, J.: L'économie de l'Amérique latine. Paris, 1955, Press. Univ. 127 l.

Bregel, E.: Szszudnij kapital i kredit. Moszkva, 1955, Goszpolitizdat. 136 l.

Buzás J.—Radó L.: A Szovjetunió külkereskedelme és a szocialista külkereskedelem kérdései. Bp. 1955, Közgazdasági és Jogi Kiadó. 122 l.

La campagne polonaise en chiffres. Réd. en chef: J. Tepicht. 3. éd. abr. Institut d'Économie Agricole. Varsovie, 1955, Polonia. XXXIX, 302 l.

Csetvörta konferencija na T. K. Z. Sz. Szösztojala sze v Szofija na 15, 16 i 17 februari 1955 g. Szofija, 1955, Izd na Bölgarszkata Komuniszticseszka Partija. 346 l.

Figurnov, P.: Sztroitel'sztvo szocialisztics eszkoj ekonomiki i razvitie vnesnej torgovli v evropejszkih sztranah narodnoj demokratii. Moszkva, 1955, Vnesztorgizdat. 112 l.

Frej, L.: A kapitalista országok külkereskedelmének nemzetközi elszámolásai és finanszírozása. Bp. 1955, Közgazdasági és Jogi Kiadó. 298 l.

Gailbraith, J.: The great crash 1929. London, 1955, Hamilton. 186 l.

Goll G.: Über Begriffe des Rechnungswesens der volkseigenen Industriebetriebe. Berlin, 1955, Die Wirtschaft. 116 l.

Gollnick, H.: Die Nachfrage nach Nahrungsmitteln und ihre Abhängigkeit von Preis- und Einkommensänderungen. Berlin—Hamburg, 1954, Parey. 110 l.

Gubareva, O.: Pod"em kul'turnotehnicseszkogo urovnja rabocsego klaszsza SZSZSZR. Moszkva, 1955, Goszpolitizdat. 94 l.

Hazlewood, A.: The economics of under-developed areas. London, 1955, Oxford Univ. Press. 89 l. (Bibliográfia.)

Hejfec, Sz.: Finanszü promüszlovoj kooperacii. Moszkva, 1955, Goszfinizdat. 142 l.

Hildreth, C.: A statistical study of livestock production and marketing. New York, 1955, Wiley. 161 l.

Horváth S.: Magyar mezőgazdaság zsebnaptára 1956. Bp. Mezőgazdasági Kiadó. 336 l.

Kula, W.: Ksztaltovanie sie kapitalizmu w Polsce. Warszawa, 1955, Wydawnictwo Naukowe. 135 l.

A külkereskedelem hatályos jogszabályai. A Külker. Min. hivatalos kiadványa. Összeáll.: Katona Péter, Tardi Pál, Bp. 1955, Közgazdasági és Jogi Kiadó. 894 l.

Kuz'minov, I.: Goszudarsztvenno-monopoliszticseszkij kapitalizm. Moszkva, 1955, Goszpolitizdat. 423 l.

Külkereskedelmi útmutató:

Brazília. Összeáll.: Munkaközösség. Bp. 1955, Közgazdasági és Jogi Kiadó. 111 l., 1 térk.

Chile. Összeáll.: Munkaközösség. Bp. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 68 l., 1 térk.

Egyiptom.—Szudán. Összeáll.: Munkaközösség. Bp. 1955, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 119 l., 1 térk.

Svédország. Összeáll.: Munkaközösség. Bp. 1955, Közgazdasági és Jogi Kiadó. 59 l., 1 térk.

Szíria. — Libanon. — Jordánia. Összeáll.: Munkaközösség. Bp. 1955, Közgazdasági és Jogi Kiadó. 135 l., 1 térk.

Lewis, A.: The theory of economic growth. London, 1955, Allen-Unwin. 453 l.

Liberman, A.: A könnyűipari vállalatok gazdasági tevékenységének elemzése. Bp. 1955, Közgazdasági és Jogi Kiadó. 235 l.

Lipinski, E.: Poglady ekonomiczne Mikolaja Kopernika. Warszava, 1955, Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 188 l.

Marx, Karl: Über China. Berlin, 1955, Dietz. 160 l.

Maszlov, I.: Kommuniszticseszkaja Partija Szovetszkogo Szojuza v bor'be za ukreplenie edinsztva szvoih rjadov i oszuscseszt v lenie politiki szocialiszticseszkoj indusztrii sztranü (1925—1927 gg.). Moszkva, 1955, Goszpolitizdat. 174 l.

Mihalevszkij, F.: Az arany a kapitalizmus rendszerében a második világháború után. Bp. 1955, Közgazdasági és Jogi Kiadó. 185 l.

Minc, B.: Planowanie gospodarki narodowej. Czesc 1. Warszawa, 1955, Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 377 l.

A munka termelékenysége és a termelés technikai színvonala növelésének egyes kérdései az iparban. Az MDP Pártfőiskola gazdaságpolitikai tanszéke 1955. július 2-án tartott elméleti konferenciájának jegyzőkönyve. Bp. 1955, Szikra. 183 l.

Nemschak, F.: Zehn Jahre österreichische Wirtschaft 1945—1955. Wien, 1955, Österreichisches Institut für Wirtschaftsforschung. 74 l.

Nikiforov, B.: Ugolovno-pravovaja ohrana licsnoj szobsztvennoszti v SZSZSZR. Moszkva, 1954, Izd. Akad. Nauk. 156 l.

Ob"edkov, G.: Za krutoj pod"em szel'szkogo hozjajsztva. Moszkva, 1955, Goszpolitizdat. 144 l.

Palewski, J.-P.: L'organisation scientifique du travail. Paris, 1955, Press. Univ. 126 l.

Planirovanie hozjajsztvennoj dejatel'noszti goszudarsztvennoj torgovoj organizacii. (Torgfinplan torga.) Red.: M. Lific. Moszkva, 1955, Gosztorgizdat. 334 l.

Rainer, A.: Die rechtliche Regelung der Produktionsgenossenschaften in der Deutschen Demokratischen Republik. Berlin, 1955, Deutscher Zentralverl. 176 l.

Rakowski, M.: Zagadnienia planowania wieloletniego w Polsce Ludowej. Warszawa, 1955, Polskie Wydawnictwa Gospodarcze. 139 l.

Schmidt, W.: Das Statut der landwirtschaftlichen Produktionsgenossenschaften. Ziele und Aufgaben. Berlin, 1955. Deutschen Bauernverl. 96 l.

Scsenkov, Sz.: Buhgalterszkij ucset v promüslennoszti. Moszkva, 1955, Goszfinizdat. 408 l.

Sédillot, R.: Toutes les monnaies du monde. Dictionnaire des changes. Paris, 1955, Sirey. 555 l.

Sözeri, S.: Der Wirtschaftsaufbau der Türkei nach dem zweiten Weltkrieg. Kiel, 1955, Inst. für Weltwirtschaft. 128 l.

Statisticki godisnjak F.N.R.J. 1955. Beograd, 1955, Savezni Zavod za Statistiku. 471 l.

Sukmandjieff, St.: Für friedliche Koexistenz des Kapitalismus und Sozialismus. Berlin, 1955, Die Wirtschaft. 108 l.

Survey of United States international finance 1949—1953. International Finance Section, Princeton University. London, 1950—1954, Princeton Univ. Press. 5 db.

Szendrovits Z.: Számítások a gépgyári tervezés és szervezés tárgyköréből. Bp. 1955, Közgazdasági és Jogi Kiadó. 271 l.

Szvitics, Sz.—Saposnikov, M.: Revizija hozjajsztvennoj dejatel'noszti predprijatij obscseszt vennogo pitanija. (Prakticseszkoe poszobie.) Moszkva, 1955, Gosztorgizdat. 208 l.

Trautmann, W.: Osthandel ja oder nein? Stuttgart, 1954, Kohlhammer. 164 l.

Vállalati pénzügyi dolgozók kézikönyve. 2. bőv. kiad. Bp. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 273 l.

Volovik, A.—Szlavkin, M.: Organizacija i metodü revizij masinno-traktornüh sztancij. Moszkva, 1955, Goszfinizdat. 131 l.

Weber, H.: Die Landwirtschaft in der volkswirtschaftlichen Entwicklung. Hamburg—Berlin, 1955, Parey. 104 l.

Wicsek J.: Az önköltség népgazdasági tervezésének egyes kérdései. Bp. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 222 l.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ СТАТЕЙ

Дердь Генцел:

К марксовой теории внешней торговли

Марксистокая теория внешней торговли включает в себя и критику теории внешней торговли буржуазной классической политической экономики. Марксистская теория внешней торговли отличается от буржуазной уже в своей постановке вопроса: марксистское положение гласит — при обмене товаров по стоимости развитая капиталистическая страна может эксплуатировать менее развитую страну. Для подтверждения этого положения Маркс выработал конкретную теорию преобразования международного действия закона стоимости. Эта теория, кроме опровержения вульгарной и поверхностной теории гармонии буржуазных экономистов, показывает переход к той стадии развития капиталистической мировой экономики, в которой характер международных экономических связей определяется не обменом товаров по стоимости, а отношениями кредитора и должника, через которых реализуется максимальная прибыль. Закономерности международных экономических связей империализма были открыты Лениным, который развил дальше марксовый анализ.

Схема Рикардо — Миль, которая не рассматривает проблему рынка и требования развития экономики, не может служить теоретической основой вопроса международного разделения труда. Она не выясняет взаимозависимости процессов, происходящих в мировой экономике.

Статья в конце констатирует, что схема Рикардо вследствии своих недостатков, указанных Марксом, конечно не может служить основой и для понимания экономических связей между социалистической страной и странами капитализма, и тем более не может служить теоретической основой для социалистического международного разделения труда.

Ференц Эрдеи:

О некоторых вопросах производства кукурузы

Первая часть статьи анализирует характерные черты производства кукурузы. Удельный вес кукурузы по сравнению с другими кормовыми и пшеницей наглядно показывают значение кукурузы и рост ее веса в мировом сельско-хозяйственном производстве. Статья рисует положение производства кукурузы по частям света и по странам.

Вторая часть статьи характеризует природные особенности кукурузы. Растение кукуруза, с точки зрения способа выращивания, требований к климату, нетребовательное и легко приспособляемое растение. Использование кукурузы очень разностороннее, но исполвзование ее, как зернового корма придает ей особенное значение.

Третья часть статьи знакомит с экономическими типами производства кукурузы. Основанное на ручном труде мелкое производство кукурузы, несмотря на достигнутое в последне годы развитие, является ограниченным и очень трудоемким. До освобождения в Венгрии кукурузу даже в крупных поместьях выращивали мелкохозяйственным спосбом. В странах Западной Европы после II. мировов войны агротехника производства кукурузы развивается по линии крупного машиниз рованного производства. Сложившийся метод производства кукурузы в Америке характеризуется машинной обработкой, применением многих специальных удобрений и гибридных семян. Однако одновременно с развитием крупно-хозяйственных методов производства все более ускоряется разорение мелких крестьянских хозяйств.

Сложившаяся новая система крупно-хозяйственного производства кукурузы в социалистическом сельском хозяйстве Советского Союза характеризуется применением квадратно-гнездового способа применением культиваторов, кукурузо-уборочных комбайнов, сортовых гибридных семян. Социали-

стические крупные предприятия широко используют и передовые методы производства кукурузы других стран.

В последней части статья знакомит читателей с основными задачами развития производства кукурузы в Венгрии.

Веланэ Дерфи, Шандор Кернач:

Некоторые экономические вопросы улучшения снабжения свининой

Со времени освобождения в Венгрии значительно улучшилось и стало более разнообразным снабжение продовольствием широких народных масс. Однако, производство мяса выросло не удовлетворительно.

Несмотря на то, что во время пятилетнего плана поголовье свиней было на уровне довоенных лет, и в марте 1955 года даже больше чем когда либо, все же имели место временные перебои в снабжении мясом. Главной причиной этого является значительный рост потребностей по сравнению с довоенным периодом. Количество населения выросло примерно на полмиллиона, и население городов увеличилось примерно на 600—700 тысяч. По сравнению с довоенным периодом сильно изменилось потребление некоторых слоев населения.

Число свиней, зарезанных для общего потребления, не достигает уровня довоенного времени, но число свиней, зарезанных для личного потребления в некоторых годах даже выросло. Значит деревня в настоящее время потребляет больше, чем раньше.

Наше свиноводство, по его составу и по количеству свиноматок, делает возможным покрытие возросшего спроса на мясо путем увеличения по сравнению с довоенным уровнем производства свиней, идущих на убой.

Однако производство свиней, идущих на убой, увеличилось недостаточно. Количество свиней, идущих на убой росло быстро, однако прирост на свиноматку, а также выращиваемое среднее не росло в достаточной степени. Кроме этого, еще не удалось покончить с сезонным характером выращивания и откорма свиней, в настоящее время большая часть падает на весну и на начало осени. Три четверти откормленных свиней режут в период с 1-го ноября до 28 февраля.

Значительная часть свиней, в связи с сезонным характером откорма, режется в возрасте 13—15 месяцев, или даже еще позже, вместо положенных 10—11 месяцев. Поэтому „быстрота оборота" средств нужных для откорма, медленная:

Большинство свиней, идущих на убой, режутся в среднем в 100—120 кг. весе. Если бы большая часть свиней резалася бы в 140—150 кг, весе, то после каждого миллиона свиней, идущих на убой, мы получили бы на 245 тысяч центнеров больше мяса и жира. Это было бы выгодным и с точки зрения более экономного использованя запасов корма.

В течение пятилетнего плана производство качественных кормов (кукуруза, ячмень) получило значительное развитие.

Мы производим корма более, чем на 30% пашни. Наряду с увеличением производства кормов содержащих значительное количество крахмала, производство кормов, содержащих белок, не увеличилось в достаточной мере. Достижение большего веса свиней для убоя и потому экономнее, что при маленьком весе пропорция использованного белка на 1 кг. произведенного мяса еще высока.

Наши трехлетний и пятилетний планы создали прочную основу для развития свиноводства и разрешения кормовой проблемы.

Увеличение товарности свиноводства в настоящее время зависит от хорошей работы свиноводов. Необходимо увеличить прирост на одну свиноматку; надо покончить с сезонностью выращивания и откорма свиней, увеличить „скорость сборота откорма"; надо развивать откорм свиней и производство кормов в социалистическом секторе. Надо стремиться к увеличению веса откормливаемых свиней, экономно используя корма, особенно корма, содержащие белок.

Ференц Молнар:

Некоторые особенности вывоза капитала Соединенными Штатами на втором этапе общего кризиса капитализма

В периоид после II. мировой войны Соединенные Штаты Америки очень значительно увеличили вывоз капитала и тем самым значительно приблизились к тому монополистическому положению в мировой капиталистической экономике, к которому они стремились. Вывоз капитала во всем по-

слевоенном периоде был главным средством экспансии американского империализма и обеспечения максимальной прибыли.

Достигнутые результаты в экспансии и в получении максимальной прибыли за счет других капиталистических стран, связаны не с количественным ростом вывоза капитала, а с его качественным изменением, главным образом с его новыми чертами. В американском вывозе капитала выросли государство-капиталистические тенденции, государственный вывоз капитала стал главной формой вывоза капитала. Вывоз накопленного громадного избытка капитала Соединенными Штатами происходит почти исключительно путем государственного вывоза капитала и путем „даров". Однако при этом государство американских монополистов в целях расширения экспансии превратили в капитал и в „дары" и значительную часть необходимого продукта рабочих.

В частно-капиталистическом вывозе капитала решающими стали прямые инвестиции, обеспечивающие наибольшую прибыль и наибольшее экономическое влияние. Противопоставление величины частнокапиталистического вывоза капитала и полученной благодаря этому прибыли, показывает, что практически частнокапиталистический вывоз капитала не играет роли в деле сокращения так называемого избытка капитала. Для связи вывоза капитала и вывоза товаров характерно то, что вывоз капитала является необходимым средством увеличения или сохранения вывоза товаров на прежнем уровне.

Монополистический капитал создал в вывозе капитала определенное „разделение труда": роль тарана в деле расширения сферы влияния частного капитала играют государственный вывоз капитала и „дары". Частный капитал, благодаря непосредственному влиянию, сохранил свою роль непосредственного присвоителя максимальной прибыли в чужих странах.

Эти явления скрывают внутренние и внешние противоречия Соединеных Штатов, все более пробивающие себе путь на поверхность. Это делает очень шатким „результаты", достигнутые американским империализмом в противовес капиталистическим конкурентам и отсталым странам, и обнажает видимость разрешения внутренних экономических проблем.

Имре Фаркаш:

Экономическая эффективность капиталовложений

Статья в начале кратко резюмирует результаты дискуссии по этому вопросу, проходившей в Экономическом Институте Академии Наук СССР в начале 1954 года. Статья знакомит читателя с вопросами которые были решены на этой дискуссии, и с проблемами, оставшимися неразрешенными. Далее статья излагает результаты дискуссии, проходившей в конце 1954 г. на секции экономики промышленности Академии Наук Венгрии по вопросу эффективности капиталовложений.

В результате дискуссии стали ясными понятие эффективности капиталовложений, основные принципы метода ее исследования.

Экономическая эффективность капиталовложений является органической частью вопроса социалистического расширенного производства, поэтому она подчинена целям экономической политики, которая определяет развитие всего народного хозяйства, опираясь на объективные законы социализма. Капиталовложения экономически тем эффективнее, чем меньшими общественными затратами обеспечивают максимальное удовлетворение постоянно растущих материальных и культурных потребностей всего общества, путем участия в расширении производства, в усовершенствовании техники и в создании правильных пропорций народного хозяйства.

Исследование экономической эффективности капиталовложений в практике планирования должно просходить по двум линиям.

В первой фазе работы надо изучить то влияние, которое оказывают капиталовложения на производительность общественного труда, на повышение национального дохода, на пропорции народного хозяйства, на баланс внешней торговли. Во второй фазе задачей является выбор наиболее эффективного варианта капиталовложений, исходя из разных экономических и технических показателей.

При выборе последнего надо использовать разные показатели, которые сравнивают стоимость разных вариантов между собой, или с лучшим средним в этой отрасли промышленности, или в случае надобности, с лучщим заграничным средним. Важнейшие показатели: сумма на единицу мощности; себестоимость производства, которую надо рассматривать по частям; производительность труда; прибыльность экспорта; импортное притязание; срок осуществления капиталовложения; срок оборота; т. е. то время в течении которого компенсируется сумма вложений путем снижения себестоимости. В разных отраслях народного хозяйства роль разных показателей будет разная. Поэтому, соответственно особенностям разных отраслей народного хозяйства для рационального использования вышеуказанных или других показателей, надо решить вопрос об эффективности того или дугого капиталовложения.

Нерешенными на дискуссии остались следующие вопросы: надо ли различать капиталовлаженяя с точки зрения методики, капиталовложения на расширение производства и капиталовложения, снижающие себестоимость. правильно ли и нужно ли принимать во внимание при отдельных капиталовложениях народно-хозяйственное значение капиталовложения, высвобождающего рабочую силу и постоянно влияющего на рентабельность; до какой границы надо считаться с сопряжинными капиталовложениями.

Дердь Энеди, Михай Сабо Г.:

Экономика Египта при новом строе.*

Статья исходит из анализа общего экономического положения Египта. Она рассматривает те задачи, осуществление которых является целью египетского правительства. Частичное осуществление этой программы уже привело к значительным изменениям в экономике Египта. Далее авторы рассматривают основные отрасли экономики Египта.

Статья после общего ознакомления с сельским хозяйством Египта, знакомит нас с мероприятиями нового строя, касающимися реформы, с проблемами иригационного хозяйства и показывает планы его развития, выработанные правительством.

Авторы дают обшую картину промышленности, потом подробно занимаются запасами полезных ископаемых страны и их ролью в настоящем и в будущем промышленности, в экономике страны. Статья особенно подробно занимается вопросом производства электроэнергии и проблемами электрификации страны. Она знакомит читателей с планами строительства Большой Плотины Ассуаны. Далее она излагает вопорсы некоторых отраслей вырабатывающей промышленности (текстильной, кожевенной, пищевой, металло-обрабатывающей, химической).

Наконец статья излагает вопросы внешне-торгового положения страны и ее внешнеторговых связей. Останавливается на внешнеторговом обороте Египта и его изменении по отношению к основным внешнеторговым партнерам. Статья знакомит нас также и с внешнеторговыми связями Венгрин и Египта.

---

* Республиканское правительство буржуазной демократии называет себя „новым строем".

Задачи венгерской экономической географии

Статья в введении коротко рассказывает о создании и положенин венгерской экономической географии. Далее она коротко знакомит читателей с содержанием докладов и прений на съезде. Статья также излагает ряд вопросов из докладов и прений, которые могут интересовать и экономистов. Доклад Доктор Дердя Маркош посвящен теоретическим и практическим вопросам географического разделения труда, экономическому районированию. С этим докладом связаны и другие доклады, которые занимаются главным образом, вопросами географического районирования сельско-хозяйственного производства.

SUMMARY OF THE ARTICLES

György Göncöl:

On the Marxist Theory of Foreign Trade

The Marxist theory of foreign trade entails the critique of the foreign trade theory of classical bourgeois economists. It differs from the latter radically already by the way it poses the problem. In conditions of equivalent exchange — Marx argues — the more developed capitalist country can exploit the less developed one. For the support of this thesis Marx worked out the concrete theory of the international operation — and modification — of the law of value. Beyond giving the refutation of the over-simplified and superficial harmony concepts expounded by the classical bourgeois economists, — this theory at the same time projects the transition to that stage of the development of world capitalism where the distinctive feature of the international economic system is the creditor-debtor relationship and the maximum profit realized by non-equivalent exchange.

It was Lenin who, further developing the Marxian analysis, revealed the objective laws governing the imperialist type of international economic relations.

The Ricardo-Mill theory disregards from the outset both the problem of the market and the requirements of economic growth; it is unsuitable as a *rationale* of the international division of labour. It does not shed light on the intertwined problems of international economic processes as they appear in the real world.

The study closes with some remarks on why Ricardo's theory cannot be applied either to the motives of economic intercourse between a socialist country and its capitalist surroundings, or to the guiding principles of the socialist international division of labour.

Ferenc Erdei:

A Few Problems of Maize Growing

The first part of the article analyses the characteristic features of maize growing. Data of maize production compared with those of wheat and other feedstuff exemplify the importance of maize growing and its ever-increasing significance in the agricultural production of the world. The author outlines the development of maize growing in different continents and countries.

The second part of the treatise describes the characteristics of maize itself. As for production methods, climate conditions etc., this plant is highly accommodating, its use manifold; its special significance lies, however, in the use of the ripe corn as fodder.

The third part of the article acquaints the reader with types of farms engaged in maize production. In spite of the advancement achieved in these last years, small-scale maize growing based on manual labour and the employment of horse-drawn implements is necessarily restrained, requiring, as it does, an immense amount of work. In pre-liberation Hungary, small-scale methods were employed in maize growing even on the latifundia. After World War II, agrotechnics of maize growing in the countries of Western Europe developed in the direction of mechanized large-scale production.

Maize growing methods in America are characterized by mechanized cultivation, large-scale use of special fertilizers and hybrid grains for sowing. Advancement of capitalist large-scale production methods, however, goes hand in hand with the ruin of small peasants' farms at an ever-increasing pace.

In the socialist agriculture of the Soviet Union, large-scale maize growing is characterized by the use of square tilling, cultivators, combines for harvesting ears and stalks, and hybrid grain for sowing. Socialist agriculture rapidly makes use of advanced production methodes developed in other countries.

In conclusion, the article deals with the principal tasks to be solved in order to develop maize growing in Hungary.

Magda Györffy—Sándor Kernács:

Some Economic Problems of Improving Pork Supply in Hungary

The nutrition of the broad masses of Hungary's population underwent a substantial improvement and diversification since the Liberation. Meat production, however, did not grow sufficiently.

Despite the fact that our pig stock has about attained, in the course of the Five-Year Plan, the average level of the last prewar years, and, in March 1955, considerably surpassed the figures ever registered in Hungary, there were transitory disturbances in meat supply. The main reason for this is the substantial increase in consumption requirements since the war. The population of the country increased by about half a million, town population by a total of 600.000 to 700.000. Compared to the prewar situation, consumption of certain strata of the population underwent a radical change.

The number of pigs slaughtered for purchasers' consumption does not reach the prewar level, the number of "private" slaughters, on the other hand, surpassed it in some of the years under review, so that consumption in the villages is greater than it was in prewar years.

The composition of our pig stock and the number of sows could be a guarantee for covering the growing needs by an increased production of pigs for slaughter. Nevertheless, no such increase has been recorded so far. The proportion of bacon pigs rose rapidly, but the number of stock increase for each sow and the breeding average has not grown correspondingly. Besides, no favourable change could be brought about so far in the seasonal character of breeding and fattening, and the bulk of farrowing still comes in the spring and early autumn months. Three-quarters of the fattened pigs are slaughtered between November 1st and February 28th.

Owing to the seasonal character of breeding and fattening, a substantial part of piglets is slaughtered when 13 to 15 months of age or even older (the standard age for slaughter being 10 to 11 months). That is why "circulation speed" of means expended for fattening is slow; our production of pigs for slaughter is but 60 to 70 per cent of the March stock.

The bacon pigs (representing the majority of the pigs for slaughter) are slaughtered at an average weight of 100 to 120 kg. If the majority of the stock was slaughtered when 140 to 150 kg, we could produce 245.000 quintals more meat and fat for each million of pig for slaughter, and stocks of fodder could be employed more economically.

Barley and maize production developed considerably under the Five-Year Plan, more than 30 per cent of the arable land producing such fodder. Although the output of high starch-content fodder increased, that of protein fodder did not grow proportionately to augmented protein needs of the ever-growing pig stock. Slaughtering at a greater weight is more economical also because of the higher protein consumption ratio per kg of weight increase for low weight pigs.

Our Three-Year and Five-Year Plans have laid the foundation, both concerning stock and fodder, for the further development of pig breeding.

The increase in output of pork for sales is closely bound up with the question of good breeding work. That is why increase in stock for each sow must be achieved, and the seasonal character of breeding and fattening eliminated; the "circulation speed" of means expended for fattening has to be increased, pig fattening and fodder production of the socialist sector of economy developed. Greater weights in fattening have to be attained, and steps must be taken to promote the economical use of fodder, particularly of protein fodder, and the expansion of its producing area.

Ferenc Molnár:

A Few Characteristics of Capital Export from the USA in the Second Phase of the General Crisis of Capitalism

In the period subsequent to World War II the USA sharply increased its capital export and closely approached the monopolistic position it has been striving for in capitalist world economy. In the whole post-war period capital export has been and still is one of the principal means to foster the expansion of American imperialism and to secure maximum profit.

Successes achieved in this field to the detriment of other capitalist countries are not consequences of the quantitative increase of capital export, but are closely bound up with its *qualitative* changes, involving a series of new characteristics. American capital export shows the ever-growing tendencies of State capitalism, export of capital by the State having become the main form of capital export. Direct and indirect draining of great amounts of surplus capital accumulated in the USA was almost exclusively provided by State capital export and "grants". But the State dominated by the American monopoly capitalists transformed an important part of the products of the workers' necessary labour into capital and grants, and thus into a means to promote the expansion of monopoly capital. Direct investments securing the highest profit and the greatest possible economic influence have become decisive in the export of private capital. Comparison of the amounts of private capital exported with the profits derived goes to show that export of private capital practically plays no role in draining off capital surpluses. Relationship between capital export and export of goods is characterized by the fact that capital export has become an indispensable means to increase the export of goods, resp. to maintain its level. Monopoly capital has brought about a kind of "division of labour" in capital export: State capital export and "grants" play the role of the battering ram in making the road free for the expansion of private capital, the latter keeping by direct investments the role of the direct expropriator of maximum profit acquired in foreign countries.

These phenomena entail many contradictions which are ever more surging to the surface in the foreign economic relations and in the economic situation of the USA. In this way, "successes" obtained by American imperialism against capitalist rivals and backward countries, as well as „solutions" found to her own economic problems are of a doubtful value.

Imre Farkas:

Economic Efficacy of Investments

The writer starts with a brief summary of the debate held early in 1954 at the Institute for Public Economy of the Soviet Academy of Sciences, giving an account of issues settled and those pending. He goes on to review the debate on efficacy held at the end of 1954 by the Special Commission for Industrial Economy of the Hungarian Academy of Sciences.

The economic efficacy of investments forms an integral part of the range of problems connected with extended socialist reproduction, and is as such at all times subject to the

prevailing economic policies and objectives which, based on the objective economic laws of socialism, govern the trend of development for the whole of the national economy. The degree of economic efficacy is inversely proportional to the amount of social labour required by the investments to be expended on securing the maximum satisfaction of Society's constantly rising material and cultural requirements, to which they minister through their share in the extension and technical improvement of production and in securing the right proportions within the national economy.

The need for inquiry into economic efficacy of investments arises in two planning phases. In the first, it is to cover the effect of investment on productivity of social labour, on the increase of the physical volume of the national income, on the balance of proportions in the national economy and on the balance of trade. In the second, the call is to select the most effective of several alternative investment plans with different economic or technical solutions devised to meet one and the same production or development task. The latter is a case for the use of different indices, with the index value for one plan variant to be related to that for another, or to the highest average in the particular field, or alternatively to a highest foreign-country average. The foremost indices include the specific investment demand, i. e. the amount of investment per unit of capacity; the cost of production, which is to be resolved into its component elements for investigation; productivity of labour; profitability of the production for exports; import needs; investment implementation time and recovery time, i. e. the time of reimbursement of the amount invested through cuts in production costs. The relevancy of one index or another varies from field to field, and the problem of efficacy is soluble by economic analysis upon more or fewer from among the mentioned indices, or on occasion upon others here not mentioned, depending upon the specific features of the domain involved.

There remain, however, some questions open to further discussion; is it necessary e. g., from a methodological point of view, to distinguish between investments extending production on the one hand, and those lowering production costs on the other; further, is it justified and necessary to take into account, as a permanent factor of economic efficacy, the value determined at a national economic level of investments releasing man-power for other jobs; and to what limits associated investments have to be considered.

György Enyedi—Mihály G. Szabó:

Egypt's Economy under the New Regime*

The writers take the general economic situation of Egypt as a starting point. They review the tasks the fulfilment of which has been envisaged by the Egyptian government. Even the goals reached so far have brought about substantial changes in the country's economy. After a brief survey of these changes the writers analyse developments in the main branches of Egyptian economy.

The article comments upon the general situation in agriculture, and acquaints the reader with the land reform decrees of the new regime. It goes on to set out presentday problems of irrigation, and expounds the government's plans for development. Principal branches of agricultural production are dealt with at some length.

After a general survey of the industrial situation the article gives a detailed account on the country's mineral resources, and on their present and prospective role in Egypt's national economy in general and in her industry in particular. Problems of power generation (oil, electric current) and of electrification are dealt with *in extenso,* and the plans for the Great Barrage at Assuan described. Branches of the processing industry (viz. the textile, leather, foodstuffs, metal-working and chemical industries) are analysed.

In conclusion, the authors review Egypt's foreign trade situation and foreign trade relationships. Trends of foreign trade with Egypt's partners, as well as trade relations between Hungary and Egypt are surveyed.

* The republican, bourgeois democratic regime's term.

The Tasks of Economic Geographical Science in Hungary

as Seen in the Light of the Work Accomplished by the Section for Economic Geography of the First Hungarian Geographical Congress

The treatise briefly outlines the development and present situation of Marxist economic geography in Hungary, then goes on to give a survey of the papers read at the Congress and the contributions to the debate. The emphasis is laid on points which are of interest to economists. Among the papers dealt with in the article, the one read by György Markos analyses theoretical and practical problems of geographical division of labour and questions connected with the marking-out of economic areas. Further papers, linked up with the latter mainly comment upon issues of geographical division of agricultural production, mostly in connection with a given area.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Antos István, Benke István, Bognár József, Erdei Ferenc, Fekete Ferenc (főszerkesztő), Friss István, Háy László (a szerkesztőbizottság elnöke), Lázár György, Nagy Tamás, Szabó Gergely, Szabó Kálmán

Szerkesztőség:
Budapest, V. Nádor utca 7. III. emelet. — Telefon: 181—644, 181—653.
Kiadóhivatal:
Akadémiai Kiadó, Budapest V. Alkotmány utca 21. — Telefon: 111—010.
Előfizetéseket felvesz a Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V. József nádor tér 1.
Telefon: 180—850.
Csekkszámla: 61 094.
Előfizetés: negyedévre 15 Ft, egy évre 60 Ft.

Példányszám 7000
Terjedelem: 8 ív.
A kéziratok nyomdába adásának időpontja: 1955. november 1—4.
A kiadásért felel: az Akadémiai Kiadó igazgatója.

Budapesti Szikra Nyomda, V. Honvéd utca 10. — 9015 — F. v.: Lengyel Lajos igazgató.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

12

II. ÉVFOLYAM 1955. DECEMBER

TARTALOM

A Központi Vezetőség 1955. novemberi határozata és a közgazdászok feladatai 1409

Az 1956. évi népgazdasági terv sikeréért 1425

V. Djacsenko: A közgazdasági tudományos kutatómunka feladatai (A Voproszi Ekonomiki 1955. évi 10. számából) 1439

Barlai Ervin: A termelői árrendszer hatásának tapasztalatai a faiparban 1458

Markos György: A területi tervezés elméleti alapjai 1468

Garamvölgyi Károly: A szovjet mezőgazdasági tervezés újabb irányelvei 1483

SZEMLE

Gazdasági igazgatásunk egyszerűsítéséről *(Kovács Sándor)* 1493

A mezőgazdasági kisüzem helyzete és pusztulása a kapitalista Magyarországon *(Ivánfy János)* 1499

FOLYÓIRATSZEMLE

A Wirtschaftswissenschaft című német közgazdasági folyóirat 1955-ben megjelent számairól *(K. J.)* 1512

SZAKIRODALMI TÁJÉKOZTATÓ

Magyar és idegen nyelvű gazdasági tárgyú könyvek 1520

A cikkek rövid orosz nyelvű tartalmi kivonata 1522

A cikkek rövid angol nyelvű tartalmi kivonata 1525

A Közgazdasági Szemle 1954—55. évi számaiban megjelent cikkek tartalomjegyzéke 1530

E SZÁM SZERZŐI:

Barlai Ervin, a Faipari Kutatóintézet osztályvezetője; **V. Djacsenko**, a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Közgazdasági Intézetének igazgatója; **Garamvölgyi Károly**, az Országos Tervhivatal osztályvezetője; **Ivánfy János**, a Mezőgazdasági Szervezési Intézet tudományos munkatársa; **Kovács Sándor**, az MDP Központi Vezetősége terv- és pénzügyi osztályának munkatársa; **Markos György**, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem gazdaságföldrajzi tanszékének tanszékvezető docense.

A Központi Vezetőség 1955. novemberi határozata és a közgazdászok feladatai

A Központi Vezetőség november 9-től 12-ig tartott ülésén ipari termelésünk megjavításának és műszaki színvonala emelésének feladatairól hozott határozat végrehajtása nem utolsó sorban közgazdászaink nagy és megtisztelő feladata. A Központi Vezetőség határozatában a közgazdászokat és a tervezőket is felhívta, hogy „minden erejükkel harcoljanak az ipar feladatainak sikeres megoldásáért, az új technika széleskörű alkalmazásáért, a munka termelékenységének gyors növeléséért, az önköltség csökkentéséért, a minőség javításáért."

A határozat világosan megmutatta: a műszaki haladás „az a döntő láncszem, amelyet ma meg kell ragadnunk, hogy a munka termelékenységét mind magasabb színvonalra emelve, a termékek bőségét biztosítva hazánkban, győzelemre vigyük a szocializmus ügyét."

★

A Központi Vezetőség és a Minisztertanács már korábban felhívta az ipar dolgozóinak a figyelmét a technikai színvonal gyors emelésének feladataira.

A kapott útmutatás nyomán a vállalatokban és az irányító szervekben egyaránt megélénkült a technikai és fejlesztési kérdések iránti érdeklődés; mindenütt megtárgyalták a műszaki fejlesztés megoldásra váró feladatait. Ami az új technika alkalmazásával kapcsolatos magatartást illeti, jogosan beszélhetünk változásról. Azelőtt sok helyen lehetett találkozni a fejlesztési feladatok (új gyártmányok bevezetése és a meglevők korszerűsítése, új technológiák alkalmazása stb.) lebecsülésével. A folyó termelési feladatok teljesítését célzó erőfeszítéseket nem egy vállalatban a gyártmányfejlesztés és a termelés gazdaságossága sínylette meg.

A műszaki haladás fontosságának széleskörű tudatosodása eredményeként ezen a téren javulás tapasztalható, a megváltozott légkör megkönnyíti az új technika alkalmazásával, a gyártmányok fejlesztésével és korszerűsítésével foglalkozó szakemberek munkáját. A legutóbbi időben meggyorsult az új gyártmányok bevezetésének üteme, s az ipari vezetők a napi feladatok mellett törődnek a távlati teendőkkel is.

Mindez igen örvendetes; az ipar munkásai és vezetői általában helyesen válaszoltak a párt és a kormány felhívására. A kedvező hatás mellett azonban észre kell vennünk bizonyos negatív jelenségeket is.

Mindenekelőtt nem hunyhatunk szemet afölött, hogy a műszaki fejlesztés kérdéseit sok helyütt sajátos módon a termelés gazdaságossága, a termelékenységnövelés és az önköltségcsökkentés feladataitól elszakítva szemlélik.

Az ilyen szemlélet nyilvánvalóan helytelen; a műszaki színvonal emelését nem lehet valami önmagában levő, a termelés mennyiségi és minőségi fejlesztésétől, a munka termelékenységének növelésétől és az önköltség csökkentésétől elválasztható, egyes időszakokra korlátozható feladatnak tekinteni.

Nekünk éppen azért kell okvetlenül gyors ütemben fejlesztenünk a technikát, korszerűsítenünk a gyártmányokat és a technológiát, mert a szükségletek maximális kielégítése, népünk életszínvonalának állandó, rendszeres emelése céljából szakadatlanul növelni akarjuk a termelést, javítani akarjuk a termékek minőségét, mert gyors ütemben fokozni kívánjuk a munka termelékenységét és csökkenteni az önköltséget. A technika fejlesztése nélkül mindez vagy egyáltalán nem, vagy csak aránytalanul lassú ütemben és rövid ideig lenne lehetséges. A műszaki fejlesztés *jelentősége* azonban nem korlátozódik csupán hazánkra, az egyes szocialista országokra, vagy akár az egész szocialista táborra. Ez egyszersmind az egyik legfontosabb eszköz arra, hogy az egy főre jutó termelés tekintetében is *elérjük és túlszárnyaljuk* a legfejlettebb tőkés országokat, s ezzel is bizonyítsuk a szocialista társadami rend magasabbrendűségét és biztosítsuk a kommunizmus felépítése e Lenin által megszabott feltételének mihamarabbi teljesülését.

Helytelenül értelmezik műszaki fejlesztési feladatainkat azok, akik irreális, túlzott, erőforrásainkkal nem számoló beruházási követelésekkel lépnek fel. A szocialista iparosítás természetesen lehetetlen nagy beruházások, hatalmas új létesítmények nélkül. Büszkék vagyunk az első ötéves terv keretében életre hívott alkotásainkra, s a második ötéves terv időszakában is meg akarunk valósítani nagy távlatokra szóló, jelentős beruházásokat. Például az új erőművek építésével gyorsan kell fejlesztenünk energiahálózatunkat, nagy beruházásokat tervezünk a vegyiparban, hogy növeljük nyersanyagbázisunkat stb. Más területeken is helyes és szükséges hosszú lejáratú, perspektivikus műszaki fejlesztési és beruházási tervek készítése; hiba azonban, hogy sok műszaki szakember és gazdasági vezető, mintegy megbűvölve a nagyvonalú megoldások perspektíváitól, megfeledkezik az egyszerűbb, kevésbé látványos, de rövid idő alatt megvalósítható és részben vagy egészben saját erőforrásokból is kivitelezhető korszerűsítésekről; pedig az ilyen — aránylag kevés áldozatot kívánó — korszerűsítések (ide tartozik a kisgépesítés, a a meglevő berendezések korszerű szerszámokkal és tartozékokkal való ellátása, az üzemen belüli szállítás korszerűsítése, a technológia javítása a meglevő berendezéssel stb.) akárhányszor nagyon jelentős önköltségcsökkentést és termelékenységnövekedést tesznek lehetővé.

Másutt hamis „takarékosság" fékezi az égetően szükséges és az önköltség gyors csökkenésével vagy a minőség jelentős javításával gyorsan megtérülő korszerűsítések végrehajtását. Ennek következtében azután többnyire a „megtakarított" összegek sokszorosát veszítjük el ugyanabban a gyárban vagy a rossz minőségű anyag, szerszám, fogyasztási cikk felhasználásakor.

Mindezek a jelenségek azt bizonyítják, hogy á vállalatokban, sőt egyes minisztériumokban is bajok vannak a gazdasági szemlélettel; a műszaki fejlesztésnek az összefüggésekből kiszakítva történő kezelése arra vall, hogy nem (vagy nem eléggé) érvényesül a közgazdasági gondolkodás. Ez jelentős részben közgazdaságtudományunk és közgazdászaink hibája is.

A közgazdaságtudomány szerepe a szocialista építés szolgálatában

A szocialista építőmunka tudatosan folyik. Ebből következik a központi irányító és tervező munka és a tudományos alapossággal kialakított központi tervcélok megvalósulását előmozdító módszerek és emelők szakadatlan tökéletesítésének objektív szükségessége.

A közgazdászok folyamatos és mind mélyebbre hatoló, sokirányú, konkrét elemző munkája nem utolsósorban ehhez adhat szilárd alapot. Közgazdászainknak figyelemmel kell kísérniök a szocializmus építésében követett gazdaságpolitikát, megvalósításának mindennapi jelenségeivel együtt, s a tapasztalatok szilárd elvi alapokon nyugvó általánosításával kell megvilágítaniok módszereink erényeit és hiányosságait. A közgazdaságtudomány nem kismértékben felelős annak biztosításáért, hogy egész gazdasági tevékenységünk minél tökéletesebben szolgálja a szocializmus építését, népünk érdekeit.

Közgazdaságtudományunk nagyot fejlődött a felszabadulás óta, s a legutóbbi időben is ért el sikereket. Születtek a gyakorlati tapasztalatokat rendszerező értékes monográfiák; jelentek meg — bár sajnos nem nagyszámban — a kérdések újszerű felvetésével a többi közül kimagasló cikkek, amelyek egyes területeken — hiányosságaik ellenére is — érezhetően előre vitték fontos problémák megértését; elméleti értékű tanulmányok láttak napvilágot legutóbb is népgazdaságunk fejlődésének üteméről, az anyagi érdekeltségről és más kérdésekről. Ezeket azonban sajnos még csak mint a hazai közgazdaságtudomány fellendülésének előfutárait értékelhetjük. A kétségtelen eredményeket összegezve is meg kell állapítani, hogy közgazdaságtudományunk egészében elmaradt a népgazdaság rohamos fejlődése következtében támadt követelményektől.

Közgazdaságtudományunk viszonylagos elmaradottsága megnyilvánul egyebek közt abban is, hogy nem eléggé kezdeményező, javarészt csak követi az eseményeket, s emiatt nem képes a szükséges mértékben segíteni a gazdaságpolitika megalapozásában. A magyar közgazdaságtudomány gyengeségei miatt a gazdaságpolitika nem tud támaszkodni a közgazdászok eredményeire.

Vannak még nálunk közgazdászok, akik megelégednek a jelenségek egyszerű regisztrálásával, s nem jutnak el a köztük meglevő összefüggések megismeréséig. Sok tekintetben vonatkozik ez a megállapítás például a lapunk legutóbbi számaiban a szocialista iparosítás kérdéseiről megjelent cikkekre, amelyek mechanikusan ismételgettek egy-két általánosan ismert és elfogadott igazságot, s hazánk felszabadulás utáni ipari fejlődésének konkrét jelenségeivel anélkül foglalkoztak, hogy előre mutató következtetésekkel világították volna meg jövő fejlődésünk útjait.

Nem beszélhetünk tudományos fejlődésről, ha — elégedetten a már meglevő általánosításokkal — elmulasztjuk az állandóan változó és fejlődő konkrét jelenségek vizsgálata alapján a meglevő általánosítások továbbfejlesztését és az új összefüggések feltárását. Ez esetben ellentmondás támad a megváltozott gyakorlat és az elmélet közt. Az elmélet elszakadása az eleven gyakorlattól káros mind a gyakorlati szakemberek, mind a tudományos dolgozók szempontjából, s hátráltatja a gazdasági fejlődést. Ha a gyakorlati szakemberek úgy érzik, hogy az elmélet nem segíti őket kellőképpen problémáik megoldásában, az elmélettől elszakadva korlátolt empiristákká válnak, akik a fától nem látják az erdőt, s perspektíva hiányában a folyó feladatokat sem képesek helyesen megoldani. Ha az elméleti közgazdászok eltávolodnak a gyakorlattól, munkájuk terméketlenné válik, s az üressé vált absztrakciók közé visszavonulva kitérnek az elől, hogy szembenézzenek való életünk problémáival.

Többnyire a gyakorlatra támaszkodó önálló elméleti kutatás nem kielégítő színvonalával magyarázható, hogy egyes közgazdászok dogmának tekintenek időközben meghaladott, az adott körülmények közt egyáltalán nem, vagy a régi módon többé nem alkalmazható módszereket és sematikus módon, a megváltozott vagy eltérő adottságokra való tekintet nélkül alkalmazzák azokat. Valahányszor figyelmeztetik az ilyen közgazdászokat, hogy a tények másként alakulnak, mint ahogy ők leírják vagy várják, így válaszolnak: „elvileg úgy kellene lenni, ahogy én mondom, s hogy mégsincs úgy, az nem az »elmélet«, a módszer hibája, hanem a gyakorlaté".

Vannak közgazdászok, akik a gyakorlattal keveset törődve „foglalkoznak" az elmélettel. Csodálható-e, hogy az így nyert „következtetések", „igazságok", többnyire semmitmondóak, nem tartalmaznak újat és előre mutatót, hanem csak közhelyeket sorakoztatnak egymás után, rendeleteket összegeznek és magyarázgatnak, időnként pedig sehol a valóságban nem találni másukat, legfeljebb szerzőjük fejében.

A gyakorlattól való elszakadás, a gazdasági jelenségek sematikus ábrázolása az egyetemi oktatásban különösen gyakori. Ezt bizonyítja például az, hogy a vállalatokhoz és intézményekhez kikerülő végzett közgazdász hallgatók csaknem egyöntetű véleménye szerint „más az elmélet és más a gyakorlat, az egyetemen vállalati vonatkozásban tanultakat kismértékben lehet csak alkalmazni." Pedig a fiatal szakemberek nem eszményi mintavállalatokba kerülnek, s olyan ismeretek elsajátítását várják az egyetemtől, amelyek birtokában jobban meg tudják érteni a gyakorlatot és annak rugóit, s így inkább képesek arra is, hogy megjavítsák a gyakorlatot.

A Szovjetunió a közgazdaságtudomány elméleti továbbfejlesztésében és gyakorlati alkalmazásában is példát mutat nekünk. A szovjet ipari funkcionáriusok legutóbbi tanácskozása, az új mezőgazdasági tervezési rendszer kialakítása, az ipari tervezésben és a népgazdaság távlati tervezésében végrehajtott változások, az újratermelés marxi elméletének egyes tételeivel és a gépek szocializmusbeli erkölcsi kopásával kapcsolatban vallott hibás nézetek bírálata stb. azt mutatják, hogy a szovjet közgazdaságtudomány a Szovjetunió Kommunista Pártja ösztönzésére eredményesen fejleszti a közgazdasági elméletet, s gondoskodik

az elméletnek a gyakorlati követelményekkel való összehangolásáról, az ósdi, a fejlődés gátjává vált módszereknek új, korszerűbb módszerekkel való felváltásáról is.

Az elméletnek a gyakorlat talaján álló alkotó továbbfejlesztésében, a gazdaság szocialista irányítási módszereinek szakadatlan tökéletesítésében, az ósdi és elavult kiküszöbölésében mutatott szovjet példákból le kell szűrnünk a mi viszonyaink közt is érvényes következtetéseket.

Hogy közgazdászaink eredményes segítséget adhassanak szocialista építésünkhöz (nem utolsósorban a műszaki fejlesztés meggyorsításához és hatékonyságának fokozásához), az szükséges, hogy bátran, az előrehaladásunkat fékező okokkal szemben engesztelhetetlenül, odaadó segíteni akarással, egyszóval pártos módon, a valóság talaján állva, invencióval és a keletkező új iránti érzékkel nyúljanak szocializmusépítő átmeneti gazdaságunk problémáihoz.

A műszaki haladás hazai irányai és a közgazdaságtudomány feladatai

A műszaki fejlesztésnek nemcsak műszaki, hanem nagyon fontos közgazdasági vonatkozásai is vannak, s nemcsak a mérnökökre és a technikusokra, a feltalálókra és az újítókra hárulnak ezen a téren feladatok.

A közgazdaságtudománynak segítenie kell a műszaki fejlesztés *gazdasági* problémáinak feltárásában és megoldásában. A közgazdászok semmi esetre sem teljesíthetik ezt a feladatot a műszaki fejlesztés *általában* való szükségességéről szóló vitathatatlan igazságok hangoztatásával; de azzal sem elégedhetünk meg, hogy *általában* kimondjuk: a műszaki fejlesztésnek lényege, célja és értelme *a társadalmi munkatermelékenység növelése, a termelés gazdaságosságának fokozása.*

A közgazdaságtudomány feladata ennél jóval több: segítenie kell a műszaki fejlesztés mint általános feladat *konkretizálásában,* annak meghatározásában, hogy gazdasági adottságaink, a szocialista országokkal való együttműködésünk és a kapitalista világpiac adta lehetőségek legjobb kihasználásának figyelembevételével, a technika milyen irányú és ütemű fejlesztését teszik kívánatossá számunkra; a közgazdászok feladata irányító és ösztönző módszereink további tökéletesítésének kidolgozása, hogy azok kedvezőbb feltételeket teremtsenek a gyors és gazdaságos műszaki fejlesztéshez.

★

Ha az ipar műszakilag gyorsan fejlődik, ezzel a társadalmi szükségletek jobb kielégítését szolgálja. A műszaki fejlődés ilyen hatása azonnal szembetűnő, ha korszerűbb fogyasztási cikkek gyártásában mutatkozik meg. Például a műszálak alkalmazásával ugrásszerűen nőtt a ruházati cikkek tartóssága; az újonnan forgalomba hozott tartós fogyasztási cikkek (mosógép, hűtőszekrény, padlókefélő stb.) növelik a dolgozó ember kényelmét, s megkönnyítik a háztartási munkát; a korszerű élelmiszeripari eljárások lehetővé teszik, hogy ízletesebb és változatosabb élelmiszerek kerüljenek a dolgozók asztalára. Ha a technikai haladás eredményeképpen az ipar a korábbiaknál fejlettebb munkaeszközöket vagy új, előnyösebb tulajdonságokkal rendelkező anyagokat ad a nép-

gazdaságnak, azok felhasználási helyén megnő a munka termelékenysége, s rendszerint javul az új gépekkel vagy az újfajta anyagokból gyártott termékek minősége is. Ha a gépgyártás nagy teljesítményű gyorsforgácsoló szerszámgépeket gyárt, nő a munka termelékenysége a fémfeldolgozó iparban; a korszerű mezőgazdasági gépek vagy a nagyhatású gyomirtószerek használata a mezőgazdasági munka termelékenységének növelését eredményezi. De hasonló példákat idézhetnénk a bányászatból, az építőiparból, a közlekedés területéről vagy a népgazdaság bármelyik más ágazatából is.

Ezért említi a Központi Vezetőség határozata első helyen a gépgyártás fejlesztésének szükségességét: „A munka termelékenységének gyorsabb emelése mindenekelőtt a gépipar fejlesztését követeli meg".

A műszaki fejlesztés tervezésének problémái és a távlati tervezés

A műszaki fejlesztés tervezésekor a népgazdasági szükségletekből kell kiindulni, s mérlegelni kell az elért hazai és a legfejlettebb nemzetközi színvonalat, a kapcsolódó fejlesztési feladatokat, valamint a gazdaságossági követelményeket.

Az erre vonatkozó módszerek azonban még nagyrészt kidolgozásra várnak. Ahogy a Központi Vezetőség határozata megállapítja: „A tervező munka ... nem oldotta meg kielégítően a haladó technika alkalmazásának tervezését".

Ezért „biztosítani kell a műszaki fejlesztés tervezésének megjavítását és szoros összehangolását a terv többi fejezetével".

Ennek a feladatnak a teljesítésében a műszaki dolgozók mellett a közgazdászoknak is részt kell vállalniuk.

A Központi Vezetőség határozata a *távlati tervezésben* is ad feladatokat a közgazdászoknak: „Az Országos Tervhivatalban és a minisztériumokban magasabb színvonalra kell emelni a távlati tervezés munkáját".

A távlati tervezés különleges problémáival hazai közgazdasági irodalmunk eddig úgyszólván egyáltalán nem foglalkozott. Pedig a távlati terveknek kell megadniuk a szilárd perspektívákat a műszaki fejlesztéshez, a beruházások gondos, idejében történő előkészítéséhez és a káderek képzéséhez is. A távlati tervekkel kapcsolatos feladat a műszaki fejlesztés legújabb irányai (az automatizálás, a kemizálás, az atomenergia hasznosítása stb.) közgazdasági hatásainak vizsgálata is. Különösen időszerűek a távlati tervezés kérdései most, második ötéves tervünk küszöbén.

A műszaki haladás és az anyaggal való takarékosság

A mi viszonyaink közt a technikai fejlesztésnek különösen fontos feladata az anyaggal való takarékosság fokozása. Ismeretes, hogy a termékegységre számított anyagfelhasználás csökkentése — ha a minőség javul vagy nem változik — társadalmi értelemben növeli a munka termelékenységét, sőt a termeléshez felhasznált anyagokban elért megtakarítás nemcsak növeli a munka termelékenységét, hanem — hatásában — egyenértékű a többlettermeléssel. Például a szénfelhasználás

csökkentését lehetővé tevő jobb hatásfokú erőművi és kohászati tüzelőberendezések alkalmazása egyenértékű új szénbányák megnyitásával; a fémmel való takarékos gazdálkodás lehetővé teszi, hogy a gépgyártás a kohászatét meghaladó ütemben fejlődjék stb.

Mégis, gyakorlatilag elhanyagoltuk az anyagmegtakarítást eredményező gyártmányfejlesztést. Közismert, hogy több szerszámgépünk nehezebb, mint a hasonló teljesítményű külföldi gép; elmaradtunk a műanyagok alkalmazásában, s emiatt is jóval több acélt és színesfémet használunk fel a legtöbb gépipari gyártmányhoz, mint mások. A példákat még bőven lehetne tovább sorolni. Az anyaggal való takarékosság nálunk azért is különösen fontos, mert a felhasznált anyagok nagyrészét külföldről szerezzük be. Ezért „különös gondot kell fordítani az importanyagok felhasználásának csökkentésére".

Beruházásaink tervezésében sem érvényesült kellően az anyaggal való takarékosság szempontja; sokáig háttérbe szorultak az anyagmegtakarítást eredményező beruházások. Hogy a már említett példánál maradjunk: a legutóbbi időkig, amellett, hogy több új bányát nyitottunk, elhanyagoltuk a szénmegtakarítási beruházásokat. Holott, a problémát nagyon leegyszerűsítve: kézenfekvő, hogy ha azonos beruházási összeggel több szenet lehet *megtakarítani,* mint *bányászni,* akkor a szénmegtakarítási beruházást kell előnyben részesíteni.

A technikai avulás problémája
és a beruházások gazdaságossága

A gépi felszerelés folyamatos korszerűsítése, az elavult gépek és berendezések kicserélése a technikai fejlesztés nagyon fontos, bár korántsem egyedüli módja.

A Szovjetunióban és nálunk is akadályozták a műszaki fejlesztést azok a nézetek, hogy a szocialista társadalom viszonyai közt nem kell számolni a gépek és a berendezések „erkölcsi" kopásával, s lehetséges a berendezéseket fizikai elhasználódásukig kihasználni. Az elavult berendezések üzemeltetése azonban kedvezőtlenül hat a termelékenység alakulására; a korszerűtlen berendezésekhez rendszerint az új gépekkel dolgozók számánál több munkaerő szükséges (gyakran a berendezések egységére számítva is, de a termékegységre számítva mindig). Ezenkívül az ilyen gépek gyakran okai a nyersanyagpazarlásnak, megnehezítik a minőség javítását s a velük gyártott termékek korszerűsítését, fékezik a termelékenység növekedését, csökkentik a felhalmozást.

Az „erkölcsi" kopás elvi problémájának hazánk gyakorlati viszonyaira való alkalmazása, az elavult berendezések újakkal való kicserélését célzó (önköltségcsökkentő) beruházások és a termelés bővítését szolgáló beruházások közti arányok kérdései, az értékcsökkenési leírás (amortizáció) nagyságának, valamint az amortizációból származó alapok felhasználásának kérdései szintén kidolgozásra várnak. Vállalataink nem használják ki kellően például a gyorsan megtérülő beruházások formájában meglevő lehetőségeket, pedig ez a beruházási forma okvetlenül alkalmas a legkevésbé gazdaságosan üzemeltethető berendezések újakkal való kicserélésének finanszírozására is. A KGM igazgatói tanfolyamán vetették fel például, hogy a Telefongyárban van olyan félautomata, amelynek a főjavítása többe került, mintha újat szereztek volna be.

Bizonyos, hogy az elavult gépek karbantartása és felújítása igen jelentős anyagi eszközöket vesz igénybe, s bár az ilyen szélsőséges esetekben valószínűleg szerepet játszik a karbantartás drága munkája, amin szintén lehet és kell is változtatni, érdemes lenne megvizsgálni, milyen arányú az a tényleges áldozat, amit a különböző típusú és elhasználtságú gépek újakkal való kicserélése jelent (mérlegelve a régi gépek költséges javításának és felújításának megtakarítását is), s hogy ezek az áldozatok milyen időtartam alatt térülnek meg.

A gazdaságossági szempontokat természetesen nemcsak a régi felszerelés kicserélésével kapcsolatban kell mérlegelni, hanem az új létesítmények tervezésekor is. A közgazdászok dolga olyan számítási módszerek kidolgozása, amelyekkel megállapítható: melyik gazdaságosabb a lehetséges változatok közül.

A lapunk hasábjain folyó gazdaságossági vita keretében jelentek meg cikkek, amelyek a beruházások hatékonyságának kérdéseivel foglalkoztak. Ezek a cikkek, illetve a hasonló tárgyban a Magyar Tudományos Akadémia Ipargazdasági Szakbizottságában lefolyt vita sok tekintetben elősegítették a beruházásokra vonatkozó gazdaságossági számítási módszerek és az ezekhez kapcsolódó fogalmak tisztázását, de még sok kérdés maradt nyitva, s bő kutatási lehetőség nyílik az ez irányban érdeklődő közgazdászoknak. Az első ötéves tervben 67 milliárdot fordítottunk, s a második ötéves tervben szintén nagy összegeket fogunk fordítani beruházásokra; nem szorul tehát bővebb bizonyításra, milyen fontos, hogy jól alkalmazható, világos, a valóságos összefüggéseket helyesen tükröző számítási módszerekkel vizsgálhassuk a beruházások gazdaságosságát, s ily módon is elősegítsük a leghatékonyabb változatok kiválasztását.

Specializáció, kooperáció és gazdaságosság

A társadalmi munkatermelékenység fokozásával és a műszaki fejlesztéssel szorosan összefügg a szakosítás és a kooperáció problémája. A technika fejlődése parancsolóan megkívánja az üzemek szakosítottságának fokozását.

A technika fejlődése megváltoztatja a népgazdaság, különösen az ipar ágazati szerkezetét, új iparágak szervezését és a meglevő termelési ágak kapcsolatainak és arányainak átalakítását követeli meg.

A társadalmi munkamegosztás fejlődése összefügg a termelőerők fejlődésével; a társadalmi munkamegosztás a technikai haladás napjainkban tapasztalható páratlanul gyors ütemének megfelelően szintén gyorsan fejlődik. A többcélú, úgynevezett univerzális gépek helyét egyre inkább a jóval termelékenyebb egycélú gépek (automaták, majd automata gépsorok) foglalják el, s a korszerű, magas technikai színvonalon folyó termelés egyre több különlegesen képzett speciális munkaerőt kíván, mérnököket, technikusokat és szakmunkásokat egyaránt.

Másrészt, a nagy termelékenységű szakosított felszerelést és munkaerőt általában csak nagy termékmennyiségek gyártásában lehet gazdaságosan kihasználni, s ez megköveteli az azonos termékek gyártásának szakosított üzemekben való összpontosítását.

Iparunkban egy időben elburjánzott a túlzott, feleslegesen felaprózott kooperáció. (Ebben szerepet játszott a gazdasági mechanizmus

egyes részeinek helytelen irányba ösztönző hatása is: például a kiterjedtebb kooperációt lebonyolító vállalatok (látszólag) nagyobb tervteljesítést és kedvezőbb termelékenységet tudtak kimutatni.) A felesleges kooperációs kapcsolatok és a laza kooperációs fegyelem időnként áttekinthetetlenül összezavarták a vállalatok kapcsolatait, s emiatt gyakran előfordult, hogy sok millió forint értékű objektumok (hajó, úszódaru, motorvonat stb.) elkészítését néhány ezer forintos kooperációs szállítások késése hosszú időn át akadályozta.

Sokan a kooperációs kapcsolatok általános szűkítését tekintették a kooperációs zavarok orvosságának, s a felesleges kooperációkat üldözve valamiféle vállalati, illetve iparági „autarkiá"-ra való törekvésig jutottak el. Ennek jegyében azután helyes és gazdaságos kooperációs kapcsolatokat is megszüntettek.

A szakosítás és a kooperáció kérdéseiben megint csak a gazdaságossági követelményeké kell, hogy legyen a döntő szó. A szakosítás fokozására kell törekedni mindaddig, amíg ezúton növelhetjük a társadalmi munka termelékenységét, amíg fokozzuk általa a termelés gazdaságosságát; de csak eddig, mert a *tartósan nem gazdaságos* szakosítás csupán értelmetlen torzképe a valódi specializációnak. „A kooperáció és a szakosítás célja és értelme a termelés gazdaságosságának fokozása" — állapítja meg a Központi Vezetőség határozata.

Az ésszerű, gazdaságos szakosítás határa — a dolog természetéből következően — helytől és időtől függően más és más, meghatározása mindenkor a konkrét viszonyokat mérlegelő gazdaságossági vizsgálat feladata.

Az iparvállalatok szakosítása és profilozása, kooperációjuk szervezése a bővített szocialista újratermelés központi irányításának fontos eszköze, az ipar igazgatását végző szervek egyik legfelelősségteljesebb feladata. A szakosítást és a profilozást átgondoltan, a vállalatra és a népgazdaság egészére való hatásukat mérlegelve, tervszerűen kell kialakítani.

A nemzetközi munkamegosztás és technikai haladásunk meggyorsításának szükségessége

Egész gazdasági fejlődésünk, elsősorban a szocialista iparosítás részleteinek eldöntésében lényeges tényező a szocialista és a kapitalista világpiacon kialakult nemzetközi munkamegosztásban való részvételünk foka és jellege. A külkereskedelem jelentősége a termelésünkhöz szükséges mindennapos feltételek biztosítása, gazdaságunk fejlődése és az életszínvonal alakulása szempontjából egyaránt rendkívül nagy. Ezért a külkereskedelem gazdaságosságának javítása számunkra nem egy kérdés a sok közül, hanem egyike a legfontosabbaknak. Hazánk — bár rendelkezik jelentős természeti kincsekkel — egy sor fontos ipari alapanyagban szegény. Külföldről kell behoznunk a legtöbb kohászati alapanyagot (a vasérc, a koksz, az ötvözőanyagok nagy részét), a gépgyártásban használt színesfémeket, a könnyűipar nyersanyagainak zömét (a gyapotot, a gyapjú, a bőr, a műszál nagy részét) a hazánkban nem gyártott gépeket, felszereléseket, ipari féltermékeket, vegyi anyagokat, egyes fogyasztási iparcikkeket stb. Ezért a behozatal és a behozatalt fe-

dező kivitel, egyszóval a külkereskedelem jelentősége hazánkban különösen nagy, s jelentőségén az sem változtat, hogy törekszünk iparunkat fokozottan ellátni hazai alapanyagokkal (ezt célozza a sztálinvárosi kokszoló és a rudabányai ércdúsító építése, erre fog szolgálni a hazai műanyag- és műszálgyártás megteremtése is). Külkereskedelmünk gazdaságossága nagyban függ attól, korszerűek-e exportáruink.

Az exportáruinkért elérhető árak általában függetlenek attól, hogy az eltérő hazai technika, a különböző természeti, szállítási stb. adottságok miatt a nemzetközi színvonalnál nagyobb vagy kisebb termelékenységgel termeltük azokat. Arra kell tehát törekednünk, hogy exportunkban növekedjék azoknak a termékeknek a részaránya, amelyeket viszonylag kis önköltséggel termelünk és kedvező áron értékesíthetünk. Ezt a célt főképp három eszközzel tudjuk elérni: 1. az exportgyártmányok minőségének javításával, korszerűségük fokozásával (ez esetben jobb árat kapunk értük); 2. az exportgyártmányok önköltségének csökkentésével; 3. az exportstruktúra javításával.

Az említett három eszköz azonban szorosan összefügg egymással. Exportunk szerkezetét akkor tudjuk a nálunk leggazdaságosabban termelhető cikkek javára megváltoztatni, ha kialakítjuk azokat az exportcikkeinket, amelyek korszerűség, minőség, külső tetszetősség dolgában egyaránt megállják a helyüket mindkét világpiacon. Ezért a műszaki fejlesztésre mozgósítható szellemi és anyagi erő egyrészét arra kell összpontosítani, hogy korszerű, gazdaságosan termelhető exportcikkeket alakítsunk ki. Az előnyös külkereskedelem az életszínvonal emelése és a felhalmozás bővítése szempontjából igen nagy jelentőségű lehet. Termékeink korszerűsítése természetesen a szocialista országok közti munkamegosztásba való bekapcsolódás szempontjából is rendkívül fontos. A szocialista országok közti munkamegosztás hathatósan előmozdítja az exportstruktúra megjavítását és az exportált termékek önköltségének csökkentését egyaránt. Lehetővé teszi, hogy a szocialista tábor országai — mérlegelve a többi szocialista ország részéről feléjük megnyilvánuló szükségleteket — a termelési adottságaiknak leginkább megfelelő termékeket nagy sorozatban, előnyös feltételekkel gyárthassák és biztos piacokon, szilárd árakon értékesíthessék. Ehhez az is szükséges, hogy gondos összehasonlító gazdaságossági számítások alapján mi magunk tisztán lássuk: melyek azok az exporttermékeink, amelyeket a legelőnyösebben cserélhetünk.

Lapunk első száma (1954. október) óta foglalkozik a nemzetközi munkamegosztás és a külkereskedelem gazdaságosságának kérdéseivel. Az e tárgyban megjelent első cikk élénk vitát keltett, de a biztató kezdet után az ezirányú elméleti munka ellanyhult, s a legutóbbi hónapok nem hoztak új eredményeket. Pedig a külkereskedelem gazdaságosságával kapcsolatos további vizsgálatok minden fáradságot megérdemelnek.

A szocialista országok közti nemzetközi munkamegosztás elősegíti, hogy iparunkban széles körben áttérhessünk a fejlett nagyüzemi technikára. Ily módon a szocialista nemzetközi munkamegosztásban való részvételünk egyes vonatkozásokban *feltétele* az új technika alkalmazásának, s a munkamegosztásban elfoglalt helyzetünk egyszersmind meghatározó a technikai fejlesztésben követendő politikára is. A Központi Vezetőség határozata erre utal, amikor megállapítja: „A munka terme-

lékenységének nagymértékű növelése és az önköltség csökkentése céljából az ország belső erőforrásainak minél teljesebb kihasználása mellett sokkal fokozottabban kell élni a szocialista tábor országai közti nemzetközi együttműködés lehetőségeivel. Az egyes országok gazdasági adottságainak messzemenő figyelembevételén alapuló nemzetközi munkamegosztás továbbfejlesztésével el kell érni a sorozatgyártásnak, a termelés mennyiségi növelésének és szakosításának olyan fokát, amely lehetővé teszi a legkorszerűbb technika és technológia alkalmazását, a gyártás gazdaságosságának nagymértékű növelését." A nemzetközi munkamegosztás *tervszerű* továbbfejlesztésének munkájában nagy feladatok hárulnak a magyar közgazdászokra is.

A műszaki fejlesztés anyagi ösztönzése és a közgazdaságtudomány

Ha áttekintjük a közgazdaságtudomány műszaki fejlesztéssel összefüggő feladatairól elmondottakat, azt látjuk, hogy ezek a feladatok többnyire a műszaki fejlesztési munka *irányításával* (irányának meghatározásával) kapcsolatosak.

A közgazdászok feladata (és felelőssége) igen nagy a műszaki fejlesztés irányának és jellegének gazdaságossági szempontokból való meghatározásában.

De a helyes célok kitűzése, jó „haditerv" kidolgozása önmagában még nem elegendő. A leghelyesebb, mégoly tudományos módszerekkel kidolgozott célok eléréséhez is nélkülözhetetlenül szükséges a vezetők, a szakemberek és a dolgozók tömegeinek aktív közreműködése. Enélkül a legszebb terv is csak holt betű marad. E tömegek bevonása a kitűzött célok eléréséért vívott harcba akkor eredményes, ha biztosított az eredményben való anyagi érdekeltségük.

Egyéni és vállalati érdekeltség: a műszaki fejlesztés emelője

A szocialista társadalomban az anyagi érdekeltséget biztosító ösztönző módszereket széles körben kell alkalmazni a népgazdasági célok (köztük a gyors műszaki haladás) szolgálatában.

A gazdasági ösztönzők hatása nálunk mégsem érvényesül mindig kellően, sőt egyes esetekben helytelen irányban hat. Közismertek például a premizálás korábbi módszereinek egyoldalúan a mennyiségi túlteljesítésre ösztönző hatásai, vagy hogy a teljesítménybérezés egyes esetekben hátrányosan befolyásolta a minőséget. Az új technika bevezetését is gyakran fékezik a tervezési, ár- és bérrendszerben előforduló egyes hibák. Például az Orion gyárról lapunk előző számában megjelent cikk említi: az új rádiótípusok gyártását megnehezíti, hogy az új típus — amíg hiányzik a gyakorlottság — átmeneti bércsökkenést és termelés-csökkenést okoz, s ezzel a tervek megállapításakor és a bérezésben nem számolnak. Vagy: a műszaki fejlesztést jelentősen visszavetette, hogy a fejlesztési munka eredményei nem mutatkoznak a *folyó* tervteljesítésben.

A gazdasági szervek tettek is már lépéseket a minőségi bérezés, az önköltségcsökkentés premizálása, a műszaki fejlesztési eredmények

tervteljesítésbe való beszámítása felé és más irányokban. De egy sor kérdéscsoportban az előrehaladás csekély, nem kielégítő. Ahogy a Központi Vezetőség határozata is megállapítja: „a minisztériumok nem alkalmazzák megfelelően az anyagi érdekeltség elvét az ipar előtt álló feladatok megoldásában. Ár-, bér-, pénzügyi és hitelrendszerünk nem ösztönöz eléggé a technika fejlesztésére, a takarékos gazdálkodásra, a minőség javítására." Az ösztönzők nem megfelelő alkalmazásában az is közrejátszik, hogy a velük kapcsolatos problémák hazai irodalmunkban nincsenek kellően feldolgozva. A közgazdászok dolga annak kimunkálása, hogyan érhetjük el, hogy például termelői árrendszerünk a mostaninál jobban ösztönözzön az anyagokkal (különösen az importanyagokkal) való takarékosságra, tegye lehetővé a gazdaságossági számításokat, ösztönözzön a technikai fejlesztésre, új, korszerű gyártmányok kialakítására és termelésére, a minőség javítására stb.

Érdemes foglalkozni az utókalkulációs alapon elszámolható teljesítmények árproblémáival is. Mint ismeretes, több helyütt a tényleges, az utókalkulációban kimutatott költségek alapján számolják ki a termelési értéket, így mérik a tervteljesítést és eszerint alakul az árbevétel. Így annál könnyebben teljesíthető a terv, minél drágábban, ésszerűtlenebbül dolgoztak, annál „jobbak" a mutatók, minél több anyagot és munkát pazaroltak el.

Amint már említettük, a mi esetünkben a műszaki fejlesztésnek egyik fő célként kell maga elé tűznie a termékegységre jutó anyagfelhasználás csökkentését. Az anyagokkal való takarékosság nem új gazdasági feladat hazánkban. A helyzet e tekintetben mégsem kielégítő, s ez — az ipari vezetés nem kielégítő színvonala mellett — főképp azzal magyarázható, hogy bár kezdettől fogva felismertük az anyagok takarékos felhasználásának fontosságát, elmulasztottuk ennek az anyagi ösztönzés oldaláról való alátámasztását, sőt eltűrtük azt is, hogy az anyagi ösztönzők gyakran az anyagpazarlás irányában hassanak.

Ebben szerepet játszott az is, hogy a vállalatok anyagi ösztönzésével sokoldalúan összefüggő termelékenységi mutatók nem tükrözik helyesen a valóságos termelékenység alakulását. Társadalmi értelemben a munka termelékenységét növeli a termékegységhez felhasznált anyag mennyiségének csökkenése és fordítva, a termelékenység csökken, ha az anyagfelhasználás nő. Ma használatos termelékenységi mutatóink azonban közömbösek az anyagfelhasználás változásaival szemben.

Ezért a munka *társadalmi értelemben vett* termelékenységének alakulását tükröző mutatók kidolgozása igen fontos és egyúttal érdekes közgazdasági feladat, amelynek jó megoldása gazdasági gyakorlatunkban régóta meglevő hiányt küszöbölne ki.

A gazdasági ösztönzők helytelen alkalmazása következtében időnként mutatkozó negatív jelenségek láttán egyes gazdasági vezetők hajlamosak arra, hogy a hibák forrását magában az anyagi ösztönzésben keressék.

Elhangzanak olyan kijelentések, hogy „minden bajnak a prémium az oka: az viszi kísértésbe az embereket". Valóban: előfordul, hogy az anyagi érdekeltség helyes elvét a gyakorlatban súlyosan eltorzítják. Például a célprémiumok rendszere nem egy helyen valóságos „hivatalosan engedélyezett" korrupcióvá fajult. Egyes gazdasági vezetők már

szóba sem állnak a megrendelővel, ha nem ajánl fel egyidejűleg némi „célprémiumot" az ügy érdekében. Az ilyen anyagiasság mélységesen elítélendő, mert ellenkezik a szocialista erkölccsel és semmi köze a helyesen értelmezett anyagi érdekeltséghez.

Ugyanakkor azonban nyilvánvaló, hogy az anyagi érdekeltség elvének alkalmazását nem korlátozni, hanem kiterjeszteni kell. Korlátozni és megszüntetni a *káros irányban* való ösztönzést kell, például azt, hogy a népgazdaság érdekeit valójában súlyosan megsértő gazdasági vezető látszateredményeket tudjon kimutatni, vagy a selejtgyártó többet kereshessen, mint selejtmentesen dolgozó munkástársa.

A tervszerű központi irányítás és a helyi kezdeményezés optimális összeegyeztetése

Az eredményes műszaki fejlesztéshez a célok helyes kitűzése, s a vezetők és a dolgozók anyagi érdekeltségének biztosítása szükséges. Ennek egyik döntő feltétele a központi irányítás és a helyi kezdeményezés összehangolása. A tervszerű központi irányítás — objektív szükségszerűség. Hiánya elszigetelné, anarchikussá változtatná a vállalatok műszaki fejlesztési munkáját, s felesleges párhuzamos fejlesztési munkákat vonna maga után. A helyi kezdeményezés elfojtása szintén súlyos veszéllyel járna: megbénítaná a helyi erőforrásoknak a műszaki fejlesztés szolgálatába állítását, gátat vetne a helyi vezetők és a dolgozó tömegek kezdeményezésének, s ily módon leszűkítené a műszaki fejlesztés alapját. Műszaki fejlesztési feladatainkat csak akkor tudjuk megvalósítani, ha a fejlődés fő irányait és a biztosításukhoz szükséges fő eszközöket meghatározó — nem túlságosan részletes — központi tervutasítások kiegészülnek az iparigazgatóságok, a vállalatok és az egyes dolgozók önálló kezdeményezéseit kifejező iparági és vállalati tervekkel. Különösen nagy szerepe van a műszaki fejlesztés központi célkitűzéseinek kiegészítésében, alátámasztásában a vállalatok műszaki intézkedési terveinek.

A gazdaság és benne az ipar irányítását ma még általában a kelleténél bonyolultabban oldjuk meg, s az irányítás hatékonysága nem mindig megfelelő. Az irányítás hatékonyságának növelése és egyszerűsítése egymáshoz szorosan kapcsolódó feladatok. A legutóbbi időben célul tűztük magunk elé az irányító apparátus csökkentését és az irányítás módszereinek egyszerűsítését, racionalizálását. Ez azonban sokszor egyoldalúan, a létszám mechanikus csökkentése útján történt, s a különben helyes és elkerülhetetlen létszámcsökkentéssel nem, vagy nem a kellő mértékben járt együtt az irányító munka egyszerűsítése, ésszerűbb megszervezése és javítása.

Ahogy a Központi Vezetőség határozatában olvashatjuk: „Az irányító szervek munkájában ... jelenleg is vannak komoly hiányosságok, amelyek a bürokratizmust táplálják, gátolják a személyi felelősség érvényesülését. Egyes igazgatási szervek létszáma még indokolatlanul magas. A minisztériumok és egyéb központi szervek túlzottan gyámkodnak a vállalatok felett, útját állják azok kezdeményezéseinek."

Ezek a kérdések szorosan összefüggnek tervezési módszereink egyszerűsítésével is. Azt már látjuk, hogy az irányítás túlzott részletessége,

aprólékossága az, ami a nyilvántartások, jelentések, indoklások felesleges tömegét előidézi, hogy sokszor a felesleges részletek vonják el az irányító szervek figyelmét a döntő tényezők ellenőrzésétől és irányításától, hogy a vezetés elaprózottsága a termelésterületek és a funkcionális feladatok túlzott széttagoltságára vezet, s így szülőanyja a felelősségvállalás hiányának, a bürokráciának. Gyakorlatilag nincs is senki, aki ne látná szükségesnek az irányítás egyszerűsítését, a tervmutatók számának csökkentését stb. Az egyszerűsítések végrehajtásakor azonban sokszor hiányzik az elvi alap, s ennek hiányában nem egy esetben ötletszerűség jellemzi az egyszerűsítést, az eredmény szerény: az irányítás nem sokkal lett egyszerűbb, s alig hatékonyabb. Például a tervezés egyszerűsítése céljából csökkentették a Minisztertanács által jóváhagyott mutatók számát. Ugyanakkor egyes minisztériumokban a kidolgozásra kerülő mutatók száma az egyszerűsítési határozatok óta nőtt. De ahol apasztották a mutatók számát, ott sincs tisztázva kellően, miért lehetett vagy kellett elhagyni az egyik mutatót, s meghagyni a másikat. A tervezés körüli vitában minimális számú mutató alkalmazása mellett szót emelők sem támasztották alá kellően, mi teszi lehetővé a szükségtelennek tekintett mutatók elhagyását, s miért van szükség azokra, amelyek megtartását javasolták.

Ezért az irányítás és a tervezés egyszerűsítésének további elvi tisztázása szükséges. Nyilvánvaló: a gazdasági irányításnak elő kell mozdítani, hogy a szükségletek maximális kielégítése céljából egyre bővüljön az újratermelés. Ehhez meg kell határozni a társadalmi termelés fejlesztésének ütemét és irányát, biztosítani kell a termelő egységek munkájának összehangolását, meg kell valósítani a termelésben és az elosztásban a magasfokú szervezettséget stb. Ugyanakkor meg kell adni a szükséges mozgási szabadságot a vállalatoknak ahhoz, hogy a központi tervekben kitűzött feladatok teljesítése végett, munkájuk hatékonyságának fokozására kihasználhassák a helyi kezdeményezés adta lehetőségeket. Ma ezt a két szempontot még nem tudjuk kellően összeegyeztetni. A társadalmi érdekek biztosítására szolgáló irányítási (tervezési, ösztönzési stb.) módszereink egyes esetekben visszájukra fordítva, sértik a társadalom érdekeit, mert megnehezítik, hogy a vállalatok a leghatékonyabban dolgozzanak, másrészt gyakran nem akadályozzák meg partikuláris szempontok előtérbe nyomulását a társadalom érdekeinek rovására. (Ilyen eset például, ha egy vállalat a szükségletek szerinti választék rovására teljesíti termelési tervét, vagy a minőség rontása árán csökkenti az önköltséget stb.) Olyan módszerek felé kell törekedni, amelyek alkalmazásával a vállalat a lehetséges legnagyobb szabadságot élvezi a társadalom egészének érdekeit szolgáló tevékenységében. Más szavakkal: meg kell oldani *a központi irányítás és a vállalati önállóság optimális összeegyeztetésének* feladatát.

★

Ezeknek a problémáknak a sablontól eltérő, újszerű megközelítésére nagy szükségünk van. Ehhez a közgazdászoknak meg kell szabadulniuk attól a káros, megalkuvó kényelmességtől, ami a problémamentességre való törekvésben, a nehézségek megkerülésében ma még gyakran megnyilvánul. Persze nem okvetlenül helytálló minden, ami

új, ami eltér a meglevőtől. Az új módszereknek a marxista közgazdasági elmélet tisztaságáért vívott harc közepette kell kialakulniuk, a viták és a kritika tűzpróbáján kell keresztülesniök, helyt kell állniok magukért, mielőtt sor kerülhet alkalmazásukra. Erre azért is nagy szükség van, mert módszereink továbbfejlesztésekor féltő gonddal kell ügyelnünk a marxi—lenini elmélet tisztaságára, s el kell kerülnünk annak bármely irányban való, jelen helyzetünkben különösen a jobboldali eltorzítását.

A helyesen alkalmazott kritikának óriási szerepe van a közgazdasági módszerek fejlesztésében és az elméleti tisztaság biztosításában. Nem lehet azonban előbbre vivőnek tekinteni az olyasfajta kritikákat, amelyek valójában nem segítik a felvetett és megoldásra váró problémák tisztázását, hanem mereven és gyakran a javaslattevőt ledorongoló módon elzárkóznak az újtól, a fejlődőtől. Nem lehet kritika gyanánt elfogadni azt sem, ha letagadják az eleven problémákat. Az ilyen „kritikai" módszerek valójában a dogmatizmus megnyilvánulásai, ellenkeznek a pártosság követelményeivel, s fejlődésünk le nem becsülhető akadályai.

Kétségtelen, hogy a műszaki fejlesztéssel összefüggő sürgető, de egyesek által „kényeseknek" vélt elméleti problémáink megvitatását megnehezítené és az ilyen tárgyú cikkek megírásától elriasztaná a közgazdászokat az olyan türelmetlenség, amelyet korábban egyes bírálók tanúsítottak az egyes újszerűen felvetett kérdések bizonyos vitatható részletei miatt az új javaslatokkal szemben általában. Az ilyen állásfoglalás a hiányosságok megszüntetésének feladatából kiinduló jószándékú javaslatokkal szemben nyilvánvalóan nem helyesen alkalmazza a bírálatot. A bírálat helyes alkalmazásának jelentőségét pedig kiemeli a Központi Vezetőség márciusi határozatának következő megállapítása: „A Központi Vezetőség felhívja az egész párt, minden kommunista figyelmét arra, hogy ugyanakkor, amikor a leghatározottabban elítéli a párt tekintélyét romboló rágalmazást, *feltétlenül biztosítani kell a párt egész tevékenységében, az állami munka minden területén s egyebütt a kommunista bírálat és önbírálat érvényesülését.* Gondoskodni kell arról, hogy komoly és állandó harc folyjék a párt- és az állami munkában megmutatkozó hiányosságok ellen, megszüntetésük érdekében. *Bátran ki kell bontakoztatni az alkotó kommunista kritikát, amely nélkül nem biztosítható pártunk jó munkája és épülő szocialista társadalmunk előrehaladása.*"

A gazdasági problémáink megoldását célzó kezdeményezéseket bátorítani és segíteni, a jószándékú javaslatokat üdvözölni kell még akkor is, ha első pillanatban vagy egyes részeikben esetleg nem is tűnnek teljesen és mindenki számára elfogadhatóknak. Számolni kell azzal, hogy a közgazdasági szakemberekben, s köztük az új javaslatok bírálóiban is rendszerint több-kevesebb ellenállás van az új, a megszokottól eltérő megoldásokkal szemben. Előfordul, hogy a valójában hasznos — esetleg módosítások útján használható — módszereket is alkalmazhatatlannak ítélik első látásra.

Felvethető, nem kell-e tartanunk attól, hogy az új javaslatok, s a meglevő módszerek bírálata hibás elképzelésekre vagy romboló kritikákra, a jobboldali nézetek fellobbanására vezet.

Valóban, nekünk pártos kezdeményezésekre van szükségünk, amelyekben a bírálat egyúttal konkrét javaslatok forrása, s előre mutat a hibák kiküszöbölése felé.

Az új javaslatok közt előforduló téves elképzelések veszélyét nem szabad ugyan lebecsülni, de eltúlozni sem kell. A fejlődés, mint mindenütt, a közgazdaságtudományban is együtt jár azzal, hogy helyes és előre vezető megállapítások és javaslatok közt helytelennek bizonyuló tézisek is felvetődnek. A kritika és a vita feladata, hogy kirostálja a rosszat, s kiemelje az alkalmazhatót. A téves nézetek sokkal veszélyesebbek, ha tisztázásuk elmarad, s a legsúlyosabb kárt akkor okozhatják, ha tőlük félve lemondunk a problémák megtárgyalásáról és megoldásáról.

★

A műszaki fejlesztés szerteágazó gazdasági problémáinak megoldásához meg kell találni az adott körülmények közt legeredményesebb közgazdasági módszereket.

Ezeknek a módszereknek a marxi—leninі közgazdaságtudomány szilárd elvi alapján való kidolgozása az elméleti és gyakorlati területeken dolgozó közgazdászok megtisztelő feladata. Olyan feladat ez, amelynek megoldása nem tűr sablonokat, de felelőtlenséget, kapkodást sem. Népgazdaságunk fejlődése s a gyors műszaki fejlesztés napirendre tűzése égetően szükségessé teszi közgazdászaink munkájának megjavítását.

Minél előbb látunk hozzá a mulasztottak pótlásához, annál jobb. Válaszoljanak a közgazdászok bátor, új, előre mutató művekkel a Központi Vezetőség határozatára, segítsék elő a közgazdasági munka színvonalának emelésével is a technikai haladás meggyorsítását.

Az 1956. évi népgazdasági terv sikeréért

1955. évi eredményeink

1956. január 1-én hozzákezdünk II. ötéves tervünk végrehajtásához. Az 1956. év egyúttal a II. ötéves terv első éve. Éppen ezért a jövő évi tervünk jó előkészítésének és kitűzött céljai minél teljesebb megvalósításának különös politikai jelentősége van.

Az 1956. évi terv teljesítéséhez kedvező feltételeket teremt az 1955. évi népgazdasági terv túlteljesítése.

Előreláthatólag a termelési tervet az iparban 2,6 százalékkal, a mezőgazdaságban 1,4 százalékkal túlteljesítjük. Túlteljesítjük a termelékenységi, az önköltségcsökkentési tervet is. A terv legfőbb termelési, termelékenységi és önköltségcsökkentési előirányzatainak túlteljesítése lehetővé tette, hogy év közben növeljük a felhalmozás ütemét is, ezzel is jobban előkészítve II. ötéves tervünk első évét. A várható teljesítésre vonatkozó adatok szerint a beruházási tervet mintegy 7—8 százalékkal túlteljesítjük.

Az általában kedvező jelenségek, a terv teljesítésében megkezdődött fordulat mellett a népgazdaság zavartalan és egészséges fejlődését számos fogyatékosság fékezi. Több területen a tervet nem teljesítjük, s az ezeken a területeken mutatkozó elmaradás gátolja egész népgazdaságunk fejlődését. Így például miközben az ipari termelés lényegesen meghaladja a tervezettet, a szénbányászat termelése kisebb a tervezettnél. Ez év első 10 hónapjában a szénbányászat csupán 98,6 százalékra teljesítette termelési tervét.

Gyakori jelenség az iparban, hogy a termelési tervet olyan cikkekben teljesítik túl, amelyekből az a népgazdaság szempontjából kevésbé kívánatos, sőt egyes esetekben éppen káros. Az egyenlőtlen tervtúlteljesítés következtében a vállalatok feleslegesen lekötik anyagi erőforrásainkat. Jórészt ennek következménye, ezzel összefüggő jelenség, hogy a kiemelt cikkekből gyakran nem teljesítik a termelési tervet.

Az 1955. évi terv teljesítésének legnagyobb fogyatékossága — ami igen lényegesen befolyásolja az 1956. évi terv fő célkitűzéseit — a külkereskedelmi tervektől való elmaradás. Import-tervünket nagyjábanegészében teljesítjük, az export színvonala ellenben az előirányzott alatt marad. A külkereskedelmi terv teljesítésében tapasztalható kedvezőtlen jelenségek már most is megnehezítik az 1956. évi terv előkészítését, fékezik az ipar és az egész népgazdaság zavartalan ellátását a külföldről beszerezhető anyagokkal és egyéb árukkal.

Az 1956. évi népgazdasági terv fő feladata

Az országgyűlés az 1955. évi népgazdasági terv teljesítését, a tervteljesítés fogyatékosságait figyelembevéve, s szem előtt tartva a Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusának és a Központi Vezetőség 1955. márciusi, majd júniusi ülésének a népgazdaság fejlesztésére vonatkozó irányelveit, jóváhagyta az 1956. évi népgazdasági tervet. Jövő évi tervünk *fő feladata, hogy határozottan folytassuk hazánkban a szocializmus alapjainak lerakását, a szocialista iparosítást, a mezőgazdaság szocialista átalakítását, a mezőgazdasági termelés növelését, a dolgozók, s elsősorban a munkásosztály életszínvonalának fokozatos emelését, mindezek mellett megjavítsuk külkereskedelmünk szerkezetét és arányait, jelentős aktív külkereskedelmi egyenleg segítségével megszilárdítsuk nemzetközi pénzügyi helyzetünket.* A tervnek ezek a feladatai szervesen összefüggnek, kölcsönösen kiegészítik egymást. A szocialista iparosítás nélkül nem lehet biztosítani a szocializmus alapjainak a lerakását vagy a mezőgazdasági termelés növelését; a mezőgazdaság szocialista átszervezése nélkül nem tudjuk tartósan megoldani a mezőgazdasági termelés fellendítésére irányuló feladatainkat, a mezőgazdaság szocialista átszervezése nélkül nem tudjuk szilárd alapra helyezni nemcsak a szocializmus építését, de dolgozó népünk életszínvonalának emelését sem. Népgazdaságunk fejlesztésében a külkereskedelemnek igen nagy szerepe van, sokkal nagyobb, mint sok más országban. Ezért külkereskedelmi feladataink a legszorosabban összefüggnek az ipar és a mezőgazdaság feladataival. Éppen ezért *ezeket a feladatokat együtt, egyszerre kell megoldanunk.* Az 1956. évi népgazdasági terv előirányzatai ezeknek a szempontoknak megfelelőek.

Az ipar 1956. évi terve

Fő feladataink megoldását elsősorban az ipari termelés növekedése biztosítja. 1956-ban a szocialista ipar teljes termelése 6 százalékkal, ebben a minisztériumi ipar termelése 6,8 százalékkal növekszik. Az ipari termelés növekedési ütemének meghatározásakor messzemenően mérlegeltük a népgazdaság erőforrásait. Az ipari termelés tervezett növekedésének megítélésekor számolnunk kell azzal, hogy a termelés növekedésének minden egyes százaléka mögött csaknem háromszor akkora termékmennyiség van, mint 1950-ben, az I. ötéves terv első évében volt.

Természetesen az ipari termelés emelkedésének ez az üteme *viszonylag* lassú. Ez egyrészt abból származik, hogy 1954-ben és 1955-ben — a gazdaságpolitikában korábban érvényesült káros, jobboldali nézetek következményeként — az ipar termelőerőinek növelésére *viszonylag* kicsiny beruházási összegeket fordítottunk. Ismeretes, hogy az 1956. évi ipari termelés feltételeit nem vagy nem elsősorban az 1956. évi beruházások teremtik meg, hanem sokkal inkább az előző évek beruházásai. Másrészt — ugyancsak a jobboldali nézetek érvényesülése miatt — nem tudtuk teljesen felszámolni az 1953 közepe előtt jelentkezett hiányosságok következményeit sem. Nem szüntettük meg teljesen az alapanyagipar viszonylagos elmaradását. Nyersanyaghelyzetünk gátolja a termelés nagyobb kibővítését. Különösen jelentős ez a té-

nyező most, amikor — az elmúlt évek külkereskedelmi terveinek elégtelen teljesítése miatt — behozatali lehetőségeink korlátozottak. Éppen ezért az ipari termelés növekedési üteme *lényegében* csak a következő években gyorsulhat.

1956-ban lényegesen előre haladunk az ipar — hazai adottságainknak és a szocialista iparosítás követelményeinek leginkább megfelelő — szerkezetének kialakításában. A Központi Vezetőség 1955. márciusi határozatának megfelelően 1956. évi tervünk biztosítja *a nehézipar elsődleges fejlesztését mint a szocialista iparosítás egyetlen helyes irányvonalának érvényesítését.* 1956-ban a nehézipar termelése 10,2 százalékkal, a könnyű- és az élelmiszeripar termelése pedig mintegy 3 százalékkal lesz nagyobb az 1955. évinél.

A szocialista iparosítás követelményeinek megfelelően 1956-ban — az elmúlt 2 évvel ellentétben — növekszik az iparban a nagyipar súlya. A szocialista ipar általánosan 6 százalékkal növeli termelését, de benne a minisztériumi ipar termelése 6,8 százalékkal, a helyi és a szövetkezeti iparé pedig csak 1,7 százalékkal nő.

Lényeges szerkezeti változásokat irányoz elő tervünk a nehéziparban is. A gépipar termelése 11,9 százalékkal, benne a gépgyártásé 15,7 százalékkal nő. Az ipar ezen ágazatainak gyors növekedése a legszorosabban összefügg az ipar, sőt a népgazdaság valamennyi ága *műszaki színvonalának emelésére* irányuló célkitűzéseinkkel.

A gépgyártásnak ez a növekedése megalapozza *beruházási terveink teljesítését, a munkatermelékenység növekedését,* előmozdítja a munkaigényes termelési folyamatok és a nehéz fizikai munkák fokozott gépesítését. 1956-ban a gépgyártás csúcsesztergából mintegy 40 százalékkal, kombájnból 18 százalékkal, tehergépkocsiból és dömperből 15,6 százalékkal termel többet, mint 1955-ben. A gépgyártás termelésének növekedése teszi lehetővé, hogy tovább növeljük a bányászati, az építőipari, a szállítási munka gépesítését. 1956-ban tovább *korszerűsítjük* a szerszámgépgyártást. Emeljük az úgynevezett alapgépek műszaki színvonalát, bővítjük választékukat. Számos új nagy teljesítményű, speciális szerszámgép (például fogcsiszoló, bordás tengelycsiszoló, lemezházas hegesztőgépek) gyártását kezdjük meg. Jelentős erőfeszítéseket teszünk a Diesel-motorgyártás fejlesztésére. A Diesel-mozdony gyártása nyolcszorosra nő. Tovább fejlesztjük a magyar mérnökök és a magyar munkások alkotóképességét és jó munkáját dicsérő világhírű Ganz motorcsaládot.

A híradástechnikában megkezdjük a 25 kW-os thoriumos adócső, a 17″-os televíziós vevőcső sorozatgyártását. Gépiparunk a *lakosság számára is* több és jobb minőségű fogyasztási cikket gyárt. A 125 cm^3-es motorkerékpár termelése mintegy háromszorosra, a háztartási varrógépé 8,3 százalékkal, a kerékpáré 30,2 százalékkal növekszik. Lényegesen növeljük az egyéb keresett gépipari fogyasztási cikkek — rádió, mosógépek, porszívók stb. — gyártását is.

Gépiparunk számos új mezőgazdasági gép gyártását kezdi meg. Például megkezdjük a DT 413-as traktor nagysorozat-gyártását, elkészítjük az M 25-ös univerzál-traktor 0-szériáját. A gépipar termelésének növekedése lehetővé teszi, hogy a gépi beruházásokat az 1955. évihez képest jelentősen növeljük.

Gépiparunk fokozottabban résztvesz a külkereskedelemben. A gépek és a finommechanikai cikkek exportja meghaladja az egész export növekedését.

Ismeretes, hogy I. ötéves tervünk időszakában az alapanyaggyártó iparágak fejlődése viszonylag elmaradt a feldolgozó iparétól. I. ötéves tervünk utolsó éveiben népgazdaságunk fokozódó alapanyaghiánnyal küzdött. 1956-ban jelentős lépést teszünk előre — Pártunk III. kongresszusa határozatainak megfelelően — *az alapanyaggyártás viszonylagos elmaradottságának megszüntetésében.* 1956-ban az alapanyaggyártó iparágak fejlődésének üteme *meghaladja* az ipar fejlődésének általános mértékét. A szocialista ipar termelésének 6 százalékos növekedésével szemben az alapanyaggyártó iparágak termelésének növekedése eléri a 8,5 százalékot. 1956-ban 7—8 százalékkal több szenet, 6,6 százalékkal több kőolajat, 15,8 százalékkal több timföldet, 10,8 százalékkal több alumíniumtömböt, 5,7 százalékkat több hengerelt késztermékeket, 6,9 százalékkal több cementet, 8 százalékkal több téglát termelünk, mint 1955-ben.

Nagy jelentőségű a villamosenergia-termelés növekedése. I. ötéves tervünk időszakában a villamosenergia-termelés fejlődése elmaradt az ipari termelés általános növekedésétől. A villamosenergia elégtelensége az I. ötéves tervidőszak második felében fékezte az ipari termelés növekedését, de nem utolsó sorban az egész ipar műszaki színvonalának emelését. *A villamosenergia-termelés gyors fejlesztését megköveteli a műszaki fejlesztés, sőt maga a szocialista iparosítás is.* A villamosenergia-termelés fejlesztésének különösen nagy politikai és gazdasági jelentősége miatt a szovjet állam már a Nagy Októberi Szocialista Forradalom utáni első években nagy súlyt helyezett ennek a feladatnak megoldására. A szovjet állam erőfeszítései Lenin zseniális egyenletét oldják meg: „kommunizmus = szovjet hatalom + az egész ország villamosítása."

Hazánkban is a villamosenergia-termelés gyors fejlesztése az egész népgazdaság fejlődésének feltétele. Ezt húzza alá az 1955. november 9—12-i központi vezetőségi ülés ipari termelésünk megjavításának és műszaki színvonala emelésének feladatairól szóló határozata is, amikor kimondja: „a villamosenergia-termelést olyan mértékben kell fejleszteni, hogy növekedésének üteme meghaladja az ipari fejlődés ütemét." Az I. ötéves terv időszakában a villamosenergia-termelés *viszonylagos* elmaradottságának fokát jellemezte, hogy az ipari termelés növekedésének egy-egy százalékára a villamosenergia termelésének csak nem egészen 0,7 százalékos növekedése jutott. 1956-ban tervünk előirányzatainak megfelelően a villamosenergia-termelés 8,7 százalékkal nő, vagyis *az ipari termelés 1 százalékos növekedésének a villamosenergia-termelés 1,45 százalékos növekedése felel meg.*

A Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusának a II. ötéves terv irányelveire vonatkozó határozata szerint előtérbe kell helyezni azokat az iparágakat, amelyek fejlesztéséhez országunkban leginkább megvannak a megfelelő alapok (nyersanyag, tapasztalat, szakképzett munkaerő). Ezt tartotta szem előtt kormányunk, amikor 1956-ra a vegyipar termelésének 13,8 százalékos növelését irányozta elő. Népgazdaságunk szükségleteinek megfelelően nitrogénműtrágya-termelésünk — az

üzembe helyezett új műtrágyagyár és a Péti Nitrogén Művek rekonstrukciója adta lehetőségek alapján — 1956-ban több mint háromszorosra nő. Foszforműtrágyából 18 százalékkal termelünk többet. Kohókoksz-termelésünk 4,5-szeresre növekszik. Számottevően nő a gyógyszeripar termelése is. Csupán penicillin-piperidinből 25 százalékkal növeljük a termelést. Megkezdjük sok új vegyipari termék — köztük például a nafténsav — üzemszerű gyártását. *Növekszik a vegyipar szerepe a könnyűipar hazai alapanyagbázisának kiszélesítésében.*

A könnyű- és az élelmiszeripar együttes termelése mintegy 3 százalékkal nő, a könnyűipari termelés 3,8 százalékkal csökken, az élelmiszeripari pedig 10 százalékkal nő.

Közismert, hogy egyes könnyűipari, elsősorban textilruházati cikkekből ma jelentős készletekkel rendelkezünk. Ugyanakkor egyes cikkek kivitele — mivel nyersanyaguk nagy többségét külföldről kell beszereznünk — alig kifizetődő. Elsősorban ez a két körülmény tükröződik a könnyűipari termelés 1956. évi előirányzataiban.

A terv ugyanakkor megszabja, hogy a könnyűipar 1956-ban 5 százalékkal több fésűs gyapjúszövetet, 7 százalékkal több kártolt gyapjúszövetet, 6,9 százalékkal több selyemszövetet, 18,1 százalékkal több szintetikus műszálból készült harisnyát, 9,8 százalékkal több férfi kabátot, 10 százalékkal több férfi öltönyt, 11 százalékkal több női kabátot, 13 százalékkal több gyermekkabátot, 11,1 százalékkal több férfi cipőt, 6,3 százalékkal több női cipőt adjon a lakosságnak.

Az élelmiszeripar 10 százalékos növekedését részben a mezőgazdaság 1955. évi kedvező terméseredményei, részben az 1956. évre tervezett terméseredmények teszik indokolttá.

A mezőgazdaság 1956. évi terve

Tervünk előirányzata szerint a mezőgazdasági termelés — a mezőgazdaság szocialista szektorának fokozódó térhódításával egyidejűleg — 1956-ban mintegy 3 százalékkal nő 1955-höz képest. 1955-ben termelőszövetkezeteink számban és gazdasági eredményekben jelentősen megerősödtek. Ismeretes, hogy a mezőgazdaság szocialista üzemei, állami gazdaságaink, termelőszövetkezeteink szinte valamennyi növényfajtából az egyénileg gazdálkodó parasztokénál lényegesen nagyobb termés-eredményeket értek el. 1955-ben termelőszövetkezeteink terméseredményei minden kétséget kizáróan bebizonyították az egyénileg dolgozó parasztoknak a nagyüzemi társas gazdálkodás fölényét. A Központi Vezetőség 1955. márciusi, majd júniusi határozata után fokozottan kibontakozó politikai és szervező munka mellett ennek a ténynek is nagy része volt abban, hogy a termelőszövetkezeti mozgalom az 1953. és az 1954. évi átmeneti megtorpanás, sőt bizonyos fokú visszaesés után 1955-ben lényegesen előrehaladt. Az 1955. évi jó terméseredmények előmozdítják, hogy 1956-ban tovább haladjunk a mezőgazdaság szocialista átszervezésében.

A mezőgazdaság szocialista átszervezését, meglevő termelőszövetkezeteink megerősítését jelentős anyagi eszközökkel is megalapozzuk 1956-ban. A költségvetésből és egyéb állami eszközökből jelentős ösz-

szegeket fordítunk termelőszövetkezeteink megszilárdítására, arra, hogy most alakuló termelőszövetkezeteink minél hamarabb áthidalják a nagyüzemi gazdálkodásra való áttérés kezdeti nehézségeit. A jövő évben a termelőszövetkezeteknek nyújtott hosszú lejáratú hitelek összege több mint 40 százalékkal nő az 1955. évihez képest.

1956. évi tervünk szerint tovább erősödnek állami gazdaságaink is. Növelik — elsősorban az átlagtermések növelésével — a népgazdaság szükségleteire szolgáló termékek mennyiségét; csaknem 8 százalékkal több kenyérgabonát, ebben több mint 50 százalékkal több nemesített kenyérgabona-vetőmagvat adnak a népgazdaságnak; lényegesen több rizst, cukorrépát, dohányt, rostkendert termelnek, mint 1955-ben.

Növekszik az állami gazdaságok szerepe az állati termékek termelésében is. 1956-ban majdnem 40 százalékkal több vágó- és hízómarhát, mintegy 28 százalékkal több vágóbaromfit, csaknem 30 százalékkal több tejet, 14 százalékkal több gyapjút termelnek. Állami gazdaságaink egyre több tenyészállatot nevelnek.

A mezőgazdaság szocialista szektorának fokozott támogatásával egyidejűleg 1956-ban is segítséget adunk az egyénileg gazdálkodó parasztoknak a mezőgazdasági termelés növeléséhez. Növeljük a műtrágya-, a növényvédőszer-ellátást, biztosítjuk az egyénileg gazdálkodó parasztság egyéb termelési szükségleteinek kielégítését is. Több nemesített vetőmagvat, tenyészállatot adunk az egyénileg gazdálkodóknak.

A mezőgazdasági termelés technikai megalapozottságának megjavítására 1956-ban 3579 traktort, több mint 2500 traktorekét, 304 kombájnt, sok teherautót, cséplőgépet, kévekötő-aratógépet és egyéb gépet —, kukorica-, répa- és burgonyaszedő kombájnt, vetőgépet stb. — adunk mezőgazdaságunknak. Mindezek alapján jelentősen növekszik az egy katasztrális hold szántóterületre jutó gépi munka. Növekszik a mezőgazdaság műtrágyaellátása is. 1956-ban a mezőgazdaság összesen 33 százalékkal több műtrágyát kap, mint 1955-ben.

A mezőgazdasági termelés tervezett előirányzatai csak akkor valósíthatók meg, ha a mezőgazdaság valamennyi szektora, mindenekelőtt állami gazdaságaink és termelőszövetkezeteink jóval szélesebb körben alkalmazzák a fejlett agro- és zootechnikai eljárásokat, gondosan végzik a talajelőkészítést, időben végrehajtják a vetést, megfelelően elvégzik a növényápolási, betakarítási munkálatokat, az állattenyésztésben fokozott gonddal végzik a takarmányozást és az egyéb munkákat.

Mindez szükséges ahhoz, hogy a mezőgazdasági termelés tervezett növekedését biztosítsuk. Csak így lehetséges, hogy mind az átlagtermések, mind az állati hozamok tervezett színvonalát elérjük. 1956. évi tervünk ugyanis a legfontosabb növényfajták átlagtermését csak úgy mint az állattenyésztési hozamokat, mind az elmúlt öt év átlagához, mind a viszonylag jótermésű 1955. évhez képest magasabb színvonalon irányozza elő. Az előirányzott átlagtermések és állati hozamok teljesítése a mezőgazdaság irányító szerveitől és valamennyi dolgozójától jelentős erőfeszítéseket követel meg.

Bár a mezőgazdasági termelési terv előirányzatainak teljesítése csak gondos, odaadó szervező munkával lehetséges, mégis az előirányzatok megalapozottak. A termelés növekedésének anyagi feltételei biz-

tosítottak. Normális időjárás esetén nemcsak a terv teljesítésével, de túlteljesítésével is számolhatunk.

A mezőgazdasági termelés tervezett növekedése folytán el kell érnünk, hogy *hazánk kenyér- és takarmánygabona-szükségletét hazai termésből fedezzük* és több mezőgazdasági cikkből jelentős tartalékokat gyűjtsünk.

A takarmánybázis és az állatállomány összhangjának biztosítására — a szálastakarmány vetésterületének növelése és a kukorica vetésterületének ez évi viszonylag nagy részaránya mellett — tervünk előirányozza egyes állatfajták létszámának csökkentését; 1956-ban a lóállományt és a sertésállományt csökkenteni kívánjuk. Ugyanakkor növeljük a szarvasmarha-, mindenekelőtt a tehén- és a juhállományt. Ezzel javítjuk az állatállomány összetételét, lehetővé tesszük, hogy meglevő takarmányunkat gazdaságosabban használjuk fel, a takarmány kisebb hányadát fordítsuk az állomány fenntartására, s nagyobb részét a hozamok növelésére.

A mezőgazdasági termelés általános növekedését meghaladja a mezőgazdasági árutermelés növekedése. A szerződéses termeltetés és a szabad felvásárlás további kiterjesztésének, a szocialista szektor gyorsabb ütemű termelésnövekedésének eredményeképp 1956-ban a begyűjtött mennyiség — változatlan kötelező begyűjtési normákkal — mintegy 7,5 százalékkal nő. Ennek révén központi készletekből biztosítjuk a lakosság élelmiszerszükségletének és az élelmiszeripar nyersanyagszükségletének kielégítését.

A mezőgazdasági termelés tervezett növekedése javuló élelmiszerellátást tesz lehetővé, s egyúttal meg is szabja ennek a mértékét. Az élelmiszerellátás lényeges javítását a következő években *csak a mezőgazdaság árutermelésének további fokozása, elsősorban a szocialista mezőgazdasági nagyüzemek további megszilárdulása és számszerű növekedése biztosíthatja.*

1956. évi beruházási előirányzataink

A termelés növelése, az ipar és egész népgazdaságunk műszaki kultúrájának fokozása növekvő beruházásokat kíván. De a termelés növelése egyszersmind lehetővé is teszi a beruházások növelését. 1956. évi tervünk előirányzatának megfelelően a beruházások mintegy 30 százalékkal nőnek. 1956-ban állami eszközökből 12,2 milliárd összegű népgazdaság-fejlesztő beruházást valósítunk meg. A beruházásoknak ez a tervezett növekedése teljesen reális, megalapozott, bár teljesítése — elsősorban az építési beruházásoké — nagy szervező munkát, jó előkészítést, az állami eszközökkel való fokozott takarékosságot, a határidők pontos megtartását követeli. A beruházások előirányzatának realitását mutatja, hogy 1951-ben alacsonyabb termelési színvonalon 13,1 milliárd forintot, 1952-ben 16,0 milliárd forintot, 1953-ban pedig 16,8 milliárd forintot ruháztunk be a népgazdaság fejlesztésére. Éppen ezért az 1956. évi beruházási színvonal nem tekinthető magasnak, s *ezt az összeget a termelés, a termelékenység növelése, a műszaki színvonal emelése, a második ötéves terv következő éveinek jó előkészítése feltétlenül megköveteli.*

1956-ban a népgazdasági beruházások mintegy 44,4 százalékát az ipar (ebben a népgazdasági beruházások mintegy 40 százalékát a nehézipar), 18 százalékát a mezőgazdaság, 9—10 százalékát a közlekedés fejlesztésére fordítjuk. 1956-ban nagy jelentőségű létesítmények építését kezdjük meg, illetve folytatjuk: a Borsodi Vegyikombinátét, a Tiszamenti Vegyikombinátét, a Sztálin Vasműét stb.

1956-ban üzembe helyezzük a Sztálinvárosi Kokszolóművet, az Ércelőkészítő és Tömörítő Művet, ugyancsak Sztálinvárosban a II. számú 700 m^3-es nagykohót. Megkezdjük a Szőnyi Krakkolóüzem építését, részlegesen üzembe helyezzük a Hungária Vegyiművek DDT-üzemét. Bővítjük a Székesfehérvári Alumínium Hengerművet, rekonstruáljuk a Pécsi Szénelőkészítő Művet, megkezdjük a Borsodi Vegyikombinát 3. szintézis-körének építését. Újabb gépegységgel bővül a Tiszalöki Vízierőmű. A Borsodi Erőmű kapacitását 97 MW-tal növeljük. Megkezdjük az Ajkai 2. számú Erőmű és a Pécsújhelyi Erőmű építését — hogy csak a legfontosabb létesítményeket soroljuk fel.

Mint az imént említett adatok is bizonyítják, beruházásainkban is szem előtt tartjuk a népgazdaság és benne az ipar fejlődésének perspektíváját. *Fokozottabban törekszünk a beruházási politikában a hazai alapanyagbázis szélesítésére, azoknak az iparágaknak a fejlesztésére, amelyekhez hazánk megfelelő adottságokkal rendelkezik.* A beruházásokra fordított összegek megosztásakor előtérbe helyeztük meglevő berendezéseink rekonstruálását. Ez a beruházások felhasználásának leggazdaságosabb formája.

A növekvő beruházásokkal egyidejűleg nagyobb összegeket fordítunk felújításra is. 1956-ban a vállalati felújítások tervezett összege 17,4 százalékkal nagyobb, mint 1955-ben volt.

A termelési és a termelékenységi előirányzatok csak akkor teljesíthetők, ha nemcsak a beruházásokat és a felújításokat növeljük, hanem meglevő termelő berendezéseinket jobban kihasználjuk.

A beruházások és a felújítások növekedésének megfelelően 1956-ban az építőipari termelés 15 százalékkal nő. Az építési tevékenység* növekedése meghaladja a 23 százalékot, ebben a beruházási építkezésé a 30 százalékot. Az építőipar termelésének növelése végett jelentősen fokozzuk a gépesítést, növeljük az építőipar műszaki kultúráját. Nagyon megnő — az építkezések meggyorsítása és olcsóbbítása céljából — a falazóblokkok, a nagy panell lemezek és a könnyű beton gyártása.

A termelés gazdaságosságának fokozása

1956. évi tervünk előirányzatának megfelelően jelentősen előrehaladunk a munka termelékenységének fokozásában és az önköltség csökkentésében. Lenin arra tanított, hogy végső soron a munka termelékenysége a legfontosabb az új társadalmi rend győzelme szempontjából. *A termelékenység állandó növekedése, az önköltség rendszeres csökkentése nélkül lehetetlen tartósan biztosítani a szocialista felhalmozás anyagi eszközeit, az életszínvonal emelését.* Csak a termelékenység

* Az építőipari termelés építési és szerelési tevékenységből tevődik össze.

rendszeres és szakadatlan fokozódása révén érhetjük el az anyagi javak bőségét.

1955-ben a termelékenység növekedésében már elértünk nagy sikereket. Az 1955. évi tapasztalatok alapján, s az 1956. évi tervben az ipar műszaki kultúrája növelésére, a nehéz- és a munkaigényes munkafolyamatok gépesítésére előirányzott intézkedések eredményeképp 1956-ban mintegy 5 százalékkal kell növelni az egy ipari munkásra jutó termelési értéket. Tehát *a szocialista iparban a termelés növekedésének több mint* $^4/_5$ *részét a termelékenység fokozása révén érjük el.*

Lényegesen — mintegy 4,6 százalékkal — kell fokoznunk az építőiparban is a munka termelékenységét.

A termelékenység növelésének még igen sok kihasználatlan tartaléka van iparunkban. A vállalatok műszaki és gazdasági vezetőin, az ipar valamennyi dolgozóján nagyon sok múlik a kihasználatlan tartalékok feltárása és felhasználása szempontjából. Műszaki-szervezési intézkedések egész sorával lehet és kell biztosítanunk, hogy minél teljesebben kihasználjuk meglevő lehetőségeinket. Tanulmányoznunk kell a kiváló üzemek, munkások munkamódszerét, s a jó tapasztalatok elterjesztésével hozzá kell járulnunk, hogy egész munkásosztályunk felzárkózzék az élenjárókhoz.

A termelékenység fokozódása az önköltségcsökkentés egyik legfontosabb forrása. Tervünk előirányzatai szerint 1956-ban az összehasonlítható ipari termékek önköltségét mintegy 3 százalékkal kell csökkentenünk. Tervünk megszabja, hogy a szén önköltsége 3,7 százalékkal, a villamosenergiáé 2,4 százalékkal, a nyers alumíniumé 4,5 százalékkal, a kerékpárabroncs-köpenyé 2,5 százalékkal, az ötvözetlen nyersacélöntecsé 3,8 százalékkal, a Csepel D—413 típusú gépkocsimotoré 5,8 százalékkal, az RF 5 típusú fúrógépé 6,1 százalékkal, a GS 35 típusú kerekes traktoré 4,8 százalékkal csökkenjen. Lényegesen csökkentenünk kell az önköltséget a többi népgazdasági ágban is. 1956. évi tervünk az építőipari költségek 3,6 százalékos, a mezőgazdaság állami szektorában az önköltség 3,2 százalékos, a kereskedelmi költségek 1,5 százalékos csökkentését irányozza elő. Az Állami Gazdaságok Minisztériumához tartozó állami gazdaságokban az őszi kalászosok önköltségét 14,2 százalékkal, a cukorrépáét 12,8 százalékkal, a tejét 5,9 százalékkal kell csökkenteni. Az önköltségcsökkentésnek ezek az előirányzatai minden gazdasági vezetőtől a legszigorúbb takarékosságot követelik.

Az önköltség csökkentésének egyik alapfeltétele a fajlagos anyagfelhasználás csökkentése. Takarékosság az anyaggal — elsősorban az importanyagokkal — ez nemcsak az önköltségcsökkentési tervek teljesítésének, de a termelési tervek teljesítésének is egyik fő feltétele. A népgazdasági terv előirányozza a termelés növeléséhez szükséges anyagokat, de úgy, hogy számol a fajlagos anyagfelhasználás lényeges csökkentésével. Tehát, hogy termelési tervünket teljesítsük, az anyagnormák lényeges csökkentését kell biztosítanunk.

Az önköltségcsökkentési terv teljesítése az ipar minden vezetőjétől és valamennyi dolgozójától azt követeli meg, hogy *ne csak a termelési tervek, hanem az önköltségcsökkentési tervek teljesítése is figyelmük középpontjába kerüljön.* Meg kell szüntetni azt a még mindig tapasztalható helytelen szemléletet, hogy az önköltségi, az önköltségcsök-

kentési tervek teljesítése csak a főkönyvelő problémája. *Nem lehet egyesek reszortfeladata, hogy az állami eszközökkel a legszigorúbban takarékoskodjunk a gazdálkodás minden területén.* Minden vezetőnek elsőrendű kötelessége, hogy foglalkozzék ezzel.

Az életszínvonal emelésének 1956. évi terve

A termelés, a termelékenység növelése, az önköltség csökkentése alapján az 1956. évi terv előirányozza a lakosság növekvő szükségleteinek fokozott kielégítését. Ismeretes, hogy 1955 márciusában a Központi Vezetőség határozata nyomán *egyesek úgy vélték, a nehézipar elsődleges fejlesztésére irányuló gazdaságpolitikánktól a dolgozók életszínvonalának emelkedését kell félteni.* A párt Központi Vezetőségének 1955. márciusi határozata hangsúlyozta, hogy „pártunk változatlanul fő célkitűzésének tartja dolgozó népünk jólétének következetes emelését, szociális, kulturális igényeinek mind nagyobb mérvű kielégítését a szocialista bővített újratermelés és a munkatermelékenység növekedése alapján." A Központi Vezetőség határozata aláhúzta, hogy *a nehézipar elsődleges fejlesztése nem ellentéte, hanem ellenkezőleg, feltétele az életszínvonal tartós emelkedésének.* Hogy pártunknak ez az irányvonala mennyire helyes volt, azt azóta a tények is igazolták. 1955 első 9 hónapjában a munkások és az alkalmazottak havi átlagkeresete 4 százalékkal nőtt. Növekedtek a szociális és a kulturális juttatások. A dolgozók magasabb életszínvonalát tükrözik a kiskereskedelmi forgalom növekedésének számadatai is.

1956. évi tervünk előirányozza a dolgozók és elsősorban a munkásosztály életszínvonalának további fokozatos emelkedését. A lakosság fogyasztási alapja 4,7 százalékkal nő. 1956-ban a munkások reáljövedelme a termelékenység, a parasztság reáljövedelme pedig a mezőgazdasági termelés növekedésével arányosan nő. A fogyasztási alap növekedésének megfelelően a kiskereskedelmi forgalom 4,1 százalékkal lesz nagyobb. Javul a lakosság ellátása a legfőbb élelmiszerekből, ruházati cikkekből és egyéb iparcikkekből. Az élelmiszerek forgalma 2,2 százalékkal — benne az állami kiskereskedelem élelmiszerforgalma 3 százalékkal nő. A terv a ruházati cikkek forgalmának 6,8 százalékos, a vegyesiparcikkek forgalmának 3,8 százalékos növekedésével számol. A közétkeztetés forgalma 4,8 százalékkal lesz nagyobb, mint 1955-ben volt.

Jelentős erőfeszítéseket teszünk a lakosság élelmiszerellátásának megjavítására. A hús- és a húskészítmények kiskereskedelmi forgalma 10,1 százalékkal, a tojás forgalma 8,9 százalékkal nő. Vajból 5,1 százalékkal, sajtból 6,5 százalékkal, tejből 2,5 százalékkal, zsírból 1,3 százalékkal, étolajból mintegy 20 százalékkal többet adunk el, mint 1955-ben. Számottevően növekszik szinte valamennyi ruházati cikk kiskereskedelmi eladása. A terv több intézkedést tartalmaz a ruházati cikkek forgalmának növelésére. Növeljük a ruházati cikkek választékát, javítjuk minőségüket.

Növeljük a lakosság ellátását egyéb iparcikkekből. Rádióból 23,5 százalékkal, 125 cm^3-es motorkerékpárból 183 százalékkal, zománc-

edényből 14 százalékkal, alumíniumedényből 27,5 százalékkal adunk többet a lakosságnak, mint 1955-ben. Javítjuk a lakosság tüzelőellátását. Például brikettből 86,5 százalékkal adunk többet az 1955. évi mennyiségnél. Igen számottevően nő a különféle műtrágyák és növényvédőszerek forgalma. A fellendült magánlakásépítés anyagfedezetének biztosítása végett javítjuk az építőanyagellátást. Nő az előregyártott épületelemek kiskereskedelmi forgalma.

Az említett adatok bizonyítják, hogy *a lakosság ellátása zavartalan azokon a területeken, ahol fejlett iparunkra támaszkodik. Az élelmiszerellátás nagyobb növekedését a mezőgazdasági termelés viszonylagos elmaradottsága gátolja.* De mindent megteszünk, hogy a lakosság élelmiszerellátását *a mezőgazdasági termelés adott színvonala biztosította lehetőségekhez képest* tovább javítsuk.

A lakosság életszínvonalának, anyagi jólétének növelését más eszközökkel is biztosítjuk. Lakásépítésre az 1955. évinél jóval többet adunk. Ismeretes, hogy kormányunk a Központi Vezetőség javaslatára — a VI. békekölcsön-jegyzés kedvező eredményeit mérlegelve — számottevően növelte a lakásépítésre előirányzott összegeket. 1956. évi tervünk lakásépítésre az 1955. évinél 70 százalékkal nagyobb összeget irányoz elő. Különösen gyorsan nő a megépített lakások száma Budapesten. 1956-ban a budapesti munkások és alkalmazottak részére több mint kétszerannyi lakást építünk, mint 1955-ben.

Javítjuk dolgozóink szociális és kulturális ellátását. 1956-ban állami eszközökből több mint 1000 új kórházi ágyat létesítünk. Jelentékenyen növeljük a szanatóriumi, a betegotthoni, a szülőotthoni ágyak számát. A bölcsődei férőhelyek száma 1600-zal nő.

Előirányozza 1956. évi tervünk csaknem 100 község villamosítását. Mintegy 35 000 új fogyasztót kapcsolunk be a villamoshálózatba. A gázszolgáltatást több mint 19 000 lakásba vezetjük be. Tovább bővítjük az óvodák, a kultúrotthonok, a mozik hálózatát, az óvodai férőhelyek száma több mint 1800-zal nő. 460 új általános iskolai tantermet létesítünk. Mozihálózatunk 50-nel bővül. Lehetőségeinkhez képest javítjuk a közlekedést, elsősorban a fővárosit.

Az 1956. évi népgazdasági terv teljesítésének feltételei

Az elmondottak is bizonyítják, hogy 1956. évi népgazdasági tervünk *lényegesen előbbre viszi hazánkban a szocializmus építését.* A terv végrehajtása nyomán *növekszik mind az iparban, mind a mezőgazdaságban a termelés, a termelékenység, csökken az önköltség. Lényegesen javul egész népgazdaságunk szerkezete, fokozódik dolgozó népünk jóléte.* Éppen ezért a jövő évi népgazdasági terv megfelel azoknak az irányelveknek, amelyeket a III. pártkongresszus, majd a Központi Vezetőség 1955. márciusi, júniusi és novemberi határozata a II. ötéves tervről, a szocialista iparosításról, a nehézipar elsődleges fejlesztéséről, a mezőgazdaság szocialista átalakításáról, a mezőgazdasági termelés növekedéséről, az ipar műszaki színvonalának emeléséről megállapított.

Tervünk céljai reálisak. Az előirányzatok teljesíthetők. Teljesítésük azonban jelentős erőfeszítéseket követel a népgazdaság valamennyi ágazatában.

A műszaki színvonal emelése

A jövő évi feladatok teljesítésének egyik legfontosabb feltétele, hogy 1956-ban lényegesen előbbre jussunk az ipari műszaki színvonal emelésében. A műszaki fejlesztési tervek teljesítése, a kiváló munkamódszerek elterjesztése, általánosítása, egyáltalán az ipar, a mezőgazdaság, a kereskedelem, az egész népgazdaság műszaki kultúrájának lényeges növelése nélkül lehetetlen teljesítenünk a termelés, a termelékenység, az önköltség 1956. évi előirányzatait. Az ipari termelés megjavításának és műszaki színvonala emelésének feladataira vonatkozó 1955. november 12-i központi vezetőségi határozat a műszaki fejlesztést jelölte meg egyik legfontosabb feladatként. „A Magyar Dolgozók Pártja egész tevékenységét — hangsúlyozza a határozat, minden cselekedetét a dolgozó nép szolgálata vezérli. Pártunk politikájának, a szocializmus építésének célja: népünk anyagi és kulturális életszínvonalának szilárdan, tudományosan megalapozott, állandó, rendszeres emelése. Ebben döntő szerepe van a műszaki haladásnak iparunkban, népgazdaságunkban. Ez az a döntő láncszem, amelyet ma meg kell ragadnunk, hogy a munka termelékenységét mind magasabb színvonalra emelve, a termékek bőségét biztosítva hazánkban, győzelemre vigyük a szocializmus ügyét." (Szabad Nép 1955. november 13.)

A népgazdasági terv megfelelő anyagi alapot irányoz elő a műszaki fejlesztésre. Rajtunk áll, hogy tudunk-e élni a lehetőségekkel. 1956-ban fordulatot kell elérnünk a műszaki fejlesztési tervek teljesítésében. Véget kell vetnünk annak a kialakult gyakorlatnak, hogy a vállalatok huszadrangú feladatnak tekintsék a műszaki fejlesztési tervek teljesítését, hogy a műszaki fejlesztési tervnek ne legyen szerves kapcsolata a terv többi fejezetével, hogy a műszaki fejlesztési tervek teljesítésétől való elmaradásért soha senkit ne vonjunk felelősségre.

Külkereskedelmünk javítása

A műszaki fejlesztési tervek teljesítése a külkereskedelmi terv teljesítésének is feltétele. *A külkereskedelmi terv teljesítése az 1956. évi népgazdasági terv központi jelentőségű feladata.* A jövő évben mind a baráti, mind a tőkésországokkal folyó külkereskedelmi forgalmunkban jelentős aktív egyenleget kell elérnünk, negyedévről negyedévre. *Megfelelő devizatartalékok biztosítása egyik legfontosabb feltétele nemcsak külkereskedelmünk gazdaságossága növelésének, de a népgazdaság egész fejlődésének is.* Az aktív külkereskedelmi egyenleg biztonságossá, zavartalanná teszi egész népgazdaságunk, elsősorban a szocialista ipar anyagellátását.

Az ipari gyártmányok egy részének viszonylag alacsony műszaki színvonala már ma is nehezíti exportterveink teljesítését. A nem megfelelő, műszakilag elmaradt gyártmányok rontják a magyar ipar jó hírnevét a világpiacon. A kevésbé korszerű gyártmányok külkereskedelmi értékesítése természetszerüleg nehéz.

Népgazdasági tervünk teljesítésének feltétele az exporttervek teljesítése. El kell érnünk, hogy iparunk és mezőgazdaságunk az exporttervet megfelelő minőségben, határidőre teljesítse. Az exporttervek teljesítésében való minden késedelem nehezíti importtervünk teljesítését, gátolja az ipar nyersanyagellátását, beruházásaink kellő időben történő megvalósítását, végső fokon egész népgazdaságunk fejlődését. A külkereskedelmi tervek teljesítése megkívánja, hogy a minisztériumok, az iparigazgatóságok fokozott gondossággal figyeljék vállalataik exportszállítási kötelezettségeinek teljesítését. Az exporttervek kiváló minőségű termékekkel határidő előtt történő teljesítését a munkaverseny-mozgalom középpontjába kell állítani.

Fokozott takarékosság

A legszigorúbb takarékosságot kell megvalósítanunk *a népgazdaság minden területén,* s elsősorban a külkereskedelemben. Törekednünk kell minden nélkülözhető, felesleges import kiküszöbölésére. Mindent el kell követnünk, hogy a nehezen beszerezhető importanyagokat hazai anyagokkal helyettesítsük. Az önköltségcsökkentési tervek teljesítésében és túlteljesítésében előtérbe kell helyeznünk a fajlagos anyagfelhasználás csökkentését. *Maximálisan takarékoskodnunk kell mindenféle anyaggal, s elsősorban az importanyagokkal.*

Pártszervezeteink, szakszervezeteink elsőrendű feladata, hogy a munkaverseny-mozgalomnak az anyagmegtakarításra irányuló hagyományos formáit fellendítsék. A munkaverseny-mozgalom értékelésekor, az „élüzem"-címek és a vándorzászlók odaítélésekor jóval inkább előtérbe kell helyeznünk a vállalatoknak az anyagmegtakarításban, az önköltségcsökkentésben elért eredményeit.

Lényegesen előre kell haladnunk a gépek súlyának csökkentésében, a kohászati termelés programszerűségének megjavításában, az öntödei selejt csökkentésében, s egyáltalán az ipar minden ágazatában a fajlagos anyagfelhasználási normák lényeges csökkentésében. A legszigorúbban takarékoskodnunk kell a színesfémekkel, a fával, a könnyűipari nyersanyagokkal és a vegyipari alapanyagokkal. A legszigorúbban takarékoskodnunk kell a beruházások területén. Lényegesen csökkentenünk kell az építőipar anyagfelhasználását.

A legnagyobb fokú takarékosság szükséges az államigazgatásban. Tovább kell lépnünk az ügyvitel egyszerűsítésében és egyes állami intézmények létszámának csökkentésében.

A vezetés színvonalának emelése,
a dolgozók alkotó erejének fokozása

Az 1956. évi népgazdasági terv teljesítésének további feltétele a gazdasági és a műszaki vezetés lényeges megjavítása. A terv keretei közt fokoznunk kell az alsóbb gazdasági vezetők, a vállalatok önállóságát. Véget kell vetnünk minden, a népgazdaság érdekeivel ellentétes partikuláris szemléletnek. Minden minisztériumi, központi irányító szervi vagy vállalati vezetőnek egyaránt a népgazdasági feladatok legmesszebb menő mérlegelésével kell biztosítania „saját" tervének teljesítését. Egy-

szersmind a nagyobb önállóság biztosításával törekednie kell a helyi tartalékok minél teljesebb kihasználására, az új termelési tartalékok feltárására, s mindennek eredményeként a tervek túlteljesítésére. Tovább kell szilárdítanunk a tervfegyelmet, a norma-, a bér- és a technológiai fegyelmet. Szigorúan felelősségre kell vonnunk a terv előirányzatait figyelmen kívül hagyó vezetőket. Különös súlyt kell helyeznünk az állampolgári kötelezettségek teljesítésére. A begyűjtési és az adóbeszedési terveket hónapról hónapra, negyedévről negyedévre teljesíteni kell.

Végül, de nem utolsósorban, 1956. évi tervünk teljesítésének *egyik legfontosabb feltétele a dolgozók alkotó kezdeményezése, aktív részvétele a terv céljainak megvalósításáért vívott küzdelemben.* „A termelési terv — tanítja Sztálin — az emberek millióinak eleven és gyakorlati tevékenysége. Termelési tervünk realitása a dolgozók milliói, akik új életet alkotnak, programjaink realitása — az eleven emberek, mi mindannyian, a mi munkaakaratunk, készségünk, hogy új módon dolgozzunk, eltökéltségünk, hogy a tervet teljesítjük." Gazdasági vezetőink, pártszervezeteink fő feladata, hogy valamennyi dolgozóval kellő időben megismertessék üzemük, sőt az egész népgazdaság tervének előirányzatait, kérjék ki véleményüket a vállalat, az üzem tervéről, vonják be őket ezek kidolgozásába. A terv teljesítésére való felkészülést lehetővé teszi az a különösen kedvező körülmény, hogy valamennyi vállalatunk december elején megkapta éves tervét.

★

Az 1956. évi terv teljesítése II. ötéves tervünk győzelmének fontos láncszeme. Végrehajtása jelentősen előreviszi hazánk gazdasági megerősödését, népünk jólétének növelését, a szocializmus építését.

V. DJACSENKO

A közgazdasági tudományos kutatómunka feladatai

(A főiskolák társadalomtudományi tanszékvezetőinek országos értekezletén a politikai gazdaságtani szekcióban elhangzott előadás)

A párt és a kormány által az ipar, a mezőgazdaság és az egész szovjet népgazdaság további fejlesztésére kitűzött feladatok megoldása megköveteli a közgazdasági kutatás és a közgazdasági propaganda általános fejlesztését. A közgazdászoknak munkájukkal elő kell mozdítaniuk országunk további gazdasági fejlődését, nemzetközi helyzetének erősödését, a kommunizmus építését.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának XIX. kongresszusa hangsúlyozta, hogy a tudósokat mindenképpen segíteni kell az elméleti problémák kidolgozásában a tudomány valamennyi ágában, s meg kell szilárdítani a tudomány és a termelés kapcsolatát. A társadalomtudományok művelői és elsősorban a közgazdászok azt a feladatot kapták, hogy a szocialista vállalatok és szervezetek gyakorlati tevékenységével elszakíthatatlan kapcsolatban átfogóan kidolgozzák a marxista—leninista elmélet kérdéseit. El kell ismernünk, hogy a közgazdaságtudomány művelői nem oldják még meg kielégítően ezt a feladatot.

A szovjet közgazdaságtudománynak kétségtelenül nagy eredménye a politikai gazdaságtan tankönyv előkészítése és kiadása. De ne feledjük el, hogy a tankönyv tudományos-népszerű segédkönyv, amely az egész felsőoktatási rendszer és a tömegpropaganda szükségleteit szolgálja. A tankönyv nem elégítheti ki a politikai gazdaságtan közgazdasági főiskolákon való mélyreható tanulmányozásának szükségletét. Ezenkívül, a tankönyv a szocializmus jónéhány közgazdasági kategóriáját deklaratív formában fejti ki.

A XIX. pártkongresszus óta eltelt időszakban nagyon kevés komolyabb monográfia és kollektív munka jelent meg, s ezenkívül csak néhány olyan brosúra és folyóiratcikk, amely alkotóan világítja meg a közgazdasági elmélet legfontosabb kérdéseit. A közgazdászok által közzétett munkák többsége leíró jellegű, a művek egy része a talmudizmus hibájába esik, s gyakoriak a hibák és a ferdítések.

A közelmúltig a dogmatizmus és a talmudizmus rendkívül nyílt formában, az idézgetés formájában nyilvánult meg. Sok mű szerzője a közgazdaság önálló és mélyreható tanulmányozása helyett megelégedett az

idézetek összeválogatásával és kommentálásával. A tényeket csak az idézetekben kifejtett tételek illusztrálása és alátámasztása céljából gyűjtötték össze és sorakoztatták fel. Ebben a vonatkozásban már odáig fajult a helyzet, hogy az idézetek száma az illető szerző „felkészültsége" mutatójának minősült. Az a közgazdász, aki más közgazdászok műveiben nem szereplő és ott unos-untig nem ismételgetett idézeteket keresett ki, alkotó kutatónak, mint mondani szokás volt, „a tudomány előrelendítőjének" tekintette magát. A közgazdászok közt folyt vitákban legfőbb érvül ismét csak idézetek szolgáltak. Miután a pártsajtó kemény harcot indított a dogmatizmus és a talmudizmus ellen, az idézgetés visszaszorult, de gyakran csak formálisan. Sokszor a kérdés csak arra korlátozódott, hogy a szerkesztőség eltüntette az idézetek mellől az idézőjeleket, átalakította az idézeteket, de lényegét tekintve a helyzet nem változott.

Pedig a kérdés természetesen nem az idézetek számával függ össze. Mindannyiunknak világosan kell látnunk, hogy nem az az igazi tudós, aki a már ismert tételekhez több illusztráló anyagot szedett össze, hanem az, aki a gazdasági élet folyamatainak és jelenségeinek mélyreható és átfogó tanulmányozásával foglalkozik, s ezen az alapon elméletileg és gyakorlatilag egyaránt jelentős következtetésekre és általánosításokra jut.

Egyetlen közgazdász sem végezhet eredményes tudományos munkát, ha nem merít a marxizmus—leninizmus kincsestárából, ha nem tanulmányozza és nem ismeri jól a marxizmus—leninizmus klasszikus műveit, a párt és a kormány gazdasági vonatkozású határozatait. De a marxizmus—leninizmus ismeretének nem idézgetésben kell kifejeződnie, hanem a gazdasági folyamatok és jelenségek alkotó vizsgálatára, az új kellő időben történő felismerésére, mélyreható általánosítására és ezáltal a közgazdasági tudomány előrelendítésére való készségben. A már ismert tételekhez szükség van új illusztratív anyagok összegyűjtésére, különösen az oktató- és a propagandamunkában, de nem ez határozza meg a valóban tudományos kutatómunka tartalmát.

A dogmatizmus és a talmudizmus a fő oka annak is, hogy a tudományos intézetekben és a főiskolákon roppant kevés alkotó vita folyik. Ennek oka gyakran az önbiztosítás, egyes vezetők félelme vitás kérdések napirendre tűzésétől. Gyakran előfordul, hogy bizonyos kérdésekről nem szerveznek vitát, illetve elhalasztják a vitát azon a címen, hogy a megtárgyalandó kérdések „rendkívül vitatottak". De a viták legfőbb ellensége éppen a dogmatizmus, a talmudizmus.

Hogyan szervezhetnénk alkotó vitát, ha a közgazdasági élet folyamatainak és jelenségeinek mélyreható tanulmányozása és általánosítása helyett idézetek és általánosan ismert tételek összeállításával, ez idézetek és tételek kapcsán skolasztikus következtetések levonásával, az idézeteknek és a tételeknek önkényesen összeválogatott tények révén való illusztrálásával foglalkozunk? Ilyen körülmények között nem alakulhatnak ki alkotó viták, a megrendezett viták pedig absztrakt-skolasztikus vitatkozássá fajulnak, s csak kárt okoznak.

Éppen ilyen korhadt alapon alakult ki „vita" 1954 első felében a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Közgazdasági Intézete szocializmus politikai gazdaságtani és ipargazdaságtani osztályainak elméleti értekezletén, valamint a moszkvai Pénzügyi Intézet politikai gazdaságtani

tanszékén a társadalmi termelés két osztályának növekedési ütemét illetően. Az említett osztályok, tanszékek és intézetek vezetőinek liberalizmusa és engedékenysége folytán olyan gyász-közgazdászok léphettek a szószékre, akik revideálták a marxizmus—leninizmus egyik alaptételét, nevezetesen azt a tételt, hogy a termelőeszköztermelés elsősorban való növelése feltétlen szükségszerűség, vagyis a bővített újratermelés törvénye.

A dogmatizmus, a talmudizmus, a skolasztika gyökere: a tudományos munkásoknak a gyakorlattól való elszakadása, valamint a tudományos káderek marxista—leninista felkészültségének és nevelésének nem kielégítő színvonala.

Sok tudományos munkás mind a mai napig primitíven úgy értelmezi a gyakorlattal való kapcsolatot, mint az irodalmi források tanulmányozása és a logikai következtetések alapján kialakított tételek illusztrálására szolgáló anyagok beszerzésének módszerét. A termelés dolgozóival való alkotó együttműködést szervező tanszékek és főiskolák gyakran csak úgy tekintik ezt az együttműködést, mint az egyes javaslatok és ésszerűsítési intézkedések kidolgozásában való részvételt, mellőzve a tudományos kutatómunkájuk tervével való szerves kapcsolatot, s eközben olyan kérdésekkel foglalkoznak, amelyeket a vállalati dolgozók önállóan is megoldhatnának. A tudományos intézmények gyakran rendkívül túl vannak terhelve a minisztériumoktól és a hivataloktól kapott apró, konkrét feladatok teljesítésével, holott az efféle feladatokat az apparátus dolgozói is eredményesen megoldhatnák, arról nem is beszélve, hogy ezeknek megoldása közvetlen feladataik közé tartozik.

A gyakorlattal való kapcsolatot úgy kell tekinteni, mint a tudományos kutatómunkák olyan szervezetét, amelyben a kutatás a gyakorlat rendszeres és mélyreható tanulmányozása, az élenjáró tapasztalatok széleskörű általánosítása alapján folyik, s amely biztosítja a kutatás eredményeinek gyakorlati meghonosítását. A gyakorlattal való kapcsolat nem lehet a tudományos intézetek és a főiskolai tanszékek tudományos kutatási munkatervének valamiféle kiegészítője; ennek a kapcsolatnak az említett tervek tematikájából kell következnie, ezt a tematikát pedig a gyakorlat szükségletei határozzák meg.

A közgazdaság területén az elméleti kutatás nem kellő mértékű kibontakozásának egyik oka az értekezések előkészítésében és megvédésében, valamint a tudományos címek odaítélésében megnyilvánuló formalizmus. Minden évben sok doktori és különösképpen kandidátusi értekezés megvédésére kerül sor. Helyes szervezés esetén ez hathatósan előmozdíthatná a közgazdaságtudomány fejlődését. Csakhogy az értekezések közül alig néhány kerül kiadásra, azaz alig néhány jut széleskörű társadalmi elismeréshez és alkalmazáshoz. Sok értekezés szemlátomást nem a tudomány fejlesztése, hanem a tudományos fokozat elnyerése céljából íródik.

Főiskoláink mindig aktívan résztvettek a tudomány fejlesztésében. Sok felsőoktatási dolgozó ma is eredményesen tevékenykedik a közgazdaságtudományi problémák kidolgozásában, szoros kapcsolatban a gyakorlat szükségleteivel. Egyes főiskolák tudományos pedagógus káderei hosszú évek óta alkotó együttműködést folytatnak a termelés dolgozóival, s ezen a területen nagy eredményeket értek el. De a főiskolák több-

ségében folyó tudományos kutatómunka nincs összhangban a közgazdaságtudományra háruló új feladatokkal.

A főiskoláknak a közgazdaságtudomány valamennyi ágában nagyon sok tudományos káderük van. De ezt a nagy kollektívát csak igen kevéssé vonják be a közgazdaságtudomány időszerű kérdéseinek kidolgozásába. A főiskolák oktatóinak zöme kizárólag oktatással foglalkozik, s szinte semmiféle tudományos munkát nem végez.

Ezért elsősorban maguk a tudományos munkások felelősek, akik elfelejtik, hogy legfontosabb kötelességük: a tudományos kutatómunka, s hogy rendszeres és kitartó kutatómunka nélkül nem biztosíthatják a magas színvonalú oktatást. Ugyanakkor sok főiskola vezetői nem tanúsítanak kellő igényességet kádereikkel szemben, megbékülnek a kialakult rendellenes helyzettel, nem teremtik meg a tanszéki tudományos kutatómunka kibontakozásához szükséges feltételeket, s nem tulajdonítanak kellő jelentőséget ennek a munkának. A felsőoktatási minisztérium lényegében véve önkéntesen visszahúzódott a főiskolákon folyó tudományos kutatómunka irányításától, s csak arra szorítkozik, hogy összegyűjtse a formális beszámolójelentéseket és szabályozza a státuszokat a pedagógiai személyzet változó oktatási jellegű megterhelésétől függően. A minisztériumok és a hivatalok, amelyeknek a főiskolák a kádereket képezik, csak ritkán vonják be a főiskolák tudományos dolgozóit az élet által a közgazdaságtan és a termelésszervezés területén felvetett problémák kidolgozásába, mert megfeledkeznek róla, hogy a tudományos munkások bevonása nélkül nem biztosítható a szakképzett káderek megfelelő színvonalú kiképzése sem.

Nagy felelősség hárul a tudományos intézetekre is, elsősorban a Szovjetunió és a Szövetségi Köztársaságok tudományos akadémiáinak közgazdasági intézeteire (osztályaira), amelyek egyáltalán nem vagy csak kevéssé teljesítik a tudományos központok koordinálásával kapcsolatos szerepüket, s nem szervezik meg a főiskolai tanszékekkel közösen folyó kutatást. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájához és a köztársasági tudományos akadémiákhoz tartozó tudományos kutatóintézetek, továbbá a hivatali tudományos kutatóintézetek és a főiskolai közgazdasági tanszékek munkájának elszigeteltsége az egyik oka, hogy a közgazdasági kutatás nem bontakozott ki kellő mértékben. Ennek az elszigeteltségnek a következménye a kutatási tematikák ismétlődése, s ez gátolja az erőknek a legfontosabb tudományos problémák kidolgozására való összpontosítását. Éppen ezért ennek a helyzetnek sürgősen véget kell vetni.

A megoldást megkönnyíti, hogy Moszkvában kialakul a közgazdasági tudományos intézmények rendszere. Mint ismeretes, már létrehozták a Szovjetunió Mezőgazdasági Minisztériuma mellett működő Országos Agrárgazdaságtani Tudományos Kutatóintézetet. Határozat született arra is, hogy a Szovjetunió Állami Tervbizottsága és a Szovjetunió Minisztertanácsának állami munkaügyi és munkabérbizottsága mellett közgazdasági kutatóintézet létesül. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Közgazdasági Intézetéből leválik a modern kapitalizmus gazdaságának kérdéseivel foglalkozó intézet, a továbbiakban pedig sor kerülhet a szocialista termelés telepítésével és a közgazdasági rajonírozással foglalkozó intézet megalapítására. Ezekre az újonnan alakuló intézetekre a már működő központi tudományos intézményekkel (a Szovjetunió Ke-

reskedelmi Minisztériuma mellett működő Kereskedelmi és Közétkeztetési Tudományos Intézettel, a Szovjetunió Pénzügyminisztériuma mellett működő Pénzügyi Tudományos Kutatóintézettel stb.) együtt az a feladat hárul, hogy a közgazdaságtudomány megfelelő ágazatainak koordináló központjaivá váljanak. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Közgazdasági Intézetére vár az a feladat, hogy koordinálja a szocializmus politikai gazdaságtana területén, valamint a népgazdaság története és a közgazdasági elméletek története területén folyó kutatómunkát. Ezenkívül meg kell szervezni a közgazdasági kutatások koordinálását a köztársasági, a tudományos és az ipari központokban. A koordináló központok szerepét itt vagy az akadémiai tudományos intézmények vagy a vezető főiskolák vállalhatják magukra.

Sok közgazdasági tanszék és tudományos intézmény munkájában nagy hiba a kontárkodás. Ez fékezi a kutatások fejlődését, s nagy nehézségeket gördít a koordinálás elé. A tanszéki dolgozók kollektívái általában nem egyesülnek egy-két tudományos probléma kidolgozására, hanem minden dolgozó a maga témájával foglalkozik (ha egyáltalán foglalkozik), s ezek az egyéni témák nem kapcsolódnak a tanszék többi tagja által feldolgozott témákhoz. Ez lehetetlenné teszi a tanszék mint egységes kollektíva tudományos munkájának megszervezését, megnehezíti a tanszéki tagok közt folyó tudományos érintkezést, az alkotó tudományos értekezletek megszervezését.

A tudományos kutatómunka fejlesztésének követelményei megszabják a kontárkodás megszüntetését, a legfontosabb gazdasági problémákkal kapcsolatos tervszerű kutatások megszervezését.

★

A közgazdaságtudománynak, a közgazdaságtudomány valamennyi ágának és a közgazdasági diszciplináknak az alapja *a politikai gazdaságtan,* amely a termelési viszonyoknak, a társadalom gazdasági alapjának fejlődéstörvényeit vizsgálja, a termelőerőkkel és a felépítménnyel kölcsönhatásban. A politikai gazdaságtan kulcskérdéseire vonatkozó kutatások kibontakozásától rendkívül nagymértékben függ az ágazati gazdaságtanok területén folyó tudományos munka fejlődése. A politikai gazdaságtan fontos kérdéseinek kidolgozásában azonban különösen nagy az elmaradás. Hosszú évek óta ezen a területen egyetlen megbízható elméleti munka sem jelent meg.

A felelősség ezért jelentős mértékben a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Közgazdasági Intézetére hárul, amely nem biztosította a politikai gazdaságtan kérdéseivel foglalkozó komoly munkák megjelenését. Az intézet kiadásában megjelent jónéhány munkában súlyos hibák vannak. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának vezetősége és a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Közgazdasági Intézetének igazgatósága most intézkedik a politikai gazdaságtani kutatás kiterjesztéséről. De mérlegelnünk kell, hogy a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának tudományos intézményeiben kevés a politikai gazdaságtan művelője, a politikai gazdaságtani kérdések kidolgozására alkalmas erők rendkívül korlátozottak. A politikai gazdaságtan művelőinek zöme a főiskolákon dolgozik, s elsősorban tőlük függ az ez irányú kutatómunka kibontakozása.

A Szovjetunió Felsőoktatási Minisztériumának adatai szerint az 1953—1954. tanév elején 286 politikai gazdaságtani tanszék létezett. A Felsőoktatási Minisztériumnak alárendelt főiskolákon ez év január elsején 191 politikai gazdaságtani tanszék működött, összesen 2394 oktatóval, akik tudományos címüket, illetve fokozatukat tekintve a következőképpen oszlottak meg: 46 professzor és 575 docens, illetve 28 doktor és 837 kandidátus. Ez hatalmas hadsereg, amely bőséges tudományos termést szolgáltathatna, de sajnos, nem szolgáltat.

Sok politikai gazdaságtani tanszéki dolgozó nem a politikai gazdaságtan központi kérdéseinek kidolgozásával foglalkozik. Például a főiskolai politikai gazdaságtani tanszékek dolgozói az 1954—1955. tanévben 90 doktori értekezést készítettek elő, de ebből közvetlenül a szocializmus politikai gazdaságtanának kérdéseivel az értekezések alig egyharmada foglalkozik, a kapitalizmus politikai gazdaságtanáról és a közgazdasági tanítások történetéről pedig mindössze 4—4 téma szól. Az értekezések jelentős része ilyesfajta szűk ágazati gazdaságtani kérdésekkel foglalkozik: „A gazdaságosság rendszere mint a papír- és cellulózeipar fejlesztésének egyik legfontosabb tényezője" (Leningrádi Technológiai Intézet) stb. Még gyakoribbak az ilyesfajta témák a főiskolák politikai gazdaságtani kandidátusi értekezéseinek listájában, ahol efféle témákat találunk: „A munka és a termelés szervezése a kalmi körzet Pergal nevű kolhozában" (Vilniuszi Állami Egyetem), „A kikészítő vállalat önálló elszámolásáról" (Moszkvai Repülésügyi Intézet), „A szén önköltsége felszíni kitermelés esetén" (Lvovi Politechnikai Intézet), „A villamos gépek szilikonos szigetelése meghonosításának gazdasági vonatkozásai" (Moszkvai Energetikai Intézet).

A főiskolák politikai gazdaságtani tanszékeinek dolgozói fordítsanak fokozottabb figyelmet a szocializmus politikai gazdaságtanának és a modern kapitalizmus politikai gazdaságtanának legfontosabb *elméleti* problémáira, továbbá a közgazdasági tanítások történetére és a modern burzsoá közgazdasági elméletek bírálatára. Ezzel egyidejűleg roppant hasznos lenne, ha a politikai gazdaságtani kutatómunkák tematikája fokozottabban egybevágna az adott főiskola profiljával, mert ez növeli a politikai gazdaságtani tanszék szerepét a közgazdasági főiskolák tudományos munkájában. A gyakorlatban sokszor előfordul, hogy az értekezések olyan témákról szólnak, amelyeknek semmi közük sincs annak az intézetnek a profiljához, ahol az értekezés írója dolgozik. Például a Moszkvai Szerszámgépgyártó Intézet politikai gazdaságtani tanszékén „Az állami kereskedelem a Szovjetunióban" című doktori értekezés készül. Az sem érthető, hogy a Taskenti Mezőgazdasági Intézet elméleti közgazdásza miért választotta doktori értkezésének a következő témát: „Csernisevszkij mint közgazdász", az Ogyesszai Hitelügyi és Közgazdasági Intézet elméleti közgazdásza miért „Az agrárkérdés Lenin műveiben", a moszkvai Energetikai Intézet egyik közgazdásza pedig miért „A forgalmi adó" című témát választotta. De az sem érthető, hogy a *kijevi* Könnyűipari Technológiai Intézet politikai gazdasági tanszékén miért készül az *ivanovói* terület textiliparával foglalkozó doktori értekezés.

Hasonló kérdések vetődnek fel a közgazdászok kandidátusi értekezései tematikájának megvizsgálásakor is. Csak néhány példát idézünk. A *kujbisevi* Ipari Intézetben 1954—1955-ben két kandidátusi értekezés

készült, az egyik: *Beloruszija* iparáról, a másik: *Magyarország* mezőgazdaságáról. A litván *Állatorvosi* Akadémián szintén két értekezés készült: az egyik Litvánia *cukoriparáról,* a másik Kaunasz város *iparáról.* A leningrádi Elektrotechnikai Intézetben értekezés készült a *kolhoz*-munkaegységről és a *fogyasztási* szövetkezetekről; a moszkvai Vegyiparigépgyártási Intézetben készült két értekezés közül az egyik a *szocializmusbeli árutermeléssel,* a másik a népi demokratikus országok *mezőgazdasági termelőszövetkezeteivel* foglalkozik.

A politikai gazdaságtan kidolgozatlan problémáinak hiányával nem magyarázható, hogy a közgazdászok nem foglalkoznak a konkrét gazdaságtan részkérdéseivel, hiszen ilyen probléma nagyon sok van. Most, az 1951. évi közgazdasági vita óta minden munka előszeretettel utal a szocializmus gazdasági törvényeinek objektív jellegére, de egyetlen olyan munka sem jelent meg, amely átfogóan tanulmányozta volna, hogy miben fejeződik ki egyik vagy másik törvény objektív jellege, hogyan valósulnak meg követelményei, miben és hogyan nyilvánul meg e követelmények megsértése. A megjelent könyvek, brosúrák és cikkek sokszor ismétlik a modern kapitalizmus gazdasági alaptörvényének megfogalmazását, s utalnak rá, hogy a kapitalizmus mai gazdaságában a ciklusok és a válságok sajátos jellegűek, de egyetlen olyan munka sincs, amely sokoldalúan megvilágítaná az említett törvényt, s egyetlen komoly, mélyreható tanulmány sem készült a kapitalizmus általános válságának időszakában folyó kapitalista újratermelés és kibontakozó válság kérdéseiről. Sokat beszélünk a burzsoá ideológia ellen vívott harc fokozásának szükségességéről, de egy kézen megszámolhatjuk a modern burzsoá politikai gazdaságtan bírálatával foglalkozó megjelent könyveket.

A közgazdászoknak és kiváltképpen a politikai gazdaságtan művelőinek elsőrendű kötelességük, hogy olyan alapvető munkákat szolgáltassanak, amelyek megvilágítják a szocializmus gazdasági törvényeinek tartalmát és érvényesülését, a szocializmus legfontosabb gazdasági kategóriáinak természetét, funkcióit és érvényesülési formáit (felhasználását), gazdaságunk szocializmusból kommunizmusba való fejlődésének feltételeit és útjait, a szocializmus építését a népi demokratikus országokban, a világgazdaság szocialista rendszerének kialakulását és fejlődését az új nemzetközi munkamegosztással együtt.

A távlati tervezés feladataival kapcsolatban hatalmas jelentőségű a szocialista újratermelés és a népgazdasági mérleg problémájának mélyreható és általános kidolgozása. Ez a probléma sok témát foglal magában. Konkretizálni és fejleszteni kell a marxi újratermelési sémákat, a bővített szocialista újratermelés valóságos folyamata összes sajátosságainak mérlegelésével. Különösen fontos a nehézipar szocialista bővített újratermelésben betöltött szerepének, valamint a következő kérdéseknek a mélyreható megvilágítása: a népgazdasági ágazatok és az újratermelési folyamat elemei közötti arányok és kölcsönös kapcsolatok, s velük kapcsolatban a műszaki haladás jelentőségének, a felhalmozás forrásainak, formáinak és módszereinek, a felhalmozás és a fogyasztás viszonyának és kölcsönös kapcsolatának, az új technika bevezetése anyagi ösztönzésének stb. kérdései.

Megoldandó fontos feladat a marxista—leninista újratermelési elméleten alapuló tudományos népgazdasági mérlegséma kialakítása, a nép-

gazdasági mérleg összeállításával kapcsolatos legfontosabb módszertani problémák kidolgozása. Ez megköveteli a népgazdaság termelő és nemtermelő szférája elhatárolása kérdésének sokoldalú tanulmányozását és eldöntését. Ennek során mérlegelni kell, hogy az anyagi termelés (a személyes vagy a termelőfogyasztás szükségleteit kielégítő anyagi javak termelése) szférája meghatározásának a gyakorlatban alkalmazott elve komoly ellenvetéseket kelt. Közgazdaságilag meg kell alapozni a kereskedelem helyét és szerepét a népgazdasági mérlegben; a népgazdasági ágazatok közötti arányok meghatározásakor alkalmazandó mutatórendszert kell kidolgozni, mérlegelve a dolgozók szakképzettségében, a gépesítés és a munkaszervezés színvonalában, valamint az árképzés feltételeiben érvényesülő ágazati különbségeket. Ezenkívül tanulmányoznunk kell a társadalmi termelésnek két alapvető osztályra történő felosztását nemcsak rendeltetés, hanem a termékek tényleges felhasználása szerint is.

A szovjet közgazdászok érthetetlenül nem foglalkoznak többé a Szovjetunió legfontosabb gazdasági feladatának megoldásával összefüggő kérdések kidolgozásával. Ezt a hiányosságot el kell tüntetni. Mélyrehatóan tanulmányozni kell a Szovjetunióban és a kapitalista országokban egy lakosra jutó legfontosabb termékfajták termelése fejlesztésének perspektíváit, ki kell dolgozni a termelés és a fogyasztás értékelési metodikáját és dinamikai szembeállítását, a Szovjetunió legfontosabb gazdasági feladatának megoldását jellemző mutatók rendszerét, s tanulmányozni kell a feladat megoldásának tényezőit, módját és határidőit. E kérdések tanulmányozása rendkívül fontos a szocializmus és a kapitalizmus fokozódó gazdasági versenye miatt.

Nagy jelentőségű a kutatás a szocializmusbeli árutermelésnek és az értéktörvény szocializmusbeli érvényesülésének területén. Különös figyelmet kell fordítani azokra a témákra, amelyeknek kidolgozása a szocializmus politikai gazdaságtanának gazdagításán és fejlesztésén kívül egyszersmind előmozdítja az értéktörvény és az értékformák (a pénz, az ár, a hitel, a pénzügyek stb.) ésszerű felhasználását a szocialista termelés tervezésében és szervezésében.

Ezzel kapcsolatban utalnunk kell rá, hogy az árrendszer és az árképzés kérdéseit illetően nem kielégítő a kutatómunka helyzete. Komolyan foglalkozni kell a szocialista gazdaságbeli ár és árképzés elméleti kérdéseinek kidolgozásával, a szocializmus gazdasági törvényeinek követelményeit mérlegelő ártervezés és árszabályozás tudományos alapjainak vizsgálatával, az árszínvonalban és az árarányokban történő változások közgazdasági megalapozása módszertanának kialakításával. Tanulmányozni kell az ipari termelőeszközök nagykereskedelmi árainak, a mezőgazdasági termékek begyűjtési és felvásárlási árainak, a közszükségeti cikkek nagy- és kiskereskedelmi árainak, a kolhoz-kereskedelmi (piaci kereskedelmi) áraknak, a szállítási (teher- és utasszállítási) díjtételeknek, a közlekedési díjaknak, a kommunális szolgáltatások díjainak stb. közgazdasági tartalmát és jelentőségét, az áraknak a termelésre, az elosztásra, a cserére és a fogyasztásra gyakorolt hatását.

A második világháború után több európai és ázsiai ország a szocializmus építésének útjára lépett. Ennek folytán megkezdődött a szocialista világgazdasági rendszer és az új demokratikus világpiac kialaku-

lása. A szocialista világgazdaságot és az új világpiacot az jellemzi, hogy az országok között elvileg új kölcsönös kapcsolatok létesültek. Közgazdászaink azonban mind mostanáig alig foglalkoztak a népi demokratikus országok szocialista átalakulásának tanulmányozásával. Pedig ez annál is inkább nagyon fontos, mert az elméleti általánosítás ezen a területen elmélyíti és kiterjeszti a kapitalizmusból a szocializmusba való átmeneti időszak törvényszerűségeiről szerzett ismereteinket. Az ez irányú kutatást folytatni és mélyíteni kell. De ezenkívül az a feladat is hárul a közgazdászokra, hogy a szocialista tábor valamennyi országa gazdaságának általános tanulmányozása alapján foglalkozzanak az ez országok között folyó nemzetközi munkamegosztás kérdéseinek vizsgálatával, a szocialista világgazdasági rendszer kialakulásának és fejlődésének, a demokratikus világpiac fejlődésének elemzésével.

Nagyon nagy az elmaradottság a modern kapitalizmus legújabb jelenségeinek tanulmányozásában és általánosításában. Ez az elmaradottság akadályozza a kapitalista országok gazdasági helyzetének helyes megvilágítását. Sok tudományos munkás dogmatikusan, vulgárisan vizsgálja a modern kapitalizmus gazdaságát. Ez a kapitalista országokban a termelés, a tudomány és a technika fejlődésében elért eredmények egyenes tagadásában vagy elhallgatásában, a különböző kapitalista országok munkásosztálya és parasztsága, valamint az egyes országok proletár rétegei helyzetkülönbségének figyelmen kívül hagyásában nyilvánul meg. Az említett közgazdászok úgy vélik, hogy a rothadási tendencia általában kizárja a termelés fejlődését, a műszaki haladást. Ezzel voltaképpen megfeledkeznek a kapitalista országok közötti és a kapitalista országokban az egyes termelési ágak közötti egyenlőtlen fejlődés törvényének érvényesüléséről.

A közgazdászokra az a feladat hárul, hogy tanulmányozzák a kapitalizmus általános válságának elmélyülését jellemző folyamatokat. Tanulmányozni és elméletileg általánosítani kell például a következő kérdéseket: az újratermelés és a ciklus sajátosságai a modern kapitalizmus gazdaságában, a jelenkori ipari és agrárválságok, az imperializmus gyarmati rendszerének szétesése, a kapitalista világpiacnak és a legfontosabb kapitalista országok belső piacának dinamikája, a gazdaság militarizálásának gazdasági és politikai következményei, a kapitalista országok ellentétei, az állami pénzügyek, a hitel és a bankok új szerepe a jelenkori kapitalista gazdaságban, a munkásosztály és a parasztság helyzete és harca a kapitalista országokban, az egyes imperialista országok és kapitalista monopóliumok szerepe a modern kapitalizmus gazdaságában és politikájában stb. Ki kell dolgozni az országok közötti gazdasági kapcsolatok bővülésével összefüggő kérdéseket. Nagy figyelmet kell fordítani az imperializmus igájától megszabadult országok gazdasági fejlődésének tanulmányozására, az ázsiai országok új világgazdasági és világpolitikai szerepének megvizsgálására. Az a feladat, hogy biztosítsuk mindezen kutatások megfelelő elméleti színvonalát, s teljesen megszabaduljunk a dogmatizmustól és a vulgarizálástól.

Tovább kell fejleszteni a modern reakciós burzsoá és kispolgári közgazdasági elméletek kritikáját célzó kutatásokat, s biztosítani kell e kritika tudományos színvonalának általános emelését. Véget kell vetni annak a helyzetnek, hogy egyes tudományos munkások, ismereteik

korlátozottsága vagy más okok folytán, a kapitalista országok összes nem marxista—leninista közgazdászait egyszerűen a reakciós közgazdászok közé sorolják. Tanulmányozni kell a külföldi országok haladó közgazdászainak munkáját, meg kell mutatni e közgazdászok nézeteinek progresszív oldalait, jobban el kell igazodni a kapitalista országokban folyó elméleti harcban.

Ki kell terjeszteni a közgazdasági tanítások történetével, benne a Szovjetunió és a népi demokratikus országok népei közgazdasági eszméinek történetével kapcsolatos kutatásokat. Megjegyezzük, hogy a Szovjetunió népei gazdasági eszméinek történetével kapcsolatos munkák elégtelen fejlődése azzal a veszéllyel fenyeget, hogy nem teljesül a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának elnöksége által hozott határozat: nem készül el és következésképpen nem kerül kiadásra a szovjet tudomány és technika történetéről szóló többkötetes mű.

Különös figyelmet kell fordítani a marxista—leninista közgazdasági elmélet történetének, a politikai gazdaságtan fejlődése lenini szakaszának tanulmányozására. Megemlítjük, hogy ez a témakör rendkívül kismértékben szerepel a tudományos kutatómunkák terveiben, noha jelentősége felbecsülhetetlen. Marx és Engels közgazdasági tanításának történetéről az utolsó (befejezetlen) munkát D. I. Rozenberg készítette el még 1949-ben. Az ő halála óta a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Közgazdasági Intézetében (s minden bizonnyal a többi tudományos intézményben és a főiskolai tanszékeken) senki sem foglalkozik a marxizmus történetével. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Közgazdasági Intézete csak nemrég fogott hozzá a politikai gazdaságtan lenini fejlődési szakaszának tanulmányozásához, s ezzel kapcsolatban az orosz közgazdasági gondolat történetéről szóló mű második kötetének elkészítéséhez.

Pozitív ténynek kell minősítenünk azt a körülményt, hogy megszűnt a tematikában a népgazdaság történetével foglalkozó (s nagyrészt a forradalom előtti korszakot tárgyaló) művek túltengése. Most a tudományos kutatómunkák terveiben a népgazdaságtörténeti munkák arányát megfelelőnek minősíthetjük. De a munkák tartalmát, minőségét még nagyon meg kell javítani. Nem folyt kellő kutatás a szovjet időszak népgazdaságának történetét illetően, sok főiskolán csak a népgazdaság forradalom előtti fejlődésének egyes kérdéseivel foglalkoznak. A szovjet időszak népgazdaságának történetével foglalkozó munkák javarészt leíró jellegűek, s érvényesülnek bennük a szubjektivizmus, a voluntarizmus elemei; ezek a munkák nem tanulmányozzák kellőképpen az objektív gazdasági törvények érvényesülését. A népgazdaságtörténeti tanulmányok általában „megrekednek" a szovjet gazdaság korábbi fejlődési szakaszain, nem jutnak el a mai időszakig, s következésképpen nem kapcsolódnak az egész Szovjetunió és az egyes országrészek és körzetek időszerű népgazdaságfejlesztési feladataihoz és perspektíváihoz. Ezeket a fogyatékosságokat meg kell szüntetni, s el kell érni, hogy a népgazdaságtörténeti kutatások gazdagítsák a közgazdasági elméletet, s maximálisan javára váljanak a gyakorlatnak.

Az eddig említettek a legkevésbé sem merítik ki az időszerű tematikát és a politikai gazdaságtanra, a közgazdasági tanítások történetére és a Szovjetunió népgazdaságának történetére vonatkozó kutatási feladato-

kat. De az elmondottakból is kitűnik, hogy milyen széles a politikai gazdaságtani kutatás frontja.

A vázolt tematikára vonatkozó kutatás kibontakozása alapján felvethetjük és megoldhatjuk majd a közgazdasági főiskolák két- vagy háromkötetes politikai gazdaságtani tankönyve, továbbá a közgazdasági tanítások történetével és a népgazdaság történetével foglalkozó tankönyvek megalkotásának feladatát.

★

A politikai gazdaságtan művelőinek nagyon fontos feladata, hogy részt vegyenek az ágazati gazdaságtanok legfontosabb népgazdasági problémáinak kidolgozásában és a teljesértékű ágazati gazdaságtani tankönyvek megalkotásában. E problémák körét az SZKP Központi Bizottságának teljes ülésén hozott és megvalósított határozatok, valamint a szovjet kormány határozatai szabják meg.

Most nincs rá lehetőségünk, hogy megvizsgáljuk az összes ágazati közgazdaságtudományok időszerű kutatási tematikáját, ezért csak az ipargazdaságtannak, a mezőgazdaság gazdaságtanának, valamint a szocialista termelés telepítésének és a közgazdasági rajonírozásnak a problémáival foglalkozunk.

Ahhoz, hogy a szocialista termelésnek a legfejlettebb technika alapján történő szüntelen tökéletesedése útján maximálisan kielégülhessenek az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségletei, s megvalósuljon a szocializmusból a kommunizmusba való fokozatos átmenet, valamennyi *ipar*ág és elsősorban az egész nehézipar általános fejlesztése szükséges. Ez megköveteli a munkatermelékenység gyökeres növelését, a szüntelen műszaki haladást, a meglevő termelési tartalékok teljes kihasználása, a tömegek alkotó kezdeményezésének állandó fokozása alapján.

Az ipar területén (éppúgy, mint a népgazdaság egyéb ágazataiban) a közgazdasági kutatás középpontjába a termelékenységfokozás és az önköltségcsökkentés problémáit kell állítani. Ezekben a problémákban sűrűsödnek össze az ipari termelés gazdaságának és szervezésének összes egyéb kérdései.

A *termelékenység* szüntelen rendszeres növekedése a Szovjetunió alapvető gazdasági feladata megoldásának és a kommunista társadalom felépítésének legfontosabb feltétele. Az egy lakosra jutó anyagi javak termelésének a szocialista termelésben foglalkoztatott dolgozók létszámnövelésével elérhető emelésére viszonylag korlátozott lehetőségek vannak. Ne feledjük el, hogy a mezőgazdaság rohamos fejlesztésére irányuló program megvalósítása csökkenti a munkaerő faluból városba való áramlásának ütemét. Az anyagi javak termelésének bővítése szempontjából az előző időszakokban döntő jelentőségű volt, s a jövőben még nagyobb jelentőségű lesz a munka termelékenységének további fokozása. A munkatermelékenység növekedésének mutatóiban (ütem, színvonal) a szocializmus kapitalizmussal való sikeres gazdasági versenye fejeződik ki. Mindez bizonyítja a termelékenységi kérdésekkel kapcsolatos kutatások kivételesen nagy jelentőségét.

Mélyrehatóan fel kell tárni a munkatermelékenység szüntelen növelése törvényének tartalmát, e törvény kölcsönös kapcsolatát a szocia-

lizmus egyéb gazdasági törvényeivel, alaposan elemezni kell a társadalmi munkatermelékenység fokozásának különféle tényezőit, mindenképpen elő kell mozdítani az összes iparágakban a termelékenységnövelés tartalékainak feltárását, ki kell dolgozni a munkatermelékenységi színvonal és dinamika meghatározásának és nyilvántartásának tudományos módszertanát.

A munkatermelékenység fokozása csak akkor biztosít maximális gazdasági hatékonyságot, ha a termékegységre jutó anyagi ráfordítások csökkentésével párosul, s meghaladja a munkabér növekedési ütemét. Ezenkívül a gyakorlat bizonysága szerint a vállalatok és a vállalati dolgozók termelékenységnövelési eredményeit jelentősen csökkentheti, sőt ellensúlyozhatja a felhalmozott eszközök nem gazdaságos felhasználása, a különféle improduktív ráfordítások és veszteségek megtűrése. Ezzel kapcsolatban nagyon nagy jelentőségűek az önköltség kérdéseivel kapcsolatos kutatások, tekintettel arra, hogy az önköltség a vállalati munka legfontosabb szintetikus mutatója. A munkatermelékenység növekedésének a termékönköltség rendszeres csökkenésével kell párosulnia, mégpedig oly módon, hogy a vállalat betartja a termék tervszerű választékát és javítja minőségét. A termék önköltsége a társadalomnak szükséges munka ráfordításának tükrözője, s a nagykereskedelmi árak megállapításának kiinduló alapja. A közgazdászoknak mélyrehatóan tanulmányozniuk kell az önköltségnek mint a szocializmus politikai gazdaságtana kategóriájának tartalmát, tanulmányozniuk kell az önköltség kapcsolatát az értékkel és az értéktörvénnyel, elemezniük kell és elméletileg meg kell világítaniuk az önköltség alkotóelemeit, az önköltségcsökkentés tényezőit, ki kell dolgozniuk az önköltség nyilvántartásának és elemzésének módszereit, maximális segítséget kell adniuk a gyakorlatnak az önköltségcsökkentési tartalékok feltárásában és kiaknázásában, a nem gazdaságos ráfordítások és a veszteségek maximális megszüntetésében.

A munkatermelékenységi és az önköltségi kérdésekkel kapcsolatos kutatás irányuljon a társadalom anyagi és munkaerőforrásai kihasználásának az új technika és az élenjáró technológia bevezetése, a termelési folyamatok komplex gépesítése és automatizálása, a meglevő berendezések és termelőterületek jobb kihasználása, a tervszerűtlenség és a hajrázás megszüntetése, az ellátási szervezet megjavítása, a vállalatok széleskörű kooperációja és a termelés specializációja, a munkanormázás és a munkabér-szervezés tökéletesítése által biztosítandó maximális gazdasági hatékonyságára. Különösen ügyelni kell a termelékenységfokozás és az önköltségcsökkentés gazdasági ösztönzésével összefüggő kérdésekre.

Az SZKP Központi Bizottságának júliusi teljes ülése megállapította, hogy a párt-, a szovjet és a gazdasági szervek legfontosabb feladata az iparban a népgazdasági terv teljesítésének biztosításán kívül a termelés műszaki színvonalának általános emelése. A közgazdászoknak gondoskodniuk kell a *műszaki haladás* anyagi ösztönzésével összefüggő kérdések általános kidolgozásáról. A termelékenység fokozását és a gépek meg a berendezések gazdaságosságának növelését, a fémfelhasználás csökkentését biztosító gépek és berendezések tervezésének és gyártásának gazdasági értékelésére szolgáló módszerek széleskörű alkalmazása

céljából meg kell gyorsítani az új technika és technológia, az új nyersanyag- és anyagfajták bevezetése gazdasági hatékonysága kérdéseinek kidolgozását, s ki kell alakítani e hatékonyság meghatározásának tudományos módszertanát. Véget kell vetni annak a korábban széles körben elterjedt nézetnek, hogy a szocialista tervgazdasági rendszerben nincs hely olyasfajta kategóriák számára, mint például az erkölcsi kopás, s hogy itt a meglévő gépeket és berendezéseket teljes fizikai elkopásukig fel lehet és fel is kell használni. Ezzel kapcsolatban mélyreható tudományossággal ki kell dolgozni az amortizáció tartalmának és normáinak, az elavult berendezések új, termelékenyebb berendezésekkel való kicserélése gazdasági hatékonyságának, a berendezések korszerűsítésének, valamint a generáljavítás gazdasági hatékonyságának kérdéseit. Minthogy az ipari termelésnek a meglevő termelőkapacitások jobb kihasználása révén történő maximális növelése hatalmas fontosságú feladat, mélyrehatóan tanulmányozni kell a meglevő vállalatok műszaki újjáalakításának gazdasági hatékonyságát, egybevetve az új létesítmények hatékonyságával. Gondosan tanulmányozni kell a vállalatok, a tervező-szerkesztő intézetek és a tudományos kutatóintézetek jelenleg alkalmazott tervezési, finanszírozási és meghitelezési formáit és módszereit, a munkadíjazási formákat és módszereket. Ki kell dolgozni és meg kell valósítani a tervezés, a finanszírozás, a meghitelezés és a munkadíjazás tökéletesítésére szolgáló, a komplex gépesítést és az automatizálást elősegítő és a termelékenyebb és gazdaságosabb gépek, berendezések technológiai folyamatok, új nyersanyag- és anyagfajták bevezetését ösztönző javaslatokat. A közgazdászoknak kutatásaik révén elő kell segíteniük a szüntelen műszaki haladást, a Szovjetunió és a külföldi országok tudománya és technikája leghaladóbb vívmányainak bevezetését.

A műszaki haladás a munkatermelékenység szüntelen növelésének legfontosabb eszköze. A technika és a technológia legújabb tudományos vívmányok alapján való szüntelen tökéletesítése nélkül nem alakíthatjuk ki a kommunizmusba való átmenethez szükséges munkatermelékenységi színvonalat. A műszaki haladás jelentős mértékben meghatározza a termelés szervezését mind az egyes vállalatokban, mind pedig az egész társadalomban. De ez a függés kétoldalú. A termelésszervezés alkalmazott formái és módszerei teljesen szabad teret engedhetnek a műszaki haladásnak, de akadályozhatják, fékezhetik is a műszaki haladást. Ezért az SZKP Központi Bizottságának júliusi teljes ülése határozatában nagy figyelmet szentelt a termelés- és a munkaszervezés, valamint az ipari irányítás megjavítására szolgáló rendszabályoknak.

A műszaki haladás szempontjából hatalmas jelentőségű termelésszervezési forma az ipari vállalatok *specializációja* és *kooperációja*. Bennük fejeződik ki a termelékenységnövelés tényezőjéül szolgáló társadalmi munkamegosztás növekedése. A specializáció és a kooperáció megkönnyíti a vállalatok irányítását, az élenjáró technika és technológia alkalmazását, előmozdítja a nagyszériagyártás és a folyamatos tömeggyártás fejlesztését, a termelőkapacitások teljesebb kihasználását, a nyersanyag- és energetikai források ésszerűbb kihasználását, a termékek önköltségének csökkentését. A specializáció és a kooperáció a termelésszervezés gazdaságilag legcélszerűbb formája, de nálunk még ezek a formák nem elég fejlettek. Sőt mi több, közgazdasági irodalmunkban még az is

előfordul, hogy egyesek magasztalják az univerzális vállalatok építését és egyes működő vállalatokban a választék olyasfajta bővítését, amely ezeket a vállalatokat gyakorlatilag univerzális vállalatokká alakítaná át.

Az SZKP Központi Bizottságának júliusi teljes ülése kötelezte a minisztériumokat, a főhatóságokat és a szövetségi köztársaságok miniszter-tanácsait, hogy biztosítsák a vállalatok széleskörű specializációját a folyamatos tömegtermelés megszervezésével együtt, valamint az ipari kooperációt. E feladat megoldásában a közgazdaságtudomány művelőire nagyon fontos feladat hárul. Olyan kutatásokat kell folytatniuk, amelyek minden oldalról megvilágítják a specializáció és a kooperáció gazdasági hatékonyságát; meg kell határozniuk a specializáció és a kooperáció bevezetésének gazdasági feltételeit és tényezőit, továbbá anyagi ösztönzésük feltételeit és tényezőit. Különleges figyelmet kell fordítani a kooperáló vállalatok termékértékesítési és ellátási szervezetének tökéletesítésére, az anyagi ösztönzésre, a fegyelem megszilárdítását szolgáló rendszabályokra, a kooperációs szállítások terveinek teljesítése céljából. Ezen a területen a helyzet most nem kielégítő, s ez az egyik legfőbb oka annak, hogy a specializáció és a kooperáció nem elég fejlett. Ezzel kapcsolatban foglalkozni kell a karbantartás mélyreható tanulmányozásával, a karbantartás ipari módszereinek meghonosítására irányuló intézkedések kidolgozásával, továbbá annak biztosításával, hogy a karbantartás döntően a szakosított vállalatok által gyártott alkatrészek, gépelemek, és agregátok kicserélésének műveleteire korlátozódjék. Ebből a szempontból kell kidolgozni a következő kérdéseket is: a termelés telepítése, a termelőágak és a szakosított vállalatok gazdasági körzetekben és gazdasági körzetcsoportokban való összehangolása, a beruházások gazdasági hatékonysága és a műszaki tervek gazdasági megalapozottsága.

Az iparvállalatok specializációjával és kooperációjával kapcsolatos feladatok mélyreható és alapos megoldása nem lehetséges az egyes minisztériumok és főhatóságok keretében, ehhez a hivatalok közötti kooperáció kiterjesztése és elmélyítése szükséges. Ebből következik, hogy a specializációs és a kooperációs kérdések kidolgozásában nagy szerep jut azoknak a tudományos intézeteknek, amelyek közvetlenül nincsenek kapcsolatban egyik hivatallal sem. Ennek folytán az akadémiai tudományos intézeteknek és a főiskolai tanszékeknek maximális mértékben részt kell venniük az említett kérdések kidolgozásában.

Az ipari termelés tervezésével és szervezésével, valamint az ipar anyagi és műszaki ellátásával összefüggő kérdések kutatása szintén rendkívül nagy jelentőségű a vállalati ütemes munka, a megállapított terv szerinti egyenletes termelés biztosítása szempontjából. A tudományos kritika tüzét a hajrázás ellen kell irányítani, s ki kell dolgozni a vállalati ütemes munka mutatóinak a termelés sajátosságaihoz (széria-gyártás, folyamatos gyártás stb.) alkalmazkodó rendszerét, meg kell határozni az ütemes munka gazdasági ösztönzésére szolgáló intézkedéseket.

A közgazdasági tudományos intézetek és a főiskolai tanszékek kutató tevékenységében nagy helyet kell biztosítani az ipari *munkaszervezés* és *munkabérezés* kérdéseivel való foglalkozásnak. A párt megköveteli, hogy a munkabérszervezésben következetesen érvényesüljön a dolgozók mun-

kájuk eredményében való anyagi érdekeltségének lenini elve. Az iparban még nagy hiányosságok vannak a munka és a munkabér szervezése, valamint a normázás területén, s ezek hátráltatják az anyagi ösztönzés lenini elvének érvényesülését. Ennek következtében nem teljesülnek teljes mértékben a munkatermelékenységi feladatok, s előfordul a munkabéralapok túllépése. A közgazdászoknak kutatásaikkal segíteniük kell a vállalati munkaszervezés tökéletesítésére szolgáló intézkedések kidolgozásában és megvalósításában, módszertant kell adniuk a munkanormázás és a munkabérrendszer gazdasági megalapozásához, sokoldalúan tanulmányozniuk kell a munkabér és a munkatermelékenység alakulásának kölcsönös kapcsolatát, a munkatermelékenység fokozása és a munkafegyelem megszilárdítása ösztönzőinek szerepét. Mélyrehatóan tanulmányozniuk és általánosítaniuk kell a szocialista verseny formáit és eredményeit is.

Nagyon időszerűek az ipari *önálló elszámolás* kérdéseivel kapcsolatos kutatások. Közgazdasági irodalmunk az önálló elszámolást mindmostanáig szinte kizárólag a szocialista vállalat irányításának formájaként tárgyalja. Az önálló elszámolás mint legfontosabb gazdaságvezetési módszer tartalma, az önálló elszámolás kapcsolata az értéktörvénnyel, az önálló elszámolásnak mint a szocializmus politikai gazdaságtana egyik kategóriájának objektív alapjai: mindezek még kevéssé tanulmányozott kérdések.

Az önálló elszámolás a szocializmusnak olyan közgazdasági kategóriája, amely a gazdasági irányítás bizonyos elveinek *objektív* szükségszerűségét fejezi ki: az élő- és a holtmunkaráfordítás, valamint az elért eredmény értékbeli összehasonlításának *objektív* szükségszerűségét, azt a szükségszerűséget, hogy a ráfordítást a termelt termék értékéből kell pótolni a bővített újratermelésre szolgáló felhalmozás biztosításával; kifejezi továbbá azt az *objektív* szükségességet, hogy a szocializmusban a termékegységre jutó ráfordítás csökkenését és a termelés jövedelmezőségének fokozását anyagilag, gazdaságilag ösztönözni kell. Az önálló elszámolás objektíve szükséges az egyéni munkaráfordításoknak a társadalmilag szükséges ráfordításokra való visszavezetéséhez és a társadalmilag szükséges munkaráfordítások rendszeres csökkentéséhez. A vállalati irányítás különböző formái, a különböző fokú gazdasági vezető szervek *realizálják* ezt az objektív szükségszerűséget, de nem teremtik meg az önálló elszámolást.

A közgazdászokra most az a feladat hárul, hogy sokoldalúan tanulmányozzák az önálló elszámolás objektív alapjait, s ebből a szemszögből kritikailag felülvizsgálják a vállalati tevékenység szervezetét, a vállalatok kölcsönös gazdasági kapcsolatait, kidolgozzák az önálló elszámolás elveinek bevezetését ösztönző intézkedéseket. Mélyrehatóan tanulmányozni és általánosítani kell az önálló elszámolás ipari, közlekedési és egyéb ágazatokbeli alkalmazásának már felhalmozott hatalmas tapasztalatait, s ebben a vonatkozásban felül kell vizsgálni — az ipar és az egész népgazdaság időszerű fejlesztési feladatainak teljes mérlegelésével — a termelés tervezésének, az anyagi és a műszaki ellátásnak a rendszerét, az árrendszert, a vállalatok finanszírozásának és hitelellátásának rendszerét stb.

Az elmondottak korántsem merítik ki azoknak az időszerű ipargazdaságtani kérdéseknek a körét, amelyeknek tudományos kidolgozásával a közgazdászoknak foglalkozniuk kell. Az összes ezirányú kutatások közös feladata: általános hozzájárulás az ipar további fejlődéséhez, a szüntelen műszaki haladáshoz és a termelésszervezés megjavításához.

★

Hatalmas feladatok hárulnak a közgazdászokra a mezőgazdasági termelés gazdaságtani és szervezési kérdéseinek vizsgálata területén.

A párt és a kormány feltárta az ezirányú tudományos munka nagy hiányosságait.

A tudományos intézményekben és a főiskolák közgazdasági tanszékein nem folyik kielégítően a mezőgazdaság gazdaságtana legfontosabb kérdéseinek kidolgozása. Az említett intézmények és a főiskolák dolgozóinak zöme el van szakadva a mezőgazdaság gyakorlatától, nem tanulmányozza a mezőgazdaságban végbemenő gazdasági folyamatokat, nem dolgozza ki a mezőgazdasági termelés égető gazdaságtani problémáit. Nem foglalkoznak kellőképpen a mezőgazdaság tervezésének, telepítésének és specializációjának, a kolhozok, a gép- és traktorállomások, a szovhozok, valamint a mezőgazdasági dolgozók termelésnövelésre való anyagi ösztönzésének kérdéseivel sem. Nem folyik kutatás az új mezőgazdasági gépek alkalmazásának, az élenjáró agrotechnikai és zootechnikai módszerek bevezetésének gazdasági hatékonyságát illetően sem. A közgazdászok rendkívül kevéssé általánosították a mezőgazdasági növények terméshozamának fokozásában és az állattenyésztés hozamainak növelésében szerzett élenjáró tapasztalatot. A legutóbbi években megjelent, a mezőgazdaság gazdaságtanával foglalkozó néhány könyvnek és cikknek súlyos fogyatékosságai és hibái vannak. Mind mostanáig nem készültek el a szocialista mezőgazdaság gazdaságtanának és a mezőgazdasági termelés szervezésének teljesértékű tankönyvei.

Mint ismeretes, a közgazdászok által elkövetett egyik súlyos hiba az volt, hogy a különböző körzetek és mezőgazdasági övezetek sajátosságainak mérlegelése nélkül kritikátlanul magasztalták a földművelés füves vetésforgós rendszerét. Ez csak azért történhetett így, mert a füves vetésforgós rendszer alkalmazására vonatkozó következtetések absztrakt és dogmatikus módon alakultak ki, valamennyire is megalapozott gazdasági elemzés nélkül. Ezenkívül pedig, mint most teljesen nyilvánvalóvá vált, nem alakultak ki a mezőgazdasági ágazatok, az egyes mezőgazdasági növények és állatfajták gazdasági hatékonyságának meghatározására szolgáló módszerek sem. Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy egészen a legutóbbi időkig elterjedt az a helytelen nézet: a kukorica nagyon munkaigényes, s ezért kevéssé hatékony növény.

A mezőgazdasági ágazatok, az egyes növény- és állatfajták gazdasági hatékonysága meghatározására szolgáló módszerek kidolgozatlanságának pedig az volt az oka, hogy a közgazdászok nem foglalkoztak a mezőgazdasági munka termelékenységének tanulmányozásával, s tagadták, hogy a kolhoztermelésben is alkalmazhatók az olyasfajta kategóriák, mint a termelés önköltsége, az önálló elszámolás stb., azaz voltaképpen figyelmen kívül hagyták az értéktörvénynek a kolhoztermelésre gyakorolt hatását. E felfogás miatt nem folyhattak komoly kutatások olyan kérdése-

ket illetően sem, mint például: a kolhozok termelési költségei, a begyűjtési árak rendszere, a különbözeti járadék a mezőgazdaságban, a mezőgazdasági termelés anyagi ösztönzésének rendszere stb. A közgazdászok nem voltak kellőképpen felvértezve, nem tárhatták fel kellő időben a mezőgazdasági fejlődés fogyatékosságait, s nem dolgozhatták ki az említett fogyatékosságok megszüntetésére irányuló intézkedéseket. Ehelyett általában megelégedtek a párt és a kormány idevágó határozatainak ismételgetésével és kommentálásával, de ezzel kapcsolatban is jónéhány hibát és torzítást követtek el.

Az agrárgazdaságtani tudományos munka fejlesztése céljából a Szovjetunió Mezőgazdasági Minisztériuma mellett megalakult az Országos Agrárgazdaságtani Tudományos Kutatóintézet, jónéhány kirendeltséggel. Egyidejűleg a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának elnöksége és a Szovjetunió Felsőoktatási Minisztériuma elé javaslat került arra vonatkozóan, hogy a Tudományos Akadémia tudományos intézményeiben és a közgazdasági és a mezőgazdasági főiskolák megfelelő tanszékein hathatósan meg kellene javítani a mezőgazdaság gazdaságtana időszerű elméleti problémáinak kidolgozását. A Tudományos Akadémiának és a főiskolák közgazdasági tanszékeinek tudományos dolgozói — mondja a javaslat — elsősorban a következő kérdések elméleti kidolgozásával foglalkozzanak: a kolhoztulajdon megszilárdítása és fejlesztése, a hatékony földhasználat, a kolhoztermelés anyagi-termelési és műszaki alapjának megszilárdítása, a kolhozparasztok társadalmi és egyéni érdekeinek összehangolása, a mezőgazdasági termelés gazdasági hatékonysága és a kolhozok és a kolhozparasztok anyagi érdekeltsége, a mezőgazdasági termelés termelési költségeinek és önköltségének csökkentése, a mezőgazdasági munkatermelékenység kiszámításának módszerei, a mezőgazdasági termékek árának és a földterületek viszonylagos jövedelmezőségének (különbözeti földjáradék) a problémája, a kolhozkereskedelem szervezete, a kolhozok jövedelmei és elosztásuk, újratermelés és felhalmozás a kolhozokban és a szovhozokban, a szocialista tábor országai közötti munkamegosztás a mezőgazdasági termelés tekintetében.

Az összes említett kérdések a mélyreható gazdasági kutatás önálló témájául szolgálhatnak és kell is, hogy szolgáljanak. A feladat most az, hogy ezek a kutatások valódi kutatások legyenek, s ne elégedjenek meg a tények rendszerezésével és leírásával, hanem elméletileg elemezzék és általánosítsák a tényeket.*

★

Az SZKP Központi Bizottságának júliusi teljes ülése kötelezte a Szovjetunió Állami Tervbizottságát és más központi és helyi szerveket, hogy javítsák meg a termelőerők telepítésének állami tervezését, s eközben következetesen igazodjanak a pártnak az iparvállalatok földrajzi elhelyezése megjavításáról, az ipar nyersanyag- és fűtőanyagforrásokhoz,

* A mezőgazdaság területén folytatandó közgazdasági kutatás feladatainak némileg bővebb kifejtését lásd a Voproszki Ekonomiki 1955. 7. számában megjelent „A mezőgazdasággal kapcsolatos közgazdasági kutatások fejlesztésének néhány kérdése" című cikkben.

valamint fogyasztási körzetekhez való közelítéséről, a helyes specializációról és a gazdasági körzetek komplex gazdasági fejlesztéséről, a keleti körzetek iparának gyorsabb fejlesztéséről, az iparvállalatok néhány nagyvárosban való további koncentrálódásának korlátozásáról adott irányelveihez. A mezőgazdasági termelés elhelyezésének megjavításáról és specializációjáról szóló irányelveket az SZKP Központi Bizottságának 1953—1955 között megtartott teljes ülésein hozott egyéb határozatok tartalmazzák.

A szocialista termelés helyes telepítésének és a gazdasági körzetek, a köztársaságok és a területek komplex gazdasági fejlesztésének hatalmas jelentősége ellenére e kérdések kidolgozása rendkívül vontatottan folyik. Ezért jelentős mértékben a gazdasági földrajz művelői a felelősek, akik munkájukat az ország és az egyes körzetek gazdaságföldrajzi jellemzésére (leírására) korlátozzák. Ez a körülmény azonban a legkevésbé sem csökkenti a politikai gazdaságtan művelőinek és az ágazati gazdaságtanok tudományos kérdéseivel foglalkozó közgazdászoknak a felelősségét, mert az említett kérdések mélyreható és általános megvizsgálása csak akkor lehetséges, ha az elméleti közgazdászok, az ágazati gazdaságtanok és a gazdaságföldrajz művelői egyesítik erőfeszítéseiket.

Különösen elmaradt a termelés-telepítés elméleti kérdéseinek kidolgozása, a termelés telepítésére ható különféle tényezők vizsgálata. E problémák kidolgozásában a politikai gazdaságtan művelőinek kell nagy segítséget adniuk. Azt is mérlegelni kell, hogy ezek a kérdések szerepelnek a politikai gazdaságtan tantervében, s hogy nélkülük nem lehet kidolgozni olyan problémákat sem, mint például: a szocialista újratermelés és a népgazdasági mérleg, a nemzetközi munkamegosztás és sok egyéb probléma.

Teljesen elégtelenül folyik a kutatás az egyes népgazdasági ágazatok, továbbá az egyes ipari és mezőgazdasági ágazatok telepítését illetően; ez megnehezíti a telepítési sajátosságok mélyreható elemzését, a körzetek, a vállalatépítési helyek és a mezőgazdasági termelésre specializálandó körzetek kiválasztásának tudományos megalapozására szolgáló módszerek kidolgozását. Az említett kérdések kidolgozásában nagyon nagy szerep hárul az ágazati gazdaságtanok szakembereire. Kétségtelen, hogy az összes ágazati gazdaságtani tantárgyaknak tartalmazniuk kell az illető népgazdasági ágazat telepítési kérdéseinek tárgyalását.

Az általános elméleti kérdések, a népgazdasági ágazatok telepítési kérdései, a körzetek és a köztársaságok specializációjával és komplex fejlesztésével összefüggő kérdések vizsgálata révén biztosítani kell a tudósoknak a Szovjetunió gazdasági rajonírozásában való aktív részvételét.

Az ágazati gazdaságtanok és a népgazdasági kulcsproblémák területén folyó kutatások kifejlesztése megköveteli a gazdaság-statisztika kérdéseinek fokozottabb figyelemmel kísérését.

A Szovjetunió Tudományos Akadémiája, a Központi Statisztikai Hivatal és a Szovjetunió Felsőoktatási Minisztériuma által közösen megrendezett múltévi speciális széleskörű értekezlet megvitatta a statisztikai tudomány fejlődésének hiányosságait és a szovjet elméleti statisztikusok által megoldandó feladatokat. Az értekezlet elutasította azt a nézetet, hogy a statisztikai tudomány olyan egyetemes tudomány, amelynek tárgya a természet és a társadalom, vagypedig amelynek álta-

lában nincsen különleges tárgya, hanem amely a kutatási módszerek összessége. Az értekezlet résztvevőinek nagy többsége hangsúlyozta, hogy a statisztika társadalomtudomány, a gazdaságstatisztika pedig a statisztika egyik ága. De az említett értekezlet óta még nem tapasztaljuk a statisztikai kutatómunka igazi megélénkülését.

Ez idő szerint a gazdaság-statisztika kérdéseinek kidolgozása főképpen a közgazdasági kutatásokban alkalmazott statisztikai módszerek (a statisztikai csoportosítások módszere, az index-módszer stb.) tanulmányozására szorítkozik. Ez azonban elégtelen. Ki kell bővíteni a kidolgozandó problémák körét, mélyrehatóan elemezni kell a munkatermelékenység, a termelési és a forgalmi költségek, az önköltség és a termékminőség, az új technika és technológia bevezetése és felhasználása hatékonysága nyilvántartásának jelenlegi formáit és módszereit; ennek során ki kell dolgozni a kolhozokban, a gép- és traktorállomásokon, valamint a szovhozokban folyó mezőgazdasági termelés nyilvántartásának és elemzésének kérdéseit. A politikai gazdaságtan művelőinek és az ágazati közgazdászoknak tevékenyen részt kell venniük mindezekben a kutatásokban.

★

A párt és a kormány által kitűzött nagy népgazdasági feladatok megoldása, a káderek közgazdasági képzettsége fokozásának szükségessége nagy követelményeket támaszt a közgazdaságtudomány művelőivel szemben. Meg kell tenni az összes szükséges intézkedéseket, hogy ezek a követelmények kielégüljenek, a közgazdaságtudomány minden vonatkozásban fejlődjék, a közgazdasági tudományágak oktatásának színvonala emelkedjék, s több magas színvonalú tudományos mű és tankönyv lásson napvilágot.

BARLAI ERVIN

A termelői árrendszer hatásának tapasztalatai a faiparban

Az 1956. évi terv országgyűlési vitája részletesen tárgyalta az ország faellátásának problémáját. E kérdés összefoglalásaként Gerő Ernő, a Minisztertanács első elnökhelyettese mondotta: „Az Országos Tervhivatalnak, a Könnyűipari Minisztériumnak, az Országos Erdészeti Főigazgatóságnak és egyéb gazdasági szerveinknek rendkívül energikusan kell ezzel a kérdéssel foglalkozniuk, oly módon, hogy néhány éven belül megoldjuk az ország faellátásának nehéz, rendkívül fontos és a lakosságot rendkívül közelről érintő problémáját."

Köztudomású, hogy hazánk fában Európa egyik legszegényebb országa, hogy éppen ezért a mi viszonyaink közt a gyorsan fejlődő ipar, építőipar és közlekedés faigényeinek kielégítése megköveteli, hogy az erdeinkből kikerülő minden darab fa a legmegfelelőbb formában kerüljön a faipari üzemekbe, hogy a széleskörű fahelyettesítést megszervezzük mindenütt, ahol csak módunk van erre, hogy az összes faipari üzemekben a meglevő anyagból a lehető legtöbb és legjobb terméket nyerjük.

Gerő Ernő e hármas követelmény két legfontosabb feltételét is meghatározta beszédében:

1. A korábbinál több beruházást biztosítani, hogy megteremtsük a fa feldolgozásának új műszaki feltételeit, elsősorban a korszerűsítendő fűrészipar mellé az új, nagy, korszerű farostlemez- és fahulladéklemezipart.

2. A faárakat megjavítani, mert ezek a kitermeléstől a feldolgozáson keresztül a felhasználásig fapazarlásra ösztönöznek.

Ebben a cikkben csupán a második feltétel egy részével — a termelői árak hatásával a feldolgozásra — kívánok foglalkozni. Ismertetni szeretném azokat a tapasztalatokat, amelyeket a csaknem egy évvel ezelőtt e tárgyban a Közgazdasági Szemle 1955. évi 1. számában megjelent cikkem megírása óta szereztünk. Bár a második feltétel biztosításának jelentőségével kívánok foglalkozni, mégis tisztában vagyok azzal, hogy megfelelő anyagi feltételek, új üzemek felállítása, új gépek üzembehelyezése nélkül csak fél eredményeket érhetünk el. Úgy vélem, ha államunk súlyos áldozatokat hoz a fahelyzet megoldásáért, nekünk, faipari szakembereknek, a faipar valamennyi dolgozójának az a kötelességünk, hogy gondoskodjunk a meglevő kapacitások (üzemi felszerelések, munkaerő és anyag) minél teljesebb kihasználásáról.

Hegedüs András, a Minisztertanács elnöke ugyancsak az Országgyűlés előtt arról beszélt, hogy a meglevő anyagi lehetőségekkel mintegy 15 százalékkal többet termelhetnénk. Meggyőződésem, hogy ez a lehetőség a faiparban az átlagosnál nagyobb, és abban, hogy nem használtuk ki ezt a lehetőséget, igen nagy szerepe volt a rendkívül alacsony faipari termelői áraknak. Már a mostanig szerzett tapasztalatok is meggyőzően bizonyítják, hogy *a faipari termelői árak rendezése jelentősen hozzá fog járulni ahhoz, hogy több és jobb minőségű faipari cikket adjunk a népgazdaságnak.*

★

Az Országos Erdészeti Főigazgatóság a Minisztertanács hozzájárulásával ez év január 1-én néhány erdőgazdasági és faipari üzemben kísérleteket kezdett meg a termelői árrendszer tökéletesítése céljából.

Mielőtt ismertetném a kísérletek első eredményeit, kivonatosan vázolom a Közgazdasági Szemlében egy évvel ezelőtt megjelent cikkem legfontosabb tételeit:

Az érvényes faipari árakkal kapcsolatban mind gyakrabban hangoztatott bírálatok négy pontba csoportosíthatók:

1. a termelői ár anyagpazarlásra ösztönöz,
2. nem teszi lehetővé annak szabatos megítélését, hogy mely faipari termelési ágak fejlesztése gazdaságos,
3. nem teszi lehetővé annak megállapítását, hogy a népgazdaság szempontjából egy-egy faipari termék termelésének melyik a legkedvezőbb technológiája,
4. a népgazdasági károkat olykor eredményeknek, az eredményeket károknak tünteti fel és ezzel akadályozza, hogy gazdasági vezetőink megtanulják a szocialista gazdálkodás módszereit.

Az 1. pontba sorolható hibák a lombos fűrészáru vonatkozásában a következőképpen konkretizálódnak;

A fűrészáru termelői ára az önköltségre épül, az önköltség szerkezete pedig olyan, hogy

a) 1 százalék anyag (0,01 m^3 rönk) megtakarítása mindössze 4,19 forint megtakarítást eredményez; 1 százalék anyagmegtakarításhoz azonban nem elegendő a 4,19 forint munkabértöbblet.

b) Ha az üzem béralapmegtakarításra törekszik, ezt úgy is elérheti, hogy a 10 százalék munkabérmegtakarítás kedvéért 2,2 százalékkal növeli az anyagfogyasztását, s az önköltségmutatója mégsem változik.

Mivel a lombos fűrészáru minőségi osztályainak termelői árkülönbsége kicsi, általában nem biztosítja a vállalatok szempontjából a minőségi termelésre való ösztönzést.

A hiba gyökere elsősorban a rönkárak alacsonyságában rejlik. A rönköt sokkal olcsóbban kapják a faipari üzemek, mint amennyibe az import esetén valójában a népgazdaságnak kerül, illetve mint amennyit hazai termelés esetén nekünk ér. Az alacsony rönkárakból fakad, hogy a faipari üzemek önköltségében és termelői árában az anyaghányad viszonylag kicsi. A önköltségben az anyagköltség (a) és a bérköltség (b) aránya eltorzul a bérköltség javára. A lombos fűrészáru esetében az anyagköltség és a bérköltség aránya olyan, hogy az anyagköltség — a

tőkés üzemekre jellemző körülbelül 15-szörössel ellentétben — csak 4,5-szerese a bérköltségnek:

$$a : b = 453 : 100$$

Az arány részben azért ilyen kicsi, mert az anyag (a rönk) ára jóval az önköltség alatt van, hiszen a rönkárban csupán eszmei (rendkívül alacsony, a fatermelési költségek egytizedét sem képviselő) tőár szerepel. A faipari költségekben úgy látszik, mintha az évtizedekig tartó fanevelés lényegében „ingyen" volna.

Ez az arány a vállalatok termelésére a következőképpen hat:

anyagmegtakarítás legnagyobbrészt csak önköltségnövekedéssel érhető el (mert anyagmegtakarítás céljából 1/3 annyi munkaráfordítás lehetséges, változatlan önköltséggel, mintha 1500 : 100 volna az arány);

a béralapmegtakarítás viszonylag nagy anyagpazarlás esetén is önköltségcsökkentést eredményezhet (háromszor akkora anyagpazarlás sem jelent még önköltségnövelést, mintha az a : b arány 1500 : 100 volna);

a legkisebb önköltséget sok esetben a hiányos technológia (fontos technológiai mozzanatok elhagyása) biztosítja (mert annak a minőségrontó hatása kevesebbet ront a termelési értékben, mint amennyit javul a költség).

Ezenkívül a minőségi termelés helyett a vállalat szempontjából a mennyiségi termelés „gazdaságosabb" (még jó minőségi árarányok esetében is csupán 1/3 annyit lehet a minőségjavításra áldozni, mint 1500:100 arány esetében).

Ha ellenben megnövelnénk az anyaghányadot, például ha a maximális szintet alakítanánk ki, vagyis a termelői árakat a fogyasztói árakból visszafelé hullámoztatnánk, s ebből számítanánk ki az anyagárat, akkor az a : b arány a következőképpen alakulna:

$$a:b = 1737:100$$

Ilyen anyagárszínvonal esetében:

1 százalék anyagköltségcsökkentésre m^3-enként 4,19 Ft helyett 16,07 Ft munkabér fordítható;

10 százalékos munkabércsökkentés kedvéért a mostani 2,2 százalék anyagpazarlással szemben mindössze 0,57 százalék anyagtöbbletfelhasználás lehetséges változatlan önköltséggel.

Feltételeztük, hogy a kísérleti a : b arány kedvező hatására új technológiai eljárások alkalmazásával 100 m^3 rönkből körülbelül 4,7 m^3-rel több fűrészárut termelhetünk. Ez országos szinten 16 500 m^3-rel több kemény lombos fűrészárut, azaz 10 millió devizaforinttal kevesebb importot jelent.

A mostani árak szerint ez a többlettermelés az üzemek szempontjából nem gazdaságos, mert az ehhez szükséges munkabérköltség (kb. 8330 Ft) több, mint a mostani árakon számolt ára a többlettermelésnek (4533 Ft), tehát romlanak az élüzem, prémium- stb. esélyek.

Feltételezéseink helyességének a kivizsgálására kezdődtek meg a kísérletek az Országos Erdészeti Főigazgatóság erre kijelölt üzemeiben. A kísérletek eredményei annyira pozitívek, hogy igen nagy figyelmet, elemző munkát érdemelnek.

A kísérleti termelői árak képzésének alapja a fogyasztói árszínvonal volt. A fogyasztói faárak mostani színvonalából indultunk ki és a termelői árakat úgy hullámoztattuk visszafelé, hogy a faipari üzemek is fizessenek forgalmi adót, de az állami akkumuláció céljait szolgáló értékelvonás (forgalmi adó-rész) döntő része a tőárakban jelentkezzen. Ezzel kívántuk kifejezni nemcsak azt, hogy a vágásra kerülő fa csaknem száz éves költséges termelő munka terméke, amely ma is évente több száz millió forintot emészt fel, hanem azt is, hogy minden felnevelt fával úgy kell bánnunk a kitermelés, a feldolgozás és a felhasználás során, mint a népgazdaság számára értékes, csak import útján pótolható anyaggal. Így az önköltségben az anyagköltség (a) a bérköltség (b) 17-szerese lett, azaz a : b = 1700 : 100 arány keletkezett.

A Főigazgatóság a Szombathelyi Fűrészüzemet, a Szegedi Falemezgyárat, a Szombathelyi Erdőgazdaságot és a Bajai Erdőgazdaságot jelölte ki kísérleti üzemekül. Mindjárt a kísérlet kezdetén tapasztalható volt, hogy a felvetett probléma az üzemeket ugyan rendkívüli módon érdekli, de a maguk erejéből csak fokozatosan ismerik föl azokat a lehetőségeket, amelyek minden kis részletterületen biztosítják a legmegfelelőbb technika bevezetését. Kevés közgazdasági felvilágosító munka azonban azt eredményezte, hogy a műszaki dolgozók néhány hét alatt az üzem egész képét megváltoztatták, majd minden munkamozzanatban találtak változtatni, javítani valót, s ez fokozott anyagmegtakarítást, illetve jobb minőségű termelést eredményez. A kezdettől fogva észlelhető általános hatások a következők:

Rendkívüli élességűvé vált az üzemek közti viszony az anyag átadása és átvétele pontjain. A most érvényes a : b arány minimális árkülönbséget létesített az egyes minőségi osztályok közt, s emiatt nem volt érdemes az üzemeknek, hogy az egyes minőségi osztályok részarányát egyáltalán figyelemmel kísérjék. A kísérleti a : b arány ellenben megnövelte az árakat, s emiatt minőségenként sokkal nagyobbak lettek az árkülönbségek. Ez élesen kidomborította, hogy az egyes minőségi kategóriák százalékos megoszlási arányának változtatása rendkívüli mértékben befolyásolja az üzem gazdasági eredményeit (a teljes termelési érték és a nyereség alakulását). Ennek folytán megfigyelhető volt, hogy mind a rönkanyagnak az ipari üzemek számára való átadásakor, mind az ipari üzemekben a késztermékek osztályozásakor minden egyes darabot a leggondosabban ellenőriztek abból a szempontból, hogy melyik minőségi osztályba, rendeltetésre sorolható, és ez a művelet sokszor élénk vitákra szolgáltatott okot, a minőségi mutatók pedig kedvező irányban tolódtak el.

A máglyázás az a technológiai művelet, amelynek elhagyása a késztermék minőségét egy kategóriával ronthatja. A máglyázás munkaidőszükséglete m^3-enként 90 perc, amely 6 Ft bérköltségbe kerül. Mostani áron számítva például az I. és a II. minőségi kategória termelési értékkülönbsége 110 Ft, kísérleti áron számítva ez a különbség 450 Ft. Tehát a termelési értéknövekedés kísérleti áron számítva több mint háromszor nagyobb a mostani áron számított termelési értéknövekedésnél, számottevő nyereség pedig csak a kísérleti áron mutatható ki. Ennek megfelelően fokozottabb az ösztönzés.

A rönk utánosztályozása, amely az osztályozás további differenciálásával lehetővé teszi, hogy 2 százalékkal nőjön az anyagkihasználás, m^3-enként 22 perc munkaidőtöbbletet kíván. Ennek bérköltsége 1,50 Ft. Az eredmény a mostani árakon számítva 11 Ft termelési értéknövekedés, az új árakon számítva ennek majdnem háromszorosa: 31 Ft termelési értéknövekedés. Ismét kiderül, hogy *a mostani árak is ösztönöznek az anyag jobb kihasználására, de a kísérleti árak nagyon megnövelik ennek az ösztönzésnek az erejét.* Egyúttal az utánosztályozás esetében is természetesen az a helyzet, hogy a többletkiadás változatlan, az eredmény nagyobb, tehát a nyereség is kedvezőbben alakul.

Az üzemekben dolgozó műszaki szakemberek a legnagyobb örömmel vették tudomásul és hangoztatták, hogy végre rendszeresen és mélyrehatóan foglalkozhatnak azokkal a problémákkal, amelyekhez kedvük és érzékük van: a technológiai eljárások tökéletesítésének problémáival. A kísérleti üzemek úgyszólván minden technológiai folyamatot felülvizsgáltak abból a szempontból, hogyan lehetne módosítani ezeket, hogy a termelés növelése és a minőség javítása irányában hassanak. Olyan technológiai eljárások, amelyek alkalmazásának feladatát korábban a felettes hatóság állandóan napirenden tartotta, de hasztalan, a kísérlet megkezdése után feltűnően rövid idő alatt meghonosodtak. Például a fűrészpengék terpesztését azelőtt ± 1 mm-es pontossággal végezték, most ez a technológiai művelet ± 0,1 mm-es pontosságúra finomodott anélkül, hogy erre az üzemek gépi berendezést kaptak volna. Ez jelentős energiamegtakarítást és az anyagkihasználás növekedését eredményezte. A fűrészárutermelésben olyan új technológiai eljárások honosodtak meg, amelyek minden különös beruházás nélkül, *némi* előmunka-többlet felhasználásával lehetővé tették az azonos mennyiségű nyersanyagból termelt fűrészáru-mennyiség *lényeges* növelését.

Szembeötlő volt az a nagy gondosság, amellyel az üzemek a hulladékanyag szokásos feldolgozását, illetve a szokásos hulladékfeldolgozás továbbfejlesztését igyekeztek megszervezni. A régi a : b arány akadályozta ezt, mert — mint a kísérletek igazolták — minden m^3 hulladék feldolgozása körülbelül 200 Ft veszteséget okozott az üzemeknek, az új a : b arány alapján azonban ez *a veszteség körülbelül 160 Ft nyereséggé változott.* Az pedig alig vitatható, hogy érdemes a mostanig tüzelésre használt hulladékból átválogatás után olyan parkett frízt termelni, amely körülbelül annyi forintba kerül itthon, mint ahány devizaforintot kellene adnunk érte. Emiatt minden kísérleti üzem élénken tanulmányozta, hogy mit termelhet a hulladékokból a környékben levő egyéb vállalatok; mezőgazdasági üzemek stb. szükségleteire, s bár ennek a kérdésnek a teljes megoldása központi segítséget feltételez, mégis az üzemek saját kezdeményezésük alapján is igen dicséretes eredményeket értek el.

A kísérleti üzemek különféle prémiumrendszereket alakítottak ki, hogy a termelő munkásokat érdekeltté tegyék a fokozottabb anyagkihasználásban, a jobb minőségű termék termelésében, s meg kellett állapítani, hogy ezek az intézkedések nem tévesztették el hatásukat. Felszínre hozta a kísérlet azt az anomáliát is, hogy a termelő folyamat elején elhelyezkedő legfontosabb termelő gépeinket (a keretfű-

részgépet, a hámozógépet) kezelő dolgozók bére pusztán a feldolgozott (a gépbe kerülő) rönkmennyiségtől függött, s a bérezést nem befolyásolta, hogy a gépekbe kerülő rönkökből milyen mennyiségű és minőségű termékek kerültek ki. Egy keretfűrész évente 3—4 millió deviza forint értékű anyagot vág fel, tehát, ha a gondosabb, körültekintőbb munka (a gép kezelője jól élesített, hajtogatott és beállított pengéket használ, a pengék elhelyezése a rönk méreteinek jobban megfelel, tehát a gépkezelő többször állít pengét stb.) csak 1 százalékkal növeli az anyagfelhasználást — és ez nem sok a lehetőségekhez képest —, akkor 30—40 ezer devizaforint, azaz a munkabér többszöröse a megtakarítás.

A kísérletek arra is fényt derítettek, hogy a kísérletekre való rátérés foka és hatékonysága az üzem műszaki felkészültségével (színvonalával) egyenes arányban alakult. Azokban az üzemekben, amelyek kellőképpen el voltak látva jó műszaki szakemberekkel és amelyekben *a vezetés kellőképpen átlátta a műszaki megoldások gazdasági jelentőségét,* az eredmények sokkal gyorsabbak és nagyobbak voltak, mint azokban az üzemekben, amelyek műszaki szakemberhiánnyal küzdenek, s amelyekben a vezetés nehézkesebb.

A kísérlet igazolta azt is, hogy az érvényes a : b arányt tartalmazó önköltség alakulása és az erre épülő termelői árakon mért vállalati eredmény nem alkalmas a vállalatokban folyó munka népgazdasági érdekeknek megfelelő elbírálására. Előfordult ugyanis, hogy a kísérlet kapcsán az alacsonyabb rendű termék termelésben való részarányának csökkenése és a magasabb rendű termék részarányának növekedése a ma érvényes a : b arány alapján nemhogy javította volna, hanem ellenkezőleg, rontotta a vállalat gazdasági eredményét. A kísérleti a : b aránnyal a termelésnek ez az alakulása azonban tényleges vállalati gazdasági eredménnyel járt.

Ezek után kísérleti üzemenként ismertetem a kísérleti üzemek első negyedévi legfontosabb eredményeit.

Nyugat-magyarországi Fűrészek, Szombathely

A vállalat 1955 első negyedévében a kísérleti a : b arány alapján képzett árakon számítva az ösztönző árrendszer kedvező hatását figyelembe vevő tervhez képest is 11,09 százalékkal nagyobb termelési értéket ért el. Annál jelentősebb ez az eredmény, mivel már a terv is nagyobb feladatot tűzött a vállalat elé, mint amekkora a többi fűrészüzem terve volt. Ugyanez az eredmény az érvényes a : b arány alapján számítva is 5,68 százalékos túlteljesítést jelentett volna. A különbség oka, hogy a kísérleti ár hatására a készáru minősége 4,53 százalékkal javult. Ez pedig azt bizonyítja, hogy a mostani árakon is a népgazdasági érdekek szolgálata, ha az egyes munkamozzanatokat vizsgálva nem is tűnik üzemi szempontból gazdaságosnak, javarészt már *az üzem keretei közt* megtérül annak ellenére, hogy a megtérülési folyamatok részleteit nem mindig sikerül számszerűen feltárni.

A termelési költségek 11,09 százalékos csökkenése legfőképpen az alapanyagköltség (gömbfaköltség) csökkenésének eredménye. Az anyag-

kihasználás javulása 1026 m^3 gömbfa megtakarítását eredményezte. A megtakarítás az egész gömbfafelhasználás 5,8 százaléka.

Az anyagkihasználási százalék javulása hónapról hónapra meghaladta a tervezett kísérleti eredményeket:

A gömbfa kihasználási foka

1955	Terv	Tény
	százalék	
január	65,1	69,0
február	67,1	69,2
március	67,2	71,0

A technológia további javításával az eredmény tovább fokozható.

A termelékenységi mutatók javulása is nagyobb volt a tervezettnél: az egy főre jutó termelési érték a tervhez képest 3,9 százalékkal, az egy munkaórára jutó termelési érték a tervhez képest 6,9 százalékkal, az egy munkaórára jutó termékmennyiség m^3-ben a tervhez képest 3,6 százalékkal javult.

A technológia és a bérezési módszerek bizonyos változtatása következtében a „közvetlen" bérek a tervezettnél nagyobbak voltak, de a túllépés a teljes termelési érték növekedésének mindössze 0,56 százalékát, a vállalati eredményjavulásnak pedig csak 4,57 százalékát tette ki. Ezek a kis számok is azt bizonyítják, hogy még csak a legszembetűnőbb hibákat küszöbölték ki a technológiából, hogy még nagyon sok lehetőség van, hiszen csak azt valósították meg, ami az elért eredményjavulásnak 1/20 részébe (5 százalékába) sem kerül. A 100 Ft munkabérre jutó termelési érték 4,9 százalékkal nagyobb volt a tervezettnél.

Szegedi Falemezgyár

A vállalati *nyereség* javulása 1955. I. negyedévében a kísérleti a : b arány alapján számítva a tervezett termelési érték 7,26 százaléka volt. Az érvényes a : b arány alapján képzett (ma érvényes) árakon számítva az üzem továbbra is terv szerint *veszteséges* lett volna, de a kísérleti árak hatására a lemez és bútorlap minősége megjavult, s döntően ez a minőségjavulás okozta, hogy az érvényes árakon számítva 7 százalékkal csökkent volna ez a veszteség.

A fűrészáruüzem anyagkihasználása 1,1 százalékkal javult. Ez 153,6 m^3 gömbfa megtakarítását eredményezte.

A termelékenységi mutatók a következőképp alakultak: az egy főre jutó termelési érték növekedése 8,4 százalék, az egy munkaórára jutó termelési érték növekedése 8,4 százalék. Az önköltség csökkenése 7,26 százalékkal nagyobb volt a tervnél.

A 100 Ft munkabérre jutó termelési érték 8,4 százalékkal nőtt. A vállalat a kísérlet I. negyedévi időszakában a termelés értékének mindössze 0,29 százalékát, az eredményjavulásnak 3,75 százalékát kitevő többletbért számolt el.

Ezt az üzemet is még a kezdeti bátortalanság jellemezte, itt is igen jelentősen fokozhatók az eredmények.

A kísérleti a : b arányra épülő termelői ár fokozottabban ösztönöz arra is, hogy az olcsóbb terméket termelő üzemrész átadja az alapanyag (a rönk) értékesebb termékké feldolgozható részét a megfelelő üzemrésznek. Előfordult a Szegedi Lemezgyárban, hogy a fűrészüzem a fűrészelésre kapott rönkökből kiválasztotta a lemezzé *is* feldolgozható rönköket és átadta ezeket a lemezüzemnek, mert ott a tervteljesítéshez szükség volt erre a mennyiségre. A kísérleti árak megkönnyítették ezt az átadást.

Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy egyrészt a most érvényes árakon számítva is kifizetődőbb a vállalat szempontjából, ha lemezzé is feldolgozható rönkökből nem fűrészárut készít; másrészt az üzemrészek okvetlenül arra törekszenek, hogy teljes termelési tervüket teljesítsék és túlteljesítsék, tehát a fűrészüzem nem szívesen adja át a rönkök egy részét a lemezüzemnek. De ha az árrendszerben eléggé nagyok a termékminőségi kategóriák közti árkülönbségek, akkor a fűrészüzem könnyebben lemondhat nyersanyagának arról a részéről, amely értékesebb termékké is feldolgozható, mert a megmaradt nyersanyag gazdaságosabb felhasználásával és a minőség valamelyes javításával mennyiségileg is és értékben is könnyen pótolhatja azt a veszteséget, amelyet a kevesebb feldolgozott nyersanyag okoz. A kísérleti ár megadja a fűrészüzemnek mindkét lehetőséget, tehát a fűrészüzemnek nem kell elmaradnia a teljes termelési tervtől, a vállalat szempontjából pedig kísérleti áron nagyobb a termelési értéknövekedés, ha fűrészáru helyett lemezzé dolgozza fel a rönköt. Tehát a kísérleti ár a vállalatot is *fokozottabban* ösztönzi arra, hogy a mindkét üzemben feldolgozható rönköket inkább a lemezüzemben dolgozza fel.

A vállalat 1 m^3 rönkből 357 Ft értékű fűrészárut vagy 800 Ft értékű lemezt gyárthat — a most érvényes árakon. Kísérleti árakon számítva ellenben 1 m^3 rönkből 1004 Ft értékű fűrészáru vagy 1900 Ft értékű lemezáru készül. A különbség a kísérleti a : b arányra épülő áron számítva 896 Ft, a most érvényes áron számítva pedig csak 443 Ft.

Megjegyzendő, hogy a különbség (mindkét árrendszerben) valóságosan ennél kisebb, mert ezekből a rönkökből fűrészelés esetén az átlagosnál jobb, hámozás esetén pedig az átlagosnál rosszabb az anyagkihasználás. Az anyagkihasználás mutatója mindkét üzemrészben a legfontosabb mutatók egyike, ezért az érvényes árakon elért termelési értéknövekedés, illetve nyereségnövekedés kedvéért a vállalat nem szívesen vállalja az egyik üzemből a másikba való átadással járó adminisztratív és anyagi nehézségeket.

A kísérleti árrendszerben ellenben a nagyobb rönkárak miatt is abszolúte nagyobb a különböző minőségű rönkök árkülönbözete, s a hámozásra alkalmas rönk ára akkora, hogy a fűrészüzem ezt a rönköt a jobb anyagkihasználási lehetőség ellenére sem dolgozhatja fel veszteség nélkül. Másrészt a kísérleti árrendszerben a fűrészáru helyett lemezzé történő feldolgozás esetén a termelési értéknövekedés, illetve a nyereségnövekedés már akkora, hogy kifejtheti az ösztönző hatását. Ezt bizonyítja, hogy a Szegedi Falemezgyárban a kísérlet első negyedévében a fűrészüzem 100 m^3 rönköt adott át a hámozó üzemnek.

Szombathelyi Erdőgazdaság

Az erdőgazdaságokban, azaz a fakitermelésben elért eredmények nem tartoznak szorosan a cikk keretébe, de már csak azért is szükségesnek tartom pár sorban ismertetni ezeket, mert meggyőződésem, hogy a fakitermelés megjavításában legalább akkora, ha nem nagyobb lehetőségek rejlenek, mint a fa feldolgozásában.

Az ipari fa részaránya a termelésben a tervezett 55 százalék helyett 65 százalékra nőtt. Ha csak 5 százalékkal sikerülne az ipari fa kitermelését növelni, ez pedig nem elérhetetlen cél, akkor 150 ezer m^3 ipari fatöbblethez jutnánk 150 ezer m^3 tűzifa helyett, s ez legalább 30—45 millió devizaforint értékű.

Az ipari fa részarányának növekedése a kitermelt tűzifa mennyiségének a rovására történt.

Az érvényes a : b arány alapján végzett számítás azt bizonyítja, hogy az erdőgazdaság a mostani árak alapján az ipari fa részarányát csak önköltségének növekedése árán növelheti. A kísérleti a : b arány alapján ellenben ez üzemi eredményjavulással jár.

★

A kísérlet első negyedévi globális eredménye:

Az első negyedév tapasztalatai alapján is megállapítható, hogy a kísérleti a : b arányra épülő termelői árak kedvező hatásának legfontosabb tényezői: a technológiai folyamatok javítása, az anyaggal takarékoskodó, minőségjavulást biztosító termelésre ösztönző bérezés és premizálás, valamint az, hogy a műszaki dolgozók olyan feladatokat kaptak, amelyek megoldására hivatást éreznek, s amelyek tágabb lehetőséget adnak képességeik kifejtésére. Elsősorban ezek javították az eredményeket.

A fűrésziparban lehetővé vált a rönkök osztályozásának finomítása, a szerszámelőkészítés megjavítása, a pengék beakasztásának új technológiája. Lehetővé vált továbbá a fűrészáru hulladékának sokkal kiterjedtebb feldolgozása, mert ez a kísérleti a : b arány alapján képzett termelői árakon nem veszteséget, hanem nyereséget eredményezett a kísérleti üzemekben.

A kísérlet kezdeti eredménye alapján is megállapítható, hogy a kísérleti a : b arány alapján képzett termelői árak kedvező hatása felülmúlta a várt eredményt, mert:

a gömbfamegtakarítás az előzetesen feltételezetthez képest 137 százalék, a vállalati eredményjavulás 217 százalék volt,

a termelés minőségi javulása 3 185 600 Ft értékű,

mennyiség tekintetében a kísérlet egy negyedév alatt 1026 m^3 rönk megtakarítását eredményezte, ez pénzben kifejezve 718 200 Ft,

a termelékenységi és az önköltségi mutatók állandó javulására utalnak,

ma az a helyzet, hogy

1 db talpfa ára	65 Ft
1 db előfeszített beton vágányaljáé pedig	110 Ft
1 m^3 enyvezett lemez ára	1870 Ft
1 m^3 farostlemezé pedig	2500 Ft

Ezek az árarányok ellentétesek a népgazdasági költségarányokkal.

Tehát a kísérleti a : b arányra épülő termelői ár megteremti a fapótló anyagok felhasználásának gazdaságossági feltételét.

A kísérleti a : b arányra épülő árak csak helyes tervezés esetén fejthetik ki kedvező hatásukat. Ezért kívánatos, hogy a tervben

a fűrészárutermelés az adott időben ténylegesen meglevő alapanyagra támaszkodjék,

a béralap kielégítse a késztermékhez szükséges *valamennyi* munkanem díjazásának követelményét,

a béralap felhasználhatóságának *időpontja* összevágjon a ténylegesen szükséges technológiai műveletek időpontjával,

a gépkopás tervezése a *minőségi* termelés követelményeinek mérlegelésével történjék,

a tervezés *helyes* anyagnormákra épüljön fel,

a termelékenység mérése *termékfajtánként* történjék stb.

A kísérleti a : b arány alapján képzett termelői árak népgazdasági méretekben is a legnagyobb hatást azzal érik el, hogy *érdemes* lesz a gyengébb anyagokat is feldolgozni. Például, ha a hámozó üzemek azt látják, hogy gazdaságos számukra a vékonyabb, rövidebb rönkök hámozása is, akkor követelni fogják az e célra szükséges kisebb hámozógépek beszerzését, át fogják venni az erdőgazdaságoktól — persze lényegesen olcsóbb áron — a vékonyabb, rövidebb rönköt is, és lényegesen növekedni fog a furnérlemeztermelésünk, csökkenni fog a fenyőfűrészáru szükségletünk. Ebben az esetben csak abból a fából nem készítünk furnérlemezt, amelyből a farostlemeznél *olcsóbban nem lehet* furnérlemezt készíteni. Ezzel szemben ma 2000 Ft/m³-es önköltségen már „nem gazdaságos" a furnérlemez termelése, de az ugyanolyan használhatóságú farostlemez még 2500 Ft/m³-es önköltséggel is „gazdaságos".

A kísérleti eredmények nem homályosíthatják el, hogy az üzemek lendületét fékezte a biztos perspektíva hiánya. Nem látták kellőképpen biztosítottnak a kísérleti állapotok állandósítását. Ez a munkások részéről is kifejezésre jutott. Igen célszerű volna tehát e szép eredmények végleges biztosítása végett e tekintetben is megnyugtatást adni az üzemeknek. Hasonlóan célszerű volna, ha a kísérleti eredményeket tükröző nagyobb tervfeladatokat ütemkülönbséggel szabnánk meg, hogy az üzemek egy ideig fokozottabban érezzék igen nagy erőfeszítéseik eredményeit (tervtúlteljesítés, terven felüli nyereség stb.), s' érdekeltek legyenek az eredmények szüntelen továbbfejlesztésében.

A mostanig elért eredmények legfőbb tanulsága, hogy meg kell szívlelnünk azt az útmutatást, hogy a fa termelői árait generálisan rendeznünk kell, hogy a felsőbb szerveknek messzemenő segítséget kell adniuk a vállalatoknak, az erdőgazdaságoknak abban, hogy ezek mielőbb felismerjék saját érdekeiknek a népgazdasági érdekekkel való közvetlen kapcsolatát és azonosságát, hogy mielőbb megkapják azokat a minimális anyagi feltételeket, melyek igen rövid idő alatt igen nagy eredményeket hoznak.

Mi, a szakma ismerői mélyen meg vagyunk győződve arról, hogy a kormány anyagi támogatásával élve, néhány év alatt lényegesen megjavíthatjuk az ország faellátását.

MARKOS GYÖRGY

A területi tervezés elméleti alapjai

A földrajzi munkamegosztás és a gazdasági körzetbeosztás tudományos vizsgálata

A probléma felvetésében és tárgyalásában abból az alaptételből kell kiindulnunk, hogy a marxista—leninista párt és a népi demokratikus állam politikája (és gazdaságpolitikája) *tudományos* alapokon nyugvó, *elvi* politika. A népgazdaság állami tervezése is a marxi—lenini politikai gazdaságtanra mint tudományra támaszkodik, annak alaptételeit, elvi-elméleti megállapításait konkretizálja a szocializmus építésének gyakorlatában.

A népgazdasági tervezésnek jelentős és sajátos része *a területi tervezés.* A területi tervezés feladata a termelés ugyancsak tudományosan megalapozott, tervszerű és arányos területi (földrajzi) elhelyezése a megfelelő gazdasági, politikai és szervezeti eszközökkel, a társadalmi, gazdasági és természeti-földrajzi sajátosságok figyelembevételével.

Az a *tudomány,* amely a területi tervezést elméletileg megalapozza, *lényegileg* (de nem kizárólag!) *a gazdasági földrajz.* Ugyanis a gazdasági földrajznak mint tudománynak a tárgya a termelés (különösképpen a termelőerők) területi (földrajzi, illetve térbeli) elhelyezkedésének leírása, elemzése, az összefüggések felderítése, törvényszerűségek megállapítása. *A gazdasági földrajz tehát a társadalmi termelés földrajzi elosztásának — a fejlődés jelen fokán a földrajzi munkamegosztásnak — a tudománya.* Közgazdasági vonatkozásaiban alaptudományára, a *politikai gazdaságtanra,* természeti földrajzi kapcsolataiban testvértudományára, a *természeti földrajzra* és a rokon tudományokra támaszkodik.

A területi tervezés — ha biztonságos talajra akar építeni — nem nélkülözheti a gazdasági földrajz tudományos megállapításait.

A kapitalizmusban a termelés földrajzi elhelyezkedése a kapitalizmus gazdasági alaptörvényének megfelelően *javarészt* spontánul, anarchikusan alakul. Csak a szocializmusban és a szocializmus építésekor válik a termelés földrajzi elosztása — a földrajzi munkamegosztás — is a tudományosan megalapozott tervszerű gazdaságpolitikai tevékenység tárgyává.

Magyarországon már az első ötéves terv megkezdésekor aktuálissá vált a termelés történelmileg átörökölt földrajzi elhelyezkedésének revi-

ziója, illetve a szocializmus építésének megfelelő új földrajzi munkamegosztás tudatos kialakítása. Ez azért is fontos feladat volt, mert első ötéves tervünk már a népgazdasági arányok gyökeres megváltoztatását tűzte ki célul, s ez természetszerűleg megkívánta — és meg is teremtette — a területi arányok megváltoztatását. Most, első ötéves tervünk befejezése után és második ötéves tervünk megkezdése előtt ismét sürgetően vetődik fel a területi tervezésnek — a termelés földrajzi elosztásának —, a földrajzi munkamegosztás tudatos és tervszerű kialakításának feladata.

Ezek a feladatok nem szűkíthetők le egyszerűen az ipartelepítésnek vagy a beruházások „diszlokáció"-jának kérdéseire, mert a termelés földrajzi elhelyezése nemcsak ágazati és nemcsak szektorális, hanem komplex feladat, amely a népgazdaság minden ágát és szektorát felöleli. Továbbá: a kérdés nagy jelentőségét kidomborítja az is, hogy a termelés kapitalizmustól örökölt elhelyezkedésének megváltoztatása nem egy, hanem *több ötéves terv* feladata, s hatásait tekintve évtizedekre meghatározza társadalmi gazdasági fejlődésünk számos mozzanatát.

A területi tervezés és ennek tudományos megalapozása nemcsak a Szovjetunióban, de több európai népi demokratikus országban is előrehaladottabb, mint nálunk. Problémáink hasonlóak a Szovjetunióban a szocializmus építésének idején (a mienknél nagyobb jelentőséggel) felvetődött és a szocializmusépítő többi népi demokratikus országban most felvetődő problémákhoz.

A területi tervezés általános és különös problémaköre

A Szovjetunióban a „Tudományos és műszaki munkálatok vázlata" című lenini munkában foglalt útmutatások szerint már a Goelro-terv kialakításában és végrehajtásában érvényesültek a területi tervezés elvi szempontjai. Ugyanezek az elvi szempontok érvényesültek — kibővítve és továbbfejlesztve — az ötéves tervek során, amikor a Szovjetunió új ipari bázisainak megteremtése volt a feladat. A Szovjetunió különböző vidékein új ipari bázisok létesültek, több mint háromszáz új város épült fel.

A szocialista mezőgazdaság megteremtése nemcsak a nagyüzemi forma megteremtését és a gépesítést jelentette, hanem új területek bevonását a termelésbe, új termelési ágak meghonosítását új területeken. A legutóbbi ötéves tervek folyamán valósult meg a nagy Volga-terv, a közép-ázsiai öntözési terv, az erdősítési tervek. Ezek döntően olyan területi tervezési problémákat és feladatokat vetnek fel, amelyek megoldásához megfelelő tudományos megalapozás szükséges.

A területi tervezésre is érvényes, hogy a népi demokratikus országok, s így Magyarország számára is a Szovjetunió tapasztalatai és a szovjet tudomány idevágó megállapításai igen nagy jelentőségűek, *ha észszerűen alkalmazzuk ezeket,* ha *a viszonyok különbözőségét nem tévesztjük szem elől.* Nyilvánvaló, hogy mint minden más területen, itt sem az a feladat, hogy a szovjet példát egyszerűen *lemásoljuk,* a szovjet tudomány megállapitásait *mechanikusan* átvegyük, hanem, hogy a Szovjetunió adottságait, fejlődési lehetőségeit megvizsgálva, a magunk viszonyaiból, a magunk lehetőségeiből kiindulva, *fejlődésünk*

mostani szakaszához méretezve alkalmazzuk a tudományos megállapításokat.

Három évtizeden át a szocializmus építésének területi földrajzi problémáival kapcsolatban csupán a Szovjetunió gyakorlatát és az ezzel kapcsolatosan felvetődő elméleti kérdéseket volt módunkban tanulmányozni. Ma már a Szovjetunió mellett Európában és Ázsiában a népi demokratikus országokban is hasonló problémákkal kerülünk szembe. Nyilvánvaló, hogy ma a népi demokratikus országokban a termelés földrajzi elhelyezkedésének kérdése *alapjában hasonló* módon vetődik fel, mint annak idején a Szovjetunióban. Vannak azonban jelentős eltérések is az egyes országok között. Nyilvánvaló, hogy a termelés földrajzi elhelyezésének problémái másképp vetődnek fel a szinte kimeríthetetlen természeti kincsekkel rendelkező, változatos éghajlati, domborzati és talajviszonyokat egyesítő, 22 millió km² kiterjedésű, több mint 200 millió lakosú, soknemzetiségű államszövetségben — a Szovjetunióban —, mint a lényegesen kisebb, homogénebb, kevésbé változatos természeti földrajzi és társadalmi viszonyok közt élő európai népi demokratikus országokban.

Tudományos szempontból tehát ma már az a feladat, hogy a Szovjetunió korábbi és mai problémáinak tanulmányozása *mellett* megvizsgáljuk a népi demokratikus országok gazdasági földrajzi alkatát, termelésük természeti földrajzi és társadalmi gazdasági alapjait is, kimunkáljuk mindazt, ami ezekben közös, lényeges és jellemző, s ezek rendszerezésével eljussunk az *elméleti általánosításhoz,* az egyetemes összefüggések és törvényszerűségek feltárásához. Ha ily módon sikerül *általános* értékű törvényekhez, illetve törvényszerűségekhez eljutnunk, akkor ezek megvilágításában, ezek alapján vizsgálhatjuk meg az *egyes,* a *konkrét* eseteket. Az egyes, a konkrét esetek érthetőbbekké válnak, élesebben rajzolódnak ki az általános érvényű törvényszerűségek háttere előtt, sőt, csak így válhatnak valóban érthetőkké.

Elméletileg a termelés földrajzi elhelyezkedésének, illetve elhelyezésének problematikájához két irányból kell közelednünk. Egyrészt fel kell vetnünk a természeti földrajzi környezet mint a társadalom anyagi élete állandó és szükségszerű feltételének társadalmi gazdasági értékelését, másrészt meg kell vizsgálnunk a földrajzi munkamegosztás természeti földrajzi és társadalmi gazdasági alapjait. Ezután kell megvizsgálnunk a termelés földrajzi elhelyezésének, a földrajzi munkamegosztás tudatos és tervszerű kialakításának alapelveit, illetve törvényszerűségeit a szocializmus építésének viszonyai közt. Mindezek alapján megkíséreljük a földrajzi munkamegosztás magyarországi kérdéseinek elemzését és feladataink felvázolását.

A természeti földrajzi környezet és a földrajzi potenciál

A természeti földrajzi környezet jelentőségének meghatározásakor elsősorban utalnunk kell Marxnak arra a megállapítására, amely szerint a munka mindenekelőtt az ember és a természet közti folyamat. A tőké-nek ugyanezen a helyén, de egy oldallal utóbb Marx rámutat, hogy a föld a szó legtágabb értelmében munkaeszköz vagy munkatárgy, de ennél több is: mint „locus standi" a munkatér vagy telephely min-

denképpen a *termelés általános feltétele.* Marx a relatív értéktöbblettel kapcsolatban kifejti, hogy beszélhetünk az értéktöbblet *természeti* alapjairól, majd megállapítja, hogy a társadalmi termelés többé-kevésbé fejlett alakjától eltekintve a munka termelékenysége a természeti feltételekhez van kötve. Ez a gondolat, illetve gondolatsor Marxnál és Engelsnél is több ízben visszatér és utal arra, hogy a termelésben nem csupán az a fontos, hogy *mit* és *hogyan* termelünk, hanem az is, hogy *hol,* milyen természeti földrajzi körülmények közt.

Sztálin a marxizmus klasszikusainak megállapításait mind elméleti síkon, mind pedig a szocializmus építésének gyakorlatában konkretizálva és továbbfejlesztve „A dialektikus és történelmi materializmusról" című munkájában ezt írta: „Kétségtelen, hogy ... «a társadalom anyagi életének feltételei» fogalma mindenekelőtt magában foglalja a társadalmat környező természetet, a földrajzi környezetet, amely a társadalom anyagi életének egyik elengedhetetlen és állandó feltétele, s természetesen befolyásolja a társadalom fejlődését ...

Elvitathatatlan, hogy a földrajzi környezet a társadalom fejlődésének egyik állandó és elengedhetetlen feltétele, s természetesen befolyással van a társadalom fejlődésére — gyorsítja vagy lassítja a társadalom fejlődésének menetét. Befolyása azonban nem *meghatározó,* mert a társadalom változása és fejlődése hasonlíthatatlanul gyorsabban megy végbe, mint a földrajzi környezet változása és fejlődése". (*Sztálin:* A leninizmus kérdései. 655—656. old. Szikra. 1953.)

Figyeljük meg jól a fejtegetés gondolatmenetét.

1. A társadalom anyagi életfeltételeinek fogalmába *„mindenekelőtt"* a társadalmi környező természet — a földrajzi környezet tartozik.

2. A földrajzi környezet a társadalom anyagi életének *elengedhetetlen és állandó* feltétele. A társadalom és a természet közti kapcsolat, a munka — a termelés — mindig megvolt, meg is marad mindig és mindenütt hat mindaddig, amíg a társadalom fennáll.

3. Ezután állapítja meg Sztálin, hogy a természeti földrajzi környezet hatása *nem meghatározó* a társadalom fejlődésére, noha *befolyással van arra.* Ez az a pont, ahol két veszélyre kell felhívni a figyelmet.

Az egyik veszély, hogy túlbecsüljük a természeti földrajzi környezet hatását. Fontosak a természeti földrajzi tényezők, hatások és folyamatok, de nincs döntő hatásuk a társadalom fejlődésére, a termelés menetére. Nem is lehet döntő hatásuk, mert a természet — társadalmi történeti mértékkel mérve — változatlan, a termelőmód, a termelőerők és a termelési viszonyok pedig változók, tehát a változások, a fejlődés döntő oka nem lehet a természeti, földrajzi környezet.

A másik veszély abból fakad, hogy sokan félreértik Sztálin megállapítását, amely szerint a földrajzi környezet befolyása nem döntő. Az a tény, hogy a természeti földrajzi környezet befolyása a társadalomra nem döntő, az előbbiek értelmében semmiképpen nem jelenti, hogy *mellékes vagy éppen elhanyagolható* tényező. Nem lehet valami elhanyagolható, ha elengedhetetlen és állandó feltétel. A termelés a *természet* kisajátítása és átalakítása a társadalom által a termelőmódtól függő lehetőségekkel és eredményekkel. Ha a természet *csak* passzív

szerepet játszana, akkor sem volna szabad jelentőségét lebecsülnünk. De ugyan miért létesít a Szovjetunió hatalmas duzzasztógátakat, erőműveket, erdősávokat, ha nem azért, hogy a társadalomra *aktívan* is ható természeti erőket megfékezze, hatásukat megváltoztassa, vagy: vajon miért fejleszti a Szovjetunió a gyapottermelést elsősorban Közép-Ázsiában, a Transzkaukázusban, a Krímben és Dél-Ukrajnában, és nem a tajgában vagy a tundrában? Valószínűleg nem azért, mert a természeti földrajzi tényezők hatása mellékes. Helytelen tehát rögtön földrajzi determinizmussal vádaskodni, ha általában a társadalomnak a természethez való viszonya szempontjából vagy konkréten a termelés elhelyezésekor a természeti földrajzi tényezőket *a maguk helyén* és az őket megillető súly szerint értékeljük.

Az egyik veszély a földrajzi determinizmus ellen a marxista tudomány állandó és következetes ideológiai harcot vív, mind gazdaságföldrajzi, mind általános társadalomtudományi síkon. De a természeti földrajzi tényezők mérlegelése önmagában még nem nevezhető földrajzi determinizmusnak. A földrajzi determinizmus ott kezdődik, ahol a természeti földrajzi tényezőknek *túlzott* jelentőséget tulajdonítunk, vagy ahol ezek elemzése közben elhanyagoljuk vagy elmulasztjuk a *társadalmi* tényezők — a termelőmód — konkrét elemzését. De a természeti földrajzi tényezők számbavétele az adott társadalmi viszonyok konkrét elemzése alapján *nem földrajzi determinizmus.*

A másik veszély az előbbi ellentéte. Az a szemlélet, amely elhanyagolja a természeti földrajzi tényezőket, semmibe sem veszi azokat, jogosan nevezhető *földrajzi nihilizmusnak.* Ez végsősoron okvetlenül megbosszulja magát, gyakorlati gazdasági hibák forrásává is válhat.

A földrajzi determinizmus régi és újabb képviselői Montesquieu-től Buckle-on, Cousine-on keresztül Haushoferig és Huntingtonig az „ember" és a „természet" kapcsolatát csak egyirányúan vizsgálták, mint csupán a természetnek az emberre való hatását. Ezt is ködösen, bizonytalanul ábrázolják, nem mondják meg, *mi ennek a mechanizmusa;* vagy közvetlen fiziológiai hatásokkal magyaráznak társadalmi gazdasági jelenségeket. A determinizmus misztifikáló, ködösítő szemléletével szemben a marxizmus klasszikusai világosan és konkréten elemzik a természet és a társadalom kapcsolatát, annak mechanizmusát.

A természet és a társadalom kapcsolata: *a munka* — a termelés —, amely egyúttal a társadalom létfeltétele, amelynek keretében az ember megváltoztatja a természetet és *egyszersmind* átalakítja saját magát és saját társadalmi viszonyait.

A marxizmus klasszikusai leszögezik, hogy a természet és a társadalom különféle jelenségeinek és folyamatainak összefüggései nem véletlenek, hanem szükségszerűek, törvényszerűségeket fejeznek ki. Ezt a gondolatmenetet folytatva megállapíthatjuk, hogy egyrészt a természeti földrajzi, másrészt a társadalmi gazdasági jelenségek és folyamatok kölcsönös összefüggése — egyszerűbben: *a természet és a társadalom kölcsönös kapcsolata — sem véletlenek szerint, hanem szükségszerűen, meghatározott törvények szerint alakul.* Ezek a törvények *társadalomtudományi* törvények, de *sajátos* törvények, amelyek a természeti törvények társadalmi *felhasználhatóságát* határozzák meg.

Itt azonban három tényt kell leszögezni:

Először: a természeti földrajzi tényezők nem egyenként hatnak, hanem az egész természeti földrajzi környezet kölcsönhatásban levő tényezői hatnak együttesen a társadalomra.

Másodszor: ugyanazok a természeti földrajzi tényezők — vagy ami ugyanaz — a természeti földrajzi tényezőknek ugyanaz az együttese — amint már Marx is utal erre — másképp hat a társadalmi történeti fejlődés különböző fokozatain, s ez a hatás nemcsak teljesen különböző, hanem éppen ellentétes is lehet. Ugyanennek a természeti földrajzi környezetnek egyes elemei egyik termelőmód szempontjából előnyösek, másikéból hátrányosak lehetnek. Tehát a termelésre és a társadalom fejlődésére való hatás *nem abszolút és nem automatikus, hanem a termelőmódtól függ.*

Harmadszor: a társadalmi történeti fejlődés folyamán a természeti földrajzi környezetnek más és más elemei kerülnek előtérbe, s azok a tényezők, amelyek esetleg korábban jelentékeny hatásúak voltak, ez újabbak előtérbe nyomulása következtében ismét háttérbe szorulnak.

Tehát a természeti földrajzi környezet változó mennyiségileg és minőségileg. A változás a termelőerők fejlődésének és a termelési viszonyok alakulásának a függvénye. A természeti földrajzi környezet mennyiségileg változó, azaz a társadalom számára a természeti földrajzi környezetnek *egyre több* eleme válik hozzáférhetővé, a társadalom egyre fokozottabban képes átalakítani saját természeti környezetét. Ezáltal a társadalom és a természet kapcsolata egyre sokrétűbbé válik. De ez a sokrétűség, illetve többrétűség nem növeli, hanem *csökkenti a társadalom függőségét természeti földrajzi környezetétől.*

Ezért szükséges hazánk természeti földrajzi viszonyainak, geológiai szerkezetének, domborzati sajátosságainak, éghajlati, víz- és talajviszonyainak mélyreható elemzése és értékelése. Számunkra a *szocializmus* építésében a *burzsoá* magyar geográfia által összegyűjtött és rendszerezett ismeretek akkor sem lennének elegendők és megfelelők, ha a burzsoá geográfia a legnagyobb részletességgel feltárta volna ezeket a viszonyokat.

Itt természetesen nem az ismeretanyag halmozásáról, az elaprózott részletmunkák megsokszorozásáról van csak szó. Anélkül, hogy lebecsülnők a tudományos részletmunka jelentőségét, meg kell állapítanunk, hogy *a fő feladat az összefüggések és a törvényszerűségek megállapítása* az adatokra támaszkodó elméleti gondolkodás segítségével.

Nekünk a dialektikus materializmus alapján, az elmélet és a gyakorlat egységének elve alapján kell ismét feltárnunk természeti földrajzi és gazdasági földrajzi kutatómunkával a földrajzi környezetet. A „természeti földrajzi viszonyok" természettudományos vizsgálata és a *természeti földrajzi környezetnek mint ilyennek* (mint a társadalom anyagi élete egyik elengedhetetlen és állandó feltételének) gazdasági értékelése tárja fel, mennyivel mélyebben, mennyivel többoldalúan, többrétűen használhatjuk fel a természeti adottságokat ma, mint a felszabadulás előtt.

Az első ötéves terv nagyarányú iparosítási, különösképpen nehézipar-fejlesztési programja megkövetelte például a geológiai kutatások jelentős kiszélesítését. Geológusaink nagyrészt beváltották a munká-

jukhoz fűzött várakozásokat, de a geológiai kutatómunkát nem egészítették ki valamennyi területen más, szükséges méretű és mélységű kutatómunkálatok. Nélkülözhetetlenül szükséges, hogy a természeti földrajzi környezet más tényezői és elemei is mélyebbre ható kutatás tárgyává váljanak. Az ilyen vizsgálat számos új lehetőséget tárhat fel a termelőeszközök társadalmi tulajdonán alapuló tervszerű gazdaság számára, olyan lehetőségeket, amelyek a feudális csökevényekkel terhelt monopolkapitalista-fasiszta Magyarország számára nemcsak ismeretlenek, hanem elképzelhetetlenek is voltak.

Mindezekből az következik, hogy *a természeti földrajzi környezet* (annak egyes elemei és ezek összessége) *csupán lehetőséget ad a társadalomnak,* amelyet ez a *termelőerők* fejlettsége és a *termelési viszonyok* jellege szerint realizálhat.

E lehetőségek összessége a társadalmi történeti fejlődés adott szakaszában a földrajzi potenciál.

A földrajzi potenciál tehát — akár csak a természeti földrajzi környezet mint ilyen — *társadalmi történeti kategória.* Épp ezért üres absztrakció „helyzeti" és „helyi" energiákról beszélni, ilyeneket feltételezni — a társadalmi gazdasági valóságtól függetlenül. Olyan hatóerők ezek, amelyeket csak a társadalom realizálhat, s amelyek — ha elvonatkoztatunk a társadalmi valóságtól — önmagukban nem létező tényezők.

Amikor azonban ezt hangsúlyozzuk, nem feledkezhetünk meg arról, hogy a földrajzi potenciál megállapítása nemcsak a lehetőségek feltárását, hanem a lehetőségek határainak feltárását is jelenti. A lehetőségek határainak, a *korlátoknak* a megállapítása a fejlődés adott szakaszában megadja azokat a kereteket, amelyek nem ismerése vagy mérlegelésének elmulasztása nemcsak a területi tervezésben, hanem az ország egész gazdasági életében súlyos hibák forrása lehet.

A földrajzi munkamegosztás

Az első nagy társadalmi munkamegosztás, a vadász- és a pásztornépek elválása a földművelőktől, egyúttal földrajzi munkamegosztás is volt.

A legmélyebb és mind máig egyik legnagyobb jelentőségű társadalmi és egyszersmind földrajzi munkamegosztás az ipar és a mezőgazdaság elkülönülése, amely a kizsákmányoló osztálytársadalmak keretében a város és a falu ellentétét is megteremti. Ez az ellentét — Engels megállapítása szerint — vagy úgy alakul, hogy a falu uralkodik a városon — mint a feudalizmusban — vagy úgy, hogy a város uralkodik a falun — mint a kapitalizmusban. Az ellentét megszüntetése csak a szocializmusban lehetséges.

A történelem kezdetén földrajzi munkamegosztás általában ott és akkor fejlődik ki, ahol és amikor különböző természeti földrajzi környezetben élő vagy különböző fejlettségi fokon álló társadalmi alakulatok kerülnek érintkezésbe egymással. Tehát a földrajzi munkamegosztás kialakulásában szerep jut mind a természeti földrajzi környezetnek, mind a társadalom, azaz a termelőmód fejlettségi fokának.

A földrajzi munkamegosztás a társadalmi munkamegosztás része, függvénye és ennek térbeli (területi, földrajzi) megjelenési formája. Ebből következik, hogy a földrajzi munkamegosztás a fejlődés folyamán

a társadalmi munkamegosztás fejlődésével *együtt* bontakozik ki. Minden földrajzi munkamegosztás egyszersmind társadalmi munkamegosztás is, de nem minden társadalmi munkamegosztásnak jelentkezik megfelelő térbeli vetülete is. A földrajzi munkamegosztás *nem természeti földrajzi* egységek, hanem emberi, *társadalmi* közösségek közt fejlődik ki. Ezért nem lehet például a Gerecse termeléséről vagy a Kárpát-medence exportjáról beszélni.

A földrajzi munkamegosztás *döntően* a termelőerők fejlődésének eredménye és terméke. Az első kezdetleges termékcserében a vadász és nomád-állattenyésztő és a földművelő népek kapcsolatában még igen jelentős tényező a különböző jellegű természeti földrajzi terület (hegyvidék — síkság, erdő — sztyepp), a civilizáció kezdetén a város és a falu közti társadalmi munkamegosztás területi vetülete már kizárólag a termelőerők fejlődésének, tehát társadalmi tényezőknek eredménye. Ugyanis valamely település csak akkor fejlődhet várossá, különböző gazdasági, közigazgatási, politikai, szociális és kulturális, tehát sokrétű központi funkciókat betöltő településsé, ha a környező terület mezőgazdasága eleget termel ahhoz, hogy a társadalmi termelés más ágazataiban szakosodott népességet elláthassa mezőgazdasági termékekkel.

A földrajzi munkamegosztás társadalmi tényezők eredménye, de emellett lehet *természeti földrajzi* feltétele is: két *társadalmi* alakulat természeti földrajzi környezetének különbözősége. Ez a fejlődés folyamán *fontosságából egyre veszít,* legjelentősebb a fejlődés kezdeti szakaszában, de ekkor sem döntő tényező.

Történelmileg a földrajzi munkamegosztás kialakulásának *társadalmi gazdasági* feltétele a csere, majd az árucsere kibontakozása, és ami ettől elválaszthatatlan, az érték megjelenése. Kezdetben csak esetlegesen és csak közösségek cserélnek általában használati értékeket. Később kerül sor az árucsere, illetve a csereérték kibontakozására.

A szűkkörű, ritka és esetleges csere még nem jelent földrajzi munkamegosztást. Történelmileg a földrajzi munkamegosztás kialakulásához szükséges a társadalmi munkamegosztás fejlettségének az a foka, amelyen az árutermelés kibontakozik: a cserére termelt termékek mennyisége nő, a *csere rendszeressé válik a teljesen kialakult általános egyenértékforma alapján,* mert különben lehetetlen az egyes termékek összemérése, s lehetetlen annak megállapítása, érdemes-e valamely árut kívülről behozni, nem pedig helyben termelni. Ezért a földrajzi munkamegosztás vizsgálatakor az illető terület termelésének mennyiségén kívül mindig megvizsgálandó az *áru*termelés, ennek viszonya az egész termeléshez és az árutermelés *érték* szerinti elemzése. Minél alacsonyabb fokú és kisebb mennyiségű az árutermelés, annál kezdetlegesebb a földrajzi munkamegosztás.

A földrajzi munkamegosztás visszahat a termelés és a termelékenység fejlődésére, előmozdítja, növeli azt azáltal, hogy a termelést a legmegfelelőbb területeken összpontosítja. Ugyanis minden termelő ott igyekszik termelni, ahol az előnyös természeti feltételek alapján az egységnyi árura jutó élő- és holtmunka-felhasználás kisebb a társadalmilag szükségesnél. A földrajzi munkamegosztás tehát *szükségszerűen* és *törvényszerűen* bontakozik ki.

A fejlődés folyamán a város és a falu, az ipar és a mezőgazdaság munkamegosztását felváltja, illetve kiegészíti a sokoldalú munkamegosztás, amikor egyes sajátosan szakosodott területek mint spontánul kialakult egységek ipari terméket ipari termékért, mezőgazdasági terméket mezőgazdasági termékért is cserélnek. Ez a sokoldalú munkamegosztás idővel világméretekben is kibontakozik; a kapitalizmus szinte észrevétlenül lép át az országhatárokon és korlátlan terjeszkedési tendenciájának megfelelően a sokoldalú munkamegosztás világméretekben országok közt is kialakul mint nemzetközi (földrajzi) munkamegosztás, amely nem okvetlenül időbelileg következik az országon belül kialakuló sokoldalú földrajzi munkamegosztás után, hanem mintegy ezzel párhuzamosan.

Van helyi, országos és világméretű földrajzi munkamegosztás. A helyi jellegű munkamegosztás tipikus példája a város és a falu, illetve a város és a városkörnyék közti munkamegosztás. Az országos munkamegosztás a kapitalizmus fejlődése során szükségképpen alakul ki, ahogyan az ország egyes területei szakosodnak. A sajátosan szakosodott területek, az országon belüli földrajzi munkamegosztás egységei: gazdasági körzetek vagy rajonok. A világméretű vagy nemzetközi földrajzi munkamegosztás alapegységei az országok, azaz meghatározott államtípusú államhatalom szuverenitása alatt álló, pontosan elhatárolt területek — helyesebben az itt élő társadalom.

A történelmileg a kapitalizmustól átörökölt országon belüli földrajzi munkamegosztás csupán fokozatosan állítható át abban a mértékben, amelyben a népgazdasági ágakban és az ország egyes területein a termelőeszközök társadalmi tulajdonba kerülnek, s fokozatosan lehetővé válik a szocializmus gazdasági alaptörvényének érvényesülése, illetve érvényesítése. Tehát másképpen érvényesül a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődésének törvénye nemcsak a társadalmi tulajdonban levő népgazdasági ágazatok fejlődésében, hanem azoknak a *területeknek* a fejlődésében is, amelyeken döntő többségbe jutott az iparban és a mezőgazdaságban a társadalmi tulajdon. Tovább differenciálva: másképpen lehetséges a termelés tervszerű és arányos fejlesztése, a tudatos és tervszerű szocialista jellegű földrajzi munkamegosztás kialakítása egy ország különböző körzeteiben is aszerint, hogy a népgazdasági ágazatokban hogyan aránylik egymáshoz az össznépi tulajdonon (ipari nagyüzem, állami mezőgazdasági vagy erdészeti üzem), a szövetkezeti csoporttulajdonon vagy a kisárutermelői és a tőkés tulajdonon alapuló termelés.

A földrajzi munkamegosztás kialakulása, fejlődése és változása nem véletlen, hanem meghatározott *társadalmi jellegű törvényszerűségek szerint alakul.* A döntő törvényszerűségek alapvetően mások a különböző társadalmi formák feltételei szerint; egyes törvényszerűségek érvényesek két vagy több társadalmi formában. A földrajzi munkamegosztásnak nincsen valamiféle átfogó és mindent meghatározó saját alaptörvénye. *A földrajzi munkamegosztás minden időben és minden társadalmi formában az illető társadalom gazdasági alaptörvényének a függvénye.* A földrajzi munkamegosztás kapitalista és szocialista rendje közt vannak jelentős hasonlóságok, azonosságok, de döntő különbözőségek is.

Melyek a földrajzi munkamegosztásnak azok a fő törvényszerűségei, amelyek mindkét társadalmi forma feltételei közt érvényesek?

1. A földrajzi munkamegosztás mind a kapitalizmusban, mind a szocializmusban objektív törvények szerint alakul.

2. A földrajzi munkamegosztás mind a kapitalizmusban, mind a szocializmusban az illető társadalom gazdasági alaptörvényének megfelelően alakul.

3. A földrajzi munkamegosztás kialakulása szempontjából mind a kapitalizmusban, mind a szocializmusban jelentős, bár a fejlődés folyamán egyre csökkenő szerepet játszik a természeti földrajzi környezet mint a társadalom anyagi életének állandó és elengedhetetlen feltétele.

4. Mind a kapitalizmusban, mind a szocializmusban objektív valóságnak kell tekintenünk az országon belül kialakult gazdasági körzeteket, illetve rajonokat mint a földrajzi munkamegosztás alapegységeit, ugyanúgy, mint a nemzetközi földrajzi munkamegosztás alapegységeit, az országokat.

5. Mind a kapitalizmusban, mind a szocializmusban a nagyobb egységek (országok) közti földrajzi (nemzetközi) munkamegosztás döntő módon hat ezek belső földrajzi munkamegosztására, azaz a tőkés világban az országokon belüli földrajzi munkamegosztást az imperializmus törvényszerűségei határozzák meg, a szocialista országok közti és az ezeken belüli földrajzi munkamegosztás a szocialista országok viszonyát meghatározó törvényszerűségek, a kölcsönös segítség hatására alakul.

A döntő különbségek a következők:

1. A kapitalizmusban a termelés — különösképpen a termelőerők és általában az egész gazdasági élet — földrajzi megoszlása, a földrajzi munkamegosztás hosszú idők, esetleg évszázadok fejlődésének eredménye, s mint a termelés minden mozzanata, a földrajzi munkamegosztás is általában és az egyes gazdasági körzetek különösen is spontánul, anarchikus módon keletkeznek. A szocializmusban ellenben a földrajzi munkamegosztást éppúgy, mint az egész gazdasági életet, a szocializmus gazdasági alaptörvényének követelményei szerint tudatosan, tervszerűen, tehát tudományos alapon kell kialakítani.

2. A kapitalizmusban az egyes gazdasági körzetek területe, határai, feladatai és funkciói legtöbbször határozatlanok, elmosódottak és bizonytalanok, a szocializmusban és a szocializmus építésekor pedig a tudatosan kialakított gazdasági körzetek területe, határai, feladatai és funkciói általában pontosabban körvonalazhatók.

3. A kapitalizmusban a gazdasági körzetekben a különféle gazdasági ágazatok, tőkések érdekei és erőviszonyai szerint alakulnak. A szocialista gazdasági körzet ellenben az ország gazdaságának komplex területi kombinátja — mondja N. N. Baranszkij, a Szovjetunió legismertebb gazdasági geográfusa —, amelyben az egyes gazdasági ágazatok és egyéb társadalmi folyamatok és intézmények szorosan kapcsolódnak egy-egy országos jelentőségű súlyponti feladat köré. Például Veszprém megye gazdasági szerkezetét döntően az alumíniumkohászat és a nehézvegyipar szabja meg, mint ahogyan Borsodban a bányászat és a kohászat. A szocialista és a szocializmust építő országok gazdasági körzetei tehát tudományos alapon, tervszerűen kialakított komplex területi egységek.

4. És végül, még egy fontos különbség: a tőkésországokban a gazdasági földrajzi körzetek a történelmileg kifejlődött földrajzi munkamegosztás termékei, a szocialista és a szocializmust építő országok tudományos alapon kialakított, illetve felkutatott körzetei pedig egyúttal a tervszerű földrajzi munkamegosztás kialakításának és tökéletesítésének kiindulópontjai, alapjai, keretei és eszközei.

A gazdasági körzet vagy rajon

A Szovjetunió népgazdasági tervezésének már kezdeti szakaszában napirendre került a rajonok felkutatásának feladata. A rajonnak a Goelro-tervben szereplő első meghatározásában már érvényesült a rajon *teljességére* való törekvés, a *perspektivitás* és az az elv, hogy a rajonnak *saját energiarendszerre* kell épülnie. (Azóta a Szovjetunióban kiépültek rajonközi energiarendszerek is. Például a volgai erőművek a Moszkvától Szibériáig terjedő területnek adnak villamosenergiát.)

A Szovjetunió első ötéves tervének irányelveiben a rajon meghatározása a következőképpen hangzik:

A rajon az ország területének bizonyos sajátságos, gazdaságilag zárt (de nem elzárt) területe, amely egyes természeti sajátosságok, továbbá a lakosság termelési viszonyai és termelési tapasztalatai révén meghatározott lehetőségekkel rendelkezik, hogy egy-egy országos, népgazdasági jelentőségű funkciót teljesítsen.

Ezt a meghatározást pontosabban körülírja J. G. Szauskin, a Szovjetunió egyik vezető gazdasági geográfusa. Szerinte a szovjetunióbeli gazdasági rajonbeosztás elvei a következők:

1. A természetadta feltételek és a gazdasági erőforrások, valamint a munkaerőforrások teljes és ésszerű kihasználása azáltal, hogy az illető területen a műszakilag és gazdaságilag lehető legelőnyösebb termelési komplexumot létesítjük.

2. A rajon magjaként olyan energiarendszert valósítunk meg, amelynek alapján a körzet termelése és egész gazdasága magas színvonalúvá, szocialista jellegűvé fejleszthető.

3. A földrajzi munkamegosztás úgy valósítandó meg, hogy eredményeként valamennyi rajon magára vállalja a gazdaság egy-egy ágának az egész ország viszonylatában való szakosítását, azokét az ágakét, amelyeket ebben a rajonban lehet a legésszerűbben kifejleszteni. Egyúttal azonban a rajon a legnagyobb mértékben kielégíti saját szükségleteit a helyi erőforrásokból és a helyi termelésből. Ily módon a rajonok közti áruszállítás a szükséges minimumra csökkenthető, tehát az országon belüli földrajzi munkamegosztás megfelel alapvető feladatainak.

4. A rajonbeosztás perspektivitásából adódik, hogy a rajonok határainak megállapításakor nem indulhatunk ki csupán a mai gazdasági sajátosságokból, hanem mérlegelnünk kell a rajon jövő fejlődési lehetőségeit is.

5. A rajon nem egyszerűen területi egység, hanem élő emberek kollektívája.

Szauskin meghatározásából következik, hogy a rajonnak az ország gazdasága szempontjából meghatározott szerepet kell betöltenie, amely egyúttal a rajon központi, súlyponti funkciója. Eköré csopor-

tosul a rajon valamennyi egyéb tevékenysége mint ennek a központi, súlyponti, főfunkciónak alárendelt részei.

A rajonnak biztosítania kell maximális ellátottságát energiával, termelőeszközökkel, a szükséges fogyasztási javakkal, valamint élelmiszerekkel. De sem ez a követelmény, sem pedig a rajon komplex jellege nem jelenti a teljes önellátást vagy az erre való törekvést.

A rajonnak *különböznie* kell más rajonoktól elsősorban az egész népgazdaság, az egész ország szempontjából tekintett súlyponti feladata, továbbá területi elhelyezkedése, valamint természeti földrajzi és termelési társadalmi adottságai szerint.

A gazdasági körzet — az előbb kifejtettek értelmében — a földrajzi munkamegosztás országon belüli alapegysége, amely részben természeti földrajzi, de döntően társadalmi gazdasági hatóerők, *objektív törvényszerűségek alapján, szükségszerűen* alakul ki spontánul (a kapitalizmusban) vagy tervszerűen (a kapitalizmus megdöntése után). Azaz *a rajon objektív társadalmi történeti kategória.*

Ezt kell — véleményem szerint — hozzátenni a rajon (gazdasági körzet) szauskini meghatározásához, s ez a legáltalánosabb kritérium, amelyből minden további jellemvonás levezethető.

Mi a jelentősége annak, hogy a gazdasági körzet objektív társadalmi gazdasági kategória?

Először: az objektív lét annyit jelent, hogy a gazdasági körzet (vagy rajon) mint a földrajzi munkamegosztás folyamatában *szükségszerűen* kialakuló egység tudatunktól és akaratunktól függetlenül megvan mind a tőkés, mind a szocialista, illetve a szocializmust építő országokban, akár megismerjük és elismerjük, felismerjük, akár nem. Megvan a Szovjetunióban és Kínában, Angliában és Franciaországban, Lengyelországban és Albániában, s természetesen Magyarországon is.

Másodszor: ebből következik, hogy nem elvont, elméleti agymunkával kell kitalálni, hanem az elméleti meggondolások segítségével, konkrét tudományos vizsgálattal kell a valóságban *felkutatni* a rajonokat.

Harmadszor: a gazdasági körzet nem konstruálható meg mérnöki módon, de nem teremthető meg egyszerű közigazgatási intézkedésekkel sem. Mindkét törekvés egyaránt elvonatkoztatna nemcsak a természeti földrajzi, hanem a társadalmi gazdasági valóságtól is, tehát szükségképpen tudománytalanná, utópisztikussá, voluntaristává válna.

Negyedszer: az a megállapítás, hogy a gazdasági körzet társadalmi gazdasági valóság, azt jelenti, hogy létét és fejlődését nem természeti földrajzi, hanem társadalmi gazdasági törvények *határozzák meg.* Tehát akik a rajont a társadalmi gazdasági törvényektől függetlenül, közigazgatási intézkedésekkel akarják megvalósítani, nem ismervén el a tudományos törvények kötelező erejét, éppúgy téves úton járnak, mint azok, akik törvényre hivatkoznak, de *csak* természeti földrajzi törvényekre gondolnak.

Mi értendő a gazdasági körzet (illetve rajon) dinamikus és perspektivikus jellegén?

A rajon nem egyszerűen „meglévő", hanem szükségszerűen és történelmileg kialakuló, változó és a jövőben is meghatározott tendenciák szerint fejlődő, változó egység. Ez marxista számára másként el sem

képzelhető, mert minden objektíve létező éppen azért, mert létező, változik és fejlődik, létezési formája a mozgás.

Következésképpen lehetséges, hogy egyes gazdasági körzetek még csupán csírájukban, potenciálisan vannak meg. *Éppen az a tudomány feladata, hogy ezt a csírát meglássa, s a benne rejlő fejlődési tendenciát felismerje.*

Továbbá: semmiféle tudományosan meghatározott és államhatalmilag elfogadott közigazgatási rajonbeosztás *nem lehet végleges,* egyszer s mindenkorra érvényes, mert egy idő múlva *szükségképpen elavul.* De a gazdasági körzetbeosztás szükségessége ellen nem lehet azzal érvelni, hogy a gazdasági fejlődés idővel úgyis túlhaladja a megszabott kereteket. A cél éppen az, hogy a funkciók és ezek kereteinek helyes felismerése alapján elősegítsük a rajon kibontakozását, a benne rejlő, még csak lappangó tendenciák érvényesítését, annyira, hogy ezek idővel túlnőjenek saját kereteiken.

A gazdasági körzet a tőkésországokban spontánul, anarchikus módon, antagonisztikusan alakul ki, funkciói és határai elmosódtak, gazdasága mind ágazatilag, mind területileg szemlélve többé-kevésbé aránytalan, többnyire egyoldalú. Ez a rajon pusztán a megismerés tárgya lehet. A burzsoá geográfia, mivel egységeknek a *természeti* tájakat tekinti, a gazdasági körzetbeosztás problematikáját egyáltalán fel sem veti, vagy ha felveti, akkor hamisan. Továbbá: nincs miért felvetnie, nincs miért megismernie és felismernie a gazdasági körzetet mint objektív valóságot, mert a társadalom úgysem képes rá, hogy a rajon fejlődését a tőkés csoportok ellentétei és érdekei ellenére befolyásolja.

A burzsoá gazdasági földrajz megelégszik azzal, hogy „leír" és legjobb esetben „elemez". Ellenben óvakodik attól, hogy törvényszerűségeket állapítson meg ott, ahol amúgy sincs lehetőség rá, hogy az elméletileg felismert törvényszerűséget a gyakorlatban alkalmazzák. Továbbá: a burzsoá geográfiának a gyakorlat felé tendáló ágazata, a „telephelyelmélet" (A. Weber, Lösch stb.) mindig csupán *egy-egy üzem,* illetve vállalat elhelyezésének problematikáját veti fel, tekintet nélkül az illető területen levő más üzemekre, gazdasági ágazatokra. Megfeledkezik róla, hogy *a valóságban* területi gazdasági *komplexumok* alakulnak ki, amelyek keretében *egységgé* kapcsolódnak a különböző ágazatok és üzemek, munka- és lakóhelyek. De a burzsoá telephelyelmélet általában nem veti és nem is vetheti fel egész gazdasági körzetek együttes, komplex kiegyensúlyozott és arányos fejlesztésének kérdéseit, mert ennek semmi értelme sem volna. Az „országtervezés" (Landesplanung, country planning, aménagement régional) vagy a város- és a városkörnyék-tervezés elsősorban mint technikai probléma jelentkezik, amelyet a legritkább esetben szemlélnek a gazdasági lehetőségekkel, szükségszerűségekkel és főképp az osztályviszonyokkal összefüggésben.

Ezzel szemben a marxista gazdasági földrajzra támaszkodó területi (földrajzi) tervezés egy-egy üzem vagy vállalat telepítésének problémáját csupán mint a rajon fejlesztésének egyik mozzanatát vizsgálja, s már eleve beilleszti ezt a körzet gazdaságának egészébe; nemcsak a vállalati jövedelmezőség, hanem a magasabbrendű *népgazdasági jövedelmezőség* szempontjából is vizsgálja a telepítés kérdését.

A szocializmusban a tudományos elméleti meggondolások és a gyakorlati vizsgálatok alapján felfedezett, meghatározott rajonok tehát nem csupán a megismerés és az oktatás egységei, mint a tőkésországok gazdasági körzetei, hanem egyúttal *tervezési* egységek is. Funkcióik, határaik belső gazdasági (ágazatonkénti) és területi tagolódásuk pontosan megállapítható, a bennük rejlő fejlődési tendenciák felismerése és elismerése *meggyorsítja a szocializmus építését.* Az alapvető *minőségi* különbség az, hogy a tőkésországokban spontánul kialakult gazdasági körzeteket legfeljebb felismerik, s legtöbbször nem jutnak túl a felismerésen, a szocializmusban a felismerés hozzásegít a meglévő tendenciák érvényesítéséhez, a helyes területi (földrajzi) *tervezéshez.*

A teljes (totális vagy integráns) rajonírozás elve egyike a legfontosabb tudományos alapelveknek a gazdasági körzet problematikája köréből. Logikusan következik az elmondottakból, s mind tudományos, mind gyakorlati szempontból messzemenő következtetésekre vezet.

A totális rajonírozás elve *először* azt jelenti, hogy az adott ország gazdasági körzetbeosztásának ki kell terjednie az ország egész területére. Azaz nem elegendő néhány különösen jellegzetes és könnyen felismerhető gazdasági földrajzi egység — iparvidék, mezőgazdasági vagy más terület — felismerése, körülhatárolása, s funkcióinak megállapítása. Az ilyen, már kialakult és jellegzetes körzetek megállapításához a legtöbb esetben nem is szükséges jelentékeny vizsgálat vagy tudományos felkészültség. A jellegzetes, már kialakult körzet azonban kiemeli a *jellegtelent,* a fejlett és sokoldalú körzet aláhúzza az elmaradott, egyoldalú körzetek jellemvonásait, éppen a fennálló kontraszt révén. Elmondhatjuk, hogy éppen az ilyen „jellegtelen" (tehát többnyire ma még mezőgazdasági, illetve elmaradt) területek jellemvonásainak, fejlődési tendenciáinak, lehetőségeinek felismerése a *nagyobb tudományos feladat,* mert éppen ezek nagyobb arányú és gyorsabb ütemű fejlesztése a cél.

A totális vagy integráns rajonbeosztás elve a legvilágosabb cáfolata annak az állításnak, hogy viszonylag kis területű országban nincs szükség rajonbeosztásra. Még *a legkisebb ország sem homogén* jellegű, hanem összetett, komplex természeti földrajzi környezetben lejátszódó, differenciált gazdasági funkciók színtere.

A totális rajonbeosztás alapelve továbbá felveti a nagyságrend és ezzel kapcsolatban a mennyiség és a minőség kérdését. Ugyanis a földrajzi munkamegosztás országon *belüli* alapegységei szempontjából közömbös, hogy kis vagy nagy országokról, kis vagy nagy rajonokról van-e szó. Gazdaságuk *többé vagy kevésbé sokrétű,* de mindenképpen különböző gazdasági ágazatok, különböző területek sajátos, összefüggő együttese. A kis országok kis rajonjai és a nagy országok nagy rajonjai közt kétségtelenül vannak különbségek, de ezek *mennyiségi és nem minőségi különbségek.*

Végül is elképzelhetetlen, hogy egy ország területe tagolódjon rajonokra és nem-rajonokra. Magyarországon nem jelent különösebb problémát az északi iparvidék vagy a közép-dunántúli iparvidék sajátos profiljának felismerése. De annál nagyobb probléma a Dél-Dunántúl és az Alföld fejlesztése.

A totális rajonbeosztás továbbá azt is jelenti, hogy az egyes *gazdasági körzetek határain belül* sem maradhatnak fehér foltok. A rajon alapegység, de nem végső egység. A rajon tovább tagolható és tagolandó mind ágazatilag, mind területileg alrajonokra, mikrorajonokra, egyes településekre, falvakra, városokra, városkörnyékekre stb., olyan, egyre kevésbé komplex gazdasági földrajzi egységekre, amelyek sajátos módon kapcsolódnak a rajon alapvető funkcióihoz. Tehát a tagolás, az elosztás tovább folytatható, egészen az üzemig.

De minél kisebb egységekről van szó, annál inkább előtérbe kerülnek a műszaki, az ipari és az agrotechnikai szempontok, a rajonok kialakításakor mérvadó természeti és gazdasági földrajzi közgazdasági és politikai szempontokhoz képest. Más megformulázásban: a rajonok funkcióinak, területének stb. meghatározásakor a természeti és a gazdasági földrajzi tényezők mellett döntőek a népgazdasági, illetve a politikai gazdaságtani szempontok, de minél kisebb egységekről van szó, annál inkább előtérbe kerülnek a műszaki és egyéb (például a várostervezés esetében a formai, esztétikai) szempontok.

Teljesen téves álláspontot foglalnak el azok a gyakorlati szakemberek, gazdasági vezetők vagy tudósok, akik tagadják a gazdasági körzetbeosztás szükségszerűségét az európai népi demokratikus országokban. Ezek abba a hibába esnek, hogy kizárólag *a nagyságrendi (mennyiségi) különbséget* látják ott, ahol funkciókról, *minőségi azonosságról* van szó.

Nyilvánvaló, hogy egy-egy magyarországi vagy lengyelországi gazdasági körzet nem láthat el azonos vagy akár csak hasonló funkciókat, mint a Szovjetunió vagy Kína valamely rajonja. De azért nem kevésbé szükséges ezek felismerése, kialakítása. Akár fel akarjuk ismerni, akár nem, Magyarországon is és más népi demokratikus országokban is *objektíve megvannak* és fejlődnek ezek a gazdasági körzetek. Ha nem akarnánk létüket felismerni, akkor fejlődésüket a spontaneitásra bíznánk, gyengítenénk gazdaságpolitikánk tudományos megalapozását, tervezésünk adott esetben kénytelen volna rögtönzésekkel, tehát mindenképpen a szükségesnél nagyobb anyagi áldozatokkal korrigálni a perspektivikus és a tudományos szemlélet elhanyagolása miatt keletkező hibákat. Mind ennek az ellenkezőjét kívánja meg gazdasági vezetésünk és gazdaságtudományunk ama megtisztelő kötelessége, hogy a nemzeti vagyont és a nemzeti jövedelmet a lehető leghatékonyabban használja fel a szocializmus építésére.

Ebben a cikkben csupán a legalapvetőbb *elvi* tételeket foglaltuk össze, ezek alkalmazása a magyarországi fejlődés konkrét feltételeire és a legfőbb gyakorlati feladatok felvázolása: további tanulmányozás és további cikkek tárgya.

GARAMVÖLGYI KÁROLY

A szovjet mezőgazdasági tervezés újabb irányelvei

A szovjet mezőgazdasági tervezés eddigi tapasztalataiból sokat tanultunk és tanulhatunk ezután is, annak ellenére, hogy mezőgazdaságunknak a Szovjetunió mezőgazdaságától különböző termelési viszonyai és számos egyéb eltérő adottságai vannak. Különösen nagy fontosságú számunkra az SZKP Központi Bizottságának és a Szovjetunió Minisztertanácsának a mezőgazdasági tervezés megváltoztatásáról szóló 1955. március 9-i határozata.

A Szovjetunió mezőgazdaságára további hatalmas feladatok megoldása vár. A népgazdasági szükségletek kielégítése megköveteli — az új területek művelésbe vonásán kívül — a hozamok nagyarányú növelését, a mezőgazdaság árutermelésének maximális fejlesztését. Ezt kívánja előmozdítani a mezőgazdasági tervezés új rendjének bevezetése is. Az új tervezési módszer elsőrendű feladatként az adott területegység maximális hozamát, árutermelését határozza meg. Az új tervezési módszer a népgazdasági szükségletekből indul ki, s egyszersmind lehetővé teszi a helyi kezdeményezések kibontakozását, azt, hogy a terv végrehajtásának módját végeredményben maguk a terv tényleges végrehajtói, az üzemek határozzák meg.

A cikk feladata, hogy foglalkozzék a mezőgazdasági tervezés módszereinek jelentőségével, a mezőgazdasági tervezés egyes elvi kérdéseivel a Szovjetunió új tervezési irányelvei alapján.

A mezőgazdasági tervezés új módszereinek megértése és helyes értékelése végett előzetesen két kérdést kell röviden megvizsgálni:

a) a tervezési módszerek jelentőségét, a termelés fejlesztésére gyakorolt hatását;

b) a mezőgazdaság sajátosságait általában és az adott termelőerők, termelési viszonyok körülményei közt.

A népgazdasági tervnek — Sztálin megfogalmazása szerint — mindenben alkalmazkodnia kell a szocializmus gazdasági alaptörvényéhez és helyesen kell tükröznie a népgazdaság tervszerű arányos fejlődésének törvényét. Ezeknek az alapkövetelményeknek kell alárendelni a tervezés módszereit is.

A tervezés módszere lényegében két problémát foglal magában. Egyrészt azt, hogy az állam milyen módon, milyen részletességgel határozza meg a feladatokat. Ezt kifejezi az úgynevezett tervmutatók rendszere. Másrészt azt, hogy a terv készítésének melyek a módszerei,

milyen mértékben és hogyan alapulnak a tervek a vállalatok, az üzemek, a termelőszövetkezetek tervjavaslatán. A tervjóváhagyás rendszere és a tervmunka belső tartalma döntően hat az illető népgazdasági ág fejlődésére. A tervek formális, bürokratikus jóváhagyását már Lenin is élesen elítélte. Több éves tapasztalat igazolja, hogy a terveknek központilag részletes több százas mutatószámrendszerben való meghatározása a mezőgazdasági termelés fékezőjévé válhat, mert megakadályozza a helyi kezdeményezések kibontakozását.

A mezőgazdasági termelési folyamat tárgya élő szervezet (növény, állat). Ezért az objektív gazdasági törvényeken kívül a természeti törvények is nagymértékben hatnak a mezőgazdasági termelésre.

Ebből a legfőbb tulajdonságból számos egyéb sajátosság is származik. A növény beéréséhez, az állat növekedéséhez, tenyészéretté válásához természeti törvényekkel meghatározott idő szükséges. A termelési idő rendszerint nem azonos a termék előállításához szükséges munkaidővel (például a búzatermesztés munkaideje 8—10 munkanap, a termesztési ideje pedig mintegy 10 hónap).

A mezőgazdasági termelés általában alá van vetve az évszakoknak, az időjárás változásainak, az éghajlati viszonyoknak és a talajadottságoknak.

A termelési és munkaidő jelentős eltérése miatt (bár ez korlátozottan megvan egyes speciális iparágakban is) a mezőgazdasági termelést nem a folyamatosság, hanem a megszakítottság jellemzi.

Ezenkívül azzal is számolni kell, hogy tervszerű, szocialista bővített újratermelés a mezőgazdaságban különösen nem lehetséges perspektivikus termelés-szervezés nélkül. Ez egyrészt abból a tényből adódik, hogy a mezőgazdaság maga állítja elő termelőeszközei jelentős részét (tenyészállat, igásállat, ültetvény kultúra, nemesített vetőmag stb.), másrészt abból, hogy a természeti törvények hatása következtében a növénytermesztésben, az állattenyésztésben több évre kiterjedő rendszereket kell kialakítani (vetésforgó, állatállományforgó, ültetvény több évre nyúló termőrefordulása stb.).

Mivel a mezőgazdasági termelés tárgya élő szervezet, a két fő termelési ág, a növénytermesztés és az állattenyésztés között rendkívül szoros kapcsolat van. A tudomány mai állása szerint e két termelési ágat tartósan nem szakíthatjuk el egymástól, mert különben azt a mezőgazdasági termelés sínylené meg.

A mezőgazdasági termelés legfontosabb termelőeszköze *a föld.* Ezért a mezőgazdasági termelés általában kiterjedtebb területen és szétszórtabban folyik, mint az ipari. Mivel pedig a megművelt föld mennyisége egy adott országban általában korlátozott, azaz a legjelentősebb termelőeszköz mennyisége csak bizonyos határig növelhető, ezért a föld természetes *termőerejének* megőrzése és fokozása rendkívül fontos. Ezek a sajátosságok fontosak a tervezés módszereinek a megválasztása szempontjából is.

A mezőgazdasági tervezésben a távlati tervek fokozott jelentőségűek; nélkülük reális, jó mezőgazdasági terv el sem készíthető. A tervek kialakításakor fokozottan számolni kell az eddig elért termelési színvonallal, mivel a mezőgazdaság termelőerői fejlesztésének (főképp

a fejlesztés ütemének) bizonyos korlátokat szabnak a természeti törvények (például bizonyos állatállomány mennyiségi és minőségi fejlesztéséhez biológiailag meghatározott idő szükséges).

Az úgynevezett naptári éves tervezésen kívül a mezőgazdaságban — elsősorban a növénytermesztésben — szükségszerű az úgynevezett gazdasági éves tervezés is.

Az említett sajátosságok döntően befolyásolják a mezőgazdasági tervek mutatószámrendszerét (mennyiségét, minőségét). Például a tervmutatórendszernek rugalmasnak kell lennie, hogy az az esetleges fellépő, előre nem látható természeti körülményekből adódó operatív intézkedések végrehajtását lehetővé tegye.

A mezőgazdasági tervezés rendszerének kialakítása során számolni kell a különböző területek különböző természeti, közgazdasági adottságaival. Ezért a népgazdasági feladatok meghatározása után az egyes üzemeknek és az egyes területeknek maximális szabadságot kell biztosítani a saját részletes tervük kidolgozásában. Ügyelni kell azonban arra, hogy a terv ne csak az adott év népgazdasági feladatainak a teljesítését, hanem a termelés tartós bővítésének a lehetőségét is biztosítsa. Ez utóbbi követelményt nem csupán a tervek mutatószámrendszere révén kell érvényesíteni.

A mezőgazdasági termelés legfontosabb termelőeszközének, a földnek a korlátozott volta miatt a tervezés rendszerének biztosítania kell az adott terület maximális kihasználását, tehát elő kell mozdítania a mezőgazdasági termelés — a növénytermesztés és az állattenyésztés — színvonalának az emelését.

Mindezekből látható, hogy a mezőgazdaság tervezésekor számolni kell a mezőgazdasági termelés sajátosságaival, de azt is mérlegelni kell, hogy a természeti törvények jelentős részének elemi hatása a mezőgazdaság termelőerőinek fejlesztésével csökkenthető.

A termelőerők egyenletes és határozott fejlődésének, az elért tudományos eredmények felhasználásának korlátlan lehetőségei, s e lehetőségek megvalósításának gazdasági, politikai és üzemi feltételei elsősorban a szocialista mezőgazdaságban vannak meg.

A mezőgazdaság természeti sajátosságai feltétlenül mérlegelendők, de döntően a termelési viszonyok befolyásolják a mezőgazdaság tervezhetőségét és a tervezés módszerét.

A szocialista népgazdaságban nemcsak lehetséges, de szükségszerű is a mezőgazdaság tervezése. A különböző tulajdonformák miatt a tervezés módszerei tekintetében bizonyos különbséget kell tenni az össznépi tulajdonban levő szovhozok és gépállomások, valamint a csoporttulajdonban levő kolhozok tervezésében.

A szovjet tervezési módszerek fejlődése

A szovjet tervezési módszerek tárgyalása előtt röviden vázolni szükséges a Szovjetunió mezőgazdaságának fő jellegzetességeit, amelyek a tervezés módszereire is hatnak. A Szovjetunióban már több mint 25 esztendeje győzött a kolhozrendszer és a mezőgazdaság is szocialista jellegű. A Szovjetunióban a kolhozok száma jelenleg mintegy 93 000, 1700 ha-os átlagos területtel, s mintegy 9000 gépállomás biztosítja a kolhoz-

termelés műszaki bázisát. A szovhozok száma körülbelül 5000. A gépállomásoknak a mezőgazdasági irányítás szempontjából is egyre nagyobb a hatáskörük. A szocialista tulajdonviszonyok osztatlan uralma a mezőgazdaságban a tervezhetőség kérdését is egészen másképpen veti fel, mint a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet idején. De a szocializmus időszakában meglevő kétféle szocialista tulajdonforma — az össznépi és a csoporttulajdon — természetesen a tervezés módszereire is kihat.

A Szovjetunióban hatalmas lehetőségek vannak a termelés növelésére a mezőgazdasági művelésbe bevonható új földterületek milliónyi hektárja révén. A Szovjetunió 22,3 millió km² területe a legváltozatosabb éghajlatú és közgazdasági adottságú vidékeket foglal magában. A hatalmas területi arányok és az ebből is fakadó különbségek folytán rendkívüli nagy jelentősége van a területi tervezésnek, különösen ma, amikor a szovjet mezőgazdaságra háruló feladatok a helyi lehetőségek fokozottabb kihasználását kívánják meg.

Az 1920-as évek végén a Szovjetunióban erősen centralizált mezőgazdasági irányító apparátust hoztak létre. Ebből kifolyólag a tervezés, a tervjóváhagyás rendszere is erősen centralizált volt. A mutatók egész széles körét hagyták jóvá a kolhozoknak, a szovhozoknak és a gépállomásoknak. A tervezés erős centralizáltsága — különösen a Szovjetunió rendkívül nagy területi differenciáltságát tekintve — a fejlődés során odavezetett, hogy a tervek tényleges végrehajtóikhoz, a termelőüzemekhez lejutva, nem egyszer a termelés fékezőivé váltak. Az SZKP Központi Bizottsága felismerte ezt a helyzetet, s már 1939-ben olyan határozatot hozott a tervezés egyszerűsítéséről, amely elősegíthette volna a kolhozok, a szovhozok kezdeményezését. A tervezés egyszerűsítésére azonban következetesebben csak 1954-ben került sor, miután a Központi Bizottság több határozatában feltárta a tervezés régi módszereinek fogyatékosságát, rámutatott a részletes termelési tervek jóváhagyásából, helytelen területi bontásából adódó súlyos hiányosságokra.

Az 1955-ben alkalmazott módszerek már igyekeztek kiküszöbölni az említett hiányosságokat. A tervezés és a tervjóváhagyás rendszere fokozottabban tekintettel volt a mezőgazdaság sajátosságaira is. Például az állatállomány tervezésekor nem a naptári évre, hanem októbertől októberig határozták meg a létszámot, továbbá szűkítették az országosan jóváhagyott mutatók körét, s ezzel egyszerűbbé tették a tervezést. Az állattenyésztési fejlesztési feladatoknak megfelelően fokozottabb figyelmet fordítottak a takarmánytervezésre.

Az alulról jövő tervjavaslatok szélesebben kiépített rendszere és az összevontabb tervmutatószám-rendszer eredményeképpen jobban érvényesülhetett a végrehajtó szervek kezdeményezése.

A párt- és a kormányszervek a mezőgazdaság 1955. évi tervében jóváhagyták a főbb mezőgazdasági termékek össztermelését, a főbb növények vetésterületére, az október 1-i összes állatállományra és benne az anyaállományra, a főbb növények termésátlagaira, az állattenyésztés néhány fajlagos mutatójára, a gépállomások összes normálhold teljesítményére vonatkozó tervfeladatokat. Ezen túlmenően jóváhagyták a kolhozok begyűjtési és a szovhozok értékesítési tervfeladatait a főbb

növényi termékekre és az összevont húskilogrammra (kiemelve a sertést és a baromfit), továbbá a tejre és a gyapjúra vonatkozó mutatókban.

A munkaügyi tervek a gépállomások és a szovhozok összes munkás és alkalmazotti létszámát, valamint összes béralapját határozták meg. Az önköltségi tervekben jóváhagyásra került: a szovhozokban a gabonafélék, a gyapjú, a tej, a marha és a sertés élősúly önköltsége; a gépállomásokon egy normálhektár önköltsége.

A tervezés új rendszeréről szóló határozat alapelvei

A tervezés ismertetett egyszerűsítésén túlmenően azonban az idei márciusi határozat nyomán az egész tervezési rendszer gyökeres reformja következett be.

Ennek alapján már az 1955. évi tervek jóváhagyási rendszerét is megváltoztatták.

Mi tette szükségessé és lehetővé ezt a gyökeres változást? Ismeretes, hogy a szovjet népgazdaság fejlődésének a nehézipar további fejlesztése mellett fő kérdése a mezőgazdasági termelés rohamos növelése. A korábbi tervezési módszerek azonban ezt gyakran nem mozdították elő. Például Ukrajnában központilag megtervezték a tavaszi búza vetését annak ellenére, hogy a helyi dolgozók több alkalommal hivatkoztak az őszi búza sokkal kedvezőbb termelési eredményére. Hasonló hibák mutatkoztak a takarmánybázis szempontjából rendkívül fontos kukorica vetéstervének a meghatározásakor is. Az állattenyésztési tervekben elsősorban az állományi terveket határozták meg; ez odavezetett, hogy egyes kerületekben a tehénlétszám ugyan jelentősen nőtt, de a tejhozam csökkent. A tervezési módszerből származó hiányosságok végső fokon arra vezethetők vissza, hogy a helyi szervek, az üzemek nem élhettek eléggé kezdeményezési lehetőségeikkel, s nem is domborodott ki kellőképpen a mezőgazdasági szervek felelőssége a mezőgazdaság árutermeléséért.

A kérdés végső fokon úgy vetődött fel, mi fontosabb a népgazdaságnak: az, hogy mennyi hektárban és milyen termésátlagokkal határozzák meg részletesen az egyes üzemek feladatait, vagy pedig az, hogy az adott termékekből mennyi kell a népgazdaság szükségleteinek a kielégítésére. Nyilvánvaló ez utóbbi az elsődleges fontosságú. A vetésterület és a termésátlag megállapítása lényegében nem más, mint annak meghatározása, hogy a megszabott begyűjtési, árutermelési feladatokat milyen módon kívánják megoldani.

Éppen ezért sokkal kifejezőbb, ha határozottan megszabjuk a mezőgazdaság népgazdaság iránti kötelezettségeit, akár abszolút mennyiségben, akár területegységre, például 100 hektárra vonatkoztatva. Az állattenyésztés tervfeladata is sokkal kifejezőbb, ha részletes állatállományi terv helyett azt határozza meg, hogy 100 ha területen mennyi liter tejet, mennyi kilogramm húst stb. kell termelni és az államnak átadni.

A Szovjetunióban a tervezés új rendjére való áttérésnek a feltételei nagyrészt már megértek. A mezőgazdaság szakemberekkel való ellátottsága, különösen az 1953. szeptemberi határozat óta alaposan megjavult. A gépállomások már nemcsak a mezőgazdaság műszaki bázisai,

hanem a mezőgazdasági termelés szakmai, operatív irányítói is. Az árutermelési feladatok meghatározását elősegíti az a tény is, hogy a Szovjetunióban a begyűjtött termékek jelentős részét a kolhoztermelés egyik legfontosabb tényezője, a gépállomás biztosítja a munkák ellenértékeként járó természetbeni díjbevétel útján.

A tervezés új rendszerének elő kell mozdítania a mezőgazdaság fejlesztéséről szóló határozatok végrehajtását.

Tehát a legfőbb feladat a mezőgazdaságilag hasznosított, illetve hasznosítható területek hozamának, árutermelésének maximális fejlesztése az adott köztársaság területi, talaj, éghajlati és egyéb közgazdasági adottságainak optimális kihasználása révén.

A 100 hektár mezőgazdasági területre jutó növényi, állati termékek termelésének és árutermelésének helyes meghatározása és területi felbontása rendkívül bonyolult, nagy és sokoldalú szakértelmet igénylő feladat. De egyúttal az ezekben a mutatókban meghatározott feladat egyoldalról megkönnyíti az üzemek, a kolhozok termelő munkáját, megteremti a helyi kezdeményezésnek, a tartalékok feltárásának a lehetőségét. Más oldalról pedig — minthogy a termelés meghatározásának a jelentős részét a kolhozok, a helyi vezetők maguk végzik — megköveteli ezek magasabb fokú szakmai felkészültségét és nagyobb felelősségét.

De még fokozottabban megnő a tervezés legfelsőbb irányítóinak és a tervek készítőinek a felelőssége. A népgazdasági szükségletek tudományos alapokon történő meghatározása még fontosabbá válik. A szükségletek meghatározása alapján (természetesen mérlegelve a lehetőségeket) meg kell állapítani a mezőgazdaság árutermelési feladatait és a területegység (100 ha mezőgazdasági terület) termelését, árutermelését. Az országos tervfeladatok meghatározásakor alaposan meg kell vizsgálni az egyes kultúrák, állatfajok területi elhelyezését is, mivel ez nagymértékben befolyásolja az árutermelési lehetőségeket is. Ez a feladat a mezőgazdasági termelés sajátosságaiból adódik. A mezőgazdasági termelés területi elhelyezésének problémái az agrártudomány előrehaladásával, a mezőgazdaság termelőerőinek fejlődésével ugyan csökkenthetők, de ma még igen veszélyes volna a természeti körülmények elhanyagolása. Ez végső soron káros voluntarizmushoz vezetne, amely a termelés visszaesését, a mezőgazdasági cikkek önköltségének növekedését eredményezné.

Az országos feladatok meghatározásakor még nehezebb ezeknek a feladatoknak helyes területi elosztása. Ez több szempontból jelent problémát. A Szovjetunió hatalmas területén rendkívül különböző természeti, közgazdasági adottságokkal kell számolni. A területi bontáskor nemcsak a termelést és annak körülményeit kell számításba venni, hanem a fogyasztási szükségletek területi, mennyiségi és minőségi differenciáltságára, továbbá egyes területek speciális termelési kultúrăinak (például gyapot stb.) igényeire is ügyelni kell. E kérdések különösen fontosak egyebek közt a szállítási távolságok csökkentése végett, továbbá a fogyasztási alapok helyesebb és igazságosabb tervezése szempontjából is.

A mutatók területi meghatározása a kérdések sokaságát veti fel. A területi bontással lényegében meghatározzuk az adott köztársaság,

terület termelésének a szerkezetét, sőt az egyes üzemek belső arányaira is hathatunk. A 100 ha-ra jutó árutermelési mutató esetleges helytelen területi bontása súlyos hatású lehet a kolhozok, szovhozok termelésére. A területi normák készítéséhez feltétlenül meg kell teremteni a statisztikai alapokat is.

A mezőgazdasági tervfeladatok néhány mutatóban történő meghatározása következtében gyakorlatilag az üzemek — amelyek a legjobban ismerik adottságaikat — maguk határozhatják meg termelési terveik teljesítésének módjait. Termelésük módszereit, a tervfeladatok megvalósításának útjait maguk tervezik meg. De a legfőbb mutatók központi meghatározása biztosítja a népgazdasági érdekeket is. Így lehetővé válik, hogy a tervezés módszere elősegíti a helyi adottságok és a kolhoz-, szovhoztermelésben meglevő hatalmas termelési tartalékok feltárását.

A tervezésnek ez a rendje lényegében megszünteti a mezőgazdasági termelés és árutermelés állami tervezésének a kettősségét, s kidomborítja, hogy a mezőgazdasági termelés fő feladata: a népgazdaság szükségleteinek kielégítése, a könnyű- és az élelmiszeripar nyersanyagellátásának, a lakosság élelmiszerellátásának a biztosítása. A mezőgazdaság lényegében az árutermelésen keresztül kapcsolódik be a népgazdaság egészébe. A mezőgazdaság bővített újratermelésének egyik feltétele, egyebek közt a munkaeszközök termelése (a tenyész- és az igásállatállomány stb.) a tervekben azáltal biztosítható, hogy a mutatókat nemcsak egy évre, hanem távlatban is meg kell határozni. De a bővített újratermelés feltételei megteremtésének a módját (állatállomány, vetésforgó, telepítések stb.) elsősorban maguk az üzemek határozzák meg.

A termelés és a begyűjtés szorosabb együttműködése a Szovjetunióban már eddig is jelentős mértékben megvolt. A gépállomások a Szovjetunióban ma már nemcsak közvetlenül a kolhoztermelés fellendítésének szilárd műszaki bázisai, hanem éppen jelentős termelési tevékenységükből kifolyólag a természetbeni díjbevételek révén a központi készletek biztosításának is fontos eszközei. Hruscsov is hangsúlyozta 1955. januári beszédében, hogy a gépállomások begyűjtési funkcióját tovább kell fejleszteni. A gépállomások már ne csak a kolhoz termeléséért, hanem árutermeléséért is feleljenek.

Természetesen előfordulhat, hogy esetenként az árutermelési feladatok mellett egyes nagyon fontos termelésfejlesztési előirányzatokat országosan kell meghatározni és törvényerőre emelni (például a szűzföldek hasznosítására vonatkozó feladatokat, egyes körzetek állatállományfejlesztésére vonatkozó speciális előirányzatokat stb.).

Az új tervezési módszer alapján az üzemek alapvető állami kötelezettségeik ismeretében maguk határozzák meg tevékenységüket. Ez a körülmény rendkívül nagy felelősséget ró a helyi szervekre, elsősorban a gépállomásokra, a kolhozokra és a szovhozokra. Most már nem hivatkozhatnak felsőbb szervekre az esetleg elkövetett hibák miatt, hiszen a kolhozok a gépállomással együttműködve maguk készítik és hagyják jóvá tervüket.

A megnövekedett feladatok megoldásában nagy könnyebbséget jelent, s a tervbürokrácia felszámolását mozdítja elő a mutatók számá-

nak jelentős csökkentése. A minisztériumi és a területi szerveknek sem kell már annyi részletes mutató bontásával, adminisztrálásával bajlódniuk.

Az új tervezési módszer természetesen nem megy és nem is mehet a népgazdasági tervek megalapozottságának a rovására. A tervezéssel felső szinten foglalkozóknak továbbra is részletes számításokat — talán az eddiginél még többet is — kell végezniök a tervmutatószámok megalapozása céljából, különösen a távlati tervek meghatározásakor. A felsőbb tervező szerveknek fő figyelmüket a mezőgazdasági termelés távlati terveire, azok helyes gazdasági, természeti, földrajzi övezetek szerinti elosztására kell fordítaniok. Csak jól megalapozott távlati tervek képezhetik az alapját az éves előirányzatoknak.

A mezőgazdaságban a távlati terveknek különösen nagy jelentőségük van. A Szovjetunió hatalmas területi arányai még csak fokozzák a távlati tervek jelentőségét. Nem véletlenül hangsúlyozza a márciusi határozat, hogy „kötelezni kell a Szovjetunió Állami Tervbizottságát, hogy a mezőgazdasági tervezés területén a figyelmet a távlati tervek kidolgozására, a mezőgazdasági termelésnek az ország gazdasági, természeti és földrajzi övezetek szerinti helyes telepítésére . . .” kell fordítani.

A mezőgazdaság távlati tervei nemcsak országosan, köztársasági vagy területi szinten, hanem az üzemekben is rendkívül jelentősek. Helyes üzemszervezést, beruházási építkezéseket, vetésforgót, állatállományi forgót, általában szocialista bővített újratermelést az üzemben is csak legalább 3—5 év feladatainak az ismeretében lehet helyesen megtervezni. Ezenkívül csak üzemileg is alátámasztott országos távlati tervek tudják biztosítani a mezőgazdasági termelés egyenletes fejlődését.

Nézzük meg ezután konkréten a határozat erre vonatkozó rendelkezéseit. A határozat — miután foglalkozik a korábbi tervezési módszerek bírálatával — megállapítja: hogy a kolhozokban a tervezés új módszerére kell áttérni, s kiindúló pontnak az árutermelési feladatok meghatározását kell tekinteni. A mezőgazdasági termelés tervezését közvetlenül a kolhozokban (a gép- és traktorállomásokkal együttesen) és a szovhozokban kell elkezdeni, s a tervezéskor a földterületek jobb kihasználását kell mérlegelni.

A kerületek végrehajtó bizottságainak szeptember 1-ig kell lebontani a jövő évi árutermelésre vonatkozó terveket. Ez tartalmazza a növényi és az állati termékek kötelező beadásának mennyiségét, a gép- és traktorállomások munkájáért fizetendő természetbeni járandóságokat, a szerződéses termeltetés és az állami felvásárlások terveit. A lebontott mutatók alapján a kolhozok saját belátásuk szerint határozzák meg a növényenkénti vetésterületet, az állatállományt stb., tehát azt, hogy milyen módon kívánják teljesíteni állami kötelezettségeiket. A határozat javasolja — egyébként a kolhozok mintaalapszabálya előírja —, hogy a kidolgozott terveket a kolhozok közgyűlése tárgyalja meg és hagyja jóvá. Az így jóváhagyott tervet a kerületi végrehajtó bizottságnak kell felülvizsgálnia, s ha a tervek a beadási feladatokat nem biztosítanák, a kerületi végrehajtó bizottság javasolja a kolhozoknak a tervek megfelelő megváltoztatását. A rendelkezés ilyen megfogalmazása

határozottan megmutatja, hogy a szovjet párt- és kormányszervek a tervezési módszerek megváltoztatásakor a csoporttulajdon jellegére, a kolhozdemokráciára is tekintettel voltak.

Az üzemek által így elkészített üzemi tervek összesítése szükséges. Ennek alapján a minisztériumi és az egyéb tervező szervek ellenőrizhetik a mezőgazdaság valamennyi ága fejlődésének egyenletességét, továbbá ezek képezik az alapját az állami beruházások, egyéb műszaki, anyagi segítség meghatározásának, területi felosztásának.

Ezért a kerületi végrehajtó bizottságok október hó 1-ig kötelesek benyújtani az elkészített, jóváhagyott és összesített terveket a területi végrehajtó bizottsághoz. Az utóbbiak pedig október 20-ig a szövetségi köztársaságok minisztertanácsaihoz nyújtják be az összesítéseket. A szövetségi köztársaságok minisztertanácsai ezek alapján a mezőgazdaság fejlesztésének tervét november 10-ig beterjesztik a Szovjetunió Goszplanjához és az Össz-szövetségi Mezőgazdasági Minisztériumhoz.

A határozat foglalkozik a gépállomások tervfeladatainak a megállapításával is. A gépállomások fő tervmutatójaként meg kell határozni az összes normálhektár teljesítményen kívül a gépi munkáért természetbeni járandóság fejében kapott mezőgazdasági termékek egy mázsájára jutó állami ráfordítások összegét is.

E mutató meghatározása döntő fontosságú a kolhoztermelés színvonala, a gépállomások termelő tevékenységének megjavítása és az önköltség csökkentése szempontjából. Az eddig alkalmazott normálhektár önköltségének a meghatározása nem mindig tükrözte reálisan a gépállomások tevékenységének a minőségét, s nem alapult a gépállomások jövedelmezőségének elvén. A határozat külön kiemeli, hogy az egyes gépi munkák üzemtervben megtervezett összes mennyiségétől az év folyamán el lehet térni, ha az időjárás vagy egyéb körülmények ezt szükségessé teszik.

Természetesen a tervezés új rendje megváltoztatja az eddig kialakult üzemi tervezési sémákat is, de ennek részletei még nem ismeretesek.

A határozat felhívta a Mezőgazdasági Minisztériumot, a Szovhozügyi Minisztériumot, a Begyűjtési Minisztériumot és a Központi Statisztikai Igazgatóságot, hogy tegyenek javaslatot a 100 hektár mezőgazdasági termőterületre jutó legfontosabb növényi és állati termékek termelését és árutermelését tartalmazó mutatókra, s ezek alapján hosszabb időre tervezzék meg a mezőgazdaság fejlesztésére vonatkozó főbb mutatókat. Ezt a javaslatot 1955. október 15-ig kellett megtenniök.

Az új tervezési rendszer első eredményei

Az üzemek és a területek önálló kezdeményezésének kedvező hatásairól máris számottevő eredmények tanúskodnak. Az új tervezési módszerek alkalmazásának eredményeként egyes köztársaságokban, sőt országosan is kedvezően megváltozott a vetésterület szerkezete. Ezt jellemzik a következő oldalon található táblázat adatai (a vetésterület alakulása 1955-ben az 1954. évi vetésterületet 100-nak véve).

Ukrajna és Belorusszia kolhozai a területükön kis termést adó tavaszi búza helyett más, több termésű növényfajtákat termesztenek.

Az 1955. évi vetésterület az 1954. év százalékában

	Szovjetunió	Oroszországi SZFSZK	Ukrán SZSZK	Belorusz SZSZK
Összes vetésterület	112	109	104	103
Összes gabonafélék	119	114	111	101
A tavaszi búza vetésterülete ...	126	112	27	76
A hosszúrostú len vetésterülete	133	136	105	152
A napraforgó vetésterülete.....	109	108	108	—

Ukrajnában 26 százalékkal nőtt az őszi búza és jelentősen nőtt a kukorica vetésterülete. Ugyanakkor kevesebb a gyök-gumós takarmány és az évelő füvek vetésterülete azokon a területeken, ahol ezek a növényfajták alacsony hozamúak voltak.

A kolhozok ma már ésszerűbben használhatják ki valamennyi termelési lehetőségüket, s kötelezettségeik és a helyi körülmények ismeretében maguk dönthetnek róla, hogy milyen növénytermesztési és állattenyésztési ágazatok fejlesztése a legkedvezőbb.

A kolhozok kezdeményezése egyre jobban kibontakozik. Például Sztálingrád terület kolhozparasztjai nagy területen csökkentették a fűfélék vetését, ellenben — szűz- és parlagterületek felszántásával — mintegy 700 ezer hektárral (benne 200 ezer ha kukorica) növelték a szemesterményűek vetésterületét. A gabona teljes begyűjtése itt 1954-hez képest több mint háromszorosára nőtt. Ez a terület kétszer annyi gabonát ad be az államnak, mint amennyit a terve megszab.

A kurszki terület homutovi kerületében fekvő Kalimovka falu kolhozparasztjai az új tervezési rendszer alapján a kukorica vetését akarják jelentősen bővíteni. Tavaly 49 hektárt, az idén 250 hektárt vetettek be kukoricával, s az összes gabonafélékből tavaly 7300 mázsát, az idén 17—18 ezer mázsát gyűjtöttek be.

Még nagyon sok példa igazolja, hogy a tervezés új rendszerének bevezetése előmozdítja a tömegek alkotó kezdeményezésének kibontakozását, s ezzel lehetővé teszi, hogy a Szovjetunióban sikeresen oldják meg a mezőgazdaság gyors fejlesztésének feladatát.

Gazdasági igazgatásunk egyszerűsítéséről

Az ésszerűsítés és az egyszerűsítés feladatai a gazdasági irányítás egyes területein

Pártunk már többször felvetette és a III. kongresszus újra hangsúlyozta az állami és a gazdasági élet legkülönbözőbb területén fellelhető bürokrácia elleni harc szükségességét. „A bürokrácia és a túlzott centralizáció kezd egész fejlődésünk akadályává válni" — mondotta Rákosi Mátyás előadói beszédében, s követelte olyan rendszabályok kidolgozását, amelyekkel kíméletlenül megszüntetik e tűrhetetlen jelenségeket. (Az MDP III. kongresszusának rövidített jegyzőkönyve 96. old. Szikra. 1954.)

A Minisztertanács a párt útmutatásai alapján számos intézkedést dolgozott ki a bürokratikus munkamódszerek leküzdésére. Ezek célul tűzték ki az államapparátus szervezeti formáinak egyszerűsítését, munkamódszereinek megjavítását úgy, hogy az apparátus közeledjék a dolgozókhoz, a vezetés minden szinten megjavuljon és közelebb legyen a végrehajtáshoz, erősödjék a személyi felelősség. A hatáskörök megfelelő elhatárolásával a szükséges erőket és eszközöket oda kell csoportosítani, ahol a feladatok sürgős megoldásra várnak. Lényegesen kisebb létszámú, de tökéletesebb, feladatait gyorsabban, jobban és olcsóbban ellátó apparátust kell létrehozni. Mindezek elérése végett a tervezés, az anyaggazdálkodás, a beruházás, a pénzügyek, a számvitel és a statisztika, a létszám- és a béralapgazdálkodás, valamint az ellenőrzés területén minden szinten biztosítani kell a vezetőknek a feladataik teljesítéséhez szükséges hatásköröket és eszközöket. Ki kell küszöbölni a funkcionalizmust, azt a jelenséget, hogy a felsőbb irányítószervek átveszik az alsóbb szervek operatív feladatait, meg kell szüntetni a fölösleges és párhuzamos szerveket. A feladatoknak és a végrehajtás módszerének meghatározásakor fokozottabban számolni kell az egyes népgazdasági és igazgatási ágazatok sajátosságaival.

A Minisztertanács határozata nyomán az illetékes szervek felülvizsgálták a népgazdaság különböző területeit, s ezt követően részletes határozatokban rögzítették az egyszerűsítési feladatokat.

A *tervezési módszereket* vizsgálva megállapították, hogy a módszerek elvileg helyes irányban, sokat fejlődtek, de jelentős bürokrácia is kialakult. Ez a túlzott részletességben is megmutatkozott. Olyan álláspont érvényesült, hogy „annál jobb a terv, minél részletesebb". Évről évre nőtt a kiemelt termékek köre. A népgazdasági terv előírta például, hogy az Állami Pénzverő mennyi ékszert, játékvasútat állítson elő, s a népgazdasági terv kiterjedt a köztisztasági és a temetkezési vállalatok feladataira is. Az egyes iparágak tervezésekor nem mérlegelték kellően a népgazdasági ágazatok sajátosságait, hanem mindenütt mechanikusan a gépipari sémákat alkalmazták. Az említett és egyéb hibák következményeként bürokrácia fejlődött ki a vállalatokban, a minisztériumokban és az Országos Tervhivatalban. Ez fölös-

leges munkaerőt és anyagot kötött le. Csökkent az alsóbb szervek hatásköre és felelőssége.

A hibák feltárása alapján meghatározták a tervezés megjavításának feladatait. Így egyebek közt elhatárolták az egyes tervező szervek feladatait, megszüntették a tervezésben és a terv jóváhagyásában a túlzott centralizációt, hogy ezzel a különböző tervező szerveknek több lehetőségük legyen az önálló kezdeményezésre. Szükségessé vált a Minisztertanács által jóváhagyott keretszámok szűkítése, a vállalatoknak jóváhagyott tervszámok csökkentése. Egyszerűsíteni és csökkenteni kellett az utasításokat, az űrlapokat és a munkalapokat. A tervezésben érvényesíteni kellett az egyes ágazatok sajátosságait. Nagyobb önállóságot kaptak a tanácsok stb.

A *költségvetés* felülvizsgálata során megállapították, hogy itt is kétségtelenül helyes irányú a fejlődés, de szintén jelentősek a hibák, a bürokratikus vonások. Például a költségvetés túlságosan tagolt, sok fölösleges megkötöttséget tartalmaz. Az előtervezés túlzottan részletes, pedig az előtervezés időpontjában a feladatok még nem is ismeretesek stb. A költségvetés végrehajtásában nehézkes a hiteligénylés és túlzottan megkötött a hitelfolyósítás is. A megkövetelt beszámolók igen részletesek.

A hibák kijavítása végett címenként, feladatonként kell megszervezni a költségvetés tervezését. Az önállóság és a felelősség kiterjesztésével egyidejűleg összevonásokat kellett végrehajtani a költségvetés szerkezetében. A kiadási rovatokat körülbelül 20 százalékkal, a tételeket mintegy 30 százalékkal, az altételeket körülbelül 80 százalékkal kellett csökkenteni. A hitelkereteket az eddigi több mint 15 számla helyett egy számlán, egy összegben kell vezetni. A negyedévi hiteleket automatikusan kell folyósítani. A beszámolókat a főbb mutatókra korlátozták. Jelentősen egyszerűsödött a vállalatok pénzügyi tervezése. A megkövetelt adatszolgáltatás 25 százalékkal, a bankszámlák száma mintegy 400-zal csökkent.

Az egyszerűsítés az *anyaggazdálkodás* területén a különböző szervek közti párhuzamosság megszüntetésére, a központi mérleggazdálkodásba vont cikkek számának csökkentésére stb., a *számvitel* és *statisztika* területén pedig a maximalizmus megszüntetésére, csak az okvetlenül szükséges adatok szolgáltatására irányul. A könyvelésben az egyszerűsítés a túlzott tagoltság, a párhuzamos nyilvántartás megszüntetését, a mérlegbeszámolók terjedelmének szűkítését követeli meg.

A *létszám- és a béralapgazdálkodásban* meg kell szüntetni a fölösleges megkötöttséget, a túlzott adminisztrációt, de úgy, hogy ugyanakkor ellenőrizhetőbb legyen a létszámok alakulása. Az ellenőrzés egyszerűsítésével megszűnnek a formális, fölösleges, ötletszerű, keresztbeszervezett ellenőrzések.

A Minisztertanács egyszerűsítési határozatai az előbbieken kívül a népgazdaság szinte minden területén megjelölték a legfontosabb feladatokat, s ezenkívül egy-egy fontosabb területre vonatkozóan részletesen is intézkedtek. Például szabályozták az igazgatók jogkörét, megszabták a mezőgazdasági termelés irányításának egyszerűsítését és megjavítását, az egyszerűsítés irányelveinek megfelelően meghatározták egy-egy minisztérium átszervezését stb.

Az ügyvitel egyszerűsítésének eddigi eredményei

A határozatok alapján a tavalyi második félévben, különösképpen pedig ez év elején jelentős egyszerűsítések történtek. Egyszerűbb a tervezés, lényegesen csökkent a Minisztertanács, illetve a minisztériumok által jóváhagyott tervmutatók száma. Például a mezőgazdaság területén a jóváhagyott keretszámok mintegy egynegyedre, a minisztériumi javaslatok előirányzatainak száma körülbelül egyharmadra, a jóváhagyott előirányzatok pedig mintegy 20 százalékra

csökkentek. Kisebb a bürokrácia a beruházások, a felújítások tervezése, kivitelezése és elszámolása területén is. Egyszerűbb a költségvetési szervek pénzgazdálkodása, a vállalatok pénzügyi tervezése, a pénztári terv módosítása, a túllépések elintézése. A pénzgazdálkodás egyszerűsítésének eredményeként csupán a Magyar Nemzeti Bank mintegy 180 tonna papírt takarít meg. Az elszámolási csekkek benyújtásának új, a réginél egyszerűbb rendszere folytán a vállalatok évente hozzávetőleg mintegy 50 000 munkaórát takarítanak meg. A SZÖVOSZ hálózatában a pénzgazdálkodás átszervezésével mintegy 80 millió forint forgóeszköz szabadult fel. Az anyaggazdálkodás is egyszerűbb lett. A központi mérleggazdálkodásba vont anyagok száma mintegy 1000-rel csökkent. A statisztikai mutatók mintegy 56 százalékkal, egyes minisztériumok területén ennél is nagyobb arányban csökkentek. (Például a Belkereskedelmi Minisztériumban 86 százalékkal, a Begyűjtési Minisztérium területén 72 százalékkal.)

A *gazdasági szervezetek átalakítása és egyszerűsítése* is jelentős eredménnyel járt. Például a Kohó- és Gépipari Minisztérium önelszámoló egységekké szervezte át iparigazgatóságait. Az Építésügyi Minisztérium 32 trösztöt és 206 vállalatot szüntetett meg, illetve vont össze. Az Élelmiszeripari Minisztérium 10 tejipari egyesülést vállalattá, a volt vállalatokat pedig telepekké szervezte. A Belkereskedelmi Minisztérium összevonta az áruforgalmi főosztályokat a kereskedelmi központokkal, a megyei kereskedelmi igazgatóságokat a megyei tanács kereskedelmi osztályaival. A felső- és a középirányító szervekben és a vállalatokban az egyszerűsítések során osztályokat és ügyköröket vontak össze. Az intézkedések eredményeként az irányítás hatékonysága növekedett, a vezetés közelebb került a végrehajtáshoz, az irányító és a végrehajtó szervek, a vállalatok hatásköre bővült, felelősségük növekedett. Az egyszerűsítések révén évente több mint 1 milliárd forint vált megtakaríthatóvá. Ez a jelentős összeg most a népgazdaság fejlesztésére, a lakosság szociális és kulturális igényeinek kielégítésére fordítható. A szervezeti egyszerűsítések lehetővé tették mintegy 1800, eddig irodaként használt lakóhelyiség lakásokká való átalakítását.

A gazdasági szervezetek egyszerűsítésében még mindig sok feladat vár megoldásra. Sok szerv párhuzamos munkát végez, fölöslegesen ékelődik a valóságos vezetés és a végrehajtás közé. Építésügyi szervezetünk változatlanul bonyolult. Az Építésügyi Minisztérium ugyan jelentős szervezeti egyszerűsítést hajtott végre, de más minisztériumhoz is tartoznak építőipari vállalatok. Ezeknek a vállalatoknak egy része az ország különböző részén építkezik (székhelyük általában Budapesten van), mégpedig az Építésügyi Minisztériumhoz tartozó vállalatoknál kevésbé termelékenyen. Ugyanakkor elszívják az Építésügyi Minisztérium munkaerőit, s ezzel veszélyeztetik a legfontosabb beruházások építési terveinek teljesítését. Az építésügyi szervezet tagoltsága jelentős költségtöbbletet okoz a népgazdaságnak. Egyes minisztériumok szervezeti felépítése még mindig túlzottan tagolt. Némelyik főosztály és igazgatóság csak néhány vállalatot irányít. A Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium több mint 100 tagú Közlekedésépítészeti főosztályához 8 vállalat tartozik. Az Élelmiszeripari Minisztérium Hűtőipari Igazgatósága 7 vállalatra felügyel.

A belkereskedelemben az átszervezés után is maradtak még párhuzamos funkciókat ellátó szervek. (Például a Bányászellátó, az Üdülőellátó, a Budapesti Tanács különböző irodái stb.) Egyes ipari minisztériumok is végeznek belkereskedelmi tevékenységet. Piackutatás címén kiskereskedelmi boltokat tartanak fenn. Az ezekben a boltokban szerzett tapasztalatok a valóságban nem befolyásolják a termelést, már csak azért sem, mert forgalomba hozott áruféleségeik jelentős részét nem a minisztériumuk felügyelete alá tartozó iparvállalatoktól szerzik be. Az Élelmiszeripari Minisztériumnak az ország 3 nagy vá-

rosában 5 illatszermintaboltja van. Ezek a boltok árujuk 40 százalékát más minisztériumok iparvállalataitól szerzik be. Az ipari minisztériumok nem ismerik teljesen a kereskedelem szakproblémáit, a mintaboltok ügyével csak mellékesen foglalkoznak, bár irányításukra jelentős vezető apparátust tartanak fenn. A laza minisztériumi irányítás, valamint a kellő hozzáértés hiánya miatt ezekben a boltokban a költségszint mintegy 20 százalékkal magasabb, mint a belkereskedelem szakvállalatainál.

Az anyaggazdálkodás szervezeti egyszerűsítése sem tekinthető kielégítőnek. A vidéki iparvállalatoknak még az egyszerűsítés után is mintegy 100, főleg anyagbeszerzéssel foglalkozó kirendeltségük van Budapesten. Ezek a kirendeltségek az anyavállalattól távol, megfelelő ellenőrzés nélkül, igen költségesen működnek. Gyakran nem ismerik kellően vállalataik anyaggazdálkodási problémáit, s egyebek közt emiatt is csak becslésre támaszkodva, fölösleges beszerzéseket végeznek. Ez is hozzájárul az anyagkészletek normán felüli felduzzadásához, az anyagi és a pénzeszközök népgazdaságnak káros, túlzott lekötéséhez. Még mindig túlzottan tagolt és túlméretezett a begyűjtési szervezet is.

Az adminisztratív munka csökkentése és egyszerűsítése, az apparátusok átszervezése lehetővé tette, hogy több ezer dolgozót az alsóbb szervekhez, vállalatokhoz helyezzenek át és *termelő munkára irányítsanak.* Az adminisztratív munkakörből műszaki munkakörbe áthelyezett műszakiak most közvetlenül foglalkozhatnak a termelőmunka irányításával, közvetlenül munkálkodhatnak a termelékenység növelésén, az önköltség csökkentésén. Az áthelyezett könyvelők és adminisztratív dolgozók hathatósan emelhetik a számviteli munka színvonalát. A létszámcsökkentés során államunk messzemenően gondoskodott az elbocsátottak más munkakörbe helyezéséről. Noha a létszámcsökkentés alapjábanvéve nagy körültekintéssel, emberségesen bonyolódott le, szórványosan hibákkal is járt. Néhány vállalat csak a létszámcsökkentés *formális* végrehajtására törekedett. Az alkalmazottak létszámát csak látszólagosan csökkentették, mert az adminisztratív dolgozót ugyan munkásállományba helyezték át, de munkaköre változatlan maradt. Néhány vállalatból pedig olyan dolgozókat bocsátottak el, akiknek munkáját most más vállalattal — nagyobb költségekért — végeztetik el. A helyenként előforduló hibák ellenére a létszámcsökkentési intézkedések után jelentékenyen javult a termelő és a nem termelő munkakörökben dolgozók aránya. A vállalatoknál ez év júniusában 100 termelő dolgozóra 4,3 nem termelő dolgozóval kevesebb jutott, mint egy évvel korábban.

A végrehajtó szervek, a vállalatok ügyvitelének egyszerűsítése

Az elért eredmények csak kezdetieknek tekinthetők. Súlyos hiba, hogy az eddig végrehajtott egyszerűsítések nyomán a bürokrácia elsősorban csak a minisztériumokban és a központi szervekben csökkent, a végrehajtó szervekben és a vállalatokban kevésbé. A felsőbb szervek sem hajtották végre még következetesen az egyszerűsítésekre vonatkozó határozatokat, nem fordítottak elegendő figyelmet a vállalatok ügyvitelének egyszerűsítésére, sőt helyenként újabb adatszolgáltatások és jelentések bevezetésével csak bonyolultabbá tették a vállalatok munkáját. A Földművelésügyi Minisztérium több, korábban megszüntetett jelentést, adatszolgáltatást újra rendszeresített, s hasonlóképpen a Szénbányászati Minisztérium is. Néhány minisztérium újabban sok egyszeri beszámoló-jelentést követel meg az alsóbb szervektől. Az így bekért mutatók száma 1955. január és április közt összesen mintegy 30 000-re rúgott. Néhol nem tartják be a statisztikai fegyelmet, s engedély nélkül vezetnek be adatszolgáltatást. Az év eleje óta megjelent néhány pénzügyi rendelet is bonyolultabbá teszi a könyvviteli munkát. De a vállalatok sem tettek elegendő erőfeszítést —

bár már mind több az ilyen irányú kezdeményezés — olyan ügyviteli egyszerűsítések bevezetésére, amelyeknek végrehajtása csak tőlük függ. Noha egyes minisztériumokban (például a Begyűjtési Minisztériumban) voltak kezdeményezések a dolgozóknak az egyszerűsítési munkába való bevonására, ezek nem tekinthetők kielégítőknek. Az egyszerűsítési intézkedések kidolgozása általában a vezetők szűk körére korlátozódott. Ez gátat szabott a dolgozók gazdag tapasztalatai felhasználásának, ami annál is helytelenebb, mert a bürokratizmus hátrányait elsősorban a széles dolgozó tömegek érzik munkájuk során.

A bevezetett egyszerűsítések nyomán javult az irányítás munkája, de még mindig sok a párhuzamos, bürokratikus, az alsóbb szervek önállóságát korlátozó munka. Például a Budapesti Tanács Vegyesiparcikk Kereskedelmi Irodája két vállalat összevonásakor az új igazgatónak a takarítónőig bezáróan név szerint határozta meg az új alkalmazottakat és bérüket. Egyes minisztériumok még mindig rendkívül sok utasítással irányítják az alsóbb szerveket, tanácsokat. A Földművelésügyi Minisztérium főigazgatóságai és igazgatóságai májusban 116 körlevelet küldtek a tanácsoknak; ebből csak a Növénytermelési Főigazgatóság 25 körlevelet és 2 tájékoztatót küldött.

A vállalatok egy részében még mindig nem eléggé hatékony a termelés irányítása, néhol túl tagolt a műszaki irányítás szervezete. Egyes gyárakban a műszakiakat túlterhelik adminisztrációs munkákkal. A Soproni Posztó- és Szőnyeggyár 35 technikusa közül csak 18 végez műszaki munkát, a többi üzemi adminisztrációval foglalkozik.

Nem kielégítő még az egyszerűsítés eredménye a gazdasági tevékenység nyilvántartásában és elszámolásában. Például az iparban alkalmazott bérelszámolás bonyolult, és fölöslegesen sok dolgozó munkaidejét köti le. A Gábor Áron Vasöntöde- és Gépgyárban a perc tört részéig tartó műveletre is külön munkautalványt állítanak ki. Ebben a gyárban a munkautalványok összevonásával havonta mintegy 10 000 darabbal csökkenthetnék az utalványok számát, s ezzel évente mintegy 300 000 forintot takaríthatnának meg. Különböző bürokratikus megkötések gátolják a legközelebbi időszak legfontosabb feladatának megoldását, az ipar műszaki színvonalának fejlesztését is.

További feladatok a bürokrácia elleni harcban

A bürokratizmus megszüntetésére vonatkozó párt- és kormányhatározatok végrehajtásáért szüntelenül harcolnunk kell; nem elégedhetünk meg félsikerrel. A párt és a kormány a leghatározottabban követeli a vezetőktől, hogy győzzék le a bürokrácia megszüntetésének útjában álló akadályokat, a maradiságot, a régihez, az elavulthoz való ragaszkodást, s olyan apparátusokat alakítsanak ki, amelyeknek fenntartása gazdaságos, szervezete pedig a feladatokhoz mérten rugalmas, minimális létszámú, magas színvonalú vezetésre képes. A bürokratikus módszerek ellen küzdve hathatósan segítsék az alsóbb szerveket, a vállalatokat az ügyvitel legolcsóbb és legésszerűbb megszervezésében.

A bürokratizmus elleni harcot szüntelenül kell folytatni. A már elhatározott intézkedések végrehajtásának ellenőrzésén kívül a továbbiakban egymás után meg kell vizsgálni a népgazdaság különböző területeit, s meg kell vizsgálni az ésszerűsítés és az egyszerűsítés újabb feladatait, mindig az elsősorban előttünk álló legfontosabb célok szempontjából. Követnünk kell a lenini megállapítást: „Minden lépésünket, amellyel emeljük, előbbre visszük a termelőerők és a kultúra fejlődését, szovjet rendszerünk javításának és átalakításának kell kísérnie, márpedig gazdasági és kulturális szempontból még igen alacsony fokon állunk. Sokat kell még átalakítanunk, s ezen »megütközni« az ostobaság netovábbja volna (ha ugyan nem több, mint ostobaság)." (*Lenin* Művei. 33. kötet. 97. old. Szikra. 1953.)

A legutóbbi években elért gazdasági és politikai sikerek után dolgozó népünket újabb nagy harci feladatok megoldására szólítja a párt. A népgazdaságban az idei év az újabb nagy feladatra: a második ötéves terv céljainak megvalósítására való felkészülés éve. A második ötéves terv időszakában lerakjuk hazánkban a szocializmus alapjait. A szocializmus építését mozdítja elő a bürokrácia elleni harc is. Csapást csapás után kell mérnünk a bürokráciára a szocialista építés minden területén. Ehhez az is szükséges, hogy az egyszerűsítés és az ésszerűsítés munkájának megszervezésében széles körben felhasználjuk a tudomány legújabb vívmányait. Szüntelenül kutassuk és vezessük be egész népgazdaságunkba a legfejlettebb módszereket. Ne elégedjünk meg a megszokottal, bátran alkalmazzuk az újat. Támaszkodjunk munkánkban a dolgozók kimeríthetetlen tapasztalatára, kezdeményezésére, segítésére. Ez az egész népgazdaság ésszerűsítésére irányuló munka eredményességének döntő feltétele.

A bürokratizmus elleni küzdelem nem szűkíthető le a tervezés, a pénzgazdálkodás, a számvitel, a szervezetek ésszerű átalakítására vagy általában az ügyviteli és az ellenőrzési munkára. Sokkal szélesebb a harc frontja. Ide tartozik az államigazgatás lenini elvéért, a műszaki színvonal emeléséért, a szocialista életmód kialakításáért, az öntudatos munkafegyelemért és a mindenfajta improduktív kiadás csökkentéséért vívott harc is. Erre hívja fel figyelmünket a Szovjetunió Kommunista Pártja: „A dolgozók végleges győzelme csak abban az esetben lehetséges, ha a legerélyesebben harcolnak az improduktív kiadások, a munkában megnyilvánuló lazaság és nemtörődömség, a termelési eszközök gondatlan és hanyag kezelése, saját gondatlan és hanyag munkájuk, s a gazdaság elmaradott technikai formái ellen. A legerélyesebben harcolni kell az állam- és gazdasági apparátus bürokratizmusa ellen, az elmaradottság, a begyepesedettség, a hátulkullogásra való hajlamosság ellen — a tömegek körében, az egyes szervezetekben és e szervezetek vezető kádereinek körében egyaránt, akár az államapparátus, a szakszervezetek, a szövetkezetek, sőt még akkor is, ha a párt szerveiről van szó." (A SZKP kongresszusainak, konferenciáinak és központi bizottsági plénumainak határozatai. II. rész. 474. old. Szikra. 1955.)

Az egyes minisztériumok tennivalóit nem csökkentve, elsősorban az Állami Ellenőrzés Minisztériumának kell feltárnia az egyszerűsítésben, a munka ésszerű megszervezésében rejlő tartalékokat. Jelentős teendők hárulnak az Országos Tervhivatalra és a Pénzügyminisztériumra is az állami és a gazdasági apparátus költségeinek csökkentésében. Szükséges, hogy az eddigi kampánymunka helyett a minisztériumok szervezetten, rendszeresen foglalkozzanak az egyszerűsítésekkel, folyamatosan tárják fel és terjesszék el az egy-egy vállalatban kialakult legjobb munkamódszereket. Célszerűnek látszik erre a célra üzemszervező csoportok szervezése. Ezek a csoportok nagy segítséget adhatnak a vállalatoknak az ügyviteli munka jobb megszervezésében. Az egyszerűsítési határozatok végrehajtása céljából fokozni kell a hatékony ellenőrzést.

Állami és gazdasági apparátusunk a szocializmus építését, a munkások és a parasztok érdekeit szolgálja, s ha fogyatékosságait élesen bíráljuk, azért tesszük, hogy a hibák kijavításával az apparátust jobbá, olcsóbbá, egyszerűbbé, s egyszersmind erősebbé, a dolgozókhoz és a termeléshez közelebbállóvá tegyük. Az elmúlt években apparátusunk becsülettel szolgálta a népet; dolgozói szakmailag, politikailag egyre fejlődő munkások, parasztok, néphez hű értelmiségiek. Biztosak lehetünk benne, hogy erőfeszítéseink eredményeként apparátusunk még szervezettebbé válik.

Kovács Sándor

A mezőgazdasági kisüzem helyzete és pusztulása a kapitalista Magyarországon

A felszabadulás előtt a magyar mezőgazdaság a tőkés agrárfejlődés úgynevezett porosz útján haladt: a tőkés fejlődés ellenére is még sok tekintetben megőrizte a nálunk már egy évszázaddal azelőtt megszűnt ősi feudális világ maradványait. Magyarországon a többi kapitalista országhoz képest rendkívül egyenlőtlen volt a földbirtok megoszlása, s aránytalanul kedvezőtlenebb volt a dolgozó parasztság helyzete. A kisüzemek (20 kat. holdnál kisebb birtokok) nagy száma miatt — 1935-ben az összes birtokok 94 százaléka 20 kat. holdnál kisebb területű volt — Magyarország látszatra a dolgozó paraszti birtokok hazája volt. De ha azt is kutatjuk, hogy mekkora földterülettel rendelkezett ez a birtokcsoport, megdöbbentő számra bukkanunk: a több mint másfél millió kisbirtokosnak csak a földterület 32 százaléka jutott, tehát a dolgozó parasztok földbirtokának átlagos területe nem érte el a 3 és $^1/_2$ holdat sem. Ezzel szemben alig ezer nagybirtokosnak, az összes birtokosok $^1/_{10}$ százalékának majdnem akkora földingatlana volt, mint a másfél milliót meghaladó 20 holdon aluli birtokosnak együttvéve.

A dolgozó paraszti gazdaságok földbirtok-viszonyai

A magyar mezőgazdaság helyzetének részletes feltárására a felszabadulást megelőző félévszázad alatt két ízben, 1895-ben és 1935-ben került sor. Ezt megelőzően pedig a földbirtokok számáról nagyság szerinti csoportosításban a múlt század 70-es éveiből vannak adatok. Az 1870-es adatokban a birtokok nagyságrendi csoportosítása részben eltér a későbbi adatoktól. Ez éppen a dolgozó parasztság birtokviszonyainak összehasonlítását nehezíti meg, mert a későbbi felvételek lehetővé teszik a 20 kat. holdnál kisebb birtokok adatainak különválasztását, ellenben az 1870-es évek adataiból legfeljebb csak a 30 kat. holdnál kisebb birtokok választhatók el a többiektől.

A 20 kat. holdas határ különben is önkényes, s csak kényszerűségből történt, mert az egykorú statisztika nem teszi lehetővé az adatok más csoportosításában való megvizsgálását. A 20 kat. holdnál nagyobb gazdaságok után következő statisztikai csoport ugyanis a 20—50 kat. holdasokat foglalja magában, ezek az adatok azonban az ide tartozó és itt már túlsúlyban levő kulákgazdaságok miatt erősen torzítanák a dolgozó parasztság üzemi viszonyait.

Az összehasonlítást arányszámokra kell korlátoznunk, mivel mind az 1870-es évek, mind az 1895. év adatai az akkori országhatárokra vonatkoznak.

A dolgozó parasztság földbirtokainak szám szerinti aránya 65 év alatt úgyszólván semmit sem változott: az 1870-es években az összes földbirtokoknak 94,4, 1935-ben pedig 93,8 százalékára rúgott. Igaz, hogy az adatok a múlt század 70-es éveiben a 30 kat. holdig, 1935-ben pedig csak a 20 kat. holdig terjedő birtokokra vonatkoznak, de a mezőgazdasági termelésnek 6 évtized alatt általánosan bekövetkezett intenzívebbé válását tekintve feltehető, hogy az 1935. évi 20 kat. holdon aluli birtokok megfelelnek az 1870-es évek 30 kat. holdig terjedő birtokainak.

Az 1895. évi adatok nem hasonlíthatók össze a körülbelül 2 évtizeddel korábbi adatokkal, mert az utóbbiak a földtulajdon megoszlását tüntetik fel, az előbbiek pedig a gazdaságok adatait tartalmazzák, a birtoklás jogcímére való tekintet nélkül.

A továbbiakban csak az üzemek adatait vizsgáljuk, annál is inkább, mert a birtokok nem mindig azonosak a gazdaságokkal. Sok földingatlan tulajdonosa nem foglalkozott mezőgazdasággal, másfelől sok mező-

gazdasági termelő nem saját, hanem haszonbérleti földön gazdálkodott. Végül voltak a 20 kat. holdnál kisebb földű tulajdonosok közt olyanok, akiknek a gazdasága a hozzátartozó haszonbérlettel együtt nem a dolgozó paraszti, hanem a nagygazdaságok közé számított. A statisztikai adatok szerint 1935-ben a 20 kat. holdnál kisebb földbirtokoknak csak 87,1 százaléka volt parasztgazdaság, 12,9 százaléka pedig nagyobb haszonbérletekhez volt csatolva.

E cikk feladata azonban a kisüzemek, vagyis a dolgozó paraszti gazdaságok helyzetének feltárása, s a tulajdonra vonatkozó adatokat csak az 1870-es évek állapotával való összehasonlítás kedvéért említettem meg.

1935-ben a 20 holdnál kisebb gazdaságok száma 132 ezerrel, vagyis 8,6 százalékkal volt kevesebb a hasonló nagyságú birtokok számánál. A kisgazdaságok területe 5,1 millió kat. hold csak 11 ezer holddal kevesebb, mint a 20 holdon aluli birtokoké. Az egész területből a dolgozó paraszti üzemekre 32 százalék jutott, az üzemek számának ellenben 92,4 százalékát tették ki.

Az 1895—1935 közt eltelt negyven év alatt a dolgozó paraszti gazdaságok számaránya az összes gazdaságok számához viszonyítva, az első világháború után végrehajtott látszatföldreform hatására 88,9 százalékról 92,4 százalékra növekedett. De ez a látszólagos számszerinti gyarapodás nem a dolgozó parasztság gazdasági megerősödését, hanem ellenkezőleg, éppen elszegényedésének fokozását jelentette, ami az amúgyis kis parcellák további elaprózódásában jutott kifejezésre. E gazdaságok átlagos területe kereken 28 százalékkal, 5,1 kat. holdról 3,7 kat. holdra csökkent. (Lásd a túloldalon levő táblázatot.)

A dolgozó parasztság ezt a roppant kicsiny parcellát sem mondhatta a magáénak, mert gazdaságainak területéből 13 százalék haszonbérlet volt. De a földhasználatra törekvő agrárproletariátus még a haszonbérleti lehetőségeket sem használhatta ki szabadon. Magyarországon a nagybirtokok fojtogató gyűrűje a kishaszonbérletek nagyobb arányú elterjedését lehetetlenné tette. A magyar földbirtokosok csak a nagyobb tőkével rendelkező gazdálkodóknak adták szívesen haszonbérbe ingatlanaikat, amit a haszonbérlet megoszlásának statisztikája is bizonyít. A nagyobb üzemek csoportjában jóval nagyobb volt a bérelt terület aránya: az 500—1000 kat. holdas kategóriában már átlagosan az üzem területének az $^1/_3$-át is meghaladta. Csak az 1000 kat. holdnál nagyobb gazdaságokban csökkent a haszonbérben művelt terület 20 százalékra.

A szemközti táblázat adataiból világosan látható a mezőgazdaság kapitalista fejlődésének tendenciája: egyrészt a differenciálódás erősödése, tehát az 5 holdnál kisebb, törpegazdaságok számarányának jelentős növekedése, másrészt a 100—1000 holdas (nagyrészt tőkés) nagygazdaságok területi arányának gyarapodása. A 20 kat. holdig terjedő üzemek nagyságát is elemezve, még kedvezőtlenebb viszonyokra bukkanunk. A túloldali táblázat adatai szerint az üzemek átlagos nagyságát tekintve az 1,4 milliót számláló dolgozó paraszti gazdaságok 26 százalékának volt csak 5 holdnál nagyobb földterülete, 74 százaléka, vagyis az 5 holdig terjedő üzemek 1,04 millió tulajdonosa pedig legnagyobb részben a mezőgazdasági napszámosok sorsában osztozott, mert átlagos 1,4 holdján megélhetése általában nem volt biztosítva.

A dolgozó paraszti gazdaságok egyéb termelőeszközökkel való ellátottsága

A parasztgazdaságok helyzetének feltárása csak a termelőeszköz-ellátottság ismerete alapján lehetséges. A leglényegesebb kétségtelenül a földterület megoszlásának ismerete, mert a mezőgazdaság legfontosabb termelőeszköze maga a föld. De nem mellőzhető a többi termelőeszköz alakulásának a vizsgálata sem.

A gazdaságok megoszlása

A gazdaságok nagysága kh	1895 A gazdaságok					1935 A gazdaságok				
	száma	%	területe			száma	%	területe		
			1000 kh	%	átlag kh			1000 kh	%	átlag kh
5 és kisebb	1 279 718	53,6	2 155,2	5,9	1,7	1 042 520	68,7	1423,3	8,9	1,4
5—10	458 535	19,2	3 317,1	9,0	7,2	198 645	13,1	1433,5	8,9	7,2
10—20	385 381	16,1	5 396,1	14,6	14,0	160 339	10,6	2266,5	14,1	14,1
20 és kisebb	2 123 634	88,9	10 868,4	29,5	5,1	1 401 504	92,4	5123,3	31,9	3,7
20—100	241 213	10,1	84 23,8	22,8	34,9	102 791	6,8	3650,6	22,8	35,5
100—1000	19 867	0,8	5 663,7	15,4	285,1	11 356	0.7	3152,4	19,7	277,6
1000 és nagyobb	3 768	0,2	11 901,4	32,3	3158,5	1 517	0,1	4106,7	25,6	2707,1
Összesen	2 388 482	100,0	36 857,3	100,0	15,4	1 517 168	100,0	16 033,0	100,0	10,6

Állatállomány

Az állatállomány alakulásának dinamikájáról az 1895. és az 1935. évi mezőgazdasági összeírás adatai tájékoztatnak. A vizsgálódást az abszolút létszámadatok elemzése helyett az országnak a két időpont közt történt területváltozása miatt ismét csak viszonyszámokra korlátozhatjuk. De még az arányszámok is egészen más jellegű mezőgazdasági tájak adatait tartalmazzák, ezért a vizsgálódás körét még szűkebbre korlátozzuk. 1895-ről csak annak a 15 megyének összesített adatait állítjuk szembe az 1935. évi országos adatokkal, amelyek a mai országhatárokon belül is legnagyobb részben csonkítatlanul megmaradtak, mert ezek tükrözik leghívebben a mai országterületen akkor uralkodott viszonyokat. A változást legjobban az állatsűrűséget kifejező adatok tükrözik. Ezek szerint negyven év alatt az egész állatállomány számosállat-egységben kifejezett létszáma 11,1 százalékkal csökkent. Legnagyobb (több mint 50 százalékos) visszaesés a juhállományban következett be, de azért ez a nagymértékű csökkenés mégsem nagy jelentőségű, mert a juhállomány számosállat-létszáma az 1935. évi egész állatállománynak csak igen kis hányadát, mindössze 3,8 százalékát jelentette. Ellenben érzékenyen érintette állatállományunkat — a minőségi fejlődésben elért jelentős eredmények ellenére is — a szarvasmarhaállomány 17,1 és a lóállomány 9,1 százalékos létszámapadása. Csak a sertések gyarapodtak, éspedig 44,4 százalékkal, de ez nem ellensúlyozhatta a többi állatfajban bekövetkezett csökkenést. Ha 1935-ről is csak annak a 15 megyének az állatsűrűségét vesszük figyelembe, mint 1895-ről, a lóállomány sűrűségének kivételével ugyanarra az eredményre jutunk, tehát a 15 megye jól reprezentálja a mai országterületet. A lovakban elszenvedett veszteség ezen a kisebb területen 40 év alatt nem 9,1, hanem csak 6,5 százalék volt, és az egész állatállomány nem 11,1, hanem csak 10,5 százalékkal lett kevesebb.

A 20 kat. holdon aluli gazdaságok állatállományában bekövetkezett változást a gazdaság-nagyságcsoportok statisztikájának különbözősége miatt nem lehet pontosan figyelemmel kísérni. Az 1895. évi állatállomány adatai a törpe- (5 kat. holdon aluli), a „kis"- (5—100 kat. holdas), a „közép"- (100—1000 kat. holdas) és a nagy- (1000 kat. holdnál nagyobb) gazdaságok szerint oszlanak meg. Az összehasonlítás csak az 1935. évi anyag azonos csoportosítása alapján lehetséges.

Az agrárproletariátushoz legközelebb álló réteg: az 5 holdnál kisebb törpebirtokosság további elszegényedése az állatállomány csökkenésével is nagy arányokban fokozódott, mert ez alatt a negyven év alatt állatállományának általában 38,3 százalékát vesztette el. A sertésállomány csökkenése aránylag csekély (4,1 százalék) volt, de a marha- és a juhállomány vesztesége a 40, a lóállományé pedig az 50 százalékot is jóval meghaladta. Tehát ebben a birtokkategóriában az állatállomány csökkenésének mértéke az országos átlagot többszörösen meghaladta.

Elég nagy az 5—100 kat. holdas üzemek vesztesége is. A sertések létszámában itt már az 5,7 százalékot kitevő gyarapodás ellenére általában 18,7 százalékkal fogyott az állatállomány. A marha- és a lóállomány vesztesége pedig meghaladja a 21 százalékot.

A „kisüzemek"-nek nevezett nagyságtípus adatai azonban a dolgozó parasztság viszonyaira egyáltalán nem jellemzők, mert a gazdaságilag jóval erősebb kulákréteg adatait is magukban foglalják, s ezáltal eltorzítják, a valóságnál lényegesen kedvezőbb színben tüntetik fel a 20 kat. holdnál kisebb üzemek helyzetét. De az adatok azt mégis megmutatják, hogy az állatállomány csökkenése fordított arányban van az üzemek nagyságával.

A 100 kat. hold szántóföldre számított állatsűrűség a kisebb gazdaságokban nagyobb volt ugyan, mint a nagyobbakban, de az állomány minősége, összetétele és a hozamok

tekintetében a kisüzemek nagyon hátrányos helyzetben voltak a nagyüzemekhez képest.

Vizsgáljuk meg alaposabban a kisüzemek állatállományát, főleg az igás- és a haszonállatok megoszlása szempontjából. Azt tapasztaljuk, hogy még a kisüzemek legszűkebb köre, a gazdaságilag viszonylag legerősebb 10—20 holdas középparasztgazdaságok sem voltak igásállatokkal kielégítő módon ellátva. Átlagban csak a középparaszti gazdaságok 15 százalékának volt 2 igáslova (a három éven aluli csikókat nem számítva) és 6 százalékának egy pár igásökre. A többi középparaszti gazdaságra már csak átlagosan 1—1 igásló jutott. Az 5—10 holdas kisparaszti üzemek 30 százalékában egyáltalán nem volt igavonó állat, az 5 holdnál kisebb üzemekben pedig csak minden tizedik gazdának volt 1—1 igáslova. Általában a 20 holdon aluli üzemek kétharmadára egyetlen igásállat sem jutott, következésképpen ezek teljesen ki voltak szolgáltatva a kulákgazdaságok igauzsorájának.

Haszonállat tekintetében sem volt sokkal jobb a kisüzemek helyzete, mert a 20 kat. holdnál kisebb területű gazdaságoknak átlag csak 43 százalékában volt tehén, s a növendékállatokat beszámítva is csak az üzemek 70 százalékára jutott egy-egy szarvasmarha. A kisüzemekben az igásállatok hiánya miatt a haszonállatokat gyakran igavonásra is használták. Csupán a sertés volt minden gazdaságban megtalálható, amelyből a törpeüzemekre átlag 1,2, a kisparaszti gazdaságokra 2,6 és a középparaszti üzemekre 3,8, általában pedig a 20 holdig terjedő üzemekre 1,7 db jutott.

A következő táblázat azt szemlélteti, hogy a különböző birtokkategóriákban egy-egy gazdaságra átlagosan mennyi igás- és haszonállat jutott.

Gazdaságok nagysága	Igásló	Összes ló	Tehén	Igás ökör	Összes szarvasmarha	Sertés	Juh
5 kat. holdig	0,10	0,11	0,21	0,006	0,31	1,19	0,05
5—10 kat. holdas	0,64	0,73	0,88	0,060	1,46	2,57	0,17
10—20 kat. holdas	1,15	1,36	1,23	0,112	2,33	3,77	0,37
20 kat. holdig összesen	0,30	0,34	0,43	0,026	0,70	1,68	0,11

A kisüzemek állatállományukat nem tudták a talajerőgazdálkodás szempontjából sem kedvezően kihasználni. Közismert az a szomoru tény, hogy a tüzelőhiánnyal küzdött parasztság a trágyának nagy részét nem a talajerő feljavítására fordította, hanem eltüzelte. Ehhez járult még a műtrágyafelhasználás úgyszólván teljes mellőzése. A műtrágyahasználat Magyarországon még a nagyüzemekben is elég kezdetleges fokon állott, a parasztgazdaságokban pedig csak egész kivételesen fordult elő. Az 1935. évi üzemstatisztika adatai szerint a 20 kat. holdon aluli gazdaságokban az egész műtrágyázott terület csak 4162 kat. hold volt, tehát a dolgozó paraszti gazdaságok szántóterületéből csak minden 1052. hold kapott műtrágyát.

Gépi felszerelés

Az állatállomány, főleg az igás állatok csökkenését a gépesítés nagyobb foka némileg enyhíthette volna.

Az egész mezőgazdaságban az 1000 kat. hold szántóra jutó erőgépek száma 40 év alatt több mint 4,6-szeresre növekedett. 1895-ben még csak 0,5, 1935-ben már 2,3 db erőgép jutott 1000 holdra. Ezt a növekedést főképp a traktorok és a robbanó motorok, valamint a villanymotorok rohamos elterjedése okozta.

A gépesítés előnyeit azonban nem a dolgozó paraszti gazdaságok, hanem a nagyüzemek élvezték, mert a drága gépek beszerzésére a kisüzemeknek nincs anyagi erejük. Itt a gépvásárlás nem is gazdaságos, mert a gépek teljesítőképessége a mezőgazdasági munkák idényszerűsége miatt még a nagyobb gazdaságokban sem használható ki teljesen, még kevésbé a kisüzemekben. Egyébként a gépellátottságra vonatkozó statisztikai adatokból nem vonhatunk le reális következtetést. Ezek a statisztikai adatok ugyanis olyan, tulajdonképpen ipari vállalkozók gépeit is magukban foglalják, akiknek volt ugyan 20 holdat meg nem haladó ingatlanuk, de a mezőgazdálkodást legfeljebb csak mellék-foglalkozásként űzték, főfoglalkozásukra nézve azonban tőkés vállalkozóknak számítottak, tehát egyáltalán nem tartoztak a dolgozó paraszti kategóriába. Túlnyomó részben ezek kezében volt a 20 holdnál kisebb gazdaságok közt kimutatott 2076 traktor és 6647 cséplőgép, valamint a 2840 gőzgép is. Erőgépek hiányában a dolgozó parasztság többnyire fogatos gépekkel és kézi eszközökkel művelte földjét, s látta el állatállományát.

A mezőgazdaság fejlődése következtében a nagyüzemekben az erőgépek egyre jobban kiszorították a fogatos gépeket és a kézi eszközöket, ellenben a kisüzemek még az utóbbiakkal sem, vagy csak nagyon szűken voltak ellátva. Például a legfontosabb talajművelő eszköz, az eke a kisüzemeknek csak 29 százalékában volt megtalálható (ez a szám az igáslovakkal való ellátottsággal általában is és az egyes üzemtípusokban is nagyjából megegyezik). A törpegazdaságokban csak minden kilencedik gazdaságra jutott egy eke, az 5—10 holdas üzemek 70 százalékának volt ekéje, de még a középparaszti gazdaságok közül sem mindegyiknek, hanem csak e gazdaságok 93 százalékának volt saját ekéje. A többi gép tekintetében — a boronát kivéve — még rosszabb volt a helyzet.

A kisüzemek gépekkel való ellátottsága az üzemek számának százalékában

Gazdaságok nagysága	Eke	Borona	Henger	Vető- és ültető-gép	Kapáló-gép	Arató- és terménybetakarító-gép
5 kat. holdig	11	10	1,6	0,3	2,5	0,1
5—10 kat. holdas	70	73	18,0	4,0	18,0	0,5
10—20 kat. holdas	93	104	33,0	17,0	36,0	1,2
20 kat. holdig össz.	29	30	8,0	3,0	9,0	0,3

A kisparaszti termelés hátrányai a nagyüzemi termeléssel szemben

Az eddigiekben a gazdaságok termelőeszközeinek megoszlásával, elsősorban a földterülettel, továbbá az élő- és a holtfelszerelés mértékével jellemeztük a kisüzemek helyzetét. A további vizsgálat során magát a termelés folyamatát, a termelőeszközöknek az emberi munkával párosult működését ugyancsak elemezni kell.

A kisüzemekben túlnyomórészt mezőgazdálkodás (szántóföldi-, rét- és legelőgazdálkodás), kis részben kert- és szőlőgazdálkodás folyt. Erdőgazdasági termelést ezek a gazdaságok nem űztek, jóllehet területük 1,7 százalékát erdő borította.

A szántóföld, a rét- és a legelőterület a 20 kat. holdig terjedő gazdaságok egész területének 87,4 százalékát tette ki (pusztán a szántóföld 77,6 százalékot ért el), kert- és szőlőterületük pedig 7,8 százalék volt. Te-

hát a mezőgazdálkodás, benne is a szántóföldi növénytermelés volt túlsúlyban.

Szántóföldi növénytermelésünket a múlt század hetvenes éveitől kezdve a régi háromnyomásos gazdálkodás fokozatos háttérbe szorulása jellemezte. Ennek a művelési formának legjellemzőbb kifejezője az ugarnak hagyott terület. A termelési statisztikában az ugar csökkenése jól megfigyelhető. 1871—1885 közt átlagosan 20,2, az 1886—1900. évek átlagában 14,3, 1901-től 1915-ig 9,4 százalék, az 1934—1938. években pedig már csak 2,3 százalék volt az átlagos ugarterület. Ez a körülmény a szántóföldi gazdálkodás intenzívebbé válásának jele.

Azt hihetnők, hogy az ugarolás inkább a kisüzemekben volt szokásos, s ezért az ugarterület csökkenése a nagyüzemekben nagyobb arányú volt, mint a kisüzemekben. Ezzel szemben a második világháborút megelőző évtizedben éppen a 20 kat. holdig terjedő gazdaságokban volt kisebb az ugarterület aránya, mert a nehéz megélhetés és a terület gyarapításának lehetetlensége miatt minden talpalatnyi föld bevetésére kényszerültek még akkor is, ha annak megmunkálása rendkívül gazdaságtalan volt. 1931—1938 közt a kisgazdaságokban átlagosan csak 1,3 százalék ugarterületet találunk, a nagyüzemekben 2,4 százalékot.

Szántóföldi növénytermelésünk keresztmetszete a háromnyomásos gazdálkodásról a váltógazdálkodásra, majd mindinkább a vetésforgó alkalmazására való áttérés következtében országos szinten lényegesen megváltozott. Ez elsősorban a gabonaterületek csökkentésében fejeződött ki. 1895 és 1935 közt csökkent a kenyérgabona, különösképp a kalászos takarmánygabona vetésterületi aránya úgy, hogy a gabonatermő terület 1935-ben általában mintegy 8 százalékkal kisebb területet foglalt el a szántóföldből, mint 40 évvel azelőtt. De még ekkor is a szántóföld 55 százalékára terjedt ki.

A hüvelyes vetemények aránya 40 év alatt körülbelül négyszeresre nőtt, termelésük azonban ennek ellenére is nagyon elhanyagolt volt, vetésterületük még az 1 százalékot sem érte el.

A kapások közül főleg a kukorica és a burgonya vetésterületét növelték. A négy legfontosabb kapásnövény (az előbbi kettőn kívül a cukor- és a takarmányrépa) területi aránya együttvéve 23,5 százalékról csaknem 30 százalékra nőtt.

Az ipari és a kereskedelmi növények területi aránya a szóban forgó 40 év alatt jelentékenyen, 1,6 százalékról 0,9 százalékra csökkent. Csupán a len termesztése nőtt némiképp az olajlentermesztés előtérbe nyomulása következtében. Ezeknek az igényesebb növényeknek háttérbe szorulása semmiesetre sem kedvező jelenség, s főképp a bizonytalan értékesítési lehetőségek káros következménye.

A kapásnövények előtérbe nyomulásán kívül a szántóföldi szálastakarmányfélék vetésterületének növekedése szintén mezőgazdaságunk belterjességének fokozódásáról tanúskodik. A mesterséges szálastakarmányok területi aránya 10,0-ról 11,4 százalékra nőtt, s ez egyúttal számottevő minőségi javulást is eredményezett, mert benne a lucernaterület növekedése nagyon jelentős.

Az előbbiekben vázolt fejlődés nem egyformán érvényesült a dolgozó paraszti és a nagygazdaságokban. Az 1931—1938. évek vetésterületi arányát vizsgálva, a kisüzemek termelésében az itt is kétségtelenül tapasztalható fejlődés ellenére a nagyüzemek mögött nagyfokú lemaradás állapítható meg. Elsősorban a gabonaneműek 55 százalékos területi arányára utalunk. Ez a nagy gabonaarány ugyan a kisüzemekre jellemző önellátási törekvést tekintve természetes jelenség, de mégis egészségtelen tünet, mert megakadályozza az ésszerű vetésforgó alkalmazását, s elkerülhetetlenné teszi a gabonák gabona után való vetését. A nagyüzemek szántóterületéből a gabona csak 45,2 százalékot foglalt el.

A kapásnövények termesztése a kisüzemekben volt nagyobb arányú,

de a rendelkezésre álló saját és családi munkaerő jobb kihasználásának kényszere is ebbe az irányba késztette a dolgozó parasztságot. A kisgazdaságokban a kapások 33,2 százalékos területi arányából csupán a kukoricára több mint 22 százalék jutott.

A magnak termesztett pillangós növények területi aránya a kisgazdaságokban igen alacsony: csak 0,3 százalék volt, a nagygazdaságokban ellenben 2,1 százalék. A pillangósoknak a talajra gyakorolt kedvező hatása szempontjából is nézve a kérdést, a kisüzem ebben a tekintetben szintén hátrányosabb helyzetben volt. Ezt a hátrányt alig enyhíti, hogy a vetésterületi adatok nem tartalmazzák a közteskénť termesztett bab vetésterületét. Ha ez nem is mérhető fel pontosan, de a rendelkezésre álló termésadatokból visszaszámítva megállapítható, hogy a köztes bab főterményre átszámított vetésterülete átlagosan meghaladta az évi 100 000 holdat. A babot közteskénť nagyobb részben a kisüzemek termesztették.

Ugyancsak nagyon kedvezőtlen a szálastakarmányoknak 10 százaléknál kisebb területi aránya a kisüzemekben a nagygazdaságok 18,7 százalékos arányához képest. Pedig a szálastakarmányok termelésének a pillangósok talajjavító hatása következtében még fokozottabb jelentősége van. A kedvezőtlen arány annál is inkább figyelemre méltó, mert az állatsűrűség a 20 kat. holdig terjedő gazdaságokban 1935-ben jóval nagyobb volt, mint a nagyüzemekben, tehát több takarmányra lett volna szükség. Az állatállomány és a takarmánytermő terület közti feszültségnek a kisgazdaságok állatállománya okvetlenül nagy kárát vallotta.

A vegyes és az egyéb növények a különleges növényeken kívül az olajos és a rostos növények adatait foglalják magukban, tehát szintén a belterjesebb termelés fokmérői. Ezek a növények a 20 kat. holdnál kisebb gazdaságokban csak 0,4 százalékos vetésterülettel voltak képviselve, ellenben a nagygazdaságok összes bevetett területéből 4,5 százalékkal részesedtek.

A szőlőnek a kisüzemek közti gyakori elterjedtségére és jelentőségére való tekintettel röviden ennek üzemi viszonyaira is kitérünk, annál is inkább, mert — a kerttől eltekintve — a szőlőterület túlnyomó része (70,2 százaléka) a többi művelési ágtól eltérően a kisüzemek kezelésében volt.

Az összes 20 holdig terjedő gazdaságok 29,4 százalékában volt átlagosan mintegy 970 négyszögölnyi szőlőterület. A kisüzemek szőlőgazdasági gépekkel való felszerelése kielégítő volt. Az összes szőlőgazdasági gépek háromnegyed része volt a birtokukban. Egy-egy átlagos kisüzemi szőlőre 1,6 gép jutott.

Végül a gyümölcstermelésről is annyit, hogy a gyümölcsfák háromnegyede, többnyire csak szórványgyümölcsfa, a kisüzemek birtokában volt, de a gyümölcsgazdasági gépeknek csak 60 százaléka jutott ezekre a gazdaságokra.

A terméshozamok alakulása a dolgozó paraszti gazdaságokban

A mezőgazdasági termelés eredményességét leginkább az 1 kat. holdon átlagosan termelt javak mennyiségével szemléltetjük. Erre nézve csak a növénytermelésről vannak összeíráson alapuló konkrét adatok. Az állattenyésztésben és más üzemi ágazatokban elért eredményekről — a szőlőtermelést nem számítva — ilyen adatok nincsenek.

Az egyes üzemágaknak a mezőgazdasági termelésben képviselt súlyáról az országos számtartás-statisztikai adatokból tájékozódhatunk, amelyek üzemágak szerint részletezve közlik a nyershozam alakulását. De ezek az adatok csupán tájékoztató jellegűek, mert a számtartásba bevont gazdaságok csekély száma miatt, de azért is, mert — főképp a kisüzemek közül — csak a fejlettebb gazdaságok vezettek számtartást, az adatok nem elég reprezentatívek.

Az összes üzemek mérlegelt átlagában kifejezve 1936—1937-ben a növénytermelés nyershozama 51,7

százalékát, az állattartásé 40,5, az egyéb forrásból származó nyershozam pedig 7,8 százalékát tette ki az egész nyershozamnak. Ezek az adatok a növénytermelés nagy súlyáról tanúskodnak, de egyúttal arról is, hogy az állattartásnak milyen fontos szerepe van nemcsak az igaerő és a trágyatermelés szempontjából, hanem ezenkívül a termelt javak tekintetében is. Az árutermelés területén meg éppen fölényben van az állattartás a növénytermeléssel szemben. A Gazdaságkutató Intézet helyzetjelentéseiből látható, hogy, míg a növénytermelésből származó pénz-bevétel 37,2 százaléka volt az egész bevételnek, addig állattartásból a bevétel 49,2 százaléka származott. De az állattenyésztés fokozott jelentősége ellenére is az állati termékek termelésére vonatkozó statisztikai anyag hiánya miatt a termelt javak megítélésében kizárólag az állatállomány létszámának alakulására hivatkozhatunk.

A növénytermelés hozamáról ellenben bőséges adatanyag szolgálhat a kutatás alapjául. A fejlődés mértékét megítélhetjük a főtermények adataiból is, mert ezek foglalták el a bevetett terület 80 százalékát.

Az 1 kat. holdon elért termésmennyiségről 1870 óta vannak adatok. Ezek alapján megállapítható, hogy a fontosabb szemes termények (gabona és kukorica) termésátlagai 70 év alatt általában majdnem megkétszereződtek, a gyök-gumós növények pedig körülbelül 60 százalékkal nagyobb termést adtak az 1930—1939., mint az 1870—1879. évek átlagában.

Mivel az 1870-es évek adatai az akkori országterület termésátlagait fejezik ki, csak bizonyos helyesbítéssel hasonlíthatók össze a mai országhatárok közt elért termésátlagokkal. Ezért megvizsgáljuk annak a 15 megyének az összesített termésadatai alapján kiszámított termésátlagokat is, amelyek a mai országhatárok közt lényegében akkori egész területükkel megmaradtak. Bár némiképpen ezek is torzítanak, mert az ország mai határainál is szűkebb területet ölelnek csak fel, de legalább a hegyvidékek merőben más termésátlag-adataitól mentesek. Jóllehet ezek nem 10, hanem 15 éves (1871—1885) átlagok, a mai országhatárok közt elterülő területek akkori termésátlagaira mégis jellemzőbbek az egész akkori országterületre vonatkozó 10 éves átlagoknál.

Ezek szerint a 70 év alatt elért növekedés helyesbített százalékos értékei a következők:

Búza	60
Rozs	50
Árpa	52
Zab	82
Kukorica	76
Burgonya	66

A kisüzemekre vonatkozó termésátlag-adatok csak a két világháború közti időről állnak rendelkezésre, de a korábbi országos adatok, a fejlődés irányát tekintve, több-kevesebb eltéréssel a kisüzemekre nézve is érvényesek. A kisüzemek növénytermelési eredményeit, a nagyüzemekével is összehasonlítva, a harmincas évek átlagában vizsgáljuk meg. Itt sem terjesztjük ki a kutatást az összes növényekre, mert az áttekinthetetlenné tenné az anyagot, hanem megelégszünk azoknak a fontosabb növényeknek a terméseredmény-vizsgálatával, amelyek a szántóföld 90 százalékát foglalják el, s ennélfogva okvetlenül eldöntik a termelés eredményességének mértékét.

A kisüzemek növénytermelése lényegesen elmaradt a nagyüzemeké mögött. A kisüzemek a legfontosabb növénycsoportban, a gabonaneműek — közülük is a legfontosabb gabonaféle: a búza — termelésében érték el a legrosszabb terméseredményeket. A dolgozó paraszti gazdaságok gabonatermésátlaga az 1931—1938. évek átlagában általában alig haladta meg a nagyüzemek termésátlagának háromnegyedét, az őszi búza termésátlaga pedig még ezt sem érte el egészen, hanem a nagyüzemek termésátlagának csupán 74,5 százalékára rúgott, ami a kisüzemekben alkalmazott kezdetleges termelési módoknak,

a vetésforgó hiányának, a rossz elővetemények stb. a következménye.

A kapások terméseredményei a nagygazdaságokéhoz képest kevésbé voltak rosszak. Például a répafélék termése általában 18 százalékkal volt kevesebb a nagyüzemi répatermelésnél. A takarmányrépa átlagtermése elérte a nagyüzemek termésének 83 százalékát, a cukorrépáé ellenben, amely tipikusan nagyüzemi növény, csak 81 százalékát. A legfontosabb kapásnövényekből, a kukoricából a kisüzemek átlagos termése 88,3 százalékig közelítette meg a nagyüzemekét, ellenben a burgonyáé a 8 év átlagában csak 79,1 százalékig nőtt.

Legkisebb volt a kisgazdaságok termelésének elmaradása a szálastakarmányokból. A legjobban elterjedt két szálastakarmány: a lóhere és a lucerna termésátlaga általában 9 százalékkal maradt el a nagygazdaságok mögött. Ezek közül is a lóhere termésátlaga közelítette meg jobban a nagyüzemek termésátlagát.

A fontosabb főnövényeknek a kisüzemekben elért termésátlagait a nagyüzemekével szembeállítva a következő táblázat szemlélteti:

Termésátlagok alakulása a kis- és a nagygazdaságokban 1931—1938. években

Növények megnevezése	A 20 kh-nál kisebb	Az 1000 kh-nál nagyobb	Kisüzemek termésének átlagos elmaradása	
	gazdaságokban q/kh		q/kh	%
Őszi búza	7,4	9,9	2,5	25,3
Rozs.....	6,2	7,9	1,7	21,5
Őszi árpa	7,9	10,1	2,2	21,8
Tavaszi búza	5,7	7,5	1,8	24,0
Tavaszi árpa	7,1	9,6	2,5	26,0
Zab	6,6	8,3	1,7	20,5
Kukorica.....	10,6	12,0	1,4	11,7
Burgonya	37,2	47,0	9,8	20,9
Cukorrépa	101,0	124,7	23,7	19,0
Takarmányrépa ...	119,6	144,3	24,7	17,1
Lóhere.....	17,8	19,5	1,7	8,7
Lucerna	21,6	23,8	2,2	9,2

Még inkább szembetűnő a kisüzemek hátránya a nagyüzemekkel szemben az árutermelés tekintetében. A két világháború közti időben a kenyérgabona árutermelésének 41 százalékát a 100 kh-nál nagyobb, 29 százalékát a 20—100 kh-as és 30 százalékát a 20 kh-nál kisebb gazdaságok adták. Az ipari növények árutermeléséből még kevesebb volt a 20 kh-nál kisebb gazdaságok részesedése; csupán 15 százalék, a 100 kh-nál nagyobb gazdaságok 55 százalékos és a 20—100 kh-as gazdaságok 30 százalékos részesedésével szemben.

A következő táblázat az egyes gazdaságtípusok termeléséből a piacra vitt termékek százalékos arányát mutatja:

	100 kat. holdnál nagyobb	20—100 kat. holdas	20 kat. holdnál kisebb
	g a z d a s á g o k		
Növénytermelés	60	55	40
Állattenyésztés:			
vágóállat	90	84	40
állati termék	62	62	40

A dolgozó parasztság sorsa

A kisüzemek helyzete és a nagyüzemekkel szemben megnyilvánuló hátrányai meghatározták a dolgozó parasztság sorsát és helyzetét.

Az egész mezőgazdasági népesség 1930-ban kereken 4,5 millió volt. Ebből a kulákokat, továbbá a közép- és a nagybirtokosokat, valamint ezek gazdatisztjeit leszámítva, a saját munkájából élő parasztság 4,1 millió főt számlált. Ebből az „önálló" (saját gazdaságából élő) földtulajdonos és bérlő 1930-ban csak 602 000 volt. Ez a szám látszólag ellentmond a 20 kat. holdig terjedő gazdaságok 1,4 milliós számának. A valóságban e két szám különbsége azt jelenti, hogy a 0,8 milliót számláló többi gazdálkodó nem bírt megélni saját gazdaságából, ők voltak azok, akikre a kisüzemek átlagos 3,7 holdjából nyilvánvalóan az „átlagnál" is kevesebb föld jutott; kis parcellájuk nem volt képes biztosítani „önállóságukat". Ez a körülmény őket is az egész mezőgazdasági népesség 29 százalékára rúgó mezőgazdasági munkások táborába taszította; ez utóbbiak exisztenciája a gazdasági cselédekénél is bizonytalanabb alapokon nyugodott, pedig, mint ismeretes, a gazdasági cselédek sorsa is csak egy-egy esztendőre volt úgy-ahogy biztosítva.

A népszámlálás adataiban „önálló"-ként feltüntetett birtokosok és bérlők kategóriájába (a 359 ezer 5—20 kat. holdas gazdaságon kívül, amelynek átlagos nagysága 10,3 kat. holdra terjedt) az 1—5 kat. holdas gazdaságoknak már csak a fele fér be, mégpedig nyilván az a fele, amelynek vagy az átlagos 2,5 holdas parcellánál nagyobb terület, vagy ebből a kis területből belterjesebb művelési ág: kert, gyümölcsös vagy szőlő jutott osztályrészül. Az 1 kat. holdnál is kisebb gazdaságok 558 000 birtokosa kétségtelenül — kevés kivételtől eltekintve — teljes létszámával a bizonytalan exisztenciájú agrárproletariátus tömegét szaporította.

A dolgozó parasztság 4,1 milliót számláló tömegéből a statisztika szerint a 446 000 segítő családtaggal együtt 1 848 000 kereső volt. De számukra nemcsak a kisüzemek, hanem az egész magyar mezőgazdaság sem tudott kielégítő munkaalkalmat biztosítani. A mezőgazdaság évi munkaszükségletét a Gazdaságkutató Intézet 360 millió munkanapra becsülte, ezzel szemben a mezőgazdasági népesség kapacitása 471 millió munkanap volt. A kihasználatlan munkakapacitás tehát 24 százalékra rúgott. Tudjuk, hogy a mezőgazdasági munka idényjellege miatt a hiányos foglalkoztatottság, másszóval a munkanélküliség mértéke erősen hullámzott, s munkacsúcsok idején (például aratáskor) esetleg egészen el is tűnhetett. De az nem változtat azon, hogy a munkanélküliség évi átlagban 24 százalékos volt, ami a keresők lélekszámában kifejezve annyit jelentett, hogy 1 404 000 kereső teljes foglalkoztatottsága esetén 444 000 kereső egész éven át munka nélkül maradt volna.

Ez volt az oka a mezőgazdasági népesség körében tapasztalt nagyarányú vándormozgalmaknak is, amely a parasztságnak a városba özönlésével az ipari munkanélküliek számát gyarapította.

Az országos számtartásstatisztikai adatgyűjtésről kiadott 1939. évi előzetes jelentésben olvashatjuk: „a kisüzemek mezőgazdasági jövedelme túlnyomórészt munkabér-igényből áll, vagyis a munkaalkalom biztosításában jelentkezik." Nézzük meg, hogy ez a munkaalkalom mekkora „bért" biztosított. Az idézett jelentés ugyanis azt mondja, hogy „ha a tiszta vagyon 4 százalékos kamatigényét levonjuk a mezőgazdasági jövedelemből, akkor megtudjuk, hogy mennyi maradt a gazdacsalád munkájának ellenértékére tényleges munkabérkereset". Nos, „az összes kisüzemek mérlegelt átlagában az 1 férfi munkanapra eső munkabérkereset 1,98 P" volt. Ezzel szemben „egy átlagos gazdasági cseléd bérének önköltségi értékéből (320 munkanap) egy munkanapra eső összeg 2,42 P". Mint látjuk, a kisüzemben a „munkabér-igény" és a tényleges „kereset" közt erős feszültség volt.

Még a gazdasági cseléd napszámbére is 22 százalékkal nagyobb volt annál az összegnél, amely a gazdának és segítő családtagjainak a saját gazdaságban biztosított munkaalkalom folytán „napszámbér" fejében átlagosan jutott.

Rendkívül nagy méreteket öltött a parasztgazdaságok *eladósodása*. Az egész magyar mezőgazdaság adósságterhe a mai országterületre számítva a század elején körülbelül 3 milliárd pengő volt. Ettől a jelentős tehertől a mezőgazdaság az első világháborút követő pénzromlás következtében teljesen megszabadult. De „amilyen gyorsan vált tehermentessé a magyar föld a háború utáni inflációs években, éppen olyan gyorsan csúszott le évről évre az újra eladósodás lejtőjén, úgyhogy a háború utáni eladósodás üteme háromszor olyan gyors volt, mint az első világháború előtt" — állapítja meg a Magyar Gazdaságkutató Intézet egyik különkiadványában. 1925-ben újra megindult az eladósodás folyamata és a magyar mezőgazdaság bruttó terhe 1932-ig már az 1925. évi 135,5 millióról 2172 millió pengőre nőtt. A mezőgazdaság tényleges terhét azonban csak az 1931-ben megindult statisztikai felvételek tisztázták, amelyek szerint a netto teher 1932-ben az 1928. évi 950,4 millióról 1778,7 millió pengőre nőtt. Ha ehhez még a be nem kebelezett adósságterheket is hozzászámítjuk, a tulajdonképpeni teher 2172,3 millió pengőre rúgott. Ennek pontosan a fele a 20 kat. holdon aluli gazdaságokat (vagyis az egész földterületnek csupán 32 százalékát) terhelte. Tehát az eladósodás mértéke sokkal nagyobb volt a 20 kat. holdon aluli, mint a nagyobb gazdaságokban. A gazdaságok nagysága szerint részletezett adósságterhek csak a belföldi hitelintézetek által bekebelezett kölcsönökre vonatkozóan vannak megadva. Ezek 1932-ben az egész bekebelezett tehernek több mint háromnegyedét (76,4 százalékát), a be nem kebelezett adósságokkal együtt számított teherösszegnek azonban csak 62,5 százalékát tették ki. Az adósságoknak ez a 62,5 százaléka is úgy oszlott meg a birtoknagyság-csoportok közt, hogy minden második 20 holdon aluli birtokra jutott belőle 1042 pengő, s ez adósonként átlag 3 kat. hold megterhelését jelentette. Az eladósodás mértékének szemléltetése végett emlékeztetünk arra, hogy a 20 kat. holdnál kisebb paraszti birtokok átlagos területe csak 3,35 kat. hold volt, tehát minden második dolgozó paraszti birtokon még 600 négyszögöl sem akadt, amelyre legalább belföldi hitelintézeti kölcsönt be ne kebeleztek volna. A valóságban természetesen még rosszabb volt a helyzet, hiszen ezek az adatok a teherösszegnek csak egy részére vonatkoznak, 37,5 százalékának megoszlásáról pedig egyáltalán nincsenek adatok. Konkoly-Thege Gyula is megállapította a magyar föld jelzálogos terheiről szóló munkájában: „a kisebb kisbirtokok helyzetét a földbirtokokra bekebelezett többi teherféleség lényegesen súlyosbítja. Súlyosbítja pedig annál nagyobb mértékben, minél kisebb földbirtokról van szó."

Az eladósodás folyamata természetesen a kamatterhek rohamos növekedését vonta maga után. A mezőgazdasági termékek árának katasztrofális mértékű hanyatlása következtében pedig a mezőgazdaság kamatterhe rendkívül súlyossá vált. Megközelítő becslés szerint az évi kamatteher az adós gazdák 1932. évi pénzbevételének körülbelül 60 százalékát felemésztette.

Ezek a terhek túlzottan meghaladták a kisüzemek teherbíróképességét. Hogy a mezőgazdaság eladósodásának általános folyamata milyen mértékben sújtotta éppen a kisüzemeket, arról beszédes számokat közöl Konkoly-Thege Gyula idézett munkája. Az 1932. évi teherálladék jogcímek szerinti részletezése a „másféle" terhek közt azokat sorolja fel, amelyek a kölcsönök feltételeinek terhes következményeiből származnak, s amelyekből a terhek súlyosságának fokozására következtethetünk. Az adatok arról tanúskodnak, hogy a kölcsönöknek mintegy feléből

részesedő kisüzemek sokkal kevésbé voltak képesek megbirkózni az adósságteherrel, mint a nagyüzemek. Erre vall például, hogy a kincstári adó- és illetékhátralék címen bekebelezett terhek 70 százaléka, a végrehajtási- és perköltségek 82 százaléka, a kamat- és a költségbiztosítékok teherré váló részének 66 százaléka terhelte a kisüzemeket és így tovább. Általában a „másféle teher" 71 százaléka a kisüzemekre nehezedett.

★

A mezőgazdasági kisüzemek helyzetével behatóan foglalkozni kívánó olvasónak ez a tanulmány bizonyára még megoldatlanul hagyott sok olyan kérdést, amelynek az elemzésétől ilyen keretek közt el kellett tekinteni. De az eddig elmondottak is a dolgozó parasztság gazdasági tönkremenetelének szomorú képét tárják elénk. A kisgazdaságok pusztulásának a legfőbb oka, hogy a kisüzem sem a nagyüzemmel, sem a gazdasági fejlődés iramával sajátságos helyzeténél fogva nem képes lépést tartani. A kis parcellákon szükségszerűen kézi és fogatos eszközök alkalmazásával folyó termelés az igények leszállítása és a valóságos éhbérért folyó robot ellenére sem képes kiegyenlíteni azt a gazdasági előnyt, amely a gépesítés fejlett fokán álló kapitalista nagyüzemek termelését fellendítette.

A 20—25 százalékkal alacsonyabb termésátlagok, továbbá a csökkenő állatállomány ellenére is szűk takarmányellátás és ennek következtében az állati termékek alacsony hozama a rendkívül súlyos terhek rohamos növekedéséhez, az elviselhetetlen terhek pedig a kisüzemek fokozódó elaprózódásához, majd ahhoz vezettek, hogy a földjétől megfosztott parasztság nagy része a vándormozgalom statisztikájának tárgya és a munkanélküli városi proletariátus hadseregének katonája lett.

A felszabadulás után végrehajtott földreform — azzal, hogy a tőkések és a földesurak birtokait a dolgozó parasztság kezébe adta — a kisüzemek pusztulásának egyik okát megszüntette. De nem törölhette le azt a verejtéket, amellyel a kisüzemek parasztsága ma is öntözi földjét, mert nem szüntethette meg azokat a már ismertetett természetes korlátokat, amelyek a paraszti üzem jelentős fejlődésének leküzdhetetlen akadályát képezik a nagyüzemmel szemben. A fejlődés meggyorsult iramával a kis- és a középparasztság, miként nem tudott a tőkés rendszerben, ma sem tud lépést tartani, de csak rajta áll, hogy nemcsak a társadalom, hanem a saját érdekében is biztosítsa a maga számára a gépesítés fejlett fokán álló szocialista nagyüzemi termelés előnyeit.

Iványfy János

A Wirtschaftswissenschaft című német közgazdasági folyóirat 1955-ben megjelent számairól

A Wirtschaftswissenschaft 1955-ben megjelent első négy száma néhány cikkének ismertetésével szeretnénk tájékoztatni olvasóinkat arról: milyen kérdések foglalkoztatják most leginkább a német marxista közgazdászokat.

Az idei évfolyam 1. száma közli *Joachim Hemmerling* cikkét *„Az általános szerződési rendszer rugalmas alkalmazásának szükségességéről."* Ma még gyakran megsértik a vállalatok önállóságának elvét. Ez egyebek között abban is megmutatkozik, hogy a felsőbb szervek gyakran semmibe veszik, önkényesen hatályon kívül helyezik, megváltoztatják, keresztezik a vállalatok által kötött szerződéseket.

Az NDK-ban most új tervezési metodikát vezettek be. Ennek lényege, hogy a vállalatok nagyobb önállóságot kapnak a nekik átadott alapok felhasználásában. A múltban a tervet sok száz gyártmányra részletezték, s a tervmutatók tucatjait adták meg, ezután ellenben csak a legfontosabb mutatószámokat közlik a vállalatokkal. E változtatás célja az volt, hogy a dolgozók kezdeményezése ne fulladjon bele a tervmódosítások bürokráciájába, s a vállalatok gyorsabban, könnyebben alkalmazkodhassanak a változó igényekhez.

A tervezési metodika reformja azonban egymagában nem biztosítja ezt — a rugalmasabb tervezésnek rugalmasabb szerződési rendszerrel kell párosulnia. Mi a megoldás? Felvetődhet az az elképzelés, hogy kevésbé szigorúan kell megkövetelni a szállítási szerződések teljesítését; lehetővé kell tenni, hogy a vállalatok minden további nélkül változtassanak szerződéseiken. Hemmerling elveti ezt a megoldást, helytelennek tartja a fegyelem bármilyen lazítását a szállítási szerződések kötésében és teljesítésében. Szerinte *a szállítási* szerződésen kívül szükség van a szerződések egy új fajtájára, amelyet *„perspektivikus* szerződésnek" nevez. Ennek célja, hogy a vállalat a termelés előkészítése előtt megismerje a megrendelők tényleges igényeit. Az új tervmetodika szerint a terv termelési előírásait cikkcsoportokra adják meg, márpedig a vállalatnak nem „általános" cikkeket, hanem meghatározott, konkrét társadalmi szükségletet kielégítő gyártmányokat kell gyártania. Ha a központi tervezőszervektől várnánk a konkrét szükségletek pontos megállapítását, ez elkerülhetetlenül egy sor helyi igény háttérbe szorulásához, elnagyolt előírásokhoz vezetne. Sokkal célszerűbb, hogy a szükségleteket a vállalatok mérjék fel a helyszínen — mégpedig a vállalatok közti közvetlen kapcsolat, a szerződéses rendszer, a perspektivikus szerződés révén. Míg a szállítási szerződés elsősorban a terv-*végrehajtás* eszköze, addig a perspektivikus szerződés a terv *kidolgozásának* módszere.

A szerző javaslata szerint a vállalatokat kötelezni kell, hogy kössenek ilyen szerződést, még *mielőtt* megkapják a tervszámokat. Ha a tervszámok nem egyeznek az előzőleg kötött perspektivikus szerződéssel,

akkor a partnerek közös megegyezéssel a tervnek megfelelően megváltoztatják a szerződést. Általában módot kell adni a vállalatoknak, hogy *ezt* a szerződést — ellentétben a szállítási szerződéssel — teljesen önállóan, közös megegyezéssel megváltoztathassák. A perspektivikus szerződés jó eszköz lesz a termelési programok pontos összehangolására, a szállítási szerződések biztosabb megalapozására, a vállalatok kezdeményezésének kibontakoztatására.

A folyóirat ez évi 4. számában is közöl egy cikket *„A szerződéses rendszer továbbfejlesztéséről" Kurt Kann* és *Kurt Lengwinat* tollából, amely visszatér Hemmerling javaslataira. E cikk szerzői szintén elismerik: az új, rugalmasabb tervezési metodika megköveteli, hogy a vállalatok a szerződéses rendszer segítségével is idejekorán felmérjék az igényeket. De úgy gondolják, hogy Hemmerling túlságosan kiélezi a különbséget a perspektivikus és a szállítási szerződés között, viszont nem hangsúlyozza, menyire fontos a szerződési fegyelem e hosszabblejáratú, a termelés előkészítését szolgáló szerződésekkel kapcsolatban is.

Visszatérve az 1. számhoz, nagy figyelmet érdemel a nemzeti díjas *Fritz Behrens* professzor cikke: *„Megjegyzések a munkatermelékenység, a nemzeti jövedelem és a béralakulás viszonyához"*.

A cikk első része azt fejti ki, hogy a munka termelékenységének állandó fokozása a szocialista gazdaság törvénye, majd a társadalmi termék és a nemzeti jövedelem felosztásával foglalkozik. Rendkívül nagy jelentősége van annak, milyen arányban osztják fel a nemzeti jövedelmet fogyasztási és felhalmozási alapra. Ez messzemenően meghatározza a társadalmi termelés I. és II. osztálya fejlődésének ütemét és kölcsönös viszonyát. A felhalmozási alapnak a két osztály között való felosztási aránya azzal függ össze, hogy az újratermelés bővítése extenzív formában (a munkáslétszám, az egész munkaidő abszolut növelése révén), vagy intenzív formában (nagyobb termelékenység révén) történik-e. Bár a szocialista gazdaságban természetesen az extenzív módon bővített újratermelésnek is van bizonyos jelentősége, a döntő az *intenzív* módon bővített újratermelés. Éppen ez — a munkatermelékenység állandó emelése, a technika gyors fejlesztése — követeli meg az I. osztálynak a II. osztályénál gyorsabb növekedését. Behrens rámutat, hogy egyes közgazdászok elhanyagolják ezeket az összefüggéseket, mert a bővített újratermelést absztraktan vizsgálják, s megfeledkeznek az extenzív vagy intenzív módon bővített újratermelés fontos különbségéről.

Ezután a fogyasztási cikkek termelése és a vásárlóerő összhangjának kérdését elemzi. Ezt az összhangot különböző tényezők zavarhatják meg. A társadalmi termelési folyamat mechanizmusa is okozhat ilyesfajta zavarokat. Különösen a hosszú tartamú termelési folyamatoknál okoz problémát az előzetes bérfolyósítás, vagyis az, hogy a kereslet jelentkezése jóval megelőzi a termelés befejezését. Még fontosabb a felhalmozás hatása. Az I. osztály beruházásai, s általában a bérigényes beruházások nagy bérkiadásokkal járnak, tehát növelik a vásárlóerőt, miközben a termelés és különösen a fogyasztási alap növeléséhez csak később, s részben csak közvetve járulnak hozzá. Ha ezekre az aránytalanságokra nem figyelünk fel idejében, s nem küzdjük le őket, akkor feszültség keletkezhet a vásárlóerő és az árualap viszonyában. Ez, ha nem is áremelkedésekhez, de oda vezethet, hogy az árak nem csökkenthetők a termelékenység növelése, az önköltség csökkentése arányában. De ezek az aránytalanságok elkerülhetők a fogyasztási cikkek termelésének fokozásával és a fogyasztás megfelelő irányításával.

Vannak másfajta, a tervek hibás összeállításából vagy rossz végrehajtásából következő aránytalanságok is. A szerző három ilyen esetet sorol fel: először, ha a bérek gyorsabban nőnek, mint a termelékenység; másodszor: ha a fogyasztási cikkek ter-

melése elmaradt a tervtől; harmadszor, ha az árualap összetétele nem felel meg a keresletnek. Az NDK gazdaságában most mindhárom hiba fellelhető, amint erre a Német Szocialista Egységpárt központi bizottságának 21. plénuma rámutatott.

A cikk ezután a termelékenység, az önköltség és az átlagbérek viszonyával foglalkozik. A termelékenység növekedése esetén csökken a termékre ráfordított egész társadalmi munka, de ezen belül viszonylag nő a holtmunka és viszonylag csökken az élőmunka aránya. Hogyan hat az egy termékegységre jutó élőmunka abszolut és relatív csökkenése az önköltségre? Ez az átlagbér alakulásától függ. A termékegységre jutó bérköltség csökken, ha a termelékenység növekedése gyorsabb, mint az átlagbéré. Ellenben a bérköltség nő, ha az átlagbérek növekedése nagyobb, mint a munka termelékenységéé. A termelékenység növekedése élőmunka-megtakarítást jelent. Ezt kétféleképpen használhatjuk fel a dolgozók érdekében: emeljük a béreket vagy növeljük a társadalom termelésbővítésre, kulturális célokra stb. szolgáló tiszta jövedelmét. Minél gyorsabban nő a termelékenység a bérekhez képest, annál inkább érvényesül a második hatás, vagyis a társadalom tiszta jövedelmének növekedése. Minél többet akar a társadalom felhalmozni, minél gyorsabban akarja a termelést növelni, annál nagyobbnak kell lennie a bérek és a termelékenység növekedése közötti különbségnek.

A cikk utolsó része rámutat, hogy milyen nagy a jelentősége a munkatermelékenység és a bérek helyes arányának biztosításában a normák megfelelő megszabásának, különösen a műszaki normák széleskörű bevezetésének.

Az 1. szám cikkei közül még kettőt említünk meg. Az egyiket *Horváth Róbert* magyar közgazdász, a szegedi egyetem statisztikai tanszékének vezetője írta „Marx hozzájárulása a statisztikai tudomány megalapozásához" címmel. A másik *Carl Lucko* cikke „A marxi gazdasági tanítások talmudista értelmezése ellen a szállítóipar »termékéről« folytatott vitában".

A 2. számban jelent meg *Willy Köppert* cikke, amelynek tárgya: *hogyan kellene megjavítani a mezőgazdaságnak szükséges, az ipar által gyártott termelőeszközök kereskedelmét.* A szerző hangsúlyozza: a mezőgazdasági termelés fejlesztésére irányuló kormányintézkedések csak akkor járhatnak teljes sikerrel, ha a dolgozó parasztság növekvő pénzjövedelméért megkapja az általa keresett árukat, mégpedig a termelési célú és a személyes fogyasztás céljaira szolgáló árukat egyaránt. A legfontosabb termelőeszközöket az állam a gép- és traktorállomásokon koncentrálja, ezek tehát nem kerülnek a kereskedelmi hálózatba. De még így is igen nagy mennyiségű műtrágya, növényvédőszer, építőanyag, kisgép, mezőgazdasági szerszám stb. jut el a kereskedelmen keresztül a dolgozó parasztsághoz.

A cikk ezután részletesen elemzi ezeknek az áruknak a forgalmát. A paraszti kereskedelmi szövetkezetben (ez megfelel a magyarországi földművesszövetkezetnek) 1953-ban 1952-höz képest átlagosan 20 százalékkal nőtt az egy hektár megművelt földterületre jutó áruforgalom. Kétségtelenül megjavult a falu áruellátása. De vannak fogyatékosságok is. Egyes cikkek rendszeresen, mások pedig éppen akkor hiányoznak, amikor a mezőgazdasági termelés idényszerű szükségletének kielégítése céljából szükség lenne rájuk. Egyes boltokban terven felüli készletek halmozódnak fel, mert az áruk rossz minőségük, elavult kivitelezésük miatt nem kelnek el.

A szerző felhívja a kereskedelmi szervek figyelmét: használják ki jobban az áruk helyi beszerzésének lehetőségeit. Sok helyi állami, szövetkezeti és magánüzemnek vannak kihasználatlan tartalékai. Fokozni lehetne például a tömegcikkek hulladékanyagokból való gyártását. A kereskedelemnek gondosabban kell felmérnie az igényeket, szilárdabban meg kell alapoznia rendeléseit, job-

ban meg kell követelnie az ipartól a szállítási szerződések pontos betartását. Ehhez szorosabbra kell fűznie a kapcsolatokat a fogyasztókkal: a termelőszövetkezetekkel és az egyénileg dolgozó parasztokkal, valamint a termelőüzemekkel. Növelni kell a kereskedelmi alkalmazottak szaktudását is.

Ez a szám átvette *Dorosev* és *Rumjancev* szovjet közgazdászoknak „Az újratermelés marxista elméletének eltorzítása ellen" című, a Kommunyisztban megjelent cikkét. Közli továbbá *T. Vladigerovnak,* a Bolgár Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézete igazgatójának cikkét: „A monopolkapitalizmus gazdasági alaptörvénye és az átlagprofitráta".

A vita-rovatban jelent meg *Jürgen Kuczynski* német közgazdász és gazdaságtörténész érdekes vitacikke: *„A kapitalizmus gazdasági alaptörvénye — első kísérlet"* címmel. A cikk Sztálinnak „A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban" című művében a modern kapitalizmus alaptörvényéről és általában a különböző termelőmódok alaptörvényeiről kifejtett tanításaiból indul ki. Kuczynski hangsúlyozza, hogy mivel minden termelőmódnak csak egy alaptörvénye van, a kapitalizmus gazdasági alaptörvényének általánosítania kell a kapitalizmus fejlődése különböző szakaszainak legdöntőbb vonásait. Az alaptörvény leglényegesebb tartalma az értéktöbblet-törvény, de ez nem meríti ki, nem adja meg nekünk a pontos definíciót, mert pontosan meg kell jelölni a tőkés termelés célját és a cél elérésének eszközeit is.

Kuczynski a következő definíciót javasolja a kapitalizmus *általános* gazdasági alaptörvényére: „Minél nagyobb profit biztosítása a munkásosztály kizsákmányolása és a lakosság többségének kifosztása révén, a tőkének azzal a gazdasági tendenciájával párosulva, hogy a célt a lehető legkisebb ráfordítással érje el."

A kapitalizmus általános gazdasági alaptörvényének konkrét megjelenési és érvényesülési formáját a modern kapitalizmus viszonyai között Sztálin már tisztázta. Hátra van még a feladat: tisztázni a monopólium előtti kapitalizmus alaptörvényét. Erre a következő definíciót javasolja: „Az átlagprofit biztosítása azáltal, hogy az egyes tőkés minél nagyobb profitra törekszik a munkásosztály kizsákmányolása és a lakosság többségének kifosztása révén, a tőkének azzal a tendenciájával párosulva, hogy a produktív célt a lehető legkisebb ráfordítással érje el."

A cél mindkét szakaszban a minél nagyobb profit. De a monopóliumok előtti korszakban az átlagprofit is elég a bővített újratermeléshez és a tőkések fennmaradásához a konkurrenciaharcban, a monopóliumok korszakában viszont ehhez már maximális profit szükséges. Az eszközök alapjában véve ugyanazok mind a két szakaszban, csakhogy felhasználásuk a monopolkapitalizmus idején sokkal brutálisabb és rendszeresebb, s ezért a következmények sokkal pusztítóbbak.

A feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet idején a kapitalizmus általános gazdasági alaptörvénye nem kapott valamiféle külön érvényesülési és megjelenési formát; akkor az alaptörvény egyszerűen még nem érvényesült teljes hatáskörrel.

Kuczynski cikke körül élénk vita alakult ki. A folyóirat következő számában *Alfred Lemnitz* szólt hozzá a kérdéshez. Szerinte Kuczynski kérdésfeltevése hibás. Nem arra van szükség a kapitalizmus általános gazdasági alaptörvényének meghatározásakor, hogy a különböző fejlődési szakaszok *sajátos* vonásait *összefoglalják,* általánosítsák, hanem azt kell megtalálni, ami *közös* a kapitalizmus minden stádiumában. Ez: az értéktöbblet termelése a munkások által, az értéktöbblet kisajátítása a tőkések által. Az értéktöbblet törvénye: a kapitalizmus általános gazdasági alaptörvénye.

A monopólium előtti kapitalizmus gazdasági alaptörvényének Kuczynski-féle elemzésében Lemnitz azt tartja hibásnak, hogy az eszközök tekintetében Kuczynski csupán mennyiségi

változást ismer el (az eszközök brutálisabb, rendszeresebb felhasználását a monopolkapitalizmus idején), holott itt minőségi változás megy végbe. Ő a következő definíciót ajánlja: „A kapitalista átlagprofit biztosítása a legnagyobb profit utáni hajsza, a munkásoknak a tőkések által való rendszeres kizsákmányolása és a kistermelőknek a tőkés konkurrenciaharc által való tönkretétele és proletarizálása útján." A szerző végül azt vizsgálja: hogyan érvényesül a kapitalizmus gazdasági alaptörvénye a kapitalista szektorban a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet idején? A kormány biztosítja a tőkéseknek a profit *minimumát,* ami lehetővé teszi a tőkések fennmaradását és a tőkés termelésnek olyan mértékű bővítését, amely összhangban van a népgazdasági terv céljaival. A profit egyetlen forrása a munkások kizsákmányolása, amelyet azonban különböző tényezők korlátoznak.

A 4. számban hozzászólt a vitához *Gunther Kohlmey,* a Német Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézetének igazgatója, a Wirtschaftswissenschaft főszerkesztője is. Bevezetőben hangsúlyozza: Kuczynski érdeme, hogy rendszeresen vitákat kezdeményez, mégpedig érdekes, elméleti szempontból jelentős kérdésekről. De jórészt ő is osztja Lemnitz bíráló megjegyzéseit, s szintén úgy véli: Marx az értéktöbblet-törvény felfedezésével megtalálta a kapitalizmus alapvető mozgástörvényét. Kuczynski tévedésének fő forrása, hogy nem látja világosan az *absztrakt-általános* és a *konkrét-történelmi* összefüggését. Hibás és megvalósíthatatlan célt tűz maga elé, amikor a Marx által *absztrakt* módon megfogalmazott értéktöbblet-törvényt úgy akarja megformulázni, hogy az egyúttal magában foglalja a cél és az eszköz lényeges *történelmi* feltételeit is a monopolista és a monopólium előtti szakaszban egyaránt.

Ezek után részletesen elemzi a Kuczynski-féle általános alaptörvény-definíció hibáit:

1. Az egyes tőkések minél nagyobb profit megszerzésére irányuló *szubjektív* törekvését helytelen belefoglalni a definícióba, hiszen itt *objektív* folyamatokat kell elméletileg általánosítani.

2. Kuczynski a lakosság többségének kifosztását a kapitalista profit elengedhetetlen feltételének tartja, ami ugyan történelmileg igaz, de absztraktan a kapitalista profit elképzelhető enélkül is.

3. Kuczynski szerint a lakosság többségének kifosztása az *átlag*profit biztosításához szükséges; ez már semmiképp sem igaz. Marx is eltekint ettől, amikor A tőke III. kötetében levezeti az átlagprofitot.

4. Teljesen hibás az a következtetés, hogy a „cél" és az „eszköz" lényegében azonosak a monopolista és a monopóliumok előtti szakaszban.

5. Kuczynski szerint csak a monopólium előtti korszakban lehetett szó „produktív célról", az imperializmus szakaszában már csak cél van, általában a „produktív" jelző nélkül. Ez sem igaz; a tőke gazdasági természetéből következik, hogy a cél most is produktív jellegű.

6. Indokolatlan felvenni az alaptörvénybe a tőkének azt a tendenciáját, hogy a célt a lehető legkisebb ráfordítással igyekszik elérni. Ez lényegében az idővel való takarékosság törvénye, amely nemcsak a kapitalizmusban, hanem valamennyi termelőmódban érvényesül, itt legfeljebb sajátos módon.

Kohlmey hangsúlyozza: az alaptörvények megfogalmazásakor nem szabad sematikusan lemásolni a modern kapitalizmus alaptörvényének definícióját. Ezzel kapcsolatban hivatkozik az e körül a kérdés körül a Szovjetunióban a politikai gazdaságtan tankönyv kapcsán lezajlott vitára. Több közgazdásznak az a véleménye, hogy súlyos módszertani hiba volna a feudalizmus vagy a rabszolgatartó termelőmód gazdasági alaptörvényét mechanikusan a modern kapitalizmus alaptörvényének „mintájára" megformulázni.

Mindezek alapján Kohlmey a következőképp definiálja a kapitalizmus általános gazdasági alaptörvényét: „A profit biztosítása a bérmunkának a

tőke általi kizsákmányolása révén az abszolút és a relatív értéktöbblet formájában."

Ugyanebben a számban *Heinz-Dieter Haustein* is hozzászólt a vitához. Ő lényegében hasonló megjegyzéseket fűz a vitacikkhez, mint az említett szerzők.

A kapitalizmus gazdasági alaptörvényéről folyó vita áttekintése után térjünk vissza ismét a Wirtschaftwissenschaft idei 3. számához. Ebben jelent meg *Ernst Mader* cikke: *„A prémiumos-bér a nyugatnémet iparban — a maximális profit biztosításának eszköze."* A cikk bevezetőjében hangsúlyozza: a különböző kifinomult modern bérezési rendszerek csupán a tőkésosztály eszközei, hogy több értéktöbbletet préseljen ki a munkásból. Ezek a bérrendszerek azt a látszatot keltik, hogy a munkás érdekelt a munkaintenzitás fokozásában, a termékegységre jutó bérköltség csökkentésében, a vállalat nyereségének növelésében. A cél világos: a munkások ellenállásának, osztályharcának gyengítése. A nyugatnémet monopolvállalatok mostanában az úgynevezett prémiumos-bér különböző formáinak alkalmazásával igyekeznek a maximális profitot fokozni. A cikk számos nagyon érdekes konkrét példát hoz erre. Az egyik vállalatnál például az alapkeresethez meghatározott kulcs szerint „teljesítmény-pótlékot" adnak hozzá. Minden munkásnak van egy kartonja, amely feltünteti az illető „pontszámát". A munkások az üzemben eltöltött szolgálati idő után évenként $^2/_3$ pontot kapnak, „az üzemben tanúsított magatartás" alapján 0—20 pontot, a munka mennyisége alapján 0—30 pontot, a munka minősége alapján ugyancsak 0—30 pontot, végül „különleges érdemek" alapján 0—60 pontot. Az így megkapott egész pontszámból (például 53 pont) levonnak 40 pontot, s ezt az összeget elosztják 1,2-vel. Az eredmény ebben az esetben 11 — vagyis az illető munkás az alapkeresetéhez 11 százalékos pótlékot kap. Ez a rendszer arra jó, hogy hosszú időre a gyárhoz kösse, s a gyárvezetőség iránti engedelmességre szoktassa a munkást, hiszen ez is hat a bérre („az üzemben tanúsított magatartás" . . .). Sőt, a tőkés külön is jutalmazza azokat, akik „különleges érdemeket" szereztek . . . S mivel a munkás 40 pont alatt semmiféle prémiumban nem részesül, ez arra készteti, hogy valamennyi prémiumtényező párhuzamos teljesítésére törekedjék.

Számtalan ilyesféle rendszer van, bár alapelveikben hasonlítanak egymáshoz.

Különleges jelentősége van a modern bérezési formák közt az úgynevezett „nyereségrészesedésnek". Ez azt a látszatot kelti, hogy a munkás valósággal társtulajdonosa a gyárnak, s ténylegesen részesedik a profitból. Valójában ez a nyereségrészesedés csupán bérének szerves kiegészítő része, amely az alapbérrel együtt képezi a munkaerő árát. A „nyereségrészesedés" egyes vállalatokban a vállalat forgalmához, másutt a tiszta nyereséghez vagy a részvényekre kifizetett osztalék kulcsához igazodik. De általános jelenség, hogy ez a részesedés, vagyis a dolgozók bérszínvonala sokkal kevésbé nő, mint a tőkések profitja. Például a „Farbwerke Hoechst-AG"-ben a következő rendszert vezették be: a munkások alapkeresetük színvonala és szolgálati éveik alapján 0—41 pontig megfelelő pontszámot kapnak. (Három évnél rövidebb szolgálati idő esetén egyetlen pontot sem kapnak!) Ha a részvényre semmilyen osztalékot nem fizetnek, a dolgozó akkor is pontonként 10 márkát kap — tehát első pillantásra úgy tűnik: jobban gondoskodnak a munkásról, mint a részvényesről. Ha az osztalék 1 százalék — egy-egy pont értéke 12 márka, s ez így emelkedik, 8 százaléknál már 22,50, 9 százaléknál pedig 24 márka. Világos: ha az osztalék 1 százalékról 9 százalékra, vagyis *kilencszeresre* nő, akkor a dolgozó „nyereségrészesedése" pontszámonként 12 márkáról 24 márkára, vagyis *kétszeresre* nő.

A folyóirat 4. száma — a már említett vitacikkeken kívül — közli *Gerhard Elvert „Az állami gazdaságok jövedelmezőségének néhány problémája"* című cikkét. A cikk ismerteti

a Német Demokratikus Köztársaság állami gazdaságainak jelentős eredményeit. Fokozódott e gazdaságok gépesítése; a kapitalista Németország nagyüzemeiben 1953-ban 100 hektárra 0,37 traktor jutott, most ellenben 2 traktor jut az állami gazdaságok 100 hektárjára. Figyelemreméltóak a terméseredmények és az állattenyésztés hozamai. Például a kapitalista nagyüzemekben a tehenek évi tejhozama átlagosan 2900 kg volt, az állami gazdaságok tavalyi átlagos tejhozama ellenben 3521 kg-ra emelkedett.

Az állami gazdaságok a jelentős eredmények ellenére sem használják ki megfelelően lehetőségeiket. Ennek fő tünete, hogy nagyobb részük nem jövedelmező. Ez elsősorban a mező- és erdőgazdasági minisztérium, a tanácsok és az állami gazdasági vezetők nem kielégítő irányító tevékenységének következménye. Nem érvényesülnek kellőképp a szocialista munkaszervezés elvei. Hibák vannak a bérezésben, s különösen az állattenyésztés dolgozói nincsenek kellően anyagilag ösztönözve. A korszerű technika kihasználása sem elégséges. A csúcsidőkben nem szervezik meg a gépek két műszakban való foglalkoztatását. Nem alakítanak ki kellő géprendszert; például a nagyszámú traktor mellett nem működik elegendő növényápoló- vagy a kapások betakarítását végző gép. A gépesítés hiányosságaival függ össze, hogy a csúcsidőkben — különösen a kapások ápolásának és betakarításának idején — nagyon sok kisegítő munkaerőt kell alkalmazni, ami rendkívül megdrágítja a termelést.

A cikk hangsúlyozza e hibák kijavításának fontosságát, majd ismerteti azokat az intézkedéseket, amelyekkel egyszerűbbé és megbízhatóbbá tették az állami gazdaságok tervezését.

A Wirtschaftswissenschaftnak cikket írt *Wlodzimiers Brus*, a Lengyel Egyesült Munkáspárt Központi Bizottsága mellett működő Társadalomtudományi Intézet politikai gazdaságtani tanszékének vezetője. A lengyel professzor tájékoztatja a német közgazdászokat *a lengyel közgazdászoknak az értéktörvény szocialista termelésre gyakorolt hatásáról folyó vitájáról.* A szerző előbb összefoglalja az értéktörvény forgalomban betöltött szerepét, majd megmutatja: hogyan hat az értéktörvény az árrendszeren, az önálló gazdasági elszámoláson, a nyereségen keresztül a termelésre. Az értékkategóriák helytelen felhasználása negatív eredményeket szül. Például egy üzem teljesítheti értékben a teljes termelés tervét, anélkül, hogy betartaná az előírt választékot, mert az árak úgy vannak kialakítva, hogy lehetővé teszik a terv másodrendű termékek révén való teljesítését. Hasonlóképpen teljesítheti az üzem a felhalmozási tervet úgy is, hogy kevébé fontos, de a jövedelmezőség szempontjából előnyösebb termékek termelését fokozza. Ebből nem az következik — hangsúlyozza Brus —, hogy az érték-kategóriák szerepét csökkenteni kell, hogy a terv értékben megadott mutatóihoz a jövőben kevésbé kell anyagi ösztönzőket kapcsolni. Más szóval: nem igaz, hogy fokozott mértékben kell adminisztratív eszközöket alkalmazni, s még aprólékosabban szabályozni kell az anyagellátást, az értékesítést stb. Egyesek újra és újra azzal kísérleteznek, hogy az előírt választékot gazdasági ösztönzés helyett adminisztratív módszerekkel biztosítsák. Azok a kísérletek, hogy a különböző gazdasági ösztönzések hatását adminisztratív eszközökkel helyettesítsék, a gazdasági önkényesség kifejezői. Ezek pedig előbb-utóbb megbosszulják magukat.

Mindebből néhány következtetés adódik:

1. Helyesen kell megszabni a terv értékbeli mutatóit, az árrendszert, az elszámolásokat, a hitelezést, a jövedelmezőséget, hogy ezek a mutatószámok, a vállalatok pénzügyi helyzetének kifejezői, ténylegesen tükrözzék a társadalmi munka kihasználását és megtakarítását.

2. Meg kell erősíteni az értéktörvény termelésre gyakorolt hatásával összefüggő (a nyereség, a prémiumok, a kötbér stb.) gazdasági ösztönző szerepét.

Brus ezután rátér a lengyel közgazdászok közt a termelőeszközök áráról folyt vita ismertetésére. A vita fő eredményei a következők:

1. Fenn kell tartani azt az elvet, hogy azonos termékek árai egységesek legyenek, tekintet nélkül arra, hogy melyik üzem gyártotta őket.

2. Nem szabad olyan termelőeszközárakat megszabni, amelyek csorbítják a vállalatok jövedelmezőségét. A termelőeszközök rendkívül alacsony ára eltorzítja az önköltség szerkezetét. A nehézipar egész ágainak veszteséges volta a hibás ármegállapítás következménye. Ez hátrányosan hat az igazgatói alapra.

3. Vita folyt, hogy a termelőeszközök árának megszabásakor a valóságos társadalmi költségeket — tehát a termék értékét — vegyék-e alapul, vagy pedig az önköltséget + a tervezett nyereséget? A vitában a második álláspont győzött. E nézet képviselői rámutattak: ha a termelőeszközök árát értékükön szabnák meg, ez egyet jelentene azzal, hogy elismerik a termelőeszközök áruvoltát a szó teljes értelmében, s konkrét analízis, sőt matematikai sémák segítségével is bebizonyították, hogy az önköltséghez közelálló árak megszabása nem torzítja el a társadalmi munka felhasználásának arányait.

4. A vitában az a vélemény alakult ki: az a helyes, ha az iparvállalatok forgalmi adó nélkül realizálják termékeiket. A forgalmi adót a nagykereskedelemben kell elszámolni. Itt abból indultak ki, hogy a fogyasztási cikk árában levő felhalmozási hányad amúgy is csak akkor realizálódik, amikor a fogyasztó (a lakosság, a szövetkezetek stb.) megvette az árut. Az a felhalmozás, amelyet az iparvállalat a költségvetésnek befizet a kiskereskedelemnek átadott, de a fogyasztó által még meg nem vásárolt árukért, amúgy is csak fiktív.

Lengyelországban most készül a termelőeszközök árának reformja. Ennek során mérlegelik a vita tanulságait, s például biztosítják valamennyi iparág jövedelmezőségét. Ez azt bizonyítja, hogy az elméleti vita hatott a gazdaságpolitikai intézkedésekre.

Brus ezután azt a kérdést tárgyalja: hogyan hat a realizálás folyamata a vállalat pénzügyi helyzetére, jövedelmezőségére és a különböző anyagi ösztönzőkre, majd rátér az igazgatói alap kérdésére. Ha az önálló gazdasági elszámolás különböző elemeit, különösen az árakat, helyesen szabják meg, akkor a jövedelmezőség összefoglalóan tükrözheti a vállalat gazdasági tevékenységét. Helyes tehát a munkásokat fokozottan érdekeltté tenni a vállalat pénzügyi eredményeiben, nyereségében. Ezt a célt szolgálja az igazgatói alap, amely azonban eddig túlságosan csekély volt, s kevéssé kapcsolódott a tervteljesítés gazdasági mutatószámaihoz. Sőt, 1955-ben olyan rendelkezés született, amelynek értelmében az igazgatói alap már csak részben és közvetve függ a nyereségtől. Brus szerint meggondolandó, hogy az árak reformja után nem lenne-e helyesebb az igazgatói alapot ismét a nyereséghez kapcsolni. Mindenesetre fokozni kell a vállalatok egész kollektívájának a vállalatuk eredményeiben való anyagi érdekeltségét.

A szerző végül hangsúlyozza: a gazdasági esztönzők erősítése feltétele a tervezés és a gazdasági irányítás túlzott centralizálása ellen vívott harc sikerének. Az adminisztrálás, az aprólékos szabályozás tendenciája mindig ott jelentkezik, ahol a gazdasági ösztönzők kevéssé vagy hibás irányban hatnak. A tervbürokrácia megszüntetésének jelentősége abban áll, hogy ezáltal sokkal nagyobb lehetőségek nyílnak az alulról jövő kezdeményezés kibontakozására, a gazdasági apparátus rugalmasabb, a társadalmi szükségletekhez jobban alkalmazkodó munkájának biztosítására, a társadalmi munkamegtakarítás és a műszaki haladás minden akadályának elhárítására.

K. J.

SZAKIRODALMI TÁJÉKOZTATÓ

Magyar és idegen nyelvű gazdasági tárgyú könyvek

Állattenyésztők kézikönyve. Bp. 1955, Mezőgazdasági Kiadó. 696 l., 1 mell.

Auboin, R.: The Bank of International Settlements 1930—1955. Princeton, 1955, Univ. Press. 38 l.

Baby, J.: Principes fondamentaux d'économie politique. 2. éd. rev. Paris, 1955, Éd. Sociales. 352 l.

Baranszkij, N.: A Szovjetunió gazdasági földrajza. Bp. 1955, Szikra. 287 l.

Berri, L.: Specializáció és kooperáció a szovjet iparban. Bp. 1955, Közgazdasági és Jogi Kiadó. 315 l.

Buchungskatalog zum Rechnungswesen der landwirtschaftlichen Produktionsgenossenschaften. Berlin, 1955, Die Wirtschaft. 170 l.

Bouvier-Ajam, M.: L'économie française au milieu du XX. siècle. Paris, 1955, Libr. Gén. de Droit et de Jurisprudence.

Chamberlain, N.: A general theory of economic process. New York, 1955, Harper, VIII, 370 l.

Le commerce international en 1954. Genève, 1955, GATT. 193 l.

Davis, H.: Productivity accounting. Philadelphia, 1955, Univ. of Pennsylvania. 194 l.

The economic report of the President. Washington, 1955, Supt. of Docs. 203 l.

Einaudi, M.: Nationalization in France and Italy. New York, 1955, Cornell Univ. Press. 270 l.

L'équipement pétrolier en Europe. Possibilités de fabrication, capacité de production. Paris, 1955, OECE. 152 l.

Filippov, V.: Analiz szebesztoimosztyi promislennoj produkcii. Moszkva, 1955, Goszfinizdat. 131 l.

Finanzprobleme der Landwirtschaft. 11 Beiträge. Berlin, 1955, Die Wirtschaft. 178 l.

Földművelésügyi rendeletek, utasítások gyűjteménye 1953—54. Bp. 1955, Mezőgazdasági Kiadó. 451 l.

Gerle Gy.—Révai Gy.: A beruházások előkészítésének és műszaki tervezésének szabályai. Bp. 1955, Közgazdasági és Jogi Kiadó. 270 l.

George, P.: Géographie industrielle du monde. Paris, 1955, Press Univ. 120 l.

Grammatyikov, A.: Finanszirovanyije i kregyitovanyije kapitalnih vlozsenyij. Moszkva. 1955, Ugletyehizdat. 191 l.

(Grey, J.) Grej, D.: Szocsinenija. Moszkva, 1955, Goszpolitizdat. 500 l.

Hilferding, R.: Das Finanzkapital. Vorwort: Fred Oelssner. Berlin. 1955. Dietz. XXXV. 564 l.

Input-output analysis — an appraisal. Studies in income and wealth. Vol. 18. Princeton, 1955, Univ. Press. X, 371 l.

Az ipar műszaki fejlesztéséről. Cikkgyűjtemény. Bp. 1955, Szikra. 131 l.

Klár J.—Kovalovszky M.: Műszaki és tudományos terminológiánk alakulása és fejlesztésének főbb kérdései. Bp, 1955, METESZ. 84 l.

Konszon, A.: Ekonomicseszkij analiz pri projektirovanii masin. Moszkva—Leningrád, 1955, Masgiz. 278 l.

Krause, W.: The international economy. Boston, 1955, Mifflin. XI, 434 l.

Kurszkij, D.: Planyirovanyije narodnovo hozjajsztva SZSZSZR. Moszkva, 1955, Goszpolitizdat. 152 l.

Kroos, H.: American economic development. New York, 1955, Prentice Hall. 550 l.

Labor Fact Book 12. Prep. by Labor Research Association. New York, 1955, Internat. Publishers. 160 l.

Lemnitz, A.: Vorlesungen über die Politische Ökonomie des Kapitalismus.

Teil 1—5. Berlin, 1955, Deutscher Verl. der Wissenschaften. 5 db.

Lydall, H.: British incomes and savings. Oxford, 1955, Blackwell. 274 l.

Lubell, S.: The revolution in world trade and American economic policy.

Makarov, V.—Belouszov, M.: Tyeorija buhgalterszkovo ucsota. Moszkva, 1955, Goszfinizdat. 288 l.

Mandelbaum, K.: The industrialization of backward areas. 2. ed. Oxford, 1955, Blackwell. 111 l.

Marchal, J.: Deux essais sur le marxisme. 1. Le marxisme comme conception générale de l'homme et du monde. 2. Le marxisme comme instrument d'analyse de la répartition du revenu national. Paris, 1955, Médicis. 261 l.

Marr, H.: Die Bauwirtschaft der DDR. Die ökonomischen Grundlagen der Bauwirtschaft und die Grundzüge ihrer Entwicklung. Berlin, 1955, Die Wirtschaft. 111 l.

Mehta, M.: Measurement of industrial productivity. Calcutta, 1955, World Press. II. 98 l.

A mezőgazdasági termelőszövetkezet mintaalapszabálya. Bp. 1955, Termelőszövetkezeti Tanács. 36 l.

Milevics, G.—Blagojevics, Sz.—Nikolics, M.: Razvoj privrednog szisztema FNRJ. Beograd, 1955, Nolit. 191 l.

Munkaegységkönyv. Kiadta a Földműv. Min. — Munkaegységkönyv kiegészítő melléklete 1. sz. pótlás, Bp. 1955, Földműv. Min. XXXV, 224 l.

Nadler, G.: Motion and time study. New York, 1955, McGraw—Hill. 580 l.

Die operative Produktionsplanung, 8 Beiträge. Berlin, 1955, Die Wirtschaft. 143 l.

Pitajevszkij, P.: Planirovanyije hozjajsztva rajona. 2. pererab. i dopoln. izd. Moszkva. 1955, Goszpolitizdat. 355 l.

The political economy of American foreign policy — its concepts, strategy and limits. Y. Elliott, F. Altschul etc. New York, 1955, Holt. XV, 414 l.

Poydenot, H.: Le canal de Suez. Paris, 1955, Press. Univ. 116 l.

Privredno finansijski priručnik. Permanentni vodič kroz privredne propise. 1. Beograd, 1955, Izd. Biro-a za Izradu Obrazaca. Számozatlan.

Rainer, A.: Die rechtliche Regelung der Produktionsgenossenschaften in der DDR. Berlin, 1955, Deutscher Zentralverl. 176 l.

Ritterhausen, H.: Internationale Handels- und Devisenpolitik. 2. erw. und neubearb. Aufl. Frankfurt am Main, 1955, Knapp. 528 l.

Review of economic activity in Africa 1950—1954. Suppl. to World Economic Report 1953—1954. New York, 1955, UNO Dept. of Econ. and Social Aff. 146 l.

Shackle, G.: Uncertainty in economics. Cambridge, 1955, Univ. Press. XIV, 267 l.

Székely P.—Zala F.: Kereskedelmi vállalatok szervezése és tervezése. Budapest, 1955. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 331 l.

A termelőszövetkezeti csoport mintaalapszabálya. Bp. 1955, Termelőszövetkezeti Tanács. 24 l.

Tervgazdasági, statisztikai és számviteli bibliográfia. Szerk. Hajdu Elemérné, Hámori Béla, Haraszthy Gyula. Bp. 1955, Közgazdasági és Jogi Kiadó. 714 l.

Vianelli, S.: Metodologia statistica delle scienze agrarie. Vol. 1. Bologna, 1954, Edizioni Agricole. XXXI, 993 l.

Wolf, C.—Sufrin, S.: Capital formation and foreign investment in underdeveloped areas. New York, 1955, Syracuse Univ. Press. 142 l.

Wieś w liczbach w Polsce burzuazyjno—obszarniczej i w Polsce Ludowej. Wyd. 3. Warszawa, 1955, KiW. XXXVIII, 350 l.

Zeitnormative. Ihre Bedeutung für die technische Arbeitsnormung und ihre Erarbeitung. 2. Aufl. Berlin, 1955, Die Wirtschaft. 187 l.

Zur Lage der Bauern in den kapitalistischen Ländern. 3 Beiträge. Berlin, 1955, Die Wirtschaft. 115 l.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ СТАТЕЙ

Ноябрское постановленне Центрального Комитета Венгерской Партии Трудящихся и задачи экономистов

Центральный Комитет Венгерской Партии Трудящихся в своем ноябрском постановлении указал на необходимость улучщения промышленного производства и повышения его технического уровня. Исходя из этого редакционная статья занимается задачами, касающимися экономистов по вопросу развития техники. Статья ставит задачу перед экономистами — конкретизировать направления технического прогресса в Венгрии, обеспечить то, чтобы технический прогресс действенно помогал повышению производительности труда и росту рентабельности. В Венгрии развитие техники должно особенно способствовать экономии материалов.

Необходимо выработать методы исчисления, дающие возможность выбрать наиболее выгодный вариант капиталовложений. Надо также выработать методы исчисления рентабельности для решения вопросов специализации внутри страны.

Кроме выработки направлений технического развития, задачей экономистов является и выработка средств и стимулирующих методов, способствующих достижению выдвинутых целей, и постоянному улучшению уже существующих методов. Из задач, связанных с этими вопросами, статья выделяет проблему системы производственных цен, проблемы показателей производительности и премизации. Центральное плановое руководство и местную инициативу так надо сочетать, чтобы необходимое центральное руководство обеспечивало интересы общества и работа предприятий не тормозилась бы узкими рамками их действия.

Сгатья занимается методами, применяющимися в экономической работе. Одной из причин экономических недостатков является то, что экономическая наука недостаточно инициативна, недостаточно помогает в устранении ошибок. Нужны смелые новые экономические произведения, анализирующие практическую жизнь и помогающие делу технического прогресса и развитию венгерской экономики.

За успешное выполнение народно-хозяйственного плана 1956 года

Перевыполнение народно-хозяственного плана этого года создает благоприятные условия для хорошего подготовления и выполнения народно-хозяйственного плана 1956 г., первого года второго нашего пятилетнего плана. Недостатки, имевшиеся при выполнении плана, выдвигают на передний план задачи, решение которых необходимо для дальнейшего планового развития народного хозяйства.

Анализируя выполнение плана текущего года надо иметь в виду решение III съезда Венгерской Партии Трудящихся, а также директивы Ц. К. по развитию народного хозяйства, выдвинутые в мартовском и в июньском решениях партии. Исходя из этих решений основная задача плана следующего года — это продолжение строительства основ социализма, социалистическая индустриализазация, социалистическое преобразование сельского хозяйства, повышение уровня производства, последовательное повышение жизненного уровня трудящихся. В то же время необходимо улучшить рентабельность и пропорции нашей внешней торговли, обеспечить активным сальдо внешней торговли, улучшение нашего международного финансового положения.

Запланированное 6%-ное повышение производства промышленности мы можем достигнуть повышением доли крупной и тяжелой промышленности во всем промышленном производстве. Производство промышленности министерского подчинения повысится на 6,8%, производство тяжелой промышленности на 10,2%. Производство легкой промышленности снизится на 3,8%, а производство пищевой промышленности увеличится на 10%-ов.

Для повышения технического уровня промышленности и всего народного хозяйства, для повышения производительности труда, для обоснования наших капиталовложений, производство машиностроительной промышленности повысится на 11,9%-ов, а машиностроения на 15,7%-ов. Для улучшения сруктуры промышленности и для лучшего выполнения задач, стоящих перед промышленностью, производство химической промышленности повысится более, чемна 12%-ов, а производство электроэнергии на 8,7%-ов,

План на 1956 год обеспечивает расширение социалистического сектора в сельском хозхйстве, он направляет значительные материальные средства для укрепления уже существующих производственных кооперативов и для обеспечения производственных предпосылок для создания новых производственных кооперативов. И в далнейшем будет оказываться помощь единоличным крестьянам в использовании производственных резервов, имеющихся в их хозяйствах. На основе этого план предписывает 3%-ное повышение сельско-хозяйственного валового производства.

Для увеличения производства, для повышения производительности труда на 5%-ов, и для снижения себестоимости на 3%-а план увеличивает сумму капиталовложений и средств, идущих на обновление основных средств. При этом план расчитан на лучшее использование имеющегося оборудования.

План обеспечивает дальнейшее постепенное повышение жизненного уровня нашего трудового народа. По директивам плана реальные доходы рабочего класса увеличиваются соответственно повышению производительности труда, а доходы крестьянства — соответственно повышению производства сельского хозяйства. Повышение жизненного урвня трудящихся план обеспечивает и другими средствами. Так очень большие суммы (на 70% больше, чем в предыдущем году) будет направлено на жилищное строительство.

Выдвинутые планом цели можно достигнуть лишь безупречным выполнением планов технического развития плана внешней торговли, и в первую очередь, выполнением плана экспорта. Надо осуществлять строгое экономное хозяйствование во всех областях общественной и экономиче ской жизни. План предполагает улучшение работы хозяйственных руководителей и дальнейшее развертывание созидающей, творческой инициативы трудящихся.

В. Дяченко,

Директор Института Экономики Академии Наук СССР

О задачах научно-исследовательской работы в области экономики

Эта имеющая большее значение статья заимствована нами из 10-го номера журнала „Вопросы Экономики", выходящего под редакцией Института Экономики Академии Наук СССР.

Статья занимается вопросами ликвидации тех недостатков, которые тормозят дальнейшее бы строе развитие советской экономической науки, и теми задачами, которые должны решить в связи с этим советские экономисты.

Эрвин Барлаи:

Опыт действия системы производственных цен в древесной промышленности

Прения Национального собрания по народно-хозяйственному плану 1956 года обратили вних мание на проблемы снабжения деревом и поставили задачу быстрейшего разрешения этого вопроса. Главное управление лесной промышленности уже 1-го января начало эксперимент на нескольких деревообрабатывающих предприятиях. Цель эксперимента состоялось в том, чтобы измерить действие усовершенствования системы производственных цен на технологию производства и на рентабельность этих предприятий.

Усовершенствование системы производственных цен требовалось потому, что на деревообрабатывающих предприятиях прежнее определение себестоимости бревен было неправильным. Цена бревен была намного ниже себестоимости и поэтому в себестоимости на лесопильных заводах заработная плата составляла сравнительно высокую часть по сравнению с затратами на материал. Правильно образованная цена лесоматериалов улучшила структуру себестоимости в пользу затрат на материалы и поэтому предприятия стали обращать больше внимания как на качество бревен, так и на качество готовых изделий. Из-за более высоких цен на материалы разница цен между сортовыми категориями настолько увеличилась, что в применении более экономиых технологических процессов и операций предприятия были жизненно заинтересованы. Автор после подробного рассмотрения результатов опытных предприятий определяет, что эксперименты в общем привели к лучшим результатам, чем можно было предполагать. Экономия на бревнах была на 137%, а улучшение результата всего предприятия на 217% были выше предполагаемого, Улучшение качества производства в первом квартале дало 3,185.600 форинтов. Показатели производительности труда и себестоимости постоянно улучшались. Производственные цены, основанные на более реальной себестоимости так относятся к ценам материалов, заменяющих дерево, что делается возможным рентабельное использование заменяющих материалов в народном хозяйстве.

Опыты доказывают, что если трудящиеся и руководители деревообрабатывающей промышленности с помощью правительства найдут резервы го они за короткое время значительно могут улучшить снабжение страны деревом.

Дердь Маркош:

Теоретические основы планирования размещения производительных сил

К задачам государственного планирования народного хозяйства относится и планомерное пропорциональное территориальное размещение производительных сил, соответствующее требованиям основного экономического закона социализма. Этому прочную основу дает экономическая география, предметом которой является раскрытие закономерностей, управляющих географическим размещением общественного производства, и которые зависят от географических условий и производственных отношений. При капитализме практическое использование этой науки невозможно, напротив при социализме и в период строительства социализма её использование необходимо. Это и определяет задачи экономической географии, как науки.

Географическое размещение производства, или круг проблем размещения производства нужно рассматривать в двух направлениях:

1.) Общественная экономическая оценка природной географической среды, как постоянного и необходимого условия материальной жизни общества ;

2.) Исследование природных географических и общественно-экономических основ географического разделения труда.

Географическое разделение труда является зависимой частью общественного разделения труда. Географическое разделение труда, как между странами, так и внутри стран является **объективно** существующим и поэтому постоянно изменяющимся и развивающимся общественно экономическим явлением. Из этого следует, что основными единицами географического разделения труда между странами, и внутри стран являются: страны и экономические округи или районы. Если мы будем отрицать необходимость существования районов (например потому, что территория нашей страны

маленькая), этим мы не изменим объективное существование районов. Этим отрицанием мы только опустили бы нашу важную задачу основательного изучения законов географического разделения труда внутри страны и создания прочной основы для сознательного создания и дальнейшего развития географического разделения труда внутри страны, наиболее соответствующего требованиям строительства социализма.

Карой Гарамвелди:

Новые руководящие принципы советского селькохозяйственного планирования

Статья рассматривает значение методов планирования и отдельные теоретические вопросы сельскохозяйственного планирования в первую очередь, на основе постановления Центрального Комитета КПСС и Совета Министров СССР об изменении сельскохозяйственного планирования от 9 марта 1955 года.

Автор в статье рассматривает действие методов планирования на производство. Он занимается особенностями сельско-хозяйственного производства, которые значительно влияют на методы планирования. В связи с этим он раскрывает различные особенности, вытекающие из роли законов природы, которые обуславливают специальные методы планирования. Стихийное действие законов природы и вообще действие особенностей сельского хозяйства можно уменьшить развитием производительных сил. А равномерное и решительное развитие производительных сил возможно в первую очередь в социалистическом сельском хозяйстве. Говоря о развитии методов советского сельско-хозяйственного планирования, автор показывает, какие есть возможности и почему стало необходимым изменение практики сельско-хозяйственного планирования.

Раскрывая основные принципы постановления о новой системе планирования, автор выясняет, что основная задача системы планирования состоит в обеспечении максимального увеличения урожайности и товарности сельско-хозяйственного производства путем максимального использования территориальных, почвенных, климатических и других экономических данных данной республики.

Правильное определение производства и товарного производства растениеводства и животноводства, приходящегося на 100 га сельскохозяйственной площади накладывает значительные задачи на центральные органы. Важной задачей является правильное решение территориального размещения сельскохозяйственного производства и территориальное разделение задач, определяемых всесоюзно. Территориальное разделение планов влияет на направление и структуру производственных данных предприятий, колхозов и областей.

Статья указывает на то, что определение народно-хозяйственных задач путем нескольких основных показателей создает широкие возможности для развития местной инициативы. В связи с новой системой планирования статья подчеркивает большое значение перспективных планов.

Статья в своей последней части занимается благоприятным влиянием новой системы планирования и это наглядно показывает на конкретных примерах.

Шандор Ковач:

Об упрощении экономического управления

За последнее время в нашей стране был проведен ряд мероприятий в целях упрощения организационных форм государственного аппарата, улучшения методов его работы, приближения его к трудящимся. А также в целях улучшения руководства на всех ступенях, укрепления ответственности руководящих лиц, в целях создания меньшего по численности, но более качественного, работающего быстрее и дешевле, госаппарата. В этих целях были рассмотрены вопросы планирования, капиталовложений, финансовые вопросы, вопросы труда и зарплаты, учета и статистики. Часть организаций была реорганизована и объединена. В результате этого упрощения увеличилось действенность управления, руководство приблизилось к исполнительным органам, расширилась сфера действия руководящих и исполнительских организаций и увеличилась их ответственность.

Достигнутые результаты являются лишь начальными, ибо бюрократия, хотя и уменьшилась в руководящих органах, но в исполнительских организациях и на предприятиях еще большая. Руководящие организации еще мало помощи оказывают другим организациям в деле упрощения. Последние и сами еще мало делают в интересах упрощения. И после реорганизации одной части управленческих органов, еще много организаций делают параллельную работу, ограничивая самостоятельность низших органов. Метод учета экономической деятельности является еще и сейчас недостаточно простым. Партия и правительство решительно требует от руководителей, чтобы они все время боролись против бюрократических методов, и в своей работе опирались на неисчерпаемый опыт и помощь трудящихся. Необходимо чтобы работа по упрощению имела постоянный, а не временный характер, как это имеет место сейчас.

Янош Иванфи:

Положение и разорение сельскохозяйственных мелких предприятий в капиталистической Венгрии

В капиталистической Венгрии темп развития сельского хозяйства в связи с наличием феодальных пережитков был более медленным, чем в других капиталистических странах. Господствующие производственные отношения являлись причиной раздробления мелких сельскохозяйственных предприятий. В течение 40 лет, предшествующих второй мировой войне, средняя площадь земельных участков мелких хозяйств уменьшилась с 5 катастральных хольдов до 3,7, т. е. уменьшилась на 25%. 1,4 миллиона хозяйств трудящихся крестьян были вынуждены довольствоваться 32% земельной площади, тогда как кулацкие и крупные хозяйства, составляющие 7,6% от общего числа хозяйств, располагали 68% земельной площади. На полторы тысячи крупных хозяйств, составляющих 0,1% от общего числа всех хозяйств, приходилось 80% той земельной площади, которой располагали 1,4 миллиона хозяйств размером менее 20 катастральных хольдов.

Мелкие хозяйства, размером менее 20-ти хольдов земли средствами производства, были обеспечены крайне плохо: в среднем только на 1/3 часть всех хозяйств приходилось одно тягловое животное, коровы были только у 43% хозяйств. Они имели в среднем по 1,7 свиньи каждое. С машинным оборудованием дело обстояло еще хуже. Важнейшими почвообрабатывающими орудиями производства они были обеспечены следующим образом: только 29% хозяйств имели плуг, только 30% бороны, только 8% валы и только 3% имели сеялки.

В мелких хозяйствах под зерновыми было занято 55% земельной площади, что делало невозможным создания целесообразного севооборота. В противоположность этому по отношению к количеству скота территория, занятая под кормовыми, была чрезвычайно маленькая, что шло в ущерб поголовью скота. Средняя урожайность в мелких хозяйствах была на 20—25% ниже, чем в крупных.

Чрезвычайно больших размеров была задолженность крестьянских хозяйств. Каждое второе хозяйство размером менее 20 хольдов было обременено кредитной задолженностью в среднем равной 1042 пенгэ, что означало, что у каждого должника в среднем были заложены три катастральных хольда, значит необложенная недвижимость не достигала и 600 квадратных сажен. Однако, в целом задолженность была еще больше, ибо кредитная задолженность составляла только 62,5% общей задолженности.

Задолженность вызвала быстрый рост процентов: так например в 1932 году по приблизительным подсчетам 60% годовых денежных доходов приходилось на проценты.

Почти у польтора миллиона трудящихся крестьян собственное хозяйство лишь частично обеспечивало средства существования. 57% владельцев мелких хозяйств были вынуждены заниматься наемным трудом. Однако, это было не всегда возможно в связи с сельскохозяйственной безработицей, что приводило к тому, что только 76% работоспособного селькохозяйственного населения было обеспечено работой, 24% не могли быть обеспечены работой. Это естественно приводило к чрезвычайно низкому уровню заработной платы.

SUMMARY OF THE ARTICLES

The November Resolution of the HWPP Central Committee and the Economists' Task

In its November resolution, the Central Committee of the Hungarian Working People's Party marked out the tasks in improving industrial production and in raising its technical standards.

Taking this fact as a starting point, the editorial deals with the tasks to be faced by the economists in solving problems of technical development. Economists must lay down the direction to be followed by technical development in Hungary; they also must see to it that technical development effectively promote the increase of productivity and profitability. An especially important aim of technical development in Hungary is to further the economy in all kinds of material.

Methods of calculation have to be worked out which enable us to select the most favourable investment variants, and the economy factor has to be numerically appraised in order to decide issues of specialization within the country and of integration into the international division of labour.

Besides showing the direction to be followed, the economists have to work out the means to further te attainment of the goals set, and to elaborate the methods of incentive. Among the tasks closely bound up with these questions, the article stresses the problems of the producer's price system, of productivity index numbers and of premium bonuses. Planned central guidance and local initiative must be co-ordinated, so that the indispensable central guidance ensure the prevalence of the interest of society as a whole and that anterprises may not be hampered in their work by unnecessary restrictions.

Remarks on methods employed in the economists' work conclude the article. One of the reasons for economic deficiencies is the fact that economic science does not display sufficient initiative, that it does not sufficiently help to eliminate shortcomings. There is an imperative, need for new works in economic science, works taking practical facts as a starting point; works of this kind must be written in order to foster technical progress and the advancement of Hungarian national economy.

For the Fulfilment of the National Economic Plan for 1956

The fulfilment of this year's economic Plan brings about favourable conditions for the preparation and fulfilment of the national economic Plan for 1956, first year of our Second Five-Year Plan. On the other hand, the shortcomings in this year's plan-fulfilment direct our attention to the tasks that must be accomplished in the near future if the national economy is to develop according to plan.

Analysing this year's results and on the basis of the economic principles set down in the resolutions of the 3rd Congress of the HWPP and the March and June 1955 resolutions of the Central Committee, we may outline the main tasks of next year's Plan as follows: we must continue our efforts to lay the foundations of Socialism in this country; we must pursue socialist industrialization, and the socialist transformation of agriculture, increasing at the same time agricultural production; we must consistently and securely raise the living standard of our working people; ensure the assertion of the economy factor in our foreign trade and, by an active foreign trade balance, consolidate our international financial position.

The 6 per cent rise envisaged in industrial production must be attained by augmenting the share in production of large-scale industry and heavy industry. The output of industries controlled by the ministries will be 6,8 per cent higher than in 1955; that of heavy industry will undergo an increase of 10,2 per cent. The output of light industry will be reduced by 3,8 per cent, that of the food industry will rise by 10 per cent, so that the total output of industries producing consumer goods will exceed this year's level by 3 per cent.

In order to raise the technical standard of industry and of our whole national economy, to raise labour productivity and to lay solid foundations for our investment programme, a 11,9 per cent increase is envisaged in the output of the engineering industry in the framework of which the output of the machine building will rise by 15,7 per cent. In order to improve the structure of our industry and ensure a satisfactory solution of the tasks ahead, the envisaged rise in the output of the chemical industry is more than twofold of the average rise in industrial production; the increase in electric power output will be 8,7 per cent higher.

Taking into account the further expansion of the socialist sector in agriculture, the 1956 Plan provides for means to consolidate the producers' co-operatives already existing and to secure favourable working conditions for those recently founded or to be organized. We intend increasingly to assist individually working peasants in the utilization of their production reserves. Taking these principles for a starting-point, a 3 per cent increase in total agricultural production is envisaged in the 1956 Plan.

In order to step up production, to achieve a 5 per cent increase in labour productivity and a 3 per cent reduction of production costs, greater amounts are to be directed into the channels of new investments and renewals. The Plan also envisages the better use of our existing industrial equipment.

The Plan provides for the further gradual improvement of our working people's living standard. According to its directives, the real earnings of the working class will increase proportionately to labour productivity, those of the peasants in proportion with the increase in agricultural production. The rise in living standard is also to be attained by other means. Housing investments will exceed the 1955 level by 70 per cent.

The targets set by the Plan can only be reached if plans of technical development, of foreign trade, and above all of export, are unfailingly fulfilled. A strict economy must be realized in every field of social and economic life. A precondition of the fulfilment of the Plan is the improvement in the work of those in charge of plants and enterprises, and the further evolvement of the workers' initiative and creative power.

V. Dyachenko:

On the Tasks in Economic Research Work

This article by V. Dyachenko, director of the institute of Economics of the Soviet Academy of Sciences, summarizes his lecture delivered to the political economy section at the national conference of the professors in charge of social science faculties. It is a detailed analysis of the shortcomings delaying the more vigorous development of economic science, and gives concrete advice to eliminate them. The main impediments to the progress of economic theory are the vestiges of dogmatism and talmudism hindering the evolvement of creative discussion and the writing of works giving an independent analysis of new economic phenomena. The

principal reason for dogmatism is the insufficient knowledge of everyday practice and the unsatisfactory standard in the Marxist—Leninist education of scientific cadres.

Universities and scientific institutions must play a prominent part in helping to promote the advancement of economic science. The Institute of Economics of the Soviet Academy of Sciences will have the all-important task to co-ordinate economic research work.

In order to bring about a more vigorous development of economic science it is indispensable to raise the standard of education and research work in the field of political economy, to study in an increased degree the economic problems of socialism and modern capitalism. The advancement of research work in the different branches of economic science cannot come about without the effective co-operation of students of political economy.

The article goes on with an extensive analysis of research fields and subjects which Soviet economists will have to deal with. It concludes by stating that the general advancement of economic science, the rise in the standard of teaching economics and the enrichment of high-standard economic literature are important prerequisites for the accomplishment of the tasks set by the Party and the government in the field of national economy.

Ervin Barlai:

Effects of the Producers' Price System on the Timber Industry

The parliamentary debates of the 1956 economic Plan directed the attention to the problems of timber supply and set the task urgently to solve them. On January 1st, 1955 the National Board of Woods and Forests has begun to carry out certain economic experiments in a few plants of the timber industry. Aim of the experiments was to appraise the effects of improvements in the producers' price system on production technique and the economical working of plants.

Improvements in this field were made necessary by the fact that the production costs of logs processed in the sawmills have not been appropriately fixed. Log prices were much below production costs, thus the cost of material in the sawmills was much too low in comparison with wage costs. A more appropriately fixed log price altered the production cost structure in favour of the cost of material; consequently, in the plants where the above-mentioned experiments were carried out, greater attention had to be paid to the quality of the logs received and of the finished products. Owing to increased prices of material, the price difference between quality categories rose to such extent that plants had an increasing interest in applying more economical procedures.

Having analysed the results for the first quarter of 1955 of the plants in question, the author states that the experiments brought generally better results than originally supposed. The economy in round timber was 137 per cent more than envisaged, and the profitability figures 217 per cent higher than estimated. Qualitative improvement amounted to 3,185.600 forint, quantitative improvement to 1026 m^3 in the first quarter. Productivity and index-numbers of production costs have constantly improved. The proportions between the producers' prices based on more appropriate production costs on one hand and the prices of substitute materials for wood on the other are such as to make possible the economical use of substitute materials.

The experiments go to show that if all those who work in the timber industry try to explore the reserves inherent in this branch, with due support from the Government the country's timber supply can be substantially improved in a comparatively short time.

György Markos:

The Theoretical Foundations of Regional Planning

One of the tasks incumbent on national economic planning on a State basis is the well-proportioned regional allocation of the forces of production, in conformity with requirements of the basic economic law of socialism. Economic geography offers a scientific basis in this respect, revealing as it does the laws determined fundamentally by the relations of production and depending on the natural and geographical circumstances affecting the regional division of social production. The practical application of this science is impossible in capitalism; in socialism and in the period of socialist construction, however, its application is of absolute necessity. It is exactly this fact that determines the tasks of economic geography as a science.

The problem of siting production on a regional basis can be approached in two ways: (1) socially and economically appraising geographical environment as a permanent and necessary condition of material life of society, (2) examining the geographical, social and economic foundations of the geographical division of labour.

Geographical division of labour is part and parcel of the social division of labour. Geographical division of labour, internationally and within one country, is a social-economic phenomenon which factually exists and is exposed thus to permanent change and development.

It follows that the standard units of geographical division of labour within one given country, i. e. the districts or *rayons* exist just as well as do the fundamental units of international division of labour, i. e. the countries. If we deny the existence of rayons (under the pretext e. g. that the territory of our country is too small), we do not alter the fact that these rayons really exist, but we commit the mistake of neglecting the task thoroughly to study the laws of geographical division of labour within the country and to give solid foundations to the purposeful development of geographical division of labour in Hungary, in conformity with the requirements of socialist construction.

Károly Garamvölgyi:

New Principles in Soviet Agricultural Planning

The article deals with the importance of agricultural planning methods and a few fundamental problems of planning, mainly on the basis of the March 9, 1955 resolution passed by the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union, and the U. S. S. R. Council of Ministers.

The author describes the affects of planning methods on agricultural production. He enumerates some special features of agricultural production which have an impact on planning methods, and deals with particular circumstances brought about by the laws of nature and requiring the application of special planning methods. The impact of the laws of nature and elemental factors can be lessened by developing the forces of production. It is mainly in socialist agriculture that the possibility of a well-balanced and purposeful development of the forces of production exists.

Analysing the evolution of Soviet agricultural planning methods, the author shows why agricultural planning practices had to be changed, and points to the possibilities lying ahead.

Setting forth the principles of the resolution dealing with the new planning system, he points out that the principal task of this system is the maximum development of agricultural output and commodity production in the areas cultivated or to be cultivated by making the most of the soil, the climatic conditions and other features of the given territory.

Central organs are faced with the important task correctly to determine the agricultural output and the commodity production (with respect to plant and animal products) for each 100 hectares of territory.

The regional siting of agricultural production and the right solution of the territorial breaking-down of output plans drawn up on a national level is another important problem. The territorial breaking-down of the plans exerts its impact on the production profile of individual plants, kolkhozes and areas.

The author points to the possibilities in the field of local initiative, which are brought about by setting the tasks of national economy with the help of a few fundamental index-numbers. In connection with the new planning system, he stresses the importance of long-term plans.

In conclusion, the author lists the favourable effects of the new system experienced so far, and illustrates them by examples.

Sándor Kovács:

On Simplifying Economic Management

Numerous measures have been elaborated lately to simplify organisational forms of the State machinery, to improve methods of work in the interest of the working people, to improve the work of management on all levels, to enhance personal responsibility, to bring into being a machinery much smaller in number yet of a higher standard, working better and at the same time at lower costs. A work of revision and overhaul has been undertaken in the fields of planning, investment, accountancy and statistics, the husbandry of materials and wage funds, monetary economy and manpower-management. Some of the organisations have been transformed or merged. As a result, efficiency of the directive bodies increased, cooperation of the directive and executive bodies improved, the powers of both widened and their responsibility increased.

The results obtained are but initial ones, *inter alia* because bureaucracy which shrunk considerably in the higher spheres, is yet but slightly lessened at the level of executive bodies and enterprises. Bodies in the higher spheres do not yet grant sufficient help to those on the lower grades in order to simplify management, and lower-grade bodies are not yet doing their best to achieve a sensible degree of simplification. After the partial reorganization of bodies of control, there are still numerous organisms infringing upon the independence of lower grade bodies, doing parallel work and inserting themselves between effective control and the executive. Some methods of recording economic activities are still far from being sufficiently simplified.

The Party and the Government most firmly demand from the leaders to wage an unrelenting struggle against bureaucratic methods, to rely on the ample experience of the working people and their support. Instead of a temporary drive, the effort to simplify methods of management has to be an unremitting and continuous work.

János Iványi:

The Situation and the Decay of Small Scale Farms is Capitalist Hungary

Owing to feudal remnants, the pace of agricultural development was slower in cipatalist Hungary than in other capitalist countries. Relations of production brought about the scattering of small farms. In the forty years preceding World War II, the none too big average area of small farms decreased by about 28 per cent, from 7,24 acres to 5,25 acres. The 1,4 million small farms belonging to the working peasantry occupied but 32 per cent of the total agricultural area, while kulak farms and large estates numbering but 7,6 per cent of the total number of farms shared 68 per cent of the whole territory. The aggregate area of 1500 large estates, i. e. 0,1 per cent of the farms equalled 80 per cent of the total area of the 1,4 million farms below 28,4 acres (20 holds).

The farms below 28,4 acres were poorly supplied with means of production. In average only one-third of these farms disposed of one draught animal, and not more than 43 per cent had cows. The average number of hogs was 1,7 for each farm. Supply in mechanic equipment was even worse. Taking the most important means of tilling e. g., only 29 per cent of the farms had a plough, 30 per cent a harrow, 8 per cent a roller and 3 per cent a sowing machine.

On the small farms, the proportion of sown area for cereals was 55 per cent, which made rational crop-rotation impossible. On the other hand, compared to the number of live stock, the fodder-producing area was too small and this had a harmful impact upon the condition of the stock.

Average yields of small farms were 20 to 25 per cent lower than those of large farms.

The indebtedness of peasant farms attained extraordinary figures. Every second farm below 28,4 acres (20 holds) was encumbered with an average bank credit loan of 1042 Pengoes equalling an average encumberment of 4,26 acres for each debtor, so that his unencumbered real estate did not even reach 600 square-fathoms. The total debt was, however, even more considerable, bank credit loans being but 62,5 per cent of the encumberments.

Over-indebtedness entailed a rapid rise in the burden of interests; on an approximate estimate, the total monetary income of 1932 e. g. was used up to 60 per cent by the annual amount of interests.

The means of livelihood of almost 1,5 million working peasants could but partially be secured by their own farm. 57 per cent of small farmers had to undertake wage labour. In this respect, however, they were up against considerable difficulties caused by agricultural unemployment; Hungarian agriculture could employ only 76 per cent of the agricultural population's total working capacity. Owing to this circumstance, the wage level was of course extremely low.

A Közgazdasági Szemle 1954—55. évi számaiban megjelent cikkek tartalomjegyzéke*

1. Cikkek

	A közgazdaságtudomány fellendítésének szolgálatában	I	1
	A Központi Vezetőség 1955. novemberi határozata és a közgazdászok feladatai	12	1409
	A marxista—leninista közgazdaságtan nagy vívmánya	5	517
	Az 1956. évi népgazdasági terv sikeréért	12	1425
	1945—1955.	3—4	257
	Feladataink a Központi Vezetőség márciusi határozatának megvalósításában	3—4	260
	Virágzó szocialista mezőgazdaságunkért	6	637
Abelovszki Vladimir:	A szovjet ipar újabb fellendülése	9	1032
Ajtai Miklós— Havas Péter:	Az ipari termelés műszaki színvonalának növelése a munkatermelékenység növelésének fontos forrása	7—8	805
Apró Éva:	Lenin, a politikai gazdaságtan nagy teoretikusa	3—4	269
Ausch Sándor:	A háború finanszírozása és az 1938—1944. évi infláció Magyarországon	10	1194
Barlai Ervin:	A termelői árrendszer hatásának tapasztalatai a faiparban	12	1458
Bácskai Tamás:	Hitelgazdálkodásunk új feladatai	II	187
Bod Péter:	A munkatermelékenység és a munkabér összefüggésének néhány kérdése	10	1141
Bognár József:	Nemzeti összefogással az új szakasz gazdaságpolitikájának megvalósításáért	II	129
Csendes Béla:	A demokratikus agrárátalakulás Magyarországon	3—4	310
Csizmadia Ernő:	A mezőgazdasági nagyüzem fölénye és a termelőszövetkezetek erősítése népi demokráciánk fejlődésének új szakaszában	I	21
Csizmadia Ernő:	A szocialista nagyüzemi gabonatermelés fölénye	9	1005
V. Djacsenko:	A közgazdasági tudományos kutatómunka feladatai	12	1439
Engel Gábor:	A külkereskedelem gazdaságosságának vizsgálatáról	1	79
Erdei Ferenc:	A kukoricatermelés néhány kérdéséről	11	1295
Erdei Ferenc:	10 év	III	257
Erdős Péter:	A leggazdaságosabb műszaki tervváltozat kiválasztásának néhány kérdéséről	2	199
Erdős Péter:	„A beruházások gazdaságosságának fogalma és számszerű értékelése" című cikkről	7—8	906
Erdős Tibor:	A marxi újratermelési elmélet továbbfejlesztése Lenin munkáiban	III	284
Falusné Szikra Katalin:	A szellemi és a fizikai munka viszonyáról hazánkban	3—4	345

* Lapunknak 1954-ben 3 száma jelent meg. A tartalomjegyzékben a tavalyi évfolyamban közölt cikkeknél a folyóirat számát római számmal jelöljük.

Farkas Imre:	A beruházások gazdasági hatékonysága	11	134
Fenyő Imre:	A piaci kereskedelem kérdései hazánkban	10	116
Fenyő Imre—Zala Ferenc:	A fogyasztási cikkgyártó iparágak és a kereskedelem kapcsolata	6	677
Friss István:	A magyar népgazdaság fejlődése a felszabadulás óta (I. rész: A felszabadulástól a hároméves terv kezdetéig.)	III	263
Friss István:	A magyar népgazdaság fejlődése a felszabadulás óta (II. rész: A fordulat évétől pártunk II. kongresszusáig)	1	1
Friss István:	Népgazdaságunk fejlesztésének üteméről	7—8	769
Garamvölgyi Károly:	A szovjet mezőgazdasági tervezés újabb irányelvei	12	1483
Gergely Sándor:	Az ipar anyagi-műszaki ellátása tervezésének néhány kérdése	7—8	878
Göncöl György:	Az amerikai imperialisták beavatkozása a Távol-Keleten	3—4	388
Göncöl György:	A külkereskedelem marxi elméletéhez	11	1281
Győrffy Béláné—Kernács Sándor:	Sertéshús-ellátásunk javításának néhány gazdasági problémája	11	1310
Hegedüs Tibor:	A kémizálás: a műszaki fejlesztés fontos követelménye	9	1020
Heténvi István:	A nemzeti jövedelem tervezésének egyes kérdései	2	138
Hevesi Gyula:	A termelés gazdaságosságának feltételéről	2	188
Horváth Lajos:	Mezőgazdaságunk gépesítése	6	662
Huszár István:	Az életszínvonal tervezésének és mérésének néhány kérdése	1	22
Huszár István:	Első ötéves tervünk eredményei	7—8	791
Jónai Endre:	Kivitelünk gazdaságosságának vizsgálatához	II	201
Kemenes Egon:	A gazdaságosság szempontjainak érvényesülése a vállalati tevékenységben	3—4	402
Kereszturi Sándor:	A lakáskérdés mint közgazdasági probléma	3—4	366
Kozmutza Pál:	A vállalatok gazdaságos működéséről	1	83
Latkovics György:	A jövedelemelosztás alapelvei a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben	7—8	863
Liska Tibor—Máriás Antal:	A gazdaságosság és a nemzetközi munkamegosztás	I	75
Luca Ferenc:	A termelőszövetkezeti gazdálkodás fejlesztésének néhány problémája	3—4	326
Markos György:	A területi tervezés elméleti alapjai	12	1468
Mátyás Antal:	Kossuth közgazdasági nézetei	I	50
Mátyás Antal:	Egy magyar közgazdász a XVIII. századból (Skerlecz Miklós közgazdasági nézetei)	2	162
Mátyás Antal:	Berzeviczy Gergely közgazdasági nézetei	9	1045
Mikó József:	Az új tanácstörvény a tanácsok gazdasági munkájának megjavításáért	I	6
Molnár Ferenc:	Az Egyesült Államok tőkekivitelének néhány sajátossága a kapitalizmus általános válságának második szakaszán	11	1325
Nezvál Ferenc:	A város- és községgazdálkodás jelentősége és feladatai	2	150

N. Nyekraszov:	A műszaki haladás és a termelés gazdaságtana	7—8	825
Nyers Rezső:	A földművesszövetkezetek szerepe a város és a falu áruforgalmában	5	562
Nyilas József:	A szocialista iparosítás időszerű elvi kérdései	3	292
Péter György:	A gazdaságosság jelentőségéről és szerepéről a népgazdaság tervszerű irányításában	III	300
Porzsolt József:	Nyugat-Németország újrafelfegyverzésének gazdasági hátteréről	1	34
Rédei Jenő:	Ipari munkásságunk 10 éves fejlődése a számok tükrében	2	121
Sipos Aladár:	Magyarország gyáripara az 1920-as években	7—8	889
Somogyi Gyula:	Az 1955. évi népgazdasági terv fő arányai	3—4	282
Soós Gábor:	A moszkvai mezőgazdasági kiállítás tanulságai	I	64
Stoll Lóránt—Radó Antal:	Szénbányászatunk fejlődése és feladatai	3—4	374
Szabó Ferenc:	A genfi atomkonferencia és az atomenergia gazdaságossága	10	1154
Szabó Kálmán—Kopátsy Sándor:	A mezőgazdasági árak képzésének néhány kérdése	II	143
Szanyi Jenő:	Az export gazdaságosságának mutatói	6	710
Szórádi Károly—Kasper Egon:	Villamosenergia-termelésünk fejlesztésének kérdései	5	546
Szórádi Károly—Kasper Egon:	Villamosenergia-termelésünk gazdaságosságának kérdései	6	647
Szőke Mátyás:	A gépállomások feladatai a mezőgazdasági termelés fokozásában	II	178
Szunyogh Károly:	Mezőgazdaságunk szocialista átalakításának fő útja és fő formája	7—8	847
Sz. Sztrumilin:	A népgazdasági mérleg mint a szocialista tervezés eszköze	1	48
Tauszk György:	A takarékosság kérdései a Központi Vezetőség októberi határozatának megvilágításában	II	161
Tálas Barna:	Kína a szocialista iparosítás útján	2	174
Timár Mátyás:	Az állami költségvetés néhány kérdéséről	5	534
Tomcsányi Pál:	Gyümölcstermelésünk fejlesztésének néhány közgazdasági vonatkozása	10	1176
Turánszki Miklós:	A beruházások gazdaságosságának fogalma és számszerű értékelése	5	579
Valkó Márton:	A termelő munkások arányának növelése a Lenin Kohászati Művekben	III	325
Varga István:	Egyes magyarországi vállalatok nyereségének alakulása a világgazdasági válság idején	6	694
Vincze Imre:	Tervezési módszereink tökéletesítésének néhány problémája	10	1215
Wilcsek Jenő:	Az önköltség csökkentésének eszközei iparunkban	I	37
Wolfram Roland:	A külkereskedelem gazdaságosságának kérdéseihez	1	69

2. Konzultáció

Csapó László:	Az árutermelő munka kettős jellege	7—8	925
Csendes Béla:	A mezőgazdasági termékek állami begyűjtésének szükségessége	7—8	915
Dege Lajos:	Az újítómozgalom a technika fejlesztésének szolgálatában	9	1059
Erdei György:	A termelékenység fokozása, az önköltség csökkentése: az életszínvonal emelésének elengedhetetlen feltétele	3—4	421
Földes István:	A szocializmus gazdasági alaptörvénye	5	592
Friss István:	Parasztságunk útja a népi demokráciában	3—4	412
Hoch Róbert:	Árualap és vásárlóerő	II	212

3. Szemle

	A Közgazdaságtudományi Intézetről	1	87
Balázsy Sándor:	Fontos belső tartalékunk: a kihasználatlan gépek munkábaállítása a kohó- és gépiparban	7—8	961
Balla Sándor:	Mezőgazdaságunk munkaerőhelyzete	2	216
Barlai Ervin:	Termelői árrendszerünk problémái a faiparban	1	89
Bauer Ilona—Nagy Károly:	A város és a falu gazdasági kapcsolatának kérdései népi demokráciánkban (Beszámoló az MDP pártfőiskoláján tartott elméleti tanácskozásról)	7—8	943
Benke István—Valkovics Emil:	A Szovjetunióban megjelent politikai gazdaságtani tankönyvről	II	216
Bereczky István:	Új ipari létesítmények műszaki-gazdasági tervei	6	725
Biró Lászlóné:	Japán újrafelfegyverzése az Egyesült Államok távol-keleti agressziójának szolgálatában	III	345
Bródy András:	A minőség javításának és az önköltség csökkentésének néhány problémája	3—4	453
Bródy András:	A minőségjavítás néhány üzemgazdasági kérdése a kohászatban	9	1078
B. S.—J. A.	A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem tudományos ülésszaka	6	733
Buzás József:	Külkereskedelmünk fejlődésének 10 éve	3—4	462
E.—SZ.:	A hazai gazdaságföldrajz-tudomány feladatai	11	1365
E. Zs.	A társadalmi termelés I. osztályának elsődleges fejlődése a bővített újratermelés törvénye	3—4	444
Enyedi György:	A szovjet mezőgazdaság új fellendülés útján	11	935
Enyedi György—G. Szabó Mihály:	Egyiptom gazdasága az új rendszerben	7—8	1350
Félix Pál:	A Kínai Népköztársaság gazdasági sikerei	II	225
Fülöp Gábor:	A magyar közgazdasági irodalom lendítőereje (10 éves a Szikra Könyvkiadó)	III	35
Gál László:	A műszaki fejlesztés helyzete és feladatai az Orion Rádiógyárban	10	1243
Göncöl György:	A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet jellegzetességei a Német Demokratikus Köztársaságban	5	606

H. T.	Maróti Ödön kandidátusi értekezésének vitája	9	1112
Halmosy Dénes:	Az új GATT-egyezményről	5	610
Harsányi István:	Az iparvállalati tervezés és szervezés oktatásáról	9	1102
Iványfy János:	A mezőgazdasági kisüzem helyzete és pusztulása a kapitalista Magyarországon	12	1499
Kecskeméti Zsuzsa:	Péter György, Rédei Jenő és Zala Júlia Általános Statisztika című egyetemi tankönyvének vitája a Magyar Tudományos Akadémia Közgazdasági Főbizottságának 1954. július 19-i ülésén.	I	95
Korán Imre:	A gépek és a gépi berendezések forgalma a kapitalista világpiacon	9	1068
Kovács Sándor:	Gazdasági igazgatásunk egyszerűsítéséről	12	1493
Kőmives Imre:	India gazdasági fejlődése a második világháború után	10	1226
László Imre:	Közgazdászképzés a népi demokratikus Csehszlovákiában	2	210
Ollé Lajos:	A vita eredményeinek hasznosítása a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem statisztikai tanszékének munkájában	I	102
Papp Lajos:	Hogyan vált jövedelmezővé a Kátai Állami Gazdaság?	9	1093
Stenczinger László:	Vita a háztáji gazdaság kérdéseiről	III	338
Szilágyi Béla:	Jugoszlávia gazdasági fejlődéséről	7—8	953
Szőczei Sándor:	A termelékenység fokozásának néhány kérdése a MÁVAG kovácsológyárban	10	125
Terényi Aladár:	Kovácstechnológiánk fejlesztése az önköltségcsökkentés szolgálatában	10	1252
Udvari László:	Árutermelés és jövedelmezőség egy kiváló termelőszövetkezetben	10	1232
Ulbrichné Ács Magda:	Kislégi Nagy Dénes kandidátusi disszertációjának vitája	7—8	968
Varga Jenő:	Részletek „A proletárdiktatúra gazdaságpolitikai problémái" című tanulmányból (Összeállította: Gábor Sándorné)	3—4	430
Varga József:	A műszaki fejlesztés helyzete és feladatai a Ganz Vagon- és Gépgyárban	9	1087
Zakar Károly:	A kommunizmus anyagi-technikai bázisának kiépítése a Szovjetunióban	6	717

4. Számok és tények

Nyugat-Németország felfegyverzéséről, a nyugatnémet és a Nyugat-Németországban érdekelt külföldi nagytőkések prófitjáról, a nyugatnémet munkásosztály helyzetének romlásáról	I	104
1944—1954. Adatok hazánk 10 éves gazdasági fejlődéséről (I. A magyar nemzetgazdaság háborús kárai a második világháborúban)	III	359
1944—1954. Adatok hazánk 10 éves gazdasági fejlődéséről (II. A földreform számokban)	1	98
1944—1954. Adatok hazánk 10 éves gazdasági fejlődéséről (III. A stabilizáció, az újjáépítés megindulása)	2	231
1944—1954. Adatok hazánk 10 éves gazdasági fejlődéséről (IV. A hároméves terv eredményei)	3—4	471
1944—1954. Adatok hazánk 10 éves gazdasági fejlődéséről (Befejező rész: Népgazdaságunk fejlődése az első ötéves tervben)	6	741

5. Kritika és Könyvismertetés

Angyal Béla:	Könyv a gépállomások gazdasági tevékenységének vizsgálatáról	11	1378
Bencze Nóra:	Obláth György: A külkereskedelem technikája	5	617
Berend Iván—Ránki György:	Sándor Vilmos: Nagyipari fejlődés Magyarországon 1867—1900	3—4	477
Búza Márton:	Varga Jenő: Az imperializmus gazdaságának és politikájának fő kérdései	III.	303
Csapó László:	David Ricardo: A politikai gazdaságtan és az adózás című művének legújabb magyar kiadásához	2	236
Dános Ernő:	Wagner Zoltán és Szőke György: Az ipari termelési kapacitás felmérése és kihasználásának tervezése	I.	11
Forgács Tibor:	Erdős—Bakos—Lukács: A belkereskedelem gazdasági tevékenységének elemzése	6	754
Gyenes Antal:	Nagy Imre: Egy évtized	II.	236
Hajós Endre:	R. P. Dutt: Válságban Nagy-Britannia és a brit imperializmus	1	102
Hajós Endre—Kovásznai Gyula:	A nemzetközi kereskedelem kérdéseinek új tankönyve	10	1260
Maróti Ödön:	Fontos szovjet könyv az ipari specializációról és kooperációról	11	1372
Molnár Ferenc:	A kapitalista országok gazdasága 1929—1953	6	747
Rózsa György:	Egy jelentős nemzetközi közgazdasági bibliográfiai vállalkozásról	11	1387
Simai Mihály:	Engels: A munkásosztály helyzete Angliában	I.	107
Szórády Károly—Turánszki Miklós:	Gerle György: A beruházások gazdasági-műszaki tervezése című könyvéről	9	11

6. Folyóiratszemle

A lengyel közgazdasági lap legutóbbi számairól (Becht Katalin)	10	1265
A szocialista államapparátus munkájának javításáért, az igazgatási költségek csökkentéséért! A Kommunyiszt 1954. 16, a Finanszi i Kredit SZSZSZR 1954. 3, és a Pravda 1954. november 20, 23, 29-i számában megjelent cikkek nyomán (K. T.)	1	108
A Probleme Economice című román közgazdasági folyóirat 1954. évi első öt számáról (Solymár Jenőné)	7—8	979
A Voproszi Ekonomiki 1954. évi 7. számából (M. L.)	I.	120
A Voproszi Ekonomiki 1954. évi 8., 9. és 10. számából (M. L.)	III.	370
A Voproszi Ekonomiki 1954. évi 11. és 12. számából (M. L.)	2	245
A Voproszi Ekonomiki 1955. évi 1., 2. és 3. számából (M. L.)	5	622
A Voproszi Ekonomiki 1955. évi 4., 5. és 6. számából (M. L.)	7—8	970
A Voproszi Ekonomiki 1955. évi 7., 8. és 9. számából (M. L.)	11	1391
A Wirtschaftswissenschaft című német közgazdasági folyóirat idei első négy számáról (E. P.)	II.	248

A Wirtschaftswissenschaft című német közgazdasági folyóirat legutóbbi számairól (K. J.) 12 1512
Az Economie et Politique című francia marxista közgazdasági folyóirat 1954. évi 8., 9. és 1955. 1. számának ismertetése (Bölcskei Edit) 3—4 488
Az Economie et Politique 1955. évi 10., 11. és 12. számából (Bölcskei Edit) 9 1126

7. Szakirodalmi tájékoztató

A Szovjetunió Tudományos Akadémiája Közgazdasági Intézetének a tőkésországok gazdasági kérdéseivel foglalkozó kiadványai 1 117
A Szovjetunió Tudományos Akadémiája Közgazdasági Intézetének a Szovjetunió és a népi demokráciák gazdasági kérdéseivel foglalkozó kiadványai III 382
Tájékoztató a Szovjetunió Állami Pénzügyi Kiadójának kiadásában 1954-ben megjelent egyes fontosabb pénzügyi tárgyú könyvekről 2 253
Tájékoztató a Szovjetunió Állami Pénzügyi Kiadójának kiadásában 1954-ben megjelent egyes fontosabb pénzügyi tárgyú könyvekről 3—4 495

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Antos István, Benke István, Bognár József, Erdei Ferenc, Fekete Ferenc (főszerkesztő), Friss István, Háy László (a szerkesztőbizottság elnöke), Lázár György, Nagy Tamás, Szabó Gergely, Szabó Kálmán

Szerkesztőség:
Budapest, V. Nádor utca 7. III. emelet. — Telefon: 181—644, 181—653.
Kiadóhivatal:
Akadémiai Kiadó, Budapest V. Alkotmány utca 21. — Telefon: 111—010.
Előfizetéseket felvesz a Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V. József nádor tér 1.
Telefon: 180—850.
Csekkszámla: 61 094.
Előfizetés: negyedévre 15 Ft, egy évre 60 Ft.

Példányszám 7000
Terjedelem: 8 ív.
A kéziratok nyomdába adásának időpontja: 1955. november 26—30.
A kiadásért felel: az Akadémiai Kiadó igazgatója.

Budapesti Szikra Nyomda, V. Honvéd utca 10. — 9015 — F. v.: Lengyel Lajos igazgató.